

cunctis cernentibus, corpus beatissimum in medio foveæ, tanquam in aere a nulla parte terram tangens permanebat integrum, nec corruptione aliqua violatum. Quod inde elevantes, cum odore tam vehementissimo et suavi, quod talem olfactus hominum nunquam sensit, collocavimus in altari, quatenus a populo reliquæ sanctissimæ viderentur. Quot autem illo die, me cunctisque qui aderant stantibus, sint peracta miracula gloriosa, explicare ea nullatenus compos essem. Cæci sedecim illas reliquias tangentes facie, visum protinus receperunt. Tres præcipue dæmoniacy catenis vincti, in illam Ecclesiam plurimorum hominum manibus deportati, sunt protinus liberati. Mulieris cujusdam viduæ pauperulæ puerulus, ejus unicus filius, in Ecclesiam fuit præ gentium multitudine suffocatus. Quem mater inveniens, dolens et lugens, mox in ulnis pueruli cadaver ad foveam, in qua sepultum fuerat corpus Hieronymi gloriosi deferens, eum in foveam projecit, hæc dicens verba : *Sancte Hieronyme gloriose, hinc non recedam, donec restituas mihi unicum meum filium quem amisi.* Mirabilis certe Deus in Sanctis suis, faciens prodigia insueta. Statim ut terram extincti pueruli corpus tetigit, eidem anima est conjuncta. Quidam vir corpus cujusdam sui filii de sepultura, in qua per triduum steterat, extractum mox ad foveam illam detulit, et illud in foveam sic projecit. Qui juvenis fuit illico vitæ pristinae restitutus. Innumerabilia

pene sunt miracula, quæ peracta sunt à mane usque ad vespas : quo quidem tempore gloriosum Hieronymi corpus dissepultum in altari exstitit collocatum. Sed tamen ad hujusmodi miracula ulterius non procedam : unum quod nocte sequenti accidit, non silebo.

CAP. XXVII. In hora siquidem vespertina corpus illud sacratissimum in monumento quod præparavimus, posuimus. Sed mane monumentum vacuum fuit inventum, et corpus sanctissimum foveæ pristinae invenimus restitutum. Quod dum ego plurimum admirarer, nocte sequenti, mihi dormienti, beatus Hieronymus apparens in visione plurima mihi grandia patefecit. Sed inter cætera, talia mihi verba dixit : *Noveris, Cyrille, quod corpus meum de fovea in qua jacet, nullatenus extrahetur, quousque civitas Jerusalem ab infidelibus capiatur. Quo quidem tempore Romam delatum, ibidem multo tempore requiescet. Ad hæc expergefactus, quæ videram, cunctis Episcopis et aliis viris Catholicis enarravi. Quid, et quando hæc evenient, aliter non agnosco. Si quid utile, aut bonum in hac Epistola dixi, non meis, sed gloriosissimi Hieronymi meritis imputetur. Si quid vero superfluum, inutile et non bonum, solum meæ insipientiæ et negligentia causa hoc accidisse, ab omnibus judicetur. Mei, Augustine carissime, in tuis orationibus memor esto.*

SANCTI

EUSEBII HIERONYMI

STRIDONENSIS PRESBYTERI

EPISTOLÆ

SECUNDUM ORDINEM TEMPORUM AD AMUSSIM DIGESTÆ ET IN QUATUOR CLASSES DISTRIBUTÆ.

PRIMA CLASSIS.

COMPLECTENS EPISTOLAS POTISSIMUM E CALCIDIS EREMO SCRIPTAS AB ANNO CHRISTI 370 AD 380.

EPISTOLA I (a).

AD INNOCENTIUM (b) DE MULIERE SEPTIES PERCUSSA.

Hieronymus Innocentii precibus historiam cujusdam miraculi refert; quod Vercellis in Liguria sua ætate acciderat. Quædam mulier a viro adulterii falso accusata, atque una delatus juvenis tormentis ad eli-

(a) Alias 49. Scripta circ. an. 370.

(b) Vitiose habent vetustiores editi libri ad Innocentium Papam, alius enim est Innocentius iste, qui Hieronymo se comitem junxit in Syriam, ibique biennio post mortuus est. Vid. Epist. 3. n. 5. not. a, ad Ruffinum.

S. HIERONYMI I.

ciendam veritatem cruciantur. Hic impatiens confitetur quod non admiserat, ista constanter negans, nulla vi ad confessionem non admissi sceleris adduci potest. Ducitur uterque ad supplicium, et juvenis quidem occiditur, mulier vero sæpius icta mori non potest. Demum cum videretur necem occubuisse, sublatum cadaver revivit, et cum denuo ad supplicium requiretur, Evagrius ei ab Imperatore veniam suis precibus impetrat.

Sæpe **I** a me, Innocenti carissime, postulasti, et
(Onze.)

de ejus rei miraculo, quæ nostra ætate acciderat, non tacerem. Cumque ego id verecunde et vere, ut nunc experior, negarem, meque assequi posse diffiderem; sive quia omnis sermo humanus 2 inferior est laude cœlesti: sive quia otium quasi quædam ingenii rubigo, parvulam licet facultatem pristini siccatisset eloquii: tu e contrario asserebas, in divinis rebus (a) non possibilitatem inspicere debere, sed animum; neque posse cum verba desicere, qui credidisset in Verbum.

2. Quid igitur faciam? quod implere non possum, negare non audeo. Super onerariam navem rudis vector imponor. Et 3 homo, qui necdum (b) scalmum in lacu rexi, Euxini maris credor fragoribus. Nunc mihi evanescentibus terris, cælum undique et undique pontus (*Æneid. lib. V*): nunc unda tenebris inhorrescit, et cæca nocte nimborum spumei fluctus canescunt. Hortaris, ut (c) tumida malo vela suspendam, rudentes explicem, clavum regam. Pareo jam jubenti, et quia caritas omnia potest, Spiritu Sancto cursum prosequente confidam, habiturus in utraque parte solatium; si me ad optatos portus æstus (d) impulerit, gubernator putabor infirmior; si inter asperos orationis anfractus impolitus sermo substiterit, facultatem forsitan quæras, voluntatem certe flagitare non poteris.

3. *Vercellæ Ligurum civitas.* — Igitur Vercellæ Ligurum civitas haud procul a radicibus Alpium sita, olim potens, nunc raro est habitatore semiruta. Hanc quum ex more Consularis inviseret, oblatam sibi quamdam mulierculam una cum adultero (nam hoc crimen maritus impegerat) pœnali carceris horrore circumdedit. Neque multo post, quum lividas carnes ungula cruenta pulsaret, et sulcatis lateribus dolor quæreret veritatem, infelicissimus juvenis volens compendio mortis longos cruciatus vitare, dum in suum mentitur sanguinem, accusavit alienum; solusque omnium miser, merito (e) visus est percussus, quia non reliquit innoxie, unde posset negare. At vero mulier sexu infirmior, virtute fortior, quum eculeus corpus extenderet, et sordidas fœtore carceris manus post tergum vincula ephiberent, oculis, quos tantum tortor alligare non poterat, suspexit ad cælum, et evolutis per ora lacrymis: Tu, inquit, testis es, Domine Jesu, cui occultum nihil est, qui es scrutator renum et cordis, non (f) ideo me negare velle, ne

(a) Alias in *Dei rebus*, et mox Veronensis liber verbo *d. ficere*.

(b) Pro *scalmum* alii codices *clavum*, alii *scapham* legunt. *Scalmum* vero minore cymbam onerariæ majori navi elegantè opponi liquet.

(c) Latinus mavult legi *humida*.

(d) *Martian. adulterii*, mox vocem *infirmior* Victorius non habet. Integrior vero fiet locus, si eam vocem vel ad sequens comma mutata interpunctione referas, vel præposita negandi particula legas *haud gubernator putabor infirmior*. Sed *Mss.* omnes et vulgati, ut edidimus.

(e) Locum immutavit ex *Mss.* omnium consensu, eorum etiam, quos inspexit editor Benedictinus. Antea enim erat *jussus est*, et *qui pro quia*. Mox Victorius *sexu fortior* suo legit pro *sexu infirmior*, virtute fortior, quod *Mss.* atque editi alii habent.

(f) Idem Victorius *non Deo me negare velle*, verum mendose. Alia quædam minoris momenti non adnotamus.

percam, sed ideo mentiri nolle, ne peccem. At tu miserime homo, si interire festinas, cur duos interimis innocentes? Equidem et ipsa cupio mori, cupio invisum [*Mss. infirmum*] hæc corpus exuere, sed non quasi adultera. Præsto jugulum, micantem intrepida excipio 4 mucronem, innocentiam tamen [*Mss. tantum*] mecum feram. Non moritur, quisquis sic victurus occiditur.

4. Igitur Consularis pastis cruore luminibus, ut fera, quæ gustatum semel sanguinem semper sinit, duplicari tormenta jubet, et sævum dentibus frendens, similem carnifici minitatus est pœnam, nisi confiteretur sexus infirmior, quod non potuerat robur virile reticere.

5. Succurre, Domine Jesu: ad unum hominem tuum quam plura sunt inventa supplicia. Crines ligantur ad stipitem, et toto corpore ad eculeum fortius alligato, vicinus pedibus ignis apponitur, utrumque latus carnifex fodit, nec papillis dantur induciæ: immota mulier manet, et a dolore corporis, spiritu (g) superato, dum conscientie bono fruitur, vetuit circa se sævire tormenta. Judex crudelis, quasi superatus attollitur: illa Deum deprecatur; solvantur membra compagibus: illa oculos ad cælum tendit; quasi de communi scelere alius constitetur: illa pro consistente negat, et periclitans ipsa, alium vindicat periclitantem.

6. Una interim vox est: Cæde, ure, lacera, non feci. Si dicitis tollitur fides, veniet dies, quæ hoc crimen diligenter discutiat, habeo [al. *habebo*] iudicem (h) meum. Jam lassus tortor suspirabat in gemitum, nec erat novo vulnere locus. Jam victa sævitia, corpus quod laniarat, horrebat. Extemplo ira excitus Consularis: quid miramini, inquit, circumstantes, si torqueri mulier mavult, quam perire? Adulterium certe sine duobus committi non potest [al. *potuit*], et esse credibilis reor, noxiam ream negare de scelere, quam innocentem juvenem confiteri.

7. Pari igitur prolata in utrumque sententia, damnatos carnifex trahit. Totis ad spectaculum populus effunditur, ut prorsus quasi migrare civitas putaretur; stipatis prorucens portis turba densatur. Et quidem miserimi juvenis ad primum statim ictum amputatur gladio caput, truncumque in suo sanguine volutatur cadaver. Postquam vero 5 ad feminam ventum est, et flexis in terram poplitibus, super trementem cervicem micans elevatus est gladius, et exertam carnifex dexteram totis viribus concitavit ad primum corporis tactum stetit mucro lethalis, et leviter perstringens cutem, (f) rasuræ modicæ san-

(g) Olim vitiose erat *separato*. At non oscitanter Barthius in *Advers.* a voculam contendit transponi debere, ac legi *et dolore corporis a spiritu superato*, ut sensus sit a spiritu superato esse dolorem corporis, non vice versa. Sed *Mss.* non suffragantur.

(h) Mallem legere *judicem Deum*, ut in epistola ad Julianum Diaconum, *non timebo hominum iudicium, habiturus iudicem Deum*.

(f) Ex antiquo exemplari Gravius, *Rasuræ modico sanguine aspersit imbellem manum. Percussor expavit*

guinē aspersit. Imbellem manū percursor expavit, et victam dexteram gladio marcescente (a) miratus, in secundos impetus torquet. Languidus rursus in feminam micro delabitur, et quasi ferrum eam timeret attingere, circa cervicem torpet innoxium. Itaque furens et anhelans licitor, paludamento in cervicem retortit, dum totas expendit [al. *expedit et expedit*] vires, fibulam quæ chlamydis morderat oras, in humum excussit, ignarusque rei, ense librabat in vulnus. En tibi, ait mulier, ex humero aurum ruit, collige multo quæsitum labore, ne pereat.

8. Proh, rogo, quæ est ista securitas? Impendentem non timet mortem, lætatur percussa; carnifex pascet; oculi gladium non videntes, tantum fibulam vident; et ne parum esset, quod non formidabat in veritum præstat beneficium sævienti. Jam igitur et (b) tertium ictum sacramentum frustraverat Trinitatis. Jam spiculator exterritus et non credens ferro, mucronem aptabat in jugulum, ut qui secare non poterat, saltem premente manu, corpori conderetur. O omnibus res inaudita sæculis! Ad capulum gladius reflectitur, et velut dominum suum victus aspiciens, confessus est se ferire non posse.

9. Hac huc mihi trium exempla puerorum, qui inter frigidos flammarum globos hymnos edidere pro fleibus (Dan. 3): circa quorum (c) saraballa, sanctamque cæsariem innoxium iussit incendium. Huc beati Danielis revocetur historia, juxta quem adulteribus cordis, 6 prædam suam leonum ora timebant. Nunc (d) Susanna nobilis fide, omnium subeat mentibus, quæ iniquo damnata iudicio, Spiritu Sancto puerum replente, salvata est. Ecce non dispar in utraque misericordia Domini. Illa liberata per iudicem, ne iret ad gladium: hæc a iudice damnata, absoluta per gladium est.

10. Tandem ergo ad senium vindicandam populus armatur. Omnis ætas, omnis sexus carnificem fugat, et cætu in circulum coeunte exclamat. Non (e) credit pene unusquisque quod videt. Turbatur tali

(a) Veronenses Mss. alique *fratus*; nam quod ante *imbellem* quidam addunt *sine bello*, glossatoris est vitium.

(b) Perperam Veteres editi *tertius ictus sacramentum frustratus erat Trinitatis*. Lectionem quam Martianus restituit, confirmant codices nostri. Vitiose tamen legerat ille *speculator pro spiculator*. Gravius legendum statuit *jam tertius ictus frustratus erat sacramentum Trinitatis*.

(c) In aliquot editis ac Mss. hic atque alibi scribitur *per sarabara*, quemadmodum et LXX. neutro gen. *σαραβαρα*, et Julius Pollux, Hesychius, Photius, atque e Latinis vestustioribus Tertullianus non semel, alique scribunt. Improbatur vero noster Hier. eum scribendi modum in Daniel. 5. 21. contenditque aliis testimoniis legendum *saraballa*, ut edidimus: alii e quibus S. Augustinus maluit *saraballas* feminini generis. Porro ex tam varia ejus vocabuli interpretatione, de qua in Commentariis in Daniel. suo loco plura nobis dicenda sunt, eam hic loci videtur Hier. prætulisse, qua *tegmentis capitum* significantur, quam aliis quoque auctoribus probari refert Isidorus l. 19. c. 25. Mox *innoxium* legitimus ex Veronen. antea enim erat *innoxiam*; sed non eo sensu, quem intendit Hier. qui etiam *infra innoxium*, inquit, *iussit incendium*.

(d) Unus Veronens. Major *Suzanne nobis fidem mentes omnium subeant*, et vocem quædam *mentes*, vel *mentibus* alii Mss. atque editi retinent.

(e) Vocem *exclamat* princeps edit. non habet, qui vero *infra* est versus, paulo aliter penes Virgilium est,

Canitiem immundo perfusam pulvere turpans.

nuncio urbs propinqua; et tota licitorum cæterva glomeratur. E quibus medius, ad quem damnatorum cura pertinebat, erumpens, et *Canitiem immundam perfuso pulvere turpans* (*Æneid. lib. XII*): Quin meum, inquit, o cives, petitis caput? me illi vicarium datis? Si estis misericordes, si clementes estis, si vultis servare damnatam; innocens certe perire non debeo. Quo fletu vulgi concussus est animus, matiusque se per omnes torpor insinuat, et mirum in modum voluntate mutata, quum pietatis fuisset, quod ante defenderant, pietatis visum est genus, ut paterentur occidi.

11. Novus igitur ensis, novus percussor apponitur. Stat victima, Christo tantum favente munita. Semel percussa concutitur, iterum repetita quassatur, tertio vulnerata prosternitur. O divinæ potentie sublimanda majestas! quæ prius fuerat quarto percussa, nec læsa, ideo post pabulum visa est mori, ne pro ea periret innoxius.

12. Clericorum officium in depeliendis cadaveribus. — Clerici, (f) quibus id officii erat, eruentum luteo cadaver obvolvunt, et fossam limum lapidibus constructam, ex more tumulum parant. Festinato sol cursu occasum petit, et misericordia 7 Domini, celeriore (1) cursu nature nox advenit. Subito femine palpitat pectus, et oculis quærentibus lumen, corpus animatur ad vitam: jam spirat [al. *suspirat*]. jam videt, jam sublevarur, et loquitur. Jam in illam potest vocem erumpere: *Domine auxiliator meus, non timebo quid faciat mihi homo* (*Psal. 117*).

13. Anus interim quædam, quæ Ecclesiæ sustentabatur opibus, debitum cælo spiritum reddidit, et quasi de industria ordine currente rerum, vicarium tumulo corpus operitur. Dubia adhuc luce, in licore diabolus occurrit, quærit cadaver occisæ, sepulcrum sibi monstrari petit: vivere putat, quam mori potuisse miratur. Recens a Clericis cæspes ostenditur, et dudum superjecta humus cum his vocibus ingeritur flagitanti. Erue scilicet ossa jam condita. Infer novum sepulcro bellum; et si hoc parum est, avibus ferisque lanianda membra discerpe. Septies percussa debet aliquid plus morte perpeti.

14. Tali ergo invidia carnifice confuso, clam domi mulier refocillatur. Et ne forte creber medici ad Ecclesiam commæalus suspicionis panderet viam, eum quibusdam virginibus ad secretiorem villulam secto erine transmittitur. Ibi paulatim virili habitu, veste mutata, in cicatricem vulnus obducitur. Et, o vere Jus summum, summa malicia! post tanta miracula adhuc sæviunt leges.

15. En quo me gestorum ordo protraxit. Jam enim

(f) Hi Clerici, quibus id officii erat, Fossarii appellabatur. Pseudohieronymus Epistola de septem gradibus Ecclesiæ, quam postremo tomo dabimus. *Primus, inquit, igitur in Clericis Fossartorum ordo est*, etc. ut non putes cum Victorio, id tantum muneris eorum fuisse, quod precibus funus comitarentur.

(1) Gravius suffragante veteri libro, *celeriori cursu natura nox advenit*; In vita Malchi, *Jam igitur venerat terribrosior solito et mihi nimium matura nox*.

ad (a) Evagrii nostri nomen advenimus. Cujus ego pro Christo laborem, si arbitrer a me dici posse, non sapiam; si penitus tacere velim, voce in gaudium erumpente, non possim. Quis enim valeat digno canere præconio, Auxentium (b) Mediolani incubantem, hujus excubiis sepultum pene ante quam mortuum? Romanum Episcopum (Damasum) jam pene (c) factionis laqueis irretitum et vicisse adversarios, et non nocuisse superatis? Verum hæc ipse equidem spatiis exclusus iniquis. Prætereo, atque aliis (d) post me memoranda relinquo (Georgic. lib. IV). Præsentis tantum rei sine contentus sum. Imperatorem (Valentinianum) de industria adit, precibus fatigat, merito lenit, sollicitudine promeretur; ut redditam vitæ, redderet libertati.

EPISTOLA II (d).

AD THEODOSIUM ET CÆTEROS ANACHORETAS (e).

Theodosium, ac cæteros sub eo Anachoretas rogat, ut suis precibus a Deo impetrent, ut abdicato penitus Sæculo, vivere in Deserto velit, ac possit.

Quam vellem nunc vestro interesse conventui: et admirandum consortium, licet isti oculi non mereantur aspicere, tota cum exultatione complecti. Spectarem desertum omni amœnius civitate. Viderem desolata ab accolis loca, quasi ad quoddam paradisi instar, Sanctorum cœtibus obsideri. Verum quia hoc mea fecere delicta, ne consortio beatorum (f) inscrueretur obsessum omni crimine caput: idcirco obsecro (quia vos impetrare posse non ambigo) ut me ex istius tenebris sæculi vestro liberetis oratu. Et (g) ut ante dixeram præsens, et nunc per litteras votum indicare non cesso, quod mens mea omni ad id studium cupiditate rapiatur. Nunc vestrum est, ut voluntatem sequatur effectus. Meum est, (h) ut velim, obsecrationum vestrarum est, ut velim, et possim. Ego ita sum, quasi a cuncto grege morbida aberrans ovis. Quod nisi me bonus Pastor ad sua stabula humeris impositum reportarit (Luc. 15), lababunt gressus, et in ipso conamine [al. certamine] vestigia concident assurgentis. Ego sum ille prodigus filius, qui omni, quam mihi pater crediderat, portione profusa, nec-

[a] De hoc Evagrío vid. Epistolas ad Chromat. et ad Rufinum. Presbyter Antiochenus erat, postea ejusdem Ecclesiæ Episcopus factus.

[b] Antea erat *mediolanis* penes Martian. qui lectionem hanc laudat. Porro Auxentium Arrianum hominem factiosissimum Mediolani Episcopum damnavit Romana Synodus, et deposuit anno 369. Evagrius in eam labores suos forte contulerat, quem mox etiam laudat Hieronymus, quod Damasi partes contra Ursicinum tutatus sit.

[c] Nimirum Ursini, sive Ursicini, qui anno 367. Novembris 15. die, Imperatoris edicto in Galliam relegatus est, ut *nulla ulterius populos contentio nefanda collideret*, ut ex Marcell. et Faustin. Præfat. constat.

[d] *Alia* 38. scripta an. 374.

[e] Vetus Cod. S. Crucis in Jerus. de Urbe addit, *intrinsecus. commorantes*. Hic autem Theodosius idem ille esse creditur, cujus historiam conscripsit Theodoretus de Vitis Patrum cap. 10. Monasterium constituerat apud Rhossam in Cilicia ad maris oram.

[f] Idem *inferretur*, alii editi *inseratur*. Impressam lectionem probat Veronensis liber.

[g] Voculam *ut* Victorius expunxerat.

[h] Idem non satis bene *ut quod velim*, etc.

dum me ad genitoris genua submissi: necdum cœpi prioris a me luxuriæ blandimenta depellere. Et quia paululum non tam desivi a vitiis, quam cœpi velle desinere, nunc me novis diabolus ligat retibus: nunc nova impedimenta (i) proponens, *maria undique circumdat, et undique pontum* (Æneid. lib. V): nunc in medio constitutus elemento, nec regredi (i) volo, nec progredi possum. Superest ut oratu vestro Sancti Spiritus aura me provehat, et ad portum optati lititoris prosequatur.

EPISTOLA III (f).

AD RUFFINUM MONACHUM (k).

Ruffinum Aquileiensem, quem in Ægyptum concessisset audierat, videre, et alloqui vehementer optat, eumque de suo statu, deque Bonosi sodalis carissimi, qui in insulam quamdam pœnitentiæ peragenda causa accesserat, certiozem reddit. Denique ut in mutua caritate perseveret, deprecatur.

1. Plus Deum tribuere quam rogatur, et ea sæpe concedere, quæ nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt (1. Cor. 2), licet ex sacrorum (l) mysterio voluminum ante cognoverim; tamen in causa propria nunc probavi, Ruffine carissime. Ego enim (m) qui audacia satis vota credebam, si vicissitudine litterarum imaginem nobis præsentis mentiremur, audio te Ægypti secreta penetrare, Monachorum invisere choros, et cœlestem in terris circumire familiam. O si nunc mihi Dominus Jesus Christus, vel Philippi ad Eunuchum (Act. 2), vel Abacuc ad Danielelem (Dan. 14) translationem repente concederet, (n) quam ego nunc tua arctis stringerem colla complexibus, quam illud os, quod mecum vel erravit aliquando, vel sapuit, impressis sigerem labiis? Verum quia non tam te sic ad me venire, quam ego ad te sic ire non mereor; et invalidum (o), etiam quum sanum est, corpusculum crebri fregere morbi, has mei vicarias, et tibi obvias mitto, quæ te copula amoris innexum, ad me usque perducant.

2. Prima inopinati gaudii ab Heliodoro fratre mihi est nuntiata felicitas. 10 Non credebam certum, quod certum esse cupiebam, præsertim quum et ille ab alio se audisse diceret, et rei novitas fidem sermonis auferret. Rursum (p) suspensa vota, nutantemque men-

(i) Quidam editi, ac Mss. *valco*.

(j) *Alia* 41. scripta antiochiæ mediæ ætate an. 374.

(k) In Veronensi Ms. *ad Ruffinum de Bonoso Monacho* inscribitur.

(l) Vitiose ante nos editi *ministerio*. Hieronymus autem ipso eodem Pauli vocabulo mysterium vocat, quod per Isaiam dicitur, *quod oculus non vidit, nec auis audivit*, etc.

(m) Veteres vulgati Erasm. et Victor, *qui audaci fieri satis voto credebam*. Impressam lectionem Mss. nostri omnes confirmant.

(n) Duo Mss. *quibus ego nunc tua stringerem colla complexibus*, etc.

(o) Invalidum Hier. corpusculum.

(p) Sequimur vetera manu exarata exemplaria, quorum concinctor est sensus; antea enim erat *suspensam voto nutante mentem*. In his Veronensis. Ms. antiquior pro *Monachus* habet *Dei famulus*, et quæ postea subsequitur, vocem *jam dudum* ignorat. Porro Ægyptii Confessores, quos memorat hoc loco Hier. quidquid Benedictino interpreti videatur, non alii ab his sunt, quos ob Christi divinitatis confessionem ad an. 372. Valens Imperator exulare jussit.

tem quidam Alexandrinus Monachus, qui ad Ægyptios Confessores, et voluntate jam Martyres, pio plebis jam dudum fuerat transmissus obsequio, manifestus ad credulitatem nuntii auctor impulerat. Fateor et in hoc meam labasse sententiam. Nam cum et patriam tuam ignoraret, et nomen, in eo tamen [al. tantum] plus videbatur asferre, quod eadem asserebat, quæ jam alius indicaverat. Tandem plenum veritatis pondus erupit: Ruffianum enim Nitriæ esse, et ad beatum perrexi-se Macarium, crebra commeantium multitudo referebat. Hic vero tota credulitatis frena laxavi, et tunc vere ægrotum esse me dolui. Et nisi me attenuati corporis vires quadam compede præpedissent, nec mediæ fervor ætatis, nec navigantibus semper incertum mare, pia festinatione gradienti valuisset obsistere. Credas mihi, frater, non sic tempestate jactatus portum nauta prospectat: non sic sitiëntia imbres arva desiderant: nec sic curvo assidens littori anxia filium mater exspectat.

3. Postquam me a tuo latere subitus turbo convulsit: postquam glutino caritatis hærentem impia distraxit avulsio; *Tunc mihi cæruleus supra caput astitit imber: tunc maria undique, et undique cælum* (*Æneid. lib. III*). Tandem in incerto peregrinationis erranti, cum ne Thracia, Poutus, atque Bithynia, totumque Galatiæ et Cappadociæ iter, et fervido Cilicium terra fregisset æstu, Syria mihi velut fidissimum naufrago portus occurrit. Ubi ego quidquid morborum esse poterat expertus, ex duobus oculis unum perdidit, Innocentium enim, partem animæ meæ, repentinus febrium ardor abstraxit (a). Nunc uno et toto mihi (b) lumine Evagrio nostro fruor, cui ego semper infirmus ad laborem cumulus accessi. **11** Erat nobiscum et Hylas (c) sanctæ Melanii famulus, qui puritate morum, maculam servitutis abluerat: et hic needuna obductam rescidit acaticrem. Verum quia de dormientibus contristari Apostoli voce prohibemur, et nimia vis mœroris læto superveniente nuntio temperata est, indicamus hæc tibi, ut si nescis, discas; si ante cognovisti, pariter gaudeamus.

4. *Bonosilaudes, et ejus solitudo.*—Bonosustus, imo ut verius dicam, noster, scalam præ sagatam meus, et, Jacob somnante jam scandit: portat crucem suam, nec de crastino cogitat, nec post tergum respicit. Seminat in lærymis, ut in gaudio metat. Et sacramento Moysi, serpentem in eremo suspendit (*Num. 21. 9*). Cedant huic veritati, tam Græco quam Romano stylo, mendaciis ficta miracula. Ecce puer honestis sæculi no-

bisum artibus institutus, cui opes affatum, dignitas (d) apprimè inter æquales erat, contempta matre, sororibus, et carissimo sibi germano, insulam pelago circumsonante naufragam, cui asperè cautes et nuda saxa et solitudo terrori est, quasi quidam novus paradisi colonus insedit. Nullus ibi agricolarum, nullus Monachorum ne parvulus quidem, quem nosti, Onesimus, quo velut fratre in osculo fruebatur, in tanta vastitate adhæret lateri [al. alteri] comes. Solus ibi, imo jam Christo comitante non solus, videt gloriam Dei, quam etiam Apostoli, nisi in deserto non viderant. Non quidem conspicit turratas urbes; sed in novæ civitatis censu dedit nomen suum. Horrent sacco membra deformi [al. deformia]; sed sic melius obviam Christo rapietur in nubibus. Nulla euriporum amœnitate perfruitur; sed de latere Domini aquam vitæ bibit. (e) Propone hæc tibi ante oculos, amice dulcissime, et in præsentiam rei totus animo ac mente convertere. Tunc poteris laudare victoriam, cum laborem præstantis agnoveris. Totam circa insulam fremit insanum mare, et sinuosis montium illis scopulis æquor reclamation. Nullo terra graminæ viret, nullis **12** vernans campis densatur umbraculis. Abruptæ rupes, quasi quemdam horrore [al. horroris] carcerem claudunt. Ille securus, intrepidus, et totus de Apostolo armatus (*Ephes. 6. 16*), nunc Deum audit, dum divina relegit, nunc cum Deo loquitur, cum Dominum rogat (et fortasse ad exemplum Joannis (*Apoc. 1. 9*) aliquid videt, dum in insula commoratur.

5. Quas nunc diabolus neetere credis tricas? quas parare arbitraris insidias? Forsan antiquæ fraudis memor, famem suadere tentabit. Sed jam illi responsum est: *Non in solo pane vivit homo* (*Matth. 4*). Opes forsitan gloriamque proponet. Sed dicetur illi: *Qui cupiunt divites fieri, incidunt in muscipulam, et tentationes* (*1. Tim. 6*). Et *Mihi gloriatio omnis in Christo est* (*Gal. 6*). Fesca membra jejunitis, morbo gravante concutiet; sed Apostoli repercutietur eloquio: *Quando enim infirmor, tunc fortior sum* (*2. Cor. 12*). Et *virtus in infirmitate perficitur* (*Ibidem*). Minabitur mortem; sed audiet: *Cupio dissolvi, et esse cum Christo* (*Philipp. 1*). Ignita jacula vibrabit, sed excipientur [al. excutientur] scuto fidei. Et ne multa replicem (*Ephes. 6*): impugnavit Satanas, sed tutabitur Christus. Gratia tibi, Domine Jesu, quod in die tua habeo, qui pro me te possit rogare. Scis ipse (tibi enim patent pectora singulorum, qui cordis arcana rimaris, qui tantæ bestię alvo inclusum Prophetam in profundo vides) ut ego, et ille pariter a tenera infantia ad florentem usque adoleverimus ætatem, ut iidem nos nutricium sinus, iidem amplexus foverint bajulorum: et cum post Romana studia ad Rheni semibarbaras ripas, eodem cibo, pari frueremur hospitio, ut ego prius cœperim velle te colere. Memento quæso hunc bellatorem tuum necum

(a) Innocentii repentina mors. Hic idem est Innocentius, cui de muliere septies percussa epistolam hic. I. inscripsit Hier. etsi diversum alii communiiscantur.

(b) Quidam Erasmo antiquiores editi *toto mihi carissimo lumine*, et mox *infirmus quidem ad laborem*, etc.

(c) Editor Benedictinus *sanctæ Melaniæ*, verius tamen legendum *Melanii*, ut edidimus; non tamen *Sancti*, ut vitiose habent veteres editi. Sic apud S. Paulinum epistol. 31. *sanctæ Melanii* dicitur et epistol. 29. *sanctæ femine Melanii*. Scilicet in *sum* nomina mulierum diminutiva efferebantur. Sic *Eubulium* invenies pro *Eubole*, *Gregorium* pro *Gregoria* venustissime formata apud Methodium colloquentes in Synposio. Omitto *Glycerium*, *Philarium*, *Erotium*, *Adelphasium*, *Philocomasium*, *Philomathium*, atque alias quibusdam veluti blanditiis lingue sic appellatas.

(d) Veronensis, liber *dignitas prima*.

(e) Antea erat, *Proponatur tibi, vel prouone tibi*. Postea nostri Mss. epithetum illud *dulcissime* non agnoscut.

quondam fuisse tyronem. Habeo promissum majestatis tuæ, *Qui docuerit, et non fecerit, minimus vocabitur in regno caelorum* (Matth. 5). (a) Fruatur ille virtutis corona, et ob quotidiana martyria stolatus agnum sequatur (Apoc. 14): *Multæ enim sunt mansiones apud Patrem* (Joan. 14). Et *Stella ab stella differt in claritate* (1. Cor. 15). Mihi concede (1), ut inter Sanctorum cæcæna 13 caput possim levare: ut cum ego (b) voluerim, ille perfeceit, mihi ignoscas, quia implere non potui, illi tribuas præmium quod meretur. Plura fortasse quam Epistolæ brevitatis patiebatur, longo sermone protraxerim, quod mihi semper accidere consuevit, quando aliquid de Bonosi nostri laude dicendum est.

6. Sed ut ad illud redeam, unde discesseram, obscuro te, ne amicum, qui deum queritur, vix invenitur, difficile servatur, pariter cum oculis mens amittat. (c) Fulgeat cuilibet auro; et pompaticis ferculis corrusca ex sarcinis metalla radiant. Caritas non potest comparari. Dilectio pretium non habet. Amicitia quæ desinere potest, vera nunquam fuit. Vale in Christo.

EPISTOLA IV (d).

AD FLORENTIUM (e).

Superiorem Epistolam Ruffino reddendam ita ad Florentium jungit, eumque Jerosolymæ degentem, quod multorum pauperum necessitatibus subveniret, plurimum laudat: tum Ruffini etiam laudes admiscet.

4. Quantas Beatitudinis tuæ rumor diversa populorum ora compleverit, hinc poteris æstimare, quod ego te ante incipio amare, quam nosse. Ut enim ait Apostolus, *quorundam hominum peccata manifesta sunt, præcedentia ad judicium* (1. Tim. 5): ita e contrario tuæ dilectionis fama dispergitur, ut non tam laudandus sis ille qui te amat, quam scelus putetur facere ille qui non amat. Prætermitto innumerabiles, in quibus Christum sustentasti, pavisti, vestisti, visitasti. Heliodori fratris a te adjuncta necessitas multorum etiam potest ora laxare, quibus gratis, quo ille præconio peregrinationis incommoda a te sola referebat? Ita ut ego ille (f) tardissimus, quem intolerabilis languor

[a] Subdunt veteres editi aliam ex Matthæo sententiam, quæ magis ad rem facit, *qui autem docuerit, et fecerit, maximus vocabitur in regno caelorum*. Martiansus in scio lectore expunxit; nos quod in Mss. non invenimus, illam tantum addere non audeamus.

[b] Haud minus bene Veronens. Ms., *cum ego voventin*.

[c] Mutat Editor Benedictinus ad hunc modum, « Fulgeat quilibet auro, et pompaticis ferculis coruscet, et sarcinis metalla radiant. » Nos antiquam lectionem, quæ germanior est, et longe concinnior, re; omnibus ex Mss. a quibus item abest, quæ in fine est, *salutatio, Vale in Christo*.

[d] Alias 5. *Scripta eodem tempore, ac superiori addita*.

[e] In Chronico ad an. 581. *Florentinus* appellatur, et *Monachus insignis* dicitur, et « tam misericors in egentes, ut vulgo pater pauperum nominatus sit. » At *Florentium* legit ipse Ruffinus, hunc locum ubi recitat lib. 2. contra Iher.

[f] Vetus editio an. 1496, cui etiam quidam Mss. suffragantur, contrario sensu legit, « ita ut ego ille ardentissimus, quem intolerabilis languor afficiebat, » Victor. *verat*.

[g] Ex Tertulliano de cultu feminarum, notante Grævio, « Atque utram miserissimus ego in illo die Christianæ exultationis vel inter cæcæna vestra caput elevem. »

exelit, pennatis, ut aiunt, pedibus, (g) gestu caritatis et voto 14 te salutaverim, et etiam complexus sim. Gratulor itaque tibi, et nascentem amicitiam, ut Dominus confederare dignetur, precor.

2. *Ruffinus et Melania*. — Et quia frater Ruffinus, qui cum sancta Melania ab Ægypto Jerosolymam venisse narratur, individua mihi germanitatis caritate connexus est, queso ut Epistolam meam huic Epistolæ tuæ copulatam, ei reddere non graveris. Noli nos ejus æstimare virtutibus; in illo conspicias expressa sanctitatis (h) insignia: et ego cinis et vilissima pars luti, et jam favilla dum vector (Clun. Cod. *dum vegetor*), satis habeo, si splendorem morum illius imbecillitas oculorum meorum ferre sustineat. Ille modo se lavit, et mundus est, et tanquam nix dealbatus: ego cunctis peccatorum sordibus inquinatus, diebus ac noctibus operior cum tremore reddere novissimum quadrantem. Sed tamen quia *Dominus solvit compeditos* (Psal. 45. Isai. 66), et super humilem et trementem verba sua requiescit, forsitan et mihi in sepulcro scelerum jacenti, dicat; Hieronyme, veni foras. Sanctus Presbyter Evagrius plurimum te salutatur: et (i) Martinianum fratrem juncto salutamus obsequio, quem ego videre desiderans, catena languoris innector. Vale in Christo.

EPISTOLA V (j)

AD FLORENTIUM.

Respondet Florentio, eumque certiore facit se jam solitudinem quæ juxta Syriam Saracenis jungitur, arripuisse. Tum petit ab eo libros quosdam, aliosque illi offert, quibus abundabat.

4. In ea mihi parte eremi commoranti, quæ juxta Syriam Saracenis jungitur, dilectionis tuæ scripta perlata sunt. Quibus lectis, ita reaccensus est animus, Jerosolymam proficiscendi, ut pene noverit proposito, quod profuerit caritati. Nunc igitur quomodo valeo, pro me tibi litteras repræsentare: et si corpore absens, amore tamen et spiritu 15 venio: impedio exposcens, ne nascentes amicitias, quæ Christi glutino co hæserunt, aut temporis, aut locorum magnitudo divellat; quin potius fœderemus eas reciprocia epistolis. Illæ inter nos currant, illæ sibi obviant, illæ nobiscum loquantur. Non multum perditura erit caritas, si tali secum sermone fabuletur.

2. Ruffinus autem frater, ut scribis, necdum venit; et si venerit, non multum proderit desiderio meo, cum eum jam visurus non sim. Ita enim et ille longo intervallo a me separatus est, ut huc non possit ex-

[a] Victor. eodem sensu *certe caritatis voto*. Nempe ægritudine suam causatur, quod non potuerit nisi caritatis voto Florentium salutare, et complexi, cum ad eum Jerosolymam Heliodorus proficisceretur: quem locum non satis attendentes viri doctissimi, duos Heliodoros ex superiori epistola falso commentati sunt.

[h] Idem Victorius mahit *vestigia*. Sed mox vitiose Editor Benedictinus *etiam* uno verbo pro *et jam*, ut emendavimus, legitur.

[i] Forte est celebris ille inter Græcos anachoreta, qui in quodam monte apud Cæsaream Palæstinæ solitariam vitam tum temporis degissa traditur.

[j] Alias 6. *Scripta post aliquot menses a superiore, an. 574*.

currere : et ego arrepte solitudinis terminis arceor, ut cœperit jam mihi non licere quod volui. Ob hoc et ego obsecro, et tu, ut petas, plurimum quæso, ut tibi beati Rhetitii Augustodunensis Episcopi Commentarios ad describendum largiatur, in quibus Canticum Canticorum sublimi ore disseruit. Scripsit et mihi quidam de patria supradicti fratris Ruffini, Paulus senex, Tertulliani suum codicem apud eum esse, quem vehementer reposit. Et ex hoc quæso, ut eos libros, quos me non habere Brevis subtilis edocebit, librarii manu in charta scribi jubeas. Interpretationem quoque Psalmorum Davidicorum, et prolixum valde de Synodis librum sancti Hilarii, quem ei apud Trevis manu mea ipse descripseram, ut mihi transferas peto. Nosti hos esse animæ Christianæ pabulum, si in lege Domini meditetur die ac nocte (*Psal. 1*). Cæteros hospitio recipis, solatio foves, sumptibus juvas. Mihi si rogata præstiteris, cuncta largitus es. Et quoniam, largiente Domino, multis sacræ Bibliothecæ (a) codicibus abundamus, impera vicissim, quodcumque vis mittam. Nec putes mihi grave esse, si jubeas. Habeo alumnos, (b) qui Antiquariæ arti servant. Neque vero beneficium pro eo quod postulo, polliceor. Heliodorus frater mihi indicavit, te multa de Scripturis quærere, nec invenire; aut si omnia habes, (c) incipit sibi plus caritas vindicare, plus petere.

16 5. Magistrum autem pueri tui, de quo dignatus es scribere (quem plagiatorem ejus esse non dubium est), sæpe Evagrius Presbyter, dum adhuc Antiochia essem, me præsentem corripuit. Cui ille respondit: Ego nihil timeo. Dicit se a Domino suo fuisse dimissum: et si vobis placet, ecce hic est, transmittite quo vultis. In hoc arbitror me non peccare, si hominem vagum non sinam longius fugere. Quapropter quia ego in hac solitudine constitutus, non possum agere quod jussisti, rogavi carissimum mihi Evagrium, ut tam tui quam mei causa instanter negotium prosequatur. Cupio te valere in Christo.

EPISTOLA VI (d).

AD JULIANUM (e) AQUILEIÆ DIACONUM

Excusat se apud Julianum de silentio litterarum, et cum, eo primum nuntiante, intellexisset, sororem suam in eo permanere quod cœperat, rogat ut de ejus proposito crebris ad se litteris lætiores faciat; addens se obtractatorem suum interea despiciere.

Antiquus sermo est (f): Mendaces faciunt, ut neo sibi vera dicentibus credatur: quod mihi a te, ego

(a) Sacra Bibliotheca vocantur Biblia.

(b) Vestustiores editi, quibus et Mss. quidam concinunt, qui antiquæ artis me eruditio vitiose, ut non dubito. Porro Antiquariam artem dici constat, quæ in describendis antiquorum operibus exercetur.

(c) Al. incipiet, tum quæ priori loco habetur plus vocula penes Martianæum deeat.

(d) *Atias 75. Scripta anno 374.*

(e) Hunc Julianum Aquileia Diaconum miro consensu faciunt Mss. omnes. Nullus autem dubitat, quin idem sit, cujus monitis sororis suæ conversionem acceptam refert Hieronymus sequenti ad Chromatium epistola: unde non longe a S. Doctoris patria eum abfuisse colligitur. Atque adeo Aquileia fuisse, verosimillimum est, quidquid ea de causa, quod abs Hieronymi patria longius Aquileia distare videretur, mihi olim scrupuli injectum sit, ut *anti-*

objurgatus de silentio litterarum, accidisse videor. Dicam, sæpe scripsi, sed negligentia bajulorum fuit? Respondebis: omnium non scribentium vetus ista excusatio est. Dicam, non reperi qui epistolas ferret? Dices, hinc istuc (al. *illinc*) isse quam plurimos. Contendam, me etiam his dedisse? At illi, quia non reddiderunt, negabunt: et erit inter absentes incerta cognitio. Quid igitur faciam? Sine culpa veniam postulabo, rectius arbitrans, pacem loco motum petere, quam æquæ gradu certamina concitare: quanquam ita me jugis tam corporis ægrotatio, quam animæ ægrotatio consumpsit, ut morte imminente, nec mei pene memor fuerim. Quod ne falsum **17** putes (g), oratorio more, post argumenta testes vocabo. Sanctus frater Heliodorus hic adfuit, qui cum mecum eremum vellet incolere, meis sceleribus fugatus abscessit. Verum omnem culpam præsens verbositas excusabit. Nam, ut ait Flaccus in satyra: « Omnibus hoc vitium est cantoribus inter amicos, » rogati ut nunquam cantent, Injussi nunquam desistant » (*Horat. lib. 1. Carm. Sat. 3*): ita te deinceps fascibus obruam litterarum, ut e contrario incipias rogare, ne scribam. Sororem meam, quam in Christo tuam, gaudeo, te primum nuntiantem, in eo permanere, quod cœperat. Hic enim ubi nunc sum, non solum quid agatur in patria, sed an ipsa patria perstet, ignoro. Et licet me sinistro (h) Ibero excetra ore dilaniet, non timebo hominum judicium, habiturus judicem Deum: juxta illud quod quidam ait: « Si fractus illabatur orbis, impavidum ferient ruinæ » (*Horat. l. 3. Carm. Od. 3*). Quapropter quæso ut Apostolici memor præcepti, quo docet opus nostrum permanere debere (1. *Cor. 3*); et tibi a Domino præmium in illius salute pares, et me de communi in Christo gloria crebris reddas sermonibus lætiorum.

EPISTOLA VII (i).

AD CHROMATIUM, JOVINUM, ET EUSEBIUM.

Chromatium et Eusebium fratres, una cum Jovino amico, nec non matre et sororibus virginibus, eadem in domo sancte viventes resalutat, atque eorum contubernium pluribus laudat. Tunc Bonosi, de quo illi scripserant, laudes admiscet, ac probat. Demum sororem suam, quæ bonos in patria magistros vitæ non haberet, illis commendat.

1. Non debet charta dividere, quos amor mutuus

lætiæ (quod nomen Mss. omnes addunt) reticuerim. Reveritus nempe sum auctoritatem P. de Rubens, cui in *Monum. Eccles. Aquil.* pag. 78. dicitur illa omnium Mss. *mendosa fortasse lectio*. Tam alte illi infixum est animo Hieronymi patriam Aquileia abesse, ut illius sororis conversioni facile incumbere Julianus non potuisset. Ostendimus nos e contrario, commodum id illi fuisse, nimirum ob loci vicinitatem. Consule quam scripsimus Vitam S. Doctoris.

(f) Aristotelis apud Laertium.

(g) Tota hæc pericope, oratorio more post argumenta testes vocabo, abest a Veronensi Ms.

(h) Mss. atque excusi vetustiores, *Iberia excetra ore*, vel *more*. Porro Iberæ excetra nomine pessimum hominis monstrum sugillat, sive is Lupicinus Episcopus, sive quis alius fuerit, non enim quod Iberum vocet, Hispanum hominem comminisci necesse est, aut verosimile. Paulo post Deum pro meum placuit legere concinniori sensu, ac laetibus Mss.

(i) *Atias 45. Scripta eodem anno, ac superior.*

conpalavit : nec per singulos officia mei sunt partienda sermonis, cum sic invicem vos ametis, (a), ut non minus tres caritas jungat, quam duos natura sociavit; quin potius si rei conditio pateretur, sub uno litterulæ **18** apice nomina indivisa concluderem, vestris quoque ita me litteris provocantibus, ut et in uno tres, et in tribus unum putarem. Nam postquam sancto Evagrio transmittente, in ea ad me eremi parte delatæ sunt, quæ inter Syros ac Saracenos vastum limitem ducit, sic gavisus sum, ut illum diem Romanæ felicitatis, quo primum Marcelli apud Nolam prælio, post Cannensem pugnam, Hannibalis agmina conciderunt, ego vicerim. Et licet supradictus frater sæpe me visitet, atque me ita ut sua in Christo viscera foveat; tamen longo a me spatio sejunctus, non minus mihi dereliquit abeundo desiderium, quam attulerit [al. attulerat] veniendo latitiam.

2. Nunc cum vestris litteris fabulor, illas amplector, illæ mecum loquuntur, illæ hic tantum Latine sciunt. Hic enim aut barbarus (b) semisermo discendus est, aut tacendum. Quotiescumque carissimos mihi vultus notæ manus referunt impressa vestigia, toties aut ego hic non sum, aut vos hic estis. Credite amori verâ dicenti : et cum has scriberem, vos videbam. De quibus hoc primum queror, cur tot interjacentibus spatiis maris atque terrarum, tam parvam Epistolam miseritis, nisi quod ita merui, qui vobis, ut scribitis, ante non scripsi. Chartam defuisse non puto, Ægypto ministrante commercia. Et si (c) alicubi Ptolomæus maria clausisset; tamen rex Attalus membranas a Pergamo miserat, ut penuria chartæ pellibus pensaretur. Unde et Pergamenarum nomen ad hunc usque diem, tradente sibi invicem posteritate, servatum est. Quid igitur? arbitrer bajulum festinasse? Quamvis longæ Epistolæ una nox sufficit. An vos aliqua occupatione detentos? Nulla necessitas major est caritate. Restant duo : ut aut vos piguerit, aut ego non meruerim. E quibus magis volo vos incusare [al. incensere] tarditatis, quam me condemnare non meritum. Facilius enim negligentia emendari potest, quam amor nasci.

3. *Bonosi laudes.* — Bonosus, ut scribitis, quasi filius (d) **19** *ἰχθῆος*, id est, *piscis*, aquosa petit. Nos

(a) Chromatium et Eusebium.

(b) Veronens. *barbarus semi sermo discendus est.* Vitiöse tamen, ut non dubito, neque enim tum temporis senem se potuit Hier. dicere.

(c) Idem elegantius et si *aliquis Ptolomæus.* Conferendus est Pliñius l. 13, c. 11, ubi *æmulatione*, inquit, « circa Bibliothecas Regum Ptolomæi, et Eumenis, suppriment chartas Ptolomæo, Varro membranas Pergami tradit reperitas; » quarum inde Attalus Eumenis frater magnam vim Romam misit.

(d) Græcæ vocis interretationem omittit Veronens. I ber. Illud vero perquam erudite atque eleganter, dictum est ab Hieronymo, Bonosum quasi filium *ἰχθῆος*, sive Piscis aquosa petere. A primis enim Ecclesiæ temporibus fideles, ut de sua fide Paganos celarent, quinque litterarum siglas excogitarunt, quæ si uno verbo legerentur *ἰχθῆος*, id est *piscis* reddebant, singulis autem proprium suberat nomen ac significatio : prima enim *Ἰησοῦς* *Jesum*, altera *Χριστῶν* *Christum*, tertia *θεοῦ* *Dei*, alia *ἡμῶν* *filium*, postrema *σωτήρα* *Salvatorem* significabant. Supersunt autem ad hanc usque diem hujusmodi veterum Christianorum symbola, e quibus præstantissima in Museo nostro domestico gemma, quæ Christum Dominum sub Piscatoris figura adnotatis *ΙΧΘΥΣ* litteris re

pristina contagione sordentes, quasi reguli et scorpio-nes arentia quæque sectamur. Ille jam calcet super cohibri caput : nos serpenti, terram ex divina sententia comedenti, adhuc cibum sumus. Ille jam potest summum Graduum Psalmum scandere : nobis adhuc in primo ascensu flentibus [al. *fluentibus*], nescio an dicere aliquando contingat : *Levari oculos meos in montes, unde venit auxilium mihi (Ps. 120. 4).* Ille inter minaces sæculi fluctus in tuto insulæ, hoc est, Ecclesiæ gremio sedens, ad exemplum Joannis, librum forte jam devorat (*Apoc. 10*) : ego in scelerum meorum sepulcro jacens (*Joan. 11*), et peccatorum vinculis colligatus, Dominicum de Evangelio exspecto clamorem : Hieronymus, veni foras. Benosus, inquam (e), (quia secundum Prophetam, omnis diaboli virtus in lumbis est [*Jerem. 13*]) trans Euphratem tulit *lumbare suum, ubi illud in foramine petreæ abscondens (Job. 40, 41)*, et postea scissum reperiens, cecinit : *Domine, tu possedisti renes meos (Psal. 138).* *Dirupisti quincula mea : tibi sacrificabo hostiam laudis (Ps. 105).* Me vero [al. *verus*] Nabuchodonosor ad Babylonem, id est, confusionem mentis meæ catenatum duxit : ibi mihi captivitatis jugum imposuit : ibi *ferri circumlaribus meis innectens, de Canticis Sion cantare præcepit (Ps. 136).* Cui ego dixi : *Dominus solvit compeditos, Dominus illuminat cæcos (Ps. 145).* Ut breviter ceptam dissimilitudinem finiam, ego veniam deprecor, ille exspectat coronam.

4. Soror mea, sancti Juliani in Christo fructus est. Ille plantavit, vos rigate : Dominus incrementum dabit (*1. Cor. 6*). Hanc mihi Jesus, pro eo vulnere quod diabolus inflixerat, præstitit, vivam reddendo pro mortua. Huic ego, ut ait gentilis Poeta (*Virgil. l. 4. Æneid.*), omnia etiam tuta timeo. Scitis ipsi lubricum adolescentiæ iter, in quo et ego lapsus sum, et vos non sine timore transitis. Hoc ista nunc maxime **20** ingrediens, omnium est fulcienda præceptis, omnium est sustentanda solatiis, id est, credris vestræ sanctitudinis epistolis roboranda. Et quia caritas omnia sustinet : obsecro ut etiam a Papa Valeriano (f) ad eam confortandam litteras exigatis. Nostis puellares animos his rebus plerumque solidari, si se intelligant curæ esse majoribus.

5. In mea enim patria rusticitatis [al. *rusticitas*] vernacula, Deus venter est, et in diem vivitur : et sanctior est ille, qui ditior est. Accessit huic patellæ (juxta tritum populi sermone proverbium) dignum operculum, Lupicinus Sacerdos, secundum illud quoque, de quo semel in vita (g) Crassum ait

fert. Porro mysteria hinc nonnulla eliciebant SS. Patres, Augustinus de Civit. Dei lib. 18. c. 25. Prosper de Prædestin. c. 19. Paulinus epist. 53. Optatus contra Parmen. lib. 3. et præcipue Tertullianus de Baptismo cap. 1. qui rursus *aquam* et *aquosa* Ecclesiam interpretatur. Hieronymus vero in quadam Dalmatiæ insula Bonosum suum sibi eremum inivit constituisse.

(e) Mallem quia voculam transgredi ad hunc fere modum, *Bonosus*, inquam, *secundum Prophetam quia omnis Diaboli virtus*, etc., aliter enim Prophete nomen minus commode refertur ad Job, cum pertineat ad Jeremiam.

(f) Valerianus Aquileiensis episcopus.

(g) Prodit hoc M. Tullius de Finibus l. 5. « Marro Crasso, » inquit, « quem semel ait in vita sua risisse Lucilius, »

risisse Lucillius : Similem habent labra lactucam, asino carduus comedente : videlicet ut perforatam navem debilis gubernator regat, et cæcus cæcos ducat in foveam. Talisque sit rector, quales illi qui reguntur.

6. Matrem communem (quæ cum vobis sanctitate societur, in eo vos prævenit, quia tales genuit, cujus vere venter aureus potest dici) eo salutamus honore, quo nostis : una quoque suscipiendas cunctas [al. cunctis] sorores, quæ sexum vicere cum sæculo, quæ oleo ad lampadas largiter præparato, sponsi operiuntur adventum (*Matth. 25*). O beata domus, in qua morantur Anna vidua, Virgines Prophetissæ, geminus Samuel nutritus in templo ! O tecta felicia, in quibus cervinus Machabæorum martyrum coronis cinctam martyrem matrem ! Nam licet quotidie Christum confiteamini, dum ejus præcepta servatis : tamen ad privatam gloriam publica hæc accessit vobis et aperta confessio, quod per vos ab urbe vestra Ariani quondam dogmatis virus exclusum est (a). Et miramini forsitan, quod in fine jam Epistolæ rursus exorsus sim. Quid faciam ? vocem pectori negare non valeo. Epistolæ brevitatis compellit tacere : desiderium vestri cogit loqui. Præproperus sermo : **21** confusa turbatur oratio : amor ordinem nescit.

EPISTOLA VIII (a).

AD NICEAM HYPODIACONUM AQUILEIÆ (b).

Niceam veterem sodalem, ac peregrinationis suæ comitem, jam in patriam regressum, ut ad se aliquando scribat exemplo Chromatii, et Eusebii fratrum hortatur.

TURPILIUS (d) Comicus tractans de vicissitudine litterarum : sola, inquit, res est, quæ homines absentes, præsentem facit. Nec falsam dedit, quanquam in re (e) non vera, sententiam. Quid enim est (ut ita dicam) tam præsens inter absentes, quam per epistolam et alloqui, et audire quos diligas ? Nam et ru-

non contigit, ut ea re minus ἑπιδραστός, ut ait idem, vocaretur, etc.

(a) Arii dogma exclusum ab Aquileia per Chrom., etc.
 (b) *Alias 42. Scripta paulo post superiorem.*
 (c) Hic Niceas vulgo idem esse creditur, quem sub Nicetæ nomine non semel laudat S. Paulinus, fuitque postea Daciæ Episcopus. Minime vero idem ille est, sed quem refert Gennadius cap. xxii. *Niceas Romanianæ civitatis Episcopus*, id est *Aquileiæ*, ut Baronius recte interpretatur, Aquileia enim inter Romanorum colonias nobilissima, Romaniana, seu Romana civitas adiiit. Niceas porro ejus ex Hypodiaco Episcopus urbis fuit : et successisse quidem Chromatio altero Hieronymi sodali creditur circa ann. 410 vel serius. In Martyrologio Romano ad diem 22. Junii Sanctorum fastis adscribitur. Quo tempore hanc S. Pater Epistolam ad eum misit, per credere est, pl. min. triginta annos egisse. Episcopatus Epochæ cum hac ejus ætate comparata.

(d) Turpilius iste citatur a Servio in Virgilio, extantque ejus exigua fragmenta, inter ea veterum Poetarum, quæ Robertus Stephanus, atque Henricus collegit. Ejus meminit etiam Eusebius in Chronico.

(e) Sub rei non veræ nomine Comædiam intelligunt Hieronymi Scholiastæ Victorius et Martianæus, quod scilicet in quadam sua Comædia, quæ ficta res est, illam sententiam Turpilius effuderit. Nobis vero longe verosimillimum est, idem sibi voluisse Hieronymum, ac si dixisset rei non veræ, cum præsentia, quam epistolæ conciliant, vera ac propria non sit.

des illi Italiæ homines, (f) quos Cascos Ennius appellat, qui sibi (ut in Rhetoricis Cicero ait) ritu ferino victum quærebant, ante chartæ et membranarum usum, aut in dedolatis e ligno codicillis, aut in corticibus arborum mutuo epistolarem alloquia misitabant. Unde et portitores earum Tabellarios, et scriptores a libris arborum Librarios vocare. Quanto magis igitur nos, expolito jam artibus mundo, id non debemus omittere, quod illi sibi præstiterunt, apud quos erat cruda rusticitas, et qui humanitatem quodammodo nesciebant ? Ecce beatus Chromatius cum sancto Eusebio non plus natura quam morum æqualitate (1) germano, litterario me provocavit officio. Tu modo a nobis abiens, recentem amicitiam scindis potius, quam dissuis, quod prudenter apud (g) Ciceronem Lælius vetat. Nisi forte ita tibi exosus est Oriens, ut litteras **22** quoque tuas huc venire formides. Expergiscere, expergiscere, evigila de somno, præstā unam chartæ schedulam caritati. Inter delicias patriæ, et communes quas habuimus peregrinationes, aliquando suspira. Si amas, scribe obsecranti : si irascris, iratus licet scribe. Magnum et hoc desiderii solamen habeo, si amici litteras, vel indignantis accipiam.

EPISTOLA IX (h).

AD (i) CHRYSOGONUM MONACHUM AQUILEIÆ.

Expastulat cum Chrysogono Aquileiæ Monacho, recentis amico, quod nihil ad se scriperit.

Qui circa te affectus meus sit, carissimus ambobus Heliodorus tibi potuit fideliter nuntiare ; qui non minore te diligit amore, quam ego diligo : ut ego semper in ore meo nomen tuum sonem : ut ad primam quamque confabulationem jucundissimi mihi (j) consortii recorder, ut humilitatem admirer, virtutem efferam, prædicem caritatem. Verum tu, quod natura Lynceus insitum habent, (2) ne post tergum respicientes meminerint priorum, et mens perdat quod oculi videre desierint, ita nostræ es necessitudinis penitus oblitus, ut illam epistolam, quam in corde Christianorum scriptam Apostolus (1. Cor. 3. 2) refert, non parva litura, sed imis, ut aiunt, ceris eraseris. Et illæ quidem, quas diximus, ferræ, sub frondente captantes arboris ramo fugaces capreas, aut timidum, cervos, animal comprehendunt : currentemque frustra prædam, dum hostem suum secum verabido desuper ore dilaniant ; et tandiu meminere prædandi, **23** quamdiu venter vacuus siccum fame guttur exasperat. Ubi vero sanguine pasta feri-

(f) Ennius ex I. Annal. fragmento.
*Quos homines quondam Laurentis terra recepit,
 Quam primum Cascei populei tenuere Latinei.*
 De his Cicero in I. Tusculan. *Itaque unum illud erat insitum prisca illis, quos Cascos appellat Ennius*, etc. Hos Livius lib. I. prisca Latinos dicit, et Virgilius 5. *Et prisca docuit celebrare Latinos*. Festus vero *Cascum* antiquum interpretatur, et Varro l. 4. de Ling. Latin. Subinam esse vocis originem tradit.

(g) Vid. Ciceronis librum, qui inscribitur *Latini*.
 (h) *Alias 44. Scripta eodem tempore quo superior.*
 (i) Mss. alii *Chrisochomam* vocant, alii *Chrisocomam*.
 (j) Pro *tui* Martianæus *mihi*. Victorius utrumque legit.
 (1) Gravius *æqualitate* sibi *germano*.
 (2) Ex antiquo cod. Gravius, *ut post tergum respicientem non meminerint priorum*.

tas viscera distenta compleverit, cum saturitate succedit oblivio : tamdiu nescitura quid capiat, donec memoriam revocaverit esuries. Tu necdum satiatas e nobis, cur sinem jungis exordio? cur amittis antequam tenens? Nisi forte negligentiae semper excusatione socia, asseras te non habuisse quod scriberes : cum hoc ipsum debueris scribere, (a) te non habuisse quod scriberes.

EPISTOLA X (b).

AD PAULUM SENEM CONCORDIENSIS (c).

Paulum Concordiensem centesimum agentem annum, et tamen integro virentique corpore, laudat, petitque ab eo libros aliquot, mittens ei interea vitam Pauli Eremitae, quam nuper adornaverat.

1. Humanæ vitæ brevitatis, damnatio delictorum est. Et in ipso sæpe lucis exordio, mors secuta nascentem, labentia quotidie in vitium sæcula profletur. Nam cum primum Paradisi colonum, viperinis nexibus præpeditum, parader deduxisset ad terras, reternitas mortalitate mutata, et in nongentos et eo amplius annos, secundam quodammodo immortalitatem maledicti hominis distulerat (d) elogium. Exinde paulatim recrudescente peccato, totius orbis naufragium Gigantum adduxit impietas. Post illud, ut ita dixerim, purgati baptisma mundi, in breve tempus hominum vita contracta est. Hoc quoque spatium, sceleribus nostris semper contra divina pugnantibus, pene perdidimus. Quotus enim quisque aut centenariam transgreditur ætatem, aut non ad eam sic pervenit, ut pervenisse præiteat, secundum quod in libro Psalmorum Scriptura testatur : *Dies vitæ nostræ septuaginta anni ; si autem multum, octoginta : quidquid reliquum est, labor et dolor* (Ps. 89. 10).

24 2. Quorsum, ais, ista tam alto repetita principio, et ita procul cæpta ut merito quis Horatiano de nobis possit sale ludere : *Et gemino bellum Trojanum orditur ab ovo* (Ex arte Poet.)? Videlicet ut senectutem tuam, et caput ad Christi similitudinem candidum (Apoc. 1. 14), dignis vocibus prædicemus. Ecce jam centenas ætatis circulus volvitur, et tu semper Domini præcepta custodiens, (e) futuræ beatitudinem vitæ per præsentia exempla meditaris. Oculi puro lumine vident : pedes imprimunt certa vestigia : auditus penetrabilis ; dentes candidi, vox canora (al. sonora) ; corpus solidum, et succi plenum ; cani cum rubore disprepant ; vires cum ætate dissentiant. Non memoriæ

(a) Mss. quidam, atque editi *te aliud non habuisse*, etc.

(b) *Alias 21. scripta circa idem tempus, quo superior.*

(c) Hujus meminit etiam in Catalogo ad Tertullianum. Concordia autem Pauli patria non ut Victorius in Vita S. Hier. scribit, erat Mirandulæ vicinum oppidum, sed videri Aquileiam, et Altinum longe notissima Italiae civitas, cum alia ejusdem nominis civitate in Hispania, ut alii faciunt, non confundenda.

(d) Hoc sensu etiam apud alios Latinos auctores hoc nomen usurari invenies. Noster Zeno in sermon. de Martyrio Isaie, *Isaias*, inquit, *cum Christum prædicaret, vel eum futuræ damnationis Elogium Israelitico populo nuntiaret.*

(e) Ver. Ms. *future beatitudinis præstantia exempla meditaris*

tenacitatem, ut in plerisque cernimus, antiquior senectia dissolvit. Non calidi acumen ingenii, frigidus sanguis obviandit. Non contractam rugis faciem, arata frons asperat. Non denique tremula manus per curvos ceræ tramites errantem stylum ducit. Futuræ nobis resurrectionis virorem [*Ms. vigorem*] in te nobis Dominus ostendit, ut peccati sciamus esse, quod ceteri adhuc viventes præmoriuntur in carne; justitiam, quod tu adolescentiam in aliena ætate mentiris. Et quanquam multis istam corporis sanitatem, etiam peccatoribus evenire videamus, tamen illis hoc diabolus ministrat, ut peccent : tibi Dominus præstat, ut gaudeas.

3. Doctissimi quique Græcorum (de quibus pro Flacco agens luculenter Tullius ait : *Ingenita levitas et erudita vanitas*) regum suorum, vel principum laudes, accepta mercede, dicebant. Hoc ego nunc faciens, pretium posco pro laudibus. Et ne putes modica esse, quæ deprecor, margaritam de Evangelio postularis. *Eloquia Domini, eloquia casta, argentum igne examinatum, probatum terræ, purgatum septuplum* (Ps. 11.7) : scilicet Commentarios Fortunatiani, et propter notitiam (f) persecutorum, Aurelii Victoris Historiam, simulque Epistolas Novatiani, ut dum schismatici hominis 25 venena cognoscimus, libentius sancti Martyris Cypriani bibamus antidotum. Misimus interim te tibi, id est, Paulo seni (g) Paulum seniore; in quo propter simpliciores quosque multum in deiciendo sermone laboravimus. Sed nescio quomodo, etiam si aqua plena sit, tamen eundem odorem lagena servat, quo dum rudis esset, imbuta est. Si hoc munusculum placuerit, habemus etiam alia condita, quæ cum plurimis orientalibus mercibus ad te, si Spiritus Sanctus afflaverit, navigabunt.

EPISTOLA XI (h).

AD VIRGINES (i) VERONENSES.

Conqueritur, quod Virgines Æmonæ in Italia finibus, degentes, sæpe ab eo litteris provocatæ, nunquam rescripserint, ostenditque non esse suis obtrektoribus credendum.

Chartæ exiguitas indicium solitudinis est ; et id-

(f) Vitium ante locum, qui in multis ambages eruditos viros inquit, Veronens. Ms. duorumque Romanorum ope emendavimus; antea scilicet pro *persecutorum* erat *persecutionum*, ut dixisse videretur Hieronymus, Historiam Persecutionum ab Aurelio Victore scriptam fuisse, cum sensus sit, ejusdem Victoris historiam, in qua de Imperatorum usque ad Julianum vitis agitur, utilem sibi futuram cupienti habere *notitiam persecutorum*, id est eorum Principum, qui Ecclesiam Dei persecuti sunt. Frustra igitur sunt et Marianus Victorius, qui opus Aurelii Victoris de Persecutionibus Ecclesie usque ad Diocletianum in Vaticana Bibliotheca suis temporibus extitisse scribit; et Andreas Schottus, qui cum Victorem hunc, hominem minime Christianum istius modi historiam scribere haud potuisse recte argumentaretur, plures alios Victores commentus est, quos inter unum Christianum, cujus hoc loco Hieronymus meminisset.

(g) Inuit S. Pauli primi Eremitæ vitam a se scriptam.

(h) *Alias 39. scripta eodem tempore, quo superior.*

(i) Editi omnes, excepta veteri illa edit. an. 1496, quæ bis legi *Hemonenses*, falso etiam plerique Mss. *Hemonenses* habent. Sed optime in primis Veronenses duo, quorum ope emendamus, *Æmonenses*. Siquidem ex Æmonæ civitatis ignorantia error invaluit, quod in monte

circum longum sermonem brevi spatia coarctavi; quia et vobiscum volebam prolixius loqui, et angustia schedulæ cogebat tacere. Nunc igitur ingenio est vicia pauperies. Minutæ quidem litteræ, sed confabulatio longa est. Et tamen in hoc necessitatis articulo animadvertite caritatem, cum me nec penuria descriptionis valuerit prohibere, ne scriberem. Vos autem, ignoscite, obsecro, dolenti; dico enim læsus, dico lacrymans (a) et irascens: ne unum quidem apicem, toties vobis tribuenti officium, præstitistis. Scio quia nulla communio luci et tenebris est: nulla cum ancillis Dei, peccatori societas. Atque et meretrix Domino pedes lacrymis lavit (Luc. 7), et de dominorum micis canes edunt (Matth. 15). Et ipse Salvator non venit justos vocare, sed peccatores. *Non enim egent sani medico* (Ibid. 5. 31). Et magis vult penitentium peccatorum, quam mortem. Et errantem oviculum suis humeris refert. **26** Et prodigum filium revertentem, excipit lætus pater (Luc. 15). Quin potius Apostolus ait: *Nolite judicare ante tempus* (1. Cor. 4. 5). Tu enim quis es, qui alienum servum judices? *Suo Dominus stat, aut cadit* (Rom. 14. 4). Et, *qui stat, videat ne cudad*. Et, *invicem onera vestra portate* (Galat. 6. 2). Aliter, sorores carissimæ, hominum livor, aliter Christus judicat. Non eadem sententia est tribunalis ejus, et anguli susurrorum. *Multa hominibus viæ videntur justæ* (Prov. 14. 12), quæ postea repertiuntur pravæ. Et in teaticeis vasculis thesaurus sæpe reconditur. Petrum ter negantem (Matth. 26), amaræ in suum locum restituere lacrymæ. Cui plus dimittitur, plus amat (Luc. 7. 47). De toto grege siletur, et ob unius morbidæ (b) pecudis salutem Angeli lantantur in cælo. Quod si cui videtur indignum, audiat a Domino: *Amice, si ego bonus sum, quare oculus tuus nequam est* (Matth. 20. 15)?

EPISTOLA XII (c).

Ad (d) ANTONIUM MONACHUM.

Antonium Monachum Æmonæ reprehendit, quod toties rogatus nunquam rescripserit: rursusque hortatur, ut diligentem se diligat, et scribenti rescribat.

Dominus noster humilitatis magister, disceptanti-

Hermon in Palestina hæ Virgines degerent, cum tamen ipse epistole contextus doceat, in ea illas civitate extitisse, in qua diu Hier. versatus sit; Palestiniæ vero noudum ille attigisset. Vid. not. d. in sequenti epist. ad Antonium qui ejusdem loci monachum agebat. et forte Virginibus hæc auctor fuit, ne Hieronymo responderent.

(a) Verba et irascens, quæ plerique cod. habent, Victorius res. vit.

(b) Quædam exemplaria pecudis animam,

(c) Alias 43. Scripta eodem tempore quo superior.

(d) Pauci quidam codices ad Antonium, duo ad Chrysochionum Diaconum Aquileiæ, reliqui omnes magno numero, ut edidimus. Hos inter quidam addunt de modestia, rectius Nonantulanus insigat ad scribendum. At cæteris præfero, qui monachum Æmonæ Antonium hunc faciunt, quos inter vetustissimi duo a Martiano inspecti, etsi perperam velit Æmonæ nomen in Hermonæ mutandum, ut alteri antiquæ depravationi consentiat, qua hujus Monasterii virgines Hermonenses et Palestina male pro Æmonenses dictæ sunt. Erat autem Æmonia, vel Ἐμόνα Æmona, ut veteris Græcæ scribitur, Pannoniæ colonia, ut ex Plinio lib. 3. cap. 25. habetur. Etiam tamen Hierodotus ad Italian

bus de dignitate discipulis, unum apprehendit e parvulis, dicens: *Quicumque vestrum non fuerit conversus sicut infans, non potest introire in regnum cælorum* (Matth. 18). Quod ne tantum docere, nec facere videretur, implevit exemplo: dum discipulorum pedes lavat (Joan. 13): dum traditorem oculum excipit (Luc. 22): dum loquitur cum Samaritana (Joan. 4): dum ad pedes sibi sedente Maria, de cælorum disputat regno (Luc. 7): dum ab inferis resurgens, primum mulierculis apparescit (Marc. 16). Satanas **27** autem ex Archangelico fastigio non aliam ob causam, nisi ob contrariam humilitati superbiam ruit. Et Judaicus populus primas (e) sibi cathedras, et salutationes in foro vindicans, deputato antea in stillam situlæ (Isai. 40), Gentili populo succedente, deletus est. Contra sophistas quoque sæculi, et sapientes mundi, Petrus et Jacobus piscatores mittuntur. Cujus rei causa Scriptura ait: *Superbis Deus resistit, humilibus autem dat gratiam* (1. Petr. 5. 5). Vide, frater, quale malum sit, quod adversarium habet Deum. Ob quod in Evangelio et Phariseus arrogans spernitur, et humilis Publicanus auditur. Decem jam, nisi fallor, Epistolas plenas tam officii quam precum misi, (f) cum tu ne mihi quidem facere dignaris: et Domino loquentem cum servis, frater cum fratre non loqueris. Nimis, inquires, contumeliose. Crede mihi, nisi styli verecundia prohiberet tanta læsus ingererem, ut inciperes mihi rescribere, vel iratus. Sed quoniam et irasci hominis est, et injuriam non facere, Christiani, ad antiquum morem revertens, rursus precor; ut et diligentem te diligas, et conservo sermonem conservus impartias. (g) Vale in Domino.

EPISTOLA XIII (h).

AD CASTORINAM MATERTERAM.

Castorinam materteram suam, cum qua aliquid habuerat dissidii, ad pacem et concordiam, quod per alias etiam fecerat litteras, adhortatur.

Joannes idem Apostolus et Evangelista in Epistola sua ait: *Quicumque odit fratrem suum, homicida est* (1. Joan. 3. 15): et recte. Cum enim homicidium ex odio sæpe nascatur: quicumque odit, etiam si necdum gladio percussit, animo tamen homicida est. Cur, ais, tale principium? Scilicet ut veteri rancore deposito, **28** mundum pectoris Deo paremus habitaculum. *Irascimini*, inquit David, *et nolite peccare*

refert, et ἠγάπη ἰσχυρὰ καὶν, *primam*, seu limitaneam, *italiam urbem* facit. Verissime Ptolemæus, alique confluent dicunt περὶ τῆς ἰταλίας τῆς τῶν ἠγαθῶν Πανωνίας, *inter Italiam sub Norico Pannoniæ*. Hic aliquandiu Hieronymus stetit, nec multum a Patria sua Stridone aberat.

(e) Quam Martian. rescripsit, voculam sibi ex editis ac Mss. omnibus reposuimus.

(f) Hæ decem Hieronymi Epistolæ interciderunt; et quidam codices retinent, *jam non fallor*. De sequenti *Mu* interjectione consulte si libet Varronem lib. 6. Lucillus: *Nec laudare hominem, neque mihi facere unquam*, id est, ne minimum quidem voculam proferre, quod communi proverbio dicunt, *oibi ἴπῳ*.

(g) Abest hæc salutatia a Veronensi ac Nonantula e exemplaribus.

(h) *Itis 56. sc. ipta circa idem tempus, quo superior.*

(*Psal.* 4. 5). Hoc quid velit intelligi, Apostolus plenius interpretatur: *Sol non occidat super iracundiam vestram (Ephes. 4. 26)*. Quid agemus nos in die iudicii, super quorum iram non unius diei, sed tantorum annorum sol testis occubuit? Dominus loquitur in Evangelio: *Si offers munus tuum ad altare, ibique recordatus fueris, quia frater tuus habet aliquid adversum te, (a) relinque ibi munus tuum ante altare, et vade reconciliari prius fratri tuo, et tunc veniens offeres munus tuum (Math. 5. 23)*. Væ mihi misero, ne dicam et tibi, qui tanto tempore, aut non obtulimus munus ad altare, aut, ira permanente (b) sine causa, obtulimus. Quomodo in quotidiana prece unquam diximus: *Dimittite nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris (Math. 6. 12)*, animo discrepante cum verbis, oratione dissidente cum factis? Precor itaque, quod et ante annum prioribus litteris rogaveram (1), ut pacem, quam nobis reliquit Dominus, habeamus (*Joan. 14*); et meum desiderium, et tuam mentem Christus intueatur. In brevi ante tribunal ejus reconciliata, seu scissa concordia, aut præmium recuperabit, aut pœnam. Quod si tu, quod procul absit, nolueris: ego liber ero. Epistola me hæc mea, cum lecta fuerit, absolvet.

EPISTOLA XIV (c).

AD HELIODORUM (d) MONACHUM.

Heliodorum peregrinationis suæ comitem, quem frustra conatus erat apud se in Eremito detinere propositi socium, datis litteris, quemadmodum discedenti promiserat, ad se invitat, et vitæ eremiticæ beatitudinem prædicat.

4. Quanto amore et studio contenderim, ut pariter in eremo moraremur, consciuum mutæ caritatis pectus 29 agnoscit. Quibus lamentis, quo dolore, quo gemitu, te abeuntem persecutus sim, istæ quoque litteræ testes sunt, quas lacrymis cernis interlitas. Verum tu quasi parvulus delicatus, contemptum rogantis per blandimenta fovisti, et ego incautus, quid tunc agerem, nesciebam. Tacereim? sed quod arden-

(a) Absunt a nostris Mss. *relinque ibi munus tuum ante altare.*

(b) Respicit comma illud *sine causa*, quod Domini verbis apud *Math. c. 5, v. 22. omnis qui irascitur fratri suo*, in quibusdam codicibus addebatur; a quibus tamen radendum postea contendit ipse Hier. in *Commentar. in Matthæum*, et lib. 3. in *epist. ad Ephesios*. Legerunt vero olim haud pauci Patres tum Latini, tum Græci, quos suo loco adducimus; quin etiam antiquissimus noster Veronensis codex, qui Italicam versionem vulgo creditur continere, hodie-nam exhibet. Iterum noster Hieron. lib. 2. contra Pelagianos, quos libros sub vitæ suæ finem scripsit, *in eodem*, inquit, *Evangelio legitur*: qui irascitur fratri suo sine causa, reus erit iudicio: « licet in plerisque codicibus antiquis *sine causa* additum non sit, ut scilicet ne cum causa quidem debeamus irasci. »

(c) *Alias 1. Scripta eodem tempore sive an. 373.*

(d) Hæc una germana est inscriptio, non vero quam præferunt alii codices *Presbyterum* vel *Episcopum*, aut quæ Martiano placet *Monachum*, postea *Episcopum*. Vetus edit. habet ad *Heliodorum nondum Episcopum*. Scilicet, cum ex Aquileiensi Monacho Altini Episcopus jussus fuerit Heliodorus, sequi in ea dignitate præclare admodum gesserit, clariorem Episcopi titulum suffecerat librarii pio eo, quem Hieronymus tum temporis scripserat *Mouachi*.

(1) Hanc priorum Epistolam audivimus.

ter volebam, moderate dissimulare non poteram. Impensius obsecrarem? sed audire nolebas, quia similiter non amabas. Quod unum potuit, spreta caritas fecit. Quem præsentem retinere non valuit, nunc quærit absentem. Quoniam igitur et tu ipse abiens postularas, ut postea quam ad deserta migrassem, invitatoria ad te scripta transmitterem, et ego me facturum promiseram: (1) Invito, jam propera. Nolo pristinarum necessitatum recorderis. NUDOS AMAT EREMUS. Nolo te antiquæ peregrinationis terreat difficultas. Qui in Christum credis, et ejus crede sermonibus. *Quærite primum regnum Dei, et hæc omnia apponentur vobis (Math. 6. 33)*. Non pera tibi sumenda, non virga est. Assatim dives est, qui cum Christo pauper est.

2. Sed quid ago? Rursus improvidus obsecro? Ab-eant preces, blandimenta discedant. Debet amor læsus irasci. Qui rogantem contempseras, forsitan audies objurgantem. Quid facis in paterna domo delicate miles? Ubi vallum? ubi fossa, ubi hyems acta sub pellibus? Ecce de cælo tuba canit: ecce cum nubibus debellaturus orbem, imperator armatus egreditur: ecce bis acutus gladius ex regis ore procedens (*Apoç. 1. 16*), obvia quæque meit; et tu mihi (2) de cubiculo ad aciem, tu de umbra egredieris ad solem? Corpus assuetum tunica, lorice onus non fert. Caput opertum linteo, galeam recusat. Mollem otio manum, durus exasperat capulus. Audi edictum (e) regis tui: *Qui non est mecum, contra me est: et qui mecum non colligit, spargit (Luc. 11. 23; Math. 12. 30)*. Recordare tyrocinii tui diem, quo Christo in baptisate consepultus, in sacramenti verba jurasti: pro nomine ejus non te matri parcurum esse, non patri. Ecce adversarius in pectore tuo 30 Christum conatur occidere. Ecce donativum, quod militaturus acceperas, hostilia castra suspirant. Licet parvulus ex collo pendeat nepos (3), licet sparso crine et scissis vestibus, ubera quibus te nutrierat, mater ostendat, licet in limine pater jaceat, per calcatum perge patrem, siccis oculis ad vexillum crucis evola. SOLUM PIETATIS genus est, in hac re esse crudelem.

3. *Oratio sanctorum in cælo pro viatoribus.*—Veniet, veniet postea dies, quo victor revertaris in patriam; quo (f) per Jerosolimam cælestem vir fortis coronatus incedas. Tunc municipatum cum Paulo capies. Tunc et parentibus tuis ejusdem civitatis jus potes. Tunc et pro me rogabis, qui te ut vinceres, incitavi. Neque vero nescio, qua te dicas nunc compede præpediri. Non est nobis ferreum pectus, nec dura præcordia. Non ex silice natos Hyrcanæ nutriere tigrides. Et nos per ista transivimus. Nunc tibi blandis vidua soror hæret lacertis, nunc illi, cum quibus adolevisti,

(e) Mss. quidam, *edictum Domini tui.*

(f) Voculam *per* ex Victorio et Mss. restituumus.

(1) Cod. unus apud Graviuum *mitto* pro *invito*. Fortasse verius. Mox *necessitudinum* pro *necessitatum*.

(2) Ex Tertulliani lib. ad Martyres, notante Gravio. « Nemo miles ad bellum cum deliciis venit, nec de cubiculo ad aciem procedit, sed de papilionibus expeditis et substrictis, ubi omnis duritia etc. » Mox « De umbra ad solem, de sole ad cælum, de tunica ad lorican, etc. »

(3) Nepotianus ad quem alias est Hieron. *Epist.*

vernaculi aiunt : Cui nos servituros relinquis ? Nunc et gerula quondam, jam anus, et nutricius, secundus post naturalem pietatem pater, (a) clamitat : Morituros expecta paulisper, et sepeli. Forsitan et laxis uberum pellibus mater, arata rugis fronte, antiquum referens mammæ lallare, congeminet. Dicant si volunt et Grammatici : *In te omnis domus inclinata recumbit* (*Æneid.* 12). Facile rumpit hæc vincula amor Dei, et timor gehennæ. At contra Scriptura præcipit parentibus obsequendum : sed quicumque eos supra Christum amat, perdit animam suam. Gladium tenet hostis, ut me perimat, et ego de matris lacrymis cogitabo ? Propter patrem militiam Christi deseram, cui sepulturam Christi causa non debeo, quam etiam omnibus ejus causa debeo ? Dominò passuro timide Petrus consulens scandalum fuit (*Matth.* 16). Paulus retinentibus se fratribus, ne Jerusalem pergeret, respondit : *Quid facitis plorantes, et conturbantes cor meum ? Ego enim non solum ligari, sed et mori in Jerusalem paratus sum pro nomine Domini Jesu Christi* (*Act.* 21. 13). Aries iste pietatis, quo fides quatitur, Evangelii 31 retundendus est muro. *Mater mea, et fratres mei hi sunt, quæcumque faciunt voluntatem Patris mei, qui in cælis est* (*Luc.* 8. 21; *Matth.* 12. 50). Si credunt in Christum, faveant mihi pro ejus nomine pugnaturò. Si non credunt, mortui sepeliant mortuos suos (*Matth.* 8. 22). Sed hoc, ais, in Martyrio.

4. Erras, frater, erras, si putas unquam Christianum persecutionem non pati : ET TUNC MAXIME OPPUGNARIS, si te oppugnari læscis. Adversarius noster, tanquam leo rugiens, aliquem devorare querens, [al. *cupiens*], circumit (*1. Petr.* 5. 8), et tu pacem putas ? *Sedet in insidiis cum divitibus, et in occultis interficiat innocentem. Oculi ejus in pauperem respiciunt. Insiadiatur in occulto, sicut leo in spelunca sua : insidiatur ut rapiat pauperem* (*Psal.* 9. 30) ; et tu frondosæ arboris tectus umbraculo, molles somnos, futura [al. *futurus*] præda, carpis ? Inde me persequitur luxuria : inde avaritia conatur irrumperè : inde venter meus vult mihi Deus esse pro Christo. compellit libido, ut habitantem in me Spiritum Sanctum fugem, ut templum ejus violem. Persequitur, inquam, me hostis, cui nomina mille, *Mille nocendi artes* (*Æneid. lib VII*) : et ego infelix victorem me puto, dum capior ?

5. Nolo, frater carissime, examinato pondere delictorum, minora arbitraris [al. *nolo te arbitrari*] idololatriæ crimine [al. *crimina*] esse, quæ diximus. Imò Apostoli discè sententiam, qui ait : *hoc enim scitote intelligentes, quia omnis fornicator, aut immundus (b), aut avarus, aut fraudator, quod est idolorum servitus,*

(a) Plur. interserit vetus edit. an. 1496. Et ad hunc modum, « clamitant, cui nos morituros relinquis, exspecta paulisper, et sepeli, cras forsitan morituros. Forsitan et laxis, etc. » Mammæ autem lallare solemnissimum est nutricium nœnia. Cornutus ad Persium Sat. 3. « Aut cur a nutrice jussus dormire, ploras ; quæ infantibus, ut dormiant, solent dicere sæpe lalla, lalla. » In aliis codd. invenit Gravius *pater clamitat morituros expecta paulisper, et sepelies.*

(b) Pro duobus hisce nominibus aut *avarus, aut fraudator,*

non habet hæreditatem in regno Christi, et Dei (*Ephes.* 5. 5). Et quanquam generaliter adversus Deum sapiat, quidquid diaboli est ; et quod diaboli est, idololatria sit, cui omnia idola mancipantur : tamen et in alio loco specialim, nominatimque determinat, dicens : *Mortificate membra vestra, quæ sunt super terram, dependentes 32 fornicationem, immunditiam, et concupiscentiam malam, et cupiditatem, quæ sunt idolorum servitus, propter quæ venit ira Dei.* (*1. Coloss.* 3. 5 et 6),

Servitus idolorum in vitiis et peccatis.—Non est tantum in eo servitus idoli, si quis duobus digitulis, (c) thura in bustum aræ jaciatur, aut haustum pateræ poculo fundat merum. Neget avaritiam esse idololatriam, qui potest triginta argenteis Dominum venditum appellare justitiam. Neget sacrilegium in libidine, (d) sed is, qui membra Christi, et hostiam vivam placentem Deo (1), cum publicarum libidinum victimis, nefaria colluvione violavit. Non fatetur fraudem idololatriam esse, sed similis eorum, qui in Actibus Apostolorum ex patrimonio suo partem pretii reservantes, præsentem perire vindictam (*Act.* 5). Animadvertet, frater, non tibi licere [al. *licet*.] de tuis quidquam habere rebus. *Omnis, inquit Dominus, qui non renuntiaverit cunctis, quæ possidet, non potest meus esse discipulus* (*Luc.* 14. 33). Cur timido animo Christianus es ?

6. Respice Petro [al. *cum Petro*] relictum retè : respice surgentem de telonio Publicanum, statim Apostolum. Filius hominis non habet, ubi caput recinet : et tu amplas porticus, et ingentia tectorum spatia metiris ? (e) *HÆREDITATEM EXPECTANS sæculi, cohæres Christi esse non poteris.* Interpretare vocabulum Monachi, hoc est nomen tuum. Quid facis in turba qui solus es ? Et hoc ego, non integris rate, vel mercibus, nec quasi ignarus fluctuum (2) doctus nauta præmoneo ; sed quasi nuper naufragio ejectus in litus, timida navigaturis voce denuntio. In illo æstu Charybdis luxuriæ, salutem vorat. Ibi ore vir-

tor, unum habet Græcus textus *ἰσοκρίτης* ; atque ipsa Latina exemplaria non simul utrumque habent, sed vel primum, ut hodierna, vel alterum tantum, ut vetera, et quæ Cypriani temporibus obtinebant. Videtur autem Hieronymus hoc loco simul utrumque juxxisse, ut duplicem exprimeret Græci vocabuli interpretationem, eaque vellet alludere *1. Thessal.* 4. 6. *ne quis supergreditur, neque circumveniat in negotio fratrem suum, quæ ex veterum Patrum sensu ipse Hier. explicat in Commentariis ad Ephesios de libidinosis, impurisque hominibus, qui dolis ac blanditiis ad impudicitiam sordes aliorum mulieres illiciunt. Nam et ipsam avaritiam pro adulterio positam ibidem ipse testatur.*

(c) Alias *thura compressa in bustum*, ut legunt etiam quidam Mss. Hinc forte emendandus Lactantius, qui l. v. 19. ex mente Gentilium, « Nam, inquit, cruciari, atque interfici malle, quam thura tribus digitis comprehensa (lege compressa) in focum jactare, tam ineptum videtur, etc. »

(d) Cisterciens. Cod. esse is pro *sed is* : vetus autem edit. *negat sacrilegium esse, qui in libidine sedet, qui membra, etc.*

(e) Nescio quid magis Hieronymianum sapit hæc quorundam Mss. lectio, *hæreditatem expectans sæculi cohæres Christi ? Interpretare, etc.*

(1) Cæterum expressus locus est ex Tertulliani lib. de cultu feminar. *Quid minus habent infelicitissimæ illæ publicarum libidinum victimæ* ; notante Gravius.

(2) Maluit Gravius et *indoctus nauta*, rectissime : at Mss. non suffragantur.

ginec, ad pudicitiae perpetranda naufragia, (a) Scyllæum renidens libido blanditur. Illic barbarum littus, hic diabolus pirata, cum sociis portat vincula capiendis. Nolite credere, **33** nolite esse securi. Licet in modum stagni fusus æquor ardeat: licet vix summa jacentis elementi spiritu terga crispentur, magnos hic campus (b) montes habet. Intus inclusum est periculum, intus est hostis. Expedite rudentes, vela suspendite. (c) Crucis antenna figatur in frontibus. Tranquillitas ista tempestas est. Sed forsitan dicturus es: Quid ergo? quicumque in civitate sunt, Christiani non sunt? non est tibi eadem causa quæ cæteris. Dominum ausculta dicentem: *Si vis perfectus esse: vade, vende omnia tua, et da pauperibus; et veni, sequere me* (Matth. 19. 21). Tu autem perfectum te esse pollicitus es. Nam quum derelicta militia [al. derelicta domo, militia], te castrasti propter regna cælorum, quid aliud quam perfectam sequutus es vitam? PERFECTUS AUTEM servus Christi, nihil præter Christum habet. Aut si quid præter Christum habet, perfectus non est. Et si perfectus non est, tum se perfectum fore Deo pollicitus sit, ante mentitus est. *Os autem, quod mentitur, occidit animam* (Sap. 1. 11) Igitur, ut concludam: si perfectus es, cur bona paternæ desideras? Si perfectus non es, Dominum fecellisti. Divinis Evangelium vocibus contonat: *Non potestis duobus dominis servire* (Luc. 16. 13); et audeat quisquam mendacem Christum facere, Mammonæ, et Domino serviendo? *Vociferatur ille sæpe: Si quis vult post me venire, abneget semetipsum sibi, et tollat crucem suam, et sequatur me* (Ibid. 9. 23). Et ego onustus auro arbitror me Christum sequi? « Qui dicit se in Christum credere, debet quomodo ille ambulavit, et ipse ambulare. » (1. Joan. 2. 6).

7. Quod si nihil habes (ut te responsurum scio) cur, tam bene paratus ad bella, non militas? Nisi forte in patria tua te arbitraris hoc facere, cum in sua Dominus signa non fecerit. Et cur id? Cum auctoritate sume rationem. *Nemo Propheta in patria sua honorem habet* (Luc. 4). Non quero, inquires, honorem: sufficit mihi conscientia mea. Neque Dominus quærebat, quippe qui ne a turbis rex constitueretur, aufugit. Sed ubi honor non est, ibi contemptus est. Ubi contemptus, ibi frequens injuria: ubi autem injuria, ibi et indignatio: ubi **34** indignatio, ibi quies nulla:

(a) Victorius et Martianæus scylla ceu renidens, nec satis concinne, nec vere. Nobis statim occurrit uno verbo leg scyllacæum, quod et naufragum dixit Maro. Commodius tamen vetustiores editos, et manuscriptorum magnam vim sequi placuit, e quibus duo, sed e glossatoris manu, in illo maris fervore vorago quædam, et præcipitium inter fluctus est charybdis luxuriæ, etc. Charybdis autem et Scyllæ notissima historia est, deque eisdem fabulæ Poetarum.

(b) Antiquiores editi montes habet intus inclusos. Intus est periculum, etc. Alia infra glossemata, quæ olim irreperant, adnotare non est operæ pretium.

(c) Cisterciensis, aliique Mss. non pauci, atque editi, *Crux antennæ*. Scilicet navis antennam Cruci comparare solebant veteres. Hinc Pseudo Hieronymus sermo. de Nativ. *antenna navium, et velarum cornua sub figura nostræ Crucis volitant*. Similia apud Minucium Felicem, Maximum Tauriensem, aliosque passim invenies.

ubi quies non est, ibi mens a proposito sæpe deducitur. Ubi autem per inquietudinem aliquid auferitur ex studio, minus sit ab eo, quod tollitur: et ubi minus est, perfectum non potest dici. Ex hac supputatione summa illa nascitur, Monachum in patria sua perfectum esse non posse. Perfectum autem esse nolle, delinquere est.

8. — *Dignitas Clericorum*. Sed de hoc gradu pulsus, provocabis ad Clericos. An de his aliquid audeam dicere, qui certe in suis urbibus commorantur? Absit ut de his quidquam sluistrum loquar, quia Apostolico gradui succedentes, christi corus sacro ore conficiunt; per quos et nos Christiani sumus. Qui claves regni cælorum habentes, quodammodo ante iudicii diem judicant: qui sponsam Domini sobria castitate conservant. Sed alia, ut ante perstrinxi, Monachorum est causa, alia Clericorum. Clerici pascunt oves: ego pascor. Illi de altario vivunt: mihi quasi infructuose arbori, securis ponitur ad radicem, si munus ad altare non defero. Nec possum obtendere paupertatem; cum in Evangelio anum viduam, duo, quæ sola sibi supererant, æra mittentem in gazophylacium, laudaverit Dominus (Luc. 21. 24). Mihi ante presbyterum sedere non licet: illi, si peccavero, licet tradere me Satanae in interitum carnis, ut spiritus salvus sit (1. Cor. 5. 5). Et in veteri quidem Lege; quicumque Sacerdotibus non obtemperasset, aut extra castra positus, lapidabatur a populo; aut gladio cervicæ subjecta, contemptum expiabat cruore (Deut. 17. 12). Nunc vero inobediens spirituali mucrone truncatur: aut ejectus de Ecclesia rabido demonum ore discerpitur. Quod si te quoque ad eundem Ordinem pia fratrum blandimenta sollicitant, gaudebo de ascensu, sed timebo de lapsu. *Qui Episcopatum desiderat, bonum opus desiderat*. Scimus ista: sed junge quod sequitur: *Oportet autem hujusmodi irreprehensibilem esse, unius uxoris virum, sobrium, pudicum, prudentem, ornatum, hospitalem, docibilem, non vinolentum, non percussorem, sed modestum* (1. Tim. 3). Et cæteris, **35** quæ de eo sequuntur, explicitis, non minorem (d) in tertio gradu adhibuit diligentiam, dicens: *Diaconos similiter pudicos: non bilingues, non multo vino deditos, non turpilucros* [al. turpis lucri appetitores]: *habentes (1) ministerium fidei in conscientia pura. Et hi autem probentur primum: et sic ministrent, nullum crimen habentes*. Væ illi homini, qui vestem non habens nuptialem, ingreditur ad cœnam. Nihil superest, nisi ut statim audiat: *Amice quomodo huc intrasti? Et illo obmutescente dicatur ministris: Tollite illum, ligatis manibus et pedibus, et mittite eum in tenebras exteriores, ubi erit fletus et stridor dentium* (Matth. 22. 12. 13). Væ illi qui acceptum talentum in sudario ligans, cæteris lucra facientibus, id tantum quod acceperat, reservavit. Illico indignantis Domini

(d) Cum tertium gradum Diaconum dicat, vide quam aperte Episcoporum præminentiam hinc, et a Presbyteris fateatur, contra quam sensisse illum toties blaterant heterodoxi. Diligenter adnotandus est etiam superior locus de Presbyterorum dignitate contra hæreticorum calumnias.

(1) Grav. corrigi, *mysterium* ex Grec. ἕρως τὸ μυστήριον τῆς κίτης.

clamore fectur : *Serve nequam, quare non dedisti pecuniam meam ad mensam, et ego veniens cum usturis exegissem eam (Math. 55. 16. 17)?* Id est, deposuisses ad altare, quod ferre non poterat. Dum enim tu ignavus negotiator denarium tenes, alterius locum, qui pecuniam duplicare poterat, occupasti. Quamobrem sicuti qui bene ministrat, bonum gradum sibi acquirit : ita qui indigne ad calicem Domini accedit, reus erit Dominici Corporis et Sanguinis (1 Cor. 11).

9. Non omnes Episcopi, Episcopi sunt. Attendis Petrum : sed et Judam considera. Stephanum suspicis : sed et Nicolaum respice, quem Dominus in Apocalypsi sua damnat sententia : qui tam turpia et nefanda commentus est, ut (a) Nicolaitarum hæresis ex illa radice nascatur. Probet se unusquisque, et sic accedat. **NON FACIT** Ecclesiastica dignitas Christianum. Cornelius Centurio adhuc ethnicus, dono Sancti Spiritus mundatus (Act. 10). Presbyteros Daniel puer judicial (Dan. 15) : Amos rubrum mora distringens, repente Propheta effectus est. **36** David pastor eligitur in Regem (1. Reg. 16). Minimum discipulum Jesus amat plurimum. Inferius frater accumbe, ut minore adveniente, sursum jubearis ascendere (Luc. 14). Super quem Dominus requiescit, nisi super humilem et quietum, et tremementem verba sua (Isai. 66. 2)? Cui plus creditur, plus ab eo exigitur. *Potentes potenter tormenta patientur (Sap. 6. 3).* Nec sibi quisquam de corporis (1) tantum mundi castitate suppleat, cum omne verbum otiosum, quodcumque locuti fuerint homines, reddituri sint pro eo rationem in die judicii (Math. 12. 5) : cum etiam convicium in fratrem, homicidii sit reatus. Non est facile stare loco Pauli, tenere gradum Petri, jam cum Christo regnantium : ne forte veniat angelus, qui *scindat velum templi tui, qui candelabrum tuum de loco moveat (Apoc. 2. 5).* **Ædificaturus** turrin, futuri operis sumptus supputa (Luc. 14. 28). Infatuatum sal ad nihil est utile, nisi ut projiciatur foras, et a porcis conculcetur. Monachus si ceciderit, rogabit pro eo Sacerdos. Pro Sacerdotis lapsu quis rogaturus est?

10. Sed quoniam (2) e scopulis locis enavigavit oratio, et inter cavas spumeis fluctibus cautes, fragilis in altum cimba processit, expandenda vela sunt ventis, et quæstionum scopulis transvadatis, lætantium more nautarum, epilogi (b) celeuma cantandum est. O desertum, Christi floribus vernans ! O solitudo, in qua illi nascuntur lapides, de quibus in Apocalypsi

(a) Nonnulli Codices et præcipue Cisterc. olim Nonantulanus *Neophitarum* legunt pro *Nicolaitarum*, cui voci rectius alii addunt *vel Ophitarum*, idque arbitror e Hieronymi calamo profecisse, nam ut alibi fusius ostendimus S. Epiphanius, et auctor indicii hæresicon sub falso Hieronymi nomine, S. Augustinus, alique, a Nicolaitis Ophitas deducunt. Vid. in Epist. ad Sahinian.

(b) Nautarum proprie acclamatio est, quam maxime insonant, cum portul proximi sunt. Dicitur etiam *celeuma*, exemplaque apud veteres passim suppetunt. Sidonius l. 6. epist. X. *Responsantibus alleluia ripis, Ad Christum levat ammicum celeuma*, Paulinus de reditu Nicææ, *Navite læti solitum celeuma concinent versis modulis in hymnos.* Noster Hieron. etiam ad calcantes in turculari transfert in Jerem. cap. 25.

(1) Alias notante Grav. *tantummodo castitate.*

(2) Ex Ciceron. Tusculanar. lib. 1. atque alibi.

civitas magni regis extruitur (Apoc. 21. 18) ! O eremus familiaris Deo gaudens ! Quid agis frater (3) in sæculo, qui major es mundo ? Quamdiu te tectorum umbræ præmunt ? quamdiu fumosarum urbium carcer includit ? Crede mihi, nescio quid plus lucis aspicio. (4) Libet, sarcina corporis abjecta, ad purum ætheris evolare fulgorem. Paupertatem times ? sed beatos Christus pauperes appellat. Labore terreris ? a nemo athleta **37** sine sudore coronatur. De cibo cogitas ? sed fides famem non timet (5). Super nudam metuis humum exesa jejuniis membra collidere ? sed Dominus tecum jacet. Squalidi capitis horret inculta carceris ? sed caput tuum Christus est. Infinita eremi vastitas te terret ? sed tu paradisum mente deambula. Quotiescumque illuc cogitatione conscenderis, toties in eremo non eris. Scabra sine balneis attrahitur cutis ? sed qui in Christo semel lotus est, non illi necesse est iterum lavare (Joan. 13). Et ut breviter, ad cuncta audias Apostolum respondentem ; *Non sunt, inquit, condignæ passionibus hujus sæculi ad superventuram gloriam, quæ revelabitur in nobis (Rom. 8. 18).* Delicatus es, frater, si et hic vis gaudere cum sæculo, et postea regnare cum Christo.

11. Veniet, veniet illa dies, qua corruptivum hoc et mortale incorruptionem induat et immortalitatem. Tunc beatus servus, quem Dominus invenerit vigilantem (Luc. 12. 45). Tunc ad vocem tubæ pavebit terra cum populis, et tu gaudebis. Judicaturus Dominus lugubre mundus immugiet : et tribus ad tribum pectora ferient. Potentissimi quondam reges nudo latere palpitabunt. Exhibebit cum (c) prole sua Venus. Tunc ignitus Jupiter adducetur, et cum suis stultus Plato discipulis. Aristotelis argumenta non proderunt. Tunc tu rusticanus et pauper exultabis, et ridebis, et diceas : Ecce crucifixus meus, ecce iudex, qui obvolutus pannis in præsepio vagit. Hic est ille operarii, et (d) quæstuarix filius : hic qui matris gestatus sinu, hominem Deus fugit in Ægyptum (Math. 2) : hic vestitus cocco : hic sentibus coronatus : hic Magus, dæmonium habens, et Samaritis. Cerne manus, Judææ, quas fixeras : cerne latus, Romane,

(c) Intellige cum filio suo Cupidine ; Victorius enim quædam numerosam prolem his verbis innui suspicaretur, tantum ex quibusdam Mss. sic immutavit, *Exhibebitur cum prole sua vere tunc ignitus Jupiter : adducetur et cum suis, etc.* Et vere ignitum interpretatur æterno ignis supplicio ad dictum.

(d) Cur Latinus malit *Quæstuarix*, maxime reuventibus Mss. non video. Expressus locus ex Tertulliano de spectaculis in fine. *Hic est ille (dicam) Fabri, et quæstuarix filius, Sabbati destructor, Samaritis, etc.* notante Gravi.

(5) Ex Cyprian. de opere et elemosyn. « *Humi jacent fessa laboribus viscera ? sed pœna non est cum Christo jacere. Scuitonst capitis capillus horrescit ? sed cum sit caput viri Christus, qualecunque caput illud deceat necesse est, quod ob Domini nomen insigne est. Squallent sine balneis membra situ et sorde deformia ? sed spiritaliter intus abluitur quod foris carnaliter sordidatur. »*

(1) Videtur Gravi sumptum ex Pythagoræ Aureis carnibus in fine. *ἢ δ' ἀπολαύειν σαρκῶν ἢ ἀπολαύειν εὐδαιμονίας, etc.*

(2) Quæ hinc sequuntur, ex Cypriani Epist. ad Martyres sumi Gravius animadvertit. « *Humi jacent fessa laboribus viscera ? sed pœna non est cum Christo jacere. Scuitonst capitis capillus horrescit ? sed cum sit caput viri Christus, qualecunque caput illud deceat necesse est, quod ob Domini nomen insigne est. Squallent sine balneis membra situ et sorde deformia ? sed spiritaliter intus abluitur quod foris carnaliter sordidatur. »*

quod foderas. Videte corpus, an idem sit, quod dicebatis clam nocte sustulisse discipulos. Dilectio tua me compulit, ut hæc tibi frater **38** dicerem; (a) ut his interesse contingat, cui nunc labor durus est.

EPISTOLA XV (b).

Ad DAMASUM Papam.

Rogat, ut sibi significet, an tres Hypostases in Deo dicendæ sint, vel tacendæ: et cum quo apud Antiochiam communicare debeat.

1. *Cathedram Petri consulendam. Orientis et Occidentis status qua diversus.* — Quoniam vetusto Oriens inter se populorum furore collisus, indiscissam Domini tunicam, et desuper textam, minutatim per frusta discerpit: et Christi vineam exterminant vulpes, ut inter lacus contritos, qui aquam non habent (*Jerem. 2*), difficile, ubi fons signatus, et hortus ille conclusus sit (*Cant. 4. 11*), possit intelligi: ideo mihi cathedram Petri et fidem Apostolico ore laudatam censui consulendam: inde nunc meæ animæ postulans cibum, unde olim Christi vestimenta suscepi. Neque vero tanta vastitas elementis liquentis, et interjacens longitudo terrarum, me a pretiosæ margaritæ potuit inquisitione prohibere. *Ubicumque fuerit corpus, illic congregabuntur aquilæ* (*Matth. 24. 28*). Profligato a sobole mala patrimonio, apud vos solos incorrupta patrum servatur (c) hæreditas. Ibi cespitè terra fecundo, Dominici seminis puritatem centeno fructu refert. Hic obruta sulcis frumenta in lolium avenasque degenerant. Nunc in Occidente sol justitiæ oritur: in Oriente autem Lucifer ille qui ceciderat, supra sidera posuit thronum suum. Vos estis lux mundi, vos sal terræ (*Matth. 5. 14 et 13*), vos aurea vasa et argentea: hic testacea vasa vel lignea (*2. Tim. 2. 20*) virgam ferream et æternum opperiuntur incendium.

2. *Extra Ecclesiam nulla salus.* — Quanquam igitur tui me terreat magnitudo, invitat tamen humanitas. A Sacerdote (d) victimæ salutem, a Pastore præsidium ovis flagito. Facessat invidia: Romani culminis recedat ambitio, **39** cum successore Piscatoris et discipulo (e) crucis loquor. Ego nullum primum, nisi Christum sequens, Beatitudini tuæ, id est, cathedræ Petri, communionem consocior. Super illam Petram ædificatam Ecclesiam scio. Quicumque extra hanc domum agnum comederit, profanus est. Si quis in Noe Arca non fuerit, peribit regnante diluvio. Et

(a) Meliorem hunc veritoremque sensum arbitrati sumus, quem exhibet Cisterciensis liber, et cui etiam vetustissima editio suffragatur: ut, tibi videlicet, *cui nunc labor durus est, his, quæ supra dixerat, sub iudicii die interesse contingat.* Martianæus vero, *Et ut his interesse contingat, quibus nunc labor durus est, aggredere.* Et reliqui veteres editores, ut *his tum interesse contingat, pro quibus nunc labor durus est.*

(b) *Atlas 57. Scripta circa finem anni 376.*

(c) *Quidam Mss. servatur auctoritas.* Deinde vetustiss. Ambrosian. S. 53. ubi cespitè, etc.

(d) *Idem, victimam salutarem:* alii editi, *victimam salutis.*

(e) *Mss. quatuor discipulo Christi loquor.* Conter quæ sequuntur cum Cypriani libro *de Unitate Ecclesiæ*, unde nec hausisse Hier. videatur.

quia pro facinoribus meis ad eam solitudinem (1) commigravi, quæ Syriam juncto Barbariæ sine (f) determinat; nec possum sanctum Domini tot interjacentibus spatiis a Sanctimonia tua semper expetere: ideo hic collegas tuos (g) Ægyptios Confessores socio; et sub onerariis navibus parva navicula delitescio. Non novi Vitalem, Meletium respuo, ignoro Paulinum. Quicumque tecum non colligit, spargit: hoc est, qui Christi non est, Antichristi est.

3. *Vis illata Hieronymo ut tres in Deo hypostases confiteatur.* — Nunc igitur proh dolor! post Nicænam fidem, post Alexandrinum juncto pariter Occidente (h) decretum, trium hypostaseon (i) ab Arianorum prole, Campensibus, novellum a me homine Romano nomen exigitur. Qui, quæso, ista Apostoli prodiderit? Quis novus magister gentium Paulus hæc docuit? Interrogamus, quid tres hypostases posse arbitrentur inteligi: tres personas subsistentes aiunt. Respondemus nos ita credere: non sufficit sensus, ipsum nomen efflagitant; quia nescio quid veneni in syllabis **40** latet. Clamamus, si quis tres hypostases, ut tria enhypostata, hoc est, tres subsistentes personas non confitetur, anathema sit. Et quia vocabula non ediscimus, hæretici judicamur. Si quis autem hypostasim, *asian* intelligens, non in tribus personis unam hypostasim dicit, alienus a Christo est: et sub hæc confessione vobiscum pariter cauterio (j) Unionis inurimur.

(f) *Exempl. Ambrosian. quæ Syriæ;* tum alibi *determinat.* Porro *Sanctum Domini* vulgo sacra Eucharistia dicebatur, quam sibi invicem Pastores olim in communis fidei symbolum mittebant.

(g) Hoc nomine, non ut alii, et præcipue Cl. V. P. Constantius interpretatur, unum Petrum Alexandrinum, eisque adhærentes intelligo, sed eos ipsos *Ægyptios Confessores*, quos in Epist. 5. ad Rufinum laudat, illos scilicet *Ægypti* Episcopos, qui a Valente Diocæsaream in Palestina antea relegati, in exilio perseverabant. Neque enim satis recte Hieronymus illos se diceret sequi, si tum temporis jam suis Ecclesiis fuissent restituti, quemadmodum postea Gratiani Loge jussum est anno 378. Vid. Notas Chronologicas.

(h) Alexandrinum concilium an. 362. in quo tam unius, quam trium hypostaseon propagatores interrogati, unum atque idem contra Arium pariter, ac Sabellium sentire deprehensi sunt, atque adeo sanctum est a Patribus, « his vocabulis præstantiorem et accuratiorem esse fidem a Patribus Nicææ promulgatam, atque illius verba sufficere debere, iisque utendum. »

(i) Ambrosiani aliorumque penes alios Editores Mss. codicum hanc lectionem prætulimus, cum hactenus obtinisset ab *Arianorum Præsule, et Campensibus*, quasi diversæ factionis essent ab Arianorum Præsule Campenses ejusdem assectæ. Contra Arianorum proles Campenses dicuntur, sive Meletiani, quod eorum pater Meletius ab *accito, et Georgio Arianis Sebastia Antiochiam translatus* fuerit, ut ipse Hieronymus in Chronico tradit. Ideo vero *Campenses* audiunt, quod conventus in campis agere cogerentur, aut in Ecclesia que *Palæa* dicebatur extra civitatem. Eo sensu Donatistas in Dialogo contra Luciferianos *Campates* Hieronymus vocat. Præferenda autem est Ambrosiani codicis lectio, *Arianorum prole Campensibus*, de qua in Notis Chronologicis. *Campenses* adeo alios ab illis, quos in Dialogo contra Luciferian. S. Pater memorat, hos esse intelligimus.

(j) Scilicet, quod unam ac singularem personam dicerentur profiteri. Sic in sequenti ad Marcum epistola *Sabelliana*, inquit, *impietatis arguo.* Nempe cum Sabellius unum dumtaxat *επιμονον υπερβατον* profiteretur, ejus hæresis, ut optime doctis viris notatum est apud S. Hilarium lib. de Synodis num. 26. simpliciter *hæresis Unionis* dicebatur. *Et contra Unionitas*, id est, *Sabellianos hæreticos* proprium poema scripsit Prudentius in Apotheosi.

(1) Calicidis dictam.

4. *Tres hypostases dicere cur non liceat. Solus Deus est; creaturæ non sunt. Una natura Deitati in tribus personis.* — Decernite, obsecro, si placet, et non timebo tres hypostases dicere. Si jubetis, condatur nova post Nicænam fides, et similibus verbis, cum Arianis confiteamur orthodoxi. Tota sæcularium litterarum chola nihil aliud *hypostasim*, nisi (a) *usian* novit. Et quisquam, rogo, ore sacrilego tres *substantias* prædicabit? Una est Dei et sola natura, quæ vere est. Id enim quod subsistit, non habet aliunde, sed suum est. Cætera quæ creata sunt, etiamsi videntur esse, non sunt: quia aliquando non fuerunt; et potest rursum non esse, quod non fuit. Deus solus qui æternus est, hoc est, qui exordium non habet, essentialis nomen vere tenet. Idcirco et ad Moysen de rubo loquitur: *Ego sum qui sum*: et rursum: *Qui est, me misit* (Exod. 3. 14). Erant utique tunc Angeli, cælum, terra, maria: et quomodo commune nomen essentialis, (b) proprie sibi vindicat Deus? Sed quæ illa sola natura est perfecta, et in tribus personis Deitas una subsistit [al. *persistit*], quæ est vere, 41 et una natura est: quisquis tria esse, hoc est, tres esse hypostases, (c) id est *usias*, dicit, sub nomine pietatis, tres naturas conatur asserere. Et si ita est, cur ab Ario [al. *Arianis*] parietibus separamur, perfidia copulati? Jungatur cum Beatitude tua (d) Ursinus; cum Ambrosio societur Auxentius. Absit hoc a Romana fide: sacrilegium tantum religiosa populorum corda non hauriant. Sufficiat nobis dicere unam substantiam, tres personas subsistentes, perfectas, æquales, cœternas. Taceantur tres hypostases, si placet, et una teneatur. Non bonæ suspicionis est, cum in eodem sensu verba dissentiunt. Sufficiat nobis memorata credulitas. Aut si rectum putatis tres hypostases cum suis interpretationibus debere nos dicere, non negamus. Sed mihi credite, venenum sub melle latet; transfiguravit se angelus Satanæ in angelum lucis (2. Cor. 11. 14). Bene interpretantur hypostasim, et cum id quod ipsi exponunt, habere me dicam, hæreticus judicor. Quid tam anxie unum verbum tenent? quid sub ambiguo sermone latitant? Si sic credunt, (e) ut interpretantur, non damno quod retinent. Si

(a) *Iis sane, et retro temporibus hypostasis vocabulum* ovianus apud Græcos et apud Latinos *substantiam* significabat, unde haud raro occurrit *ovianus*, et *brōmans* pro una eademque re sumi apud veteres. Verum cum Græci trium hypostaseon assertores ingenue aperuissent, quid sibi vellet eo vocabulo, quod pro substantia accipi commode poterat, Latini personæ nomen substituerunt. Videndi in hanc rem præcipue S. Gregorius Nazianzenus Orat. 32. et Basiliius epist. 349. ad Terentium. Paulo post quidam Mss. *sed suum est, quod est.*

(b) Verior facile videatur Ambrosiani exemplaris lectio « proprium sibi vindicat Deus! Sed quia illa sola est, et infecta natura, et in tribus personis subsistit, qua vera una natura est. » Suum tamen etiam impressa locum tueri potest; atque adeo non immutatum.

(c) In eodem Ambrosiano voces *id est usias* desiderantur. Mox eodem sensu, sed brevius: *Et si ita est, qui ab Arii partibus separamur perfidia? Jungatur, etc.*

(d) Hunc Ursinum recentiores vocant, fuitque, ut notum est, Damaso in Pontificatu competitor, et Arianæ hæreseos suspectus. Auxentius vero Arianorum acerrimus, adversus quem S. Ambrosii sermo extat *de non tradendis Basilicis*.

(e) Ambrosian.; *si sic credunt, interpretentur.*

S. HIERONYMI I.

alic credo, ut ipsi sentire se simulant, permittant et mihi meis verbis suum sensum loqui.

5. Quamobrem obtestor Beatitude tuam per crucifixam (f) mundi salutem, per homousion Trinitatem, ut mihi epistolæ tuæ, sive tacendarum, sive dicendarum hypostaseon detur auctoritas. Et ne forte obscuritas loci, in quo dego, fallat bajulos litterarum, ad Evagrium Presbyterum, quem optime nosti, dignare scripta transmittere. Simul etiam, cui apud Antiochiam debeam communicare significes: quia Campenses cum (g) Tharsensibus hæreticis copulati, nihil aliud ambiunt, quam ut auctoritate communio- nis vestræ fulti, tres hypostases cum antiquo sensu prædicent.

42 EPISTOLA XVI (h).

AD DAMASUM PAPAM.

Apud quem ex tribus, qui Antiochenam Ecclesiam scindunt, debeat communicare, ut sibi significet, iterum obtestatur.

1. Importuna in Evangelio mulier tandem meruit audiri (Matth. 15. 28): et clauso cum servis ostio, media licet nocte, ab amico panes amicus accepit (Luc. 11. 8). Deus ipse, qui nullis contra se viribus superari potest, publicani precibus vincitur. Ninive civitas, quæ peccato periit, fletibus stetit (Jon. 3. 10). Quorsum ista tam longo repetita principio? Videlicet, ut parvum magnus aspicias; ut dives Pastor morbidam non contempnas ovem. Christus in paradysum de cruce latronem intulit (Luc. 11. 42): et ne quis aliquando seram conversionem putaret, fecit (i) homicidii pœna martyrium. Christus, inquam, prodigum filium revertentem lætus amplectitur (Luc. 15. 20), et nonaginta novem (1) pecudibus derelictis, una ovicula, quæ remanserat, humoris boni Pastoris advehitur (Luc. 15. 5). Paulus ex persecutore fit prædicator; oculis carnalibus excæcatur, ut mente plus videat et qui vincos Christi famulos ducebat ad concilium Judæorum, ipse postea etiam de Christi vinculis gloriatur (Act. 9).

2. Ego igitur, ut ante jam scripsi (2), Christi vestem in Romana urbe suscipiens, nunc barbaro Syriæ limite teneor. Et ne putes alterius hanc de me fuisse sententiam, quid mereretur, ipse constituit. Verum, ut ait Gentilis Poeta: *Cælum non animum mutat, qui trans*

(f) Reponimus quod vetustiora exemplaria magno numero, et concinuis habent, antea enim vulgati, *per crucifixum mundi salutem, et homousion Trinitatem.*

(g) Qui *Campenses* intelligendi sint, supra diximus; Tharsenses vero hæretici erant Tharsensis Episcopi assectæ, sive quidam Semiariani, aut Macedoniani, qui cum Silvanum Tharsi ad Liberium misissent an. 366. In communione recepti sunt, et paulo post etiam in Tyannensi Concilio, cum ab hæresi recedere simulassent. Alii assectas Diodori, quem Meletius ab exsilio redux Tharsensium Episcopum constituit, intelligunt; sed male Hieronymi mentem assequuntur et temporum rationes ineunt.

(h) *Alias 58. Scripta post aliquot menses a superiore.*

(i) In aliquot Mss. *homicidii pœnam esse martyrium*. lectione haud omnino incongrua invenitur. Victorius vero pœnam maluit pro pœna.

(1) Gravius e vetusto codice et nonaginta novem *sanis pecudibus*, etc.

(2) Superiore epistola n. 1.

(Douze.)

mare currit (Horatius lib. 1, epist. 11), ita me incessabilis inimicus post tergum sequutus est, ut majora in solitudine bella nunc patiar. Hinc enim (a) praesidiis fulta mundi Ariana **43** rabies frenit. Hinc in tres partes scissa Ecclesia ad se rapere me festinat. (b) Monachorum circa manentium antiqua in me surgit auctoritas. Ego interim clamito, si quis cathedræ Petri jungitur, meus est. (c) Meletius, Vitalis, atque Paulinus tibi hæere se dicunt, possem credere si hoc unus assereret. Nunc aut duo mentiuntur, aut omnes. Idcirco obtestor Beatitudinem tuam, per crucem Domini, per (d) necessarium fidei nostræ decus, passionem Christi, ut qui Apostolos honore sequeris, sequaris et merito: ita in solio cum duodecim iudicaturus sedeas: ita te alius senem cum Petro (e) cingat: ita municipatum cœli cum Paulo consequaris, ut mihi litteris tuis, (f) apud quem in Syria debeam communicare, significes. Noli despiciere animam, pro qua Christus mortuus est.

EPISTOLA XVII (g).

AD (h) MARCUM PRESBYTERUM.

Marco fidei suæ de Trinitate professionem cum Romana et Alexandrina Ecclesiis congruentem exponit, doletque plurimum, quod Arianorum factione amici sui discedere ex Eremito compulsi sint, ipsaque ad relinquenda ea loca quotidie expetatur.

1. Decreveram quidem utendum mihi Psalmistæ voce dicentis: *Cum consisteret adversum me peccator, obmutui, et humiliatus sum, et silui a bonis (Ps. 38)*. Et iterum: *Ego vero tanquam surdus non audiebam, et tanquam mutus non aperiens os suum, et factus sum ut homo non audiens (Ps. 37)*. Sed quia caritas omnia superat, et propositum vincit affectus: non tam injuriam facientibus reddo vicem, quam tibi respondeo postulanti. Apud Christianos enim, non qui patitur, ut sit (i) quidam, sed qui facit contumeliam, miser est.

44 2. Queritur suam offendi fidem, quæ eadem esset cum illa Damasi et Petri Alex.—Et primo quidem antequam de fide mea, quam optime nosti, tecum loquar, adversus barbariem istius loci, versu cogor clamare vulgato:

Quod genus hoc hominum? quæve hunc tam barbara morem

Permittit patria? hospitio prohibemur arenæ.

(a) Nimirum Meletius, qui Gratiani lege, et Saporis magistri militum iudicio controversas Arianorum Ecclesias obtinuit, ejusque fultus praesidio trium hypostasium professionem a Hieronymo importune exigebat.

(b) Vetustior editio, ac Mss. nonnulli *commenentium*. Porro Monachos illos in sequenti ad Marcum epistola num. 2. pluribus insectatur.

(c) Meletius quidem sensu cum Damaso concordabat, sed non quibus se exprimebat verbis. Paulinus vero nec sensu, nec verbis ab eo dissidebat.

(d) Vetustiores editi *per necessitatem decoris fidei nostræ*, tum cum aliquot Mss. *et passionem, ut qui (alii ita qui) Apostolos, etc. mox judicialuris*.

(e) Haud dubium, quin verba alludat, quibus Petro martyrum Christus prædixit, *cum autem senueris, alius cingat te, et ducet quo non vis*, quare non probatur nobis quorundam Mss. lectio *jungat pro cingat*.

(f) Duo probæ notæ Mss. *cui apud syriam debeam, etc.*

(g) *Alius 77. Scripta sub initium anni 379.*

Bella cient; primaque velant consistere terra.
etc. (*Æneid. lib. 1*).

Quæ idcirco de Gentili Poeta sumpsimus, ut qui Christi pacem non servat, pacem saltem discat ab Ethnico. Hæreticus vocor, homousian prædicans Trinitatem. Sabellianæ impietatis arguor, tres subsistentes, veras, integras, perfectasque personas, indefessa voce pronuntians. Si ab Arianis, merito: si ab Orthodoxis, qui hujusmodi arguunt fidem, Orthodoxi esse desierunt, aut si eis placet, hæreticum me cum Occidente, hæreticum cum Ægypto, hoc est, cum Damaso, Petroque condemnent. Quid unum hominem exceptis sociis, criminantur? si rivus tenuiter fluit, non est alvei culpa, sed fontis. Pudet dicere: de cavernis cellularum damnamus orbem. In sacco et cinere volutati, de Episcopis sententiam ferimus. Quid facit sub tunica pœnitentis regius animus? Catenæ, sordes, et comæ non sunt diadematis signa, sed fletus. Permittant in e, quæso, nihil loqui. Cur eum lacerant, qui non meretur invidiam? Hæreticus sum, quid ad te? quiesce, jam dictum est. Plane times, ne eloquentissimus homo in Syro sermone, vel Græco Ecclesias circumeam, populos seducam, schisma conficiam. Nihil alicui præripui, nihil otiosus accipio. Manu quotidie et proprio sudore quærimus cibum, scientes ab Apostolo scriptum esse: *Qui autem non operatur, nec manducet (2. Thess. 3)*.

3. Hæc, venerabilis et sancte Pater, cum quali gemitu, cum quali dolore conscripserim, testis est Jesus. *Tacui, nunquid 45 semper tacebo, dicit Dominus (Psal. 49; et Isai. 42. 14)*? Non mihi conceditur unus angulus eremi. Quotidie exposcor fidem, quasi sine fide renatus sim. Confiteor, ut volunt, non placet. Subscribo, non credunt. Unum tantum placet, ut hinc recedam. Jamjam cedo: abruperunt a me partem animæ meæ, carissimos fratres: ecce discedere cupiunt, ino discedunt, mellus esse dicentes, inter feras habitare, quam cum talibus Christianis: et ego ipse, nisi me et corporis imbecillitas, et hyemis retineret asperitas, jam modo fugerem. Verumtamen dum vernum tempus adveniat, obsecro ut paucis mihi mensibus eremi concedatur hospitium: aut si et hoc tardum videtur, abscedo. *Domini est terra, et plenitudo ejus (Psal. 23)*. Ascendant soli cælum, propter illos tantum Christus mortuus sit, habeant, possideant, glorientur. *Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, et ego mundo (Gal. 6)*.

4. De fide autem quod [al. quam] dignatus es scri-

(h) Veteres edit. hunc Marcum *Presbyterum Celedensem* faciunt. Mss. autem plerumque *Presbyterum*, aut *Episcopum Calcidæ*. Est porro verosimillimum legi debere *Teledensem*, ut codd. alii habent; quippe Teledan in Calcidæ regione grande oppidum erat, a quo non longe Monasterium S. Eusebii fuisse ex Theodoro in Vit. Patrum cap. 4. discimus; adeoque potuit ejus loci Presbyter Calcidensium fidem agnoscere.

(i) S. Cyprianus epistol. LV. quæ est ad Cornelium, *Neque enim qui patitur, sed qui facit convicium, miser est*. Sed et Cicero lib. 5. quæst. Tusculanar. *Accipere quam facere præstat injuriam*.

bere (a) sancto Cyrillo dedi conscriptam fidem. Qui sic non credit, alienus a Christo est. Cæterum ego fidei meæ testes habeo aures tuas, et beati fratris Zenobii, quem tecum omnes, qui hic sumus, plurimum salutamus.

EPISTOLA XVIII (b).

AD DAMASUM PAPAM.

De Seraphim et calculo.

Exponit Visionem sexti Capituli Isaïæ Prophetæ; et post nonnulla de historia et morte Regis Ozias, de Seraphim ac Trisagio erudite suo more pertractat.

Et factum est in anno, quo mortuus est rex Ozias: vidi Dominum sedentem super thronum excelsum et elevatum, 46 etc. (Isai. 6. 2). Antequam de Visione dicamus, pertractandum videtur quis sit Ozias, quot annis regnaverit, qui ei in cæteris gentibus sint coævi. Et de persona quidem, sicut in Regnorum, et Præteritorum libris legimus (4. Reg. 15; et 2. Paral. 26. 18), fuit vir justus, et fecit rectum in conspectu Domini, ædificans Templum, aquæductum fabricans, offerens vasa, et pro hoc, merito adversarios superans: quodque maximum pietatis indicium est, habens multos in suo imperio Prophetas. Hic, quamdiu vixit Zacharias sacerdos, cognomento Intelligens, placuit Deo, et cum omni veneratione delubrum ejus ingressus est. Postquam vero Zacharias obiit, volens per se offerre donaria, sacerdotalem ordinem non tam pie, quam auctacter invasit: et reclamantibus Levitis et Sacerdotibus cæteris: Nonne tu es rex Ozias, et non sacerdos? audire noluit, statimque lepra (c) perfusus in fronte est, juxta Prophetæ vocem, dicentis: Imple, Domine, facies eorum ignominia (Ps. 82. 17). Quam corporis partem sacerdos auri lamina protegebat, quam in Ezechiel Dominus jubet THAU litteræ impressione signari (Ezech. 9), de qua David exultat, dicens: Signatum est super nos lumen vultus

(a) Haud expeditum est divinare ex Hieronymi verbis, quis iste Cyrillus fuerit. Innui autumant quidam celebrem illum Jerusalemitanum, qui ab Episcopali sede pulsus, tum temporis per Syriam deserta vagaretur; quæ conjectura nimium infirmis nititur argumentis, præcipue cum constet, ejus nomini fere infensum fuisse Hieronymum. Ut sit, locus iste ansam impostori præbuit, ut opusculum quoddam, quod inscripsit, *Explanatio fidei ad Cyrillum*, sub S. Doctoris nomine mentiretur, quod in postremo operum tomo exhibebimus.

(b) *Alias in duas divisa sub numeris 142. et 143. scripta circ. med. an. 381. — Vatican. 215. olim Regiæ, incipit brevis subitusive Tractatus B. Hieronymi de Seraphim, quæ in Visione Esaiæ leguntur, quem in Constantinopoli adhuc discipulus eloquentissimi viri Gregorii Nazianzeni experimento sui sensus, et amicorum rogatu edidit, cui titulum imposuit de Seraphim.* Porro hunc libellum, ut experimentum caperet ingeniosi sui, et amicis jubentibus obediret, subito dictasse, ipse testatur Hier. in cap. Isaïæ 6. init. Cum vero nullo in loco Tractatus iste Epistolæ ingenium et gustum referat, falso ad Damasum inscribi contendit Sixtus Senensis. Nobis quod usque hodie in editis libris Epistolæ nomen obtinuerit ad Damasum, id, seu veterum librariorum arbitrio factum sit, seu quod explanationem ipsam Damaso legendam Hieronymus dederit, cum Romæ fuit, ejusque nomini postea inscripserit, immutare non licuit, maxime cum in Operum suorum Catalogo alteri epist. de Osanna, quæ ad Damasum est, ab ipso Hier. copuletur.

(c) Sæpius Mss. percussus.

tui (Psal. 4. 7), Domine: in qua allophylus procax (d) funde lapide ictus interiit. Regnavit autem Ozias annis quinquaginta duobus (2. Reg. 17), quo tempore apud Latinos Amulius, apud Athenienses Agamestor undecimus imperabat. Post cujus mortem Isaias Propheta hanc Visionem, quam explanare nunc nitimur, vidit, id est, eo anno quo Romulus Romani imperii conditor natus est: sicut manifestum esse poterit his, qui voluerint legere Temporum librum, quem nos in Latinam linguam, ex Græco sermone transtulimus (e). *Et factum est in anno, quo mortuus est Ozias rex: vidi Dominum sedentem super thronum excelsum et elevatum (Isai. 6).* Præmissa historia, spiritalis sequitur intellectus, cujus causa historia ipsa 47 (f) replicata est. Vivente leproso rege, (g) et quantum in se est, sacerdotium dissipante, Isaias Visionem videre non potuit. Quamdiu ille regnum tenuit in Judæa, Propheta oculos non levavit ad cælum (Isai. 6): non ei sunt reserata cælestia, non apparuit Dominus Sabaoth, nec in mysterio fidei, ter Sancti nomen auditum est. Quando vero ille mortuus est, universa quæ subsequens sermo monstrabit, aperto sese lumine prodiderunt. Tale quiddam et in Exodo (Cap. 2) scriptum est, dum Pharaon vixit, populus Israel ex luti et lateris palcarumque opere pressus, non suspiravit ad Dominum: dum ille regnavit, nemo quarsivit Deum patrum, Abraham, Isaac et Jacob. Quando vero ille mortuus est, suspiraverunt filii Israel, ut Scriptura dicit: *Et ascendit clamor eorum ad Dominum (Exod. 2. 25):* cum utique juxta historiam, tunc magis gaudere debuerint, et ante suspirare dum viveret (h). Ezechiel quoque prophetante, Phaltias filius Banaïæ occubuit, et post pessimi ducis interitum, *Cecidi, inquit, super faciem meam, et clamavi voce magna, et dixi: Heu mihi, heu mihi, Adonai Domine, in consummatione [al. consummationem] tu facis reliquias Israel (Ezech. 11. 13).* Si ergo intelligas in Ozia, et Pharaone, et Phaltia, et cæteris istiusmodi contrarias fortitudines, videbis quomodo illis viventibus nullus nostrum videat, ac suspiret, et in pœnitentiam corruat. Non regnet, ait Apostolus (Rom. 6), peccatum in mortali vestro corpore. Regnante peccato, Ægyptiis exstruimus civitates; in cinere versamur et sordibus; pro frumento paleas, pro solida petra, luti opera sectamur.

3. Sequitur: *Vidi Dominum sedentem super thronum excelsum et elevatum (Dan. 7).* Vidit et Daniel sedentem Dominum, sed non super thronum excelsum et elevatum. Pollicetur et alibi vox divina, dicens: *Veniam, et sedeo, et judicabo populum in valle Josaphat, quod interpretatur, Domini judicium (Joel.*

(d) Vitiose antea legebatur *fundæ lapidis ictu*, quod emendavimus e Mss.

(e) Expunximus verbum *sequitur*, quod huic versiculo non recte præponunt editi libri.

(f) In Cisterc. Ms. *replicanda est*, invenimus, quæ lectio incongrua ipsa quoque non est.

(g) Addit vetusta editio, *quantum datur intelligi*, et paulo infra *ter sanctum* pro *sancti* cum quibusdam Mss. legit.

(h) Inconcinne Martiansus repetit hoc loco Pharaonis nomen, quod nec editi, alii nec Mss. habent

3. 12). Qui peccator est, et mei similis, videt Dominum sedentem in valle Josaphat : non in colle, non in monte; sed in valle, et in valle judicii. Qui vero justus, et Isaïæ similis est, videt illum sedentem super thronum excelsum et elevatum. Ut autem et aliud inferam, **48** quando cum mente pertracto regnare in Thronis, Dominationibus, Angelis, cæterisque Virtutibus, video excelsum thronum ejus. Quando autem considero quomodo genus dispenset humanum, et pro nostra salute sæpe descendere dicatur ad terras, video humilem et proximum terræ thronum ejus.

4. Sequitur : *Vidi Dominum sedentem super thronum excelsum et elevatum; et plena erat domus majestate ejus, et Seraphim stabant in circuitu ejus (juxta LXX)*. Quidam ante me tam Græci (a) quam Latini hunc locum exponentes, Dominum super thronum sedentem, Deum Patrem; et duo Seraphim, quæ ex utraque parte stantia prædicantur, Dominum nostrum Jesum Christum, et Spiritum Sanctum interpretati sunt. Quorum ego auctoritati, quamvis sint eruditissimi, non assentior. Multo siquidem melius est vera rustice, quam falsa diserte proferre : maxime cum Joannes Evangelista in hac eadem Visione, non Deum Patrem, sed Christum scribat esse conspectum. Nam cum de incredulitate diceret Judæorum, statim causas incredulitatis exposuit, dicens : *Et ideo non poterant credere in eum, quia dixit Isaïas : Aure audietis, et non intelligetis : et cernentes aspicietis, et non videbitis. Hæc autem dixit, quando vidit gloriam Unigeniti, et testificatus est de eo (Is. 6. 9. 10; Joan. 12. 40. 41)*. In præsentī ergo volumine Isaïæ ab eo qui sedet in throno jubetur, ut dicat : *Aure audietis, et non intelligetis*. Qui autem hæc jubet, ut Evangelista intelligit, Christus est : unde nunc colligitur, non posse Seraphim Christum intelligi, cum Christus sit ipse qui sedeat. Et licet in Actis Apostolorum adversus Judæos inter se dissidentes, Paulus dicat : « Bene Spiritus Sanctus locutus est per Isaïam Prophetam ad patres nostros, dicens : Vade ad populum istum, et dic : Aure audietis, et non intelligetis : et videntes videbitis, et non perspicietis. Incrassatum est enim cor populi hujus, et auribus suis graviter audierunt, et oculos suos clausurunt : ne quando videant oculis, et auribus audiant, et corde intelligant, et convertantur (b) ad me, et sanem illos » (Act. 28. 25, et seqq.), mihi tamen personæ diversitas non facit questionem, cum sciam et Christum et Spiritum **49** Sanctum unius esse substantiæ; nec alia Spiritus verba esse, quam Filii, nec aliud Filium jussisse, quam Spiritum.

5. Sequitur : *Et plena erat domus majestate ejus*. Dominus Dei quæ sursum est, gloria plena conspicitur : hæc vero quæ deorsum est, nescio an plena sit gloria

(a) Ex his erat Origenes, ut ipse Hieron. in Epist. ad Pamm. et Ocean. « In lectione « inquit, » Isaïæ, in qua duo Seraphim clamantia describuntur, illo interpretante Filium et Spiritum Sanctum, nunc ego detestandam expositionem in duo Testamenta mutavi? Habetur liber in manibus ante viginti annos editus, etc.

(b) Quidam Mss. et convertant se, et sanem. Græcus utroque in loco nisi interpretaverit nisi interpretaverit.

nisi forte secundum sensum Psalmistæ dicentis : *Domini est terra, et plenitudo ejus (Ps. 23. 1)*. Nos quoque dicamus eos esse in terra plenos gloria, qui possint dicere : *Nos omnes ex plenitudine ejus accepimus (Joan. 1. 16)*. Istam domum sapientes mulieres ædificant, et insipientes dissipant manibus (Prov. 14). De ista et Isaïas loquitur : *Et erit in novissimis diebus (c) præparatus mons domus Domini in summis montibus, et elevabitur super colles (Isai. 2. 2)*. Hæc est domus, de qua et alibi supradictus Paulus sacra voce testatur : *Et Moyses quidem fidelis in tota domo ejus, quasi famulus in testimonium eorum, quæ dicenda erant. Christus autem ut Filius super domum ejus, cujus domus sumus nos : si tamen principium substantiæ ejus usque ad finem firmum teneamus (Hebr. 33. 6)*. De hac et ad Timotheum loquitur : *Hæc autem scribo, ut scias quemadmodum oporteat te conversari in domo Dei, quæ est Ecclesia (1. Tim. 3. 14. 15)*.

6. Sequitur : *Et Seraphim stabant in circuitu ejus; sex alæ uni, et sex alæ alteri; et duabus quidem relabant faciem, et duabus velabant pedes, et duabus volabant; et clamabant alter ad alterum, et dicebant : Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus Deus Sabaoth, plena est universa terra gloria ejus*. Volamus scire quæ sint Seraphim stantia in circuitu Dei, quæ sex alæ unius, et simul junctæ duodecim; quomodo duabus velent faciem, et duabus pedes, et duabus volent : cum superius in circuitu Dei stare dicantur : aut quomodo stent in circuitu, cum duo sint, et alibi volent : quid sit illud quod alter ad alterum clamitent, et ter Sancti nomen ingeminent : quomodo superius domus plena gloria, et nunc terra esse dicatur.

Orandum in interpretationes Scripturarum. — Quæ cum non minimum pulverem moveant, et prima statim fronte difficultatem interpretationis objiciant, in commune Dominum deprecemur, ut mihi **50** quoque de altari carbō mittatur, ut omni peccatorum sorde detera, primum possim Dei sacramenta conspiciere, dehinc enarrare quæ videro. Seraphim sicut in interpretatione Nominum Hebræorum invenimus, ardor, aut incendium, aut principium oris eorum, interpretantur. Querimus quid sit hoc incendium? Salvator ait : *Ignem veni mittere in terram, et quam [al. quem] volo, ut ardeat (Luc. 12. 49)*. (d) Duo discipuli, quibus in itinere Dominus Scripturas aperuerat, a Moyse et omnibus Prophetis incipiens, postquam reserati sunt oculi eorum, cognoscentes eum, dixerunt ad alterutrum : *Nonne cor nostrum ardens erat in nobis, dum loqueretur in via, et aperiret nobis Scripturas (Luc. 24. 52)?* Et in Deuteronomio (cap. 4) Deus ipse ignis scribitur esse consumens; et in Ezechiele (cap. 8) quoque, a renibus usque ad pedes videtur esse igneus; Et eloquia Domini eloquia casta, argentum igne

(c) Membranzæ Regiæ manifestus mons Domini, et Domus Dei in summis montibus, etc. Septuaginta ad unguem, ἰσχυρὸς τὸ ἕπος αὐτοῦ καὶ ὁ ὄναρ τοῦ θεοῦ, etc. neque enim juxta Hebraicam veritatem Scripturas tunc Hieronymus recitabat.

(d) Sic Mss. magno numero, antea tamen erat, duobus discipulis. Mox idem, Nonne cor nostrum erat nobis ardens in via, cum aperiret, etc.

examinatum, probatum terræ, purgatum septuagium (Psal. 17). Et multa alia quæ si de omnibus Scripturis voluero replicare, perlongum est. Ergo quærimus ubi sit hoc incendium salutare? Nulli dubium quin in sacris voluminibus, ex quorum lectione universa hominum vitia purgantur. De eo vero quod sequitur, *principium oris eorum*, quomodo possit ad Scripturas referri, vereor ne si dicere cœperimus, non tam interpretari, quam vim Scripturis inferre videamur.

Lingua Hebræa prima et communis. Victorinus Latinus Auctor. — Initium oris et communis eloquii, et hoc omne [al. *omne verbum*] quod loquimur, Hebræam linguam, qua vetus Testamentum scriptum est, universa antiquitas tradidit. Postquam vero in fabricatione turris per offensam Dei linguarum diversitas attributa est, tunc sermonis varietas in omnes dispersa est nationes. Igitur et incendium et initium oris, in duobus animadvertitur Testamentis: quæ circa Deum stare, non mirum est, cum per ea Dominus ipse discatur. *Sex alæ uni, et sex alæ alteri.* Victorinus noster duodecim Apostolos interpretatus est. Nos possumus et duodecim lapides altaris, quos ferrum non tetigit, et duodecim gemmas, ex quibus sacerdotis (a) insigne constructum est (Exod. 28), 51 accipere; quos et Ezechiel (cap. 28) memorat, et Apocalypsis (cap. 21) non tacet, quorum quid verum sit, Deus videt: quid verisimile, in sequentibus exponemus.

7. Sequitur: *Et duabus quidem velabant faciem, et duabus velabant pedes, et duabus volabant.* Velabant faciem non suam, sed Dei. Quis enim ejus scire potest principium, quid antequam istum conderet mundum, (b) in rerum fuerit æternitate: quando Thronos, Dominationes, Potestates, Angelos, totumque ministerium cœleste condiderit? Sequitur: *Et duabus velabant pedes*, non suos, sed Dei. Extrema quippe ejus scire quis potest? quid post consummationem sæculi sit futurum, quid postquam genus hominum fuerit judicatum, quæ sequatur vita? an rursus alia sit futura terra, et post transitionem, alia rursus elementa, vel alius mundus solque condendus sit? *Priora annuntiate mihi, et novissima quæ futura sunt, et dicam, quia dii estis*, ait Isaias (cap. 41. v. 23), significans neminem posse, quid ante mundum fuerit, et quid post mundum futurum sit, enarrare. *Et dua-*

(a) Hactenus Editi omnes *insigne diadema constructum est*. Scilicet cum vocem *insigne* non satis assequeretur non nemo veterum amanuensium, *diadema* addit ad libraram. Et falso id quidem, sed vox postea in textum illata, hucusque editores fefellit, ut non animadvertenter ex duodecim gemmis non diadema, seu Cydarim construi, sed *insigne* Sacerdotis exempli, seu vestem, quæ *Rationale* dicebatur. Nos regii exemplaris auctoritate locum emaculavimus.

(b) Placuit Manuscriptorum omnium, et vetustiss. editionis fidem sequi. Alii editi *interim fuerit in æternitate*. Confer in Epist. ad Titum cap. 1. ubi Angelos pluribus sæculis ante mundi creationem extitisse vel ex sua, vel ex aliorum sententia tradidit. «Sex mille,» inquit, «necum nostri orbis implerent anni, et quantas prius æternitates, quanta tempora, quantas sæculorum origines arbitradum est, in quibus Angeli, Throni, Dominationes, cæteræque Virtutes servierint Deo, et absque temporum vicibus, atque mensuris, Deo jubente subsulerint.» Vid. quæ ibi adnotabimus.

bus volabant. Media tantum cognoscimus, quæ ex Scripturarum nobis lectione panduntur, quando mundus factus sit, quando plasmatus homo, quando diluvium, quando lex data sit: ut ex uno homine universa terrarum spatia completa sint: et in extremo tempore Dei Filii pro nostra salute sumpserit carnem. Cætera vero quæ diximus, ista duo Seraphim, in facie pedibusque texerunt. *Et clamabant alter ad alterum.* Pulchre positum est, *alter ad alterum.*

Nilhil dissonum in veteri et novo Testamento. — Quidquid enim in veteri legimus Testamento, hoc idem in Evangelio reperimus: et quod in Evangelio fuerit lectitatum, hoc ex veteris Testamenti auctoritate deducitur: nihil in eis dissonum, nihil diversum est. *Et dicebant, Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus Deus Sabaoth.* In ambobus Testamentis Trinitas prædicatur. Quod autem sabaoth et Salvator noster esse dicatur, accipe exemplum in vicesimo tertio 52 Psalmo. Virtutes quæ Domino ministrabant, ad cælestes alias Fortitudines proclamabant, ut pandant januam Domino revertenti: *Tollite portas principes vestras*, (c) sive ut Aquila interpretatur, *attollite portæ capita vestra, et introibit rex gloriæ.* Rursum illæ quem indutum carne conspiciunt, novo mysterio stupefactæ interrogant: *Quis est iste rex gloriæ* (Ps. 23. 9)? accipiuntque responsum: «Dominus virtutum ipse est rex gloriæ:» quod in Hebræo scribitur, «Dominus sabaoth.» Sciendumque quia ubicumque Septuaginta Interpretes Dominum virtutum, et Dominum Omnipotentem expresserint, in Hebræo sit positum, «Dominus sabaoth,» quod interpretatur Aquila, «Dominus militiarum.» Dominus quoque ipse hic quatuor litterarum est, quod proprie in Deo ponitur (d) יוה ה, יוה ה, id est duobus ja, quæ duplicata ineffabile illud et gloriosum Dei nomen efficiunt. «Plena est universa terra gloria ejus.» Hoc adhuc [al. *autem*] a Seraphim dicitur de adventu Domini Salvatoris, quomodo in omnem terram prædicatio illius porrigatur, et Apostolorum sonus mundi limitibus penetret.

8. Sequitur: «Et elevatum est superliminare a voce qua clamabant.» Legimus in veteri Testamento, quod semper Dominus Moysi et Aaron ad ostium Tabernaculi sit locutus (Levit. 1. et 4. Num. 10), quasi ante Evangelium necdum eos in Sancta sancto-

(c) Voculam sive ex editis omnibus ac Mss. reposuimus. Leviora hujusmodi alia nec indicamus.

(d) Insignem hunc locum depravant editi libri, potissimum quod *duabus* legunt pro *duobus*: alii ita pro *ja*. Sed et Hieronymo erit qui pulverem moveat, quod duobus *Jod He*, vel *ja* Dei nomen ineffabile componi dixerit, quod ex *Jod He Vau He*, seu *ja va* constare nullus igitur Martianæus respiciat putat celebre Græcorum *יהוה*, sic enim hebraicas litteras Dei nomen componentes scribebant Græci, pro *יהוה* unde et *jaja* legi potuit hebraico more; sed fortasse verius respexit Hieronymus Judæorum quorundam sententiam, qui ita duobus *ja*, vel *י* scriptum De nomen putabant, ut alterum tamen in *Vau* transierit; quæ littera vix sola magnitudine differt a *Jod*. Interim non prætereundum in Cisterciensi Ms. legi *Jod he Vau he, id est duabus et duabus, quæ duplicata*, etc. Veriori quidem sensu, ac lectione, quæ superiori difficultati minime sit obnoxia; sed vereor, ne a Hieronymi calamo profecta sit, siquidem Critici alicujus ingenium sapit.

rum introduxerit : sicut Dei Ecclesia postea introducta est dicens : « Introduxit me rex in cubiculum suum » (*Cant.* 1. 3). Quando ergo Dominus noster descendit ad terras, superliminare illud, id est, quasi quoddam obstaculum intrare cupientibus sublatum est : et universus hic mundus fumo impletus est, id est gloria Dei. Ubi autem in Latino *elevatum* legimus, in Græco *ἐκάρθη*, *sublatum*, ponitur. Sed quia verbi ambiguitas utroque modo interpretari potest, nostri *elevatum* interpretati sunt pro ablato. « Et domus impleta est fumo. » Deus, ut supra diximus, ignis est : hic cum in Sina monte descendisset ad Moysen, ad 53 adventum ejus videbantur lampades discurrentes, et plenus omnis mons fumo. Unde in Psalmis dicitur : « Qui tangit montes, et fumigant » (*Ps.* 103. 32). Ex igne ergo, quoniam totam substantiam capere non possumus, lævior quædam in universum mundum, et (ut ita dicam) rarior fumi natura dispergitur, quam nos capientes, dicamus : « Ex parte cognoscimus, et ex parte prophetamus » (1. *Cor.* 13. 9). Et : « Nunc videmus per speculum in ænigmate » (*Ibid.* 12).

9. Et, *Seraphim stabant in circuitu ejus : sex alæ uni, et sex alæ alteri.* Quidam Græcorum in Scripturis apprime eruditi (1), Seraphim virtutes quasdam in cœlis esse exposuit, quæ ante tribunal Dei assistentes laudent eum, et in diversa ministeria mittantur, maximeque ad eos qui purgatione indigent, et ob pristina peccata, aliqua ex parte suppliciis (a) purgari merentur. Quod autem sublatum est, inquit, superliminare, et domus impleta est fumo, signum est Templi Judaici destruendi, et incendendæ universæ Jerusalem, quam videmus nunc destructam. Nonnulli vero in superioribus consentientes, in extrema parte dissentiunt. Nam superliminare sublatum illo tempore prædicant, quando velum templi scissum est, et universa domus Israel erroris nube confusa (*Math.* 17; et *Marc.* 15; et *Luc.* 23) : quando (b) Josephus refert sacerdotes ex adytis templi, virtutum cœlestinum audisse vocem, *Transeamus ex his sedibus.*

10. Est vir (Mss. vero) quidam a quo ego plura di-

(a) Absunt a Reginzæ manuscripto duo verba *purgari merentur*, integro sensu. Hanc sententiam alibi in Ezechiel, cap. 30. Hieronymus videtur improbare, cum, *Neque enim, inquit, boni, sed mali angeli tormentis præpositi sunt.* Sed hac de re plura dicemus suo loco in Daniel, cap. 7. Etiam paulo infra absunt ab eodem Ms. verba *quam videmus nunc destructam*, quæ pariter in Cisterciensi desiderantur; sed hic modo legerat *et incendii subversæ Jerusalem, pro incendendæ universæ, etc.*

(b) Hoc ex Josepho miraculum etiam in Epist. ad Hedib. quæst. 8. et in illa Paulæ et Eustochii ad Marcellam, atque alibi sæpe Hieronymus memorat. Josephus vero lib. VI de Bell. Jud. cap. V. non ad Christi mortem, cum Templi velum scissum est, refert, sed quinquennio ante Templi ejusdem excidium, et annis fere 32. A Christi passione inter monstra, quæ urbis cladem antecesserunt, enumerat. Imposuit autem, ut videtur, Hieronymo Eusebius in Chronic. qui aut in vitiatos Josephi codices incidit, aut ex alio auctore fortasse hausit, certe in Josepho non legit. Utriusque verba alibi dabimus, ubi hæc paulo fusius prosequemur. Monemus interim ab ipso Hieronymo in Isai. cap. 66. illam vocem in Jerosolymitanæ cladis tempore recte conferri.

(1) Forte Gregorius Nazianzenus.

dicisse me gaudeo, et qui Hebræorum sermonem ita elimarit, ut inter Scribas eorum Chaldæus existimetur. Is longe alia via ingressus est; ait enim nulum Prophetarum extra Isaiam vidisse Seraphim circa Deum stantia, et ne ipsa quidem Seraphim alibi lectitari. Dehinc consummationis et captivitatis Jerusalem, quæ sub Nabuchodonosor facta est, signum esse præmissum. Ab Ozia quippe, sub quo orsus est prophetare, usque ad Sedeciam, qui extremus regnavit, et qui cæcus 54 in Babylonem ductus est, fuisse reges undecim, et duodecimum Godoliam, quem constituerat rex Babylonis super terram, quem interfecit Ismael filius (c) Nathaniæ inter medias epulas, reliquiarum patriæ parricida (4. *Reg.* 25; et 2. *Paral.* ult.; et *Jer.* 41); et has esse duodecim alas, e quibus quatuor faciem suam velent, sicut in nonnullis exemplaribus invenitur, quatuor volent, quatuor pedes contegant. Ex his quippe duodecim regibus tantum quatuor justos fuisse, Oziam, Joatham, Ezechiam, et Josiam, qui sublimes per singulas captivitates audeant glorificare Deum, *Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus Deus Sabaoth.* Reliquos vero propter peccata sua velare faciem : et alios qui in captivitatem ducti sunt, pedum velare vestigia. Superliminare vero sublatum, et domum impletam fumo, sicut supra diximus, eversionem Jerusalem et incendium templi exposuit.

11. Et quia semel ejus cepti referre sententiam, etiam ea quæ necdum a me sunt tacta, contingamus. Forcipem de qua altaris carbo comprehensus est, et labia purgata, propriam Isaiaæ asseruit passionem, et qua sub Manasse interfectus est rege, et tunc vero purgatis labiis dixit ad Dominum : *Ecce ego, mitte me, et dicit : O miser ego, quoniam compunctus sum (Juxta LXX)!* Donec Ozias vivit non intelligis, o Isaia, te esse miserum, non compungeris, non moveris : sed quando ille mortuus est, tunc animadvertis, non munda habere te labia, tunc indignum cognoscis te esse visione Dei. Utinam autem et ego compingar, et post compunctionem (d), Dei visione dignus efficiar, cum sim homo, et non munda labia habeam, et in medio quoque populi immunda labia habentis habitem. Isaia ut justus tantum in sermone peccaverat : ideo sola labia habebat immunda, non conscientiam. Ego vero quia et oculis video ad concupiscendum, et manu scandalizor et pede, et omnium membrorum 55 parte delinquo, habeo omnia immunda : et quia semel spiritu baptizatus, rursus tunica munda pollui, secundi baptismatis purgatione, id est, ignis indigeo (*Math.* 3. 11).

12. In Scripturis non sunt simplicia verba. — Non sunt, ut quidam putant, in Scripturis verba simplicia, plurimum in his absconditum est. Aliud littera, aliud mysticus sermo significat. Ecce Dominus in Evan-

(c) Pro *Nathaniæ*, ut e Mss. emendamus, erat *Nathanael* in editis omnibus, quod alterius personæ est nomen, non patris Ismael, quem Hieronymus notat.

(d) Cistercienses chartæ, *Deo dignus efficiar*; vetus autem editio, *Dei prædicatione*; et mox *quid cum sim homo*, vel ut Ms. qui cum sin, etc.

gelo cingitur linteo, pelvim ad lavandos discipulorum pedes preparat, servi fungitur ministerio (Joan. 13): (a) esto, ut doceat humilitatem, ut nobis invicem ministremus: non abnuo, non recuso. Quid est quod Petro recusanti dicit: *Nisi laveris pedes tuos, non habebis partem mecum?* Et ille respondit: *Domine, non solum pedes, sed et manus et caput* (Ibid. v. 8. 9-). Ascensus ergo Dominus ad cælum (quia Apostoli ut homines terræ insistentes, adhuc habebant peccatorum serdibus pedes pollutos) vult eos a delictis penitus liberare, ut eis possit Prophe-talis sermo congruere: *Quam speciosi pedes evangelizantium pacem* (Isai. 52. 7); et imitari valeant Ecclesiae verba, dicentis: *Lavi pedes meos, quomodo inquinabo illos* (Cant. 5. 3)? ut etiam si quis post resurrectionem postea his adhæserit pulvis, in impiam eum excutiant civitatem, in testimonium laboris: quod eo usque pro omnium salute contenderint, facti Judæis ut Judæi, gentibus ut gentiles; ut etiam propria vestigia aliqua ex parte polluerint. Igitur, ut ad propositum revertamur, sicut Apostoli purgatione indigebant pedum: sic Isaias qui tantum in sermone peccaverat, labia habebat immunda: et quantum ego arbitror, quia Oziam in Templum irruentem, non corripuerat, nec juxta Eliæ exemplum libera voce impium designarat, labia habebat immunda. *In medio quoque populi immunda labia habentis habitem.* Isaias qui compunctus est, et se miserum contestatur, purgatione dignus efficitur. Populus vero non solum non agens poenitentiam, sed ne sciens quidem quia labia habebat immunda, purgationis remedium non meretur. Providendum igitur sub hoc exemplo, non solum ut ipsi simus justi, sed ne cum peccatoribus moremur: quia et hoc in peccati ac miseræ parte ducit Propheta.

13. *Quomodo Deus videtur.* — Sequitur: *Et regem Dominum sabaoth* 56 *ego vidi.* Aiunt Judæi Isaiam a majoribus suis Idcirco interemptum, quia cum Moyses posteriora Dei viderit, hic Dominum sabaoth oculis carnalibus vidisse se scribat, super hoc Deo dicente: *Nemo faciem meam videbit, et vivet* (Exod. 33. 20). Quos si interrogemus, quomodo se Deus in Lege aliis Prophetis in visione et somno dicat ostendi, Moysi vero facie ad faciem colloqui; et quomodo stet illa sententia: *Nemo faciem meam videbit, et vivet, cum facie ad faciem se ad Moysen locutum esse fateatur:* respondebunt utique, juxta possibilitatem humanam Deum visum, non ut est, sed ut voluit se videri: quibus et nos dicimus eodem modo ab Isaiâ esse visum, restante summa, ut Moyses Deum aut viderit, aut non viderit. Si vidit, vidit ergo et Isaias, qui vidisse se dicens, impie est interfectus a vobis: quia Deus videri potest. Si non vidit, interficite et Moysen cum Isaiâ, quia ejusdem mendacii reus est, dicens se vidisse eum, qui videri non potest. Quemcumque [al. quodcumque] in expositione

(a) Duo Mss. pro *Esto*, legunt *Cur ista?* quod minus profatur, aliam enim ob causam quam humilitatis id fecisse ait. Victorius sequentem ut particulam omittit.

ejus loci super Moysen habuerint intellectum, etiam nos ad Isaiâ temperabimus visionem.

14. Sequitur: *Et missum est ad me unum de Seraphim, et in manu sua habebat carbonem, quem forcipe sumpserat de altari, et tetigit os meum, et dixit: Ecce tetigit hoc labia tua, et (b) auferet iniquitates tuas, et peccata tua purgabit.* Secundum omnes Editiones, quas supra exposuimus, sive duo Testamenta intelligere volueris, sive aliquas apparatus in cœlestibus virtutes, sive in signum captivitatis futuræ umbram quandam veritatis futuræ præfiguratam, nunc accipe Seraphim. Nos quia primam sententiam sequimur, Evangelicum Testamentum missum asserimus ad Prophetam: quod habens in se utraque mandata, id est, et sua et veteris Testamenti, ignitum sermonem Dei, duplici præceptorum acie comprehendit: et tactis labiis, quidquid fuerat ignorantiae, hoc siquidem nos labia interpretamur immunda, purgationis suæ pepulit veritate. Hanc forcipem Jacob in scala conspicit (Genes. 28): hic est gladius bis acutus: hæc duo minuta, quæ mulier vidua mittit in dona Dei (Marc. 12): hic stater duos denarios habens, qui in ore piscis repertus, pro Domino et Petro redditur (Math. 17); hac duplici forcipe 57 quæ unionis retinetur virtute, carbo comprehensus mittitur ad Prophetam, quem in centesimo decimo nono Psalmo, cum Propheta Deum rogaret dicens: « Domine, libera animam meam a labiis iniquis, et a lingua dolosa, » et post interrogationem Spiritus Sancti: « Quid detur tibi, aut quid apponatur tibi ad linguam dolosam? » dictum est: « Sagittæ potentis acutæ cum carbonibus desolatoriis » (Ps. 119. 2. et seqq.), scimus Prophetæ esse concessum. Vere quippe desolatorius carbo, qui linguam puram facit a peccato, sermo divinus est, de quo et in Isaiâ dicitur: « Habes carbones ignis, sedebis super eos, hi erunt tibi in adjutorium » (Isai. 47. 145. sec. LXX).

15. Sequitur: *Et audivi vocem Domini dicentis, Quem mittam, et quis ibit ad populum istum? Et dixi: Ecce ego, mitte me. Et ait: Vade et dic populo huic: Aure audietis, et non intelligetis.* Interrogantis sunt verba Domini, non jubentis, quem debeat mittere, et quis iturus sit ad populum, cui facilis Propheta respondet: *Ecce ego, mitte me, et post pollicitationem jubetur, ut dicat: Vade, et dic populo huic: Aure audietis, et non intelligetis: et cernentes aspicietis, et non videbitis;* et cætera quæ ipsius Prophetæ sermo contextit. Audivi ego in hoc loco non parvam Hebræi mei disputationem, cujus pauca ponam, ut sensum hominis advertas. Aiebat, de Moysæ et Isaiâ, quis melius fecerit, requiramus. Utrum ne Moyses, qui cum a Deo mitteretur ad populum, ait: *Precor, Domine, non sum dignus;* et rursus, *providete alium quem mittas* (Exod. 4. 15): An Isaias, qui cum non fuisset electus, ultro se obtulit, dicens: *Ecce ego,*

(b) Martian. *abstulit*, et mox *purgavit* juxta Erasimianos codices hic atque infra. Sed verius plerique alii, ut edidimus utroque in loco, ex Græco *ἀπέλασεν* et *καθαρεύσκει*. Paulo infra post vocem *captivitatis*, abest *future* a Regio ac Cisterciensi.

rum introduxerit : sicut Dei Ecclesia postea introducitur est dicens : « Introduxit me rex in cubiculum suum » (*Cant.* 4. 3). Quando ergo Dominus noster descendit ad terras, superliminare illud, id est, quasi quoddam obstaculum intrare cupientibus sublatum est : et universus hic mundus fumo impletus est, id est gloria Dei. Ubi autem in Latino *elevatum* legimus, in Græco ἐπιπέδη, *sublatum*, ponitur. Sed quia verbi ambiguitas utroque modo interpretari potest, nostri *elevatum* interpretati sunt pro ablato. « Et domus impleta est fumo. » Deus, ut supra diximus, ignis est : hic cum in Sina monte descendisset ad Moysen, ad 53 adventum ejus videbantur lampades discurrerent, et plenus omnis mons funio. Unde in Psalmis dicitur : « Qui tangit montes, et fumigant » (*Psal.* 103. 32). Ex igne ergo, quoniam totam substantiam capere non possumus, lævior quædam in universum mundum, et (ut ita dicam) rarior fumi natura dispergitur, quam nos capientes, dicamus : « Ex parte cognoscimus, et ex parte prophetamus » (*1. Cor.* 13. 9). Et : « Nunc videmus per speculum in ænigmate » (*Ibid.* 12).

9. Et, *Seraphim stabant in circuitu ejus : sex alas uni, et sex alas alteri*. Quidam Græcorum in Scripturis apprime eruditus (1), Seraphim virtutes quasdam in coelis esse exposuit, quæ autem tribunal Dei assistentes laudent eum, et in diversa ministeria mittantur, maximeque ad eos qui purgatione indigent, et ob pristina peccata, aliqua ex parte suppliciiis (a) purgari merentur. Quod autem sublatum est, inquit, superliminare, et domus impleta est fumo, signum est Templi Judaici destruendi, et incendendæ universæ Jerusalem, quam videmus nunc destructam. Nonnulli vero in superioribus consentientes, in extrema parte dissentiant. Nam superliminare sublatum illo tempore prædicant, quando velum templi scissum est, et universa domus Israel erroris nube confusa (*Matth.* 17; et *Marc.* 15; et *Luc.* 23) : quando (b) Josephus refert sacerdotes ex adytis templi, virtutum cœlestium audisse vocem, *Transeamus ex his sedibus*.

10. Est vir (Mss. vero) quidam a quo ego plura di-

(a) Absunt a Reginæ manuscripto duo verba *purgari merentur*, integro sensu. Hanc sententiam alibi in Ezechiel, cap. 30. Hieronymus videtur improbare, cum, *Neque enim, inquit, boni, sed mali angeli tormentis præpositi sunt*. Sed hæc de re plura dicemus suo loco in Daniel. cap. 7. Etiam paulo infra absunt ab eodem Ms. verba *quam videmus nunc destructam*, quæ pariter in Cisterciensi desiderantur; sed hic modo legerat et *incendii subversæ Jerusalem*, pro *incendendæ universæ, etc.*

(b) Hoc ex Josepho miraculum etiam in Epist. ad Hedib. quæst. 8. et in illa Paulæ et Eustochii ad Marcellam, atque alibi sæpe Hieronymus memorat. Josephus vero lib. VI de Bell. Jud. cap. V. non ad Christi mortem, cum Templi velum scissum est, refert, sed quinquennio ante Templi ejusdem excidium, et annis fere 32. A Christi passione inter monstra, quæ urbis cladem antecesserunt, enunerat. Imposuit autem, ut videtur, Hieronymo Eusebius in Chronic. qui aut in vitiatos Josephi codices incidit, aut ex alio auctore fortasse hausit, ut certe in Josepho non legit. Utriusque verba alibi dabimus, ubi hæc paulo fusius prosequemur. Monemus interim ab ipso Hieronymo in Isai. cap. 66. illam vocem in Jerosolymitanæ cladis tempore recte conferri.

(1) Forte Gregorius Nazianzenus.

dicisse me gaudeo, et qui Hebræorum sermonem ita elimarit, ut inter Scribas eorum Chaldæus existimetur. Is longe alia via ingressus est; ait enim nullum Prophetarum extra Isaiam vidisse Seraphim circa Deum stantia, et ne ipsa quidem Seraphim alibi lectitari. Dehinc consummationis et captivitatis Jerusalem, quæ sub Nabuchodonosor facta est, signum esse præmissum. Ab Ozia quippe, sub quo orsus est prophetare, usque ad Sedeciam, qui extremus regnavit, et qui cæcus 54 in Babylonem ductus est, fuisse reges undecim, et duodecimum Godoliam, quem constituerat rex Babylonis super terram, quem interfecit Ismael filius (c) Nathaniæ inter medias epulas, reliquiarum patriæ parricida (*4. Reg.* 25; et *2. Paral.* ult.; et *Ser.* 41); et hæc esse duodecim alas, e quibus quatuor faciem suam velent, sicut in nonnullis exemplaribus invenitur, quatuor volent, quatuor pedes contegant. Ex his quippe duodecim regibus tantum quatuor justos fuisse, Oziam, Joatham, Ezechiam, et Josiam, qui sublimes per singulas captivitates audeant glorificare Deum, *Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus Deus Sabaoth*. Reliquos vero propter peccata sua velare faciem : et alios qui in captivitatem ducti sunt, pedum velare vestigia. Superliminare vero sublatum, et domum impletam fumo, sicut supra diximus, eversionem Jerusalem et incendium templi exposuit.

11. Et quia semel ejus cœpi referre sententiam, etiam ea quæ necdum a me sunt tacta, contingamus. Forcipem de qua altaris carbo comprehensus est, et labia purgata, propriam Isaiæ asseruit passionem, et qua sub Manasse interfectus est rege, et tunc vero purgatis labiis dixit ad Dominum : *Ecce ego, mitte me, et dixi : O miser ego, quoniam compunctus sum (Juxta LXX)!* Donec Ozias vivit non intelligis, o Isaiæ, te esse miserum, non compungeris, non moveris : sed quando ille mortuus est, tunc animadvertis, non munda habere te labia, tunc indignum cognoscis te esse visione Dei. Utinam autem et ego compungar, et post compunctionem (d), Dei visione dignus efficiar, cum sim homo, et non munda labia habeam, et in medio quoque populi immunda labia habentis habitem. Isaias ut justus tantum in sermone peccaverat : ideo sola labia habebat immunda, non conscientiam. Ego vero quia et oculis video ad concupiscendum, et manu scandalizor et pede, et omnium membrorum 55 semel delinquo, habeo omnia immunda : et quia semel spiritu baptizatus, rursum tunnicam pollui, secundi baptismatis purgatione, id est, ignis indigeo (*Matth.* 3. 11).

12. *In Scripturis non sunt simplicia verba.* — Non sunt, ut quidam putant, in Scripturis verba simplicia, plurimum in his absconditum est. Aliud littera, aliud mysticus sermo significat. Ecce Dominus in Evan-

(c) Pro Nathaniæ, ut e Mss. emendamus, erat *Nathanael* in editis omnibus, quod alterius personæ est nomen, non patris Ismael, quem Hieronymus notat.

(d) Cistercienses chartæ, *Deo dignus efficiar*; vetus autem editio, *Dei predicatione*; et mox quidam cum sim homo, vel ut Ms. qui cum sin, etc.

gelio cingitur linteo, pelvim ad lavandos discipulorum pedes præparat, servi fungitur ministerio (*Joan.* 13): (a) esto, ut doceat humilitatem, ut nobis invicem ministremus: non abnuo, non recuso. Quid est quod Petro recusanti dicit: *Nisi laveris pedes tuos, non habebis partem mecum?* Et ille respondit: *Domine, non solum pedes, sed et manus et caput* (*Ibid.* v. 8. 9.). Ascensurus ergo Dominus ad cælum (quia Apostoli ut homines terræ insistentes, adhuc habebant peccatorum serdibus pedes pollutos) vult eos a delictis penitus liberare, ut eis possit Prophe-talis sermo congruere: *Quam speciosi pedes evangelizantium pacem* (*Isai.* 52. 7); et imitari valeant Ecclesiæ verba, dicentis: *Lavi pedes meos, quomodo inquinabo illos* (*Cant.* 5. 3)? ut etiam si quis post resurrectionem postea his adhæserit pulvis, in impiam eum excutiant civitatem, in testimonium laboris: quod eo usque pro omnium salute contenderint, facti Judæis ut Judæi, gentibus ut gentiles; ut etiam propria vestigia aliqua ex parte polluerint. Igitur, et ad propositum revertamur, sicut Apostoli purgatione indigebant pedum: sic Isaias qui tantum in sermone peccaverat, labia habebat immunda: et quantum ego arbitror, quia Oziam in Templum irruentem, non corripuerat, nec juxta Eliæ exemplum libera voce impium designarat, labia habebat immunda. *In medio quoque populi immunda labia habentis habitem.* Isaias qui compunctus est, et se miserum contestatur, purgatione dignus efficitur. Populus vero non solum non agens penitentiam, sed ne sciens quidem quia labia habebat immunda, purgationis remedium non meretur. Providendum igitur sub hoc exemplo, non solum ut ipsi simus justi, sed ne cum peccatoribus morem: quia et hoc in peccati ac miseræ parte ducit Propheta.

13. *Quomodo Deus videtur.* — Sequitur: *Et regem Dominum sabaoth* 56 *ego vidi.* Aiunt Judæi Isaiam a majoribus suis Idcirco interemptum, quia cum Moyses posteriora Dei viderit, hic Dominum sabaoth oculis carnalibus vidisse se scribat, super hoc Deo dicente: *Nemo faciem meam videbit, et vivet* (*Exod.* 33. 20). Quos si interrogemus, quomodo se Deus in Lege aliis Prophetis in visione et somno dicat ostendi, Moysi vero facie ad faciem colloqui; et quomodo stet illa sententia: *Nemo faciem meam videbit, et vivet*, cum facie ad faciem se ad Moysen locutum esse fateatur: respondebunt utique, juxta possibilitatem humanam Deum visum, non ut est, sed ut voluit se videri: quibus et nos dicimus eodem modo ab Isaiâ esse visum, restante summa, ut Moyses Deum aut viderit, aut non viderit. Si vidit, vidit ergo et Isaias, qui vidisse se dicens, impie est interfectus a vobis: quia Deus videri potest. Si non vidit, interficite et Moysen cum Isaiâ, quia ejusdem mendacii reus est, dicens se vidisse eum, qui videri non potest. Quemcumque [al. quodcumque] in expositione

(a) Duo Mss. pro *Esto*, legunt *Cur ista?* quod minus probatur, aliam enim ob causam quam humilitatis id fecisse ait. Victorius sequentem ut particulam omittit.

ejus loci super Moysen habuerint intellectum, etiam nos ad Isaiâ temperabimus visionem.

14. Sequitur: *Et missum est ad me unum de Seraphim, et in manu sua habebat carbonem, quem forcipe sumpserat de altari, et tetigit os meum, et dixit: Ecce tetigit hoc labia tua, et (b) auferet iniquitates tuas, et peccata tua purgabit.* Secundum omnes Editiones, quas supra exposuimus, sive duo Testamenta intelligere volueris, sive aliquas apparatus in celestibus virtutes, sive in signum captivitatis futuræ umbram quamdam veritatis futuræ præfigurata, nunc accipe Seraphim. Nos quia primam sententiam sequimur, Evangelicum Testamentum missum asserimus ad Prophetam: quod habens in se utraque mandata, id est, et sua et veteris Testamenti, ignitum sermonem Dei, duplici præceptorum acie comprehendit: et tactis labiis, quicquid fuerat ignorantiae, hoc siquidem nos labia interpretamur immunda, purgationis suæ pepulit veritate. Hanc forcipem Jacob in scala conspicit (*Genes.* 28): hic est gladius bis acutus: hæc duo minuta, quæ mulier vidua mittit in dona Dei (*Marc.* 12): hic stater duos denarios habens, qui in ore piscis repertus, pro Domino et Petro redditur (*Matth.* 17); hac duplici forcipe 57 quæ unionis retinetur virtute, carbo comprehensus mittitur ad Prophetam, quem in centesimo decimo nono Psalmo, cum Propheta Deum rogaret dicens: « Domine, libera animam meam a labiis iniquis, et a lingua dolosa, » et post interrogationem Spiritus Sancti: « Quid detur tibi, aut quid apponatur tibi ad linguam dolosam? » dictum est: « Sagittæ potentis acutæ cum carbonibus desolatoriis » (*Ps.* 119. 2. et seqq.), scimus Prophetam esse concessum. Vere quippe desolatorius carbo, qui linguam puram facit a peccato, sermo divinus est, de quo et in Isaiâ dicitur: « Habes carbonem ignis, sedebis super eos, hi erunt tibi in adiutorium » (*Isai.* 47. 145. sec. LXX).

15. Sequitur: *Et audiui vocem Domini dicentis, Quem mittam, et quis ibit ad populum istum? Et dixi: Ecce ego, mitte me. Et ait: Vade et dic populo huic: Aure audietis, et non intelligetis.* Interrogantis sunt verba Domini, non jubentis, quem debeat mittere, et quis iturus sit ad populum, cui facilis Propheta respondet: *Ecce ego, mitte me, et post pollicitationem jubetur, ut dicat: Vade, et dic populo huic: Aure audietis, et non intelligetis: et cernentes aspicietis, et non videbitis;* et cætera quæ ipsius Prophetæ sermo contextit. Audiui ego in hoc loco non parvam Hebræi mei disputationem, cujus pauca ponam, ut sensum hominis advertas. Aiebat, de Moysen et Isaiâ, quis melius fecerit, requiramus. Utrum ne Moyses, qui cum a Deo mitteretur ad populum, ait: *Precor, Domine, non sum dignus;* et rursum, *providete alium quem mittas* (*Exod.* 4. 15): An Isaias, qui cum non fuisset electus, ultro se obtulit, dicens: *Ecce ego,*

(b) Martian. abstulit, et mox purgavit juxta Erasmanos codices hic atque infra. Sed verius plerique alii, ut edidimus utroque in loco, ex Græco ἀπέλας et περιεπαύει. Paulo infra post vocem captivitatis, abest futuræ a Regio ac Cisterciensi.

mitte me. Nec ignoro, dicebat, periculosum esse de Sanctorum meritis disputare; et aliquid vel minus vel plus disserere velle de eo quem Dominus coronavit; sed quia ipse dixit: *Quærite, et invenietis; pulsate, et aperietur vobis* (Matth. 7; et Luc. 11), etiam nos, non ut de aliquo detrahamus, sed ut Scripturæ sensum scientes, ad ejus nos dirigamus exempla, debemus inquirere quod potest facere quæstionem. Qui Moysi, inquit, assertor est, humilitatem ejus prædicat ac mansuetudinem, quod se indignum judicans ministerio Dei, major **58** effectus sit: Isaias vero, qui ultro se obtulit, incipiens prophetare, a maledictis cepit: *Aure audietis, et non intelligetis* (a), et *cernentes aspicietis, et non videbitis*. Ob quod inde multa mala perpessus, et ab omni populo pro insano habitus, cum iterum ei vox divina dixisset, *clama*, sciens quid superiori facilitate seipsum offerens pertulisset, non ait: *Ecce ego, mitte me*: sed interrogavit, quid illud esset quod clamare deberet, et dixit: *Quid clamabo?* Cui simile est illud in Jeremia: *Accipe calicem vini meri hujus de manu mea, et potionabis omnes gentes, ad quas ego te mittam, et bibent, et voment, et insanient, et cadent a facie gladii, quem mittam in medio eorum* (Jerem. 25. 15. 16). Quod cum audisset Propheta, non renuit: non secundum exemplum Moysi dixit: *Precor, Domine, non sum dignus, provide alium quem mittas* (Exod. 4. 13); sed amator populi sui, et putans quia ex potu calicis inimicæ gentes interficerentur et ruerent, calicem meri libenter accepit, intelligens in omnibus gentibus etiam Jerusalem comprehendi. Denique inter cæteras nationes: *Et accepi*, ait, *calicem de manu Domini, et potionavi omnes gentes, ad quas misit me Dominus, et Jerusalem, et civitates Juda, et reges ejus, et principes ejus, ad ponendas eas in desolationem, et in invium, et sibilationem* (Jerem. 25. 17. 18). Pro qua Prophetia, licet in plerisque codicibus ordo sit perversus: quid in alio loco dicat auscultat: *Seduxisti me, Domine, et seductus sum: tenuisti me et potuisti* (b): *factus sum in derisum, totam diem exegi in subsannationem* (Jer. 20. 7). Et e contrario qui assertor est Isaiæ (dicebat) illa proferet: *Prophetam, non tam sui merito, quam misericordia Dei confisum, postquam a Seraphim audierat, Ecce tetigit hoc labia tua, et auferet iniquitates tuas, et peccata tua purgabit*, otio noluisse torpere, sed ultro in ministerium Dei, quasi a peccatis liberum, zelo se obtulisse fidei. Moysen vero quia sæcularibus eruditus fuerat disciplinis, et interfecto Ægyptio, conscientia ejus aliqua ex parte sorduerat (Exod. 2); unde et vox ad eum de rubo facta sit,

(a) Sic reliquum versiculi, pro quo in editis tantum erat, etc. ex Mss. supplevimus. Passim infra quædam alia emendamus minoris momenti, quibus adnotandis subinde immorari piget.

(b) Veram hujus versiculi lectionem ex Regio codice emendatissimo restituimus. Hucusque enim antiquus error inoleverat, ut legeretur, *factus sum in derisum tota die, exivi in subsannationem*, pro *totam diem exegi in subsannatione*, ut Græcus textus *ἅπασαν ἡμέραν διεπίδρα μωκροῦμαι*. Forte *exegi* de more olim scripserat amanuensis, ex quo sciolus non nemo *exivi*, et *tota die*, quod transtulit ad superius comma.

dicens: *Ne accesseris huc: solve calcamenta de pedibus tuis, locus enim in quo **59** stas, terra sancta est*: et scierit sibi adversus magos et adversus Pharaonem pessimum regem futurum esse certamen, se excusasse dicentem (c): *Precor, Domine, non sum dignus*: pro quo in Hebræo legitur, *non habeo labia circumcisa*, Septuaginta Interpretibus sensum potius ex sensu quam verbum de verbo exprimentibus. Ex quo manifeste possit intelligi, Isaiam recte post circumcisa labia, in Dei se obtulisse ministerium, et Moysen adhuc incircumcisis labiis tam grande ministerium recusasse.

16. *Aure audietis, et non intelligetis: et cernentes aspicietis, et non videbitis*. Totus hic locus sicut Salvator dicit in Evangelio, ad id pertinet tempus, quo ipse est dignatus descendere ad terras, et signa Judæis non intelligentibus perpetravit. Et quoniam usque ad finem Capituli explanatio multiplex sequitur; et excipientis jam explicuimus [Mss. *implevimus*] ceras, hucusque dictasse sufficiat: quia et oratio, quæ non propriæ manus stilo expolitur, cum per se inculca est, tum multo molestior fit; si iædium sui prolixitate congeminet; ut oculorum dolore cruciati, auribus tantum studeamus et lingua.

17. (d) Septuaginta: *Et missus est ad me unum de Seraphim*; Aquila, et Theodotion, *Et volavit ad me unum de Seraphim* (e); Symmachus, *Et volavit ad me unus de Seraphim*. Quotidie ad nos mittitur Seraphim, quotidie ingemiscientium atque dicentium: *O miser ego, quoniam compunctus sum, ora purgantur, et cum a peccatis fuerint liberati, præparant se ministerio Dei*. Quod autem cæteri Interpretes, pro *missum esse, volasse* dixerint, intellige velocem divini sermonis adventum super eos, qui digni societate illius judicantur. In genere quoque diversitas est. Septuaginta, Aquila, et Theodotion Seraphim neutro genere transtulerunt: Symmachus masculino. Nec putandum sexum esse in Virtutibus Dei, cum etiam ipse Spiritus Sanctus secundum proprietates linguæ Hebrææ, feminino genere proferatur *RUHA*: Græce neutro **60** τὸ πνεῦμα: Latine masculino, *Spiritus*. Ex quo intelligendum est, quando de superioribus disputatur, et masculinum aliquid, seu femininum ponitur, non tam sexum significari, quam idioma sonare linguæ.

(c) Sic resarcimus e Mss. antea enim erat *potius sensum quam verbum*, atque olim *potius quæ dixi verbum*, etc.

(d) Omnia fere Mss. exemplaria hoc loco epistolam ita concludunt, *Explicit Hieronymi de Seraphim*; nec reliqua subduunt quæ sequuntur hujus interpretationis. Veteres quoque editi aliam hinc epistolam incipiunt, alio numero. Martianæus hæc in unum cujusdam Mss. codicis auctoritate conjunxit, cujus consilium, majori tantum divisione adposita, non improbamus, quod uno tempore etsi non uno spiritu dictata videantur, nec aliud sit posterior hæc pars, quam fusior explanatio eorum, quæ in superioris fine explicata sunt. Hinc ipse etiam Hier. sub *unius* libelli nomine hunc Tractatum cita in Comment. in c. 6. Isaiæ initio, « ubi de hac visione, inquit, ante annos circiter triginta cum essem Constantinopoli, et apud vfrum eloquentissimum Gregorium Nazianzenum, tunc ejusdem urbis Episcopum, Sanctarum Scripturarum studiis erudire, scio me brevem dictasse subitumque tractatum, etc. Ad illum itaque libellum mitto lectorem, etc. »

(e) Non tantum in excusis Erasmi et Victorii, sed in aliquot etiam Mss. Symmachi nomen et lectio desiderantur.

Siquidem ipse Deus invisibilis et incorruptibilis omnibus pene linguis profertur genere masculino, cum in eum non cadat sexus. Illorum quoque, cum in eum non cadat sexus. Illorum quoque, plus licet, attamen coarguendus error, qui in orationibus et oblationibus suis audent dicere: Qui sedet super Cherubim et Seraphim. Nam et super Cherubim sedere Deum, scriptum est; ut ibi: *Qui sedes super Cherubim, ostendere* (Ps. 79. 2). Super Seraphim vero sedere Deum, nulla Scriptura commemorat, et ne ipsa quidem Seraphim, circa Deum stantia, excepto præsentis loco, Scripturis sanctis omnibus invenimus.

18. Septuaginta: « Et in manu habebat carbonem, quem forcipe acceperat de altari, et tetigit os meum. » Aquila et Theodotion: « et in manu ejus calculus in forcipe, quem acceperat de altari, et tetigit os meum. » Symmachus: « Et in manu ejus calculus in forcipibus, quem sumpserat de altari, et detulit ad os meum. » Quantum ad historiam pertinet, videtur Deus sedere in Templo Jerusalem, et ante eum de altari, secundum Septuaginta ad Isaiam carbo deferri: de altari vero incensi sive holocaustorum. Quantum autem ad mysticos intellectus, ille et ignis mittitur, quem Jeremias ferre non poterat: quin quum animæ nostræ arcana penetrarit, ita nos dissolvit, ita a veteri homine in novum excoquit, ut in illam vocem possimus erumpere: « Vivo autem jam non ego, sed gratia Dei quæ in me est » (Galat. 2. 20). Forcipes quoque secundum Interpretes cæteros licet in sacerdotali semper suppellectile fuerint, diversas gratias debemus accipere, quibus multifarie, et multis modis olim Deus patribus nostris locutus est in Prophetis. Quia in Hebræo pro *carbone, calculus* legitur, cæteris quoque super hoc consonantibus, videtur mihi sermo divinus calculi appellatione signari. **61** Sicut enim calculus genus est lapidis durissimi et rotundi, et omni (a) puritate lævissimi, ita sermo Dei, qui neque hæreticorum, neque omnium adversariorum potest contradictionibus cedere, calculus dicitur. De hoc calculo Sephora filium circumcidit: et Jesus populum purgat a vitis: et in Apocalypsi Dominus pollicetur vincentibus, ut accipiant calculum et scribatur super eum nomen novum. Videntur autem mihi et Septuaginta in eo quod *ἐνθραξ* transtulerunt, idem sensisse quod cæteri. *ἄνθραξ* quippe, quem nos *carbunculum* interpretamur, genus est lapidis fulgidi atque nitentis, quem etiam in duodecim lapidibus invenimus. Sive igitur *calculum*, sive *carbunculum* lapidem accipimus, in calculo divini sermonis veritas et rigor; in carbunculo lucens doctrina et manifesta monstratur. « Eloquia enim Domini, eloquia casta, argentum igne probatum terræ, purgatum septuplum » (Ps. 41. 7). Et alibi: « Mandatum Domini lucidum, illuminans oculos » (Ps. 48. 19). Quod autem ait: *In manu habebat carbonem,*

(a) Mendose, sed non typhotetarum incuria legunt hucusque editi absque diphthongo *levissimi*, cum perspicuum, ac limpium significari debere constet: Græc. *λευκός* *pluvius, politus*.

manuum intelligamus operationem, ut ibi, *In manu linguæ mors, et vita* (Prov. 18. 21); et in Psalmo: *Cadent in manu gladii* (Ps. 62. 11); Aut certe vere manus apparuit, ut per similitudinem humanæ formæ, dum manus cernitur porrigentis, Propheta non timeat: juxta quod et ipsum Deum, et Angelos in humanas vidimus se mutasse formas, ut metus videntibus demeretur.

19. Septuaginta: *Et dixit, ecce tetigit hoc labia tua, et auferet iniquitates tuas, et peccata tua* (b) *purgabit*. Aquila: *Ecce tetigit hic labia tua, et recedet iniquitas tua, et peccatum tuum propitiabitur*. Cæteri Interpretes in Aquilæ verba consentiunt. Primum necesse est, ut labia nostra tangantur: Deinde cum tacta fuerint, fugetur iniquitas; et cum iniquitas fuerit effugata, propitiatur Dominus: quia apud ipsum est propitiatio: et secundum Apostolum: *Ipsa est propitiatio pro peccatis nostris*. Purgatis autem peccatis nostris, audiemus vocem Domini dicentis: *Quem mittam?* Et respondebimus: *Ecce ego, mitte me*.

20. Septuaginta: *Et audivi vocem Domini* **62** *dicentis, quem mittam, et quis ibit ad populum istum?* Aquila, Theodotion et Symmachus: *Et audivi vocem Domini dicentis: quem mittam? et quis ibit nobis?* De comparatione Isaïæ et Moysi, quomodo alius ministerium recusarit, alius ultro se offerens dura perpessus sit, in (1) alio loco (c) disputavimus. Sed ne videamur aliquid præterisse earum, quas Judæi vocant *δευτεράριος*, et in quibus universam scientiam ponunt, nunc breviter illud attingimus [al. *attingamus*], quare in Hebræo sit positum, *et quis ibit nobis?* Sicut enim in Genesi dicitur: *Facianus hominem ad imaginem et similitudinem nostram* (Genes. 1. 26); ita et hic putodictum, *et quis ibit nobis?* Nobis autem quibus aliis æstimandum est, nisi Patri et Filio et Spiritui Sancto, quibus vadit quicumque eorum obsequitur voluntati? Et in eo quidem quod unius loquentis persona proponitur, divinitatis est unitas. In eo vero quod dicitur, *nobis*, personarum diversitas indicatur. Legimus in Canticis Cantorum vocem sponsi dicentis ad sponsam: *Surge, veni, proxima mea, speciosa mea* [al. *sponsa*], *columba mea: quia ecce hyems transiit, pluvia abiit sibi* (Cant. 5. 2). Quando enim anima in cogitatione (d) tranquillitatem sentit, quando supra petram fundata est, et fides ejus alta radice fixa est, universi tentationem fluctus sibi pertranseunt: et ei non pertranseunt, qui tentatur. Notandum autem quomodo ad id quod Dominus dixerat, *quem mittam,*

(b) In instanti legit hoc loco Cisterciensis liber cum vetusta edit. *auferet, et purgat*. Supra alios in præterito legisse animadvertimus.

(c) Præposterum Martianæus simul locum hunc de superiori expositione interpretatur, et simul legit cum antea editis *disputabimus*, nisi si alteram hanc partem, quam etiam ipse secundo loco exhibuit, ante illam quæ primo loco est, scriptam credidit, quod ratio nulla suspicari permittit. Adeo palam est, legi debere ut nos emendamus ex tribus mss. et vetusta edit. *disputabimus*. Mox autem Cisterc. « aliquid præterisse eorum quæ Judæi deuterion vocant vel deutosis.

(d) Idem Cisterc. « tranquillitate concedit, quando, etc. » Mox « universi cogitationem fluctus. »

(1) In superiori expositione.

et quis ibi nobis, Propheta ex parte responderit : *Eccē ego, mitte me*, et de sequenti tacuerit, intelligens nullum hominem dignum esse, qui Deo pergeret, et omne iter suum ejus faceret esse, qui mitteret. Quam humilitatem Dominus advertens (a) quod se secūdis putaret indignum, imperavit sequentia, dicens : *Vade*.

21. Septuaginta : *Et dixit : Ecce ego sum, mitte me*. Aquila et Theodotion : *Ecce adsum, mitte me*. Symmachus : *Ecce, mitte me*. Deus qui vocat ea quæ non sunt, quasi sint, et qui dixit : *Ego sum qui sum* ; et alibi : *Qui est, misit me* (*Exod. 3. 14*), quoscumque vocaverit, statim facit subsistere : quod satis claret exemplis in vivente 63 Matthæo Evangelista, et in Lazaro quatrīduano jam mortuo : qui statim ut sunt vocati a Domino, et ille sepulcrum avaritiæ reli-

(a) Vetus edit. *quod se sequendi putaret*, etc.

quit, et iste suæ mortis (*Marc. 2. Luc. 5. et Joan. 11*). QUONIAM OMNIA quæ absque eo sunt, non sunt. Unde Propheta purgatus a vitiiis ausus est dicere : *Ecce ego sum* : licet in Latinis codicibus propter Interpretum varietatem, *sum*, non sit appositum. Quidam observandum putant, ad quos Prophetas mittentis, aut missi sermo dicatur, quod est Græce *Apostolus*.

64. Et hanc esse differentiam volant : ut quicumque mittantur, et Prophetæ sint pariter et Apostoli : ad quos vero mittentis sermo non ponitur, tantum Prophetæ sint : quod ego superfluum puto. Et quia semel ad traciatum istius vocabuli venimus : sciendum, *Silam* collegam Pauli lingua Hebræa *Apostolum* dici : qui cum eo nonnullas Epistolas scribit. Et vitiose *Silvanus* legitur pro *Sila*, quum *Silvanum* in Apostolorum Actis non legamus.

SECUNDA CLASSIS

COMPLECTENS EPISTOLAS, QUAS HIERONYMUS PER FERME TRIENNIUM ROMÆ SCRIPSIT AB
EKEUNTE ANNO CHRISTI 382 AD ULTRA MEDIUM 385.

EPISTOLA XIX (a)

DAMASI PAPÆ AD HIERONYMUM,

Quid apud Hebræos sonet OSANNA perspicue sibi explicari rogat.

Dilectiss. filio HIERONYMO (b) DAMASUS Episcopus in Domino salutem.

Commentaria cum legerem Græco Latinoque sermone in Evangeliorum interpretatione a nostris, id est, orthodoxis viris olim, ac nuper scripta de eo quod legitur, Osanna filio David (Matth. 21. 9) : non solum diversa, sed etiam contraria sibiimet proferunt. (c) Dilectionis tuæ est, ut ardenti illo strenuitatis ingenio, absctis opinionibus, ambiguitatibusque (d) suppletis, quid se habeat apud Hebræos, vivo sensu scribas ; ut et de hoc, sicut et de multis, tibi curæ nostræ in Christo Jesu gratias referant.

EPISTOLA XX (e)

SEU RESCRIPTUM HIERONYMI AD DAMASUM.

Quid vox OSANNA significet juxta hebraicum fontem, et cur hebræum hoc verbum, ita ut est apud Hebræos, relictum apud omnes sit Linguas, docet.

1. Variorum interpretationes. — MULTI super hoc

(a) Al. 124. *Scripta circa initium an. 383.*

(b) In uno, alterove Ms. additur *Presbytero*, qua quidem dignitate tum temporis Hieronymum fuisse insignitum, non dubium est.

(c) Antiquiss. Vatic. 338. *Dilectionis tuæ ardenti illo studium ætatis ingenio, forte legend. uno verbo studiositatis*, quod vocabulum etsi longe barbarum heic loci magis quam *strenuitatis* placet. Alii « studium ergo dilectionis tuæ deprecor, ut, » etc. vel « Ideo dilectionis tuæ affectum rogamus, ut, » etc.

(d) Alii ex editis *scrupulosi* : tum duo Mss. *rari sensus*.

(e) Eodem tempore scripta quo *superior*.

sermone diversa finxerunt, e quibus noster Hilarius in Commentariis Matthæi (c. 21. n. 3) ita posuit : *Osanna* Hebraico sermone significatur, (f) *redemptio domus David*. Primum *redemptio* lingua Hebræa *PRE-DUTH* interpretatur : deinde *domus BETH*. David vero in hoc loco non esse nomen insertum, omnibus patet. Alii opinati sunt, *Osanna*, gloriam dici. Porro *gloria CHABOD* appellatur : nonnulli gratiam, cum *gratia*, *THODA* sive *ANNA* nuncupetur.

2. Ad Hebræum fontem recurrendum. — Restat ergo, ut omissis opinionum rivulis, ad ipsum fontem, unde ab Evangelistis sumptum est, recurramus. Nam quomodo illud neque in Græcis, neque in Latinis codicibus 65 possumus invenire, *Ut completeret id quod dictum est per Prophetas : Quoniam Nazareus vocabitur (Matth. 2. 23) ; et illud, ex Ægypto vocavi filium meum (Ibid. v. 15) : ita et nunc ex Hebræis codicibus veritas exprimenda est, unde in hanc vocem vulgus et maxime consona inter se parvulorum turba proruperit, dicente Matthæo : Turbæ autem, quæ præcebebant, et quæ sequebantur, clamabant dicentes : Osanna filio David : benedictus qui venit in nomine Domini, Osanna in excelsis (Matt. 21. 2). Marcus vero ita posuit : Clamabant dicentes, Osanna : benedictus qui venit in nomine Domini : benedictum quod venit in nomine Domini regnum patris nostri David. Osanna in excelsis (Marc. 11. 9). Joannes vero pari voce eon-*

(f) Palam est unum illud vocabulum, *Osanna tria simul redemptionem domus David* significare non posse, unde Hilarii interpretationem non probat Hieronymus. Sed facile etiam apparet non priorem dumtaxat vocem, sed totam acclamationem latine ab illo reddi voluisse, *Osanna leben David*, seu *Osanna filio David* ; atque in eo magis falli, quod *Beth domus*, pro *Ben filius* accepit, quam quod etymologias, quæ non haberentur, excogitarit. Ambrosius quoque in Lucam lib. 9. n. 15. *Osannu filio David redemptionem domus David* interpretatur.

sentiū : *Et clamabant, Osanna : benedictus qui venit in nomine Domini, rex Israel* (Joan. 12. 14). Solus Lucas verbum *Osanna*, non posuit, in reliqua interpretationis parte consentiens : *Benedictus qui venit rex in nomine Domini, pax in caelo, et gloria in excelsis.* (Luc. 19. 38). Igitur, ut diximus, ipsa verba Hebræa ponenda sunt, et omnium Interpretum opinio digerenda, quo facilius quid super hoc sentiendum sit, (a) ex retractatione cunctorum ipse sibi Lector inveniat.

3. *Interpretum Hebræi textus opinio.* — In centesimo decimo septimo Psalmo, ubi nos legimus, *O Domine salvum me fac, o Domine bene prosperare : benedictus qui venit in nomine Domini*, in Hebræo legitur, (b) ANNA ADONAI, OSIANNA, ANNA ADONAI ASLIANNA; BARUCH ABBA BASEM ADONAI. Quod Aquila, Symmachus, Theodotio, et Quinta Editio, ne quid in (c) Latino mutare videamur, ita exprimunt : ὁ δὲ Κύριε σῶσον δὲ, ὁ δὲ Κύριε εὐδωσον δὲ, εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν δόξῃ Κυρίου. Sola Sexta Editio cum Interpretibus Septuaginta ita congruit, ut ubi cæteri posuerunt ὁ δὲ, illi scripserint ὦ. Et quia OSIANNA, quod nos corrupte propter ignorantiam dicimus OSANNA, *salvifica*, sive *salvum fac* exprimitur, omnium 66 interpretatione signatum est : nunc illud in cura est, quid (d) sine adjectione salvandi, solus ANNA sermo significet. Sciendumque quod in hoc loco ter dicatur ANNA; et primum quidem ac secundum iisdem litteris scribitur, ALEPH, NUN, HE, tertium vero HE, NUN, HE. Symmachus igitur, qui in centesimo decimo septimo Psalmo cum omnium interpretatione consenserat, ut nobis manifestiorem tribueret intellectum, in centesimo decimo quarto Psalmo, ubi dicitur : *O Domine, libera animam meam*, ita interpretatus est : *Obsecro, Domine, libera animam meam*. Ubi autem Septuaginta, ὦ, et ille, *animam meam*, transtulerunt, Aquila, et cæteris Editionibus ὁ δὲ interpretantibus, in Hebræo scribitur ANNA : verum ita ut in principio ALEPH habeat, non HE. *Lx qvø* animadvertimus, si ex ALEPH scribatur ANNA, significari *obsecro*; sin autem ex HE, esse conjunctionem, sive interjectionem, quæ apud Græcos ponitur δὲ, et est in σῶσον δὲ, cuius interpretationem Latinus sermo non exprimit.

(a) Cisterciens. Ms. ex tractatione; mox plerique editi, lector quid sequatur inveniat.

(b) Hæc Hebraice sic habentur, אֲנָה אֲדוֹנָי וְדָשִׁיבָה אֲנָה אֲדוֹנָי בְּשֵׁם יְהוָה אֲנָה אֲדוֹנָי אֲשֵׁרֵינוּ אֲדוֹנָי. At Origenes in Mathæum ἀναγινῶσκει *Osterna* pro *Osianna* legerat, quemadmodum pro *aslianna* Cisterciensis liber *aslianna*.

(c) Antea erat in *latinum* : paulo post unum Ms. exemplar σῶσον με pro δὲ.

(d) Hæc sine adjectione salvandi verba eo intellectu dixisse videtur Hieronymus, ut excluderet, seponeretque illud *anna*, quod verbo salvandi, id est *osia* additur; tunc enim ter dumtaxat reliquum est; et primum quidem, ac secundum cum initiali aleph ante *adonai*, tertium vero ad verbum *aslia*, ultima vocali littera initio *ni* per daghes impressa; quemadmodum revera etiam ad *osia* verbum habetur, sed illud se dicit seponere data opera. Interim hinc Hieronymi mentem esse non animadvertens Editor Benedictinus, eundem immerito accusat incuriæ, quod junior adhuc ad Damasum scribens non nisi ter in hoc Psalmi loco *anna* esse dixerit, cum quartum haberi constet. Victorius e contra, olim Hebraica exemplaria tertio tantum *anna* habuisse in S. Doctoris excusationem commentus est.

4. Sed quoniam hæc minutæ et istiusmodi disputationis arcanum, propter barbariem linguæ pariter ac litterarum, legenti molestiam tribuunt, ad explanandum compendium venio, ut dicam de centesimo decimo septimo Psalmo, qui manifeste de Christo prophetat, et in synagogis Judæorum (e) creberrime legebatur, unde et populis notior erat, hos versus esse assumptos : quod ille, qui repromittebatur de genere David, venerit salvaturus Israel, dicente David, « Lapidem quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli. A Domino, (f) factum est. Hic est mirabilis in oculis nostris. Hæc est dies quam fecit Dominus : exultemus et lætemur in ea. O Domine salvum me fac : o Domine bene prosperare : benedictus qui venit in nomine Domini. Benediximus vobis de 67 domo Domini : Deus Dominus et illuxit nobis » (Psal. 117. 22. etc.). Unde et Evangelistarum scriptura commemorat, Pharissæos et Scribas hac indignatione commotos, quod viderent populum, Psalmi prophetiam super Christo intelligere completam, et clamantes parvulos *Osianna, filio David*, dixisse ei : *Audis quid isti loquuntur?* et Jesum respondisse eis : « Nunquam legistis, Quia ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem » (Matth. 21. Luc. 19. Joan. 12) ? centesimum decimum septimum Psalmum octavi Psalmi assertionem firmantem. Et de eo quidem, quod facile exprimi poterat, « Benedictus qui venit in nomine Domini, » omnium Evangelistarum Scriptura consentit. De verbo autem OSIANNA, quia in Græcum non poterant transferre sermonem, sicut in ALLELUIA, et in AMEN, et in plerisque factum videmus, ipsum Hebræum posuerunt, dicentes, OSIANNA. Lucas igitur, qui inter omnes Evangelistas Græci sermonis eruditissimus fuit, quippe ut medicus, et qui Evangelium (g) Græcis scripsit, quia se vidit proprietatem sermonis transferre non posse, melius arbitratus est tacere, quam id ponere quod legenti faceret quæstionem.

5. Ad summam, sicuti nos in lingua Latina habemus interjectiones quasdam, ut insultando dicamus *vah*, et in admirando *papæ*, et in dolendo *heu* : et quando silentium volumus imponere, strictis dentibus spiritum coarctamus (h) et agimus tantum sibilum, insonando *sith* : ita Hebræi inter reliquas proprietates linguæ suæ habent interjectionem, ut quando volunt Dominum deprecari, (i) ponant verbum petentis affectu, et dicant, ANNA Domine, quod Septuaginta dixerunt, *o Domine*. *Osi* ergo *salvifica* interpretatur; ANNA interjectio deprecantis est. Si ex duobus his velis compositum verbum facere, dices OSIANNA, sive ut nos loquimur, OSANNA, media vocali littera

(e) Al. celeberrime, deinde pro legebatur Mss. duo nostri legitur.

(f) Victorius factus est hic; et est mirabilis, etc. Sicque habent vetera quædam Psalteria manu exarata, et S. Cyprianus l. 2. Testimon. Augustin. vero factus est ei, etc.

(g) Unus Ms. in Græcis scripserit.

(h) Cisterciens. duoque alii Mss. coarctamus, et cogimus insonandum, ita, etc.

(i) Mss. duo probæ notæ ponant verbum exprimens petentis affectum; et paulo post, Ergo quod est *Osi*, *salvifica* interpretatur.

elisa; sicut facere solemus in versibus (a) Virgillii, quando pro *mene incœpto* 68 *desistere victam*, scandimus, *men incœpto*. ΑΛΕΡΗ namque littera prima verbi sequentis, (b) extremam prioris verbi ΑΙΝ veniens excludit. Quapropter ut ad quæstionis originem revertamur, ubi nos legimus in Latino: « O Domine salvum me fac; o Domine (c) bene complace: benedictus qui venit in nomine Domini, » juxta Hebræum sensum legere possumus: « Obsecro, Domine, salvum fac; obsecro Domine, prosperare, obsecro: benedictus qui venit in nomine Domini. » Salvum autem fac, dicitur, ut subaudiamus populum tuum Israel, sive generaliter mundum. Denique Matthæus, qui Evangelium Hebræo sermone conscripsit, ita posuit, (d) ΟΣΑΝΝΑ ΒΑΡΡΑΜΑ, id est, *Osanua in excelsis*: quod Salvatore nascente salus in cœlum usque, id est, etiam ad excelsa pervenerit, pace facta non solum in terra, sed et in cœlo; ut jam dici aliquando cessaret: « Inebriatus est gladius meus in cœlo » (*Isai. 34. 5*).

6. Hæc interim juxta mediocritatem sensus mei brevis iter strictimque dictavi. Cæterum sciat, Beatitudo tua, in istiusmodi disputationibus molestiam in legendo non debere subrepere; quia facile et nos potuimus aliquid ementiri, quod ex una voce solveret quæstionem, sicut et cæteros fecisse monstravimus: sed magis condecet ob veritatem laborare paulisper, et peregrino aurem accommodare sermoni, quam de aliena lingua (e) fictam referre sententiam.

EPISTOLA XXI (f)

AD DAMASUM DE DUOBUS FILIIS.

Evangelicam Parabolam, quæ est apud Lucam de Filio prodigo, et filio frugi in modum Commentarii rogatus ipse a Damaso interpretatur.

1. Beatitudinis tuæ interrogatio, disputatio fuit: et sic quæsisse (g) quærendo 69 viam est dedisse quæsitis. Sapienter quippe interroganti, sapientia reputabitur. Ais, « quis est iste in Evangelio pater, qui duobus filiis substantiam dividit (*Luc. 15*)? qui duo filii? qui major? quive minor? Quomodo minor acceptam substantiam cum meretricibus dissipat? Fame

(a) Idem cum Cisterciens. in versibus, ut est illud Virgili.

(b) Omnino hinc constat, Hieronymum suo in codice legisse אֲנִי וְדָשִׁיעַ אֲנִי *Osi annu*, non ut hodierna præferunt exemplaria, אֲנִי וְדָשִׁיעַ אֲנִי; cum enim extremam verbi litteram אֲנִי unius cum *jod* soni efficiat, pro *he* Masorethici textus, *aleph* ad sequentem na vocem revertit, ac jungit.

(c) Sic editi ad Mss. uno consensu legunt heic loci, cum tamen superius bene prosperare constanter prætulert.

(d) Intellige peculiare Nazarenorum exemplar, quod Hebraicis quidem litteris, sed Chaldaico Syrove sermone scriptum alibi tradit, et præcipue in Catalogo Script. Eccles. cap. 2. in quem locum iura congesimus. Hinc etiam nullo negotio poteris cum Hieronymo eorum conciliare sententiam, qui Græco, non Hebræo sermone scriptum ab ipso Matthæo Evangelium contenduat. Denique Hebraice בְּרַחֵם scribitur.

(e) Martian. *ferre*, minus commode de eo qui docetur. Pro *fictam* vero Mss. quidam *falsam*; alii, quos veteres Vulgati secuti sunt, utraque lectione retenta, *fictam falsamque*.

(f) *Alia* 140. *Scripta circa finem anni 385.*

(g) Altera hæc vox quærendo facile videatur abundare, nec eam certe habet vetustiss. Edit. ann. 1498.

facta, a principe regionis præponitur porcis, siliquas comedit; ad patrem redit: accipit annulum et stolam; et immolatur ei vitulus saginatus? Quis sit major frater, et quomodo de agro veniens, susceptioni fratris invidet? et cætera quæ in Evangelio plenius explicantur. Addis insuper: Scio mulos in hac lectione diversa dixisse: et fratrem majorem, Judæum, minorem existimasse Gentilem populum. Sed quæro, quomodo Judaico populo possit aptari: *Ecce tot annis servivi tibi, et nunquam mandatum tuum præterii, et nunquam dedisti mihi hædum, ut cum amicis meis epularer.* Et illud: *Fili, tu semper mecum es, et omnia mea tua sunt.* (h) Si autem, ut ais, de justo et peccatore convenire, ut de salute alterius et maxime fratris contristetur. Si enim invidia diaboli, mors introivit in orbem terrarum; et imitantur eum, qui sunt ex parte ejus, nunquid personæ justæ tam immanis invidia poterit coaptari, ut foris steterit, et clementissimo patri rigidus obstiterit; solusque livore cruciatus, lætitiæ domus interesse noluerit?

2. Itaque sicut in cæteris parabolis, quæ non sunt a Salvatore dissertæ, quæ ob causam dictæ sint, solemus inquirere: ita et in hac facere debemus, quare Dominus in istiusmodi verba proruperit; et ob quam interrogationem, responsionis similitudine prolata sit. Scribæ et Pharisæi mussitabant, dicentes: (i) « Quare hic peccatores recipit, et vescitur cum eis » (*Luc. 15. 2*)? Superior quippe sermo præmiserat: « Erant autem accedentes ad eum publicani et peccatores, » volentes audire eum. Itaque hinc omnis invidia, cur quos Legis præcepta damnarent, eorum confabulationem atque convivium Dominus non vitaret. Et hæc Lucas. Cæterum Matthæus ita loquitur: *Cum autem discumberet in domo, ecce multi peccatores et publicani venientes 70 recumbant cum Jesu, et cum discipulis ejus (Matth. 9. 20).* Quod videntes Pharisæi, dicebant discipulis ejus: *Quare cum peccatoribus et publicanis manducat magister vester? Qui audiens dixit: Non necesse habent sani medicum, sed male habentes. Euntes autem discite quid sit, misericordiam volo, et non sacrificium: non enim veni vocare justos, sed peccatores.* Marcus quoque in eadem verba consentit. Igitur, ut diximus, omnis ex Lege quæstio nascebatur.

Lex quippe justitiæ tenax, clementiam non habebat: sed quicumque adulter, homicida, fraudator, et ut breviter dicam, mortali crimine tenebatur, nulla veniæ penitentia laxabatur a crimine, oculus pro oculo, dentem pro dente, animam pro anima jubebantur exolvere (*Exod. 21*). Omnes itaque declinaverant, simul inutiles facti erant: non erat qui faceret bonum, non erat usque ad unum (*Psal. 13*). « Ubi autem abundavit peccatum, superabundavit et gratia. »

(h) Sic tamen de justo et peccatore exponit libellus hujus argumenti Hieronymo, sed falso, inscriptus, quem in ultimo Operum tomo exhibemus. In cæteris vero eodem fere ordine, iisque argumentis uterque procedit. Porro Victorius si autem ris, absque ut particula.

(i) Victorius: *Quia hic*, et paulo post *omnes publicani*, juxta Græcum exemplar *καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλος*.

(Rom. 5. 20). Et, « misit Deus filium suum (a) factum ex muliere » (Gal. 4. 4), qui destructo medio pariete, fecit utraque unum (Ephes. 2. 2), et austeritatem Legis Evangelii gratia temperavit. Unde et Paulus ad Ecclesias scribens : « Gratia vobis, inquit et pax a Deo Patre nostro, et Domino Jesu Christo » (Rom. 1) : gratia quæ non ex merito retributa, sed ex donante concessa est. Pax vero qua reconciliati Deo sumus, habentes propitiatorem Dominum nostrum Jesum Christum, qui donavit nobis delicta nostra; et delevit chirographum mortis, quod erat contra nos, affigens illud cruci : et principatus et potestates fecit ostentui, triumphans eas in ligno. Quæ autem major potest esse clementia, quam ut Filius Dei, hominis Filius (b) nasceretur? decem mensium fastidia sustineret? partus exspectaret adventum? involveretur pannis? subjiceretur parentibus? per singulas adoleret ætates? Et post contumelias vocum, alapas et flagella, crucis quoque pro nobis fieret maledictum, ut nos a maledicto legis absolveret, Patri factus obediens usque ad mortem : et id opere compleret, quod ante ex persona mediatoris fuerat deprecatus, dicens : « Pater volo, ut quomodo ego et tu unum [al. idem] sumus, ita et isti in nobis unum sint » (Joan. 17. 22). Ergo **71** quia ad hoc venerat, ut quod erat, impossibile Legis, quia nemo ex ea justificabatur, ineffabili misericordia vinceret, publicanos et peccatores ad pœnitentiam provocabat, convivium quoque eorum expetens, ut in convivio docerentur : sicut manifestum esse poterit ei, qui Evangelia sollicita mente perlegerit, quomodo et cibus ejus et potus, et deambulatio, et universa quæ gessit in corpore, salutem hominum procurarint. Hoc videntes Scribæ et Pharisei, adversus Legem eum facere dicebant : « Ecce homo vorax et vini potator, amicus publicanorum et peccatorum » (Math. 11. 19) Nam ante reprehenderant quare curaret in sabbatis. Dominus ergo, ut hanc eorum accusationem clementi ratione superaret, tres parabolas proposuit : e quibus una est, nonaginta novem ovium in montibus perierunt, et unius perditæ, quæ pastoris humeris est resecta. Alia drachmæ, quam mulier accenso lumine perquisivit, et inventa ea, vicinas ad lætitiâ convocavit, dicens : « Congratulamini mihi, quia inveni drachmam quam perdideram » (Luc. 15. 9). Tertia vero duorum filiorum, de qua, ut disputarem pauca, jussisti.

3. Et de ove quidem, ac drachma, licet ad unum pertineant intellectum, non est istius temporis disputatio; hoc tantum dixisse sufficiat, ob id has parabolas esse propositas, ut quomodo ibi in inventione pecoris et drachmæ lætitiâ est Angelorum, et circa manentium vicinarum : sic in publicanorum peccatorumque pœnitentiâ, omnium debere esse lætitiâ, quibus non est necessaria pœnitentiâ. Unde vehem-

(a) Cisterciens. Ms. commate factum ex muliere omisso, substituit sequens factum sub lege.

(b) Pro nasceretur Mss. Codd. duo putaretur. Hunc porro locum ex Hieronymo recitat, atque urget Agobardus contra Felicem cap. 10. sed vitiose apud eum dementia legitur pro clementia.

menter admiror, Tertullianum in eo libro, quem de Pudicitia adversus pœnitentiam scripsit, et sententiam veterem, nova opinione dissolvit, hoc voluisse sentire, (c) quod Publicani et peccatores, qui cum Domino vescebantur, Ethnicus fuerint, dicente Scriptura : « Non erit vectigal pendens ex Israel (Deut. 23. 18. secundum LXX) : quasi vero et Matthæus, non ex Circumcisione fuerit Publicanus, et ille qui cum Pharisæo in Templo orans, oculos ad cælum non audebat erigere, non ex Israel fuerit Publicanus : aut non Lucas memoret : « Et omnis populus audiens, et Publicani justificaverunt Deum, baptizati baptismo Joannis » (Luc. 7. 29.); aut cuiquam credibile possit videri Ethnicum Templum **72** ingressum, aut Dominum cum Ethnicis habuisse convivium, cum id maxime caveret, ne Legem solvere videretur : et primum venerit ad oves perditas domus Israel; Chananzæ quoque deprecanti pro salute filiz, responderit : « Non oportet tollere panem filiorum, et dare eum canibus. Et alibi discipulis præceperit : In viam gentium ne abieritis, et in civitates Samaritanorum ne intraveritis (Math. 10. 5). Ex quibus omnibus edocemur, in Publicanis, non tam Gentilium, quam generaliter omnium peccatorum, id est, qui erant et de Gentibus, et de Judæis, accipi posse personas. Ille autem qui [al. quia] juxta insanas et blasphemias feminas suas, id dogmatis defendebat, quo Christianos nollet recipere pœnitentes, frustra argumentatus est, Publicanos Judæos non fuisse, ut in persona eorum Gentilium tantum populus possit intelligi. Itaque ne longum faciam; ipsa Evangelii verba proponam; et in modum commentarii, quid mihi videatur, ad singula quæque subnectam.

4. Homo quidam habebat duos filios (Luc. 15. 11). Hominem Deum dici, multis testimoniis approbatur, ut ibi : « Dnorum hominum testimonium verum est. Ego de me testimonium dico, et Pater qui me misit » (Joan. 10. 17. 18). In alia parabola Pastor, in alia paterfamilias nuncupatur, in alia vineam locat, in alia invitat ad nuptias, et diversis similitudinibus rem significat eandem, ut Judæorum superbiam reprobet : et in communi omnium peccatorum, sive Gentilium, sive Israelitarum pœnitentiam probet. Quod autem ait, duos filios, omnes pene Scripturæ de duorum vocatione populorum plenæ sunt sacramentis.

5. « Et dixit illi adolescentior : Pater da mihi portionem substantiæ, quæ me contingit. » Substantia Dei est, omne quod vivimus, sapimus, cogitamus, in verba prorumpimus. Hæc Deus æqualiter universis et in commune largitus est, Evangelista dicente : « Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum » (Joan. 1. 9). Iste est

(c) Tertulliani locus lib. de Pudicit. cap. 9. est hujusmodi, « Aut si quis dubitat ethnicos fuisse publicanos apud Judæam usurpatam jam pridem Pompeii manu, atque Luculli, legat Deuteronomium : Non erit vectigal pendens ex filiis Israel. » Voculas tamen ex filiis in hoc Deuteronomii loco codices Hieronymiani non legunt, tametsi Victorius addiderit.

dexter oculus, qui a scandalis observandus est : hæc lucerna corporis : hoc talentum quod non est in sudario colligandum, id est, delicate otioseque tractandum ; nec in terra defodiendum, terrenis scilicet cogitationibus obscurandum.

73 6. *Qui divisit eis substantiam.* Significantius in Græco legitur διένεικε αὐτοῖς τὸν βίον, id est, dedit eis liberum arbitrium, dedit mentis propriæ libertatem, et ut viveret unusquisque non ex imperio Dei sed obsequio suo, id est, non ex necessitate, sed ex voluntate, ut virtus haberet locum, ut a cæteris animantibus distaremus, dum ad exemplum Dei, permissum est nobis facere quod velimus. Unde et in peccatores æquum iudicium, et in sanctos et justos justum præmium retribueretur [al. *retribuatur*].

7. *Quomodo sumus cœcum Deo, vel ab eo discedimus.*— *Et non post multos dies, collectis omnibus, adolescentior filius peregre profectus est in regionem longinquam.* Si Deus cœlum tenet palmo, et terram pugillo : et Jeremias dicit, *Deus appropinquans : et non Deus de longinquo (Jerem. 23) :* per David quoque, quia nullus absque eo locus sit, prædicatur ; quomodo filius peregre proficiscitur, et a patre discedit ? sciendum igitur, non locorum spatiis, sed affectu, aut esse nos cum Deo, aut ab eo discedere. Quomodo enim ad discipulos loquitur : *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus, usque ad consummationem sæculi (Matth. 28. 20) :* ita ad eos qui sui jactantiam præferunt, et esse cum Domino non merentur, dicit : *Discedite a me, non novi vos, qui operamini iniquitatem (Ibid. 7. 23).*

8. *Recessit ergo junior filius cum universa substantia a patre, et peregre profectus est.* Et Cain egressus a facie Domini habitavit in terra Naid, quod interpretatur, *fluctuatio.* Quicumque a Deo recedit, statim sæculi fluctibus quatitur et moventur pedes ejus. Nam postquam moti sunt homines ab oriente, et a vero lumine recesserunt, tunc adversus Deum impietatis suæ ædificavere turrim ; tunc dogmatum superbiis confinxerunt, volentes curiositate non licita in ipsius cœli alta penetrare. Et vocatus est locus ille *Babel*, id est, *confusio.*

9. *Et ibi dissipavit substantiam suam, vivens luxuriose.* Luxuria inimica Deo, inimica **74** virtutibus, perdit omnem substantiam patris ; et ad præsens voluptate delinens, futuram non sinit cogitare paupertatem.

10. *Cumque consumpsisset omnia, facta est famēs valida per regionem illam.* Acceperat a patre facultates, ut invisibilia ejus per ea quæ erant visibilia cognosceret, et ex pulchritudine creaturarum consequenter intelligeret Creatorem. Qui veritatem (a) in injustitia detinens, et pro Deo idola colens, naturæ bona universa consumpsit : et consumptis omnibus, cœpit egere virtutibus, derelicto fonte virtutum. *Facta est famēs valida per regionem illam.* Omnis locus quem patre incolimus absente, famis, penuriæ et egestatis est. Famis (b) autem *παρά τὴν ὑπέρβατον* valide hæc

(a) Haud bene Victorius in *justitia.*

(b) Multifariam locum hunc, et præsertim græcas voces hucusque depravant editores omnes. Et vetustiores quidem

est regio, de qua dicitur per Prophetam : *Qui habitatis in regione umbræ mortis, lux fulgebit super vos (Isa. 9. 2).* At contra est alia regio, quam possessuri sumus mundo corde atque puro viventis, quam sanctus David desiderat, dicens : *Credo videre bona Domini in terra viventium (Psal. 26. 13).*

11. *Et ipse cœpit egere, et abiit, et conjunxit se uni de principibus regionis illius.* Deserto nutricio, qui ad primam vocem bona ei fuerat cuncta largitus, junxit se principi hujus mundi, id est, diabolo, rectori tenebrarum. (c) Quem nunc inimicum hominem, nunc judicem iniquitatis, nunc draconem, nunc Satan, nunc malleum, nunc perdicem, nunc Belial, nunc rugientem leonem, nunc Leviathan, nunc Thaminim, nunc Behemoth, et multis aliis vocabulis Scriptura cognominat. Quod autem ait, *uni de principibus,* plures esse intelligendum est, qui per istum volitent aerem, et diversorum fraude vitiorum, genus hominum suæ subjiciant servituti.

12. *Qui misit illum in agrum suum, ut pasceret porcos.* Porcus animal immundum est, quod cœno et sordibus delectatur. Talis est dæmonum multitudo, quæ **75** per idola manufacta, (1) cruore pecudum et victimis pascitur ; et novissime saginatio quadam hostia, ipsius hominis morte saturatur. Misit ergo eum in possessionem suam, id est, suum effecit esse famulum, ut pasceret porcos, immolans ei animam suam.

13. *Et cupiebat implere ventrem suum de siliquis porcorum ; et nemo illi dabat.* In quod in Ezechiele cum increpatione dicitur ad Jerusalem : *Et factum est in te perversum ultra mulieres (d) quæ ante fornicationem tuam, et post te sunt fornicatæ, in eo quod dedisti*

ἄλλου ἰσχυροῦ idest *valide*, adscitis ex Evangelio verbis legebant, quam lectionem emendare conatus Erasmus e manuscriptis substituit, *Fames autem* *παρά τὴν ὑπέρβατον* *λεγομένη*. *Hæc est*, etc. quæ Victorius in eo tantum non probat, quod *λεγομένη* legendum velit pro *ἐπιτόμιον*, quod scilicet *λεγομένη* productionem, sive extensionem significet, dictaque sit *fames* illa cum extensione valida. Sed uterque a Benedictino editore vapulat, qui loco subsidio decem exemplarium manusciporum sibi gratulatur ita restituisse, *Fames autem παραγομένης valide hæc est regio*, etc. Nos Græcas litteras in manuscriptis hactenus probe lectas negamus, licet eas vetera nostra exemplaria vel omnino non habeant, vel depravatissime habeant. Legimus autem *παρά τὴν ὑπέρβατον* *valide*, minime ut vides immutatione ab aliis *παρά τὴν ὑπέρβατον* sive *ἐπιτόμιον*, et *αὐτοπόσιον*, ea tamen necessaria, ut sensus constet, et Auctoris mens pateat, vult enim Hieronymus ea in voce *valide* significantiorem esse gravioremque sensum, qui figurate emphaticus, seu *παρά τὴν ὑπέρβατον* appellatur.

(c) Victorius addit *harum*. Paulo post *Behemoth* nomen omittit Cisterciensis liber.

(d) Etsi non immutamus, veriolem tamen credimus Cisterciensis Ms. lectionem hanc : « ultra mulieres in fornicatione tua, et post te non sunt fornicatæ, » ad hunc eammodum Ezechieelis textus habet in libris omnibus, si negandi particulam apud LXX. idque in Vatic. tantum exemplari excipias.

(1) Origeniana sententia est, Dæmones nidioribus satiari et sanguine, utpote qui cibo indigerent. His paria habet Tertullian. advers. gentes cap. 22 et 23 et lib. de Idololatr. c. 7. atque alibi. Athenagoras quoque in Legatione pro Christianis, quin etiam Gregor. Nazianzenus Orat. 18. Arnobius lib. 3. et 5. contra gentes alique ecclesiastici scriptores antiqui ; quibus Paganica isthæc opinio non usque adeo improbat. Vid. infra epistol. Synodicam num. 3. et quæ ibi adnotamus. Hieronymus vero ἀλλοτρίως, hæc de cibo dæmonum dixisse facile putandus est, cum passim Origeni exprobrat quod crediderit corporeos fuisse, ipse vero penitus incorporeos senserit.

mercedes, et mercedes tibi non sunt datae (*Ezech. 16. 34*), videmus in filio minore completum. Substantiam suam in regione principis perdidit; et post perditas facultates, missus ad porcos, egestate contabuit. Dæmonum cibus est ebrietas, luxuria, fornicatio, et universa vitia. Hæc blanda sunt et lasciva, et sensus voluptate demulcent: statimque ut apparuerint, ad usum sui provocant. Quibus ideo luxuriosus adolescens non poterat saturari, quia semper voluptas famem sui habet; et transacta non satiat: et Satanas cum aliquem sua arte deceperit, et proprium ei imposuerit jugum, ultra ad abundantiam vitiorum non procurat, sciens esse jam mortuum, sicut multos idololatrias videmus panis miseria et egestate confectos. Hi sunt in quibus Propheticus sermo completur: « Omnibus meretricibus dantur mercedes: tu autem dedisti mercedes omnibus amatoribus tuis, et non accepisti mercedes » (*Ezech. 16. 33*). Possumus autem et aliter siliquis interpretari. Dæmonum cibus est carmina Poetarum, sæcularis sapientia, Rhetoricorum pompa verborum. Hæc sua omnes suavitate delectant: et dum aures versibus dulci modulatione currentibus capiunt, animam quoque penetrant, et pectoris interna devinciunt. Verum ubi cum summo studio fuerint ac labore perfecta, nihil aliud, nisi inanem sonum, et sermonum strepitum suis lectoribus tribuunt: NULLA IBI SATURITAS veritatis, nulla refectio justitiæ reperitur. Studiosi earum in **76** fame veri, et virtutum penuria perseverant. Hujus sapientiæ typus, et in Deuteronomio sub mulieris captivæ figura describitur: de qua divina vox præcipit, ut si Israelites eam habere voluerit uxorem, calvitium ei faciat, ungues præsecet, et pilos auferat: et cum munda fuerit effecta, tunc transeat in victoris amplexus. Hæc si secundum litteram intelligimus, nonne ridicula sunt? Itaque et nos facere solemus, quando Philosophos legimus, quando in manus nostras libri veniunt sapientiæ sæcularis, si quid in eis utile reperimus, ad nostrum dogma convertimus: si quid vero superfluum, (a) de idolis, de amore, de cura sæcularium rerum, hæc radimus, his calvitium inducimus, hæc in unguinum morem ferro acutissimo desecamus. Unde et Apostolus prohibet, ne in idolio quis recumbat, dicens: « Videte autem, ne hæc licentia vestra offenticulum fiat infirmis. Si enim quis viderit eum, qui habet scientiam, in idolio recumbentem, nonne conscientia ejus cum sit infirma, ædificabitur ad manducandum idolothyta, et peribit qui infirmus est in tua scientia frater, propter quem Christus mortuus est » (1. Cor. 8. 9)? Nonne tibi videtur sub aliis verbis dicere, ne legas Philosophos, Oratores, Poetas; nec in eorum lectione requiescas? Nec nobis blandiamur, si in eis, quæ sunt scripta, non credimus, cum aliorum conscientia vulneretur, et putemur probare, quæ dum legimus, non reprobamus. Alioqui quale erit, ut existimemus Apostolum ejus, qui vescebatur in idolio, conscientiam comprobasse, et eum dixisse

(a) Duo Mss. *superfluum apparuerit de idolis, etc.*

perfectum, quem sciret de idolothytis manducare? Absit, ut de ore Christiano sonet, « Jupiter omnipotens; et me Hercule, et me Castor, » et cætera magis portenta, quam (b) numina. At nunc etiam Sacerdotes Dei, omissis Evāgeliis et Prophetis, videmus Comœdias legere, amatoriam Bucolicorum versuum verba canere, tenere Virgilium: et id quod in Purgis necessitatis est, crimen in se facere (c) voluptatis. Cavendum igitur, **77** si captivam velimus habere uxorem, ne in idolio recumbamus; aut si certe fuerimus ejus amore decepti, mundemus eam, et omni sordium errore purgemus, ne scandalum patiat frater, pro quo Christus mortuus est, cum in ore Christiani carmina in idolorum laudem composita audierit per sonare.

14. *Mercenarii quinquam.* — « In se autem conversus dixit: Quanti mercenarii in domo patris mei abundant panibus, ego autem hic fame pereor. » Mercenarios secundum (d) alium intellectum eos animadvertimus ex Judæis, qui ob præsentia tantum bona, Legis præcepta custodiunt. Hi justi sunt et misericordes, non ob ipsam justitiam, et ob ipsum misericordiæ bonum; sed ut a Deo terrenæ felicitatis et longæ vitæ præmium consequantur. Qui autem ista desiderat, merito compellitur ad obsequium præceptorum, ne eorum prævaricatione quæ jussa sunt, careat concupitis. Porro ubi metus est, non est dilectio. Perfecta quippe dilectio foras mittit timorem. Nam qui diligit, non ideo imperata custodit, quia aut timore pœnarum, aut præmii aviditate compellitur; sed quia hoc ipsum quod a Deo jubetur, est optimum. Sensus itaque iste est: Quanti ex Judæis ob præsentia tantum bona a Dei obsequio non recedunt, et ego egestate conficior.

15. « Surgens ibo ad patrem meum. » Pulchre ait, *surgens*: patre quippe absente, non steterat. Peccatorum jacere, justorum stare est. Ad Moysen dicitur, « Tu vero hic sta mecum » (*Deut. 5. 31*). Et in centesimo tricesimo tertio Psalmo: « Ecce nunc benedicite Dominum, omnes servi Domini, qui statis in domo Domini, » ad benedictionem Domini stantes Propheta in domo Domini cohortatur.

16. « Et dicam illi: Pater, peccavi in cœlum et coram te, jam non sum dignus vocari filius tuus. » Peccaverat in cœlum, qui Jerusalem cœlestem reliquerat matrem. Peccaverat coram patre, qui Conditore deserto, fuerat ligna veneratus. Non erat dignus vocari filius Dei, qui servus esse maluerat idolorum. « Omnis enim qui facit peccatum, (e) de diabolo patre natus est. » (1. Joan. 3. 7.)

17. « Fac me sicut unum de mercenariis tuis. » Fac me, inquit, sicut unum ex Judæis, qui te ob præsentium tantum rerum **78** promissa venerantur. Recipe filium pœnitentem, qui mercenariis tuis peccantibus sæpissime pepercisti.

(b) Quidam editi ac Mss. *quam nomina.*

(c) Al. *voluntatis*, et mox *ne captivam* pro *si*.

(d) *Martianæus alienum intellectum.*

(e) Interserunt vetustiores editi *servus est peccati, etc.* Sed hæc ex alio Scripturæ loco adsciscuntur.

18. « Et venit usque ad patrem suum. » Venimus ad patrem, quando recedimus a porcorum passione, secundum illud : « Statim ut conversus ingemueris, salvus eris » (*Ezech. 18*).

19. « Cumque adhuc longe esset, vidit eum pater ejus, et misericordia motus est. Antequam dignis operibus, et vera poenitentia ad patrem rediret antiquum, Deus, apud quem cuncta futura jam facta sunt, et qui est omnium præsciens futurorum, ad ejus præcurrit adventum, et per Verbum suum, quod carnem sumpsit ex Virgine, reditum filii sui junioris anticipat.

20. « Et præcurrens incubuit super collum ipsius. » Ante venit ad terram, quam ille domum confessionis intraret. Incubuit super collum ipsius, id est, corpus sumpsit humanum. Et sicuti Joannes super pectus Jesu recubuit (*Joan. 13*), qui secretorum ejus effectus est particeps : ita et jugum suum leve, id est, mandatorum suorum facilia præcepta, ex gratia magis quam ex merito super juniorem filium collocavit.

21. « Et osculatus est eum ; » juxta illud quod in Cantico Canticorum Ecclesia de sponsi precatur adventu : « Osculetur me osculo oris sui. » (*Cant. 1. 4.*) Nolo mihi, dicens, per Moysen, nolo per Prophetas loquatur : ipse meum corpus assumat, ipse me osculetur in carne : ut et illud quoque quod in Isaia scriptum est, huic sententiæ coaptemus : « Si quæris, quære : et ad me habita in salu. » (*Isa. 21. 12. juxta LXX.*) Et ibi quippe flets Ecclesia clamare jubetur ex Seir ; quia Seir, *pilosus et hispidus* interpretatur : ut et antiquum Gentilium significet (a) horrorem, illa pari similitudine respondente : « Nigra sum, sed formosa, filia Jerusalem » (*Cant. 1. 4*).

22. « Dixit autem illi filius : Pater, peccavi in cælum et coram te, jam non sum dignus vocari filius tuus. » Dicit se non esse dignum filium nuncupari, et tamen ex naturæ voce, ex illa substantia, quam illi pater fuerat aliquando largitus, in nomen trepidus veritatis erumpit : *Pater, inquit, peccavi in cælum*. Frustra igitur quidam argumentantur, nomen patris in sancto tantummodo convenire : **79** cum etiam Deum hic patrem vocet, qui se filii nomine conficitur indignum : nisi forte ideo patrem audet vocare, quia plena mente conversus est.

23. « Dixit autem pater ad pueros suos : Celerius proferte stolam priorem, et induite eum ; » stolam, quam Adam peccando perdidit, stolam, quæ in alia parabola indumentum dicitur nuptiale (*Matth. 22*), id est, vestem Spiritus Sancti, quam qui non habuerit, non potest regis interesse convivio.

24. « Et date anulum in manu illius ; » signaculum similitudinis Christi, secundum illud : « In quoniam credentes, signati estis spiritu repromissionis sancto » (*Ephes. 1. 13*). Et ad principem dicitur Tyri, qui similitudinem Conditoris miserat : « Tu signaculum

similitudinis, et corona decoris, in deliciis paradisi Dei natus es » (*Ezech. 28. 12. 13*). Isaïas quoque de hoc signaculo loquitur : « Tunc manifesti erunt qui signantur. » Hoc signaculum in manu datur, quando opera justitiæ Scriptura significat, ut ibi : « Factum est verbum Domini in manu Aggæi Prophetæ » (*Agg. 1. et 2*), dicentis ad Jerusalem : « Ornavi te, inquit, ornamento, et imposui tibi armillas circa manus tuas » (*Ezech. 16. 11*). Rursum ad eum (b) qui indutus est podere, alius locus signaculi demonstratur : « Pertransi per mediam Jerusalem, et da signaculum in frontibus virorum gementium, et dolentium in omnibus iniquitatibus, quæ sunt in medio eorum » (*Ibid. 9. 4*). Quare? ut postea possint dicere : « Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine » (*Psal. 4. 7*).

25. « Et calceamentum in pedibus ejus. » Sponsi quippe perdidit dignitatem, et nudis pedibus Pascha celebrare non poterat. Hæc sunt calceamenta de quibus Dominus ait : « Et calceavi te hiacyntho. Et calceamenta in pedibus ejus » (*Ezech. 16. 10*) ; nec ubi coluber insidians, plantam ingredientis invaderet : et super scorpiones et serpentes securius ambularet ; ut præpararetur ad Evangelium pacis : jam non gradiens secundum carnem, sed secundum spiritum ; et dictum ei Prophetico conveniret : « Quam speciosi pedes evangelizantium pacem, evangelizantium bona » (*Isai. 52. 7*).

26. « Et afferte vitulum saginatum, et occidite, et manducemus, et epulemur ; quoniam hic filius meus mortuus fuerat, et revixit, perierat, et inventus est. » Vitulus saginatus qui ad (c) peccitentis immolatur salutem, ipse Salvator est, cujus quotidie **80** carne pascimur, cruore potamur. Fidelis necum lector intelligis, qua pinguedine saturati, in ructum laudis ejus erumpimus, dicentes : « Eructavit cor meum verbum bonum, dico ego opera mea regi » (*Psal. 44. 1*) ; licet quidam superstitione magis, quam vere, non considerantes textum Psalmi, ex Patris persona arbitrentur hoc intelligi. Quod autem, ait, « epulemur, quoniam hic filius meus mortuus fuerat, et revixit, perierat, et inventus est, » ad eundem parabolæ superioris pertinet sensum, in qua dicitur : « Sic dico vobis, quia gaudium erit coram Angelis Dei super uno peccatore poenitentiam agente. »

27. « Et cœperunt epulari. » Hoc convivium quotidie celebratur, quotidie pater filium recipit : semper Christus creditibus immolatur.

28. « Erat autem filius illius senior in agro. » Hucusque de persona filii junioris disputatum est, quem secundum præsentem parabolam, in publicanis et peccatoribus, qui a Domino ad poenitentiam provocabantur, debemus accipere : secundum mysticos autem intellectus, de futura quoque vocatione Gentium prophetari. Nunc ad seniore filium sermo

(b) Victorius ad eum ritum qui, etc.

(a) Ita reponimus e vetustiss. editione, qua sæpius utimur, cum alii editi ac Mss. errorem legerent, minus recte ad Hieronymi mentem, qui Seir *pilosus*, atque *hispidus*, ut interpretatur, Gentilium horrorem comparat.

(c) Erasm. eumque secutus Martianæus *poenitentia pro peccentis*, scilicet filii : et mox *quia pinguedine pro qua*. Rectius duo Mss. *quia ex ejus pinguedine*. Notandum autem hic, et subsequens locus pro Eucharistiæ sacramento.

transgreditur, quem multi simpliciter ad omnium Sanctorum personam, multi proprie ad Judæos referunt. Et de Sanctis quidem non difficilis interpretatio est, in eo quod dicitur, nunquam mandatum tuum præterivi: licet illud videatur obsistere, quod reversioni fratris invidet. In Judæos autem cum livor in fratris salute conveniat, hoc repugnat, quod nunquam se dicat ejus præterisse mandatum; de quibus quid nobis videatur, suis in locis conabimur explanare. Erat autem filius illius senior in agro, et in terrenis operibus labore desudans, longe a gratia Spiritus Sancti, et a consilio patris extorris. Hic est, qui ait: « Agrum emi, et necesse habeo exire et videre illum: rogo te, habe me excusatum » (Luc. 14. 18). Hic, qui juga boum emit quinque, et Legis onere depressus, terrenorum sensuum voluptate perfruitur. Hic, qui uxore ducta, ire ad nuptias non potest; et effectus caro, nequaquam unum potest esse cum spiritu. In hujus persona etiam illius parabolæ operarii congruunt, in qua prima, tertia, sexta, nona hora, id est, vocationibus variis mittuntur ad vineam, **81** et indignantur sibi undecimæ horæ operarios coæquari.

29. « Et cum veniret, et appropinquaret domui, audivit symphoniam et chorum. » Illud quod in quodam Psalmo superscribitur pro MELETÆ, huic sensui convenit. Siquidem MELETÆ, chorus in unum concinens dicitur. Male autem (a) quidam de Latinis symphoniam putant esse genus organi, cum concursus in Dei laudibus contentus, hoc vocabulo significetur: *συμφωνία* quippe consonantia exprimitur in Latino.

30. « Et vocavit unum de pueris, et interrogavit quidnam essent hæc. » Et nunc interrogat Israël, quare Deus in Gentium assumptione lætetur: et annihilatione cruciatus, paternam scire non potest voluntatem.

31. « Qui ait illi, quoniam frater tuus venit, et occidit pater tuus vitulum saginatum, quoniam incolummam illum recepit. » Causa lætitiæ, quod pari in Dei laudes toto orbe concinitur, salus est Gentium, salus est peccatorum: lætantur Angeli: omnis in gaudium creatura consentit; et de solo dicitur Israël:

32. « Iratus autem noluit intrare. » Irascitur se absente fratrem esse susceptum, irascitur enim vivere, quem putabat extinctum: et nunc foris stat Israël, et hunc discipulis Evangelia in Ecclesia audientibus, mater ejus et fratres foris stant quærentes eum (Math. 12).

33. « Egressus autem pater illius cœpit rogare eum. » Quam benignus et clemens pater: rogat filium, ut lætitiæ domus particeps fiat: rogat autem pater per Apostolos, rogat per Evangelii prædicatores. Et quibus Paulus ait: « Precamur pro Christo, reconciliamini Deo (2. Cor. 5. 20). » Et alibi « Vobis oportebat primum annuntiari [al. annuntiare] verbum Dei: sed

quia repulistis illud, et indignos vos judicastis æternæ vitæ, ecce convertimur ad gentes » (Act. 13. 46).

34. « Ipse autem respondens, ait patri suo: Ecce tot annis servio tibi. Pater supplicet ad concordiam deprecatur: ille justitiam, quæ in Lege est, sequens, Dei justitiæ non subjicitur. Porro quæ major justitia Dei, quam (b) ignoscere poenitentibus, filium suscipere redeuntem? « Ecce tot annis servio tibi, et nunquam mandatum tuum præterivi; quasi hoc ipsum

82 non sit præterire mandatum, saluti alterius invidere, ante Deum se jactare justitiæ, cum nemo coram eo mundus sit. Quis enim lætabitur castum se habere cor, ne [al. vel] si unius quidem diei fuerit? David constitetur: « In iniquitatibus conceptus sum, et in delictis concepit me mater mea » (Ps. 50. 7). Et in alio loco: « Si iniquitatem attendis, Domine, quis sustinebit » (Ps. 129. 3)? Et hic dicit nunquam se præterisse mandatum, toties ob idololatriam captivitatibus traditus. « Ecce tot annis servio tibi, et nunquam mandatum tuum præterivi. » Hoc est quod Paulus Apostolus loquitur: « Quid ergo dicemus? quia gentes quæ non sectabantur justitiam, apprehenderunt justitiam, (c) justitiam autem quæ ex fide est. Israël vero sectando legem justitiæ, ad legem justitiæ non pervenit » (Rom. 9. 30. et 31). Quare? quia non ex fide, sed quasi ex operibus Legis. Potest ergo et ex ejus persona dici, qui juxta eundem Apostolum in justitia, quæ ex lege est, sine reprehensione versatus sit: licet mihi videatur magis se jactare Judæus, quam vera dicere, ad exemplum illius Pharisæi, dicentis: « Deus gratias ago tibi, quia non sum sicut ceteri homines, raptores, injusti, adulteri, sicut et hic Publicanus » (Luc. 18. 11). Oro te, nonne tibi videtur ea quæ ille de publicano dixerat, dicere iste de fratre? Hic est qui comedit omnem substantiam suam, vivens cum meretricibus. Ad id autem quod ait: « Mandatum tuum nunquam præterivi, » patris sermo non congruit: non enim confirmavit vera esse quæ dixerat filius, sed irascentem alia ratione compescuit: « Fili, tu semper mecum es. » Numquid, ait, bene quidem dicis, et fecisti cuncta quæ jussoram? (d) Sed *mecum es*, inquit, *semper*. Mecum es lege qua stringeris: mecum es, dum mihi et in civitatibus erudiris: mecum es, non quia præcepta mea compleveris, sed quod te in longinquam regionem abire non passus sum: mecum es ad extremum, secundum illud quod loquutus sum ad David: « Si dereliquerint filii ejus legem meam, et in judiciis meis non ambulaverint; si justitias » (Ps. 88. 31. et seqq.) « meas profanaverint, et mandata mea non custodierint, visitabo in virga iniquitates eorum, et in flagellis injustitias eorum: misericordiam autem meam non auferam ab eis [al. justificationes]. » Quo testi-

(b) Quidam mss. *ignoscere delinquentibus*, etc.

(c) Duo verba, *justitia autem*, quæ et in Hieronymianis quibus utimur hujus epistolæ mss. inveniuntur, aliisque omnibus Græcis Latinisque sacri textus codicibus, Martianeus post Erasmus expunxerat.

(d) Negandi particulam præponit hoc loco Cisterciensis liber, ex quo paulo infra legitur in *longinquam regionem*, cum antea excusi omnes haberent in *longam*.

(Treize.)

(a) Ex his S. Isidorus in Originibus, quod certe ex antiquioribus sumpsit, *symphoniam*, dicit, vulgo appellari *figmam cavum ex utraque parte pelle extensa, quam virgulis hinc inde musici ferunt*.

monio **33** et id in quo filius senior gloriatur, falsum esse convincitur, dum in Dei judiciis non ambulat, et ejus mandata non facit. Et quomodo ista non faciens, cum patre semper fuisse dicitur? Dum peccans visitatur in virga, et visitato misericordia non negatur. Nec mirandum patri eum ausum fuisse mentiri, qui fratri potuit invidere: maxime cum in die judicii quidam impudentius mentiantur, dicentes: « Nonne in nomine tuo comedimus et bibimus, et virtutes multas fecimus, et dæmonia ejecimus (Matth. 7. 22)? Quid vero sit, et omnia mea tua sunt, suo loco congruentius explicabitur.

35. « Et nunquam dedisti mihi hædum, ut cum amicis meis epularer. » Tantus, inquit, Israel sanguis effusus est, tot hominum cæsa sunt millia, et nullus eorum nostræ exstitit salutis redemptor. Ipse Josias qui placuit in conspectu tuo (4. Reg. 23): et nuper Machabæi, qui pro tua hereditate pugnabant, contra fas sanctitatis, hostium gladiis interempti sunt, et nullius cruor nobis reddidit libertatem. Ecce adhuc Romano imperio subjacemus: non Propheta, non Sacerdos, non justus quisquam immolatus est pro nobis. Et pro luxurioso filio, id est, pro gentibus, pro peccatoribus, totius creaturæ gloriosus sanguis effusus est. Cumque merentibus minora non dederis, immeritis majora tribuisti. « Nunquam dedisti mihi hædum, ut cum amicis meis epularer. » Erras, Israel: dic potius, ut tecum epularer. Aut potest esse tibi aliqua jucunditas, nisi patre tecum celebrante convivium? Saltem exemplo docere præsentis. Reverso filio juniore, et pater lætatur et pueri. *Manducemus*, ait, *et epulemur*: non *manducate*, et *epulamini*. At tu ea mente, qua invides fratri, qua a patris recedis aspectu, et semper in agro es, nunc quoque vis eo absente inire convivium. « Nunquam dedisti mihi hædum. » Nunquam pater deteriora dat munera: habes vitulum immolatum: ingredi, manduca cum fratre. Quid hædum queris, cui agnus est missus? Et ne similes te nescire, quod missus est, Joannes tibi eum in eremo demonstravit: « Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi » (Joan. 1. 29): Et pater quidem quasi clemens, et pœnitentiam tribuens, te hortatur ad vitulum, non immolans hædum, quem stare scit ad sinistram. Tu vero in fine sæculi, ipse tibi es hædum immolaturus **34** Antichristum, et cum amicis tuis, spiritibus immundis, ejus carne saturandus, expleto vaticinio: « Tu confregisti caput draconis magni: dedisti eum escam populi Æthiopum (Psal. 73. 14).

36. « Cum autem filius tuus hic, qui devovit omnem substantiam suam, vivens cum meretricibus, venit, occidisti ei vitulum saginatum. » Confitetur et nunc Israel saginatum vitulum fuisse qui cæsus est: intelligunt venisse Christum: sed torquentur invidia, et nolunt, fratre non pereunte, salvari.

37. « Ipse autem dixit illi: Fili, tu semper mecum es, et mea omnia tua sunt. » Filium vocat, licet intrare nolentem. Quomodo autem Dei omnia Judæorum sunt? Nunquid Angeli, Throni, Dominatines,

cæteræque Virtutes? Omnia ergo intelligamus, Legem, Prophetas, eloquia divina. Hæc ei dedit, ut in lege ejus meditentur die ac nocte, secundum illum canonem quem sæpe exposuimus Scripturarum, Omnia non ad totum referenda esse, sed ad partem maximam, ut ibi: « Omnes declinaverunt, simul inutiles facti sunt » (Psal. 13). Et alibi: « Omnes qui venerunt ante me, fures fuerunt et latrones » (Joan. 10. 8). Et Paulus ad Corinthios: « Omnibus, inquit, omnia factus sum, ut omnes lucrificerem » (1. Cor. 9. 22). Et ad Philippenses: « Omnes enim quæ sua sunt, quærunt; non ea quæ sunt Jesu Christi » (Philipp. 2. 21). Quanquam nihil unquam illi negasse credendum sit, quem (a) ad vituli hortatur esum.

38. « Epulari nos oportet, et gaudere, quoniam hic frater tuus mortuus fuerat, et revixit; perierat, et inventus est. » Confidamus igitur et nos vivere posse per pœnitentiam, qui fueramus mortui per delicta. Et hic quidem ipse filius revertitur: in superioribus vero, in Ove scilicet, et in Drachma, quod erraverat, afferitur; et quod perierat invenitur: et simili tres parabole sine clauduntur, dum in ista ponitur, *perierat, et inventus est*: ut intelligamus diversis similitudinibus, de eadem peccatorum susceptione signatum. Et hæc quidem in Ethnicis persona dicta sint, et Judæi.

29. Videamus autem quomodo super sancto generaliter et peccatore parabola ista possit intelligi. Et de cæteris quin justo conveniat, non ambigitur. Illud est, in quo legenti scrupulus commovetur, cur justus saluti peccatoris invidet: et in tantum iracundia repleatur, ut **85** nec fratris misericordia, nec patris precibus, nec totius domus jucunditate superetur. Ad quod breviter respondebimus: omnem mundi istius justitiam, ad Dei comparisonem non esse justitiam. Quomodo enim ex peccatis Jerusalem, Sodoma justificatur, non quod ipsa sit justa, sed quod majoribus delictis (b) stant minora delicta: ita et hominum omnium universa justitia non est Deo collata justitia. Denique Paulus qui dixerat: « Quotquot ergo perfecti sumus, hoc sapiamus » (Philipp. 3. 15), in alio loco confitetur, et clamat: « O profundum divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei, quam inscrutabilia sunt judicia ejus, et ininvestigabiles viæ ejus » (Rom. 11. 33)? Et alibi, « Ex parte cognoscimus, et ex parte prophetamus. » Et, « Nunc videmus per speculum in ænigmate » (1. Cor. 13. 9. et 12). Et ad Romanos: « Miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus » (Rom. 7. 24)? Ex quibus omnibus edocemur, Dei solius perfectam esse justitiam, qui solem suum oriri facit super justos et injustos: dat pluviam serenitatem et matutinam, merentibus pariter et non merentibus; qui de vicis, angulis, et plateis invitat ad nuptias, et (c) deintus quosdam jam quasi securos

(a) Idem Cisterciens. et vetusta scriptus laudata oditio ad suum vitulum hortatur edendum.

(b) Quidam mss. *appareant* pro *fiant* eodem sensu, ut etiam paulo post *altitudo* loco *profundum*.

(c) Totum istud comma et *deintus* quosdam jam quasi secures: *expellit foras*, veluti alienum a proposito, et quod sensum ipsum turbare videretur sibi, expunxit Episcopus Reatinus, Brixianus quosdam, ac Florentinos Codices se-

expellit foras: et ovem, quæ ad exemplum filii pœnitentis ipsa redire non poterat, vel volebat, querit, et invenit; et inventam suis humeris reportat (*Luc. 15*). Multum enim errando laboraverat.

40. Ut autem doceamur in Sanctos quoque cadere posse invidiam, et soli Deo puram clementiam derelinqui, filiorum Zebedæi consideremus exemplum: pro quibus cum mater mota pietatis affectu, nimis grandia postulasset, reliqui decem discipuli indignati sunt. Et Jesus advocans eos, dixit: « Scitis quia principes gentium dominantur eorum; et qui majores sunt, potestatem exercent in eis. Non ita erit inter vos: sed quicumque voluerit inter vos major esse, sit vester minister: et quicumque vestrum voluerit inter vos esse primus, sit vester servus: (a) quoniam Filius hominis non venit ministrari, sed ministrare, et dare animam suam redemptionem pro multis » (*Matth. 20. 25. et seqq.*). Nulli periculosum, nulli videatur esse blasphemum, **86** quod et in Apostolos invidiæ malum diximus potuisse subrepere, cum etiam de Angelis hoc dictum putemus. « Sidera quippe non sunt munda in conspectu ejus, et contra Angelos suos perversum quid intellexit » (*Job 15. 15. et 4. 18*). Et in Psalmis dicitur: « Non justificabitur in conspectu tuo omnis vivens. » Non ait, « non justificabitur omnis homo, » sed « omnis vivens, » id est, non Evangelista, non Apostolus, non Propheta. Ad majora conscendo, non angeli, non Throni, non Dominationes, non Potestates, cæteraque Virtutes. Solus Deus est, in quem peccatum non cadit: cætera cum sint liberi arbitrii, juxta quod et homo ad imaginem et similitudinem Dei factus est, in utramque partem possunt suam flectere voluntatem. Quod si hac sententia non adduceres, saltem illius auctoritate parabolæ commovere, in qua per totum diem operarii mittuntur ad vineam (*Matth. 20*); et in prima hora vocantur Adam, Abel, Seth: in tertia Noe: in sexta Abraham: in nona Moyses: in undecima Gentium populus, cui dicitur: *Quid hic statis tota die otiosi?* et illi responderunt: *Nemo nos conduxit.* Quod autem extrema hora, nostri sit Salvatoris adventus, testis est Joannes Apostolus, dicens: « Fratres, novissima hora est. Etenim sicut audistis, quia Antichristus venit, nunc autem Antichristi multi facti sunt, propter quod cognoscimus, quia novissima hora est » (*Joan. 2. 18*). Si hæc displicet interpretatio, sequor quocumque duxeris: ita tamen ut eos qui vocati sunt primi, justos esse fatearis. Quod cum obtinero, illud inferam: et quomodo justii murmuraverunt adversum patremfamilias, dicentes: « Hi novissimi venerunt, et una hora fecerunt: et æquales illos nobis fecisti, qui portavimus pondus diei et æstus? Videntur quidem juste dicere, nos æqualem debere esse mercedem ejus, qui prima hora ad noctem usque sudaverit, et ejus qui una hora sit in labore versatus. Sed ista justitia habet in se livor-

cutus; nos cum habeant exemplaria nostra, alique omnes vulgati, loco movere tantum non audemus.

(a) Idem Reatinus editor superiori voce *vestrum* ommissa, quomodo legit pro *quoniam* juxta Græcum et Vulgatum.

rem, cum alterius invidet felicitati. Denique et Dominus oculum in eis arguit invidentem, dicens: (b) *Amice, an oculus tuus nequam est, 87 quia ego bonus sum?* Unde et ab Apostolo solus justus, solus dicitur immortalis: non quod Angeli sint injusti et mortales, sed quod ipse sit immortalis et justus, cui collata universa justitia, iniquitas invenitur.

41. Ut autem in hac eadem parabola, quam nunc proposuimus; injustitiam intelligas conductorum, attende paulisper. Qui prima hora conductus est, plus meretur ab eo, qui hora tertia missus est ad vineam: rursus horæ tertiæ operarius, et sextæ horæ operarium antecedit: et sextæ horæ, nonæ horæ vincit operarium. Quomodo igitur novissimo omnes invident, et eandem inter se justitiam non requirunt? Tu qui hora nona conductus es, cur invides ei qui undecima hora est missus in vineam? Quodcumque responderis, quamvis diversum asserueris laborem, ut et præmium majus in diverso labore merearis, eadem apud sextum sententiæ subjacebis. Et tu qui hora sexta conductus es, novissimo invides, cur tecum denarium, id est, æqualem consequatur salutem: licet salutis pro labore diversa sit gloria, eadem de te potest tertius dicere: et de tertio rursus primus. Verum ipsi inter se ob non æqualem laborem, et vocationis spatia diversa, æquale præmium libenter accipiunt: in novissimo tantum operario, id est, in Gentium salute discordant, et Domino injuriam faciunt, et sub omnibus parabolis arguuntur invidiæ.

42. Non ambigo, quin ineulta tibi nostræ parvitatæ videatur oratio; sed sæpe causatus sum, expoliri non posse sermonem, nisi quem propria manus limaverit. Itaque ignosce dolentibus oculis, id est, ignosce dictanti, maxime cum in ecclesiasticis rebus non querantur verba, sed sensus, id est, panibus sit vita sustentanda, non siliquis.

EPISTOLA XXII (c). 88

AD EUSTOCHIUM, PAULÆ FILIAM.

De custodia virginitalis.

Eustochium Virginem, Paulæ nobiliss. apud Romanos Matronæ filiam, docet quomodo Virginitatem custodire debeat, quam professa erat: atque eos qui castitatis specie ventri avaritiæque inserviant, acriter insectatur.

1. « Audi filia, et vide, et inclina aurem tuam, et obliviscere populum tuum, et domum patris tui; et concupiscet rex decorem tuum » (*Ps. 44. 11*). In quadagesimo quarto Psalmo Deus ad animam loquitur humanam, ut secundum exemplum Abraham, exiens de terra sua, et de cognatione sua, relinquat *Chaldæos* qui quasi *dæmonia* interpretantur, et habitet in regione viventium, quam alibi Propheta suspirat, di-

(b) Hic quoque Victorius vocem *Amice* delevit, quod in suis manuscriptis codd. non venerit. Cæterum cum Hieronymiana interpretatione tota conferenda est illa Tertulliani lib. de Pudicit. capp. 8. et 9. ut et videas per quos S. Doctor profecerit, et quanto delectu easdem sententias in Catholicum sensum adducat, quas ille ut lapsis deneget pœnitentiæ, in perversum trahit.

(c) *Atias quoque 22. Scripta an. 384.*

cens : « Credo videre bona Domini in terra viventium » (Ps. 26. 13). Verum non sufficit tibi exire de terra tua, nisi obliviscaris populi tui, et domus patris tui, ut carne contempta, sponsi jungaris amplexibus. « Ne respexeris, inquit, retro : nec steteris in omni circa regione, sed in monte salvum te fac, ne forte comprehendaris » (Gen. 19. 17). Non expedit apprehenso aratro, respicere post tergum, nec de agro reverti domum, nec post Christi tunicam, ad tollendum aliud vestimentum tecto descendere (Matth. 24). Grande miraculum : Pater filiam cohortatur, ne memnerit patris sui. « Vos de patre diabolo estis, et desideria patris vestri vultis facere » (Joan. 8. 44), dicitur ad Judæos. Et alibi : « Qui facit peccatum, de diabolo est » (Joan. 3. 8). Tali primum parente generati, nigri sumus, et post poenitentiam, nec dum culmine virtutis ascenso, dicimus : *Nigra sum*, (a) *sed speciosa, filia Jerusalem* (Cant. 1. 4). Exivi de domo infantia mea, oblita sum patris mei, renascor in Christo. Quid pro hoc mercedis accipio? Sequitur : *Et concupiscet rex decorem tuum*. Hoc ergo illud magnum est Sacramentum. Propter hoc relinquit homo patrem, et matrem suam, et adhærebit uxori suæ, et erunt ambo, 39 jam non, ut ibi, in una carne (Gen. 2. 44), sed in uno spiritu. Non est sponsum tuum arrogans, non superbus, Æthiopissam duxit uxorem : statim ut volueris sapientiam audire veri Salomonis, et ad eum veneris, confitebitur tibi cuncta quæ novit, et inducet te rex in cubiculum suum, et mirum in modum colore mutato, sermo tibi ille conveniet : *Quæ est ista, quæ ascendit dealbata* (Cant. 3. 6. et 8. 5).

2. *Dominæ virgines vocandæ*. — Hæc idcirco, mi Domina Eustochium, scribo (Dominam quippe vocare debeo sponsam Domini mei) ut ex ipso principio lectionis agnosceres, non me nunc laudem Virginitatis esse dicturum, quam probasti optimam, et consecuta es : nec enumeraturum molestias nuptiarum, quomodo uterus intumescat, infans vagiat, cruciet pellex, domus cura sollicitet, et omnia quæ putantur bona, mors extrema præcidat. Habent enim et maritalæ ordinem suum, honorabiles nuptias, et cubile immaculatum (Hebr. 13); sed ut intelligeres tibi exeunti de Sodoma, timendum esse Lot uxoris exemplum (Genes. 19). Nulla est enim in hoc libello adulatio. Adulator quippe blandus inimicus est. Nulla erit Rhetorici pompa sermonis, (1) quæ te etiam inter Angelos statuât, et beatitudine Virginitatis exposita, mundum subjiciat pedibus tuis.

3. Nolo tibi venire superbiam de proposito, sed timorem. Ojusta incedis auro, latro tibi vitandus est. Stadium est hæc vita mortalibus, hic contendimus, ut alibi coronemur. Nemo inter serpentes et scorpiones securus ingreditur. *Et inebriatus est,*

(a) Hanc Epistolam magna ex parte exscribit Aquisgranense Concilium anni 816. sub Ludovico Pio, cumque sæpius emendatori codice usum videatur, quædam ex eo loca adnotamus, ejusmodi est istud, *sed et formosa* : et mox *oblitus sum patris; renascor*, etc.

(1) Apud Grævium *sed qui etiam te*.

inquit Dominus, *gladius meus in cælo* (Isai. 34), et tu pacem arbitraris in terra, quæ tribulos generat, et spinas, quam serpens comedit? (b) *Non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem, sed adversus principatus, et potestates hujus mundi, et rectores harum tenebrarum, adversus spiritualia nequitia in cælestibus* (Ephes. 6. 12). Magnis inimicorum circumdamur agnibus, hostium plena sunt omnia. CARO FRAGILIS, et cinis futura post modicum, pugnat sola cum 90 pluribus. Cum autem fuerit dissoluta, et venerit princeps mundi hujus, et invenerit in ea (c) peccati nihil, tunc secunda audies per Prophetam : *Non timebis a timore nocturno : a sagitta volante per diem, a negotio perambulante in tenebris, ab incurso et demonia meridiano. Cadent a latere tuo mille, et derent millia a dextris tuis, ad te autem non appropinquabunt* (Ps. 90. 5. 6). Quod si eorum te multitudo turbaverit, et ad singula incitamenta vitiorum cœperis æstuaré, et dixerit tibi cogitatio tua : quid faciemus? respondebit tibi Elisæus : *Noli timere, quia plures nobiscum sunt, quam cum illis*, et orabit, et dicet : *Domine, aperi oculos puellæ tuæ, ut videat* (4. Reg. 6. 16) : et apertis oculis videbis igneam currum, qui te ad exemplum Eliæ in astra sustollat (Ps. 123. 7); et tunc læta cantabis : *Anima nostra sicut passer erepta est de laqueo venantium : Laqueus contritus est, et nos liberati sumus* (Ibid. 2).

4. *In hac vita nulla est certa victoria*. — Quamdiu hoc fragili corpore detinemur, quamdiu habemus thesaurum istum in vasis fictilibus (2. Cor. 4), et concupiscit spiritus adversus carnem, et caro adversus spiritum (Galat. 5), nulla est certa victoria. Adversarius noster (d) diabolus, tanquam leo rugiens aliquem devorare querens, circumit (1. Petr. 5). *Posuisti tenebras*, ait David, *et facta est nox. In ipsa pertransibunt omnes bestia sylvæ. Catuli leonum rugientes, ut rapiant, et quærant a Deo escam sibi* (Ps. 103. 20). Non querit diabolus homines infideles : non eos qui foris sunt, et quorum carnes rex Assyrus in olla succendit : de Ecclesia Christi rapere festinat. Escæ ejus secundum Abacuc electæ sunt. Job subvertere cupit, et devorato Juda, ad cribrandos Apostolos expetit potestatem. Non venit Salvator pacem mittere super terram, sed gladium. Cecidit Lucifer, qui mane oriebatur; et ille qui in Paradiso deliciarum nutritus est, meruit audire : *Si exaltatus*

(b) Accuratissima quædam hujus ejusdem istolæ editio seorsim Romæ adornata an. 1562. apud Paul. Manutium, qua non raro utemur, addit hoc loco, *dicit apostolus*. Mox deerat apud Benedictinum Interpretem nomen *rectores*, quod ex editis omnibus ac Mss. supplēvimus.

(c) *Victorius in ea nihil, absque peccati*.

(d) Mss. magno numero *Zabulus*, quam vocem, quod alibi sæpius occurrit, nec penes Hieronymum tantum, sed alios quoque Latinos Scriptores, semel hoc loco monendum est, proferri ex Græcorum Æolicæ dialecti pronuntiatione, a τὰς Διολέες, inquit Grammatici, τὴν δὲ πρὸς τὰν διὰ δὲ λουοντων ζαβουλον, *Æoles* quippe pro *Dia*, proferunt *Za*, et pro *Diapluton*, *Zapluton*. Hinc et Ζαβουλος pro Διολουος, Latini *Zaconus* Quin et *Azabericus* pro *Adiabemicus* præferunt Hier. codd. in Chronico ad an. 201., et pro *Diamium*, quod est Hispaniæ oppidum, *Zanium* legit Isidorus, aliæque id genus quam plurima.

fuert, ut aquila, inde detraham te, dicit Dominus (Abdæ. 4). Dixerat enim in corde suo; *Super sidera cæli ponam sedem meam, et ero similis Altissimo (Isai. 14. 13)*. Unde quotidie **91** ad eos qui per scalam Jacob (a) somniantis descendunt, loquitur Deus: *Ego dixi dii estis, et filii Altissimi omnes. Vos autem sicut homines moriemini, et tanquam unus de principibus cadetis (Ps. 81. 6. 7)*. Cecidit enim primus diabolus, et cum stet Deus in synagoga deorum, in medio autem deos discernat, Apostolus iis qui dii esse desinunt, scribit: *Ubi enim in vobis sunt dissensiones et æmulationes, nonne homines estis, et secundum hominem ambulatis (1. Cor. 3. 3)?*

5. Si Apostolus vas electionis, et separatus in Evangelium Christi, ob carnis aculeos et incentiva vitiorum reprimit corpus suum, et servituti subjicit, ne aliis prædicans ipse reprobis inveniat; et tamen videt aliam legem in membris suis repugnantem legi mentis suæ, et captivum se in legem duci peccati, si post nuditatem, jejunia, famem, carcerem, flagella, supplicia, in semetipsum reversus exclamat: *Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus (Rom. 7. 24)*, tu te putas securam esse debere? Cave, quæso, ne quando de te dicat Deus: *Virgo Israel cecidit, et non est qui suscitet eam (Amos. 5. 2)*. Audenter loquar: Cum omnia possit Deus, suscitare virginem non potest post ruinam. Valet quidem liberare de pœna, sed non vult coronare corruptam. Timeamus illam Prophetiam, ne in nobis etiam compleatur: *Virgines bonæ deficient (Amos. 8. 13)*. Observa quid dicat, et *virgines bonæ deficient*; quia sunt et virgines malæ. *Qui viderit, inquit, mulierem ad concupiscendum eam, jam mæchatus est eam in corde suo (Matth. 5. 28)*. Perit ergo, et mente virginitas. Istæ sunt virgines malæ, virgines carne, non spiritu: virgines stultæ, quæ oleum non habentes, excluduntur a sponso.

6. Si autem et illæ quæ virgines sunt, ob alias tamen culpas, virginitate corporum non salvantur: quid fiet illis, quæ prostituverunt membra Christi, et mutaverunt templum Sancti Spiritus in lupanar? Illico audient: *« Descende, sede in terra virgo filia Babylonis: sede in terra, non est solum filie Chaldæorum: non vocaberis ultra mollis, et delicata. Accipe molam, mole farinam, discooperi velamen tuum, denuda crura, transi flumina, revelabitur ignominia tua, apparebunt opprobria tua » (Isai. 47)*. Et hoc post Dei Filii thalamos, **92** post oscula fratruelis, et sponsi, illa de qua quondam sermo Propheticus concinebat: *Asistit regina a dextris tuis, in vestitu deaurato, circumdata varietate (Ps. 44. 10)*, nudabitur; et posteriora ejus ponentur in faciem ipsius: *sedebit ad aquas solitudinis, (1) posito vase, et divaricabit pedes suos omni transeunti, et usque ad verticem polluetur. RECTIUS FUERAT hominis [al. homini] subiisse conjugium, ambulasse per plana, quam*

(a) Benedict. Edit. *somniantis*, quod antea emendaverat Episcopus Reatlnus.

(1) In aliis libris, notante Grav. *portabit vasa*.

ad altiora tendentem, in profundum inferni cadere. Ne fiat obsecro civitas meretrix, fidelis Sion, (2) non post Trinitatis hospitium, ibi dæmones saltent, et sirenæ nidificent, et hericii. Non solvatur fascia pectoralis; sed statim ut libido utillaverit sensum, aut blandum voluptatis incendium dulci nos calore perfuderit, erumpamus in vocem: *Dominus auxiliator meus, non timebo quid faciat mihi cæro (Psal. 117. 9)*. (b) Cum paululum interior homo inter vitia atque virtutes cœperit fluctuare, dicito: *« Quare tristis es anima mea, et quare conturbas me? Spera in Domino [al. Deo], quia constitebor illi, salutare vultus mei, et Deus meus » (Ps. 41. 12)*. Nolo sinas cogitationes crescere. Nihil in te Babylonium, nihil confusionis adolescat. Dum parvus est hostis, interfice: nequitia, ne zizania crescant, elidatur in semine. Audi Psalmistam dicentem: *« Filia Babylonis misera, beatus qui retribuere tibi retributionem tuam (c) quam retribuisti nobis. Beatus qui tenebit, et allidet parvulos tuos ad Petram » (Ps. 136. 8)*. Quia enim impossibile est in sensum hominis non irruere innatum medullarum calorem, ille laudatur, ille prædicatur beatus, qui ut cœperit cogitare sordida, statim interficit cogitatus, et allidit ad petram: *petra autem Christus est (1. Cor. 10. 4)*.

7. *Hieronymi tentationes in eremo*.—O quoties ego ipse in eremo constitutus, et in illa vasta solitudine, quæ exusta solis ardoribus, horridum Monachis præstat habitaculum, putabam me Romanis interesse deliciis. Sedebam solus, quia amaritudine repletus eram. Horrebant sacco membra deformata, et squallida cutis situm æthiopicæ carnis obduserat. Quotidie lacrymæ, quotidie gemitus, et si quando repugnantem somnus imminens oppressisset, nuda humo ossa vix hærentia collidebam. De cibis vero et potu taceo, cum etiam languentes **93** (d) Monachi aqua frigida utantur, et coctum aliquid accepisse, luxuria sit. Ille igitur ego, qui ob gehennæ metum, tali me carcere ipse damnaveram, scorpionum tantum socius et ferarum, sæpe choris intereram puellarum. Pallebant ora jejuniis, et mens desideriis æstuabat in frigido corpore, et ante hominem (e) sua jam in carne præmortuum, sola libidinum incendia bulliebant. Itaque omni auxilio destitutus, ad Jesu jacebam pedes, rigabam lacrymis, crine tergebam; et repugnantem carnem hebdomadarum inedia subjugabam. Non erubesco infelicitatis meæ miseriam (f) confiteri. quin potius plango me non esse, quod fuerim. Me-

(b) Victorius, et *cum post paululum*.

(c) Exciderat ab editis antea comma istud Psalmi *quam retribuisti nobis*, quod nos e duobus Mss. atque ea, quæ apud supra laudatum Aquisgranense Concilium est, hujus epistolæ lectione, suffecimus.

(d) Nomen *Monachi* ex plerisque editis ac Mss. reponitur.

(e) Minus expedita, nec vitio immunis erat post Erasmi Martianæ lectio *ante hominem suum jam in carne præmortua*.

(f) Duo verba *confiteri*, et *miseriam* addunt quidam Mss. editi libri omnes, Erasmo, et Benedictino interprete exceptis.

(2) Idem legi jubet *meretrix civitas fidelis*, etc. Ex Isai. 1. juxta LXX.

mini me clamantem, diem crebro junxisse cum nocte, nec prius a pectoris cessasse verberibus, quam rediret, Domino increpate, tranquillitas. Ipsam quoque cellulam meam, quasi cogitationum mearum consciam pertimecebam. Et nihilmet iratus et rigidus, solus deserta penetrabam. Sicubi concava vallium, aspera montium, rupium prærupta cernebam, ibi meæ orationis locus, ibi illud miserrimæ carnis ergastulum; et, ut ipse mihi testis est Dominus, post multas lacrymas, post cælo inhærentes oculos, nonnunquam videbar mihi interesse agminibus Angelorum, et lætus gaudensque cantabam: *Post te in odorem unguentorum tuorum curremus* (Cant. 1. 3).

8. Si autem (a) hoc sustinent illi, qui exeso corpore, solis cogitationibus oppugnantur, quid patitur puella, quæ deliciis fruitur? Nempe illud Apostoli: *Vivens mortua est* (1 Tim. 5. 6). Si quid itaque in me potest esse consilii, si experto creditur, hoc primum moneo, hoc obtestor, ut sponsa Christi vinum fugiat pro veneno. Hæc adversus adolescentiam prima arma sunt dæmonum. Non sic avaritia quatit, inflat superbia, delectat ambitio. Facile aliis caremus vitis; hic hostis nobis inclusus est. Quocumque pergimus, nobiscum portamus inimicum. VINUM ET ADOLESCENTIA, duplex incendium voluptatis est. Quid oleum flammæ adjicimus? Quid ardenti corpusculo fomenta ignium ministramus? Paulus 94 ad Timotheum: « Jam noli, inquit, aquam bibere, sed vinum modico utere, propter stomachum tuum, et frequentes tuas infirmitates » (1. Tim. 5. 23). Vide quibus causis vini potio concedatur, ut ex hoc stomachi dolor, et frequens mederetur infirmitas. Et ne nobis forsitan de ægrota-tionibus hîndiremur, modicum præcepit esse sumendum, medici potius consilio, quam Apostoli: licet et Apostolus sit medicus spiritualis: et ne Timotheus imbecillitate superatus, Evangelii prædicandi non posset implere discursus: alloquin se dixisse meminerat: « Vinum in quo est luxuria » (Ephes. 5. 18) Et, « bonum est homini vinum non bibere, et carnem non manducare » (Rom. 14. 21). Noc vinum bibit, et inebriatus est (Gen. 9. 21). Post Diluvium, rudi adhuc sæculo, et tunc primum plantata vinea inebriare vinum forsitan nesciebat. Et ut intelligas Scripturæ in omnibus sacramentum, Margarita quippe est sermo Dei, et ex omni parte forari potest, post ebrietatem nudatio femorum subsecuta est, libido juncta luxuriæ. Prius enim venter extenditur, et sic cætera membra concitantur. « Manducavit enim populus, et bibit, et surrexerunt ludere » (Exod. 32. 6). Lot amicus Dei in monte salvatus (Genes. 19), et de tot millibus populi solus justus inventus, inebriatur a filiabus suis; et licet illæ putarent genus hominum defecisse, et hoc facerent liberorum magis desiderio, quam libidinis: tamen sciebant virum justum, hoc nisi ebrium non esse facturum. Denique quid fecerit, ignoravit: et quanquam voluntas non sit in crimine, tamen error in culpa est. Inde nascuntur

(a) Aliter supra laudata Manutii edit. *Si autem has susti- uerit tentationes libidinum, qui exeso, etc.*

Moabitæ, et Ammonitæ, inimici Israel, qui usque ad quartam et decimam progeniem, et usque in æternum, non ingrediuntur in Ecclesiam Dei.

9. Elias cum Jezabel fugeret, et sub quercu jace- ret lassus (b) in solitudine, veniente ad se Angelo suscitatur, et dicitur ei: « Surge, et manduca. Respexit, et ecce ad caput ejus panis (c) collyrida, et vas aquæ (4. Reg. 19. 5 et 6). Revera nunquid non poterat Deus conditum ei meram mittere, et electos cibos, et carnes contusione mutatas? Eliseus filios Prophetarum 95 invitat ad prandium, et herbis agrestibus eos alens, consonum prandentium audit clamorem: « Mors in olla » (4. Reg. 4. 40). Homo Dei non iratus est cocis, lautioris enim mensæ consuetudinem non habebat, sed farina desuper facta, amaritudinem dulcoravit: eadem spiritus virtute, qua Moyses mutaverat Maram in dulcedinem. Necnon et illos qui ad eum comprehendendum venerant, oculis pariter ac mente cæcatos, cum in Samariam nescios induxisset, qualibus eos epulis refeci imperaverit, ausculta, « Pone eis, inquit, panem et aquam; manducent, et bibant, et remittantur ad Dominum suum » (4. Reg. 6. 22). Potuit et Danieli de regis ferculis opulentior mensa transferri; sed Abacuc ei messorum prandium portat, arbitror rusticannum. Ideoque et desideriorum vir appellatus est, quia panem desiderii non manducavit, et vinum concupiscentiæ non bibit.

10. Innumerabilia sunt de Scripturis divina respon- sa, quæ gulam damnant, et simplices cibos probent [al. præbeant]. Verum quia nunc non est propositum de jejuniis disputare, et universa exequi, sui et tituli sit et voluminis, hæc sufficiant pauca de plurimis. Alioquin ad exemplum horum, poteris tibi ipsa colligere, quomodo primus de paradiso homo, ventri magis obediens, quam Deo, in hanc lacrymarum dejectus est vallem. Et ipsum Dominum Satanas fame tenta- verit in deserto. Et Apostolus clamitet: « Escæ ventri, et venter escis: Deus autem hunc et illas destruet » (1. Cor. 6. 13). Et de luxuriosis, « quorum Deus venter est » (Philipp. 3). Id enim colit unusquisque, quod diligit. Ex quo sollicite providendum est, ut quos saturitas de paradiso expulit, reducat esuries.

11. Deus non delectatur nostra inedia. — Quod si volueris respondere, te nobili stirpe generatam, semper in deliciis, semper in plumis, non posse a vino et esculentioribus cibis abstinere, nec his legibus vivere districtius, respondebo: Vive ergo lege tua, quæ Dei non potes. Non quod Deus universitatis Creator et Dominus, intestinorum nostrorum rugitu et inanitate ventris, pulmonisque delectetur ardore; sed quod aliter pudicitia tuta esse non possit. Job Deo carus, et testimonio ipsius immaculatus et simplex, audi

(b) Absunt a Victoriana edit. verba in solitudine, et paulo infra nunquid.

(c) Sic etiam minus Latino vocabulo dicere amat vetus Latinus interpres, ut ex aliis Scripturæ locis patet; ubi Collyrida, et Collyridam occurrit. Nec proinde nobis probatur Victorii emendatio, qui Collyra substituit ex Plauti, aliorumque exemplis, non ut vere, sed ut elegantius legeret. Paulo post ubi dicitur nunquid non poterat, Gravius negandi particulam exomittit.

quid de diabolo suspicetur : « Virtus ejus in lumbis, et potestas **96** ejus in umbilico » (*Job. 4.*). Honeste viri mulierisque genitalia immutatis sunt appellata nominibus. Unde et de lumbis David super selem ejus promittitur esse sessurus. Et septuaginta quinque animæ introierunt in Ægyptum, quæ exierunt de femore Jacob. At postquam collectante Domino, latitudo femoris ejus emarcuit, a liberorum opere cessavit. Et qui Pascha facturus est, accinctis mortificatisque lumbis, facere præcipitur. Et ad Job dicit Deus : « Accinge sicut vir lumbos tuos » (*Ibid. 38. 3.*) : Et Joannes zona pellicea cingitur (*a*) et Apostoli jubentur accinctis lumbis, Evangelii tenere lucernas. Ad Jerusalem vero, quæ respersa sanguine, in campo invenitur erroris, in Ezechiele dicitur : « Non est præcisus umbilicus tuus » (*Ezech. 16. 4.*). Omnis igitur adversus viros diaboli virtus in lumbis est : omnis in umbilico contra feminas fortitudo.

12. Vis scire ita esse, ut dicimus? Accipe exempla : Samson Leone fortior et saxo durior, qui et unus et nudus mille persecutus est armatos, in Dalila mollescit amplexibus. David secundum cor Domini electus, et qui venturum Christum sanctum sæpe ore cantaverat, postquam deambulans super tectum domus suæ, Bethsabee captus est nuditate, adulterio junxit homicidium. Ubi, et **ILLUD BREVITER ATTENDE**, quod nullus sit, etiam in domo, tutus aspectus. Quapropter ad Dominum pœnitens loquitur : « Tibi soli peccavi, et malum coram te feci » (*Psal. 50. 5.*). Rex enim erat, alium non timebat. Salomon, per quem se cecinit ipsa Sapientia, qui disputavit a cedro Libani usque ad hyssopum, quæ exit per parietem, recessit a Domino, quia amator mulierum fuit. Et ne quis sibi de sanguinis propinquitate consideret, illicito Thamar sororis Amnon frater exarsit incendio.

13. Pudet [*al. Piget*] dicere, quot quotidie Virgines (*b*) ruant, quantas de suo gremio mater perdat Ecclesia, super quæ sidera inimicus superbus ponat thronum suum : quot petras excavet, et habitet coluber in foraminibus earum. Videas plerasque viduas, antequam nuptas, infelicem conscientiam mentita tantum veste protegere. Quas nisi tumor uteri, et infantium prodiderit vagitus (*c*), erecta cervice, et ludentibus pedibus incedunt. Alia vero sterilitatem (*d*) **97** præbunt, et necdum sati hominis homicidium faciunt. Nonnullæ cum se senserint concepisse de scelere, abortii venena meditantur, et frequenter etiam ipsæ commortuæ, trium criminum reæ, ad

(*a*) Addit Victorius circa lumbos suas.

(*b*) Roman. edit. aliaque passim addunt, *Deo sacratæ.*

(*c*) Post *vagitus* vocem additur apud Aquisgranense Concilium, et Victorium *sanctas, et castas se esse gloriantur*, quæ tametsi ad propositum faciunt, ex alio tamen hujus epistolæ loco videntur adscita.

(*d*) Ad hunc modum veteres membranzæ tam a nobis, tum ab Episcopo Reatio inspectæ, a quibus tantum Cistercienses variant, quæ *bibunt et salis hominibus* habent. Sed vitio prorsus codice usus est Editor Benedictinus, qui *præbent pro præbunt, et nati hominis pro sati* legit, cum palam constet, eas hic Hieronymum insectari, quæ ne conciperent de scelere, pharmacum aliquod præbebant. Sunt et alii laudati Mss. codices, qui *sterilitatem præbent*, legant : illud vero *nati pro sati* obvium.

in sacros perducuntur, homicidæ sui, Christi adulteræ, necdum nati filii parricidæ. Istæ sunt quæ solent dicere : « Omnia munda mundis » (*Rom. 14. 20.*). Sufficit mihi conscientia mea. Cor mundum desiderat Deus. Cur me abstineam a cibis quos creavit Deus ad utendum? Et si quando (*e*) lepida et festivæ volunt videri, ubi se mero ingurgitaverint, ebrietati sacrilegium copulantes, aiunt : Absit, ut ego me a Christi Sanguine abstineam. Et quam viderint pallentem atque tristem, miseram, (*f*) et Manichæam vocant : et consequenter : tali enim proposito jejunium hæresis est. Hæ sunt, quæ per publicum notabilitatem incedunt, et futivis oculorum nutibus, adolescentium greges post se trahunt, quæ semper audiunt per Prophetam : « Facies meretricis facta est tibi, impudorata es tu » (*Jerem. 5.*). (*g*) Purpura tantum in veste tenuis, et laxius, ut crines decidant, ligatum caput, soccus vilior, et super humeros (*h*) hyacinthina læna Maforce volitans : succinetæ manichæ brachiis adhærentes, et solutis genibus factus incessus. Hæc est apud illas tota virginitas. Habeant (*i*) istiusmodi laudatores suos, ut sub virginali nomine lucrosius pereant. Libenter tabulis non placemus.

98 **14.** Pudet dicere, prohi nefas : triste, sed verum est : unde in Ecclesiis (*j*) Agapetarum pestis introiit?

(*e*) Ante nos erat in editis omnibus *lepide et festivæ volunt vivere*, contra Hieronymi mentem, quam nec Reatinus Scholiastes assecutus est, qui exponit de his, quæ cum mortali peccato ad Eucharistiam accedunt. At eas sacrilegium ebrietati copulare dicit Hieronymus, quæ ut *lepida, et festivæ viderentur*, vinum, quo se ingurgitarent, Christi Sanguinem appellabant, ut *lepida*, imo sacrilegam ebrietatis causam prætexerent, quod in vino Christi Sanguis conficeretur. Etiam contra Novatores notandum est locus iste, quem nos Cisterciensis Ms. et vetustissimæ editionis ope restituimus.

(*f*) Martianæus *miseram Monacham et Manichæam*. Sed alterum *Monacha* vocabulum nec Mss. nec alii excusi libri habent; tum palam est nominis similitudinem *Monachæ et Manichææ* in convitium torqueri. Accedit quod Manichæi, hæretico, ut mox Hier. vocat, jejuni proposito, carnem non comederent, et a vino abstinere, quod *sel Principis tenebrarum* vocabant, ut ex adverso falsæ Virgines *Christi sanguinem*.

(*g*) Hunc illustrat Hilarii locus Epist. ad Abram filiam, *propter consuetudinem purpuram peranguitum vestis habeat, non eam purpura ipsa diffundatur in vestem*, ad distinctionem scilicet *litoris purpuræ*, cujus meminuit Tertullianus de Pallio n. 4. unde et *latus clavus* ab eodem num. 43. de Corona.

(*h*) Voces *hyacinthina læna* expunxit editor Benedictinus, quod in suis codd. Mss. non invenisset, at nostri, alique etiam vulgati habent, nec dubium quin ex Persu Salyr. I versu 32.

Hic aliquis, cui circum humeros hyacinthina læna, expresserit S. Doctor. Quæ vero vestis sit læna, notum. Quid autem *Maforce*, vel *Mavors*, aut *Maphorium*, ut ex Glossis Arabico-Latinis Meursius, et Suidas, ac Phavorinus, vel tandem *Mafors*, V. littera pro digamma F, et vicissim de more usurpata, discere potes ex Isidoro lib. 19. cap. 25. Cassiano lib. primo de habitu Monachi, aliisque. Stola dimidia pars vulgo creditur fuisse, quæ cum post tergum rejiceretur, *licium* dicta est, et *Mavorte*, ut Servius, et Nonnius tradunt.

(*i*) In antea excusis erat duobus verbis *ista hujusmodi*, corrupta jamdudum lectione. Quod subdit *lucrosius pereant*, Cisterciense exemplar legit *lucris suis*, alia tutius dicuntur habere, sed pleraque, *citius*. Quam sequimur lectionem, Victorius non probat, sed verior tamen est, et conformior alteri in Epistola ad Demetrium : *Ut sub nomine Virginali vendibilibus pereant*.

(*j*) Fallitur Victorius, qui contra *Agapetorum* abusum hic loqui Hieronymum putat. Notissimi sunt in Ecclesiastica Histor. *Agapete*, et fratres *Synisacti*, et *Extranei*.

unde sine nuptiis aliud nomen uxorum? imo unde novum concubinarum genus? Plus inferam: unde meretrices univiræ? Eadem domo, uno cubiculo, sæpe uno tenentur et lectulo, et suspiciosos nos vocant, si aliquid existimamus. Frater (a) sororem virginem deserit, cœlibem spernit virgo germanum, fratrem quærit extraneum, et cum in eodem proposito esse se simulent, quærent alienorum spiritale solatium, ut domi habeant carnale commercium. Istiusmodi homines Salomon in Proverbis spernit [al. arguit.]: dicens; « Alligabit quis in sinu ignem, et vestimenta ejus non comburentur? Aut ambulabit super carbones ignis, et pedes illius non ardebunt » (Prov. 6. 27. 28)?

15. Explosis igitur et exterminatis his quæ nolunt esse virgines, sed videri, nunc ad te mihi omnis dirigitur oratio, quæ quanto prima Romanæ urbis virgo nobilis esse cœpisti, tanto tibi amplius laborandum est, ne et præsentibus bonis careas, et futuris. Et quidem molestias nuptiarum, et incerta conjugii domestico exemplo didicisti, cum soror tua Blesilla ætate major, sed proposito minor, post acceptum maritum, septimo mense vidua est. O infelix humana conditio et futuri nescia: et virginitatis coronam, et nuptiarum perdidit voluptatem. Et quanquam secundum pudicitiam gradum teneat viduitas, tamen 89 quas illam per momenta sustinere existimas cruces, spectantem quotidie in sorore, quod ipsa perdidit, et cum difficilius experta careat voluptate, minorem continentiam (b) habere mercedem? Sit tamen et illa secunda, sit gaudens. Centesimus et sexagesimus fructus de uno sunt semine castitatis.

16. Virgo debet fugere Matronarum consortium. Viduarum vitia, et Clericorum. — Nolo habeas consortia matronarum: nolo ad nobilium domos accedas: nolo te frequenter videre, quod contemnens, virgo esse voluisti. Sic sibi solent applaudere mulierculæ de iudiciis viris, et in aliqua positis dignitate. Si ad Imperatoris uxorem concurrat ambitio salutatum, cur tu facis injuriam viro tuo? Ad hominis conjugem, Dei sponsa quid properas? Di-co in hac parte superbiam sanctam: scito te illis esse meliorem. Neque vero earum tantum te cupio declinare congressus, quæ maritorum inflantur honoribus, quas cunuchorum greges sepiunt, et in quarum vestibis attenuata in filum auri metalla textuntur; sed etiam eas fuge, quas viduas necessitas fecit, non voluntas: non quod mortem (c) optare debuissent maritorum; sed

(a) Variant hoc loco vetera manu exarata exemplaria, sed plerumque addunt, *Frater qui spiritualis est*. Quæ tamen non agnoscit Sulpicius, qui Diacono L. peridum hanc ex Hieronymo recitat, tanquam mordacis stili specimen.

(b) Vetustiores editi continentiam se sciat habere, etc. Quod subdit de centesimo, et sexagesimo fructu, alludit Matth. cap. 13. v. 8. « Alia ceciderunt in terram bonam, et dabant fructum aliud centesimum, aliud sexagesimum, aliud trigesimum, » quem postremum conjugio dum comparat, conferendus est cum S. Cyprian. de Habit. Virgin. p. 73. aliter rationis istas instituit.

(c) Præferimus Cisterciensis Ms. lectionem, utpote virentem, et Hieronymianæ menti magis conformem: antea enim erat alio sensu optaverunt.

quod datam occasionem pudicitiam non libenter acciperint. Nunc vero tantum veste mutata pristina non mutatur ambitio. Præcedit caveas (d) Basternarum ordo semivirorum: et rubentibus buccis, cutis facta distenditur, ut eas putes maritos non amisisse, sed quærere. Plena adulatoribus domus, plena conviviis. Clerici ipsi, quos in magisterio esse oportuerat doctrinæ pariter et timoris, osculantur capita matronarum, et extenta manu, ut benedicere eos putes velle, si nescias, pretia accipiunt salutandi. Illæ interim, quæ Sacerdotes suo viderint indigere præsidio, eriguntur in superbiam: et quia maritorum expertæ dominatum, viduitatis præferunt libertatem, castæ vocantur, et (e) Nonnæ, 100 et post cœnam dubian, Apostolos somniant.

17. Sint tibi sociæ, quas jejunia tenuant, quibus, pallor in facie est, quas et ætas probavit et vita, quæ quotidie in cordibus suis canunt: « Ubi pascis? ubi cubas in meridie » (Cant. 1. 6)? Quæ ex affectu dicunt: « Cupio dissolvi, et esse eum Christo » (Philipp. 1. 23). Esto subjecta parentibus: imitare sponsum tuum. Rarus sit egressus in publicum, Martyres tibi quærantur in cubiculo tuo. Nonquam causa deerit procedendi, si semper quando necesse est, processura sis. Sit tibi moderatus cibus, et nunquam venter expletus. Plures quippe sunt, quæ cum vino sint sobriæ, ciborum largitate sunt ebriæ. Ad orationem tibi nocte surgenti, non indigestio ructum faciat, sed inanitas. Crebrius lege, disce quamplurima. Tenenti codicem somnus obrepat, et cadentem faciem pagina sancta suscipiat. Sint tibi quotidiana jejunia, et refectio (f) satietatem fugiens. Nihi prodest pinguis triduoque transmissio, vacuum portare ventrem, si pariter obruatur, si compensetur, saturitate jejuniæ. Illico mens repleta torpescit, et irrigata humus spinas libidinum germinat. Si quando senseris exteriorem hominem florem adolescentiæ conspirare, et accepto cibo, cum te in lectulo compositam dulcis libidinum pompa concusserit, arripe scutum fidei, in quo ignitæ diaboli exstinguuntur sagittæ. « Omnes adulterantes, quasi clibanus » (Ose. 7. 4) corda eorum. At tu Christi comitata vesti-

(d) Iisdem pene verbis sequioris sexus fastum reprehendentem Chrysostomum præstat audire homin. XX. in Paul. ad Ephes. V. ἡ γυνὴ χρυσόστομος καὶ οὐ ζέφυρος λευκὸν ἴσιμον πρόσωπον περιεργασίας, παντοῦτο εὐλατῶν ἀπὸ τῆς ἑσπέρης, καὶ δουλοῦσαν ἑσπέρην. Basterna autem erat Lecticæ genus nostris fere simile, ut docet vetus epigramma:

*Aurea matronas claudit Basterna pudicas,
Quæ radians patulum gestat utrinque latus.*

Augustinus ad Nebridium Ep. 9. « mitatur ne ad te accommodissimum tibi vehiculum? nam basterna innoxie te veli posse noster Lucianus auctor est. » Hæc vox in Isi Iori Glossar. exponitur, *lecta mammalis*, puta gestatoriam sellam, quæ famulorum manibus portaretur. Sed ex eodem Originum l. 20. c. 12. lecticam iumentorum dorso imponi solitam, alii interpretantur.

(e) Nonnas non, quod aliis visum est, a senectute dixit, sed quod ita appellarentur Virgines Deo devotæ, et quæ caste vitam degerent. Fulbertus in penitentibus Laicorum, *Si quis Nonnam corruperit, septem annis peniteat*. Ad cœnam autem, quam dubian vocat, vide Terentii interpretes in illud in Phormione, *Cœna dubia apponitur*.

(f) Pro satietatem fugiens Roman. Edit. hujus scorsim epistolæ ad vespertinam satietatem.

giis, et sermonibus ejus intenta, dic: « Nonne cor nostrum ardens erat in via, cum aperiret nobis Jesus Scripturas » (*Luc. 24. 32*)? Et illud: « Ignitum cloquium tuum vehementer, et servus tuus dilexit illud » (*Psal. 118*). Difficile est humanam animam aliquid non amare, et necesse est, ut in quoscumque mens nostra trahatur affectus. Carnis amor spiritus amore (a) superatur. Desiderium desiderio **101** restinguitur. Quidquid inde minuitur, hinc crescit. Quin potius semper (b) ingemina, et dicito super lectulum tuum: « In noctibus quæsiui quem dilexit anima mea (*Cant. 3. 1*). Mortificate ergo, inquit Apostolus, membra vestra quæ sunt super terram » (*Coloss. 3. 5*). Unde et ipse postea confidenter aiebat: « Vivò autem, jam non ego, vivit vero in me Christus » (*Galat. 2. 20*). Qui mortificat membra sua, et in imagine perambulat, non timet dicere: « Factus sum sicut uter in pruina » (*Psal. 118. 83*). Quidquid in me fuit humoris libidinis excoctum est; Et: « Infirmata sunt in jejuniò genua mea; » Et: « oblitus sum manducare panem meum. A voce gemitus mei adhæsit os meum carni meæ » (*Ps. 101. 6*).

18 Esto cicada noctium. Lava per singulas noctes lectum tuum, lacrymis tuis stratum riga. Vigila, et sis sicut passer in solitudine. Psalle spiritu, psalle ot sensu: « Benedic, anima mea, Dominum, et ne obliviscaris omnes retributiones ejus: qui propitiatur cunctis iniquitatibus tuis: Qui sanat omnes infirmitates tuas, et redimit ex corruptione vitam tuam » (*Psal. 101. 1. et seqq.*). Et quis nostrum ex corde dicere potest: « Quia cinerem tanquam panem manducabam, et potionem meam cum fletu miscebam » (*Ps. 101. 10*). An non flendum est, non gemendum, cum me rursus serpens invitat ad illicitos cibos? Cum de paradiso Virginitatis ejectos, tunicis vult vestire pelliceis, quas Elias ad paradysum rediens, projecit in terram? Quid mihi et voluptati, quæ brevi perit? quid cum hoc dulci et mortifero carmine sirenarum? Nolo te illi subjacere sententiæ, qua in hominem est illata damnatio: « In doloribus, et in anxietatibus paries » (*Gen. 3. 16*). Mulieris lex ista est, non mea: « Et ad virum conversio tua. » Sit conversio illius ad maritum, quæ virum non habet Christum. Et ad extremum, « morte morieris. » Finis iste conjugii; meum propositum sine sexu est. Habeant nuptiæ suum tempus, et titulum. Mihi virginitas in Maria dedicatur et Christo,

19. Dicat aliquis: Et audes nuptiis detrahere, quæ a Deo benedictæ sunt? Non est detrahere nuptiis, cum illis virginitas **102** antefertur. Nemo malum bono comparat. Glorietur et nuptæ, cum a virginibus sint secundæ. « Crescite, ait, et multiplicamini, et replete terram » (*Genes. 1, 28*). Crescat et multiplicetur ille, qui impleturus est terram. Tuum agmen in

cœlis est. « Crescite et multiplicamini, » hoc expletur edictum post paradysum et nuditatem, et ficus folia, auspicantia pruriginem nuptiarum. Nubat, et nubatur ille, qui in sudore faciei comedit panem suum, cujus terra tribulos et spinas generat, et cujus herba sentibus suffocatur. Meum semen centenaria fruge fœcundum est. « Non omnes capiunt verbum Dei, sed hi quibus datum est » (*Matth. 19. 11*). Alium eunuchum necessitas faciat, me voluntas. « Tempus amplexandi, et tempus abstinendi a complexibus: tempus mittendi lapides, et tempus colligendi » (*Eccles. 3. 5*). Postquam de duritia nationum generati sunt filii Abraham, (c) cœperunt « sancti lapides volvi super terram » (*Zach. 9. 16*). Petranseunt quippe mundi istius turbines, et in curru Dei, rotarum celeritate volvuntur. Consuant tunicas, qui inconsultam desursum tunicam perdidit, quos vagitus delectat infantium, in ipso lucis exordio fletu lugentium quod nati sunt. Eva in paradiso virgo fuit: post pellicea tunicas, initium sumpsit nuptiarum. Tua regio paradysus est. Serva quod nata es, et dic: « Revertere anima mea in requiem tuam » (*Ps. 124. 7*). Et ut scias virginitatem esse naturæ, nuptias post delictum: virgo nascitur caro de nuptiis, et in fructu reddens, quod in radice perdiderat. « Exiet virga de radice Jesse, et flos de radice ejus ascendet » (*Isai. 11. 1*). Virga Mater est Domini, simplex, pura, sincera, nullo extrinsecus germine coherente, et ad similitudinem Dei (d) unione fœcunda. Virgæ flos Christus est, dicens: « Ego flos campi, et liliùm convallium » (*Cant. 2. 1*). Qui et in alio loco, lapis prædicatur abscissus de monte sine manibus » (*Dan. 2*), significante Propheta, virginem nasciturum esse de Virgine. Manus quippe accipiuntur pro opere nuptiarum, ut ibi: « Sinistra ejus sub capite meo, et dextera illius amplexabitur me » (*Cant. 2*). In hujus sensus congruit **103** voluntatem etiam illud, quod animalia, quæ in Arcam Noe bina inducuntur, immunda sunt: impar enim numerus est mundus. Et Moyses et Jesus Nave nudis in sanctam Terram pedibus jubentur incedere. Et discipuli sine calceamentorum onere, et vinculis pellium ad prædicationem novi Evangelii destinantur: Et milites, vestimentis Jesu sorte divisis, caligas non habebant [al. *hubuere*] quas tollerent. Nec enim poterat habere Dominus, quod prohibuerat servis.

20. Laudo nuptias, laudo conjugium, sed quia mihi virgines generant: lego de spinis rosam, de terra

(c) Confer in Zachariam Commentarios, ubi hæc dilucide sententia explicatur.

(d) Intellige *singularitate*, cui Græce *μοναδικῶς* respondet; quo sensu sæpius alibi vocem *unionem* sumit Hier. ut in Osee cap. 13. ad fin. *Virga simplex et purissima, et UNIONE fœcunda*, etc. Et in cap. 40. Ezechiel. ad verba, *Et columna earum... una hinc, et altera inde, Non dixit, inquit, due... sed una, qui perfectus est numerus, et UNIONE sui imitatur Deum*, etc. Unde apparet hoc quoque loci id sibi voluisse, ut quemadmodum Deus Pater Verbum solus absque matre genuit, sic Maria Virgo sola absque viro Christum genuerit. Nec desunt aliorum Patrum exempla, qui eo sensu vocem illam usurparint, et præcipue S. Hilarius in libris de Trinitate. Interim Cisterc. Ms. et alii quidam legunt *unitate*, quæ synonyma *unioni* vox est, ut apud Tertullianum adversus Praxeam invenitur; quamquam ex SS. Patrum sensu *unitas* proprio ad naturam, *unio* ad personam referri solet.

(a) Quidam editi, quibus Aquisgranensis synodi lectio concinit, « necesse est, ut in quoscumque mens nostra trahatur affectus, carnis amor spiritus amore superetur. »

(b) Verius fortasse alii *ingemina*: *Super lectulum meum in noctibus* etc. unde Cantici versiculus ipse inchoatur. Infra pauca quædam emendamus minoris momenti.

aurum, de concha margaritam. Nunquid qui arat, tota die arabit? Nonne et laboris sui fruge lætabitur? (a) Plus honorantur nuptiæ, quando quod de illis nascitur plus amatur. Quid invides mater filiæ? Tuo lacte nutrita est, tuis educata visceribus, in tuo adolevit sinu. Tu illam virginem sedula pietate servasti. Indignaris, quod noluit militis esse uxor, sed regis? Grande tibi beneficium præstitit. (b) Socrus Dei esse cœpisti. « De Virginibus, inquit Apostolus, præceptum Domini non habeo » (1. Cor. 7. 25). Cur? Quia et ipse ut esset virgo, non fuit imperii, sed propriæ voluntatis. Neque enim audiendi sunt, qui eum uxorem habuisse conflagunt, cum de continentia disserens et suadens (c) perpetuam castitatem, intulerit: « Volò autem omnes esse sicut meipsum » (1. Cor. 7. 8). Et infra: « Dico autem innuptis et viduis: Bonum est illis, si sic permancant, sicut et ego. » Et in alio loco: « Nunquid non habemus potestatem circumducendi mulieres, sicut et cæteri Apostoli » (Ibid. 9. 5). Quare ergo non habet Domini de Virginitate præceptum? Quia majoris est mercedis, quod non cogitur, et offertur. Quia, si fuisset Virginitas imperata, nuptiæ videbantur ablate: et durissimum erat contra naturam cogere, Angelorumque vitam **104** ab hominibus extorquere, et id quodam modo damnare, quod conditum est.

21. Alia fuit in veteri Lege felicitas. Ibi dicitur: (1) « Beatus qui habet semen in Sion, et domesticos in Jerusalem. » Et: « maledicta sterilis, quæ non pariebat » (Isai. 40). Et: « filii tui sicut novellæ olivarum, in circuitu mensæ tuæ » (Ps. 127). Et repromissio divitiarum. Et, « non erit infirmus in tribubus tuis » (Isai. 56). Nunc (d) dicitur, ne te ligum arbitris aridum: habes locum pro filiis et filiabus in cœlestibus semipiternum. Nunc benedicuntur pauperes, et Lazarus diviti præfertur (2) in purpura. Nunc qui infirmus

(a) Cisterciense exemplar, cum Romana hujus seorsim libelli editione, *Sed dicit forsitan mater tua, plus honorantur etc. quæ aucta verba, quod integro adhuc sensu possint abesse, in textum inferre non audemus, nec tamen respuimus, cum optime toto contextui respondeant, et præcipue his, Quid invides mater filiæ?*

(b) Hanc S. Doctoris sententiam acriter Rufinus reprehendit lib. 2. Invectivæ. *Deum socrum habere dixisti, et quid tam inquam, vel profanum a quoquam Gentilium Foetarum saltem dici potuit, et cætera quæ præstabit vidisse.* Sed quando *Christi sponsas*, ut ait Sulp. Severus epist. 2. *Virgines dicere Ecclesiastica nobis permittit auctoritas* (quod nempe Christo nubere dicerentur, quæ religionis causa virginitatem volebant) non in pravum sensum torquere debuerat Rufinus, quod Socrus Dei monialis Virginitas mater sit appellata. Huc pertinet quod ij sæ Virgines, *Rominae* frequenter in veterum scriptis appellantur: *Dominae* quippe, inquit Hier. *vocare debeo sponsam Romani mei.*

(c) Inseti heic voces per suam inuentionem in aliquot Mss. Victorius testatur, quas suo calculo, nec immerito probat. Cæterum, qui ex antiquis Paulo uxorem tribuerint, rari admodum sunt; ac nescio an unum Clementem Alexandrinum heic præ oculis habuerit Hier. cuius sententiam Strom. lib. 5. de Apostoli conjugio damnat.

(d) Idem Victorius, *nunc Enochis dicitur.*

(1) De hoc scripturæ loco vide Sahatierum Edit. Veteris Versionis Ital. hodierna vulg. *Dixit Dominus, cujus ignis est in Sion, et caminus in Jerusalem.* Pro quo Græc. Isai. cap. 51. v. ultim. *Μεγάρος ἐστὶν ἡ Σιών στίβου, καὶ οὐκίονα ἐν ἱερουσαλὴμ.* Vide et Montfauconium in Hexaplis ad hunc locum Tom. 2. pag. 144. Laudatur iterum hic locus infra Epist. LVIII. num. 11.

(2) Rectius notante Grav. alia exemplaria *purpurato*, ut alibi Hier. loquitur.

est, fortior est. Vacuus erat orbis: et ut de typicis taceam, sola erat benedictio liberorum. Propterea et Abraham jam senex Cethuræ copulatur: et Jacob mandragoris redimitur: et conclusam vulvam in Ecclesiæ figuram Rachel pulchra conqueritur. Paulatim vero incrementum segete, messor immisus est. Virgo Elias, Eliseus virgo, virgines multi filii Prophetarum. Jeremiæ dicitur: « Et tu ne accipias uxorem » (Jerem. 16. 2). Sanctificatus in utero, captivitate propinqua, uxorem prohibetur accipere. Aliis verbis idipsum Apostolus loquitur: « Existimo hoc bonum esse propter instantem necessitatem, quoniam bonum est homini sic esse » (1. Cor. 7. 26). Quæ est ista necessitas, quæ aufert gaudia nuptiarum? « Tempus brevium est: Reliquum est, ut et qui habent uxores, sic sint quasi non habeant » (Ibid. 19). In proximo est Nabuchodonosor. Promovit se leo de cubili suo. Quo mihi superbissimo regi servitura conjugia? Quo parvulos, quos Propheta complorat, dicens: « Adhasit lingua lactentis ad faucem ipsius in siti. Parvuli postulaverunt panem, et qui frangeret eis, non erat » (Thren. 4. 4). Inveniebatur ergo, ut diximus, in viris tantum hoc continentia bonum, et in doloribus jugiter Eva parturiebat. Postquam vero Virgo **105** concepit in utero, et peperit nobis puerum, « cujus principatus in humeros ejus » (Isai. 9. 6), Deum, fortem, patrem futuri sæculi, soluta maledictio est. Mors per Evam: vita per Mariam. Ideoque et ditius virginitatis donum (e) fluxit in feminas, quia cœpit a femina. Statim ut filius Dei ingressus est super terram, novam sibi familiam instituit, ut qui ab Angelis adorabatur in cœlo, haberet Angelos et in terris. Tunc Holofernis caput, Judith continens amputavit (Judith. 15). Tunc Aman, qui interpretatur *iniquitas*, suo combustus est igni (Esther. 15). Tunc Jacobus et Joannes relicto patre, rete, navicula, secuti sunt Salvatorem; affectum sanguinis et vincula sæculi, et curam domus pariter relinquentes. Tunc primum auditum est: « Qui vult venire post me, abneget semetipsum: et tollat crucem suam, et sequatur me. » Nemo enim miles cum uxore pergit ad prælium. Discipulo ad sepulturam patris ire cupienti, non permittitur (Matth. 8). Vulpes foveas habent, et volucres cœli nidos, ubi requiescant: Filius autem hominis, non habet ubi caput suum reclinet (Luc. 9. 58). Ne forsitan contristeris, si anguste manseris. « Qui sine uxore est, sollicitus est quæ Domini sunt, quomodo placeat Domino. Qui autem cum uxore est, sollicitus est quæ sunt mundi; quomodo placeat uxori. (f) Divisa est mulier, et Virgo. Quæ non est

(e) Mss. *ditius*; quidam autem *luxit* pro *fluxit*, et *in feminis* pro *in feminis*.

(f) Recitatur hic Pauli locus ex veteri latino interprete, quemadmodum et Tertullianus in libro de velandis virginibus. Haud recte igitur editores alii, et *virgo quæ non est nupta*, quod ex ejus interpretis sensu, qui Mulierem Virgini opponit, emendandum est, inducta alii punctorum distinctione: *Divisa est mulier et virgo. Quæ non est nupta, cogitat*, etc. Græc. *μεμειρωται ἢ γυνὴ καὶ ἡ παρθένος.* Atque eum quidem sensum alibi urget S. Doctor contra Helvidium ex latinis exemplaribus. Sed in primo contra Jovinian. libro veterem lectionem respuit, *Et illud, inquit, breviter admonet*

nupta, cogitat quæ sunt Domini, ut sit sancta corpore et spiritu » (1 Cor. 7. 31. et seqq). Nam quæ nupta est, cogitat quæ sunt mundi, quomodo placeat viro.

22. Quantas molestias habeant nuptiæ, et quot sollicitudinibus vinciantur, in eo libro quem adversus Helvidium de beatæ Mariæ perpetua Virginitate edidimus, puto breviter expressum. Nunc eadem replicare perlongum esset; et si cui placet, de illo potest haurire fonticulo. Verum ne penitus videar omisisse: **106** nunc dicam, quod cum Apostolus sine intermissione orare nos jubeat, et qui in conjugio debitum solvit, orare non possit: aut oramus semper, et virgines sumus: aut orare desinimus, ut conjugio serviamus. « Et si nupserit, inquit, virgo, non peccat: Tribulationem tamen carnis habebunt hujusmodi » (1. Cor. 7. 28). Et in principio libelli præfatus sum, me de angustiis nuptiarum, aut nihil omnino, aut pauca dicturum: et nunc eadem admonco, ut si tibi placet scire quot molestiis virgo libera, quot uxor astricta sit, legas Tertullianum ad amicum Philosophum, (a) et de Virginitate alios libellos, et beati Cypriani volumen egregium, et Papæ Damasi super hæc re, versu, prosæque composita; et Ambrosii nostri quæ nuper scripsit ad Sororem opuscula. In quibus tantæ se effudit eloquio, ut quidquid ad laudes virginum pertinet, exquisierit, expresserit, ordinarit.

23. Nobis diverso tramite incedendum. Virginitatem non tantum efferimus, sed servamus. Nec sufficit scire, quod bonum est, nisi custodiatur attentius quod electum est: quia illud iudicii est, hoc laboris: et illud commune cum pluribus, hoc cum paucis. « Qui perseveraverit, inquit, usque in finem, hic salvus erit » (Matth. 24. 13). Et, « multi vocati, pauci vero electi » (Ibid. 20. 16. et 22. 14). Itaque obtestor te coram Deo, et Christo Jesu, et electis Angelis ejus (b) ut custodias quæ cœpisti, ne vasa templi Domini, quæ solis Sacerdotibus videre concessum est, facile in publicum proferas; ne sacrarium Dei quisquam profanum aspiciat. Oza Arcam, quam non licebat tangere, attingens, subita morte prostratus est. Neque enim vas aureum, et argenteum tam carum Deo fuit, quam templum corporis virginalis. Præcessit umbra, nunc veritas est. Tu quidem simpliciter loqueris, et ignotos **107** quosque (1) blanda non despicias, sed aliter vident impudici oculi. Non norunt animæ pulchritudinem considerare, sed cor-

in Latinis coarctibus hunc locum ita legi: Divisa est virgo et mulier: quod nunquam habeat sumum sensum, et a me quoque pro qualitate loci sic edisertum sit, tamen non est Apostolica veritatis, siquidem Apostolus ita scripsit: Sollicitus est quæ sunt mundi, quomodo placeat uxori, et divisa est: et hæc sententia definita, transgreditur ad Virgines, et continentes, et ait, mulier innupta, et virgo cogitat quæ sunt Domini. Quæ Vulgata lectio est. Vid. Augustin, lib. de Sancta Virginitate cap. 22. et lib. de bono Viduitatis cap. 2. ubi lectionem hanc explicat.

(a) Non probatur nobis, quod addit Victorius scribentem, titulus enim libri videtur fuisse, *Ad amicum Philosophum*, quem alibi contra Jovinian. citat, sed jamdiu intercidit. Paulo post. Cisterc. ms. *quod nuper scripsit ad sororem opusculum*. Tres autem Ambrosii libri sunt ad sororem Marcellinam, quos ad an. 347. exaravit.

(b) Hæc, *Ut custodias quæ cœpisti*, ex Cisterciensi manuscripto et Romana hujus libelli editione addidimus, quod superioribus ita nectantur, ut necessaria visa sint.

(1) Gravius addit vult voce, id est blanda voce.

porum. Ezechias thesaurum Dei monstrat Assyriis: sed Assyrii non debuerunt videre, quod cuperent. Denique frequentibus bellis Judæa convulsa, vasa primum Domini capta atque translata sunt. Inter epulas et concubinarum greges (quia palma vitiorum est honesta polluere) Balthasar potat in phialis.

24. Ne declines aurem tuam in verba malitiæ. Sarpe enim indecens aliquid loquentes, tentant mentis arbitrium, si libenter audias virgo quod dicitur, si ad ridicula quæque solvaris, quidquid dixeris, laudant; quidquid negaveris, negant: (c) facetam vocant et sanctam, et in qua nullus sit dolus: Ecce vere ancilla Christi, dicentes: ecce tota simplicitas. Non ut illa horrida, turpis, rusticana, terribilis, et quæ ideo forsitan maritum non habuit, quia invenire non potuit. Naturali ducimur malo. Adulatoribus nostris libenter favemus, et quanquam nos respondeamus indignos, et calidus rubor ora perfundat; attamen ad laudem suam intrinsecus anima lætatur. Sponsa Christi arca est Testamenti, intrinsecus et extrinsecus deaurata, cuius os legis Domini. Sicut in illa nihil aliud fuit, nisi tabulæ Testamenti, ita et in te nullus sit extrinsecus cogitatus. Super hoc propitiatorium quasi super Cherubim, sedere vult Dominus. Mittit discipulos suos, ut in te sicut in pullo asinæ sedeat, curis te sæcularibus (2) solvat, ut paleas et lateres Ægypti derelinquens, Moysen sequaris in eremo, et terram repositionis introcas. Nemo sit qui prohibeat, non mater, non soror, non cognata, non germanus: Dominus te necessariam habet. Quod si voluerint impedire, timeant flagella Pharaonis, qui populum Dei ad colendum cum nolens dimittere, passus est ea quæ scripta sunt. Jesus ingressus in Templum, ea quæ Templi non erant, projecit. Deus enim zelotes est, et non vult Patris domum fieri speluncam latronum. Alioquin ubi æra numerantur, ubi sunt cavæ columbarum, et simplicitas enecatur, ubi in pectore virginali sæcularium **108** negotiorum cura æstuat, statim velum Templi scinditur; sponus consurgit iratus, et dicit: *Relinquetur vobis domus vestra deserta* (Matth. 15. 58). Lege Evangelium, et vide quomodo Maria ad pedes Domini sedens, Marthæ studio præferatur. Et certe (d) Martha sedulo hospitalitatis officio, Domino atque discipulis ejus convivium præparabat, cui Jesus, « Martha, inquit, Martha, sollicita es, et turbaris erga plurima: pauca autem necessaria sunt, ut unum: Maria bonam partem elegit, quæ non auferetur ab ea » (Luc. 10. 41. et seqq). Esto et tu Maria, cibis præfero doctrinam. Sorores tuæ cursitent, et quantant quomodo Christum hospitem suscipiant. Tu femel sæculi onere [al. honore] projecto, sece ad pedes

(c) Pro *facetam* alii codd. *castam*, alii *innocentem* legunt.

(d) Nomen *Martha*, quod hoc loco deerat, ex aliis editis ac Mss. supplēvimus; tum ex iisdem duas alias voces, cui *Jesus*. Paulo infra, ubi *pauca autem necessaria sunt ut unum* (quæ aliter hodierni codices sacri tum Græci tum Latini habent) pro *ut unum* plerique manuscripti habent *aut unum*, quemadmodum Auctor moralium quæ ad Basilium M. referuntur reg. 38. et Olympiodorus in cap. 1. Ecclesiastes legunt *ἀλλ' ὅτι ἐστὶν ἕνα καὶ ἕνα*. Nobis in auspiciis re inmutare non placuit.

(2) Legit Gravius *solvant*, ut referatur ad discipulos.

Domini, et dic : « Inveni eum, quem quærebat anima mea : tenebo eum, et non dimittam » (Cant. 3. 4) ; et ille respondeat : « Una est columba mea, perfecta mea : una est matri suæ, electa genitrici suæ » (Ibid. 6. 8), cœlesti videlicet Jerusalem.

25. *In oratione ad Deum loquimur, etc.* — Semper te cubiculi tui secreta custodiant, semper tecum sponsus ludat intrinsecus. Oras, loqueris ad Sponsum : legis, ille tibi loquitur : et cum te somnus oppræserit, veniet post parietem, et mittet manum suam per foramen, et tanget ventrem tuum : et expergefacta conserges, et dices : « Vulnerata caritate ego sum » : et rursus ab eo audies, « Hortus conclusus soror mea sponsa : hortus conclusus, fons signatus » (Cant. 4. 12). Cave ne domum exeas, et velis videre filias regionis alienæ, quamvis fratres habeas Patriarchas, et Israel parente lateris : Dina egressa corrumpitur. Nolo te Sponsum quærere per plateas. Nolo te circumire angules civitatis, dicas licet : « Surgam, et circumibo civitatem, et in foro, et in plateis quæram quem dilexit anima mea » (Ibid. 3. 2) ; et interroges : « Num quem dilexit anima mea, vidistis » (Ibid. 3) ? nemo tibi respondere dignabitur. Sponsus in plateis non potest inveniri. « Arcta, et angusta via est, quæ ducit ad vitam » (Math. 7. 14). Denique sequitur : « Quæsivi eum, et non inveni, vocavi eum, et non respondit mihi » (Cant. 5. 6). Atque utinam non invenisse sufficiat ! Vulneraberis, nudaberis, et gemebunda narrabis : « Invenerunt me custodes, qui circumceunt civitatem : percusserunt me, et vulneraverunt me, tulerunt theristrum **109** meum mihi » (Ibid. v. 7). Si autem hoc exiens patitur illa, quæ dixerat : « Ego dormio, et cor meum vigilat » (Cant. 5. 2). Et, « fasciculus stactes fratruelis meus mihi, in medio uberum meorum commorabitur ; » quid de nobis fiet, quæ adhuc adolescentulæ sumus ; quæ sponsa intrante cum sponso, remanemus extrinsecus ? Zelotypus est Jesus, non vult ab aliis videri faciem tuam. Excuses licet, atque causeris, obdueto velamine ora contexi, et quæsivi te ibi, et dixi : « Annuntia mihi, quem dilexit anima mea : ubi pascis, ubi cubas in meridie, ne quando efficiar sicut aperta super greges sodalium tuorum » (Cant. 1. 6. *juxt. LXX*) : indignabitur, tumebit, et dicet : « Si non cognoveris teipsam, o pulchra inter mulieres, egredere tu in vestigiis gregum, et pascæ hædos tuos in tabernaculis pastorum. » Sis licet pulchra, et inter omnes mulieres species tua diligatur a Sponso, nisi te cognoveris, et omni custodia servaveris cor tuum : nisi oculos juvenum fugeris, egredieris de thalamo meo, et pasces hædos, qui statuendi [al. *staturi*] sunt a sinistris.

26. Itaque, mi Eustochium, filia, domina, conserva, germana (aliud enim ætatis, aliud meriti, aliud religionis, hoc caritatis est nomen) audi Isaiam loquentem : « Populus meus intra cubiculum tuum. Claude ostium tuum, abscondere pusillum aliquantulum, donec transeat ira Domini » (Isai. 26). Foris vagentur virgines stultæ, tu intrinsecus esto cum Sponso ; quia si ostium clauseris, et secundum Evangelii præce-

ptum in occulto oraveris Patrem tuum, veniet, et pulsabit, et dicet : « Ecce ego sto ante januam, et pulso. Si quis mihi aperuerit, introibo et cœnabo cum eo, et ipse mecum » (Apoç. 3. 20), et tu statim sollicita, respondebis : « Vox fratruelis mei pulsantis [al. additur et *dicentis*] : Aperi mihi soror mea, proxima mea, columba mea, perfecta mea » (a) (Cant. 5. 2). Nec est ut dicas : « Despoliavi me tunica mea, quomodo induam illam ? lavi pedes meos, quomodo inquinabo eos ? » Illico conserge, et aperi, ne te remorante, pertranseat, **110** et postea conqueraris, et dicas : « Aperi ego fratrueli meo, fratruelis meus pertransivit. » Quid enim necesse est, ut cordis tui ostia clausa sint sponso ? Pateant Christo, claudantur diabolo, secundum illud . « Si spiritus potestatem habentis ascenderit super te, ne dimiseris locum tuum » (Ecl. 10. 4). (b) Daniel in cœnaculo suo manabat in superioribus (neque enim manere poterat in humili) fenestras apertas ad Jerusalem habuit. Et tu habeto apertas fenestras, sed unde lumen introeat, unde videas civitatem Domini. Ne aperias illas fenestras, de quibus dicitur : « Intravit mors per fenestras vestras » [al. *nostras*] (Jer. 9. 21).

27. *Inanis gloria fugienda.*—Illud quoque tibi mandandum est cautius, ne inanis gloriæ ardore capiaris. « Quomodo, inquit Jesus, potestis credere, gloriam ab hominibus accipientes » (Joan. 5) ? Vide quale malum sit, quod qui habuerit, non potest credere. Nos vero dicamus : « Quoniam gloriatio mea tu es » (Psal. 3. 4). Et : « Qui gloriatur, in Domino gloriatur » (2. Cor. 10. 17). Et : « Si adhuc hominibus placerem, Christi servus non essem » (Galat. 1. 10). Et : « Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, et ego mundo. » Et illud : « In te laudabimur tota die, in Domino laudabitur anima mea » (Psal. 33). Cum facis eleemosynam, Deus solus videat. Cum jejunas, læta sit facies tua. Vestis nec satis munda, nec sordida, et nulla diversitate notabilis ; ne ad te obviam prætereuntium turba consistat, et digito monstreris (c). Frater est mortuus, sororis est corpusculum deducendum : cave ne dum hæc sæpius facis, ipsa mo-

(a) Voces *columba mea* aberant ab Erasm. et Benedictina editione. Tu.n pro *Nec est*, Victorius *Necesse est* : contra Hieronymi mentem, atque orationis seriem.

(b) Victorius expunctis his *manebat in superioribus*, legitur *sublimi cœnaculo*, quam lectionem longe præfert ; nos ab exemplarium Mss. fide non discedere, satius duximus.

(c) Eustochio unicus frater erat Toxotius, qui ne dum vivebat tum temporis, sed et multo post : soror Blesilla vidua adhuc vivens. De his igitur non est intelligendus loqui Hieronymus, sed neque de aliis ejus cognationis, ut male nuperus quidam auctor interpretatur de affine, et Blesilla, cum ex his quæ subdit, *Cave ne, dum hæc sæpius facis, ipsa moriaris*, pateat in genere loqui S. Doctorem, qui pietati devotos viros, et feminas cœnodoxiæ culpa bonorum operum merito excidisse indicat. Sic in epistola ad Furiam, *O si videres*, inquit, *sororem tuam*, Eustochium videlicet, quæ tamen Furia soror non erat, nisi si spiritus. Sopronium quem infra carpit post mortem, hic forte sub fratris nomine intelligit. Non indignum notatu in hanc rem quod olim pullis sordidis vestibus prætegebant vulgo luctum ob consanguineorum mortem, ex quo iucundius, illos quoque qui monasticam, ut ea ferebant tempora, vitam profitebantur, proprias professionis vestes, sive pullas, aptasque non habuisse, et sordido illo habitu incidere affectarent, contrarium sive consororum funora obtendisse

riaris. Nec satis religiosa velis videri, nec plus humilis quam necesse est, ne gloriam fugiendo quæras. Plures enim paupertatis (a), misericordiæ, atque jejunii arbitros declinantes, hoc ipso cupiunt placere, quod placere contemnunt: et mirum in modum laus, dum vitatur, appetitur. Cæteris perturbationibus quibus hominis mens gaudet, ægrescit, sperat et metuit, **111** plures invenio extraneos. Hoc vitio pauci admodum sunt qui caruerint: et ille est optimus, qui quasi in pulchro corpore, rara navorum sorde respergitur. Neque vero moneo, ne de divitiis glorieris, ne de generis nobilitate te jactes, ne te cæteris præferas. Scio humilitatem tuam: scio te ex affectu dicere: « Domine, non est exaltatum cor meum, neque elati sunt oculi mei » (*Psal.* 130. 4). Novi apud te, et apud matrem tuam, superbiam, per quam diabolus cecidit, penitus locum non habere. Unde ad te super ea scribere superfluum sit. Stultissimum quippe est docere, quod non veritatem ille quem doceas. Sed ne hoc ipsum tibi jactantiam generet, quod sæculi jactantiam contempsisti; ne cogitatio tacita subrepat, ut quia in auratis vestibus placere desisti, placere coneris in sordidis: et si quando in conventum fratrum veneris vel sororum, (b) humiliter sedeas, scabello te causeris indignam. Vocem ex industria, quasi confecta jejuniis, non teneas; et deficientis imitata gressum, humeris innitaris alterius. Sunt quippe nonnullæ exterminantes facies suas, ut appareant hominibus jejunantes: quæ statim ut aliquem viderint, ingemiscunt, demittunt supercilium, et operata facie, vix unum oculum, liberant [*Mss. libranti*] ad videndum. Vestis pulla, cingulum saccum, et sordidis manibus pedibusque, venter solus, quia videri non potest, æstuat cibo. His quotidie Psalmus ille canitur: « Dominus dissipabit (c) ossa hominum sibi placentium » (*Psal.* 52. 6). Aliæ virili habitu, veste mutata, erubescunt esse femineæ quod natæ sunt, crinem amputant, et impudenter erigunt facies eunuchinas. Sunt quæ ciliis vestiuntur, et cucullis fabrefactis, ut ad infantiam redeant, imitantur noctuas et bubones.

28. Sed ne tantum videar disputare de **112** feminis, viros quoque fuge, quos videris catenatos, quibus feminei contra Apostolum crines, hircorum barba, nigrum pallium, et nudi in patientia frigoris pedes. Hæc omnia argumenta sunt diaboli. Talem olim (d) Antimum, talem nuper Sophronium Roma congenuit. Qui postquam nobilium introierunt domus, et deceperunt mulierculas oneratas peccatis, semper discentes, et nunquam ad scientiam veritatis pervenientes, tristitiam simulant; et quasi longa jejuniis, furtivis noctium cibis protrahunt. Pudet dicere reliqua, ne videar po-

(a) Aliter Cisterciensis. *paupertatis, miseræ, atque jejunii, ut arbitror, gloriam declinantes.*

(b) Non improbo quod quidam *Mss.* habent *humi sedeas*, plures tamen *humilius sedeas*, ut vitiatos præteream. Sic paulo post negandi particulam quidam etiam editi omittunt eodem tamen sensu, si *tenuis* verbum ad superius ne referas.

(c) In Gallic., et Vulg. *ossa eorum qui hominibus placent.*

(d) Sunt qui legant *Antonium pro Antimo*, qui certe perperam Monachum illam interpretantur, ad quem exstat Hieronymi epistola 12.

tius invehi, quam monere. Sunt alii (de mei ordinis hominibus loquor) qui ideo Presbyteratum et Diaconatum ambiunt, ut mulieres licentius videant. Omnibus cura de vestibus, si bene oleant, si pes, laxa pelle, non folleat. Crines calamistri vestigio rotantur; digitum de annulis radiant: et ne plantas humidior via aspergat, vix imprimunt summa vestigia. Tales cum videris, sponso magis æstimato quam Clericos. Quidam in hoc omne studium vitamque posuerunt, ut matronarum nomina, domos, niotesque cognoscant. Ex quibus unum, qui hujus artis est princeps, breviter strictimque describam: quo facilius magistro cognito, discipulos recognoscas. Cum sole festinus exurgit; salutandi ei ordo disponitur; viarum compendia requiruntur, et pene usque ad cubicula dormientium, senex importunus ingreditur. Si pulvillum viderit, si mantile elegans, si aliquid domesticæ suppellectilis, laudat, miratur, attrectat, et se his indigere conquerens, non tam impetrat, quam extorquet: quia singulæ metuunt Veredarium urbis offendere. Huic inimica castitas, inimica jejunia: prandium nidoribus probat (e) et altissimi geranopepa, quæ vulgo pipizo nominatur. **113** Os barbarum et procax, et in

(e) Difficillimum hunc Hieronymi locum, cum e *Mss.* libris, qui corrupte et varie exhibent, restitui satis non possit, ex ingenio supplere, atque explicare Interpretis conati sunt. Erasmus, vel *γερανόπεπα* a coquendis gruibus, vel ab instrumento quodam farinaceo *γερανόπεπα* legendum censuit. Victorius vero et *altissimi* legit, et *γερανόπεπα*, quibus *senem effeminatum ac mollem* delicatamque significari contendit, qui cum altitum ac saginatarum avium escas probaret, *Pipizo* ipse vulgo diceretur. At Cælius Rhodiginus l. 3. antiq. lect. cap. 11. *γερανόπεπα* præfert, *senex temulentus*, inquit ille, *quem plebea voce pipizonem dicit conjectamus, nam γερανόπεπα sugere significat.* Cælii emendationem plurimum improbat Aldovrandus Ornithol. lib. 20. cap. 5. vultque legi debere *γερανόπεπα*, *vipio*, sive *Gruis gallus*. Aliam viam ingressus est Martianæus, quem vide ad calcem libri. Nos ut brevissimis verbis sententiam nostram explicemus, propius accedimus Aldovrando, ac legendum putamus et *altissimi γερανόπεπα, quæ vulgo pipizo nominatur.* In primis enim *Mss.* in hac fere lectione *geranopepa* consentiunt, maxime vero vocis terminatione *pepa*, aut *pepan*. Hæc autem vulgi sermone facile dicta est, quasi *πυλὸς ἢ πυλός, pullus* quod latina voce *pepa* de more vulgaris loquelæ paulo corrupte pronuntietur. Squidem mihi verosimillimum est, *Gruis pullum*, sen rectius *minorem Gruem* olim hoc vocabulo significari solitam. *Erant enim*, inquit Plinius in lib. 10 cap. 49. *in mensurarum honore vipiones* (al. *Pipiones*) *sic vocant MINORES GRUES*: et Cornelius Nepos in *pretio* esse dixit; et Varro *κατὰ τὸν γερανόπεπα*, et Plutarchus Orat. 11. de Carnium esu saginandi etiam modum tradunt, ut alios nunc omittam. Quod addit *pipizo* vulgo nominari, nos non movet, ut ex prava Vulgi loquela pro *pipio* dictum putemus; nam *πυλός* est *pipio* a *πυλὸς* verbo; ejusque vocabuli in infima etiam latinitate usum Ducangius notat. Nunc vero sic rescribendum legendumque locum putamus: *Prandium nidoribus probat, et Jeran Agapen nominat*: aliis quæ interseruntur verbis repudiatis, quæ Scholiastæ de suo, vocem *Jeran agapen*, seu *γερανόπεπα* quid rei esset ignorantes, et altitem rati primo ad libri oram commoti sunt, deinde in textum intraserunt. Erant Hieronymianis temporibus, quin multo etiam ante, Christiani quidam intemperatius qui cum delicata ohsonia conquirerent, parentque, tum hanc *agapen* et sacram sive proprio nomine *Jeran agapen* dicere audebant; quod vehementer redarguit Clemens Alexandrin. in *Pædagog.* lib. 11. c. quem locum hic tantum latine dabo, cum Græce non sit ad manus: *Carnalis* inquit, vita, quam audent quidam *Agapen* vocare, effrænata lingua utentes. Nempe quadam prædida nidorum, et jus redolentia, pulchrum ac Salutare Verbi opus: *Sacram Agapen* ollis nescio quibus et liquido jure dedecorantes potuque, delicias et fumo illud *Nomen* maledicto prosequentes. Falluntur existimatione ut qui Dei premissum prandiolis se posse emere expectaverint.

convicia semper armatum. Quocumque te verteris, primus in facie est. Quidquid novum insonuerit, aut auctor, aut exaggerator est famæ. Equi per horarum momenta mutantur, tam nitidi, tamque feroces, ut (a) Thracii regis illum putes esse germanum.

29. Variis callidis hostis pugnat insidiis. Sapien-
tior erat coluber omnibus bestiis, quas creaverat
Dominus super terram. Unde et Apostolus: *Non*, in-
quit, *ignoramus ejus astutias. NEC AFFECTATÆ SORDES*,
nec exquisitæ munditiæ conveniunt Christiano. Si
quid ignoras, si quid de Scripturis dubitas, interro-
ga eum, quem vita commendat, excusat aetas, fama
non reprobatur; qui possit dicere, « Desponsavi enim
vos uni viro, virginem castam exhibere Christo »
(2. Cor. 11. 2). Aut si non est qui possit exponere,
MELIUS EST ALIQUO nescire secare, quam cum periculo
discere. Memento, quia in medio laqueorum ambulasti:
et multæ veteranæ virgines castitatis indubitatæ
in ipso mortis limine coronam perdidere de mani-
bus. Si quæ ancillulæ sunt comites propositi tui, ne
erigaris adversus eas, ne inferis ut domina. Unum
sponsum habere cœpisti, simul psallitis, Christi si-
mul corpus accipitis, (b) cur menda diversa sit? Pro-
vocentur et aliæ. Honor virginum sit invitatio cæte-
rarum. Quod si aliquam senseris infirmiore in fide,
suscipe, consolare, blandire, et pudicitiam illius fac
lucrum tuum. Si qua simulat, fugiens servitatem, huic
aperte Apostolum lege: « Melius est nubere, quam
uri » (1. Cor. 7. 9). Eas autem virgines et viduas,
114 quæ otiosæ et curiosæ domos circumeunt
matronarum, quæ rubore frontis (c) attrito, parasitos
vincunt mimorum, quasi quasdam pestes abjice.
« Corrumpunt mores bonos confabulationes pessi-
mæ » (1. Cor. 15. 33). Nulla illis nisi ventris cura est,
et quæ ventri sunt proxima. Istiusmodi hortari solent,
et dicere: Mi catella, rebus tuis utere, et vive dum
vivas: et nunquid filiis tuis servas? (d) Vinosæ at-
que lascivæ, quidvis mali insinuant, ac ferreas quo-
que mentes ad delicias emolliunt. « Et cum luxu-
riatæ fuerint in Christo, nubere volunt, habentes
damnationem, quod primam fidem irritam fecerunt »
(1. Tim. 5. 11. 12). Nec tibi diserta multum velis
videri, aut (e) Lyricis festiva carminibus, metro ludere.
Non delumbem matronarum salivam delicata secteris,
quæ nunc strictis dentibus, nunc labiis dissolutis,
balbutientem linguam in dimidiata verba moderantur,
rusticum putantes omne quod (e) nascitur. Adeo illis

(a) Diomedis videlicet, de cujus equis Lucret. lib. 5.
Et *Diomedis equi spirantes naribus ignem.*

(b) Quidam Mss. apud Victorium? *cur mens adversa sit, alii cur mens diversa sit.*

(c) Antea erat *absrigo*, quod mutavimus ex Cisterciensi, qui etiam *Parasiti diversantes in modum*, fere ut priores duæ editiones, habet, pro *parasitos vincunt mimorum*.

(d) Aliæ Editiones *Lyrici festiva carminis*, etc. et apud Gravium in *circo pro metro*.

(e) Inmutat Victorius in *nascitur*; sed retinenda prior lectio *nascitur*, quæ est veterum omnium exemplarium, significatque quod nativum est, seu naturale. Addendus omnino est hic locus apud Zenonem nostrum Sermone de Evangelio sec. Lucam de duplici tentationum specie, *Injustus animus et parum putatis esse quod nascitur* etc. Iuno

(1) Fortasse verius *vinulæ*, ut alibi.

adulterium etiam linguæ placet: « Quæ enim com-
municatio luci ad tenebras? Qui consensus Christo
cum Belial » (2. Cor. 6. 14)? Quid facit cum Psalle-
rio Horatius? cum Evangelii Maro? cum Apostolo
Cicero? Nonne scandalizatur frater, si te viderit in
idolio recubentem? Et licet omnia munda mundis,
et nihil rejiciendum, quod cum gratiarum actione
percipitur: tamen simul bibere non debemus calicem
Christi, et calicem daemoniorum. Referam tibi meæ
infelicitatis historiam.

30. Cum ante annos plurimos domo, parentibus
sorore, cognatis, et quod his difficilium est, consuetudine
lautioris cibi, propter cælorum me regna 115 ca-
strassem, et (f) Jerosolymam militaturus pergerem,
Bibliotheca, quam mihi Romæ summo studio ac la-
bore confeceram, carere omnino non poteram. Ita-
que miser ego lecturus Tullium, jejunabam. Post
noctium crebras vigiliis, post lacrymas, quas mihi
præteritorum recordatio peccatorum ex imis visceri-
bus eruebat, (g) Plautus sumebatur in manus [al. ma-
nibus]. Si quando in memetipsum reversus, Prophe-
tas legere cœpissem, sermo horrebat inculcus; et
quia lumen cæcis oculis non videbam, non oculorum
putabam culpam esse, sed solis. Dum ita me antiquus
serpens [al. hostis] illuderet, in media ferme Quadra-
gesima medullis infusa febris, corpus invasit exliau-
stum: et sine ulla requie (quod dictu quoque incre-
dibile sit) sic infelicia membra depasta est, (h) ut
ossibus vix hærerem. Interim parantur exequiæ, et
vitalis animæ calor, toto frigescente jam corpore, in
solo tantum tepente pectusculo palpiabat: Cum
subito raptus in spiritu, ad tribunal judicis pertra-
hor; ubi tantum luminis, et tantum erat ex circum-
stantium claritate fulgoris, ut projectus in terram,
sursum aspiciere non auderem. Interrogatus de con-
ditione, Christianum me esse respondi. Et ille qui
præsidebat: Mentiris, ait, Ciceronianus es, non
Christianus: ubi enim thesaurus tuus, ibi et cor
tuum (Math. 6. 21). Illico obmutui, et inter verbera
(nam cædi me jusserat) conscientiæ magis igne tor-
quebar, illum mecum versiculum reputans: « In in-
ferno autem quis constitabit tibi » (Ps. 6. 6)? Clama-
re tamen cœpi, et ejulans dicere: Miserere mei,
Domine, miserere mei. Hæc vox inter flagella reso-
nabat. Tandem ad præsentis genus provoluti qui
astabant, precabantur, ut veniam tribueret adole-
scentiæ, et errori locum pœnitentiæ commodaret,
exacturus deinde cruciatum, si Gentilium litterarum
libros aliquando legissem. Ego qui in tanto constri-
ctus articulo, vellem etiam majora promittere, deje-

et Minucius Felix in Octavio Cap. XXXVIII. editionis
Cantabrigiensis pag. 182. et seq. *Omne quod nascitur, ut
inviolabile Dei munus, nullo opere corrumpitur ec. videri
locum.* Tum pro *Adeo*, quod repositum, alii edidit, *Inde*.

(f) Mallet Tillemontius *Antiochiam* legere pro *Jerosoly-
mam*, quod nimirum, cum hæc scriberet, nondum Jeroso-
lymæ fuisse Hier. videatur. Sed reventibus Mss. atque
editis libris, id unum perquam commode intelligitur iudi-
care, illum quidem in animo habuisse, ut pergeret, etsi mu-
tato consilio, Antiochiæ primum, tum in eremo substitierit.

(g) Tres Mss. *Plato sumebatur in manibus*.

(h) Cisterciens. *ut ossibus esse vix hærerent*.

rare cœpi, et nomen ejus obtestans, dicere, Domine, si unquam habuero codices sæculares, si legero, te negavi. In hæc sacramenti verba dimissus, revertor **116** ad superos; et mirantibus cunctis, oculos aperto tanto lacrymarum imbre perfusus, ut etiam, incredulis fidem facerem ex dolore. Nec vero sopor ille fuerat, aut vana somnia, quibus sæpe deludimur. Testis est tribunal illud, ante quod jacui, testis judicium triste, quod timui: ita mihi nunquam contingat in talem incidere quæstionem. (a) Liventes fateor habuisse me scapulas, plagas sensisse post somnum, et tanto dehinc studio divina legisse, quanto non ante mortalia legeram.

31. Avaritiæ tibi quoque vitandum est malum, non ut aliena non appetas (hoc enim et publicæ leges puniunt) sed quo tua, (b) quæ tibi sunt aliena, non serves. « Si in alieno, inquit, fideles non fuistis, quod vestrum est, quis dabit vobis » (Luc. 16. 12)? Aliena nobis auri argentique sunt pondera, nostra possessio spiritalis est: de qua alibi dicitur: « Redemptio animæ viri, propriæ divitiæ (Prov. 13). Nemo potest duobus dominis servire: aut enim unum odiet, et alterum amabit; aut unum patietur, et alterum contemnet. Non potestis Deo servire, et mammonæ » (Math. 6. 24), id est « divitiis. » Nam gentili Syrorum lingua, Mammona divitiæ nuncupantur. COGITATIO VICTUS, spinæ sunt fidei. Radix avaritiæ, cura gentilium. At dicis: Puella sum delicata, et quæ manibus meis laborare non possim. Si ad senectam venero, si ægrotare cœpero, quis mei miserebitur? Audi Apostollis loquentem Jesum: « Ne cogitetis in corde vestro, quid manducetis: neque corpori vestro, quid induamini. Nonne anima plus est quam esca, et corpus plus quam vestimentum? Respiciat volatilia cæli, quoniam non serunt, neque metunt, neque congregant in horrea, et Pater vester cælestis pascit illa » (Math. 5. 25. 26). Si vestis defuerit, lilia proponantur. Si esurieris, audias beatos pauperes et esurientes. Si aliquis te afflixerit dolor, legito: « Propter hoc complaceo mihi in infirmitatibus meis. » Et, « datus est mihi stimulus carnis meæ, angelus Satanae, qui me colaphizat » (1. Cor. 12. 30. 7), (c) ne extollar. Lactare in omnibus judiciis Dei. « Exultaverunt enim filia: Judæ in omnibus judiciis tuis, Domine. » Illa tibi semper in ore vox resonet: « Nudus exivi de **117** utero matris meæ, nudus redeam » (Job. 1. 21). Et: « Nihil intulimus in hunc mundum, neque auferre quid possumus. »

32. At nunc plerasque videas armaria vestibus stipare, tunicas mutare quotidie, et tamen tunicas non posse superare. Quæ religiosior fuerit, unum exterit [al. *exerit*] vestimentum, et plenis arcibus pannos tra-

(a) Sequimur Episcopo, i Reatini fidem, qui verbum *fateor* supplavit, ut videtur e Mss., etsi e nostris nullus, et ne excusi quidem alii habeant.

(b) Voculam *tibi*, quam Martian. post Erasm. expunxerat, ex editis aliis, et Mss. reposuimus: supra etiam plebsque hujusmodi, quæ tanti non sunt, ut Lectorem morentur, emendavimus.

(c) Cisterciens. *Ne extollas te: lactare,* etc.

hit. Inficiuntur membranæ colore purpureo. Aurum liqnescit in litteras, gemmis codices vestiuntur, et nudus ante fores earum Christus emoritur. Cum manum egenti porrexerint, buccinant. Cum ad agapen vocaverint, præco conducitur. Vidi nuper (nomen taceo, ne Satyram putes) nobilissimam mulierum Romanarum in Basilica Beati Petri, semiviris antecedentibus, propria manu, quo religiosior putaretur, singulos nummos dispertire pauperibus. Interea (d) [ut usu nosse perfacile est] anus quædam annis panis obsita præcucurrit, ut alterum nummum acciperet: ad quam cum ordine pervenisset, pugnis porrigitur pro denario, et tanti criminis reus sanguis effunditur. Radix omnium malorum est avaritia, ideoque ab Apostolo idolorum servitus appellatur. Quære primum regnum Dei, et hæc omnia apponentur tibi. Non occidet fame animam justam Dominus. « Junior fui, et senui, et non vidi justum derelictum, neque semen ejus quærens panem » (Ps. 36. 25). Elias corvis ministrantibus pascitur. Vidua Sareptana, ipsa cum filiis nocte moritura, Prophetam pascit esuriens: et mirum in modum capsace completo, qui alendus venerat, alit. Petrus Apostolus inquit: « Argentum, et aurum non habeo, quod autem habeo, hoc tibi do. In nomine Domini Jesu surge, et ambula » (Act. 3. 6). At nunc multi, licet sermone taceant, opere loquuntur: Fidem et misericordiam non habeo: quod autem habeo, argentum et aurum, hoc tibi non do. « Habentes autem victum et vestitum, his **118** contenti sumus » (1. Tim. 6. 8). Audi Jacob, quid sua oratione postulet: « Si fuerit Dominus meus mecum, et servaverit me in via hac, per quam ego iter facio, et dederit mihi panem ad manducandum, et vestitum ad vestiendum » (Gen. 28. 20). Tantum necessaria deprecatus est: et post annos viginti dives dominus, et ditior pater, ad terram revertitur Chanaan. Infinita de Scripturis exempla suppetunt, quæ avaritiam doceant esse fugiendam.

33. Verum quia nunc ex parte de ea dicitur (et suo, si Christus annuerit volumini reservatur) quid ante (e) non plures annos Nitriæ gestum sit, referemus. Quidam ex fratribus parcius magis quam avarior, et nesciens triginta argenteis Dominum venditum, centum solidos, quos lino texendo acquisierat, moriens dereliquit. Innotuit inter Monachos consilium (nam in eodem loco circiter quinque millia divisis cellulis habitabant) quid facto opus esset. Alii pauperibus distribuendos esse dicebant: alii dandos Ecclesiæ: nonnulli parentibus remittendos. Macarius vero, et Pambo, et Isidorus, et ceteri, quos Patres vocant, Sancto in eis loquente Spiritu, decreverunt infodiendos esse (f) cum domino suo, dicentes: « Pecunia tua tecum sit in perditionem » (Act. 8.

(d) Idem vetus cod. *ut usui nostro perfacile est: tum panis obsita absque annis voce.*

(e) Unum tantum vetus exemplar, illudque Victorio teste, *ante complures annos.*

(f) Antea erat *cum eodem*: quod edidimus *domino suo*, e M. s. depromimus.

40). Nec hoc crudeliter quisquam putet factum : tantus cunctos per totam Ægyptum terror invasit, ut unum solidum dimisisset, sit criminis.

34. Et quoniam Monachorum fecimus mentionem, et te scio libenter audire, quæ sancta sunt, aurem paulisper accommoda. Tria sunt in Ægypto generâ Monachorum. Unum, *Cænobitæ*, quod illi *Sauses* gentili lingua vocant, nos in *commune viventes* possumus appellare. Secundum, *Anachoretæ*, qui soli habitant per deserta; et ab eo quod procul ab hominibus recesserint, nuncupantur. Tertium genus est, (a) quod *Remboth* dicunt, deterrimum 119 [al. *tererrimum*] atque neglectum, et quod in nostra provincia aut solum, aut primum est. Hi bini vel terui, nec multo plures simul habitant, suo arbitratu ac ditione viventes: et de eo quod laboraverint, in medium partes conferunt, ut habeant alimenta communia. Habitat autem quam plurimum in urbibus et castellis: et quasi ars sit saneta, non vita, quidquid vendiderint, majoris est pretii. Inter hos sæpe sunt jurgia: quia suo viventes cibo, non patiuntur se alicui esse subjectos. Revera solent certare jejuniis; et rem secreti, victoriæ facili. Apud hos affectata sunt omnia; laxæ manicæ, caligæ follicantes, vestis crassior [Mss. *grossior*], crebra suspiria; visitatio Virginum, detractio Clericorum: et si quando dies festus venerit, saturantur ad vomitum.

35. *Cænobitæ*. — His igitur quasi quibusdam pestibus exterminatis, veniamus ad eos qui plures sunt, et in commune habitant, id est, quos vocari *Cænobitas* diximus. Prima apud eos confœderatio est, obedire majoribus, et quidquid jusserint, facere. Divisi sunt per decurias atque centurias, ita ut novem hominibus decimus præsit. Et rursus decem præpositos sub se centesimus habeat. Manent separati (b) sejunctis cellulis. Usque ad horam nonam, ut institutum est, nemo pergit ad alium, exceptis his Decanis, quos diximus, ut si cogitationibus forte quis

fluctuat, illius consoletur alloquiis. Post horam nonam in commune concurritur, Psalmi resonant, Scripturæ recitantur ex more. Et completis orationibus, cunctisque residentibus, medius, quem Patrem vocant, incipit disputare. Quo loquente, tantum silentium fit, ut nemo alium respicere, nemo audeat excreare. Dicentis laus in fletu est audientium. Tacite [Leg. *Tacitæ*] voluntur per ora lacrymæ, et nō in singultus quidem erumpit dolor. Cum vero de regno Christi, et de futura beatitudine, et de gloria cœperit annunciare ventura, videas cunctos moderato suspirio, et oculis ad cœlum levatis, intra se dicere: « Quis dabit mihi pennas sicut columbæ, et volabo, et requiescam » (Ps. 54. 7)? Post hæc concilium solvitur, et unaquæque decuria cum suo parente pergit ad mensas, 120 quibus per singulas hebdomadas vicissim ministrant. Nullus in cibo strepitus est; nemo comedens loquitur. Vivitur pane, leguminibus et oleribus, quæ sale (c) solo condiuntur. Vinum tantum senes accipiunt, quibus cum parvulis sæpe fit prandium, ut aliorum fossa sustentetur ætas, aliorum non frangatur incipiens. Delinē consurgunt pariter, et hymno dicto, ad præsepia redeunt: ibi usque ad vesperam cum suis unusquisque loquitur, et dicit: Vidistis illum et illum? quanta in ipso sit gratia? quantum silentium? quanto moderatus incessus? Si infirmum viderint, consolantur: si in Dei amore ferventem, cohortantur ad studium. Et quia nocte extra orationes publicas in suo cubili [Aliquot Mss. *cubiculo*] unusquisque vigilat, circumeunt cellulas singulorum; et aure apposita, quid faciant, diligenter explorant. Quem tardiores deprehenderint, non increpant: sed dissimulato quod norunt, eum sapius visitant: et prius incipientes, provocant magis orare quam cogunt. Opus diei statum est: quod Decano redditum, fertur ad Oeconomum, qui et ipse per singulos menses Patri omnium cum magno tremore reddit rationem. A quo etiam cibi cum facti fuerint, prægustantur: et quia non licet dicere cuiquam: Tunicam et sagum textaque juncis strata non habeo, ille ita universa moderatur, (d) ut nemo quid postulet, nemo dehabeat. Si quis vero cœperit ægrotare, transfertur ad exedram latiore, et tanto senum ministerio fovetur, ut nec delicias urbium, nec matris quærat affectum. Dominicis diebus orationi tantum et lectionibus vacant: quod quidem et omni tempore completis opuseculi faciunt. Quotidie aliquid de Scripturis discitur. Jejunium totius anni æquale est, excepta Quadragesima, in qua sola conceditur districtius vivere (e). A Pentecoste cœnæ mutantur in prandia: quo et traditioni Ecclesiasticæ satisfacit,

(a) Mss. *Auses*, alii *Sauses*. Tum pro eo quod infra est, *Remboth*, alii *Renuoth*, et *Remnoth*. Horum conversationem, sub nomine *Sarabaitarum*, fusius describit Cassian. Coll. 18. cap. 7. Benedictus, Humbertus, Ivo aliique. Confer etiam, si lubet, Petrum Crinitum III. 13. de honesta disciplina, aliosque. Quod autem dicit Hier. in *nostra provincia*, Palæstinam male vulgo intelligunt eruditi viri, cum Pannonia potius significetur, aut Italia; quis enim in Palæstina, ubi apprimè florebant Monachorum instituta, aut solum, aut primum hoc deterrimum genus fuisse sibi persuadeat? *Sarabaitæ* dicti videntur a סרבי, quod contumacem et refractarium sonat; qui malunt *Remboth* vocem a Græco ρησθαι, quod nomen vagum hominem, atque erroneum significat, detortam facile credunt. Qui vero *Rehoboth* preferunt a רחבה seu רחבה arabica voce, quæ monachum notat, deducunt. Isidorus lib. 2. de Offic. Eccles. c. 15. *Ægyptiorum lingua Sarabaitæ, sive Renuitæ nuncupantur*, nimirum רחב idem sonat ac *Renuit*; sed non tamen Latina est altera nominis etymologia tametsi pro Latina habuerit etiam Odo Cluniacensis Collat. 5. « Nos miseri, non sumus Monachi, ut falso nominamur, sed *Sarabaitæ*, id est *Renuitæ*, qui jugum Regularis disciplinæ renuimus » Probat vero ista olim lectum *Renuoth*, unde *Renuitæ*; licet alii ex *Rehoboth*, *Rehuitæ* facili mutatione apud Latinos scribit velint, quo manifestus utraque appellatio ex Ægyptiaco sermone constat רחב.

(b) Erit cui magis arrideat Victorii lectio, *sed junctis cellulis*, pro *sejunctis*; sed et paulo supra *divisis cellulis* dixit.

(c) Plerique Mss. *sale et oleo condiuntur*. Mox ex iisdem et Rom. Editione leg. *quibus cum parvulis*, etc. pro quo antea erat *et parvulis*.

(d) Peccant omnes ante Martianæum editi, qui legunt *nemo quid postulet, habeat, vel nemo non habeat*, quæ frequentior etiam in Mss. est lectio. Verbum *dehabere*, etsi barbarum pro *minus habere*, olim usurpatum docent exempla non pauca.

(e) Reatinus Interpres *A Pascha ad Pentecosten*, quam aliquot manuscipiorum ope lectionem tuetur.

et ventrem cibo non onerent duplicato. Tales Philo Platonici sermonis imitator : tales Josephus, Græcus Livius, in secunda Judaicæ captivitatis historia (a) Essenos refert.

36. Verum quia nunc de Virginibus scribens, **121** pene superfluum de Monachis disputavi, ad tertium genus veniam, quos Anachoretas vocant ; qui et de Cœnobiis exeuntes, excepto pane et sale, ad deserta nihil perferunt amplius. Hujus vitæ auctor Paulus, illustrator Antonius : et ut ad superiora conscendam, princeps Joannes Baptista fuit. Talem vero virum Jeremias quoque Propheta describit, dicens : « Bonum est viro cum portaverit jugum ab adolescentia sua. Sedebit solitarius, et tacebit, quoniam sustulit super se jugum, et dabit percipienti se maxillam : saturabitur opprobriis, quia non in sempiternum abjiciet Dominus » (*Thren. 27. et seqq.*). Horum laborem et conversationem in carne non carnis, alio tempore, si volueris, explicabo. Nunc ad propositum redeam, quia de avaritia disserens, ad Monachos veneram. Quorum tibi exempla proponens, non dico aurum atque argentum, et cæteras opes, sed ipsam terram et cœlum despiciens, et Christo copulata cantabis : « Pars mea Dominus. »

37. Post hæc quanquam Apostolus orare nos semper jubeat, Et SANCTIS etiam ipse sit somnus oratio, sic tamen divisas orandi horas debemus habere, ut si forte aliquo fuerimus opere detenti, ipsum nos ad officium tempus admoneat. Horam tertiam, sextam, nonam, diluculum quoque et vesperam, nemo est qui nesciat. Nec cibi sumantur, nisi oratione præmissa : nec recedatur a mensa, nisi referatur Creatori gratia. Noctibus bis terque surgendum, revolvenda quæ de Scripturis memoriter retinemus. Egreddentes de hospitio, armet oratio : regredientibus de platea, oratio occurrat antequam sessio : nec prius corpusculum requiescat, quam anima pascatur. Ad omnem actum, ad omnem incessum manus pingat Domini crucem. Nulli detrahas, nec adversus filium matris tuæ ponas scandalum. Tu quæ [Ms. quis] es, ut alienum servum judices ? « Suo Domino stat, aut cadit. Stabit autem : potens est enim Dominus statuere illum » (*Rom. 11. 4*). Nec si biduo triduoque jejunaveris, putes te non jejunantibus esse meliorem. Tu junnas, et irasceris : ille comedit, et (b) fronte blanditur. Tu vexationem mentis et ventris esuriciam rixando digeris [al. detegis] : ille moderatius alitur, et Deo gratias agit. Unde quotidie clamat Isaias : « Non tale jejunium elegi, dicit Dominus » (*Isai. 58. 5*). Et iterum : **122** « In diebus jejuniorum vestrorum inveniuntur voluntates vestræ, et omnes qui sub vestra potestate sunt, stimulat. In judiciis et litibus jejunatis, et percussis pugnis humilem » (*Ibid. v. 3*). Ut quid mihi jeju-

natis ? Quale illud potest esse jejunium, cujus iram non dicam nox occupat, sed luna integram derelinquit ? Te ipsam considerans, NOLI IN ALTERIUS ruina, sed in tuo opere gloriari.

38. *Exempla malorum. Meliorum exempla sectanda.* — Nec illarum tibi exempla proponas, quæ carnis curam facientes, possessionum reditus, et quotidianas domus impensas supputant. Neque enim undecim Apostoli Judæ proditione sunt fracti : nec (c) Phygelo, et Alexandro facientibus naufragium, cæteri a cursu fidei substiterunt. Nec dicas, illa et illa suis rebus fruitur ; honoratur ab hominibus ; fratres ad eam conveniunt et sorores. Nunquid ideo virgo esse desiit ? Primo dubium est, an virgo sit talis. « Non enim quomodo videt homo, videt Deus. Homo videt in facie, Deus autem videt in corde » (*1. Reg. 16*). Dehinc etiam si corpore virgo est, spiritu virgo sit, nescio. Apostolus autem ita virginem definit : *Ut sit sancta corpore et spiritu* (*1. Cor. 7. 34*). Ad extremum habeat sibi gloriam suam. Vincat Pauli sententiam, deliciis fruatur et vivat. Nos meliorum exempla sectemur. Propone tibi beatam Mariam, quæ tantæ existit puritatis, ut Mater Domini esse mereatur. Ad quam cum Angelus Gabriel in viri specie descendisset, dicens : *Ave gratia plena, Dominus tecum* (*Luc. 1. 28*), consternata et perterrita, respondere non potuit. Nunquam enim a viro fuerat salutata. Denique nuntium discit et loquitur. Et quæ hominem formidabat, cum Angelo fabulatur intrepida. Potes et tu esse Mater Domini. Accipe tibi tommum magnum, novum, et scribe in eo stilo hominis : *velociter spolia detrahe* : et postquam accesseris ad Prophetissam, et conceperis in utero, et pepereris filium, dic (d). « A timore tuo, Domine, concepimus, et doluimus, et peperimus spiritum salvationis tuæ, quem fecimus super terram » (*Isa. 26*). Tunc et filius tuus tibi respondebit, et dicet : *Ecce mater mea, et fratres mei* (*Marc. 3. 34*). Et mirum in modum ille, quem in latitudine pectoris tui paulo ante descriperas, quem in novitate cordis stilo signaveras ; postquam spolia ex hostibus receperit, postquam denudaverit principatus et **123** potestates, et afflixerit eas cruci, conceptus adolescit, et major effectus sponsante incipit habere de matre. GRANDIS LABOR, sed grande præmium, esse quod Martyres, esse quod Apostoli, esse quod Christus est. Quæ quidem universa tunc prosunt, cum in Ecclesia fiunt : cum in una domo Pascha celebramus ; si Arcam ingredimur cum Noe ; si percunte Jericho, Rahab meretrix justificata nos continet. Cæterum virgines, quales apud diversas hæreses, et quares apud impurissimum Manichæum esse dicuntur, scorta sunt existimande, non virgines. Si enim corporis earum auctor est diabolus, quomodo possunt honorare plasmationem hostis sui ?

(a) Vitiose Mss. quidam atque eorum vetustiores esse nos debere refert, quemadmodum olim etiam legerat Abaelardus lib. 2. Theolog. Christianæ. Porro de Essenis scripsit Philo. in lib. οὐκ ἔστιν οὐρανός ἀπόστολος ; Josephi autem locus, quem Hier. innuit, est lib. 2. de Bello Judaico cap. 8.

(b) Martian. et forte blanditur, repugnantibus Mss. atque editis castigatioribus.

(c) Victorius maluit Phyleto. Sed cum uterque et Phygellus, et Philetus in altera Pauli ad Timotheum epistola a fide excidisse referantur, lectionem quæ jamdiu obtinuit, et manusciporum est, immutare, non placuit.

(d) Mss. non pauci addunt in corde tuo. Paulo infra ille, quem sic e Mss. emendavimus post Victorium, pro quo Martian. et Erasm. illum, quem, etc.

Sed quia sciunt virginalē vocabulū gloriosū, sub ovium pellibus lupos tegunt. Christum mentitur Antichristus; et turpitudinē vitæ falso nominis honore convestiunt. Gaude soror, gaude filia, gaude mi virgo: quia quod aliæ simulant, tu verè esse cœpisti.

39. Hæc omnia quæ digessimus, dura videbuntur ei, quæ non amat Christum. Qui autem omnem sæculi pompam pro purgamento habuerit; et vana duxerit universa sub sole, ut Christum lucrifaciat; qui commortuus est Domino suo, et consurrexit, et crucifixit carnem cum vitiiis et concupiscentiis, libere proclamabit: « Quis nos separabit a caritate Dei [al. Christi]? an tribulatio? an angustia? an persecutio? an fames? an nuditas? an periculum? an gladius? » Et iterum: « Certus sum, quia neque mors, neque vita, neque Angelus, neque Principatus, neque Potestates, neque instantia, neque futura, neque fortitudo, neque excelsum, neque profundum, neque alia creatura poterit nos separare a caritate Dei, quæ est in Christo Jesu Domino nostro » (Rom. 8. 35. et seqq.). Dei Filius pro nostra salute, hominis factus est filius (a). Novem mensibus in utero ut nascatur expectat, fastidia sustinet, cruentus egreditur, panis involvitur, blanditiis delinitur [al. deridetur]: et ille pugillo mundum includens, præsepis continetur angustis. Taceo quod usque ad triginta annos ignobilis, parentum paupertate contentus est: verberatur, et tacet: crucifigitur, et pro crucifigentibus deprecatur. « Quid igitur retribuam Domino pro omnibus quæ retribuit mihi? Calicem salutaris accipiam, et nomen Domini invocabo. 124 Pretiosa est in conspectu Domini, mors Sanctorum ejus » (Psal. 115. 4. 5. 6). Hæc est sola digna retributio, cum sanguis sanguine compensatur; et redempti cruore Christi, pro redemptore libenter occumbimus. Quis sanctorum sine certamine coronatus est? Abel justus occiditur; Abraham uxorem periclitatur amittere. Et ne in immensum volumen extendam, quære et invenies singulos adversa perpressos. Solus in deliciis Salomon fuit, et forsitan ideo corrui. « Quem enim diligit Dominus, corripit [al. flagellat]. Castigat autem omnem filium quem recipit » (Prov. 3. 12). Nonne melius est brevi tempore dimicare (b), ferre vallum, arma sumere, lassescere sub lorica, et postea gaudere victorem, quam impatientia unius horæ servire perpetuo?

40. Nihil amantibus durum est, nullus difficilis cupienti labor est. Respice quanta Jacob pro Rachel pacta uxore sustinuit. « Et servivit, inquit Scriptura, Jacob pro Rachel annis septem. Et erant in conspectu ejus quasi dies pauci, quia amabat illam » (Genes. 29.

(a) Benedictinus editor *Decem*. Vulgati alii omnes, non trique Mss. codices, ut edidimus, *novem*: quanquam alibi non ignoramus decem recenseri non abs Hieronymo tantum, sed ab aliis etiam antiquis scriptoribus menses, quibus infantes in utero gestari solent. Auctorum supra viginti testimonia in hac sententiam indicat Baluzius in notis ad Cypriani Epistolam ad Fortunatum; nos multo plura eorum afferre possemus, qui non nisi novem enumerant.

(b) Cistorciensis. *dimicare, ferire, vallum armis circumdare, lassescere, etc.*

20). Unde et ipse postea (c) memorat: *In die urebar aestu, et gelu nocte* (Gen. 31. 40). Amemus et nos Christum, ejusque semper quæramus amplexus, et facile videbitur omne difficile; breviam putabimus universa quæ longa sunt; et jaculo illius vulnerati, per horarum momenta dicemus: « Ille me, quia peregrinatio mea prolongata est a me. (Ps. 119. 2). Non sunt enim condignæ passionēs hujus temporis ad futuram gloriam, quæ revelabitur in nobis (Rom. 8. 18). Quia tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio autem spem, spes autem non confundit » (Ibid. 5. 3. 4). Quando tibi grave videtur esse quod sustines, Pauli secundam Epistolam ad Corinthios lege: « In laboribus plurimum; in carceribus abundantius; in plagis supra modum; in mortibus frequenter. A Judæis quinquies quadragenas una minus accepi: ter virgis cæsus sum: semel lapidatus sum: ter naufragium feci: nocte et die in profundo maris fui. In itineribus sæpius, periculis fluminum, periculis latronum, periculis ex genere, periculis ex gentibus, periculis in civitate, periculis in deserto, periculis in mari, periculis in falsis fratribus: in laboribus, in miseriis, in vigiliis multis, in fame et siti, in jejuniis plurimis, in frigore et nuditate » (2. Cor. 11). Quis nostrum saltem 125 minimam portionem de catalogo harum sibi potest vindicare virtutum? Ob quæ ille postea confidenter aiebat: « Cursum consummavi, fidem servavi. Superest mihi corona justitiæ, quam retribuet mihi in illa die Dominus justus iudex » (2. Tim. 4. 7. 8). Si cibus insulsior fuerit, contristamur: et putamus Deo nos aliquid præstare beneficium (d), cum aquatius vinum bibimus. Calix frangitur, mensa subvertitur; verbera resonant, et aqua tepidior sanguine vindicatur. « Regnum cælorum vim patitur, et violenti rapiunt illud » (Matth. 11. 12). Nisi vim feceris, cælorum regna non (1) capies. Nisi pulsaveris importune, panem non accipies Sacramenti. An non tibi videtur violentia, cum caro cupit esse quod Deus est: et illuc unde Angeli corruerunt, Angelos judicatura descendit?

41. *Merces Virginum et pudicitie*. — Egredere quæso paulisper de carcere, et præsentis laboris ante oculos tuos tibi pingere mercedem, quam nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit. Qualis erit illa dies, cum tibi Maria Mater Domini choris occurret comitata Virgineis? cum post Rubrum mare, submerso cum suo exercitu Pharaone, tympanum tenens (e) Maria soror Aaron in sua manu, præcinet responsuris: « Cantemus Domino, gloriose enim honorificatus est: equum et ascensorem projecit in mare » (Exod. 15. 1). Tunc Thecla in tuos lata volabit amplexus. Tunc et

(c) Idem Ms. postea memorat. *In die, etc.* Et paulo infra recitatis Pauli verbis spes autem non confundit, addit, *quoniam caritas Dei diffusa est in cordibus nostris*, quæ etiam vetustiores editi habent.

(d) Iterum Cistere. exemplar cum aqua bibimus.

(e) Desunt ista in Victoriana Editione. *Maria soror Aaron in sua manu*: ut ad Matrem Domini istud etiam comma referatur.

(1) Verius puto Gravius legit *rapies*.

ipse sponsus occurret, et dicet : « Surge, veni proxima mea, speciosa mea, columba mea, quia ecce hyems transivit, pluvia abiit sibi » (*Cant.* 1. 10. 11). Tunc et Angeli mirabuntur, et dicent : « Quæ est ista prospiciens [al. *proficiens*] quasi diluculum, speciosa ut luna, electa ut sol » (*Ibid.* 6. 9)? Videbunt te filia, et laudabunt reginæ, et concubinæ prædicabunt. Hinc et alius castitatis chorus occurret : Sara cum nuptis veniet : filia Phanuelis Anna cum viduis. Erunt in diversis gregibus carnis et spiritus matres tuæ. Lætabitur illa, quod genuit : exultabitur ista, quod docuit. Tunc vere super asinam Dominus ascendet, et cœlestem ingreditur Jerusalem. Tunc parvuli, de quibus in Isaia Salvator effatur : « Ecce ego, et pueri mei, quos mihi dedit Deus » (*Isai.* 8. 18), palmas victoriæ sublevantes, consono ore cantabunt : « Osanna in excelsis : Benedictus qui venit in nomine Domini, osanna in excelsis » (*Joan.* 12. 13). Tunc centum **126** quadraginta quatuor millia in conspectu throni et seniorum tenebunt citharas, et cantabunt Canticum novum. Et nemo poterit dicere Canticum illud, nisi numerus definitus. « Hi sunt qui cum mulieribus se non coinquinaverunt : Virgines enim permanserunt. Hi sunt qui sequuntur agnum quocumque vadit » (*Apoc.* 14. 4). Quotiescumque te vana sæculi delectaverit ambitio : quoties in mundo aliquid videaris gloriosum, ad paradysum mente transgredere : esse incipe quod futura es, et audies a sponso tuo : (a) « Pone me sicut umbraculum in corde tuo ; sicut signaculum in brachio tuo » (*Cant.* 8. 6), et corpore pariter ac mente munita clamabis, et dices : « Aquæ multæ non poterunt extinguere caritatem, et flumina non operient eam » (*Ibid.* v. 7).

EPISTOLA XXIII (b).

AD MARCELLAM,

De exitu Leæ.

Leæ religiosissimæ feminae mortem cum Consulis designati, qui sub idem tempus obierat, morte comparat, ostendens quantum discrimen sit inter Sanctorum et Ethnicorum exitus.

1. Cum hora ferme tertia hodiernæ diei, septuagesimum secundum Psalmum, id est, tertii libri principium legere cœpissimus; et docere cogemur, tituli ipsius partem (c) ad finem secundi libri, partem ad principium tertii libri pertinere : quod scilicet, « defecerunt hymni David, filii Jesse, » finis esset prioris : « Psalmus » vero « Asaph » principium sequentis; et usque ad eum locum pervenissemus, in quo justus loquitur : « Si dicebam, narrabo [al. *narravero*] sic, ecce generationem filiorum tuorum præ-

(a) Romana hujus epistolæ edit. *sicut signaculum pro umbraculum*, sicque Vulgata pariter et LXX.

(b) *Alias 24. Scripta eodem anno quo superior.*

(c) Sic quidem Hebræi distinguunt, ex quorum sententia hic loquitur, et in Epistola ad Cyprianum in quinque libros Psalmos esse dispersitos dicit. Verum Præfat. in suam ex Hebræo interpretationem ad Sophronium, atque alibi, se non ejus esse sententiæ clare profitetur, atque omnes vult uno tantum libro contineri.

varicatus sum » (*Psal.* 72. 15); quod in Latinis codicibus non ita habemus expressum : repente nobis nuntiatum est sanctissimam Leam exisse de corpore. Ibique ita te palluisse conspexi, ut vere aut pauca, aut nulla sit anima, quæ fracto vase testaceo, non tristis erumpat. Et tu quidem, non quod futuri incerta esses, dolebas; sed quod triste funeri obsequium non dedisses. Denique in mediis fabulis [*Colloquiis*], rursum didicimus, reliquias ejus jam Ostiam fuisse delatas.

2. Quæras, quo pertineat ista replicatio? **127** Respondebo tibi verbis Apostoli, « multum per omnia modum. » Primum, quod universorum gaudiis prosequenda sit, quæ calcato diabolo, coronam jam securitatis accepit. Secundo, ut ejus vita breviter explicetur. Tertio, ut (d) designatum Consulem, de suis sociis [al. *sæculis*] detrahentem, esse doceamus in tartaro. Et quidem conversationem Leæ nostræ, quis possit digno allevare præconio? Ita eam totam ad Dominum fuisse conversam, ut Monasterii princeps, mater virginum fieret : post molliem vestium sacco membra trivisse : insomnes orationibus duxisse noctes : et comites suas plus exemplo docuisse quam verbis. Humilitatis fuit tantæ tamque subjectæ, ut quondam domina plurimorum ancilla omnium [al. *hominis*] putaretur : nisi quod eo Christi magis esset ancilla, dum domina hominum non putatur. Inculta vestis, vilis cibus, neglectum caput : ita tamen, ut cum omnia faceret, ostentationem fugeret singulorum, ne reciperet in præsentis sæculo mercedem suam.

3. Nunc igitur pro brevi labore æterna beatitudine fruitur; excipitur Angelorum choris, Abrahæ sinibus confortetur, et cum paupere quondam Lazaro, divitem purpuratum, et non palmatum Consulem, sed atratum, stillam digiti minoris cernit inquirere. O quanta rerum mutatio ! Ille, quem ante paucos dies dignitatum omnium culmina præcedebant, qui, quasi de subjectis hostibus triumpharet, Capitolinas ascendit arces, quem plausu quodam et tripudio populus Romanus excepit, ad cujus (1) interitum urbs universa commota est, nunc desolatus, et nudus, non in lacteo cœli palatio, ut (e) uxor mentitur infelix, sed in sordentibus tenebris continetur. Hæc vero quam unius cubiculi secreta vallabant, quæ pauper videbatur, et tenuis, cujus vita putabatur amentia, Christum sequitur, et dicit : « Quæcumque audivimus, ita et vidimus in civitate Dei nostri » (*Psal.* 47. 3), et reliqua.

4. Quapropter moneo, et flens gemensque conte-

(d) Hic Vettius Agorius Prætextatus dicebatur, ut docet vetus Inscriptio. Præfectus Urbi fuit Valentiniano II. et Valente II. Coss. ut scribit Marcellinus : tum Præfectus Prætorio sub Theodosio decessit, cum esset Consul designatus in sequentem annum.

(e) Prætextati uxor erat Paullina Cereris Sacerdos magna, ut ex antiqua Inscriptioe a Suetio allata apparet. Porro in lacteo Cœli palatio mariti animam degere mentiebatur, quod in lacteo circulo seu via immortalitatis sedem, eorumque, qui in Deorum numerum adscriberentur, palatia ethnici constituerent.

(1) Gravius legit *introitum*, cui Mss. aliquot adstipulantur.

stor, ut dum hujus mundi viam currimus, non duabus tunicis, id est, duplici vestiamur fide: non calceamentorum **128** pellibus, mortuis videlicet operibus, prægravemur: non divitiarum nos (a) pera ad terram premat: non virgæ, id est, potentie sæcularis quaeratur auxilium: non pariter, et Christum velimus habere, et sæculum; sed pro brevibus, et caducis, æterna succedant: et cum quotidie (secundum corpus loquor) præmoriatur, IN CÆTERIS NON NOS PERPETUOS EXISTIMEMUS, ut possimus esse perpetui.

EPISTOLA XXIV (b).

AD EANDEM MARCELLAM,

De laudibus Asellæ.

Asellam Virginem, quæ Romæ veluti in eremo solitariam vitam sanctissime degeret, laudat apud Marcellam, a qua de illius sanctitate audierat.

1. Nemo reprehendat, quod in Epistolis aliquos aut laudamus, aut carpimus; cum, et in arguendis malis, sit correptio cæterorum, et in optimis prædicandis, bonorum ad virtutem studia concitentur. Nudius tertius de beatæ memoriæ Lea aliqua dixeramus: illico pupugit animum, et mihi venit in mentem, non debere nos tacere de Virgine, qui de secundo ordine castitatis locuti sumus. Igitur Asellæ nostræ vita breviter explicanda est; cui quæso ne hanc Epistolam legas: gravatur quippe laudibus suis: sed his potius quæ adolescentulæ sunt, legere dignare, ut ad exemplum ejus se instituentes, conversationem illius, perfectæ vitæ normam arbitrentur.

2. Prætermitto, quod in matris utero benedicatur ei, antequam nascatur: quod in phiala nitentis vitri, et omni speculo purioris, patri virgo traditur per quietem. Quod adhuc infantie involuta pannis, et vix annum (c) decimum ætatis excedens, honore futuræ beatitudinis consecratur. Sit gratiæ omne, quod ante laborem fuit: licet Deus præsciens futurorum, et Jeremiam sanctificet in utero; et Joannem in alvo matris faciat **129** exultare; et Paulum ante constitutionem mundi, separet in Evangelium Filii sui.

3. Ad ea venio, quæ post duodecimum annum sudore proprio elegit, arripuit, tenuit, cœpit, implevit. Unius cellulæ clausa angustiis, latitudine Paradisi fruebatur. Idem terræ solum, et orationis locus exstitit et quietis. Jejunium pro ludo habuit, inediam pro refectioe. Et cum eam non vescendi desiderium, sed humana confectio ad cibum traheret, pane, et sale, et aqua frigida concitabat magis esuriam, quam restinguebat. Et quia pene oblitus sum, quod in principio debui dicere: Cum primum hoc propositum arripuit, aurum colli sui, quod (d) quidem

(a) Mendose Victor. *divitiarum nos opera.*

(b) *Alias 15. Scripta biduo post supericrem.*

(c) Privatam quandam consecrationem intellige, non solemnem, cujusmodi alia exempla non desunt apud antiquos; nam ex Carthagin. Synod. 3. can. 4. ante annos 25. Virgines consecrare haud licebat. Quod tempus postea Leo primus in antiquo Pontificali ad quadragenariam usque ætatem produxit.

(d) Rectius a quibusdam Codd. abest *quidem*. Murenula au-

Murenulam vulgus vocat; quod scilicet metallo in virgulas latescente, quædam ordinis flexuosa catena contexitur, absque parentibus vendidit; et tunicam fusciorum, quam a matre impetrare non poterat, induta, pio negotiationis auspicio, se repente Domino consecravit, ut intelligeret universa cognatio, non posse aliud ei extorqueri, quæ jam sæculum damnasset in vestibus.

4. Sed, ut dicere cœperamus, ita se semper moderate habuit, et intra cubiculi sui secreta custodivit, ut nunquam pedem proferret in publicum, nunquam viri nosset alloquium. Et quod magis sit admirandum, sororem virginem amaret potius, quam videret. Operabatur manibus suis, sciens scriptum esse: « Qui non operatur, non manducet » (2. *Thess.* 3. 10). Sponso aut orans loquebatur, aut psallens. Ad Martyrum limina pene invisita properabat. Et cum gauderet proposito suo, in eo vehementius exultabat, quod se nullus cognosceret. Cumque per omnem annum, jugi jejunio pascetur, biduo triduoque sic permanens, tum vero in Quadragesima navigii sui vela tendebat, omnes pene hebdomadas vultu lætante conjungens. Et quod impossibile forsitan est hominibus ad credendum, Deo autem præstante possibile est, ita ad quinquagenariam pervenit ætatem, ut non doleret stomachum, non viscerum cruciaretur injuria; non sicca humus jacentia membra confringeret; non sacco asperata **130** cutis fœtorem aliquem situmque contraheret: sed sana corpore, anima sanior, solitudinem putaret esse delicias, et in urbe turbida, inveniret eremum Monachorum.

5. Et hæc quidem tu melius nosti, a qua pauca didicimus; et cujus oculis durities de genibus camelorum in illo sancto corpusculo præ orandi frequentia obcalluisse perspecta est. Nos quod scire possumus, explicamus. Nihil illius severitate jucundius, nihil jucunditate severius, nihil suavitate tristius, nihil tristitia suavius. Ita pallor in facie est, ut quum continentiam indicet, non redoleat ostentationem. Sermo silens, et silentium loquens. Nec citus, nec tardus incessus. Idem semper habitus. Neglecta mundities, et (b) inculta veste, cultus ipse sine cultu. Sola vitæ suæ æqualitate promeruit, ut in Urbe pompæ, lascivæ, deliciarum, in qua humilem esse miseria est, et boni eam prædicent, et meli detrudere non audeant. Viduæ eam imitentur et virgines, maritæ colant, noxiæ timeant, suspiciant Sacerdotes.

EPISTOLA XXV (a).

AD EANDEM MARCELLAM,

De decem Nominibus Dei.

Decem Nomina, quibus apud Hebræos Deus vocatur, Marcellæ id ab se postulanti, explicat.

Nonagesimum Psalmum legens, in eo loco quod dicta est, quod Murenæ pisci assimilaretur. Anastasius in Greg. IV. *Murenam, in qua pendet genuæ hyacinthiæ XIII.* Item, *Muneris prasinales, et Murenam trifitem, etc.*

(e) Olim erat *inculta vestis*; vitiose item Martianus duobus verbis *inculta veste*; sed piget in his immorari, quæ sæpius inconsulto lectore emendamus.

(f) *Alias 136. Scripta anno eodem 584.*

scribitur : « Qui habitat in adjutorio Altissimi, in protectione Dei cœli commorabitur, » dixeram apud Hebræos pro *Deo cœli* esse positum, SADDAI, quod Aquila interpretatur (a) *ἰκανόν*, quod nos *robustum* et *sufficientem* ad omnia perpetranda accipere possumus : unumque esse de decem Nominibus, (1) quibus apud Hebræos Deus vocatur. Illico studiosissime postulasti, ut tibi universa nomina cum sua interpretatione digererem. Faciam quod petisti.

Primum Nomen Dei est EL, quod Septuaginta *Deum*, Aquila *εὐμολογία*, ejus exprimens *ισχυρόν*, id est, *fortem* interpretatur.

Deinde ELOIM et (b) ELOE, quod et ipsum *Deus* dicitur.

131 Quartum SABAOTH, quod Septuaginta, *virtutum*, Aquila, *exercituum*, transtulerunt.

Quintum ELION, quem nos *excelsus*, dicimus.

Sextum (c) ESER IEJE, quod in Exodo legitur : « Qui est, misit me. »

Septimum ADONAI, quem nos *Dominum* generaliter appellamus.

Octavum IA, quod in Deo tantum ponitur : et in ALLELUIA extrema quoque syllaba sonat.

Nonum (d) *τετράραμμον*, quod *ἀνεκφώνητον* id est, *ineffabile* putaverunt, quod his litteris scribitur, JOD, HE, VAV, HE. Quod quidam non intelligentes propter elementorum similitudinem, cum in Græcis libris (2) repererint, IIIII legere consueverunt.

Decimum, quod superius dictum est, SADDAI, et in Ezechiel (e) non interpretatum ponitur. Scire autem debemus quod ELOIM communis numeri sit, quod et unus Deus sic vocetur et plures, ad quam similitudinem cœlum quoque appellatur et cœli, id est, SANAIM.

(a) Vetus Regiæ exemplar 497. *Aquila interpretatur IKANON AMANOY* quod nos, etc. quæ Græca elementa sic legas velim *ἰκανόν ἀμάνου*; hanc enim suspicor integram esse Aquilæ lectionem. Olim perperam erat *ἰκανόν*, penes Victorium, atque Erasmus cui etiam immerito visa est hæc epistola fragmentum ex commentario quopiam in Psalmos.

(b) Male *דלל* hebraicis litteris legunt veteres editi Eras. et Vict. quos jure Drusius castigat.

(c) Rectius puto legunt codices nostri cum aspiratione HIEIE, qua Aleph futuri Characteristicum denotatur. Regiæ membranæ vocem *Eser* omittunt.

(d) Sic veteres amabant dicere, nec audiendus Drusius, qui *τετράραμμον* omnino legendum contendit, ut quidam editi habent.

(e) Quidam Mss. *iminterpretatum*, ex quo facile ortus est

(1) Confer Græcum Anonymi scriptorem de X. Dei nominibus, quem et nos post Martianæ Tom. III. inter Græca recensemus.

(2) In eo etiam quod modo laudavimus Græco Anonymi Fragmento de X. Dei nominibus mentio fit nominis PIFI in quem locum Io. Nicolai lib. de siglis pag. 283. scribit : Explicandum id esse censemus, vel quia *duobus Jod* Samaritanis nomen Dei representabatur, quæ ad figuram in Græcorum proxime videbantur accedere, vel voces *דלל* aut *דלל* a Græcis retrograda lectione et scriptione fuerunt usurpatæ, unde facili lapsu nmi fluere potuit, vel quia *Copto-Egyptii* Deum per articulum designabant. Cum vero nri sit articulus Ægyptiacus, hinc fieri potuit, ut per nri designaretur quasi *δ* sicut apud Hebræos per *דלל* sæpe designatur. Vox vero nri in hoc Fragmento est indicium manifestum, illud esse venerandæ antiquitatis. Nam occurrit illa vox tantum apud *Origenem Hieronymum*, et in eximio isto codice Parisiensi in quo Prophetæ ex LXX Interpretum versione continentur, et ad ejus marginem vocem illam nri pro *דלל* magna cum voluntate deprehensam a *Stephano le Moyné Dissert.* ad locum Jerem. cap. XXIII. 5. quem pluribus Vide.

Unde et sæpe Interpretes variant, cujus rei exemplum nos in lingua nostra habere possumus : Athenas, Thebas, Salonas.

EPISTOLA XXVI (f).

AD EANDEM MARCELLAM,

De quibusdam Hebræis nominibus.

Exponit cur nomina quedam Hebraica sine interpretatione in Scripturarum Translationibus remanserint, et quid significant.

1. Nuper cum pariter essemus, non per Epistolam, ut ante consueveras, sed præsens ipsa quæstisi, quid ea verba, quæ ex Hebræo in Latinum non habentus 132 expressa, apud suos sonarent; curque (g) sine interpretatione sint posita, ut est illud, *Alleluia, Amen, Maran atha, Ephod*, et cætera, quæ in Scripturis respersa memorasti.

2. Ad quod nos, quia dictandi angustia coarctamur, breviter respondemus, sive Septuaginta Interpretes, sive Apostolos id curasse, ut quoniam prima Ecclesia ex Judæis fuerat congregata, nihil ad credentium scandalum innovarent : (h) sed ita ut a parvo imbiberant, traderent. Postea vero quam in universas gentes, Evangelii dilatatus est sermo, non potuisse semel suscepta mutari. Licet et illud in libris suis, quos *ἐξηγητικὸς* vocant, Origenes asserat, propter vernaculum linguæ uniuscujusque idioma, non posse ita apud alios sonare, ut apud suos dicta sunt; et multo melius esse non interpretata ponere, quam vim eorum interpretatione tenuare.

3. Igitur ALLELUIA exprimitur, *Laudate Dominum*, JA quippe apud Hebræos unum de decem Dei nominibus est. Et in illo Psalmo ubi legimus : « Laudate Dominum, quoniam bonus est Psalms (*Ps.* 146. 1); apud Hebræos legitur, ALLELUIA CHI TOB (i) ZAMMER.

4. AMEN vero Aquila *πιστωμένως* exprimit, quod nos, *fideliter*, possumus dicere, (j) ductum adverbium

error, qui in edit. Er. et Vict. obtinet, *interpretatum*, contra ac habet Ezechielis locus c. 10. v. 5. *וּמִן הַוּוֹת סַבְדַּי* *Vox Dei Saddai*, in quem locum consule Hieronymi nostri commentarios.

(f) *Atias* 102. *Scripta paulo post superiorem.*

(g) Minus bene Regiæ cod. *cum fine.*

(h) Omittit idem Ms. *sed ita ut a parvo imbiberant, traderent.* Sed paulo post non male *delatus* legit pro *dilatatus.*

(i) Idem *zamer* cum simplici *m.* Forte erat in Hieronymiano exemplari *זָמַר*, vel *זָמַר* : certe nullum invenimus *m.* in quo *zimra*, legatur vel *zamera*, ut habet hodiernus Hebræus *זָמַר זָמַר כִּי יִרְבֵּי הַלְלוּ יְהוָה*; sed eadem scriptio analogia *Se!* pro *Sela*, סֵלָה habent supra atque alibi Mss. omnes. Conferendus Eusebius Comment. in Psal. 104. atque illa præcipue verba, τὸ μὴ ἀλλήλοῦ, αἶνος νοεῖται, ὅς τις θεὸν τῶν ἀνεκφώνων ἔχει, τὸ δὲ ἐν τῶν κλημάτων τῆς φύσεως τῆς οὐσίας ἰσὺν θεοῦ *Vox quidem allelu laudem significat, quæ ad Deum tendit; ipsum vero la unum ex his, quibus divina natura denotatur, est nomen.*

(j) Sic reposuimus ex editis plerisque et Mss. Martian. dictum. Statim pro *Amen* Regius liber habet *amuna*, qua ex voce, cum *fidem* significet, potest melior elici sensus, mutata paulum interpunctione, *ductum adverbium ex nomine fidei*, nempe *amuna*, sic enim hebraice dicitur. Certe non placet repeti hic vocem *Amen*. De Psalterii vero in quinque libros divisione secundum Hebræos, recole superiorem adnotationem c in Epist. 23. ad Marcellam.

ex nomine fidei Amen Septuaginta *γλωσσο*, id est, *fiat*. Unde et in fine librorum (in quinque siquidem volumina, Psalterium apud Hebræos divisum est) *fiat, fiat* transtulerunt : quod in Hebraico legitur, AMEN AMEN, quo scilicet eo vere dicta quæ sunt supra, confirmantur. Unde et Paulus asserit, non posse aliquem respondere Amen, id est, confirmare quæ prædicata **133** sunt, nisi intellexerit, prædicationem. MARANTHA magis Syrum est quam Hebraicum, tametsi ex confinio utraqumque linguarum aliquid et Hebræum sonet, et interpretetur, « Dominus noster venit ; » ut sit sensus : « Si quis non amat Dominum Jesum Christum, anathema sit » (1. Cor. 16. 22), et illo completo, deinceps inferatur : « Dominus noster venit : » quod superfluum sit adversum eum odiis pertinacibus velle contendere, quem venisse jam constet.

5. Vellem tibi aliquid et de *Diapsalmate* scribere, quod apud Hebræos scribitur SELA : et de *Ephod*, et de eo quod in cujusdam Psalmi titulo habetur : (a) *Pro AIELETH*, et cæteris istiusmodi ; nisi et modum epistolici characteris excederem, et tibi aviditatem magis dilatare (b) deberent facere quæstiones. Tritum quippe est proverbium : Ultroneas putere merces. Unde et nos de industria dicenda reticemus, ut avidius velis audire quæ tacita sunt.

EPISTOLA XXVII (c).

AD EAMDEM MARCELLAM.

Respondet iis, qui sibi obrectabant, quod quædam ex novo Testamento jam recepta mutasset, et virginum cum viris consuetudinem vituperasset.

1. *Omnia verba Scripturæ divinitus inspirata. Vitiis Codicum latinorum ad Græcam originem revocanda.* — Post priorem Epistolam, in qua de Hebræis verbis pauca perstrinxeram, ad me repente perlatum est, quosdam homunculos mihi studiosè detrahere, cur adversum auctoritatem veterum, et totius mundi opinionem, aliqua in Evangelii emendare tentaverim. Quos ego cum possem meo jure contemnere (Asino quippe lyra superflue canit) tamen ne nos superbiæ, ut facere solent, arguant, ita responsum habeant : Non adeo me hebetis fuisse cordis, et tam crassæ rusticitatis (quam illi solam pro sanctitate habent, piscatorum se discipulos asserentes, quasi idcirco sancti sint, si nihil scierint) ut aliquid de Dominicis verbis, aut corrigendum putaverim, aut non divinitus inspiratum ; sed Latinorum **134** codicum vitiositatem, quæ ex diversitate librorum omnium comprobatur, ad Græcam originem, unde et ipsi translata non denegant, voluisse revocare. Quibus si displicet fontis unda purissimi, cœnosa rivulos bibant ; et diligentiam qua avium silvas, et concharum

(a) *Martian. Ejeleth*, qui dandum librorum socordiae notat, quod codices omnes legant *Meleth*, pro *Ajeleth* ; facile enim in ignoto vocabulo M, et A, confunduntur. Titulus est Psalmi juxta Hebr. 22. quem *pro cervo matutino* interpretatur Hier. qua de re dicemus suo loco.

(b) Nobis magis arridet Regii codicis lectio *deberem facere quæstionis* ; sed non immutamus.

(c) *Alia 120. Scripta paulo post superiorem.*

gurgites norunt, in Scripturis legendis abjiciant : sintque in hac re tantum simplices, ut Christi verba existiment rusticana, in quibus per tanta jam sæcula, tantorum ingenia sudaverunt, ut rationem verbi uniuscujusque [al. unusquisque] magis opinati sint, quam expresserint. Apostolum arguant impperitia, qui ob multas litteras insanire dicatur.

2. Scio te cum ista legeris, rugare frontem, et libertatem meam rursus seminariam timere rixurum ; ac meum, si fieri potest, os digito velle comprimere, ne audeam dicere, quæ alii facere non erubescunt. Rogo quid a nobis liberè dictum est ? Nunquid in lancibus idola captata descripsi ? nunquid inter epulas Christianas, virginalibus oculis Baccharum Satyrorumque complexus innexui : aut unquam aliquem amarior sermo pulsavit ? Nunquid ex mendicis divites fieri doluimus ? nunquid reprehendi hæreditarias sepulturas ? Unum miser locutus, quod virgines sæpius deberent cum mulieribus esse, quam cum masculis, totius oculos urbis offendi, cunctorum digitis notor. « Multiplicati sunt super capillos capitis mei, qui oderunt me gratis, et factus sum eis in parabolam » (Psal. 119) : et tu putas me aliquid deinceps locuturum ?

3. Verum ne Flaccus de nobis rideat : « Ampliora cœpit Institui, currente rota, cur urceus exit ? » (Horat. de Art. Poetic.) (d) revertimur ad nostros bipedes asellos ; et illorum in aure buccinna magis quam cithara concrepanus. Illi legant, « spe gaudentes, tempori servientes : » nos legamus, « spe gaudentes, Domino servientes » (Rom. 12. 12 et 11). Illi adversus Presbyterum accusationem omnino (e) putent recipiendam : nos legamus, « adversus Presbyterum accusationem ne receperis, (1) nisi sub duobus, **135** aut tribus testibus : peccantes autem coram omnibus argue » (1. Tim. 5. 19). Illis placeat, « Humanus sermo et omni acceptione dignus : » nos cum Græcis, id est, cum Apostolo, qui Græce locutus est, erremus : « Fidelis sermo, et omni acceptione dignus. » Ad extremum illi gaudeant Gallicis (f) Can-

(d) Plerique Mss. *divertamur*, et mox *concrepemus*.

(e) Contrario sensu, sed verius, habet unus Regiæ cod. 215, et vetus editio, *omnino non putent*.

(f) Canterius est equus castratus, cujus etymologiam a seminis caritate Varro, et Cato deducunt. Gallicis Cantorios memorat etiam Plautus in Aulularia ; et de mulabus Gallicis exstat Claudiani epigramma, atque aliud Ennodii de eodem argumento adversus Claudianum. Non hinc tamen satis bene colligitur, eam fuisse Hieronymi mentem, ut his verbis notaret detractoris sui patriam, quod quidam opinati sunt, et Martiane teste, præfert quorundam codicum Mss. istud glossema, *erat enim Gallus, qui de translatione detraxerat*. Sed neque aliquis Montani sectator, quod editor Benedict. putat, notatur his verbis ; ino ignari quidam homines, quos, cum inscianter sibi detraherent, Asinos prægrandes vocat, *καυθηλας* enim Asinus præ-

(1) Hilarius Diaconus, qui Ambrosiaster audit, hanc duorum vel trium testium conditionem haud novit, neque ipse Hier. alibi legit neque Primasius, neque OEcumenius, neque Cyprianus. Sunt qui putent ea verba falso intrusa in Pauli textum, alii ab antiquis libris abrasa tanquam superflua. Quoad alteram lectionem, *tempori servientes*, pleris que illa Patribus nota est, tametsi repudiatur, præfertur que illa *Domino servientes*. Varietas ex Græcis exemplaribus orta est, in quorum aliquibus ob litterarum affinitatem erat *τῷ π. π.* in aliis *τῷ ρ. ρ.* unde et Latini Mss. aliquot antiquissimi variant.

theriis; nos solutus vinculis, et in Salvatoris ministerium preparatus Zachariæ asellus ille delectet, qui postquam Domino terga præbuit, cœpit Isaiæ consequere vaticinio: « Beatus qui seminat secus omnem aquam, ubi bos et asinus calcant » (Isai. 32. sec. LXX).

EPISTOLA XXVIII (a).

AD EANDEM MARCELLAM,

De voce Diapsalma.

Quid sit Sela, sive Diapsalma, interpretatur; tum Originis Epistolam verbo ad verbum latine reponit, ut quid ille senserit de proposita questione Marcella uberius cognoscat.

1. Quæ acceperis reddenda sunt cum scœnore: fortisque dilatio usuram parturit. De Diapsalmate nostram sententiam flagitaras, Epistolæ brevitatem causati sumus, et rem libri non posse explicari litteris prætexuimus. Verum (b) quid prodest ad ἐρησιώτικον meum? major tibi cupiditas silentio concitatur. Itaque ne te diutius traham, habeto pauca pro pluribus.

2. Quidam Diapsalma (c) commutationem metri dixerunt esse; alii pausationem spiritus; nonnulli alterius sensus exordium. Sunt qui rythmi distinctionem: et quia Psalmi tunc temporis juncta voce ad organum canebantur, cujusdam musicæ varietatis (d) existiment silentium. Nobis nihil horum videtur; cum 136 Aquila, qui verborum Hebræorum diligentissimus explicator est, SELA, hoc est, Diapsalma, quod ex Samech, Lamed, He scribitur, semper transtulerit: et inveniamus in Psalmorum quoque sine, Diapsalma positum, ut est illud in tertio: « Dentes peccatorum contriviisti: Domini est salus, etsuper populum tuum benedictio tua, sela, » Id est, « semper: » Et vigesimo tertio: « Quis est iste rex gloriæ? Dominus virtutum ipse est rex gloriæ, semper. » E contra in Psalmis multorum versuum penitus non invenitur: in tricesimo videlicet sexto, et septuagesimo septimo, et in centesimo decimo octavo. Rursus nonus Psalmus distinguatur Cantico Diapsalmatis: cum utique (e) si, ut quibusdam videtur, Diapsalma est

grandis est, unde etiam Canthellius mallet quis pro Cantheriis legere. Certe in Jonæ cap. iv. « Quidam, inquit Canterius (af. Canthellius) de antiquissimo genere Corneliorum, sive ut ipse se jactat de stirpe Asinii Pollionis dudum Romæ dicitur me accusasse sacrilegi, quod pro Cucurbita Hederam transtulerim. » Qua de re plura nobis suo loco dicenda sunt.

(a) *Alia.* 136. Scripta eodem tempore quo superior.

(b) Ita Benedictinus interpretis ex Cluniacensi et San Cygirano codicibus, quibus duo e nostris suffragantur. Significat exactorem operis, utiturque alias hac voce Hieronymus. Olim, sed falso, erat, quid prodest ἐρησιώτικον με, cum meo major, etc.

(c) Sic S. Hilarius demutationem aut personæ, aut sensus, sub conversione modi musici inchoari docet, et post eum Augustinus, et Cassiodorus. Sed lucem non exiguam huic loco mutuatur Euthymius Præfat. in Psalter. « Diapsalma inquit, mutationem sententiæ, aut cantus significat, aut pausam seu interjectionem quamdam pulsationis, vel fulgorem atque illuminationem divini spiritus, quæ tum cantibus apparbat.

(d) Absunt a Regiæ Ms. duo hæc verba existiment silentium; legiturque varietates pro varietatis, sensu integro, sed non meliore.

(e) Ita restituumus e Mss. et Regio præsertim locum

initium silentii, Canticum silentii esse non possit.

3. Ex quo animadvertimus hoc verbum superiora pariter inferioraque connectere, aut certâ docere æternam esse quæ dicta sunt; ut est illud in tertio: « Multi dicunt animæ meæ, non est salus ipsi in Deo suo, semper. » Et rursus: « Voce meâ ad Dominum clamavi, et exaudivit me de monte sancto suo, semper. » Et in quarto: « Ut quid diligitis vanitatem et queritis mendacium? semper. » (f) Et iterum, « Quæ dicitis in cordibus vestris, et in cubilibus vestris compungimini, semper. » Et in Abacuc: « Deus ab Austro veniet, et Sanctus de monte Pharan, semper. » Et infra: « Juramenta scribibus, quæ loquutus es, semper (Abac. 3).

4. Scire autem debemus apud Hebræos in fine librorum, unum e tribus solere subnecti, ut aut AMEN scribant, aut SELA, aut SALOM, quod exprimit pacem. Unde et Salomon pacificus dicitur. Igitur ut solemus nos completis opusculis ad distinctionem rei alterius sequentis, medium 137 interponere Explicit, aut Feliciter, aut aliquid istiusmodi; ita et Hebræi, ut quæ scripta sunt roborentur, facere solent, ut dicant AMEN, aut in sempiternum, (g) ut scribenda commemorent, et ponant SELA; aut transacta feliciter protestantur, pacem in ultimo subnotantes.

5. Hæc nos de intimo Hebræorum fonte libavimus, non opinionum rivulos persequentes, neque errorum, quibus totus mundus repletus est, varietate perterriti: sed cupientes et scire et docere quæ vera sunt. Quod si tibi non videtur onerosum, quid Origenes de Diapsalmate senserit, verbum interpretabor ad verbum, ut quia novitia musta contemnis, saltem veteris vini auctoritate ducaris.

6. (h) Sæpe quærens causas cur in quibusdam Psalmis interponatur Diapsalma, observavi diligentissime in Hebræo, et cum Græco contuli, invenique quia ubi lingua Hebræa SELA habet, Græca vero semper, aut aliquid istiusmodi, ibi Septuaginta, et Theodotian, et Symmachus transtulerunt Diapsalma. Neque vero nocet exemplis affirmare quod dicimus. In septuagesimo quarto Psalmo, cujus principium est: « Confitebimur tibi Deus, confitebimur, (i) et Invo-

hunc hactenus depravatum et mancum in editis omnibus, qui legunt imperfecto sensu, cum utique, sicut quibusdam videtur, Diapsalma indicium silentii esse non possit. Nempe cum bis vox eadem silentii occurreret, in altera falsus est antiquarius, qui et alias peccat sicut pro si ut, et indicium scribens pro initium.

(f) Male impressi omnes et alibi, cum sit ejusdem Psalmi versiculus uno post superiorem intermedio.

(g) Partim interpunctionis, partim scripturæ vitio male depravatam periodum hanc in antea editis omnibus ita resarcimus magis, ut verum fateamur, ex ingenio, quam e Mss. in quibus voculae aut, ut, et, quibus tota vis sensus inest, veterum librorum negligentia confunduntur. Sed postulat res ipsa legendum, ut edidimus. Antea erat, « facere solent; ut dicant Amen, aut in sempiternum: aut scribenda commemorant, ut ponant sela, aut, » etc. Regiæ liber habet, et scripta et scribenda commemorant.

(h) Hanc Originis epistolam, quam prima publici juris fecit Montauconius in Hexaplis, hic e re nostra putavimus apponendam, quam se prodicitur Hier. verbum ad verbum interpretari. Supra laudatus Regiæ liber, sæpe inquirens.

(i) Vocem tibi iterum addunt quidam Mss. juxta Origenianam lectionem.

cabimus nomen tuum: (a) post illud, ego confirmavi columnas ejus, apud Septuaginta et Theodotionem, et Symmachum **138** est *Diapsalma*; pro quo apud Aquilam, ponderavi columnas ejus, semper. In Quinta autem Editione: ego sum (b) qui paravi columnas ejus, semper. In Sexta vero: ego firmavi columnas ejus jugiter. Porro in Hebraico habet post (c) *AMUDA*, quod est, *columnas ejus*, SELA. Et rursum in septuagesimo quinto, cujus principium est: Notus in Judæa Deus; invenimus apud Septuaginta et Theodotionem, post scutum et frameam, et bellum, *Diapsalma*. Apud Symmachum, post clypeum et gladium et bellum, similiter *Diapsalma*. (d) Pro quo apud Aquilam, post clypeum et gladium et bellum, semper. Apud Quintam Editionem, post scutum et rompharam et bellum, semper. In Sexta vero, post scutum et gladium et bellum, in finem. Fratque rursum in Hebraico post (e) *UMALAMA*, quod est, *et bellum*, SELA. Et in eodem Psalmo post illum locum, ut salvos faciat mites terræ, *Diapsalma*: **139** apud Symmachum similiter *Diapsalma*: et apud Aquilam, semper: necnon et apud Quintam. In Sexta vero, in finem. Et in Hebraico erat post *ANIE ARES*, quod est, *mites terræ*, SELA. Atque ita cum talem uniuscujusque Editionis opinionem reperissemus, hæc annotavimus. Utrum autem cujusdam musicæ cantilenæ, aut rythmi immutationem, qui interpretati sunt *Diapsalma*, (f) senserint, aliudve intellexerint, tuo judicio derelinquo.

7. Hucusque Origenes, cujus nos maluimus in hac disputatione dumtaxat imperitiam sequi, quam stultam habere scientiam nescientium.

EPISTOLA XXIX (g).

AD EANDEM MARCELLAM.

De Ephod et Theraphim.

Roganti Marcellæ, ut quid sibi vellet Ephod Bad in Regnorum Libro 1. sibi exponeret, satisfacit, addens quoque quid Theraphim significet in Judicium volumine.

1. Epistolare officium est de re familiari, aut de quotidiana conversatione aliquid scribere, et quo-

(a) Conjunctionem et interserunt editi, quam sensus respuit et Græc. textus.

(b) Quidam Mss. *constitui*, pro quo in Græco mendose erat *ισταθισαται*, quod emendavimus *ισταθισαται*. Iterum in Græco ante verbum *ισταθισαται*, forte *ε* articulus excidit, qui paravi: in Latino autem Mss. *Reginæ, ego sum, qui confirmavi*.

(c) Juxta Massoretas Er. et Vict. *Amudeia*.

(d) Erasmus. *pro quo Aquila*.

(e) Hic quoque vitiose habent veteres editi *Unilham*, qui iterum sequentem alteram Hebraicam vocem *Anie ares* ex hodierno Massorethico textu legunt *anere erex* *אנר ערע* cum legisse *עני* Origenes, ex eoque Hieronymus plane videantur; et certe *עני* et *עני* sæpe confunduntur in sacro textu, nempe conditione humilis, et humilis spiritu ac mansuetus. Denique pro *Ares* Origenes *ars*, quod non improbo, quemadmodum neque *sel* pro *sel*, quod juxta Græcum *σα*, constanter supra, atque infra habent plerique Mss. melioris notæ.

(f) Reg. Mss. *senserint aliud, vel quid intellexerint*. In fra peritiam pro imperitiam male præferunt veteres editi; Erasmus. tamen mallebat *prudentem imperitiam*.

(g) Al. 150 scripta eodem tempore quo superior.

dammodo absentes inter se præsentem fieri, dum mutuo quid aut velint, aut gestum sit, nuntiant: licet interdum confabulationis tale convivium, doctrinæ quoque sale condiantur. Verum tu, dum tota in tractatibus occuparis, nihil mihi scribis, nisi **140** quod me torqueat, et Scripturas legere compellat. Denique heri famosissima quæstione proposita, postulasti, ut, quid sentirem, statim rescriberem. Quasi vero Pharisæorum teueam cathedram, ut quotiescumque de verbis Hebraicis jurgium est, ego arbiter et litis sequester exposcar. (h) Non sunt suaves epistolæ, quæ non placentiam redolent, quas non condit Apicius, in quibus nihil de magistrorum hujus temporis jure suffumat. Sed quia vector et internuntius sermonis nostri redire festinat, rem grandem celerius dicto, quam habeo: LICET DE SCRIPTURIS sanctis disputanti, non tam necessaria sint verba, quam sensus. Quod si eloquentiam quæris (al. *querimus*), Demosthenes legendus, aut Tullius est: si Sacramenta divina, nostri codices, qui de Hebræo in Latinum non bene resonant, pervidendi.

2. In fronte Epistolæ tuæ posueras, Quid sibi velit, quod in Regnorum libro primo scriptum est. Et Samuel puer serviebat ante conspectum Domini, cinctus Ephod bad, et diploidem habebat pusillam, quam fecerat ei mater sua: et afferebat ei de diebus in dies, cum ascenderet cum viro suo sacrificare sacrificium dierum (1. Reg. 2. 8. et 9). Itaque quæris quid sit *EPHOD BAD*, quo (al. *quod*) futurus Propheta præcingitur, utrumne zona, an, ut quidam putant, thuribulum, vel genus aliquod vestimenti sit. Et si vestis, quomodo ea præcingitur? et post ipsum *Ephod*, quare adjungitur ei *bad*? In sequentibus quoque legisse te scribis: Venit homo Dei ad Eli, et dicit ei: Hæc dicit Dominus: Manifeste ostendi me ad domum patris tui, ex omnibus tribubus Israel, cum essent in terra Ægypti servientes in domo Pharaonis, et elegi domum patris tui ex omnibus tribubus Israel mihi in sacerdotium, ut ascenderent ad altare meum, et incenderent incensum, et portarent Ephod (Ibid. 27. et 28): totumque libri ordinem prosecuta, etiam de illo loco exemplar sumpsisti, in quo Doec Idumæus jussu regis interfecit sacerdotes. Et conversus, inquit Scriptura, Doec Syrus mortificavit ipse sacerdotes Domini: et occidit in illa die trecentos quinque viros (Ibid. c. 22. v. 18 et 19),

(h) Victorius et Martianus ex vitiosis Mss. non sunt suaves epistolæ, quæ non et placeant, et redolent, quorum sensus, ut attendenti constabit, aut nullus est, aut plane inani peritiam expressus. Nos, quam Erasmus conceperat ex veterum exemplarium vestigiis, et Victorius probat, germanam lectionem in textum recepimus ex unius Veronensis codicis auctoritate, ex quo etiam, non ut reliqui vulgati libri habent, *Epulæ*, sed *Epistolæ* legitimus concinno sensu; ut eas epistolæ causetur insuaves esse, quæ de Hebraicis verbis agant, non de libis, atque Apicii condimentis, et eorum, quos proprie carpit his verbis, magistrorum sui temporis jure. Unde etiam videatur non satis feliciter conceisse Erasmus, pro magistrorum fortasse legendum magistrorum. Nec male tamen habet *epulæ*, siquidem hoc fere deditorum gula hominum erat axiona, epulæ naviores esse, quæ ad placentiarum instar conficerentur. Vid. Observationes in Laertium Edit. Londinensis, p. 144.

sive (ut in Hebræo legitur) octoginta quinque, omnes qui portabant Ephod : **141** et Nob civitatem sacerdotum occidit in ore gladii a viro usque ad mulierem, ab infante usque ad nutrientem, et vitulum, et asinum, et ovem in ore gladii. Et salvatus est unus filius (a) Abimelech filii Achitob; et nomen ei Abiathar, et fugit post David.)

3. Non me teneo, quin problematis ordinem responsione preveniam, ubi nunc legimus : « Et omnes portantes Ephod » (1. Reg. 22) : (b) in Hebræo habet, *portantes Ephod bad*. Hoc quare ita dixerim, in sequentibus disces. Illud quoque quod sequitur addidisti : « Et factum est, cum fugeret Abiathar filius Abimelech ad David, et ipse cum David descendit in Ceila, habens Ephod in manu sua : et renuntiatum est Saul, quia venit David in Ceila » (Ibid. c. 23. 6. et seqq.) : ubi cum regis adventus et civitatis timeretur obsidio, dixit David ad Abiathar : « Defer Ephod Domini. » Hæc sunt quæ de Regnorum libro excerpta proponens, ad volumen Judicum transcendisti, in quo Micha de monte Ephraim scribitur mille centum argenti siclos matri, quos illa voverat, reddidisse; eamque [al. atque] sculptile inde fecisse et conflatile. Et addis hæc post modicum vocari *Ephod et Theraphim*, cum utique si zona sit, aut vestimenti genus (c), sculptile atque conflatile esse non possit. Agnosco errorem pene omnium Latinorum putantium *Ephod et Theraphim*, quæ postea nominantur, de hoc argento, quod Micha matri dederat, fuisse conflatum; cum Scriptura sic referat : « Et accepit mater ejus, » haud dubium quin Michæ, « argentum et dedit illud conflatori, et fecit illud sculptile atque conflatile (d). Et fuit in domo Michæ; et vir Michæ, et domus ejus Dei; et fecit Ephod et Theraphim, et implevit manum unius de filiis suis, et factus est ei in sacerdotem » (Jud. 17. 4. et 5). Si autem putas ea quæ superius appellata sunt sculptile atque conflatile, *Ephod, et Theraphim* deinceps nominari, disce esse non eadem. **142** Siquidem post matris idolum, quod dicitur sculptile atque conflatile, fecit Micha *Ephod et Theraphim*, sicut ex consequentibus approbatur. « Et responderunt quinque viri qui abierant considerare terram, et dixerunt ad fratres suos. Ecce nostis, quia est in domibus istis Ephod et Theraphim et sculptile atque conflatile » (Ibid. c. 18. 14. et seqq.). Et

(a) Ut Græca **LXX.** exemplaria inter se et ab Hebræo variant, ita et Hieron. codd., alii *Abimelech* vetere errore, alii *Abimelech*, vel *Achimelech* juxta Hebræum præferunt.

(b) Nimirum Græcus, ex eoque Latina versio non nisi Ephod, et *εφοδ* legebant, non etiam *bad*, ut Hebræus : ex hac vero textuum collatione præcipuum suæ responsionis argumentum sumi Hier. indicat. Proinde constat quam supino errore, ac sensus spendio in Benedictina edit. desint hæc verba, in Hebræo habet, *portantes Ephod*, cui *bad* jungitur, quæ nos ex aliis tum Mss. tum editis restituimus.

(c) Nonnulli Mss. si *zona sit, vestimentum*, vel *vestimenti genus esse non possit*, ommissis quæ interseruntur.

(d) Sensus est Micham se, suamque domum Idolo illi sculptili consecrasse. Victorius tamen maluit ex Romano **LXX.** exemplari legere, *quod fuit in domo Michæ, et domus Michæ domus ejus Dei* : qua de re plus satis a Benedictino editore vapulat.

post multa quæ in medio (1) prætermisisti : « Et ascenderunt, inquit, quinque viri, et illic irruerunt, et sumpserunt sculptile atque conflatile, Ephod et Theraphim. Et sexcenti viri qui cincti erant vasibus bellicis, ingressi sunt domum Michæ, et sumpserunt sculptile atque conflatile, Ephod et Theraphim » (e). Coarguit igitur eorum opinionem, qui ut indissolubilem facerent quæstionem, *Ephod*, argenteum putaverunt. Illud breviter attende, quod nunquam nisi in sacerdotio nominetur. Nam et Samuel qui illo cinctus refertur, Levites fuit, et (f) Sacerdotes Nobe hoc dignitatis suæ insigne portabant. Et (quod in Latinis codicibus non habetur) quando David fugiens a Saul, venit ad Abimelech, et gladium postulavit, dicens : « Vide si est ad manum tuam lancea et gladius, quoniam gladium meum, et vasa mea non sustuli in manu mea : respondensque sacerdos dixit : Ecce gladius Goliath alienigenæ, quem percussisti in vallo Terebinthi, et hic involutus est vestimento post Ephod in sacrario » (1. Reg. 21. 8 et 9) : utique Ephod conditum servabatur. Hoc quoque quod nunc posuimus, ubi sculptile atque conflatile legitur : licet idolum sit, tamen quia per errorem religio putabatur, ad venerationem ejus, sicut ad Dei ministerium [al. *mysterium*], *Ephod et Theraphim* insigne conficitur.

4. *Theraphim* quid sit, si spatium dictandi fuerit, prosequemur. Nunc interim de *Ephod*, ut cœpimus, explicandum est. In Exodo ubi Moysi præcipitur, ut sacerdotalia jubeat fieri vestimenta, post cætera legitur : « Et hæc stola quas facient, **143** pectorale, et superhumeralis (2), et tunicas (g) *κορυμβάται*, et cidarim, et cinctorium » (Exod. 28. 4). Ubi autem nos posuimus *superhumelare*, in Græco *επωμίδα* Septuaginta Interpretes transtulerunt, quod scilicet super humeros istiusmodi veniat vestimentum. Deinde jungitur : « Et hi accipient aurum, et hiacynthum, et coccum, et purpuram, et byssum, et facient superhumeralis de bysso retorta, opus textile varium. » Quid plura? totus Exodi liber hac vestium plenus est specie. Nam et in fine ejusdem voluminis scribitur : « Et fecit omnis sapiens in operibus stolas sanctorum, quæ sunt Aaron sacerdotis, sicut Dominus præcepit Moysi. Et fecerunt superhumeralis de auro, et hia-

(e) Victor. ex quo *coarguuntur eorum opiniones*. Hic autem inter editores magna contentio est, utrum *indissolubilem* cum Erasmo, an contrario sensu *dissolubilem*, ut Victorio placuit, legendum sit. Probabilia utrinque argumenta suppetunt; plures tamen Mss. pro *dissolubili* stant. Sed quo tandem modo legas, quæ ratione dixerint hi, qui Ephod vas argenteum interpretabantur, sive ut solverent, sive ut indissolubilem quæstionem facerent, nihil interest deservisse.

(f) Erasmus, qui legerat, *et Sacerdotes Nob bad, id est dignitatis suæ insigne portabant*, Victor. et Martianæus castigant.

(g) Significat sumbriatam vestem : Vulgata *lineam strictam*.

(1) Aptius legi contendit Ducæus in Agennensi quodam Ms. *prætermittimus*, ut non Marcella, sed Hieronymus prætermittere videatur.

(2) Idem ex eodem Ms. *et superhumeralis et poderem, et tunicas*. Sic Exod. 28. 31. **LXX.** *κορυμβάται, tunica mitalarem*.

cyntho, et purpura, et cocco, et bysso retorta. » *Exod.* 39. 1 et 2). Sed quia in Exodo hoc genus vestimenti præcipitur tantum ut fiat, et postea factum refertur, non tamen eo Aaron vestitur, in Levitico quomodo sacerdotalibus vestimentis indutus fuerit, explicatur. « Et applicuit Moyses Aaron, et filios ejus, et lavit eos aqua, et vestivit eum tunica, et cinxit eum zona, et vestivit eum (d) ὑπεδύτην » quod nos, *subtunicalem*, sive *tunicam*, qua *subtus* vestitus est, possumus interpretari. « Et imposuit ei superhumeralis, » inquit, « et cinxit eum secundum facturam superhumeralis, et constrinxit eam in ipso » (*Levit.* 8. 6 et 7). Vides itaque hoc Aaron superhumerali cingi, quomodo Samuel *Ephod bad* illo, nescio quo, cingebatur. Sed ne te longius traham, hanc habe sententiam. Ubi cumque in Septuaginta Interpretibus, hoc est, in codicibus nostris ἑπωμεις, id est, *superhumeralis* legitur, in Hebræo scriptum est *Ephod*. Quod quare alibi interpretari voluerint, et alibi (b) ininterpretatum reliquerint, non est mei iudicii, cum hoc ipsum in pluribus fecerint: ut quæ alibi aliter atque aliter expresserant, novissime translationis varietate lassati, ipsa Hebræa verba posuerint (c). Aquila autem id quod illi ὑπεδύτην et ἑπωμεις dixerunt, ἑνδύμα et ἐπιδύμα, id est, *vestimentum et super vestimentum* dixit. 144. Quod scilicet ἑνδύμα, quod Hebræo sermone vocatur MAIL, *subterioretem tunicam*; ἐπιδύμα vero, id est, ἑπωμεις, quod Hebraice dicitur ΕΦΟΔ, *superius pallium* significet, quo tota sacerdotalis protegatur ambitio.

5. Quæras forsitan, si *Ephod* sacerdotale sit pallium, quare in quibusdam locis addatur *bar*? Audiens (d) *bar*, risum tenere non possum. Nam cum apud Hebræos dicatur *bad*, ipsos quoque Septuaginta Interpretes sic transtulisse manifestum sit: ut pro *bad, bar*, scriberetur, error obtinuit: *Bad* autem Hebraice lingua *linum* dicitur, licet *linum PHESTRA* significantius exprimat. Denique ubi nos legimus: « Et fac eis femorale lineum, ut operiant carnis turpitudines, a lumbis usque ad crura eorum » (*Exod.* 28. 42): in Hebræo pro *lineo, bad* ponitur. Qua specie vir quoque ille qui Danieli monstratur, indutus est. « Et extulij oculos meos, et vidi: et ecce vir unus vestitus est baddim » (*Dan.* 10. 5), quo plurali numero, *vestes lineæ* nuncupantur. Propterea autem Samuel et octoginta quinque viri sacerdotes, *Ephod* lineum portasse referuntur, quoniam Sacerdos ma-

gnus solus habebat licentiam *Ephod* non lineo vestendi; verum (ut Scriptura commemorat) auro, hiacyntho, purpura, cocco, byssoque contexto. Cæteri habebant *Ephod*, non illa varietate distinctum, et duodecim lapibus ornatum, qui in humero utroque residebant, sed lineum et simplex, et toto candore purissimum.

6. Verum quia supra promiseram, me, si spatium dictandi fuisset, de *Theraphim* quoque breviter disserturum: nec quisquam interim interpellator advertit: Scito *Theraphim* ab Aquila μαρφίματα interpretari, quas nos *figuras* sive *figurationes* possumus dicere. Nam in eo loco, quando Saul misit nuntios, ut acciperent David: et responderunt, vexari illum graviter, misit rursus dicens: « Afferte illum in lecto ad me, ut occidam illum: et venerunt nuntii, et ecce cenotaphia 145 in lecto (1. *Reg.* 19. 15): pro *cenotaphis*, in Hebræo *Theraphim*, id est, μαρφίματα posita sunt: et non (e) jecur caprarum ut nostri codices habent, sed pulvillus de caprarum pelle consutus, qui intonsis pilis, caput involuti in lectulo hominis mentiretur. Ut autem utriusque sermonis veritatem pariter explicam, in Osee comminatur Deus, se a populo fornicante omnem gratiam ablaturum, dicens, quod « diebus multis sedebunt filii Israel (f) sine Rege, et principe, sine sacrificio, sine altari, et sine sacerdotio, et manifestationibus » (*Osee* 3. 4). Pro *sacerdotio et manifestationibus*, in Hebræo est, *sine Ephod, et sine Theraphim*: sicut Theodotion et Symmachus transtulerunt. Ex quo intelligimus in *Ephod*, juxta Septuaginta quoque, qui sensum magis, quam verba interpretati sunt, *sacerdotium* interpretari; in *Theraphim* vero, id est, *figurationibus* vel *figuris*, varia opera (1), quæ *Theraphim* vocantur, intelligi. Nam et in Exodo cæterisque locis, ubi describuntur vestes plumaria arte contextæ, *opus Cherubim*, id est, *varium* atque *depictum*, esse factum describitur: ita tamen, ut *vau* litteram *Cherubim* non habeat: quia (g) ubicumque cum hac littera scribitur, animalia magis quam opera significat. Juxta

(e) Editor Benedictiq. vera lectione ad libri album *regea* falsum hanc, *decur caprarum*, quæ etiam in aliis editis obtinuerat, in textum recepit. Constat tamen et *jecur* τὸν ἀίχμη *jecur caprarum* LXX. transtulisse, et hunc esse salinorum codicum errorem quem Hier. notat. Id porro contigit, ut nobis videtur, quod tam sæpe obvio errore *Deleth*, pro *Res* LXX. acceperint, et כבד quod est *jecur*, pro כבד, quod est *pulvinar*, vel culcitra ex lana caprina, scriptum putaverint.

(f) Rursus peccat edit. Benedictiq. qui *sine Lege, pro sine Rege* substituit.

(g) Vide Ezechielis locum, ubi nomen *Cherub* bovem, aut vitulum notat, cap. 10. v. 1. Ibi quæ admissit, ut legimus, *vau* habetur, כבד פני פועות *facies Cherub*, etsi in reliquis tam accurata exemplaria, ut Hier. animadvertit, hodie non extant. Vid. etiam quæ adnotamus in Epistolæ ad Paulinum de studio Scripturarum: Significationem porro illam, quæ *Cherubim varium et depictum* interpretatur apud Lexicographos *vix*, aut ne *vix* quidem inventes, et omnium tamen prima meo quidem iudicio est, unde aliæ omnes, et *Cherubim ipsa μαρφίματα* derivantur: quæ figure erant et pluribus coalescentes, homine, aquila, leone, bove, ita tamen ut postrema isthæc excelleret.

(1) Ducæus et duobus Mss. *varia opera volumi intelligi*, expunctis nempe, quæ *theraphim*, et *volumi* pro *vocantur* reposito. Concinnius certe.

(a) Martianæus juxta Alexandrinum LXX. interpretum exemplar, et quosdam Hieronymianos codices, legit ὑπεδύτην: alii quos sequimur Mss. atque editi libri ὑπεδύτην, quæ etiam proprie vertitur *subunicalis*, sive subucula. Vetusiores autem excusi ὑπεδύτην, non alio sensu.

(b) Al. non interpretatum. Hoc autem, ut autumo, dicit Hier. propter ἑπωμεις Judic. cap. 8. 27. et cap. 17. 5, nec uon ἑπωμεις παρ. 1. Regum cap. 21., sive ut veteri vitio est, ἑπωμεις παρ.: quod autem addit LXX. alibi aliter atque aliter transtulisse, puta ἑπωμεις, οσολῖ, et semel ἑπαρεια Osee c. 5.

(c) Hunc locum, quem imperiti antiquarii, sed præcipue critici variis interpolationibus deformaverant, ex quindecim Mss., quibus et duo nostri consentiunt, Martianæus restituit, cujus adnotationem consule ad libri calcem.

(d) Veterem hunc errorem, quem passim apud alios veteres scriptores invenire est, neque rigidum illum Aquilæ ingenium vitavit, siquidem vertit ὑπεδύτην ὑπεδύτην.

igitur hunc sensum et Micha eum veste sacerdotali, cætera quoque, quæ ad sacerdotalia pertinent ornamenta, per *Theraphim* fecisse monstratur.

7. Quam vellem nunc tibi omnem habitum sacerdotalem exponere, et per singulas vestium species, divina ostendere sacramenta. Verum quia in hoc ipso brevitate Epistolæ excessimus, et (a) Josephus ac Philo viri doctissimi Judæorum, multique de nostris id latissime (1) persecuti sunt, quorum, ut aiunt, voce audies me: quæ de cætero velis, **146** præsens (b) percunctator præsentem, ut si quid forte nescimus, sine teste, sine iudice in fida aure moriatur. Mater communis si valeat, gaudeo, et ut valeat, Dominum precor. Nos, ut scis, Hebræorum lectione detenti, in Latina lingua rubiginem obduximus; in tantum, ut loquentibus quoque nobis stridor quidam non latinus interstrepit. Unde ignoscere audenti: et si imperitus sum sermone, inquit Apostolus, sed non scientia. Illi utrumque non deerat, et unum humiliter renuebat. Nobis utrumque deest, quia et quod pueri plausibile habueramus, amisimus; nec scientiam quam volebamus, consecuti sumus, juxta Æsopici canis fabulam, dum magna sectamur, etiam minora perdentes.

EPISTOLA XXX (c).

AD (d) PAULAM.

De Alphabeto Hebraico Psalmi CXVIII.

Etymologias litterarum Hebraicarum, et interpretationes sanctam Paulam edocet: et quanta sint in connexion eorumdem elementorum divina mysteria, breviter exponit.

1. Nudius tertius, cum centesimum octavum decimum Psalmum tibi insinuare conarer, et dicerem, omnem moralem locum in eo esse comprehensum; et quomodo Philosophi solent disputationes suas in Physicam, Ethicam, Logicamque partiri, ita et eloquia divina aut de natura disputare, ut in Genesi, et in Ecclesiaste, aut de moribus, ut in Proverbiis, et in omnibus sparsim libris, aut de Logica, pro qua **147** nostri (e) Theoricen sibi vindicant, ut in Canticum cau-

(a) Illud argumentum prosecutus erat Josephus Antiquitatum lib. 5. cap. 7. et Philo in Vita Moysis. Patrum vero Latinorum scripta, quæ multorum fuisse tradit, etiam non tulere. Ipse postea votum suum Hier. in Epist. ad Fabiolam explevit.

(b) Isthæc, mater communis (Albinam intellige) « si valeat gaudeo, et ut valeat, Dominum precor, » Mss. atque editi plures libri non habent.

(c) Al. 135. Scripta eodem anno quo superiores.

(d) Falso quidem Mss. etiam apud Martiniænum hanc epistolam ad Marcellam inscribunt, alii editi vetustiores ad Paulam urbicam, quæ cur ita appellaretur, alibi explicamus.

(e) Quomodo hic locus, quem alibi nec raro ex Origene usurpat Hieronymus, legendus esset, ex ipso Origene didicimus in Homil. in Cantic. cantic. quos in tom. 10 amandavit, ubi sic interpres: « Generales disciplinæ, quibus ad rerum scientiam pervenitur, tres sunt, quas Græci Ethicam, Physicam, et THEORICEN appellaverunt: nos has dicere possumus Moralem, Naturalem, et Inspectivam. Nonnulli sane apud Græcos etiam Logicen, quoniam nos Rationalem possumus dicere, quarto in numero posuerunt. » Non igitur satis consulto Martiaæus, verissimè

(1) Idem « persecuti sunt, viva, ut aiunt, voce audies, meque de cætero ut velis præsens » etc. ex Aggenneasi Ms. quod non probamus.

licorum, et in Evangelis (licet Apóstolus sæpe proponat, assumat, confirmet atque concludat, quæ proprie artis dialecticæ sunt) studiosissime perquisisti, quid tibi velint Hebrææ litteræ, quæ Psalmo, quem legebamus, videbantur insertæ.

2. Respondi secundum ordinem litterarum eum esse compositum, quod videlicet (f) ex prima littera, quæ apud eos vocatur *Aleph*, octo versus inciperent. Rursus ex sequenti *Beth* totidem versus exordium sumerent: ac postea ex *Gemel* idem numerus compleretur: atque ita usque ad *Thau*, quæ apud eos extrema littera est, Psalmum esse conscriptum: et ex singulis quibusque elementis secundum interpretationes eorum debere intelligi quæ sequerentur. Identidem flagitasti, ut tibi interpretationes singularum edicerem litterarum. Dixi, fateor, verum quia propter barbariem linguæ memoria labitur omne quod diximus, desideras Commentariolum fieri, ut si in aliquo forte titubaveris, oblivionem lectio consoletur.

3. Quatuor Psalmi Alphabetici. — Ac prius quam de singulis disseram, scire debes, quatuor Psalmos secundum ordinem Hebræorum incipere elementorum (g) centesimum decimum, et centesimum undecimum, et hunc de quo nunc scribimus, et centesimum quadragesimum quartum. Verum debes scire in prioribus Psalmis, singulis litteris singulos (h) versiculos, qui trimetro iambico constant, esse subnexos. Inferiores vero tetrametro **148** iambico constare, sicuti et Deuteronomii Canticum scriptum est. In centesimo decimo octavo Psalmo singulas litteras octoni versus sequuntur. In centesimo quadragesimo quarto singulis litteris singuli (i) versus gemini deputantur. Sunt qui et alios hoc ordine putent incipere, sed falsa eorum opinio est. Habes et in Lamentationibus Jeremiæ quatuor Alphabeti, e quibus duo

antiquæ lectioni, quæ obtinebat, et quam reponimus, *Theoricen*, substituit, *Theologiam*, quod scilicet corruptoris est mendum, etsi plerisque Mss. libros irrepserit. Qua in re etiam Henricus Valesius peccat, qui Græce scriptum contendit in Hieronymi libris *theoricis*. Theoricem autem, sive ~~theoricam~~ facultatem in sola contemplatione, atque inspectione positam, nemo ignorat. Sed clarius apud eundem Origenem, *inspectiva dicitur, qua supergressi visibilia de divinis aliquid et cælestibus contemplantur, eaque sola mente intuemur*. Vide hanc eandem emendationem in Epist. ad Algasiam quæst. X. et in Comm. in Ecclesiastem, etc.

(f) Quidam Mss. ex prima littera *Aleph*, quæ apud nos vocatur *A*, octo versus, etc. Infra legimus ex Ambrosiano I. 6. olim S. Columbani, et Regina: altero *Gemel*, quem admodum et Alphabetum Murbacense legit apud Montfauconium. Editi *Gemel*.

(g) Præponit hic Ambrosianum exemplar, quemadmodum et vetusta editio an. 496. *tricesimum sextum*, qui in aliis editis et Mss. eo verius desideratur, quod quatuor numerum definitum excedat. Ipse autem Hier. tum alibi tum præsertim in Prologo Galeat. quintum quoque enumerat. « Sed et Psalmi, » inquit « TRICESIMUS SEXTUS, et centesimus decimus, et centesimus undecimus, et centesimus octavus decimus, et centesimus quadragesimus quartus, quanquam diverso scribantur metro, ejusdem numeri textum Alphabeto: qua de re plura ibi dicenda sunt nobis ad secum invicem conciliandas S. Doctoris sententias; sicut et de Hebræis versibus, quos ad Latinorum, Græcorumque metrum comparat, suis erit dicendi locus.

(h) Regius, « versiculos, quos metro iambico constat esse subnexos, ut Deuteronomii canticum » etc.

(i) Vocem *gemini*, quam sensus, et res ipsa postulat, ex Ambrosiano codice, et veteri editione reponimus; quod rite factum, ut intelligas, confer Psalmum hunc 144. cum superioribus 110. et 111. in Hebræo textu.

prima quas Saphico metro scripta sunt : quia tres versiculos qui sibi connexi sunt, et ab una tantum littera incipiunt Heroici comma concludit. Tertium vero Alphabetum trimetro scriptum est, et a ternis litteris, sed eisdem terni versus incipiunt. Quartum Alphabetum simile est primo, et secundo. Proverbia quoque Salomonis extremum claudit Alphabetum, quod tetrametro iambico supputatur, ab eo loco, in quo ait : *Mulierem fortem quis inveniet* (*Prov.* 31. 10).

4. Quomodo autem in his nostris litteris non potest quis ad legenda verba, texendaque procedere, nisi prius ab elementis cœperit : ita et in Scripturis divinis non valemus ea quæ majora sunt nosse, (a) nisi Ethicæ habuerimus exordium, secundum illud quod Propheta dicit : « A mandatis tuis intellexi (*Ps.* 118. 104) ; quod videlicet post opera cœperit habere scientiam secretorum. Verum jam complendum est quod petisti, ut sensum uniuscujusque elementi interpretatio annexa significet.

5. Aleph interpretatur *doctrina*. Beth, *domus*. Gemel, *plenitudo*. (b) Deleth, *tabularum*. 149 He, *ista*. Vau, et (c) Zai, *hæc*. Heth, *vita*. Tet, *bonum*. Iod, *principium*. Caph, *manus*. Lamed, *disciplinæ sive cordis*. Mem, *ex ipsis*. Nun, *sempiternum*. Samech, *adjutorium*. Ain, *fontis sive oculus*. (d) Phe, *os*, ab ore, non ab osse dictum intellige, ne litterarum ambiguitate fallaris. Sade, *justitia*. Coph, *vocatio*. Res, *capitis*. (e) Sen, *dentium*. Thau, *signa*.

6. Post interpretationem elementorum intelligentiæ ordo dicendus est Aleph, Beth, Gemel, Deleth, prima connexio est, *doctrina, domus, plenitudo, tabularum*; quod videlicet doctrina Ecclesiæ, quæ domus Dei est, in librorum reperiatur plenitudine divinatorum.

7. Secunda connexio est, He, Vau, Zai, Heth, *ista, et, hæc, vita*. QUÆ ENIM ALIA POTEST esse vita sine scientia Scripturarum, per quas etiam ipse Christus agnoscitur, qui est vita credentium ?

8. Tertia connexio habet, Tet, Iod, *bonum princi-*

(a) Mss. ab *Ethice*, idque optime, sed alii Græcam formam non assecuti, mire depravant ignotam vocem. Similis error in S. Paulini Epist. 49. obtinuit, ubi *altior et hic intellectus* pro *Ethicus*.

(b) Excusi *Deleth*, ut et *Gimel*, aliaque ex Massoretarum ingenio. Nobis, ut semel dicamus, veterum interpretum fidem, et nostrorum Mss. consensum sequi religio est. Porro interpretationem hanc *tabularum*, seu ut infra explicat ipse Hier. *librorum*, Lexicographi ignorant, nec aliam litteræ *Deleth* significationem, quam *portæ* norunt. Et viri quidam docti, ut illam etymologiam explicant, morem Hebræorum adducunt, qui primam libri paginam *ἑρσέλιος* *portum* dicunt. Sed puto luce meridiana clarius ex Græco nomine *ἀδρός* *liber, tabula*, cognosci potest, quæ etiam olim in Hebræa origine ejus vocis vis esset, ac significatio. Rectissime adeo Josephus, vetus Christianus auctor, in Hypomnestico *Deleth* *ἀδρός* interpretatur. Cætera ad hunc modum, He *ipsa*, Vau, *in illa*, Zai *viri*, Heth *rirens*, Caph *tamen*, Lamed *discite*, etc. Vide Drusium in *Alphab. Hebraico et Jo. Morin. Exercit. Bibl.* p. 504.

(c) Sic pro *Zain*, quod editi legunt, expressimus e Mss. omnibus, Eusebio, Alphabeto Murbacens. aliisque. Græce est *Zai, Tet*, ac *Jod* quidam Mss. aspirant, ut etiam Eusebius *ἄβ, ιοδ* vel *ιαι* forte pro *βιαι* olim erat *βιαι*, et *οιη* pro *οη*.

(d) Ambrosian. Ms. *Fe*, ut quidam ex antiquis. Hier. in *Isaiam*, P. inquit, « litteram sermo Hebraicus non habet, sed pro ea PHI Græco utitur. » Vid. et in *Dan.* c. 11.

(e) Vulgati *Sin* de more.

pium : quia quamvis nunc sciamus universa quæ scripta sunt, tamen ex parte cognoscimus, et ex parte prophetamus : et nunc per speculum videmus in ænigmate. Cum autem meruerimus esse cum Christo, et similes Angelis fuerimus, tunc librorum doctrinæ cessabit, (f) et tunc videbimus facie ad faciem bonum principium sicuti est.

9. Quarta connexio est, Caph, Lamed, *manus, disciplinæ*, sive *cordis*. Manus intelliguntur in opere, cor et disciplina interpretantur [al. *intelliguntur*.] in sensu : quia nihil facere possumus, nisi prius quæ facienda sunt scierimus.

10. Quinta connexio est, Mem, Nun, Samech, *ex ipsis, sempiternum, adjutorium*. Hoc explanatione non indiget, sed omni luce manifestius est, ex Scripturis æterna subsidia ministrari.

11. Sexta connexio habet, Ain, Phe, Sade, *fontis sive oculus, oris, justitiæ* : secundum illud quod in (g) tertio numero exposuimus.

150 12. Septima connexio est, quæ et extrema, quod et in ipso quoque septenario numero sit mysticus intellectus, Coph, Res, Sen, Thau, *vocatio, capitis, dentium, signa*. Per dentes articulata vox promitur, et in his signis ad caput omnium, qui est Christus, pervenitur, per quem venit ad regnum sempiternum (h).

13. Oro te, quid hoc sacratius sacramento? quid hac voluptate jucundius? Qui cibi, quæ mella sunt dulciora, quam Dei scire prudentiam, et in abdita ejus intrare, et sensum Creatoris inspicere, et sermones Domini Dei tui, qui ab hujus mundi sapientibus deridentur, plenos (i) discere sapientia spiritali? Habeant sibi cæteri, si velint, suas opes, gemma bibant, serico niteant, plausu populi delectentur; et per varias voluptates, divitiis suas vincere nequeant. Nostræ divitiæ sint, in lege Domini meditari die ac nocte, pulsare januam non patentem, panes Trinitatis accipere, et sæculi fluctus, Domino præeunte, calcare.

14. Saluta Blæsillam, et Eustochium tirunculas nostras. Saluta (j) Felicianam, vere carnis, et spiritus virginitate felicem. Saluta reliquum castitatis chorum, et domesticam tuam Ecclesiam, cui omnia, etiam quæ tuta sunt, timeo; ne dormiente patrefamilias, inimicus homo zizania superseminet: quamvis etiam dicere audeant, *Ego civitas firma, civitas que non oppugnatur* (*Isai.* 27. 3. *just.* LXX). Nullus, hostili obsidente exercitu, securus est. Nemo, (k) ut beatus Cyprianus ait, satis tutus, periculo proximus. Exemplar Epistolæ, si accipere voluerit *φιλοπονολάτη*

(f) Quæ sequuntur usque ad periodi finem absunt a plerisque Mss.

(g) Ita Mss. omnes, nec dubium tertiam connexionem respici, adeoque perperam in antea vulgatis haberi, in *quarto numero*.

(h) Confer septius laudati Josephi Christiani auctoris Hypomnestic. cap. 28. ubi interdum aliter has litteras interpretatur, et connexiones instituit paulo diversas. Vide et Euseb. Præarat. *Evang. lib.* X. c. 5. et XI. c. 6.

(i) Sequimur Mss. et veteris editionis fidem. Alii editi legunt *docere*. Mox abest a Mss. *si velint*.

(j) Martianeus, *Felicis* in lectore inconsulto.

(k) S. Cyprianus Epist. mihi IV. ad Pomponium de Virginitate : *Nemo diu tutus est, periculo proximus*.

(Id est *iaoris studiosissima*) nostra Marcella, tribuito. Et memento mei, obsecrans, ut Dominus noster Jesus Christus conterat Satanam sub pedibus nostris velociter.

151 EPISTOLA XXXI (a).

AD EUSTOCHIUM.

De Munusculis.

Quædam munuscula sibi in natali S. Petri ab Eustochio missa, mystica interpretatione trahit ad morum institutionem.

1. Parva specie, sed caritate sunt magna, munera accepisse a Virgine, armillas, epistolam, et columnas. Et quoniam mel in Dei sacrificiis non offertur, nimia dulcedo arte mutata est, et quadam, ut ita dicam, piperis austeritate condita. Apud Deum enim nihil voluptuosum; nihil tantum suave placet; nisi quod in se habet mordacis aliquid veritatis. Pascha Christi cum amaritudinibus manducatur.

2. *Festus dies B. Petri quomodo celebrandus.* — Festus est dies, et natalis beati Petri, festivus est solito condiendus: ita tamen, ut Scripturarum cardinem jocularis sermo non fugiat: nec a præscripto palæstræ nostræ longius evagemur. Armillis in Ezechiele (b) ornatur Jerusalem. Baruch epistolas accipit ab Jeremia. In columbæ specie Spiritus Sanctus allabitur (Joan. 1). Itaque ut te aliquid, et piperis mordeat, et pristini libelli (*Epist. de Virgin. servanda*) etiam nunc recorderis, cave ne operis ornamenta dimittas, quæ veræ armillæ sunt brachiorum; ne epistolam pectoris tui scindas, quam a Baruch traditam novacula (c) Rex profanus incidit; ne ad similitudinem Ephraim per Osec audias: *Facta es insipiens, ut columba* (Osee 7). Nimium, respondebis, austere, et quod festo non conveniat dici. Talibus ipsa muneribus provocasti: dum dulcibus amara sociata sunt, et a nobis paria recipies, laudem amaritudo comitabitur.

3. Verum ne videar dona minuisse: accepimus et canistrum cerasis refertum, talibus et tam virginali verecundia rubentibus, ut ea nunc a (d) Lucullo delata existimarim. Siquidem hoc genus poni, Ponto, et Armenia subjugatis, de (e) Cerasunto primus Romam pertulit (*Plin. lib. 15. cap. 25*). Unde et de patria arbor nomen accepit. Igitur quia in Scripturis canistrum ficis plenum legimus, cerasa vero non invenimus, 152 in eo quod allatum est, id quod allatum non est, prædicamus; optamusque te de illis ponis fieri, quæ contra Templum Dei sunt, et de quibus

(a) *Alia* 19. *Scripta eodem anno 384.*

(b) Haud bene Martianæus post Erasm. *armatur.*

(c) Joachimus Rex Judæ, ut ex Jerem. cap. 36. v. 23. *Mox neque erat pro ne.*

(d) Hæc Florus tradit lib. 3. c. 3. Plutarchus in Vita Lucilli, et Plinius lib. x. c. xx. alique. Tertullian. *Apologetic. advers. Gentes,* « male cum Lucullo actum est, qui primus cerasa ex Ponto Italiæ promulgavit. »

(e) Quidam Mss. *de Ceraso sumptum,* quæ non incongrua lectio est, proprie enim urbs illa Cerasus, seu *καρασός* appellatur, tametsi quemadmodum a *Sipus Sipuntum,* et *Hidrantum* ab *Hidrus* dicitur, hæc quoque Cerasuntum vocari poterit.

Deus dicit: *Quia bona, bona valde.* Nihil quippe Salvator medium amat. Et sicuti frigidum non refugiens, calidis delectatur, ita tepidos in Apocalypsi evomere se loquitur (*Apoc. 3*). Unde nobis sollicitius providendum est, ut solemnem diem, non tam ciborum abundantia, quam spiritus exultatione celebremus. **QUIA VALDE ABSURDUM EST,** nimia saturitate velle honorare Martyrem, quem scias Deo placuisse jejuniis. Ita tibi semper comedendum est, ut cibum et oratio sequatur, et lectio. Quod si aliquibus displicet, Apostoli verba cantato: *Si adhuc hominibus placerem, Christi ancilla non essem.*

EPISTOLA XXXII (f).

AD MARCELLAM.

Excusat se, quod paucis scripserit, nimirum conferendis cum Aquilæ translatione Hebræis voluminibus occupatus. Brevitatem vero hujus Epistolæ compensat duabus superioribus Epistolis Paulæ et Eustochio directis, quas Marcellæ legendas mittit.

1. Ut tam parvam Epistolam scriberem, causæ duplicis fuit; quod, et tabellarius festinabat, et ego alio opere detentus, hoc quasi *παράργον* me occupare nolui. Quæris quidnam illud sit tam grande, tam necessarium, quo epistolice confabulationis munus exclusum sit. Jam pridem cum voluminibus Hebræorum Editionem Aquilæ confero, ne quid forsitan propter odium Christi Synagoga mutaverit: et ut anticæ menti fatear, quæ ad nostram fidem pertineant roborandam, plura reperio. Nunc a Prophetis, Salomone, Psalterio, Regnorumque libris examussim recensitis, Exodum teneo, quem illi *ELLE SMOTH* vocant, ad Leviticum transiturus. Vides igitur quod nullum officium huic operi præponendum sit. Attamen ne Currentius noster forte frustra cucurrerit, (g) duas Epistolas, quas ad sororem 153 tuam Paulam ejusque pignus Eustochium miseram, huic sermunculo annexi: ut dum illas legeris, et in his aliquid doctrinæ pariter ac leporis inveneris, putes tibi quoque scripta esse, quæ illis scripta sunt.

2. Albinam communem matrem valere cupio: de corpore loquor, ut spiritu valeat, non ignorans: eamque per te salutare obsecro, et duplici pietatis officio focillari, quod in una atque eadem Christiana simul diligatur, et mater.

EPISTOLA XXXIII (h).

AD PAULAM (i) PARS QUÆDAM.

Indicem operum Origenis contra Varronis Opera conferens, ostendit, Ecclesiam Christi habuisse Scripturam, qui omnes Græcos Latinosque superasset etiam librorum editorum multitudine.

1. Varro et Chalcenterus copiosissimi Scriptores. — Marcum Terentium Varronem miratur Antiquitas,

(f) *Alia* 74. *Scripta paucis diebus post duas superiores.*
(g) Duæ nempe superiores, quarum una *ad Paulam de Hebraico Alphabeto,* altera *ad Eustochium de munusculis* inscribitur.

(h) *Scripta circiter an. 384.*

(i) Huc ex Ruffini *Invectivarum* l. 2. adscita est epistola, cujus emittit iuse Hæc. lib. de *Script. Ecclesiae*.

quod apud Latinos tam innumerabiles libros scripserit. Græci (a) Chalcenterum miris efferunt laudibus, quod tantos libros composuerit, quantos quivis nostrum alienos sua manu describere non possit. Et quia nunc otiosum est apud Latinos, Græcorum voluminum indicem texere, de eo qui latine scripsit, aliqua commemorabo; ut intelligamus nos Epimenidis dormire somnum, et studium quod illi posuerunt in eruditione sæcularium scripturarum, nos in congregandis opibus ponere.

2. Scripsit itaque Varro quadraginta quinque libros Antiquitatum: quatuor de vita populi Romani....

3. *Origenes*. — Quorsum Varronis, et Chalcenteri mentio facta sit quaeritis? Videlicet, ut ad Adamantium, nostrumque Chalcenterum veniamus: qui tanto studio in sanctarum Scripturarum labore sudavit; ut iuste Adamantii nomen accepit. Vultis nosse quanta ingenii sui reliquerit monumenta? sequens titulus ostendit.

154 Scripsit in Genesim libros (b) tredecim. Mysticarum Homiliarum libros duos.

In Exodum Excerpta.

In Leviticum Excerpta.....

Item Monobiblia.

Ἐπιτὶ Ἀρχῶν libros quatuor:

De Resurrectione libros duos.

Et alios de Resurrectione dialogos duos....

4. Videtisne, et Græcos pariter, et Latinos unius labore superatos? Quis enim unquam tanta legere potuit, quanta ipse conscripsit? Porro (al. Pro) hoc sudore quid accepit pretii? Damnatur a Demetrio Episcopo, exceptis Palestinæ, et Arabiæ, et Phœnicis atque Achaiæ Sacerdotibus. In damnationem ejus consentit urbs Romana: ipsa contra hunc cogit senatum, non propter dogmatum novitatem, non propter hæresim, ut nunc adversus eum rabidi canes simulant: sed quia gloriam eloquentiæ ejus, et scientiæ ferro non poterant, et illo dicente, omnes muti putabantur.

5. Hæc quare scripserim, et ad pauperis lucernæ igniculam, cito sermone, sed non cauto dictaverim;

stic. in Origen. ubi, *Indicem*, inquit, *operum ejus in voluminibus Epistolarum, quas ad Paulam scripsimus, in quadam Epistola contra Varranis opera conferens, posuit*. Ipsa autem pro majori parte cum aliis plerisque videtur excidisse. Meminit etiam S. Isidorus *Originum* lib. 6. c. 7. atque describit.

(a) Didymum nempe Alexandrinum Grammaticum, qui ob indefessum scribendi studium, atque assiduum circa libros moram, *Chalcenteri*, sive *ærei pectoris* nomen est consecutus. Quatuor mille libros traditur scripsisse, quorum ne unus quidem ad hunc usque ætatem pervenit.

(b) Totidem enumerat etiam in sequenti Epist. 36. ad Damasum in fine quaest. prim. Sed *duodecim* tantum Eusebius memorat VI. 26. ex eoque Suidas in voce *Origenes*, et Nicephorus XV. 5. Cum vero apud Hieronymum nostrum, qui ad Damasum loco citato expressis verbis « duodecim », et tertium decimum in Genesim librum » asserit ab Origene dictatum super Cain vindicta, errorem in numero suspicari non possumus, in exemplari, quod præ manibus habebat, opinari licet, duodecimum librum in duos fuisse dispersitum, quorum alter tertius decimus prænotaretur. Adde præter librum *Ἐπιτὶ Ἀρχῶν*, atque cum quidem ex Rufini versione, reliquos hic memoratos perisse.

potestis intelligere, si Epicuros (1) et Aristipos cogitetis.

EPISTOLA XXXIV (c).

AD MARCELLAM (2),

De aliquot locis Psalmi CXXVI.

Quid sit panis doloris, quidque filii excussorum in Psalmo 126. elegantè exponit, excusans interea sanctum Hilarium, quod deceptus ab Heliodoro Presbytero, non bene intellexerit excussorum verbum.

1. Beatus Pamphilus Martyr, cujus vitam Eusebius Cæsariensis Episcopus, **155** tribus (d) ferme voluminibus explicavit, cum Demetrium Phalereum, et Pistratum in sacræ Bibliothecæ studio vellet æquare, imaginesque ingeniorum, quæ vera sunt, et æterna monumenta, toto orbe perquireret, tunc vel maxime Origenis libros impensius prosectus, Cæsariensi Ecclesiæ dedicavit: quam ex parte corruptam, Acaicius dehinc, et Euzolus ejusdem Ecclesiæ sacerdotes in membranarum instaurare conati sunt. Hic cum multa repererit, et inventorum nobis indicem dereliquerit, centesimi vigesimi sexti Psalmi Commentarium (e), et *the* litteræ Tractatum, ex eo quod non inscripsit, confusus est non repertum. Non quod talis tantusque vir (Adamantium dictus) aliquid præterierit, sed quod negligentia posteriorum ad nostram usque memoriam non duravit. Hoc ideo dixi, ut quia de eodem Psalmo mihi proposuisti, quid esset *panis doloris*, in eo quod dicitur: « Vanum vobis est ante lucem surgere, surgite postquam sederitis, qui manducatis panem doloris », ostenderem me de Origenis Commentariis quid senserit, non habere.

2. Unde ad Hebræum recurrens, inveni pro *panis doloris* scriptum, *ΛΕΒΗ ΛΑΣΑΒΙΜ*, quod Aquila interpretatus est, *ἄρτον* (f) *τῶν διακονημάτων*, id est, *panem elaborationum*. Symmachus *ἄρτον κακοπαθόμενον*, quod exponitur, *panem ærummosorum*. Quinta Editio, et Theodotion, qui in cæteris cum Septuaginta Translatoribus facit, *panem idolorum*. Sexta *πλάνης*, id est, *erroris*. Nec mirandum est de Aquila, si *διακονήματα* pro *idolis* ponat, cum opera manuum hominis sint, et prophetice populus arguatur ad templum diluculo frustra consurgere, et post quietem ad sanctuarium festinare, cum idola, Dei honore venerentur: se-

(c) *Al. 141 scripta eodem anno 384.*

(d) Nimirum integris; ferme enim hic pro *facile* accipitur, neque eorum probamus sententiam, qui aliquid amplius Hieronymi ævo fuisse volumen, quam liber, ex eo putant, quod in Catalogo absolute tres libros dicat de vita Pamphili ab Eusebio exaratos.

(e) Innot putat Martianæus in Hebraici Alphabeti litteras editos ab Origene tractatus; nobis est longe verosimillimum superioris Psalmi centesimi decimi octavi partem illam indicari, quæ sub *the* exhibetur; peculiari enim unaquæque littera tractatu donata est a veteribus, quod apud Hilarium, Augustinum, aliosque videre est, ut veluti tot seorsim Psalmi haberentur, quod ab una littera versiculi inscripti sunt.

(f) Minus bene vetusta editio, *δυσκοινημάτων*; nec satis vere ad Symmachum legendum quidam putant *κακοπαθόμενον*, et *ærummosorum*.

(1) Romani Pamphili his traducuntur nominibus qui Hieronymum statim a Damasi obitu insectabantur.

(2) Consule chronicas posteriores notas ad hanc Epist. in Præfatione.

cundum quod Ezechiel scripsit in ipso templo, sacrificare idolis sacerdotes. Ut autem plenius adducaris, pro dolore in Hebræo *idola* posita, hoc ipsum verbum, hoc est, *ASABIM*, etiam in centesimo decimo tertio Psalmo scriptum est. Septuaginta quoque *idola* transtulerunt. **156** Nam et in eo loco ubi legimus, *idola gentium, argentum, et aurum, opera manuum hominum*; in Hebræo habetur, *ASAREEM*, quod Aquila interpretatur *elaborationes eorum*. Unde cum ita veritas se habeat, non frustra quidam doloris panem, aut hæreticorum intelligunt sacramenta, aut vitæ istius miserabilis, et ærumnosæ interpretantur laborem: apud quam in sudore faciei comedimus panem nostrum, et inter spinas, et tribulos brevis vitæ alimenta nascuntur.

3. Illud quoque de eodem Psalmo interrogare dignata es: *Qui sint filii excussorum?* Miror te in Hilarii Commentariis non legisse, excussorum filios, credentium populos interpretari, quod scilicet Apostolos illo nomine putaverit appellatos, quibus in Evangeliiis sit præceptum, in quamcumque civitatem introierint, et non fuerint recepti, excutere pulverem pedum suorum in testimonium non credentium (*Math. 10; et Marc. 6*). Licet tunc argute præcaveris, non posse Apostolos sub nomine excussorum intelligi, cum sit aliud excutientium, aliud excussorum: quia excutientes sunt, qui excutiant, excussi vero, qui ab aliis excutiantur. Et incongruum esse excussos Apostolos accipi; qui magis excutientes debuerint appellari. Quid igitur faciam? Tantum virum, et temporibus suis disertissimum (a) reprehendere non audeo: qui et confessionis suæ merito, et vitæ industria, et eloquentiæ claritate, ubicumque Romanum nomen est, prædicatur: nisi quod non ejus culpæ ascribendum est, qui Hebræi sermonis ignarus fuit, Græcarum quoque litterarum quamdam auram cœperat, sed Heliadori Presbyteri, quo ille familiariter usus est, ea quæ intelligere non poterat, quomodo ab Origene essent dicta, quærebat. Qui, quia in hoc Psalmo Commentarium Origenis invenire non potuit, opinionem magis insinuare suam, quam incertam voluit confiteri. Quam ille sumptam claro sermone disseruit, et alienum errorem disertius (b) executus est.

157 4. Restat igitur, ut rursus ad fontem sermonis recurramus Hebræi, et videamus, quomodo scriptum sit. Ubi nos habemus, *sicut filii excussorum*: ibi legitur, *CHEN BNE ANNAURIM*, quod Aquila interpretatus est, *sicut filii pubertatum*. Symmachus, et Theodotion, *sicut filii juventutis*. (c) Sexta *ἡξέως* *ὡς*, quod nos dicere possumus, *excusati sensus*. Ex quo manife-

(a) Modeste Hilarii sententiam respuit Hieronymus, imo culpam, si qua est, totam confert in Heliadorum. At alioqui doctiss. S. Hilarii editor Benedictinus non intelletum ab Hieronymo Hilarium contendit, quod hic vocem *excussorum* active sumpsit ab *excussor*, non passive ab *excussus*; quod apprimè falsum est, et Hilarii locum attendenti constabit.

(b) Duo nostri probæ notæ Mss. alitque penes Martian. et alieno errore disertius *excusatus* est.

(c) Sin verius, et ad Mss. Idem, certe concinniori sensu legerant Victorius et Drusius *ἡξέως*. At Martiæus

stum est, adolescentiæ populos intelligi Christianos, secundum illud exemplum, quod Deus suos sanctos in modum arcus et sagittarum dicatur extendere; ut in Propheta Zachariâ: « quoniam extendi te mihi Juda, ut arcum » (*Zach. 9. 13*). Et Salvator de semetipso: « Posui me sicut sagittam electam. Et in pharetra sua abscondit me » (*Isai. 49. 2*). Denique in sequenti versu, exceptis Septuaginta, qui aliter transtulerunt, et in Hebræo, et in cunctis Editionibus ita reperi: « Beatus vir, qui replevit pharetram suam ex ipsis; ut quia metaphoram semel sumpserat ex sagittis, et in pharetra quoque translatio servaretur. *Excussos* autem et consuetudo sermonis humani *vegetos et robustos et expeditos* vocat: et ipsi Septuaginta Interpretes in Esdræ libro, pro juvenibus transtulerunt, in quo ita scribitur: « Et factum est ex die illa, medii excussorum faciebant opus, et medii eorum habebant hastas et scuta et arcus et thoraces et principes post omnem domum Juda, ædificantium in muro » (*Neem. 4. 16*). Ex quo animadvertimus, et in præsentis loco præ adolescentibus atque puberibus, *excussos* posito: non ut ille opinatus est pro Apostolis, qui excussi a pedum excussione dicantur. Legi et cujusdam librum, et elegantem in eo sensum reperi, *excussos* Judæos dici a templo, et lege et gratia Domini, pro eo quod est *reprobos*: et eorum esse filios Apostolos, qui ex ipsorum semine procreantur, et in similitudinem sagittarum manu Domini contineantur.

5. In sequenti quoque Psalmo Heliadorus magis quam noster Hilarius erravit, qui de eo loco, in quo scriptum est: **158** « *Labores fructuum tuorum manducabis,* » varia opinatus, asservit magis stare sententiam, si scribatur (d): *fructus laborum* aliquem manducare, et non *labores fructuum*: unde spiritualem intelligentiam debere perquiri. Et ex hac occasione longam ingrediens disputationem, tanta operositate, quod volebat intelligi, usus est persuadendi, quanta semper falsitas indiget, ut vera videatur: cum in hoc loco non Septuaginta Interpretes, sed Latini de (e) Græci verbi ambiguitate decepti, *καρπὸς* *fructus*; magis quam *manus* interpretati sint; cum *καρπὸς*, *manus* quoque dicantur: quod in Hebræo ponitur

ἀδρός fecit ex Mss. e quibus rursus alii malunt *ἀδρός*; utroque autem modo non *acutum*, sive *excusatum*, quod Hieronymus intendit, sed *acumen* ipsum significatur, neque adeo satis recte *filii acuminis sensus* pro *filii excusati sensus* dicerentur. Nos quæ restitui debere diximus lectionem *ἀδρός*, novo conatu ex Mss. expiscati sumus, etsi enim plerumque ibi EKONEOC per E litteram initio affertur, ea tamen et sono eodem cum H, et schemate haud multum distat: certe A longe proximior est. Accedit perquam commodior Græci vocabuli analogia, qua nimirum facile potuit sextæ hujus versionis auctor *καρπὸς* adjectivum nomen ab *ἀδρός* verbo, quod est *excavo*, deduxisse, quiquidem et *καρπὸς* pro recens acuto a Sophocle, aliisque melioris Græcitalis auctoribus usurpari compertum est.

(d) Non igitur sugillat Hilarium, quod prætulit, *labores fructuum* pro *labores manuum*, ut sibi persuadet Hilarii ejusdem editor Benedictinus, sed quod vel ipse, vel potius Heliadorus, inconsulto Græco textu, *fructus laborum* pro *labores fructuum*, approbaverit, eamque magis stare sententiam dixerit. Vide Tractat. in Psalm. 127. num. 4. et 5.

(e) Martiæus post Erasmum *Latini de Græco*.

CHAPNACH. Et Symmachus, Quinque Editio transulerunt, *manuum tuarum*, ut ambiguitatem prioris sermonis effugerent.

6. Cum hæc fortivis, ut aiunt, operis ad lucubratiunculam velox notarii manus me dictante signaret, et plura dicere cogitarem, jam ferme quarta noctis hora excesserat, et repente stimulis quibusdam dolentis stomachi suscitatus, in orationem prorupi, ut saltem reliquo horarum spatio, subrepente somno, frustraretur infirmitas.

EPISTOLA XXXV (a).

DAMASI PAPÆ AD HIERONYMUM.

Hieronymum, cujus scripta multa se cum aviditate legere profitetur, enixe Damasus rogat, ut subjectis V. quæstionibus ex Veteri Testamento respondeat.

Dilectissimo filio HIERONYMO DAMASUS.

1. « Dormientem te, et longo jam tempore legentem potius, quam scribentem, quæstiunculis ad te missis excitare (b) disposui: non quo et legere non debeas: hoc enim veluti quotidiano cibo alitur et pinguescit oratio: sed quod lectionis fructus sit iste, si scribas. Itaque quoniam et (c) heri tabellario ad me remisso, nullas 159 te jam epistolas habere dixisti, exceptis his, quas aliquando in crebro dictaveras, quasque tota aviditate legi atque descripsi: (d) et ultro pollicitus es te fortivis noctium operis aliquas, si vellem, posse dictare; libenter accipio ab offerente, quod rogare volueram (e) etiam si negasses. Neque vero ullam puto digniorem disputationis nostræ confabulationem fore, quam si de Scripturis sermocinemur inter nos: id est, ut ego interrogem, tu respondeas. Qua vita nihil puto in hac luce jucundius, quo animæ pabulo omnia mella superantur. » *Quam dulcia, inquit Propheta, (f) gutturi meo eloquia tua, super mel ori meo (Ps. 118. 103).* « Nam cum idcirco, ut ait præcipuus orator, homines a bestiis differamus, quod loqui possumus: qua laude dignus est, qui in ea re cæteros superat, in qua homines bestias antecellunt? »

2. « Accingere igitur, et mihi quæ subjecta sunt dissere, servans (g) utrobique moderamen, ut nec proposita solutionem desiderent, nec epistola brevitatem. Fateor quippe tibi, eos quos mihi jampridem (h) Lactantii dederas libros, ideo non libenter lego, quia et plurimæ epistolæ ejus (ai. huius) usque ad

(a) *Alias 124. Scripta anno 384.*

(b) Quidam Mss. *debiti.*

(c) Olim *Etherio tabellario*, quo modo ne unum quidem manuscriptum legisse invenimus; sed cum datam Hierosolymis hanc epistolam abs Hieronymo ex præconcepta Baronii ad an. 378. opinione sibi persuasisset Reatinus Episcopus, conflictam lectionem tucri impendio conatus est.

(d) Vaticanus *et quia pollicitus es*; idemque *furtivi noctium operis*, quod alii plerique Mss. *furtivis noctium horis, vel operibus.*

(e) Victorii Codices omittunt *etiam.*

(f) Alii Mss. inverso parumper ordine, « super mel et favum ori meo eloquia tua Domine. »

(g) Vaticanus *utrumque*, et mox *Epistolæ*, ut et alii Mss. habent pro *Epistola.*

(h) Idem Vaticanus mendose *lectantii*, et paulo post pro *huius usque legiti ejus neque.*

mille spatia versuum tenduntur, et raro de nostro dogmate disputant: quo sit, ut et legenti fastidium generet longitudo: et si qua brevitas, scholasticis magis sint apta, quam nobis, de metris et regionum situ et philosophis (i) disputantia.

1. « Quid sibi vult quod in Genesi scriptum est: *Omnis qui occiderit Cain, septem vindictas exsolvet?* » (Gen. 4. 15.)

2. « Si omnia Deus (j) fecit bona valde, quare Noe de mundis et immundis animalibus præcepit, cum immundum nihil bonum esse possit? Et in novo Testamento post visionem, quæ Petro fuerat ostensa dicenti: *Absit, Domine, a me, quoniam commune, et immundum nunquam introivit in os meum, vox de cælo responderit: Quod Deus mundavit, tu commune ne dixeris?* » (Act. 10. 14 et 15.)

3. « Cur Deus loquitur ad Abraham, quod quarta progenie filii Israel essent (k) de Ægypto 160 reversuri, et postea Moyses scribit: *Quinta autem progenie exierunt filii Israel de terra Ægypti (Exod. 13. 18. juxta LXX):* » quod utique nisi exponatur, videtur esse contrarium. »

4. « Cur Abraham fidei suæ signum in circumcisione suscepit? »

5. « Cur Isaac vir justus, et Deo carus, non illi cui voluit, sed cui noluit deceptus errore, benedixit? »

EPISTOLA XXXVI (l).

Seu rescriptum

HIERONYMI AD DAMASUM

Præmissa excusatione morarum, ac prætermittis tantum duabus Quæstiunculis, secunda et quarta a Tertulliano, Novatiano, ac Origene disputatis, reliquis tribus copiose respondet.

Beatissimo Papæ Damaso HIERONYMUS.

1. Postquam epistolam tuæ Sanctitatis accepi, confestim accito notario, ut exciperet imperavi: quo ad officium præparato, quod eram voce prompturus, ante mihi cogitatione pingebam. Interim jam et ego linguam, et ille articulum movebamus, cum subito Hebræus (m) intervenit, deferens non pauca volumina, quæ de Synagoga quasi lecturus acceperat. Et illico habes, inquit, quod postulaveras: meque dubium, et quid facerem nescientem, ita festinus exterruit, ut omnibus prætermittis ad scribendum transvolarem: quod quidem usque ad præsens facio. Verum quia (n) heri diacono ad me misso, ut tu putas Epistolam, ut ego sentio, Commentarium te expectare dixisti, brevem responsonem ad ea deside-

(i) Non pauci Codd. *disputandis*, alii *disputantibus*, quod ad superiorem vocem *Scholasticis* referri potest. Sed et supra plurimum veteres membranæ variant, dum *prometris* alix *munis*, alix *meritis* habent.

(j) Vaticanus *facit*, et paulo infra in hac eadem quæstione *introivit pro introitu.*

(k) Cisterciensis olim Nonantulanus habet *exituri.*

(l) *Alias. 125 Scripta altero post superiore die.*

(m) Idem Cisterciensis. Ms. « Hebræus quidam intervenit. »

(n) Idem rursus *heri a diacono*: Vatic. 388. *heri archidiacono.* Victorius vero ex præconcepta opinione quam in superiori epistola expulimus, *Etherio Diacono.*

rans, quæ singula inagnorum voluminum (a) prolixitate indigent, ταυρά σοι ἐργασίας, duabus tantum Quæstionibus prætermisissis : non quo non potuerim ad illas aliquid respondere, sed quod ab eloquentissimis viris, Tertulliano (b) nostro scilicet, et Novatiano, latino sermone sint editæ; et si nova volerimus afferre, sit latius disputandum. **161** Certe exspecto quid placeat : utrumne epistolari brevitate sententias tibi velis digeri aut singulorum libros confici. Nam et Origenes in quarto Pauli ad Romanos (c) *Ἐξηγήσεων* tomo de circumcisione magnifice disputavit : et de mundis atque immundis animalibus in Levitico plura disseruit : ut si ipse invenire nihil possem, de ejus tomen fontibus mutarer. Et ut verius loquar, Didymi de Spiritu sancto librum in manibus habeo, quem translatum tibi cupio dedicare : ne me existimes tantummodo dormire, qui lectionem sine stilo somnum putas. Antelatis itaque problematibus, quæ epistolæ tuæ subjecerat, quid mihi videretur annexi, veniam postulans, et festinationis pariter et morarum : festinationis, quia ad unam lucubratiunculam dictare (d) voluerim multorum opus dierum; tarditatis, quia alio opere detentus, non statim ad interrogata rescripsi.

2. Quid tibi vult quod in Genesi scriptum est : Omnis qui occiderit Cain, septem vindictas exsolvet ?

Antequam de Quæstione dicamus, rectum videtur ut editiones interpretum singulorum cum ipso Hebraico (e) conferentes sermone, digeramus, quo facilius Scripturæ sensus possit intelligi. VAIGNER LO ADONAI LOCHEN CHOL OREK CAIN SOBATHAIM JOCCAMO. Aquila. « Et dixit ei Dominus : Propterea omnis qui occiderit Cain, septemplexiter ulcisceretur. » Symmachus : « Et dixit ei Dominus : Non sic, sed omnis qui occiderit Cain, (f) hebdomas, sive septimus vindicabitur. » Septuaginta et Theodotus : Et dixit ei Dominus : « Non sic, sed omnis qui occiderit Cain, septem vindictas exsolvet. » Postquam Cain occiderat fratrem, interrogatus a Domino : « Ubi est Abel frater tuus ? » contumeliose respondit, « Nescio :

(a) Vocem *prolixitate* ignorat Vatic. liber; græca autem verba, quæ vapius Mss. depravant, latine significant, « hæc tibi ex tempore commentatus sum. »

(b) In Vatic. Ms. aliusque antiquioribus desideratur nostro, quo nomine ex Hieronymi sensu ac phrasi nil nisi latinus auctor designatur.

(c) Græcam vocem *Ἐξηγήσεων*, quæ latine *enarrationes*, sive *commentarios* sonat, duo probæ notæ Mss. penitus ignorant, alii *Ἐξηγήσεων* legunt.

(d) Vatic. : « Dictare volui rem dierum. »

(e) Expungi absque sensus dispendio commode possunt duæ voces *conferentes sermone*, quas aut nullus aut recentior aliquis Ms. tantum agnoscit. In Vatic. autem desideratur etiam *Scripturæ sensus*, et paulo post *Sobothai* legitur pro *Sobathaim*. In Ambrosian. P. 60 antiquissimo *lachen*, et *Saphathaim*. Vid. Quæstion. in Genesin.

(f) Plerique omnes Mss. *hebdomadas*, unde Erasmus. *hebdomada*. Mallem ego *hebdomatos*, ex græco ἑβδομηκοντος, quod latine est *septimus*; nam quod Martianus conjicit fortasse legendum *hebdomos*, sive ἑβδομος, etsi idem est sensus, longius tamen distat a Mss. lectione. *Hebdomos autem*, quam vocem ex ingenio cudit Victorius, alii omnino amplexati sunt, et veterum codicum caret auctoritate, et maxime incongrua est, non enim *septimum*, sed *numerum septenarium*, et *septem dierum spatium* sonat. Interim totam Symmachi interpretationem sic exhibet Ambrosian. « Symmachus, et dixit ei Dominus : Propterea omnis qui occiderit Cain, hebdomadas, aut septies vindicabitur. »

S. HIERONYMI I.

nunquid custos fratris mei sum ? » Quamobrem maledictione damnatus, ut gemens et **162** tremens viveret super terram, noluit veniam deprecari : sed peccatis peccata congeminans, tantum putavit nefas, cui a Domino non posset ignosci. Denique respondit Domino : « Major mea causa est, quam ut dimittar, » id est, plus peccavi, quam ut merear absolvi. « Ecce ejicis me hodie a facie terræ, et a facie tua abscondar, et ero gemens et tremens super terram : et erit, omnis qui invenerit me, occidet me. » Ejicior, inquit, a conspectu tuo, et conscientia sceleris, (g) lucem ipsam ferre non sustinens, abscondar ut latitem. « Eritque, omnis qui invenerit me, occidet me : » dum ex tremore corporis (h) et furiatæ mentis agitato, eum esse intelligit, qui mereatur interfici. Verum Deus nolens eum compendio mortis finire cruciatus, nec tradens pœnæ, qua se ipse damnaverit, ait. « Non sic, » id est, non ut æstimas, morieris, et mortem pro remedio accipies : verum vives usque ad septimam generationem, et conscientia tuæ igne torqueris, ita ut quicumque te occiderit, secundum duplicem intelligentiam, aut in septima generatione, aut septimo te liberet cruciatu. Non quod ipse qui occiderit Cain, septem ultionibus subjiciendus sit : sed quod septem vindictas, quæ in Cain tanto tempore cucurrerunt, solvat interfecto, occidens eum qui vitæ fuerat derelictus ad pœnam.

3. Ut autem quod dicimus manifestius fiat, quotidianæ consuetudinis ponamus exemplum. Loquatur inter verbera servus ad dominum : quia incendi domum tuam, et universam substantiam tuam dissipavi, interfice me. Dominusque respondeat : Non ut vis, morieris, et finies morte supplicia; verum longo tempore custodieris ad vitam, et tam infeliciter in hac luce versaberis, ut quicumque te occiderit, beneficium præstet occiso : dum te de tam multis liberet cruciatibus. Et secundum Septuaginta quidem editionem hic nobis sensus videtur.

163 4. De eo autem quod Aquila posuit, *septemplexiter* : et Symmachus, (i) *hebdomas* sive *septimus ulciscetur*, majorum nostrorum ista sententia est, quod putant in septima generatione a Lamech interlectum Cain. Adam quippe genuit Cain, Cain genuit Enoch, (j) Enoch genuit Irad, Irad genuit Maviael, Maviael ge-

(g) Excusi addunt hic *tremebundus*, quod plerique Mss. non habent, nec Hieronymianæ interpretationi interest.

(h) Alii Mss. : « furiatæ mentis agitato eum esse intelliget; » et mox « compendiosæ mortis. » Ambrosian. « dum extremo corporis et furiatæ mentis agitato eum, » etc.

(i) Rursum eadem occurrit difficultas; quam superiori annotatione d. eventilavimus. Si conjectura nostra tanti est, ea certe locus restituitur et sensus; Mss. enim omnes constanter hoc quoque in loco *hebdomadas* legunt, quam in sequenti voce variant nonnulli, qui *sive septem*, et *sive septies* præferunt, vitiose tamen, ut nullus dubitat. Porro, quam majorum fuisse de Lamech Caini in septima generatione interfectore, sententiam tradit Hieron., occurrit ea quidem in vetustiorum scriptis, eamque tuetur Josephus vetus christianus auctor in Hypomnestico cap. 3; sed alii e contra ab antiquis temporibus confutant, et præcipue S. Basilii Magnus, Epist. 517, quam non pigebit consuluisse.

(j) Cod. Cisterciens. cum Vaticano, aliisque, « Enoch genuit Cainan (alii Gaidad) Cainan genuit Malaleel, Malaleel genuit Mathusalem, » etc.

(Quinze.)

nuit Mathusala, Mathusala genuit Lamech, qui septimus ab Adam, non sponte (ut in quodam hebræo volumine scribitur) interfecit Cain : ut ipse postea confitetur, « quia virum occidi in vulnere meo, et juvenem in livore meo : quoniam septies vindicabitur de Cain : de Lamech autem septuagies septies » (*Gen.* 4. 23. 24). Hoc quidem de Cain, quod in septima generatione (a) a Lamech interfecit sit, et juxta aliam editionem, pœnam sui sceleris dederit : quod tot generationibus gemens et tremens viveret super terram, nihil obscuri arbitror remansisse.

5. *Vindictæ 77. in Lamech exsolvendæ.* — Nunc illud quod non interrogaveras, dum aliud agimus, irrepsit. Quæ sint septuaginta septem vindictæ, quæ in Lamech exsolvendæ sint. Aiunt, ab Adam usque ad Christum generationes septuaginta septem. Lege Lucam Evangelistam, et invenies ita esse, ut dicimus. Sicut ergo septima generatione Cain peccatum est dissolutum, non enim vindicabit Deus bis in idipsum, et qui semel recepit mala in vita sua, non eosdem cruciatus patietur in morte, quos est passus in vita : ita et Lamech peccatum, id est, totius mundi atque sanguinis, qui effusus est, Christi (b) solveretur adventu : qui tollit mundi peccata, qui lavit anictum suum sanguine uvæ, et torcular calcavit solus : qui de Edom ad cœlum rubicundus ascendens (*Isai.* 63. 1. 3). clamantibus angelis miraculum præbuit : « Elevate portas, principes, vestras, et introibit rex gloriæ » (*Psal.* 23. 7), et cætera. Referebat mihi quidam Hebræus in apocryphorum libris septuaginta septem animas ex Lamech 164 progenie reperiri, quæ diluvio deletæ sint : et in hoc numero de Lamech factam esse vindictam, quod genus ipsius usque ad cataclysmum perseveraverit.

6. *Cain septem peccata.* — Alii de septem vindictis Cain varia suspicantur. Primum ejus asserunt fuisse peccatum, quod non recte diviserit. Secundum, quod inviderit fratri suo. Tertium, quod dolose egerit, dicens : « Transeamus in campum » (*Gen.* 4. 8). Quartum, quod interfecerit. Quintum, quod procaciter negaverit, dicens : « Nescio, nunquid custos fratris mei sum » (v. 9) ? Sextum, quod se ipsum damnaverit, dicens : « Major culpa mea est, quam ut dimittar » (v. 13). Septimum, quia nec damnatus egerit pœnitentiam, secundum Ninivitas, et Ezechiam regem Juda : qui imminentem mortem lacrymis sustulerunt (c) ut qui damnati fuerant, non perirent, sed agentes pœnitentiam, impetrarent misericordiam Dei. Nam tradunt illum a clementissimo Deo, ideo usque ad so-

(a) In plurimis Mss. desiderantur a Lamech, et paulo post tota hæc pericope : « quod tot generationibus gemens ac tremens viveret super terram.

(b) Antea vulgati solvetur. Mox Cisterc. Ms. : « qui tollit peccata mundi. »

(c) Ferme glossatoris ingenium sapiant mihi ista : « ut qui damnati fuerunt non perirent, sed agentes pœnitentiam, impetrarent misericordiam Dei. » Certe in Vatican. antiquissimo, atque optimæ notæ Mss. non habentur, neque etiam ea Hieronymi mens et contextus postulat, quin imo sensum laxiorem faciunt. In Ambrosiano quoque aliter et mendose efferuntur. Ea forte studiosus aliquis in libri albo annotaverat, quæ postea irrepserunt in textum.

ptem generationes fuisse dilatam, ut saltem malis ipsis, et (d) longævitate mœroris compulsus, pœnitentiam ageret, et mereretur absolvi.

7. Nonnulli septenarium numerum plenum et perfectum interpretantur, de multis Scripturarum locis testimonia contrahentes : et hunc esse sensum quem supra perstrinximus, quod qui interfecerit Cain, ab ingenti eum (e) afflictione, et omnia supplicia transiente liberet pœna.

8. Sunt autem qui et de Evangelio interrogationem Petri replicent : « Domine, quoties peccabit in me frater meus, et dimittam ei : usque septies ? Dicit ei Jesus : Non dico tibi usque septies, sed usque septuagies septies » (*Matth.* 18. 21. et 22). Et putant mortem atque peccatum in septima progenie sabbatizasse, quando Enoch raptus est, « et non inveniebatur, quia transtulit illum Deus » (*Gen.* 5. 24). De septuaginta autem et septem, illam expositionem 165 sequuntur : in adventu Christi, mortis atque peccati aculeum esse confractum.

9. Ponam et aliam opinionem, ne quid videar prætergressus. Quidam septimum annum remissionis, et quinquagesimum Jubilæi, et quadringentesimum nonagesimum, quod volunt intelligi septuagies septies, multis modis interpretantur : asserentes ob hanc causam quinquagesimi et quingentesimi numeri (f) sacratî, in Evangelio positum debitorem : et quinquagesimum Psalmum pœnitentiæ : qui septem conficitur septimanis, et in principium octidodis erumpit. Verum ne longius sermo procedat, hucusque super hoc locutum esse sufficiat, quia et ex his quæ respersimus, ingentem tibi disputationis silvam poteris ipse conficere : sciens Origenem, duodecimum et (g) tertiumdecimum in Genesim librum de hæc tantum Quæstione dictasse.

40. *Cu. Deus loquitur ad Abraham, quod quarta progenie, filii Israel essent de Ægypto reversuri : et postea Moyses scribit : Quinta autem progenie ascenderunt filii Israel de terra Ægypti ? Quod utique nisi exponatur, videtur esse contrarium.*

Hoc vero problema cum legissem, cœpi mecum tacitus æstare, et e vestigio Genesim, Exodumque percurrans, reperi loca, in quibus scripta sunt, quæ videntur facere quæstionem. Ac primo æstimabam spiritualibus spiritualia comparans, indissolubilia esse, sicut et multa sunt alia. Nam et Mathusalam quatuordecim annos post diluvium vixisse scribitur, nec tamen ingressus est arcam cum Noe. Et cum ipse Deus locutus sit ad Abraham : « Sciendo scies, quia peregrinum erit semen tuum in terra non sua, et in servitutem redigent eos et affligent, et humiliabunt

(d) Aliquot Mss. longæ vitæ mœroris, non alio sensu.

(e) Duo Mss. ut qui interficeret, et mox liberaret. Vatic. autem integro adhuc sensu vocem afflictione omittit. Ambrosian. deinde, ad omnia supplicia transientem, quæ ad eum refert.

(f) Vatic. atque Ambrosianus cum aliis decem Mss. sacrate, quod est mystice, etsi minus latine, fortasse verius.

(g) Non nisi duodecim Origenis libros in Genesim enumerant Eusebius, Nicephorus, Suidas, alique, quos supra adduximus in epistol. 33. ad Paulam, ubi etiam qui factum sit, ut tertium decimum Hieronymus noverit, explicamus

eos annis quadringentis (*Gen. 15. 13*): » postea Moyses scribit in Exodo: « Et factum est post quadringentos et triginta annos, exiit omnis (a) potentia Domini de terra Ægypti » (*Exod. 12. 41*). Agar quoque Ismaelem, quasi lactentem et tenerum portat in humeris, cum decem et octo ferme, et amplius reperiatur annorum: et ridiculum sit tam **166** grandem juvenem matris sedisse cervicibus. Roboam vero filius Salomonis quadragesimo primo ætatis suæ anno regni sumpsit exordium, et regnavit in Jerusalem annis sexdecim: cum utique pater ejus duodecimo anno regnare incipiens, annis quadraginta regnaverit et undecimo filium generare non quiverit.

11. Dum hæc et multa hujusmodi mecum sollicitus volverem, aperuit mihi ostium, qui habet clavem David, et introduxit me in cubiculum suum, posuitque in foramine petrae: ut post spiritum sævientem, post terræ mæotum, post incendium sgvientis quo urebar, vox ad me auræ lenioris accederet, dicentis: « Inveni quem quæsitit anima mea: tenebo eum et non dimittam » (*Cant. 3. 4*). ETRAM cum videatur Scriptura inter se esse contraria, utrumque verum est, ~~quia~~ diversum sit. Egressi sunt quarta generatione filii Israel de terra Ægypti: Replica genealogiam Levi. Levi genuit Caath, Caath genuit Amram, Amram genuit Aaron, Aaron genuit Eleazar, Eleazar genuit Finees. Caath cum patre suo Levi ingressus est Ægyptum. Rursum Eleazar cum patre suo Aaron egressus est de Ægypto. A Caath usque ad Eleazar computantur generationes quatuor: licet quidam velint ab (b) Amram incipere et ad Finees, ut nos in Eleazarum fecimus, pervenire. Si vero volueris disparem numerum ostendere, quomodo secundum Exodum quinta generatione egressi sint filii Israel de terra Ægypti, tribus tibi Judæ et ordo numeretur. Juda genuit Phares, Phares genuit Esrom, Esrom genuit Aram, Aram genuit Aminadab, Aminadab genuit Naason, Naason genuit Salmon. Phares cum patre suo Juda ingressus est Ægyptum, Naason princeps tribus Juda in deserto describitur: cujus filius Salmon terram reponissionis intravit. Computa a Phares usque ad Naason, invenies generationes quinque: tametsi nonnulli (ut in tribu Levi ostendimus) in Esrom initium faciant, et ad Salmon usque perveniant.

12. Puto problema dissolutum: quod si displicet, ad compendium veniam, et dicam in hebræo non esse diversum. **167** Aquila namque qui non contentiosus, ut quidam putant, sed studiosius verbum interpretatur ad verbum, in eo loco ubi Septuaginta posuerunt: « Quinta autem generatione ascenderunt filii Israel de terra Ægypti » (*Exod. 13. 18*), ita transulit: καὶ (c)

(a) Edit. Bened. *exiit omnis populus Domini*. Græcas autem, cui etiam Hebræus consentit. *ἐξῆλθε ὅλης τῆς γῆς Αἰγύπτου*, *omnis potentia*, quod ex quindecim Hieronymianis Mss. nos etiam expressimus. Paulo post pro *decem et octo ferme*, non pauci Mss. habent *XVI. ferme*, Victorius *decem, et septem*.

(b) Sic locum ex Mss. nostris supplivimus cum antea penes Martianæum esset ab *Amram usque ad Finees*.

(c) Vatic. *ἐξῆλθε ὅλης τῆς γῆς Αἰγύπτου*, quod rectius legi puto quam *ἐξῆλθε ὅλης τῆς γῆς Αἰγύπτου*, nam etiam Diodorus in Calenis hunc rectians

ἐξῆλθε ὅλης τῆς γῆς Αἰγύπτου, id est, « Et armati ascenderunt filii Israel de terra Ægypti. » Licet pro eo quod nos *armati* diximus, secundum græci sermonis ambiguitatem, *instructi*, sive *muniti*, propter supellectilem, qua Ægyptios spoliaverunt, possit intelligi.

13. Estimanti curiositatem esse finitam, major quærendi ardor exoritur: et ad similitudinem Jeremiæ dissolvor undique et ferre non possum (*Jerem. 20*): quare Septuaginta, *quintam generationem*, et Aquila transtulerit *armatos*. Volumen Hebræum replico, quod Paulus (d) *πεπαισμένοι* juxta quosdam vocat, et ipsos characteres sollicitus attendens, scriptum reperio. VAMUSIM ALU BNE ISRAEL MEAREZ MESRAIM. In reliqua parte interpretationes non discordant: omnis pugna de verbo est AMUSIM, quod his litteris scribitur, HETH, MEM, SIN, JOD, MEM, utrum nam *quinque*, an *munitos* sonet (e). Et quidem *quinque* hoc sermone dici, negare non possumus: verum *quinque* plurali numero, non *quinta*, ut illi interpretati sunt, singulari: sed nec *generatio* invenitur adjuncta, quæ lingua hebræa dor dicitur: ut si esset *quinta generatio*, sermone legeretur illorum (f) AMESA DOR. Nunc autem AMUSIM, id est, *quinque*, imo *quinta*, tantum scriptum est, ut sit quasi sensus: « Quinta autem ascenderunt filii Israel de terra Ægypti: » quod quia minus videbatur intelligi, adjuncta *generatio* est. Aquilam vero ut in cæteris, et in hoc maxime loco proprie transtulisse omnis Judæa conclamat: et Synagogarum consonant universa subsellia, quod videlicet idem sermo, et eisdem litteris scriptus, diversas apud eos et voces et intelligentias habeat. Ex quibus exempli causa unum ponimus, ut quod dicimus perspicuum **168** fiat: pastores et amatores eisdem litteris scribuntur RES, AIN, JOD, MEM: sed pastores ROIM, amatores leguntur REIM. Unde evenit, ut ubi Jerusalem in Prophetis, cum amatoribus suis fornicationis scelere arguitur, ibi in nostris codicibus, pro amatoribus, pastorum nomen sit immutatam.

14. Scio hæc molesta esse lectori, sed de Hebraicis litteris disputantem, non decet Aristotelis argumenta conquirere, nec ex flumine Tulliano eloquentiæ ducendus est rivulus: nec aures Quintilianii flosculis

Aquilæ locum *ἐξῆλθε ὅλης τῆς γῆς Αἰγύπτου*, legit. Nec prætereundum quod habet idem Vatic. *τῆς ἀπὸ τῆς γῆς* fortasse verior est nimium contentiosi interpretis lectio, ut Hebræum *מֵאֶרֶץ* pressius redderet.

(d) Quos contulimus Mss. *penolen*, aut *phenolen* habent, aut *penolam*; neque adeo satis bene veteres editi *πεπαισμένοι* aut *πεπαισμένοι* præferunt. Sequens locus sic hebræis litteris effertur *וְהָיָה עִלְיָהּ בְּיָמֵינוּ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם*.

(e) Ut quantum fieri potest ad hebraicum textum veterum interpretationes exigat, grammaticas Hebrææ linguæ regulas videtur Hier. scribendi festinatione minus attendisse, dum concedit verbum *וְהָיָה* posse *quinque* significare quod revera sonat *quinquaginta*.

(f) Acerbe hunc locum sugillant critici, quod nomini Dor masculini generis, *amesa* adjectivum feminini copularit. Sed vereor ne prava ipsi lectione fallantur, Mss. enim codices allquot, ex quorum numero Cisterciensis perquam emendatus, *amese* habent, quod ex masculino *וְהָיָה* facile legi potuit. Impressam vero lectionem non immutamus, quod ut scripserit auctor, non satis comperitum sit.

et scholari declamatione mulcendæ. Pedestris, et quotidianæ similis, et nullam lucubrationem redolens oratio necessaria est, quæ rem explicet, sensum edisserat, obscura manifestet, non quæ verborum compositione frondescat. Sint alii disertii, laudentur, ut volunt, et inflatis buccis, spumantia verba trutinent: mihi sufficit sic loqui, ut intelligar, ut de Scripturis disputans, Scripturarum initer simplicitatem.

15. *Cur Isaac vir justus et Deo carus non illi cui voluit, sed cui noluit, deceptus errore benedixit? (Genes. 17.)*

Differo paulisper typos, et ea quæ a majoribus nostris super hoc loco sunt interpretata, prætereo, non quod opinioni eorum non acquiescam, sed quod tu hoc tantum quæras, quare vir justus aliquid ignoraverit, et contra suam fecerit voluntatem. Ad quod districta responsio est: NULLUM HOMINEM, excepto eo qui ob nostram salutem carnem est dignatus induere, plenam habuisse scientiam, et certissimam veritatem. Denique Paulus ex parte cognoscit, et ex parte prophetat (1 Cor. 13. 9), et nunc per speculum videt in ænigmate, et secundum quod oportet orare, nescire nos dicit (Rom. 8. 26): Quia cum venerit quod perfectum est, tunc quod ex parte est destruetur (1 Cor. 13. 10). Samuel Propheta connum eratus Moysi in (a) Psalterio, ad ungendum regem missus, cum 169 maximum filiorum Jesse vidisset Eliab, ait: « Ecce coram Domino Christus ejus » (1. Reg. 16. 6)? Et dixit Dominus ad Samuel: « Noli respicere faciem ejus, neque staturam; quoniam reprobavi eum: quia non quomodo videt Deus, videt homo. Homo videt in facie, Deus autem inspicit cor » (Ibid. v. 7). Et per singulos (b) semper ignorans, usque ad David nescisse describitur. Elisæus quoque qui duplici glorificatus est Spiritu, cujus ossa vitam exanimi cadaveri reddiderunt (4. Reg. 1 et 13): cum Sunamitis ad eum venisset in montem, et ad pedes ejus flebiliter corruisset, Giezi prohibente ne faceret, ait: « Dimitte eam, quia anima ejus in amaritudine est, et Dominus abscondit a me, et non nuntiavit mihi » (4. Reg. 4. 27). Plura sunt quam ut exemplis debeamus docere, sanctos viros et Deo caros, ea tantummodo scisse, quæ eis a Domino revelata sunt: ignorasse vero, quæ eis revelata non fuerint: et ad singulas visiones Zachariam atque Dánielem interrogare angelum, et suppliciter deprecari, ut exponat sibi quæ sint illa quæ videant. Unde non mirum est, et Isaac in suam maxime utilitatem nescisse quid faceret, cum magis eo tempore erraret, quo filium sanguinariæ deditum voluptati, et eum, qui postea fratrem posset occidere, prætermisso illo qui innocenter habitabat domi, vellet efferre, et suam magis quam Dei facere

(a) Hactenus Vulgati in sacerdotio Dei, quam lectionem immutare non dubitavimus ex fide Mss. supra triginta, quos partim nos, partim alii editores consuluerunt. Alluditur autem illud Psalmi 98. 6. « Moyses, et Aaron in sacerdotibus ejus: et Samuel inter eos, qui invocant nomen ejus. » Mox Vatic. nomen Eliab omittit.

(b) Pro semper plerique editi septem: et statim Mss. magno numero nescit brevius, pro nescisse describitur.

voluntatem. Ego puto divinæ dispensationis fuisse, ut oculis cæcicaretur, et cum ipse diceret: « Vox quidem, vox Jacob est: manus autem, manus Esau » (Gen. 27. 22): tamen non intelligeret minorem esse filium, qui ad benedictionem fratris præreptor astiterat.

16. *Hippolyti martyris mystica interpretatio.* Quoniam autem polliciti sumus, et de eo quid significaret in figura, adungere, Hippolyti martyris verba ponamus, a quo et Victorinus noster non plurimum discrepat: non quod omnia plenius executus sit, sed quod possit occasionem præbere lectori ad intelligentiam latiore. (c) « Isaac portat imaginem Dei Patris, Rebecca Spiritus sancti, Esau populi prioris, et diaboli. Jacob Ecclesiæ sive Christi. Senuisse Isaac, consummationem orbis ostendit: oculis caligasse, fidem periisse de mundo, et religionis lumen ante eum neglectum 170 esse significat. Quod filius major vocatur, acceptio legis est Judæorum. Quod escas ejus atque capturam diligit pater, homines sunt ab errore salvati, quos per doctrinam justus quisque venatur. Sermo Dei benedictionis est repromissio, et spes regni futuri, in quo cum Christo sancti sunt regnaturi, et verum sabbatum celebraturi. Rebecca plena Spiritu sancto, sciens quid audiisset antequam pareret quia major serviet minori » (Gen. 25, 25); magis autem forma Spiritus sancti, quæ futura noverat in Christo, in Jacob (d) ante meditatur: loquitur ad filium minorem: *Vade ad gregem, et accipe mihi inde duos hædos* » (Gen. 27. 9); « præfigurans carneum Salvatoris adventum, in quo eos vel maxime liberaret, qui peccatis tenebantur obnoxii: siquidem in omnibus Scripturis hædi pro peccatoribus accipiuntur. Quod autem duos jubetur afferre, duorum populorum significatur assumptio: quod teneros, et bonos, dociles, et innocentes animæ (e). Stola vel vestimentum Esau, fides et Scripturæ sunt Hebræorum, quibus gentilium indutus est populus. Pelles quæ ejus brachiis circumdatæ sunt, peccata utriusque sunt plebis, quæ Christus in extensione manuum cruci secum pariter affixit. Quod Isaac quærit ab Jacob, cur tam cito venerit, (f) admiratur celerem credentium fidem. Quod cibi delectabiles offeruntur, hostia placens Deo, salus est peccatorum. Post esum sequitur benedictio, et ejus odore perfruitur: virtutem resurrectionis, et regni aperta voce pronuntians: quomodo etiam adorent eum fratres sui et serviant ei, credentes ex Israel. Quia igitur iniquitas est inimica justitiæ, Esau in discordiam concitatur, et necem fraudulentus excogitat, dicens in corde suo (g): *Appropinquant dies pas-*

(c) Ex S. Hippolyti libro etc. ut Eusebius vocat, ut Hieronymo autem videtur, *Commentario in Genesim*, qui tamen liber intercidit, pauca isthæc servata sunt, et latine conversa.

(d) Quidam Mss. *meditatur et loquitur*.

(e) Subaudi *significatur*; nec enim placet quod habent veteres editi *dociles et innocentes animæ significat*. Proxime vero *vel vestimentum* ex iisdem editis, Vaticano, aliisque nonnullis Mss. reposuimus.

(f) Duo Mss. *admiratur, ut loquatur celerem*, etc. Antea erat *admirabatur*.

(g) Victorius *Appropinquant* immutavit contra Mss. fidem. Deinde duo vetera exemplaria, *dies mortis*, quam tamen infra lectionem hæud servant.

sionis patris mei, et occidam Jacob fratrem meum» (Gen. 27, 41). «Diabolus fratricidas Judæos in Cain ante præmeditans, in Esau manifestissime confitetur: tempus quoque interfectionis ostendens: *Appropinquant*, inquit, *dies passionis patris, ut interficiam fratrem meum*. Quapropter Rebecca, **171** id est patientia, nuntiavit viro fratris insidias, qui vocato Jacob, præcepit ei ut in Mesopotamiam pergeret, et inde acciperet uxorem de genere Laban Syri fratris matris suæ. Quomodo itaque fratris dolos fugiens, Mesopotamiam tendit Jacob (Gen. 28), ita et Christus Judæoram incredulitate compulsus, proficiscitur in Galilæam: inde sibi ex gentibus sponsam sumpturus Ecclesiam.» Hæc supra dictus vir.

17. Nos autem dicimus non venisse Dominum, nisi ad oves perditas domus Israel, nec voluisse panem filiorum accipere et dare eum canibus, et benedictionem primam Judæorum populo detulisse, quibus sunt credita eloquia Dei (Rom. 3, 2), et re promissio et legislatio, et (a) confectio Testamenti (Rom. 9, 4); verum quia illi credere noluerunt, ad Jacob minorem populum benedictionem esse translata. Neque tamen majorem filium penitus fuisse despectum, quia cum intraverit plenitudo gentium, tunc omnis Israel salvus erit (Rom. 11, 25 et 26).

EPISTOLA XXXVII (b).

AD MARCELLAM.

(c) De Commentariis Rheticii in Canticum Canticorum.

Hæduorum Episcopi S. Rheticiu[m] coarguit, quod in Commentariis super Canticum Canticorum, Tharsis pro Tarso Ciliciæ, et aurum Ophaz pro Petro Apostolorum pincipe inepte nimis acceperit.

1. Nuper cum (d) Rheticii Augustodunensis episcopi, qui quondam a Constantino Imperatore (e) sub Silvestro Episcopo, ob causam Montensium missus est Romam, Commentarios in Canticum Canticorum perlegissem, quod **172** Hebræi vocant SIR ASSIRIM, vehementer miratus sum, virum eloquentem præter ineptias sensuum cæterorum Tharsis urbem, putasse Tarsum, in qua Paulus apostolus natus sit, et aurum

(a) Alii Mss. Confessio testamenti.

(b) Alias 133. Scripta anno eodem 381.

(c) Aliter in vetustiss. Regiæ Mss. inscribitur de Eadun, et Tharsis.

(d) Confer quæ de hoc eodem Rhetico habet in Catalogo. Fallitur autem Victorius, qui Montenses a Montano hæretico dictos putat Hieron. in Chronico ad an. 330. «Quidam sectatores Donati etiam Montenses vocant, eo quod Ecclesiam Romæ primum in monte habere ceperunt.» In Dialog. contra Luciferianos, *Montenses sive Campates* vocat. Vid. Optatum l. 2. et Augustin. Epist. 52. et lib. de hæresibus cap. 69.

(e) Datus hic Rheticius a Constantino Imper. in cognoscenda causa Donatistarum judex una cum Materno ac Marino. Vid. Constantini Imper. epistol. ad Miltiadem Romanum, et Marcum sive Meroclem Mediolanensem apud Euseb. Histor. lib. X. 5. Quod igitur ait Hieronymus sub *Silvestro Episcopo*, *persecutionis æquiperata* est; non enim Donatistarum causa sub Silvestro Imperatoris nomine cognita est, sed sub Miltiade, quod ex publicis documentis constat. Vid. Augustin. lib. 1. contra Julianum.

Ophaz Petrum significare; quia Cephas in Evangelio idem Petrus sit appellatus (f). Habuerat utique et in Ezechiele idipsum verbum, ubi de quatuor animalibus scribitur: «Et species rotarum sicut species Tharsis» (Ezech. 10, 9), et in Daniele de Domino: «Et corpus ejusdem ut Tharsis» (Dan. 10, 6). Quod Aquila *chrysolitum*, Symmachus *hiacintum* interpretantur. Et in psalmo: «In spiritu violento conteres naves Tharsis» (Psal. 47, 8). Et inter lapides qui in ornatu sacerdotis, tribuum nominibus sculpti sunt, ejusdem lapidis nomen inseritur, et omnis fere Scriptura hoc vocabalo referta est. De Ophaz vero quid dicam, cum supra dictus Daniel propheta in tertio anno Cyri regis Persarum, post tres hebdomadas jejunii atque tristitiæ dicat: «Extuli oculos meos, et vidi, et ecce vir unus vestitus baddim, et renes ejus cincti auro (g) Ophaz» (Dan. 10, 5). Plura quippe apud Hebræos auri sunt genera. Unde eo distinctionem, nunc OPHAZ positum est, ne quis ZΑΑΒ putaret, quod in Genesi cum lapide carbunculo prædicatur (Gen. 2, 12).

2. Quæris si Tharsis lapis chrysolithus sit, aut hiacynthus, ut diversi interpretes volunt, ad cujus coloris similitudinem Dei species scribatur: quare Jonas propheta Tharsis ire velle dicatur (Jonæ 1), et Salomon et Josaphat in regnorum libris naves habuerint, quæ de Tharsis solitæ sint (h) exercere commercia (2 Reg. 10). Ad quod facilis est responsio *δρόνυμος* esse vocabulum, quod et Indiæ regio ita appelletur, et ipsum mare, quia cæruleum sit, et sæpe solis radiis percussum, colorem supra dictorum lapidum trahat, et a colore (i) nomen acceperit. Licet Josephus **173** ΤΑΥ littera commutata, Græcos putet Tarsum appellatione pro Tharsis.

3. Innumerabilia sunt, quæ in illius mihi commentariis sordere visa sunt. Est quidem sermo compositus, et Gallicano (j) cothurno fluens: sed quid ad interpretem, cujus professio est, non quo ipse disertus appareat, sed quo eum, qui lecturus est, sic faciat intelligere, quomodo ipse intellexit qui scripsit.

(f) In vulgata et ipsa Hieronymiana versione utroque in loco Ezechielis et Danielis pro Tharsis habetur, *Chrysolithus*. Et ipse Hieronymus in c. 10. Danielis docet nomen Tharsis significare mare, «juxta illud quod in psalmo legimus, in spiritu violento conteres naves Tharsis, id est maris.»

(g) Vulg. Obrizo.

(h) Regiæ Codex, *solitæ sint afferre, vel exercere, etc.*, quod infra est *ἐπί τῶν ἡμῶν* latine *æquivoce* dicitur.

(i) Tharsum alterum Jovanni filium, ut Tharsensibus, antiquis Ciliciæ populis nomen fecisse probet Josephus lib. 1. Antiq. cap. 6., indicio esse dicit, quod urbs apud eos celeberrima, eademque metropolis dicta sit *Tarsus*, absque aspiratione, *Theta ad nomen æquantandum ab iis converso in Tau*. τὸ τῶν ἀπο, τῶν ἀλλῶν, ἀπὸ τοῦ θήτα μεταβάλλεται. Hinc forte legit Erasm. apud Hieronymum, *Josephus pro littera mutata*, quod retinuit etiam Victor., in ea saltem quam præ manibus habeo editione Aldi F., nam aliam illi lectionem affligit Martianeus. Nos nihil ultra Mss. fidem audemus. Vid. Geographum Byzantium, Zonaram, Nicephorum Callix. etc.

(j) Intellige ornatu et sublimi stylo, ut ipse se explicat Hier. in Epist. V. n. 2. ad Florentium. Sic *cothurnum latialis eloq* si dixit Sidonius lib 2. epist. 9. Imo et Plineus de Nicophane pictore, *cothurnus ei et gravitas artis*. Mox quidam Mss. «non quomodo ipse disertus appareat, sed quomodo eum, etc.

Itogo, non habuerat decem Origenis volumina? non interpretes cæteros? non certe aliquos necessarios Hebræorum, ut aut interrogaret, aut legeret, quid sibi vellent quæ ignorat? Sed tam male videtur existimasse de posteris (a), ut nemo posset de ejus erroribus judicare.

4. Frustra ergo a me ejusdem viri commentarios postulas, cum mihi in illis displiceant multo plura, quam placeant. Quod si opposueris, cur cæteris dederim, audies, non omnes iisdem vesci debere cibis. Jesus in deserto plures hordeaceis panibus pascit, frumentaceis pauciores. Corinthii in quibus audiebatur fornicatio qualis nec inter gentes, lacte pascuntur, quia necdum poterant solidum cibum capere. Ephesii autem in quibus nullum crimen arguitur, ab ipso Domino cœlesti vescuntur pane, et sacramentum, quod a seculis absconditum fuerat, agnoscunt. Neque vero eorum qui a me exemplaria acceperunt, vel auctoritate vel ætate ducaris, quum et Daniel puer senes judicet, et Amos pastor caprarum, in sacerdotum principes invehatur.

EPISTOLA XXXVIII (b).

AD MARCELLAM (c),

De Ægrotatione Blæsillæ.

Blæsillam Paulæ filiã, quæ mortuo marito, admonita valida febri, totam sese converterat ad Christum, et Monacham profiteri cæperat, de proposito laudat, ejusque obdirectatoribus respondet.

1. Abraham tentatur in filio, et fidelior invenitur, Joseph in Ægyptum 174 venditur, ut patrem pascat, et fratres. Ezechias vicina morte terretur, ut fusus in lacrymas, quindecim annorum spatium ei protelatur ad vitam. Petrus Apostolus Domini passione concutitur, ut amare flens audiat: *Pasce oves meas* (Joan. 21. 17). (d) Paulus lupus rapax, et Benjamin adolescentior, in extasi (Gen. 49, Ps. 67. 28) cæcatur ut videat, et repentino tenebrarum horrore circumdatus, Dominum vocat, quem dudum ut hominem persequabatur.

2. Ita et nunc, mi Marcella, Blæsillam nostram vidimus ardore febrium per triginta ferme dies jugiter æstuasse: ut sciret rejiciendas delicias corporis, quod paulo post vermibus exarandum sit. Venit et ad hanc Dominus Jesus, tetigitque manum ejus, et ecce surgens ministrat ei. Redolebat aliquid negligentæ, et divitiarum fasciis colligata, in sæculi jace-

(a) Sic emendavimus ex regis membranis, aliisque, quin etiam ex Clugiacensi Ms., in quo cum utraque lectio exhibeatur, mellorem respuit Martiã, legitque cum vulgatis *de cæteris*, et *possit pro posset*. Paulo infra duo e nostris, cum mihi in illis nulla displiceant. Quod si, etc. rejectis nempe multo plura quam placeant.

(b) Alius 25 scripta eodem tempore qua superior.

(c) Unus Veronensis alique Mss. de *Conversione Blæsillæ*, quæ haud incongrua ipsa quoque est inscriptio. In ipsa autem Epistola statim ubi de Ecclia alter Veronen. spatio protelatur ad vitam.

(d) Duo simul cum de tribu Benjamin esset S. Paulus alludit hoc loco Hieronymus Gen. 49. « Benjamin lupus rapax. et Psalm. 67. 28. Ibi Benjamin adolescentulus in mentis excessu. »

bat sepulcro. Sed infremuit Jesus, et conturbatus in spiritu, clamavit dicens: Blæsilla, veni foras (Joan. 11. 43. de Lazaro). Quæ vocata surrexit, et egressa cum Domino vescitur. Judæi minuter [al. *nirentur*], et tumeant, quærant occidere suscitam: soli Apostoli gloriantur. Scit se vitam suam ei debere, qui reddidit. Scit se ejus amplexari pedes, cujus paulo ante judicium pertimescebat. Corpus pene jacebat exanime, et anhelos artus mors vicina quatiebat. Ubi tunc erant auxilia propinquorum? ubi verba omni inaniora fumo? Nihil tibi debet, o ingrata cognatio, quæ mundo periit, et Christo revixit. Qui Christianus est, gaudet: qui irascitur, non se esse indicat christianum.

3. Vidua quæ soluta est vinculo maritali, nihil necesse habet nisi perseverare. At scandalizat quempiam vestis fuscior. Scandalizat Joannes, quo inter natos mulierum major nullus fuit: qui Angelus dictus, ipsum quoque Dominum baptizavit: qui camelorum vestitus tegmine, zona pellicea cingebatur. Cibi displicent viliores? nihil vilius est locustis. Illæ christianos oculos scandalizant potius, quæ purpurisso, et quibusdam fucis ora oculosque depingunt: quarum facies gypseæ, et nimio candore deformes, idola mentiuntur: quibus si forte improvidis lacrymarum stilla eruperit, 175 sulco defluit: quas nec numerus annorum potest docere, quod vetulæ sint, quæ capillis alienis verticem struunt, et præteritam juventutem in rugis anilibus poliunt: quæ denique ante nepotum gregem (a) trementes virgunculæ componuntur. Erubescat mulier christiana, si naturæ cogit decorem, si carnis curam facit ad concupiscentiam, in qua qui sunt, secundum Apostolum, Christo placere non possunt.

4. Vidua nostra ante (f) morosius ornabatur, et die tota quid sibi deesset, quærebat ad speculum. Nunc loquitur confidenter: « Nos autem omnes revelata facie gloriam Domini speculantes, in eandem imaginem transformamur, a gloria in gloriam, quasi a Domini spiritu. » Tunc crines ancillulæ disponebant, et mitellis crispantibus vertex arctabatur innoxius: nunc neglectum caput scit sibi tantum sufficere quod velatur. Illo tempore plumarum quoque dura mollities videbatur, et in exstructis thoris jacere vix poterat. Nunc ad orandum festina consurgit, et tinnula [al. *hymnula*] voce cæteris *alleluia* præripiens, prior incipit laudare Dominum suum. Flectuntur genua super nudam humum, et crebris lacrymis facies psinmythio ante sordidata purgatur. Post orationem Psalmi concrepant, et lassa cervix, poplites vacillantes, in somnumque vergentes oculi, nimio mentis ardore vix impetrant ut quiescant. Pulla tunica, minus cum humi jacuerit, sordidatur. Soccus vilior

(e) Malisset Martiã legere, interjecta ut vocula, *trementes, ut virgunculæ*: atque ita quidem ad sui captum locum hunc immutavit, ubi ab Hieronymo repetitur in cap. 2. Epist. ad Titum. Sed præter quam quod eam voculam Mss. exemplaria neutro in loco habent, ille ironiam vim. ex qua tota pendet sensus elegantia, non intellexit.

(f) Duo Veronenses Mss. ac vetus editio, *ante mandibulis ornabatur*.

auratorum pretium calceorum egentibus largitur. Cingulum non auro, gemmisque distinctum est; sed laneum et tota simplicitate purissimum: et quod possit magis astringere vestimenta, quam scindere. Si huic proposito invidet scorpins, et sermone blando de vetita rursus arbore comedere persuadet, illidatur ei pro solca anathema, et in suo morienti pulvere dicatur: *Vade retro Satana* (Marc. 8. 33), quod interpretatur, *adverse*. *ADVERSARIUS* QUIPPE Christi est, et Antichristus, cui præcepta displicent Christi.

5. Oro te, quid tale unquam, quale Apostoli fecimus, ut merito scandalizentur? Patrem senem cum navicula, et reti **176** dimitunt. Publicanus a teloneo surgit, et sequitur Salvatorem: volens discipulus reverti domum, et suis ante renuntiare, magistri voce prohibetur. Sepultura non datur patri: ET PIETATIS genus est, impium esse pro Domino. Nos quia serica veste non utimur, monachi judicamur: quia ebrii non sumus, nec cachinno ora dissolvimus, continentibus vocamur et tristes. Si tunica non canduerit, statim illud e trivio (a): Impositor, et Græcus est. Cavillentur vafriora licet, et pingui aqualiculo (b) fartos circumferant homines, Blæsilla nostra ridebit, nec dedignabitur loquacium ranarum audire convitia, cum Dominus ejus dictus sit Beelzebub.

EPISTOLA XXXIX (c).

AD PAULAM super obitu Blæsillæ filię.

Blæsilla, paulo post mortem mariti, suamque conversionem defuncta, Paulam matrem consolatur Hieronymus, atque nimium ejus dolorem objurgat, admiscetque interim Blæsillæ virtutes, et vitam.

1. « Quis dabit capiti meo aquam, et oculis meis fontem lacrymarum, et plorabo » (Jer. 9. 1): non, ut Jeremias ait, « vulneratos (d) populi mei; » nec ut Jesus (1) miseriam Jerusalem: sed plorabo sanctitatem, misericordiam, innocentiam, castitatem: plorabo omnes pariter in unius morte defecisse virtutes. Non quod lugenda sit illa quæ abiit, sed quod nobis impatientius sit dolendum, quod [al. qui.] talem videre desivimus. Quis enim siccis oculis recorderetur, viginti annorum adolescentulam tam ardenti fide crucis levasse vexillum, ut magis amissam virginitatem, quam mariti doleret interitum? Quis sine singultibus transeat orandi instantiam, nitorem linguæ, memoriæ tenacitatem, acumen ingenii? Si Græce loquentem audiisses, latine eam nescire putares: si in romanum sonum lingua se verterat, nihil omnino peregrini sermo redolebat. Jam vero quod in **177** Origene (e) quoque illo Græcia tota miratur, in

(a) Græce dixit in Epist. ad Furiam ἑρπυδιεὶ ἐκ βυδίνων.

(b) Nimirum superbe se gerant, quo sensu alibi sæpe *pompaticis ferculis* comparat hujusmodi homines, qui non sine aliorum despectu passibus in gressu tardioribus utuntur.

(c) *Alia 25. Scripta post superiorem tres circiter menses.*

(d) Cisterc. Ms. *vulneratos filios populi mei*, mallem ego *filia*, ut Jeremiæ sensus præfert. Mox addit *Caritatem* expuncta altera voce *plorabo*.

(e) Concinnior videtur sensus in veteri editione, « quod in Origene miror, quodque in illo Græcia tota, » etc.

(1) Gravius *miseriam* legi jubet.

paucis non dicam mensibus, sed diebus, ita hebræe linguæ vicerat difficultates, ut in discendis canendisque Psalmis, cum matre contenderet. Humilitas vestium non (ut in plerisque solet) tumentes animos arguebat: sed cum interiori se mente dejecerat, inter ancillarum virginum [In aliis libris *vilium pro virginum*, quod et Gravius statuit] cultura dominamque nihil medium, nisi quod in eo facilius dignoscebatur, quod neglectius incedebat. Vacillabant negotiatione gressus, et pallentem ac trementem faciem, vix collum tenuis sustinebat, et tamen aut Prophetam, aut Evangelium semper in manibus tenebat. Lacrymis ora complentur, singultus occupat vocem: et hærentem linguam, viscera commota non laxant. Cum sanctum corpusculum febrium ardor excoqueret, et semianimis [al. *semianime*] lectulum vallaret circulus propinquorum, hæc extrema [al. in *extremo*] verba mandabat: Orate Dominum Jesum, ut mihi ignoscat, quia implere non potui quod volebam. Secura esto, mi Blæsilla (f), sentiens omni tempore vestimenta tua candida. Candor vestium, sempiternæ virginitatis est puritas. Confidimus probare vera esse quæ dicimus: **NONQUAM** EST sera conversio. Vox hæc primum dedicata est in latrone: « Amen dico tibi, hodie mecum eris in Paradiso » (Luc. 23. 43). Postquam autem sarcina carnis abjecta, ad suam anima revolavit auctorem, et in antiquam possessionem diu peregrinata conscendit, ex more parantur exequiæ, et nobilium ordine præeunte, aureum feretro velamen obtenditur. Videbatur mihi tunc clamare de cælo (1). Non agnosco vestes: amictus iste non est meus: hic ornatus alienus est.

2. Sed quid agimus? Matris prohibitori lacrymas, ipsi plangimus. Confiteor affectus meos, totus hic liber stetitibus scribitur. Flevit et Jesus Lazarum, quia amabat illum (Joan. 11). Non est optimus consolator, quem proprii vincunt gemitus, cujus visceribus emolliis, fracta in lacrymis verba desudant. Testor, mi Paula, Jesum, quem Blæsilla nunc sequitur; testor sanctos Angelos, quorum consortio **178** fruitur, eadem me dolorum perpeti tormenta quæ pateris: patrem esse spiritum, nutricium caritate, et interdum dicere: « Pereat dies illa, in qua natus sum » (Jerem. 20. 14). Et, « Hei mihi mater, ut quid genuisti me virum, (g) qui diceret discrimen omni terræ » (Ibid. 15. 10). Et illud: « Justus es, Domine, verumtamen judicium loquar ad te. Quid est, quod viæ peccatorum prosperantur? » Et, « Meci quoque pene moti sunt pedes,

(f) Pericopen hanc duorum versuum a *sentiens* usque *confidimus*, ex Cluniacensi codice invenit Marianus, quam nos Cisterciensis, aliorumque optimæ notæ auctoritate impendio adferimus.

(g) Multas exemplarium varietates hoc in loco reperiri testatus est ante nos Reatinus Episcopus, qui tamen nullam exhibuit, nec quidquam voluit immutare. In hoc autem fere consentiunt ea quibus nos utimur, ut legant, *qui judicet et decernat omni terræ*, quæ Græcæ præsertim interpretationi ἄνθρωπος διακρίνων καὶ διαπορεύων, ἀπὸ prime coherent.

(1) Acutiorem lectionem vocat Gravius hanc: « Non agnosco: vestes amictus iste, non meus.

(a) pene effusi sunt gressus mei. Quia zelavi in peccatoribus, pacem peccatorum videns. Et dixi: Quomodo cognovit Deus, et si est scientia in excelso? Ecce ipsi peccatores et abundantes in sæculo, obtinuerunt divitias. Sed rursus illud occurrit: « Si narravero sic, ecce generationem filiorum tuorum prævaricatus sum. » Nunquid et in meam mentem, non hic sæpius fluctus illiditur? quare senes impii, sæculi divitiis perfruuntur? quare adolescentia rudis, et sine peccato pueritia, immaturo flore metitur? quid causæ est, ut sæpe binuli, trimulique et ubera materna lactentes a dæmonio corripiantur, repleantur lepra; morbo regio devorentur, et e contrario impii, adulteri, homicidæ, sacrilegi, vegeti atque securi de sua sanitate, in Deum blasphemant? Præsertim cum injustitia patris non redundet ad filium: et anima quæ peccaverit, ipsa moriatur. Aut si manet vetus illa sententia, peccata patrum in filios oportere restitui (Exod. 34), iniquum sit longævi patris innumera delicta in innocentem infantiam repensare. « Et dixi: Ergo sine causa justificavi cor meum, et lavi inter innocentes manus meas: et factus sum flagellatus tota die » (Ps. 72. 13. 14). Sed cum hæc cogitarem, statim didici cum Propheta: « Et suscepi, ut cognoscerem: hic labor est in conspectu meo, donec ingrediar sanctuarium Dei, et intelligam in novissima eorum » (Ibidem, v. 16). « Judicia enim Domini abyssus multa. » Et, « O profundum divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei, quam inscrutabilia sunt iudicia ejus, et (b) investigabiles viæ ejus! » (Rom. 11. 33.) Bonus est Deus, et omnia quæ bonus facit, bona sint necesse est. Mariti orbitas irrogatur, plango quod accidit. Sed quia sic placet Domino, æquo 179 animo sustinebo. Unicus raptus est filius; durum quidem, sed tolerabile, quia sustulit ille, qui dederat. Si cæcus fuero, amici me lectio consolabitur. Si auditum quoque surdæ aures negaverint, vacabo a vitiis: nihil aliud, nisi Dominum cogitabo. Imminebit super hæc et dura pauperies, frigus, languor, et nuditas; extremam expectabo mortem, et breve putabo malum, quod finis melior subsquatur. Consideremus quid ethicus ille Psalmus sonet: « Justus es, Domine, et rectum iudicium tuum » (Psal. 118). Hoc non potest dicere, nisi ille, qui ad universa quæ patitur, magnificat Dominum, et suo merito imputans, in adversis de ejus clementia gloriatur. Exultaverunt enim filii Judæ in omnibus iudiciis Domini. Si Juda, confessio interpretatur: confitens autem omnis anima credentis est: necesse est, ut qui se credere dicit in Christo, in omnibus Christi iudiciis gaudeat. Sanus sum, gratias refero Creatori. Languedo, et in hoc laudo Domini voluntatem. « Quando enim infirmor, tunc fortis [al fortior] sum » (2. Cor. 12); et virtus spiritus in carnis infirmitate perficitur. Patitur et Apostolus aliquid

quod non vult, pro quo ter Dominum deprecatur. Sed dicitur ei: « Sufficit tibi gratia mea; quia virtus in infirmitate perficitur » (2. Cor. 12. 9); et ad revelationum humiliandam superbiam, monitor quidam humanæ imbecillitatis apponitur, in similitudinem triumphantium, (1) quibus in curru retro comes adhærebat per singulas acclamationes civium, dicens: Hominem te esse memento.

3. Cur autem durum sit, quod quandoque patiendum est? et cur dolemus quemquam mortuum? (c) ad hoc enim nati non sumus, ut maneamus æterni. Abraham, Moyses, Isaias, Petrus, Jacobus, Joannes, Paulus electionis vas, et super omnia Filius Dei, moritur: et nos indignamur, aliquem exire de corpore, qui ad hoc forsitan raptus est, « ne malitia mutaret intellectum ejus? Placita enim erat Deo anima ejus. Propter hoc properavit educere eam de media iniquitate » (Sap. 4), ne longo vitæ itinere [al. longa vita in itinere], devius oberraret anfractibus. Lugentur mortuus; sed ille quem gehenna suscipit, quem tartarus devorat, in cujus pœnam æternus 180 ignis æstuat. Nos, quorum exitum Angelorum turba comitatur, quibus obviam Christus occurrit, gravemur magis, si diutius in tabernaculo isto mortis habitemus. Quia quamdiu hic moramur, peregrinamur a Domino (1. Cor. 5). Illa, illa nos cupido teneat: « Hei mihi, quia peregrinatio mea prolongata est a me, habitavi cum habitantibus Cedar, multum peregrinata est anima mea » (Psal. 119). Si Cedar, tenebræ sunt, et mundus iste sunt tenebræ; quia lux lucet in tenebris, et tenebræ eam non comprehenderunt (Joan. 1. 5), faveamus Blasillæ nostræ, quæ de tenebris migravit ad lucem, et inter fidei incipientis ardorem, consummati operis percepit coronam. Revera si sæculare desiderium; et, quod Deus a suis avertat, delicias vitæ hujus cogitantem mors immatura rapuisset, plangenda erat, et omni lacrymarum fonte ploranda. Nunc vero cum, propitio Christo, ante quatuor ferme menses, secundo quodam modo propositi se baptismo laverit, et ita deinceps vixerit, ut calcato mundo, semper monasterium cogitarit, non vereris, ne tibi Salvator dicat: Irasceris, Paula, quia tua filia, mea facta est filia? indignaris de iudicio meo, et rebellibus lacrymis facis (d) invidiam possidenti? Scis enim quid de te, quid de cæteris tuis cogitem. Cibum tibi denegas, non jejuniorem studio, sed doloris. Non amo frugalitatem istam. Jejunia ista, adversarii mei sunt. NUL-LAM ANIMAM recipio, quæ me nolente, separatur a corpore. Tales stulta philosophia habeat martyres, habeat (e) Zenonem, Cleobrotum, vel Catonem. Super nullum requiescit spiritus meus, nisi « super

(c) Absque negandi particula, sub interrogationis tamen nota legit Martianæus cum quibusdam editis. Nobis potior est Mss. auctoritas, quam etiam Victorius prætulit.

(d) Antea erat *factis injuriam*.

(e) Et tres sibi manus injecere, quorum notissima historia.

(1) Ex Tertullian. in Apologet. notante Grævio, « Imperator hominem se esse etiam triumphans in illo sublimissimo curru admonetur: suggeritur enim a tergo: Respice post te, hominem memento te. »

(a) Hæc « pene effusi sunt gressus mei, quia zelavi in peccatoribus, » absunt a plerisque Mss. Codicibus. Nec pauci habent paulo infra *reprobavi pro prævaricatus sum*.

(b) Rescribendum *investigabiles*, quemadmodum, ut nihil dicamus de Græco textu, ἀνεξιχνίαστοι αὐτῶν, ipse etiam Hier. supra Epist. 21 ad Damas. u. 39. legit.

humilem et quietum, et trementem verba mea » (*Isai. 66. Juxta LXX*). Hoc est quod (a) mihi Monasterium promittebas? quod habitu a matronis cæteris separato, tibi quasi religiosior videbaris? Mens ista quæ plangit, sericarum vestium est. Interciperis, et emeris, et quasi non in meas manus ventura sis, crudelem judicem fugis. Fugerat quondam et Jonas animosus Propheta, sed in profundo maris meus fuit. Si viventem crederes filiam, nunquam plangeres ad meliora migrasse. Hoc est quod per Apostolum meum jusseram, ne pro dormientibus in similitudinem Gentium tristaremini. Erubescere, **181** (b) Ethnicæ compatione superaris. Melior diaboli ancilla, quam mea est. Illa infidelem maritum translatum fugit in cælum, tu mecum tuam filiam commorantem, aut non credis, aut non vis.

3. Sed dicis quomodo lugere me prohibes, cum et Jacob Joseph in sacco flevit, congregatisque ad se omnibus propinquis, noluerit consolari, dicens: « Descendam ad filium meum lugens in infernum? » (*Genes. 37. 35.*) Et David Absalon cooperto capite planxerit, repetens: « Fili mi, Absalon, Absalon, fili mi: quis dabit, ut moriar pro te, fili mi, Absalon? » (*2. Reg. 18. 33.*) Moysi quoque et Aaron, cæterisque Sanctorum solemniter sit luctus exhibitus? Perfacilis ad ista responsio est: Lulxisse Jacob filium, quem putabat occisum, ad quem et ipse erat ad inferos descensurus, dicens: « Descendam ad filium meum lugens in infernum » (*Gen. 37*), quia necdum paradisi januam Christus effregerat, neq̄ dum flammeam illam romphæam et vertiginem præsidium Cherubim, (c) sanguis ejus extinxerat. Unde et Abraham licet in loco refrigerii, tamen apud inferos cum Lazaro fuisse scribitur (*Luc. 16*). Et David juste flevisse filium parricidam, qui alium parvulum, postquam, ut viveret, impetrare non potuit, quia sciebat non peccasse, non flevit (*2. Reg. 12*). De Moysse vero et Aaron, quod eis ex veteri more sit planctus exhibitus, non mirandum est, cum et in Actis Apostolorum, jam Evangelio coruscante, Stephano fecerint Jerosolymæ fratres planctum magnum (*Act. 8*): et utique planctus magnus, non in plangentium exanimatione, ut tu putas, sed in pompa funeris, et exequiarum frequentia intelligendus sit. Denique de Jacob Scriptura sic loquitur: « Et ascendit Joseph sepelire patrem suum, et ascenderunt cum eo omnes pueri Pharaonis, et seniores domus ejus, et seniores omnis terræ Ægypti, et omnis domus Joseph et fratres ejus. » Et post paululum: « Et ascenderunt cum eo quadrigæ et equites, et facta sunt castra grandia nimis. » Ac deinde: « Et planxerunt cum planctu

magno, et forti nimis » (*Gen. 50. 7. et seqq.*). Planctus iste solemniter non longas Ægyptiis imperat lacrymas, sed funeris monstrat ornatum. Juxta quem modum Aaron quoque et Moysen, fletos esse manifestum est. Nequeo **182** satis Scripturæ laudare mysteria, et divinum sensum, in verbis licet simplicibus admirari, quid sibi velit quod Moyses plangitur, et Jesus Nave vir sanctus sepultus refertur, et tamen fletus esse non scribitur. Nempe illud quod in Moysæ, id est, in Lege veteri sub peccati Adam omnes tenebantur elogio [*damnatione*]; et ad inferos descendentes consequenter lacrymæ prosequerantur, secundum Apostolum, qui ait: « Et regnavit mors ab Adam usque ad Moysen, etiam super eos qui non peccaverunt! » (*Rom. 5. 14*). In Jesu vero, id est, in Evangelio, per quem Paradisus est apertus, mortem gaudia prosequuntur. Flent usque hodie Judæi, et nudatis pedibus in cinere volutati sacco incubant. Ac ne quid desit superstitioni, ex ritu vanissimo Phariseorum, primum cibum lentis accipiunt; videlicet ostendentes quali edulio primogenita perdidissent. Sed merito, quia in resurrectionem Domini non credentes, Antichristi præparantur adventui. Nos vero qui Christum induimus, et facti sumus, juxta Apostolum, genus regium et sacerdotale (*1. Petr. 2*), non debemus super mortuos contristari. « Et dixit, inquit, Moyses ad Aaron et Eleazar et Ithamar filios ejus, qui relicti erant: Caput vestrum non denudabitis, et vestimenta vestra non scindetis, ne moriamini; et super omnem synagogam veniat ira » (*Levit. 10. 6*). Nolite, inquit, scindere vestimenta vestra, et luctum exhibere Gentilem, ne moriamini. MORS NOSTRA peccatum est. Et, quod forsitan crudele alicui videatur, sed fidei necessarium est, in eodem Levitico scribitur, quomodo Sacerdos magnus ad patrem, matrem, fratresque, vel liberos mortuos prohibeatur accedere, ne videlicet anima Dei sacrificiis vacans, et tota in illius mysteriis [*al. ministeriis*] occupata, aliquo impediat affectu. Nonne aliis verbis id ipsum in Evangelio præcipitur, ut non (d) renuntiet domui discipulus? ut mortuo patri non exhibeat sepulturam? « Et de sanctis, inquit, non exiet, et non contaminabitur sanctificatio Dei ejus, quia sanctum oleum unctionis a Deo super eum est » (*Levit. 21*). Certe postquam credimus in Christum, et oleo unctionis ejus accepto, illum portamus in nobis, non debemus exire de templo, id est, de proposito Christiano: non foras egredi, incredulitati videlicet Gentilium **183** commisceri; sed esse semper intrinsecus, id est voluntati Domini ministrare.

4. Hæc idcirco dicimus, ne ignorantia Scripturarum auctoritatem tibi præberet in luctu, et videreris rationabiliter errare. Et adhuc sic locutus sum, quasi unam de turbis convenerim Christianam. Nunc vero cum sciam toti te renuntiasse mundo; et ab-

(a) Ita Mss. codices nostri habent, et quos Victorius consulit. Falso Erasmus, eumque secutus Martianeus in *Monasterio*, quod nondum arripuerat Paula, sed tantum promiserat.

(b) Paulina Prætextati uxor, quæ Sacerdos erat, ut supra in Epist. 25. adnotavimus ex veteri lapide.

(c) Confer Auctoris commentarios in Eccles. capp. 3 et 9. tum Origenis Homil. de Engastrin. quibus locis hæc de flammeo gladio Paradisi aditus custodiende latius exponuntur.

(d) Martianeus absque negandi particula, ut renuntiet, contra quam sentit Matthæus 9. 61. et Hier. in superiori Epist. n. 3. « volens, inquit, discipulus reverti domum, et suis ante renuntiare, magistri voce prohibetur. »

jeiis calcatisque deliciis sæculi, orationi, jejuniis, lectioni vacare quotidie; cum ad exemplum Abraham cupias exire de terra tua, et de cognatione tua, ut et Chaldæis et Mesopotamia derelictis, terram re-promissionis introeas; cum omnem substantiolam, aut pauperibus dilargita sis, aut (a) filiis ante mortem mundo mortua dederis, miror te ea facere, quæ si facerent cæteræ, reprehensione dignæ viderentur. Redit tibi in memoriam confabulatio ejus, blanditiarum, sermo, consortium; et quod his careas, pati non potes. Ignoscimus matri lacrynis, sed modum querimus in dolore. Si parentem cogito, non reprehendo quod plangis; si Christianam et Monacham, istis nominibus mater excluditur. Recens vulnus est, et tactus iste quo blandior, non tam curat, quam exasperat. Attamen quod tempore mitigandum est, cur ratione non vincitur? Nam et Noemi famem fugiens in terra Moab, et maritum perdidit et filios. Et cum suorum auxilio esset destituta, Ruth alienigena ab ejus latere non recedit (*Ruth. 1*). Vide quanti meriti sit desertæ præstitisse solatium. Ex ejus semine Christus oritur. Respice Job, quanta sustinuit, et videbis te nimium delicatam, illum erectis in cælum oculis, inter ruinas domus, poenas ulceris, innumeras orbitates, et ad extremum uxoris insidias, invictam tenuisse patientiam. Scio quid responsura sis: Hoc illi quasi justo ad probationem evenisse. Et tu e duobus elige, quod velis: aut sancta es, et probaris: aut peccatrix, et injuste quereris, minora sustinens, quam mereris. Quid vetera replicem? præsentia exempla sectare. (b) Sancta Melania nostri temporis inter Christianos vera nobilitas (cum qua tibi Dominus, mihi que concedat in die sua habere partem) calente adhuc mariti **184** corpusculo, et necdum humato, duos simul perdidit filios. Rem sum dicturus incredibilem, sed teste Christo, non falsam. Quis illam tunc non putaret more lymphatico, sparsis crinibus, veste conscissa, lacerum pectus invadere? Lacrymæ gutta non fluxit; stetit immobilis, et ad pedes advoluta Christi, quasi ipsum teneret, arrisit. Expeditius, inquit, tibi servitura sum, Domine, quia tanto me onere liberasti. Sed forsitan superatur in cæteris. Quinimo qua illos mente contempserit, in unico postea filio probat, cui omni quam habebat possessione concessa, ingruente jam hieme, Jerosolymam navigavit.

5. Parce quæso tibi, parce filię cum Christo jam regnanti, parce saltom Eustochio tuæ, cujus parva adhuc ætas, et rudis pene infantia, te magistra [al. magistrante] dirigitur. Sævitur nunc diabolus, et quia

(a) Sunt qui legant *filia*, et *mortua*, vitiose tamen ut nullus dubitat.

(b) Recole annotationem nostram a. in Epist. 3 ad Rufinum, atque isthæc in primis ex Hieron. Chronico ad an. Christi 577. «Melania nobilissima mulierum Romanarum, et Marcellini quoddam Consul filia, unico Prætori (sic rescribimus pro Prætor) tunc Urbano filio derelicto, Jerosolymam navigavit, ubi tanto virtutum, præcipueque humilitatis fuit miraculo, ut Teclæ nomen accepit.» Recole quæ superius de *Melania* nomine animadvertimus in Epist. III. quæ est ad Rufinum, tum infr. in Epist. 143. ad Alypium et Augustinum

unam cernit de tuis liberis triumphantem, obtritum [al. obrutum] se esse condolens, quærit in remanente victoriam, quam in præeunte jam perdidit. **GRANDIS** in suos pietas, impietas in Deum est. Abraham unicam filium lætus interficit, et tu unam de pluribus quereris coronatam? Non possum sine gemitu eloqui, quod dicturus sum. Cum de media pompa funeris, te exanimem referrent, hoc inter se populus mussitabat: Nunc illud est quod sæpius dicebamus? Doleat filiam jejuniis interfectam, quod non vel de secundo ejus matrimonio tenuerit nepotes. Quosque genus detestabile Monachorum non urbe pellitur? non lapidibus obruitur? non præcipitatur in fluctus? **Matronam** miserabilem seduxerunt, quæ cum [al. quia] Monacha esse noluerit, hinc probatur, quod nulla Gentilium ita suos unquam fleverit filios. Qualem putas ad istas voces Christum habuisse tristitiam? Quomodo exultasse Satanam, qui nunc tuam animam eripere festinans, et pii tibi proponens doloris illecebram, dum ante oculos tuos filię semper imago versatur, cupit matrem simul necare victricis, et similitudinem sororis invadere relictæ. Non ut terream loquor, sed ut mihi testis est Dominus, quasi ante tribunal ejus assistens, in hæc te verba convenio. Detestandæ sunt istæ lacrymæ, plenæ sacrilegio, incredulitate plenissimæ, **185** quæ non habent modum, quæ usque ad viciniam mortis accedunt. Ululas et exclamitas, et quasi quibusdam facibus accensa, quantum in te est, tui semper homicida es. (c) Sed ad talem clemens ingreditur Jesus, et dicit: «Quid ploras? Non est mortua puella, sed dormit» (*Marc. 5. 39; et Luc. 8. 52*). Irrideant circumstantes: ista infidelitas Judæorum est. Te quoque, si ad sepulchrum filię volueris volutari, Angelus increpabit: «Quid quæris viventem cum mortuis?» (*Luc. 24. 5*.) Quod quia Maria fecerat Magdalene, postquam vocem Domini se clamantis agnovit, ad ejus provoluta pedes, audit: «Ne tetigeris me, necdum enim ascendi ad Patrem meum» (*Joan. 20. 27*). Id est, non mereris tangere resurgentem quem mortuum existimas in sepulchro.

6. Quas nunc existimas Blæsillam nostram pati crucis, quæ ferre tormenta, quod tibi Christum videat subiratam? Clamat nunc illa lugenti: Si unquam me amasti, mater, si tua ubera suxi, si tuis instituta sum monitis, ne invidias gloriæ nœ; nec hoc agas, ut a nobis in perpetuum separemur. Putas esse me solam? Habeo pro te Mariam Matrem Domini. Multas hic video quas ante nesciebam. O quanto melior est iste comitatus. Habeo Annam quondam in Evangelio prophetantem, et, quo magis gaudeas, tantorum annorum labores, ego in tribus mensibus consecuta sum. Unam palmam castitatis accepimus. Misereris mei, quia mundum reliqui? At ego vestri sortem doleo, quos adhuc sæculi carcer incedit; quos quotidie in acie præliantes, nunc ira, nunc avaritia, nunc libido, nunc variorum incentiva vitiorum pertrahunt ad ruinam. Si vis, ut mater mea sis, cura (d)

(c) Cisterciensis sed ad te ille clemens, etc.

(d) Plures ex editis et Mss. libri cur placere Christo non vis.

placere Christo. Non agnosco matrem, meo Domino displicentem. Loquitur illa et alia multa, quæ taceo, et pro te Dominum rogat; mihi que ut de ejus mente securus sum (al. *aim*), veniam impetrat peccatorum: quod monui, quod hortatus sum, quod invidiam propinquoꝝ, ut salva esset, excepi.

7. Itaque dum spiritus hos artus regit, dum vitæ hujus fruimur commeatu, spondeo, promitto, polliceor, illam mea lingua resonabit, illi mei dedicabuntur **186** labores, illi meum sudabit ingenium. Nulla erit pagina, quæ non Blasillam sonet. Quocumque sermonis nostri monumenta pervenerint, illa cum meis opusculis peregrinabitur. Hanc in mea mente delixam legent Virgines, Viduæ, Monachi, sacerdotes. Brevis vitæ spatium, æterna memoria compensabit. Quæ cum Christo vivit in cœlis, in hominum quoque ore victura est. Transibit et præsens ætas, sequentur sæcula post futura, quæ sine amore, sine invidia judicabunt. Inter Paulæ Eustochii que nomen media ponetur. Nunquam in meis moritura est libris. Audiet me semper loquentem cum sorore, cum matre.

EPISTOLA XL (a).

AD (b) MARCELLAM, DE ONASO.

Onasum obrectatorem quempiam ridet, qui quod Hieronymus in suis libris adversus vitia scripserat, ad suam contumeliam pertinere putabat.

1. Medici, quos vocant Chirurgicos, crudeles putantur, et miseri sunt. An non est miseria, alienis non dolere vulneribus, et mortuas carnes inclementi secare ferro? Non horrere curantem, quod horret ipse qui patitur, et inimicum putari? Ita se natura habet, ut amara sit veritas, blanda vitia existimentur. Isaias in exemplum captivitatis futuræ, nudus non erubescit incedere (*Isai.* 20). Jeremias de media Jerusalem ad Euphratem fluvium Mesopotamiæ mittitur (*Jerem.* 43): ut inter inimicas gentes, ubi est Assyrius, et castra sunt Chaldæorum, ponat περιζωμα (c) corrupendum. Ezechiel stercore primum humano, deinde bubulo, panem de omni semente conspersum edere jubetur (*Ezech.* 4. 24): et uxoris interitum siccis oculis videt. Amos de Samaria pellitur (*Amos* 7). Cur quæso? Nempe ideo (d) pellitur, quia chirurgici spirituales, secantes vitia peccatorum, ad penitentiam cohortantur. Paulus Apostolus: « Inimicus, inquit, vobis factus sum, verum dicens » (*Galat.* 4). Et quia Salvatoris dura videbantur **187** eloquia, plurimi discipulorum retrorsum abierunt.

(a) *Alias* 100. *Scripta circa idem tempus.*

(b) Sic præferunt Mss. atque editi velustiores. Victor. vero quod Erasmus. probaverat ad Bonasum inscribit, quod illi nomen ab enormi naso inditum putet. Alii Bonosum scribi debere non satis firmis argumentis contendunt. Huc ergo referenda illa ad Bonasum, sive de Bonaso inscriptio videtur: quo animalis nomine adversarium suum voluerit S. Pater perstringere. Dicitur Bonasus animal cornua habere implexa, nec posse quemquam lædere. Amum ergo versis calcibus ejaculari, quo sequentes adurit.

(c) Quidam Mss. addunt Græcæ vocis interpretationem, id est *lumbare*.

(d) Victor. alterum pellitur verbum non habet, et deinde cohortantur pro cohortantur.

2. Unde non mirum est, si et nos ipsi vitia detrahentes, offendimus plurimos. Disposui nasum secare festentem, timeat qui strumosus est. Volo corniculæ detrudere garrienti, rancidulam (al. *raucidulam*) se intelligat cornix. Nunquid unus in urbe Romana est, qui habeat truncas inhonesto vulnere nares? (*Æneid. lib. VI.*) Nunquid solus (e) Onasus Segestanus cava verba, et in modum vessicarum tumentia, buccis trutinatur inflatis? Dico quosdam scelere, perjurio, falsitate ad dignitatem nescio quam pervenisse. Quid ad te, qui te intelligis innocentem? Rideo advocatum, qui patrono egeat: quadrante (f) dignam eloquentiam nare subsanno: quid ad te, qui disertus es? Volo in nummarios invelhi Sacerdotes: tu qui dives (g) es, quid irascaris? Clausum cupio suis ignibus ardere Vulcanum: nunquid hospes ejus es, aut vicinus, quod a delubris idoli niteris incendium submovere? Placet mihi de larvis, de noctua, de bubone, de Niliaci ridere portentis. Quidquid dictum fuerit, in te dictum putas. In quodcumque vitium stulti mei mucro contorquetur, te clamitas designari. Conserta manu in jus vocas, et satyricum scriptorem (h) in prosa stulte arguis. An ideo tibi bellus videris, quia fausto vocaris nomine? quasi non, et lucus ideo dicatur, quod *minime luceat*: et Parcæ ab eo, quod *nequaquam parcant*: et Eumenides furæ, quod *non sint benignæ*: et vulgo *Æthiopes* vocentur *argentei*. Quod si in descriptione fœdorum semper irascaris, jam tibi cum Persio cantabo:

(i) *Optent te generum rex, et regina, puella*

Terapiant: quidquid calcaveris hoc rosa fiat (Satyr. 2).

3. Dabo tamen consilium, quibus absconditis, possis pulchrior apparere. Nasus non videatur in facie: sermo non sonet ad loquendum: atque ita et formosus, et disertus videri poteris.

188 EPISTOLA XLI (j).

AD MARCELLAM (k).

Refellit Montani hæretici dogmata, ostenditque quid inter ejus errores, atque Ecclesiæ sententiam intersit.

1. Testimonia de Joannis Evangelio congregata, quæ tibi quidam Montani sectator ingressit, in quibus Salvator noster se ad Patrem iturum, missurumque

(e) Victorius ex præconcepta opinione *Bonasus Segestanus*. Cum vero Segesta altera Pannoniæ, altera Liguriæ civitas fuerit, quænam hic denotetur, haud expeditum est definire. Verosimilius tamen Pannoniæ Segestum notat.

(f) Al. *indignam*, id est ne quadrante quidem dignam.

(g) Reatinus Episcopus cum negandi particula, *tu qui dives non es*: meliori quidem sensu, sed Mss. aut editi aliis libris non suffragantibus.

(h) Nimirum quod non nisi carminibus Satyræ componantur, et soluta oratione scribentem, satyricum scriptorem stultum sit appellare, ac si quis Italice diceret: *Scriptor di Sonetti in prosa*. Quod addit *fausto vocaris nomine*, explicat Martian., quod Onasus idem sit ac *Onesimus*, quem in Nonium libro *decorum* Hier. interpretatur. Verius puto, deduceretur ab *ὄνα* Græco themate, quod est *juvo*, et *prosm*, unde *Onasus* latine *Profuturus*, fausto nomine vocari potuit.

(i) Vetustiores vulgati, ac Mss. aliquot *Formosum te optent generum*, etc.

(j) *Alias* 54. *Scripta eodem anno* 384.

(k) Veteres editi, et nonnulli Mss. addunt *adversus Montanum*.

Paracletum pollicetur. Quæ in quod promissa sint tempus, et quo completa sint tempore, Apostolorum Acta testantur. Decima die dixit post ascensum Domini, hoc est quinquagesima post resurrectionem, Spiritum Sanctum descendisse, linguasque credentium esse divisas, ita ut unusquisque omnium gentium sermone loqueretur: quando quidam adhuc parum credentium, musto eos ebrios asserebant, et Petrus stans in medio Apostolorum omnisque conventus, ait: « Viri Judæi, et omnes qui habitatis in Jerusalem, hoc vobis notum sit, et auribus percipite verba mea. Non enim sicut vos existimatis, hi ebrii sunt: nam est hora diei tertia: sed hoc est quod dictum est per Joel Prophetam: in novissimis diebus, dicit Dominus, effundam de spiritu meo in omnem carnem, et prophetabunt filii, et filiae eorum: et juvenes visiones videbunt, et seniores somnia somniant, et quidem in servos meos, et ancillas meas effundam de spiritu meo » (Act. 2. 14).

2. *Ecclesia fundata super Petrum.* — Si igitur Apostolus Petrus, super quem Dominus fundavit Ecclesiam, et prophetiam et promissionem Domini, illo tempore completam memoravit, quomodo possumus nobis aliud tempus vindicare? Quod si voluerint respondere, et Philippi deinceps quatuor filias prophetasse, et Prophetam Agabum reperiri, et in divisionibus spiritus inter Apostolos, et Doctores, Prophetas quoque, Apostolo scribente, formatos, ipsumque Paulum Apostolum, multa de futuris hæresibus, et de fine sæculi prophetasse, sciant a nobis non tam prophetiam repelli, quæ Domini est signata passione, **189** quam eos non recipi, qui cum Scripturæ veteris, et novæ auctoritate non congruant.

3. Primum in fidei regula (a) discrepamus. Nos Patrem, et Filium, et Spiritum Sanctum in sua unumquemque persona ponimus, licet substantia copulemus: illi Sabellii dogma sectantes Trinitatem in unius personæ angustias cogunt. Nos secundas nuptias non tam appetimus, quam concedimus, Paulo jubente, ut viduæ adolescentulæ nubant: illi in tantum putant scelerata conjugia iterata, ut quicumque hoc fecerit, adulter habeatur. Nos unam quadragesimam secundum traditionem Apostolorum, toto (b) nobis orbe congruo, jejunamus: Illi tres in anno faciunt Quadragesimas, quasi tres passi sint Salvatores. Non quod, et per totum annum, excepta Pentecoste, jejunare non li-

(a) Negant hoc alii, quos inter S. Epiphani. l. 2. Hæres. 48. de Cataphrygis, seu Montanistis, eosque « de Patre, et Filio, et Spiritu Sancto eadem cum Ecclesia Catholica sentire » apertissime tradit. Sed duæ Montanistarum sectæ cum essent, quarum una *cata Proclum*, alia *cata Echinem* appellabatur, de hac altera intelligendus venit Hieronymus, quæ, ut ex Tertullian. *de Præscript.* cap. 52. discimus, Jesum Christum Patrem simul ac Filium esse blasphemabat.

(b) Non ut Martianæus suspicatur, Erasmus fecit, *toto anno, tempore nobis congruo* quod et alii ante ipsum edidit, et Mss. aliquot hodiernum habent; nec scio utrum verius. Interim notatu perquam dignum est, quod Hier. tradit, Jejunia ab Apostolis constituta, eaque ex necessitate, non ex voluntate observari, quæ in Quadragesima indicta sunt, quod luculentissime Cæsarius Arelatensis, « Alii inquit, diebus jejunare aut remedium, aut præmium est; in Quadragesima non jejunare peccatum est, etc.

ceat: sed quod aliud sit necessitate, aliud voluntate munus offerre. Apud nos Apostolorum locum Episcopi tenent: apud eos Episcopus tertius est. Habent enim primos de Pepusa (c) Phrygiæ Patriarchas: secundos, quos appellant (d) Cenonas: atque ita in tertium, id est, pene ultimum locum Episcopi devolvuntur; quasi exinde ambitiosior religio fiat, si quod apud nos primum est apud illos novissimum sit. Illi ad omne pene delictum Ecclesiæ obserant fores; nos quotidie legimus: « Malo pœnitentiam peccatoris, quam mortem » (Ezech. 18. 23) Et, « Nunquid qui cadit, non resurget, dicit Dominus » (Jerem. 8. 4). Et, « Convertimini ad me filii convertentes, et ego curabo contritiones vestras » (Jerem. 3. 22. sec. LXX). Rigidi autem sunt, non quo, et ipsi pejora non peccent: sed hoc inter nos, et illos interest, quod illi erubescunt confiteri peccata quasi justi: nos dum pœnitentiam agimus, facilius veniam promeremur. **190**

4. Prætermitto scelerata mysteria, quæ dicuntur de lactente puero, (e) et victuro martyre confarrata. Malo inquam non credere: sit falsum omne quod sanguinis est. Aperta est convincenda blasphemia dicentium, Deum primum voluisse in veteri Testamento per Moysen, et Prophetas salvare mundum: sed quia non potuerit explere, corpus sumpsisse de Virgine, et in Christo sub specie Filii prædicantem, mortem obiisse pro nobis. Et quia per duos gradus mundum salvare nequiverit, ad extremum per Spiritum Sanctum in Montanum, Priscam, et Maximillam insanas fominas descendisse, et plenitudinem quam Paulus non habuerit, dicens: « Ex parte cognoscimus, et ex parte prophetamus » (1. Cor. 13. 9). Et, « nunc videmus per speculum in ænigmatæ » abscursum, et semivirum habuisse Montanum. Hæc sunt quæ coargutione non indigent: perfidiam eorum exposuisse, superasse est. Nec necesse est ut singula deliramenta quæ profuerunt, brevior epistolæ sermo subvertat, cum, et tu ipsas Scripturas apprimere tenens, non tam adæcorum mota sis quæstiones, quam quid sentirem, a me volueris sciscitari.

(c) Ignobile Phrygiæ oppidum erat Pepusa, huius Hieronymi temporibus plane dirutum, ubi Cataphryges, qui inde et Pepusiani appellati sunt, conveniebant. Quod etiam Epiphanius tradit Hæres. XLVIII. 14., vocatque τῆσαν τῆσαν ἱερῶν ἐν τῇ Φρυγίᾳ, Πηπύσαν ποτὲ καλοῦμένην πόλιν, etc.

(d) Pro Cenonas, quidam Mss. Zenonos: unus Bononiensis Monasterii S. Salvatoris Cenonos, alii, etiam Victorio teste, *Iconomos*. Vide igitur, num ita legendum sit εὐνομόμων ex Græco, quod eo intellectu dici potuit, ut *dispensatores* secundi ordinis Sacerdotes appellarentur, sicuti primi *Patriarchæ*, et tertii *Episcopi*; nam *Cenones*, quæ vox tandem sit, quidve significet, penitus ignoramus.

(e) Antea, quasi de duabus seorsim personis, aut mysteriis sermo esset, de præpositio iterabatur. Videndus porro est S. August. de Hæresibus in Cataphryg. Auctor Prædestinati hæres. XXVI. alique, etsi, ut uno verbo dicam, non hæc modo scelerata mysteria de infante minutis punctationibus perfosso, qui pro magno sacerdote haberetur, si viveret, pro martyre, si moreretur; sed alia quædam, quæ supra Hier. retulit dogmata Montanistarum, iis vere adscribi aut negant auctores alii, aut data opera quasi incerta prætereunt.

EPISTOLA XLII (a).

AD MARCELLAM.

Contra Novatianos Hæreticos.

Roganti Marcellæ quid sit verbum contra Spiritum Sanctum, respondet, sensum Novatiani docens esse falsum.

1. Brevis (b) est quæstiuncula, quam misisti, et aperta responsio est. Si enim de eo quod in Evangelio scribitur: « Quicumque dixerit verbum contra Filium hominis, remittetur ei: qui autem dixerit contra **191** Spiritum Sanctum non remittetur ei, neque in hoc sæculo, neque in futuro » (*Matth. 12. 32; et Marc. 5. 29*), Novatianus affirmat non posse peccare in Spiritum Sanctum, nisi eum qui Christianus sit, et postea negaverit; manifestum est Judæos qui eo tempore blasphemabant, peccato blasphemæ non teneri: quippe, qui impii coloni, interfectis Prophetis, de nece Domini cogitabant, et in tantum erant perditii, ut ad salvandos eos, se Dei Filii venisse responderit. Unde de toto ipsius Scripturæ ordine convincendus est, non his irremissibilem esse dictam blasphemiam, qui tormentis compulsi, et variis eviscerati cruciatibus, Dominum denegassent; sed his qui cum in virtutibus videant opera Dei, calumniantur et clamitent, dæmonis esse virtutem, et omnia signa quæ facta sunt, non ad divinam magnificentiam, sed ad diabolum pertinere (*Matth. 12; Marc. 3; et Luc. 11*). Unde et Salvator noster toto responsionis suæ hoc agit argumento, ut doceat, non posse Satanam ejici a Satana, et regnum ejus inter se non esse divisum. Cum enim diaboli studium sit, Dei lædere creaturam, quomodo ejusdem poterit esse voluntatis sanare languentes, et seipsum de obsessis fugare corporibus? Probet itaque Novatianus, aliquem de his, qui sacrificare compulsi sunt ante tribunal iudicis, respondisse omnia quæ in Evangelio scripta sunt, non a Filio Dei, sed a Beelzebub principe dæmoniorum fuisse perfecta, et tunc poterit approbare irremissibilem in Spiritum Sanctum esse blasphemiam.

2. Ut autem et acutius aliquid interrogemus, respondeat, quid sit contra Filium hominis dicere, et in Spiritum Sanctum blasphemare. Ego quippe assero juxta sensum illius, eos qui Christum in persecutione negaverint, contra Filium hominis dixisse, et non in Spiritum Sanctum blasphemasse. Qui enim interrogatur, an Christianus sit, et Christianum se non esse responderit; utique negando Christum, hoc est, Filium hominis, Spiritui Sancto non facit injuriam. Si autem Christum negando, negavit et Spiritum; edisserat Hæreticus, quomodo non peccet in Spiritum, qui Filium hominis denegaverit. Aut si Spiritum Sanctum hoc loco **192** intelligendum Pa-

(a) *Al. 149. scripta circa eundem annum 384.*

(b) Pluribus verbis, sed nullo ferme sensu Edit. Bened. « Brevis atque succincta quæstiuncula, quam misisti, et obscura, et aperta responsio est. » Nos Victorinum, aliosque editos vetustiores sequimur: malletus tamen hoc legi modo, « Brevis quæstiuncula, quam misisti, succincta et aperta responsio est. »

trem putat, Patris nulla est a negatore mentio facta cum negaret. Petrus Apostolus eo tempore, quo ancillæ interrogatione perterritus, Dominum negavit, in Filium hominis, an in Spiritum Sanctum videtur commisisse peccatum? Si id quod ait, *nescio hominem*, ridicule voluerit interpretari, non Christum cum negasse, sed hominem; mendacem faciet Salvatorem, qui se, hoc est, Filium Dei, negandum esse prædixerat (*Matth. 26; et Joan. 13*). Si autem negavit Filium Dei, unde et amaro flevit, et trinam negationem, trina postea confessione delevit, manifestum est, peccatum in Spiritum Sanctum, ideo non posse dimitti, quod habeat blasphemiam: ut cum videas in virtutibus Deum, Beelzebub calumniaris in factis. Doceat igitur aliquem negatorem, Beelzebub vocasse Christum, et ultra-referam gradum, negatorem non posse veniam consequi post ruinam. Aliud est tormentis cedere, et se Christianum negare: aliud Christum, diabolum dicere, sicut tibi ipsa Scriptura, atque contextus, lecta attentius poterunt [*al. potuerunt*] demonstrare.

3. Fuerat quidem prolixius disserendum: sed quoniam amicis, et qui ad nostrum hospitium convenerunt, præsentiam nostram negare non possumus, et tibi non statim respondere, admodum visum est arrogantis, latam disputationem brevi sermone comprehendimus, ut non tam Epistolam, quam Commentariolum dictaremus.

EPISTOLA XLIII (c).

(1) AD MARCELLAM.

Marcellam hortatur, ut Roma relicta, se rus conferat: per contentionem ostendens, et quantum habet Roma molestiarum, et quantum commoditatum solitudo.

1. Ambrosius, (d) quo chartas, sumptus, notarios ministrante, tam innumerabiles libros vere Adaman-tius, et Chalcenterus noster explicavit in quadam Epistola, quam ad eundem de Athenis scripserat, refert, nunquam se cibum Origene præsentem sine lectione sumpsisse; nunquam inisse somnum, nisi unus e fratribus sacris litteris personaret. Hoc diebus **193** egisse et noctibus, ut et lectio orationem exciperet, et oratio lectionem.

2. Quid nos ventris animalia tale unquam fecimus? quos si vel secunda hora legentes invenerit, oscitamus: manu faciem defricantes, continemus stomachum; et quasi post multum laborem mundia-

(c) *Alia 18 Scripta circa an. 383.*

(d) Hic « primum Marcionites, deinde ab Origene correctus, Ecclesie diaconus, et confessionis Dominicæ gloria insignis » dicitur in Catalogo Script. Eccles. c. 36; et cum ejus « industria, sumptu, et instantia infinita Origenes dictaverit volumina, » ejus *tepidiorum*, sive *operum impulsor* audiit. Videtur autem memorie lapsu peccare Hieron. cum Ambrosio illam epistolam adscribit, de improbo Origene labore, cum e contrario ipsius Adaman-tii exstet fragmentum epistolæ ad quemdam de Ambrosio id perhibens. At vereor ne falso inscribatur.

(1) Consule chronicas posteriores Notas in Præfatione ad Epist. xxxiv.

libus (a) rursum negotiis occupamur. Prætermitto prandia, quibus mens onerata premitur. Pudet dicere frequentiam salutandi, qua aut ipsi quotidie ad alios pergitimus, aut ad nos venientes (1) cæteros expectamus. Deinceps itur in verba, sermo teritur, lace-rantur absentes, vita aliena describitur, et mordentes invicem, consumimur ab invicem. *Talis non cibus occupat et dimittit. Cum vero amicus recesserint, rationibus suppotamus.* Nunc ira personam leonis nobis inducit [al. imponit]: nunc cura superflua in annos plurimos duratura præcogitat. Nec recordamur Evangelii, dicentis: « Stulte, hac nocte auferent animam tuam a te: quæ autem præparasti cujus erunt? » (Luc. 12. 20.) Vestes non ad usum tantum, sed ad delicias conquiruntur. Ubicumque compendium est, velocior pes, citus sermo, auris attentior. Si damnum (ut sæpe in re familiari accidere solet) fuerit nuntiatum, vultus mœrore deprimitur. Lætatur ad nummum, (b) obolo contristamur. Unde cum in uno homine animorum tam diversa sit facies, Propheta Dominum deprecatur, dicens: « Domine, in civitate tua imaginem eorum dissipa » (Ps. 72. 20). Cum enim ad imaginem et similitudinem Dei conditi simus, ex vitio nostro personas nobis plurimas superinducimus. Et quomodo in theatralibus scenis unus atque idem histrio, nunc Herculem robustus ostendit, nunc mollis in Venerem frangitur, nunc tremulus in Cybelem: ita et nos (qui si de mundo non essemus, odiremur a mundo) tot habemus personarum (c) similitudines, quot peccata.

3. Quapropter quia multa jam vitæ spatia transmissimus fluctuando, et navis nostra nunc procellarum concussa turbine, nunc scopulorum illusionibus perforata est [al. perturbata], cum primum licet, quasi portum quemdam secreta ruris intremus. Ibi cibarius panis, et olus nostris manibus 194 irrigatum, et lac deliciæ rusticanae, viles quidem, sed innocentes cibos præbent [al. præbeant]. Ita viventes, non ab oratione somnus, nec saturitas a lectione revocabit. Si æstas est, secretum arboris umbra præbebit. Si autumnus, ipsa aeris temperies, et strata subter folia, locum quietis ostendent. Vere ager floribus pingitur, et inter querulas aves, Psalmi dulcius cantabuntur. Si frigus fuerit et brumales nives, ligna non coemam, et calidius vigilabo, vel dormiam. Certe quod sciam, vilis non algebo. Habeat sibi Roma suos tumultus, arena sæviat, circus insaniat, theatra luxurient, et quia de nostris dicendum est, matronarum quotidie visitetur senatus. Nobis adhærere Domino bonum est, et ponere in Domino Deo spem nostram (Psal. 72): ut cum paupertatem istam cælorum regna mutaverint, crumpamus in vocem: « Quid enim mihi est in cælo, et a te quid volui super terram? » Quo scilicet cum

(a) Mss. quidam ac vetus edit. *post multum laborem labimur, et mundialibus, etc.*

(b) Victorius, alique edit vetustiores *amisso obolo*; sed priorem vocem Mss. ignorant.

(c) Martiansus nullo, aut Hieronymi menti contrario sensu, *tot habemus peccatorum similitudines, etc.* Repetimus *personarum* ex aliis editis ac Mss.

(1) Al. haberi notat Gravius *exteros*.

tanta reperiamus in cælo, parva et caduca quæsisse nos doleamus in terra (d). Vale.

EPISTOLA XLIV (c).

AD MARCELLAM.

De Muneribus.

Munuscula missa a Marcella, sibi, et Paulæ, filiaque hujus Eustochii, per janum allegorice interpretatur.

Ut absentiam corporum, Spiritus confabulatione solemur: (f) facit unusquisque quod non valet. Vos dona transmittitis: nos Epistolas remittimus gratiarum. Ita tamen ut, quia velatarum virginum munus est, aliqua in ipsis munusculis esse mysteria demonstremus. Saccus, orationis signum atque jejunii est. Bellæ, ut foras pedes virgo non moveat. Cerei, ut accenso lumine, sponsi expectetur adventus. Calices mortificationem carnis ostendunt, et semper animum ad martyrium præparatum. « Calix quippe Domini inebrians, quam præclarus 195 est » (Ps. 22. 5). Quod autem et matronis (g) offertis muscaria parva, parvis animalibus eventilandis, elegans significatio est, debere luxuriam cito restinguere; quia muscæ morturæ, oleum suavitalis exterminant. Ille typus sit virginum: hæc figura matronarum. Nobis autem, licet in perversum, munera vestra conveniunt: Sedere aptum est otiosis, in sacco jacere pœnitentibus, calices habere potantibus. Licet et propter nocturnos metus, et auiinos semper malo conscientia formidantes, cereos quoque accendisse sit gratum.

EPISTOLA XLV (h).

AD ASELLAM.

Navem, Roma discessurus, conscendens, purgat se ab obtrectatorum calumniis, apud quos ingens sibi odium constaverat, quod Paulam, et Eustochium primarias feminas traxisset ad Monachorum institutum.

1. Si tibi putem gratias a me referri posse, non sapiam. Potens est Deus super persona mea sanctæ animæ tuæ restituere quod meretur. Ego enim indignus nec æsimare unquam potui, nec optare, ut mihi tantum in Christo largireris affectum. Et licet ne sceleratum quidam putent, et omnibus flagitiis obrutum, et pro peccatis meis, etiam hæc parva sint: tamen tu bene facis, quod ex tua mente etiam malos, bonos putas. Periculosum quippe est de servo alte-

(d) Hæc in antiquis edit. elogium Bethel, cujus initium, *Verum ut ad villulam Christi*, ejusque cum Roma comparatio, usque ad hæc, *ut vulgo dicitur amatoris cantiones*, adsuuntur: quæ totidem verbis in ea quam paulo post subdemus Paulæ, et Eustochii ad Marcellam epist. 46. habentur, nec dubium est, inde ob argumenti similitudinem translata.

(e) *Alias 20. Scripta circa idem tempus quæ superlor.*

(f) Hieronymi quidem ingenio ac manu, sed alterius nomine, et fortasse Paulæ, et Eustochii scripta videtur isthæc Epistola ex toto contextu, sed iis maxime verbis, quibus ex velatarum Virginum nomine suum munus esse constituit, mysteria in munusculis invenire. Veronensis major, *faciat*.

(g) Idem Veronen. « offerimus parva parvis animalibus ventilanda » (fort. *ventalibra*) unde quidem conicias impressam pariter, et Mss. lectionem aliquot mendis non carere; non autem quo pacto sit restituenda, satis intelligimus. Vid. notas Chronologicas.

(h) *Atlas 99. Scripta mensæ Aug. anni 383.*

ius iudicare (Rom. 14. 4), et non facilis venia, prava dixisse de rectis. Veniet, veniet illa dies in qua et necum dolebis ardere non paucos.

2. Ego probrosus, ego versipellis et lubricus: ego mendax, et Satanæ arte decipiens. Quid enim est tutius, hæc vel credidisse, vel finxisse de insontibus, an etiam de noxiis credere noluisse? Osculabantur mihi manus (a) quidam, et ore vipereo detrahebant: dolebant labiis, corde gaudebant. Videbat Dominus et subsannabat illos, et miserum me servum suum futuro cum eis iudicio reservabat. Alius incessum meum calumniabatur et risum: ille vultui detrahebat; hic in simplicitate aliud suspicabatur. 196 Pene certe triennium cum eis vixi. Multa me virginum crebro turba circumdedit. Divinos Libros, ut potui, nonnullis sæpe disserui. Lectio assiduitatem, assiduitas familiaritatem, familiaritas fiduciam fecerat. Dicant, quid unquam in me aliter senserint, quam Christianum decebat? Pecuniam cuiusquam accepi? munera vel parva, vel magna non sprevi? in manu mea æs alicujus insonuit? obliquus sermo, oculus petulans fuit? Nihil mihi aliud objicitur nisi sexus meus, et hoc nunquam objicitur, nisi quum Jerosolyman Paula (b) proficiscitur. Esto, crediderunt mentienti: cur non credunt neganti? Idem est homo ipse qui fuerat: fatetur insontem, qui dudum noxium loquebatur, et certe veritatem magis exprimunt tormenta quam risus: nisi quod facilius creditur quod aut fictum, libenter auditur, aut non fictum, ut fingatur, impellitur.

3. Antequam domum sanctæ Paulæ nossem, totius in me urbis studia consonabant. Omnium pene iudicio dignus summo Sacerdotio decernebar. Beatæ memoriæ Damasus, meus sermo erat. Dicebat sanctus: dicebat humilis et disertus. Nunquid domum alicujus lascivioris ingressus sum? Nunquid me vestes sericæ, nitentes gemmæ, picta facies, auri rapuit ambitio? Nulla fuit alia Romæ matronarum, quæ meam posset edomare mentem, nisi lugens atque jejunans, squalens sordibus, sletibus pene cæcata; quam continuis noctibus misericordiam Domini deprecantem sol sæpe apprehendit. Cujus Canticum Psalmi, sermo Evangelium, delicæ continentia, vita jejunium. Nulla me potuit alia delectare, nisi illa, quam manducantem nunquam vidi. Sed postquam eam pro suæ merito castitatis venerari, colere, suspicere cœpi, omnes me illico deseruere virtutes.

4. O invidia primum mordax tui! o Satanæ calliditas semper sancta persequens! Nullæ aliæ Romanæ urbi fabulam præbuerunt, nisi Paula et Melanium, quæ contemptis facultatibus, pignorisque desertis, crucem Domini quasi quoddam pietatis levare vexillum. Si (c) balneas peterent, unguenta eligerent, di-

vitias et viduitatem 197 haberent materiam luxuriam et libertatis, dominæ vocarentur, et sanctæ. Nunc in sacco et cinere formosæ volent videri, et in gehennam ignis cum jejuniis, et pedore descendere: videlicet non eis licet applaudente populo perire cum turbis. Si Gentiles hanc vitam carperent, si Judæi haberent solatium non placendi eis, quibus displicet Christus. Nunc vero, pro nefas! homines Christiani, prætermissa domorum suorum cura, et proprii oculi trabe neglecta, in alieno oculo festucam quæruunt. Lacerant sanctum propositum, et remedium pœnæ suæ arbitrantur, si nemo sit sanctus: si omnibus detrahatur: si turba sit pereuntium: si multitudo peccantium.

5. Tibi placet lavare quotidie: alius has munditias sordes putat. Tu (d) attagenem ructias, et de cōneso acipensere gloriaris: ego (1) faba ventrem impleo. Te delectant cachinnantium greges: me Paula, (2) Melaniumque plangentes. Tu aliena desideras: illæ contemnunt sua. Te delibuta melle vita delectant: illæ potant aquam frigidam suaviorem. Tu te perdere existimas, quidquid in præsentem non habueris, comederis, devoraveris: illæ futura desiderant, et credunt vera esse quæ scripta sunt. Esto, inepte et inaniter, quibus resurrectio corporum persuasit: quid ad te? Nobis e contrario tua vita displicet. Bono tuo crassus sis: me macies delectat et pallor. Tu tales miseros arbitraris: nos te miserabiliorem putamus. Par pari refertur, et invicem nobis videmur insanire.

6. Hæc, mi domina Asella, cum jam navem conscendere, raptim flens dolensque 198 conscripsi, et gratias ago Deo meo, quod dignus sim, quæ mundus oderit. Ora autem ut de Babylone Jerosolyman regrediar, ne mihi dominetur Nabuchodonosor, sed Jesus filius Josedec: veniat (e) Ezras, qui interpretatur *adjutor*, et reducat me in patriam meam. Stultus ego qui volebam cantare Canticum Domini in terra aliena, et deserto monte Sina, Ægypti auxilium flagitabam (Jer. 42). Non recordabar Evangelii, quia qui de Jerusalem egreditur, statim incidit in latrones, spoliatur, vulneratur, occiditur. Sed licet Sacerdos despiciat atque Levites, Samaritanus ille misericors est (Luc. 10), qui cum diceretur: *Samaritanus*, es

renuentibus Mss. non improbo, sic enim ex amœnissini, ac celeberrimi Campaniæ oppidi nomine, alia amœnitatis loca, et prædia *Bajas* vocabant veteres: et Cicero in Orat. pro Cælio, «cujus, inquit, in hortos, domum, *Bajas* jure suo libidines omnium commarent.» Sed aliquot paulo post «materiam luxuriosæ libertatis pro luxuriæ et libertatis habent.»

(a) Attagenem avem laudat Apicius lib. 6. cap. 5. Acipenserem piscem Plinius l. 9. c. 17. Athenæus *Deipnosoph.* lib. 7. «Archestratus, inquit, qui vitam Sardanapali vixit, de Galeo Rhodio cum verba facit, eum esse putat, quem Acipenserem (Græc. *ἀκίπτερον*) vocant Romani, et cum tibiis, et coronis circumferunt in cœnis, coronatis etiam illis qui portant. Verum Acipenser minor est, rostro longiore,» etc.

(e) Verba, qui interpretatur *adjutor*, quæ Hieronymi propositum multum juvant, deerant autem apud Erasmi et Martianæ, nos e Mss. codicibus, et vetustiori editione cum Victorio restitimus.

(1) Gravius alias *liba* legi adnotat; pro qua voce mallet Stoebea, de qua Plinius lib. 21. c. 15. et 22. c. 11.

(2) Antea erat *Melaniumque*. Recole superiorem notam Epist. 5. et in Epist. 143. ad Alypium et Augustinum.

(a) Martianæ quidem, cujus leviora quædam alia paragrammata infra emendamus.

(b) Peccat Victorius, qui addit, et *Melania proficiscuntur*, quæ tamen diu ante Paulam discesserat, ut supra epist. 39. de obitu Blæsillæ adnotavimus ex Hieronymo.

(c) Sæpe Hier. *balneas adire* inter mollietatis irritamenta computat, et feminis præcipue interdicit. Benedictin. tamen edit. hoc loco *Bajas* legerat pro *balneas*, quod et

et dæmonium habes (Joan. 8), dæmonium renuens, Samaritem se non negavit; quia quem nos custodem, Hebræi *samaritens* vocant. Maleficum quidam me garrunt: titulum fidei, servus agnosco. Magum vocant, et Judæi Dominum meum. Seductor et Apostolus dicitus est. Tentatio me non apprehendat, nisi humana (1. Cor. 10). Quotam partem angustiarum perpessus sum, qui cruci milito? Infamiam falsi criminis imputarunt: sed scio per bonam et malam famam perveniri ad regna cælorum.

7. Saluta Paulam et Eustochium, velit nolit mundus, in Christo meas. Saluta matrem Albinam, sororemque Marcellam, Marcellinam quoque, et sanctam Felicitatem, et dic eis: Ante tribunal Christi simul stabimus, ibi apparebit qua mente quis vixerit. Memento mei, exemplum pudicitæ, et virginitatis insigne; fluctusque maris tuis precibus mitiga.

199 TERTIA CLASSIS.

COMPLECTENS EPISTOLAS AB ANNO 386. E BETHLEEMI MONASTERIO SCRIPTAS USQUE AD SÆCULI QUARTI FINEM, DAMNATUMQUE IN ALEXANDRINA SYNODO ORIGENEM ANNO 400.

EPISTOLA XLVI (a).

PAULÆ ET EUSTOCHII AD MARCELLAM.
De Sanctis locis.

Paula, filiaque ejus Eustochium, cum ad Sancta loca devenissent, Marcellam hortantur, ut relicta Roma, ad eas Bethleem commigret, fruitura omnibus Christi monumentis in locis, in quibus pleraque religionis nostræ mysteria peracta sunt.

1. Mensuram caritas non habet, et impatientia nescit modum, et desiderium non sustinet. Unde et nos oblitæ virium nostrarum, et non quid possimus, sed quid velimus tantum cogitantes, magistram cupimus docere discipulæ; et ut est vulgare proverbium: Sus artium repertricem (*Sus Minervam*). Tu quæ prima [al. *primam*] scintillam nostro fomiti subjecisti, quæ ad hoc studium nos et sermone hortata es, et exemplo; et quasi gallina congregasti sub alas pullos tuos (*Matth. 23*): nunc nos libere absque matre volitare patieris [al. *pateris*], et accipitris pavere formidinem, et ad omnem umbram prætervolantium avium formidare? Igitur, quod solum absentes facere possumus, querulus fundimus preces; et desiderium nostrum non tam (b) fletibus, quam ejulatibus contestamur, ut Marcellam nostram nobis reddas, et illam mitem, illam suavem, illam omni melle et dulcedine dulciorem non patiaris apud eas esse rigidam, et tristem rugare frontem, quas affabilitate sua ad simile vitæ studium provocavit.

2. Certe si sunt meliora quæ poscimus, non est impudens desiderium. Si curatæ Scripturarum voces nostræ sententiæ congruunt, non facimus audacter, ad ea te provocantes, ad quæ tu nos sæpissime cohortata es. Prima vox Dei ad Abraham: « Exi, inquit, de terra tua, et de cognatione tua, et vade in terram quam monstravero tibi » (*Gen. 12. 1*). Jubetur Patriarchæ, ad quem primum de Christo facta est repromissio, ut relinquat Chaldaeos, relinquat **200** confusionis urbem, et Rooboth, id est (c), *latitudines*

(a) *Alias 17. Scripta circ. an. 386.*

(b) Cisterciens. fortasse verius « non tam precibus, quam fletibus et ululatibus contestamur, » etc.

(c) Ita rectius plurali numero quidam Mss. legunt pro singulari *latitudinem*, ut antea editi.

ejus: relinquat campum Sennaar, in quo superbiam usque ad cælum erecta turris est: et post fluctus istius sæculi, post flumina, super quæ sederunt sancti, et fleverunt cum recordarentur Sion, post gravem gurgitem Chobar, de quo Ezechiel capillo verticis sublevatus, Jerusalem usque transfertur; ut habitet terram repromissionis, quæ non rigatur ut Ægyptus de deorsum, sed de sursum: nec facit olera languentium cibos; sed temporaneum et serotinum de cælo exspectat imbrem. Hæc terra montuosa, et in sublimi sita: quantum a deliciis sæculi vocat, tantum majores habet delicias spiritus. Denique et Maria mater Domini, postquam ad eam Angeli esset facta promissio, et uterum suum intellexit esse domum filii Dei, derelictis campestribus ad montana perrexit. De hac urbe, allophylo quondam hoste superato, et diabolicæ percussa frontis audacia, postquam ille in faciem corruit, exultantium animarum turba processit: et concinens chorus decem millium, David nostri victoriam prædicavit. In hac Angelus gladium teneus, et totam impietatis devastans urbem, in Ornam Jebusæorum regis area templum Domini designavit: jam tunc significans Ecclesiam Christi, non in Israel, sed in gentibus consurgentem. Recurre ad Genesim, et Melchisedech regem Salem (d) hujus principem invenies civitatis: qui jam tunc in typo Christi panem et vinum obtulit, et mysterium Christianum in Salvatoris sanguine et corpore dedicavit.

3. Tacita forsitan mente reprehendes, cur non sequamur ordinem Scripturarum; sed passim, et ut quidquid obviam venerit, turbidus sermo perstringat. Et in principio testatæ sumus, dilectionem ordinem non habere, et impatientiam nescire mensuram. Unde et in Cantico Canticorum quasi difficile præcipitur: *Ordinate in me caritatem* **201** (*Cant. 2. 4*): et nunc eadem dicimus nos, non ignoratione, sed affectu

(d) Non ejus Salem, quæ postea Jerusalem dicta est, sed alterius hujus nominis oppidi juxta Scytopolim, Regem fuisse Melchisedech contendit Hieronymus in Epist. paulo inferius recensenda ad Evangelum. Paula, et Eustochium, quæ communiorem sententiam heic proferunt, in aliis quoque infra a S. Doctoris placitis discordant.

labi. Denique ut (a) multo inordinatius aliquid proferamus, antiquiora repetenda sunt. In hac urbe, imo in hoc tunc loco, et habitasse dicitur, et mortuus esse Adam. Unde et locus in quo crucifixus est Dominus noster, *Calvaria* appellatur, scilicet quod ibi sit antiqui hominis calvaria condita, ut secundus (b) Adam, id est sanguis Christi de cruce stillans, primum Adam et jacentis protoplasti peccata dilueret : et tunc sermo ille Apostoli completeretur : « Excitare qui dormis, et exsurge a mortuis, et illuminabit te Christus » (*Ephes.* 5. 14). Quantos hæc urbs Prophetas, quantos emisit sanctos viros, longum est recensere. Totum mysterium nostrum, istius provincie, urbisque vernaculum est. In tribus nominibus Trinitatis demonstrat idem. *Jebus*, et *Salem*, et *Jerusalem* appellatur. Primum nomen, *calcata* : secundum, *pax* : tertium, *visio pacis*. Paulatim quippe pervenimus ad finem, et post conculcationem ad pacis visionem erigimur : (c) ex qua pace Salomon, id est, *pacificus*, in ea natus est, et factus est in pace locus ejus (*Psal.* 75). Et in figura Christi, sub etymologia urbis, Dominus dominantium, et Rex regum nomen accepit. Quid referemus de David et tota progenie ejus, quæ in hac civitate regnavit? Quanto Judæa cæteris provinciis, tanto hæc urbs cuncta sublimior est Judæa. Et (ut coactius disseramus) totius provincie gloria metropoli vindicatur : et quicquid in membris laudis est, omne refertur ad caput.

4. Jamdudum te cupientem in verba prorumpere, ipsi litterarum apices sentiunt, et venientem contra charta intelligit questionem. Respondetis quippe, et dices, hoc olim fuisse, quando « dilexit Dominus portas Sion super omnia tabernacula Jacob » (*Psal.* 86) : et fuerunt fundamenta ejus in montibus sanctis : licet et hæc possint altius interpretari. Postquam vero consurgentis Domini vox illa pertonuit : « Relinquetur vobis domus vestra deserta » (*Matth.* 29. 39) ; et flebiliter ruinam ejus prophetavit, 202 dicens : « Jerusalem, Jerusalem, quæ occidis Prophetas, et lapidas eos qui ad te missi sunt : quoties volui congregare filios tuos, sicut gallina congregat pullos suos sub alis, et noluisti. Ecce dimittetur vobis domus vestra deserta » (*Luc.* 13. 34. 35) : et postquam velum templi scissum est, et circumdata ab exercitu Jerusalem, et Dominico cruore violata, tunc ab ea etiam Angelorum præsidia, et Christi gratiam recessisse. Denique etiam Josephum, qui

(a) Antea erat contrario sensu multo ordinatius, cum aliter et contextus petat, et Mss. fere omnes tum nostri, tum quos alii consuluerunt, inordinatius habeant. De Calvarie autem interpretatione, quam subdunt Paula et Eustochium, consule Hier. in Ephes. c. 5. v. 14. ubi postquam hanc fabulam a quodam in Ecclesia disputante a se auditam narrasset, hæc utrum vera sint, necne, vectoris arbitrio relinquit. Cæterum etiam a S. Ambrosio in Luc. 23. probatur ; sed mirum, quod sententiam hæc Hebræis tribuat, ab eisque disputatam dicat.

(b) Respiciunt nominis Adam interpretationem, quæ in Græcis Hebræorum nominum fragmentis invenitur *אדם* *Adam sanguinis* (mallem in recto, *Sanguis*) exclusa nempe priori littera, *a*, et reliquis *dam* *דאם* tantum expositis. Hinc non satis recte antea impressi, tum qui *secundi* pro *secundus*, tum qui *et* pro *id est* legunt.

(c) Restituimus e Mss. et vetusta editione, cum antea

S. HIERONYMI I.

vernaculus scriptor est Judæorum, (d) asserere, illo tempore quo crucifixus est Dominus, ex adytis Templi Virtutum cœlestium erupisse voces, dicentium : Transmigremus ex his sedibus (*Josephus de bello Jud. lib. 6. c. 5*). Ex quibus et aliis apparere, ubi abundavit gratia, ibi superabundasse peccatum. Et postquam audierunt Apostoli : « Euntes docete omnes gentes » (*Matth.* 28. 19) : Et ipsi Apostoli dixerunt. « Oportebat quidem vobis primum annuntiare verbum Dei : quoniam autem noluistis, ecce transimus ad gentes » (*Act.* 13. 46) ; tunc omne sacramentum Judææ, et antiquam Dei familiaritatem, per Apostolos in nationes fuisse translata.

5. Valida quidem questio, et quæ possit etiam eos, qui Scripturarum aliquid attigerunt, concutere : sed perfacile solvitur. Nunquam enim eam fieret Dominus corruentem, nisi diligeret. Flevit et Lazarum, quia amabat eum. Et hoc tamen prius fronte cognoscito, non loci, sed hominum fuisse peccatum. Verum quia interfectio populi, captivitas civitatis est, propterea urbem deletam, ut populus puniretur : ideo Templum subrutum, ut typicæ hostiæ tollerentur. Cæterum quantum ad locum pertinet, per profectus temporum multo nunc angustior [*ul. angustior*] est, quam ante fuit. Venerabantur quondam Judæi Sancta sanctorum, quia ibi erant Cherubim, et propitiatorium, et Arca testamenti, manna, et virga Aaron, et altare aureum. Nonne tibi venerabilius videtur sepulcrum Domini? quod quotiescunque ingredimur, toties jacere in sindone cernimus Salvatorem : et paululum ibidem commorantes, rursum videmus 203 Angelum sedere ad pedes ejus, et ad caput sudarium convolutum. Cujus sepulcri gloriam, multo antequam excideretur a Joseph, scimus Isaiaë vaticinio prophetatam, dicentis : « Et erit requies ejus honor » (*Isai.* 41. sec. LXX) : quod scilicet sepulcræ Domini locus esset ab omnibus honorandus.

6. Sed dices, quomodo in Apocalypsi Joannis legitur : « Et occidet illos (*haud dubium quin Prophetas*) bestia quæ ascendit ex abyso, et corpora eorum jacebunt in plateis civitatis magnæ, quæ vocatur spiritualiter Sodoma et Ægyptus, ubi et Dominus eorum crucifixus est » (*Apoc.* 11. 7. 8. 13. et seqq.). (e) Si enim, ais : Civitas magna, in qua crucifixus est Dominus nulla est alia nisi Jerusalem ; ubi autem crucifixus est Dominus, spiritualiter Sodoma appellatur et Ægyptus ; ergo Jerusalem Sodoma est et Ægyptus, in qua crucifixus est Dominus. Primum te scire volumus, omnem sanctam Scripturam non posse sibi esse contrariam ; et maxime unum adversum se non discrepare librum : et ut plus adji-

Victorius, ex quo Salomon, et magis vitiose Martianæus parte pro pace, edidisset.

(d) Piget hæc iterum hallucinationis arguere, quæ notavimus in Epist. ad Damasum de Seraphim, atque alibi, ubi Hieronymo Eusebium imposuisse ostendimus.

(e) Perperam post Erasm. Benedictinum. Editor, Sic enim ais. Mss. omnes et vulgati perique ut edidimus. Gravius legi jubet, si enim, ut ait, civitas, etc.

(Seize.)

cianus, eundem ejusdemque libri locum. (1) In Apocalypsi quippe, de qua nunc testimonium protulisti, ante decem circiter versiculos scribitur: « Surge et metire Templum Dei, et altare, et adorantes in eo. Atrium autem quod est foris templum, ejice foras, et ne metiaris illud, quoniam datum est gentibus, et civitatem sanctam calcabunt mensibus quadraginta duobus » (Apoc. 11. 1. 2). Si enim Apocalypsis multo post passionem Domini scripta est a Joanne, et in ea Jerusalem sancta civitas appellatur, quomodo rursus spiritualiter Sodoma vocatur et Ægyptus? Nec statim potes dicere, sanctam dici Jerusalem cœlestem, quæ futura est, et Sodomam quæ corruit appellari, quia de futura dicitur, quod beata quæ ascensura est de abyso, faciet adversus duos prophetas bellum, et vincet illos et occidet, et corpora eorum jacebunt in platea civitatis magnæ. De qua civitate et in fine ejusdem libri scribitur: « Et civitas in quadro posita est, et longitudo ejus et latitudo tanta est quanta et altitudo: et mensus est civitatem de arundine (a) aurea, per stadia duodecim milia. Longitudo et latitudo et altitudo ejus æqualia sunt. Et mensus est muros 206 ejus centum quadraginta quatuor cubitorum mensura hominis, quæ est Angeli. Et erat structura muri ejus ex lapide jaspide. Ipsa vero civitas ex auro mundo, » et cetera. Ubi quadrum est, ibi nec longitudo, nec latitudo appellari potest. Et quæ est ista mensura, ut tanta sit longitudo et latitudo, quanta altitudo ejus, et muri de lapide jaspide, et tota civitas de auro mundo, et fundamenta et plateæ ejus de lapidibus pretiosis, et duodecim portæ fulgentes margaritis?

7. Cum ergo hæc non possint carnaliter accipi (absurdum quippe est, per duodecim milia stadiorum tantam civitatis longitudinem et latitudinem, quantum et altitudinem prædicari) spiritualiter intelligenda sunt singula: et civitas magna, (b) quam videlicet prius ædificavit Cain, et nominavit eam ex vocabulo filii sui, hic mundus intelligendus est, quem accusator fratrum suorum diabolus, et fratricida periturus extruxit vitis, sceleribus condidit, iniquitate complevit: quæ spiritualiter appellatur Sodoma et Ægyptus. De qua Sodoma scribitur: *Restituetur Sodoma in antiquum*; quod scilicet ita restituendus sit mundus, ut ante fuit. Neque enim possumus credere rursus ædificandam Sodomam et ceteras, Gomorram scilicet et Adamam et Seboim, sed in perpetuos cineres relinquendas. Ægyptum autem nunquam pro Jerusalem legimus, sed semper pro hoc mundo. Et quia longum est de Scripturis

(a) Vocem aurea Cisterciensis cod. aliique non habent, sed nec Græcæ exemplaria.

(b) Scripserant, credo, Paula et Eustochium, *quam videbat* (nempe S. Joannis) *et prius*, etc. quæ duo verba videbat et, in unum videlicet facile mutata sunt. Certe codices Mss. legunt *videbat*, quorum ego lectionem præferrem, si etiam et conjunctionem adderent. Victorius maluit *primum* loco *prius*.

(1) Aliter Gravius legit ac distinguit, « locum in Apocalypsi de qua nunc, » etc.

innumerabilia exempla congerere, unum testimonium proficimus, ubi manifestissime mundus hic Ægyptus appellatur. In Epistola (c) Catholica Judas Apostolus, frater Jacobi, scribit, dicens: « Commovere autem vos volo, scientes semel omnia, quoniam Jesus populum de terra Ægypti salvans, secundo eos qui non crediderunt, perdidit » (Jud. 1. 5). Et ne putares de Jesu dici filio Nave, statim sequitur: « Angelos vero qui non servaverunt suum principatum, sed dereliquerunt suum domicilium, in judicium magni diei vinculis æternis sub caligine reservavit. » Et ut credas ubicumque simul Ægyptus et Sodoma et Gomorra nominantur, non loca, sed mundum hunc interpretari, statim 205 jungit exemplum: « Sicut Sodoma et Gomorra et finitimæ civitates, simili modo fornicatæ, et abeuntes post carnem alteram, factæ sunt exemplum, ignis æterni pœnam sustinentes. » Et quid necesse est plura conquirere, cum post passionem et resurrectionem Domini Matthæus Evangelista commemoret: « Et petræ scissæ sunt, et sepulcra aperta, et plurima corpora dormientium sanctorum surrexerunt: et egredientes de sepulcris post resurrectionem suam ingressi sunt sanctam civitatem, et apparuerunt multis » (Matth. 27. 51. et seqq.). Nec statim Jerosolyma cœlestis, (d) sicut plerique ridicule arbitrantur, in hoc loco intelligitur, cum signum nullum esse potuerit apud homines Domini resurgentis, si corpora Sanctorum in cœlesti Jerusalem visa sunt. Cum ergo et Evangelistæ, et omnes Scripturæ Jerosolymam sanctam nominent civitatem; et Psalmista præcipiat, ut adoremus in loco *ubi steterunt pedes ejus* (Ps. 131), ne (e) patiaris eam appellari Sodomam et Ægyptum, per quam Dominus jurare velit, quia sit civitas magni regis.

8. Maledictam terram nominant, quod cruorem Domini hauserit. Et quomodo benedicta loca putant, in quibus Petrus et Paulus, Christiani exercitus duces, sanguinem fudere pro Christo? Si servorum et hominum confessio gloriosa est, cur Domini et Dei non sit gloriosa confessio? Et Martyrum ubique sepulcra veneramur, et (f) sanctam favillam oculis apponentes, si liceat etiam ore contingimus: et monumentum in quo Dominus conditus est, quidam æstimant negligendum? Si nobis non credimus, credamus saltem diabolo et angelis ejus, qui quotiescunque ante illud

(c) Legimus ex Cisterciensi, antea enim erat *Canonica*, quo nomine multo post, et Cassiodorii ætate septem illæ epistolæ appellatæ sunt. Certe nunquam Hieronymus *Canonica*, sed semper *Catholica* dixit, quod item hæcæ ejus discipulus fecisse non dubitamus.

(d) Sic tamen ipse earum magister Hieron. sentit, tum alibi tum præcipue Epist. 60. ad Heliodorum num. 5. in quem locum alios quoque Patres adducemus, Origenem, Hilarium, Rufinum, etc., qui non in terrena sed « in cœlesti Jerusalem, quæ surrexerant dormientium corpora visa esse, » docuerunt.

(e) Idem Ms. ex quo modo supplevimus voculas in loco, tum legit *ne patiaris avire eam*, etc.

(f) S. Gaudentius Serm. in die Dedicationis Basilicæ de quadraginta martyribus: « Portionem, inquit, reliquiarum sumpsimus; et nihil non minus possidere confidimus, dum totos quadraginta in suis favillis honorantes amplectimur. » Modum explicat Plinius lib. 19. c. 1. de hno vivo ut vocat: « Regum, inquit, inde funebres tunicæ corporis favillam ab reliquo separant cinere. »

de obsessis corporibus expelluntur, quasi in conspectu tribunalis Christi stantes contremiscunt, rugiunt, et sero dolent crucifixisse, quem timeant. Si post passionem Domini (ut scelerata vox concrepat) hic detestabilis locus est, quid sibi voluit Paulus Jerosolymam festinare, ut ibi faceret Pentecosten? qui renitentibus se loquutus est, dicens. « Quid facitis flentes et conturbantes cor meum? » **206** Ego enim non solum ligari, sed et mori in Jerusalem paratus sum pro nomine Domini Jesu » (*Act.* 21. 13). Quid cæteri Sancti et illustres viri, quorum vota et oblationes post prædicationem Christi ad fratres, qui erant Jerosolymis, deferebantur.

9. Longum est nunc ab ascensu Domini usque ad præsentem diem per singulas ætates currere, qui Episcoporum, qui Martyrum, qui eloquentium in doctrina Ecclesiastica virorum venerint Jerosolymam, putantes minus se religionis, minus habere scientiæ; nec summam, ut dicitur, manum accepisse virtutum, nisi in illis Christum adorassent locis, de quibus primum Evangelium de patibulo cornu scaverat. Certe si etiam præclarus Orator reprehendendum (a) nescio quem putat, quod litteras Græcas non Athenis, sed Lilybæi, Latinas non Romæ, sed in Sicilia didicerit: quod videlicet unaquæque provincia habeat aliquid proprium, quod alia æque habere non possit; cur nos putamus absque Athenis nostris quemquam ad studiorum fastigium pervenisse?

10. Nec hoc dicimus, quod renuamus regnum Dei intra nos esse, et sanctos viros etiam in cæteris esse regionibus; sed quod hoc asseramus vel maxime, eos qui in toto orbe sunt primi, huc pariter congregari. Ad quæ nos loca non ut primæ (b), sed ut extremæ venimus; ut primos in eis omnium gentium cerneremus. Certe flos quidam et pretiosissimus lapis inter Ecclesiastica ornamenta, Monachorum et Virginum chorus est. Quicumque in Gallia fuerit primus, huc properat. Divisis ab orbe nostro Britannus, si in religione processerit, occiduo sole dimisso, quærit locum fama sibi tantum et Scripturarum relatione cognitum. Quid referamus Armenios, quid Persas, quid Indiæ, et Æthiopiæ populos, ipsamque juxta Ægyptum, fertilem Monachorum, Pontum et Cappadociam, Syriam Cælen et Mesopotamiam, cunctaque Orientis examina? quæ juxta Salvatoris **207** eloquium, dicentis. « Ubi cumque fuerit corpus, illuc congregabuntur aquilæ » (*Matth.* 24. 2). Concurrunt ad hæc loca, et diversarum nobis virtutum specimen ostendunt. Vox quidem dissona, sed una religio. Tot pene psallentium chori, quot gentium diversitates. Inter hæc (quæ vel prima in Christianis virtus est) nihil (c) arrogans,

nihil de continentia supercilii: humilitatis inter omnes contentic est. Quicumque novissimus fuerit, hic primus putatur. In veste nulla discretio, nulla admiratio. Ut cumque placuerit incedere, nec detractio est, nec laudis. Jejunia quoque neminem sublevant; nec defertur inediæ, nec moderata saturitas condemnatur. Suo Domino stat unusquisque aut cadit. Et quod in plerisque provinciis familiare est, ut genuino dente se lacerent, hic penitus non habetur. Procul luxuria, procul voluptas. (d) Tanta in ipsa urbe orationum loca, ut ad ea peragrandi dies sufficere non possit.

10. Verum ut ad villulam Christi, et Mariæ diversorium veniamus (plus enim laudat unusquisque quod possidet) quo sermone, qua voce speluncam tibi possumus Salvatoris exponere? Et illud præsepe, in quo infantulus vagiit, silentio magis, quam instrino [*al. infino*] sermone honorandum est. Ubi sunt latæ porticus? ubi aurata laquearia? ubi domus miserorum pœnis, et damnatorum labore vestitæ? ubi instar palatii, opibus privatorum exstructæ basilicæ, ut vile corpusculum hominis pretiosius inambulet, et quasi mundo quidquam possit esse ornatius, recta magis sua velit aspicere, quam cælum? Ecce in hoc parvo terræ foramine, cælorum conditor natus est: hic involutus pannis, hic visus a pastoribus, hic demonstratus a stella, hic adoratus a Magis. Et hic puto locus sanctior est rupe Tarpeia, quæ de cælo sæpius fulminata ostendit, quod Domino displiceret.

11. Lege Apocalypsim Joannis, et quid de muliere purpurata, et scripta in ejus fronte blasphemia, septem montibus, aquis multis, et Babylonis cantetur exitu, contuere. « Exite, inquit Dominus, de illa populus meus, et ne participes, » **208** « sicut delictorum ejus, et de plagis ejus non accipiat » (*Apoc.* 18. 4). (e) Ad Jeremiam quoque regrediens, scriptum pariter attende, « Fugite de medio Babylonis, et salvate unusquisque animam suam. Cecidit enim, cecidit Babylon magna, et facta est habitatio dæmonum, et custodia omnis spiritus immundi » (*Jerem.* 51. 8). Est quidem ibi sancta Ecclesia, sunt trophæa Apostolorum, et Martyrum; et Christi vera confessio; est ab Apostolo prædicata fides, et gentilitate calcata, in sublime se quotidie erigens vocabulum Christianum: sed ipsa ambitio, potentia, magnitudo urbis, videri et videre, salutari et salutare, laudare et detrudere, vel audire vel proloqui, et tantam frequentiam hominum saltem invitum videre, a proposito Monachorum et quiete aliena sunt. Aut enim videmus venientes ad nos, et silentium perdimus: aut non videmus, et superbiis arguimur. Interdumque ut visitantibus reddamus vicem ad superbas fores pergimus, et inter linguas

(a) Quintum Cæcilium qui causam Siculorum contra Verrem agitare volebat, sic reprehendit Cicero, « Si litteras Græcas Athenis, non Lilybæi, Latinas Romæ, non in Sicilia didicisses, » etc.

(b) Verba *sed ut extremæ*, omittit Cisterciens. exemplar. Erasmus vero, eumque secutus Martian. *primi et extremi* legunt.

(c) Victorius, « nihil arrogat sibi de continentia supercilii. » Alii « nihil arrogantiae, nihil, » etc. Unus autem e nostris codd. *nihil de jactantia supercilii*, etc.

(d) Non satis hæc cum superioribus nectere videntur nobis. Luxatum vero locum ut suspicemur, fæit etiam subnexum elogium Bethel, ejusque cum Roma comparatio sub numeris 10. et 11. quæ olim totidem verbis repetebantur in calce epist. 43. ad Marcellam, unde expunximus, quod argumento est, mobilem istam pericopen mutatis jam pridem sedibus non usque adeo bene suis locis aptari.

(e) Hæc *Ad Jeremiam quoque*, usque, *attende* apud Victorium desiderantur.

rodentium ministrorum, postes ingredimur auratos. In Christi vero, ut supra diximus, villula tota rusticitas, et extra Psalmos silentium est. Quocumque te verteris, arator stivam tenens, alleluia decantat. Sudans messor Psalmis se avocatur, et curva attendens vitem falce vinitor, aliquid Davidicum canit. Hæc sunt in hac provincia carmina: hæc, ut vulgo dicitur, amatorie cantationes. Hic pastorum sibilus: hæc arna cultura.

42. Verum quid agimus, nec quid deceat cogitantes, solum quod cupimus, hoc videmus? O quando tempus illud adveniet, cum anhelus nuntium viator apporet, Marcellam nostram ad Palæstinæ littus appulsam: et toti Monachorum chori, tota virginum agmina concrepabunt? Obviam jam gestimus occurrere: et non expectato vehiculo, concitum pedibus ferre corpus. Tenebimus manus, ora cernemus; et a desiderato vix avellemur amplexu. Ergo ne erit illa dies, quando nobis liceat speluncam Salvatoris intrare? in sepulcro Domini flere (a) cum sorore, flere cum matre? Crucis deinde lignum lambere, et in Oliveti monte cum ascendente Domino, voto et animo sublevari? Videre exire Lazarum fasciis colligatum; et fluentem **209** Jordanis ad lavacrum Domini puriora? Inde ad pastorum caulas pergere: in David (1) orare Mausoleo? Amos Prophetam etiam nunc bucina pastoralis in sua conspicere [al. *prospicere*] rupe clangentem? Ad Abraham, Isaac, et Jacob, (b) trium quoque illustrium seminarum, vel tabernacula preparare, vel memorias? Videre fontem, in quo a Philippo eunuchus est tinctus? Samaritam pergere, et Joannis Baptiste, Elisæi quoque et Abdie pariter cineres adorare? Ingredi speluncas, in quibus persecutoris et famis tempore Prophetarum agmina sunt nutrita? Ibimus ad Nazareth, et juxta interpretationem nominis ejus, *florem*, videbimus Galilææ. Haud procul inde cernitur [al. *cernitur*] Cana, in qua aquæ in vinum versæ sunt. Pergemus ad Itabyrium (Thabor montem) et tabernacula Salvatoris, non ut Petrus quondam voluit cum Moyse et Elia, sed cum Patre cernemus et Spiritu Sancto. Inde ad mare veniemus Genesareth, et de quinque et septem (c) panibus videbimus in deserto quinque et quatuor hominum millia saturata. Apparebit oppidum Naim, in cujus portis [al. *porta*]

(a) Sororem intellige Mariam, Alphæi conjugem, aut Cleophe juxta Joannem, matrem Jacobi minoris, adeoque sororis Mariæ Virginis.

(b) Tres illustres feminas puta Saram, Rebeccam, et Liam, non Rachelem, ut Victorius putat. Vid. Gen. 49. 51.

(c) Duo nempe sunt diversa Jesu Christi miracula. Primum pene Mathæum 14. 21. cum quinque panibus et duobus piscibus quinque hominum millia: alterum ibid. 13. 38. cum quatuor hominum millia septem panibus, et quibusdam piscibus satiavit.

(1) Hinc arguunt multi post Baronium in hoc Davidis sepulcro selegisse sibi Oratorum Hieronymum. Et quidem fuisse illud sepulcrum antea ab Hircano thesauris spoliatum ingentibus, tum dirutum et collapsum Hadriani tempore, inter ejus rudera delegisse illud sibi locum ad orandum, non incongruum est. Erant in extremitate montis Sion seu prope moenia sepulcra Regum in horto regalis palatii, cujus mentio fit 1. Reg. XXV. 4. et 2. Paralip. XXVI. 23. ubi Rex Ozias dicitur sepultus in Agro regali sepulcrorum, non in ipsius regis sepulchris. Confer, si lubet, Benjamin. Tudecensem in Itiner., etc.

viduæ filius suscitatus est. Videbitur et Hermonim, et torrens Endor, in quo superatus est Sisara. Capharnaum quoque signorum Domini familiare, et omnis pariter Galilæa cernetur. Et tunc comitante Christo, cum per Silo et Bethel et cætera loca, in quibus Ecclesiæ quasi quædam victoriarum Domini sunt erecta vexilla, ad nostram speluncam redierimus, canemus jugiter, crebro flebimus, indesinenter orabimus, et vulneratæ jaculo Salvatoris in commune dicemus: « Inveni quem quærsivit anima mea: tenebo eum: et non dimittam illum » (Cant. 3. 4).

210 EPISTOLA XLVII (a)

AD DESIDERIUM.

Desiderium et Serenillam sororem, a quibus litteras acceperat, ex nominum etymologia ducto initio, commendat; et ut ad sancta loca, suum implentes propositum, accedant, hortatur, et cur suorum operum interea nihil illis mittat, rationem reddit.

1. Lecto sermone Dignationis tuæ, quem mihi nec opinanti tua benevolentia tribuit, gavisus quidem sum testimonio honesti et eloquentis viri: sed in memet reversus, satis dolui, indignum tantis laudibus atque præconio opprimi me potius quam levare. Scis enim dogma nostrum, humilitatis tenere vexillum, et per ima gradientes, ad summa nos scandere. Quotus igitur ego, vel quantus sum, ut eruditæ vocis merear testimonium; ut mihi ab eo palma eloquentiæ deferatur, qui scribendo disertissime, deterruit ne scriberem? Verumtamen (d) audendum est, ut caritas, quæ non quærit quæ sua sunt, sed quæ proximi, reddat salutationis officia, quoniam locum implere non valet præceptoris.

2. Gratulor tibi et sanctæ atque venerabili (e) sorori tuæ Serenillæ, quæ (f) *περὶ ῥύματος* calcatis fluctibus sæculi, ad Christi tranquillam pervenit: quam hoc nominis (g) vaticinio etiam in te prædestinatum sit. Legimus enim sanctum quoque Daielem appellatum *desideriorum virum* (Dan. 9), et

(c) *Alias 154. Scripta circa annum 395.*

(d) Veronen. *Verumtamen audiendum est; et caritas, etc. nec incongruo sensu.*

(e) Facile est opinari Serenillam Desiderii sororem de Ecclesiastico sensu dici, quemadmodum et Therasia S. Paulini, quæ de *conjugæ facta soror* in Chronico ab Idatio dicitur, atque aliæ innumeræ. Scilicet uxor conversa, quæ carnis commercio penitus abdicato, non nisi sancte ac pudice cum viro degeret, eumque non ut maritum, sed ut fratrem haberet jam non amplius conjux, sed soror audiebatur. Verissime adeo in Vita Germani Antisiodorensis Constantius presbyter: *Uxor in sororem ex conjugæ mutatur.* Vid. Hier. Epist. ad Lucinium de Theodora, atque in illa ad Abigaum, etc.

(f) Græcam vocem et litteras ex uno Veronensi Ms. accepimus. Græcæ autem *περὶ ῥύματος* dicitur, cui suum apprime convenit nomen, unde Serenillam, quod in tranquillitate versetur, *περὶ ῥύματος*, se dicit egisse. Sic initio in Abdiam, « Abdias, inquit, Christi pascit Ecclesias, et *περὶ ῥύματος*, sicut in Actis Apostolorum Stephanus martyrio coronatus est, ita et hic servus appellatus est Domini. »

(g) Quidam Mss. *quamquam hoc nomen, vaticiniumque in te*, etc. quod minime placet. Vocula etiam, quam nos ex Veronensi sumptulevimus, atque olim Gravius voluit iuterserendam, locum plane restituit, et Hieronymi mentem prodit.

amicum Dei, quia mysteria ejus scire desideravit. Itaque quod venerabilis Paula me est deprecata, ut facerem, **211** sponte facio: hortorque vos et precor per Domini caritatem, ut nobis vestros tribuat is aspectus, et per occasionem sanctorum Locorum, tanto nos ditetis numere. Certe si consortia nostra displicuerint; adorasse ubi steterunt pedes Domini, pars fidei est; et quasi recentia nativitat is et crucis ac passionis vidisse vestigia.

3. Opusculorum meorum, quia plurima evolaverunt de nidulo suo, et temerario editionis honore vulgata sunt, nihil nisi; ne eadem forsitan mitterem quæ habebas. Quod si exemplaria libuerit mutuari, vel a sancta Marcella, quæ manet (a) in Aventino, vel a Lot temporis nostri, Domnionē, viro sanctissimo accipere poteris. Ego autem operiens presentiam tuam, aut totum tibi dabo cum affueris, aut si hoc aliquæ impedierint difficultates, quæcumque præceperis, libens mittam. Scripsi librum de Illustribus Viris, ab Apostolis usque ad nostram aetatem, imitatus Tranquillum, Græcumque Apollonium: et post catalogum plurimorum, me quoque in calce voluminis quasi abortivum et minimum omnium Christianorum posui; ubi mihi necesse fuit usque ad decimum quartum annum Theodosii Principis [al. Imperatoris et Principis] quæ scripserim breviter annotare: quem librum cum a supradictis sumpseris, quidquid de indice minus habueris, paulatim scribi faciam, si volueris.

EPISTOLA XLVIII (b),

SFU LIBER APOLOGETICUS, AD PAMMACHIUM, PRO LIBRIS
CONTRA JOVINIANUM.

Descendit suos contra Jovinianum libros, quos accepit a Pammachio, eo nomine invidiosæ traduci ab obtrectatoribus suis, quod nimius in laudem virginitalis videretur, atque e contra iniquior in matrimonium.

1. Quod ad te hucusque non scripsi, causa fuit silentium tuum. Verebar enim, ne si tacenti scriberem, molestum **212** me magis quam officiosum putares. Nunc autem provocatus dulcissimis litteris tuis, et hujuscemodi litteris, quæ me ad philosophiam nostri dogmatis provocarent, et condiscipulum quondam et sodalem et amicum obviis, ut aiunt, manibus excipio; defensoremque [fort. defensionem] meorum opusculorum paro: ita tamen si ante te placatum judicem habuero: imo si oratorem meum super omnibus quæ in me arguuntur, instruxero. Hoc enim et (c) Tullius tuus; et ante illum in brevi et solo

(a) Eruditos viros hic locus in eam sententiam traxit, ut alium ab Aquitano Presbytero, cujus hortatu contra Vigilantium postea Hier. scripsit, Desiderium hunc esse arbitrarentur, et Romanum facerent. Verum ex hoc ipso, quod Marcellæ domus illi monstratur in Aventino, Romam hospes advenisse, ejusque civitalis, ac locorum nescius ostenditur; neque adeo distinguendus videtur nobis ab Aquitano, quem unum præterea facimus cum illo, cui idem Hieron. Pentateuchum ex Hebræo vertit et ad quem extet S. Pauli Epistola XLIII. et cui denique S. Martini vitam Sulpicius iusscripsit.

(b) Al. 50. Scripta circ. finem anni 393.

(c) Tullius de Oratore, « Marcus Antonius, » inquit, « cui

volumine scripsit Antonius, Primam causam esse victoriæ, diligenter causam, pro qua dicturus es, discere.

2. Reprehendunt me quidam, quod in libris quos adversus Jovinianum scripsi, nimius fuerim, vel in laude virginum, vel in sugillatione nuptiarum [al. nuptiarum]; et aiunt condemnationem quodammodo esse matrimonii, in tantum pudicitiam prædicare, ut nulla videatur inter uxorem et virginem comparatio derelinqui. Ego si bene problematis memini, inter Jovinianum et nos ista contentio est, quod ille exæquet virginitati nuptias, nos subjiciamus: ille vel parum, vel nihil: nos multum interesse dicamus. Denique idcirco te post Dominum faciente, damnatus est, quod ausus sit perpetuæ castitati [al. virginitati] matrimonium comparare. Aut si idipsum virgo putatur, et nupta, cur piaculum vocis hujus (d) Roma audire non potuit? Virgo a viro, non vir a virgine generatur. Medium esse nihil potest: aut mea sententia sequenda est, aut Joviniani. Si reprehendor quod nuptias virginitati subjicio, laudetur ipse qui comparat. Si autem damnatus est qui æquales putabat, damnatio ejus mei operis testimonium sit. Si sæculi homines indignantur in minori gradu se esse quam virgines, miror Clericos et Monachos et continentes id non laudare quod faciunt. Castrant se ab uxoribus suis, ut imitentur virginum castitatem; et id ipsum volunt esse maritatas, quod virgines? Aut jungantur itaque uxoribus suis, quibus renuntiaverant: aut si se abstinerint, **213** etiam tacentes confitebuntur melius esse, quod nuptiarum operi prætulerunt. An ego rudis in Scripturis, et nunc primum sacra volumina legens, lineam, et (ut ita dicam) tenue dicendi filum inter virginitatem et nuptias servare non potui? Videlicet nesciebam dictum: *Noli esse justus multum* (Eccl. 7. 17): et dum unum latus protego, in altero vulneratus sum: atque, ut manifestius loquar, dum contra Jovinianum presso gradu pugno, a Manichæo terga mea confossa sunt. « Nonne, quæso, statim in principio operis mei ista præfatus sum? Neque enim nos Marcionis et Manichæi dogma sectantes, nuptiis detrahimus. Nec Tatiani principis Encratarum errore decepti, omnem coitum spurcum putamus; qui non solum nuptias, sed cibos quoque, quos Deus creavit ad utendum, damnat et reprobat. Scimus in domo magna, non solum vasa aurea et argentea esse, sed et lignea et fictilia; et super fundamentum Christi, quod Paulus architectus posuit (e), alios superædificare aurum, argentum, lapides pretiosos: alios e contrario fæ-

vel primas eloquentiæ patrum nostrorum tribuebat ætas, vir natura peracutus et prudens in eo libro, quem unum reliquit, » etc. Ejusdem libri alibi etiam meminit Cicero, et, qui eum imperfectum dicit, Quintilianus sæpissime. Porro e Mss. codicibus legitur *primam causam esse victoriæ*, pro quo edidit minus recte *primam causam esse victoriam*.

(d) Haud intelligimus cur omnes ante Martianum edidit, imo et Mss. non pauci legant, *Romæ victorinus audit non potuit*. Placuit tamen monuisse lectorem, quando nobis nihil post Benedictin. editionem est immutatum.

(e) Aptea erat in instanti *alius superædificat*.

num, ligna, stipulam. Non ignoramus honorabiles nuptias, et cubille immaculatum. Legimus primam Dei sententiam: *Crescite et multiplicamini, et replete terram* (Gen. 1. 28). Sed ita nuptias recipimus, ut virginitatem, quæ de nuptiis nascitur, præferamus. Numquid argentum non crit argentum, si aurum argenti pretiosius est? aut arboris et segetis contumelia est, si radici et foliis, culmo et aristis, poma præferantur et fructus? Ut poma ex arbore, frumentum ex stipula, ita virginitas ex nuptiis. Centesimus et sexagesimus et tricesimus fructus, quanquam de una terra, et de una semine nascatur, tamen multum differt in numero. Triginta referuntur ad nuptias, quia et (a) ipsa digitorum conjunctio, quasi molli osculo se complexans et fœderans, maritum pingit et conjugem. Sexaginta vero ad viduas, eo quod in angustia et tribulatione sint positæ. Unde et superiori digito deprimuntur: quia quanto major est difficultas expertæ quondam voluptatis illecebris abstinere, tanto majus **214** est præmium. Porro numerus centesimus (quæso diligenter lector attende) de sinistra transfertur ad dexteram: et eiusdem quidem digitis; sed non eadem manu, quibus in læva, nuptiæ significantur et viduæ, circulum faciens, exprimit virginitatis coronam. »

3. Oro te, qui hæc loquitur, damnat nuptias? Aurum virginitatem, argentum diximus matrimonium. Centesimus et sexagesimus et tricesimus fructus de una terra exposuimus, et de una semine generari, licet multum differat in numero. Et quisquam tam iniquus lector erit, ut non ex meis dictis, sed ex suo me sensu iudicet? Et certe multo clementiores erga conjugia fuimus, omnibus (b) pene Latinis et Græcis Tractatoribus, qui centesimum numerum ad Martyres referunt, sexagesimum ad Virgines, tricesimum ad Viduas: atque ita sit juxta illorum sententiam, ut de bona terra, et de patrisfamilias semine excludantur mariti. Verum (c) ne in principio cautus, in reliquis forsitan imprudens fuerim: nonne po t partitionem opusculi, cum ad quæstiones venirem, statim intuli, « Vos quæso utriusque sexus virgines et continentes, mariti quoque et digami, ut conatus meos orationibus adjuvetis. » Cunctorum in commune Jovinianus hostis est. Quorum ego orationibus indigeo, et quos adjuutores mei operis precor, eos possum Manichæi errore damnare.

4. Curramus ad reliqua. Neque enim Epistolæ brevitatis patitur diutius in singulis immorari. Interpretans illud Apostoli testimonium: « Uxor proprii corporis sui non habet potestatem, sed vir: similiter et vir corporis sui non habet potestatem, sed uxor. »

(a) Hæc in ipso contra Jovinian. libro, et in Epistola ad Ageruchiam a nobis fuse explicantur.

(b) Sic e Latinis S. Cyprianus de Habitu Virginitatis prope finem, « Primus enim centenarius Martyrum fructus est, secundus sexagenarius vester est. » etc. Item et Prudentius in carmine de S. Agnete, et lib. 2. adversus Synmachum de virgine.

Hic decies seni rediuntur in horrea fructus.

E Græcis adducitur Origenes Homil. 1. in Josue.

(c) Victorius ne particulam expungit.

(1. Cor. 7), hoc subjunximus (Lib. 1. c. 4): « Omnis hæc quæstio de his est qui in matrimonio sunt, an eis liceat uxores dimittere, quod et Dominus in Evangelio prohibuit. Unde et Apostolus: *Bonum est, ait, homini uxorem (d) vel mulierem non tangere* (Math. 5): quasi in tactu ejus periculum sit, quasi qui eam tetigerit non evadat. Unde et Joseph, qui illum tangere volebat Ægyptia, fugiens de manibus ejus pallium abiecit. Sed quia qui semel duxit uxorem, nisi ex consensu se non valet abstinere, **215** nec dare repudium non peccanti, reddat conjugi debitum, quia sponte se alligavit, ut reddere cogatur. » Qui Domini dicit esse præceptum, ne dimittantur uxores, et absque consensu, « Quod Deus conjunxit, homo non separet » (Math. 19. 6), hic potest dici nuptias condemnare? Rursum in sequentibus: « Sed unusquisque, ait, habet proprium donum ex Deo. Alius quidem sic, alius autem sic » (1. Cor. 7. 7). Quam sententiam nos exponentes (Lib. 1. c. 8), hæc intulimus: « Quid, inquit, velim, perspicuum est. Sed quoniam in Ecclesia diversa sunt dona, concedo et nuptias, ne videar damnare naturam. Simulque considera, quod aliud donum virginitatis sit, aliud nuptiarum. Si enim eadem esset merces nuptiarum et virginum, nequaquam dixisset post præceptum continentis: *Sed unusquisque proprium habet donum ex Deo: Alius quidem sic, alius autem sic*. Ubi proprietas singulorum est, ibi altrinsecus diversitas. Concedo et nuptias esse donum Dei, sed inter donum et donum magna diversitas est. Denique et Apostolus de quodam post incestum poenitente: *E contrariis, inquit, donate ei et consolamini; et si cui quid donastis, et ego* (2. Cor. 2. 7). Ac ne putarem donum hominis contemnendum, addidit: *Nam et ego quod donavi, si quid donavi, propter vos coram Christo* [al. in persona Christi]. Diversa sunt dona Christi. Unde et Joseph in typo ejus variam habebat tunicam. Et in Psalmo quadragesimo quarto legimus: *Astitit regina a dextris tuis in vestitu deaurato, circumdata varietate*. Et Petrus Apostolus: *Sicut (e) cohæredes, ait, multiplicis gratiæ Dei* (1. Petr. 5. 7). Quod significantius Græce dicitur ποικίλης, id est, variæ. »

5. Rogo, quæ est ista contentio claudere oculos, nec apertissimum lumen aspicere? In Ecclesia diximus esse dona diversa: et aliud donum virginitatis, et aliud nuptiarum. Et post paululum: « Concedo et nuptias esse donum Dei. Sed inter donum et donum magna diversitas est. » Et quod Dei donum voce apertissima pronuntiamus, damnare dicimur? Porro si Joseph in typo Domini accipitur, tunica ejus varia atque distincta in virginibus, viduis, continentibus, ac maritatis est. Et potest videri quasi alienus, **216** qui de tunica Christi est: cum et ipsam reginam, hoc est Ecclesiam Salvatoris in vestitu deaurato, eadem

(d) Duo verba vel mulierem non recitantur in eo contra Jovin. tractatu, et Græcus ipse tantum habet ποικίλης. Tum quæ hic subnectuntur de Ægyptia femina, paulo aliter, ac sub alia orationis serie exhibentur.

(e) Victorius ex ingenio fecit sicut dispensatores. Lectionis nostræ germanitatem in ipso contra Jovinian. libro ostendimus.

varietate circumdatam dixerimus? « Sed et in consequentibus de conjugio disputantes, eundem sensum secuti sumus. Illic (a) locus ad præsentem controversiam non pertinet. Docet enim juxta sententiam Domini, uxorem excepta causa fornicationis non repudiandam, et repudiata, vivo marito, alteri non nubere: aut certe viro suo debere reconciliari. Necnon et in alio loco: *Mulier alligata est, (b) quanto tempore vir ejus vivit. Quod si dormierit vir ejus, liberata est a lege viri: cui vult nubat, tantum in Domino (1. Cor. 7. 39), id est, Christiano.* » Qui secundas nuptias tertiasque concedit in Domino, primas cum Ethnico prohibet.

6. Aperiant, quæso, aures obtretractores mei, et videant me secundas et tertias nuptias concessisse in Domino. Qui secundas et tertias non damnavi, primum potui damnare matrimonium? In eo quoque loco, ubi interpretamur capitulum Apostoli: « Circumcisus aliquis vocatus est, non adducat præputium. In præputio vocatus est, non circumcidatur » (*Ibid. v. 18*) (licet quidam prudentissimi Interpretes Scripturarum hoc de circumcissione et servitute Legis dictum esse contendant) nonne apertissime fœdera servamus nuptiarum? Diximus enim (*Lib. 1. c. 6*): « Si in præputio quis vocatus est, non circumcidatur. Habebas, inquit, uxorem, cum crediti: noli fidei Christi causam putare dissidii; quia in pace nos vocavit Deus. *Circumcisio nihil est, et præputium nihil est: sed observatio mandatorum Dei (1. Cor. 7. 19; et Galat. 5. 6).* Nihil enim prodest absque operibus cœlibatus et nuptiæ: cum etiam fides, quæ proprie Christianorum est, si opera non habuerit, mortua esse dicatur, et hac lege virgines quoque Vestæ et Junonis univiræ, in sanctorum queant ordine numerari. Et post paululum: *Servus vocatus es, non sit tibi curæ: sed et si potes fieri liber, magis utere (1. Cor. 7. 21).* Etiam si habes, inquit, uxorem, et illi alligatus es: et solvis debitum, et non habes tui corporis potestatem: atque (ut manifestius loquar) **217** servus uxoris es, noli propter hoc habere tristitiam, nec de amissa virginitate suspires. Sed etiam si potes causas aliquas invenire dissidii, ut libertate pudicitie perfruaris, noli salutem tuam cum alterius interitu quærere. » Habeto paulisper uxorem, nec præcurras morantem: expecta dum sequitur. Si egeris patienter, conjux mutabitur in sororem.

7. In eo quoque loco ubi tractavimus, cur dixisset Paulus: « De virginibus autem Domini præceptum non habeo: consilium autem do, tanquam misericordiam consecutus a Domino, ut sim fidelis, » ita virginitatem prætulimus [al. *extulimus*], ut nuptiarum ordinem servaremus. « Si virginitatem Dominus imperasset, videbatur nuptias condemnare, et hominum auferre seminarium, unde et ipsa virginitas

(a) Est Pauli I. ad Corinth. 7. 10. quo maxime loco Jovinianus abutebatur.

(b) Addunt quidem cum Victorio legi, ut nimirum ex Vulgato interprete legant, in Græcis enim exemplaribus *et virum* sæpius desideratur. Mox voces a *lege viri* nec Vulgata, nec Græcus, neque ipse Hieronymus contra Jovinianum agnoscunt. Sequentem vero sententiam editi antea omnes perperam sub interrogandi nota alio sensu efferebant.

nascitur. Si præcidisset radicem, quomodo fruges quæreret? Nisi ante fundamenta jecisset, qua ratione ædificium exstrueret, et operturum cuncta desuper culmen imponeret? » Si radicem nuptias, si virginitatem diximus fructus: si fundamentum matrimonium, et ædificium vel culmen perpetuam castitatem; quis vel tam invidus, vel tam cæcus obtretractor mei erit, ut in eadem domo ædificium vel culmen videat, et fundamentum quod ædificium et culmen portat, ignoret? Porro et in alio loco proponentes Apostoli testimonium, in quo ait: « Alligatus es uxori, noli quærere solutionem. Solutus es ab uxore, noli quærere uxorem » (*1. Cor. 7. 27*). Illico hæc subjecimus (*Lib. 1. c. 7*): « Habet unusquisque nostrum terminos suos, redde mihi meum, et tu tene tuum. Si alligatus es uxori tuæ, ne illi des repudium. Si solutus sum ab uxore, non quæram uxorem. Ut ego non solvo conjugia, si semel ligata sunt: ita tu non liges, quod solutum est. » Sed et in alio testimonio, quid de virginitate et nuptiis senserimus, manifestissime declaratur (*Lib. 1. c. 7*). « Non imponit nobis Apostolus laqueum, nec cogit esse quod nolumus, sed suadet quod honestum est et decorum, et intente facit servire Domino, et semper esse sollicitos, et expectare (c) paratam Domini voluntatem, ut cum quid imperaverit, quasi strenuus et armatus miles, statim impleat quod præceptum est, et hoc faciat sine ulla **218** distentione, quæ data est secundum Ecclesiasten hominibus hujus mundi, ut distendantur in ea. » In fine quoque comparationis nuptiarum et virginum, disputationem nostram hoc sermone conclusimus (*Lib. 1. c. 7*). Ubi bonum et melius est, ibi boni et melioris non unum est præmium, et ubi non est unum præmium, ibi utique dona diversa. « Tantum igitur interest inter nuptias et virginitatem: quantum inter non peccare et benefacere: imo ut levius dicam, quantum inter bonum et melius. »

8. Porro in consequentibus, cum dicimus (*Lib. 1. c. 8*): « Finita disputatione conjugiorum et virginitatis, ut inter utrumque cauto moderamine præceptorum, nec ad sinistram, nec ad dexteram diverteret, sed via regia graderetur, et illud impletet: *Ne sis multum justus* » (*Eccl. 7. 17*), rursus monogamiam digamie comparat, et quomodo nuptias subdidit virginitati, ita digamiam (d) nuptiis subjicit: nonne perspicue ostendimus; quæ sit in Scripturis sanctis sinistra, quæ dextra: et quid significet, « ne sis multum justus? » Quod videlicet sinistra sit, si Judæorum, et Gentilium sequamur libidinem, et semper æstuemus ad coitum; dextra, si Manichæorum sequamur errorem, et simulata pudicitia, impudicitie rebus implicemur. Via autem regia sit, ita appetere virginitatem, ne nuptiæ condemnentur. Præterea quis tam iniquus meorum episculorum iudex erit, ut prima matrimonia damnare me dicat, cum etiam

(c) Minus bene alii editi hic atque in ipso contra Jovinianum libro, *paratum*.

(d) Scilicet *primas*, quæ fortasse vox excidit heic loci: in eo enim tractatu habetur.

de secundis dixisse me legerit? « Concedit Apostolus secundas nuptias; sed volentibus, sed his quæ se continere non possunt: ne luxuriatæ in Christo, nubere velint: habentes damnationem, quod primam fidem irritam fecerint; et hoc concedit, quia multæ abierunt retrorsum post Satanam (1. Tim. 5). Cæterum beatiores erunt, si sic permanserint. Continuoque subiungit Apostolicam auctoritatem: *secundum consilium meum*. Porro ne auctoritas Apostoli quasi hominis, levior videretur, addidit: *Puto autem quod et ego spiritum Dei habeam*. Ubi ad continentiam provocat: ibi non hominis, sed spiritus Dei (a) consilio usus est. Ubi autem nubendi **219** concedit veniam, spiritum Dei non nominat; sed prudentiæ librat consilium: ita singulis relaxans, ut unusquisque ferre possit. » Propositis ergo testimoniis, in quibus Apostolus secundas concedit nuptias, statim subiungimus. Quomodo virginibus ob fornicationis periculum, concedit nuptias; et excusabile facit, quod per se non appetitur: ita ob eandem fornicationem, (b) concedit viduis secunda matrimonia. « Melius est enim, licet alterum et tertium, unum virum nosse, quam plurimos: id est, tolerabilius est uni homini prostitutam esse, quam multis. » Facessat calumnia. De secundo hic et de tertio et quarto (si libet) matrimonio disputavimus, non de primo. Sed ne qui in eo quod diximus, tolerabilius est uni homini prostitutam esse quam multis, ad primum maritum [al. *matrimonium*] referat, cum omnis nobis quæstio de digamia et trigamia fuerit; denique digamiæ, et trigamiæ disputationem hac calce signavimus « Omnia licent, sed non omnia expediunt » (1. Cor. 6). « Non damno digamos, imo nec trigamos, et si dici potest, octogamos. Plus aliquid inferam; etiam scortatorem recipio pœnitentem. Quidquid æqualiter licet, æquali lance pensandum est. »

9. Erubescat calumniator meus, dicens me prima damnare matrimonia, quando legit, « Non damno digamos, et trigamos, et si dici potest, octogamos. » Aliud est non damnare, aliud prædicare: aliud est veniam concedere, aliud laudare virtutem. Si autem sturum in eo videor, quia dixi: « quidquid æqualiter licet, æquali lance pensandum est; » puto non me crudelem iudicabit et rigidum, qui alia loca virginitati et nuptiis, alia trigamis, et octogamis, et pœnitentibus legerit præparata. Christum in carne virginem, in spiritu monogamum, quod unam haberet Ecclesiam, noster in reliquis sermo testatus est: et crediti sumus nuptias condemnare! Damnare dicor nuptias, cujus hic sermo est? (Lib. 1. c. 13.) Nullique dubium est, « Sacerdotes de Aaron et Eleazar et Phinees stirpe generatos; qui cum et ipsi uxores habuerint, recte nobis opponerentur, si errore Encratitarum (c) ducti contenderemus matrimonia re-

(a) Aliter Spiritus Dei consilium est.

(b) In eo libro additur, *vitantiam*. Variant autem hoc loco Mss. qui *fornicationis periculum*; moxque *eadem fornicatio* in recto legunt.

(c) Voculam *ducti* ex aliquot Mss. juxta ejus Tractatus lectionem addidimus.

probanda. » **220** Tatianum Encratitarum principem, qui abjicit matrimonia, reprehendimus, et ipsi nuptias condemnamus? Rursumque ubi virgines, et viduas comparo, quid de nuptiis senserim; et quomodo tres gradus virginitatis, viduitatisque vel continentiæ et conjugii fecerim, declarant ipsa quæ scripta sunt. « Non nego beatas esse viduas, quæ ita (d) post baptismum manserint: nec illarum detraho merito, quæ cum viris in castitate perdurant: sed sicut hæ majoris præmii apud Deum sunt, quam nuptiæ conjugali officio servientes: ita et ipsæ æquo patiantur animo, virginitatem sibi præferri. »

10. Ad Galatas quoque testimonium Apostoli proponentes: « Ex operibus legis non justificabitur omnis caro » (Galat. 2. 16), hujusmodi sensum intulimus (Lib. 1. c. 23). « Opera legis et nuptiæ sunt. Unde et maledicuntur in ea, quæ non habent filios: quæ si conceduntur etiam in Evangelio, aliud tamen est indulgentiam infirmitati tribuere, aliud est virtutibus præmia polliceri. » Ecce perspicue nuptias diximus concedi in Evangelio: sed tamen easdem in suo officio permanentes, præmia castitatis capere non posse. Quod si indigne accipiunt mariti, non mihi irascantur, sed Scripturis sanctis: imo Episcopis, et Presbyteris, et Diaconis, et universo choro Sacerdotali et Levitico, qui se noverunt hostias offere non posse, si operi serviant conjugali. Sed et in eo loco ubi de Apocalypsi testimonium posuimus (Lib. 1. c. 25), nonne manifestum est, quid de virginibus et viduis et conjugibus senserimus? « Ili sunt qui cantant canticum novum, quod nemo potest cantare, nisi qui virgo est. Ili sunt primitiæ Dei et Agni, et sine macula (Apoc. 14. 5). Si virgines primitiæ Dei sunt, ergo viduæ, et in matrimonio continentæ, erunt post primitias, hoc est, in secundo et tertio gradu. In secundo et tertio gradu viduas et ponimus et maritatas: et hæretico furore dicimus « damnare nuptias? »

11. Multa sunt quæ per omnem librum cauto moderamine de virginitate, de viduis, de nuptiis diximus. Sed brevitate studio unum adhuc ponam testimonium, cui non reor contradicturum, nisi eum, qui aut se inimicum probare **221** voluerit, aut vecordem. Nam cum proposuissem, quod Dominus isset ad nuptias in Cana Galilææ, post quædam etiam hæc addidi (Lib. 1. c. 25): « Qui enim semel ivit ad nuptias, semel docuit esse nubendum, et tunc virginitati posset officere, si nuptias post virginitatem, et viduitatis castioniam, non in gradu tertio poneremus. Nunc autem cum Hæreticorum sit damnare conjugia, et Dei spernere conditionem: quidquid de laude dixerit nuptiarum, libenter audimus. Ecclesia enim non damnat matrimonia, sed subjicit: nec abjicit, sed dispensat, sciens (sicut supra diximus) in domo magna, non solum esse vasa aurea et argen-

(d) Objecerat quippe Jovinianus, « Si virgo, et viduæ fuerint baptizatæ, et ita permanserint, nullam fore inter utramque diversitatem, » quam objectionem Hier. cap. 18. copiosissime diluit.

tea, sed et lignea et stictilia : et alia esse in honorem, alia in contumeliam (1. *Tim.* 2. 21). Et quicumque se mundaverit, eum futurum esse vas honorabile et necessarium, in omne opus bonum præparatum. » Quidquid, inquam, de laude dixerit [al. *dixerint*] nuptiarum, libenter audimus. Laudari nuptias, libenter audimus, et nuptias condemnamus? Ecclesia matrimonia non damnat, sed subjicit. Velitis, nolitis, maritus subjicitur virginitati, et viduitati. Ecclesia nuptias, sed nuptias in suo opere permanentes, subjicit, non damnat, nec abjicit, sed dispensat. In potestate vestra est, si velitis secundum pudicitie gradum scandere. Quid indignamini, si in tertio stantes, nolitis ad superiora properare?

12. Igitur cum toties et crebro lectorem admonuerim, et per singula pene tractuum millia, cautus viator incessem, me ita recipere nuptias, ut eis continentes, viduas, virginesque præferrem; debuerat prudens et benignus Lector, etiam ea quæ videntur dura, æstimare de cæteris, et non in uno atque eodem libro, criminari, me diversas sententias protulisse. Quis enim (a) tam hebes, et sic in scribendo rudis est, ut idem laudet et damnet? ædificata destruat, et destructa ædificet? et cum adversarium vicerit, suo novissime mucrone feriat? Si rusticani homines, et vel rhetoricæ, vel dialecticæ artis ignari detraherent mihi, tribuerem veniam imperitiæ, nec accusationem reprehenderem, 222 ubi non voluntatem in culpa cererem, sed ignorantiam. Nunc vero cum disertis homines, et liberalibus studiis eruditi, magis velint lædere, quam intelligere, breviter a me responsum habeant, corrigere eos debere peccata, non reprehendere. Patet campus, stat e contra acies, adversarii dogma manifestum est, et (ut Virgiliannum aliquid inferam) « illum aspice contra, Qui vocat » (*Æneid.* II): Respondeant adversario. Aliter teneant (b) modum in disputando, aliter virgam in docendo; et me in libris suis, quid vel prætermiserim, vel addiderim, doceant. Reprehensores non audio, sequor magistros. Delicata doctrina est, pugnanti ictus dictare de muro, et cum ipse unguentis delibutus sis, cruentum militem accusare formidinis. Nec hoc dicens, statim jactantiæ reus sum, quod cæteris dormientibus solus certaverim; sed hoc dico, cautius eos posse pugnare, qui me viderint vulneratum. Nolo tale certamen adeas, in quo tantum te protegas, et torpente dextra, sinistra clypeum circumferas. Aut feriendum tibi est, aut cadendum. Non possum te æstimare victorem, nisi adversarium video [al. *videro*] trucidatum.

13. Legimus, (c) eruditissimi viri, in scholis pari-

(a) Reliquit Martianæus tamen hebes. Sæpe autem cum leviora hujusmodi enunciamus, lectorem non admonemus.
(b) Etiam refragantibus Mss. Erasmus *nodum pro nodum* contendit debere legi, « Nam, » inquit, « et athletarum et Palæstritarum nexus vocatur, et qui disputat, in hoc tenet, et dissimulat nodum, ut illaqueat adversarium. » Infelicem conjecturam pluribus re ellere haud vacat. Attamen infra, *fortis est, in disputando nodosus et tenax*, dixit Hieronymus et nescio quid rei rirgæ in docendo respondere e contrario debet.

(c) Plurium numerum ex aliis omnibus editis ac Mss.

ter; et Aristotelea illa vel de Gorgiæ fontibus manantia, simul didicimus, plura esse videlicet genera dicendi : et inter cætera, aliud esse γυμνασια; scribere, aliud δαρμασιας. In priori vagam esse disputationem; et adversario respondentem, nunc hæc, nunc illa proponere. Argumentari ut libet, aliud loqui, aliud agere, panem, ut dicitur, ostendere; lapidem tenere. In sequenti autem aperta frons, et ut ita dicam, ingenuitas necessaria est. Aliud est quærere, aliud definire. In altero pugnandum : in altero docendum est. Tu me stantem in prælio, et de vita periclitantem studiosus magister doceas. Noli ex obliquo, et unde non putaris, vulnus inferre. Directo percute gladio. Turpe tibi est hostem dolis ferire, non viribus. Quasi non et hæc ars summa pugnantium sit, alibi minari, alibi percutere. Legite, obsecro vos, Demosthenem, legite Tullium : ac ne forsitan Rhetores vobis 223 displiceant (quorum artis est, verisimilia magis quam vera dicere), legite Platonem, Theophrastum, Xenophontem, Aristotelem, et reliquos qui de Socrati fonte manantes, diversis cucurrere rivulis : quid in illis apertum, quid simplex est? quæ verba non sensuum? qui sensus non victoriæ? Origenes, Methodius, Eusebius, Apollinaris [al. *Apollinarius*], multis versuum millibus scribunt adversus Celsum et Porphyrium. Considerate quibus argumentis, et quam lubricis (d) problematibus diaboli spiritu contexta subvertant : et quia interdum coguntur loqui, non quod sentiant, sed quod necesse est, dicunt adversus ea, quæ dicunt Gentiles. Taceo de Latinis Scriptoribus, Tertulliano, Cypriano, Minutio, Victorino, Lactantio, Hilario, non tam me defendisse, quam alios videar accusasse. Paulum Apostolum proferam, quem quotiescumque lego, videor mihi non verba audire, sed tonitrua. Legite Epistolas ejus, et maxime ad Romanos, ad Galatas, ad Ephesios, in quibus totus in certamine positus est; et videbitis eum in testimoniis quæ sumit de veteri Testamento, quam artifex, quam prudens, quam dissimulator sit ejus quod agit. Videntur quidem verba simplicia, et quasi innocentis hominis et rusticani; et qui (e) nec facere nec declinare noverit insidias : sed quocumque respexeris, fulmina sunt. Hæret in causa, capit omne quod tetigerit : tergum vertit, ut superet : fugam simulat, ut occidat. Calumniemur ergo illum, atque dicamus ei : Testimonia quibus contra Judæos, vel cæteras hæreses usus es, aliter in suis locis, aliter in tuis Epistolis sonant. Videmus exempla captiva (f) ser-

repositimus, ipsa etiam orationis serie cogente. Martianæus vero, ratus Hieronymum solum alloqui Pammachium, de suo fecerat in singulari, *eruditissime vir*.

(d) Quidam Mss. *problemata*, quod et Gravius probat. Sequentem vero contextum ex Mss. quidem, ut proficitur, in pejus tamen mutat editor Benedictinus legens, *dicunt adversus eos, qui dicuntur esse gentiles*; quanquam nec impressa lectio usque adeo aridet, quæ forte integrior erit, si legeris ex parte juxta vetustiorum editionem, mutata etiam paululum interpunctione, *loqui quod non sentiant; sed quod necesse est dicunt*, etc.

(e) Editor Benedict. *qui facere absque negandi particula*, et paulo ante *quedam pro quidem* legerat.

(f) Vitiose post Erasm. Martiani. *serrierunt*.

vire tibi ad victoriam, quæ suis in voluminibus non dimicant. Nonne nobis loquitur cum Salvatore : aliter foris, aliter domi loquimur? Turbæ parabolæ, discipuli audiunt veritatem (*Matth. 13*). Proponit Pharisæis Dominus quæstiones, et non edisserit. Aliud est docere discipulum, aliud adversarium vincere. « *Mysterium, inquit, meum mihi, mysterium meum mihi et meis* » (*Isai. 28. 16*).

¶ **14.** Indignamini mihi, quod Jovinianum non docuerim, sed vicerim. Inno indignantur mihi, qui illum anathematizatum dolent : et cum laudent quod **224** sunt, accusant quod esse se simulant. Quasi vero rogandus fuerit, ut mihi cederet, et non invitus ac repugnans in veritatis vincula ducendus. Et hæc dicerem, si vincendi studio, contra regulam Scripturarum quippiam locutus fuisset; et sicut viri fortes in controversiis solent facere, culpam præmio redimerem. Nunc vero cum interpret magis Apostoli fuerim, quam dogmatistes, et commentatoris sim usus officio, quidquid durum videtur, ei magis imputetur quem exposuimus, quam nobis qui exposuimus. Nisi forte ille aliter dixit, et nos simplicitatem verborum ejus maligna interpretatione detorsimus. Qui hoc arguit, de ipsis Scripturis probet. « *Diximus : Si bonum est mulierem non tangere, malum ergo est tangere : nihil enim bono contrarium est, ni malum. Si autem malum est et ignoscitur, ideo conceditur, ne malo quid deterius fiat :* » et cætera usque ad positionem alterius capituli. Hoc ideo subjecimus, quia Apostolus dixerat : « *Bonum est homini mulierem non tangere : propter fornicationem autem unusquisque uxorem suam habeat, et unaquæque suam virum habeat* » (*1. Cor. 7. 2*). In quo differunt verba mea a sensu Apostoli? Nisi forte in eo, quod ille pronuntiat, ego dubito : ille definit, ego seiscitor : ille aperte dicit : « *Bonum est homini mulierem non tangere,* » ego timide [*al. quotidie.*] quero, si bonum est mulierem non tangere. Si dubitantis est, non confirmantis. Ille dicit : « *Bonum est non tangere :* ego quid bono contrarium esse possit, adjungo. Statimque in consequentibus : Animadvertenda Apostoli prudentia. Non dixit : « *Bonum est homini uxorem non habere, sed Bonum est mulierem non tangere :* » quasi et in tactu ejus periculum sit; quasi qui illam tetigerit, non evadat. Vides igitur non de conjugibus nos exponere, sed de coitu simpliciter disputare, quod ad comparisonem pudicitie et virginitatis, et Angelicæ similitudinis, bonum est homini mulierem non tangere. « *Vanitas vanitatum, et omnia vanitas,* » dicit Ecclesiastes (*Eccle. 1. 2*). Si omnes creaturæ bonæ, ut a bono Creatore conditæ, quomodo universa vanitas? Si terra vanitas, numquid et cæli, et Angeli, et Throni. Dominationes, Potestates, cæteræque Virtutes? **225** Sed quæ per se bona sunt, ut a bono Creatore condita, ad comparisonem meliorum vanitas appellantur. Verbi gratia : lucerna lampadis comparatione pro nihilo est : lampas stellæ collatione non lucet : stellam lunæ confer, cæca est : lunam soli junge, non rutilat : solem Christo confer, et to-

nebræ sunt. *Ego sum, inquit, qui sum* (*Exod. 3. 14*). Omnem igitur creaturam si Deo contuleris, non subsistit. « *Ne tradas, inquit Esther, hæreditatem tuam his qui non sunt* » (*Esther. 14. 11*), idolis scilicet et dæmonibus. Et certe erant idola et dæmones, quibus ne traderentur, orabat. In Job quoque legimus, a Baldad [*al. Baldaach*] dictum de impio : « *Avellatur de tabernaculo suo fiducia ejus, et calcet super eum quasi rex interitus. Habitent in tabernaculo ejus socii ejus, qui non est :* » haud dubium quin diaboli, qui cum habeat socios, non autem haberet nisi esset : tamen quia Deo periit, non esse dicitur. Ergo secundum hunc comparisonis sensum, « *malum diximus mulierem tangere* (licet uxori nulla facta sit mentio) quia bonum est non tangere. » Et subjecimus : « *Virginitatem frumentum, nuptias hordeum, fornicationem stercus bubulum nuncupantes.* » Utique frumentum et hordeum creatura Dei est. Verum in Evangelio major turba hordeaceis panibus, minor frumentaceis pascitur (*Mar. 6. 44*) : « *Homines, inquit, et jumenta salvos facies, Domine* » (*Ps. 35. 7*). Aliis verbis id ipsum locuti sumus, quando aurum virginitatem, argentum nuptias diximus : et centum quadraginta quatuor millia virginum signatorum, qui cum mulieribus non sunt coinquinati : in quo ostendi volumus, omnes qui virgines non permanserint, ad comparisonem purissimæ et Angelicæ castitatis, et ipsius Domini nostri Jesu Christi, esse pollutos. Quod si cui asperum et reprehensione dignum videtur, tantam nos inter virginitatem et nuptias fecisse distantiam; quanta inter frumentum et hordeum est, legat S. Ambrosii de Viduis librum, et inveniet illum inter cætera quæ de virginitate et nuptiis disputavit, etiam hoc dixisse. « *Neque ita conjugium prætulit Apostolus, ut studia virginitatis [Amb. integritatis] extingueret : sed a continentie persuasionem [*al. perfectionem*] incipiens, ad incontinentie remedia descendit. Et cum bravium supernæ vocationis fortibus **226** demonstrasset, deficere tamen in via neminem passus est : ita plaudens prioribus, ut non despiceret et sequentes. Diderat enim et ipse, quia Dominus Jesus aliis panem hordeaceum, ne in via descicerent (*Joan. 6. 5. et seq.*) : aliis corpus suum, ut ad regnum contenderent (*Matth. 26*), demonstravit. Et in consequentibus : Non ergo copula nuptialis quasi culpa vitanda, sed quasi necessitatis sarcina declinanda est. Lex enim astringit uxorem, ut in laboribus et tristitia filios generet : conversio ejus (*a*) ad virum sit, ut ei ipse dominetur (*Gen. 3. 16*). Ergo laboribus et doloribus in generatione filiorum addicitur nuptia, non vidua : et dominatui viri sola subditur copulata, non virgo. Et in alio loco : *Pretio, inquit, empti estis, nolite fieri servi hominum* (*1. Cor. 7*). Videtis quam evidens conjugalis sit definitio servitutis. Et post pusillum. (*b*) Si*

(a) Olim ad unum virum sit. Mox leviora quædam alia ex Mss. ipsoque D. Ambrosii libro de Viduis emendamus.

(b) Hæc a nobis in textum recepta est lectio, quam Victorius reposuerat, et Hieronymiani, atque Ambrosiani

igitur bonum conjugium servitus est, malum quid est, quando nequeunt se invicem sanctificare, sed perdere. » Universa quæ nos de virginitate ac nuptiis lato sermone diffusimus, ille brevi arcavit compendio, in paucis multa comprehendens. Virginitas ab eo persuasio continentia: nuptiæ, remedia incontinentiæ prædicantur. Et significanter a majoribus ad minora descendens, virginibus bravium supernæ vocationis ostendit, nuptas ne in via deficient, consolatur. Alios laudat, alios non despicit. Conjugium hordeo, virginitatem corpori Christi comparat. Et puto multo minorem distantiam inter frumentum esse et hordeum, quam inter hordeum et corpus Christi. Denique nuptias dicit, quasi necessitatis sarcinam declinandam, et definitionem esse evidentissimæ servitutis. Et multa alia quæ tribus libellis de virginibus latissime prosecutus est.

15. Ex quibus universis perspicuum est, me nihil novi de virginibus nuptisque dixisse; sed majorum in omnibus secutum esse sententiam, tam hujus videlicet, quam reliquorum, qui de Ecclesiasticis dogmatibus disputarunt: QUORUM EMULARI exopto negligentiam potius, quam aliorum obscuram diligentiam. Tumeant contra me mariti, quare dixerim: « Oro te, quale illud bonum est, quod orare prohibet: quod corpus Christi accipere non permittit? Quando 227 impleo mariti officium, non impleo continentis. » Jubet idem Apostolus in alio loco, ut semper oremus (1. Thess. 5). « Si semper orandum est, nunquam ergo conjugio serviendum. Quoniam quotiescumque uxori debitum reddo, orare non possum. » Hoc quare dixerim, perspicuum est, quia interpretabar illud Apostoli dictum: *Nolite fraudare invicem, nisi forte ex consensu ad tempus, ut vacetis orationi* (1. Cor. 7. 5). Paulus Apostolus dicit, quando coimus cum uxoribus, nos orare non posse. Si per coitum quod minus est impeditur, id est, orare: quanto plus quod majus est, id est, Corpus Christi prohibetur accipere? Petrus ad continentiam hortatur: *Ne impediatur orationes* (1. Pet. 3. 7) nostræ. Quod hic, quæso, peccatum meum est? quid commiserui? quid deliqui? Si turbidæ, et nebulosæ aquæ fluunt, non est alvei culpa, sed fontis. An idcirco arguor, quod de meo ausus sum adjicere: « Quale illud bonum est, quod Corpus Christi accipere non permittit? Ad hoc breviter respondebo. Quid est majus orare, an Corpus Christi accipere? » Utique accipere corpus Christi. Si per coitum quod minus est impeditur, multo magis quod majus est. Diximus in eodem volumine (Lib. 1. c. 10), Panes propositionis ex Lege non potuisse comedere David, et socios ejus nisi se triduo mundos a mulieribus respondissent (1. Reg. 21). non utique a meretricibus, quod damnabatur a Lege: sed ab uxoribus, quibus licite jungebantur. Populum quoque quando accepturus erat Legem in

Mss. Magno numero præferunt. Hujus opusculi editores Benedictini repetunt *conjugii* vocabulum, scilicet *malum conjugium quid est*; sed vitiose omnino Martianæ post Erasmus: « Si igitur bonum conjugium, servitus malum quidem, quando, » etc.

Monte Sina, tribus diebus jussu esse ab uxoribus abstinere (Exod. 19.) Scio Romæ hanc esse consuetudinem, ut fideles semper Christi corpus accipiant, quod nec reprehendo, nec probō: *Unusquisque enim in suo sensu abundat* (Rom. 14.) Sed ipsorum conscientiam convenio, qui eodem die post coitum communicant, et juxta Persium, *noctem flumine purgant* (Satyr. 2); quare ad Martyres ire non audent? quare non ingrediuntur Ecclesias? An alius in publico, (a) alius in domo Christus est? Quod in Ecclesia non licet, nec domi licet. Nihil Deo clausum est, et tenebræ quoque lucent apud Deum. Probet se unusquisque, et sic ad Corpus Christi accedat; non quod dilatae communionis unus dies, aut biduum sanctiorem efficiat Christianum, ut quod hodie non merui, cras vel perendie merear: 228 sed quod dum doleo me non communicasse Corpori Christi, abstineam me paulisper ab uxoris amplexu: ut amoris conjugis, amorem Christi præferam. Durum est, et non ferendum est. Quis hoc sæcularium sustinere potest? Qui potest sustinere, sustineat: qui non potest, ipse viderit. Nobis curæ est, non quid unusquisque possit, aut velit; sed quid Scripturæ præcipiant, dicere.

16. Illud quoque in commentariolis meis ejusdem Apostoli carpitur, in quibus, dixi (Lib. 1. c. 4), « Verum ne quis putet ex eo quod sequitur: *ut vacetis orationi, et iterum ad idipsum revertimini* (1. Cor. 7. 5), Apostolum hoc velle, et non propter majorem ruinam concedere, statim infert, *ne tentet vos Satanas propter incontinentiam vestram*. Pulchra nimirum indulgentia, et iterum revertimini ad idipsum. (b) Quod erubescit suo vocare nomine: quod tentationi præfert Satanae, quod causam habet incontinentiam; laboramus quasi obscurum disserere, cum exposuerit se ipse qui scripsit? *Hoc autem dico*, inquit, *juxta indulgentiam, non secundum imperium*. Et mussitamus adhuc nuptias non vocare indulgentiam; sed præceptum: quasi non eodem modo, et secunda, et tertia matrimonia concedantur, et reliqua? Quid hic locutus sum, quod Apostolus non dixerit? Nimirum illud, Quod erubescit suo vocare nomine? Ego arbitror quando dicit, *ad idipsum*, et rem ipsam tacet, non eum nominare palam coitum, sed verecunde ostendere. An quia sequitur, « Quod tentationi præfert Satanae, quod habet causam incontinentiam? » Nonne alio verborum ordine idipsum est, *ne tentet vos Satanas propter incontinentiam vestram*? An quia dixi, « Et mussitamus adhuc nuptias non vocare indulgentiam, sed præceptum? » Quod si durum est, imputetur Apostolo, qui ait: *Hoc autem dico secundum indulgentiam, non secundum imperium*; non mihi, qui excepto præpostero ordine, nec sensum, nec verba mutavi.

17. Transeamus ad reliqua, epistolari enim brevitate festinat oratio: « Dico, inquit Apostolus, imbutis, et viduis, bonum est eis, si sic permanserint, ut

(a) Hinc apparet obtulisse ad hæc usque tempora consuetudinem, ut fideles Eucharistiæ Sacramentum domi haberent, quod sumerent.

(b) Præponunt vestustiores editi. *Accerti concedit. Quod*, etc.

ego. Si autem se non continent, nubant : melius est enim nubere, quam uri » (1. Cor. 7. 8. 9). Quod capitulum **229** nos sic interpretati sumus : « Postquam nuptis concesserat usum conjugii, et ostenderit ipse quid vellet, quidve concederet, transit ad innuptas, et viduas, et sui proponit exemplum, et felices vocat, si sic permanserint : si autem se non continent, nubant : id ipsum, dicens quod supra : *Propter fornicationem autem : et, ne tentet vos Satanas propter incontinentiam vestram.* Redditque causam cur dixerit, *Si se non continent, nubant : Melius est enim nubere, quam uri.* Ideo melius est nubere, quia pejus est uri. Tolle ardorem libidinis, et non dicet, quia melius est nubere. Melius semper ad comparationem deterioris respicit : non ad simplicitatem incomparabilis per se boni. Velut si diceret : Melius est unum oculum habere, quam nullum. Et post paululum cum apostropham fecissem ad Apostolum ; intuli : « Si per se bonæ nuptiæ sunt, noli eas incendio comparare : sed dic simpliciter, bonum est nubere. Suspecta est mihi bonitas ejus rei, quam magnitudo alterius mali, malum cogit esse inferius. Ego autem non levius malum, sed simplex per se bonum volo. Vult Apostolus innuptas, et viduas absque coitu permanere, et ad exemplum sui provocat, et feliciores vocat, si sic permanserint. Si autem se continere non possunt, et ardorem libidinis, non tam continentia volunt quam fornicatione restringere, melius est nubere, quam uri. Ad quod nos intulimus : ideo melius est nubere, quia pejus est uri : non nostram sententiam proferentes, sed interpretantes illud Apostoli, *melius est nubere, quam uri*, id est, melius est maritum ducere, quam fornicari. Si uri vel fornicari bonum esse docueris, tunc bono melius præferetur. (a) Si autem nubere melius est, quod malo præfertur, non est germanæ, et puræ integritatis, nec ejus beatitudinis, quæ Angelis comparatur. Si dixerō, melius est virginem esse, quam nuptam : bono melius prætulī. Si autem alterum gradum fecero, melius est nubere, quam fornicari, ibi non bono melius, sed malo bonum prætulī. Multa diversitas est inter id melius, quod nuptiis, et inter id quod fornicationi anteponitur. Obsecro te, quid **230** in hac dissertatione peccavi? Propositum mihi erat, non ad meam voluntatem Scripturas trahere, sed id dicere, quod Scripturas velle intelligebam. Commentatoris officium est, non quid ipse velit : sed quid sentiat ille quem interpretatur, exponere. Alioqui si contraria dixerit, non tam interpretis erit, quam adversarius ejus, quem nititur explanare. Certe ubicumque Scripturas non interpretor, et libere de meo sensu loquor, arguat ne cui libet, durum quid dixisse contra nuptias. Quod si non reperit, quidquid vel austerum esse videtur, vel durum, (b) id Scriptoris auctoritati, non interpretis officio deputet.

18. Illud vero ferre quis possit, quod in me repre-

(a) Vetus Editio, si autem uri malum est, quod malo præfertur, etc.

(b) Eadem, id non Scriptoris auctoritati, sed interpretis officio deputet.

henditur : quare exponens capitulum Apostoli, in quo de conjugibus scripsit, « tribulationem carnis habebunt hujusmodi » (1. Cor. 7, 28), dixerim : « Nos ignarum putabamus nuptias saltem carnis habere lætitiā. Si autem nubentibus et in carne tribulatio est, in qua sola videbantur habere delicias, quid erit relicum propter quod nubant, cum et in spiritu, et in anima, et in ipsa carne tribulatio sit? » Quæ hæc condemnatio matrimonii est, si infantium vagitus, filiorum mortes, abortia [al. *divortia*], damna domus, et cætera hujusmodi tribulationem diximus nuptiarum? Dum adviveret [al. *adhuc viveret*] sanctæ memoriæ Damasus, librum contra Helvidium « de Beatæ Mariæ virginitate perpetua » scripsimus, in quo necesse fuit nobis ad virginitatis beatitudinem prædicandam, multa de molestiis dicere nuptiarum. Num vir egregius, et eruditus in Scripturis, et virgo Ecclesiæ virginis doctor, aliquid in illo sermone reprehendit? In libro quoque ad Eustochium multo duriora de nuptiis diximus, et (c) nemo super hæc re læsus est. AMATOR QUIPPE castitatis, præconium pudicitia: intenta aure captabat. Lege Tertullianum, lege Cyprianum, lege Ambrosium; et cum illis me vel accusa, vel libera. Inventæ sunt Plautinæ familiæ [al. *fabulæ*], et scioli tantum ad detrahendum, qui in eo se doctos ostentare velint, si omnium dicta lacerent, et in una atque eadem causa, utrumque, id est, et me, et adversarium reprehendant, et cum e duobus alterum necesse sit vincere, ambos victos esse contendunt. « Porro ubi de digamis, et trigamis **231** disserentes diximus, melius est licet alterum, et tertium, unum virum nosse, quam plurimos, id est, tolerabilius est uni homini propositum esse, quam multis, nonne statim cur hoc dixerim, subjecimus? Siquidem et illa in Evangelio Samaritana, sextum maritum habere se dicens, arguitur a Domino, quod non sit vir ejus » (*Joan. 4*). Ego etiam nunc libera voce proclamo, non damnari in Ecclesia digamiam, imo nec trigamiam, et ita licere quinto, et sexto, et ultra, quomodo, et secundo marito nubere : sed quomodo non damnantur istæ nuptiæ, ita nec prædicantur. SOLA MISERIÆ SUNT, non laudes continentia: . « Unde et in alio loco dixi : Ubi unus maritus excedit, nihil refert, secundum an tertius sit : quia desinit esse monogamus. Omnia licent, sed non omnia expediunt. Non damno digamos, imo nec trigamos, et si dici potest, octogamos : habeat cuilibet octavum maritum, et esse desinat prostituta.

19. Veniam et ad illum locum in quo arguor, quare dixerim (*Lib. 1. c. 9*) (d) dumtaxat juxta Hebraicam Veritatem, in die secundo non additum, sicut in primo et in tertio, et reliquis : « Vidit Deus, quia bonum est » (*Gen. 1*) ; statimque subjecerim : « Nobis intelligentiam derelinqui : non esse bonum duplicem

(c) Haud tamen multo post injuriarum in eum librum conqueritur apud Nepotianum Epist. 52. in fine, *Lapidato janu virginitatis libello*, etc.

(d) Adnotamus in eo libro, tantum quod sciamus, apud LXX, et Arabicam versionem ad secundum dicem clausulam illam haberi.

numerum, qui ab nione dividat, et præfiguret fœdera nuptiarum. Unde et in arca Noe omnia animalia quæcumque bina ingrediuntur, immunda sunt. Impar numerus est mundus. » In hoc nescio quid reprehendatur interim de secunda die: utrum quia scriptum est, et scriptum non esse diximus: an quia etiam si scriptum est, nos aliter intelleximus, quam Scripturæ simplicitas patitur. Scriptum non esse in secundo die, « Vidit Deus quia bonum est: » non meum accipiant testimonium, sed cunctorum Hebræorum, et aliorum Interpretum, Aquilæ videlicet, et Symmachi, et Theodotionis. Si autem scriptum non est, cum in cæteris diebus scriptum sit, aut reddant aliam probabiliorem causam, quare non scriptum sit: aut si non repererint, ingratissimum **232** suscipiant quod a nobis dictum est. Porro si in arca Noe omnia animalia, quæ bina ingrediuntur immunda sunt, et impar numerus mundus est, et hoc scriptum esse nemo dubitat; quare scriptum si edisserant. Si autem non edisserunt, quod a me expositum est, velint, nolint, suscipiant. Aut profer meliores epulas, et me conviva utere: aut qualicumque nostra cœnula contentus esto. Scilicet nunc enumerandum mihi est, qui Ecclesiasticorum de impari numero disputarint, Clemens, Hippolytus, Origenes, Dionysius, Eusebius, Didymus, nostrorumque Tertullianus, Cyprianus, Victorinus, Lactantius, Hilarius: quorum (a) Cyprianus de septenario, id est, impari numero disserens, quæ, et quanta dixerit ad Fortunatum, liber illius testimonio est. An forsitan Pythagoram, et Architam Tarentinum, et (b) Publium Scipionem in sexto de Republica, de impari numero proferam disputantes? Et si hos audire no'uerint obtretractores mei, Grammaticorum scholas eis faciam conclamare: « Numero Deus impare gaudet » (Virg. Eclog. 8).

20. Grande piaculum, eversæ sunt Ecclesiæ, orbis audire non potest, si mundiorem virginitatem diximus esse quam nuptias: si parem numerum impari subjecimus, et veteris Testamenti typos, Evangelicæ veritati profecisse monstravimus. Cætera quæ in libro nostro reprehensa sunt, vel leviora puto, vel ad eundem sensum pertinentia: unde ad ea respondere nolui, ne libelli excedere magnitudinem, et tuo viderer ingenio diffidere, quem patronum causæ meæ ante habui, quam rogarem. Igitur hoc extrema voce protestor, ne nec damnasse nuptias, nec damnare; respondisse adversario, non meorum insidias formidasse. Virginitatem autem in cœlum fero, non quia habeam, sed quia magis mirer quod non habeam.

(a) Editi veteres ante Martianæum fere omnes *Hilarium* legerant pro *Cypriano*, re' uentibus cunctis exemplaribus Mss. Fraudis fuit Victorio cognominis Fortunatus, qui vitam Filiz S. Hilarii scripsit, quem eundem esse putavit cum illo, cui liber de septenario numero tractans inscribitur, atque adeo ipsum librum Hilario tribuit, quæ ejus hallucinatio est, anachronismo, aliisque erroribus scatens.

(b) Græce habet Veronensis liber in sexto τῆς ἰσομετρίας *de impari numero*, etc. Sed non alius putari potest, quam Latinus liber ille, seu libri, quos *de Republica* Tullius scripsit, in quorum sexto Pub. Scipio de impari numero disputans induceretur. Neque enim ejus operis hodie exstant, nisi exigua quedam fragmenta apud Senecam, Nonium, Agellium, Lactantium, Augustinum.

Ingenua, et verecunda confessio est, quo ipse careas, id in aliis prædicare. Numquid quia gravi corpore terræ hæreo, avium non miror volatus, nec columbam prædico, quod « Radit iter liquidum, celeres neque commovet alas » (*Æneid.* 5)? Nullus se decipiat: nemo blando **233** adulator se præcipiet. Prima est virginitas a (c) nativitate, secunda virginitas a secunda nativitate. Non est meus sermo, antiqua sententia est: « Nemo potest duobus dominis servire » (*Matth.* 6. 24), carni et spiritui. « Caro concupiscit adversus spiritum, spiritus autem adversus carnem; hæc invicem sibi adversantur, ut non quæ volumus illa faciamus » (*Galat.* 5. 17). Quando aliquid tibi asperum videtur in nostro opusculo, non ad mea verba respicias, sed ad Scripturam, unde mea tracta sunt verba.

21. Christus virgo, Mater virginis nostri Virgo perpetua, mater, et virgo. Jesus enim clausis ingressus est ostiis, et in sepulcro ejus, quod novum, et in petra durissima fuerat excisum, nec antea quis, nec postea positus est. Hortus conclusus, fons signatus (*Cantic.* 4. 12): de quo fonte ille fluvius manat juxta Joel (3. 18), qui irrigat torrentem, (d) vel funium, vel spinarum: funium peccatorum, quibus ante alligabantur [al. *alligabantur*]; spinarum, quæ suffocabant [al. *suffocant*] sementem patrisfamilias. Hæc est porta orientalis, ut ait Ezechiel, semper clausa, et lucida, et operiens in se, vel ex se proferens Sancta sanctorum; per quam sol justitiæ, et Pontifex noster secundu' ordinem Melchisedech ingreditur, et egreditur. Respondeant mihi, quomodo Jesus ingressus est clausis ostiis, cum palpandas manus, et latus considerandum, et ossa carnemque monstraverit, ne veritas corporis, phantasma putaretur; et ego respondebo, quomodo sancta Maria sit et mater, et virgo. Virgo post partum, mater ante quam nupta. Igitur, ut dicere cœperamus, Christus virgo, virgo Maria, (e) utriusque sexui virginitatis dedicavere principia. Apostoli, vel virgines, vel post nuptias continentes. (f) Episcopi, Presbyteri, Diaconi, aut virgines eliguntur, aut vidui, aut certe post Sacerdotium in æternum pudici. Quid nobismetipsi illudimus, et irascimur, si subantibus nobis semper ad coitum, præmia pudicitiz denegentur? Volumus opipare comedere, uxorum adhærere complexibus, et in numero virginum, et viduarum regnare cum Christo. Idem ergo habebit **234** fames præmium, et inglavies, sordes, et munditiæ, saccus, et sericum? Lazarus recepit mala in vita sua, et dives ille purpuratus, crassus et nitidus, fruitus

(c) Victorius a prima nativitate.

(d) Primum Hebræi textus est, שְׁוִיִּים: alterum Interpretum LXX. γόμων.

(e) Olim cum Victorio, « utriusque sexus virginitatem dedicavere. Apostoli, » etc.

(f) Huc maxime spectat Epiphanius locus Hæres. 59. quæ est Cataphryg. § 4. « Quin eum, inquit, insuper, qui adhuc in matrimonio degit, ac liberis dat operam, tametsi uxoris sit vir, nequaquam tamen ad Diaconi, Presbyteri, Episcopi, aut Hypodiacoconi ordinem admittit, sed cum dumtaxat, qui ab unius uxoris consuetudine sese continuerit, aut ea sit orbatus. Quod in illis locis præcipue fit, ubi Ecclesiastici canones præcipue servantur. » Quæ postrema verba de Ecclesiastica regula magis pensanda sunt.

est carnis bonis dum adviveret : sed diversa post mortem tenent loca (*Luc. 16*) : MISERIE DELICIAS, et delicie miseriis commutantur. In nostro arbitrio est, vel Lazarum sequi, vel divitem.

EPISTOLA XLIX (a)

AD PAMMACHIUM.

Ap logeticam superiorem Epistolam Pammachio mittit, eidemque gratulatur quod ab omnibus dignus haberetur Sacerdotio; tandem eum invitat ad lectionem translationum suarum ex Hebræo, et aliorum opusculorum.

1. Christiani interdum pudoris est, etiam apud amicos tacere, et humilitatem suam magis silentio consolari, quam retractando veteres amicitias, ambitionis crimen incurere. Quamdiu tacuisti, tacui, nec exposulare unquam super hac re volui : ne non amicum querere, sed potentiorum viderer expetere. Nunc autem provocatus officio litterarum, primas semper partes habere tentabo : et non tam rescribere, quam scribere ; ut et verecunde hucusque tacuisse, et verecundius loqui cœpisse cognoscar.

2. De opusculis meis contra Jovinianum, quod et prudenter et amanter feceris, exemplaria subtrahendo, optime novi. Sed nihil profuit ista diligentia, cum aliquanti ex Urbe venientes, mihi eadem lectarent, quæ se Romæ excepisse referebant. In hac quoque provincia jam libri fuerant divulgati : et ut ipse legisti, « nescit vox missa reverti » (*Horat. de Art. Poet.*). Non sum tantæ felicitatis, quantæ plerique hujus temporis Tractatores, ut nugas meas quando voluerim emendare possim. Statim ut aliquid scripsero, aut amatores mei, aut invidi, diverso quidem studio, sed pari certamine, in vulgus nostra disseminant : et vel in laude, vel in vituperatione nimii sunt : non meritum stili, sed suum stomachum sequentes. Itaque quod solum facere potui, ἀπολογητικὸν 235 ipsius operis tibi (b) προσεφώνησα ; quem cum legeris, ipse pro nobis cæteris satisfaciat : aut si tu quoque narem contraxeris, illam Apostoli περικοπήν, in qua de virginitate et nuptiis disputat, aliter disserere compelleris.

3. Nec hoc dico, quod te ad scribendum provocem : cujus in sacris litteris studium mihi præfero : sed ut alios qui nos lacerant, hoc facere compellas. Norunt litteras, videntur sibi scioli : possunt me non reprehendere, sed docere. Si quid scripserint, magis ex operis eorum comparatione, mea interpretatio negligetur. Lege, quæso te, et diligenter Apostoli verba considera, et tunc videbis me propter calumniam declinandam multo plus quam ille voluit in maritos fuisse elementem. Origenes, Dionysius, Pierius, Eusebius Cæsariensis, Dydimus, Apollinaris latissime hanc Epistolam interpretati sunt : quorum Pierius cum sensum Apostoli ventilaret atque edisseret, et

(a) *Alias 52. Scripta eodem tempore, ac superiori juncta.*

(b) *Erasm. et Vict. tibi misi, quem προσεφώνησα, et te post-scene edidi, e glossatoris imperiti manu, qui verbi προσεφώνησα, quod est nuncupare, aut inscribere, hoc loco significationem non intellexit.*

proposuisset illud exponere : « Volo autem omnes esse sicut meipsum » (*1. Cor. 1. 7*), adjecit, ταῦτα λέγων ὁ Παῦλος ἀπεικὸς ἀγαθίαν κηρύσσει. Quod hic quæso peccatum meum, quæ duritia? Univera quæ scripsi, huic sententiæ comparata lenissima [al. *levissima*] sunt. Revolve omnium quos supra memoravi, commentarios et Ecclesiarum Bibliothecis fruire, et magis concito gradu ad optata cœptaque pervenies.

4. Audio totius in te Urbis studia concitata. Audio Pontificis et populi voluntatem pari mente congruere. minus est tenere Sacerdotium, quam mereri. Libros sedecim Prophetarum, quos in Latinum de Hebræo sermone verti, si legeris, et delectari de hoc opere comperero, provocabis nos etiam cætera clausa armario non tenere. Transtuli nuper Job in linguam nostram : cujus exemplar a sancta Marcella consobrina tua poteris mutuari. Lege eundem Græcum et Latinum ; et veterem Editionem nostræ Translationi compara : et liquido pervidebis quantum distet inter veritatem, et mendacium. Miseram (c) quædam τῶν ὑπομνημάτων in Prophetas duodecim sancto patri Domnioni, Samuelem quoque et Malachim, id est, quatuor Regum libros. Quæ si legere volueris, probabis quantæ difficultatis 236 sit divinam Scripturam, et maxime Prophetas intelligere : et Interpretum vitio quæ apud suos purissimo cursu orationis labuntur, apud nos scatere vitiis. Porro eloquentiam quam pro Christo in Cicerone contemnis, in parvulis ve requiras. Ecclesiastica interpretatio etiam si habet eloquii venustatem, dissimulare eam debet et fugere, ut non otiosis Philosophorum scholis paucisque discipulis, sed universo loquatur hominum generi.

EPISTOLA L (d).

AD DOMNIONEM.

Admonitus a Sancto Domnionem de convitiis quibus Romæ lacerabant multi libros adversus Jovinianum, in primis autem Monachus quidam juvenis, rumigerulus, hunc mire exagitat, ejusque imperitium objurgans, provocat ad scribendum.

1. Litteræ tuæ et amorem pariter sonant, et querelam. Amorem tantum, quo sedulo monens, etiam quæ tuta sunt in nobis pertimescis : querelam eorum qui non amant, et querentes occasionem in peccatis, garrunt adversus fratrem suum, et contra filium matris suæ : ponunt scandalum (*Ps. 59. 20*). Scribis enim eos, imo nescio quem de trivio, de compitis, de plateis circumforaneum Monachum rumigerulum,

(c) *Benedictinus ad marginem : Non extant, inquit, hæc Commentaria in duodecim Prophetas ; ratus videlicet (quæ aliis quoque Criticis viris opinio persuasit) in singulos quosque duodecim Prophetas Commentaria hic inveni, quæ alia certe ab his quæ supersunt, putanda essent, siquidem priores tres, ac postrenos duos non nisi post decennium et quod excurrit, est commentatus. At Hieronymus quædam tantum τῶν ὑπομνημάτων, seu commentariorum suorum dixit, non omnia ; eaque non in singulos minores Prophetas, sed in eum simpliciter librum, qui duodecim Prophetarum inscribitur. Unde facile est opinari a Michea usque ad Aggeum, quas a superiori anno 592. interpretationes elucubraverat, ad Domnionem misisse, nec proinde alias, quæ perierint, excogitare oportere.*

(d) *Alias 51. Scripta paulo post superiorem.*

rebulam, vestrum tantum ad detrahendum, qui per trabem oculi sui festucam alterius nitatur eruere, concionari adversum me, et libros, quos contra Jovinianum scripsi, canino dente rodere, lacerare, convellere. Hunc Dialecticum urbis vestrae, et Plautinae familiae columen, non legisse quidem *κατηγορίας* Aristotelis, non *περί ἑρμηνείας* (Prædicamenta De Interpretatione), non *ἀναλυτικά* (Resolutiones), non saltem Ciceronis τόπους, sed per imperitorum circulos, muliercularumque *συμπόσεις* (Computationes), syllogismos ἀπυλογοστούς texere, et quasi sophismata nostra calida argumentatione dissolvere. Stultus ego qui me putaverim hæc alsque Philosophis scire non posse; qui meliorem stili partem eam legerim, quæ deleret, quam quæ scriberet. Frustra **237** ergo (a) Alexandri verti Commentarios: nequidquam me doctus magister per *ἐπιλογισμὸν* Porphyrii introduxit ad Logicam: et, ut humana contemnam, sine causa Gregorium Nazianzenum et Didymum in Scripturis sanctis catechistas habui: nihil mihi proffit Hebræorum eruditio, et ab adolescentia usque ad hanc ætatem quotidiana in Lege, Prophetis, Evangelii, Apostolisque meditatio.

2. Inventus est homo absque præceptore perfectus *πνευματώδης*, (b) καὶ αὐτοδίδακτος, qui eloquentia Tullium, argumentis Aristotelem, prudentia Platonem, eruditione Aristarchum, multitudine librorum Chalcenterum, Didymum scientia Scripturarum, omnesque sui temporis vincat Tractatores. Denique dicitur materiam poscere: et (c) Carnædis aliquid referens, in utramque partem, hoc est, et pro justitia et contra justitiam disputare. Liberatus est mundus a periculo, et (d) Hæreditariæ vel Centumvirales causæ de barathro erutæ, quod hic forum negligens, se ad Ecclesiam transtulit. Quis hoc nolente [i. volente] fuisset innoxius? quem criminiosum non hujus servasset oratio, cum cœpisset in digitis partiri causam, et syllogismorum suorum retia tendere? Nam si apploisset pedem, intendisset oculos, rugasset frontem, jactasset manum, (e) barbam tornasset, tenebras illico ob oculos offudisset [al. effudisset] iudicibus. Nec mirum si me et absentem jamdiu, et absque usu Latinæ linguæ, semigræculum, barbaramque, homo latinissimus et facundissimus superet; cum præsentem Jovinianum (Jesu bone qualem et quantum virum: cujus nemo scripta intelligeret, qui

(a) Commentarios Alexandri Aphrodisiæ Latine ab Hieronymo versos hic vulgo intelligunt eruditi, eamque interpretationem inter opera deperdita enumerant. At non Latine se, aut in aliam linguam transtulisse dixit S. Doctor, sed tantum *vertisse*, quod idem hoc loco est, ac *versasse*, ac sæpius studendo evoluisse, ut pluribus adductis exemplis in Præfatione ostendimus. Mox *Porphyrii* nomen quod etiam Rufinus legit *Invectiva 2.* supplevimus e Mss.

(b) Addunt veteres editiones *ἰδιωκὸς*.

(c) Alias *Carnædeum*, De Carnæde autem Cyrenæo vide Laertium lib. 4. Plutarchum in Catone majore, aliosque.

(d) Vereor ne mecum in voce *Hæreditariæ* cubet; nam quæ causæ Hæreditariæ fuerint, nisi lites a parentibus in filios derivatas sonant, omnino non intelligitur. Ut vero sensus constet Criminales intelligendæ sunt, sicque *Centumvirilibus*, quæ, ut vocant, Civiles erant, opponentur. Verissime Tacitus Dial. de Orat. « aut, inquit, reum prospere defendere, aut apud Centumviros causam aliquam feliciter orare. »

sibi tantum caneret et musis) eloquentiæ suæ mole oppresscrit.

3. Quæso igitur te, pater carissime, ut moneas eum, ne loquatur contra propositum suum; ne castitatem habitu pollicens, **238** verbis destruat; ne virgo vel continens (ipse enim viderit quid esse se jactet) maritatus [al. *maritos*] virginibus comparet, et frustra adversus hominem disertissimum, tanto tempore digladiatus sit. Audio præterea eum libenter virginum et viduarum cellulas circumire, et adducto supercilio, de sacris inter eas litteris philosophari. Quid in secreto, quid in cubiculo mulierculæ docet? Ut hoc sciant esse virgines, quod maritatae [al. *maritæ*]; ut florem ætatis non negligant, ut comedant et bibant, et balneas adeant, munditias appetant, unguenta non spernant? an magis pudicitiam, et jejunia, et illuviem corporis? Uti que illa præcipit quæ plena virtutis sunt. Fateatur ego publice quod domi loquitur. Aut si et domi eadem docet quæ et publice, a puellarum consortio separandus est. Miror autem non erubescere juvenem, et Monachum, ut sibi videtur, disertum (cujus de ore veneres fluunt; qui tantæ in sermocinando elegantia est, ut Comico sale ac lepore conspersus sit) lustrare nobilium domos, hæere salutationibus matronarum, (f) religionem nostram pugnam facere, et fidem Christi contentione torquere verborum; atque inter hæc fratri suo detrahere. Uti que si errare me arbitratus est (in multis enim offendimus omnes, et « si quis in verbo non peccat, hic perfectus est vir ») (Jacob 36. 2), debuit vel arguere, vel interrogare per litteras. quod vir eruditus et nobilis fecit Pammachius, cui ego *ἀπελογισμὸν* ut potui, et Epistola disserui longiore (*Superior. Epist. XLVIII*), quo unumquodque sensu dixerim. Inuitus saltem fuisset tuam verecundiam, qui ea loca, quæ scandalum quibusdam facere videbantur, excerpta de volumine per ordinem digessisti, poscens ut vel emendarem, vel exponerem, et non tantæ me putasset dementiae, ut in uno atque eodem libro, et pro nuptiis, et contra nuptias scriberem.

239 4. Parcat sibi, parcat mihi, parcat nomini Christiano. Monachum se esse non loquendo, et discursando, sed tacendo, et sedendo noverit. Legat Jeremiam, dicentem: « Bonum est viro cum portaverit jugum ab adolescentia sua. Sedebit solus et tacebit: quia tulit super se jugum » (*Thren. 3. 27. 28*). Aut si certe in omnes Scriptores censoriam accepit virgu-

(e) Hæc nobis probatur lectio quam ex Cisterciens. Mss. expressimus; antea enim erat *verba tornasset*, vel *tonas set*, non incongrua solum lectione, sed falsa; hic enim Hier. ut adversarium irridere, solos ejus gestus ante verba, potuisse dicit præstigias iudicibus facere. Accedit hunc barbam tornandi sive in gyrum movendi morem, gestumque, cum quis ad dicendum paratur, ab alijs quoque notari apud Orientales.

(f) Erasmus et Victorius *Religionem nostram paganam facere*. Martianus *Religionem nostram pugnam*, etc. Nobis sequi placuit Mss. codicum, et vetustioris editionis fidem, eoque sensu intelligimus. Religionem in pugnam vertere, cum aliud habitu et religione, aliud verbis et moribus Monachus ille præ se ferret, vel potius quod religionis dogmata in disputationis et controversiæ argumentum verteret.

est carnis bonis dum adriveret : sed diversa post mortem tenent loca (*Luc. 16*) : MISERIE DELICIAS, et delicie miseris commutantur. In nostro arbitrio est, vel Lazarum sequi, vel divitem.

EPISTOLA XLIX (a)

AD PAMMACHIUM.

Ap logeticam superiorem Epistolam Pammachio mittit, eisdemque gratulatur quod ab omnibus dignus haberetur Sacerdotio; tandem eum invitat ad lectionem translationum suarum ex Hebræo, et aliorum opusculorum.

1. Christiani interdum pudoris est, etiam apud amicos tacere, et humilitatem suam magis silentio consolari, quam retractando veteres amicitias, ambitionis crimen incurrere. Quamdiu tacuisti, tacui, nec expostulare unquam super hac re volui : ne non amicum quærere, sed potentiorum viderer expetere. Nunc autem provocatus officio litterarum, primas semper partes habere tentabo : et non tam rescribere, quam scribere ; ut et verecunde hucusque tacuisse, et verecundius loqui cœpisse cognoscar.

2. De opusculis meis contra Jovinianum, quod et prudenter et amanter feceris, exemplaria subtrahendo, optime novi. Sed nihil profuit ista diligentia, cum aliquanti ex Urbe venientes, mihi eadem lectitarent, quæ se Romæ excepisse referebant. In hac quoque provincia jam libri fuerant divulgati : et ut ipse legisti, «nescit vox missa reverti» (*Horat. de Art. Poet.*). Non sum tantæ felicitatis, quantæ plerique hujus temporis Tractatores, ut nugas meas quando voluerim emendare possim. Statim ut aliquid scripsero, aut imatores mei, aut invidi, diverso quidem studio, sed pari certamine, in vulgus nostra disseminant : et vel in laude, vel in vituperatione nimii sunt : non meritum stili, sed suum stomachum sequentes. Itaque quod solum facere potui, ἀπολογητικὸν **235** ipsius operis tibi (b) προσεβόησα ; quem cum legeris, ipse pro nobis cæteris satisfaciat : aut si tu quoque narem contraxeris, illam Apostoli περιουσίαν, in qua de virginitate et nuptiis disputat, aliter disserere compelleris.

3. Nec hoc dico, quod te ad scribendum provocem : cujus in sacris litteris studium mihi præfero : sed ut alios qui nos lacerant, hoc facere compellas. Norunt litteras, videntur sibi scioli : possunt me non reprehendere, sed docere. Si quid scripserint, magis ex operis eorum comparatione, mea interpretatio negligetur. Lege, quæso te, et diligenter Apostoli verba considera, et tunc videbis me propter calumniam declinandam multo plus quam ille voluit in maritus fuisse clementem. Origenes, Dionysius, Pierius, Eusebius Cæsariensis, Dydimus, Apollinaris latissime hanc Epistolam interpretati sunt : quorum Pierius cum sensum Apostoli ventilaret atque edisseret, et

(a) *Alias 32. Scripta eodem tempore, ac superiori juncta.*
(b) *Erasm. et Vict. tibi misi, quem προσεβόησα, et te poscencie edidi, e glossatoris imperiti manu, qui verbi προσεβόησα, quod est nuncupare, aut in scribere, hoc loco significationem non intellexit.*

proposuisset illud exponere : « Volo autem omnes esse sicut meipsum » (*1. Cor. 4. 7*), adjecit, ταῦτα λέγων ὁ Παῦλος ἀπεικείν ἀγαμίαν κηρύσσει. Quod hic quæso peccatum meum, quæ duritia? Unversa quæ scripsi, huic sententiæ comparata lenissima [al. *levissima*] sunt. Revolve omnium quos supra memoravi, commentarios et Ecclesiarum Bibliothecis fruire, et magis concito gradu ad optata cœptaque pervenies.

4. Audio totius in te Urbis studia concitata. Audio Pontificis et populi voluntatem pari mente congruere. minus est tenere Sacerdotium, quam mereri. Libros sedecim Prophetarum, quos in Latinum de Hebræo sermone verti, si legeris, et delectari te hoc opere comperero, provocabis nos etiam cætera clausa armario non tenere. Transtuli nuper Job in linguam nostram : cujus exemplar a sancta Marcella consobrina tua poteris mutuari. Lege eundem Græcum et Latinum ; et veterem Editionem nostræ Translationi compara : et liquido pervidebis quantum distet inter veritatem, et mendacium. Miseram (c) quædam τῶν ὑπομνημάτων in Prophetas duodecim sancto patri Domnioni, Samuele quoque et Malachim, id est, quatuor Regum libros. Quæ si legere volueris, probabis quantæ difficultatis **236** sit divinam Scripturam, et maxime Prophetas intelligere : et Interpretum vitio quæ apud suos purissimo cursu orationis labuntur, apud nos scaterere vitiis. Porro eloquentiam quam pro Christo in Cicerone contemnis, in parvulis ne requiras. Ecclesiastica interpretatio etiam si habet eloquii venustatem, dissimulare eam debet et fugere, ut non otiosis Philosophorum scholis paucisque discipulis, sed universo loquatur hominum generi.

EPISTOLA L (d).

AD DOMNIONEM.

Admonitus a Sancto Domnionem de conviciis quibus Romæ lacerabant multi libros adversus Jovinianum, in primis autem Monachus quidam juvenis, rumigerulus, hunc mire exagitat, ejusque imperitiam objurgans, provocat ad scribendum.

1. Litteræ tuæ et amorem pariter sonant, et querelam. Amorem totum, quo sedulo monens, etiam quæ tuta sunt in nobis pertimescis : querelam eorum qui non amant, et quærentes occasionem in peccatis, garrunt adversus fratrem suum, et contra filium matris suæ ponunt scandalum (*Ps. 59. 20*). Scribis enim eos, imo nescio quem de trivio, de comitiis, de plateis circumforaneum Monachum rumigerulum,

(c) *Benedictinus ad marginem : Non extant, inquit, hæc Commentaria in duodecim Prophetas ; ratus videlicet (quæ aliis quoque Criticis viris opinio persuasit) in singulos quosque duodecim Prophetas Commentaria hic inani, quæ alia certe ab his quæ supersunt, putanda essent, siquidem priores tres, ac postremos duos non nisi post deceannium et quod excurrit, est commentatus. At Hieronymus quædam tantum τῶν ὑπομνημάτων, seu commentariorum suorum dixit, non omnia ; eaque non in singulos minores Prophetas, sed in eum simpliciter librum, qui duodecim Prophetæ inscribitur. Unde facile est opinari a Michea usque ad Aggeum, quas a superiori anno 592. interpretationes elucubraverat, ad Domnionem misisse, nec proinde alias, quæ perierint, excogitare oportere.*

(d) *Alias 31. Scripta paulo post supersorem.*

rabulam, vestrum tantum ad detrahendum, qui per trabem oculi sui festucam alterius nitatur eruere, concionari adversum me, et libros, quos contra Jovinianum scripsi, canino dente rodere, lacerare, convellere. Hunc Dialecticum urbis vestrae, et Plautinae familiae columen, non legisse quidem *κατηγορίας* Aristotelis, non *περί ἑρμηνείας* (*Prædicamenta De Interpretatione*), non *ἀναλυτικά* (*Resolutiones*), non saltem Ciceronis τόπους, sed per imperitorum circulos, muliercularumque *συμπόσεις* (*Computationes*), syllogismos ἀλλοιογιστοῦς texere, et quasi sophismata nostra calida argumentatione dissolvere. Stultus ego qui me putaverim hæc absque Philosophis scire non posse; qui meliorem stili partem eam legerim, quæ deleret, quam quæ scriberet. Frustra **237** ergo (a) Alexandri verti Commentarios: nequidquam me doctus magister per *ἐπιτομήν* Porphyrii introduxit ad Logicam: et, ut humana contemnam, sine causa Gregorium Nazianzenum et Didymum in Scripturis sanctis catechistas habui: nihil mihi profuit Hebræorum eruditio, et ab adolescentia usque ad hanc ætatem quotidiana in Lege, Prophetis, Evangelii, Apostolice meditatione.

2. Inventus est homo absque præceptore perfectus *πνευματώδης*, (b) καὶ αὐτοδίδακτος, qui eloquentia Tullium, argumentis Aristotelem, prudentia Platonem, eruditione Aristarchum, multitudine librorum Chalcenterum, Didymum scientia Scripturarum, omnesque sui temporis vincat Tractatores. Denique dicitur materiam poscero: et (c) Carneadis aliquid referens, in utramque partem, hoc est, et pro justitia et contra justitiam disputare. Liberatus est mundus a periculo, et (d) Hæreditariæ vel Centumvirales causæ de barathro erutæ, quod hic forum negligens, se ad Ecclesiam transtulit. Quis hoc nolente [i. vultente] fuisset innoxius? quem criminis non hujus servasset oratio, cum cœpisset in digitis partiri causam, et syllogismorum suorum retia tendere? Nam si apposisset pedem, intendisset oculos, rugasset frontem, jactasset manum, (e) barbam tornasset, tenebras illico ob oculos offudisset [al. effudisset] iudicibus. Nec mirum si me et absentem jamdiu, et absque usu Latinæ linguæ, semigræculum, barbarumque, homo latinissimus et facundissimus superet; cum præsentem Jovinianum (Jesu bone qualem et quantum virum: cujus nemo scripta intelligeret, qui

sibi tantum caueret et musis) eloquentiæ suæ mole oppresscrit.

3. Quæso igitur te, pater carissime, ut moneas eum, ne loquatur contra propositum suum; ne castitatem habitu pollicens, **238** verbis destruat; ne virgo vel continens (ipse enim viderit quid esse se jactet) maritatus [al. maritos] virginibus comparet, et frustra adversus hominem disertissimum, tanto tempore digladiatus sit. Audio præterea eum libenter virginum et viduarum cellulas circumire, et adducto supercilio, de sacris inter eas litteris philosophari. Quid in secreto, quid in cubiculo mulierculas docet? Ut hoc sciant esse virgines, quod maritalæ [al. maritalæ]; ut florem ætatis non negligant, ut comedant et bibant, et balneas adeant, munditias appetant, unguenta non spernant? an magis pudicitiam, et jejunia, et illuviem corporis? Utique illa præcipit quæ plena virtutis sunt. Fateatur ego publice quod domi loquitur. Aut si et domi eadem docet quæ et publice, a puellarum consortio separandus est. Miror autem non erubescere juvenem, et Monachum, ut sibi videtur, disertum (cujus de ore veneres fluunt; qui tantæ in sermocinando elegantia est, ut Comico sale ac lepore conspersus sit) lustrare nobilium domos, hæere salutationibus matronarum, (f) religionem nostram pugnam facere, et fidem Christi contentione torquere verborum; atque inter hæc fratri suo detrahere. Utique si errare me arbitratus est (in multis enim offendimus omnes, et si quis in verbo non peccat, hic perfectus est vir) (Jacob. 36. 2), debuit vel arguere, vel interrogare per litteras. quod vir eruditus et nobilis fecit Pammachius, cui ego ἀπελογοῦμαι ut potui, et Epistola disserni longiore (*Superior. Epist. XLVIII*), quo unumquodque sensu dixerim. Inuitus saltem fuisset tuam verecundiam, qui ea loca, quæ scandalum quibusdam facere videbantur, excerpta de volumine per ordinem digessisti, poscens ut vel emendarem, vel exponerem, et non tantæ me putasset dementiae, ut in uno atque eodem libro, et pro nuptiis, et contra nuptias scriberem.

239 4. Parcat sibi, parcat mihi, parcat nomini Christiano. Monachum se esse non loquendo, et discursando, sed tacendo, et sedendo novit. Legat Jeremiam, dicentem: « Bonum est viro cum portaverit jugum ab adolescentia sua. Sedebit solus et tacebit: quia tulit super se jugum » (*Thren. 3. 27. 28*). Aut certe in omnes Scriptores censoriam accepit virgu-

(a) Commentarios Alexandri Aphrodisei Latine ab Hieronymo versos hic vulgo intelligunt eruditi, eamque interpretationem inter opera deperditâ enumerant. At non Latine se, aut in aliam linguam transtulisse dixit S. Doctor, sed tantum *vertisse*, quod idem hoc loco est, ac *versasse*, ac sæpius studendo evolvisse, ut pluribus adductis exemplis in Præfatione ostendimus. Mox *Porphyrii* nomen quod etiam Rufinus legit *Invectiva 2. supplevimus* et *Mss.*

(b) Addunt veteres editiones *ἰσοῦς*.

(c) Alias *Carneadeum*, De Carneade autem Cyrenæo vide Laetium lib. 4. Plutarchum in Catone majore, aliisque.

(d) Vereor ne mendum in voce *Hæreditariæ* cubet; nam quæ causæ Hæreditariæ fuerint, nisi lites a parentibus in filios derivatas sonant, omnino non intelligitur. Ut vero sensus constet Criminales intelligendæ sunt, sicque *Centumvirilibus*, quæ, ut vocant, Civiles erant, opponentur. Verissime Tzoius Dial. de Orat. « aut, inquit, reum prospere defendere, aut apud Centumviros causam aliquam feliciter orare. »

(e) Hæc nobis probatur lectio quam ex Cisterciens. *Mss.* expressimus; antea enim erat *verba tornasset*, vel *tonus set*, non incongrua solum lectione, sed falsa; hic enim Hier. ut adversarium irrideat, nolos ejus gestus ante verba, potuisse dicit præstigias iudicibus facere. Accedit hunc barbam tornandi sive in gyrum movendi morem, gestumque, cum quis ad dicendum paratur, ab alijs quoque notari apud Orientales.

(f) Erasmus et Victorius *Religionem nostram paganam facere*. Martianæus *Religioni nostræ pugnam*, etc. Nobis sequi placuit *Mss.* codicum, et vetustioris editionis fidem, eoque sensu intelligimus, Religionem in pugnam vertere, cum aliud habitu et religione, aliud verbis et moribus Monachus ille præ se ferret, vel potius quod religionis dogmata in disputationis et controversiæ argumentum verteret.

lam, et idcirco se eruditum putat, quia Jovinianum, solus intelligit (est quippe proverbium: Balbum melius balbi verba cognoscere) (a) πάντες οὐ συγγραφεῖς appellatur Atilio iudice. Ipse quoque Jovinianus, συγγραφεὶς ἀγρίμματος, id ei iustissime proclamabit, Quod me damnant Episcopi, non est ratio, sed conspiratio. Nolo mihi ille, vel ille respondeat, quorum me auctoritas opprimere potest, docere non potest. Scribat contra me vir, cuius et ego linguam intelligo: quem cum vicerō, omnes homines simul vicerim. Ego enim bene novi (experto credite) «quantus In clypeum assurgat, quo turbine torqueat hastam» (*Æneid. lib. X*). Fortis est, et in disputando nodosus et tenax, et qui obliquo (b) et arcuato pugnet capite. Sæpe de nocte usque ad vesperam contra nos in plateis clamavit: habet latera et athletarum robur, et belle corpulentus est. Videtur mihi occulte mei dogmatis esse sectator. Præterea nunquam erubescit, nec considerat quid, sed quantum dicat; et in tantam venit opinionem eloquentiæ, ut soleant dicta ejus Cirratorum esse dictata. Quoties me iste in circulis stomachari fecit et adduxit ad choleram? (c) quoties conspuat, et consputus abscessit? Sed hæc vulgaria sunt, et a quolibet de sectatoribus meis possunt fieri: ad libros provoco, ad memoriam in posteros transmittendam. Loquamur scriptis, ut de nobis tacitus lector iudicet; ut quomodo ego discipulorum gregem ductito; sic ex hujus nomine Guathonici, vel Phornionici vocentur.

5. Non est grande, mi Domnion, garrere **240** per angulos, et medicorum tabernas, ac do mundo ferre sententiam: hic bene dixit, ille male: iste Scripturas novit, ille delirat: iste loquax, ille infantissimus est. Ut de omnibus iudicet, cuius hoc iudicio meruit? Contra quemlibet passim in triviis strepere, et congerere maledicta, non crimina, scurrarum est; et paratorum [al. *parasitorum*] semper ad lites. Mo-

(a) Non immutamus Benedictinæ editionis lectionem, cum non satis nobis auxilii conferant veteres codices nostri. Alii tamen edidit, sin verius, conciniori certe sensu, *πάντες συγγραφεῖς pellamus*, cui lectioni, quam præferre etiam nallems, maxime favet, quod alibi Hieronymus de quibusdam ait, qui sibi tantum tribuerent, ut alios Tractatores de Scriptorum honore ac gradu expellerent. Sic ej ist. ad Rustic. Monach. de Rufino loquens, «Censorem Romanæ faciendæ notare quem vellet, et de Senatu doctorum EXCLUDERE.» Iterum epist. ad Riparium contra Vigilantium, «Tibi soli licet τῶ σοδοκτῶ ἀπὸ πῶ de cunctis et Græcis, et Latinis Tractatoribus ferre sententiam, et quasi censoria virgula alios EICERE de Bibliothecis, alios recipere,» etc. Porro M. Atilius Regulus heic inui vulgo creditur, qui Censoris officium multa severitate tenuit, ut Valerius Maximus testatur lib. 2. cap. 9. sed parum illa ad rem nostram sunt. Nobis Atilius iste non aliis ab eo videtur, cuius meminit junior Plinius lib. 1. epistola 9. et quem eruditissimum simul, et facetissimum vocat. Aut verius M. Atilius (sive *Acilius*) *Palicanus*, qui in Salustii fragmentis lib. VI. dicitur, *humili loco, Picens. loquax magis, quam facundus*, quæ verba ex Salustio recitat. Quintilian. l. 4. c. 2. et Gellius; quin etiam ipse Hieron. contra Helvidium. Quæ sequuntur ex Joviniani ore videntur dici.

(b) Antea erat *acuminato*, incongrua lectione, quam Victorius, alique tument. Alibi contra Vigil. Hier. dixit *arcuato vulnere*: alibi *arcuato impetu*.

(c) De veteri hac conspuendi injuria Petronius, *Convocat omnes quassillarias, familiæque sordidissimam partem, ac me conspui jubet*. Vid. Senecam de injuria Sapientis, cap. 1.

veat manum, figat stilum, commoveat se; et quidquid potest scriptis ostendat. Det nobis occasionem respondendi discretitudini suæ. Possum remordere [al. *respondere*], si velim, possum genuinum latus infligere. Et nos didicimus litteras; «Et nos sæpe manum ferulæ subtraximus» (*Juvenal. Sat. 1*). De nobis quoque dici potest; Fœnum habet in cornu; longe fuge (*Hor. Serm. 1. sat. 4*). Sed magis volumus esse discipuli ejus, qui ait: «Dorsum meum posui ad flagella; et faciem meam non averti a confusione sputorum» (*Isai. 50. 6. juxta LXX*). «Qui cum malediceretur, non remaledixit» (1. *Ptr. 2. 25*); et post alapas, erucem, flagella, blasphemias, novissime pro crucifigentibus deprecatus est, dicens: «Pater ignosce eis, quod enim faciunt, nesciunt» (*Luc. 13. 34*). Et ego ignosco errori fratris: intelligo, quia diaboli arte deceptus est. Inter mulierculas sciolus sibi et eloquens videbatur. Postquam Romam mea opuscula pervenerunt, quasi æmulum exhorruit. et de me quoque captavit gloriam, ut nullus esset in terris, qui non ejus eloquentiæ displiceret, exceptis his quorum potentiæ non parcat, sed cedit; imo quos non honorat, sed metuit. Voluit scilicet homo peritissimus, ut veteranus miles uno rotatu gladii percutere utrumque, et ostendere populis quod quidquid ipse vellet, hoc Scriptura sentiret. Dignetur igitur nobis sermonem suum mittere, et non reprehendendo, sed docendo, garrulitatem nostram corrigere. Tunc intelliget aliam vim fori esse, aliam triclinii; non æque inter fusos et calathos puellarum, et inter eruditos viros de divinæ legis dogmatibus disputari. Nunc libere, et impudenter jactat in vulgus, **241** et persrepat, (d) damnat nuptias; et inter uteros tumentes, infantium vagitus, et lectulos maritorum, quid Apostolus dixerit, tacet, ut me solum in invidiam vocet. Cum autem ad libros venerit, et pedem pedi contulerit, et vel proposuerit aliquid de Scripturis, vel audierit proponentem, tunc sudabit, tunc hærebit. Procul Epicurus, longe Aristippus, subulci non aderunt, scropha non grunnit.

«Et nos tela, pater, ferrumque haud debile dextra
«Spargimus, et nostro sequitur de vulnere sanguis.»
(*Æneid. lib. XII*).

Porro si non vult scribere, et tantum maledictis agendum putat, audiat tot interjacentibus terris, fluctibus, populis, (e) saltem Echo clamoris mei: Non damno nuptias, non damno conjugium. Et ut certius sententiam meam teneat, volo omnes qui propter (f) nocturnos forsitan metus soli cubitare non possunt, uxores ducere.

(d) Id est Hieronymus, cui hoc crimen imingitur. Alii tamen codices habent *damnavit*.

(e) Pro *echo* vitiose erat antea *et hoc*, quod emendare non dubitavimus etiam absque Mss. suffragio.

(f) Expressa hæc sententia est ex alia Ciceronis de Clodio. Cisterciense tamen exemplar, *possit uxores ducere*.

EPISTOLA LI (a)

S. EPIPHANII AD JOANNEM Episcopum Jerosolymorum
A Hieronymo Latine reddita.

*Epiphanius Episcopus Salaminæ Cypri excusat se
Joanni Episcopo Jerosolymitano, quod Paulinianum
Presbyterum ordinasset ipso inconsulto. Deinde com-
monet, ut ab Origenis erroribus absteat.*

Domino dilectiss. Fratri JOANNI Episc. EPIPHANIUS.

1. Oportebat (b) nos, dilectissime, Clericatus honore non abuti in superbiam, sed custodia mandatorum Dei, et observatione diligentissima hoc esse quod dicimur. Si enim sancta Scriptura loquitur: « Clericorum non proderunt eis (Jerem. 12. juxta. LXX): quæ arrogantia clericatus conducere nobis poterit, qui non solum cogitatione, et sensu, verum etiam sermone peccamus? **242** Audi quippe quod tumeas contra nos, et irascaris, et miniteris scribere in extremos fines terræ, ut loca provinciasque non nominem. Et ubi est Dei timor, qui nos debet illo tremore concutere, qui dictus est a Domino: « Si quis irascitur fratri suo sine causa, reus erit judicio? » (Matth. 5. 23.) Non quod magnopere curem, si scribas quod placuerit. Scribebantur enim, et (c) epistolæ bibliæ juxta Isaiam: et mittebantur super aquas, quæ cito cum sæculo transeunt. Nihil tibi nocuimus, nihil injuriæ fecimus, nec quicquam violentè extorsimus. In monasterio fratrum, et fratrum Peregrinorum, (d) qui provinciæ nihil tux debent: et propter nostram parvitatem, et litteras, quas ad eos crebro direximus, communionis quoque tuæ cæperunt habere discordiam, ne viderentur quadam duritia, et conscientia nostra, antiquæ fidei ab Ecclesia separari, ordinavimus Diaconum: et postquam ministravit, rursum Presbyterum, super quo debueras gratulari, intelligens quod ob Dei timorem hoc sumus facere compulsi: maxime cum nulla sit diversitas in sacerdotio Dei, et ubi utilitati Ecclesiæ providetur. Nam, et si

(a) Alias 60. Scripta ac latine reddita circa eundem annum 394.

(b) Consule infra epist. 57. de optimo genere interpretandi, qua se tuetur Hier. contra Rufinum cavillantem priora hæc Epiphaniï verba, quæ in Græcè sunt, *ἡμεῖς γὰρ ἡμᾶς, ἐπαγορεύομεν, καὶ τῆ διόλου τῶν ἀλλοτρῶν ἐπίστατοι* a S. Doctore malo conversa in Latinum.

(c) In Hebræo Isaiæ textu est *בבלי גבתי*, quod est in vasis papyri, at LXX. *aham* ב litteram pro כ quæ facillime commutantur, legentes *בבלי* *ἑκαστοῦ τῶν βιβλικῶν* translulerunt, accipientes *בבלי* seu *papyrus* pro epist. quod videlicet in papyro scriberentur. Videndus Plinius lib. XIII. c. 41. et Cassiodor. l. XI. epist. 38. Hinc Aldelmus de Nyctico-
rore,

Romuleus scribor biblis, sed voce Pelasga.

Et Ennodius:

*Otia Nilivæ non passus carmina biblis
Sulcari, etc.*

Sed de penitenti hujus loci sensu atque usu, plura dicenda nobis erunt in lib. 2. advers. Pelag. Interim superiorem tibi voculam reposuimus 9 Mss.

(d) Duo vetustiores codd. Vatic. qui provinciæ nihil debuerit. Erat autem Paulinianus S. Hieronymi frater, quem Diaconum, et mox Presbyterum ordinavit Epiphanius, in Peregrinorum monasterio, quod ad Joannis diœcesin non pertinebat. Porro Cisterciensis. Ms. « ne viderentur quadam duritia et conscientia fidei antiquæ, quam simul habuimus, ab Ecclesia separari. » Sed Ambrosian. paulo ante cæperunt habere consortia, nec viderentur quadam duritia, etc.

(e) singuli Ecclesiarum Episcopi habent sub se Ecclesias, quibus curam videntur impendere: et nemo super alienam mensuram extenditur, tamen præponitur omnibus caritas Christi, in qua nulla simulatio est: nec considerandum quid factum sit, sed quo tempore, et quo modo, et in quibus, et quare factum sit. Cum enim vidissem, quia multitudo sanctorum fratrum in monasterio consisteret, et sancti Presbyteri Hieronymus, et Vincentius propter verecundiam, et humilitatem nolent debita nomini suo exercere sacrificia, et laborare in hac parte ministerii, quæ Christianorum præcipua salus est: invenire autem, et comprehendere servum Dei non posces, qui (f) te, co **243** quod grave onus sacerdotii nollet suscipere, sæpe fugiebat: sed nec alius quis Episcoporum facile eum reperiret. Unde, et satis miratus sum, quomodo dispensatione Dei ad nos venerit cum Diaconis monasterii, et cæteris fratribus, ut mihi satisfaceret, quia nescio quid adversum eos habebam tristitiæ. Cum igitur celebraretur Collecta in ecclesia villæ, quæ est juxta monasterium nostrum, ignorantem eum, et nullam penitus habentem suspicionem, per multos Diaconos apprehendi jussimus, et teneri os ejus, ne forte liberari se cupieas, adjuraret nos per nomen Christi: et primum Diaconum ordinavimus, proneates ei timorem Dei, et compellentes, ut ministraret; valde quippe obnitebatur, indignum se esse (g) clamitans, et grave onus ultra vires suas esse contestans. Vix ergo compulimus eum, et persuadere potuimus testimoniis Scripturarum, et propositione mandatorum Dei. Et cum ministrasset [al. ministraret] in sanctis sacrificiis, rursus cum ingenti difficultate tento ore ejus, ordinavimus Presbyterum: et iisdem verbis, quibus antea suaseramus, impulimus ut sederet in ordine Presbyterii. Post hæc scripsimus ad sanctos Presbyteros monasterii, et cæteros fratres: et increpavimus eos, quare non scripsissent super eo, cum ante annum multos eorum queri audissem, cur non haberent, qui sibi Domini sacramenta conficerent, et illum omnes suo poscerent testimonio, et grandem utilitatem in commune monasterii testarentur: quare tunc reperta opportunitate non scripsissent nobis, neque super ordinatione ejus aliquid poposcissent.

2. Hæc ita acta sunt, ut locutus sum, in caritate Christi, quam te erga parvitatem nostram habere credebam: quanquam in monasterio ordinaverim, et non in parœcia, quæ tibi subjecta sit. O vere benedicta Episcoporum Cypri mansuetudo et bonitas, et nostra rusticitatis sensu tuo et arbitrato digna misericordia Dei. Nam multi Episcopi communionis nostræ et Presbyteros in nostra ordinaverunt provincia, quos

(e) Præpostero ordine vetustiss. Vatic. exemplar 355. *singulæ Ecclesiæ Episcoporum habent*, etc. quemadmodum etiam in veteri prima editione legendum est. Mox Ambros. *super unam mensuram*.

(f) Rectius forte Ambrosian. exemplar te voculam non agnoscit.

(g) Verba *clamitans*, et *grave onus ultra vires suas esse*, quæ in hucusque editis decauit, supplevimus ex Ambros. Ms.

nos comprehendere non poteramus, et miserunt ad nos Diaconos et Hypodiaconos, quos suscepimus cum gratia. Et ipse cohortatus sum beatæ memoriæ Philonem Episcopum, et sanctum (a) Theoprepium, ut in ecclesiis Cypri, quæ juxta se erant, ad 244 meæ autem parœciæ videbantur ecclesiam pertinere, eo quod grandis esset, et late patens provincia, ordinarent Presbyteros, et Christi Ecclesiæ providerent. Nunquam autem ego ordinavi Diaconissas, et ad alias nisi provincias, neque feci quicquam ut ecclesiam scinderem. Quid ergo tibi visum est, sic graviter intumescere et jactari contra nos pro opere Dei, quod in ædificationem, et non in destructionem fratrum factum est? Sed et illud vehementer admiratus sum, quod meis locutus es Clericis, asserens te per sanctum Presbyterum et Abbatem monachorum Gregorium mandasse mihi, ne quemquam ordinarem: et ego hoc pollicitus sim, dicens: Nunquid juvenis sum, aut canones ignoro? Audi igitur veritatem in sermone Dei, me hoc nec audisse, nec nosse, nec istius sermonis penitus recordari. Suspiciatus autem sum, ne forsitan inter multa, quasi homo oblitus essem: et ob hanc causam sanctum Gregorium sciscitatus sum, et Zenonem Presbyterum, qui cum eo est. E quibus Abbas Gregorius respondit, se hoc penitus ignorare. Zenon autem dixit, quia cum ei Presbyter Ruffinus nescio quæ alia transitorie loqueretur, etiam hoc dixerit: Putasne aliquos ordinaturus est sanctus Episcopus [al. Epiphanius]? et hucusque stetisse sermonem. Ego autem Epiphanius nec audivi quicquam, nec respondi. Unde, dilectissime, non te præveniat furor, nec occupet indignatio, nec frustra movearis: et aliud dolens, te veritas ad alia, ut peccandi occasionem invenisse videaris. Quod Propheta dicitans, Dominum precatur, dicens: « Non declines cor meum in verba malitiæ: ad excusandas excusationes in peccatis » (Ps. 140. 4).

3. Illud quoque audiens admiratus sum, quod quidam, qui solent ultro citroque portare rumusculos, et his quæ audierunt semper aliquid addere, ut tristitias et rixas inter fratres concitent, te quoque turbaverunt, et dixerunt, quod in oratione quanto offerimus sacrificia Deo, soleamus pro te dicere: « Domine, præsta Joanni, ut recte credat. » Noli nos in tantum putare rusticos, ut hoc tam aperte dicere poterimus. Quanquam enim hoc in corde meo semper orem, tamen ut simpliciter fatear, nunquam in alienas aures protuli, ne te viderer parvipendere, dilectissime. Quando 245 autem complenus orationem secundum ritum mysteriorum, et pro omnibus et pro te quoque dicimus: « Custodi illum qui prædicat veritatem: » vel certe ita: « Tu præsta, Domine, et custodi, ut ille verbum prædicet veritatis: » sicut occasio sermonis se tulerit, et habuerit oratio consequentiam. Quapropter obsecro te, dilectissime, et

advolutus pedibus tuis precor, præsta mihi et tibi, ut salveris, sicuti scriptum est, « a generatione per-versa; » et recede ab hæresi Origenis, et a cunctis hæresibus, dilectissime. Video enim quod propter hanc causam omnis vestra [al. nostra] indignatio concitata sit, quod dixerim vobis (b). Ariti patrem, et aliarum hæreseon radicem, et parentem laudare non debetis. Et cum vos rogarem, ne ita erraretis, et monerem, contradixistis, et (c) me ad tristitiam atque lacrymas adduxistis. Non solum autem me, sed et alios plurimos catholicos qui intererant. Inde, ut intelligo, hæc est omnis indignatio, et iste furor. Et ideirco comminamini, quod mittatis adversum me epistolas, ut huc illucque sermo vester discurrat; et propter defensionem hærescos adversum me odia suscitantes, rumpitis caritatem quam in vos habuimus: intantum ut feceritis nos etiam pœnitentiam agere, quare vobis communicaverimus, ita Origenis errores et dogmata (d) defendentes.

4. Simpliciter loquor [al. loquar]: nos secundum quod scriptum est, nec oculo nostro parcimus, ut non effodiamus eum, si nos scandalizaverit: nec manui, neque pedi, si nobis scandalum fecerit. Et vos ergo sive oculi nostri, sive manus, sive pedes fueritis, similia sustinebitis. Quis enim catholicorum possit æquo animo sustinere, et eorum qui fidem suam bonis operibus exornant, ut audiant Origenis 246 doctrinam atque consilium, credant præclaræ illius prædicationi: Non potest Filius videre Patrem, neque Spiritus sanctus videre Filium? Hæc in libris περι Ἀρχῶν scribuntur, his verbis legimus, et ita locutus est Origenes. « Sicut enim incongruum est dicere, quod possit Filius videre Patrem, sic inconsequens est opinari, quod Spiritus sanctus possit videre Filium. » Illud quoque quis Origenem dicentem patiat, quod animæ, angeli fuerint in caelis: et postquam peccaverint in supernis, dejectas esse in istum mundum, et quasi in tumulos et sepulcra, sic in corpora ista relegatas, pœnas antiquorum luere peccatorum? et corpora credentium non templa Christi esse, sed carceres damnatorum? Exinde veritatem historiæ, allegoriæ depravans mendacio, infinita verba multiplicat: et simplices quosque varia persuasione supplantans, nunc asserit animas, juxta Græcam etymologiam (e) ψυχὰς ἀπὸ τοῦ φύγεσθαι, idcirco vocitatas, quia de cœlestibus ad inferiora venientes, calorem pristinum amiserint: nunc corpus hoc, ob id juxta Græcos δέμας, id est, vinculum, sive juxta aliam proprietatem, (f) cadaver dici: quia animæ de cœlo ruc-

(b) Duo verba Origenem scilicet, post Ariti patrem, hic inserunt editi, quæ tamen nulli Mss. agnoscunt, et nos eorum auctoritate tanquam e glossatoris manu profecta expunximus.

(c) Absunt a Vatic. vocatæ me ad, et paulo post inde.

(d) Illud defendentes ad nos commode referri potest: Ambrosian. tamen exemplar cum legat defendentibus, refert ad vobis.

(e) Vetustiores editi ἀπὸ τοῦ φύγεσθαι id est a frigescendo, idcirco, etc. Al. ab angelescendo, leg. algescendo. Vitiose Vatic. juxta græcam etymologiam, quod corpora carceres dicas, idcirco, etc. Porro sententiam hanc a Pythagora post Platonem, Origenem hausisse, est longe notissimum.

(f) Mallem ipsum etiam græcum nomen inseri, et legi

(a) Sic emendavimus ex antiquiss. Vaticano et Ambrosiano exemplari, cum antea esset Theoprobium latino partim et partim græco nomine. Paulo supra vocem Diaconos vetusta edit. non habet.

rint : a plerisque autem secundum variam Græci sermonis suppellectilem σώμα, id est, corpus, σῆμα, id est, monumentum interpretari : eo quod ita animam in se clausam habeat, quomodo sepulera et tumuli cadavera mortuorum. Et si hoc verum est, ubi est fides nostra? ubi præconium resurrectionis? ubi Apostolica doctrina, quæ in ecclesiis Christi hucusque perdurat? ubi illa benedictio ad Adam, et ad semen ejus, et ad Noë, et ad filios ejus : *Crescite et multiplicamini, et replete terram?* (Genes. 1. 18, et 9. 7.) Jam enim non erit benedictio, **247** sed maledictio, juxta Origenem, qui angelos vertit in animas : et de sublimi fastigio dignitatis facit ad inferiora descendere, quasi Deus generi humano non possit animas per benedictionem dare, nisi angeli peccaverint : et tot in cælo sint ruinæ, quot in terra natiuitates. Dimittenda ergo nobis est doctrina Apostolorum et Prophetarum, et Legis et ipsius Domini Salvatoris in Evangelio peritonantis. Econtrario Origenes præcipit, et legem dat, ut non dicam constringit discipulos suos, ne quis ore in cælum ascendere, ne pejus iterum peccans quam in terris ante peccaverat, præcipitur in mundum. Quanquam istiusmodi nugas et deliramenta soleat ille Scripturarum interpretatione perversa et aliud significante, quam quod verum est affirmare, dicens : *Priusquam a malitia humiliarer, ego deliqui* (Ps. 118. 47). Et illud : *Revertere anima mea in requiem tuam* (Ps. 114. 7). Necnon et illud : *Educ de carcere animam meam* (Ps. 141. 8). Et in alio loco : *Confitebor Domino in regione vivorum* (Ps. 114. 8) : cum alius procul dubio sensus Scripturæ divinæ sit, quod ille in hæresim suam maligna interpretatione detorquet. Quod faciunt et Manichæi, et Gnostici, et Hebionitæ, et Marcionis sectatores, et aliæ hæreses numero (a) octoginta, quæ de purissimo Scripturarum fonte assumptis testimonia, non ita interpretantur, ut scripta sunt, sed simplicitatem sermonis ecclesiastici id volunt significare, quod ipsi sentiunt.

5. Illud quoque quod asserere nititur, dolcissimo

juxta aliam proprietatem σώμα id est cadaver, nam græce corpus examine σώμα dicitur ἀπὸ τοῦ κείσθαι, ut latine cadaver dicitur a cadendo, siquidem ipsam Græcam etymologiam, quam ad hæresim suam torquebat Origenes, hic afferre satius erat, ut supra sit, atque infra : ubi tamen Vatic. et Ambros. Mss. vocabulo σώμα, et vocula *id est* expunctis, continuo legunt, « secundum variam Græci sermonis suppellectilem corpus σῆμα id est memoriam (al. monumentum) interpretari. » Plato ex cujus sententia Origenes locutus est, in Cratylō, et Gorgia, corpora animis describere sepulcrorum vice, dixit, et σώμα, quasi σῆμα nuncupatum. Καὶ γὰρ σῆμα τίνας ὁσόν αὐτὸ θνήσκει τῆς ψυχῆς ὡς τὰ σαρμαμῆδες ἐν τῷ νῦν παρόντι, et cætera quæ latine præstat audire. « Etenim σώμα nonnulli aiunt esse animi σῆμα, tanquam ad hoc quidem tempus anima sit in corpore, sepulta, vel recte ideo est σῆμα, quoniam corporis ministerio utitur anima ad eas res, quas sibi obsignavit significandas, explicandasque. » Et in Gorgia, καὶ ἡμεῖς τὰ ὄντι ὅσως τὴν ἄψαν, ὅσως ἴδμεν, ἔργα καὶ φωνὰς τῶν σαρῶν ὡς νῦν ἡμεῖς τὴν ἄψαν καὶ τὸ μὴ σώμα ἴσμεν ἡμῶν σῆμα. Et nos revera morimur. Illud enim a sapientibus audivi nos nunc mori, et nostrum σώμα corpus, esse σῆμα, sepulcrum.

(a) Ambrosian. triginta numerat, alii Mss. quadraginta ; sed quod optime ante nos Victorius quoque animadverterat, propterea octoginta nominat Epiphanius, cujus hæc est epistola, quod contra totidem hæreses scripsi scribit, quæ ad sua usque tempora pullularant.

an rideam nescio. Doctor egregius (b) audeat docere, diabolus id rursus futurum esse quod fuerat, et ad eandem rediturum dignitatem, et consensurum regna cælorum. Proh nefas, quis tam vecors et stolidus, ut hoc recipiat, quod sanctus Joannes Baptista, et Petrus, et Joannes Apostolus et Evangelista, Isaias quoque, et Jeremias, et reliqui Prophætæ cohæredes fiant diaboli in regno cælorum? Prætereo frivolam ejus expositionem super tunicis pelliceis, quanto conatu, quantisque egerit argumentis, ut tunicas pelliceas humana esse corpora crederemus. Qui inter multa ait : **248** « Nunquid coriarius aut sordiscarius [al. stortisarius] erat Deus, ut conficeret pelles animalium, et consueret ex eis tunicas pelliceas Adam et Evæ? Manifestum est ergo, inquit, quod de corporibus nostris loquatur. » Et si hoc ita est, quomodo legimus ante pelliceas tunicas, et ante inobedientiam, et de paradiso ruinam Adam loquentem non secundum allegoriam, sed vere : « Hec nunc os ex ossibus meis, et caro de carne mea » (Gen. 2. 23) Aut unde assumptum est illud, quod divinus sermo testatur : « Et injectit Deus soporem in Adam, et dormivit : et sumpsit unam de costis ejus ; et adimplevit pro ea carnem, et ædificavit costam, quam tulerat ex eo, illi in uxorem? » (Ibid. 21) Aut quæ corpora contegebat Adam et Eva foliis ficus, postquam comederunt de arbore vetita? Quis autem patienter ferat Origenem lubricis argumentationibus resurrectionis carnis hujus negantem : sicut declarat manifestissime in volumine Explanationum primi psalmi, et in aliis multis locis? Aut quis audiat in tertio cælo donantem nobis Origenem paradissum, et illum quem Scriptura commemorat, de terra ad cælestia transferentem : et omnes arbores quæ scribuntur in Genesi, sic allegorice intelligentem : quod scilicet arbores, angelicæ Fortitudines sint, cum hoc veritas non recipiat? Neque enim dixit Scriptura divina : Deposuit Deus Adam et Evam in terram : sed, *ejecit eos de paradiso, et habitare* (c) *fecit eos contra paradissum*. Non ait, sub paradiso. *Et posuit romphæam flammæam, et Cherubim custodire introituum ligni vitæ* (Genes. 3). Non dixit, ascensum. *Et fluvius egrediebatur ex Eden : non dixit, descendit ex Eden. Iste dividitur in quatuor principia : nomen uni Phison, et nomen secundi Geon* (Ibid. 2. 10). Ego vidi aquas Geon, aquas quas his carneis oculis aspexi. Iste est Geon, quem Jeremias demonstrat dicens : *Quid vobis et vitæ Aegypti, ut bibatis aquam Geon turbidam?* (Jere. 2. 10.) Bibi et de (d) magno flumine Euphrate aquas simpliciter, quas manu potes tangere, ore sorbere, non aquas spirituales. Ubi autem flumina sunt, quæ et videntur et bibuntur, ibi consequens est quod et ficus et alia ligna sint : de quibus **249** dicit Deus : *Ex omni ligno quod est in paradiso comedes* (Genes. 2. 16) : (e)

(b) Hinc Origēnis nomen, quod neque Mss. neque editi velustiores habent, expunximus.

(c) Vatic. et vetus editio *habitare fecit contra paradissum, et non adfecit eos sub paradiso*.

(d) Antea penes Martian. aliosque, *de hoc magno*. Mox duæ priores Editiones, ac totidem Mss. *flumina sunt et aquæ bibuntur et videntur* : rectissime.

(e) Duos versus istos, *similiu simi lignis aliis*, etc. Victorius

similia sunt lignis aliis et arboribus, sicut flumina similia sunt fluminibus et aquis. Si autem aqua quæ cernitur, vere aqua est, necesse est ut et ficus vera sit, et alia ligna: et Adam verus statim a principio plasmatus in corpore, sicut et Eva, et non in phantasmate, et post ruinam (ut vult Origenes) propter peccatum postea corpus acceperit. Sed dicis: Legimus quod sanctus Paulus raptus sit usque ad tertium cælum, et usque in paradysum (2. Cor. 12). Bene dicis: Quando ponit tertium cælum, et postea addit, et in paradysum, ostendit alibi esse cælum, et alibi paradysum. Illas vero præstigas quis non statim abjiciat atque contemnat: dicente Origene de aquis quæ super firmamentum sunt, non esse aquas, sed Fortitudines quasdam angelicæ potestatis, et rursus aquas quæ super terram sunt, hoc est, sub firmamento, esse Virtutes contrarias, id est, dæmones? Et quomodo legimus, in diluvio apertas cataractas cæli, et aquas inundasse diluvii? unde aperti sunt fontes abyssi, et totus mundus opertus est aquis (Genes. 7).

6. O furor hominum junctus stultitiæ, qui reliquerunt illud quod in Proverbiis dicitur: « Audi fili sermonem patris tui, et ne abjicias legem matris tuæ » (Prov. 6. 20), et conversi sunt ad errorem, et dicunt stulto, ut princeps sui sit; nec contemnunt res fatuatas, quæ dicuntur a fatuo, sicut Scriptura testatur: « Fatuus autem fatua loquitur, et cor ejus vana intellegit » (Isai. 32. 6). Unde obsecro te, dilectissime, et quasi membris meis parcens, propter caritatem quam in te habeo, precor scribens et orans, ut impleas illud quod dicitur: « Nonne odientes te, Domine, odivi, et super inimicos tuos tabescebam? » (Psal. 138. 21.) Inimica et digna odio Origenis verba sunt, et Deo repugnantia, et sanctis ejus, et non ista sola quæ dixi, sed et alia innumerabilia. Neque enim nunc mihi propositum est adversus omnia Origenis dogmata disputare. Nihil mihi subripuit Origenes, nec in mea generatione fuit: nec propter aliquas res mundi et hæreditatem, odium adversum illum, pugnasque suscepi: sed (ut simpliciter fatear) doleo, et val dedoleo, videns plurimos fratrum, **250** et eorum præcipue, qui professionem habent non minimam, et in gradum quoque sacerdotii maximum pervenerunt, ejus persuasionibus deceptos, et perversissima doctrina cibos factos esse diaboli: in quibus completum est illud, quod dicitur: « Super omnem munitionem ludit, et castræ ejus electæ, et congregavit sicut arenam captivitatem » (Abac. 1). Te autem, frater, liberet Deus, et sanctum populum Christi, qui tibi creditus est, et omnes fratres qui tecum sunt, et maxime Rufinum Presbyterum ab hæresi Origenis, et ab aliis hæresibus et perditione earum. Si enim propter unum verbum, aut duo quæ contraria fidei sunt, nullæ hæreses abjectæ sunt ab Ecclesia, quanto

rius expunxit, quod in suis Mss. exemplaribus non invenisset, et sensum perturbare sibi viderentur. Nobis e contra cum satis probe sensum persequi visi sint, ex tribus Mss. antiquissimis, atque editis omnibus reposuimus.

magis hic inter hæreticos habebitur, qui tantas perversitates, et tam mala dogmata contra fidem advenit, Deique et Ecclesiæ hostis extitit? Inter multa enim mala etiam illud ausus est dicere, perdidisse imaginem Dei Adam, cum hoc in nullo penitus loco Scriptura significet. Si enim ita esset, nunquam omnia quæ in mundo sunt, servirent semini Adam, id est, universo generi hominum: sicut et Jacobus Apostolus loquitur: « Omnia domantur, et subjecta sunt humanæ naturæ (Jacob. 3. 7). » Nunquam enim universa subjecta essent hominibus, si non haberent homines juxta id quod universis imperarent, imaginem Dei. Conjungens autem atque consocians Scriptura divina gratiam benedictionis, quam Adam donaverat, et generationibus quæ ex eo erant, ne qui forsitan maligna interpretatione auderent dicere, uni datam gratiam Dei, et illum solum factum esse ad imaginem Dei: (a) quia plasmatus esset ex humo, et uxorem ejus, quam creasset de costa viri: eos vero qui conciperentur in utero, et non ita nascerentur ut Adam, Dei non habere imaginem, statim per ordinem jungit, et dicit: « Et vixit Adam ducentos triginta annos, et cognovit Evam uxorem suam, et peperit ei filium juxta speciem et juxta imaginem ejus, et vocavit nomen ejus Seth » (Genes. 5. 3). Rursumque in decima generatione post annos bis mille ducentos (b) quadraginta duos, vindicans Deus imaginem suam, et ostendens, **251** quod gratia quam dedisset hominibus perseveraret in eis, ait: « Ne comederitis carnem in sanguinem [al. cum sanguine], ego enim oliscar sanguinem vestrum de manu omnis hominis effudentis illum: quia ad imaginem Dei feci hominem » (Genes. 9). Nec non post alteras decem generationes usque ad Abraham, et ab Abraham usque ad David alias generationes quatuordecim, quæ viginti quatuor generationes simul faciunt annos bis mille centum decem et septem: Spiritus Sanctus in tricesimo octavo psalmo, cum quereretur de omnibus hominibus, quod in vanitate ambularent, et peccatis essent obnoxii, loquitur: « Verumtamen in imagine perambulat omnis homo » (Ps. 58. 7). Nec non post David, etiam sub Salomone filio ejus, legimus tale quiddam super Dei imagine nominatum. Dicit enim in Sapientia, quæ titulo ejus inscribitur: « Creavit Deus incorruptum hominem, et imaginem

(a) Aliter et brevius Cistercienses chartæ, qui plasmatus esset homo, et uxorem ejus, eos vero, etc. Ambrosianæ autem sic etiam in superioribus variant, « auderent dicere, imminutam gratiam Dei, et illum solum factum esse ex humo, et uxorem ejus; eos vero, etc.

(b) Ab orbe condito ad perditos diluvio homines secundum LXX. bis mille ducentos quadraginta duos annos supputant Eusebius, Hieronymus, Beda, alique. Sed alii item cum Augustino de Civit. Dei. lib. 15. numerant 2262. Cum itaque de Epiphaniæ mente haud constaret, atque impressi antea libri, quos etiam Martianus sequitur, legerent sexaginta duos, Victorius ex hde Mss. exemplarium, prætulit quadraginta duos, cui lectioni dno etiam nostri codices suffragantur, quibuscum et nos facimus. Omnium autem rectissime Ambrosianus lib. utramque lectionem hoc modo exhibet, « post annos bis mille ducentos septuaginta duos, sive ut in aliis exemplaribus ponitur, bis mille ducentos quadraginta duos, » ex quo facilis aliorum amanensium lapsus: ex vocum penè earundem occurso apparet.

suae proprietatis dedit ei » (*Sap. 2. 25*). Et rursum post annos (a) millenos centenos uadecos plus minus, in novo legimus Testamento, quod non perdidissent homines imaginem Dei. Iacobus enim Apostolus et frater Domini, cuius et supra meminimus, instruit nos, ne Origenis laqueis capiamur, habere hominem imaginem et similitudinem Dei. Nam cum de lingua hominis latius disputasset, adjecit : « Instabile malum, in ipsa quippe benedicimus Deum patrem, et in ipsa maledicimus homines, qui ad similitudinem Dei conditi sunt » (*Jacob. 3. 8. et 9*). Paulus quoque vas electionis, et qui doctrinam Evangelicam sua prædicatione complevit, docet nos, quod homo ad imaginem, et similitudinem Dei conditus sit, dicens : « Vir non debet nutrire comam, cum gloria et imago Dei sit » (*2. Cor. 11. 7*) : imaginem simpliciter appellans suo nomine, similitudinem autem gloriæ appellatione significans.

7. Pro tribus igitur testimoniis, quæ tibi, si de Scriptura sancta reperirem, dicebas posse sufficere : ecce septem testimonia dedimus. Quis ergo sustinebit Origenis **252** ineptias ? ut non gravius aliquid loquar, et similis efficiar vel ipsi vel discipulis ejus, qui audent in periculo animæ suæ asserere, quodcumque eis in buccam venerit, et magis jubere Deo, et non ab eo vel orare vel discere veritatem. Quidam enim eorum dicunt, quod imago Dei, quam prius accepit Adam, illo peccante, perierit. Alii suspicantur corpus, quod Filius Dei habiturus esset ex Maria, ipsum esse imaginem (b) conditoris. Nonnulli animam esse imaginem, alii sensum, alii virtutem : isti baptisma : hi, quod homo ad imaginem Dei dominetur omnibus, ebrium more hæc vel illa ructantes, quos oportebat tantum effugere, discrimen, nec negare quæ loquitur Deus, et credentes simpliciter salvos fieri, Deoque concedere donationis suæ (c) certam et veram scientiam, in qua potissimum parte homines condiderit ad imaginem et similitudinem suam. Qui hæc relinquentes, multis se quæstionibus implicarunt, et per has in cœnum demersi sunt peccatorum. Nos autem, dilectissime, credimus his, quæ locutus est Dominus, et scimus, quod in cunctis hominibus imago Dei permaneat, ipsique concedimus nosse, in qua parte homo ad imaginem Dei conditus sit. Sed neque illud, quod quidam in epistola Joannis legentes non intelligunt, quemquam decipiat, ubi loquitur : « Nunc filii Dei sumus (d), et nescimus qua-

(a) Sic vetustiores editiones duæ ante an. 1500. tum Victorius e Mss. et Vaticanum ac Cisterciense exemplar ex illis quæ nos contulimus ; reliqui omnes libri, Erasm. et Martianæus supino errore non nisi annos trecentos undecim numerant, cum palam sit ex historia a Salomone, unde numerandi initium hic sumitur, ad novum usque Testamentum, et Jacobum Fratrem Domini plusquam mille et centum annos intercessisse.

(b) Deerant hæc in aliis editis ac Mss. verba, quæ inter utramque vocem *imaginem*, quæ repetitur, modo sunt, eaque utpote necessaria, et quæ veterum librorum oscitantia facile exciderint, ex Ambrosiano exemplari supj levimus.

(c) Turpi errore in hucusque editis erat *certamen*, pro *certam* et duabus vocalibus, ut castigavimus e Mss.

(d) Antea erat cum Vulgata quidem, et Græco textu, *et nondum apparet quod erimus*. Sed Mss. Ambrosian. Vatic. Cisterciens. alique cum veteri editione, ut edidimus ; se-

les futuri sumus. Novimus autem, quia cum ille revelatus fuerit, similes ei erimus. Videbimus enim cum sicuti est » (*1. Joan. 3. 2*). Hoc enim propter gloriam, quæ ibi revelanda est sanctis ejus, dictum est : sicut et in alio loco legimus : « A gloria in gloriam » (*2. Cor. 3*) : cuius gloriæ jam in isto sæculo sancti arrabonem et portioneum susceperunt. Primus eorum Moyses, cuius fulsit facies valde, et radiabat veluti fulgor et sol. Secundus Elias, igneo curru raptus in cœlum, et ignis detrimenta non sentiens. Stephanus **253** lapidabatur, et faciem habebat angeli, quæ ab omnibus cernebatur. Hoc autem quod in paucis diximus, de omnibus intelligendum est, ut impleatur illud quod scriptum est : « Omnis qui sanctificat semetipsum, inter beatos numerabitur. Beati enim mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt » (*Matth. 5. 8*).

8. Cum hæc ita se habeant, dilectissime, custodi animam tuam, et desine contra [al. circa] nos murmurare. Dicit enim Scriptura divina : « Nolite murmurare adinvicem, sicut quidam murmuraverunt, et a serpentibus perierunt » (*1. Cor. 10. 9. et 10*) : magis acquiesce veritati, et dilige nos diligentes te, et veritatem. Deus autem pacis præstet nobis juxta suam clementiam, ut conteratur Satanæ sub pedibus Christianorum, et abjiciatur omnis occasio perversa, ne scindatur in nobis vinculum caritatis et pacis, et rectæ fidei prædicatio.

9. *Notanda historiola.* — (e) Præterea audivi quosdam murmurare contra me, quia quando simul peregrinabamur ad sanctum locum qui vocatur Bethel, ut ibi Collectam tecum ex more ecclesiastico facerem, et venissem ad villam quæ dicitur Anablatha, vidissemque ibi præfatus lucernam ardentem, et interrogassem, quis locus esset, didicissemque esse ecclesiam, et intrassem ut orarem : inveni ibi velum pendens in foribus ejusdem ecclesiæ tinctum atque depictum, et habens imaginem quasi Christi, vel sancti cujusdam ; non enim satis memini, cujus imago fuerit. Cum ergo hoc (f) vidissem, et detestatus essem in ecclesia Christi contra auctoritatem Scripturarum hominis pendere imaginem, scidi illud, et magis dedici consilium custodibus ejusdem loci, ut pauperem mortuum eo obvolverent et efferrent. « Illique contra murmurantes dixerunt : Si scindere voluerat, justum erat, ut aliud daret velum atque mutaret. » Quod cum audissem, me daturum esse pollicitus sum, et illico esse missurum. Paululum autem morarum fuit in medio, dum quæro optimum velum pro eo mittere ; arbitrabar enim de Cypro mihi esso mittendum. Nunc autem misi quod patui reperire, et precor ut jubeas (g) presbytero ejusdem **254** loci suspicere velum a

pius autem locis e Scriptura petitis utitur Ephraïmus in hac epistola, qui cum hodiernis exemplaribus haud satis conveniant.

(e) Vitiose Martianæus cum aliis quibusdam editis, *Præterea quod audivi* ; nisi forte legendum heic est, *Præterea*.

(f) Verba *et detestatus essem*, quæ prius deerant, ex probe notæ Mss. sufficimus.

(g) Vulgati plurium numero, *presbyteros*, et mox a la

Lectore, quod a nobis missum est, et deinceps præcipere, in ecclesia Christi istiusmodi vela, quæ contra religionem nostram veniunt, non appendi. Decet enim honestatem tuam hanc magis habere (a) sollicitudinem, ut scrupulositatem tolkat, quæ indigna est ecclesia Christi, et populis qui tibi crediti sunt. Palladium vere Galatam, qui quondam nobis carus fuit, et nunc misericordia Dei indiget, cave, quia Origenis hæresim prædicat et docet, ne forte aliquos de populo tibi credito ad perversitatem sui inducat erroris. (b) Opto ut valeatis in Domino.

EPISTOLA LII (c).

AD NEPOTIANUM.

De Vita Clericorum et Monachorum.

Nepotiano, Heliodori ex sorore nepoti, præscribit vivendi formam, quam Clerici, ac Monachi sequi debeant, saluberrima per singulas virtutes, quæ ad eorum vitam pertinent, præcepta parænitice exponens.

1. (d) Petis a me, Nepotiane carissime, litteris transmarinis, et crebro petis, ut tibi brevi volumine digeram præcepta vivendi, et qua ratione is, qui sæculi militia derelicta, vel Monachus cæperit esse, vel Clericus, rectum Christi tramitem teneat, ne ad diversa vitiorum diverticula rapiatur. (e) Dum essem adolescens, imo pene puer, et primos impetus lascivientis ætatis eremi duritia refrenarem, scripsi ad avunculum tuum sanetum Heliodorum exhortatorium Epistolam, plenam lacrymis quærimoniisque, et quæ deserti sodalis monstraret affectum. Sed in illo opere pro ætate tunc lusimus, et calentibus adhuc Rhetorum studiis atque doctrinis, quædam scholastico flore depinximus. Nunc jam cano capite, et arata rugis fronte, et ad instar bovum pendentibus a mento pallearibus,

*Frigidus obsistit circum præcordia sanguis
(Virgil. Georg. lib. 2).*

Unde et in alio loco idem Poeta canit :

Omnia fert ætas, animum quoque.

Et post modicum :

255 *Nun coblitia mihi tot carmina, vox quoque Marin
Jam fugit ipsa.*

(In Bucol. Eclog. 8).

2. Quod ne de Gentili tantum litteratura proferre videamur, divinorum voluminum sacramenta cognosce. David annos natus septuaginta, bellicosus quon-

toro pro Lectore. Probabilior nobis et germanior visa est Mss. codicum lectio.

(a) Vatic. cui vetus editio concinit, « ut scrupulositate remota, quæ digna est (leg. sunt) Ecclesia Christi, et populis, qui tibi crediti sunt, intumetur » (leg. intuentur) aut quid simile. Ambrosian. vero rectissime, *habere sollicitudinem et scrupulositatem, quæ digni est Ecclesia Christi, et populis*, etc. Sed in tanta exemplarium varietate impressam lectionem immutare non placuit.

(b) Salutationem hanc plerique Mss. atque editi vetustiores libri non habent. Alii *valeas* habent, pro *valeatis*.

(c) *Alia* 2. scripta anno 394.

(d) Huiusmodi epigraphon, Hieronymus Presbyter Nepotiano Presbytero salutem, quam Martianæus post Erasmus præfert, Mss. aliique libri, nescio an verius, ignorant.

(e) In ea, quam recens adornavimus S. Doctoris Vita, locus iste discitur, atque explicatur.

dani vir, senectute frigescente, non poterat caleferi. Quæritur itaque puella de universis (f) filiabus Israel Abisag Sunamitis, quæ cum rege dormiret, et senile corpus calefaceret (3. Reg. 1). Nonne tibi videtur, si occidentem soquaris litteram, vel figmentum esse de mimo, vel (g) Atellanarum ludicra? Frigidus senex obvolvitur vestimentis, et nisi complexu adolescentulæ non tepescit. Vivebat adhuc Bethsabec, supererat Abigail, et reliquæ uxores ejus, et concubinæ, quas Scriptura commemorat. Omnes quasi frigidæ repudiantur, et in initus tantum adolescentulæ grandævus calescit amplexibus. Abraham multo David senior fuit, et tamen vivente Sara, aliam non quæsivit uxorem. Isaac duplices David annos habuit; et cum Rebecca jam vetula nunquam frigit. Taceo de prioribus ante Diluvium viris, qui post annos nongentos, non dico senilibus, sed pene jam cariosis artibus, nequaquam puellares quæsire amplexus. Certe Moyses dux Israelitici populi, centum et viginti annos habebat, et Sephoram non mutavit (h).

3. Quæ est igitur ista Sunamitis uxor et virgo, tam fervens, ut frigidum calefaceret, tam sancta, ut calentem ad libidinem non provocaret? Exponat sapientissimus Salomon patris sui delicias, et pacificus bellatoris viri narret amplexus. « Posside sapientiam, posside intelligentiam. Ne obliviscaris, et ne declinaveris a verbis oris mei. (i) Neque derelinquas illam et apprehendet te: ama illam, et servabit te. Principium sapientiæ, posside sapientiam, et in omni possessione tua posside intelligentiam: circumda illam, et exaltabit te: honora illam, et amplexabitur te; ut det capiti tuo coronam gratiarum. Corona 256 quoque deliciarum protegat te » (Prov. 4. 5. sqq.). Omnes pene virtutes corporis mutantur in senibus, et crescente sola sapientia, (i) decrescunt cætera: jejunia, vigiliæ, et eleemosynæ, chameuniæ, huc illucque discursus, peregrinorum susceptio, defensio pauperum, instantia orationum, perseverantia, visitatio languentium, labor manuum, unde præbeantur eleemosynæ: et, ne sermonem longius traham; cuncta quæ per corpus exercentur, fracto corpore (j) minora fiunt. Nec hoc dico, quod in juvenibus et adhuc solidioris ætatis, his dumtaxat qui labore, et ardentissimo studio, vitæ quoque sanctimonia, et orationis ad Dominum Jesum frequentia, scientiam consecuti sunt, frigeat sapientia, quæ in plerisque senibus ætate marcescit: sed quod adolescentia multa corporis sustineat bella, et inter incentiva vitiorum, et

(f) Falso editi vetustiores, et Vaticanum exemplar, *de universis filiabus, vel filiis*.

(g) Notissimum Comædiæ genus ab Atella Oscorum oppido prope Aversam in Campania sic appellatum. Vide Livium lib. 7. cap. 2.

(h) Olim non mutavit uxorem.

(i) Martianæus post Erasmus, *cæteræ virtutes*, per eam, ac renitentibus nostris omnibus et Victorianis Mss. a iisque vulgaris. Tum Cisterciense exemplar, *crebra jejunia*, Vaticanum autem, et vetus editio *eleemosynæ* vocabulum non habent. *Chameuniæ*, ne quid prætermittamus, Græce *χαμυνία*, sit *humil. cubatio*.

(j) Idem Cisterciensium *minora fiunt necesse est*.

(k) Alia exemplaria, notante Grævio, *ne dereliqueris eam*, juxta Græcum.

carnis titillationes, quasi ignis in lignis viridibus suffocetur, et suum non possit explicare fulgorem. Senectus vero eorum, qui adolescentiam suam honestis artibus instruxerunt, et in lege Domini meditati sunt die ac nocte, ætate fit doctior, usu tritior, processu temporis sapientior, et veterum studiorum dulcissimos fructus metit (*Confer. Præfat. lib. 2. in Amos*). Unde et sapiens ille vir Græciæ (a) Themistocles, cum expletis centum et septem annis, se mori cerneret, dixisse fertur, se dolere, quod tunc egrederetur e vita, quando sapere cœpisset. Plato octogesimo primo anno scribens, mortuus est. Et (b) Isocrates, nonaginta et novem annos in docendi scribendique labore complevit. Taceo cæteros Philosophos, Pythagoram, Democritum, Xenocratem, Zenonem, et Cleantem, qui jam ætate longæva in sapientiæ studiis floruerunt. Ad Poetas venio, Homerum, Hesiodum, Simonidem, Stesichorum, qui grandes natu, cygneum nescio quid, et solito dulcius, vicina morte, cecinerunt. Sophocles cum propter nimiam senectutem et rei familiaris negligentiam, a filiis accusaretur amentia, Oedipi 257 fabulam, quam nuper scripserat, recitavit iudicibus; et tantum sapientiæ in ætate jam fracta specimen dedit, ut severitatem tribunalium in theatri favorem verteret. Nec mirum, cum etiam Cato Censorius, Romani generis disertissimus jam et senex, Græcas litteras discere, nec eruberit, nec desperaverit. Certe Homerus refert, quod de lingua Nestoris, jam vetuli et pene decrepiti, dulcior melle oratio nixerit. Sed et ipsius nominis *Abisag* sacramentum,

(a) Sic quidem editi omnes ac Mss. habent, quotquot inspeximus. Sed cum Themistoclem inclytum illum Atheniensem Ducem hic intelligere haud liceat, neque duo alii Themistocles Stoici, quorum alterum Longinus memorat, alterum Plutarchus lib. 1. Symp. loquentem inducit, huc referri satis commode possint, verosimillimum est pro Themistocles legendum Theophrastus, qui celeberrimus Græciæ Philosophus, ut ex Laertio constat, cum diutissime vixisset, necdum satis vixisse sibi visus est. Annos quidem vitæ ejus enumerat idem Laertius 85. sed ibi vitatus est numerus pro 105. siue ut rectius Hier. supputat 107. nam ipse Theophrastus se annorum 99. cum Characteres scriberet, fuisse profectur in Præfatione.

(b) Vitiose Socratem pro Isocrate obtrudunt quidam Mss. atque editi vetustiores. Isocratis autem annos totidem in Macrobiis Lucianus enumerat, ut scias falli Victorium, qui centum et unum ex eodem supputat. Sunt autem ex Cicero sumpta hæc omnia, Dialog. de senectute: « Est enim quiete et pure et eleganter ætatis actæ placida ac lenis senectus: qualem accepimus Platonis, qui uno et octogesimo anno scribens, mortuus est. Qualem Isocratis, qui librum qui Panathenæicus inscribitur, quarto et nonagesimo anno scripsisse dicitur, vixitque quinquennium postea... Sophocles ad summam senectutem Tragœdias fecit, qui propter studium cum rem familiarem negligere videretur, a filiis in iudicium vocatus est, ut quemadmodum nostro more male regentibus patribus bonis interdici solet, sic illum quasi dissipatorem a re familiari removerent iudices. Tum senex, dicitur eam fabulam quam in manibus habebat et proximo scripserat Oedipum Coloneum recitasse iudicibus, quasvisseque num illud carmen desipientis videretur, quo recitato, sententiis iudicum est liberatus. Num igitur hunc, num Hesiodum, num Simonidem, num Stesichorum, num quos ante dixi Isocratem, Gorgiam num Homerum, num Philosophorum principes Pythagoram, Democritum, num Platonem, num Socratem, num postea Zenonem, Cleantem, aut eum quem vos etiam Romæ vidistis, Diogenem Stoicum coegit suis studiis obmutescere senectus? An non in omnibus his studiorum agitato vitæ æqualis fuit? Quæ postrema verba exegerat Hieronymus his cygneum nescio quid et solito dulcius vicina morte cecinerunt, quæ nescio an vere, si Sophocles singulare exemplum excipias, dici de reliquis possint.

sapientiam senum indicat ampliorem. Interpretatur enim, *pater meus superfluum*, vel *patri mei rugitus*. Verbum *superflui*, ambiguum est; sed in præsentis loco virtutem sonat, quod amplior sit in senibus, et redundans ac larga sapientia. In alio autem loco superfluum, quasi non necessarius ponitur. Abisag autem, id est, *rugitus*, proprie nuncupatur, cum maris fluctus resonat, et ut ita dicam, de pelago veniens fremitus auditur. Ex quo ostenditur abundantissimum, et ultra humanam vocem divini sermonis in senibus tonitruum commorari. Porro *Sunanitis* in lingua nostra *coccinea* dicitur: ut significet calere sapientiam et divina lectione fervere: quod licet Dominici sanguinis indicet sacramentum, tamen et fervorem ostendit sapientiæ. Unde et obstetrix illa in Genesi (c. 38) coccinum ligat in manu Phares, qui ab eo quod parietem diviserat, duos ante populos separantem, *divisoris*, id est, *Phares*, sortitus est nomen. Et Rahab meretrix in typo Ecclesiæ resticulam, mysterium sanguinis continentem, ut Jericho percunte domus ejus salvaretur, appendit [al. additur in fenestra]. Unde et in alio loco de viris sanctis Scriptura commemorat: *Hi sunt, qui venerunt de calore domus patris Rechab* (1. Paral. 2. 55). Et Dominus noster in Evangelio: *Ignem*, inquit, *veni mittere in terram, et quam volo ut ardeat* (Luc. 12. 49). Qui in discipulorum corda succensus, 258 cogebat eos dicere: « Nonne cor nostrum ardens erat in nobis, dum loqueretur in via, et aperiret nobis Scripturas? » (Ib. 24. 32.)

4. Quorsum hæc tam longo repetita principio? Ne a me quæras pueriles declamationes, sententiarum flosculos, verborum leuocinia, et per fines capitulorum singulorum acuta quædam breviterque conclusa, quæ plausus et clamores excipient audientium. Amplexetur me modo sapientia, et Abisag nostra, quæ nunquam senescit, in meo requiescat sinu. Impolluta enim est, virginitatisque perpetuæ, et quæ in similitudinem Mariæ, cum quotidie generet, semperque parturial, incorrupta est. Hinc reor dixisse et Apostolum, *spiritu ferventes* (Rom. 12. 11). Et in Evangelio Dominum prædicasse, quod in fine mundi, quando juxta Prophetam Zachariam, stultus pastor esse cœperit, sapientia decrescente, refrigescet caritas multorum (Math. 24; Zach. 11). Audi igitur, ut Beatus (a) Cyprianus ait, non diserta, sed fortia. Audi fratrem collegio, patrem senio, qui te ab incunabulis fidei, usque ad perfectam ducat ætatem, et per singulos gradus vivendi præcepta constituens, in te cæteros crudiat. Scio quidem ab avunculo tuo beato Heliodoro, qui nunc Pontifex Christi est, te et didicisse, quæ sancta sunt, et quotidie discere: normamque vitæ ejus, exemplum habere virtutum. Sed et nostra qualiacumque sunt suscipe, et libellum hunc, libello

(c) S. Cyprianus Epist. 1. ad Donatum. « Denique accipe non diserta, sed fortia, nec ad audientiæ popularis illecebram culto sermone fucata, sed ad divinam indulgentiam prædicandam rudi veritate simplicia. » Paulo post cum Pontificem Christi Heliodorum dicit, intellige eum Altini fuisse Episcopum, qua ornatu dignitate Aquilensi Concilio an. 381. sub Damaso interfuit.

illius copulato, ut cum ille te Monachum erudierit, hic Clericum doceat esse perfectum.

5. Igitur Clericus qui Christi servit Ecclesie, interpretatur primo vocabulum suum, et nominis definitione prolata, nitatur esse quod dicitur. Si enim *κλῆρος* Græce, *sors* Latine appellatur : propterea vocantur Clerici, vel quia de sorte sunt Domini, vel quia ipse Dominus sors, id est, pars Clericorum est. Qui autem vel ipse pars Domini est, vel Dominum partem **259** habet, talem se exhibere debet, ut et ipse possideat Dominum, et possideatur a Domino. Qui Dominum possidet, et cum Propheta dicit, *Pars mea Dominus* (*Ps. 15. 5. et 72. 26*), nihil extra Dominum habere potest. Quod si quippiam aliud habuerit præter Dominum, pars ejus non erit Dominus. Verbi gratia : si aurum, si argentum, si possessiones, si variam suppellectilem : cum istis partibus, Dominus pars ejus fieri non dignabitur. Si autem ego pars Domini sum, et funiculus hereditatis ejus : nec accipio partem inter cæteras tribus, sed quasi Levita et Sacerdos vivo de decimis, et altari serviens, altaris oblatione sustentor, habens victum et vestitum, his contentus ero, et nudam crucem nudus sequar. Obsecro itaque te, et *repetens, iterum iterumque monebo*, ne officium Clericatus genus antiquæ militiæ putes : id est, *NE LUCRA SÆCULI* in Christi quaras militia : ne plus habeas quam quando Clericus esse cœpisti : et dicatur tibi, *Cleri eorum non proderunt eis* (*Jerem. 12. 13. secundum LXX*). (a) Mensulam tuam pauperes et peregrini, et cum illis Christus conviva noverit. *NEGOTIATOREM* Clericum, et ex inope divitem, ex ignobili gloriosum, quasi quamdam pestem fuge. *Corrumpunt mores bonos confabulationes pessimæ* (*1. Cor. 15. 33*). Tu aurum contemnis, alius diligit : tu calcas opes, ille sectatur : tibi cordi est silentium, mansuetudo, secretum ; illi verboritas (b) atrita frons, fora placent et plateæ, ac medicorum tabernæ. In tanta morum discordia, quæ potest esse concordia ? (1) *HOSPITIOLUM* tuum aut raro, aut nunquam mulierum pedes terant. Omnes puellas et virgines Christi, aut æqualiter ignora, aut æqualiter dilige. Ne sub eodem tecto mansites : nec in præterita castitate confidas. Nec David sanctior (b) : nec Salomone

(a) Glossema hujusmodi adlunt veteres editi : *Nonnulli enim sunt ditiores Monachi, quam fuerant seculares, et Clerici* (sed Clericorum nomen abest a vetustioribus) *qui possident opes sub Christo paupere, quas sub locuplete et fallace diabolo non habuerant, ut suspiret* (al. *susciperet*) *eos Ecclesie divites, quos mundus tenuit ante mendicos* : que perperam ex Epitaphio Nepotiani huc translata sunt, inque in ullo Mss. exemplari inveniuntur. Cæterum in his quæ subdit Hieron. de Clericorum hospitalitate, et negotiatione, Constantii Constitutio an. 345. conferenda est, qua ille Clericos ab onere hospites suscipiendi exemit, et præterea his, qui *alimoniam causa negotiationem exercere* voluissent, *immunitatem* largiebatur. Quæ duo hic Hier. improbat, volens, pauperes et peregrinos a Clericis suscipi hospitio, tametsi ea Lege excusari viderentur, et negotiationis questus jam illiberales non licere, quos alii passim Auctores et Patres damnant.

(b) Vocem *secretum* quadam manu exarata exemplaria non habent, et statim *loquacitas pro verboritas*. Ex editis vero plerique *atrata frons, cui nundinæ et fora, etc.*

(c) Addit Victorius cum aliis quibusdam excusis *nec Sampone fortior* ; alii et præcipue Mss. libri, quos sequi placet, omittunt.

(1) Gravius, suffragante pervetusto exemplari, legi jubet *ostiolum*.

potes esse sapientior. **MEMENTO** semper, quod paradisi colonum, de possessione sua mulier ejecerit (*Genes. 3*). **Ægrotanti** tibi quilibet sanctus frater **260** assistat, et germana, vel mater, aut probate qualibet apud omnes fidei. Quod si hujusemodi non fuerint consanguinitatis, castimoniceque personæ, multas anus nutrit Ecclesia, quæ et officium præbeant, et beneficium accipiant ministrando, ut infirmitas quoque tua fructum habeat eleemosynæ. Scio quosdam convaluisse corpore, et animo ægrotare cœpisse. **PERICULOSE** tibi ministrat, cujus vultum frequenter attendis. Si propter officium Clericatus, aut vidua a te visitatur, aut virgo, nunquam dominum solus introcas. Tales habeto socios, quorum contubernio non infameis. Si Lector, si Acolytus, si Psalter, te sequitur, non ornetur veste, sed moribus : nec calamistro crispent comas ; sed pudicitiam habitu polliceantur. **SOLUS** cum sola, secreto, et absque arbitro, vel teste, non sedeas. Si familiaris est aliquid loquendum, habet nutricem majorem domus, virginem, viduam, vel maritam : non est tam inhumana, ut nullum præter te habeat, cui se audeat credere. Caveto omnes suspiciones, et quidquid probabiliter fingi potest, ne fingatur, ante devita. **CREBRA** **MUNUSCULA**, et sudariola, et fasciolas, et vestes ori applicitas, et oblatos (d) ac degustatos cibos, blandasque et dulces litterulas sanctus amor non habet. « **Me**l meum, meum desiderium : omnes delicias, et lepores, » et risu dignas urbanitates, et cæteras ineptias amatorum, in Comædiis erubescimus, in sæculi hominibus detestamur : quanto magis in Monachis et in Clericis, quorum et Sacerdotium proposito, et propositum ornatur Sacerdotio ? Nec hoc dico, quod aut inte aut in sanctis viris ista formidem ; sed quod in omni proposito, in omni gradu et sexu, et et boni et mali reperiantur : **MALORUMQUE** condemnatio, laus bonorum sit.

6. Pudet dicere, sacerdotes idolorum, mimi, et aurigæ, et scorta, hereditates **261** capiunt : solis Clericis et Monachis hoc (e) Lege prohibetur : et prohibetur non a persecutoribus, sed a Principibus Christianis. Nec de lege conqueror ; sed doleo cur meruerimus hanc legem. Cauterium bonum est, sed quo mihi vultus, ut indigeam cauterio ? Provida severaque legis cautio, et tamen nec sic refrenatur avaritia. Per (f) fideicommissa legibus illudimus ; et quasi majora

(d) Deerant in Erasmiana ac Benedictina editione vultæ et oblatos, quas ex aliis etiam Mss. libris reposuimus.

(e) Nimirum Constitutione Valentiniani Imperat. ad Damasum Papam : « Ecclesiasticis, aut ex Ecclesiasticis, vel qui continentium se volunt nomine nuncupari, viduarum ac pupillarum domos non adeant, » etc. De hac etiam S. Ambrosius epist. 18. n. 15. ad Valentinianum juniorem loquens, « Nobis, inquit, private successionis emolumenta recentibus legibus denegantur, et nemo conqueritur, » etc. Et illa quidem postmodum abrogata est Marciani Imperat. Novella, quæ habetur Cod. Theod. l. 16. tit. 3. Sed interim uterque Hieronymi, atque Ambrosij locus utinam exemplo sint, temporalia lucra Clericis, Monachisque non esse querenda, quibus soli animarum questus cordi esse debent, non pietatis obtentu quibus inhare.

(f) Cautum erat laudata Valentiniani Constitutione, *ut neque per subjectam personam viderent Clerici aut Monachi aliquid vel donatione vel testamento percipere*, et tamen adhuc, quod mirum est, per fideicommissa legibus illud Hier. quaritur.

sint Imperatorum scita, quam Christi, leges timemus, Evangelia contemnimus. Sit hæres, sed mater filiorum, id est, gregis sui (a) Ecclesia, quæ illos genuit, nutrit et pavit. Quid nos inserimus, inter matrem et liberos? GLORIA EPISCOPI EST, pauperum inopiæ [Plerique Mss. *opibus*] providere. Ignominia omnium sacerdotum est, propriis studere divitiis. Natus in paupere domo, et in tugurio rusticano; qui vix nilio et cibario pane, rugientem saturare ventrem poteram, nunc simillam et mella fastidio. Novi et genera et nomina piscium, in quo littore (b) concha lecta sit calleo: saporibus avium discerno provincias; et ciborum pretiosorum me raritas, ac novissime damna ipsa delectant. Audio præterea in senes, et anus absque liberis, quorundam turpe servitium. Ipsi apponunt matulam [al. *mappulam*], obsident lectum, purulentiam stomachi, et phlegmata pulmonis, manu propria suscipiunt. Pavent ad introitum medici, trementibusque labiis, an commodius habeant, sciscitantur: et si paululum senex vegetior fuerit, periclitantur: simulataque lætitia, mens intrinsecus avara torquetur. Timent enim, ne perdant ministerium: et vivacem senem, Mathusalæ annis comparant. O quanta apud Deum merces, si in præsentem pretium non sperarent! Quantis sudoribus hæreditas cassa expetitur! Minori labore margaritam Christi emi poterat.

7. Divinas Scripturas sapiens lege, imo nunquam de manibus tuis sacra lectio 262 deponatur. Disce quod doceas: obline eum qui secundum doctrinam est, fidelem sermonem; ut possis exhortari in doctrina sana, et contradicentes revincere. Permane in his quæ didicisti, et credita sunt tibi; sciens a quo didiceris: paratus semper ad satisfactionem omni posecanti te rationem, de ea quæ in te est spe et fide. Non confundant opera tua sermonem tuum: ne cum in Ecclesia loqueris, tacitus quilibet respondeat, Cur ergo hæc quæ dicis, ipse non facis? DELICATUS MAGISTER EST, qui pleno ventre de jejuniis disputat. Accusare avaritiam et latro potest. Sacerdotis Christi os, mens, manusque concordent. Esto subjectus Pontifici tuo, et quasi animæ parentem suscipe. Amare filiorum, timere servorum est. « Si pater sum, inquit, ubi est honor meus? Si Dominus ego sum, ubi est timor meus? » (Malach. 1. 2) Plura tibi in eodem viro observanda sunt nomina; Monachus, Pontifex, avunculus tuus, qui te jam in omnibus, quæ sancta sunt, docuit. Illud etiam dico, quod Episcopi, Sacerdotes se esse noverint, non dominos [Alibi *se Patres esse non dominos*]: honorent Clericos quasi Clericos, ut et ipsis a Clericis, quasi Episcopis honor deferatur. Scitum illud est oratoris (c) Domitii; Cur ego te, inquit,

(a) Hinc verissime Ambrosius citata Epist. 18. « Quod Sacerdotibus fani legaverit Christiana vidua, valet; quod ministris Dei, non valet. Siquidem Ecclesiasticis tantum personis, non item Ecclesiis legata capere ea Lege interdictum erat.

(b) Cisterciens. duoque alii Mss. in quo littore collecta sint, vitiose. Petronius Specim. belli civilis,

Lucrims
Eruta littoribus vendunt conchyliæ cænas,
et renovent per damna famem, etc.

(c) Est L. Licinii Crassi, qui Ca. Domitii Ænobarbi in

habeam ut principem, cum tu me non haberas ut Senatorem? Quod Aaron et filios ejus, hoc esse Episcopum et Presbyteros noverimus: Unus Dominus, unum templum, unum sit etiam ministerium. Recordemur semper quid Apostolus Petrus præcipiat Sacerdotibus: « Pascite eum qui in vobis est gregem Domini: providentes non coacte, sed spontaneè secundum Deum: neque turpis lucri gratia, sed voluntarie: neque ut dominantes in clerum, sed forma facti gregis ex animo: ut cum apparuerit princeps pastorum, percipiatis immarcescibilem gloriæ coronam » (1. Petr. 5. 2. et seqq.). Pessimæ consuetudinis est in quibusdam Ecclesiis, tacere 263 (d) Presbyteros, et præsentibus Episcopis non loqui, quasi aut invideant, aut non dignentur audire. « Et si alii, » inquit Apostolus Paulus, « fuerit revelatum sedenti, prior taceat. Potestis enim per singulos prophetare, ut omnes discant, et omnes consolentur: et spiritus Prophetarum Prophetis subjectus est. Non enim est dissensionis Deus, sed pacis » (1. Cor. 14. 30. et seqq.). « Gloria patris est filius sapiens » (Prov. 10. 1). Gaudet Episcopus judicio suo, cum tales Christo elegerit Sacerdotes.

8. *Conciones in Ecclesia.* — Ducente te in Ecclesia, non clamor populi, sed gemitus suscitetur. Lachrymæ auditorum, laudes tuæ sint. Sermo Presbyteri, Scripturarum lectione conditus sit. Nolo te declamatorum esse et rabulam garrulumque sine ratione, sed mysteriorum peritum, et sacramentorum Dei tui eruditissimum. Verba volvere, et celeritate dicendi apud imperitum vulgus admirationem sui facere, indoctorum hominum est. Attrita frons interpretatur: sepe quod nescit: et cum aliis persuaserit, sibi quoque usurpat scientiam. Præceptor quondam meus Gregorius Nazianzenus, rogatus a me ut exponeret, quid sibi vellet in Luca sabbatum *δευτερόπρωτον*, id est, *secundo-primum* (Luc. 6. 1), eleganter lusit, docebo te, inquit, super hæc re in Ecclesia: in qua mihi omni populo acclamante, cogere invitatus scire quod nescis. Aut certe si solus tacueris, solus ab omnibus stultitiæ condemnaberis. Nihil tam facile, quam vilem plebeculam et indoctam concionem, linguæ volubilitate decipere, quæ quidquid non intelligit, plus miratur. M. Tullius (in quem pulcherrimum illud elogium est: « Demosthenes tibi præcipuit, ne esses primus Orator: » tu illi, ne solus) in oratione pro Quinto (e) Gallio, quid

Censura collega fuit, ut notatum est Victorio, ex tertio Ciceronis de Oratore. At ille vitiatos codices putat, culpamque in librarios conferens, Crassi legendum vult pro *Domitii*. Nos memoria lapsum in Auctore nostro, ex eo quod collegæ ambo fuerint, putamus verosimilius.

(d) Presbyteris facultatem quidem verbi faciendi in Ecclesia concesserat Canon 55. Concilii Carthagin. 1. tantum ne coram episcopis concionarent. Hunc pessimum morem, qui tamen diu multumque in quibusdam Ecclesiis obtinuit, improbat S. Doctor, eumque imitatus Pseudo Hieronymus Epistola de septem Ecclesiæ ordinibus. Vid. aliam Epistolam Augustin. et Alypii ad Aurelium Carthag. Episc. aliosque passim Auctores.

(e) Una hæc apud Hieronymum Tullianæ hujus Orationis, quæ jamdiu interdicti, mentio est, nec satis proinde constat, Gallio ne an Gallo legendum sit, utranque enim lectionem Mss. probant atque edidit, quorum vetustiores habebant olim, pro Q. Ligario Gallo. Paulo post Cisterciense

de favore vulgi, et de imperitis concionatoribus loquatur, attende, ne bis fraudibus ludaris. Loquor enim, quæ sum ipse nuper expertus. Unus quidam Poeta nominatus homo, perlitteratus, cujus sunt illa colloquia Poetarum ac Philosophorum, cum facit Euripidem et Menandrum inter se, **264** et alio loco Socratem atque Epicurum disserentes, quorum aetates non annis, sed sæculis spinus esse disjunctas, quantos is plausus et clamores movet? Multos enim condiscipulos habet in theatro, qui simul litteras non didicerunt.

9. *Cultus qualis. Diversa membra in Ecclesia.* — Vestes pulas atque (a) devita, ut candidas. Ornatus ut sordes pari modo fugienda sunt, quia alterum delicias, alterum gloriam redolet. Non absque amictu lineo incedere, sed pretium vestium linearum non habere, laudabile est. Alioqui ridiculum et plenum dedecoris est, referto marsupio, quod sudarium orariumque non habeas, gloriari. Sunt qui pauperibus paulum tribuunt, ut amplius accipiant; et sub prætextu eleemosynæ quærent divitias, quæ magis venatio appellanda est, quam eleemosynæ genus. Sic bestiarum, sic aves, sic capiuntur et pisces. Modica in hamo esca ponitur, ut matronarum in eo sacculi protrahantur. Sciat Episcopus, cui commissa est Ecclesia, quem dispensationi pauperum curæque præficiat. MELIUS EST non habere quod tribuam, quam impudenter petere quod recondam. Sed et genus arrogantiæ est, clementiorem te velle videri, quam Pontifex Christi est. Non omnia possumus omnes. Alius in Ecclesia oculus est, alius lingua, alius manus, alius pes, auris, venter, et cætera. Lege Pauli Epistolam ad Corinthios: quomodo diversa membra unum corpus efficiunt (1. Cor. 12). Nec rusticus tamen et simplex frater ideo se sanctum putet, si nihil noverit: nec peritus et eloquens, lingua æstimet sanctitatem. MULTOQUE MELIUS EST e duobus imperfectis, rusticitatem habere sanctam, quam eloquentiam peccatricem.

10. *Templorum ornatus.* — Multi ædificant parietes, et columnas ecclesiæ substruunt: marmor nitent, auro splendens laquearia, gemmis altare distinguitur, et ministrorum Christi nulla electio est. Neque vero mihi aliquis opponat, dives in Judæa Templum, mensam, lucernas, thuribula, patellas, scyphos, mortariola, et cætera ex auro fabrefacta (3. Reg. 5. et 6). Tunc hæc probabantur a Domino, quando Sacerdotes hostias immolabant, et sanguis pecudum erat **265** redemptio peccatorum. Quanquam hæc omnia præcesserint in figura: « Scripta sunt autem propter nos, in quos fines sæculorum devenerunt » (2. Cor. 10. 11). Nunc vero cum paupertatem do-

exemplar *convivia* legit pro *colloquia*, et forte verius, sic enim inscribi solebant hujusmodi Dialogi, et Græce *συναγωγία*, computationes.

(a) Rectissime Petrus Cluniacensis hunc locum exponit, quod tantum admoneatur Nepotianus, in nigri albiq; coloris usu fastum cavere; non ut alii et præcipue Baronius, ut probent Clericos antiquitus neque atra veste indutos, neque alba, sed ejus, qui inter utrumque est, coloris.

mus suæ pauper Dominus dedicarit, COGITEMUS crucem ejus, et divitias lutum putabimus. Quid miramur, quod Christus vocat iniquum mammona? (Luc. 16.) Quid suspicimus [al. *suscipimus*] et amamus, quod Petrus se non habere, gloriose testatur? (Act. 3). Alioqui si tantum litteram sequimur, et in auro atque divitiis simplex nos delectat historia, cum auro observemus et cætera. Ducant Pontifices Christi, uxores virgines: quamvis bonæ mentis sit qui cicatricem habuerit, et deformis est, privetur Sacerdotio: lepra corporis, animæ vitii præferatur. Crescamus et multiplicemur, et replcamus terram: nec immolemus agnum, nec mysticum Pascha celebremus, (b) quia hæc absque Templo fieri lege prohibentur. Figamus septimo mense tabernaculum, et solemne jejunium buccina concrepemus. Quod si hæc omnia spiritualibus spiritualia comparantes, scientesque cum Paulo, quod lex spiritualis est (Rom. 7), et David verba cantantis [al. *cantantes*]: « Revela oculos meos, et considerabo mirabilia de lege tua » (Ps. 118. 18), sic intelligimus, ut Dominus quoque noster intellexit, et interpretatus est sabbatum: aut aurum repudiemus cum cæteris superstitionibus Judæorum: aut, si aurum placet, placeant et Judæi, quos cum auro, aut probare nobis necesse est, aut damnare.

11. *Convivia fugienda.* — Convivia tibi vitanda sunt sæcularium, et maxime eorum, qui honoribus tument. Turpe est ante fores Sacerdotis Christi crucifixi et pauperis, et qui cibo quoque vesceretur alieno, licitores Consulium, et milites exebare, judicemque provinciæ melius apud te prandere, quam in palatio. Quod si obtenderis te facere hæc, ut roges pro miseris atque subjectis, JUDEX SÆCULI plus deferet Clerico continenti, quam diviti: et magis sanctitatem tuam venerabitur, quam opes. Aut si talis est, qui non **266** audiat Clericos pro quibuslibet tribulatis, nisi inter phialas [al. *inter calices et phialas*], libenter carebo hujuscemodi beneficio; et Christum rogabo pro judice, qui magis et citius subvenire potest, quam judex: « Melius enim est confidere in Domino, quam confidere in homine. Melius est sperare in Domino, quam sperare in principibus » (Ps. 117. 8. 9). Nunquam vinum redolet, ne audias illud Philosophi: Hoc non est osculum porrigere, sed vinum propinare. Vinolentos Sacerdotes et Apostolos damnat, et vetus lex prohibet (Levit. 10). Qui altario deserviunt, vinum, et siceram non bibant. Sicera Hebræo sermone omnis potio nuncupatur, quæ inebriare potest; sive illa quæ frumento conficitur; sive pomorum

(b) Nempe sancitum est Deuteron. 16. 6. ne Pascha ubivis locorum mactare liceret; hucque in primis spectat Augustin. Retractat. l. 1. cap. 10. de Judæis locus, quod « apud gentes sacrificare non poterant: sicut eos et tunc videmus sine sacrificiis renansisse; nisi forte quod per Pascha immolant ovem, hoc in sacrificio deputetur. » Adde Zenonem nostrum serm. 7. de Exodo, et serm. 13. de eodem argumento. Priore, « Phariseus quemadmodum legitimum Pascha possit celebrare non video, cujus eminens, famosumque illud templum, miserabili vastatione campis arquatam, suo pulvere jacet sepultum. In altero, « Judæos legitimum Pascha celebrare non posse paucis accipe, Christiane. Salomonis templum hostili vastatione submersum cum ruina sua jaceat sepultum, ubi sacrificant? »

succo, aut cum favi decoquantur in dulcem et barbaram potionem, aut palmarum fructus exprimuntur in liquorem, coctisque frugibus, aqua pinguior (a) coloratur. Quidquid inebriat, et statum mentis evertit, fuge similiter ut vinum. Nec hoc dico, quod Dei a nobis creatura damnetur (siquidem et Dominus vini potator est appellatus (*Matth.* 11) : et Timotheo dolenti stomachum, modica vini sorbitio relaxata est (*1. Tim.* 5), sed modum pro ætatis, et valetudinis et corporum qualitate exigimus in potando. Quod si absque vino ardeo adolescentia, et inflammor calore sanguinis, et succulento validoque sum corpore, libenter carebo poculo, in quo suspicio veneni est. Pulchre dicitur apud Græcos, et nescio an apud nos æque resonet : Pinguis venter, non gignit (b) sensum tenuem.

12. *Modus in jejuniis.* — Tantum tibi jejuniorum modum impone, quantum ferre potes. Sicut tibi pura, casta, simplicia, moderata, et non superstitiosa jejunia. Quid prodest oleo non vesci, et molestias quasdam difficultatesque ciborum quærere, carycas, piper, nuces, palmarum fructus, similia, mel, pista-cia? Tota hortorum cultura vexatur, ut cibario non vescamur pane (c), et dum delicias sectamur, regno cœlorum retrahimur. Audio præterea quosdam contra rerum hominumque naturam, aquam non 267 bibere, nec vesci pane; sed sorbitiunculas delicatas et contrita olera, betarumque succum, non calice sorbere, sed concha. Proh pudor, non erubescimus iustusmodi ineptiis; nec tædet superstitionis! Insuper etiam famam abstinentiæ in deliciis quærimus. Fortissimum jejunium est aqua et panis. Sed quia gloriam non habet, et omnes pane et aqua vivimus, quasi publicum et commune jejunium non putatur.

13. *Gloria cavenda. Cultus superstitiosus.* — Cave ne hominum rumusculos aucuperis: ne in offensam Dei, populorum laudem commutes. Si adhuc, inquit Apostolus, hominibus placerem, Christi servus non essem (*Galat.* 1. 10). Desiit placere hominibus, et servus factus est Christi. Per bonam famam et malam, a dextris et a sinistris Christi miles fragitur: nec laude extollitur, nec vituperatione fragitur: non divitiis tumet, non contrahitur paupertate, et læta contemnit, et tristia. Per diem sol non urit eum, neque luna per noctem (*Ps.* 120. 6). Nolo te orare in angulis platearum, ne rectum iter precum tuarum frangat aura popularis. Nolo te dilatare fimbrias, et ostentui habere phylacteria, et conscientia repugnante, pharisaica ambitione circumdari (d). Quanto melius erat

(a) Nobis legendum videtur *colatur*, pro *coloratur*, quod habent libri omnes. Quod vero *barbaram* potionem dicit, eaque barbararum gentium intelligenda est, maxime septentrionalium, alii *amaram* volunt scribi debuisse, sed peperam.

(b) Aliter *mentem*; sed et senarius apud Græcos versus habet *καυχία γαστήρ λακτίων οὐ γίνεται νόον*.

(c) Hæc et *dum delicias sectamur*, a regno cœlorum retrahimur duo Mss. non habent. Paulo infra *betarum* vocabulo conflictum aliud *baccarum* substituit Victorius.

(d) Tota hæc pericope decem fere versuum, ab line scilicet usque *vis scire*, si quod sentimus, aperte profiteri licet, aut Hieronymum auctorem non habet, aut nimium depravata est, atque inversa a librariis. Eam certe si de-

hæc non *in corpore*, sed *in corde gestare*; et Deum habere fautorem, non aspectus hominum? Inde pendet Evangelium inde Lex et Prophetæ; sive sacra et Apostolica doctrina. « Melius est enim hæc omnia in mente portare, quam in corpore. » Fidelis mecum Lector intelligis quid taceam, et quid magis tacendo loquar. Tot regulæ, quot species gloriarum percurrant. Vis scire quales Dominus quærat ornatus? Habeto prudentiam, justitiam, temperantiam, fortitudinem. His cœli plagis includere, hæc te quadriga [al. additur *in altum*], velut aurigam Christi, ad metam concitum [al. *concita*] ferat, Nihil hoc monili pretiosius, nihil hac gemmarum varietate distinctius. Ex omni parte decoraris, cingeris, atque protegeris, et ornamento tibi sunt 268 et tutamini, gemmæ vertuntur in scuta.

14. *Obtrectationes cavendæ.* — Cave quoque, ne aut linguam aut aures habeas prurientes, id est, ne aut ipse aliis detrahas, aut alios audias detrahentes. « Sedens, inquit, adversus fratrem tuum loquebaris, et adversus filium matris tuæ ponebas scandalum: hæc fecisti et tacui. Existimasti inique, quod ero tui similis: aguam te et statuam contra faciem tuam » (*Ps.* 49. 20. 21). (d) Parce a detractione linguæ, custodi sermones tuos, et scito quia per cuncta, quæ de aliis loqueris, tua sententia judicaris, et in his ipse deprehenderis, quæ in aliis arguebas. « Neque vero illa justa est excusatio, Referentibus aliis injuriam facere non possum. » Nemo invito auditori libenter refert. Sagitta in lapidem nunquam figitur, interdum resiliens percutit dirigentem. Discat detractor, dum te videt non libenter audire, non facile detrahere: « Cum detractoribus, ait Salomon, ne miscearis, quoniam repente veniet perditio eorum, et ruinam utriusque quis novit? » (*Prov.* 24. 21. 22) tam videlicet ejus qui detrahit, quam illius qui aurem accommodat detrahenti.

15. *Silentium et secretum.* — Officii tui est visitare languentes, nosse domos matronarum, ac liberos earum, et nobilium virorum custodire secreta. Officii tui sit, non solum oculos castos servare, sed et linguam. Nunquam de formis mulierum disputes, nec

leas, optime contextus fluat; si retineas, implexa omnia sunt, abruptusque sensus. Ad hæc distant quam maxime et verbis, et serie editi a Mss., atque isti inter se quod alterum glossematis indicium est. Verba « Inde pendet Evangelium, inde Lex (Martian. Crux) et Prophetæ. Fidelis mecum Lector intelligis quid taceam, et quid tacendo loquar. Tot regulæ quot species gloriarum, » hoc ordine in Mss. præferuntur, et statim, *quanto melius erat*, etc. Qui ordo etsi præposterus aliis editoribus visus sit, antiquior tamen est, et concinnior, eumque tantum non sequimur, quod totus locus satius videatur una litura emendandus. Cæterum etiam quibusdam interpolationibus scatet, ut verbis *sive sacra, et Apostolica doctrina*, et voculis *te ante regulæ, et vanarum percurrant*, quæ quid significant, omnino non video.

(d) Sequens integrum comma longe aliter Cisterciens. legit ex persona Dei: « Subaudiam sermones tuos, et cuncta quæ de aliis es locutus, quæ in aliis arguebas. » Reliqui Mss. libri, quos sequimur, magno numero in hac tantum voce *sententia* a vulgatis differunt, qui legebant *conscientia*.

quid agatur (1) in alia, domus alia per te noverit (a). Hippocrates adfurat discipulos suos, antequam doceat, et in verba sua jurare compellit : extorquet sacramento silentium, sermonem, incessum, habitum, moresque præscribit. Quanto magis nos, quibus animarum medicina [al. cura] commissa est, omnium Christianorum domos debemus amare quasi proprias? Consolutores potius nos in mœroribus suis, quam convivas in prosperis noverint. FACILE CONTEMNITUR Clericus, qui sæpe vocatus ad prandium, ire non recusat.

16. *Raro accipiendum. Nuptias Clericus non conciliat. Sacrilegium Ecclesiam fraudare.*— 269 Nunquam potentes, raro accipiamus rogati. *Beatius enim est magis dare quam accipere* (Act. 20). Nescio quo enim modo etiam ipse qui deprecatur, ut tribuat, cum acceperis, viliores te judicat, et mirum in modum si cum rogantem contempseris, (2) plus te posterius veneratur. Prædicator continentiae (b), nuptias ne conciliet. Qui Apostolum legit, dicentem, *Superest, ut qui habent uxores, sic sint, quasi non habeant* (1. Cor. 7); cur virginem cogit ut nubat? qui de monogamia Sacerdos est, quare viduam hortatur ut digama sit? (c) Procuratores et dispensatores domorum alienarum atque villarum, quomodo possunt esse Clerici, qui proprias jubentur contemnere facultates? AMICO QUIPIAM rapere, furtum est: Ecclesiam fraudare, sacrilegium est. Accepisse quod pauperibus erogandum est, et esurientibus plurimis, vel cautum esse velle, vel timidum; aut quod apertissimi sceleris est, aliquid inde subtrahere, omnium prædonum crudelitatem superat. Ego fame torqueor, et tu judicas quantum ventri meo satis sit? Aut divide statim quod acceperis, aut si timidus dispensator es, dimitte largitorem, ut (3) sua ipse distribuatur. Nolo sub occasione mea sacculus tuus plenus sit. Nemo me melius, mea servare potest. Optimus dispensator est qui sibi nihil reservat.

17. Coegisti me, Nepotiane carissime, lapidato jam Virginitatis libello [Epistola XXII. de Virginit. servanda], quem sanctæ Eustochio Romæ scripseram,

(a) Exstat Hippocratis juramentum, et Largi de eo testimonium: « Hippocrates conditor nostræ professionis initia disciplinae ab iurejurando tradidit. « et, » longe præformans animos discentium ad humanitatem. »

(b) Adnotatu dignum, quod ad veteres matrimonii ceremonias primis Ecclesiæ sæculis usitatas pertinet; et bono quidem instituto Hieronymus improbat, olim vero Tertullianus laudaverat, cujus duo loci nostri Doctoris sententiam maxime illustrant; alter lib. 2. ad Uxorem cap. ultimo, ubi prædicat *felicitem ejus matrimonii, quod Ecclesia conciliat*; alter lib. de Monogamia cap XI. ubi « matrimonium, » inquit, postulas quod eis a quibus postulas: non licet habere, ab Episcopo monogamo, a Presbyteris, et Diaconis ejusdem sacramenti, etc.

(c) Vetitum istud semper in Ecclesia, « Divina procuratore contempta procuratores rerum secularium Clericos fieri, quemadmodum dolet Cyprianus lib. de Lapsis. Conferendum in hac rem canon. 16. Concilii Carthaginiensis habuit P. C. Honorii XII. et Theodosii VIII. Tum Sulpitius Severus hist. lib. 1. S. Gregorius lib. 8. epist. 11. adversus Basilium Episcopum Capuanum, aliaque id genus quam plurima.

(1) Plenius apud Gravianum, *nec quid in cujusque domo agatur.*

(2) Apud Gravianum, *plus miratur.*

(3) Ad. apud Gravianum *ut sibi sponte ipse distribuatur.*

post annos decem rursus Bethleem ora reserare, et confodiendum me linguis omnium prodere. Aut enim nihil scribendum fuit, ne hominum judicium subiremus, quod tu facere prohibuisti: aut scribentes nosse, cunctorum adversum nos maledicorum tela esse torquenda. Quos obsecro ut quiescant et desinant maledicere; non enim ut adversariis, sed ut amicis scripsimus; nec invecti sumus in eos qui peccant, sed ne peccent, 270 monuimus. Neque in illos tantum, sed et in nos incipsums severi iudices fuimus: volentesque festucam de oculo alterius tollere, nostram prius trabem eiecimus. Nullum læsi, nullius nomen saltem descriptione [al. mea scriptura] signatum est. Neminem specialiter meus sermo pulsavit. Generalis de vitis disputatio est (d). Qui mihi irasci voluerit, prius ipse de se quod talis sit, confitebitur.

EPISTOLA LIII (e).

AD PAULINUM.

De studio Scripturarum (f)

Omnium sapientum exemplis provocat ad studium Litterarum sacrarum, et in his quantum sit difficultatis, ostendit. Deinde quo magis inflammet ad earum studium, singulos libros, Auctores et argumenta clogiis quibusdam breviter commendat. Denique, ut se a sæculi rebus penitus expediat, hortatur.

1. *Vera necessitudo. Sapientum peregrinationes.* — Frater Ambrosius tua mihi munuscula perferens, detulit et suavissimas litteras, quæ a principio amicitiarum, fidem jam probatæ fidei et veteris amicitiae (4) præferebant. Vera enim illa necessitudo est, et Christi glutino copulata, quam non utilitas rei familiaris, non præsentia tantum corporum, non subdola et palpans adulatio; sed Dei timor et divinarum Scripturarum studia conciliant. Legimus in veteribus historiis, quosdam lustrasse provincias, novos adisse populos, maria transisse, ut eos quos ex libris novebant, coram quoque viderent. Sic Pythagoras Memphiticus vates; sic Plato Ægyptum et Architam Tarentinum, eamque oram Italiae, quæ quondam magna Græcia dicebatur, laboriosissime peragravit; ut qui Athenis magister erat et potens, cujusque doctrinam Academiae gymnasia personabant, fieret peregrinus atque discipulus, MALENS ALIENA verecunde 271 discere, quam sua impudenter ingerere. Denique cum litteras quasi toto fugientes orbe persequitur,

(d) Ex Cicerone præ Leg. Manil. « Ego autem neminem noverim. Quare irasci mihi nemo poterit, nisi qui ante de se voluerit confiteri. » Vid. similem sententiam in Apol. prima contra Rufinum.

(e) Alias 105. Scripta circ. an. 394.

(f) Nolanum utique, quidquid visum sit Baronio ad an. 394. aliisque non indoctis viris; quorum præcipuum argumentum petitur a contradictione: quæ inter hanc Epistolam, et aliam ad Paulinum hic 58. cujus initium est *bonus homo*, intercedere videbatur, utriusque contextum diligentius conferenti, nullum esse constabit. Porro Martianeus addit *Presbyterum*, reticentibus hanc dignitatem cæteris vulgatis libris ac Mss.

(4) Vetus editio Bibliorum sine loci, temporis, aut topographi designatione hic interserit vocem *noxa*.

captus a piratis et venundatus, etiam tyranno crudelissimo (Dionysio Siciliae) paruit, captivus, vinctus, et servus; tamen quia Philosophus, major emente se fuit. Ad T. Livium lacteo eloquentiae fonte manantem, de ultimis Hispaniae (a Gadibus,) Galliarumque finibus quosdam venisse nobiles legimus; et quos ad contemplationem sui Roma non traxerat, unius hominis fama perduxit. Habuit illa aetas inauditum omnibus saeculis celebrandumque miraculum, ut urbem tantam ingressi, aliud extra urbem quaerent. Apollonius (sive ille Magus, ut vulgus loquitur, sive Philosophus, ut Pythagorici tradunt) intravit Persas, pertransiit Caucasum, Albanos, Scythas, Massagetas, opulentissima Indiae regna penetravit: et ad extremum latissimo Physon amne (Gange) transmisso, pervenit ad Brachmanas; ut Hiarcam in throno sedentem aureo (a) et de Tantali fonte potantem, inter paucos discipulos, de natura, de motibus, ac siderum cursu audiret docentem: inde per Elamitas, Babylonios, Chaldaeos, Medos, Assyrios, Parthos, Syros, Phoenices, Arabes, Palaestinos, reversus Alexandriam, perrexit Aethiopianam, ut Gymnosophistas, et famosissimam Solis mensam videret in sabulo. Invenit ille vir ubique quod disceret: et semper proficiens, semper se melior fieret. Scripsit super hoc plenissime octo voluminibus Philostratus.

2. Quid loquar de saeculi hominibus? cum Apostolus Paulus vas electionis et magister gentium, qui de conscientia tanti in se hospitis loquebatur. *An experimentum quaeritis ejus qui in me loquitur Christus?* (2. Cor. 13. 3.) post Damascum Arabiamque lustratam, ascenderit Jerosolymam, ut videret Petrum, et manserit apud eum diebus quindecim. Hoc enim mysterio hebdomadis et ogdoadis, futurus Gentium praedicator instruendus erat. Rursumque post annos quatuordecim, assumpto Barnaba et Tito exposuerit Apostolus Evangelium, ne forte in vacuum curreret, **272** aut cucurrisset. Habet nescio quid latentis energiae viva vox; et in aures discipuli de auctoris ore transfusa fortius sonat. Unde et Eschynes, cum Rhodi exularet; et legeretur illa Demosthenis Oratio, quam adversus eum habuerat, mirantibus cunctis atque laudantibus, suspirans ait (b): Quid si ipsam audissetis bestiam, sua verba resonantem?

3. Haec non dico, quod sit in me aliquid tale, quod vel possis, vel velis discere: sed quod ardor tuus ac discendi studium, etiam absque nobis per se probari debeat. Ingenium docile, et sine doctore laudabile

(a) Eam intellige, quae in Hiarciae schola erat, statuum Tantalum referentem, in cujus manu poculum erat aqua plenum, unde attingebant philosophi ante cubitum. Hieronymus fontem vocat, quod nempe quantum inde hauriebatur, tantum continuo suppeteret. Historiam Philostratus tradit l. 3. c. 7. Superiores quas a Laertio, Plinio, Herodoto, aliisque late didicisse poteris, non moramur. Interim Martian. legerat *de moribus pro motibus*; Victorius vero *de moribus siderum, ac dierum cursu*. Vetus quoque laudata editio Bibliorum, ita in hac Epistola praefert, *de natura, de moribus, ac de cursu dierum ac siderum*.

(b) Cicero qui utranque orationem vertit, lib. 3. de Orat. *Quanto, inquit, magis admiraremini, si ipsum audissetis.*

est. Non quid invenias, sed quid quaeras, consideramus. Mollis cera et ad formandum facilis, etiam si artificis et plastae cessent manus (c), tamen τῆ δυνάμει totum est, quidquid esse potest. Paulus Apostolus ad pedes Gamalielis legem Moysi et Prophetas didicisse se gloriatur, ut armatus spiritualibus telis, postea diceret confidenter: « Arma militiae nostrae, non carnalia sunt, sed potentia Dei, ad destructionem munitionum: Concilia destruentes, et omnem altitudinem extollentem se adversus scientiam Dei; et captivantes [al. captivantem] omnem intellectum, ad obediendum Christo: et parati subjugare cunctam inobedientiam » (4. Cor. 10. 4. 5). Ad Timotheum scribit, ab infantia sacris litteris eruditum; et hortatur ad studium lectionis, ne negligat gratiam, quae data sit ei per impositionem manus Presbyterii. Tito praecipit, ut inter caeteras virtutes Episcopi, quem brevi sermone depinxit, scientiam quoque eligat [al. intelligat] Scripturarum: « Obtinentem, inquit, cum qui secundum doctrinam est, fidelem sermonem; ut potens sit exhortari in doctrina sana, et contradicentes revincere » (Tim. 4. 9). Sancta quippe rusticitas solum sibi prodest: et quantum aedificat ex vitae merito Ecclesiam Christi, tantum nocet, si destruentibus non resistat. (d) Aggaeus Propheta, imo per Aggaeum Dominus, interroga, ait, *Sacerdotes Legem* (Agg. 2).

Sacerdotis officium. Paulus cur vas electionis. — In tantum Sacerdotis officium est, interrogatum respondere de Lege. Et in Deuteronomio legimus: *Interroga patrem tuum, et annuntiabit tibi; 273 seniores tuos, et dicent tibi* (Deut. 32. 7). In Psalmo quoque centesimo decimo octavo. *Cantabiles mihi erant justificationes tuae, in loco peregrinationis meae* (v. 54). Et in descriptione justi viri, cum eum David arbori vitae, quae est in paradiso, compararet, inter caeteras virtutes et hoc intulit: *In lege Domini voluntas ejus: et in lege ejus meditabitur die ac nocte* (Psal. 1. 2). Daniel in fine sacratissimae Visionis justos, ait, fulgere sicut stellas; et intelligentes, hoc est doctos, quasi firmamentum. Vides quantum inter se distent, justa rusticitas, et doctia justitia? Alii stellis, alii caelo comparantur. Quanquam juxta Hebraicam Veritatem, utrumque de eruditis possit intelligi: ita enim apud eos legimus: « Qui autem docti fuerint, fulgebunt quasi splendor firmamenti: et qui ad justitiam erudiunt multos, quasi stellae in perpetuas aeternitates » (Dan. 12. 3). Cur dicitur Paulus Apostolus vas electionis? Nempe quia (e) legis et sanctorum Scripturarum armarium est. Pharisaei stupent ad doctri-

(c) Al. latine *tamen virtute totum est*, etc. Mox pro Moysi nomine erat *Domini*. Leviora infra emendamus.

(d) Reatini interpretis emendationem sequimur, antea enim penes Erasm. ac Martian. pro *Aggaei* nomine erat utroque in loco *Malachias*, quam lectionem revera scilicet non nemo induxit, quod putarit illud Malachiae c. 2. v. 7. alludit, « Labia sacerdotis custodient scientiam, et legem requirunt ex ore ejus, » cum sint inno haec Aggaei c. 2. « Haec dicit Dominus exercituum, Interroga sacerdotes legem, dicens, » etc.

(e) Frustra Victorius *vas legis*, cum pro armario eo loco *vas sumi* constet. Sic in τοῦ θησαυροῦ duobus verbis, quod

nam Domini; et mirantur in Petro et Joanne quomodo legem sciunt, cum litteras non didicerint. Quidquid enim aliis exercitatio et quotidiana in Lege meditatio tribuere solet, illis Spiritus Sanctus suggererat: et erant, juxta quod scriptum est, *θεοδιδασκῆται*. Duodecim annos Salvator impleverat, et in Templo senes de quaestionibus legis interrogans, magis docet, dum prudenter interrogat.

4. Nisi forte rusticum Petrum, rusticum dicimus Joannem; quorum uterque dicere poterat: « Etsi imperitus sermone, non tamen scientia » (2. Cor. 11. 6). Joannes rusticus, piscator, indoctus? Et unde illa vox obsecro, « In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum? » (Joan. 1. 1.) *Λόγος* enim Græce multa significat; nam et verbum est, et ratio, et supputatio, et causa uniuscujusque rei, per quam sunt singula quæ subsistunt. Quæ universa recte intelligimus in Christo. Hoc doctus Plato nescivit: hoc Demosthenes eloquens ignoravit. « Perdam, inquit, sapientiam sapientium, et prudentiam prudentium reprobo » (1. Cor. 1. 19). Vera sapientia perdet falsam sapientiam: et quamquam stultitia prædicationis in Cruce sit, tamen Paulus « Sapientiam loquitur inter perfectos. Sapientiam autem non sæculi hujus, nec principum sæculi istius, (a) qui destruantur: 274 sed loquitur Dei sapientiam in mysterio absconditam, quam prædestinavit Deus ante sæcula » (1. Cor. 2. 7). Dei sapientia Christus est. « Christus enim Dei virtus, et Dei sapientia » (Ibid. 24). Hæc sapientia in mysterio abscondita est: de qua et noni Psalmi titulus prænotatur, « pro occultis filii: » in quo sunt omnes thesauri sapientiæ et scientiæ absconditi: et qui in mysterio absconditus erat, prædestinatus est ante sæcula. Prædestinatus autem, et præfiguratus, in Lege et Prophetis. Unde et Prophetæ appellabantur Videntes: quia videbant eum, quem cæteri non videbant. « Abraham vidit diem ejus: et lætatus est » (Joan. 8. 56). Aperiebantur cæli Ezechieli; qui populo peccatori erant. « Revela, inquit David, oculos meos: et considerabo mirabilia de lege tua » (Ps. 118. 18). Lex enim spiritualis est, et revelatione opus est, ut intelligatur, ac revelata facie Dei gloriam contemplerur.

5. Liber in Apocalypsi septem sigillis signatus ostenditur (Apoc. 5): quem si dederis homini scienti litteras, ut legat, respondebit tibi: Non possum, signatus est enim. Quanti hodie putant se nosse litteras, et tenent signatum librum; nec aperire possunt, nisi ille reserverit « qui habet clavem David: qui aperit, et nemo claudit, claudit et nemo aperit? » (Ibid. 3. 7.) In Actis Apostolorum sanctus eunuchus, imo vir (sic enim eum Scriptura cognominat), cum legeret Isaiam, interrogatus a Philippo: « Putasne intelligis quæ legis? » respondit, « Quomodo possum,

nisi aliquis me docuerit? » (Act. 8.) Ego, ut de me interim loquar, nec sanctior sum hoc eunuchus, nec studiosior; qui de Æthiopia, id est, de extremis mundi finibus venit ad Templum, reliquit aulam regiam: et tantus amator Legis, divinæque scientiæ fuit, ut etiam in vehiculo sacras litteras legeret: et tamen cum librum teneret, et verba Domini cogitatione conciperet, lingua voveret, labiis personaret, ignorabat eum, quem in libro nesciens venerabatur. Venit Philippus, ostendit ei Jesum, qui clausus latebat in littera. O mira doctoris virtus! Eadem hora credit eunuchus, baptizatur, fidelis et sanctus est; ac de discipulo magister: plus in deserto fonte Ecclesiæ, quam in aurato synagogæ Templo reperit.

6. Hæc a me perstricta sunt breviter. 275 (neque enim Epistolaris angustia evagari longius patiebatur) ut intelligeres te in Scripturis sanctis, sine prævio et monstrante semitam, non posse ingredi. Taceo de Grammaticis, Rhetoribus, Philosophis, Geometris, Dialecticis, Musicis, Astronomis, Astrologis, Medicis, quorum scientia mortalibus vel utilissima est, et in tres partes scinditur, (b) τὸ δόγμα, τὴν μέθοδον, τὴν ἐμπειρίαν. Ad minores artes veniam, et quæ non tam *σοφῆ*, quam manu administrantur. Agricoltæ, cæmentarii, fabri, metallorum, lignorumve cæsores, lanarii quoque et fullones, et cæteri qui variam suppellectilem et vilia opuscula fabricantur, absque doctore non possunt esse quod cupiunt. « Quod Medicorum est, »

Promittunt Medici, tractant fabrilia fabri.

(Horat. Epist. lib. 1. Epist. 1.)

7. Sola Scripturarum ars est, quam sibi omnes passim vindicant.

Scribimus indocti, doctique poemata vassim.

(Ibid.).

Hanc garrula anus, hanc delirus senex, hanc sophista verbosus, hanc universi præsumunt, lacerant, docent, antequam discant. Alii adducto supercilio, grandia verba trutinantes, inter mulierculas de sacris litteris philosophantur. Alii discant, pro pudor, a feminis, quod viros doceant: et ne parum hoc sit, quadam facilitate verborum, imo audacia edisserunt aliis, quod ipsi non intelligunt. Taceo de mei similibus, qui si forte ad Scripturas sanctas, post sæculares litteras venerint; et sermone composito aurem populi mulserint, quidquid dixerint, hoc legem Dei putant: nec scire dignantur, quid Prophetæ, quid Apostoli senserint; sed ad sensum suum incongrua aptant testimonia; quasi grande sit, et non vitiosissimum docendi genus, depravare sententias, et ad voluntatem suam Scripturam trahere repugnantem. Quasi non legerimus, Homerocentonas, et Virgiliocentonas: ac non sic etiam Maronem sine Christo possimus dicere Christianum, qui scripserit:

unico rectius exprimitur, juxta Apostoli locum ad Thessalonic. *ἱππῆς, θεοδιδασκῆται ἕστε*, quem Hier. alludit.

(a) Martiani. post Erasm. *quæ destruitur*, renuente Vulgato ac Græco textu, et Hieronymianis plerisque Mss.

(b) Subiungunt de more vetustiores editi et quidam Mss Græcorum. Vocum interpretationem hanc, *id est in doctrinam rationem, et usum*; qui etiam mox cum plerisque aliis pro *λόγῳ* habent *lingua*.

Jam redit et virgo, redeunt Saturnia regna.

Jam nova progenies caelo demittitur alto.

(Virgil. *Ecl. 4*).

276 Et patrem loquentem ad filium,
Nate, meæ vires, mea magna potentia solus.

Et post verba Salvatoris in cruce.

Talia perstabat memorans, fixusque manebat.

Puerilia sunt hæc, et circulatorum ludo similia, docere quod ignores imo, ut cum stomacho loquar, ne hoc quidem scire quod nescias.

8. Videlicet manifestissima est Genesis, in qua de natura mundi, de exordio generis humani, de divisione terræ, (a) de confusione linguarum, et descensione usque ad Ægyptum, gentis scribitur Hebræorum. Patet Exodus cum decem plagis, cum decalogo, cum mysticis divinisque præceptis. In promptu est Leviticus liber, in quo singula sacrificia, imo singulæ pene syllabæ, et vestes Aaron, et totus ordo Leviticus, spirant cælestia sacramenta. Numeri vero, nonne totius arithmeticæ, et Prophetiæ Balaam, et quadraginta duarum per cretum mansionum mysteria continent? Deuteronomium quoque secunda lex, et Evangelicæ legis præfiguratio, nonne sic ea habet quæ priora sunt, ut tamen nova sint omnia de veteribus? (b) Hucusque Pentateuchus: quibus quinque verbis (1. Cor. 14. 19), loqui se velle Apostolus in Ecclesia gloriatur. (c) Job exemplar patientiæ, quæ non mysteria suo sermone complectitur? Prosa incipit, versu labitur, pedestri sermone finitur: omnesque leges dialecticæ, propositione, assumptione, confirmatione, conclusione determinat. Singula in eo verba plena sunt sensibus. Et, ut de cæteris sileam, resurrectionem corporum sic prophetat; ut nullus de ea vel manifestius, vel cautius scripserit: « Scio, inquit, quod redemptor meus vivit, et in novissimo die de terra resurrecturus sum: et rursum circumdabor pelle mea; et in carne mea videbo Deum. Quem visurus sum ego ipse, et oculi mei conspecturi sunt, et non alius. Reposita est hæc spes mea in sinu meo » (Job. 19. 25. 26). Veniam ad Jesum Nave, qui typus Domini non solum in gestis, sed etiam in nomine, **277** transiit Jordane, hostium regna subvertit, divisit

terram victori populo, et per singulas urbes, viculos, montes, flumina, torrentes, atque confinia, Ecclesiæ, cælestisque Jerusalem spiritualia regna describit. In Judicum libro quot principes populi, tot figuræ sunt. Ruth Moabitidis. Isaia explet vaticinium, dicentis: « Emitte agnum, Domine, dominatorem terræ, de petra deserti ad montem filicæ Sion » (Isai. 46. 4). Samuel in Heli mortuo, et in occiso [al. *occisione*]. Saul, veterem legem abolitam monstrat. Porro in Sadoe atque David, novi Sacerdotii, novique Imperii sacramenta testatur. Malachim, id est, Regum tertius, et quartus liber a Salomone usque ad Jechoniam: et ab Jeroboam filio Nabath, usque ad Osee, qui ductus est in Assyrios, regnum Juda et regnum describit Israel. Si historiam respicias, verba simplicia sunt: si in litteris sensum latentem inspexeris, Ecclesiæ paucitas, et Hæreticorum contra Ecclesiam bella narrantur. Duodecim Prophetæ in unius voluminis angustias coacti, multo aliud quam sonant in littera, præfigurant. Osee crebro nominat Ephraim, Samariam, Joseph, Jezrael, et uxorem fornicariam, et fornicationis filios, et adulteram cubiculo clausam mariti, multo tempore sedere viduam, et sub veste lugubri, viri ad se reditum præstolari. Joel filius Phathuel, describit terram duodecim tribuum, heruca, brucho, locusta, rubigine vastante corruptam: et post eversionem prioris populi, effusum iri Spiritum Sanctum super servos Dei, et ancillas, id est, super centum viginti credentium nomina, qui effundendus erat in cœnaculo Sion: qui centum viginti, ab uno usque ad quindecim paulatim et per incrementa surgentes, quindecim graduum numerum efficiunt, qui in Psalterio mystice continentur. Amos pastor et rusticus, et « ruborum mora distringens, » paucis verbis explicari non potest. Quis enim digne exprimat tria, aut quatuor scelera Damasci, Gazæ, et Tyri, et Idumæ, et filiorum Ammon, et Moab, et in septimo octavoque gradu, Judæ et Israel? Hic loquitur ad vacas pingues, quæ sunt in monte Samaria, et ruituram domum majorem minoremque testatur. Ipse cernit fectorem locustæ; et stantem Dominum super murum litum vel adamantinum, et **278** uncinum pomorum, attrahentem supplicia peccatoribus, et famem in terram: non famem panis, nec sitim aquæ, sed audiendi verbum Dei. Abdias qui interpretatur « servus Dei » [al. *Domini*], peronat contra Edom sanguineum, terrenumque hominem. Fratris quoque Jacob semper æmulum hasta percudit spirituali. Jonas « columba » pulcherrima, naufragio suo passionem Domini præfigurans, mundum ad penitentiam revocat: et sub nomine Ninive, salutem gentibus nuntiat. Michæas de Morasthi, « cohæres » Christi, vastationem annuntiat filicæ latronis, et obsidionem ponit contra eam: quia maxillam percusserit iudicis Israel. Nahum « consolator » orbis, increpat civitatem sanguinum, et post eversionem illius loquitur: « Ecce super montes pedes evangelizantis et annuntiantis pacem » (Num. 1. 15). Abacuc « luctator » fortis et rigidus, stat super custodiam suam, et

(a) Ad Erasmi ingenium Editor Benedictinus, de confusione linguarum et gentium, usque ad exitum scribitur Hebræorum; cum, ut Victorius animadvertit, exitus Hebræorum ex Ægypto non statim a Genesi, sed multa post Exodi Capitula describatur. Veram lectionem ex Vulgatis ante ann. 1500. eodem Victorio et Mss. reposuimus.

(b) Apud plerosque editos: *Hucusque Moyses, hucusque Pentateuchus*. Porro alludit Hieronymus Apostoli locum quem adnotavimus, ubi in *Ecclesia*, inquit, *volo quinque verba sensu meo loqui*, quæ ex sensu veterum aliorum Patrum mystice interpretatur, ad quinque Pentateuchi libros quinque Pauli verba referens.

(c) Quod Moysi libris Jobi historiam proxime subjiciat, quæ juxta veterum omnium canonem et Hieronymianum ipsum constanter post Prophetas in Agiographorum ordine recensetur, nisi si luxatus est locus iste librorum incuria, perquam probabilis ratio est, quod ejusdem auctoris, sive ab eodem Moysæ conscriptum librum esse senserit, quæ nec paucorum est ex antiquis, nec a vero multum abhorret sententia. Quod si pro germana habeatur superius adnotata quorundam codd. lectio, *Hucusque Moyses*, tunc seriem temporum, et Jobi remotissimam antiquitatem sibi reposuisse credendus erit.

figit gradum super munitionem, ut Christum in cruce contempletur, et dicat: « Operuit cœlos gloria ejus, et laudis ejus plena est terra. Splendor ejus, ut lux erit: cornua in manibus ejus, ibi abscondita est fortitudo ejus » (*Abac. 3*). Sophonias « speculator » et arcanorum Domini cognitor, audit clamorem a porta piscium, et ejulatum a secunda, et contritionem a collibus. Indicit quoque ululatum habitatoribus pila: quia conticuit omnis populus Chanaam: disperierunt universi, qui involuti erant argento. Aggæus « festivus » et lætus, qui seminavit in lacrymis, ut in gaudio meteret, destructum Templum reedificat, Dominumque Patrem inducit loquentem: « Adhuc unum modicum, et ego commovebo cœlum et terram, et mare, et aridam, et movebo omnes gentes: et veniet desideratus cunctis gentibus » (*Agg. 2. 7. 8*). Zacharias « memor Domini sui, » multiplex in Prophetia, (a) Jesum vestibus sordidis indutum, et lapidem oculorum septem, candelabrumque aureum cum totidem lucernis, quot oculis, duas quoque olivas a sinistris lampadis cernit et dextris: ut post (b) equos, rufos, nigros et albos, et varios, et dissipatas quadrigas ex Ephraim, et equum de Jerusalem, pauperem regem vaticinetur et prædicet, sedentem super pullum filium asinæ subjugalis. Malachias aperte, et in fine omnium Prophetarum, de abiectione Israel et vocatione gentium: « Non est mihi, ait, voluntas in vobis, dicit Dominus exercituum, et munus **279** non suscipiam de manu vestra. Ab ortu enim solis usque ad occasum, magnum est nomen meum in gentibus: et in omni loco sacrificatur, et offertur nomini meo oblatio munda » (*Mal. 1. 10*). Isaiam, Jeremiam, Ezechielem, et Danielem quis possit vel intelligere, vel exponere? Quorum primus non Prophetiam mihi videtur texere, sed Evangelium. Secundus virgam nucem [Vulg. *vigilantem*] et ollam succensam a facie Aquilonis, et pardum spoliatum suis coloribus; et quadruplex diversis metris necit alphabetum (*Lamentationes*). Tertius principia et finem tantis habet obscuritatibus involuta, ut apud Hebræos istæ partes cum exordio Geneseos ante annos triginta non legantur. Quartus vero qui et extremus inter quatuor Prophetas, temporum conscius, et totius mundi (c) *φειδίσταρ*, lapidem præcisum de monte sine manibus, et regna omnia subvertentem, claro sermone pronuntiat. David, Simonides noster, Pindarus et Alexæus, Flaccus quoque, Catullus et Serenus, Christum lyra personat, et in decachordo psalterio ab inferis suscitatur resurgentem. Salomon, pacificus, et amabilis Domini, mores corrigit, naturam docet, Ecclesiam jungit et Christum, sanctarumque nuptiarum dulces canit epithalium. Esther in Eccle. sic typo populum liberat de periculo,

(a) Josuam intellige filium Josedech Pontificem.

(b) Sequimur, quam ex Brixianis Codicibus lectionem Victorius restituit, cum verosimillimum sit primum Zachariæ caput innui a Hieronymo, non sextum, quod post Erasmum Martianæus putasse videtur dum legit, *equos varios, rufos, et albos, et dissipatas*, etc.

(c) Plerique Mss. *Philostoricus*: omnino autem vitiose cum Erasm. Martian. *Philostoros*; nos *φειδίσταρ*, quod est eruditionis cupidus, ex vulgatis emendationibus scripsimus.

et interfecto Aman, qui interpretatur « iniquitas, » partes convivii et diem celebrem mittit in posteros. Paralipomenon liber, id est, Instrumenti veteris *ἐπιτεμὴ* tantus ac talis est, ut absque illo si quis scientiam Scripturarum sibi voluerit arrogare, seipsum irrideat. Per singula quippe nomina, juncturasque verborum, et prætermissæ in Regum libris tanguntur historiæ, et innumerabiles explicantur Evangelii quæstiones. Ezras et Neemias, « adjutor » videlicet et « consolator a Domino, » in unum volumen coartantur: instaurant Templum, muros extruunt civitatis: omnisque illa turba populi redeuntis in patriam, et descriptio Sacerdotum, Levitarum, Israelis, proselytorum ac per singulas familias murorum ac turrium opera divisa, aliud in cortice præferunt, aliud retinent in medulla.

280 8. Cernis me Scripturarum amore raptum excessisse modum Epistolæ, et tamen non implere quod volui. Audivimus tantum quid nosse, quid cupere debeamus, ut et nos quoque possimus dicere: « Concupivit anima mea desiderare justificationes tuas in omni tempore » (*Ps. 118. 20*). Cæterum Socraticum illud impletur in vobis: Hoc tantum scio, quod nescio. Tangam et novum breviter Testamentum. Matthæus, Marcus, Lucas, et Joannes, quadriga Domini, et verum [d] Cherubim, quod interpretatur « scientiæ multitudo, » per totum corpus oculati sunt, scintillæ emicant, discurrunt fulgura, pedes habent rectos et in sublime tendentes, terga pennata et ubique volitantia. Tenent se mutuo, sibi que perplexi sunt, et quasi rota in rota volvuntur, et pergunt quocumque eos flatus Sancti Spiritus perduxerit. Paulus Apostolus ad septem Ecclesias scribit (octava enim ad Hebræos [e] a plerisque extra numerum ponitur.) « Timotheum instruit ac Titum, Philemonem pro fugitivo famulo (Onesimo) deprecatur. Super quo tacere melius puto, quam pauca scribere. Actus Apostolorum nudam quidem sonare videntur historiam, et nascentis Ecclesiæ infantiam texere: sed si noverimus scriptorem eorum Lucam esse medicum, cujus « Laus est in Evangelio, » animadvertemus pariter omnia verba illius, animæ languentis esse medicinam. Jacobus, Petrus, Joannes, Judas Apostoli, septem Epistolæ ediderunt tam mysticas quam succintas, et breves pariter et longas: breves in verbis, longas in sententiis, ut rarus sit qui non in earum lectione cæcutiat [al. *concutiatur*]. Apocalypsis Joannis tot habet sacramenta, quot ver-

(d) Hanc alibi quoque interpretationem urget Hieronymus, et exponit in Lexico, quæ tamen plerisque veritatis consona non videtur, alii, ut tuentur, valde desudant. Sed Hebræos antiquiores ad notandam scientiæ multitudinem ea voce כרובי usus esse, probat Philonic testimonium de simulacris Arcæ: *חרובים... יסודותיהם ואלו יסודותיהם כרובים*. Accedit *Isabar Ali* in Lexico, *interpretatio alia hujus est multitudo scientiæ*. Et tandem Joannes Metropolitæ Darenensis: *quid etiam nomen Cherubim? multitudo cognitionis, sive effusio sapientiæ, sive abundantia et opulentia sapientiæ*, videtur nominis etymologia ex affini Arabic. *Kabir*, Hebraic. כרוב facta litterar. metathesi, quod sciunt, prudentem, et quarum notat, desumi.

(e) Vid. Lib. de S. E. in Paulo cap. V.

ba. Parum dixi pro merito voluminis. Laus omnis inferior est : in verbis singulis multiplices latent intelligentiæ.

9. Oro te, frater carissime, inter hæc vivere, ista meditari, nihil aliud nosse, nihil quærere, nonne tibi videtur jam hic in terris regni cœlestis habitaculum ? Nolo offendaris in Scripturis sanctis simplicitate, et quasi vilitate verborum, quæ vel vitio interpretum, vel de industria sic prolata sunt, **281** ut rusticam concionem [al. *contentionem*] facilius instrueret : et in una eademque sententia, aliter doctus, aliter audiret indoctus. Non sum tam petulans et hebes, ut hæc me nosse pollicear, et eorum fructus in (a) terra capere, quorum radices in cœlo fixæ sunt ; sed velle fateor : sedenti me præfero, magistrum renuens, comitem spondeo. Petenti datur, pulsanti aperitur : quærens invenit. Discamus in terris, quorum nobis scientia perseveret in cœlo.

10. Obviiis te manibus excipiam, et, ut inepte aliquid, ac de Hermagoræ tumiditate (b) effutiam, quidquid quæsieris, tecum scire conabor. Habes hic amantissimum tui fratrem Eusebium, qui litterarum tuarum mihi gratiam duplicavit, referens honestatem morum tuorum, contemptum sæculi, fidem amicitiam, amorem Christi. Nam prudentiam et eloquii venustatem, etiam absque illo, ipsa Epistola præferbat. Festina, quæso te, et hærentis in salo naviculæ funem magis præcide, quam solve. Nemo renuntiaturus sæculo bene potest vendere, quæ contempsit ut venderet. Quidquid in sumptus de tuo tuleris, pro lucro computa. (1) Antiquum dictum est : Avaro tam deest quod habet, quam quod non habet. (c) « Credenti totus mundus divitiarum est. Infidelis autem etiam obolo indiget. » Sic vivamus tanquam nihil habentes, et omnia possidentes. Vicrus et vestitus, divitiæ Christianorum sunt. Si habes in potestate rem tuam, vende : si non habes, projice. Tollenti tunicam, et pallium relinquendum est. Scilicet nisi tu semper recrastinans, et diem de die trahens, caute et pedetentim tuas possessiunculas vendideris, non habet Christus unde alat pauperes suos. Totum Deo dedit, qui seipsum obtulit. Apostoli navem tantum et retia reliquerunt. Vidua duo æra misit ad gazophylacium, et præfertur C्रेसи divitiis. FACILE contemnit omnia, qui se semper cogitat esse moriturum.

(a) Illud in terra ex Brixianis codd. Victorius resituit. qui mox pro *sedenti me præfero*, in quodam S. Pauli de Urbe Ms. invenisse dicit. Sed emite me profiteor.

(b) Ollis sed falso, *timiditate* : tum Martianæ quoque *effundam* pro *effutiam*. Alludit autem Hier. Ciceronis locum lib. 1. de Invent. *Hermagorus nec quid dicat attendere, nec quid polliceatur videtur intelligere*. Et paulo infra, *Hermagorus sua fretus scientia non quid ars, sed quid ipse posset, expositi se videtur*.

(c) Citatur isthæc sententia ab Hieronymo passim, et ab aliis etiam Patribus, Augustino sæpe, Cassiano Collat. 24 cap. 26. Bernardo in vita S. Malachiæ ; ex Græcis vero Clemente Alexandrino Strom. lib. 2., aliisque. Est autem apud LXX. Proverb. 17. post vers. 6. τοῦ πτωχοῦ εὐλος ἡ ἀγορὰ τοῦ πτωχοῦ, τοῦ δὲ ἀπιστοῦ οὐδὲ ὄφελος.

(1) Senecæ alii tribuunt, sed jam Ennio, atque Catoni adscriptis Jo. Salisber. Carm. ad Opus suum Policr. *Avaro tam deest quod habet, quam quod non habet*. Vide Theophili Paschal. III. num. 15. *Nescit mensuram cui tantum deest quod habet, quantum quod non habet*.

S. HIERONYMI I.

282 EPISTOLA LIV (d).

AD FURIAM.

De Viduitate servanda.

Furiam viduam, Titianæ filiam, Probi Consolis nurum, hortatur ut in viduitate perseveret, nec iteret matrimonium ; et quoniam adhuc virenti erat ætate, quibus modis pudicitiam simul ac famam tueri debeat, præcipit.

1. Obsecras litteris, et suppliciter deprecaris, ut tibi(e) scribam, imo rescribam, quomodo vivere debeas, et viduitatis coronam illæso pudicitiam nomine conservare. Gaudet animus, exultant viscera, gestit affectus, hoc te cupere esse post virum, quod sanctæ memoriæ mater tua Titiana multo tempore fuit sub marito. Exaudite sunt preces et orationes ejus. Impetravit, ut adipisceretur in unica filia, quod vivens ipsa possederat. Habes præterea generis tui grande privilegium, quod exinde a Camillo (L. Furius Camillus), vel nulla, vel rara vestra familiæ scribitur secundos nosse concubitus : ut non tam laudanda sis, si vidua perseveres, quam execranda, si id Christiana non serves, quod per tanta sæcula gentiles feminæ custodierunt.

2. Taceo de Paula et Eustochio, stirpis vestræ floribus, ne per occasionem exhortationis tuæ illas laudare videar. Blasillamque prætereo, quæ (f) maritum suum, tuum secuta germanum, in brevi vitæ spatio tempora virtutum multa complevit. Atque utinam præconia feminarum imitentur viri : ET RUCOSA senectus redderet, quod sponte offert adolescentia. Sciens et videns in flammam mitto manum : adducitur supercilia, extenditur brachium ; *Iratusque (g) Chremes tumido desæviet ore*. Consurgunt proceres adversus Epistolam meam ; turba patritia detonabit [al. *denotabit*], me magum, me seductorem clamitans, et in terras ultimas deportandum. Addant, **283** si volunt, et Samaritem, ut Domini mei titulum recognoscam. Certe filiam a parente non divido, nec dico illud de Evangelio : *Sine ut mortui sepeliant mortuos suos (Matth. 8. 22 ; et Luc. 9. 60)*. Vivit enim, qui credit in Christum. Et qui in illum credit, debet utique quomodo ille ambulavit, et ipse ambulare (1. *Joan. 2. 6*).

3. *Quando honorandi parentes*. — Facessat invidia, quam nomini Christiano maledicorum semper genitrus infligit : ut, dum probra metuunt, ad virtutes (h) non provocentur. Exceptis epistolis, ignoramus alterutrum. SOLAQUE causa pietatis est, ubi carnis nulla

(d) *Alias 10. Scripta circiter ann. 594.*

(e) Alii Editi ac Mss. *rescribam, imo scribam*, qui et paulo infra voces *ut adipisceretur*, non habent.

(f) Vitiose habent plures Mss. et vetus editio *post maritum*, etc. deinde *sortita pro secuta*. Uno scilicet viro ; eoque Furiæ germano juncta est Blasilla, quæ paulo post ejus mortem secuta est.

(g) Duo manu exarata exemplaria, *Iratusque Terentianus Chremes*, etc., juxta quam lectionem vid. Terentium Heautontimor. Act. 3. Scen. 5. atque alibi. Est autem Horatii versus in Arte Poetica, atque ibi quidem est *delitigat pro desæviet*.

(h) Contra Mss. non pauci, et vetusta editio, *non provocent*. Superiori etiam voci *genuinus* addunt quidam *sermo, vel livor* : nempe genuinum dentem esse, atque expressam a Persio phrasin amanuensis non nemo ignorans, glossema de suo addidit.

(Dix-huit.)

notitia est. Honora patrem tuum; sed si te a vero Patre non separat. TANDIUM scito sanguinis copulam, quamdiu ille suum noverit Creatorem. Alioqui David tibi protinus canet: « Audi filia, et vide, et inclina aurem tuam, et obliviscere populum et domum patris tui: et concupiscet rex decorem tuum, quoniam ipse est Dominus tuus » (Ps. 44. 11). Grande (a) præmium parentis obliti: *Concupiscet rex decorem tuum*. Quia audisti, quia vidisti, quia inclinasti aurem tuam; et populi tui, domusque patris tui oblita es, idcirco *concupiscet rex decorem tuum*, et dicet tibi: *Tota pulchra es amica mea, et macula non est in te* (Cant. 4. 7). Quid pulchrius anima, quæ Dei filia nuncupatur, et nullos extrinsecus quarit ornatus? [Mss. *amplexus*.] Credit in Christum, et hac ambitione ditata pergit ad sponsum: eundem habens Dominum, quem et virum.

4. *Nuptiarum angustia*. — Quid angustiarum habeant nuptiæ, didicisti in ipsis nuptiis: et quasi coturnicium carnis usque ad nauseam saturata es (Num. 11): amarissimam choleram tuæ sensere fauces. Egessisti acescentes et morbosos cibos: relevasti æstuantem stomachum. Quid vis rursus ingerere, quod tibi noxium fuit? *Canis revertens ad vomitum, et sus lota, ad volutabrum luti* (2. Petr. 2. 22). Bruta quoque animalia et vagæ aves, in eadem pedicas retiaque non incidunt. An vereris, ne proles Furiana deficiat, et ex te parens tuus non habeat pusionem, qui reptet in pectore, et cervicem ejus stercore **284** liniat? (b) Quippe omnes habent filios, qui habuerit matrimonium; et quibus nati sunt liberi, suo generi responderunt. Exhibuit Ciceronis filius patrem in eloquentia? (c) Cornelia vestra, pudicitia simul et fecunditatis exemplar, Gracchos suos se genuisse lætata est? Rîdiculum est sperare pro certo, quod multos et non habere videas, et cum habuerint, perdidisse. Cui dimittes tantas divitias? Christo, qui mori non potest. Quem habebis hæredem? Ipsum, quem et Dominum. Contristabitur pater, sed lætabitur Christus: lucebit familia, sed Angeli gratulabuntur. Faciat pater quod vult de substantia sua: NON ES EJUS, cui nata es, sed cui renata: et qui te grandi pretio redemit, sanguine suo.

5. *Cavendæ nutrices et servi*. — Cave nutrices, (d) et gerulas, et istiusmodi venenata animalia, quæ de corio tuo saturari ventrem suum cupiunt. Non suadent quod tibi, sed quod sibi prosit. Et sæpe illud obgannunt:

Solane perpetua mærens carpere juvenia?

(a) Cisterciens. *præmium relicti vel obliti parentis*.

(b) Veteres editi *Quippe nati, vel quippe ne hi*, quibus voculis rectius alii carent, nam hæc ironice legenda sunt.

(c) Scilicet Paulæ, quam *Graccorum sobolem* in Epitaphio vocat Hier. cognata erat Furia, ut ex hac ipsa epistola constat. Cornelia vero Sempronii Gracci uxor, Tiberium et Caium filios habuit, qui occisi sunt, quod Populi Romani partes contra Senatam tuerentur. Porro Graccorum nomen, quod semel data occasione moneurus, sine adspiracionis nota scribendum docet Terentius Scaurus ex Varrone.

(d) Mss. aliquot *rumigerulas, vinola animalia*. Velim ego legi *vinula*, quod est mollia, seu illecebrosa, ac suaviter fallentia. Plautus *Asin. 1. 3. compellendo blanditer, osculando, oratione vinula, venustula*: eoque sensu manuscriptam lectionem longe præfero.

Nec dulces natos, Veneris nec præmia noris!

(ÆNEID. l. IV.)

Ubi pudicitia sanctitas [al. *pudicitie et sanctitas*], ibi frugalitas est. Ubi frugalitas, ibi damna servulorum. Quidquid non tulerint [al. *intulerint*], sibi ablatum putant: nec considerant de quanto, sed quantum accipiant. Ubi cumque viderint Christianum, statim illud de trivio, (e) *δ γραικος, δ επιθιτης*. Hi romores turpissimos serunt: et quod ab ipsis egressum est, id ab aliis audisse se simulant, iidem auctores et exaggeratores. (f) Exit fama de mendacio: quæ cum ad matronas pervenerit, et earum linguis fuerit ventilata, provincias penetrat. Videas plerasque rabido ore sævire, et tincta facie, viperinis orbibus, dentibus pumicatis carpere Christianos. Illic aliqua,

.....Cui circa humeros hiacynthina læna est;
Rancidulum quiddam, balba de nare locuta.
Perstrepit, ac tenero supplantat verba palato.

(PEAS. Sat. prima.)

Omnis consonat chorus, et latrant universa subsellia. Junguntur nostri ordinis, qui et roduntur et rodunt. Adversus **285** nos loquaces, pro se muti; quasi et ipsi alii sint, quam Monachi; et non quidquid in Monachos dicitur, redundet in Clericos, qui sunt Monachorum. Detrimentum pecoris, pastoris patres ignominia est. Sicut e regione, illius Monachi vita laudanda est, qui venerationi habet Sacerdotes Christi: et non detrahit gradui, per quem factus est Christianus.

6. Hæc locutus sum, in Christo filia, non dubitans de proposito tuo (nunquam enim exhortatorias litteras postulares, si ambigeres de bono monogamix), sed ut nequitiam servulorum, qui te venalem portant, et insidias affinium, ac pium parentis errorem intelligeres: cui, ut amorem in te tribuam, amoris scientiam non concedo, dicens aliquid cum Apostolo: « Confiteor, zelum Dei habent, sed non secundum scientiam » (Rom. 10. 4). Imitare potius (crebro enim idipsum repetam) sanctam matrem tuam, cujus ego quoties recordor, venit in mentem ardor in Christum, pallor ex jejuniis, eleemosynæ in pauperes, obsequium in servos Dei, humilitas vestium et cordis, atque in cunctis sermo moderatus. Pater tuus, quem ego honoris causa nomino (non quia Consularis et Patritius, sed quia Christianus est) impleat nomen suum. Lætetur filiam genuisse Christo, non saeculo. Quin potius doleat, quod et virginitatem frustra amiseris, et fructus perdidieris nuptiarum. Ubi est maritus quem tibi dedit? Etiam si amabilis, etiam si bonus fuisset, mors rapuisset omnia: et copulam carnis solvisset interitus. Arripe, quæso, occasionem, et fac de necessitate virtutem. NON QUÆRUNTUR in Chri-

(e) Latine dixerat in Epistola ad Marcellam de *Ægrota-tione Blæsillæ, statim illud e trivio, impostor et Græcus est*, quæ ideo adduximus, ut lectio ista, quæ in Mss. fere omnibus depravata est, confirmetur. Victorius post Græca verba addit, *vocant impostorem, detrahunt*, etc. Vid. Ciceronem in Epistola ad Quintum fratrem Asiæ gubernatorem.

(f) Cisterciens. *ex infamia; alii exit infamia*.

stianis initia, sed finis. Paulus male cœpit, sed bene finivit. Judæ laudantur exordia; sed finis prodicione damnatur. Lege Ezechielem: « Justitia justi non liberabit eum, in quacumque die peccaverit. Et impietas impii non nocebit ei, in quacumque die conversus fuerit ab impietate sua » (Ezech. 33). Ista est scala Jacob, per quam Angeli (a) ascendunt, et descendunt: cui Dominus innititur lapsis porrigens manum, et fessos ascendentium gradus, sui contemplatione sustentans. Sed sicut non vult mortem peccatoris, tantum [al. *tantum quantum*] ut convertatur et vivat: ita tepidos odit, et cito ei nauseam faciunt.

286 Cui plus dimittitur, plus diligit.

7. *Vestium cultus.* — Meretrix illa in Evangelio baptizata lacrymis suis, et crine, quo multos ante deceperat, pedes Domini tergens, salvata est (Luc. 7). Non habuit crispantes mitras, nec stridentes calceolos, nec orbes stibio fuliginatos. Quanto fœdior, tanto pulchrior. Quid facit in facie Christianæ purpurissus et cerussa? quorum alterum ruborem genarum labiorumque mentitur: alterum candorem oris et colli: ignis juvenum, fomenta libidinem, impudicæ mentis indicia. Quomodo flere potest pro peccatis suis, quæ lacrymis cutem nudat, et sulcos ducit in facie? Ornatus iste non Domini est; velamen istud Antichristi est. Quæ fiducia erigit ad cœlum vultus, quos Conditor (b) non agnoscat? Frustra obtenditur adolescentia, et ætas puellaris asseritur. Vidua quæ marito placere desivit, et juxta Apostolum vere vidua est, nihil habet necessarium, nisi perseverantiam. Meminit pristinæ voluptatis, scit quid amiserit, quo delectata sit. Ardentes diaboli sagittæ, jejuniorum et vigiliarum rigore [al. *frigore*] restinguendæ sunt. Aut loquendum nobis est, ut vestiti sumus: aut vestiendum, ut loquimur. Quid aliud pollicemur, et aliud ostendimus? LINGUA personat castitatem, et totum corpus præfert impudicitiam.

8. Hoc quantum ad habitum pertinet et ornatum. Cæterum *vidua quæ in deliciis est* (non est meum, sed Apostoli) *vivens mortua est*. Quid sibi vult hoc quod ait: *vivens mortua est?* (1. Tim. 5. 6.). Vivere quidem videtur ignorantibus, et non esse peccato mortua, sed Christo, quem secreta non fallunt, mortua est. « Anima quæ peccaverit, ipsa morietur » (Ezech. 18). « Quorundam hominum peccata manifesta sunt, præcedentia ad judicium: quosdam autem et subsequuntur. Similiter et facta bona manifesta sunt: et quæ aliter se habent, abscondi non possunt » (1. Tim. 5. 24. et 25). Quod dicit istiusmodi est: Quidam tam libere et palam peccant, ut postquam eos videris, statim intelligas peccatores. Alios autem, qui callide occultant vitia sua, ex sequenti conversatione cognoscimus. Similiter et bona apud aliquos in propatulo

(a) Postrema editio Benedictin. juxta vetustiores alias, uno tantum verbo, *conscedunt*. Tum *lassis* pro *lapsis*, quod olim in Erasmiana Victorius correxerat; nosque restituere non dubitavimus, ne *neurologias* vitio peccaret hic locus, cum statim *fessos* nominet.

(b) Ita correctus est Mss. antea enim erat *nos agnoscit*. Conferenda porro est Epist. 22. ad Eustochium n. 13.

sunt, in aliis longo usu discimus. Quid ergo necesse est nos jactare pudicitiam, quæ sine **287** comitibus et appendiciis suis, continentia et parcitate, fidem sui facere non potest? Apostolus macerat corpus suum, et animæ subjicit imperio; ne quod aliis præcipit, ipse non servet: ET ADOLESCENTULA fervente cibis corpore, de castitate secura est?

9. Neque vero hæc dicens, condemno cibos, quos Deus creavit ad utendum cum gratiarum actione; sed juvenibus et puellis (c) incentiva aufero voluptatum. Non Ætnæ ignes, non Vulcania tellus, non Vesevus et (1) Olympus tantis ardoribus æstuant, ut juveniles medullæ vino plenæ, et dapibus inflammatae. Avaritia calcatur a plerisque, et cum marsupio deponitur. Maledicam linguam indictum emendat silentium. Cultus corporis et habitus vestium, unius horæ spatium commutatur. Omnia alia peccata extrinsecus sunt; et quod foris est, facile abjicitur. Sola libido insita a Deo, ob liberorum procreationem, si fines suos egressa fuerit, redundat in vitium, et quadam lege naturæ in coitum gestit erumpere. Grandis igitur virtutis est, et sollicitæ diligentia, superare quod nata sis: in carne, non carnaliter vivere: tecum pugnare quotidie, et inclusum hostem Argi (ut fabulæ ferunt) centum oculis observare. Hoc est quod Apostolus verbis aliis loquebatur: « Omne peccatum quod fecerit homo, extra corpus est. Qui autem fornicatur in corpus suum peccat » (2. Cor. 6. 18). Aiunt medici, et qui de humanorum corporum scripsere naturis, præcipueque Galenus in libris, quorum titulus *περὶ τῆς ὑγιανῶς* (Galeni libri de *Tuenda sanitate*), puerorum et juvenum, ac perfectæ ætatis virorum mulierumque corpora (e) insito calore fervere, et noxios esse his ætatibus cibos, qui calorem augeant; sanitatque conducere frigida quæque in esu et potu sumere. Sicut e contrario senibus, qui pituita laborant et frigore, calidos cibos, et vetera vina prodesse. Unde et Salvator: « Attendite, inquit, vobis, ne forte graventur corda vestra in crapula et ebrietate, et curis hujus vitæ » (Luc. 21. 34). Et **288** Apostolus: « Nolite inebriari vino, in quo est luxuria » (Ephes. 5. 18). Nec mirum hoc sigulum sensisse de vasculo, quod ipse fabricatus est, cum etiam Comicus, cujus finis est humanos mores nosse atque describere, dixerit:

Sine Cerere et Libero friget Venus.

(TERENT. in *Eunuc.*)

(c) Mss. fere omnes, utque editi vetustiores *incentiva esse adsero voluptatis*: quemadmodum etiam in Aquigranensi Concilio au. 816. a quo potior hujus Epistolæ pars describitur lib. 2.

(d) Perperam hucusque vulgati *περὶ τῆς ὑγιανῶς*, veteri editio, qua sæpe utimur, excepta, ex qua, et maxime e Mss. *ὑγιανῶς* restituimus, sic enim habet etiam Galinici libri titulus, et præterea *ὑγιανῶς* plurium numero Græcæ non dictimus, sicut neque Latine *valetudines*.

(e) Variat Cisterciens. exemplar, aut potius peccat; primo enim heic verbum *conducere* interserit, tum subsequenti versu legit contrario sensu, *sanitatique nocere frigidâ*.

(1) Pro Olympo, quem ignibus ardere non legimus, docti viri substituendum putant *Chimæram*, Tauri montis in Lycia, de qua Pomponius Mela lib. 1. cap. XV. « Lycia, inquit, ut ferunt infestata olim Chimærae ignibus, Sidæa portu et Tauri promontorio grandem sinum claudit. » Et Plinius, « mons Chimæra noctibus flagrans, » etc.

10. *Quid vitandum juvenibus in cibis.* — Primum igitur, si tamen stomachi (a) firmitas patitur, donec puellares annos transeas, aquam in potu sume, quæ natura frigidissima est. Aut si hoc imbecillitas prohibet, audi cum Timotheo : « Vino modico utere propter stomachum, et frequentes tuas infirmitates » (1. *Tim.* 5. 23). Deinde in ipsis cibis calida quæque devita : non solum de carnibus loquor, super quibus vas electionis profert sententiam : « Bonum est vinum non bibere, et carnem non manducare ; » sed etiam in ipsis leguminibus infantia quæque, et gravia [al. *gravidâ*] declinanda sunt : nihilque ita scias conducere Christianis adolescentibus, ut esum olerum. Unde et in alio loco : « Qui infirmus est, ait, olera manducet » (Rom. 14. 2) ; ardorque corporum frigidioribus epulis temperandus est. Sic [al. *Si*] autem tres pueri et Daniel leguminibus vesebantur. Pueri erant, necdum (b) ad sartagine venerant, in qua rexit Babylonius senes iudices frixit. Nobis non corporis cultus, qui in illis (excepto privilegio gratiæ Dei) ex hujusmodi cibis enituerat ; sed animæ vigor quæritur, quæ carnis infirmitate fit fortior. Inde est quod nonnulli vitam pudicam appetentium, in medio tinere corruunt, dum solam abstinentiam carniū putant ; et leguminibus onerant stomachum, quæ moderate paræque sumpta, innoxia sunt. Et, ut quod sentio loquar, nihil sic inflamat corpora, et titillat membra genitalia, sicut indigestus cibus, ructusque convulsus. Malo apud te, filia, verecundia parumper, quam causa periclitari. Quoquo seminarium voluptatum est, venenum puta. Parsus cibus, et venter semper esuriens, triduanis jejuniis 289 præferitur ; et multo melius est quotidie parum, quam raro satis sumere. Pluvia illa optima est, quæ sensim descendit in terram. Subitus et nimius imber in præceps arva subvertit.

11. Quando comedis, cogita quod statim tibi orandum, illico et legendum sit. De Scripturis sanctis habeto fixum versuum numerum ; istud pensum Domino tuo reddere. Nec ante quieti membra concedas, quam calathum pectoris tui, hoc subtegmine impleveris. Post Scripturas sanctas doctorum hominum tractatus lege : eorum dunctaxat, quorum fides nota est. Non necesse habes aurum in luto quærere ; multis margaritis, unam redime margaritam. Sta, juxta Jeremiam, in viis pluribus (*Jerem.* 6. 16), ut ad illam viam quæ ad Patrem [al. *patriam*] ducit, pervenias. Amorem monilium atque gemmarum, sericarumque vestium, transfer ad scientiam Scripturarum. Ingrederere terram repromissionis, lacte et melle manantem (*Exod.* 2). Comede simillam et oleum : vestire cum Joseph variis indumentis (*Genes.* 37) : perforentur

(a) Eodem sensu, sed forte verius duo Mss. *Stomachi infirmitas*.

(b) Rectissime Victorius *sartugniem* hoc loco interjectu accensam atque ebullientem ad libidines carnem. Senes vero iudices, Achabum, et Sedechiam fuisse Hebræorum traditio est, illos eosdem, qui Susannæ pudicitiam tentarunt, quos Jeremias quidem igne damnatos, Daniel vero lapidatos dicit. Vide Hieronymum in Commentariis in utrumque locum.

aures tuæ cum Jerusalem sermone Dei ; ut pretiosa ex illis novarum segetum grana dependeant. Habes (c) Sanctum Exsuperium, probatæ ætatis et fidei, qui te monitis suis frequenter instituat.

12. Fac tibi amicos de iniquo mammona, qui te recipiant in æterna tabernacula (*Luc.* 16). Illis tribue divitias tuas, qui non Phasides aves, sed cibarium panem comedant ; qui famem expellat, non qui augeat luxuriam. Intellige super egenum et pauperem (*Psal.* 40). Omni petenti te, da ; sed maxime domesticis fidei : nudum vesti, esurientem ciba, ægrotantem visita (*Luc.* 6). Quotiescumque manum extendis, Christum cogita. Cave ne, mendicante Domino Deo tuo, alienas divitias augeas.

13. *Cavendæ juvenum confabulationes. Confabulandi fiducia in viduis. Sanctus amor impatientiam non habet. Laudes Eustochii virginis.* — Juvenum fuge consortia. Comatulos, comptos, atque lascivos, domus tuæ tecta non videant. Cantor pellatur, ut noxius. Fidicinas et psaltrias, et istiusmodi chorum diaboli, quasi mortifera sirenarum carmina proturba [al. *devita ac proturba*] ex ædibus tuis. Noli ad publicum subinde 290 procedere, et spadonum exercitu præeunte, viduarum circumferri libertate. Pessimæ consuetudinis est, cum fragilis sexus et imbecilla ætas suo arbitrio abutitur, et putat licere, quod libet. « Omnia quidem licent, sed non omnia expediunt » (1. *Cor.* 6. 12). Nec procurator calamistratus, nec formosus collectaneus, nec candidus [al. *candidulus*] et rubicundus assecla adhæreat lateri tuo. Interdum animus dominarum ex ancillarum habitu judicatur. Sanctarum virginum et viduarum societatem appete. Et si sermocinandi cum viris incubuerit necessitas, arbitros ne divites : tantaque confabulandi fiducia sit, ut intrante alio, nec paveas, nec erubescas. Speculum mentis est facies, et taciti oculi cordis fatentur arcana. Vidimus nuper ignominiosum quemdam per totum Orientem volitasse (d) rumorem. Et ætas, et cultus, et habitus, et incessus, et indiscreta societas, exquisitæ epulæ, regius apparatus, Neronis et Sardanapali nuptias loquebantur. Aliorum vulnus, nostris cautio. « Pestilente flagellato, (e) stultus sapientior erit. » (*Prov.* 19). Sanctus amor impatientiam non habet. Falsus rumor cito opprimitur, et vita posterior judicat de priore. Fieri quidem non potest, ut absque morsu hominum, vitæ hujus curricula quis

(c) Est hic Exsuperius Tolosanus Episcopus, cui etiam Commentarios in Zachariam nuncupavit Hier. et cuius laudes fusius in Epistola ad Rufinum prosecutus est.

(d) Haud dubium quin in hac voce *rumorem* mendum cabet, qui enim videtur rumor atque humanis habitu, moribus, et cultu describitur ? Sic tamen præferunt uno consensu Mss. atque editi, quos magno numero consulimus, ut ab eorum auctoritate discedere non audeamus. Sed quando priores editores locum hunc neque castigant, neque tentant, nos alterum e duobus malle, aut cum vestustiori editione vocem illam penitus expungi, quod citra sensus dispendium commode fieri potest, aut illam transferre ad sequens comma, mutata interpunctione, ac legere in recto *Rumor et ætas*, etc. quod fortasse verius, et ad S. Doctoris mentem scriberetur.

(e) Favent huic lectione Proverbiorum Codices tam Hebræi, quam Græci ac Latini, et ex Hieronymianis plerique, tametsi Erasmus ac Martianus malunt *sapientior*, etc.

pertranseat : malorumque solatium est , bonos carpere , dum peccantium multitudine putant culpam minui peccatorum. Sed tamen cito ignis stipulæ conquiescit , et exundans flamma , deficientibus nutrimentis , paulatim emoritur. Si anno præterito fama mentita est , aut si certe verum dixit , cesset vitium , cessabit et rumor. Hæc dico , non quod de te sinistrum quid metuum , sed quod pietatis affectu , etiam quæ tuta sunt , pertimescam. O si videres (a) sororem tuam , et illud sacri oris eloquium coram te audire contingeret , certeres in parvulo corpusculo ingentes animos. Audires totam veteris et novi Testamenti suppellectilem ex illius corde fervere. Jejunia pro ludo habet , orationem pro deliciis. Tenet tympanum in **291** exemplum Mariæ , et Pharaone merso , Virginum choro præcinit : « Cantemus Domino , glorioso enim magnificatus est , equum et ascensorem deiecit in mare » (Exod. 15. 4). Has docet psalteria Christo , has fiducias erudit Salvatori. Sic dies , sic nox ducitur , et oleo ad lampades præparato , sponsi expectatur adventus. Imitare ergo et tu consanguineam tuam. Habeat Roma , (b) quod augustior urbe Romana possidet Bethleem.

14. Habes opes , facile tibi est indigentibus victus subsidia ministrare. Quod luxuriæ parabatur , virtus insumat : nullam [al. *nulla*] nuptias contemptura timeat egestatem. Redime virgines , quas in cubiculum regis inducas. Suscipe viduas , quas inter Virginum lilia , et Martyrum rosas , quasi quasdam violas , misceas : pro corona spinea , in qua Christus mundi delicta portavit , talia sarta compone. Lætetur et adjuvetur nobilissimus pater tuus : discat a filia , quod didicerat ab uxore. Jam incanuit caput , tremunt genua , dentes cadunt : et fronte ob senium rugis arata , vicina est mors in foribus ; designatur rogos prope. Velimus , nolimus , senescimus. Paret sibi vaticum , quod longo itineri necessarium est. Secum portet , quod invitus dimissurus est ; imo præmittat in cælum , quod si negaverit , terra sumptura est.

15. Solent adolescentulæ viduæ , quarum nonnullæ abierunt retro post Satanam , cum luxuriatæ fuerint in Christo (c) nubentes dicere : Patrimonium meum quotidie perit : majorum hæreditas dissipatur : servus contumeliose locutus est : imperium ancilla neglexit. Quis procedet ad publicum ? quis respondebit pro agrorum tributis ? Parvulos meos qui erudiet , et vernulas quis educabit ? Et hanc proh nefas , causam opponunt matrimonii , quæ vel sola debuit nuptias impedire. Superducit mater filiis , non (d) nutrimentum , sed hostem ; non parentem , sed tyrannum. Inflammata libidine , obliviscitur uteri sui : et inter

(a) Eustochium videtur intelligenda , quæ consanguinea quidem erat Furiæ , non tamen soror , nisi si spiritus dicenda sit ; quod et supra notatum est nobis epist. 22. num. 27.

(b) Plerique editi ac Mss. *angustior* , vitiose tamen , nec ad S. Doctoris mentem , quod ex aliis similibus locis constat.

(c) Postrema editio Benedictina *subantes* , incongrua heic loci lectione. Vulgati alii , ac Mss. ut edidimus. At *subantes* Gravins etiam probat ex vetustis codicibus.

(d) Aliter duo Mss. *vitricum*.

parvulos suas miseras nescientes , lugens dudum , nova nupta **292** componitur. Quid obtendis (e) patrimonium ? quid superbiam servulorum ? Confitere turpitudinem. Nulla idcirco maritum ducit , ut cum marito non dormiat. Aut si certe libido non stimulat , quæ tanta insania est , in morem scortorum prostituere castitatem , ut augeantur divitiæ ; et propter rem vilem atque perituram , pudicitia , quæ et pretiosa et æterna est , polluat ? Si habes liberos , nuptias quid requiris ? si non habes , quare expertam non metuis sterilitatem ; et rem incertam , certo præfers pudori ?

Sponsales tabulæ. Nuptiarum secundarum miseria. — Scribuntur tibi nunc sponsales tabulæ , ut post paululum (f) testamentum facere compellaris. Simulabitur mariti infirmitas : et quod te morituram facere volet , ipse victurus faciet : aut si evenerit , ut ex secundo marito habeas filios , domesticæ oritur pugna , intestinum prælium. Non licebit tibi amare liberos , nec æquis aspicere oculos , quos genuisti. Clam porriges cibos , invidebit mortuo : et nisi oderis filios , adhuc eorum amare videberis patrem. Quod si de prioris uxore sobolem habens , domum te introduxerit ; etiam si clementissima fueris , omnes Comædi , et Mimographi , et communes Rhetorum loci , in nocentem sævissimam declamabunt. Si privignus languerit , et condoluerit caput , infamaberis ut venefica. Si non dederis cibos , crudelis ; si dederis , malefica dixeris. Oro te , quid habent tantum boni secundæ nuptiæ , ut hæc mala valeant compensare ?

16. Volumus scire quales esse debeant viduæ ? Legamus Evangelium secundum Lucam : *Et erat , inquit , Anna prophetissa , filia Phanuel de tribu Aser (Luc. 2. 36). Anna , interpretatur gratia. Phanuel , in lingua nostræ , resonat vultum Dei. Aser , vel in beatitudinem , vel in divitias vertitur. Quia igitur ab adolescentia usque ad octoginta quatuor annos viduitatis onus sustinuerat , et non recedebat de templo Dei , diebus ac noctibus insistens jejuniis et obsecrationibus : idcirco meruit gratiam spiritualem [al. *specialem*] , et nuncupari filia vultus Dei ; (g) et ab atavis , **293** beatitudine , divitiisque censetur. Recordemur viduæ Sareptanæ , quæ et suæ et filiorum saluti , Eliæ prætulit famem : ut in ipsa nocte moritura cum filio , superstitem hospitem relinqueret , malens vitam perdere , quam eleemosynam : et in pugillo (h) farinæ semi-*

(e) Heic quoque Erasmus secutus Editor Benedictinus perperam legit *patrimonium pro patrimonium* , contra Hieronymi mentem , ut ex superiori contextu apparet , et Mss. fidem.

(f) Conferendus Ammian. Marcellinus l. 28. quo fraudem illam , se invicem compellendi conjuges ad testamentum conficiendum , pluribus damnat. « Parte alia uxor maritum testari compellit , hocque idem ut faciat uxor , urget maritus instanter. Periti juris altrinsecus adsciscuntur , etc. » Sed et noster Zeno Serm. 2. de Avaritia. « Inde est , inquit , quod conjuges nuptialis sanctissimo repugnantes jugo , pro se quisque nitentes , amore videlicet nimio , hæreditatem captant alter alterius. »

(g) Victorinus et atavi beatitudine divitiisque censeri.

(h) Antea erat *farris* ; sed ut edidimus , habent vetera exemplaria omnia , quæ nos , et quæ Reatinus interpres consuluit : quem etiam paulo infra sequimur , legentes *ingentium viduæ* , pro eo quod erat *ingentia viduæ*.

narium sibi messis Dominicæ præparavit. Farina seritur, et olei capsaces nascitur. In Judæa frumenti est penuria. Granum enim tritici ibi mortuum fuerat (*Joan. 12*), et in gentium vidua olei fluentia manabant. Legimus in Judith (*a*) (si cui tamen placet volumen recipere) viduam confectam jejuniis, et habitu lugubri sorditam, quæ non lugebat mortuum virum, sed squalore corporis, sponsi quærebat adventum. Video armatam gladio manum, cruentam dexteram. Recognosco caput Holophernis de mediis hostibus reportatum (*Judith. 8. et seqq.*). Vincit viros femina, et castitas truncat libidinem: habituque repente mutato, ad victrices sordes redit, omnibus sæculi cultibus mundiores.

17. (*b*) Quidam imperite et Deboram inter viduas numerant, ducemque Barac, arbitrantur Deboræ filium; cum aliud Scriptura commemoret. Nobis ad hoc nominabitur, quod Prophetissa fuerit, et in ordine Judicum supputetur. Et quia dicere poterat: « Quam dulcia gutturi meo eloquia tua: super mel et favum ori meo (*Psal. 118. 103*). Apis nomen accepit, Scripturarum floribus pasta, Spiritus Sancti odore perfusa, et dulces ambrosiæ succos prophetaliter ore componens. Noemi (quæ nobiscum [*c*] sonat *καρρακελημένη*, quam interpretari possumus *consolatam*) marito et liberis peregre mortuus, pudicitiam reportavit in patriam; et hoc sustentata viatico (*d*) nurum Moabitidem tenuit (*Ruth. 1*); ut illud Isaiæ vaticinium compleretur: « Emitte agnum Domine dominatorem terræ de Petra deserti, ad montem filia Sion » (*Isai. 16. 1*). Venio ad Viduam de Evangelio, viduam pauperulam (*Luc. 21*), omni Israelitico **294** populo ditiores, quæ accipiens granum sinapis, et mitiens fermentum in farinae satis tribus; Patris et Filii confessionem, Spiritus Sancti gratia temperavit, et duo minuta misit in Gazophylacium. Quidquid (al. *id est quidquid*) habere poterat in substantia sua, universasque divitias in utroque fidei suæ obtulit Testamento. Hæc sunt duo Seraphim ter glorificantia

(*a*) Otiosum puto ex antiquioribus recensere, qui librum hunc laudant: Clemens epistolæ ad Corinth. et qui eum mentitur in Constitut. Apostolicis. Origenes pluribus locis, Africanus, Clemens alius Alexandrin. Strom. 4. Tertullian. de Monogamia cap. 17. Ambrosius de Officiis 3. et de Viduis; ne dicam de Augustino Doctrin. Christ. lib. 2, cap. 8. et Carthaginen. Concilio 3. can. 47. aliisque innumeris testimoniis, quæ secutis temporibus proferri possunt. Præstabit vero totam ipsius Hieron. in hunc librum, quem e Chaldæo vertit, Præfationem conferre; hæc enim ad hujus loci sensum explanandum adducimus, cum cæterum probe teneas, non licere hodie ejus authenticitatem vocare in dubium.

(*b*) Præ cæteris S. Ambrosium lib. de Viduis cap. 8. videtur insimulare, ille enim Barac Deboræ filium sentit, quod negant plerique alii, ex iis etiam qui Deboram inter viduas censent. Scriptura autem illam vocat uxorem Lapidoth, ex quo tamen, viduam recte dici, alii volunt, vel quod demortuus jam esset maritus, vel quod Lapidoth non viri sit nomen, sed artis, ut vertendum sit, *mulierem lych-nariam*.

(*c*) Hæc porro nominis interpretatio Noemi haud convenit, et quantum novimus, veteribus quoque Lexicographis prorsus ignota est. Verius diceretur *amanitas Domini*: non enim per *ן* scribitur, sed per *י* litteram *נעמי*. Sed forte Hieronymus sonum vocis hujus attendit, non elementa.

(*d*) Ruth nempe, quæ Booz nupsit, genuitque Obed, unde Jesse, et David, per quem Jesus Christus.

Trinitatem, et in thesauros Ecclesiæ condita. Unde et forcipe utriusque Testamenti, ardens carbo comprehensus, purgat labia peccatoris.

18. Quid vetera repelam, et virtutes seminarum de libris proferam, cum possis multas ante oculos tibi proponere in Urbe qua vivis, quarum imitari exemplum debeas? Et ne videar adulatione per singulas currere, sufficit tibi sancta Marcella, quæ respondens generi suo, aliquid nobis de Evangelio retulit. Anna septem annis a virginitate sua vixerat cum marito, ista septem mensibus. Illa Christi expectabat adventum: ista tenet, quem illa suscepit. Illa vagientem canebat (al. *cernebat*): ista prædicat triumphantem. Illa loquebatur de eo omnibus, qui expectabant redemptionem Israel (al. *Jerusalem*): hæc cum redemptis gentibus clamitat: « Frater non redimit, redimet homo » (*Ps. 48. 8*). et de alio Psalmo, « Homo natus est in ea, et ipse fundavit eam altissimus » (*Ps. 86. 5*). Scio me ante hoc ferme biennium, edidisse libros contra Jovinianum, quibus venientes e contrario quæstiones, ubi Apostolus concedit secunda matrimonia, Scripturarum auctoritate contrivi. Et non est necesse eadem ex integro scribere, cum possis inde quæ scripta sunt mutuari. Hoc tantum, ne modum egrediar epistolæ, admonitam te volo: Cogita quotidie, te esse morituram, et nunquam de secundis nuptiis cogitabis.

295 EPISTOLA LV (*e*).

AD AMANDUM.

Amando Presbytero, qui sibi proposuerat per litteras tres quæstiones, simulque de cujusdam Sororis statu consultuerat, ad singula respondet.

Domino vere sancto et suscipiendo fratri (*f*) AMANDO Presbytero HIERONYMUS.

1. Brevis Epistola longas explanare non valet quæstiones, et in arctum multa concludens, stringere verbis, quod sensibus dilatatum est. Interrogas, quid significet illud in Evangelio juxta Matthæum: « Nolite solliciti esse de crastino; sufficit enim diei malitia sua » (*Matth. 6. 34*). Crastinum, in Scripturis sanctis, futurum tempus significat: sicut et Jacob in Genesi loquitur: « Exaudiet me cras justitia mea » (*Gen. 30. 33*). Et ubi altare exstruitur a duabus tribubus Ruben et Gad, et dimidia tribu Manasse, a cuncto Israele ad eas legatio mittitur, cum Phinees Pontifici respondissent, idcirco se altare fecisse, ne cras filiis suis colendi Deum possessio denegaretur (*Josue 22. 24*). Et multa istiusmodi in veteri reperies Instrumento. Qui ergo de futuris nos cogitare prohibuit, concessit de præsentibus, propter humanæ vitæ fragilitatem. Quod autem adjicit, « sufficit diei

(*e*) Al. 147. Scripta circ. eundem annum 594.

(*f*) Hic est ille Amandus Burdigalæ Presbyter, et postea Episcopus, ad quem plures S. Paulinus epistolæ dedit. Inter Sanctos refertur in Rom. Martyrolog. 14. Kal. Julii. Sed aliam ad Amandum epistolam, eamque de tribus aliis quæstionibus memorat Cassiodorus Instit. l. 1. cuius nullum superest vestigium, nec apud alios veteres, aut recentiores est mentio. Vide præfationem.

malitia sua» (*Math. 6. 34*), hoc modo intellige : Sufficit nobis de præsentibus hujus sæculi cogitare angustiis. Quid necesse est sensum ad incerta et futura extendere, quæ aut consequi non possumus, aut forsitan cito inventa perdamus? Κακία enim quam (a) Latinus vertit in *malitiam*, apud Græcos duo significat, et malitiam, et afflictionem, quam κακία Græci dicunt, et hic magis pro malitia, transferri debuit afflictio. Quod si contentiose (al. *contentione*.) quis ducitur, nolens κακία afflictionem sonare et angustias, sed malitiam, illo sensu explanandum est, quo mundus in maligno, hoc est in malo positus sit; et in Dominica Oratione dicimus : *Liberas nos a malo* (*Math. 6. 3*) : ut sufficiat nobis contra malitiam hujus sæculi præsens habere certamen.

296 2. In secundo quæstisti loco de beati Apostoli Pauli prima ad Corinthios Epistola, in qua loquitur : « Omne peccatum quod fecerit homo, extra corpus est. Qui autem fornicatur in corpus suum peccat (1. *Cor. 6. 18*). Legamus ergo paulo superius, et sic ad hæc verba veniamus, ne de extremis partibus, et ut ita dicam, cauda capituli totam sententiam nosse cupiamus. « Corpus, inquit, non fornicationi, sed Domino, et Dominus corpori. Deus autem qui Dominum suscitavit, et nos cum illo suscitabit per virtutem suam. Nescitis quia corpora vestra membra Christi sunt? Tollens ergo membra Christi, faciam membra meretricis? Absit. An nescitis, quia qui conjungit se meretrici, unum corpus est? Erunt enim, inquit, duo in carnem unam » (*Ibid. 13. et seqq.*) « Qui autem conjungit se Domino, unus spiritus est. Fugite fornicationem. Omne peccatum quodcumque fecerit homo, extra corpus est. Qui autem fornicatur, in corpus suum peccat » (*Gen. 2. 24; et Marc. 10. 8*), et reliqua. Sanctus Apostolus contra luxuriam disputans, et in superioribus dicens : « Escæ ventri, et venter escis : Deus autem et hunc et illas destruet » (*1. Cor. 6. 13*), consequenter venit ad fornicationem. Etenim luxuria mater libidinis est, ventremque distentum cibo, et vini potionibus irrigatum, voluptas genitalium sequitur; atque ut alibi dictum est, pro membrorum ordine, ordo vitiorum est. Omne itaque peccatum, verbi gratia furtum, homicidium, rapina, perjurium, et cætera his similia, post factum pœnitentiam habent; et licet invitet lucrum, tamen mordet conscientia. Voluptas sola ac libido etiam in ipso tempore pœnitendi, præteritos stimulos patitur, et titillationem carnis, et incentiva peccati : ut per hæc, quæ corrigi cupimus, cogitantes, rursum sit materia delinquendi. Aliter : Cætera peccata forinsecus sunt. Quidquid enim egerimus, in alios agimus : fornicatio non solum conscientiam fornicantis, sed et corpus maculat, ac secundum sententiam Domini, qua ait : « Propter hoc relinquet homo patrem et matrem, et adhærebit uxori suæ, et erunt duo in carnem unam » (*Marc. 10. 7. 8*), etiam ipse cum meretrice unum corpus effici-

tur; et peccat in corpus suum, dum templum Christi facit corpus esse meretricis. Dicamus et aliter, ne ullam Græcorum sententiam præterire videamur. Aliud est **297** peccare per corpus, aliud in corpore. Furtum, homicidium, et cætera absque fornicatione peccata, manu administramus extrinsecus : fornicatio sola intrinsecus in corpore nostro exercetur a nobis, non per corpus in alios : et per, præpositio ministerium habet : in, autem in se passionem. (b) Sunt qui ita edisserant, quod secundum Scripturam uxor viri corpus sit, et quicumque fuerit fornicatus, peccet in corpus suum, hoc est in uxorem, dum eam sua fornicatione commaculat, et facit eam non peccantem, sua commixtione peccare.

(c) 3. Reperi junctam Epistolæ et Commonitoriolo [al. *Commentariolo*] tuo brevem chartulam, in qua hæc indita ferebantur : Quærendum ab eo, id est a me, utrum mulier relicto viro adultero, et sodomita, et alio per vim accepto, possit absque pœnitentia communicare Ecclesiæ, vivente adhuc eo quem prius ruperat. Quod legens, illius versiculi recordatus sum : « Ad excusandas excusationes in peccatis » (*Ps. 140*). Omnes enim homines vitiis nostris favemus; et quod propria facimus voluntate, ad naturæ referimus necessitatem. Quomodo si dicat adolescens : vim patior corporis, me ad libidinem ardor impellit, ipsa organa membrorum genitalium, et compositio corporis, femineos quærit amplexus. Et rursus si homicida, in egestate, inquit, eram, indigebam cibo, tegmen corporis non habebam; ideo alienum sanguinem fudi, ne ipse fame et frigore morerer. Responde itaque sorori, quæ a nobis super suo statu quærit, non nostram, sed Apostoli sententiam. « An ignoratis, fratres, scientibus enim Legem loquor, quoniam lex dominatur homini, quanto tempore vivit? Mulier enim quæ sub viro est, vivente viro, astricta est Legi. Quod si mortuus fuerit vir ejus, liberata est a lege viri. Ergo vivente viro, adultera erit, si duxerit alterum virum » (*Rom. 7. 1. et seqq.*). Et in alio loco : « Mulier alligata est, quanto tempore vivit vir ejus. Si autem dormierit vir ejus, liberata est : cui vult nubat, tantum in Domino » (*1. Cor. 7. 39*). Omnes igitur causationes Apostolus amputans, apertissime defini- vit, vivente viro adulteram esse mulierem, si alteri nupserit. Nolo mihi proferas raptoris **298** violentiam, matris persuasionem, patris auctoritatem, propinquorum catervam, (d) servorum insidias atque

(b) Ex ejusdem Vatic. lectione, sed qui ita disserunt aiunt quod secundum, etc. verior fortasse sensus constabit. Paulo infra sui commixtione pro sua, etc.

(c) Editi omnes ante Martianæum libri tertiam hoc loco questionem obtrudunt, cui proxime quæ hic subsequuntur de muliere, quæ alterum virum accepit, serie immutata, in fine subjiciunt. Et revera concinior ille ordo videri possit, sed cum nullius quod viderimus, aut aciamus Ms. exemplaris auctoritate nitatur, ab eorum fide recedere nobis non licet. Forte etiam hæc junxerit ipse Hieronymus, quod ad ipsam quam modo edisserit questionem, respectum necesse quem habeant. Interim Vatic. *indicata* legit pro *indita*.

(d) Vatic. aliter *servorum insidias, parentum damna, etc.* Velus editio utraque voce retenta, atque contemptis *parentum, damna*.

(a) Sic veteres editi ac Mss. Martianæus tamen *Latina*. Vetusiss. Vatic. exemplar. 553. quæ *Latinis* vertit : leg. *vertitur*.

contemptum, damna rei familiaris. Quamdiu vivit vir, fiet adulter sit, licet sodomita, licet flagitlis omnibus coopertus, et ab uxore propter hæc scelera derelictus, maritus ejus reputatur, cui alterum virum accipere non licet. Nec Apostolus hæc propria auctoritate decernit, sed Christo in se loquente, Christi verba secutus est, qui ait in Evangelio: « Qui dimittit uxorem suam, excepta causa fornicationis, facit eam mœcham: et qui dimissam acceperit, adulter est » (*Matth. 5. 32*). Animadvertite quid dicat: « Qui dimissam acceperit, adulter est: » sive ipsa dimiserit virum, sive a viro dimissa sit, adulter est qui eam acceperit. Unde et Apostoli gravem conjugii sarcinam intelligentes: « Si ita est, inquit, non expedit homini uxorem accipere. » Ad quos Dominus: « Qui potest, inquit, capere, capiat » (*Matth. 19. 10. et 12*). Statimque sub exemplo trium eunuchorum, virginitatis infert beatitudinem, quæ nulla carnis lege tenetur.

4. Neque satis animadvertere potui, quid sit quod dicere voluit, alio viro per vim accepto. Quid est, per vim accepto? Congregata videlicet multitudine, nolentem rapuit: (a) et quare postea raptorem rapta non dimisit? Legat libros Moysi, et inveniet desponsatam viro, si in civitate fuerit oppressa, et non clamaverit, puniri quasi adulteram (*Deut. 22*). Si autem in agro oppressa sit, innoxiam esse a scelere; et violentum legibus subjacere. Ergo et ista soror, quæ, ut dicit, vim passa est, ut alteri jungeretur, si vult corpus Christi accipere, et non adultera reputari, agat pœnitentiam: ita duntaxat, ut secundo viro, qui non appellatur vir, sed adulter, a tempore pœnitentiæ non copuletur. Quod si ei durum videtur, et semel dilectum non potest derelinquere, nec præferre Dominum voluptati, audiat Apostolum conclamantem: « Non potestis calicem Domini bibere, et calicem dæmoniorum. Non potestis mensæ Domini communicare, et mensæ dæmoniorum » (*1. Cor. 10. 20*). Et in alio loco: « Quæ communicatio luci ac tenebris? Qui consensus Christo, et Belial? » (*2. Cor. 6. 14. 15*). Rem novam **299** loquor, imo non novam, sed veterem, quæ veteris Testamenti auctoritate firmatur. Si reliquerit secundum virum, et reconciliari voluerit priori, non potest. Scriptum est enim in Deuteronomio: « Si acceperit homo uxorem, et habuerit eam: et non invenerit gratiam in conspectu ejus propter aliquam fœditatem, scribet libellum repudii, et (b) dabit in manus ejus; et dimittet eam de domo sua. Cumque egressa alterum maritum duxerit, et ille quoque oderit eam, dederitque ei libellum repudii, et dimiserit de domo sua, vel certe mortuus fuerit, non poterit prior maritus recipere eam in uxorem: quia polluta est, et abominabilis facta est coram Domino. Ne peccare facias terram tuam, quam Dominus Deus tuus tradidit tibi possidendam » (*Deut. 24. 1. et seqq.*). Unde

(a) Idem Vatic., et virum postea non raptorem rapta dimisit. Legat, etc.

(b) Quidam Ms. et dabit ei, et dimittet, vitiose tamen ut puto.

obsecro te, ut consoleris eam, imo provocas ad salutem. Putridæ carnes ferro indigent et cauterio: nec est medicinæ culpa, sed vulneris, cum clementi crudelitate non parcat medicus, ut parcat, sævit, ut misereatur.

5. (c) Tertio, id est, extrema propositio tua fuit de eadem Apostoli Epistola, ubi de resurrectione disputans, venit ad eum locum, in quo scriptum est: « Oportet enim eum regnare, donec ponat omnes inimicos suos sub pedibus suis. Novissime autem inimica destruetur mors. Omnia enim subjecta sunt sub pedibus ejus » (*1. Cor. 15. 25. 26*). Cum autem dixerit, quia omnia subjecta sunt ei, haud dubium quin præter eum qui subiecit ei omnia. Cum vero subjecta ei fuerint omnia, tunc et ipse Filius subjicietur ei, qui sibi subiecit omnia; « ut sit Deus omnia in omnibus. » Et miror te hoc a me quærere voluisse, cum sanctus Hilarius Pictaviensis Episcopus, undecimum librum contra Arianos hac quæstione et solutione compleverit. Tamen pauca saltem dicamus. Omne in hoc scandalum est, quare Filius Patri subjectus esse dicatur. Quid est turpius sive inferius, Patri subjici (quod sæpe pietatis est, ut in Psalmo scribitur: « Nonne Deo subjecta erit anima mea? » [*Ps. 61. 1*]) an crucifigi, et maledictum crucis fieri? « Maledictus enim omnis qui pendet in ligno » (*Deut. 21. 23*). Qui ergo pro nobis maledictum factus est, ut nos de maledictione liberaret, miraris si pro nobis subjectus sit, ut nos Patri faciat esse subjectos dicens in Evangelio: « Nemo vadit ad Patrem, nisi per me » (*Joan. 14. 6*): Et « Cum **300** exaltatus fuero a terra, omnia traham ad me » (*Ib. 12. 32*). Christus in his qui fideles sunt, subjectus est Patri: quia omnes credentes, imo omne hominum genus, corporis ipsius membra reputantur. In his autem qui increduli sunt, id est, Judæis et Ethnicis et Hæreticis, insubjectus esse dicitur, quia pars membrorum ejus non est subjecta fidei. In fine autem mundi cum omnia membra regnantem viderint Christum, id est, corpus suum, etiam ipsa subjiciuntur Christo, id est, corpori suo, ut omne Christi corpus subjiciatur Deo, et Patri; « ut sit Deus omnia in omnibus. » Non ait: « ut sit Pater omnia in omnibus; » sed « ut sit Deus: » quod proprium nomen est Trinitatis, et tam ad Patrem, quam ad Filium et Spiritum Sanctum referri potest, ut humanitas subjiciatur divinitati. Humanitatem hoc loco dicimus, non mansuetudinem et clementiam, quam Græci *φιλανθρωπία* vocant, sed omne hominum genus. Porro quod ait, « ut sit Deus omnia in omnibus, » hoc sensu accipiendum est: Dominus atque Salvator noster nunc omnia non est in omnibus, sed pars in singulis. Verbi gratia, in Salomone sapientia, in David bonitas, in Job patientia, in Daniele cognitio futurorum, in Petro fides, in Phinees et Paulo zelus, in Joanne virginitas, in cæteris cætera. Cum

(c) Hinc alteram epistolam incipiunt Mss. veteres libri Vaticanus, Nonantulanus, alique, hac præposita epigraphæ ex initio, « Epistolaris sermo ad quem supra. Vel ejusdem Epistolaris responsio, unde supra. Propositio fuit de eadem Apostoli, » etc. Vel « Propositio tua fuit. »

autem rerum omnium finis advenerit, tunc omnia in omnibus erit, ut singuli Sanctorum omnes virtutes habeant, ut sit Christus totus in cunctis.

EPISTOLA LVI (a)

AUGUSTINI AD HIERONYMUM.

Augustinus Hieronymo de nova post LXX. veteris Testamenti versione, deque Petro reprehendo a Paulo ad Galat. 2. expostulans de suscepto hinc patrocinio mendacii officiosi.

(b) Domino dilectissimo, et cultu sincerissimæ caritatis obsequendo atque amplectendo fratri et Compresbytero HIERONYMO AUGUSTINUS.

1. « Nunquam æque quisquam tam facile cullibet innotuit, quam mihi tuorum **301** in Domino studiorum quieti lætitia, et vere exercitatio liberalis. Quanquam ergo percipiam omnino te nosse, tamen exiguum quiddam tui (c) minus habeo, præsentiam videlicet corporis: quam ipsam etiam postea quam te beatissimus nunc Episcopus, tunc vero jam Episcopatu dignus, frater (d) Alypius vidit, remeansque a me visus est, negare non possum, magna ex parte mihi esse relatu ejus impressam: et ante reditum cum te ille ibi videbat, et ego videbam, sed oculis ejus. Non enim animo me atque illum, sed corpore duos, qui noverit, dixerit, concordia dumtaxat et familiaritate fidissima, non meritis, quibus ille antecellit. Quia ergo me primitus communionem spiritus, quo in unum (e) nectimur: deinde illius ex ore jam diligis, nequaquam impudenter, quasi aliquis ignotus, commendo germanitati tuæ fratrem (f) Profuturum, quem nostris conatibus, deinde adjutorio tuo vere profuturum speramus: nisi forte quod talis est, ut ipse tibi per eum fiam commendator, quam ille per me. Hactenus fortasse scribere debuim, si esse vellem epistolarum solemnium more contentus: sed scætet animus in loquelas communicandas tecum de studiis nostris, quæ habemus in Christo Jesu Domino nostro; qui nobis multas utilitates et viatica quædam demonstrati a se itineris, etiam [al. *demonstravit itineris; et jam.*] per tuam caritatem non mediocriter ministrare dignatur. »

2. « Petimus ergo, et nobiscum petit omnis Africa-

(a) *Alias 86. scripta cir. annum 394. sed non reddita.*

(b) Cisterciensis Ms. referentibus Benedictinis editoribus S. Augustini, « observando atque subsequendo, magisque amplectendo; etc. in Domino salutem. » Unus vero Corbeiensis, penes Martianeum, in fine, *Augustinus presbyter*, qua de re confer Notas Chronologicas.

(c) Victorius *munus* legit, quam lectionem sic explicat, ut præsentia corporis, alterius tantum relatu percepta, pro exiguo munere heic sit accipienda.

(d) Alypius an. 394. hoc nempe eodem, quo hæc scripsisse creditur Augustinus, creatus est Tagastæ Episcopus.

(e) Haud bene Martianeus juxta Erasianos codices, in unum nitimur, quod Victorius castigat, verbo, ut ait, communionis magis respondente.

(f) Profuturus iste cum iter in Palestinam aggrediretur, Cirt hæ Episcopus jussus est, et paulo post obiit. Hinc S. Hieronymo non est hæc epistola eo tempore reddita, ut ex 68, infra recensenda ejusdem Augustini constabit. Meminere autem hujus Profuturi etiam Paulinus epist. 32. et Evodius 158. quod ante nos Benedictinis editoribus notatum est.

narum Ecclesiarum studiosa societas, ut in interpretandis eorum libris qui Græce Scripturas nostras quam optime tractaverunt, curam atque operam impendere non graveris. Potes enim efficere, ut nos quoque habeamus illos tales viros, et unum potissimum quem tu libentius in tuis litteris sonas [*Origenem*]. De vertendis autem in linguam Latinam sanctis litteris Canonicis, laborare te nollem nisi eo modo quo Job interpretatus est: ut signis adhibitis, quid inter hanc tuam, et Septuaginta, quorum est gravissima auctoritas, interpretationem distet, appareat. Satis autem nequeo mirari, si aliquid adhuc in Hebraicis litteris et **302** exemplaribus invenitur, quod tot Interpretes illius linguæ peritissimos fugerit. Omitto enim Septuaginta, de quorum vel consilii, vel majore spiritus concordia, quam si [al. *quasi*] unus homo esset, non audeo in aliquam partem certam ferre sententiam; nisi quod eis præminentem auctoritatem in hoc munere sine controversia tribuendam existimo. Illi me plus movent, qui cum posteriores interpretarentur, et verborum locutionumque Hebræarum viam atque regulas mordicus (ut fertur) tenerent, non solum inter se non consenserunt; sed etiam reliquerunt multa, quæ tanto post eruenda et prodenda remanent. Si enim obscura sunt, te quoque in illis falli potuisse creditur: si autem manifesta, (g) illos in eis falli potuisse non creditur. Hujus igitur rei pro tua caritate expositis causis, certum me facias obsecraverim. »

3. *Simulatio patrocinium mendacii.* « Legi etiam quædam scripta, quæ tua dicerentur, in Epistolas Apostoli Pauli, quarum unam ad Galatas, cum enodare velles, venit in manus locus ille, quo Apostolus Petrus a perniciose simulatione revocatur. Ibi patrocinium mendacii susceptum esse, vel abs te tali viro, vel a quopiam, si alius illa scripsit, fateor, non mediocriter doleo, donec refellantur (si forte refelli possunt) ea quæ me movent. Mihi enim videtur exitiosissime credi aliquid in sanctis libris haberi mendacium, id est, eos homines, per quos nobis illa Scriptura ministrata est atque conscripta, aliquid in suis libris fuisse mentitos. Alia quippe quæstio est, Sitne aliquando mentiri viri boni: et alia quæstio est, Utrum scriptorem sanctarum Scripturarum mentiri oportuerit: imo vero non alia, sed nulla est quæstio. Admisso enim semel in tantum auctoritatis fastigium officioso aliquo mendacio, nulla illorum librorum particula remanebit, quæ non, ut cuique videbitur vel ad mores difficilis, vel ad fidem incredibilis, eadem perniciosissima regula ad mentitis auctoris consilium officiumque referatur. Si enim mentiebatur Apostolus Paulus cum Apostolum Petrum objurgans

(g) Iterum et tertio Martianeus peccat, ut cum Erasmo faciat, legens, « Si autem manifesta, superfluum est, te voluisse explanare, quod illos latere non potuit. » Quæ verba, ut notatum est Victorio, Hieronymi sunt, non Augustini, ex epistola, cujus initium *Tres simul*, in hunc locum perperam adscita, prohibis, quæ ex Mss. omnibus, atque editis plerisque restituantur, *illos in eis falli potuisse non creditur*. Probantur autem etiam Hieronymi testimonio citata Epistola, dum hæc ex Augustino repetit: « Si obscura, te quoque in illis falli potuisse credendum est. Sin manifesta, illos in eis non falli potuisse perspicuum est. »

diceret: *Si tu cum sis* **303** *Judæus, Gentiliter, et non Judaice vivis, quemadmodum cogis gentes judaizare?* « Et recte illi videbatur Petrus fecisse, quem non recte fecisse et dixit, et scripsit » (*Galat. 2. 14*): « ut quasi animos tumultuantium deliniret. Quid respondebimus, cum exsurrexerint perversi homines, prohibentes nuptias, quos futuros ipse prænuñtiavit; et dixerint totum illud quod idem Apostolus de matrimoniorum jure firmando locutus est, propter homines qui dilectione [al. *dilectioni*] conjugum tumultuari poterant, fuisse mentitum: scilicet non quod hoc senserit, sed ut illorum placaretur adversitas? Non enim opus est multa commemorare. Possunt enim videri etiam de laudibus Dei esse officiosa mendacia, ut apud homines pigriores dilectio ejus ardeat: atque ita nunquam certa erit in sanctis literis castæ veritatis auctoritas. Nonne attendimus eundem Apostolum, cum iugenti cura veritatis commendandæ, dicere: *Si autem Christus non resurrexit, inanis est prædicalio nostra, inanis est et fides vestra. Invenimur autem et falsi testes Dei: quia testimonium diximus adversus Deum, quod suscitavit Christum, quem non suscitavit* (*1. Cor. 15. 14. 15*). « Si quis huic diceret: quid in hoc mendacio perhorrescis, cum id dixeris, quod etiam si falsum sit, ad laudem Dei maxime pertinet? Nonne hujus detestatus insaniam, quibus posset verbis et significationibus in lucem penetralia sui cordis aperiret? Clamans non minore, aut fortasse etiam majore scelere in Deo laudari falsitatem, quam veritatem vituperari? Agendum est igitur, ut ad cognitionem divinarum Scripturarum talis homo accedat, qui de sanctis libris tam sancte et veraciter existimet, ut nolit aliqua eorum parte delectari per officiosa mendacia: potiusque id quod non intelligit, transeat, quam cor suum præferat illi veritati. Profecto enim cum hoc dicit, credi sibi expetit: et id agit, ut divinarum Scripturarum auctoritatibus non credamus. »

4. « Et ego quidem qualibuscumque viribus, quas Dominus suggerit, omnia illa testimonia quæ adhibita sunt, adstruendæ utilitati mendacii, aliter oportere intelligi ostenderem, ut ubique eorum firma veritas doceretur. Quam enim testimonia mendacia esse non debent, tam non debent favere mendacio. Sed hoc intelligentiæ tuæ relinquo. Admota enim lectioni diligentiori consideratione, multo id fortasse facilius videbis quam ego. Ad hanc autem considerationem **304** coget te pietas, qua cognoscis fluctuare auctoritatem Scripturarum divinarum, ut in eis quod vult quisque credat: quod non vult, non credat: si semel fuerit persuasum, aliqua ratione illos viros per quos nobis hæc ministrata sunt, in Scripturis suis officiose potuisse mentiri; nisi forte regulas quasdam daturus es, quibus noverimus ubi oporteat mentiri, et ubi non oporteat. Quod si fieri potest, nullo modo mendacibus dubiisque rationibus id explices, quæso. Nec me onerosum, aut impudentem iudices, per humanitatem veracissimam Domini nostri. Nam, ut non dicam nulla, certe non magna culpa, meus error veritati favet: si recte in te veritas potest favere mendacio.

5. Multa alia cum sincerissimo corde tuo loqui cuperem, et de Christiano studio conferre: sed huic desiderio meo nulla epistola satis est. Uberius id ipsum possum per fratrem Profuturum, quem miscendum et alendum dulcibus atque utilibus sermocinationibus tuis misisse me gaudeo. Et tamen quantum vellem, nec ipse (quod ejus pace dixerim) forsitan capit, quanquam (a) in nihilo me illi prætulerim. Ego enim me fateor tui capaciorem; sed ipsum video fieri pleniorum, quo me sine dubitatione antecellit, et postea quam redierit, quod Domino adjuvante prosperato fiat cursu, cum ejus pectoris abs te cumulati particeps fuero: non est impleturus, quod in me adhuc vacuum erit, atque avidum sensuum tuorum. Ita fiet, ut et ego etiam tunc egentior sim, ille copiosior. Sane idem frater aliqua scripta nostra fert secum, quibus legendis, si dignationem adhibueris, etiam sinceram fraternamque severitatem adhibeas, quæso. Non enim aliter intelligi quod scriptum est: *Emendabit me justus in misericordia, et arguet me: oleum autem peccatoris non impinguet caput meum* (*Ps. 140. 5*); nisi quia magis amat objurgator sanans, quam adulator ungens caput. Ego autem difficillime bonus iudex lego quod scripserim; sed aut timidior recto, aut cupidior. Video etiam interdum vitia mea; sed ea malo audire a (b) melioribus: ne cum me recte fortasse reprehendero, rursus mihi blandiar: et meticulosam mihi videar in me potius, quam justam tulisse sententiam.»

305 EPISTOLA LVII (c).

AD PANNACHIUM.

De optimo genere interpretandi.

Cum, quod Epiphaniæ superiorem epistolam 51 ad Joannem Episcopum Jerosolymitanum non recte transtulisset Hieronymus, cavillaretur Ruffinus, post querelas, quod, se inscio, e scriiniis suffuratus epistolam nondum plene emendatam, aliquis sit, tam veterum omnium eruditorum, quam sacrarum Scripturarum testimoniis docet, quodnam sit optimum genus interpretandi, illud scilicet esse ostendens, quo ipse in vertenda illa epistola usus est, hoc est, quo sensus e sensu, non verbum e verbo transfertur.

1. Paulus Apostolus, præsentem Agrippa rege, de criminibus responsurus, quod posset intelligere qui auditurus erat, securus de causæ victoria statim in principio sibi gratulatur, dicens: « De omnibus quibus accusor a Judæis, o rex Agrippa, existimo me beatum, cum apud te sim hodie defendendus, qui præcipue nosti cunctas quæ in Judæis sunt consuetudines et quæstiones » (*Act. 26. 13*). Legerat enim illud (d) Jesu: « Beatus qui in aures loquitur audientis » (*Eccli. 25. 12 secundum LXX*); et noverat tan-

(a) Voculam in addidimus ex Victorio.

(b) Quatuor penes Benedictinos editores Mss.: a senioribus: unus a Majoribus.

(c) Alias 101. Scripta circ. med. an. 395.

(d) Perperam quidam ex editis ac Ms. illud Isaie, est enim Jesu filii Sirach, qui vulgo audit Ecclesiasticus.

tum oratoris verba proficere, quantum iudicis prudentia cognovisset. Unde et ego beatum me in hoc duntaxat negotio iudico, quod apud eruditas aures imperitæ linguæ responsurus sum : quæ objicit mihi vel ignorantiam, vel mendacium ; si aut nescivi alienas litteras vere interpretari, aut nolui : quorum alterum error, alterum crimen est. Ac ne forsitan accusator meus facilitate, qua cuncta loquitur, et impunitate, qua sibi licere omnia putat, me quoque apud vos argueret, ut Papam Epiphanium criminatus est, hanc epistolam nisi, quæ te, et per te alios, qui nos amare dignantur, rei ordinem doceat.

2. *Epiphanii litteræ ad Joannem Episcopum. Eusebius Cremonensis Græci sermonis ignarus. Pseudomonachus quid egerit.* — Ante hoc ferme biennium miserat Joanni Episcopo supradictus Papa Epiphanius litteras, arguens eum in quibusdam dogmatibus, et postea clementer ad pœnitentiam provocans. Harum exemplaria 306 certatim Palæstinæ rapiébantur, vel ob auctoris meritum, vel ob elegantiam scriptio- nis. Erat in monasterio nostro vir apud suos haud ignobilis, Eusebius Cremonensis, qui cum hæc Epistola per multorum ora volitaret, et mirarentur eam pro doctrina et puritate sermonis, docti pariter et indocti, cœpit a me obnixè petere, ut sibi eam in Latinum verterem, et propter intelligendi (a) facilitatem aper- tius explicarem : Græci enim eloquii penitus ignarus erat. Feci quod voluit ; accitoque Notario, raptim celeriterque dictavi : ex (1) latere in pagina breviter adnotans, quem intrinsecus sensum singula capitula continerent. Siquidem et hoc ut sibi soli facerem, oppido flagitavit ; postulavique ab eo mutuo, ut domi haberet exemplar : nec facile in vulgus proderet. Res ita anno et sex mensibus transiit : donec supradicta interpretatio de scriniis ejus novo præstigio Jerosoly- mam commigravit. Nam quidem Pseudomonachus, vel accepta pecunia, ut perspicue intelligi datur, vel gratuita malitia, ut incassum corruptor nititur per- suadere, compilatis chartis ejus et sumptibus, Judas factus est proditor : deditque adversariis latrandi contra me occasionem, ut inter imperitis concionentur, me falsarium, me verbum non expressisse de verbo : pro *honorabili* dixisse *carissimum*, et maligna interpre- tatione, quod nefas dictu sit, ἀδελφώτατον Παππῶν, noluisse transferre. Hæc et istiusmodi nugæ crimina mea sunt.

3. Ac primum antequam de translatione respon- deam, volo interrogare eos, qui malitiam prudentiam vocant : Unde apud vos exemplar epistolæ ? Quis dedit ? qua fronte profertis, quod scelere redemistis ? Quid apud homines tutum erit, si ne parietibus quidem et scriniis nostra possumus secreta celare ? Si ante tribunalia iudicium, hoc vobis crimen impinge- rem, reos legibus subjugarem, quæ etiam pro utili- tatibus fisci, noxiis (al. *variis*) delatoribus pœnas

(a) Duo vetera exemplaria *facultatem* : fortasse ver- rius.

(1) Scilicet ex laterculo, quod Græce dicitur ἀδελφός. Videtis Commentar. in Ezechiel. cap. 4. v. 1. *sanne tibi lateri em.*

statuunt : et cum suscipiant proditorem, damnant proditorem. Lucrum videlicet placet : voluntas displicet. (b) Dudum Hesychium 307 virum Consularem (contra quem Patriarcha Gamaliel gravissimum exercuit inimicitias) Theodosius princeps capite damnavit, quod sollicitato Notario, chartas illius invasisset ; Legimus in veteribus historiis (T. Livii Dec. 1. l. 5), Iudi magistrum, qui Faliscorum liberos prodiderat, vinctum pueris traditum ; et ad eos quos prodebat, remissum : nec sceleratam populum Romanum suscepisse victo- riam, Pyrrhum Epirotarum regem, cum in castris ex vulnere curaretur, medici sui proditione interfici nefas duxit Fabricius (Florus l. 4) ; quin potius vinctum remisit ad dominum, ut scelus nec in ad- versario comprobaret. Quod leges publicæ, quod hostes tuentur, quod inter bella et gladios sanctum est, hoc nobis inter Monachos et Sacerdotes Christi, intutum fuit. Et audet quidam ex eis adducto super- cilio et concrepantibus digitis, eructare et dicere : Quid enim, si redemit, si sollicitavit ? fecit quod sibi profuit. MIRA SCELERIS defensio ; quasi non et latro- nes et fures et piratæ faciant, quod sibi prodeat. Certo Annas et Caiphas seducentes infelicem Jüdam fece- runt quod sibi utile existimabant.

4. Volo in chartulis meis quaslibet ineptias scri- bere ; commentari de Scripturis, remordere læden- tes, digerere stomachum, in locis me exercere com- munitibus, et quasi limatas ad pugnandum (al. *expugnandum*) sagittas reponere. Quamdiu non profero cogitata, maledicta, non crimina sunt : imo ne ma- ledicta quidem, quæ aures publicæ nesciant. Tu cor- rumpas servulos, sollicites clientes : et, ut in fabulis legimus (Metam. l. 4), auro ad Danaen penetres, dis- simulatoque quod feceris, me falsarium voces : cum multo pejus crimen accusando in te confitearis, quam in me arguis. Alius te hæreticum, alius insimulat dogmatum perversorem. Taces ipse : respondere non audes : interpretem laceras ; de syllabis calumniaris ; et totam defensionem tui putas, si tacenti detrahas. Finge in transferendo vel erasse, vel intermisisse me quippiam. Hic totus tui negotii (al. *totius tui ingenii*) cardo versatur : hæc tua est defensio. Num idcirco tu non es hæreticus, si ego malus interpretes sim ? Nec hoc dico, quod te hæreticum noverim, sciat ille qui accusavit, noverit ille qui scripsit ; sed quod 308 stultissimum sit accusatum ab alio, alium crimi- nari, et confosso undique corpore, de dormientis vul- nere solatium quærere.

5. Hactenus sic locutus sum quasi aliquid de Epistola commutaverim, et simplex translatio possit errorem habere, non crimen. Nunc vero cum ipsa

(b) Hesychium hunc (non Ezechium, ut male editi præ- ferunt) cum inter Consules non sit reperire, mutandum putant aliqui in Eutychanum, qui in Cassiodorii Fastis sub Arcadio et Honorio Consul. an. 398. invenitur. Sed cum dudum, id est nuper, dicat Hieronymus damnatum hunc a Theodosio, hic autem qui in eum capitulis sententiam tulit, initio anni 395. obiit ; liquet Eutychanum credi non posse. Imo verosimillimum nobis videtur, innoi Hesychium Achaïæ Proconsulem, ad quem Theodosii lex in Codice Theodos. l. ultim. de principibus Agentium in re- bus ; et brevissima S. Nihil epistola habetur, ut alia omit- tantur.

Epistola doceat nihil mutatum esse de sensu, nec res additas, nec aliquod dogma confictum, (a) « Faciunt nam intelligendo ut nihil intelligant (*Terent. Prot. Andr.*) : et dum alienam imperitiam volunt coarguere, suam produnt. Ego enim non solum fateor, sed libera voce profiteor, me in interpretatione Græcorum, absque Scripturis sanctis, ubi et verborum ordo (b) mysterium est, non verbum e verbo, sed sensum exprimere de sensu. Habeoque hujus rei magistrum Tullium, qui Protagoram Platonis, et Œconomicon Xenophontis et Æschinis ac Demosthenis duas contra se orationes pulcherrimas transtulit. Quanta in illis prætermiserit, quanta addiderit, quanta mutaverit, ut proprietates alterius linguæ, suis proprietatibus explicaret, non est hujus temporis dicere. Sufficit mihi ipsius translatoris (*Ciceronis*) auctoritas, qui ita in Prologo earundem orationum locutus est : « Putavi mihi suscipiendum laborem utilem studiosis, mihi quidem ipsi non necessarium. Converti enim ex Atticis duorum eloquentissimorum nobilissimas orationes, inter seque contrarias, Æschinis et Demosthenis : nec converti, ut interpres, sed ut Orator, sententiis iisdem et earum formis, tam figuris quam verbis ad nostram consuetudinem aptis. In quibus non verbum pro verbo necesse habui reddere : sed genus omne verborum vimque servavi. Non enim me annumerare ea lectori putavi oportere, sed tanquam appendere. Rursum in calce sermonis : Quorum ego, ait, orationes, si, ut (c) spero, ita expressero, virtutibus utens illorum omnibus, id est sententiis, et earum figuris, et rerum ordine : verba persequens eatenus, ut ea non abhorreant amore nostro. Quæ si e Græcis omnia conversa non erunt : tamen ut generis ejusdem sint, elaboravimus. » Sed et Horatius vir acutus et doctus, hoc idem in **309** Arte Poetica erudito interpreti præcipit :

*Nec verbum verbo curabis reddere, fidus
Interpres.*

Terentius Menandrum, Plautus et Cecilius veteres comicos interpretati sunt. Numquid hærent in verbis : ac non decorem magis et elegantiam in translatione conservant? Quam vos veritatem interpretationis, hanc eruditi *κακοξήλας* nuncupant. Unde et ego doctus a talibus ante annos circiter (d) viginti, et simili tunc quoque errore deceptus, certe hoc mihi a vobis objiciendum nesciens, cum Eusebii

(a) Martianæus quidem *ne* absque dyphthongo in Mss. se dicit invenisse, quod perinde est ; sed jamdiu aliter usus obtinuit, *pro eo quod est apud Græcos* *val* ; ut loquitur Diomedes. Vide Donatum in illum Terentii versum.

(b) Vitiose erat in antea editis cum alia et particula, et verborum ordo, et mysterium est.

(c) Perperam editor Benedictinus *sicut* pro *si*, ut ; aliaque passim hujusmodi, et præcipue interpunctionis vitia, quæ continuo indicare haud vacat.

(d) Nullus dubitat, quin Hieronymus scripserit *quindécim* pro *viginti*, non enim aliter constabit temporum ratio certissima a Chronici versione an. 380. ad hanc elucubratam epistolam sub hujus anni 395. medium. Sed veteres librarii Romanas notas XV. facile pro XX. scribendi festinatione acceperunt, unde vulgatos omnes æque ac Mss. quos vidimus libros, error pervasit, quem nemo hactenus animadvertit. Confer Chronologica hujus Epistolæ argumenta, ubi hæc perspicue demonstrantur ; heic enim, tametsi nobis de errore constat, textum inmutare absque Mss. ovis religio fuit.

Cæsariensis *Χρονικόν* in Latinum verterem, tali inter cætera usus sum Præfatione : « Difficile est alienas lines insequentem, non alicubi excidere : et arduum, ut quæ in alia lingua bene dicta sunt, eundem decorem in translatione conservent. Significatum est aliquid unius verbi proprietate : non habeo meum quo id efferam : et dum quæro implere sententiam longo ambitu, vix brevis vitæ spatia [al. *brevia spatia*] consummo, Accedunt hyperbatorum anfractus, dissimilitudines casuum, varietates figurarum : ipsum postremo suum, et, ut ita dicam, vernaculum linguæ genus. Si ad verbum interpretor, absurde resonant : si ob necessitatem aliquid in ordine, vel in sermone mutavero, ab interpretis videbor officio recessisse. » Et post multa, quæ nunc prosequi otiosum est, etiam hoc addidi : « Quod si cui non videtur linguæ gratiam in interpretatione mutari, Homerum ad verbum exprimat in Latinum. Plus aliquid dicam : eundem sua in lingua prosæ verbis interpretetur : videbis ordinem ridiculum, et Poetam eloquentissimum vix loquentem. »

6. Verum ne meorum scriptorum parva sit auctoritas (quamquam hoc tantum probare voluerim, me semper ab adolescentia non verba, sed sententias transtulisse), qualis super hoc genere præfatiuncula sit, in libro quo beati Antonii Vita describitur (*Ex Præfatione Evagrii ad Innocentium*), ipsius lectione cognosce. « Ex alia in aliam linguam expressa ad verbum translatio, sensum operit ; et veluti lato gramine, sata strangulat. Dum enim casibus et figuris servit oratio, quod brevi poterat indicare sermone, longo ambitu circumacta vix explicat. » Hoc igitur ego vitans, ita **310** beatum Antonium, te petente, transposui, ut nihil desit ex sensu, cum aliquid desit ex verbis. Alii syllabas aucupentur et litteras [al. *syllabis occupentur et litteris*], tu quære sententias. Dies me deficiet, si omnium qui ad sensum interpretati sunt, testimonia replicavero. Sufficit in præsentem nominasse Hilarium Confessorem, qui Homilias in Job, et in Psalmos tractatus plurimos in Latinum vertit e Græco, nec assedit litteræ dormitanti, et putida rusticorum interpretatione se torsit : sed quasi captivos sensus in suam linguam, victoris jure transposuit.

7. Nec hoc mirum in cæteris sæculi videlicet, aut Ecclesiæ viris, cum Septuaginta interpretes, et Evangelistæ atque Apostoli idem in sacris voluminibus fecerint. Legimus in Marco dicentem Dominum : *TALITHA CUMI*, statimque subjectum est, « quod interpretatur, puella, tibi dico, surge » (*Marc. 5. 41*). Arguatur Evangelista mendacii, quare addiderit, *tibi dico*, cum in Hebræo tantum sit, *puella surge*. Sed ut *ἐμπατικώτερον* faceret ; et sensum vocantis atque imperantis exprimeret, addidit, *tibi dico*. Rursum in Matthæo redditus ab proditore Juda triginta argenteis : et empto ex eis agro figuli, scribitur, « Tunc impletum est quod scriptum est per Jeremiam Prophetam, dicentem : et acceperunt triginta argenteos pretium appretiati, quod appretiaverunt a filiis Israel : et dederunt eos in agrum figuli, sicut constituit mihi

Dominus » (*Matth.* 27. 9). Hoc in Jeremia penitus non invenitur, sed in Zacharia, aliis multo verbis, ac toto ordine discrepante : (a) Vulgata quippe Editio ita se habet : « Et dicam ad eos : si bonum est coram vobis, date mercedem mihi, aut renuite. Et appenderunt mercedem meam triginta argenteos. Dixitque Dominus ad me : Pone illos in conflatorium ; et considera si probatum sit, sicut probatus sum ab eis. Et tuli triginta argenteos, et misi eos in domo Domini in conflatorium » (*Zach.* 11. 12. 13). Quantum distet ab Evangelistæ testimonio Septuaginta translatio, perspicuum est. Sed et in Hebræo cum sensus idem sit, verba præpostera sunt, et pene diversa. « Et dixi, inquit, ad eos : Si bonum est in oculis vestris, afferte mercedem meam : et si non, quiescite. Et appenderunt mercedem meam triginta argenteos. Et dixit Dominus ad **311** me : Projice illud ad statuarium : decorum pretium, (b) quod appetiatus sum ab eis. Et tuli triginta argenteos, et projeci eos in domo Domini ad statuarium. » Accusent Apostolum falsitatis, quod nec cum Hebraico, nec cum Septuaginta congruat translatoribus : et quod his majus est, erret in nomine, pro Zacharia quippe, Jeremiam posuit. Sed absit hoc de pedissequo Christi dicere : cui curæ fuit non verba et syllabas aucupari, sed sententias dogmatum ponere. Veniamus ad aliud ejusdem Zachariæ testimonium, quod Joannes Evangelista assumit juxta Hebraicam Veritatem. « Videbunt in quem compunxerunt » (*Zach.* 12. 10 ; et *Joan.* 19. 37), pro quo in Septuaginta legimus, καὶ ἐπιβλήσονται πρὸς με, ἀπ' ὧν ἀναρχήσαντο, quod interpretati sunt Latini : « Et aspicient ad me, pro his quæ illuserunt, sive insultaverunt. » Discrepat Evangelistæ, Septuaginta interpretum, nostraque translatio : et tamen sermonum varietas, spiritus unitate concordat. In Matthæo quoque legimus Dominum prædicentem Apostolis fugam, et hoc ipsum Zachariæ testimonio confirmantem. Scriptum est, ait, *Percutiam pastorem, et dispergentur oves* (*Zach.* 13. 7 ; et *Matth.* 26. 31). At in Septuaginta et in Hebræo multo aliter ; non enim ex persona Dei dicitur, ut Evangelista vult : sed ex Prophetæ, Deum Patrem rogantis : « Percute pastorem, et dispergentur oves. » In hoc, ut arbitror, loco, juxta quorundam prudentiam, Evangelista piaculi reus est, quod ausus sit Prophetæ verba ad Dei referre personam. Scribit supradictus Evangelista, ad Angeli monitum, tulisse Joseph parvulum et matrem ejus ; et intrasse in Ægyptum, ibique mansisse usque ad obitum Herodis, ut impleteret quod dictum est a Domino per Prophetam : « Ex Ægypto vocavi filium meum. » Hoc nostri codices non habent : sed in Osee juxta Hebraicam scribitur Veritatem : « Quia puer Israel est, et dilexi eum : et ex Ægypto vocavi filium meum » (*Osee.* 11. 2). Pro quo et in eodem loc. Septuaginta transtulerunt : « quia parvulus est Israel.

(a) Vulgatæ nomine, quod semel liceat admonuisse, vetus Latina versio intelligenda est ex LXX. editione expressa, quæ tum temporis obtinebat.

(b) Alii Mss. quo appetiatus, etc. quemadmodum legendum contendit Victorius pro quod.

et dilexi eum : et ex Ægypto vocavi filios ejus. » Num omnino repudiandi sunt, quia istum locum, qui ad Christi maxime pertinet sacramentum, **312** aliter transtulerunt ? an danda potius venia ut hominibus, juxta Jacobi sententiam, dicentis : « Multa peccamus omnes : et, si quis in verbo non offendit, iste perfectus est vir, (c) et potest refrenare omne corpus » (*Jacob.* 3). Illud vero quod in eodem Evangelista scribitur : « Et veniens habitavit in civitate quæ dicitur Nazareth : ut impleteret quod dictum est per prophetas, quia Nazaræus vocabitur » (*Matth.* n. 25). Respondeant (d) λογοβαῖδαλοι, et fastidiosi astimatores omnium Tractatorum, ubi legerint ; discantque (e) in Isaia positum. Nam in eo loco ubi nos legimus atque transtulimus : « Exiet virga de radice Jesse, et flos de radice ejus ascendet » (*Isai.* 11. 1) : in Hebræo juxta linguæ illius ἰδλωμα ita scriptum est : « Exiet virga de radice Jesse, et Nazaræus de radice ejus crescet. » Cur hoc omiserunt Septuaginta, si non licet transferre verbum pro verbo ? Sacrilegium est, vel celasse, vel ignorasse mysterium.

8. Transeamus ad cætera : neque enim epistolæ brevitatis patitur diutius singulis immorari. Idem Matthæus loquitur : « Hoc autem totum factum est, ut completeret quod dictum est a Domino per Prophetam dicentem : Ecce virgo in utero habebit, et pariet filium, et vocabunt nomen ejus Emmanuel » (*Matth.* 1. 22. 23 ; et *Isai.* 7. 14) Quod Septuaginta transtulerunt : « Ecce virgo in utero accipiet, et pariet filium, et vocabitis nomen ejus Emmanuel. » Si verba calumniantur [al. calumnianur], utique non est idem, « habebit, et accipiet ; neque vocabunt, et vocabitis. » Porro in Hebræo legimus ita scriptum : « Ecce virgo concipiet et pariet filium, et vocabit nomen ejus Emmanuel. » Non Achaz, qui arguebatur infidelitatis, non Judæi qui erant Dominum negaturi, sed vocabit, inquit, ipsa quæ concipiet, ipsa virgo, quæ pariet. In eodem Evangelista legimus, Herodem ad adventum Magorum fuisse turbatum ; Scribisque et Sacerdotibus congregatis, sciscitatum ab eis, ubi Christus nasceretur ; illosque respondisse, « in Bethleem Judæ : Sic enim scriptum est in Propheta : Et tu Bethleem terra Juda, nequaquam minima es in ducibus Juda : Ex te enim egredietur dux, qui regat populum meum Israel. » Hoc exemplum in Vulgata Editione sic fertur : « Et tu Bethleem domus Ephratha, modicus es, (f) ut sis **313** in millibus Juda, de te

(c) Iterum Victorius potens pro et potest, ex Græco δυνατός, et quos consulit Mss. codicibus. Nostri item, quin etiam excusi omnes.

(d) Quasi vocum artifices morosi. Cicero in Oratore « hæc tractasse Thrasymachum Chalcedontum, primum, et Leontinum ferunt Gorgiam ; Theodorum inde Byzantium, multosque alios, quos λογοβαῖδαλους appellat in Phædro Socrates, » etc.

(e) In Commentariis autem in hunc Matthæi locum, ideo per prophetas plurimum numero dici mavult, quod apud certum aliquem Prophetam peculiaris isthæc sententia non reperitur ; sed paginam apud omnes Prophetas, quando Christum sanctum appellant ; sic enim Nazaræum interpretantur, puta Genes. 49. Deuteron. 35. sub Josephi imagine, et sub alia Samsonis Judic. 13. qui duo Nazaræi vocabulo appellati sunt.

(f) Voculas ut sis nec Mss. nostri, nec vetustiores vul-

mihī egrediētur, ut sit princeps in Israel. » Quanta sit inter Matthæum et Septuaginta verborum ordinisquē discordia, magis [al. sic magis] admiraberis, si Hebraicum videas, in quo ita scriptum est : « Et tu Bethleem Ephratha, parvulus es in millibus Juda, ex te mihī egrediētur, qui sit dominator in Israel. » Considera gradatim, quæ ab Evangelista sint posita : *Et tu Bethleem terra Juda*. Pro, *terra Juda*, in Hebraico habet *Ephratha* : in Septuaginta, *domus Ephratha*. Et pro, « nequaquam minima es in ducibus Juda, » in Septuaginta legitur, « modicus es, ut sis in millibus Juda : » in Hebræo, « parvulus es in millibus Juda ; » sensusque contrarius est, Septuaginta sibi in hoc duntaxat loco et Hebraico concordante. Evangelista enim dixit, quod non sit parvulus in ducibus Juda, cum e regione sit positum, parvulus quidem es et modicus ; sed tamen de te mihī parvulo et modico egrediētur dux in Israel, secundum illud Apostoli : « Elegit infirma mundi Deus, ut confundat fortia » (1. Cor. 1). Porro quod sequitur, « qui regat, vel qui pascat populum meum Israel, » aliter in Propheta esse perspicuum est.

9. Hæc replico non ut Evangelistas arguam falsitatis (hoc quippe impiorum est, Celsi, Porphyrii, Juliani) sed ut reprehensiores meos arguam imperitiæ : et impetrem ab eis veniam, ut concedant mihi in simplici epistola, quod in Scripturis sanctis, velint, Apostolis concessuri sunt. Marcus discipulis Petri ita suum orditur Evangelium : « Principium Evangelii Jesu Christi, sicut scriptum est in Isaia Propheta : Ecce ego mitto Angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te. Vox clamantis in deserto, parate viam Domini, rectas facite semitas ejus. » Hoc exemplum ex duobus Prophetis compositum est, de Malachia videlicet et Isaia. Nam primum quod dicitur : « Ecce ego mitto Angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te » (Malac. 3. 1), in Malachiæ sine scriptum est. Sequens autem quod infertur : « Vox clamantis in deserto, » et cætera, in Isaia legimus. Et quomodo Marcus 314 statim in principio voluminis sui posuit, « sicut scriptum est in Isaia Propheta : Ecce ego mitto Angelum meum » (Isai 40. 3), quod non scribitur in Isaia, ut diximus : sed in Malachia novissimo duodecim Prophetarum ? Solvat hanc quæstionculam imperita præsumptio : et ego erroris veniam deprecabor. Idem Marcus inducit ad Phariseos Salvatorem loquentem : « Nunquam legistis quid fecerit David, quando necessitatem habuit, et esurivit ipse et socii ejus ; quomodo ingressus domum Dei sub Abiathar Pontifice, et panes propositionis comedit, quibus non licebat vesci, nisi solis Sacerdotibus ? » (Mar. 2. 25. 26. et Luc. 6. 3. 4). Legamus Samuellem : sive (ut in communi titulo habetur) Regnorum libros, ibique reperiemus non *Abiathar* scriptum esse, sed *Abimelech* Pontificem, qui postea a Doeg [al. Doec.] cum cæteris Sacerdotibus, Saul jubente, per-

cussus est. Pergamus ad Apostolum Paulum. Scribit ad Corinthios : « Si enim cognovissent Dominum gloriæ, non crucifixissent. Sed sicut scriptum est : Quod oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quæ præparavit Deus diligentibus. » (a) Solent in hoc loco apocryphorum quidam deliramenta sectari, et dicere, quod de Apocalyp. Eliæ testimonium sumptum sit : cum in Isaia juxta Hebraicum ita legatur : « A sæculo non audierunt, nec auribus perceperunt. Oculus non vidit, Deus, absque te, quæ præparasti expectantibus te » (Isai. 64. 4). Hoc Septuaginta multo aliter transtulerunt : « A sæculo non audivimus ; neque oculi nostri viderunt Deum absque te, et (1) opera tua vera, et facies expectantibus te misericordiam. » Intelligimus unde sumptum sit testimonium, et tamen Apostolus non verbum expressit e verbo, sed παρασκευασθεις, eundem sensum aliis sermonibus indicavit. In Epistola ad Romanos idem Apostolus Paulus exemplum de Isaia sumens : « Ecce, inquit, ponam in Sion lapidem offensionis, et petram scandali » (Isai. 8. 14), discordat a Translatione veteri ; et tamen cum Hebraica veritate concordat. In Septuaginta enim contrarius sensus est : « Non ut lapidi offensionis occurreretis, neque ut petræ ruinæ : » cum Apostolus quoque Petrus 315 Hebræis Pauloque consentiens, ita posuerit : « Icredulis autem lapis offensionis et petra scandali » (Rom. 9. 33. et 1. Petr. 2). Ex quibus universis perspicuum est, Apostolos et Evangelistas in interpretatione veterum Scripturarum, sensum quæsisse, non verba : nec magnopere de ordine sermonibusque curasse, dum intellectui res pateret.

10. Lucas vir Apostolicus et Evangelista scribit, Stephanum primum Christi Martyrem in Judaica (b) concione narrantem : « In septuaginta quinque animabus descendit Jacob in Ægyptum : et defunctus est ipse, et patres nostri translati sunt in Sychem et positi sunt in sepulcro quod emit Abraham pretio argenti a filiis (c) Emor patris Sychem » (Act. 7. 15).

(a) Præcipue Gnosticos, et Basilidis discipulos impugnat, ut ex epistola ad Desiderium Pentateucho præfixa, et ex cap. LXIV. in Isaiam latissime apparet ; sed nec evadit censuram Origenes, qui Tract. 35. ad Matth. 27. eadem docuit, et in nullo singulari libro hoc positum testimonium inveniri dixit, nisi in secretis Eliæ prophetæ. Hac de causa etiam Hegesippum accusat Steph. Gobarus apud Photium, quod hocce testimonium pro falso respuerit. Vid. quæ alibi adnotamus in Isaiam c. 64. et in citata ad Desiderium epistola. Vitiose autem quidam Codd. de Apocalypsi Ecclesiæ.

(b) Cisterc. in Judaica contentione.

(c) Idem Emor filii Sychem. Nec contendo, si falso dici velis pro patris ; sed vetus tamen hic error Vulgate antiquæ versionis esse potuit, et facile fuit ; Græcus enim Auctor. textus κατά τον ἕνα ἑκάστου τῶν Ἰσραηλ : a filiis Emor.

(1) Græcus textus habet καὶ τὰ ἔργα σου ἃ περιέτρεξαι ἰδεῖν ὑπομένοντες. Non videtur proinde Hieronymus pro unico relativo a legisse in suo exemplari ἀληθῆ καὶ (σοφίας α. τ. λ.) ὄψα et facies, etc., cujusmodi variantis nec vola est nec vestigium in Græcis quæ supersunt exemplaribus. Quin potius ex conjectura autumat docti viri et falsum in hoc fuisse Hieronymum, qui uno verbo legerit ἀληθῆ pro duobus ἀληθῆ, qui sensus contextui magis congruit, sed in textu Hebræo tantum est וְעָשָׂה לְמַחְרֵיךְ יְעֹשֶׂה לְךָ id est absque te, faciet expectantibus eum. Verum sentio, quod LXX. Hieronymus laudat, non Græcum textum, sed veterem Latinam esse interpretationem.

16. *et Genes. 23*). Hic locus in Genesi multo aliter invenitur, quod scilicet Abraham emerit ab Ephron Hethæo, filio Seor, juxta Hebron, quadringentis drachmis argenti, speluncam duplicem, et agrum circa eam, sepelieritque in ea Saram uxorem suam. Atque in eodem legimus libro, postea revertentem de Mesopotamia Jacob cum uxoribus et filiis suis, posuisse tabernaculum ante Salem urbem Sychimorum, quæ est in terra Chanaan, et habitasse ibi, et emisse partem agri, in quo habebat tentoria, ab Emor patre Sychem centum agnis: et statuisset ibi altare, et invocasse ibi Deum Israel (*Ibid. 33*). Abraham non emit specum ab Emor patre Sychem: sed ab Ephron filio Seor: nec sepultus est in Sychem, sed in Hebron, quæ corrupte dicitur Arboch. Duodecim autem Patriarchæ non sunt sepulti in Arboch; sed in Sychem, qui ager non est emptus ab Abraham, sed a Jacob (*Jos. 24. 32*). Differo solutionem et istius quæstionculæ, ut obrectatores mei quærant, et intelligant, non verba in Scripturis consideranda, sed sensus. Vicesimi primi Psalmi juxta Hebræos idipsum exordium est, quod Dominus locutus est in cruce: (a) ELI ELI LAMA AZABTHANI: quod interpretatur, « Deus meus, Deus meus, quare me dereliquisti? » Reddant **316** rationem, cur Septuaginta translatōres interpretauerint, « respice me » [al. in me]. Ita enim vertunt: « Deus Deus meus, respice me, quare me dereliquisti? » Respondebunt utique nihil damni in sensu esse, si duo verba sint addita. Audiant et a me non periclitari Ecclesiarum statum, si celeritate dictandi, aliqua verba dimiserim.

11. Longum est nunc revolvēre, quanta Septuaginta de suo addiderint, quanta dimiserint, quæ in exemplaribus Ecclesiæ, obelis, asteriscisque distincta sunt. (1) Illud enim quod legimus in Isaia: « Beatus qui habet semen in Sion, et domesticos in Jerusalem » (*Isai. 51. sec. LXX*), solent Hebræi deridere, cum audierint. Nec non et in Amos post descriptionem luxuriæ: « Stantia putaverunt hæc, et non fugientia » (*Amos 6. sec. LXX*). Revera sensus rhetoricus et declamatio Tulliana. Sed quid faciemus ad authenticos libros, in quibus hæc (b) non feruntur adscripta, et cætera his similia, quæ si proferre nitamur, infinitis libris opus est. Porro quanta dimiserint, vel asterisci testes, ut dixi, sunt, vel nostra interpretatio, si a diligenti lectore Translationi veteri conferatur: et tamen (c) jure Septuaginta Editio obtinuit in Ecclesiis, vel quia prima est, et ante Christi facta adventum, vel quia ab Apostolis (in quibus tamen ab Hebraico non discrepat) usurpata. Aquila autem proselytus et contentiosus interpres, qui non solum verba, sed etymologias quoque

quæ fuit Sychem; atque adeo etiam verius ab Hieron. inter diversitates a Genesi hæc quoque potuit adnumerari.

(a) Syriace, ut est penes Mathæum 27. 46. Marcum 13. 31. *שבאחתי*, *sebaclani*, et quemadmodum Christus de Cruce pronuntiavit vernacula Syrorum lingua, legunt heic loci etiam Hieronymiani codices bene multi.

(b) Mss. non pauci, non fuerunt adscripta.

(c) Victorium, qui maluit vires pro jure, castigat. Martian

(1) Vid. nos supr. in Epist. XXII. c. 2.

verborum transferre conatus est, jure projicitur a nobis. Quis enim pro frumento et vino et oleo, possit, vel legere, vel intelligere, (d) *χεύμα, ὀπωριεύμα, εὐπρότητα*, quod nos possumus dicere « fusionem, pomationemque, » et « splendentiam. » Aut quia Hebræi non solum habent *ἄρβρα*, sed et *πρωάρβρα*, ille *κακοξύλας*, et syllabas interpretatur, et litteras dicitque *σὺν τὸν οὐρανὸν καὶ σὺν τῆν γῆν*, quod Græca et Latina lingua omnino non recipit; cujus rei exemplum ex nostro sermone capere possumus. Quanta enim apud Græcos bene dicuntur, quæ si ad verbum transferamus, **317** in Latino non resonant: et e regione, quæ apud nos placeant si vertantur juxta ordinem, apud illos displicebunt.

12. Sed ut infinita præteream, et ostendam tibi, vir omnium nobilium Christianissime, et Christianorum nobilissime, cujusmodi falsitatis me in epistolæ translatione reprehendant, ipsius epistolæ ponam cum Græco sermone principium, ut ex uno crimine intelligantur et cætera, *Ἐδε ἡμῆς ἀγαπητέ μὴ τῆ σιῆσαι τῶν κλήρων φερεθαι*, quod ita me vertisse memini: « Oportebat nos, dilectissime, clericatus honore non abuti in superbiam. » Ecce, inquit, in uno versiculo quanta mendacia. Primum *ἀγαπητός*, dilectus est non dilectissimus. Deinde *σιῆσις*, æstimatio dicitur, non superbia; non enim dixit *σιῆματι* [al. *σιδήματι*], sed *σιῆσαι*: quorum alterum *timorem*, alterum *arbitrium* sonat. Totumque quod sequitur, « clericatus honore non abuti in superbiam, tuum est. Quid ais [al. *αγίσ*], o columen litterarum, et nostrorum temporum Aristarche, qui de universis scriptoribus sententiam feras? Ergo frustra tanto tempore studuimus; et a sæpe manum ferulæ subduximus » (*Juvenal. Sat. I*). Egredientes de portu, statim impigimus. Igitur quia et errasse humanum est; et confiteri errorem, prudentis: tu quicumque reprehensor es, tu ne obsecro emenda præceptor, et verbum de verbo exprime. Debueras, inquit, dicere: « Oportebat nos, dilecte, non æstimatione Clericorum ferri. » Hæc est Plautina eloquentia, hic lepos Atticus, et Musarum, ut dicunt, eloquio comparandus. Completur in me tritum vulgi sermone proverbium: Oleum perdit et impensas, qui bovem mittit ad (e) ceroma. Hæc non est illius culpa, cujus sub persona alius agit Tragœdiam; sed Ruffini et (f) Melanii magistrorum ejus, qui illam magna mercede nihil scire docuerunt. Nec reprehendo in quolibet Christiano sermonis imperitiam:

(d) Aquilæ locus iste *χεύμα ὀπωριεύμα*, quem Hieronymus caput, est Deuteronomii cap. 7. v. 13. alter obvius Gen. 1. Græca præsertim verba depravant veteres editi, ubi *εὐπρότητα* est pro *καλοπρότητα*, et vocabulum *ἀρωγία* omittitur, et *οὐρα* pro *οὐ* legitur, quam vocem Aquila pro Hebræo articulo *ו* posuit. Marliæus post Grævium restituit, eaque lectio Mss. quoque nostrorum auctoritate assertur. Consule, si libet, ejusdem Benedictini editoris annotationem.

(e) Ceroma non tantum, ut Martian. putat, unguentum quo Athletæ ungerentur, sed et locum ipsum, in quo ungebantur sic veteres appellabant. Plin. lib. 33. c. 2. *Palæstras Athletarum inagimibus, et Ceromata sua exoriat*. Imo proprie locum heic Hieronymus indicat.

(f) Ruffini, et Melanii, seu Melaniæ nomina penitus non habent duo Mss. Exemplaria. Sequentem vero de iis sententiam sumpsit Hieron. ex Cicerone de Antonii Rhetore.

atque utinam Socraticum illud haberemus : Scio, quod nescio ; et alterius sapientis (*Chilonis* ut putatur) : Teipsum intellige. VENERATIONI mihi semper fuit non verbosa rusticitas, sed sancta simplicitas. Qui in sermone imitari **318** se dicit Apostolus, prius imitetur virtutes in vita illorum (a), in quibus loquendi simplicitatem excusabat sanctimonie magnitudo ; et syllogismos Aristotelis, contortaque Chrysippi acumina, resurgens mortuus confutabat. Cæterum ridiculum, si quis e nobis manens inter Cræsi opes, et Sardanapali delicias, de sola rusticitate se jactet : QUASI OMNES latrones, et diversorum criminum rei, deserti sint : et cruentos gladios, Philosophorum voluminibus, ac non arborum truncis occultant.

13. Excessi mensuram epistolæ, sed non excessi doloris modum. Nam qui falsarius vocor ; et inter muliercularum radios et textrina dilanior, contentus sum crimen abnuere, non referre. Unde arbitrio tuo cuncta permitto ; ut legas ipsam epistolam, tam Græcam quam Latinam : et illico intelliges accusatorum meorum nãnias, et probrosas querelas. Porro mihi sufficit amicum instruxisse carissimum : et in cellula latitantem diem tantum expectare iudicii. Optoque, si fieri potest, et si adversarii siverint, Commentarios potius Scripturarum, quam Demosthenis et Tullii Philippicas tibi scribere.

EPISTOLA LVIII (b).

AD PAULINUM (c).

Recusans ob humilitatem Christianam laudes Paulini, vicissimque laudes laudibus repensans, ob eloquentiam ejus et morum honestatem, hortatur ipsum ad studia divinarum Litterarum; normamque illi vitæ sancte ac castè peragendæ proponit.

1. Bonus homo de bono thesauro cordis sui profert ea quæ bona sunt (*Math. 12*), et ex fructibus arbor cognoscitur (*Luc. 6. 44*). Metiris nos virtutibus tuis, et parvos magnus extollis : ultimamque partem convivii occupas, ut patrifamilias iudicio proveharis. Quid enim in nobis, aut quantum est, ut doctæ vocis mercamur præconium ? ut illo ore, quo (d) religiosissimus Princeps defenditur, humiles modicique laudemur ? Noli igitur, frater carissime, annorum **319** æstimare numero : nec sapientiam canos reputes, sed canos sapientiam. Salomone testante : « Cani hominis prudentia ejus » (*Sap. 4. 8*). Nam et Moyses septuaginta Presbyteros jubetur eligere (*Num. 11*), quos ipse sciret esse Presbyteros : utique non ævo, sed prudentia iudicandos. Et Daniel adhuc puer, longævus iudicat, atque impudicos senes ætas lasciva condemnat. Noli, inquam, fidem pensare tem-

poribus : nec me idcirco meliorem putes, quod prior in Christi exercitu cœperim militare. Paulus Apostolus, vas electionis, de persecutore mutatus, novissimus in ordine, primus in meritis est : quia extremus licet, plus omnibus laboravit. Judas, qui quondam audierat : « Tu autem homo, qui simul mecum dulces capiebas cibos, dux meus et notus meus ; in domo Dei ambulavimus cum consensu » (*Ps. 54. 14. 15*), proditor amici et magistri, Salvatoris arguitur voce ;

Et nodum informis lethi trabe nectit ab alta.

(ÆNEID. lib. XII).

E contrario latro crucem mutat paradiso, et facit homicidii pœnam martyrium. Quanti hodie diu vivendo (e) portant funera sua, et quasi sepulcra dealbata, plena sunt ossibus mortuorum ? Subitus calor longum vincit teporem.

2. Denique et tu, audita sententia Salvatoris : « Si vis perfectus esse, vade, et vende omnia quæ habes, et da pauperibus, et veni sequere me » (*Math. 19. 21*) ; verba vertis in opera, et nudam crucem nudus sequens, expeditior et levior scandis scalam Jacob. Tunicam mutas cum animo, nec plenum marsupio, gloriosas sordes appetis : sed puris manibus et candido pectore, pauperem te et spiritu et operibus gloriaris. Nihil est enim grande, tristi et lurida facie, vel simulare, vel ostentare jejunia : possessionum redditibus abundare, et vile jactare palliolum. Crates ille Thebanus, homo quondam ditissimus, cum ad philosophandum Athenas pergeret, magnum auri pondus abiecit ; nec putavit se simul posse et virtutes et divitias possidere. Nos suffarinati [al. subsarcinati] auro, Christum **320** pauperem sequimur ; et sub prætextu elemosynæ, pristinis opibus incubantes, quomodo possumus aliena fideliter distribuere, qui [al. cui] nostra timide reservamus ? Plenus venter facile de jejuniis disputat. Non (1) Jerosolymis fuisse, sed Jerosolymis bene vixisse, laudandum est. Illa expetenda, illa laudanda est civitas, non quæ occidit Prophetas, et Christi sanguinem fudit ; sed quam fluminis impetus lætificat (*Ps. 45. 4* ; *Luc. 11*) : quæ in monte sita, cælari non potest : quam matrem sanctorum Apostolus clamat : in qua se (f) municipatum cum justis lætare habere.

3. Neque vero hoc dicens, memetipsum inconstantiæ redarguo, damnoque quod facio : ut frustra videar ad exemplum Abraham, et meos et patriam reliquisse : sed non audeo Dei omnipotentiam angusto fine concludere, et coarctare parvo terræ loco, quem non capit cælum. Singuli quique credentium, non

(e) Cyprianus de Lapsis, et ipsa ambulans finis tuum portare cœpisti, et apud Optatum lib. 2. ereptæ portant funera dignitatis.

(f) Quod invenire certo non potuit Erasmus, unde hanc hausisset sententiam Hieronymus, ex epistola ad Hebræos, et alia ad Galatas locum indicat Victorius, quem Martianus sequitur. Nunc vero constat ex eo expressam, quod habetur epistola ad Philippenses 3. 20. Nostra autem conversatio in cælis est, ubi Græcus textus ἡμῶν γὰρ πολιτεία. Noster enim municipatus. Quæ etiam Tertullianus recitat lib. 3. contra Marcion. cap. 24. et 2. de Resurrect. carnis cap. 47.

(1) Ex Cicerone pro Murena : paulo post absunt ab aliquot libr. s. illa laudanda.

(a) Veteres edidi, in loquendo simplicitatem excusabit, et mox confutabit, magis oratorio ac fortiori sensu.

(b) Alias 13. Scripta an. 398, vel circiter.

(c) In plerisque Mss. inscribitur, Ad Paulinum Presbyterum de institutione Clericorum, in aliis additur et Monachorum, et de Divinæ historie expositionibus diversis.

(d) Innuat Panegyricum Paulini in laudem Imperatoris Theodosii super Victoria Tyrannorum, ut loquitur Gennadius c. 48. Eam infra in hac eadem epistola noster Hieronymus plurimum laudat, sed jamdiu intercedit.

locorum diversitatibus, sed fidei merito ponderantur. Et veri adoratores, neque Jerosolymis, neque in monte Garizim adorant Patrem : quia Deus Spiritus est, et adoratores ejus in spiritu et veritate adorare oportet. « Spiritus autem spirat ubi vult. Domini est terra et plenitudo ejus » (*Joan. 3. 8 ; Ps. 23. 1*). Postquam siccato Judææ vellere, universus orbis cœlesti rore perfusus est, et multi de Oriente et Occidente venientes, recubuerunt in sinu Abrahæ ; desiit notus esse tantum in Judæa Deus, et in Israel magnum nomen ejus : sed in omnem terram exivit sonus Apostolorum, et in fines orbis terræ verba eorum (*Ps. 75 ; et 18*). Salvator ad discipulos suos loquens, cum esset in (a) templo : *Surgite*, inquit, *abeamus hinc* (*Joan. 14. 31*) : et ad Judæos : *Relinquetur vobis domus vestra deserta* (*Math. 23. 38*). Si cœlum et terra transibunt, utique transibunt omnia quæ terrena sunt. Et Crucis igitur et Resurrectionis loca prosunt his, qui portant crucem suam ; et cum Christo resurgunt quotidie ; qui dignos se tanto exhibent habitaculo. **321** Cæterum qui dicunt : *Templum Domini, Templum Domini* (*Jer. 7*), audiant ab Apostolo : *Vos estis templum Domini, et Spiritus Sanctus habitat in vobis* (*2. Cor. 6. 16*). Et de Jerosolymis et de Britannia æqualiter patet aula cœlestis : *Regnum enim Dei intra vos est*. Antonius, et cuncta Ægypti, et Mesopotamiæ, Ponti, Cappadociæ, et Armeniæ examina Monachorum non viderunt Jerosolymam : et patet illis absque hac urbe paradisi janua. Beatus Hilarion, cum Palestinus esset, et in Palestina viveret, uno tantum die vidit Jerosolymam, ut nec contemnere loca sancta propter viciniam, nec rursus Dominum loco claudere videretur. Ab Hadriani temporibus usque ad imperium Constantini, per annos circiter centum octoginta, in loco Resurrectionis simulacrum Jovis ; in Crucis rupe, (b) statua ex marmore Veneris a gentibus posita colebatur : existimantibus persecutionis auctoribus, quod tollerent nobis fidem resurrectionis et crucis, si loca sancta per idola polluisent. Bethleem nunc nostram, et augustissimum orbis locum de quo Psalmista canit : *Veritas de terra orta est* (*Ps. 84. 12*), lucus inumbratus (c) Thamuz, id est, Adonidis : et in specu, ubi quondam Christus parvulus vagiit, Veneris amasius plangebatur.

(a) Imo vero in cœnaculo primum dictum est ad Discipulos, alterum utique in Templo ad Judæos. Sed isthæc duo longe diversa Christi effata ad unum tempus, ac locum Hier. referebat. Sic in Isaïæ cap. 1. « Reliquit Templum suum Dominus, iratusque consurgens ait : *Surgite, abeamus hinc, et Relinquetur vobis domus vestra deserta.* » Quod forte hauserit, non quemadmodum in margine adnotavit ex Joanne, et Luca, sed ex Matthæi Evangelio secundum Hebræos, cujus sæpius meminit, et locos usurpat. Certe peculiare exemplar dicendum est, quod ea simul neceret, eodemque in loco dicta proferret.

(b) Confer Eusebium lib. 3. de Vita Constantini, Socratem, Theodoretum, Sozomenum in historia, et Georgium Hamartolum in Chronico. Inde etiam Calvariæ mons *Venerarium* appellatus videtur in quodam sermone apud Ambrosium in Psalm. 47. « Dominus secundum cœli tractum in Venerario passus est, qui erat locus in latere Aquilonis. »

(c) Falso erat in præsentibus inumbratus : tum *Thamuz*, aliis typis *Thamnus*, verius *Thamuz* ex Hebr. תָּמֻז. Græc. Ἰαμαρ, cujus nominis Ægypti Rex quidam apud Platonem

S. HIERONYMI. I.

4. Cur, inquires, hæc tam longo repetita principio? Videlicet ne quidquam fidei tuæ deesse putes, quia Jerosolymam non vidisti : nec nos idcirco meliores æstimes, quod hujus loci habitaculo fruimur : sed sive hic, sive alibi, æqualem te pro operibus tuis apud Dominum nostrum habere mercedem. Revera, ut simpliciter motus mentis meæ fatear, considerans et propositum tuum, et ardorem quo sæculo renuntiasti, differentias **322** in locis arbitror, si urbibus et frequentia urbium derelicta, in agello habites, et Christum quæras in solitudine, et ores solus in monte cum Jesu, Sanctorumque tantum locorum vicinitatibus perfruaris, id est, ut et urbe careas, et propositum Monachi non amittas. Quod loquor, non de Episcopis, non de Presbyteris, non de Clericis loquor, quorum aliud officium est ; sed de Monacho, et Monacho quondam apud sæculum nobili : qui idcirco pretium possessionum suarum ad pedes Apostolorum posuit, docens pecuniam esse calcandam ; ut humiliter et secreto victitans, semper contemnat quod semel contempsit. Si Crucis et Resurrectionis loca non essent in Urbe celeberrima, in qua curia, in qua (1) aula militum, in qua scorta, mimi, scurræ, et omnia sunt, quæ solent in cæteris urbibus : vel si Monachorum turbis solummodo frequentaretur, expetendum revera hujuscemodi cunctis Monachis esset habitaculum. Nunc vero summæ stultitiæ est renuntiare sæculo, dimittere patriam, urbes deserere, Monachum profiteri, et inter majores populos (d) peræque vivere, quam eras victurus in patria. De toto huc orbe concurrunt. Plena est civitas universi generis hominum : et tanta utriusque sexus constipatio, ut quod alibi ex parte fugiebas, hic totum sustinere cogaris.

5. Quia igitur fraterne interrogas, per quam viam incedere debeas, revelata tecum facie loquar. Si (e) officium vis exercere Presbyteri, si Episcopatus te vel opus, vel honor forte delectat, vive in urbibus et castellis ; ET ALIORUM salutem, fac lucrum animæ tuæ.

in Phædro, et Philostratum VI. 8. memoratur. Porro vocem hanc Ezechiel. 8. 14. Vulgata interpretatur *Adonidem*, et Hieron. in eum locum : *quem nos*, inquit, *Adonidem interpretati sumus et Hebræus, et Syrus sermo Thamuz vocal.* Ejus autem Amasii Veneris vulgatissima est fabula.

(d) Cistere. cujusmodi etiam Erasmani codices, alique antiquiores vulgati, *inter majores populos pergere, vivere melius, quam eras victurus*, etc. Mutavit Victorius meliori sensu, *inter majores populos periculosius vivere quam*, etc. Martian. *peregre vivere*, quam lectionem tametsi e Mss. omnibus se dicat expressisse, vitiosam tamen esse mancus atque alienus a Hieronymi mente sensus ostendit. Nos ex *peregre* fecimus ex ingenio *peræque*, id est ad eundem modum, quo uno vocabulo etsi rariori, Latino tamen, locus emaculatur, sensusque perficitur. Cicero in Bruto : « tria sunt omnino genera dicendi, quibus in singulis quidam floruerunt, peræque autem id quod volumus perpauci in omnibus. »

(e) Apposite officium Presbyteri dixit, cum enim jam invitatus Presbyteratu initiatus fuisset Paulinus, ea tamen lege se consecrari permiserat, ne officium quoque Presbyteri alicubi exercere teneretur, sed cui tandem vellet Ecclesiæ servitio se manciaret ; sive ut ipse de se loquitur epist. 1. in sacerdotium tantum Domini, non etiam in locum Ecclesiæ dedicatus. Hujusmodi fere ordinationem sustinuit ipse Hieronymus.

(1) Parum absuit, quin *aula militum* pro *aula militum* legerem ; sed cum Mss. codices nulli suffragantur, quidquam ex ingenio immutare, religio est.

(Dix-neuf.)

Sin autem cupis esse, quod diceris Monachus, id est, solus, quid facis in urbibus, quæ utique non sunt solorum habitacula, sed multorum? Habet unumquodque propositum principes suos. **323** Romani duces imitentur Camillos, Fabricios, Regulos, Scipiones. Philosophi proponant sibi Pythagoram, Socratem, Platonem, Aristotelem. Poetæ æmulentur Homerum, Virgilium, Menandrum, Terentium. Historici, Thucydidem, Sallustium, Herodotum, Livium. Oratores, Lysiam, Graccos, Demosthenem, Tullium. Et ut ad nostra veniamus, Episcopi et Presbyteri habeant in exemplum Apostolos, et Apostolicos viros: quorum honorem possidentes, habere nitantur et meritum. Nos autem habeamus [al. *habemus*] propositi nostri principes, Paulus et Antonius, (a) Julianos, Hilario-nes, Macarios. Et ut ad Scripturarum auctoritatem redeam, noster princeps Elias, noster Elisæus, nostri duces filii Prophetarum, qui habitabant in agris et solitudinibus, et faciabant sibi tabernacula prope fluentia Jordanis. De his sunt et illi filii Rechab, qui vinum et siceram non hibeant, qui morabantur in tentoriis, qui Dei per Jeremiam (Cap. 35) voce laudantur, et promittitur eis quod non deficiat de stirpe eorum vir stans coram Domino. Hoc reor et septuagesimi Psalmi (b) titulum significare: *Filiorum Jonadab: et eorum qui primi in captivitatem ducti sunt*. Iste est Jonadab filius Rechab, qui in Regnorum libro scribitur currum ascendisse cum Jeu. Et hujus filii sunt, qui in tabernaculis semper habitantes, ad extremum propter irruptionem Chaldaici exercitus, Jerosolymiam intrare compulsi, hanc primi captivitatem sustinuisse dicuntur, quod post solitudinis libertatem, urbe quasi carcere sunt reclusi.

6. Obsecro itaque te, ut quoniam sanctæ sororis tuæ (Therasiæ uxoris) ligatus es vinculo, et non penitus expedito pergis gradu, sive hic, sive ibi, multitudines hominum, et officia, et salutationes, et convivia, veluti quasdam catenas fugias voluptatum. Sit vilis et vespertinus cibus, olera et legumina: interdumque pisciculos pro summis ducas deliciis. Qui Christum desiderat, et illo pane vescitur, non quærit magnopere de quam pretiosis cibus sterco conficiat. Quidquid post gulam non sentitur, idem tibi sit quod panis et legumina. Habes adversus Jovinianum libros de contemptu ventris et gutturis plenius disserentes. Semper in manu tua sacra sit lectio. **324** Frequenter orandum, et flexo corpore, mens erigenda ad Dominum. Crebræ vigiliæ: et ventre vacuo sæpius dormiendum. Rumusculos et gloriolas et palpantes adulatores, quasi hostes fuge. Pauperibus et fratribus refrigeria sumptuum manu propria distribue. Rara est in hominibus fides. Non credis verum esse quod dico? Cogita Judæa loculos. Humilitatem vestium tormenti animo non appetas. Sæcularium, et maxime potentium

(a) Eum nempe, qui cum Basilissa uxore sanctissimo voto carnem suam virginem Christo servavit, ut ad decem millia monachorum paler fieret, quemadmodum in ejus Passione proditum est.

(b) Non habet Hebræus textus hunc titulum, sed editio eorum, LXX.

consortia devita. Quid tibi necesse est ea videre crebrius, quorum contemptu Monachus esse cœpisti? Soror præcipue tua matronarum declinet colloquia [al. *consortia*]; nec inter sericas vestes et gemmas circumsedentium feminarum se sordidatam, aut doleat, aut miretur: QUIA ALTERUM propositi pœnitentiam, alterum jactantiæ seminarium est. Cave ne quasi fidelis et famosus tuorum quondam dispensator, alienam pecuniam distribuendam accipias. Intelligis quid loquar; dedit enim tibi Dominus in omnibus intellectum. Habito simplicitatem columbæ, ne cuiquam machineris dolos: et serpentis astutiam, ne aliorum supplanteris insidiis. NON MULTUM distat in vitio, vel decipere posse, vel decipi Christianum. Quem senseris tibi aut semper, aut crebro de nunnis loquentem, excepta elemosyna, quæ indifferenter omnibus patet, institorem potius habeto, quam Monachum. Præter victum et vestitum, et manifestas necessitates, nihil cuiquam tribuas: ne filiorum panem canes comedant.

7. Verum Christi templum anima credentis est: illam exorna, illam vesti, illi offer donaria, in illa Christum suscipe. QUÆ UTILIS est parietes fulgere gemmis et Christum in paupere fame periclitari (1)? Jam non sunt tua quæ possides, sed dispensatio tibi credita est. Memento Anatiæ et Sapphiræ, Illi sua timide servaverunt: tu considera, ne Christi substantiam imprudenter effundas, id est, ne immoderato judicio rem pauperum tribuas non pauperibus, et secundum dictum prudentissimi viri (Cic. l. 2. *Offic.*) liberalitate liberalitas pereat. Noli

Respicere ad phaleras, et nomina vana Catonum.

(Per s. Satyr 3).

Ego te, inquit, intus et in cuté novi

(Lucan. lib. x. *Pharsal*).

325 ESSE CHRISTIANUM grande est, non videri. Et nescio quomodo plus placent mundo, qui Christo displicent: Hæc non sicut aiunt, Sus Minervam; sed ingredientem pelagus, amicus amicum monui, malens a te facultatem meam requiri, quam voluntatem: ut in quo ego lapsus sum, tu firmo pergeres gradu.

8. *Libet Paulini pro Theodosio*. — Librum tuum, quem pro Theodosio principe prudenter ornatèque compositum transmisisti, libenter legi; et præcipue mihi in eo subdivisio placuit. Cumque in primis partibus vincas alios, in penultimis te ipsum superas. Sed et ipsum genus eloquii pressum est et nitidum: et cum Tulliana luceat puritate, crebrum est in sententiis. Jacet enim (ut ait (a) quidam) oratio in qua tantum verba laudantur. Præterea magna est rerum consequentia, et alterum pendet ex altero. Quidquid assumpseris, vel finis superiorum, vel initium sequentium est. Felix Theodosius, qui a tali Christi oratore defenditur. Illustrasti purpuras ejus, et utilitatem legum futuris sæculis consecrasti. Macte virtute: qui talia habes rudimenta, qualis exercitatus miles eris?

(c) Quintilian. Proem. l. 8. sub finem, « Non intelligunt jacere sensus in oratione, in qua verba laudantur.»

(1) Gravius *Jam nunc non sum*, reposito *nunc* et veteret codice.

O si mihi liceret istiusmodi ingenium non per Aonios montes et Heliconis vertices, ut Poetae canunt, sed per Sion et Itabyrium [Thabor], et Sina excelsa ducere. Si contingeret docere quae didici: et quasi per manus mysteria tradere Proprietarum [al. *Scripturarum*], nasceretur nobis aliquid quod docta Graecia non haberet.

9. Audi ergo, mi conserve, amice, germane: ausculta paulisper, quo in Scripturis sanctis calle gradiaris. Torum quod legimus in divinis Libris, nitet quidem, et fulget etiam in cortice, sed dulcius in medulla est. Qui edere vult nucleum, frangat nucem (Ex *Plauto*). « Revela, » inquit David, « oculos meos, et considerabo mirabilia de lege tua » (Ps. 118. 18). Si tantus Propheta tenebras ignorantiae confitetur, qua nos putas parvulos, et pene lactentes inscitiae nocte circumdari? Hoc autem velamen non solum in facie Moysi, sed et in Evangelistis et in Apostolis positum est. Turbis Salvator in parabolis loquebatur, et contestans mysticum esse quod dicebatur, aiebat: *Qui habet aures audiendi audiat* (Luc. 8. 8). Nisi aperta fuerint universa quae scripta sunt ab eo, **326** qui habet clavem David: qui aperit, et nemo claudit, claudit, et nemo aperit: nullo alio reserante, pandentur. Si haberes hoc fundamentum, imo si quasi extrema manus (a) operi tuo induceretur, nihil pulchrius, nihil doctius, nihil dulcius, nihilque Latinius tuis haberemus voluminibus.

10. Tertullianus creber est in sententiis, sed difficilis in loquendo. Beatus Cyprianus instar fontis purissimi, dulcis incedit et placidus; et cum totus sit in (b) exhortatione virtutum, occupatus persecutionum angustiis, de Scripturis divinis nequaquam disseruit. Inelyto Victorinus martyrio coronatus, quod intelligit, eloqui non potest. Lactantius quasi quidam fluvius eloquentiae Tullianae, vulnam tam nostra affirmare potuisset, quam facile aliena destruxit. Arnobius inaequalis et nimius, et absque operis sui partitione confusus. Sanctus Hilarius Gallicano cothurno attollitur: et cum Graeciae floribus adorneatur, longis interdum periodis involvitur, et a lectione simpliciorum fratrum procul est. Taceo de caeteris, vel defunctis, vel etiam adhuc viventibus, super quibus in utramque partem post nos alii iudicabunt.

11. Ad te ipsum veniam symmysten, sodalem meum, et amicum, amicum, inquam, meum, antequam notum; et precabor, ne assentationem in necessitudine [al. *necessitudinem*] suspiceris: quin potius vel errare [al. *errore*] me aestimato, vel amore labi, quam amicum adulatione decipere. Magnum habes ingenium, et infinitam sermonis supellectilem: et facile loqueris et pure, facilitasque ipsa et puritas mixta prudentiae est. Capite quippe sano omnes sensus vigent. Huic prudentiae et eloquentiae si accederet vel studium, vel intelligentia Scripturarum, viderem te

brevi arcem tenere nostrorum: et ascendentem (c) cum Joab tectum Sion (1. Paral. 11), canere in domatibus, quod in cubilibus cognovisses. Accingere, quæso, te, accingere. « Nihil sine magno labore vita dedit mortalibus (Ex *Hor. l. 1. Sat. 9*). Nobilem te Ecclesia habeat, ut prius Senatus habuit. Præpara tibi divitias, quas quotidie eroges: et nunquam deficiant, dum viget ætas, dum (d) nondum canis spargitur caput: antequam « subeant morbi, tristisque senectus, **327** Et labor, et duræ rapiat « inclementia mortis. » Nihil in te mediocre esse contentus sum: totum summum, totum perfectum desidero. (e) Sanctum Vigilantium Presbyterum qua aviditate susceperim, melius est ut ipsis verbis, quam meis discas litteris: qui cur tam cito a nobis profectus sit, et nos reliquerit, non possum dicere, ne lædere quempiam videar. Tamen quasi prætereuntem et festinantem paululum retinui, et gustum ei nostræ amicitiae dedi, ut per eum discas, quid in nobis (f) desideres. Sanctam conservam tuam, et tecum in Domino militantem, per te salutari volo.

EPISTOLA LIX (g).

AD MARCELLAM.

De (h) quibusdam Quæstionibus novi Testamenti. Singulis quinque Quæstionibus sibi a Marcella propositis respondet.

1. Magnis nos provocas Quæstionibus; et torpens otio ingenium, dum interrogas, doces. Prima tua sciscitatio fuit, quæ sint illa, « quæ nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt, quæ præparavit Deus his qui diligunt eum » (1. Cor. 2. 9). Et quomodo rursus idem Apostolus inferat: « Nobis autem revelavit Deus per spiritum suum » (Ibid. v. 10). Et si revelatum est Apostolo, intelligere debeamus, (i) quomodo et aliis revelaverit. Ad quæ responsio est, non debere nos quærere, quid

(c) Perperam post Erasmus Victorius, alique editi *eram Jacob*. Alluditur enim heic loci illud 1. Paral. 1. 8. *ascendit igitur primus Joab filius Sarviae, etc.*

(d) Immutaverat edit. Benedict. contrario sensu: *dum adhuc canis spargitur caput*, quemadmodum revera aliquot Mss. habent. Sed in illis erroris occasio fuit, quod vetustiores aliter *pro nondum* legerint *adhuc non*, quæ postrema negandi particula facile excidit aliis indiligentibus antiquariis, quorum etiam nonnemo sciohis verbum *tiget in urget* corruptit. Cæterum aut *nondum*, aut quod idem est, *adhuc non*, scribendum liquet ex toto contextu ipsaque S. Paulini ætate, qui annum 43. vix fortasse attingerat, cui ætati cani non imputantur.

(e) Vigilantius iste alius ab eo, contra quem scripsit Hieronymus, videtur Gravio, aliique non indoctis viris, qui eum *sanctum* dici potuisse non putant. At nondum in hæresim eruperat; et cum ex Aquitania, ex qua S. quoque Paulinus regione erat, pietatis ergo in Palestinam proficisceretur, ejusdem litteris Hieronymo commendatus est; quod ipse testatur Epistola ad Riparium, atque alia heic 61, ad eundem Vigil. tum aliis tum his præcipue verbis: « Credidi sancti Presbyteri Paulini epistolis, et illius super nomine tuo non putavi errare iudicium. »

(f) Veteres editi cum negandi particula, *quid in nobis non desideres*.

(g) Al. 148. *Scripta an. 305. vel sequenti.*

(h) Titulum hunc e Veronensi Ms. restituimus.

(i) Iterum ex Veronen. legimus, in modo enim difficultas est, quo Apostolus ea aliis tradiderit, quæ nec auris audivit, nec oculus vidit, etc. Antea tamen legebatur *quod et ille aliis, etc.*

(a) Quidam Mss. in tuo opere duceretur. Mox autem e duobus, nihil doctius, nihil dulcius, alterum videtur esse pro altero, et abundare.

(b) Al. in exercitatione, quæ lecto Victorio placuit.

sit illud, quod nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit. Si enim ignoratur, quomodo sciri potest? Quod promittitur in futuro, non cernitur in presenti. « Spes enim quæ videtur, non est spes » (Rom. 8. 24), sed jam certa possessio: quomodo si velit quispiam dicere: ostende mihi quod invisibile est: loquere quod audiri non potest: **328** expone quod cogitatio non comprehendit humana. Ergo hoc sensu a postulo dixisse credendus est, quod carnalibus oculis, et aure carnali, et cogitatione mortali non possint spiritualia comprehendere. « Etsi enim noveramus quondam Jesum secundum carnem, sed nunc jam non novimus eum » (2. Cor. 5. 16). Et in Joannis Epistola scribitur: « Carissimi, nunc filii Dei sumus, et necdum manifestum est quod futuri sumus. Scimus enim quoniam cum apparuerit, similes ei erimus, quia videbimus eum sicuti est » (1. Joan. 3. 2). Quodque revelatum sibi et Sanctis per spiritum esse testatur, non statim sequitur, ut ipse aliis revelaverit. Alioqui audivit et in paradiso verba ineffabilia, quæ aliis narrare non poterat (2. Cor. 12): aut si narravit, nequaquam ineffabilia sunt.

2. Secunda Quæstio fuit, in qua dicit legisse te per ransitum in Opusculis meis, quod agni qui stant a dextris, et hædi qui stant a sinistris (Matth. 25), Christiani sint atque gentiles: et non potius boni et mali. Non memini me hoc aliquando dixisse, et si dixissem, non essem in errore pertinax. Quantum autem dictanti subito occurrit, in secundo volumine contra Jovinianum super hoc capitulo disputasse me novi, et non solum super hoc, sed et de eo quod in eadem quæstione cadit, ubi pisces mali a bonis piscibus separabuntur (Matth. 13). Quod ergo ibi plene dictum est, nunc omittendum videtur.

3. Tertio interrogaveras, quod dicit Apostolus in adventu Domini Salvatoris, rapi quosdam viventes obviam in nubibus, ita ut non præveniantur ab his, qui in Christo dormierunt (1. Thess. 4): visque nosse, utrum sic occurrant in corporibus et [al. ul] non ante moriantur; cum et Dominus noster mortuus sit, et Enoch atque Elias secundum Apocalypsim Joannis morituri esse dicantur (Apoc. 11): ne scilicet ullus sit qui non gustaverit mortem (Psal. 88). Hoc ex ipsius loci continentia sciri potest, quod sancti qui in adventu Salvatoris fuerint deprehensi in corpore, in iisdem corporibus occurrant ei: ita tamen ut inglorium et corruptivum et mortale, gloria et incorruptione et immortalitate **329** mutetur (1. Cor. 15); ut qualia corpora (a) mortuorum surrectura sint, ut talem substantiam etiam vivorum corpora transformentur. Unde dicit in alio loco Apostolus: « Propter quod nolimus exspoliari, sed supervestiri;

(a) Vox mortuorum in aliquot probæ notæ codicibus desideratur, ea tamen retenta est, quod ex opposito subnexæ voci vivorum concinne respondeat. Cæterum conferendus in hanc quæstionem Tertulliani liber de Resurrectione carnis capp. 24. et 42. in eumque doctorum virorum notæ, et lib. 5. adversus Marcionem. Tum vero in primis ipse Hieronymus infra epistola ad Minervium et Alexandrum. qua totam difficultatem copiosissime expendit.

ut absorbeatur mortale hoc a vita » (1. Cor. 9. 4), ne scilicet corpus ab anima deseratur; sed anima habitante in corpore, fiat inclitum quod ante inglorium fuit. De Enoch autem et Elia, quos venturos Apocalypsis refert et esse morituros (Apoc. 11), non est istius temporis disputatio, cum omnis ille liber aut spiritualiter intelligendus sit, ut nos existimamus, aut si carnalem interpretationem sequimur, Judaicis fabulis acquiescendum sit, ut rursus ædificetur Jerusalem, et hostiæ offerantur in Templo; et spirituali cultu imminuto, carnales obtineant cæremoniæ.

4. Quartum est quod quæstisti, quomodo in Joannis Evangelio post resurrectionem dicatur ad Mariam Magdalenam: « Noli me tangere, nondum enim ascendi ad Patrem meum » (Joan. 20. 17). Et rursus in Matthæo scriptum sit, quod ad vestigia Salvatoris mulieres corruerint (Matth. 28); cum utique non sit idipsum tangere post resurrectionem pedes ejus, et non tangere. Maria Magdalena ipsa est, a qua septem dæmonia expulerat (Marc. 16); ut ubi abundaverat peccatum, superabundaret gratia (Rom. 5); quæ quia Dominum hortulanum putabat, et quasi cum homine loquebatur, et quærebat viventem cum mortuis, recte audivit, « Noli me tangere » (Joan. 20. 17). Et est sensus: Non mereris meis hærrere vestigiis, nec adorare quasi Dominum, nec ejus tenere pedes, quem non existimas surrexisse. Tibi enim necdum ascendi ad Patrem meum. Cæteræ vero mulieres, quæ pedes tangunt, Dominum confitentur, et merentur ejus hærrere vestigiis, quem ad Patrem ascendisse confidunt. Quanquam etiamsi eadem mulier diversis in Evangeliiis et tenuisse pedes, et non tenuisse referatur, facilis solutio sit, cum potuerit corrigi primum quasi incredula, et postea non repelli, quasi eâ quæ errorem confessione mutaverat, quod et de latronibus intelligi potest, cum alius Evangelista utrumque blasphemasse, alius narret alterum esse confessum (Matth. 27; et Marc. 15).

5. Extrema schedula continebat, utrum **330** post resurrectionem, quadraginta diebus Dominus cum discipulis conversatus sit (Luc. 23); et nunquam [fort. nunquid] alibi fuerit? an latenter ad cælum ascenderit, atque descenderit, et nihilominus Apostolis suam præsentiam non negarit? Si Dominum Dei Filium consideres, de quo sermo est, et illum esse qui loquitur: « Nonne cælum et terram ego repleo, dicit Dominus » (Jerem. 23. 24), et de quo alius Propheta testatur: « Cælum mihi thronus est, terra autem scabellum pedum meorum » (Isai. 66. 1); et rursus alibi: « Qui tenet cælum palmo et terram pugillo » (Ibid. 40. 12), de quo David canit: « Quo ibo a spiritu tuo; et a facie tua quo fugiam? Si ascendero in cælum, tu ibi es; si descendero ad infernum, ades: Et si habitavero in extremis maris; etenim ibi manus tua deducet me, et continebit me dextera tua » (Ps. 138. 7. et seqq.), profecto non ambiges, etiam ante resurrectionem sic in Dominico corpore habitasse Deum verbum, ut et in Patre esset, et cæli

circulum clauderet, atque in omnibus [al. *hominibus*] infusus esset et circumfusus, id est, ut cuncta penetraret (a) interior, et contineret exterior. Stultum est igitur illius potentiam unius corpusculi parvitate finire [al. *finiri*], quem non capit cœlum : et tamen qui ubique erat, etiam in Filio hominis totus erat. Divina quippe natura, et Dei sermo in partes secari non potest, nec locis dividi : sed cum ubique sit, totus ubique est. Erat igitur uno eodemque tempore et cum Apostolis quadraginta diebus, et cum Angelis, et in Patre, et in extremis maris sinibus erat ; in omnibus locis versabatur : cum Thoma in India, cum Petro Romæ, cum Paulo in Illyrico, cum Tito in Creta, cum Andrea in Achaia, cum singulis Apostolis et Apostolicis viris, in singulis cunctisque regionibus. Quod autem dicitur quosdam deserere, vel non deserere, non naturæ illius terminus ponitur ; sed eorum merita describuntur, apud quos esse, vel non esse dignatur [al. *dedignatur*].

331 EPISTOLA LX (b).

AD HELIODORUM.

Epitaphium Nepotiani

Super Nepotiani Presbyteri morte, Heliodorum ejus avunculum Altinensem Episcopum consolatur ; ostenditque mortem non esse timendam, quæ a Christo devicta sit ; tum multis propositis veterum ethnicorum exemplis, Nepotiani laudes explicat, et demum ex eorum temporum calamitatibus ad vitæ contemptum hortatur.

1. Grandes materias ingenia parva non sufferunt [al. *sustinent*], et in ipso conatu ultra vires ausa, succumbunt : quantoque majus fuerit, quod dicendum est, tanto magis obruitur, qui magnitudinem rei verbis non potest explicare. Nepotianus meus, tuus, noster, imo Christi, et quia Christi, idcirco plus noster, reliquit senes, desiderii sui jaculo vulneratos, et intolerabili dolore confectos [al. *consecit*]. Queni hæredem putavimus, funus tenemus. Cui jam meum sudabit ingenium ? cui litterulæ placere gestiunt ? Ubi est ille (c) *εργοδιώκτης* noster, et cygneo

(a) Duo Mss. *penetraret, introiret, et contineret.*

(b) *Alias 3. Scripta init. an. 396.*

(c) Sic quidem editi plerique habent *εργοδιώκτης*, id est institor, sive impulsor operis, at Mss. ut sæpe Græcas voces legendo depravent, heic tamen *εργοδιώκτης*, vel *εργοδιώκτης* retinent, imo quidam antiquior, teste Victorio, *εργοδιώκτης*, id est incantator, aut qui cantibus animos allicit ; quarum vocum una, si aut satis recta scriptio, aut plurium auctoritate exemplarium niteretur, præferenda videretur ex his, quæ subdit, et *Cygnæo canore vox dulcior* ; minime enim nobis probatur impressa lectio, quam tantum non immutamus, ne conjecturis nostris plus æquo videamur indulgere. Cæterum cum denuo attentius litterarum vestigia in Veronens. Ms. inspiceremus, venit in mentem, qui desperatus locus satis bene restitui posset. Scribitur ibi *οκοκζηκτης*, quæ litteræ si tantillum emendantur, ac ductus rectæ scripturæ reddantur in hunc modum *οκοκζηκτης*, elegans statim exsurget sensus, ac lectio, ut nos quidem putamus, verissima. Est quippe *οκοκζηκτης* Fringilla, seu verius Montifringilla, Italice *Fringuello*, avis notissima, ita a sono quem cantando edit, appellata, de qua loquitur Aristoteles lib. 8. Animal. cap. 3. Martialis 6. Epigram. 55.

Nunc Sturnos inopes, Frigillarumque querelas, Audit, etc.

Hieronymus vero perquam eleganter Nepotianum illi

canore vox dulcior ? Stupet animus, manus tremit, caligant oculi, lingua halbutit. Quidquid dixerō, quia ille non audit, mutum videtur. Stylus ipse quasi sentiens [al. *dissentiens*], et cera subtristior, vel rubigine, vel situ obducitur. Quotiescumque nitor in verba prorumpere, et super tumultum ejus Epitaphii hujus flores spargere, toties lacrymis implentur oculi, et renovato dolore, totus in funere sum. Moris quondam fuit, ut super cadavera (d) defunctorum in concione pro rostris laudes liberi dicerent, et instar lugubrium carminum ad fletus, et gemitus audientium pectora concitarent. En rerum in nobis ordo mutatus est, et in calamitatem nostram perdidit sua jura 332 natura. Quod exhibere senibus juvenis debuit, hoc juveni exhibemus senes.

2. Quid igitur faciam ? Jungam tecum lacrymas ? Sed Apostolus prohibet, Christianorum mortuos, dormientes vocans (1. *Thess.* 4). Et Dominus in Evangelio : « Non est, » inquit, « mortua puella, sed dormit » (*Marc.* 5. 39, et *Luc.* 8. 52). Lazarus quoque quia dormierat, suscitatus est (*Joan.* 11). Læter et gaudcam, quia « raptus est, ne malitia immutaret mentem ejus, » quia « placuerat Deo anima illius » (*Sap.* 4). Sed invito et repugnanti per genas lacrymæ fluunt, et inter præcepta virtutum, resurrectionisque spem, credulam mentem, desiderii frangit affectus. O mors quæ fratres dividis, et amore sociatos, crudelis ac dura dissocias. Adduxit urentem ventum Dominus de deserto ascendentem, qui sicca vit venas tuas, et desolavit fontem tuum (*Osee* 13. 15). Devorasti quidem Jonam, sed et in utero tuo vivus fuit. Portasti quasi mortuum, ut tempestas mundi conquiesceret ; et Ninive nostra illius præconio salvaretur. Ille ille te vicit : ille te jugulavit, fugitivus Propheta, qui reliquit domum suam, dimisit hæreditatem suam, dedit dilectam animam suam in manibus quærentium eum [al. *eam*]. Qui per *Osee* quondam tibi rigidus minabatur : « Ero mors tua, o mors : ero morsus tuus, inferne » (*Osee* 13. 17). Illius morte, tu mortua es : illius morte, nos vivimus. Devorasti, et devorata es. Dumque assumpti corporis sollicitaris illecebra, et avidis faucibus prædam putas, interiora tua adnoco dente confossa sunt.

3. Gratias tibi, Christe Salvator, tua agimus creatura, quod tam potentem adversarium nostrum dum occideris, occidisti (c). Quis ante te miserius homine, qui æternæ mortis terrore prostratus, vivendi sensum ad hoc tantum acceperat, ut periret ? « Regnavit enim mors ab Adam usque ad Moysen, etiam super eos, qui non peccaverunt, in similitudinem 333 prævaricationis Adæ » (*Rom.* 5. 14). Si Abraham,

avi compararit, seu ipsum *δοκαστην* dixerit, puta quod ille dum viveret, sibi crebro insurraret, aliquid operis a se petens, quam ejus tamen vocem subdit sibi *Cygnæo canore* fuisse dulciorem. Certe avim denotare voluisse probant postrema hæc verba.

(d) Victorius *super cadavera parentum defunctorum*, quam lectionem probat quod subsequitur, *laudes liberi dicerent*. At vocem illam *parentum* neque exemplaria nostra habent, nec ipse Victor. admonet unde expresserit.

(e) Sic Veron. exemplar ; prius enim vel te vocula aberat, vel *quid ante miserius* legebatur.

Isaac et Jacob in inferno, quis in cœlorum regno? Si amici tui sub pœna offendentis Adam, et qui non peccaverant, alienis peccatis tenebantur obnoxii, quid de his credendum est, qui dixerunt « in cordibus suis, non est Deus? » Qui « corrupti et abominabiles facti sunt, in voluntatibus suis? » Qui « declinaverunt, simul inutiles facti sunt; non est qui faciat bonum, non est usque ad unum? » (Ps. 13. 4) Quod si Lazarus videtur in sinu Abraham, locoque refrigerii, quid simile infernus et regna cœlorum? ANTE CARISTUM Abraham apud inferos: post Christum latro in paradiso. Et idcirco in resurrectione ejus, multa dormientium corpora surrexerunt, et visa sunt in (a) cœlesti Jerusalem. Tuncque impletum est illud elogium: « Surge qui dormis, et elevare, et illuminabit te Christus » (Ephes. 5. 14). Joannes Baptista in eremo personat: « Pœnitentiam agite: appropinquavit enim regnum cœlorum. A diebus enim Joannis Baptistæ regnum cœlorum vim patitur, et violenti diripiunt illud » (Matth. 2. 3. et 11. 11). Flamma illa romphæa custos paradisi, et præsidentia foribus Cherubim, Christi distincta et reserata sunt sanguine. Nec mirum hoc nobis in resurrectione promitti, cum omnes qui in carne, non secundum carnem vivimus, municipatum habeamus in cœlo: et hic adhuc positus dicatur in terra: « Regnum Dei intra vos est » (Luc. 17. 21).

4. Adde quod ante resurrectionem Christi, « notus » tantum « in Judæa » erat « Deus: in Israel magnum nomen ejus » (Ps. 75). Et ipsi qui noverant eum, tamen ad inferos trahebantur. Ubi tunc totius orbis homines, ab India usque ad Britanniam, a rigida Septentrionis plaga, usque ad fervores Atlantici Oceani, tam innumerabiles populi, et tantarum gentium multitudines?

*Quam variae linguis, habitu tam vestis, et armis:
(Æneid. 8).*

Piscium ritu ac locustarum, et velut muscæ **334** et culices conterebantur: absque notitia etenim Creatoris sui, omnis homo pecus est. Nunc vero passionem Christi, et resurrectionem ejus, cunctarum gentium et voces et litteræ sonant. Taceo de Hebræis, Græcis, et Latinis, quas nationes fidei suæ in Crucis titulo Dominus dedicavit. Immortalem animam et post dissolutionem corporis subsistentem, quod Pythagoras somniavit, Democritus non credidit, in con-

(a) Non una hac de re veterum est sententia, aliis æternam, aliis temporariam resurrectionem his qui cum Christo surrexerunt, tribuentibus. Juxta primos in cœlesti Jerusalem Sanctorum corpora apparuerunt, juxta alios in terrena. Priori sententiæ, in quam vergit heic loci Hieronymus, favent Origenes in c. 27. Matthæi, Euseb. Demonstrat. Evang. liber. 4. S. Hilar. Tract. in 2. Psalmum, Rufinus in expositione Symboli, alique. Sed alteram tuentur plerique alii, quos inter optime Augustinus epist. 99. ad Evodium, Chrysostomus in epistolam ad Hebræos, atque ibidem Theodoretus, etc. Conferenda, quod præcipue est ad rem nostram, Paulæ et Eustochii ad Marcellam epistola 46. n. 7. quæ jam suo loco notavimus verba: « Nec statim Jerosolyma cœlestis sicut plerique ridicule arbitrantur, in hoc loco intelligitur, eam signum nullum esse potuerit apud homines Domini resurgentis, si corpora Sanctorum in cœlesti Jerusalem visa sunt. »

solationem damnationis suæ Socrates disputavit in carcere, Indus, Persa, Gothus, Ægyptius philosophantur. (b) Bessorum feritas, et pellitorum turba populorum, qui mortuorum quondam inferis homines immolabant, stridorem suum in dulce Crucis fregerunt melos, et totius mundi una vox Christus est.

5. Quid agimus, anima? quo nos vertimus? quid primum assumimus? quid tacemus? Exciderunt tibi præcepta Rhetorum? et occupata luctu, oppressa lacrymis, præpedita singultibus, dicendi ordinem non tenes? Ubi illud ab infantia studium litterarum, et (c) Anaxagoræ, ac Telamonis semper laudata sententia? Sciebam me genuisse mortalem. Legimus Crantorem, cujus volumen ad confovendum dolorem suum, secutus est Cicero (*Lib. de Consolat. qui intercidit*); Platonis, Diogenis, Clitomachi, Carneadis, Posidonii ad sedandos luctus opuscula percurrimus, qui diversis ætatibus, diversorum luctum vel libris, vel epistolis minuere sunt conati, ut etiam si nostrum areret ingenium, de illorum posset fontibus irrigari. Proponunt innumerabiles viros, et maxime Periclem et Xenophontem Socraticum, quorum alter amissis duobus filiis, coronatus in concione disseruit: alter cum sacrificans filium (d) in bello audisset occisum, deposuisse coronam dicitur, et eandem capiti reposuisse, postquam fortiter in acie dimicantem reperit concidisse. **335** Quid memorem Romanos duces, quorum virtutibus quasi quibusdam stellis, Latine micant historia? Pulvillus Capitolium dedicans, mortuum, ut nuntiabatur, subito filium, se jussit absente sepeliri. L. Paulus septem diebus inter duorum exequias filiorum triumphans, urbem ingressus est. Prætermittimus Maximos, Catones (e), Gallos, Pisones, Brutos, Scævolas, Metellos, Scauros, Marios, Crassos, Marcellos, atque Aufidios, quorum non minor in luctu quam in bellis virtus fuit, et quorum orbitates in (f) Consolationis libro Tullius explicavit, ne videar potius

(b) De Bessis videndus Strabo lib. 7. qui eos notat « majorem Æni montis partem tenere, propter atrocitiam latrones appellari, et duram asperamque vitam agere. » Adde si placet Herodotum, Solinum, Ovidium, Plinium, pluresque alios. Quod autem *pellitos* dicit, præcipuos e Getis, aut Dacis populos designat; qui ferarum more pellibus obtegebantur. Porro omnium elegantissime utrorumque conversionem laudat S. Paulinus Poem. 17. *Et sua Bessi nive duriores, Nunc ovæ facti.* Tum paulo infra,

*Et Cææ currunt, et uterque Dacus,
Qui colit terræ medio, vel ille
Divitis malo bove pillicatus
accola ripæ.*

(c) Vid. Ciceronem in Tuscul. 5. unde fere omnia hæc illustrium virorum exempla Hieron. transtulit. Quædam etiam apud Valerium Max. præcipue lib. 5. exstant, Elianum l. 5. cap. 2.

(d) Duas vocales in bello ex Mss. et Victorii editione suffecimus. Vid. Elianum lib. 3. cap. 3. de Xenophonte.

(e) Pro Gallos quædam exemplaria *Caios* legunt, quod non improbo; Caii scilicet prænomen Gallo erat. Sed pro *Marios* sunt, Victorio teste, qui maluit *Martios*, et Q. Martium Regem inuui, qui cum in Consulatu unicum filium, eumque magnæ spei juvenem amisisset, ejus mortem tam æquo animo tulit, ut statim ab ejus rogo Senatam in curiam evocaret, quod Valerius Maximus tradit.

(f) Intercidit Germanus Ciceronis liber de *consolatione*, quem ipse in Filia suæ morte composuit, ut testatur Tusculanar. quæst. lib. 5.

aliena quam nostra quæsisse. Quanquam et hæc in sigillationem nostri breviter dicta sint, si non præstet fides quod exhibuit infidelitas.

6. Igitur ad nostra veniamus. Non plangam cum Jacob et David filios in lege morientes; sed cum Christo in Evangelio recipiam resurgentes. **JUDÆORUM** luctus, Christianorum gaudium est. « Ad Vesperam demorabitur fletus, et ad matutinum lætitia (Ps. 29. 6). Nox præcessit, dies autem appropinquavit » (Rom. 13). Unde et Moyses moriens plangitur (Deut. 34), Jesus absque funere et lacrymis in monte sepelitur. Quidquid de Scripturis super lamentatione dici potest, in eo libro quo Paulam Romæ consolati sumus, breviter explicavimus. Nunc nobis per aliam semitam ad eundem locum perveniendum est, non videamur prætrita [al. *præterita*] et abolita quondam calcare vestigia.

7. Scimus quidem Nepotianum nostrum esse cum Christo, et Sanctorum mixtum choris, quod hic nobiscum eminens rimabatur in terris, et æstimatione quærebat, ibi videntem cominus dicere: « Sicut audivimus, sic et vidimus, in civitate Domini virtutum, in civitate Dei nostri » (Ps. 47. 9): sed desiderium absentis ejus ferre non possumus, non illius, sed nostram vicem dolentes. Quanto ille felicitior, tanto amplius nos in dolore, quod tali caremus bono. Flebant et sorores Lazarum (Joan. 11), quem resurrecturum noverant. Et ut veros hominis exprimeret affectus, ipse Salvator ploravit quem resuscitaturus erat (*Ibidem*). Apostolus quoque ejus qui dixit: « Cupio dissolvi et esse cum **336** Christo » (Philipp. 1. 23): et alibi: « Mihi vivere Christus est, et mori lucrum » (*Ibid.* v. 21), gratias agit, quod Epaphras [al. *Epaphroditus*] de mortis sibi vicinia redditus sit, ne haberet tristitiam super tristitiam (Philipp. 2), non incredulitatis metu, sed desiderio caritatis. Quanto magis tu et avunculus et Episcopus, hoc est, et in carne et in spiritu pater, doles abesse viscera tua, et quasi a te divulsa suspiras? Sed obsecro, ut modum adhibeas in dolore, memor illius sententiæ: Ne quid nimis: obligatoque parumper vulnere, audias laudes ejus, cujus semper virtute lætatus es; nec doleas, quod talem amiseris, sed gaudeas quod talem habueris. Et sicut hi qui in brevi tabella terrarum situs pingunt, ita in parva isto volumine cernas adumbrata, non expressa signa virtutum: suscipiasque a nobis non vires, sed voluntatem.

8. *Præcepta Rhetorum.* — Hæc præcepta sunt Rhetorum, ut majores ejus qui laudandus est, et eorum gesta alius repetantur, sicque ad ipsum per gradus sermo perveniat: quo videlicet avitis paternisque virtutibus illustrior fiat, et aut non degenerasse a bonis, aut mediocres ipse ornasse videatur. Ego carnis bona, quæ semper et ipse contempsit, in animæ laudibus non requiram: nec me jactabo de genere, id est, de (1) alienis bonis, cum et Abraham et Isaac sancti viri, Ismaelem, et Esau peccatores

generint (*Genes. 16. et 23*). Et e regione, Jephthæ in catalogo justorum, Apostoli voce numeratus, de meretrice sit natus (*Hebr. 11, Judic. 11*). « Anima, » inquit, « quæ peccaverit, ipsa morietur » (*Ezech. 18. 4*); ergo quæ non peccaverit, ipsa vivet. Nec virtutes, nec vitia parentum liberis imputantur. Ab eo tempore censemur, ex quo in Christo renascimur. Paulus persecutor Ecclesiæ, et mane lupus rapax, Benjamin (*Genes. 49*), ad vesperam (a) dedit escam, Ananiæ ovi submittens caput (*Act. 9*). Igitur et Nepotianus noster, quasi infantulus vagiens, et rudis puer, subito nobis, quasi de Jordane nascatur.

9. Alius forsitan scriberet, quod ob salutem illius, Orientem, eremumque dimiseris; et me carissimum sodalem tuum, redeundi spe lactaveris, ut primum, si fieri posset, sororem cum parvulo viduam; deinde, si consilium illa **337** respueret, saltem nepotem dulcissimum conservares. Hic est enim ille de quo tibi quondam vaticinatus sum: licet parvulus ex collo pendeat nepos. Referret, inquam, alius, quod in (b) palatii militia, sub chlamyde et candenti lino, corpus ejus cilicio tritum sit: quod stans ante sæculi potestates, lurida jejuis ora portaverit: quod adhuc sub alterius indumentis, alteri militaverit: et ad hoc habuerit cingulum, ut viduis, pupillis (c), oppressis, miserisque subveniret. Mihi non placent dilationes istæ imperfectæ servitutis Dei. Et centurionem Cornelium, ut lego justum, statim audio baptizatum (*Act. 10*).

10. Verumtamen velut incunabula quædam nascentis fidei comprobemus; ut qui sub alienis signis devotus miles fuit, donandus laurea sit, postquam suo regi cœperit militare. Baltheoposito habituque mutato, quidquid castrensium peculii fecit, in pauperes erogavit. Legerat enim: « Qui vult perfectus esse, vendat omnia quæ habet, et det pauperibus; et sequatur me » (*Matth. 19*). Et iterum: « Non potestis duobus dominis servire, Deo, et mammonæ » (*Matth. 6. 14*). Excepta vili tunica, et operimento pari, quo tecto tantum corpore, frigus excluderet, nihil sibi amplius reservavit. Cultus ipse, provinciæ morem sequens, nec munditiis, nec sordibus notabilis erat. Cumque arderet quotidie, aut ad Egypti monasteria pergere, aut Mesopotamiæ invisere choros; vel certe insularum Dalmatiæ, quæ Aluno tantum freta distant, solitudines occupare: avunculum Pontificem deserere

(a) Ut in Græco textu variant heic loci exemplaria, aliis *διδωρα*, aliis *δωδωρα* præferentibus, ita et apud Auctorem nostrum editi ac Mss. libri, alii *dedit*, alii quorum pars major est, *dividit*, et cum Veronensi Ms. *spolia* pro *escam* legunt.

(b) Ex illis nempe erat, quos *Agentes in rebus* vocant Scriptores veteres, iisque Chlamydem, et lineam vestem, sive ut ait Libanius in Orat., contra Florentium *γλαυδία* vel *δρατῦδες*, cum Baltheo tribuunt. Vide epistolam ad Salvinam, ubi de Nebridio. Fortunatus Presbyter lib. 1 de Vita S. Martini cap. 1. *mitis alba chlamys plus est quam purpura Regis*. Hinc et Candidati milites vulgo audiunt a reliquis Scriptoribus. Corripuit Africanus lib. III. de laudibus Justiniani *cumque Palatinis stans candida turba tribunis*, etc. Claudian. Panegy. in quartum Consulatum Honorii *niveas cohortes* vocat: Trebellius Pollio in Gallieno *albatos milites*.

(c) Victorius addit *orphans*.

(1) *stas alienigenis*, quod et Grævo probatur magis

non audebat, tot in illo cernens exempla virtutum, domique habens unde disceret. In uno atque eodem et imitabatur Monachum, et Episcopum venerabatur. Non, ut plerisque accidere solet, assiduitas familiaritatem, familiaritas contemptum illius fecerat; sed ita eum colebat, quasi parentem, ita admirabatur, quasi quotidie novum cerneret. Quid multa? Fit Clericus, et per solitos gradus Presbyter ordinatur. Jesu bone, qui gemitus, qui ejulatus, quæ cibi interdictio, quæ fuga oculorum omnium? Tum primum et solum avunculo iratus est. Querebatur se ferre non posse, et *juvenilem ætatem* incongruam Sacerdotio causabatur. Sed quanto **338** plus repugnabat, tanto magis in se studia omnium concitabat, et *MEREBATUR* negando, quod esse volebat, eoque dignior erat, quo se clamabat indignum. Vidimus (a) Timotheum nostri temporis, et canos in sapientia, electumque a Moyse Presbyterum, quem ipse sciret esse Presbyterum. Igitur Clericatum non honorem intelligens, sed onus, primam curam habuit, ut humilitate superaret invidiam, deinde ut nullam obsceni in se rumoris fabulam daret; ut qui *mordebantur ad ætatem* ejus, stupeant ad continentiam; subvenire pauperibus, visitare languentes, provocare hospitio, lenire blanditiis, gaudere cum gaudentibus, flere cum flentibus. Cæcorum baculum, esurientium cibum, spes miserorum, solamen lugentium fuit. Ita in singulis virtutibus eminebat, quasi cæteras non haberet. Inter Presbyteros et coæquales, primus in opere, extremus in ordine. Quidquid boni fecerat, ad avunculum referebat. Si quid forte aliter evenerat quam putarat, illum nescire, se errasse dicebat. In publico Episcopum, domi patrem noverat: gravitatem morum, hilaritate frontis temperabat. Gaudium in risu, non cachinnum intelligeres. Virgines et viduas Christi honorare ut matres, hortari ut sorores, cum omni castitate. Jam vero postquam domum se contulerat, et relicto foris Clerico, duritiæ se tradiderat Monachorum, creber in orationibus, vigilans in precando, lacrymas Deo non hominibus offerebat; jejunia in aurigæ modum pro lassitudine et viribus corporis moderabatur. Mensæ avunculi intererat, et sic apposita quæque libabat, ut et superstitionem fugeret, et continentiam servaret. Sermo ejus per omne convivium de Scripturis aliquid proponere, libenter audire, respondere verecunde, recta suscipere, prava non acriter confutare, disputantem contra se magis docere, quam vincere. Et ingenio pudore, qui ornat ætatem, quid cujus esset, simpliciter confiteri; atque in hunc modum eruditionis gloriam declinando, eruditissimus habebatur. Illud, aiebat, Tertulliani, istud Cypriani: hoc Lactantii, illud Hilarii est. Sic Minutius Felix, **339** ita Victorinus, in hunc modum est locutus Arnobius. Me quoque, quia pro sodalitate avunculi diligebat, interdum proferebat in medium. Lectioneque assidua, et meditatione diuturna, pectus suum bibliothecam fecerat Christi.

(a) Quod nimirum Timotheus junior Episcopus creatus sit: cui Nepotianum comparat. Vñ. 1. Tim. 4. 12.

11. Quoties ille transmarinis Epistolis deprecatus est, ut aliquid ad se scriberem? quoties nocturnum de Evangelio petitorum, et interpellatricem duri judicis mihi viduam exhibuit? (*Luc. 15. 5*) Cumque ego silentio magis quam litteris denegarem, et pudore reticentis, pudorem suffunderem postulantis, avunculum mihi opposuit precatorem, qui et liberius pro alio peteret, et pro reverentia Sacerdotii facilius impetraret. Feci ergo quod voluit, et brevi libello, amicitias nostras æternæ memoriæ consecravi. Quo suscepto, Cræsi opes, et Darii divitias se vicisse jactabat. Illum oculis, illum manibus, illum sinu, illum ore tenebat. Cumque in stratu frequenter evolveret, sæpe super pectus soporati, dulcis pagina decidebat. Si vero peregrinorum, si amicorum quispiam venerat, lætabatur nostro super se testimonio. Et quidquid minus in opusculo erat, distinctione moderata, et pronuntiationis varietate pensabat; ut in recitando illo, (b) ipse vel placere quotidie, vel displicere videretur. Unde hic fervor, nisi ex amore Dei? unde legis Christi indefessa meditatio, nisi ex desiderio ejus qui legem dedit? Alii nummum addant nummo, et marsupium suffocantes, matronarum opes venentur obsequiis: sint ditiores Monachi, quam fuerant sæculares: possideant opes sub Christo paupere, quas sub locuplete diabolo non habuerant: et suspiret eos Ecclesia divites, quos tenuit mundus ante mendicos. Nepotianus noster aurum calcans, schedulas consecratur. Sed sicut sui in carne contemptor est, et paupertate incedit ornatio; ita totum (c) Ecclesiæ investigat ornatum.

12. Ad comparisonem quidem superiorum, modica sunt quæ dicturi sumus, **340** sed et in parvis idem animus ostenditur. Ut enim Creatorem non in celo tantum miramur, et terra, sole, oceano, elephantis, camelis, equis, bobus, pardis, ursis, leonibus; sed et in minutis quoque animalibus, formica, culice, muscis, vermiculis, et istiusmodi genere, quorum magis corpora scimus quam nomina, eandemque in cunctis veneramus solertiam: ita mens Christo data, æque et in majoribus, et in minoribus intenta est, sciens etiam pro otioso verbo reddendam esse rationem. Erat ergo sollicitus, si niteret altare, si parietes absque fuligine, si pavimenta tersa, si janitor creber in porta, vela semper in ostiis, si sacrarium mundum, si vasa luculenta [al. *lucentia*]: et in omnes cæremonias pia sollicitudo disposita, non minus, non majus negligebat officium. Ubi cumque eum in Ecclesia quæreres, invenires. Nobilem virum (d) Qu. Fabium miratur Antiquitas, qui etiam

(b) Malim *sibi* pro *ipse*, quod a Veronensi cod. abest.

(c) Veteres editi Erasmus, atque Victor. quibus nonnulli Mss. etiam suffragantur, *animæ* legunt pro *Ecclesiæ*; sed impressam lectionem Hieronymiani contextus maxime probant.

(d) Caium Fabium cum Quinto Fabio videtur confundere memoriæ lapsu, unumque e duobus facere. Primus enim Pictoris arte excelluit, et Salutis Templum an. ab Urbe condita 450. pinxit, ut Plinius testatur lib. 35. c. 4. unde et *Pictoris* cognomine donatus est. Alter hujusce nepos fuit, et Q. Fabius Pictor de nomine appellabatur. Hic porro historiam secundi belli Carth. scripsit, deque illo Appianus,

Romanæ scriptor historiæ est; sed magis ex pictura quam ex litteris nomen invenit: et Beseleel nostrum plenum sapientia et spiritu Dei, Scriptura testatur. Hiram quoque filium mulieris Tyriæ, quod alter tabernaculi, alter Templi supellectilem fabricati sint (*Exod. 31; et 3. Reg. 5*). Quomodo enim lætæ segetes, et uberes agri, interdum culmis, aristisque luxuriant (*Ex Virgil Georg. 1*): ITA PRÆCLARA ingenia, et mens plena virtutibus, in variarum artium redundat elegantiam. Unde et apud Græcos (a) Philosophus ille laudatur, qui omne quo uteretur usque ad pallium et annulum, manu sua factum gloriatus est. Hoc idem possumus et de isto dicere, qui bisilicas Ecclesiæ, et (b) Martyrum Conciliabula, diversis floribus, et arborum comis, vitiumque pampinis adumbravit: ut quidquid placebat in Ecclesia, tam dispositione, quam visu, Presbyteri laborem et studium testaretur.

13. Macte virtute, cuius talia principia, qualis finis erit? O miserabilis humana conditio, et sine Christo vanum omne quod vivimus! Quid te subtrahis? 341 quid tergiversaris, oratio: quasi enim mortem illius differre possimus, et vitam facere longiorem, sic timemus ad ultimum pervenire. « Omnis caro scœnum, et omnis gloria ejus quasi flos scœni » (*Isai. 40. 6*). Ubi nunc decora illa facies, ubi totius corporis dignitas, quo veluti pulchro indumento, pulchritudo animæ vestiebatur? Marcescebat, proh dolor, flante austro lilium, et purpura violæ in pallorem sensim migrabat. Cumque febribus æstualet, et venarum fontes lauriret calor, lasso anhelitu tristem avunculum consolabatur. Lætus erat vultus, et universis circa plorantibus, solus ipse ridebat. Projicere pallium, manus extendere, videre quod alii non videbant, et quasi in occursum se erigens, salutare venientes: intelligeres illum non emori, sed emigrare, et mutare amicos, non relinquere. Volvuntur per ora lacrymæ, et obfirmato animo, non quo dolorem dissimulare quem patior. Quis crederet in tali illum tempore nostræ necessitudinis recordari, et luctante anima, studiorum scire dulcedinem? Apprehensa avunculi manu, hanc, inquit (c), tunicam, qua utebar in ministerio Christi, mitte dilectissimo mihi, ætate patri, fratri collegio, et quidquid a te nepoti debebatur affectus, in illum transfer, quem mecum pariter diligebas. Atque in talia verba defecit, avunculi manum, mei recordatione contractans.

14. Scio, quod nolueris amorem in te civium sic « Senatus, inquit, Quintum Fabium, qui et ipse Hannibalicarum rerum historiam conscripsit, Delphos ad oraculum misit. » Et Livius lib. 22. cap. 7. *Fabium æqualem temporibus hujusce belli (secundi Carthaginensis) potissimum auctorem se habuisse testatus est.*

(a) Hippias Eleus, quem post Platonem in Hippia minore laudat Cicero 3. de Oratore, Lucianus, aliique.

(b) Sacella martyribus dedicata, quæ etiam, *Martyria* dicebantur, et *Martyrum concilia*. Hinc sermones occurrunt apud veteres in *dedicatione concilii Martyrum*; et in Romano quoque Martyrolog. *concilia Martyrum* hoc sensu inveniuntur.

(c) Certo hinc colligas ab iis usque temporibus peculiari veste usos sacerdotes, dum sacris operarentur; sive illa munditie tantum, sive etiam forma a quotidiana distingueretur.

probare, et affectum patriæ magis quæsisse in prosperis. Sed hujuscemodi officium in bonis juncundius est, in malis gratus. Tota hunc civitas, tota planxit Italia. Corpus terra suscepit, anima Christo reddita est. Tu nepotem quærebas, Ecclesia Sacerdotem. Præcessit te successor tuus. Quod tu eras, ille post te iudicio omnium merebatur. Atque ita ex una domo duplex Pontificatus egressa est dignitas, dum in altero gratulatio est, quod tenuerit: in altero mœror, quod raptus sit, ne teneret. Platonis (*In Phædone*) sententia est, 342 Omnem sapientium vitam, meditationem esse mortis. Laudant hoc Philosophi, et in cœlum usque ferunt. Sed multo fortius Apostolus: *Quotidie, inquit, morior per gloriam vestram* (1. Cor. 15. 31). Aliud est enim conari, aliud agere: aliud vivere moriturum, aliud mori victurum. Ille moriturus est ex gloria; iste moritur semper ad gloriam. Debemus igitur et nos animo præmeditari, quod aliquando futuri sumus: et quod velimus, nolimus, abesse longius non potest. Nam si nongentos vitæ excederemus annos, ut ante Diluviū vivebat humanum genus, et Mathusalem nobis tempora donarentur: tamen nihil esset præterita longitudo, quæ esse desiisset. Etenim inter eum qui decem vixit annos, et illum qui mille, postquam idem vitæ finis advenerit, et irrecusabilis mortis necessitas, transactum omne tantumdem est: nisi quod senex magis onustus peccatorum fasce proficiscitur.

Optima quæque dies miseris mortalibus ævi

Prima fugit, subeunt morbi, tritisque senectus.

Et labor, et duræ rapit inclementia mortis.

(*Virgil. lib. 3. Georg.*).

Nævius Poeta: *Pati, inquit, necesse est multa mortalem mala*. Unde et Niobem, quia multum fleverit, in lapidem (d) et diversas bestias commutatam finxit Antiquitas. Et Hesiodus natales hominum plangens, gaudet in funere: prudenterque Ennius (e).

Plebes, ait, in hoc Regi antestat loco: licet

Lacrymare plebei, Regi honeste non licet.

Ut Regi, sic Episcopo (f), imo minus Episcopo quam Regi. Ille enim nolentibus præest, hic volentibus: ille terrore subjicit (g), hic servitute dominatur: ille corpora custodit ad mortem, hic animas servat ad vitam. In te oculi omnium diriguntur, do-

(d) In petram quidem mutatam Niobem finxit antiquitas, non autem, quod noverim, et in diversas bestias. Ipse Hieron. ad Oceanum, *Niobem, inquit, putares, quæ nimio fletu in lapidem versa est*. Omnino igitur heic aliquid deest, supplendumque videtur, et alios in diversas bestias commutatos, etc. aut verba illa *et diversas bestias* delenda sunt.

(e) Ennii duos hosce versus veteri lectioni reddimus, notandumque *Plebes pro plebs* dictum more antiquo, ut *trabs* pro *trabs* in minori numero.

(f) Hæc verba imo minus Episcopo quam Regi, Veronense exemplar non habet. Martianæus contrario sensu legit, « imo minus regi quam episcopo, » et falsi acriter impressam lectionem accusat; sed falli eum ex toto contextu liquet, hancque esse Hieronymi mentem, quod minus Episcopo liceat indolere quam Regi.

(g) Præferimus veterum exemplarium magno numero auctoritatem, ea etiam de causa quod concinnior antithesis verborum *subjicit et dominatur*, meliorque sensus versus sit. Antea erat *servituti donatur*.

mus tua, et conversatio, quasi in specula constituta, magistra est publicæ disciplinæ. Quidquid feceris, id sibi omnes faciendum putant. Cave ne committas, quod aut qui reprehendere volunt, digne lacerasse **343** videantur: aut qui imitari, (a) cogantur delinquere. Vince quantum potes, imo etiam plus quam potes, mollitiem animi tui, et ubertim fluentes lacrymas reprime, ne grandis pietas in nepotem, apud incredulas mentes desperatio putetur in Deum. Desiderandus est tibi quasi absens, non quasi mortuus: ut illum expectare, non amisisse videaris.

15. Verum quid ago, medens dolori quem jam reor, et tempore et ratione sedatum, ac non potius replico tibi vicinas Regum misérias, et nostri temporis calamitates, ut non tam plangendus sit, qui hac luce [al. vice] caruerit, quam gratulandum ei, qui de tantis malis evaserit? Constantius Arianæ fautor hæreseos, dum contra inimicum paratur, et concitus fertur ad pugnam, in (b) Mopsi viculo moriens, magno dolore hosti reliquit imperium. Julianus proditor animæ suæ, et Christiani jugulator exercitus, Christum sensit in Media, quem primum in Gallia denegarat; dumque Romanos propagare vult fines, perdidit propagatos. Jovianus [al. Jovinianus] gustatis tantum regalibus bonis, fœtore prunarum suffocatus interiit: ostendens omnibus, quid sit humana potentia (c). Valentinianus vastato genitili solo, et inaltam patriam derelinquens, vomitu sanguinis extinctus est. Hujus germanus Valens Gothico bello victus in Thracia, eundem locum et mortis habuit, et sepulcri. Gratianus ab exercitu suo proditus, et obviis ab urbibus non receptus, ludibrio hosti fuit, cruentæque manus vestigia parietes tui, Lugdune, testantur. (d) Adolescens Valentinianus et pene puer, post fugam, post exilia, post recuperatum multo sanguine imperium, haud procul ab urbe fraternæ mortis conscia, necatus est: et cadaver **344** exanime suspensio infamatum. Quid loquar (e) de Procopio,

(a) Mallet quis *conantur*, id est mutata interpunctione, *aut qui imitari conantur, delinquere*.

(b) Hoc nomine *Mopsi viculo* Mopsuestia Ciliciæ mediterraneæ civitas vulgo a doctis accipitur. Ego vero *Mopsucrenas* intelligi velim, civitatem *sub Tauri montis radicibus positam*, ubi Constantius obiit, ut testatur Ammian. Marcellinus l. 31. c. 15. et Chronic. Alexandrin. aliique. Hostem vero, quem dicit, Julianum intellige, qui acclamatus in Galliis Imperator Constantinopolim contendebat, ut imperium arripere.

(c) Confer epistolam ad præsidium de Cereo Paschali quæ Hieronymo nostro tribuitur: certe ex eo sumpta est. «Nuper, inquit, Imperator Valentinianus cum adversus Sarmatas, Quadosque propter Illyrii vastationem in consistorio sævius infremeret, et totius gentis excidium rigidus minaretur, sanguine erumpente, discrepuit. Quid loquar de fratre ejus, quem contra regale fastigium Thraciæ ignis absorbit. Necdum annus completus est, quo Principem Gratianum, prodente exercitu suo, ante fœda captivitas, dehinc miserabilior oppressit interitus.» Vide rursus Ammian. Marcell. l. 30. c. 6. cui adde Socratem l. 4. c. 26. et ex eo Sozomenum l. 6. cap. 56. Tum Victorem in Epitome, qui paulo aliter exprasse Valentinianum tradit, cui assentitur Zosimus lib. 4. et vetus Auctor apud Suidam in *Λιας*.

(d) Erat enim vero annorum viginti quinque, aut etiam 26. quorum sexdecim Imperator exegerat. Sed ætatis computandæ Pythagoricum morem sequitur. *Puer. 20. annos implet*, etc. Vid. Diog. Laert. lib. 8.

(e) Procopius a Valente capite damnatus; quemadmo-

Maximo, Eugenio, qui utique dum rerum potirentur, terrori gentibus erant? Omnes capti steterunt ante ora victorum, et (quod potentissimis quondam miserimum est) prius ignominia servitutis, quam hostili mucrone confossi sunt.

16. Dicat aliquis: Regum talis conditio est, *feriuntque summos Fulgura montes* (Hor. l. 2. Od. X). Ad privatas veniam dignitates, nec de his loquar qui biennium excedunt; atque, ut cæteros prætermittam, sufficit nobis trium nuper Consularium diversos exitus scribere. Abundantius egens (f) Pityunte exulat. Ruffini caput pilo Constantinopolim gestatum est, et abscissa manus dextra ad dedecus insatiabilis avaritiæ, ostiatim stipem mendicavit. Timasius præcipitatus repente de altissimo dignitatis gradu, evasisse se putat, quod Assæ vivit inglorius. Non calamitates miserorum, sed fragilem humanæ conditionis narro statum. Horret animus temporum nostrorum ruinas persequi. Viginti et eo amplius anni sunt, quod inter Constantinopolim, et alpes Julias, quotidie Romanus sanguis effunditur. Scythiam, Thraciam, Macedoniam, Dardaniam, Daciam, (g) Thessaliam, Achaiam, Epiros, Dalmatiam, cunctasque Pannonias Gothus, Sarmata, Quadus, Alanus, Hunni, Wandali, Marcomanni vastant, trahunt, rapiunt. Quot matronæ, quot virgines Dei, et ingenua nobiliaque corpora, his belluis fuere ludibrio? Capti Episcopi, interfecti Presbyteri, et diversorum officia Clericorum. Subversæ Ecclesiæ, ad altaria Christi stabulati equi, Martyrum effossæ reliquiæ: *ubique Luctus, ubique gemitus* [pavor], *et plurima mortis imago* (Ex Virg. Æneid. 2). Romanus orbis ruit, et tamen cervix nostra **345** erecta non flectitur. Quid putas nunc animi habere Corinthios, Athenienses, Lacedæmonios, Arcadas, cunctamque Græciam, quibus imperant Barbari? Et certe paucas urbes nominavi, in quibus olim fuere regna non modica. Inmunis ab his malis videbatur Oriens, et tantum nuntiis consternatus. Ecce tibi anno præterito ex ultimis Caucaasi rupibus immissi in nos (h), non jam Arabiæ, sed Septentrionis lupi, tantas brevi provincias percurrerunt. Quot monasteria capta? quantæ fluviorum aquæ humano cruore mutatæ sunt? Obsessa Antiochia, et urbes reliquæ, quas Halis. Cydnus, Orontes, Euphratesque præterfluunt. Tracti greges captivorum: Arabia, Phœnice, Palestina, Ægyptus timore captivæ.

« Non mihi si linguæ centum sint, oraque centum,
« Ferrea vox, »

dum etiam Maximus et Eugenius a Theodosii militibus capite minuti sunt.

(f) Abundantius non Pityunte, sed Sidone in Phœnicia, et Timasium Oassi in Ægypto exulasse alii tradunt. Conciliantur ex Asterio Amaseno Homilia in festum Kalendarum an. 398. unde cognoscitur, exilii locum Abundantio fuisse mutatum, quem tum temporis in Colchide exulare dicit, cum antea Sidone fuisset.

(g) Peccant hucusque editi, qui *Thessalonicam* pro *Thessalia* obtrudunt. Illa Macedoniæ civitas est, heic vero Hier. Provincias tantum enumerat. Emendavius ope codicis Veronensis, qui præterea *chatiæ* nomen omittit.

(h) Hunnos intellige, quos, ut suæ rebellionis prodentes, Ruffinus in Imperii provincias inmisit. Cæterum alludit ad Abacuc 9. ubi de Chaldeis dictum juxta LXX. *velociores erant lupis arabicæ*.

« Omnia pœnarum percurrere nomina possum »

(*Virgil. 6. Æneid.*).

Neque enim historiam proposui scribere, sed nostras breviter flere miserias. Alioquin ad hæc merito explicanda, et Thucydidēs, et Sallustius muti sint [al. sunt].

17. Felix Nepotianus, qui hæc non videt: felix qui ista non audit. Nos miseri, qui aut patimur, aut patientes fratres nostros tanta perspicimus; et tamen vivere volumus, eosque qui his carent, fletos potius quam beatos putamus. Olim offensum sentimus, nec placamus Deum. Nostris peccatis Barbari fortes sunt. Nostris vitiis Romanus superatur exercitus: et quasi non hæc sufficerent cladibus, plus pene bella civilia, quam hostilis mucro consumpsit. Miseri Israelitæ, ad quorum comparationem Nabuchodonosor servus Dei scribitur [al. dicitur] (*Jerem. 25. 9*). Infelices nos, qui tantum displicemus Deo, ut per rabiem Barbarorum, illius in nos ira desæviat. Ezechias egit poenitentiam, et centam octoginta quinque millia Assyriorum ab uno Angelo, una nocte deleta sunt (*4. Reg. 19. 25*). Josaphat laudes Domini concinebat, et Dominus pro laudante superabat (*2. Paralip. 26. 21*). Moyses contra Amalec, non gladio, sed oratione pugnavit (*Exod. 17. 11*). Si eruci volumus, prosternamur. Proh pudor, et stolidi usque ad incredulitatem mens: Romanus exercitus, victor orbis et dominus, **346** ab his vincitur, hos pavet, horum terretur aspectu (a), qui ingredi non valent, qui si terram tetigerint, se mortuos arbitrantur. Et non intelligimus Prophetarum voces: « Fugient mille uno persequente? (*Isai. 30. 17*) Nec amputamus causas morbi, ut morbus pariter auferatur: statimque cernamus sagittas pilis, tias galeis, caballos equis cedere.

18. Excessimus consolandi modum, et dum unius mortem flere prohibemus, totius orbis mortuos planximus. Xerses ille rex potentissimus, qui subvertit montes; maria constravit, cum de sublimi loco infinitam hominum multitudinem, et innumerabilem vidisset exercitum, flesse dicitur, quod post centum annos nullus eorum, quos tunc cernebat, superfuturus esset. O si possemus in talem ascendere speculam, de qua universam terram sub nostris pedibus cerneremus; jam tibi ostenderem totius orbis ruinas, gentes gentibus, et regnis regna collisa; alios torqueri, alios necari, alios absorberi [al. obrui] fluctibus, alios ad servitutum trahi: hic nuptias, ibi planctum: illos nasci, istos mori: alios affluere divitiis [al. delictis], alios mendicare: et non Xerxis tantum exercitum, sed totius mundi homines, qui

(a) Hunnos iterum respicit, quos, ut tradit Ammianus Marcell. lib. 31. cap. 2. « calcei formulis nullis aptati velant incedere gressibus liberis, » unde ἀσπίδες et ἀρροστράλις dicuntur ab antiquo Scriptore apud Suidam, et ἀνὸς ἵππων οὐ παθίως ἀνὸς ὀφθαλμοῦ τῆς γῆς παραδίον. « Neque absque jumento Hunnus facile ambulaverit: » optime adeo Hier. ingredi non valentes, et si terram tetigissent, actum de se arbitantes dixit, quippe qui pedibus hostem insequentem haud possent effugere. Alterum de terrifico eorum aspectu testatur Jornand. de Rebus Geticis, « Quos bello forsitan minime superabant. vultus sui terrore nimium pavorem ingerentes, fugabant. »

nunc vivunt, in brevi spatio defuturos. Vincitur sermo rei magnitudine, et minus est omne quod dicimus.

19. Redeamus igitur ad nos, et quasi e cœlo descendentes, paulisper nostra videamus. Sentisne, obsecro te, quando infans, quando puer, quando juvenis, quando robustæ ætatis, quando senex factus sis? Quotidie morimur, quotidie commutatur, et tamen æternos nos esse credimus. Hoc ipsum quod dicto, quod scribitur, quod relego, quod emendo, de vita mea tollitur. Quot puncta notarii, tot meorum damna sunt temporum. Scribimus atque rescribimus, transeunt mare epistolæ, et findente sulcum [al. solum, f. salum] carina, per singulos fluctus ætatis nostræ momenta minuuntur. Solum habemus lucri, quod Christi nobis amore sociamur. « Caritas patiens est, benigna est: caritas non zelatur, non agit peperam, non inflatur, omnia sustinet, omnia credit, omnia sperat, omnia patitur: **347** Caritas nunquam excidit. » Hæc semper vivit in pectore; ob hæc Nepotianus noster absens, præsens est, et per tanta terrarum spatia divisos, utraque complectitur manu. Habemus mutæ obsidem caritatis. Jungamur spiritu, stringamur affectu, et fortitudinem mentis, quam beatus Papa Chromatius ostendit in dormitione germani (*Eusebii fratris sui*), nos imitemur in filio. Illum nostra pagella decantet, illum cunctæ [al. nostræ] litteræ sonent. Quem corpore non valemus, recordatione teneamus. Et cum quo loqui non possumus, de eo loqui nunquam desinamus.

EPISTOLA LXI (b).

AD (c) VIGILANTIUM.

Vigilantium, qui in Occidentem regressus Hieronymianum nomen, et illius amicos infamabat, reprehendit: et hortatur ut aliquando respiscat, ac desinat calumniari; blasphemias ejus in fine acriter coarguens.

1. Justum quidem fuerat, nequaquam tibi litteris satisfacere, qui tuis auribus non credidisti: neque enim schedulæ poteris acquiescere, qui vivo sermone non accommodasti fidem. Sed quia Christus perfectæ nobis humilitatis exemplar in se tribuit, dans osculum proditori, et latronis poenitentiam in patibulo suscipiens, eadem absenti significo, quæ præsentī quoque locutus sum, me ita Origenem legisse vel legere, ut Apollinarium [al. Apollinarem], vel cæteros Tractatores, quorum, in quibusdam, libros Ecclesia non recipit. Non quo omnia dicam esse damnanda, quæ in illorum voluminibus continentur: sed quod quædam reprehendenda confitear. Verum quia operis mei est et studii, multos legere, et ex plurimis diversos flores carpan, non tam probaturus omnia, quam quæ bona sunt electurus, assumo multos in manus meas, ut a multis multa cognoscam, secundum illud quod scriptum est: *Omnia legentes: **348** quæ bona sunt retinentes* (*1. Thess. 5. 21*). Unde

(b) *Alias 75. scripta eodem an. 396*

(c) In Veron. Ms. ad Vigilantium de Origene inscribitur et statim *utile quidem fuerat, pro Justum, etc.*

satis miror te voluisse Origenis mihi objicere dogmata, cujus in plerisque errorem usque ad hanc ætatem penitus ignoras. Egone hæreticus? et cur me, quæso hæretici non amant? Tu orthodoxus? qui etiam (a) contra sententiam tuam, et linguam alia prædicantem, aut invitus subscripsisti, et prævaricator es: aut volens, et hæreticus. Dimisisti Ægyptum (b), cunctas provincias reliquisti, in quibus sectam tuam libera plerique fronte defendunt: et elegisti me ad insectandum; qui omnia contra Ecclesiam dogmata reprehendo, et publica voce condemno.

2. *Origenis errores.* — Origenes hæreticus: quid a me, qui illum in plerisque hæreticum non nego? Erravit de resurrectione corporis [al. corporum]; erravit de animarum statu, de diaboli pœnitentia: et quod his majus est, Filium (c) Dei, et Spiritum Sanctum in Commentariis Isaïæ, Seraphim esse testatus est. Si errasse non dicerem eum, et hæc quotidie non anathematizarem, essem erroris illius socius. Neque enim ita debemus bona ejus recipere, ut mala quoque suscipere cogamur. (d) At idem et Scripturas in multis bene interpretatus est, et Prophetarum obscura dissevit: et tam novi quam veteris Testamenti revelavit maxima sacramenta. Si igitur quæ bona sunt, transtuli, et mala vel amputavi, (e) vel correxi, vel tacui; arguendus sum cur per me Latini bona ejus habeant, et mala ignorent? Si hoc crimen est, arguatur Confessor Hilarius qui Psalmorum interpretationem, et Homilias in Job ex libris ejus, id est, ex Græco in latinum transtulit. Sit in culpa ejusdem (f) confessionis Vercellensis Eusebius, qui omnium Psalmorum Commentarios hæretici hominis (*Eusebii Cæsariensis*) vertit in nostrum eloquium: licet hæretica prætermittens, optima quæque transtulerit. Taceo de Victorino (g) Petabionensi, et cæteris, qui Origenem in explanatione duntaxat Scripturarum secuti sunt, et expresserunt: ne non tam mo defendere, quam socios criminis videar quærere. Ad teipsum 349 veniam: cur tractatus ejus in Job descriptos habes? In quibus contra diabolum, et de stellis cœloque disputans, quædam locutus est, quæ Ecclesia non recipit? Tibi soli licet τῶν σοφιστῶν κτανῆν (h) de cunctis et Græcis et Latinis Tractoribus ferre sententiam? et quasi censoria virgula, alios ejicere de

bibliothecis, alios recipere: et cum tibi placuerit, me vel Catholicum, vel Hæreticum pronuntiare: nobis non licet perversa respicere, et damnare quod sæpe damnavimus? Lege ad Ephesios libros, lege cætera opuscula mea, maxime in Ecclesiasten Commentarios: et liquido pervidebis, me ab adolescentia nunquam alicujus auctoritate deterritum, acquivisse hæreticæ pravitati.

3. Non parum est scire quod nescias: prudentis hominis est nosse mensuram suam, nec zelo diaboli concitatum, imperitiæ suæ cunctum orbem testem facere. Scilicet et gloriari cupis, (i) et in patria tua jactitas, me non potuisse respondere eloquentiæ tuæ, et acumen in te Chryssippi formidasse. Christiana verecundia teneor, et cellulae meæ latebras nolo mordaci sermone reserare. Alioqui proferrem (j) πᾶσαν τὴν ἀπιστίαν σου καὶ τροπαιοπορίαν. Sed hæc aliis: aut loquenda, aut ridenda dimitto. Ego [al. Ergo] quasi Christianus cum Christiano loquens, obsecro te, frater, ne plus velis sapere, quam sapis: ne vel innocentiam, vel simplicitatem tuam, vel certe ea quæ taceo, et te non intelligente, cæteri intelligunt, stylo proferas, et ineptiarum tuarum cunctis cachinnum præbeas. Aliud a parva ætate didicisti: aliis assuetus es disciplinis. Non est ejusdem hominis, et aureos nummos, et Scripturas probare, et degustare vina, et Prophetas, vel Apostolos intelligere. Me laceras: sanctum fratrem Oceanum 350 in culpam hæreseos vocas: Presbyterorum tibi Vincentii et (k) Pauliniani, et fratris Eusebii judicium displicet. Solus es Cato Romani generis disertissimus, qui testimonio tuo et prudentiæ velis credi. Recordare, quæso, illius diei quando me de Resurrectione, et veritate corporis prædicante, ex latere subsultabas, (l) et plaudebas manu, et applodebas pedem, et orthodoxum conclamabas. Postquam navigare cœpisti, et ad inti-

(i) Al. cum Bononiensi Ms. *scilicet gloriari cupis, ut in patria tua jactites, me, etc.*

(j) Tot inter variantes Mss. atque editorum codicum lectiones, eam sequimur, quæ pridem obtinuit: germana enim quæ sit, haud expeditum est affirmare, cum alii, quos inter Veronenses duo, *pasan ten nartran*, vel πᾶσαν τὴν ἀπιστίαν, vel πᾶν τὸ ἄπιστος, et mox plerique τροπαιοπορον, alii τροπαιορον, vel τροπαιορον νεωτερον ἀπιστορον, atque alia hujusmodi verborum portenta præferant. In Latina etiam interpretatione quam subduunt, plerique omnes variant quo ad priorem partem, dum vel *omnem infirmitatem tuam*, ut Veronenses, vel, ut alii, *omnia prælia tua*, vel tandem, *omnem virtutem tuam* legunt; alteram enim partem, *parvulorum quoque cantatum*, vel *voce cantatum*, pari fere consensu exhibent illi etiam Mss. apud quos vocat Græcarum litterarum lacuna, cujusmodi est Bononiensis. Hanc Martianæus tamen adtexoit, Latine interpretationem partem eam esse debere non animadvertens, atque adeo verba, quæ a Hieronymi calamo non profecerunt quod optime veteres alii editores cavent. Porro nos, si quando corrupto huic loco medica manus est admovenda, a Latinis vocibus Græcæ esse restituendas opinamur, et si quidem Veronenses Mss. sequimur, qui *infirmitatem* habent, pro ἀπιστίαν legendum erit levissima mutatione, ἀπιστίαν; et cum nihil in Græcis verbis sit, cui Latina *parvulorum voce cantatum* respondeat, pro τροπαιοπορον, ut Mss. plerique habent, τὸ παιδιονον legi poterit. Conjecturas nostras haud multi facimus; lector quod magis placet, sequatur.

(k) Bononiens. et Paulini, vitiose tamen. Legendum fortasse *Pauliniani fratris, et Eusebii*.

(l) Idem *subsultabas, et applaudebas pede*, omisiss et *plaudebas manu*: tum legit, et *orthodoxum clamabas derridendo*, quod glossatoris inepti est vitium.

(a) Idem *contra conscientiam tuam, etc.*

(b) Minus congruo sensu vestustiores editiones cum Bononiensi cod. *proprias provincias*: tum alii Mss. *sectam suam pro tuam*. Hic vero de Vigilanti fide locus videtur esse, quem Rufinus intendit, dum eum dici putat Alexandriæ hæresim contraxisse: cui reponens Hieron. lib. Apol. 3, cap. 6. « In Vigilanti, inquit, nomine quid somnies nescio. Ubi enim eum scripsi hæretica apud Alexandriam communione maculatum? Da librum, profer epistolam, nusquam omnino reperies. » Denuo autem Victorius fallitur, qui hunc Vigilantium diversum ab eo facit, qui hæreticus audit, et contra quem Hier. librum scripsit.

(c) A Bononiensi abest *Dei*, tum paulo post *eum*.

(d) Veronens. *Nam et scripturas bene interpretatus est.*

(e) Iterum a Bononiensi abest *vel correxi*.

(f) Idem, et Confessor *Vercellensis, etc.*

(g) Falso et contra Mss. fidem veteres editi *Pictariensi*: non enim in Anquitania secunda, sed in superiore Pannonia Episcopus fuit, quod aliis antea notatum est.

(h) Addunt Veronens. alique pauci Mss. Græcarum vocum interpretationem, *id est sapientissimo cerebro*.

num cerebrum tuum sentinæ putredo pervenit, tunc non hæreticos recordatus es. Quid tibi faciam? Credidi sancti Presbyteri Paulini epistolis, et illius super nomine tuo non putavi errare iudicium. Et licet statim accepta epistola ἀνομάριτον (a) sermonem tuum intelligerem: tamen rusticitatem et simplicitatem magis in te arbitrabar, quam vecordiam. Nec reprehendo sanctum virum; maluit enim apud me dissimulare quod noverat, quam portitorem clientulum suis litteris accusare. Sed memetipsum arguo, qui alterius potius acquievi, quam meo iudicio: et oculis aliud cernentibus, aliud schedulæ credidi quam videbam.

4. *Carpil levide imperitiam Vigilantii.* — Quamobrem desine me lacessere, et voluminibus tuis obruere. Parce saltem nummis tuis, quibus notarios libriosque conducens, eisdem et scriptoribus uteris et fautoribus: qui te ideo forsitan laudant, ut lucrum in scribendo [al. scribendis] faciant. Si libet exercere ingenium, trade te Grammaticis atque Rhetoribus, discas Dialecticam, sectis instruere Philosophorum: ut cum omnia didiceris, saltem tunc tacere incipias. Quanquam stulte faciam, magistro cunctorum magistrorum quærere, et ei modum imponere [al. ponere], qui loqui nescit, et tacere non potest. Verum est illud apud Græcos proverbium, (b) *ὄψις λύρα*. Ego 351 reor, et nomen tibi κατ' ἀντίρροπον impositum. Nam tota mente dormitas, et profundissimo non tam somno stertis, quam lethargo. Inter cæteras quippe blasphemias, quas ore sacrilego protulisti, ausus es dicere, Montem de quo abscissus est in (c) Daniele lapis sine manibus (Daniel. 2), esse diabolium; et lapidem Christum, qui quia assumpsit corpus ex Adam, qui diabolo ante per vitia cohæserat, natum esse de Virgine: ut a monte, hoc est, a diabolo hominem separaret. O præcidendam linguam, ac per partes et frusta lacerandam. Quisquam ne Christianus Deum Patrem omnipotentem in persona diaboli interpretatur, et tanto piaculo totius orbis aures maculat? Si interpretationem tuam [al. istam], quisquam non dicam Catholicorum, sed hæreticorum, sive Gentilium unquam recepit, pium sit quod locutus es. Sin autem tantum nefas nunquam audivit Christi Ecclesia: et per tuum primum os, ipse se montem interpretatus est, qui dixerat: «Ero similis Altissimo;» age pœnitentiam, in sacco versare et cinere: et tantum scelus jugibus absterge lacrymis: si tamen [al. tandem] tibi dimittatur hæc impietas; et iuxta errorem Origenis tunc veniam consequaris, quando consecutus est et diabolus, qui nunquam plus quam per os tuum deprehenditur blasphemasse. Meam injuriam patienter tuli. Impietatem contra Deum ferre

non potui. Unde et (d) visus sum mordacius in extremo quam postepistolæ scribere, quam promiseram: quam priorem pœnitentiam, qua a me veniam deprecatus es, iterum commisisse unde agas pœnitentiam, stolidissimum sit. Tribuat tibi Christus, ut audias, et taceas: ut intelligas, et sic loquaris.

EPISTOLA LXII (e).

(f) AD TRANQUILLINUM.

Tranquillinum amicum docet, quatenus amplectendus, ac legendus Origenes sit.

1. Majora spiritus vincula esse quam corporum, si olim ambigebamus, nunc 352 probavimus: dum et mihi sanctitas tua hæret animo, et ego tibi Christi amore conjungor. Vere enim et simpliciter candidissimo pectori tuoloquor, ipsa schedula et muti apices litterarum inspirant in nos tuæ mentis affectum.

2. *Oceanus Origenis repugnabat.* — Quod dicis, Origenis multos errores deceptos, et sanctum filium meum Oceanum illorum insanix repugnare, et doleo simul et gaudeo: dum aut supplantati sunt simplices: aut ab erudito viro errantibus subvenitur. Et quia meæ parvitas quæris sententiam: utrum secundum fratrem Faustinum penitus respuendus sit, an secundum quosdam legendus ex parte: ego Origenem propter eruditionem sic interdum legendum arbitror, quomodo Tertullianum, (1) Novatum, Arnobium, Apollinarium, et nonnullos Ecclesiasticos Scriptores Græcos pariter et Latinos: ut bona eorum eligamus, vitemusque contraria, juxta Apostolum dicentem: «Omnia probate, (g) quod bonum est, tenete» (1. Thess. 5). Cæterum qui vel in amorem ejus nimium, vel in odium stomachi sui pravitate ducuntur, videntur mihi illi maledicto Prophetico subjacere: «Væ his, qui dicunt bonum malum, et malum bonum: qui faciunt amarum dulce, et dulce amarum (Isai. 5). Nec enim propter doctrinam ejus, prava suscipienda sunt dogmata: nec propter dogmatum pravitatem, si quos Commentarios in Scripturas sanctas utiles edidit, penitus respuendi sunt. Quod si contentiosum inter se amatores ejus et obtractatores funem duxerint: ut nihil medium appetant, nec servant modum: sed totum aut probent, aut improbent; libentius piam rusticitatem, quam doctam blasphemiam eligam. Sanctus frater Tatianus (h) Diaconus te impendio resalutat.

(d) Veron. Mss. et ausus sum mordacius in extrema epistola, etc., quæ concinnior lectio videatur.

(e) Alius 7. Script. an. 396. vel sequenti.

(f) Cassiodorus Institut. cap. 1. Tranquillum vocat.

(g) Vetustiores editi, quæ bona sunt retinete, reuuentibus Mss. et sacro textu. Tum codd. Veronenses duo, Certe, qui in amorem ejus nimium, vel modicam stomachi pravitate ducuntur, etc.

(h) Diaconi dignitatem reticent Veronenses membranæ, apud quas item est salutatio pro resalutato.

(1) Sic quidem editi et Mss. uno omnes consensu præferunt; quare nobis immutare non placuit. Mallemus tamen Novatianum pro Novato legi, ille enim est Romanæ ecclesiæ Presbyter, ejus eruditione nonnihil Hier. delectabatur, ejusque opera recenset in Catalog. cap. LXX, etc. epist. X. ad Paulum n. 3. ab eo mitti sibi rogat Epistolam Novatiani..., ut dum schismatici hominis venena cognoscimus libentius s. Martyris Cypriani bibamus antidotum. Novatus autem Carthaginensis est Presbyter de non recipiendis lapsis, bigamisque auctor, cui ipse Novatianus dogmati propugnando junctus est, sed ejus scripta non proferuntur.

(a) Veronen. et Bononien. Mss. ac vetus edit. addunt id est inconditum, quod Erasm. probat: proprie autem ἀνομάριτον incongruum, seu minime convenientem significat.

(b) Olim ὄψις λύρα eodem sensu; nec erat cur eam lectionem Martianæ falsitatis incusaret.

(c) Gennadius quidem c. 35. pravo ingenio secundam visionem Danielis a Vigilantio expositam tradit, heic vero prima inuitur, quæ 2. capite Daniel. exhibetur, nisi si ille secundum caput pro secunda visione accept.

353 EPISTOLA LXIII (a).

AD THEOPHILUM.

Significat, respondens Theophilo, nihil sibi esse antiquius quam Christi jura servare, gratias agens interim de commonitione circa Canones Ecclesiasticos; nec probans quod ille remissius ageret in causa Origenistarum.

BEATISSIMO PAPÆ THEOPHILO HIERONYMUS.

1. Meminit Beatitudo tua, quod eo tempore quo (b) nobiscum tacebas, nunquam ab officiis meus sermo cessaverit: nec consideraverim, quid tu pro dispensatione (c) tunc faceres; sed quid me facere conveniret. Et nunc sumptis Dignationis tuæ epistolis, fructum aliquem cœpisse me video Evangelicæ lectionis. Si enim duri judicis sententiam crebra mulieris inflexit petitio (Luc. 18. 15), quanto magis paterna viscera interpellatione sedula molliuntur?

2. Quod de Canonibus Ecclesiasticis mones, gratias agimus; « Quem enim diligit Dominus, corripit; et flagellat omnem filium, quem recipit (Hebr. 12. 6). Sed tamen scito nobis nihil esse antiquius, quam Christi jura servare, nec Patrum transferre (al. transire) terminos, semperque meminisse Romanam fidem, Apostolico ore laudatam, cujus se esse participem Alexandrina Ecclesia gloriatur.

3. Super nefaria hæresi (Origeniana), (d) quod multam patientiam geris: et putas Ecclesiæ visceribus incubantes tua posse corrigi lenitate, multis Sanctis displicet: NE DUM PAUCORUM pœnitentiam præstolaris, nutrias audaciam perditorum, et facio robustior fiat. Vale in Christo.

354 EPISTOLA LXIV (e).

AD FABIOLAM.

(f) De Veste Sacerdotali.

Fabiolæ (quæ Bethleem se contulerat, illic cum Paula et Eustochio victura, sed ingruentibus barbaris coacta est subito reverti Romam) explicat quid habeat mysterii vestitus Sacerdotum ac Levitarum, additque

(a) Alias 68. Script. circ. an. 397.

(b) In aliis editis desideratur nobiscum, qua insuper expuncta voce, variant Mss. exempl. pro tacebas, aliis monebas, aliis manebus non satis congrue legentibus: tametsi quibusdam doctis viris videatur altera lectio ad id temporis referri posse, quo Hieronymum monebat Theophilus, ut simulatas cum Joanne Jerosolymitano dissimularet; altera ad illud, quo apud ipsum S. Doctorem manebat, cum ut eandem lites componeret, in Palestinam ad an. 396. dicitur advenisse. Sed unum germanum sensum referri ad impressa tacebas, evincit orationis series, et præcipue verba: nunc sumptis Dignationis tuæ epistolis.

(c) Veron. Ms. pro dispensatione non feceris, sed, etc.

(d) Penes Erasmo. ac Martianæum minus bene erat quam in multa patientia geris. Rectius castigatiss. Mediolanensis H. 59. quem sequimur, quique mox Ecclesiæ viribus pro visceribus legit.

(e) Alias 128. Scripta an. 397. vel superiori.

(f) In Regiæ codice 215. inscribitur « Libellus S. Hier. ad Fabiolam de cibis Sacerdotalibus, ac veste Pontificali; » Idque ego, ne quid dissimulem, verius puto; nam ut cætera omittam infra sub numero 8: « Compulsi me, inquit, Fabiola, litteris tuis, ut de Aarou tibi Sacerdotio scriberem, et vestimentis; ego plus obtuli, ut de cibis, et primitiis Sacerdotum, et de observatione Pontificis prælatiunculam struerem. »

velut auctarium de ritu cæramoniisque sacrorum, deque vasis Templi. Invitat autem illam veracunde, ut quandoquidem pacata jam esset Bethleemica regio, redeat ad pristinum contubernium.

1. Usque hodie in lectione veteris Testamenti super faciem Moysi velamen positum est. Loquitur glorificato vultu, et populus loquentis gloriam ferre non sustinet (Exod. 34). Cum autem conversi fuerimus ad Dominum, auferetur (al. auferetur) velamen: occidens littera moritur, vivificans spiritus suscitatur. Dominus enim spiritus est, et lex spiritalis. Unde et David orabat in psalmo, « Revela oculos meos: et considerabo mirabilia de lege tua (Ps. 118. 18). Numquid de bobus cura est Deo? » (1. Cor. 9. 10.) Utique non. Multo magis de jecore bovis, arietis, et hircorum, et armo dextero, (g) pectore, et ventre, quo stercora digeruntur; quorum duo in esum accipiunt sacerdotes: tertium Phinees meretur in præmium. De victimis salutaribus, adeps quo pectus obvolvitur, et pinnula jecoris offeruntur super altare: ipsum vero pectus et brachium dextrum dantur Aaron et filii ejus legitimum sempiternum a filiis Israel (Levit. 7). Sensus in corde est, habitaculum cordis in pectore. Quæritur ubi sit (h) animæ principale. Plato in cerebro: Christus monstrat 355 in corde: « Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt. Et, De corde, procedunt cogitationes malæ. Et, Quid cogitatis nequam in cordibus vestris » (Matth. 5. 8. et 15. 18. et 9. 4). Voluptas et concupiscentia, juxta eos qui de physicis disputant, consistit in jecore. Hujus pinnulam in diversa volitantem, et per oculorum fenestras erumpentem foras, offerunt sacerdotibus Deo: ut postquam opere dixerint Deo, « holocaustum tuum pingue fiat » (Psal. 19): et concupiscentiam, libidinis seminarium, igne Spiritus concremaverint, mereantur accipere præmium, pectus et brachium. In pectore, mundas cogitationes, legis notitiam, dogmatum veritatem: in brachio bona opera et pugnam contra diabolum et armatam manum: ut quod mente conceperint, exemplo probent. Jesus enim « cepit facere et docere » (Act. 1). Ipsum quoque pectusculum appellatur (i) ἐκτέρας, id est, additamentum, sive præcipuum, et egregium: ΤΗΝΟΥΡΑ quippe hoc

(g) Alias pectusculo. Philo dicit ἀπὸ τοῦ στήθους ὄσον κίον, pectoris pinguedinem. Sed non spernenda lectio Regii codicis supra laudati, duorumque aliorum, quos citat Martianus, armo dextri pedis, et ventre. Confer Philonis librum de præmiis et honoribus Sacerdotum, unde subsequentem mysticam expositionem videtur Hieronymus transtulisse. Ventrem autem vocat Philo ἄσπερον, Omentum.

(h) Illud animæ principale proportio vocabulo Hegemonicon, Græc. ἡγεμονικόν veteres dixerunt. Unde Tertullian. De gemonico an sil, et ubi sit, disputat ex Philosophorum placitis lib. de Anima. et lib. de Resurrect. carnis c. 15. Hegemonicum animæ in corde consecratum esse adducit et Scriptura testimonium probat, cui sententiæ noster subscribit tum heic, tum præcipue in Matth. c. 15. Ergo animæ principale non secundum Platonem in cerebro, sed juxta Christum in corde est. Vid. quæ in eum locum adnotabimus.

(i) Legerat in gigendi casu, Erasmus secutus Martian. ex Leviticis c. 7. ἐκτέρας, non tamen ut ille in eodem casu interpretationem subdididerat, additamenti. Nobis Victorii, qui in recto habet ex ejusdem Leviticis c. 8. lectionem præferre maluimus, tametsi Mss. nostra exemplaria eum calculum non addiderint.

magis sonat. Ex quo intelligimus juxta illud Malachiae: « Labia sacerdotis custodiunt scientiam, et legem requirunt ex ore ejus » (*Malach. 1. 7*): præcipuam debere esse in sacerdotibus legis doctrinaeque notitiam: et additamento gratiae spiritualis, talem virum institui, qui possit contradicentibus resistere (*Tit. 1.*), et nihil in se sinistri habere operis, quod ducat ad tartarum: sed dextrum brachium et separatum, UT OPERA sacerdotis comparatione virtutum ejus, a cunctis hominibus separata sint. Haec de victimis, et de his quæ offeruntur in altari: et quæ sacerdotibus dantur a Domino.

2. Cæterum et alia tria, exceptis primitiis hostiarum, et de privato, et de macello publico, ubi non religio, sed victus necessitas est, sacerdotibus membra tribuuntur, brachium, maxilla, (a) et venter. De brachio jam diximus. Maxilla eloquentem eruditumque significat, ut quod pectore concipimus, ore promamus. Venter receptaculum ciborum, in scorto Madianitide sacerdotali pugione confossus (*Num. 25*), universos **356** hominum labores, et momentanea blandimenta gulæ, stercoris sine condemnat: et ostendit mentibus consecratis Deo, totum quod curamus, (b) quod voramus, in secessum projici. Unde et Apostolus: « Esca, inquit, ventri, et venter escis: Deus autem et hunc et illas destruet » (*1. Cor. 6. 13*): Et e contrario de luxuriosis: « Quorum Deus venter est: et gloria in confusione eorum » (*Philip. 3. 19*). Vituli pulverem quem adoraverat Israel, in contemptum superstitionis in potum accepit populus, ut discat contemnere quod in secessum projici viderat. Præcipitur sacerdotibus, ne ministrari in templo, vinum et siceram bibant, ne ebrietate et crapula, et curis hujus vitæ prægraventur corda eorum: nec partem habeant in terra, nisi solum Deum (*Levit. 10*); ut nulla debilitate (c) insignes sint: ne truncis auribus, læso oculo, simis naribus, claudo pede, cutis colore mutato, quæ omnia referuntur ad animæ vitia. VOLUNTAS ENIM in homine, non natura damnatur. Si quis e sacerdotibus semine fluxerit, ad sacerdotalem mensam prohibetur accedere; et e contrario vidua, cujus cum Sara defecerunt muliebria, propter continentiam et castitatem recipitur in domum patris: et de templi ærario alitur. Quod si filios habuerit, redditur soboli suæ, ut juxta Apostolum iis ministraretur, « quæ vere viduæ sunt » (*1. Tim. 5. 3*): et ut quæ de sacerdotalibus sustentatur cibus, nullius alterius amore teneatur. Vicinus et mercenarius ex-

(a) In commentariis in Malachiae c. 2. addit etiam *linguam*, quod et Judæi Babylonicis faciunt. Infra pro voce *confossus* quidam editi, et manu exarati libri apud veteres editores habent *confixus*, alii *defossus*.

(b) Iterum Erasmo consentiens editor Benedict. addit hoc loco quod *satagimus*, quæ duo verba, ut olim Victorius, sic nos plurimum Mss. fide adducti expunximus. Non tamen eo satis consultum loci integritati credimus, quod enim nos cum Victorio *curamus*, alii *currimus* ediderunt, falso utrumque scribi, suspicamur, nisi *curamus* referatur ad *hominum labores*, de quibus modo. Fortasse erat *glutimus*, aut quid simile, sed ultra Mss. auctoritatem non audemus.

(c) Perperam cum Erasmo Benedictina editio *seques* pro *insignes*, quam vocem ex aliis editis, et Mss. fere omnibus restitimus.

cludantur a convivio sacerdotum, servisciborum reliquæ conceduntur. Jam tunc rejiciebantur Phygelus et Hermogenes, et recipiebatur (1) Onesiphorus. Primitiæ ciborum et omnium frugum atque pomorum offeruntur Antistiti: ut habens victum atque vestitum, absque ullo impedimento securus et liber scrivat Domino. Primogenita mundorum animalium accipiunt sacerdotes: immundorum pretia. Hominum quoque primi partus redimuntur, et quia conditio una nascendi est, (d) pretium **357** æqualiter offertur, sic moderatum et leve: ut nec dives intumescat, nec tenuis prægravetur. Aeditui et janitores accipiunt decimas: et rursus decimas decimarum offerunt sacerdotibus (*Num. 18. et 35*): tanto illis minores, quanto ipsi majores populo. Quadraginta octo civitates ad habitandum Levitis et Sacerdotibus separantur: sex urbes fugitivorum trans Jordanem et intra Jordanem eliguntur: et finis exilii mors Pontificis est. Universa quæ festinus sermo perstrinxit, et quorum pulsavi tantum, nec aperui sacramenta, ad cunctos pertinent sacerdotes: Pontifex autem quantis polleat privilegiis, dicam breviter.

3. *Caput*, inquit, *sum non discooperiet* (*Levit. 21*) Habet cidarim, et nomen Dei portat in fronte: diademate ornatus est regio, ad perfectam Christi venit ætatem, semper ejus gloria protegendus est: et vestimenta sua non scindet, quia candida sunt, quia impolluta, quia agnum sequentia: et de atonsæ ovis confecta velleribus. Thamar amissa pudicitia, scidit tunicam (*Gen. 38*). Caiphæ perditio sacerdotio, rupit publice vestimenta (*Matth. 26*). (e) « Super omnem animam, quæ mortua est, non ingreditur » (*Levit. 21. 11*). Ubi cumque peccatum est, et in peccato mors, illuc Pontifex non accedit. « Anima quæ peccaverit, ipsa morietur » (*Ezech. 18*). Quamvis ille sit dives, quamvis potens, et multitudinem offerat victimarum, si mortuus est, (f) non tangitur a Pontifice, non videtur. Quod si resurgit, et ad vocem Salvatoris egreditur de sepulcro, et fasciis peccatorum solutus incedit (*Joan. 11. 12*), intrabit ad eum Pontifex: et ibi faciet mansionem, et cum resurgente prandeat.

4. « Super patre suo et matre sua non inquinabitur » (*Levit. 21. 11*). Multa nos facere cogit affectus: et dum PROPINQUITATEM respicimus corporum, et corporis et animæ offendimus Creatorem. Qui amat patrem aut matrem super Christum, non est eo dignus (*Luc. 9*). Discipulus ad sepulturam patris ire deside-

(d) Male quidam editi et Mss. « quia conditio humana nascendi est communis, omnes pretium æqualiter offerunt.

(e) Sic vetus interpret ex Græco *ἐπὶ πάσης ψυχῆς νεκροῦντος*, etc. unde etiam pro *ingreditur*, ut antea erat in instanti, fecimus *ingreditur*, non enim, ut passim Isthæc, atquo alia infra habebantur, Hieronymi verba sunt, sed Scripturæ.

(f) Reginæ exemplar, « non tangitur a Sacerdote, sive a Pontifice non videtur. Mox revisicit pro resurgit. »

(1) Duceus ex consensu Mss. et Moguntinæ primæ editionis an. 1470. retineri jubet *Onesimus*. Præterea quod Onesimus Philemonis servus erat ex epistola Pauli ad eundem v. 13, etc. *Onesiphorus* non item, sed ingenuus et hosies Apostoli.

rans, Salvatoris prohibetur imperio. QUANTI MONACHORUM dum patris matrisque miserentur, suas animas perdiderunt! Super patre et matre pollui nobis non licet, quanto magis super fratre, sororibus, **358** consobrinis, familia, servulis? Genus regale et sacerdotale sumus. ILLUM ATTENDAMUS patrem, qui nunquam moritur, aut qui pro nobis moritur: et qui ideo vivens mortuus est, ut nos mortuos vivificaret. Si quid habemus de Ægypto quod princeps mundi suum possit agnoscere, tenenti Ægyptiæ cum pallio relinquamus (Gen. 39). Sindone opertus adolescens, vinculum Dominum sequebatur (Marc. 14): incurrisset in laqueos, nisi expeditus et nudus persequentium declinasset impetum. Reddamus parentibus quæ parentum sunt: si tamen vivunt: si servientes Domino filios suos præferri sibi gloriantur.

5. « Et de sanctis non egredietur: et non polluet sanctificationem Dei sui » (Levit. 21. 12). Pro otioso quoque verbo rationem reddituri sumus: ET OMNE QUOD non ædificat audientes, in periculum vertitur loquentium. Ego si fecero, si dixero quippiam, quod reprehensione dignum est: de sanctis egredior, et polluo vocabulum Christi, in quo mihi blandior: quanto magis Pontifex et Episcopus, quem oportet esse sine crimine (Tit. 1): tantarumque virtutum, ut semper moretur in Sanctis: et paratus sit victimas offerre pro populo, (1) sequester hominum et Dei, et carnes agni sacro ore conficiens: « Quia sanctum oleum (a) Christi Dei sui super eum est. » Non egredietur de sancto, ne vestimentum quo indutus est, polluat. Quotquot enim in Christo baptizati sumus, Christum induimus (Gal. 3). Servemus tunicam quam accepimus, sanctam custodiamus in sancto. Ille montanus habitator, qui de Jerusalem descendebat in Jericho, non prius vulneratus est, quam nudatus. Infunditur ei oleum medicamentum lene, et misericordia temperatum: et quia debuit negligentia sentire cruciatum, vini austeritate mordetur (Luc. 10): ut per oleum ad penitentiam provocetur, per vinum severitatem sentiat judicantis.

6. « Uxorem virginem accipiet, viduam autem et ejectam et meretricem non accipiet, sed virginem de genere suo, et non contaminabit semen suum in populo. Ego Dominus qui sanctifico eum » (Levit. 21. 14). Scio pontificem, cui præcepta nunc dantur a plerisque Christum **359** intelligi: et id quod dictum est, « super patre et matre non inquinabitur, » de virginali Mariæ partu edisseri: multoque facilius est super Domino interpretatio, qui audit in Psalmo: « Tu es sacerdos in æternum, secundum ordinem Melchi-

sedec » (Psal. 109. 14). Et in Zacharia: « Audi Jesu sacerdos magne » (Zach. 3. 8): et cui sordida peccatorum nostrorum vestimenta tolluntur, ut recipiant gloriam quam habuit apud patrem prius quam mundus esset.

7. Sed ne quis me vim facere Scripturæ putet, et sic amare Christum, ut historiæ auferam veritatem, interpretabor in membris, quod referatur (b) ad caput: intelligam de servis, quod impleatur in Domino. Quanquam gloria Domini, gloria famulorum sit. Et ubicumque opportunitas loci tulerit, sic de vero lumine disputabo, ut derivetur ad eos, quibus Christus donavit, ut lumen sint. Pontifex iste, quem Mosaiacus sermo describit, viduam ejectam et meretricem non ducit uxorem. Vidua est, cujus maritus est mortuus. Ejecta, quæ a marito vivente projicitur. Meretrix, quæ multorum libidini patet. Sed accipiet, inquit, uxorem virginem et de genere suo, non alienigenam, ne in mala terra nobilium seminum frumenta degeneret. Non meretricem, quæ multis exposita est amatoribus. Non ejectam, quæ etiam priori conjugio indigna fuit. Non viduam, ne pristinarum meminerit voluptatum: sed illam animam, quæ non habet maculam, neque rugam, quæ cum Christo renata, innovatur de die in diem, de qua Apostolus loquitur: *Despondi enim vos uni viro, virginem castam exhibere Christo* (1. Cor. 11. 2). Nolo discipulam conjugem Pontificis quidquam haberi de veteri homine. Si consurreximus cum Christo, ea quæ sursum sunt, sapiamus. Præteritorum oblitii, futurorum avidi. Infelix Simon, quia post baptismum de antiquo matrimonio cogitabat, nec ad virginelem venerat puritatem, Petri consortio indignus fuit.

8. Compulisti me, Fabiola, litteris tuis, ut de Aaron (c) tibi sacerdotio scriberem et vestimentis. Ego plus obtuli, ut de cibus et primitiis sacerdotum, et de observatione Pontificis Præfatiunculam struerem. Egressa de Sodomis, et ad montana festinans, non vis habitare in parva urbe Segor. Transcendens **360** proselytos, præteris Israelitas, dimittens Leviticum gradum, et præpete penna transvolans sacerdotes, ad Pontificem venis. Sed dum vestes ejus et Rationale pectoris diligenter inquiris, nostra tibi displicuere consortia. Et tu quidem optato frueris otio: et juxta Babylonem Bethleemica forsitan rura spiras. Nos in Ephrata, tandem pace reddita, vagientem de præsepi audimus infantem: et querimonias ejus ac voculas ad tuas aures cupimus pervenire.

9. Legimus in Exodo, tabernaculum, mensam, candelabrum, altare, columnas, tentoria, coccum, byssum, hiacynthum, purpuram ex auro, argento, ære vasa diversa, tabernaculum divisum in tria, duodecim panes per singulas hebdomadas mensæ impositos, in candelabro septem lucernas, altare hostiis holo-

(a) Ex Græco *ἐπὶ τὸ ἄγιον ὄνομα τὸ Χριστὸν τὸ ὅνομα ἐπ' αὐτοῦ*. Et Christi quidem nomen a vetustioribus Hieronymianis editionibus aberat, in Mss. autem invenitur; sed facile aut *chrisma*, aut verius *Christum*; ejus loco legendum est.

(1) Paria habet in Malachiæ cap. 2. eique Origenes Romil. 2. in Levitic. Basilii Constit. Monast. cap. 22. alique veteres adstipulantur. S. Augustinus tamen lib. 2. contra Parmenianum cap. 8. hunc Donatistam reprehendit, quod mediatorem esse dixisset Episcopum inter homines et Deum, quod unus mediator sit Christus Jesus. Quare eo sensu accipiendus est ipse Hieron. ut ministerii tantum, atque intercessionis mediatorem; episcopum esse velit.

(b) Vitiose habent duo codd. Regiæ *ad corpus pro caput*. Infra leviora quædam emendamus.

(c) Veteri editioni an. 1496. consentiens alter Reg. liber *ut de Aaron tibi scriberem vestimentis*, absque *sacerdoti* mentione ulla; quæ fortasse verius omittitur, ejus enim dignitatis sacramenta non exulcat.

caustisque expositum, crateras, scyphos, thuribula, phyalas, mortariola, paxillos, pelles rubras, pillos caprarum et ligna imputribilia (*Exod. 35. et seqq.*). Tanta et talia offeruntur in tabernaculo Dei, ut nullus desperet salutem. Alius aurum sensuum, alius argentum eloquii, alius vocem æris exhibeat. Totus mundus in tabernaculi describitur sacramento. Primum et secundum vestibulum omnibus patet. Aqua enim et terra, cunctis mortalibus data sunt. In sanctis vero sanctorum, quasi ad æthera et in cœlum, paucorum introitus et volatus est. Duodecim panes duodecim mensium significant circulum. Septem lucernæ, septem errantia astra demonstrant. Et ne longum faciam (neque enim propositum mihi est nunc de tabernaculo scribere) veniam ad sacerdotalia vestimenta: et antequam mysticam scruter intelligentiam, more Judæico, quæ scripta sunt, simpliciter exponam: ut postquam vestitum videris sacerdotem, et oculis tuis omnis ejus patuerit (n) ornatus, tunc singulorum causas pariter exquiramus.

10. Discamus primum communes sacerdotum vestes atque pontificum. Lineis feminalibus, quæ usque ad genua et poplites veniunt, verenda celantur, et superior pars sub umbilico vehementer astringitur: ut si quando expediti inactant victimas, tauros et arietes trabunt, portantque onera, et in officio ministrandi 361 sunt, etiam si lapsi fuerint, et femora revelaverint, non pateat quod opertum est. Inde et gradus altaris prohibentur fieri, ne inferior populus ascendendum verenda conspiciat: vocaturque lingua Hebræa hoc genus vestimenti (b) *MACHINASE*, Græcæ περισκελιή, a nostris *feminalia*, vel *bracæ* usque ad genua pertingentes. Refert Josephus (nam ætate ejus adhuc templum stabat: et necdum Vespasianus et Titus Jerosolymam subverterant, et erat ipse de genere sacerdotali; multoque plus intelligitur quod oculis videtur, quam quod aure percipitur) hæc feminalia (c) de hyssopu retorta ob fortitudinem solere contexi, et postquam incisa fuerint, acu consui. Non enim posse in tela hujuscemodi fieri.

11. Secunda ex lino tunica est τοδήρης, id est, talaris, duplici sindone, quam et ipsam (d) Josephus byssinam vocat, appellaturque *CHOTONATM*, id est,

- (a) Martianæus *ornamentum*, retenta voce *omnis*, quod minime Latinum est.
- (b) In plerisque Mss. *Machinasen*. in Regiæ duobus *Maschense*, Erasmus legerat *Michense*, Froben. *Michlense*, aliis typis *Maschinase*, et *Machinase*. Græcæ μαχνασίν, aut μαχνασίνον. Et μαχνασίν, vitiose apud Josephum, μαχνασίνον. Tunc loco περισκελιή, juxta Erasm. olim erat, περισκελιή, et in Mss. περισκελιή. Chaldæi כנכסין *michnesin* dicunt aut in medio numero *michnesin*, et *macnesin*, hoc est *constrictior*, quod proprie significat verbum כנכס. Sed in sacro textu materies continuo additur, ut כנכסין, et כנכסין כנכסין. Vid. adnotationes nostras in c. 3. Dan.

(c) Nimirum Antiqu. l. 3. c. 5. in βύσσου κλωστής ἀργύρεον. Præstat ipsa audire ex Josepho verba, ἐστὶ δὲ τοῦτο μίσην ἑνὸς ἀπὸ δυοῦν διπλῆς φορᾶς συνθένος ἢ βυσσίνην χιτῶνάτην μὲν καλεῖται. Ἄλλων τούτων σημεῖον: χιτῶν γὰρ τὸ μίσην φησὶ καλεῖται. Nec proinde temere quis suspicetur, hæc quoque apud Hier. legendum χιτῶν, aut χιτῶν pro χιτῶν. Derivatur autem a כתיב *Celtan* Chaldæorum Arabumque, quod linum Latine dicitur, unde כותנת *noa* ut Martianeus absque vau scribit (כותנת) vestis est linea; atque inde derivatum χιτῶν Græc. et Latii. *tunica*, non ambigitur.

S. HIERONYMI I.

χρῶν, quod Hebræo sermone in *lineam* vertitur. Hæc adhæret corpori, et tam arcta est et strictis manicis, ut nulla omnino in veste sit ruga: et usque ad crura descendat. Volo pro legentis facilitate aucti sermone vulgato. (e) Solent militantes habere lineas, quas *camisias* vocant, sic aptas membris et adstrictas corporibus, ut expediti sint vel ad cursum, vel ad prælia, dirigendo jaculo, tenendo clypeo, ense vibrando, et quocumque necessitas traxerit. Ergo et sacerdotes parati in ministerium Dei, utuntur hac tunica; ut habentes pulchritudinem vestimentorum, nudorum celeritate discurrant.

362 12. Tertium genus est vestimenti, quod illi appellant *ABANET*, nos cingulum vel balteum, vel zonam possumus dicere. (f) Babylonii novo vocabulo *HEMIAN* vocant. Diversa vocabula ponimus, ne quis erret in nomine. Hoc cingulum in similitudinem pellis colubri, (g) qua exiit senectutem: sic in rotundum textum est, ut marsupium longius putes. Textum est autem subtegmine cocci, purpureo, hiacynthi, et stamine byssino, ob decorem et fortitudinem: atque ita polynita arte distinctum, ut diversos flores ac gemmas artificis manu non textas, sed additas arbitraris. Lineam tunicam, de qua supradiximus, inter umbilicum et pectus hoc stringunt balteo, qui quatuor digitorum habens latitudinem, (h) et ex una parte ad crura dependens, cum ad sacrificia curru, et expeditione opus est, in lævum humerum retorquetur.

13. Quartum genus est vestimenti, rotundum pileolum, quale pictum in (i) Ulyxi conspicimus, quasi sphaera media sit divisa, et pars una ponatur in capite: hoc Græci et nostri τιάραν, nonnulli galerum vocant, Hebræi (j) *MISNEPHETI*: non habet acumen in summo, nec totum usque ad comam caput legit; sed

(e) Vide Macrobius l. 7. Saturnal. c. 13. De militantium camisias, sive lineis etiam Dionysius loquitur his verbis.

Και ἄλλοι κάσμητος δίπλας χιτῶνδι πτελερ. Ὅτιν τὸν θυρήκος αὐτ φοροῦσι μαχνατ. Posteriores Græci *κεναμια* dixerunt teste Eustathio in Iliad. γ. ubi contendit χα. τὸν σιμῆν liciter non esse tunicam interulam.

(f) Nunc Persice dicitur *Hemiam* vocem notare Laltheum, et a Babylonis Persæ facile didicerunt.

(g) Ms. Regiæ, *qua exiit se in ætate*.

(h) Idem *ex magna parte... descendens*.

(i) Antea legebatur in *Ulyssæ*, vel in *Ulyseo*, quo nomine Victorius interretat porticum, in qua Ulyxis gesta depicta conspiciantur. Olim vero in *Ulyxi* scriptum est, et scripturam utramque comprobant auctores boni. Notum quippe ex Plinio, aliisque in tabula errantis Ulyxis ex aulis Nicomachi pictoris galerum nauticum capiti vaserrino impositum. Ulyxis vero nomen sic scribitur docti; non enim Ulysses dicebant veteres Latini, et in vetustis exemplaribus Latinorum fere omnium Ulyxes scribitur; impressi autem codices male alteram scripturam, præferunt. Vid. Plutarchum in Marcello: τὰ δὲ οὐ λίττου, τοῦ εἰναι Ὀδυσσεύς. Sed de pileo Ulyxis consule Homerum in Iliad. γ. in eumque rursus Eustathium. Duceus tamen mavult *Ulyseo* quod Latini nomina quæ in *eis* apud Græcos proferuntur, in *eus* syllabas enuntiant, sic *Achilleus*, *Theseus*, etc.

(j) Apud Josephum *μισναφθη*, aut Chaldaico propius, *μισναφθη*, *Misnaephtes*: Olim lectum apud Hier. *Misnephet*, aut *Masnephet*, substituto *A* pro *I* more Syrorum in hujus formæ vocibus, quæ a Mem, et Chiroch incipiunt. Sed utraque vox Hebræi *Misnephes* desideratur in Regiæ Mss. Quod autem de eo subdit S. Doctor, quod non haberet acumen in summo, erroris convincit quod neotericis expositores tradunt, telendisse superius in acutum. Mox pro *forinsecus* appareant, Mss. *pareant*, antea legebatur *extrinsecus* appareant.

(Vingt.)

tertiam partem a fronte inopertam relinquit : atque ita in occipitio vitta constrictum est : ut non facile labatur ex capite. Est autem byssinum, et sic fabre apertum lintecolo, ut nulla acus vestigia forinsecus appareant.

14. His quatuor vestimentis, id est, feminalibus, tunica linea, cingula, quod purpura, cocco, bysso, hiacynthoque **363** contextitur, et pileo, de quo nunc diximus, tam Sacerdotes, quam Pontifices utuntur. Reliqua quatuor proprie Pontificum sunt, quorum primum est (a) MAIL, id est, tunica talaris, tota hiacynthina, ex lateribus ejusdem coloris assutas habens manicas, et in superiori parte, qua collo induitur, aperta, quod vulgo capitium vocant, oris firmissimis ex se textis, (b) ne facile rumpantur. In extrema parte, id est, ad pedes, septuaginta duo sunt tintinnabula, et totidem mala punica, iisdem contexta coloribus, ut supra cingulum. Inter duo tintinnabula unum malum est : inter duo mala unum tintinnabulum, ut alterutrum sibi media sint : causaque redditur. Idcirco tintinnabula vesti apposita sunt, ut cum ingreditur Pontifex in Sancta Sanctorum, totus vocalis incedat, statim moriturus, si hoc non fecerit.

15. Sextum est vestimentum, quod Hebraica lingua dicitur EPHOD. Septuaginta ἐπιθώρα, id est, *superhumeralis* appellant. (c) Aquila ἐπίθωρα, nos EPHOD suo ponimus nomine. Et ubicumque in Exodo, sive in Levitico superhumeralis legitur, sciamus apud Hebraeos Ephod appellari. Hoc autem esse Pontificis vestimentum, et in quadam Epistola (Ad Marcell. XXIX) scripsisse me memini : et omnis Scriptura testatur, sacrum quiddam esse, et solis conveniens Pontificibus. Nec statim illud occurrat, quod Samuel qui Levita fuit, scribitur Regnorum primo libro, habuisse ætatis adhuc parvulæ ephod bad, id est, *superhumeralis lineam* : cum David quoque ante arcam Domini idem portasse referatur. Aliud est enim ex quatuor supra dictis coloribus, id est, hiacyntho, bysso, cocco, purpura, et ex **364** auro habere contextum : aliud in similitudinem sacerdotum simplex et lineum. Auri laminæ, id est, bractee, mira (d) tenuitate tenduntur, ex quibus secta fila torquentur, cum subtegmine trium colorum, hiacynthi, cocci, purpuræ, et eum stamine byssino : et efficitur (e) palliolum miræ pulchritudinis, præstringens fulgore oculos in modum Caracallarum, sed absque cucullis. Contra pectus nihil contextum est, et locus futuro Rationali dere-

lictus. In utroque humero habet singulos lapides clausos et astrictos auro, qui Hebraice dicuntur soom : ab (f) Aquila et Symmacho et Theodotione onychini : a Septuaginta smaragdi transferuntur : Josephus sardonichas vocat, cum (g) Hebræo Aquilæque consentiens : ut vel colorem lapidum, vel patriam demonstraret. Et in singulis lapidibus (h) sena Patriacharum nomina sunt, quibus Israeliticus populus dividitur. In dextro humero majores filii Jacob, in laevo minores scripti sunt : ut Pontifex ingrediens Sancta Sanctorum, nomina populi pro quo regaturus est Dominum, portet in humeris.

16. Septimum vestimentum est mensura parvulum, sed cunctis supra dictis sacratius. Intende, quæso, animum, ut quæ dicuntur, intelligas. Hebraice vocatur (i) MOSEN, Græce autem λωμων, nos *Rationale* possimus appellare, ut ex ipso statim nomine scias mysticum esse quod dicitur. Pannus est brevis ex auro et quatuor textus coloribus, hoc est, iisdem quibus et Superhumeralis, habens magnitudinem palmi per quadrum ; et duplex, ne facile rumpatur. In textu sunt enim ei duodecim lapides miræ magnitudinis atque pretii per quatuor ordines : ita ut in singulis versiculis **365** terni lapides collocentur. In primo ordine sardius, topazius, smaragdus ponitur. Symmachus dissentit in suaragdo, (j) ceramium pro eo transferens. In secundo carbunculus, sapphirus, jaspis. In tertio ligurius, aethates, amethystus. In quarto chrysolithus, onychinus, berillus. Satisque miror cur hiacynthus pretiosissimus lapis in horum numero non ponatur : nisi forte ipse est alio nomine ligurius. Serutans eos qui de lapidum atque gemmarum scribere naturis, (k) ligurium invenire non potui. In sim-

(f) Sic Hieronymiani codices omnes eandem Symmacho et Theod. versionem tribuunt, unde perperam Drusius putavit, intrusa hæc duo nomina, et lectionem uni Aquilæ ascribendam.

(g) Quod Hebræum spectat, credo a Mudi ab Hieronymo nomen שרדן quod Sardonyx vertitur ; neque enim alio nomine in Hebræo textu scimus scribi : in Exodo, Isaia, et Ezechiele. Congruit et nominis interpretatio quæ ad colorem lapidis, ut ipse inquit refertur שרדן quippe Rabeum dicitur, unde Rubinum vulgo audit. Quod addit, cum Aquila consentire Josephum, puto alteram Aquilæ editionem velle intelligi, modo enim dixerat ab Aquila, Symmacho, et Theodotione onychinus dici. Denique quod patriam notari vult eo nomine, concinit Plinio, qui *Sarda gemma*, inquit, *nomen cum Sardonyche communicavit*, et libro ultimo, *Sardam, ut Sardibus* [Lydoorum videlicet] *primum reperit, sed laudatissimam circa Babylonem* testatur. Quia etiam S. Epiphanius in hac ipsa Epistola non semel ubi de gemmis laudatus ab Hieronymo, τὸ ὑπόλευον, inquit, ὁ μὲν ὑπὸ τοῦ λίθου, ἀπὸ τοῦ ἑσπερίου τῆς οὐραίας καὶ ἀνατολικῆς. Ἐν Βαβυλωνίᾳ δὲ τῆς ἐπὶ Ἀσσυρίων γίνεσθαι. Ἰσὶ δὲ διαφέρει ὁ λίθος, etc. quæ inter retatione non indigent.

(h) Vetus editio bis sena. Vitiose.

(i) Quidam Mss. Hosin ; vetus editio Osuin.

(j) Græce κεράμιον, quod fucus iste sciatille iustar dicitur. In ra ex veteri editione Ligurium, vel Lygurium restitutum pro Lycurio, qua de re mox dicemus.

(k) Sic jamusque ab Erasmo editum, sed Ligurium legendum est juxta priscos codices, ut alii ante nos animadvertunt : Lyncurium enim aliud est, et succinum potius quam Hyacinthi quoddam genus aut alterius gemmæ, quod sua ætate Plinius videre potuit. Hinc Hesychius λυγκουρίον, φλακτρον, tametsi Theophrastus alique veterum cum Lyncurio electro, λυρίσιον, aut λυρίδιον Ligurium, majoris pretii gemmam male confulerunt. Hieronymus autem hæc ex Epiphanio transcripsit, qui itidem gemmæ naturam ignorare se profitetur, et Psellus quoque inter ignotas gemmas recenset.

(a) Josephus, מַלְאכָה מֵעֵלָּה מֵעֵלָּה מֵעֵלָּה מֵעֵלָּה. Hier. ex מַלְאכָה et מַלְאכָה, quod LXX. varie reddiderunt, modo מַלְאכָה מֵעֵלָּה, id est sub Ephoda, *subnivalis*, ut in Epist. nunc 29. ad Marcell. n. 4. modo מַלְאכָה מֵעֵלָּה *supra tunica*. מַלְאכָה vero superulam, sive מַלְאכָה proprie significat ab הַלְאָה origine.

(b) Victorius legendum contendit *rumpatur*, id est talaris tunica.

(c) Alias ἐπιθώρα cum duplici p. Edit. vetus ἐπιθώρα, id est *super vestimentum*. Regiæ membræ, cum paucis aliis Mss. ἐπιθώρα, id est *desuper vestimentum*.

(d) Duo Codd. *tenuitate conduntur, ex quibus alia secta septem fila torquentur* : in aliis *tunduntur, invenimus*. Confer Exodi cap. 36. 5. et Philonem in vita Moysis.

(e) Reg. Ms. *Palliolum verniculatæ pulchritudinis, atque infra Josephus Sardianos vocat, pro sardonichus*.

gulis lapidibus secundum ætates duodecim tribuum sculpta sunt nomina. Hos lapides in diademate principis Tyri, et in Apocalypsi Joannis legimus, de quibus extruitur celestis Jerusalem (*Ezech. 28*; *Apoc. 21*): et sub horum nominibus et specie, virtutum vel ordo, vel diversitas indicatur. Per quatuor Rationalis angulos, quatuor annuli sunt aurei, habentes contra se in Superhumerali alios quatuor, ut cum appositum fuerit λόγιον in loco, quem in Ephod diximus derelictam, annulus veniat contra annulum, et mutuo sibi vitis copulentur hiacynthinis. Porro ne magnitudo et pondus lapidum contexta stamina rumpere, auro ligati sunt atque conclusi: nec sufficit hoc ad firmitatem, nisi et catenæ ex auro fierent, quæ ob pulchritudinem fistulis aureis tegerentur, haberentque et in Rationali supra duos majores annulos, qui uncinis Superhumeralis aureis necterentur, et deorsum alios duos: nam post tergum in Superhumerali contra pectus et stomachum, ex utroque latere erant annuli aurei, qui catenis cum Rationalis inferioribus annulis jungebantur: atque ita fiebat, ut astringeretur et Rationale Superhumerali, et Superhumerali Rationali, ut una textura contra videntibus putaretur.

18. Octava est lamina aurea, id est, SIS ZAAB, in qua scriptum est nomen 366 Dei Hebraicis quatuor litteris JOD, HE, VAV, HE, quod apud illos ineffabile nuncupatur. Hæc super pileolum lineum et commune omnium Sacerdotum, in Pontifice plus additur, ut in fronte vita hiacynthina constringatur, totamque Pontificis pulchritudinem, Dei vocabulum coronet et protegat.

19. Didicimus, quæ vel communia cum Sacerdotibus, vel quæ specialia Pontificis vestimenta sint: et si tanta difficultas fuit in vasis fictilibus, quanta majestas erit in thesauro, qui intrinsecus latet? Dicamus igitur prius quod ab Hebræis accepimus: et iuxta morem nostrum, spiritualis postea intelligentiæ vela pandamus. Quatuor colores et quatuor elementa referuntur, ex quibus universa subsistunt. Byssus terræ deputatur, quia ex terra gignitur. Purpura mari, quia ex ejus cochleolis tingitur. Hiacynthus (a) aeri, propter coloris similitudinem. Coccus igni et ætheri, qui Hebraice סאן appellatur: quod Aquila δακρυρον, Symmachus διβραρον interpretatus est. Pro cocco juxta Latinum eloquium, apud Hebræos רבולאח, id est, vermiculus scribitur: et justum esse commemorant, ut Pontifex (b) Creatoris non solum

(a) Plerique Mss. et aeri. Sed Josephus lib. 3, cap. 7. unde hæc Hieronymus transtulit, et Philo, neutram sive aeris sive ætheris comarationem cocco tribuunt. Origenes quoque in Exodum hæc veluti vulgo notissima recitat: «Hiacynthus ergo ad aerem refertur, hoc enim ipse indicat color; sicut coccus ad ignem; purpuræ aquæ tenet figuram, quasi quæ de aquis accipiat fucum; byssus terræ, quia oritur ex terra. Pro δακρυρον, quod infra est, διβραρον legit Drusius, atque editio τὸν LXX. Romana ad Aquilam, alique fere omnes ex editis Hieronymianis codicibus; et pro Symmachi διβραρον plerique Mss. perperam diafor, Latinius litteris.

(b) Unus Reginæ codex, ut Pontifex creaturis omnibus adornatus non solum, etc. quæ non Glosatoris ingenium sed ipsius Hieronymi nobis referre visa sunt; in tra enim hoc sensu «justum, inquit, ergo erat, sicut supra ex parte

pro Israel, sed et pro universo mundo roget: si quidem ex terra et aqua et aere et igne mundus iste consistit: et hæc elementa sint omnium. Unde primum vestimentum lineum, terram significat: secundum hiacynthinum, aeren in colore demonstrat (al. demonstrans): quia de terrenis paulatim ad excelsa (e) sustollimur: et ipsa vestis hiacynthina a capite usque ad talos veniens, indicat aerem de cœlis usque ad terram fusum. Mala autem punica et tintinnabula in inferioribus posita, fulgura tonitruaque demonstrant: sive terram et aquam, et omnium elementorum inter se consonantiam: et sic sibi universa perplexa, ut in singulis 367 omnia reperiantur. Quod autem supradicti colores auro intexti sunt: id significari volunt, quod vitalis calor, et divini sensus providentia universa penetret. Superhumerali et duos lapides, vel smaragdinos, vel onychinos, qui desuper sunt, et utrumque humerum tegunt, duo hemisphæria interpretantur: quorum aliud super terram, aliud sub terra sit; sive solem et lunam, quæ desuper rutilant. Zonam illam, qua sacerdotis pectus aretatur, et linea tunica, (d) id est terra, constringitur: interpretantur oceanum. Rationale in medio positum terram edisserunt: quæ instar puncti, licet omnia in se habeat, tamen a cunctis vallatur elementis. Duodecim lapides, vel zodiacum interpretantur circulum, vel duodecim menses, et singulis versiculis singula assignant tempora, et his ternos deputant menses. Nec alicui gentilis videatur expositio. Non enim si cœlestia et Dei dispositionem, idolorum nominibus infamarunt, idcirco Dei est neganda providentia, quæ certa lege currit et fertur, et regit omnia. Nam et in Job, Arcturum et Orionem, et (e) מזרוח, hoc est, zodiacum circulum et cætera astrorum nomina legimus (*Job. 9. et 39*). Non quod eadem apud Hebræos vocabula sint, sed quia nos non possumus quæ dicuntur, nisi consuetis vocibus intelligere. Pulchre autem hoc ipsum quod in medio est, appellatur Rationale; ratione enim cuncta sunt plena, et terrena hærent cœlestibus: imo ratio terrenorum et temporum, calor et frigoris, et duplex inter utraque temperies, de cœli cursu et ratione descendit. Unde et Rationale cum Ephod fortius stringitur. Porro quod dicitur in ipso Rationali δακρυρον esse et ἀλήθεια, id est, manifestatio, atque doctrina, vel veritas, hoc ipsum significat, quod nunquam in Dei ratione mendacium sit; diximus, ut Pontifex Dei creaturam omnium typum portans in vestibus, indicaret cuncta indigere misericordia Dei, etc.

(c) Victorius legit sustollitur, scilicet aer, eamque lectionem ex subsequentibus probat, atque impressam falsi arguit. Nos nostra sequimur exemplaria.

(d) Cluniacensis Ms. Apud Marti in. lecrio, eo quod terram constringit, pressius textui Josephi Græco respondet, Ζῶη τι περιδύσασα τὸν ἄεραν ἐκασμαίνει, καὶ γὰρ οὗτος ὑπερβαλλὼν τὰ πάντα, quæ Hieronymus fere verit.

(e) Non typographorum vitio, ut Martian. putat, sed ex Hebræo textu 4. Reg. c. 23. legerant Erasm. et Victorius מזרוח Mazoloth; tametsi Job. 39. 52. quem locum Hier. notat, sit מזרוח, Mazuroth juxta LXX, sive Mazuroth, quemadmodum ipse alibi legit in lib. Nomi. i ad 4. Reg. Theodorotus in eum locum: τὸ Μαζουροθ, inquit, ἀστὴρος οὐρανοῦ εἶναι, καὶ τὸ τὰς τῶν ἑως πόροντες ἀνορθῶσαι. Mazuroth nomen puto esse stelle, conjicioque Luciferum sic nominari.

sed et ipsa veritas multis signis et argumentis monstretur hominibus, et usque ad mortales veniat. Unde factum est, ut rationem solis et lunæ et anni et mensium et temporum **368** et horarum, tempestatum quoque, serenitatis atque ventorum, et rerum omnium nosceremus, ACCIPIENTES INSITAM a Deo sapientiam, et ipso habitatore atque doctore, domicilii sui nobis et fabricæ scientiam demonstrante. Super omnia cidaris et vitæ hyacinthina cælum monstrat: et auri lamina quæ in fronte Pontificis est, inscriptumque nomen Dei, universa (a) quæ subter sunt, Dei arbitrio gubernari. Ipsum ego puto sub aliis nominibus et in Cherubim et quatuor animalibus figuratum, quæ ita sibi permixta sunt et hærent, ut in uno inveniantur et cætera: et quod instanter, et ante se vadant, et non revertantur. Labuntur enim tempora, et præterita relinquunt, ad futura festinant. Quod autem semper in motu sunt, illud significant quod, et philosophi suspicantur, currere mundum suo ordine, et incessabiliter velut rotam in suo axe torqueri: unde et rota in rota est, id est, tempus in tempore, et annus in semetipsum revolvitur: et ipsæ rotæ elevantur ad cælum, et super crystallum thronum ex sapphiro est, et super thronum similitudo sedentis: cujus inferiora ignea sunt, superiora electrina: ut demonstret quæ inferiora sunt, igne et purgatione indigere: quæ sursum, in conditionis suæ paritate persistere. Et quomodo hic in habitu sacerdotis, auri lamina est desuper: ita in Ezechiele electrum in pectore, et in vertice collocatur (*Ezech. 1. 8*). Justum ergo erat (sicut supra ex parte diximus) ut Pontifex Dei, creaturarum omnium typum portans in vestibus suis, INDICARET CUNCTA indigere misericordia Dei: et cum sacrificaret ei, expiaretur universalis conditio, ut non pro liberis ac parentibus et propinquis; sed pro cuncta creatura, et voce et habitu precaretur.

20. Tetigimus expositionem Hebraicam, et infinitam sensuum sylvam alteri tempori reservantes, quædam futuræ domus stravimus fundamenta. De feminalibus lincis hoc solent dicere, Ratio seminum et generationis ad carnem pertinens, terræ (b) per eam deputatur. **369** Unde et ad Adam loquitur Deus: *Terra es, et in terram ibis* (*Gen. 3. 19*). Causasque hujus rei, quomodo de parvulo semine et fœdissimis iniitiis tanta vel hominum vel diversarum rerum pulchritudo nascatur, esse obvolutas, et humanis oculis non patere. Legimus in Levitico (*Levit. 8*), juxta præceptum Dei, Moysen lavisse Aaron et filios ejus: jam tunc purgationem mundi, et rerum omnium sanctitatem Baptismi sacramenta signabant. Non accipiunt vestes, nisi lotis prius sordibus, nec ornantur ad sacra, nisi in Christo novi homines renascantur. Vinum enim novum in novis utribus mittitur. Quod autem

(a) Reginæ, quo in primis utimur Mss. liber, quæ super terram sunt.

(b) Intellige carnem, per quam terræ deputatur. Martinus legit *proxima*, Erasm. et Victor. *per ea*. Nobis sequi placuit Cluniacensis Ms., quem respicit editor Benedictinus, tum alterius Reginæ, et vetustissimæ editionis auctoritatem, qua verissimus, et perspicuus exeritur sensus.

Moyses lavat, legis indicium est. *Habent Moyses et Prophetas, ipsos audiant. Et Ab Adam usque ad Moysen omnes peccaverunt.* Præceptis Dei lavandi sumus, et cum parati ad indumentum Christi, tunicas pelliceas deposuerimus, tunc induemur veste linea, nihil in sese mortis habente, sed tota candida: ut de baptismo consurgentes, cingamus lumbos in veritate, et tota pristinorum peccatorum turpitudine celetur. Unde et David: *Beati quorum remissæ sunt iniquitates, et quorum tecta sunt peccata* (*Ps. 31. 4*).

21. Post feminalia et lineam tunicam induimur hyacinthino vestimento, et incipimus de terrenis ad alta conscendere. Hæc ipsa hyacinthina tunica, a Septuaginta (c) ὑποδύτης, id est, *subucula* nominatur, et proprie Pontificis est, significatque rationem sublimium non patere omnibus, sed majoribus atque perfectis. Hanc habuerunt Moyses et Aaron et Prophetæ, et omnes quibus dicitur: *In montem excelsum ascende tu, qui evangelizas Sion* (*Isai. 40. 9*). Nec nobis sufficit priorum ablutio peccatorum, baptismi gratia, doctrina secretorum, nisi habuerimus et opera. Unde jungitur et Ephod, id est, Superhumeralis, quod Rationali copulatur: ut non sit laxum, neque dissolutum, sed hæreant sibi invicem, et auxilio sint. Ratio enim operibus, et opera ratione indigent: ut quod mente percipimus opere perpetremus. Duoque lapides in Superhumerali, vel Christum significant et Ecclesiam, duodecim Apostolorum, **370** qui ad prædicationem missi sunt, nomina continent: vel litteram et spiritum, in quibus continentur legis universa mysteria. In dextra spiritus, in lava littera est. Per litteras ad verba descendimus, per verba venimus ad sensum. Quam pulcher ordo, et ex ipso habitu sacramenta demonstrans. In humeris opera sunt, in pectore ratio. Unde et pectusculum comedunt sacerdotes. Hoc autem Rationale duplex est, apertum et absconditum, simplex et mysticum, duodecim in se lapides habens, et quatuor ordines, quos quatuor puto esse virtutes, Prudentiam, Fortitudinem, Justitiam, et Temperantiam, quæ sibi hærent invicem: et dum mutuo miscentur, duodenarium efficiunt numerum: vel quatuor (d) Evangelia, quæ in Apocalypsi describuntur plena oculis (*Apoc. 14. 6*), et Domini luce radiantia mundum illuminant. In uno quattuor, et in quattuor singula. Unde δὴλωσις, et ἀληθεία, id est (e) *doctrina, et veritas* in pectore Sacerdotis est. Cum enim indu-

(c) Vid. Levit. 8. 7. ubi tamen Alex. Ms. ὑποδύτης habet; sed et Hieronymiana exemplaria mirum quantum inter se variant. Quædam ὑποδύτης, alia notante Martiāno. ὑποδύτης.

(d) Erasm. et Victorius *animalia*, quam vocem de suo subrogasse arbitratur Hieronymiano contextui; Mss. enim omnes tum a nobis cum a Benedictino inspecti, quia et vetustæ editiones retinent *Evangelia*. Nec ineleganter potuit Hier. ὑποδύτης, quæ symbolis Evangeliorum in Apocalypsi tribuuntur, Evangelii ipsis adscribere; eoque magis cum verba in uno quattuor, et in quattuor singula proprie de Evangelii dicantur. Nisi forte scripserat S. Doctor utrumque, vel quatuor Evangelia, et quatuor animalia, quorum alterum verborum eorundem occursum intercederit. Mox pro Domini luce rud ania, quidam codices, *Domini lucerne ardentes*.

(e) Editi omnes præter Martiāno addunt *manifestatio vel*, nec scio an verius.

tus quis fuerit veste multiplici, consequens est, veritatem quam corde retinet, sermone proferre : et ob id in Rationali veritas est, id est, scientia, ut noverit quæ docenda sint : et manifestatio atque doctrina, ut possit instruere alios, quod mente concepit. Ubi sunt qui innocentiam Sacerdoti dicunt posse sufficere? Velus lex novæ congruit : id ipsum Moyses quod Apostolus. Ille sacerdotis scientiam ornat in vestibus : iste Timotheum et Titum instruit disciplinis. Sed et ipse vestimentorum ordo præcipuus. Legamus Leviticum. Non prius Rationale, et sic Superhumerales, sed ante Superhumerales, et deinceps Rationale (*Levit. 8*). *A mandatis tuis, inquit, intellexi (Psal. 118. 104)* : prius faciamus, et sic doceamus : Ne doctrinæ auctoritas, cassis operibus destruat. Hoc est quod in Propheta legimus : *Seminate votis in iustitia, et metite fructum vitæ : illuminate vobis lumen scientiæ (Osee 10. 12)*. Primum seminate in iustitia, et fructum vitæ æternæ metite, postea vobis scientiam vindicete. Nec statim absoluta perfectio est, si quis Superhumerales et Rationale habeat : nisi hæc ipsa inter se forti compagine solidentur, et sibi invicem connexa sint : **371** ut et operatio rationi, et ratio operibus hæreat : et his præcedentibus, doctrina sequatur et veritas.

22. Quatuor elementa, de quibus supra diximus, et duos lapides vel onychinos, vel smaragdinos, et gemmas duodecim, quæ ponuntur in Rationali, si esset tempus ut discuterem, singulorum naturas et causas tibi exponerem : et quid unusquisque valeat, et quomodo virtutibus singulis comparentur, plenius quæsitam (a) demonstrarem. Sufficiat, quod et sanctus Papa Epiphanius egregium super hoc volumen edidit : quod si legere volueris, plenissimam scientiam consequeris. Ego jam mensuram epistolæ excedere me intelligo, et excipientis ceras video esse completas. Unde ad reliqua transeo, ut tandem finiatur oratio. Lamina aurea rutilat in fronte : nihil enim nobis prodest omnium rerum eruditio, nisi Dei scientia coronemur. Lineis induimur, ornatur hiacynthinis, sacro balneo cingimur, dantur nobis opera, Rationale in pectore ponitur : accipimus veritatem, profert sermo doctrinam : imperfecta sunt universa, nisi tam decore currui dignus quærat auriga, et super creaturas creator insistens, regat ipse quæ condidit. Quod olim in lamina monstrabatur, nunc in signo ostenditur Crucis. Auro legis, sanguis Evangelii pretiosior est. Tunc signum juxta Ezechielis vocem gementibus figebatur in fronte (*Ezech. 9. 4*) : nunc portantes crucem dicimus : *Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine (Psal. 4. 7)*. Bis in Exodo legimus (*Exod. 28. et 29*), præcipiente Domino, et Moyse iussa faciente : (b) octo vestium genera Pontificis. In

(a) Neduo quidem Mss. exemplaria invenias, quæ hunc locum iisdem verbis expriment; sunt tamen variantes lectiones tum a nobis, tum ab aliis recensitæ, nullius fere momenti, ex quibus id unum arguas, fere ad hunc modum, scriptum olim a Hieronymo, plenius quæsitam demonstrarem. Memorasse sufficiat, etc. Obvius porro est S. Epiphanius liber iste, quem laudat, *capitulum de divinis libris*, sive de gemmis in Aaronis veste.

(b) S. Isidorus Originum lib. 19. cap. 21. *Octo sunt in lege genera sacerdotilium vestimentorum*, etc., quæ ex hac Hieronymi epistola excerptis.

Levitico de septem *trivium* scriptum est (*Levit. 8*) ; et refertur quomodo Moyses fratrem suum Aaron illis induerit : de solis feminalibus nihil dicitur, hæc (ut arbitror) causa, quod ad genitalia nostra et verenda lex non mittit manum, sed ipsi secretiora nostra et confusione digna tegere et velare debemus, et conscientiam puritatis feminum (c) Deo judici reservare. De ceteris virtutibus, verbi gratia, sapientia, fortitudo, iustitia, temperantia, **372** humilitate, mansuetudine, liberalitate, possunt et alii iudicare : pudicitiam sola [al. *solan*] novit conscientia, et humani oculi hujus rei certi iudices esse non possunt : et absque his qui passim in morem brutorum animalium libidini sunt expositi. Unde et apostolus : *De virginibus*, inquit, *præceptum Domini non habeo (1. Cor. 7. 25)* : quasi Moyses loquatur : feminalibus ego non vestio, nec impono alicui necessitatem : qui vult Sacerdos esse, ipse se vestiat. O quantæ virgines, et quantorum sperata pudicitia in die iudicii dehonestabitur : quantum infamata pudicitia a Deo iudice coronabitur. Ipsi igitur assumamus feminalia : ipsi nostra verenda operiamus : non queramus alienos oculos. Ita tegantur genitalia, ut nullorum oculis pateant : ne quando intramus Sancta Sanctorum, si qua apparuerit turpitudine, morte moriamur.

23. Jam sermo finitur, et ad superiora retrahor. Tanta debet esse scientia et eruditio Pontificis Dei, ut et gressus ejus, et motus, et universa vocalia sint. Veritatem mente concipiat, et toto eam habitu resonet et ornato : ut quidquid agit, quidquid loquitur, sit doctrina populorum. Absque tintinnabulis enim et diversis coloribus, et gemmis floribusque virtutum, nec Sancta ingredi potest, nec nomen. Antistitis possidere. Hæc ad unam lucubratiunculam cum jam finis solveretur a littore, et nautæ crebrius inclamarent, propero sermone dictavi, quæ memoria tenere poteram, et quæ diurna in Rationali pectoris mei lectione congesseram : satis intelligens magis me loquendi impetu, quam iudicio scribentis fluere, et more torrentis turbidum proferre sermonem. Fertur in indice Septimii Tertulliani (d) liber de Aaron vestibus, qui interim usque ad hanc diem a me non est repertus. Si a vobis propter celebritatem Urbis fuerit inventus, quæso ne meam stillam illius flumini comparetis. Non enim magnorum virorum ingeniis, sed meis sum viribus æstimandus.

373 EPISTOLA LXV (a).

AD PRINCIPIAM VIRGINEM, SIVE EXPLANATIO PSALMI XLIV.

Quadragesimum quartum Psalmum, cujus initium est, Eructavit cor meum verbum bonum, in quo sponsi Christi, sponsæque Ecclesiæ epithalamium canitur, Principiæ Romanæ virgini, post defensum a calanthis et ac muliebrem sexum, quem in expositione Scripturarum maribus interdum præferbat, interpretatur.

1. Scio me, Principia, in Christo filia, a plerisque

(c) Martianæus ac senium, expuncta verissima lectione, *feminum*, quam reposuimus.

(d) Jamdudum hic Tertulliani liber intercidit, imo quod ab illo fuerit elucubratus, ex hoc ferme quo Hieron. testimonio discimus.

(e) Al. 119. Scripta circ. medium anni 397.

reprehendi, quod interdum scribam ad mulieres, et fragiliorem sexum maribus præferam. Et ideo deo primò obrectatoribus meis respondere, et sic venire ad disputationem, quam rogasti. Si viri de Scripturis quærent, mulieribus non loquerer. Si Barac ire ad prælium voluisset, Debora de victis hostibus non triumphasset (*Jud. 5*). Jeremias carcere clauditur (*Jer. 36*), et quia periturus Israel virum non receperat prophetantem, Oida eis mulier suscitatur (*4. Reg. 22*). Sacerdotes et Pharisæi crucifigunt Filium Dei (*Matth. 27*), et Maria Magdalene plorat ad crucem, unguenta parat, quarit in tumulo (*Marc. 16*), hortulanum interrogat, Dominum recognoscit (*Johan. 2*), pergit ad Apostolos, repertum nuntiat. Illi dubitant, ista confidit. Vere (a) *κρυπτὰ*, vere turris candoris et Libani, quæ prospicit faciem Damasci (*Cant. 7*), sanguinem videlicet Salvatoris ad sacci pœnitentiam provocantem. Defecerant Sarræ muliebria, et ideo Abraham ei subicitur, et dicitur ad eum: *Omnia quæ dicit tibi Sara, audi vocem ejus* (*Gen. 18*). Illi defecerant muliebria, tu nunquam habuisti muliebria. Sexus devoratur a virgine, Christum portat in corpore. Jam possidet quod futura est. Rebecca pergit ad interrogandum Deum: et sua responsione condigna audit oracula: *Duæ gentes in utero tuo, et duo populi de ventre tuo dividuntur* (*Gen. 25. 23*). Illa duos generat dissidentes: tu unum quotidie concipis, parturis, **374** generas, (b) unione secundum, majestate multiplice, trinitate concordem. Maria soror Moysi, victorias Domini canit (*Exod. 15*), et Rachel Bethleem nostram atque Ephratham stirpe nominis sui signat in posteros (*Gen. 35*). Filia Salphaad hereditatem inter fratres merentur accipere (*Num. 27*). Ruth et Esther et Judith tantæ gloriæ sunt, ut sacris voluminibus nomina indiderint. Anna Prophetissa generat filium Levitam, Prophetam, Judicem, sacro crine venerabilem, et offert eum in tabernaculo Dei (*1. Reg. 4. 2*). Thecunites mulier, regem David interrogatione concludit, ænigmate docet, exemplo Dei mitigat (*2. Reg. 14*). Legimus et aliam sapientem feminam, quæ cum obsideretur civitas, et propter (c) unum perduellem, dux exercitus Joab muros ariete quateret, locuta est ad populum in sapientia sua, et tantæ multitudinis periculum, muliebri auctoritate sedavit (*3. Reg. 10*). Quid loquar de regina Saba (*Ibid.*), quæ venit a sinibus terræ audire sapientiam Salomonis, et testimonio Domini condemnatura est omnes viros Jerusalem? Elisabeth utero prophetat et voce (*Matth. 2*). Anna filia Phanuelis in templo, templum efficitur Dei, et quotidiano jejunio, cœlestem invenit panem (*Luc. 1*). Sequuntur mulieres Salvatore, et ministrant ei de substantia sua (*Ibid. 2*).

(a) Id est *turrensis* a turri, sicut a monte montanus ut navavit ipse Hier. in libro Nominum. Iterum eleganter dicitur in Damasci nomine, quod *sanguinem sacci* significat.

(b) Quod nimirum sui *unitate* sive *singularitate* secundus sit; hoc enim sensu *Unionis* voce utitur tum alibi, tum præcipue in epistola 22. num. 19. ad Eustochium de Virginitate, ut eo in loco fusius explicatum est.

(c) Intellige Sibam liliam Boftri, cujus e secundo Regum libro notissima historia est.

Ille qui de quinque panibus, quinque millia hominum, exceptis mulieribus et parvulis, aluit, escas sanctorum mulierum non recusat accipere. Cum Samaritana loquitur ad puteum, et saturatus conversione credentis, cibos qui cœmpli fuerant negligit. (d) Apollo virum Apostolicum et in lege doctissimum, Aquila et Priscilla erudiunt, et instruunt eum de via Domini (*Act. 18. 25*). Si doceri a femina non fuit turpe Apostolo, mihi quare turpe sit post viros docere et feminas?

2. Hæc et istiusmodi, *σεμωράτη* filia, perstrinxi breviter, ut nec te pœniteret sexus tui, nec viros nomen suum erigeret: in quorum condemnationem, feminarum in Scripturis sanctis vita laudatur. Gaudeo, et veluti quodam tripudio effertur animus meus, cum in Babylone invenitur Daniel, Ananias, Azarias, Misac. O quam multi sunt **375** (e) senes et Judices Israel, quos rex Babylonius frigit in sartagine sua. Quam multæ Susannæ, quod interpretatur *lilium*, quæ candore pudicitæ sponso sarta componunt, et coronam spineam mutant in gloriam triumphantis. Habes ibi in studio Scripturarum, et in sanctimonia mentis et corporis Marcellam et Asellam: quarum altera te per prata virentia, et varios divinatorum Voluminum flores ducat ad eum qui dicit in Cantico: *Ego flos campi, et lilium convallium* (*Cant. 2. 1*); altera ipsa flos Domini tecum mereatur audire: *Ut lilium in medio spinarum, sic proxima mea in medio filiarum* (*Ibid. 2*). Et quia de floribus et liliis loqui cœpimus, semperque virginitas floribus comparatur, opportunum mihi videtur, ut ad florem Christi scribens, de multis floribus disputem.

3. Quadragesimum quartum Psalmum legens in titulo reperi: *In finem pro his qui commutabuntur, filiorum Core* (f) *intelligentiæ, Canticum pro dilecto*: in Hebraico scriptum est, LAMANASSE AL SOSANNIM LABNE CORE MESCHIL SIR IDIDOTH: quod nos in Latinum vertimus; *Victori pro liliis filiorum Core, eruditionis* (g) *Canticum amantissimi*. Symmachus more suo manifestius, *triumphum pro floribus* interpretatus est. Igitur SOSANNIM, vel, *pro his qui commutandi sunt*, vel in *lilia* transfertur et *flores*: MESCHIL quoque et *erudi-*

(d) Unde sumptum exemplum esset, minime alii animadvertent. Vere tamen supposititius Hieron. in Epistol. ad Rom. cap. 16. *In ministerio*, inquit, *verbi privatim docuisse feminas invenimus, sicut Priscillam, cujus vir Aquila vocabatur.*

(e) Eodem sensu dixit in epist. 54. n. 10. ad Futiam, tres pueros *necdum ad sartagine venisse, in qua Rex Babylonius senes Judices frigit*. Scilicet qui Susannam deperibant, senes Judices, de nomine Achabum, et Sedechiam, ut Hebræi opinantur, Jeremias tradit a Rege Babylonis frigos in sartagine, etsi Daniel lapidatos fuisse dicat.

(f) Martiani. ex aliis Mss. maluit *intelligentia* in recto; sed potior visa est vetus lectio, cui præcipue subfragatur, quod alie Latine antiquæ versiones legunt, *ad mullectum*. Hebraica porro elementa, quæ veteres Editores ex Massorotharum ingenio legunt, Benedicticæ non uno in loco, forte operarum incuria departyat isthæc sunt, למצחה על-שנים, לבני קרח משכיל שיר דודת.

(g) Quidam Mss. *canticum amantissimum*: Symmachus autem proprie *triumphale pro floribus* transtulit: *עושר ופירות*, non triumphum.

tionem et doctissimum sonat : *šir*, canticum : *šir* antiquum Salomonis est nomen, quia alio sensu *pacifcus* appellatur. Quatuor autem Psalmi, licet in posteriori titulorum parte dissentiant, hoc principio prænotantur, quadragesimus quartus, quinquagesimus nonus, sexagesimus octavus, septuagesimus nonus : e quibus duo medii inscribuntur, *David* ; primus et novissimus, *Filiorum Core et Asaph*. De cunctis dicere non est hujus temporis, quem cœpinus, explicemus.

4. Recte, qui in sæculorum fine mutandi sunt, de quibus Apostolus loquitur : *Omnes dormiemus, sed non omnes immutabimur* (1. Cor. 15. 51), referuntur ad finem. Et hoc ipsum mysterium lectorem præparat ad intelligentiam spiritalem. Ubi enim **376** simplex et apertus est sensus, quid necesse est audientem intelligentiæ præmoneri, et dici ad eum, *Qui habet aures audiendi, audiat ?* (Matth. 13) Canticum quoque canitur carissimo atque dilecto, quia propter illum veniet sanctis promissa mutatio. Quæ quidem et in hac vita intelligi potest, quando exuimur veteri homine, et induimur novo, qui renovatur in cognitione secundum imaginem Creatoris, et gloriam Domini contemplantes, in eandem imaginem transformamur quasi a gloria in gloriam. Nec est tempus ullum quo non mutetur Sanctus, præteritorum obliviscens et in futurum se extendens, cum interior noster homo renovetur de die in diem, et immutabilis Deus qui loquitur per prophetam : *Ego Deus, et non mutor* (Malach. 5. 6), propter nos mutaverit faciem suam, formamque servi acceperit, et de Judæa transmigrans ad Philistiim, qui interpretantur *poculo corruentes* (inebriati enim fuerant aureo calice Babylonis) primum derisus sit propter stultitiam crucis, deinde susceptus propter gloriam triumphorum. Carissimus autem ille est, de quo Isaias canit : *Cantabo Canticum dilecto vineæ mee* (Isai. 5. 1) ; et Evangelium : *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui, hunc audite* (Matth. 17. 5). Cui non unus Propheta, sed omnis chorus filiorum Core nunc laudes canit. Qui sint autem filii Core, id est, *Calvaria*, in quadragesimo primo Psalmo (a) competentius disputatur. Et ut sciamus textum Cantici titulo convenire, mutationem de alio ad aliud dicit, ut filia cui præcipitur, ut antiqui parentis obliviscatur, regis se amplexibus paret. Victorem autem eum esse qui dicit : *Confidite, ego vici mundum* (Joan. 16. 33) ; et ad quem ista (b) adolescentis oratio est : *A te victoria, et sapientia, et gloria, et ego tuus servus* (3. Esd. 4. 59), profecto novit qui, Domino vincente, superavit, et est particeps triumphorum ejus, et qui immarcescibilem gloriæ

(a) Cave intelligas abs Hieronymo disputatum, sed eo in Psalmo de Filiis Core competentius dici.

(b) Mirum ex apocrypho Esdræ libro testimonium adduci ab Hieronymo, qui ab hujusmodi scriptis cum primis abhorrebat ; unde et alibi contra Vigilantium scribens, « Proponis, » inquit, « mihi librum apocryphum, qui sub Esdræ nomine a te et similibus tuis legitur, » et paulo post, « Quid necesse est in manus sumere quod Ecclesia non recipit ? »

coronam, de candore bonorum operum et de varietate virtutum texuit Salvatori.

5. *Eruclavit cor meum verbum bonum.* **377** Pro quo interpretatus est Symmachus, (c) *Commotum est cor meum verbo bono* : indicans ad alterius sermonem cor dicentis esse commotum, et Spiritu Sancto futura Christi sacramenta pendente, etiam hunc in eloquium prorupisse : ut quemadmodum cæteri de adventu ejus locuti sunt, et iste loqueretur. Ructus autem proprie dicitur digestio cibi, et concoctarum escarum inventum efflatio. Quomodo enim juxta qualitatem ciborum de stomacho ructus erumpit, et boni vel mali odoris flatus indicium est : ita interioris hominis cogitationes verba proferunt, et *ex abundantia cordis os loquitur* (Matth. 12). Justus comedens replet animam suam, cumque sacris doctrinis fuerit satiat, de boni cordis thesauro profert ea quæ bona sunt, et cum Apostolo loquitur : *An experimentum queritis ejus, qui in me loquitur Christus ?* (2. Cor. 13. 5) (1) Quidam ex persona Patris dictum intelligi volunt, quod ex inis vitalibus et cordis arcanis, Verbum suum quod in se erat semper, protulerit, juxta alterius Psalmi vaticinium : *Ex utero ante luciferum genui te* (Ps. 109. 3). Ut quomodo uterus non significat uterum (neque enim Deus dividitur in membra) sed eandem substantiam Patris Filiique demonstrat ; sic cor et verbum quod profertur ex corde, Patrem ostendat et Filium. Et quod sequitur : *Dico ego opera mea regi* (Ps. 52. 9), illi aptant intelligentiæ : *Ipsæ dicit et facta sunt, ipse mandavit et creata sunt* (Joan. 14) : quod dicente Patre, operatus sit Filius. Omnia enim quæcumque Pater facit, eadem et Filium facere similiter, et Patrem manentem in eo operari cuncta per Filium.

6. « Dico ego opera mea regi. » Propheticus chorus Christi et Ecclesiæ sacramenta dicturus, ne carmine videatur indignus, et ob conscientiam peccatorum dicatur ei : « Ut quid tu enarras justitias meas, et assumis testamentum meum per os tuum ? » (Ps. 49. 16.) opera sua regi quem laudaturus est, confitetur, ut vel si bona sunt, ipse suscipiat, vel, si mala sunt, mundet ; facitque quod jussus est : « Dic tu iniquitates tuas, ut justificeris » (Isai. 43. 26). Et, « Justus accusator sui est in principio sermonis » (Prov. 18. 17). Idioma autem non solum Hebræicæ, sed et Latine lingue est, pro syntagmatibus et scriptis opuscula dicere. Ergo et iste qui **378** laudes cantaturus est Domino, carmen suum et opusculum consecrat ei, et pro Musis gentilium, ipsum, invocat in principio, quem laudaturus est.

7. « Lingua mea calamus scribæ, velociter scribentis. » Pro quo nos interpretati sumus. « Lingua mea stilus scribæ velocis. » Extrema pars prologi est ; et cum præcedentibus junge quod sequitur : *Eruclavit cor meum in laudes Dei sermonem bonum.*

(c) Græce in Hexaplis *ἐκίνηθη ἡ καρδία μου λόγῳ ἀγαθῷ*

(1) Illorum sententiam jamdiu antea respuerat Origenes hac de causa. *Ἐὰν γὰρ εἴη ὁ πατὴρ ἀειγενής, ἀειγενήσονται ἀπό αὐτοῦ καὶ τὰ τέκνα ἕως πάντων αἰώνων.* « Nam si Pater hæc Filio annuntiaret, inscius eorum, et operibus posterior, Filius inveniretur. »

et opuscula mea quibus eum prædicaturus sum, ipsi potissimum consecravi. Debeo ergo et linguam meam quasi stilum et calamum præparare, ut per illam in corde et auribus audientium scribat Spiritus Sanctus. Meum enim est quasi organum præbere linguam: illius quasi per organum sonare quæ sua sunt. Stilus scribit in cæca: calamus vel in charta vel in membranis, aut in quacumque materia quæ apta est ad scribendum. Mea autem lingua in similitudinem scribæ velocis, quem notarium possumus intelligere, quodam signorum compendio, brevium Evangelii strictumque sermonem exaravit in tabulis cordis carnalibus. Si enim Lex per manum Mediatoris digito Dei scripta est, et quod destructum est, glorificatum est: quanto magis Evangelium, quod mansurum est, per meam linguam scribetur a Spiritu Sancto: ut illius laudes, ad quem in Isaia dicitur, « Velociter spolia detrahe, cito prædare (Isai. 8. 1), velociter in corde credentium sermo describat.

8. « Speciosus forma præ filiis hominum. » In Hebræo: « Decore pulchrior es filiis hominum. » Finito præmio, (a) hinc narrationis exordium est, et sit apostropha ad ipsum amantissimum, et dilectum et regem, cui dicentis opera consecrata sunt. Queritur autem quomodo pulchrior sit cunctis filiis hominum, de quo legimus in Isaia: « Vidimus eum, et non habebat speciem neque decorem, sed erat species ejus inhonorata et desiciens a filiis hominum. Homo in plaga positus, et sciens ferre infirmitatem, quia avertit faciem suam » (Isai. 53. 2. et seqq.). Nec statim scriptura dissonare (b) videatur: quia ibi ignobilitas corporis propter flagella et sputa et alapas et clavos, et injurias patibuli, commemoratur: hic pulchritudo virtutum in sacro et venerando corpore. Non quo divinitas Christi hominibus **379** comparata (c) formosior sit; hæc enim non habet comparisonem: sed absque passionibus crucis, universis pulchrior est. Virgo de virgine, qui non ex voluntate viri, sed ex Deo natus est. Nisi enim habuisset et in vultu quiddam oculisque sidereum, nunquam eum statim secuti fuissent Apostoli, nec qui ad comprehendendum eum venerant, corruissent (Joan. 18). Denique et in præsentis testimonio, in quo ait. « Homo in plaga positus et sciens ferre infirmitatem, » reddidit causas quare ista perpessus sit. « Quia avertit faciem suam, » id est, paululum divinitate subtracta,

(a) Transtulit ex Eusebio, qui in Commentariis testatur superiore præmio a vetustioribus interpretibus sic finito, *ἵεροῦ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ λόγου*, id est *ex alio principio expositionem*, subdique suimet exemplum, unde, ait *congruenter nos quoque illud*, Speciosus forma præ filiis hominum, *ab alio initio duximus*.

(b) Antea erat *videtur*; sed hujusmodi paragrammata, quorum Lectorem admonere non est operæ pretium, taciti sæpe emendamus.

(c) Editi ante Martianæum, *non formosior*, quæ negandi particula sensum nihil immutat, imo clariorem facit, quidquid videatur Benedictino interpreti, qui prius expunxit quorundam ope Mss. Hunc porro locum de præstanti Christi forma confer cum alio in c. 9. Matthæi, unde colligas non existimasse Hieronymum fulgorem et sidereum istud corporis Christi decus fuisse perpetuum, sed ad aliquod tempus tantum, cum nempe vellet ipse homines ad se allicere, vel terrere, vel in Dei admirationem rapere, ut in Transfigurationis mysterio, aliisque factum est.

corpus injuria dereliquit. Quidam hunc versiculum superioribus copulant, ut speciosus forma præ filiis hominum, non ad Christum, sed ad calamum referatur.

9. « Effusa est gratia in labiis tuis, propterea benedixit te Deus in æternum. » In Editione Vulgata pro benedixit, *unxit* legitur. Sed sciendum quod error scriptorum Septuaginta Translatoribus non debeat imputari, qui hoc loco cum Hebræica Veritate concordant. Legentes illud, « Jesu proficiebat ætate et sapientia et gratia apud Deum et homines » (Luc. 2. 52): Et in alio loco: « Admirabantur super verbis gratiæ ejus quæ egrediebantur de ore illius » (Matth. 7. 16): Et quod « In potestate habebat sermonem » (Marc. 6. 7); intelligere possumus, quo sensu dictum sit: « Effusa est gratia in labiis tuis. » Noe invenit gratiam coram Domino in diebus suis, et Moyses, et reliqui Prophetarum. Sed omnis gratiæ multitudo in labiis Salvatoris effusa est, quæ in brevi tempore totum implevit orbem. Et ipse tanquam sponsus processit de thalamo suo. « A summo cæli egressio ejus, et occursus illius usque ad summum ejus » (Ps. 18). Nam et sancta Maria, quia conceperat eum, in quo omnis plenitudo divinitatis habitat corporaliter, plena gratia salutatur (Luc. 1). Et Apostolus sciens prædicationem suam, non in eloquentia sæculari, sed in virtute Dei, omnes mundi superasse doctrinas, ait: « Et sermo meus et prædicatio mea, non in persuasibilibus humanæ sapientiæ verbis, sed in ostensione spiritus et virtutis: ut sit fides nostra non in sapientia hominum, sed in virtute Dei » **380** (1. Thess. 1. 5). Sequeipsum reprehendens, quia dixerat: « Amplius autem omnibus laboravi: » statim intulit: « Non autem ego, sed gratia Dei, quæ mecum est. » Et rursum: « Quia gratia ejus qui in me est, non fuit vacua » (1. Cor. 15. 10). Proprie autem in Salvatore verbum effusionis adjungitur, ut significet gratiæ largitatem, secundum illud: « Effundam de spiritu meo super omnem carnem » (Joel. 2. 28). Et, « caritas Dei diffusa est in cordibus nostris » (Rom. 5. 5). Et nota quod omnium quæ dicuntur, intelligentiam ad personam referat, qui assumptus ex Maria est: quod propter gratiam labiorum in æternum benedictus esse dicatur: tale quid et Apostolo prædicante: « Humiliavit se, factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis. Propter quod et Deus illum exaltavit: et dedit illi nomen super omne nomen » (Philipp. 2. 8). Sicut enim ibi forma servi, passionis injuria est: et exaltatio nominisque donatio ad Patrem redit; ita hic effusio gratiæ et benedictionis in sempiternum, ad eum referenda est, qui potest humiliari, et crescere.

10. « Accingere gladio tuo super femur tuum, potentissime: Specie tua, et pulchritudine tua. » In Hebræo: « Accingere gladio tuo super femur (d) tuum, fortissime. Gloria tua et decore tuo. » Istum

(d) At illud *tuum* heic loci neque Hebr. textus, neque ipsa Hieronymiana versio habet.

arbitror te locum optime intelligere, accinctam Christi gladio militare. Ut autem scias semper (1) virginitatem gladium habere pudicitiae, per quem trunecat opera carnis, et superat voluptates; Gentilis quoque error Deas virgines finxit armatas. Accinxit et Petrus lumbos suos, et ardentem lucernam habuit in manibus suis. Quod autem femur significet opera nuptiarum, his breviter exemplis doceberis. Abraham mittens ad uxorem quærendam filio suo Isaac, dicit Majori domus suæ. « Fone manum tuam super femore meo, et adjurabo te per Dominum Deum cæli » (Gen. 24. 2). Non dubium quin per eum qui de ejus semine erat nasciturus. Jacob postquam luctatus est cum homine, qui ei apparuerat ad torrentem Jaboc, Mesopotamia derelicta, et terram Repromissionis ingrediens, non ante Israel sortitus est nomen, quam nervus femoris ejus emarcuit. Et ad filium: « Non deficiet princeps ex Juda, neque dux de femoribus 381 ejus » (Gen. 49. 50). Et rursus ipse moriturus, Joseph adjurat in femore suo, ne cum in Ægypto sepeliat. In Judicium quoque libro legimus: « Gedeoni erant filii septuaginta, qui egressi sunt de femoribus ejus » (Judic. 8. 30). In Cantico Canticorum dicitur, « Ecce lectulus Salomonis, sexaginta potentes in circuitu ejus de potentibus Israel, omnes tenentes gladios, docti ad bellum, vir et gladius ejus super femur ejus » (Cant. 3. 7. et 8). Gloria ergo et decore suo, sive specie et pulchritudine divinitatis suæ, carnis opera mortificans; et natus ex virgine, futuris virginibus virginitatis principis fuit.

11. « Et intende prospere, procede et regna. Propter veritatem et mansuetudinem et justitiam; et deducet te mirabiliter dextera tua. » In Hebræo: « Decore tuo prospere ascende: propter veritatem et mansuetudinem justitiæ, (a) et deducet te mirabiliter dextera tua. » Secundo scriptum est apud Hebræos, *decere tuo*, ne quis idipsum vitio librariorum repetitum putet. Et est figura quæ apud Rhetores, Repetitio nominatur. More ergo Panegyrici, quo laudatores loquuntur ad eos quos præconiis efferunt, armatum cohortatur ad prælium: ut semel arrepta bella non deserat, et super hostium strages victor incedens, præparet sibi regnum in his, quos de diaboli eripiens potestate, suo copulavit imperio; et dicat: *Ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctum ejus* (Psal. 2. 6). Nullique dubium, veritatem, et modestiam, et justitiam, Christum appellari, qui dicit, *Ego sum via, veritas, et vita* (Joan. 14. 6). Et, *Discite a me, quia mitis sum, et humilis corde* (Matth. 11. 29). Et, *Qui factus est nobis a Deo justitia, et redemptio, et*

(1) Ipse vero transtulit, et docebit te terribilia, quæ Hebræis יְדוּתֵי הַיְיָ apprimè respondent, secus isthæc impressa, et deducet te mirabiliter, quæ ex Græcis, sive ex veteri Latina interpretatione huc irrepisse facile credam.

(1) Hæc quoque S. Pater ex Origene delibasse videatur, cujus inter cætera hæc sunt: ἀρχὴν βίου λόγος, ἀναίρετον τὸ πᾶν, ἀπελευθερωτὴν ἰσχυροῦ λόγου ἐστὶν τὸ ἄριστον. Πόλις δὲ Ἰησοῦς τὸν οὐρανὸν κατασκευαστὴν, etc. « Casta vivendi ratio, qua malos effectus e medio tollit, gladium accingere dicitur super femur suum. Primus autem hoc fecit Jesus, » etc.

sanctitas (1. Cor. 1. 36). Hæc autem universa dicuntur in corpore, ut exigantur in membris. Victoria Domini, servorum triumphus est. Magistri eruditio, discipulorum profectus. Et quod sequitur, *Deducet te mirabiliter dextera tua*, aut de signis quæ in Evangelio perpetravit aut τροπικῶς de cæde, quam exercuit in hostibus, sentiendum est. *Cor sapientis in dextera, et cor stulti in sinistra ejus*. Christus totus in dextris est: Antichristus 382 in sinistris. Hebraica interpretatio distat in verbis, non distat in sensu.

12. *Sagittæ tuæ acutæ (b) potentissime, populi sub te cadent in corda inimicorum regis*. In Hebraico, absque *potentissime*, reliqua similiter. Et hic versiculus tibi potissimum aptus est, quæ jaculo Domini vulnerata, cum sponsa in Cantico canis *Vulnerata caritate ego sum* (Cant. 2. 5). Nec mirum, si sponsus tuus habeat plures sagittas, de quibus in centesimo decimo nono Psalmo dicitur: *Sagittæ potentis acutæ cum carbonibus desolatoriis*; cum Patris ipse sit jaculum, et loquatur in Isaia: *Posuit me quasi sagittam electam, in pharetra sua abscondit me* (Isai. 49. 2). His sagittis et Cleophas in itinere cum altero vulneratus aiebat, *Nonne cor nostrum ardens erat in nobis, dum loqueretur in via, et aperiret nobis Scripturas?* (Luc. 24. 39) Et in alio loco legimus: *Sicut sagittæ in manu potentis, ita filii excussorum* (Ps. 126. 4). His sagittis totus orbis vulneratus et captus est. (2) Paulus sagitta fuit Domini, qui postquam ab Jerosolymis usque ad Illyricum missus arcu Domini, hoc illucque volitavit, ad Hispanias ire festinat: ut velox sagitta sub pedibus Domini sui, orientem occidentemque prosternat. Et quia plures sunt potentissimi regis inimici, qui vulnerati fuerant ignitis sagittis diaboli, et quasi cervus spiculo percussi in jecore; sagittæ Domini mittuntur ignitæ cum carbonibus desolatoriis, ut quidquid vitii in corde inimicorum regis fuerit, excoquant, et salulari igne ignem ejiciant perditorem.

13. « Sedes tua Deus in sæculum sæculi, virga directionis, virga regni tui. Dilexisti justitiam, et odisti iniquitatem, propterea unxit te Deus, Deus tuus, oleo letitiæ præ consortibus tuis. » In Hebraico: « Thronus tuus (c) Deus in sæculum (d) et in æternum:

(b) Quidam *potentissime* legunt atque interpretantur: Græcus tamen δυνατῶς. Ut sit, ex superiori versiculo, *accingere*, etc., illud *potentissime*, hoc loco intrusum, in Epist. ad Sunniam et Fretell. docet. Mox pro *in corda*, malim *in corde*, sit enim et Græcus τὸ καρδίῃ, et qui illi Hieronymi testimonio concinit, Hebræus כֶּלֶב.

(c) Quod mox Aquilam fecisse tradit S. Doctor, ut prius Dei nomen, *est* scriberet pro *estis*, a se quoque factum statim proficitur, ut *propter intelligentiam, Deo*, poneret. Non igitur satis bene, et ad Hieron. mentem, quamquam cum libris omnibus legimus heic loci, *Deus*, pro quo *Dee*, etsi minus latine scriptum fuerit. Sed absque Mss. ope nobis immutare non licet, maxime cum in ipsa versione cum vocandi casus nota dixisse Hieron. videatur, *o Deus*.

(d) Legebatur apte in *sæculum sæculi*, reunitibus Mss. magno numero tum hujus epistolæ tum etiam Psalterii ex Hebraico, ubi quemadmodum reposuimus, *est in sæculum et in æternum* *עַד עַד לְעוֹלָם וָעוֹלָם*, quas voces etiam in postremo hujus Psalmi versu, ad epistolæ finem ad eundem modum interpretatur.

(2) Atque heic Origenem imitatur qui τοῦ Ἰησοῦ προσηγορίαν ὑπερ ἀληθείας, καὶ δυνατῆος τὸ φερόμενον καταρροῦτος, « ejus qui sufficienter pro veritate concionatur, et potenter redarguit falsitatem, » rationabiles exacutas sagittas interpretatur.

sceptrum æquitatis, sceptrum regni tui. Dilexisti justitiam, et odisti iniquitatem: propterea unxit te Deus, Deus tuus oleo exsultationis præ participibus tuis. » Duas personas, ejus qui unctus est Dei, et qui unxit, intellige. Unde et Aquila **383** verbum Hebraicum, non nominativo casu, sed vocativo interpretatur, dicens *Θεε*, et nos propter intelligentiam (a) *Dee* posuimus, quod Latina lingua non recipit; ne quis perverse putet Deum dilecti et amantissimi et regis bis Patrem nominari. Quanquam enim Pater in Filio, et Filius in Patre, et alterutrum sibi et habitator et thronus sint: tamen in hoc loco ad regem, qui Deus est, sermo dirigitur; et dicitur ei quod imperium ejus (hoc enim intelligo, *thronum*, juxta illud quod scriptum est: *De fructu ventris tui ponam super thronum tuum* (Ps. 131. 11) finem non habeat. Quod quidem et Mariæ nuntiavit Angelus: « Dabit ei Dominus Deus thronum David patris tui, et regnabit super domum Jacob in sæcula, et regni ejus non erit finis » (Luc. 1. 32). Nec putemus hoc illi esse contrarium, quod Apostolus scribens ad Corinthios ait, Filium Deo traditurum regnum, et subjiciendum ei qui sibi subjecit omnia: *ut sit Deus omnia in omnibus* (1. Cor. 15). Non enim dixit, tradet Patri, ut videretur separare Filium, sed tradet Deo, hoc est, habitanti in assumptione corporis Deo: *ut sit Deus omnia in omnibus*: et Christus, qui ante per paucas virtutes erat in singulis, per omnes in omnibus commoretur. Sceptrum autem et virgam insigne esse regnantis, ipse Propheta significat, dicens: *Sceptrum æquitatis, sceptrum regni tui* (Isai. 11. 4). Quidam de Isaia testimonium proferentes: *Exiet virga de radice Jesse, et flos de radice ejus ascendet*, hominem qui est assumptus, intelligant, cui et deferatur imperium, et qui propter dilectam justitiam et exosam iniquitatem regnare dicatur, et unctus esse oleo exsultationis præ participibus suis: quasi præmium caritatis, et odii [al. *odium*] iniquitatis in unctione sumpturus. Docemur autem in utraque parte et amoris et odii esse in nobis semina, cum ipse qui primitias massæ nostrorum corporum levavit ad cælos, et justitiam dilexerit, et oderit iniquitatem. Unde David: *Nonne odientes te, Domine, oderam, et super inimicos tuos tabescebam? perfecto odio oderam illos* (Ps. 138. 21). Quod sequitur: *Unxit te Deus, Deus tuus*. Primum nomen Dei vocativo casu intelligendum est, sequens nominativo. Quod satis miror, cur **384** Aquila non ut cœperat in primo versiculo, vocativo casu interpretatus sit, sed nominativo, bis nominans Deum qui supradictum unxit Deum. In hoc loco Photinus opprimitur, sed Arrius caput levat, de Evangelio proferens testimonium: « Ascendo ad Patrem meum et Patrem vestrum, Deum meum et Deum vestrum » (Joan. 20. 17). Sed cum dilectum audiat eum, accinctum gladio super femur,

(a) Quod explicare e Mss. non licet, ex ingenio nolumus. Sed integrior certe erit sensus, et qui magis Hieronymum doceat, si legas, « nos propter intelligentiam, o Deus, non Dee posuimus, quod Latina lingua non recipit. » Conjecturis proferendis locum ipsi præbent Mss. in quibus tum vox *Dee* desideratur, tum alia veterum scriptorum vitia iugraerunt. Recole superiorem adnotationem c.

et regnare propter veritatem et mansuetudinem, ungi ob dilectam justitiam et exosam iniquitatem, et unctum esse præ consortibus suis, de quibus scriptum est: « Participes Christi facti sumus, si tamen principium substantiæ usque ad finem firmum retineamus » (Hebr. 3. 14); miror cur (b) solum Deum Dei ad calumniam vocet, quasi universa quæ dicta sunt, divinitati Verbi et non humilitati hominis convenient. Audiat Actus Apostolorum: « Jesum Nazarenum, quem unxit Deus Spiritu sancto » (Act. 10. 38). Audiat Evangelium: « Spiritus sanctus veniet super te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi: propterea quod nascetur ex te sanctum, vocabitur Filius Dei » (Luc. 1. 35). Ipsum Dominum sentiat intonantem: « Spiritus Domini super me, eo quod unxerit me » (Isai. 61. 1). Participes autem Apostolos credentesque significat; quibus unctionis suæ vocabulum tribuit, ut ab uncto vocentur uncti, id est, a Christo Christiani.

14. « Myrrha et gutta et casia a vestimentis tuis a domibus eburneis, ex quibus delectaverunt te filiæ regum in honore tuo. » In Hebraico, « Myrrha et stacte et casia in cunctis vestimentis tuis de domibus eburneis, quibus lætificaverunt te filiæ regum in honore tuo. » Præfatio ipsa te docuit, idcirco me hunc Psalmum explanare voluisse, quia ad virginem scribens, pro liliis et floribus titulum reperi. Itaque consequenter et istos versiculos ad te referam, cui volumen hoc scribitur. Mortificasti membra tua super terram, et quotidie Christo offers myrrham. Christi bonus odor es, et propterea stactem, id est, stillam vel guttam exhibes Domino. Narrat et hi qui aromatum novere virtutes, stactem florem esse myrrhæ. Quod autem sequitur casia, est ipsa quæ ab aliis *σύριζ* id est, fistula nuncupatur, vocalis **385** in laudes Dei, et omnes pituitas et rheumata volupatum suo calore excoquens. Ubi in nostris codicibus scriptum est, gutta, vel stacte, in Hebraico *חַלּוֹת* legitur. Unde et Nicodemus centum libras myrrhæ et aloes ad sepeliendum Dominum præparavit. Et sponsus loquitur ad sponsam: *Myrrha et aloes cum omnibus unguentis primis* (Cant. 4). Et illa respondet: *Manus meæ distillaverunt myrrham; digiti mei myrrha pleni* (Ibid. 5. 5). Projice et tu mortis opera. Christo in baptismate consepulta, et huic mundo mortua esto, et nihil aliud nisi de cælestibus cogitans, loquere ad sponsum tuum: *Manus meæ stillaverunt myrrham; digiti mei myrrha pleni*. Legimus et unguentum sacerdotale, cujus et David meminit: *Sicut unguentum in capite, quod descendit in barbam, barbam Aaron, quod descendit in oram vestimenti ejus* (Ps. 132. 2). In quo cum cæteris aromatibus miscetur et stacte. Offerunt et Magi myrrham. Et in præsentem loco, initium vestimentorum Christi est suscipere mortem illius, et in sua carne monstrare. Hæc indumenta para sponso tuo: his a te vestibibus comptus incedat. Cumque ei

(b) Quidam Mss. quibus vetustissima editio coarctat, « miror cur solum Dominum Dei ad calumniam vocet, quasi verba, « Sedes tua, vel Thronus tuus Deus in sæculum sæculi, » Arrius prætenderet, atque in hæresim suam traheret.

hujuscemodi texueris vestimenta, efficeris ipsa templum Dei, et iustificabis eum de domibus eburneis, sive ut melius in Hebraico scribitur, de templo dentium; et laudes Domino canes, totaque sæculo mortua, Angelorum imitaberis choros. Ebur enim et dentes, insigne esse mortis et vocis ipsa nominum natura testatur. Et consequenter adjunctum est: *Ex quibus delectaverunt te filiae regum in honore tuo.* Rex regum et Dominus dominantium sponsus tuus est. (1) Reges isti qui sub tanto rege sunt reguli, patres tui sunt, qui te Evangelica genueo doctrina. Horum tu filia, honorificas in omnibus vestimentis et odoribus bonis et templo eburneo eum, cui supra dictum est: *Effusa est gratia in labiis tuis; Et: Accingere 386 gladio tuo super femur tuum potentissime; Et, Sagittæ tuæ acutæ; Et, Thronus tuus Deus in sæculum sæculi.* Pro eo quod nos transtulimus domibus eburneis, quia in Græco scriptum est ἀπὸ βαβυλῶν διαφαντρῶν quidam Latinorum ob verbi ambiguitatem, a gravidis interpretati sunt, cum (a) βὰβυς verbum sit ἐπιχρόσιον Palæstina: et usque hodie domus ex omni parte conclusa, et in modum ædificatæ turrium ac mœnium publicorum, βὰβυς appellantur.

15. « Astiit regina a dextris tuis in vestitu deaurato; » quodque sequimur: « circumdata varietate », excepta Editione Vulgata, nullus interpretum transtulit. In Hebraico, « Stetit conjux in dextra tua in diademate auro. » Ubi nos conjugem vertimus, ibi apud Hebræos legitur שְׂמַל. Pro quo Aquila (b) οὐραϊστῶν, id est, concubinam; Symmachus et Quinta Editio πικραστῶν, id est, pellicem, Septuaginta, Theodotion, et Sexta, reginam interpretati sunt. Deinde ubi ego posui, in diademate auro, Symmachus transtulit, in auro primo: Aquila, Quinta et Sexta Editio, in tinctura, vel in auro Ophir. Quæ filiæ regum sunt, et in sponsi parantur amplexus, per myrrham et guttam et casiam et domos eburneas delectant eum, cujus thronus in sæculum sæculi est. Quæ autem jam super petram Christum stabili radice fundata est Catholica Eccle-

(a) Verbum βὰβυς, quod ἐπιχρόσιον sive vernaculum Palæstinae esse docet, quid significaret, alii antea interpretes non videntur assecuti, scribunt enim pari omnes vitio βὰβυς cum y, silon, quod est grave, et paulo post eodem sensu etiam plurium numero βὰβυς. At Hieron. βὰβυς, et βὰβυς scribi vult, non ut grave aliquid; sed ut magnæ domus significentur. Scholia Græca apud Drusium βὰβυς ἐπιχρόσιον λέγουσιν ἢ ἐπὶ τῶν ἐπιχρόσιον ἢ ἐπὶ τῶν οὐραϊστῶν. Baris vulgo, seu, juxta loci idioma vocantur a Syris magna domus. In singulari item numero tradit Josephus de Bello lib. 1. c. 6. βὰβυς appellatam fuisse turrim, quæ postea Antonia dicta est, ἠγορεύον... καὶ οὐραϊστῶν βὰβυς ἐπιχρόσιον; proprie enim in modum turrium ædificatæ domus βὰβυς appellabantur. Hebræice est בִּרְהָבִירִים Biraħ, tum 1. Paralip. XXIX. 1. ubi pro magnifico ædificio, seu templo sumitur, tum plurium numero בִּרְהָבִירִים 2. Paralip. XVII. 12. quod Vulgata vertit domos ad instar turrium. Sed verius Chaldæum nomen est, quod 2. Esd. 1. 1. Daniel. 8. 2. Esther 1. 2. atque alibi additum nomini Susam invenitur. Susam-Biraħ quod est Susam Arx, vel Regia. Vid. Hieronymum in Amos cap. 1. 12. et cap. ultimo in Isaiam.

(b) Victorius οὐραϊστῶν, quemadmodum olium etiam Agelias legerat.

(1) Haud aliter Origenes qui Reges eos esse exponit sanctos discipulos, qui regnum cælorum obtinuerunt, filias vero Regum τὰς ἐν αἰσθητοῖς γεννηθῆναι τῶν ἀπειρῶν ψυχῶν animas ab illis ad virtutes normam efformatas, seu generalas. Reginam porro ipsam in vestitu deaurato Ecclesiam Catholicam Adamantius quoque interpretatur.

sia, una columba, perfecta et proxima stat a dextris, et nihil in se sinistrum habet. Stat in vestibus deauratis, de sermonibus Scripturarum ad sensum transiens, et cunctis plena virtutibus: sive ut nos transtulimus, in diademate auro. Est enim regina, regnatque cum rege: cujus filias possumus intelligere, et in commune credentium animas, et proprie virginum choros. Ophir genus auri est, vel a loco Indiæ, vel a colore nomine indito. (c) Septem quippe apud Hebræos auri vocabula sunt. Uxorem quoque et concubinam intelligamus de cantico Salomonis, 387 quæ sine sponso suo vel marito dormire non potest.

16. « Audi, filia, et vide, et inclina aurem tuam, et obliviscere populum tuum et domum patris tui, et concupiscet rex decorem tuum: quoniam ipse est Dominus Deus tuus, et adorabunt eum » In Hebraico: « Audi, filia, et vide, et inclina aurem tuam, et obliviscere populi tui, et domus patris tui, et concupiscet rex decorem tuum; quia ipse est Dominus tuus, et adora eum. » Illicusque per Prophetæ linguam, quam calamo scribenti velociter comparat, loquitur Spiritus Sanctus, ipsum regem, et bellatorem, et Deum, sponsumque compellans. Hinc persona Patris inducitur loquentis ad sponsam Filii sui, et cohortantis eam, ut veteris gentilitatis et ido-latriæ errore contempto, primum his quæ dicantur attendat; et propter quod de alienigena filia nominetur; deinde videat vel ipsa quæ dicuntur, vel universam conditionem, ex visibilibus intelligens invisibilia, et ex creaturis sentiens Creatorem, et diligenter inclinet aurem suam, ut quæ dicuntur, memoriter teneat. Cumque audierit, viderit et inclinaverit aurem suam, totamque se doctrinæ tradiderit, et eorum intelligentiæ quæ dicuntur, obliviscatur primum populum suum: et cum Abraham de Chaldea egrediens, relinquat terram nativitatis et cognationis suæ. Nemo dubitat patrem nostrum, antequam adoptaremur a Deo, fuisse diabolum, unde Salvator ait: « Vos ex patre diaboli (d) nati estis (Joan. 8. 44). Cum ergo, ait, antiqui patris fueris oblita, et talem te exhibueris, depositis pristinis sordibus, ut super fratruem dealbata conscendas, et quam possit diligere Filius meus, tuæ concupiscet rex decorem tuum. Et ne putes unum esse de turba, a quo amanda es, ipse est Rex tuus et Dominus tuus. Quia vero interdum qui reges et domini sunt, sunt quidem potestate reges et domini, tamen ejusdem naturæ, cujus sunt illi, in quos dominantur et regnant; indico tibi quod et Deus tuus sit, et debeas adorare eum. Septuaginta 388 Interpretes non dixerunt, et adorabis eum, sed adorabunt eum, ut sit sensus: Iste qui te amaturus est, qui tuam pulchritudinem dilecturus, Deus est, et adorandus ab omnibus. Quod de Ecclesia ex gentibus congregata exposuimus,

(c) Singula ex Drusio enumerat Martianæus, quem vide, si lubet, ad libri calcem: nos alibi accuratius explicabimus.

(d) Præter Mss. priorumque editionum fidem, S. quoque Cyprianus Tractatu de Oratione Dominica hanc apud Joan. lectionem asserit, quam proinde Victorius immutare, et vocem nati ad Vulgate exemplar expungere non debet.

unusquisque ad seipsum referat, animamque credentis quod prioribus vitiis derelictis, adoptetur in filiam; inclinet aurem suam, obliviscatur veteris conversationis: et cum (a) Apostolo dimittat mortuum patrem, et talem se præbeat, qui ametur a rege. Ipse est enim Dominus ejus, qui flectere debeat genu, et deposita superbia, jugum humilitatis assumere.

17. Interrogemus Judæos, quæ sit ista filia, ad quam loquitur Deus. Non dubito quin Synagogam respondeant. Et quomodo dicitur Synagogæ et Israelitico populo: « Dimitte populum tuum, et domum patris tui »? Nunquid derelinquet gentem Hebræam, et Abraham antiquum patrem? Si dixerint de vocatione significari Abraham, qui [al. qua] Chaldæos reliquerit, quis est iste rex, qui amaturus est decorem Abraham? Certe alius est qui loquitur: *Audi filia, et alius de quo loquitur: Concupiscet rex decorem tuum.* Qui alius, non solum rex, sed et Dominus et Deus est, qui adorandus est.

18. « Filia Tyri, in muneribus vultum tuum deprecabuntur divites plebis. » In Hebræo est: « O filia fortissimi, in muneribus faciem tuam deprecabuntur divites populi. » Verbum Hebraicum *sox*, quod in Ezechiel juxta Septuaginta legimus, interpretari potest et *Tyrus*, et *tribulatio*, et *fortissimus*, sive *fortissima*, et *Silex*, id est, *lapis durissimus*. Unde in præsentī loco error ortus est (b): Aquila enim, et Septuaginta, et Theodotion, et Quinta Editio, *Tyrum* interpretati sunt. Sexta verbum Hebraicum posuit *Sor*: Symmachus *απαρταία* id est, *fortissimam*. Nos idipsum ad Deum retulimus, ut illa, cui supra dixerat: *Audi filia, et vide, filia fortissimi* nuncupetur. Aut certe ipsa *fortissima* sit, quia imitata est formam Patrem, cujus vultum in diversis muneribus deprecabuntur divites plebis. Divites in 389 cunctis operibus bonis et scientia; sive qui divites putantur in hoc sæculo, sapientes hujus mundi, et Philosophorum disciplinis eruditi; vel quod melius est, qui antea divites fuerant, habentes eloquia Dei, et Testamenta, et Prophetas, id est, de populo Israel. Ut enim ante Salvatoris adventum, hi qui de Tyro erant, hoc est de populo gentium, et proselyti esse cupiebant, deprecabantur divitem populum Israel, et per eos introducebantur in Templum; sic post adventum Domini, quicumque ex Israel credere voluerint (divites quondam familiaritate, et protectione Dei) venient ad filiam Tyri, et offerentes varia dona virtutum et confessionis in Christum, deprecabuntur eam, ut salutem quam perdidērunt in Judæa, inveniant in gentibus.

19. « Omnis gloria ejus filia regis ab intus, in simbrisi aureis circumamicta varietatibus. » In Hebræo: « Omnis gloria filia regis intrinsecus, fasciis aureis

(a) Sentit, ut nobis videtur, Hieronymus, discipulum illum, cui dixerat Jesus Math. 8. 22. *sequere me, et dimitte mortuos sepelire mortuos suos*, unum ex iis fuisse, qui deinde Apostoli appellati sunt.

(b) Secus Hexapla a Montfaucon. adornata, Aquilæ, et V. editioni vocem *Sor*, seu *zō*, non interpretatam tribuunt. In sequenti autem Symmachi interpretatione, cum plerumque vitiose legant codices nostri, a Martiani editione haud discedimus. Antea erat *απαρταία*, ut alios interpretes vertisse constat.

vestita est. » Pro eo quod in Septuaginta scriptum est *κωδων*, et nos vel « ab intus, » vel « intrinsecus » interpretati sumus; in quibusdam exemplaribus invenitur (c) *εσεβον*, quod « cogitationes » sonat. Ex quo ostenditur, omnem gloriam Ecclesiæ, cui supra dictum est, « Audi filia, et vide, » Et, « O filia Tyri, » et nunc appellatur filia regis, esse intrinsecus, et in cogitationibus, id est, in interiori homine, et in circuncisione non manufacta, sed spiritu; habente conscientia fiduciam apud Deum, et tota pulehritudine posita magis in sensuum nomine, quam in flore verborum. Quomodo autem in stamine, ex quo dependent simbrici, subtegmen intexitur, et tota vestimenti virtus in stamine est: ita in (d) variis sensibus Scripturarum, in quibus vestis Ecclesiæ omnis intexitur, miscentur aliqua de natura, de moribus, et hoc ipsum significat vestis Aaron auro, purpura, cocco, bysso, hiacynthoque contexta (Exod. 28. 39), quam fecerunt mulieres, quibus Deus ad texendum dedit sapientiam. Et ut intelligere possimus omnem ornatum filia 390 regis intrinsecus, ipsa loquitur in Cantico: « Introduxit me rex in cubiculum suum » (Cant. 1. 50. Math. 6): in qua clauso ostio labiorum, Deum Patrem jubemur orare. In nono quoque Psalmo titulus inscribitur, « Pro absconditis filii. » Variam habuit et Joseph tunicam (Gen. 37), quam ei texuit mater Ecclesia. De his simbrisi Salvatoris *απορροβια* unam tetigit; et sanata est (Math. 9. Marc. 6. Luc. 8). Quod autem in Hebraico scribitur, « fasciis aureis vestita est, » id ipsum significat quod supra: « Omnis gloria filia regis intrinsecus; » fasciis sensuum divinorum (e) interiora membra obvolvunt Ecclesiæ, et tota uteri tegitur ambitio. Harum fasciarum non potest oblivisci sponsa, secundum Jeremiam (Cap. 2), quæ mammas ligant, et pectus, in quo cogitationes sunt, protegunt.

20. « Adducentur regi virgines post eam, proximæ ejus afferentur tibi. Afferentur in lætitia et exultatione, adducentur in templum regis. » Juxta Septuaginta prior versiculus adhuc de filia canitur ornatu; sequens ad ipsum sponsum regemque disigitur. Porro juxta Hebraicum, totum ad sponsam dicitur usque ad eum locum, ubi scriptum est: « Pones eos principes in universa terra. » Et legitur: « In scutulatis (f) duccetur ad regem, virgines sequentur eam, amicae ejus ducentur illuc, ducentur in lætitiis et exultatione, ingredientur thalamum regis. » Multam esse distantiam animarum in Christo credentium, demonstrat Canticum Canticorum, in quo scriptum est: « Sexaginta sunt reginæ, et octoginta concubinæ, et

(c) Benedictini editoris lectionem istam confirmant etiam quos nos consulimus, antiqui libri: olim erat *αβροβια* Græcis litteris, alii propius vero *εβρον*. LXX. *αβρον*, ubi etiam Ethiopice Psalterium dicitur legere *Hesbon*.

(d) Princeps editio, quia et Mss. non pauci in aureis pro in variis.

(e) Ita quod pridem in Erasmo Victorius, nos in Martiano emendamus, interiora pro inferiora reponentes ex Mss. et vetustæ editionis fide, quem sensum ipse contextus postulat.

(f) Perperam in hucusque editis libris duccentur. Tum quidam Mss. sequuntur, et lætitiis pro lætitiis. Adito, si placet, ipsam Hieronymi ex Hebræo versionem.

adolescentulæ quarum non est numerus. Una est columba mea, perfecta mea, proxima mea, » de qua dicitur, « Viderunt eam filiæ, et beatificant eam reginæ et concubinæ, et laudant eam » (*Cant. 6. 7. et seqq.*). Quæ ergo perfecta est et sancta corpore et spiritu, et columba et proxima meretur vocari. Hæc est filia, de qua supra dictum est « Astitit regina a dextris tuis in vestitu deaurato » Quæ autem supergressæ sunt sex dies (a) mundi, et futura regna suspirant, reginæ appellantur. Si qua vero circumcissionem quidem habet octavæ diei, sed adhuc non venit ad nuptias, hæc concubina **391** vocatur. Diversa autem multitudo credentium, quæ necdum potest sponsi copulari amplexibus, nec de eo liberos parere, adolescentula dicitur. Ego puto de istis virginibus, quæ sequuntur Ecclesiam, et in primo ponuntur gradu, (b) et te esse et omnes, qui in virginitate corporis et animæ perseverant. Proximas autem et amicas, viduas esse, et in matrimonio continentes : quæ omnes cum lætitiâ et exultatione ducuntur ad templum et in thalamum regis. In templum quasi sacerdotes Dei : in thalamum quasi sponsæ regis et sponsi. Hoc templum et Joannes vidit in Apocalypsi (*Apoc. 21*), et Propheta desiderat. « Unam, inquit, petii a Domino, hanc requiram; ut inhabitem in domo Domini, omnibus diebus vitæ meæ » (*Ps. 26. 4*). Et iterum : « Domine, dilexi decorem domus tuæ, et locum habitationis gloriæ tuæ » (*Ps. 25. 8*). Et in alio loco : « Quia transibo in locum tabernaculi admirabilis, usque ad domum Dei in voce exultationis et confessionis, sonitus festa celebrantium » (*Ps. 41. 5*). Scutulata autem quibus sponso suo regina componitur, ipsa sunt, quæ in Septuaginta legimus « circumamicta varietate. »

21. « Pro patribus tuis nati sunt tibi filii, constitues eos principes super omnem terram. » In Hebraico : « Pro patribus tuis erunt tibi filii, pones eos principes in universa terra. » Et ex Patris persona nequaquam de filia, sed rursus ad filiam sermo intelligi potest; et ex Spiritus Sancti, et ex filiorum Core. Si ergo ad filiam sponsam sermo dirigitur, sponsa autem de nationibus congregata est, cui supra dicitur : « Obliviscere populum tuum et domum patris tui, » debemus sponsæ patres nosse : ut consequenter noverimus et filios. Pro patribus tuis, de quibus in Jeremia locuta es : « Quam falsa possederunt patres nostri idola, et non est in eis qui pluat » (*Jerem. 14. 22. et 16. 19*). Pro Platone et pro cæteris diversorum dogmatum et errorum magistris, nati sunt tibi filii, quos constituisti principes tuos, et fecisti in populis præceptores. Vel certe aliter : O Ecclesia, filii tui quos genuisti tibi, vertentur in patres tuos, cum de discipulis eos feceris magistros, et in sacerdotali gradu omniura testimonio colloca-

veris. (1) Sin autem Patres Ecclesiæ intelligimus Abraham, Isaac, et Jacob, et reliquos Patriarchas; filios, **392** qui ei in patrum honore sunt nati, Apostolos intelligamus, qui missi sunt a Domino prædicare usque ad extremum terræ, et baptizare credentes in nomine Trinitatis. Sed quæritur quomodo Ecclesia de gentibus patres habere possit, Abraham, Isaac, et Jacob, cum ei supradictum sit : « Obliviscere populum tuum et domum patris tui. » Legamus Evangelium : « Nolite dicere, patrem habemus Abraham : potens est Deus de lapidibus istis, » hoc est, de duro corde gentilium, « suscitare filios Abraham » (*Matth. 2. 9*). Et in alio loco : « Si filii essetis Abraham, opera Abraham faceretis » (*Joan. 8. 39*). Et in Genesi ad ipsum Abraham loquitur Deus : « In semine tuo benedicentur omnes gentes » (*Gen. 12. 3*). Sicut enim ille in præputio ex fide justificatus est, ita et nos justificabimur in eadem fide, si habuerimus fidem et opera patris nostri Abraham. Potest hoc ipsum ad Salvatorem dici, vel a Patre, vel a Propheta choro et Spiritu Sancto. Pro patribus tuis, stirpe videlicet Judæorum, qui te reliquerunt et negaverunt, nati sunt tibi filii, Apostoli, et de nationibus credentes, quos constituisti principes in universa terra.

22. « Memor ero nominis tui in omni generatione et generatione. Propterea populi constabunt tibi in æternum, et in sæculum sæculi. » In Hebraico : « Recordabor nominis tui in omni generatione et generatione. Propterea constabunt tibi populi in sæculum et in æternum. » Quod nos interpretati sumus, « constabunt tibi, » Symmachus transtulit, (c) « laudabunt te. » Regina, quæ steterat a dextris regis in vestitu deaurato, et jussa fuerat oblivisci populi et domus patris sui; et iterum illi dictum erat : « Pro patribus tuis nati sunt tibi filii, constitues eos principes super omnem terram, » intelligens quanta decoranda sit gloria, et quibus præmiis sublevanda, convertit ad sponsum voces suas, et pollicetur recordaturam se semper nominis sponsi, in omni generatione et generatione. Quod promisit, videmus expletum. Ipsa Christiana nobis omnibus Christianorum nomen imposuit : nomen novum, in quo « benedicentur [al. *benedicuntur*] omnes familiæ gentium. » Recordatur autem non in una generatione, sed in omnibus : vel cunctas significans nationes, vel duas generationes, Judæorum atque Gentilium. Et quia hoc parum est, si in duabus **393** generationibus nominis Domini recordetur, propterea populi qui in Ecclesia fuerint, constabunt et laudabunt Dominum in æternum et in sæculum sæculi. Quando et tu, o filia Principia, sanctorum mixta choro, inter virgines duceris ad regem, et ex domibus eburneis delectabis sponsum in honore tuo : tunc recordare et

(a) Unus Cisterciens. emendatiss. *munta*, quam vocem refert ad *regna*. Hieron. vero sexaginta Reginarum, et octoginta concubinarum numerum, cum diebus sex, quibus creatus est mundus, et cum octava Legalis Circumcisionis die componit, et mystice interpretatur de anima.

(b) Voculas et te, tum alteram et particulam Cisterciens. Ms. omittit.

(c) Nimirum *laudabunt* et quibus in verbis simul Aquila et Theodotion consentiunt.

(1) Re ipsa ad hunc modum Adamontius. « Pro Abraham, et Isaac, et Jacob, et pro aliis reliquis, qui illi placuerunt in veteri Testamento, nati sunt Discipuli, et nos qui per ipsos credidimus et eorum fidei, ac cognitionis hæredes facti sumus. » Græca videsis in Catena Barbari.

mei, qui hujus Psalmi tibi, Domino revelante, intelligentiam tribui, et dicit: « Memor ero nominis tui; » ut quæ partem intellexisti carminis, si vita comes fuerit, (a) et totum Canticum Canticorum intelligas.

EPISTOLA LXVI (b).

AD PAMMACHIUM.

Paulinam Paulæ filiam, quæ Pammachio nupsit, juveni docto cum primis et nobili, defunctam laudat, ipsumque Pammachium, qui statim ab ejus morte Monachi propositum arripuerat, opes suas in pauperum subsidium elargitus, hortatur, ut in sancto proposito pergat.

1. Sanato vulnere et in cicatricem superductæ cuti, si medicina colorem reddere voluerit, dum pulchritudinem corporis quærit, plagam doloris instaurat. Ita et ego (c) serus consolator, qui importune per biennium tacui, vereor ne nunc importunius loquar, et attractans vulnus pectoris tui, quod tempore et ratione curatum est, commemoratione exulcerem. Quæ enim aures tam duræ, quæ de silice excisa præcordia, et Hyrcanarum tygium lacte nutrita, possunt sine lacrymis Paulinæ tuæ audire nomen? Quis parturientem rosam et (d) papyllatum corymbum, antequam in calathum fundatur orbis, et tota robentium foliorum pandatur ambitu [al. *ambitione*], immature demersum æquis oculis marcescere videat? Fractum est pretiosissimum margaritum. Vircus smaragdi gemma contrita est. Quid boni habeat sanitas, languor ostendit. Plus sensimus quod habuimus, postquam habere desivimus.

2. 1. In agro terræ bonæ, tres fructus legimus, centesimum, sexagesimum, et 394 tricesimum (*Math. 23*). In tribus mulieribus et sanguine et virtute conjunctis, tria Christi præmia recognosco. Eustochium virginitatis flores metit: Paula laboriosam viduitatis aream terit: Paulina castum matrimonii cubile servat. Tali filiarum mater sulca comitatu, totum sibi in terris vindicat quod Christus promisit in cælo. Et ut quadrigam domus una emitteret sanctitatis, et feminarum virtutibus responderent viri, additur comes Pammachius, verum Ezzechielis Cherubim, (e) cognatus, gener, maritus, imo frater amantissimus, quia SANCTA consortia spiritus, vocabula non tenent nuptiarum. Huic quadrigæ Jesus præsidet. De his equis et Abacuc canit: *Ascende (1) super equos tuos,*

(a) Hinc ad Eusebium Præfat. Comment. in Matthæum, « Obsecro, inquit, ut des exemplar, cum Romam veneris, Virgini Christi Præcipiæ, quæ me rogavit, ut in Canticum Canticorum scriberem, a quo opere exclusus ægrotatione diuturna spem in futurum distuli; » sed nec postea scimus potuisse explere.

(b) *Alius 26. Scripta sub finem an. 397.*

(c) Vitiose legit Martian. vitiose etiam editores alii, ego serus consolator, pro serus, quemadmodum emendandus contextu ipso cogente.

(d) Ex veteri Epigrammate de Rosis: *Prima papyllatam protens spica corymbum, etc.*

(e) Nimirum Eustochii cognatus, Paulæ gener, et Paulinæ maritus.

(1) Gravius ex Græco legi vult *ascendes*. Paulo post ubi dicitur *unum aurigæ, jugum pro aurigæ idem quadrigæ* regi noni jubet. Hanc revera, S. Pater *quadrigam* Pammachii, Paulæ, Eustochii et Paulinæ, in fine epistolæ memorat.

et equitatio tua salus (*Abac. 3. 8*). Impari cursu, pari animo ad palmam tenditur. Discolores equi, sed voluntate concordes, unum aurigæ jugum trahunt, non expectantes flagelli verbera, sed ad vocis hortamenta ferventes.

3. *Quatuor virtutes sibi coherentes.* — Dicamus aliquid et de Philosophis. Quatuor virtutes describunt Stoici, ita sibi invicem nexas, et mutuo coherentes, ut qui unam non habuerit, omnibus careat: prudentiam, justitiam, fortitudinem, temperantiam. Has omnes sic habetis singuli, ut tandem emineatis in singulis. Prudentia in te, in matre justitia, in virgine fortitudo, in nupta temperantia prædicatur. QUI ENIM EO sapientius, qui contempta mundi stultitia, Christum secutus est; Dei virtutem et Dei sapientiam? Quid matre justius, quæ inter liberos opibus distributis, docuit divitiis contemnendo, quid filii amare deberent? Quid Eustochio fortius, quæ nobilitatis portas, et arrogantiam generis Consularis, virginali proposito frerit, et in urbe prima, primum genus subjugaverit pudicitia? Quid Paulina temperantius, quæ legens illud Apostoli: *Honorabiles nuptiæ et cubile immaculatum (Hebr. 13. 4)*, nec sororis felicitatem, nec matris continentiam ausa appetere, maluit in humilioribus tuta pergere, quam pendulo gradu in sublimioribus fluctuare? quanquam illa semel inito matrimonio, nihil aliud diebus ac noctibus cogitaverit, nisi ut reddito fructu nuptiarum, secundum castimoniam 395 gradum acciperet, et *tanti dux femina facti (Æneid. 1)*, virum proposito suo jungeret, non relinquens salutis comitem, sed expectans. Dumque crebris abortiis, et experta fecunditate conceptum, non desperat liberos, et serus aviditatem, maritique tristitiam præponit imbecillitati suæ, passa est aliquid de Rachelis exemplo; et pro filio doloris, ac dexteræ (*Gen. 35. 48*), virum desiderii sui peperit hærelem. Certisque auctoribus didici illam, non primæ sententiæ Dei: *Creascite et multiplicamini, et replete terram (Gen. 1. 23)*, nec officio conjugali servire voluisse: sed ad hoc optasse filios, ut Christo virgines pareret.

4. Legimus et uxorem sacerdotis Phinees, audita captivitate Arcæ Domini, subito uteri dolore correptam, edidisse filium Icabod (*1. Reg. 4. 49*), et inter manus et officia feminarum, animam emisisse cum prole. De prima Benjamin, hoc est, *filius virtutis ac dexteræ*; de secunda inclutus Sacerdos Dei, (f) ex Arcæ cognomine nascitur. Nobis post dormitionem somnumque Paulinæ, Pammachium Monachum Ecclesia peperit posthumum, et patris et conjugis nobilitate patricium, eleemosynis divitem, humilitate sublimem. Apostolus scribit ad Corinthios: *Videte fratres vocationem vestram, quia non multi sapientes, non multi nobiles (1. Cor. 1. 26)*. (2) Hoc na-

(f) Nomen quippe Icabod Latine significat *ubi gloria?* cum interrogandi nota, *אֵי בְּכָבֹד* enim est *gloria*, *אֵי* ubi? Hinc vero ex Arcæ cognomine appellatus dicitur Icabod, quod septies gloria et divitibus Israelitarum, Arcæ Domini *Cabod* appellata sit.

(2) Addit Gravius *secundum carnem*.

scientis Ecclesie rudimenta posebant, ut granum sinapis paulatim in arborem cresceret (*Luc. 13. 19*), ut sensim et Evangelii fermentum totam Ecclesie massam altius elevaret. Nostris temporibus Roma possidet, quod mundus ante nescivit. Tunc rari sapientes, potentes, nobiles, Christiani: nunc multi Monachi, sapientes, potentes, nobiles. Quibus cunctis Pammachius meus sapientior, potentior, nobilior: magnus **386** in magnis, primus in primis, ἀρχιστατης Monachorum. Tales Paulina morte sua nobis liberis dedit, quos vivens concupiverat possidere. «Lactare sterilis quæ non parit, erumpe et clama, quæ non parturis (*Isai. 54. 1*), quoniam quot Romæ sunt pauperes, tot filios repente genuisti.

5. Ardentes gemmæ, quibus ante collum et facies ornabantur, egentium ventres saturant. Vestes sericæ, et aurum in fila lentescens, in mollia lanarum vestimenta mutata sunt, quibus repellatur frigus, non quibus nudetur ambitio, Deliciarum quondam suppellectilem virtus insumit. Ille cæcus extendens manum, et serpe ubi nemo est, clamitans, hæres Paulinæ, cohæres Pammachii est. Illum truncum pedibus, et toto corpore se trabentem, teneræ [al. tenera] puellæ sustentat manus. Fores quæ prius salutantium turbas vomebant, nunc a miseris obsidentur. Alius tumentis aqualiculo mortem parturit: alius elinguis et mutus, et ne hoc quidem habens unde roget, magis rogat, dum rogare non potest. Ille debilitatus (a) a parvo, non sibi mendicat stipem. Ille putrefactus morbo regio, supervivit cadaveri suo.

Non mihi si lingvæ centum sint, oraque centum;

Omnia pœnarum percurrere nomina possim.

(*Æneid. 6*).

Hoc exercitu comitatus incedit, in his Christum confovet, horum sordibus dealbat. (b) Munerarius

(a) Emendandum contendit Valesius a *lepra*, quod minime aridet, maxime cum veteres libri omnes impressam lectionem summo consensu præferant; eaque facile intelligatur, a primis amnis, sive a parva ætate quempiam debilitatum non sibi stipem mendicare. Adde quod *lepram*, et quem statim subdit, morbum regium, ejus ævi scriptores fere pro uno eodemque habent; atque ipse quidem Hier. in Vita S. Hilariionis de Adriano, *post aliquantum, inquit, temporis computruit morbo regio*; tametsi alibi videatur distinguere.

(b) Olim, nequid dissimulemus, arbitrati sumus, *Numerarium* legi debere pro *Munerario*, sicut enim *Numerarii* (quod Isidorus Hispalensis tradit origin. l. 9. cap. 4.), *vocati sunt qui publicum nummum æraris inferebant*, sic pauperum *Numerarius*, qui in eorum subsidium divitias conferret, verius dici videbatur. At præstata pervulgata lectione minime cedere, duabus quippe his vocibus *Minerarius* et *Candidatus* duplex alluditur munerum species, quæ ab antiquis ethnico ritu spectaculorum editoribus dabantur Mimis, Histrionibus, Aurigis, etc. Hoc certe sensu Christi *munerarius* vocat S. Cyprianus, qui eleemosynas elargientur, lib. de Opere et Eleemosynis circa medium, «*Quale munus est, inquit, cujus editio, Deo spectante, celebratur. Si in gentium munere grande et gloriosum videtur Proconsules, vel Imperatores habere præsentem, et apparatus, ac sumptus apud Munerarios major est, ut possint placere majoribus, quanto illustrior muneris et major est gloria Deum et Christum spectatores habere?*» Alteram speciem haud minus eleganter alludit S. Ambrosius sermone olim 81. *Præparemus nova et Præclarissima munera. Edamus primam Candidam in vestitu nudorum*, etc. Candida autem dicebatur Editio, quæ fiebat a Magistratibus sumptu ipsorum, seu ex Arca publica. Unde et in Calendario Herwartii *Munus Arca, et Munus Kandida* opponuntur. In actis passionis S. Bonifacii Martyris de Aglae Matrona Romana

pauperum, et egentium candidatus sic festinat ad cælum. Ceteri mariti super tumulos conjugum spargunt violas, rosas, lilia, floresque purpureos: et dolorem pectoris his officiis consolantur. Pammachius noster sanctam favillam ossaque **397** veneranda, eleemosynæ balsamis rigat. His pigmentis atque odoribus fovet cineres quiescentes, sciens scriptum: «*Sicut aqua extinguit ignem, ita eleemosyna peccatum (Eccli. 3. 33)*. Quantas vires habeat misericordia, et quibus donanda sit præmiis, et beatus Cyprianus (c) grandi volumine prosequitur, et Danielis consilium probat, qui regem impiissimum si se audire voluisset, scit pauperum sustentatione salvandum. Gaudet hujusmodi filix mater hærede. Non dolet opes ad alium pervenisse, quas cernit iisdem quibus ipsa voluerat, erogari. Quin potius gratulatur absque labore suo, sua vota compleri. Non enim substantiæ diminitio, sed operarii commutatio est.

6. Quis enim hoc crederet, ut Consulum pronepos, et Furiani germinis decus, inter purpuras Senatorum, furva tunica pullatus incederet, et non erubesceret oculos sodalium, et deridentes se ipse derideret? «*Est confusio quæ ducit ad mortem: et est confusio, quæ ducit ad vitam*» (*Eccli. 4*). Prima virtus est Monachi, contemnere hominum judicia, et semper Apostoli recordari, dicentis: «*Si adhuc hominibus placerem [al. placere vellem], Christi servus non essem*» (*Galat. 1. 10*). Tale quid et Dominus loquitur ad Prophetas: quod posuerit faciem eorum, quasi urbem æneam, et lapidem adamantinum, et columnam ferream (*Jerem. 1*), ne paverent ad injurias populi, sed impudentiam subsannantium, frontis rigore contererent (*Esach. 3*). Ingenia liberaliter educata, facilius verecundia, quam metus superat. Et quos tormenta non vincunt, interdum vincit pudor. Non est parum, virum nobilem, virum disertum, virum locupletem, potentium in plateis vitare comitatum. miscere se turbis, adhærere pauperibus, rusticis copulari, de principe vulgum fieri. Sed quanto humilior, tanto sublimior est.

7. Lucet margaritum in sordibus, et fulgor gemmæ purissimæ, etiam in luto radiat. Hoc est quod Dominus repromisit: «*Glorificantes me, glorificabo*» (*1. Reg. 2. 50*). Alii hoc intelligant de futuro, quando mæror vertetur in gaudium, et transcunte mundo, Sanctorum corona non transit: Ego et in præsentiarum video Sanctorum promissa compleri. Antequam **398** Christo tota mente serviret, notus erat in Senatu, sed (d) multi alii habebant insulas Proconsulares. Totus orbis hujusmodi honoribus plenus est. Primus erat, sed inter primos. Præcedebat alios dignitate; sed et alios sequebatur. QUAMVIS CLARUS honor vilescit in turba: et apud viros bonos indi-

scribitur, quod *ter Candidam egerat apud urbem Romam*. Sed aliis præterea exemplis non opus est quæ a Sismondo ac Baluzio afferuntur.

(c) Libro de Opere et Eleemosynis, in quo statim post initium de Nabuchodonosoris somnio, et consecutis adversitatibus loquens, «*evadere, inquit, et vitare potuisset, si peccata sua eleemosynis redemisset.*»

(d) In aliis lib. et apud Grav. *sed et multi*. Mox *insulas*, credo typographorum mendo, pro *insulas* Martian. legit.

gnior sit ipsa dignitas, quam multi indigni possident. Unde egregie de Cesare Tullius, cum quosdam, ut ornare voluit, non illos honestavit, sed ornamenta ipsa turbavit. At nunc omnes Christi Ecclesie Pam-machium loquuntur. Miratur orbis pauperem, quem hucusque divitem nesciebat. Quid Consulatu illustrius? Annuus honor est, et postquam alius successerit, prior desinit. Latent in multitudine laureæ, et triumphi interdum triumphantium sordibus polluuntur. Quod ante per (a) manus patrias tradebatur, et sola nobilitas possidebat, quo Consul Marius, victor Numidiae et Thentonom, atque Cimbrorum, ob ignobilitatem [al. *novitatem*] familiae putabatur indignus: quod Scipio ultra annos pro virtute meruit, nunc sola militia possidet, et (b) agrestia dudum corpora, fulgens palma circumdat. Plus ergo accepimus, quam dedimus. PARVA DIMISIMUS, et grandia possidemus. Centuplicato fœnore Christi promissa redduntur. In tali et Isaac quondam agro severat, qui paratus ad mortem, ante Evangelium, Evangelicam portavit crucem.

8. « Si vis, inquit, perfectus esse, vade et vende omnia quæ habes, et da pauperibus, et veni, sequere me » (Matth. 19. 21). Si vis perfectus esse. Semper grandia in audientium ponuntur arbitrio. Et ideo virginitatem Apostolus non imperat, quia Dominus disputans de eunuchis, qui se castrassent propter regna cœlorum, ad extremum intulit: « Qui potest capere, capiat » (Ibid. 12). « Non est enim volentis, neque currentis, sed misercordis Dei » (Rom. 9. 16). Si vis perfectus esse. Non tibi imponitur necessitas, ut voluntas præmium consequatur. Si vis ergo esse perfectus, et desideras esse quod Prophetae, quod Apostoli, quod Christus est, vende, non partem substantiæ, ne timor penuriæ infidelitatis occasio sit, et cum Anania et Sapphira pereas; sed **399** universa quæ possides. Cumque vendideris, da pauperibus, non locupletibus, non superbis. Da quo necessitas sustentetur, non quo auquantur opes. Cumque legeris illud Apostoli: « Bovi trituranti os non alligabis: Et, Dignus est operarius mercede sua » (1 Cor. 9. 9; 1 Tim. 5. 18): Et, « Qui altario ministrant, de altario participent » (1 Cor. 9. 13); memento quoque hujus sententiæ: « Habentes victum et vestitum, his contenti sumus » (1 Tim. 6. 8). Ubi videris fumare patinas, et Phasides aves lentis vaporibus decoqui, ubi argenti pondus, ubi (c) ferventes Mannos, comatulos

(a) Videndi Plutarchus in Mario, Cicero Oratione pro Plancio et de Prov. Cons. c. VIII. Sallustius in Jugurtha cap. 65. atque alii qui hæc passim exempla enarrant.

(b) Nimirum ea tempestate primas fere obtinebant barbari, unde in Festis barbara passim occurrunt nomina ordinario Consulatu insignita. Quod ait *fulgens palma circumdat*, vestem palmatam sive palmis phrygionico opere contextam significat, cujusmodi in Consularibus aliquot Dyplichis videre est.

(c) Veteres editi, ac nonnulli Mss. libri *ferventes Zurichos Mannos*; ut nempe quid essent *Manni*, parvi equi, indicaret, notioreni eo tempore *Burichi* vocem non nemo ad marginem addidit, quæ postea in textum irrepserit. Est enim *Burichus*, non induenti genus, neque a Burris Achaiae urbe deductum nomen, ut quidam in suis notis in hunc locum scripsere, sed ut veteres Horatii interpretes percipiant in Odeu 27. lib. 1. Epodon. 4. atque alibi, equus

pueros, pretiosas vestes, picta tapetia, ibi ditior est largitore, cui largiendum est. PARS SACRILEGI est, rem pauperum dare non pauperibus. Et tamen non est satis perfecto et consummato viro opes contemnere, pecuniam dissipare, et projicere quod in momento et perdi, et inveniri potest. Fecit hoc Crates Thebanus, fecit Antisthenes, fecerunt plurimi, quos vitiosissimos legimus. Plus debet Christi discipulus præstare, quam mundi Philosophus, gloriae animal, et popularis auræ atque rumorum venale mancipium. Tibi non sufficit opes contemnere, nisi Christum sequaris. CHRISTUM AUTEM sequitur, qui peccata dimittit, et virtutum comes est. Christum scimus sapientiam. Illic thesaurus in agro Scripturarum nascitur, hæc gemma multis emitur margaritis. Sin autem adamaveris captivam mulierem, id est, sapientiam sæcularem, et ejus pulchritudine captus fueris, decalva eam, et illecebras crinium atque ornamenta verborum cum emortuis unguibus seca. Lava eam Prophetali nitro, et tunc requiescens cum illa, dicitis: « Sinistra ejus sub capite meo, et dextra illius amplexabitur me » (Cant. 2. 6), et multos tibi fœtus captiva dabit, ac de Moabitide efficietur Israelitis. Christus sanctificatio est, sine qua nemo videbit faciem Dei. Christus redemptio, idem redemptor et pretium, Christus omnia, ut qui omnia propter Christum dimiserit, unum inveniat pro omnibus, et possit libere proclamare: *Pars mea Dominus* (Ps. 72. 26).

9. Sentio te divinis ardere doctrinis, nec temeritate quorundam docere quod nescias; sed ante discere, quod docturus **400** sis. Simplices Epistolæ tuæ olent Prophetas, Apostolos sapientum. Non cothurnatam affectas eloquentiam; nec more puerorum argutas sententiolas in clausulis struis. CITO TURGENS spuma dilabitur; et quamvis grandis tumor, contrarius sanigati est. Scitum est illud quoque Catonis: *Sat cito, si sat bene.* « Quod nos quondam adolescentuli, cum a perfecto Oratore in Præfatuuncula diceretur, risimus. » Meminisse te puto erroris mutui, quando omne Athenæum Scholasticorum vocibus consonabat: *Sat cito, si sat bene.* Felices, inquit (d) Fabius, essent artes, si de illis soli artifices judicarent. Poetam non potest nosse, nisi qui versum potest struere. Philosophos non intelligit, nisi qui scit dogmatum varietates. Manufacta et oculis patientia, magis probant artifices. Nostra quam (1) dura sit necessitas, hinc potes animadvertere, quod vulgi standum est iudicio, et ille in turba metuendus, quem cum videris solum, despicias. Hoc præteriens tetigi, ut eruditus contentus auribus, non magnopere cures, quid imperitorum de ingenio tuo rumusculi jactitent; sed Prophetarum quotidie medullas bibas, Christi mystes, Patriarcharum symonistes.

10. Sive legas, sive scribas, sive vigiles, sive dor-

parvus, quem burdum, et burfdam, et burdonem, et burichium nominarunt: unde et vetus Glossarium *Mannos* *βουρικός* interpretatur. Vid. S. Isidorum lib. 12. cap. 1.

(d) Fabii Pictoris apud Quintilianum sententia est.

(1) Gravius mavult *dira*: cum in Epitaph. Paulæ et in Osee 13. et Abacuc. 3. *diram necessitatem* Hier. vocet.

mias, Amos [al. *amor*] tibi semper buccina in auribus sonet. Hic lituus excitet animam tuam : hoc amore furibundus, quære in lectulo tuo quem desiderat anima tua (*Cant.* 3. 1), et loquere confidenter : « Ego dormio, et cor meum vigilat, (*Ibid.* 3. 2). Cumque inveni-eris eum et tenueris, ne dimittas. Et si paucillum dormitanti elapsus fuerit e manibus, noli protinus desperare. Egredere in plateas, adjura filias Jerusa-lem (*Ibid.* 3. 2), reperies eum cubantem in meridie, lassum, ebrium, noctis ore madefactum, inter gre-ges sodalium, in aromatum varietatibus, inter poma paradisi. Ibi ei de mammillas tuas (*Ibid.* 7. 12), sugat de erudito pectore, requiescat inter medios Cle-ros, pennæ columbæ deargentatæ, et interiora ejus in fulgore auri (*Ps.* 67. 14). Parvulus iste et puer, qui butyro et melle saginatur (*Isai.* 7. 15), qui inter cae-secos nutritus est montes, cito crescit in juvenem, **401** velociter in te hostes spoliat, mature præ-datur Damascum, et regem vincit Assyrium,

11. *Xenodochium exstructum a Pammac.* — Audio te Xenodochium in portu fecisse romano, et (a) vir-gam de arbore Abraham in Ausonio plantasse littore. Quasi *Æneas* nova castra metaris, et super undam Tyberis, ubi ille, cogente quondam penuria, crustis fatalibus et quadris patulis non pepercit, tu viculum nostrum, id est, domum panis (Bethleem) ædificas : et diuturnam famem repentina saturitate compensas. (b) *Euge* : nostra initia transgredieris ; statum sum-mum tenes : de radice pervenias ad cacumen ; primus inter monachos, in prima urbe, primum sequeris patriarcham. Lot, quod [al. *qui*] interpretatur *decli-nans*, campestria eligat, et juxta Pythagoræ (c) litte-ram, facilia magis ac sinistra sectetur. Tu in arduis et saxosis cum Sara tibi monumentum para (*Gen.* 23). Juxta sit civitas litterarum, deletisque gigantibus, filiis Enac [al. *Enacim*], hæreditatem tuam, gaudium et risus excipiat. Dives erat Abraham auro, argento, pecore, possessione, vestibus (*Gen.* 24) : tantam habeat familiam, ut ad subitos nuntios, juvenibus ele-ctis armare posset exercitum, et quatuor reges, quos quinque reges fugerant, in Dan consecutus occide-ret ; et tamen post tam crebra hospitalitatis officia, dum non refutat homines, suscipere meruit Deum. Non servis, et ancillis imperabat, ut ministrarent hospitibus, nec bonum quod exercebat, per alios mi-nuit ; sed quasi reperta præda, cum Sara sua huma-nitati solus incubuit. Ipse pedes lavit, ipse pinguem vitulum portavit humeris de armento. Stetit ut ser-

vus, peregrinis prandentibus, et Saræ manibus coctos cibos jejunaturus apposuit.

12. Hæc moneo, frater carissime, pietate qua te diligo ; ut non solum pecuniam, sed teipsum Christo offeras, hostiam vivam, sanctam, placentem Deo, rationabile obsequium tuum (*Rom.* 12. 1) ; et imiteris filium hominis, qui non venit ministrari, sed mini-strare (*Matth.* 20. 28). Et quod **402** patriarcha alienis, hoc discipulis et servis Magister exhibuit et Domi-nus. « Corium pro corio, et omnia quæ homo possidet, dare potest pro anima sua. Sed tange, » inquit diabolus, « carnes ejus, nisi in faciem benedixerit tibi » (*Job.* 2. 4. 5). Scit hostis antiquus, majus continen-tiæ quam nummorum esse certamen. **FACILE ABJIC-TUR**, quod hæret extrinsecus ; intestinum bellum periculosius est. Conjuncta disglutinamus, unita di-scindimus [al. *dissuimus*]. Zachæus dives erat, Apo-stoli pauperes. Reddidit ille quadruplum quod rapue-rat, divisitque pauperibus medietatem substantiæ suæ quæ remanserat ; suscepit Christum hospitem, salus facta est domui ejus (*Luc.* 19) ; et tamen quia par-vulus erat, et apostolicæ proceritati se non poterat extendere, non fuit in duodecim numero Apostolo-rum. Apostoli autem quantum ad divitias nihil, quan-tum ad voluntatem, totum mundum pariter relique-runt. Si offeramus Christo opes cum anima nostra, libenter suscipiet. Si autem quæ foris sunt Deo, quæ intus sunt, diabolo demus, non est æqua partitio, et dicitur nobis : « Nonne si recte offeras, et non recte divides, peccasti ? » (*Genes.* 4. 7. *sec.* LXX.)

13. Quod patritii generis (d) primus inter primos, monachus esse cœpisti, non tibi sit tumoris, sed hu-militatis occasio, scienti Filium Dei factum Filium hominis. **QUANTUMCUMQUE** te dejeceris, humilior Christo non eris. Esto, incedas nudis pedibus, fusca tunica vestiariis, æqueris pauperibus, inopum cellulas dignanter introcas ; cæcorum oculus sis, manus de-bilium, pes claudorum ; ipse aquam portes, ligna concidas, focum exstruas, ubi vincula ? ubi alapæ ? ubi sputa ? ubi flagella ? ubi patibulum ? ubi mors ? Et cum omnia quæ dixi feceris, ab Eustochio tua, Paulaque vinceris, si non opere, at certe sexu. Ego quidem Romæ non eram, et tunc me tenebat eremus (atque utinam pertenuisset), quando socero tuo vi-vente (e) Toxotio, sæculo serviebant. Sed tamen audio, quæ immunditias platearum **403** ferre non poterant, quæ eunuchorum manibus portabantur, et inæquale solum molestius transcendebant ; quibus serica vestis oneri erat, et solis calor incendium, nunc sordidatæ et lugubres, et sui comparatione forticulæ, vel lu-cernas concinnant, vel succendunt focum, pavimenta fervunt, mundant legumina, olerum fasciculos in ferventem ollam dejiciunt, apponunt mensas, calices

(a) Arborem illam Xenodochii instar habet, sub qua Abrahami hospitio excipit tres Angelos in Valle Mambre ; ac Virgam de illa arbore, xenodochium ad Abrahami exem-plum elegantissime vocat, quod in Ausonio littore Pamma-chius extruxerat.

(b) Martiænus nullo sensu, *Euge* ; *noster hinc transgre-dieris*. Vetustiores autem vulgati ac. Ms. quidam, *Euge noster initia transgredieris*, quod explicari commodè potest, euge noster Abraham, sive nostri temporis *Æneas* ; sed *nostra initia*, longe concinniori sensu, ut etiam ex conse-quentibus liquet duximus reponendum. Vid. infra num. 14. ubi de monasterio, quod ipse Bethleemi cœperat ædifi-care.

(c) Nimirum Y. litteram, qua de infra dicemus in Epi-stola ad Lætam.

(d) Ex Patritio genere primus inter primos erat Pam-machus, ut supra num. 6. iisdem verbis proditum est. Adeo minime placet, quæ hucusque in vulgatis libris lectio obtinuit, ut verba *primus inter primos ad monachos* referentur, vitiosa etiam interpunctione, quam emendavimus, et *monachus* pro *monachos* restituvimus.

(e) Toxotius hic senior est, S. Paulæ maritus, et Pau-linæ, quæ Pammachio nupserat, pater.

porrigunt, effundunt cibos, huc illucque discurrunt. Et certe magnus virginum chorus cum illis habitat. Num hujuscemodi ministeria aliis imperare non poterant? **Sed nolunt** vinci ab his labore corporum, quas ipsæ superant virtute animi. Hæc dico, non quod de ardore mentis tuæ quidquam dubitem, sed quo currentem impellam, et acriter dimicanti, fervorem (a) fervori augeam.

14. *Monaster. ab Hieron. exstruct.*—Nos in ista provincia ædificato monasterio, et diversorio propter exstructo, ne forte et modo Joseph cum Maria in Bethleem veniens, non inveniatur hospitium (*Luc. 2*), tantis de toto orbe confluentibus turbis obruimur monachorum; ut nec cœptum opus deserere, nec supra vires ferre valeamus. Unde quia pene nobis illud de Evangelio contigit, ut futuræ turris non ante supputaremus expensas (*Luc. 14*), compulsi sumus fratrem Paulinianum ad patriam mittere, ut semirutas villulas, quæ barbarorum effugerunt manus; (b) et parentum communium census venderet, ne cœptum Sanctorum ministerium deserentes, risum maledicis et æmulis præbeamus.

15. In calce Epistolæ recordatus sum, quadrigæ vestræ, et proposito quintam deesse Blæsillam, pene oblitus de ea loqui, quæ prima de vobis præcesserit ad Dominum. Vere nunc quinque in tres, ac duas videmus esse divisas, illa cum sorore Paulina dulci somno fruitur, tu duarum medius, ad Christum levius subvolabis.

EPISTOLA LXVII (c)

AUGUSTINI AD HIERONYMUM.

Hieronymum 404 sciscitatur de titulo vulgati ab ipso libri de Scriptoribus Ecclesiasticis; tum de Petro reprehense non mendaciter a Paulo, quos etiam superiori epist. 56. quæsierat. Postremo petit, ut quæ sint Originis aliorumque hæreticorum errata, sibi indicet.

Domino dilectissimo, et cultu sincerissimo caritatis observando atque amplectendo fratri et Comprensbytero HIERONYMO, AUGUSTINUS.

1. « Habeo gratiam, quod pro subscripta salutatio-
ne, plenam mihi (d) Epistolam reddidisti, sed breviorē multo quam ex te vellem suscipere, tui viro, a quo, tempora quantalibet occurrerent, nullus sermo prolixus est. Quanquam itaque nos negotiorum aliorum, eorumque sæcularium, curis circumsternimur ingentibus: tamen Epistolæ tuæ brevitati facile non ignoscerem, nisi cogitarem quam patribus verbis meis redderetur. Quare aggredere, quæso, istam nobiscum litterariam colloquutionem, ne multam ad nos disjungendos liceat absentiae corporali; quamquam simul in Domino spiritus unitate conjuncti,

(a) Bono æque sensu veteres editi *fervorem favore augeam*, alii etiam Mss. *fervorem favore augeam*.

(b) Commoda ac perbella Victorio videbatur quorundam exemplarium hæc lectio, et parentum communium habent cineres, venderet, etc., quam in vetustioribus quidem vulgatis invenimus, non autem in Mss. quorum absque suffragio nihil audemus.

(c) *Atas 87. Scripta circ. an. 397.*

(d) Ætatem non tulit isthæc Hieronymi epistola, aut certe nondum in lucem prodit.

etiamsi ab stilo quiescamus, atque taceamus. Et libri quidem quos de horreo Dominico elaborasti, pene totum nobis te exhibent. Si enim propterea te non novimus, quia faciem corporis tui non vidimus, hoc modo nec ipse te nosti: nam tu quoque non vides eam. Si autem tibi non ob aliud notus es, nisi quia nosti animum tuum: et nos eum non mediocriter novimus in litteris tuis, in quibus benedicimus Domino, quod tibi, et nobis, omnibusque fratribus qui tua legunt, te talem dedit. »

2. « Liber quidam tuus, inter cætera non diu est, quod venit in manus nostras: quæ sit ejus inscriptio, nescimus adhuc. Non enim hoc codex ipse, ut assolet, in liminari pagina prætendebat. Epitaphium tamen appellari dicebat frater, apud quem inventus est, quod ei nomen tibi placuisse ut inderetur, crederemus, si eorum tantum 405 hominum vel vitas, vel scripta (e) ibi legissemus, qui jam defuncti essent. Cum vero multorum et eo tempore quo scribebatur, et nunc usque viventium, ibi commemorenter opuscula, miramur cur huic ei titulum vel imposueris, vel imposuisse credaris. Tamen [al. Sane] utiliter a te conscriptum eundem librum satis approbamus. »

3. « In expositione quoque Epistolæ Pauli Apostoli ad Galatas, invenimus aliquid, quod nos multum moveat. Si enim ad Scripturas sanctas admissa fuerint, (f) velut officiosa mendacia, quid in eis remanebit auctoritatis? Quæ tandem de Scripturis illis sententia profereatur, cujus pondere contentiosæ falsitatis subruatur [al. obruatur] improbitas? Statim enim ut protuleris, si aliter sapit, qui contra nititur; dicet illud quod prolatum erit, honesto aliquo officio scriptorem fuisse mentitum. Ubi enim hoc non poterit, si potuit in ea narratione, quam exorsus Apostolus ait: *Quæ autem scribo vobis, ecce coram Deo quia non mentior (Gal. 1. 20)*, credi affirmarique mentis, eo loco ubi dixit de Petro et Barnaba: *Quam viderem, quia non recte ingrediebantur ad veritatem Evangelii? (Gal. 2. 14)*. Si enim recte ingrediebantur illi, iste mentitus est. Si autem ibi mentitus est, ubi verum dixit? An ibi verum dixisse videbitur, ubi hoc dixerit, quod lector sapit? Cum vero contra sensum lectoris aliquid occurrerit, officioso mendacio deputabitur? Non enim deesse poterunt causæ, cur existimet non solum potuisse, verum etiam debuisse mentiri, si huic regulæ conceditur locus. Non opus est hanc causam multis verbis agere, præsertim apud te, cui sapienter providenti dictum est satis. Nequaquam vero mihi arrogaverim, ut ingenium tuum divino dono aureum, meis obolis ditare contendam: nec est quisquam te magis idoneus, qui opus istud emendet. »

4. « Neque enim a me docendus es, quomodo intelligatur, quod idem dicit: *Factus sum Judæis tanquam Judæus, ut Judæos lucrifacerem (1. Cor. 9. 20)*, et cætera quæ ibi dicuntur COMPASSIONE misericordiæ,

(e) Voculam *ibi*, quam Victorius e Mss. supplerat, et præferunt libri omnes, Martianeus post Erasmus expunxit.

(f) Illud *velut* Victorius ut superfluum amovit.

non simulatione fallaciæ. Fit enim tanquam ægrotus, qui ministrat ægrotò: non cum se febres habere mentitur, sed cum animo condolentis cogitat, quemadmodum sibi serviri vellet, si ipse ægrotaret. Nam utique Judæus erat; Christianus autem factus, non Judæorum sacramenta **406** reliquerat, quæ convenienter ille populus et legitimo tempore quo oportebat, acceperat. (a) Sedi deo susceperat ea celebranda, cum jam Christi esset Apostolus; ut doceret non esse perniciosa iis, qui ea vellent, sicut a parentibus per Legem acceperant, custodire, etiam cum in Christo credidissent, non tamen in eis jam constituerent spem salutis, quoniam per Dominum Jesum salus ipsa, quæ illis sacramentis significabatur, advenerat. Ideoque gentibus, quod insuetis a fide revocarent (b) onere gravi et non necessario, nullo modo imponenda esse censebat.

5. « Quapropter non ideo Petrum emendavit, quod paternas traditiones observaret: quod si facere vellet, nec mendaciter, nec incongrue faceret; quamvis enim jam superflua, tamen solita non nocerent: sed quoniam gentes cogebat judaizare (*Galat. 2. 14*), quod nullo modo posset, nisi ea sic ageret, tanquam adhuc etiam post Domini adventum necessaria saluti forent: quod vehementer per Apostolatam Pauli veritas dissuasit. Nec Apostolus Petrus hoc ignorabat: sed id faciebat, timens eos qui ex Circumcisione erant. Itaque et ipse vere correctus est, et Paulus vera narravit; ne sancta scriptura, quæ ad fidem posteris edita est, admissa auctoritate mendacii, tota dubia nutet ac fluctuet. Non enim potest aut oportet litteris explicari, quanta et quam inexplicabilia mala consequantur, si hoc concesserimus. Posset autem opportune minusque periculose demonstrari, si coram inter nos colloqueremur.

6. « Hoc ergo Judæorum Paulus dimiserat, quòd malum habebant: et in primis illud, quod ignorantes Dei justitiam, et suam justitiam volentes constituere, justitiæ Dei non sunt subjecti (*Rom. 10. 3*). Deinde quod post passionem et resurrectionem Christi, dato ac manifestato sacramento gratiæ, secundum ordinem Melchisedech, adhuc putabant vetera sacramenta, non ex consuetudine solemnitate, sed ex necessitate salutis esse celebranda. Quæ tamen si nunquam fuissent necessaria, infructuose atque inaniter pro eis Machabæi Martyres fierent (*2. Mach. 7. 1*). Postremo illud, quod prædicatores gratiæ Christianos [*Christiane*] Judæi tanquam hostes legis persequerentur. Hos itaque atque hujusmodi errores et vitia, dicit se (c) damna et stercora arbitrata, ut Christum lucrificeret (*Philip. 3. 8*): non observationes legis, si more patrio **407** celebrarentur: sicut ab ipso celebratæ sunt sine ulla salutis necessitate: (d) non

(a) Paulo aliter Benedictini editores, itaque suscepit ea, etc. Mox sed ut doceret, etc.

(b) Iterum Victorius ex Brixianis Codd. onera gravia, et non necessaria.

(c) Plerique editi a dicit se damnare, et ut stercora arbitrata, vel arbitratur.

(d) Desideratur negandi particula in nonnullis editis, et plerisque Mss. apud Benedictinos.

sicut Judæi celebrandas putabant, aut fallaci simulatione, quod in Petro reprehenderat. Nam si propterea illa sacramenta celebravit, quia simulavit se Judæum, ut illos lucrificeret: cur non etiam sacrificavit cum Gentibus, quia et iis qui sine lege erant, tanquam sine lege factus est, ut eos quoque lucrificeret (*1. Cor. 9*): nisi quia et illud fecit, ut natura Judæus: et hoc totum dixit, non ut fallaciter se fingeret esse quod non erat; sed ut misericorditer eis ita subveniendum esse sentiret, ac si ipse in eodem errore laboraret? non scilicet mentientis astu, sed compatientis affectu: sicut eo ipso loco generaliter intulit: *Factus sum infirmis infirmus, ut infirmos lucrificerem* (*Ibid. v. 22*), ut sequens conclusio: *Omnibus omnia factus sum, ut omnes lucrificerem*, ad hoc referenda intelligatur, ut cujusque infirmitatem tanquam in seipso miseratus appareat. Non enim et cum diceret: *Quis infirmatur, et ego non infirmor?* (*2. Cor. 11. 29*) infirmitatem alterius simulasse potius quam condonasse, volebat intelligi.

7. « Quare arripe, obsecro te, ingenuam et vere Christianam cum caritate severitatem, ad illud opus corrigendum atque emendandum, et *καλῶς οὐδίας*, ut dicitur, cane. Incomparabiliter enim pulchrior est veritas Christianorum, quam Helena Græcorum. Προστα μὴν fortius nostri Martyres adversus hanc Sodomam, quam pro illa illi hæres adversus Trojam, dimicaverunt. Neque hoc ideo dico, ut oculos cordis recipias, quos absit, ut amiseris; sed ut advertas, quos cum habeas sanos et vigiles, nescio qua dissimulatione avertisti; ut non intenderes quæ consequantur adversa, si semel creditum fuerit, (e) posse honeste atque pie scriptorem divinatorum librorum in aliqua sui operis parte mentiri.

8. « Scripseram jam hinc aliquando ad te Epistolam, quæ non perlata est, quia nec is perrexit, cui perferendam tradideram. Ex qua illud mihi suggestum est, cum ista dictarem, quod in hac quoque prætermittere non debui, ut si alia est sententia tua, eademque est melior, timori meo libenter ignoscas. Si enim aliter sentis, verumque tu sentis (nam nisi verum sit, melius esse non potest) ut non dicam nulla, certe non magna culpa, meus error veritati favet, si recte in quoquam veritas potest favere mendacio.»

408 9. De Origene autem quod rescribere dignatus es, jam sciebam non tantum in Ecclesiasticis litteris, sed in omnibus, recta et vera quæ invenerimus, approbare atque laudare, falsa vero et prava improbare atque reprehendere. Sed illud de prudentia doctriinaque tua desiderabam, et adhuc desidero, ut nota nobis facias ea ipsa ejus errata, quibus a fide veritatis ille vir tantum recessisse convincitur. In libro etiam, quo cunctos, quorum meminisse potuisti, Scriptores Ecclesiasticos, et eorum scripta commemorasti, commodius ut arbitror fieret, si nominatis eis quos hæresiarchas [*al. hæresiotas*] esse nosti.

(e) Olim, notante Victorio, posse honeste, atque pie accipi scriptorem, etc.

(quando ne ipsos quidem prætermittere vuleris, subjungeres etiam in quibus cavendi essent : quam nonnullos etiam prætermiseris, quod scire cuperem, quo consilio factum sit. Aut si illud volumen forte onerare noluisti, ut commemoratis hæreticis, non adderes, in quibus eos Catholica damnarit auctoritas, quæso ne grave sit litterario labori tuo, quo non mediocriter per Domini Dei nostri gratiam in latina lingua sanctorum studia et accendisti et adjuvisti, id quod tibi per humilitatem meam fraterna caritas indicit, ut si occupationes tuæ sinunt, omnium hæreticorum perversa dogmata, qui rectitudinem fidei christianæ usque ad hoc tempus, vel imprudentia, vel imperitia, vel pervicacia depravare conati sunt, (a) uno libello breviter digesta edas, in notitiam eorum, quibus aut non vacat propter alia negotia, aut non valent propter alienam linguam tam multa legere atque cognoscere. Diu te rogarem, nisi hoc soleret esse indicium minus de caritate præsumentis. Hunc interea fratrem nostrum in Christo Paulum multum commendo benignitati tuæ, cujus in nostris regionibus existimationi bonum coram Deo testimonium perhibemus. »

EPISTOLA LXVIII (b).

AD CASTRUTIUM.

Castrutio e Pannonia, qui ut Hieronymum inviseret, navigare constituerat, gratias agit, eumque consolatur de cæcitate oculorum, docens eam aliquoties a Deo propitio immitti.

1. Sanctus filius meus Heraclius diaconus mihi retulit, quod cupiditate **409** nostri (c) Cissam usque venisses : et homo Pannonius, id est, terrenum animal, non timueris Adriatici maris æstus [al. Syrtes], et Ægei atque Ionii subire discrimina. Et nisi te pius fratrum retinisset affectus, voluntatem opere complisses. Habeo itaque gratias, et in acceptum refero. In amicis enim non res quæritur, sed voluntas. Quia alterum ab inimicis sæpe præbetur : alterum sola caritas tribuit. Simulque obsecro, ne imbecillitatem corporis quam sustines, de peccato tibi existimes evenisse. Quod quidem et Apostoli suspicantes de eo qui natus erat cæcus ex utero, interrogantesque Dominum Salvatorem : *Iste peccavit, an parentes ejus, ut cæcus nasceretur*, audiunt : *Neque hic peccavit, nec parentes ejus ; sed ut manifestentur opera Dei* (d) in

[a] Sane hujusmodi libellum de *Hæresibus* a Hieron. elucubratum post aliquot annos Augustinus credidit, idque se testatur ex aliorum sermonibus accepisse in uno posteriorum suorum operum, nempe in Jerem. c. 88. Verum, qui nunc exstat, liber eo titulo, et a nobis postremo tomo exhibendus est, Hieronymum auctorem mentitur.

(b) *Al. 33. Scripta hoc an. 397.*

(c) Veron. liber qui ad *Castrutianum de cæcitate oculorum*, et Cisterciensis, qui ad *Castrutianum* tantum inscribunt, heic loci præferunt, ad *Edissam usque*, minus probabilis lectione ; Edessa enim Macedoniæ est civitas, ad quam ut veniret, non erant Castrutio Ægæi maris subeunda discrimina, ac si ad Cissam Thraciæ urbem ad Hellespontum venit ; tamen si Cissam hanc Ferrarius ad Plinium ad fauces Timavi ad mare Adriaticum collocat, quæ nobis opinio persuasit, ut isthæc marium pericula ita accipiamus, non quæ jam evasisset Castrutius, sed quæ subire prompto animo non dubitaret.

(d) Duo verba in ipso editor Benedictinus post Erasmi expunxerat.

ipso (Joan. 9. 2. 3). Quantos enim cernimus Ethnicos atque Judæos, hæreticos, atque diversorum dogmatum homines volutari in cœno libidinum, madere sanguine, feritate lupos, rapacitate milvos vincere ; et nihilominus flagellum non appropinquare tabernaculis eorum (Psal. 90), nec eos cum hominibus verberari : et idcirco superbire contra Deum, et transire usque ad cœlum os eorum. Cum sanctos et contrario viros, sciamus ægrotationibus, miseris et egestate torqueri, qui forsitan dicunt. (e) *Ergo frustra sanctificavi animam meam, et lavi inter innocentes manus meas* (Psal. 72. 13). Et statim se reprehendentes aiunt : *Si narravero sic, ecce nationem* [al. *generationem*] *filiorum tuorum reprobovi* (Ibid. 13. 15). Si cæcitatibus causam putas esse peccatum, et id Dei inferre iram, quod crebro medici remediatur, insimulabis Isaac, qui in tantum lucis istius expers fuit, ut etiam qui nollet, errore deceptus benediceret (Gen. 27). Referes crimen in Jacob, cujus caligaverat acies, et cum interioribus oculis, et spiritu prophetali longe post futura prospiceret, (f) et Christum cerneret de stirpe regia esse venturum, Ephraim et Manassei videre non poterat (Ibid. 48 et 49). Quid inter reges Josia sanctius ? Ægyptio mucrone **410** interfectus est (4. Reg. 23). Quid Petro, quid Paulo sublimius ? Neronianum gladium cruentarunt. Et (ut de hominibus taceam) Dei Filius sustinuit ignominiam crucis : et tu putas beatos, qui felicitate istius sæculi et deliciis perfruuntur ? Magna ira est, quando peccantibus non irascitur Deus. Unde et in Ezechiele ad Jerusalem, *Jam, inquit, non irascar tibi, æelus meus recessit a te* (Ezech. 16. 42). *Quem enim diligit Dominus, corripit* (Prov. 3. 12) ; Et, *castigat omnem filium quem recipit* (Hebr. 12). Non erudit pater, nisi quem amat. Non corripit magister discipulum, nisi eum quem ardentioris cernit ingenii. Medicus si cessaverit curare, desperat. (g) Quod si responderis : quo modo Lazarus recepit mala in vita sua (Luc. 16), libenter nunc tormenta patiar, ut futura mihi gloria reservetur ; *Non enim vindicabit Dominus bis in idipsum* (Naum. 1). Job vir sanctus et immaculatus, et justus in generatione sua cur tanta perpeusus sit ipsius volumine continetur.

2. Et ne veteres replicando historias, longum faciam, et excedam mensuram epistolæ, brevem tibi fabulam [Narratiunculam] referam, quæ infantix meæ temporibus accidit. Beatus Antonius cum a sancto Athanasio, Alexandriæ Episcopo, propter confutationem hæreticorum [Arianorum], in urbem Alexandriam esset accitus, et isset ad eum Didymus vir eruditissimus, captus oculis, inter cæteras sermocini-

(e) Idem vitiose habent Ego pro Ergo.

(f) Duo vetustiores Mss. codices *Christum caneret de tribu regia*, et paulo post *confossus* loco *interfectus*.

(g) Sic quidem libri omnes legunt impressi ac Mss. sed mendum cubare his verbis. *Quod si responderis*, hiulus, abruptusque sensus, ac S. Doctoris menti contrarius indicio est. Legerim, *Quare sic respondebis*, aut tale quippiam. Nisi si malis, variata paulum interpunctione, atque *erim* expuncta vocula in Naumi sententia, illam una serie subnectere, quasi superioris responsum. Verouen. interim habet *respondes, et receperit*.

ationes, quas de Scripturis sanctis habebant, cum ejus admiraretur ingenium, et acumen animi collaudaret, sciscitans ait : Num tristis es, quod oculis carnis careas? Cum ille pudore reticeret; secundo tertioque interrogans, tandem elicit, ut mœrorem animi simpliciter fateretur. Cui Antonius : Miror, ait, prudentem virum ejus rei dolere damno, quam formicæ et muscæ et culices habent, et non lætari illius possessione, quam sancti soli et Apostoli meruerunt. Ex quo pervides, quod multo melius sit spiritu videre quam carne : et illos oculos possidere, in quos peccati **411** festuca (*Luc. 6*) non possit incidere. Nos [al. *Ad nos*], licet hoc anno non veneris, tamen non desperamus adventum tuum. Quod si sanctus Diaconus portitor litterarum, tuis (*a*) rursum amplexibus fuerit irretitus, et illo comitante, huc veneris, libenter suscipiam, dispensationis moram magnitudine fœnoris duplicari.

EPISTOLA LXIX (*b*).

AD OCEANUM.

Carterii Hispani Episcopi, qui unam ante baptismum, alteram, ea mortua, post baptismum uxorem duxerat, ordinationem defendit, ne bigamus censeatur, contra quam Oceanus sentiebat. Ilinc arrepta occasione de verbis Apostoli, Unius uxoris virum, deque iis quæ in Episcopo cum primis requiruntur, virtutibus disserit.

1. Nunquam, (*c*) illi Oceane, fore putabam, ut indulgentia Principis calumniam sustineret reorum; et de carceribus exeuntes, post sordes ac vestigia catenarum dolerent alios relaxatos. In Evangelio au-

(*a*) Vocem *rursus* ex Verouensi, ac Cisterciensi codicibus emendatissimis reposuimus, unde intelligas Heraculum itineris comitem Castrutum primum fuisse. In fine pro *duplicari*, alii codd. *duplicitatem*, alii *ampliatam* legunt. Gravius mavult *duplicati*.

(*b*) *Alias* 83. *Scripta circ. an. 397.*

(*c*) Digamum eum non censeri, qui antequam baptizatus esset, uxorem habuerit, si post baptismum aliam junxerit, neque adeo uxorem ante baptismum ei qui ordinandus est, debere imputari, tota hac epistola contendit Hieronymus, qui alibi quoque lib. 1. in Jovinian. et in Epistola ad Titum C. 4. eandem opinionem tuetur, quam forte iniiit ex Tertulliano, qui lib. de Monogamia c. 11. digamiam ex marito ante baptismum contractam viduis obesse noluit. At contra sentiunt Concilium Valentinum I. ann. 374. Can. 1. S. Ambrosius lib. 1. de Officiis c. 50., et Epistol. ad Vercellenses, S. Augustinus de bono Conjug. cap. 18. n. 21. præcipue vero Innocentius I. epist. ad Macedones, et Leo quoque primus, alique deinceps, quorum in Occidentali Ecclesia definitio obtinuit. Ut vero non desint qui Hieronymi sententiam utcumque tueantur eruditi viri, eam apud Orientales valuisse volunt, quod potissimum argumentantur ex adnotationibus Zonaræ, ac Balsamonis in Canon. 17. Apostolorum, quem S. Doctori favere existimant. Sed nullam revera Canon ille conjugii ante baptismum mentionem facit, et ut demum Zonaræ ac Balsamonis, qui non de conjugio loquuntur, sed de peccatis regenerationis sacramentum præcedentibus, eam, quæ ipsis tribuitur, mentem esse, quid tamen ipsi senserint, produnt, non quid tota Orientis Ecclesia. Quin ipse idem Hieronymus cum in hac epistola contrariam sibi sententiam Cainitarum hæresi fere accenseat, haud multo post in fine libri primi contra Ruffinum, animos demittens, « interrogati, inquit, a fratribus, quid nobis videretur, respondimus, nulli præjudicantes sequi quod velit, nec alterius decretum nostra sententia subvertentes. » Hæc antequam ad ipsam epistolam accedat, Lectorem semel docuisse oportet, ut singulis in eam sententiam argumentis quid respondendum continuo sit, intelligeret.

dit inv idus salutis alienæ; *Amice, si ego bonus sum, quare oculus tuus nequam est? (Matth. 20. 15.) Conclusit Deus omnia sub peccato, ut omnibus miseretur (Rom. 11. 32). Ubi abundavit peccatum, superabundavit gratia (Ibid. 5. 20). Cæsa sunt Ægypti primogenita (Exod. 12), et ne jumentum quidem Israeliticum in Ægypto derelictum est. Et [al. *En*] consurgit mihi (*d*) Caina hæresis, atque olim emortua vipera contritum caput levat, quæ non ex parte ut ante consueverat, sed totum Christi subruit sacramentum. (1) Dicit enim esse aliqua peccata, quæ Christus non possit purgare sanguine suo; et tam profunda scelerum pristinatorum **412** inhærere [al. *inseri*] corporibus atque animis cicatrices, ut medicina illius attenuari non queant. Quid aliud agit, nisi ut Christus frustra mortuus sit? Frustra autem mortuus est, si aliquos vivificare non potest. Mentitur Joannes Baptista, et digito Christum et voce demonstrans : *Ecce Agnus Dei, qui tollit peccata mundi (Joan. 1. 29)*, si sunt adhuc in sæculo, quorum Christus peccata non tulerit. Aut enim ostendendi sunt non esse de mundo, quos Christi ignoret indulgentia : aut si de mundo sunt, eligendum e duobus alterum. Liberati a peccatis, Christi potentiam probant : non liberati, quasi adhuc rei, imbecillitatem demonstrant. Sed absit hoc de Omnipotente credere, quod in aliquo impotens sit. *Omnia quæ Pater facit, et Filius facit similiter (Ibid. 5. 19)*. Infirmetas Filii redundat ad Patrem. Cuncta oviculæ membra portata sunt : totæ Apostoli Epistolæ Christi gratiam sonant. Et ne parum videretur simplex gratiæ nuncupatio : *Gratia, inquit, vobis et pax multiplicetur (1. Petr. 1. 2)*. Multiplicatio promittitur, et a nobis paucitas affirmatur.*

2. Quorsum ista? (*e*) Nosti problema tuum : Carterius Hispaniæ Episcopus, homo et ætate vetus et sacerdotio, unam antequam baptizaretur, alteram post lavacrum, priore mortua, duxit uxorem; et arbitraris eum contra Apostoli fecisse sententiam, quæ in catalogo virtutum, Episcopum *unius uxoris virum* præceperit ordinandum. Miror autem te unum protraxisse in medium, cum omnis mundus his ordinationibus plenus sit; non dico de Presbyteris, non de inferiori gradu : ad Episcopos venio, quos si sigillatim voluero **413** nominare, tantus numerus congregabitur, ut (*f*) Ariminensis Synodi multitudo superetur. Sed indecens est, sic unum tueri, ut plures accusare videaris; et quem ratione non possis, societate peccantium defen-

(*d*) Cainam hæresim secundo Ecclesiæ sæculo sciunt omnes ita appellatam, quod Caino præsertim honorem deferret; sed novam hæc S. Doctor nominis allusionem ex eo facit, quod sicuti Cain majorem culpam suam dixit, quam quæ posset a Deo dimitti, ita hi, contra quos scribit, *aliqua esse dicerent, qua Christus non possit purgare sanguine suo*, sive in baptismo dimittere.

(*e*) Alii codd. *Quorum sunt ista quæ nosti problemata? vel Quorsum ista nosti problemata?*

(*f*) Tercenti circiter Episcopi interfuerunt. Severus Sulpitius numerum adhuc auget, supra quadringentos; sed fallitur. Hieronymus vero tam grandem ejusmodi ordinationum vim ita in Apolog. lib. 1. contra Ruffin. temperat, ut non jam dicat plenum illis mundum, sed tantum *istiusmodi sacerdotes in Ecclesia esse nonnullos*.

(1) Mavult Gravius, dicendo enim, et mox quid aliud agi, ut sit una periodus cum subsequenti.

das. Sustinui Romæ a viro eloquentissimo cornutum, et dicitur, syllogismum, ut quocumque me verterem, strictius [al. *strictus*] tenerer. Uxorem, inquit, ducere peccatum est, an non? Ego simplex, et qui invidias vitare nescirem, dixi non esse peccatum. Rursum aliud proposuit, in baptisate bona opera dimittuntur, an mala? Et in hoc eadem simplicitate respondi peccata dimitti. Cum me securum putarem, cœperunt mihi hinc inde cornua incrementum, et absconditæ prius acies dilatari. Si, inquit, uxorem ducere, non est peccatum; baptismus autem peccata dimittit; quidquid non dimittitur, reservatur. Illico mihi, quasi a fortissimo pugile percussus essem, ante oculos caligo observari cœpit, statimque recordatus Chrysippi [al. *Chrysippi*] sophismatis: « Si mentiris, idque vere dicis; mentiris: » et in me reversus converti in adversarium propositionis stropham. Quæso, inquam, te ut respondeas. Baptismus hominem facit novum, an non? Vix dedit, quod novum faceret. Gradatim intuli: ex toto novum facit, an ex parte? Respondit, ex toto. Deinceps interrogavi, nihil ergo veteris hominis in baptisate reservatur? Movit caput. Cœpi protinus texere: Si baptismus novum hominem facit, et ex toto novum creat, nihilque in eo veteris reservatur, non potest novo imputari, quod in veteri quondam fuit. Primum (a) spinosulus noster obmutuit; postea vero Pisoniano vitio, cum loqui nesciret, tacere non potuit. Sudare tamen frons, pallere genæ, tremere labia, hæere lingua, saliva siccare, et plus timore quam ætate contrahi. Erupuit aliquando: Nonne legisti ab Apostolo, unius uxoris virum assumi in sacerdotium, et rem non tempora definiri? Quia me syllogismis provocaverat, et videbam tendere hominem ad interrogatiunculæ tortuosas, sua contra illum tela jaciebam. Baptizatos, 414 inquam, Apostolus elegit in Episcopatum, an Catechumenos? Respondere volebat. Ego tamen idipsum ingerere, et secundo ac tertio sciscitari [al. additur cœpi]. Nioban putares, quæ nimio fletu in lapidem versa est. Verti me ad auditores: nihil interest, o boni iudices, adversarium vigilantem, an dormientem ligem, nisi quod facilius est quiescenti, quam reluctanti vincula innectere. Si Apostolus non catechumenos in clerum allegit, sed fideles: fidelis autem est qui Episcopus ordinatur; vitia catechumeni non imputabuntur fidei. Torquebam istiusmodi spicula, et vibrantes hastas in lethargicum dirigebam. Oscitabat tandem, et quasi per mentis crapulam ruclans et nauseans evomebat: Apostolus, dixit, Paulus hæc docuit.

3. Proferuntur ergo Apostoli Epistolæ, una ad Timotheum, altera ad Titum. In prima scriptum erat: « Si quis episcopatum desiderat, bonum opus deside-

(a) Pisoni, qui cum balbus esset, tacere tamen non poterat, oris hæsitantiam exprobrat Cicero, atque illum nec tacere posse nec loqui. Coniicimus hinc nos pro *spinosulus* legendum *Pisonulus*, seu recens ac parvus Pison, quod nomen facile librarii corruerint vocis insolentia offensi, alla supposita, quæ ad illius similitudinem proxime accederet; Hieronymus vero per quam elegantius, suoque ex ingenio videatur scripsisse, maxime cum *noster* pronomen subdidicit.

rat. Oportet ergo Episcopum irreprehensibilem esse, unius uxoris virum, sobrium, prudentem, ornatum, hospitem, doctorem, non violentum, non percussorem: sed modestum, non litigiosum, non avarum, domum suam bene regentem; filio shabentem subditos cum omni castitate. Si quis autem domui suæ præesse nescit, quomodo Ecclesiæ Dei diligentiam adhibebit? Non neophytum, ne in superbiam elatus, in iudicium incidat diaboli. Oportet autem eum et testimonium habere bonum ab his qui foris sunt, ut non in opprobrium incidat, et in laqueum diaboli » (1. *Tim.* 5. 1. et seqq.). Ad Titum statim in principio hæc mandata ponuntur. « Huius rei gratia reliqui te Cretæ, ut ea quæ deerant; corrigas: et constituas per civitates Presbyteros, sicut ego tibi disposui. Si quis est sine crimine unius uxoris vir, filios habens fideles, non in accusatione luxuriæ, aut non subditos. Oportet ergo Episcopum esse sine crimine, tanquam Dei dispensatorem, non protervum, non iracundum, non violentum, non percussorem, non turpis lucri cupidum, sed hospitem, benevolam, prudentem, iustum, sanctum, continentem, obtinentem eum, qui secundum doctrinam est, fidelem sermonem; ut possit exhortari in doctrina sana, et contradicentes revincere » (Cap. 1. 5. et seqq.). In utraque 415 Epistola, sive Episcopi, sive Presbyteri, (b) quanquam apud veteres iidem Episcopi et Presbyteri fuerint: quia illud nomen dignitatis est, hoc ætatis, jubentur monogami in Clerum eligi. Certe de baptizatis Apostoli sermonem esse, nemo dubitat. Si ergo omnia quæ in ordinatione quærentur Episcopi, non præjudicant ordinando, licet ea ante baptismum non habuerit (quæritur enim quid sit, et non quid fuerit) quare solum nomen uxoris impedit, quod solum peccatum non fuit? Dicis, quia peccatum non fuit, idcirco non est dimissum in baptisate. Rem novam audio: quia (c) peccatum non fuit, in peccatum reputabitur. Omnia scorta, et publicæ colluvionis sordes, impietas in Deum, parricidium, et incestus in parentes, atque in extraordinarias voluptates utriusque sexus mutata natura, Christi fonte purgantur: uxoris inhaerebunt maculæ, et lupanaria thalamis præferentur? Ego non tibi imputo meretricum exercitus, exoletorum greges, effusionem sanguinis, et instar suis in omni cœno libidinum volutabra; et tu mihi olim mortuam de sepulchro uxoreulam protrahis: quam ideo accipi, ne facerem quod fecisti? Audiant ethnici messes [al. *messis*] Ecclesiæ, de quibus quotidie horrea nostra complentur; audiant catechumeni, qui sunt fidei candidati, ne uxores ducant ante baptismum, ne honesta jungant matrimonia; (d) sed Scottorum et Atticorum ritu, ac de Republica Platonis,

(b) Vid. quæ adnotamus in epist. ad Evangelium ad tomi huius finem.

(c) Verba quæ inter utramque vocem *peccatum* sunt, in Victorii editione desiderantur.

(d) Lib. 2. contra Jovinianum. *Scottorum*, inquit, *notio uxores proprias non habet... nulla apud eos conjux propria est, sed ut cui libitum fuerit, pecudum more lascivitur*. Sic paulo post barbaros turpesque Atticorum vel Attacorum mores describens, impressam heic lectionem ipse confirmat, cuius loco Erasm. *Scottorum et Aatorum*, Victorius *Aatorum* ab *ἀστωρ*, *impudicus*, substituerant.

promiscuas uxores, communes liberos habeant : imo caveant qualecumque vocabulum conjugis, ne postquam in Christo crediderint, doceat eis quod aliquando non concubinas, nec meretrices, sed uxores habuerint.

4. Recolat unusquisque conscientiam suam, et totius vulnera plangat ætatis : cumque verum iudicem priorum se exhibuerit delictorum, audiat increpantem Jesum : *Hypocrita, ejice primum trabem de oculo tuo, et tunc videbis ejicere festucam de oculo fratris tui* (Matth. 7. 5; et Luc. 6. 42). Vere Scribarum et Phariseorum similes, culicem liquantes et camelum glutientes, decimamus mentam et anethum; et Dei iudicium prætermittimus (Matth. 23). Quid simile uxor et scortum? **416** Imputatur infelicitas conjugis mortuæ, et libido meretricia coronatur? Ille si prior uxor viveret, aliam conjugem non haberet : tu ut passim caninas nuptias jungeres, quid potes excusare? Forsitan timuisse te dicas, ne si matrimonium copulasses, non posses aliquando Clericus ordinari. Ille in uxore optavit liberos, tu in meretrice sobolem perdidisti. Illum naturæ et benedictioni Domini servientem : *Crescite et multiplicamini, et replete terram* (Gen. 1. 28), cubiculorum secreta texerunt : te subantem ad coitum publica facies execrata est. Ille quod licebat, verecundo pudore celavit : tu quod non licebat, impudenter omnium oculis ingressisti. Illi scriptum est : *Honorabiles nuptiæ, et cubile immaculatum* (Hebr. 13. 4); tibi legitur : *Fornicatores autem et adulteros iudicabit* [al. *perdet.*] *Deus* (Ibidem) : *Et, qui corrumpit templum Dei, corrumpet illum Deus* (1. Cor. 6. 7). Omnia, inquit, nobis in baptismo condonata sunt crimina : nec post indulgentiam, iudicis est metuenda severitas, dicente Apostolo : « Et hæc quidem fuisitis, sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed iustificati estis in nomine Domini Jesu Christi, et in Spiritu Dei nostri (Ibid. 3. 17). Omnia peccata donata sunt; bene et fideliter. Sed quæro quomodo tuæ sordes lotæ sint, et mæx munditiæ sordidatæ? Non dico, ais, tuas sordidatas, sed in eodem statu mansisse quo fuerant; si enim sordes fuissent, lotæ utique fuissent ut mæx. Rogo quæ est ista tergiversatio, et acumen omni pistillo retusius? Quia non est peccatum, peccatum est : quia non est sordidum, sordidum est? Non dimisit Dominus, quia non habuit quod dimitteret; et quia non dimisit, idcirco manet, quod dimissum non fuit.

5. Quantam vim habeat baptisma, et aqua in Christo sanctificata gratiam, paululum post docebo : interim juxta vulgare proverbium : *Malo arboris nodo, malus cuneus requirendus est. Hoc quod dicit, unius uxoris virum, potest et aliter disseri. Ex Judæis erat; Apostolus : prima Christi Ecclesia de Israel reliquis congregabatur. Sciebat, Lege concessum, et exemplo Patriarcharum ac Moysi familiare populo moverat in multis uxoribus liberos spargere : ipsis quoque Sacerdotibus hujus licentiæ patebat arbitrium : Præcepit ergo, ne **417** eandem licentiam Ecclesiæ sibi vindicent Sacerdotes : ne bina pariter et trina conjugia sortiantur; sed ut singulas unotempore uxores habeant.*

Ne contentiosum clames esse quod diximus, accipe et aliam explanationem : ne tibi soli liceat, non voluntatem Legi, sed Legem jungere voluntati. Quidam coacte interpretantur uxores pro Ecclesiis, viros pro Episcopis debere accipi. Et hoc in Nicæna quoque Synodo a patribus esse decretum, (a) ne de alia ad aliam Ecclesiam Episcopus transferatur : ne virginali [al. *Virginis*] pauperulæ societate contempta, ditioris adulteræ quærat amplexus : ut quomodo culpa et filiorum vitium in λογισμοῖς, id est, cogitationibus, accipitur; domusque dispensatio ad animam refertur et corpus, ita et uxores Pontificum dici Ecclesias. De quibus in Isaia scriptum est : *Mulieres properantes de spectaculo venite : non est enim populus habens intelligentiam* (Isai. 27. 11. juxta LXX). Et rursum : *Mulieres divites, surgite, et audite vocem meam* (Ibid. 32. 9). Et in Proverbiis : *Mulierem fortem quis inveniet?* (Prov. 31. 10. juxta LXX.) Honorabilior est pretiosis lapidibus, quæ talis est. *Confidit in ea cor viri sui.* Et in eodem volumine : *Sapientes mulieres edificaverunt domum; insipiens autem destruxit manibus* (Ibid. 14. 4). Nec hoc, inquam, Episcopis videatur indignum, cum de Deo quoque scriptum sit : *Sicut despicit uxor virum suum, sic despexit me domus Israel* (Jerem. 3). Et in Apostolo : *Despondi enim vos uni viro, virginem castam exhibere Christo* (2. Cor. 11. 2). Mulierem autem, id est, *γυναικα* juxta **418** Græci sermonis ambiguitatem, in his omnibus testimoniis (b) uxorem potius intellige. Violenta est, inquam, et satis dura etiam hæc interpretatio. Redde igitur Scripturæ simplicitatem suam, ne tuis contra te legibus dimicemus. Quæram et illud : Si quis et ante baptismum habuerit concubinam, et illa mortua, baptizatus uxorem duxerit, utrum Clericus fieri debeat an non? Respondebis posse fieri : quia concubinam habuerit, non uxorem. Conjugales ergo tabulæ et jura dotalia, non coitus ab Apostolo condemnatur. Multos videmus ob nimiam paupertatem, uxorum [al. *virorum*] sarcinam declinare, et ancillas suas habere pro uxoribus, susceptosque ex his liberos colere [al. *tollere*] ut proprios : qui si forte ditati ab Imperatore, (c) stolam illis meruerint, confe-

(a) Nicænum 15 canonem vulgo intelligunt eruditi, sed verius forte Sardicensis primus nobis videtur indicari, cujus Concilii canones pro Nicænis olim habitos nemo nescit. Certe quod subjicit, « ne Virginis pauperulæ societate contempta, ditioris adulteræ quærat amplexus, » apprime concinit his Osi in eodem Sardicensi, « Cum nullus in hac re inventus sit Episcopus, qui de majore civitate ad minorem transiret. » Porro Episcoporum uxores vocari Ecclesias jamdiu olim usu receptum est in Ecclesia, cujus rei passim occurrunt exempla.

(b) Ita et S. Ambrosius, quanquam lib. de Institut. Virg. c. 5. mulieris nomen non corruptelæ, sed *sexus vocabulum* esse propugnat, aliud tamen vulgo sonare non inficiatur. Et frequentius pro maritata accipi invenias in veterum monumentis, quam pro viri ignara, imo Virginem mulieri opponi. Hoc autem in eum finem S. Doctor constituit, quem paulo post notat, ut nempe quod Apostolus dixit « unius uxoris virum, ita unius mulieris virum, » possit intelligi, ut ad coitum magis referatur, quam ad dotales tabulas.

(c) Mirum est, quantulæ res quantum interdum eruditus viris negotium facessant. Cum antea legeretur, *stolam illius meruerint* in libris omnibus, quos videre contigit nobis, depravari sensum intelleximus librarium incuria, cui suppetias fere oporteret. Stolam enim Imperatoris qui meruisse unquam potuit? et ut meruerit, quid hoc

stim Apostolo colla submittent, et inviti inter uxores eas recipere cogentur. Sin autem Principale rescriptum eadem tenuitas impetrare non quiverit, cum romanis legibus scita Ecclesiae mutabuntur. Vide ne hoc quod dicitur: *unius uxoris virum*, unius mulieris possit intelligi, ut ad coitum magis referatur, quam ad dotales tabulas. Hæc universa proferimus, non quo veræ et simplici intelligentiæ resistamus: sed ut doceamus te Scripturas sanctas sic intelligere ut scriptæ sunt; nec evacuare baptismum Salvatoris, et totum patibuli sacramentum irritum facere.

6. Reddamus quod paulo ante promisimus, et de schola Rhetorum, aquarum **419** laudes et baptismi prædicemus (1). Rudis mundus, necdum sole rutilante, nec pallente luna, nec astris micantibus, incompositam et invisibilem materiam, abyssorum magnitudine, et deformibus tenebris opprimebat. Solus Spiritus Dei in aurigæ modum super aquas ferebatur (*Gen. 1. 2*), et nascentem mundum in figura baptismi parturiebat. Inter cælum et terram, medium exstruitur firmamentum; et juxta Hebraici sermonis *ετροπολογίαν* cælum, id est, *SAMAIM* ex aquis sortitur vocabulum: et aquæ quæ super cælum sunt, in laudes Dei separantur. Unde et in Ezechiele Propheta, Crystallum super Cherubim videtur extensum (*Ezech. 1*), id est, compactæ et densiores aquæ. Primum de aquis, quod vivit, egreditur et pennatos fideles de terra ad cælum levat. Fabricatur homo de limo (*Gen. 2. 7*), et inter manus Dei aquarum sacramenta versantur. Plantatur paradysus in Eden (*Ibid. v. 8*); et unus fons in quatuor principia dividitur, qui postea egrediens de templo, et contra solis ortum vadens (*Ezech. 47. 1*), amaras aquas mortuasque vivificat. Peccat mundus,

facit ad rem uxoriam, ut quam antea concubinam habuerat, etiam invitus in uxorem cogatur recipere, qui meruerit? *Stolam* proinde pro *stolam* vir quidam doctissimus, quem nos consulimus, legi debere opinatus est, eamque indicari publici framenti partem, quam ex Imperatoris munere nonnulli consequerentur unde in Theodos. Cod. nec uno in loco *Stoli Alexandrimi* mentio est, ad cuius exemplum alij exhiberi debuissent. Id vero non satis opportune, et ad rem, ut, nobis tacentibus, facile totus Hieronymi contextus persuaderet. Neque ea ex parte locus tentandus erat, sed *Stolam* omnino retinendum; non vero *illius*, ut ad Imperatorem, referatur, sed *illis*, ut ad ancillas concubinas. *Stolam* quippe, quæ non modo proprie muliebris vestis erat, sed etiam honestæ tantum mulieris, et matris familias, ut Ulpianus, alique docent, ancilla, et servilis conditionis femina deferre non poterat, quod pluribus veterum testimoniis compertum est; minime vero omnium concubina ac meretrix, quas lege a *matronalibus decoramentis coercitas*, ut Tertullianus de feminarum cultu loquitur, planissime liquet. Si quis porro ditatus ab Imperatore ancillæ concubinae suæ *Stolam* impetrasset, jam non ancillæ et concubinae, sed uxoris legitimæ atque honestæ matronæ loco haberet ex Romanis legibus, atque adeo, juxta eos Apostoli interpretes, ex quorum sententia sequi dixit Hier. *conjugales tabulas ac jura dotalia non coitum damnari*, etiam invitus colla submitteret Apostolo *unius uxoris virum* prædicanti. Sin vero ob paupertatem impetrare non potuisset, sibi cum Romanis legibus scita Ecclesie commutarentur, sive ut concubinam continuo haberet. Hinc explicari etiam poterit Isidori locus, isque mutuum nostro dare lucem, ubi Origin. l. 9. c. 7. *Matrimonium esse nobilium justam conventionem*, dixit, aut quod Civium tantum esset Romanorum, aut quod matrimonia auspiciato fierent, nulla autem essent Plebæ antiqua auspicia, ut ex Livio compertum est.

(1) Gravius ad fidem veteris libri « Rudis mundi, et mox abyssorum multitudo, vel magnitudo et deformes tenebræ opprimebant.

et sine aquarum Diluvio non purgatur (*Gen. 7. 17*), Statimque columba Spiritus sancti, expulso alite terrore, ita ad Noe quasi ad Christum in Jordane devolat, et ramo refectionis ac luminis, pacem orbi annuntiat (*Ibid. 8. 11*). Phæro cum exercitu suo nolens (a) populum Dei exire de Ægypto, in typo baptismatis suffocatur (*Exod. 14. 13*). Et in Psalmis de interfectione illius scribitur: « Tu confirmasti in virtute tua mare, contrivisti [al. *contribulasti*] capita draconum in aquis; tu confregisti capita draconis magni» (*Psal. 75. 13*). Unde et reguli et scorpiones arentia quæque sectantur; et postquam ad aquas venerint *ὕδρροφθους* (Aquæ pavidos), et lymphaticos faciunt. Mare mutatur sacramento crucis; et septuaginta palmæ Apostolorum, dulcoratis Legis gurgitibus irrigantur. Abraham et Isaac puteos fodiunt, repugnant Allophyli. Et Bersabee, civitas juramenti (*Gen. 21*), regnumque Salomonis nomen sumit a fontibus (*3. Reg. 1*). Rebecca invenitur ad puteum (*Gen. 24*). Rachel propter aquas, supplantatoris osculo salatur (*Ibid. 29*). Moyses filias sacerdotis Madiam aperto puteo ab injuria vindicat. Præcursor Domini in aquis fontium juxta Salim, quod interpretatur *pax* sive *perfectio*, Christo populum **420** parat (*Matth. 4. 27*). Ipse Salvator post baptismum, et sanctificatas suo lavacro Jordanis aquas, regnum cælorum incipit prædicare. Primum signum ex aquis facit (*Joan. 2. 9*), Samaritana vocatur ad puteum, sitiens invitator ad potum. Nicodemo dicit occulte: « Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu (b), non intrare eum in regnum cælorum » (*Joan. 3*). Quia ab aquis cœperat, finivit in aquis. Latus Christi percussitur lancea, et baptismi atque martyrii pariter sacramenta funduntur. Post resurrectionem mittit Apostolos ad Gentes, et præcipit eis, ut baptizent eos in mysterio Trinitatis. Pœnitent facti populum Judæorum, et statim a Petro ad baptismum mittitur. Antequam parturiant, parit Sion, et nascitur gens simul (*Isai. 66. 7. 8*). Paulus persecutor Ecclesie, et lupus rapax Benjamin, Ananiæ ovi submittit caput: nec ante recuperat aspectum quam curet baptismum cæcitate (*Act. 9. 18*). Euchenus Candacis reginæ Æthiopum, lectione Prophetica, Christi baptismati præparatur. Mutat contra naturam *Æthiops pellem suam, et pardus varietates suas* (*Jer. 13. 23*). Qui Joannis acceperant, quia Spiritum Sanctum nesciebant, iterum baptizantur, ne quis putaret (c) Gentibus ac Judæis, aquas sine Spiritu Sancto ad salutem posse sufficere. « Vox Domini super aquas, Dominus super aquas multas, Dominus diluvium inhabitare facit » (*Psal. 28. 3*). « Dentes ejus sicut grex detonsarum, quæ ascenderunt ut lavacro, omnes ge-

(a) Olim populum Dei permittere exire. Porro dæmonis aut peccati, quæ in baptismi aquis suffocantur, in typum adhiberi Phæroem a Patribus, per vulgatum est.

(b) Victorius addit Sancto ex Brixianis codicibus, quibus reuuit Græcum exemplar.

(c) Vetus editio, ne quis putaret ex Gentibus, atque adeo quæ statim subsequitur ac particula delenda erit, præposita distinctionis nota, ut sensus sit, potuisse quosdam ex Gentibus suspicari, aquas sine Spiritu Sancto Judæis sufficere.

mellos habentes foetus, et infœcunda non est in eis (Cantic. 4. 2). Si non est infœcunda, nec sterilis, omnes habent ubera lacte rorantia, quæ cum Apostolo possint dicere: *Filioli mei, quos iterum parturio, donec Christus formetur in vobis (Gal. 4. 19)*; et, *Lac vobis potum dedi, non escam (1. Cor. 3. 2)*. Michæas de baptismi gratia vaticinatur: *Ipse avertet, et miserebitur nostri: demerget iniquitates nostras, et projiciet in profundum maris omnia peccata nostra (Mich. 7. 19)*.

7. Quomodo ergo in lavacro omnia peccata merguntur, si una uxor supernata: *Beati quorum remissæ sunt iniquitates, et quorum tecta sunt peccata. Beatus vir, cui non imputavit Dominus peccatum (Psal. 51. 1. 2)*. Arbitror quod possumus et nos huic aliquid cantico jungere: *Beatus vir, cui non imputabit Dominus uxorem. Audiamus et Ezechielem filium hominis, quomodo de ejus virtute pronuntiet, qui hominis futurus est filius: Assumam 421 vos de gentibus, et aspergam super vos aquam mundam, et mundabimini ab omnibus immunditiis vestris: et dabo vobis cor novum, et spiritum novum. Ab omnibus, mundabo vos sordibus (Ezech. 36. 25. 26)*. In omnibus nihil prætermittitur. Si sordes emundantur, quanto magis munditiæ non coinquinantur? Dabo vobis cor novum, et spiritum novum: *In Christo enim Jesu, neque circumcisio aliquid valet, neque præputium, sed nova (a) natura (Gal. 5. 6)*. Unde cantamus canticum novum: et vetere homine deposito, non ambulamus in vetustate litteræ sed in novitate spiritus (Rom. 7. 6). Hic est calculus novus, cui novum nomen inscribitur; quod nemo scit legere, nisi qui illud acceperit (Apoc. 2. 17). « Quotquot enim baptizati sumus in Christo Jesu, in mortem illius baptizati sumus. Consepulti enim ei sumus per baptismum in mortem [al. morte], ut quomodo surrexit Christus a mortuis per gloriam Patris, ita et nos in novitatem vitæ ambulemus (Rom. 6. 5). Toties novitatem legimus, et tamen maculosum nomen uxoris non potest ulla novitate deleri? Consepulti sumus Christo in baptismate, et resurreximus per fidem operationis Dei, qui suscitavit eum a mortuis. Cumque essemus mortui in delictis, et præputio carnis nostræ, convivificavit nos cum illo, donans omnia delicta; delens quod adversum nos erat chirographum decreti, quod erat contrarium nobis: et ipsum tulit de medio, affigens illud cruci (Coloss. 2). Omnia nostra cum Christo mortua sunt; solum nomen vivit uxoris? Dies me deficiet si cuncta quæ ad potentiam baptismi pertinent, de Scripturis sanctis voluero digerere; et nativitatis secundæ, imo in Christo primæ, ponere sacramenta.

8. Antequam dicendi finem faciam (jam enim intelligo mensuram me excedere Epistolæ), volo superiora capitula, in quibus futuri Episcopi vita describitur, cursim exponere; ut Apostolum non in unius uxoris elogio, sed in omnibus quæ præcipit, Doctorum

Gentium suscipiamus. Simul obsecro, ne quis me in sugillationem istius temporis Sacerdotum scripsisse, quæ scripsi, existimet, sed in Ecclesiæ utilitatem. Ut enim oratores, et philosophi describentes qualem velint esse perfectum oratorem, 422 et philosophum, non faciunt injuriam Demostheni et Platoni, sed res ipsas absque personis definiunt: sic in descriptione Episcopi, et in eorum expositione quæ scripta sunt, quasi speculum Sacerdotii proponitur. Jam in potestate et conscientia singulorum est, quales se ibi aspiciant; ut vel dolere ad deformitatem, vel gaudere ad pulchritudinem possint. Si quis Episcopatum desiderat, bonum opus desiderat (1. Tim. 3. 1). (b) Opus, non dignitatem; laborem, non delicias; opus, per quod humilitate decrescat, non intumescat fastigio. Oportet ergo Episcopum irreprehensibilem esse (Ibid. 2). Idipsum quoque ad Titum: Si quis est sine crimine (Tit. 1. 6). Omnes virtutes in uno sermone comprehendit, et pene rem contra naturam exigit. Si enim omne peccatum, etiam in otioso verbo reprehensione dignum est: quis est ille qui absque peccato, id est, sine reprehensione, versetur in hoc mundo? Sed futurus Pastor Ecclesiæ talis eligitur, ad cuius comparisonem recte grex cæteri nominentur. Definiunt Rhetores oratorem, qui sit vir bonus, dicendi peritus. Ante vita, sic lingua irreprehensibilis quæritur, ut merito suscipiatur. PERDIT ENIM auctoritatem docendi, cujus sermo opere destruitur. *Unius uxoris virum*; de hoc supra diximus. Nunc hoc tantum admonemus, ut si unius uxoris vir, etiam ante baptismum quæritur; cætera quoque quæ præcepta sunt, ante baptismum requiramus. Neque enim competit universa post baptismum, et unum hoc mandatum intelligere ante baptismum. *Sobrium, sive vigilantem, ὑπόλειος* quippe utrumque significat. *Prudentem, ornatum, hospitalem, doctorem (Levit. 10)*. Sacerdotes qui ministrant in templo Dei, prohibentur vinum et siceram bibere: ne in crapula et ebrietate aggraventur corda eorum; et ut sensus officium exhibens, Deo vigeat semper, et tenuis sit. Quod autem infert *prudentem*, excludit eos, qui sub nomine simplicitatis excusant stultitiam Sacerdotum. NISI ENIM cerebrum sanum fuerit, omnia membra in vitio erunt. *Ornatum* quoque, *ἐντραχίς (c)* est prioris verbi, id est, *irreprehensibilis*. Qui vitia non habet, irreprehensibilis appellatur: qui virtutibus pollet, ornatus est. Possumus et aliud 423 intelligere ex hoc verbo, juxta illud Tullii: *Caput est artis, decere quod facias*. Sunt enim quidam ignorantes mensuram suam, et tantæ stoliditatis ac vecordiæ, ut et in motu et in incessu, et in habitu, et in sermone communi, risum spectantibus præbeant: et quasi intelligentes quid sit ornatus, comunt se vestibus et munditiis corporis, et lautioris mensæ epulas parant: cum omnis istiusmodi ornatus et cultus sordibus fœdior sit. Quod autem doctrina a Sacerdotibus expetatur, et veteris præcepta sunt Legis, et ad Titum

(a) In Græco autem est *καὶνὴ κτίσις*, *nova creatura*, quemadmodum et Vulgatus Interpres vertit, et Victorius ad ejus exemplar fecit.

(b) Confer quæ in Epistol. ad Titum cap. 1. eodem intellectu, atque iisdem fere sententiis commentatur.

(c) Græcæ vocis interpretationem hanc, *sive incrementum*, adducunt editi vetustiores.

plenius scribitur. INNOCENS ENIM et absque sermone conversatio, quantum exemplo prodest, tantum silentio nocet. Nam et latratu canum, baculoque pastoris, uporum rabies deterranda est. *Non vinolentum, non percussorem* (Tit. 7). Virtutibus vitia opposuit.

9. Didicimus quales esse debeamus : discamus quales non esse debeant Sacerdotes. Vinolentia scurrarum est, et comessorum : venterque mero astuans, cito despumat in libidines. In vino luxuria, in luxuria voluptas, in voluptate impudicitia est. Qui luxuriatur, vivens mortuus est : ergo qui inebriatur, et mortuus et sepultus est. Noc ad unius horæ ebrietatem nudat femora sua (Gen. 9. 21), quæ per sexcentos annos sobrietate contexerat. Lot per temulentiam, nesciens libidini miscet incestum : et quem Sodoma non vicerat, vicia vicerunt. Percussorem autem Episcopum ille condemnat, qui dorsum suum posuit ad flagella : et maledictus non remaledixit (Isai. 50; Marc. 15). *Sed modestum* (1. Tim. 3). Duobus malis unum opposuit bonum ; ut temulentia et ira, modestia refrenentur. *Non litigiosum, non avarum*. Nihil enim impudentius arrogantia rusticorum, qui garrulitatem auctoritatem putant ; et parati semper ad lites, in subjectum sibi gregem tumidis sermonibus tonant. Avaritiam in Sacerdote vitandam, et Samuel docet : nihil coram populo eripuisse se cuiquam probans (1. Reg. 12) : et Apostolorum paupertas, qui refrigeria sumptuum a fratribus accipiebant, et præter victum atque vestitum nihil se aliud nec habere, nec velle gloriabantur. Quam ad Timotheum avaritiam, 424 ad Titum turpis lucri cupiditatem apertissime notat (Tit. 1). *Domum suam bene regentem*. Non ut opes augeat, non ut regias pareat epulas, non ut cælatas patinas struat, non ut Phasides aves lentis vaporibus coquat, qui ad ossa perveniant et superficiem carnis non dissolvant artificii temperamento : sed ut quod populo præcepturus est, prius a domesticis exigat. *Filios habentem subditos, cum omni castitate* ; ne scilicet imitentur filios Eli, qui in vestibulo Templi cum mulieribus dormiebant ; et (a) religionem prædam putantes, quidquid optimum in hostili erat, in suas delicias convertant (1. Reg. 2). *Non neophytum, ne in superbiam elatus in iudicium incidat diaboli* (1. Tim. 3. et Tit. 1). Mirari satis non queo, quæ hominum tanta sit cæcitas, de uxoribus ante baptismum disputare ; et rem in baptismo mortuam, imo cum Christo vivificatam in calumniam trahere, cum tam apertum evidensque præceptum nemo custodiat. Heri catechumenus, hodie pontifex : heri in amphitheatro, hodie in Ecclesia ; vespere in circo, mane in altario : dudum fautor histrionum, nunc virginum consecrator. Num ignorabat Apostolus tergiversationes nostras, et argumentorum ineptias nesciebat ? Qui dixit, *unius uxoris virum* (Ibid.), ipse mandavit irreprehensibilem, sobrium, prudentem, ornatum, hospitalem, do-

(a) Scilicet obtentu religionis prædari. Sic epist. 50. ad Domnionem num. 3. rumigerulo cuidam monacho exprobrat, quod *religionem pugnam* faceret, quemadmodum ibi ex Mss. legimus, et hic insuper locus confirmat. Mox *orte optimum pro optimum* Hier. scripserat, etsi impressionem lectionem non est cur improbemus.

ctorem, modestum : non vinolentum, non percussorem, non litigiosum, non avarum, non neophytum. Ad hæc omnia claudimus oculos, solas videmus uxores. Quod autem ait : *Ne in superbiam elatus, incidat in iudicium diaboli*, quis non exemplo verum probet ? Ignorat (b) momentaneus Sacerdos humilitatem, et mansuetudinem rusticorum : ignorat blanditias Christianas ; nescit seipsum contemnere : de dignitate transfertur ad dignitatem : non jejunavit, non flexit, non mores suos sæpe reprehendit, et assidua meditatione correat : non substantiam pauperibus erogavit. De cathedra quodammodo ducitur ad cathedram, id est, de superbiam ad superbiam. Iudicium autem et ruina diaboli, nulli dubium, quin arrogantia sit. **INCIDENT IN EAM** qui in puncto horæ, necdum discipuli 425 jam magistri sunt. *Oportet autem eum et testimonium habere bonum ab his qui foris sunt*. Quale principium, talis et clausula. Qui irreprehensibilis est, non solum a domesticis, sed et ab alienis consono ore laudatur. Alieni et extra Ecclesiam sunt Judæi, hæretici, atque Gentiles. Talis ergo sit Pontifex Christi, ut qui religioni detrahunt, vitæ ejus detrahere non audeant. At nunc plerosque cornimus, vel favorem populi, in aurigarum morem pretio redimere : vel tanto omnium hominum odio vivere, ut non extorqueant pecunia, quod mimi impetrant gestibus.

10. Hæc, fili Oceane, sollicito timore perquirere (al. *perquire*) : hæc magistri Ecclesiæ custodire debent : hos in Sacerdotibus eligendis canones observare : non juxta propria odia et privatas similitates, carpentemque semper auctorem suum, invidiam, legem Christi interpretari. Vide quantum sit testimonium hujus, quem arguunt, mariti, cui præter vinculum conjugale, et hoc ante baptismum, nihil aliud ab æmulis objici potest. « Qui præcipit non mœchandum, ipse dixit, et non occides » (Jacob. 2. 11). Si non mœchamur, sed occidimus, transgressores legis sumus. « Qui totam legem servaverit, et offenderit in uno, fit omnium reus » (Ibid. 10). Itaque cum opposuerint nobis uxorem ante baptismum, nos ab eis omnia quæ post baptismum præcepta sunt, requiramus. **PRÆTEBEUNT** quod non licet : et obiciunt quod concessum est.

EPISTOLA LXX (c).

AD (d) MAGNUM ORATOREM URBIS ROMÆ.

Magno cuidam Rhetori Romano, quem Rufinus sobornarat, ut quaereret ab Hieronymo, cur in opusculis suis sæcularium litterarium exempla poneret, rationem reddit, ostenditque quatenus id liceat, et quorum exemplo id faciat.

1. (e) Sebesium nostrum tuis monitis profecisse,

(b) Qui non sensim et per gradus, sed repente ex laico sacerdos est jussus ; nam vocem *momentaneus*, aut nusquam apud probatos auctores, aut etiam in sequiori latinitate alio sensu invenies. Tertullian. 1. 3. advers. Marcion. c. 17. de Christo, « qui linum ardens, id est momentaneum ardorem gentium, non extinxit. »

(c) *alias* 81. *Scripta circ. idem tempus quo superior.*

(d) Hujus, ut videtur, Magni Oratoris meminisse Sidonius lib. V. epist. X. eique *rigorem* in dicendo tribuit.

(e) In aliquot Mss. *severum* invenimus, in aliis *Martianus Sebastianus* legi adnotavit.

non tam Epistola tua, quam ipsius pœnitundine didicimus. Et **426** mirum in modum plus correptus placuit, quam errans læserat. Certaverunt inter se indulgentia parentis, et filii pietas: dum alter præteritorum non meminit, alter in futurum quoque officia pollicetur. Unde et mutuo nobis tibi que gaudendum est: quia nos filium recepimus, tu discipulum comprobasti.

2. Quod autem quæris in calce Epistolæ tuæ, cur in opusculis nostris sæcularium (al. *scholarium*) litterarum interdum ponamus exempla, et candorem Ecclesiæ, Ethnicorum sordibus polluamus; breviter responsum habeto. Nunquam hoc quæres, nisi te totum Tullius possideret; si Scripturas sanctas legeres, si Interpretes earum, omisso (a) Volcatio, evolveres. Quis enim nesciat et in Moysæ, et in Prophetarum voluminibus quædam assumpta de Gentilium libris, (b) et Salomonem Philosophis Tyri et nonnulla proposuisse, et aliqua respondisse? Unde in exordio Proverbiorum comonetur, ut intelligamus sermones prudentiæ, versutiasque verborum, parabolas, et obscurum sermonem, dicta sapientum, et ænigmata (*Prov.* 1), quæ proprie dialecticorum et philosophorum sunt. Sed et Paulus Apostolus Epimenidis Poetæ abusus versiculo est, scribens ad Titum: «(c) Cretenses semper mendaces, malæ bestię, ventres pigri» (*Ti.* 1. 22). Cujus heroicij hemistichium postea Callimachus usurpavit. Nec mirum si apud Latinos metrum non servet ad verbum expressa translatio, cum Homerus eadem lingua versus in prosam, vix cohæreat. In alia quoque Epistola, Menandri ponit senarium: (d) «Corrumpunt mores bonos confabulationes pessimæ.» Et apud Athenienses in Martis curia disputans, Aratum testem vocat. «Ipsius enim et genus sumus,» quod Græce dicitur: τοῦ γὰρ καὶ γένος ἴσμεν; et est clausula versus heroici. Ac ne parum hoc esset, ductor Christiani exercitus, et orator invictus pro Christo causam agens, etiam inscriptionem fortuitam, arte torquet in argumentum fidei. Diderat enim a vero David, extorquere de **427** manibus hostium gladium, et Goliath superbissimi caput proprio mucrone truncare. Legerat in Deuteronomio (*Cap.* 21) Domini voce præceptum, mulieris captivæ radendum

caput, supercilia, omnes pilos, et unguis corporis amputandus, et sic eam habendam in conjugio. Quod ergo mirum, si et ego sapientiam sæcularem propter eloquii venustatem, et membrorum pulchritudinem, de ancilla atque captiva Israelitidem (al. *Israelitem*) facere cupio? et si quidquid in ea mortuum est, idololatriæ, voluptatis, erroris, libidinum, vel præcidio, vel rado: et (e) mixtus purissimo corpori vernaculos ex ea genero Domino Sabaoth? Labor meus in familiam Christi proficit; stuprum in alienam, auget numerum conservorum. Osee accepit uxorem fornicariam Gomer filiam Debelaim, et nascitur ei de meretrice filius Jezrael, qui vocatur semen Dei (*Osee* 1). Isaias novacula acuta barbam, et crura peccantium radit (*Isai.* 7): et Ezechiel in typo fornicantis Jerusalem, fœdet cesariem suam; ut quidquid in ea absque sensu et vita est, auferatur.

3. Cyprianus vir eloquentia polleas et martyrio, (f) Firmiano narrante, mordetur, cur adversus Demetrianum scribens, testimoniis usus sit Prophetarum, et Apostolorum, quæ ille ficta et commentitia esse dicebat, et non potius Philosophorum et Poetarum, quorum auctoritati, ut Ethnicus, contraire non poterat. Scripserunt contra nos Celsus atque Porphyrius: priori Origenes, alteri Methodius, Eusebius, et Apollinaris fortissime responderunt. Quorum Origenes octo scripsit libros: Methodius usque ad decem millia procedit versuum: Eusebius, et Apollinaris viginti quinque, et triginta volumina condiderunt. Lege eos, et invenies nos comparatione eorum imperitissimos: et post tanti temporis otium, vix quasi per somnium quod pueri didicimus, recordari. Julianus Augustus septem libros in expeditione Parthica, adversum Christum evomuit; et juxta fabulas Poetarum, suo se ense laceravit. Si contra hunc scribere tentavero, puto, interdices mihi, ne rabidum canem, Philosophorum **428** et Stoicorum doctrinis, id est, Herculis clava percutiam (al. *sopercutiam*)? quæquam Nazarenum nostrum, et (ut ipse solebat dicere) Galileum, statim in prælio senserit; et mercedem linguæ putidissimæ, (g) conto illa perfosus accepit. Josephus antiquitatem approbans Judaici populi, duos libros scripsit contra Apionem Alexandrinum Grammaticum: et tanta sæcularium profert testimonia, ut mihi miraculum subeat, quomodo vir Hebræus, et ab infantia sacris Litteris eruditus, cunctam Græcorum Bibliothecam evolverit. Quid loquar de Philone, quem (h) vel alterum, vel Judæum Platonem critici pronuntiant?

(e) Perperam hucusque editi, *mixtos*, quod referunt ad *vernaculos*, cum ad dicentis personam constet esse referendum. Veram lectionem, quam restitimus, asserit etiam Abelardus, qui lib. 1. Theolog. Christianæ potiore hujus epistolæ partem exscribit. Gravius mavult *mixus*. Paulo post Gomer filiam Debelaim, id est *dulcedinum*, quæ duo verba ultima in aliis non habentur, Gravius ex Mss. sufficit, sed forte *dulcedinum* legendum est.

(f) Al. *Formiano*, et *Formano*, etiam in Mss. cum nihil dubium sit, Lactantium Firmianum indicari, qui læsit. lib. 5. cap. 4. hac super re Cyprianum criminatur.

(g) Victorius *conto in illis*; olim vero *contumelias*, vel *contumelia*, mendose utrumque.

(h) Vitiose erat *autea*, vel *alterum*, vel *secundum*, vel

(a) Non, ut quibusdam placet, Volcatium Sedigitum Poetam, cuius vix pauci versus supersunt, sed cognominem alium *Volcatium Nobilem*, qui *Cæsellium jus civile docuit*, ut Plinius lib. 8. cap. 40. testatur, ignavi arbitramur. Sed interim pro *Volcatio*, quidam Mss. habent *supercilio*.

(b) Harum questionum inter Salomonem et Philosophos Tyri meminit Josephus lib. 8. Antiquit. c. 2. tum contra Apionem lib. 1. et S. Theophilus Antioch. lib. 3. ad Autolyt., in cuius rei testimonium citatur ab utroque Menander Ephesius, qui Tyriorum historiam conscripsit. Paulo post alii editi, *versutiasque verborum parabolas*.

(c) Græcum Epimenidis versum, Κρήτες δει ψόροισι, καὶ ὑπὸ τῶν γυναικῶν ἀπείροι, addunt Erasmi. atque Victorius, reticentibus Mss.

(d) Idem heic quoque loci Græca præponunt Menandri verba, ὀφθαλμοῦν ἴδῃ λεγῶν ὀφθαλμοῦν κακῶν, quæ Mss. ignorant. Tum in latino habent, *colloqui prava*. Falli tamen videntur Socrates Hist. 1. 3. c. 14. et Nicephorus lib. x. c. 26. qui ex Euripide expressum senarium tradunt, cum ex Menandri sit Thaidæ, ut Hier. notat. Vid. Epist. ad Demetriad. Sic quidam sacri textus codices heic ad marginem Menandrum notant.

4. *Scriptores Ecclesiastici sæcularibus litteris eruditi.* — Curram per singulos : Quadratus Apostolorum discipulus , et Atheniensis Pontifex Ecclesiæ, nonne Adriano Principi, Eleusinæ sacra invisenti, librum pro nostra religione tradidit? Et tantæ admirationi omnibus fuit, ut persecutionem gravissimam, illius excellens sedaret ingenium. Aristides Philosophus, vir eloquentissimus, eidem Principi Apologeticum pro Christianis obtulit, contextum Philosophorum sententiis : quem imitatus postea Justinus, et ipse Philosophus, Antonino Pio et filii ejus, Senatuique librum contra Gentiles tradidit, defendens ignominiam crucis, et resurrectionem Christi tota prædicans libertate. Quid loquar de Melitone Sardensi Episcopo? quid de Apollinario Hierapolitanæ Ecclesiæ Sacerdote, Dionysioque Corinthiorum Episcopo, et Tatiano, et Bardesane, et Irenæo Photini Martyris successore : qui origines hæreseon singularum, et ex quibus Philosophorum fontibus emanarint, multis voluminibus explicarunt? Pantænus Stoicæ sectæ Philosophus, ob præcipuæ eruditionis gloriam, a Demetrio Alexandriæ Episcopo missus est in Indiam, ut Christum apud Brachmanas, et illius gentis Philosophos prædicaret. Clemens Alexandrinæ Ecclesiæ Presbyter, meo iudicio (al. *vir meo iudicio*, etc.). omnium eruditissimus, octo scripsit Stromatum libros; et totidem ὑποτυκώσεων, et alium contra Gentes, Pædagogum quoque tria volumina. Quid in illis inductum? imo 429 quid non de media Philosophia est? Hunc imitatus Origenes, decem scripsit Stromateas, Christianorum et Philosophorum inter se sententias comparans : et omnia nostræ religionis dogmata de Platone et Aristotele, Numenio, Cornutoque confirmans. Scripsit et Miltiades contra Gentes volumen egregium. Hippolytus quoque, et Apollonius, Romanæ urbis (a) Senator, propria opuscula condiderunt. Exstant et Julii Africani libri, qui temporum scriptis historias; et Theodori, qui postea Gregorius appellatus est (S. Gregorius Thaumaturgus), viri Apostolicorum signorum atque virtutum; et Dionysii Alexandrini Episcopi : Anatolii quoque Laodicenæ Ecclesiæ Sacerdotis; nec non Presbyterorum Pamphili, Pierii, Luciani, Malchionis, Eusebii Cæsariensis Episcopi, et Eustathii Antiocheni, et Athanasii Alexandrini : Eusebii quoque Emiseni, et Triphillii Cyprii, et Asterii Scythopolitæ, et Serapionis Confessoris : Titi quoque Bostrensis Episcopi : Cappadocumque Basilii, Gregorii, Amphiloicii : qui omnes in tantum Philosophorum doctrinis atque sententiis suos resarciunt libros, ut nescias quid in illis pri-

Judæum Platorem; nos superflua duo verba, vel secundum, quæ ex glossmate aliquo in ordinem Hieronymiani contextus defluxisse videbantur, expunximus Mss. auctoritate.

(a) Falso Erasmus secutus Editor Benedictinus legerat *Senatores*, cum de Apollonio tantum, ut ex Catalogo liquet, dictum sit, imo cum nedum de Hippolyto, sed de Apollonio ipso alii dubitent, fuerit ne unquam Senator, an proprio ingenio ex Eusebio Hieronymus exaggeraverit. Qua de re in Catalogo suo loco dicemus.

mum admirari debeas, eruditionem sæculi, an scientiam Scripturarum.

5. Veniam ad Latinos. Quid Tertulliano eruditius, quid acutius? Apologeticus ejus, et contra Gentes libri, cunctam sæculi obtinent (al. *continent*) disciplinam. Minutius Felix causidicus Romani fori, in libro, cui titulus Octavius est; et in altero contra Mathematicos (si tamen inscriptio non mentitur auctorem) quid Gentilium scripturarum dimisit intactum? Septem libros adversus Gentes Arnobius edidit, totidemque discipulus ejus Lactantius, qui de Ira quoque, et Opificio Dei duo volumina condidit : quos si legere volueris, dialogorum Ciceronis in eis *ἐπιτομήν* reperies. Victorino Martyri in libris suis, licet desit eruditio, tamen non deest eruditionis voluntas. Cyprianus, 430 Quod idola dii non sint, qua brevitate, qua historiarum omnium scientia, quorum verborum et sensuum splendore perstrinxit? Hilarius meorum Confessor temporum et Episcopus, duodecim Quintilianii libros et stylo imitatus est, et numero : brevique libello, quem scripsit contra Dioscorum Medicum, quid in litteris possit, ostendit. Juvenecus Presbyter, sub Constantino historiam Domini Salvatoris versibus explicavit : nec pertimuit Evangelii majestatem sub metri leges mittere. De cæteris vel mortuis, vel viventibus taceo : quorum in scriptis suis et vires manifestæ sunt et voluntas.

6. Nec statim prava opinione fallaris, contra Gentes hoc esse licitum, in aliis disputationibus dissimulandum, quia omnes pene omnium libri, exceptis his qui cum Epicuro litteras non didicerunt, eruditionis doctrinæque plenissimi sunt. Quanquam ego illud magis reor, quod dictanti venit in mentem, non te ignorare quod semper a doctis viris usurpatum est; sed per te mihi proponi ab alio quæstionem, qui forte propter amorem historiarum Sallustii, (b) Calpurnius cognomento Lanarius sit. Cui quæso ut suadeas, ne vescentium dentibus edentulus invadeat, et oculos caprearum, talpa contemnat. Dives, ut cernis, ad disputandum materia; sed jam epistolæ angustia finienda est.

EPISTOLA LXXI (c)

(d) AD LUCINIUM.

Lucinium Bæticum genere, qui cum uxore sua Theodora castam ducebat vitam, et Jerosolymam navigare

(b) Denuo haud recte Mart. post Erasm. *Calpurnius* heic atque alibi. Quem porro Sallustius memorat, Calpurnius Numidiæ Consul, a quo Republicam proditam ob infamem avaritiam in bello Jugurthino narrat, erat *l. Calpurnius Bestia*. Nam *Calpurnium Lanarium* non Sallustius memorat, sed Plutarchus in vita Sertorii, ab eoque dicit Julium Salinatorem proditione occisum; quæ autem Valerius Maximus lib. 8. cap. 2. et Cicero de Off. lib. 3. de Calpurnio Lanario produnt, minime sunt ad rem nostram. Forte Hier. duos hosce Calpurnios Bestiam, et Lanarium data opera, ut ejus etiam indicare videntur verba, in unum conjunxit, ut malas adversarii sui Ruffini artes varias, et vitia sugillaret. Hunc enim omnino præ oculis habuisse apparet ex Apolog. contra eundem lib. 1. ubi, *Nimirum*, inquit, *iste est Calpurnius Sallustianus, qui nobis per Magnum Oratorem non magnam moverat quæstionem.*

(c) *Atiaz* 28. Scripta anno 398

(d) Hæc epistola in Veronesi Ms. Hieronymo abjudi-

constituerat, hortatur ut in proposito perstet et advigilet. Interea opera quædam sua, quæ ille postulaverat, una cum quatuor ciliciolis, et Isaïæ codice, mittit; tum de jejuniis, Eucharistiæ sumptione, ac traditionibus Ecclesiasticis disserit.

1. Nec opinanti mihi subito litteræ tuæ redditæ sunt: quæ quanto **431** insperatæ, tanto gaudiorum plenæ, (a) quiescentem animam suscitavit, ut statim amore complecterer, quem oculis ignorabam, et illud mecum tacitus mussitarem: *Quis dabit mihi pennas sicut columbæ, et volabo, et quiescam (Ps. 54. 7)*, ut inveniat quem diligit anima mea. Vere nunc in te sermo Dominicus completus est: *Mulli de Oriente et Occidente venient, et recumbent in sinu Abraham.* Cornelius centurio cohortis Italicæ, jam tunc Lucinii mei præfigurabat fidem. Apostolus Paulus scribens ad Romanos: *Cum in Hispaniam proficisci cæpero, spero quod præteriens videam vos, et a vobis deducar illuc (Rom. 15. 24)*, tantis fructibus (al. fluctibus) approbavit, quid de illa provincia quæreret. In brevi tempore ab Jerosolymis usque ad Illyricum Evangelii jaciens fundamenta, Romam victus ingreditur, ut victos superstitionis erroribus liberos faciat. Manet in hospitio conducto per biennium; ut nobis utriusque Instrumenti æternam reddat domum. Piscator hominum, misso rete Apostolico, te quoque quasi pulcherrimum Auratam inter innumera piscium genera traxit ad littus. Reliquisti amaros fluctus, salsos gurgites, scissuras monitum, et Leviathan regnantem in aquis, cum Jesu deserta expetens, contempsisti, ut possis Prophetico illud canere: *In terra deserta, et in via, et in inaquoso, sic in sancto apparui tibi (Ps. 62. 3)*. Et iterum: *Ecce elongavi fugiens, et mansi in solitudine. Expectabam eum qui salvum me fecit a pusillanimitate spiritus et tempestate (Ps. 54. 8. 9)*. Obsecro te et moneo parentis affectu, ut qui Sodomam reliquisti, ad montana festinans, post tergum ne respicias: ne aratri stivam, ne fimbriam Salvatoris, ne cincinnos ejus, noctis rore madefactos, quos semel tenere cœpisti, aliquando dimittas: ne de tecto virtutum pristina quæsiturus vestimenta descendas; ne de agro revertaris domum, ne campestria cum Lot et amœna hortorum diligas, quæ non irrigantur de cœlo, ut terra sancta, sed de turbido flumine Jordanis, postquam dulces aquas maris mortui commixtionem mutavit.

2. Cœpisse multorum est, ad culmen pervenisse paucorum. *Qui in stadio currunt, 432 omnes quidem currunt; sed unus accipit coronam (1. Cor. 9. 24. 25)*. At contra de nobis dicitur: *Sic currite, ut apprehen-*

catur, et Beati Lucidii ad Lucianum Beticum dicitur, quæ de re in Præfatione disserimus. Lucinium autem istum alii codices *Lucianum*, aut *Licinium*, Cassiodorius *Lucium* vocant. *Beticum* (quod est ex Hispania Bœtica) addunt in inscriptione vetustiores quidam excusi; Mss. reticent.

(a) Duo Mss. *tabescentem*. Paulo post versiculum illum Psalm. 34., et quæ subnectuntur verba, *Vere nunc in te sermo dominicus completus est*, Martianæus expunxit, quod in suis Mss. non invenisset, nos ex aliis omnibus quos contulimus manu exaratis, atque impressis libris in veterem quasi possessionem restitimus,

datis. NON EST INVIDUS Agonotheta noster, nec alterius palma, (b) alteri parat ignominiam. Omnes athletas suos desiderat coronari. Gaudet anima mea, et magnitudine lætitiæ rem mœroris patior. Ruth in lacrymas verba prorumpunt. Zachæus ad unius horæ conversionem, hospitem habere meruit Salvatorem. Martha et Maria, convivio præparato Dominum susceperunt. Meretrix lavat stertibus pedes, et unguentis honorum operum Domini corporis dedicat sepulturam. Simon leprosus invitat magistrum cum discipulis, et non contemnitur. Abraham dicitur: *Egredere de terra tua, et de cognatione tua, et de domo patris tui, et vade in terram quam monstravero tibi (Gen. 12. 1)*. Relinquit Chaldæam, relinquit Mesopotamiam: QUÆRIT QUOD nescit (c) ne perdat quem invenerat. Non enim arbitratus est simul se habere posse et patriam et Dominum; sed jam tunc illud Prophetæ David opere complebat: *(Advena sum apud te, et peregrinus, sicut omnes patres mei (Ps. 38. 13)*: Hebræus id est, (d) *περάτης*, atque transitor: dum non est præsentis virtute contentus; sed præteritorum obliviscens, in futurum se extendit, et scit illud, *Ibunt de virtute in virtutem (Ps. 85. 8)*, mysticum sortitus est nomen, et viam tibi aperuit, quomodo non quæras ea quæ tua sunt, sed quæ aliena: et illos putes parentes, fratres, affines, atque cognatos, qui tibi in Christo copulati sunt. *Mater, inquit, mea, et fratres mei hi sunt, qui faciunt voluntatem Patris mei (Math. 12. 48)*.

3. Habes tecum prius in carne, nunc in spiritu sociam; de conjuge germanam, de femina virum, de subjecta parem: quæ sub eodem jugo ad cœlestia simul regna festinat. Cauta rei familiaris dispensatio, et ad (e) calculos rediens, non cito deponitur. Joseph cum tunica Ægyptiam effugere non potuit. Adolescens ille, qui opertus sindone sequebatur Jesum: quia tentus fuerat a ministris, terrenum abiciens operimentum, nudus evasit. Elias igneo curru raptus ad cœlum, meloten reliquit in **433** terris. Elisæus boves, et juga prioris operis vertit in vota. Loquitur sapientissimus vir: *Qui tangit picem, inquinabitur ab ea (Eccli. 1. 13)*. QUAMDIU VERSAMUR in rebus sæculi, et anima nostra possessionum ac reddituum procuracione devincta est, de Deo libere cogitare non possumus. *Quæ enim participatio justitiæ cum iniquitate, aut quæ societas lucis ad tenebras? Qui consensus Christi ad Belial? Quæ pars fideli cum infideli? (2. Cor. 6. 14. et seqq.) Non potestis, inquit Dominus, Deo servire et mamonæ (Math. 6. 24)*. Aurum deponere incipientium est, non perfectorum. Fecit hoc Thebanus Crates, fecit Antisthenes. SEIPSUM offerre Deo, proprie Christianorum est et Apostolorum: qui duo cum vidua paupertatis suæ in Gazophylacium æra mittentes, totum censum quem habuerunt, Domino

(b) Aliter Victorius, *nec alteri palman, alteri parat ignominiam*.

(c) Veteres editi et quidam e Mss. *ne perdat quod invenerat*.

(d) Idem et plerique Mss. *περάτης*, alii pro Græco vocabulo *hospes* legunt.

(e) Veron. liber et ad caulas rediens.

tradiderunt, et merentur audire: *Sedebitis super duodecim solia, judicantes duodecim tribus Israel.* (*Math. 19. 28*).

4. Hæc et ipse intelligis, quo animo replicem; et quod sub aliis verbis te ad sanctorum Locorum invitem habitaculum. Abundantia tua multorum inopiam sustentavit, ut et horum divitiarum in tuam indigentiam redundarent. Fecisti tibi amicos de iniquo mammona, qui te recipere in æterna tabernacula (*Luc. 16*). Laudanda res, et Apostolicorum temporum virtutibus cœquanda: quando venditis possessionibus suis, credentes afferebant pecunias, atque fundebant ante pedes Apostolorum, ostendentes avaritiam esse calcandam. Sed Dominus magis querit animas credentium, quam opes. Legimus: *Redemptio animarum viri, propriarum divitiarum* (*Prov. 13. 8. sec. LXX*). Possumus quidem divitias proprias intelligere, quæ non de alieno, non de rapinis sunt, juxta illud: « Honora Deum de tuis justis laboribus » (*Ibid. 3. 9*): sed melior est illa intelligentia, ut divitias proprias cognoscamus thesauros absconditos, quos nec fur possit suffodere, nec latro violentius eripere (*Luc. 12*).

5. Opuscula mea, quæ non sui merito, sed bonitate tua desiderare te dicis, ad describendum hominibus tuis dedi, et descripta vidi in chartaceis codicibus: ac frequenter admonui, ut conferrent diligentius, et emendarent. Ego enim tanta volumina præ frequentia comitantium et peregrinorum turbis relegere non potui, et ut ipsi probavere præsentibus, **434** longo tentus incommodo, vix diebus Quadragesimæ, quibus ipsi proficiscebantur, respirare cœpi. Unde si paragrammata repereris, vel minus aliqua descripta sunt, quæ sensum legentis impediunt, non mihi debes imputare, sed tuis, et imperitiarum notariorum librariorumque incuriæ, qui scribunt non quod inveniunt, sed quod intelligunt; et dum alienos errores emendare nituntur, ostendunt suos. Porro (a) Josephi libros, et sanctorum Papæ et Polycarpi volumina, falsus ad te rumor pertulit a me esse translata: quia nec oculi mei, nec virium est, tantas res eadem in alteram linguam exprimere venustate. Origenis et (b) Didymi pauca transtulimus, volentes nostris ex parte ostendere, quid Græca doctrina retineret. Canonem Hebraicæ Veritatis, excepto (c) Octateucho, quem nunc in manibus habeo, pueris tuis et notariis dedi describendum. Septuaginta interpretum editionem et te habere non dubito; et ante annos plurimos diligentissime emendatam, studiosis tradidi. Novum Testamentum Græcæ reddidi auctoritati. Ut enim veterum

(a) Cassiodor. Divinar. Institut. cap. 17. « Josephus pene secundus Livius in Libris Judaicarum Antiquitarum late diffusus, quem Pater Hieronymus scribens ad Lucinium Boeticum propter magnitudinem proxi operis, a se perhibet non potuisse transferri, » etc.

(b) Vulgati omnes Sancti titulum Didymo apponunt, quem cum alibi nusquam illi tribuat Hier. minime vero tunc temporis ascripsisse credendus est. Quamobrem Mss. exemplarium et præcipue Veronens. fidem secuti expunximus.

(c) Olim, *Heptateucho* id est septem pro octo prioribus Scripturæ libris. Sed. Mss. duo *Pentateucho*, ut non satis manifesto hinc liceat intelligere, quos libros tum temporis Hier. transtulisset.

librorum fides de Hebræis voluminibus examinanda est; ita novorum Græcæ sermonis normam desiderat.

6. *Jejunium Sabbati, et Eucharistiæ sumptio quotidiana.* — De Sabbato quod quæris, utrum jejunandum sit: et de Eucharistia, an accipienda quotidie, quod Romana Ecclesiæ [af. *Romanæ Ecclesiæ*] et Hispaniæ observare perhibentur, scripsit quidem et Hippolytus vir disertissimus; et cæptim diversi Scriptores e variis auctoribus edidit. Sed ego illud breviter te admonendum puto, traditiones Ecclesiasticas (præsertim quæ fidei non officiant) ita observandas, ut a majoribus traditæ sunt: nec aliorum consuetudinem, aliorum contrario more subverti. Atque utinam omni tempore jejunare possimus, quod in Actibus Apostolorum diebus Pentecostes et die Dominico, Apostolum Paulum, et cum eo credentes fecisse legimus (*Act. 13. 20. 21*). Nec tamen Manichææ hærescos accusandi sunt, cum carnalis cibus præferri non debuerit spirituali. Eucharistiam quoque absque condemnatione nostri, et purgante conscientia, semper accipere, et Psalmistam audire dicentem: *Guatite et videte, quoniam suavis est Dominus* (*Psal. 39. 9*), et cum eo canere: **435** *Eruclavit cor meum verbum bonum* (*Psal. 44. 1*). Nec hoc dico, (d) quod diebus festis jejunandum potem; et contextas quinquaginta diebus ferias auferam: sed unaquæque provincia abundet in sensu suo, et præcepta majorum, leges Apostolicas arbitretur.

7. Duo palliola, et (e) amphimalum de tuis usibus vel utenda, vel sanctis danda suscepi. Ego insignia paupertatis, et quotidianæ symbola pœnitentiæ, tibi et sorori tuæ misi: quatuor cilliciola apta proposito et usibus vestris: et codicem, hoc est (f) decem visiones Isaïæ valde obscurissimas, quas nuper historica explanatione dissertui: ut quotiescumque mea opuscula videris, toties amici dulcissimi recordatus, navigationem quam parumper distuleras, pares. Et quia non est in homine via ejus, et a Domino gressus hominis diriguntur (*Jer. 10. 23*): si forte (quod procul absit) aliquid fuerit impedimenti, quæso ut quos caritas jungit, terrarum longitudo non separet: et absentem Luciniam nostrum, semper præsentem litterarum vicissitudine sentiamus.

EPISTOLA LXXII (g).

AD VITALEM (h) PRESBYTERUM.

De Salomone et Achaz.

Alteri Vitalis epistolæ respondens, docet pro vero cre-

(d) Depravatis codd. usus editor Benedictinus omiserat vocem *jejunandum*, qua sine totus sensus intercidit, nos restituitur ex Mss. aliisque editis; qui tamen *Dominicis pro festis* legunt.

(e) Plinius l. 8. c. 48. villosam vestem *amphimælen* olim appellatam dicit et Pollux ἀμφιμαλον χιτωνα, tunicam villis hispida. Sed Ecclesiasticis auctoribus frequentius *amphibalum* scribitur, estque obvio magis sensu, laxæ vestis genus corpus circumquaque ambiens. Sever. Sulpitius lib. 2. Dialogor. in Vita S. Martini c. 1. « Sanctus, paupere non vidente, intra amphibalum sibi tunicam latenter educit. »

(f) Illud decem ex Veronensi Ms. supplevimus, a tertio enim capite usque ad vigesimum quartum Isaïæ visiones interpretatus erat, quas Amabilis Episcopo inscripserat. Ex his Commentariorum in universam Isaïam quietus est liber

(g) *Alus 152. Scripta hoc an. 398.*

(h) In Verones. aliisque Mss. « ad Vitalem Presbyte-

dendam esse, Salomonem, et Achaz undecimo ætatis anno filios genuisse. Posse tamen alia ratione Scripturam id assevantem explicari; verum ab inijuriosis quæstionibus anxie discutiendis dehortatur.

1. Zenon nauclerus, per quem mihi dicis tuæ sanctitatis litteras esse transmissas, unam tantum et brevem **436** Epistolam beati Papæ (a) Amabilis reddidit, solita munuscula continentem. Satisque miror quid causæ fuerit, ut cum in benedictionibus et tuis et illius perferendis fidelis extiterit, in (b) reddenda epistola negligens comprobetur. Neque enim te falli arbitror discipulum veritatis; nisi forte Græco homini Latinus sermo inter chartulas oberravit. Itaque ad secundam rescribo Epistolam, quam mihi sanctus filius meus Heraclius (c) Diaconus reddidit, in qua inter cætera deprecaris, ut exponam tibi causas, Quare Salomon, et Achaz undecim annorum, filios genuisse dicuntur. Si enim duodecimo anno Salomon super Israel accepit imperium, et quadraginta annis regnavit in Jerusalem; filiusque ejus Roboam cum (d) quadragesimum et primum annum ageret ætatis, patri successit in regnum, perspicuum est undecim annorum fuisse Salomonem, sive decem, quia decem menses a conceptu usque ad partum sibi mater vindicat. Rursum Achaz filius Joathan cum viginti esset annorum, rex constitutus est super duas tribus, idest, Judam et Benjamin (4. Reg. 16), regnavitque annis sedecim (2. Par. 28): quo mortuo, Ezechias cum vicesimum et quintum annum ageret ætatis, patri successit in regnum (4. Reg. 18). Ex quo intelligitur, Achaz quoque undecimo (e) sive decimo anno, Ezechiam filium procreasse.

2. Et si quidem in historiis aliter haberent Septuaginta interpretes, aliter Hebraica Veritas, confugere poteramus ad solita præsidia: et arcem linguæ tenere (f) vernaculæ: nunc vero eum et ipsum authenticum, et cæteri interpretes pari auctoritate consentiant, non in Scriptura, sed in sensu est difficultas. Quis enim crederet mortalium, ut undecim

rum quomodo Salomon et Achaz undecim annorum genuisse dicantur. »

(a) Veteres editores Erasm. et Victorius rati *Amabilis* nomen non esse proprium Episcopi, et *Papæ*, vocabulum Romano Episcopo maxime convenire, heic *Damasi* nomen obruderunt, falso et incongruo sensu legentes, beati *Papæ Damasi Amabilis*; cum Damasus multo ante jam diem obiisset, totusque contextus epistolæ, et Mss. libri repugnet. *Amabilis* autem idem ille est, cui decem Visiones Isaia nuper fuerat interpretatus, et quem plurimum ea in præfatione laudat.

(b) *Pro reddenda, Martian. retinenda*, alii edit. *retenta* legunt. Benedictiones autem, quod aliis quoque notatum est, vocat Hieron. munuscula atque eleemosynas juxta illud Apostoli, *qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus et metet*. Vid. Fortunatum lib. 2. Carn. 12. et seqq. et Albaspinæum de Eulogiis lib. 1. Observat. 8.

(c) Antiquissimus Veron. liber *Heraclius r6Jdidit*, absque addito *Diaconus*.

(d) Non nisi quadragesimum annum enumerant codices nostri, pluresque alii quos Martian. consuluit. At 5. Regum 14. 21. *Quadragesima et unius anni erat Roboam, cum regnare cœpisset*, etc.

(e) Victorius, aliique vetustiores, sive *duodecimo*.

(f) Ejus nempe, quæ Scripturæ vernacula est, sive Hebraici textus, quem diene authenticum vocat.

annorum puer generaret filium? Multa et alia dicuntur in Scripturis, quæ videntur **437** incredibilia, et tamen vera sunt. Neque enim valet natura contra naturæ Dominum: aut potest vix figule dicere: quare me ita fecisti, aut ita? Licet quod pro miraculo, signo atque portento fit, legem (g) naturæ facere non possit. Num quia nostra ætate duplex Lyddæ natus est homo, duorum capitum, quatuor manuum, unum ventre, et duobus pedibus, omnes homines ita nasci necesse est? Legamus veteres (h) historias et maxime Græcas ac Latinas, et inveniemus lustralibus hostiis, secundum errorem veterum, portentuosas soboles, tam in hominibus, quam in armentis ac pecudibus, expiatis. Audivi, Domino teste non mentior: quædam muliercula cum expositum nutritet infantem, et instillaret cibos, ac nutricis officio fungeretur, cubaretque cum ea parvulus, qui usque ad decimum jam pervenerat annum; accidit, ut plus quam pudicitia patitur, se merito ingurgitaret, accensaque libidine, obscenis motibus ad coitum duceret infantem. Prima ebrietas alterius noctis et cæterarum deinceps fecit consuetudinem. Nec dum duo menses fuerant evoluti, et ecce feminae uterus intumuit. Quid plura? dispensatione Dei factum est, ut quæ contra naturam simplicitate parvuli in contemptum Dei abutebatur, a naturæ Domino proderetur, impleto sermone quo dicitur: *Nihil occultum quod non manifestetur* (Matth. 10).

3. Simulque consideremus, quod occulte Scriptura et Salomonem et Achaz voluptatis et impietatis accuset. Uterque enim cum esset de stirpe David, recessit a Domino: et alter in tantum seculus est libidinem, ut septingentas habuerit uxores, et trecentas concubinas, et adolescentulas, et scorta (i) passiva, quorum non erat numerus: neglectoque Deo patrum suorum, extruxerit idola gentium plurimarum; et fuerit, non ut prius *Israhel*, id est, *amabilis Domini*, sed amator mulierum (3. Reg. 11): alter miserit ad regem Assyriorum, auxilium postulans, et in tempore angustia suæ, auxerit contemptum in Dominum, immolaveritque **438** diis Damasci victimas percussoribus suis, et in omnibus

(g) Antea erat *natura* in recto. Portentum autem hoc Liddæ refert etiam S. August. de Civit. Dei c. 8. atque in Enchiridio de Fide, Spe et Carit. hunc Hieronymianæ epistolæ locum respiciens ac laudans, « *illum bimembrem*, inquit, qui nuper natus est in Oriente, de quo et fratres fidelissimi, quod eum viderint, retulerunt, et S. memorie Hieronymus Presbyter scriptum reliquit. » In Anastasii Biblioth. Historia legitur evenisse circa ann. Christi 374. *κατὰ Παλαιστίνην ἐν Ἰερουσαλὴμ*, quod etiam Theophaues tradit in *Παλαιστίνῃ Ἐμμαὸς πόλει*, etsi quadriennio post referat. Minime autem credi potest duo istiusmodi monstr. Lyddæ, atque Emmaus, vicinis locis, atque eodem tempore configisse.

(h) Aliquot Mss. *historicos, et Græcos et Latinos*. Hujusmodi autem expiationis haud pauca exempla invenire est apud Livium. Sed per quam apposite ad rem nostram Ammianus Narech. lib. 19. c. 12. « *Nascuntur*, inquit, hujusmodi sæpe portenta quæ quoniam non expiantur, ut apud veteres, publice inaudita prætereunt, et incognita. »

(i) Intellige vaga, et licentia, et si mavis etiam villa, et vulgaria. Eo sensu dixit Tertullianus *Concubinarum passivam licentiam*, id est vulgo usurpata. Olim tamen erat *passim*, sed repugnantibus Mss.

urbibus (1) Juda extruxerit aras ad cremandum thus; atque ad iracundiam provocaverit Dominum Deum Patrum suorum (2. Paral. 28): in tantum ut directis vasis domus Domini atque contractis, clauserit januas Templi Dei, et fecerit sibi altaria in universis angulis Jerusalem, ambulaveritque in viis regum Israel, et statuas fuderit Baalim, et adoleverit incensum in valle filiorum Ennon, et lustraverit filios suos in igne, juxta ritum gentium, quas interfecit Dominus in adventu filiorum Israel. Ex quo perspicuum est, homines a parva ætate libidini deditos, immatura eorum sobole demonstrari, quod etiam eo tempore peccare cœperint, quo natura non patitur.

4. Ad summam illud dici potest, quod in regno David Salomon cum duodecim esset annorum, solium patris obtinuerit: et postea, quia Scriptura reliquit incertum, vixerit David, regnante jam filio, aliquot annos, qui sibi et non Salomoni imputentur: mortuo autem patre, post filius regnaverit annis quadraginta, quos sine parente regnavit: atque ita et initium regni Salomonis, et tempus quo solus ipse regnavit, ab historia demonstratum. Nec tamen omnes annos vitæ illius quinquaginta tantum et duorum annorum circulis contineri. Sin autem dubitas, quod regnantibus filiis, patribusque viventibus, non filiis tempus regni eorum, sed parentibus imputetur, lege ipsum Regnorum volumen, et invenies, quod Ozias rex Juda postquam lepra percussus est, habitavit in domo separata, et filius ejus Joathan imperium rexerit, judicaveritque populum terræ, usque ad diem mortis patris sui (4. Reg. 5): et tamen post mortem illius, cum viginti quinque esset annorum, sedecim annis regnasse dicatur, quos solus ipse regnaverit. Quod de Salomone intelleximus, de Achaz similiter intelligendum est, qui Joathæ filius, Ezechia pater fuerit (2. Paral. 27. 28). Audivi quemadmodum Hebræum hujuscemodi narrare fabulam juxta Prophetiam 439 Isaïæ, (a) quam inter decem Visiones nuper interpretatus sum: quod mortuo Achaz, Philistæa lætata sit, et Scriptura postea comminetur ac dicat: « Ne læteris Philistæa omnis tu: quoniam comminuta est virga percussoris tui. De radice enim colubri egredietur regulus, et semen ejus absorbens volucrum » (Isai. 14): hoc est de Achaz constituetur rex Ezechias. Ex quo intelligi voluit, non statim post mortem patris, filium in imperium subrogatum, sed vel seditionibus populi, vel quibusdam (b) interregnis, aut certe prementibus malis, et hinc inde consurgentibus bellis, regnum ejus fuisse dilatatum.

5. In rebus obscuris diversas ponimus opiniones,

(a) Nunc quintum Commentariorum in Isaïam librum faciunt, quæ, ut supra diximus, Amabili Episcopo inscriptæ sunt.

(b) Locum hunc pluribus antea interpolationibus vitatum Victorius restituit; Mss. nostri, aliique magno numero asserunt. Alias erat, *inter se regnia*. Ducæus in suis Mss. legit *internis*, quam lectionem ex eo probat, quod inter Achaz et Ezechiam non multa interregna, sed unum intercedere poterit. Sic verolocum ex conjectura refecti vellet, « vel seditionibus populi quibusdam internis, vel extra prementibus malis, » etc.

(1) Al. *Judææ*, quod Ducæus non improbat.

ut non tam scribere, quam loqui tibi coram videamur. Cæterum Apostolus interminabiles genealogias et Judaicas fabulas prohibens, de istiusmodi mihi videtur interdiceret quæstionibus. Quid enim prodest hæere in littera, et vel scriptoris errorem, vel annorum seriem calumniari, cum manifestissime scribatur: *Littera occidit, spiritus autem vivificat?* (2. Cor. 3.) Relege omnes et veteris et novi Testamenti libros, et tantam annorum reperies dissonantiam, et numerum inter Judam et Israel, id est, inter regnum utrumque confusum, ut hujuscemodi hæere quæstionibus, non tam studiosi, quam otiosi hominis esse videatur. Munuscula a te missa libenter suscepi, et impendio precor, ut in amore quo nos appetere cœpisti, ad finem usque perdures. Non enim cœpisse, sed permansisse virtutis est. Nostra vicissim per Desiderium (*Putæ Aquitanum Presbyt.*) missa suscipe.

EPISTOLA LXXIII (c).

AD (d) EVANGELIUM PRESBYTERUM.

Auctoris 440. *anonymi librum, qui Pontificem Melchisedec, non hominem, sed Spiritum Sanctum fuisse affirmabat, ex veterum Christianorum sententiis impugnat; ostenditque, illum vera hominem genere Chananæum exstitisse; aut si Judæis credatur, Sem primum filium Noe Patriarchæ.*

1. *Lib. anonymum et absque auctore.* — Misisti mihi volumen ἀνώνυμον ἀπόστορον (e) et nescio, utrum tu de titulo nomen subtraxeris, an ille qui scripsit, ut periculum fugeret disputandi, auctorem noluerit conlteri. Quod cum legissem, intellexi famosissimam quæstionem super Pontifice Melchisedec illuc pluribus argumentis esse perductam, ut docere conatus sit, eum qui benedixerit tanto Patriarchæ, (f) divinius fuisse naturæ, nec de hominibus æstimandum. Et ad extremum ausus est dicere Spiritum Sanctum occurrisse Abrahæ, et ipsum esse qui sub hominis figura visus sit. Quomodo

(c) Al. 126. *Script. circ. med. an. 398.*

(d) Plerique Mss. Codices nominis inscriptionem non habent, sed tantum, *incipit Epistola de Melchisedech*. Promiscue autem alii *Evangelium*, et *Evagrium*; quorum alterum editi præferebant; sed si Benedictino editori credimus, omnes quos ille inspexit Mss. libri, *Evangelium*, vel *Evangelium* legunt. Ad inconsulto quidem priorem vocem ipse prætulit, nam *Evangelus* vera est lectio juxta Græcam analogiam; et in Macrobii Saturnalibus *Evangelus* quidam interloquitur lib. 7. cap. 5. Procopius Histor. Arcan. p. 133. τῶν ἐν Καισαρείᾳ ῥητόρων Βιάγγριος τις ἦν οὐκ ὀνόμαζεν ἀνὴρ. ὅσοις ἐπιφύρου τοῦ τῆς τύχης πνεύματος τοιοῦτον, χρημάτων τε ἄλλων καὶ χάρας πολλῆς κύριος γέγονεν. ὅσοιρον δὲ καὶ κόμην ἐπιθαλάσσιον. Πορφυριῶνα ὄνομα ῥητῆς χριστοῦ καὶ τρυφῆς ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας. « Cæsariensis causidicorum unus fuit Evangelus, vir non ignobilis, qui prospera usus fortunæ aura, et pecunias et prædia complura possedit; tandem et Porphyriorem maritimum pagum pondo auri torcentum onemitt. »

(e) Concinnius veteres editi et particulam interserunt, quæ tamen a nostris, et Martianæ Ms. abest. Mox quidam de *tituli inscriptione nomen*, etc.

(f) Unus S. Crucis de Urbe addit *id est Abrahæ*. Porro libellus iste absque auctoris nomine, in quo Melchisedec non hominem fuisse, sed *divinius naturæ*, et tandem Spiritum Sanctum traditur, majori saltem ex parte superesse adhuc videtur in *Quæstionibus ex utroque mixtim*, Quæstione CLX. apud Augustinum in *Appendice tomi tertii partis secundæ*; quem consule. Vide in hæc rem Terullianum quoque de *Præscript.* c. ultimo, Epiphanium, Damasrenum hæres. 53. Philastrium, Augustinum, auctorem Prælestnati, aliosque si lubet.

autem Spiritus Sanctus, panem vinumque protulerit, et decimas prædæ, quas Abraham victis quatuor regibus reportarat, acceperit, omnino tangere noluit : petisque ut quid mihi, vel de Scriptore, vel de quaestione videatur, respondeam. Fateor volui dissimulare sententiam, nec me periculoso (a) et περιεργασίῃσιν miscere tractatui, in quo quodcumque dixissem, reprehensores habiturus forem. Sed rursus cum Epistolam legerem, et inuenissem in extrema pagella, miris me obstestationibus adjectum, ne spernerem precatorem : revolvi 441 Veterum libros, ut viderem quid singuli dicerent, et tibi quasi de multorum consilio, responderem.

2. Statimque in fronte Geneseos (b) primam Homiliarum Origenis reperi scriptam de Melchisedech, in qua multiplici sermone disputans, illuc devolutus est, ut eum Angelum diceret. Iisdemque pene argumentis, quibus Scriptor tuus de Spiritu sancto, ille de supernis virtutibus est locutus. Transivi ad Didymum sectatorem ejus, et vidi hominem pedibus in magistri esse sententiam. Verti me ad Hippolytum, Irenæum, Eusebium Cæsariensem, et Emisenum, (c) Apollinarem quoque, et Eustathium nostrum, qui primus Antiochenæ Ecclesiæ Episcopus contra Arium clarissima tuba bellicum cecinit : et deprehendi, horum omnium opiniones, diversis argumentationibus ac diverticulis ad unum compitum pervenisse, ut dicerent Melchisedech hominem fuisse Chananaum, regem urbis Jerosolymæ, quæ primum Salem, postea Jebus, ad extremum Jerusalem appellata sit. Nec mirum esse, si Sacerdos Dei altissimi describatur absque circumcissione et legalibus cæremoniis, et genere Aaron : cum Abel quoque, et Enoch, et Noe placuerint Deo, et victimas obtulerint : et in Job volumine legamus, quod ipse et oblator munerum fuerit, et sacerdos, et quotidie pro filiis suis hostias immolarit (Job. 1). Et aiunt ipsum quoque Job non fuisse de genere Levi, sed de stirpe Esau : licet aliud (d) Hebræi autem.

3. Quomodo autem Noe inebriatus in domo sua, et nudatus atque derisus a (e) mediano filio (Gen. 9),

(a) Erasmus mallebat περιεργασίῃσιν. Est autem περιεργασίῃσιν idem ac libenter accusans, seu accusatorem, imo etiam calumniæ facile patens. Paulo supra ubi de Scriptore, tuus et alter e nostris codicibus habent de Scriptura.

(b) Veterum editorum par, Erasmus, et Victorius, quin etiam quidam Mss. tum nostri tum Benedicti. in prima Homiliarum Origenis reperi scriptum.

(c) Promiscue Apollinarem, et Apollinarium exhibent nostri codices, et quibus duo tantum addunt huic vocem nostrum, cum editis ab Erasmo, et Victorio, leguntque « Apollinarium quoque nostrum, et Eustathium qui, » etc. quam lectionem pluribus improbat Martianæus, qui et duo recitat aliorum exemplarium glossemata.

(d) Nimirum « e contra Hebræi asserunt, de Nachor eum stirpe generatum, » ut ipse loquitur Hieron. in Quaest. in Gen. c. 36. eamque sententiam suo ipse calculo confirmat in cap. 22. « Male igitur quidam aestimant, Job de genere esse Esau, » et reliqua, quæ suo loco expendemus ; tametsi neque argumentis, neque Scriptorum auctoritate putemus certum aliquid exploratumque haberi. Sed Sacerdotii honorem Jobo communis veterum Patrum sententia tribuit.

(e) Legunt a majori filio duo e nostris, totidemque Benedictini interpretis Mss. libri, alter a minore. Vocem medianum nusquam invenimus, ino cum pleræque vetustiora exemplaria tantum habeant a filio, haud ægre ferremus si

typum Salvatoris præbuit, et Cnam populi Judæorum : Samson quoque amator meretricis et pauperis Dalilæ, multo plures hostium mortuos, quam vivus occidit (Judic. 16), ut Christi exprimeret passionem : omnesque pene 442 Sancti et Patriarchæ et Propheætæ, in aliqua re figuram expresserunt Salvatoris ; sic et Melchisedech, eo quod Chananaus fuerit, et non de genere Judæorum, in typum præcessisse sacerdotis (al. Sacerdotii) Filii Dei, de quo dicitur in centesimo nono Psalmo : Tu es Sacerdos in æternum, secundum ordinem Melchisedech. Ordinem autem ejus multis modis interpretantur, quod solus et rex fuerit, et sacerdos, et ante circumcissionem functus sacerdotio : ut non gentes ex Judæis, sed Judæi a gentibus sacerdotium acceperint, neque unctus oleo sacerdotali, ut Moysi præcepta constituunt (Levit. 81) : sed oleo exultationis, et fidei puritate, neque carnis et sanguinis victimas immolaverit, (f) et brutorum animalium exta susceperit : sed pane et vino, simplici puroque sacrificio Christi dedicaverit sacramentum ; et multa alia quæ epistolaris brevitatis non recipit.

4. Præterea (fort. Præterea) plenius esse tractatum in Epistola ad Hebræos (Cap. 7), quam omnes Græci recipiunt, et nonnulli Latinorum, quod iste Melchisedech, id est, rex justus, rex fuerit Salem, id est, rex pacis, sine patre, sine matre, (g) et quomodo hoc intelligendum sit, uno statim verbo explicari ἀνεκλόγητος, non quod absque patre et matre fuerit, cum Christus quoque secundum utramque naturam et patrem habuerit et matrem, sed quod subito introducatur in Genesi occurrisse Abraham a cæde hostium revertenti ; et nec ante, nec postea ejus nomen feratur adscriptum. Affirmat autem Apostolus, quod Aaron sacerdotium, id est, populi Judæorum, et principium habuerit et finem : Melchisedech autem, id est, Christi et Ecclesiæ, et in præteritum et in futurum æternum sit, nullumque habuerit auctorem : et quod translato sacerdotio, legis quoque mutatio fiat : ut nequaquam de Agar ancilla, et monte 443 Sina, sed de Sara libera, et arce Sion egrediatur verbum Domini, et lex Dei de Jerusalemi. Et difficultatem rei (h) primo exagerat, dicens : Super quo multus nobis

quis illam expungeret Chami nomen quod subdit, nullus inspectorum a Martianæo codicium habuit, nos unicum nacti sumus S. Crucis in Jerusalem de Urbe num. 59. Paulo infra pro mortuus, quidam habent moriturus, quod magis placet.

(f) Peccant hic usque editi legentes, et brutorum sanguinem animalium dextra susceperit, quomodo vitiumque pejus antea locum emendasse sibi persuaserat Victorius, quem sequitur Martianæus. Nos veram lectionem nostrorum omnium, quod mirum est, codicum consensu et fide restitimus ; quibus suffragatur vocem editio an. 1496. etsi glossema quod retinet post vocem exta, id est quidquid super escam est, erroris totius causa fuerit, ut rem attendenti constabit.

(g) Interpretationem sequentis vocis ἀνεκλόγητος heic inserunt quidam Mss. quam forte ex libri ora in textum receperunt, leguntque sine patre, sine matre, sine genealogia, etc.

(h) Editi proœmio : male, est enim ad epistolæ fere medium, cui substituitur vocem primo ex Regina exemplari 215. etsi utrumque pleræque omittant ; alia habeant probando. Post vocem ininterpretabilis, pro qua Vulgata, et pauci quidam Mss. apud Martianæum interpretabilis, quæ sequuntur omnia usque ad, si vas electionis, absunt a Regina codicibus.

sermo est, et ininterpretabilis (Hebr. 5. 11): non quia Apostolus non potuerit id interpretari, sed quia illius temporis non fuerit. Hebræis enim, id est, Judæis persuadebat, non jam Fidelibus, quibus passim proderet sacramentum. Verumtamen si vas electionis stupet ad mysterium, et de quo disputat, ineffabile confitetur; quanto magis nos vermiculi et pulices, solam debemus scientiam inscitiae confiteri, et amplissimam domum, parvo quasi foramine ostendere: ut dicamus duo sacerdotia inter se ab Apostolo comparata, prioris populi et posterioris? Et hoc agit tota disputatione, ut ante Levi et Aaron, sacerdos fuerit Melchisedech ex gentibus, cujus tantum (a) præcedat meritum, ut futuris sacerdotibus Judæorum, in lumbis benedixerit Abraham. Totumque quod sequitur in laudes Melchisedech, ad Christi typum referri, cujus profectus Ecclesiæ sacramenta sunt.

5. Hæc legi in Græcorum voluminibus, et quasi latissimos terrarum situs, in brevi tabella volui demonstrare, non extendens spatia sensuum atque tractatum, sed quibusdam punctis atque compendiis infinita significans, ut in parva Epistola multorum simul disceres voluntates. Verum quia amanter interrogas, et universa quæ didici, fideis auribus instillanda sunt, ponam et Hebræorum opinionem: et ne quid desit curiositati, ipsa Hebraica verba subnectam (b) UMECHISEDEC MELEC SALEM NOSI LEHEM VAJAIN, UHU CHOEN LEEL ELION: VAIBAR CHEU VAJOMER BARUCH ABRAM LEEL ELION CONE SAMAIM VA ARES: UBARUCH EL ELION ESER MAGGEN SARACH BIADACH VAJETHEN LO MAASER MECCHOL (Gen. 14. 18). Quod interpretatur in Latinum hoc modo: *Et Melchisedech rex Salem, protulit panem et vinum; erat autem sacerdos Dei excelsi: benedixitque illi, et ait, Benedictus Abram Deo excelsio, qui creavit cælum et terram: et benedictus Deus altissimus, qui tradidit inimicos tuos in manu tua; et dedit ei decimas ex omnibus*. Tradunt quoque hunc esse Sem primum filium Noe, et eo tempore quo ortus est Abram, habuisse ætatis annos trecentos nonaginta, qui ita supputantur. Sem post diluuium anno secundo, cum centum esset annorum, genuit Arphaxad: post cujus ortum, vixit annos quingentos, hoc est, simul sexcentos. Arphaxad annos natus triginta et quinque, genuit Salem, qui et ipse tricenarius, procreavit Eber, quem triginta quatuor annorum legimus genuisse Phaleg. Rursum Phaleg expletis annis triginta, genuit Rehu: qui et ipse, post trigesimum et secundum nativitatis suæ annum,

(a) E Mss. plerisque, et veteri sæpius laudata editione. Antea erat *prædical*.

(b) Vide ad hunc locum Martianæum veteres editiones acerbè castigant. m. Difficiliores voces *sarach biadach*, quædam exemplaria nostra efferunt *sarath, bidach*; cum aspiratione autem constantè, *hel, et helion*. Hebraice integer locûs sic habet *ומלכ־צדק בלך שלם הוציא לחם ויין ואלה הדמא כהן לאל עליון ומינה ומאמר בוך אמרם לאר עליון קנה שמים וארץ ובוך אל-עליון אש-בגן צדק עליון רך מים ומרץ בוך ויין ח מעשר מכל* Martianæus cum *ר* legit קנה; cætera ex Massoretharum ingenio veteres editiones subdunt; et quæ inde sequuntur verba, *quod interpretatur*, etc. omittunt.

edidit Serug: Ne quo cum ad triginta pervenisset annos, ortus est Nachor: qui viginti novem annorum, genuit Thare: quem legimus quod septuagenarius genuit Abram, et Nachor, et Aran. Supputa per singulas ætates annorum numerum, et invenies ab ortu Sem, usque ad generationem Abram, trecentos nonaginta annos. Mortuus est autem Abraham centesimo septuagesimo quinto ætatis suæ anno. Ratione deducta, invenitur Sem, abnepoti suo decimi gradus, (c) Abraham, supervixisse annos triginta quinque.

6. Simulque et hoc tradunt, quod usque ad sacerdotium Aaron, omnes primogeniti ex stirpe Noe, cujus series et ordo describitur, fuerint sacerdotes, et Deo victimas immolarint: et hæc esse primogenita, quæ Esau fratri suo vendiderit Jacob (Gen. 27). Nec esse mirum, si Melchisedech victori Abram obviam processerit, et in refectionem tam ipsius, quam pugnatorum ejus, panes vinumque protulerit, et benedixerit ei, cum abnepoti suo hoc jure debuerit: et decimas prædæ atque victoriæ acceperit ab eo: sive quod habetur ambiguum, ipse dederit ei (d) substantiæ suæ decimas, et avitam largitatem ostenderit in nepotem. 445 Utrumque enim intelligi potest, et juxta Hebraicum et juxta Septuaginta interpretes, quod et ipse acceperit decimas spoliolorum, et Abraham dederit decimas substantiæ suæ: quamquam Apostolus in Epiistola sua ad Hebræos (Cap. 7) apertissime desinat, non Abraham suscepisse a Melchisedech decimas divitiarum ejus, sed de spoliis hostium, partem accepisse Pontificem.

7. Salem autem non, ut Josephus, et nostri omnes arbitrantur esse (f. est) Jerusalem, nomen ex Græco Hebraicoque compositum, quod absurdum esse, peregrinæ linguæ mixtura demonstrat: sed oppidum juxta Scythopolim, quod usque hodie appellatur Salem, et ostenditur ibi palatium Melchisedech, ex magnitudine ruinarum, veteris operis ostendens magnificentiam: de quo in posteriore quoque parte Geneleos scriptum est. *Venit Jacob in Socoth, id est, in tabernacula, et fecit sibi ibi domos atque tentoria, et transivit in Salem civitatem regionis Sichem. quæ est in terra Chanaan (Gen. 33. 17. et 18)*.

8. Considerandum quoque est, quod Abraham a cæde hostium revertenti; quos persecutus est usque Dan (Gen. 14), quæ hodie Paneas (al. *Pameas*) appellatur; non (e) devia Jerusalem, sed oppidum metropoleos Sichem, in itinere fuerit: de quo in Evangelio quoque legimus: *Erat autem Joannes baptizans in Ennon, juxta Salim, quia aquæ erant multæ ibi (Joan. 3)*. Nec refert, utrum Salem, an Salim nominetur, cum vocalibus in medio litteris perraro utantur Hebræi, et pro voluntate lectorum, ac varie-

(c) Non repetunt hoc loco Abraham nomen vetustiores membranz, in editis vero sensus eo ipse obscurior, interpolationis quoque virio laborabat.

(d) In quibusdam Mss. *primitiæ* habetur pro *substantiæ*, et *abavi* pro *avitam*.

(e) Sensum pervertunt hactenus editi, imo tollunt, legentes, *non de via* (duobus verbis) *Jerusalem, sed oppido Metropoleos, etc.* Nos trium vetustiorum codicum ope emendamus, ut textus et series necesse habent.

tate, regionem eadem verba diversis sonis atque accentibus proferantur.

9. Hæc ab eruditissimis gentis illius didicimus, qui intantum non recipiunt Spiritum sanctum, vel Angelum fuisse Melchisedech, ut etiam certissimum hominis nomen adscribant. Et revera stultum est, id quod in typo dicitur: eo quod Christi sacerdotium finem non habeat; et ipse rex et sacerdos nobis utrumque donaverit, ut simus genus regale et sacerdotale (1. Petr. 2. 9), et quasi angularis lapis (Isai.) parietem utrumque junxerit, et **446** de duobus gregibus bonus pastor unum effecerit gregem (Eph. 2. 16); sic quosdam referre ad *Ἰσαακ*, ut historiæ auferant veritatem, et dicant non fuisse regem, sed imagine hominis Angelum demonstratum: cum intantum nitantur Hebræi Melchisedech regem Salem, filium Noe, Sem ostendere, ut ante hoc scriptum sie referant: *Egressus est autem rex Sodomorum in occursum ei* (haud dubium, quin Abrahæ) *postquam reversus est a cæde Chodorlaomor, et regum qui cum eo erant in valle Save: hæc est vallis regis*; de qua statim sequitur: *Et Melchisedech rex Salem protulit panem et vinum* (Gen. 14), et reliqua. Si ergo hæc civitas regis est, et vallis regis, sive ut Septuaginta transtulerunt, *campus*, quem hodie Aulonem Palæstini vocant: manifestum est hominem fuisse, qui in terrena et valle et urbe regnavit (al. *regnaverit*).

10. Habes quæ audierim, quæ legerim de Melchisedech. Meum fuit citare (al. *recitare*) testes: tuum sit de fide testium judicare. Quod si omnes repuleris, tuum certe spiritualement illum interpretem non recipies, qui imperitus sermone, et scientia, tanto supercilio et auctoritate Melchisedech Spiritum sanctum pronuntiavit, ut illud verissimum comprobavit, quod apud Græcos canitur, (a) *Imperitia confidentiam, eruditio timorem creat*. Ego post longam ægotationem, vix in Quadragesimæ diebus (b) *febri carere potui*, et cum alteri me operi præpararem, paucos dies qui supererant in Matthæi expositione consumpsi: tantaque aviditate studia ommissa repetivi, ut quod exercitationi linguæ profuit, nocuerit corporis valetudini.

(a) Thucydidis hanc ferri sententiam Victorius adnotaverat. ἀπαθία μὲν ἄριστος, λογισμὸς δὲ ἄνευ πίστεως. Imperitia confidentiam, consideratio autem cunctationem fert.

(b) Iterum peccant editi omnes, cum uno tantum ex his quos contulimus. Ms. libro, dum legunt, *hæc fabricare potui*, in proprio ac deridiculo sensu. In eo autem conveniunt exemplaria nostra, quod exclusa hac vocula, pro *fabricare* habent *febricari* vel *febricitare*, vel *febricare*, duo ex his rectissime, ut emendavimus, *febri carere*. Ultimum *re* vel *scriptionis* compendio, vel per errorem non nempe olim omserit, unde lactum postea uno verbo *febricare*, et a scio correctore alio, *fabricare*. Sed et pro *Quadragesimæ*, quædam habent *quadraginta*, quorum sequi auctoritatem non placuit; cum de Matthæi expositione ad Eusebium in Præfat. loquatur Hier. « Tu in duabus Hebdomadibus, imminente jam Pascha, et spirantibus ventis, dictare me cogis... maxime cum scias, me ita tribus mensibus languisse, ut vix nunc ingredi incipiam.

447 EPISTOLA LXXIV (c)

AD (d) RUFFINUM PRESBYTERUM.

De jurgio duarum meretricum, et judicio Salomonis.

Recentis cum Ruffino amicitia officii breviter perstrictis, jurgium duarum meretricum interpretatur allegorice de Ecclesia ex Gentibus congregata, ac Judæorum Synagoga.

1. Multum in utramque partem crebro fama mentitur, et tam de bonis mæla, quam de malis bona, (e) falso rumore concelebrat. Unde et ego gaudeo quidem super testimonio erga me sanctitatis tuæ, et amore sancti Presbyteri (f) Eusebii: nec dubito quin me publice prædicetis, sed tacitum vestrae prudentiæ judicium pertimesco. Itaque obsecro, ut magis memineritis mei, et dignum vestra laude faciatis. Quod primus ad officium provocasti, et mihi secundæ in rescribendo (al. *scribendo*) partes date sunt, non venit de incuria in amicos, sed de ignorantia; si enim scissem, præoccupassem sermonem tuum.

2. Interpretatio judicii Salomonis super jurgio duarum mulierum meretricum (3. Reg. 3), quantum ad simplicem historiam pertinet, perspicua est: quod puer annorum duodecim contra ætatis suæ mensuram de intimo humanæ naturæ judicari affectu. Unde et admiratus est, et pertimuit illum omnis Israel, quod scilicet eum manifesta non fugerit, qui tam prudenter abscondita deprehendisset. Quantum autem ad typicos pertinet intellectus, dicente Apostolo: *Hæc omnia in figura contingebant illis, scripta sunt autem* (g) *de nobis, in quos fines sæculorum decurrerunt* (1. Cor. 10. 11), quidam Græcorum autumant super Synagoga et Ecclesia sentiendum, **448** et

(c) *Alias* 131. *Scripta sub fuem anni* 398.

(d) Veronens. antiquior liber, cui manu exarati alii plures consentiunt, *Ruffino presbytero Romano de judicio Salomonis*, quidam addunt *in sectione parvuli*. Porro hunc Ruffinum alium ab Aquileiensi, ac longe diversum esse, si minus ipsa epistolæ inscriptio, qua *Romanus*, certe evinctum verba sub fidem num. 6. quibus *recentis amicus* dicitur. « Hæc, inquit, celeriter scribenda dictavimus, ne tibi in principio amicitiarum aliquid imperanti videremur negare. » Sed non ideo alia nobis probatur Martianæi, doctorumque passim hominum opinio, qui Ruffinum istum eundem cum illo esse constituunt, quo de loquitur S. Doctor in fra epistola 81. ad cognominem Aquileiensem: « Sanctum quoque presbyterum Ruffinum ob quamdam causam per Romanum Mediolanum misimus, » etc. Heic enim, quod ex supra recitatis verbis, totoque inferiori contextu liquet, hominem alloquitur sibi de facie ignotum, rerumque suarum plane insculum, et aut Romanum, aut certe hoc ipso anno 398. Romæ degentem, quæ Ruffino illi, qui Mediolanum missus est, aptari nullo modo possunt, siquidem et ex Oriente mittebatur, et notus de facie Hieronymo fuerit, necessarium est. Ad hæc ratio temporum, ex qua nobis constat, missum eum fuisse hoc eodem anno, quo isthæc epistola data est, omnino pro illo haberi, ad quem nunc scribitur, non permittit.

(e) Velustiores editi, junctis quibusdam Mss. *falsorum ora concelebrant*, vel *ore concelebrat*.

(f) Nobis iste est Cremonensis Eusebii, cui e Bethlehem monasterio Romam proficiscenti Commentarios in Matthæum Hieronymus quasi sytarciam elucubravit. Romæ autem cum esset, facile Presbyter jussus est.

(g) Ad hunc modum ex veteri Latina versione recitasse S. Doctorem, perquam verosimile est, Mss. enim omnes idemque magno numero sic legunt *de nobis*, non ut Victorius ex Vulgata mutavit *ad correctionem nostram*.

ad illud tempus cuncta referenda, quando post crucem et resurrectionem, tam in Israel, quam in Gentium populo versus Salomon, id est, *pacificus*, regnare cœperit. Quod autem adulteræ et meretrices, Synagoga et Ecclesia dicantur in Scripturis, nulla dubitatio est.

3. Et hoc prima fronte videtur esse blasphemum; cæterum si recurramus ad Prophetas, Osee videlicet, qui accepit uxorem fornicariam, et generavit filios fornicationis (*Osee 1*), et deinde adulteram: et ad Ezechiel, qui Jerusalem quasi meretricem arguit, quod sequuta sit amatores suos, et divaricaverit omni transeuntî pedes, lupanarque in loco celebri extruxerit (*Ezech. 16*); animadvertentem Christum idcirco venisse, ut meretrices donaret matrimonio, et de duobus gregibus unum ovile faceret, medioque pariete destructo (*Ephes. 2*), in easdem caulas oves prius morbidas congregaret. Hæ sunt duæ virgæ, quæ junguntur in Ezechiel (*Cap. 37*), et de quibus per Zachariam Dominus refert: *Et assumpsi mihi duas virgas, unam vocavi decorem, et alteram vocavi funiculum, et pavi gregem (Zach. 11. 8)*. Mulier quoque illa meretrix in Evangelio, quæ pedes Jesu lacrymis lavat, crine detergit, et cui peccata omnia dimittuntur, manifeste pingit Ecclesiam de Gentibus congregatam (*Luc. 7*). Hæc idcirco in prima fronte replicavi, ne cui videatur incongruum, si meretrices dicantur Synagoga et Ecclesia, quarum una Salomonis judicio, filii possessione donata est. Prudens quærat auditor, quomodo meretrix sit Ecclesia, quæ non habet maculam, neque rugam? (*Ephes. 5*) Non dicimus Ecclesiam permansisse meretricem, sed fuisse. Nam et in Simonis leprosi domo Salvator scribitur inisse convivium (*Matth. 26*), utique non quia leprosus erat eo tempore, quo habebat hospitem Salvatorem, sed quia leprosus ante fuerat. Mathæus quoque in **449** catalogo Apostolorum Publicanus dicitur, non quo permanserit Publicanus post Apostolicam dignitatem, sed quia prius fuerit Publicanus: ut ubi superabundavit peccatum, superabundaret gratia.

4. Simulque considera quid dicat Ecclesia contra Synagogam calumniatricem: *Ego et mulier hæc habitabamus in domo una (3. Reg. 3. 17)*. Post resurrectionem enim Domini Salvatoris, una de utroque populo Ecclesia congregata est; et quam eleganter: *Peperi, inquit, apud eam in cubiculo*. Ecclesia enim de Gentibus, quæ non habebat prius Legem et Prophetas, peperit in domo Synagogæ: nec egressa est de cubiculo, sed ingressa. Unde dicit in Cantico Cantorum: *Introduxit me rex in cubiculum suum (Cant. 1. 3)* Et iterum: *Et quidem non spernam te. Assumens introducam te in domum matris meæ, et in cubiculum ejus (a) quæ concepit me (Cant. 3. 4)*. Tertia autem die: *postquam ego peperit, peperit et hæc*. Si consideres Pilatum lavantem manus atque dicentem: *Mundus*

(a) Juxta Græcum τῆς συλλαβοῦς με. Ms. tamen Veronens. aliique cum antea editis, *quæ me genuit*.

ego sum a sanguine justî hujus (Matth. 27. 24): si Centurionem ante patibulum consistentem: *Vere hic erat Filius Dei (Marc. 15. 39)*, si eos qui ante passionem per Philippum, Dominum videre desiderant: haud ambiges primam peperisse Ecclesiam, et postea natum populum Judæorum, pro quo Dominus precabatur: *Pater, ignosce eis, quod enim faciunt, nesciunt (Luc. 23. 34)*. Unaque die crediderunt tria millia: et alia die quinque millia (*Act. 2. et 4*). *Et eramus simul (multitudinis enim credentium erat cor (b) unum, et anima una) nullusque alius in domo nobiscum, exceptis nobis duabus*: non blasphemantium Judæorum, non Gentilium idolis servientium. *Mortuus est autem filius mulieris hujus nocte*. Dum enim Legis sequitur observantiam, et gratiæ Evangelii jugum Mosaicæ doctrinæ copulat, tenebrarum errore cooperta est. *Oppressitque eum mater sua dormiens, quæ non poterat dicere: Ego dormio, et cor meum vigilat (Cant. 5. 2)*. (c) *Media nocte consurgens, tulit filium de latere (Ecclesiæ) dormientis, et in suo collocavit sinu*. Relege totam ad Galatas Apostoli Epistolam, et animadvertes quomodo filios Ecclesiæ suos facere Synagoga festinet, et dicat Apostolus: *Filioli mei, quos iterum parturio, donec Christus formetur in vobis (Gal. 4. 19)*. Vivum tulit, non ut possideret, sed ut **450** occideret. Non enim amore fecit hoc filii, sed æmulæ odio, et sumum mortuum per Legis cæremonias in sinu Ecclesiæ suppositit.

5. Longum est (d) si velim per singula currere; quomodo per Apostolum Paulum, et Ecclesiasticos viros intellexit Ecclesia, non esse suum filium, qui tenebatur in Lege: et in luce cognoverit, quem in tenebris non videbat. Inde jurgium ortum est, præsentente rege, altera dicente: *Filius tuus mortuus est, meus autem vivit*; altera respondente, *Mentiris, filius quippe meus vivit, et filius tuus mortuus est*: atque in hunc modum contendebant coram rege. Tunc rex Salomon, qui manifeste Salvator accipitur (secundum Psalmum septuagesimum primum, qui titulo Salomonis inscribitur; ubi nulla dubitatio est, quin cuncta quæ dicuntur, non Salomoni mortuo, sed Christi convenient majestati) simulat ignorantiam, et humanos pro dispensatione carnis mentitur affectus, sicut et (e) in alio loco: *Ubi posuistis Lazarum? (Joan. 11. 34)* et ad mulierem fluentem sanguine, *Quis me tetigit? (Matth. 9.)* gladium postulat, de quo dixerat: *Nolite putare, quod venerim pacem mittere super terram: non veni pacem mittere, sed gladium. Veni enim dividere hominem contra patrem suum, et filiam contra matrem suam, et nurum contra socrum suam: et inimici hominis domestici ejus (Matth. 10)*: et tentat naturam naturæ Dominus, vultque secundum utriusque volun-

(b) Victor. *cor novum*. Cod. Veron. *erat cor et anima una*.

(c) Iterum juxta Græcum καὶ ἐκείνη πλεῖστος τῆς νυκτός, quorum loco Vulgatus interpres, *Et consurgens intempestæ noctis silentio*.

(d) Alit., *si velim singula percurrere*. Sed pleraque hujusmodi frequentius dissimulamus.

(e) In Veron. in alio loco idem Dominus dixit, *Ubi, etc.*

talem, viventem filium in Legem, Gratiamque dividere: non quod probet, sed quod ad arguendum calumniam Synagogæ, hoc velle se dicat. Illa, quæ volebat Ecclesiæ filium in gratia vivere, nec per baptismum liberari, libenter habet dividi puerum: non ut possideat, sed ut interficiat. ECCLESIA QUEM scit suum esse, libenter concedit æmulæ, dum vivat saltem apud adversariam: ne inter Legem divisus et Gratiam, Salvatoris mucrone feriat. Unde dicit Apostolus: *Ecce ego Paulus dico vobis, quod si Legem observatis, Christus vobis nihil prodest (Gal. 5).*

6. Hæc sub allegoriæ nubilo dicta sint. Cæterum optime novit prudentia tua, non easdem esse regulas in Tropologiæ umbris, quæ in historiæ veritate. **451** Quod sicubi pedem offendimus, et sapienti lectori frivolum videatur esse quod scripsimus, culpam in auctorem referat. Nos enim et hæc ipsa in lectulo decumbentes, longaque ægrotatione confecti, vix notario celeriter scribenda dictavimus: non ut impleremus materiam, sed ne tibi in principio amicitiarum aliquid imperanti, videremur negare. Ora nobis a Domino sospitatem, ut post duodecim menses, quibus jugi languore confectus sum, possim aliquid dignum vestræ scribere voluntati: et ignosce si scatens oratio, cursu (a) solito non fluat. Non enim eodem lepore dictamus, quo scribimus: quia in altero sæpe stylum vertimus, iterum quæ legi digna sint, scripturi: in altero quidquid in buccam venerit celeri sermone convolvimus. Caninium libenter vidi, qui narrare tibi poterit, quam difficile et periculosum manus dexteræ, usque in præsentem diem, quo ista dictavi, vulnus sustinuerim.

EPISTOLA LXXV (b).

AD THEODORAM VIDUAM.

Theodoram Lucinii viduam consolatur de morte mariti, cujus virtutes, et castitatem præcipue laudat.

1. Lugubri nuntio consternatus super sancti et venerabilis mihi dormitione Lucinii, vix brevem Epistolam dictare potui. Non quod ejus vicem doleam, quem scio ad meliora transisse, dicente Moysæ: *Transiens videbo visionem hanc magnam (Exod. 3. 3)*; sed quod torquear desiderio, non meruisse me ejus viri videre faciem, quem in brevi tempore huc venturum esse credebam. Verum est illud super necessitate mortis prophetale vaticinium, quod fratres dividat (*Osee 13*), et carissima inter se nomina crudelis et dura dissociet. Sed habemus consolationem, quia (c) Domini sermone jugulatur, et dicitur ad eam: *Ero mors tua, o mors, ero morsus tuus inferne*; et in consequentibus: *Adducet urentem ventum Dominus de deserto ascendentem, qui siccabit omnes venas ejus, et desolabit fontem illius (Ibid.).* Exivit enim

(a) Victor. *cursu non solito fluat.* Quæ porro subsequuntur ex Horat. Satyr. 10. *Sæpe stylum veritas, iterum quæ digna legi sint scripturus,* etc. Expressa nemo ignorat.

(b) *Alas 29. scripta circ. ann. 599.*

(c) Iterum Victor. *Domini voce jugulatur, per quem ad eam dicitur,* etc.

virga de radice Jesse, et flos de virginali frutice pululavit (*Isai. 11. 1*): qui loquitur in **452** Canticum Canticorum: *Ego flos campi, et lilium convallium (Cant. 2. 1)*. Flos noster mortis interitus; ideoque et mortuus est, ut mors illius morte moreretur. Quod autem de deserto dicitur adducendus, virginallis uterus demonstratur, qui absque coitu et semine viri, Deum nobis fudit infantem: qui calore Spiritus Sancti exsiccaret fontes libidinum, et caneret in Psalmo: *In terra deserta et in via et in aquosa, sic in sancto apparui tibi (Ps. 62. 3)*. Adversum ergo mortis duritiam et crudelissimam necessitatem hoc solatio erigimur, quod brevi visuri sumus eos, quos dolemus absentes. Neque enim mors, sed dormitio et somnus appellatur. Unde et beatus Apostolus vetat de dormientibus contristari (*1. Thess. 4*): ut quos dormire novimus, suscitari posse credamus; et post digestum soporem, vigilare cum Sanctis, et cum Angelis dicere: *Gloria in excelsis Deo, et super terram pax hominibus bonæ voluntatis (Luc. 2. 14)*. In cælo, ubi non est peccatum, gloria est, et perpetua laus, et indefessa præconia. In terra autem, ubi seditio, bella atque discordiæ, pax imprecaunda est: et pax non in omnibus; sed in his qui bonæ sunt voluntatis; et salutationem audiunt Apostolicam: *Gratia vobis et pax a Deo Patre, et Domino nostro Jesu Christo multiplicetur (Rom. 1. 7)*: ut in pace sit locus ejus, et habitatio ejus in Sion (*Ps. 75. 2*), id est, in specula, in sublimitate dogmatum atque virtutum, in anima credentis; cujus quotidie Angelus videt faciem Dei (*Matth. 18. 10*), et revelato vultu gloriam Dei contempletur.

2. Unde obsecro te, et currentem, ut aiunt, impello, ut Lucinium tuum desideres quidem ut fratre; sed gaudeas regnare cum Christo: *Quia raptus est, ne malitia immutaret mentem ejus. Placita enim erat Deo anima illius, et in brevi spatio tempore multa complevit (Sap. 4)*. Nos dolendi magis, qui quotidie stamus in prælio peccatorum, vitiis sordidamur, accipimus vulnera, et de otioso verbo reddituri sumus rationem. Ille jam securus et victor te aspicit do excelso, et favet laboranti: et juxta se locum præparat, eodem amore et eadem caritate, (d) qua oblivis officii conjugalis, in terram quoque sororem te habere cœperat, (e) imo fratrem; quia casta conjunctio sexum non habet nuptialem. Et si adhuc in carne positi, **453** et renati in Christo, non sumus *Græcus et Barbarus, servus et liber, masculus et femina; sed omnes in eo unum sumus*: quanto magis cum corruptivum hoc induerit incorruptionem, et mortale hoc induerit immortalitatem (*Gal. 3. 28*), non nubent, neque nubentur, sed erunt sicut Angeli in

(d) *Martian. quia*: cujusmodi alia multa emendavimus.

(e) *Falso, et contra Hieronymi mentem hactenus obtinuit, imo tu illum fratrem,* quæ ex lectione frustra esset atque inutilis ratio, quam subdit S. Doctor, *quia casta conjunctio sexum non habet nuptialem.* Adeo verum est, duo verba tu illum, a sciolo quodam intrusa, captandæ antithesis gratia; quæ nos cum aliis de causis, tum etiam Veronensis ac Nonantulani exemplarium auctoritate expunximus.

cœlis? (*Matth. 22, et Luc. 30.*) Quando dicit, *non nubent, neque nubentur, sed erunt sicut Angeli in cœlis*, non natura et substantia corporum tollitur, sed gloriæ magnitudo monstratur. Neque enim scriptum est, *erunt Angeli*; sed, *sicut Angeli*, ubi similitudo promittitur, veritas denegatur. *Erunt, inquit, sicut Angeli*, id est, similes Angelorum: ergo homines esse non desinent. Incliti quidem, et Angelico splendore decorati; sed tamen homines: ut et Apostolus, Apostolus sit, et Maria: et confundatur (a) hæresis, quæ ideo incerta et magna promittit, ut quæ certa et moderata sunt, auferat.

3. Et quia hæreseos semel fecimus mentionem, qua Lucinius noster dignæ eloquentiæ tuba prædicari potest? qui, spurcissima per Hispanias Basilidis hæresi sæviens, et instar pestis et morbi, totas intra Pyrenæum et Oceanum vastante provincias, fidei Ecclesiasticæ tenuit puritatem, nequaquam suscipiens, Armagil, Barbelon, Abraxas, Balsamum, et ridiculum Leusiboram, cæteraque magis portenta, quam nomina, quæ ad imperitorum, et muliercularum animos concitandos, (b) quasi de Hebraicis fontibus hauriunt, barbaro simplices quosque terrentes sono: ut quod non intelligunt, plus 454 mirentur. Refert Irenæus, vir Apostolicorum temporum, et Papiæ, auditoris Evangelistæ Joannis discipulus, Episcopusque Ecclesiæ Lugdunensis: quod Marcus quidam de Basilidis Gnostici stirpe descendens, primum ad Gallias venerit: et eas partes per quas Rhodanus et Garumna fluunt, sua doctrina maculaverit: maximeque nobiles feminas, quædam in occulto mysteria repromittens, hoc errore seduxerit: magicis artibus, et secreta cor-

(a) Scilicet Origenistarum, quæ per id temporis invalescebat, et quam sæpe infra, et in Epitaphio Paulæ matris post medium late impugnat; tametsi hæc eadem Pelagiani promittebant, ut ex Epist. Hilarii ad Augustinum compertum est; et Mss. quoque plurimum numero habent, *confundantur hæreses, et promittunt, etc.*

(b) Qui portentosa hæc nomina quasi de Hebraicis fontibus hauriantur, et præcipue *Armagil, Balsamon, Leusiboram*, quæ vix, aut ne vix quidem invenias apud alios Scriptores, nullibi certe, neque apud Irenæum explicata. Duo tamen obvia sunt, *Barbelon, et Abraxas*, quorum alterum *filium Dei*, seu *Beli* sonat, ex *ברבעל*, et contracte *בל* *Bel*, Græc. *βελ*, notum Idoli nomen; alterum confictum nomen est ex 363. localium cœlorum positionum, ut Irenæus loquitur, numero. Sed *Armagil* idem putamus quod et *Harmogenes* scribitur, et *Harmoge*, et *Harmogen*, et *Armasemon*, in Mss. plerisque *Armasel*. Utcumque autem legas, puta *Oromazum*, vel ut aliis placet, *Oromagdam*, veterum Persarum Deum, auctore Zoroastre, significari; cujus Hebraicam nominis etymologiam a lucis præstantia ac magnitudine innuere videtur Plutarchus in Alexandro. Porro *Balsamum* Solis nomen est, quem et Phœnicæ adorantes, patria voce appellabant *Beelsamen*, ut testis est Sanchoniaton apud Euseb. l. 4. Præpar. Evang. et apud eundem cap. 7. memorans *Philo* cultum Solis apud Phœnicæ, « deum hunc, inquit, unum esse cœli moderatorem putabant, eum vocantes *Beelsama*, quod Phœnicum lingua hominum, Græca autem *Jovem* notat. » Atque inde ortum Punicum *Baalsamen*, notatum ab Augustino lib. 7. Locution. c. 1. Sed et *Balsamen* pro *Baalsamen* invenies in Plauti Pænulo Act. 5. Scen. 2. Ut autem *relenus* pro *Belen*, et *Belus* pro *Bel*, ita *Balsamum* pro *Ephraïmen* Latini dixerint, quod significat ex Hebraica radice *Deum*; sive *Nominum cœli*, unde et in quadam Inscriptione apud Seldenum Minerva *Belsama* dicta est. Denique *Leusibora*, quod meditalum lucis exponi potest, illud idem putamus esse, quod Irenæus ex Hæreticorum sententia *Magnam Lamen* vocat, a Patre unctum, ut perfectum fieret; inde-

porum voluptate, amorem sui concilians (c). Inde Pyrenæum transiens, Hispanias occupavit, et hoc studii habuerit, ut divitum domos, et in ipsis feminas maxime appeteret: quæ ducuntur variis desideriiis, semper discentes, et nunquam ad scientiam veritatis pervenientes. Hoc ille scripsit ante annos circiter (d) trecentos. Et scripsit in his libris, quos adversus omnes hæreses doctissimo et eloquentissimo sermone composuit.

4. Ex quo perpendat prudentia tua, qua Lucinius noster laude sit dignus, qui clausit aurem, ne audiret iudicium sanguinis: et omnem substantiam suam dispersit et dedit pauperibus, ut iustitia ejus maneret in æternum (*Ps. 111*). Nec patriæ suæ largitate contentus, misit Jerosolymanum et Alexandrinæ Ecclesiæ tantum auri, quantum multorum possit inopiæ subveniri. Quod cum multi mirentur et prædicent, ego in illo magis laudabo fervorem et studium Scripturarum. Quo ille desiderio opuscula nostra flagitavit, et missis sex notariis (quia in hac provincia Latini sermonis (e) scriptorum penuria est) describi 455 sibi fecit, quæcumque ab adolescentia usque in præsens tempus dictavimus? Non nos honoravit, qui parvuli et minimi Christianorum omnium sumus, et ob conscientiam peccatorum, Bethlehemici ruris saxa incolimus; sed Christum, qui honoratur in servis suis; et Apostolis repromittit, dicens: « Qui vos recipiunt, me recipiunt. Et qui me recipiunt, recipiunt eum, qui me misit (*Matth. 10*). »

5. Itaque, carissima filia, hanc Epistolam amoris mei in illum habeto Epitaphium: et quidquid posse me scieris in opere spirituali, audacter impera, ut sciant sæcula post futura, eum, qui dicit in Isaia: « Posuit me ut sagittam electam, in pharetra sua abcondit me » (*Isai 49*), duos viros tantis maris atque terrarum inter se spatiis separatos, suo acumine vulnerasse, ut cum mutuo in carne se nesciant, amore spiritus copulentur.

Subscriptio.

Sanctam te corpore et spiritu servet ille Samarites, id est, *Servator et custos*, de quo in Psalmo scribitur: « Non dormitabit, neque dormiet, qui custodit Israel » (*Ps. 120*); ut Hir, qui interpretatur *vigil*, qui descen-

que Christum appellatum; qua de re præstabit ipsum S. Irenæi locum lib. 1. cap. 29. conferre.

(c) Non heic modo, sed et multo post Epist. ad Hedibiam quæst. 10, et Commentarior. in Isaiam cap. LXIV. memoriæ fortasse confidens Hieron. Irenæo affingit profectionem Marci Egyptii in Hispanias, duosque in unum confundit hujusce nominis hæreticos, quorum prior Magus, quem S. Irenæus confutat: Gallias labe inlecit, sive ut ipse loquitur cap. 9. *in iis, quæ secundum nos sunt, regiones Rhodanenses* multas seduxit mulieres; alter junior Egyptius, sive Memphitis ducentos fere post annos Hispanias pervasit, ubi Agapen, Helpidium, et Priscillianum, ut Sulpitius Severus narrat, auditores habuit, qui ad an. 380. in Caesaraugustano Concilio damnati sunt. Hujus rei veritas ut magis constet, confer cum Sulitio Isidorum Hispanensem, ubi de Idatio agit, et cum utroque Irenæum.

(d) Mallem equidem *ducentos* dici pro *trecentos*, quippe circa an. 180. contra hæreses scripsit Irenæus, et quem impugnat Marcum, in vivis adhuc agentem videtur supponere.

(e) Minus recte ante nos editi *scriptorumque*. Alia quædam leviora supra emendavimus.

dit ad Daniel, ad te quoque veniat, et possis dicere : dormio, et cor meum vigilat (Cant. 5).

EPISTOLA LXXXVI (a)

AD ABIGAUM.

Abigao Presbytero excusat se, quod non scripserit : eumque consolatur, ne moleste ferat cæcitate corporis, cum animo cernat. Denique integritatem ejus laudat, eique commendat Theodoram viduam Lucinii.

1. Quanquam mihi multorum sim conscius peccatorum, et quotidie in oratione flexis genibus loquar : « Delicta juventutis meæ, et ignorantias meas ne memineras » (*Psal. 21. 7*) : tamen sciens dictum esse ab Apostolo : « Ne inflatus superbia incidat in iudicium diaboli » (*1. Tim. 3. 6*) : Et in alio loco scriptum : « Superbis Deus resistit; humilibus autem dat gratiam » (*Jacob. 4. 6*), nihil ita a pueritia conatus sum vitare quam tu mentem animum, et cervicem erectam, Dei contra se odia provocantem. Novi **456** enim magistrum et Dominum et Deum meum in carnis humilitate dixisse : « Discite a me, quia mitis sum et humilis corde » (*Matth. 11. 29*) : et ante per os David cecinisse : « Memento, Domine, David, et omnis mansuetudinis ejus » (*Ps. 134. 1*). Et in alio loco legimus : « Ante gloriam humiliabitur cor viri; et ante ruinam elevatur » (*Prov. 18. 12*). Itaque obsecro te, ne me putes sumptis litteris tuis ante tacuisse; et aliorum, vel infidelitatem, vel negligentiam in me referas. Quid enim causæ erat, ut provocatus officio, tacerem, et amicitias tuas meo silentio repellerem, qui ultra soleo honorum appetere necessitudinem, et me eorum ingerere caritati ? « Quia meliores sunt duo, quam unus: et si alter ceciderit, ab altero fulciatur. Funiculus triplex non facile rumpitur, et frater fratrem adjuvans, exaltabitur » (*Eccles. 4. 9*). Scribe igitur audacter; et absentiam corporum, crebro (b) vince sermone.

2. Nec doleas, si hoc non habeas quod formiculæ, et muscæ, et serpentes habent, id est, carnis oculos: sed illum te oculum habere lætare, de quo in Canticis dicitur Canticorum : « Vulnerasti me, soror mea sponsa, uno de oculis tuis » (*Cant. 4. 9*); quo Deus videtur; de quo a Moyse dicitur : « Transiens videbo visionem hanc magnam » (*Exod. 3. 3*). (c) Denique quosdam etiam mundi Philosophos legimus, ut totam cogitationem ad mentis cogere puritatem, sibi oculis eruisse. Et a Propheta dicitur : « Intravit mors per fenestras (d) vestras » (*Jer. 9. 21*). Et Apostoli audiunt; « Qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, jam mœchatus est eam in corde suo » (*Matth. 5.*

(a) *Alia 52. Scripta paulo post superiorem.*

(b) Impressam lectionem reliquimus, quod ei plerique Mss. assentiantur; fortasse tamen verius habent alii editi *junge pro vince*. Quæ vero hinc sequuntur argumenta pro fortiter ferenda corporis cæcitate, confer cum iis, quæ sunt scripta ad Castrutium epistola 68.

(c) Democritus, et Metrodorus, quos Cicero in Tuscul. quæst. et lib. V. de Finibus sibi oculos tradidit eruisse, ut naturæ secreta subtilius rimaretur.

(d) Sic habent Mss. juxta LXX. alii tamen impressi, *nostras* cum Vulgato interprete. Mox verba *jam mœchatus est eam in corde suo*, quorum loco erat *et reliqua*, ex duobus Mss. et veteri editione reposuimus.

18). Unde præcipitur eis, ut levant oculos, et videant candidas segetes, quæ paratæ sunt ad metendam (*Luc. 21; et Joan. 4*).

3. Quod autem precaris, ut nostris monitis Nabuchodonosor, et Rapsaces, et Nabuzardan, et Holofernes in te occidantur, nunquam nostra auxilia postulares, si in te viverint. Sed quia illi mortui sunt, et cum Zorobabel, et cum Jesu filio Josedec Sacerdote magno (*1. Esd. 5*), cum Ezra quoque, et Neemia ruinas Jerusalem ædificare cœpisti; nec mittis mercedes in pertusum sacculum, sed thesauros tibi in cœlestibus paras, idcirco nostras appetis amicitias, quos Christi famulos arbitraris. **457** Sanctam filiam meam Theodoram, sororem beatæ memoriæ Lucinii, per se commendatam, meo sermone commendo, ut in cœpto itinere non lassetur; ut ad Terram sanctam multo per eremum labore perveniat: ut non putet perfectam esse virtutem exisse de Ægypto; sed per innumerabiles insidias ad montem Nabo, et ad Jordanem fluvium pervenire (*Num. 33*): ut accipiat secundam in Galgala circumcisionem: ut illi (e) Jericho corruat, sacerdotalium tubarum subversa clangoribus: ut juguletur Adonisedec: ut Hai, et Azor pulcherrimæ quondam corruant civitates (*Jos. 3. 5. 6. 10. 11*). Fratres qui nobiscum in Monasterio sunt, te salutant. Sanctos qui nos diligere dignantur [al. *conantur*], per te oppido salutamus.

EPISTOLA LX XVII (f).

AD OCEANUM

De morte Fabiolæ.

Fabiolam nobilem feminam laudat, quod post lapsum ad Christum conversa, sanctissimam vereque christianam egerit vitam, gloriosumque meruerit vitæ finem. Tum alteram de 42. Mansionibus epistolam huic jungit, atque ejus memoriæ reddit.

1. Plures anni sunt, quod super dormitione Blasillæ, Paulam venerabilem feminam, recenti adhuc vulnere, consolatus sum (*Epist. 39. de Obi. Blasil.*). Quartæ ætatis circulus volvitur, ex quo ad Heliodorum Episcopum Nepotiani scribens Epitaphium, quidquid habere potui virium, in illo tunc dolore consumpsi. Ante hoc ferme biennium, Pammachio meo pro subita peregrinatione Paulinæ, brevem Epistolam dedi, erubescens ad disertissimum virum plura loqui, et ei sua ingerere, ne non tam consolari amicum viderer, quam stulta jactantia docere perfectum. Nunc mihi, fili Oceane, volenti et ultro appetenti, debitum munus imponis, quo pro novitate virtutum, veterem materiam novam faciam. In illis enim vel parentis affectus, vel mœror avunculi, vel desiderium mariti temperandum fuit; et pro diversitate personarum, diversa de Scripturis adhibenda medicamina.

(e) *Victor. muri Jericho corruant*: tum Martianæus *turbarum*, quod forte typographorum est mendum. Denique pro *Adonisedec* vetustiores et Mss. aliquot *Adombezec*; sed hic alius est, cui post Josue mortem, pedum manuumque digiti tantum truncati sunt. Adonisedec autem cum quinque aliis regibus jugulatus est. Vide Josue citatis locis.

(f) *Al. 30. Scripta hoc anno 300.*

2. *Fabiolæ laudes.*— In præsentiarum tradis mihi Fabiolam, laudem Christianorum, miraculum Gentilium, luctum pauperum, **458** solatium Monachorum. Quidquid primum arripuero, sequentium comparatione vilescent. Jejunium prædicem? sed prævalescunt elemosynæ. Humilitatem laudem? sed major est fidei ardor. Dicam appetitas sordes, et in condemnationem vestium sericarum plebeium cultum et servilia indumenta quæsitâ? **PLUS** EST ANIMUM DEPOSUISSE, quam cultum. Difficilius arrogantia, quam auro caremus et gemmis. His enim abjectis, interdum gloriosis tumemus sordibus: et vendibilem paupertatem populari auræ offerimus. **CELATA** VIRTUS, et conscientiæ fota secreto, Deum solum judicem respicit. Unde novis mihi est efferenda præconiis, et ordine Rhetorum prætermissis, tota de conversionis ac poenitentiae [al. *confessionis*, et *conversationis*] incunabulis assumenda. Alius forsitan scholæ memor, Q. Maximum.

Unum qui nobis, cunctando, restituit rem (Æneid. 6), et totam Fabiorum gentem proferret in medium: diceret pugnas, describeret prælia, et per tantæ nobilitatis gradus Fabiolam venisse jactaret, ut quod in virga non poterat, in radicibus demonstraret. Ego diversorii Bethleemitici, et præsepis Dominici amator, in quo virgo puerpera Deum fudit infantem, ancillam Christi, non de nobilitate veteris historiæ, sed de Ecclesiæ humilitate producam.

3. Et quia statim in principio, quasi scopulus quidam, et procella mihi obtrectatorum ejus opponitur, quod secundum sortita matrimonium, prius reliquerit, non laudabo conversam, nisi prius ream absolvero. Tanta prior maritus vitia habuisse narrator, ut ne scortum quidem et vile mancipium ea sustinere posset. Quæ si voluero dicere, perdam virtutem feminæ, quæ maluit culpam subire dissidii, quam corporis sui infamare partem, et maculas ejus detegere. Hoc solum proferam, quod verecundæ matronæ et Christianæ satis est. Præcepit Dominus uxorem non debere dimitti, excepta causa fornicationis: et si dimissa fuerit, manere inuuptam (*Math. 5 et 19*). Quidquid viris jubetur, hoc consequenter redundat in feminas. Neque enim adultera uxor dimittenda est, et vir mœchus tenendus. « Si quis meretrici jungitur, unum corpus facit » (*1. Cor. 6. 16*): ergo et quæ scortatori impuroque sociatur, unum **459** cum eo corpus efficitur. Aliæ sunt leges Cæsarum, aliæ Christi: aliud Papianus, aliud Paulus noster præcipit. Apud illos (a) viris impudicitæ frena laxantur: et solo stupro atque adulterio condemnato, (1) passim per lupanaria et ancillulas libido permittitur: quasi culpam dignitas faciat, non voluntas. Apud nos, quod non licet feminis, æque non licet viris; et eadem servitus pari conditione censetur. Dimisit ergo, ut aiunt,

(a) Augustin. de Civit. Dei l. 14. c. 17. « in usu, inquit, scortorum, quam terrena Civitas licitam turpitudinem fecit, quamvis id agatur, quod ejus civitatis nulla lex vindicat, » etc. Vidend. porro ff. lib. 48. et Cod. l. 9. tit. Ad leg. Jul. de Adult. l. 1. 23. et 25.

(1) Dubitat Gravius num passiva Hier. scripserit pro passim quemadmodum alibi ex Tertulliano notatum est.

vitiosum: dimisit illius et illius criminis noxium: dimisit (pene dixi) quod, clamante vicinia, uxor sola non prodidit. Sin autem arguitur, quare repudiato marito, non inuupta permanserit, facile culpam fatebor, dum tamen referam necessitatem. *Melius est*, inquit Apostolus, *nubere, quam uri* (*1. Cor. 7. 9*). Adolescentula erat, viduitatem suam servare non poterat. Videbat aliam legem in membris suis repugnantem legi mentis suæ (*Rom. 7. 23*), et se vinciam et captivam ad coitum trahi. Melius arbitrata est aperte confiteri imbecillitatem suam, et umbram quamdam miserabilis subire conjugii, quam sub gloria univiræ opera exercere meretricum. Idem Apostolus vult viduas adolescentulas nubere, filios procreare, nullam dare occasionem adversario maledicti gratia (*1 Tim. 5*). Et protinus cur hoc velit, exponit: « Jam enim quædam abierunt retro post Satanam. » Igitur et Fabiola, quia persuaserat sibi, et putabat a se virum jure dimissum, nec Evangelii vigorem noverat, in quo nubendi universa causatio, viventibus viris, feminis amputatur, dum multa diaboli vitat vulnera, unum incauta vulnus accepit.

4. *Fabiolæ poenitentia publica.*— Sed quid ego in abolitis et antiquis moror, quærens excusare culpam, cujus poenitentiam ipsa confessa est? Quis hoc crederet, ut post mortem secundi viri in semetipsam reversa, quo tempore solent viduæ negligentes, jugo servitutis excusso, agere se liberius, adire (b) balneas, volitare per plateas, vultus circumferre meretricis; saccum indueret, ut errorem publice fateretur: et tota urbe spectante Romana, ante diem Paschæ in Basilica quondam (c) Laterani, qui Cæsariano truncatus est gladio, **460** staret in ordine poenitentium, Episcopo, Presbyteris, et omni populo collacrymantibus, sparsum crinem, ora lurida, squalidas manus, sordida colla submitteret? Quæ peccata fletus iste non purget? quas inveteratas maculas hæc lamenta non abluant? Petrus trinam negationem trina confessione delevit (*Joan 21*). Aaron sacrilegium, (d) et conflatum ex auro vituli caput, fraternæ correxere preces (*Exod. 32*). David sancti et mansuetissimi viri homicidium pariter et adulterium, septem dierum emendavit fames (*2. Reg. 11. 12*). Jacebat in terra, volutabatur in cinere, et oblitus regni potestatis, lumen quærebat in tenebris. Illinque tantum respiciens quem offenderat, lacrymabili [al. *lacrymali*] voce dicebat: *Tibi soli peccavi, et malum coram te feci* (*Ps. 50. 6*). Et: *Redde mihi lætitiā salutaris tui, et spiritu principali confirma me* (*Ibid. 14*). Atque

(b) In editis aliquot, et Mss. occurrit interdum: *balnea* pro *balneas* non tam heic loci, quam alibi; nec dubium, quin ex criticorum licentia, nam *balnea* plurium numero dici negat Varro de Ling. Lat. lib. 7. *Neque ab eo quod dicunt balneum, habet multitudinem consuetudo.*

(c) Plautii Laterani, qui ut Tacitus Annal. lib. XV. cap. 60. tradit. in Nerouem conjurasse deprehensus, plenus constantis silentii trucidatus est. Ejus palatium in Coelio monte postea incoluit Constantinus, tum Silvestro Papæ dono dedit, a quo in Basilicam S. Joannis, quæ ad hanc usque diem de nomine Laterani appellatur, conversum est.

(d) Aliter ob conflatum, etc. et quidam Mss. penes Victorium, ex conflato ex auro vituli capite.

factum est, ut qui me prius docuerat virtutibus, suis, quomodo stans non caderem, doceret per pœnitentiam, quomodo cadens resurgerem. Quid tam impium legimus inter reges, quam Achab, de quo Scriptura dicit; *Non fuit alius talis ut Achab, qui vendatus est, ut faceret malum in conspectu Domini?* (3. Reg. 21.) Hic cum propter sanguinem Nabuthæ correptus fuisset ab Elia, et audisset iram Domini per Prophetam: « Occidisti, et insuper possedisti: et ecce ego inducam super te malum, et demetam posteriora tua, » et reliqua: scidit vestimenta sua, et operiit cilicio carnem suam, jejunabatque in sacco, et ambulabat demisso capite. Tunc factus est sermo Dei ad Eliam Thesbyten, dicens: « Nonne vidisti Achab humiliatum coram me? Quia ergo humiliatus est mei [al. *timoris mei*] causa, non inducam malum in diebus ejus. » O felix pœnitentia, quæ ad se Dei traxit oculos, quæ furentem sententiam Dei, confesso errore mutavit. Hoc idem et Manassen in Paralipomenon (2. Par. 350 supple. libr.), et Niuiven fecisse legimus in Propheta (Jon. 3. 4), Publicanum quoque in Evangelio (Luc. 16). E quibus primus non solum indulgentiam, sed et regnum recipere meruit; alter impendentem Dei fregit iram; tertius pectus verberans, pugnis, oculos non levabat ad cœlum; et multo justificationsior **461** recessit Publicanus humili confessione vitiorum, quam Pharisæus superba jactatione virtutum. Non est loci hujus ut pœnitentiam prædicem, et quasi contra (a) Montanum, Novatumque scribens dicam, illam hostiam Domino esse placabilem (Psal. 26); et, « Sacrificium Deo, spiritum contribulatum » (Psal. 50. 19): Et, « Malo pœnitentiam peccatoris, quam mortem: » (Ezech. 18. 23); Et, « Exsurge, exsurge Jerusalem » (Isai. 60. 1; et Baruch, 5. 5); et multa alia, quæ prophetarum clangunt tubæ.

5. Hoc unum loquar, quod et legentibus utile sit, et præsentis causæ conveniat. Non est confusa Dominum in terris, et ille eam non confundetur [al. *confundet*] in cœlo (Luc. 9). Aperuit cunctis vulnus suum, et decorem [al. *dedecorem*] in corpore cicatricem flens Roma conspexit. Dissuta habuit latera, nudum caput, clausum os. Non est ingressa Ecclesiam Domini, sed extra castra cum Maria sorore Moysi separata censedit (Num. 12. 15), ut quam Sacerdos ejecerat, ipse revocaret. Descendit de solio deliciarum suarum, accepit molam, fecit farinam, et discalceatis pedibus transivit fluenta lacrymarum. Sedit super (b) carbonem ignis. Hi ei fuere in adjutorium. Faciem, per quam secundo viro placuerat, verberabat, oderat gemmas, linteamina videre non poterat, ornamenta fugiebat. Sic dolebat, quasi adulterium commisisset, et multis impendiis medicaminum unum vulnus sanare cupiebat.

6. Diu morati sumus in pœnitentia, in qua velut

(a) Hi duo hæretici lapsis pœnitentiam denegabant.
(b) Erasmus carbonem David desolatorios, vel eum quo Isaiæ labra purgata sunt, perperam interpretatur, quem Victorius sugillat, ostenditque eos alludi, quos sub finem cap. 47. Isaias, Babylonem ad pœnitentiam exhortans, proponit: « Habes carbonem ignis: sedebis super eos: hi erunt tibi in adjutorium. »

in vadosis locis resedimus, ut major nobis et absque ullo impedimento se laudum ejus campus aperiret. Recepta sub oculis omnis Ecclesiæ communionem, quid fecit? scilicet in die bona malorum non oblita est (Eccli. 11); et post naufragium rursus tentare noluit pericula navigandi. Quiu potius omnem censum, quem habere poterat (erat autem amplissimus, et respondens generi ejus) dilapidavit, ac vendidit: et in pecuniam congregatam, usibus pauperum præparavit; et prima omnium (c) *νοσοκομειον* instituit, in quo ægrotautes colligeret de plateis, et consumpta languoribus atque inedia miserorum membra foveret. Describam ego nunc diversas hominum calamitates, truncas nares, effossos oculos, semiustos pedes, luridas **462** manus, tumentes alvos, exile femur, crura turgentia, et de exesis ac putridis carnibus vermiculos bullientes? Quoties morbo regio, et pedore confectos humeris suis ipsa portavit? quoties lavit purulentam vulnerum saniem quam alius aspicere non valebat? Præbebat cibos propria manu, et spirans cadaver sorbitiunculis irrigabat. Scio multos divites et religiosos ob stomachi angustiam exercere hujusmodi misericordiam per aliena ministeria, et clementes esse pecunia, non manu. Quos equidem non reprobo, et teneritudinem animi nequaquam interpretor infidelitatem: sed sicut imbecillitati stomachi veniam tribuo, sic perfectæ mentis ardorem in cœlum laudibus fero. MAGNA fides ista contemnit. Scio [al. *Scit*] quid in Lazaro dives purpuratus aliquando non fecerit, quali superba mens retributione damnata sit (Luc. 16) Ille quem despiciamus, quem videre non possumus, ad cuius intuitum nobis vomitus erumpit, nostri similis est, de eodem nobiscum formatus est luto, iisdem compactus elementis. Quidquid patitur, et nos pati possumus. Vulnere ejus existimemus propria; et omnis animi in alterum duritia, clementi in nosmetipsos cogitatione frangetur.

*Non mihi si linguæ centum sint, oraque centum,
Ferreæ vox,*

*Omnia morborum percurrere nomina possim,
(Ex Æneid. 6.)*

quæ Fabiola in tanta miserorum refrigeria commutavit, ut multi pauperum sani languentibus inviderent. Quanquam illa simili liberalitate erga Clericos, et Monachos, ac Virgines fuerit. Quod Monasterium non illius opibus sustentatum est? quem nudum, et clinicum non Fabiolæ vestimenta texerunt? in quorum se indigentiam non effudit præceps et festina largitio? Angusta misericordiæ ejus Roma fuit. Peragrabat ergo insulas, et totum Etruscum mare, Volscorumque provinciam, et reconditos curvorum littorum sinus, in quibus Monachorum consistunt chori, vel proprio corpore, vel transmissa per viros sanctos ac fideles munificencia circumibat.

7. Unde repente et contra opinionem omnium Je-

(c) Iterum Erasm. interpretatur *νοσοκομειον*, quod est *languentium vinculum*, hinc forte adductus, quod in aliquot vetustioribus impressis Græco vocabulo *νοσοκομειον* isthæc interpretatio, id est *languentium villa*, addebatur.

rosolyamam navigavit, ubi **463** multorum excepta concursu, nostro parumper usa est hospitio : cuius societatis recordans, videor mihi adhuc videre quam vidi. Jesu bone, quo illa fervore, quo studio intenta erat divinis voluminibus? et veluti quamdam famem satiare desiderans, per Prophetas, Evangelia, Psalmosque currebat : quæstiones et proponens, et solutas recondens in scrinio pectoris sui. Nec vero satiabatur audiendi cupidine, sed addens scientiam, addebat dolorem (*Eccl.* 3); et quasi oleum flammæ adjiciens [al. *adjeceris*], majoris ardoris fomenta capiebat. Quodam die cum in manibus Moysi Numeros teneremus, et me verecunde rogaret, quid sibi vellet nominum tanta congeries : cur singulæ tribus in aliis atque aliis locis varie jungerentur : quomodo Balaam ariolus sic futura Christi mysteria prophetarit (*Num.* 20), ut nullus propemodum Prophetarum tam aperte de eo vaticinatus sit; respondi ut potui, et visus [al. *visus*] sum interrogationi ejus satisfacere. Revolvens ergo librum, pervenit ad eum locum, ubi catalogus describitur omnium Mansionum, per quas de Ægypto egrediens populus, pervenit usque ad fluenta Jordanis (*Num.* 33). Cumque causas quæreret et rationes singularum [al. *singularum*], in quibusdam hæsitavi, in aliis inoffenso cucurri pede, in plerisque simpliciter ignorantiam confessus sum. Tunc vero magis cœpit urgere, et quasi non mihi liceret nescire, quod nescio, expostulare, ac se indignam tantis mysteriis dicere. Quid plura? Extorsit mihi negandi verecundia, ut proprium ei opus hujuscemodi disputatiunculæ pollicerer, quod usque in præsens tempus, ut nunc intelligo, Domini voluntate dilatum, redderet memoriæ illius : ut sacerdotalibus prioris ad se voluminis induta vestibus, per mundi hujus solitudinem gaudeat se ad terram repromissionis aliquando venisse.

8. Verum quod cœpinus, prosequamur. Quærentibus nobis dignum tantæ **464** feminae habitaculum, cum illa ita solitudinem cuperet, ut diversorio Mariæ carere nollet : ecce subito discurrentibus nuntiis, Oriens totus intremuit [al. *intonuit*], ab ultima Mœotide inter glaciale Tanain, et Massagetarum immanes populos, ubi Caucasi rupibus feras gentes (a) Alexandri claustra cohobent, erupisse Hunnorum examina, quæ perniciosus equis huc illucque volitantia, cædis pariter, ac terroris cuncta complerent. Aberat tunc Romanus exercitus, et (b) bellis civilibus in Italia tenebatur. Hanc gentem (c) Herodotus refert,

(a) Tauri montis angustia sunt, quas *Caucasias portas* vocat Plinius lib. 6. et satis accurate describit, alii plerumque Auctores, *Caspias* dicunt.

(b) Bellum civile Argobastus excitaverat, qui occiso Valentiniano Juniore, Eugenium Imperatorem constituerat. Contra hunc cum pergeret Theodosius ann. 394. Romanas secum Legiones duxit, quæ adhuc in Italia erant, cum Hunni imperii terras an. 395. vastarent.

(c) Hæc narrat Herodotus lib. 1. cap. 106. sub Scytharum nomine; sed annos XXVIII. præferunt hodie Herodoti codices, qua de causa Hieronymum Scaliger notat, quod supputet tantum XX. Sed in eo apud Herodotum numero magnam inesse difficultatem, observarunt alii : ego vitium inesse non dubito, adeoque, non ut perperam Scaliger, Hieronymi lectionem ex Herodoto, sed Herodoti

sub Dario, rege Medorum, viginti annis Orientem tenuisse captivum, et ab Ægyptiis atque Æthiopicis annum exegisse vœtigal. Avertat Jesus ab orbe Romano tales ultra bestias. Insuperati ubique aderant, et famam celeritate vincentes, non religioni, non dignitatibus, non ætati parcebant, non vagientis miserabantur infantia. Cogebantur mori, qui nondum vivere cœperant; et nescientes malum suum, inter hostium manus ac tela ridebant. Consonus inter omnes rumor, petere eos Jerosolymam, et ob nimiam auri cupiditatem ad hanc urbem percurrere (d) Muri neglecti pacis incuria, sarciebantur. Antiochia obsidebatur. Tyrus se volens a terra abrumpere, insulam quærebat antiquam. Tunc et nos compulsi sumus parare naves, esse in littore, adventum hostium præcavere, et sævientibus ventis, magis barbaros metuere, quam naufragium; non tam propriae salutis, quam Virginum castimonie providentes. Erat illo tempore quædam apud [al. *inter*] nos (e) dissensio, et barbarorum pugnam domestica bella superabant. Nos in Oriente tenuerunt jam fixæ sedes, et inveteratum sanctorum Locorum desiderium. Illa, quæ tota in sarcinis erat, et in omni urbe peregrina, reversa est ad patriam, ut ibi pauper viveret, ubi dives fuerat; manens in alieno, quæ **465** multos prius hospites habuit : et (ne sermonem longius protraham) in conspectu Romanæ urbis pauperibus erogaret, quod, illa teste, venderat.

9. Nos hoc tantum dolemus, quod pretiosissimum de sanctis Locis monile perdidimus. Recepta Roma quod amiserat, et proca ac maledica lingua Gentilium, oculorum testimonio confutata est. Laudent ceteri misericordiam ejus, humilitatem, fidem : ego ardorem animi plus laudabo. Librum quo Heliodorum quondam juvenis ad eremum cohortatus sum (*Epist.* 14), tenebat memoriter; et Romana cernens mœnia, inclusam se esse plangebat Oblita sexus, fragilitatis immemor, ac solitudinis tantum cupida, ibi erat, ubi animo morabatur. Non poterat teneri consiliis amicorum : ita ex urbe, quasi de vinculis, gestiebat erumpere. Dispensationem pecuniæ, et cautam distributionem genus infidelitatis vocabat. Non aliis distributionem eleemosynarum tribuere; sed suis pariter effusus, ipsa pro Christo stipes optabat accipere. Sic festinabat, sic impatiens erat morarum, ut illam crederes profecturam. Itaque dum semper paratur, mors eam invenire non potuit imparatam.

10. Inter laudes feminae subito mihi Panmachius meus exoritur. Paulina dormit ut iste vigilet. Præ-

ex Hieronymo, qui ita legisse apparet, puto emendandam; idque eo libentius, quod minori hujus supputationi et Josephus, et Eusebius suffragentur.

(d) Vocem *muri* duo Mss. et vetus editio ignorant; mox alio, eoque facile meliori sensu legunt, « Neglecta pacis incuria sarciebatur Antiochia. Tyrus, se volens a terra abrumpere, » etc. Porro *insulam antiquam* intellige Palætyrum; et Vid. Plinium lib. 5. cap. 19. tum veteres Geographos.

(e) Celebris nempe illa cum Joanne Jerosolymit. ac Rufino in causa Origenistarum. Paulo infra quidam Mss. atque editi vetustiores, *tenui: jam fixa fides.*

cedit maritum, ut Christo famulum derelinquat. Hic hæres uxoris, et hæreditatis alii possessores. Certabant vir et femina, quis in (a) Portu Abrahæ tabernaculum sgeret : et erat hæc inter utrumque contentio, quis humanitate superaret. Vicit uterque, et uterque superatus est. Ambo se victos et victores fatentur, dum quod alter cupiebat, uterque perfecit. Juugunt opes, sociant voluntates, ut quod æmulatione dissipata erat, concordia cresceret. Necdum dictum, jam factum. Emitur hospitium, et ad hospitium [al. et hospitium] turba concurret. « Non est enim labor in Jacob, nec dolor in Israel » (Num. 23. 21. *juxta LXX*). Adducunt maria, quos in gremio suo terra suscipiat. Mittat Roma properantes [al. *navigantes*], quos navigaturos litus molle confoveat. Quod Publius semel fecit in insula (1) Melite erga unum Apostolum, et (ne contradictioni locum tribuam) **466** in una navi; hoc isti et frequenter faciunt et in plures : nec solum inopiam necessitas sustentatur, sed prona in omnes munificentia aliquid et habentibus providet. Xenodochium in Portu Romano situm totus pariter mundus audivit. Sub una ætate didicit Britannia (2), quod Ægyptus et Parthus noverant Vere.

41. Quod scriptum est : « Timentibus Dominum, omnia cooperantur in bonum (Rom. 8. 28), in obitu tantæ feminæ vidimus comprobatum. Quadem præsentio futurorum ad multos scripserat Monachos, ut venirent, et se gravi onere laborantem absolvent, faceretque sibi de iniquo mammona amicos, qui eam reciperent in æterna tabernacula (Luc. 16. 19). Venerunt, amici facti sunt : dormivit illa quo modo voluit : et deposita tandem sarcina, levior volavit ad cælum. Quantum haberet viventis Fabiolæ Roma miraculum, in mortua demonstravit. Necdum spiritum exhalaverat, necdum debitam Christo reddiderat animam,

Et jam fama volans, tanti prænuntia luctus
(Æneid. l. 1),

totius Urbis populum ad exequias congregabat. Sonabant Psalmi, et aurata Templorum (b) tecta reboans in sublime quatiebat ALLELUIA.

Hic juvenum chorus, ille senum, qui carmine laudes,
Femineas, et facta ferant. (Ibid. l. 8.)

Non sic Furius de Gallis, non Papirius de Samnitibus, non Scipio de Numantia, non Pompeius de Ponti gentibus triumphavit. Illi corpora vicerant, hæc spirituales nequitas subjugavit. Audio præceden-

(a) Conferenda illa ad Pammachium Epistola num. 11. ubi, « Audio te, inquit, Xenodochium in portu fecisse Romano, et virgam de arbore Abraham in Ausonio plantasse litore : » tum quæ in eum locum adnotavimus.

(b) Ab impressis Erasm. et Martian. aberat *lecta*, qua detracta voce, claudicat sensus : nos ex aliis editis ac Mss. sufficimus. Porro veterem Christianorum istam consuetudinem lætandi in plorum funeribus, quam plerique alii Scriptores probant, merito noster Hieron. in Vita Pauli Eremitæ Christianam traditionem vocat.

(1) Antea cum esset *Mitylene*, Gravius e Mss. codd. fecit *Mileta*.

(2) Haud satis placet, quod alio sensu rescribere Gravius maluit ex uno veteri cod. *quod Ægyptus et Parthus agnovissent : vere quod scriptum est*, etc.

tium turmas, et catervatim in exequiis ejus multitudinem confluentem. Non plateæ, non porticus, non imminetia desuper tecta capere poterant prospectantes. Tunc suos in unum populos Roma conspexit : favebant sibi omnes in gloria pœnitentis. Nec mirum si de ejus salute homines exultarent, de cujus conversione Angeli lætabantur in cœlo.

12. Hoc tibi, Fabiola [al. *mi Fabiola*], ingenii mei senile munus, has officiorum inferias dedi. Laudavimus sæpe virgines, viduas, ac maritatas, quarum semper fuere caudida vestimenta, quæ sequuntur Agnum quocumque vadit (Apoc. 14. 4). Felix præconium, quod nulla totius vitæ sorde **467** maculatur. Procul livor, facessat invidia. Si paterfamilias bonus est, quare oculus noster malus est? Quæ inciderat in latrones, Christi humeris reportata est (Luc. 10). Multæ mansiones sunt apud Patrem (Joan. 14). Ubi abundavit peccatum, superabundavit gratia (Rom. 5). Cui plus dimittitur, plus amat (Luc. 7).

EPISTOLA LXXVIII (c).

SEU LIBER EXEGETICUS AD FABIOLAM.

De XLII mansionibus Israelitarum in deserto.

Postquam egressus Hebræorum ex Ægypto, et diuturni itineris historiam spiritualiter intelligendam docuit, Mansionum ordinem prosequitur, singulam quamque juxta tropologiam exponens ; redditque ita memoriæ Fabiolæ opus, quod ei viventi promiserat.

1. In septuagesimo septimo Psalmo, quem juxta Evangelistam Matthæum (Cap. 13. v. 35) ex persona Domini dictum credimus, decem plagarum in Ægypto, et egressionis Israel in solitudinem, narratur historia. Cumque nulli dubium sit, facta esse quæ scripta sunt, quasi aliud littera sonet, aliud spiritus clausum teneat : « Aperiam, » inquit, « in parabola os meum : loquar propositiones ab initio. Quanta audivimus et vidimus, ea et patres nostri narraverunt nobis » (Ps. 77. 2. et 3). Unde et Apostolus iisdem verbis, quia eodem et spiritu : « Hæc autem, » ait, « omnia in figura contingebant illis : scripta sunt autem ad (d) commonitionem nostram, in quos fines sæculorum devenerunt » (1. Cor. 10. 11) : Et, « Nolo vos ignorare, fratres, quoniam patres nostri omnes sub nube fuerunt, et omnes mare transierunt, et omnes in Moyse baptizati sunt, in nube et in mari : et omnes eandem escam spiritualem manducaverunt, et omnes eundem potum spiritualem biberunt. Bibebant autem de spiritali consequente eos petra : petra autem erat Christus » (Ibidem. 1 et seq.). Si ergo pars historiæ itineris ex Ægypto spiritualiter accipitur, et cætera, quæ ab Apostolo pro angustia temporis prætermittuntur, ejusdem esse intelligentiæ convincuntur. Nam idem Propheta, qui in alio loco

(c) *Alia 127. Edita eodem tempore quo superior.*

(d) Hunc locum ubi legitur supra epist. 74. ad Ruffin. n. 2. pro verbis *ad commonitionem*, vel *correctionem nostram*, expressimus e Mss. *de nobis*. Hæc autem loci non eadem consonant Mss. auctoritas. Et Tertullianus quidem *ad nos commonendos* legit, atque ipso in Græco est *ἐπέκεινεν ἡμῶν* quæ fidem impressæ lectioni adstruant.

dixerat : « Habitavi cum habitantibus Cedar : multum incola fuit anima mea » (Ps. 419. 5) : absentiam Terræ sanctæ non **468** sustinens, lacrymabiliter ingemiscit, et dicit : « Hinc recordatus sum, et effudi in me animam meam : donec transeam in locum tabernaculi admirabilis, usque ad donum Dei : in voce exultationis et confessionis, sonus epulantis » (Ps. 41. 5). Et in alio Psalmo : « Revela oculos meos, et considerabo mirabilia de lege tua » (Ps. 118. 18). Paulus quoque, « Lex spiritualis est » (Rom. 7. 14) : Et ipse Dominus, « Si crederetis Moysi, et mihi crederetis : de me enim ille scripsit » (Joan. 5. 47). Et Evangelium secundum Lucam : « Tunc incipiens a Moysi, et omnibus Prophetis, interpretabatur illis in cunctis Scripturis, quæ de se ipso dicta erant » (Luc. 24. 27). Igitur Judæi parvuli, et qui solidum cibum glutire nequeunt, sed adhuc lacte nutriuntur infantie (1. Cor. 3), legant Pharaonem carneum, et mare Rubrum, per quod ad Indiam navigatur : et Manna coriandri simile : et omnia quæ scripta sunt, audiant corporaliter, lepram domorum, et lepram pellis, et staminis ; taurum homicidam, et jumentum adulterii reum ; et Hebræi propter uxorem ac liberos servire (a) cupientis, aurem umbula perforatam. Nos autem derelinquentes Capharnaum, agrum quondam pulcherrimum, et cum Jesu egredientes in desertum, pascamur panibus ejus (Matth. 14 ; et Marc. 6) : si insipientes sumus et jumentorum similes, hordeaceis : sin rationale animal, triticeis, et ex grano frumenti commolitis : quod in terram cadens et mortuum multos fructus attulit. Novem plagis percussa est Ægyptus, fractus Pharaon, ut dimitteret populum Dei. Ad extremum primogenita perdidit, ut primogenita Israelis Domino sacrentur. Qui prius tenere cupiebant, instanter expellunt. Exterminator transit, et terram Gessen pastorem et pluviis irrigatam, non audet attingere : erant enim postes eorum agni cruore signati, et opere loquebantur : « Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine » (Ps. 4. 7). Unde et appellatur ipsa solemnitas *Phase*, quam nos *transitum* appellare possumus, eo quod de peioribus ad meliora pergentes, tenebrosam Ægyptum relinquimus. Sed jam tempus est, ut promissa complentes, Mansionum Israel ordinem prosequamur.

2. Scriptum est in ultima parte voluminis Numerorum (Cap. 33), quod apud Hebræos appellatur *VAJEDABBER* : « Hæc sunt castra filiorum Israel, qui egressi sunt **469** de terra Ægypti per turmas suas in manu Moysi et Aaron ; » quas Græci (b) ἀνάσεις vocant, nos propter linguæ proprietatem significantius *Mansiones*, sive quia de exercitu dicitur, *castra*

(a) Vetustiores editi cum quibusdam Mss. *servire cupientes aure sibilant perforata*. Porro *Capharnaum* optime hec agrum *pulcherrimum* interpretatur, licet ex alia lectione in libro Nominum sit *ager consolationis*.

(b) Sic vocant LXX. ἀνάσεις, id est profectiones et discessus ab αἰψοῦ Græc. themate, dum enim castra moventur, tentoria, et reliquæ exercitus sarcinæ tolluntur. Rabaanus tamen, quem omnium studiosissime fecisse constat, ut ingentes lacinias a nostro Auctore desumptas in sua scripta transferret, hunc locum exscribens, non ἀνάσεις legit, sed ἀνάσεις sive mansiones, stationesque.

transtulimus. Fit autem catalogus Mansionum a prima usque ad ultimam ; et numerantur simul quadraginta duæ, de quibus Matthæus loquitur : « Ab Abraham usque ad David generationes quatuordecim, et a David usque ad transmigrationem Babylonis generationes quatuordecim : et a transmigracione Babylonis usque ad Christum generationes quatuordecim, id est, simul generationes quadraginta duæ » (Matth. 1. 17). Per has currit (c) verus Hebræus, qui de terra transire festinat ad cælum : et Ægypto sæculi derelicta, terram repromissionis ingreditur. Nec mirum, si in illo numeri sacramento perveniamus ad regna cælorum : sub quo (d) Dominus atque Salvator a primo Patriarcha pervenit ad virginem, quasi ad Jordanem, quæ pleno gurgite fluens, Spiritus sancti gratiis redundabat. Quod autem in manu Moysi et Aaron egressus scribitur, intellige legem et sacerdotium, opera, et cultum Dei : quorum alterum altero indiget. NIHIL ENIM PRODEST exercere virtutes, nisi noveris Creatorem : nec Dei veneratio proficit ad salutem, nisi præcepta Conditoris impleveris. His duabus mahibus, quasi duobus Seraphim in confessionem sanctæ Trinitatis erumpimus, dicentes, Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Deus sabaoth.

PRIMA MANSIO.

*Moverunt autem castra de Ramesse, mense primo, quinta decima die mensis primi, altera die post Pascha egressi sunt filii Israel in manu excelsa in conspectu omnium Ægyptiorum : et Ægyptii sepeliebant, quos percusserat Dominus ex eis, omne primogenitum in terra Ægypti : et in **470** diebus eorum fecit Dominus judicia (Num. 33. 2 et seq.).*

RAMESSES a quibusdam interpretatur *commotio turbulenta*, aut *amaritudo* (d) *commotioque lineæ* : nos autem verius æstimamus exprimi, *tonitruum gaudii*. Ad hanc urbem quæ in extremis fluibus erat, populus congregatus est, qui in desertum exire cupiebat, eo quod tumultum sæculi derelinquens, movebatur a vitiiis pristinis, et ab excomedente se prius linea peccatorum, ut omnem amaritudinem vertens in dulcedinem, Dei vocem in Sina monte desuper tonantis

(c) Nimirum a transeundo Hebræus נַחַשׁ nomen ducit, qui et Græce κελύτης *transitor* nuncupatur, ut in superiori ejist. 71. n. 2. atque infra Mans. 31. abs Hier. notatum est.

(d) Quod scilicet ab Abraham ad Christum quadraginta duæ generationes intercedant ; nosque sub eodem numero quadraginta duarum mansionum, ad veram promissionis terram, quæ Christus est, et Beatorum gloriam pervenire possumus.

(e) Subnexa Hieronymi verba, quibus propositas *Ramesse* etymologias sigillatim explicat, eaque præsertim *ab excomedente se prius linea*, errore irrepsisse hoc loco, et pro *commotioque*, legendum *comestioque*, facile nobis persuadent. Revera in Nominum libro *Ramesse pabulum de linea* veritur, et in Origeniano lexico Ραμσσησ παβυλουμ de linea (ut est emendandum, non αἰψου) *Ramesse passio sive comestio de linea* ; nec tot inter hujus nominis interpretationes, eam, quæ fortasse magis obtinebat, præterisse Hieronymum credendus est. Quod autem ipse malit interpretari *tonitruum gaudii*, inde est, quod legitur cum duplici שׁוֹן sin pro שׁוֹן samech in line, quæ litteræ facillime inter se commutantur. Tunc enim שׁוֹן *tonitruum*, שׁוֹן *gaudium* significantibus, nullus dubitandi locus relinquatur. Cætera in Nominum libro fusius prosequemur.

audiret. Quod autem verba divina et eloquia Scripturarum, in istius sæculi et mundi rota, tonitrus appellentur, Psalmista declarat, dicens : « Vox tonitruum tui in rota » (Ps. 76. 12). Et Dei Patris vocem in baptismo Salvatoris audientes (a) tonitruum putaverunt. Cumque commoti fuerimus ad Evangelicam tubam, et excitati tonitruo gaudii, eximus in mense primo, quando « hyems præterit, et abiit sibi » (Cant. 2), quando veris exordium est, quando terra parit, quando cuncta renovantur, et eximus quinta decima die mensis primi (Exod. 12), in crastinum Paschæ pleno mensis lumine, post esum agni immaculati : et calciatos pedes habentes de Apostolo (Ephes. 6), et accinctos pudicitia lumbos, et baculos in manibus præparatos. Quamvis enim in Ægypto quarta decima die mensis Pascha facientes, comederimus agnum, tamen tunc nobis lux plena completur, quando in manu excelsa Ramessem dimitimus, quæ excelsa dicitur, vel quod Ægyptum percusserit, vel quod protexerit Israel, videntibus Ægyptiis, qui admirantur nos exire de sæculo, et torquentur invidia, et postea nos tenere cupientes, in persecutionibus suffocantur : quando et Ægyptii sepeliunt primogenitos suos, et patres mortui terrenis operibus, opprimunt mortuos filios suos. Mili videntur 471 Ægyptiorum primogenita, dogmata esse Philosophorum, quibus deceptos homines atque irreligiosos tenebant. Quæ cum Israel vivus effugerit, circumdant [al. circumdantur] mortuis suis, ne exeuntium imitentur exemplum. Porro quod sequitur : « In diis eorum fecit judicia » (Num. 33. 9), sive ut Septuaginta transtulerunt, « ultiones : » illud Hebræi autumant, quod nocte qua egressus est populus, omnia in Ægypto templa destructa sint, sive motu terræ, sive ictu fulminum. Spiritualiter autem discimus quod egredientibus nobis de Ægypto, errorum idola corruant, et omnis perversarum doctrinarum cultura quatiatur.

II. MANSIO.

Et proficiscentes filii Israel de Ramesse, castra metati sunt in Soccoth (Num. 35. 5).

Secunda Mansio. In hac coquunt panes azymos, et primum tendunt tabernacula, unde et ex re locus nomen accepit. Soccoth quippe interpretatur in lingua nostra, *tabernacula*, sive *tentoria*. Et ob hoc septimo mense, quinta decima die mensis solemnitas Tabernaculorum est (Levit. 23). Cum ergo exierimus ex Ægypto, primum tabernacula figimus, scientes nobis ad ulteriora pergendum. Tunc non comedimus de fermento Ægypti, de fermento malitiæ et nequitiae : sed vescimur azymis sinceritatis et veritatis (1. Cor. 5) : Domini præcepta opere consummantes : « Cavete a fermento Phariseorum » (Matth. 16. 11). In hac nobis præcipitur Mansione, ut sem-

(a) In quibusdam codd. desideratur *Salvatoris*. Cum vero non in Baptismo, sed cum Patrem rogaret Jesus, ut clarificaret nomen suum, *tonitruum factum esse* putaverint audientes, ut Joan. 12. 29. testatur, rectissime creditur ex apocrypho libro hausisse Hier. et fortasse ex Nazarenorum Evangelio, quod ipse Latine explicaverat, et subinde allegat.

per egressionis ex Ægypto memores simus : ut celebremus *transitum*, id est, Phase Domini ; ut primogenita nostri uteri, cunctarumque virtutum, pro primogenitis Ægypti, quæ percussa sunt, Domino consecremus.

III. MANSIO.

Et profecti de Soccoth, castra metati sunt in Etham, quæ est in extremo solitudinis (Num. 35. 6).

Tertia Mansio offertur post tabernacula, in qua primum videtur Dominus nocte in columna ignis, et per diem in columna nubis, ut præcedat populum, et dux itineris fiat. ETHAM (b) nobis sonat *fortitudo*, atque *perfectio*, de qua 472 et David canit : « Tu dirupisti fluvios (c) Etham, » (Psal. 73. 15), id est, « fortes. » Grandis est fortitudo, Ægyptum dimittere, et in extrema solitudine commorari. Ex quo intelligimus locum Soccoth adhuc juxta Ægypti fuisse regiones. In eo enim quod dicitur, *quæ est in extremis finibus solitudinis*, ostenditur inter confinia esse eremi et Ægypti. Præparemus nobis fortitudinem, assumamus perfectum robur, ut inter errorum tenebras, et confusionem noctis, scientiæ Christi lumen appareat. Dies quoque noster nubem (d) habeat protegentem : ut his ducibus ad sanctam Terram pervenire valeamus.

IV. MANSIO.

Profectique de Etham, reversi sunt ad Phiahiroth, quod est contra Beel sephon, et castra metati sunt e regione Magdol (Num. 35. 7).

Quarta Mansio est PHIAHIROTH, quæ interpretatur *os nobilitum*, scribiturque per litteram BETH. Quidam male, *hiroth*, villas putant, errorque manifestus, quod pro supradicto elemento, A litteram legant. BEEL-SEPHON in linguam nostram vertitur *Dominus aquilonis*, aut *ascensus speculæ*, aut *habens arcana*. Porro MAGDOL, *magnitudo* vel *turris*. Assumpta igitur fortitudine nobilitamur in Domino, et Beel-sephon idoli arcana contemnimus, illiusque magnificentiam et turritam superbiam declinamus. Non enim est ab austro, unde Dominus venit, et a meridie, in qua sponsus recumbit in floribus ; sed possessor Aquilonis venti frigidissimi, a quo exardescunt mala super terram : qui cum sit frigidissimus, nomine dexter vocatur, falsum sibi assumens vocabulum virtutis ac dextræ, cum totus sit in sinistra.

(b) Alii editi *nobiscum sonat*, vel *nobis consonat*.

(c) Hebraice est *תַּיִת*, quam vocem in originali textu vitiatam pro *תַּיִת*, sive *תַּיִת*, Victorius contendit, tum ex simili lectione Exod. 13. 20. et Num. 33. ubi hujus loci mentio est, tum vero in primis ex Hieronymiana interpretatione, qua *perfectio* vertitur ; perfectionem enim non significaret ex ejus sententia, nisi *ת* littera vox clauderetur. At Chaldaicam terminationem, qua uti amat Psalmistes, ille non attendit, et præterea ejusdem significationis voces esse *תַּיִת*, et *תַּיִת*, sicuti *תַּיִת*, et *תַּיִת*, et *תַּיִת*, et *תַּיִת*, atque alias passim ; denique ex Exodo primitus, aut numeris *Etham* ad perfectionis significationem trahi, ac deinde eandem esse vocis *Etham* in Psalmo rectissime concludi, utpote quæ non nisi ex Chaldaicæ linguae ingenio finalis litterulæ scripturæ diversa sit.

(d) Quidam vetustiores vulgati addunt *et noxignem*, quas voces, ut male infartas jampridem Victorius expunxerat ; editor Benedictinus iterum adscivit in textum.

V. MANSIO.

Et profecti de Phiahiroth, transierunt per medium mare in deserto : et ambulaverunt viam trium dierum in solitudine Etham, et castra metati sunt in Mara (Num. 33. 8).

Quinta Mansio est in MARA, quæ interpretatur amaritudo. Non poterant ad Rubri maris gurgites pervenire, et Pharaonem cum suo exercitu videre pereuntem; nisi postquam habuerunt in 473 ore nobilitates, id est, in Domini confessione virtutes, quando crediderunt Deo, et Moysi famulo ejus: et audierunt ab eo: « Dominus pugnavit pro vobis [al. nobis], et vos tacebitis » (Exod. 14. 14): et victores, Maria præcinnente, in tympanis et choris resonare cœperunt carmina triumphantium. « Cantemus Domino, gloriose enim honorificatus est, equum et ascensorem projecit in mare » (Exod. 15. 4). Post prædicationem Evangelii, post tabernacula transmigrantium, post assumptam fortitudinem, post confessionis nobilitatem (a), Ægyptii et Pharo rursus occurrunt. Unde discimus cavendas semper insidias, et invocandam misericordiam Dei, ut insequentem Pharaonem possimus effugere, et nobis in spirituali baptismo suffocetur. Egressis de mari Rubro, occurrit eremus Sur, quæ et solitudo Etham dicitur, in qua tribus diebus ingredienti non habuerunt aquam: et pervenerunt ad Mara, quæ ex amaritudine nomen accepit. Habebat fons aquam, et dulcedinem non habebat. Murmurat populus videns aquas, et potare non sustinens. Mara intellige, aquas occidentis literæ, quibus si immittatur confessio crucis, et passionis Dominicæ sacramenta jungantur: omne quod impotabile et triste videbatur ac rigidum, vertitur in dulcedinem. Unde et scriptum est: « Constituit Deus populo legem et judicia, et tentavit eum » (Exod. 15. 25). Ubi enim magnitudo gratiæ, ibi magnitudo discriminis. Nec terrearis, si post victoriam venias ad amaritudinem: quia verum Pascha facientes, azyma cum amaritudinibus comedunt, et tentatio probationem, probatio spes, spes parit salutem (Rom. 5). Apud medicos quoque, quædam antidotus, noxios humores temperans, ex (b) amaritudine nuncupatur, quæ dulcis ostenditur, restituens sanitatem: sicut e contrario voluptas atque luxuria amaritudine terminantur, dicente Scriptura: « Quæ ad tempus pinguefacit fauces tuas, novissime vero amarius felle invenies » (Prov. 5. 3. juxta LXX).

VI. MANSIO.

Et profecti de Mara, venerunt in Elim, ubi erant duodecim fontes aquarum, et 474 septuaginta palmæ; ibi que castra metati sunt (Num. 33. 9).

Sexta Mansio in arietes fortesque vertitur. Quam

(a) Quos contulimus Mss. post confessionis nobilitatem pericula rursus occurrunt.

(b) Nimirum κρητή, quod medicamenti genus est ex aloë compositum, et duobus quidem nominibus κρητή κρητή dicitur, sed absolute etiam, Galei tempore, ut ex ejus liquet 2 et 8. lib. τὸν κατὰ τόπον dictum est κρητή, propter insignem amaritudinem. Vid. Eijst. ad Algasiam in Præf.

pulcher ordo virtutum: post victoriam tentatio, post tentationem refectio. De amaritudine venimus ad arietes, et robustos principes gregis, quos apud Ezechielem (Ezech. 34) Dominus judicaturum esse se dicit: quod alii eorum conculcaverint aquas, et compresserint oves: alii leves et placabiles fuerint. De his et vicesimus octavus Psalmus loquitur: *Afferte Domino Filii Dei, Afferte Domino filios arietum.* Sextæ Mansionis tenemus hospitium. Nunquam prius occurrerunt fontes purissimi, nisi ubi magistrorum doctrina prorupit. Nec dubium quin de duodecim Apostolis sermo sit: de quorum fontibus derivatæ aquæ, totius mundi siccitatem rigant. Juxta has aquas septuaginta creverunt palmæ, quos et ipsos secundi ordinis intelligimus præceptores, Luca Evangelista testante, duodecim fuisse Apostolos, et septuaginta discipulos minoris gradus, quos et binos ante se Dominus præmittabat (Luc. 6. et 10). De quibus et Paulus refert (1. Cor. 15. 5. 6. et 7), quod apparuerit Dominus primum (c) undecim, deinde Apostolis omnibus, alios volens intelligi primos, et alios secundos Christi discipulos. Bibamus de hujusmodi fontibus, et dulces fructus victoriæ devorantes, ad Mansiones reliquas præparemur.

VII. MANSIO.

Profectique de Elim, castra metati sunt ad mare Rubrum (Num. 33. 10) (d).

Mare Rubrum, quod Hebraice dicitur, JAM SUPH, septima Mansio est. Et quæritur, quomodo post transiitionem maris Rubri, et fontis Mara, et Elim, rursus ad mare Rubrum venerint, nisi forte in itinere pergentibus, sinus quidam maris occurrerit, juxta quem castra metati sint. Aliud est enim transire mare: aliud in proximo figere tabernacula. Ex quibus monemur, etiam post Evangelicam disciplinam et cibos dulcissimos triumphorum, apparere nobis interdum mare: et præterita discrimina poni ante oculos. Quanquam multæ differentiæ 475 sit transire mare, et mare procul aspicere. Verbum JAM SUPH, apud Hebræos ex mari et rubro compositum est (e). SUPH autem et Rubrum et Scyrpus vocatur. Unde possumus suspicari, quod venerint ad paludem quamdam et lacum, qui et carecto et juncis

(c) Unus Ms. duodecim habet, quæ minime contemnenda lectio est, siquidem prioris ordinis Apostolos distinguere ab aliis septuaginta intendit. Ad hæc Pauli Græcus textus in accuratioribus libris frequentius δώδεκα, quam εβδμή præferre invenitur.

(d) Scripturæ verba cum Hieronymi interpretatione confundunt hujusque vulgati libri, sensumque ipsum alio torquent, ac depravant; quod enim iisdem vocibus, mare rubrum, et textus sacer desinat, et Hieronymi incipiat, eas in altero omittunt, corruptis usi Mss. in quibus solemnium veterum librorum errore, voces illæ exciderunt. Nos ex Rahano, qui antequam locus vitaretur, exscripsit, restituimus atque emendavimus.

(e) Apud Hebræos SUPH nusquam rubrum significare, sed algam, aut juncum, jampridem eruditissimis viris notatum est; neque adeo nunquam in veteri Testamento rubri maris fieri mentionem, sed m. ris algosi מריס מריס. Verum eo nomine alii sinum Arabicum, alii Persicum intelligunt, qui sinus Erythræum, sive rubrum mare vulgo audiunt. Hinc autem facile, quo sensu Hieronymi verba accipienda sint, explicatur, eo nimirum, ut rubrum, per catachresin Erythræi maris, suph vocabulo sentiat significari.

plenus fuerit. Quod autem omnes congregationes aquarum Scriptura sancta mare vocet, nulla dubitatio est. Hæc Mansio in Exodo non habetur : sed scriptum est pro ea, quod de mari Rubro venerint ad desertum Sin, quod est inter Elim et Sinai, quinta decima die mensis secundi egressionis eorum ex Ægypto (Exod. 16. 1), id est, tricesima prima postquam egressi sunt de Ramesse.

VIII. MANSIO.

Et profecti de mari Rubro, castra metati sunt in solitudine Sin (Num. 33. 14).

Octava Mansio, licet juxta ordinem Exodi septima sit. Sed sciendum, quod omnis usque ad montem Sinai eremus Sin vocetur, et ex tota provincia etiam locus unius Mansionis nomen acceperit : sicut et Moab tam urbis quam provincie nomen est. In hac solitudine quinque Mansiones sunt : Jam suph, de qua supra diximus, et eremus Sin, et (a) Dephca, et Alus, et Raphidim, de quibus loquemur in consequentibus. Sin autem, interpretatur rubus, vel odium, quorum utrumque facit ad mysticos intellectus, quod postquam venerimus ad eum locum, de quo sit nobis Dominus locuturus [al. locutus], grande odium mereamur inimici. Tunc videbimus ardere rubum, et non comburi : inflammiari Ecclesiam persecutionibus, et eam, loquente in illa Domino, non perire. Et nota, quod in octava Mansionem, in qua torcularia nostra sunt, unde et octavus Psalmus, hoc titulo prænotatur, desertum capimus rubi : quia plures filii desertæ magis, quam ejus quæ habet virum (Isai. 54).

IX. MANSIO.

Et profecti de deserto Sin, castra metati sunt in Dephca (Num. 33. 12).

(b) Nona Mansio. Hoc nomen apud Hebræos **476** *פולסא*, id est, *pulsatio* dicitur : juxta quod et Dominus ait : *Pulsate et aperietur vobis (Matth. 7)*. In libro autem Hebraicorum Nominum (c), *adhæSIONem, remissionemque* transtulimus, quod lectorem turbare non debet. Nec putet nos dissonantia scribere ; ibi enim juxta id quod vulgo habetur, edidimus, (d) si medium verbum scribatur per BETH litteram : hic autem in Hebraico volumine scriptum reperi per PHE, quod elementum magis pulsationem, quam glutinum sonat : sensusque est manifestus : post responsa Domini, post octavum numerum resurrectionis, Christi incipimus sacramenta pulsare. Prudentem studiosumque lectorem rogatum velim, ut sciat me vertere no-

(a) Hæc atque infra constanter Mss. aliquot, tum etiam vulgati, *Daphca*.

(b) Fortasse supplendum est iterum nomen *Dephca*, atque legendum in hunc modum, *Dephca nona Mansio est. Hoc nomen, etc.*

(c) Veteres edditi *adhæSIONem, retentionemque*, meliori forte sensu, ac voce, quæ magis *glutinum sonat*, ut ipse infra auctor sentit ; sed repugnantibus Mss. tum hujus epistolæ tum libri Hebraicorum nominum, e quibus unus perquam emendatus bibliothecæ nostræ, quem non ita pridem adepti sumus, et cujus posthac testimonio sæpius utemur.

(d) Scilicet si pro *Dephca* scribatur *Debca*, ut legisse apparet Auctorem libri nominum Hebraicorum, quem Hier. Latine vertit.

mina juxta Hebraicam Veritatem. Alioquin in Græcis et Latinis codicibus præter pauca, omnia corrupta reperimus : et miror quosdam eruditos et Ecclesiasticos viros ea voluisse transferre, quæ in Hebraico non habentur, et de male interpretatis, fictas explanationes quærere, ut in præsentī pro *Dephca* (e), legant *Rephca*, litteram ponentes pro littera, eo quod RES et DELETH parvo apice, distinguantur, et interpretantur *curationem* : atque exinde tropologiam similem prosequuntur.

X. MANSIO.

Profecti de Dephca, castra metati sunt in Alus (Num. 33. 13).

Decima Mansio in Exodo non habetur, crediturque in Sin eremo contineri, eodem narrante libro. *Profecta est omnis multitudo filiorum Israel de eremo Sin per Mansiones suas juxta os Domini, et venerunt Raphidim.* Ex quo perspicuum est plures Mansiones, unius regionis vocabulo demonstrari. Interpretaturque ALUS, *fermentum* : quod tollens mulier, miscuit farinae satis tribus, donec fermentaretur totum (Matth. 13. 33). In hac solitudine murmurat populus propter famem, et conversus respicit procul in nube gloriam Dei ; accepitque vespere coturnicem, et mane alterius diei manna (Num. 11).

477 Et nota in Mansionem decima fermentum poni, et post esum carniū, manna tribui, implerique Scripturam : *Panem Angelorum manducavit homo (Ps. 77. 35).*

XI. MANSIO.

Profecti de Alus, castra metati sunt in Raphidim : et non erat ibi aqua populo (Num. 33. 14).

Undecima Mansio est, quam violenter interpretatam in libro Hebraicorum Nominum reperi, *vidit os sufficiens eis*, aut certe, *visio oris fortium* : meliusque transfertur, *dissolutio fortium*, vel *sanitas fortium*, sive juxta proprietatem linguæ Syræ, *remissio manuum*. Hæc et in Exodo legitur (Cap. 17. 1) post projectionem de eremo Sin. Queritur in ea populus ob ardorem sitis : fons de pētra Oreb erumpit, et profluit : et quia tentaverunt Deum, locus Raphidim, *tentationis* quoque, id est, *messe* [al. *Masa*], sortitus est nomen. Moyses ascendit in montem : Jesus contra Amalec militat : ad crucis signum superatur inimicus : remissis orantis manibus, hostis victor insequitur. Sedet Moyses super lapidem dictum a Zacharia (Cap. 2. v. 5), qui septem habebat oculos : et in Samuelis volumine appellatur ABEN EZER, id est, *lapis adjutorii* (1. Reg. 4. 1) : et utramque manum ejus Aaron, et Ur, id est, *montanus, lucidusque* sustentat. Devicto adversario supervenit Jethro, educit Zephoram, et utrumque filium ; dat concilium septuaginta Seniorum : et in typum Ecclesiæ de gentibus congregatæ, Legis (f) immunitio, Evangelio sugge-

(e) Sugillat lectionem τὸν LXX. qui *ῥαφιδίμ*, vel *ῥαφιδίμ* legunt, *Res* pro *Daleth* obvio errore substituentes.

(f) Victorius ex Mss. auctoritate legit *immunitio*, succæque lectioni ex contextus serie fidem adstruit, quod nempe e

rente, completur. Pulchre autem *dissolutio*, ac *santitas fortium*, *רַפְּחִידִים* dicitur, vel propter dissipatum Amalec, vel propter sanatum Israel. Sin autem (a) *remissionem manuum* juxta Syros *רַפְּחִידִים* sonat, dicemus, propter offensam populi: quia contra Dominum murmuravit, istud loco nomen impositum. Hæc tangimus potius quam exponimus, breviter indicasse contenti, quod post fermentum Alus, et Messam Ecclesiæ, soleant multiplicia dæmonum adversum nos tentamenta consurgere.

478 XII. MANSIO.

Et profecti de Raphidim, castra metati sunt in solitudine Sinai (Num. 33. 15).

Duodecima Mansio est. Statim tibi veniat in mentem Apostolorum numerus. Una de pluribus, sed major (b) omnibus, non separatur in ordine: et præcellit in merito. Ad hunc locum quadragesima septima die perveniunt, Scriptura dicente: « Mense tertio egressionis filiorum Israel de Ægypto, in die hac transierunt in solitudine Sinai, profectique de Raphidim, venerunt in desertum Sinai, et castra metati sunt in eremo, seditque ibi Israel e regione montis; et Moyses ascendit ad Deum: vocavitque eum Dominus de monte dicens » (Exod. 19. 1. et seqq.): et reliqua. Et rursus: « Vade, inquit, ad populum, et sanctifica eos hodie et cras: et lavent vestimenta sua, sintque parati in diem tertium: quia tertia die descendet Dominus, vidente universo populo, super montem Sinai » (Ibid. 10). Quod et factum est. Laveruntque vestimenta sua, et ab uxorum coitu separatis, die tertio descendit Dominus in montem: quo fumante, et fulgore, tonitruo, caligine, voce, tuba, mortalium corda terrentibus, Moyses loquebatur, et Dominus respondebat ei. Suppetemus numerum, et inveniemus quinquagesimo die egressionis Israel ex Ægypto in vertice montis Sinai legem datam. Unde et Pentecostes celebratur solemnitas, et postea Evangelii sacramentum Spiritus sancti descensione completur: ut sicut priori populo quinquagesimo die, vero Jubilæo, et vero anno Remissionis, et veris quinquaginta et quingentis denariis, qui debitoribus dimittuntur, lex data est (c): Apostolis quoque, et

Lex, quæ per Moysen significatur, debilis erat atque imminuta, nihil enim ad perfectum adduxit Lex, ejusque defectus ex Evangelii divitiis suppletur; nam ad Evangelium pertinere 70. Seniorum concilium, ipse Hieronymus docet. Sed proinde immutata non oportebat, meliori enim sensu *immunitio* accipitur pro immunitate ab onere, et vacatione ab officio, qua Moyses, qui sub Legis nomine intellegitur, tunc temporis fruebatur, cum LXX. Seniores ad populi regimen adsciti sunt.

(a) Proprie nominis etymologia, quod tandem liceat adnotare, deducenda est a *רַפְּחִידִים* minori numero, vique sui nominis a *רַפְּחִידִים*, quod est *stratum*, obtinet, unde *strata* seu *castra*. Sed Hieronymianæ subnexæ interpretationi consonat cum primis illud Thalmud Bechoroth: *Quare vocatus est locus iste Rhephidim?* Quod nimirum *רַפְּחִידִים*, *REMISERUNT* *ibi MANUS* suas a verbis Legis.

(b) Vitiose antea major ab omnibus. Hoc autem sensu omnium celebratissimam Mansionem hanc vocat etiam veter Auctor hujusmodi tractatus in Appendice Operum S. Ambrosii, qui Hieronymum nostrum interdum exscribit.

(c) Al. in *Apostolos*, et mox *centesimo vicesimo*.

qui cum eis erant, in centum viginti Mosaicæ ætatis numero constitutis, descenderit Spiritus sanctus, et divisis linguis credentium, totus Evangelicæ prædicatione mundus expletus sit. Longum est si replicare velim, quod in lege præceptum sit: quomodo fabricatum tabernaculum, quæ varietas hostiarum, quæ vasorum diversitas, quæ indumenta Pontificis, 479 quæ Sacerdotum, et Levitarum cæroniæ, quid egerint: quomodo populus numeratus sit. Hoc tantum dicam, quod media pars Exodi, et totus Leviticus liber, et Numerorum præcepta non modica, et per singulas populi tribus distributio, et oblationes principum in hac Mansionem descriptæ sint, multorumque voluminum disputatio huic loco sufficere vix possit. Interpretatur autem *SINAI rubi*; non unus ut supra in solitudine Sin, sed plures: ut ibi principium sit, hic perfectio; ibi solitarius, numerus hic multiplex. Aliud est enim unam, et aliud omnes gratias possidere.

XIII. MANSIO.

Et profecti de solitudine Sinai, castra metati sunt in sepulcris concupiscentiæ (Num. 33. 16).

Tertia decima Mansio, cujus nomen (d) ex interpretatione editum est, apud Hebræos appellatur *CAVATORH* (e) *ATTEVA*. Est autem sensus ille de Evangelio, quod Jesus baptizatus statim a Spiritu ductus est in desertum, et tentatus [al. *tentabatur*] a diabolo. Itaque et Israel post familiarem cum Domino sermonem, postquam juxta montem Sinai commoratus est anno uno et diebus quatuor, mira dispositione castrorum egressus in solitudinem (f) *PHARAN*, quæ interpretatur, *onager*, aut *feritas*, ibique succumbit malæ bestię, fastidians cœlestem panem, et Ægyptiorum carnes desiderans, quando multos subitum voravit incendium; et intercedente Moyse (Num. 11. 1. et 2), humum vorax flamma consumpsit. Tunc accipiunt coturnices, et usque ad nauseam ac vomitum devorant. Eliguntur septuaginta Presbyteri; vadunt ad ostium tabernaculi, duo remanent, Haldad et Medad, non imperii negligentes, sed humilitate submissi, dum se honore arbitrantur indignos. Unde et absentes prophetant; saturatoque populo, *dum adhuc escæ essent in ore eorum, ira Dei ascendit super eos, et occidit pingues eorum, et electos Israel præpedivit* (Ps. 77. 5): ne ad malum velociter currerent: unde et appellatus est locus, *sepulcra concupiscentiæ*; sive ut 480 in Septuaginta legimus, *memoria desiderii*. (g) Ex quibus omnibus nos omnes docemur, qui

(d) Haud recte vulgati, *cum interpretatione*; emendantur a scriptis.

(e) Mss. aliquot cum vetustioribus editis *Atava*; male autem post Erasmus Victorius aliunde induxerat (*Cabaroth Atave*). Sed quam in legendis Hebræis vocabulis Massoreticam illi sequuntur rationem, tertio quoque verbo castigare non vacat, et pigeat.

(f) Male *תַּנְּה* scripserat Martianæus pro *פָּאָרָן*; nisi sit, ut propius designaret, unde nominis interpretatio hauriret, nomen illud confluxit; est enim a *תַּנְּה*, *onager*, nomen *פָּאָרָן*. Sed quandoque sonum vocis, non litteras attendisse Hieronymum in Hebræicis nominibus interpretandis, constat.

(g) Supra laudatus Auctor in Append. Operum S. Am-

sapientiam dimisimus sæcularem, et Ægyptias ollas contempsimus, non debere murmurare contra cœlestem Scripturarum panem, nec virulentias Ægyptiorum, qui sunt magnarum carnium, sed simplicem mannae cibum quærere; alioquin si rursus eas voluerimus appetere, vorabimus usque ad nauseam; et statim Domini (a) igne torquebimur, desideriumque nostrum vertetur in tumulos, ut simus *sepulcra dealbata, quæ foris parent hominibus speciosa, intus autem plena sunt ossibus mortuorum, et omni spurcitia.*

XIV. MANSIO.

Et profecti de sepulcris concupiscentiæ, castra metati sunt in Aseroth (Num. 35. 17).

Quarta decima Mansio est in solitudine Pharan, quæ in (b) atria vertitur. In hac Aaron et Maria, propter Æthyopissam contra Moysen murmurant, et in typum zeli, adversus Ecclesiam de gentibus congregatam, populus Judæorum lepræ sorde perfunditur: nec redit ad tabernaculum, (c) et pristinam recipit sanitatem; donec statutum plenitudinis gentium tempus impleat [al. impleatur]. Et hoc prudens lector attende, quod post consummatam in duodecimo numero virtutem, quia superbitis Israel: et in sepulcris concupiscentiæ carnes Ægyptias desideravit: rursus jacti aliud fundamentum, et atria, id est, vestibulum virtutis ingreditur, ostendens nobis, et eos qui stant, posse cadere, et qui ceciderunt, posse resurgere. Positus est enim Jesus in ruinam et resurrectionem multorum (Luc. 2), et ipse loquitur per Prophetam: *Numquid qui cadit, non resurget?* (Jerem. 8. 4.)

XV. MANSIO.

Et profecti de Aseroth, castra metati sunt in Rethma (Num. 35. 18); pro quo supra in hoc eodem libro legimus: Postquam profectus est populus de Aseroth, castra metati sunt in solitudine Pharan.

481 Hæc est autem quinta decima Mansio. Et notandum quod reliquæ Mansiones decem et octo, quarum nunc breviter catalogus describitur, a Rethma usque ad Asiongaber, id est, usque ad tricesimam secundam Mansionem, sub Pharan solitudinis nomine contineantur, in quibus universa quæ scripta sunt, diversis temporibus gesta sentimus: quæ quia non sunt per Mansiones singulas distributa, a nobis quoque in commune dicentur, ut postea veniamus ad reliqua. RETHMA transfertur, *sonitus*, aut *juniperus*, quanquam plerique, *ἄραβρον* apud Græcos aliud genus arboris significare contendunt. Juniperum autem et primus Graduum Psalmus, juxta Veritatem He-

brosii, « Ex quibus docemur, ut qui conversationem reliquitur sæculi, et paulo post, nec virulenta Ægyptiorum appetere, quæ sunt magnarum carnium, quo in loco alii *virulentias*, alii *jurulentias* legunt: » Hieronymus autem alibi, nec uno in loco, quod et Martian. animadvertit, Ægyptios dicit esse magnarum carnium.

(a) Idem vetus Auctor Domini ira.

(b) Sive Hebræo pressius *suburbia*, aut *pagi*, quæ sunt civitatum quædam vestibula.

(c) Apud Rabanum, *ut pristinam recipiat sanitatem.*

S. HIERONYMI I.

braicam sonat, ubi scriptum est: *Quid detur tibi, aut quid apponatur tibi ad linguam dolosam?* (Ps. 119. 3. et 4), et Propheta respondet: *Sagittæ potentis acutiæ, cum carbonibus juniperorum*: pro quo apud nos legitur, *desolatoriis*. Ferunt autem lignum hoc ignem multo tempore conservare, ita ut si pruniæ ex ejus cinere fuerint opertæ, usque ad annum perveniant. Ex quo discimus post sepulcra concupiscentiæ, et vestibula, transire nos ad lignum, quod multo tempore calorem tenet, ut simus ferventes spiritu, et claro-sonitu atque (d) exaltata voce. Evangelium Domini prædicemus. Ab hac itaque Mansionem usque ad tricesimam secundam istiusmodi continentur historiæ. Duodecim exploratores mittuntur ad Terram sanctam: botrus refertur in ligno, (e) et Christi breviter passio demonstratur. Murmurat populus Judæorum, gigantum impetum reformidans. Pugnat contra Amalec et Chananæum, nolente Deo, et victus intelligit quæ debebat in Terra sancta exercere sacrificia. Dathan et Abiron, et filii Core consurgunt contra Moysen et Aaron, et terræ voragine glutuntur. **482** Inter mortuos et viventes Pontifex medius thuribulo armatus ingreditur, et currens [f. *furens*] ira Dei, sacerdotis voce prohibetur. Virga Aaron et florem profert et folia, et in æternam memoriam vires siccitas (f) consecratur (Num. 17). Necdum templum, et jam ædificatum, necdum Sacerdotes, et Levitæ obtulere sacrificia, et partes eorum mysticus sermo describit. Vitula rufa in holocausto concrematur, et cinis ejus, piacularis aspersio est (Num. 19). Quorum omnium figuræ proprios libros flagiant, et melius reor tacere, quam pauca dicere.

XVI. MANSIO.

Et profecti de Rethma, castra metati sunt in Remmon Phares (Num. 35. 19).

Sexta decima Mansio est, quæ interpretatur Græco sermone *φοῖα*; (g) ἀκροκνή, Latine, *malii punici divisi*, quod alii *malum granatum* vocant. Cujus arboris fructus in Scriptura dupliciter accipitur: aut in Ecclesiæ gremio, quæ omnem turbam credentium suo cortice legit: aut in varietate et consonantia virtutum, juxta illud quod scriptum est: *Multitudinis autem credentium erat cor unum, et anima una* (Act. 4. 32): sicque divisi (al. *diversi*) sunt singuli gradus, ut omnes eadem compage teneantur.

(d) Al. *atque in altum exaltata voce.*

(e) Botrum, quem præ magnitudine transverso ligno exploratores retulerunt, pro typo Salvatoris de Crucis ligno pendentis passim alii Patres accipiunt.

(f) Victorius ut pro *consecratur*, legendum probet *conservatur*, præter quorundam exemplarium fidem, hunc quoque ex Num. cap. 17. locum adducit. *Refer virgam Aaron in tabernaculum testimonii, ut servetur ibi in signum rebellium*, etc. Mox alii codices habent. *Necdum templum servabunt adjuti, necdum*, etc.

(g) Idem ex Brixianis codd. *divisæ*, pro ἀκροκνή, quod vocabulum abscissionem potius, sectionemque significat, et ex conjecturis tantum Erasmi dicitur posuisse. Sed Græcarum litterarum vestigia, quæ in Mss. habentur, minime ad Victorii lectionem accedunt; alia autem de causa ipsa vox ἀκροκνή aridit, sive ejus loco *δασυκνή*, quæ proprias divisionem, atque intercisionem notat.

(Vingt-trois.)

XVII. MANSIO.

Et profecti de Remmon-Phares, castra metati sunt in Lobna (Num. 35. 20).

Septima decima Mansio est, quam in *laterem* possumus vertere: licet quidam *Lebbona* transferentes, (a) male *caudorem* interpretati sint. Legimus Ægyptios lateres in Exodo, quos populus faciens ingenavit (*Exod. 1. 14*). Legimus in (b) Malachia (*Cap. 1. v. 4*) lateres, pro quibus Idumæa destructis, politos lapides reponere nititur. Et laterem in Ezechiel (*Cap. 14. v. 1*): in quo obsessæ Jerusalem pictura describitur. Ex quibus discimus in itinere istius vitæ, et de alio in aliud (c) transitu, nunc nos crescere, nunc decrescere, 483 et post ordinem Ecclesiasticum sæpe ad laterum opera transmigrare.

XVIII. MANSIO.

Et profecti de Lebna, castra metati sunt in Ressa (Num. 35. 21).

Octava decima Mansio in *frenos* (d) vertitur. Si enim post profectum, rursus ad luti opera descendimus, infrenandi sumus et cursus vagi atque præcipites, Scripturarum retinaculis dirigendi. Hoc verbum, quantum memoria suggerit, nusquam alibi in Scripturis sanctis apud Hebræos invenisse me novi, absque libro apocrypho, qui a Græcis (e) λεπτα, id est *parva* Genesis, appellatur: ibi in ædificatione turris, pro stadio ponitur, in quo exercentur pugiles et athletæ, et cursorum velocitas comprobatur. Dicit et Psalmista: *In freno et chamo mazillas eorum constringe, qui non approximant ad te (Ps. 31. 9)*. Et Apostolus: *Nescitis quod qui in stadio currunt, omnes quidem currunt; sed unus accipit palmam? Sic currite, ut comprehendatis (1. Cor. 9. 24)*.

(a) Est quidem לִבְנָה, seu *libena*, λίθος, seu *lator*, aut *laterculus*; sed nec eorum respuenda est sententia qui ex *albedine* deducunt, quod et faciunt interdum Septuaginta; est enim proprie לִבְנָה *libna* populus alba: nec dubium videtur, quin ab ejus arboris frequentia *libnæc* Israelitarum statio nomen acceperit.

(b) Ad hunc modum in libris omnibus, et apud Rabanum invenitur; Martinæus tamen vel memorie lapsus in Hieronymo, vel in antiquis Malachiae exemplaribus diversitatem, vel denique exscriptorum incuriam causatur, quod pro *Isaia* posuerint *Malachiam*. *Isaëc* enim innui contendit *Isaie* verba cap. 9. v. 10. *Lateres ceciderunt, sed quadratis lapidibus ædificabimus*; etsi hæc a populo Ephraim, et habitatoribus Samarise, non ab Idumæis dici, nihilominus fateatur. Scilicet Malachiae locum, quem indicavimus, « Quod si dixerit Judæa, destructi sumus, sed revertentes ædificabimus, quæ destructa sunt, » etc., quem aperte Hieron. innuit, ille, aut non satis attendit, aut cum reliquis editoribus penitus ignoravit.

(c) Rursus peccat edit. Benedict. *transitum* legens pro *transitu*.

(d) Scilicet in Nominum libro a דָּרָה, quod est *habena*, aut *frenum*: sed verius fortasse a דָּרָה, quod est *ruptura*, aut *stillicidium* deduceretur; cujus formæ alia exempla non desunt.

(e) Vetusioris vulgati et Mss. nonnulli habent *μικροτάρα*, quemadmodum et Rabanus legit, nec proinde vocem de suo efflaxerant Erasmus et Victorius, quod editor Benedictinus putat. Sed a Græcis sæpius λεπτα *λεπτα* dicitur, ut ab Epiphanio hæres. 39. Zonara I. Anual. Syncello in Chronographia, aliisque; quare impressam lectionem reliquimus. Apparet autem ex Hieronymo, quod apocry. his iste liber Hebraice scriptus, non Græce, fuerit ut alii putant.

XIX. MANSIO.

Et profecti de Ressa, castra metati sunt in Caaltha (Num. 35. 22).

Nona decima Mansio interpretatur *Ecclesia*. Vagi currentium gressus frenis ad Ecclesiam retrahuntur: et fores, quas ante reliquorant, rursus intrare festinant.

XX. MANSIO.

Et profecti de Caaltha, castra metati sunt in monte Sapher (Num. 35. 23).

Vigesima Mansio interpretatur *pulchritudo*, et in monte decoris est constituta, de qua et quarti decimi Psalmi principium sonat: *Domine, quis habitat in tabernaculo tuo: aut quis requiescet in monte sancto tuo? VIDE* quid prosint frena. A vitis nos retrahunt, introducunt ad virtutum choros, et in Christo, monte pulcherrimo, habitare faciunt. Iste, juxta Daniëlem, lapis excisus de monte sine manibus, crevit in montem magnum, et implevit omnem terram (*Dan. 2. 34*). Iste juxta Ezechielem, (f) vulneravit principem Tyri (*Ezech. 27*). Ad istum in *Isaia* et *Michæa* populi confluent, dicentes: *Venite ascendamus in montem Domini, et ad domum Dei Jacob: et docebit nos vias suas; et ambulabimus in semitis ejus (Isa. 2. 2; Mich. 4. 1)*.

484 XXI. MANSIO.

Et profecti de monte Sapher, castra metati sunt in Arada (Num. 35. 24).

Vicesima 484 prima Mansio vertitur in *miraculum*. Quam pulcher ordo profectuum, quam egregia textura credentium. Post opus lateris infrenamur: post frenos in Ecclesiam introducimur: post habitationem Ecclesie, ad Christum montem ascendimus, in quo positi stupemus atque miramur: ut noster in laudibus ejus sermo superetur, invenientes in eo, *quæ nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendunt (1. Cor. 2)*.

XXII. MANSIO.

Et profecti de Arada, castra metati sunt in Maccloth (Num. 35. 25).

Vicesima secunda Mansio in *castus* vertitur. In hæc enim consistit multitudo credentium: Ecclesia primitivorum, virtutum omnium consonantia. Tum vere possumus dicere: *Ecce quam bonum et quam jucundum, habitare fratres in unum (Ps. 132. 1)*. Et, *Dominus habitare fecit unius moris in domo (Ps. 67. 7)*.

XXIII. MANSIO.

Et profecti de Maccloth, castra metati sunt in Thaath (Num. 35. 26).

Vicesima tertia mansio potest et *subter* intelligi, sed melius (g) *pavorem* interpretabimur. Venisti ad Ecclesiam, ascendisti ad montem pulcherrimum,

(f) Consule Commentarios in Ezechiel. c. 28.

(g) Hoc enimvero perquam docte a תַּחַת, facta litterarum metathesi, expressit, est enim תַּחַת *construendo*, aut *terror*.

stupore et miraculo Christi magnitudinem constiteris : vides ibi multos virtutis tuæ socios : noli altum sapere, sed time. Dominus enim superbis resistit, humilibus autem dat gratiam (Jac. 4). Et qui se exaltat, videat ne cadat (1. Cor. 10). *Potentes potenter tormenta patientur* (Sap. 6. 7). TIMOR VIRTUTUM custos est : securitas ad lapsum facilis. Unde et in quodam Psalmo, postquam propheta dixerat : *Dominus regit me, et nihil mihi deerit, in loco pascuæ ibi me collocavit* (Ps. 22. 2) : jungit timorem, qui custos est beatitudinis, et inserit : *Virga tua et baculus tuus, ipsa me consolata sunt* (Ibid. 4). Et est sensus : dum tormenta formido, servavi gratiam, quam acceperam.

XXIV. MANSIO.

Et profecti de Thahath, castra metati sunt in Thare (Num. 33. 27).

Vicesima quarta Mansio, quam nonnulli **485** vertunt in *malitiam*, vel *pasturam*, nec errarent si per Ai litteram scriberetur, nunc vero cum aspiratio duplex in extrema sit syllaba, erroris causa manifesta est. Hoc eodem vocabulo et iisdem litteris scriptum invenio patrem Abraham, qui in (a) supradicto apocrypho Geneseos voluminae, abactis corvis, qui hominum frumenta vastabant, *abactoris*, vel *depulsoris* sortitus est nomen. Itaque et nos imitemur Thare : et volucres cœli quæ juxta viam satum triticum devorare festinant, solliciti prohibeamus. Nam et Abraham Patriarcha in typo Israelis, (b) hostiarum divisit membra sacrificii, quæ a volucris non sinit devorari (Gen. 15. 11) ; et (c) contemptorem oculum effodiunt corvi de convallibus ; verusque Moyses ducit Æthiopiassam ; et Elias a corvis pascitur. Si habueris pavorem, sollicitus eris : si sollicitus fueris, leo in caulis ovium tuarum introire non poterit : quod vel ad præpositos Ecclesiarum, vel ad custodiam refer animæ tuæ, ad quam leo, diabolus, per diversa vitiorum foramina ingredi nititur (1. Petr. 5).

XXV. MANSIO.

Et profecti de Thare, castra metati sunt in Methca (Num. 33. 28).

Vicesima quinta Mansio vertitur in « dulcedinem. » Ascendisti in excelsum, admiratus es virtutum choros, dimisti ruinam, abegisti insidiatores, dulcis te protinus fructus laboris insequitur : et in morem litterarum, radicem amaritudinem, pomorum suavitas compensabit, et dices : « Quam dulcia faucibus meis eloquia tua, super mel ori meo » (Ps. 111. 103). Sponsumque tibi audies concinentem : « Mel distil-

(a) Parva Genesis, seu λαπειν γινωσκ. Cætera confer cum libro Nominum ad hanc vocem ex Numeris.

(b) Pro *hostiarum* perperam in hucusque vulgatis omnibus erat *et hostium*, quorum typus, sicuti Israelis, Abraham supino errore dicebatur. Tum cætera etiam minus cohærebant. Nos ex Rabano, qui locum hunc antequam ab imperitis librariis vitaretur, exscripsit, germanam lectionem expressimus.

(c) Alludit illud Proverb. 50. 17. « Oculum, qui subsannat patrem, et qui despicit partum matris suæ, suffodient eum corvi de torrentibus. LXX. α τὸν φερόμενον, de convallibus.

lant labia tua, soror mea sponsa » (Cant. 4. 11). Quid enim suavis disciplina ? quid eruditione melius ? quid dulcius Domino ? « Gustate, et videte, quoniam suavis est Dominus » (Ps. 33. 9). Unde et Samson qui abegerat a fructibus suis aves, et vulpes, quæ exterminant vineas, colligaverat, leonemque interfecerat rugientem, favum invenit in ore mortui (Jud. 14).

XXVI. MANSIO.

Et profecti de Methca, castra metati sunt in Asmona (Num. 33. 29).

486 Vicesima sexta Mansio in lingua nostra « festinationem » sonat : juxta illud quod in Psalmo scribitur, « Venient legati ex Ægypto » (Ps. 67. 32). Pro « legatis » in Hebræo, « festinantes » legimus : ut postquam dulces fructus laboris messuerimus, non simus quiete contenti et otio ; sed rursus ad ulteriora properantes, obliviscamur præteritorum, et in futura nos extendamus.

XXVII. MANSIO.

Et profecti de Asmona, castra (d) metati sunt in Moseroth (Num. 33. 30).

Vicesima septima Mansio « vincula, » sive « disciplinas » sonat, ut festino gradu pergamus ad magistris, et eorum teramus limina, ET PRÆCEPTA VIRTUTUM, ac mysteria Scripturarum, vincula putemus æterna : juxta illud quod in Isaia dicitur : « Et Sabaim viri sublimes ad te transibunt, et tui erunt ; post te ambulabunt vinciti manicis » (Isai. 45. 14). Et « Paulus, vincitus Jesu Christi » (Ephes. 3. 4), Duplicia sunt in Scripturis vincula (e) quæ quamdiu rupit Samson, vicit inimicos. Et de meretrice legimus, « vinculum in manibus ejus » (Eccl. 7. 27). Et ex persona Domini dicentis, « Dirumpamus Vincula eorum, et projiciamus a nobis jugum ipsorum » (Psal. 2. 3). Et alibi, « Laqueus contritus est, et nos liberati sumus » (Psal. 123. 7). CHRISTI AUTEM vincula voluntaria sunt, et vertuntur in amplexus. Quicumque his fuerit colligatus, dicet, « Sinistra ejus sub capite meo ; et dextra ejus complectetur me » (Cant. 2. 6).

XXVIII. MANSIO.

Et profecti de Moseroth, castra metati sunt in Banejacan (Num. 33. 31).

Vicesima octava Mansio transfertur in « filios necessitatis, » seu « stridoris. » Si ab uno incipias numero, et paulatim addens ad septimum usque pervenias, vicesimus octavus efficitur numerus. Qui sint isti filii necessitatis, Psalmus ipse nos doceat : « Afferte Domino filii Dei, afferte Domino filios arietum » (Ps. 28. 1). Quæ est tanta necessitas, quæ nolentibus imponatur ? Cum divinis Scripturis fueris eruditus, et leges earum ac testimonia vincula scieris veritatis ; contendes cum adversariis, ligabis eos, et vinculos duces in captivitate ; et de hostibus quondam (e)

(d) Apud Rabanum, *qua dirupit Samson*, etc.

(e) In plerisque codicibus vox *miseris* desideratur.

miseris atque captivis, **487** liberos Dei facies, ut repente dicas cum Sion : « Ego sterilis et non pariens, transmigrata et captiva, et istos quis enutrivit? Ego destituta et sola, et isti ubi erant? » (*Isai.* 49. 21) Miraris Isaiam : ejusdem Psalmi sacramenta cognosce. « Vox Domini in virtute, vox Domini in magnificentia, vox Domini confringentis cedros » (*Ps.* 28. 4), ut postquam adversarios fregerit, et concussit desertos prius gentium populos, præparentur cervi in montibus, et sit dilectus sicut filius unicornium, in temploque ejus omnes dicant gloriam. Porro quod vertimus, « filios stridoris », ad illum sensum refer, quod timore supplicii et ejus loci ubi « est fletus et stridor dentium » (*Luc.* 13), deserens diaboli vincula, Christo Domino credentium turba colla submittat.

XXXIX. MANSIO.

Et profecti de Bane jacan, castra metati sunt in monte Gadgad (Num. 33. 32).

Vicesima nona Mansio interpretatur « nuntius, » sive « expeditio, » et « accinctio » vel certe (quod nos verius arbitramur) *κατακλιση*, id est, « concisio. » Haud aliter possumus magistri discipulorum atque credentium eos facere filios necessitatis, nisi præceptores eorum interfecerimus. Crudeles simus in occisione eorum : non parcat manus nostra, armum, aut extremum auriculæ de ore leonis extrahere. « Maledictus qui facit opus Domini negligenter, et qui prohibet gladium suum a sanguine » (*Jer.* 48. 10). Unde et David : « In matutino, inquit, interficiebam omnes peccatores terræ » (*Psal.* 100. 8). De nuntio autem, et accinctione hæc breviter possumus dicere, quod filiis necessitatis grandes ad virtutem stimulos suggeramus, cum eis nuntiaverimus præmia futurorum, et accinctos inire bella docuerimus. Horum trium quidquid magister fecerit, in monte consistit.

XXX. MANSIO.

Et profecti de monte Gadgad, castra metati sunt in Jetabatha (Num. 33. 33).

Tricesima Mansio « bonitas » interpretatur, ut cum pervenerimus ad perfectum virum, in sacerdotalem gradum, et in ætatem plenitudinis Christi (*Ephes.* 4), in qua et Ezechiel erat juxta fluvium Chobar (*Ezech.* 4. 1), **488** possimus cum David in tricesimo Psalmo canere. « In te, Domine, speravi, non confundar in æternum. Pastor » enim « bonus ponit animam suam pro ovibus suis » (*Joan.* 10).

XXXI. MANSIO.

Et profecti de Jetabatha, castra metati sunt in Hebrona (Num. 33. 34).

Tricesima prima Mansio interpretatur (a) *παρρησι-*

(a) Multis contendit Reatinus Episcopus legendum *παρρησι-* *ως*, id est *transitus* sive *transitio*, pro *παρρησιως*, quam vocem subnexæ Hieronymianæ interpretationi repugnare, et snapte natura potius adventum, seu præter adventum vult significare quam transitum. Nos fere eandem in utriusque vocis compositione, Græcis Scriptoribus ignota, difficultatem sentimus; impressam tamen reliquimus, quod in plevisque codicibus inveniamur. Erat fortasse cui legendum rideatur *παρρησιως* proprii vocabulo, ac sensu.

ως, id est, « transitus, » sive « transitio. » Ad hanc venit verus Hebræus, id est, *παρρησιως*, sive « transitor » qui dicere potest : « Transiens videbo visionem hanc magnam » (*Exod.* 3. 3); de qua et Psalmista canit : « Et non dixerunt qui præteribant, benedictio Domini super vos » (*Ps.* 128. 8). Præterit enim figura hujus mundi (*1. Cor.* 7), et propterea sancti cupiunt ad meliora transire, nec præsentī statu contenti, ingemiscunt quotidie. « Hæc recordatus sum, et effudi in me animam meam, quoniam transibo in locum tabernaculi admirabilis usque ad domum Dei » (*Ps.* 41. 5). Multum est, si de omnibus Scripturis super verbo transitionis velim exempla congerere.

XXXII. MANSIO

Et profecti de Hebrona, castra metati sunt in Asion-Gaber (Num. 33. 35).

Tricesima secunda Mansio transfertur in « ligna viri, » sive (b) « dolationes hominis, » quod significantius Græce dicitur *ξυλοκρησολ ανδρος*, scribiturque per « Ai » litteram, non, ut Græci et Latini errant, per « Gimel. » Unde in solitudine multitudo lignorum, nisi quod seduli et diligentis magistri disciplina monstratur, cædentis ligna informia, et dolantis facientisque vasa diversa, quæ in domo magna necessaria sunt? (*2. Tim.* 2) Possunt « lignationes viri, » saltuum et omnium arborum genera, ac per hoc credentium multitudinem figurare, dicente David : « Invenimus eam in campis silvæ » (*Ps.* 131). Hucusque solitudo Pharan decem et octo continet Mansiones, quæ descriptæ in catalogo, in superiori itinere non ponuntur.

XXXIII. MANSIO.

Et profecti de Asion-Gaber, castra metati sunt in deserto Sin : Hæc est Cades (Num. 33. 36).

Quæritur cur octava Mansio nunc tricesima tertia esse dicatur. Sed sciendum quod prior per « Samech » litteram scribitur, interpretaturque « rubus, » sive « odium : » **489** hæc autem per « Sade, » et (c) vertitur in « mandatum. » Illudque quod jungitur, « Cades, » non ut plerique æstimant, « sancta » dicitur : sed « mutata, » sive « translata. » Legimus in Gelesi (*Cap.* 28. v. 21) juxta Hebraicam Veritatem, ubi Judas meretricem putans Thamar, dona transmisit : et sequester munerum interrogat, « ubi est cadesa, » hoc est, « scortum, » cujus habitus a cæteris feminis immutatus est. In multis quoque locis hoc idem reperimus. Sin autem « sancta » interpretatur, *κατὰ ἀντιστοιχίαν* est intelligendum : quomodo Parcæ dicuntur ab eo quod minime parcant, et bellum, quod nequaquam bellum sit, et lucus,

(b) Olim *dedolationes* : deinde Victorius perperam *ξυλοκρησολ ανδρος* pro *ξυλοκρησολ ανδρος*, quod codices quoque nostri confirmant. Inditum loco nomen *lignatio viri*, ab eo nempe qui Sabbatho ligna collegit, et morte multatus est, Num. 15. 32. Porro Ai litteram pro Gimel ab antiquis interpretibus sæpius sumi, multa probant exempla, ut non desuerit, qui arbitratus sit, duplicem olim fuisse ejus litteræ pronuntiationem, quarum altera quasi *gaim* diceretur.

(c) Puta *πρᾶξι* *præcepti*, sive a *πρᾶξι* *præceptum, mandatum*; *οὐα* tamen satis violenta inter; retatio est nobis.

quod minime luceat. In hac Mansionē moritur Maria, et sepelitur: et propter aquas contradictionis Moyses et Aaron offendunt Dominum, et prohibentur transire Jordanem, missisque nuntiis ad Edom, transitus petitur, nec impetratur. Quis timeret post tantos profectus murmur populi, et offensam magistrorum, et viæ transitus denegatos? Videtur mihi in Maria Prophetia mortua: in Moysē et Aaron Legi et Sacerdotio Judæorum finis impositus: quod nec ipsi ad terram repromissionis transcendere valeant, nec credentem populum de solitudine hujus mundi educere. Et nota quod post mortem Prophetiæ, et aquas contradictionis; Idumæum [al. *idumæum*] carneum atque terrenum transire non possint: et cum multis precibus et conatu viam non impetrent; sed egrediatur Edom adversus eos in populo multo, et in manu forti. Interpretatio quoque nominis morti et offensæ, et negato transitui convenit. Ubi enim mandatum, ibi et peccatum: ubi peccatum, ibi offensa: ubi offensa, ibi mors. Hæc est Mansio de qua Psalmista canit, « Commovēbit Dominus desertum Cades » (Psal. 28. 8)

XXXIV. MANSIO.

Et profecti de Cades, castra metati sunt in Or monte, in extremo terræ Edom. Ascenditque Aaron sacerdos in montem Or, juxta præceptum Domini, et mortuus est ibi anno quadragesimo egressionis filiorum Israel de terra Ægypti, mense quinto, prima die mensis. Eratque Aaron centum viginti trium annorum quando mortuus est in monte Or. Et audivit Chananæus rex Arad, qui 490 habitabat ad Austrum in terra Chanaan, quod venissent filii Israel (Num. 33. 17 et seq.)

Trigesima quarta Mansio est, quam plerique interpretantur « lumen: » (a) nec errarent, si per « Aleph » litteram scriberetur. Alii « pellem, » et ipsi verum dicerent, si esset « Ai » positum. Nonnulli « foramen, » quod posset accipi, si « Heth » haberet elementum. Cum autem legalur per « He; » magis « mons » intelligitur: et legi potest, « Ascendit Aaron sacerdos in montis montem, » id est, in verticem ejus. Ex quo animadvertimus non in monte simpliciter, sed in montis monte Pontificem mortuum, ut dignus locus meritis illius monstraretur. Moritur autem eo anno, quo novus populus repromissionis terram intraturus erat, in extremis finibus terræ Idumæorum. Et quanquam in monte sacerdotium Eleazaro filio dereliquerit, Lexque eos, qui eam impleverint, perducatur ad summum: tamen ipsa sublimitas non est trans fluenta Jordanis, sed in extremis terrenorum operum finibus: et plangit cum

(a) Hebraica nomina hæc, atque alibi sæpe nos adposuimus. Illud vero prætereundum non est, quod licet Moyses, omnisque historia in Or monte Aaron sacerdotem tradat occubuisse, in Deuteron. tamen c. 10. v. 6. est « Filii Israel moverunt castra ex Beroth filiorum Jacan in Mosera, ubi Aaron mortuus ac sepultus est, pro quo Sacerdotio functus est Eleazar, » etc., quam contradictionem ob confusas atque inversas Mansiones XXVII. XXVIII et XXV. esse quidam arbitrantur, alii explicant probabilibus. Adito si lubet ejus loci interpretes.

populus triginta diebus. (b) Aaron plangitur, Jesus non plangitur. IN LEGE DESCENSUS ad inferos; in Evangelio ad paradysum transmigratio. Audivit quoque Chananæus quod venisset Israel, et in loco exploratorum, ubi quondam offendisse populum (c) noverat, infert prælium, et captivum ducit Israel. Rursumque in eodem loco pugnatur: ex voto victor vincitur, victi superant, appellaturque nomen loci « Horma, » id est, « anathema. » Eadem dicere mihi non est pigrum, legentibus necessarium, quod semper humanus status in hujus sæculi via fluctuet, et alius in valle, alius in campis, alius moriatur in monte: nec in monte simpliciter, sed in montis monte, id est, in excelso vertice. Cumque nos Dei auxilio destitutos hostis invaserit, duxeritque captivos; non desperemus salutem, sed iterum armemur ad prælium. Potest fieri, ut vincamus, ubi victi fuimus, et in eodem loco triumphemus, ubi fuimus ante captivi.

XXXV. et XXXVI. MANSIO.

Et profecti de monte Or, castra metati sunt in Selmona. Profectique de Selmona, venerunt in Phinon (Num. 43. 41. et 42).

491 Hæc duæ Mansiones, tricesima quinta et tricesima sexta in ordine historiæ non inveniuntur, sed scriptum est pro eis. « Egressi sunt de monte Or, per viam maris Rubri, et circumierunt terram Edom » (Num. 21. 4). Ex quo ostenditur in finibus atque circumitu terræ Edom eas positas. Nec secundo morem legitur: « Et profecti de monte Or, castra metati sunt in Selmona, » sive « in Phinon, » sed post ambitum terræ Idumæorum venit ad extremum, et ait, « Profecti filii Israel castra metati sunt in Oboth » (Num. 33. 43). Nec dixit, profecti sunt de (d) illo et illo loco, quia duas Mansiones silentio prætermiserat, quas cum in supputatione tacuerit, reddit in summa. Prima Mansio « Selmona, » interpretatur « imaguncula. » Secunda « Phinon, » diminutive « os, » ab ore, non ab osse, intellige. In his Aaron mortuo, murmurant contra Deum et Moysen, manna fastidiunt, a serpentibus vulnerantur, et in typum Salvatoris, qui verum antiquumque serpentem in patibulo crucis triumphavit, diaboli venena superantur. Unde et imaguncula verè expressaque imaginis Filii Dei, Passionem ejus intuens conservatur: et quod corde credit, ore pronuntiat, legens illud Apostoli: « Corde creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem » (Rom. 10. 10). Simulque nota, quod utraque Mansio (e) ὑποορπιστικῆς appellatur, quia ex parte videmus, et ex parte prophetamus: et « nunc per speculum videmus in ænigmate » (1. Cor. 23).

(b) Confer Epistolam 30. ad Paulam num. 3. ubi per quam elegantem ejus rei causam affert.

(c) Antea minus bene erat plurium numero, *noverat*, *inveni* prælium, et mox *ducunt*.

(d) Apud Raban. *de illo in illum locum*.

(e) Id est *diminutive*, scilicet *imaguncula*, et *parrum os*, sive *oscillum*.

XXXVII. MANSIO.

Et profecti de Phinon, castra metati sunt in Oboth (Num. 35. 45).

Tricesima septima Mansio vertitur in « magos, » sive « pythones; » vel secundum verba Helii, « lagenas grandes, quæ cum musto plenæ fuerint, absque spiramine, illico disrumpuntur. Pugnauerunt magi contra Moysen et Aaron (Exod. 7. et seqq.); et a muliere, quæ erat in Endor, et habebat, juxta Septuaginta interpretes, spiritum « pythionem, » juxta Hebræos, « magum, » regi Israelis illuditur (1. Reg. 28). Multæ sunt præstigiæ, et innumerabiles laquei, quibus animæ capiuntur humanæ; sed nos dicamus, in Domino confidentes, « Laqueus contritus est; et nos liberati sumus » (Ps. 125. 7). Et, « Si ambulavero in medio umbræ mortis, non timebo mala, quoniam tu mecum es » (Ps. 22. 4): Cadent a latere nostro mille, et decem millia a dextris nostris (Ps. 90. 7). Non timebimus 492 ab incurso, et dæmonio meridiano; sed obturabimus aures nostras, ne audiamus voces incantantium, et Sirenarum carmina negligamus. Post imaginem Dei, quæ in cordis ratione monstratur, et confessionem fidei, quæ ore profertur, consurgunt (a) serpentes, et artes maleficæ ad bella nos provocant. Sed nos, qui habemus pretiosissimum thesaurum in vasis fictilibus (2. Cor. 4), quæ frangi possunt, ita ut quædam vix testa remanserit, in qua hauriri possit aquæ pusillam, omni custodia circumdemus cor nostrum.

XXXVIII. MANSIO.

Et profecti de Oboth, castra metati sunt in Jeabarim, in finibus Moab (Num. 35. 44).

Tricesima octava Mansio « acervos lapidum transcantium » sonat. Sunt sancti lapides, qui voluntur super terram, læves, politi et rotunditate sua rotarum cursibus similes. Sunt et alii quos Propheta jubet tolli de via, ne ambulantium in eos offendant pedes. Qui sunt isti ambulantes? utique viatores et prætereuntes, qui per istud sæculum ad alias Mansiones transire festinant. Quod autem dicitur, « in finibus Moab, » et supra scriptum est, « in solitudine quæ respicit Moab contra solis ortum: » ostendit juxta litteram, quod hucusque in finibus terræ Idumæorum fuerint, et nunc veniant ad terminos Moab, de alia provincia ad aliam transeuntes. (b) NON ENIM semper uni virtuti danda est opera: sed sicut scriptum est: « Ibunt de virtute in virtutem » (Ps. 81. 8), de alia transeundum est ad aliam: quia herent sibi, et ita inter se nexæ sunt, ut qui una caruerit, omnibus careat. Et tamen transire de alia ad aliam,

(a) Recole Numeror. cap. 21. vers. 6 et 7. quod enim post ignitos serpentes prima profectio in Oboth venerint Israelitæ, istud ei loco nomen a serpentibus videntur imposituisse. Certe Hebraicum Oboth perquam affinis est Egyptianorum vocabulo *ὀβόθου*, quod Orus Apollo de Aegyptiis loquens, *Græce serpentem aureum* verti testatur, ὀβόθου τὸ χρυσοῦν ἄσπερον ἰατροῦ, etc.

(b) Additur ponas Rabanum, sicut in superioribus jam dictum est.

eorum est proprie, qui solis justitiæ ortum considerant.

XXXIX. MANSIO.

Et profecti de Jeabarim (sive ut in secundo loco apud Hebræos habes) Jim, castra metati sunt in Dikon-Gad (Num. 35. 45).

Tricesima nona Mansio interpretatur, « fortiter intellecta tentatio. » Pro hac in ordine historiæ aliter scriptum reperit. Postquam enim castra metati sunt in Jeabarim, in finibus Moab, contra ortum solis, legitur: « Inde profecti sunt, et diverterunt ad torrentem Zared. Et de hoc loco proficiscentes, castra metati sunt trans Arnon: quæ est in solitudine finium Amorrhæi: eo quod Arnon in terminis sit Moabitærum 493 et Amorrhæorum » (Num. 21. 12. et 13): et post hæc venerunt ad puteum, ubi coëmit Israel cæcumen hoc: « Ascende putee, quem fodierunt principes, et aperuerunt duces populorum in datora legum, et in baculo ejus: et de solitudine in Mathana [al. *Marthana*]; et de Mathana ad torrentes Dei: et de torrentibus [al. *torrente*] Dei, ad excelsa: et de excelsis, ad vallem, quæ est in regione Moab, in vertice Phæga, qui prospicit contra desertum » (Ibid. 17. et seqq.). Hæc loca in finibus Amorrhæorum quidam interpretantes, putant non Mansiones esse, sed transitus, nec præjudicare debere catalogo Mansionum extraordinariam expositionem. Alii autem spiritualibus spiritualia comparantes, nolunt regines significari; sed per locorum nomina, virtutum profectus esse: quod post magos, et congregationem lapidum, frequenter veniamus ad torrentes « Zared, » quod interpretatur, (c) « aliena descensio: » et in descensione positi, transeamus ad « Arnon, » quod « maledictionem » sonat, quæ est posita in finibus « Amorrhæorum, » qui vel « amari » hostes sunt, vel « multa loquuntur » inflati. Sin autem transierimus terminos Moab, qui de incestu generatus est, et recessit a vero patre: statim nobis occurrit puteus, quem nemo de plebe fodit, nullus ignobilis, sed principes et duces, qui jura dant populis: et canentes cæcumen in aqua putei, et in Dei muneribus gratulantes, prophetant, quod transituri sunt: ad quæ perventuri loca, quod scilicet de deserto veniant in « Mathana, » quod interpretatur « donum, » et de Mathana ad « Naaliel, » quod dicitur ad « torrentes Dei, » et de Naaliel ad « Bamoth, » quæ interpretatur, « excelsa, » sive « adveniens mors: » quando conformes efficitur mortis Christi, et de Bamoth occurrit nobis vallis humilitatis, quæ tamen posita est in vertice montis « Phæga, » qui interpretatur, « dolatus, » quod nihil habeat informe et rude, sed artificis sit politus manu: qui mos respiciat solitudinem, quæ Hebræice dicitur Isimon. Quando enim

(c) Ex nominum libro, ubi duabus etymologiis explicatur, *alienus, vel descensio*. Proprie autem Zared est *armentum*: unde זרעוֹת זרעוֹת, *in valle sarmentorum*: ut pro Hebræis verbis Thargum Jovathanis exponit: *in valle, quæ multis producit salices, et mandragoras*. Reliqua suo loco ad lib. Nomin. expendemus.

fuimus in virtutem **494** colmine constituti, tunc totius mundi ruinas, et omnium peccatorum respicimus vastitatem. Pene oblitus sumus, corrente oratione, dicere, quare « Dibon-Gad » interpretetur, « fortiter intellecta tentatio. » Post Dibon-Gad geritur bellum contra Seon regem Amorrhæorum, et Og regem Basan; et discimus, quod cum venerimus ad summum, et de fonte principum regumque hiberivus, ascendentes ad montem Phasga, non debeamus elevari in superbiam, sed [al. si] propositam nobis e contrario solitudinem noverimus. Ante contritionem enim elevatur cor viri, et ante gloriam humiliatur.

XI. MANSIO.

Et profecti de Dibon-Gad, castra metati sunt in Almon Deblathaim (Num. 33. 46).

Quadragesima Mansio vertitur in (a) contemptum palatharum, sive opprobriorum. Et per hanc discimus, omnia dulcia et illecebras voluptatum in sæculo contemnendas, nec inebriari nos debere vino, in quo est luxuria (Eph. 5). Mel non offertur in sacrificiis Dei (Levit. 2), et cæra quæ dulcia continet, non lucet in Tabernaculo, sed oleum purissimum (Exod. 25), quod de olivæ profertur amaritudine. Mel enim distillat a labiis mulieris meretricis (Prov. 5); de quo puto juxta mysticos intellectus gustasse Jonathan, et forte deprehensum, vix populi precibus liberatum (1. Reg. 14). Quod autem opprobria contemnenda sint; et, si falso objiciantur, beatitudinem pariant, Salvator plenissime docet.

XLI. MANSIO.

Et profecti de Almon-Deblathaim, castra metati sunt in montibus Abarim, contra faciem Nabo (Num. 33. 47).

Quadragesima prima Mansio vertitur in montes transeuntium, et est contra faciem montis Nabo, ubi moritur et sepelitur Moyses, terra repromissionis ante conspecta (Deuter. 34). Nabo interpretatur, conclusio, in qua finitur Lex, et non invenitur ejus memoria. Porro gratia Evangelii absque ullo fine tenditur. In omnem terram exivit sonus ejus: et in fines

(a) Eacraem hinc errorem sustulimus ex ingenio, Mss. enim omnes, pariter atque editi depravati sunt, ut necnisi ante nos interpretum ulla quidem mendii suspicio suboluerit. Deblathaim verti in contemptum plagiarum, pari omnes consensu legunt, cum neque ullo modo ex eo nomine hujusmodi significatio extorqueri possit; et subnexa Hieronymi interpretatio, qua omnia dulcia, et illecebras voluptatum contemnendas explicat, immane quantum a tali distet etymologia. Proinde sufficimus palatharum loco plagiarum; Palatha enim ex Græco παλάθη, Hieronymo ipso teste in Nominum libro, « est Massa, quæ de recentibus ficis compingi solet, quam Hebræi Debelathi, Græci Palatham nuncupant. » Fusius vero in Osse 1. de palatha. « Est, inquit, massa pingulum caricarum, quas in morem laterum figurantes, ut diu illasæ permaneant, calcant, atque impingunt. » Deblathaim itaque plurimum numero erunt palatha. Sed et ipse, quem paulo ante adduximus, Auctor libri de XLII. Mansionibus in Appendice operum S. Ambrosii, « Vox hæc, inquit, Almon Deblathaim sicut est duplex, ita et duo indicat, nempe contemptum seculum, hoc est contentumque terrenæ dulcedinis, ficus namque dulcedinem contempunt, » etc., quemadmodum et Hieronymus interpretatur, ut de emendatione nostra ac lectione nequaquam dubites.

495 orbis terræ verba ipsas (Psal. 18). Simulque considera, quod habitatio transeuntium in montibus sita sit, et adhuc profectu indigeat. Post montes enim plurimos ad campestria Moab et Jordanis fluente descendimus, qui interpretatur, (b) descensio. Nimis enim, ut crebro diximus, tam periculosum est, quam gloriæ cupiditas et jactantia, et animus conscientia virtutum tumens.

XLII. MANSIO.

Et profecti de montibus Abarim, castra metati sunt in campestribus Moab super Jordanem juxta Jericho, ibique fixerunt tentoria. Ab domo solitudinis usque Abel Sitim, in plantis Moab (Num. 33. 48. et 49).

In quadragesima secunda, quæ et extrema Mansio est, cursim quæ sint gesta narremus. Residens in ea populus a Divino Balaam, quem mercede conduxerat Balac filius Sephor, Dei jussione benedicitur, et maledictio mutatur in laudes: audit vocem Domini ex profano ore resonantem, Orietur stella ex Jacob, et consurget homo de Israel: et percutiet principis Moab, et vastabit cunctos filios Sath, et erit Edom hæreditas ejus (Num. 24. 17. 18). Fornicatur cum filiabus Madian: et Phinees filius Eleazar, zelatus zelum Domini, Zamri et scortum Madianitidem pugione transfigit: unde et accepit præmium in æternam memoriam, armum victimæ. Numeratur rursus populus (Num. 26), (c) ut interfectis pessimis, novus populus Dei censeatur. Interpellant quinque filii Saphaad, et ex judicio Domini hæreditatem accipiunt inter fratres suos (Num. 28. 6), nec femineus a possessione Dei sexus excluditur. Jesus Moysi in montem succedit, et (d) discit a Lego, quæ spiritualiter offerre debeat in Ecclesia. Primum quid per singulos dies, deinde quid in sabbato, quid in Kalendis, quid in Pascha, quid in Pentecoste, quid in Neomenia mensis septimi, quid in Jejunio ejusdem mensis, die decimo: quid in Scenopegia, quando figuntur tabernacula, decima quinta die supradicti **496** mensis. Uxorum et filiarum vota absque auctoritate patrum et virorum cassa memorantur; bellum contra Madiannitas: et mors Divini Balaam, et prædæ divisio, et oblatio ex ea in tabernaculo Dei. Primi Ruben et Gad et dimidia tribus Manasse, ultra Jordanem in eremo possessionem accipiunt. Plurima enim habebant jumenta, et necdum ad id venerant, ut possent habitare cum Templo. Docetur populus, ut in Terra

(b) Sic equidem Syri Jordanem a descensu vocant; estque Syriaca pronuntiatio דן, quod Hebræi duali forma dicent דן, Græcis autem ex alia etymologia placet appellare Ιορδάνης, quasi ex duabus Hebraicis vocibus דן נהר id est, fluvius Danis, quam sententiam, tum alibi sæpe, tum præcipue in Quæstionibus in Genesim cap. 14. Hieronymus probat, ubi, Dan, inquit, unus e fontibus est Jordanis: nam alter vocatur Jor, quod interpretatur נהר id est rivus.

(c) Apud Rabanum, aliosque editos libros, junctis aliquot etiam Mss. additur numerantur et Levitæ.

(d) Hinc totus Rabbiniſmus et ratio משה קבל תורה ומסרה ליהושע. « Moses de Sinai Legem accepit, tributum vero, sive oblationum ratio Josuæ præcepta est. »

sancta idola destruat; et nullus de priori habitatore seruetur. Describitur olim capita provincia, et duarum semis tribuum hereditas separatur. Numerantur tribuum principes, qui Terram sanctam debeant introire (*Num. 34*). Quadraginta duas urbes cum suburbanis suis usque ad mille passus per circuitum, Levitæ accipiunt, tot numero, quot et istæ sunt Mansiones. Et adduntur fugitivorum sex aliæ civitates, tres intra Jordanem, et tres trans Jordanem, ut sint simul quadraginta octo (*Num. 35*). Quid fugitivorum suscipi, qui interfici debeant, qui usque ad mortem Pontificis maximi reservari. Succedit Deuteronomium secunda Lex, (a) meditatorum Evangelii: ibique breviter discimus quæ inter Pharan et Tophel et Laban et Azeroth, et loca aurea, abjecto Juda infelicissimo, undecim dierum via de Choreb, per viam montis Seir usque ad Cades-Barne Moyses populo sit hœntus, et extremum canat Canticum (*Deuter. 32*), in quo apertissime Synagoga projicitur, et Ecclesia Domino copulatur, « Impinguatus est et incrassatus ac dilatatus, et recalcitravit dilectus, et oblitus est Dei Salvatoris sui. » Et iterum: « Generatio pessima: filii ineruditi: ipsi ad æmulationem me provocaverunt in eo qui non erat Deus. Irritaverunt me in sculptilibus suis: et ego zelare hos faciam nationes, et contra gentem stultam irritabo eos » (*Jerem. 5*). Benedicuntur filii Israel. Et rursus in Simeone Judas miserandas excluditur. Ascendit Moyses ad montem Nabo, in verticem Phasga, qui est contra Jericho: et ostendit ei Dominus omnem terram Galaad usque **497** Dan, et Nephthalim et Ephraim et Manassen, et universam terram Juda, usque ad mare magnum contra austrum, et regionem campestem Jerichonitis, civitatis palmarum, usque Segor (*Dent. 34*). Quis potest tanta nosse mysteria? (b) Quis in extremis Legis, et hujus vitæ finibus constitutus intelligit semper sibi esse pugnandum: et tunc plenam victoriam dari, si fuerit in campestribus, si in ABEL SITIM, quod interpretatur, *lactus spinarum*, Æverit antiqua peccata, et spinas, quæ suffocaverunt sementem verbi Dei (*Luc. 9*), et de quibus Propheta dicit: *Versatus sum in miseria, dum mihi configitur spina* (*Psal. 51. 4*): et tunc præparatus, deficiente Manna, sub duce Jesu Jordanem transeat (*Jos. 5*): et circumcissus cultro Evangelii, primum comedat de cœlesti pane: et occurrat ei princeps exercituum Dei, ut verum Pascha nequaquam in Ægypto, sed in finibus Terræ sanctæ comedat. *O profundum divitiarum sapientiæ, et scientiæ Dei. quam inscrutabilia sunt judicia ejus, et (e) investigabiles viæ ill'us. Quis sapiens et intelliget hæc? intelligens et cognoscat ea?* Quia rectæ

(a) Hac itidem voce *Meditatorium* Hb. contra Jovinian, secundo dicitur, hoc eodem sensu: *Guttur nostrum meditatorium efficitur latinarum*. Vid. quæ ibi adnotamus. *Mediatorium* ut legunt quidam Mss., et Rabanus, proba interpretatione ipsum quoque non caret.

(b) Victorius qui sub affirmandi nota, id est ille intelliget, qui in extremis legis, et hujus vitæ finibus constitutus sit.

(c) Mirum si ita ex veteri errore pro *investigabiles*, lectore inconsulto, Hier. posuit, eoque magis quod alibi recte legerit; at nobis nihil ultra Mss. fidem licet.

vix Domini: et justî ambulabant in eis. Prævaricatores autem corruebant in illis.

EPISTOLA LXXIX (d).

AD SALVINAM.

Salvinam mulierem nobilissimam de Nebridii mariti morte consolatur, et post mortui viri laudes, quomodo superstites ex eo parvulos, educare, qualemque ipsa vitam traducere debeat, docet, et a secundis nuptiis dehortatur.

1. Vereor, ne officium putetur ambitio; et quod illius exemplo facimus, qui ait: *Discite a me, quia mitis sum et humilis corde* (*Matth. 11. 29*), gloriæ facere appetitione dicamur: et non viduam alloqui, et in angustia constitutam; sed aulæ nos insinuare regali; et sub occasione **498** sermonis, amicitias potentium quærere. Quod liquido non putabit, qui scierit esse præceptum, *Personam pauperis non accipies in judicio* (*Levit. 19. 15*): ne sub prætextu misericordiæ, quod injustum est judicemus. Unusquisque enim non (e) hominum, sed rerum pondere judicandus est. Nec diviti obsunt opes, si eis bene utatur: nec pauperem egestas commendabiliorem facit, si inter sordes et inopiam peccata non caveat. Utriusque nobis rei testimonium, et Abraham Patriarcha, et quotidiana exempla suppeditant: quorum alter in summis divitiis amicus Dei fuit; alii quotidie in sceleribus deprehensi, pœnas legibus solvunt. Alloquimur igitur pauperem (f) divitem, ut nesciat ipsa quæ possidet. Neque enim marsupium ejus discutimus, sed animæ puritatem. Loquimur ad eam, cujus faciem ignoramus, et virtutes novimus, quam nobis fama commendat, cujus venerabiliorem pudicitiam adolescentia facit. Quæ mortem juvenis mariti sic flevit, ut exemplum conjugii dederit, sic tulit, ut eum profectum crederet [al. *crederes*], non amissum. Orbitatis magnitudo, religionis occasio fuit. Nebridium suum sic querit absentem, ut in Christo præsentem novit. Cur ergo ad eam scribimus, quam ignoramus? Triplex nimirum causa est. Prima, quia pro officio Sacerdotii omnes Christianos filiorum loco diligimus, et profectus eorum nostra est gloria. Altera, quia pater defuncti intima mihi necessitudine copulatus fuit. Extrema, quæ et validior, quod filio meo Avito roganti negare nihil potui; qui crebris litteris interpellatricem duri judicis viduam (*Luc. 8*) superans, et multorum mihi, ad quos ante super eadem materia scriperam, exempla proponens, ita suffudit pudorem negantis, ut plus considerarem quid ille cuperet, quam quid me facere convenirot.

2. Alius forsitan laudet Nebridium, quod de sorore (g) generatus Augustæ, **499** et in materteræ

(d) *Alius 9. Scripta circa an. 400.*

(e) Ita quidem hominum impressi pariter et Mss. libri omnes legunt, erit tamen cui magis arideat, *nominum*, quod recte nomen et res opponantur, et facile ejusdem litteræ occursum appareat fraudi fuisse antiquario. Accedit quod aliter habeant quidam codices *unumquodque* et *judicandum*. At in sequenti Epist. 85, ad Pammach. et Oceanum de erroribus Origen. *unumquodque*, inquit, *non personarum, sed rerum pondere judicandum est.*

(f) *Aliter divitem pauperem nescientem ipsa, etc.*

(g) Totam prosopographiam heic semel et paucis accipe,

nutritus sinu (a), invictissimo Principi ita carus fuit, ut ei conjugem nobilissimam quaereret, et bellis civilibus Africam dissidentem, hac velut obside sibi fidam redderet. Mihi a principio statim illud est prædicandum, quod quasi vicinæ mortis præsciis, inter fulgorem palatii, et honorum culmina quæ ætatem anteibant, sic vixit, ut se ad Christum crederet profecturum. Sacra narrat historia, Cornelium centurionem cohortis Italicæ in tantum acceptum Deo, ut Angelum ad eum mitteret, et omne mysterium, quo Petrus de circumcisionis angustiis transferebatur ad præputii latitudinem, ad illius merita pertinere doceret, qui primus ab Apostolo baptizatus, salutem Gentium dedicavit. Scriptumque est de eo: *Erat vtr quidam in Cæsarea, nomine Cornelius, centurio cohortis quæ dicitur Italica, religiosus, et timens Deum cum omni domo sua, faciens eleemosynas multas plebi, et orans Deum semper* (Act. 10. 1. 2). Quidquid de illo dicitur, hoc nomine commutato, in Nebridio meo vindico. Sic religiosus fuit, et amator pudicitiae, ut virgo sortiretur uxorem: sic timens Deum cum universa domo sua, ut oblitus dignitatis, omne consortium cum Monachis haberet et Clericis: tantasque eleemosynas faceret in populis, ut fores ejus pauperum ac debiliū obsiderent examina. Certe sic semper orans Deum, ut illi quod optimum esset, eveniret. *Raptus est, ne malitia mutaret mentem ejus, quia placita erat Deo anima illius* (Sap. 4. 11). Unde et ego possum super eo vere abuti Apostoli voce, dicentis: *In veritate cognovi, quoniam non est personarum acceptor Deus; sed in omni proposito, qui timet Deum, et operatur justitiam, acceptus est illi* (Act. 10. 34). Nihil nocuit militanti paludamentum, et baltheus, et Apparitorum catervæ: quia sub habitu alterius, alteri militabat. Sicut e contrario aliis nihil prodest vile palliolum, furva tunica, corporis illuvies, et simulata paupertas, si nominis dignitatem operibus destruant. Legimus, et **500** in Evangelio de alio centurione Domini testimonium: *Nec in Israel tantam fidem inveni* (Matth. 8. 10). Et ut ad superiora redeamus, Joseph, qui et in egestate et in divitiis dedit experimenta virtutum, qui et servus et dominus, docuit animæ libertatem, nonne post Pharaonem regis ornatus insi-

gnibus, sic Deo carus fuit, ut super omnes Patriarchas, duarum tribuum pater fieret? Daniel et tres pueri sic præerant Babylonis (b) opibus, et sic erant inter principes civitatis, ut habitu Nabuchodonosor, Deo mente servirent. Mardochæus et Esther inter purpuram, sericum, et gemmas, superbiam humilitate vicerunt, tantique fuere meriti, ut captivi victoribus imperarent.

3. Hæc illud tendit oratio, ut ostendam juvenem meum conjunctionem regalis sanguinis, et affluentiam divitiarum, atque insignia potestatis, materiam habuisse virtutum, dicente Ecclesiaste: *Sicut protegit sapientia, sic protegit et pecunia* (Eccl. 7. 13). Nec statim illud huic testimonio putemus adversum: *Amen dico vobis, difficile dives intrabit in regnum cælorum* (Matth. 19. 23. 24). Et rursum: *Dico vobis, facilis est camelum per foramen acus transire, quam divitem intrare in regnum cælorum* (Marc. 10. 24. 25). Alioquin Zachæus publicanus, quem ditissimum commemorat Scriptura, contra hanc sententiam salvatus videbitur. Sed quomodo quod apud homines impossibile est, apud Deum possibile fiat, Apostoli consilium docet scribentis ad Timotheum. *Divitibus hujus sæculi præcipe, non superbe superere, nec sperare in incerto divitiarum suarum, sed in Deo vivo, qui præstat nobis omnia abundanter ad fruendum* (1. Tim. 6. 17). Benefaciant, divites sint in operibus bonis, facile tribuant; communicent, thesaurizent sibi fundamentum bonum in futurum, ut apprehendant veram vitam. Didicimus quomodo camelus introire possit per foramen acus: quomodo (c) animal tortuosum, deposito pondere sarcinarum, assumat sibi pennas columbæ (Ps. 54), et requiescat in ramis arboris, quæ de sinapis semente succrevit (Matth. 13). Legimus in **501** Isaia, camelos Madian et Ephra et Saba, aurum et thus ad urbem Domini deportantes (Isai. 60). In typo horum camelorum, Ismaelite negotiatores stacten et thymiamam, et resinam, quæ nascitur in Galaad (Jer. 8), et cutem vulneribus obducit, Ægyptiis deferunt: tantæque felicitatis sunt, ut emant et vendant Joseph (Gen. 37), et mercimonium eorum salus mundi sit. Docet et Æsopi fabula, plenum muris ventrem per angustum foramen egredi non valere.

4. Ergo Nebridius meus quotidie illud revolvens: « Qui volunt divites fieri, incidunt in tentationem et laqueum diaboli, et desideria multa » (1. Tim. 6. 9). Quidquid et Imperatoris largitio, et honoris insulæ dederant, in usus pauperum conferebat. Noverat enim a Domino esse præceptum: « Si vis perfectus esse, vende, vende omnia quæ habes, et da pauperibus, et veni, sequere me » (Matth. 19. 21). Et quia hanc sententiam implere non poterat, habens uxorem et parvulos liberos, et multam familiam, faciebat sibi ami-

(b) Legendum operibus, ut quidam Mss. ipso Victorio teste retinent, et liquido constat ex Daniel. 2. 49. « Constituit Nabuchodonosor super OPERA provincie Babilonis Sydrach, Misach, et Abdenago. » Excusi tamen omnes et plerique manu exarati habent, opibus, sic forte ab amanuensi litterarum compendio scriptum.

(c) Confer Commentarios in Matthæum cap. 19. sub finem, et quæ in eum locum adnotantur.

Nebridius ergo pater, quo cum *ultima necessitudine comulatam* fuisse se dixerat modo Hieronymus, ille videtur Nebridius, de quo interdum Ammianus Marcellinus loquitur, et anno 365. Præfectum Prætorio per Orientem fuisse dicit. Hujus filius Nebridius junior Salvinae nostræ maritus est: *generatus ex sorore Augusta, puta Eliæ Flacillæ* conjugis Theodosii Magni. Salvina vero filia Gildonis erat, qui Firmi Mauritanie Regis frater fuit, eoque mortuo anno 373. regnum sub Romanorum patrocinio tenuit. De his plura apud Ammian. Marcellin. lib. 29. cap. 5. et seqq.

(a) Nimirum Theodosio Magno, qui postquam de Firmo Gildonis fratre triumphasset circa annum 374. quinquennio post ad imperium evectus, metuens, ne sub Gildone iterum Africa a Romanis dediceret, Nepotem suum Nebridium Salvinae Gildonis filia conjugem dedit, et hac velut obside pacis, Africam sibi fidam reddidit, quamdiu ipse regnavit. Bellum enim Gildonicum tribus saltem annis est a Theodosii morte. Hinc infra dicitur Hieronymo Nebridius « contubernalis, et consocius Augustorum..... Purpuratorum propinquus, socius, consobrinus, iisdem cum ambobus studiis eroditus, » quæ de Arcadio, et Honorio Theodosii Magni filiis intelligenda sunt.

cos de iniquo mamona, qui se reciperent in æterna tabernacula (*Luc.* 16). Nec semel abiciebat sarcinam, quod fecerunt Apostoli, patrem, rete, et naviculam relinquentes (*Id.* 5): sed ex æqualitate, aliorum inopiæ suam abundantiam communicabat, ut postea illorum divitiæ, hujus indigentiam sustentarent (*2. Cor.* 8). Scit ipsa, cui libellus hic scribitur, me non nota, sed audita narrare: nec ex aliquo in me beneficio, scriptorum more Græcorum, gratiam lingua reddere. Procul a Christianis ista suspicio. « Habentes victum et vestitum, his contenti sumus » (*1. Tim.* 6. 8). Ubi vile otusculum, et cibariorum panis, et cibus potusque moderatus: ibi divitiæ supervacua, ibi nulla adulatio, quæ vel præcipue fructum respicit. Ex quo colligitur, fidele esse testimonium, quod causas non habet mentiendi.

5. Ac ne quis putet me solas in Nebridio prædicare eleemosynas, quanquam et has exereuisse sit magnum, de quibus dicitur: « Sicut aqua extinguit ignem, ita eleemosyna extinguit peccatum » (*Eccli.* 3. 53), ad cæteras virtutes ejus veniam, quas singulas in paucis hominibus deprehendimus. Quis fornacem regis Babylonii sine adustione ingressus est? (*Dan.* 3.) Cujus adolescentis Ægyptia domina pallium non tenuit? (*Gen.* 39.) Quæ uxor (a) Eunuchi nullos creat liberos **502** voluptate transacta? Quem hominum disputatio illa non terreat: « Video aliam legem in membris meis, repugnantem legi mentis meæ, et captivum me ducentem in lege peccati, quæ est in membris meis? » (*Rom.* 7. 23) Mirum dictum est, nutritus in palatio, contubernalis et condiscipulus Augustorum [Arcadii et Honorii], quorum mensæ ministrat orbis, et terræ ac maria serviunt, inter rerum omnium abundantiam, in primo ætatis flore tantæ verecundiæ fuit, ut virginalem pudorem vinceret, et ne levem quidem obsceni rumoris in se fabulam daret. Deinde purpuratorum propinquus, socius, consobrinus, iisdem cum ambobus studiis eruditus (quæ res etiam externorum mentes sibi conciliat) non est inflatus superbia, nec cæteros homines adducta fronte contempsit: sed cunctis amabilis, ipsos principes amabat ut fratres, venerabatur ut dominos; et in illorum salute, suam salutem positam fatebatur. Ministros autem eorum, et universum ordinem palatii, quo regalis frequentatur ambitio, sic sibi caritate sociarat, ut qui merito inferiores erant, officiis se pares arbitrentur. Difficile factum est, gloriam virtute superare: et ab his diligi, quos præcedas. Quæ vidua non hujus auxilio sustentata est? quis pupillus non in eo reperit patrem? Totius Orientis Episcopi ad hunc miserorum preces, et laborantium desideria conferebant. Quidquid ab Imperatore poscebat, eleemosyna in pauperes, pretium captivorum, misericordia in afflictos erat. Unde et ipsi Principes libenter præsta-

bant, quod sciebant, non uni, sed pluribus iudicari.

6. Quid ultra differimus? *Omnis caro fœnem, et omnis gloria ejus quasi flos fœni* (*Isai.* 40. 6). Reversa est terra in terram suam: dormivit in Domino, et appositus est ad patres suos, plenus dierum ac luminis, et nutritus in senectute bona. Cani enim hominis sunt sapientia ejus (*Sap.* 4). In brevi ætate tempora multa complevit. Tenemus pro eo dulcissimos liberos. Uxor heres pudicitia (b) pretium est. Nebridius pusio, patrem quærentibus exhibet.

Sic oculos, sic ille manus, sic ora ferebat (*Æneid.* 4b. 3). Scintilla vigoris paterni lucet in filio: et similitudo morum per speculum carnis erumpens. **503** *Ingentes animos angusto in pectore versat* (*Georg.* 4). Jungitur ei germana, rosarum et liliorum calathus, eboris ostrique commercium. Sic refert ore patrem, ut ad venustatem propensior sit. Sic matrem mixta pingit similitudine, ut in uno corpore utrunque agnoscas. Ita suavis est, et mellitula, ut honor sit omnium propinquorum. Hanc tenere non dedignatur Augustus: hanc fovere (c) in sinu Regina lætatur. Certatim ad se omnes rapiunt. Pendet ex collo, hæret in brachiis singulorum. Garrula atque balbutiens, linguæ offensione fit dulcor.

7. Habes igitur, Salvina, quos nutrias, in quibus virum absentem tenere te credas. *Ecce hereditas Domini, filii merces, fructus ventris* (*Ps.* 126. 3). Pro uno homine duos filios recepisti, auctus est numerus caritatis. Quidquid debebas marito, redde filiis. Amore præsentium absentis desiderium tempera. Non est parvi apud Deum meriti, bene filios educare. Audi Apostolum commentem: « Vidua eligatur non minus annorum sexaginta, quæ fuerit unius viri uxor, in bonis operibus habens testimonium, si filios educavit, si hospitalis fuit, si sanctorum pedes lavit, si afflictis abundanter præbuit, si omne opus bonum subsecuta est (*1. Tim.* 5. 9. et 10). Didicisti catalogum virtutum tuarum, quid debeas nomini tuo, quibus meritis secundum pudicitia: gradum possideas. Nec te moveat, quod sexagenaria eligatur vidua, et putes adolescentulas ab Apostolo reprobari. Et te crede eligi ab eo, qui discipulo dixerat: *Nemo adolescentiam tuam contemnat* (*Ibid.* 4. 12); non continentiam, sed ætatem. Alioquin omnes quæ ante sexaginta annos viduatae sunt, hæc lege accipient maritos. Sed quia rudem Christi instituebat Ecclesiam, et omni ordini providebat, præcipueque pauperibus, quorum ei cura cum Barnaba fuerat demandata; illas vult Ecclesiæ opibus sustentari, quæ propriis manibus non queunt laborare, quæ vere viduæ sunt, quas et ætas probat, et vita. Heli Sacerdos offendit Deum ob vitia liberorum. Ergo e contrario placatur Deus virtutibus eorum, et si permanserint **504** in fide et caritate, et sanctitate (d) cum pudicitia (*1. Tim.* 2. 15). « O Timothee, te

(a) Paulo implicatiorem sententiam sic vulgo explicant: quæ Eunuchi uxor est, quæ sola voluptate contenta, non aliis viris admisceatur, ut liberis creet? Obvio enim sensu Eunuchi nomen heic loci accipitur, non eo, quo dignitas cum primis nobilibus in Regis aula significatur; et quem reapse præfert Putipharis, quam alludit, historia.

(b) Rectius, ut videtur, voce *pretium* ommissa, Cisterciensis codex *Uxor heres pudicitia: est.*

(c) Aliquot Mss. *in sinu regio lætatur.*

(d) Vulg. *cum sobrietate*, quam lectionem minime pro-

ipsum castum custodi » (Tim. 5. 22). Absit ut sinistra quippiam mihi de te suspicari liceat; sed ex abundantia lubricam ætatem monuisse, pietatis est. Quæ dicturus sum, non tibi, sed puellaribus annis dicta intellige. « Vidua quæ in deliciis est, vivens mortua est » (2 Tim. 5. 6). Hoc vas electionis loquitur; et de illo profertur thesaurus, qui confidenter aiebat, « An experimentum quæritis ejus, qui in me loquitur Christus? » (2. Cor. 13. 3.) Hoc ille pronuntiat, qui libere sub persona sua fragilitatem humani corporis fatebatur. « Non enim quod volo bonum, hoc operor, sed quod nolo malum » (Rom. 7. 19). Et propterea sub jocio [al. castigo] et redigo in servitatem corpus meum, ne alijs prædicans, ipse reprobos inveniar » (1. Cor. 9). Si ille timet, quis nostrum potest esse securus? Si David amicus Domini, et Salomon amabilis ejus, victi sunt quasi homines, ut et ruinæ nobis ad cautionem, et pœnitudinis ad salutem exempla præberent, quis ipse lubrica via lapsum non metuat? Procul sint a conviviiis tuis Phasides aves, crassi turtures, Attigen Ionicis, et omnes aves, quibus amplissima patrimonia avolant. Nec ideo te carnibus vesci non putes, si suum, leporum atque cervorum, et quadrupedum animantium esculentias reprobos. Non enim hæc (1) pedum numero, sed suavitate gustus judicantur. Scimus ab Apostolo dictum: « Omnis creatura Dei bona est, et nihil rejiciendum, quod cum gratiarum actione percipitur » (1. Tim. 3. 4). Sed idem loquitur: « Bonum est vinum non bibere, et carnem non manducare » (Rom. 14. 21.). Et in alio loco: « Nolite inebriari vino, in quo est luxuria » (Ephes. 5. 18). Omnis creatura Dei bona est. Audiant hæc mulieres, quæ sollicitæ sunt, quomodo placeant viris. Comedant carnes, quæ carni serviunt, quarum fervor despumat in coitum, quæ maritis alligatæ, generationi ac liberis dant operam. Quarum uteri portant fœtus, earum et intestina carnibus impleantur. Tu verò quæ in tumultu maritali sepelisti omnes pariter voluptates; quæ litam purpurisso et cerussa **505** faciem, super feretrum ejus lacrymis diluisti; quæ pullam tunicam, nigrosque

bat Hier. noster libro 1. contra Jovin. cap. 11. Quod subsequitur, *O Timothee, te ipsum castum custodi*, nos ita ad sacri textus fidem exegimus; tametsi nullus vel excusus, vel manu exaratus liber suffragaretur. Sed locus est integer Pauli 1. ad Timoth. cap. 5. v. 22. quem nec animadvertisse videntur veteres editores. Præterea incongruus etiam et hiulus hujusmodi sensus erat: *O Timothee. Te ipsum castum custodi*, etc., eoque magis, quod prius nomen ad Apostoli, reliqua verba, ea qua heic notantur, interpunctione, ad Hieron. textum referebantur. Hæc cum hæ scripsissemus, animadvertimus in veteri quoque editione anni 1496. ad eum modum legi, quo heic emendamus.

(1) Erant nempe olim hujusmodi catillones, qui religiosi haberi volebant, quod a quadrupedum carnibus abstinere, aves autem et volatilia comederent. S. Prosper Aquitanic. lib. 2. de vita contemplativ. cap. 23. « Cæterum, inquit, si a quadrupedibus abstinentes, phasianis altilibus, vel alijs avibus pretiosis aut piscibus perfruuntur, non mihi videntur rescere delectationes sui corporis, sed mutare; nec pro abstinentia, sed velut pro nescio qua immunditia, vel certe quod verius est pro stomachi nauseantis teneritudine delicias illas communes et viles abjicere, quo possint alijs non solum carnibus, sed etiam delicatioribus ac pretiosioribus carnibus suas voluptates explere. » Vide Prudentium in Hymno post cibum; S. Benedicti Regulam cap. 59.

calceolos, candidæ vestis et aurati socci depositione sumpsisti, nihil habes necesse aliud, nisi perseverare (a) in jejunio. Pallor et sordes gemmæ quæ sint: plumarum mollicies juvenilia membra non foveat. Balnearum calor novum adolescentulæ sanguinem non incendat. Audi quidex persona viduæ [Didonis] continentis ethnicus Poeta decantet:

*Ille meos, primus qui me sibi junxit, amores
Abstulit: ille habeat secum, servetque sepulcro.
(Æncid. lib. 4.)*

Si tanti vilissimum vitrum, quanti pretiosissimum margaritum? Si communi lege naturæ damnat omnes Gentilis vidua voluptates, quid expectandum est a vidua Christiana, quæ pudicitiam suam non solum ei debet, qui defunctus est, sed et ei, cum quo regnatura est?

8. Quæso te, ne generalia monita, et conveniens puellari sermo personæ suspicionem tibi injuriæ moveant, et arbitreris me objurgantis animo scribere, non timentis: cujus votum est, te nescire quæ metuo. Tenera res in feminis fama pudicitæ est: et quasi flos pulcherrimus cito ad levem marcescit auram, levique flatu corrumpitur, maxime ubi et ætas consentit ad vitium, et maritalis deest auctoritas, cujus umbra tutamen uxoris est. Quid facit vidua inter familiæ multitudinem? inter ministrorum greges? quos nolo contemnat ut famulos, sed ut viros erubescat. Certe si ambitiosa domus hæc officia flagitat, præficiat his senem honestis moribus, cujus honor dominæ dignitas sit. Scio multas, clausis ad publicum foribus, non caruisse infamia servulorum, quos suspectos faciebat, aut cultus immoderatus, aut crassi corporis nitor, aut ætas apta libidini, aut ex conscientia amoris occulti, securus animi tumor; qui etiam bene dissimulatus, frequenter erumpit in publicum, et conservos quasi servos despicit. Hoc ex abundantia dictum sit, ut omni diligentia custodias cor tuum, et caveas quicquid de te fingi potest

9. Non ambulet juxta te calamistratus Procurator, non histrio fractus in **506** feminam, non cantoris diabolici venenata dulcedo, non juvenis (b) volsus et nitidus. Nihil artium scenicarum, nihil tibi in obsequiis molle jungatur. Habeto tecum viduarum et virginum choras, habeto tui sexus solatia. Ex ancillarum quoque moribus dominæ judicantur. Certe cum tecum sancta sit mater, et lateri tuo amita hæreat virgo perpetua, non debes periculose externorum consortia quærere, de tuorum societate securam. Semper in manibus tuis sit divina lectio, et tam cre-

[a] Castigatissimus Cisterciensium Ms. nisi perseverare. *Jejunium, pallor*, etc., quæ verior lectio facile videatur, si ea qua heic distinguimus, interpunctione notetur.

[b] Antea legebatur *cultus*, non in excusis tantum libris, sed etiam in Mss. plerisque, quam tamen scripturam rejecimus, istamque alteram *volsus* reposuimus ex Veronensis auctoritate, præsertim cum facile esset conjicere, homines imperitos rarioris vocabuli antiqui insolentia offensos aliud supposuisse, quod ad ejus similitudinem proximæ accederet. Volsos autem molles, et laxius deditos veteres dixerunt elegantissime, et *corpora volsa*, quibus pili vulsi erant, ea quo muliebriter fucata. Vide Propert. lib. 4. Eleg. 8. nec enim pluribus exemplis opus est.

hæc orationes, ut omnes cogitationum sagittæ, quibus adolescentia percuti solet, hujusmodi clypeo repellantur. Difficile est, quin potius impossibile, perturbationum iniitiis carere quempiam, quas significantius Græci (a) *προπαθία*; vocant: nos, ut verbum vertamus e verbo, *antepassiones* possumus dicere, eo quod incentiva vitiorum, omnium tūillent animos, et quasi in meditullia nostrum iudicium sit, vel abjicere cogitata, vel recipere. Unde et naturæ Dominus in Evangelio loquebatur: « De corde exeunt cogitationes malæ, homicidia, adulteria, fornicationes, furta, falsa testimonia, blasphemias » (Math. 15. 19). Ex quo perspicuum est, juxta alterius libri testimonium, proclivius esse cor hominis a pueritia ad malum (Genes. 8): et inter opera carnis et spiritus, quæ Apostolus enumerat (Galat. 5), mediam animam fluctuare, nunc hæc, nunc illa cupientem.

*Nam vitis nemo sine nascitur: optimus ille est,
Qui minimus urgetur*

(Horat. lib. 1. Sat. 5).

velut si

*Egregio inspersos reprehendas corpore nævos
(Ibid. Sat. 6).*

Hoc est quod aliis verbis Propheta significat: *Turbatus sum, et non sum locutus* (Ps. 76. 5). Et in eodem volumine: *Iracimini, et nolite peccare* (Ps. 4. 5). Et illud Archite Tarentini ad villicum negligentem: Jam te verberibus encassem, nisi iratus essem. *Ira enim viri justitiam Dei non operatur* (Jacob. 20. 1). Quod de una perturbatione dictum est, referamus ad cæteras. (b) SICUT IRASCI hominis est, et iram non perficere, Christiani: sic omnis caro concupiscit quidem ea, quæ carnis sunt; et quibusdam illecebris ad mortiferas animam voluptates trahit: sed **507** nostrum est, voluptatis ardorem majore Christi amore restringere, et lascivius [al. *lascivia*] jumentum frenis inedia subjungere: ut non libidinem, sed cibos quærat ac desideret, ET SESSOREM Spiritum Sanctum, moderato atque composito portet incessu.

10. Quorsum ista; Ut hominem esse te noveris, et passionibus humanis, nisi caveris, subjacere. De eodem cuncti facti sumus luto, iisdem compacti exordiis. In serico et in pannis eadem libido dominatur. Nec regum purpuras timet, nec mendicantium spernit squalorem. Multoque melius est, stomachum te dolere, quam mentem: imperare corpori, quam servire: gressu vacillare, quam pudicitia. Nec statim nobis pœnitentiæ subsidia blandiantur, quæ sunt infelicitum remedia. Cavendum est vulnus, quod dolore curatur. Aliud est, integra nave et salvis mercibus, portum salutis intrare: aliud, nudum hærerere tabulæ, et crebris fluctuum recursibus ad asperrima saxa collidi. Nesciat vidua digamiæ indulgentiam, nec noverit illud

(a) Aliter quidam Mss. et vetus editio *προπαθία*, vel *προπαθία*, mendose.

(b) Huc facit quod alicubi S. Augustinus distinguit inter facere malum, et perficere malum; nam facere malum ex ejus sententia est tentari, perficere malum, est tentationi succumbere. Porro infra epist. ad Demetriadem paulo aliter noster idem Hieron. *irasci*, inquit, *hominis est, et finem iracundiæ imponere, Christiani*.

Apostoli: *Melius est nubere, quam uri* (1. Cor. 7. 9). Tolle quod pejus est *uri*, et per se bonum non erit nubere. Procul sint (c) Hæreticorum calumniæ. Scimus *honorabiles nuptias, et cubile immaculatum* (Hebr. 13. 4). Etiam de Paradiso expulsus Adam, unam uxorem habuit. Primus Lamech maledictus et sanguinarius, et de Cain stirpe descendens, (d) unam costam divisit in duas, et plantarium digamiæ protinus diluvii pœna subvertit. Unde illud Apostoli, quod fornicationis metu indulgere compellitur, scribens ad Timotheum: « Volo adolescentulas nubere, filios procreare, matris familias esse, nullam occasionem dare adversario maledicti causa » (1. Tim. 5. 14). Et cur indulserit, statim subjicit: « Jam quædam declinaverunt post Satanam. » Ex quo intelligimus, illum non stantibus coronam, sed jacentibus manum porrigere. Vide qualia sint secunda matrimonia, quæ lupanaribus præferuntur, « quia declinaverunt quædam post Satanam. » Ideo adolescentula vidua, quæ se non potest continere, vel non vult, maritum potius accipiat, quam diabolum.

11. Pulchra nimirum et appetenda res, quæ Satanæ comparatione suscipitur. Fornicata est quondam et Jerusalem, et divaricavit pedes suos omni tanseunti (Ezech. 16. 27). In Ægypto primum devirginata est, **508** et ibi fractæ sunt mammæ ejus. Cumque ad deserta venisset, et morarum Moysi ductoris impatiens, quasi cæstro libidinis furibunda dixisset: « Isti sunt dii tui Israel, qui te eduxerunt de terra Ægypti » (Exod. 32. 4), accepit præcepta non bona, et justificationes pessimas, in quibus non viveret, sed puniretur: Quid ergo mirum, si et lascivientibus viduis, de quibus in alio loco Apostolus dixerat: « Cum luxuriatæ fuerint in Christo, nubere volunt habentes damnationem, quia primam fidem irritam fecerunt » (1. Tim. 5. 11), concessit digamiæ præcepta non bona, et justificationes pessimas; ita secundum indulgens maritum, ut et tertium, et si liberet, etiam vicesimum; ut scirent sibi non tam viros datos, quam adulteros amputatos? Hæc, filia in Christo carissima, inculco, et crebrius repeto, ut posteriorum oblita, in priora te extendas: habens tui ordinis quas sequaris, Judith de Hebræa historia, et Annam filiam Phœnelis de Evangelii claritate [al. *caritate*], quæ diebus et noctibus versabantur in Templo, et orationibus atque jejuniis thesaurum pudicitia conservabant. Unde et altera in typo Ecclesiæ, diabolus capite truncavit; altera Salvatorem mundi prima suscepit, sacramentorum conscia futurorum. Illud in calce sermonis quæso, ut brevitatem libelli, non de inopia eloquii, vel de materiæ sterilitate, sed de pudoris magnitudine æstimes accidisse; dum vereor ignotis me diu ingerere auribus, et occultum legentium iudicium pertimesco.

(c) Puta Novatianorum, Montanistarum, Cataphrygum, qui secundas nuptias damnabant; nisi si proprius adversarios suos ipse intelligit, ac sugillat, qui locum Pauli a S. Doctore in perversum trahi sensum, ac perperam explicari tantopere calumniabantur. Confer epist. 48. atque ipsos contra Jovinianum libros passim.

(d) Primus nimirum duas habuit uxores.

EPISTOLA LXXX (a).

SIVE PRÆFATIO RUFFINI *In Libros* ΠΕΡΙ ΑΡΧΩΝ ΟΡΙΓΕΝΙΣ.

Ruffinus ut Origenem veluti ab adscriptis erroribus expurgatum, cunctis legendum obtrudat, Hieronymum suæ sententiæ socium laudat, et Origenianarum opinionum factorem mentitur: quæ res maximum inter utrumque dissidium peperit.

1. « Scio quam plurimos fratrum scientiæ scripturarum desiderio provocatos, poposcisse ab aliquantibus eruditibus viris, et Græcarum litterarum peritis, ut Origenem Romanum facerent, et Latinis auribus **509** (b) condonarent. Inter quos etiam frater et collega noster ab Episcopo Damaso deprecatus, cum Homilias duas de Cantico Canticorum in Latinum transtulisset ex Græco, ita in illo opere ornate magnificeque præfatus est, ut cuiusvis legendi Origenem, et avidissime perquirendi desiderium commoveret, dicens illius animæ convenire quod dictum est: » Introduxit me rex in cubiculum suum (*Cant. 1. 3*) (1); « asserens (c) quod cum in cæteris libris omnes vincat, in Canticis Canticorum etiam ipse se vicerit. (d) Pollicetur sane in ipsa Præfatione, se et ipsos in Cantica Canticorum libros, et alios quam plurimos Origenis, Romanis auribus largiturum. Sed ille, ut video, in stylo proprio placens, rem majoris gloriæ sequitur, ut pater verbi sit potius, quam interpres. Nos ergo rem ab illo quidem cœptam sequimur et probatam: sed non æquis eloquentiæ viribus, tanti viri ornare possumus dicta. Unde vereor ne vitio meo id accidat, ut is vir, quem ille, alterum post Apostolos Ecclesiæ doctorem scientiæ ac sapientiæ merito comprobavit [al. *comprobat*] inopia sermonis nostri longe esse inferior videatur.

2. « Quod ego sæpe [al. *Sæpius*] considerans reticebam, nec (2) deprecantibus me frequenter in hoc opus fratribus anuebam. Sed tua vis, fidelissime frater Macari, tanta est, cui obsistere ne imperitia quidem potest; propter quod ne te ultra tam gravem paterer exactorem, etiam contra [al. *contra*] propositum meum cessi: ea tamen lege atque ordine, (3) ut quantum fieri potest, interpretando sequar regulam præcessorum. Et ejus præcipue viri (Hieronymi), cujus superius fecimus mentionem; qui cum ultra septuaginta libellos Origenis, quos Homilias appellavit, aliquantos etiam de Tomis in Apostolum scriptis transtulisset in Latinum, in quibus cum aliquanta offendicula inveniantur in Græco, ita eliminavit omnia, interpretando, atque purgavit, ut nihil in illis quod a

fide nostra discrepet, Latinius lector inveniat. Hunc ergo etiam nos, licet non eloquentiæ viribus, disciplinæ tamen regulis in quantum possumus sequimur, observantes scilicet, ne [al. *ut*] ea quæ in libris Origenis a seipso discrepantia inventuntur atque contraria, proferamus. Cujus diversitatis causam plenius tibi in Apologetico, quem Pamphilianus pro libris ipsius Origenis **510** scripsit, edidimus, brevissimo libello superaddito, in quo evidentibus, ut arbitror, probamentis corruptos esse in quam plurimis ab Hæreticis et malevolis libros ejus ostendimus: et istos præcipue, quos nunc exigis ut interpreter, id est, *περὶ Ἀρχῶν*, quod *de principiis*, vel *de principatibus* [al. *potestatibus*], dici potest, qui sunt revera alias et obscurissimi et difficillimi. De rebus enim ibi talibus (e) disputat, in quibus Philosophi omni sua ætate consumpta, nihil invenire potuerunt. Illic vero noster quantum potuit id egit, ut creatoris fidem et creaturarum rerum rationem [al. *creaturarum naturam*], quam illi ad impietatem traxerunt, ad pietatem ipse converteret. Sicubi ergo nos in libris ejus aliquid contra [al. *circa*] id invenimus, quod ab eo cæteris locis fideliter de Trinitate [al. *de pietate de*, etc.] fuerat definitum, veluti adulteratum hoc et alienum, aut prætermisimus, aut secundum eam regulam protulimus, quam ab ipso frequenter invenimus affirmatam. Si qua sane, velut peritis jam et scientibus loquens, dum breviter transire vult, obscurius protulit: nos ut manifestior fieret locus, ea quæ de ipsa re in aliis ejus libris apertius legeramus, adjecimus, explanationi studentes; nihil tamen nostrum diximus: sed licet in aliis locis, dicta sua tamen ipsi reddidimus [al. *sibi reddimus*]. Hoc autem idcirco in Præfatione commonui; ne forte calumniatores (4) inde se criminandi putarent invenisse materiam. Sed viderint ipsi, quid perversi et contentiosi homines agant.

3. « Nobis interim tantus labor, si tamen orantibus vobis Deus annuerit [al. *juverit aut adjuverit*], idcirco susceptus est, non ut calumniatorum ora [al. *calumniosos*] (quod fieri non potest, licet forte etiam hoc Deus faciet) clauderemus; sed ut proficere ad scientiam rerum volentibus, materiam præberemus. Illud sane omnem, qui hos libros vel descripturus est, vel lecturus, in conspectu Dei Patris et Filii et Spiritus Sancti contestor atque convenio, per futuri regni fidem, per resurrectionis ex mortuis sacramentum, per illum qui præparatus est diabolo et angelis suis æternum ignem, sic non illum locum æterna hæredi-

(d) Minime vero id ibi Hieronymus pollicetur. Sed Præfationem ad Damasum in Homilias de Cantico Canticorum, cum alia quæ ad Eusebium est, in quatuordecim super Ezechiel. Homilias Ruffinus confundit.

(e) Verba *disputat*, in quibus Veronenses membranæ ignorant, quarum ope infra quædam leviora emendamus.

(3) Idem in quantum et mox prædecessorum.

(4) Legendum omnino est iterum pro inde, quemadmodum scripturæ sane fidejussor Ruffinus ipse contra Hier. Invectivar. lib. 1. testatur. « Quod dixi, iterum, illa causa est, quia jam sancti episcopi Joannis epistolam de fide ad sanctum Theophilum scriptam criminati sunt, quando corpus humanum aliud nescio quid fingebant esse, quam carnem; idcirco iterum posui. »

(a) In antiquis editionibus 63 in Benedictinam. caret.

(b) Ad veterem Jacobi Merlini Orientianorum operum editionem Latinam locum exegimus, cum esset in Benedictin. eum donarent. in quo, et. Sed Hieronymi nomen, quod vetus illa editio exprimit, non putavimus appendendum.

(c) Ex eadem editione voculam cum, sive, ut alii editi habent eum, hinc amovimus. Intra alia subinde recepimus.

(1) In Mss. sex penes. P. de la Rue dictum est quia introduxit et mox cum editis, asserens eum ec.

(2) Hieronymus et Genebrardus et deprecantibus me... non anuebam.

tate possideat, *ubi est fletus et stridor dentium* (*Matth. 8. 12*); et *ubi ignis eorum non extinguetur, et vermis eorum non morietur* (*Marc. 9. 43*), ne quis addat aliquid huic scripturæ, ne auferat, ne inferat, ne immutet; sed conferat cum exemplaribus, unde scripserit, et emendet ad litteram, et distinguat, **511** et in emendatum vel non distinctum codicem non habeat; ne sensuum difficultas, si distinctus codex non sit, majores obscuritates legentibus generet. »

EPISTOLA LXXXI (a).

(b) AD RUFFINUM.

Cum obliquis Ruffini laudibus in suspicionem traheretur hæresis Origenianæ, incitantibus etiam amicis, respondet superiori epistolæ, qua eum monet, ne se posthac simili modo laudet.

1. Diu te Romæ moratum sermo proprius indicavit. Nec dubito spiritualium parentum ad patriam revocatum desiderio, quem (c) matris luctus ire prohibebat, ne magis coram doleres, quod absens vix ferre poteras. Quod quereris, stomacho suo unumquemque servire, et nostro non acquiescere iudicio, conscientiæ nostræ testis est Dominus, post reconciliatas amicitias nullum intercessisse rancorem, quo quempiam læderemus: quin potius cum omni cautione providimus, ne saltem casus in malevolentiam verteretur. Sed quid possumus facere, si unusquisque juste putat se facere quod facit? et videtur sibi (d) remordere potius quam mordere? Vera amicitia quod semit dissimulare non debet. Præfatiuncula librorum *περὶ Ἀρχῶν* ad me missa est, quam ex stylo intellexi tuam esse, in qua oblique, imo aperte ego petor: qua mente sit scripta, tu videris: qua intelligatur, et stultis patet. Poteram et ego, qui sapissimo figuratas controversias declamavi, aliquid de veteri artificio repetere, et tuo te more laudare. Sed absit a me, ut quod reprehendo in te, imiter: quin potius ita sententiam temperavi, ut et objectum crimen effugerem, et amicum quantum in me est, nec læsus læderem. Sed obsecro te, ut si delnceps aliquem sequi volueris, tuo tantum iudicio sis contentus. Aut enim bona sunt quæ appetimus, aut mala. Si bona, non indigent alterius auxilio; si mala, peccantium multitudo non parit **512** errori patrocinium. Hæc apud te amice potius expostulare volui, quam læcessitus publice desævire; ut animadvertas, me reconciliatas amicitias pure colere, et non juxta Plautinam sententiam, altera manu lapidem tenere, paucem offerre altera.

2. Frater meus Paulinianus necdum de patria reversus est, et puto quod eum Aquileiæ apud sanctum Papam Chromatium videris. Sanctum quoque

(a) *Alias 66. Scripta hoc an. 399.*

(b) Hæc epistola Ruffino non est reddita, quod ex Apologetico Hieronymi libro primo, atque altero Invectivarum ipsius Ruffini liquet.

(c) Invenit distulisse Ruffinum patriam remeare, quod dum Romæ diversaretur, matris suæ mortem intellexisset, ne magis coram doleret de infortunio, quod vix ferre absens poterat.

(d) Antea erat *remordere*.

Presbyterum (e) Ruffinum ob quamdam causam per Romam Mediolanum misimus; et oravimus, ut nostro animo et obsequio vos videret. Cæterisque amicis eadem significavimus, ne mordentes invicem, (f) consumamini ab invicem. Jam tuæ moderationis est; et tuorum, nullam occasionem impatientibus dare, ne non omnes similes mei invenias, qui possint figuratis laudibus delectari.

EPISTOLA LXXXII (g).

(1) AD THEOPHILUM.

Adversus Joannem Jerosolymitanum.

Missa a Theophilo Alexandrino Episcopo litteris ad se et Monachos, qui secum debebant, ut pacem inter eos et Joannem Episcopum Jerosolymitanum reconciliaret, respondet, nihil potius habere se, quam ut dissidium componatur, et pax Christi inter utrosque resurciatur. Suas deinde interpretationes Latinas Origenis, ac fratris Pauliniani ordinationem defendit adversus querimonias ejusdem Joannis.

1. Epistola tua hereditatis Dominicæ te indicans possessorem, qui pergens ad Patrem, Apostolis loquebatur: « Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis » (*Joan. 14. 26*), illius quoque felicitatis compotem te esse testata est, in qua « beati pacifici » nuncupantur (*Matth. 5*). Blandiris ut pater, erudis ut magister, instituis ut Pontifex. (h) Venisti ad nos non in austeritate virgæ, sed in spiritu benignitatis et lenitatis et mansuetudinis: ut humilitatem Christi primo statim sermone resonares, qui mortalius genus non fulminans et tonans, **513** sed in præsepi vagiens, et tacens salvavit in cruce. Legeras enim in typo illius ante prædictum: « Memento, Domine, David, et omnis mansuetudinis ejus » (*Ps. 31. 1*); et in ipso postea præsentatum: « Discite a me, quia mitis sum, et humilis corde » (*Matth. 11. 19*). Unde et multa de sacris voluminibus super pacis laude perstringens, ac per varios Scripturarum campos more apum volans, quidquid dulce et aptum concordiæ fuit, artificio eloquio missuisti. Currentes igitur ad pacem incitati sumus: exposita ad navigandum vela, crebrior exhortationis tuæ aura complevit; ut non tam retrocitantibus et fastidiosis, quam avidis [al. *quam ut avidis*] et plenis faucibus, dulcia pacis fluenta biberemus.

2. Verum quid facimus, in quorum potestate voluntas tantum pacis est, non effectus? Et quanquam voluntas quoque apud Deum propositi sui mercedem habeat, tamen imperfectum opus etiam volentes rore contristat. Quod sciens et Apostolus, perfectissimam videlicet pacem in utriusque partis voluntate consistere: *Quantum, inquit, ex vobis est, cum omnibus*

(e) Coniicimus hunc esse Ruffinum Syrum, a quo apud Pammachium Romæ commorante, Cælestius dixit se audisse, non esse traducem peccati.

(f) Ita Mss. omnes: editi autem *consumamur*.

(g) *Alias 62. Scripta sub fine m. an. 399.*

(h) Veronens. Ms. in instanti *venis*; tum Victor. absque negandi particula: *ad nos in austeritate, etc.*

(i) Recole chronicas posteriores notas ad hanc et subsequentem Epist. in Præfatione.

hominibus pacem habentes (Rom. 12. 18). Et propheta. Pax, pax. Et ubi est pax? (Jer. 4. 10. iust. LXX). Nihil enim grande est, pacem voce pretendere, et opere destruere. Aliud niti, aliud demonstrare: verbis sonare concordiam: re exigere servitatem. Volumus et nos pacem; et non solum volumus: sed et rogamus. Sed pacem Christi, pacem veram, pacem sine inimicitii, pacem in qua non sit bellum involutum; pacem quæ non ut adversarios subjiciat, sed ut amicos jungat. Quid dominationem pacem vocamus; et non reddimus unicuique rei vocabulum suum? Ubi odium est. appellentur inimicitia: ubi caritas, ibi tantummodo pax vocetur. Nos nec Ecclesiam scindimus, neque a patrum communione dividimur: sed ab ipsis, ut ita dicam, incunabulis catholico sumus lacte nutriti. Nemo namque magis Ecclesiasticus est, quam qui nunquam hæreticus fuit. Sed ignoramus absque caritate **514** pacem, sine pace communionem. Legimus quoque in Evangelio: Si offers munus tuum ad altare, et ibi recordatus fueris, quia frater tuus habet aliquid adversum te, dimitte ibi munus tuum coram altari, et vade prius reconciliari fratri tuo; et tunc veniens, offer munus tuum (Matth. 5. 13. 24). Si munera nostra absque pace offerre non possumus: quanto magis et Christi corpus accipere? Qua conscientia ad Eucharistiam Christi (a) accedam, et respondebo Amen, dum de caritate dubitem porrigentis?

3. Quæso te, ut patienter me audias, nec veritatem adulationem putes. Quisquamne tibi invitus communicat? quisquamne extenta manu vertit faciem; et inter sacras epulas Judæ æsculum porrigit? Ad adventum, (b) ut reor, tuum non parat Monachorum turba; sed gaudet: cum certatim tibi procedunt obviam, et de eremi latibulis exeuntes, sua te cupiunt humilitate superare. Quis eos compellit exire? Nonne amor tui? Quis per eremum separatos in unum cogit? Nonne tua dilectio? (c) Amare enim parens debet. AMARI parens et Episcopus debet, non timeri. Antiqua sententia est: quem metuit quis, odit: quem odit, perisisse cupit (Apud Ciceronem lib. 2. Officiorum.) (1). Unde et in nostris literis, cum initia parvulorum in timore consistant, perfecta dilectio foras militi timorem (1. Joan. 4. 18). Non quæris Monachos tibi esse subiectos: ideo magis subiectos habes. Tu offers osculum,

(a) Veronensis liber, qui unus est, quo cum hæc epistola conferri potuit (non enim Ms. codicem uilum Martianus invenit, aut Victorius memorat) duo verba accedam et non agnoscit, idque rectius ut videtur; hoc quippe unum sentit Hieron. difficile esse Amen respondere Eucharistiam porrigenti, de cuius caritate dubites. Nam olim in sacro Eucharistia actu porrigens dicebat, Corpus Christi; accipiens vero respondebat Amen, quam vocem rursus subjiciebat his calicem tradentis, Sanguis Christi, calicis vitæ. Hinc Augustinus Serm. 272. nov. edition. Audis Corpus Christi; et respondes Amen. Et lib. 12. contra Faustum cap. 10. «Habet enim magnum vocem Christi Sanguis in terris, cum eo accepto ab omnibus respondetur Amen.» Vid. Clement. Constit. lib. 8. cap. 10. Cyrillum Catech. 5. Ambrosium de Sacrament. lib. 4. Insignem vero locum recule apud Euseb. Hist. l. 6. c. 43.

(b) Pro duabus voculis ut reor, Veronensis Ms. igitur.

(c) Utrouque in loco Victorius amari, cum primam constet activa terminatione ac sensu debere legi.

(1) Est Ennii apud Ciceronem loc. cit. quem metuum, oderunt, quem quisque odit perisisse expetit.

illi colla submitunt. Exhibes militem, et ducem impetras, quasi unus in pluribus es, ut sis unus ex pluribus. Cito indignatur libertas, si opprimitur. Nemo plus impetrat a libero (2), quam qui servire non cogit. Novimus Canones Ecclesiasticos. Non ignoramus ordines singulorum: et lectione et quotidianis exemplis, usque ad hanc ætatem multa (d) didicimus, multa experti sumus. Qui scorpionibus cædit; et lumbis patris habere se putat digitos grossiores, cito regnum mansueti David dissipat (3. Reg. 12). Certe Romanus populus, ne in rege quidem **515** superbiam tulit. Dux ille Israeliticus exercitus, qui decem plagis affligerat Ægyptum, et ad cuius imperium cælum et terra et maria serviebant, inter cunctos homines, quos tunc terra generavit, mansuetissimus prædicatur. Et ideo per quadraginta annos obtinuit principatum, quia potestatis superbiam lenitate et mansuetudine temperabat. Lapidabatur a populo, et pro lapidantibus rogabatur; quin potius deleri ipse vult de libro Dei, ne commissus sibi grex pereat. Cupiebat enim illum imitari Pastorem, quem sciebat etiam errantes oves suis humeris portaturum. Pastor, inquit, bonus ponit animam suam pro ovibus suis (Joan. 10. 11). Boni quippe pastoris discipulus optat anathema esse pro fratribus suis (Rom. 9. 4), atque cognatis, qui sunt Israelitæ secundum carnem. Et si ille perire cupit, ne perdit percat: quanto magis bonis parentibus providendum est, ne ad iracundiam provocent filios suos, et nimietate duritiæ, etiam lenissimos, asperos esse compellant?

4. Epistola cogit me brevius loqui, dolor longius. Scribit in suis literis, ut ille vult pacificis, ut ego sentio, mordacissimis litteris, quod nunquam a me læsus si, nec dictus hæreticus. Quonam igitur modo me ipse lædit, ægrotantem morbo pessimo, et rebellem Ecclesiæ ventilans? Ab aliis læcessitus, accurrit adversatis parcere, lædere non lædentem? Antequam ordinaretur frater meus (Paulinianus), nunquam [al. nullam] dixit fuisse inter se et sanctum Papam Epiphanium de dogmatibus quæstionem. Et quæ eum ratio compellebat, sicut ipse tandem scribit, (e) inde inter populos disputare, unde nemo quærebat? Scit enim prudentia tua periculosas esse huiusmodi quæstiones, et nihil esse tutius quam tacere: nisi forte necesse est loqui de grandibus. Certe quod illud tantum ingenium flumenque [al. fulmenque] eloquentiæ fuit, ut in uno Ecclesiæ tractatu, cuncta comprehendisse se diceat, de quibus singulis novimus eruditissimos viros infinita versuum millia conscripsisse? Sed hoc quid ad me? Noverit ille qui audivit, sciat ipse qui scripsit, neque ab accusatione sui ipse etiam liberet. Ego nec interfui, nec audivi. Unus e populo sum, imo non unus quidem, quia multis clamantibus, **516** tacui. Copseramus arguentis accusati que personas: et cuius vel meritum, vel vita, vel doctrina præcesserit, illi magis accommodemus fidem.

(d) Idem Ms. Multa dedimus.

(e) Veronensis liber, in die dum in populis disputaret. Gravius inde diu inter populos disputare.

(2) In aliis libris Nemo plus imperat libero, etc.

5. Videsne, quod clausis, ut dicitur, oculis summa quæque perstringam : non tam eloquens quod mente concepi, quam indicans quid reticeam. (a) Intellexi et probavi dispensationem [al. *disputationem*] tuam, quod Ecclesiasticæ paci consulens, quasi sireneos cantus obturata aure pertransis. Alioqui quia a parva ætate sacris litteris eruditus es, nosti quo sensu unumquodque dicatur : quomodo in ambiguis sententiis [Ms. *ambiguas sententias*] tuus sermo libratus, et aliena non damnet, et nostra non deneget. Sed fides pura et aperta confessio non quarit strophas et argumenta verborum. Quod simpliciter creditur, simpliciter confitendum est. Poteram quidem libere proclamare, et inter gladios quoque ignesque Babylonios dicere : cur aliud respondetur quam quæritur? cur non simplex est, nec aperta confessio? Totum timet, totum temperat, totum relinquit ambiguum, et quasi super aristas graditur. Verum studio et expectatione pacis, fervente stomacho, verba non quomodo quæruntur, respondet. (b) Lædunt libere alii, quos lædere læsus ipse non audet. Ego interim sileo : nunc et dispensationem meam vel imperitiam simulabo, vel metum. Quid mihi accusanti facturus est, qui ut ipse testatur, laudandi detrahit?

6. Tota ejus Epistola, non tam expositione, quam nostri [al. *nostris*] plena est contumeliis. Nomen meum absque ullis officiis, quibus non invicem palpare solemus homines, frequenter assumitur, carpitur, ventilatur, (c) quasi de libro viventium deletus sim : quasi illius me litteræ suggillaverint ; aut istiusmodi nugæ unquam quesierim, qui ab adolescentia in Monasterii clausus cellulis, magis esse voluerim aliquid, quam videri. Quosdam ex nobis sic cum honore appellat, ut laceret, quasi et nos non possimus dicere, quæ nemo tacet. E servo Clericum factum criminatur, cum et ipse nonnullos ejusmodi Clericos habeat ; et Onesimum legerit inter Pauli renatum vincula, Diaconum cœpisse esse de servo (*Philem.* 1). Sycophantam jactat, et ne probare cogatur, audisse se dicit. O si et mihi **517** liberet dicere, quæ multi clamitant, et aliorum maledictis acquiescero ; jam et nos intellexeret scire quæ omnes sciunt, et me quoque audire, quæ nullus ignorat. Dicit ei velut præmia pro calumnia restituta. Quis tam argutum et callens non perhorrescat ingenium? quis tanto possit eloquentiæ fulmini [al. *flumini*] respondere? Quid est plus, sustinere calumniam, an facere? Accusare quem postea diligas, an peccanti [al. *peccati*] veniam tribuere? Quid minus ferendum, de sycophanta (d) Ædilem fieri, an Consullem? Scit et ipse quid taceam, quid loquar, quid et ego audierim : quid pro Christi metu fortasse non credam.

(a) Vetustior editio *Intellexi te*; et mox, *quod enim ecclesiasticæ paci consuleres*

(b) Cum eadem vetustiori editione noster Ms. *libere lædere læsus ipse non audet*.

(c) Nescio an verius noster Ms. altera hac vocula quasi ommissa, habet una serie : « quasi de libro viventium deletus sim, illius me litteræ suggillaverint.

(d) Simplicem Presbyterum Ædili, Episcopum vero Consuli heic comparat, exprobratque Jo. Jerosolymitano quod de Sycophanta factus esset Episcopus.

7. *Hilarius vertit Origenem.* — Origenem me arguit vertisse in Latinum. Hoc non solus ego feci, sed et Confessor Hilarius fecit : et tamen uterque nostrum noxia quæque detruccans, utilia transtulit. Legat ipse, (e) si novit (arbitror enim eum assidua confabulatione et quotidiano Latinorum consortio Romanum non ignorare sermonem) aut si certè penitus non imbibit, interpretentur ei qui solent, et tunc sciet, me in hoc ipso laudandum esse quod detrahit. Sicut enim interpretationem et (f) idiomatica Scripturarum Origeni semper attribui, ita dogmatum constantissime abstuli veritatem. Numquid ego in turbam mitto Origenem? numquid cæteros Tractatores? Scio (g) aliter habere Apostolos, aliter reliquos Tractatores. Illos semper vera dicere, istos in quibusdam ut homines aberrare. Novum defensionis [al. *malitiæ*] genus, sic Origenis vitia non negare, ut cum illo cæteros crimineris. Videlicet cum [al. *quem*] aperte defendere non audeas, multorum simili errore tuearis. (h) Sex mille Origenis tomos non poterat quisquam legere, quos ille non scripsit : faciliusque credo testem hujus sermonis, quam auctorem esse mentitum.

8. Fratrem meum (Paulinianum) causam dicit esse discordiæ **518** : hominem, qui quiescit in Monasterii cellula ; et Clericatum non honorem interpretatur, sed onus. Cumque nos usque ad præsentem diem ficta pacis ostensione lactaverit, Occidentalium Sacerdotum commovit aures, dicens eum adolescentulum et pene puerum in parœcia sua Bethleem Presbyterum constitutum. Si hoc verum est, cuncti Palæstini Episcopi non ignorant. Monasterium enim sancti papæ Epiphaniî nomine Vetus (i) dictum, in quo frater meus ordinatus est Presbyter, in Eleutheropolitano territorio, et non in Æliensi situm est. Porro ætas ejus et Beatitudini tuæ nota est, et cum ad triginta annorum spatia jam pervenerit, puto eam in hoc non esse reprehendam, quæ juxta mysterium assumpti hominis in Christo perfecta est. Recordetur legis antiquæ, et post viginti quinque annos a Levitica tribu

(e) August. Epist. 179. quæ ad hunc eundem Joannem Jerosolymitanum est, eum dicit *per interpretem audire litteras suas*, Latinæ scilicet ; et Orosius quoque in Apolog. imperium Latine linguæ eum innotuisse.

(f) Verouens. *inpropheta* Ms. alius apud Grævium *inpropheta* pro *idiomatica*. Mox autem vetus editio, *semper attributa transivi, sic impietatem dogmatum abstuli. Numquid, etc.*

(g) Antea, non tamen sine solæco, erat, *scio me aliter habere apostolos*. Porro Ms. *Numquid cæteris Tractatoribus socio me? aliter habere apostolos*, etc. quod alterum comma hiulco sensu scribitur ; restitui autem facile poterit, si verbum *scio* interseras : *Numquid cæteris Tractatoribus socio me? scio aliter habere apostolos*, etc. Nos vero me voculam expungi satius æstimantes, monitum lectorem volumus. Sed notandum est quoque Tractatoris vocabulum, ejusque vis ac differentia, qua authenticis auctoribus Prophetis, et Apostolis proprie opponitur. Vincentius Litiensis in Commonitorio, « Doctores, inquit, qui Tractatores nunc appellantur, quos hic idem Apostolus etiam Prophetas interdum nuncupat, eo quod per eos Prophetarum mysteria populis aperiantur.

(h) S. Epiphanium criminabantur Joannes, et Rufinus, quod tot Origenis libros se legisse dixisset. Hieron. contra Rufinum lib. 2. Apolog. « Ne me mittas ad sex millia librorum Origenis, quos legisse Beatum Papam Epiphanium criminarius. »

(i) Erasmus *vetus ad dictum* : Ms *vetus adducti*, utrumque vitiose, ut nullus dubitat.

eligi in Sacerdotium pervidebit (Num. 8). Aut si in hoc testimonio solo Hebraicam sequitur Veritatem, moverit triginta annorum fieri Sacerdotem. Ac ne forsitan dicat, *Vetera transierunt, et facta sunt omnia nova* (2. Cor. 5. 17), audiat cum Timotheo: *Adolescentiam tuam nemo contemnat* (1. Tim. 4. 12). Certe ipse quando Episcopus ordinatus est, non multum ab ea, in qua nunc frater meus est, distabat ætate. Vel si hoc in Episcopis licet, in Presbyteris non licet, ne per antiphrasim a suo nomine discrepare videantur (1): cur ipse aut ejus, aut minoris ætatis; et quod his amplius est, ministrum alterius Ecclesiæ ordinavit Presbyterum? Quod si non potest pacem habere cum fratre: nisi cum subdito, et ordinationis suæ (a) Episcopo renuntiante, ostendit se non tam pacem cupere, quam sub pacis occasione vindictam; nec aliter quietis et pacis otio esse contentum, nisi integrum habeat quod minatur. Etiam si ipse eum ordinasset, et sic secreti amator quiescere vellet; ne quidquam exerceret. **519** Quod si Ecclesiam scinderet, nihil ei deberet præter honorem cunctis Sacerdotibus debitum.

9. Illicusque apologia ejus, ino categoria, et læciniosus contra nos sermo protractus est. Cui ego quidem in Epistola breviter præteriensque respondi, ut ex his quæ dixi, intelligat, quid tacuerim; et noverit nos homines esse rationale animal, et prudentiam suam posse intelligere: nec ita obtusi cordis, ut instar brutorum animalium, verborum tantum sonum et non sententias audiamus. Nunc quæso te, ut veniam tribuas dolori meo; Et si superbum est respondiisse, multo sit superbius accusasse. Quamquam ita responderim, ut silentium potius meum indicaverim, quam sermonem. Quid procul pacem quærunt, et velint eam nobis ab aliis imperari? Sint pacifici, et illico pax sequetur. Cur nomine Sanctitudinis tuæ contra nos pro terrore abutuntur, cum Epistola tua pacem et mansuetudinem sonet: illorum verba duritiam comminentur? Denique quam pacificas et ad concordiam pertinentes per Isidorum Presbyterum litteras nobis miseris, hinc probamus, quod illas (b) qui pacem falso jactant, reddere noluerint. Eligant itaque quod volunt: Aut boni sumus, aut mali. Si boni, dimittant quiescere: si mali, quid malorum expetunt societatem? Quantum valeat humilitas, experimento didicisti. Qui nunc dissuit, quæ suo consilio olim disjuncta sociavit, probat se nunc ad alterius voluntatem, tunc copulata discernere.

10. *Exilium impetratum Hieronymo ab Joanne.* — Nuper nobis postulavit et impetravit exilium: atque utinam implere potuisset, ut sicut illi voluntas imputatur pro opere; ita et nos non solum voluntate, sed et effectu coronam haberemus exilii. Fundendo sanguinem, et patiendo magis, quam faciendo con-

(a) Vulgati Episcopo renuntiante. Tum eodem sensu Ms. et vetus editio, « nec alterius quiete, et otio esse contentum, dummodo integrum habeat, » etc.

(b) Victorius male quæ pro qui legit: Ms. autem pro falso habet velle se.

(1) Quod Presbyter Græce senex sit.

S. HIERONYMI I.

tumelias, Christi fundata est Ecclesia. PERSECUTIONIBUS crevit, martyriis coronata est. Aut si isti soli (c) juxta quos degimus, amant rigorem, et non noverunt persecutionem sustinere, sed facere: sunt et hic Judæi: sunt variorum dogmatum Hæretici, et maxime **520** impurissimi Manichæi, cur eorum ne verbo quidem quempiam audent lædere? Nos solos expellere cupiunt? Nos soli qui Ecclesiæ communicamus, Ecclesiam scindere dicimur? Oro te, nonne æqua est ista postulatio, ut aut illos nobiscum expellant, aut nos cum illis teneant? Nisi quod in eo magis honorant, quos saltem exilio ab Hæreticis separant. Monachus, proh dolor, Monachis et minatur et impetrat [al. importat] exilium, et hoc Monachus, Apostolicam Cathedram habere se jactans. Non novit terrori natio ista succumbere, et impendenti gladio magis cervices, quam manus subjicit. Quis ENIM Monachorum exul patriæ, non exul est mundi? Quid opus est auctoritate publica; et Rescripti impendiis, et toto orbe discursibus? Tangat saltem digitulo, et ultro exhibimus. *Domini est terra, et plenitudo ejus* (Ps. 23. 1). CHRISTUS loco non tenetur inclusus.

11. Præterea, quod scribit nos (d) per te, et Romanam Ecclesiam communicare ei, a qua videmur communione separati: non necesse est ire tam longe, et hic in Palestina eodem modo ei jungimur. Et ne hoc quod procul sit, in viculo Bethleem Presbyteris ejus, quantum in nobis est, communione sociamur. Ex quo perspicuum est, dolorem proprium causam Ecclesiæ non putandum: nec stomachum unius hominis, imo per illum aliorum, generali Ecclesiæ vocabulo nuncupandum. Quapropter quod in principio Epistolæ dixi, etiam nunc repeto, nos velle pacem Christi, optare concordiam: et te rogare, ut illum [al. illos] moveas, pacem non extorquere, sed velle. Sit præteritarum nostrarum contumeliarum dolore contentus. Veterata vulnera, saltem nova oblietret caritate. Sit talis, qualis ante fuit, quando nos suo arbitrio diligebat. Verba ei de alieno stomacho non fluant. Faciat quod vult, et non quod velle compellitur. AUT QUASI PONTIFEX cunctis æqualiter imperet; aut quasi imitator Apostoli, universorum salutem ex æquo serviat. Si talem se præbuerit, ultro præbemus manus, extendimus brachia; amicos **521** et parentes habeat; et sentiat in Christo, sicut omnibus Sanctis, ita et sibi nos esse subjectos. « Caritas patiens est, caritas benigna est, caritas non æmularitur, non inflatur, omnia sustinet, omnia credit (1. Cor. 13). Cunctarum virtutum mater est caritas; et

(c) Emendat Veronensis Ms. in editis enim antea erat *juxta quod legimus*, vitiose, ut liquido constat ex orationis serie, et auctoris mente.

(d) Sequitur Veiœnsis Ms. atque ex parte veteris editionis fidei; alii enim impressi libri falso, et incongruo sensu habebant, *nos pergere tecum Romam, et Ecclesiæ communicare ei*, etc. tum vetus editio haud male a quo jubemur *communione separari*. Nunc autem perspicue Hieron. dicit, non sibi opus esse Theophili ac Romanæ Ecclesiæ communionem proferre in medium, ne ab Jerosolymitana separari videatur, cum eo modo in ipsa Palestina ac per ejusdem Jerosolymitanæ Ecclesiæ Presbyteros sibi communione junctos, ab ipsa non separaretur.

(Vingt-quatre.)

quasi spartum triplex (1) Apostoli sententia roboratur dicentis, *fides, spes, caritas*. Credimus, speramus: atque ita per fidem et spem, dilectionis vinculo copulamur. Idcirco enim et nos patrias nostras dimisimus, ut quieti absque ullis similitudinibus in agris et in solitudine viveremus: ut Pontifices Christi, (qui tamen rectam fidem prædicant) non dominorum metu, sed patrum honore veneremur; ut deseramus Episcopis ut Episcopis, et non sub nomine alterius, aliis quibus volumus, servire cogamur. Non sumus tam inflati cordis, ut ignoremus quid debeatur Sacerdotibus Christi. Qui enim eos recipit, non tam eos recipit, quam illum cuius Episcopi sunt. Sed contenti sint honore suo. Patres se sciant esse, non dominos, maxime apud eos qui spreto ambitionibus sæculi, nihil quieti et otio præferunt. Tribuat autem orationibus tuis Christus Deus Omnipotens, ut pacis non ficto nomine, sed vero et fidei amore sociemur: ne mordentes invicem, consumamur ab invicem (*Gal. 5*).

EPISTOLA LXXXIII (a).

Pammachius et Oceanus exstimulant Hieronymum, ut librum $\kappa\epsilon\pi\lambda\ \delta\pi\chi\epsilon\upsilon$ in Latinum sermonem exacte transferat, et a calumniis Ruffini et hominum suspicionibus se purget, et ostendat ab Origenistarum errore alienum.

PAMMACHIUS ET OCEANUS HIERONYMO presbytero Salutem.

Sanctus aliquis ex fratribus schedulas ad nos cuiusdam detulit, quæ Origenis volumen, quod $\kappa\epsilon\pi\lambda\ \delta\pi\chi\epsilon\upsilon$ inscribitur, in Latinum sermonem conversum tenerent. Et quoniam in his multa sunt, quæ tenuitatem nostri ingenii (b) permovent, quæque minus catholice dicta existimamus, suspicamur etiam ad excusationem Auctoris, multa de libris ejus esse subtracta, quæ apertam impietatem ejusdem monstrare potuissent, quæsumus 522 Præstantiam tuam, ut in hoc specialiter, non tam nobis, quam universis qui in Urbe habitant, profuturum opus digneris impendere, ut supra dictum librum Origenis ad fidem, quemadmodum ab ipso Auctore editus est, tuo sermone manifestes; et quæ a defensore ejus interpolata sunt, prodas. Et quæ etiam in his schedulis, quas ad Sanctitatem tuam direximus, vel contra catholicam regulam vel imperite edita sunt, redarguas atque convincas. Sane subtiliter in Præfatione operis sui (c) mentionem, tacito nomine tuæ Sanctitatis, expressit, quod a te promissum opus ipse compleverit: illud oblique agens, etiam te simili ratione sentire. Purga ergo suspiciones hominum, et convince criminantem, ne si dissimulaveris, consentire videaris.

EPISTOLA LXXXIV (d).

Respondens superiori Epistolæ, exponit, quo animo legerit, laudarique Origenem, quem ab omnibus legi cupiat, si fieri possit absque periculo pietatis: et

(a) *Atlas 61. Scripta an. 399. vel sequenti.*

(b) Duo Mss. remouent, quæ minus catholice, etc.

(c) Vox ista mentionem penes Victorium deerat. Quædam alia ex Mss. restitimus.

(d) *Atlas 65. Scripta ut videtur an. 400.*

(1) Funiculus de quo Eccles. 4.

emulorum calumnias refellit, ac suspiciones hominum diluit. Coactusque prodit errores Origenis, quos frustra conabantur defendere, qui suam hæresim illius prætextu defendere studebant.

HIERONYMUS PAMMACHIO ET OCEANO Fratribus Salutem.

1. Schedulæ quas misistis, honorifica me affecere contumelia, sic ingenium prædicantes, ut fidei tollerent veritatem. Et quia eadem et Alexandriae et Romæ, (e) et in toto pene orbe boni homines super me nomine jactare consueverunt; et tantum me diligunt, ut sine me hæretici esse non possint, omitam personas: rebus tantum et criminibus respondebo. Neque enim causæ prodest maledicentibus remaledicere, et adversarios talione mordere, cui præcipitur malum pro malo non reddere, sed vincere in bono malum (*Rom. 12; et 4. Thes. 5*): saturari opprobriis, et alteram verberanti præbere maxillam (*Matth. 5*).

2. *Quare Origenem laudaverit.* — Objiciant mihi, quare Origenem aliquando laudaverim. Ni fallor duo loca sunt, (f) in quibus eum laudavi: Præfatiuncula ad Damasum in Homiliis 523 Cantici Canticorum, et Prologus in librum Hebraicorum Nominum. Quid ibi de dogmatibus Ecclesiæ dicitur? quid de Patre et Filio et Spiritu Sancto? quid de carnis resurrectione? quid de animæ statu atque substantia? Simplex interpretatio, atque doctrina, simplici voce laudata est. Nihil ibi de fide, nihil de dogmatibus comprehensum est. Moralis tantum tractatur locus, et allegoriæ nubilum, serena expositione discutitur. Laudavi interpretem, non dogmatisten: ingenium, non fidem: Philosophum, non Apostolum. Quod si volunt super Origene meum scire iudicium, legant in Ecclesiasten Commentarios: replicent in Epistolam ad Ephesios tria volumina, et intelligent, me semper ejus dogmatibus contrainsse. Quæ enim stultitia est, sic alicuius laudare doctrinam, ut sequaris et blasphemiam? Et beatus Cyprianus Tertulliano magistro utitur, ut ejus scripta probant; cumque (g) eruditi et ardentis viri delectetur ingenio, Montanum cum eo Maximillamque non sequitur. Fortissimos libros contra Porphyrium scribit Apollinarius: Ecclesiasticam pulchre Eusebius historiam texuit; alter eorum (h) dimidiatam Christi introduxit œconomiam; alter impietatis Arii apertissimus propugnator est. Væ, inquit Isaias, qui dicunt bonum malum, et malum bonum, et qui faciunt amarum dulce, et dulce amarum (*Isai. 5. 20*). Nec bonis adversariorum (si honestum quid habue-

(e) Expunximus Mss. auctoritate verbum *audieram*, quod heic editi libri omnes, falso tamen et contra S. Doctoris mentem, insererunt.

(f) Veronen. ac Vatic. olim Regiæ 496. non habent isthæc, in quibus eum laudavi.

(g) pro eruditi Veron. eristici, fortasse verius: sumptum nempe vocabulum a Græco *ἱστορικὸς*, id est contentiosus et clamorosus, quod a Tertulliani ingenio haud abhorret.

(h) Plerique Mss. Græce habent *ὁλιγοπλοία*: sic Veteres incarnationis mysterium vocabant. Notum porro est, quod effutiebatur Apollinaris sive Apollinarius (utroque enim modo promiscue scribitur) dimidiatum boniue a Christo fuisse assumptum, quam dimidiatam œconomiam Hier. vocat. Vide quæ mox dicentur nota d.

rius) detrahendum est, nec amicorum laudanda sunt vitia; et unumquodque non personarum, sed rerum pondere judicandum est. Mordetur et (a) Lucilius, quod incomposito currat pede; et tamen sales ejus leposque laudantur.

3. Dum essem juvenis, miro discendi ferebar ardore, nec juxta quorundam presumptionem, ipse me docui. Apollinarium Laodicenum audivi Antiochiæ frequenter, et colui; et cum me in sanctis Scripturis erudiret, nunquam **524** illius contentiosum (b) super sensu dogma suscepi. Jam canis spargebatur caput, et magistrum potius quam discipulum decebat. Perrexi tamen Alexandriam, audivi Didymum: in multis ei gratias ago. Quod nescivi, didici: quod sciebam, illo (c) docente, non perdidici. Putabant me homines finem fecisse discendi. Veni rursus Jerosolymam et Bethleem. Quo labore, quo pretio Baraninam nocturnum habui præceptorem! Timebat enim Judæos, et mihi alterum exhibebat Nicodemum (*Joan.* 3. 1). Horum omnium frequenter in opusculis meis facio mentionem. Certe Apollinarii et Didymi inter se dogma contrarium est. Rapiat me ergo utraque turba diversum altrinsecus, quia magistrum utrumque confiteor. Si expedit odisse homines, et gentem aliquam detestari, miro odio adversor (1) circumcisos. Usque hodie enim persequuntur Dominum nostrum Jesum Christum in synagogis Satanæ. Objiciat mihi quispiam, cur hominem Judæum habuerim præceptorem? Et audet quidam proferre litteras meas ad Didymum, quasi ad Magistrum? Grande crimen discipuli, si hominem eruditum et senem magistrum dixerim. Et tamen volo inspicere ipsam Epistolam, quæ tanto tempore in calumniam reservata est. Nihil præter honorem et salutationem continet. Inepta sunt hæc et frivola. Arguite potius ubi hæresim defenderim, ubi pravum Origenis dogma laudaverim. In lectione Isaie (*Cap.* 6), in qua duo Seraphim clamantia describuntur, illo interpretante Filium et Spiritum Sanctum, nonne ego detestandam expositionem in duo Testamenta mutavi? Habetur liber in manibus, ante viginti annos editus. Tot opuscula mea, et maxime Commentarii, juxta opportunitatem locorum gentilem sectam lacerant. Quod autem opponunt, congregasse me libros illius, super cunctos homines: utinam

(a) Ex Horat. l. 1. Satyr. 4. ubi de Lucilio dixit, quod nimirum esset facetus,

Enumclæ naris, durus componere versus.

(b) Abest a quibusdam Mss. et vetustiori editione *super sensu*. Quod tamen rectissime habent plerique alii, estque perinde intelligendum, ac si dixisset *super mente*, aut *de mente*; nam, ut Nemesius observat c. 1. de *Natur. Hom.* Apollinarius juxta Platonicorum placita arbitrabatur, *vel mentem*, seu *spiritum*, esse quamdam substantiam ab anima separabilem; cumque æstimaret e duabus perfectis atque integris rebus unum aliquid componi hæc posse: hominem, quem Dominus assumpserat ea parte, qua rationalis est, mutilavit, ejusque munia in Verbum transtulit, ut Christus unus ex suo captu diceretur.

(c) Duo Mss. Veronensis ac Regius *illo diversum docente*. Sed variant paulo infra ad *Laraninæ* nomen, quod cum veteribus editis Mss. alii non pauci *Barabbanum* vocant, quemadmodum et Rufinus legerat, quem tamen Hier. impugnat.

(1) Gravius suffragio veteris libri *conclusionem* mavult, quod non probatur.

omnium Tractatorum haberem volumina, ut tarditatem ingenii, **525** lectionis diligentia compensarem. Congregavi libros ejus, fateor; et ideo errores non sequor, quia scio universa quæ scripsit. Credite experte, quasi Christianus Christianis loquor: Venenata sunt illius dogmata, aliena a Scripturis sanctis, vim Scripturis facientia. Legi, inquam, legi Origenem; et si in legendo crimen est fateor; et nostrum marsupium Alexandrinæ chartæ evacuarunt. Si mihi creditis, Origenistes nunquam fui; si non creditis, nunc esse cessavi. Quod si nec sic adducimini ad fidem, compellitis me ad defensionem mei, contra amasium vestrum scribere: ut si non creditis neganti, credatis saltem accusanti. Sed libentius mihi erranti creditur, quam correcto. Nec mirum, putant enim me suum esse *συμύστην*, et propter animales et luteos nolle palam dogmata confiteri. Ipsorum enim decretum est, non facile margaritas ante porcos esse mittendas, nec dandum sanctum canibus (*Matth.* 7), et cum David dicere: *Abscondi in corde meo eloquia tua, ut non peccem tibi (Ps. 118. 11)*. Et in alio loco super justo: *Qui loquitur, inquit, veritatem cum proximo suo (Ps. 14. 3. et 23. 4)*, id est, cum his qui domestici fidei sunt. Ex quo volunt intelligi, (d) nos qui necdum initiati sumus, debere audire mendacium: ne parvuli atque lactentes solidioris cibi edulia suffocemur. Quod autem perjuratorum atque mendacii inter se orgiis fœderentur, sextus Stromateon liber (in quo [e] Platonis sententiæ nostrum dogma componit) planissime docet.

4. Quid igitur faciam? Negem me ejusdem dogmatis esse? Non credent. Jurem? Ridebunt, et dicent: domi nobis ista nascuntur. Faciam quod solum cavent, ut sacra eorum atque mysteria in publicum proferam, et omnis prudentia eorum qua nos simplices ludunt, in propatulo sit: et qui neganti voci non credunt, credant saltem arguenti stylo. Hoc enim vel maxime cavent, ne quando contra auctorem suum eorum scripta teneantur. Facile dicunt cum juramento, quod postea alio solvant **526** perjurio. Ad subscriptionem tergiversantur, quæruntque (f) suffugia. Alius, Non possum, inquit, damnare, quod nemo damnavit. Alius, Nihil super hoc a Patribus statutum est: ut dum totius orbis provocatur auctoritas, subscribendi necessitas differatur. Quidam constantius, Quomodo, inquit, damnabimus, quos Synodus Nicæna non tetigit? Quæ enim damnavit Arium, damnasset utique et Origenem, si illius dogmata reprobasset. Scilicet uno medicamine omnes simul morbos (g) debuerit curare; et ideo Spiritus Sancti neganda majestas est, quia in illa Synodo super sub-

(d) Videtur ex defensorum Origenis persona loqui; aliter enim paulo supra se Origenis *συμύστην*, sive consacerdotem putari dixerat, qui ob rusticos, luteosque homines, quos infra *pelusiotas* vocat, nollet palam dogmata confiteri, et mendacio opportune uteretur.

(e) Sic vetustiores editi et plerique Mss. prius epistola erat *ex Platonis sententiis*. Porro decem Stromateon Origenis libri jampridem intercederunt.

(f) In Regio Ms. ac vetustiori editione *suffragia*, fortasse verius, habetur.

(g) Vitiose autem erat *debere*, quod emendamus e Mss.

stantia ejus silentium fuit. De Ario tunc, non de Origene quaestio fuit: de Filio, non de Spiritu Sancto. **CONFESSI SUNT** quod negabatur: tacuerunt de quo nemo querebat. Quanquam latenter Origenem fontem Arii percusserunt; damnantes enim eos, qui Filium de Patris negant esse substantia, illum pariter, Ariumque damnaverunt. Alioqui hoc argumento, nec Valentinus, nec Marcion, nec Cataphryges, nec Manichæus damnari debent: quia Synodus Nicæna eos non nominat: quos certe ante Synodum fuisse, non dubium est. Quod si quando urgeri cœperint, et aut subscribendum eis fuerit, aut exeundum de Ecclesia, miras strophas videas. Sic verba temperant, sic ordinem vertunt, et ambigua quæque concinnant, ut et nostram et adversariorum confessionem teneant, ut aliter hæreticus, aliter catholicus audiat. Quasi non eodem spiritu et (a) Apollo Delphicus, atque Loxias oracula fuderit Creso et Pyrrho diversis temporibus, sed pari illudens strophæ? Exempli causa pauca subjiciam.

3. Credimus, inquit, resurrectionem futuram corporum. Hoc si bene dicatur, pura confessio est. Sed quia corpora sunt cœlestia et terrestria, et aer iste et aura tenuis, juxta naturam suam corpora nominantur, corpus ponunt, non carnem, ut orthodoxus corpus audiens, carnem putet; hæreticus spiritum recognoscat. Illic **527** est eorum prima decipula: quæ si deprehensa fuerit, instruunt (*Ms. struunt*) alios dolos, et innocentiam simulant, et malitiosos nos vocant, et quasi simpliciter credentes, aiunt: Credimus resurrectionem carnis. Hoc vero cum dixerint, vulgus indoctum putat sibi sufficere [*Ms. posse sufficere*], maxime quia id ipsum et in Symbolo creditur. Interrogas ultra, circuli strepitus commovetur, fautores clamitant: Audisti resurrectionem carnis, quid quæris amplius? et in perversam studiis commutatâ, nos sycophantæ, illi simplices appellantur. Quod si obduraveris frontem, et urgere cœperis, carnem digitis tenens, an ipsam dicant resurrecturam, quæ cernitur, quæ tangitur, quæ incedit et loquitur; primo rident, deinde annuunt. Dicentibusque nobis, utrum capillos et dentes, pectus et ventrem, manus et pedes, ceterosque artus ex integro resurrectione exhibeat: tunc vero risu se tenere non possunt, cachinnosque ora solventes, tonsores nobis [*Ms. bonis*] necessarios, et placentas, et medicos, ac sutores ingerunt. Ultrouque interrogant, utrum credamus et genitalia utriusque sexus resurgere, nostras genas lirtas, feminarum læves fore, et habitudinem corporis pro maris ac feminae distinctione diversam. Quod si dederimus, statim expetunt vulvam et coitum, et cætera quæ in ventre sunt et sub ventre. Singula

(a) Confer Ciceroni lib. 2. de Divinat. et Herodoti librum primum, ubi quid Creso Delphicus Apollo responderit, narrat. *Loxiam* vero, sive Λοξίαν, alii ab obliquo Zodiaci cursu dici eundem Apollinem volunt. Proverbiū autem loco erat. Unde Marius Mercator in Commonit. pag. 14. «Rogo si simpliciter, et non dilemmatus, tanquam ad Cresum et Pyrrhum Loxias unus et tu nunc erroris spiritu loqueris,» etc.

membra negant, et corpus quod constat ex membris, (b) dicunt resurgere.

6. Non est hujus temporis contra dogma perversum rhetoricum jactare sermonem. Non mihi dives Ciceronis lingua sufficiat, non fervens Demosthenis oratio animi mei possit implere fervorem, si velim Hæreticorum fraudulentias prodere, qui verbo tenus resurrectionem fatentes, animo negant. Solent enim mulierculæ eorum mammas tenere, ventri applaudere, lumbos et semina et (c) putres attricare axillas, et dicere: Quid nobis prodest resurrectio, si fragile corpus resurget? Et futuræ Angelorum similes (d) Angelorum habebimus et naturam. Dedignantur videlicet cum carne et ossibus resurgere, cum quibus resurrexit et Christus. Sed fac **528** me errasse in adolescentia, et Philosophorum, id est, Gentilium studiis eruditum, in principio fidei dogmata ignorasse Christiana: et hoc putasse in Apostolis, quod in Pythagora et Platone et Empedocle legeram: Cur parvuli in Christo atque lactentis errorem sequimini? cur ab eo impietatem discitis, qui necdum pietatem noverat? Secunda post naufragium tabula est, culpam simpliciter confiteri. Imitati estis errantem, imitamini et correctum. Erravimus juvenes, emendemur senes. Jungamus gemitus, lacrymas copulemus, ploramus, et convertamur ad Dominum, qui fecit nos (*Psal. 91*): non expectemus diaboli pœnitentiam. Vana est illa præsumptio, et in gehennæ trahens profundum: hic aut queritur vita, aut amittitur. Si Origenem nunquam secutus sum, frustra infamare me quæritis [*Ms. cupitis*]; si discipulus ejus fui, imitamini pœnitentem. Credidistis confitanti: credite et neganti.

7. Si ista, ut ais, inquit, noveras, cur eum laudasti in opusculis tuis? Et hodie laudarem, nisi vos ejus laudaretis errores: non mihi displiceret ingenium, nisi quibusdam ejus [al. etiam] placeret impietas. Et Apostolus præcipit: *Omnia legentes, quæ bona sunt retinentes* (1. *Thess. 5*). Lactantius in libris suis, et maxime in epistolis ad Demetrianum, Spiritus sancti (e) omnino negat substantiam, et errore Judaico dicit eum vel ad Patrem referri, vel Filium, et sanctificationem utriusque personæ sub ejus nomine demonstrari. Quis mihi interdicere potest, ne legam Institutionum ejus libros, quibus contra gentes scripsit fortissime, quia superior sententia detestanda est? Apollinarius contra Porphyrium egregia scripsit volumina, probo laborem viri, licet fatuum in plerisque dogma contemniam. Constemini et vos

(b) Emendat Veronens. liber quod falso, ac Hieronymi menti contrario sensu, hucusque editi habebant, et plerique etiam *Mss.* cum negandi particula, *dicunt non resurgere*. Lectionis nostræ veritas facile ex contextu liquet.

(c) Alit. *Femora*. Plerique autem *Mss.* *purus attricare maxillas*.

(d) Denno vocem *angelorum*, quam etiam Rufinus legerat, ex Veronensi *Mss.* aliisque repetimus. Olim erat et tempore futuræ resurrectionis *angelorum habebimus naturam*.

(e) Vox omnino penes Martianæum deerat. Conferendus vero est locus iste cum alio Hieronymi nostri in Commentariis in 4. caput epistolæ ad Galatas.

in quibusdam errare Origenem; et (a) nu ultra non faciam. Dicite eum male sensisse de Filio, pejus de Spiritu sancto; animarum de cœlo ruinas impie protulisse; resurrectionem carnis verbo tantum confiteri, cæterum assertionem destruere; et post multa sæcula, atque unam omnium restitutionem, id ipsum fore Gabrielem, quod diabolum; Paulum, quod **529** Caipham, virgines, quod prostibulas. Cum hac rejeceritis, et quasi censoria virgula separaveritis a fide Ecclesie, tuto legam cætera; nec venena jam timebo, cum antidotum præhibero. Non mihi nocebit, si dixerò: Origenes, cum in cæteris libris omnes vixerit, in Cantico canticorum ipse se vicit; nec formidabo sententiam, qua illum doctorem Ecclesiarum quondam (1) adolescentulus nominavi. Nisi forte accusare debui, cujus rogatu [al. rogatus] opuscula transferebam, et dicere in prologo: Hic cujus interpretor libros hæreticus est, cave lector, ne legas: fuge viperam: aut si legere volueris, scito a malis hominibus et hæreticis corrupta esse, qua transuli; quanquam timere non debeas; ego enim omnia, qua vitiosa fuerant, correxì. Hoc est aliis verbis dicere: ego, qui interpretor, catholicus sum; hic, quem interpretor, hæreticus est. Denique et vos satis simpliciter, et ingenuè, et non malitiose, parvi scilicet pendentes præcepta rhetorica, et præstigias oratorum, dum libros ejus *περι Ἀρχῶν* hæreticos constemini, et in alios crimen transferre vultis, injecistis legentibus scrupulum, ut totam auctoris vitam discuterent, et ex cæteris libris ejus conjecturam præsentis facerent questionis. Ego callidus, qui emendavi, silens quod volui, et dissimulans crimina, non feci invidiam eriminoso. Aiunt et medici, grandes morbos non esse curandos, sed dimittendos naturæ, ne medela languorem exasperet. Centum quinquaginta anni prope sunt, ex quo Origenes mortuus est Tyri. Quis Latinorum ausus est unquam transferre libros ejus de resurrectione, *περι Ἀρχῶν, σφρωματίας* et (b) *τόμους*? quis per infamie opus se ipsum voluit infamari? Nec disertiores sumus Hilario, nec fideliores Victorino, qui ejus tractatus non ut interpretes, sed ut auctores proprii operis translulerunt. Nuper Sanctus Ambrosius sic Hexæmeron illius compilavit, ut magis Hippolyti sententias Basilicæ sequeretur. Ego ipse, cujus æmulatores esse vos dicitis, et ad cæteros talpæ, caprearum in me oculos possidetis, si malo animo fuissem erga Origenem, interpretatus essem hos ipsos, quos supra dixi, libros, ut mala ejus etiam Latinis nota facerem; sed **530** nunquam feci, et multis rogantibus acquiescere nolui. Non enim consuevi eorum insultare erroribus, quorum miror ingenia. Ipse, si adhuc viveret. Origenes irascere vobis fautoribus suis, et cum Jacob diceret, *Odiosum me fecistis in mundo (Gen. 34).*

8. Vult aliquis laudare Origenem? laudet, ut laudo: magnus vir ab infantia, et vere martyris

[Leonidis Martyris] filius: Alexandriæ ecclesiasticam scholam tenuit, succedens eruditissimo viro Clementi presbytero: voluptates in tantum fugit, ut zelo Dei, sed tamen non secundum scientiam (c) ferro truncaret genitalia: calcavit avaritiam: Scripturas memoriter tenuit, et in studio explanationis earum, diebus desudavit ac noctibus. Mille et eo amplius tractatus (d) in Ecclesia locutus est: edidit innumerabiles præterea commentarios, quos ipse appellat *τόμους*, et quos nunc prætereo, ne videar operum ejus indicem texere. Quis nostrum tanta potest legere, quanta ille conscripsit? quis ardentem in Scripturis animum non miretur? Quod si quis Judas zelotes opposuerit nobis errores ejus, audiat libere:

Interdum magnus dormitat Homerus.

Verum opere in longo fas est obrepere somnum.

(HORAT. Art. Poet.)

Non imitemur ejus vitia, cujus virtutes non possumus sequi. Erraverunt in fide alii tam Græci, quam Latini, quorum non necesse est proferre nomina, ne videamur eum non sui merito, sed aliorum errore defendere. Hoc non est, inquit, excusare Origenem, sed accusare cæteros. Pulchre, si eum errasse non dicerem, si in fidei pravitate saltem Apostolum Paulum, vel Angelum de cœlo audiendum crederem (Galat. 1). Nunc vero, cum simpliciter errorem ejus fatear, sic legam ut cæteros, quia sic erravit ut cæteri. Sed dicas: si multorum communis est error, cur solum persequimini? Quia vos solum laudatis ut Apostolum. Tolle amoris *ὑπερβολήν*, et nos tollimus odii magnitudinem. Cæterorum vitia de libris suis ad hoc tantum excerptis, ut hujus defendatis errorem: Origenem sic fertis in cœlum, ut nihil eum errasse dicatis. Quisquis es assertor novorum dogmatum, quæso te, ut parcas Romanis auribus: parcas fidei, quæ Apostoli voce laudata est. Cur post quadringentos **531** annos docere nos niteris, quod ante natiuimus? cur profers in medium, quod Petrus et Paulus edere noluerunt? Usque ad hunc diem sine ista doctrina mundus Christianus fuit. Illam senex tenebo fidem, in qua puer (e) renatus sum. Pelusiotas nos appellant, et luteos animalesque, et carneos, quod non recipiamus ea, quæ spiritus sunt; illi scilicet Jerosolymitæ, quorum mater in cœlo est. Non contemno carnem, in qua Christus natus est, et resurrexit: non despicio lutum, quod excoctum in testam purissimam, regnat in cœlo; et tamen miror, cur carni detrahentes, vivant carnaliter, et inimicam suam (f) foveant, et nutriant delicate, nisi forte implere volunt Scripturam dicentem: *Amate inimicos vestros: benefacite iis, qui persequuntur vos (Luc.*

(c) Nicephorus lib. 5. c. 8. non ferro truncasse, sed medicamento exsiccasæ tradit, quod aliis persuasum est. Epiphanius autem in incerto relinquit.

(d) Voculam quos Victorius omittit; quidam e contra Mss. tractatus legi, quos in Ecclesia, etc.

(e) Minus bene alii editi ac Mss. natus pro renatus, cum de baptismo heic eum loqui constet. Pelusiotæ vero nomen deducitur a *πυλῆς* Græca voce, quæ cœcum significat, unde luteos interpretatur, non, quod Baronius putat, a voce latina *pilus*, quod alibi castigamus.

(f) Ms. Reg. *foveant voluptuose, et nutriunt delicate.*

(a) Vid. Epist. 12. ad Antonium Nota e.

(b) Abest, et *τόμους*; a Veronensi ac Regio exemplaribus.

(1) In Prælat. in Homiliis Origen. in Ezechielem.

6; *Matth. 5*). Amo carnem castam, virginem, jejunantem : amo carnis non opera, sed substantiam : amo carnem, quæ judicandam se esse novit : amo illam, quæ pro Christo in martyrio cæditur, laniatur, exurit.

10. *An corrupti Origenis libri?* — Illud vero, quod asserunt, a quibusdam hæreticis et malevolis hominibus libros ejus esse violatos, quam ineptum sit, hinc probari potest. Quis prudentior, doctior, eloquentior Eusebio, et Didymo, assertoribus Origenis, inveniri potest? quorum alter sex voluminibus τὰς ἀπολογίας ita eum, ut se, sensisse confirmat : alter sic ejus errores nititur excusare, ut tamen illius esse fateatur; non scriptum negans, sed sensum scribentis edisserens. Aliud est, si qua ab hæreticis addita sunt, (a) aliud si quis quasi bene dicta defendat. Solus inventus est Origenes, cujus scripta in toto orbe falsarentur, et, quasi ad (b) Mithridatis litteras, omnis veritas uno die de voluminibus illius raderetur. Si unus violatus est liber, num universa ejus opera, quæ diversis et locis et temporibus edidit, simul corrupti potuerunt? Ipse Origenes in epistola, (c) quam scribit ad Fabianum Romane urbis Episcopum, pœnitentiam 532 agit, cur talia scripserit, et causas temeritatis in Ambrosium refert, quod secreto edita, in publicum protulerit : et quid adhuc (d) *ὑπερλόγου*, aliena esse, quæ displicent?

11. *An Pamphilus Origenis laudator.* — Porro, quod Pamphilus proferunt laudatorem ejus, gratias illis ago meo nomine, quod dignum me putaverunt, quem cum martyre calumniarentur. Si enim ab inimicis Origenis libros ejus dicitis esse violatos, ut infamarentur : quare mihi non liceat dicere, ab amicis ejus et sectatoribus compositum esse sub nomine Pamphili volumen, quod illum testimonio martyris ab infamia vindicaret? Ecce vos emendatis in Origenis libris, quod ille non scripsit : et miramini, si edat aliquis librum, quem ille non edidit? Vos in edito opere potestis coargui : ille, qui nihil aliud edidit, facilius patet calumnie. Date quodlibet aliud opus Pamphili : nusquam reperietis : hoc unum est ;

(a) Didymi nomen ad libri oram, ut hodiernum in antiquissimo Regio exemplari videre est, non nemo olim ascripserat, ut quis ille fuerit, qui Origenis dogmata, quasi bene dicta defenderet, explicaret. Sed factum inde est, ut eo nomine in textum intruso, voces aliud si quis perperam expungerentur in aliis omnibus, quos videre nobis contigit, excepto Regio, Mss. atque editis libris, in quibus hiulco, atque imperfecto sensu legitur, *Aliud est, si quæ ab hæreticis addita sunt, Didymum quasi bene dicta defendat. Solus*, etc. Dehes Regio codici veram lectionem quam restitimus.

(b) Mithridatis litteræ, sive edictum hujusmodi fuit, ut omnes, qui in tota Asia erant, Romani generis homines pariter, atque uno tempore interficerentur. Auctor Appianus, Plutarchus, Florus, aliique, sed ex Cicerone pro Lege Manilia sumptis videtur Hieronymus. Est autem concinnus quod e Ms. suo quodam Gravius legit, *in toto o: be pariter falsarentur.*

(c) Intercidit genuina isthæc ad Fabianum epistola, quam Rufinus quoque Invektiv. I. in fine ex hoc ipso Hieronymi loco memorat : *Lamentum* enim, quod exstat, ipsumque Hieronymum interpretem mentitur, sequioris ætatis est factus. Vid. Euseb. VI. 36. et Gelasii Catalogum.

(d) Veteres editi ἀπολογίαι, id est *causantur*, quos pluribus consultat Martianeus. Porro ὑπερλόγου est nugacibus atque ex quisitis verbis locui, aut contendere.

nude igitur sciam, quod Pamphili sit? videlicet stylus et saliva docere me poterit. Nunquam credam, quod doctus vir primos ingenii sui fructus quæstionibus et infamiae dedicavit : et ipsum nomen apologetici ostendit accusationem : non enim defenditur, nisi quod in crimine est. Unum nunc proferam, cui contradicere vel stulti sit, vel impudentis. Sexti libri Eusebii super Origenis defensione principium usque ad mille ferme versus liber iste, qui Pamphili dicitur, continet. Et in reliquis scriptor ejusdem operis profert testimonia, quibus nititur approbare Origenem fuisse catholicum. Eusebius et Pamphilus tantam inter se habuere concordiam, ut unius animæ homines putes, et ab uno alter nomen acceperit. Quomodo igitur inter se dissentire potuerunt, ut Eusebius in toto opere suo Origenem Ariani probet dogmatis, et Pamphilus Nicænæ synodi, quæ fuit postea, defensionem? Ex quo ostenditur, vel Didymi, vel cujuslibet alterius esse opusculum, qui sexti libri 533 capite detruncato, cætera membra sociavit. Sed concedamus, ex superfluo, ut Pamphili sit, sed necdum martyris; ante enim scripsit, quam martyrium perpeteretur. Et quo modo, inquires, martyrio dignus fuit? Scilicet ut martyrio deleret errorem, ut unam culpam sanguinis sui effusione purgaret. Quanti in toto orbe martyres, antequam cæderentur, variis subjacere peccatis? Defendam ergo peccata, quia qui postea martyres, prius peccatores fuerunt.

12. Hæc, fratres amantissimi, ad epistolam vestram celeri sermone dictavi, vincens positulum, ut contra eum scriberem, cujus ingenium ante laudaveram : malens existimatione periclitari, quam fide. Hoc mihi præstiterunt amici mei, ut si tacero, reus : si respondero, inimicus judicer. Dura utraque conditio; sed e duobus eligam quod levius est : simulas redintegrari potest, blasphemiam veniam non meretur. Quid autem laboris in librâ transferendis *κατ' Ἀρχῶν* sustinuerim, vestro judicio derelinquo; dum et mutare quippiam de Græco, non est vertentis sed evertentis : et eadem ad verbum exprimere, nequaquam ejus, qui servare velit eloqui venustatem.

EPISTOLA LXXXV (e).

AD PAULINUM.

Ateri e duabus Paulini questionibus sibi propositis breviter respondet : priorem, quod in libris κατ' Ἀρχῶν a se nuper Latine versis enucleatur, omittit. Tum quo animo Origenem legerit, docet.

1. Voce me provocas ad scribendum, terres eloquentia; et in epistolari stylo prope Tullium representas. Quod quereris, me (f) parvas et incomptas litterulas mittere, non venit de incuria, sed timore tui, ne verbosius ad te loquens, plura reprehendenda transmittam : et ut sanctæ menti tuæ simpliciter fatear, uno ad Occidentem navigandi tempore, tantæ a me simul epistolæ flagitantur, ut si cuncta ad singulos velim rescribere, occurrere nequeam. Unde

(e) *Alia 153. Scripta paulo post superiorem.*

(f) Breviores hæc litteræ videntur intercuisse.

accidit, ut omnia compositione verborum et scribentium sollicitudine, dictem quiddam **534** in buccam venerit; et amicum te tantum meorum dictorum, non judicem considerem.

2. Duas quæstiunculas tuæ littere præferbant. Unani, Quare sit a Deo induratum cor Pharaonis (*Exod. 4. 7. 10. 14*); et Apostolus dixerit: *Non volentis, neque currentis; sed miserentis est Dei* (*Rom. 9. 16*), et cætera, quæ liberum videntur tollere arbitrium (a). Alteram, Quomodo sancti sint, qui de fidelibus, id est, baptizatis nascuntur: cum sine dono gratiæ postea acceptæ et custodiæ, salvi esse non possint.

3. *Libri περί Ἀρχῶν Latine redditi.* — Primæ in libris περί Ἀρχῶν, quos nuper, Pammachio nostro jubente, interpretatus sum, Origenes fortissime respondet: quo detentus opere, implere non potui quod promiseram tibi, et Daniele nostrum rursus comperendinavi. Et quidem quamvis mei amantissimi et egregii viri Pammachii, tamen unius voluntatem in tempus aliud distulisses, nisi omnis pene fraternitas de Urbe eadem postulasset, asserens multos periclitari, et perversis dogmatibus acquiescere. Unde necessitate compulsus sum transferre libros, in quibus mali plus, quam boni est: et hanc servare mensuram, ut nec adderem quid, nec demerem, Græcamque fidem Latina integritate servarem. Quorum exemplaria a supradicto fratre poteris mutuari: licet tibi Græca sufficiant; et non debeas turbidos nostri ingenio rivulos querere, qui de ipsis fontibus bibis.

4. *Quo animo legendus Origenes.* — Præterea quia docto viro loquor, et tam divinis Scripturis, quam sæculi litteris erudito, illud dignationem tuam admonitam volo, ne me putes in modum rustici Balatronis cuncta Origenis reprobare quæ scripsit: quod in me criminantur (b) ἀκαίροσ πούδαται ejus: et quasi (c) Dionysium Philosophum arguant, subito mutasse sententiam: sed tantum prava dogmata repudiare. Scio enim æquali maledicto eos subjacere, qui bona mala dicunt; et illos qui mala bona judicant: qui faciunt amarum dulce, et dulce amarum (*Isai. 5*). Aut quæ est tanta pertinacia, sic laudare alicujus doctrinam, ut sequere blasphemiam?

5. De secundo problemate tuo, Tertullianus in libris de Monogamia disseruit, **535** asserens, sanctos dici fidelium filios, quod quasi candidati sint fidei, et nullis idololatriæ sordibus polluantur. Simulque considera, quod et vasa sacra in tabernaculo legi-

mus, et cætera quæ ad ritum caeremoniarum pertinent: cum utique sancta esse non possint, nisi ea quæ sentiunt et venerantur Deum. Idioma igitur Scripturarum est, ut interdum sanctos pro mundis et purificatis atque expiatis nominent: sicut et Bethsabee sanctificata scribitur ab immunditia sua: et ipsum Templum, Sanctuarium nominatur.

6. Ob-ecro te, ne tacito mentis judicio, me aut vanitatis arguas, aut falsitatis. Testis est enim mihi conscientia meæ Deus, quod ab ipso procinctu et (d) interpretationis exordio supradicta necessitas me retraxit; et scis ipse non bene fieri, quod occupato animo fiat. Pileolum textura breve, caritate latissimum, senili capiti convovendo, libenter accipit, et munere et muneris auctore letatus.

EPISTOLA (4) LXXXVI (e).

AD THEOPHILUM.

Laudat prudentiam Theophili, cujus opera victa est factio Origenistarum.

BEATISSIMO PAPÆ THEOPHILO HIERONYMUS.

1. Nuper tuæ Beatitudinis percepi scripta, emendantia vetus silentium, et me ad solitum officium provocantia. Unde licet per sanctos fratres, Priseum et Eubulum, tuus ad nos sermo cessaverit: tamen quia vidimus illos zelo fidei concitatos, raptim Palæstinæ lustrasse regiones, et dispersos regulos (*Basiliscos*) usque ad suas latebras persecutos, breviter scribimus, quod totus mundus exultet, et in tuis victoriis gloriatur (f): erectumque Alexandria vexillum crucis, et adversus hæresim trophæa fulgentia, gaudens populorum turba prospectet. Macte virtute, macte zelo fidei: OSTENDISTI, quod hucusque taciturnitas dispensatio fuit, non consensus. Libere enim Reverentiæ tuæ loquor. Dolebamus te nimium esse patientem, et ignorantes magistri gubernacula, gestiebamus in interitum perditorum (g). Sed, ut video, exaltasti manum diu, et suspendisti plagam, ut ferires fortius. Super susceptione cujusdam non debēs contra urbis hujus dolere (h) Pontificem: quia nihil tuis litteris præcepisti, et temerarium fuit de eo quod nesciebat, ferre sententiam: tamen reor illum, nec audere, nec velle te in aliquo ledere.

ἡμετέρων et Desclior cognominatus est.

(d) Interpretationem vocat, non ipsam e Chaldaico versionem, quam ante sex annos expleverat, et Romam miserat, ut ex Epistola ad Pammachium 31. colligitur; sed ipsos in Daniele Commentarios, quos Paulino promiserat, et post aliquot annos absolvit, tandemque Pammachio et Marcellæ inscripsit.

(e) Alias 70. scripta an. 401.

(f) Duo probæ notæ Mss. *erectumque vexillum Alexandria crucis adversus hæresim*, etc. Verius forte crucis vocabulum omittit Mediolanensis liber, cui concinit Euphianus epist. mox subdenda ad Hier. *ut super altare Ecclesiae Alexandriae contra Origenem vexillum poneret.*

(g) Idem Mediolanen. *Sed ideo ut exaltasti manum*, etc.

(h) Sunt qui non Joannem Jerosolymitanum, sed Chrysostomum notari putent. At unum quemdam susceptum dicit Hier. Chrysostomus vero quinquaginta simul suscepti; et verba hujus notis non longe dissitam Cæliam facile designant, sed Jeros. lynam, in cujus vicinia hæc scribebat.

(1) Recole chronicas posteriores notas ad sex istas epistolas LXXXV. ad XCI. in Præfatione.

(a) Huic alteri quæstioni occasionem dat Pauli locus 1. ad Corinth. cap. VII. v. 13. a Sanctificatus est enim vir infidelis per mulierem fidelem, et e contra; alioquin filii nostri mundi essent, nunc autem sancti sunt.

(b) Factiosos homines, quos suppresso nomine ἀκαίροσ πούδαται, id est *factores intemptivos*. Hieron. vocat, cum studiosus nonnemo Ruffinum, ejusque discipulos esse opinatus, cum Græcum vocabulum non assequeretur, substituit *Calpurnius Lanarius et discipuli*, quæ postea lectio editos libros pervasit, donec ex Græcarum litterarum vestigiis veram lectionem Martianeus restituit, quam nostri quoque Mss. confirmant.

(c) Dionysius Heraclæotes, qui quod magistros subinde mutasset, et a Stoicis ad Cyrenaicos de ecisset, etiam

EPISTOLA LXXXVII (a)

THEOPHILI AD HIERONYMUM.

Nuntiat expulsos e Nitriæ monasteriis Origenistas, hortaturque, si qui alii decepti sunt, ut emendet.

Dilectissimo et amantissimo fratri HIERONYMO Presbytero THEOPHILUS Episcopus.

« Sanctus Episcopus Agatho, cum dilectissimo Diacono Athanasio in ecclesiastica directus est causa : quam cum didiceris, non ambigo quin nostrum studium probes, et in Ecclesiæ victoria glorieris. Namque Origenis hæresim in monasteriis Nitriæ quidam nequam et furiosi homines serere et fundare [*al. fundere*] cupientes, Prophetica falce succisi sunt. Quia recordati sumus commentis Apostoli : » Argue eos severe (Tit. 2. 15). « Festina igitur et tu, partem hujus præmii recepturus, deceptos (b) quosque congruis Scripturarum emendare sermonibus. Optamus, si fieri potest, in diebus nostris catholicam fidem, et Ecclesiæ regulas cum subiectis nobis populis custodire, et omnes novas sopire doctrinas. »

EPISTOLA LXXXVIII (c)

AD THEOPHILUM.

Respondet superiori, laudatque Theophilum, per quem non solum Ægyptus et Syria, sed et Italia omnis liberata sit ab hæresi.

BEATISSIMO PAPÆ THEOPHILO HIERONYMUS.

Duplicem mihi gratiam Beatitudinis tuæ litteræ præstiterunt : quod et sanctos et venerabiles Agathonem Episcopum, et Diaconum Athanasium **537** habuerint portitores : et adversum sceleratissimam hæresim, zelum fidei demonstrarint. Vox Beatitudinis tuæ in toto orbe pertonuit, (d) et cunctis Christi Ecclesiis lætantibus, diaboli venena siluere. Nequaquam amplius antiquus serpens sibilat ; sed contortus et evisceratus, in cavernarum tenebris delitescens, solem clarum ferre non sustinet. (e) Equidem super hac re, et antequam scriberes, ad Occidentem Epistolam miseram, ex parte hæreticorum strophas, meæ linguæ hominibus indicans. Ex dispensatione Dei factum puto, ut eodem tempore tu quoque ad (f) Anastasium Papam scriberes, et nostram, dum ignoras, sententiam roborares. (g) Verum a te nunc admoniti, magis studium accommodabimus, ut hic et procul simplices ab errore revocemus. Nec timeamus subire odia quorundam ; nec enim debemus hominibus placere, sed Deo : quanquam ardentius ab illis defendatur hæresis,

(a) Alias 69. Scripta hoc an. 400.

(b) Ex Vatic. olim Regiæ Ms. 212. voces congruis Scripturarum supplēvimus, quæ in editis deerrant. Alii Mss. probæ etiam notæ quoque habent pro quosque.

(c) Alias 71. Scripta Paulo post superiorem.

(d) Haud incongrue Ambrosian. Et in cunctis Christi Ecclesiis latentis Diaboli venena siluerunt.

(e) Editi, qui equidem : melius Mss. et quidem, sed placuit sequi Ambrosianum.

(f) Hujus Rom. Pontificis epistolam antea ineditam, quam ille ad Simplicianum scripsit, *Conventus Theophili litteris*, quas heic Hieronymus memorat, in fine hujus classis exhibemus. Mss. plerique *Athanasium* perperam vocant.

(g) Regin. exempl. a te commoiti, et accommodari.

quam a nobis oppugnetur. Simulque obsecro : ut si qua Synodica habes, ad me dirigas : quo possim tanti Pontificis auctoritate firmatus, liberius et confidentius pro Christo ora reserare. Vincentius Presbyter ante biduum, quam hanc Epistolam darem, de Urbe venit, et suppliciter te salutat, crebroque sermone concelebrat, Romam et totam (h) pene Italiam tuis post Christum Epistolis liberatam. Adnitere ergo, Papa amantissime atque beatissime, et per omnem occasionem ad Occidentales Episcopos scribe, ut mala germina, acuta, ut ipse significas, succidere vel falce non cessent.

EPISTOLA LXXXIX (i)

THEOPHILI AD HIERONYMUM.

Monet, expulsos Origenistas, ut occultos, si qui sunt Palæstinæ, insectetur.

Domino dilectissimo et amantissimo fratri HIERONYMO, presbytero THEOPHILUS Episcopus.

« Didici, quod et sanctitas tua noverit, Theodorum Monachum, ejusque studium **538** comprobavi : quia cum a nobis Romam navigaturus exiret, noluit ante proficisci, nisi te sanctos fratres qui tecum sunt in Monasterio, quasi sua viscera amplexaretur et inviseret. Quem cum susceperis, pro Ecclesiæ tranquillitate letare. Vidit enim cuncta Nitriæ Monasteria, et referre potest continentiam et mansuetudinem Monachorum : quomodo extinctis et fugatis Origenis sectatoribus, pax Ecclesiæ reddita sit, et disciplina Domini conservetur. Atque utinam apud vos quoque deponerent hypocrisis, qui occulte dicuntur subruere veritatem : de quibus non bene sentientes, in iis regionibus (j) fratres, hæc mo scribere provocarunt. Quamobrem cavete, et effugite hujusmodi homines, juxta quod scriptum est : Si quis non afferit ad vos Ecclesiasticam fidem, huic nec ave dixeritis (2 Joan. 2). Quanquam ex superfluo faciam, hæc tibi scribere, (k) qui errantes potes ab errore revocare ; TAMEN NIHIL nocet, et prudentes et eruditos viros pro sollicitudine fidei commoneri. Omnes fratres qui tecum sunt, nomine meo salutari volo. »

EPISTOLA XC (l).

THEOPHILI AD EPIPHANIAM.

Hortatur Epiphanium, ut modis omnibus adnitatur, quo convocata Synodo, Origenistarum hæresis publica auctoritate damnetur ; simulque illi a se scriptam Synodicam mittit.

(m) Domino dilectissimo fratri, et coepiscopo

EPIPHANIO THEOPHILUS.

« Dominus qui locutus est ad Prophetam : « Ecce constitui te hodie super gentes et regna, eradicare, et suffodere, et disperdere, et rursus ædificare ac

(h) Adverbium pene plerique alii editi omittunt. Mox Ambrosianus, Papa beatissime, et rursus ad occidentales compresbyteros scr. be.

(i) Alias 72. Scripta hoc anno 400.

(j) Invenit, quas accepit a Palæstinis Episcopis Synodicas litteras, quas publici juris paulo infra nos facimus.

(k) Ambrosian. qui potes et alios ab errore, etc.

(l) Alias 67. Scripta post med. an. 400.

(m) Inscriptionem, quæ in recentioribus editis desideratur, ex antiquiori sumpsimus.

plantare (*Jerem. 1. 10*), » singulis temporibus eadem Ecclesiæ suæ largitur gratiam : ut integrum (a) corpus conservetur, et in nullo hæreticorum dogmatum venena prævaleant. Quod quidem nunc videmus expletum. Nam Ecclesia Christi, « quæ non habet maculam, neque rugam, aut aliquid istiusmodi » (*Ephes. 5.*) **539** egredientes de cavernis suis Origenis colubros evangelico ense truncavit : et (b) secundum Nitriæ monachorum agmen, contagione pestifera liberavit. Pauca ergo ex his quæ gesta sunt, (c) in generali Epistola, quam ad omnes in commune direxi, prout patiebatur angustia temporis, comprehendendi. Dignationis tuæ est, quæ in hujuscemodi certaminibus sæpe ante nos pugnavit, et positos in prælio consolari, et congregare totius insulæ Episcopos ; ac synodicas litteras, tam ad nos, quam ad (d) Constantinopolitanæ urbis Episcopum, et si quos alios putaveris, mittere : ut consensu omnium, et ipse Origenes nominatim, et hæresis nefaria condemnentur. Didici [al. *Dicis*] enim quod calumniatores veræ fidei, (e) Ammonius, Eusebius, et Euthymius, novo pro hæresi furore bacchantes, Constantinopolim navigarint, ut et novos, si quos valuerint, decipiant : et veteribus suæ impietatis sociis conjugantur. Curæ igitur tuæ sit, ut cunctis Episcopis per Isauriam atque Pamphiliam, et cæterarum provinciarum, quæ in vicino sunt, rei ordinem pandas : et nostram, si dignum putas, Epistolam subjicias, ut omnes uno spiritu congregati, cum virtute Domini nostri Jesu Christi tradamus eos Satanæ in interitum impietatis, quæ possidet eos. Et ut celerius (f) nostra Constantinopolim scripta perveniant, mitte industrium virum, et aliquem de Clericis, sicut et nos de ipsis Nitriæ monasteriis patres monachorum cum aliis sanctis et continentissimis viris misimus, qui possint cunctos in præsentî docere quæ gesta sunt ; et super omnia quæsumus, ut impensas ad Dominum fundas preces, quo possimus etiam in isto certamine victoriam consequi ; non enim parva lætitia, et in Alexandria et per totam Ægyptum populorum corda pervasit, ex quo pauci homines ejecti sunt, ut purum corpus Ecclesiæ permaneret. Saluto fratres qui tecum sunt. Te plebs quæ nobiscum est, in Domino salutatur. »

EPISTOLA XCI (g)

EPIPHANII AD HIERONYMUM.

Nuntiatur, Origenistarum factionem opera Theophili da-

(a) Fugientes Ambrosiani Codicis ob vetustatem litteræ præferre nobis visæ sunt, ut integrum cor per scientiam conservetur.

(b) Ad hunc modum editi pariter et Mss. *secundum*; nullus tamen dubitat quia *fecundum* legendum sit.

(c) Haud bene plerique Mss : *in tui epistola* ; quippe Generalem, sive Synodicam designat, quam a Hieronymo Latine versam, atque antea ineditam mox subnectemus.

(d) Iterum Ambrosian. *ad sanctum C. Phœ urbis Episcopum*, qui tum erat Joannes Chrysostomus, quem Theophilus acriter persecutus est.

(e) Vitiose in editis antea erat *Eutinius* : tres autem istos Origenistas de nomine sugillat Hier. epist. ad Ctesiphont. c. 2.

(f) Mss. duo *vestra* præferunt pro *nostra* : et Mox *mitte aliquem industriam de Clericis tuis, sicut*, etc.

(g) *Itas 75. scripta sub finem anni 400.*

mutam : atque exemplar Epist. Synodicæ ad eum mittens, hortatur, ut quos adversus eam hæresim scripsisset libros, in vulgus edat.

Domino amatissimo filio ac fratri HIERONYMO Presbytero, EPIPHANII in Domino salutem.

540 (h) « Generalis Epistola, quæ ad omnes Catholicos scripta est, ad te proprie pertinet, qui zelum fidei adversus cunctas hæreses habens, Origenis proprie, et Apollinarii (i) discipulis adversaris : quorum venenatas radices, et in altum defixam impietatem omnipotens Deus protraxit in medium, ut in Alexandria prodita, in toto orbe aresecerent. Scito enim, illi carissime, Amalech usque ad stirpem esse deletum, et in monte Raphidium erectum trophæum crucis. Etenim quomodo porrectis in altum Moysi manibus, vincebat Israel (*Exod. 17*), sic Dominus confortavit famulum suum Theophilum, ut super altare Ecclesiæ Alexandrinæ, contra Origenem vexillum poneret ; et impleretur in eo quod dicitur : *Scribe signum hoc, quia delebo funditus Origenis hæresim a facie terræ cum ipso Amalech.* « Et ne videar eadem rursus iterare, et prolixiorum Epistolam texere, (j) ipsa ad vos scripta direxi, ut scire possitis, quæ nobis scripserit ; et quantum boni ultimæ ætati meæ concesserit Dominus, ut quod semper clamabam, tanti Pontificis testimonio probaretur. Jam autem puto et te aliquid operis edidisse, et juxta priorum (k) Epistolam, qua te super hac re fueram cohortatus, elimasse librum, quem tuæ linguæ homines legant. Audio enim et ad Occidentem quorundam hominum naufragia pervenisse ; qui non contenti perditione sua, volunt plures mortis habere participes ; quasi multitudo peccantium scelus minuat ; et non numerositate lignorum, major gehennæ flamma succrescat. Sanctos fratres, qui tecum sunt in Monasterio Domino servientes, et tecum et per te plurimum salutamus. »

(l) EPISTOLA XCII (m).

SEU THEOPHILI SYNODICA AD EPISCOPOS PALÆSTIKOS, ET AD CYPRIOS.

(h) Theophili Synodica epistola, quam Hieronymus Latine explicavit, nos ex Ambrosiano Ms. subnectimus.

(i) Concinnius Mediolan. *discipulos adversaris*, et mox *omnipotens protraxit in medium.*

(j) Antea erat satis obscure atque inelegerat *ipsam id vos scriptam*, ut ad *epistolam* referretur ; quod ex Mediolanensi emendamus.

(k) Hæc hodie Epistola non habetur.

(l) *Antea inedita scripta an. 400. mense Septembri.*

(m) Prodit nunc primum ex antiquissimo Mediolanensi Ms. Ambrosianæ Bibliothecæ olim Sancti Columbani Bobiensi, qui littera H. et numero 59. Prænotatur, atque omnia ferme Origenianæ causæ ac damnationis continet monumenta, quæ a Theophilo, Epiphano, Hieronymo aliisque conscripta sunt. Hæc vero ipsa Synodica epistola alteri Theophili ejusdem ad Epiphanium, quæ heic in Hieronymitarum ordine locum XC. tenet, subnectitur. Atque illa quidem juncta Synodicæ isti fuit, simulque ad Salamianæ Episcopum missa, unde et luculentissimum ex ipso Theophili ore de hac petitur testimonium, quod est hujusmodi. « Pauca ex his quæ gesta sunt, in GENERALI EPISTOLA, quam ad omnes in commune direxi, prout patiebatur angustia temporis, comprehendendi. » Porro alia, eaque alterius anni puta superioris 399. est Synodica illa nomine Episcoporum Ægypti atque Alexandriæ adversus Origenis do-

De Origenianæ hæreseos damnatione (a) a S. Hieronymo latine reddita.

541 Nuntiat convocatos in Alexandrina Synodo Episcopos contra quosdam Nitriæ Monachos impie furentes pro Origenis hæresi : cuius errores præcipuos singillatim enumerans, damnatos a Patribus fuisse uno ore significat. Tum dolet factiosos homines sibi vim fecisse, ut Isidorum Presbyterum hæreticæ impietatis ducem, aliorumque criminum reum Episcoporum iudicio eriperent. Denique execratus iterum Origenis doctrinam, cunctis Ecclesiis sub anathematis nota auctor est, eam . ejusque assectas ne recipiant.

(b) Hæc epistola uniformis ad PALÆSTINOS, et CYPRIOS Episcopos missa est. Utriusque principia tulimus.

542 AD PALÆSTINOS.

Dominis dilectissimis fratribus et coepiscopis (c) EULOGIO, (d) JOANNI, (e) ZEBIANO, AUXENTIO, (f) DIONYSIO, GENNADIO, ZENONI, THEUDOSIO, (g) DICTERIO, (h) POR-

crinam scripta, ex qua Græca quædam fragmenta recitat Justiniani epist. ad Menam; nec prouide cum nostra hæc confundenda, qui tamen error hactenus apud eruditos obtinuit.

(a) Id, præter ea quæ in Præfatione congressimus argumenta, probat suæ ipse fidei jussor Hieronymus, tum superiori epistola 88. ubi ad Theophilum *Obsecro te, inquit, ut si qua Synodica habes, ad me dirigas, quo possim tanti Pontificis auctoritate firmatus liberius, et confidentius pro Christo ora reserare;* tum vero luculentissime in Apologetico contra Rufinum l. 5. ubi : *Duos, inquit, SYNODIC. C. M. et Paschalem ejus (Theophilum) epistolam contra Origenem illiusque discipulum... per hoc ferme biennium interpretatus sum, et in adificationem Ecclesiæ legendus nostri æ lingue hominibus dedi.*

(b) Sic in ipso archetypo inscribitur, ex quo religiosissime omnia repræsentamus. Nimirum id egerat Theophilus, ut Episcoporum synodum in Cypro congereret Epiphanius, qua Origenes damnaretur. Socrates lib. VI. cap. 10. ex Valesii interpretatione. « Episcoporum quoque Synodum in Cypro ab eodem (Epiphanio) fieri curavit, qua Origenis libri condemnarentur. Epiphanius vero ob singularem pietatem summa morum simplicitate præditus, Theophili literis facile inductus est; collectoque Episcoporum totius insulæ Concilio lectionem librorum Origenis prohibuit. » Quibus, ut notet post Synodum Constantiæ ab Epiphanio, celebratam hæc fuisse Alexandriam a Theophilo, subdit, « Theophilus itaque cum Epiphanium pietatis nomine celeberrimum in suam sententiam pertraxisset, rem sibi ex voto succedere animadvertens, sumpta majore fiducia, plures Episcopos convocavit; et libros Origenis qui ante ducentos annos mortem oppetierat, eadem qua Epiphanius condemnationis sententia periculi. » Societatem sequitur Sozomenus, utrumque autem merito castigat Valesius quod ordinem temporum prævertant, quod ex hac ipsa Synodica luculentius constabit. Fallitur autem ipsa etiam Valesius, qui Synodicam anno 599. adscribit.

(c) Cæsariæ Palæstinæ Episcopus et jam inde a Nicæno Concilio totius Palæstinæ metropolitā, atque adeo Joanni Jerosolymorum præpositus ad hæc usque tempora, nam aliter tulerunt sequiora. Vid. Synodi Diospolitane fragmentum apud Augustinum lib. 1. cap. 5. contra Julianum; est enim hic idem Eulogius, qui Pelagium in iudicium accessit.

(d) Jerosolymorum Episcopus longe notissimus in hac ipsa Origeniana causa, et præcipue Hieronymi contra eum scriptis.

(e) Aliter *Zebinnus*, et *Zebennus* scribitur; tum apud S. Augustinum libro citato contra Julianum cap. 5. num. 19. *Zoboenus*, et in Vaticano ejus operis Mss. *Zoboemius*. Erat Eleutheropolis Episcopus, cui tradit Sozomenus veneranda sanctorum Prophetarum Abacuc, et Michæ lipsana diuinitus revelata.

(f) Liddensem, sive Diospolitān Episcopum fuisse, ex ejus Epistola, sive responso, quod infra adnectimus huic ipsi Synodicæ, semel ac primum intelligimus.

(g) Sic equidem ex semesis Ms. litteris nomen expressimus : at non immerito suspicamur *Eleutherium* substitui debere pro *Dicterio* isto, aut *Decterio*, quod nomen facile

PHYRIO, SATURNINO, (i) ALANI, PAULO, (j) AMMONIO, HELIANO, alteri PAULO, EUSEBIO, et omnibus, qui in Æliæ (k) Encæntis congregati sunt, Catholicis Episcopis Theophilus in Domino salutem.

Dicit ad CYPRIOS.

Dominis dilectis simis, et fratribus, et coepiscopis (l) EPIPHANIO, MARCIANO, AGAPETO, BOETHIO, HELPIDIO, EUTASIO, NORBANO, MACEDONIO, ARISTONI, ZENONI, ASIATICO, HERACLIDI, alteri ZENONI, KIRIACO, APHRODITO, Theophilus in Domino salutem.

543 1. Arbitror quod ante nostras litteras velox ad vos fama pertulerit, quosdam in monasteriis Nitriæ (m) Origenis hæresim serere, et Monachorum purissimum cœtum potione turbida propinare. Quamobrem compulsi sumus ad ipsa loca (n) pertimescentes Sanctorum precibus, et maxime Patrum et Presbyterorum, qui præsunt monasteriis, ne dum nos ire cessamus, ii, qui prurientibus blandiuntur auribus, sim plicium corda perverterent. (o) Quorum nobilitas in scelere est, et tam rabidus furor ad omne facinus, quod imperitia superbiaque suggererit, ut præcipites ruant, nec intelligant me nsuram suam, sed apud semetipsos sapientes, qui fons erroris est, maximos (p) putantes se quod non sunt. Denique in tantam

corruerit Latinus amanuensis. Erat enim Eleutherius per id temporis Jerichuanus Episcopus, cuius in Luciani Presbyteri epistola de revelatione S. Stephani martyris mentio est.

(h) Videtur Gazensis ille clarissimus, qui *Itarnam templo lugere inclusum*, ut Hieronymi verbis utamur, coegit. Duos tamen Porphyrios Episcopos, qui simul Palæstinæ Synodo interfuerunt, memorat Augustinus lib. citato contra Julianum; nec satis prouide constat, quinam e duobus iste dicendus sit.

(i) Archetypi scripturam expressimus; sed fortasse *ALANO*, sive aliud huic simile nomen Episcopi, scribendum est.

(j) Idem forte, qui *ammonianus* apud S. Augustinum lib. contra Julianum appellatur; nam et Ms. Vaticani ejus operis *ammonium* vocant.

(k) Encæntiorum, sive Dedicacionis Jerosolymitani templi dies primus erat XIV. Septembris, quod a Nicephoro lib. 8. Histor. cap. 10. proditum est.

(l) Salaminae Cyprî Episcopus sanctitate et scriptis etiam contra Origenis errores, nulli non cognitus. Cætera nomina tantum ad rectam scripturam subinde reducta sunt, neque enim quas etiam obtinerent Ecclesiæ, indicare æque fuit expeditum.

(m) Antiquarius ad libri oram *Origenis libros, vel scripta*. Nempe cum in apographo pridem esset cum præpositione *in hæresim*, quod librarii est mendum, ille explicare conatus est, ac si diceret, *in hæresim adstruendam*. Porro qui Nitriam montem incolebant, Monachos, quique etiam ex Secti regiuncula Scetini dicti sunt, primos Origenismi veneno fuisse imbutos notum ex Niceta Theaur. Orthodox. fidei l. 4. Hæres. 31. e quibus præcipuos Dioscorum, Ammonium, Eusebium, Euthymium, germanos fratres, hæc sub quorundam nominum a Theophilo innui, non dubium est.

(n) Iterum marginali antiqua nota additur, *transire vel pergere*. Sed forte *compulsum* legendum est pro *compulsus*, aut certe illud *pertimescentes* loco movendum est, ac voci *monasteriis* postponendum, quo sensus perspicuus sit.

(o) Haud aliter Hieronymus ipse contra Helvidium non longe a fine : *Nobilis est factus in scelere*. Et contra Rufin. Apolog. l. c. 1. *ignotus prius temeritate factus est nobilis*.

(p) *Malim putent se*. Sed hujusmodi paragrammata, quæ scribarum vitio irrepisissent non dubium est, sicubi religioso a nobis repræsentatur, ipse per se Lector nullo negotio euacudabit.

prorumpentes demerentiam [Mss. *tanta demerentia*], ut (a) in se verterent manus, et propria ferro membra truncarent; pulantes stultæ cogitationis arbitrio, hinc religiosos et humiles se probari, si mutilata fronte, et sectis auribus incederent. E quibus et unus linguæ partem (b) medicus amputavit, ut ignorantibus quoque ostenderet, quam timide Dei jura servaret [Mss. *servarent et monstrarent*] eloquii, 544 quanto furore pectoris æstuarer. Quos quia reperi cum quibusdam peregrinis, qui in Ægypto parumper habitant, ad (c) vestram provinciam transmigrasse, et homines pauperes, gratia et pecuniis inescatos, qui debuerant manu et labore victum quaerere, ut impleatur in eis quod scriptum est, «In circuitu impij (d) ambulabunt» (Ps. 11. 19), velle in similitudinem Judæorum prius igne consumi, quam Origenis videre scripta damnari: quodammodo proclamantes, «Posuimus mendacium spem nostram, et mendacio protegamur» (Isai. 28. 19. juxta LXX): ne forte et in illis partibus plebis [Ms. *plebs*] et Monachorum turbent animos, et qui debuerant pro scelere correpti agere pœnitentiam, (e) nitantur contra nos, et mendaciorum cuniculis subvertant veritatem; justissimum duxi scribere Sanctitati vestræ. et breviter nuntiare, quod e vicino Episcopis congregatis, qui prope impleverunt numerum Synodi (f) perrexerim

(a) Hujusmodi furoris exempla passim occurrunt in Donatistarum historia. De Origenistis vero præter istud Theophili testimonium, unus, quod sciamus tradit Guido Perpinianus Carmelita sæculi decimi quarti ineuitus scriptor *Summa de Hæresibus*, in Origeniana, ubi hæc ipsa recitat verba, quod *propria ferro membra truncarent, ut humiles haberentur, et religiosi*. Videtur quidem ille joculari quodam errore ex aliis Theophili verbis rem expressisse, quibus nempe in epistola ad Epiphanium heic 90. Origenis colubros se evangelico ense truncasse jactat. Fortasse tamen, ut ea ferrebant tempora, luculentissimum testimonium leviter ille attingit, ut ex ingenio liberius exaggeraret. Cæterum probe notam hæc illi fuisse Synodicam, tum modo recitata verba facile persuadent, tum etiam quod subsequentem Palæstinorum Antistitum responsionem, ut infra ostendemus, aliquot locis exscripsit. Hoc autem qualecumque est momentum, ad hujus epistolæ germanitatem, atque historiam constabiliendam velim accedat.

(b) *Lege mordicus*, quod est *dentibus amputavit* Heic vero proprie Ammonium suggillat, qui ne Episcopus fieret, aurem truncavit sibi, et cum nihilominus pro Episcopo invitatus postularetur, linguam sibi dentibus amputatum fore, minatus est.

(c) Il vero Constantinopolim contendebant, et secum quos habebant peregrinos socios, quinquaginta Palladius numerat. In superiori quoque epistola ad Epiphanium. quæ huic eidem Synodicæ juncta est, *Didici*, inquit, *quod culumitiores veræ fidei Ammonius, Eusebius, et Euthymius novo pro hæresi favore bacchantes, Constantinopolim navigarint, ut et novos, si quos valuerint, decipiant, et veteribus suæ impietatis sociis conjungantur*. Tradunt autem Palladius, ac Sozomenus illic profectos Origenistas, postquam eodem missos a Theophilo legatos accepissent, quod Baronius negat ad an. 400. cap. 61. fretus Chrysostomi integritate, qui eos nunquam peregrina communione excepisset, si Theophilens legati Synodi Alexandrinæ litteras istas ad se prius detulissent. Qua in re nihil pro certo videtur posse constitui: nisi malis Baronii opinionem veterum auctoritate præponderari; certe cum hæc Theophilus scriberet, quod hæretici tenderent, ignorabat. Mox pro habitant, facile rescribendum hæc *habitaverant*.

(d) Vitiose erat in apographo *ambulabant*, quod emendare non dubitavimus ex Græco *περιπατοῦσαν*, quod est veterum Inter-retum, et Chrysostomus notat, imo ipse etiam Hieronymus latine vertit. Tum alteram et particulam, quæ sensum turbabat, expunximus.

(e) In Ms. erat *utantur* sæpe obvio lapsu, pro *nitantur*.

(f) Ex Ms. notis haud facile constituitur *proprie* ne sit legendum, an *prope*. Utrumque sit, anteaactis pleniorum

Nitriam: et coram multis Patribus, qui de tota pene Ægypto convolaverunt, lecti sunt libri Origenis, in quibus impio labore sudavit et consensu omnium condemnati.

2. *Errores Origenis*. Nam cum legeretur volumen *περὶ Ἀρχῆς*, quem nos de *Principia* possumus 545 dicere, in quibus scriptum est quod (g) Filius nobis comparatus, sit veritas, Patri conlatus, mendacium: Et rursus, Quantum differt Paulus et Petrus a Salvatore, tanto Salvator minor est Patre: Et iterum, Christi regnum finietur aliquando, (h) et Diabolus cunctis peccatorum sordibus liberatus, a quo honore decorabitur, et cum Christo subjicietur: Et in alio libro, qui (i) de *Oratione* inscribitur: Non debemus orare Filium, sed solum Patrem, nec Patrem cum Filio, (j) obturavimus aures nostras, et tam Orige-

fuisse hanc Synodum notat, et quæ proprie numerum Episcoporum impleveret; nam, quod Sulcius Severus narrat *Dialog. l. num. 3.* «Alexandria fœda inter Episcopos, atque Monachos certamina gerebatur, ex ea occasione, quia congregati in unum SÆPIUS Sacerdotes, FREQUENTIBUS decrevisse Synodis videbantur, ne quis Origenis libros legeret, aut haberet.» E contra hanc unam, proprio Synodum, memorat Proser in *Chronico Imperiali* ad annum Honorii septimum, post Theodosium Magnum imperantis. «Contentio ex Doctrina Origenis Synodum apud Alexandriam movit, cujus exstitit sententia, ut extra ecclesiam fieret, quicumque supradicti viri opera prolavisset.» Paulo post *perrexerim* malivum in textu pro eo quod in Ms. videtur esse *perrexerunt*.

(g) Præcipua isthæc Origenianæ hæreses blasphemiam depravatissimè in Ambrosiano archetypo sic legitur, quod *Filius nobis comparatus est s. veritate, pati conlatus mendacium*. Emendavimus ex Hieron. epist. ad Avitum cap. 1. ubi illud iniquatè dictum ab Origenè «Filius quantum ad Patrem, non esse veritatem, quantum ad nos, esse imaginariam veritatem. Planissimè vero ex Augustino de Hæres. ad Quodvultdeum Hæres. 45. «Dicit præterea Origenes, quod Filius Dei sanctis hominibus comparatus, sit veritas, Patri conlatus, mendacium.» Paria sunt, quæ ex Palæstinorum Antistitum sequenti epistola (quod et supra innuimus, estque imprimis adnotandum) in summa de Hæresibus exscribit contra Origenistas Guido Perpinianus: «Quod Filius nobis comparatus, sit veritas, Patri conlatus, mendacium; et quod est Petrus et Paulus ad Salvatorem, hoc est Unigenitus Filius, et Deus Verbum comparatus Patri.» Hæc porro Origenes *περὶ ἀρχῆς* lib. 1. c. 2. dixerit, quæ Ruffinus artificiosa interpretatione ita obduxit: «Imago ergo est invisibilis Dei Patris Salvator noster, quantum ad ipsum quidem Patrem, veritas, quantum autem ad nos, quibus revelat Patrem, imago est, per quam cognoscimus Patrem.» Est autem e re nostra, quæ heic subinde notantur Origenis placita, et Theophilo iterum, Hieronymo, aliisque ejus causæ scriptoribus expendere, quo et clarius enucleentur, et de monumentis hujus sinceritate, facta locorum comparatione, certissime constet. Interim nec omitendum, istud in archetypo albo lemma notari. *In quibus dictis vel prædicationibus Origenis hæresis condemnat.*

(h) Compendiaria scriptio est in Ms. *abls*, ex qua *Diabolus* omnino excudendum est. Sæpe autem Hieronymus, Theophilus, Epiphanius hunc de Diaboli respicientia errorem Origeni exprobrant; quod adductis testimoniis explicare non oportet. Item quod finendum Christi regnum post rerum omnium *ἐκκέντησιν* senserit, passim illi crimini dant iidem Patres, et Augustinus contra Priscillianistas, et Justinianus epist. ad quintam Synodum quam Cedreus refert, ut alios omittamus. Nam, quod doctiss. Huetius monet, in iis qui nunc exstant Origenis libris, nullus suppetit locus, unde tam dire criminatiōni fides accedat.

(i) Mendose erat in archetypo uno verbo *decoratione*, tum *scribitur*. Notissimus porro est *περὶ εὐχαριστίας* Adamantii liber ad Ambrosium et Tatianum. Accusationem vero istam *Non esse orandum Filium, neque cum Filio Patrem*, alibi urget Theophil. Pasch. 1. ex eoque Hieronymus, et Augustinus ad Quodvultdeum Hæres. 45.

(j) Veterum iste Christianorum mos erat, si quando impium aliquid, et a fide Catholica alienum audirent, subito aures obturare. Clarissimum habes exemplum lib. 2. Recognit. Clementis. Sed præcipue ad rem nostram Hieron. contra Ruffinum l. 1. «Lectis, inquit, nuper Papæ Theo-

nem, quam discipulos ejus consona voce damnavimus, ne modicum fermentum totam massam corrumpere (1. Cor. 5. 6; et Gal. 5. 9). Quid loquar de resurrectione mortuorum, in qua perspicue blasphematur, et dicit, quod (a) post multos sæculorum recursus corpora nostra paulatim redigantur in nihilum, et in auram tenuem dissolvantur; ac ne parvum **546** hoc putaremus, adjecit: Resurgens corpus non solum corruptibile, sed mortale erit. Ut scilicet Dominus atque Salvator frusta destruxerit Zabulum, qui mortis habebat imperium; siquidem et post resurrectionem corruptio, et mortalitas in nihilum resolutis corporibus dominatur humanis. (b) De Angelis quoque temeraria aliqua confinxit, ut euncta in cælo ministeria servitutis Dei non sint in cælo creata, sed diversis lapsibus et ruinis varia officiorum sortiti sunt nomina; causasque veteres præcessisse, quibus creverint, vel dæreverint. Et inter hæc quasi doloris impatiens, clamante populo, «Quæ sursum est Jerusalem, libera est,» nihil in ea purum, nihil a vitis liberum et perpetua securum virtute contendit. Non stetit hæc tenus profana de Angelis disputatio, sed proficiens in scelere: (c) Sicut Dæmones, inquit, nidore hostiarum, assidentes aris **547** Gentilium pascabantur, ita et Angeli sanguine victimarum, quas spiritualium typus immolat Israel, fumo thymiamatis delectati, versabantur prope altaria, et hujuscemodi alebantur cibis. Quis non putet eum nihil ultra invenire potuisse, in quod mens vesana corrueret? Præscientiam quoque futurorum,

phili epistolis, in quibus Origenes exponit errores, dicitur obturasse aures suas, et auctorem tanti mali clara eorum omnibus voce damnasse: » quibus verbis laud dubium est, hunc ipsum Synodice locum indicari.

(a) Hieronymus quoque epist. ad Avitum cap. 1. ab Origene pronuntiatum tradit, «Corporales substantias penitus dilapsuras, aut certe in fine omnium hoc esse futura corpora, quod nunc est æther, et cælum, et si quod aliud corpus sincerius, et purius intelligi potest: » quibus addit: «Quod cum ita sit, quid de resurrectione sentiat, perspicuum est.» Tum ipse Theophilus Paschali 1. «Inter cetera etiam resurrectionem a mortuis, quæ spes salutis nostræ est, ita corrumpit, et violat, ut audeat dicere, corpora nostra rursus corruptioni, et morti subjacentia suscitari: » et postea: » Dicit corpora, quæ resurgunt, post multa sæcula in nihilum dissolvenda, nec futura aliquid, nisi cum de eorum mansionibus animæ ad inferiora dilapsæ indigerint nobis (lego infra) quæ aliæ rursus flant, prioribus omnino deletis: tum infra: » Quod si, ut falso putat Origenes, non solum corruptibile, sed et mortale corpus est suscitandum, ergo unum atque idem corruptio, et incorruptio. »

(b) In Proemio «et ἀγγέλων hæc de Angelis constituerat, licet ex Ruffini interpretatione subinde emolhantur, manifeste autem Origenis dogma profert Leontius Byzantius in Scholis Act. 10. ubi a diaboli lapsu, «συναρτήσαν», inquit, «ἀνθρώποις αἱ ἑλλὰ δυνάμεις, καὶ οἱ μὲν πάντες ἀμαρτήσαντες, δαιμόνες ἔγενοντο» et δι' ἑαυτῶν ἄγγελοι: «οἱ δὲ ἐκ τῶν ἀρρέτων ἀγγέλοι, καὶ οὗτοι ἔδειξεν ἑαυτῶν πρὸς τὴν οὐλίαν ἀμαρτίαν ἀπέδειξαν.» «Desciverunt autem cum illo omnes aliæ virtutes, et quæ plus peccaverant, Dæmones evaserunt, quæ minus, Angeli, quæ adhuc minus Archangeli; et ita consequenter unusquisque pro peccati sui merito accepit.»

(c) Libro 3. contra Celsum, ubi δαιμόνια, dixit, καὶ περὶ τῆς θυσίας, καὶ τῆς αἵματος, καὶ τῆς ἀπὸ τῶν αἱμάτων ἀποροφῆς κλυδοσίμους, «Dæmones circa hostias et sanguinem, et circa sanguinis halitus pæloremque continuo versari: » tum lib. «7. fumo thymiamatis, et sanguinum atque holocaustorum odore nutriri, » atque iterum l. 8. et latius in Protreptico ad Martyrium. At de bonis Angelis eadem docuisse laud scimus, nisi si in «et ἀγγέλων» libro dixerit, quæ Ruffinus callide dissimulaverit. Vide quæ adnotavimus in epist. 21 ad Damasum unum. 2.

quæ soli Domino nota est (d) stellarum motibus tribuit, ut ex earum cursu, et varietate formarum, Dæmones futura cognoscant, et vel agant aliqua, vel ab his agenda demandent. Ex quo perspicuum est, eum idololatriam, et Astrologiam, et varias Ethnicorum fraudulentæ [Ms. *fraudentiæ*] divinationis præstigias approbare.

3. Hæc et hujuscemodi sub nomine Monachorum quidam sentientes, et docentes in monasteriis versabantur. Cumque indigne ferrent, auctorem tanti mali cum suo errore damnari, quosdam inopes et servos spe gulæ sollicitatos suo junxere comitatu, (e) et facto cuneo, sedenti in Alexandria vim facere conati **548** sunt; volentes causam (f) Isidori, quem nos propter verecundiam, et Ecclesiæ disciplinam Episcoporum judicio servabamus proferre in medium, et auribus ethnicorum dictu [Ms. *dicta*] pudenda iungere, ut seditio et turbæ contra Ecclesiam miacerentur; quorum consilia destruxit Deus, sicut Achitophel (2. Reg. 15). Omnis autem conatus eorum hic erat, ut sub nomine Isidori, hæresim defenderent; qui multis Episcopis propter (g) varias causas a commu-

(d) Videndus Augustin. lib. 5. de Civit. Dei, cap. 1. ubi istud Origenes confutat dogma; et Eusebius, qui Præparat. Evang. lib. 6. ejusdem Adamantii fragmentum Commentariorum in Genesim tom. 3. exhibet, ubi astris futurorum inesse significationem affirmat. Sed hæc jamdiu invaluerat in Origenem accusatio, quod dixisset, effecticem generandarum rerum astronomiam, ut ex anonymo Apologiz ejus auctore apud Photium cod. 117. constat.

(e) Sæpius Theophilo illata vis est, ut quam proprie hec oleat, ex ejus historia affirmare, non sit expeditum. Omnium est illa notissima, quam Cassian. collat. 10. c. 2. narrat, Ægyptios nempe Monachos cum Theophili offenderentur o. inione, qua Deum incorporeum esse certis argumentis adstruebat in Paschali quadam ejus istola, facta manu advolasse Alexandriam, ut eum interficerent, quos ille ambiguo hoc dicto compevit: «sic ego vos vidi, quasi faciem Dei. Verius tamen illud nunc queritur, quod Georgius Alex. in Vit. Chrysostom. et Symeon Metaphrast. in ejusdem vita tradunt, extorres ex Ægypto Monachos tot tantisque Theophili persecutionibus, Alexandriam profectos, ita miserabili suo habitu plebem commovisse, ut hæc Episcopum latitantem ad necem deprecasset, vixque Præsidis adhortationibus sedari tandem potuerit.

(f) Erat hic Presbyter Alexandrinus ac Monachus pridem Theophilo carus, sed postea quibusdam de causis, quas infra expendemus, miro odio habuit. Hunc studio partium, ut usu venire solet, alii cum Palladio in Lausiacis impense audant, alii suggillant atque insectantur. Hieron. contra Joan. Jerosolym. ad Pammach. «Iste Isidorus, qui in cælum suis laudibus tollitur, idipsum infamatur Alexandriæ, quod tu Jerosolymæ, ex quo non legatus advenisse videtur, sed socius.» Hallucinantur vero anonymus vitæ Chrysostomi scriitor, tum Symeon Metaphrastes, qui hunc cum Isidoro Pelusiotâ confundunt, nisi forte ipse quoque e Pelusio fuit, cum Alexandrinus tamen vulgo audiat. Et Isidorus quidem Pelusiotâ Theophilum graviter coarguit, epist. 132. quod Joannem Chrysostomum inique sit persecutus, «cum inimicitiam, inquit, et odium adversus hominem mihi cognominem propria perversitate occasionem reperisset.»

(g) Cause, ob quas exulari ab Ecclesia Isidorus, eique inensus fuerit Theophilus, apud eum quoque ævi scriptores incertæ ac leves perhibentur. Refert Sozomenus narratum a multis, quod admissam a Petro Alexandrinæ Ecclesiæ Archipresbytero querens gratia ad mysteriorum communionem mulierem quandam Manichæismo infectam, priusquam hæresim ejurare, Isidorus testimonio suo confirmabat, id ex Theophili sententia Petrum fecisse: quare utrumque ex Ecclesia expulerit Theophilus. Sed aliter a viro cum Nitriensibus Monachis conversari solito accepisse se dicit. Duas nempe causas habuisse Theophilum, cur Isidorum insectaretur, alteram illi et Petro communem, quod testificari recusasset Theophili sororem hæredem fuisse scriptam; alteram Isidoro peculiarem, quod cum pauperum curam gereret, rogatus in eorum usus pecunias, Theo-

nione Sanctorum fuerat separatos. Interim mulier, et filius ejus adolescens ab his producitur in medium, et in loco urbis celeberrimo, (a) quem nunc fallor Genium vocant, collocantur. Clamitant quidquid in nostram invidiam esse credebant, Gentilium contra nos populos concitantes, ea quæ aures infidelium libenter audirent. Inter quæ et destructionis (b) Serapii, et aliorum (1) Idolorum, eos qui in fugam admonentes, vociferantur. Non sic in jura templorum in Nitriæ monasteriis. Hæc 549 autem universa faciebant, putantes sic turbas jungi infidelium, et Isidorum Episcoporum judicio eripi; ne cum (c) matre audiretur, et puero, et nobis invidiam concitarent, qui volebamus eum, præsentibus Clericis, et fideli populo in Ecclesia, patienter audiri, et servari in persona ejus cum omni timore Dei, et mansuetudine Ecclesiasticam regulam. Neque enim inimici ejus sumus, nec in aliqua re tam illum, quam paucos servos atque fugitivos, qui ejus negotii socii sunt, læsimus; sed Dei timorem et normam rigoris Evangelici (d) familiaritati pristinae et necessitudini prætulimus [Ms. pertulimus]. Qui cum accersitus esset ad questionem coram Episcopis, et omni clero negotium dicere [Ms. dicere], et crebrius vocaretur ad causam, coepit subterfugere, et differre diem ex die: illa vi-

philo in extruendis templis absumere volenti, dare rennisset. Simile quid habet Palladius in Vita Chrysostomi. Verum quæ heic Alexandrinus Episcopus ingerit de muliere, et puero adolescente, deque datis contra Isidorum libellis, et inflicto vulnere speciem longe aliam præferunt. Revera Palladius in Dialogo intentatam dixit Isidoro ab Theophilo accusationem longe gravissimam; ut ipse qui accusabat, enormia scelera, quæ ille admiserat, verbis exprimere non auderet.

(a) Hæc interpretem sapiunt magis quam auctorem; haud enim poterat de loci nomine Theophilus dubitanter loqui. Est autem, ut videtur, *ἄνω, Xenion*, locus ubi hostes convenirent.

(b) Celeberrimum totius Ethnici orbis templum Serapidis erat Alexandriae, quod Dionysius Jovis Sinopitæ vocat, et magnifice describit,

Ἐνθα ζωνήσαντος Διὸς μεγάλου μύθου
Χρῆσι τυφλῶντι κτισμένον ὅσα ἐν ἰσθμῷ
Νῆον ἐν ἀδελφῶντι θεῶν ἔδωκεν Ἰθῶν.

Vide Eustathium in hunc locum. Sed heic apud Auctorem nostrum turbatus est sensus verbis *qui in fugam*, quorum loco scribendum facile videretur *qui in nos furerent*, vel *qui nos fugarent*, aut *eorumque fugæ*, scilicet *idolorum*, aut tandem, *nosque in fugam admonentes*.

(c) Reposuimus, quod in archetypo erat, *matre*, pro quo antea, *muliere* legebamus. Vide Palladium in Vita Chrysostomi cap. vi. p. 21. ubi corrupto nummis puero, ejusque matre, Sodomitici criminis reum Isidorum, iniquissime egisse, Theophilus dicitur.

(d) Impense enim Isidorum antea amaverat Episcopus Alexandrinus, et beneficiis devinxerat sibi, ut etiam post Nectarii obitum ad Constantinopolitanam sedem illum evehere modis omnibus studisset.

(1) Legendum omnino videtur *idolorum* pro *idolorum*, etenim Ethnicæ superstitionis hostis acerrimus Theophilus fuit, ejusque *idolia* sive templa passim subvertit, præcipue vero illud Serapidis Alexandriae. Eunapius in Vita Aedessii ab Evagrio Praefecto Aegypti, et Romano comite rei militaris egregiam operam præstitam fuisse illi Antistiti ad illud everendum tradit: *Καὶ τὰ κατὰ τὸν Κένωνος ἑκὰς τοῦτο τοῦτο ἱερόν, Θεοδοσίῳ μὲν τοῖς βασιλευσσοῦσι, Θεοφίλῳ δὲ ἐρωτησθέντι, Εὐαγγίῳ τε τὴν πολιτικὴν ἀρχὴν ἀφῆκεν, καὶ Πάπῳ τοῖς κατὰ Αἴγυπτον ἐπαρχίαις κτισμένον.* Colligi potest circa annum 391. templum Serapidis fuisse destructum ex Theodosii lege ad Evagrium titulo de *Paganis*, sive ut Valesius notat ex Marcellini Chronico ad an. 389. Timasio et Promoto consiliibus: atque ex Zosimo lib. 1. ubi Theodosium imperasse tradit Cynegio Praefecto Praetorio cum in Aegyptum mitteretur, ut Gentilium sana destrueret, qui in Consulatu suo an. 388. obiit. vid. Idatium in Fastis. Confer vero Pagiun,

delicet spe, ut multorum sermo narrabat, quod paulatim mulieris silentium redimeret. Et hoc faciens, sanctorum fratrum animos vulnerabat. Quis enim ambigit [Ms. abigit], fiduciam bonæ esse conscientiae; fugam autem, et dissimulationem, ut parcius loquar, et aperte proferam quod sentio, apud plerosque genus confessionis judicari? Præsertim cum grave ei mulier datis libellis crimen impingeret, et hoc per populos jactaretur, illum magnopere agere, ut quolibet potius genere, quam Episcoporum judicio res suam acciperet. Quæ mulier, ignorante me, amicorum ejus studio, et in albo [Ms. albo] viduarum descripta est, ut refrigeriis eleemosynæ dolorem vulnere solaretur. Quod postquam a quodam Diacono didici, qui intrepidus nuntiabat, mulierem scriptam in viduarum numero, ut taceret, quod objecerat: 550 illico per multos Isidoro indicem prodidi, et monui, ut Episcoporum se judicio præpararet, muliere dumtaxat a cæterarum consortio separata, donec causæ videremus eventum. Neque enim fas erat, eam Ecclesiæ opibus sustentari, quæ tantum crimen aut dixisset temere, aut tacuisset. Iste est signifer hæreticæ factionis. Hoc utuntur duce vel locupletissimo si, quos in exordio epistolæ descripsimus: qui possit præbere cibos, et peregrinationis eorum incommoda sustentare. Ubi furor, et carides necessariae sunt, nullius alterius indigent auxilio; ubi expensæ et sumptus varii, nihil largitore accommodatus.

4. Dolent contra me, atque insanunt, quare solitudines, et habitacula Monachorum, in quibus sancta conversatio est, non permiserim impiis Origenis dogmatibus pollui. E quibus ut cætera prætermittam (e) in libris Resurrectionis, quos [Ms. quod] scripsit ad Ambrosium, dialecticum morem imitans disputandi, in quo sciscitatio est, atque responsio, artis magicæ prædicator his verbis est. (f) Ars magica non mihi videtur alicujus rei subsistentis vocabulum [Ms. vocabulo], sed etsi sit, nequaquam est operis mali, nec quod haberi possit contemptui. Quæ dicens, perspicue Domino contradicit, qui loquitur per Prophetam, *Stant nunc in incantationibus tuis, in multis beneficiis [Ms. beneficiis] tuis, quæ didicisti ab adolescentia tua, si possint tibi prodesse. Laborasti in consiliis tuis: stent Astrologi cæli, et saluum [Ms. saluum] te faciant, (g) qui*

qui ad ann. 389. num. 13. Valesium hac super re impugnat.

(e) Intellige de Resurrectione *diálogos duos*, quorum meminit Eusebius VI. 24. et a duobus aliis de eodem argumento libris optime distinguit Hieronymus in fragmento epist. nunc. 33. ad Paulam. Bene vero est quod hinc discimus, Ambrosio, celeberrimo nempe ἱεροδιδάκτῳ suo fuisse ab Origene inscriptos, jandiu enim intercederunt. Mox in archetypo erat *auscultatus pro sciscitatio*, quod ex ingenio nos, cogente orationis sensu, fecimus.

(f) Hædem verbis in Paschal. 1. n. 1. Theophilus, sive ejus interpres Hieronymus: « magis quoque artibus patrociniū tribuens Origenes, in tractatibus suis his locutus est verbis: Ars magica non mihi videtur alicujus rei subsistentis vocabulum, sed etsi sit, non est operis mali, ne quis eam habere possit contemptui. » Sic anonymus supra laudatus apud Photium inter Origenianas criminationes hanc quoque recenset, quod dixerit *ὅτι οὐκ ἔστιν μαγία*; et qui in eundem Origenem paulo iniquior videtur Eustathius Antiochenus lib. de Engastrimytho.

(g) Vitiose erat in Ms. *contemplatus es*, minori numero, tum plurium, *nuntient*. Utrumque exegimus ad sacram textum, et præcipue Græcum *ἐν ἄφῃ*, etc.

contemplati sunt sidera, nuntiant tibi, quid super te futurum sit (Isai. 47. 12. 13. juxta LXX). Præterea in libris *κατὰ Ἀρχῶν* et hoc persuadere conatur, **551** quod vivens Dei (a) Sermo non assumpserit corpus humanum, et contra Apostoli vadens sententiam scripsit, Quod qui in forma Dei æqualis erat Deo (*Philipp. 2. 7*), non *lucæi* Verbum Dei, sed anima de cœlesti regione descendens, et se de forma æternæ majestatis evacians, humanum corpus assumpserit. Quæ dicens Joanni apertissime contradicit scribenti, et *Verbum caro factum est (Joan. 1. 14)*. Nec potest anima credi Salvatoris, et non Deus Verbum, et formam, et aequalitatem paternæ majestatis habuisse. In alias quoque impietates furibundus exultat [*Ms. exaltat*], volens eum, qui in consummatione sæculorum, et in destructione peccati semel passus est, Dominum nostrum Jesum Christum (b) pro Dæmonibus quoque, et spiritualibus nequitiis crucem aliquando passurum. Nec meminit Pauli scribentis, *Impossibile est, eos qui semel sunt illuminati, gustaverunt et donum cœlestis, et participes sunt facti Spiritus Sancti, gustaverunt nihilominus bonum Dei Verbum virtutesque sæculi venturi, et prolapsi sunt, renovari iterum ad pœnitentiam, rursum crucifigentes sibi met ipsi Filium Dei, et ostentui habentes (Hebr. 6. 6)*. Si hoc scire voluisset [*Ms. voluisti*], imo si non ea quæ scit, contemneret [*Ms. contemnet*], nunquam Apostolo contradicens, pro Dæmonibus quoque diceret [*Ms. dicit*]. Christum passurum, et eum præberet [*Ms. præbet*] ostentui : clausa, quod legimus, aure pertransiens, *Christus resurgens a mortuis, ultra non moritur : mors ei nequaquam dominabitur. Quod enim mortuus est peccato, mortuus est semel, quod autem vivit, vivit in Domino (Rom. 6. 9. 10)*. Hoc enim quod dicitur *semel* non secundum recipit, nec tertium : unde Apostolus sciens eum semel crucifigi, tota ad Hebræos affirmat audacta : *Hoc enim fecit semel se ipsum offerens (Heb. 7. 27)*.

5. Ob hæc et alia plurima, de quibus scribere epistolaris sermo non patitur, condemnati sunt, et ejecti de Ecclesia; sed fatuitati juncta superbia, Episcoporum **552** iudicis contradicunt, cohæreticum summ nitentes seditionis defendere, et per alienas provin-

(a) Ex Græc. *λόγος* quod est *verbum*. Hanc porro de anima Christi doctrinam longe absonam iterum execratur Theophilus in 1. Pasch. quod nempe illud Pauli Philipp. 2. 7. « Non rapinam arbitratus est, esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinanivit, formam servi accipiens, » ad Christi animam retulerit, quam Deo æqualem crediderit, et non ipsum Verbum, sed solam ejus animam ad terrena venisse. Vide Justinianum epist. ad Menam in fine, ubi delirium istud exagitat ex libris *κατὰ Ἀρχῶν*, nam in Rufini versione dissimulatur.

(b) Hæc rursus devoventur Paschal. 1. quod *Christum*, dixerit Origenes *pro Dæmonibus, ac spiritalibus nequitiis apud superiores affigendum cruci*. Et Hier. Apologet. in Rufinum lib. 1. cap. 5. « Origeni tuo, inquit, licet Christum dicere sæpe passum, et sæpius passurum, ut quod semel profuit, semper prosit assumptum : » quæ exaggerans Epist. ad Avitum cap. 4. inde consequi ostendit, licet « ille », Origenes, « non dixerit, sicut pro hominibus homo factus est, ut homines liberaret, sic et pro salute Dæmonum, Deum futurum quod sunt ii, ad quos venturus est liberandos. » Confer, ne longiores simus testimoniis adducendis, Orosium in Communitario, et Severum Sulpitium Dialog. 1. cap. 1. Justinianum sæpius laudata ad Menam epistola, etc.

cias suberrantes, damnati, damnatum habent ducem, et hujus operis eriguntur. Obsecro itaque vos, fratres carissimi, ut si istuc [*Ms. illuc*] veniunt, præceptis Evangelicis eos ad lacrymas provocetis. Voti nostri esse, et illos, et alios errores corrigere pœnitentis, et digne suo nomine conversantes, (c) ut qui vocantur Monachi, si tamen hoc esse cupiunt, quod dicuntur, silentium diligant, et fidem Catholicam, quibus nihil omnino est præferendum [*Ms. perferendum*]. Sed ut audio, imitantes Zabulum, huc illucque discurrunt, et quærant quos suis impietatibus devorent (*1. Petr. 5. 8*.) Putant enim insaniam, fidem, audaciam, fortitudinem; et idcirco erecti in superbiam, Ecclesiasticæ prædicationi [*Ms. prædicationis*] Origenis doctrinam, quæ Idololatriæ mixta est, præferunt. Sicubi ergo fratres, et plebem quæ vobis credita est, turbare tentaverint, custodite gregem Domini, et insanbare impetus eorum reprimite. Nihil eis nocuimus, nihil (d) tulimus : una causa in nos odiorum est, quod usque ad mortem parati sumus fidem defendere.

6. Cætera prætermitto, quomodo nobis necem inferre tentaverint, et quibus insidiis id machinati sunt, quando et Ecclesiam, quæ est in Monasterio Nitriæ, postquam damnati sunt, occupaverunt; ut et nos, et plurimi nobiscum Episcopi [*Ms. plurimæ et Episcopis*], ac Monachorum patres, et vita, et ætate venerabiles ingressu ejus prohiberentur [*Ms. prohibentur*], conductis libertinis et servis, qui propter gulam, et ventrem ad omne facinus armati sunt. Cumque opportunitiora Ecclesiæ (e) quasi in obsidione urbis, tenerent loca, palmarum ramis fustes, et bacillos protegabant, ut sub pacis insignibus paratos ad cædem animos dissimularent. Et ut firmior esset factio, et promptior cuneus ad audaciam, multis **553** ingenuorum pecunias divisere, qui acceperunt, non ut scelere consentirent, sed ut nobis (f) providerent conatus eorum, et paratas insidias panderent ad cavendum. Quod cum cerneret innumerabili frequentia Monachorum, cœperunt omnes vociferari, et paucorum furorem consono clamore terrere, ut saltem metu Collectam fieri sinerent [*Ms. sineret*], et Ecclesiæ jura servari. Et nisi gratia Dei multitudinis impetum refrenasset, (g) evenisset aliquid, quod solet in seditionibus fieri; in tantam enim nefarii homines temeritatem, imo insaniam prærupserant, ut sanctæ quoque conversationis Monachi, et semper mansuetissimi eorum furem sustinere non possent [*Ms.*

(c) Supple *esse*, aut verius leg. *conversari*, et vid. Paschal. II. n. 22. sub finem, ubi eadem est sententia de Monachis.

(d) Suppleri locum jubemus, ac legi *nihil injuriæ intulimus*. Conjecturas nostras ipse confirmat Theophilus in Paschali altera n. 25. *Nihil eis intulimus injuriæ, nihil nocuimus*, etc.

(e) Sic ex ingenio locum emendamus, legendumque omnino constituimus, *quasi pro qui, et tenerent pro tenerentur*, quæ duo erant in archetypo librarii sphalmata, quæ sensum evertabant. Porro simillimum huic locum de baculis ad dissimulandam cædem, arborum foliis contactis, habet Hier. in superioribus epistolis, qui tamen menti non occurrit.

(f) Malim scribi *proderent*, concinniori sensu.

(g) Mendose erat in Ms. duobus verbis *et venisset*.

possint]. Quæ nos omnia (a) Dei auribus patienter, et humiliter tulinus, providentes salutem eorum, qui contra nos hostiliter pugnabant: ita dumtaxat, ut Ecclesiasticas regulas et fidem rectam nullius amicitias donaremus: quod potens est Dominus et nobis, et omnibus servis suis in commune concedere, ut necessitudini hominum præferamus fidei unitatem. Simulque et vos petimus, ut singuli cum populis qui vobis crediti sunt, oretis attentius, et Deum misericordiam deprecemini, quo possimus hæreticorum insidiis resistentes, habere pacem cum his, qui semper pro veritate pugnaverunt, omnesque simul coronam justitiæ præstolenur. Fratres qui vobiscum sunt, (b) plebs quæ mecum est, in Domino salutatur.

554 (c) EPISTOLA XCIII (d)

SIVE RESPONSUM JEROSOLYMITANÆ SYNODI AD SUPERIOREM THEOPHILI. (e) S. HIERONYMO, UT VIDETUR, INTERPRETE.

Respondent Synodi Patres, immunem ab Origeniana, quam subinde execrantur hæresi, esse Palæstinam; tamen quæcumque Theophilus in superiori Synodica damnaverat, dogmata, et personas damnare se profitentur.

Domino et honorabilissimo Episcopo THEOPHILO EULOGIUS, JOANNES, et cæteri episcopi, qui Jerosolymis in Sancta (f) Encæniorum die reperti sunt.

1. « Nosti, Domine, cuncta laudabiliter (g) peragi et ante nostras litteras, quod omnis propemodum Palæstina gratia Christi ab hæreticorum aliena sit scandalo, præter paucos, qui Apollinaris erroribus acquiescentes, noxia præceptoris sui scripta meditantur. Atque utinam (h) Sanctorum orationibus, non nos inquietarent (i) Judaici serpentes, et Samaritanorum

(a) Facile scripserat Hieron. *surdis auribus*, quemadmodum jubemus legi pro *Dei auribus*, quod mendum est antiquarii, tametsi in textu non immutamus.

(b) Jam igitur soluto Episcoporum conventu, post aliquod tempus epistola data est.

(c) *Al. inedita. Scripta paucis diebus post superiorem.*

(d) Prodit nunc primum ex eodem Ambrosiano exemplari, in quo post alteram Theophili Paschalem epistolam exhibetur.

(e) Satis probabili testimonio id collegisse nobis visi sumus ex ipsius Hieronymi verbis lib. 1. Apologet. adversus Ruffinum sub initium, ubi, « si, inquit, quidquid contra Origenem et sectatores ejus dicitur, in te dictum putas, ergo et epistolæ Papæ Theophili, et Epiphani, ET ALIORUM EPISCOPORUM, QUAS NUPER, ipsis jubentibus TRANSTULI, te petunt, te lacerant. » Qui enim vero alii Episcopi in Origenem, ejusque sectatores Epistolas scripsisse intelligendi sunt, quas per id temporis Hieronymus Latine explicavit, si hujusce in primis Jerosolymitanæ Synodi Patres non sunt, quorum hæc litteræ profertur? Accedit petitum ex iudole Ambrosiani libri argumentum, qui non alias ferme continet a Hieronymianis elucubrationibus, tametsi alias proprii ingenii, alias a Græcis Latine conversas.

(f) Primam Encæniorum templi Jerosolymitani diem fuisse XIV. Septembris supra etiam adnotavimus ex Nicephori testimonio lib. 8. Histor. cap. 10.

(g) In Ms. erat *paui*, quod compendiarie scriptiois vitam arbitrati sumus.

(h) Facile in Græco fuerit, *αὐτὰ, δὲ τὸν ἕως ἀπὸν ὑμῶν ὑμῶν ὑμῶν*, ob sanctorum preces, sensu magis perspicuo.

(i) Id ipsum Hieronym. notat supra Epistol. 82. num. 10. *Sunt hæc Judæi, sunt variorum dogmatum hæretici, et maxime impurissimi, Aquichæi*, etc. Porro de Samaritanorum

incredibilis stultitia, atque Gentilium apertissimæ impietates, quorum turba quamplurima et ad veritatem prædicationis omnino auribus obturantes in similitudinem luporum gregem Christi circumfrentes, non parvas nobis [Ms. vobis] excubias, et laborem incutiunt, dum volumus oves Domini custodire, ne ab his dilacerentur. Et quia scripsit nobis Sanctitas tua, repertos quosdam in Ægypto, qui ex Origenis dogmatibus pestifera quædam velint introducere in Ecclesiis, et simplicium corda decipere: ideo necessarium duximus significare Sanctitudini tuæ, quod istiusmodi prædicatio a nostris auribus aliena sit. Namque enim audivimus nunquam docentes, quod Christi regnum aliquando sit terminandum. 555 Absit hoc a Fidelium auribus, Gabriel Angelo loquente ad Mariam de eo qui nasciturus est Christus, atque dicente, *Regnabit super domum Jacob in æternum, et regni ejus non erit finis* (Luc. 1. 33). Neque, quod Zabulus cunctis peccatorum vitis liberatus dignitatem obtineat, quam habuit antequam caderet, ita ut et ipse, et Christus sub unum Dei Patris redigantur imperium. Qui enim ita credunt, ituri sunt in tenebras, quæ præparatæ sunt Diabolo, et Angelis ejus. Quod si qui sunt, qui in suis Tractatibus tradiderunt, quod Filius nobis (j) comparatus, sit veritas, Patri conlatus, mendacium: et quod est, inquit, Petrus et Paulus (k) ad Salvatorem, hoc est Unigenitus Filius, et Dei Verbum, comparatus Patri: et ut breviter nostram sententiam declaremus (neque necesse est eadem rursus tractare) quicumque hoc prædicat, quæ Beatitudo tua damnanda significat, et quæ discordant ab ea fide, quam pio sensu Patres nostri in urbe Nicæna scripserunt et ipsi, et dogmata eorum sint Ecclesiæ anathema, cum Apollinare, qui contra sanctas Scripturas vadens, imperfectum hominem dicit a Domino Jesu Christo nostro esse susceptum, et non (l) plenam assumptionem ejus et animæ et corporis salutem datam. Nos enim insistentes Patrum vestigiis, et Scripturarum vocibus eruditi, docemus

norum stultitia incredibili, ut Synodi Patres vocant, insignia argumenta replete ex Epiphano hæres. IX. Philastrio, Leontio Byzantini de Sectis Act. 11. Gregorio Magno pluribus locis, quibus adde Baronium Annal. XXXV.

(j) Vitiose, ut pleraque alia, erat in Ambrosiano libro, *nobis sit comparatus ve. itate*: quod emendavimus, ut in superiori Synodica num. 5. ex his, Augustini de Hæresibus ad Quodvultdeum, « Dixit præterea Origenes, quod Filius Dei sanctis hominibus comparatus: sit veritas, Patri conlatus, mendacium. » Invo vero ex Guidone Perpiniano in Summa de Hæresibus, ubi in Origeniana hunc ipsum locum exscribens emendatori usus apographo, legit, *quod Filius nobis comparatus sit veritas*, etc. Quod boni Scriptoris testimonium multi ea etiam de causa faciendum est, quod hanc Palæstinorum Antistitum Decretalem de nomine appellet, eamque ante annos supra quadringentos nominet.

(k) Iterum ex Perpiniano Carmelitæ testimonio locum emendavimus: in Ambrosiano enim archetypo vitiose erat *a Salvatore*. Verissime autem ille in suo legerat, « et quod est Petrus et Paulus ad Salvatorem, hoc est Unigenitus Filius, et Deus Verbum (non Dei Verbum) comparatus Patri. »

(l) Ut sensus constet, siquæ perspicuus, *m* litteram in fine vocum *plenam assumptionem*, dele, quam litteram sexto casui tam sæpe in Mss. veteri vitiosa pronuntiatione ardi, si facile norunt, qui veteres membranas aliquando consuluerunt. Nobis aliud exemplum suppeditat litteratus lapis domestici Museoli nostri, qui Ethioicam ex una parte,

et prædicamus in Ecclesiis, et confitemur, Trinitatem increatam, æternam, unius esse in tribus subsistentiis, et in una Deitate (a) adorantes. Si quis autem tua Reverentia, vel propter dogmatum pravitatem, vel propter alias causas a cõmmunione sejungit, sicuti nobis indicare dignatus 556 es, scias in nostris Ecclesiis non recipiendos, donec tu pœnitentiæ eorum, si tamen voluerint damnare perversa, veniam dederis. Saluta omnes qui tecum sunt sacerdotales gradu.

(b) EPISTOLA XCIV (c)

DIONYSII AD THEOPHILUM. (d) A S. HIERONYMO, UT VIDETUR, LATINE REDDITA.

Theophilum continuo laudat, quod ejus opera damnata sit hæresis Origeniana, quam ut persequi ad finem usque non desinat, vehementer hortatur.

Domino Beatissimo THEOPHILO DIONYSIUS (e) Liddensis Episcopus.

« Bonus Deus noster, qui in conciliis sanctorum glorificatur (Ps. 88. 2), et amicos sibi, ac Prophetas singulis temporibus præparat, si ordinem nostræ generationis aspicias, (f) te, Domine frater beatissime, æmulatorem rectæ fidei suscitavit (g) ut et superstitionem hæreticam de Gentilium fonte manantem Apostolico rigore contereret, et humanum genus, quod multis trahitur erroribus, ac dispersum gregem Christi ad suum Pastorem reduceres; qui tempore passionis idcirco pro cunctis dedit animam suam, ut nunc possimus credentes dicere, *Vere Deus in nobis est* (1. Cor. 14. 25). Quis enim ita aut stultus, aut impius est, ut non confiteatur, te maximum orbi dedisse munus, (h) deletis sceleratis-imis blasphemis [fort. blasphemis] Origenis discipulis, ne Eccle-

Christianam ex alia inscriptionem refert: et in antiquiori Ethnica legitur.

SINE ALTERITRUM. ANIMI. LESIONEM.

(a) Lege sodes et meo periculo, *substantiæ*, pro eo quod reliquimus ex Mss. *adorantes*. Litterarum utranque vocem componentium similitudo, quam facillime pervidebis, si eas majusculo, ut vocant, caractere descriperis, et fortasse delectæ etiam in autographo priores litteræ, imperitum librarium omnino fefellerunt. Cæterum et sensus, qui nequam aliter constabit, et ipsa vocula *unius*, quæ substantivum nomen, ad quod referatur, non haberet, et tandem ipsum *adorantes*, quod certum heic loci est vitium, emendationem nostram non tuentur modo, sed evincunt. Porro tam insignem ac luculentam Sanctissimæ Trinitatis confessionem cum Hieronymi Epistolis XV et XVI. ad Damasum confer, et nostras quoque adnotationes in eas recole, si tanti sunt.

(b) *..l. inedita. Scripta eodem tempore quo superior.*

(c) Superiori Palæstinorum Antistitum continuo subditur in Ambrosiano libro, ex quo primum in vulgus prodit.

(d) Eodem adducimus argumento quo de superiori Palæstinorum epist. diximus nota e. Hunc quippe Liddensem Episcopum, ex eorum numero esse, facile nobis persuademus, quorum epistolas a se Latine conversas Hieronymus testimonio suo illo confirmat.

(e) Alio nomine *Diosopolitanus*. Lucianus de revelat. cor. or. S. Stephani: *Ego renuntiavi, inquit, Episcopo, cum esset in Iidda, quæ est Diospolis*. Vide S. P. nostrum lib. contra Joannem Jerusalemitanum sub finem, ubi de isto Dionysio loquitur.

(f) In archetypo erat et pro te, ut leviora vitia dissimulamus.

(g) Ms. vitiosa melibatesi et ut, et mox *reducens*, pro *reduceres*; quæ omnino imperitis librariis sunt impu-tanda.

(h) Erat electis, supino errore. Malim vero *ejectis*.

sia Christi ab his polluantur, quorum cancer, et insanabilis 557 lepra sic multorum corda pervasit, ut et qui simulant pœnitentiam, hæresi jungant perjurium; et nos, quos tacere cogunt, odire non desinant.

2. Confortare igitur et viriliter age (1. Paral. 22. 13), Dei famule, et usque in finem Origenis signenta persequere, ne simplicium mentes sub umbra (i) sapientiæ blandis ejus capiantur illecebris, et fiat in corpore Christi scissuræ divisio. Omnes enim qui sapiunt, quæ sursum sunt, te Patrem, et spem, et coronam fidei alacres profitentur, quod Arii Magistrum, et (j) discipulum ejus Evangelico mucrone confoderis. Fratres cellulæ meæ oppido te salutant, et fratres qui tecum sunt. »

EPISTOLA XCV (k)

558 ANASTASII PAPÆ AD SIMPLICIANUM (l).

Studium Theophili, ac vigilantiam laudat, cujus litteris conventus, Simpliciano (m) Mediolanensi Episcopo denuntiat, a se quoque Origenianæ hæresi infictum esse anathema.

Domino Fratri SIMPLICIANO, ANASTASIUS.

1. « Grandem sollicitudinem atque exenbias super gregem suum pastor habere approbatur.

(i) Litterarum compendio scriptum erat *stior*.

(j) Origenem quidem Arii magistrum passim etiam Hieronymus vocat: et quibus de causis verissime explicat; at simul et *discipulum* dici eum, nulla ratio patitur, legendumque est omnino heic loci *discipulos*, plurium numero, ut Origenistas hæreticos notet.

(k) *..lias inedita scripta, ut videtur, sub initium an. 400.*

(l) Prodit ex eodem, quo tres superiores, Ambrosiano exemplari, in quo inter epistolam Epiphaniæ ad Joannem Jerusalemitanum, quæ in nostra recensione est 51, atque aliam nunc 90. Theophili ad Epiphanium, locum sortitur.

(m) Haud dubium, quin Mediolanensis Ecclesiæ Episcopus. Ut autem nihil dissimulemus, fecit aliquando isthæc ad Simplicianum inscriptio, suspectam nobis ipsius Epistolæ germanitate. Nimirum Theophili Synodica, ut alibi certis argumentis constitutum est, ad annum pertinet quadragesimum: ac rursus cum Palæstinis Episcopis in Eliæ encænæ congregatis inscripta sit, encænæ autem ejus templi in diem incidant Septembris decimum quartum, eidem mensi, isdemque circiter diebus est adscribenda. Ejus itaque Episcopi Alexandrini litteras, quibus *conventus est*, ac de Origenis damnatione certior factus Anastasius, non potuit, ut quam citissime putaveris, ante finem ejusdem Septembris accepisset, atque exinde spatio aliquo temporis intercedente, arrepta Ensebii occasione, scribere ad Simplicianum. Hic vero duos ferme ante menses obiit, siquidem Mediolanensis Ecclesiæ certissima monumenta XVIII. Calendas Septembris hujus utique anni exitum ejus consignant; nec facile creditu est, tantum ejus mortem Romanum Pontificem latuisse, ut ad eum scriberet quasi superstitum, maxime cum isdem Ecclesiasticis tabulis, Venerium et statim, sive initio Septembris successisset, compertum sit. Ad hæc Venerio quidem Mediolanensi Episcopo datæ Anastasii epistolæ de Origenis damnatione memorantur tum aliis, tum ab ipso auctore Anastasio, ubi ad Joannem Jerusalemitanum rescribens, simul ipsi mittere se notat epistolam ad Venerium scriptam, in qua de Origene, deque exitiosa Origeniani libri interpretatione *diligentiori cura* sententiam tolerat. Ac Simplicianum vero nullas unquam apud illum ejus causæ scriptorem ex Romano Pontifice epistolæ memorantur: non a Theophilo, non ab Epiphanio; quodque his magis interest, non abs Hieronymo, qui certe non alias quam ad Venerium legit unquam, aut novit, et frequenter ingerit adversariis, idem procul dubio atque acrius facturus antea, si datas hujuscemodi ad Simplicianum novisset, in quibus expressa Origenianæ doctrinæ damnatio est, illudque conceptis verbis præceptum, ut illud quid quid est fidei nostræ contrarium ab Origene quondam scri- a nobis alienum esse debeat ac punitum.

Similiter et (a) ex alta turre causa civitalis diu noctuque cautus speculator observat. Magister (b) pro-

Atque hæc quidem duo erant præcipua, quæ in dubitationem nos adducebant argumenta, quæ studiosis lectoribus explicare otiosum minime sit. Nam ubi rem attentius perpendimus, cum Theophili litteris *conventum* se dicit Anastasius, ut Origenem condemnaret, neutiquam illas censendas esse intelleximus, quas encyclicas Palæstinis, et Cyriis Episcopis inscripsit; et quas ad anni 400. Septembrem referendas nihil dubium est; sed priores alias easque aut privatas, aut, si mavis, ex aliquo Patrum Ægyptiorum conventu, puta illas, quas laudat Justinianus ad Menam, et superiori anno videntur tribuende. Hujusmodi profecto sunt, quas Hieronymus Epist. 88. ad ipsum Alexandrinum Episcopum, memorat, ubi, « dispensatione, inquit, Dei factum puto, ut eodem tempore, tu quoque ad Anastasium Papam scriberes, et nostram, dum ignoras, sententiam roborares; » quæ quidem abs Hieronymo scripta, antequam Synodicam quam nos exrudimus, Latinam faceret, et ipsa epistolæ epocha, et inferior ejusdem contextus probat. Huic alterum accedit argumentum ex hac ipsa Anastasii epistola ubi *capitula blasphemiarum*, quæ cum suo pariter auctore damnat, ab Eusebio, Cremenouensi videlicet, ejusdemque epistolæ portitore, accepisse se notat, non a Theophili epistolis repetit, e quibus tamen omnino repetenda erant, nisi aliæ fuissent a Synodictis his, quas edidimus. Credo enim in istis, Origenis blasphemiarum et diligentius expenduntur, et majori cum auctoritate re utantur, quam in Eusebii indiculo, qui forte ex uno Adamantii libro, puta *καπι ἀγγελων*, ex Ruffini interpretatione compactus est ad creandam maiorem interpreti invidiam.

Cæterum damus libenter, Hieronymo minime notas fuisse istas Anastasii litteras ad Simplicianum, notissimas vero illas ad Venerium. Innumeræ possent hujus ignorantis causæ adduci, quas sibi lector, ne longiores simus, facile excogitabit, efflagetque ex passam obviis in historia ecclesiastica exemplis. Quanquam haud scio, satisne aperte eas ipse Hieronymus denotet bis in Epist. ad Demetriadem: « Cum esses parvula, et sanctæ, ac beatæ memoriæ Anastasii Episcopus Romanam regeret ecclesiam, de Orientis partibus hereticorum sæva tempestas simplicitatem fidei, quæ Apostoli voce laudata est, pollueret et labefactare conata est. Sed vir ditissimæ paupertatis et Apostolicæ sollicitudinis *statim* noxium percussit caput, et sibilantia hydræ ora compescuit. » Quin etiam idem ipse Theophilus, ubi in Sermone ad quosdam Monachos, ut a se, ita etiam ab Anastasio damnatum Origenem testatur: « Anathematizantes Origenem, cæterosque hæreticos, exemplo nostro, et Anastasii Sanctæ Romanæ Ecclesiæ Episcopi, qui ex veteribus certaminibus clarus nobilissimi populi dux creatus est, quem et universa Occidentis Episcoporum sequitur Synodus; quæ accepit ac probavit Alexandrinorum Ecclesiæ sententiam in implum latam. » Quæ Justinianus Theophili verba in epist. ad Menam laudat.

(a) Uno verbo, nullo autem sensu, erat in archetypo *exultare*, quod ex ingenio emendare non dubitavimus tribus hisce verbis *ex alta turre*, quam scripturam et ipsa orationis series, et perspicui sensus necessitas postulabant. Proclive autem veteri librario fuerit, qui compendiaris exemplaris sui notas non intellexerit, unam pro tribus exscribere.

(b) Mirum dictu est hoc loco, tam paucis in verbis, quam multa peccata sint a veteri amanuensi: siquidem erat in Ms. *Magister hactenus navis hora tempestatis ecoris et peri-*

vidus navis **559** hora tempestatis, et periculū magnam patitur animi jactationem, ne procellis, atque asperissimis fluctibus navis elidatur in saxa. Pari animo vir sanctus et honorabilis Theophilus, frater et coepiscopus noster, circa salutis commoda non desinit vigilare, ne Dei populus per diversas Ecclesias, Origenem legendo, in magnas incurrat blasphemias. »

2. « Conventus litteris memorati, convenio Sanctitatem tuam, ut (c) sicuti nos in urbe Roma positi, quam princeps apostolorum statuit, et fide sua confirmavit gloriosus Petrus, ne quis contra præceptum legat hæc quæ diximus, damnavimus, et cum magnis precibus postulavimus, ut Evangeliorum instituta, quæ ex ore suo Dei et Christi docuit censura, (d) ab hac recedi omnino **560** non debere, sed illud in memoriam deduci quod Paulus venerabilis apostolus prædixit, atque commovit, *Si quis vobis evangelizerit præter quod evangelizatum est vobis, anathema sit* (Galat. 1. 8). Igitur hoc præceptum tenentes, illud quidquid est fidei nostræ contrarium, ab Origene quondam scriptum, indicavimus, a nobis esse alienum atque punitum. »

3. Hæc sanctitati tuæ scripsimus per Eusebium presbyterum, qui calorem fidei gestans, et amorem circa Dominum habens, (e) quædam capitula blasphemiarum obtulit, quæ nos non solum horruimus, et judicavimus, verum et si qua alia sunt ab Origene exposita, cum suo auctore pariter a nobis scias esse damnata. Dominus te incolumem custodiat, Dominus frater, merito honorabilis. »

culo, magnam, etc. qua conjectura tantum adducti mutare ausi sumus, cum nullum esset sensus dispendium, ne hujusmodi monstrosi lector offenderetur. *Ecoris* vero, quod nomen nihil est, penitus expunximus.

(c) Illud *sicuti* adverbium pro *similiter*, sive *eodem pacto* sumitur, cujusmodi exempla apud veteres Latinos scriptores invenimus. Tunc vero pro *ut*, si *et* legeris, perspicue etiam sensus constabit; nam laciniolosus ferè totus est textus, librariorum culpa.

(d) Desunt heic loci quædam, quæ amanuensium veterum oscitantia exciderunt, puta *serventur; et constitrimus*, aut quid simile; nec tamen, tot adhuc mendis impedita oratione, sancti pontificis obscura mens est.

(e) Nimirum Cremenouensis Eusebius, qui cum Romæ esset ab anno 398 Origenis libros *καπι ἀγγελων* a Ruffino latinitate donatos, primus accusavit palam, atque inde blasphemiarum capitula excerptis. Qui et Mediolani cum esset, per id nempe temporis, quo detulit hæc ad Simplicianum Anastasii epistolam, quamdam, Ruffino præsentem, recitavit ex ejus interpretatione, Origenis sententiam, quam se impugnasse idem Ruffinus l. 1. Invektivæ tradit.

QUARTA CLASSIS

COMPLECTENS EPISTOLAS AB INEUNTE ANNO 401, USQUE AD 420. SIVE HIERONYMI VITÆ FINEM.

EPISTOLA XCVI (a).

SIVE THEOPHILI ALEXANDRINI EPISCOPI (b) PASCHALIS ANNI 401. AD TOTIUS ÆGYPTI EPISCOPOS, A S. HIERONYMO LATINE REDDITA.

Christi divinitas maxime contra Apollinarem asseritur, tum Origenis errores plerique sigillatim proponun-

(a) In aliis editionibus num. caret. Scripta imit. an. 401.

(b) In Martianæi editione falso liber Paschalis secundus

S. HIERONYMI I.

tur, ac refutantur; denique in proximos dilectio, ad celebrandum, ut par est, Dominicum Pascha, præcipua virtus laudatur.

561 1. Christum Jesum, Dominum gloriæ, fratres carissimi, rursus consona voce laudemus, et alacriter adorantes, et prophete verba complentes, inscribitur, et secundo etiam loco ponitur, cum tamen ex ipsa Chronica nota, quæ in fine habetur, ad annum spectare 401. et cæteris præcedere competere sit.

(Vingt-cinq.)

qui dicit : *Cantate Domino hymnum novum (Psal. 149)*; quotquot fidei perducentis ad regna cœlorum participes sumus, sanctæ solemnitatis suscipiamus adventum, et (a) imminenti festa totius nobiscum orbis festivitate celebremus : clamante uno de sapientibus : *Veni, comede in lætitia panem tuum, et bibe in corde bono vinum tuum, quoniam complacuerunt Deo opera tua (Eccl. 9. 7)*. Qui enim honorum operum sunt, et lacte infantix derelicto, solidioris cibi alimenta suscipiunt, divinos sensus altius intuentur, et saturati spiritali cibo, laudatorem et testem vitæ suæ habent Deum; et ad istiusmodi convivas Ecclesiastes **562** loquitur : *Omni tempore sint vestimenta tua candida, et oleum de capite tuo non deficiat (Eccles. 9)*. Ut virtutum veste circumdati, splendorem solis imitemur, et quotidiana lectione sanctarum Scripturarum quisque infundat oleum sensui suo, et pareat mentis lucernam quæ, juxta præceptum Evangelii, *luceat omnibus qui in domino sunt (Matth. 5)*.

2. Igitur convivas tales, et qui sic passionis dominicæ festa concelebrant, æmulantes, cum sancto dicamus : *Laudabo Dominum in vita mea, psallam Deo meo, quamdiu sum (Psal. 103)*; festinemusque ad Angelorum metropolim, quæ libera est, et nulla malitiæ sorde maculatur, in qua nec dissensiones sunt, nec ruinæ, et de altero ad alterum transmigratio, omnique voluptate calcata, et compressis luxuriæ fluctibus, qui adversum nos crebrius intumescunt, cœlestibus misceamur choris, ut jam nunc illum mente translati, et augustiora videntes loca, simus **563** quod futuri sumus. Quia beatitudine indignos se fecere Judæi, qui Scripturæ sanctæ opibus derelictis, (b) et ad pauperis intelligentiæ acquiescentes magistros, hodie audiunt : *Semper errant corde (Psal. 94)*; et nolunt, præsertim Christo, dicere : *Benedictus qui venit in nomine Domini (Psal. 117)*. Præsertim cum omni voce opera clariora, Deum illum esse testentur, et nequaquam dicere : *Hæc dicit Dominus, sed, Ego dico vobis* : per quæ ostendit se latorem legum, et Dominum Deum verum, et non esse unum quemlibet prophetarum.

3. Neque enim divinitatem ejus, quæ nullis locorum spatiis circumscribitur, assumptio servilis formæ poterat obscurare, nec angustia humani corporis ineffabilem (c) majestatis ejus terminare virtutem, quem operum magnitudo Dei filium comprobabat. Nam cum frementis maris elatos gurgites, et instar montium intumescentes, tranquillitati subitæ reddi-

(a) Sæpe antea laudatus Ambrosian. Cod. H. 59. *ut imminentes ferias totius nobiscum orbis festivitate*, etc. vitiose enim *urbis* erat in prius vulgata.

(b) Iterum ex Ambrosiano Ms. locum hunc resarcimus, qui in antea editis legebatur « et paupertati intelligentiæ acquiescentes magis, usque hodie, » etc. Pauperis autem intelligentiæ nomine occidentem litteram intelligi, notum.

(c) Deerat *ejus* vocula, quam ex Paschali epistolæ editione illa, quæ in Bibliotheca Patrum habetur, heic reposuimus; cujus quidem editionis cum posthac testimonio uteretur, B. P. litteris designabimus; nam etsi mendis innumerabilibus scateat, tamen multa etiam et præclara verioris lectionis vestigia retinet, magnum ut nobis auxilium attulerit ad locos aliquot corrigendos. Mox comprobatur, erat antea, pro comprobatur, quod ex Ambrosianis chartis accepimus.

disset, (d) Apostolorum navicula de naufragio liberata, et imperium præsentis Domini aquarum profunda sensissent, cumque, colluctantibus ventis, et ex omni parte fluctibus excitatis, tanta discrimina Salvatoris jussione cessassent, quasi divino spiritu afflato, qui pariter navigabant : *Vere, inquirunt, filius Dei es (Matth. 14)* : non ambigentes de divinitate, cujus magnitudinem opera loquebantur. De illo enim propheta vaticinium est : *Tu dominaris fortitudinis maris, et motum fluctuum ejus tu comprimis (Psal. 88)*. Et ipse propheta canticum signat [al. *significat*], (e) ut non solum in verbo, sed et in virtute Deus verus, qui visus est, crederetur, excellentia operum quod latebat, ostendente. Perfectus Deus propria voluntate quidquid humanæ fuit et naturæ et conditionis assumens, absque **564** peccato duntaxat et malitia, quæ nullam habet substantiam, infans nascitur, EMMANUEL adoratur, Magi de Oriente veniunt, Deum Dei filium, genu posito, consistuntur : qui, et tempore passionis, pendens in cruce, solis obscurat radios, novo inauditoque miraculo divinitatis suæ exprimens magnitudinem. Et indivisus et inseparabilis, nec in duos salvatores quorundam errore sejunctus. Unde et ad discipulos loquebatur : *Nolite vocare magistrum super terram : unus est enim magister vester Christus (Matth. 23. 8)*. Neque enim cum hæc apostolis diceret, a corpore, quod patebat aspectui, divinitatis excellentiam separabat. Nec quando unum se Christum Dei filium testabatur, animam dividebat et carnem : non alter et alter, sed unus atque idem utrumque subsistens, Deus et homo, dum servus videtur, et dominus adoratur : siquidem in humani corporis vilitate ineffabilem celebrabat Deum, et rursus fragilitatem carnis divinis operibus excedebat : (f) et ut unus quilibet sanctorum, ut a plerisque æstimatum est, crederetur : sed ille quem et Paulus ostendere volens, scribit : *Unus Deus, unus et mediator Dei et hominum, homo Christus Jesus* : Et iterum, *Mediator autem unus non est, Deus autem unus est (1. Tim. 2)*; quia unus Filius Patris nostrique mediator, nec æqualitatem ejus amisit, nec

(d) Facile luxatus hic locus videri possit, quem pristinae integrali restituis, si ordine immutato legas, « et imperium præsentis Domini aquarum profunda sensissent, Apostolorum navicula de naufragio liberata : cumque, » etc.

(e) Habentur hæc Græcæ ad Concilium Ephesinum in libello S. Cyrilli Alexandrini, qui religiosissimis Reginis nuncupatus est, quæ cum Hieronym. versione conferas. *Ἦν μὴ ἐν λόγῳ μόνῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν δυνάμει Θεοῦ ἀληθινῆς ὁ φανεὶς εἶναι πιστεύεται τῇ τῶν ὁρμητῶν μετακινήσει τὴν περὶ αὐτοῦ θάλασσαν ἀσφάλειαν. Πόλις μὲν ὡν Θεός, αὐτοθεὸς δὲ ἰσχυροτάτος, καὶ μηδὲν ἀνθρωπείας ὁμοιωσῶν καταλείψας ἑαυτὸν, ἔλην μόνος τῆς ἀνοσίτου κακίας, καὶ βροτῶν γὰρ γούνατος. Ἐμμανουὴλ ἀποκαλεῖται, μέγαν πρὸς αὐτὸν ἴσταν, καὶ τῶ προσωνύμιον καὶ Θεοῦ εἶναι τὸν φανερὰ ῥοδόντων. Ἐπὶ καὶ σαρκαὶ στασιζομένου ἴλιου συνέτελλεν ἄνθρωπον, καὶ τῶ εἶναι θεώματι τὴν εὐαγγελίῳ σαρκίῳ θεώματα, οὐδαμοῦ εὐνοίας ἰσταν, ἣ διακίνας εἰς σαρκαὶ θεοῦ. ἀλλὰ καὶ τὸς μεθυσταὶ λέγει μὴ καλέσθαι διδάσκαλον ἐπὶ τῆς γῆς, εἰς γὰρ ἴσταν ἰσταν καθηγετὴς ὁ χριστός. οὐ γὰρ οὗτοιο τοῖς ἀποστόλοις παρήγγειλε, μέγαν πρὸς αὐτὸν ἴσταν, καὶ τῶ προσωνύμιον καὶ Θεοῦ εἶναι θεώματα, οὐδὲ ὅτι χριστὸν καυτὸν διαμεριζόμενον εἶναι, ψυχῆς καὶ σαρκὸς διαμεριζόμενον. οὕτως ἄμωρ τυγχάνει Θεός τε καὶ ἄνθρωπος, θεοῦλος ὁρμητῶν, καὶ κίριος γρηγορήματος. τὸ μὲν ἰσταν τῆς θεότητος τῶ σαρκίῳ τῆς ἰστανωσῶσας ἰστανωσῶσας προσημαί, τὸ δὲ γὰρ ταπεινὸν τοῦ ὁρμητῶν σαρκαὶ τῆς θεότητος ἰστανωσῶσας ἰστανωσῶσας.*

(f) Copulativa et particula, quæ in Latino vacat, ac sensum paulo turbat, ex Græcæ lingue ingenio probatur. Eam tamen Ambrosian. cod. non habet, quinimo contrario sensu legit, *et unus quilibet*.

a nostro consortio separatus est, invisibilis Deus, et visibilis homo: forma servi absconditus est, et dominus gloriæ confessione credentium comprobatur.

4. Neque enim privavit eum Pater naturæ suæ nomine, postquam pro nobis homo et pauper effectus est, nec in Jordane fluvio baptizatum altero appellavit vocabulo, sed filium unigenitum: *Tu es filius meus dilectus, (a) in quo mihi 565 complacui (Luc. 2)*. Nec similitudo nostra in divinitatis est mutata naturam, nec divinitas in nostræ naturæ versa est similitudinem: sed manens quod a principio erat, Deus verbum, et in se nos glorificans, non venit, juxta Jeremiam, ut diceret: *Heu mihi mater, ut quid me genuisti? virum (b) qui judicer, et discernar omni terræ: non profuit, neque profuit mihi quisquam (Jerem. 15. 10)*, qui libertatem donaturus advenerat: nec juxta Isaiam vociferabatur: *Væ mihi, quia cum sim homo, (c) et immunda labia habens, et in medio populi immunda labia habentis habitem, regem Dominum sabbaoth vidi oculis meis (Isai. 6. 6)*. Ipse enim erat rex gloriæ, ut in vicesimo tertio Psalmo scriptum est: *In patibulo victor existens, et hostilia bella compescens, ut hominem sctum ex humo cælorum habitatorem faceret, et trophæi sui communionem donaret.*

5. Igitur quanquam hoc nolint, qui eum putant in alium commutatum, *Jesus Christus heri et hodie ipse est, et in æternum (Hebr. 13. 8)*, nunquam habiturus regni sui finem, juxta sceleratum Origenis errorem, ne cessante regno, etiam æternitate privetur, sed coram omnibus loquens: *Ego in Patre, et Pater in me (Joan. 11. 34)*. Et docere nos cupiens, quod et Pater in Filio, et Filius in Patre creaturis omnibus imperaret, et hoc ipsum roborans, inferebat: *Ego et Pater unum sumus (Joan. 14. 11)*, ne quis unum suum, Patrisque regnum humanæ carnis occasione divideret. Quod si juxta Origenis insaniam aliquando amissurus est regnum Christus unigenitus Filius Dei, quomodo ipse Apostolis loquebatur: *Ego et Pater unum sumus, non unum postea habiturus imperium? ut scilicet hic habeat gloriam, quam ibi depositurus est. Et ubi erit quod semper Filius in Patre, et Pater in Filio est, si regnum Filii non erit (d) certum? Verum hoc qui ita se habere contendunt, si tamen non egerint poenitentiam, pereant, et ad hos zelo fidei pietatisque commotus loquatur Moyses: *Maledictus tu in civitate, et maledictus in agro (Deut.**

(a) Idem Ambrosian. *in te mihi complacuit*. Quæ subsequatur in Græco textu servavit Theodoretus Dialog. 2. *ὅτι τῆς ἡμετέρας ἀγάπης, πρὸς τὸν υἱοῦ γεννηθέντα, ἐκ θεοῦ ἑστῶτα μὴ καταλλήλων, ὅτι τῆς ἀγάπης ὁμοῦ ἐπιπέμπει ἐκ τῆν ἡμετέραν ἀγάπην, μὴν γὰρ ἡ ἀγάπη θεοῦ: μὴν καὶ τῆν ἡμετέραν πατρὸς ἐκείνου.*

(b) Penes Martianæum erat, *quæ judicaret omni terræ non profuit*, etc. Nos integram, veramque Lectionem ex Ambrosiano exemplari mutuati sumus, cui assentitur etiam Græcus c. LXX *ὁμοῦ δὲ καταλλήλων καὶ καταλλήλων ὅτι τῆν ἡμετέραν ἀγάπην, ὅτι, etc.* Mox alii edidit, *avannaturus pro donaturus*, satis vitiose.

(c) Ambrosian. *cum sim homo immundus*, sacro textu, et Græco in primis renuente.

(d) Verius ex contextu, *non erit coæternum?* ut præfert idem Ambrosianus, atque infra clarius asseritur: *Nos Christi regnum credamus æternum*, etc. Interim hoc voculam repositimus.

28): Psalmista pariter increpante: *Deficiant peccatores de terra, et iniqui, ut ultra non subsistant (Psal. 103)*.

566 6. Equidem scire non possum, qua temeritate Origenes tanta confingens, et non Scripturarum auctoritatem, sed suum errorem sequens, ausus sit cunctis in medium nocitura proferre, nec æstimaverit unquam ullum hominum fore, qui suis assertionibus contraret, si (e) philosophorum argutias propriis tractatibus miscuisset, et a malo exordio in fabulas quasdam et deliramenta procedens, Christianum dogma ludum et jocum faceret, nequaquam divinæ doctrinæ veritate utens [al. nitens], sed humanæ mentis arbitrio, et in tantam seipso magistro, intumescens superbiam, ut non imitaretur humilitatem Pauli, qui plenus Spiritu Sancto contulit cum prioribus apostolis evangelium, *Ne forte in vacuum curret, aut cucurrisset (Gal. 2. 2)*: (f) ignorans quod dæmoniacy spiritus esset instinctus, sophismata humanarum mentium sequi, et aliquid extra Scripturarum auctoritatem putare divinum. Quiescant ergo aliquando, qui regni Christi finem somniantes, verborum Origenis cupiunt esse parasi, nec cum fidelibus ambulantes, fidem quam non habent, simulent. Quin potius discant, (g) quod omnis dolus, et fraudulentia, aliud sit et aliud ostendat: ut sub virtutis specie vitia celare nitatur. Etenim cum in crucis ignominia, quam pro nobis passus est, non amiserit Christus esse *Dominus gloriæ*, juxta beatum Apostolum, clamantibus contra Judæis: *Qui destruis templum, et in triduo ædificas, salvum teipsum fac: si filius Dei es, descende de cruce (Matth. 27)*; et in carne patiens, pendensque in patibulo, fortitudinem propriæ majestatis ostendit, solem de cursu quiescere faciens, et signorum magnitudine plenam fidei vocem latroni extorquens: *Memento mei, Domine, cum veneris in regnum tuum (Luc. 23)*. Nunquam post resurrectionis gloriam, perditurus est regnum, licet innumeros contra eum Origenes blasphemiarum lapides jaceret. Aut cujus est consequentiæ, perpetuitatem regni discipulis polliceri, et dicere: *Venite, benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi (Matth. 25)*: et ipsum 567 carere illo quod aliis tribuit? vel quomodo, scribente Paulo ad Corinthios, *Absque nobis regnatis, et utinam regnaretis, ut et nos regnaremus vobiscum (1. Cor. 4)*, intelligi poterit regnum Christi post multa tempora terminandum? præsertim cum Joannes clamet: *Et qui de sursum venit, super omnes est (Joan. 3. 31)*: Et Apostolus scribat, *Quorum Patres, et ex quibus juxta carnem Christus, qui est super omnia Deus benedictus in æternum (Rom. 9. 5)*.

7. Itaque nulli dubium est, quin qui Deus perma-

(e) Voculam *si*, quæ superiora necit sequentibus, eratque omnino necessaria sensus perfectioni, ex Ambrosiano Ms. et B. P. editione supplēvimus.

(f) Editi, *sed ignorans*, quam adversativam particulam, unde sensus turbatur, expuimus Mss. ope; et paulo post, eorundem auctoritate, *putare* emendavimus pro *putaret*, quod vitiosum erat.

(g) Legimus ex Ambrosiano, mendose enim vulgati, *quod omnis fraudulentia aliud et aliud ostendat*. Infra leviora alia emendamus.

manet in æternum, simul habeat et regnum, et super ipsos quoque, quos regni possessione donavit, rex perpetuus appelletur, congruum habens divinitatis imperium, nec quicquam in se rude et novum, nisi assumptionem fragilitatis humanæ. Si enim, juxta Origenis insaniam, post multorum circulos sæculorum, Christi regnum est finiendum, consequens impietati ejus est dicere, ut et Deus esse aliquando desistat : et qui regni terminos ponit, cogitur idem de divinitate sentire, quæ perpetuitatem imperii naturaliter possidet. Quod si regnat Sermo Dei (*Λόγος Θεοῦ* Verbum Dei), utique Deus est, et hac ratione colligitur, quicumque tentaverit finem regno ejus imponere, ad id eum devolvi, ut Christum credere compellatur et Deum esse desinere. Sed hæc garriat magister indoctus (a) cum sectatoribus impiis, nos Christi regnum credamus æternum, et in solenni die cantemus cum Angelo, atque dicamus : *Regni ejus non erit finis* (*Luc. 1. 33*). Si enim unum cum Patre est, nunquam ex eo quod unum est, cessaturus est, et unio Patris et Filii nunquam dividetur in partes, (b) ne quod dicitur, unum sunt, aliquando unum esse desistat.

8. Facessant igitur stultissimi mortalium, imo *descendant in infernum viventes* (*Psal. 54. 10*), sicut Psalmista testatur, et præceptorem impietatis suæ ibi esse cernentes, clamant; (c) *Et tu captus es sicut et nos : inter nos reputatus es : descendit in infernum gloria tua*, et reliqua. Talis pastor gregis morbidi Christum ubique suggillat injuriis, et diabolum honore sustollit, dum illum adserit, purgatum vitiis atque peccatis, pristinam aliquando gloriam recepturum, et hunc regnare desistere, simulque cum diabolo sub Patris **568** imperio redigendum; ut magis ad Origenis blasphemias, quam ad vociferationem Judæorum propheta mirabundus exclamet : (d) *Obstupuit cælum super hoc, et horruit valde, dicit Dominus, eo quod duo mala fecerit* (*Jer. 2. 12*). Origenes, Christum asserens regnare desinere, et diabolum ad culmen, de quo ceciderat, ascensurum; talem sceleris sui profundum lacum fodiens, qui aquas continere non possit : æqualem, quantum in se est, (e) diabolo facit Filium Dei, dum detrahit illi regni gloriam sempiternam, et imperio Patris eum subjicit cum dæmonibus. Verum istiusmodi vox impia proteratur, ut sciamus, regnum Christi esse perpetuum, ipso loquente ad discipulos suos : *Vos perseverastis mecum* (f) *in tentationibus meis, et ego statuo vobis testamentum æternum, ut bibatis et comedatis semper super*

(a) Rursum ex Ambrosiano lectionem adscivimus, cum falso excisi habeant *peccatoribus*; neque enim peccatores in universum, sed magistri indocti sectatores impios damnare Theophilii sententia est.

(b) Vulgati *nec quod dicitur*, et mox *desistent*.

(c) Ex Ezechiele hæc repeti Martiani adnotaverat, quæ in nostris exemplaribus hæc ita invenias; sed cum locus ex memoria recitaret Theophilus, sententias easdem aliis verbis retulisse credibile est.

(d) Ex Græco ἔκστατον ὁ κύριος ἐπὶ τούτου καὶ ἐσπένθη τὸν οὐρανὸν ἐπὶ τούτου, etc. aliter enim est in Vulgati. « Obstupescite cæli super hoc, et portæ ejus desolamini vehementer, » etc.

(e) Erat antea, *æqualem diabolum fecit Filio Dei*.

(f) Ms. in *tribulationibus meis, et ego statuo vobis, etc.*

mensam meam in regno meo (*Luc. 22. 28. 29*). Quomodo enim impleri potest hoc, quod dicitur, *semper*, nisi perpetuum regnum sit, et nullo sine claudendum? Quod et Magi intelligentes, versi ad penitentiam, studiosius percunctabantur, *Ubi est qui natus est Rex Judæorum? vidimus enim stellam ejus in Oriente et venimus ut adoremus eum* (*Matth. 2. 22*). Magi fatentur Christum regem, et Origenes negat, dicens eum non perpetuo regnaturum, nec animadvertit se Judæorum blasphemias similem.

9. Legimus in evangelio : cum Dominus atque Salvator fortitudinis suæ et patientiæ insigne exemplar ostendens, crucem scanderet, Pilatus inscripsit titulum, et posuit super caput ejus : *Scriptum autem erat : Jesus Nazarenus rex Judæorum* (*Joan. 19. 19*). Istum titulum multi legerunt Judæorum, qui erat scriptus Hebraice, Græce, et Latine. Dicebant ergo Pilato principes sacerdotum et Judæorum : *Noli scribere quod rex Judæorum sit, sed quod ille se dixerit regem Judæorum*. Respondit Pilatus : *Quod scripsi, scripsi* (*Ibidem. 29*). Cum ergo Pilatus nec seditione, nec precibus ad hoc potuerit adduci, ut regnum Christi de titulo tolleretur : sciat Origenes absque ulla necessitate se hoc facere, quod fecerunt Judæi, ut regnum Christi æstimet terminandum. Et illi quidem in terra positum regem negabant, hic regnantem in cælo, quantum in se est, detrahente nititur, ut accusatorem sceleris **569** sui habeat Pilatum, qui Judæis respondit : *Quod scripsi, scripsi*. Veniat et prophetalis sermo in medium, ac regnum Christi tota prædicet libertate : *Gaude filia Sion, prædica filia Jerusalem, lætare et exulta de toto corde tuo, filia Jerusalem* [al. *Israel*] : *abstulit Dominus iniquitates tuas, redemit te de manu inimicorum tuorum, rex Israel in medio tui, non videbis ultra mala* [*Soph. 3. 14. ex Græc.*]. Neque enim quos semel salvos fecit, iterum præcipitabit e cælo, et dimittet juxta Origenis deliramenta et fabulas, ut rursus de sublimibus corruant. Et hoc quod dicitur, *Non videbis* [al. *videbitis*] *ultra mala*, æternæ securitatis indicium est, quod qui semel fuerint liberati, et regni cælorum possessione perfruit, nequaquam vitiis trahantur ad terram, nec Dei priventur auxilio, qui eis juxta eloquium prophetale, ponet murum, et circummurale, sua eos virtute circumdans. Unde et Psalmista canit : *Non commovebitur in æternum, qui habitat in Jerusalem* (*Psal. 124*). Et Dominus protestatur : *Non te dimittam, nec deseram*. Frustraque somniat ascendere animas in cælum, et descendere, et nunc proficere, nunc ad inferiora delabi, ut per ruinas innumerabiles sæpe moriantur, et Christi passio irrita fiat. Qui enim semel pro nobis mortuus est, æternam nobis victoriæ suæ lætitiā dedit, quæ nulla vitiorum mole extenuetur [al. *tenetur*]. Nec quisquam hominum crebris moritur, quod Origenes ausus est scribere, Stoicorum impiissimum dogma, divinarum cupiens Scripturarum auctoritate firmare.

Græc. *κτισσασαίς*. At illud in primis, *semper*, neque in Græcis, neque in Latinis exemplaribus invenitur.

10. *Christum pro Dæmonibus passurum.* --- Verum quid ista memoramus? cum in tantam irruerit (a) *recordiam*, imo *dementiam*, ut aliud Salvatori crimen impingat, dicens eum et pro dæmonibus ac spiritualibus nequitias apud superos affigendum cruci. Nec intelligit in quam profundum impietatis corruat *barathrum*. Si enim Christus pro hominibus passus, homo factus est, ut Scripturarum testantur eloquia, consequens erit ut dicat Origenes, Et pro dæmonibus passurus, dæmon futurus est: hoc enim necessitate cogetur inferre, ne ab eo quod cœpit, discrepare videatur; ut imitetur blasphemias Judæorum (b), quos semper imitatur; et illi enim Christo similiter loquebantur: *Dæmonium habes*: 570 Et, *In Beelzebub principe dæmoniorum ejicis dæmonia* (Luc. 11. 15). Sed absit ut pro dæmonibus Christus passurus sit, ne et ipse dæmon fiat. Et qui hoc credunt, rursus crucifigunt, et ostentui habent Filium Dei (Hebr. 6. 6), qui nequaquam ut semen Abraham apprehendit, ita assumet et dæmonum [al. *Dæmonium*], ut pro illis quoque crucifigatur. Nec dæmones pro se Deum in passione cernentes, cum Propheta clamabunt: *Hic peccata nostra portavit, et pro nobis dolet*. Neque cum Isaiā dicent: *Livore ejus sanati sumus* (Isai. 53. 4). Nec pro dæmonibus, sicut pro hominum genere, quasi ovis Christus ducetur ad victimam; nec pro eorum salute dicetur: *Proprio Filio non pepercit* (Jerem. 11); quia nec dæmones clamabunt: *Traditus est pro peccatis nostris, et resurrexit pro justificatione nostra* (1. Cor. 11). Paulus quidem scribit: *Tradidi enim vobis in primis, quod et accepi, quia Christus mortuus est pro peccatis nostris, secundum Scripturas* (1. Cor. 15): illas in testimonium vocans, et volens earum auctoritate firinare quod dubium est; et Origenes autem absque ullo divinæ vocis testimonio vim facere nititur veritati, et extincta lucerna, invenire eam.

11. Fautor dæmonum et non hominum, crebris calumniis lacessit Filium Dei, et denuo crucifigit, non intelligens in quam profundam et horribilem impietatis voragine[m] detrahatur. Consequens enim est, ut qui priora susceperit, suscipiat et quæ sequuntur: et qui (c) pro dæmonibus Christum dixerit crucifigi, ad ipsos quoque dicendum esse suscipiat: *Accipite et edite: hoc est Corpus meum*. Et: *Accipite, et bibite: hic est sanguis meus* (Matth. 26. 26). Si enim et pro dæmonibus crucifigatur, ut novorum dogmatum assertor affirmat, quod erit privilegium, aut quæ ratio, ut soli homines corpori ejus sanguinique communicent,

(a) Manifesto errore lucusque editi, in tantam irruerit *ricioriam*. Quod nunc ex toties laudato Ms. emendamus, *recordiam*, jandiu olim legi oportere conjeceramus ex simili loco in Epistol. ad Evangelium, ubi eum, qui Diacuos presbyteris cœquaret, in tantam irrupisse *recordiam* mirari se profleetur.

(b) Integriorem sententiam, et rursus veriore[m] ex eodem Ms. accepimus, quam ut sui parte mulcarent veteres sui ananueses, similitum vocum imitetur atque imitatur occursum fecit. Prius enim erat impecto sensu, « discrepare videatur imitator Judæorum. Etenim illi Christo similiter, » etc. vel ut in aliis editis multo vitiosius, *imitatur, et illi similiter*.

(c) Vitiose penes Martian. *præ dæmonibus*. Mox verba *accipite, et edite* ex Ms. suffecimus, quæ ex sequenti contextu apertissime probantur.

et non dæmones quoque, pro quibus in passione sanguinem fuderit? Sed nec dæmones audient: « Accipite, et edite: » Et, « Accipite, et bibite; » nec Dominus sua præcepta dissolvit, qui discipulis ait: « Nolite dare sanctum canibus, nec mittatis margaritas vestras ante porcos, ne forte conculcent eas pedibus suis, et conversi dirumpant vos (Matth. 7). » Nam et Apostolus scribens, « Nolo vos participes dæmonum fieri. Non potestis calicem 571 Domini bibere, et calicem dæmoniorum: non potestis mensæ Domini participari, et mensæ dæmoniorum (1. Cor. 10): » per hæc impossibile esse demonstrat, dæmones de calice Domini bibere, et de mensa ejus participari. Cibum diaboli negatores Dei sunt, Abacuc loquente: *Escæ ejus electæ* (Abac. 1); cibum autem impiorum omnium execrabilis ipse diabolus, Propheta vaticinio concrepante: *Didisti eum escam populis Æthiopicis* (Psal. 73. 14). Ex quibus omnibus approbatur, Christum pro dæmonibus non posse crucifigi, ne dæmones Corporis et Sanguinis ejus participes fiant.

12. Cum ergo et Apostolus de Salvatore significet: *Ille enim fecit semel, seipsum offerens* (Hebr. 7. 27); et Origenes tanta confidentia illius sententiæ contradicat, tempus est illud inferre: *Terra, terra audi verbum Domini, scribe virum istum abdicatum* (Jer. 22). Quis enim infernus hæc mala suscipere potest? quis tartarus de rebus istiusmodi cogitare? quæ gigantum insania tam rebellis existit, et turrim impietatis extruxit? quæ libido lasciviens, et dæmonum amore deperiens, sic universo (d) dogmati transeunti divaricavit crura mentis suæ? quis intantum de Sodomitica vinea bibit, ut inebriatus vino furoris ejus, toto corde conciderit? quis Babyloniorum ita fluminum gurgitibus irrigatus, vivos Israel fontes reliquit? quis egrediens de Jerusalem, et Hieroboam filii Nabath imitator existens, tot errorum fabricatus altaria est, et ararum profana (e) thura succendit (3. Reg. 12)? Cur Datban et Abiron, qui minora peccarunt, non veniant ante tribunal Christi, et sui eum comparatione condemnent, qui extra Ecclesiam Salvatoris variarum doctrinarum thuribula diabolico igne complevit? Neque enim Dominus qui loquitur per Prophetam: *Ego visiones multiplicavi, et in manibus Prophetarum assimilatus sum* (Osee 12. 10. juxta LXX), adulterinas eum docuit proferre doctrinas, nec qui a principio ipsi viderunt, et ministri fuerunt verbi Dei, nec Prophetarum chorus, qui olim vocabantur *Videntes*, hæc eum instituit: sed ipse suæ mentis arbitrio, furori dæmonum serviens, et blando cogitationum errore deceptus, gregem, et ut ita dicam, 572 examen dogmatum perversorum, per totum orbem immisit mentibus indoctorum. Iste est qui Assyriis Babyloniisque fluminibus aperuit os suum, qui navem Ecclesiæ bonarum mercium (f) salutaris doctrinæ plenam, flucti-

(d) Perperam Martianæus, alique editi, *dogmatis*: emendantur a scriptis, ut statim post, *toto corde*, cujus loco Benedictinus, *toto orbe*.

(e) Vitiose iterum Benedictin. *ararum profanatura*: pro duobus verbis *profana thura*, quod habent etiam castigatiores alii ex vulgatis.

(f) Ambrosian. « navem bonarum mercium plenam sal-

bus operire conatus est : dum (a) imperitorum laude sustollitur, et Scripturarum sensum, aliter quam se habet veritas edisserens, gloriatur in confusione sua. Quis enim innumerabiles adeo et garrulos, et verborum atque imperitiæ plenos conscripsit libros, et infatigabili studio dies noctesque conjunxit, ut errorum monumenta dimittens, mereretur audire : *Multis itineribus tuis deceptus es?* Usus est enim duce pessimo, aura populari, et plurimis falsæ scientiæ voluminibus exaratis, ac rebelli contra Deum mente pugnans, unguento cælestium doctrinarum saniem quamdam, et pedorei sui fœtoris immiscuit, ut rursum ad suam animam diceretur : *Immunda et famosa, et nimia iniquitatibus.* Neque cuius Prophetam audire voluit componentem : *Quare diligitis vanitatem et queritis mendacium (Psal. 4. 5)?* is qui pro dæmonibus Christum affligit cruci, ut non solum Dei et hominum, sed dæmonum quoque mediator fiat. Verum absit tam immane nefas de Salvatore credere, ut templum corporis sui, quod pro nobis suscitare dignatus est, amissurus, aliud sibi templum dæmoniæ conditionis affligat, ut illorum quoque recepta similitudine, pro ipsis patibulum subeat.

13. Obsecro, Fratres carissimi, ut ignoscatis dolori meo, doctrinis impiis resistenti : dum enim impudentiam sectatorum ejus repercutere nitimur, compagem lorice ipsius, et venenati pectoris fraudulentias in medium protulimus, ut illud quoque completeretur in eo : *Revelabo ignominiam tuam, et ostendam eam amatoribus tuis (Ezech. 16. 36).* Nam inter cætera etiam resurrectione a mortuis, quæ spes salutis nostræ est, ita corrumpit et violat, ut audeat dicere, corpora nostra suscitatum quidem iri : sed sic ut corruptelæ rursus ac morti subiaceant. Responde mihi, o impietatis caput, quomodo, juxta Apostolum Paulum, vicerit Christus eum, qui **573** mortis habebat imperium, hoc est diabolus, si corruptibilia et mortalia iterum corpora surrectura sunt? Quid nobis profuit Christi passio, si mors atque corruptio de novo nostra corpora possessura est? Aut quid sibi vult Apostolus, scribens : *Sicut enim in Adam omnes moriuntur, ita in Christo omnes vivificabuntur (1. Cor. 15),* si resurgentibus mors sæva dominabitur? Vel quomodo qui ista credunt, possunt ex animo dicere : *Christus Dei virtus, et Dei sapientia (1. Cor. 1. 24)?* volentes illo fortiorem esse mortem, quæ suscitata ab eo corpora deletura est, nec probetur ex omni parte superata? Verum et Origenem tam impie resistentem Christus Dominus noster, simul et mortem vicit, et diabolus, qui habebat mortis imperium, sua virtute

sis doctrinæ fluctibus operire, etc. Forte olim falsis scriptum est, vel falsæ. Interim incongrua lectio ipsa quoque non est.

(a) Falso hucusque editi *Imperatorum laude* pro *imperatorum*. Et Martianæus quidem Mammæam Alexandri Imperatoris matrem, quæ Origenem acceperat, ad libri oram comminiscitur. Neque vero nos, plurimum apud Imperatores ipsos gratia et commendatione valuisse Origenem, inficiamur, aut ab eo datas ad Philippum ejusque conjugem litteras revocamus in dubium : tantum hæc ad præsentem locum nihil attinere affirmamus ; falsamque lectionem, quæ ex ipso contextu liquet, ex Ambrosiano codice emendari volumus.

destruxit, parato nobis in cælo victoriarum suarum triumpho. Nec idcirco corpora suscitabit, ut rursum pereant, sed pro illorum incorruptione perpetua, mortem corruptionemque delevit.

14. Unde liberati a cunctis malis, passionis dominicæ festa celebrenus, et juxta Evangelii parabolam (*Matth. 22*), cernentes a sapientia immolari tauros et altitia, vescamur fortioribus, plenisque nervorum, et pinguioribus doctrinarum cibis, ut lac infantia deserentes, solidiora capiamus alimenta, causamque malorum omnium fugiamus, imperitiæ, quæ cum multorum diversis hæresibus vinxerit pedes, Origene maxime sui fruitur amatore, qui inter cætera ausus est licere. Non esse orandum Filium, neque cum Filio Patrem : ac post multa sæcula Pharaonis instauravit blasphemiam, dicentis : *Quis est ut audiam vocem ejus? nescio Dominum, et Israel non dimittam (Exod. 5. 2).* Nec est aliud dicere, *nescio Dominum*, quam hoc quod dicit Origenes, non est orandum Filium, quem certe Dominum (b) confitetur. Et quanquam ille in tam apertam proruperit blasphemiam, tamen orandus est de quo Propheta testatur, dicens : *Et adorabunt te, et in te deprecabuntur, quia in te est Deus, et absque te non est Deus (Isai. 4. 5. 14).* Et rursum, *Omnis qui invocaverit nomen Domini, salvus erit (Rom. 10. 13).* Et **574** Paulus disputans : *Quomodo, inquit, in vocabunt, in quem non crediderunt (Ibid. v. 14)?* Oportet primum credere, quod Filius Dei sit, ut recta et consequens fiat ejus invocatio. Et quomodo orandus non est, qui non est Deus : sic e contrario, quem Deum esse consiterit, adorandus (c) et orandus. Unde et Stephanus, positus genibus, et obsærans pro his qui se lapidibus obruebant, dicebat ad Filium : *Domine, ne statuas illis hoc peccatum. In nomine quoque Jesu Christi omne genu flectetur, cælestium, terrestrium, et infernorum (Act. 7).* Quod autem dicitur, *Genu flectetur*, sollicitæ et humillimæ orationis indicium est : Itaque nec Deum credit Origenes Filium Dei, quem non putat (d) orandum, et lacerat eum conviciis : cumque sibi in Scripturarum memoria blandiatur, et putet se eas intelligere, non audit contra se loquentem Moysen : *Homo qui maledixerit Deum, peccatum habebit, et qui nominaverit nomen Domini, morte morietur : lapidibus obruet eum omnis multitudo*

(b) Idem Ambros. *confitemur*, alio sensu. In sequenti Isaïæ textu verba *et in te deprecabuntur*, ex his Græcis sunt, nisi in eol. *apostolorum*, nam in præpositionem Vulg. respicit.

(c) Duo verba *et orandus* deerant in editis ; maxime autem faciunt ad Theophilum mentem, ut seriem orationis attendenti constabit, eaque castigatissimus Ambrosian. liber sufficit.

(d) Non esse orandum Dei Filium, sed solum Patrem, nec Patrem cum Filio, eo in libro quem de Oratione iussit, Origenem docuisse, tradit Theophilus aibi, et potissimum in Synodica quam edidimus. Atque ille quidem Filium orari concedebat, modo tanquam Mediator, et inferiori preationis genere invocaretur ac Pater, quæ ejus fuit apertissima insania. Sed hinc Alexandrinus Episcopus sequi contendit, ut *nec Deum crediderit Origenes Filium Dei, quem non putat orandum* ; ac proinde constat vitiæ in hucusque editis legi, *quem non putat adorandum*, neque enim id Origenes senserat, sed ex ejus tantum de Christi invocatione sententia hæc veluti erroris sequela deduci poterat. Nos germanæ lectionis Ambrosian. exemplar admonuit.

(Levit. 24. 16). At quis tantis Christum afficit contumeliis, ut hic, qui ausus est dicere, Non debet orari, cassum et inane tantum ei divinitatis nomen indulgens?

15. Verum quid necesse est in tam impiis immorari? ad alium ejus transeamus errorem. Dicit corpora quæ resurgunt, post multa sæcula in nihilum dissolvenda, nec futura aliquid, nisi cum de cœlorum mansionibus animæ ad inferiora dilapsæ indiguerint (a) novis, quæ alia rursus fiant, prioribus omnino deletis. Quis ista audiens, non et mente, et corpore pertremiscat? Si enim post resurrectionem corpora rediguntur in nihilum, fortior erit mors secunda, quam prima: quæ delere omnino poterit substantiam corporalem. Cur Paulus scribit sic: *Mors non dominabitur illius, quod enim mortuum est peccato, mortuum est semel* (Rom. 6. 10): si corpora delenda sunt penitus? Aut quomodo hoc quod dicitur *semel*, firmum erit: cum caro ab animæ consortio separata, redigenda sit in nihilum? Qua ratione rursus adjunxit? *Seminatur in corruptione, surget in incorruptione: 575 seminatur in infirmitate, surget in virtute: seminatur in ignobilitate, resurget in gloria: seminatur corpus animale, surget corpus spirituale* (1. Cor. 15). Si enim (b) incorruptio in nihilum redigit, consequens fuerat dicere, corruptioni ea in perpetuum reservari, essetque fortior incorruptio corruptio. Sed absit Paulum contraria sibi scribere, et incorruptionis (c) et corruptionis eandem esse naturam. Quod si, ut falso putat Origenes, non solum corruptibile, sed et mortale corpus est suscitandum, ergo unum atque idem corruptio et incorruptio, mors et vita dicentur, et eandem habebunt in suscitatis corporibus potestatem, et nequaquam rebus, sed tantum nominibus corruptio et incorruptio, mors et vita separabuntur. Sin autem corruptibile et mortale corpus resurrecturum est, consequenti fuerat Apostolum dicere: *Seminatur in corruptione, surget in incorruptione: seminatur in infirmitate, surget in infirmitate: seminatur in ignobilitate, surget in ignobilitate: seminatur corpus animale, surget corpus animale*. Quod si corruptionem, et infirmitatem, et ignobilitatem amovet a corporibus suscitatis, et dicit e contrario incorruptione, et fortitudine, et gloria corpora vestienda, et pro animali spirituale corpus esse reddendum; soluta erit mors, et in corporibus suscitatis pro morte et corruptione, immortalitas incorruptioque regnabunt: quia et ipsius corpus immortale et incorruptum resurget, ut possit permanere animæ coæternum. Igitur et Salvator pignus salutis nostris corporibus in resurrectione sui corporis tribuens, non potest credi

[a] Falluntur editi pariter ac Mss., qui nobis obtrudunt pro *novis*, nempe corporibus, quibus animæ ad inferiora dilapsæ indiguerint, prioribus in nihilum dissolutis. Apertissimum ac sæpe obvium errorem emendare ex ingenio non dubitavimus.

[b] Mss., si enim corruptio corpora in nihilum redigit; et uno essetque fortior incorruptione corruptio, quæ altera lectio magis probatur; alii tamen ex editis fortior corruptio incorruptio.

[c] Voces et corruptionis, quæ ab aliis tum vulgatis tum Mss. exciderant, supplet emendatiss. Ambrosianus.

ultra moriturus, Apostolo in banc sententiam congruente: *Christus resurgens ex mortuis, ultra non moritur, mors ei nequaquam dominabitur* (Rom. 6. 9). Nisi illius fuerit dominata, nec dominetur nostri.

16. *Artem magicam haud malam.* — Confundatur Origenes, inter cætera flagitiorum genera, quæ confingit, magicis quoque artibus patrocinium tribuens: (d) nam in tractatibus suis, his locutus est verbis: «Ars magica non mihi videtur alicujus rei subsistentia vocabulum, sed et si sit, non est operis 576 mali (e), ne quis habere possit contemptui. Hæc dicens utique fautorem se esse demonstrat Elymæ magi, qui Apostolis repugnavit, et Jamne atque Mambre, qui Moysi magicis artibus resisterunt. Sed nullas Origenis patrocinium habebit vires, quia Christus magorum præstigias suo delevit adventu. Respondens novæ impietatis assertor, imo aperte audiat: Si non est malum ars magica, non erit malum et idololatria, quæ artis magicæ viribus nititur. Quod si malum est idololatria, malum erit et ars magica, ex qua subsistit idololatria. Cum autem idololatria Christi majestate deleta sit, indicat et parentem suam artem magicam secum pariter dissolutam, Propheta super hoc liquido proclamante: *Sta nunc in incantationibus tuis, et multis veneficiis tuis, quæ didicisti ab adolescentia tua, si potuerint prodesse tibi* (Isai. 47. 12). Cum igitur hæc Prophetarum scripta (f) testentur, et nullus unquam ausus sit memoriæ proderet, magorum artes inter optima quæque numerandas, leges quoque publicæ magos et maleficos puniant: scire non possum qua ratione impulsus Origenes, qui Christianum se jactat, Sedechiæ pseudoprophetæ æmulator existens, cornua sibi ferrea fecerit, quibus contra dogmata veritatis armatus incedat, nec sapiat quidquam de cœlesti Jerusalem, neque imitetur Moysen, et Daniel, Petrumque, et alios sanctos, qui contra magos et incantatores, quasi in acie stantes indefesso certamine dimicaverunt. Cum quibus festæ diei decemus choros, quod per media Babylonis pericula transeunt, Origenis venena vitavimus [al. vitamus], et obedivimus Prophetæ sermonibus, imperantis: *Egredere de Babylone, qui fugis de terra Chaldæorum* (Jer. 50. 8), ut ingrederemur Jerusalem, in qua prædicatio veritatis est.

17. (g) Quanquam mendacio resistentes, passi sumus aliquid trium puerorum, qui in camino æstuantis incendii flammarum vicere naturam, tamen non prævaluit contra nos ignis Babylonius, nec capilli nostri

(d) Pro nam vitiose penes Martian. erat *quam*, in aliis editis *quod*. Ambrosian. admonuit. Tractatus vero quos vocat, intellige duos de *Resurrectione dialogos*, quod ad Synodicam num. 5. notatum est nobis.

(e) Idem Benedictinus, ut ne quis eam habeat contemptui: alii editi, ne quid habere possit contemptui, nec displiceret, ut ne quis haberi, etc. Terent. in Phorm. *Ut ne quid turpe civis in se admittet*. Interim, quam prætulimus, lectio Mss. conformior est, et Synodicæ, ubi totidem verbis isthæc Origenis sententia recitatur ex libris de Resurrectione, quos ad Ambrosium scripsit.

(f) Fort. olim scriptum est *verius, delestentur*. Infra leviora quædam castigamus.

(g) Ambrosian. *Quanquam enim, maledico resistente, vassi sumus*, etc.

adusti sunt (*Dan 3. 94*), extrema videlicet ecclesiasticæ dogmata veritatis; nec saraballa mutata, quæ in protectionem **577** animarum testimoniis Scripturæ sanctæ nobis sapientia texuit (*a*), nec odor ignis in nobis est, perversæ scientiæ flamma discurrens. Non enim acquievimus doctrinæ ejus, qui propter lapsum rationabilium creaturarum, corpora fieri suspicatur: et dicit juxta Græci sermonis etymologiam, animas idcirco vocitatas, quod calorem mentis, et in Deum ferventissimæ caritatis amiserint, ut ex frigore nomen acceperint, ne et Salvatoris animam iisdem subjacere mæniis sentiremus. Solis quoque et lunæ, ac stellarum cursus, et totius mundi pulcherrimam in diversitate consonantiam non asserimus ex causis præcedentibus, variisque peccatis, et animarum vitiis arcidisse: nec bonitatem Dei multo tempore præstolamur; ut non ante faceret visibiles creaturas, nisi invisibiles deliquissent. Nec vanitatem appellamus substantiam corporalem, ut ille æstimat, aliis verbis in Manichæi scita concidens [*f. concedens*], ne et Christi corpus subiaceat vanitati, cujus edulio saturati, ruminamus quotidie verba, dicentis: *Nisi quis comederit carnem meam, et biberit Sanguinem meum, non habebit partem mecum* (*Joan. 13*). Nam si natura corporea vana est et inutilis, juxta Origenis errorem, cur Christus resurrexit a mortuis? quare nostra corpora suscitabit? quid sibi vult Paulus scribens: *Si mortui non resurgent, nec Christus surrexit: si autem Christus non resurrexit, vana est fides nostra* (*1. Cor. 13*).

18. Ex quo perspicuum est, non corporum naturam esse vanam, sed eos credere (*b*) vanitatem, qui non putant eam resurgere, et manere perpetuam. Honorabiles quoque contemnat nuptias, negans subsistere corpora, nisi prius animæ in cælo peccaverint, ut inde præcipitate, quasi quibusdam ergastulis corporum vincitæ fuerint. Et ille quidem sentiat ut vult, loquatur ut (*c*) non timet: audiat nos cum Paulo suis auribus inclamantes: *Honorabiles nuptiæ, et* **578** *cubile immaculatum* (*Hebr. 13. 4*). Et quomodo immaculatum, si anima vitiis sordidata carne circumdatur? Et culpæ subiacebit Anna uxor Helcanæ semen virile postulans, ut propter desiderium mulierculæ, animæ in cælis periclitentur, et una earum peccato (*d*) gravis labatur in terram, ac pristinam

[*a*] Idem nec Origenis in nobis est perversæ scientiæ flamma discurrens: haud quidem vere, sed ut deinde intelligas aliquid in impressa lectione desiderari, quo integer sensus sit; et vel legendum *discurrens*, vel præfixa negandi particula, nec perversæ doctrinæ, etc. Mox confer S. Epiphaniî epistolam ad Joan. Jerosolym. in nostra recensione 51. num. 4.

[*b*] Idem Ms. credere vanitati, qui putant eam resurgere, et non manere perpetuam.

[*c*] Minime arridet impressa lectio, nec tamen opem conferunt Mss. quorum Ambrosianus, sentiat ut loquitur, ut non timet, e quibus idoneum nihil possis extundere, nisi si illud non timet, eo sensu de Origene dicitur, quod semivir cum esset, sui causa animas e cælo delabi, non timeret.

[*d*] Editi, peccato gravi. Maxime autem ad hunc locum, aliosque infra de animarum, cum aliquid peccassent, descensus in corpora, faciunt hæc Theophili nostri, quæ ex vetustissima catena in Genesis cod. Vat. 747. olim exscriptus; ὅτι ὁ δὲ ἀμαρτία εἰ ψυχῆ, ὡς ἀρχὴν ἰδοὺ, καταβήσκειται

beatitudinem deserat. Nec Moyses imprecans, et dicens: *Dominus Deus vester multiplicet vos, et ecce estis hodie sicut stellæ cæli in multitudine. Dominus Deus patrum vestrorum addat vobis sicut estis, millies, et benedicat, ut locutus est* (*Deuter. 1. 10. et seq*): hoc petebat ut animarum in cælo catervæ peccantes Israelitici populi gentem conderent. Quod esse discrepans, apertissime patet, ut qui pro delicto populi precabatur: *Si dimittas peccatum hoc populo, dimitte; sin autem, dele me de libro quem scripsisti* (*Exod. 32. 32. juxta Græcum*), postulet multiplicari filios Israel (*e*), quos si noverat animarum ruinis crescere, non e contrario precaretur, ne propter vitia melioris substantiæ natura vilior conderetur. Cur David imprecatur in Psalmo: *Benedicat te Dominus ex Sion, et videas quæ bona sunt in Jerusalem omnibus diebus vitæ tuæ, et videas filios filiorum tuorum* (*1. psal. 127. 5*): si animarum (*f*) depulsione et exitio justus viri augetur genus? Et audet dicere: *Ecce sic benedicetur homo, qui timet Dominum* (*Ibid. 4*): cum sciat animas delinquentes corporum vinculis alligari, et in hujusmodi carcere judicio Dei pœnas luere peccatorum? Quomodo Deus loquitur per Prophetam: *Si audisses præcepta mea, fuisset utique quasi fluvius pax tua, et justitia tua sicut fluctus maris, et sicut arena semen tuum, et soboles uteri tui, ut pulvis terræ* (*Isai. 48. 18. 19. ex Græco*)? Qui enim Dei præcepta conservant, non debent accipere præmium, animarum de cælo ruinas, quæ ligatæ corporibus, sobolis eorum incrementa multiplicent. Si autem volunt discere, quæ sint humani generis exordia, audiant dicentem Moysen: *Tulit Deus de terra, et finxit hominem, et insufflavit* **579** *in faciem ejus spiritum vitæ, et factus est homo in animam viventem* (*Gen. 2. 7*), id est, *immortalem*. Deus quoque benedicens Adam, et Evam, ait: *Crescite et multiplicamini, et replete terram* (*Gen. 1. 1. 7*).

19. Si animæ post peccatum mittantur in terras, ut nascantur in corporibus, non erat rationis benedicti Adam et Eva, cum causa peccati maledictionem potius mereretur. Denique postquam plasmavit eos, benedictionis vocibus prosecutus est: quos postea voluntate peccantes, maledictione percussit. Ex quibus colligitur nequaquam propter animarum peccata corporum (*g*) substituisse naturam. Audiant rorsum dicentem: (*h*) *Ego feci terram, et hominem in ea*

σφρακι συνεκλήθησαν, ἐγγράμματα τῷ Μωϋσεί τῷ ἄγγελλῳ λέγοντι (fort. λέγοντος) τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ: Κύριος ὁ θεὸς ἡμῶν προέβη ἡμῶν σφραμον ὡς ἐστὶ χλοκλαστικὸς, καὶ εὐλογησάτω ἡμᾶς καθὼς ἐλάλησεν ἡμῶν ὡς τῆς εὐλογίας κατὰ ἀρχὴν ἡμῶν ἢ τῶν σωμάτων τοῦ σώματος ἀλλὰ κατὰ τὴν πνευματικὴν φύσιν. « Ut constet, non ob peccatum (quod Origeni visum est) dejectas animas corporibus se implicuisse. utamur Moysis verbis dicentis ad filios Israel: Dominus Deus vester addat vobis hodie sicut estis millies, et benedicat vobis, quemadmodum vobis locutus est. Neque enim benedictio est juxta Origenem productio corporum, sed maledictio errantibus animabus. »

(*e*) Hunc locum, addita ex Ms. si particula, nonnihil resarcimus.

(*f*) Erevius Ambrosian. si animarum peccato justus viri augetur genus?

(*g*) Minus congruo sensu erat, subtrisse. Id enim hoc loco evincit, non ob animarum peccata, corporum esse productionem, eorumque, in universum naturam subsistere, aut substituisse. Restituimus ex Ambrosiano.

(*h*) Juxta LXX. est 51. 5. sed non ita in Jeremia lego-

(Jer. 27. 5). Et David : *Cælum cœli Domino, terram autem dedit filiis hominum* (Psal. 113). Et cessent ultra cogitationum suarum errores sequi, et Scripturarum magis auctoritate ducantur. Sicut enim qui voluptatibus enervati sunt, et quorum in pectore libido dominatur, contemplantur corporum venustatem, non quærunt morum pulchritudinem, sed membrorum; sensusque eorum præggravatus fece terrena, nihil altius intuetur : sic qui structa verborum compositione ducuntur, et capti eloquentiæ sono, non intuentur dogmatum veritatem, erubescunt errorem pristinum consiliter, et arrogantæ tumore cæcati, nolunt esse discipuli, ne postquam correcti fuerint, prius errasse videantur.

20. Abiectis itaque Origenis malis, et Scripturarum, quæ vocantur apocryphæ [al. *apocrypha et abscondita*], id est absconditæ, decipulis prætermissis : *Non enim in abscondito locutus sum* (Joan. 18. 20), ait Dominus, iterum atque iterum obsecro vos, fratres carissimi, dominicæ passionis festa celebremus, fidem conversatione decorantes (a), misericordia in pauperes imitemur Deum, cui nulla corporalium naturarum forma consimilis est. Habeamus in cunctis imaginem bonitatis ejus, pœnitentia emendemus errores, oremus pro inimicis, pro detractoribus obsecremus, æmulantes Moysen, qui sororis contra se loquentis culpam oratione delevit. Oleo elemosinæ peccatorum sordes lavemus : captivorum vincula

580 nos videantur astringere, et propitium illis imprecemur Deum. Clausos carcere humanitas diurna sustentet, et his quorum corpora morbus Regius occupavit, et jugi tabe membra solvuntur, propter repositam in cœlis mercedem, sollicito ministerio serviamus. Si quando potestas judicii nobis data fuerit, et jurgantium ad nos fratrum causa delata, non sit personarum consideratio, sed rerum : corruentibus, et in tribulatione positis, nos quoque ruamus affectu. Leges normam teneant veritatis. Caritas prona sit ad misericordiam, non insultans peccantibus, sed condolens, facilis est enim lapsus ad vitia, et fragilitas conditionis humanæ quidquid cernit in alio, in se debet pertinescere. Cumque alius fuerit pro errore correptus, illius emendatio nostra sit cautio, et super omnia quasi culmen, et corona virtutum, pietas in Deum toto cordis timore servetur, execrantesque Deorum numerum, Patris et Filii et Spiritus sancti unam confiteamur indiscretamque substantiam, in qua et baptizati vitam æternam susceperunt. Et si Dei tribuerit clementia, cum Angelis merebimur dominicum Pascha celebrare, habentes Quadragesimæ exordium, ab octavo die mensis, qui secundum Ægyptios vocatur (b) Phamenoth. Et ipso præbente

rit, cum a Græcis quoque exemplaribus recedat; verum memoriæ confusus ad eum modum recitavit.

(a) Idem Ms. *misericordiam in pauperes impertientes, imitemur Deum*. Mox in cunctis ex eodem legimus; ubi editi in cunctos.

(b) Ms. *Farmenoth*. Porro indicatur Quadragesimæ initium die quarta Martii, Hebdomas major octava Aprilis, cujus decima quarta Dominicum Pascha celebratum est, anno scilicet 401. ut ex hisce Romanorum mensium notis vane colligitur.

vires, attentius jejunemus : hebdomadæ majoris, id est Paschæ venerabilis, die tertiadecima mensis Pharmuthi fundamenta jacientes : ita duntaxat, ut juxta evangelicas traditiones finiamus jejunia intempesta nocte, octavo decimo die supradicti mensis Pharmuthi. Et altero die, qui dominicæ resurrectionis est symbolum, id est, nonodecimo ejusdem mensis verum Pascha celebremus : adjungentes his septem reliquis hebdomadas, in quibus Pentecostes festivas textur, et præbentes nos dignos communionem Corporis et Sanguinis Christi. Sic enim merebimur accipere regna cœlorum in Christo Jesu Domino nostro, per quem, et cum quo Deo Patri gloria et imperium, cum Spiritu Sancto, et nunc, et semper, et in omnia sæcula sæculorum Amen.

581 21 (c) Salutate invicem in osculo sancto. Salutant vos qui inecum sunt fratres.

EPISTOLA XCVII (d).

AD PAMMACHIUM ET MARCELLAM.

Alteram Theophili Paschalem epistolam contra Origenem a se Latine explicatam mittit, et quod superiorem a se immutatam calumniarentur Origenistæ, rursus hoc quoque Græcum exemplar versionis suæ jungit, et paucis hæreticos impugnat.

1. (e) Rursum Orientalibus vos locupletio mercibus, et Alexandrinis opes primo Romam vere transmittito. (f) *Deus ab Austro veniet, et sanctus de monte Pharan, umbra condensa* (Abac. 3. 3) : unde et sponsa lætatur in Cantico Canticorum, dicens : *In umbra ejus concupivi et sedi ; et fructus ejus dulcis in faucibus meis* (Cant. 2. 3). Vere nunc completur Isaïæ vaticinium prædicantis : *In die illa erit altare Domini in medio terræ Ægypti* (Isai. 19. 19). Ubi abundavit peccatum, superabundavit et gratia (Rom. 5. 20). Qui parvulum Christum foverant, adultum fidei calore defendunt, ut qui per illos effugerat Herodis manus, effugiat hæreticum blasphemantem. Quem (g) Demetrius Alexandri urbe pepulit, toto orbe fugat Theophilus, ad quem Lucas scripsit Actus Apostolorum, qui ex amore Dei nomen invenit. Ubi nunc est (h) cœluber tortuosus? ubi venenatissima vipera?

Prima hominis facies, utero commissa luporum.

(Æneid. 3).

Ubi hæresis, quæ sibilabat in mundo, et me et Patrem Theophilum sui jactabat erroris, latratuque impudentissimorum canum ad inducendos simplicis, nostrum mentiebatur assensum? Oppressa est ejus

(c) Quæ hinc sequuntur, ignorat Ambrosianus liber.

(d) *Alias 78. scripta vere anni 402.*

(e) Facile enim superioris quoque Paschalis Latinam interpretationem iisdem Pammachio et Marcellæ iussit scribere.

(f) Ex Græco $\epsilon\tau$ $\delta\epsilon\omicron\upsilon\varsigma$ $\theta\epsilon\phi\iota\lambda\iota\upsilon$ $\nu\alpha\pi\alpha\rho\alpha\iota\omicron\upsilon\varsigma$ $\delta\alpha\upsilon\tau\iota\omicron\varsigma$, nam et postremis verbis Vulgat. alio sensu novum versiculum auspicatur.

(g) Notum quod Origenes ex Achaia redux, Presbyterii gradum jam assecutus, a Demetrio Alexandrino Episcopo multis de causis sibi incenso Alexandria migrare compulsus sit.

(h) Ruffinum continuo perstringit, qui Præfatione in libros $\epsilon\pi\iota$ $\lambda\epsilon\gamma\epsilon\iota\varsigma$ sibi eum in Origenianis dogmatibus assentientem mentitus fuerat, quam calumniam S. Doctor Apologetico lib. 1. atque alibi purgat.

auctoritate, et eloquentia : et in morem dæmoniaco-
rum spirituum de terra loquitur. Nescit enim cum
qui, de sursum veniens, ea loquitur quæ sursum
sunt.

2. Atque utinam serpentina generatio, aut simpli-
citer nostra fateatur, aut constanter defendat sua, ut
scire valeamus qui nobis amandi sint, qui cavendi.
Nunc autem novum pœnitentiæ genus : oderunt nos,
quasi hostes, quorum fidem publice negare non au-
dent. **582** Rogo, quis est iste dolor, qui nec tem-
pore, nec ratione curatur? Inter micantes gladios,
jacentia corpora, rivos sanguinis profluentes, jungun-
tur sæpe hostiles dextræ, et belli rabiem pax repen-
tina commutat. Soli sunt hujus hæreseos sectatores,
qui cum Ecclesiasticis non valent fœderari : quia
quod sermone coguntur dicere, mente condemnant.
Et si quando aperta blasphemia publicis auribus
fuerit revelata, et viderint contra se audientium tur-
bam circumfremerè, tunc simulata simplicitate, di-
cunt audisse se primum, quæ magistrum dicere ante
nescierint. Cumque eorum scripta teneantur, voce
negant, quod litteris contententur. Quid necesse est
obsidere (a) Propontidem, mutare loca, diversas
lustrare regiones, et clarissimum Pontificem Christi,
ejusque discipulos rabido ore discerpere? Si vera
loquimini, pristinum erroris ardorem, ardore fidei
commutate. Quid (b) maledictorum pannos hinc inde
consultis; et eorum carpitis vitam, quorum fidei re-
sistere non valetis? Nam idcirco non estis vos hære-
tici, si nos quidam assertionem vestra [al. nostra] cre-
diderint peccatores : et os impietate fœdum non
habebitis, si cicatricem poteritis in nostra aure mon-
strare? Quid juvat vestram perfidiam, vel prodest
pellis Æthiopica et pardi varietas, si in nostro corpore
nævus apparuerit? En Papa Theophilus tota
Origenem arguit libertate, hæreticum esse : nec illi
dicta defendunt, sed fingunt ab hæreticis immutata,
multorumque dicunt libros similiter depravatos; ut
illum non sua fide, sed aliorum tueantur erroribus.
Verum hæc adversum hæreticos dicta sint, qui in-
justo contra nos odio sævientes, mentis [al. mente]
fatentur arcanum, et venena pectoris irremediabili
dolore testantur.

3. Vos Christiani Senatus lumina, accipite et Græ-
cam et Latinam etiam hoc anno Epistolam, ne rur-
sum hæretici mentiantur a nobis pleraque vel addita,
vel mutata : in qua laborasse me fateor, ut verborum
elegantiam pari interpretationis venustate servarem ;
et intra definitas lineas currens, **583** nec in quo-
quam excedens loco, eloquentiæ ejus fluentia non
perderem, easdemque res eodem sermone transfer-
rem. Quod utrum consecutus sim necne, vestro
judicio relinquo. Quam sciatis in quatuor partes esse
divisam. In primo credentes hortatur ad Dominicum
Pascha celebrandum : in secundo et tertio loco

(a) Constantinopolim nempe ad S. Joannem Chrystos-
tomum defecerant Origenistæ, quod in subnexa Paschali
n. 22. Theophilus quoque dolet, quod nempe *matrem eccl-
esiam in magnis urbibus lacerarent.*

(b) Erasm. cum paucis Mss, maledictorum, haud recte.

Apollinarium et Origenem jugulat : in quarto, id est,
extremo, hæreticos ad pœnitentiam cohortatur. Si
quid autem hic minus adversus Origenem dictum est,
et in præteriti anni Epistola continetur, et hæc quam
modo vertimus, brevitati studens, dicere plura non
debit. Porro contra Apollinarium succincta fides et
pura professio non caret subtilitate dialectica, quæ
adversarium suum, extorto de manibus ejus pugione,
confodit.

4. Orate igitur Dominum, ut quod in Græco placet,
in Latino non displiceat, et quod totus Oriens mira-
tur et prædicat, læto sinu Roma suscipiat. Prædica-
tionem quoque cathedræ Marci Evangelistæ cathedra
Petri Apostoli sua prædicatione confirmet. Quan-
quam celebri sermone vulgatum sit, beatum quoque
Papam Anastasium, eodem fervore, quia eodem spi-
ritu est, latitantes in foveis suis hæreticos persecu-
tum, ejusque litteræ doceant, (c) damnatum in Occi-
dente quod in Oriente damnatum est. (d) Cui multos
imprecamur annos, ut hæreseos rediviva plantaria,
per illius studium longo tempore arefacta, moriantur.

EPISTOLA XCVIII (e).

SIVE THEOPHILI ALEXANDRINI ALTERA (f) PASCHALIS
ANNI 402. AD TOTIUS ÆGYPTI EPISCOPOS S. HIERONYMO
INTERPRETE.

*Primo credentes hortatur ad Dominicum Pascha cele-
brandum : deinde Apollinarii, tertio Origenis errores
impugnat, ac jugulat : postremo hæreticos ad pœni-
tentiam cohortatur.*

1. Primum solemnitatis augustæ sermo divinus de
cælorum regionibus **584** micans, et splendore suo
jubar solis exsuperans, clarissimum animabus se de-
siderantium lumen infundit. Cumque pleno cordis
intuitu radios ejus quiverint sustinere, ad ipsa cæ-
lestis Jerusalem interiora penetrabilia, atque, ut ita
dicam, Sancta sanctorum eas pertrahit. Unde si vo-
lumus salutis esse participes, et adhærentes studio
virtutum, animarum vitia purgare, et quidquid in
nobis sordium est, jugi Scripturarum meditatione di-
luere : quasi sub sudo apertam doctrinarum scienti-
am contemplantes, festineinus supernæ lætitiæ
festa celebrare, et jungere nos Angelorum choris,
ubi coronæ et præmia, et certa victoria est, et desi-
derata triumphantibus palma proponitur. Nec diffe-
ramus, tumentibus carnis fluctibus liberati, inter di-

(c) Recole, quæ ad ipsam Anastasii Epistolam hac de
re supra diximus; quanquam haud diffiteamur, ex hisce
verbis non satis constare, illamne, quæ Simplificiano inscri-
bitur, an posteriorem aliam ad Venerium intelligat.

(d) Neque enim innotuerat Hieronymo Anastasii obitus,
qui ex eorum quoque sententia, qui serius differunt, die
vigesima septima Aprilis hujus anni 402. consignatur. Ve-
rius tamen ex Socrate lib. 7, c. 9. et antiquis Romanorum
Pontificum catalogis ad superioris anni Decembrem me-
diu est referendus.

(e) Al. numero caret. Scripta an. 402.

(f) In benedictina recensione inscribitur *liber primus*,
et primo etiam loco ponitur ex falsa codicis S. Theodoric
inscriptione hujusmodi : « Incipit epistola Paschalis Theo-
phili Alexandrinæ urbis Episcopi prima, ad totius Ægypti
Episcopos de Græco in Latinum a beato Hieronymo tran-
slata. »

versa voluptatum hinc inde naufragia, clavum tenere virtutum, et post grandia maris pericula tutissimum cœlorum intrare portum.

2. Quamobrem et eos, quos cassa vitæ hujus cura sollicitat, et instar frementium gurgitum, perturbationum profunda circumsonant, quasi de somno gravi excitantes, ad sapientiæ provocemus lucra : ostendamusque eis veras divinorum sensuum divitias, et inspirata sanctæ celebritatis gaudia : eoque omnis impræsentiarum assumatur labor, ut et eos qui paululum negligentes sunt, et nosmetipsos æternæ gloriæ præparemus. Unde et in Proverbiis indigentes sensu ad convivium suum Sapientia provocans, clamat : *Venite, comedite de panibus meis, et bibite vinum quod miscui vobis (Prov. 9)*. Non enim sic cœlum hoc, quod suspicimus, stellarum illustratur choris, nec in tantum sol et luna, duo mundi, ut ita dicam, clarissimi oculi, quorum cursu annus evolvitur, et vicissitudine tempora commutantur, clarum terris lumen infundunt, ut nostra solemnitas virtutum choro fulget et radiat. Cujus thesauros et divitias qui expetunt [al. *expetentes*], consona cum David voce decantant : *Quis dabit mihi pennas sicut columbæ ? et 585 volabo et requiescam (Psal. 54)*. Exultantesque, et quodam tripudio gestientes, et juxta quod scriptum est, gaudio ineffabili corda perfusi, rursus clauitant : *Non habemus hic manentem civitatem, sed futuram inquirimus (Hebr. 13. 14)*, cuius artifex et fabricator est Deus. (a) Sciunt enim omnium laborum suorum, quibus in hoc mundo pugnat et curritur, hanc esse repositam spem, et hæc in futuro præmia constituta, pro quibus nulla pericula formidantes, quotidie vitæ suæ cursum [al. *cursum suum*] dirigunt, hæreticorum vel maxime impietatem, et tendiculas declinantes, quibus cæci cæcos ducunt in foveam, et quasi quadam veteriosa et immundissima carie deceptorum corda commaculant : nec hæc (b) calce contenti, intimas Scripturarum medullas bibunt, veritatem dogmatum falsi nominis scientia condemnantes.

3. Quod intelligens et patriarcha Jacob, scalam cernit in somnis, cuius caput pertingebat usque ad cœlum, per quam diversis virtutum gradibus ad superna conscenditur, et homines provocantur, terrarum deserentes humilia, cum Ecclesia primitivorum dominicæ passionis festa celebrare. *Non est, inquit, hoc nisi domus Dei, et hæc est porta cœli (Genes. 28)*. Quam David acutius intuens, et tota cupidine mentis inquirens, rationesque hujus itineris cogitationibus tractans, et quasi pretiosa pigmenta fortius terens atque comminuens, ut suavissimi late odoris fragrantia spargerent, ad solemnitatem provocat festinantes, dicens : *Aperite mihi portas justitiæ, et ingressus in eas confitebor Domino : hæc est porta Domini, justi*

(a) Ita emendavimus conjectura quidem adducti, sed quam ipsa loci sententia postulat ; nam quod antea erat *sicut* in libris omnibus, sensum non turbabat modo sed penitus evertebat.

(b) Verosimillimum est nobis *carie* vocem hæc iterum repetendam oro *calce*, sed non immutamus.

intrabunt per eam (Psal. 117). Non est ergo, non est hæreticorum ulla solemnitas : nec qui errore decepti sunt, illius possunt communionem lætari. Scriptum est enim, *Si bestia tetigerit montem, lapidabitur (II. br. 12. 20)*. Neque cœlestium possunt recipere sacramenta verborum, qui divinis Ecclesiæ dogmatibus contradicunt. Totis itaque viribus animas nostras ab omni contagione purgantes, dignas celebritati, quæ imminet, præparemus, ut possimus cum sanctis canere : *Deus Dominus, et 586 illuxit nobis (Psal. 117)*. De qua et alius Propheta conscius futurorum mystica voce testatur : (c) *Apparebit Dominus in eis, et disperdet omnes deos Gentium (Soph. 2. 11)*. Quando verba in opera commutata sunt, et ambigentium oculis rerum veritas demonstratur, (d) ut per efficientiam eorum, quæ prædicta sunt, verborum veritas comprobaretur, victoria suæ nos Deo faciente participes, ut et solemnitatis possimus cum sanctis habere consortium, et illustris ejus adventus præconia frequentare. Etenim quod omnis terra variis fuerat illecebris depravata, virtutes æstimans vitia, et e contrario vitia virtutes, dum inolescente tempore, consuetudinem legem putaret [al. *putat*] esse naturæ, et tyrannica superbia iniqui præcesserant, et mendacium tempore roborarant [al. *roborarent*], patres et magistri veritatis putabantur : unde acciderat [al. *acciderit*], ut hominum error incretaret, et in ritum brutorum animalium utilia nescientes, despicerent verum pastorem Dominum, ac furore raptati, tyrannos et principes colerent quasi deos, imbecillitatem suam in ejusdem naturæ hominibus consecrantes. Per quæ eveniebat, ut præsens periculum mortis effugerent, et conciliarent sibi eos, quorum clementia crudelitate sevirior erat.

4. Idcirco omnibus errore seductis, (e) vivens sermo Dei in auxilium nostrum venit ad terras, quæ ignorabant cultum Dei, et veritatis solitudinem sustinebant. Cujus rei testis est ille qui loquitur : *Omnes deliquerunt, simul inutiles facti (Rom. 3)*. Et Prophætæ Christi auxilium deprecantes : *Domine, inclina tuos cælos, et descende (Psal. 143)*. Non ut mutaret loca, in quo omnia sunt, sed ut propter salutem nostram, carnem humanæ fragilitatis assumeret, Paulo eadem concinente : *Cum esset dives, pro nobis pauper factus est, ut nos illius paupertate divites essemus (I. Cor. 8)*. Venitque in terras, et de virginali utero, quem sanctificavit, egressus homo, (f) interpretationem nominis sui EMMANUEL, id est, *nobiscum Deus*, dispensatione confirmans, mirum in modum cœpit esse quod nos sumus, et non desivit 587 esse quod fuerat : sic assumens naturam humanam, ut quod erat ipse non perderet. Quanquam enim Joannes

(c) Ex Græco *ἐπιφανήσεται ὁ κύριος ἐν ἑαυτοῖς, καὶ ἐξολοθρεύσει πάντας τοὺς θεοὺς τῶν ἔθνων* pro quibus Vulgata : *Horribilis Dominus super eos, et attenuabit omnes deos terræ*.

(d) In B. P. absque ut vocula : *inox* pro *comprobaretur*, forte scribendum est *comprobetur*.

(e) Græce nempe est *ὅταν ἔλεγε*, qui est Christus Dei Verbum. Mox in vulgatis omnibus pro quæ erat *qui*, puta homines, sed verius refertur ad *terras*.

(f) Antea erat, *interpretationem sui*, absque *novimis*, quod ex B. P. supplerimus.

scribat: *Verbum caro factum est* (Joan. 1), id est aliis verbis, *Homo*; tamen non est versus in carnem, quia nunquam Deus esse cessavit. Ad quem et sanctus loquitur David: *Tu autem ipse es* (Psal. 101). Et Pater de cælo contestatur, et dicit: *Tu es Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui* (Luc. 2). Ut et homo factus nostra confessione permanere dicatur quod fuit priusquam homo fieret, Paulo nobiscum eadem prædicante: *Jesus Christus heri et hodie, ipse et in æternum* (Hebr. 13). In eo enim quod ait, *ipse*, ostendit illum pristinam non mutasse naturam, nec divinitatis suæ imminuisse divitias, qui propter nos pauper effectus, plenam similitudinem nostræ conditionis assumpsit. Ex tantis et talibus assumpsit hominem, duntaxat absque peccato, ex quantis et qualibus nos omnes creati sumus, non ex parte, sed totus, *Mediator Dei et hominum, homo Christus Jesus* (1. Tim. 2. 5), nulloque, quod nostræ similitudinis est, caruit, nisi solo peccato (a) quod substantiam non habet: neque enim inaniam carnem habuit, et pro anima rationali ipse in ea Deus Verbum fuit, sicut dormitantes Apollinaris discipuli suspicantur. Nec dicens illud in Evangelio: *Nunc anima mea turbata est* (Math. 26. 38), divinitatem suam perturbationi subjacuisse testatur [al. *testetur*], quod consequens est eos dicere, qui pro anima divinitatem in corpore ejus fuisse contendunt; nec rursus solam animam sibi socians, susceptum implevit hominem, ne ex similitudine carnis et ex dissimilitudine animæ, mediæ assumptionis dispensationem implese credatur: in carne nostri similis existens, et in anima irrationabilium jumentorum, si tamen secundum illos, irrationabilis et absque mente ac sensu est anima Salvatoris, quod impium est credere, et procul ab Ecclesiastica fide, ne protinus illo percutiatur elogio, quo Propheta corripit delinquentem, dicens: *Ephraim sicut columba insensata non habens cor* (Osee 7. 11). Et quasi irrationalis audiat: **588** *Comparatus est jumentis insipientibus, et similis factus est illis* (Psal. 48). Nulli enim dubium, quin irrationabilis et sine sensu ac mente anima jumentis irrationabilibus comparetur: unde et Moyses scribit: *Bovem triturantem non infrenabis* (Deut. 25). Et Paulus scriptum edisse-

(a) Excusi depravatissimo sensu, *quod substantiam non habet inaniam sine anima*: neque enim inaniam carnem habuit, etc. Non voces *inaniam sine anima*, quæ hactenus obtinuerant, e textu amovimus, nihil dubitantes, glossæ illud esse alterius, quæ statim subsequitur vocis *inaniam*, quod studiosos nonnemo ad libri oram adnotavit, ut quid sibi vellet ea vox, indicaret: sive *inaniam* perinde esse ac *sine anima*: quæ postea supra librarium imperitia in textum irrepserunt. Ut vero eas nihil esse, et nihil ad orationis seriem pertinere evidentissime intelligas, recole ex superiori Paschali nu. 3. isthæc, eadem ferme cum præsentibus verba: « Perfectus Deus propria voluntate, quicquid humanæ fuit et naturæ, et conditionis assumens, absque peccato duntaxat, et malitia, quæ nullam habet substantiam, infans nascitur, » etc. Tum etiam alia isthæc ex Paschali 3. « Vivens sermo Dei, nihil de nostra relinquens similitudine, absque solo peccato, quod substantiam non habet, novo modo ad nos venire dignatus est. » Hinc autem peccatum, quod non nisi a Lege prævaricatio sit, substantiam dicit non habere, atque adeo non fuisse cum humana natura assumptum a Verbo, quod facile omnes intelligunt.

rens ait: *Numquid de bobus cura est Deo? an propter nos utique dicit* (1. Cor. 9. 10)?

5. Propter nos igitur homo Salvator est factus, non propter bruta et irrationabilia jumenta, ut similitudinem animæ jumentorum absque sensu et ratione susciperet. (b) Sed nec illud, quod ejusdem hæreseos sectatores cavillantur et garrunt, Ecclesia suscipit [al. *suscepit*], ut prudentiam carnis appellari putet animam Salvatoris, cum perspicue Apostolus prudentiam carnis inimicam Deo appellet, et mortem (Rom. 8. 7): quod de Domino dicere nefas est, ut anima ejus mors, et Dei inimica credatur. Si enim nobis præcipit: *Nolite timere eos qui possunt occidere corpus, et animam non valent* (Math. 10. 28), cogentur stulta sua disputatione suscipere, meliores esse nostras animas anima Salvatoris, dum illa prudentia carnis asseritur, quæ mors et inimica est Dei, nostra autem mori non potest. Quod nequaquam ita intelligendum est, fratres carissimi, cum etiam prudentia animæ non possit anima nuncupari, et multo inter se differant: licet enim prudentia animæ in ea sit, cujus prudentia est: tamen alterum habet, alterum habetur: et prius anima est, sequens versatur in anima. Quod si prudentia animæ non est anima, quanto magis carnis prudentia anima non potest appellari? Tendant quantumlibet syllogismorum suorum retia, et sophismatum decipulas proponentes, seipsum innectant laqueis, ne id quidem scientes, cujus vana scientia gloriantur: et discant a nobis, quos gratis cogunt hujuscemodi disputationem assumere, aliud esse quod sapit, aliud sapientia, aliud quoque quod sapitur. Et hæc non solum verbis inter se, sed et sensibus discrepare: quæ enim sapit, rationalis est anima: porro quæ ex ipsa est, et **589** ipsius, et non ipsa quæ sapit, appellatur sapientia: quod autem sapitur, res est quam respicit, eaque gignitur ex sapiente sapientia, (c) et non sapiens ipse, nec ipsa sapientia. Tandemque desinant Dialecticæ artis strophis simplicia Ecclesiasticæ fidei decreta pervertere, ut animam Salvatoris prudentiam carnis appellent, quam Apostolus mortem et inimicam asserit Dei.

6. Sed et hoc modo nobis contra illos disserendum videtur. Scriptum est de Verbo Dei: *Omnia per ipsum facta sunt* (Joan. 1. 3). Num credibile est, sapientiam vel prudentiam carnis, quam illi animam Salvatoris intelligunt, a Verbo Dei conditam, ut mortis, et inimicitie contra Deum ipse operator existeret, sibi que eas, quod dictum nefas est, copulari? Quod si nefarium est credere, et anima Salvatoris cunctis virtutibus pollet: ergo prudentia carnis non erit anima ejus, ne ipse mortem et inimicitiam contra Deum (d) sibi junxisse credatur. Cessent Apollinaris discipuli ea quæ

(b) Legebatur antea, *Sed ne illud quod ejusdem hæreseos peccatores cavillantur*: emendavimus, nec, et sectatores.

(c) Isthæc, et non sapiens ipse nec ipsa sapientia, in aliquot editis desiderantur.

(d) Uno verbo erat, *subjunxisse*, pro quo ad marginem Marthianus adnotaverat, *subornasse*; nos duobus verbis fecimus, *sibi junxisse*: quam vere, lector ex contextu judicet. Leviora quædam supra emendavimus.

contra Ecclesiasticas regulas est locutus, propter alia ejus scripta defendere: licet enim adversus Arianos et Eunomianos scripserit, et Origenem, aliosque hæreticos sua disputatione subverterit; tamen qui memor est illius præcepti: *Non accipies personam in judicio* (Levit. 19. 15; et Deuter. 1. 17): veritatem semper debet diligere, non personas; et scire quod in dispensatione hominis, quam pro salute nostra unigenitus Filius Dei dignatus est assumere, non sit alienus a culpa, qui super anima illius, perversa et intellexit, et scripsit. Sicut enim Apostolus ait: *Si expendero omnem substantiam meam, et tradidero corpus meum, ut ardeam, caritatem autem non habuero, nihil mihi proderit* (1. Cor. 13), ita sive iste, de quo nunc sermo est, sive Origenes, et alii hæretici, quamvis scripserint aliqua, quæ Ecclesiasticæ fidei non repugnent; tamen non erunt absque crimine, et in his, quæ principalia sunt, et ad salutem credentium pertinent, Ecclesiasticæ fidei repugnantes. Neque enim, ut ipse cum sectatoribus suis nititur approbare, Dominus **590** noster atque Salvator animam sine sensu assumpsit et (a) mente, aut mediam partem ejus, duasque [f. *duasve*] de tribus, sive tertiam, ut imperfecte hominem (b) salvaret assumptum: quia nec media, nec reliquæ portiones perfecti nomen accipient. Et sicut quod perfectum est, caret imperfecti vitio, sic quod imperfectum est, perfectum non potest dici. Et si imperfecte similitudinem nostram, vel ex parte susceperat, quomodo in Evangelio loquebatur: *Nemo tollit animam meam a me: potestatem habeo ponendi eam, et potestatem habeo sumendi eam?* (Joan. 10. 18.) Quæ autem tollitur, atque deponitur, nec irrationalis, nec absque mente et intelligentia dici potest, sed e contrario rationalis et intelligibilis, et mentem habens, ac sentiens.

7. Atque ita ipse disputationis ordo convincit, nihil a Domino imperfectum esse susceptum, sed assumptum ab eo hominem plene, perfecteque salvatum. Nulli enim dubium, (c) quin irrationabilium jumentorum animæ non ponantur et resumantur, sed cum corporibus pereant, et in pulverem dissolvantur. Porro Salvator tollens animam, et separans a corpore suo, tempore passionis, unde rursum eam in resurrectione suscepit. Et multo antequam id faceret, loquebatur in Psalmo: *Non derelinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem*

(Psal. 15). Nec credibile est quod ad inferos caro ejus descenderit, vel prudentia carnis, quæ appellata sit anima, inferis apparuerit: sed quod corpus ejus positum in sepulcro sit, et ipse nec de corpore et sapientia carnis, nec de divinitate sua dixerit, *Non derelinques animam meam in inferno*, sed vere de nostræ naturæ anima, ut perfectam ac rationalem, et intelligibilem atque sensibilem ad inferos animam descendisse monstraret. Hortamur eos qui talia sapiunt, (d) ut relictis hæreticorum erroribus, acquiescant Ecclesiasticæ veritati, et festivitatem dominicæ passionis non faciant imperfectam, ne principalem et majorem hominis partem in Salvatore negent, absque anima et mente corpus illius asserentes.

591 Si enim ita erat, quid de se volens intelligi, loquebatur: *Pastor bonus animam suam ponit pro ovibus* (Joan. 10)? Et si tantum carnem hominis assumpserat, cur in passione dicebat: *Spiritus promptus, caro autem infirma* (Matth. 26)?

8. Unde sciendum est, quod ex omni parte temperatum humanæ conditionis exhibens sacramentum, perfectam similitudinem nostræ conditionis assumpserit, nec carnem tantum, nec animam irrationalem, et sine sensu, sed totum corpus totamque animam sibi socians, perfectum in se hominem demonstravit [f. *demonstravit*], ut perfectam cunctis hominibus in se, et per se largiretur salutem; habensque nostri consortium, qui de terra conditi sumus, nec carnem deduxit de cælo, nec animam, quæ prius substiterat, et ante carnem ejus condita erat, suo corpori copulavit, sicut Origenes nituntur docere discipuli. Si enim anima Salvatoris, antequam ille humanum corpus assumeret, in cælorum regionibus morabatur, et necdum erat anima illius: (e) impiissimum est dicere, ante corpus-eam fuisse Domini, agentem aliquid et vigentem, et postea in animam illius commutatam. Aliud est, si possunt de Scripturis docere, antequam nasceretur ex Maria, habuisse hanc animam Deum Verbum, et ante carnis assumptionem animam illius nuncupatum. Quod (f) si et auctoritate Scripturarum, et ipsa suscipere ratione coguntur, Christum non habuisse animam, antequam de Maria nasceretur (in assumptione enim hominis et anima ejus assumpta est) perspicue convincuntur eandem animam et il-

(d) Aliter B. P. *ut errores hæreticos relinquentes, etc.*

(e) Hæc ut in editis libris invenimus, ita reliquimus, neque enim absque Mss. suffragio restitui possunt; ex ingenio autem mutare nolimus. Sentit enimvero Theophilus, ex Origenistarum placitis necessario sequi, ut *eandem animam et fuisse Domini simul et non fuisse dicere* cogere, siquidem *animam quæ prius substiterat, et ante carnem ejus condita erat, suo ipse corpori copulavit*. Id quippe Adamantium commentus est, animam Christi Verbo fuisse conjunctam, antequam corpori adjungeretur: quod lib. 2. *περί λέξεως* cap. 6. latissime exponit. At heic verba quibus sensus ille exprimendus per partes erat, adeo laciniosa sunt, manca, atque impedita, tum hac, tum sequenti periodo, idque librorum culpa, (integram enim periodum excidisse facile crediderim) ut operam perdere videatur, qui ex conjecturis supplere velit, atque emendare. Nihilominus paulo infra, pro, *Aliud est*, legendum videretur, *Audendum est*, aut quid simile.

(f) Vitioso verborum ordine erat, *quod et si auctoritate, etc.*

(a) Illud quippe ex Nemesio observatum est supra ad epist. 84. n. 3. sensisse Apollinarem ex Platonicorum placitis, *νοῦν*, sive, *mentem aut sensum*, quamquam esse substantiam ab anima separabilem, unde illam Salvatoris sensu multavit, ut ejus vices Divinitas gereret. Confer quæ iiii adnotamus.

(b) Ita ex B. P. repersimus *assumptum*, in aliis enim vulg. libris erat interjacenti etiam virgula, *salvaret, assumptam*.

(c) Hanc ex Græco Theophili textu pericopem recitat Theodoretus in Eraniste Dialogo 3. quam præstabit cum Hieronymiana interpretatione contulisse. *τὸν γὰρ ἀλόγων οὐκ εἰδέναι καὶ εἶδεναι καὶ εἰ ψυχὰς, ἀλλὰ μετὰ τὸν σωματικὸν συνδιαφύρονται, καὶ εἰς τοὺς ἀνάλλογον ὁ δὲ σωματικὸς, ἕρας αὐτοῦ, κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ σωματοῦ, τὴν ψυχὴν ἀπὸ τοῦ οὐκ εἰδίου σώματος, καὶ πάλιν αὐτὴν εἰς αὐτὸ τίθειεν ἀναστρέψας ἐκ νεκρῶν τοῦτο δὲ πιστεύομεν ἡμᾶς πρόβλεψιν διὰ τοῦ ψαλμοῦ δὲ βῶν οὐκ ἠκατάληψας τὴν ψυχὴν μου εἰς ἄδην, οὐδὲ δώσω τὸν ὄσπον σου ἵνα δικάσῃς*

lius, et non illius. *faisse dicere*. Sed cessent illi a novorum dogmatum impietate furibundi. Nos Scripturarum normam sequentes, tota cordis audacia prædicemus, quod nec caro illius, nec anima fuerit priusquam de Maria nasceretur. Nec ante anima in cœlis sit commorata, quam eam postea sibi iunxerit: nihil enim nostræ conditionis e cœlo veniens secum Dominus deportavit. Unde quidquid **592** contrarium est veritati, evangelica falce succidens, loquitur: *Omnis plantatio, quam non plantavit Pater meus cœlestis, eradicabitur* (Math. 15. 13). Verbum opere, comminationem sine consummans, et dictorum potentiam expletionem rerum probans: ut quidquid sermo pollicitus est, gestorum veritas exhiberet.

9. *Origenes impugnatur.* — Sciant igitur se hujus solemnitatis alienos non posse nobiscum celebrare Dominicam passionem, qui Origenem, ut loquar aliquid de fabulis Poetarum, hydræ omnium sequuntur hæreseon, et erroris se habere magistrum et principem gloriantur. Quamvis enim innumerabiles texerit libros, et garrulitatis suæ, quasi damnosæ possessionis mundo reliquerit hæreditatem, tamen sciimus lege præceptum: *Non poteris constituere super te (a) hominem alienum, quia non est frater tuus* (Deuter. 17. 15). Qui enim diverso tramite ab Apostolorum regulis aberravit, quasi indignus et profanus choro Christi, et consortio mysteriorum ejus, de solemnitate Christi ejicitur: et a patribus, majoribusque natu, qui Salvatoris Ecclesiam fundaverunt, procul pellitur philosophorum pannos laceros ac veteres nitens novo et firmissimo Ecclesiæ consuere vestimento, et veris falsa sociare, ut ex illorum vicinitate fortior probetur infirmitas, et hujus pulchritudo violetur.

10. *Præcipuæ Origenis hæreses.* — Quæ enim illum ratio, quis disputationum ordo perduxit, ut allegoriæ umbris et cassis imaginibus Scripturarum tolleret veritatem? Quis Propheta sentire docuit, propter ruinam et lapsus de cœlis animarum, Deum esse compulsam corpora fabricare? Quis, juxta beatum Lucam (Cap. 1. v. 2), eorum qui viderunt et ministri fuerunt sermonis Dei, huic tradidit ad docendum, negligentia, et motu, et fluxu de altioribus rationabilium creaturarum, provocatum Deum mundi hujus condere diversitatem? cum creationem ejus Moyses explicans dixerit, (b) nec indicaverit [al. *judicaverit*] propter aliquas causas præcedentes, de rationabilibus sensibilibus **593** visibilia, de melioribus pejora prolata, quod apertissime Origenes prædicat. Dicit enim propter peccata intelligibilium creaturarum mundum esse cœpisse; nolens Pascha celebrare cum sanctis, neque cum Paulo dicere: *Invisibilia Dei, a creatura mundi per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur* (Rom. 1): Nec cum Propheta

(a) Vulgat., *hominem regem*, cui Aldinum Græcum exemplar conciliat *ἀπορία ἀδελφόν*, sed vetustiora, *hominem tantum*.

(b) Excidit procul dubio Scripturæ locus, qui forte erat: *In principio creavit Deus cælum et terram*: certe hic proposito perquam bene aptaretur,

vociferari: Consideravi opera tua, et obstupui. Aliter enim mundi pulchritudo subsistere non valebat, nisi eum variis creaturarum implesset ornatus. Denique sol et luna, duo magna luminaria, et stellæ reliquæ antequam hoc essent, in quod eas creatas quotidiani cursus testatur officium, non erant absque corporibus, nec propter aliquas causas, simplicitatem pristinam relinquentes, corporibus circumdatæ sunt, ut ille somniat, contraria fidei dogmata struens. Nec animæ in cœlorum regionibus aliquid peccaverunt, et idcirco in corpora relegatæ sunt. Si enim hoc ita esset, oportuerat Salvatorem nec ipsum corpus assumere, et animas de corporibus liberare debebat eo tempore, quando in baptismate peccata dimittit; statim baptizatum de corporis vinculis solvere, quæ propter peccata in condemnatione [f. *condemnationem*] peccati facta commemorat. Sed et resurrectionem corporum frustra pollicetur, si expedit animabus absque gravitate corporum ad cælum levius subvolare. Ipse quoque resurgens carnem suam suscitare non debuit, sed solam divinitati animam copulare, si melius est absque corporibus quam cum corporibus vivere.

11. *De corporibus.* — Quid sibi autem vult, crebro animas et vinciri corporibus, et ab eis dividi prædicare: et multas nobis inferre mortes? ignorans Christum idcirco venisse, non ut post resurrectionem corporibus animas solveret, aut liberatas rursus aliis corporibus indueret, et de cœlorum regionibus descendentes, sanguine et carne vestiret; sed ut semel corpora suscitata incorruptione et æternitate donaret. (c) Sicut enim Christus mortuus ultra non moritur, nec mors ei dominabitur; ita nec corpora suscitata post resurrectionem secundo, vel **594** frequenter intereunt, nec mors eis ultra dominabitur, neque in nihilum resolventur: quia totum hominem Christi salvabit (f. *salvabit*) adventus.

12. *De Angelis.* — Sed et illud a solemnitate Christi Origenem alienum facit, quod Principatus, Potestates, Fortitudines, Thronos, ac Dominationes, non ab initio in hoc conditas refert, sed post creationem sui aliquo honore (d) dignas factas, et aliis suis similibus propter negligentiam ad inferiora delapsis, has inclytis nominibus appellatas: ut (juxta errorem ejus) non eas condiderit Deus Principatus et Potestates, et reliqua: sed aliorum peccata illis materiam tribuerint gloriarum. Et quomodo Paulus Apostolus scribit: *In Christo creata sunt omnia in cœlis, et in terra, visibilia et invisibilia, sive Throni, sive Dominationes, sive Principatus, sive Potestates, omnia per illum, et in illo creata sunt, et ipse est ante omnia* (Coloss. 1): et si intelligeret vim verbi (e) per quem

(c) Vitiose antea legebatur duobus verbis, *si ut*, quod nos conjuncte fecimus, *icut*, ut sensus constaret. Deinde est in B. P. *Christus semel mortuus*.

(d) Perperam in Benedictin. edit. erat, *dignas fecisse*: nos olim *dignus fuisse* legendum operati sumus, nunc autem B. P. lectionem præulimus.

(e) Istud, *per quem*, commodius referendum videtur ad Christum, cum illud ex Apostolo Theophilus urgeat *per ipsum et in illo* creata omnia. At si etiam malis ad *verbum*, cui statim jungitur, referre, hujusmodi constructionis apud

dicitur : *Creata sunt omnia*, nosset utique ab initio ita eas conditas, et non aliorum socordiam, et in inferiora prolapsam, occasionem dedisse Deo, ut illas, Principatus, et Potestates, et Fortitudines reliquas nominaret : maxime cum creaturarum pulchritudo consistat in ordine dignitatum. (a) Sicut enim de sole et luna, et stellis scriptum est : *† Fecit Deus duo luminaria magna : luminare majus, ut præssset diei, et luminare minus, ut præssset nocti, et stellas, et posuit illas in firmamento cœli, ut lucerent super terram* (*Gen. 1*), nec præmium bonorum operum recipere, ut post conditionem sui in firmamento cœli lucerent, et diebus sive noctibus succederent ; sic Principatus et Potestates, quæ in cœlorum regionibus conditæ sunt, non post bona opera in hæc profecisse sentimus, sed sic ab initio conditas : neque enim Origenis et discipulorum ejus imitatur errorem, qui putant in similitudine [*i. similitudinem*] dæmonum et diaboli, qui propria voluntate talia nomina officiaque sortiti sunt, Principatus et Potestates, Virtutes et Thronos, et Dominationes post conditionem sui, boni aliquid perpetrasse, ut aliis ad inferiora delapsis, **595** ad excelsa conscenderent, et his nominibus insignirentur, habentes postea, quod prius non habuerant. Quæ dicentes, non intelligunt, Pauli se sententiæ contraire, in Christo creatos Principatus, et Potestates, et Thronos, et Dominationes, loquentis. Quod autem dicit, *creatos*, nulli dubium est, quin sic ab exordio conditi sint, et non postea istiusmodi acceperint dignitates.

13. De Spiritu Sancto. — Verum hæc breviter sanxisse sufficiat : ad aliam ejus veniam impietatem, quam velut de profundissimis tenebris eructans loquitur, et blasphemiarum suarum pessimam modo reliquit memoriam. Dicit enim Spiritum Sanctum non operari ea quæ (b) inanima sunt, nec ad irrationabilia pervenire. Quod asserens non recogitat, aquas in baptismate mysticas adventu Sancti Spiritus consecrari : Panemque Dominicum, quo Salvatoris Corpus ostenditur, et quem frangimus in sanctificationem nostri : et sacrum calicem (quæ in mensa Ecclesiæ collocantur et utique inanima sunt) per invocationem et adventum Sancti Spiritus sanctificari. Si ad irrationabilia, et ad ea, quæ absque anima sunt, Sancti Spiritus fortitudo non pervenit, cur David canit : *Quo abibo a Spiritu tuo* (*Ps. 1. 38. 8*) ? Quod dicens, ostendit Sancto Spiritu omnia contineri, et illius majestate circumdari : si omnia in omnibus, utique et

veteres præcipue Grammaticos exempla non deerunt. Simile est quod notamus infra initio Epist. ad Riparium de Vigilantio : *de his rebus interrogas, QUÆ et proferre et audire sacrilegium est.*

(a) Iterum cogente orationis serie, sicut legimus, pro si, quod antea obtinebat, imperiecto sensu.

(b) Supino errore, qui tamen libros omnes pervasit, scriptum erat in anima duobus verbis, non heic modo, sed infra etiam, nec semel, ne typographi mendium putares. Sed ita legendum, ut emendamus, sensus clamat. Conferendus porro est Tomus secundus Origenis in Joannem non longe a fine, ubi *Χριστὸν μὴ πᾶσαν μετέγενε τὰ λογικά, quæ ratione quidem prædita sunt omnia Christi tamen participare docuit, secus alia : tum superiori tomo ubi triplex rerum ratione pollentium genus statuit, Angelorum, Hominum, et* *τῶν ἀνεργῶν, sive inferiorum inter quæ dæmones.*

irrationabilia, et inanima sunt. Et tibi legimus : *Spiritus Domini ruperit orbem terrarum* (*Sap. 1. 7*). Quod nunquam Scriptura memoraret, nisi irrationabilia quæque, et inanima illius numine completerent. Verum non est contentus hoc sine blasphemix, sed in morem lunaticorum, qui furorem suum illusione denium, et spumantium salivarum ejectione testantur, rursum eructat, et dicit Filium Dei, id est, rationem (*τὸν Λόγον*), et sermonem, ac virtutem ejus, ad ea tantum quæ rationabilia sunt, pervenire. Quod audiens, miror unde sumpserit, aut quomodo legisse se nesciat : *Omnia per ipsum facta sunt* (*Joan. 1*) : ex quo approbatur, ad cuncta Verbi Dei fortitudinem pervenire. Forsitan oblitus et illius historiæ, quando virtute Christi Lazarus **596** suscitatus est, cujus utique corpus, eo tempore quo de morte surgebat in vitam, ut anima, ita et ratione caruit. Ignoravit et illud, quod de quinque panibus quinque millia saturata sunt hominum, exceptis mulieribus, et infantibus : et superferunt duodecim cophini fragmentorum (*Matth. 14*). Quod utique Christi fortitudo perfecit. Arbitror eum nec illius miraculi recordatum, quando irrationabiles maris fluctus divino calcans pede, tranquillitati navigantium reddidit. Quæ Christi virtus, et non alterius patravit imperium. Quomodo ergo non toto corde et animo et corpore perhorrescit, dicens, fortitudinem Verbi Dei irrationabiles creaturas non posse pertingere ? Et qui jactat se in scientia Scripturarum, et putat tanta legisse, quanta nullus hominum legerit, sciat scriptum, quod ægrotantes in lectulis deferebant, et ponebant in triviis et plateis, ut Petri eos umbra contingeret et sanaret (*Act. 5*). quod sacra Apostolorum Acta testantur, arguentia Origenis stultitiam, (c) per quæ id Apostolorum umbra fecisse convincitur, quod ille Filium Dei, Verbum Dei non potui se testatur.

14. De Providentia Dei. — Simili errore deceptus, et nesciens quid loquatur, (d) eorum qui nolunt Dei providentiam usque ad omnes creaturas, et mundi inferiora descendere, sed tantum in cœlorum regionibus commorari, ut scilicet id umbra fecerit Petri, quod implere Salvatoris fortitudo non quiverit. Sed et ad illa veniamus : Apostolorum enim de primogenito Filio Dei perspicue proclamante : *† Hoc intelligat unusquisque in nobis, quod et in Christo Jesu, qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed seipsum exinanivit, formam servi accipiens* (*Philip. 2*) : ille ausus est dicere, quod anima Salvatoris se evacuaverit, et formam servi acceperit, ut Joannes mentitus esse credatur, qui ait : *Verbum caro factum est* (*Joan. 1*), similem nostræ conditioni ingerens Salvatorem, dum non est ipse qui se evacuavit, et formam servi accepit : sed (e) anima

(c) Vitiose erat, per quam, ut referres ad stultitiam, quod respicit *Apostolorum acta*. Emendavimus ex B. P.

(d) Ut sensus utcumque constet, sup. le heic loci, *factus est sectator*, aut *dux*, aut quid simile, quod omnino excedit librorum oscitantia.

(e) Erat alio, et contrario sensu *animam* in accusandi casu, cum liquido auctoris mens velit ita reci-

illius; et fidem, quæ omnium confessione firmata **597** est, sua impietate dissolvit. Si enim anima Salvatoris est, quæ fuit in forma Dei, et æqualis Deo, juxta Origenis insaniam, æqualis autem Deo Filius Dei est, et quod æquale Deo est, ejusdem convincitur esse substantiæ, ipse nos disputationis ordo perducit, ut unius naturæ animam et Deum esse credamus. Quod cum dicat, sequitur, ut nostras quoque animas non alterius a Deo naturæ esse (a) contendat (nullique dubium, nostras animas, et animam Salvatoris unius esse substantiæ) ut jam factor atque factor unius naturæ sint. Et quomodo in Christo creata sint omnia, si animæ hominum ejusdem cum creatore substantiæ sunt? Verum non est ita, fratres, nec anima Salvatoris, sed ipse Filius Dei cum esset in forma Dei, et æqualis Deo, se exinanivit, formam servi accipiens. At Origenes in profundum impietatis demersus cœnum, non intelligit se Gentilium esse participem, qui idola pro Deo venerantes: et dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt, et immutaverunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis (Rom. 1) : quod et iste incurrens, simili errore deceptus est: in forma enim et æqualitate Dei animam Salvatoris affirmans, sicut superior sermo memoravit, impietati ethnicæ æqualis est. Ut enim illi immutaverunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, dicentes, deos esse qui non erant; sic iste immutavit gloriam incorruptibilis Dei, in forma illius et æqualitate animam Salvatoris asserens, quæ creata est; et hanc se evacuasse, et non **598** Verbum Dei ad terrena venisse, sicut Apostoli affirmat auctoritas.

15. Nec erubescit, ex multo conditioni immemor sui, et animam hominis nolens a conditionis exordio sic vocatam, sed ex eo quod quæ prius mens et sensus erat, frigus negligentis et infidelitatis assumpserit. Quæ etymologia magis Græcæ huic, quam Latinæ linguæ convenit. Si autem æqualem Deo, et in forma illius constitutam animam asserit Salvatoris, ergo et illa ex frigore caritatis sortita vocabulum est, et prioris nominis perdidit dignitatem. Generalis enim illius disputatio est, animas hominum appellatas ex eo quod calore pristini fervoris amiserint. Igitur si omnium animarum, recepto frigore, sunt vocatæ, et confitetur animam habuisse Salvatorem, sequitur ut et ipsam de mente et sensu dicat ad hujusmodi vocabulum commigrasse. Quod (b) licet sermone taceat, aperta quoque impietas illius insaniam reprimat, tamen ipsa dicere necessitate compellitur, quæ prioribus dictis ordine necit sequentia. Aut enim negare debet ha-

(a) Forte concedat rescribendum est; hanc enim non proponi ab Origene, sed ex superiori ejus doctrina consequi debere insaniam ex l. 4. καὶ ἀρχὴν, notat Hieron. sub linem epistolæ ad Avitum: ut nempe diceret, omnes rationabiles naturas, id est Patrem, et Filium, et Spiritum Sanctum, Angelos, Potestates, Dominationes, cæterasque Virtutes, ipsum quoque hominem secundum animæ dignitatem unius esse substantiæ.

(b) Erat antea in editis omnibus falso et incongruo sensu, licet sermo nec taceat pro uno verbo, sermone, quemadmodum ex conjecturis emendavimus; id enim iterum consequi, non asseri ab ejus doctrina dicit.

buisse animam Salvatorem, ut apertissime contra Evangeliorum veniat auctoritatem: aut si non potest sibi contraria loqui, etiam hanc ex frigore caritatis de mente et sensu confitebitur animam nuncupatam; omnium quippe animas, qui recesserint a Deo, et calorem divinæ caritatis amiserint, ex frigore æstimat appellatas. Quis non credat eum hoc sacrilegii sine contentum?

(c) 16. Aliam rursus Filio Dei nectit calumniam, et his verbis loquitur. (d) Sicut **599** Pater et Filius unum sunt, ita et anima, quam assumpsit Filius, et ipse Filius Dei unum sunt. Nec intelligit Patrem et Filium unum esse propter communionem substantiæ, et eandem divinitatem: Filium autem Dei et animam ejus diversæ, et multum inter se distantis esse naturæ. Etenim si sicut Pater et Filius unum sunt, sic et anima Filii et ipse Filius unum sunt, unum erit Pater cum anima Salvatoris, et ipsa dicere poterit: Qui videt me, videt et Patrem (Joan. 14. 9). Sed non est ita: absit hoc ab ecclesiastica fide; Filius enim et Pater unum sunt, quia non est inter eos diversa natura; anima autem et Filius Dei et natura inter se discrepant, et substantia, eo quod et ipsa a Filio condita, sit nostræ conditionis atque naturæ. Si enim sicut Pater et Filius unum sunt; sic anima Filii Dei et ipse Filius unum sunt, unum erit, ut jam diximus, (e) anima et Deus Pater; et anima Salvatoris, splendor gloriæ et forma substantiæ ejus esse credetur. Verum hoc dicere impium est atque blasphemum. Ejusdem igitur impietatis est, Filium et animam illius unum dicere, atque Patrem et Filium esse unum negare. Rursum immemor sui, contraria sibi loquitur, ait enim: Anima quæ turbata est, et tristis effecta (Marc. 14. 34), non erat ipsa unigeni-

(c) Præstat totum istud caput representare ex ipso Theophili Græco textu, qui est apud Theodoretum Dialog. 2. c. 4. Ἄλλ' οὐ γὰρ οὐκ ἠνευθέλον τῶν βραβευμένων σαρκοφάντων τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ, καὶ λέγων αὐτοῖς ῥήμασιν οὕτως· ὁ πατὴρ ὁ υἱὸς καὶ πατὴρ ἓν εἰναι, οὕτω καὶ τὴν εὐαγγέλιον ὁ υἱὸς ψυχὴν, καὶ αὐτὸς, ἓν εἶναι. φησὶ δὲ οὐδὲν ὅτι ὁ μὴ υἱὸς καὶ ὁ πατὴρ ἓν εἰναι διὰ τὴν μίαν οὐσίαν καὶ τὴν αὐτὴν θεότητα, ἣ δὲ ψυχὴ καὶ ὁ υἱὸς ἑτέρα πρὸς ἑτέραν ἰστέον οὐσία τε καὶ φύσις. εἰ γὰρ ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱὸς ἓν εἰσιν, οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ υἱοῦ καὶ ὁ υἱὸς ἓν εἰσιν, ἴσται καὶ ὁ πατὴρ καὶ ἡ ψυχὴ ἓν. καὶ λέγει ποτὶ καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ υἱοῦ, ὁ ἰσχυρὸς καὶ ἰσάρετος τὸν πατέρα. Ἄλλ' οὐκ ἴσται τοῦτο, μὴ γένοιτο, ὁ γὰρ υἱὸς καὶ ὁ πατὴρ ἓν, ἰσχυρὸς μὴ διαφόροι ποιήσεται; ἣ δὲ ψυχὴ καὶ ὁ υἱὸς καὶ τὴ φύσις καὶ τὴ οὐσία ἑτέρον, ἰσχυρὸς καὶ αὐτὸς δι' αὐτοῦ γένοιτο, φησὶ οὐσίαν ἰστέον ἰσάρετος. εἰ γὰρ φησὶ τὸ πατὴρ καὶ ὁ υἱὸς εἰσιν ἓν, τοῦτο γὰρ τὸ ῥῆμα καὶ ἡ ψυχὴ καὶ ὁ υἱὸς ἓν εἰσιν, κατὰ τὸν Ἠριγίνιον, ἴσται καὶ ἡ ψυχὴ ὡς ὁ υἱὸς, ἀκατάστατος τῆς διδῆχης τοῦ Θεοῦ, καὶ χαρακτὴρ τῆς ἰσοστάσεως αὐτοῦ. Ἄλλὰ μὴν ἀδύνατον τοῦτο, ἀδύνατον ἔρα καὶ τὸν υἱὸν καὶ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἓν εἶναι, κατέκατο αὐτὸς καὶ ὁ πατὴρ ἓν εἰσιν. καὶ τί ποιήσει τῶν ἐκείνων περιπέτων; γράφει γὰρ οὕτως· οὐδέ τίς ποτε γὰρ ἡ τετραμετρὴ καὶ περιπλοκὴ οὐσα ψυχὴ ὁ μονογενὴς, καὶ πρωτότοκος πάσης κτίσεως ἐγγενήτων οὐσα· ὁ γὰρ Θεὸς λόγος, ὡς κρείττονος τῆς ψυχῆς τυγχάνου, αὐτὸς ὁ υἱὸς φησὶ, ἰεουσίαν ἔχει θεοῦ αὐτὴν καὶ ἰεουσίαν ἔχει λαβὴν αὐτὴν· εἰ τοῦτον κρείττονον ἰστέον ὁ υἱὸς τῆς αὐτοῦ ψυχῆς, ὁ πατὴρ οὐκ καὶ κρείττονος ἀπολογηται, πᾶς ἡ ψυχὴ τοῦτο ἰσά Θεοῦ, καὶ ἓν μορφή αὐτοῦ; αὐτὴν γὰρ εἶναι φησὶ τὸν κενόσποννον αὐτὴν καὶ μορφήν δοῦλον λαβήσποννον τῆς ὑπερβολῆς τῶν ἀσθενῶν ἰσοσημότερος τῶν ἄλλων ἀσθενῶν ἴσται, ὡς ἰσοσημώμεθα. εἰ γὰρ ἓν μορφή Θεοῦ ἰσάρετος ὁ λόγος καὶ ἰσα Θεῶ ἰστέον, ἓν μορφή δὲ Θεοῦ ἰσάρετος καὶ ἰσα Θεοῦ τὴν ψυχὴν τοῦ σωτήρος οὕτως, τοῦ μῆτος οὕτω γράφει, πᾶς τὸ ἴσον κρείττονος ἴσται; τὰ γὰρ ὑπερβησάτως τὴν φύσιν τῶν ὑπερ αὐτὰ τὸ κρείττονος μαρτυρεῖ.

(d) Vitiose in vulgatis, si sicut, quod ex Græco emendandum, ex quo tamen mutata interpunctione legendum videretur, loquitur sic: sicut, etc. In ipso autem Theophili textu βραβευμένη, nempe Origenes, legendum pro βραβευμένης.

(e) Græca quæ modo adduximus, parumper heic differunt, ubi legitur in Latino ex B. P. in aliis quippe excusis nonnihil perturbato sensu, et vitiosa in primis interpunctione erat, anima et Pater Deus, et anima Salvatoris, etc.

tus et primogenitus omnis creaturæ, nec Verbum Dei, quod conditionem animæ superans, et vere Filius Dei in evangelio loquebatur : *Potestatem habeo ponendi eam, et potestatem habeo iterum sumendi illam* (Joan. 10. 18). Ergo si melior est et potentior Filius Dei anima sua, quod nulli dubium est, quomodo anima illius in forma Dei esse poterat, et æqualis Deo (a) quam cum dicat se evacuasse, et servi assumpsisse formam; omnes hæreticos magnitudine blasphemix superat. Si enim in forma Dei, et æqualis Deo Verbum Dei est, in forma autem Dei et æqualitate ejus anima Salvatoris est, quomodo poterit inter æqualia aliud esse majus, aliud minus? Ea enim quæ inferioris naturæ sunt, sublimiorem naturam atque substantiam sui deiectione testantur.

17. Non ei sufficit ista blasphemia, sed trans flumina Æthiopiæ (b) currum 600 stultitiæ suæ dirigens, iterum furibundus exultat, tot dicens voluntate sua Deum condidisse rationabiles creaturas, quot poterat gubernare: ut virtutem Dei imbecillitati hominum, et cæteris quæ creata sunt, comparet. Nam in humano corpore tot fortitudo ejus membra sustentat et regit, quot potest ex eis infusa vegetare: et eam nobis tribuit temperantiam, quam valet sua præsentia regere, tantumque virtute sustentat, quantum possunt membra hominum sustinere. Deus autem major his quæ ipse fabricatus est, cum illis mensuram in creatione præstiterit, quam rerum ordo poscebat, et quo amplius sustinere non poterat, plus potest, quam ea quæ facta sunt, capiunt. At ille, columen veritatis, terminabilem Dei asserit fortitudinem, et minorem artibus hominum. Cæmentarii quippe, et hi qui struendarum domorum callent scientiam, majora possunt ædificare, quam fecerunt: si tamen queant fundamenta sustinere, quæ superædificanda sunt: nec fabricatio cogitationis artium finis est. Cumque operata tanta perfecterint, quanta rerum necessitas flagitabat, habeantque mensuram ultra quam si fuisset aliquid exstructum, indecens et inutile probaretur, ars ipsa plus mente continet, quam opere demonstravit: nec sine rerum finis imponitur scientiæ; si tamen, ut dixi, quidquid mens conceperit, et magnitudine operum cogitatio dilatarit, possint ea quæ subjecta sunt, sustinere. Et quomodo non impium est, humanæ arti finem non imponere, nec operibus suis artificum scientiam coæquare; et Deum tanta fecisse dicere rationabilium creaturarum, quanta facere poterat? Audiatur ergo et discat impius: Non [al. *Quod non*] tanta est virtus Dei, quantas fecisse dicitur rationabiles creaturas: sed imponens mensuram operibus, ultra quam esse non poterant, et rerum numerum dispositionis suæ arte concludens, ipse mensura et numero non tenetur. Ex quibus liquido apparet, non eum tanta fecisse, quanta

poterat, sed quantum rerum necessitas expetebat, tantum ejus fecisse virtutem. Ponamus exemplum, ut quod dicimus, manifestius 601 fiat. Si quis opulentus paterfamilias convivas ad cœnam voluerit invitare, et tantas offerre dapes, quæ implere possint aviditatem cœnantium, non statim quantum illi comederint, et quantum eis fuerit præparatum, tantum dives dominus habere poterat; sed præbuit eis quantum convivii dignitas exposcebat: sic et omnipotens Deus, vincens comparationis exemplum, non tantas fecit creaturas, quantas poterat, sed tantæ ab eo factæ sunt, quantæ debebant fieri. At (c) ille verbositatis seminarium contextit, et replicat, et ait: (d) Tanta fecit Deus, quanta poterat comprehendere, et sibi habere subjecta, suaque providentia gubernare. Nec audit Prophetam dicentem: « Si omnes gentes, ut stilla de situla, et sicut momentum stateræ computatæ sunt, et quasi saliva deputabuntur, etc., cui assimilatis Deum » (Isai. 40. 15, et 18)? Et rursum: « Quis mensus est manu aquam, et cœlum palmo, et omnem terram pugillo (Ibid. 12)? » Si ad comparationem fortitudinis Dei aqua mensuratur manu, et cœlum palmo, et omnis terra pugillo (hæc autem per metaphoram dicuntur, ut eorum quæ facta sunt vilitas ex factoris magnificentia comprobetur; neque enim diversitate membrorum compositus est Deus): quo modo tanta fecisse dicitur, quanta poterat sua virtute comprehendere?

18. Calcemus quod cœpimus, et sensum nostrum plenius explicemus. « Si omnes gentes quasi stilla de situla, et quasi momentum stateræ reputatæ sunt, et quasi saliva reputabuntur: » per quæ verba omnium creaturarum vilitas et parva substantia demonstratur, ut appareat incomparabilis sublimitas Dei; ergo et fortitudo ejus, sicut stilla de situla, et sicut momentum stateræ, et saliva hominis reputabitur, si, juxta Origenem, tanta fabricatus est, quanta poterat sua virtute comprehendere: et necesse est numero mensuræque factorum, Dei fortitudinem coæquare, si non potuit facere majora quam fecit. Verum 602 non puto quempiam, non dico hominum, sed ne dæmonum quidem hæc de eo audere confingere, quæ

(c) Martianæus locum sic distinguit, ac notat, ut ille *verbositatis seminarium*, τῆς πολυλογίας σπορά, ipse Origenes dicitur, quod minime placet.

(d) Mirum in superiori Synodica hanc de circumscripta Dei potentia doctrinam, imo insaniam Origeni non imputari, cum cætera omnia ejus dogmata tam diligenter examinentur. Et putamus quidem non eam fuisse Origenis mentem, quæ illi ab ejus adversariis tribuitur; sed concinit tamen Theophilo nostro Justinianus epist. ad Menam, ubi desertum e primo τῆς ἐπιτομῆς ἔργο, libro fragmentum profert, in ejus sententiæ testimonium, et Methodius quoque apud Photium cod. 235. Disertissime vero omnium Rufinus, Syrus ille, cujus libellum de Fide Sirmondus edidit. *Impie Origenes, ac nefarie fatus est, qui sic dixit: Non omnia quæ voluit Deus, fecit; sed ea tantum, quæ potuit continere, et comprehendere. Qui cum hoc dixit, ademisti Domino cunctorum potentiam, quasi ex parte dimidia ei faciendi potestas daretur. Nam si continendi, ac sibi quæ faceret, subjugandi non habet, ut ille existimat, facultatem, ne creandi quædem scilicet potestatem habebit. Nam qui creandi facultatem habet, et subjugandi sibi creata similiter habebit. Cætera Origenis dogmata, quæ subinde hisce litteris impugnantur, dissimulamus, quando ad superiorem synodicam expenduntur.*

(a) Pluribus hæc periodus vitii in Benedictin. aliisque editionibus laborabat, quam partim ex B. P., partim ex conjecturis pristino nititur, ac sensui reddidimus: erat enim ad hunc modum, *qua dicat se evacuasse, et servi assumpsisse formam? Omnes hæreticos, etc.*

(b) In B. P. ad libri marginem notatur *cursum pro, currum.*

ille et sensit, et scripsit, tantam Deum fecisse materiam, quantam ornare poterat et in rerum formas dividere. Quæ sentiens, rursum discat a nobis, non quanta fecit Deus, tanta facere poterat, sed quantam mensuram rerum ordo poscebat, tanta fabricatus est Deus, multo majorem habens et artem et fortitudinem, quam ea quæ facta sunt, numerum atque mensuram. Et hoc sciat Prophetarum testimoniis comprobari, e quibus [sup. unus] ait : *Operuit cælos virtus ejus* : Et aliter clamitat : *Terram autem sicut nihili fecit* : ut majorem Dei esse virtutem his quæ facta sunt, prædicarent [al. prædicaret]. Porro quod dixit : *terram sicut nihili fecit*, de universis creaturis Apostolus interpretans loquitur : *Qui vocat ea quæ non sunt, tanquam sint* (Rom. 4). Ut et per hæc verba discamus, majorem esse fortitudinem Dei, quam ea quæ ab illo facta sunt. Et non erubescit contra Dei fortitudinem disputans dicere, quod tantum possit Deus, quantum ei ad operandum materia ministrarit! Nec intelligit aliam naturam esse factorum, et aliam ejus qui factor est Deus, neque posse tantum illum de qua aliquid sit, quantum is potest, qui ex ea aliquid fabricatur : diversarum enim substantiarum diversa est virtus atque conditio.

19. Quapropter si volunt cum Ecclesia dominicum Pascha celebrare, qui auctoritati Scripturarum Origenis præferunt deliramenta, audiant inclamantem Deum : *Et non ostendi illa tibi ut ambulares post ea* : Ac Prophetam lacrymabiliter commonentem : *O o fugite de terra Aquilonis*, dicit Dominus, *quia a quatuor ventis congregabo vos, in Sion salvamini, qui habitatis filiam Babylonis* (Zach. 2). Ut erroris tenebras, frigusque ignorantie relinquente, ad ortum solis justitiæ, juncti magorum studiis convertantur, et inhabitantes calidissimam plagam cæli, quæ in Scripturarum fervore sentitur, **603** pastores ecclesiasticos, sprete Origenis amentia, sciscitentur, et dicant : *Ubi est qui natus est rex Judæorum* (Matth. 2. 2)? Cum illum invenerint jacentem in præsepi, humili videlicet eloquio Scripturarum, offerant [al. offerunt] ei aurum, et thus, et myrrham : id est, fidem probatam, et omni veritatis splendore fulgentem, conversationisque benevolentis fragrantiam, et continentiam, luxum voluptatis, et fluitantia carnis incentiva siccantem. Qui enim post crebras commonitiones, ecclesiasticæ fidei contradicunt, duplici languore detinentur, nequitia, et imperitia, et in morem serpentum toti ad terrena conversi, adhærentesque humo, bonis mala præferunt, nec noverunt, quæ sit differentia vitiorum atque virtutum, et de sanctis Scripturis in correptionem, et sanitatem sui medicamenta contemnunt, in morem prægnantium mulierum, veritatis fastidia sustinentes, quæ solitos cibos respuunt, et noxia quæque sectantur; nec valent contra veritatis radios clarum animæ lumen intendere : despicientes ecclesiasticam disciplinam, quasi porci volutantur in cæno, et unguenta contemnunt. Sed justum est, ut saltem de exemplis quæ inferimus recipiant sanitatem. Sicut enim oculo officit

lippitudo, et totum corpus depopulatur febris, æquoque et ferrum paulatim rubigo consumit, ita dogmatum perversorum pernicioza contagio animarum negligentium pulchritudinem violat, et deformi eas [al. eos] mendaciorum pallore perfundit. Obsecro, fratres, ut ignoscatis dolori meo, sceleratas doctrinas in medium proferenti. Licet enim per Babyloniam flumina transierimus, ut captivos ibidem commorantes ad festivitatem Jerusalem pergere suaderemus, tamen misericordia Dei ipsi captivitatem non sensimus, prosperis ventis Scripturarum vela pandentes. Nec obruerunt nos doctrinæ hæreticæ gurgites intumescentes, nec mendaciorum tempestas terruit, neque torrentes iniquitatis in medio eorum pelago pertraxerunt, ubi juxta Psalmistam canentem, *Raptilia quorum non est numerus* (Ps. 103. 23), et Draco diabolus commorantur, venenatissimum animal sanctorum Insibus patens : **604** nec, ut cuncta brevi sermone concludam, ex omni parte ventorum flabra consurgentia ecclesiasticam navem subvertere potuerunt, et studiorum nostrorum sævo turbiue operire remigium. Et cum Salvatore Domino, instar discipulorum illius, navigantes transfretavimus, et portum quietis intrantes, pulcherrimum divinarum voluminum littus amplectimur; varios carpentes flores scientiæ, et nivea membra sapientiæ pressis figentes (a) oculis, in ejus hæremus amplexibus, et si Dominus concesserit, viventes cum ea, et in illius perseverantes amore, cantabimus : *Amator sui pulchritudinis ejus* (Sap. 8). Quotquot enim diligentius Scripturas sanctas legunt, et per picta sermonum cælestium prata discurrunt, hac beatitudine perfruuntur [al. perfruuntur]. Qui autem relinquente dominicæ solemnitatis virorem, ad deserta transcendunt, in morem urbium quæ absque muro sunt, hostiles dæmonum impetus sustinent.

20. Quapropter imminet festa celebrantes, intelligamus et nosmetipsos, et universa quæ nostra sunt; scientiamque, et (b) rationabilem animam nostram, quasi matrem, omni studio amplexemur, habentes radicem sermonis, atque rationis scientiæ notionem, sermonem autem, ut ita dicam, operis vestibulum. Porro opus sermonis et scientiæ ædificii (c) tecta perfecta, et firmissimum domus culmen impositum. Sermo enim, et ratio, et scientia, et fides absque opere cassa sunt et instabilia. Et ut aliquid propter eos, qui dialecticis artibus instituti sunt, ex illa doctrina videamur assumere; quo modo si verbum nomini jungamus, perfectus sensus efficitur, verbumque, si solum fuerit, aut nomen sine verbo, nihil est omnino quod dicitur; sic scientia absque opere, et opus sine fide infirma sunt et caduca : et, e contrario, scientia operi copulata perfectæ virtutis

(a) In textu, *oculis*, in paginæ albo erat *osculis*, quod recipere, priore illo, quod certissimum est mendum, amoto, non dubitavimus. Ac statim erat *in eis*, quod concinnius ac verius ex B. P. mutavimus *in ejus*.

(b) In B. P. *rationalem* : et mox, *cunctis studiis*.

(c) Emendandum innuit ad oram libri editor B. P. *perficit pro perfecta*, et *imponit pro impositum*.

indiciū est. Tacita quippe animi cogitatio arcanus ejus est sermo, (a) quæ per linguam forinsecus resonans, profert mentis sententiam. Cumque sermo fuerit opere consummatus, scientiæ et cogitationi nostræ finis imponitur. Atqui cogitationis, et sermonis, et operis reddemus rationem in judicio, accusantibus se invicem cogitationibus 605 nostris, sive defendentibus, in die qua judicaturus est Deus abscondita hominum, per Jesum Christum sicut Paulus Apostolus scribit.

21. Quod cum ita sit, appropinquante festivitate Domini, dicamus istis, quos Origenis error involvit, et fraudulentia captivos tenet: *Fugite de medio Babylonis, et resalvate unusquisque animam suam* (Jerem. 51). Quamvis enim juxta vaticinium prophetæ, *Babylon calix aureus* esse dicatur, et compositione ac lepore verborum, veritatis pulchritudinem præferat, et transfiguret se in Angelum lucis: tamen sciendum, quod quicumque bibunt de vino illius, moventur et corruunt, et contriti lamentatione sunt digni. Nos autem mortiferis perturbationibus resistentes, muro continentiæ vallemus animam, et libertatem illius quotidiana virtutum exercitatione tueamur. Sicut enim venditi servi, eorum qui pro eis dedere pretium, et famuli et verberones vocantur: ita qui animas suas variis vendidit desideriiis, horum, quibus se tradiderint, famuli nuncupantur, et quasi crudelibus obediunt dominis. Cumque et emendatores erroris sui rigida fronte contemnant, temeritate stultitiam defendentes, ignorant, quod audacia nihil sit aliud, ut mihi quidem videtur, nisi absque sensu et cogitatione sententia, procul a se fugans gubernatorem perturbationum animum. Cumque tali fuerit conspoliata anima præsidio, præceps in profundum fertur impietatis, et quasi quodam amarissimo rheumate lumen mentis obscurat, oculumque ejus, secundum eloquium Scripturarum, intractabili tenebrarum nocte circumdat.

22. Unde qui Origenis erroribus delectantur, festivitatis dominicæ non sperent præconia: nec unguenta, aurum, et margaritas quærant in luto, neque matrem suam Ecclesiam, quæ eos genuit et nutrit, in magnis (b) urbibus lacerent, qui aliquando propter illum et discipulos ejus gentilium in nos 606 odia superant, et in dilectione eorum in nos maledicta congeminant, divitumque obsident fores, nec audire metuunt cum Judæis: *Filios genui et exaltavi, ipsi autem me spreverunt* (Isai. 4). Qui mihi videntur (c) nescire omne verbum veritatis, non habens fundamentum, etsi ad horam audientem illexerit, ut putet verum esse quod non est, paulatim dissolvi, et in nihilum redigi; universamque senten-

tiam, quæ in morem torrentis de pessima mente profertur, obruere auctorem suum: et litteras syllabasque, quibus erat contexta, perdentem, absque sensu et sono, et ulla imagine derelinqui, et instar venenatissimi colubri percutere prolatores suos, statimque retrahere caput, et quasi in foramine mentis tabescere atque consumi. Nam mendaciorum finis interitus est. Illi qui quondam jactabant se solitudinis amatores, saltem parvulam ad occultanda maledicta, super labia furoris sui ædificent cellulam, non de sanctis Jerusalem lapidibus, sed informibus Babylonis saxis, quæ indolata et inæqualia ruituræ domus parietes fulciant. Quanquam effeminatis [f. *effertis*] auribus, et Gentilium odiis se nostri detractioe commendent, carpentes ecclesiasticam disciplinam, et patientia nostra quasi quodam temeritatis fomite abutentes; tamen aliquando taceant et quiescant, et audiant Prophetam dicentem: *Prohibe linguam tuam a malo, et labia tua ne loquantur dolum* (Ps. 33). Desiderentque ea sapere, quæ digna sunt vita sancta, et Ecclesiæ principem ac (d) magistrum non contristent Deum.

23. Vos autem obsecro, fratres, ut in communi oremus pro eis, et prophetali voce dicamus: *Quis dabit capiti meo aquam, et oculis meis fontem lacrymarum? et plorabo die ac nocte vulneratos filia populi mei* (Jerem. 9): Dei misericordiam deprecantes, ut liberet eos errore quo victi sunt: et odium, quo adversum nos frustra insaniant, amore commutent. Unde et nos oblitū injuriarum, 607 indulgentissimo eos cupimus recipere sinu, et illorum sanitatem et conversionem ad Deum, propriam sanitatem et gloriam computamus. Et si aliter non possunt curari, nisi nostra humilitate, ultro eis satisfaciamus; (e) nihil eis intulimus injuriæ, nihil nocuimus, tametsi indignantur, et sæviunt contra Ecclesiæ medicamina, quibus vulneratis sanitas redditur. Nos quæ scimus, loquimur, et quæ didicimus, prædicamus: orantes, ut qui ecclesiasticas despiciunt regulas, normam recipiant veritatis, nec propter hominum confusionem, per quam difficulter errantes corrigi solent, perdant utilitatem pœnitentiæ. Et nunc dicimus, et ante prædiximus, et idem frequenter ingerimus, vagari eos nolimus, nec per alienas errare provincias, sed ad extorres et furibundos cum Propheta clamamus, et loquimur: *Salvamini de terra, et revertimini, et no-*

(d) Facile B. P. lectio, quæ *vita solitaria* pro *vita sancta* dicitur, præferenda videatur, cum Monachos Origenistas, sui detractores, atque huc illucque oberrantes suggillet. In Synodica n. 5. «Voti nostri esse, et illos, et alios errores corrigere pœnitentiâ, et digne suo nomine conversari, ut qui vocantur Monachi, si tamen hoc esse cupiunt, quod dicuntur, silentium diligant, et fidem catholicam.» Sed statim post, *magistrum pro magistratum*, quæ vox vitiose in aliis editis ferebatur, primum ex conjectura, tum accedente B. P. suffragio substituere non dubitavimus.

(e) Solemnis Theophili excuratio, quam fisdem verbis in Synodica replicat num. 5. *Nihil eis nocuimus, nihil* (injuriæ in) *tulimus; quemadmodum suppleendum inuimus.* Sed et B. P. heic loci, *Nihil eis tulimus, nihil nocuimus*, ut plane mirum sit eundem errorem diversis locis, ac libris, et a diversa manu peccari.

(a) In Benedictin. quæ, scilicet *cogitatio*.

(b) Puta Constantinopolim, ad quam civitatem Origenis confugerant, quemadmodum supra notatum est n. 3. atque alibi. Mox in B. P. legitur: *qui aliquando mihi, nunc propter illum*, etc.

(c) Ex interpunctionis vitio, quæ inflata sustulimus, neutiquam lectore admonito, unum heic præstat indicare, ut periculum facias. Erat in editis ad hunc modum: *Qui mihi videntur nescire omne verbum veritatis, non habens fundamentum. Etsi ad horam audientem, etc.*

lite stare : (a) recordamini qui procul estis a Domino, et Jerusalem ascendat super cor vestrum (Jer. 51. 50).

24. Forsitan hæc audientes, ecclesiasticæ congregationis amor subeat, et recordentur fraternæ in commune lætitiæ, et hymnorum, quibus cum cæteris Dominum concinebant, frigusque odiorum dilectionis calore commulent, et intelligant nos medicos, non inimicos, indulgentissimos patres, non hostili tumentes superbia. Neque enim fieri potest, ut quos salvari volumus, perire cupiamus, et non eis ecclesiasticam virgam converti in baculum : si tamen relinquentes errorem, veritatem æqui velint, et omittere temeritatem lascivientium puerorum. Si autem respuunt eam, et contemnentes ecclesiasticam disciplinam, elevant cornu suum contra regulas ejus, et salutaria spernentes consilia, projiciunt retrorsum, audiant Dominum comminantem : *Homo qui fecerit in superbia, ut non audiat Sacerdotem, qui stat ad ministrandum in nomine Dei (b) tui, vel judicem, quicumque fuerit in diebus illis, morietur [al. morietur] homo ille, et auferes malum de Israel, et omnis populus audiens timebit, 608 et non impie ageat ultra (Deut. 17. 12).* Verum ne occupati circa vulneratorum curationem, nostri immemores simus, et propria negligamus, ac juxta quod scriptum est : *Aliis prædicantes, ipsi reprobi inveniamur (1. Cor. 9),* commonemus stantes, ut caveant : ne dum jacentibus manum porrigunt, ipsi corruant, et ut servantes ecclesiasticam disciplinam, futurum judicium reformident.

25. Igitur dominicum Pascha celebrantes, sanctis Scripturarum purificemur eloquiis, et ad trophæa Salvatoris respicientes, cuncta offendicula, quibus vitæ nostræ curriculum retardatur, auferamus e medio. Avaritiam quasi fœneratorem pessimum declinantes, vanæ gloriæ cupiditatem, ut insatiabilem jugulemus feram, et fornicationis blandum ac lubricum colubrum sollicita mente vitemus. Si quando nobis prosperior rerum aura successerit, humilitate et mansuetudine tumorem animi temperemus. Si adversi venti flaverint, fortitudine pressum et jacentem animum suscitemus, ipsique nostri peccati accusatores simus : ut scientes nosmetipsos corripiamus, et jugi meditatione, virtutum libertatem animæ, quæ vitii oppressa est, recuperemus. Quapropter positi in certamine et sudore ac labore præsentium, futuram nobis solemnitate cælestis gloriam præparantes, priusquam stemus ante tribunal Christi, præterita peccata poenitentia corrigamus : præsentis fletu redimamus futura gaudia, aculeoque conscientiæ in morem apium noxios peccatorum fucos repellamus, plena ceris ac melle alvearia reservantes. Curemus diversa vitiorum vulnera, et rapinas divitum, quibus vel maxime hoc hominum capitur genus, crebris commotionibus reprimamus. Et sic poterimus imminentium jejuniorum iter carpere. Incipient (c) dies

(a) Pro his vulgata, *Qui fugistis gladium, venite, nolite stare, recordamini procul Domini, etc.*

(b) *Erat, tui*, sacro textu renuente. Cætera ad Græcum exemplar exigenda sunt, quæ a Vulgato discordant.

(c) B. P. *Incipientes Quadragesimam a tricesima, etc.*

Quadragesimæ a tricesima die mensis Mechir. Et hebdomadam salutaris Paschæ celebrabimus quinta die mensis Pharnuti, finientes jejunia secundum Evangelicas traditiones vespere sabbati decima die Pharnuti : et illucescente statim Dominica, festa celebremus undecima die ejusdem mensis, 609 jungentes et septem reliquis hebdomadas sanctæ Pentecostes : ut cum his qui Trinitatis unam confitentur divinitatem, in cælis præmia recipiamus, in Christo Jesu Domino nostro, per quem et cum quo, Deo Patri gloria, et imperium, cum Sancto Spiritu, in sæcula sæculorum, Amen.

26. Salute invicem in osculo sancto. Salutant vos omnes qui mecum sunt fratres. Et hoc necessario scribimus, ut sciatis pro sanctis et beatis Episcopis qui in Domino dormierunt, ordinatos esse in (d) Lemnado pro Herone, Næsam : in Erythro pro Sabbatio, Paulum : in Omboe pro Sylvano, Verrem. His ergo scribite, et ab his accipite pacificas, juxta ecclesiasticum morem, litteras.

EPISTOLA (e) XCIX (f)

AD THEOPHILUM.

Excusat se Theophilo, quod subnexam Paschalem ejus Epistolam serius verterit; impeditus partim obitu Paulæ, partim suo morbo.

BEATISSIMO PAPÆ THEOPHILO HIERONYMUS.

1. *Hieron. ægrotatio.* Ex eo tempore quo Beatitudinis tuæ accepi Epistolas, juncto Paschali libro, usque in præsentem diem, ita et incœre luctus, et sollicitudine, ac diversis super statu Ecclesiæ hinc inde rumoribus exagitat sum, ut vix volumen tuum potuerim in Latinum sermonem vertere. Optime enim nosti juxta, veterem sententiam, Non esse tristem eloquentiam : maxime si ad ægritudinem animi accedat corporis ægrotatio. Et hanc ipsam Epistolam febre æstuans, et quintum jam diem decumbens le-

omisso infra, *celebrabimus.* Porro tricesima dies Mechir vicesimæ quartæ Februarii respondet; et Pharnuti quinta tricesimæ primæ Martii, undecima autem, sextæ Aprilis ex quibus anni quadriagesimi secundi Pascha denotari exploratum est.

(d) Carolus a S. Paulo, *Lemnado* legit, eamque urbem in Provincia Libyæ Pentapoleos constituit, ex hoc tamen uno Theophilensium epistolæ testimonio, non enim apud alios Geographos veteres, aut in antiquis Episcopatum Notitiis-ulla ejus est mentio; tametsi facile colligi posse videatur, non aliam ab ea esse, quam *Linniadem* vocat Antoninus, itinere a Ptolemæide Alexandriam. Quæ subsequitur *Erythra*, eidem Provinciæ Libyæ Pentapoleos adscribitur in Alexandrini Patriarchatus notitia. Alias *Erythrus*, et *Erythron* apud Ptolemæum, et in Actis Concilii Chalcedonensis Act. 1. *Ἐρυθρὸς* appellatur. Denique pro *Omboe* Græcæ Notitiæ, Græcique scriptores plerumque *Ὠμβροί* *Ombroe* vocant, ac Thebaidi secundæ verissime adjudicant.

(e) Lectorem monemus iterum, pertinere hanc epistolam cum subnexa Paschali interpretatione ad anni 404. posteriorem partem; subdi vero heic loci semel intermisso temporum ordine, ob istarum elucubrationum indolem, ingeniumque, atque argumenti unitatem, ob quam distrahî, suumque in locum reservari, docti homines, quos in consilium adhibuimus, ægre patiebantur. Accedit in veteribus Mss. atque in vulgatis omnibus continuo jungi, tametsi ordine aliis de causis vitioso atque inverso.

(f) *Alia* 31. *scripta anno 404.*

ctulo, nimia festinatione dictavi: breviter indicans
610 Beatitudini tuæ, magnum me laborem sustinuisse in translatione ejus, ut omnes sententias parvenustate transferrem, et Græcæ eloquentiæ Latini-um aliqua ex parte responderet eloquium.

2. In principio philosopharis: et generaliter agens dum omnes erudis, unum jugulas: in reliquis autem quod vel difficillimum est, Rhetoricæ eloquentiæ jungis Philosophos, et Demosthenem, atque Platonem nobis consocias. O quanta dicuntur in luxuriam, quantis præconiis extollitur continentia, et de intimis sapientiæ disciplinis, diei ac noctis, lunæ cursus, ac solis ratio, mundi istius natura describitur; et hanc ipsam disputationem ad Scripturarum refert auctoritatem, ne in Paschali libro videaris de sæcularibus quiddam fontibus mutatus. Quid plura? In his laudare te vereor, ne assentandi crimen incurram. Optimus liber est, et in Philosophis, et agens suscepam causam absque invidia personarum. Unde obseero te, ignoscas tarditati etiam meæ; ita enim sanctæ et venerabilis Paulæ confectus sum dormitione, ut absque translatione hujus libri, usque in præsentiarum nihil aliud divini operis scripserim. Perdidi enim, ut ipse nosti, repente solatium, quod (ut conscientiæ nostræ testis est Dominus) non ad proprias ducimus necessitates, sed ad sanctorum refrigeria, quibus illa sollicitè serviebat. Sancta et venerabilis te, filia tua Eustochium, quæ nullam pro matris absentia recipit consolationem, te universa (a) Fraternalitas suppliciter salutet. (b) Libros quos dum scripsisse te nuntiasti, vel legibos nobis, vel vertendos transmittite. Vale in Christo.

611 EPISTOLA C (c).

SIVE THEOPHILI ALEXANDRINI EPISCOPI AD TOTIUS ÆGYPTI EPISCOPOS PASCHALIS (d) ANNI 404. D. HIERONIMO INTERPRETE.

Cessandum a peccatis, inita virtutum consuetudine, qua ad Pascha celebrandum animi præparentur. Jejuniorum quadragesimalium observatio sancta, tum reclusa in Deum fides proponuntur. Origenis errores, quos execrari oporteat ante Dominicum Pascha. Calcanda insuper avaritia, et amor in Deum dilectio in proximos jungenda.

1. Nunc quoque Dei viva sapientia nos ad san-

(a) Fratrum cœtus, qui solitariam cum Hieronymo vitam agebant, *Fraternalitas* heic loci obvio sensu intelligitur; ejus tamen vocabuli apud ecclesiasticos Scriptores acceptio varia est, et significatio: nec raro pro Ecclesiæ sumi, sæpe etiam mysterii multum ac religionis in eo positum invenias. Vid. Optatum Milevitan. init. lib. 1. de Schisquate Donatistar. in eumque doctorum virorum notas.

(b) Haud alios putamus indicari libros, quam illos Invectivarum contra S. Joannem Chrysostomum, qui ab Hieronymo quidem Latine explicati sunt; sed minime ætatem tulerunt neque in Græco exemplari, neque in Latina interpretatione, exceptis apud Facundum Hermianensem fragmentis perquam exiguis. Consule paulo infra epistolam 114 et quæ ibi adnotamus.

(c) *Al. numero caret, scripta et latine reddita an. 404.*

(d) Nimirum superioris anni 403. Paschalem epistolam Hieronymus non est Latine interpretatus, et splendide falluntur tum qui illam arbitrantur intercidisse, tum vero maxime qui priorem anni 401 ut lacunam impleant, alteri 403 cum Baronto adscribunt.

ctum provocat Pascha celebrandum, omnes cupiens ejus esse participes: unde propero ad illud currens gradu, jejuniis et continentia omnique afflictione corporis pugnantes contra virtutum adversariorum industriam, voluptates redigamus ad nihilum, suli Salvatoris auxilio: et peccata nostra Deo, qui sanare potest, simpliciter constantes, verum conscientiæ judicium formidemus, ut cum David vociferantes atque dicentes: *Peccata adolescentiæ meæ (e) et ignorantæ meæ ne memineris: secundum misericordiam tuam memor esto mei (Ps. 27. 7)*; terrore ignis æterni crescentia vitia consumemus [al. consumamus]: quorum finis est, alia ultra non facere, et exordium salutis, præteritorum oblivio. Sicut enim principium viæ (f. viæ) bonæ, facere justa, sic exordium cessantium peccatorum est, eorum impetus cohibere, dum aut ratione frenantur, aut metu ad præcipitia non veniunt. Cumque legis fuerit in animo recordatio, illico fugiunt, et cessantes ultra procedere, in triumphantium virtutum castra (f) concedunt, paulatimque pœnitendo **612** referentes pedem, et sapientium judicium declinantes, instar fumi resolvuntur in nihilum. Difficile sanantur mala, quæ non statim ut crescere cœperunt, opprimuntur: facilis est eorum eradicatio, cum qui dudum peccaverunt, per pœnitentiam ad prudentiam convertuntur, et sine peccandi, emolumentum invenerint pœnitendi. Neque enim possumus opprimere incentiva vitiorum, nisi virtutes facere cœperimus: aut cessant vetera priusquam novorum operibus excludantur. Et quomodo si contra supervenientes voluptates firmo animo resistamus, præterita peccata delentur: ita perseverans si fuerit præteritorum oblivio, futura delicta ultra crescere non valebunt. Malorum quippe operadores, quasi in ditionem suam redigentes eos, qui possunt prohibere, nec prohibent, tota ad peccandum debacchantur insania, et silentium in sensum trahentes, quiddam animo libido suggesserit, opere explere nituntur. Libertas præsentium vitiorum futura germinat vitia: et si priora neglexeris, fons et seminarium futurorum est.

2. *Prohibenda peccata.* Quæ cum ita sint, qui possunt prohibere peccantes, et laboris fuga inertique silentio dissimulant, et crescere patiuntur mala, participes eorum rectissime judicabuntur, qui auctores scelerum sunt, et negligentæ pœnas luunt: dum irrationabile otium sudori ulciscendum prætulerunt, malentes quietem culpabilem, quam severitatem vitia succidentem. Si enim recedamus a vitiis, penitus interibunt, et eorum fraudulenta dulcedo siccabitur; omnisque impetus voluptatis quodam, ut ita dicam, languore torpescit: quando mens nostra fuerit virtu-

(e) In Græco nempe ἀπολας, et in minori numero gignendi casum, et in plurium accusandi denotat. Sic proinde cum impressa lectione, Augustinus, duo Romana, unum Germanense, atque alterum Carnutense Psalterium faciunt.

(f) Perinde est atque, a virtutibus captiva ducuntur, ac triumphantur. Martianæus tamen negandi particulam interserit, contrario sensu, in triumphantium virtutum castra non concedunt.

tie hospitium. Legis recordatio non sinit peccata generari, nec ea crescere patitur; cumque futurum tribunal et formidolosum iudicii diem (a) cogitaverint, tum principii diem, medium, finemque peccati prohibebit, et amaros illius fluctus, atque intumescentes gurgites usque ad ipsum fontem, venasque siccabit; virtus **613** lege comitata vitiorum opprimet semina, et animum de humilibus ad excelsa sustollet. E contrario vitia, nisi coercentur, superbiunt, et obediens sibi ad inferna detrudunt; cumque semel possederint animas, opprimunt eas illecebris voluptatum, nec sinunt juxta humani corporis statum in sublime, erectumque suspicere, sed instar pecudum ad terrena declinat. De quibus Psalmista testatur, dicens, *Vocaverunt nomina sua in terris suis (Psal. 48).*

3. *Qui exuenda vitia.* Dicat aliquis, quod si tantam habent vitia fortitudinem, et plurimos usque adeo blanda persuasionem supplantant: quid debent agere, qui peccare se sentientes, cupiunt mutare peccata virtutibus, et amore meliorum pejora contemnunt? Audiant hujusmodi loquentem Moysen: (b) *Peccasti? desine*, sine peccati priora subvertens, et efficacissimo medicamine vitia emendans cessatione vitiorum: dulces malæ vitæ illecebras, et blandientes corporis voluptates, quasi noxia venena declina. Nec per lubricam et mollem deliciarum ingrediariis semitam: quia jejuniis et continentia (c) solemnitas apprehenditur, et vix laborantes atque sudantes mala bonis possumus immutare, et repugnantes opprimere voluptates. Pauci sunt, qui calcatis vitiiis tramitem teneant veritatis, dum malitia innumeris nocendi utitur artibus, et vinci non potest, nisi sapientiæ desuper fulciamur auxilio, clamantis nobis atque dicentis: *Noli timere, quia tecum sum (Gen. 26. 24).* Mali interitus est, mala ultra non facere: radix vitiorum legis scita contemnere. Ut peccata germinat [al. germinant] negligentia, ita sollicitudo virtutes parit. Lex custodita fugat ignominiam, neglecta parturit pœnas: et quanto, si despiciatur, severi iudicis (d) imitatur truculentiam, tanto, si servetur, clementissimi patris exhibet mansuetudinem. *ICHTH PËCCATI* cessatio virtutis principium est. Medicina præteritorum, ac præsentium, futurorumque vitiorum legis

(a) Malleus quidem, cogitaverit, quod ad mentem referendum sit. Sed deinde legendum omnino est principium dies, aut principium tantum, si mavis; quod enim principii diem editi præferunt, tametsi non mutamus, certissime depravatam est.

(b) Hunc locum, cum nusquam in Pentateucho sit invenire, ex eorum indole putamus esse, ut Chrysostomus notat Homil. 7. in priorem ad Corinthios, qui scripti dicuntur, cum non verbis, sed re ipsa expressi sint, « quemadmodum in historiis, vel cum eadem scripta sit sententia, quamvis non iisdem verbis. » Verum proprio loco in veterioris, quam Italiam vocant, versionis codicibus existisse Genes. 4. 15. indicat S. ipse Pater sub fin. Epist. ad Sabinianum, his verbis: *quod ad Cain dictum est, tibi dictum puta, Peccasti, quiesce.*

(c) Pro habitu accipitur heic loci, seu more et consuetudine, quæ actuam frequentia comparatur, quo lamen sensu apud bonos auctores est plane insolens.

(d) Iterum absque codicum Mss. ope legendum velim, *imitatur* loco *imitatur*, quod nec isocolo sequenti satis bene respondet, nec, si quid videmus, congruo sensu diceretur.

indefessa meditatio: quæ cum possessoris sui habuerit securitatem, cunctis perturbationibus caret. Sapientia quippe in nobis operatur bonum: postquam ei mundum cordis præbuerimus habitaculum, et cogitationes **614** in opera verterimus. Nec ambigitur, quin in utramque partem, vel faciendi, vel non faciendi bona, habeamus liberam facultatem, et oppressis pravus, recta nascantur: tuncque virtutum inter se concinit chorus, cum vitiorum in animis fuerit solitudo. Sicut enim continentia in corporibus nostris obtinens principatum, infirmitates nasci prohibet, et amatores sui nec debilitat, nec occidit, præteritosque languores in pristinam restituit sanitatem, et expellens quod contra naturam est, revocat ea quæ naturæ congrua sunt, ut æquali temperamento vitæ hujus ratio conservetur: sic anima legum jussa conservans, quantum recipere potest humana natura, a malorum contagione secernitur, et ex omni parte sollicita, seque circumspiciens, nihil ad se intrare permittit, quod contrarium sit præclaris cogitationibus. Quin potius in templum versa Dei, cœlesti jugiter solemnitate perfruitur, habens divitias, observantiam legis, quæ jacentes suscitât, malosque puniens, alios corrigit, et semper clamans: *Numquid qui cecidit, non resurget? aut qui averus est, non revertetur (Jerem. 8)?* spem salutis largitur penitentibus: dum monet, ut prosit: corripit, ut emendet: pudoremque pristinatorum injiciens peccatorum, facit meliora sectari: quæ appetere nemo possit, nisi prius conscientie vulnera condemnarit.

4. Verum quia lex negligentis sui, et in errorem demersos consiliis optimis ad meliora revocare festinat, quasi norma pravorum operum; eos autem qui sibi obediunt, absque præmio esse non patitur, neque æternis angustiis premi; quotquot sanctum Pascha celebramus, continentia atque jejuniis latorem legis amicum nobis esse faciamus, Propheeta his qui Pascha celebrant, promittente: *Eris corona decoris in manu Domini, et diadema regni in manu Dei tui (Isai. 62. 3).* Opulentum virtutum convivium requiramus, ornantes nos scientia Scripturarum, quasi solemnibus vestimentis. Sancta, lætantibus nobiscum Angelis in cœlo, oscula præparemus, fugantes omnem negligentiam, et rumpentes moram, ut alacri cum discipulis ad Salvatorem pergamus incessu, **615** dicamusque ei, *Ubi vis paremus tibi (a) Pascha (Matth. 26)?*

(a) Revocant hæc nobis in mentem pericopen quamdam Theophilii nostri, quam, dum Romæ ægeremus, ex Catena quadam in Vaticano Cod. 609. antiquissimo exscripsimus, quæ in τῆς οἱ ἑορταστικῆς, sive ex decima Paschali, dicitur expressa: nos heic eo libentius subnectimus, quod nondum in vulgus prodiderit; sic autem se habet. *Ἰνα πάλιν τὸ περιπέτασμα καὶ πάλιν τῆς λέξεως ἀναστειλάντες ἀποκαλυφθῆτε ἀποδοῦναι τὴν διαθετικὴν τοῦ θεοῦ πλάσιν πανήγυρι κατωπερὶζόμενα ῥοδόντες τῆ λαοῦ, καὶ τοῦ θεοῦ ἐτοιμάσμενοι σοὶ τὸ πάσχα; ὅτι καὶ μεθόντες αὐτῷ ἄδοντι ἐν ἀναγκῆ δὲν ἐπιτάξαι τοῦτο, ὅπως τὴν γενδιωτικὴν παραστάσιν ἔγνωσεν εἰς τὰ ἔργα τῶν ἁγίων ὁρατοὶ τῆ γράμης καθίζοντες. Ἐὰν ὁ Χριστὸς αὐτῶς ἵκεν ἡμῶν εὐφραν, τοῦ κατὰ τὴν τύπον ἀρχιερέως πέτασεν τὴν χεῖραν, ἡμῶν ἀναμῖαν λήτρωσιν εὐφρανῶν; καὶ ἵκεν ἡμῶν ἑπιταξάμενος τῆ προσέστω τοῦ θεοῦ τότε μὴ γὰρ ἀναεῖ τοῦ θνατοῦ νόμος ὁ ἀρχιερεὺς ἀναγγέλλει εἰς τὰ ἔργα τῶν ἁγίων ἕως τοῦ λαοῦ μένοντος ἐὰν τὸ μυστὸν τῆς ἀνάμμεως, ὃ δὲ αὐτῶν ἐπιτάξαι ἀδύνατον τοῖς θουλομένοις ἀελεῖν δέδωκεν. Cætera quæ ibi subsequuntur, Theophilum auctorem non videntur habere, etiam illi adscribantur: superiora autem sic vertimus: « Ubi de-*

atque [al. sc.] in cœlorum cœnaculo constituti, ac mysticum Pascha facientes, possimus cantare: *Quam dilecta tabernacula tua Domine virtutum (Psal. 85)!* Ibi enim Angelorum reperiemus [al. reperimus] choros, et cum eis festa celebrantes, habebimus eos socios mysteriorum Dei, et exultatione ineffabili gestemus, sapientiæ cum illis sacramenta discentes: ubi nulla fraudis deceptio est: ubi qui vestem non habet nuptialem, convivium intrare prohibetur, licet in præsentis sæculo justum esse se jactet. Omnia sunt ibi senescentis ac provecæ plena prudentiæ: nullusque ibi, juxta Prophetam, immaturæ sapientiæ reperietur: (a) *Erit enim, inquit, juvenis centum annorum (Isai. 65. 20):* magnitudine numeri perfectionem eruditionis ostendens. Unde, fratres, sanctæ cœlestisque vocationis participes, Salvatorem per Prophetam audiamus clamantem: *Veniam congregare omnes gentes, et venient, et videbunt gloriam meam, et dimittam super eos signum mundi (Isai. 66).*

5. Ad solemnitatem igitur properemus, atque dicamus: *Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce Christi (Gal. 6).* Dabit, dabit, inquam, laborantibus gaudium, et jejulantibus benedicens loquetur: *Erunt domui Judæ in gaudium et lætitiā, et in solemnitates bonas, et lætabimini: veritatem ac pacem diligite (Zach. 8. 16):* non est enim omnium solemnitas, sed domui Judæ, id est, Ecclesiæ Christi. Igitur quia secundum Psalmistam, *Tempus faciendi Domino (Psal. 118. 126):* et Paulus scribit: *Nox præcessit, dies autem appropinquavit. Abjiciamus ergo opera tenebrarum, et induamur arma lucis, sicut in die honeste ambulemus, non comessionibus et ebrietatibus, non cubilibus et impudiciis, non contentione et æmulatione: sed induite Dominum Jesum 616 Christum, et carnis curam ne feceritis in desideriis (Rom. 13. 12).* Justum est cunctos Domini timore purgatos dignam peragere solemnitatem, continentis quoque ac jejuniis redimere castitatem, et dormientem sensum vigili suscitare fide, imitarique sapientissimum Danielem, de quo scribitur: *Est vir in regno tuo, in quo est spiritus Dei, et in diebus patris tui vigilantia et sapientia inventæ [al. inventa.] sunt in eo (Dan. 5. 11).* Qui enim curam sui gerunt, ut ad meliora proficiant, habentes legem quasi fortissimum ducem, parent imperiis ejus, et venientia contra se peccata subvertunt, splendore operum illustrantes Paschæ festivitatem: et securitate conscientiæ, perturbationum jacula negligentes, spe anticipant victoriam. Qui autem horum imitatores

nunc velum atque operimentum litterarum demittentes, revelata facie, quasi pro transitu sacrificium, Domini Paschatis solemnitate intueantur, clamantes ad Jesum: » Ubi vis parem tibi Pascha? « Ab ipso enim intelligentes, in superiori tecto perfici oportere, quod est supra terrena negotia, sollicito cursu, animo quidem ac mente, ad Sancta Sanctorum procedant: quem locum Christus ipse pro nobis ingressus, legalis Pontificis operam atque usum cessare fecit, æternam nobis inveniētiū redemptionem, et pro nobis ante Dei faciem sese constituens. Tunc enim semel in anno solus Pontifex in Sancta Sanctorum ingrediebatur, populo foris adstante, quod tantum facultatis non haberet; Salvator vero ingrediens, potestatem omnibus intrare volentibus largitus est. »

(a) Ex Græco *ἔσται γὰρ ὁ υἱὸς ἑκατὸν ἔτη*: Vulgatus enim alio sensu: *quoniam puer centum annorum morietur.*

sunt, antequam ineant prælium, desiderio virtutis palmam occupant triumphorum, coronamque victores lubricæ voluptatis in cœlestibus possident, revelata facie, animo contemplantes, vociferabuntur et dicent: *Dominus Deus, fortitudo mea, et ponet pedes meos (b) in consummationem, super excelsa statuens me, ut vincam in cantico ejus.*

6. Næc putemus, fratres carissimi, certamen esse perpetuum, ut idcirco lassemur; sed sciamus finem hujus eorū esse justitiæ, quam nulla sæculorum corrumpit ætas. Studium vitæ istius et certaminis temporale est, qui autem inoffenso cucurrerint gradu, et ad calcem venerint præmiorum, novas invenient mansiones, victoriam canticis demonstrantes. Itaque gratia Domini triumphos nobis de sceleratissimis dæmonibus pollicente, jejunia rite celebremus, ut solemnitatis quoque rite participes simus. Nequaquam diebus Quadragesimæ, sicut luxuriosi divites solent, 617 (c) vini poculum suspiremus, neque in procinctu et prælio, ubi labor et sudor est necessarius, carniū edulio delectemur. Crapula quippe et ebrietas, et cæteræ hujus vitæ illecebræ opulentissimum animarum thesaurum exhauriunt, et sementem scientiæ doctrinæque uberrimam sui admixtione suffocant. Quamobrem Dominus atque Salvator provocans discipulos suos ad rigorem continentiæ, loquebatur: *Attendite vobis, ne forte graventur corda vestra crapula et ebrietate, et curis hujus vitæ, et [al. ne] superveniat in vos repentina dies illa: tanquam laqueus enim superveniet in omnes, qui sedent super faciem omnis terræ (Luc. 21. 34. et 35).* (d) *Surgite: abeamus hinc (Joan. 14. 31),* quos ob negligentiam sui pœnæ illico consequentur. Qui autem legum præcepta custodiunt, ignorant vinum in jejuniis, carniū esum repudiant, et insatiabilem avaritiam Dei timore compescunt. Unde ad continentes Scriptura quotidie clamat: *Vinum et siceram non bibent (Judic. 13. 4. et 7. et 14).* Et e contrario Judæi ob culpam audiunt: (e)

(b) Ex græco *αἰς συντέλειαν, in consummationem*: Vulgatus ex Hebræo, quasi *cerorum*, et mox *τοῦ νικῆσαι, ut vincam*: quod Vulgatus dixit alio sensu, *victor*.

(c) Aliquandiu nobis plus æquo durior visa est hujus loci sententia, maxime cum paulo infra, et nu. 8. conceptis verbis *jejuniorum tempore a vino, ut a carniibus abstinendum* constanter Theophilus vubeat. Nam si quis *ἀνάσσει* iret conclusum, Fidelibus olim vi. i. poculum in Quadragesimæ jejuniis usurpare non licuisse, multa veniebant in mentem quæ opponi poterant. Atque il quidem, qui varias Ecclesiarum consuetudines enarrant, Socrates lib. 5. cap. 22. et Sozomenus lib. 7. cap. 19. id minime tradunt observatum, nedum ab Ecclesia sancitum, ut si qui adeo a vino abstinere Fideles, pietati eorum potius, quam Ecclesiasticæ regulæ dandum sit, quiddam aliis videatur. Tandem commode occurrit Tertulliani locus, unde hoc idem planissime doceremur. *Quidam, inquit, lib. de Cultu feminarum c. 9. « ipsam Dei creaturam sibi interdicit, abstinens vino, et animalibus exultans, quorum fructus nulli periculo aut sollicitudini adiaceat, sed humilitate animæ suæ in victus quoque castigatione Deo immolant. »*

(d) Nonnihil resarciatur locus, et voculam si præponas nam certe librariorum incuriam expertus est.

(e) Loci hujus hiatum pendula atque imperfecta Scripturæ sententia arguit, ad quam explendam aliquid nobis in veteri editione B. P. præsidii fuit, licet et ipsa cum sæpe fallacissima sit, tum hec quoque loci manca. Sic illa se habet, « Dabatis bibere sanctis vinum et Prophetis, et præcipiebatis dicentes, Non possunt, etc. » Itaque supplendum conjicimus, et *Prophetis præcipiebatis dicentes, Ne prophete-*

Dabatis bibere sanctis vinum et prophetis (Amos. 2. 12). Non possunt suscipere correptionem, qui luxuriae oblectatione capiuntur, neque ventris ingluviem ratione et consiliis refrenare amore jejunii, qui desidia et peritura cito voluptate, studium virtutis infamant, non erubescens vinum clam bibere, et avidis faucibus arbitris declinantis, in cubiculis mulsæ potare, ut inedia et jejunia, quæ ultro appetere debebant, jejuniorum tempore, luxuria et ebrietate commutent: nescientes quod, etiam si hominum conscientiam fugiant, et clausis parietibus vescantur carnibus, atque aves utiles diebus Quadragesimæ, et propinquante Pascha immundis manibus lacerent, tristi vultu foris jejunia promittentes, corripit hujuscemodi **618** Dominus, et dicat: *Iniquitates magnas faciunt isti, ut recedant a sanctis meis.* Non decet jejunantes tempore agonis et prælii vesci carnibus, monente Scriptura: *Affligetis animas vestras* (Levit. 16. 29). Neque phasidas aves sollicito labore perquirere, et garrulas volucres, earumque pinguedinem hianti ingerere gulæ. Nec investigare magni pretii coquos, qui ventris rabiem jure multiplici, et carnibus contusione mutatis, diversoque ciborum sapore demulceant: fumantibus pateris, et nidore sui furori/gutturis blandientibus, cum in injuriam [al. cum injuria] continentiae diversi saporis et coloris vina quærantur.

7. Docet nos sancti Danielis historia, et trium puerorum virtus, consona appetere et honorare jejunia, qui, ut longum sermonem brevi explicem [al. concludam] compendio, in servitutem libertata mutata, cum captivi debuerant [al. debuerunt] desiderare delicias, contempserunt Babylonias dapes, et simplicem cibum regali mensæ prætulērunt. Præceperat quippe rex Nabuchodonosor eunuchorum principum, ut de filiis captivitatis Israel, et de regio semine pueros, in quibus nulla esset macula, pulchros corpore, et aptos ad sapientiam perdiscendam, introduceret palatium, et essent in aula regis, discerent litteras ac linguam Chaldæorum, et de reliquiis mensæ ejus viverent, atque inde accepta vina potarent (Dan. 1. 4. et 5). Eliguntur itaque de tribu Juda, Daniel, Ananias, Azarias, Misael, et genere concordēs, et fide, quorum nobilitatem dura non (a) mutaverat servitus. E quibus Daniel, sicut Scriptura testatur, *Posuit in corde suo non coinquinari de mensa regis*

letis; sunt enim hæc Amosi c. 2. vers. 12. *et propinabit Nazareis vinum, et Prophetis mandabit, dicentes*, etc. quæ posteriore hac parte mutilata, sensuque inverso adducti abs Theophilo neutiquam credibile est; sed facile vocum similitudo *prophetis*, et *prophetis*, librarios fefellit, quemadmodum illis quoque, unde B. P. editio sumpta est, fraudi fuere voces *Ne*, et *Non*, ut reliqua omitterent, quæ interseruntur. Nusquam autem sæpius a scribis peccatum esse, quam ubi eadem voces proxime repetitæ sunt, aut geminatæ, jam aliquoties supra monuimus, et passim in veteribus libris exempla persuadent. Porro ex Græco ἡγιασμένους heic *sanctos* interpretatur, ubi Vulgatus interpres *Nazareos* ex Hebraico vertit.

(a) Libertatem quidem servitute mutata a tribus pueris dixerat modo, minime vero etiam generis nobilitatem, quod perperam editio Benedictina significat, penes quam erat, absque negandi particula, *nobilitatem dura mutaverat servitus*; nos ex B. P. castigamus, in qua item est absque præpositione, *quibus Daniel*.

(Ibid. 7). Tres quoque pueri non minus religione quam propinquitate sociati, suscipiunt vni consilium, et approbant sapientiam, simulque eunuchorum principem deprecantes, Dei opitulante **619** clementia, impetrant quod desiderant, et in terra captivitatis servant generis nobilitatem: nam timentem præpositum, ne aliorum puerorum vultus hilarior capitali se pœnæ addiceret, ratione et consilio leniunt, his verbis loquentes: *Tenta pueros tuos diebus decem, et detur nobis de seminibus, et comedemus, et aquam bibemus, et appareant in conspectu tuo vultus nostri, et vultus puerorum qui comedunt de mensa regis, et sic ut videris, ita facies cum servis tuis* [Dan. 1. 12]. (b) Videbat enim et virtutis desiderium Dei clementia sustentatum, quodque continentia pulchra et fortia corpora conservaret, et omnem deformitatem fides vinceret, et nitorem pulchritudinis nulla macies commutaret.

8. Hæc idcirco, fratres carissimi, replicavimus, ut Pauli Apostoli de sanctorum virtutibus prædicantis, verba noscentes, in quibus ait: *Quorum considerantes exitum conservationis, imitami fidem* (Heb. 13. 7); (c) suadeamus eis qui tempore jejuniorum esu carniū delectantur, imitari sanctorum continentiam: qui nulla vi superari potuerunt, ut rigorem virtutis amitterent, ut Babyloniorum imperia formidantes, captivam in se ostenderent voluptatem, sed manserunt liberi, ventrisque desideria ratione superarunt, et titillantem gulæ vicere luxuriam, nobisque sine fortitudinis exempla reliquerunt, habitantes in B'ylone corporibus, sed sensu et fide cum Angelis in cælesti Jerusalem morantes, ut omnem deinceps ætatem docerent, jejuniorum tempore a vino et carnibus abstinendum, sumere de terra semina, et potandam aquam, quibus comitibus utitur pudicitia.

9. Quid memorem insignes Macchabæorum victorias (2. Macchab. 7) ? qui, ne illicitis carnibus vescerentur et communes tangerent cibos, corpora obtulere cruciatibus: totiusque orbis in (d) Ecclesiis Christi laudibus prædicantur, fortiores pœnis, ardentiores quibus comburebantur ignibus. Victa sunt in eis omnia **620** crudelitatis ingenia, et quidquid iræ persecutoris invenerat, patientium fortitudo superavit. Inter pœnas magis paternæ legis, quam do-

(b) Plurium numero, et paulo aliter in B. P. « Videbant enim et quod virtutis desiderium Dei clementia sustentatum pulchra et fortia corpora conservaret, etc. »

(c) Vitiose erat in Benedictin. *suademus*: vitiosa quoque interpunctio, quodque magis dolemus, nullibi fere adnotati et Scriptura loci, aut saltem a continuo textu distincti, quorum neglecta observatio vix dictu est, quantum caliginis multis locis offuderit, nobisque laboris ac tædiū peperecit.

(d) Et in vetustissimis quidem martyrologiis, quod minime diffitemur, *Fratrum Macchabæorum* Natalis occurrit, isque Calendis Augusti a primis usque temporibus consignatur; attamen cum Theophili verbis isthæc haud faciunt ex Oratione XXII. S. Gregorii Nazianzeni: « τὶ δὲ οἱ Μακκαβαῖοι; τοῦτον γὰρ ἡ παροῦσα πανήγυρις, οὐ κατὰ πολλὰς μὲν τιμαρμίαν, οὐ κατὰ πολλὰς Χριστὸν ἢ ἀλλοτρίως; πῶς δὲ τιμαρμίαν εἶπεν, οὐ κατὰ τὸν πατριῶν ἢ κατὰ τὴν. « Ecquid vero Macchabæi? horum enim est præsens festivitas, qui quidem minime coluntur a multis, quod non post Christum eorum certamen fuerit; attamen honorari ab omnibus merentur, quod pro patriis institutis toleraverint. » Theophilus e contra jam in totius orbis ecclesiis Christi laudibus prædicari testatur.

lorum memores : lacerabantur viscera, tabo et sanie artus diffuebant, et tamen sententia perseverabat immobilis : liber erat animus, et mala presentia futurorum spe despiciebat [al. *despiciebant*]. Lassabantur tortores, et non lassabatur fides : frangebantur ossa, et volubili rota omnis compago nervorum atque artuum solvebatur, et in immensum spirantia mortem incendia consurgebant : plenæ erant ferventis olei sartagine, et ad frigenda sanctorum corpora terrore incredibili personabant ; et tamen inter hæc omnia paradisum animo deambulantes, non sentiebant quod patiebantur, sed quod videre cupiebant. Mens enim Dei timore vallata flammam superat, varios tormentorum spernit dolores. Cumque semel virtuti se tradiderit, quidquid adversi evenerit, calcat, et despicit. Qualis fuit Paulus scribens : *In his omnibus superamus, per eum, qui nos dilexit (Rom. 8. 37)*. Quod enim sustinere non potest carnis fragilitas, naturali infirmitate superata, vincit animus, fide colloquens Deo.

10. Ergo qui jejunia, id est, conversationem Angelicam imitantur in terris, (a) meminerint illius dicti, *Regnum Dei non est cibum et potus, sed justitia, et gaudium, et pax, et lætitia (Rom. 14)*. Isi [al. *Quia*] per continentiam, brevi et parvo labore magna sibi et æterna conciliant præmia ; et multo plus accipiunt, quam offerunt, et futuri temporis gloria presentis angustias mitigant, quia in hoc stadio pro virtute pugnantibus, finis erit aliquando certaminis. Nam qui [al. *Qui autem*] pugnam ineunt contra vitia, et sapientie disciplinis suas animas dedicarunt, quantumque patitur humana conditio, scientiam appetunt futurorum, per speculum et imaginem, sensu et fide cælorum regna cernentes, consequentur æterna præmia, et nullo temporum sine claudenda. **621** Dies et nox certis horarum sibi succedunt spatiis, paulatimque decrescentes, quod amittunt, recipiunt, et quod recipiunt, tribuunt : ad eandem mensuram bis in anno convenientes, nec manent in eodem statu, sed (b) brevitate et longitudine horarum momenta discriminant, ut utilem mundo faciant temporum diversitatem. Nam que dies (c) ordine et circulo suo de noctis temporibus mutuatur, et rursus nox recipit quod largita est : dumque vicissim et tribuunt, et accipiunt, et orbe quodam quod paulatim amiserant decrescentes, sensim crescentes recipiunt : creatoris Dei interpretantur sapientiam. Atque ex hac vicissitudine spatiorum vel mensura lunæ orbis efficitur, vel solis sua per vestigia revertentis annus impletur, dum crescunt, atque decrescunt, et lapsum præteritorum futura succedunt, eadem semper atque alia tempora commutantur. Unde et luna prudentissimo Dei artificio condita, et formarum mutans varietates, ad plenitudinem tendit, et festinat ad diminutionem, ut quicquid crescens acquisierat, per-

dat amittatque decrescens. Nec stat in eodem statu, sed quibusdam gradibus ascendens atque descendens, de paupertate pergit ad divitias, et de divitiis redit ad paupertatem : ipsa diversitate formarum mutabilem et conditam se esse demonstrans. Quis vero possit digno sermone exprimere solis cursum, et anni circulum rationi menstruæ (d) sive lunari congruentem ? Dum per quatuor volvitur tempora, et in se semper revertitur, eademque mensura consendit atque descendit, et æterno ordine labitur : ut quod lunare spatium triginta diebus implet ac noctibus, hoc solis cursus spatiis anni vertentis reficiat. Cumque ad æqualitatem diei noctisque pervenerit, et parumper in libra justiciæ cursus steterit, festinat ad inæqualitatem, descens ad quod pervenerat. Quod puto Ecclesiasten, ne de alienis nostra fontibus hauriamus, in volumine suo dicere : *Gyrans gyriendo vadit spiritus, et in circulos suos revertitur spiritus (Eccl. 1)*, annum **622** solis cursum significantem. Eadem enim temporum rota in semet revertitur, rediens ad ea, unde profectus fuerat.

11. Sancta vero cœlestisque solemnitas radios nobis sui splendoris emittens, nullis spatiis terminatur : cumque sanctorum certamina, et presentis sæculi labor finem acceperint, succedet perpetuum gaudium, et æterna festivitas. Unde perfecti viri animas suas ab omni errorum caligine separantes, jam nunc festa decantant : *Introeamus portas ejus in confessione, atria ejus in hymnis (Psal. 94)*, Salvatoris adventum lætis vocibus personantes. Cum enim in toto orbe regnaret malitia, et tenebras humanis oculis demones offudissent, neque posset eis ullus opitulari, juxta illud quod scriptum est : *Resperi, et non erant qui auxiliaretur : consideravi, et nullus qui susciperet (Psal. 99)*, ut finem haberet aliquando impietas, et destrueretur idololatriæ fraudulentia, vivens Sermo Dei, nihil de nostra relinquens similitudine, absque solo peccato, quod substantiam non habet, novo modo ad nos venire dignatus est, ut fieret filius hominis (e), et permaneret Filius Dei, natus quippe ex Virgine, hoc tantum stultis mentibus credebatur, quod oculi demonstrabant. Ex operibus vero et signorum magnitudine Deus invisibilis a prudentibus cernebatur, quemque facies hominem demonstrabat, hunc virtutes significabant Deum, servilis formæ vilitate coopertum. Quanquam enim tradiderint eum Judæi, et crucifigendum vocibus impiis conclamarint, interfectione corporis ejus Dominum blasphemantes : imo occisione carnis dominicæ servi impietatis effecti, tamen ad mortem intrepidus accedens, ut nobis virtutis præberet exemplum, Dominus gloriæ in ipsa passione monstratus est, impassibilis divinitatis permanens majestatem, et carne passibilis, juxta beati Petri repertus eloquium. Et ideo pro nobis patiens, non fugit mortem, ne nos timore mor-

(a) Vulgo antea legebatur *meminerunt*.

(b) Breviares hyeme, æstate longiores erant diurnæ horæ apud veteres, quibus unaquæque per annum dies in duodecim partes sive horas tribuebatur.

(c) Fortasse ordinem et circulum suum rescribendum est.

(d) Illud, *sive lunari*, in editione B. P. desideratur.

(e) Hæc miserabiliter accepta erant in Benedictina editione ad hunc modum, *ut fieret filius hominis, ut permaneret filius : quippe ex virgine, etc.* ex quibus nihil idoneum posses extundere. Restituimus et pro *ut*, et *Dei* vocem, et *natus* ex B. P. quæ omnino erant sensui necessaria.

tis (a) ejus proprietate bellantes, victoriam perderemus. Nam si timuisset crucem, contraria his quæ docuerat gerens, quis discipulorum ejus libens **623** pro religione pugnasset? Irridetur itaque a a stultis et incredulis, qui orbem terrarum suæ subjecit fidei, et nominis Christiani sanctis largitus est dignitatem. Cumque magnitudo virtutum ejus omnibus enitescat [al. *clarescat*], blasphemare non cessant. Ille vero qui irridetur Deus, operibus demonstratus est, ut dæmonum templa subverteret, ut Origenistarum impietatem argueret versipellem: quorum auctor Origenes, ita aures simplicium et leviorum sua persuasione decepit, ut solent in littora ex alto venientes illi di gurgites, et in semet spumanti mole confringi.

12. Nos ergo ad eum, qui ausus est scribere, ruina rationabilium creaturarum esse corpora fabricata, zelo fidei concitati loquamur: Si tibi hujusmodi impietas placet, quomodo Paulus Apostolus scribit: *Volo adolescentulas nubere, filios procreare* (Tim. 5)? Utrum idcirco præcepit nuptias, ut ex mulieribus nascentia corpora, ruentibus de cælo Angelis, et versis juxta te in animas, carceres præpararent [al. *præpararet*]? An ut in conjunctione maritali Dei sententiæ serviens, conservet humanum genus? Si enim vult adolescentulas nubere, et filios procreare, per quas nascuntur corpora humana: corporibus autem propter pœnas atque supplicia errantes animæ uniuntur, nulli dubium, quin propter pœnas animarum, et non propter generationis ordinem nuptiarum adolescentulis vincula tribuantur. Verum absit, ut ita esse credamus, et mariti, uxorisque fœdera non ob benedictionem, sed ob peccatum juncta credamus. Nec Adam et Evam plasmas Deus, propter animas de cælo ruentes et lapsas [f. *lapsas*] rationabilium creaturarum benedictione (b) sociavit: *Crescite et multiplicamini*, dicens, et *replete terram* (Gen. 1. 28). Si enim propter peccata in cœlis præcedentia ad terras missæ sunt animæ, ut corporibus ligarentur, mentitur Paulus scribens: *Honorable nuptiæ, et cubile immaculatum* (Heb. 12). Sed nequaquam ille mentitur. Igitur non propter ruinam animarum, corpora fabricantur: sed ut mundus successione nascentium, morientium damna compenset [al. *compensaret*], et brevitatem humanæ vitæ vincat successione **624** perpetua. Nam si ruentes junctæque corporibus benedicuntur a Deo, melioris conditionis erunt, postquam corpora susceperunt [al. *susceperint*]: quod si idcirco (c) dicuntur, ut in ultionem peccatorum, corpora accipiant, quomodo bene-

(a) Illud, *proprietate*, si modo locus sanus est, usurpatum putamus pro *singularitate*, Græc. *κατὰ τὴν ἰδιότητα*, quanquam nullo auctore. Quod si conjecturæ locus est, suspicari possis legendum duobus verbis, *pro pietate*, in quem sensum denno subdit: *quis discipulorum ejus libens PRO RELIGIONE pugnasset*? Qui meliora proferet, maguam a nobis inibit gratiam.

(b) In B. P. legitur *benedictione vocabit, pro sociavit*.

(c) Ita habet Benedictina editio, et ita legitur quoque in B. P. vitiose omnino, si modo mendosam scripturam ab integra scimusseponere. Olim legendum suspicabamur, *benedicuntur*, quod minime nunc probatur, imo labuntur rescribendum esse constituimus ex Theophili mente.

dicuntur in corporibus, in quæ ob peccata venerunt? E duobus enim alterum erit: aut ante ruinam fuisse eas in (d) benedictione, aut post ruinam junctas corporibus nequaquam posse benedici. Si enim illam vitam benedictio sequitur, istam describit: si ad istam transfertur, in illa non fuisse convincitur. Quod si et antequam ruerent, needumque humanis corporibus vestirentur, fuerunt in benedictione, et ruentes, habentesque corpora, rursus benedictæ sunt, similis erit juxta benedictionis econditionem et prior vita, et posterior: quod nequaquam consequens est, quia peccatrices supplicia, non peccantes benedictionem merentur. Quidquid e duobus verum esse responderint, vitio subjacebit: dum isti nolunt [al. *nolentes*] ecclesiasticæ doctrinæ regulam custodire. Sive enim propter peccata de cælo animæ corrucientes instar carceris et catenarum corporibus ihigatæ sunt, respondeant, quomodo Adam et Eva, masculus et femina, viventes in corporibus benedicti sunt? Neque enim juxta deliramenta eorum nudæ animæ vir et mulier appellantur, sed corpora quæ sexum utrumque distinguunt. Sive [al. *Si vero*] ante corpora in cœlestibus morabantur, et beata eis tunc erat, dignaque benedictione absque corporibus conversatio: qua ratione aut priusquam ruerent, benedictæ sunt, aut postquam corruerunt, et in pœnam ruinæ crassis corporibus copulatæ sunt, rursus benedictione donantur? Neque enim idipsum est benedictio atque supplicium, quæ et nominibus, et operibus procul distant: nec possunt ullo modo inter se sociari, quas tanta dividit repugnantia. Quomodo autem et iustis multitudo liberorum pro benedictione promittitur? Propheta dicente: *Qui minimus est, erit in millia: et qui novissimus, in gentem magnam*.

13. Ergo et qui volunt Domini festa celebrare, Origenis simulacra contempnant, et turpitudinem dogmatum illius ratione superent. Sicut enim Ethnicorum **625** impiissimi errorem et consuetudinem præferunt veritati, fabricantes in hominum similitudinem idola, et invisibilem blasphemantes Deum, dum formam et membra et organa genitalia in (e) eis esse conflungunt: nunc virum, nunc feminam constantes, et *mutaverunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis* (Rom. 1. 23), variarumque formarum: ita Origenes facilitate et impietate credentium, quasi delubra idolorum, tractatum suorum monumentis denisit, quæ nos auctoritate Scripturarum, et zelo fidei subvertentes, utamur illa similitudine: Ut etenim cæmentarii quadram volentes ædificare domum, æquales ex omni parte parietes metiuntur, eosque normis et perpendiculo dirigentes, quod animo depinxerint, opere exstruunt: et ejusdem mensuræ per quadrum latera quatuor jungunt angulis sursum ac deorsum, ceoptam æqualitatem, paulatimque incrementa servantes, ut materiæ diversitatem jungat operis pul-

(d) Voculam *in* supplēvimus ex conjectura.

(e) B. P. *in eo esse*; et paulo infra vocabulum *zelo* in eadem editione desideratur.

chritudo, et angulares lineas artifex structura custodiat : sic Ecclesiae præceptores habentes testimonia Scripturarum, firma doctrinae faciunt fundamenta, et intrepidi permanent, offerentes opera sua Christo, atque dicentes : *Confirma me in verbis tuis (Ps. 118. 28)*. Ipse enim, de quo scriptum est : *Lapidem quem reproboverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli (Math. 21)*, nos et eos qui sursum sunt, una solemnitate (a) consociat, ad quam [al. quem] cursu celeri navigantes, rabiem contra nos hæreticorum fluctuum velociter dissolvendam, minime formidemus.

14. Sicut enim gubernatores magnarum navium, cum viderint immensum ex alto venire gurgitem, quasi venatores ferocissimam bestiam, spumantes fluctus suscipiunt, eosque præ objectione sustentant, flectentes in diversum gubernacula, et prout ventorum flatus et necessitas imperarit, stringentes funiculos, vel laxantes, cumque unda subsederit, ex utroque navis latere laborantia clavorum vincula dimittunt, ut parumper quiescentia venturo gurgiti præparentur : qui cum rursus advenerit, stringunt clavorum capita, et palmulas dilatant, ut huc atque illuc **626** scissis flatibus, æqualis sit utriusque lateris labor, et quod simul non poterat sustineri, divisim tolerabilius fiat : qui sui curam gerunt, imitantur exempli similitudinem, et divinorum dispensatione verborum, quasi gubernaculo, utentes, occurrunt hæreticorum tempestati, et fluctibus, legem Dei pro arte retinentes, ut qui corruerant [al. corruerant], suscitentur : qui stant, firmo perseverent gradu, et [al. ut] omnes in commune doctrinae opitulatione serventur. Quod enim gubernatori clavus, hoc animo est lex Dei : In qua Dominicum Pascha facientes, caritati Dei et proximi in mundo nihil aliud præferamus, neque pro varietate humanorum casuum, qui huc illucque vertuntur, sententiam commutemus, ut quibus dudum pro potentia, turpi adulatione (b) servivimus, si forte reflaverint venti, et paupertate divitiarum, humilitate sublimitas, ignominia gloria fuerint immutata, in hostes repente vertamur, resistentes eis in faciem, quos, veneratione dignos ducebamus, temporibus, non fide necessitudinem ponderantes. Imo latentes inimicitias necessitatis tempore demonstrantes, et in similitudinem serpentium procedentes de foveis, ut non solum ingrattissimi simus in eos, quorum beneficiis sustentabamur, gaudentes si nomina clientium possederimus, sed quasi perduelles eos usque ad sanguinem persequamur : dejectos prostratosque calcantes, quos dudum propter divitias suscipiebamus [al. suscipiebamus], pessimos omnium conclamantes, postquam opes paupertate mutaverint, laudantes potentiam, et infelicitatem calumniantes : nec pro rerum natura, sed pro varietate casuum honorantes aliquem, vel contemnentes : ut quos prius dominos et patronos vocabamus, eosdem quasi ver-

berones, et servos nequissimos appellemus : atque ex omni parte appareat nostra iniquitas (c), dum aut indignos laudamus, aut dignos laude, obreptatione persequimur, imitantes illud quod ad beatum Job exprobrantes loquebantur, *Pauca pro quibus peccasti, verberatus es (Job 11. 7)*.

15. Nequaquam igitur dubias opes, sed virtutem firmissimam diligamus : non nos duritia humiliet paupertatis, non extollant divitiarum, quæ stultissimos hominum **627** deprinere et elevare consueverunt ; sed utrumque pro rerum honestate moderemur, et tristia, et læta æquali animo sustinentes. Divitiarum cura somnos interrumpit dulcissimos, innoxiiis calumnias struit, et cum infinitas opes congregaverit, materiam æternis ignibus parat. Postquam vero insatiabilis furor quæsitis opibus incubuerit, non expletur avaritia, sed contemnit leges, gehennæ flammam despicit, futurum iudicii tribunal habet pro nihilo. Nec tantum adversarii contra hostes suos, quantum divitiarum contra virtutes dimicant, nisi ratione, et in proximos misericordia temperentur. Hæc in urbibus nobilitati præferuntur, hæc novis hominibus antiquam donant familiam. Nunquam divitiarum desiderium ullis divitiis satiari potest. Eget semper, qui avarus est : nescit (d) mensuram, cui tantum deest quod habet, quantum quod non habet. Infernus mortuis non expletur : sed quanto plures susceperit, tanto plures desiderat. Imitatur ergo eum avaritia, nec satiari potest, sed quicquid habuerit, plus requiret : minus putat ab eo quod cupit omne quod possidet, semper immensa, semper immodica, ardorem peccatoris opum magnitudine non restinguens, in conviviis non cibos vorans [al. vorat], sed iniustitiam : in iudiciis jurgia miscens [al. miscet], atque discordias, invidiam parturit, per quam ad homicidium pervenitur : non est compos mentis, sed quasi ebria fluctuat, unam habens mensuram, extra mensuram semper inquirere. Mare littoribus clauditur, et venientes ex alto fluctus, et rabiem immitescens gurgitum portus vel manufacti, vel natura firmissimi prohibent : divitiarum cupidinem, nisi ratione frenetur, nec consilium temperat, nec lex mitigare potest, nec ulla satiat abundantia. Non erubescit, non (e) futurum iudicium reformidat, sed desiderio plus habendi, ut luxuriosi dediti voluptatibus solent gestire in amplexus, et insanire ad libidinem, ita calumniarum **628** et dissensionum urbes ac viculos, villasque complet : insulas, maria, terras, littora, vias, transitus, studia (f) possidet av-

(c) In eadem editione, dum indignos laude, aut obreptatione persequimur.

(d) Perperam Martianeus, nescit mens vestra, cna, etc. Vocem mensuram, quam olim ex ingenio substitimus, etiam in veteri editione B. P. qui liber nunc minime in promptu est, legi opinamur. Porro in eum sensum paulo infra : unam habet MENSURAM extra MENSURAM semper inquirere. Vid. Epist. 53. ad Paulin. num. 10.

(e) Iterum vitiose Martianeus, non futurorum iudicium.

(f) Fecimus minori numero, possidet avaritiarum, pro quo vulgo legebatur in editis, possident avaritiarum. Martianeus autem impendio magis peccat, intrusa se vocula, dum se desiderio, etc., quam auctoritate veteris B. P. editionis expunximus.

(a) Vulgo legebatur imperfecto sensu consocians.

(b) Glossatoris ingenium sapit, quod additur in B. P., si forte servivimus.

ritia, dum desiderio plus habendi, negotiatione merces huc illucque commutat, et fraudibus atque perjuriis divitiarum jacit inexplebilis fundamenta.

16. Itaque hujusmodi rabiem contemnentis, divitias cultum Dei, et firmissimas possessiones (a) castitatis et sanctimonix, requiramus; adorantes Patris, et Filii, et Spiritus Sancti unam divinitatem; resurrectionem mortuorum incorruptibilem, et jugiter permanentem esse credentes. Neque enim fieri potest, ut eam mors superet, quæ Christi passione firmata est, suscitans incorruptum et in æternum permanens templum corporis sui. Oremus pro piissimis Imperatoribus; et observatione legis Dei, jejuniorum præcepta decoremus: quia virtus absque ulla necessitate custodit sectatores suos, et sensum in cogitationes varias fluctuantem, de terrenis ad excelsa sublimat, nequaquam pulchritudinem corporum, sed (b) conversationis ac morum ordinem contemplant, ostendens ei letantium in cælo Angelorum choros, et docens splendendum disciplinarum fulgura, ut in præsentis sæculo quasi athleta fortissimus illatas sustineat plagas, et futuram pro his gloriam præstoleatur: nequaquam vitiis subjacens, sed interiorum hominem (c) desiderio sui ad æterna sustollens; atque omnes impetus voluptatis, ratione compescens, illud cogitet quod futurus est, et quantum potest sustinere humana fragilitas, recedat a corporalium rerum sollicitudine, præferens carnalibus spiritualia, ut etiam ipsum corpus despiciens, et præsentium (d) voluptatum duriorum, sed meliorem vitam inire persuadeat, ut qui tum [al. *didum*] libidini serviebat, libertate bona serviat castitati, et retractus a præcipitiis, mollia juniorum frena suscipiat. Etenim si absque rectore fuerit ac magistro corporum infirma 629 natura, nec imperanti animo voluerit obedire, et sibi, (e) et rectori concitat infinita naufragia, et pertrahit eum ad turpissimas libidines, ac barathrum voluptatum, ut nequaquam honesta consideret, sed fugiens bona, in cæno ac sordibus commoretur. Virtus vero cum aurigæ modo [al. *in aurigæ modum*] animum rexerit, et quasi in curru stans, impetus ejus et varios appetitus doctrinæ habentis composuerit [f. *compescuerit*], de humilibus eum ad excelsa sublevat, invisibilia æternaque pro visibilibus ostendens, mansionem in cælis parat, et amicos illi efficit eos, qui Dei ministerio servientes, spiritualibus deliciis perfruuntur: ut quod hic cernebat in imagine, ibi in veritate perscipiat, et majorem solis radiis videat claritatem, quæ nobis huc ex parte descendit, ut de minoribus ad majora

(a) In B. P. *castitatis sanctimonia*; sed neque impressa lectio satis coheret; quare legendum fortasse erat modo *cultus Dei*; ut nihil dicamus de interpunctionis vitiis, quibus laborabat.

(b) Legimus ex B. P. In Benedictina erat, *conversatio-nem*.

(c) Illud *svi*, quod in Benedictina desiderabatur, sufficimus ex B. P.

(d) Aut *voluptatem* legendum est pro *voluptatum*, aut *illecebras*, sive quid simile supplendum, sententiam ut expleras.

(e) Satis oscitanter impressum erat antea et sibi e re-

tendamus, et quasi per litteras ac syllabas ad legendum proficiamus: quia et illa his, et hæc illis (f) indigent. Ibi cum fuerimus beatorum juncti consortio, audimus: *Euge serve bone et fidelis, quia super pauca fuisti fidelis, supra multa te constituam: intra in gaudium Domini tui (Matth. 25. 21. 23).*

17. Incipient [al. *incipientes*] sanctæ Quadragesimæ jejunia (g) ab undecima die mensis Phamenoth, et hebdomadæ Dominicæ passionis sextadecima die mensis Pharmuthi. Et finiemus jejunia vespere sabbati vicesima prima die ejusdem mensis Pharmuthi, 630 et sequenti die Dominica Pascha celebrabimus [al. *celebremus*], vicesima et secunda die ejusdem mensis. Post quæ jungemus [al. *junganus*] septem hebdomadas sanctæ Pentecostes: pauperum memores, amantes Deum et proximum, orantes pro inimicis, persecutoribus blandientes, infirmorum ruinas consolatione et misericordia sublevantes: ut lingua semper in Dei laudibus personet; ut Ecclesiæ justa judicia nequaquam irrationabili clementia destruantur, ne Legi Dei arbitria præferantur humana: cujus si desideraverimus [al. *cujus desideravimus*] amicitias, cælestem gloriam consequemur in Christo Jesu Domino nostro; per quem, et cum quo Deo Patri claritas et imperium cum Spiritu Sancto in sæcula sæculorum. Amen.

18. Salute invicem in osculo sancto. Salutant vos fratres qui nobiscum sunt. Et hoc nosse debetis: Pro defunctis Episcopis in locis singulorum (h) constitutos. In urbe Nichium pro Theopempto, Theodosium: In Terenuthide Arsintium: In oppido Geras pro Eudemone Pirozum: In Achæis pro Apolline Musaxum: In Athrividi pro Isidoro Athanasium: In Cleopatride Offellum: In oppido Laton pro Timotheo Apellen. His ergo scribite, et ab eis, juxta morem, Ecclesiasticas suscipite litteras.

ctore, quod emendare ex Theophili mente non piguit.

(f) Vitiose erat in vulgatis *indigens*.

(g) Undecima Phamenoth dies septimæ Martii respondet; et Pharmuthi sexta decima, et vicesima prima, Aprilis undecimæ, et decimæ septimæ: quibus notis anni 404. Pascha designatur. Est autem, ut ex superioribus quoque Paschalibus constat, unius supra quadraginta dierum summa, unde illud conficitur, inchoatum Alexandrinis jejunium Quadragesimæ feria secunda sextæ hebdomadis ante Pascha, non ab antecedenti Dominica, ut quidam falso opinati sunt. Socrates lib. V. cap. 22. *οι τε Κλεωνδριος, κη εφορμαδον κη, την κη τοις παλαις ημεραις ημεραισιν, τισσρακοστην αυτην ενομαζοντι. Alexandrii sex ante pascha hebdomades jejunt, idque jejunium Quadragesimam vocant.* Hanc hodieum consuetudinem ecclesia Mediolanensis tenet.

(h) Mendose antea erat *constitutis*; tum pro *Nichium*, lege *Nicum*, cujus urbis, aliud agens Stephanus meminit in Argeoneso, *ες της Νικου Νικουσα*, et Ægypti civitatem testatur esse. In Alexandrini Patriarchatus Notitia a Carolo, a S. Paulo, et Schelestratio in Ægypto prima recensetur. Pro Theopempto erat *Heopempto*, quod nomen nusquam invenitur. Terenuthidis quoque Ægyptiæ urbis mentio est apud Stephanum in *Hermothide*: in Notitia ad Thebaidem secundam refertur. Gerrhæorum populorum idem in Chatriotite ex Strabone: unde rescribendum videtur hec quoque loci *Gerrhas* pro *Geras*: veteres Notitiæ in Augustanica prima ponunt. Sed pro *Achæis*, facile *Acchenis* est emendandum, nam Achæi extra Græciam, quos Plinius memorat lib. 6. cap. 11. nequaquam ad rem sunt. Acchenos vero, Græc. *Αχχηνός* populos *ταυ τοις ερηταις οαλλοσσις*, ad fauces rubri maris Stephanus locat; Ptolemæus in Arabiæ descriptione *Achitas*, et Plinius lib. 6. cap. 28. in meo libro

631 EPISTOLA CI (a)

AUGUSTINI AD HIERONYMUM.

Negat se in Hieronymum librum scripsisse, in hoc falsus, quod aliquis prolixam epistolam librum appelleret.

Domino carissimo, et (b) desideratissimo, et honorando in Christo fratri, et compresbytero HIERONYMO, AUGUSTINUS in Domino salutem.

1. « Audi vi pervenisse in manus tuas litteras meas; sed quod adhuc rescripta non mervi, nequaquam impulerim dilectioni tuæ. Aliquid proculdubio impedimenti fuit. Unde agnosco, Dominum a me potius deprecandum, ut tuæ voluntati det facultatem mittendi, quod rescriberis. Nam rescribendi jam dedit, quia cum volueris, facillime poteris.

2. « Etiam hoc (c), quod ad me sane perlatum est, utrum quidem crederem, dubitavi; sed hinc quoque tibi aliquid utrum scriberem, dubitare non debui (d). Hoc autem brevi, suggestum esse caritati tuæ a nescio quibus fratribus, mihi dictum est, quod librum adversus te scripserim, Romamque miserim. Hoc falsum esse noveris: Deum nostrum testor, hoc me non fecisse, sed si forte aliqua in aliquibus scriptis meis reperiuntur, in quibus aliter aliquid quam tu sensisse reperiar, non contra te dictum, sed quod mihi videbatur, a me scriptum esse, puto te debere cognoscere: aut si cognosci non potest, credere. Ita sane hoc dixerim, ut ego non tantum paratissimus sim, si quid te in meis scriptis moverit, fraterne accipere quid contra sentias, aut de correctione mea, aut de ipsa tua benevolentia gavisurus; verum etiam hoc a te postulem, et flagitem.

3. « O si licuisset, et si non cohabitante, saltem vi-

Achenas appellant. Neque enim videntur nobis *Antei* in Thebaide prima posse heic intelligi. In sequenti etiam *Athribidi* mendum est, legendumque *Athribide*; Græc. Ἀθριβίς apud Strabonem, Herodotum, Stephanum vel *Athribide*; nam per r litt ram Ἀθριβίς scriptum olim a Nicanore nomen Stephanus prodiit, et Notitiæ passim legunt in Augustamæica secunda. *Cleopatris* vero, quæ pone sequitur, *Arsinoes* frequentius veteribus appellata est eoque nomine etiam a Ptolemæo accipitur lib. 4. c. 5, Strabo autem lib. 17. τῶν Ἀρσινόων, ἢ τοῦ Κλεοπάτρας πόλεως. *Arsinoen civitatem, quam Cleopatridem quidam vocant*: tametsi paulo infra duas veluti urbes diversas facit, cujus rei causas expendere non est hujus loci. In *Ægypto* primam sitam discimus ex Notitiis. Denique pro *Laton* in Ms. S. Theodorici *Jabon*, scribi, Martianæus ad libri oram adnotaverat, quæ incongrua ipsa quoque lectio non est, si quidem *Jabon* in Notitiis Thebaidi secundæ adscribitur, quam Carolus a S. Paulo pro *Omboe* accipit: vereor ne falso, nam *Omboen* proprio nomine in superiori Paschali Theophilus vocat p. 605. eique urbi Verrem pro Sylvano, non Timotheum constitutum nuntiat. Volumus autem omnino retineri *Laton*, cujus oppidi meminit Strabo lib. 17. ex occasione animalium, quæ ab *Ægyptiis* adorantur, atque urribus fecere nomina: unde ex *Lato*, qui piscis quidam in Nilo est, *Arsinoë* vocatus tradit. In Notitiis Thebaidi secundæ addicitur, et *Leto* spud Schelestratum appellatur, tametsi aliud ferme cognominis oppidum fuerit, quod in *Ægypto* prima constituitur. Vide tam paucis in versibus, quam multa peccata sint, quam multa etiam prætermissa, quæ explanatione indigebant.

(a) *Alias* 90. Scripta circa an. 403.

(b) Augustinianorum operum editores Benedictini heic desideratissimo, in epistolæ autem clausula desideratissimo.

(c) *Idem*, Etiam hoc ad me sane perlatum, utrum quidem, etc.

(d) Martianæus, Hoc autem breve est, suggestum, etc.

cino te in Domino perfrui ad crebrum et duce colloquium! Sed quia id non est datum, peto ut hoc ipsum, quod in Domino (e) quam possumus simul sumus, conservari studeas, et augeri ac perfici; et rescripta quamvis rara non spernere. Saluta obsequio meo sanctum fratrem Paulinianum, 632 et omnes fratres qui tecum ac de te (f) in Domino gloriantur. Memor nostri exaudiaris a Domino in omni sancto desiderio tuo, domine carissimo, et desideratissime, et honorande in Christo frater. »

EPISTOLA CII (g)

HIERONYMI AD AUGUSTINUM.

Acceptis Augustini epistolis quæ continent quæstionem de mendacio officioso, dubitans etiamnum an ejus sit, negat se responsurum, nisi sit certius de auctore. Meminit et Rufini facti nomine.

Domino vere Sancto, ac beatissimo Papæ AUGUSTINO HIERONYMUS in Domino salutem.

1. In ipso profectionis articulo sancti filii nostri Asterii Hypodiaconi, necessarij mei, beatitudinis tuæ litteræ (h) ad me pervenerunt, quibus satisfacis, te contra parvitatem meam librum Romam non misisse. Hoc nec ego factum audieram, sed epistolæ cujusdam quasi ad me scriptæ per fratrem nostrum Sysinnium Diaconum huc exemplaria pervenerunt: in qua hortaris me, ut *καλεσθῆναι* super quodam Apostoli capitulo canam, et imiter Steschorum inter vituperationem et laudes Helenæ fluctuantem, ut qui detrahendo oculos perdidit, laudando receperit. Ego simpliciter fateor dignationi tuæ, licet stylus et (i) *ἐπιχειρήματα* tua mihi viderentur: tamen non temere exemplarijbus litterarum credendum putavi; ne forte me respondente, læsus juste expostulares, quod probare ante debuisses tuum esse sermonem, et sic rescribere. Accessit ad moram sanctæ et venerabilis Paulæ longa infirmitas. Dum enim languenti multo tempore assideremus [al. *assidemus*], pene epistolæ tuæ, vel ejus qui sub tuo nomine scripserat, oblitus sumus, memores illius versiculi: *Musica in lectu importuna narratio* (Eccli. 22. 6). Itaque si tua est epistola, aperte scribe, vel mitte exemplaria veriora: ut absque ullo rancore stomachi in Scripturarum disputatione 633 versemur: et vel nostrum emendemus errorem, vel alium frustra reprehendisse doceamus.

2. Absit autem a me, ut quidquam de libris tuæ beatitudinis attingere audeam. Sufficit enim mihi probare mea, et aliena non carpere. Cæterum optime novit prudentia tua, unumquemque in suo sensu abundare, et puerilis esse jactantiæ, quod olim adolescentuli facere consueverant, accusando illustres

(e) Erasmus, quem secutus est Martianæus per summam incuriam, quia possumus simul sinus; quæ duo olim Victorius quoque emendaverat.

(f) Benedictini, in Domino gaudent, pro gloriantur.

(g) *Alias* 91. Scripta paulo post superiorem.

(h) *Idem*, litteræ supervenerunt.

(i) Argumentationes Græci *ἐπιχειρήματα* appellant teste Cicerone ad Herennium.

virus, suo nomini famam quærere. Nec tam stultus sum, ut diversitate explanationum tuarum me lædi putem : quia nec tu laceris, si nos contraria senserimus. Sed illa est vera inter amicos reprehensio, (a) si nostram peram non videntes, aliorum, juxta Persium, manticam consideremus. Superest, ut diligas diligentem te; et in Scripturarum campo, juvenis senem non provocas. Nos nostra habuimus tempora, et cucurrimus quantum potuimus : nunc te corrente et longa spatia transmeante, nobis debetur otium : simulque (ut cum honore tuo et venia dixerim) ne solus mihi de Poetis aliquid proposuisset videaris, memento Daretis et Entelli (*Virgil. 5. Æneid.*), et vulgaris proverbii : quod bos lassus fortius figat pedem. Tristes hæc dictavimus : utinam mereremur complexus tuos, et collatione mutua vel doceremus aliqua, vel disceremus.

3. Misit mihi teneritate solita, sua maledicta (b) Calpurnius, cognomento Lanarius, quæ ad Africam quoque studio ejus didici pervenisse. Ad quæ breviter ex parte respondi, et libelli ejus vobis nisi exemplaria, latius opus, cum opportunum fuerit, primo misurus tempore : in quo illud cavi, ne in quoquam existimationem læderem Christianam; sed tantum ut delirantis imperitique mendacium ac vecordiam confutarem. Memento mei, sancte et venerabilis Papa. Vide quantum te diligam, ut ne provocatus quidem voluerim respondere : nec credam tuum esse, quod in altero forte reprehenderem. Frater communis suppliciter te salutatur.

634 EPISTOLA CIII (c).

AD AUGUSTINUM.

Commendat Augustino Præsidium, et salvere jubet Alpium.

Domino vere Sancto et Beatissimo Papæ AUGUSTINO, HIERONYMUS in Christo salutem

4. Anno præterito per fratrem nostrum Asterium Hypodiaconum dignationi tuæ epistolam miseram, promptum reddens salutationis officium : quam tibi arbitror redditam. Nunc quoque per sanctum fratrem meum Præsidium Diaconum, obsecro primum ut memineris mei. Deinde ut hujusmodi litterarum habeas commendatam, et mihi scias germanissimum, et in quibuscumque necessitas postulaverit, foveas atque sustentas; non quo aliqua re, Christo tribuente, indigeat; sed quo bonorum amici-

(a) Corrupte olim erat apud Lovanienses *nostra opera*, quam Erasmus lectionem emendavit. Nec prætereundum quod post Victorium Benedictini annotant, alludi apologum Æsopi fingentis datam cuique mortalium peram sive manticam, cujus partem alteram propriis vitis plenam a tergo gestent, quæ autem aliorum continet vitia, a fronte pendentem respiciant. Eoque spectare illud Persii in *Satyris* :

*Ut nemo in sese tentat descendere, nemo,
Sed præcedenti spectatur mantica tergo;*

(b) Nulli non liquet, Ruffinum hoc nomine suggillari, et maledicta Invectivarum ejus libros debere intelligi. Cur autem sic illum appellarit Hieronymus, diximus supra Epistola 70. ad Magnum n. 6. quem locum recole. Antea heic quoque erat *Calpurnius* cum aspiratione, renuentibus hanc scripturam plerisque etiam Mss.

(c) *Alius 98. scripta anno 403.*

tias avidissime expetat, et se in his conjungendis maximum putet beneficium consecutum. Cur autem ad Occidentem navigaverit, ipso poteris narrante cognoscere.

2. Nos in monasterio constituti, variis hinc inde fluctibus quatimur, et peregrinationis molestias sustinemus. Sed credimus in eo qui dixit : *Confidite, ego vici mundum* (*Joan. 16. 3*) : quod ipso tribuente et præsule, contra hostem diabolium victoriam consequamur. Sanctum et venerabilem fratrem nostrum Papam Alpium, ut meo obsequio salutes, obsecro. Sancti fratres, qui nobiscum in monasterio Domino servire festinant, oppido te salutant. Incolumem te et memorem mei Christus Dominus noster tueatur omnipotens, Domine vere sancte et suscipiende Papa.

635 EPISTOLA CIV (c)

AUGUSTINI AD HIERONYMUM.

Hieronymum dehortatur a libris Testamenti veteris ex Hebræo vertendis, quin potius auctor est, ut Septuaginta versionem mire depravatam ac variantem reddat suæ veritati. Novum Testamentum ab eo castigatum probat.

Domino venerabili, et desiderabili sancto fratri, et compresbytero HIERONYMO, AUGUSTINUS in Domino salutem.

1. Ex quo cæpi ad te scribere, ac tua scripta desiderare, nunquam mihi melior occurrit occasio, quam ut per Dei servum, ac ministrum fidelissimum, nihique carissimum, mea tibi afferretur epistola, qualis est filius noster Cyprianus diaconus. Per hunc certe ita spero litteras tuas, ut certius in hoc rerum genere quidquam sperare non possim. Nam nec studium in petendis rescriptis memorato filio nostro deerit, nec gratia in promerendis, nec diligentia in custodiendis, nec alacritas in perferendis, nec fides in reddendis : tantum si aliquo modo merear, adjuvet Dominus, et adsit cordi tuo, et desiderio meo, ut fraternam voluntatem nulla major voluntas impediatur.

2. Quia ergo duas jam epistolas misi; nullam autem tuam postea recepi, easdem ipsas rursus mittere volui, credens (d) eas non pervenisse. Quæ et si pervenerunt, ac fortasse tuæ potius ad me minime pervenire poterunt, ea ipsa scripta, quæ jam misisti, iterum mitte, si forte reservata sunt. Sin minus, rursus dicta quod legam, dum tamen his respondere ne [al. non] graveris, quod jam diu est ut expecto. Primas etiam, quas ad te adhuc Presbyter litteras præparaveram mittendas, per quemdam fratrem nostrum Profuturum, qui postea nobis collega factus, jam ex hac vita migravit, nec eas tunc ipse perferre potuit, quia continuo dum proficisci disponit, Episcopatus sarcina detentus, ac deinde in brevi defunctus est, etiam nunc mittere volui, ut scias in tua colloquia quam olim inardescam, et quam vim patiar quod a me tam longe absunt sensus corporis tui : per quos adire possit ad animum tuum animus meus, mi

(c) *Alias 88. Scripta anno 403.*

(d) *Victorius ex Brixianis codicibus addit ad te.*

frater dulcissime, et in Domini membris honorande.

636 3. In hac autem epistola hoc addo, quod postea didicimus, ex Hebræo Job a te interpretatum, cum jam quamdam haberemus interpretationem tuam ejusdem Prophetæ ex Græco eloquio versam in Latinum: ubi tamen asteriscis notasti, quæ in Hebræo sunt, et in Græco desunt; obeliscis autem, quæ in Græco inveniuntur, et in Hebræo non sunt: tam mirabili diligentia, ut quibusdam in locis ad singula verba singulas stellas videamus, significantes eadem verba esse in Hebræo, in Græco autem non esse. Porro in hac posteriore interpretatione, quæ versa est ex Hebræo, non eadem verborum fides occurrit. Nec parum turbat cogitantem, vel cur in illa prima tanta diligentia figantur asterisci, ut minimas etiam particulas orationis indicent deesse codicibus Græcis, quæ sunt in Hebræis: vel cur in hac altera, quæ ex Hebræis est, negligentius hoc curatum sit, (a) ut non eadem particule locis suis inveniuntur. Aliquid inde exempli gratia volui ponere: sed mihi ad horam codex defuit, qui ex Hebræo est. Veruntamen quia prævolas ingenio, non solum quid dixerim, verum etiam quid dicere voluerim, satis, ut opinor, intelligis, ut causa reddita, quod movet, edisseras.

4. Ego sane te malletm Græcas potius canonicas nobis interpretari Scripturas, quæ Septuaginta Interpretum (b) auctoritate perhibentur. Perdurum enim erit, si tua interpretatio per multas Ecclesias frequentius cæperit lectitari, quod a Græcis Ecclesiis Latinæ Ecclesiæ dissonabunt, maxime quia facile contradictor convincitur, Græco prolato libro, id est lingue notissimæ. Quisquis autem in eo quod ex Hebræo translatum est, aliquo insolito permotus fuerit, et falsi crimen intenderit, aut vix, aut nunquam ad Hebræa testimonia pervenietur, quibus defendatur objectum. Quod si etiam perventum fuerit, tot Latinas et Græcas auctoritates damnari quis ferat? Huc accedit, quia etiam consulti Hebræi possunt aliud respondere; ut tu solus necessarius videaris, qui etiam ipsos possis convincere: sed tamen quo iudice, mirum si potueris invenire.

5. Nam quidem frater noster Episcopus, cum lectitari instituisset in Ecclesia cui præest, interpretationem tuam, movit quiddam longe aliter abs te positum apud Jonam Prophetam (Cap. 4. v. 6), quam erat omnium sensibus memoriæque inveteratum, et tot ætatum successionebus decantatum. Factus **637** est tantus tumultus in plebe, maxime Græcis arguentibus, et (c) inflammantibus calumniam falsitatis, ut cogereur Episcopus (d) [ea

(a) Absque negandi particula, non alio tamen sensu, Benedictini Augustinianorum operum editores, ut eadem particula, etc.

(b) Idem Benedictini, quæ Septuaginta interpretum perhibetur, absque auctoritate.

(c) Ex Erasmo et Lovaniensium recensione repositum inflammantibus; in recentioribus quippe editis hactenus obtinuerat inquamantibus, nec concludere satis, nec vere; Mss. enim omnes, quos Martianæus curiose consuluit, nobiscum legunt: et Cicero quoque in Verrem invidiam inflammare dixit, quod est augere.

(d) Plus satis, nedum immerito, vapulat Pezronius a Martianæo, quod legendum putarit, Oea quippe erat civitas, etc, pro ea quippe, etc. Illud vero proprium Oeæ urbis nomen antea substituendum voluerat Isaacus Vossius epistola ad Schotanium, suamque conjecturam haud usquequaque contemnendis argumentis confirmaverat, quin imo

quippe civitas erat) Judæorum testimonium flagitare. Utrum autem illi imperitia, an malitia hoc esse in Hebræis codicibus responderunt, quod et Græci et Latini habebant. (e) Quid plura? coactus est homo velut mendositatem corrigere, volens, post magnum periculum, non remanere sine plebe. Unde etiam nobis videtur aliquando te quoque in nonnullis falli potuisse. Et vide hoc quale sit, in eis litteris, quæ non possunt collatis usitatarum linguarum testimoniis emendari.

6. Proinde non parvas Deo gratias agimus de opere tuo, quo Evangelium ex Græco interpretatus es: quia pene in omnibus nulla offensus est, cum Scripturam Græcam contulerimus. Unde si quisquam veteri falsitati contentiosus fuerit, prolatis collatisque codicibus, vel docetur facillime, vel refellitur. Et si quædam rarissima merito movent, quis tam durus est, qui labori tam utili non facile ignoscat, cui vicem laudis referre non sufficit? Quid tibi autem videatur, cur in multis aliter se habeat Hebræorum codicum auctoritas, aliter Græcorum, quæ dicitur Septuaginta, vellem dignareris aperire. Neque enim parvum pondus habet illa, quæ sic meruit diffamari, et qua usos Apostolos, non solum res ipsa indicat, sed etiam te attestatum esse memini. Ac per hoc plurimum profueris, si eam Scripturam Græcam quam Septuaginta operati sunt, Latinæ veritati reddideris: quæ in diversis codicibus ita varia est, ut tolerari vix possit, et ita suspecta, ne in Græco aliud inveniatur, ut inde aliquid proferri aut probari dubitetur. Brevem putabam futuram hanc epistolam: sed nescio quomodo ita mihi dulce factum est in ea progredi, ac si tecum loquerer. Sed obsecro te per Dominum, ne te pigeat ad omnia respondere, et præstare mihi, quantum potueris, præsentiam tuam.

638 EPISTOLA CV (f).

AD AUGUSTINUM.

Expostulat de Augustini Epistola per Italiam sparsa, qua taxabatur locus non recte a se expositus in Epistola ad Galatas.

Domino vere Sancto et Beatissimo Papæ AUGUSTINO HIERONYMUS, in Domino salutem.

1. Crebras ad me epistolas dirigit, et sæpe

Episcopum quoque ejus urbis Marinianam per id temporis fuisse, satis certo colligere sibi visus est. Nos quidem nihil in textu immutari volumus absque Mss. codicum suffragio, nulli tamen non liquere putamus, fieri perquam facile potuisse, ut veteres librarii Oea vocis insolentia offensi, ea ex ingenio substituerint, quæ ad illius similitudinem proxime accedit. Non enim, ut Martianæo, sic nobis videtur, rectius habere vulgatæ lectionis contextus; imo e contra, emendare si liceat, ut sensus sit, facile potuisse Judæorum testimonium flagitari in Oea civitate, in qua eorum multi degereant; minime vero quod ea civitas erat Judæorum, ut falso ille præfert: neque ut, alia interpolatione, Benedictini Augustinianorum operum editores habent, quod ea, id est, talis, erat civitas, ut illud Judæorum ad testimonium referatur, non ad civitatem: utroque enim modo aut falsa, aut obscura et impedita sententia est. Nec tandem movet, quod maxime urget Martianæus, oppidum, sive oppidulum infra epist. 112. num. 21. dici abs Hieronymo Oeano vero, quæ nunc Tripolis dicitur, amplam civitatem fuisse, atque esse: nam et civitatem hec vocat Augustinus, et fuisse sedes Episcopi persuadet, et oppida tandem omnia civitates esse, non e converso, nemo est hominum qui ignoret. Vid. Plinium, Solinum, Melam, et Gesta Colat. Carthag.

(e) Benedictini addunt, atque dicebant.

(f) Alias 92. Scripta circa annum 403

compellas, ut respondeam cuidam Epistolæ tuæ, cun-
 Jus ad me, ut ante jam scripsi, per fratrem Sysin-
 nium Diaconum exemplaria pervenerunt absque sus-
 criptione tua; et quam primum per fratrem Pro-
 futurum, secundo per quemdam alium te misisse
 significas: et interim Profuturum retractum de il-
 nere, et Episcopum constitutum, veloci morte sub-
 tractum: illum cuius nomen retices, maris timuisse
 discrimina, et navigationis mutasse consilium. Quæ
 cum ita sint, satis mirari nequeo, quomodo ipsa epi-
 stola et Romæ et in Italia haberi a plerisque dicatur,
 et ad me solum non pervenerit, cui soli missa est:
 præsertim cum idem frater Sysinnius inter cæteros
 Tractatus tuos dixerit eam se non in Africa, non apud
 te, sed in insula Adriæ, ante hoc ferme quinquen-
 nium reperisse.

2. De amicitia omnis tollenda suspicio. De amicitia
 omnis tollenda suspicio est, et sic cum amico, quæ
 cum altero se est loquendum. Nonnulli familiares
 mei et vasa Christi, quorum Jerosolymis et in sanctis
 Locis per magna copia est, suggerebant, non simplici
 animo a te factum, sed laudem atque rumusculos et
 gloriolam populi (a) requirente, ut de nobis cresce-
 res; ut multi cognoscerent te provocare, me timere;
 te scribere ut doctum, me tacere, ut imperitum: et
 tandem reperisse, qui garrulitati **639** meæ si-
 lentium modumque imponeret. Ego autem ut sim-
 pliciter fatear dignationi tuæ, primum idcirco re-
 spondere nolui, quia tuam liquido epistolam non
 credebam; nec (ut vulgi de quibusdam proverbium
 est) litum melle gladium. Deinde illud cavebam, ne
 episcopo communionis meæ viderer procaciter re-
 spondere; et aliqua in reprehendentis epistola re-
 prehendere: præsertim cum quædam in illa hæretica
 judicaretur.

3. Ad extremum, ne tu jure expostulares, et di-
 ceres: Quid enim? Epistolam meam videras, et nota
 tibi manus in subscriptione signa deprehenderas, ut
 tam facile amicum læderes, et alterius malitiam in
 meam verteres contumeliam? Igitur ut ante jam scri-
 psi, aut mitte eandem epistolam, tua subscriptam
 manu, aut senem latitantem in cellula lacessere de-
 sine. Sin autem tuam vis vel exercere, vel (b) osten-
 tare doctrinam, quære juvenes et disertos et nobiles,
 quorum Romæ dicuntur esse quamplurimi, qui pos-
 sint et audeant tecum congredi, et in disputatione
 sanctarum Scripturarum, jugum cum Episcopo du-
 cere. Ego quondam miles, nunc veteranus et tuas et
 aliorum debeo laudare victorias, non ipse rursus
 effæto corpore dimicare; ne si me frequenter ad re-
 scribendum impuleris, illius recorder (c) historiæ,
 quod Hannibalem juveniliter exultantem, Q. Maxi-
 mus patientia sua frerit.

Omnia fert ætas, animum quoque: sæpe ego longos

(a) Martianeus requirentem, quam lectionem falsi pri-
 dem Victorius accusaverat in Erasmianis codicibus.

(b) Martianeus post Erasmum ostendere.

(c) Est apud Livium Decadis tertiæ lib. 2. deque eo Ma-
 ximo Virgilius,

Unus, qui nobis cumclando restituit rem.

Cantando puerum memini me condere soles.

Nunc oblita mihi tot carmina: vox quoque Mærim

Jam fugit ipsa.

(VIRGIL. Eclog. 9. v. 51.)

Et ut magis de Scripturis sanctis loquar, Berzellai
 ille Galaadites, regis David beneficia, omnesque de-
 licias juveni delegans filio (2. Reg. 19), ostendit se-
 nectutem hæc nec appetere debere, nec oblata susci-
 pere.

4. Quod autem juras te adversum me librum nec
 scripsisse, neque Romam misisse, quem non scripse-
 ris; sed si forte aliqua in tuis scriptis reperiantur,
 quæ a meo sensu discrepent, non me a te læsum,
 sed a te scriptam, quod tibi rectum videbatur; quæso
 ut me patienter audias. Non scripsisti librum, et
640 quomodo mihi reprehensionis a te meæ per
 alios scripta delata sunt? Cur habet Italia quod tu
 non scripsisti? Qua ratione poscis, ut rescribam ad
 ea quæ scripsisse te denegas? Non tam hebes sum, ut
 si diversa senseris, me a te læsum putem. Sed si mea
 cominus dicta reprehendas, et rationem scriptorum
 expetas, et quæ scripserim, emendare compellas, et
 ad καλῶς δὲα provocos, et oculos mihi reddas, in hoc
 læditur amicitia, in hoc necessitudinis jura violantur.
 Ne videamur certare pueriliter, et fautoribus invicem
 vel detractoribus nostris tribuere materiam contem-
 dendæ; hæc scribo, quia te pure et Christiane di-
 ligere cupio, nec quidquam in mea mente retinere,
 quod distet a labiis. Non enim convenit, ut ab adole-
 scentia usque ad hanc ætatem in monasteriolo cum
 sanctis Fratribus labore desudans, aliquid contra
 Episcopum communionis meæ scribere audeam: et
 eum Episcopum, quem ante cepi amare quam nosse;
 qui me prior ad amicitias provocavit; quem post me
 orientem in Scripturarum divinarum [al. abest divi-
 narum] eruditione lætatus sum. Igitur aut tuum ne-
 gato librum, si forte non tuus est, et desine flagitare
 rescriptum ad ea quæ non scripsisti: aut si tuus est,
 ingenue confitere; ut si in defensionem mei aliqua
 scripsero, in te culpa sit qui provocasti, non in me,
 qui respondere compulsus sum.

5. Addis præterea te paratum esse, ut si quid me
 in tuis scriptis moverit, et corrigere voluero, fraterne
 accipias, et non solum (d) mea in te benevolentia
 gavisurum; sed ut hoc ipsum faciam, deprecaris.
 Rursum dico quod sentio, provocas senem, tacentem
 stimulas, videris jactare doctrinam. Non est autem
 ætatis meæ putari malevolum erga eum, cui magis
 favorem debeo. Et si in Evangelii ac Prophetis
 perversi homines inveniunt quod nitantur reprehen-
 dere, miraris si in tuis libris, et maxime in Scriptu-
 rarum expositione, quæ vel obscurissimæ sunt, quæ-
 dam a recta linea discrepare videantur? Et hoc dico,
 non quod in operibus tuis quædam reprehendenda
 jam censeam: neque enim lectioni eorum umquam
 operam dedi, nec horum exemplariorum apud nos

(d) Victorius de præpositionem reposuit. Et Augustin.
 quidem supra Epist. 101. n. 2. de ipsa tua, inquit, benevo-
 lentia gavisurus, etc.

copia est, præter Soliloquiorum tuorum libros, et quosdam Commentarios in Psalmos, **641** quos si vellem discutere, non dicam a me, qui nihil sum, sed a veterem Græcorum docerem interpretationibus discrepare. Vale, mi amice carissime, ætate filii, dignitate parens; et hoc a me rogatus observa, ut quidquid mihi scripseris, ad me primum facias pervenire.

EPISTOLA CVI. (a)

(b) AD SUNNIAM ET FRETELAM.

Postquam gratulatus est Sunniæ ac Fretelæ viris, e Getarum licet genere, studiis Divinarum Scripturarum præclaris: respondet ad sibi propositas ex Psalmis quæstiones, eorumque difficultates omnes diluit, ostendens quoniam sit inter variantes lectiones Græcas, atque Latinas, cæteris præferenda, quæque propius ad Hebraicum fontem accedat.

Dilectissimis (c) fratribus SUNNIE et FRETELÆ, et cæteris qui vobiscum Domino serviunt, HIERONYMUS.

1. Vere in vobis Apostolicus et Propheticus sermo completus est: *In omnem terram exiit sonus eorum, et in fines orbis terræ verba eorum* (Ps 18. 5; et Rom. 10. 18). Quis hoc crederet, ut barbara Getarum lingua Hebraicam quæreret Veritatem; et dormitantibus, imo (d) contententibus Græcis, ipsa Germania Spiritus Sancti eloquia scrutaretur? *In veritate cognovi, quod non est personarum acceptor Deus; sed in omni gente qui timet Deum, et operatur iustitiam, acceptus est illi* (Act. 10. 34 et 35). Dudum callosa tenendo capulum manus, et digiti tractandis sagittis aptiores, ad stylum calamumque mollescunt; et bellicosa pectora **642** vertuntur in mansuetudinem

(a) *Alias 135. Scripta circa an. 403.*

(b) Hanc Martianus Epistolam longe majori quam cæteras diligentia atque opera, cum pridem seorsim edidisset in *Hieronymi Prodromo*, ut susceptæ a se novæ editionis specimen præberet, in duabus oppositis columnis recudit, ut ex una veterum editionum falsitas, ex altera ab se composita, ut ipse loquitur, veritas uno intuitu appareret. Et plures quidem apud Erasmus et Victorium maxime in Hebraicis verbis errores irrepserant, quos ille passim emendavit, ut etiamsi præterea aliud nihil præstitisset, esset tamen cur illi Hieronymi amatores multum se debere fateantur: illud tamen institutum ad creandam magis omnibus invidiam, cum legentis tædio, et chartarum dispendio nemo unquam probavit. Nos variantes de more subnectimus, et quatuor præterea Mss. codicibus, illisque antiquissimis atque optimæ notæ, Veronensi uno, et tribus Romanis, nempe Vaticano 13. altero Reginae Svecorum 236. et Palatino 39. usi sumus, per quos quantum ultra profecerimus, lectoris erit iudicium.

(c) Jam dudum constat Sunniam et Fretelam non mulieres fuisse, sed viros, ut pluribus ab editore Benedictino, aliisque antea probatum est, quorum argumentis aliquid addere non oportet. Sed illud expendendum præterea est, quod nuperus auctor Moraviæ sacræ constituit, Fretelam nempe, quem et Federicum alio nomine dici autumat, *Julianoniam*, sive *Olanucris* præsulum fuisse, Sunniam vero Nitaviæ: in cuius rei testimonium Eugenii II. litteras anni 828. ad Episcopos Moraviæ et Pannoniæ datas citat, et Aventinum in Annalibus Bojorum l. 2. Nam ut cætera bonis conjecturis munisse videatur: certe in eo fallitur, quod ab anno 397. eois Episcopos iussos fuisse tradit: dixisset post annum 404. siquidem cum hanc ad illos epistolam Hieron. scriberet, in nulla Ecclesiastica dignitate illos meruisse facile ex contextu apparet.

(d) Veteres editi *continentibus*, fortasse verius. Mox ubi forte typhothetarum errore Martianæ legebat operatus vitiose pro *operatur*, quidam codices addunt *Dei*.

S. HIERONYMI L.

Christianam. Nunc et Isaiaë vaticinium cernimus opere completum: *Concident gladios suos in aratra, et lanceas suas in falces; et non sumet gens contra gentem gladium, et non discent ultra pugnare* (Isai. 2. 4). Rursum in eodem: *Pascetur lupus cum agno; et pardus requiescet cum hædo; et vitulus et leo et taurus pascentur simul; et puer parvulus ducet eos, et bos et ursus in commune pascentur: pervulique eorum erunt pariter; et leo et bos comedent palcas* (Ibid. 7. 8. et seqq.); non ut simplicitas in feritatem transeat, sed ut feritas discat simplicitatem.

2. Quæritis a me rem magni operis, et majoris invidiæ; in qua scribentis non ingenium, sed eruditio comprobetur; ut dum ipse cupio de cæteris iudicare, iudicandum me omnibus præbeam; et in opere Psalterii juxta (e) digestionem schedulæ vestræ, ubicumque inter Latinos Græcosque contentio est, quid magis Hebræis conveniat, significem. In quo illud breviter admoneo, ut sciatis aliam esse editionem, quam Origenes et Cæsariensis Eusebius, omnesque Græciæ tractatores Κοινή, id est, *communem* appellant, atque *Vulgatam*, et a plerisque nunc Δουκικαὶ; dicitur; aliam Septuaginta Interpretum, quæ in Ἐξακτοῖς codicibus reperitur, et a nobis in Latinum sermonem fideliter versa est, et Jerosolymæ atque in Orientis ecclesiis decantatur. Super qua re et sanctus filius meus Avitus sæpe quæsierat. Et quia se occasio fratris nostri Firmi Presbyteri dedit, qui mihi vestram epistolam reddidit; duobus (f) scribens, in commune respondeo, et me magno amicitiaë libero sænore, quod quanto magis solvimus, plus debemus. Sicut autem in **643** novo Testamento, si quando apud Latinos quæstio exoritur, et est inter exemplaria varietas, recurrimus ad fontem Græci sermonis, quo novum scriptum est Instrumentum: ita in veteri Testamento, si quando inter Græcos Latinosque diversitas est, ad Hebraicam confugimus [al. *recurrimus*] veritatem; ut quidquid de fonte proficiscitur, hoc quæramus in rivalis. Κοινή autem ista, hoc est Communis editio, ipsa est quæ et Septuaginta. Sed hoc interest inter utramque, quod Κοινή pro locis et temporibus, et pro voluntate scriptorum, vetus corrupta editio est. Ea autem quæ habetur in Ἐξακτοῖς, et quam nos vertimus, ipsa est quæ in eruditum libris incorrupta, et immaculata Septuaginta Interpretum translatio reservatur. (g) Quidquid ergo ab

(e) Erasmus, et Victorius *distinctionem* pro *digestionem* consequenter pro Græca voce Κοινή quatuor Mss. nostri codices, et plures apud Martianum legunt Κοινή. Alterum verbum Δουκικαὶ Mss. aliquot legunt, Δουκικαὶ, aut Δουκικαὶ, quod idem videtur ac τὸ Δουκικαὶ, *Luctum*, ut alii codices preferunt tantum Latine.

(f) Sic et duobus Mss. codicibus legitur, quorum alter Vaticanus 344. teste Martianæ, qui veræ huic lectioni illam prætulit, quæ et veterum editionum erat, *vestram epistolam reddidit a vobis; scribens*, etc. quæ et inconcinna est, et Hieronymi sensum non reddit. Idem paulo infra. *Et est inter exemplaria verius requirenda, recurrimus*, etc.

(g) Falli hoc loco Hieronymus quibusdam videtur, cum Κοινή illa sive Communis editio interdum Hebræo magis conveniat, quam purior alia Hexaplaris. Et loca quadam Psalmorum recitat ipse idem S. Doctor, quæ rem evincunt exemplo. Placuit proinde Husserio pro ab *Hebraeorum*, legere ab *eorum*, ut sensus sit, nulli dubium esse a LXX

(Vingt-sept.)

trac discrepat, nulli dubium est, quin ita et ab Hebræorum auctoritate discordet.

5. Prima de quinto Psalmo quæstio fuit: *Neque habitabit iuxta te malignus* (Psal. 5. 6). Pro quo habetur in Græco, *οὐκ παροικησὶ σοὶ πονηρὸς* sive *πονηρευόμενος*, ut Vulgata editio continet. Et miramini, cur *παροικίαν*, id est, *incolatum* Latinus interpres non verterit, sed pro hoc posuerit *habitationem*, quæ Græce dicitur *κατοικία*. Quod quidem in alio loco fecisse convincitur: *Heu mihi, quia incolatus meus prolongatus est* (Psal. 119. 5). Et in decimo quarto Psalmo rursus pro incolatu habitationem posuit: *Domine quis habitabit in tabernaculo tuo?* (Psal. 14. 1). Et sciendum, quod si voluerimus dicere: *Domine quis incolet tabernaculum tuum?* vel illud de quinto: *Neque incolet iuxta te malignus*, perdet *εὐφρανίαν*: et dum interpretationis *κακοεργίαν* sequimur, omnem decorem translationis amittimus, et hanc esse regulam boni interpretis, ut *ἰδιώματα* linguæ alterius, suæ linguæ exprimat proprietate. Quod et Tullium in (a) Protagora Platonis, et in *Οἰκονομικῆ* Xenophontis, et in 644 Demosthenis contra Æschinen oratione fecisse convincimus; et Plautum, Terentium, Cæciliūque eruditissimos viros, in Græcis comædiis transferendis. Nec ex eo quis Latinam linguam angustissimam putet, quod non possit verbum de verbo transferre; cum etiam Græci pleraque nostra circumitū [al. *per circumitū*] transferant: et verba Hebraica, non interpretationis fide, sed linguæ suæ proprietatibus nitantur exprimere.

4. De eodem Psalmo: *Dirige in conspectu meo viam tuam* (Psal. 5. 9). Pro quo habetur in Græco *κατεύθυνον ἰνὸς ὁδόν σου τῆν ὁδὸν μου*, hoc est, *dirige in conspectu tuo viam meam*. Quod nec Septuaginta habent, nec Aquila, nec Symmachus, nec Theodotion; sed sola Κοινη editio. Denique et in Hebræo ita scriptum reperi, (b) *OSER LAPHANAI DARCHACH*. Quod omnes voce simili transtulerunt; *Dirige in conspectu meo viam tuam*. Secundum illud, quod in Oratione Dominica dicitur: *Pater noster, qui es in cælis, sanctificetur nomen tuum* (Matth. 6. 10). Non quo nobis orantibus sanctificetur quod per se sanctum est: sed quo petamus, ut quod per naturam sui sanctum est, sanctificetur in nobis. Ergo et nunc Propheta postulat, ut via Domini quæ per se recta est, etiam sibi recta fiat.

Interpretum auctoritate discordare Communem, ubicumque discrepat ab Hexaplarī, quæ incorrupta, et immaculata eorumdem interpretum translatio est. Sed nec ulla huic conjecturæ suffragantur edita aut Mss. exemplaria, nec Hieronymi sensus minus commode potest intelligi, cum Hexaplarē illam editionem ita ad Hebraicam exemplar exegisset Origenes ex aliis versionibus, obelorum, atque asteriscorum ope, ut nec plus aliquid nec minus haberet Hebraico textu. Paulo supra pro voce *vetus*, Erasm. et Vict. veterum.

(a) Protagoræ nomen e duobus Vaticanis asserimus, quod alii etiam a Martiano inspecti codices fere omnes depravant in *Pythagoram*.

(g) Erasm. et Vict. *hajesar laphanai darchecha*: et primum quidem verbum *hajesar* ex Massorethico cheri *חַיְסָר*. Cætera, ut semel dixisse sufficiat, ex Grammaticorum punctuatione quæ Hieronymi temporibus inferior est. Pro *darchach* exemplaria nostra, tum pleraque Martiani *darchachi*, facili exscriptorum lapsu.

5. De sexto Psalmo: *Erubescant et conturbentur vehementer omnes inimici mei* (Psal. 6. 1). Et dicitis in Græco, *vehementer*, non haberi. Scio: sed hoc in editione Vulgata. Cæterum in Hebræo habet (c) *מִן*, id est, *vehementer*; et omnes, *שָׂדֵדִים*, similiter transtulerunt.

6. De septimo Psalmo: *Judica me Domine secundum justitiam meam* (Psal. 7. 9). Pro quo habetur in Græco, *κατὰ τὴν δικαιοσύνην σου*, id est, *iuxta justitiam tuam*. Sed et in hoc male; in Hebræo enim *שִׁדְעִי* habet, quod interpretatur, *justitia mea*; et non *שִׁדְעִיךָ*, quod, *justitiam tuam*, sonat. Sed et omnes Interpretes, 645 *justitiam meam*, voce simili transtulerunt. Nec cuiquam videatur temerarium, quod judicari secundum justitiam suam postulet, cum et sequens versiculos hoc ipsum significet: *Et secundum innocentiam meam super me* (Ibid.). Et sexti decimi Psalmi hoc exordium sit: *Exaudi Domine justitiam meam* (Psal. 16. 1). Et in septimo decimo quoque dicatur: *Retribuēt mihi Dominus secundum justitiam meam, et secundum puritatem manuum mearum reddet mihi* (Psal. 17. 25.). In vigesimo quoque quinto Psalmo scriptum sit: *Proba me, Domine, et tenta me: ure renes meos, et cor meum* (Psal. 25. 2). Et in quarto dicatur: *Cum invocarem, exaudivit me Deus justitiæ meæ* (Psal. 4. 1). Et in octogesimo quinto: *Custodi animam meam, quoniam sanctus sum* (Psal. 85. 2). Jacob quoque loquatur in Genesi: *Exaudiet me cras justitia mea* (Gen. 30. 33).

7. De octavo Psalmo: *Quoniam videbo caelos tuos* (Psal. 8. 4). Et dicitis quod, *tuos*, in Græco non habeat. Verum est, sed in Hebræo legitur *שָׁמַיִם*, quod interpretatur, *caelos tuos*, et de editione Theodotionis in Septuaginta interpretibus additum est sub asterisco: cuius rei vobis sensum breviter aperiam. Ubi quid minus habetur in Græco ab Hebraica Veritate, Origenes de translatione Theodotionis addidit, et signum posuit asterisci, id est, stellam, quæ quod prius absconditum videbatur, illuminet, et in medium proferat: ubi autem quod in Hebræo non est, in Græcis codicibus invenitur, obelion, id est, jacentem præposuit virgulam, quam nos Latine, verum, possumus dicere; quo ostenditur jugulandum esse et confodiendum, quod in Authenticis libris non invenitur. Quæ signa et in Græcorum, Latinorumque poematibus inveniuntur.

8. Decimo sexto: *Oculi tui videant æquitates* (Psal. 16. 2). Pro quo in Græco vos legisse dixistis: *οὐκ ὀφθαλμοί μου*, (d) id est, *oculi mei*; sed rectius, *oculi*

(c) Idem Erasm. et Victor. *neod*. at Mss. omnes *Mod*: quod enim tradunt Hebraicarum litterarum magistris, semper initio dictionis legendum *scheva*, veteres nunquam legerunt. At gravior in sequenti Hebraica voce peccant editores iidem, ubi *zidekatheca*, *זִידְכָּתְעָה*, comminiscuntur pro *זִידְכָּתְעָה*, *Sedechah*. Reliquas Hebraicarum vocum lectiones prout in iis editionibus habentur, subinde representare non est operæ pretium, nisi si quid ultra Massorethica legendi rationem, quæ hodieque obtinet, doceant.

(d) Contra Mss. fidem addunt Erasm. et Victor. *וִידְכָּתְעָה*, et eorumdem interpretationem, *videant æquitates*. Cum iisdem Ms. Palatinus mox habet, *ut oculi Domini, et recte operante* pro *recta*, quæ altera vox abest a Vaticano

tui, quia et supra dixerat : *De vultu tuo iudicium meum prodeat* (Ps. 16, 2) ; et oculi Dei in Propheta recta operante, **646** non prava, sed recta conspiciant. In ipso : *Custodi me ut pupillam oculi* (Ibid. 8). Dicitis que in Græco legi : *Custodi me Domine* ; quod nec in Hebræo, nec in ullo [al. illo] habetur interprete. In eodem : *Exsurge, Domine, præveni eum, et supplantata eum* (Ibid. 13). Pro quo in Græco sit, (a) *πρόβασον αὐτοῦ*, id est, *præveni eos*, et supplantata eos : sed melius si legatur numero singulari : siquidem de impio dictum est, de quo statim sequitur, *præveni eum et supplantata eum : eripe animam meam ab impio*. Nul- lique dubium, quin diabolum significet.

9. Decimo septimo Psalmo : *Grando et carbones ignis* (Psal. 17. 13). Et queritis cur Græcus istum versiculum secundo non habeat, (b) interpositis duobus versibus. Sed sciendum, quia de Hebraico, et de Theodotionis editione in Septuaginta Interpretibus sub asterisco additum sit. In eodem : *Qui perfecit pedes meos tanquam cervorum* (Ibid. 34). Pro quo scribitis in Græco inveniri (c) *ὡσεὶ ἐλάφου*, id est, *tanquam cervi* : singulare numerum pro plurali. Sed in Hebræo pluralis numerus positus est **CHAJALOTH**, et omnes Interpretes pluralem numerum transtulerunt. In eodem : *Et dedisti mihi protectionem salutis tuæ* (Ibid. 36). Pro quo in Græco vos legisse dixistis, *ἡ σωτηρία μου*, id est, *salutis meæ*. Sed in Hebræo **JESACHA**, *salutis tuæ*, significat, non, *meæ* ; quod et omnes Interpretes transtulerunt. In ipso : *Supplantasti insurgentes in me subitus me* (Ibid. 40). Pro quo in Græco plus invenisse vos dicitis : *Omnes insurgentes* ; sed, *omnes*, additum est. In eodem : *Vivit Dominus, et benedictus Deus meus* (Ibid. 47). Et dicitis in Græco non haberi, *meus*. Quod non sub asterisco, sed ab ipsis Septuaginta de Hebraica Veritate translatum est ; et cuncti Interpretes in hac parte consentiunt. In eodem : *Liberator meus de gentibus iracundis* (Ibid. 48). Pro quo in Græco invenisse vos dicitis : *Ab inimicis meis fortibus, sive potentibus*. Et quia semel veritati studemus, si quid vel transferentis festinatione, vel scribentium, **647** vitio depravatum est, simpliciter confiteri, (d) et emendare debemus. In Hebræo nihil aliud habet nisi hoc : *Liberator meus ab inimicis meis iracundis*, addiderunt. Et pro *gentibus*, tam in Hebræo, quam in cunctis Interpretibus, *inimici* positi sunt : et miror, quomodo pro *inimicis, gentes* mutatae sint.

10. Decimo octavo : *Exultavit ut gigas ad currendum viam suam* (Psal. 18. 7). Et dicitis quod in Græco, *suam*, non habeat : sed hoc nos sub veru additum reperimus, et in Hebræo non esse manifestum est.

11. Decimo nono : *Tribuat tibi secundum cor tuum* (Psal. 19. 5). Et dicitis in Græco vos hoc versiculo additum nomen Domini reperisse, quod superfluum est : quia ex superioribus, (f) *Ἐπακούσαι σου Κύριος*, subauditur, unde cœpit et Psalmus ; *Exaudiat te Dominus in die tribulationis* (Ibid. 11) ; ut et hic sub eodem sensu dicatur : *Tribuat tibi secundum cor tuum*, id est, ipse Dominus, de quo supra dictum est. In eodem : *Et exaudi nos in die, qua invocaverimus te* (Ibid. 10). Pro quo legisse vos dicitis : *in quocumque die* ; sed superius cum Hebraica veritate concordat, ubi scriptum est **DOM**, id est, *in die*.

12. Vigesimo primo : *Tu autem Domine ne elongaveris auxilium tuum a me* (Psal. 21. 20). Et dicitis invenisse vos, *meum* ; quod et verum est, et ita corrigendum. (g) Brevi enim, si quid scriptorum errore mutatum est, stulta credimus contentione defendere. In eodem ; *Universum semen Jacob magnificate eum* (Ibid. 24). Pro quo in Græco scriptum sit, *δοξάσατε αὐτόν*, id est, *glorificate eum*. Sed sciendum quod ubicumque in Græco scriptum est, *glorificate*, Latinus Interpres, *magnificate*, transtulerit ; secundum illud quod in Exodo dicitur : *Cantemus Domino, gloriose enim magnificatus* **648** est (Exod. 15. 1) ; pro quo

(d) Olim erat in antiquis editis. *emendare debemus, ὁ πόσις μου ἢ ἐχθρὸν μου ἐργάσαν* : id est, *liberator meus ab inimicis meis iracundis*. In Hebræo, etc.

(e) Non contemnenda præstantissimi Reginae cod. 286. lectio, quæ voculam *meis* omittit. In Hebræo enim, **וְיָצֵא** qua in voce affluxit, quod heic, et in sua versione agnoscit Hieron. alii ex alia punctorum subscriptione non legunt. Sed nec ipsi LXX. exhibent in Vaticano exemplari, nec qui olim ex eis interpretatus est, *de gentibus iracundis*.

(f) Hactenus editi libri omnes cum Martiano, quin etiam plerique omnes Mss. pro Græcis verbis *ἐπακούσαι σου Κύριος* habent *ἀπὸ Κοινού*, quæ ex *ἐπακούσαι σου*, expuncta *Κύριος* voce, de Criticorum, aut librorum ingenio facile depravata intelligas, seu quod a *ταχυγράφοις* olim contracta fuerint, ut verosimillimum est nobis, sive a lacero atque obsoleto exemplari excerpta. Nullo autem sensu legebatur, *ex superioribus ἀπὸ Κοινού Subaudiri Dominum*, non enim ex uno libro in altero vox aliqua subauditur, sed ex unius ejusdemque superiori contextu ; tum non *ἀπὸ Κοινού* aliquid in Hexaplati editione emendare instituit, imo et contra *Καὶ ἔτι* exigere ad Hexaplatem ; denique, ut uno verbo dixerim, frustra Communem editionem adducere S. Doctor, cum non ea modo, sed ipsa quoque Hexaplati, et Hebræis textus, et quæcumque tandem alia versio est, nomen *Dominus* in superioribus, nempe versiculo primo, necessario habeant, ex eoque subaudiendum heic loci Hieronymus vellet. Nos veræ lectionis Palatinus codex 159. admonuit, cuius fidem præcipue secuti posuimus, etsi ille idem *ἐπακούσαι* pro *ἐπακούσα* habeat.

(g) Vatican. et Palatin. et vetus editio anno 1498. quæ sæpius bonæ frugis est. *Quod dicitis invenisse vos non meum*. Tum pro *Brevi enim*, Erasmi. Vict. aliique editi et Mss. *Neque enim, et debemus pro credimus* ; sed non dispari sensu.

(a) Græcam vocem *πρόβασον* hoc loco Vaticanus non habet, sed tantum *αὐτοῦ*, quæ quidem una satis erat Hieronymiano sensui. Veteres editi e contra totum versiculum recitant, *ἐνώστηθι, κύριε, πρόβασον αὐτοῦ, καὶ ἀποσπάσαι αὐτόν*, ejusque versionem, *Exsurge Domine, præveni eos*, etc. quem morem et paulo antea in superiori versiculo, quem male depravant, et infra continuo servant, ut verbis quibus difficultas inest, et quæ tantum Hieronymus affert, minus contenti, totum versiculum expleant e Scriptura, interpretatione etiam addita. Quod semel atque iterum sufficiat monuisse, ne inutili labore singulis quibusve locis annotemus.

(b) Hinc edisce, quæ, et quam breviores essent versuum partitiones apud veteres. Hic enim decimus quartus, unus tantum in hodierno divisione versiculus, olim in tres dispartiebatur ad hunc modum, quo habetur etiamnum in antiquissimo Verouensi Ms. unciali characterē exarato, qui utramque Græcam et Latinam Psalterii versionem exhibet.

*Et intonuit de cælis Dominus,
Et altissimus dedit vocem suam.
Grando, et carbones ignis.*

(c) Quidam Mss. ὡ pro ὡσεὶ. Mox voculam *positus*, quam Martianus respicit, restitimus ex editis omnibus, et Mss. quotquot inspeximus.

in Græco scribitur, (a) glorificatus est : sed in Latino sermone si transferatur, fit indecora translatio ; et nos emendantes olim Psalterium, ubicumque sensus idem est, veterum Interpretum consuetudinem mutare nolimus, ne nimia novitate lectoris studium terreremus.

13. Vigesimo secundo : *Calix meus inebrians quam præclarus est* (Psal. 22. 5). Pro quo in Græco legisse vos dicitis, *calix tuus* : sed hoc in Κοινη (b) errore obtinuit. Cæterum et Septuaginta, et Hæbraicum, et omnes Interpretes, *calix meus*, habent, quod Hebraice dicitur *chosi* : alioquin si *calix tuus*, esset, diceretur **CHOSACH**.

14. Vigesimo quarto : *Confundantur omnes iniqua agentes* (Psal. 24. 4). Et dicitis quod, *omnes*, in Græco non habeat, et bene ; nam nec in Hebræo habet, sed in Septuaginta sub veru additum est. In eodem : *Innocentes et recti adhæserunt mihi, quia sustinui te* (Ibid. 21). Et dicitis in Græco vos reperisse, *Domine* : quod superfluum est.

15. Vigesimo sexto : (c) *Et nunc ecce exaltavit caput meum* (Psal. 26. 5). Sed, *ecce*, superfluum est. In eodem : *Exquisivit facies mea* (Ibid. 8). Pro quo in Græco sit positum : *quæsiuit te facies mea*. Sed melius superius.

16. Vigesimo septimo : *Exaudi vocem deprecationis meæ* (Psal. 27. 2). Pro quo invenisse dixistis : *Exaudi Domine*, sed et hoc additum est.

17. Vigesimo octavo : *Et in templo ejus omnis dicet gloriam* (Psal. 28. 9). Pro quo in Græco sit, *πᾶς τις*. Quod si transferre voverimus ad verbum, *omnis quis*, in *κακοζήλων* interpretationis incurrimus, et fit absurda translatio. In eodem : *Dominus diluvium inhabitare facit* (Ibid. 10). Pro quo legisse vos dicitis : *Dominus diluvium inhabitat* ; quorum prius ad gratiam (d) pertinet in creditibus, secundum ad ejus, in quo credunt, habitaculum. Sed quia **JASAB** verbum ambiguum est, et potest **649** utrumque sonare, nam et *sessio*, et *habitatio* dicitur ; et in ipso Psalmo de gratia baptismatis (e) dicebatur : *Vox Domini super aquas : Dominus super aquas multas*. Et : *Vox præparantis cervos, et revelabit condensa, et in templo ejus omnis dicet gloriam* (Ibid. 3. et seqq.), de ipsis sentire volumus, qui glorificant Dominum ; et interpretati sumus : *Dominus diluvium inhabitare facit* (Psal. 30. 5).

18. Trigesimo : *Quoniam tu es protector meus*. Rursum in hoc loco nomen Domini additum est ; et ne eadem semper inculcem, observare debetis nomen

(a) Præponunt hoc loco veteres editi *ἐδδξαται*, quod habet et vetustissimum exemplar Reginae n. 11 quodque magis mireris, præfixo asterisco.

(b) Editi omnes *error* : minus bene.

(c) Unus Palatinus manum, ut videtur, glossatoris expertus : *Et nunc exaltavit caput meum super inimicos*. Pro quo in Græco vos invenisse dixistis. Et nunc exaltavi ecce cor meum. Sed ecce superfluum est.

(d) Quidam codices cum aliis vulgatis, *pertinet credentium*, vel *credentibus*, absque in particula. Cæterum in eo est Græcæ editionis differentia, quod alia *κατοιμα*, alia præfert *κατοιματ*, quemadmodum S. quoque Athanasius legit.

(e) Vatic. cum Erasmo et Victor. dicitur : tum, *Vox Domini super aquas multas, et Vox Domini præparantis*, etc.

Domini et Dei sæpissime additum ; et id vos debere sequi quod de Hebraico et de Septuaginta Interpretibus emendavimus. In eodem : *Ego autem dixi in excessu mentis meæ* (Ps. 30. 23). Pro quo in Latinis codicibus legebatur, *in pavore meo*, et nos juxta Græcum transtulimus, *ἐν τῇ ἐκστάσει μου*, id est, *in excessu mentis meæ* ; aliter enim Latinus sermo *ἐκστασι* exprimere non potest, nisi mentis excessum. Aliter me in Hebraico legisse noveram, *in stupore et admiratione mea*.

19. Trigesimo primo : *Nec est in spiritu ejus dolus* (Psal. 31. 2). Pro quo in Græco vos legisse dicitis, *ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ*, (f) id est, *in ore ejus* ; quod solus Symmachus posuit. Alioquin et Septuaginta Interpretes, et Theodotion, et Quinta, et Sexta Editio, et Aquila, et ipsum Hebraicum, *in spiritu ejus*, habet, quod Hebraice dicitur *brucho*. Sin autem esset, *in ore ejus*, scriberetur, **BAFFIO**. In eodem *Conversus sum in ærumna meâ* (Ibid. 4) ; in Græco, *mea*, non esse suggeritis. Quod ex Hebraico, et de translatione Theodotionis **650** sub asterisco additum est, et in Hebræo legitur (g) **LASADDI**.

20. Trigesimo quarto : *Omnia ossa mea dicent, Domine* (Psal. 34. 10). Pro quo in Græco bis, *Domine*, invenisse vos dicitis. Sed sciendum, quod multa sunt (h) exemplaria apud Hebræos, quæ ne semel quidem *Dominum* habeant.

21. Trigesimo sexto : *Et viam ejus volet* (Psal. 36. 23). In Græco, (i) *volet nimis*, vos legisse dicitis. Quod additum est, (1) nec apud quemquam habetur Interpretum.

22. Trigesimo octavo : *Verumlamen vane conturbatur omnis homo* (Psal. 38. 6). Et dicitis vos in Græco non invenisse, *conturbatur*. Sed et hoc in LXX. sub veru additum est. Et hinc apud vos, et apud plerosque error exoritur, quod scriptorum negligentia, virgulis et asteriscis subtractis, distinctio universa confunditur.

23. Trigesimo nono : *Et legem tuam in medio cordis mei* (Psal. 39. 9). Pro quo in Græco reperisse vos dicitis, *in medio ventris mei*, quod et in Hebræo sic scriptum est, **BATTHOCH MEAI**. Sed propter euphoniâ apud Latinos, *in corde*, translatum est ; et tamen non debemus subtrahere quod verum est. In eodem : *Domine, in adjutorium meum respice* (Ibid. 14). Pro quo in Græco reperisse vos dicitis, *σπεύσον*, id est, *festina*. Sed apud Septuaginta (j) *πρόσχε*, id est, *respice*, scriptum est.

(f) Abest a melioris notæ exemplaribus **Mss.** Græca vox *δολος*, et Latina *dolus*, quas hoc loco addunt editi omnes ; nos, quod redundarent, expunximus.

(g) Vocem Hebraicam *Lasaddi*, qua proprie *humor meus* vertitur, tres præstantiores nostri codices bis repetunt, nec intelligimus qua de causa.

(h) Hodierna semel tantum habent, nec nisi semel vertit ipse Hieron. ex Hebræo. Vatic. *sint*.

(i) Habent *ἐδδξαται σπείρα* Alexandrinum, Aldinum, et Complutense.

(j) Jam tum in nonnullis **Mss.** LXX. codicibus Græcia *σπεύσον* inoleverat, loco *πρόσχε*, et videre est hodiernum in Alexandrino **Ms.** Non enim Aquila versionem, cui vulgo tribuitur interpretatio ista *σπεύσον*, respiciebant Sunnia et

(1) Videntur autem LXX. per illud *σπεύσον*, id est, *nimis*, vim verbi **ΥΕΤΙ** explicare voluisse.

24. Quadragesimo : *Et si ingrediebatur, ut videret* (Psal. 40. 7). Et dicitis quod Si (1) in Græco non sit positum. Cum manifestissime et in Hebræo, et in cunctis Interpretibus scriptum sit; et Septuaginta transtulerint, καὶ (a) εἰ εἰσπορεύετο τοῦ ἰδέν.

25. 651 Quadragesimo primo : *Salutare vultus mei, Deus meus* (Psal. 41. 7). Pro quo invenisse vos dicitis, et *Deus meus*. Sed sciendum; hoc in isto Psalmo bis inveniri, et in primo positum esse : *salutare vultus mei, Deus meus*; in secundo autem, id est, in fine ipsius Psalmi : *Salutare vultus mei, et Deus meus*; ita dumtaxat, ut, et conjunctio de Hebræo, et Theodotione sub asterisco addita sit. In eodem : *Exprobraverunt mihi qui tribulant me* (Ibid. 11). Pro quo vos (b) invenisse dixistis, οἱ ἐχθροὶ μου, id est, *inimici mei*; cum et apud Septuaginta scriptum sit, οἱ θλιβόντες με, et apud Hebræos סוֹרָרַי, id est, (c) *hostes mei*. In eodem : *Spera in Deum, quoniam adhuc confitebor illi* (Ibid. 12). Et dicitis, adhuc, in Græco

Fretela, sed Græcum, quod præ manibus habebant, Septuagintavirale exemplar. Vetus editio illa cujus supra meminimus, et codex Regius Florentinus apud Martianæum pro πρώτος falso legunt τριτάτος.

(a) Peccant Mss. atque editi libri omnes, in quibus tantum est καὶ εἰσπορεύετο, qui error et codici Alexandrino inest, manifesto scribarum lapsu, ex iterata vocis a repetitione, quem heic Hieron. cavisse, non dubium est: proindeque ex Vaticano emendavimus addita a particula καὶ εἰ εἰσπορεύετο : *et si ingrediebatur*: ut revera habent LXX. Hebræus נִכְנַחְתִּי, et si venerit, etc. Cæterum ut nihil dissimulemus, totum hunc locum tametsi intactum reliquimus, insigni mendo deformari, sensuque inverti, ex sententiæ falsitate atque obscuritate nobis persuasum est. Videntur quippe Sunnia ac Fretela dicere, pericopen, et si ingrediebatur, ut videret, in Græco omnino desiderari, quam manifestissime in Hebræo, et in cunctis Interpretibus Hieronymus haberi responderit. At illud in primis aut falsum, aut certe creditu difficillimum, quod ex nullo libro, aut veterum testimonio probari possit, in Græco eorum exemplari, quamcumque tandem editionem referret, illam sententiam defuisse; tum vero inutilis ferme S. Doctoris responsio, qui, si ejus ingenium novimus, id scribarum vitio dedisset, non ex Hebræo, cunctisque Interpretibus, atque iterum ex LXX. testimonio dissereret. Verissime autem deerat in καὶ illa editione, quam Alexandrinus codex representat, quamque illi ἀπαξ Græcum vocant, a vocula, quod modo notatum est, etratque, *Et ingrediebatur*, pro, *Et si ingrediebatur*, sive καὶ εἰσπορεύετο, pro καὶ εἰσπορεύετο. Atque id facile moverat Sunniam ac Fretelam, ut ejus varietatis sive defectus rationem sciscitarentur; minime vero ut totam pericopen in Græco dicerent desiderari. Quod ut manifestissime constat ex eorum sententia, corrupta codicum nostrorum scriptura unius voculæ levisima additione supplenda est, et scribendum, *Dicitis quod in Græco si non sit positum*, quam rursus vocalium festinanti librario facile excidisse, ob insequentis SIT occursum, haud ægre concedent, qui hoc describendi labore desudarunt. Nobis præterea aliquid suffragii est ad eam reponendam, in veteri editione, quam subinde laudamus, et in qua habetur ad hunc modum : *Et dicitis quod si in Græco non sit positum*.

(c) Græca εὐχόμενος με, eorumque interpretationem, *exprobraverunt mihi*, quæ omnino vacant, et ab alia manu in Hieronymi textum hucusque etiam in Martianæa editione irrepserunt, Regiæ, ac Palatinæ membranæ omnium præstantissimæ non agnoscunt, sed tantum, *invenisse dixistis*, οἱ ἐχθροὶ μου, id est *inimici mei*, ad quarum fidem et nos edidimus.

(e) Loci hujus sententia postulat, ut nomini *hostis* non modo aliam ab *inimico*, sed ab his etiam, quas Grammatici notant, diversam significationem tribuamus, ut respondeat Hebræo סוֹרָרַי, quæ vox proprie *angustis afficientes*, et *persequentes* significat, quemadmodum et Græca θλιβόντες. Puta *opprobriatoris*, qualem obtinere observavimus apud Latinos aliquot vetustiores.

(1) Particulam si, quæ deerat, ex aliis Mss. sufficimus.

non inveniri. Quod sub asterisco additum est. Ita enim et in Hebræo scriptum reperimus חַי אֱלֹהִים, quod significatur (d) *Dei tui*, Latineque dicitur, *quoniam adhuc*. Hoc ipsum etiam in quadragesimo secundo intelligendum est.

26. Quadragesimo tertio : *Et non egredieris in virtutibus nostris* (Psal. 43. 10). Pro quo in Græco reperisse vos dicitis : *Et non egredieris, Deus* (Ibid. 15); sed superfluum est. In ipso : *Posuisti nos in similitudinem gentibus* (Ibid. 15). (e) Pro quo in Græco scriptum sit ἐν τοῖς ἔθνεσιν, sed si dictum fuisset in Latino, in similitudinem in gentibus, παραποροῦν esset, et propterea absque damno sensus, interpretationis elegantia conservata est. Alioquin in Hebraico ita scriptum reperi : (f) *Posuisti nos proverbium in gentibus*. In eodem : *Exsurge, adjuva nos* (Ibid. 26). Pro quo, more solito, in Græco nomen *Domini* additum est.

27. Quadragesimo quarto : *Sagittæ tuæ acutæ* (Ps. 44. 6) : pro quo in Græco legisse vos dicitis : 652 *acutæ, potentissime*; sed hoc male, et de superiori (g) versiculo additum est, in quo legitur : *Accingere gladio tuo super femur tuum, potentissime* (Ibid. 4).

28. Quadragesimo septimo : *Quoniam ecce reges (h) congregati sunt* (Psal. 47. 5). Pro quo in Græco legisse vos dicitis : *Quoniam ecce reges ejus congregati sunt*. Quod superfluum esse, ipse lectionis textus ostendit; et in veteribus codicibus Latinorum scriptum erat, *reges terræ*, quod nos tulimus [f. sustulimus, quia nec in Hebræo, nec in Septuaginta reperitur. In ipso : *Sicut audivimus, sic vidimus* (Ibid. 9). Pro quo in Græco reperisse vos dicitis : *sic et vidimus*, quod superfluum est : legitur enim in Hebræo צְהַרְרַי רַיְנוּ, quod interpretatur εὐχόμενος εἰδόμενος, hoc est, *sic vidimus*. In eodem : *Suscipimus, Deus, misericordiam tuam in medio templi tui* (Ibid. 10). Pro eo quod nos de Hebraico, et de Septuaginta Interpretibus vertimus, *templi tui*, in Græco vos legisse dicitis, *populi tui*, (i) quod superfluum est. In Hebraico scri-

(d) Erasm. et Victor. εὐχόμενος pro τῷ. Quam vocem ex Hieronymi testimonio suppleri volumus in Hexaplis a Cl. Moutfauconio adornatis.

(e) Totam hanc pericopen : *Pro quo in Græco scriptum sit*, ἐν τοῖς ἔθνεσιν, qua sine manum Hieronymi textum in hunc usque diem exhibent editores omnes, nos e Palatinis ac Regiæ membranis sufficimus. Alius ἐν ἔθνεσιν habet, absque τοῖς.

(f) Obtrudunt hoc loco Erasm. et Victor. Hebraica verba *Thesimenu mosel baqoin* תְּשִׁימֵנו מוֹסֵל בְּאֵימֵנו, quorum nec vola nec vestigium in Mss., si excipias Regium Florentinum, citante Martiano, in quo vacat erasmi spatium, quemadmodum et in veteri illa editione an. 1496. quam sæpe adducimus.

(g) Perperam idem editi, *de superiori tertio versiculo*, neque enim tertius Hieron. temporibus censi poterat, sed ut minimum sextus juxta veterum divisionem, de qua supra. Alter regiæ codex non habet duo verba *male et*. Confer epist. 65. ad Principium num. 12. et not. b.

(h) Vitiose addit Vatic. *terræ*, quam vocem infra e Latinis codicibus sustulisse se dicit Hieronymus : intellige in emendatione Psalterii, ut vulgo audit, Gallicani. Nec Hieronymianæ consuetudinis videtur, quod mox ex Græco eumdem versiculum repetit, cum duo verba, *Reges ejus*, sufficerent. Et in vetusta quidem editione abest *quoniam*, sed absque Mss. nihil immutamus.

(i) Dixisset, *quod falsum est*; non enim redundat, sed τῷ, *populi*, sumitur pro τῷ, *templi*, eamque lectionem in

plura est *ECMALACH*, id est, τοῦ κατὰ σου, hoc est, *tempore tui*, et non *AMMACH*, quod *populum tuum* significat.

29. Quadragesimo octavo: *Homo cum in honore esset* (Psal. 48. 14). Pro quo in Græco invenisse vos dicitis: *Et homo in honore cum esset*. Sed sciendum, quod iste versiculus bis in hoc Psalmo sit, et in priori additam habeat, et, conjunctionem, in fine non habeat. In eodem: *Et dominabuntur eorum justi* (Ibid. 15). Pro *justis*, εὐθείς, id est, *rectos*, in Græco vos legisse dicitis; sed (1) propter εὐροπῆαν ita in Latinum versum est. Alioquin et in eo loco, ubi scriptum legimus: *In libro* (a) τοῦ εὐθείς, justorum intelligimus librum (Jos. 10. 13), et non debemus 653 sic verbum de verbo exprimere, ut dum syllabas sequimur, perdamus intelligentiam. In eodem: *De* (1) *manu inferni, cum liberaverit me* (Ps. 49. 20). Pro quo in Græco legisse vos dicitis: *cum acceperit me*: quod quidem et nos ita de LXX. vertimus; et miror a quo in vestro codice depravatum sit.

30. Quadragesimo nono: *Sedens adversus fratrem tuum loquebaris* (Ibid. 16). Pro quo in Græco reperisse vos dicitis, κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ σου καταλάλεις, et putatis non bene versum, quia diximus, *adversus fratrem tuum loquebaris*, et debuisset nos dicere, *adversus fratrem tuum detrahebas*; quod vitiosum esse, et in nostra lingua non stare, etiam stultis patet. Nec ignoramus, quod καταλάλα dicitur detractio; quam si voluerimus ponere, non possumus dicere, *adversus fratrem tuum detrahebas*; sed de fratre tuo detrahebas. Quod si fecerimus, rursus contentiosus verborum calumniator inquireret, quare non dixerimus, κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ σου, hoc est, *adversus fratrem tuum*. Hæc superflua sunt, et non debemus impolita nos verborum interpretatione torquere, cum damnum non sit in sensibus, quia unaquæque lingua, ut ante jam dixi, suis proprietatibus loquitur. In ipso: *Ne quando rapiat, et si qui eripiat* (Ibid. 22). Et in Græco reperisse vos dicitis: *Et non sit qui eripiat*; quod et a nobis versum est, et in nostris codicibus sic habetur. Et miror quomodo vitium librarii dormitantis, ad culpam referatis interpretis; nisi forte fuerit hoc: (b) *Ne quando rapiat, nec sit qui eripiat*, et ille pro, *nec*, et, scripserit. In eodem: *Sacrificium* 654 *laudis honorificabit me*. Pro quo in Græco scribitur, δοξάζει με; id est, *glorificabit me*, de quo et supra

Græcis, Latinisque Patribus, et priscis aliquot interpretationibus est invenire. Mox absunt ab altero Reginae cod. verba, hoc est τοῦ κατὰ σου.

(a) Non erit cur certissimum scribarum mendum εὐθείς pro εὐθείς textui diutius insidere pateremur. Septuaginta in Aldino, atque Oxoniensi exemplaribus, εὐθεί τοῦτο γερραμῖνον ἢ κατὰ τοῦ εὐθείς; Hujusmodi est, quod Hieronymus citat.

(b) Verba, *Ne quando rapiat*, rectius absunt hoc loco a Reginae altero Ms. Similiter paulo infra Regius Florentinus, alias, Martianæ teste, corruptissimus, non retinet nisi tria Græca verba πατέρ, δοξάζει με, cui concinit et vetus editio. Erasmus et Victorius ex Vulgato Evangelii Græco textu exscripserunt lectionem totam, a qua nostra hæc quam et Mss. edidimus, pluribus locis discrepat.

(1) Alius sed hoc propter etc.

(2) Sunt qui legant heic apud Hieron. priore loco, *De manu inferi liberavit me*, ut versionum differentia non tantum in *liberandi* pro *accipiendi* verbo, sed et in illius modo, et in omnia cum particula notanda sit.

diximus. In Evangelio in eo loco, ubi in Græco legimus, Πάτερ δόξασον με τῇ δόξῃ ἣ εἶχον παρὰ σοι πρὸ τοῦ τὸν κόσμον γενέσθαι, in Latino legitur: *Pater clarifica me* (Joan. 17. 5): nolimus ergo immutare quod ab antiquis legebatur, quia idem sensus erat.

31. Quinquagesimo quarto: *Expectabam eum, qui salvum me fecit* (Psal. 54. 9). Et dicitis vos invenisse in Græco: *Expectabam Deum*, quod additum est. In eodem: *A pusillanimitate spiritus* (Ibid.). Et in Græco invenisse vos dicitis, ἀπὸ διγγοφυχίας, quod proprie *pusillanimitas* dicitur. Sed sciendum quod pro διγγοφυχία, Aquila, et Symmachus, et Theodotion, et Quinta Editio interpretati sunt, ἀπὸ πνεύματος, id est, *a spiritu*; et in Hebræo scriptum sit (c) *MERUA*: omnisque sensus ita apud eos legatur: *Festinabo, ut salver a spiritu tempestatis, et turbinis* (Psal. 55. 9, juxta Hebr.). In eodem: *Quoniam si inimicus maledixisset* (Ibid. 13). (d) In Græco ἀναιδέως, hoc est, *exprobrasset*, positum est. Sed inter maledicta et opprobria sensum non discrepare perspicuum est.

32. Quinquagesimo quinto: *Quoniam multi bellantes adversum me, ab altitudine diei timebo* (Psal. 55. 3. et 4). Et dicitis in Græco vos invenisse, *non timebo*; quod additum est. Et est ordo: quoniam multi dimicant adversum me, idcirco ego ab altitudine diei timebo: hoc est, non bellantes adversum me, sed tuum excelsum timebo lumen. In ipso: *In ira populos confringes* (Ibid. 8). (e) Pro quo in Græco legitur

(c) Nostri et Martianæ codices *Merucha*, et *Meruha*. Sed veteres, atque ipse Hieronymus, Π litteram in dictionis fine absque aspiratione legunt. Sic Græci λαροῦ Hebraice מרחה Gen. 3. 8. *ad spiritum*, sive *ad auram*.

(d) Palatin. *maledixisset mihi*, ut et veteres editi, quibuscum, in Græco ἀναιδέως με, id est, etc.

(e) Locum intactum reliquimus, ne cum ex integro reformandus sit, manus temere injectisse videamur. Sic tamen legendum constituimus. Pro quo in Græco legitur κατὰ εὐθείς, id est *deduces, vel deficies*; et apud Latinos pro eo quod est *deficies*, id est κατὰ εὐθείς, male error obtinuit κατὰ εὐθείς, id est *confringes, nam et in Hebræo*, etc. Cum enim lotus in eo sit Hieronymus in hac epistola, ut *ubicumque inter Latinos Græcosque* (Psalterii textus) *contentio est*, disquirat, ac iudicet; si uterque et Latinus et Græcus *confringes*, legunt, quæ tandem contentio erit, aut difficultas? Sed minus hæc nos moverent, nisi tota hæc periodus vix septem versuum plusquam septem erroribus deformaretur. Medicam manum ubi admovimus, unum probabili conjectura, cætera Mss. ope emendamus. Primum itaque dele verba, ἐν ὄργῃ λαοίς, quæ nec melioris notæ codices, nec vetusta sæpius laudata editio habet, et nihil heic ad rem faciunt. Deinde pro *confringes*, legimus *deduces*: quod quidem proprio Marte asserimus, neque enim ulli suffragantur Mss. Sed duo saltem sunt, quæ emendationem nostram, ut nobis videtur, evincant. Alterum quod Græca vox κατὰ εὐθείς nunquam vel significaverit, vel proprie significet, *confringes*, sed utique *deduces*. Alterum, quod ipsum *deduces*, sit veteris Latine interpretationis ex Græco, quæ ante Hieronymum obtinebat, illudque Hilarius, atque Augustinus legant in eorum Psalteriis, atque exponant; ut omnitanus Psalterii codicem Veronensem omnium vetustissimum, et pleraque alia argumenta, quæ conjecturæ nostræ calculum addunt. Infra loco κατὰ εὐθείς, quæ Theodotionis interpretatio est, non τὸν LXX. restituit κατὰ εὐθείς ex præcipio queis utimur tribus Mss. duobus Reginae, et Palatino: et consequenter pro κατὰ εὐθείς, ex eorumdem manuscriptorum fide legas atque emendes κατὰ εὐθείς a verbo κατὰ εὐθείς. Vel κατὰ εὐθείς, quod interpretatur *confringere*. Sic Matth. 12. 20. κἀλάσοι συντριβένον οὐ κατὰ εὐθείς: *arundinem quassatam non confringet*, ne longi sinus exemplis et Luciano, Aristophane, aliisque congerendis, quæ ex Lexicis petes, nam ejus verbi ignotatio tot olim, et usque hodie ambages parturit. Mox voces *in tra populos*, in nullo unquam manuscripto libro invenimus, suntque omnino expungende. Denique Symmachus

ἐν ὄργῃ λαοὺς καταΐξει, id est, *confringes*: Et apud **655** Latinos pro eo quod est, *dejicies*, id est, καταβαλεῖς, male error obtinuit, καταΐξει, id est, in ira populos *confringes*; nam et in Hebræo HORED habet, id est, καταβιβασον: quod nos possumus dicere, *depone*; et Symmachus interpretatus est, καταστραίξει.

33. Quinquagesimo octavo: *Quia Deus susceptor meus* (Psal. 58. 10). Pro quo in Græco positum est: *Susceptor meus es tu*. Sed sciendum in Hebræo nec, *es*, scriptum, nec, *tu*; et apud Septuaginta solos inveniri. In ipso: *Deus meus, voluntas ejus præveniet me* (Ibid. 10). Pro quo in Græco scriptum est, τὸ ἔλεος αὐτοῦ, id est, *misericordia ejus*, quod et verius est. Sed in Hebræo scriptum est: *Misericordia (a) mea præveniet me*. In eodem: *Deus ostendet mihi inter inimicos meos* (Ibid. 10). Pro quo in Græco positum est, *Deus meus*; sed, *meus*, additum est. In eodem: *Ne occidas eos, ne quando obliviscantur populi tui* (Ibid. 11). Pro quo in Græco scriptum est: *legis tuæ*; sed in (b) Septuaginta, et in Hebræo non habet, *populi tui*, sed, *populi mei*; et a nobis ita versum est. In eodem: *Et scient, quia Deus (c) dominabitur Jacob finium terræ* (Ibid. 14). Pro quo in Græco scriptum est: *Et finium terræ*, sed, *et*, conjunctio addita est, et ordo est: *Scient, quia Deus Jacob dominabitur finium terræ*.

34. Quinquagesimo nono: *Quis deducet me usque in Idumæam? (Psal. 49. 11)*. Pro quo in Græco habet *aut quis deducet me*; sed superfluum est (1).

35. Sexagesimo: *Quoniam tu Deus meus exaudisti orationem meam* (Psal. 60. 6). Pro quo legitur in Græco: *Quia tu, Deus exaudisti (d) me*. Quod non habet in Hebræo, nec in LXX. Interpretibus, et in Latino additum est. In eodem: *Psallam nomini tuo in sæculum sæculi* (Ibid. 9). Pro quo in Græco sit, *In sæculum*; et in Hebræo semel habet LAED, **656** est, *in æternum*; et non LOLAM, quod est, *in sæculum*.

36. Sexagesimo primo: *Quia Deus adjutor noster in æternum* (Psal. 61. 9). Pro quo in Græco est: *Deus adjutor noster*. Ergo, *in æternum*, obelus est.

Interpretationi *καταστραίξει*, quæ aut nullo, aut non satis firmo testimonio nititur, præferamus indubiam lectionem καταΐξει, quam exhibet Regina liber manu exaratus, et quam Eusebius et Regil duo codices a Montfauconio in Hexaplis citati confirmant. Hæc ex Mss. nam si per conjecturas liceret, concinnius fortasse locus restitueretur.

(a) Perperam Palatinus *misericordia ejus*. Et quidem ΤΙΔΠΙ habet Hebraicus textus, sed Keri ΤΙΔΠΙ ad marginem, antiquiorem lectionem notat, quæ erat et Hieronymiani exemplaris.

(b) Quæ vero supersunt hodie τῶν LXX. exemplaria non *populum*, sed *legem*, sive νόμον, non λαὸν præferunt: quibus ex antiquis interpretibus Symmachus suffragatur, qui dum utramque lectionem eruditissime inhectit, μή ποτε ἐπιλάθωνται ὁ λαὸς σου τοῦ νόμου μου: *Ne forte obliviscatur populus tuus legis meæ*, tantum non persuadent, in Hebraico textu utramque olim existisse, atque inde ortam interpretationum diversitatem, quod altera in aliis exemplaribus excidisset.

(c) Dominatur heic atque infra præfert Regina exemplar.

(d) Græcus autem non *me*, sed *orationem meam* habet in cunctis libris, atque interpretibus. Hebræus quoque *vota mea*: quod notatum est nobis, ut intelligas, non hanc esse, quam S. Doctor exagitat, additionem, sed vocis *meus*, quæ Deo adjicitur.

(1) Id est *aut superfluum* est: neque vero in Græco Valic. aliisque melioris notæ illud ꝑ habetur.

37. Sexagesimo secundo: *Sitivil tibi, anima mea* (Psal. 62. 2). Pro quo in Græco sit: *Sitivil in (2) te anima mea*. Sed in Hebræo non habet ΑΤΥΜΑ, quod significat, *te*; sed LACH, quod ostenditur, *tibi*: quod et omnes Interpretes transtulerunt. Ergo secundum linguæ proprietatem versum est in Latinum.

39. Sexagesimo tertio: *Sagittæ parvulorum factæ sunt plagæ eorum* (Psal. 63. 8). Pro quo in Græco: *Sagitta parvulorum*; sed si sic dicamus, non resonat in Latino: *Sagitta parvulorum factæ sunt plagæ eorum*. (e) Pro quo melius habet in Hebræo: *Percutiet eos Deus jaculo repentino, et inferentur plagæ eorum*.

39. Sexagesimo quarto: *Qui conturbas profundum maris, sonum fluctuum ejus* (Psal. 64. 8). In Græco additum scribitis: *Quis sustinebit?* quod superfluum est; subanditur enim, qui conturbas profundum maris, et conturbas sonum fluctuum ejus. In eodem: *Parasti cibum illorum, quoniam ita est præparatio ejus* (Ibid. 10). Et dicitis quod in Græco non sit, *ejus*, cum in Hebræo ΤΡΕΧΙΜΑ manifeste, *præparationem ejus*, significet: ejus autem, id est, terræ; de qua supra dixerat: *Visitasti terram, et inebriasti eam* (Ibid.).

40. Sexagesimo quinto: *Holocausta medullata offeram tibi cum incenso arietum* (Psal. 65. 15). Pro quo invenisse vos dicitis: *Cum incenso (f) et arietibus*; sed male: in Hebræo enim scriptum est, EM CATOROTHE ELIM, quod interpretatur, *μετὰ θυμιάματος κριθῶν*, id est, *cum incenso arietum*. In eodem: *Propterea exaudivit Deus* (Ibid. 19). Pro quo in Græco invenisse vos dicitis: *Exaudivit me Deus, (g) sed superfluum est*.

41. **657** Sexagesimo septimo: *Exultate in conspectu ejus* (Psal. 67. 6). Pro quo in Græco invenisse vos dicitis: *Et exultate in conspectu ejus*. Quod ita versum est a nobis, sed a quo in codice vestro corruptum sit, scire non possum. In eodem: *Etenim non credunt inhabitare Dominum* (Ibid. v. 19). Pro quo in Græco legisse vos dicitis: *καὶ γὰρ ἀπειθοῦντες τοῦ κατακνηθῆναι*: quod utrumque falsum est. Nos enim transtulimus: (h) *Etenim non credentes inhabitare Dominum Deum*; ut sit sensus, et pendeat ex superioribus: *Ascendisti in*

(e) Sequentem ἐξουσίαν, quam Erasmus, et Victor. omiserunt, Martianæus restituit; habent nostri codices omnes, imo et vetus editio.

(f) Duo Reginae codd. *cum incenso arietibus*, absque et particula, quam tamen Græca τῶν LXX. exemplaria habent. Tum alter vocem HELIM aspirat. Plurales autem forma nisi nos fallunt membranæ omnes antiquæ, legit Hieronymus *catoroth*, cum massorethæ in singulari habeant. Sed aut ita ferebat Hieronymianum exemplar, aut de veterum lectione certæ adhuc regulæ statui non possunt. Adde, in Regina altero Ms. Græca μετὰ θυμιάματος κριθῶν. et id est non inveniri.

(g) Vetus edit. *quod superfluum est: et minus est, Et conjunctio*.

(h) Non *etenim*, sed *insuper* transtulit ipse longe concinnius. Porro vocem *Deum*, Martianæus addit, quam licet in Hebræo sit, atque in ipsa Hieronymiana versione non invenimus in ullis manu exaratis, imo nec editis libris. Quod vero dixit Hieron. utrumque et Latinum, et Græcum falsum esse, intellige, in voce ἀπειθοῦντες, pro qua legendum sit ἀπειθόντες in accusandi casu, quod ideo monendum duximus, quod hujus emendationis sive lectionis vestigium nusquam apud LXX. neque in Hexaplis videas, et plurimum loci hujus perspicuitati conferat.

(2) Fortasse absque, *in*, particula, *sitivil te*, legendum heic est, nam ἔσθλην τε: Græce habetur absque, *in*, particula.

altum, cepisti captivitate[m], accepisti dona in hominibus, et eos, qui non credebant Domium inhabitare posse mortalibus. In eodem : *Deus benedictus Dominus die quotidie* (Psal. 67. 20). Pro quo in Græco invenisse vos dicitis : (a) *Dominus benedictus Deus, benedictus Dominus die quotidie*; sed melius et verius quod supra. In eodem : *Viderunt ingressus tui, Deus* (Ibid. 25); pro quo in Græco scriptum sit : *Visi sunt ingressus tui, Deus*. In Hebræo ita habet (b) *RAU ALICHOṬHACH* : quod Aquila, et Symmachus, et Theodotion interpretati sunt : *Viderunt itinera tua, Deus*, et quod sequitur : *Itinera Dei mei regis, qui est in sancto*. Ergo a nobis ita legendum est : *Viderunt gressus tuos, Deus*; et scriptoris vitium relinquendum, qui nominativum posuit pro accusativo : licet et in Septuaginta, et in Ἐξαπλοῖς ita repererim : (c) *Ἰδεῖν ἤσαν αἱ πορείαι σου, ὁ θεός*; et pro eo quod est *Ἰδεῖν ἤσαν*, hoc est, *viderunt*, in multis codicibus habet, *Ἰδεῖν ἤθησαν* : quod et obtinuit consuetudo. In eodem : *Ingressus Dei mei, regis mei, qui est in sancto* (Ibid.); subauditur, *viderunt ingressus Dei mei, et regis mei*. Quod autem dicitis, *mei*, (d) in rege non appositum, apertissimi mendacii est, secundo enim ponitur, et *Dei mei, et regis mei*, blandientis affectu; ut qui omnium Deus et rex est, suus specialiter Deus fiat, et **658** rex merito servitutis. Denique in Hebræo scriptum habet, *HELI MELCHI*, quod *Deum meum, et regem meum* significat. In eodem : *Regna terræ cantate Deo, psallite Domino* (Ibid. 33). (e) Et dicitis, hoc in isto versiculo non esse scriptum, *Psallite Domino*; quoniam statim sequatur : *Diapsalma. Psallite Deo, qui ascendit super cælum cæli ad orientem* (Ibid. 34); cum iste versiculus magis habere debeat juxta Hebraicam Veritatem : *Cantate Deo, psallite Domino*; et illud quod sequitur in principio versus alterius, *Psallite Deo*, non sit in libris authenticis, sed obelo prænotatum. Ergo et vos legite magis quæ vera sunt; ne dum additum suscipitis, quod a Propheta scriptum est, relinquatis.

(a) Rectius Reginae Græco, primus, *Dominus Deus benedictus* cum editis, et Græco, *κύριος ὁ θεός ἡλιουγενής*.

(b) Miro consensu exemplaria nostra *Rachu alichatach*. Tum Palatinus omisso Aquilæ, addit post Theodotionis nomen, et *Quinta*, et *sexta editio*, cui et vulgati suffragantur, et Hexapla; nosque verius putamus : αἱ πορείαι Ἰδεῖν ἤσαν τὰς πορείας, etc., ut in codice Colsinian. apud Montfauconium.

(c) Nulli non liquere putamus indicari abs Hieronymo aliter atque a se constitutum fuerat legendum activo sensu, *viderunt gressus tuos*, etc., inveniri apud LXX. etiam Hexaplares passivo, quod re ipsa compertum est. Falso igitur, et contra S. Doctoris mentem legerunt hactenus heic loci editores omnes Ἰδεῖν ἤσαν (vel ut inscite magis Victorius Ἰδεῖν ἤθησαν) τὰς πορείας, quam Aquilæ, Symmachii, Theodotionis, etc., interpretationem esse paulo ante cognovimus, pro Ἰδεῖν ἤσαν αἱ πορείαι σου, quod factum a LXX. testantur libri omnes, nosque substituitimus, exigente sensu, et fide insuper jubente Reginae exemplari omnium vetustissimo.

(d) Pro, in rege, Palatinus, in Græco, expressius vetus editio, in Græco non appositum secundo loco mei, quod revera LXX. non habent.

(e) Ingenti lacinia ex Græco, aliisque mendis in veteri editione, et aliquot Mss. periodus isthæc deformatur. Præsit vero ad loci intelligentiam conferre Hebræum textum :

ממלכת הארץ שיהיה זמון וזמן אדני סלה לרב בשמי
שמי-סלה : *regna terræ, cantate Deo : psallite Domino. Sela. Agredienti super cælum cæli ad Orientem.*

42. Sexagesimo octavo : *Laudabo nomen Dei cum Cantico* (Psal. 68. 31). Pro quo dicitis vos reperisse in Græco, *Dei mei*, sed, *mei*, superfluum est.

43. Septuagesimo : *Deus, ne elongeris a me* (Ibid. 70. 12). Quod dicitis in Græco positum. *Deus meus*, superfluum est. In eodem : *Deus, docuisti me ex juventute mea* (Ibid. 17). Et in hoc, quod apud Græcos invenisse vos dicitis, *Deus meus*, superfluum est, *meus*. In eodem : *Donec annuam brachium tuum* (Ibid. 18). Et dicitis in Græco vos reperisse, *mirabilia tua*, quod de superiori versiculo est, et usque nunc pronuntiabo (f) *miracula tua*. Bene ergo hic habet, *brachium*.

43. Septuagesimo primo : *Et adorabunt eum omnes reges* (Psal. 71. 11). Illud quod in Græco invenisse vos dicitis, *reges terræ*, superfluum est. In eodem : *Benedictus Dominus Deus, Deus Israel* (Ibid. 18). Dicitis in Græco bis, *Deus*, non haberi : cum in Hebræo sit, et apud Septuaginta; et manifestissime triplex Domini, Deique nuncupatio mysterium Trinitatis sit. In eodem : *Et benedictum nomen majestatis ejus in æternum*. Hoc ergo quod in Græco vos invenisse dicitis : *In æternum et in sæculum sæculi*, superflue a Græcis sciatis **659** appositum, quod nec Hebræus habet, nec septuaginta Interpretes.

45. Septuagesimo secundo : (g) *Prodiit quasi ex adipe* (Psal. 72. 7). Et dicitis vos apud Græcos invenisse, *ἔξελεύσαται*, id est, *prodiit*, quod falsum est. Nam et apud Septuaginta Interpretes ita scriptum est : *ἔξηλεύσατο ὡς ἐκ σπτάτος ἡ ἀδύκτα κούρων*. In eodem : *Quomodo scit Deus* (Ibid. 11), in Græco dicitis non esse, *Deum*; cum et apud Septuaginta scriptum sit, *Πῶς ἔγνω ὁ θεός*, et omnes Interpretes similiter de Hebræo transtulerint. In eodem : *Intelligam in novissimis eorum* (Ibid. 17). Pro quo in Græco legisse vos dicitis : *et intelligam*; sed hic, *et*, conjunctio superflua est. In eodem : *Defecit caro mea, et cor meum* (Ibid. 26). Pro quo male perversum ordinem quidam tenent : *Defecit cor meum, et caro mea*. In eodem : *Ut annuam omnes prædicationes tuas* (Ibid. 28). Pro quo vos in Græco legisse dixistis, *τὰς ἀντίσεις σου*, id est, *laudes tuas*. Et sciendum quod in Hebræo; (h) *MALOCṬHACH*, scriptum habet, quod (i) Aquila ἀγγελίας σου, id est, *novitios tuos*; Septuaginta, *τὰς ἐπαγγελίας σου*, id est, *prædicationes tuas*, vel *promissa* interpretati sunt : licet et laus, et prædicatio unum utrumque significet.

(f) Editi omnes, et plerique e Mss. *miserabilia*.

(g) Duo vetustiores Mss. *Prodiit*, mox *prodiit*, et pro ἔξελεύσατο, iterum ἐξελεύσαται. Vitiose, ut non dubito, sed illa tamen lectio, ἐξελεύσατο, nusquam in LXX. exemplaribus invenitur. Tum quæ subnectuntur ἡ ἀδύκτα κούρων nihil ad propositam faciunt difficultatem; idque mirum, si ipse addidit, dissimulatum ab Hieronymo in Hebræo esse *oculum*, pro *iniquitate*, lectumque a LXX עֵינַי pro עֵינֶיךָ.

(h) Malleus de ferri antiquorum codicum auctoritati, et non eorum tantum, quos non consulimus, sed et quos Martianaus, qui miro consensu in vocabulo Latinis auribus barbaro legunt *Malochochah*. Potuit nimirum in Hieronymiano exemplari Hebraico, non ut hodie habetur, מלכותך, sed מלכותך legi, ut Nahum c. 2. verso ultimo eadem significatione habetur. Tunc omnium rectissime, qui et omnium vetustissimus est, Regina Mss. *Malochochah*.

(i) Veteres editi *Aquila ἀγγελίας σου*, et mox *Septuaginta ἐπαγγελίας σου*, contra Mss. Idem; neque vere alii quam Hexaplares codices in LXX. ingerendi sunt.

46. Septuagesimo tertio : *Ut quid Deus repulisti in finem (Psal. 75. 1)*. Pro quo male apud Græcos legitur ordine commutato : *Ut quid repulisti, Deus*. In eodem : *Quanta malignatus est inimicus in Sancto (Ibid. 3)*. Miror quis in codice vestro emendando perverterit, ut pro, *Sancto, Sanctis* posuerit, cum et in nostro codice, *in Sancto*, inventiatur. In eodem : *Incendamus omnes dies festos Dei a terra (Ibid. 8)*. Pro quo in Græco dies festus est *κατακαύσωμεν*; et nos ita transtulimus : *Quiescere faciamus omnes dies festos Dei a terra*. Et miror quomodo e latere Adnotationem nostram nescio quis temerarius scribendam in corpore putaverit, quam nos pro eruditione legentis scripsimus hoc modo, Non habet, *κατακαύσωμεν*, ut quidam putant, **660** sed *κατακαύσωμεν*, id est, *incendamus*. Et quia retulit mihi sanctus Presbyter Firmus, qui hujus operis exactor fuit, inter plurimos hinc habitam quæstionem, plenius de hoc disputandum videtur. In Hebræo scriptum est SARPHU CMOL (a) MOEDAU EL BAARES, quod Aquila, et Symmachus vertebunt, *ἐκπύρωσαν πάσας τὰς συναγωγὰς τοῦ Θεοῦ*, id est, *incenderunt omnes solemnitates Dei in terra*. Quinta, *κατεκαύσαν* id est, *combusserunt*. Sexta *κατακαύσωμεν*, id est, *comburamus*; quod et Septuaginta juxta (b) Hexaplorum veritatem transtulisse perspicuum est. Theodotion quoque, (c) *ἐκπύρωσωμεν* vertit, id est, *succendamus*. Ex quo perspicuum est, sic psallendum, ut nos interpretati sumus; et tamen sciendum, quid Hebraica Veritas habeat. Hoc enim quod Septuaginta transtulerunt, propter vetustatem in Ecclesiis decantatum est; et illud ab eruditis sciendum propter notitiam Scripturarum. Unde si quid pro studio e latere additum est, non debet poni in corpore; ne priorem translationem pro scribentium voluntate conturbet. In eodem : *Contribulasti capita draconum in aquis; tu confregisti capita draconis (Psal. 13. et 14)*. Sic lectionis ordo sequitur, ut in priori versu, *tu*, non habeat, sed in secundo; et aquæ plurali numero scribantur, non singulari, sicut et Aquila verbum Hebraicum (d) *אַמְמַחַם, τῶν ἰδαίων*, id est, *aquarum*, interpretatus est. In eodem : *Ne obliviscaris voces inimicorum tuorum (Ibid. 23)*. Pro quo in Græco *τῶν ἰετῶν σου*, id est, *deprecantium te*, scriptum dicitis. In Hebræo autem, *SORARACH* legitur, quod Aquila, *hostium tuorum*, Symmachus, *bellantium contra te*; Septuaginta, et Sexta Editio, *inimicorum tuorum*, interpretati sunt : Et est sensus pendens ex superioribus : *Memor esto inferiorum tuorum, eorum quæ ab insipiente sunt tota die : voces inimicorum tuorum*, id est, voces *Ne obliviscaris* quæ te blasphemant, tibi que in populo tuo detrahunt. Unde **661** sequitur : *Superbia eorum, qui te oderunt*,

(a) Martianeus suspicatur in Hieronymiano exemplari Hebraico scriptum, *וְיָדָעוּ* vel *וְיָדָעוּ* pro hodierno, *וְיָדָעוּ*. Palatinus cum aspiratione MOEDAHU HEL. Mox Erasm. et Victor. *ἐκπύρωσαν* pro *ἐκπύρωσαν*, et *λοτῆς* loco *συναγωγῆς* : neque enim Hexapla noverant.

(b) Quidam editi, et Mss. libri *exemplorum varietatem*.

(c) Tres e nostris codicibus *ἐκπύρωσαν*, alius *ἐκπύρωσαν*; quod etiam in Hexaplis Theodotioni tribuitur. Sed apud omnes *succendamus*, quod nos movet, ut legendum putemus *ἐκπύρωσαν*.

(d) Duo codd. *Amichian*.

ascendit semper : id est, dum tu differs poenas, illi proficiunt in blasphemis.

47. Septuagesimo quarto : *Narrabimus mirabilia tua (Psal. 74. 3)*. Pro quo male apud Græcos legitur, *Narrabo omnia mirabilia tua*.

48. Septuagesimo quinto : *Omnes viri divitiarum manibus suis (Psal. 75. 6)*. Et non ut vos, nescio a quo depravatum legitis, *in manibus suis*. In eodem : *Terribili, et ei qui aufert spiritum Principum (Ibid. 15)*. Dicitis quod, *ei*, non sit scriptum in Græco : verum est; sed nisi apposuerimus, *ei*, Latinus sermo non resonat. Neque enim possumus recte dicere : *Terribili, et qui aufert spiritum Principum*.

49. Septuagesimo sexto : *Et meditatus sum nocte cum corde meo, et exercitabar, et scopebam spiritum meum (Psal. 76. 7)*. Pro quo in Hebræo legimus. *Recordabar Psalmorum (e) meorum in nocte, cum corde meo loquebar, et scopebam spiritum meum*. Pro exercitatione, *ἠδολογῶν*, id est, *decantationem* quamdam, et *meditationem* Septuaginta transtulerunt; et pro eo, quod nos diximus, *scopebam*, illi posuerunt, *ἐσκαλλῶν* : quod Symmachus transtulit, *ἀνηρέων*, id est, *perscrutabam*, sive *quærebam* : et Quinta similiter. Proprie autem *σκαλισμός* in agricultura dicitur in sarriendo, id est, sarculando; et quomodo ibi quærentur herbæ sarculo, quæ secentur; sic et iste retractatum [al. *retractionem*] cogitationum suarum *μεταφορικῶς* a sarculo demonstravit. Et sciendum, quod *ἐσκαλλῶν*, non semel, sed frequenter significat. In eodem : *A generatione in generationem (Ibid. 9)*. Hoc quod (1) in græco sequens invenisse vos dicitis, *consummavit verbum*, recte non habet in Latino, quia et in nullo habetur Interpretum.

50. Septuagesimo septimo : *Et narrabunt filiis suis (Psal. 77. 6)*. Pro quo in Græco habet, *ἀπαγγελοῦσιν*, quod est, *annuntiabunt*. Sed sciendum, quod in Hebræo *IASAPHERU*, scriptum est: quod Aquila, et Symmachus, *narrabunt*, transtulerunt. **662** In eodem : *Et occidit pingues eorum (Ibid. 34)*. Sic habet et in Hebræo, hoc est *ΒΑΜΑΣΜΝΕΜ*, quod Aquila interpretatus est, *ἐν λεπρότεῖς αὐτῶν*: Symmachus, *τοὺς λεπρωτέρους αὐτῶν*; Septuaginta, et Theodotion, et Quinta, *ἐν τοῖς πλοσιν αὐτῶν*. Quod quidam non intelligentes, pro *πλοσιν*, putaverunt scriptum *πλεισιν*. In eodem : *Dilixerunt eum in ore suo, et lingua sua mentiti sunt ei (Ibid. 36)*. Et in Hebræo ita scriptum est *ICHABULO*, et omnes voce simili transtulerunt, *ἠψεύσαντο αὐτῷ*, id est, *mentiti sunt ei*. Quis autem voluerit pro *ei*, ponere *eum*, et vitare exemplaria, non est mei iudicii. Id eodem : *Et propitius fiet peccatis eorum*

(e) Veteres editi, et Regius Florentinus Ms. citante Martianeus, vitiose habent *tuorum*. Vitiosa quoque interpunctione apud ipsum Benedictinum erat, *in nocte cum corde meo, loquebar*, ubi, et ipsa conjunctio desiderabatur, haud minori vitio. Denique voci *ἠδολογῶν*, quæ subsequitur, Regine exemplar in margine substituit *ἠδολογῶν* : proprium nempe verbum Septuaginta interpretum.

(1) Alii editi quod *Græcum sequentes*, et paulo post non habetur in Latino. Rem ipsam quod attinet, et in editione Breitingeri Græca, et in Turicensi apud eundem Ms. habetur, in illa quidem sub Asterisco, in hoc autem absolute *ὑπερβόλιος ἔργον ἀπὸ τῶν εἰς τὸν Θεόν*

et non disperdet eos (Ps. 77. 58). Dicitis quod eos in Græco non habeat, quod et verum est; sed nos, ne sententia pendeat, Latinum sermonem sua proprietate complevimus. Si quis autem putat, διαφθερεται, non perditionem sonare, sed corruptionem, recordetur illius tituli, in quo scribitur, εις τὸ τέλος μὴ διαφθεیرهσ, hoc est, in finem ne disperdas, et non ut plerique κακοζήτως interpretantur, ne corrumpas. In eodem: Et induxit eos in montem sanctificationis suæ: montem, quem acquisiuit dextera ejus (Ibid. 54). Pro quo apud Septuaginta legitur, φρασ τοῦτο ἐκτήσατο ἡ δεξιὰ αὐτοῦ: et (a) non ut vos putatis, δ ἐκτήσατο, hoc est, quem acquisiuit dextera ejus. Melius ergo secundum Hebraicam proprietatem interpretatus est Symmachus: montem, quem acquisiuit dextera ejus. In eodem: Et averterunt se, et non servaverunt pactum, quemadmodum patres eorum (Ibid. 57). Scio quod, pactum, non habeat in Hebræo; sed quando omnes voce simili transtulerunt, ἠσυνέτησαν, et apud Græcos συνθήκη pactum dicitur, ex uno verbo significatur: non servaverunt pactum; licet Septuaginta ἠθέτησαν posuerint. In eodem: In terra, quam fundavit in sæcula (Ibid. 68). Pro quo scriptum invenisse vos dicitis: In terra fundavit eum in sæcula. In Hebræo ita scriptum est ut vertit et Symmachus, (b) ἥς τὴν γῆν ἣν 663 ἰθαμελίωσαν εἰς τὸν αἰῶνα. Si autem non de terra dicitur, quod fundata sit, sed de alia re, quæ fundata videatur in terra, probent ex prioribus et sequentibus, quis sensus sit ut [al. et.] nescio quid, quod non dicitur, fundatum videatur in terra. Sin autem Sanctificium in terra fundatum putant, debuit scribi: in terra fundavit illud in sæcula. In eodem: Et in intellectibus manuum suarum deduxit eps (Ibid. 72). Non habet, ἐν τῇ συνίσει, ut scribitis, numero singulari, sed ἐν ταῖς συνίσειν, quod intelligentias sonat, sicut habetur et in Hebræo ΒΑΤΗΑΒΟΥΝΟΤΗ quod est, in intellectibus.

51. Septuagesimo octavo: Posuerunt Jerusalem in pomorum custodiam (Psal. 78. 1). Quod Græce (c) εἰς

(a) Erasmi et Victor. cum quibusd. Mss. non ut vos putatis: tum cum veteri editione et Florentino Ms. ἡ ἐκτήσατο pro δ ἐκτήσατο. Sed in impressa quoque lectione Oedipo est opus, ut quid sibi velit Auctor, assequaris. Sonant verba a nobis non immutata, quem relativum articulum pro demonstrativo hinc improbari: aut saltem utrumque conjungi haud debere. Atqui ipse ex Hebræo vertit, montem istum, quem possedit. Placeret igitur nobis, difficultatem aliunde repetere, ex vocum ἐκτήσατο, et ἐκτήσατο similitudine, quarum altera significat acquisiuit, aut possedit, altera condidit, aut creavit. Fuerit hæc in Sanniaz exemplari, exscriptores autem, et Critici non animadvertierint. Tunc vero supplendus textus, ac rescribendum. Et non ut vos putatis, δ ἐκτήσατο, hoc est, quem condidit; sed δ ἐκτήσατο, hoc est, quem acquisiuit dextera ejus, etc.

(b) Vulgati omnes insigni mendo, quod nec Martian. cavet, Symmachi lectionem ita depravant, εἰς τὴν γῆν, pro ἥς τὴν γῆν, quemadmodum apud Eusebium ac Theodoretum rectissime scribitur, nosque fide jubente etiam uno Ms. libro restitimus. Id quoque sensus exigebat, et sententiæ veritas; Hebraicus enim textus פְּרָשָׁה Caeres habet, sicut terram, vel ut ipse Hieron. vertit, quasi terram, non פְּרָשָׁה Baeres, quod ut obvio errore legerint LXX. εἰς τὴν γῆν transtulerunt, minime εἰς τὴν γῆν verti poterat.

(c) Martianeus legerat εἰς, pro αἰς, quod postea emendavit, sicut infra λιθόφωνον pro λιθόφων. Sed et λιθόφων in Mss. invenitur, legiturque etiam Drusius. Pro Hebraica voce Liti, veteres membranae quadam Lichin. Hujusmodi vero turres, quæ in mediis agris fere extruebantur, significant sicut ex 2. Paral. 26. 10. Extruxit etiam turres in

ἔκπροπολύλακίον, dicitur, nec aliter potest verti, quam a nobis translatum est. Significat autem speculam quam custodes satorum [al. agrorum] et pomorum habere consueverunt: ut de amplissima urbe parvum tuguriolum vix remanserit. Hoc secundum Græcos. Cæterum in Hebræo Liti scriptum habet; quod Aquila vertit λιθόφων, id est, acervum, et cumulum, [altumulum] lapidum, quibus vineæ et agri purgari solent.

52. Septuagesimo nono: et plantasti radices ejus hinc (Psal. 79. 10). Et dicitis quod in Græco, hinc, non habeat; et bene, nam et in nostris codicibus non habetur; et miror quis imperitorum vestros libros falsaverit.

53. Octogesimo secundo: Hereditate possideamus sanctuarium Dei (Psal. 82. 12). Et dicitis quod in Græco sit scriptum (d), κληρονομήσωμεν ἑαυτοῖς, id est, Possideamus nobis. Quæ superflua quæstio est; quando enim dicitur, possideamus, intelligitur et, nobis.

54. Octogesimo tertio: Cor meum, et caro mea exsultavit in Deum vivum (Psal. 85. 3). Pro quo in Græco scriptum dicitis, exsultaverunt. In hoc nulla contentio est; si enim legimus, exsultavit, intelligitur, et cor meum exsultavit, et caro mea exsultavit. Sin autem, exsultaverunt, duo pariter exsultaverunt, id est, cor, et caro. Et quæso vos; ut hujusmodi ineptias, et superfluas contentiones, ubi nulla est sensus immutatio, 664 declinetis. In eodem: Beatus vir, cujus est auxilium abs te. In Græco invenisse vos dicitis: cui est auxilium (e) ejus abs te; quod quia nos in Latina interpretatione vitamus, ut dicitis, reprehendimus. Cui enim non pateat, quod si dicere voluerimus, cui est auxilium ejus, apertissimum vitium sit; et quando præcesserit, cui, sequi non debeat, ejus? nisi forte vitii arguimur, quod vitaverimus vitium. In eodem: In valle lacrymarum (Ibid. 7). Pro quo dicitis in Græco scriptum esse, κλαυθρόνους, id est, plorationis, sed sive ploratum, sive plancium, sive fletum, sive lacrymas dixerimus, unus est sensus. Et nos hoc sequimur, ut ubi nulla est de sensu mutatio, Latini sermonis elegantiam conservemus.

55. Octogesimo quarto: Benedixisti, Domine, terram tuam (Psal. 84. 1). Pro eo quod est, benedixisti, in Græco scriptum dicitis, εὐδόκησας; et quæritis quomodo hoc verbum exprimi debeat in Latinum. Si contentiose verba scrutamur, et syllabas, possumus dicere: Bene placuit, Domine, terra tua; et dum verba sequimur, sensus ordinem perdimus. Aut certe addendum est aliquid, ut eloquii ordo servetur, et

solitudine, et effodit cisternas plurimas, eo quod haberet multa pecora tam in campestribus, quam in eremi vastitate, etc. Eas quoque inuuit Evangelium Luc. 14. 28. Quis ex vobis volens turrim ædificare, etc. περιουσί, sive speculam, Græci Tractatores vocant.

(d) Græca verba κληρονομήσωμεν ἑαυτοῖς, quæ Martianeus expunxerat, ex Manuscriptis nostris omnibus, atque editis libris restitimus.

(e) Hæc quoque peccasse visus est Martianeus, qui abstulit vocem ejus, qua sine et lectionis veritas, et tota Hieronymiani contextus vis ruit. Reposuimus ex vulgatis et Mss. in quibus tamen pro ejus, ut et in veteri editione, constanter infra habetur ei; non alio autem sensu, nam et Græce variat, aliis libris εἰς τὴν γῆν aliis εἰς τὸν οἶκον præferentibus.

dicendum *Complacuit tibi, Domine, terra tua*. Quod si fecerimus, rursum (a) a nobis quæretur, quare addiderimus, *tibi*; cum nec in Græco sit, nec in Hebræo. Eadem igitur interpretandi sequenda est regula, quam sæpe diximus, ut ubi non sit damnum in sensu linguæ, in quam transferimus, εὐπειρία, et proprietates conservetur. In eodem: *Misericordia, et veritas obviaverunt sibi* (*Ibid.* 41); et dicitis quod in Græco, *sibi*, non habeat. Nec in Hebræo habet: et apud Septuaginta obelo prænotatum est: quæ signa dum per scriptorum negligentiam a plerisque quasi superflua relinquuntur, magnus in legendo error exoritur. Si autem non fuerit additum, *sibi*, misericordia, et veritas non sibi, sed alii occurrisse credentur; nec iustitia et pax sibi dedisse osculum, sed alteri.

56. Octogesimo quinto: *E: non proposuerunt te in conspectu suo* (*Psal.* 85. 14); et dicitis, quod in vestro 665 codice, *te* non habeat. Adde, *te*, et (b) emendato errore librarii, vestrum quoque errorem emendabit. In eodem: *Et tu Domine Deus miserator et misericors* (*Ibid.* 15). In Græco invenisse vos dicitis. *Et tu Domine Deus meus*. Quod superfluum est: *meus* enim nec in Hebræo habetur, nec in (c) Septuaginta.

57. Octogesimo octavo: *Magnus, et horrendus* (*Psal.* 88. 8). Pro quo in Græco invenisse vos dicitis, φοβερός, quod significat, *terribilis, timendus, formidandus*. Ego puto id ipsum significare et *horrendum*: non ut vulgus æstimat, despiciendum, et squalidum, secundum illud:

Mihi frigidus horror

Membra quatit. Et:

Horror ubique animo, simul ipsa silentia terrent.

(*Virgil.* 3. *Æneid.*) Et:

Monstrum horrendum ingens (*Ibid.* 20): et multa his similia. In eodem: *Tunc locutus est in visione sanctis tuis*. Pro quo in Græco, *filiis tuis*, invenisse vos dicitis. Sed sciendum quod in Hebræo LAASIDACH habet, quod omnes τοῖς (d) δούλοις σου, id est, *sanctis tuis*, transtulerunt: et sola Sexta editio, *Prophe-tis tuis*, interpretata est; sensum magis, quam verbum exprimens. Et in Κοινῆ tantum pro sanctis, *filios* reperi. In eodem: *Tu vero repulisti, et (e) respexisti* (*Ibid.* 39). Pro quo in Græco, ἰξουδίνωσας, invenisse vos dicitis. Unius litteræ mutatio quantum vobis fecit errorem: non enim, *respexisti*; sed, *despexisti*, et pro nihilo duxisti, interpretati sumus. Nisi forte, ἰξουδίνωσας, non putatis transferendum, *despexisti*; sed, secundum disertissimum istius temporis interpretem, annihilasti, vel anulasti, vel

(a) Vetus editio a vobis quæretur: al. quæritur.

(b) Palat. emendabit errorem librarii vestri In eodem, etc., reliquis, quæ interseruntur, omissis.

(c) Superest in Aldino et Complut. exemplaribus τὸς σου obstriguntur.

(d) Hexapla, et vetores editi, δούλοις pro δούλοις habent quod verius videtur. Illud vero τοῖς δούλοις σου, hoc est *filiis tuis*, Græcorum omnium codicum dicitur.

(e) Emendavimus nostrorum eximiarum auctoritate, ac fide, quod Benedictinus, cæterique editores sensum non secuti, supino errore heic depravant, *despexisti*.

nullificasti, et si qua alia possunt inveniri apud imperitos portenta verborum.

58. Octogesimo nono: *A seculo et usque in seculum tu es Deus* (*Psal.* 89. 2). Et dicitis quod in Græco non sit, *Deus*. Quod apud eos esse manifestum est. Nam et Hebraicum habet, et omnes alii Interpretes, et (f) Septuaginta similiter transtulerunt, ἀπὸ τοῦ αἰῶνος, καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος εὐ εἶ ὁ Θεός, quod Hebraice dicitur 666 MEOLAM AD-OLAM ATH EL. In eodem: *Quoniam supervenit mansuetudo, et corripiemur* (*Ibid.* 10). In Græco invenisse vos dicitis: *Mansuetudo super vos*: sed et hoc (g) superfluum est.

59. Nonagesimo: *Dicit Domino, susceptor meus es tu* (*Ps.* 90. 2). Et dicitis quod in Græco, *es*, non habeat. Ego vobis amplius dicam, quod apud Hebræos nec *es*, habeat, nec *tu*; sed apud Septuaginta, et apud Latinos pro εὐπειρία, et verborum consequentia positum sit.

60. Nonagesimo tertio, *Beatus homo quem tu erudieris, Domine* (*Psal.* 93. 12). Dicitis in Græco non esse, *tu*: et verum est; sed apud Latinos propter εὐπειρία positum. Si enim dicamus, *Beatus homo, quem erudieris, Domine*, compositionis elegantiam non habebit. Et [al. Sed] quando dicitur, *Domine*, et apostropha fit ad Dominum, nihil nocet sensu, si ponatur *et, tu*. In eodem: *Et in malitia eorum disperdet eos* (*Ibid.* 25). In Græco dicitis non esse præpositionem, *in*; sed legi, *malitiam (h) eorum disperdet*. Sciendum autem, quod in Hebræo, et in cunctis interpretibus positum sit: *In malitia eorum disperdet eos*. Si autem voluerimus legere: *Malitiam eorum disperdet*; id quod in Septuaginta sequitur in fine versiculi, *eos*, et superfluum erit, et vitiosum.

61. Nonagesimo septimo: *Recordatus est misericordiarum suarum* (*Psal.* 97. 3). Pro quo in Græco invenisse vos dicitis: *Misericordiarum suarum Jacob*; sed hic, (i) *Jacob*, nomen superfluum est.

62. Centesimo: *Oculi mei ad fideles terræ, ut (j) sedeant mecum* (*Psal.* 100. 6). Pro quo in Græco invenisse vos dicitis, τοῦ συγκαθήμεθα αὐτοῖς μετ' αὐτοῦ. Quis non talem fugiat interpretationem, ut verbum ad verbum exprimens, dicat: *Ut consederent ipsi mecum?*

63. Centesimo primo: *Vigilavi et factus sum sicut passer solitarius in tecto* (*Ps.* 101. 8). Et dicitis vos

(f) Nunc in Græco ullo cod. non est invenire additum ε θεός. Sed neque editi melioris notæ habent: et Breitinger. minori characterè supplet, et Montfauconius in Hexaplis, non aliunde quam ex hoc ipso Hieronymianæ epistolæ loco se fatetur accipere.

(g) Hoc vero Græci libri omnes habent, ἡ τ' ἡμέ.

(h) Sequimur eadem exemplaria, et veterem editionem quæ vocem eorum inserunt heic loci, alii omittunt.

(i) Nimirum quod in Hebræo non sit, nam Græci libri omnes habent, et ex Latinis haud pauci. Forte in sequenti versiculo pro *Israel* nomine, *Jacob* notabatur, quemadmodum in Hieronymianæ versionis ex Hebræo codicibus bene multis invenimus: idque in aliquo originali Hebræo fuerit, pro quo ad libri oram *Israel* substitutum sit, atque inde ab ipsis LXX. prius nomen priori versiculo adscriptum.

(j) Martianæus *sederent*. Nos juxta editos et plerosque Mss. cum in Sunniæ et Fretelæ schedula primam, quæ tunc obtinebat, Latinam versionem adscribi solitam non tunc dubium sit; nulla vero sit Latina versio, quæ *sederent*, legat.

in Græco invenisse *ἐν δόματι*; quod antiqui codices Latinorum interpretati sunt, in *edificio*. *Δόμα* in orientalibus provinciis idipsum dicitur, quod (a) 667 apud nos *tectum*; in Palaestina enim, et Ægypto, ubi vel scripti sunt divini Libri, vel interpretati, non habent in tectis culmina, sed *Δόματα*, quæ Romæ vel *solaria*, vel (b) *Meniana* vocant; id est, plana tecta, quæ transversis trabibus sustentatur. Denique et Petrus in Actibus Apostolorum (Cap. 10. 9), quando ascendit in *doma*, in *tectum* ædificii ascendisse credendus est. Et quando præcipitur nobis, ut faciamus *domati* nostro coronam, hoc præcipitur, ut in *lecto* faciamus per circuitum (c) quasdam eminentias, ne facilis in præceps lapsus sit (Deut. 22. 8). Et in Evangelio, *Quæ*, inquit, *auditis in aure, dicetis super domata* (Matth. 10. 27), id est, *super tecta*. Et in Isaia, *Quid vobis est, quod omnes ascendistis in tecta vana* [al. *nova*] (Isai. 22. 1. jux. LXX)? et multa istiusmodi. In eodem: *Factus sum sicut Nyctiorax in domicilio* (Ibid. 7). Quod similiter habetur in Græco: et quaeritis quid significat *Nyctiorax* apud Latinos. In Hebræo pro nycticorace verbum *bos* (d) scriptum est, quod Aquila, et Septuaginta, et Theodotion, et Quinta Editio nycticoracem interpretati sunt: Symmachus *upapam*, Sexta editio *noctuum*, quod et nos magis sequimur. Denique ubi apud nostros, et Græcos legitur, *Factus sum sicut nycticorax in domicilio*: 668 apud Hebræos dicitur, *Factus sum sicut noctua in ruinosis*. Plerique *bubonem* contentiose significari putant. In eodem: *A facie iræ et indignationis tuæ*. Pro quo in Græco invenisse vos dicitis, *a facie iræ tuæ*; cum manifestum sit, quod (e) apud Hebræos, et

(a) Editi et Mss. quidam, apud Latinos *lectum*.

(b) Vitiose Martianæus *Mediana*. Hier. in cap. 41. Ezechiel *ἐν δόματι*, autem *Roma* appellant *solaria* de cœnaculorum parietibus eminentia, sive *Meniana*, ab eo qui ea primum invenit, quæ nonnulli Græcorum *Μενιανες* vocant. Nimirum a Menio Censore dicta, unde *Meniana* legendum, aut cum diphthongo *Mæniana*, non *Mediana*. Mænius enim cum domum suam venderet, ut ibi Basilica Porcia edificaretur, exceptit sibi jus unius columnæ, super quam tectum projiceret ex provolantibus tabulis, unde spectari munus gladiatorum posset, quod scribit Asconius in Divinationem. Post hunc addit ex veteri Grammatico Isidorus lib. 15. Origin. cap. 3.) *aliæ ex lapide, aliæ e maceria edificavere in porticibus Meniana*, sic a primo inventore appellata, et foribus, ac domibus adjecterunt.

(c) Græci *στεφάνης* vocant, nos post Vitruvium, et Curtium *coronam*: estque muri quoddam supercilium, seu lorica, quæ deambulantes in superiori margine a lapsu prohibet. Origenes in Joan. 1. *ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τοῦ οὐρανοῦ*.

(d) Hebræus non *BOS* habet, sed *COS*, quæ vox *bubonem* significat; cum autem facillima sit *ב* et *כ* litterarum commutatio, non autem *R* et *C* in Latino, quidam malunt Hieronymo proferant vitium adscribere. Nobis satius videtur æstimare Latinum librarium vocem ignotiorem *COS* in notissimam *BOS* commutasse. Mox *Aquila* nomen abest a Palatino.

(e) Hodiernus autem Hebræus textus *tuæ* habet utroque in loco, *וְעַל מַעְיָן וְעַל מַעְיָן*, *iræ tuæ, et indignationis tuæ*. Quin imo ad hunc modum tunc quoque erat, cum suam ipse Hieronymus versionem adornaret, siquidem vertit, *indignationis tuæ, et iræ tuæ*. De Septuaginta interpretibus nihil aio; Hexaplarem enim editionem citari quis opponat, quæ perit. Sed, si rem probe novimus, plane contrariam ei quæ S. Doctore vulgo tribuitur, atque iste a nobis non immutatus verborum contextus notat, sententiam fuisse credimus: neque enim prius illud *iræ* improbare ex Hebræico fonte, et *תוֹרַת* LXX. testimonio; imo ex eorum auctoritate asserere putandum est. Proinde subnexo Græco textui ad *ἔτι* vocem, *οὐ* adponi pronomen volumus, quod non nisi

apud Septuaginta Interpretes sic habeatur, *ἀπὸ προσώπου τῆς ὀργῆς καὶ τοῦ θυμοῦ σου*. In eodem: *Quoniam placuerunt servis tuis lapides ejus: et terræ ejus miscbuntur* (Ibid. 15). (f) Pro terra in Hebræo (g) *אֲפָרָה* positum est, quod omnes *χούβ* transtulerunt; et potest tam *pulvis*, quam *humus*, id est *terra*, interpretari.

64. Centesimo secundo: *Non in perpetuum irasceatur* (Ps. 202. 9). Pro quo in Græco invenisse vos dicitis: *Non in finem*. Sed verbum Hebraicum *מָעַל*, et *perpetuum*, et *finis*, et *victoria* pro locorum intelligitur qualitate.

65. Centesimo tertio: *Qui facis Angelos tuos spiritus*. (Ps. 103. 4). Pro quo in Græco invenisse vos dicitis, *ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ* (h), id est, *qui facit Angelos suos*. A quibus breviter quaerite, quomodo cum ad Deum sermo sit, quasi ad alium loquens Propheta repente mutetur; maxime cum sic incipiat: *Domine, Deus meus magnificentus es vehementer*: 669 *confessionem, et decorem induisti*. Et: *Qui tegis in aquis superiora ejus*, id est cæli. *Qui ponis nubem ascensum tuum: aut ambulat super pennas ventorum*; et statim sequitur: *Qui facis Angelos tuos spiritus, et ministros tuos ignem urentem. Qui fundasti terram super stabilitatem suam*. Et post paulum: *Ab increpatione tua fugient: a voce tonitruum tui formidabunt*. Et: *In loco, quem fundasti eis. Qui emitis fontes in convallibus*. Et illud: *Ut educa panem de terra*. Si ergo omnia ad secundam personam sunt, id est, ad Deum, quomodo in uno versiculo tertia persona subito, et extra ordinem inducitur? In eodem: *A voce tonitruum tui formidabunt* (Ibid. 7). Habet et in Hebræo *tonitruum tui*; et miror quomodo apud Latinos scriptorum

heic apud Hieronymum temeritas Criticorum expunxit; tenendusque sensus, quem explicamus.

(f) Plurium versuum lacunam vacare heic loci suspicamur, cum neutquam credibile sit, priorem hujus versiculi difficultatem aut frustra dispositam a Germanis fratribus, aut abs Hieronymo fuisse dissimulatam. E contra illud perquam facile est creditu et solenne, cum a *Pro* vocula ipsa quoque omnia verba inciperet, ut ad postremam oculos appulerit librarium, et primum legisse ratus, quæ interjacelant prætermiserit. Vide igitur supplicium comode possit ad hunc fere modum, *Pro quo in Græco legisse vos dicitis, servi tui, in recto: ὅτι εὐδόκησας οἱ θεοὶ σοὶ: id est, Quoniam beneplacitum habuerunt servi tui, rei, bene senserunt servi tui. Sed illud propter ὑπερλίαν in Latinum conversum est, ut in superioribus (ad Psal. 84.) ostendimus. Pro terra, etc. Hoc si non placet, mendedos locum pro ingenio suo lector eruditus resarciat. Consule autem vetera Latina Psalteria ex Græco.*

(g) Ita Mss. omnes libri, quos Martianæus, aut nos consultimus, *afar*, pro *aphar*: in Hebræo est cum *א* adfixo *פֶּה*, *Aphara*. Et sæpius quidem *F* simpliciter, quam *P. H.* Hieronymus utitur ad *פ* Hebræam litteram Latine exprimendam. Quanquam Comment. in Isaiam, *P litteram*, inquit, *Hebraicus sermo non habet; sed pro ea Phi Græco utitur*. Consule utrumque Lexicum Nominum, et Locorum, et in Daniel. c. 11. 55.

(h) Proposita quaestionis solutionem malim petas ex simili loco Ephes. 2. 16. quem S. Doctor perquam erudite explicat *ex Græci pronomini ambiguitate*. Tradunt enim Grammatici, *αὐτόν* eo sensu accipi interdum, quo *ἐμαυτόν*; *σεαυτόν*, *ταυτόν*: quod plaue confirmat Laertius in Hipparchia: *ἀλλὰ μὴ παρὰ σοὶ δοκῶ μεδουλεύσασθαι κατὰ αὐτῆς, pro ἑμαυτῆς*. Sed non male tibi videor de me ipsa consuluisse. Eo sensu si accipias heic quoque loci *ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ* (sive *αὐτοῦ*) cum aspiratione. *Faciens angelos suos*, nihil erit reliquum difficultatis.

in auram, et siluerunt fluctus ejus (Psal. 106. 29). Hoc ergo quod pro isto in Græco invenisse vos dicitis : καὶ ἐπετίμησεν τῇ καρδίᾳ αὐτῆς, καὶ ἔστη, superfluum est. In eodem. Et deduxit eos in portum voluntatis eorum (Ibid. 30). Pro quo invenisse vos dicitis : In portum voluntatis suæ. Sed in Hebræo 672 non habet ΕΡΗΣΑΥ, quod voluntatis suæ significat, sed ΕΡΗΣΑΜ, (a) quod voluntatis eorum sonat.

69. Centesimo septimo : Exsurge, gloria mea (Psal. 107. 3). Quod dicitis in (b) Latino non esse, recte in isto Psalmo non habet : quia nec apud Hebræos, nec apud ullum Interpretum reperitur; sed habetur in quinquagesimo sexto Psalmo (Ibid. 41), de quo mihi videtur a quodam in istum locum esse translatum. In eodem : Mihi alienigenæ amici facti sunt (Ibid. 40). Pro quo in Græco invenisse vos dicitis ὑπετάγησαν, hoc est, subditi sunt. Sed hoc in quinquagesimo nono scriptum est : in præsentī autem ita apud (c) omnes invenimus Translatōres, ἰμοὶ ἀλλόθροοι ἐφιλάσσαν, id est, amici facti sunt. Quod Hebraice dicitur ETHROE.

70. Centesimo nono : Virgam virtutis tuæ emittet Dominus ex Sion (Psal. 109. 2). Dicitis vos in Græcis codicibus non legisse (d) virtutis tuæ, quod manifeste et in Hebræo, et in Septuaginta Interpretibus habetur. In eodem : Dominare in medio inimicorum tuorum (Ibid.) Dicitis in Græco legi : et dominare : Sed hoc nec in Hebræo habetur, nec apud Septuaginta : et superfluum est.

71. Centesimo decimo : Confitebor tibi, Domine, in toto corde (Psal. 110. 1). In Græco invenisse vos dicitis : in toto corde meo. Sed et hoc superfluum est.

72. Centesimo decimo tertio : Deus autem noster in cælo (Psal. 114. 13). Pro quo Græco legisse vos di-

vetera exemplaria, quorum sequi fidem haud totum est. Vocem tamen ejus, quæ primo loco habetur, Regiæ codex alter ignorat, nec veteris translationis Latina exemplaria habent, et sensus, ut reliqua omittimus, expungendam poscit. Quæ sequuntur, et siluerunt fluctus ejus, ut versiculum expleret, non nemo olim addidit, quæ ad rem non sunt. Loco quod pro isto, malleus, quod plus isto, levisima immutatione, eaque sensum attendenti utilissima. Tum Græca καὶ ἐπετίμησεν τῇ καρδίᾳ, quæ a Criticis imperitis de more addi poterunt, omnino confodienda sunt. Pro ἐπετίμησεν, quædam Manuscripta habent ἐπέταξεν, quibus Editores veteres suffragantur, et textus τῶν LXX. Mirum porro est, tot in duobus versiculis ἐπέταξεν aut a librariis temere committi potuisse, aut ab Editoribus non intelligi, ac si recte haberent, penitus dissimulari.

(a) Erasmus, et Victorium legentes *bephi*, ΨΕΠ, cum affixo primæ personæ, Martianus castigat. Modo duo codices nostri, Pro quo in Græco invenisse, etc.

(b) Fuit in Græco eorum exemplari, quod nunc quoque in Aldino et Complut. invenitur, ἐπέταξεν, ἢ ἐπέταξεν. Sed est hodie etiam in plerisque Vulgatæ Latinæ editionis codicibus.

(c) Quæ tamen hodie supersunt Aquilæ et Quintæ editionis fragmenta, multo aliter legunt. Quin etiam verbum ἐπέταξεν, in ea, quæ omnium interpretum nomine a Drusio affertur, lectione mutatur in ἐπέταξεν. Denique Hebraicam vocem, עָלָה, cum aspiratione effert Palatinus, et Broeckh.

(d) Non utramque vocem virtutis, et tuæ, quarum primam nusquam ab ullo exemplari Scripturæ abuisse existimamus, sed alteram tantum, tuam scilicet, innuerint Sunnia et Fretela se in Græco non invenisse. Nimirum usque hodie sola abest a vulgatis LXX. Legendum proinde est, atque emendandum hæc quoque juxta unum Regiæ Ms. et veterem editionem, qui continuo habent, non legisse tuæ, expuncta virtutis voce. Cæterum quod ait illud tua in Græco haberi, repugnant hodierni codices, in quibus est quidem, *emittet tibi*, ἐπέταξεν σοι, sed *dominus* tantum.

citis (e) : in cælo, et in terra. Sed et superfluum est.

73. 673 Centesimo decimo quarto : Et in diebus meis invocabo te (Psal. 114. 2. 3). Dicitis quod in Græco non sit, te; et bene : e vestris quoque codicibus eradendum est. In ipso : Placebo Domino in regione vivorum (Ibid. 9). Pro quo in Græco legisse vos dicitis : Placebo in conspectu Domini. Sed hoc superfluum est.

74. Centesimo decimo septimo : Et in nomine Domini, quia ultus sum (f) in eos (Psal. 117. 40). Dicitis, quia, in Græcis codicibus non inveniri : sed in Latinis sub asterisco legendum est.

75. Centesimo decimo octavo : Et meditabor in mandatis tuis, quæ dilexi (Psal. 118. 47). In Græco, vehementer, additum legisse vos dicitis : sed hoc superfluum est. In eodem : Levavi manus meas ad mandata, quæ dilexi (Ibid. 48). In Græco legisse vos dicitis : ad mandata tua : sed et hoc (g) superfluum est. In eodem, Cogitavi vias meas (Ibid. 59). In Græco, vias tuas, legisse vos dicitis ; sed hoc (h) superfluum est, et rectius, vias meas, legitur. In eodem (i) : Et averti pedes meos in testimonia tua (Ibidem). In Græco legisse vos dicitis, et avertisti. Sed et hoc superfluum est. In eodem : Ego autem in toto corde scrutabor mandata tua (Ibid. 69). In Græco, in toto corde meo, legisse vos dicitis : sed hic, meo, superfluum est. In eodem : Anima mea in manibus meis semper ; et legem tuam non sum oblitus (Ibid. 109). Pro quo in Græco legisse vos dicitis, Anima mea in manibus tuis semper.

(e) Sic Græcus ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ ἐν τῇ γῆ; sed plus aliquid veteres Latinæ interpretationes pleræque addunt : in cælo sursum, in cælo, et in terra.

(f) Quidam codices, ultus sum eos, absque *in*, præpositione.

(g) Haud scimus, quis huc erroris color oblini possit, nisi si in librarios, et Criticos occitantes culpa inferatur; non enim soli LXX. habent ἐπέταξεν σοι, mandata tua, sed et cæteri libri omnes, atque ipsum in primis Hebraicum archetypon מַצְוֹתַי, ex quo ipse etiam Hieronymus vertit, mandata tua. Non igitur contrario sensu habere nunc potest, aut licet per exemplarium auctoritatem consensumque pronomen istud, ut *superfluum*, expungere. Imo vero ad hunc omnino modum, quo nobis ex integro placet totam hanc periodum reffigere, ab illo scriptum est. « In eodem, Levavi manus meas ad mandata TUA (addito pronome) quæ dilexi. In Græco legisse vos dicitis, Quæ dilexi NIMIS (non ad mandata tua). Sed et hoc superfluum est. » Revera non tua abundat, sed nimis apud LXX. in Alexandrino exemplari ἡ ὑπερβολὴ ἐπέταξεν : quod etiam plerique Latinorum codicum addunt, *nimis*, aut *valde*, aut *vehementer*; idque est quod Hieronymus jugulat, cum in Hebræo, et Græcis castigatioribus libris non sit. Favet emendationi nostræ vetus passim laudata editio.

(h) Quid porro superfluum est, si tantum *meas* legendum docet pro *tuas*? Sed non ita abs Hieronymo scriptum arbitratur. Scripsit vero : « In Græco, QUIA cogitavi vias tuas, legisse vos dicitis, sed hoc superfluum est; et rectius, vias meas, legitur. » Illud nempe, *quia*, superfluum est : *meas*, rectius legitur. S. Augustinus Sermon. XVI. in hunc locum, *Pures enim, inquit, codices non habent, quia cogitavi, sicut in quibusdam legitur, sed tantummodo, Cogitavi*. Confer quoque S. Hilarium Tractat. in hunc Psalmum.

(i) Contrario sensu, vitiose tamen, tres nostri codices primo loco ponunt *avertisti*, secundo *averti*. Alius totam hanc pericopen omittit. In antiqua editione, *Et converti pedes meos*, etc. tum, *legisse vos dicitis, Et averti*, quæ incongrua ipsa quoque lectio non est; nam prius illud *converti* veteris Vulgatæ erat, istud autem *averti*, ex LXX. alii Latini codices extunderunt. Sed impressam confirmat S. Augustin. Enarrat in hunc locum : « Quod autem hic positum est, Et averti pedes meos, nonnulli habent, Quia cogitavi, et avertisti pedes meos. »

Sed sciendum, et apud Hebræos, et apud Septuaginta, et omnes alios Interpretes **674** scriptum esse in manibus meis, et non, in manibus tuis. Quod Hebraice dicitur (a) *BACHAFFI*; et omnes apud Græcos Ecclesiastici Interpretes istum locum sic edisserunt: et est breviter hic sensus: Quotidie periclitor, et quasi in manibus meis sanguinem meum porto; et tamen legem tuam non obliviscor. In eodem: *Exitus aquarum deduxerunt oculi mei, quia non custodierunt legem tuam* (Ps. 118. 136). Pro quo in Græco legisse vos dicitis (b): *quia non custodivi legem tuam*. Sed hoc superfluum est, quia et in Hebræo legitur: *Rivi aquarum fluebant de oculis meis, quia non custodierunt legem tuam*. In eodem: *Pronuntiabit lingua mea eloquium tuum* (Ibid. 172). Pro *pronuntiabit*, in Græco *ῥητέεται* vos legisse dixistis: quod verbum sive dicas, *pronuntiabit*, sive, *effabitur*, sive, *loquetur*, id ipsum significat. Denique et nos (c) de Hebræo ita vertimus; *Loquetur lingua mea sermonem tuum*.

76. Centesimo decimo nono: *Domine libera animam meam a labiis iniquis, a lingua dolosa* (Psal. 119. 1). In Græco legisse vos dicitis, *et a lingua dolosa*; sed et, superfluum est.

77. Centesimo vigesimo sexto, *Beatus vir, qui implebit desiderium suum ex ipsis* (Ps. 126. 5). In Græco dicitis, *virum*, non haberi; quod manifestissime et in Hebræo, et in Septuaginta Interpretibus continetur.

78. Centesimo vigesimo nono, *Propter legem tuam sustinui te, Domine* (Ps. 129. 4). Dicitis vos in Græco invenisse: *Propter nomen tuum*; et nos confitemur plura **675** exemplaria sic reperiri. Sed quia veritati studemus, quid in Hebræo sit, simpliciter debemus dicere. Pro, *nomine*, sive, *lege*, apud eos legitur *THIRA*, quod Aquila interpretatus est *φόβον*, *timorem*: Symmachus, et (d) Theodotion *νόμον*, id

(a) Sic ipse *Bachaffi* legerat minori numero, et vertit in *palmam meam*, non *Bachaffi* in plurali, etiam si heic, in *manibus meis* haberi apud Hebræos, pronuntiet. Quæstio scilicet tota de illo erat, utrum *meis* legeretur, an *tuis*: cætera minus ad rem. Perquam vero apposite S. Augustinus, « Nonnulli, inquit, codices habent, in manibus meis: sed plures, in tuis: et hoc quidem planum est.... Anima vero mea in manibus meis quomodo intelligatur, ignoro; justi quippe ista verba sunt, non iniusti, » etc. Occurrunt itaque Græci codd. in quibus *ῥητέεται σου* pro *μου* legitur.

(b) Hæc quoque sui parte aliqua multatam videatur S. Doctoris sententia; siquidem in verbo, *deduxerunt*, pro quo Græcus *κατέβησαν*, *descenderunt*, aut *διέβησαν*, *transierunt*, prior difficultas, a Germanis fratribus proposita, dissimulatur. Utramque notat S. Augustinus, ex quo hic apud Auctorem nostrum locus reformari possit. « Sunt, inquit, codices, qui non habent, descenderunt, sed, transierunt; tanquam exaggeranter diceret, transisse se fiendo fontes aquarum. » Et paulo superius: *In quibusdam codicibus et hoc legitur, quia non custodivi legem tuam*. Et Græcus quidem, *ἔσσι οὐκ ἐπίσταται*.

(c) Martianæus in Hebræo, legit ductus inepta suspitione, quod ita Hebræam vocari Hieronymus suam Translationem Psalmorum Latinam. Leviora alia ejus editionis vitia supra emendamus.

(d) Obstat Theodotionem, qui *ἔβαν τοὺς φόβου*, juxta Aquilam etiam Theodotionem interpretatum fuisse asserit. Quoad Hebræam vocem *Thira*, textus hodiernum habet *Thora*, *תורה*, quod tamen vocabulum, quod cum *Aleph* scribatur, non *He. LEX* verti Latine, aut *νόμος* Græce, non debuit. Itaque hallucinationis occasio non ex similitudine *ת* et *י* oritur, quæ litteræ sola magnitudine differant, sed ex sono postremæ litteræ *ת* scilicet aut *י* qui fere idem est, et potuit Symmachus et Theodotion in ea voce *תורה* censere *י* cum *ת* fuisse permutatum; quamquam istud, quod

est, *legem*, putantes *תורה*, propter litterarum similitudinem *Jod*, et *Vau*, quæ tantum magnitudine distinguuntur. Quintâ Editio, *terrorem*, interpretata est, Sexta, *verbum*.

79. Centesimo trigesimo primo: *Sicut juravit Domino, votum vovit Deo Jacob* (Ps. 131. 2). Pro eo quod nos interpretati sumus, *votum vovit* in Græco, *ἔνευτο* (e) legisse vos dicitis, et putatis interpretari debuisse, *oravit*: sed hoc male, *ἐν* enim pro locorum qualitate, et *orationem*, et *votum* significat, secundum illud, *Redde Domino vota tua* (Ps. 49. 14), id est, *τὰς ἐυχὰς σου*.

80. Centesimo trigesimo quinto, *Qui fecit luminaria magna* (Ps. 135. 7). Dicitis quia in Græco inveneritis, *magna solus*; sed hoc de superiori versiculo est, ubi legimus, *Qui fecit mirabilia magna solus* (Ibid. 4). Ibi ergo legendum est, et hic (f), quasi superfluum, non scribendum.

81. Centesimo trigesimo septimo: *Quoniam magnificasti super omne nomen sanctum tuum* (Ps. 137. 2). In Græco reperisse vos dicitis, *super omnes*. Sed in Septuaginta ita legitur, *ἔτι ἐμμεγάλυνας ἐπὶ πάν τὸ θεῖον τὸ ἅγιον σου*, sicut et nos in Latinum vertimus. Cæterum apud Hebræos ita esse cognoscite. *Quia magnificasti super omne nomen* (g) *verbum tuum*. Juxta editionem autem Latinam hic sensus est: *Quoniam magnificasti super omne nomen*, hoc est, quod in coelo et in terra dici potest sanctum, *filium tuum*.

82. Centesimo trigesimo octavo: *Quia non est sermo in lingua mea* (Ps. 138. 4). Pro quo in Græco legisse vos dicitis, *Quia non est dolus in lingua mea*; quod solum Sexta editio interpretata est. Cæterum et apud Septuaginta, et apud omnes Interpretes, et ipsum Hebraicum, vel *καλιαν*, vel *λόγον*, **676** id est, *eloquium*, et *verbum*, scriptum habet. Denique Hebraice *MALA* dicitur.

83. Centesimo trigesimo nono: *Funes extenderunt in laqueum* (Ps. 139. 6). Pro quo in Græco invenisse vos dicitis: *Funes extenderunt laqueum pedibus meis*. Sed hoc in loco superfluum est. In eodem pro eo quod est: *Habitabunt recti cum vultu tuo* (Ibid. 14), in Græco reperisse vos dicitis, *Et habitabunt*. Sed hic, et conjunctio superflua est.

84. Centesimo quadagesimo: *Dissipata sunt ossa nostra secus infernum* (Ps. 140. 8). Pro quo in Græco legisse vos dicitis, *ossa eorum*. Sed et hoc superfluum est.

85. Centesimo quadagesimo sexto: *Nec in tibiis viri beneplacitum erit ei* (Ps. 146. 10). Pro, *et*, Do-

Breitingerus animadvertit, *לְכַנְיָהוּ* in Hebraismo insolentius.

(e) In aliquot Mss. et veteri editione additur *ἡ* *ἐν*.

(f) Augustinus vero ut assereret, non incongruum neque inelegans argumentum invenit.

(g) Legerit Hieron. *מַשְׁבַּח*, *nomen*, cum emphatico *aleph* Chaldaico more, pro eo quod est in Hebraicis libris *שֵׁבַח*, *nomen tuum*, cum affixo, quod tamen heic in Latino duo Reginae codices addunt. In Græcis quoque exemplaribus, in quibus est *τὸ θεῖον σου τὸ ἅγιον*, τὸ θεῖον σου, mendum cubare suspicamus, legendumque *ἅγιον* pro *ἅγιον*; neque enim in Hebræo quidquam est, quod *sanctum* significet; sed *שֵׁבַח*, quod est, *verbum tuum*, *λόγον σου*.

nino, legisse vos dicitis; quod non habetur (1).

86. Ideo autem, quod et vos in fine schedulæ quaeritis, et sanctus filius meus Avitus frequenter efflagitat, quomodo Græca interpretanda sint verba, breviter annotavi. *Neomenia* mensis exordium est, quod ros secundum Latinæ linguæ proprietatem, *Kalendas* possumus dicere. Verum quia apud Hebræos mensis secundum lunæ cursum supputatur, et apud Græcos μήνη luna dicitur, *Neomenia* quasi *luna nova* appellatur. Ἐρημος autem *desertum*, vel *solitudinem* significat. Θρόνος, *sedem*, vel *solum*. Νυκτοβραχί, ut diximus, *noctuam*. Κωνόματα, non ut Latini interpretati sunt, *musca canina* dicitur per ὁ Græcam litteram; sed juxta Hebraicam intelligentiam per διφθογγὴν debet scribi *ei*, ut sit *Κωνόματα*, id est, *omne muscarum genus*. Aquila πάμμικτον, id est, *omnimodam muscam* interpretatus est. Δαξυτήριον autem, pro quo Latinus *asciam* verfit, nos genus ferramenti interpretamur, quo lapides dolantur. Denique ex Hebræo vertentes ita diximus: *Et nunc sculpturas ejus pariter, bipenni, et dolatoriis deraserunt* (Psal. 73. 6). Δαξυτήριον ergo (a) *dolatorium* dici potest.

EPISTOLA CVII (b).

AD LÆTAM (c).

De institutione filiae.

Lætam hortatur, ut filiam jam inde ab ipsis incunabulis instituat ad pietatem Christianam, in quam rem de cultu, de victu, deque probe instituenda adolescentia: de studio Scripturarum, et cavendis apocryphis, saluberrima tradit præcepta.

1. 677 Apostolus Paulus scribens ad Corinthios, et rudem Christi Ecclesiam sacris instituens [al. instruens] disciplinis, inter cætera mandata hoc quoque posuit [al. proposuit], dicens: *Si qua mulier habet virum infidelem: et hic consentit habitare cum ea, non dimittat virum suum. Sanctificatus est enim vir infidelis (d) per mulierem fidelem, et sanctificata est mulier infidelis, in viro fidele. Alioquin filii vestri immundi essent, nunc autem mundi sunt* (1. Cor. 7. 13 et 14). Si cui forte haec videntur nimium disciplinæ vincula laxata, et præceptis indulgentia præceptoris, consideret domum patris tui, clarissimi quidem et eruditissimi viri, sed adhuc ambulantis in tenebris, et intelliget consilium Apostoli illuc profecisse, ut radicis amaritudinem, dulcedo fructuum compensaret, et viles virgulæ balsama pretiosa sudarent. Tu

(a) Non aliter Hesychius δαξυτήριον exponit λατόριον σιδήριον, quod est ferreum instrumentum ad lapides concidendos. Qui vero *asciam* posuit vetus Latinus interpres, æquivoca voce usus est, et quæ potius Lignariorum notet, quam Lapidinarum instrumentum. Notandus iis erat hic locus, qui de veteri formula, *sub ascia dedicavit*, etiam nunc disputant.

(b) *Alius 7. Scripta eodem an. 403.*

(c) Nonnulli codd. Mss. quos inter præstantissimus Regina: 68. ad *Aletam* heic atque infra constanter retinet, alii *Aletham* scribunt.

(d) Græcus ὑ perpositione utitur utroque in loco ὑ τοῦ πατρὸς, ἢ τοῦ ἀδελφοῦ, Vulgata autem utrobique *per mulierem, per virum*. Nos Mss. omnium cogit auctoritas, ut primum cum Vulgata, alterum juxta Græcum legamus.

(1) Addunt editi aliquot libri voculas in *Græco*.

es nata de impari matrimonio: de te et Toxotio meo Paula generata est. Quis hoc crederet, ut Albini Pontificis neptis de repromissione matris [al. martyris] nasceretur: ut præsentem et gaudentem avo, parvulæ adhuc lingua balbutiens (e) Christi ALLELUIA resonaret, et virginem Dei in suo gremio 678 senex nutret? Et bene feliciterque expectavimus. Sancta et fidelis domus unum sanctificat infidelem. Jam candidatus est fidei, quem filiorum et nepotum credens turba circumdat. Ego puto etiam ipsum (f) juvenem, si habuisset talem cognationem, potuisset in Christum credere. Despuat licet, et irrideat epistolam meam, et me vel stultum, vel insanum clamat, hoc et gener ejus faciebat antequam crederet. Fiunt, non nascuntur Christiani. Auratum squalit Capitolium. Fuligine et araneorum telis omnia Romæ templa cooperta sunt. Movetur urbs sedibus suis, et inundans populus ante delubra semiruta, currit ad Martyrum tumulos. Si non extorquet fidem prudentia, extorqueat saltem verecundia.

2. Hoc Læta, religiosissima in Christo filia, dictum sit, ut non desperes parentis salutem, et eadem fide qua meruisti filiam, et patrem recipias, totaque [al. totiusque] domus beatitudine perfruaris, sciens illud a Domino repromissum: *Quæ apud homines impossibilia, apud Deum possibilia sunt* (Luc. 18. 27). Numquam est sera conversio [Ms. confessio]. Latro de cruce transiit ad paradysum: Nabuchodonosor rex Babylonis, post efferationem corporis et cordis, et belluarum in cremo convictum, mentem recepit humanam. Et, ut omittam vetera, ne apud incredulos nimis fabulosa videantur (g) ante paucos annos pro-

(e) Regina: lib. *balbutiens alleluia, et virginem Christi*, etc.

(f) Exeruerunt hunc locum interpretes, et ipse eos usque hodie exercet. Hæsitant nempe in voce *juvenem*, quam Erasmus, Victorius, Martianæus, et qui illis secuti sunt contra Mss. omnium fidem mutant in *Jovem*. Id vero interpretantur ὑπερφωλὸς dici, quo magis sanctæ illius cognationis exemplum extollant, quam si Jupiter habuisset, fore in Christum ut crederet. At neque illud nomen contextus patitur, neque *Jovem* in Christum potuisse credere, quis vere dixerit. Quem vero Mss. exhibent, elegantissimum etiam sensus est, Albinum nempe ethnicum Pontificem, Lætæ ex impari matrimonio patrem, cum senex ob filiorum et nepotum fidelem turbam, fidei Candidatus dici posset, licet credere adhuc respueret, si antea temporibus eandem cognationem habuisset, cum ipse juvenis erat, facile in Christum credere potuisse (nimium juvenem animos fortius accendunt exempla quam senum) ejus tamen conversionem adhuc sperandam ex illa conversatione. Sic lib. 1. contra Jovianum. cap. 5. Pauli locum 1. Corinth. cap. 7. 10. explicans, *Causas*, inquit, *apponit, quod Candidatus fidei sit infidelis, si nolit a credente discedere.*

(g) Baronius, ut Mithræ excidium in annum conferat 383. locum hunc de *Urbana* Gracci Præfectura sollicitat, quam mavult *Prætoriam* dici. E contra Gothofredus, quem Pagius sequitur, duarum in Cod. Theod. Legum ad *Græcum* inscriptionem mutat, et pro P. P. sive *Præfectum Prætorio*, legit P. V. sive *Præfectum Urbis*, easque anno 376. et sequenti adscribit. Nunc Philippi a *Turre de Mithra* cap. ultimo argumentis constat, non ante annum 378. Urbanam Præfecturam a Gracco initam, quo jubente Mithriaca omnis superstitione subversa est. Prudent. lib. 1. advers. Symmachum:

*Jam quid Plebiolas percurram carmine Graccos
Jure potestatis fullos, et in arce Senatus
Præcipuos, simulacra Deum jussisse revelli;
Cumque suis pariter Lictoribus, Omnipotentis
Suppliciter Christo se consecrasse regendas.*

pinquus vester Graecus, nobilitatem patritiam nomine sonans, cum Praefecturam gereret [Mss. *regeret*]. Urbanam (a), nonne specum Mithrae, et omnia portentosa simulacra, quibus Corax, 679 Nymphus [al. *Nyphus*, et *Gryphus*], Miles, Leo, Perses, (b) Helios, Dromo, Pater initiantur [al. *innitebantur*], subvertit, fregit, excussit: et his quasi obsidibus ante praemissis, impetravit baptismum Christi. Soli-

[a] Haec in antro Mithrae portentosa simulacra, et nomina symbola astrorum et planetarum erant. Ut omittamus Porphyril loca, in quibus ea animalia esse dixit, et ad Zodiaci circulum pertinere, praecis verbis Origenes lib. 6. contra Celsum, in *Mithrae*, inquit, *sacris duplex stellarum circumactio praetenditur, fixarum, et errantium*. Atque harum quidem constellationum, non enim omnes haec recitantur, quaedam intra, quaedam extra Zodiacum sunt. *Corax* ex Graeco *κόραξ*, *Corvus* stella est, extra Zodiacum in meridionali parte coram Libra situs. *Nymphus* est *Νύμφη*, *Virgo*. Zodiaci signum (siquidem aliquot signorum tum masculina, tum feminina simulacra erant et nomina: nam et *mystas omnes nautes, leones vocatos, feminas, hyacinas* tradit Porphyr. lib. 4. de Abstin. ipsiusque Mithriaci Jovis *viri, et feminae simulacra* memorat Jul. Firmicus, Miles septentrionalis est, notior sub *Herculis* nomine. *Leo* ipse in Zodiaco. *Perses* a septentrione respicit Taurum. De tribus aliis *Helios, Dromo, Pater*, mox erit dicendi locus.

Porro ex hujusmodi signis Mithricolae nomen assumebant, dum initiarentur; figurae autem, sive imaginum pingebantur in specu, seu scalpro effingebantur, mysteriis ut inservirent: ex hisque constat, quae haec Hieron. irridet simulacra, et quae cum Alexandriae in Mithrio reperia fuissent, teste Sozomeno, *ridicula admodum, et peregrina visu sunt*. Rursum in certas classes ex assumpto simulacri nomine ac dignitate initiati dispertiebantur; erantque fixae solemnitates, ac festa, quae eadem idola auspicabant. *Coracica* memorat Auctor Comment. in epistolas Pauli sub Ambrosii nomine, et *Hienoracica* vetus inscriptio: unde et *Corvos* appellatos Mithriacos Ministros docet Porphyrus. *Leontica* idem, ex quo et *Leones* Sacerdotes dictos adnotavimus. *Persica* apud alios invenies, et in aliquot apud Gruterum inscriptionibus. *Militis* initiationem in spelaeo copiose describit Tertullianus de Corona, Gregor. Nazan. Orat. 5. alique veteres; nam recentiores qui in hisce nominibus exponendis desudarunt, operam fere ludunt.

(b) Licet cum plerisque Mss. vitiose tamen Martian. fecit, *Heliodromus pariter initiatur*. Illud enim in primis certum esse oportet, pro, *pariter*, adverbio, quod haec loci nihil est, reponendum *pater*, quae in Mithriaci orgiis dignitas erat praecipua. Est apud Eunapium: *Πατήρ τῆς Μιθραϊκῆς ἑορτῆς ΠΑΤΕΡ Mithriacae religionis*; et Porphyr. *PATRES* in Mithriaci *Aquilae* et *Accipitris* nomine donatos tradit; estque in veteri lapide apud Grater. Ulpius quidam Egnatius *PATER* et *Hierocorax Mithrae*: unde etiam *PATRICA* solemnia in aliis Mithriaci inscriptionibus occurrunt. Quoad alterum verbum *Heliodromus*, istud quoque manifestum est mendum; de hominibus enim haec sermo est, qui sub his figuris Mithrae sacra suscipiebant, et nomina; *Heliodromus* vero, qui *Solis cursus* est, non animal, aut persona, neque nomen suum impertiri, neque figuram potest: et *cursus solis* sacris initiari, nemo unquam dixerit. Duobus itaque verbis legendum, quorum primum sit *Elios*, quod *Solem* significat, estque unum ex ipsius Mithrae nominibus, nihil enim tandem est Mithra nisi Sol. Ejus Mithriacum idolum, ex eoque homines hisce mysteriis inauguratos testantur vetera monumenta, in quibus etiam *ELIACA* tradita eo ritu apud Gruterum inveniuntur. Superest *Dronus*, pro quo *Bromus*, imo uno spiritu *Bromus pater* veteres editores fecerunt, quoniam lectionem, quam quae extundit posset, nunc quoque magni viri asserunt, trahuntque omni conatu ad Mithrae religionem ex illo Xenophontis testimonio in Cyropæd. ubi, «*Regibus Persarum, inquit, uno tantum die perimittebatur, ut ebrii fierent, quo die Mithrae sacra procurabant.*» At si rem expendis, frustra sunt; nusquam enim Bacchus ad Mithriacum pertinuit. Nos desperatum locum ita restitimus, et retenta, quoad fieri potuit, veteri scriptura, legimus *Dromo*. Est autem *Dromo Cancer*, ex Graeco *δρόμων*, unde et *Dromones* Cancros Plinius vocat lib. 32. cap. ultimo. Rursum coeleste signum est *Cancer*, in quo ipso Zodiaco, in Mithriaci vero orgiis auspiciatissimum, in spelaeo anaglyphis passim obvium cum *canis, serpente, corvo*, atque aliis, quorum mysteria haecenus exposuimus.

S. HIERONYMI I.

tudinem patitur et in Urbe gentilitas. Dii quondam nationum cum bubonibus et noctuis in solis culminibus remanserunt (c). Vexilla militum, crucis insignia sunt. Regum purpuras et ardentes diadematum gemmas, patibuli salutaris pictura condecorat (d). Jam Aegyptius Serapis factus est Christianus. Marnas Gaza luget inclusus, et eversionem templi jugiter pertimescit [al. *portremiscit*]. De India, Perside, Aethiopia, monachorum quotidie turbas suscipimus. Deposuit pharetras Armenius (e), Hunni discunt Psalterium, Scythiae frigora fervent calore fidei: Getarum rutilus et flavus exercitus, Ecclesiarum circumfert tentoria; et ideo forsitan contra nos aequa pugnant acie, quia pari religione confidunt.

680 3. Pene lapsus sum ad aliam materiam, et currente rota, dum urceum facere cogito, amphoram finxit manus. Propositum enim mihi erat, sanctae Marcellae, et tuis precibus invitato [al. *invitatum*] ad matrem, id est, ad te sermonem dirigere, et docere quomodo instituere Paulam nostram debeas, quae prius Christo (f) consecrata est, quam genita: quam ante vovisti, quam utero concepisti. Vidimus aliquid temporibus nostris de (g) Prophetalibus libris: Anna sterilitatem alvi, foecunditate mutavit (1. Reg. 1). Tu luctuosam foecunditatem, vitalibus liberis [al. *libris*] commutasti. Fidens loquor, accepturam te filios, quae primum foetum Domino reddidisti. Ista sunt primogenita, quae offeruntur in lege (Exod. 1. 3). Sic natus est Samuel, sic ortus Samson est (Judic. 13), sic Joannes Baptista [Ms. *propheta*] ad introitum Mariae exultavit, et lusit (Luc. 1). Audiebat enim verba Domini per os Virginis, pertonantis: et de utero matris in occursum ei gestiebat erumpere. Igitur quae de repromissione nata est, dignam habeat ortu suo institutionem parentum. Samuel nutritur in Templo, Joannes in solitudine

(c) Confer Justinum martyr. in Apol. 2. Eusebium lib. 2. in Vit. Constant. Elegantissime Prudent. l. 2. in Symmachum,

Christus purpureum gemmato textus in auro, signabat Labarum, etc.

(d) Hoc est Serapidis templum jussu Theodosii an. 389. Alexandriae dirutum, aliudque ibi Deo dicatum, in quo Theophilus reliquias S. Joannis Baptistae condidit. Vid. Theophili Synodicam n. 5. De Marna Gazensium Idolo, quaedam fusius dicemus in Vita S. Hilarionis.

(e) Sunniam et Fretelam, ad quos extat superior epist. CVI. quae tota de Psalmorum lectionibus agit, sub Huanorum nomine intelligimus. Vid. Chronologicas notas.

(f) Ea nempe erat ejus aevi disciplina, ut liceret parentibus filios suos, aliasque *ob incunabulis*, ut Salvianus loquitur lib. 2. advers. Avaritiam, imo etiam antequam nascerentur, Deo voveret, et Ecclesiae, Virginitatque perpetuae destinare. Hier. infra n. 6. *Offerte*, inquit, *nece filium, potestatis tua fuit, etc.* Concilium Toletanum quartum can. 48. *Monachum aut paterna devotio, aut propria professio facit. Quidquid horum fuerit, alligatum tenebit, etc.* Gregorius III. epist. IV. ad Bonificium ne eas dixit oblati in infantia a parentibus Deo filios postquam pubertatis annos implevissent, monasteriis egredi, et matrimonio copulari. Illustria vero exempla, et monumenta in hac rem Baluzius contulit ad citatum Salviani locum. Sed in Caestino III. cujus Decretum refertur cap. *Cum simus* de Regular. jus istud parentum in filios penitus sublatum est; neque adeo defuerunt qui superioribus saeculis auctoritatem illam aperte improbant, et quibus S. Gaudensius Brixiensis Serm. 8. non longe ab initio.

(g) Nempe juxta Hebraici Canonis divisionem Regum libri inter Prophetales computantur.

(Vingt-huit.)

præparatur. Ille sacro crine venerabilis est, vinum et siceram non bibit; adhuc parvulus cum Domino sermocinatur. Hic fugit urbes, zona pellicea ciagitur, locustis alitur ac melle sylvestri: et in typum pœnitentiæ prædicandæ, tortuosissimi animalis (*Cameli*) vestitur exuviis.

4. Sic erudienda est anima, quæ futura est templum Dei. Nihil aliud discat audire, nihil loqui, nisi quod ad timorem Dei pertinet. Turpia (*a*) verba non intelligat, cantica mundi ignoret: adhuc tenera lingua, Psalmis dulcibus imbuatur. Procul sit ætas lasciva puerorum: ipsæ puellæ et pedissequæ a sæcularibus consortiis arceantur, ne quod malo didicerint, pejus doceant (*b*). Fiant ei litteræ vel buxæ, vel eburnæ, et suis nominibus appellentur. Ludat in eis, ut et lusus ejus eruditio sit. Et non solum ordinem teneat litterarum, et memoria nominum in canticum transeat; sed ipse inter se crebro ordo turbetur, et mediis ultima, primis media misceantur, ut eas non sono tantum, sed et visu noverit: Cum vero cepcrit trementi manu stylum in cera ducere, vel alterius superposita manu teneri regantur articuli, vel in tabellæ sculpantur elementa, ut per eosdem sulcos inclusa (*c*) marginibus trahantur vestigia, et foras non queant evagari. Syllabas jungat ad præmium: et quibus illa ætas delectari [*l. deliniri*] potest, munusculis invitetur. Habeat et in discendo socias, quibus invident: quarum laudibus mordeatur. Non est objurganda, si tardior sit, sed laudibus excitandum ingenium, ut et vicisse gaudeat, et victa doleat (*d*). Cavendum in primis, ne oderit studia, ne amaritudo **682** eorum (*e*) præcepta in infantia, ultra rudes annos transeat. Ipsa nomina, per quæ consuecit paulatim verba contexere, non sint fortuita, sed certa, et coæcervata de industria, Prophetarum videlicet atque Apostolorum, et omnis ab Adam Patriarcharum series, de Matthæo Lucaque descendat, ut dum aliud agit, futuræ memoriæ præparetur. Magister probæ ætatis et vitæ, eruditionisque est eligendus, nec puto erubescet vir doctus id facere in propinqua, vel in nobili virgine, quod Aristoteles fecit in Philippi filio, ut ipse librariorum (*f*)

(a) Plerique Mss. *turpia non intelligat*, absque *verba*.

(b) Totum fere istud caput ex Quintil. expressit Instit. l. 1. c. 2. « Non excludo, » inquit, « id quod est notum, irritandæ ad addiscendum infantie gratia, eburneas etiam litterarum formas in lusum offerre. » Et infra, « Cum vero jam ductus sequi cœperit, non inutile erit eas » (litteras) « tabellæ quam optime inscalpi, ut per illos velut sulcos ducatur stylus; nam neque errabit, quemadmodum in ceris (continebitur enim utrinque marginibus) nec extra præscriptum poterit egredi, et celerius, ac sæpius sequendo certa vestigia, firmabit [al. *formabit*] articulos, neque egebit adjutorio manus suam manu super imposita regentis, » etc.

(c) Vocem *inclusa* ex Victorio sufficimus.

(d) Iterum Quintilianus: « Nec sum adeo ætatum imprudens, ut instandum teneris proinus acerbe putem, exigendamque plenam operam. Nam id imprimis cavere oportebit, ne studia qui amare nondum potest, et amaritudinem semel perceptam, etiam ultra rudes annos reformidet, » etc.

(e) Apud Martianæum *percepta*, et mox *consuevit*.

(f) Veteres editi cum Veronensi uno Ms. *librariorum virtute*, quæ fertasse verior est lectio, sed plerosque alios sequi præstat; e quibus tamen aliquot in *Philippo* legunt vitiose, pro *Philippi filio*: et Reg. *monstraret* pro *traderet*. Quintilian. loc. citato. « An Philippus Macedonum Rex

utilitate initia traderet litterarum. Non sunt contemnenda quasi parva, sine quibus magna constare non possunt. (*g*) Ipse elementorum sonus, et prima institutio præceptorum, aliter de erudito, aliter de rustico ore profertur. Unde et tibi est providendum, ne ineptis blanditiis feminarum, dimidiata dicere verba filia consuecat, et in auro atque purpura ludere: quorum alterum lingue, alterum moribus officit: ne discat in tenero, quod ei postea dediscendum est (*h*). Græcorum eloquentiæ multum ab infantia sermo matris contulisse scribitur. Hortensii oratio in paterno sinu [al. *inter paternos sinus*] coaluit. Difficulus eradiitur, quod rudes animi præbiberunt. Lanarum conchylia quis in pristinum colorem [al. *candorem*] revocet? Rudis [al. *Recens*] testa diu et saporem retinet et odorem, quo primum imbuta est. Græca narrat historia (*i*), Alexandrum potentissimum regem, orbisque domitorem, et in moribus, et in incessu, Leonidis pædagogii sui non potuisse carere vitis, quibus adhuc parvulus fuerat infectus. Proclivis est enim malorum æmulatio, et quorum virtutes assequi nequeas, cito imitaris vitia. Nutrix ipsa non sit temulenta, non lasciva, non garrula: habeat modestam gerulam, nutricium gravem. Cum avum viderit, in pectus ejus transiliat, collo dependeat, nolenti **683** ALLELUIA decaniet. Rapiat eam avia, patrem risibus cognoscat, sit omnibus amabilis; et universa propinquitas rosam et se natam gaudeat. Discat statim quam habeat et alteram aviam, quam amitam: cui imperatori, cui exercitui tyruncula nutriatur. Illas desideret, (*j*) ad illas tibi minitetur abscessum.

5. Ipse habitus et vestitus doceat eam, cui promissa sit. Cave ne aures ejus perfores, ne cerussa et purpurisso consecrata Christo ora depingas, nec eolum auro et margaritis premas, nec caput gemmis oneres, nec capillum irrufes, et ei aliquid de gehennæ ignibus auspiceris. Habeat alias margaritas, quibus postea venditis, emptura est pretiosissimum margaritum. Prætextata nobilissima quondam femina, jubente viro (*k*) Hymetio, qui patruus Eustochii virginis fuit, habitum ejus, cultumque mutavit, et negle-

Alexandro filio suo prima litterarum elementa tradi ab Aristotele summo ejus ætatis philosopho voluisset, aut ille suscepisset hoc officium, si non studiorum initia a perfectissimo quoque tractari, pertinere ad summam credidisset, » etc.

(g) Reg. *elementorum ordo, et parva institutio præceptoris aliter*, etc.

(h) Perperam quidam Mss. *Græcorum*. Quintilian. lib. 1. cap. 2. « Græcorum eloquentiæ multum contulisse accepimus Corneliam matrem, cujus doctissimus sermo in posteros quoque est epistolis traditus. » Paulo infra legimus *præbiberunt*, pro quo editi non satis bene *perbiberunt*.

(i) Rursus Quintilianus loco citato, « Leonides, » inquit, « Alexandri pædagogus, ut a Babylonio Diogene traditur, quibusdam eum vitis imbut, quæ robustum quoque, et maximum Regem ab illa institutione puerili sunt proscuta.

(j) Reginæ liber, *illa tibi eas imitetur abscessu*, quæ ex codice, ut apparet lacero atque obsoleto, sic ex scribarum ingenio immutata sunt: nam neque subnexa sententia de vestitu ibi invenitur; sed statim, *Cæce, ne aures*, etc. et paulo post *capillum irrufes*.

(k) Hic Hymetius patruus Eustochii non alius videtur esse, quam qui Vicarius Urbis fuit Mamertino et Nevita Coss. et ad quem extat lex 29. Cod. Theod. de appellationibus. Mox Reginæ liber, *vultumque mutavit*.

ctum crinem mundane more (a) texuit, vincere cupiens et virginis propositum, et matris desiderium. Et ecce sibi eadem nocte cernit in somnis venisse Angelum terribili facie [al. voce] minitantem pœnas, et hæc verba frangentem: Tu ne ausa es viri imperium præferre Christo? Tu caput virginis Dei, tuis sacrilegis attractare manibus, quæ jam nunc arescent, ut sentias excruciatam quid feceris, et finito mense quinto, ad inferna ducaris [al. ducaris]. Sin autem perseveraveris in scelere, et marito simul orbaberis, et filiis. Omnia per ordinem expleta sunt, et seram miseræ pœnitentiæ velox signavit interitus. Sic ulciscitur Christus (b) violatores templi sui: sic gemmas et pretiosissima ornamenta defendit. Et hoc retuli, non quod insultare velim calamitatibus infelicium; sed ut moneam, cum quanto metâ et cautione servare debeas, quod Deo spondisti.

6. Heli Sacerdos offendit Deum ob vitia liberorum (1. Reg. 4 et 4). Episcopus fieri non potest, qui filios habuerit luxuriosos, et non subditos (1. Tim. 3). At e contrario de muliere scribitur, quod salva fiet per filiorum generationem, si permanserint [al. permanserint] in fide, et caritate, et sanctificatione, cum pudicitia (1. Tim. 2. 15). Si perfecta ætas et sui juris imputatur **684** parentibus, quanto magis lactens et fragilis, quæ juxta sententiâ Domini, ignorat dexteram et sinistram, id est, boni et mali differentiam? Si sollicita provides, ne filia percutiatur a vipera; cur non eadem cura provideas, ne feriat a malleo universæ terræ (Jer. 50. 23); ne bibat de aureo calice Babylonis; ne egrediat cum Dina, et velit videre filias regionis alienæ (Gen. 34. 1), ne ludat pedibus, ne trahat tunicas? Venena non dantur, nisi melle circumlita, et vitia non decipiunt, nisi sub specie umbraque virtutum. Et quomodo, inquires, peccata patrum filiis non reddunt, nec filiorum parentibus; sed anima, quæ peccaverit, ipsa morietur (Ezech. 18. 20)? Hoc de his dicitur, qui possunt sapere, de quibus in Evangelio scriptum est: *Ætatem habet, loquatur pro se* (Joan. 9. 21). Qui autem parvulus est, et sapit ut parvulus, donec ad annos sapientiæ veniat, et Pythagoræ (c) littera cum perducatur ad bivium, tam bona ejus quam mala parentibus imputantur. Nisi forte æstimas Christianorum filios, si baptismum non acceperint, ipsos tantum reos esse peccati, et non etiam scelus ferri ad eos, qui dare noluerint, maxime eo tempore, quo contradicere non poterant qui accepturi erant, sicut e regione salus infantium, majorum lucrum est. Offere necne filiam, potestatis tuæ fuit (quanquam alia sit tua conditio, quæ prius eam vovisti, quam conciperes) ut autem obla-

(a) Alibi pexuit. Tum Victorius addit sibi, id est sibi vincere cupiens: et paulo infra Martianæus, *Ecce sibi, pro tibi.*

(b) Iterum Reg. lib. in violatoribus, et paulo post ut te moneam.

(c) Pythagoræ littera est Y, quam pro humanæ vite symbolo veteres celebrant: brachiorum enim alterum Virtutis, alterum vitiorum viam refert. Persius Sat. 3.

Et tibi quæ Samies diduxit littera ramos.

Surg'ntem dextro monstravit limite callem.

Auson. Idyllio 16.

Pythagoræ bivium ramis patet ambiguus Y.

tam (d) non negligas, ad periculum tuum pertinet. Qui claudam et mutilam, et qualibet sordè maculatam obtulerit hostiam, sacrilegii reus est (Deut. 15), quanto magis qui partem corporis sui, et illibatæ animæ puritatem regis amplexibus parat, si negligens fuerit, punietur?

7. Postquam grandiuscula esse cœperit, et in exemplum sponsi sui crescere sapientia, ætate, et gratia apud Deum et homines, pergat ad templum veri Patris cum parentibus suis; sed cum illis non egrediat e templo. Quærant eam in itinere sæculi, inter turbas et frequentiam propinquerum, et nusquam alibi reperiant (Luc. 2), nisi in (e) adyto Scripturarum, **685** Prophetas et Apostolos de spiritualibus nuptiis sciscitantem. Imitetur Mariam, quam Gabriel solam in cubiculo suo reperit, et ideo forsitan timore perterrita est, quia virum, quem non solebat, aspexit. Æmuletur eam, de qua dicitur: *Omnis gloria ejus filia regis ab intus* (Psal. 44. 14). Loquatur et ipsa dilecto [al. electo], caritatis jaculo vulnerata: *Introduxit me rex in cubiculum suum* (Cant. 1. 3). Nunquam exeat foras, ne inveniant eam qui circumeunt civitatem; ne percutiant et vulnerent, et auferant theristrum (1) pudicitia, et nudam in sanguine derelinquant: quin potius eum aliquis ostium ejus pulsaverit, dicat: *Ego murus, et ubera mea turris. Lavi pedes meos, non possum inquinare eos* (Cant. 8. 10; et 5. 3).

8. Non vescatur in publico, id est, in parentum convivio, ne videat cibos quos desideret. Et licet quidam putent majoris esse virtutis, præsentem contemnere voluptatem: tamen ego arbitror securioris continentia esse, nescire quod quæras. Legi quondam in scholis puer: *Ægre reprehendas, quod sinis consuescere*. Dicit jam nunc et vinum non bibere, in quo est luxuria. Ante annos robustæ ætatis, periculosa est teneris, et gravis abstinencia. Usque ad id tempus, si necessitas postulaverit, et balneus adeat, et vino utatur modico propter stomachum, et carniæ edulio sustentetur, ne prius deficient pedes, quam currere incipiant. Et hoc dico juxta indulgentiam, non juxta imperium, timens debilitatem, non docens luxuriam. Alioqui quod Judaica superstitio ex parte facit in rejectione quorundam animalium atque escarum, quod et Indorum Brachmani, et Ægyptiorum Gymnosophistæ in polentæ et orizæ, et pomorum solo observant cibo, cur virgo Christi non faciat in toto? Si tanti vitrum, quare non majoris sit pretii margaritum? Quæ nata est ex promissione, sic vivat, ut illi vixerunt, qui de repromissione generati sunt. Æqua gratia æquum habeat et laborem. Surda sit ad organa. Tibia, lyra, cithara, cur facta sint, nesciat.

9. Reddat tibi pensum quotidie de Scripturarum **686** floribus (f) carptum. Discat Græcorum versuum

(d) Quidam codd. alique negandi particula, ut autem negligas oblata. Recole quæ supra adnotavimus n. 3. not. f.

(e) Reg. in auditu Scripturarum.

(f) Idem Reg. pensum quotidie de Scripturarum flori-

(1) Palliolum lineum æstivum.

numcrum. Sequatur statim Latina eruditio : quæ si non ab initio os tenerum composuerit, in peregrinum sonum lingua corrumpitur, et externis vitiis serino patrius sordidatur. Te habeat magistram, te rudis (a) imitetur infantia. Nihil in te, et patre suo videat, quod si fecerit, peccet. Mementote vos parentes virginis, et magis eam exemplis doceri posse, quam voce. Cito flores pereunt, cito violas et lilium et crocum pestilens aura corrumpit. Nunquam absque te procedat in publicum. Basilicas Martyrum et Ecclesias sine matre non adcat. Nullus ei juvenis, nullus cincinnatus arideat. Vigiliarum dies et solemnes pernoctationes sic virguncula nostra celebret, ut ne transverso quidem ungue a matre discedat. Nolo de ancillis suis aliquam plus diligit, cujus crebro auribus insurret. Quidquid uni loquitur, hoc omnes sciunt. Placeat ei comes, non compta (b) atque formosa, quæ liquido gutture carmen dulce moduletur ; sed gravis, pallens, sordidata, subtristis. Præponatur ei probæ fidei, et morum ac pudicitia virgo veterana, quæ illam doceat, et assuescat exemplo ad orationes et Psalmos nocte consurgere ; mane hymnos canere, Tertia, Sexta, Nona hora stare in acie quasi bellatricem Christi, accensaque lucernula reddere sacrificium vespertinum. Sic dies transeat, sic nox inveniat laborantem. Orationi lectio, lectioni succedat oratio. Breve videbitur tempus, quod tantis (c) operum varietatibus occupatur.

10. Discat et lanam facere, tenere colum, ponere in gremio calathum, rotare fusum, stamina pollice ducere. Spernat bombycum telas, Serum vellera, et aurum in filia lentescens. Talia vestimenta parat, quibus pellatur frigus, non quibus vestita corpora nudentur. Cibum ejus olusculum sit et similia, raroque pisciculi. Et ne gulæ præcepta longius traham, de quibus in (d) alio loco locutus sum plenius, sic comedat, ut semper esuriat : ut statim post cibum possit legere (e) et psallere. Dispicit 687 mihi, in teneris maxime ætatis, longa et immoderata jejunia, in quibus junguntur hebdomades, et oleum in cibo, ac poma vetantur. Experimento didici, asellum in via, cum lassus fuerit, diverticula quærere. Faciant hoc cultores Isidis et Cybeles, (f) qui gulosa abstinentia

bus. Certum ediscat Græcorum, etc. Sunt autem hæc quoque desumpta ex Quintiliano Institution. libro 1. cap. 2. « A sermone Græco puerum incipere malo : quia Latinus, qui pluribus in usu est, vel nobis nolentibus, se præbet : simul quia disciplinis quoque Græcis prius instituendus est, unde et nostræ fluxerunt. Non tamen hoc adeo superstitione velim fieri, ut diu tantum loquatur Græce, aut discat, sicut plerisque moris est. Hinc enim accidunt et oris plurima vitia in peregrinum sonum corrupti, et sermonis, cui cum Græcæ figuræ assidua consuetudine hæserint, in diversa quoque loquendi ratione pertinacissime durat. »

(a) Victorius, *te rudis miretur infantia.*

(b) Iterum Victorius, *non compta, neque formosa, atque lasciva, quæ, etc.*

(c) Vitiöse Martianeus, *tantis dierum varietatibus, pro operum, quod ex Victorio restitimus.*

(d) Libro nempe contra Jovinianum secundo, ubi *de contemptu venuris, et gutturis plenius* ex proposito disserit.

(e) Victor. *legere, orare, et psallere.*

(f) Pane scilicet abstinebant cultores Isidis et Cybeles in utriusque sacris, cujus locum carnes comedeabant. Arnobius lib. 5. *Quid temperatis ab alimonia panis, cui rei dedistis nomen Castus ?* Ita enim cibos illos, sive hanc a pane

Phasides aves, ac fumantes turtures vorant, ne scilicet Cerealia dona contaminent. Hoc in perpetuum jejuniæ præceptum sit, ut longo itineri vires perpetes (g) superent : ne in prima mentione currentes, corruamus in mediis. Cæterum, ut ante scripsi, in Quadragesima continentia vela pandenda sunt, et tota aurigæ retinacula equis laxanda properantibus. Quamquam alia sit conditio sæcularium, alia Virginum ac Monachorum. Sæcularis homo in Quadragesima ventris ingluviem decoquit, et in cochlearum morem succo victitans suo, futuris dapibus ac saginæ aquiliculum parat. Virgo et Monachus sicut in Quadragesima suos dimittant [al. *admittant*] equos, ut sibi meminerint semper esse currendum. Finitus labor major, infinitus moderatio est. Ibi enim respiramus, hic perpetuo incedimus.

11. Si quando ad suburbana pergis, domi filiam non relinquis ; nesciat sine te, nec possit vivere, et cum sola fuerit, pertimescat. Non habeat colloquia sæcularium, non malarum virginum contubernia. Non intersit nuptiis servulorum, nec familiarum perstreptentis lusibus misceatur. Scio præcepisse quosdam, ne virgo Christi cum eunuchis lavet, nec cum maritalis feminis : quia alii non deponunt [al. *deponant*], animos virorum, alia tumentibus uteris, præferunt [al. *præferant*]. fœditatem. Mihi omnino in adulta virgine lavacra displicent, quæ seipsam debet erubescere, et nudam videre non posse. Si enim vigiliis et jejuniis macerat corpus suum, et in servitum redigit ; si flammam libidinis et incentiva ferventis ætatis extinguere cupit continentia frigore ; si appetitis sordibus turpare [al. *turbare*] festinat naturalem pulchritudinem : cur e contrario balnearum fomentis sopitos ignes suscitavit ?

12. Pro gemmis et serico divinos Codices 688 amet, in quibus non auri et (h) pellis Babylonice vermiculata pictura ; sed ad fidem placeat emendata et erudita distinctio. Discat primo Psalterium, his se canticis avocet, et in Proverbiis Salomonis erudiatur ad vitam. In Ecclesiaste consuescat, quæ mundi sunt, calcare. In Job virtutis et patientia exempla sectetur. Ad Evangelia transeat, nunquam ea positura de manibus. Apostolorum Acta, et Epistolas tota cordis imbibat voluntate. Cumque pectoris sui cellarium his opibus locupletaverit, mandet memoriae Prophetas, Heptateuchum [al. *Pentateuchum*], et Regum, et Paralipomenon libros, Esdræ quoque et Esther volumina. Ad ultimum sine periculo discat Canticum Canticorum ; ne si in exordio legerit, sub carnalibus

abstinentiam appellabant. Item Hieron. libro contra Jovinian. secundo cap. 34. *De ciborum sibi placens abstinentia, quasi non et superstitio Gentilium Castum* (sic enim restitimus) *Matris Deum observet, et Isidis : quæ inferius cap. 41. repetit, nosque ibi copiosius explicamus.*

(g) Martianeus, *supperantur*, quemadmodum reposuerat Gravius.

(h) Eædem putantur esse, quæ et Persicæ aliis dietæ sunt. Sed *ta papulæves deparæ*, Babylonice pelles, laudat etiam Zonaras in rebus Constantii, ubi de Horniada loquitur, easque in pretio fuisse, et variis coloribus eleganter pietas tradit. Glossarium vetus *papularæves deparæves dæc*. Similem alibi luxum in colicibus compingendis Hier. damnat.

verbis, spiritualium nuptiarum epithalamium non intelligens, vulneretur. Caveat omnia apocrypha. Et si quando ea non ad dogmatum veritatem, sed ad signorum reverentiam legere voluerit, sciat non eorum esse, quorum titulis prænotentur: multaque his admixta vitiosa, ET GRANDIS esse prudentiæ aurum in luto quærere. Cypriani opuscula semper in manu teneat. Athanasii Epistolas et Hilarii libros inoffenso decurrat pede. Illorum tractatibus, illorum delectetur ingeniis, in quorum libris pietas fidei non vacillet. Cæteros sic legat, ut magis iudicet quam sequatur.

43. Respondebis: Quomodo hæc omnia mulier secularis, in tanta frequentia hominum, Romæ custodire potero? Noli ergo subire onus, quod ferre non potes: sed postquam ablactaveris eam cum Isaac, et vestieris cum Samuele; mitte aviæ et amitæ. Redde pretiosissimam gemmam cubiculo Mariæ, et cunis Jesu vagientis impone. Nutriatur in Monasterio, sit inter Virginum choros, jurare non discat, mentiri sacrilegium putet, nesciat sæculum, vivat Angelice, sit in carne sine carne, omne hominum genus sui simile putet. Et, ut cætera taceam, certe te liberet servandi difficultate, et custodiendi periculo. MELIUS TIBI est desiderare absentem, quam **689** pavere ad singula: quid loquatur, cum quo loquatur, cui annuat, quem libenter aspiciat. Trade Eustochio parvulam, cujus nunc et ipse vagitus pro te oratio est. Trade comitem sanctitatis, futuram hæredem. Illam videat, illam amet, illam *primis miretur ab annis* (*Æneid. VIII*), cujus et sermo, et incessus, et habitus, doctrina virtutum est. Sit in gremio aviæ, quæ repetat in nepte, quidquid præmisit in filia; quæ longo usu didicit nutrire, servare, docere virgines: in cujus (a) corona centenarii quotidie numeri castitas texitur. Felix virgo, felix Paula Toxotii, QUÆ PER AVIÆ amitæque virtutes nobilior est sanctitate, quam genere. O si tibi contingeret videre socrum et cognatam tuam, et in parvis corpusculis ingentes animos intueri: pro insita tibi pudicitia non ambigerem, quin præcederes filiam, et primam Dei sententiam, secunda Evangelii lege mutares. Næ [al. Nec] tu parvipenderes aliorum desideria liberorum; sed teipsam magis offerres Deo. Sed quia tempus est amplexandi, et tempus longe fieri a complexibus: et uxor non habet potestatem corporis sui (1 Cor. 7. 4): et unusquisque in qua vocatione vocatus est, in ea permaneat in Domino: et qui sub iugo est, ita debet errare, ne in luto comitem derelinquat, totum redde in sobole, quod in te interim distulisti. Anna filium quem Deo voverat (1 Reg. 1), postquam obtulit in Tabernaculo, nunquam recepit: indecens arbitrata, ut futurus Propheeta in ejus domo cresceret, quæ adhuc alios filios habere cupiebat. Denique postquam concepit et peperit, non est ausa ad Templum accedere, et vacua apparere coram Domino, nisi prius redderet quod debe-

(a) Confer quæ in primo contra Jovinian. libro cap. 1. adnotamus: atque isthæc in primis: « Centesimus numerus iisdem quidem digitis, sed non eadem inanu quibus in hæc nuptiæ significantur, et viduæ, circumlum faciens exprimit virginitatis coronam. »

bat: talique immolato sacrificio, reversa domum, quinque liberos sibi genuit, quia primogenitum Deo pepererat. Miraris felicitatem sanctæ mulieris? imitare fidem. Ipse, si Paulam miseris, et magistrum me et nutricium spondeo. Gestabo humeris, (b) balbutientia senex verba formabo, multo gloriosior mundi Philosopho: qui non regem Macedonum Babylonio periturum veneno; sed ancillam et sponsam Christi erudiam, regnis cælestibus offerendam.

EPISTOLA CVIII (c).

AD EUSTOCHIUM VIRGINEM.

(d) Epitaphium Paulæ matris.

Paulæ vitam enarrat, quam primum a generis nobilitate, tum vero maxime ob animi virtutem laudat, quod Toxotio marito defuncto, totam se Deo voverit, et in sancto proposito diu Romæ vixerit. Deinde ejus iter diligentissime describit, quo peragratis sacris Judææ locis, atque Ægypto Alexandriam usque, in Bethleem condescit. Ibi quæ extruxit virginum monasteria, quibusque exemplis ac præceptis vixerit, declarat, ejusdem humilitatem, patientiam, contemptum sæculi, in pauperes atque ægros caritatem, Divinarum Scripturarum scientiam, ac fidei puritatem, atque alias passim virtutes cumulatissimas prædicat. Denique ejus mortem et funera copiose describit.

690 1. Si cuncta corporis mei membra vertentur in linguas, et omnes artus humana voce resonarent, nihil dignum sanctæ ac venerabilis Paulæ virtutibus dicerem. Nobilis genere, sed multo nobilior sanctitate: potens quondam divitiis, sed nunc Christi paupertate insignior; Græcorum stirps, soboles (c) Scipionum, Pauli hæres, cujus vocabulum trahit, Martiæ Papyriæ matris Africani vera et germana progenies, Romæ prætulit Bethleem, et auro tecta fulgentia, informis luti vilitate mutavit. Non mœremus, quod talem amisimus; sed gratias agimus, quod habuimus, imo habeamus. Deo enim vivunt omnia; ET QUIBQUID revertitur ad Dominum, in familiæ numero computatur. Quamquam amissio illius, cælestis domus habitatio sit; quæ quamdiu in corpore fuit, peregrinata est a Domino (2. Cor. 5), et voce semper stehili querebatur, dicens: *Heu mihi, quia peregrinatio mea prolongata est, habitavi cum habitantibus Cedar*, (f) *nullum peregrinata est anima mea* (Ps. 19. 5), Nec mirum si planxerit se versari in tenebris (hoc enim Cedar interpretatur) **691** cum mundus in maligno positus sit; et sicut tenebræ illius, ita et lumen ejus (Ps. 138. 12); luxque in tenebris luceat (Joan. 1. 5) et tenebræ eam non comprehenderunt Unde et illud crebrius inferebat, *Advena sum et peregrina sicut omnes patres mei* (Ps. 38. 13). Et iterum,

(b) Reg. balbutientia senis verba firmabo.

(c) Alias 27. Scripta anno 404.

(d) In Regiæ cod. 497. inscribitur *Vita S. Paulæ viduæ scripta a B. Hieronymo Presbytero*.

(e) Duo vetustis. Regiæ codd. 407. et 500. legunt *Metiæ*, quibus concinit alius Ms. S. Maximi apud Bollandum. Notum porro fuisse M. Papyriam C. Papyrii Masonis filiam, uxorem L. Æmilii Pauli, Fabii, et Africani junioris matrem.

(f) Alii Mss. juxta Vulgatam, *nullum incolæ fuit*, etc.

Cupio dissolvi, et esse cum Christo (Philipp. 1. 23). Quoties autem infirmitate corpusculi (quam incredibili abstinentia), et duplicatis contraxerat jejuniis vexabatur, hoc in oreolvebat: *Subjicio corpus meum, et in servitatem redigo, ne aliis prædicans, ipsa reprobam inveniar (1. Cor. 9. 27).* Et: *Bonum est vinum non bibere, et carnem non manducare (Rom. 14. 21).* Et: *Humiliavi in jejuniis animam meam (Ps. 34. 13).* Et, *Totum lectum meum versasti in infirmitate mea (Ps. 40).* Et, *Versata sum in miseria, dum mihi configitur spina (Ps. 31).* (a) Atque inter dolores aculeos, quos mira patientia sustinebat, quasi apertos sibi caelos aspiceret, loquebatur: *(Quis dabit mihi pennas sicut columbae, et volabo, et requiescam (Ps. 54. 7)?)*

2. Testor Jesum et Sanctos ejus, ipsumque proprium (b) Angelum, qui custos fuit et comes admirabilis feminae, me nihil in gratiam, nihil more blandientium loqui: sed quidquid dicturus sum, pro testimonio dicere; et minus ejus esse meritis, quam totus orbis canit: sacerdotes mirantur, virginum chori desiderant, Monachorum et pauperum turbæ deplangunt. Vis lector ejus breviter scire virtutes? omnes suos pauperes, pauperem ipsa dimisit. Nec mirum, de proximis et familiola, quam in utroque sexu de servis et ancillis in fratres sororesque mutaverat, ista proferre, cum Eustochium virginem, et devotam Christi filiam, in cujus consolationem libellus hic ceditur, procul a nobili genere, sola fide et gratia divitem reliquerit.

3. Carpus igitur narrandi ordinem. Alii alius repetant, et a cubulis ejus, ipsisque (ut ita dicam) crepundiis matrem Blasillam, et Rogatum proferant patrem: quorum altera Scipionum, Graccorumque progenies est: alter per omnes fere Græcias usque hodie stemmatibus et divitiis, ac nobilitate Agamemnonis fertur sanguinem trahere, qui decenniali Trojam obsidione delevit. Nos nihil laudabimus, nisi quod proprium est, et de purissimo sanctæ mentis fonte profertur. Quamquam Dominus atque Salvator in Evangelio doceat Apostolos sciscitantes quid sibi redditurus sit, qui omnia sua pro nomine ejus dimiserunt: centuplum in præsentiarum recepturos, et in futuro vitam æternam (Marc. 10). Ex quo intelligimus, non laudis esse possidere divitias, sed pro Christo eas contemnere: non tumere ad honores, sed pro Dei fide eos parvipendere. Vere quod pollicitus est servis suis et ancillis Salvator, reddidit in præsentem. Nam quæ unius urbis contempsit gloriam, totius orbis opinione celebratur: quam Romæ habitantem, nullus extra Romam noverat, latentem in Bethleem, et barbara et Romana terra miratur. Cujus enim gentis homines ad sancta loca non veniunt? Quis autem in sanctis locis præter Paulam, quod plus inter homines miraretur, invenit? (1) Hæc sicut in-

(a) Vetustius Reginae exemplar, *Atque inter alios dolores, quos mira, etc.*

(b) Vocem *angelos* ex ea quæ est in Vita Sanctorum Patrum editione, et Bollandi suffecimus, qui itidem paulo post, *nihil dicere more laudantium*; pro *nihil more blandientium loqui*.

(1) Grav. Et jubet legi pro *Hæc*.

ter multas gemmas pretiosissima gemma micat, et jubar solis parvos igniculos stellarum obricit et obscurat: ita cunctorum virtutes et potentias sua humilitate superavit, minimaque fuit inter omnes ut omnium major esset. Et quanto se plus deiciebat, tanto magis a Christo sublevabatur. Latebat, et non latebat. Fugiendo gloriam, gloriam merebatur; quæ virtutem quasi umbra sequitur, et appetitores sui deserens, appetit contemptores. Sed quid ago, narrandi ordinem prætermittens, dum in singulis teneor, non servo præcepta dicendi.

4. Tali igitur stirpe generata, juncta est viro Toxotio, qui Æneæ et Juliorum altissimum sanguinem trahit. Unde etiam filia ejus Christi Virgo Eustochium, Julia nuncupatur; et ipse

Julius a magno demissum nomen Iulo.

(ÆNEID. 1).

Et hæc dicimus, non quod habentibus grandia sint, sed quo contemnentibus, mirabilia. Sæculi homines suspiciunt [al. *suscipiunt*] eos, qui his pollent privilegiis. Nos laudamus, qui pro Salvatore ista despererint: et mirum in modum quos habentes parvipendimus, si habere noluerint (c) prædicamus. His inquam orta majoribus, et fœcunditate, ac pudicitia probata: primum viro, deinde propinquis, et totius urbis testimonio, 693 quum quinque liberos edidisset, Blasillam, super cujus morte eam Romæ consolatus sum, Paulinam, quæ sanctum et admirabilem virum, et propositi et rerum suarum Pammachium reliquit hæredem, ad quem super obitu ejus parvulum libellum edidimus; Eustochium, quæ nunc in sanctis Locis virginitatis et Ecclesiæ monile pretiosum est; (d) Ruffinam, quæ immaturo funere pium matris animum consternavit; et Toxotium, post quem parere desiit, ut intelligeres eam non diu servire voluisse officio conjugali, sed mariti desiderio, qui mares optabat liberos (e), obedisse.

5. Postquam vir mortuus est, ita eum plangit, ut prope ipsa moreretur; ita se convertit ad Domini servitatem, ut ejus mortem videretur optasse. Quid ego referam, amplæ et nobilis domus, et quondam opulentissimæ, omnes pene divitias in pauperes erogatas? quid in cunctos clementissimum animum, et bonitatem etiam in eos, quos nunquam viderat eva-

(c) Martianæus addit *contemnentibus*, quam vocem nec meliores Mss. neque editi vetustiores probant. Tum in quodam Ms. S. Maximi apud Bollandum. *His igitur ornata majoribus, pro his inquam orta, etc.*

(d) Hanc: quæ paulo post *nubilis* dicitur, Bollandus tradit Alethio viro clariss. nupsisse; additque datam a S. Paulino Nolano Episcopo epistolam XXXIII. ad eundem Alethium, in qua eum consolatur super obitu Ruffinæ, cujus etiam præclaras virtutes narrat. Hujus autem rei nec vola est nec vestigium in illa epistola quæ unica Alethio inscribitur, et aliqua sui parte mutilata est; sed nunquam aut defunctæ uxoris meminuit, aut Ruffinæ ingerit nomen.

(e) Emendat vetustiss. Reginae exemplar 500 pro quo antea minus congrua lectione in editis omnibus et plerisque Mss. erat, *qui mares optabat, liberos edidisse*. Neque enim liberi ad mariti desiderium edi possunt, et Paula, quæ edidisse diceretur, non tamen ejus satisfecerit votis, quamdiu feminas edidit. Lectionem quam restitimus etiam S. Maximi Ms. confirmat.

gantem ? quis inopum moriens, non illius vestimentis obvolutus est ? quis (a) clinicorum non ejus facultatibus sustentatus est ? Quos curiosissime tota urbe perquirens, damnum putabat, et quisquam debilis et esuriens cibo sustentaretur alterius. Spoliabat filios, et inter oburgantes propinquos, majorem se eis hæreditatem, Christi misericordiam, dimittere loquebatur.

6. Nec diu potuit excelsi apud sæculum generis, et nobilissimæ familiæ visitationes et (b) frequentiam sustinere. Mærebat honore suo, et ora laudantium declinare, ac fugere festinabat. Cumque Orientis et Occidentis episcopos ob quasdam ecclesiarum disensiones Romam (c) imperiales litteræ contraxissent, vidit admirabiles viros, Christique pontifices, Paulinum Antiochenæ urbis episcopum, et Epiphanium Salaminæ Cypri, quæ nunc Constantia 694 dicitur; quorum Epiphanium etiam hospitem habuit: Paulinum in aliena mœnentem domo, quasi proprium, humanitate possedit. Quorum accensa virtutibus, per momenta patriam deserere cogitabat. Non domus, non liberorum, non familiæ, non possessionum, non alicujus rei, quæ ad sæculum pertinet, memor, sola (si dici potest) et incomitata, ad eremum Antoniorum atque Paulorum pergere gestiebat. Tandemque exacta hyeme, aperto mari, redeuntibus ad ecclesias suas episcopis, et ipsa voto cum eis ac desiderio navigavit. Quid ultra differo ? Descendit ad portum (d), fratre, cognatis, affinibus, et quod his majus est, liberis prosequentibus, et clementissimam matrem pietate vincere cupientibus. Jam carbasa tendebantur, et remorum ductu navis in altum protrahebatur. Parvus Toxotius supplices manus tendebat in littore. Ruffina jam nubilus, ut suas exspectaret nuptias, tacens fletibus obsecrabat. Et tamen illa siccos tendebat ad cælum oculos, pietatem in filios, pietate in Deum superans. Nesciebat se matrem, ut Christi probaret ancillam. Torquebantur viscera, et quasi a suis membris distraheretur [Ms. *distraherentur*], cum dolore pugnabat: in eo cunctis admirabilior, quod magnam vinceret caritatem. Inter hostium manus et captivitatis duram necessitatem nihil crudelius est, quam parentes a liberis separari. Hoc contra jura naturæ plena fides patiebatur, imo gaudens animus appetebat: et amorem filiorum majore in Deum amore contemnens, in sola Eustochio, quæ et propositi et navigationis ejus comes erat, acquiescebat. Sulcabat interim navis mare, et cunctis qui cum ea veliebantur littora respicientibus, ipsa aversos tenebat oculos, ne videret quos siue tormento videre non pote-

rat. Fateor, nulla sic amavit filios, quibus antequam proficisceretur: 695 cuncta largita est: exhaerens se in terra, et hæreditatem inveniret in cælo.

7. Delata ad (e) insulam Pontiam, quam clarissimæ quondam feminarum sub Domitiano Principe professione nominis Christiani, Flaviæ Domitillæ nobilitavit exilium; vidensque cellulas in quibus illa longum martyrium duxerat sumptis fidei alis, Jerosolymam et sancta Loca videre cupiebat. Tardi erant venti, et omnis pigra velocitas. Inter Scyllam et Charibdim Adriatico se credens pelago, quasi per stagnum venit Methonen, ibique refocillato paululum corpusculo,

*Et sale tabentes artus in littore ponens,
Per Maleam, et Cytheram, sparsaque per æquor
Cycladas,.... et crebris freta concita terris;
(ÆNEID. 1.)*

post Rhodum et Lyciam, tandem vidit Cyprum, ubi sancti et venerabilis Epiphanii pedibus provoluta, decem ab eo diebus retenta est: non in refectioem, ut ille arbitrabatur, sed in opus Dei, ut re comprobatum est. Nam omnia illius regionis lustrans monasteria, prout potuit, refrigeria sumptuum fratribus dereliquit, quos amor sancti viri de toto illuc orbe conduxerat. Inde brevi cursu transfretavit Seleuciam, de qua ascendens Antiochiam, sancti confessoris Paulini modicum caritate detenta, media hyeme, calente ardore fidei, femina nobilis, quæ prius eunuchorum manibus portabatur, asello sedens profecta est.

8. Omitto Cæles Syriæ, et Phœnicis iter (neque enim hodæporicon ejus disposui scribere): ea tantum loca nominabo, quæ sacris Voluminibus continentur. Beryto Romana colonia, (f) et antiqua urbe Sidone derelicta, in Sareptæ littore Eliæ (3. Reg. 17) est ingressa turriculam, in qua 696 adorato Domino Salvatore, per arenas Tyri, in quibus genua Paulus fixit, pervenit Acco (g), quæ nunc Ptolemais dicitur (Act. 21. 5): et per campos Mageddo, Josiæ necis conscios, intravit terram Philistiim. Mirata ruinas Dor, urbis quondam potentissimæ; et versa vice, Stratonis turrim ab Herode rege (Ascalonita, seu magno) Judææ in honorem Cæsaris Augusti Cæsaream nuncupatam, in qua Cornelii domum, Christi vidit Ecclesiam, et Philippi ædiculas, et (h) cubicula quatuor virginum

(e) Plurium numero Regiæ libet ad insulas Pontias. Recolendus in hunc locum Eusebius, sive Hier. in Chronico ad annum 16. Domitiani: « Scribit Brutius, plurimos Christianorum sub Domitiano fecisse martyrium, inter quos et Flaviam Domitillam Flavii Clementis Consulis ex sorore neptem in insulam Pontiam relegatam, quia su Christianam esse testata est. »

(f) Isidem plane vestigiis Phocas ab Allatio editus, quem proderit interdum contulisse, Μετὰ τὴν Σάββα, τὸ Σαββάτῳ κότερον παρὶ τὸ εἶδος τῆς θαλάσσης τελευτήσασα, καὶ νεὴς κρηφύου ἵλαος ἐπὶ τῆς αἰθρῆς τῆς ἐπιπέδου αὐτῶν χερσῶν, μέσση τοῦ καλλιματεὸς Ἰβραῦτα. « Post Sidonem, Sarephta castrum in alluvione ipsa maris fundatur, et templum (Hier. turriculam) Prophetæ Eliæ in æde viduæ, quæ eam hospitio exceperat, media in urbe assurgit. »

(g) Mss. codices nostri omnes Acho, cujus loco olim erat ad Coth, et Martianæus Acro emendavit, ut videtur ex ingenio, cum Mss. exemplaria non adducat. Lectionem asserit et paulo ante laudatus Phocas, ἑκαστὴν ἐκαστὴν ἢ ἑκατομῆτας, ἴστροι τὸ ἕκαστ. Ejus autem civitatis mentio est quoque Jud. 1. 31.

(h) Duo Regiæ Mss. minori numero, et cubiculum

(a) Duo codd. quis Clericorum pro clinicorum: vitiose.

(b) Regiæ alter, frequentiam sustinere, quæ mærebat, etc.

(c) Pula ad Romanam Synodum anni 382 quæ sub Damaso Papa, Gratiani, Valentiniani junioris, ac Theodosii jussibus coacta est ad compescendas Antiochenæ Ecclesiæ turbas, factionesque episcoporum, qui eam simul obtinebant, Paulini, et Flavianii. Sic Epist. 127 ad Principiam num. 10. Cum et me, inquit, Romam cum sanctis Pontificibus Paulino, et Epiphanio Ecclesiastica traxisset necessitas.

(d) Regiæ membranæ, descendit ad portum, cognatis affinibus, etc. absque fratris vocabulo.

prophetarum. Deinde Antipatrida, semirutum oppidulum, quod de patris nomine Herodes vocaverat; et Lyddam versam in Diospolim (a), Dorcadis, atque Æneæ resurrectione (Actor. 9), ac sanitate inclytam. Haud procul ab ea Arimatiam viculum Joseph, qui Dominum sepelivit; et (b) Nobe urbem quondam sacerdotum, nunc tumulum occisorum. Joppen quoque fugientis portum Jonæ (Jon. 1. 2); et (ut aliquid perstringam de fabulis Poetarum) religatæ ad saxum (c) Andromedæ spectatricem. Repetitoque itinere, Nicopolim, quæ prius Emmaus vocabatur, apud quam in fractione panis cognitus Dominus (Luc. 24. 38), Cleophae domum in Ecclesiam dedicavit. Atque inde proficiscens ascendit Bethoron inferiorem et superiorem, urbes a Salomone conditas, sed varia postea bellorum tempestate deletas: ad dexteram aspiciens Ajalon, et Gabaon, ubi Jesus filius Nave contra quinque reges dimicans, soli imperavit et lunæ: et Gabanonitas ob dolos et insidias foederis impetrati, in aquarios, lignariosque damnavit (Jos. 9. et 10). In Gabaa urbe usque ad solum diruta, paululum substitit, recordata peccati ejus, et concubinæ in frusta divisæ, et tribus Benjamin (1) trecentos viros, propter Apostolum reservatos.

697 9. Quid diu moror? ad lævam (d) mausoleo Helenæ derelicto, quæ Adiabenorum regina in fæne populum frumento juverat, ingressa est Jerosolymam urbem trinominem, *Jebus, Salem, Jerusalem*, quæ ab Ælio postea Hadriano de ruinis, et cineribus civitatis in Æliam suscitata est. Cumque proconsul Palæstinæ, qui familiam ejus optime noverat, præmissis Apparitoribus jussisset parari prætorium, elegit humilem cellulam: et cuncta loca tanto ardore ac studio circumivit, ut nisi ad reliqua festinaret, a primis non posset abduci. Prostrataque ante Crucem, quasi pendentem Dominum cerneret, adorabat. In-

quatvor, etc. Quemadmodum et Isidorus legit, qui hinc fere omnia exscripsit Origenum lib. 13. cap. 1.

(a) Non videtur cum S. Luca consentire. Ille enim in Actis Apostolorum in Joppe dicit resuscitatum a Petro Dorcadem, sive Tabitham: in Lydda autem paralytico Æneæ reddidit valetudinem.

(b) Inuit libri 1. Regum c. 22 historiam, ubi indignatus Saül, quod Abimelech Davidem in Nobe recepisset, trucidari jussit per Doeg octoginta quinque viros portantes Ephod, et reliquos Nobe incolas, quæ sacerdotalis civitas erat, gladio transverberavit.

(c) Antea erat *Andromades*. Huc vero pertinet quod in Commentariis in Jonam c. 1. de Joppe loquens, *Hic locus est, in quo usque hodie saxa monstrantur in litore, in quibus Andromeda religata, Persei quondam sit liberata præsidio*. Consentiant Mela, Josephus, Plinius, quorum primus, *Servata a Perseo Andromedæ clarum vestigium, belluæ marinæ ossa immensa ostendi*, tradit; alter *Idæ*, inquit lib. 3. de Bello, καὶ τὰν Ἀνδρομέδης δεσφῶν ἐν θαλάσσῃ τῆσιν ἀποτόνεται τῆν ἀγαυότητα τοῦ μύθου. *Quæ ibi adhuc monstrantur reliquiæ vinculorum Andromedæ, fabulæ antiquitatem persvadent*.

(d) Tradit Josephus Antiq. XX. c. 4. Helenæ Adiabenorum reginæ, ejusque filii Izatis sepulta ossa ἐν ταῖς παρακλίσιν, ἢ ἐν τῇ μέρει παρακλίσιν, τρεῖς τῶν ἀσπίδων, τρία στάδια τῆσιν Ἱεροσολυμιτῶν πόλεως ἀπέχουσαι, in *Pyramidibus, quas numero tres, triousque stadiis ab urbe Jerosolymitana dissitas mater Helena exstruxerat*. Eruse. Hist. II. cap. 12. Στάδιον vocat, ἐν τοῖς προστάσις τῆσιν Ἀδίας. *Cippos in Æliæ suburbis*. Cætera quoque de trinominis Jerosolymæ ex Josepho repetit Antiquit. VII. c. 5. et de Bello VI. c. 4. tametsi in ejus urbis etymo non semel peccet, dum vocis originem partim ex Hebræo perciscit, partim ex Græco.

(1) Gravius sexcentos legit ex Judic. 20.

gressa sepulcrum resurrectionis, osculabatur (e) lapidem, quem ab ostio monumenti amoverat angelus. Et ipsum corporis locum in quo Dominus jacuerat, quasi sitiens desideratas aquas, fidei ore lambebat. Quid ibi lacrymarum, quantum gemituum, quid doloris effuderit, testis est cuncta Jerosolyma: testis est ipse Dominus, quem rogabat. Unde egrediente ascendit Sion, quæ in *arcem*, vel *speculam* vertitur. Hanc urbem quondam expugnavit et reedificavit David. De expugnata scribitur: *Væ tibi civitas Ariel*, id est, *leo Dei*, et quondam fortissima, *quam expugnavit David* (Isai. 29. 1): et de ea, quæ ædificata est: dictum est: *Fundamenta ejus in montibus sanctis: diligit Dominus portas Sion, super omnia tabernacula Jacob* (Ps. 86. 1). Non eas portas, quas hodie cernimus in favillam et cinerem dissolutas: sed portas, quibus non prævalet infernus, et per quas credentium ad Christum ingreditur multitudo. Ostendebatur illi columna Ecclesiæ porticum sustinens, infecta cruore Domini, ad quam victus (f), dicitur flagellatus. Monstrabatur locus, ubi super centum viginti credentium animas Spiritus Sanctus descendisset: **698** ut Joellis vaticinium completeretur.

10. Deinde pro facultatula sua, pauperibus atque conservis pecunia distributa, perrexit Bethleem, et in dextera parte itineris stetit ad sepulcrum Rachel, in quo (g) Benjamin, non ut mater vocaverat moriens, *Benoni*, hoc est, *filii doloris mei* (Gen. 35. 18): sed ut pater prophetavit [al. *prophetizavit*] in spiritu, *filium dextræ* procreavit, atque inde [al. in] Bethleem ingressa, et in specum Salvatoris introiens, postquam vidit sacrum virginis diversorium, et stabulum in quo *agnovit bos possessorem suum, et asinus præsepe Domini sui* (Isai. 1. 5); ut illud impleretur, quod in eodem Propheta scriptum est: *Beatus qui seminavit (1) super aquas, ubi bos et asinus calcant* (Ibid. 32. 20; juv. LXX), me audiente jurabat, cernere se oculis fidei infantem pannis involutum, vagientem in præsepi Dominum, Magos adorantes, stellam fulgentem desuper, matrem Virginem (Math. 2), nutricium sedulum, pastores nocte venientes, ut viderent (h) verbum quod factum erat (Luc. 2. 16); et jam tunc Evangelistæ Joannis principium dedicarent: *In principio erat Verbum, et Verbum caro factum est* (Joan. 3); parvulos interfectos, Herodem sævientem, Joseph et Mariam fugientes in Ægyptum: mixtisque

(e) Accedit Gdejussor Cyrillus Jerosol. Cathec. 43. ejus testimonio dicitur lapis illis ὁ μὲντι στήμαρον παρὰ τὸ μνηστεῖον λέγουσας, *qui ad hanc usque diem proxime ad monumentum jacet*. Hieronymus contra ipsam monumenti speluncam prope sarcophagum locat. Mox *fidei, ore pro fidei*, veteres membranæ habent.

(f) Victorius ex quibusdam Vat. codicibus maluit, *dicitur, et flagellatur*. Nostri legunt, ut edidimus, et tantum pro *illi*, Cisterciensis *illie*. Beda de Locis sanctis, *columna*, inquit, *marmorea in medio stat Ecclesiæ, cui adherens Dominus flagellatus est*. Glossæ auctor in Lucæ c. 23. *Ipsa columna testatur ad quam ligatus fuit Dominus, quæ usque hodie Domini sanguinis cernentibus certa signa demonstrat*.

(g) Ante nos editi matris nomen præponunt, *in quo mater Benjamin* etc. luxata lectione atque incommoda, quam e Mss. castigamus.

(h) Unus Reginæ liber, *ut viderent novum, quod etc.* in Græco tamen est *ἴψα*; et subsistentem contextus obstat.

(1) Præfert Gravius, *super omnes aquas*.

gaudio lacrymis, loquebatur: *Salve Bethlehem, domus panis, in qua natus est ille panis, qui de cœlo descendit. Salve Ephrata, regio uberrima, atque καρποφόρη [al. καρποφόρα],* cujus fertilitas Deus est. De te quondam Michæas vaticinatus est: *Et tu Bethlehem domus Ephrata, (a) non minima es in millibus Juda. Ex te mihi egredietur, qui sit princeps in Israel: et egressus ejus ab initio a diebus æternitatis. Propterea dabis eos usque ad tempus parientis. Pariet, et reliquæ fratrum ejus convertentur ad filios Israel (Mich. 5. 2. 3).* In te enim natus princeps, qui ante Luciferum genitus est (*Psal. 109*): cujus de Patre nativitas, omnem **699** excedit ætatem. Et tandiu in te Davidici generis origo permansit, donec virgo pareret, et reliquæ populi credentis in Christum, converterentur ad filios Israel, et libere prædicarent: *Vobis oportebat primum loqui verbum Dei; sed quoniam repulistis illud, et indignos vos judicastis æternæ vitæ, ecce convertimus ad gentes (Act. 13. 46).* Dixerat enim Deus [al. Dominus], *Non veni nisi ad oves perditas domus Israel (Matth. 15. 24).* Et eo tempore Jacob super ea verba completa sunt: *Non deficiet princeps ex Juda, et dux de femoribus ejus, donec veniat, cui repositum est, et ipse erit expectatio gentium (Genes. 49. 10; juxta LXX).* Bene David jurabat, bene vota faciebat dicens: *Si introiero in tabernaculum domus meæ, si ascendero in lectum strati mei: si dederò somnum oculis meis, et palpebris meis dormitationem, et requiem temporibus meis, donec inveniam locum Domino, tabernaculum Deo Jacob (Ps. 151. 3, et seqq.); et statim quid desideraret exposuit, atque oculis prophetilibus, quem nos venisse jam credimus, ille venturum esse cernebat. Ecce audivimus illum in Ephrata, invenimus eum in campis sylvæ (Ibid. 6).* ZO (b) quippe sermo Hebraicus, ut te docente didici, non Mariam matrem Domini, hoc est, אִרְבֵּי, sed ipsum, id est, אִרְבֵּי significat. Unde loquitur confidenter: *Introibimus in tabernaculum ejus; adorabimus in loco ubi steterant pedes ejus. Et ego misera atque peccatrix, digna sum judicata deosculari præsepe, in quo Dominus parvulus vagiit? orare in spelunca, in qua virgo puerpera Dominum fudit infantem? Hæc requies mea, quia Domini mei patria est. Hic habitabo, quoniam Salvalor elegit eam. Paravi lucernam Christo meo (Ps. 137. 37). Anima mea illi vivet, et semen meum serviet ipsi (Ps. 21. 51).* Haud procul inde descendit ad turrin Ader, id est, gregis (*Gen. 35. 21*):

(a) Idem nonne minima etc. Confer. epist. 37. ad Panmach. num. 8. Paulo post pro dabis, alii dabit; s. d. variat Græcus quoque δόου, et δόου. Vide in Michæam Commentarios.

(b) Mss. nostri *Zob*, aut *Zoli* habent, alii penes Martianæum *Zop*, vel *Zod*, quorum postremum haud displiceret, siquidem ex Hebræo זֹלַי in neutro genere exprimi potuit. De impressa lectione multa disserit Benedictinus, quem adito ad libri calcem, si lubet. Nos id unum exinde constituimus, in Hebræo Hieronymiano exemplari scriptum olim זֹלַי, vel זֹלַי, vel זֹלַי, hunc vel istud, similiterque post verbum זֹלַי, tametsi aliter legerint, LXX. habeantque etiamnum exemplaria Hebræa זֹלַי, et זֹלַי cum feminini generis affixo, *audivimus eam, et invenimus eam.* Mox pro te docente, scilicet Hieronymo in Regiæ altero Ms. est ut a docente.

juxta quam Jacob (c) pavit greges suos, et pastores nocte vigilantes audire moruerunt: *Gloria in excelsis Deo, et super terram vax hominibus bonæ voluntatis (Luc. 2. 14).* Dumque servant oves, invenerunt Agnum **700** Dei puro et mundissimo vellere, quod in ariditate totius terræ cœlesti rore completum est (*Judic. 6. 57*): et cujus sanguistulit peccata mundi, et exterminatorem Ægypti, litus in postibus fugavit (*Exod. 12*).

11. Statimque cœcito gradu, cœpit per viam veterem pergere, quæ ducit Gazam, ad potentiam vel ad divitias Dei; et tacita secum volvere, quomodo Eunuclus Æthiops gentium populos præfigurans, mutaverit pellem suam; et dum vetus relegit instrumentum, fontem reperit Evangelii. Atque inde ad dexteram (1) transit. A Bethsur venit Escol, quæ in botrum vertitur (*Num. 13. 24. et 25*). Unde in testimonium terræ fertilissimæ, et in typum ejus qui dicit: *Torcular calcavi solus, et de gentibus (d) non est vir mecum (Isai. 63. 5).* exploratores botrum miræ magnitudinis portaverunt (*Num. 13*). Nec post longum spatium intravit Sara cellulas, videns incunabula Isaac, et vestigia quercus Abraham, sub qua vidit diem Christi, et lætatus est. Atque inde consurgens, ascendit Chebron, hæc est *Cariath-arbe*, id est, oppidum virorum quatuor, Abraham, Isaac, Jacob, et (e) Adam magni, quem ibi conditum, juxta librum Jesu Nave Hebræi autumant: licet plerique Caleb quartum putent, cujus ex latere memoria monstratur. His inspectis, noluit pergere ad *Cariath-sepher*, id est, vinculum litterarum: quia contemnens occidentem litteram, repererat spiritum vivificantem. Magisque mirabatur superiores et inferiores aquas, quas Othoniel filius Jephone Kenez pro australi terra et arida possessione susceperat (*Judic. 1*), et (f) quarum ductu, siccos prioris Instrumenti agros faciebat irriguos; ut redemptionem veterum peccatorum, in aquis baptismi reperiret. Altera die, orto jam sole, stetit in supercilio (g) *Caphar Barucha*, id est, villæ benedictionis: quem ad locum Abraham Dominum prosecutus est. Unde latam despiciens solitudinem, ac terram quondam **701** Sodomæ et Gomorrhæ, Adamæ, et Seboim, contemplata est balsami vineas

(c) In aliquot Mss. *potavit gregem suam.*

(d) Duo Regiæ Mss. *vir mecum non fuit*, renuente etiam Græc. *oia terræ.*

(e) Hebræorum traditio est, cui comminiscendæ locum fecerunt Josue verba 14. 15. *Adam maximus ibi inter Enacim situs est;* quæ tamen non Adamum protoparentes notant, sed אָדָם hominem (qui Adam Hebræice dicitur) prægrandem, et celeberrimum, qui cum *arbe*, nomen esset, id est *quatuor*, ab illo est civitas cognominata, in eaque ipse situs post mortem. Vide quæ adnotamus lib. de Locis ad vocem *arbe*. Qui Calebum quartum putant, inde argumentantur, quod illi civitas Hebron a Josue in partem data sit.

(f) Perperam apud Erasm. et Martianæum, *et aquarum ductu*, pro *quarum*, ut ante nos emendaverat ipse Victorius.

(g) Meminit etiam S. Epiphanius *Caphar Barucha*, ut vocat, loci ter mille passibus ab Hebrone. Idem porro videtur, qui 2. Paralip. c. 20. v. 28. *Vallis benedictionis* a; pellatur.

(1) Uno verbo mavult Gravius *transita* (pro *transit a*) *Bethsur*, venit etc.

in Engaddi, et Segor, vitulam (a) consternantem (Isai. 15), quæ prius Bala vocabatur; et in Zoaram, id est, parvulam, Syro sermone translata est. Recordabatur speluncæ Lot, et versa in lacrymas, virgines socias admonebat, cavenda esse vinum, in quo est luxuria, cuius opus Moabitæ sunt, et Ammonitæ (Gen. 19).

12. Diu hæreo in meridie, (b) ubi sponsa cubantem reperit sponsum, et Joseph inebriatus est cum fratribus suis (Cant. 1. 6. Gen. 43. 16) Revertar Jerosolymam, et per Thecuam atque Amos, rutilantem montis Oliveti (c) Crucem aspiciam, de quo Salvator ascendit ad Patrem. In quo per (d) annos singulos Vacca rufa in holocaustum Domino cremabatur, et cuius cinis expiabat populum Israel (Num. 19): in quo, juxta Ezechielem, Cherubim de Templo transmigrantes, Ecclesiam Domini fundaverunt. Post ingressa sepulcrum Lazari, Mariæ et Marthæ vidit hospitium; et Bethphage, (e) villam sacerdotium maxillarum; et locum in quo pullus lasciviens gentium, Dei frena suscepit, Apostolorumque stratus vestibus, mollia terga præbuit ad sedendum. Rectoque itinere descendebat Jericho, recogitans illum de Evangelio vulneratum, ac Sacerdotibus et Levitis, mentis feritate prætereuntibus, clementiam Samaritæ, id est, custodis; qui seminecem [al. semivivum] suo jumento impositum, ad stabulum Ecclesiæ deportavit (Luc. 10). Et locum Adomim quod interpretatur sanguinum, quia multus in eo sanguis crebris latronum fundebatur incursum. Et arborem sycomorum Zachæi, id est, bona poenitentiae opera, quibus cruenta dudum et noxia rapinis, peccata calcabat: **702** excelsumque Dominum de ex-

celso virtutum intuebatur; et juxta viam caecorum (Mouth. 20. 30) loca, qui recepit luminibus, utriusque populi credentis in Dominum, sacramenta præmiserant. Ingressa Jericho, vidit urbem quam fundavit (f) Hiel in Abiram primogenito suo, et cuius portas posuit in Segub novissimo filiorum (Jos. 5. 5. et 4. 8). Intuita est castra Galgathæ, et acervum præputiorum, et secundæ circumcisionis mysterium; et duodecim lapides, qui de Jordanis illuc translati alveo, duodecim Apostolorum fundamenta firmarent; et fontem quondam Legis amarissimum et sterilem, quem verus Eliæus sua condidit sapientia, et in dulcorem ubertatemque convertit (4. Reg. 2. 22). Vix nox transierat, (g) ferventissimo æstu venit ad [al. in] Jordanem; stetit in ripa fluminis, et orto sole, solis justitiæ recordata est; quomodo in medio anni alveo sicca sacerdotis posuerint vestigia (Jos. 3. 5); et ad Eliæ et Elisæi imperium, stantibus ex utraque parte aquis, iter unda præbuerit (4. Reg. 2); pollutasque diluvio aquas, et totius humani generis intersectione maculatas, suo Dominus mudaverit baptisate.

13. Longum est, si velim de valle Achor dicere, id est, tumultus atque turbaram, in qua furtum et avaritia condemnata est (Jos. 7. 25); et de Bethel, Domo Dei, in qua super nudam humum nudus et pauper dormivit Jacob; et posito subter caput lapide, qui in Zacharia septem oculos habere describitur (Zach. 3. 9), et in Isaia lapis dicitur angularis (Isai. 28. 16) vidit scalam usque ad cælum tendentem, in qua Dominus desuper innitebatur (Gen. 28), ascendentibus porrigens manum, et negligentes de sublimi præcipitans. Sepulcra quoque in monte Ephraim. Jesu filii Nave, et Eleazari filii Aaron Sacerdotis, o regione **703** venerata est: quorum alter conditus est in Tamnathare [al. Thammathare] a septentrionali parte montis Gaas (Jos. 24. 30): alter in Gabaa [Ms. Gaab] filii sui Phinees: satisque mirata est, quod distributor possessionum sibi montana et aspera delegisset. Quid narrem Silo, in qua altare dirutum hodieque monstratur, et raptum Sabinarum a Romulo, tribus Benjamitica [al. Benjaminitica] præcurrit. Transivit Sichem, non ut plerique errantes legunt Sichar, quæ nunc Neapolis appellatur, et ex (h) latere montis Garizim extractam circa puteum Jacob intravit Ecclesiam: super quo residens Dominus, sitiensque et esuriens, Samaritanæ fide satiatius est (Joan. 4. 6); quæ quinque Mosaicorum voluminum viris, sextoque, quem se habere jactabat, errore (b) Dosithei derelicto, verum Messiam, et verum

(a) Vid. in Isaiam Commentarios cap. 15. Alicubi consternantem aut consternatam invenitur, meudosa scriptura; conternans enim est trima, sive quæ ternum numerum comparat.

(b) Adco non infrequens est iis, qui tropologias captant, æquivocis uti sensibus. Heic noster ad meridianam plagam regionemque trahit atque aptat, quæ sub meridiem, sive diei medium a Canticorum sponsa, et Josepho patrata sunt.

(c) Victorius lucem pro Cruce legit, sicutque omnino emendandum contendit, quod Christus non in Oliveti monte crucifixus sit, sed inde ad Patrem ascendit, et licet in eo loco templum exstructum sit, obluvi tamen tecto nunquam potuerit, ut patulum ascendentis Christi iter appareat. Scilicet ignorabat, Crucis signum in Oliveti vertice erectum, quod non uno in loco testatur Hieronymus, et potissimum in Sophonizæ cap. 1. ubi Judæos prohibitos Jerusalem ingredi, de Oliveti monte quoque Crucis fulgente vexillo plangere ruinas templi sui dixit. Confer epist. 46. Paulæ et Eustoch. ad Marcellam num. 12. Porro pro Revertar, quod est paulo ante, et quod subsequitur aspiciam, idem Reatinus interpres revertebatur, atque aspicebat de suo, ut videtur, fecit, quo neippe Hieronymus, non Paulam loquentem exhiberet.

(d) Desipiunt Rabbini, qui a Moysæ usque Esdræ unam dumtaxat immolatam fuisse dicunt, et ab Esdræ ad eversionem templi sex, vel ad summum novem.

(e) Hanc ipse interpretationem in libro Nominaum haud satis probat. Quidam, inquit, putant domum maxillarum vocari. Sed in Matthæi cap. 21. initio, Bethphage iterum vocat domum maxillarum, qui sacerdotum viculus erat. Ex quo intelligas cur heic addiderit sacerdotium, nisi si malis exinde argumentari, quod maxilla propria sacerdotum pars erat in Lege. Utramque rationem jungit Theophilactus in Lucan. 19. Originem αὐτολάτῃ exscribens: *ἡ βεθφαθὲ ὄνομα σημαίνει, ἡ βεθφαθὲ ὄνομα σημαίνει τὴν λέξιν ἰδιδοντο, ὡς ἐν τῷ νόμῳ ἀναγράφεται. « Bethphage, domus maxillarum, qui locus est sacerdotum. Maxilla: enim sacerdotibus dabantur, sicut in lege scriptum est. »*

(f) Repete ex Josue 6. 26. et 3. libro Regum cap. 16. 21. loci hujus intelligentiam. Unus Reginæ, vidit turrim (pro urbem) quam fundavit Ahiel: alius Achiel ex Græco Ἀχιελ.

(g) Idem Reg. Ms. ferventissima et venio.

(h) Vitiose antea erat penes Martianæum ex lateris.

(i) Quinque Samaritanæ viris totidem comparat Moyse libros, quod nimirum illos dumtaxat in censum Divinæ Scripturæ Samaritani reciperent, quorum errori alter accessit ex nova Dosithei hæresi, quem tradit Eusebius præpar. XI. et XII. ad Samaritanos defecisse, quod inter Judæos ἀνεπίστατος principem locum obtinere non potuisset. Vid. Catalogum adversus Luciferianos.

reperit Salvatorem. Atque inde divertens, vidit duodecim Patriarcharum sepulcra: et *Sebastem*, id est, Samariam, quæ in honorem Augusti ab Herode Græco sermone *Augusta* est nominata. Ibi siti sunt *Elisæus* et *Abdias* Prophete: et (quo major inter uatos mulierum non fuit) *Joannes Baptista*. Ubi multis intremuit consternata mirabilibus: namque cernebat variis demones rugire cruciatibus, et ante sepulcra sanctorum ululare homines more luporum, vocibus latrare canum, fremere leonum, sibilare serpentum, mugire taurorum. Alios rotare caput, et post tergum terram vertice tangere, suspensisque pede feminis, (a) vestes non defluere in faciem. Miserebatur omnium, et per singulos effusus lacrymis, Christi clementiam deprecabatur. Et sicut erat invalida, ascendit pedibus montem; in cujus duabus speluncis, persecutionis et famis tempore, *Abdias* propheta centum prophetas aluit pane et aqua (3. *Reg.* 18. 4). Inde cito itinere percucurrit Nazareth, nutriculam Domini; *Cana* [Mss. *Chanaam*] et *Capharnaum*, signorum ejus familiares: lacum *Tyberiadis*, 704 navigante Domino sanctificatum; solitudinem, in qua multa populorum millia paucis saturata sunt panibus, et de reliquis vescentium repleti sunt cophini duodecim tribuum Israel. Scandebat montem *Tabor*, in quo transfiguratus est Dominus. Aspiciebat procul montes *Hermon* et *Hermoniim*, et campos latissimos *Galilææ*, in quibus *Sisara* et omnis exercitus ejus, *Barach* vincente, prostratus est (*Judic.* 4) torrens *Cison*, qui mediam planitiem dividebat; et oppidum juxta *Naim*, in quo viduæ suavitatis est filius, monstrabatur. Dies me prius quam sermo deficiet, si voluero cuncta percurrere, quæ *Paula* venerabilis fide incredibili pervagata est.

14. Transibo ad *Ægyptum*; et (b) in *Sochoth*, atque apud fontem *Samson*, quem de molari maxillæ dente produxit (*Judic.* 15. 19), subsistam parumper: et arentia ora colluam, ut refocillatus videam *Morasthim*, sepulcrum quondam *Micheæ* prophete, nunc *Ecclesiam*. Et ex latere derelinquam *Chorreos*, et *Gettheos*, *Maresa*, *Idumaram*. et *Lachis*; et per arc-

(a) Insigni mendo, quod neque *Martianæus* animadvertit, erat in plerisque omnibus editis ac Mss. libris absque negandi particula, vestes defluere in faciem. Nos *Cisterciensis* cod. admonuit, utque constaret prodigii veritas, contextus orationis persuasit. Accessit ad lectionis fidem asserendam *Hilarii* locus lib. contra *Constantium* num. 8. quem *Hieronymus* heic pene exscripsit. « Veneranda ossa Martyrum quotidie testimonio sunt, dum in his demones mugiunt, dum ægri tudines depelluntur, dum admirationum opera cernuntur, elevari sine laqueis corpora, et suspensis pede feminis, VESTES NON DEFLUERE IN FACIEM etc. » *Sulpitius* quoque de *S. Martino* dialog. 3. « Cerneret miseris diverso exitu perurgeri, hos sublatis in sublime pedibus, NEC tamen vestes defluere super faciem, ne iaceret verecundiam nudata pars corporum etc. » Vide si libet et *S. Paulinum* in *Natal.* 7. *S. Felicis*. Quibus addendus alter est *Benedictus Paulinus Petrocorius* in *Vita S. Martini* lib. V.

*Inter inane reus pendens et in aere tortor
Porrectis sursum pedibus, constricta rejectis
Vellera vestitus tectis hærentia membris,
Ne flexu curvata suo, vel lapsa retrorsum
Nudarent turpes appensæ corporis artus.*

(b) *Victorius* mavult et inter *Sochoth*, atque fontem *Samson* etc. Interim tene descriptionem itineris hinc et *Bethleemítico* monasterio institui.

nas mollissimas pergentium vestigia subtrahentes, latamque cremi vastitatem, veniam ad *Ægypti* fluvium *Sior*, qui interpretatur *turbidus*: et quinque *Ægypti* transeam civitates, quæ loquuntur lingua *Chananitide* (*Isai.* 19. 18); et terram *Gessen*, et campos *Taneos*, in quibus fecit *Deus* mirabilia. Et urbem *No*, quæ postea versa est in *Alexandriam*; et oppidum *Domini Nitriam*, in quo purissimo virtutum nitro sordes lavantur quotidie plurimorum. Quod cum vidisset, occurrente sibi sancto et venerabili Episcopo (c) *Isidoro* Confessore, et turbis innumerabilibus *Monachorum*, ex quibus multos *Sacerdotalis* et *Leviticus* sublimabat gradus; lætabatur quidem ad gloriam Domini, sed se indignam tanto honore fatebatur. Quid ergo [al. ego] narrem *Macarios* 705 (d) *Arsenius*, *Serapionas*, et reliqua columnarum Christi nomina? Cujus non intravit cellulam? quorum pedibus non advoluta est? Per singulos sanctos Christum se videre credebatur; et quidquid in illos contulerat, in Dominum se contulisse lætabatur. Mirus ardor, et vix in femina credibilis fortitudo. Oblita sexus et fragilitatis corporeæ, inter tot millia *Monachorum* cum puellis suis habitare cupiebat. Et forsitan cunctis eam suscipientibus, impetrasset, ni majus sanctorum Locorum retraxisset desiderium. Atque propter ferventissimos æstus de *Pelusio* *Maiomam* navigatione perveniens, tanta velocitate reversa est, ut avem putares. Nec multo post in sancta *Bethleem* mansura perpetuo, angusto per triennium mansit hospitio, donec exstrueret cellulas, ac monasteria, et diversorum peregrinorum juxta viam conderet mansiones, (1) in qua *Maria* et *Joseph* hospitium non invenerant. Huc usque iter ejus descriptum sit, quod multis virginibus et filia comite, peragravit.

15. Nunc virtus latius describatur, quæ ipsius propria est, et in qua exponenda, Deo iudice ac teste, profiteor me nihil addere, nihil in majus attollere, more laudantium; sed ne rerum excedam fidem [al. finem], multa detrahere; et ne apud detractores, et (d) genuino me semper dente rodentes, fingere puter, et cornicem *Æsopi* alienis coloribus

(c) *S. Isidorus* *Pelusiotæ* sive *Pelusiæ* episcopus, qui et *Damiatæ* dicitur est.

(d) *Bollandus* *Arsatas* legit: mallet vero *Arsisium*, de quo, et *Serapione* *Palladii* testimonium recitat ex *Lausiaca* cap. 7. ubi toto anno se dicit apud Sanctos Patres, magnum *Arsisium*, et *Putaphastum*, et *Hagionem*, et *Cronium*, et *Serapionem* in *Nitria* monte habitasse. Revera *Arsenium* si retineas, non alius posse videtur intelligi, quam celeberrimus ille *Arcadii* quondam præceptor; sed temporum ratio obstat, quod cum *Macarii* ac *Serapio* desierint, hic ceperit inclarescere. Nihilominus *Socrates* lib. 4. cap. 27. *Arsenium*, Græc. *Ἀρσένιον* de nomine vocat monachum, quem post *Ammonem*, et *Didymum* cum *Isidoro*, *Pambo*, et *Macariis* recenset, ut nihil dubium sit, ad hæc eum tempora pertinuisse. Sed vereor, quin vitiose *Ἀρσένιος* pro *Ἀρσένιος* ibi scriptum sit; oporteatque *Orsicius*, sive, ut Græci loqui amant, *Arsesius* omnino intelligi, nam et *Sozomenus* lib. 6. c. 50. post *Didymum*, et *Cronionem*, magnum *Ἀρσένιον*, *Arsisium*, sive *Orsesium*, cum *Putabasto*, *Serapione*, atque aliis locat.

(e) Quidam Mss. apud *Bollandum*, quorum est geminum insontes semper dente superbo rodere, ex imperitii glossatoris ingenio.

(1) Asserendi sensu *Grav.* in quo *Maria* et *Joseph* hospitium invenirent.

adornare. Quæ prima Christianorum virtus est, tanto humilitate deiecit, ut qui eam non vidisset, et pro celebritate nominis videre gestisset, ipsam esse non crederet, sed ancillarum ultimam. Et cum frequentibus choris virginum cingeretur, et veste et voce et habitu, et incessu minima omnium erat. Nunquam post viri mortem usque ad diem dormitionis suæ cum ullo comedit viro, quamvis eum sanctum et in pontificali sciret culmine constitutum. Balneas, nisi periclitans, non adiit. Mollia, **706** etiam in gravissima febre, lectuli strata non habuit, sed super durissimam humum, stratis ciliciliis quiescebat, si tamen illa quies dicenda est, quæ jugibus pene orationibus dies noctesque iungebat [Ms. *iungebatur*]; illud implens de Psalterio : *Lavabo per singulas noctes lectum meum, lacrymis meis stratum meum rigabo* (Psal. 6. 7). (a) In qua fontes crederes lacrymarum, ita levia peccato plangebatur, ut illam gravissimorum criminum crederes ream. Cumque a nobis crebrius moneretur, ut parceret oculis, et eos servaret Evangelicæ lectioni, aiebat : Turpanda est facies, quam contra Dei præceptum purpurisso et cerussa et stibio sæpe depinxit. Affligendum corpus, quod multis vacavit deliciis. Longus risus, perpetui compensandus est fletu. Mollia lintamina et serica pretiosissima, asperitate cilicii commutanda. Quæ viro et sæculo placui, nunc Christo placere desidero. Si inter tales tantasque virtutes castitatem in illa volucro prædicare, superfluous videar : in qua etiam cum sæcularis esset, omnium Romæ matronarum exemplum fuit : quæ ita se gessit, ut nunquam de illa etiam maledicorum quidquam auderet fama contingere. Nihil animo ejus clementius, nihil erga humiles blandius fuit. Non appetebat [Ms. *appellabat*] potentes : nec tamen superbos et gloriolam quærentes, fastidio despiciebat. Si pauperem videbat, sustentabat; si divitem, ad beneficiendum hortabatur. Liberalitas sola excedebat modum. Et usuras tribuens, (b) versuram quoque sæpius faciebat, ut nulli stipem rogantium denegaret. Fateor errorem meum : cum [al. *cur*] in largiendo esset profusior, arguebam, illud proferens de Apostolo : *Non ut aliis sit refrigerium, vobis [al. nobis] autem tribulatio : sed ex æqualitate in hoc tempore, ut vestra abundantia sit ad illorum inopiam, et illorum abundantia sit ad vestram inopiam* (2. Cor. 8. 13). Et hoc de Evangelio Salvatoris : *Qui habet duas tunicas, det alteram non habenti* (Luc. 3. 11). Et providendum **707** esse, ne quod libenter faceret, semper facere non posset : multaque hujuscemodi, quæ illa mira verecundia, et sermone parcissimo dissolvebat : testem invocans Deum, se pro illius nomine cuncta facere ; hoc et habere voti, ut mendicans ipsa moreretur : ut unum nummum filix non dimitteret, et in funere suo aliena sindone involveretur. Ad extremum inferebat : Ego si petiero, multos inveniam qui mihi tribuant :

(a) Victorinus in duobus Mss. invenerat : *in quo fonte lacrymarum*, etc.

(b) Duo Regiæ codd. *usuram* iterum pro *versura* obtrudunt. Vide Donatum in Terentii Phormion. 5. 2. in fine.

Iste mendicans si a me non acceperit, quæ ei possum etiam de alieno tribuere, (c) et mortuus fuerit, a quo ejus anima requiretur? Ego cautiosem in re familiari esse cupiebam ; sed illa ardentior fide, toto Salvatori animo iungebatur, et pauperem Dominum, pauper spiritu sequebatur, reddens si quod acceperat, pauper pro ipso affecta. Denique consecuta est quod optabat, et in grandi ære alieno filiam dereliquit, quod huc usque debens non suis viribus, sed Christi se confidit misericordia reddituram.

16. (d) Solent pleræque matronarum buccinatoribus suis dona conferre, et in paucos largitate profusa, manum a cæteris retrahere : quo illa omnino carebat vitio ; ita enim singulis suam pecuniam dividebat, ut singulis necessarium erat, non ad luxuriam, sed ad necessitatem. (e) Nemo ab ea pauperum vacuus reversus est. Quod obtinebat, non divitiarum magnitudine, sed prudentia dispensandi : illud semper replicans, *Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur* (Math. 5. 7). Et : *Sicut aqua extinguit ignem, ita elemosyna extinguit peccatum* (Eccli. 16. 9). Et : *Facite vobis amicos de iniquo mamona, qui vos recipiant in æterna tabernacula* (Luc. 16. 9). Et : *Date elemosynam, et ecce omnia mundata sunt vobis* (Ibid. 12). Et verba Danielis, regem Nabuchodonosor monentis [al. *sermone monentis*], ut elemosynis redimeret peccata sua (Dan. 4). Nolebat in his lapidibus pecuniam effundere, qui cum terra et sæculo transitori sunt, sed in vivis lapidibus, qui voluntur super terram (Zuch. 9. 36. *iuxta LXX*), de quibus in Apocalypsi Joannis (Cap. 16. 21. et 22), civitas magni regis extruitur : quos in saphirum et smaragdum et jaspidem, et cæteras gemmas esse vertendos, Scriptura commemorat.

17. Verum hæc possunt esse communia cum (f) paucis ; et scit diabolus non in summo virtutum culmine posita. **708** Unde loquitur ad Dominum, post amissam Job substantiam, post eversam domum, post liberos interfectos, *Corium pro corio, et omnia quæ habuerit homo, dabit pro anima sua. Sed extende manum tuam, et tange ossa ejus et carnes, nisi in faciem benedixerit tibi* (Job. 2. 4). Scimus plerisque dedisse elemosynam, sed de proprio corpore nihil dedisse : porrexisse egentibus manum, sed carnis voluptate superatos, dealbasse ea quæ foris erant, et intus plenos fuisse ossibus mortuorum. At non Paula talis, quæ tantæ continentix fuit, ut prope mensuram excederet, et debilitatem corporis nimis jejuniis ac labore contraheret. Quæ exceptis diebus festis, vix oleum in cibo caperet, ut ex hoc uno æstimetur, quid de vino et liquamine, et piscibus,

(c) Unus Regiæ Ms. *et si mortuus fuerit*. Mox alii, *sed illa ardentiori fide*.

(d) In Regiæ altero, *Solent plerique Romanorum buccinatoribus*.

(e) Hæc, Nemo ab ea pauperum vacuus reversus est, in vetustiori Regiæ Ms. non inveniuntur. Forte etiam vitiosa trajectio peccant.

(f) Mallemus Victorii lectionem præferre, *cum multis, nisi cum paucis* haberent quotquot inspeximus Mss. libri. *Cum multis* quoque Bollandus legit notatque ad inum marginem ex Ms. S. Maximi *cum paucis*.

et (c) lacte, et melle, et ovis, et reliquis, quæ gustui scavia sunt, judicari. In quibus sumendis quidam se abinentissimos putant; et si his ventrem ingurgitaverint, tutam pudicitiam suspicantur.

18. Semper quidem virtutes sequitur invidia, *feruntque summos Fulgura montes* (ex Horatio). Nec mirum si hoc de hominibus loquar, cum etiam Dominus noster Pharisæorum zelo sit crucifixus, et omnes sancti æmulos habuerint: in paradiso quoque serpens fuerit, cujus invidia mors introivit in orbem terrarum (Sap. 2. 24). Suscitaverat ei Dominus Adad Idumæum, qui eam colaphizaret, ne se extolleret (3. Reg. 11. 14): et quasi quodam stimulo carnis sæpius admonebat (2. Cor. 12. 7); (b) ne magnitudo virtutum altius raperet, et aliarum vitiiis feminarum, se in excelso crederet constitutam. Ego aiebam, livori esse cedendum, et dandum insanie locum: quod fecisset Jacob in fratre suo Esaü, et David in pertinacissimo inimicorum Saül: quorum alter in Mesopotamiam fugerit; alter se Allophylis tradiderit, malens hostibus, quam invidis subjacere. At illa respondebat: Juste hæc diceret, si diabolus contra servos Dei, et ancillas, non ubique pugnaret, et ad omnia loca fugientes non præcederet; si non sanctorum Locorum amore retinerer, et Bethleem meam in alia reperire possem parte terrarum. Cur enim non patientia livorem superem? cur non humilitate frangam superbiam; et percutienti maxillam, offeram alteram? Dicente 709 Apostolo Paulo? *Vincite in bono malum* (Rom. 12. 21). Nonne Apostoli gloriabantur, quando pro Domino sunt passi contumeliam? Nonne ipse Salvator humiliavit se, formam servi accipiens, et factus est obediens Patri usque ad mortem, et mortem crucis (Phil. 2. 7), ut nos sua passione salvaret? Job nisi certasset, et vicisset in prælio, non accepisset coronam justitiæ, nec audisset a Domino: *Putas me aliter locutum tibi, quam ut appareres justus* (Job. 4. 2. juxt. LXX)? Beati dicuntur in Evangelio, qui persecutionem patiuntur propter justitiam (Matth. 5. 10). SECURA scit [fort. sic] conscientia, quod non propter peccata patiamur; et afflictio in sæculo, materia præmiorum est. Si quando procacior fuisset inimicus, et usque ad verborum jurgia prosilisset, illud Psalterii decantabat: *Cum consisteret adversum me peccator, obmutui et silii a bonis* (Psal. 38. 2). Et rursus: *Ego autem quasi surdus non audiebam, et quasi mutus non aperiens os suum. Et; Factus sum sicut homo non audiens, et non habens in ore suo increpationes* (Psal. 37. 14). In tentationibus, Deuteronomii verbaolvebat: *Tentat vos Dominus Deus vester, ut sciat si diligatis Dominum Deum vestrum de toto corde vestro, et de tota anima vestra* (Deut. 10. 3). In tribulationibus et angustiis, Isaia replicabat eloquia: *Qui ablactati estis a lacte, qui abstracti ab ubere, tribulationem super tribulatio-*

(a) Voculas, et lacte, quas fere omnes Mss. atque excusi libri retineant, post Erasmus omiserat quoque Martianeus.

(b) In plerisque Mss. atque impressis codicibus, *ne magnitudine virtutum altius raperet*. Hæc vero lectio quam retinimus, Pauli sententiæ congruit magis.

nem expectate, spem super spem; adhuc pusillum propter malitiam laborum, (c) propter linguam malignam (Isai. 28. 9 et seqq. juxt. LXX). Et Scripturæ testimonium in consolationem suam ediserebat: *ablactatorum esse, eorum scilicet, qui ad virilem ætatem pervenissent, tribulationem super tribulationem suscinere, ut spem super spem mereantur accipere. Scientes quoniam tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio vero spem, spes autem non confundit* (Rom. 5. 3. 4). Et, *Quod si is qui foris est homo noster, corrumpatur, ille qui intus est, innovetur: Et, In præsentiarum leve et momentaneum tribulationis (d) nostræ, æternæ [al. æternum] gloriæ pondus operatur in nobis, non aspicientibus quæ videntur, sed quæ non videntur. Quæ enim videntur, temporalia sunt, quæ autem non videntur, æterna* (2. Cor. 4. 16. et seqq.). Nec longum fore tempus, etiam si humanæ impatientiæ tardum videatur, quin Dei statim (e) sequatur auxilium dicentis: *Tempore opportuno exaudivi te, et in die salutis auxiliatus sum tibi* (Isai. 49. 8). Nec dolosa labia, et linguas 710 iniquorum esse metuendas, cum Domino adjutore lætemur, et ipsum debeamus audire per Prophetam moventem: *Nolite timere opprobria hominum, et blasphemias eorum ne metueritis, sicut enim vestimentum, sic comedit eos vermis; et sicut lanam, sic devoravit eos tinea* (Isai. 51. 7. 8). Et: *Per patientiam vestram possidebitis animas vestras* (Luc. 21. 19). Et: *Non sunt condignæ passionis hujus temporis ad futuram gloriam, quæ revelabitur in nobis* (Rom. 8. 18): Et alibi: *Tribulationem super tribulationem suscinere* (Ephes. 5): ut patienter agamus in omnibus quæ accidunt nobis. *Patiens enim vir (f) multum prudens: qui autem pusillanimis est, vehementer insipiens* (Prov. 14. 29).

18. In languoribus et crebra infirmitate dicebat: *Quando infirma sum, tunc fortis sum* (2. Cor. 12. 10). *Habemus thesaurum istum in vasculis fictilibus* (Ibid. 4. 7), *donec mortale hoc induat immortalitatem, et corruptivum hoc vestiatur incorruptione* (1. Cor. 15. 53). Et iterum: *Sicut superabundant passionis Christi in nobis, et per Christum abundavit et consolatio* (2. Cor. 1. 5). Ac deinde: *Ut socii passionum estis, sic eritis et consolationis* (Ibid. v. 7). In mœore cantabat: *Quare tristis es anima mea, et quare conturbat me? Spera in Deo, quoniam adhuc confitebor illi, salutare vultus mei, et Deus meus* (Psal. 41. 12). In periculis loquebatur: *Qui vult venire post me, abneget semetipsum, et tollat crucem suam, et sequatur me* (Luc. 9. 25). Et rursus, *Qui vult animam suam salvam facere, perdet eam. Et, Qui perdidit animam suam propter me, salvam eam faciet* (Ibid. 24). Quando dispendia rei familiaris et eversio totius patrimonii nuntiabatur, aiebat: *Quid*

(c) Duo penes Bollandum Mss. propter linguam alienam: pressius Græco, *διὰ γλῶσσαν ἰδιώτου*.

(d) Antea erat *tribulationis vestræ*, et consequenter *vobis* contra Mss. et sacri textus consensum.

(e) Sic Mss. pro quo in editis obtinebat, *videatur*, non satis recte.

(f) Rectius, ut videtur, unus Reginae Ms. *multus prudentia*, ex Græco *πολλὴ βουλοσύνη*.

enim prodest homini, si totum mundum lucrifecerit, et animæ suæ damnatum habuerit? aut quam dabit homo commutationem pro anima sua (Matth. 16. 25)? Et, *Nudus exivi de utero matris meæ, nudus et redeam. Sicut Domino placuit, ita factum est, Sit nomen Domini benedictum (Job. 1. 21)*. Et illud: *Nolite diligere mundum, neque ea quæ sunt in mundo. Quoniam omne, quod in mundo est, desiderium carnis est, et concupiscentia oculorum, et superbia vitæ hujus: quæ non est ex Patre, sed ex mundo. Et mundus transit, et concupiscentia ejus (1. Joan. 2. 15. 16. 17)*. Scio ei scriptas infirmitates gravissimas liberorum et maximo Toxotli sui, quem diligebat plurimum. Cumque illud virtute complexset, *turbata sum, et non sum locuta (Ps. 76)*, in hæc verba prorupit: *Qui amat filium aut filiam plus quam me, non est me dignus (Matth. 10. 37)*. Et **711** orans ad Dominum, loquebatur: *Posside Domine filios mortificatorum (Psal. 78. 41)*, qui pro te quotidie mortificant corpora sua. Novi susurronem quemdam (quod genus hominum vel perniciosissimum est) quasi benevolam nuntiasse, quod pro nimio fervore virtutum quibusdam videretur iasana, et cerebrum illius dicerent confovendum. Cui illa respondit: *Theatrum facti sumus mundo, et Angelis, et hominibus (1. Cor. 4. 9)*: Et: *Nos stulti propter Christum; sed stultum Dei sapientius est hominibus (Ibid. 1. 25)*: Unde et Salvator loquitur ad Patrem: *Tu scis insipientiam meam (Psal. 68. 6)*. Et iterum: *Tanquam prodigium factus sum multis, et tu adjutor fortis (Psal. 70. 7)*, *Ut jumentum factus sum apud te, et ego semper tecum. Quem in Evangelio et propinqui quasi mentis impotem ligare cupiebant (Joan. 10)*, et adversarii suggillabant, dicentes, *Dæmonium habet, et Samaritanus est (Ibid. 8. 48)*. Et, *In Beelzebub principe dæmoniorum ejicit dæmonia (Matth. 12. 24)*. Sed nos audiamus Apostolum cohortantem. *Hæc est gloria nostra, testimonium conscientiæ nostræ; quoniam in sanctitate et sinceritate, et in gratia Dei conversati sumus in mundo (1. Cor. 1. 12)*. Et Dominum dicentem ad Apostolos: *Ideo mundus odit vos, quoniam non estis de mundo. Si enim essetis de mundo, anaret utique mundus quod suum erat (Joan. 15. 19)*. Et ad ipsum Dominum verba vertebat: *Tu nosti cordis abscondita. Et, Hæc omnia venerunt super nos, nec sumus obliti tui, nec inique egimus in testamento tuo, nec aversum est retrorsum cor nostrum (Psal. 43. 18 et 19)*. Et, *Propter te mortificati sumus tota die, reputati sumus ut oves occisionis (Rom. 8. 36)*. Sed Dominus auxiliator meus, non timebo quid faciat mihi homo (Psal. 117. 6). (1) Legit enim: *Fili honora Dominum, et confortaberis, et extra Dominum nullum timueris (Prov. 7. 1. juxta I.XX)*. His et talibus testimoniis, quasi armatura Dei, et adversus omnia quidem vitia, sed præcipue instrucebat se contra invidiam sævientem; et patiēdo injurias, furorem rabidi pectoris mitigabat. Denique usque ad diem mortis, et **712** hujus patientia, et aliorum zelus omnibus patuit:

(1) Antea erat *Legi*, minus bene. Mox *extra eum pro extra Dominum*. Graviter.

qui suum rodit auctorem, et dum æmulum laedere nititur, in semetipsum proprio furore bacclatur.

19. Dicam et de ordine monasterii, quomodo Sanctorum continentiam in suum verterit lucrum. Seminabat carnalia, ut meteret spiritalia (1. Cor. 9): dabat terrena, ut cœlestia tolleret: brevia concedebat, ut pro his æterna mutaret. Post virorum monasterium, quod viris tradiderat gubernandum, plures virgines quas e diversis provinciis congregarat, tam nobiles, quam medii, et infimi generis, in (a) tres turmas, monasteriaque divisit: ita duntaxat, ut in opere et in cibo separatæ, psalmodiis et orationibus jungerentur. Post *ALLELUIA* cantatum (quo (b) signo vocabantur ad Collectam) nulli residere licitum erat. Sed prima, seu inter primas veniens, cæterarum operiebatur adventum, pudore et exemplo ad laborem eas provocans, non terrore. Mane, hora Tertia, Sexta, Nona, Vespere, noctis medio, per (c) ordinem Psalterium cantabant. Nec licebat cuiquam sororum ignorare Psalmos, et non de Scripturis sanctis quotidie aliquid discere. Die tantum Dominico ad Ecclesiam procedebant, ex (d) cujus habitabant latere. Et unumquodque agmen matrem propriam sequebatur: atque inde pariter revertentes, instabant operi distributo, et vel sibi, vel cæteris indumenta faciebant. Si qua erat nobilis, non permittebatur de domo sua habere comitem, ne veteram actuum memor, et lascivientis infantie errorem refricaret antiquum, et crebra confabulatione renovaret. Unus omnium habitus. Linteamine ad tergendas solum manus utebantur. A viris tanta separatio, ut a spadonibus quoque eas sejungeret, ne ullam daret occasionem lingue maledicæ, quæ sanctos carpere solita est in solatium delin-

(a) Vetustior reginæ Ms. tres voculam non agnoscit: et pro *monasteriaque* unus S. Maximi, teste Bollandi, habet *per monasteria*: ipse *monasterium* minori numero malisset; modo enim Hieronymus dicturum se de ordine monasterii, non *monasteriorum*, proposuerat. Et numerum quidem trium turmarum perquam verosimile est ab aliis excogitatum ex ea quæ heic est, *nobilis, medii, atque infimi generis* recensione; facile enim in turmas aut pauciores, aut plures, virgines illas tribuerit Paula, non ex generis sorte, sed habito ad ætatem, studia, ludolem, virtutes, aliæque id genus, respectu. De monasterio autem minus solliciti sumus, nunquam dicendum, an plura, quandoquidem constat eodem omnes septo fuisse conclusas, quæ sæpius in die convenirent potissimum canonicis horis decantandis. Illud Quaresmius Peregrinat. 2. cap. 14. ex rudibus antiquis, et Paulæ nomiae, quo insignebatur, putat invenisse, ac describit.

(b) Epist. 38. ad Marcellam n. 4. de *Blessita*: *Nunc ad orandum festina consurgit, et tinnula voce, cæteris Alleluia præcipiens, prior incipit laudare Dominum suum.*

(c) Hæc nempe erat consuetudo in multis, et maxime Egypti Ecclesiis ac coetibus Monachorum, ut Psalmi non ut hodie fit, alternis versiculis ab omnibus simul, sed a singulis singuli decantarentur; idque est quod per ordinem Psalterium canere, Hieron. heic atque alibi, tum alii ejus, et sequioris ævi Scriptores vocant. Insignis Cassiani locus est lib. 2. cap. 3. « Quotidianos orationum ritus volentibus celebrare, unus in medio psalmos cantaturus exurgit, sedentibus cunctis (ut moris est nunc quoque in Egypti partibus) et in psallentis verba omni cordis intentione defixis. Et c. 20. Tantum a cunctis silentium præbetur, ut cum in unum tam numerosa fratrum multitudo conveniat, præter illum, qui consurgens psalmum decantat in medio, nullus hominum prorsus adesse credatur. » Vid. infr. n. 39. et in epist. 125. ad Rusticum.

(d) Erat ad Antrum Nativitatis Christi, quam Constantinus, atque Helena exstruxerant.

quendi. Si **713** qua vel tardior veniebat ad Psalmos, vel erat in opere pigrior, variis eam modis aggrediebatur. Si erat iracunda, blanditiis, si patiens, correptione; illud Apostoli imitans: *Quid vultis In virga veniam ad vos, an in spiritu lenitatis et mansuetudinis?* Excepto victu et vestitu, nullam habere quidquam patiebatur, dicente Paulo: *Habentes victum et vestitum, his contenti sumus* (1. *Timoth.* 6. 8); (a) ne consuetudine plus habendi, præberet locum avaritiæ, quæ nullis expletur opibus: et quanto amplius habuerit, plus requirit; et neque copia, neque inopia minuitur. Jurgantes inter se, sermone lenissimo fœderabat. Lascivientem adolescentularum carnem crebris et duplicatis frangebat jejuniis, malens eis stomachum dolere, quam mentem. Si vidisset aliquam comptiorem, contractione frontis, et vultus tristitia arguebat errantem, dicens: Munditiam corporis atque vestitum, animæ esse immunditiam. Et turpe verbum atque lascivum, nunquam de ore virgineo proferendum: quibus signis libidinosus animus ostenditur: et per exteriorem hominem, interioris hominis vitia demonstrantur. Quam linguosam, garrulam, ac procacem, (1) rixisque perspexerat delectari, et sæpius communitam nolle converti, inter ultimas et extra conventum sororum, ad fores triclinii orare faciebat, et separatim cibum capere: ut quam objuratio non correxerat, emendaret pudor. Furtum quasi sacrilegium detestabatur. Et quod inter sæculi homines, vel leve putatur, vel nihil, hoc in monasteriis gravissimum dicebat esse delictum. Quid memorem clementiam et sedulitatem in ægrotantes, quas miris obsequiis, et ministeriis confovebat? Cunque aliis languentibus, large præberet omnia, et esum quoque exhiberet carni; si quando ipsa ægrotasset, sibi non indulgebat, et in eo inæqualis videbatur, quod in aliis clementiam, in se duritiam commutabat.

20. Nulla juvenum puellarum sano et vegeto corpore, tantæ se dederat continentia, quantæ ipsa fracto et senili debilitatoque corpusculo. Fateor, in hac re pertinacior fuit, ut sibi non parceret, **714** et nulli cederet admonenti. Referam quod expertus sum. Mense Julio ferventissimis æstibus incidit in ardorem febris, et post desperationem, cum Dei misericordia respirasset, et medici persuaderent ob refectionem corporis vino opus esse tenui et parco, ne aquam bibens in hydropem verteretur; et ego clam beatum Papam Epiphanium rogarem, ut eam mone-ret, imo compelleret vinum bibere, illa ut erat prudens et solertis ingenii, statim sensit insidias; et subridens, meum esse quod ille diceret, intimavit. Quid plura? cum beatus Pontifex post multa hortamenta exisset foras, quærenti mihi quid egisset, respondit: Tantum profeci, ut seni homini pene persuaserit, ne vinum bibam. Hæc refero, non quod

(a) Alibi *ne consuetudo* in recto. Sallustius in *Catilina* cap. XI. quem locum Hieronymus exscribit, *avaritia*, inquit, *semper infinita, insatiabilis, neque copia, neque inopia minuitur*. Vid. Theophili Paschalem III. num. 15. et epistolam 53. ad Paulinum num. 10.

(1) Alii cum Grav. præponunt *risu*, sic *risu*, *rixisque*, etc.

inconsideranter, et ultra vires sumpta onera probem, monente Scriptura: *Super te onus ne levaveris*; sed quod mentis ejus ardorem, et desiderium fidelis animæ, ex hac quoque probare velim perseverantia, decantantis: *Sitivil anima mea in te, quam multipliciter tibi caro mea* (*Psal.* 62. 2). Difficile est modum tenere in omnibus. Et vere juxta Philosophorum sententiam, *μακρότης ἢ ἀρετῆς, ὑπερβολὴ κακία* (b) reputantur: Quod nos una et brevi sententiola exprimere possumus: *Ne quid nimis* (*Terent. And. Act.* 1). Quæ in contemptu ciborum tantam habebat pertinaciam: in luctu mitis erat, et suorum mortibus frangebatur, maxime liberorum. Nam et in viri et filiarum dormitione semper periclitata est. Et cum os stomachumque signaret, et matris [*Ms. matricis*] dolorem crucis niteretur impressione lenire; superabatur affectu, et credulam mentem, parentis viscera consternabant, animoque vincens, fragilitate corporis vincebatur: quam semel languor arripiens, longo tempore possidebat; ut et nobis inquietudinem, et sibi (c) discrimen asferret. In quo illa lætabatur, per momenta commemorans: *Miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus* (*Rom.* 7. 24)? Dicat prudens lector, pro laudibus me vituperationem scribere. Testor Jesum, cui illa servivit, et ego servire cupio, me utramque in partem nihil fingere, sed quasi Christianum de **715** Christiana, quæ sunt vera, proferre, id est, historiam scribere, non panegyricum, et illius vitia, aliorum esse virtutes. Vitia loquor, secundum animum meum, et omnium sororum ac fratrum desiderium, qui illam diliginus, et absentem quærimus.

21. Cæterum illa implevit cursum suum, fide-mque servavit, et nunc fruitur corona justitiæ (*2. Tim.* 4. 7): sequiturque Agnum quocumque vadit (*Apoc.* 14). Saturatur, quia esurivit, et læta decantat: *Sicut audivimus, ita et vidimus, in civitate Domini virtutum, in civitate Dei nostri* (*Psal.* 47. 9). O beata rerum commutatio: flevit, ut semper rideret. Desepxit lacus contritos, ut fontem Dominum reperiret. Vestita cilicio est, ut nunc albis vestimentis uteretur, et diceret: *Scidisti saccum meum, et induisti me lætitia* (*Psal.* 29. 12). Cinerem sicut panem manducabat, et potionem suam cum fletu miscebat (*Psal.* 101. 10), dicens: *Fuerunt mihi lacrymæ meæ panes die ac nocte* (*Psal.* 41. 4), ut in æternum pane Angelorum vesceretur et caneret: *Gustate et videte, quoniam suavis est Dominus* (*Psal.* 33. 9). Et, *Eruclavit cor meum verbum bonum: dico ego opera Meæ Regi* (*Psal.* 44. 1). Et Isaie, imo Domini per Isaiam in se cerneret verba compleri. *Ecce qui serviunt mihi, manducabunt, vos autem esurietis. Ecce qui serviunt mihi, bibent, vos, au-*

(b) Veteres editi *etiam* verbum addunt, et totius sententiæ interpretationem, *id est modus virtus est, vitium inmoderata reputatur*; quæ nec *Mss.* habent, nec a Hieronymi calamo profecta sunt. Quod autem *maximè* in recto legimus, in *Benedictina* edit. erat *maximè*, vitiose. Porro Aristoteli sententia hæc adscribitur, quam in epistola ad Demetriadem plurimum numero edisserit.

(c) Aliter *discrimina*; sed male Erasmus secutus Mar-tianæus, *offerret* pro *asferret*.

tem citatis. Ecce qui serviunt mihi, lætabuntur, vos autem confundemini. Ecce qui serviunt mihi, exultabunt (a) in gaudio, vos autem clamabitis ob dolorem cordis, et propter contritionem spiritus ululabitis (Isai. 65. 13. 14). Dixeram, lacus eam semper fugisse contritos, ut fontem Dominum reperiret, ut posset læta cantare: Sicut cervus desiderat ad fontes aquarum, ita desiderat anima mea ad te Deus. Quando veniam et apparebo ante faciem Dei (Psal. 41. 1)?

22. Tangam ergo breviter quomodo hæreticorum œciosos devitaverit lacus, et eos instar habuerit Ethnicorum. Quidam (b) veterator callidus, atque, ut sibi 716 videbatur, doctus et sciolus, me nesciente cœpit ei proponere quæstiones, et dicere: Quid peccavit infans, ut a dæmone corripatur? In qua ætate resurrecturi sumus? Si in ipsa qua morimur: ergo nutricibus post resurrectionem opus erit. (c) Sin aliter, nequaquam erit resurrectio mortuorum; sed transformatio in alios. Diversitas quoque sexus maris ac feminae erit, aut non erit? Si erit, sequentur et nuptiæ, et concubitus, sed et generatio. Si non erit, sublatâ diversitate sexus, eadem corpora non resurgent: Aggravat enim terrena inhabitatio sensum multa cogitantem (Sap. 9. 15); sed tenuia erunt et spiritualia, dicente Apostolo: Seminatur corpus animale, resurget corpus spirituale (1. Cor. 15. 44). Ex quibus omnibus probare cupiebat, rationales creaturas ob quædam vitia, et antiqua peccata in corpora esse delapsas: et pro diversitate et meritis peccatorum tali vel tali conditione generari, ut vel corporum sanitate gauderent, et parentum divitiis ac nobilitate, vel in morbidas carnes, et domos inopuni venientes, pœnas pristinorum Inerent delictorum, et præsentî sæculo atque corporibus, quasi carcere clauderentur. Quod cum audisset, et ad me retulisset, iudicans hominem, mihi que incubisset necessitas

(a) Illud in gaudio supplevimus ex Reginae codicibus, quod et LXX, et supplevimus habebant, nec Hebr. abludat.

(b) Hunc Palladium fuisse Baroniis putat, quod ille, ut ex Lausiaca c. 77. compertum est, uno anno in Bethleem vixerit, atque Origenistarum erroribus addictus cum primis fuerit. Unus Ms. pro sciolus, novo, ac satis barbaro vocabulo, sanctiolus. Grav. veterator et callidus.

(c) Præferunt alii editi, si in altera. Sed et antea pro morimur, legendum forte videatur, nascimur, ut nutricibus opus sit. Cæterum huiusmodi cavillis resurrectionem impugnari solitam, atque irrideri ab ethnicis refert Augustinus lib. 22. de Civit. Dei c. 42. a quibus ipse Origenes haud multum recessit. Commentario in Psalm. 1. vers. 5. quem locum ex Petavii interpretatione heic adnectere est operæ pretium. « Igitur, inquit, si interrogemus cujusnam sit futura resurrectio? corporum, respondent, quæ nos circumdant. Instantibus nobis, totius illorum substantiæ, nec ne futura sit, antequam diligenter istud expenderit, totius fore pronuntiant. Quod si nos ad illorum simplicitatem accommodantes, neque quicquam de fluxa, ac mutabili corporum natura disputantes, dubitandum rursus interrogemus, num una sanguis ille omnis resurgat, qui secta identidem vena defluerit, nec non et pili omnes, qui unquam enati sunt, an ii dumtaxat, qui sub obitum nostrum effluerint: nonnunquam ad eam quæstionem offeudent, ac Deo permittendum esse dicunt, ut quidquid voluerit, de ea constituat. Interdum vero velut assentiendo, solos illos nobiscum resurrecturos esse pilos asserunt, quos sub vitæ exitum habuerimus. At qui magis inter illos strenui sunt, ne sanguinis copiam omnem, qui ex corporibus nostris plerumque secretus est, itidemque carnem omnem, quæ per morbos in sudorem, aut aliam ejusmodi materiam abiit, in unum conferre sua oratione cogantur, qualiâ sub mortem exstiterint, resurgere corpora nostra prædicant. »

nequissimæ viperæ ac mortiferæ bestiæ resistendi, de quibus Psalmista commemorat, dicens: Ne trahaas bestiis animas consentientium tibi (Psal. 73. 19): Et, Increpa Domine bestias calami (Psal. 67. 31), qui scribentes iniquitatem, loquuntur contra Dominum mendacium, et elevant in excelsum os suum; conveni hominem, et orationibus ejus, quam decipere nitebatur, brevi interrogatione conclusi: (d) Utrum crederet futuram resurrectionem mortuorum, an non? Qui cum se credere respondisset; intuli: Eadem resurgent corpora, an altera? Cum dixisset, 717 eadem; sciscitatus sum: In eodem sexu, an in altero? Ad interrogata reticenti, et instar colubri huc atque illic transferenti caput, ne feriretur; quia, inquam, taces, ego mihi pro te respondebo, et consequentia inferam. Si non resurget mulier, ut mulier, neque masculus, ut masculus, non erit resurrectio (1) mortuorum; quia sexus membra habet, membra autem totum corpus efficiunt. Si autem sexus et membra non fuerint, ubi erit resurrectio corporum, quæ sine sexu non constant et membris? Porro si corporum non fuerit resurrectio, nequaquam erit resurrectio mortuorum. Sed et illud quod de nuptiis objicis: Si eadem membra fuerint, sequi nuptias; a Salvatore dissolvitur dicente: Erratis nescientes Scripturas, neque virtutem Dei: in resurrectione enim mortuorum, non nubent, neque nubentur, sed erunt similes Angelorum (Matth. 22. 29. 30). Ubi dicitur, non nubent, neque nubentur, sexuum diversitas demonstratur. Nemo enim de lapide et ligno dicit, non nubent neque nubentur, quæ naturam nubendi non habent: sed de his qui possint nubere, et gratia Christi ac virtute non nubant. Quod si opposueris, quomodo ergo erimus (e) similes Angelorum, cum inter Angelos, non sit masculus et femina? Breviter ausculta: Non substantiam nobis Angelorum, sed conversationem, et beatitudinem Dominus repromittit. Quomodo et Joannes Baptista antequam decollaretur, Angelus appellatus est (Luc. 7. 27); et omnes Sancti ac Virgines Dei, etiam in isto sæculo vitam in se expriment Angelorum. Quando enim dicitur: Eritis similes Angelorum, similitudo promittitur, non natura mutatur.

23. Simulque responde: quomodo illud interpretaris, quod Thomas Domini resurgentis (f) palpaverit

(d) Victorius conclusi dicens, utrum, etc. Nobis probaretur quærens, aut quid simile; sed neutrum Mss. habent.

(e) Feminas Angelis similes futuras post resurrectionem ex illo Matthæi loco Origeni visum est, et Tertulliano De cultu feminarum cap. 2., et sancto Hilario in Matthæum, aliisque Patribus, qui in muliebri sexu surrecturas non existimarunt. Hanc opinionem etiam Hieronymo exprobrat Ruffinus ex ipsius dictis l. 3. c. 5. in Epist. ad Ephesios. Noster sese ab ea purgat, calumnia tum in Apologie lib. 1. tum vero etiam hoc loco, quem animadvertas scilicet, velim.

(f) Martianeus tetigerit. Mss. nostri omnes, et Victorius, ut reposuimus, quibus consonat Evangelii textus, et quod statim inferit Hieron. c. ejus palpatae sunt manus, etc.

(1) Ambrosianus Ms. antiquus, quo vetus altera S. Hieronymi Vita continetur, hunc locum sic recitat: Non erit resurrectio corporum, quia sine sexu non constat et membris: porro si corporum non erit resurrectio, nequaquam erit resurrectio mortuorum.

manus, et viderit lancea latus ejus perforatum (*Joan. 10*)? Et Petrus in littore stantem viderit Dominum, et partem assi piscis, ac favum mellis comedentem (*Luc. 24*)? Qui stabat, profecto habebat pedes, Qui monstravit latus vulneratum, utique et ventrem, **718** et pectus habuit, sine quibus non sunt latera ventri et pectori cohærentia. Qui locutus est, lingua et palato ac dentibus loquebatur. Sicut enim plectrum chordis, ita lingua illiditur dentibus, et vocalem reddit sonum. Cujus palpatæ sunt manus, consequenter et brachia habuit. Cum igitur omnia membra habuisse dicatur, necesse est, ut totum corpus habuerit, quod conficitur ex membris: non utique femineum, sed virile, id est, ejusdem sexus, in quo mortuus est. Quod si obtenderis: ergo et nos post resurrectionem comedemus? Et quomodo clausis ingressus est januis, contra naturam pinguium, et solidorum corporum? Audies: Noli propter cibum, resurrectionis fidem in calumniam trahere. Nam et Archisynagogi filiæ resuscitatae jussit cibum dari (*Marc. 5. 43*). Et Lazarus quatruiduanus mortuus, cum ipso scribitur inisse convivium (*Joan. 12. 2*), ne resurrectio eorum phantasma putaretur. Sin autem clausis ingressus est januis, et idcirco spirituale et æereum corpus niteris approbare: ergo et antequam pateretur, quia contra naturam graviorum corporum super mare ambulavit, spirituale corpus habuit. Et Apostolus Petrus, qui et ipse super aquas pendulo incessit gradu, spirituale corpus habuisse credendus est, cum potentia magis et virtus ostendatur Dei, quando sit aliquid contra naturam. Et ut scias in signorum magnitudine, non nature mutationem, sed Dei omnipotentiam demonstrari: Qui ambulabat fide, cœpit infidelitate mergi, nisi eum manus Domini sublevasset, dicentis: *Modicæ fidei, quare dubitasti* (*Math. 14. 31*)? Miror autem te obdurare frontem loquente Domino: *Infer digitum tuum huc, et tange manus meas: et porrige manum tuam, et mitte in latus meum, et noli esse incredulus, sed fidelis* (*Joan. 20. 27*). Et alibi: *Videte manus meas, et pedes meos, quia ipse ego sum. Palpate et videte, quia spiritus carnem et ossa non habet, sicut me videtis habere. Et cum hoc dixisset, ostendit eis (a) manus et pedes* (*Luc. 24. 34. et 40*). Ossa audis, et carnem, et pedes, et manus; et globos mihi Stoicorum, **719** atque aëria quedam deliramenta confingis.

24. Porro si quæris, cur infans a dæmone corripiatur, qui peccata non habuit: aut in qua ætate resurrecturi simus, cum diversa ætate moriamur, ingratissimus suspicior [al. *suspicies*]; *Judicia Dei abyssus multa* (*Ps. 35. 7*). Et: *(b) O altitudo divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei, quam inscrutabilia sunt judicia*

(a) Quidam Mss. *manus, et latus*, pro *pedes*, ut Græcus quoque *οὐκ ἔσθαι*. Confer de Stoicorum globis, quos statim memorat, epist. 133. ad Ctesiphontem n. 3. ubi *αἰθῆρ* Platous irridet. Tertullianus de anima *In æthere dormitio nostra cum Platone, aut circa Lunam cum Endymionibus Stoicorum*. Vide etiam Ciceronem 1. Tusc.

(b) Alii Mss. *o profundum pro altitudo*, quæ prior lectio frequentior Hieronymo est. De sequenti voce *investigabiles* pro *ininvestigabiles* diximus in fine epist. 78. ad Fabiolam.

S. HIERONYMI I.

ejus, et investigabiles viæ ejus. Quis enim cognovit sensum Domini: aut quis consiliarius ejus fuit (*Rom. 11. 33 et 34*)? Ætatum autem diversitas non mutat corporum veritatem. Cum enim corpora quotidie nostra fluant, et aut crescant, aut decrescant: ergo tot erimus homines, quot quotidie commutatur? aut alius fui, cum decem annorum essem, alius cum triginta, alius cum quinquaginta, alius cum jam toto cano capite sum? Igitur juxta Ecclesiarum traditiones, et Apostolum Paulum, illud est respondendum: quod in virum perfectum, et in mensuram ætatis plenitudinis Christi resurrecturi sumus (*Ephes. 4*), in qua et Adam Junæi (c) conditum autumant: et Dominum Salvatorem legimus surrexisse, et multa alia, quæ de utroque Testamento in suffocationem hæretici protuli.

25. Ex quo die ita cœpit hominem detestari, et omnes qui ejusdem dogmatis erant, ut eos voce publica, hostes Domini proclamaret. Et hæc dixi, non ut breviter hæresim confutarem, cui multis voluminibus respondendum est [al. *esset*], sed ut fidem tantæ feminæ ostenderem, quæ MALUIT inimicitias hominum subire perpetuas, quam Dei offensam, amicitias noxiis provocare.

26. Dicam ergo ut cœperam, nihil ingenio ejus docilius fuit. Tarda erat ad loquendum, velox ad audiendum (*Jac. 1. 49*): memor illius præcepti: *Audi Israel, et tace* (*Deuter. 27. 9. secund. LXX*). Scripturas sanctas tenebat memoriter; et cum amaret historiam, et hoc veritatis diceret fundamentum; magis tamen sequebatur intelligentiam spirituales: et hoc culmine ædificationem animæ protegebat. Denique **720** compulsi me: ut vetus et novum Instrumentum, cum filia, me disserente, perlegeret. Quod propter verecundiam negans, propter assiduitatem tamen et crebras postulationes ejus præstiti, ut docerem quod didiceram: non a meipso, id est a præsumptione, pessimo præceptore, sed ab illustribus Ecclesiæ viris. Sic ubi hæsitabam, et nescire me ingenue confitebar, nequaquam mihi voluit [al. *volebat*] acquiescere: sed jugi interrogatione cogebat, ut e multis variisque sententiis, quæ mihi videretur probabilior, indicarem. Loquar et aliud, quod forsitan æmulis videatur incredibile. Hebræam linguam, quam ego ab adolescentia multo labore ac sudore ex parte didici, et infatigabili meditatione non desero, ne ipse ab ea deserar, discere voluit, et consecuta est: ita ut Psalmos hebraice caneret, (d) et sermonem absque ulla latinæ linguæ proprietate personaret. Quod quidem usque hodie in sancta filia ejus Eustochio

(c) Videndus *Midras Theillim*, Psal. XCII. et Liber *Cosri* Parte I. cap. XCV. atque alii, qui tamen de Adami conditione fabulis de more ineptissimis sentent. Conferendus quoque Augustinus de Genes. ad litteram c. XIII. et sequentibus. Nam Pauli testimonium alteri aliter explicant; et Ambrosius quidem, *Nec enim*, inquit *perfectum dicens virum, temporali ætate, et mensura significat*.

(d) Nescio an verius habent quidam Mss. penes Bollandum quoque. *Græcumque sermonem*, etc. De Hebræo autem idem multo antea testatus erat epist. 59. ad Paulam hanc eandem, ubi de Blæsilla, ita, inquit, *Hebrææ linguæ rincerat difficultates, ut in descendis canendisque psalmis cum matre (Paula) contenderet*.

(Vingt-neuf);

cernimus, quæ ita semper adhæsit matri, et ejus obelivit imperiis, ut nunquam absque ea cubaret, nunquam (a) procederet, nunquam cibum caperet, ne unum quidem nummum haberet potestatis suæ, sed et paternam et maternam substantiolam, a matre distribui pauperibus lætaretur, et pietatem in parentem, hæreditatem maximam et divitias crederet. Non debeo silentio præterire, quanto exultaverit gaudio, quod Paulam neptem suam ex (b) Læta et Toxotio genitam imo voto et future virginitatis re-promissione conceptam, audierat in cunis et crepitan- culis balbutiente lingua, ALLELUIA cantare: aviæque et amitæ nomina, dimidiatis verbis frangere. In hoc solo, patrix desiderium habuit; ut filium, nurum, neptem, renuntiasset sæculo, et Christo servire cog- nosceret. Quod et impetravit ex parte. Nam neptis Christi flammeo reservatur: nurus æternæ se tradens pudicitæ, socrus opera, fide, et eleemosynis sequitur, et Romæ conatur exprimere, quod Jerosolymis illa complevit.

721 27. Quid agimus, anima? cur ad mortem ejus venire formidas? Jamdudum prolixior liber cu- ditur, dum timemus ad ultima pervenire, quasi ta- centibus nobis, et in laudibus illius occupatis, differri possit occubitus. Nucusque prosperis navigavimus ventis, et crispantia maris (c) æquora labens carina sulcavit. Nunc in scopulos incurrit oratio, et tumen- tibus fluctuum montibus, præsens utrique nostrum intentatur naufragium: ita ut cogamur dicere: *Præ- ceptor, salvos nos fac, perimus* (Marc. 4. 38. et Luc. 8. 24). Et illud: *Exurge, ut quid obdormis, Domine* (Psal. 43. 23)? Quis enim possit siccis oculis Paulam parrare morientem? Incidit in gravissimam valetudi- nem, imo quod optabat, invenit, ut nos desereret, et plenius Domino jungeretur. In quo languore, Eusto- chii filix probata semper (d) in matrem pietas, magis ab omnibus comprobata est. Ipsa assidere lectulo, flabellum tenere, sustentare caput, pulvillum suppone- re, fricare pedes, manu stomachum confovere, mollia strata componere, aquam calidam temperare, mappulam [al. *matulam*] apponere, omnium ancilla- rum prævenire officia, et quidquid alia fecisset, de sua mercede putare subtractum. Quibus illa precibus, quibus laments et gemitu, inter jacentem matrem, et specum Domini discurret, ne privaretur tanto con- tubernio, ne illa absente viveret: ut eodem feretro portaretur? Sed, o mortalium fragilis et caduca na- tura, et nisi Christi fides nos extollat ad cælum, et æternitas animæ promittatur, cum bestiis ac jumen- tis, corporum una conditio est. Idem occubitus justo

et impio, bono et malo, mundo ac immundo, sacri- ficanti et non sacrificanti. Sicut bonus, ita et qui pec- cat. Sicut qui jurat, ita et is qui juramentum metuit. Similiter et homines et jumenta in favillam et cine- rem dissolvuntur.

28. (e) Quid diu immoror, et dolorem meum diffe- rendo facio longiorem? Sentiebat prudentissima femi- narum adesse mortem, et frigente alia parte corporis atque membrorum, solum animæ teporem in sacro pectore palpitare, nihilominus quasi ad suos perge- ret, **722** alienosque desereret, illos versiculos insurrabat [Ms. S. Maxim. *suffocabat*]: *Domine, dilexi decorem domus tuæ et locum habitationis gloriæ tuæ* (Psal. 25. 8). Et, *Quam dilecta tabernacula tua, Domine virtutum, concupiscit, et deficit anima mea in atria Do- mini* (Psal. 83. 1). Et, *Elegi abjecta esse in domo Dei mei, magis quam habitare in tabernaculis peccatorum* (Ibid. 11). Cumque a me interrogaretur, cur taceret, cur nollet respondere (f) inelamanti, an doleret ali- quid, Græco sermone respondit, nihil se habere mole- stia (1), sed omnia quieta et tranquilla perspicere. Post hæc obmutuit, et clausis oculis quasi jam mor- talia despicere, usque ad expirationem animæ, eos- dem repetebat versiculos, (g) ut quod dicebat, vix audire possemus; digitumque ad os tenens, crucis signum pingebat in labiis. Defecerat spiritus, et anhe- labat in mortem; animaque erumpere gestiens, ipsum stridorem, quo mortalium vita finitur, in laudes Do- mini convertebat. Aderant Jerosolymorum [Joannes], et aliarum urbium Episcopi, et Sacerdotum inferioris [al. *inferiores*] gradus, ac Levitarum innumerabilis multitudo. Omne monasterium, virginum et mona- chorum chori repleverant. Statimque ut audivit spon- sam vocantem, *Surge, veni, proxima mea, speciosa mea, columba mea: Quoniam ecce hyems transit et recessit, pluvia abiit sibi* (Cant. 2. 10. 17); læta re- spondit: *Flores visi sunt in terra, tempus sectionis ad- venit* (Ibid. 12). Et *Credo videre bona Domini in terra viventium* (Psal. 26. 13).

29. Ex hinc non ululatus, non planetus, ut inter sæculi homines fieri solet, sed Psalmorum linguis diversis examina [Ms. *ex animo*] concrepabant. Trans- lataque Episcoporum manibus, et cervicem feretro subjicientibus; cum alii Pontifices lampadas cereos- que præferrent, alii choros psallentium ducerent, in media Ecclesia spelunçæ Salvatoris est posita. Tota ad funus ejus, Palæstinarum urbium turba convenit. Quem monachorum latentium in cremo cellula sua tenuit? Quam virginum cubiculorum secreta (h) texe- runt? Sacrilegium putabat, qui non tali feminae ulti- mum reddidisset officium. Viduæ et pauperes in excm-

(a) Aliquot Mss. *proderet*. Credo legendum *prodiret*.

(b) Recole superiorem epistolam nom. 1. eaque in pri- mis, « presente et gaudente avo, parvulæ adhuc Paulæ lingua balbutiens Christi alleluia resonabat: » et num. 3. quod de re-promissione nata sit, et prius Christo consecrati, *quam genita, quam ante votis, quam utero conceperit mater*.

(c) Unus S. Maximi Ms. *maris terga labens*; melius forte *labens*. Mox pro *montibus*, Victorius aliique *motibus*. De- nique Mss. nostri, alique apud Bollandum, pro *utriusque no- stri*, legunt *utriusque monasterii*.

(d) Editi antea *in matre*.

(e) Aliis verbis codices nostri omnes, *quid diu differo, et dolorem meum in aliis innumando, facio longiorem?*

(f) Vocem *inelamanti*, quam antiquiores omnes, quibus utitur, Mss. habent, addidimus ex eorum fide.

(g) Duo Regiæ exemplaria, *repetebat versiculos, vix ut aure apposita audire possemus: vel quod dicebat, exaudi- diam*, etc. Brevius Cisterciense, *vix ut audirem quod dicebat*.

(h) Heic quoque Mss. uno consensu *tenuerunt*. Tum Vi- ctorius, *sacrilegium putabant*.

(1) Οὐδὲν ἐπὶ τῆς γῆς χρεόν. Vid. Ælian. lib. 2 de Gorgia.

plum Dorcadis, vestes ab ea præbitas ostendebant (Act. 9. 39). Omnis **723** inopum multitudo matrem, et nutritiam [Mss. *nutriculam*] se perdidisse clamabat. Quodque mirum sit, nihil pallor mutaverat faciem, sed ita dignitas quædam, et gravitas ora compleverat, ut eam putares non mortuam, sed dormientem. (a) Græco, Latino, Syroque sermone Psalmi (b) in ordine personabant: non solum triduo, donec subter Ecclesiam, et juxta specum Domini conderetur; sed per omnem hebdomadam, cunctis qui venerant, suum funus, et proprias credentibus lacrymas. Venerabilis virgo filia ejus Eustochium, quasi ablata super matrem suam, abstrahi a parente non poterat: deosculari oculis, hæere vultui, totum corpus amplectari, et se cum matre velle sepeliri.

50. Testis est Jesus, ne unum quidem numinum ab ea filia derelictum, sed, ut ante jam dixi, derelictum magnum æs alienum: et, quod his difficilium est, fratrum et sororum immensam multitudinem, quos sustentare arduum, et abjicere impium est. Quid hac virtute mirabilius, feminam nobilissimæ familiæ, magnis quondam opibus, tanta fide omnia dilargitam, ut ad egestatem pene ultimam perveniret? Jactent alii pecunias, et in corbonam Dei ara congesta, funalibusque aureis dona pendentia. Nemo plus dedit pauperibus, quam quæ sibi nihil reservavit. Nunc illa divitiis fruitur, et his bonis, quæ nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt (2. Cor. 2. 9). Nostram vicem dolemus, et invidere potius gloriæ ejus videbimur, si voluerimus diutius flere regnantem.

51. Secura esto, Eustochium, magna hæreditate ditata es. Pars tua Dominus: et quo magis gaudeas, mater tua. longo martyrio coronata est. Non solum enim effusio sanguinis in confessione reputatur; sed DEVOTÆ quoque mentis servitus immaculata quotidianum martyrium est. Illa corona de rosis et violis plectitur [Ms. S. Max. *textitur*], ista de liliis. Unde et in Cantico scribitur Canticorum: *Fratruelis meus candidus et rubicundus* (Cant. 5. 10); et in pace, et in bello eadem **724** præmia vincentibus tribuens. Mater inquam tua audivit cum Abraham: *Exi de terra tua, et de cognatione tua, et veni in terram, quam ostendam tibi* (Gen. 12. 1). Et per Jeremiam Dominum præcipientem: *Fugite de medio Babylonis, et salvate animas vestras* (Jerem. 48. 6). (c) Et usque ad diem mortis suæ non est reversa in Chaldæam; nec ollas Ægypti, et virulentias carniū desideravit (Exod. 16. 3), sed choris comitata virgineis, civis est Salva-

(a) Expunximus vocem *Hebræo*, quam antea editi heic præponebant, et Martianæus ex una, eaque marginali Cluniacensis Ms. nota asseruit. Cæterum ab aliis Mss. aberat, nec in ullo unquam nos invenimus. Præterea, quod notatum est etiam Bollandio, Syriacum erat vulgi isthuc idioma, et pauci sane tunc fuerint, qui Hebræicam linguam ita calerent. Paulo post Regiæ liber, *non solum triduo, et donec*, etc.

(b) Vid. supra pag. 703. notam c.

(c) Addit Reatinus Episcopus, *Hæc autem exiit de terra sua*, quorum in exemplaribus nostris vestigium est nullum. Paulo post *virulentias* promiscue, pro *virulentias*, occurrit in Mss. et Rosuvidus legit, cui asserendæ lectioni facit illud Celsi l. 11. c. 27. *Caro omnis virulenta*.

toris effecta, et de parvula Bethleem cœlestia regna conscendens, dicit ad veram Noemi: *Populus tuus, populus meus, et Deus tuus, Deus meus* (Ruth. 1).

52. Hunc tibi librum ad duas lucubratiunculas, eodem quem tu sustines dolore, dictavi. Nam quotiescumque stylum figere volui, et opus exarare promissum, toties obriguerunt digiti, cecidit manus, sensus elanguit. Unde et inculta oratio, votum scribentis absque ulla elegantia et verborum lepore testatur.

53. Vale, o Paula, et cultoris tui ultimam senectutem, orationibus juva. Fides et opera tua Christo te sociant, præsens facilius quod postulas, impetrabis. *Exegi monumentum ære perennius* (Horat. od. ultim. lib. 3. Carm.), quod nulla destruere possit vetustas. Incidi elogium sepulcro tuo, quod huic volumini subdidi, ut quocumque noster sermo pervenerit, te laudatam, te in Bethleem conditam lector agnoscat.

(d) Sequitur titulus sepulchri.

*Scipio quam genuit, Pauli fudcre parentes,
Græcorum soboles, Agamemnonis inclyta proles,
Hoc jacet in tumulo: Paulam dixere priores,
Eustochii genitrix, Romani prima Senatus:
Pauperiem Christi, et (e) Bethlemitica rura secuta est.*

(f) In fronte speluncæ.

*Aspicias angustum, præcisa in rupe sepulcrum?
Hospitium Paulæ est, cœlestia regna tenentis.
Fratrem, cognatos, Romam, patriamque relinquens
725 Divitias, sobolem, Bethlemiti conditur antro.
Hic præsepe tuum, Christe, atque hic mystica magi
Munera portantes, hominique, Deoque dedere.*

54. Dormivit sancta et beata Paula, septimo Kalendas Februarias, tertia subbati post solis occubitum. Sepulta est quinto Kalend. earundem. (g) Honorio Augusto sexies, et Aristæneto Consulibus. Vixit in Sancto proposito, Romæ annos quinque, Bethleem annos viginti. Omne vitæ tempus implevit, annis quinquaginta sex, mensibus octo, diebus viginti et uno.

EPISTOLA CIX (g).

AD RIPARIUM PRESBYTERUM (h).

Admonitus Riparii Presbyteri litteris, quod Vigilantius doceret, Martyrum non esse colendos cineres, damnaretque solemnes Christianorum ad eorum sepulcra vigilias, hac epistola quasi velitur, ac præluit ad pugnam, ostendens se paratum ud refellendum hominis errorem, si libros illius ad se mittat.

1. Acceptis primum litteris tuis, non respondere;

(d) His, sequitur titulus sepulchri, Mss. substituunt, *Epitaphium Paulæ viduæ*.

(e) Martianæus *Bethleemitica*, et mox *Bethleemiti*, atque alii quoque *Bethlehemitica*, et *Bethlehemiti*, quod carminis ratio non patitur, siquidem syllaba prima corripitur obmutam et liquidam insequentes.

(f) Ms. S. Maximi apud Bollandum, *Et in foribus sepulchri hæc habes*, etc.

(g) Annum denuntiant 404. ex Consularibus Fastis.

(h) Alias 53. scripta hac an. 404.

(i) Martianæus addit *Tarraconensem* ex Cluniacensi Ms. nec sane intelligimus, quam vere, nam eis Pyreæcos montes in Gallia exstitisse illum, quemadmodum et Desiderium

superbiæ est : respondere , temeritatis . De iis cuius rebus interrogas , (a) quæ et proferre et audire sacrilegium est . Ais Vigilantium , qui *κατ' ἀρτίφατον* hoc vocatur nomine (nam Dormitantius rectius diceretur) os foridum rursus aperire , et putorem spurcissimum contra sanctorum Martyrum proferre reliquias : et nos qui eas suscipimus [al. *suspiciamus*] appellare cinerarios et idololatrias , qui mortuorum hominum ossa veneremur [al. *veneramur*] . O infelicem hominem , et omni lacrymarum fronte plangendum , qui hæc dicens , non se intelligit [al. *intelligat*] esse Samaritanum et Judæum , qui corpora mortuorum , pro immundis habent , et etiam vasa quæ in eadem domo fuerint , pollui suspicantur : **726** sequentes occidentem litteram , et non spiritum vivificantem . Nos autem non dico Martyrum reliquias , sed ne solem quidem et lunam , non Angelos , non Archangelos , non Cherubim , non Seraphim , et omne nomen quod nominatur et in præsentis sæculo et in futuro (*Ephes. 1. 21*) , colimus et adoramus : ne serviamus creaturæ potius quam Creatori , qui est benedictus in sæcula . Honoramus autem reliquias Martyrum , ut eum cuius sunt Martyres , adoremus . Honoramus servos , ut honor servorum redundet ad Dominum , qui ait : *Qui vos suscipit , me suscipit* (*Matth. 10. 40*) . Ergo Petri et Pauli immundæ sunt reliquiæ ? Ergo Moysei corpusculum immundum erit ? quod juxta Hebraicam Veritatem ab ipso sepultum est (b) Domino (*Deut. 34. 6*) ? Et quotiescumque Apostolorum et Prophetarum , ut omnium Martyrum Basilicæ ingrediuntur , toties idololorum templa veneramur ? accensique ante tumulos eorum cerei , idololatriæ insignia sunt ? Plus aliquid dicam , quod redundet in auctoris caput : et insanum cerebrum , vel sanet aliquando , vel debeat ; ne [al. *neq.*] tantis sacrilegiis simplicium animæ subvertantur . Ergo et Domini corpus in sepulcro positum , immundum fuit ? Et Angeli , qui candidis vestibus utebantur , mortuo cadaveri atque polluto præbebant excubias ; ut post multa sæcula Dormitantius somniaret , imo eructaret immundissimam crapulam : et cum Juliano persecutore , Sanctorum Basilicæ aut destrueret , aut in templa converteret ?

2. Miror , sanctum Episcopum , in cuius parochia esse Presbyter dicitur , acquiescere furori ejus : et non virga Apostolica , virgaque ferrea confringere vas

inde est longe verosimilius , quod hi dolerent Parochias suas vicinia Vigilantium hæretici , qui e Convennarum civitate in Gallia erat , fuisse maculatas . Accedit nihil hujusmodi haberi in Mss. nostris , in quibus fere ut in Veronensi , *Ad Riparium Presbyterum de reliquiis Sanctorum reverendis* inscribitur .

(a) Mss. summa consensione , et Victor quoque sic legunt ; at Martianeus *quas* substituit , quæ mutatio si in Mss. occurrit , criticorum temeritati adscribenda est , nam et aliud optimos bonæ Latinitatis scriptores passim evenit , ut *res. quod. et rerum. quæ* , neutro genere conjungantur . Cicerone XVI. epistola IV. numero 5. *sumptui ne parcas vlla in re. quod ad valetudinem opus sit* . Sallustius in Jugurtha cap. 41. « abundantia earum rerum , quæ prima mortales ducunt . Livius 32. 29. rebuscque aliis divinis humanisque , quæ per ipsos agenda erant , perfectis » et tandem A. Gellius , ut ab aliis abstinemus , lib. 1. c. 3. *memoratis multis magnisque rebus , quæ bene ac benivole post redditam pecem Samaritibus fecisset* .

(b) Videndus S. Epiphanius Hæres. I.X. et LXIV. quibus locis Hebræorum et Christianorum quoque traditionem istam edisserit .

inutile , et tradere in interitum carnis , ut spiritus salvus fiat (1. Cor. 5. 5) . Meminerit illius dicti : *Si videbas suam , currebas cum eo , et cum adulteris portionem tuam ponebas* (Ps. 49. 48) . Et in alio loco : *In matutino interficiebam omnes peccatores terræ ,*

727 *ut disperderem de civitate Domini omnes operantes iniquitatem* (*Ibid.* 100. 8) . Et iterum : *Nonne odientes te , Domine , odio habui , et super inimicos tuos tabescebam ? Perfectio odio oderam illos* (*Ibid.* 158. 21. 22) . Si non sunt honorandæ reliquiæ Martyrum , quomodo legimus : *Pretiosa in conspectu Domini mors Sanctorum ejus* (*Ibid.* 115. 6) ? Si ossa eorum [al. *mortuorum*] polluitur contingentes , quomodo Elisæus mortuus , mortuum suscitavit , et dedit vitam (4. Reg. 13) (c) corpus quod juxta Vigilantium jacebat immundum ? Ergo omnia castra Israel tici exercitus et populi Dei fuere immunda , quia Joseph et Patriarcharum corpora portabant in solitudine : et ad sanctam Terram , immundos cineres pertulerunt ? Joseph quoque , qui in typo præcessit Domini Salvatoris , sceleratus fuit ; (d) qui tanta ambitione , Jacob in Hebron ossa portavit ; ut immundum patrem , avo et atavo sociaret immundis , et mortuum mortuis copularet ? O præcidendam linguam a medicis , imo insanum curandum caput ; ut qui loqui nescit , discat aliquando reticere . Ego [al. *ergo*] vidi hoc aliquando portentum , et testimoniis Scripturarum , quasi vinculis Hippocratis volui ligare furiosum : sed abiit , excessit , evasit , erupit ; et inter Adriæ fluctus Coliique regis Alpes , in nos declamando clamavit . QUIDQUID ENIM amans loquitur , vociferatio et clamor est appellandus .

3. Tacita me forsitan cogitatione reprehendas , cur in absentem invehar . Fatebor tibi dolorem meum . Sacrilegium tantum patienter audire non possum . Legi enim (e) seiromasten Phinees (*Num.* 25) , austeritatem Eliæ (3. Reg. 18) , zelum (f) Simonis Chananæi , Petri severitatem Ananiam et Sapphiram trucidantis (*Act.* 5. 5) , Paulique constantiam , qui Elyman magum viis Domini resistentem , æterna cæcitate damnavit (*Deut.* 15. et 11) . Non est crudelitas , pro Deo pietas . Unde et in Lege dicitur : *Si frater tuus , et amicus , et uxor , quæ est in sinu tuo , depravare te voluerit a veritate , sit manus tua super eos , et effundes sanguinem eorum , et auferes malum de medio Israel* (*Ibid.* 13 et 28) . Iterum dicam : **728** Ergo Martyrum immundæ sunt reliquiæ ? Et quid passi sunt Apostoli , ut immundum Stephani corpus tanta funeris ambitione præcederent , et facerent ei planctum magnum ; ut eorum luctus in

(c) Olim penes Erasm. et vetustiores edit. erat *corpori* , pro *corpus* ; Martianeus autem utramque vocem omisit , nos alteram e Mss. et Victoriana editione , ut potest necessarium restituimus , et *corpori* prætulimus , quod ut etiam Victorius notat , magis ad questionis propositum facit , ut corpus mortuum dicitur vitam dedisse cadaveri , quam Elisæus .

(d) Ms. cœnobii S. Salvatoris Bononiæ , *cui tanta funeris ambitio præcederet , et fuceret Jacob in Hebron ossa portari* , tametsi postremum verbum revera magis ex conjectura legimus , et ut sensus utcumque constet .

(e) Sic vocant LXX. lanceam , qua scortum Madianitidem Phines confodit .

(f) Simon Zelotes Apostolus , quem ex Hebraica etymologia *Chananæum* dixit , quod idem sonat , ac penes Græcos , *Zelotes* ; et forte ad evitandam *καταπορευ* , ut diceret , *zelum Simonis Zelotes* .

nostrum gaudium verteretur? Nam quod dicis eum vigilias execrari, facit et hoc contra vocabulum suum, ut velit dormire Vigilantius, et non audiat Salvatorem dicentem: *Sic non potuistis una hora vigilare mecum? Vigilate et orate, ut non intretis in tentationem. Spiritus promptus est, sed caro infirma* (Matth. 26. 40. et Marc. 14. 37). Et in alio loco Propheta decantat: *Media nocte surgebam, ut confiterer tibi, super judicia justitiæ tuæ* (Psal. 118. 62). Dominum quoque in Evangelio legimus pernoctasse, et Apostolos clausos carcere tota nocte vigilasse, ut illis psallentibus (a) terra quateretur, custos carceris crederet, magistratus et civitas terrentur. Loquitur Paulus: *Orationi insistite, vigilantes in ea* (Coloss. 4. 2). Et in alio loco: *In vigiliis frequenter* (2. Cor. 11. 27). Dormiat itaque Vigilantius, et ab exterminatore Ægypti cum Ægyptiis dormiens suffocetur. Nos dicamus cum David: *Non dormitabit, neque dormiet, qui custodit Israel* (Ps. 120. 4); ut veniat ad nos sanctus, et AIR, qui interpretatur *vigil* (Dan. 4. 10). Et si quando propter peccata nostra dormierit, dicamus ad eum: *Exurge, quid dormitas, Domine* (Matth. 8. 25)? excitemusque illum, et navicula fluctuante, clamemus: *Magister, salvos nos fac, perimus*.

4. Plura dictare volueram, si non Epistolaris brevitatis pudorem nobis tacendi imponeret: et si tu librorum ipsius ad nos voluisses mittere cantilenas, ut scire possemus ad quæ [al. ea quæ] rescribere deberemus. Nunc autem aerem verberavimus, et non tam illius infidelitatem, quæ omnibus patet, quam nostram fidem aperuimus. Cæterum si volueris, longiorem nos adversum eum librum scribere, mitte nœnias illius et ineptias, ut Joannem Baptistam aulicam prædicantem: *Jam securis ad radices arborum posita est. Omnis arbor, quæ non facit fructum* (b) *bonum, excidetur, et in ignem mittetur* (Ibid. 3. 10).

729 EPISTOLA CX (c).

AUGUSTINI AD HIERONYMUM.

Hieronymum litteris suis nonnihil offensum demulcere studet Augustinus. Apologiam illius contra Rufinum accepisse se testatur, deplorans tantos inter viros quondam amicissimos tam amarulentam discordiam incidisse.

Domino venarando, et desideratissimo fratri com-
presbytero HIERONYMO, AUGUSTINUS in Domino salutem.

1. « Quamvis existimem antequam ista sumeres, venisse in manus tuas litteras meas, quas per Dei servum, filium nostram Cyprianum Diaconum misi, quibus certissime agnosceres meam esse epistolam, cujus exemplaria illuc pervenisse [al. venissæ] commemorasti; unde jam me arbitror rescriptis tuis, velut Entellinis (d) gravibus atque acribus

(c) Iterum Ms. Bononien. *tota terra quateretur*.

(b) Supplevimus ex Victorio, *bonum*, quam vocem Vulgati præfert, et Græcus *καρπὸν καλόν*.

(c) *Illus* 93. *Scripta hoc m. 404*.

(d) Benedictini juxta veteres editiones, *glmdibus*, quam lectionem ex eo utcumque probare potuissent, quod plumbæ aliquot glandes essent in cæstibus, quemadmodum in illis Entelli, qui *plumbo in sulco, ferroque rigebant*. Vide

cæstibus (*Æneid. V*), tanquam audacem Daretem cœpisse pulsari atque versari: nunc tamen eis ipsis respondebo litteris tuis, quas mihi per sanctum filium nostrum Asterium jam [al. abest jam] mittere dignatus es, in quibus multa in me comperi tuæ benevolentissimæ caritatis, et rursus quædam nonnullius (e) a me tuæ offensionis indicia. Itaque ubi mulcebar legens, ibi continuo feriebar: hoc sane vel maxime admirans, quod cum te dicas exemplaribus litterarum mearum ideo non temere putavisse credendum, ne forte, te respondente, læsus juste expostularem, quod probare ante debuisses, meum esse sermonem, et sic rescribere; postea jubeas, si mea est epistola, aperte me scribere, aut mittere exemplaria veriora, ut absque ullo rancore stomachi, in Scripturarum disputatione versemur. Quo pacto enim possumus in hac disputatione sine rancore versari, si me lædere paras? aut si non paras, quomodo ego, te non lædente, abs te læsus juste expostularem **730** quod probare ante debuisses meum esse sermonem, et sic (f) rescribere, hoc est et sic lædere? Nisi enim rescribendo læsisses, ego juste expostulare non possem. Proinde cum ita rescribis, ut lædas, quis locus nobis relinquitur in disputatione Scripturarum sine ullo rancore versandi? Ego quidem absit ut lædar, si mihi certa ratione volueris et potueris demonstrare illud ex epistola Apostoli, vel quid aliud Scripturarum sanctarum te verius intellexisse, quam me: imo vero absit, ut non cum gratiarum actione lucris meis deputem, si **FUERO TE** docente instructus, aut emendante correctus.

2. « Verumtamen tu, mihi frater carissime, nisi te putares læsum scriptis meis, non me putares lædi posse rescriptis tuis. Nullo enim modo id de te opinatus fuero, quod te non (g) arbitraris læsum si sic tamen rescribis ut lædas. Aut si te non sic rescribente, ego propter nimiam stultitiam meam lædi posse putatus sum, hoc ipso læsisti plane, quod de me ita sensisti.

quas cæstum picturas vel ex sepulcrorum, vel ex gemmarum antiquarum sculpturis exhibet Mercurialis de Gymnastica lib. 2. At Martianeus *grandibus* legit, et ad libri oram, *Non legas, inquit, hic glandibus*. Quod ut bene monuerit, certe grandes Entelli cæstus vocari haud potuissent, quando auctor est Virgilius lib. V. *grandiores illos, quibus acer Eryx in prælia suetus*, etc., ab Entello remissos, quod cum iis congregari Dares recusaret:

*Et satius Anchisa cæstus pater extulit ÆQUOS,
Et PARIBUS palmas amborum immixit armis.*

Non illud aliquando putavimus alludi,

Quam multa grandine vim!

*Culminibus crepitant, sic densis ictibus heros
Creber utraque manu pulsat, versatque Daretæ.*

proinde *grandibus* scribi pro *glandibus*, sive *grandibus*, displicuisset. Nunc vero *gravibus* omnino legendum placet ex Virgiliiana allusione, ubi *graves* Entelli cæstus, sive ictus describuntur, et ipse *memoris et mole valens*, dicitur, et

*Stat GRAVIS Entellus, nisique immotus,
tum:*

Ipse GRAVIS, GRAVITERQUE ad terram pondere vasto.

(e) Hanc respuit Victorius lectionem, fecitque ex aliis exemplaribus, *rursus nonnullius animæ tuæ offensionis*, etc. Sed illam teneant Benedictini cum Badii, atque Erasmi editionibus, ac sexdecim Mss.

(f) Martiani et sic scribere, quod tamen ipse olim Victorius castigaverat.

(g) Iterum inconsulto Erasmanos codices secutus Martianeus, *quod te non arbitraris læsum, si tamen rescribis*, etc.

Sed nullo modo tu me, quem nunquam talem expertus es, temere talem crederes, qui litterarum mearum exemplaribus etiam cum stylo meo nosces, temere credere noluisti. Si enim non immerito (a) vidisti, me juste expostulatum fuisse, si temere crederes esse litteras meas, quæ non essent meæ: quanto justius expostularem, meipsum temere putatum talem, qualem me expertus non esset, qui putavisset? Nequaquam ergo ita prolabereris, ut te non rescribente, quo læderer, me tamen existimares nimis insipientem, etiam tali tuo rescripto lædi potuisse.

3. « Restat igitur, ut lædere me rescribendo disponeres, si certo documento meas esse illas litteras nosces. Atque ita, quia non credo quod injuste me lædendum putares, superest ut agnoscam peccatum meum, quod prior te illis litteris læserim, quas meas esse negare non possum. Cur itaque conor contra fluminis tractum, ac non potius veniam peto? Obsecro ergo te per mansuetudinem Christi, ut si te læsi, dimittas mihi, nec me **731** vicissim lædendo, malum pro malo reddas. Lædes autem me, si mihi tacueris errorem meum, quem forte inveneris in (b) scriptis vel in dictis meis. Nam si ea in me reprehenderis, quæ reprehendenda non sunt, te potius [al. *magis*] lædis quam me: quod absit a moribus et sancto proposito tuo, ut hoc facias voluntate lædendi, culpans in me aliquid dente maledico, quod mente veridica scis non esse culpandum. Ac per hoc aut benevolo corde arguas, etiam si caret delicto quem [al. *quod*] arguendum putas: aut paterno affectu mulceas, quem (c) abjicere nequeas. **POTEST ENIM FIERI**, ut tibi videatur aliud, quam veritas habet, dum tamen aliud, abs te non fiat, quam caritas habet. Nam et ego amicissimam reprehensionem tuam gratissime accipiam, etiamsi reprehendi non meruit, quod recte defendi potest. Aut agnoscam simul et benevolentiam tuam, et culpam meam: et quantum Dominus donat, in alio gratus, in alio emendatus inveniar.

4. « Quid ergo? fortasse dura, sed certe salubria verba tua tanquam cæstus Entelli pertimescam. Cædebatur ille, non curabatur, et ideo vincebatur, non sanabatur. Ego autem si medicinalem correptionem tuam tranquillus accipero, non dolebo. Si vero infirmitas (d) vel humana, vel mea etiam cum veraciter arguitur, non potest non [al. *nisi*] aliquantulum contristari; melius tumor capitis dolet, dum curatur, quam dum ei parcitur; (e) et non sanatur. Hoc est enim quod acute vidit, qui dixit, utiliores esse plerumque inimicos objurgantes, quam amicos objurgare metuentes. Illi enim dum rixantur, dicunt aliquando vera, quæ corrigamus: isti autem minorem

(a) Victorius pro *vidisti*, reponendum vult, *judicasti*.

(b) Apud Benedictinos *in fuctis*, pro *scriptis*.

(c) Martian. cum Erasmo. aliisque paucis editionibus, *quem adjuvare nequeas*.

(d) Alicubi erat, *velut humana mea*, tum pro *argnor*, Merique editi *arguitur*.

(e) In Benedictinor. edit. absque *et copula*, *dum ei parciatur*, non *sanatur*.

quam oportet exhibent justitiæ libertatem, dum amicitia timent exasperare dulcedinem. Quapropter et si (f) forte bos, ut tibi videris, lassus senectute corporis, non vigore animi tamen, in area dominica fructuoso labore desudans; ecce adsum [al. *sum*], si quid perperam dixi, fortius fige pedem. Non mihi esse debet molestum pondus ætatis tuæ, dummodo conteratur palea culpæ meæ.

5. « Proinde illud quod in extremo epistolæ tuæ posuisti, cum magni desiderii suspitio vel lego, vel recolo. *Utinam*, inquis, **732** *mereremur complexus tuos; et collatione mutua vel doceremus aliqua, vel disceremus*. Ego autem dico, utinam saltem propinquis terrarum locis habitarem; ut si non possent misceri nostra colloquia, litteræ (g) possent esse crebriores. Nunc vero tanto locorum intervallo absumus a sensibus nostris, ut de illis verbis Apostoli ad Galatas, (h) juvenem me ad tuam sanctitatem scripsisse meminerim; et ecce jam senex, necdum rescripta meruerim; faciliusque ad te exemplaria epistolæ meæ pervenerint, nescio qua occasione preveniente, quam ipsa epistola, me curante. Homo enim, qui eam tunc acceperat, nec ad te pertulit nec ad me retulit [al. *pertulerit et retulerit*]. Tanta autem mihi in litteris tuis, quæ in manus nostras pervenire potuerunt, apparent res, ut nihil studiorum meorum mallet, si possem, quam inherere lateri tuo. Quod ego quia non possum, aliquem nostrorum in Domino filiorum erudiendum nobis ad te mittere cogito, si etiam de hac re tua rescripta meruerim. Nam neque in me tantum scientiæ divinarum Scripturarum est, aut esse jam poterit, quantum inesse tibi video. Et si quid in hac re habeo facultatis, utcumque impendo populo Dei. Vacare autem studiis diligentius, quam quæ populi audiunt instruendi, propter Ecclesiasticas occupationes omnino non possum.

6. « Nescio quæ scripta maledica super tuo nomine ad Africam (i) pervenerunt. Accepimus tamen quod dignatus es mittere, illis respondens maledictis. Quo perlecto, fateor multum dolui, inter tam caras familiaresque personas, cunctis pene Ecclesiis notissimo amicitia vinculo copulatas, tantum malum exstitisse discordiæ. Et tu quidem quantum tibi modereris, quantumque teneas aculeos indignationis tuæ, ne reddas maledictum pro maledicto satis in tuis litteris eminet. Verumtamen si eas ipsas cum legissem, contabui dolore, et obrigni timore; quid de me illa facerent, quæ in te ille scripsit, si in manus meas

(f) Benedictini forte adverbium postponunt *etsi bos*..... *lassus senectute forte corporis*. Mox Victorius *desudas* legi vult pro *desudans*.

(g) Idem, *litteræ saltem possent esse*, etc.

(h) Intercesserat anni circiter decem, ex quo illam epistolam in nostra recensione 56. ad Hieronymum scripserat. At juvenis apud veteres quarta ætas habebatur, finiens in quinquagesimo anno, cui proxime senior sexta ætas succedebat, usque ad septuagesimum tendens.

(i) Malletum pervenerint, siquidem conquerenti Hieronymo epist. 102. quod sua maledicta Rufinus ad Africam usque pervenire fecisset, respondet, nihil hujusmodi illuc venisse; ex quo illa quoque lectio, quæ multorum ex editis librorum est, *pervénisse audivimus*, adnotantibus quoque Benedictinis, falsi convincitur.

forte venissent? *Væ mundo ab scandalis* (*Matth.* 18. 7). Ecce sit, ecce prorsus impletur quod veritas ait, *Quoniam abundavit iniquitas, refrigescet caritas multorum* (*Matth.* 14. 12). Quæ sibi enim jam fida pectora tuto refundantur? In cuius **733** (a) sinum tota se projiciat secunda dilectio? Quis denique amicus non formidetur, quasi futurus inimicus, si potuit inter Hieronymum et Rufinum hoc quod plangimus, exoriri? O misera et miseranda conditio. O infida in voluntatibus amicorum scientia presentium, ubi nulla est præscientia futurorum. Sed quid hoc alteri de altero gemendum putem, quando ne ipse quidem sibi homo est notus in posterum? Novit enim utcumque, vix forte, nunc qualis sit; qualis autem postea sit futurus, ignorat.

7. « Hæc porro non tantum scientia qualis quisque sit, verum etiam præscientia qualis futurus sit, si est in sanctis et beatis Angelis, et quomodo fuerit beatus diabolus aliquando, cum adhuc bonus angelus esset, sciens futuram iniquitatem suam, et sempiternum supplicium, omnino non video. De qua re, si tamen eam nosse opus est, vellem abs te audire quid sentias. Vide quid faciant terræ ac maria, quæ nos corporaliter dirimunt. Si hæc epistola mea, quam legis, ego essem, jam mihi diceretis, quod quæsi- sivi: nunc vero quando rescribes? quando mittes? quando perveniet? quando accipiam? et tamen utinam quandoque fiat, quod tam cito fieri non posse quam volumus, quanta possumus tolerantia sustineamus. Unde recurro ad illa verba epistolæ tuæ dulcissima, sanctique desiderii tui plenissima, et ea facio vicissim mea: *Utique mereremur complexus tuos; et collatione mutua vel doceremus aliqua, vel disceremus*: si tamen esse ullo modo posset, quod ego te docerem.

8. « In his autem verbis, non jam tuis tantum, sed etiam meis, ubi delector et reficior, et ipso quamvis pendente et non attingente utriusque nostrum desiderio, non parva ex parte consolor: ibi rursum acerrimis dolorum stimulis fodiore, dum cogito inter vos quibus Deus hoc ipsum quod uterque nostrum optavit, largum prolixumque concesserat, ut conjunctissimi et familiarissimi mella Scripturarum sanctarum pariter lamberetis, tantæ amaritudinis irrepsisse perniciem, quando non, ubi non, cui non homini (b) formidandam: cum eo tempore, quo abjectis jam sarcinis secularibus, jam expediti Dominum sequebamini, et in ea terra videbatis simul, in qua Dominus humanis pedibus ambulans, *Pacem, inquit, meam do vobis, 734 pacem meam relinquo vobis* (*Joan.* 14. 27), viris ætate maturis, et in eloquio Domini habitantibus vobis accidere potuit? *Vere tentatio est vita humana super terram* (*Job* 7. 4). Heu mihi, qui vos simul alicubi invenire non

possum: forte ut moveor, ut doleo, ut timeo, proci- derem ad pedes vestros, flerem quantum vale- rem, rogarem quantum amarem. Nunc unumquemque vestrum pro seipso, nunc utrumque pro alterutro, et pro aliis, ac maxime infirmis, pro quibus Christus mortuus est, qui vos tanquam in theatro vitæ hujus cum magno sui periculo spectant, ne de vobis ea conscribendo spargatis, quæ (c) quandoque concor- dantes delere non poteritis, qui nunc concordare nolitis; aut quæ concordare legere timeatis, ne iterum litigetis.

9. « Verum dico caritati tuæ, nihil me magis quam hoc exemplum tremuisse, cum quædam ad me in epistola tua legerem, tuæ indignationis indicia non illa de Entello et bove lasso, ubi mihi potius hilari- ter jocari, quam iracunde minari visus es, quam il- lud, quod serio te scripsisse satis apparet, unde supra elocutus sum, plus fortasse quam debui, sed non plusquam timui, ubi aisti, *Ne forte læsus juste expo- stulares*. Rogo te, si fieri potest, ut inter nos quæra- mus et disseramus aliquid, quo sine amaritudine dis- cordiæ corda nostra pascantur, fiat. Si autem non possum [al. *possumus*] dicere, quid mihi emendan- dum videatur in scriptis tuis, nec tu in meis, nisi cum suspitione invidiæ, aut læsione amicitia; quiesca- mus ab his, et nostræ vitæ salutique parcamus. Mi- nus certe assequatur illa (d) quæ inflat, dum non offendatur illa quæ ædificat. Ego me longe esse sentio ab illa perfectione, de qua scriptum est: *Si quis in verbo non offendit, hic perfectus est vir* (*Jacob.* 3. 2). Sed plane in Dei misericordia puto me posse fa- cile abs te petere veniam, si quid offendi quod mihi aperire debes; ut cum te audiero, lucreris fratrem tuum (*Matth.* 18). Neque enim quia hoc propter lon- ginitatem terrarum non potes facere inter me et te, propterea debes sinere errare me. Prorsus quod ad ipsas res, quas nosse volumus, attinet, si quid veri me tenere vel scio, vel credo, vel puto, in quo tu aliter sentis, quantum dat Dominus sine tua injuria, con-abor asserere. Quod autem pertinet **735** ad offen- sionem tuam, cum te indignatum sensero, nihil aliud quam veniam deprecabor.

10. « Nec omnino arbitror [al. *arbitror*] te suc- censere potuisse, nisi aut hoc dicerem quod non debui, aut non sic dicerem, ut debui: quia nec miror nos minus scire invicem, quam scimur a conjunctis- simis et familiarissimis nostris. In quorum ego cari- tatem, fateor, facile me totum projicio, præsertim fati- gatum scandalis sæculi; et in ea sine ulla sollicitudine requiesco. Dum quippe illic esse sentio, in quem me securus projicio, et in quo securus requiesco. Nec in hac mea securitate, crastinum illud humanæ fragilitatis incertum, de quo superius ingemui, omnino formido. Cum enim hominem Christiana ca-

(a) *Victorius pectora toto ore fundantur*, expressit ex tribus exemplaribus, sicque omnino contendit restituendum. At non videtur loci hujus sententiam satis assecutus. Mox *sensus*, pro *sinum* plerique omnes editi habent, et quindecim apud Benedictinos Mss. quibuscum nobis *sinum* arrisit magis.

(b) Iterum *Victorius formidandum* navult.

(c) Adnotant Benedictini, legi in decem Mss. *quæ quoniam concordantes delere non poteritis, concordare nolitis*, atque in uno Cisterciensi, *quæ quandoque quoniam delere non poteritis, concordare nolitis*. *Victorius maluit, quandoque concordare, etc.*

(d) Duo editi libri *illa sententia quæ, etc.* Sed ea vox *scientia* redundat.

ritate flagrantem, eaque [al. atque] mihi fidelem amicum factum esse sentio, quidquid ei consiliorum meorum cogitationumque committo, non homini committo, sed illi in quo manet, ut talis sit. *Deus enim caritas est; et qui manet in caritate, in Deo manet, et Deus in eo* (1. Joan. 4. 6): quam si deseruerit, tantum faciat necesse est dolorem, quantum manens fecerat gaudium. Verumtamen ex amico intimo factus inimicus, quarat sibi potius quod fingat astutus; non inveniat quod prodit iratus. Hoc autem unusquisque facile assequitur, non occultando quod fecerit, sed non faciendo quod occultari [al. occultare] velit. Quod si misericordia Dei bonis piisque concedit, ut inter (a) amicos, quoslibet futuros, liberi securique versentur, aliena peccata sibi commissa non prodant, quæ prodi timeant [al. timeant], ipsi nulla committant. Cum enim falsum quid a maledico fingitur, aut omnino non creditur, aut certe integra salute, sola fama vexatur. (b) Quod autem malum perpetratur, hostis est intimus, etiam si nullius intimi loquacitate aut lite vulgetur. Quapropter quis prudentium non videat, etiam tu quam tolerabiliter feras amicissimi quondam et familiarissimi incredibiles nunc inimicitias, consolante (c) conscientia; et quemadmodum vel quod jactitat, vel quod a quibusdam forsitan creditur, in (d) sinistris armis deputes, quibus non minus quam dextris contra diabolum dimicatur. Verumtamen illum maluerim aliquo modo mitiorem, quam te isto modo armatiorem. Hoc manum et triste miraculum est, ex amicitias talibus ad has inimicitias pervenisse. 736 Lætum erit, et multo majus, ex inimicitias talibus ad pristinam concordiam revertisse. »

EPISTOLA CXI (e)

AUGUSTINI AD PRÆSIDIUM.

Præsidium rogat Augustinus, ut superiorem epistolam curet Hieronymo reddendam, utque sibi eundem suis etiam litteris placet.

Domino beatissimo, et merito venerando fratri, et consacerdoti PRÆSIDIO, AUGUSTINUS in Domino salutem.

1. « Sicut præsens rogavi sinceritatem tuam, nunc quoque commoneo, ut litteras meas sancto fratri et compresbytero nostro Hieronymo mittere non graveris. Ut autem noverit caritas tua, quemadmodum etiam tu illi pro mea causa scribere debeas, misi exemplaria litterarum et mearum ad ipsum, et ad

(n) Abest a Benedictinor. edit si præpositio: qui mox, amicos, ex sex Mss. substituerunt, cum antea in editis obtineret, inimicos.

(b) Erat penes Benedictinos, Martianum, aliosque veteres editores, Cum autem nullum perpetratur, hostis est, etc. Concinniorum ex Victorio lectionem reposuimus, quam etiam Mss. quatuordecim apud eosdem Benedict. confirmant.

(c) Victorius, consolante te conscientia.

(d) Perquam erudite Pauli sententiam subinfert 2. ad Corinth. 6. 7. qua Apostolus bonum nomen dextris, malum sinistris armis deputans, « per arma, inquit, justitiæ a dextris, et sinistris, per gloriam, et ignobilitatem, per laudaniam, et bonam famam. »

(e) .A. 95. Scripta cum superiore.

me ipsius. Quibus lectis pro tua sancta prudentia facile videas [al. videbis] et modum meum, quem servandum putavi, et motum ejus, quem non frustra timui. Aut si ego quod non debui, aut quomodo non debui, aliquid scripsi, non ad illum de me, sed ad meipsum potius fraterna dilectione mitte sermonem; quo correctus petam, ut ignoscat, si meam culpam ipse cognovero. »

EPISTOLA CXII (f)

HIERONYMI AD AUGUSTINUM.

Respondet tandem Hieronymus ad Augustini quæstiones propositas in epistolis 56. 67. et 104. scilicet de titulo libri Ecclesiasticos scriptores enarrantis, de Petro reprehenso a Paulo in epist. ad Galatas, de translatione veteris Testamenti, ut de hederæ vocabulo apud Jonam: defendens acriter scriptiones et interpretationes suas adversus Augustinum.

Domino vere sancto ac beatissimo Papæ AUGUSTINO, HIERONYMUS in Christo salutem.

1. Tres simul epistolas, imo libellos breves per Diaconum Cyprianum, 737 tuæ dignationis accepi, diversas, ut tu nominas, quæstiones, ut ego sentio, reprehensiones opusculorum meorum continentes. Ad quas, si respondere voluero, libri magnitudine opus erit. Tamen conabor quantum facere possum, modum non egredi longioris epistolæ, et festinanti fratri moram non facere: qui ante triduum quam profecturus erat, a me epistolæ flagitavit; ut pene in procinctu hæc qualiacumque sunt, effutire (g) compellerer, et tumultuario respondere sermone, non maturitate scribentis, sed dictantis temeritate: quæ plerumque non in doctrinam, sed in casum vertitur: ut fortissimos quoque [al. quosque] milites subita bella conturbant, et ante coguntur fugere quam possint arma corripere.

2. Cæterum nostra armatura Christus est, et Apostoli Pauli institutio, qui scribit ad Ephesios: « Assumite arma Dei, ut possitis resistere in die malo » (Ephes. 6. 13). Et rursus: « State succincti lumbos vestros in veritate, et induti lorica justitiæ, et calceati pedes in præparationem Evangelii pacis: super omnia accipientes scutum fidei, in quo possitis universa tela maligni ignita extinguere: et galeam salutis accipite, et gladium spiritus, quod est verbum Dei » (Ibid. 14. et seqq.). His quondam telis rex David armatus procedebat ad prælium; et quinque lapides de torrente accipiens levigatos, nihil asperitatis et sordium inter hujus sæculi turbines, in sensibus suis esse monstrabat, bibens de torrente in via: et idcirco (h) exaltavit caput, et superbissimum Goliath suo potissimum mucrone truncavit, percutions in

(f) Al. 89. Scripta circa finem anni 404.

(g) Haud satis bene Martian. compelleret. Victorius ex sex Florentinis et aliquot Brixianis Mss. compellar.

(h) Reposuimus ex Victorio, et vetustioribus libris, quod Psalmi 109. versiculum ultimum alludat manifestissime: E torrente in via bibet, propterea exaltabit caput. Benedictini, et idcirco exaltatus caput superbissimum Goliath, vel ut Martiau. Goliath, saltem vici caput, virgula erat apprehenda.

fronte blasphemum (1. Reg. 17); et in ea parte corporis vulnerans, in qua et præsumptor sacerdotii Ozias lepra percutitur (2. Paral. 26), et sanctus gloriatur in Domino dicens: *Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine (Psal. 4. 7)*. Dicamus igitur et nos: *Paratum cor meum, Deus, paratum cor meum; cantabo et psallam in gloria mea. Exsurge psalterium et cithara; exurgam diluculo (Psal. 56. 8. 9. et 107. 1. 2)*; ut in nobis possit impleri: *Aperi os tuum, et ego adimplebo illud (Ps. 80. 14)*. Et: *Dominus dabit verbum evangelizantibus virtute multa (Ps. 67. 12)*. Te quoque (a) hoc ipsum orare non dubito, ut inter nos contententes veritas **738** superet. Non enim tuam quæris gloriam, sed Christi. Cumque tu viceris, et ego vincam, si meum errorem intellexero: et e contrario me vincente, tu superas; quia non filii parentibus, sed parentes filiis thesaurizant. Et in Paralipomenon libro legimus, quod filii Israel ad pugnandum processerint *mente pacifica*: inter ipsos quoque gladios et effusiones sanguinis et cadavera prostratorum non suam, sed pacis victoriam cogitantes. Respondeamus igitur ad omnia; ac multiplices quæstiones, si Christus jusserit, brevi sermone solvamus. Prætermitto salutationis officia, quibus meum demulces caput: taceo de blanditiis, quibus reprehensionem mei [al. meam] niteris consolari. Ad ipsas causas veniam.

3. Dicis accepisse te librum meum a quodam fratre, qui titulum non haberet, in quo Scriptores Ecclesiasticos tam Græcos quam Latinos enumeraverim. Cumque ab eo quæres, ut tuis verbis utar, *cur liminaris pagina non esset inscripta, vel quo censeretur nomine*, respondisse appellari *Epitaphium*: et argumentaris, quod recte sic vocaretur, si eorum tantum vel vitas vel scripta ibi legisses, qui jam defuncti essent. Cum vero multorum et eo tempore quo scribebatur, et nunc usque viventium, ibi commemorarentur opuscula, mirari te, cur ei hunc titulum imposuerim. Puto intelligere prudentiam tuam, quod ex opere ipso titulum potueris intelligere. Legisti enim et Græcos et Latinos, qui vitas virorum illustrium descripserunt, quod nunquam (b) *Epitaphium* titulum indiderint, sed de Illustribus Viris, verbi gratia, Ducibus, Philosophis, Oratoribus, Historicis, Poëtis, Epicis, Tragicis, Comicis: *Epitaphium* autem proprie scribitur [al. inscribitur] mortuorum: quod quidem in dormitione sanctæ memoriæ Nepotiani Presbyteri olim fecisse me novi. Ergo hic liber de *Illustribus Viris*, vel proprie de *Scriptoribus Ecclesiasticis* appellandus est: licet a plerisque emendatoribus imperitis, de *Auctoribus* dicatur inscriptus.

4. Secundo loco quæris, cur dixerim in Commentariis Epistolæ ad Galatas, **739** Paulum id in Petro non potuisse reprehendere, quod ipse fecerat: nec in alio arguere simulationem, cujus ipse tenebatur reus: et asseris reprehensionem Apostolicam non fuisse dispensatoriam, sed veram; et me non debere docere mendacium, sed universa quæ scripta sunt,

(a) Benedictini, *Te quoque ipsum, etc.*

(b) Iidem, *Epitaphium huic operi scripserunt, sed, etc.*

ita sonare, ut scripta sunt. Ad quæ primum respondeo, debuisse prudentiam tuam Præfatiunculæ Commentariorum meorum meminisse, dicentis ex persona mea. « Quid igitur ego stultus, (c) aut temerarius, qui id pollicear, quod ille non potuit? Minime: quin potius in eo, (d) ut mihi videor, cautior atque timidior, quod imbecillitatem virium mearum sentiens, Origenis Commentarios secutus sum. Scripsit enim ille vir in Epistolam Pauli ad Galatas quinque (e) proprie volumina, et decimum Stromateon suorum librum, commatico super explanatione ejus sermone complexit. Tractatus quoque varios, et Excerpta, quæ vel sola possent [al. possint] sufficere, composuit. Prætermitto Didymum videntem meum, et (f) Laodicenum, de Ecclesia nuper egressum, et Alexandrum veterem hæreticum, Eusebium quoque Emisenum, et Theodorum Heracleotem: qui et ipsi nonnullos super hac re Commentariolos reliquerunt. E quibus si vel pauca decerperem, fieret aliquid, quod non penitus contemneretur. Itaque ut simpliciter fatear, legi hæc omnia, et in mente mea plurima coærvans, accito notario, vel mea, vel aliena dictavi, nec ordinis, nec verborum, interdum nec sensuum (g) memor. Jam Domini misericordiæ est, ne per imperitiam nostram ab aliis bene dicta dispereant; et non placeant inter extraneos, quæ placent inter suos. » Si quid igitur reprehensione dignum putaveras in explanatione nostra, eruditionis tuæ fuerat quærerere, utrum ea quæ scripsimus, haberentur in Græcis, ut si illi non dixissent, tunc meam proprie sententiam condemnares: præsertim cum libere in Præfatione confessus sim, Origenis Commentarios me esse secutum, et vel mea, vel aliena dictasse; et in fine ejusdem **740** capituli, quod reprehendis, scripserim: « (Si cui iste non placet sensus, quo nec Petrus peccasse, nec Paulus procaciter ostenditur arguisse majorem, debet exponere, qua consequentia Paulus in altero reprehendat, quod ipse commisit). » Ex quo ostendi, me non ex definito id defendere, quod in Græcis legerem: sed ea expressisse quæ legeram, ut lectoris arbitrio derelinquerem, utrum probanda essent, an improbanda.

5. Tu igitur ne quod ego petieram, faceres, novum argumentum reperisti, ut assereres Gentiles qui in Christum credidissent, Legis onere liberos; eos autem qui ex Judæis crederent, Legi esse subjectos:

(c) Benedictini, *ac temerarius, qui id pollicetur, quod illi, etc.* Hic porro Marius Victorinus est.

(d) Voculam *ut* Martianæus, alique veteres omiserant. Codex vero Palatinus 340. *Quin potius ut mihi videor, cautior atque timidior, qui imbecillitatem, etc.*

(e) Vitiose erat *propria*, aut *propia* apud Hieronymianos editores.

(f) Inscite Martianæus post Erasmus *Apollinaris* nomen invexit in textum, quod jamdiu olim in plerisque emendatioribus Mss. desiderari Victorinus, doctiq. alii viri testati sunt; constatque ex ipsa Præfatione Commentariorum in epist. ad Galatas, maxime vero ex ipsius Augustini responsione in subnexa epist. 116. num. 3. heic reticendum: *Nam Laodicenum, inquit, cujus nomen TACES, de Ecclesia dicit nuper egressum, etc.*

(g) In ipsa Præfat. *memoriam retentans. Jam Domini tantum misericordiam est.*

ut per utrorumque personam, et Paulus recte reprehenderet eos qui Legem servarent, quasi Doctor gentium; et Petrus jure reprehenderetur, qui princeps circumcisionis id imperaverit [al. imperavit] gentibus, quod soli qui ex Judæis erant, debuerint observare. Hoc si placet, imo quia placet, ut quicumque credunt ex Judæis, debitores sint Legis faciendæ: tu ut Episcopus in toto orbe notissimus, debes hanc promulgare sententiam; et in assensum tuum omnes cœpiscopos trahere. Ego in parvo tuguriolo [al. turguriunculo] cum Monachis, id est, cum compeccatoribus meis, de magnis statuere non audeo, nisi hoc ingenue constiteri, me majorum scripta legere, et in Commentariis secundum omnium consuetudinem, varias ponere explanationes, ut e multis sequatur unusquisque quod velit. Quod quidem te puto et in seculari litteratura, et in divinis Libris legisse et probasse.

6. Hanc autem explanationem quam primus Origenes in decimo Stromateon libro, ubi epistolam Pauli ad Galatas interpretatur, et cæteri deinceps interpretes sunt secuti, illa vel maxime causa subintroducunt, ut Porphyrio respondeant blasphemanti, qui Pauli arguit procacitatem, quod principem Apostolorum Petrum ausus est reprehendere, et arguere in faciem, ac ratione constringere, quod male fecerit, id est in eo errore fuerit: in quo fuit ipse, qui alium arguit delinquentem. **741** Quid dicam de (a) Joanne qui dudum in Pontificali gradu, Constantinopolitanam rexit Ecclesiam; et proprie super hoc capitulo latissimum exaravit librum, in quo Origenis et veterum sententiam est secutus? Si igitur me reprehendis errantem, patere me, quæso, errare cum talibus; et cum me erroris mei multos socios habere perspexeris, tu veritatis tuæ saltem unum astipulatorem proferre debebis. Hæc de explanatione unius capituli Epistolæ ad Galatas.

Sed ne videar adversus rationem tuam niti testium numero, et occasione virorum illustrium subterfugere veritatem, nec manum audere conserere, breviter de Scripturis exempla proponam. In Actibus Apostolorum vox facta est ad Petrum, dicens: *Surge, Petre, occide, et manduca* (Act. 10. 13), id est, omnia animalia quadrupedum et serpentium terræ, et volatilium cœli. Quo dicto, ostenditur nullum hominem secundum naturam esse pollutum; sed æqualiter omnes ad Christi (b) gratiam provocari. Ad quod respondit Petrus: *Abisit, quia nunquam manducavi commune et immundum. Et vox ad eum de cœlo secundo facta est, dicens: Quæ Deus mundavit, tu ne commune dixeris.* Ivit itaque Cæsaream; et ingressus ad Cornelium, *aperiens os suum dixit: In veritate comperi, quia non est personarum acceptor Deus: sed*

(a) S. Joannes Chrysostomus, qui ante paucos menses, quam hæc scriberentur, ipso die magni sabbati a Constantinopolitana Ecclesia pulsus, actusque est in exsilium, qui superiori quoque anno 403. depositus primum fuerat. Vide subsequenter epistolam, sive fragmentum Theophili ad Hieronymum.

(b) Veronensis Ms. cum aliquot editis ad Christi Evangelium provocari.

in omni gente qui timet eum, et operatur justitiam, acceptus est illi. Denique cecidit Spiritus Sanctus super eos; et obstupuerunt ex circumcissione fideles, qui venerant cum Petro, quod et in nationes gratia Spiritus Sancti fuisset effusa. Tunc respondit Petrus: *Numquid aquam quis prohibere potest: ut non baptizentur hi, qui Spiritum Sanctum acceperunt, sicut et nos? Et jussit eos in nomine Jesu Christi baptizari. Audierunt autem Apostoli et fratres qui erant in Judæa, quia et gentes receperunt verbum Dei. Cum autem ascendisset Petrus Jerosolymam, disceptabant adversus illum qui erant ex circumcissione, dicentes, Quare introisti ad viros præputium habentes, et manducasti cum illis* (Act. 11. 1. 2 et 3)? Quibus omni ratione exposita, novissime orationem suam hoc sermone conclusit. *Si ergo eandem gratiam dedit illis Deus, sicut et nobis, qui credidimus in Dominum Jesum Christum; 742 ego quis eram, qui possem prohibere Deum? His auditis tacuerunt, et glorificaverunt Deum dicentes: Ergo et gentibus penitentiam Deus ad vitam dedit. Rursus cum multo post tempore Paulus et Barnabas venissent Antiochiam; et congregata Ecclesia, retulissent quanta fecisset Deus cum illis: et quia aperisset Deus gentibus ostium fidei* (Act. 14. 26. et 27), quidam descendentes de Judæa docebant fratres atque dicebant: *nisi circumcidamini secundum morem Moysi, non potestis salvi fieri* (Act. 15. 1). Commota igitur seditione non minima adversus Paulum et Barnabam, statuerunt ascendere, et ipsi qui accusabantur, et hi qui accusabant, ad Apostolos et Presbyteros Jerosolymam super hac questione. Cumque Jerosolymam perrexissent, exsurrexerunt quidam de hæresi Phariseorum, qui crediderant in Christum, dicentes: *Oportet circumcidi eos et præcipere illis, ut servent Legem Moysi. Et cum magna super hoc verbo oriretur questio: Petrus solita libertate: Viri, inquit, fratres, vos scitis quoniam ab antiquis diebus in nobis elegit Deus per os meum audire gentes verbum Evangelii, et credere; et qui novit corda Deus, testimonium perhibuit, dans illis Spiritum Sanctum sicut et nobis, et nihil discrevit inter nos et illos, fide purificans corda illorum. Nunc autem quid tentatis Deum (c) imponere jugum super cervicem discipulorum, quod neque patres nostri, neque nos portare potuimus? Sed per gratiam Domini nostri Jesu Christi credimus salvari, quemadmodum et illi. Tacuit autem omnis multitudo, et in sententiam ejus Jacobus Apostolus, et omnes simul Presbyteri transierunt.*

8. Hæc non debent molesta esse lectori, sed et mihi et illi utilia, ut probemus ante Apostolum Paulum non ignorasse Petrum imo principem hujus esse [al. fuisse] decreti, Legem post Evangelium non esse servandam. Denique tantæ auctoritatis Petrus fuit, ut Paulus in epistola sua scripserit: *Deinde post annos tres veni Jerosolymam videre Petrum, et mansi apud eum diebus quindecim* (Gal. 1. 18). Rur-

(c) Deerat post Erasmus in Martianæi editione vox Deum, quam libri omnes alii præferunt, et Græcus textus *ὁ κύριος ὁ θεὸς*. Veronca. Ms. Dominum.

sumque in consequentibus : *Post annos quatuordecim ascendi iterum Jerosolymam cum Barnaba, assumpto et Tito. Ascendi autem secundum revelationem, et (a) exposui cum eis Evangelium quod prædico in gentibus (Gal. 2. 1), ostendens 743 se non habuisse securitatem prædicandi Evangelii, nisi Petri et (b) cæterorum Apostolorum qui cum eo erant, fuisset sententia roboratus. Statimque sequitur : Separatim autem his, qui videbantur aliquid esse; ne forte in vacuum currerem, aut cucurrissem. Quare separatim, et non publice [al. in publico]? Ne forte fidelibus qui ex numero Judæorum, Legem putabant esse servandam, et sic credendum in Domino Salvatore, fidei scandalum nasceretur. Ergo et eo tempore cum Petrus venisset Antiochiam (licet hoc Apostolorum Acta non scribant, sed affirmanti Paulo credendum sit) in faciem illi Paulus restitisse se scribit, quia reprehensibilis erat. Prius enim quam venirent quidam a Jacobo, cum gentibus edebat : cum autem venissent, subtraherat se, et segregabat, timens eos qui ex circumcissione erant. Et consenserunt (c) simulationi ejus cæteri Judæi : ita ut Barnabas adduceretur ab his in illam simulationem. Sed cum vidiissem, inquit, quod non recte ingrediebantur [al. ingrediuntur] ad veritatem Evangelii, dixi Petro coram omnibus : Si tu cum sis Judæus, gentiliter et non Judaice vivis, quomodo cogis gentes judaizare? et cætera. Nulli ergo dubium est, quod Petrus Apostolus sententiæ hujus, cujus nunc prævaricator arguitur, primus auctor extiterit. Causa autem prævaricationis, timor est Judæorum. Dicit enim Scriptura, quod primum edebat cum gentibus; cum autem venissent quidam a Jacobo, subtraherat se, et segregabat, timens eos qui ex circumcissione erant. Timebat autem Judæos, quorum erat Apostolus; ne per occasionem gentilium a fide Christi recederent; et imitator pastoris boni, perderet gregem sibi creditum.*

9. Sicut ergo ostendimus, Petrum bene quidem sensit de abolitione Legis Mosaicæ; sed ad simulationem (d) observandæ ejus timore compulsum : videamus an ipse Paulus qui alium arguit, tale quid fecerit. Legimus in eodem libro : *Perambulabat autem Paulus Syriam et Ciliciam, confirmans Ecclesias (Act. 15. 41) : pervenitque in Derben et Lystram; et ecce discipulus quidam erat ibi nomine Timotheus, 744 filius mulieris (e) viduæ fidelis, patre gentili. Huic autem testimonium reddebant qui Lystris erant, et Iconio fratres. Hunc voluit Paulus secum proficisci, et assumens circumcidit eum propter Judæos, qui erant in illis locis. Sciebant enim omnes quod pater ejus gentilis*

*esset (Act. 16. 1. 2. 3). O beate Apostole Paule, qui in Petro reprehenderas simulationem, (f) quare subtraxisset se a gentibus propter metum Judæorum, qui ab Jacobo venerant : cur Timotheum filium hominis gentilis, utique et ipsum gentilem, neque enim Judæus erat, qui non fuerat circumciscus, contra sententiam tuam circumcisci coegisti? Respondebis mihi : Propter Judæos, qui erant in illis locis. Qui igitur tibi ignoscis in circumcissione discipuli venientis ex gentibus, ignosce et Petro præcessori tuo, quod aliqua fecerit metu fidelium Judæorum. Rursum scriptum est : *Paulus vero cum adhuc sustinisset dies multos, fratribus valedicens navigavit Syriam, et cum eo Priscilla et Aquila, et totondit sibi in Cenchreis caput; votum enim habuerat (Act. 18. 18). Esto ibi [al. Esto ut ibi] timore Judæorum compulsus sit facere quod nolebat, quare comam nutritiv ex voto; et postea eam in Cenchreis totondit ex Lege, quod Nazaræi, (1) qui se Deo voverint, juxta præceptum Moysi facere consueverunt (Num. 6. 18)?**

10. Verum hæc ad comparisonem ejus rei quæ sequitur, parva sunt. Refert Lucas sacræ scriptor historiæ : *Cum venissemus Jerosolymam, libenter susceperunt nos fratres (Act. 21. 17) : et sequenti die Jacobus et omnes seniores, qui cum eo erant, Evangelio illius comprobato, dixerunt ei : Vides frater, quot millia sunt in Judæa, qui crediderunt in Christum, et hi omnes æmulatores sunt Legis. Audierunt autem de te, quod discessionem doceas a Moyse, eorum qui per gentes sunt Judæorum, dicens : non debere eos circumcidere filios suos; neque secundum consuetudinem ingredi. Quid ergo est? Utique oportet convenire multitudinem : audierunt enim te supervenisse. Hoc ergo fac, quod tibi dicimus. Sunt nobis viri quatuor votum habentes super se. His assumptis, sanctifica te cum ipsis, et impende in eos, ut radant capita : et scient omnes, quid quæ de te audierunt, falsa sunt; sed ambulas et 745 ipse custodiens Legem. Tunc Paulus, assumptis viris, postero die purificatus, intravit cum illis in templum, annuntians expletionem dierum purificationis, donec offerretur pro unoquoque eorum oblatio. O Paule, et in hoc te rursus interrogo : cur captus raseris; cur nudipedalia exerceris de cæremoniis Judæorum; cur obtuleris sacrificia; et secundum Legem pro te hostiæ fuerint immolatæ? Utique respondebis, ne scandalizarentur qui ex Judæis crediderunt. Simulasti ergo te [al. abest te] Judæum, ut Judæos lucrificeres; et hanc ipsam simulationem Jacobus, et cæteri te docuere Presbyteri : sed tamen evadere non potuisti. Orta enim seditione, cum occidendus esses, raptus es a tribuno, et ab eo missus Cæsa-*

[a] Benedictini et Veronen. Ms. et exposui eis Evangelium, quod prædico inter gentes.

[b] Apud eosdem Benedictinos voces cæterorum Apostolorum desiderantur : in Veronen. tantum Apostolorum : tum roboratum pro roboratus.

[c] Idem, et consenserunt cum illo cæteri Judæi, etc.

[d] Annotant Benedictini in uno e Vatic. Mss. observantiæ ejus, in Cisterciensi, observatiõis haberi, in Veronensi libro observandæ ejus sententiæ, timore, etc.

[e] Videretur pro viduæ legendum Judææ, qui facilis non Hieronymi, sed veterum exscriptorum est lapsus; nam

et Vulgatus interpres sic reddit, et, quod majus est, Græcum exemplar : *γυναίκες τινος Ιουδαίας πιστῆς : mulieris cujusdam Judææ fidelis : tamen non diffitemur in paucis aliis quot libris esse *πίστεως, viduæ*. In Veronen. *fidelis* omittitur.*

[f] Benedict. quæ subtrahit se, etc. et mox cur vocula desideratur : denique in periodi fine circumcidere coegeris?

(1) Reponi Grævus jubet, qui se devoverunt, uno verbo pro Deo voverint.

ream, sub custodia militum diligenti (Act. 23. 23), ne te Judæi quasi simulatorem ac destructorem Legis occiderent. Atque inde Romam perveniens, in hospitio quod tibi conduxeras, Christum et Judæis et gentibus prædicasti (Actor. 28.14. 30), et sententia tua Neronis gladio confirmata est.

11. Didicimus, quod propter metum Judæorum et Petrus et Paulus æqualiter slexerint se Legis præcepta servare. Qua igitur fronte, qua audacia Paulus in altero reprehendit [al. *reprehendit*], quod ipse commisit? Ego, imo alii ante me exposuerunt causam quam putaverant, non officiosum mendacium defendentes, sicut tu scribis; sed ostendentes [al. *docentes*] honestam dispensationem, ut et Apostolorum prudentiam demonstrarent, et blasphemantem Porphyrii impudentiam coercerent, qui Paulum et Petrum puerili dicit inter se pugnasse certamine: imo exarsisse Paulum (1) in invidiam virtutum Petri, et ea scripsisse jactanter, quæ vel non fecerit, vel si fecerit, procaciter fecerit id in alio reprehendens quod ipse commiserit. Interpretati sunt illi ut potuerunt. Tu quomodo istum locum edisseres? utique meliora dicturus, qui veterum sententiam reprobasti.

12. Scribis ad me in epistola tua (Epist. 67), et neque enim a me docendus es, quomodo intelligatur, quod idem dicit [al. addit *Apostolus*]: *Factus sum tanquam Judæus, (a) ut Judæos 746* *lucrifacerem* (1. Cor. 9. 20), et cætera; quæ ibi dicuntur (b) compassione misericordiæ, non simulatione fallaciæ. Fit enim tanquam æger, qui ministrat ægrotis, non cum se febres habere mentitur; sed cum animo condolentis cogitat, quemadmodum sibi serviri vellet, si ipse ægrotaret. Nam utique Judæus erat; Christianus autem factus, non Judæorum sacramenta reliquerat, quæ convenienter ille populus, et legitimo tempore, quo oportebat, acceperat: ideoque suscepit ea celebranda, cum jam Christi esset Apostolus, ut doceret non esse perniciosas his, qui ea vellent, sicut a parentibus per Legem acceperant, custodire, etiam cum in Christum credidissent: non tamen in eis jam constituerent spem salutis: quoniam per Dominum Jesum salus ipsa quæ illis sacramentis significabatur, advenerat. Totius sermonis tui, quem disputatione longissima protaxisti, hic sensus est: ut Petrus non erraverit in eo, quod his qui ex Judæis crediderant, putaverit Legem esse servandam: sed in eo a recti linea deviarit, quod gentes coegerit judaizare. Coegerit autem, non docentis imperio, sed conversationis exemplo. Et Paulus non contraria sit locutus his, quæ ipse gesserat; sed quare Petrus eos, qui ex gentibus erant, judaizare compelleret.

(a) Supplevimus ex Veronen. Mss. et Benedictinorum editione, *ut Judæos lucrifacerem*, quæ in aliis editis desiderantur.

(b) Mss. octo, referentibus Benedictinis, atque unus Veronen. *compassione misericordia, non simulatione fallaci.*

(1) Aliter Gravius, *exarsisse paulum invidiæ.*

13. Hæc ergo summa est quæstionis, imo sententiæ tuæ: ut post Evangelium Christi, bene faciant Judæi credentes, si Legis mandata custodiant, hoc est, si sacrificia offerant, quæ obtulit Paulus, si filios circumcidant, si sabbatum servant, ut Paulus, in Timotheo, et omnes observare Judæi. Si hoc verum est, in Cerinthi et Ebionis hæresim delabimur, qui credentes in Christo propter hoc solum a Patribus anathematizati sunt, quod Legis cæremonias Christi Evangelio miscuerunt; et sic nova confessi sunt, ut vetera non omitterent. Quid dicam de Ebionitis, qui Christianos esse se simulant? Usque hodie per totas Orientis synagogas inter Judæos hæresis est, quæ dicitur (c) *Minæorum*, et a Pharisæis nunc usque damnatur: quos vulgo 747 *Nazaræos* nuncupant, qui credunt in Christum Filium Dei, natum de virgine Maria, et eum dicunt esse, qui sub Pontio Pilato passus est, et resurrexit, in quem et nos credimus: sed dum volunt et Judæi esse et Christiani, nec Judæi sunt, nec Christiani. Oro ergo te, ut qui nostro vulnusculo medendum putas, quod acu foratum, imo punctum, ut dicitur, hujus sententiæ medearis vulneri, quod lancea, et ut ita dicam, phalaricæ (1) mole percussus est. Neque enim ejusdem est criminis in explanatione Scripturarum diversarum majorum sententias ponere, et hæresim sceleratissimam rursus in Ecclesiam introducere. Sin autem hæc nobis incumbit necessitas, ut Judæos cum legitinis suis suscipiamus, et licebit eis observare in Ecclesiis Christi, quod exercuerunt in synagogis satanæ: dicam quod sentio, non illi Christiani fient, sed non Judæos facient.

14. Quis enim hoc Christianorum patienter audiat, quod in tua epistola continetur: *Judæus erat Paulus, Christianus autem factus, non Judæorum sacramenta reliquerat, quæ convenienter ille populus, et legitimo tempore, quo oportebat, acceperat: ideoque suscepit* [al. *sed ideo suscepit*] *celebranda ea, cum jam Christi esset Apostolus; ut doceret non esse perniciosas his qui ea vellent sicut a parentibus per Legem acceperant, custodire.* Rursum obsecro te, ut pace tua meum dolorem audias: Judæorum Paulus cæremonias observabat, cum jam Christi esset Apostolus: et dicis eas non esse perniciosas his qui eas vellent, sicut a parentibus acceperant, custodire? Ego e contrario loquar, et reclamante mundo, libera voce pronuntio [al. *pronuntiam*]: cæremonias Judæorum, et perniciosas esse et mortiferas Christianis; et quicumque eas observaverit, sive ex Judæis, sive ex gentibus,

(c) Antea erat *Minæorum*. Sunt autem *Minæi*, quod præstat admonuisse, ex Hebraico מִנְיָיִם, quod idem sonat atque ἀπειθοῦς, *hæreticorum*, quemadmodum eorum quoque doctrinam מִנְיָיִת quod est αἰρεσις, *hæresim* naz' *ku*, veteres appellabant. Quod vero heic Hieron. notat, ex Hebræorum monumentis confirmatur, in quibus proditum est, temporibus Gamalielis senioris adeo invaluisse מִנְיָיִם, *Minæos*, ut necesse habuerint peculiarem in illos imprecandi formulam excogitare. Hi vero Christianos facile respiciebant, quos מִנְיָיִם, *Minim* in suis Commentariis usque hodie vocant.

(1) Teli prægrandis genus.

eum in barathrum diaboli devolutum. *Finis enim Legis Christus ad justitiam omni credenti (Rom. 10. 4):* Judæo scilicet et Gentili. Neque enim omni credenti erit finis ad justitiam, si Judæus excipitur. In Evangelio legimus: *Lex et Prophetæ usque ad Joannem Baptistam (Matth. 11. 12).* Et in alio loco: *Propterea 748 ergo magis quærebant eum Judæi interficere: quia non solum solvebat sabbatum; sed et Patrem suum dicebat esse Deum, æqualem se faciens Deo (Joan. 5. 18).* Et iterum: *De plenitudine ejus nos omnes accepimus, gratiam pro gratia; quia Lex per Moysen data est, gratia autem et veritas per Jesum Christum facta est (Joan. 1. 15).* Pro Legibus gratia quæ præterit, gratiam Evangelii accepimus permanentem; et pro umbris et imaginibus veteris Instrumenti, veritas per Jesum Christum facta est. Jeremias quoque ex persona Dei vaticinatur: *Ecce dies veniunt, dicit Dominus, et consummabo domui Israel, et domui Juda testamentum novum: non secundum testamentum quod disposui patribus eorum, in die (a) qua apprehendi manum eorum, ut educerem eos de terra Ægypti (Jerem. 31. 31).* Observa quid dicat, quod non populo gentili, (b) ei qui ante non receperat Testamentum; sed populo Judæorum, cui Legem dederat per Moysen, Testamentum novum Evangelii repromittat: ut nequaquam vivant in vetustate litteræ, sed in novitate spiritus. Paulus autem super cuius nunc nomine quæstio ventilatur, crebras hujusmodi ponit sententias: e quibus brevitate studio pauca subnectam. *Ecce ego Paulus dico vobis, quoniam si circumcidamini, Christus vobis nihil (c) prodest (Gal. 5. 2).* Et iterum: *Evacuati estis a Christo, qui in Lege justificamini, a gratia excidistis.* Et infra: *Si spiritus ducimini, jam non estis sub Lege.* Ex quo apparet, qui sub Lege est, non (d) dispensative, ut nostri volvere majores; sed vere, ut tu intelligis, eum Spiritum Sanctum non habere. Qualia autem sint præcepta legalia, Domino docente, discamus. *Ego, inquit, dedi eis præcepta non bona, et justificationes, in quibus non vivunt in eis.* Hæc dicimus non quo Legem juxta Manichæum et Marcionem destruamus, quam et sanctam, et spiritualem juxta Apostolum novimus; sed quia postquam venit fides et temporum plenitudo, misit Deus filium suum (e) factum ex muliere, factum sub Lege, ut eos qui sub Lege erant redimeret, ut adoptionem filiorum reciperemus; et nequaquam sub pædago, sed sub adulto, et Domino hærede vivamus.

15. **749** *Sequitur in Epistola tua: Non ideo Petrum emendavit, quod paternas traditiones observaret: quod si facere vellet, nec mendaciter, nec incongrue faceret.* Iterum dico: quandoquidem [al. quando]

(a) Benedictini, *quando*, pro *qua*.

(b) Undecim penes Benedictinos Mss. quibuscum Veron. cum quo ante non fecerat Testamentum Martianæus annotat ex quamplymibus aliis fuerat pro fecerat.

(c) Victorius proderit reposuit ex Vulgato et Græco textu, *επιδοτε*.

(d) Martian. post Erasmus dispensatione, renucentibus Mss.

(e) Ex Græco γενόμενος de γυναικός: sic enim Mss. habent; factum, non natum, ut vulgati plerique; tametsi in aliquot etiam Græcis libris γενόμενος occurrat.

Episcopus es, Ecclesiarum Christi magister, ut probes verum esse quod asseris suscipe aliquem Judæorum, qui factus Christianus, natum sibi filium circumcidat, qui observet sabbatum, qui abstineat a cibis quos Deus creavit ad utendum cum gratiarum actione; qui quartadecima die mensis primi agnum mactet ad vesperam: et cum hoc feceris, imo non feceris (scio enim te Christianum, et rem sacrilegam non esse facturum) velis nolis, tuam sententiam reprobas: et tunc scies opere, difficilius esse confirmare sua, quam aliena reprehendere. (f) Ac ne forsitan tibi non crederemus, imo non intelligeremus quid diceres (frequenter enim in longum sermo protractus caret intelligentia: et dum (g) non sentitur, minus reprehenditur) inculcas et replicas: *Hoc Judæorum Paulus dimiserat, quod malum habebant.* Quod est malum Judæorum, quod Paulus dimiserat? Uti- que illud quod sequitur: *quod ignorantes Dei justitiam, et suam volentes constituere, justitiæ Dei non sunt subjecti (Rom. 10. 3).* « Deinde quod post passionem et resurrectionem Christi, dato ac manifestato sacramento gratiæ secundum ordinem Melchisedech, adhuc putabant vetera sacramenta, non ex consuetudine solemnitate, sed ex necessitate salutis esse celebranda: quæ tamen si nunquam fuissent necessaria, infructuose atque inaniter pro eis Machabæi martyres fierent. » Postremo illud quod prædicatores gratiæ Christianos Judæi, tanquam hostes Legis persequerentur [al. *persequerentur*]. « Hos atque hujusmodi errores et vitia dicit se (h) damna et ut stercora arbitratum, ut Christum lucrifaceret » (Phil. 3. 8).

16. Didicimus per te, quæ Apostolus Paulus mala reliquerit Judæorum: rursus te docente discamus, quæ bona eorum tenuerit. (*Observationes, inquit, Legis, quas more patrio celebrant: sicut ab ipso Paulo celebratæ 750 sunt, sine ulla salutis necessitate.*) Id quid velis dicere, sine ulla salutis necessitate, non satis intelligo. Si enim salutem non afferunt, cur observantur? Si autem observanda sunt, utique salutem afferunt: maxime quæ observata, martyres faciunt. Non enim observantur, nisi afferent salutem. Neque enim indifferentia sunt inter bonum et malum, sicut Philosophi disputant. Bonum est continentia, malum est luxuria. Inter utrumque indifferens, ambulare, (i) digerere alvi stercora, capitis naribus purgamenta projicere, sputis rheumata jacere. Hoc nec bonum, nec malum est: sive enim feceris, sive non feceris, nec justitiam habebis, nec injustitiam. Observare autem Legis ceremonias, non potest esse indifferens: sed aut bonum est, aut malum est. Tu dicis bonum, ego assero malum: et malum non solum his qui ex gentibus; sed et his qui ex Judaico

(f) Benedictini. *An ne*, etc. forte typhothetarum mendo.

(g) Iidem non sentitur, ab imperitis, minus reprehendit, inculcas, etc. tum *Hoc ergo Judæorum*, etc. a quorum lectione nec Veronensis liber variat, nisi quod reprehenditur, loco reprehendit, rectius legit.

(h) Martianæus cum plerisque aliis editis, quibus Veronen. Ms. concinnit, dicit se damnare, et ut stercora arbitrat. Vide Epistolam 67. num. 6. not. e.

(i) Victorius maluit egerere. Veronen. Ms. addit restiri: in reliquis impressæ lectioni consentit.

populo crediderunt. In hoc, ni fallor, loco, dum aliud vitas, in aliud devolveris. Dum enim metuis Porphyrium blasphemantem, in Ebionis incurris laqueos, his qui credunt ex Judæis, observandam Legem esse decernens. Et quia [al. qui] periculosum intelligis esse quod dicis, rursus illud superfluis verbis temperare conaris, sine ulla salutis necessitate: (a) non sicut Judæi celebranda putant, aut fallaci simulatione, quod Paulus in Petro reprehenderit.

17. *Fallax simulatio.* — Petrus igitur simulavit Legem custodiam. Iste autem reprehensor Petri, audacter observavit legitima. Sequitur enim in epistola tua: « Nam si propterea illa sacramenta celebravit, quia se simulavit Judæum, ut illos lucrifaceret; cur non etiam sacrificavit cum gentilibus, quia et his qui sine Legē erant, tanquam sine Lege factus est, ut eos quoque lucrifaceret (1. Cor. 9. 21)? nisi quia et illud fecit, ut natura Judæus; et hoc totum dixit, non ut Paulus se fingeret esse quod non erat, sed ut misericorditer ita subveniendum esse sentiret, ac si ipse in eo errore laboraret; non scilicet mentientis astu, sed compatientis affectu. » Bene defendis Paulum, quod non simulaverit errorem Judæorum; sed **751** vere fuerit in errore. Neque imitari Petrum voluerit mentientem, (b) ut quod erat, metu Judæorum dissimulari: sed tota libertate Judæum esse se diceret. Nova clementia Apostoli; dum Judæos Christianos vult facere, ipse Judæus factus est. Non enim poterat luxuriosos ad frugalitatem reducere, nisi se luxuriosum probasset, et misericorditer, ut ipse dicis, subvenire miseris, nisi se miserum ipse sentiret. Vere enim miselli et misericorditer deplorandi, qui contentione sua et amore legis abolitæ Apostolum Christi fecere Judæum. Nec magnum interest inter meam et tuam sententiam, qua ego dico, et Petrum et Paulum timore fidelium Judæorum, Legis exercuisse, imo simulasse mandata: tu autem asseris hoc eos fecisse clementer; non mentientis astu, sed compatientis affectu, dummodo illud constet, vel metu, vel misericordia eos simulasse se esse quod non erant. Illud autem argumentum quo adversum nos uteris, quod et gentilibus debuerit gentilis fieri, si Judæis Judæus factus est, magis pro nobis facit. Sicut enim non fuit vere Judæus, sic nec vere gentilis erat. Et sicut non fuit vere gentilis, sic nec vere Judæus erat. In eo autem imitator gentium est, quia præputium recipit in fide Christi: et indifferenter permittit vesci cibis quos damnant Judæi, non cultum, ut tu putas, idolorum. *In Christo enim Jesu, nec circumcisio est aliquid, nec præputium, sed observatio mandatorum Dei (Gal. 5. 6. et cap. 6. 15).*

18. Quæso igitur te, et iterum atque iterum obsecro [al. deprecor], ut ignoscas disputatiunculæ meæ:

(a) Benedictini, qui cum negandi particula hunc locum in Augustini epistola LXVII. num. 7. legerant, heic apud Hieronymum eandem expungunt, quod quidem cum aliquo veri sensus, aut perspicuitatis dispendio est; tametsi Ms. quoque Veronens. suffragetur.

(b) Duo Vaticani Mss. apud Benedictinos, ut quod non erat, metu Judæorum simularet. Veronen., metum Judæorum simularet.

et quod modum meum egressus sum, tibi imputes, qui coegisti ut rescriberem [al. scriberem], et mihi cum Stesichoro oculos abstulisti. Neque me putes magistrum esse mendacii, qui sequor Christum dicentem: *Ego sum via, veritas, et vita (Joan. 14. 6)*; nec potest fieri, ut veritatis cultor, mendacio colla submittam. Neque mihi imperitorum plebeculam concites, qui te venerantur ut Episcopum, et in Ecclesia declamantem, Sacerdotii honore suspiciunt: me autem ætatis ultimæ et pene decrepitem, ac Monasterii et ruris secreta sectantem parvipendunt. Et quæras tibi quos doceas, sive reprehendas. Ad **752** nos enim tantis maris atque terrarum spatiis a te divisos vix vocis tuæ sonus pervenit. Et si forsitan litteras scripseris, ante eas Italia ac Roma suscipiunt, quam ad me cui mittendæ sunt, deferantur.

19. Quod autem in aliis quæris epistolis: cur prior mea in libris Canonicis interpretatio asteriscos habeat et virgulas prænotatas; et postea aliam translationem absque his signis ediderim: pace tua dixerim, videris mihi non intelligere, quod quæstisti. Illa enim interpretatio Septuaginta Interpretum est: et ubicunque virgulæ, id est obeli sunt, significatur quod Septuaginta plerumque dixerint, quam habetur in Hebræo. Ubi autem asterisci, id est, stellule prælucentes, ex Theodotionis editione ab Origene additum est: Et ibi Græca transtulimus: hic de ipso Hebræo, quod intelligebamus, expressimus: sensuum potius veritatem, quam verborum ordinem interdum conservantes. Et miror quomodo Septuaginta Interpretum libros legas, non puros ut ab eis editi sunt, sed ab Origene emendatos, sive (b) corruptos per obelos et asteriscos; et Christiani hominis interpretatiunculam non sequaris, præsertim cum ea quæ addita sunt, ex hominis Judæi atque blasphemii post passionem Christi, editione transtulerit. Vis amator esse verus Septuaginta Interpretum? Non legas ea quæ sub asteriscis sunt, imo rade de voluminibus, ut veterum te fautorem probes. Quod si feceris, omnes Ecclesiarum Bibliothecas damnare cogeris. Vix enim unus aut alter invenietur liber, qui ista non habeat.

20. Porro quod dicis non debuisse me interpretari post veteres, et novo uteris syllogismo: aut obscura fuerunt quæ interpretati sunt Septuaginta, aut manifesta. Si obscura, et quoque in illis falli potuisse credendum est. Si manifesta, illos in eis falli non potuisse, perspicuum est. Tuo tibi sermone respondeo. Omnes veteres tractatores qui nos in Domino præcesserunt, et qui Scripturas sanctas interpretati sunt, aut obscura interpretati sunt, aut manifesta. Si obscura, quomodo tu ausus es post eos disserere, quod illi explanare **753** non potuerunt? Si ma-

(c) Impressam lectionem etiam Veronen. Ms. confirmat: et sensus congruus est magis, ut fidem, quantam S. Augustinus in LXX. exemplaribus constituebat, enervet. Monet autem Victorius in sex Brixianis Mss. haberi *correctos*, quemadmodum et vulgati quidam legunt; quod non probatur, cum emendare, et corrigere idem sit. Ipse legendum potius censet *correctos*, hoc est reprehensos, quam lectionem sex codices Mss. ex Florentia præferre testis est; sed in eundem ac *correctos* recidit sensum.

nifesta, superfluum est te voluisse disserere, quod illos latere non potuit: maxime in explanatione Psalmorum, quos apud Græcos interpretati sunt multis voluminibus, primus Origenes, secundus Eusebius Cæsariensis, tertius Theodorus Hieracleotes, quartus Asterius Scythopolitanus, quintus Apollinaris Laodicensis, sextus Didymus Alexandrinus. Feruntur et diversorum in paucos Psalmos opuscula. Sed nunc de integro Psalmorum corpore dicimus. Apud Latinos autem Hilarius Pictaviensis, et Eusebius Vercellensis Episcopi, Origenem et Eusebium transtulerunt, quorum priorem et noster Ambrosius in quibusdam secutus est. Respondeat mihi prudentia tua, quare tu post tantos et tales Interpretes in explanatione Psalmorum diversa senseris. Si enim obscuri sunt Psalmi, te quoque in eis falli potuisse credendum est. Si manifesti, illos in eis falli potuisse non creditur: ac per hoc utroque modo superflua erit interpretatio tua, et hac lege post priores nullus loqui audebit, et quodcumque alius occupaverit atius deo licentiam scribendi non habebit. Quin potius humanitatis tuae est, in quo veniam tibi tribuis, indulgere et cæteris. Ego enim non tam vetera abolere conatus sum, quæ linguæ meæ hominibus emendata de Græco in Latinum transtuli, quam ea testimonia quæ a Judæis prætermissa sunt vel corrupta, proferre in medium; ut scirent nostri quid Hebraica Veritas contineret. Si cui legere non placet, nemo compellit invitum. Bibat vinum vetus cum suavitate, et nostra musta contemnat, quæ in explanatione priorum edita sunt; ut sicubi illa non intelliguntur, ex nostris manifestiora fiant. Quod autem genus interpretationis in Scripturis sanctis sequendum sit, liber quem scripsi de Optimo genere interpretandi, et omnes Præfatiunculæ divinarum Voluminum, quas editioni nostræ præposuimus, explicant; ad illasque prudentem lectorem remittendum puto. Et si me, ut dicis, in novi Testamenti emendatione suscipis, exponisque causam cur suscipias; quia plurimi linguæ Græcæ habentes scientiam, de 754 meo possint opere judicare: eandem integritatem debueras etiam in veteri credere Testamento, quod non nostra confinximus; sed ut apud Hebræos invenimus, divina transtulimus. Sicubi dubitas, Hebræos interroga.

21. Sed forte dicis: quid si Hebræi aut respondere noluerint, aut mentiri voluerint? Tota frequentia Judæorum in mea interpretatione reticebit? Nullusque inveniri poterit, qui Hebrææ linguæ habeat notitiam [al. notionem]: aut omnes imitabuntur illos Judæos, quos dicis in Africæ repertos oppidulo, in meam conspirasse calumniam? Hujuscemodi enim in epistola tua texis fabulam: « Quidam frater noster Episcopus, cum lectionem instituisset in Ecclesia cælesti, interpretationem tuam, movit quiddam longe aliter a te positum apud Jonam Prophetam, quam erat omnium sensibus memoriæque inveteratum, et tot ætatum successionibus decantatum. Factusque est tantus tumultus in plebe, maxime Græcis arguentibus et inclamantibus calumniam falsitatis, ut cogretur

Episcopus (a) (ea quippe civitas erat) Judæorum testimonium flagitare. Utrum autem illi impertitia, an malitia, hoc esse in Hebræis codicibus responderunt, quod et Græci et Latini habebant, atque dicebant. Quid plura? Coactus est homo velut mendacium [al. mendositatem] corrigere, volens post magnum periculum non remanere sine plebe. Unde etiam nobis videtur aliquando in nonnullis te quoque falli potuisse.

22. Dicis me in Jonam Prophetam male quiddam interpretatum, et seditione populi conclamante, propter unius verbi dissonantiam Episcopum pene Sacerdotium perdidisse; et quid sit illud quod male interpretatus sim, subtrahis, auferens mihi occasionem defensionis meæ, ne quidquid dixeris, me respondente solvatur: nisi forte, ut ante annos plurimos, encurbita venit in medium, asserente illius temporis Cornelio (b) et Asinio Pollione, me hederam pro cucurbita transtulisse. Super qua re in Commentario Jonæ Prophetæ plenius respondimus. Hoc tantum nunc dixisse contenti, quod in eo 755 loco ubi Septuaginta Interpretes cucurbitam, (c) et Aquila cum reliquis hederam transtulerunt, id est, κισθόν, in Hebræo volumine ciceion scriptum est [al. habetur], quam vulgo Syri (d) ciceiam vocant. Est autem genus

(a) Perstat sententia, quam supra in hunc locum Augustinianæ epist. 104. exposui de Oea civitate pro ea pronome intelligenda. Vid. nos; heic autem Veronens. Ms. eorum pro ea. Mox quod Martianæus notat in Cluniacensi Ms. ex ejusdem calligra; hi emendatione legi, utrum autem illi impertitia, an malitia fecerint nescio. Sed hoc esse, etc. nobis quidem glossena ineptum videtur: nihil enim deesse in textu, et verbum fecerunt, subadiri, jampridem monuerat contra Erasmus Victorius. Gravius autem, flagitare utrum aut illi impertitia, an malitia hoc esse in Hebræis codicibus responderent, quod et Græci et Latini habebant, quam germanam lectionem præterdidit.

(b) Conferenda sunt isthæc ex Commentariis in Jonam cap. 4. « In hoc loco quidam Canthelius de antiquissimo genere Corneliorum, sive ut ipse jactat, de stirpe Asinii Pollionis, dudum Romæ dicitur me accusasse sacrilegii, quod pro cucurbita hederam transtulerim: timuit videlicet, ne si pro cucurbitis, hederæ nascerentur, unde occulte, et tenebrose hiberet, non haberet: et revera in ipsis cucurbitis vasculorum, quas vulgo Saucomarias vocant, solent Apostolorum imagines adumbrare, ex quibus et ille non suum sibi nomen assumpsit. Quod si tam facile vocabula commutantur, ut pro Cornelius seditiosis tribunis, Æmilii Consules appellentur, miror cur mihi non liceat hederam transferre pro cucurbita. » Proinde Victorius monet, heic loci et copulam abradendam, legendumque Cornelio Asinio Pollione, quod qui ex duabus familiis se venire jactaret, ejus simul nomina jungenda sint. Erasmus e contra duos in uno homine celebriores criticos, censorisque litteratorum inani constituit, ut Ciceronis æmulum fuisse Asinium Pollionem e Seneca compertum est. Certe hoc sensu in Apologetico contra Ruffinum libro 1. contra invidos, inquit, loquor, et Luscium Lanuvinum, vel Asinium Pollionem de genere Corneliorum sibi mei mucro convulnerat. Præterea Mss. atque editi perique omnes et retinent.

(c) Repugnat Barberinus Hexaplorum codex, qui Aquilam ac Theodotionem κισθόν interpretatos fuisse docet, ipsam nempe Hebraicam vocem Græcis literis expressam, cum forte quid illa sibi vellet, ignorarent. Sed Hieron. constanter in Commentar. quoque in hunc locum, secuti, inquit, sumus veteres translatores, qui et ipsi hederam interpretati sunt, que Græcè appellatur κισθός, aliud enim quod dicerent, non habebant. In Veronensi Ms. pro κισθός heic est; κικιον, ut fere suspicemur, scriptum olim ab Hieronymo, Aquila et Theodotion, κισθόν, reliqui hederam transtulerunt, id est κισθόν, factumque Græcarum vocum occursum, ut intermedia verba quæ supplementa, scribarum solemnitate omittentur.

(d) Martianæus Ciceia. Martinus in Proemio ad Pugionem Fidei legit ex Mss. quiquayan, et supra quiquayan, sic

virgulti, lata habens folia, in modum pampini. Cumque plantatum fuerit, cito consurgit (a) in arbusculam absque ullis calamorum et hastilium adminiculis, quibus et cucurbitæ et hederæ indigent, suo trunco se sustinens. Hoc ergo verbum de verbo edisserens, si *κικεϊον* transferre voluisset, nullus intelligeret : si *cucurbitam*, id dicerem quod in Hebraico non habetur : *hederam* posui, ut (b) cæteris interpretibus consentirem. Sin autem Judæi vestri, ut ipse asseris, malitia vel imperitia, hoc dixerunt esse in voluminibus Hebræorum, quod in Græcis et Latinis codicibus continetur, manifestum est eos aut Hebræas litteras ignorare, aut ad irridendos cucurbitarios voluisse mentiri. Peto in fine epistolæ, ut **756** quiescentem senem olimque veteranum militare non cogas, et rursum de vita periclitari. Tu qui juvenis es, et in Pontificali culmine constitutus, doceto populos, et novis Africæ frugibus Romana tecta locupletato. Mihi sufficit cum auditore et lectore pauperculo in angulo monasterii susurrare.

EPISTOLA CXIII (c)

THEOPHILI AD HIERONYMUM.

(d) PARS QUÆDAM SIVE INITIUM.

Se bene semper optasse Joanni Chrysostomo testatur, nec temere credidisse ejus accusatoribus, donec erumpente judicio Concilii, sede sua Cypitana exturbatus, pulsusque est in exilium.

nampe qui litteris ρ Hebræam expressam invenire est : in Veronensi autem Ms. *ΚΟΚΚΑΙΟΝ*, et *ΚΗΚΗΑΝ*; ex quo falli et fallere antiquiores editiones perspicuum est, in quibus pro *Cicejam*, *Elkerœa*, quod Arabicum nomen est, substituitur ex ingenio; nam Mss. omnes refragantur, et alioqui constat, tandiu ab Hebræicâ non dissidere Syriacam linguam, imo *Cicajon* Hebræorum Syris esse *Cicajan* mutato de more *o* in *a*, nam *o* vocali prorsus carere, ejus linguæ magistri docent.

(a) Confer in Jonam Commentarios loco citato, unde etiam videas falli multos, et præsertim Rabbinos Kimchium in lib. rad. et Jarkium post Mainonidem, qui Ciceion computant inter herbas. Huc quoque pertinet, quod Herodotus lib. 2. cap. 94. de Cicejo tradit, sic enim inquit, *καλλοειν παρ Αἴγυπτου κικίη* : et Plinius lib. 15. c. VII. *Cici arborem in Ægypto copiosam, alii Cronem, alii fili, alii sesamum agreste appellant.* Rectius alii *ricinum* putant, vulgo *palmam Christi*, quod frondis figura palmam expansis digitis quodanummodo refert.

(b) Allicubi certis invenimus pro cæteris. Nampe cum Hebræico Cicejon neque *cucurbita* LXX. et veteris Latini interpretis, neque *hedera* satis responderent, hanc tamen prætulit, ut cum aliquot bonis interpretibus faceret.

(c) *Alias inedita inter Epistolas. Scripta an. 403.*

(d) In vulgatis hæcenus libris (pato etiam in Msa. nullum enim videre contigit nobis) uno contextu jungitur breve istud Theophilæus epistolæ fragmentum ad Hieronymum, subnexo ipsius Hieronymi responso ad Theophilum; nec Valesius ipse, qui bene suspicatus est, duas esse diversas lucubrationes, et priorem hanc, quæ sui parte mulctata est, Alexandrino Episcopo tribuendam, alteram Bethleemite Presbytero, satis ille bene divinavit, in quæ prius fragmentum verba desineret, et quibus subsequens epistola inciperet. Nampe ad illam usque Salvatoris sententiam, « Nolite judicare secundum faciem, sed justum judicium judicate, » porrigi voluit priorem partem; exinde autem integram Hieronymi epistolam auspicatur his verbis : *Ne quoquam tardius Beatitudinis tuæ*, etc. qua ex lectione haud videntur, qui sensus extundi possit, cum nullus omnino sit, aut certe sibi contrarius; siquidem impedimenta causabatur Hieronymus, quod tardius Theophili librum Latine explicaverit, minime vero quod citius fecerit, ut verba *ne quoquam tardius* sonant. Nos huic errori infra occurrimus, et qui dispartienda sit lectio, demonstramus; rursum quim in hac ipsa epistola Valesius hallucinatur in annota-

(e) Dilectissimo atque amantissimo fratri Hieronymo THEOPHILUS in Domino salutem.

1. *Paucis in exordio placet judicium veritatis : dicente autem Domino per 757 Prophetam, Et (f) judicium meum quasi lux egreditur (Is. 51. 4), qui tenebrarum horrore circumdati sunt, nec naturam rerum*

tionibus in Socratem lib. 6. cap. 14. ubi eam abs Hieronymo Paschalibus Theophili epistolam præfixam putat. Dixisset Invectivarum libro in S. Joannem Chrysostomum, quem Theophilus Græcè scripserat, Hieronymus ut ei morem gereret, Latine est interpretatus, ut in sequenti annotatione ostendemus. Cæterum quæcumque sit Valesii duplex hallucinatio, facile potuisset Martianæus, facem illo præferente, rectam viam ingredi, aut certe leviori damno illum ipsum aberrantem secutus esset; nam quod juxta veterum editorum, et cujusdam Ms. quem sæpe depravatum invenimus, errorem, naluit continua orationis serie duas hæc lucubrationes iterum in unum compingere, et pro una Hieronymi ad Theophilum epistola obtrudere, plane intolerandum est. Videsis ad libri calcem, quam otiose ille Hieronymum Joanni Chrysostomo detrahentem excuset, a Valesio autem quam supine discedat, seque misere torqueat, ut sensum aliquem ex eo contextu eliciat, isque præcipue verbis *scientes ergo dictum a Salvatore*, et *ne quoquam tardius*, quibus utramque lucubrationem conjungit, imo vero,

Humano capiti cervicem jungit equinam.

(e) Antea e contrario erat, *Dilectissimo atque amantissimo Papæ Theophilo Episcopo Hieronymus*, etc. Scilicet ex præconceptione opinione Hieronymo hanc epistolam tribuerunt hæcenus Editores, quam sibi Theophilum missam, Latine tantum est interpretatus. Id ex ipsius Hieronymi testimonio, quod ex sequenti epist. in superiori annotatione attigimus, plane constat. « Epistolam, inquit, tuam idcirco in Latinum verti, et huic volumini præposui, ut omnes qui legerint sciant, me non temeritate aut jactantia, sed præceptis Beatitudinis tuæ suscepisse onus ultra vires meas. » Theophilus Chrysostomo pridem infensus ob susceptos Origenistas, non solum egit, ut a Constantinopolitana sede in exilium pelleretur, sed etiam *innormem libram contumeliosus, et maledictus nimis horribilem*, ut Facundus l. 6. c. 3. vocat, contra illum scripsit. Hunc, quod et supra monuimus, ut Latinis quoque auribus daret Hieronymus, Theophilus petiit; hæcque ipsa est epistola, qua et volumen transferendum misit atque ut transferret, deprecatus est. Equidem aut ignavia fecit, aut præpostera hominum cura, ut postrema verba, quibus id postulabat, cum ipso integro volumine desiderenter, ab ipso tamen ut breviori et mulctato contextu, non obscure indicantur. *Nempe causas perditioni.* Chrysostomi se dicit olim credere notuisse, nunc vero postquam damnatus est, causas illas, et flagitia promere et palmam facere; sciensque dictum a Salvatore, *Justum judicium judicate*, ne cui videatur ipse in Chrysostomum iniquior, integro libro ea ipsa peccata proferre in medium, et deprecari, ut apud Occidentis quoque Ecclesias, quibuscumque jugiter etiam exanctoratus Joannes communicabat, Latina interpretatione innotescant. Porro Hieronymus, ut cause invidiam declinaret, cum redditum Latine librum remitteret, datis ad Theophilum litteris, quas modo subnectimus, et modeste satis de Chrysostomi locutus est, et *ne temeritate aut jactantia* id fecisse videretur, hanc ipsam, qua jubebatur, epistolam volumini eidem præfixit. A Theophilo igitur scripta est ad Hieronymum, non e contra, quod sane ipse contextus evincit, qui Græcam phrasin continuo redoleat, et oratio minus compta, nec solito cursu fluens, nec Hieronymianum ingenium referens, quando interpretationis reddendæ vinculis non arrotatur; sententiæ quoque illum minime deceant, deceant vero Theophilum. Ad hæc ipsa se inscriptio falsi arguebat, nosque ut contrario sensu immutare auderemus, fecit. Erat inquam, *Dilectissimo atque amantissimo Papæ Theophilo Episcopo*, etc. Ad dilectissimum atque amantissimum Papam nunquam Hieronymus Theophilum dixit, sed pro Episcopatus veneratione *Beatissimum*; e contra dilectissimus atque amantissimus frater continuo Hieronymus a Theophilo compellatur. Vide datas utrinque epistolas 86. 87. et sequentes. Præterea quod *Papæ addebat Episcopo*, plane novum erat, ac ridiculum. Sed his piget ditius inmorari.

(f) Locum putavimus ex Is. 51. 4. recitari, ubi tamen ex Græc. alio sensu *ὁμοσ καὶ ἡμεῖς ἐλάττωσαι, καὶ ἡ κρίσις μου ἐπὶ οὐραῖς ὑμῶν*; et Latin. *Lex a me eriet, et judicium meum in lucem populorum.* Sed alibi quoque animadvertimus, Theophilum in recitandis Scripturarum verbis non usque adeo fuisse accuratum.

clara mente perspicunt, pudorē operiuntur æterno, et cassos se habuisse conatus ipso fine cognoscunt. Unde et nos Joannem, qui dudum Constantinopolitanam rexii Ecclesiam, Deo placere semper optavimus; et causas perditionis ejus, in quas ferebatur improvidus, nequaquam credere volumus. Sed ille, ut cætera ejus flagitia taceam, (a) Origenistas in suam recipiens familiaritatem, et ex his plurimos in sacerdotium provēhens, atque ob hoc scelus beatæ memoriæ hominem Dei Epiphanium, qui inter Episcopos clarum in orbe sidus effulsit, non parvo mœrore contristans, meruit audire: Cecidit, cecidit Babylon (Isai. 21. 9).

2. Scientes ergo dictum a Salvatore: Nolite judicare secundum faciem; sed 758 justum iudicium judicate (Joan. 7. 24), ne quo (b)

EPISTOLA CXLV. (d).

HIERONYMI AD THEOPHILUM.

Nulla causatur impedimenta, ob quæ librum contra Joannem Chrysostomum a Theophilo scriptum, serius sit interpretatus. Tum ejus libri doctrinam, ac sententias laudat, ac veniam precatur, si quando Græcos sensus Latine non satis bene reddiderit.

BEATISSIMO PAPÆ THEOPHILŌ HIERONYMUS.

1. Quod (d) tardius Beatitudini tuæ latino sermone translatum (e) Librum tuum remitterem, multa

(a) Recole historiam ex Socrate l. VI. c. 9. 10. et seqq. (b) Cætera desiderantur, quæ nos quoad sententiam supplere utcumque conati sumus in superiori nota e.

(c) Al. cum superiori conjuncta. Scripta eodem anno 403.

(d) Diximus inchoatam a Valesio epistolam his verbis, Ne quoquam tardius, junctis nempe duobus, in quæ superior desinit, et quam ex veteri errore pro quod, vocem retinente; cujus lectio: nis aut plane nullus, aut Hieronymi menti certe contrarius est sensus.

(e) Illum omnino, quem contra S. Joannem Chrysostomum a Theophilo græce elucubratum, ipse latine reddiderat. Ejus interpretationis exigua, quæ apud Facundum Hermianensem lib. VI, cap. ultimo, supersunt fragmenta, heic subnectere diximus e re nostra, ita tamen ut cum eodem Facundo, etiam nos, quod ea vel memoramus, sola possit necessitas excusare.

« Fratres, » inquit Theophilus, « Joannes persequitur immundo spiritu, quo suffocabatur Saul: » et iterum, « sanctorum ministros necavit. » Dicit illum « conflamatum et in Ecclesia primitivorum impium, pestilentem vesanum, et tyrannicæ mentis insaniam furibundum, atque in sua vesania gloriantem; animum suam adulterandam tradidisse diabolo. » Hæc autem omnia, sicut habentur in ipsius Theophili libro, ita posuimus. Vocat illum etiam « humanitatis hostem, et qui scelere suo latronum vicisset avariciam, sacrilegorum principem, et sacerdotium agentem impium, atque oblationes sacrilegas offerentem, precacem et frontis durissimæ. » Hoc quoque adjiciens, quod « non his Joannes laqueis irretitus tenetur, qui possunt aliquando dissolvi, sed qui audire pro merito flagitii sui comminantem Deum atque dicentem, Judicate inter me et Joannem, expectavi ut faceret iudicium, fecit autem iniquitatem, et non justitiam, sed clamorem. » Dicit etiam quia « sicut satanas transfiguravit se in angelum lucis, ita etiam Joannes non esset quod videbatur: nec tantum similem satanæ, sed immundum dæmonem « eum appellat, « more torrentis trahentem verborum spurcitiam, quem et in Christum » perhibet « impium » extitisse, et « Judæ traditoris esse consortem. » Adit etiam quod arguatur « in Deum manum impiam extendisse, et quod Jacobus Apostolus de quibusdam rerum mundanarum cupidis dixit, petitis et non acceptis, eo quod male petitis, » hoc beatus Theophilus beatum Joannem asserit dixisse de Christo. « Ausus est, » inquit, « dicere in Ecclesia, quod Christus oraverit, et non fuerit exauditus, quia non bene oraverit. Quis hæreticorum deterius blasphemavit, » quam beatum Joannem refert

in medio impedimenta fecerunt: Isaurorum repentina 759 eruptio: Phœnicis Galilæaque vastitas: terror Palæstinæ, præcipue Jerosolymæ: et nequaquam librorum, sed murorum destructio. Ad hoc asperitas hyemis, fames intolerabilis, nobis præsertim, quibus multorum fratrum cura imposita est. Inter quas difficultates lucrativis, et ut ita dicam, surlivis, per noctem operis, crescebat interpretatio, et jam in schedulis tenebatur, cum diebus sanctæ Quadragesimæ scripta ad purum, collatione tantum (f) indigerem, gravissimo languore correptus, et mortis limen ingrediens, Domini misericordia et tuis precibus reservatus sum. Ad hoc forsitan ut implem præceptum tuum, et volumen disertissimum, quod Scripturarum floribus texuisti, eadem qua a te scriptum est gratia verterem; licet imbecillitas corporis et animi mœror, ingenii quoque æcumen obtuderit, et verba prono cursu labentia velut quibusdam obicibus retardarit.

2. Mirati sumus in opere tuo (g) utilitatem omnium Ecclesiarum, ut discant qui ignorant, eruditi testimoniis Scripturarum, qua debeant veneratione Sancta suscipere, et altaris Christi ministerio deservire; sacrosque calices, et sancta velamina, et cætera, quæ ad cultum Dominicæ pertinent Passionis, non quasi inania, et sensu carentia sanctimoniam non habere; sed ex consortio Corporis et Sanguinis Domini eadem qua Corpus ejus et Sanguis majestate veneranda.

beatus Theophilus blasphemasse, quem affirmat « consortio Judaicæ impietatis semetipsum tradidisse, et offerre temeritate solita, quod obtulerunt Judæi, se ipsum ac populos decipientem, et Dathan atque Abiron æmulatorem? Audiatur, » inquit, « cum Judæis, iniquitas magnificata est nimis. » Adjicit etiam hoc, « Arriani et Eunomiani contra Christum Joannis blasphemias delectantur: Judæi et idololatræ justificati sunt tua comparatione gentiles. » Et iterum dicit, « Non solum non est Christianus Joannes, sed pejor est rege Babylonio; multo sceleratior, quam Balthasar, idololatræ et ethnicis scelerator est Joannes. Tibi, » ait, « præsens ignominia, æterna in futuris sæculis poena reddetur. » Hoc quoque visum est eidem beato Theophilo dicere, « Salvator clamavit et dixit, tollite Joannem, et mittite in tenebras exteriores, » et iterum, « Largissimos fomites ante tribunal Dei suo ministravit incendio. » Et hæc omnia non suffecerunt iræ atque furori, nisi etiam hoc de memorato sanctissimo viro Joanne diceret, « quod alia et poena querenda sit, eo quod vinceret sceleris magnitudo multitudinem tormentorum.

(f) Fortasse indigerent rescribendum est.

(g) Hæc alio operis quam quod constituimus, designare videntur: unde Tillemontius quoque adnotat. LXX. in Hieronymi vitam, non librum adversus Chrysostomum, sed Paschalem epistolam anni 403. inani arbitratur. Nos vero nihil movent, nam neque ejus anni Paschalem Hieronymus interpretatus est, neque id veterum ullus tradidit. E contra librum contra Chrysostomum denotant reliqua omnia tum hujus, tum superioris epistolæ commata; et ab Hieronymo Presbytero translatum dixit Facundus, ex quo non sententias tantum, verum etiam ipsa verba posuerit. Ad hæc si utilitatem Ecclesiarum præcipue notat in hujusmodi libro, ut discant qui ignorant, qua debeant veneratione Sancta suscipere, etc., maledicta autem, et contumelias dissimulat: id nimirum sapienter facit, et ut nominis Chrysostomiani declinet invidiam. Denique ex supra recitatis fragmentis intelleximus, solitum traduci a Theophilo Chrysostomum, tanquam « sacrilegorum principem, et sacerdotium, agentem impium, atque oblationes sacrilegas offerentem: » et « offerre eum temeritate solita quod obtulerunt Judæi. Se ipsum et populum decipientem, et Dathan atque Abiron æmulatorem; » quamobrem facile potuit hæc detrahendi occasione abusus Theophilus, in his quæ ad Dominicum cultum pertinerent, explicandis, subinde exspectari, quod in primis laudet Hieronymus.

S. HIERONYMI I.

(Trento.)

3. Suscipe igitur Librum tuum, imo meum, et ut verius loquar, nostrum : cumque mihi faveris, tuus fautor eris. Tibi enim meum sudavit ingenium, et facundiam græcæ latinæ linguæ volui paupertate pensare. Neque vero ut disertis interpretes faciunt, verbum verbo reddidi ; nec adnumeravi **760** pecuniam, quam mihi per partes dederas, sed pariter appendi ; ut nihil desit ex sensibus, cum aliquid desit ex verbis. (a) Epistolam autem tuam idcirco in latinum verti, et huic volumini præposui, ut omnes, qui legerint, sciant me non temeritate et jactantia, sed præceptis Beatitudinis tuæ suscepisse onus ultra vires meas. Quod an consecutus sim, tuo iudicio derelinquo. Certe si imbecillitatem reprehenderis, voluntati veniam commodabis.

EPISTOLA CXV (b).

AD AUGUSTINUM.

Resalutat Augustinum, excusans quod liberius responderit, et rursus de cucurbita meminit, rogatque ut omissis contentiosis quæstionibus deinceps secum invicem amice conferat, et placide versentur in campo sacrarum Scripturarum.

Domino vere Sancto et Beatissimo Papæ

AUGUSTINO, HIERONYMUS

in Christo salutem.

1. Cum a sancto fratre nostro (c) Firmo sollicite quærerem quid ageres, sospitem te lætus audivi. Rursum cum tuas litteras non dico sperarem, sed exigerem, nesciente te, ex Africa profectum se esse dixit. Itaque reddo tibi per eum salutationis officia, qui te unico amore complectitur, simulque obsecro, ut ignoscas pudori meo, quod diu ut rescriberem, præcipienti negare non potui. Nec ego tibi, sed causa causæ respondit. Et si culpa est respondisse, quæso ut præterieris audias, multa major est provocasse. Sed facessant istiusmodi querimoniarum : sit inter nos pura germanitas ; et deinceps non quæstionum, sed caritatis ad nos scripta mittamus. Sancti **761** fratres qui nobiscum Domino serviunt, assatim te salutant. Sanctos qui tecum Christi leve trahunt jugum, præcipue sanctum et suspiciendum [al. suscipiendum] papam Alypium, ut meo obsequio salutes, precor. Incolumem te et memorem mei, Christus Deus noster tueatur omnipotens, domine vere sancte et beatissime papa. Si legisti librum explanationum in Jonam, puto quod ridiculam cucurbitæ non recipias quæstionem. Sin autem amicus qui me primus gladio petiit, stylo repulsus est ; sit humanitatis tuæ atque justitiæ accusantem reprehendere, non respondentem. In Scripturarum si placet campo sine nostro invicem dolore ludamus.

(a) Superiorem CXIII. ut ibi nota c. satis manifesto ostendimus.

(b) *Alias* 96. *Scripta fort. an.* 403.

(c) In Vaticanis octo Mas. sexque aliis apud Benedictinos Firmi nomen desideratur, quod in subsequenti epistolæ initio in plerisque omnibus habetur.

EPISTOLA CXVI (d).

AUGUSTINI AD HIERONYMUM.

Respondet accuratius epistolis Hieronymi, 105. 112. et 115. de interpretatione loci Epistolæ ad Galatas, confirmans quod Petrus merito veraciterque reprehensus fuerit a Paulo. Cæterum deprecatur veniam, si dictis forte incautioribus Hieronymi animum offenderit, excusans, quod nulla sua culpa per multorum manus obambularit epistola, priusquam ad eum, cui scripta erat, perveniret.

Domino dilectissimo et in Christi visceribus honorando, sancto fratri et presbytero HIERONYMO, AUGUSTINUS in Domino salutem.

1. Jampridem caritati tuæ prolixam epistolam misi, respondens illi tuæ, quam per sanctum filium tuum Asterium, nunc jam non solum fratrem, verum etiam collegam meum, misisse te recolis. Quæ utrum in manus tuas pervenire meruerit, adhuc nescio, nisi quod per fratrem sincerissimum Firmum scribis (e) si ille qui te primum gladio petiit, stylo repulsus est ; ut sit humanitatis tuæ atque justitiæ, accusantem reprehendere, non respondentem. Hoc solo tenuissimo indicio utcumque conicio, legisse te illam epistolam meam. In ea quippe deploravi tantam inter vos existisse discordiam, de quorûm tanta amicitia, quaquaversum eam fama diffuderat, caritas fraterna gauderat. Quod non feci reprehendendo (f) in aliquo germanitatem tuam, cujus in ea re aliquam culpam me cognovisse, **762** non ausus sum dicere : sed dolendo humanam miseriam, cujus in amicitia mutua caritate retinendis, quantumlibet illa sit, incerta permansio est. Verum illud malueram tuis nosse rescriptis, utrum mihi veniam, quam poposceram, dederis. Quod apertius mihi intimari cupio, quamvis hilarior quidam vultus litterarum tuarum, etiam hoc me impetrasse significare videatur : si tamen post lectam illam missæ sunt ; quod in eis minime apparet.

2. *Petis, vel potius fiducia caritatis jubes, ut in Scripturarum campo sine nostro invicem dolore ludamus.* Equidem quantum ad me attinet, serio nos ista, quam ludo agere mallet. Quod si hoc verbum tibi propter facilitatem ponere placuit, ego fateor majus aliquid expeto a benignitate virium tuarum, prudentiaque tam docta, et otiosa, annosa, studiosa, ingeniosa (g) diligentia ; hæc tibi non tantum donante, verum etiam dictante Spiritu Sancto, ut in magnis et laboriosis quæstionibus, non tanquam ludentem in campo Scripturarum, sed in montibus anhelantem adjuves. Si autem propter hilaritatem, quam esse inter carissimos disserentes decet, putasti dicendum esse, *ludamus* : sive illud apertum et planum sit,

(d) *Alias* 97. *Scripta paulo post superiorem.*

(e) Martianæus, si ille qui me primum, etc., nempe ut Hieron. scripserat, sed dum verba repetit Augustinus, personas mutari contendit Victorius. Et Benedictini quidem, te, sed quod sit pro si legunt, non probatur ; nisi forte typographi est mendum.

(f) Voculæ in aliquo apud Benedictinos non sunt.

(g) Victorius diligentia jubet legi pro diligentia.

unde colloquimur, sive arduum atque difficile, hoc ipsum edoce, obsecro te, quonam modo assequi valeamus : ut cum forte aliquid nos movet, quod nobis, et si non cautiis attendentibus, certe tardius intelligentibus non probatum est : et quid nobis videatur contra conamur asserere, si hoc aliquanto securiore libertate dicamus, non incidamus in suspicionem puerilis factantiae, quasi nostro nomini famam, viros illustres accusando queramus. Si autem aliquid asperum refellendi necessitate depromptum fuerit, quo tolerabile fiat, leniore circumfundamus eloquio, ne (a) litum melle gladium stringere videamur [al. *judicemur*]. Nisi forte ille modus est, quo utrumque hoc vitium, vel vitii suspicionem caveamus, si cum doctiore amico sic disputemus, ut quidquid dixerit, necesse sit approbare; nec querendi saltem causa, liceat aliquantulum reluctari. »

3. « Tum vero sine ullo timore offensionis tanquam in campo luditur; sed mirum si nobis non illuditur. Ego enim fateor caritati tuae soliis eis Scripturarum libris, qui jam Canonici appellantur, didici hunc timorem honoremque deferre, ut nullum eorum auctorem scribendo aliquid errasse firmissime credam. At si aliquid in eis offendo **763** literis, quod videretur contrarium veritati, nihil aliud quam vel mendosum esse codicem, vel interpretem non assecutum esse quod dictum est, vel me minime intellexisse, non ambigam. Alios autem ita lego, ut quantalibet sanctitate doctrinaque præpolleant, non ideo verum putem, quia ipsi ita senserunt; sed quia mihi vel per illos auctores Canonicos, vel probabili ratione, quod a vero non abhorreat, persuadere potuerunt. Nec tamen, mi frater, sentire (b) aliquid aliter existimo: prorsus, inquam, non te arbitror, sic legi tuos libros velle, tanquam Prophetarum et [al. *vet*] Apostolorum: de quorum scriptis quod omni errore careant dubitare nefarium est. Absit hoc a pia humilitate, (c) et veraci de temetipso cogitatione, qua nisi esses præditus, non utique diceres, (utinam mereremur complexus tuos, et collatione mutua vel doceremur aliqua, vel disceremus). »

4. « Quod si teipsum consideratione vitæ ac morum tuorum, non simulate, nec fallaciter dixisse credo: quanto magis æquum est me credere Apostolum Paulum non aliud sensisse quam scripserit, ubi ait de Petro et Barnabæ: *Cum viderem quia non recte ingrediantur* [al. *ingrediebantur, et ingrediantur*] *ad veritatem Evangelii, dixi Petro coram omnibus: si tu cum sis Judæus, gentiliter et judaice vivis, quomodo gentes cogis judaizare* (Galat. 2. 14)? De quo enim certus sim, quod me scribendo vel loquendo non fallat, si fallebat Apostolus filios suos, quos iterum parturiebat, donec in eis Christus, id est, veritas formaretur. Quibus cum præmississet, dicens: *Quæ autem scribo vobis, ecce totam Deo, quia non melior* (Gal.

1. 20), non tamen veraciter scribebat, sed nescio qua dispensatoria simulatione fallebat, vidisse se Petrum et Barnabam non recte ad Evangelii veritatem ingredientiæ, ac Petro in faciem restitisse, non ob aliud nisi quod gentes cogeret judaizare. »

5. At enim satius est credere Apostolum Paulum aliquid non (d) vere scripsisse, quam Apostolum Petrum non recte aliquid egisse. Hoc si ita est, dicamus (quod absit) satius esse credere mentiri Evangelium, quam negatum esse a Petro Christum: et mentiri Regnorum librum, quam tantum Prophetiam a Domino Deo tam excellenter electum, (e) et in concupiscenda atque abducenda uxore aliena commisisse adulterium, et in marito ejus necando, tam horrendum **764** homicidium. Ino vero sanctam Scripturam in summo, et cœlesti auctoritatis culmine collocatam, de veritate ejus certus ac securus legam: et in eâ homines vel approbatos, vel emendatos, vel damnatos veraciter discam, potius quam, (f) facta humanâ dum in quibusdam laudabilis excellentiæ personis aliquando credere timeo reprehendenda, ipsâ divina eloquia mihi sint ubique suspecta.

6. « Manichæi plurima divinarum Scripturarum, quibus eorum nefarius error clarissima sententiarum perspicuitate convincitur, quia in alium sensum detorquere non possunt, falsa esse contendunt: ita tamen ut eandem falsitatem non scribentibus Apostolis tribuant, sed nescio quibus codicum corruptoribus. Quod tamen quia nec pluribus sive antiquioribus exemplaribus, nec præcedentis linguæ auctoritatē (unde Latini libri interpretati sunt) probare aliquando potuerunt, notissima omnibus veritate superati confusi que discedunt. Itane non intelligit prudentiâ sancta tua, quanta malitiæ illorum patescat occasio, si non ab aliis Apostolicas litteras esse falsatas, sed ipsos Apostolos falsa scripsisse dicamus? »

7. « Non est, inquis, credibile, hoc in Petro Paulum, quod ipse Paulus fecerat, arguisse. Non nunc inquit quid fecerit, sed quid scripserit quæro. Hoc ad questionem quam suscepi maxime pertinet; ut veritas divinarum Scripturarum ad nostram fidem ædificandam memoriæ commendata, non a quibuslibet, sed ab ipsis Apostolis, ac per hoc in Canonicum auctoritatis culmen recepta, ex omni parte verax atque indubitanda persistat. Nam si hoc fecit Petrus quod facere debuit, mentitus est Paulus, quod eum viderit non rectâ ingredientem ad veritatem Evangelii. Quisquis enim hoc facit quod facere debet, recte utique facit: et ideo falsum de eo dicit, qui dicit eum non recte fecisse, quod eum novit facere debuisse. Si autem verum scripsit Paulus, verum est quod Petrus non recte tunc ingrediebatur ad veritatem Evangelii. Id ergo faciebat quod facere non debebat: e si tale aliquid Paulus ipse jam fecerat, correctum po-

(d) Martian, aliquid vere non scripsisse.

(e) Victorius et copulam expungit, qua sensum turbari opinatus est.

(f) Adnotat Benedictini in Lovan. edit. legi, potius quam facta humana ne dum, sed melius ne reticere in aliis editis ac Mss.

(a) Mss. 10. apud Benedictinos ne particula carent.

(b) Benedictini, sentire aliud existimo.

(c) Victorius ex Mediceo quodam alisque Mss. addit.

tius etiam ipsum credam, coepostoli sui correctionem non potuisse negligere, quam mendaciter aliquid in sua epistola posuisse. (a) Et si hoc non in epistola qualibet, quanto magis in illa, in qua præloetus ait : *Quæ autem scribo 765 vobis, ecce coram Deo quia non mentior ?*

8. « Ego quidem illud Petrum sic egisse credo, ut gentes cogeret judaizare. Hoc enim lego scripsisse Paulum, quem mentitum esse non credo (Gal. 1. 20) : et ideo non recte agebat hoc Petrus. Erat enim contra Evangelii veritatem, ut putarent qui credebant in Christum, sine illis veteribus sacramentis salvos se esse non posse. Hoc enim contendebant Antiochiæ, qui ex Circumcisione crederant. Contra quos Paulus perseveranter acriterque configit. Ipsum vero Paulum non ad hoc id egisse, quod vel Timotheum circumcidit (Act. 16. 4), vel Cenchreis votum persolvit (Act. 18. 18), vel Jerosolymis a Jacobo admonitus, cum eis qui (b) voverant, legitima illa celebranda suscepit ; ut putari videretur per ea sacramenta etiam Christianam salutem dari (Act. 21. 24) : sed ne illa quæ prioribus ut congruebat temporibus, in umbris rerum futurarum Deus fieri jusserat, tanquam idololatricam gentilium damnare crederetur. Hoc est enim quod illi Jacobus ait : auditum de illo esse, quod discissionem doceat a Moyse (Act. 21. 21). Quod utique nefas est, ut credentes in Christum discindantur a (c) Propheta Christi, tanquam ejus doctrinam detestantes atque damnantes ; de quo ipse Christus dicit, *Si crederetis Moysi, crederetis et mihi : de me enim ille scripsit (Joan. 5. 46).* »

9. « Attende obsecro ipsa verba Jacobi : *Vides, inquit, frater quot millia sunt in Judæa, qui crediderunt in Christum : et hi omnes æmulatores sunt Legis. Audierunt autem de te, quia (d) discissionem doces a Moyse, eorum qui per gentes sunt Judæorum, dicens non debere circumcidere eos filios suos, neque secundum consuetudinem ingredi. Quid ergo est ? Utique oportet convenire multitudinem ; audierunt enim te supervenisse : hoc ergo fac quod tibi dicimus. Sunt nobis viri quatuor votum habentes super se : his assumptis sanctifica te cum ipsis, et impende in eos ut radant capita : et scient [al. sciant] omnes quia quæ de te audierunt falsa sunt ; sed sequeris et ipse custodis Legem, de gentibus autem qui crediderunt, nos mandavimus, judicantes nihil ejusmodi servare illos, nisi ut se observent ab idolis immolato, et a sanguine, (e) et a fornicatione (Act. 21. 20 et seq.). Non, ut opinor, obscurum est, et Jacobum 766 hoc ideo*

(a) Idem, et in epistola qualibet : quanto magis, etc.

(b) Benedictini, qui noverant ; nisi si typographarum est mendam. Act. r. 21. 25. Viri quatuor votum habentes super se.

(c) Martianus post Erasmus plurium numero, a Prophetis, quod Victorius olim castigaverat, cum de Moyse tantum sermo sit.

(d) Brixiani apud Victorium Mss. discissionem heic et paulo superius, ut Vulgata editio habet, et Græc. ἀποστασίαν. Sed discissionem probant superiora verba, Nefas est ut credentes in Christum discindantur a Propheta Christi.

(e) Suffocatum, quod videtur omitti, facile notatur sanguine ; nam et in aliquot Græcis libris καὶ αἵματι desideratur.

monuisse, ut scirent falsa esse quæ de illo audierant, hi qui cum in Christum ex Judæis credidissent, tamen æmulatores erant Legis, ne per doctrinam Christi, velut sacrilega, nec Deo mandante conscripta damnari putarentur, quæ per Moysen patribus fuerant ministrata : hoc enim de Paulo jactaverant non illi qui intelligebant quo animo a Judæis fidelibus observari tunc ista deberent, propter commendandam scilicet auctoritatem divinam, et sacramentorum illorum Prophetica sanctitatem, non propter adipiscendam salutem, quæ jam in Christo revelabatur, et per baptismi sacramentum ministrabatur ; sed illi hoc de Paulo sparserant, qui sic ea volebant observari, tanquam sine his in Evangelio salus credentibus esse non posset. Ipsum enim senserant vehementissimum gratiæ prædicatorem, et intentioni eorum maxime adversum, docentem, non (f) per illa hominem justificari, sed per gratiam Jesu Christi, cujus prænuntiandæ causa, ille ombra in Lege mandata sunt. Et ideo ille invidiam et persecutionem molientes concitare, tanquam inimicum legis mandatorumque divinorum criminabantur : cujus falsæ criminationis invidiam congruentius devitare non posset, quam ut ea ipsa celebraret, quæ damnare tanquam sacrilega putabatur ; atque ita ostenderet, nec Judæos tunc ab eis tanquam a nefariis prohibendos, nec gentiles ad ea tanquam ad necessaria compellendos. »

10. « Nam si revera sic ea reprobarer, quemadmodum de illo auditum erat, et ideo celebranda susciperet, ut actione simulata suam posset occultare sententiam, non ei diceret, Jacobus, *et scient omnes* : sed diceret, *et putabant omnes, quoniam quæ de te audierunt, falsa sunt (Act. 21. 24)*, præ: erim quia in ipsis Jerosolymis Apostoli jam decreverant, ne quisquam gentes cogeret judaizare : non autem decreverant ne quisquam tunc Judæos judaizare prohiberet : quamvis etiam ipsos jam doctrina Christiana non cogeret. Proinde si post hoc Apostolorum decretum, Petrus habuit illam in Antiochia simulationem, qua gentes cogeret judaizare, quod jam nec ipse cogebatur, quamvis propter commendandæ eloquia Dei, quæ Judæis sunt credita, non prohibebatur ; quid mirum si constringebat cum Paulus 767 libere asserere, quod cum cæteris Apostolis se Jerosolymis decrevisse meminerat. »

11. « Si autem hoc, quod magis arbitror, ante illud Jerosolymitanum concilium Petrus fecit : nec sic mirum est, quod eum volebat Paulus non timide obtegere, sed fidenter asserere, quod eum pariter sentire jam noverat, sive quod cum eo contulerat Evangelium, sive quod in Cornelii Centurionis vocatione, etiam divinitus eum de hac re admonitum acceperat, sive quod antequam illi quos timuerat, venissent Antiochiam, cum gentibus eum convesci viderat. Neque enim negamus in hac sententia fuisse jam

(f) Erasmus denuo secutus Martian. per illum ; cum tamen legalia, de quibus supra dixerat, docuerit diu ante Victorius significari.

Petrum, in qua et Paulus fuit. Non itaque tunc eum quid in ea re verum esset docebat, sed ejus simulationem, qua gentes judaizare cogebantur, arguebat, non ob aliud, nisi quia sic illa omnia simulatoria gerebantur, tanquam verum esset quod illi dicebant, qui sine circumcisione præputii atque aliis observationibus, quæ umbræ erant futurorum, putabant credentes salvos esse non posse. »

12. « Ergo et Timotheum circumcidit propterea, ne Judæis, et maxime cognationi ejus maternæ sic viderentur, qui ex gentibus in Christum crediderant, detestari circumcisionem : sicut idololatria detestanda est, cum illam Deus fieri præceperit, hanc Satanas persuaserit : Et Titum propterea non circumcidit, ne occasionem daret eis qui (a) sine ulla circumcisione dicebant credentes salvos esse non posse, et ad deceptionem gentium hoc etiam Paulum sentire jactarent. Quod ipse satis significat, ubi ait. *Sed neque Titus qui mecum erat cum esset Græcus compulsus est circumcidi : propter subintroductos autem falsos fratres, qui subintroierant perscrutari libertatem nostram, ut nos in servitutem redigerent, quibus nec ad horam cessimus subjectioni [al. subjectione], ut veritas Evangelii permaneret [al. permaneat] apud vos (Gal. 2. 3. 4. 5).* Hinc [al. Hic] apparet quid eos captare intellexerit, ut non faceret quod in Timotheo fecerat, et quod ea libertate facere poterat, (b) qua ostenderat illa sacramenta, nec tanquam necessaria debere appeti, nec tanquam sacrilega debere damnari. »

13. « Sed cavendum est videlicet in hac disputatione, ne sicut Philosophi, quædam facta hominum media dicamus, inter recte factum et peccatum : quæ neque in recte factis, neque in peccatis numerentur : 768 et urgeamur eo, quod observare Legis cæremonias non potest esse indifferens, sed aut bonum, aut malum. Ut si bonum dixerimus, eas nos quoque observare cogamus ; si autem malum, non vere, sed simulate ab Apostolis observatas esse credamus. Ego vero Apostolis, non tam exemplum Philosophorum timeo, quando et illi in sua disputatione veri aliquid dicunt, quam forensium advocatorum, quando in alienarum causarum actione mentiuntur. Quorum similitudo, si in ipsa expositione epistolæ ad Galatas ad confirmandam simulationem Petri et Pauli putata est decenter induci ; quid ego apud te timeam nomen Philosophorum, qui non propterea vani sunt, quia omnia falsa dicunt, sed quia et falsis plerisque confidunt, et ubi vera inveniuntur dicere, a Christi gratia, qui est ipsa veritas, alieni sunt. »

14. « Cur autem non dicam præcepta illa veterum sacramentorum nec bona esse, quia non eis homines justificantur ; umbræ enim sunt prænuntiantes gratiam, qua justificamur : nec tamen mala, quia divinitus præcepta sunt, temporibus personisque con-

gruentia : cumque me adjuvet etiam prophetica sententia, qua dicit Deus se illi populo dedisse præcepta non bona (Ezech. 20. 25) ? Forte enim propterea non dixit mala ; sed tantum non bona, id est, non talia, ut illis homines boni fiant, aut sine illis boni non fiant. Vellem me doceret benigna sineeritas tua, utrum simulate quisquam sanctus orientalis eum Romam venerit, jejundet sabbato, excepto illo die Paschalis vigiliæ. Quod si malum esse dixerimus, non solum Romanam Ecclesiam, sed etiam (c) multa ei vicina, et aliquanto remotiora damnabimus, ubi nos idem tenetur et manet. Si autem non jejunare sabbato malum putaverimus, tot Ecclesias Orientis, et multo majorem orbis Christiani partem, qua temeritate criminabimur ? Placetne tibi, ut medium quiddam esse dicamus, quod tamen acceptabile sit ei, qui hoc non simulate, sed congruente societate atque observantia fecerit ? Et tamen nihil inde legimus in Canonicis libris præceptum esse Christianis : quanto magis illud malum dicere non audeo, quod Deum præcepisse ipsa Christiana fide negare non possum : qua [al. quia] didici non eo me justificari, sed gratia Dei per Jesum Christum Dominum nostrum ? »

15. « Dico ergo circumcisionem præputii, 769 et cætera hujusmodi, priori populo per Testamentum, quod vetus dicitur, divinitus data ad significationem futurorum, quæ per Christum oportebat impleri : quibus advenientibus remansisse illa Christianis legenda tantum ad intelligentiam præmissæ Prophetiæ, non autem necessaria faciendæ : quasi adhuc expectandum esset, ut veniret fidei revelatio, quæ bis significabatur esse ventura. Sed quamvis gentibus imponenda non essent, non tamen sic debuissent auferri a consuetudine Judæorum, tanquam detestanda atque damnanda. Sensim proinde atque paulatim fervente sana prædicatione gratiæ Christi, qua sola nossent credentes se justificari, salvosque fieri non illis umbris rerum antea futurarum, tunc jam venientium atque præsentium, et in illorum Judæorum vocatione, quos præsentia carnis Domini et Apostolica tempora sic inveniunt, omnis illa actio (d) consumeretur umbrarum, hoc eis sufficiens ad commendationem, ut non tanquam detestanda et similis idololatriæ vitaretur, ultra vero non haberet progressum ; ne putaretur necessaria, tanquam vel ab illa salus esset, vel sine illa esse non posset. Quod putaverunt hæretici, qui dum (e) volunt et Judæi esse et Christiani, nec Judæi nec Christiani esse potuerunt. Quorum sententiam mihi cavendam, quamvis in ea nunquam fuerim, tamen benevolentissime admonere dignatus es : in cujus sententiæ non consensionem, sed simulationem Petrus timore inciderat, ut de illo Paulus verissime scriberet : (f)

(c) Victorius legit *multus ei vicinas, et aliquanto remotiores*, impressamque lectionem reprehendit, quod sermo de Ecclesiis sit.

(d) Mss. *quinque consummaretur*.

(e) Victorius *voluerunt pro volumi* immutat.

(f) Benedictini, *quod eum vidisset*.

(a) Benedictini *sine illa circumcisione, tum duo Vaticani Mss. non posse, et id Doctorem gentium sentire*.

(b) Mss. *sex apud Benedictinos, qua ostenderet*.

quod cum eam vidisset non recte ingredientem ad veritatem Evangelii, eique verissimo diceret, quod gentes Judaizare cogebat (*Gal. 2. 14*). Quod Paulus utique non cogebat, ob hoc illa vetera veraciter, ubi opus esset, observans, ut damnanda non esse monstraret: prædicans tamen instanter non eis; sed revelata gratia fidei, fideles salvos fieri, ne ad ea quemquam velut necessaria suscipienda compelleret. Sic autem credo Apostolum Paulum veraciter cuncta illa gessisse, nec tamen nunc quemquam factum ex Judæo Christianum, vel cogit, vel sino talia veraciter celebrare: sicut nec tu, cui videtur Paulus ea simulasse, cogis istum vel sinis talia simulare.

16. « An vis ut etiam ego dicam hanc esse summam questionis, imo sententiæ tuæ. **770** ut post Evangelium Christi, bene (a) faciant credentes Judæi, si sacrificia offerant, quæ obtulit Paulus; si filios circumcidant, si sabbatum observent, ut Paulus in Timotheo (*Act. 16. 3*), et omnes observare Judæi, dummodo hæc simulate ac fallaciter agant? Hoc si ita est, non jam in hæresim Ebionis, vel eorum quos vulgo Nazaræos nuncupant, vel quamlibet aliam veterem; sed nescio in quam novam delabimur, quæ sit eo perniciosior, quo non errore, sed proposito est ac voluntate fallaci. Quod si respondeas, ut te ab hac purges sententia, tunc Apostolos ista laudabiliter simulasse, ne scandalizarentur infirmi, qui ex Judæis multi crediderant, et ea responsa, nondum intelligebant: nunc vero confirmata per tot gentes doctrina gratiæ Christianæ, confirmata etiam per omnes Christi Ecclesias lectione Legis et Prophetarum, quomodo hæc intelligenda, non observanda recitentur, quisquis ea simulando (b) agere voluerit, videatur insanire: cur mihi non licet dicere Apostolum Paulum, et alios recte fidei Christianos, tunc illa vetera sacramenta paululum observando veraciter commendare debuisse, ne putarentur illæ Prophetiæ significationis observationes a piissimis patribus custoditæ tanquam sacrilegia diabolica a posteris (c) detestandæ? Jam enim cum venisset fides, quæ prius illis observationibus prænuntiata, post mortem et resurrectionem Domini revelata est, amiserant tanquam vitam (d) officii sui. Verumtamen sicut defuncta corpora, necessariorum officii, deducenda erant quodammodo ad sepulturam, nec simulate, sed religiose; non autem deserenda continua, vel inimicorum obtreccionibus tanquam canum morsibus projicienda. Proinde nunc quisquis Christianorum, quamvis sit ex Judæis, similiter ea celebrare voluerit, tanquam sopitos cineres eruens, non erit pius deductor, vel bajulus corporis, sed impius sepulturæ violator. »

17. « Fateor sane in eo, quod epistola continet mea, quod ideo sacramenta Judæorum Paulus celebranda susceperat, cum jam Christi esset Apostolus, ut doceret non esse pernicioosa his qui ea vellent, si-

(a) Olim, notante Victorio, bene facient.

(b) Benedictiui, quisquis ea simulando agere voluerit, insanire. Cur, etc.

(c) Falso legerat Martianæus post Erasmus detestata.

(d) Deest vox officii in 22. Mss.

cut a parentibus per Legem acceperant custodire, minus me posuisse, illo duntaxat tempore, quo primum fidei gratia revelata est: tunc enim hoc non erat perniciosum. **771** Progressu vero temporis (e) illæ observationes ab omnibus Christianis desererentur: ne si tunc fieret, non discernetur quod Deus populo suo per Moysen præcepit, ab eo quod in templis dæmoniorum spiritus immundus instituit. Proinde potius culpanda est negligentia mea: quia hoc non addidi, quam objurgatio tua. Verumtamen longe antequam litteras tuas accepissem, scribens contra Faustum Manichæum, quomodo eundem locum, quamvis breviter explicaverim, et hoc illic non prætermiserim; et legere poterit, si non dedignetur benignitas tua, et a carissimis nostris, per quos nunc hæc scripta misi, quomodo volueris, tibi fides fiet, illud me ante dictasse: mihi que de animo meo crede, quod coram Deo loquens, jure caritatis exposco, nunquam mihi visum fuisse, etiam nunc Christianos ex Judæis factos sacramenta illa vetera (f) quolibet affectu, quolibet animo celebrare debere, aut eis ullo modo licere; cum illud de Paulo semper ita senserim, ex quo illius mihi litteræ innotuerunt: sicut nec tibi videtur hoc tempore cuiquam esse simulanda ista, cum hoc fecisse Apostolos credas. »

18. « Proinde sicut tu e contrario loqueris, et licet reclamante, sicut scribis, mundo, libera voce pronuntias, cæremonias Judæorum et perniciosas esse, et mortíferas Christianis; et quicumque eas observaverit, sive ex Judæis, sive ex gentibus, eum in barathrum diaboli devolutum: ita ego hanc vocem tuam omnino confirmo, et addo: Quicumque eas observaverit, sive ex Judæis, sive ex gentibus, non solum veraciter, verum etiam simulate, eum in barathrum diaboli devolutum. Quid quæris amplius? Sed sicut tu simulationem Apostolorum ab hujus temporis ratione secernis, ita ego Pauli Apostoli veracem tunc in his omnibus conversationem ab hujus temporis, quamvis minime simulata cæremoniæ Judæicarum observatione, secerno; quoniam tunc fuit approbanda, nunc detestanda. Ita quamvis legerimus: *Lex et Prophetæ usque ad Joannem Baptistam* (*Luc. 16. 16*); et quia propterea quærebant Judæi Christum interficere, quia non solum solvebat sabbatum, sed et Patrem suum dicebat Deum, æqualem se faciens Deo (*Joan. 5. 18*): et quia gratiam pro gratia accepimus (*Joan. 1. 16*): et quoniam *Lex per Moysen data est, gratia autem et veritas per Jesum Christum facta est* (*Ibid. 17*): et per Jeremiam **772** promissum est, daturum Deum Testamentum novum domui Juda, non secundum Testamentum quod disposuit patribus eorum (*Jerem. 31. 31. 32*): non tamen arbitror ipsum Dominum fallaciter a parentibus

(e) Editi alii, « Progressu vero temporis erat perniciosum, nisi illæ observationes ab omnibus Christianis desererentur; ne si tunc fierent, non discernerentur. » Adnotant Benedictini a Mss. 20. abesse verba *erat perniciosum, nisi*. Deinde fieret idem esse ac ne si primo illo tempore desererentur.

(f) Martianæus juxta veteres editiones, « quolibet affectu celebrare, quovis animo debere ab eis ullo modo coli, cum illud de Paulo, » etc.

circumcisum. Aut si hoc propter ætatem minime prohibebat, nec illud arbitror eum dixisse fallaciter leproso, quem certe non illa per Moysen præcepta observatio, sed ipse mandaverat: *Vade et offer pro te sacrificium quod præcepit Moyses in testimonium illis* (Marc. 1. 44). Nec fallaciter ascendit ad diem festum usque adeo non causa ostentationis coram hominibus, ut non evidenter ascenderit, sed latenter » (Joan. 7. 10).

19. « At enim dixit idem Apostolus: *Eecce ego Paulus dico vobis, quia si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit* (Gal. 5. 2). Decepit ergo Timotheum, et fecit ei nihil prodesse Christum? An quia hoc fallaciter factum est, ideo non obfuit? At ipse hoc non posuit: nec ait, si circumcidamini veraciter, sicut nec fallaciter, sed sine ulla exceptione dixit: *Si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit*. Sicut ergo tu vis hic locum dare sententiæ tuæ, ut velis subintelligi, nisi fallaciter, ita non (a) impudenter flagito, ut etiam nos illic intelligere sinas eis dictum: *si circumcidamini*, qui propterea volebant circumcidi, quod aliter se putabant in Christo salvos esse non posse. Hoc ergo animo, hac voluntate, ista intentione quisquis tunc circumcidebatur, Christus ei nihil omnino proderat; sicut alibi aperte dicit, *Nam, si per Legem justitia, ergo Christus gratis mortuus est* (Gal. 2. 21). Hoc ergo declarat, quod et ipse commemorasti, *Evacuati estis a Christo, qui in Lege justificamini, a gratia excidistis* (Gal. 5. 4). Illos itaque arguit, qui se justificari in Lege credebant; non qui legitima illa in ejus honorem, a quo mandata sunt observabant intelligentes, et qua prænnuntiandæ veritatis ratione mandata sint, et quousque debeant perdurare. Unde est illud quod ait: *Si spiritu ducimini, non adhuc estis sub Lege* (Ibid. 18). Unde, velut colligis, (b) apparet, qui sub Lege est, non dispensative, ut nostros putas voluisse majores; sed vere, ut ego intelligo, cum Spiritum Sanctum non habere. »

20. « Magna mihi videtur quæstio, quid sit esse sub Lege sic, quemadmodum Apostolus culpatur. Neque enim propter circumcisionem hoc eum arbitror dicere, aut illa sacrificia, quæ tunc facta a patribus, nunc a Christianis non sunt, et cætera hujusmodi, **773** sed hoc ipsum etiam (c) quod Lex jubet: *Non concupisces* (Exod. 20. 17), quod fatemur certe Christianos debere observare, atque evangelica maxime illustratione prædicari. Legem dicit esse sanctam, et mandatum sanctum et justum et bonum (Rom. 7. 12). Deinde subjungit, *Quod ergo bonum est, mihi factum est mors? Absit: sed peccatum ut appareat peccatum, per bonum mihi operatum est mortem, (d) ut fiat supra modum peccator, aut peccatum, per*

(a) Idem imprudenter.

(b) Editi plerique velut colligis apparere, sed concinnius duo Vaticani, *apparet*, notantibus Benedictinis.

(c) Benedictini, *quod Legi dicit*.

(d) Locum emendari jubet ex Vulgata Victorius, ad hunc modum, *ut fiat supra modum peccans peccatum*, quibus Græcum textum ait consentire ἀναπρωτός ἡ ἀμαρτία, et duo ex Florentia exemplaria, nec enim vult Augustinum ꝑ̄ pro aut accepisse.

mandatum (Ibid. v. 13). Quod autem hic dicit, peccatum per mandatum fieri supra modum, hoc alibi ait: *Lex subintravit, ut abundaret delictum. Ubi autem abundavit delictum, superabundavit et gratia* (Rom. 5. 20). Et alibi, cum superius de dispensatione gratiæ loqueretur, quod ipsa justificet, velut interrogans ait: *Quid ergo Lex?* Atque huic interrogationi continuo respondit: *Prævaricationis gratia posita est, donec veniet semen, cui promissum est* (Gal. 3. 19). Hos ergo damnabiliter dicit esse sub Lege, quos reos facit Lex, non implentes Legem, dum non intelligendo gratiæ beneficium ad faciendâ Dei præcepta, quasi de suis viribus superba elatione præsumunt. *Plenitudo enim Legis caritas* (Rom. 13. 10). *Caritas vero Dei diffusa est in cordibus nostris, non per nos ipsos, sed per Spiritum Sanctum, qui datus est nobis* (Rom. 5. 5). Sed huic rei quantum satis est explicandæ, prolixior fortasse et sui proprii voluminis sermo debetur. Si ergo illud, quod Lex ait, *Non concupisces* (Rom. 13. 9), si humana infirmitas gratia Dei adjuta non fuerit, sub se reum tenet, et prævaricatorem potius damnat, quam liberat peccatorem, quanto magis illa, quæ significationis causa præcepta sunt, circumcisio, et cætera, quæ revelatione gratiæ latius innotescente, necesse fuerat aboleri, justificare neminem poterant? Non tamen ideo fuerant tanquam diabolica gentium sacrilegia fugienda, etiam cum ipsa gratia jam cœperat revelari, quæ umbris talibus fuerat prænnuntiata; sed permittenda paululum eis, maxime qui ex illo populo, cui data sunt, venerant. Postea vero tanquam cum honore sepulta sunt, a Christianis omnibus irreparabiliter deserenda. »

21. « Hoc autem, quod dicis (non dispensative, ut nostri voluere majores), quid sibi vult, oro te? Aut enim hoc est, quod ego appello officiosum mendacium, ut hæc dispensatio sit officium, velut honeste mentiendi: aut quid aliud sit, omnino non video, nisi forte, addito nomine dispensationis, fiat [al. fit] ut mendacium non sit mendacium: quod si absurdum est; cur ergo non aperte dicis officiosum mendacium defendendum, **774** nisi forte nomen te movet: quia non tam usitatum est in Ecclesiasticis libris vocabulum Officii, quod Ambrosius noster non timuit, qui suos quosdam libros utilium præceptionum plenos, de Officiis voluit appellare. An si officiose mentiatur quisque culpandus est; si dispensative, approbandus? Rogo te, mentiatur ubi elegerit qui hoc putat: quia et in hoc magna quæstio est, sit ne aliquando mentiri viri boni, imo viri Christiani, qualibus dictum est, *Sit in ore vestro, est, est, non, non, ut non sub judicio decidatis?* (Jac. 5. 12; Matth. 5. 37.) Et qui cum fide audiunt, *Perdes omnes qui loquuntur mendacium* » (Ps. 5. 7).

22. « Sed hæc, ut dixi, et alia et magna quæstio est: eligat quod voluerit, qui hoc existimat, ubi mentiatur, dum tamen a scribentibus auctoribus sanctarum Scripturarum, et maxime Canoniarum, inconcusse credatur, et defondatur omnino abesse mendacium: ne dispensatores Christi, de quibus dictum

est, *Hic jam quaritur inter dispensatores, ut fidelis quis inveniat* (1. Cor. 4. 2), tanquam magnum aliquid sibi fideliter didicisse videantur, pro veritatis dispensatione mentiri, cum ipsa fides in latino sermone ab eo dicatur appellata, quia sit quod dicitur. Ubi autem sit quod dicitur, mentiendi utique non est locus. Fidelis igitur dispensator Apostolus Paulus procul dubio nobis exhibet in scribendo fidem: quia veritatis dispensator erat, non falsitatis. Ac per hoc verum scripsit, vidisse se Petrum non recte ingredientem ad veritatem Evangelii, eique in faciem restitisse, quod gentes cogeret judaizare (Gal. 2. 14). Ipse vero Petrus, quod a Paulo fiebat utiliter libertate caritatis, sancta ac benigna pietate humilitatis accepit: atque ita rarius et sanctius exemplum posteris præbuit, quo non dedignarentur sibi forte recti tramitem reliquissent, etiam a posterioribus corrigi; quam Paulus, quo confidenter auderent, etiam minores majoribus pro defendenda Evangelica veritate, salva fraterna caritate resistere. Nam cum satius sit, a tenendo itinere in nullo, quam in aliquo declinare; **MULTO EST** tamen mirabilius et laudabilius, libenter accipere corrigentem, quam audacter corrigere deviantem. Est laus itaque justæ libertatis in Paulo et sanctæ humilitatis in Petro: quæ, quantum mihi pro modulo meo videtur, magis fuerat adversus calumniantem Porphyrium defendenda, quam ut ei daretur obtrectandi major occasio, qua multo mordacius orimnaretur Christianos fallaciter **775** vel suas litteras scribere, vel Dei sui sacramenta (a) tractare.

25. « Flagitas a me, ut aliquem saltem unum ostendam, cujus in hac re sententiam sita secutus, cum tu tam plures nominatim commemoraveris, qui te in eo, quod astruis præcesserunt; petens ut in eo, quod te reprehendo errantem, patiar te errare cum talibus; quorum ego fateor neminem legi; sed cum ferme sex, vel septem, horum quatuor auctoritatem tu quoque infringis. Nam Ladicenum, cujus nomen taces, de Ecclesia dicis nuper egressum; Alexandrum autem veterem hæreticum; Origenem vero ac Dydimum reprehensos abs te, lego in recentioribus quæstionibus, quamvis Origenem mirabiliter ante laudaveris. Cum his ergo errare puto, quia nec te ipse patieris; quamvis hoc perinde dicatur ac si in hac sententia non erraverint. Nam quis est, qui se velit cum quolibet errare? Tres igitur restant, Eusebius Emisenus, Theodoros Heracleotes, et quem paulo post commemoras, Joannes, qui dudum in Pontificali gradu Constantinopolitanam rexit Ecclesiam. »

24. « Porro si quæras, vel recolas, quid hinc senserit noster (b) Ambrosius: quid noster itidem Cy-

(a) Benedictini, sacramenta portare.

(b) Difficile in his quæ supersunt Ambrosii scriptis quid simile occurrat Augustinianæ sententiæ. Utique in Commentariis in epistolas Pauli in Appendicæ secundi tomii invenias, « Interveniente causa negligentia, vel erroris, dissidere inter se videntur Apostoli. Et, Reprehensibilis utique ab Evangelica veritate, cui hoc factum adversabatur. » Quæ forte ex genuinis Ambrosii monumentis excerpta sunt a neoterico interpolatore. Quoad Cyriani testimonium, est, ut putamus, locus iste quem trahit epist. 71. ad Quintum fratrem. « Neo Petrus.... cum secum Paulus de circumci-

prianus, inveniebat fortasse, nec nobis defuisse, quos in eo, quod asserimus, sequeremur, quanquam sicut paulo ante dixi, ΤΑΥΤΟΜΟΔΟ Scripturis Canonicis hanc ingenueam debeam servitutem, qua eas solas ita sequar, ut conscriptores earum nihil in eis omnino errasse, nihil fallaciter posuisse non dubitem. Proinde cum quæro tertium, ut tres etiam ego tribus opponam, possem quidem, ut arbitror, facile reperire, si multa legissem. Verumtamen ipse mihi pro his omnibus, imo supra hos omnes Apostolus Paulus occurrit: ad ipsum confugio; ad ipsum ab omnibus qui aliud sentiunt litterarum tractatoribus provooco, ipsum interrogans interpello et requiro in eo, quod scripsit ad Galatas, vidisse se Petrum non recte ingredientem ad veritatem Evangelii, eique in faciem propterea restitisse, quod illa simulatione gentes judaizare cogebat (Galat. 2. 14), utrum verum scripserit, an forte nescio qua dispensativa falsitate mentitus sit. Et audio eum paulo superius, in ejusdem narrationis exordio religiosa voce mihi clamantem, *Quæ autem 776 scribo vobis, ecce coram Deo qui non mentior* (Gal. 1. 20.)

25. « Dent veniam quilibet aliud opinantes; ego magis credo tanto Apostolo in suis litteris juranti, quam cuique doctissimo de alienis disputanti. Nec dici timeo, me sic Paulum defendere, quod non similari errore Judæorum, sed vere fuerit in errore, Quoniam neque simulabat errorem qui libertate Apostolica, sicut illi tempori congruebat, vetera illa sacramenta, ubi opus erat agendo, commendabat ea, non solum Satanæ versutia decipiendis hominibus, sed Dei providentia, prænuntiandis rebus futuris propheticæ constituta. Nec vere fuerat in errore Judæorum, qui non solum noverat, sed etiam instanter et acriter prædicabat eos errare, qui putabant gentibus imponenda, vel justificationi quorumcumque fidelium necessaria. »

26. « Quod autem dixi eum factum Judæis tanquam Judæum, et tanquam gentilem gentibus, non mentientis astu, sed compatiens affectu quemadmodum dixerim, parum mihi visus es attendisse; imo ego fortasse non satis hoc explanare potuerim. Neque enim hoc ideo dixi, quod misericorditer illa simulaverit; sed quia sic ea non simulavit, quæ faciebat similia Judæis; quemadmodum nec illa quæ faciebat similia gentibus, quæ tu quoque commemorasti: atque in eo me, quod non ingratis fateor, adjuvisti. Cum enim abs te quæsissem in epistola mea, quomodo putetur ideo factus Judæis tanquam Judæus, quia fallaciter suscepit sacramenta Judæorum, cum et gentibus tanquam gentilis factus sit, nec tamen suscepit fallaciter sacrificia gentium; tu respondisti in eo factum gentibus tanquam gentilem, quod præputium receperit; quod indifferenter permiserit vesci

stone postmodum disceptaret, vindicavit sibi aliquid insolenter, aut arroganter assumptis, ut diceret se primatum tenere, et obtemperari a novellis, et posteris sibi potius oportere. Nec desepxit Paulum, quod Ecclesiæ prius persecutor fuisset; sed consilium veritatis admisit, et rationi legitime, quam Paulus vindicabat, facile consentit. » Hunc certe locum ipse recitat Augustinus ad suam hanc sententiam asserendam in lib. 2. de Bapt. adversus Donatistas

cibus, quos damnant Judæi. Ubi ego quæro : utrum et hoc simulate fecerit? Quod si absurdissimum atque falsissimum est : sic ergo et illa, in quibus Judæorum consuetudini congruebat libertate prudenti, non necessitate serviri, aut quod est indignius, dispensatione fallaci potius quam fideli. »

27. « Fidelibus enim, et his qui cognoverunt veritatem, sicut ipse testatur (nisi forte et hic fallit) *omnis creatura Dei* 777 *bona est, et nihil abjiciendum, quod cum gratiarum actione accipitur* (1. Tim. 4. 4). Ergo et ipsi Paulo non solum (a) viro, verum etiam dispensatori maxime fideli, non solum cogitatori, verum etiam doctori veritatis, omnis utique in cibus creatura Dei, non simulate, sed vere bona erat. Cur igitur nihil simulate suscipiende sacrorum, caeremoniarumque gentilium, sed de cibus et præputio vera sentiendo, atque docendo, tamen tanquam gentilis factus est gentibus, et non potuit fieri tanquam Judæus Judæis, nisi fallaciter suscipiendo sacramenta Judæorum? Cur oleastro inserto observavit dispensationis veracem fidem : et naturalibus ramis non extra, sed in arbore constitutis, nescio quod dispensationis velamen simulationis obtendit? Cur factus tanquam gentilis gentibus, quod sentit docet, quod (b) ait, sentit : factus autem tanquam Judæus Judæis, aliud claudit in pectore, aliud promit in verbis, in factis, in scriptis? Sed absit hoc sapere. Utrisque enim debebat caritatem de corde puro, et conscientia bona, et fide non ficta. Ac per hoc omnibus omnia factus est, ut omnes lucrifaceret, non mentientis astu, sed compatientis affectu, id est, non omnia mala hominum fallaciter agendo; sed aliorum omnium malis omnibus, tanquam si sua essent, misericordis medicinæ diligentiam procurando. »

28. « Cum itaque illa Testamenti veteris sacramenta, etiam sibi agenda minime recusabat, non misericorditer fallebat; sed omnino non fallens, atque hoc modo a Domino Deo illa usque ad certi temporis dispensationem jussa esse commendans, a sacrilegis sacris gentium distinguebat. Tunc autem, non mentientis astu, sed compatientis affectu, Judæis tanquam Judæus fiebat, quando eos ab illo errore, quo vel in Christum credere nolebant, vel per vetera (c) sacerdotia sua caeremoniarumque observationes se a peccatis posse mundari, fierique salvos existimabant : sic liberare cupiebat tanquam ipse illo errore teneretur : diligens utique proximum tanquam se ipsum, et hæc aliis faciens, quæ sibi ab aliis fieri vellet, si hoc illi opus esset. Quod cum Dominus monuisset, adjunxit : *Hæc est enim Lex et Prophetæ* » (Marc. 22. 40).

29. « Hunc compatientis affectum, in eadem Epistola ad Galatas præcipit, dicens : *Si præoccupatus fuerit homo in aliquo* 778 *delicto, vos qui spiri-*

(a) Lovan. edit. vero. At aliæ edit. et Mss. notantibus Bened. viro.

(b) Notant Benedictini in Mss. 14. haberi, *quod agit sentit*.

(c) Victorius maluit, *sacrificia*; accusatque impressam lectionem : et tamen non nisi duo Mss. apud Benedictinos ei favent.

tuales estis, instruite hujusmodi in spiritum lenitatis, intendens teipsum, ne et tu tenteris (Gal. 6. 1). Vide (d) si non dixit : fieri tanquam ille, ut illum lucrifacias. Non utique, ut ipsum dilectum fallaciter ageret; aut se id habere simularet : sed ut in alterius delicto, quod etiam sibi accidere posset, attenderet, atque ita alteri, tanquam sibi ab altero vellet, misericorditer subveniret, hoc est, non mentientis astu, sed cum patientis affectu. Sic Judæo, sic gentili, sic cuilibet homini Paulus in errore, vel peccato aliquo constituto, non simulando, quod non erat, sed compatiendo, quia esse potuisset, tanquam qui se hominem cogitaret, omnibus omnia factus est, ut omnes lucrifaceret. »

30. « Teipsum, si placet, obsecro, te paulisper intueri : teipsum, inquam, erga meipsum; et recole, vel si habes conscripta, relege verba tua in illa epistola, quam mihi per fratrem nostrum, jam collegam meum Cypriaum brevioris unisisti, quam veraci, quam germano, quam pleno caritatis affectu, cum quædam me in te commisisse exposulasses graviter, subjunxisti; (In hoc læditur amicitia, in hoc necessitudinis jura violantur, ne videamur certare pueriliter et fautoribus invicem, vel detractoribus nostris tribuere materiam contendendi.): Hæc abs te verba, non solum ex animo dicta, sentio, verum etiam benigno animo ad consulendum mihi. Deinde [al. *Denique*] addis, quod etiam si non adderes, appareret, et dicis (Hæc scribo, quia te pure et Christiane diligere cupio, nec quicquam in mea mente retinere quod distet a labiis): O vir sancte mihi (ut Deus videt animam meam) veraci corde dilectè, hoc ipsum, quod posuisti in litteris tuis, quo te mihi exposuisse non dubito, hoc ipsum omnino Apostolum Paulum credo exhibuisse in litteris suis, non uni cuilibet homini, sed Judæis, et Græcis, et omnibus gentibus filiis suis, quos in Evangelio genuerat, et quos pariendo parturiebat : et deinde posterorum tot millibus fidelium Christianorum, propter quos illa memorie mandabatur [al. *commendabatur*] epistola, ut nihil in sua mente retineret, quod distaret a labiis. »

31. « Certe factus es etiam tu, tanquam ego, non mentientis astu, sed compatientis affectu, cum cogitares tam me non relinquendum 779 in ea culpa, in quam me prolapsam existimasti, quam nec te velles, si eo modo prolapsus esses. Unde agens gratias benevole menti erga me tuæ, simul posco ut etiam mihi non succenses, quod cum in opusculis tuis aliqua me moverent, motum meum intimavi tibi : hoc erga me ab omnibus servari [al. *observari*] volens, quod erga te ipse servari, ut quidquid improbandum putant in scriptis meis, nec (e) laudent subdolo pectore, nec ita reprehendant apud alios, ut taceant apud me; hinc potius existimans lædi amicitiam, et necessitudinis

(d) Idem expunxit *et* voculam, quam redundare ait, et nullis in codicibus inveniri. Mox Benedictini notant, *Fieri* imperativo modo ab Augustino in Mss. alibi usurpari, unum autem Vaticanum habere *Fias*, editos *Fieri*.

(e) Mss. 14. apud Benedictinos, *nec claudant subdolo pectore* : qui adnotant forte alludere voluisse Augustinum ad ea Hieronymi verba, *nec quidquam in mea mente retinere*, etc.

jura violari. Nescio enim utram amicitiae Christianae putandae sint, in quibus magis valet vulgare proverbium, *Obsequium amicos, veritas odium parit*, quam Ecclesiasticum, *Fideliora sunt vulnera amici, quam voluntaria oscula inimici.* »

32. « Proinde carissimos nostros, qui nostris laboribus sincerissime favent, hoc potius quanta possumus instantia doceamus, quo sciant fieri posse, ut inter carissimos aliquid alterutro sermone contradicatur, nec tamen ipsa caritas minuatur, nec veritas odium pariat, quae debetur amicitiae; sive illud verum sit, quod contradicatur, sive corde veraci quaecumque sit dicitur, non retinendo in mente, quod a labiis distet. Credant igitur fratres nostri, familiares tui, quibus testimonium perhibes, quod sint vasa Christi, me invito factum, nec mediocrem de hac re dolorem inesse cordi meo, quod litterarum mearum prius in multorum manus venerunt [al. *venerint*], quam ad te, ad quem scriptae sunt, pervenire potuerunt. Quo autem modo id acciderit, et longum est enarrare [al. *narrare*], et, nisi fallor, superfluum: cum sufficiat si quid mihi in hoc creditur, non eo factum animo, quo putatur; nec omnino meae fuisse voluntatis, aut dispositionis, aut consensionis, aut saltem (a) cogitationis, ut fieret. Hoc si non credunt, quod Deo teste loquor, quid amplius faciam non habeo. Ego tamen absit, ut eos credam, haec tuae sanctitati malevola mente suggerere ad excitandas inter nos inimicitias; quas misericordia Domini Dei nostri avertat a nobis; sed, sine ullo nocendi animo, facile de homine humana vitia suspicari. Hoc enim me de illis aequum est credere, si vasa sunt Christi, non in contumeliam, sed in honorem facta, et disposita in domo magna a Deo (b), **780** ad omne opus bonum. Quod si post hanc attestationem meam, si in notitiam eorum venerit; facere voluerint; quam non recte faciant, et tu vides. »

33. « Quod sane scripseram, nullum me librum adversus te Romam misisse, ideo scripseram, quia et libri nomen ab ipsa epistola discernebam. Unde omnino nescio quid aliud te audisse existimaveram; et Romam nec ipsam epistolam, sed tibi miseram; et adversus te non esse arbitrabar, quod sinceritate amicitiae, sive admonendum, sive ad te, vel me abs te corrigendum fecisse me noveram. Exceptis autem familiaribus tuis, teipsum obsecro per gratiam, qua redempti sumus, ut quaecumque tua bona, quae Domini bonitate tibi concessa sunt, in litteris meis posui, non me existimes insidioso blandiloquio posuisse. Si quid autem in te peccavi, dimittas mihi. Nec illud, quod de nescio cuius Poetae facto ineptius fortasse, quam litteratus a me commemoratum est, amplius quam dixi, ad te trahas: cum continuo subjecerim, non hoc ideo me dixisse, ut oculos cordis reciperes, quos absit unquam ut amiseris; sed ut adverteres, quos sanos ac vigiles haberes. Propter solam ergo (c)

(a) Martian. cum editis antiquioribus, *cognitionis*.

(b) Benedictini, *in opus bonum*.

(c) Revera in Augustini veriorum sententiam concess-

si scripserimus aliquid, quod scripto posteriore destruere debeamus, imitandam, non propter Stesichori caecitatem, quam cordi tuo nec tribui, nec timui, attendendum illud existimavi: atque identidem rogo, ut me fidenter corrigas, ubi mihi hoc opus esse (d) perspexeris. Quanquam enim secundum honorum vocabula, quae jam Ecclesiae usus obtinuit: Episcopatus Presbyterio major sit: tamen in multis rebus Augustinus Hieronymo minor est: LICET ETIAM a minore quolibet non sit refugienda, vel dedignanda correctio. »

34. « De interpretatione tua jam mihi persuasisti, qua utilitate Scripturas volueris transferre de Hebraeis; ut scilicet ea, quae a Judaeis praetermissa, vel corrupta sunt, proferres in medium: Sed insinuare digneris peto, a quibus Judaeis, utrum ab eis ipsis, qui ante adventum Domini interpretati sunt; et si ita est, quibus, vel quonam eorum; an ab istis posterius, qui propterea putari possunt, aliqua de codicibus Graecis vel subtraxisse, vel in eis corrupisse, ne illis testimoniis de Christiana fide convincerentur? Illi autem anteriores cur hoc facere voluerint, **781** non invenio. Deinde nobis mittas, obsecro interpretationem tuam de Septuaginta; quam te edidisse nesciebam. Librum quoque tuum, cujus mentionem fecisti, de *optimo genere interpretandi*, cupio legere; et adhuc nosse quomodo coaequanda sit in interprete peritia linguarum, conjecturis eorum, qui scripturas edisserendo pertractant; quos necesse est, etiamsi rectae atque unius fidei fuerint, varias parere in multorum locorum obscuritate sententias: quamvis nequaquam ipsa varietas ab ejusdem fidei unitate discordet; sicut etiam unus tractator, secundum eandem fidem, aliter atque aliter eundem locum potest exponere, quia hoc ejus obscuritas patitur. »

35. « Ideo autem desidero interpretationem tuam de Septuaginta, ut et tanta Latinorum interpretum, qui qualescumque hoc ausi sunt, quantum possumus imperitia careamus: et hi, qui me invidere putant utilibus laboribus tuis, tandem aliquando, si fieri potest, intelligant, propterea me nolle tuam ex Hebraeo interpretationem in Ecclesiis legis, ne contra Septuaginta auctoritatem, tanquam novum aliquid proferentes, magno scandalo perturbemus plebes Christi, quarum aurea, et corda illam interpretationem audire consueverunt, quae etiam ab Apostolis approbata est. Unde et illud apud Jonam virgultum (*Jona. 4. 6*), si in Hebraeo nec hedera est, nec eucurbita, sed nescio quid aliud, quod trunco suo nixum, nullis sustentandum adminiculis erigatur; malle jam in omnibus Latinis *eucurbitam* legi. Non enim frustra hoc puto Septuaginta posuisse, nisi quia et huic si mille sciebant. »

sisse Hieronymum postea, docti viri argumentantur ex eo loco Dialog. 1. contra Pelagianos c. 8. ubi inter Episcopos neminem aut rarum esse irreprehensibilem dicens, *Quis, addit, indignabitur id sibi denegari, quod Princeps Apostolorum non habuit?* Ceterum quam ex Graecorum Patrum scriptis ille hauserat, Cassianus quoque Collat. 17. sententiam est amplexatus; Augustinianam vero plerique alii, atque in primis quos Scholasticos vocant.

(d) Martian. juxta veterem editionem, *perspexeris*.

36. « Satis me, imo fortasse plus quam satis, tribus epistolis tuis respondisse arbitror; quarum duas per Cyprianum accepi, unam per Firnum. Rescribe quod visum fuerit ad nos vel alios instruendos. Dabo autem operam diligentiorum quantum me adjuvat Dominus, ut litteræ, quas ad te scribo, prius ad te perveniant, quam ad quemquam, a quo latius dispergantur. Fateor enim, nec mihi hoc fieri velle de tuis ad me, quod de meis ad te factum justissime expostulas. Tamen placeat nobis invicem non tantum caritas, verum etiam libertas amicitia; nec apud me taceas, vel ego apud te, quod in nostris litteris vicissim nos movet; eo scilicet animo qui oculis Dei, in fraternâ dilectione, non 782 displicet. Quod si inter nos fieri posse sine ipsius dilectionis perniciose offensione non putas; non fiat. Illa enim caritas, quam tecum habere velim, profecto major est: sed (a) melius hæc minor, quam nulla est. »

EPISTOLA CXVII (b).

AD MATREM ET FILIAM (c) IN GALLIA COMMORANTES.

Docet viduis et virginibus vitandam esse domesticam consuetudinem eorum, unde sit periculum vel pudicitia, vel famæ. Argumentum epistolæ ipse copiosius exponit in Præfatione.

PRÆFATIO.

1. Retulit mihi quidam frater e Gallia, se habere sororem virginem, matremque viduam, quæ in eadem urbe divisim habitarent cellulis: et vel ob hospitii (d) solitudinem, vel ob custodiendas facultatulas, præsuales sibi quosdam Clericos assumpsissent; ut majore dedecore jungerentur alienis, quam a se fuerant separatae. Cumque ego ingemiscerem, et multo plura tacendo quam loquendo significarem. Quæso te, inquit, corripas eas litteris tuis, et ad concordiam revoques; ut mater filiam, et filia matrem agnoscat. Cui ego: Optimam, inquam, mihi injungis proviñciam: ut alienus conciliem, quas filius fraterque non potuit. Quasi vero Episcopalem cathedram teneam, et non clausus cellula, ac procul a turbis remotus, vel præterita plangam vitia, vel vitare nitâr præsentia. Sed et incongruum est latere corpore, et lingua per totum orbem vagari. Et ille: Nimium, ait, formidolosus es. Ubi illa quondam constantia, in qua multo sale orbem defricans (e), Lucillianum quippiam retulisti? Hoc est, aio, quod me fugat, et labra dividere non sinit. Postquam enim arguendo crimina, factus sum criminosus, et juxta tritum vulgi sermone prover-

bium: (f) Jurgantibus, et negantibus cunctis, nec aures me credo habere, nec tactum: ipsique parietes in me maledicto resonarunt, et in me psallebant qui bibebant vinum (Psal. 68): coactus 783 malo tacere didici, rectius esse arbitrans, ponere custodiam ori meo, et ostium nuntium labiis meis (Psal. 38), quam declinare cor meum in verba malitiæ: et dum carpo vitia, in vitium detractionis incurrere. Quod cum dixissem: Non est, inquit, detrahere, verum dicere; nec privata correptio generalem facit doctrinam; cum aut rarus, aut nullus sit, qui sub hujus culpæ reatum (g) cadat. Quæso ergo te, ne me tanto itinere vexatum, frustra venisse patiaris. Scit enim Dominus, quod post visionem sanctorum Locorum, hanc vel maxime causam habui, ut cum tuis litteris sorori mederer ac matri. Et ego: Jamjam, inquam, quod vis faciam: nam et epistolæ transmarinæ sunt, et specialiter sermo dictatus, raro potest invenire quos mordeat. Te autem obsecro, ut clam sermonem hunc habeas. Cumque portaveris eum pro viatico, si auditus fuerit, lætemur pariter, si autem contemptus fuerit, quod et magis reor, ego verba perdididerim, tu itineris longitudinem.

Explicit Præfatio.

2. Primum vos scire cupio (h) soror et filia, me non idcirco scribere, quia aliquid de vobis sinisterum suspicer; sed ne cæteri suspicentur (i) vestram me orare concordiam. Alioquin (quod absit) si peccatorum vos existimarem glutino cohesisse, nunquam scriberem; sciremque me surdis narrare fabulam. Deinde hoc obsecro, ut si mordacius quippiam scripsero, non tam meæ putetis austeritatis [al. auctoritatis] esse, quam morbi. Putridæ carnes ferro curantur et cauterio: venena serpentino pelluntur antidoto. Quod satis dolet, majori dolore expellitur. Ad extremum hoc dico, quod si etiam hæc conscientia criminis vulnus non habeat, habet tamen fama ignominiam. Mater et filia, nomina pietatis, officiorum vocabula, vincula naturæ, secunda post Deum fœderatio. Non est laus, si vos diligitis: scelus est, quod odistis. Dominus Jesus subjectus erat parentibus suis (Luc. 2): venerabatur matrem, cujus 784 erat ipse pater. Colebat nutritium, quem nutriverat: gestatunquæ se meminerat alterius utero, alterius brachiis. Unde et in cruce pendens, commendat parentem discipulo (Joan. 19), quam nunquam ante crucem dimiserat.

(f) Duo Mss. *jurantibus, et negantibus.*(g) Falso, ut videbatur, et contrario sensu, legunt hucusque editi ac Mss. plerique *sub hujus culpæ reatum non cadat.* Nos negandi particulam vetustioris editionis an. 1496. et Veronensis Ms. auctoritate expunximus, verioiorem hanc lectionem rati.(h) Sic Mss. omnes atque editi, præter Victorium, qui cum sub sororis in Christo nomine alique Hieronymum senioiorem mulierem non attendisset, ex ingenio suppositit *mater* pro *soror*, qua de re vapulat a Martiano.(i) Veram lectionem ex Ambrosiano. codic. 66. Erasmo, et vetustiori, qua sæpius utimur, editione restitimus. Vitiose et incongruo sensu Victor. et Martian. *v. stram errare concordiam*, cum liqueat ex toto contextu, earum mulierum concordiam orare Hieronymum, quæ cum discordes inter se essent, atque invicem separate viverent, cæteris suspitioni erant.(a) Veteres editi et Martianeus, *melior.*(b) *Alia 47. Scripta anno 405.*(c) Olim absolute erat, *De vitando suspecto contubernio.* Nos Mss. inscriptionem præferimus additis verbis, *in Gallia commorantes.* Ipse Hieron. contra Vigilant. num. 3. « Malignus, » inquit, « interpres dicat, fictam a me materiam, cui rhetorica declamatione respondeam, sicut illam, quam scripsi ad Gallias, matris et filia inter se discordantium. » Erasmus quoque declamatori nomine sumptum fuisse atque tractatum abs Hieronymo argumentum suspicatus est.(d) Veronen. *ob hospitii sollicitudinem.*(e) Martian. *detulisti*, quo verbo qui utuntur Mss. *Lucianum quempiam* corrupte etiam legunt. Dicitur autem Lucillus ab Horatio lib. 1. Satir. 10, *idem, qui sale multo Urbem defricavit*, etc.

3. Tu vero, filia (jam enim desino ad matrem loqui, quam forsitan et ætas et imbecillitas, ac solitudo excusabilem facit) tu, inquam, filia, ejus domum angustam judicas, cujus non tibi fuit venter angustus? Decem mensibus utero clausa vixisti, et uno die in uno cubiculo cum matre non duras? An oculos ejus ferre non potes? et, quæ [al. quia] omnes motus tuos, utpote illa, quæ genuit, quæ aluit, et ad hanc perduxit ætatem, facilius intelligit, testem domesticam fugis? Si virgo es, quid times diligentem custodiam? si corrupta, cur non palam nubis? Secunda post naufragium tabula est, quod male cœperis, saltim hoc remedio temperare. Neque vero hoc dico, quod post peccatum tollam pœnitentiam, ut quod male cœpit, male perseveret [al. cœperis et perseveres]: sed quod desperem in istiusmodi copula divulsionem. Alioqui si ad matrem migraveris post ruinam, facilius poteris cum ea plangere, quod per illius absentiam perdidisti. Quod si adhuc integra es, et non perdidisti, serva ne perdas. Quid tibi necesse est in ea versari domo, in qua necesse habes quotidie aut perire, aut vincere? Quisquamne mortalium juxta viperam æcuros somnos capit? quæ etsi non percutiat, certe sollicitat. Securius est perire non posse, quam juxta periculum non perisse. In altero tranquillitas est, in altero gubernatio. Ibi gaudemus, hic evadimus.

4. Sed forte respondeas: Non bene morata mater est, res sæculi cupit, amat divitias, ignorat jejunium, oculos stibio linit, vult compta procedere, et nocet proposito meo, nec possum cum hujusmodi vivere. Primum quidem etiamsi talis est, ut causaris, majus habebis præmium, si talem non deseras. Illa te diu portavit in utero, diu aluit, et difficiliore infantia mores blanda pietate sustinuit. Lavit pannorum **785** sordes, et in mundo sæpe fœdata est stercore. Assedit ægrotanti; et quæ pro te sua fastidia sustinuit, tua quoque passa est. Ad hanc perduxit ætatem; ut Christum amares, docuit. Non tibi displicet ejus conversatio, quæ te sponso tuo virginem consecravit. Quod si ferre non potes et delicias ejus fugis: atque (ut hoc vulgo solet dici) sæcularis est mater, habes alias virgines, habes sanctum pudicitia chorum. Quid matrem deserens, eum eligis [al. diligis], qui forsitan suam reliquit sororem et matrem? Illa difficilis; sed iste facilis. Illa jurgatrix: ergo iste placabilis. Quæro, utrum virum secuta sis, an postea inveneris? Si eum secuta es, manifestum est matrem reliqueris. Si postea reperisti, ostendis quid in matris hospitio non potueris invenire. Durus dolor est, et meo mucrone me vulnerans. *Qui ambulat, inquit, simpliciter, ambulat confidenter (Prov. 10).* Tacerem (a), si me non morderet conscientia, et in aliis meum crimen non reprehenderem: nec per tra-

(a) Expuncta tertium negandi particula ad hunc modum, ut sensus constet, legendus videtur hic locus: « Tacerem, si me non morderet conscientia, et in aliis meum crimen reprehenderem, et per trahem oculi mei alterius festucam viderem. » Sed cum emendationi nostræ opem nullam conferant veteres chartæ, manum ab ulcere abstinemus.

bem oculi mei alterius festucam viderem. Nunc autem cum inter fratres procul habitans, eorumque fruens contubernio honeste sub arbitris, et videam raro, et videar: impudentissimum est hujus te verecundiam non sequi, cujus sequi testeris exemplum. Quod si dixeris: Et mihi sufficit conscientia mea: habeo Deum judicem, qui meæ vitæ est testis; non curo quid loquantur homines: audi Apostolum scribentem: *Providentes bona, non solum coram Deo, sed etiam coram omnibus hominibus (Rom. 12).* Si quis te carpit, quod sis Christiana, quod sis virgo, ne cures, quod ideo dimiseris matrem, ut in monasterio inter virgines viveres: talis detractio laus tua est. Ubi non LUXURIA in puella Dei, sed duritia carpitur, crudelitas ista pietas est. Illum enim præfers [al. præferas] matri, quem præferre juberis et animæ tuæ. Quem si et ipsa prætulit, et filiam te sentiet et sororem.

5. Quid igitur? scelus est sancti viri habere contubernium? Obtorto collo me in jus trahis ut aut probem quod nolo, aut multorum invidiam subeam. Sanctus vir nunquam a matre filiam sejungit: utramque suscipit, et utramque **786** veneratur. Sit quamlibet sancta filia, mater vidua indicium castitatis est. Si cœvus tuus est ille nescio quis, matrem tuam honoret ut suam: si senior, te ut filiam diligat, et parentis subjiciat disciplinæ. Non expedit amborum famæ, plus te illum amare quam matrem: ne non videatur in te affectum eligere, sed ætatem. Et hæc dicerem, si fratrem Monachum non haberes, si domesticis carerem præsidii. Nunc vero, proh dolor, inter matrem atque germanum, et matrem viduam, fratremque Monachum, cur se alienus interserit? Bonum quidem est, ut te et filiam noveris et sororem. Si autem utrumque non potes, et mater quasi dura respuitur, saltem frater placeat. Si frater asperior est, mollior sit illa quæ genuit. Quid palles? quid æstuas? quid vultum rubore suffundis, et tremantibus labiis impatientiam pectoris contestaris? Non superat amorem matris et fratris, nisi solius uxoris affectus.

6. Audio præterea te suburbana rura, villarum amœnitates cum affinibus atque cognatis, et istiusmodi generis hominibus circumire. Nec dubito quin vel consobrina, vel soror sit, in quarum solatium novi generis ducaris assecta. Absit quippe, ut quamvis proximi sint et cognati, virorum te suspicer captare consortia. Obsecro ergo te, virgo, ut mihi respondeas: Sola vadis in comitatu propinquorum, an cum amasio tuo? Quamvis sis impudens, sæcularium oculis eum ingerere non audebis. Si enim hoc feceris, et te et illum familia universa cantabit: vos cunctorum digiti denotabunt: ipsa quoque soror, aut affinis, sive cognata, quæ in adulationem tui, sanctum et (b) Nonnum coram te vocant, cum se paululum

(b) Veteres editi, *Sanctum nonnumquam coram te*, etc. quam lectionem Victorius probat, vera quam asserimus ad variantes rejecta. Porro Nonnos olim fuisse appellatos pios viros, et qui virginitatem Deo vovissent, alibi diximus.

averterint, portentuosum ridebunt maritum. Si autem sola ieris (quod et magis existimo) utique inter servos adolescentes, inter maritatas feminas atque nupturas, inter lascivas puellas, et comatos (a) liniatosque juvenes, furvarum vestium puella gradieris. Dabit tibi barbatulus quilibet manum, sustentabit lassam; et pressis digitis, aut tentabitur, **787** aut tentabit. Erit tibi inter viros matronasque convivium: spectabis aliena (1) oscula, prægustatos cibos; et non absque scandalo tuo, in aliis sericas vestes, auratasque miraberis. In ipso quoque convivio ut vescaris carnibus, quasi invita cogeris. Ut vinum bibas, Dei laudabitur creatura. Ut laves balneis, sordibus detrahetur: et omnes te, cum aliquid eorum, quæ suadent, (b) si retractas feceris, puram, simplicem, dominam, et vere ingenuam conclamabant. Personabit interim aliquis cantator ad mensam, et inter psalmos dulci modulamine currentes, quoniam alienas non audebit uxores, te, quæ custodem non habes, sæpius respectabit. Loquetur nutibus, et quidquid metuit dicere, significabit affectibus. Inter has et tantas illecebras voluptatum, etiam ferreas mentes libido domat: quæ majorem in virginibus patitur famem, dum dulcius putat omne quod nescit. Narrant gentiliū fabulæ, cantibus sirenarum nautas isse in saxa præcipites: et ad Orphei citharam, arboreas bestiasque, ac silicem dura mollita. Difficile inter epulas servatur pudicitia. Nitens cutis sordidum ostendit animum.

7. Legimus in scholis pueri, et spirantia in plateis æra perspeximus, aliquem ossibus vix hærentem, illicitis arsisse amoribus, et ante vita caruisse, quam peste. Quid tu facies puella sani corporis, delicata, pinguis, rubens, æstuans inter carnes, inter vina, et balneas, juxta maritos [al. *maritas*], juxta adolescentulos [al. *adolescentulas*]? Quæ et si rogata non feceris, tamen (c) de forma putes testimonium, si rogeris. Libidinosa mens ardentis inhonesta persequitur; et quod non licet, dulcius suspicatur. Vestis ipsa vilis et pulla, animi tacentis indicium est; si rugam non habeat; si per terram, (d) ut altior videaris, trahatur; si de industria dissuta sit tunica, ut aliquid intus appareat, operiatque quod fœdum est, et aperiat quod formosum. (2) Caliga quoque ambulantis nigella ac nitens stridore ad se juvenes vocat. Papillæ fasciis comprimuntur, et crispanti cingulo angustius pectus arcatur. Capilli, vel in frontem, vel in aures defluunt. **788** Palliolum interdum cadit, ut can-

(a) Excusi *lineatos*, vel *lineatos*, et *limatos*. Emendantur a scriptis, ut intelligas fucatos vel luviatos fuco, quos alibi calamistratos vocat.

(b) Rectius legeris *quasi*; ro si, quæ vocula nonnihil sensum turbat.

(c) Longe verostimilimum nobis est ita scripsisse Hieronymum, *de forma putes testimonium*, id est ex interpellatione conjicias formosam esse te ac reputari; non ut Erasmi ac Martianeus habet uno verbo, *deforme*, quod omnino sensu caret, et contra scriptoris est mentem. Nobis facem prætulit Victorius, qui legit *foris*.

(d) Perperam, et reponentibus Mss. Victorius cum negandi particula, *non trahatur*.

(1) Corrigit vult Gravius *potum*.

(2) Addi heic in vetustis codicibus. *Ista omnia juvenes ardentius ad tuum armabunt stuprum*; testatur Gravius.

didos nudet humeros, et quasi videri noluerit, celat festina, quod volens detexerat. Et quando in publico quasi per verecundiam operit faciem, lupanarium [al. *luparum*] arte id solum ostendit, quod ostensum magis placere potest.

8. Respondebis: Unde me nosti? et quomodo tam longe positus, jactas in me oculos tuos? Fratris tui hoc mihi narraverunt lacrymæ, et intolerabiles per momenta singultus. Atque utinam ille mentitus sit, et magis timens hoc quam arguens, dixerit. Sed mihi crede: nemo mentiens plorat. Dolet sibi prælatum juvenem, non quidem comatum, non vestium sericarum, (e) sed torosulum et in sordibus delicatum qui ipse sacculum signet, texitrium teneat, pensa distribuat, regat familiam, emat quiddam de publico necessarium est. Dispensator et dominus, et præveniens officia servulorum, quem omnes rodant famuli: et quidquid domina non dederit, illum clamitent subtraxisse. Querulum servulorum genus est, et quantumcumque dederis, semper eis minus est. Non enim considerant de quanto, sed quantum detur; doloremque suum solis, quod possunt, obtreccionibus consolantur. Ille parasitum, iste impostorem, hic hæredipetam, alius novo quolibet appellat vocabulo. Ipsum jactant assidere lectulo, obstetrices adhibere languenti, portare matulam, calefacere lintea, plicare fasciolas. Facilius mala credunt homines, et quodcumque domi fingitur, rumor in publicum fit. Nec mireris, si ancillæ et servuli de vobis ista conflant, cum mater quoque idipsum queratur et frater.

9. Fac igitur quod monco, quod precor, ut primum matri, dehinc, si id fieri non potest, saltem fratri reconcilieris. Aut si ista tam cara nomina hostiliter detestaris dividere, ab eo, quem tuis diceris prætulisse. Si autem et hoc non potes (f) (reverteris enim ad tuos, si illum possis deserere) vel honestius sodali tuo utere. Separentur domus vestra, dividaturque convivium, ne maledici **789** homines sub uno tectulo vos manentes, lectulum quoque criminentur habere communem. Potes et ad necessitates tuas quale voluisti habere solatium, et aliqua ex parte publica carere infamia. Quanquam cavenda sit macula, quæ nullo nitro secundum Jeremiam, nulla fulonum herba elui [al. *dilui*] potest. Quando vis, ut te videat et invisat, adhibe arbitros, amicos, libertos [al. *liberos*], servulos. Bona conscientia nullius oculos fugit. Intret, intrepidus, securus exeat. Taciti oculi, et sermo silens, et totius corporis habitus vel, trepidationem interdum, vel securitatem loquuntur. Aperi quæso aures tuas, et clamorem totius civitatis exaudi. Jam perdidisti vestra vocabula, et mutuo ex vobis cognomina suscepistis: tu illius diceris, et ille tuus. Hæc mater audit et frater: paratique sunt, et

(e) Ambrosian. cod. *trouulum*, alii autem Mss. atque editi vetustiores *rosulum*, eodem sensu. Sunt verò qui ut sibi per omnia constet *trouulum*, legendum velint *non venitum sericatum*, pro *vestium sericarum*; nimis delicate.

(f) Vitiatur autem locum ita ex Veronensi exemplari emendamus, erat enim nullo ferme sensu penes editores omnes, *revertere certe tuos, si non potes deserere*. Lectionis nostræ veritas, atque elegantia ex contextu liquet.

precantur vos sibi dividere; et privatam vestrae conjunctionis infamiam, laudem facere communem. Tu esto cum matre, sit ille cum fratre. Audentius diliges sodalem fratris tui: honestius amabit mater amicum filii, quam filia suae. Quod si nolueris, si mea monita rugata fronte contempseris, epistola tibi haec voce libera proclamabit: Quid alienum servum obsides? quid ministrum Christi, famulum tibi facis? Respice ad populum, singulorum facies intueere. Ille in Ecclesia legit, in te aspiciunt universi: nisi quod pene licentia conjugali de tua infamia gloriaris. Nec jam secreto dedecore potes esse contenta. Procacitatem, libertatem vocas. *Facies meretricis facta est tibi, necis erubescere (Jerem. 3).*

10. Iterum me malignum, iterum suspiciosum et rumigerulum clamitas. Egone suspiciosus? egone malevolus? qui ut in principio epistolae praefatus sum, ideo scripsi, quia non suspicabar. An tu negligens, dissoluta, contemptrix, quae annos nata (a) viginti quinque, adolescentem necdum bene barbatum, ita brachiis tuis, quasi cassibus inclusisti? Optimum revera paedagogum, qui te moneat, qui asperitate frontis terreat. **790** Et quanquam in nullis aetatibus libido sit tuta, tamen vel cano capite, ab aperta defendit ignominia. Veniet, veniet tempus (dies enim allabitur, dum ignoras) et iste formosulus tuus, quia cito senescunt mulieres, maxime quae juxta viros sunt, vel ditiores reperiet, vel juniores. Tunc te poenitebit consilii tui, et tadebit pertinaciae, quando et rem et famam amiseris, quando quod male junctum fuerat, dividetur bene. Nisi forte secura es, et coalescente tanti temporis caritate, dissidium non vereris.

11. Tu quoque mater, quae propter aetatem maledicta non metuis, noli sic vindicare, ut pecces. Magis a te discat filia separari, quam tu ab illa se jungi. Habes filium, et filiam, et generum, imo et contubernalem filiae tuae. Quid quaeris aliena solatia, et ignes jam sopitos suscitās? Honestius est tibi saltem culpam filiae sustentare, quam occasionem tuae quaerere. Sit tecum filius Monachus, pietatis viduitatisque praesidium. Quid tibi alienum hominem quaeris, in ea praesertim domo, quae filium et filiam capere non potuit? Ejus jam aetatis es, ut possis nepotes habere ex filia. Invita ad te utrumque. Revertatur cum viro, quae sola exierat. Virum dixi, non maritum. Nemo talumnetur. Sexum significare volui, non conjugium. Aut si erubescit, et retractat, et domum, in qua nata est, arbitratur angustam, vos ad ejus hospitium pergite; quamvis arctum sit, facilis matrem et fratrem capere potest, quam hominem alienum, cum quo certe in domo una, (b) uno cubiculo, casta manere non poterat. Sint in una domo duae feminae, et duo masculi. Si autem et tertius ille (c) *γυροβόλος*

(a) Eadem Veronenses membranæ annos nata XXXI.

(b) Brevius duo probe nota: *Mss. cum quo caste in uno cubiculo munere non poterat.* Porro ut minimum impressam lectionem mutaremus, illud omnino duximus emendandum, quod pro *uno cubiculo*, erat *sine cubiculo*, aut nullo, aut alieno, et incongruo sensu. *Grav. sine pro sine.*

(c) Olim erat *γυροβόλος*, quod verti possit *tertius nutritor*,

tuus habitare non vult, et seditiones ac turbas concitat, sit biga, sit triga, frater vester hac filius, et sororem illi exhibebit (d) et matrem. Alii vitricum et generum vocitent, ille nutricium appellet et fratrem.

12. Haec ad brevem lucubratiunculam celeri sermone dictavi, volens desiderio **791** postulantis satisfacere, et quasi ad scholasticam materiam me exercens. Eadem enim die mane pulsabat ostium, (e) qui praefecturus erat. Simulque ut ostenderem obtractatoribus meis, quod et ego possim quidquid venerit in buccam dicere. Unde et de Scripturis pauca perstrinxit; nec orationem meam, ut in caeteris libris facere solitus sum, illarum floribus texui. Extemporalis est dictatio, et tanta ad lumen lucernulae facilitate profusa, ut notariorum manus lingua praecurreret; et signa ac furta verborum volubilitas sermonum obrueret. Quod idcirco dixi, ut qui non ignoscit ingenio, ignoscat vel tempori.

EPISTOLA CXVIII. (f)

AD JULIANUM.

Julianum quemdam praedivitem, qui intra paucos dies amiserat duas filias et uxorem, atque incursantibus barbaris, bonam possessionum partem: comparatione Job consolatur, et exemplo Pammachii, Paulinique adhortatur ad perfectam vitam, hoc est, absolutum mundi contemptum, videlicet huc vocante etiam ipsa fortuna.

1. Filius meus, frater tuus, Ausonius in ipso jam projectionis articulo, cum mihi praesentiam sui tarde dedisset: et cito abstulisset, atque in puncto temporis, salve pariter valeque dixisset: vacuum se redire arbitratus est, nisi mearum aliquid ad te nudgarum, tumultuario sermone portaret. Jam demisso (g) synthemate equus publicus sternebatur, et no-

aut pastor. *Mss.* plerumque haec tantum exhibent Graecorum litterarum vestigia ΤΗΡΟΚΚΟC. Sed *γυροβόλος*, quod est *senium nutritor*, rectissime impressi habent, et ad matris nutricium refertur. Verum ex orationis serie, et superioribus, verbis, *Sint in una domo duae feminae et duo masculi*, la hi mox eosdem antea impressos constat, qui legentibus contrario sensu, *abire non vult, pro habitare non vult*; ut ex Veron. exemplari substituiimus, et castigavimus. *Grav. mavult γυροβόλος.*

(d) Perperam editi *exhibebis*: emendatur a scriptis, ut alia non pauca, quorum lectorem passim admouisse, notis est operae pretium.

(e) Ex Veronen. *Ms. Editi quia.*

(f) *Filias 34. Scripta anno 406.*

(g) Sic retinendum omnino est; *synthemate*, non ut plerique alii immutant, atque ipse Martianus ad marginem adnotaverat, *forte schemate*. Quippe erat *επίσημα*, aut *σύνθημα*, utroque enim modo habet vetus Glossarium a Labbaeo editum, *Evectio*, aut *signum*, *sigillum*, *testera*, aut tandem *diploma*, sine quo cursum publicum usurpare non licebat. Julianus Augustus in epist. ad Libanium Quaestorem *επίσημα* ad utendum equo, seu vehiculo publico necesse esse dixit conceptis verbis: *αὐτὸς ὄντος γε τὸ σίνθημα ἴσως μάλασαν ἀπὸ τῆς τοῦ ἄλλου καὶ δεικνύου προφορῆς ἐπὶ δημοσίας ἀνάγκης.* Neque adeo audiendi magui ceteroquin viri, qui post Salmasium in Notis in Lampridium, Synthema pro veste habent; unde nuperus Epistolarum Hieronymi Gallicis interpres vertit, *habit de campagne*. Nec ipse Victorius, qui genus indumenti nobilem, et negotiis aptum putavit ex Scavolae Jurisconsulti verbis, ubi, *Quaero*, inquit, *an ex universa veste, id est, synthesi, imicas singulas, et palliola Senpromia possit eligere.* Et ex quodam Epigrammate:

Synthesibus dum gaudet eques, dominusque Senatus: et

bilem juvenem punicæ indutum tunica baltheus ambebat, et tamen ille apposito notario cogebat loqui, quæ velociter edita, velox consequeretur manus, et linguæ celeritatem prenderent signa verborum. Itaque non scribentis diligentia, sed dictantis temeritate, longum ad te silentium rumpo, offerens tibi nudam officii voluntatem. Extemporalis **792** est epistola, absque ordine sensuum, sine ^{facto} iudicio et compositione verborum: ut totum in illa amicum, nihil de oratore reperias. In prociectu effusam putes, et abire cupienti ingestum viaticum. Divina Scriptura loquitur: *Musica in luctu, intempestiva narratio* (*Eccli. 22. 6*). Unde et nos leporem artis rhetoricæ contemntes, et pævialis, atque plausibilis eloquii venustatem, ad sanctarum Scripturarum gravitatem confugimus, (a) ubi vera vulnerum medicina est; ubi dolorum certa remedia: in quibus recipit unicum filium mater in seretro: ubi turbæ dicitur circumstanti, *Non est mortua puella, sed dormit* (*Marc. 5. 39*): ubi et quatrivanus mortuus ad vocem inclamantis Domiai ligatus egreditur (*Joan. 44*).

2. Audio te in brevi tempore, duas virgunculas filias junctis pene extulisse funeribus, et pudicissimam ac fidissimam conjugem tuam Faustinam, imo fidei calore germanam, in qua sola post amissos liberos acquiescebas, subita tibi dormitione subtractam: quasi si naufragus in littore latrones reperiat, et juxta eloquia Prophetarum fugiens ursum, incidat in leonem: extendensque manum ad parietem, a colubro mordeatur. Consecuta rei familiaris damna, vastationem totius barbaro hoste provinciæ, et in communi depopulatione privatas possessionum tuarum ruinas: abactos armentorum ac pecorum greges: vinctos occisosque servulos; et in unica filia, quam tibi tam crebræ orbitates fecerant cariorem, electum nobilissimum generum, ex quo ut omnia taceam, plus mœroris, quam gaudii suscepisti. Hic est catalogus tentationum tuarum, hæc cum Juliano tyrunculo Christi, pugna hostis antiqui. Quæ si ad te respicias, grandia sunt; si ad bellatorem fortissimum, ludus et umbra certaminis. Beato Job post malorum examina, traxor pessima reservata est, ut per eam disceret blasphemare. Tibi sublata est optima, ut miseriarum solatium perderes. Aliud **793** est sustinere quam nolis, aliud desiderare quam diligas. Ille in tot mortibus filiorum domus suæ ruinam unum habuit sepulcrum, et scissis vestibus; ut parentis monstraret affectum, prociens in terram adoravit, et dixit: *Nudus exiit de utero matris meæ, nudus et redeam, Dominus dedit, Dominus abstulit: sicut Domino placuit, ita factum est: sit nomen Domini benedictum* (*Job 1. 21*). Tu, ut pareissime dicam, inter multorum officia propinquorum, et consolantes amicos, tuorum exe-

quias prosecutus es. Perdidit ille simul omnes divitiis, et succedentibus sibi malorum nuntiis ad singulas plagas (b) ferlebatur immobilis, complens in se illud de Sapiente præconium. *Si fractus illabatur orbis: Inipavidum ferient ruinæ* (*Horatius lib. 3. Od. 2*). Tibi major pars derelicta substantiæ, ut tantum teneris, quantum ferre potes. Necdum enim ad eum pervenisti gradum; ut totis adversum te cuicis dimiceretur.

3. Dives quondam dominus, et ditior pater, subito orbis et nudus est. Cumque in omnibus his quæ contigerant ei, non peccasset coram Domino, nec quidquam locutus esset insipiens: exultans Dominus in victoria famuli sui, et illius patientiam suam ducens triumphum, dixit ad diabolum: *Animadvertisti famulum meum Job: quia non est quisquam ei similis super terram? Homo innocens, verus [al. verax] Dei cultor, abstineus se ab omni malo, et adhuc perseverans in innocentia* (*Job 2. 3*). Pulchre addidit: *Et adhuc perseverans in innocentia*; quia difficile est pressam malis innocentiam, non dolere: et hoc ipso fide non periclitari, quod se videat injuste sustinere quod patitur. Ad quæ respondens diabolus Domino, ait: *Corium pro corio, et omnia, quæ habuerit homo, dabit pro anima sua. Sed extende manum tuam; et tange ossa, et carnes ejus, nisi in faciem benedixerit tibi* (*Job 4. 5*). Callidissimus adversarius et inveteratus dierum malorum, novit alia esse quæ extrinsecus sint, et (c) Philosophis quoque mundi ἀδιάφορα, hoc est, indifferentia nominentur, in eorumque amissione atque contemptu perfectam non esse virtutem: alia quæ intrinsecus et desiderata cogant dolere perdentem. Unde audacter Dei renuit prædicationem [al. prædicationem], et dicit nequaquam eum debere laudari, **794** qui nihil de se, sed totum extra se dederit, qui pro corio suo coria obtulerit filiorum, et deposuerit marsupium, ut fruatur corporis sanitate. Unde intelligat prudentia tua usque ad hunc terminum pervenisse tentationes tuas, et dedisse te corium pro corio, pellem pro pelle, omniaque, quæ habes (d) paratum esse dare pro anima tua: necdum autem extentam in te manum Dei, nec tactas carnes, nec ossa confracta, ad quorum dolorem difficile est non ingemiscere; et in faciem Deo benedicere, pro eo quod est, maledicere. Unde et Nabutha in Regum libris dicitur benedixisse Deum, et regem, et idcirco lapidatur a populo (*3. Reg. 21*). Sciens autem Dominus athletam suum, imo virum fortissimum etiam in isto extremo perfectoque certamine non posse superari: *Ecce, inquit, trado illum tibi: tantum animam illius custodi* (*Job 2. 6*). CABO VITI SANCTI datur in diaboli potestatem, et animæ sanitas reservatur: ne si illud percussisset, in quo sensus est mentisque iudicium, non esset culpa peccantis, sed ejus qui statum mentis everterat.

(b) Erasmus secutus editor Benedictinus ferebatur.

(c) Ita supplēvimus e Mss. quibus passim editi suffragantur, Erasmo, et Martiano exceptis, qui verbum nominentur, et que conjunctionem omittunt.

(d) Emendant Veronenses membranzæ, cum antea longe ab Hieronymi mente et contextus serie esset parum paratum.

Frigus enim magnum Synthesis una facit.
At demisso, sive demisso synthemate dixit Hieron. non demissa synthesis, ut nihil dicamus, quam incommode sensu Synthesim heic loci comminiscantur.

(a) Martianeus, ubi ubera vulnerum, etc. fuerit typographorum incuria.

4. Laudent ergo te alii, et tuas contra diabolum victorias panegyricis prosequantur, quod læto vultu mortes tuleris filiarum, quod in quadragesimo die dormitionis earum lugubrem vestem mutaveris, et dedicatio ossium Martyris candida tibi vestimenta reddiderit, ut non sentiret dolorem orbitatis tuæ, quem civitas universa sentiret, sed ad triumphum Martyris exultares: quod sanctissimam conjugem tuam non quasi mortuam, sed quasi proficiscentem deduxeris. Ego te nequaquam adulatione decipiam, nec lubrica laude supplantabo. Loquar illud potius, quod tibi audire conducit: *Fili accedens ad servitatem Dei, præparato animam tuam ad tentationem (Eccli. 2. 1)*; et, *Cum omnia feceris, dicit, Servus inutilis sum: feci quod facere debui (Luc. 17. 10)*. Tulisti liberos, quos ipse dederas: recepisti ancillam, quam mihi ob breve solatium commodaveras. Non contristor, quod recepisti, sed ago gratias, quod dedisti. Quondam dives adolescens omnia, quæ in Lege præcepta sunt, se implisse jactabat: ad quem Dominus in Evangelio, *Unum, inquit, tibi deest: Si vis perfectus 795 esse, vade, vende omnia, quæ habes, et da pauperibus: et veni, sequere me (Matth. 19. 21)*. Qui omnia se fecisse dicebat, in primo certamine divitiarum vincere non potest. Unde et difficile intrant divites in regna cælorum: quæ expeditos, et alarum levitate subnixos, habitatores desiderant. *Vade, inquit, et vende, non partem substantiæ, sed universa quæ possides, et da pauperibus: non amicis, non consanguineis, non propinquis, non uxori, non liberis; plus aliquid addam: Nihil tibi ex omnibus meta inopiæ reservans, ne cum Anania damneris, et Sapphira (Act. 5), sed da cuncta pauperibus, et fac tibi amicos de iniquo mammona, qui te recipiant in æterna tabernacula [Luc. 16] (a), ut me sequaris, et Dominum mundi, possessionem habeas; ut possis canere cum Propheta: Pars mea Dominus (Ps. 15. 5. et 72. 26), et ut verus Levita nihil de terrena hæreditate possideas. Et hoc hortor: Si vis esse perfectus, si Apostolicæ dignitatis culmen cupis, si sublata cruce Christum sequi, si apprehenso aratro, non respicere post tergum, si in sublimi tecto positus, pristina vestimenta contemnis; et ut evadas Ægyptiam dominam, sæculi pallium derelinquas (Gen. 39). Unde et Elias ad cælorum regna festinans, non potest ire cum pallio, sed mundi in mundo vestimenta dimittit (4. Reg. 2). Sed hoc ais, Apostolicæ dignitatis est, et ejus qui velit esse perfectus. Cur autem et tu nolis esse perfectus? Cui qui in sæculo primus es, non in Christi familia primus sis? An quia uxorem habueris? Habuit et Petrus, et tamen cum reti eam, et navicula dereliquit. Providentissimus Dominus, et omnium salutem desiderans, malensque poenitentiam peccatoris quam mortem, abstulit tibi hanc excusationem, ut non illa te retrahat ad terras, sed tu eam sequaris ad paradisi regna trahentem [al. tendentem]. Bona liberis pares, qui te ad Dominum præcesse-*

(a) Quidam Mss. non alio tamen sensu, negandi particulam interserunt, *ut me sequaris, ut Dominum, mundi possessionem non habeas, et, etc*

runt; ut partes eorum non in divitiis sororis proficiant, sed in redemptionem animæ tuæ, atque alimenta miserorum. Hæc monilia filiarum tuarum te expectant; his gemmis ornari capita sua volunt. Quod periturum erat in serico, vilibus pauperum tunicis servetur. Repetunt a te 796 partes suas; junctæ Sponso nolunt videri pauperes et ignobiles, propria ornamenta desiderant.

5. Nec est, quod excuses nobilitatem et divitiarum pondera. Respice sanctum virum Pammachium, et ferventissimæ fidei Paulinum Presbyterum, qui non solum divitiis, sed seipsos Domino obtulerunt. Qui contra diaboli tergiversationem, nequaquam pellem pro pelle, sed carnes, et ossa, et animas suas Domino consecrarunt. Qui te et exemplo, et eloquio, id est, et opere, et lingua possunt ad majora perducere. Nobilis es, et illi, sed in Christo nobiliores. Dives et honoratus, et illi, imo ex divitiis et honoratis pauperes et inglorii: et idcirco ditiores, et magis incliyi, quia pro Christo pauperes et inhonorati. Et tu quidem benefacis, quod Sanctorum diceris usibus ministrare, fovere Monachos, Ecclesiis offerre quam plurima. Sed hæc rudimenta sunt militiæ tuæ. Contemnis aurum, contempserunt et mundi Philosophi. E quibus (b) unus, ut cæteros sileam, multarum possessionum pretium projecit in pelagus: Abite dicens in profundum malæ cupiditates, ego vos mergam, ne ipse mergat a vobis. Philosophus gloriæ animal, et popularis auræ vile mancipium, totam simul [al. æmel] sarcinam deposuit; et tu te putas in virtutum culmine constitutum, si partem ex toto offeras? Te ipsum vult Dominus hostiam vivam, placentem Deo. Te, inquam, non tua. Et ideo variis tentationibus commonet, quia multis plagis et doloribus eruditur Israel. Et quem diligit Dominus, corripit. Flagellat autem omnem filium, quem recipit (Prov. 8. 13). Pauperula vidua duo æra minuta misit in gazophylacium. Et quia totum obtulit quod habebat, omnes dicitur in oblatione munerum Dei superasse locupletes (Marc. 12; et Luc. 21); quæ non pondere sui, sed offerentium voluntate pensantur. Ut multis erogaveris consum tuum, et quidam tua gaudeant liberalitate, tamen multo plures sunt, quibus nihil dedisti. Neque enim Darii opes, et Cræsi divitiæ valent explere pauperes mundi. Quod si te ipsum Domino dederis, et Apostolica virtute perfectus, sequi cœperis Salvatorem, tunc 797 intelliges ubi fueris, et in exercitu Christi, quam extremum tenueris locum. Non planxisti filias mortuas, et paternæ in genis lacrymæ Christi timore siccate sunt. Quanto major Abraham, qui unicum filium voluntate jugulavit (Gen. 22), et quem hæredem mundi futurum audierat, non desperat etiam post moriem esse victurum. Jephthæ obtulit virginem filiam (Judith. 11), et idcirco in enumeratione Sanctorum ab Apostolo ponitur. Nolo tan-

(b) Hunc Philosophum lib. 2. contra Jovinian. de nomine Cratem Thebanum vocat: eum tamen S. Gregorius Nazianzenus Orat. laud. S. Basilii, cum opes suas in mare projiceret, alia sibi plausisse sententia dicit, hæc videlicet, *Crates Cratem Th. bannum libertate donat.*

tum ca. offeras Domino, quæ potest fur rapere, hostis invadere, proscriptio tollere: quæ et accedere possunt, et recedere, et instar undarum ac fluctuum a succedentibus sibi dominis occupantur: atque, ut uno cuncta sermone comprehendam, quæ velis, nolis, in morte dimissurus es. Illud offer, quod tibi nullus hostis possit auferre, nullus eripere tyrannus: quod tecum pergat ad inferos, imo ad regna cælorum, et ad paradisi delicias. Exstruis monasteria, et multos a te per insulas Dalmatiæ sanctorum numerus sustentatur. Sed melius faceres, si et ipse sanctus inter sanctos viveres. *Sancti estote, quoniam ego sanctus sum, dicit Dominus (Levit. 19. 2. et 20. 7).* Apostoli gloriantur, quod omnia dimiserint, et secuti sint Salvatorem (*Matth. 19*): et certe præter retia, et navem nihil legimus eos dimisisse, et tamen testimonio futuri iudicis coronantur. **QUA SE OFFERENTES,** totum dimiserant quod habebant.

6. Hoc loquor non in suggillationem operum tuorum, vel quod extenuem liberalitatem et eleemosynas tuas, sed quod te nolim inter sæculares esse monachum, et inter monachos sæcularem. Totumque a te expetam, cujus audio mentem divino cultui deditam. Si huic consilio nostro, vel amicus, vel assecla, vel propinquus renititur, et te ad delicias splendidis mensæ revocat; intelligito eum non de tua anima, sed de suo ventre cogitare; et omnes opes lautaque convivia, subita morte finire. Octo et sex annorum, intra viginti dies, duas filias amisisti, et arbitraris senem diu posse vivere? Cujus ut atas longa tendatur, audit a David: *Dies vitæ nostræ septuaginta anni. 798* Si autem amplius, octoginta: et quidquid superest, labor, et dolor est (*Psal. 89. 10*). Felix et omni dignus beatitudine, quem senectus Christo occupet servientem, quem extrema dies Salvatori invenerit militantiem, qui non confundatur, cum loquetur inimicis suis in porta (*Psal. 126*); cui in introitu paradisi dicitur: *Recepisti mala in vita tua, nunc autem hic lætare (Luc. 4)*. Nec enim ulciscetur bis Dominus in eadem re. Divitem purpuratum gehennæ flamma suscepit; Lazarus pauper et ulceribus plenus, cujus carnes putridas lambebant canes, et vix de micis mensæ locupletis miserabilem sustentabat animam, in sinu Abrahæ recipitur, et tanto Patriarcha parente lætatur. Difficile, imo impossibile est, ut et præsentibus quis et futuris fruatur bonis: ut et hic ventrem, et ibi mentem impleat; ut de deliciis transeat ad delicias; ut in utroque sæculo primus sit; ut et in cælo et in terra appareat gloriosus.

7. Quod si tibi tacita cogitatio scrupulum moverit: cur monitor ipse non talis sim, qualem te esse desidero; et nonnullos videris in medio itinere corruisse, illud breviter respondebo, non mea esse quæ dico, sed Domini Salvatoris. Non monere quid ipse possim; sed quid debeat velle (a) vel facere qui servus

(a) Duo verba vel facere, quæ ex decem Mss. codicibus olim restituerat Victorius, editor Benedictinus impressos Frobenianos secutus expunxit, nos ex aliis antiquis exemplaribus reposuimus.

S. HIERONYMI I.

futurus est Christi. Et **ATHLETÆ** suis (b) incitatoribus fortiores sunt; et tamen monet debilior, ut pugnet ille qui fortior est. Noli respicere Judam negantem, sed Paulum respice consistentem. Jacob ditissimi patris filius, solus et nudus in baculo suo pergit Mesopotamiam, jacet lassus in itinere, et qui delicatissime a Rebecca matre fuerat educatus, lapide ad caput pro pulvillo utitur. Vidit scalam de terra usque ad cælum, et ascendentes per eam Angelos et descendentes, et desuper innitentem Dominum (*Gen. 28*), ut (c) lapsis manum porrigeret, ut ascendentes suo ad laborem provocaret aspectu. Unde et vocatur locus ipse *Bethel*, hoc est, *Domus Dei*; in qua quotidie ascenditur atque descenditur. Et Sancti enim corruunt, si fuerint negligentes; et peccatores pristinum recipiunt gradum, si serdes fletibus laverint. Hoc ideo dixi, ut non te terreant descendentes, **799** sed provocent ascendentes. Nunquam exemplum a malis sumitur; etiam in sæculi rebus semper a me meliori parte incitamenta virtutum sunt. Oblitus propositi et epistolæ brevitatis, plura dictare cupiebam; ad materiæ quippe dignitatem, et ad meritum personæ tuæ, parum est omne, quod dicitur: et ecce tibi noster Ausonius cœpit schedulas flagitare, urgere notarios, et hinnitu ferventis equi, ingenioli mei festinus arguere tarditatem. Memento igitur nostri, et cura, ut in Christo valeas, Atque ut cætera taceam, domestica sanctæ Veræ (1) exempla sectare, quæ vere secuta Christum, peregrinationis molestias sustinet, et sit tibi *tanti dux semina facti (Æneid. l. 1)*.

EPISTOLA CXIX (d).

AD MINERVIUM ET ALEXANDRUM (e) MONACHOS.

Minervio, et Alexandro, qui per Sisinnium monachum, filium Sancti Exuperii Episcopi Tolosani de verbis Apostoli, Omnes quidem dormiemus, etc., interrogaverant, respondet: alias id genus quæstiones, quæ simul proponebantur, in aliud differens tempus.

1. In ipso jam profectionis articulo sancti fratris nostri Sisinnii, qui vestra mihi scripta detulerat, hæc, qualiacumque sunt, dictare compellor, nec possum vestram celare prudentiam, sed obæcro ne hoc dictum referatis ad gloriam, quin potius ad plenam necessitudinem, dum ita vobis, quasi mihi loquor, Multas sanctorum fratrum, ac sororum de vestra provincia ad me detulit quæstiones, ad quas usque ad diem Epiphaniarum, largissimo spatio me responsurum putabam. Cumque furtivis noctium lubricationibus ad plerasque dictarem; et expletis

(b) Verior videri possit Veronens. Ms. lectio *suis incitoribus*: impressam tamen reliquimus, quod neque incongrua ipsa sit.

(c) Vitiose apud Martianæum erat *lassis*, quem errorem Erasmo diu antea exprobraverat Episcopus Reatius ex sequenti Hieronymiano contextu, et sancti enim corruunt, si fuerint negligentes.

(d) *Al. 152. Scripta circa fin. an. 406.*

(e) In Veronen. Ms. ad *Minervium et Alexandrum de difficillima Pauli Apostoli quæstione* inscribitur. Veteres editt. *Minerium* dicunt. Porro hisce iisdem fratribus, sive monachis Tolosæ, Commentarios in Zachariam, et Malachiam inscripsit Hieronymus, eosque sanguine et religionæ concordens in Procemio vocat.

(1) Soror creditur Julianæ.

(Trentis et unæ.)

aliis, me ad vestram quasi ad difficillimam reservarem, subito supervenit, asserens se illico profecturum. Cumque eum rogarem ut differret iter, (a) Libyæ mihi cœpit famem obtendere, monasteriorum Ægypti necessitates, Nili non plenas aquas, multorum inediam, **800** ut prope offensa esset in Dominum, illum ultra velle retinere. Itaque sub tegmen et stamina, liciaque, et telas, quæ mihi ad vestram tunicam paraveram, vobis inconfecta transmissi, ut quidquid mihi deest, vestro texatur eloquio. Prudentes estis, et eruditi, et de (b) canina, ut ait Appius, sacundia, ad Christi disertitudinem transmigrastis. Nec magno mihi apud vos labore opus est; quod Philosophum quemdam in suadendo rustico esse perpesum narrat fabulæ. *Viz dum dimidium*, inquit, *dixeram, jam intellexerat*. Itaque et ego tempore coarctatus, singulorum vobis, qui in sacram Scripturam commentariolos reliquerunt, sententias protuli, et ad verbum pleraque interpretatus sum; ut et me liberem quæstione, et vobis veterum tractatorum mittatur auctoritas, qui in legendis singulis, ac probandis, non meæ voluntati, sed vestro acquiescat arbitrio.

2. Quæritis quo sensu dictum sit, et quomodo in prima ad Corinthios epistola Pauli Apostoli sit legendum: *Omnes quidem dormiemus, non autem omnes immutabimur* (1. Cor. 15. 5). An juxta quædam exemplaria. *Non omnes dormiemus, omnes autem immutabimur*: (c) utrumque enim in Græcis codicibus invenitur. Super quo Theodorus Heracleotes, quæ urbs olim Perinthus vocabatur, in commentariolis Apostoli sic locutus est: *Omnes quidem non dormiemus, omnes autem immutabimur*. « Enoch enim et Elias, mortis necessitate superata, ita ut erant in corporibus, de terrena conversatione ad cœlestia regna translati sunt (Genes. 5. 4; et Reg. 2). Unde et Sancti qui die consummationis atque iudicii in corporibus reperiendi sunt, cum aliis Sanctis, qui ex mortuis resurrecturi sunt, rapiuntur in nubibus obviam Christo in aera, et non gustabunt mortem: eruntque semper cum Domino, gravissima mortis necessitate calcata. Unde ait Apostolus: *Omnes quidem non dormiemus, omnes autem immutabimur*. Qui enim ex mortuis resurrexerint, et in nubibus viventes rapti fuerint, transibunt ad incorruptionem, et (d)

(a) Pro Libyæ nomine erat in hactenus excusis *libere* adverbium, quod heic loci nihil est, siquidem Libyæ regionis famem obtendebat Sisinnius, et monasteriorum Ægypti necessitates, quibus opem ferre, eleemosynis suis testinabat. Veronensis liber emendationis admonuit.

(b) Puta forenssem. Prudentius in Hamartigenia vers. 400.

Inde canina foro latrat sacundia, etc. Passim alibi Hieronymus. Exstant vero duo Sallustii fragmenta, in quibus hoc Appii dictum recitatur.

(c) In aliquot nempe codicibus Græcis est, πάντες μὴ οὐ κοιμηθήσονται, ἀλλ' οὐ πάντες ἀλλαγήσονται: quam lectionem et Latini etiam aliquot libri, referente Augustino lib. 20. de Civit. Dei cap. 20. præferbant, tametsi proprie Græcorum codicum fuisse ipse idem notet epist. 205. At plerique omnes Græci, atque ejus linguæ Tractatores impendio multi legerant contrario sensu, πάντες μὴ οὐ κοιμηθήσονται, πάντες δὲ ἀλλαγήσονται.

(d) Iterum Veron. 1. et *mortalitatem immortalitate mutabunt*.

a mortalitate **801** in immortalitatem mutabuntur; non in tempore, non saltem in brevi spatio; sed in atomo et in puncto temporis, atque momento, quo palpebra oculi moveri potest in novissima tuba. Tanta enim fiet celeritate resurrectio mortuorum, ut vivi, quos in corporibus suis, consummationis tempus invenerit, mortuos de inferis resurgentes, prævenire non valeant. Quod manifeste Paulus edisserens, ait: *Canet enim tuba, et mortui resurgent incorrupti, et nos immutabimur. Oportet enim corruptibile istud induere incorruptionem, et mortale hoc induere immortalitatem* (1. Cor. 15. 52), ut possit in utramque partem, vel in pœnis, vel in cœlorum regno manere perpetuo. »

« 3. Diodorus Tarsensis Episcopus, præterito hoc capitulo, in consequentibus breviter annotavit: in eo, quod scriptum est: *et mortui resurgent incorrupti, et nos immutabimur*. Si, inquit, incorrupti resurgent mortui, haud dubium quin et ipsi ad meliora mutati: quid necesse fuit dicere, *et nos immutabimur*? An hoc voluit intelligi quod incorruptio communis sit omnium, immutatio autem proprie justorum? dum non solum incorruptionem et immortalitatem, sed et gloriam sequuntur. »

4. Apollinarius licet aliis verbis, eadem quæ Theodorus asseruit: quosdam non esse morituros, et de præsentem vitam rapiendos in futuram, ut mutatis glorificatisque corporibus, sint cum Christo. Quod nunc de Enoch, et Elia credimus.

5. Didymus non pedibus, sed verbis in Origenis transiens sententiam, contraria via graditur. *Ecce mysterium vobis loquor: Omnes quidem dormiemus, non omnes autem immutabimur*. Quod ita disseruit: « Si non indigeret resurrectio interprete, nec obscuritatem haberet in sensibus, nunquam Paulus post multa, quæ de resurrectione locutus est, intulisset: *Ecce mysterium vobis dico: Omnes quidem dormiemus, id est, moriemur non omnes autem*, sed soli sancti immutabimur. Scio quod in nonnullis codicibus scriptum sit: *Non quidem omnes dormiemus, omnes autem immutabimur*. Sed considerandum, an ei quod præmissum est, *omnes immutabimur*, possit convenire quod sequitur: **802** *Mortui resurgent incorrupti, et nos immutabimur*. Si enim omnes immutabuntur, et hoc commune cum cæteris est, superfluum fuit dicere, *et nos immutabimur*. Quamobrem ita legendum est. *Omnes quidem dormiemus, non omnes autem immutabimur*. Si enim in Adam omnes moriuntur, et in morte dormitio est; omnes ergo dormiemus sive moriemur. Dormit autem juxta idioma Scripturarum, qui mortuus est spe resurrectionis futuræ. Omnisque qui dormit, utique expergiscitur: si tamen non subita vis mortis eum oppresserit, et mors somno fuerit copulata. Cumque [al. *namque*] omnes ita dormierint lege naturæ, soli sancti et corpore et anima in melius mutabuntur: ita ut incorruptio omnium resurgentium sit; gloria autem atque mutatio proprie Sanctorum. » Quodque sequitur juxta Græcos, *ἐν ἁτόμῳ, ἐν ἕξει*, sive *ἐν ἰσοῦ ὄρθατος* (utrumque enim

legitur) et nostri interpretati sunt, *in momento et in ictu*, sive, *in motu oculi* : (a) idem Didymus ita explanavit : « Juncta simul omnium resurrectione, rapientur obviam Christo : sed hi quos mors dissolverit, quæ præsens sermo significat. Quando enim dicit, in puncto temporis, et in motu oculi, atque momento, futuram omnium resurrectionem, cunctam primæ et secundæ resurrectionis excludit fabulam ; ut alii primi, alii novissimi resurrecturi esse credantur. Atomus autem punctum temporis est, quod secari, et dividi non potest. Unde et Epicurus ex suis atomis mundum struit, et universa conformat. Ictusque oculi sive motus, qui Græcè dicitur $\rho\sigma\pi\eta$, tanta velocitate transcurrit, ut pene sensum videntis effugiat. Verum quia in plerisque codicibus pro $\rho\sigma\pi\eta$, id est, *ictu*, vel *motu*, $\rho\epsilon\pi\eta$ legitur, hoc sentire debemus, quod quomodo levis pluma, vel stipula, aut tenue siccumque folium vento flatuque rapiatur, et de terra ad sublime transfertur ; sic ad ictum oculi, (b) et ad nutum Dei, omnium mortuorum corpora movebuntur parata ad adventum judicis. Quodque jungit et dicit : *In novissima tuba : canet enim tuba, et mortui resurgent incorrupti, et nos immutabimur. Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptionem ; et mortale hoc induere immortalitatem*, **803** duplicem habet intelligentiam, ut clangor tubæ, aut vocis indicet magnitudinem, juxta illud quod scriptum, est : *Sicut tuba exalta vocem tuam (Isai. 58)* ; aut apertam omnium resurrectionem, juxta illud quod in Evangelio legimus : *Tu autem quando facis eleemosynam, noli tuba canere ante te (Matth. 6. 2)*, hoc est, abscondite fac misericordiam, et in secreto, ne videaris de alterius miseria gloriari. Querimus autem cur ad novissimam tubam mortuos scripserit resurrecturos. Quando enim novissima dicitur, utique aliæ præcesserunt. In Apocalypsi Joannis, septem describuntur Angeli cum tubis, et unoquoque clangente, primo videlicet, secundo et tertio, quarto et quinto et sexto, quid per singulos actum sit, indicatur (*Apocal. 8. et 9*). Novissimo autem, id est, septimo, claro tubæ strepitu personante, mortui suscitantur : corpora quæ prius habuerant corruptibilia, incorrupta recipientes. Unde post novissimam tubam exponit Apostolus quid sequatur : *Canet enim tuba, et mortui resurgent incorrupti, nos autem immutabimur*. Quando dicit, *nos*, alium se, et eos, qui secum sunt, præter mortuos esse significat. Ad quod intelligendum, sunt qui dicant mortuos, qui resurgant incorrupti, esse corpora mortuorum ; eos autem qui dicantur esse mutandi, animas debere accipi, quando in majorem gloriam fuerint commutatæ ; et pervenerint in virum perfe-

ctum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi (*Ephes. 4. 13*). Alii vero asserunt, mortuos deberi intelligi peccatores, qui resurgent incorrupti, ut possint æterna sustinere supplicia : eos autem qui commutantur, esse sanctos, qui de virtute in virtutem, et de gloria transferuntur in gloriam. Unde et ad incorruptionem mortuorum intulit : *Oportet enim corruptivum hoc induere incorruptionem*. Ad id autem quod dixerat : *nos immutabimur*, illud adjunxit : *et mortale hoc induet immortalitatem*. Aliud est enim immortalitas, aliud incorruptio ; sicut aliud mortale, et aliud corruptivum. Quidquid autem mortale est, et corruptivum est ; sed non quod corruptivum, statim et mortale. Corruptiva quippe sunt corpora, quæ carent anima, et tamen non sunt mortalia ; quia nunquam habuere vitam, quæ proprie **804** animalium est. Unde signanter Apostolus, corruptioni incorruptionem, mortalitati immortalitatem resurrectionis futuram tempore copulavit. »

6. Acacius Cæsareæ, quæ prius turris Stratonis vocabatur, post Eusebium Pamphili Episcopus, in quarto $\sigma\upsilon\mu\mu\iota\kappa\tau\omega\nu$ (c) $\zeta\eta\tau\eta\mu\acute{\alpha}\tau\omega\nu$ libro proponens sibi hanc eandem quæstionem, latius disputavit, et utrumque suscipiens, quod inter se videtur esse contrarium, post principium quod omisimus, sic locutus est : « Dicamus primum de eo quod magis in plurimis codicibus invenitur : *Ecce mysterium dico vobis : omnes quidem dormiemus ; non omnes autem immutabimur*. Mysterium dixit, ut attentos faceret auditores, de resurrectione plenius disserturus. Dormitio autem mortem istam, quæ communis est omnium, significat : unde rectissime posuit, quod omnes dormiamus, id est, moriamur, sicut supra dixit : *Quomodo in Adam omnes moriuntur sic et in Christo omnes vivificabuntur*. Cum ergo omnes morituri sint, audite sacramenta quæ dico : *Omnes quidem moriemur* [al. *dormiemus*] ; *sed non omnes immutabimur*. *Canet enim tuba*, haud dubium quin Angelus septimus ; *et mortui resurgent incorrupti*. Si autem incorrupti erunt mortui, quomodo non immutabuntur, cum incorruptio ipsa mutatio sit ? Sed hic commutatio, qua Paulus mutandus et sancti sunt, glorificatio intelligitur. Incorruptio autem idcirco communis est omnium, quia in eo miserabiliores erunt peccatores, ut ad tormenta perpetui sint, et non mortali et corruptibili corpore dissolvantur. Legimus in eadem epistola, Apostolo disserente, (d) sacramentum diversitatem resurrectionis, non in natura corporum, sed in varietate gloriæ : dum alii resurgunt ad penas perpetuas, alii ad gloriam sempiternam. Alia enim caro volatilium, alia piscium, alia jumentorum, et corpora cælestia, et corpora terrestria. Sic, inquit,

(a) In melioris notæ codd. Mss. desiderantur *idem Didymus*, tum sequitur *junctam simul omnium resurrectionem præsens sermo significat*, omissis scilicet intermediis, *rapientur obviam Christo, etc.*

(b) Duo Mss. *vel ad motum Dei* : nimirum ut Græc. vocem $\rho\sigma\pi\eta$ heic quoque redderent. Interim neque illud prætereundum, utramque vocem $\rho\sigma\pi\eta$, et $\rho\epsilon\pi\eta$, quarum altera ab ictu sagittæ, altera a lancis seu libræ motu translata est, jamdiu olim ab Hesychio confundi, ut minime necesse sit eorum sequi conjecturam, qui in *nictu*, pro *in ictu*, legendum censuerunt.

(c) Titulum Acaciani libri mutant hucusque vulgati, et $\sigma\upsilon\lambda\lambda\epsilon\tau\omega\nu$ $\zeta\eta\tau\eta\mu\acute{\alpha}\tau\omega\nu$, sive *collectarum quæstionum*, pro $\sigma\upsilon\mu\mu\iota\kappa\tau\omega\nu$, sive *variatarum*, aut *mixtarum* legunt, facile quidem orta ex Mss. hallucinatione, in quibus geminum $\lambda\lambda$, et $\mu\mu$ sæpe confunduntur, certo tamen lapsu. Nos Veron. Ms. auctoritate restituumus, in quo expressis litteris est $\sigma\upsilon\mu\mu\iota\kappa\tau\omega\nu$. Confirmat autem emendationem nostram ipse Hieronymus. in Catalogo cap. 98. de eodem Acacio, ubi ejus $\sigma\upsilon\mu\mu\iota\kappa\tau\omega\nu$ $\zeta\eta\tau\eta\mu\acute{\alpha}\tau\omega\nu$ sex volumina enumerat.

(d) In antiqua edit. *disserente secreta, diversitatem, etc.*

erit et resurrectio mortuorum (1. Cor. 15. 59. 40. 42). Cui sententiæ magis acquiescit Ecclesia, ut omnes communi morte moriamur, et non omnes mutemur in gloriam, juxta illud, quod Daniel scribit: *Multi dormientes in terre pulvere, resurgent; alii in gloriam æternam, alii in confusionem, et opprobrium sempiternum* (Dan. 12. 2). Qui **805** enim resurgent in opprobrium et confusionem sempiternam, non resurgent in æternam gloriam, in quam Paulus, et qui cum eo sunt, mutabuntur. Quæ cum ita se habeant, et sic intellecta sint a nobis, eorum tantum commutationem suscipere, qui resurgent in gloriam: peccatorum autem et infidelium, qui mortui appellantur, et resurgent incorrupti, nequaquam commutationem, sed pœnas perpetuas esse dicendas. »

7. Transeamus ad secundam lectionem, quæ ita fertur in plerisque codicibus. *Non quidem omnes dormiemus, omnes autem immutabimur*. Ex qua nonnulli asserunt multos vivos in corporibus reperiendos; et si non dormiant omnes, non omnes esse morituros; si autem non moriantur omnes, non omnes resurrecturos. Resurgere enim proprie dicitur, qui prius moriendo cecidit. Unde et Paulus volunt scribere in prima ad Thessalonicenses Epistola: *Nos qui vivimus, qui residui erimus [al. sumus] in adventu Domini, non præveniemus eos qui (a) dormierunt: quoniam ipse Dominus in jussu, et voce Archangeli, et in tuba Dei descendet de caelo: et mortui in Christo resurgent primum [al. primi]: deinde nos qui vivimus, qui residui sumus, simul cum illis rapiemur in nubibus obviam Christo in aera: et sic semper cum Domino erimus* (1. Thess. 4. 14. et seqq.). Et ex his dictis probare conantur, Apostolum Paulum, et qui cum eo scribebant Epistolam, putasse se non esse morituros, sed reperiendos in die consummationis in corpore. Quod si verum est, erravit Paulus, et humana æstimatione deceptus est, ut arbitraretur se inveniendum in corpore: quod falsum esse, rerum exitus approbavit. Hoc intellexerant et ipsi Thessalonicenses, sacramenta sermonis mystici nescientes, et conjecturis variis fluctuabant, dicebantque: Si Paulus inveniendus in corpore est, proximus est dies judicii. Unde corrigit eos, secundam Epistolam scribens: *Rogamus vos fratres per adventum Domini nostri Jesu Christi, et nostri congregationem in ipsum, ut non cito moveamini mente, nec terreamini, neque per spiritum, neque per verbum, neque per epistolam, tanquam per nos missam, quasi instet dies Domini: ne quis vos seducat ullo modo; quoniam nisi discussio venerit primum, et revelatus fuerit homo **806** peccati, filius perditionis, qui adversatur, et extollitur super omne, quod dicitur Deus, aut quod colitur: ita ut in templo Dei sedeat, ostendens se tanquam sit Deus. Non meministis quod cum apud vos essem adhuc, hæc dicebam vobis?* (2. Thess. 2. 1. et seqq.). Quibus dictis hoc agit, ut eos revocet ab errore, ne putent diem appropinquare judicii, et id quod scripserat: *Nos qui vivimus, qui residui sumus, in adventu Domini non præve-*

(a) Sic plerique Mss. tum Vulgatus interpres, et Græcus IεΙΧΙΟΥ ΤΩΙΣ ΣΟΥΦΙΒΕΤΑΙΣ. Mart. tamen cum Eras. qui dormiunt.

niamus eos qui dormierunt, aliter intelligant, quam Intellegi voluit ipse qui scripsit. Neque enim fieri potest, ut qui ad Timotheum scripserat: *Ego enim jam delibor, et tempus resolutionis meæ instat* (2. Tim. 4. 6), putaret se in carne perpetuum, et nunquam esse moriturum; et de vita (b) terrena statim ad regna cœlestia transiturum: præsertim cum ad Romanos scribens, eadem dixerit, *Quis me liberabit de corpore mortis hujus?* (Rom. 7. 24). Et ad Corinthios, *Habitanter in corpore, peregrinamur a (c) Domino. Magis autem volumus exire de corpore, et esse cum Domino* (2. Cor. 5. 8). Qui hæc dicebat, noverat utique se esse moriturum. Melius est igitur spiritualiter sentire quod scriptum est, dormitionem in præsentī loco, non mortem accipere, per quam anima a corpore separatur; sed peccatum post fidem et offensam Dei, dormitionemque post baptismum, de qua et ad Corinthios loquebatur: *Et ideo inter vos multi infirmi sunt, et dormiunt plurimi* (1. Cor. 11. 30). Et in alio loco: *Ergo et qui dormierunt in Christo, perierunt* (Ibid. 15. 1): qui cum mortui sint, non sunt perpetua morte perituri: quia non in mortali crimine continentur, sed levi modicoque peccato. Quod et alius sanctus vitare cupiens, loquebatur: *Ne forte obdormiam in morte* (Ps. 12. 4). Est enim somnus peccati, qui ducit ad mortem, et est alia delicti dormitio, quæ morte non stringitur. Qui ergo vixerit ea vita, quæ dicit, *Ego sum vita* (Joan. 14. 6) (etenim *vita nostra abcondita est cum Christo in Deo* [Coloss. 3. 3]) et nunquam ab ea fuerit separatus, nec ad mortem usque peccaverit, iste de viventibus, et semper viventibus esse dicitur; de quibus et Salvator in Evangelio Joannis mystico sermone testatur: *Qui credit in me, non morietur. Et omnis qui vivit, et credit in me, non morietur in æternum* (Joan. 11. 25. 26). Unde et Apostolus, Domini sui calcans **807** vestigia, ea docuit discipulos, quæ dedit a magistro. Omnes itaque non dormiemus. Qui enim omni custodia servat cor suum, et ad Christi præcepta vigilat, mandatique ejus memor est, dicentis: *Vigilate, quia nescitis quæ hora sur veniat* (Matth. 24. 42), Et in alio loco: *Ne dederis somnum oculis tuis, et palpebris tuis dormitationem* (Prov. 6. 4), ut salvus fias: quasi caprea de vinculis, et quasi avis de laqueis, iste non dormiet. Cum igitur quidam non dormiant, qui semper in Christo vivunt, et vigilant, sequitur ut nequaquam omnes dormiant, et e contrario omnes immutentur; non immutatione gloriæ, quæ proprie debetur Sanctis, sed ea immutatione, quæ corruptivum hoc incorruptivum efficitur; ut vel pœnas vel præmia recipiat sempiterna. Quod et si dormierit aliquis in Christo, et negligentia somno obdormierit, debet audire quod scriptum est. *Numquid qui dormit, non resurget?* (Ps.

(b) Falso, et contra veterum omnium exemplarium fidem, continuo Erasmus secutus editor Benedictinus, de vita æterna legit pro terrena, quod tandem antea Victorius ipse ex octo codicibus restituerat.

(c) Vetus editio et præsentis esse cum Domino, quemadmodum fere Vulgat. et Tertull. de Resurrectione carnis, et libro contra Marcionem quinto, *inveniri*, seu præsentis esse ad Dominum, Græc. καὶ ἐπιπέσει πρὸς τὸν Κύριον.

40. 9) Qui vero non dormit, sed vigilat, et semper vivit in Christo, de vita ad vitam transiet, sive rapietur in nubibus, ut semper cum Domino sit. De istiusmodi dormientibus Lazarus erat, de quo Dominus ait, *Lazarus amicus noster dormit. Et de hoc dormiente dicebat ad Martham, Qui credit in me, etiamsi mortuus fuerit, vivet: et omnis qui vivit, et credit in me, non morietur in æternum (Joan. 11. 11. 25. 26).* Qui enim tota mente in Christo confidit, etiamsi, ut homo lapsus, mortuus fuerit (a) in peccato, fide sua vivit in perpetuum. Alioqui mors ista communis, et credentibus et non credentibus debetur æqualiter; et omnes pariter resurrecturi sunt, alii in confusionem æternam, alii ex eo quod credunt, in sempiternam vitam. Et sic stare potest, ut qui credit in Christo, non moriatur; et etiamsi mortuus fuerit, vivat in perpetuum. Quod juxta corporalem mortem, excepto Enoch, et Elia (*Genes. 5; et 4. Reg. 2*), nulli contigisse perspicuum est. Qui autem fidei magnitudine semper vivunt in Christo, non dormiunt, neque moriuntur: sed imitatores erunt vite Apostolicæ, qui absque ulla culpa vixerunt in lege justitiæ; et ad fidem Domini transcuntes, credentesque in eum, qui **808** vita vocatur, et resurrectio, nunquam dormire, nunquam mortui sunt. *Anima enim, quæ peccaverit, ipsa morietur (Ezech. 18, 4)*, Sicut igitur anima, quæ peccat, vivente corpore mortua est: et eadem die qua peccaverit, dormit in morte; dicente Ecclesiaste: (*b*) *Qui peccaverit, mortuus est ex tunc*; sic anima quæ Christi præcepta servaverit, etiamsi corpus mortuum fuerit, vivit in æternum. Hoc autem sciendum, quod magis conveniat veritati, ita legere: *Omnes quidem dormiemus, non omnes autem immutabimur*: maxime quia sequitur, *Mortui resurgent incorrupti, et nos immutabimur*. Si enim omnes sunt immutandi, juxta alteram lectionem, quomodo postea dicitur, quasi præcipuum atque privatum, et proprie Apostolorum, *et nos immutabimur*? Quando autem dicit nos, sanctos quosque significat.

8. Quæritis quomodo intelligendum sit illud, quod in prima ad Thessalonicenses Epistola scribitur: *Hoc enim vobis dicimus in verbo Domini: quia nos qui vivimus, qui residui sumus, in adventu Domini non præveniemus eos, qui dormierunt: quoniam ipse Dominus in jussu, et in voce Archangeli, et in tuba Dei descendet de caelo; et mortui qui in Christo sunt, resurgent primi: deinde nos qui vivimus, qui residui sumus, simul cum illis rapiemur in nubibus obviam Christo in aera; et sic semper cum Domino erimus (1. Thess. 4. 15. et seqq.)*. Super quo quamvis superior Acacii disputatio plenius ventilavit, tamen dicendum est quid videatur aliis,

(a) Facile intelligas, si levi peccato fuerit obstrictus, minime vero mortali, ut vocant: quemadmodum paulo superius explicaverat de iis, qui non sunt perpetua morte morituri. Nec majori opera defendi oportere videtur locus iste, quem iuscite nimium, et misere quidam ex heterodoxis calumniantur.

(b) Locum hunc Ecclesiasticus cap. 8. v. 12. ex antiquis interpretibus, Aquila, Symmacho, et Theodotione recitat, qui ἀθάνατος, id est *mortuus est*, transtulerunt verbum Hebraicum *Maath*, quod LXX. ἀθάνατος sive *ex tunc* interpretati sunt. Porro utramque simul interpretationem necit Hier. ut novam inde et rursum perelegantem sententiam etuat.

Theodoro videlicet, Apollinario, et Diodoro, qui unam sequuntur sententiam: quorum Diodorus hæc scripsit. *Residuos atque viventes*, Paulus Apostolus vocat; non quo velit intelligi et se et alios resurrectionis tempore in corpore reperiendos: sed nos dixit, pro eo quod est, *justos*; de quorum et ego sum numero. Ipsi enim rapientur obviam Christo, et non peccatores. *Viventes* autem, non juxta tropologiam, sanctos accipimus, qui peccato (c) non mortui sunt, sed omnes, quos in corpore adveniens Christus invenerit. Quodque sequitur: *Non præveniemus eos, qui dormierunt*, nequaquam ad peccatores referre debemus: **809** neque enim peccatores cum justis rapientur obviam Christo (d) sed ii, quos mors dissolverit. Verum quid ista perquiro, et Apostolicis dictis calumniam facio, cum ipse manifestissime scribat: *qui residui sumus in adventu Domini*? Qui sint autem residui, verbis discimus Salvatoris: *Sicut in diebus Noe ducebant uxores, et nubebant; et repente venit diluvium, et tulit omnes: sic erit adventus Filii hominis (Matth. 24; et Luc. 17)*. Quibus sermonibus approbatur, in fine mundi multos vivos, et adhuc in corporibus reperiendos. Sequitur: *In jussu, et in voce Archangeli, et mortui resurgent primi*. Et hoc rursus Salvator loquitur in Evangelio: *Media autem nocte sponsus venit (Matth. 25. 6)*; qui utique viventes in corpore deprehendet, quando duo erunt in lectulo uno: *unus assumetur, et alius relinquetur: et duæ molentes, una assumetur, et alia relinquetur (Luc. 17)*. Quibus dictis ostenditur, medio noctis, securis omnibus, consummationem mundi esse venturam.

9. Origenes in tertio volumine (e) Ἐξηγητικῶν Epistolæ Pauli ad Thessalonicenses primæ, post multa, quæ vario prudentique sermone disseruit, hæc intulit: de quibus nulli dubium est et Acacium pleraque libasse. *Quid est ergo quod scribunt Thessalonicensibus in verbo Dei Paulus et Sylvanus et Timotheus: Nos qui vivimus, qui residui sumus, in adventu Domini non præveniemus eos, qui dormierunt*? Qui sunt isti viventes qui loquuntur talia! Utique Paulus non ab hominibus, nec per homines Apostolus (*Gal. 1*), et carissimus ejus filius in fide Timotheus, et Sylvanus, qui illis erat et affectione et virtutibus copulatus. Et hoc non solum illi, sed quicumque Pauli et scientia, et conversatione similis est, dicere potest: *Nos ovi vivimus*; quorum corpus mortuum est propter peccatum; spiritus autem vivit propter justitiam: et quorum mortificata sunt membra super terram; ita ut nequaquam concupiscat caro contra spiritum. Si enim adhuc desiderat caro, vivit; et quia vivit, desiderat; et non sunt mortificata membra illius super terram. Quod si mortificata sunt, **810** nequaquam contra

(c) Absque negandi particula Veronensis liber, non tamen alio sensu.

(d) Rursus post Basileensem editor Benedictinus *sed eos*, nec Latine, nec vere. Emendantur a scriptis et Victorio.

(e) Sæpius alibi Ἐξηγητικῶν Origenis Hieron. meminit, nunquam vero Ἐξηγητικῶν, quemadmodum in hucusque editis legebatur hoc loco, nullo quidem sensus percipiendo, falsa tamen lectione, quam castigavimus ope Mss.

spiritum concupiscunt, quæ mortificatione sol, hujusmodi desiderium perdiderunt. Sicut igitur qui vita caruere præsentem, et ad meliora translati sunt, magis vivunt, deposito mortis corpore, et vitiorum omnium incentivis: sic qui mortificationem Jesu in corpore suo circumferunt, nequaquam vivunt juxta carnem, sed juxta spiritum: vivunt in eo qui vita est, et vivit in eis Christus, de quo scriptum est: *Vivens est sermo Dei et efficax, qui est Dei virtus, Dei que sapientia* (Hebr. 4. 12). Vivunt enim in quibus vivit virtus Dei, omni humana fragilitate deposita; et in quibus vivit sapientia, quæ abscondita est in Deo; et in quibus vivit et operatur justitia. Christus enim factus est nobis, non solum justitia ex Deo, sed et sapientia, et omne quod virtus est (1. Cor. 1). Et siquidem in præsentem loco se a dormientibus et in Christo mortuis, qui hanc scribunt Epistolam, separarent, videbatur [al. videtur] superflua adnotatio, et ex uno loco assumptum testimonium non valeret. Nunc vero eodem sensu, quia et eodem spiritu, in prima ad Corinthios loquitur, *Omnes non dormiemus, omnes autem immutabimur, in momento, in motu oculi, in novissima tuba. Canet enim tuba, et mortui resurgent incorrupti, et nos immutabimur* (1. Cor. 15. 51. 55). Hoc quod in præsentem loco scriptum est: *In tuba Dei descendet de cælo*; compara illi quod ad Corinthios dicitur: *In novissima tuba; canet enim tuba* (1. Cor. 15. 52), (a) illi autem, quod ad Thessalonicenses legitur: *Et mortui in Christo resurgent primi* (1. Thess. 4. 15), hoc quod ad Corinthios scriptum est, *Et mortui resurgent incorrupti*. Porro quod sequitur, *Deinde nos qui vivimus, qui residui sumus*, illi respondet: *Et nos immutabimur*, quorum utrumque sic intelligi potest. Nos qui vivimus, qui residui sumus in adventu Domini, et nos qui immutabimur, et non sumus ex his, qui appellantur mortui, sed vivimus: idcirco præsentem Domini non in morte, sed in vita præstolamur, quia de Israelitico genere sumus, et electæ sunt de nobis reliquæ, de quibus Dominus olim loquebatur. *Dereliqui mihi septem millia* **811** *virorum, qui non curvaverunt genu Baal* (3. Reg. 19. 18). In Joannis quoque Evangelio vivorum, et non vivorum, duplex ordo describitur. *Omnis qui credit in me, etiamsi mortuus fuerit, vivet: et omnis qui vivit, et credit in me, non morietur in æternum* (Joan. 11. 25. 26). Si vivos ita intelligimus, ut jam a nobis dictum est, dormientes, et in Christo mortuos illos esse credamus, qui cum velint in Christo vivere, tamen peccato mortui sunt. Sin autem reliquæ, et electio secundum gratiam, appellantur viventes, qui non ita credunt, nec de Israelitica nobilitate generati sunt, dormientes et mortui appellabuntur [al. appellantur] in Christo.

10. Sunt qui hunc locum ita edisserant. Vivi appel-

(a) Contra Hieronymi sive Origenis mentem addunt vulgati omnes et cætera, quasi quæ subsequuntur hujus versiculi et mortui resurgent incorrupti, una simul superiori sententiæ comparanda sint, cum imo ad sequentem, ut planissime ex contextu liquet, sint referenda. Expungi uerbo Veronensis liber admonuit, ex quo item animadvertimus constanter vocem *tuba* post *canet enim* omitti, quod ex uno Græco verbo *επιλησι* sic fortasse olim Latine præstitum fuit.

lantur, qui nunquam peccato mortui sunt, qui autem peccaverunt, et in eo quod peccaverunt, mortui sunt: et postea conversi ad pœnitentiam, purgant antiqua delicta, mortui appellantur, quia peccaverunt: in Christo autem mortui, quia plena ad Deum mente conversi sunt. Porro qui vivunt, et habent testimonium fidei, et necdum receperunt promissionem Dei, qui et de aliis melius quiddam (b) cogitavit, ut non absque his, qui justii sunt coronentur, in eo habent beatitudinem, quod fruuntur bono conscientia, et vivunt, et relicti sunt in adventu Domini Salvatoris. Sed quia clemens est Deus, et vult salvare etiam eos qui dormierunt, et in Christo mortui sunt, non prævenient illos, neque soli rapiuntur in nubibus: sed juxta exemplum Evangelicæ parabolæ (Matth. 20), unum denarium, unamque mercedem, et undecimæ horæ operarii, et primæ, qui in vineam missi sunt, salutis pretium accipient. Nec hoc alicui videatur injustum, ut dispar labor unum præmium consequatur. Magna quippe diversitas est eorum, qui post vulnera sunt sanati, et eorum, qui nunquam viderunt (c) mortis terrorem. De his puto dictum: *Quis est homo, qui vivat, et non videat mortem? redimet de morte animam suam* (Ps. 88. 45). Neque enim, ut quidam putant, quis pro **812** eo quod est nullus, accipitur: sed quasi dixerit, quis putas, juxta illud, quod scriptum est: *Quis sapiens, et intelliget hæc? (Osee 14. 10)*. Et in alio loco: *Domine, quis habitabit in tabernaculo tuo? (Ps. 14. 1)*. Et iterum: *Quis cognovit sensum Domini? (Rom. 11. 31)*. Residui ergo erunt de credentibus pauci, qui adventum Domini videant, secundum id quod Deus (d) Verbum est, nequaquam in vilitate carnis, sed in gloria triumphantis. Et considerandum quomodo primum dormientes appellaverit: deinde in Christo mortuos, quos viventes prævenire non poterunt. Qui enim non custodierit hoc, quod scriptum est: *Ne dederis somnum oculis tuis, neque palpebris tuis dormitionem; ut salvus fias, sicut caprea de vinculis, et sicut avis de laqueis* (Prov. 6. 4), dormiet, et culpabili sopore torpescet: cumque dormierit, transibit in mortem. Sicut enim movetur qui vigilat, sic qui dormit jacet inmotus, et mortis torpet similitudine. Quod autem dor-

(b) Ex hoc Pauli loco ad Hebræos II. « Et hi omnes testimonio fidei probati, non acceperunt repromissionem, Deo pro nobis melius providente, ut non sine nobis consummarentur, » unde isthæc pene ad verbum sumpta est sententia, quod etiam a Victorio observatum est, constat legendum *cogitavit*, quod ad Deum referatur; non *cogitant*, ut vitiose cum suo Erasmo Martianeus præfert. Locum ex tribus Mss. sed præcipue Veronensi emendavimus.

(c) Quidam Mss. *mentis terrorem*: perperam vero Martianeus *mortis errorem*, nullo sensu, legerat.

(d) Martianeus cum Erasmo, aliisque nonnullis veterioribus editis, *Deum verbum factum est*, qua lectione hæresim obrudi, Arianumque sensum immisceri, multa opera Victorius probat. Existimat autem ab Hieronymo scriptum fuisse, *secundum id quod Deus Verbum caro factum est*, quod nempe idem velit non Filium tantum Dei respici, sed Filium humanam jam carne indutum, cum statim addat, *Nequaquam in vilitate carnis, sed*, etc. Quæ conjectura cum non usque adeo nobis probetur ex ipso contextu, vocem tamen *factum*, quam de Dei Verbo dici Christianæ aures refugiant, decem antiquorum codicum ope, amovimus hinc et delevimus, Victorium ipsum ex parte seculi, qui locum ex aliquot Brixianis Mss. eundem in modum jam restituerat.

missionem sequatur mors, et prima ad Corinthios Epistola docere nos poterit; in qua ita scriptum est: *Nunc autem Christus surrexit ex mortuis, primitiæ dormientium: quia per hominem mors, et per hominem resurrectio mortuorum* (1. Cor. 15. 20. 21): Et post paululum: *Non omnes dormiemus, sed omnes immutabimur in momento, in ictu oculi, in novissima tuba. Canet enim tuba, et mortui resurgent incorrupti, et nos immutabimur* (Ibid. 51. 52). Cum ergo hæc de dormitione dicantur, et morte, et illud legamus in Apostolo, *Surge qui dormis, et exurge de mortuis, et illuminabit te Christus* (Eph. 5. 14), jurem Domino, et votum faciamus Deo Jacob, unusquisque dicens in corde suo: *Si ascendam super stratum meum, si dederò somnum oculis meis, et palpebris meis dormitationem, donec inveniam locum Domino*: haud dubium quin in anima sua, *tabernaculum Deo Jacob* (Ps. 131); ut Deus in illo æterna sede requiescat. Sequitur: *Quia ipse Dominus in jussu*; et reliqua. Descendet enim missus a Patre, non diversitate virtutis, sed dispensatione judicis; et descendet ad eos, qui deorsum sunt, Verbum Dei et sapientia, **813** et veritas, atque justitia. Et quamquam mortui sint, ad quos dignatur descendere: non tamen sunt ab eo alieni. Mortui enim vocantur in Christo. Qui autem vivunt, hoc habent privilegium, quod eliguntur e pluribus. Attamen utrumque agmen, et mortuorum in Christo, et viventium, rapiuntur pariter in nubibus obviam Christo, ut non eum expectent, donec ad terrena descendat, sed præsentia illius, et contubernio in sublimibus perfruantur. Quantaque clementia Christi, ut pro salute nostra non solum caro factus sit, sed ad mortuos usque descenderit, et in ipsa morte habeat signa viventium. Aqua enim et sanguis de latere ejus egressa sunt (Joan. 19). Descendit igitur sermo divinus voce Archangeli præcedente, et præparante sibi viam in his, qui ejus possunt ferre præsentiam. Quod ut queamus intelligere, primi adventus mysteria cognoscamus. Scriptum est de Joanne, qui præcursor ejus fuit, quod in eremo dixerit: *Ego vox clamantis in deserto*, et reliqua. Quid clamavit vox in deserto? *Parate viam Domini, rectas facite semitas ejus* (Matth. 3. 3; Luc. 3. 4; Marc. 1. 3; Joan. 1. 23). Ob quod præmium quamve mercedem? *Omnis vallis implebitur, et omnis mons et collis humiliabitur: et erunt prava in directa; et aspera in vias planas: et videbit omnis caro salutare Dei* (Isai. 40. 3. 4). Hoc autem ideo quia *Verbum caro factum, et habitavit in nobis* (Joan. 1. 14). Nunc autem nequaquam vox Prophetæ in deserto erit: sed vox Archangeli parantis vias, non in carnis humilitate venientis, sed ei, qui est apud Patrem Verbum Deus. Et tunc quidem egrediebantur in desertum, ut audirent assumpti hominis præcursorem, et viderent arundinem vento agitatum (Luc. 7), de qua factæ sunt tibæ, et vocalis calamus, qui in ore puerorum dulci sonat modulamine, canentium in plateis atque dicentium: *Cantavimus vobis, et non saltastis* (Matth. 11. 17. et Luc. 7. 32). Nunc autem in voce Archangeli præcedentis Dominum descen-

dentem de cælis, et in clarissima tuba, unusquisque credentium, vel ad prælium, vel ad sacerdotalia ministeria provocatur. Legimus in Numerorum libro (Cap. 10. v. 3), sacratas Deo tubas, quæ (a) ante ostium personent. Sin autem magna est vox Angeli, et tubæ Archangeli, quanto major erit tubæ **814** Dei, quæ parat vias primum dormientium, et mortuorum in Christo; deinde eorum, qui vivunt, et residui sunt, et sermonis Dei præstolantur adventum? Forsitan simplicis tubæ clangor dormientibus et mortuis in Christo necessarius est: vox autem Archangeli (b) et tubæ Dei, his qui vivunt, et in præsentia Dei reservantur. Videamus quid possit intelligi, et id quod sequitur: *Simul cum illis rapiemur*. Quo verbo ostendi puto, subitum ad meliora transcendens: et idcirco raptum se voluisse dicere, ut velocitas transeuntis, sensum cogitantis excederet. Quod et in alio loco ejusdem verbi proprietate signavit: *Scio hominem in Christo ante annos quatuordecim, sive in corpore, nescio, sive extra corpus nescio, Deus scit, raptum istiusmodi usque ad tertium cælum*. Et scio hujusmodi hominem, sive in corpore, sive extra corpus nescio, Deus scit, quia raptus est in paradysum, et audivit verba ineffabilia, quæ non licet homini loqui. (2. Cor. 12. 2, et seqq.) Alii enim proficientes et (ut ita dicam) gradientes ad majora crescebant, donec fierint juxta id quod scriptum est *Magni valde nimis*: et quosdam in cælum assumptos legimus. Paulus autem vas electionis in tertium cælum raptus ascendit: et idcirco audivit verba ineffabilia. Quomodo autem hi, qui rapiuntur in nubibus, rapiantur obviam Christo, diligentius contemplandum est. Scimus nubes Prophetas, quibus præcepit Deus ne pluerent super Israel imbrem, quando impleverunt mensuram patrum suorum, et facta est Lex et Prophetæ usque ad Joannem Baptistam (Matth. 11. 13). Et quia Deus posuit in Ecclesia primum Apostolos, secundo Prophetas (Ephes. 4. 11): non solum Prophetæ, sed et Apostoli nubes intelligendi sunt. Si quis igitur rapitur ad Christum, ascendit super nubes Legis, et Evangelii, super Prophetas, et Apostolos: et assumptis alis columbæ, eorumque doctrina ad excelsa sublatus, occurrit, non deorsum sed in aere, et spirituali intelligentia Scripturarum. Occurrens autem in spiritualibus, terrena dimittens, sive ille sit dormiens, sive in Christo mortuus, sive vivens, et in illius præsentiam reservatus semper cum illo erit et perfruetur Verbo **815** Dei, et sapientia, veritate atque justitia.

11. Hæc celeri sermone dictavi, quid eruditi viri de utroque sentirent loco, et quibus argumentis suas vellent probare sententias, vestræ prudentiæ exponens. Neque enim tanta est meæ pusillitatis auctoritas, qui nihil sum, et invidorum tantum morsibus

(a) Tubas, quibus mortui ad judicium convocabuntur, his comparat, quibus olim clangentibus *ad ostium tabernaculi fœderis*, populus Israel exciebatur. Conferendus est itaque adnotatus Numerorum locus, unde apertissime constabit legendum, ut reposuimus, *ante ostium*; non ut vitiose Martianæus, alicui ex editis et Mss. *ante hostias*.

(b) Voces et tubæ Dei in Veronensi Ms. desiderantur.

patco, quanta eorum qui nos in Domino præcesserunt. Næc juxta Pythagoræ discipulos, præjudicata doctoris opinio, sed doctrinæ ratio ponderanda est. Siquis autem contrariæ factionis immurmurat, quare eorum explanationes legam, quorum dogmatibus non acquiesco, sciat me illud Apostoli libenter audire: *Omnia probate, quod bonum est, tenete* (1. *Thess.* 5. 21), et Salvatoris verba dicentis: (a) *Estote probati nummularii*, ut si quis nummus adulter est, et figuram Cæsaris non habet, nec figuratus [al. *signatus*] est moneta publica, reprobetur. Qui autem Christi faciem claro præfert lumine, in cordis nostri marsupium recondatur. Etenim si dialecticam scire voluero, aut Philosophorum dogmata, et ut ad nostram redeam, scientiam Scripturarum; nequaquam simplices Ecclesiæ viros interrogare debeo, quorum alia gratia est; et unusquisque in suo sensu abundat (præsertim cum in domus magna patrisfamilie vasorum diversitas multa dicatur (2. *Tim.* 2. 20); sed eos, qui artem didicere ab artifice et in Lege Domini meditantur die ac nocte. Ego et in adolescentia et in extrema ætate profiteor et Origenem et Eusebium Cæsariensem viros esse doctissimos, sed errasse in dogmatum veritate. Quod (b) **816** e contrario de Theodoro, Acacio, Apollinario possumus dicere, et tamen omnes in explanationibus Scripturarum, sudoris sui nobis memoriam reliquerunt. In

(a) Hanc ab hodiernis Evangeliorum exemplaribus Græcis atque Latinis Christi sententiam excidisse quo nescio argumento Martianæus sibi persuasit, neque enim in illis unquam extitisse probari ullo modo potest. Eam quidem Hieronymus interdum alibi recitat, et in epistola ad Ephesios cap. 4. *ut probati trapezitæ sciamus, quis nummus probus sit, quis adulter*; et Origenes frequenter, et Clemens in Apostolicis Constitutionibus lib. 2. c. 33, alique præsertim Græci, quibus sonat, Πιστοι τραπεζιται δοκίμοι. Unde Clemeus Alexand. Strom. 1. non longe a fine εὐλόγως ἀρα ἡ Γραφή τοιοῦτους τινὲς ἡμᾶς διαλεκτικούς, ἑστὶν ἕλκουσα γίνεσθαι ταραπνίλ' ἐπίδοται δὲ δοκίμοι τραπεζίται. «Merito Scriptura tales nos volens esse dialecticos, sic hortatur, Estote probi trapezitæ, » etc. Cassianus Collat. 1. c. 20. *ut efficiamur, secundum præceptum Domini, probabiles trapezitæ*. Origenes tomo 19. in Joannem. *Servantibus illud Jesu mandatum, Estote probi trapezitæ*. Ambrosius lib. 1. in Lucam cap. 1. atque alii. Nihilominus ex iis eam fuisse apparet sive Christi sive alterius in Novo Testamento vulgaribus sententiis, quæ aliunde quam ex quatuor genuinis Evangeliiis exsculptæ sunt, sed vel apocrypho bonæ notæ, puta Nazarenorum Evangelio; vel veterum traditione duntaxat petitæ.

(b) Suspiciamur voculis e contrario, auctoris alicujus nomen cujus supra meminert, substituendum; suspicionem vero iujecit nobis Veron. liber, ubi tametsi vitiose, habetur *Quod de contrario*. Scripserit, ut nobis videtur. Hieron. *Quod de Theodoro, Diodoro, Acacio*, etc., deinde aliquid plus satis ingeniosus omonymia illa Diodori ac Theodori offensus, alterum expulserit, feceritque e contrario. Certe cur heic Diodorum silentio prætereret, quem supra n. 3. statim post Theodorum adduxerat suis ipsum verbis loquentem, nullæ S. Doctori causæ erant; nec dubium quin illum hæreticis Acacio, Apollinario, aliisque accenseat, quorum scripta ob eruditionem tantum probaret. Interim editores omnes, qui vitium in impressa lectione nullum suspiciantur, illud e contrario perinde explicant, ac si Græce diceretur, ἰνὸς ἀπὸ, sive a fronte: quam interpretationem Victorius excogitavit; Martianæus vero doctrinæ comparationem cum superioribus Origene atque Eusebio institui contendit, et sequentes Theodorum, Acacium, et Apollinarium pro doctissimis non haberi. Nobis id nemo hominum persuadeat: præcipue vero Appollinarium, quem ipse Hier. audivit aliquando, et cui primas tribuit in literarum studiis, Origeni, atque Eusebio conferri e contrario tanquam inductum.

terra aurum quæritur, et de fluviorum alveis splendens profertur glarea: Pactolusque ditior est cæno, quam fluento. Cur me lacerant (c) amici mei, et adversum silentem, crassæ sues grunniunt? Quorum omne studium est, imo scientiæ supercilium, aliena carpere, et sic veterum defendere perfidiam, ut perdant fidem suam. Meum propositum est antiquos legere, probare singula, retinere quæ bona sunt, et a fide Ecclesiæ Catholicæ non recedere.

12. Volens ad alias quæstiunculas respondere, et vel mea, vel aliena dictare extemplo, a fratre Sisinnio admonitus sum, ut et ad vos et ad cæteros sanctos (d) fratres qui nos amare dignantur litteras scriberem. Cohibebo igitur gradum, et si vita comes fuerit, futuro me operi reservabo, ut et vobis per partes paream, et fructum ac senile corpusculum onus possit ferre moderatum. Illud autem breviter in fine commoneo, hoc quod in Latinis codicibus legitur: (e) *Omnes quidem resurgemus, non omnes autem immutabimur*, in Græcis voluminibus non haberi: sed vel, *Omnes dormiemus, non autem omnes immutabimur*; vel, *Non omnes dormiemus, omnes immutabimur*; quorum quis sensus sit, supra diximus.

EPISTOLA CXX (f).

AD HEDIBIAM.

(g) CAPITULA XII. QUÆSTIONUM HEDIBIÆ AD S. HIERONYMUM.

817 I. *Quomodo perfectus quis esse possit, et quomodo (h) Deo vivere debeat vidua, quæ sine liberis derelicta est.*

II. *Quid sit quod in Matthæo scriptum est: Non bibam amodo de hoc genimine vitis, usque in diem illum, quo illud bibam vobiscum novum in regno Patris mei.*

III. *Quæ causa sit, ut de resurrectione et apparitione Domini Evangelistæ diversa narraverint. Et cur dicente Matthæo, quod vespere sabbati illucescente in una sabbati Dominus surrexit, Marcus mane eum alterius diei asserat surrexisse.*

IV. *Quomodo juxta Matthæum, vespere sabbati Maria Magdalene vidit Dominum resurgentem; et Joannes Evangelista refert, mane una sabbati eam juxta sepulcrum flere.*

V. *Quomodo juxta Matthæum, Maria Magdalene vespere sabbati cum altera Maria advoluta pedibus Sul-*

(c) Fortasse verius duo probæ notæ Mss. *inimici mei.*

(d) Veron. *ad cæteros sanctos fratres scilicet scriberem*, omnis quæ interponuntur.

(e) Conferendi e Latinis Patribus, qui hanc lectionem adferunt, explicantque, Tertullianus lib. de Resurrect. carnis cap. 42. et lib. 5. advers. Marcionem, tum S. Ambrosius in eum locum, atque alibi, Augustinus de vera Religione. sed apertius lib. 20. de Civit. Dei cap. 29. n. 30. Rufinus in Symbolum num. 43.

(f) *Alias 130. Scripta anno 406. vel sequenti.*

(g) Capitulorum hunc indicem primus e Mss. in antecessum excudit Martianæus, quod eum ipsum putaverit esse Commentariolum, qui ad Hieron. ab Hedibia missus est. Nos ea tantum de causa non omisimus, quod vetera omnia exemplaria sic habeant.

(h) *Vox Deo*, quam nec Hier. agnoscit in Responsione, abest ab Ambrosiano Ms. 6. olim. S. Columbari de Robio, ex quo item in sequenti questione vocem *robiscum* restitimus.

- vatoris, secundum Joannem mane una sabbati audit a Domino : Noli me tangere ; necdum enim ascendi ad Patrem.
- VI. Quomodo custodiende militum turba, Petrus et Joannes libere ingressi sunt sepulcrum, nullo prohibente custodum.
- VII. Quomodo Matthæus scribit et Marcus, quod mandatum sit Apostolis per mulieres ut præcederent Jesum in Galilæam, et ibi eum viderent : Lucas autem et Joannes in Jerusalem eum ab Apostolis visum commemorant.
- VIII. Quid significet quod in Evangelista Matthæo scriptum est : Jesus autem clamans (a) voce magna emisit spiritum : et velum Templi scissum est in duas partes, a summo usque deorsum, et reliqua.
- IX. Quomodo Salvator, secundum Joannem insufflat Spiritum Sanctum Apostolis, et secundum Lucam post (b) ascensionem missurum se esse dicit.
- X. Quid significet illud quod Apostolus Paulus disputat ad Romanos scribens : Quid ergo dicemus : Numquid iniquitas apud Deum ? Absit, usque ad eum locum ubi ait : Nisi Dominus Sabaoth reliquisset nobis semen, et reliqua.
- XI. Quid sit quod Apostolus scribit ad Corinthios in secunda Epistola : Aliis odor mortis in mortem, et aliis odor vitæ in vitam.
- XII. Quid sit quod scriptum est in Epistola ad Thessalonicenses prima : Ipse autem Deus pacis sanctificet vos per omnia, et integer spiritus vester, et anima et corpus sine querela, in adventu Domini nostri Jesu Christi servetur.

Expliciunt Capitula Quæstionum.

HIERONYMUS AD HEDIBIAM.

DE QUÆSTIONIBUS XII.

818 PRÆFATIO. — Ignota vultu, fidei mihi ardore notissima es. Et de extremis Galliæ finibus in Bethleemico rure latitantem, ad respondendum provocas, de sanctarum quæstiunculis Scripturarum, per hominem Dei, filium meum Apodemium, (c) Commonitorium dirigens; quasi vero non habeas, in tua provincia desertos viros, et in Lege Dei perfectos : nisi forte experimentum magis nostri, quam doctrinam flagitas, et vis scire, quid de his quæ ab aliis audisti, nos quoque sentiamus. Majores tui (d) Patra, atque Delphidius, quorum alter antequam ego

(a) Idem Ms. hoc omisso, substituit sequentem Matthæi locum, « Monumenta aperta sunt, et multa corpora Sanctorum qui dormierant, surrexerunt, et exeuntes de monumentis post resurrectionem ejus venerunt in sanctam civitatem et appaeruerunt multis. » Hieronymus autem utrumque explicat.

(b) Martian. post ascensionem Domini, quam postremam vocem nostrorum codicum ope expunximus.

(c) Veteres edidi Commentariolum.

(d) Sic habet Ambrosianum exemplar, sicque emendari voluit Martian. ex Cluniacensi Patro, cum reliqui omnes editi ac manu exarati legant *Patertus*. Hujus meminit etiam in Chronico ad Christi an 358. sed ibi nomen aspirant veteres membranæ *Patther Rhetor Romæ gloriosissime docet*, contra Ausonius in *Commemorat. Professorum Burdigalensium* carm. 4. *Et inde vobis nomina, Tibi Patrae*. Delphidii autem, quem *acerrimum Oratorem* dicit, meminit Ammian. Marcellin. lib. XVII. cap. 1. quem vide.

nascerer, Rhetoricam Romæ **819** docuit : alter me jam adolescentulo omnes Galliæ prosa versuque, suo illustravit ingenio, jam dormientes et tacti me jure reprehendunt, quod sudeam ad stirpem generis sui quippiam mussitare : licet concedens eis eloquentiæ magnitudinem, et doctrinam sæcularium litterarum, merito subtraham scientiam Legis Dei, quam nemo accipere potest, nisi ei data fuerit a Patre luminum (*Jacob. 1*), qui *illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum* (*Joan. 1*), et stat medius credentium, qui in nomine ejus fuerint congregati (*Matth. 18*). Unde libere profiteor (nec dictum superbe pertimesco) me scribere tibi non in doctis humanæ sapientiæ verbis, quam Deus destructurus est; sed in verbis fidei, spiritualibus spiritualia comparantem (*1. Cor. 2. 23*) : ut abyssus veteris Testamenti invocet abyssum Evangelicam (*Ps. 41*), in voce cataractarum, id est, Prophetarum et Apostolorum suorum, et veritas Domini perveniat usque ad nubes, quibus mandatum est, ne super incredulum Israel imbrem pluerent; sed ut rigarent arva gentilium, et torrentem spinarum, ac mare mortuum dulcorarent. Ora igitur, ut verus Elisæus steriles in me et mortuas aquas vivificet, et Apostolorum sale, quibus dixerat *Vos estis sal terræ* (*Matth. 5. 13*), meum (e) olusculum condiat, quia omne sacrificium quod absque sale est, Domino non offertur (*Levit. 2. 13*). Nec fulgore sæcularis eloquentiæ delecteris, quam vidit Jesus quasi fulgur cadentem de cælo (*Luc. 10*) : sed potius eum respice, qui non habet decorem nec speciem : homo in plagis positus et sciens ferre infirmitatem (*Isai. 55*) ; et quidquid ad proposita respondero, scias me non confidentia respondisse sermonis ; sed ejus fide, qui pollicitus est : *Aperi os tuum, et ego implebo illud* (*Ps. 80. 11*).

CAPUT PRIMUM.—Interrogas, quomodo perfectus esse quis possit, et quomodo vivere debeat vidua, quæ sine liberis derelicta est. Hoc idem in Evangelio Legis Doctor interrogat : *Magister, quid faciens vitam æternam possideo ?* Cui respondit Dominus : *Mandata nosti ?* Dicit ille, *Quæ ?* Jesus autem dixit : *Non homicidium facies, non adulterium, non furtum, non falsum dices testimonium : honora patrem et matrem, et diliges proximum* **820** *tuum sicut teipsum.* Et illo dicente : *Hæc omnia feci, Dominus intulit : Unum tibi deest. Si vis esse perfectus, vade, et vende omnia quæ habes, et da pauperibus : et veni sequere me* (*Matth. 19. v. 16.-21*). Itaque et ego tibi Domini nostri respondebo sermonibus : Si vis esse perfecta, et tollere crucem tuam, et sequi Dominum Salvatorem, et imitari Petrum dicentem : *Ecce nos dimisimus omnia, et secuti sumus te* (*Marc. 10. 28*) ; vade et vende omnia quæ habes, et da pauperibus, et sequere Salvatorem. Non dixit, da filiis, da fratribus, da propinquis, quos etiamsi haberes, jure his Dominus præferretur : sed, *da pauperibus* : imo da Christo, qui in pauperibus pascitur : qui cum dives esset, pro nobis pauper fa-

(e) Vetustissima editio, *meum manusculum*.

ctus est; qui loquitur in tricesimo nono Psalmo: *Ego autem mendicus sum et pauper, et Dominus sollicitus est pro me* (Ps. 59. 18). Statimque quadragesimi Psalmi de eo exordium est: *Beatus qui intelligit super egenum et pauperem* (Ps. 40. 1). Intelligentia opus est, ut post intelligentiæ beatitudinem, sciatur qui sit egenus et pauper. Non utique ille qui mendicitate, (a) et squalore coopertus est, et tamen non recedit a viliis; sed de quibus Apostolus loquitur: *Tantum ut pauperum memores essemus* (Gal. 2. 10). Ob quorum refrigeria laborabant [al. *laborant*] Paulus et Barnabas in Ecclesiis gentium, ut collectæ fierent per primam sabbati, et hanc ipsam oblationem, non per alios, sed per se deferre festinant his, qui suas pro Christo amiserunt substantias, qui persecutiones passi sunt, qui dixerunt patri suo et matri, uxoribus et liberis: *Non norimus vos* (Deut. 33. 9). Illi impleverunt voluntatem Patris, et audierunt dicentem Dominum Salvatorem, *Mater mea et fratres mei hi sunt, qui faciunt voluntatem Patris mei* (Matth. 12. 50. et Luc. 8. 21). Et hæc dicimus, non quod in pauperes Judæos, sive gentiles, et omnino cujuslibet gentis sint pauperes, prohibeamus faciendam elemosinam; sed quod Christianos et credentes pauperes (b) incredulis præferamus, et inter ipsos Christianos sit multa diversitas, utrum peccator, an sanctus sit. Unde et Apostolus passim in omnes misericordiam probans, infert: *Maxime in domesticos fidei* (Gal. 6. 10). Domesticus fidei est, qui eadem tibi religione conjungitur, quem a consortio fraternitatis peccata non separant. Quod si de inimicis quoque nobis **821** præcipitur, ut si esuriant, demus eis cibum, si sitierint, demus eis potum: et hæc facientes congregemus carbones super caput eorum (Rom. 12. 20); quanto magis de his, qui non sunt inimici, et qui Christiani sunt, atque Sancti? Neque vero hoc quod dicitur, *Hoc enim faciens, carbones ignis congregabis super caput ejus*, in malam partem accipiendum est, sed in bonam. Quando enim inimicis nostris præbemus beneficia, malitiam eorum nostra bonitate superamus, et molliimus duritiam, iratuque animum (c) ad molliem et benevolentiam flectimus: atque ita congregamus carbones super capita eorum, de quibus scriptum est: *Sagittæ potentis acutæ, cum carbonibus desolatoriis* (Psal. 119. 4); ut quomodo de altari a Seraphim carbo sublatus, Prophetæ labia purgavit (Isa. 6. 6. et 7); ita et inimicorum nostrorum peccata purgantur, et vincamus in bono malum (Rom. 12. 21), et benedicamus maledicentibus: et imitemur Patrem nostrum, qui solem suum oriri facit super bonos et malos, (d) et pluit

(a) Martian. mendicitate, et paupertate, et squalore, quas voces inscio lectore inseruit, editi plerique omnes ignorant, nec nisi in uno Ms. invenimus.

(b) S. Ambros. lib. 1. Offic. c. 3. « Perfecta liberalitas fidei causa, loco, tempore commendatur, ut primum opereris circa domesticos fidei. » Elegantissime autem Hier. hoc idem in Tractatu contra Vigilantium sub finem ediderit.

(c) Ambrosian. animum ad necessitudinem flectimus.

(d) In uno Ms. neque postrema hæc verba, et pluit super justos et injustos, neque pronomen illud nostrum legitur.

super justos et injustos (Matth. 5. 45). Igitur et tu, quia (e) paucos non habes filios, plurimos fac tibi auicos de iniquo mammona, qui te recipiant in æterna tabernacula (Luc. 16. 9). Pulchre dixit de iniquo; omnes enim divitiarum (f) de iniquitate descendunt, et nisi alter perdiderit, alter non potest invenire. Unde et illa vulgata sententia mihi videtur esse verissima. Dives autem iniquus, aut iniqui hæres. Quod cum (g) legis doctor audisset, et ferre non posset, quia habebat divitiarum multas, conversus Dominus ad discipulos, ait: *Quam difficile, qui divites sunt, intrare possunt in regna cælorum* (Matth. 19. 23. Marc. 10. 23. et Luc. 18. 24). Non dixit, impossibile; sed difficile: licet exemplum posuerit impossibilitatis: *Facilius est camelum per foramen acus transire, quam divitem intrare in regnum Dei*. Hoc autem non tam difficile est, quam impossibile. Nunquam enim fieri potest, ut camelus transeat per foramen acus. Nunquam igitur dives intrare poterit in regna cælorum. Sed camelus tortuosus, et curvus est, et gravi sarcina prægravatur. Et **822** nos ergo, quando prævas ingredimur semitas, et rectam Domini viam dimittimus, et oneramus mundi divitiis, sive pondere delictorum, regnum Dei ingredi non valeamus. Quod si deponamus gravissimam sarcinam, et assumamus nobis pennas columbæ, volabimus, et requiescemus, et dicetur nobis: *Si dormiatis inter medios clericos, pennæ columbæ deargentatæ, et posteriora dorsi ejus in pallore auri* (Ps. 67. 14). Dorsum nostrum, quod prius informe erat, et gravi sarcina premebatur, habeat nitorem auri, quod interpretatur in sensu, et alas deargentatas, quæ intelliguntur (h) eloquia Scripturarum, et regnum Dei intrare poterimus. Dicunt Apostoli se omnia, quæ sua fuerant dimisisse, et mercedem pro hac virtute audacter exposcent. Quibus respondit Dominus: *Omnia, qui reliquerit domum, aut fratres, aut sorores, aut patrem, aut matrem, aut uxorem, aut filios, aut agros propter nomen meum, centuplum accipiet, et vitam æternam possidebit* (Matth. 19. 29). O quanta beatitudo, pro parvis magna recipere, æterna pro brevibus, pro morituris semper viventia, et habere Dominum debitorem. Si qua autem vidua habet liberos, et maxime si nobilis familiæ est, egentes filios non dimittat,

(e) Ita Mart. ex tribus Mss. quibus nostri suffragantur. Falso antea editi legerant absque negandi particula, *quia paucos habes filios*, cum e contra sine liberis derelictam se in ipsa interrogatione Hedibia profiteatur. Ambrosian. « Tu quia paucos non habes filios, habes plurimos, fac tibi, » etc. Quorum nativus sensus est, tu quia nec paucos habes filios, habes plurimos, quibus largiaris, etc.

(f) Explicat August., in Ps. XLVIII. « quia aut de iniquitate acquisitæ sunt, aut quia ea ipsa iniquitas est, quod tu habeas, alter non habeat, » etc.

(g) Cum ille sentit, qui divitem illum adolescentem, qui apud Matthæum de vita æterna Christum interrogat, unum cum illo faciunt, qui *Legisperitus* apud Lucam audit c. X. v. 25. Ejus sententiæ, quam heic expendere minime est Ære nostra, fuerunt veteres aliquot Patres: S. Ambrosius in Lucam, Cyrillus l. 2. Thesauri c. 1. alijque haud pauci apud Chrysostomum, quos tamen ille data opera impugnat. Proinde satis incongrue dubitat Martianeus, num ex eo, quod Luc. XLVIII. 18. *Princeps* dicatur, qui Dominum interrogaverat, eo vocabulo *Legis doctor* significetur.

(h) Ms. Ambros. intelliguntur in eloquio.

sed ex æqualitate eos amet, et (a) ut meminerit primum animæ suæ, et ipsam putet esse de filiis, et partiatur potius cum liberis, quam omnia filiis derelinquat; imo Christum liberorum suorum faciat hæredem. Respondebis, difficile est, durum est, et contra naturam. Sed Dominum audies tibi respondentem: *Qui potest capere, capiat* (Matth. 19. 12). Et si vis esse perfecta, non tibi jugum necessitatis imponit, sed potestati tuæ liberum concedit arbitrium. Vis esse perfecta, et in primo stare fastigio dignitatis, fac quod fecerunt Apostoli, vende omnia, quæ habes, et da pauperibus, et sequere Salvatorem, (b) nudam, solamque crucem, nuda sequaris et sola. Non vis esse perfecta, sed secundum vis tenere gradum virtutis, dimitte omnia quæcumque habes, da filiis, da propinquis. **823** Nemo te reprehendit, si inferiora secteris, dummodo illam scias tibi jure prælatam, quæ elegerit prima. Dices, hoc Apostolorum est, et virorum: mulierem autem nobilem non posse omnia vendere, quæ multis adjumentis hujus vitæ indigeat. Audi igitur Apostolum componentem: *Non ut aliis refrigerium, vobis autem tribulatio: sed ex æqualitate, vestra abundantia, illorum sustentet inopiam; ut et illorum abundantia vestræ inopiæ sit supplementum* (2. Cor. 8. 14). Unde inquit Dominus: *Qui habet duas tunicas, det alteram non habenti* (Luc. 3. 11). Quid si Scythiæ frigora sint, et Alpinæ nives, quæ non duabus, et tribus tunicis, sed vix pecudum pelibus repelluntur? Quidquid ergo corpori nostro sufficere potest, et humanæ succurrere imbecillitati, quos nudos natura profudit, hoc una appellanda est tunica; et quidquid in præsentibus alimentis necessarium est, hoc unius diei victus appellatur. Unde præceptum est: *Non cogitatis de crastino* (Matth. 6. 34), hoc est de futuro tempore. Et Apostolus, *Habentes, inquit, victum, et vestitum, his contenti simus* (1. Tim. 6. 8). Si plus habes, quam tibi ad victum vestitumque necessarium est, illud eroga, et in illo debitricem esse te noveris. Ananias et Sapphira Apostoli meruere sententiam, quia sua timide reservarunt (Act. 5). Ergone, inquires, puniendus est, qui sua non dederit? Minime. Ideo puniti sunt, quia mentiri voluerunt Spiritui Sancto, et reservantes necessaria victui suo, quasi perfecte sæculo renuntiantes, vanam gloriam sectabantur. Alioqui licet libere vel dare, vel non dare. Quanquam ei, qui cupiat esse perfectus, præsens paupertas futuris divitiis compensanda sit. Quomodo autem vidua vivere debeat, brevi sermone comprehendit Apostolus, dicens: *Vidua, quæ in deliciis est, vivens mortua est* (1. Tim. 5. 6); et nus in duobus libellis (1), quos ad Furiam, et Salvianam scripsimus, plenius dictum putamus.

CAP. II. — Quomodo accipiendum sit illud Salvatoris apud Matthæum: *Dico autem vobis: Non bibam amodo de hoc genimine vitis, usque in diem illum, quo*

(a) Victorius addit ex Brixianis codicibus *eos amet*, quæ duo verba nec nostri Mss habent, nec alii edidi.

(b) Antea erat, *et nudam*: tum Ambrosianus liber virtutem habet pro *crucem*.

(1) Epistolæ I. IV et LXXIX.

bibam illud novum vobiscum in regno Patris mei (Matth. 26. 29). Ex hoc loco quidam mille annorum fabulam struunt, in quibus Christum regnaturum coporaliter esse contendunt, et bibiturum vinum, quod ex illo tempore **824** usque ad consummationem mundi non biberit. Nos autem audiamus panem, quem fregit Dominus, deditque discipulis suis, esse Corpus Domini Salvatoris, ipso dicente ad eos, *Accipite, et comedite, hoc est Corpus meum*: et calicem illum esse, de quo iterum locutus est: *Bibite ex hoc omnes: hic est enim Sanguis meus novi Testamenti, qui pro multis effundetur* (Matth. 26. 26. 27. 28; Marc. 14. 22. 24), etc. Iste est calix de quo in Propheta legimus: *Calicem salutaris accipiam* (Ps. 115. 4). Et alibi: *Calix (c) tuus inebrians quam præclarus est* (Ps. 22. 5). Si ergo panis, qui de cælo descendit, Corpus est Domini; et vinum quod discipulis dedit, Sanguis illius est novi Testamenti qui pro multis effusus est in remissionem peccatorum, Judaicas fabulas repellamus, et ascendamus cum Domino cœnaculum magnum, stratum, atque mundatum, et accipimus ab eo sursum calicem novi Testamenti; ibique cum eo Pascha celebrantes, inebriemur ab eo vino sobrietatis. *Non enim est regnum Dei cibis, et potus, sed justitia, et gaudium, et pax in Spiritu Sancto* (Rom. 14. 17). Nec Moyses dedit nobis panem verum; sed Dominus Jesus: ipse conviva et convivium, ipse comedens, et qui comeditur. Illius bibimus Sanguinem, et sine ipso potare non possumus, et quotidie in sacrificiis ejus de genimine vitis veræ, et vineæ *Sorec*, quæ interpretatur, *electa*, rubentia musta calcamus, et novum ex his vinum bibimus de regno Patris, nequaquam in vetustate litteræ, sed in novitate spiritus: cantantes canticum novum, quod nemo potest cantare, nisi in regno Ecclesiæ (Apoc. 14. 3), quod regnum Patris est. Hunc panem et Jacob Patriarcha comedere cupiebat, dicens: *Si fuerit Dominus Deus mecum, et dederit mihi panem ad vescendum, et vestimentum ad operiendum* (Gen. 28. 20). Quotquot enim in Christo baptizamus, Christum induimus (Gal. 3. 27), et panem comedimus Angelorum, et audimus Dominum prædicantem: *Meus cibus est, ut faciam voluntatem ejus, qui me misit Patris, ut impleam opus ejus* (Joan. 4. 34). Faciamus igitur voluntatem ejus, qui misit nos, Patris, et impleamus opus ejus; et Christus nobiscum libet in regno Ecclesiæ sanguinem suum.

CAP. III. — Quæ causa sit, ut de resurrectione Domini et apparitione Evangelistæ diversa narrentur. In quibus primum quæris, cur Matthæus dixe-

(c) Ioan. Ms. *Calix meus* ut ipse Hier. emendaverat, qua de re vide si libet epistolam ad Sun. et Fret. Cæterum Hieronymianæ interpretationi hujus ex Matthæo loci, qua nulla sacro textui commodior est, concianunt plerique Tractatores, præcipue Græci, Origenes, Chrysost. Theophilactus, Euthymius. Utinam ipsum quoque de reali Corporis ac Sanguinis Christi præsentia in Eucharistia luculentissimum ex Hieronymo testimonium heterodoxis aliquando persuadeat, qui ejus veritatem pertinaciter calumniantur. Nobis hæc persæqui haud libet, quandoquidem nullum fidei dogma aut iniquiore ingenio impugnarunt hæretici, aut confosioribus argumentis Catholici tutati sunt.

rit, **825** Vespere autem sabbati illucescente in una sabbati Dominum surrexisse (*Math. ult.*), et Marcus mane resurrectionem ejus factam esse commemoraret, ita scribens : *Cum autem resurrexisset, una sabbati, mane apparuit Mariæ Magdalene, de qua egerat septem dæmonia : et illa abiens nuntiavit his, qui cum eo fuerant lugentibus, et stentibus. Illique audientes quod viveret, et quod vidisset eum, (a) non crediderunt ei (Marc. ult. 9. et 10).* Hujus quæstionis duplex solutio est ; aut enim non recipimus Marci testimonium, quod in raris fertur Evangeliiis, (b) omnibus Græciæ libris pene hoc capitulum in fine non habentibus, præsertim cum diversa atque contraria Evangelistis cæteris narrare videatur ; aut hoc respondendum, quod uterque verum dixerit : Matthæus, quando Dominus surrexerit vespere sabbati, Marcus autem, quando eum viderit Maria Magdalene, id est, mane prima sabbati. Ita enim distinguendum est : *Cum autem resurrexisset, et parumper spiritu coarctato, inferendum, prima sabbati, mane apparuit Mariæ Magdalene, ut qui vespere sabbati (juxta Matthæum) surrexerit, ipse mane primo sabbati (juxta Marcum) apparuerit Mariæ Magdalene. Quod quidem et Joannes Evangelista (Cap. 20) significat, mane cum alterius diei visum esse demonstrans.*

CAP. IV. — Quomodo juxta Matthæum, vespere sabbati Maria Magdalene vidit Dominum resurgentem, et Joannes Evangelista refert eam mane una sabbati juxta sepulcrum flere (*Joan. 20*) ? Una sabbati, dies Dominica intelligenda est, quia omnis hebdomada in sabbatum, et in primam, et secundam, et tertiam, et quartam, et quintam, et sextam sabbati dividitur, quam Ethnici, idolorum, et (c) elementorum nominibus appellant. Denique Apostolus collectam pecunie, quæ indigentibus præparabatur, in una sabbati præcepit congregandam (*1. Cor. 16. 2*). Nec putandum est, Matthæum, et Joannem diversa sensisse, sed unum atque idem tempus, mediæ noctis scilicet, et gallorum cantus, diversis appellasse nominibus. Matthæus enim scribit, *Vespere sabbati*, id est, sero, **826** non incipiente nocte, sed jam profunda et magna ex parte transacta, apparuisse Dominum Mariæ Magdalene, et apparuisse vespere sabbati illucescentis in unam sabbati, seipsum interpretans quid dixisset, *vespere sabbati*, id est appropinquante jam luce sequentis diei. Et Joannem non absolute dixisse, *Una autem sabbati venit Maria Magdalene mane ad sepulcrum* : sed addidisse, *cum adhuc essent tenebræ.*

(a) Vetus editio atque Ambros. exemplar negandi particulam omittunt, vitiose, ut videtur.

(b) Id de suis quoque temporis exemplaribus testatur Gregor. Nyssenus *Græc. 2. de Resurrect.* ἐν τοῖς ἀρχαῖοις τῶν κειμένων βιβλίων οὐκ ἔστιν ἐπισημασμένον ὅτι κατὰ Μάρκον ἕνα ἡμέραν μετὰ τῆς ἀναστάσεως ἦεν ἡμετέρα. Nunc e contrario codices Mss. qui ἅλι νόσ ὡςque devenerunt Græci, et Latini plerique omnes, sed et veteres translationes habent. Patres quoque impendit rarissimi sunt. Victor Antiochenus, et Anonymus Tolosanus in Catena in Marcum, qui capitulum istud, sive duodecim a nono postremos versus ignorent.

(c) Martis nempe, et Mercurii, Jovis, Veneris, et elementorum Solis, et Lunæ ; sic enim elementorum nomine, quæ Græce στοιχεῖα nuncupantur, Solem, Lunamque intelligi apud antiquos scriptores plura docent exempla.

Ejusdem igitur atque unius temporis, id est mediæ noctis, atque gallorum cantus, alterum finem, alterum dixisse principium. Mihique videtur Evangelista Matthæus, qui Evangelium (d) Hebraico sermone conscripsit, non tam vespere dixisse, quam sero, et eum qui interpretatus est, verbi ambiguitate deceptum, non sero interpretatum esse, sed vespere. Quamquam consuetudo humani sermonis teneat, sero non vesperum significare, sed tarde. Solemus enim dicere, sero venisti, id est tarde, et quæ facere ante debueras, fac saltem sero, id est tarde. Sin autem illud objicitur, quomodo eadem Maria quæ prius viderat Dominum resurgentem, postea ad sepulcrum ejus flere referatur, hoc dicendum est, quod et sola, et cum altera, sive cum aliis mulieribus memor beneficiorum, quæ in se Dominus contulerat, ad sepulcrum ejus frequenter cucurrerit, et nunc adoraverit, quem videbat, nunc fleverit, quem quærebat absentem : Licet quidam duas Marias Magdalenas de eodem vico Magdalo fuisse contendat, et alteram esse, quæ in Matthæo eum viderit resurgentem, alteram, quæ in Joanne eum quærebat absentem. Quatuor autem fuisse Marias, in Evangeliiis legimus, unam matrem Domini Salvatoris, alteram materteram ejus, quæ appellata est Maria Cleophe, tertiam Mariam matrem Jacobi et Jose, quartam Mariam Magdalenam. Licet alii matrem Jacobi et Jose, materteram ejus fuisse contendat. Nonnulli (ut se liberent quæstione) in Marco volunt unam esse de Mariis, sed non additum cognomen Magdalene, et ex superfluo scriptorum inolevisse vitio, quod primum Evangelista non scripsit.

827 Nobis autem simplex videtur et aperta responsio, sanctas feminas, Christi absentiam non ferentes, per totam noctem, non semel, nec bis, sed crebro ad sepulcrum Domini cucurrisse, præsertim cum terræmotus, et saxa disrupta, et sol fugiens, et rerum natura turbata, et (quod his majus est) desiderium Salvatoris somnum ruperit feminarum.

CAP. V. — Quomodo juxta Matthæum Maria Magdalene vespere sabbati cum altera Maria advoluta sit pedibus Salvatoris : cum secundum Joannem (e) mane sabbati audierit a Domino : *Noli me tangere, necdum enim ascendi ad Patrem meum (Joan. 20. 17).* Quæ prius viderat Dominum resurgentem cum altera Maria, et ejus pedibus fuerat advoluta, (f) postea reversa per noctem (domi enim ob desiderium ejus manere non poterat) venit ad sepulcrum. Cumque lapidem, quo monumentum fuerat clausum, vidisset

(d) Hæc certe antiquissima sententia est, omnium Patrum atque Ecclesiarum testimonio comprobata, scriptum est ἐν ἑβραῖοις διαλέκτοις, a Matthæo Evangelium, cui nondum videantur satis bene reposuisse, qui Græce primitus scriptum contendunt. Vid. quæ in Catalog. ad nomen Matthæus adnotantur.

(e) Duo verba mane sabbati, quæ etiam in capitulorum indiculo habentur, heic quoque supplevimus ex Mss. in editis enim deerant.

(f) In Commentariis in hunc Matthæi locum, « Quod diversa tempora istarum mulierum in Evangeliiis describuntur, non mendacii signum est, ut impii objiciunt, sed sedulæ visitationis officium, dum crebro ab eo t, ac recurrunt, et non patiuntur a sepulcro Domini diu abesse, vel longius. »

ablaturum, cucurrit ad Simonem Petrum, et ad alterum discipulum, quem Jesus amabat plurimum, et dicit eis: *Tulerunt Dominum de monumento: et nescio ubi posuerunt eum* (*Ibid.* 13). Error mulieris cum pietate sociatus est. Pietas in eo erat, quod desiderabat eum, cujus noverat majestatem. Error in eo, quod dicebat: *Tulerunt Dominum de monumento*, et cætera. Denique cum Petrus, et Joannes introeuntes sepulcrum vidissent lintamina separata; et sudarium quo caput Domini fuerat involutum, seorsum positum; et resurrexisse crederent, cujus corpus non invenerant in sepulcro: Maria stabat ad monumentum foris plorans. Cumque se inclinasset, vidit duos Angelos in albis sedentes in loco monumenti ad caput et pedes, ubi positum fuerat corpus Jesu, ut sub tanta custodiæ dignitate non crederet ab hominibus potuisse furari, qui ministris Angelis servabatur. Dicunt ei Angeli, quos cernebat: *Mulier, quid ploras?* secundum illud quod Dominus loquebatur ad matrem: *Quid mihi, et tibi est mulier? nondum venit hora mea* (*Joan.* 2. 4), ut eo quod appellaverunt mulierem, arguerent frustra plorantem et dicerent, *Quid ploras?* In tantum autem Maria Magdalene obstupescens torpuerat, et fidem, miraculis **828** territa, quasi in caligine, possidebat: ut ne Angelorum quidem præsentium sentiret aspectum, sed muliebriter responderet, et diceret: Ideo ploro, quia tulerunt Dominum meum, et nescio ubi posuerunt eum. O Maria, si Dominum credis, et Dominum tuum, quomodo arbitraris ab hominibus sublatum? *Nescio*, inquit, *ubi posuerunt eum*. Quomodo nescis, quem paulo ante adorasti? Cumque videret Angelos; et quos cernebat, ignoraret, stupore perterrita, huc atque illuc faciem circumferebat, nihil aliud nisi Dominum videre desiderans, conversaque retro, vidit Jesum stantem, et nesciebat, quia Jesus erat. Non quod juxta Manichæum, et alios hæreticos formam Dominus vultumque mutasset: ut pro voluntate diversus ac varius videretur, sed quod Maria stupefacta miraculo, hortulanum putaret, quem tanto studio requirebat. Itaque et Dominus iisdem verbis, quibus et Angeli, loquitur ad eam: *Mulier quid ploras?* Addiditque de suo, *quem quæris?* At illa respondit: *Domine, si tu sustulisti eum, dicito mihi, ubi posuisti eum; et ego eum tollam*. Hic Dominum non de confessione veræ fidei Salvatore[m] vocat: sed humilitate, et timore hortulano defert obsequium. Et vide quanta ignorantia. Quem custodiebat cohors militum, cujus sepulcro Angeli præsidebant, ab uno hortulano arbitratur ablatum: et ignorans imbecillitatem femineam, tantarum se virium repromittit, et credit, ut corpus viri, et perfectæ ætatis: quod (ut cætera taceam) centum libris myrrhæ circumlitum erat, existimaret ab una, et pavida muliere posse portari. Cumque Jesus appellasset eam, atque dixisset: *Maria*, ut quem facie non agnoscebat, voce intelligeret, illa in errore persistens, noquaquam *Dominum*, sed (a) *Rabboni*, id

(a) Ita veteres mem. ranæ juxta Vulgat. et Græcæ. Editi *Rabbi*.

est, *magistrum* vocat. Et vide quanta turbatio, quem hortulanum putans, Dominum nuncupaverat, Dei Filium resurgentem, magistrum vocat. Itaque ad eam, quæ quærebat viventem cum mortuis; quæ errore femineo et imbecillitate muliebri huc, illucque currebat, et corpus quærebat occisi; cujus pedes viventis tenerat, loquitur **829** Dominus et dicit: *Noli me tangere*, (b) tibi enim nondum ascendi ad Patrem meum. Et est sensus: Quem mortuum quæris, viventem tangere non mereris. Si me necdum putas ascendisse ad Patrem, sed hominum fraude sublatum, meo tactu indigna es. Hoc autem dicebat: non ut studium quærentis obtunderet; sed ut dispensationem carnis assumptæ, in divinitatis gloriam sciret esse mutatam: et nequaquam corporaliter vellet esse cum Domino, quem spiritualiter credere deberet regnare cum Patre. Unde et Apostoli majoris fidei sunt, qui absque Angelorum visu, absque ipsius Salvatoris aspectu, postquam corpus ejus in monumento non repererant, crediderunt eum ab inferis surrexisse. Alii putant primum esse quod a Joanne narratum est, venisse Mariam Magdalenam ad sepulcrum, et vidisse revolutum lapidem a monumento, et postea regressam cum Apostolis Petro et Joanne, solam ad monumentum remansisse: et ideo adhuc incredulam, a Domino fuisse correptam: reversamque domum, rursus ad sepulcrum venisse cum Maria; et ab Angelo monitam, exeuntem de monumento, adorasse Dominum, et tenuisse pedes ejus, quando ab eo pariter audierunt: *Ave*. Et illæ accesserunt, et tenuerunt pedes ejus, et adoraverunt eum. Quæ in tantum profecerunt, ut mittantur ad Apostolos, et audiant primum, *Nolite timere*: secundo, *Ite nuntiate fratribus meis, ut eant in Galilæam, ibi me videbunt*.

CAP. VI. — Quomodo custodiente militum turba, Petrus et Joannes libere ingressi sunt sepulcrum, nullo prohibente custodem (*Matth.* 22. et *Joan.* 20). Hac videlicet causa, quia *vespere sabbati, quæ lucebat in prima sabbati, venit Maria Magdalene, et altera Maria videre sepulcrum. Et ecce terræmotus factus est magnus. Angelus quoque Domini descendit de cælo, et accedens revolvit lapidem, et sedebat super eum: eratque aspectus ejus sicut fulgur, et vestimentum illius, sicut nix. Præ timore autem ejus perterriti sunt custodes, et facti sunt velut mortui. Igitur qui fuerant tanto* **830** timore perterriti, ut putarentur mortui; aut dimisisse sepulcrum, et fugisse credendi sunt; aut ita corpore, et animo obtorpuisse, ut non dicam viros, sed ne mulierculas quidem, sepulcrum intrare cupientes, auderent prohibere. Magnus enim timor eos exterruerat, videntes lapidem revolutum, et ter-

(b) Non, ut contendit Victorius, falso legitur *tibi enim nondum ascendi*, etc. Sic enim subsequens contextus postulat, et Mss. omnium, atque editorum consensus confirmat, una excepta ipsius Victorii, atque altera veteri editione, quæ tibi vocula expuncta, legunt *nondum enim*, etc. Accedit lectionis suæ ipse assertor, ac fideiussor Hieronymus in epistola ad Marcellam de quibusdam questionibus N. T. quæst. 4. « non mereris.... ejus tenere pedes, quem non existimas surrexisse. Tibi enim necdum ascendi ad Patrem meum. »

ræmotum factum, non ex more solito, sed tam magnū, qui cuncta concuteret, et eversionem terræ funditus minaretur: Angelum quoque descendisse de cælo, iam claro vultu, ut non lampadem, et humana lumen arte succensum, sed fulgur imitaretur cæli, quo illustrantur omnia. Unde et in tenebris videre potuerunt. Inque libere introeunt. Viderat enim Maria Magdalene, quæ eis nuntiaverat lapidem revolutum, et corpus Domini de monumento esse sublatum. Angelum autem non putemus idcirco venisse, ut aperiret sepulcrum Domino resurgenti, et revolveret lapidem: sed postquam Dominus resurrexit, hora qua ipse voluit, et quæ nulli mortalium cognita est, indicasse quod factum est: Et sepulcrum vacuum revoluzione lapidis, et sui ostendisse præsentia: quæ omnia videbantur, splendore faciei ipsius et horrorem tenebrarum fulgoris claritate vincente.

CAP. VII. — Quomodo Matthæus, et Marcus scribant Apostolis mandatum per mulieres, (a) ut irent in Galilæam Dominum revisuri (*Matth. 26, et 28; Marc. 16*): quam Lucas (*Cap. 24*), et Joannes (*Cap. 20. et 24*), Jerosolymis ab illis visum esse perhibeant. Aliud est undecim se offerre discipulis, qui propter metum Judæorum absconditi erant, quando ad eos clausis ingressus est januis, et putantibus quod videretur in spiritu, manus, et latus obtulit, clavis, et lancea vulneratum: aliud quando secundum Lucam, præbuit se eis in multis argumentis per dies quadraginta, apparens eis et loquens de regno Dei: et (b) convalescens præcepit eis, ab Jerosolymis ne discederent (*Actor. 1. 4*). In altero enim pro consolatione timendum videbatur, et videbatur breviter, rursumque ex oculis tollebatur: in altero autem tanta familiaritas erat, et perseverantia, ut cum eis pariter vinceretur. Unde et Paulus Apostolus **831** refert eum quintentis simul apparuisse discipulis. Et in Joanne legitur, quod piscantibus Apostolis, in littore steterit, et partem assi piscis, favumque comederit quæ veræ resurrectionis iudicia sunt. In Jerusalem autem nihil horum fecisse narratur.

CAP. VIII. — Quid significet quod in Evangelista Matthæo scriptum est, *Jesus autem clamans voce magna, emisit spiritum: et velum Templi scissum est in duas partes, a summo usque deorsum, et terra mota est, et petra scissæ sunt, et monumenta aperta sunt: et multa corpora Sanctorum, qui dormierant, surrexerunt. Et exeuntes de monumentis, post resurrectionem ejus, venerunt in sanctam civitatem, et apparuerunt multis* (*Matth. 27. 50. et seqq.*). De hoc loco in iisdem Matthæi Commentariis disseruimus. Primumque dicendum, quod (c) divinæ sit potentia, ponere animam

quando voluerit, et rarsum accipere eam. Denique Centurio audiens eum dixisse ad Patrem: *In manus tuas commendo spiritum meum* (*Luc. 23. 46*), et statim spiritum sponte dimisisse, commotus signi magnitudine, ait: *Vere Dei Filius erit iste*. Velum quoque Templi scissum est in duas partes; ut compleretur illud, quod refert Josephus, præsidis Templi dixisse virtutes: (d) *Transsanus ex his sedibus*. In Evangelio autem quod Hebraicis litteris scriptum est (1), legitur, non velum Templi scissum; sed superliminare Templi miræ magnitudinis corruisse. *Terra, inquit, mota est, pendente Domipum sum ferre non sustinens, et petra scissæ sunt, ut indicarent duritiam Judæorum, qui præsentem Dei Filium intelligere noluerunt; et monumenta aperta sunt, in signum futuræ resurrectionis; multaque Sanctorum corpora exeuntes de sepulcris, venerunt in sanctam civitatem, et apparuerunt multis*. Sanctam civitatem, (e) Jerosolymani debemus accipere, ad distinctionem omnium civitatum, quæ tunc idolis serviebant. In hac enim sola fuit Templum, et unius Dei cultus, et vera religio: et non omnibus apparuerunt, sed multis, qui resurgentem Dominum susceperunt.

2. Deinde juxta anagogen dicendum est, quod in clamante Jesu, et emittente spiritum, velum Templi scissum sit in duas partes a summo usque deorsum: **832** et omnia Legis sint revelata mysteria; ut quæ prius recondita tenebantur, universis gentibus proderentur. In duas autem partes, in vetus et novum Testamentum; et a summo usque deorsum, ab initio mundi, quando homo conditus est, et reliqua quæ facta sunt in medio, sacra narrat historia, usque ad consummationem mundi. Et quærendum, quod velum Templi scissum sit, exterius, (f) an interius? Mihi videtur in passione Domini illud velum esse conscissum, quod in tabernaculo, et in Templo foris positum fuerat; et appellabatur exterius: *Quia nunc ex parte videntur, et ex parte cognoscimus*. Cum autem venerit quod perfectum est (*1. Cor. 13. 9. et 10*), tunc et velum interius dirumpendum est: ut omnia quæ, nunc nobis abscondita sunt, domus Dei sacramenta, videamus. Videamus quid significant duo Cherubim, quid Oraculum, quid vas aureum, in quo manna reconditum fuit. Nunc enim per speculum videntur in ænigmate (*Ibid. 12*): et cum historia nobis velum scissum sit, ut ingrediamur atrium Dei, tamen secreta ejus et universa mysteria, quæ in cælesti Jerusalem clausa retinentur, scire non possumus. Igitur in passione Domini terra commota est, juxta illud quod scriptum est in Aggæo; *Adhuc semel, et ego movebo*

(d) Vid. in epist. XVIII. ad Damasum num. 9. quæ nobis de hac sententia adnotantur.

(e) Confer quæ diximus in epist. LX. ad Heliod. num. 3. et in epist. XLVI. num. 7.

(f) Perperam Martian. nisi forte typographi mendo est, *an interius*. Notum porro ex Josepho de Bello l. 6. c. 14. duo in templo vela extitisse, alterum ante Sancta Sanctorum, alterum ad Tabernaculi ingressum. Hieron. qui exterius hæc fuisse conscissum opinatur, Origenem secutus est. plerique enim alii interpretes interius aliud accipiunt.

(1) Evangelium Nazarenorum.

(a) Non diverso sensu, sed iisdem, quæ in indiculo, verbis Ambrosian. legit, « quod præcederent Salvatorem in Galilæa, et ibi eum viderent, Lucas autem et Joannes, » etc.

(b) Quidam codd. et conversatus cum eis præcepit, etc. Mox Victorius addit, *Sed expectarent promissionem Patris, quæ tamen ignorant Hieronymiana exemplaria.*

(c) Mss. duo quod divinæ potentia iudicium sit ponere, etc.

caelum et terram : et venit desideratus cunctis gentibus (Agg. 2. 7. 8) ; ut ab Oriente et Occidente veniant et recumbant cum Abraham, Isaac, et Jacob (*Matth. 8. 11*). *Et petrae scissae sunt*, id est dura corda gentilium ; sive petrae, universa vaticinia Prophetarum, qui et ipsi (a) a petra, hoc est, a Christo cum Apostolis petrae vocabulum acceperunt : ut quicquid in eis duro Legis velamine clauderetur, scissum pateret gentibus. Monumenta quoque, de quibus scriptum est : *Vos estis sepulcra extrinsecus dealbata, quae intus plena sunt ossibus mortuorum* (*Matth. 23. 27*), ideo sunt aperta, ut egredierentur de his, qui prius in infidelitate mortui erant, et cum resurgente Christo, atque vivente, viverent (*Ephes. 2*), et ingrederentur caelestem Jerusalem ; et haberent municipatum, nequaquam in terra, sed in caelo ; morientesque cum tereno Adam, resurgerent cum Adam supercaelesti. Porro secundum litteram, nulli violentum **833** esse videatur, mortuo Salvatore appellari Jerusalem sanctam civitatem ; cum usque ad destructionem ejus semper Apostoli Templum ingressi sint ; et ob scandalum eorum, qui de Judaeis crediderant, Legis exercuerint caeremonias. In tantum autem Jerusalem amavit Dominus, ut fleret eam, et plangeret (*Luc. 19. 41*), et pendens in cruce loqueretur : *Pater, ignosce illis : quod enim faciunt, nesciunt* (*Ibid. 23. 34*). Itaque impetravit, quod petierat : multa quoque statim de Judaeis millia crediderunt, et usque ad quadragesimum secundum annum datum est (b) ei tempus poenitentiae. Post quos, perseverantibus illis in malitia, egressi sunt duo ursi de silvis gentium Romanarum, Vespasianus, et Titus : et blasphemantes pueros, ascendente vero Elisaeo in domum Dei (hoc enim interpretatur Bethel) voce consona illudentes interfecerunt, atque laceraverunt (*4. Reg. 2*) : et ex eo tempore Jerusalem non appellatur civitas sancta : sed sanctitatem et pristinum nomen amittens, spiritualiter vocatur Sodoma, et Aegyptus : ut aedificetur pro ea civitas nova, quam fluminis impetus letificat (*Ps. 45. 5*) ; et de cujus medio egreditur fons, qui totius (c) orbis amaritudinem mitigavit : ut miserabilis Israel ruinas Templi, nudatis plangat lacertis : et in Christo turba credentium, nova quotidie videat Ecclesiae lecta consurgere, et dicat Sion, *Angustus mihi locus est* (*Isai. 49. 20*) : impleaturque illud, quod in Isaia scriptum est : *Et erit sepulcrum ejus inclutum* (*Ibid. 44. 10*).

CAP. IX. — Quomodo Salvator secundum Joannem (*Joan. 20*), insufflavit Spiritum Sanctum in sanctos Apostolos, et secundum Lucam, post ascensionem se missurum repromittit? Hujus quaestionis perfacilis so-

(a) Victorius a Petra Christo.

(b) Ex Victorio addidimus ei. Mox codd. Mss. habent, in blasphemiam pro malitia. Adnotanda est etiam ex 4. Regum Elisaei historia, quo ascendente in Bethel, « pueri parvi egressi sunt de civitate, illudebant ei dicentes, ascende calve, ascende calve, qui cum respexisset, vidit eos, et maledixit eos in nomine Domini, egressisque sunt duo ursi de saltu, et laceraverunt ex eis quadraginta duos pueros. »

(c) Ambrosian. exemplar totius urbis.

lutio est, si docente Apostolo Paulo, Spiritus Sancti diversas gratias noverimus. Scribit enim in prima ad Corinthios Epistola : « Divisiones donorum sunt, idem vero Spiritus : et divisiones ministeriorum sunt, idem autem Dominus : et divisiones operationum sunt, idem autem Deus, qui operatur omnia in omnibus. Unicuique autem datur manifestatio spiritus. (d) ad id quod expedit. Alii quidem datur per Spiritum sermo sapientiae, alii sermo scientiae secundum eundem Spiritum, alii gratia sanitarum in uno Spiritu, alii fides **834** in eodem Spiritu, alii operatio virtutum, alii Prophetia, alii discretio spirituum, alii genera linguarum, alii autem interpretatio sermonum. Haec autem omnia operatur unus atque idem Spiritus, dividens singulis prout vult » (*1. Cor. 12. 4. et seqq.*). Ergo Dominus, qui post resurrectionem suam juxta Lucae Evangelium dixerat : « Ecce ego mittam promissionem Patris mei in vos : Vos autem sedete in civitate quoad usque induamini virtute ex alto » (*Luc. ult. 49*) : et juxta eundem in Apostolorum Actibus est locutus : « Praecipit eis ab Hierosolymis ne discederent ; sed expectarent promissionem Patris, quam audistis, inquit, per os meum : quia Joannes quidem baptizavit aqua, vos autem baptizabimini Spiritu Sancto, non post multos hos dies » (*Act. 4. 5*) ; rursum in fine Evangelii secundum Joannem, eo die quo resurrexerat, id est die Dominica, clausis januis ad Apostolos introisse narratur, et dixisse eis secundo, « Pax vobis ; » et intulisse : « Sicut misit me Pater, et ego mitto vos : hoc cum dixisset, insufflavit, et dixit eis : Accipite Spiritum Sanctum : quorum remiseritis peccata, remittuntur eis, et quorum retinueritis, retenta erunt » (*Joan. 20. 21. et seqq.*). Prima igitur die resurrectionis, acceperunt Spiritus Sancti gratiam, qua peccata dimitterent, et baptizarent, et filios Dei facerent, et spiritum adoptionis credentibus largirentur : ipso Salvatore dicente : « Quorum remiseritis peccata, remittuntur eis ; et quorum retinueritis, retenta erunt » Die autem Pentecostes eis amplius repromissum est, ut baptizarentur Spiritu Sancto, et induerentur virtute ex alto, qua Christi Evangelium cunctis gentibus praedicarent, juxta illud, quod in (e) sexagesimo septimo Psalmo legimus : *Donus dabit verbum evangelizantibus virtute multa ; ut haberent operationem virtutum, et gratiam sanitarum ; et praedicaturi multis gentibus, acciperent genera linguarum : ut jam tunc nosceretur, qui Apostolorum, quibus deberent gentibus nuntiare. Denique Apostolus Paulus, qui de Jerusalem usque ad Illyricum praedicavit, et inde per Romam ad Hispaniam ire festinat* (*Rom. 15*), gratias agit Deo, quod cunctis Apostolis (f) magis linguis loquatur (*1. Cor. 14*). Qui enim multis gentibus annuntiaturus erat, multarum linguarum acceperat gratiam. Quae repromissio Spiritus **835** Sancti die de tertia post ascensionem

(d) Martianus ad utilitatem, juxta Vulgatam.

(e) Idem falso legerat in sexagesimo psalmo.

(f) Ita Graecus textus, Graecique Patres, et Syrus ; sed illud magis, πᾶσι, omittunt plerique alii, Latini passim.

Salvatoris expleta est, Luca referente, qui scripsit: *Cum complerentur dies Pentecostes, erant omnes pariter in eodem loco, et factus est repente de cælo sonus tanquam advenientis Spiritus vehementis: et replevit totam domum, ubi erant sedentes; et apparuerunt illis dispersitæ linguæ tanquam ignis: seditque supra singulos eorum; et repleti sunt omnes Spiritu Sancto: et cæperunt loqui (a) variis linguis, prout Spiritus Sanctus dabat eloqui illis (Act. 2. 1. et seqq.).* Tunc completum est illud quod legitur in Joel: *Et erit in novissimis diebus, dicit Dominus: effundam de spiritu meo super omnem carnem: et prophetabunt filii vestri, et filie vestre: seniores vestri somnia somniabunt: et juvenes vestri visiones videbunt (Joel. 2. 18).* Verbum autem effusionis significat gratiæ largitatem, et id ipsum sonat, quod Dominus repromisit: *Vos autem baptizabimini Spiritu Sancto non post multos hos dies (Act. 1. 5).* In tantum enim Spiritu Sancto baptizati sunt, ut repleretur tota domus, ubi erant sedentes: et ignis Spiritus Sancti stationem in eis inveniret optatam, linguasque divideret; et secundum Isaiam, qui immunda labia habere se dixerat, purgaret labia eorum, ut Evangelium Christi prius prædicarent. Et in Isaiâ (Cap. 6) quidem superliminare Templi dicitur fuisse commotum; et repleta est omnis domus fumo, id est, errore, et tenebris, verique ignorantia. In principio autem Evangelii repletur Spiritu Sancto Ecclesia, ut gratia ejus, atque fervore, omnium credentium peccata purgentur: et igne Spiritus Sancti, quem Dominus missurum esse se dixerat, prædicatura Christum lingua sanetur. Non ergo Joannes Lucasque discordant, ut quod ille primo resurrectionis die datum esse significat, hic quinquagesimo die venisse describat: sed (b) profectus Apostolicus est, ut qui primo remittendorum peccatorum gratiam acceperant, postea acciperent operationes virtutum, et cuncta donationum genera, quæ ab Apostolo descripta commemoravimus: et (quod magis necessarium erat) diversitatem linguarum omnium gentium; ut annuntiaturi Christum, nullo indigerent interprete. Unde et in Lycaonia cum audissent Paulum, et Barnabam loqui linguis suis, deos in homines conversos **836** esse credebant (Act. 14). Et revera indumentum virtutis, Spiritus Sancti gratia est: quam possidentes, iudicum tribunalia, et regum purpuras non timebant. Promiserat enim Dominus prius quam pateretur, et dixerat: *Cum autem tradent vos, nolite cogitare quomodo, aut quid loquamini; dabitur enim vobis in illa hora, quid loquamini. Non enim vos estis, qui loquimini, Sed Spiritus Patris vestri, qui loquitur in vobis. (Matth. 10. 19).* Ego autem audacter, et tota libertate pronuntio, ex eo tempore, quo Apostoli Domino crediderunt, semper eos habuisse Spiritum Sanctum: nec potuisse signa facere absque Spiritu Sancti gra-

tia: sed pro modulo atque mensura. Unde Salvator elomabat in Templo, dicens: *Qui sitit, veniat ad me, et bibat: et qui credit in me, sicut dicit Scriptura, flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ. Hoc autem dixit de Spiritu quem accepturi erant credentes in eum (Joan. 7. 37. 38).* Et in eodem loco infert: *Nondum enim erat Spiritus datus: quia Jesus nondum fuerat glorificatus (Ibid. 39):* non quo non esset Spiritus Sanctus, dicente Domino Salvatore: *Si autem ego in Spiritu Sancto ejicio dæmonia, (c) filii vestri in quo ejiciunt? (Matth. 12. 26),* sed quia erat in Domino, necdum totus in Apostolis morabatur. Quamobrem terrentur ad passionem ejus, et negant et Christum se nescire jurant. Postquam autem baptizantur in Spiritu Sancto, et infunditur in eos Spiritus Sancti gratia, tunc libere loquuntur (d) ad principes Judæorum: *Obedire magis Deo oportet, quam hominibus (Ibid. 5. 29):* mortuos suscitant, inter flagella lætantur; fundunt sanguinem pro Christo; et suppliciis suis coronantur. Nondum ergo erat Spiritus in Apostolis, nec de ventre eorum fluebant gratiæ spirituales, quia Dominus necdum fuerat glorificatus. Quæ sit autem gloria, ipse in Evangelio loquitur: *Pater glorifica me gloria, quam apud te habui prius quam mundus esset. Gloria Salvatoris, patibulum triumphantis est. Crucifigitur ut homo; glorificatur ut Deus. Denique sol fugit, luna mutatur in sanguinem, terræmotu insolito contremiscit: aperiuntur inferi, mortui ambulant, saxa rumpuntur. Hæc est gloria, de qua loquebatur in Psalmo: *Exurge gloria mea, exurge psalterium, et cithara (Ps. 95. 9).* Ipsaque de se respondit gloria **837** et dispensatio carnis assumptæ: *Exurgam diluculo; ut impleatur vigesimi primi Psalmi titulus, pro assumptione matulina. Hæc dicimus non quod alium Deum, alium hominem esse credamus, et duas personas faciamus in uno Filio Dei, sicut (e) nova hæresis calumniatur; sed unus atque idem Filius Dei, et Filius hominis est: et quidquid loquitur, aliud referimus ad divinam ejus gloriam, aliud ad nostram salutem. Pro quibus non rapinam arbitratus est se esse æqualem Deo, sed semetipsum exinanivit, formam servi accipiens: factus obediens Patri usque ad mortem, mortem autem crucis (Philipp. 2). Et Verbum caro factum est, et habitavit in nobis (Joan. 1. 14). Miror autem Montanum, et insanas feminas ejus, abortivos Prophetas, Domino promittente, atque dicente: *Vado et alium Paracletum mittam vobis (Joan. 14. 16);* et postea, Luca Evangelista narrante (Ac. 1 et 2), quod Apostoli acceperunt quod promissum est: id multo post tempore in se dicere fuisse completum. Apostolis enim promissum est: *Ego mittam sponsonem Patris mei in vos: et vos sedebitis in civitate, quoadusque induamini virtute ex***

(c) Hæc, filii vestri in quo ejiciunt, apud Victor. non sunt.

(d) Rectius Ambrosian. Ms. ad Principes sacerdotum.

(a) Victorius maluit loqui aliis linguis, juxta Græcum textum. Ambrosianus autem cod. tantum loqui linguis.

(b) Confer Basilium de Spiritu Sancto c. 16. Ambros. in Ps. 118. ser. 10. utque alios omittamus, Cyrillum, Leonium, Euthymium, qui Hieronymianæ interpretationi cum i rimis suffragantur.

(e) Erant igitur etiam ante Nestorii inaugurationem in Cplum Episcopum anno 438. cui epocha nefandæ ejus hæreseos tribuitur, qui præluderent perfidiæ, quam ille viginti post annos instauravit; et forte Theodori Mopsuesteni, ejusque discipulorum doctrina hæc erat, quem i se statim ac adivit Nestorius, teste Evagrio l. 1. c. 2 pietatis naufragium fecit. Vid. Liberatum Diac. in Brettario.

alto (*Luc. 24. 49*) : et resurgens, (a) in Apostolos insufflavit, et non in Montanum, Priscillam, et Maximillam : et illis, id est, Apostolis, ait : *Quorum dimiseritis peccata, dimittuntur eis, et quorum retinueritis, retenta sunt.* Apostolis, inquam, præcepit, ne discederent ab Jerusolymis, sed exspectarent promissionem Patris. Et postea quod promissum est, expletum legimus. *Repleti sunt omnes Spiritu Sancto, et cæperunt loqui variis linguis, prout Spiritus Sanctus dabat eloqui illis (Act. 2. 4).* Spiritus enim Sanctus ubi vult spirat (*Joan. 3. 8*). Et quando dicit Dominus, *alium Paracletum mittam vobis, et se ostendit esse Paracletum, qui appellatur Consolator.* Unde et Deus Pater hoc censetur nomine, *Deus miserationum, et totius consolationis (2. Cor. 1).* Si autem et Pater consolator, et Filius consolator, et Spiritus Sanctus consolator est : et in nomine Patris, et Filii, et Spiritus Sancti, quod intelligitur Deus, baptizantur credentes, quorum unum divinitatis, et consolatoris est nomen, eorum et una natura est. Hic Spiritus **838** Sanctus, non solum in Apostolis, sed etiam in Prophetis fuit, de quo David orabat, dicens : *Spiritum Sanctum tuum ne auferas a me (Ps. 50. 13).* Et Daniel Spiritum Dei habuisse narratur : et David in spiritu loquitur, dixisse Dominum Domino suo, *sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos, scabellum pedum tuorum (Psal. 109).* Nec sine Spiritu Sancto prophetaverunt Prophetæ : et verbo Domini cæli firmati sunt, et Spiritu oris ejus omnis virtus eorum : et quidquid Patris, et Filii est, hoc idem et Spiritus Sancti est : et (b) ipse Spiritus Sanctus cum mittitur, a Patre et Filio mittitur : in alio atque alio loco, Spiritus Dei Patris, et Christi Spiritus appellatur. Unde et in Actibus Apostolorum, qui Joannis Baptismate fuerant baptizati, et credebant in Deum Patrem, et Christum, quia Spiritum Sanctum nesciebant, iterum baptizantur : imo tunc verum accipiunt baptisma. Aesque enim Spiritu Sancto, imperfectum est mysterium Trinitatis. Et in eodem volumine, Petrus Ananiam, et Sapphiram dixisse narratur, quod mentientes Spiritui Sancto, non sint hominibus mentiti, sed Deo (*Act. 5*).

CAP. X. — Quid significet illud, quod Apostolus Paulus disputat, ad Romanos scribens, *Quid ergo dicemus? numquid iniquitas apud Deum? absit (Rom. 9. 14),* usque ad eum locum, ubi ait : *Nisi Dominus sabaoth reliquisset nobis semen, sicut Sodoma facti fuissemus, et sicut Gomorra similes fuissemus (Ibid. 29).* Omnis quidem ad Romanos Epistola interpretatione indiget, et tantis obscuritatibus involuta est, ut ad intelligendam eam, Spiritus Sancti indigeamus auxilio, qui per Apostolum hæc ipsa dictavit : sed præcipue locus hic, in quo quidam volentes Dei servare justitiam, ex præcedentibus causis, dicunt electum in utero Rebeckæ Jacob, et abjectum Esau (*Gen. 25*) :

(a) Duo Mss. in *Apostolorum insufflavit faciem.* Tum alibi in catalog. c. 39 et 40 *Priscam* dicit, non *Priscillam.*

(b) Perperam vetus editio, et Mediolanense exemplar, *Spiritus mittitur a Patre, et pro Filio veniat, in alio, atque alio loco,* etc.

S. HIERONYMI. I.

sicut et Jeremias, et Baptista Joannes eliguntur in utero (*Jerem. 1; Luc. 1*) : et ipse Apostolus Paulus prædestinatur in Evangelium antequam nascatur. Nobis autem nihil placet, nisi quod Ecclesiasticum est, et publice in ecclesia dicere non timemus : ne juxta Pythagoram, et Platonem, et discipulos **839** eorum, qui sub nomine Christiano introducunt dogma gentilium, (c) dicamus animas lapsas de cælo esse : et pro diversitate meritorum, in his vel in illis corporibus pœnas antiquorum luere peccatorum. Multoque melius est simpliciter imperitiam confiteri, et inter cætera quæ nescimus, etiam hujus loci obscuritatem refugere (d). *effugere* } , quam, dum volumus Dei probare justitiam, Basilidis et Manichæi hæresim defendere, et (b) Iberas nœnias, Ægyptiaque portenta sectari. Dicamus igitur, ut possumus, et Apostolicæ voluntatis sequentes vestigia, ne punctum quidem (ut dicitur) atque unguem transversum, ab illius sententiis recedamus. Fleverat supra, et dolori suo, et conscientiæ testem invocaverat Spiritum Sanctum, quod fratres sui et cognati secundum carnem, id est, Israelitæ, Dei Filium non recepissent : quorum fuit adoptio, et gloria, et testamentum, et legislatio, (e) et cultura, et promissio : ex quibus etiam ipse Christus secundum carnem de Maria generatus est Virgine : et tam continuo cordis dolore torquetur : ut ipse optet anathema esse a Christo, id est solus perire, ne omne Israeliticum genus percat (*Rom. 9*). Et quia hoc dixerat, statim venentem e regione prævidit questionem. Quid ergo dicis? Omnes qui ex Israel sunt perierunt? Et quomodo tu ipse et cæteri Apostoli, et infinita Judaici populi multitudo, Christum Dei Filium recepistis? Quam ita solvit : Israel in Scripturis sanctis dupliciter appellatur, et in duos dividitur filios : in unum, qui juxta carnem est ; et in alterum, qui juxta repromissionem et spiritum. Abraham duos habuit filios, Ismael et Isaac, Ismael, qui secundum carnem natus est, hereditatem patris non accepit. Isaac, qui de repromissione generatus ex Sara est, semen Dei appellatur. Scriptum est enim : *In Isaac vocabitur tibi semen,* id est, non qui filii carnis, hi filii Dei ; sed qui sunt filii repromissionis, isti (f) existimantur in semine. Et hoc non solum in Ismael et Isaac accidisse convincimus ; sed etiam in duobus Rebeckæ filiis, Esau et Jacob, quorum alter abjectus, alter electus est. Et hoc totum dicit, ut in **840** duobus prioribus fratribus, Ismael et Esau, populum Judæorum abjectum esse significet : In posterioribus autem, hoc est, in Isaac

(c) Vide Platonem de Allegoriis ; et paulo post, ubi de Manichæi hæresi, Augustinum in Euchirid. cap. 90. et quæst. 68. inter 83.

(d) Hæc latius explicamus in Epistola ad Desiderium, quæ Præfationis loco est in Pentateuchum. scilicet Iberas nœnias vocat Apocryphorum *Ascensionis Isaacæ*, et *Apocalypsis Eliæ* somnia, quibus Basilidis discipulus Marcus Ægyptius in Hispania plures decepit, atque occupavit : quæ etiam Ægyptia portenta ab ejusdem Marci natali solo, sive Ægypto, nuncupat. Vide Comment. in Isaia cap. 61. et quæ ibi adnotamus.

(e) Addit Ambrosian. et obsequium.

(f) Victorius contendit levendum æstimantur.

(*Trente-deux.*)

et Jacob, electum populum gentium, vel eos qui ex Judæis in Christum credituri erant. Et quoniam hoc volens approbare, proposuerat testimonium nascentium geminorum Esau et Jacob, de quibus scriptum est: *Major serviet minori (Gen. 25)*: et in Malachia legimus: *Jacob dilexi, Esau autem odio habui (Malach. 1. 2. 3)*, venientem e latere quæstionem more suo proponit, et disserit: et hac soluta, revertitur ad id, de quo cœperat disputare. Si Esau et Jacob necdum nati erant; nec aliquid egerant boni aut mali, ut vel promererentur Deum, vel offenderent: et electio eorum atque abjectio, non merita singulorum, sed voluntatem eligentis et abjicientis ostendit, quid ergo dicemus? Iniquus est Deus? Secundum illud exemplum, quo loquitur ad Moysen: *Miserebor cui miserus fuero (Rom. 9. 15), et misericordiam præstabo, cui miserebor*. Si hoc, inquit, recipimus, ut faciat Deus quodcumque voluerit, et absque merito et operibus, vel eligat aliquem, vel condemnet: ergo non est volentis neque currentis, sed miserentis Dei: maxime eum eadem Scriptura, hoc est idem Deus loquitur ad Pharaonem: *In hoc ipsum excitavi te, ut ostendam in te virtutem meam, et annuntietur nomen meum in universa terra*. Si hoc ita est, et pro voluntate sua miseretur Israeli, et indurat Pharaonem: ergo frustra queritur, atque causatur, nos vel bona non fecisse, vel fecisse mala: cum in potestate ipsius sit et voluntate, absque bonis et malis operibus, vel eligere aliquem, vel abjicere; præsertim cum voluntati illius humana fragilitas resistere nequeat. Quam validam quæstionem Scripturarum ratione contextam, et pene insolubilem, brevi Apostolus sermone dissolvit, dicens: *O homo! tu quis es qui respondens Deo? Et est sensus. Ex eo quod respondes Deo, et calumniam contra Deum, et de Scripturis tanta perquiris, ut loquaris facis Deum, et justitiam voluntatis ejus in easus [al. inquiras], ostendis te liberi esse arbitrii, et facere quod vis, vel tacere, vel loqui. Si enim in similitudinem vasis fictilis te 841 a Deo creatum putas, et illius non posse resistere voluntati: hoc considera: quia vas fictile non dicit figulo: quare me sic fecisti? Figulus enim habet potestatem de eodem luto, aut eadem massa, aliud vas in honorem facere, aliud in contumeliam. Deus autem æquali cunctos sorte generavit, et dedit arbitrii libertatem, ut faciat uansquisque quod vult, sive bonum, sive malum. In tantum autem dedit omnibus potestatem; ut vox impia disputet contra Creatorem suum, et causas voluntatis illius perscrutetur. *Sin autem Deus volens ostendere iram, et notam facere potentiam suam, sustinuit in multa patientia vasa iræ, upta ad interitum, ut ostenderet divitiis gloriæ suæ in vasa misericordiæ, quæ præparavit in gloriam: quos et vocavit, non solum nos ex Judæis, sed etiam ex gentibus, sicut in Osee dicit (Cap. 2. 24): Vocabo non plebem meam, plebem meam; (a) et non dilectam, dilectam: et erit in loco ubi dictum**

(a) Pro hac lectione, *et non dilectam, dilectam*, in Commentariis in Oseam aliam præfert, sive *et non misericordiam consecutam, misericordiam consecutam*; addit-

est eis: non plebs mea vos, ibi vocabuntur filii Dei vivi (Rom. 9. 22. et seqq.), et cætera quæ sequuntur. Si inquit, patientia Dei induravit Pharaonem, et multo tempore pœnas distulit Israelis, ut justius condemnaret, quos tanto tempore sustinuerat, non Dei accusanda est patientia et infinita clementia, sed eorum duritia, qui bonitate Dei, in perditionem suam abusi sunt. Alioquin unus est solis calor, et secundum essentias subjacentes, alia liquefacit, alia indurat, alia solvit, alia constringit. Liquatur enim cera, et induratur lutum: et tamen calor non est diversa natura. Sic et bonitas, et clementia Dei, vasa iræ, quæ apta sunt in interitum, id est populum Israel, indurat: vasa autem misericordiæ, quæ præparavit in gloriam, quæ vocavit, hoc est nos, qui non solum ex Judæis sumus, sed etiam ex gentibus, non salvat irrationabiliter, et absque judicii veritate; sed causis præcedentibus: quia alii non susceperunt Filium Dei; alii autem recipere sua sponte voluerunt. Hæc autem vasa misericordiæ, non solum populus gentium est, sed etiam hi, qui ex Judæis credere voluerunt, et unus credentium effectus est populus. Ex quo ostenditur, non gentes eligi, sed hominum voluntates, atque 842 ita factum est, ut impletur illud, quod dictum est in Osee: *Vocabo non plebem meam, plebem meam*, hoc est, *populum gentium: et quibus prius dicebatur: non plebs mea vos, nunc vocentur [al. vocantur] filii Dei vivi*. Quod ne solum de gentibus dicere videretur, etiam eos qui ex Israeli-ticâ multitudine crediderunt, vasa misericordiæ, et electionis appellat. Clamat enim Isaias pro Israel: *Si fuerit numerus filiorum Israel quasi arena maris, reliquæ salvæ fient (Rom. 9. 27)*, hoc est, etiam si multitudo non crediderit, tamen pauci credent. Verbum enim consummatum atque brevium in sua Deus æquitate libravit, ut huilitate, et incarnatione Christi, eos salvos faceret, qui in eum credere voluissent. Hoc ipsum et in alio loco dixit Isaias: *Nisi Dominus sabaoth reliquisset nobis semen, sicut Sodoma facti fuissenus, et sicut Gomorra similes essemus (Isai. 1. 9)*. Cumquo testimonia proposuisset, quibus duplex vocatio prædicitur, et gentium et populi Judæorum, transit ad eohærentem disputationem, et ideo dicit gentes, quæ non sectabantur justitiam, apprehendisse justitiam, quia non superbiaerint, sed in Christum crediderint. Israelis autem magnam partem ideo corruisse, quia offenderit in lapidem offensionis, et petram scandali, et ignoraverit justitiam Dei: et quærens suam statuere justitiam, justitiæ Dei, quæ Christus est, subijci noluerit. Legi in cujusdam Commentariis sic respondisse Apostolum ut magis implicuerit, quam solverit quæstionem. Ait enim ad id, quod proposuerat: *Quid ergo dicemus? Numquid iniquitas apud Deum? Et, Non est*

que, PRO oia φρονησι, id est absque misericordia, in quibusdam fertur exemplaribus oia φρονησι, id est non dilecta. Sed veriora sunt exemplaria quæ habent absque misericordia, etc. Consentiant hodiernum aliquot Mss. Græci, ex antiquis vero Patribus Irenæus lib. 4. cap. 57. Sed plerique alii hæc quæ heic præfertur, lectionem probant, et non dilectam, dilectam; Vulgatus utrumque exhibet, simul et necit.

volentis neque currentis, sed miserentis Dei : Et, Cujus vult miseretur, et quem vult indurat Deus : Et, Voluntati ejus quis potest resistere ? Sic Apostolus respondisse : O homo, qui terra, et cinis es, audes facere questionem Deo ? et vas fragile atque testaceum rebellas contra signatum tuum ? Numquid signatum potest dicere ei qui se finxit, quare me sic fecisti ? Aut non habet potestatem signatus tui ex eadem massa facere, aliud quidem vas in honorem, aliud vero in contumeliam ? Eterno igitur silentio conticesce : et scito fragilitatem tuam, et Deo ne moveas questionem, qui fecit **843** quod voluit : et in alios clemens, in alios severus existeret.

Quid sit quod Apostolus scribit ad Corinthios in secunda Epistola : *Aliis odor mortis in mortem : aliis odor vitæ in vitam ; et ad hæc quis tam idoneus (2. Cor. 2. 16) ?* Totum loci hujus capitulum proponamus, ut ex præcedentibus, et sequentibus possint intelligi media, quæ ex utroque contexta sunt. Cum venissem, ait, Troadem, propter Evangelium Christi, et ostium mihi apertum esset in Domino, non habui requiem spiritui meo, eo quod non invenerim Titum fratrem meum ; sed valescens eis, profectus sum in Macedoniam. Deo autem gratia, qui semper nos triumphat in Christo Jesu, et odorem notitiæ suæ per nos manifestat in omni loco ; quia Christi bonus odor sumus Deo, in his qui salvi fiunt, et in his qui pereant : aliis quidem odor mortis in mortem, aliis autem odor vitæ in vitam. Et ad hæc quis tam idoneus ? Non enim sumus, sicut plurimi (a) venudantes verbum Dei ; sed ex sinceritate, sed sicut ex Deo, coram Deo in Christo loquimur. Narrat Corinthiis quæ fecerit, quæ passus sit, et quomodo in curcibus Deo agat gratias, ut sub exemplo sui illos provocet ad certandum. Veni, inquit, Troadem, quæ prius Troja appellabatur, ut Evangelium Christi in Asia prædicarem. Cumque mihi ostium apertum esset in Domino, hoc est, plurimi credidissent, sive per signa atque virtutes quæ in me operabatur Deus, et spes esset nascentis fidei, et in Domino succrescentis, non habui requiem spiritui meo, hoc est, speratam consolationem invenire non potui, eo quod Titum fratrem meum non invenerim, sive quem ibi reperendum putabam, sive quem ibi audieram degere, vel qui venturum esse illuc se dixerat. Quæ autem fuit tanta consolatio, et quæ requies spiritui in præsentia Titi, quem quia non invenit, valescens eis, profectus est in Macedoniam ? Aliquoties diximus Apostolum Paulum virum fuisse doctissimum, et eruditum ad pedes Gamalielis (Act. 22. 3), qui in Apostolorum Actibus concionatur, et dicit : *Et nunc quid habetis cum hominibus istis ? Si enim a Deo est, stabit, si ex hominibus, destruetur (Ibid. 5. 38. 39)*. Cumque haberet scientiam sanctarum Scripturarum, **844** et sermonis diversarumque linguarum

(a) Sic juxta Græcum *καταλόγου* Martianæus, et vetustiores nostri codices legunt ; alii tamen præferunt *adulterantes* cum Vulgata editione, quod Victorio placet. Revera Chrysostomus, quem alii passim sequuntur, alteram hanc interpretationem probat, illud enim *καταλόγου* explicat, *καὶ αὐτὸν ἀναμνηστικὸν τοῖς θεοῖς*.

gratiam possideret : unde ipse gloriatur in Domino, et dicit : *Gratias ago Deo, quod omnium vestrum linguis magis loquor (1. Cor. 14. 18)*, divinatorum sensuum majestatem digno (b) non poterat Græci eloquii explicare sermone. Habebat ergo Titum interpretem : sicut, et beatus Petrus Marcum, cujus Evangelium, Petrus narrante, et illo scribente, compositum est. Denique et dæ Epistolæ quæ feruntur Petri, stylo inter se et caractere discrepant, structuraque verborum. Ex quo intelligimus, pro necessitate rerum, diversis cum usum interpretibus. Ergo et Paulus Apostolus contristatur : quia prædicationis suæ in præsentiarum fistulam, organumque per quod Christo caneret, non invenerat : perrexitque in Macedoniam, apparuerat enim ei vir Macedo, dicens : *Transiens adjava nos ; ut ibi inveniret Titum, et visitaret fratres : vel persecutionibus probaretur* : hoc est enim quod dicit : *Deo autem gratia, qui semper triumphat nos in Christo Jesu, et odorem notitiæ suæ spargit in omni loco*. Triumphat nos, pro eo quod est, triumphat de nobis, sive triumphum suum agit per nos : qui in alio loco dixerat : *Spectaculum facti sumus mundo, et Angelis, et hominibus (1. Cor. 4)*. Denique narrat in consequentibus. *Nam cum venissemus Macedoniam, nullam requiem habuit caro nostra : sed omnem tribulationem passi sumus. Foris pugna, intus timores. Sed Deus qui consolatur humiles, consolatus est nos in adventu Titi. Non solum autem in adventu ejus, sed etiam in consolatione [al. solatio].* Ergo propterea valescens Trojans sive Troadensibus, profectus est in Macedoniam, ut inveniret ibi Titum, et haberet interpretationis Evangelii solatium : quem intelligimus non ibi repertum, sed post tribulationes, et persecutiones Apostoli supervenisse. Prius ergo quam venisset Titus, multa perpeusus, agit gratias Deo in Christo Jesu, quem gentibus prædicabat, quod dignum se elegerit, in quo ageret triumphum Filii sui. Triumphus Dei est passio Martyrum ; et pro Christi nomine cruoris effusio, et inter tormenta lætitia. Cum enim quis viderit tanta perseverantia stare Martyres, atque torqueri, **845** et in suis cruciatibus gloriari, odor notitiæ Dei disseminatur in gentes, et subit tacita cogitatio quod nisi verum esse Evangelium, nunquam sanguine defenderetur. Neque enim delicata et divitis studens ac secunda confessio est ; sed in carceribus, in plagis, in persecutionibus, in fame, in nuditate et siti. Hic triumphus est Dei Apostolorumque victoria. Sed poterat audiens respondere : Quomodo ergo non omnes crediderunt ?

(b) Passim Apostolum ob eruditionem Hieronymus admiratur, et cumulatissime laudat : quod autem heic illi Græcam eloquentiam denegat, multoque expressius in sequenti ad Algasiam Epist. Quæst. 10. id minime tribuendum est Hieronymianæ antilogiæ quod plerique faciunt, sed eo sensu accipiendum, ut quem vi atque dicendi energia eloquentissimum dixit, verborum nitore atque elegantia infra Rhetores insigniores faceret, quod nempe, ut ipse se explicat contra Rufinum vel Græcam facundiam contemneret, vel certe quod erat humilitatis, dissimularet. August. l. 4. de Doctrin. Christ. c. 7. n. 11 : « Sicut Apostolum præcepta eloquentia secutum fuisse non dicimus, ita quod ejus sapientiam secuta sit eloquentia, non negamus. »

et Jacob, electum populum gentium, vel eos qui ex Judæis in Christum credituri erant. Et quoniam hoc volens approbare, proposuerat testimonium nascentium geminorum Esau et Jacob, de quibus scriptum est: *Major seruiet minori (Gen. 25)*: et in Malachia legimus: *Jacob dilexi, Esau autem odio habui (Malach. 1. 2. 3)*, venientem e latere questionem more suo proponit, et disserit: et hac soluta, revertitur ad id, de quo cœperat disputare. Si Esau et Jacob necdum nati erant; nec aliquid egerant boni aut mali, ut vel promererentur Deum, vel offenderent: et electio eorum atque abjectio, non merita singulorum, sed voluntatem eligentis et abjicientis ostendit, quid ergo dicemus? Iniquus est Deus? Secundum illud exemplum, quo loquitur ad Moysen: *Miserebor cui misertus fuero (Rom. 9. 15)*, et misericordiam præstabo, cui miserebor. Si hoc, inquit, recipimus, ut faciat Deus quodcumque voluerit, et absque merito et operibus, vel eligat aliquem, vel condemnet: ergo non est volentis neque currentis, sed miserentis Dei: maxime cum eadem Scriptura, hoc est idem Deus loquitur ad Pharaonem: *In hoc ipsum excitavi te, ut ostendam in te virtutem meam, et annuntietur nomen meum in universa terra*. Si hoc ita est, et pro voluntate sua miseretur Israeli, et indurat Pharaonem: ergo frustra queritur, atque causatur, nos vel bona non fecisse, vel fecisse mala: cum in potestate ipsius sit et voluntate, absque bonis et malis operibus, vel eligere aliquem, vel abjicere; præsertim cum voluntati illius humana fragilitas resistere nequeat. Quam validam questionem Scripturarum ratione contextam, et pene insolubilem, brevi Apostolus sermone dissolvit, dicens: *O homo! tu quis es qui respondens Deo?* Et est sensus. Ex eo quod respondes Deo, et calumniam facis, et de Scripturis tanta perquisis, ut loquaris contra Deum, et justitiam voluntatis ejus in-eusas [al. *inquiras*], ostendis te liberi esse arbitrii, et facere quod vis, vel tacere, vel loqui. Si enim in similitudinem vasis fictilis te **841** a Deo creatum putas, et illius non posse resistere voluntati: hoc considera: quia vas fictile non dicit figulo: *quare me sic fecisti?* Figulus enim habet potestatem de eodem luto, aut eadem massa, aliud vas in honorem facere, aliud in contumeliam. Deus autem æquali cunctos sorte generavit, et dedit arbitrii libertatem, ut faciat unusquisque quod vult, sive bonum, sive malum. In tantum autem dedit omnibus potestatem; ut vox impia disputet contra Creatorem suum, et causas voluntatis illius perscrutetur. *Sin autem Deus volens ostendere iram, et notum facere potentiam suam, sustinuit in multa patientia vasa iræ, apta ad interitum, ut ostenderet divitiis gloriæ suæ in vasa misericordiæ, quæ præparavit in gloriam: quos et vocavit, non solum nos ex Judæis, sed etiam ex gentibus, sicut in Osee dicit (Cap. 2. 24): Vocabo non plebem meam, plebem meam; (a) et non dilectam, dilectam: et erit in loco ubi dictum*

(a) Pro hac lectione, et non dilectam, dilectam, in Commentariis in Oseam aliam præfert, sive et non misericordiam consecutam, misericordiam consecutam; addit-

est eis: non plebs mea vos, ibi vocabuntur filii Dei vivi (Rom. 9. 22. et seqq.), et cætera quæ sequuntur. Si inquit, patientia Dei induravit Pharaonem, et multo tempore pœnas distulit Israelis, ut justius condemnaret, quos tanto tempore susceperat, non Dei accusanda est patientia et infinita clementia, sed eorum duritia, qui bonitate Dei, in perditionem suam abusi sunt. Alioquin unus est solis calor, et secundum essentias subjacentes, alia liquefacit, alia indurat, alia solvit, alia constringit. Liquatur enim cera, et induratur lutum: et tamen caloris non est diversa natura. Sic et bonitas, et clementia Dei, vasa iræ, quæ apta sunt in interitum, id est populum Israel, indurat: vasa autem misericordiæ, quæ præparavit in gloriam, quæ vocavit, hoc est nos, qui non solum ex Judæis sumus, sed etiam ex gentibus, non salvat irrationabiliter, et absque judicii veritate; sed causis præcedentibus: quia alii non susceperunt Filium Dei; alii autem recipere sua sponte voluerunt. Hæc autem vasa misericordiæ, non solum populus gentium est, sed etiam hi, qui ex Judæis credere voluerunt, et unus credentium effectus est populus. Ex quo ostenditur, non gentes eligi, sed hominum voluntates, atque **842** ita factum est, ut impletur illud, quod dictum est in Osee: *Vocabo non plebem meam, plebem meam*, hoc est, *populum gentium: et quibus prius dicebatur: non plebs mea vos, nunc vocentur [al. vocantur] filii Dei vivi*. Quod ne solum de gentibus dicere videretur, etiam eos qui ex Israelitica multitudine crediderunt, vasa misericordiæ, et electionis appellat. Clamat enim Isaias pro Israel: *Si fuerit numerus filiorum Israel quasi arena maris, reliquæ salvæ fient (Rom. 9. 27)*, hoc est, etiam si multitudo non crediderit, tamen pauci credent. Verbum enim consummatum atque brevium in sua Deus æquitate libravit, ut huilitate, et incarnatione Christi, eos salvos faceret, qui in eum credere voluissent. Hoc ipsum et in alio loco dixit Isaias: *Nisi Dominus sabaoth reliquisset nobis semen, sicut Sodoma facti fuissetis, et sicut Gomorra similes essemus (Isai. 1. 9)*. Cumque testimonia proposuisset, quibus duplex vocatio prædicitur, et gentium et populi Judæorum, transit ad eobarentem disputationem, et ideo dicit gentes, quæ non sectabantur justitiam, apprehendisse justitiam, quia non superbierint, sed in Christum crediderint. Israelis autem magnam partem ideo corruisse, quia offenderit in lapidem offensionis, et petram scandali, et ignoraverit justitiam Dei: et quærens suam statuere justitiam, justitiæ Dei, quæ Christus est, subijci noluerit. Legi in cujusdam Commentariis sic respondisse Apostolum ut magis implicuerit, quam solverit questionem. Ait enim ad id, quod proposuerat: *Quid ergo dicemus? Numquid iniquitas apud Deum?* Et, *Non est*

que, *Pro omni quærentibus, id est absque misericordia, in quibusdam fertur exemplaribus omnia quærentibus, id est non dilecta. Sed rectoria sunt exemplaria quæ habent absque misericordia, etc.* Consentient bodenium aliquot Mss. Græci, ex antiquis vero Patribus Irenæus lib. 4. cap. 37. Sed plerique alii hæc quæ heic præfertur, lectionem probant, et non dilectam, dilectam; Vulgatus utrumque exhibet, simul et necit.

volentis neque currentis, sed miserentis Dei : Et, *Cujus vult miseretur, et quem vult indurat Deus* : Et, *Voluntati ejus quis potest resistere* ? Sic Apostolam. respondisse : O homo, qui terra, et cinis es, audes sacre questionem Deo ? et vas fragile atque testaceum rebellas contra figulum tui ? Numquid figmentum potest dicere ei qui se finxit, *quare me sic fecisti* ? Aut non habet potestatem figulus luti ex eadem massa facere, aliud quidem vas in honorem, aliud vero in contumeliam ? Eterno igitur silentio conticesce : et scito fragilitatem tuam, et Deo ne moveas questionem, qui fecit **843** quod voluit : ut in alios clemens, in alios severus existeret.

Quid sit quod Apostolus scribit ad Corinthios in secunda Epistola : *Aliis odor mortis in mortem : aliis odor vitæ in vitam ; et ad hæc quis tam idoneus* (2. Cor. 2. 16) ? Totum loci hujus capitulum proponamus, ut ex præcedentibus, et sequentibus possint intelligi media, quæ ex utroque contexta sunt. *Cum venissem, ait, Troadem, propter Evangelium Christi, et ostium mihi apertum esset in Domino, non habui requiem spiritui meo, eo quod non invenerim Titum fratrem meum ; sed valescens eis, profectus sum in Macedoniam. Deo autem gratia, qui semper nos triumphat in Christo Jesu, et odorem notitiæ suæ per nos manifestat in omni loco ; quia Christi bonus odor sumus Deo, in his qui salvi fiunt, et in his qui pereunt : aliis quidem odor mortis in mortem, aliis autem odor vitæ in vitam. Et ad hæc quis tam idoneus ? Non enim sumus, sicut plurimi (a) venundantes verbum Dei ; sed ex sinceritate, sed sicut ex Deo, coram Deo in Christo loquamur.* Narrat Corinthiis quæ fecerit, quæ passus sit, et quomodo in cunctis Deo agat gratias, ut sub exemplo sui illos provocet ad certandum. Veni, inquit, Troadem, quæ prius Troja appellabatur, ut Evangelium Christi in Asia prædicarem. Cumque mihi ostium apertum esset in Domino, hoc est, plurimi credidissent, sive per signa atque virtutes quæ in me operabatur Deus, et spes esset nascentis fidei, et in Domino succrescentis, non habui requiem spiritui meo, hoc est, speratam consolationem invenire non potui, eo quod Titum fratrem meum non invenerim, sive quem ibi reperiendum putabam, sive quem ibi audieram degere, vel qui venturum esse illuc se dixerat. Quæ autem fuit tanta consolatio, et quæ requies spiritui in præsentia Titi, quem quia non invenit, valescens eis, profectus est in Macedoniam ? Aliquoties diximus Apostolum Paulum virum fuisse doctissimum, et eruditum ad pedes Gamalielis (Act. 22. 3), qui in Apostolorum Actibus concionatur, et dicit : *Et nunc quid habetis cum hominibus istis ? Si enim a Deo est, stabit, si ex hominibus, destruetur* (Ibid. 5. 38. 39). Cumque haberet scientiam sanctarum Scripturarum, **844** et sermonis diversarumque linguarum

(a) Sic juxta Græcum *καταλαβόντες* Martianæus, et vetustiores nostri codices legunt ; alii tamen præferunt *adulterantes* cum Vulgata editione, quod Victorio placet. Revera Chrysostomus, quem alii passim sequuntur, alteram hanc interpretationem probat, illud enim *καταλαβόντες* explicant, *τά αἰσθητὰ ἀναμαρτύροντες τοῖς θεοῖς*.

gratiam possideret : unde ipse gloriatur in Domino, et dicit : *Gratias ago Deo, quod omnium vestrum linguis magis loquor* (1. Cor. 14. 18), divinarum sensuum majestatem digno (b) non poterat Græci eloquii explicare sermone. Habebat ergo Titum interpretem : sicut, et beatus Petrus Marcum, cujus Evangelium, Petrus narrante, et Ilio scribente, compositum est. Denique et dææ Epistolæ quæ servatur Petri, stylo inter se et caractere discrepant, structuraque verborum. Ex quo intelligimus, pro necessitate rerum, diversis cum usum interpretibus. Ergo et Paulus Apostolus contristatur : quia prædicationis suæ in præsentiarum fistulam, organumque per quod Christo caneret, non invenerat : perrexitque in Macedoniam, apparuerat enim ei vir Macedo, dicens : *Transiens adjuva nos ; ut ibi inveniret Titum, et visitaret fratres : vel persecutionibus probaretur* : hoc est enim quod dicit : *Deo autem gratia, qui semper triumphat nos in Christo Jesu, et odorem notitiæ suæ spargit in omni loco.* Triumphat nos, pro eo quod est, triumphat de nobis, sive triumphum suum agit per nos : qui in alio loco dixerat : *Spectaculum facti sumus mundo, et Angelis, et hominibus* (1. Cor. 4). Denique narrat in consequentibus. *Nam cum venissemus Macedoniam, nullam requiem habuit caro nostra : sed omnem tribulationem passi sumus. Foris pugna, intus timores. Sed Deus qui consolatur humiles, consolatus est nos in adventu Titi. Non solum autem in adventu ejus, sed etiam in consolatione [al. solatio].* Ergo propterea valescens Trojanis sive Troadensibus, profectus est in Macedoniam, ut inveniret ibi Titum, et haberet interpretationis Evangelique solatium : quem intelligimus non ibi repertum, sed post tribulationes, et persecutiones Apostoli supervenisse. Prius ergo quam venisset Titus, multa perpressus, agit gratias Deo in Christo Jesu, quem gentibus prædicabat, quod dignum se elegerit, in quo ageret triumphum Filii sui. Triumphus Dei est passio Martyrum ; et pro Christi nomine cruoris effusio, et inter tormenta lætitia. Cum enim quis viderit tanta perseverantia stare Martyres, atque torqueri, **845** et in suis cruciatibus gloriari, odor notitiæ Dei disseminatur in gentes, et subit tacita cogitatio quod nisi verum esset Evangelium, nunquam sanguine defenderetur. Neque enim delicata et divitiis studens ac secreta confessio est ; sed in carceribus, in plagis, in persecutionibus, in fame, in nuditate et siti. Hic triumphus est Dei Apostolorumque victoria. Sed poterat audiens respondere : Quomodo ergo non omnes crediderunt ?

(b) Passim Apostolum ob eruditionem Hieronymus admiratur, et cumulatissime laudat : quod autem heic illi Græcam eloquentiam denegat, multoque expressius in sequenti ad Algasiam Epist. Quæst. 10. id minime tribuendum est Hieronymianæ antilogiæ quod plerique faciunt, sed eo sensu accipiendum, ut quem vi atque dicendi energia eloquentissimum dixit, verborum nitore atque elegantia infra Rhetores insigniores faceret, quod nempe, ut ipse se explicat contra Rufinum vel Græcam facundiam contemneret, vel certe quod erat humilitatis, dissimularet. August. l. 4. de Doctrin. Christ. c. 7. n. 11 : « Sicut Apostolum præcepta eloquentia secutum fuisse non dicimus, ita quod ejus sapientiam secuta sit eloquentia, non negamus. »

Prius ergo quam interrogaretur, solvit ἀδυνατοῦσθαι (exceptionem); et juxta morem suum quidquid alius objicere potest, antequam objiciatur edisserit. Et est sensus: Nominis Christi in omni loco bonus odor sumus Deo, et prædicationis nostræ longe lateque spirat fragrantia. Sed quia homines suo arbitrio derelicti sunt: neque enim bonum necessitate faciunt, sed voluntate, ut credentes coronam accipiant, increduli supplicii mancipentur: ideo odor noster qui per se bonus est, virtute eorum et vitio qui suscipiunt sive non suscipiunt, in vitam transit, aut mortem: ut qui crediderint, salvi fiant, qui vero non crediderint pereant. Nec hoc mirandum de Apostolo, cum etiam de Domino legerimus: *Ecce hic positus est in ruinam, et in resurrectionem multorum in Israel, et in signum cui (a) contradicetur (Luc. 2. 34)*: solisque radios tam munda loca excipiant, quam immunda, et sic in floribus, quomodo in stercore luceant: nec tamen solis radii polluuntur. Sic et Christi bonus odor, qui nunquam mutari potest, nec suam naturam amittere, credentibus vita est, incredulis mors. Mors autem non ista communis, quia cum bestiis morimur et jumentis: sed illa de qua scriptum est: *Anima quæ peccaverit, ipsa morietur (Ezech. 18. 4)*. Ergo et vita arbitranda est non hæc, qua spiramus, et incendimus, et huc illucque discurremus; sed illa de qua David loquitur: *Credo videre bona Domini in (b) terra viventium (Psal. 26. 13)*. Deus enim viventium est, et non mortuorum (Matth. 22. 23): et, *Vita nostra abscondita est cum Christo in Deo. Cum autem Christus apparuerit vita nostra, tunc et nos cum illo apparebimus in gloria (Coloss. 3. 34)*. Nec vobis inquit, o Corinthii, parum esse videatur, si nobis prædicantibus veritatem, alii credant, alii non credant; alii vera morte moriantur, alii vivant ea vita quæ dicit: **846** *Ego sum vita*. Nisi enim nos locuti essemus, nec incredulos mors, nec credentes vita sequeretur: quia difficile dignis præco virtutum Christi inveniri potest, qui in annuntiandis illis non suam, sed ejus quærat gloriam quem prædicat. In eo autem quod se negat non esse sicut multos, qui venditent verbum Dei, ostendit esse quam plurimos, qui quæstum putant esse pietatem, et turpis lucri gratia omnia faciunt, qui devorant domos viduarum (Luc. 20); se autem ex sinceritate quasi missum a Deo, et præsertim eo qui se miserit, omnia in Christo et pro Christo loqui: ut causa prædicationis Dei, triumphus Christi, ejusque sit gloria. Et notandum quod mysterium Trinitatis in hujus capituli fine monstratur. *Ex Deo enim, in Spiritu Sancto, coram Deo, Patre, in Christo loquitur*. Ad comprobandum autem quod de Troade perrexerit Macedoniam, de Apostolorum Actibus ponam testimonium. *Cum autem pertransissent Mysiam, descenderunt Troadem, et visio per noctem Paulo ostensa est. Vir Macedo quidam erat stans et deprecans eum, ac dicens: Transiens in Mace-*

doniam, adjuva nos. Quod cum vidisset, statim quæsimus proficisci in Macedoniam, certi facti, quod vocasset nos Deus evangelizare eis (Act. 16. 8. et seqq.).

CAP. XII. — Quid sit quod in Epistola scribit ad Thessalonicenses prima: *Ipsæ autem Deus pacis sanctificet vos per omnia, ut integer spiritus vester et anima et corpus, sine querela in adventu Domini nostri Jesu Christi servetur (1. Thes. 5. 13)*. Famosa quæstio, sed brevi sermone tractanda. Supra dixerat, *spiritum nolite extinguere (Ibid. 19)*: quod si fuerit intellectum, statim sciemus quis iste sit spiritus, qui cum anima et corpore in die adventus Domini conservandus est. Quis enim possit credere, quod instar flammæ, quæ extincta desinit esse quod fuerat, extinguatur Spiritus Sanctus, et sustineat abolitionem sui, qui fuit quondam in Israel, quando per Isaiam et Jeremiam et singulos Prophetas dicere poterat: *Hæc dicit Dominus, et nunc in Ecclesia per Agabum loquitur: Hæc dicit Spiritus Sanctus. Divisiones donorum sunt, idem vero Spiritus: et divisiones ministeriorum sunt, idem autem Dominus: et divisiones operationum, idem vero Deus, qui operatur omnia in omnibus. 847* *Unicuique autem datur manifestatio Spiritus ad id quod expedit. Alii per Spiritum datur sermo sapientiæ, alii sermo scientiæ secundum eundem Spiritum: alii fides in eodem Spiritu, alii operatio virtutum, alii gratia sanitatum in uno spiritu, alii Prophetia, alii discretio spirituum. Omnia autem hæc operatur unus atque idem Spiritus, dividens singulis prout vult (1. Cor. 12. 4. et seqq.)*. De hoc Spiritu, ne a se auferretur, rogabat David, dicens: *Spiritum sanctum tuum ne auferas a me (Ps. 50. 15)*. Qui quando auferitur, non (c) substantia sui, sed ei a quo auferitur, extinguitur. Ego puto unum atque idem significare, *Spiritum nolite extinguere (1. Thes. 5. 19)*, et quod in alio loco scribit: *Spiritu ferventes (Rom. 12. 11)*. In quo enim fervor spiritus, multiplicata iniquitate, et caritatis frigore, non tepescit, in hoc Spiritu nequaquam extinguitur. *Deus igitur pacis sanctificet vos per omnia, vel in omnibus, sive plenos atque perfectos*: hoc enim magis sonat ὁλοτελεῖς. Deus autem appellatur pacis: quia per Christum ei reconciliati sumus; qui est pax nostra, qui fecit utraque unum (Ephes. 2. 14): qui et in alio loco pax Dei dicitur, superans omnem sensum, quæ custodit corda cogitationesque Sanctorum. Qui autem sanctificatur, sive perfectus in omnibus est, in hoc et spiritus et anima et corpus in die Domini conservatur. Corpus, si singulorum membrorum utatur officiiis, verbi gratia, si operetur manus, pes ambulet, oculus videat, audiat auris, dentes cibos molant, stomachus coquat, alvus digerat, aut si nulla membrorum parte truncatum est. Et hoc quisquam potest credere Apostolum pro credentibus deprecari, ut in die iudicii integrum omnium corpus Christus inveniat: cum omnium corpora, aut morte dissoluta sint, aut si (ut quidam volunt) reperta fuerint spirantia

(a) Alii Mss. atque editi *contradicuntur*, quod prætulit editor Benedictinus. Græc. ἀντιτίθηται.

(b) Quidam Mss. in regione *viventium*.

(c) Veriorem esse lectionem, non in substantia sui, quam e Brixianis codicibus expressit, Victorius contendit.

[al. *adhuc sprantia habeant*], adhuc habeant debilitates suas, et maxime Martyrum, et eorum qui pro Christi nomine vel oculos effossos, vel amputatas naves, vel abscissas manus habeant? Ergo integrum corpus est, de quo diximus in alia quæstione, tenens caput, ex quo omne corpus connexum atque compactum, accipiet [al. *accipit*] augmentum (a) in administrationem **848** corporis Christi. Hoc corpus Ecclesia est. Et quicumque hujus corporis tenuerit caput, et cætera membra servaverit, habebit integrum corpus: quantum accipere potest humana natura. Juxta hunc modum et animæ integritas conservanda est, quæ dicere potest: *Benedic anima mea Dominum, qui sanat omnes infirmitates tuas* (Ps. 102. 1. 3); et de qua scriptum est: *Misit verbum suum, et sanavit eos* (Ps. 106. 20). Spiritus quoque in nobis integer conservatur, quando non erramus in spiritualibus, sed vivimus in spiritu, acquiescimus spiritui, et opera carnis mortificamus spiritu, afferimusque omnes fructus ejus, caritatem, gaudium, pacem, et cætera. Aliter. Præcipitur nobis, Salomone dicente: *Tu autem describe ea tripliciter in consilio et scientia; ut respondeas (b) verbo veritatis, his qui proponunt tibi* (Prov. 22. 20. 21). Triplex in corde uestro descriptio, et regula Scripturarum est. Prima, ut intelligamus eas juxta historiam. Secunda, juxta tropologiam. Tertia, juxta intelligentiam spirituales. In historia, eorum quæ scripta sunt, ordo servatur. In tropologia, de littera ad majora consurgimus, et quidquid in priori populo carnaliter factum est, juxta moralem interpretamur locum, et ad animæ nostræ emolumenta convertimus. In spirituali *duplex* ad sublimiora transimus, terrena dimittimus, de futurorum beatitudine, et cælestibus disputamus: ut præsentis vitæ meditatio, umbra futuræ beatitudinis sit. Quos Christus [al. *Quos si Christus*] tales invenerit, ut et corpore, et anima, et spiritu integri conserventur, et perfectam habeant triplicis in se scientiæ veritatem, hos sua pace sanctificabit et faciet esse perfectos. Multi simpliciter hunc locum de resurrectione intelligunt, ut et spiritus, et anima, et corpus in adventu Domini integra conserventur. (c) Alii ex hoc loco triplicem in homine volunt affirmare substantiam: Spiritus, quo sentimus, animæ, qua vivimus, corporis, quo incedimus. Sunt qui ex anima tantum, et corpore subsistere hominem disserentes, spiritum in eo ter-

(a) Velutiores atque emendatores libros secuti sic legimus cum Victorio, et juxta Græcorum *καταφραση*. Martianeus vero in *ædificationem*.

(b) Erasmus passim exscribens Martianeus, heic quoque minori numero *verbum* legit pro *verba*: quemadmodum et antiqui omnes libri, et textus uterque retinet, et ipse etiam Victorius emendat. Mox ut sensus constet, aut certe concianior sit, post Salomonis verba uno spiritu subnectendum videtur insequens comma, expuncta etiam in fine est vocula, ut ea ipsa triplex descriptio, et regula præcipi intelligatur.

(c) Alteram hanc explicationem aut sententiam Tatianus commentus est, ac defendit, animam a corpore et spiritu ita distinguens, ut spiritum inter et corpus media veluti substantia sit, quæ corpus quidem moderetur, sed et ipsa regatur a spiritu, quem lucem divinam appellat, et *imaginem et similitudinem* Dei. Vide ejus orationem ad Græcos

tium, non substantiam **849** velint intelligi, sed efficientiam, per quam et mens in nobis, et sensus, et cogitatio, et animus appellantur, utique non sunt tot substantiæ, quot nomina. Cumque illud eis oppositum fuerit: *Benedicite spiritus, et animæ justorum Domino* (Dan. 3. 86), Scripturam non recipiunt, dicentes eam in Hebraico non haberi. Nos autem in præsentis loco (ut supra diximus) scriptum, qui cum anima et corpore integer conservatur, non substantiam Spiritus Sancti, quæ non potest interire, sed (d) gratias ejus donationesque accipimus, quæ nostra vel virtute, vel vitio, et accedunt, et extinguuntur in nobis.

EPISTOLA CXXI. (e)

AD ALGASIAM.

CAPITULA (f) XI QUÆSTIONUM ALGASIE AD S. HIERONYMUM.

- I. *Cur Joannes discipulos suos mittit ad Dominum, ut interrogarent eum, Tu es qui venturus es, an aliam exspectamus? Cum prius ipse de eodem dixisset: Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi.*
- II. *Quid significet quod in Matthæo scriptum est, Arundinem quassatam non confringet; et linum fumigans non extinguet.*
- III. *Quem sensum habet quod in Evangelio Matthæi scriptum est: Si quis vult post me venire, abneget semetipsum. Quæ est sui abnegatio: aut quomodo, qui sequitur Salvatorem seipsum negat.*
- IV. *Quid vult significare quod in eodem Matthæo scriptum est: Væ prægnantibus, et nutriendis in illis diebus: Et, Orate ut non fiat fuga vestra in hieme, vel sabbato.*
- V. *Quid sibi velit quod scriptum est in Evangelio secundum Lucam: Et non receperunt, quia facies ejus erat vadens Jerusalem.*
- VI. *Quid sit villicus iniquitatis, qui Domini voce laudatus est.*
- VII. *Quo sensu accipiendum est, quod in Epistola legimus ad Romanos: Vix enim **850** pro justo quis moritur: nam pro bono forsitan quis audeat mori?*
- VIII. *Quid sibi vult quod ad Romanos scribit Apostolus: Occasione accepta peccatum per mandatum operatum est in me omnem concupiscentiam.*
- IX. *Quare Apostolus Paulus in eadem ad Romanos scribit Epistola: Optabam ego ipse anathema esse a Christo pro fratribus meis, et reliqua.*
- X. *Quid sibi velit quod idem Apostolus ad Colossenses scribit: Nemo vos superet, volens in humilitate mentis, et religione Angelorum, et reliqua.*
- XI. *Quid est quod idem Apostolus ad Thessalonicenses scribit: Nisi discessio venerit primum, et: revelatus fuerit homo peccati, et reliqua.*

(d) Rectissime adeo Theodoretus, *πνευμα το δωρεμα κληματα*, Spiritum vocavit donationem ipsam. Paria habent Irenæus, et Clemens Alexand. et Chrysostomus in hunc locum.

(e) *Alas* 151. *Scripta eodem anno ac superiore.*

(f) Hæc item Quæstionum Algasiæ capitula in antecessum excudimus iisdem de causis, quibus supra ea, quæ ex Hedibæ Commentariolo dicebantur.

Prius ergo quam interrogaretur, solvit ἀνυποπόριον (exceptionem); et iuxta morem suum quidquid alius objicere potest, antequam objiciatur edisserit. Et est sensus: Nominis Christi in omni loco bonus odor sumus Deo, et prædicationis nostræ longe lateque spirat fragrantia. Sed quia homines suo arbitrio derelicti sunt: neque enim bonum necessitate faciunt, sed voluntate, ut credentes coronam accipiant, increduli suppliciiis mancipentur: ideo odor noster qui per se bonus est, virtute eorum et vitio qui suscipiunt sive non suscipiunt, in vitam transit, aut mortem: ut qui crediderint, salvi fiant, qui vero non crediderint pereant. Nec hoc mirandum de Apostolo, cum etiam de Domino legerimus: *Ecce hic positus est in ruinam, et in resurrectionem multorum in Israel, et in signum cui (a) contradicetur (Luc. 2. 34)*: solisque radios tam munda loca excipiant, quam immunda, et sic in floribus, quomodo in stercore luceant: nec tamen solis radii polluantur. Sic et Christi bonus odor, qui nunquam mutari potest, nec suam naturam amittere, credentibus vita est, incredulis mors. Mors autem non ista communis, quia cum bestiis morimur et jumentis: sed illa de qua scriptum est: *Anima quæ peccaverit, ipsa morietur (Ezech. 18. 4)*. Ergo et vita arbitranda est non hæc, qua spiramus, et incedimus, et hæc illucque discurremus; sed illa de qua David loquitur: *Credo videre bona Domini in (b) terra viventium (Psal. 26. 13)*. Deus enim viventium est, et non mortuorum (Matth. 22. 23): et, *Vita nostra abscondita est cum Christo in Deo. Cum autem Christus apparuerit vita nostra, tunc et nos cum illo apparebimus in gloria (Coloss. 3. 54)*. Nec vobis inquit, o Corinthii, parum esse videatur, si nobis prædicantibus veritatem, alii credant, alii non credant; alii vera morte moriantur, alii vivant ea vita quæ dicit: **846** *Ego sum vita*. Nisi enim nos locuti essemus, nec incredulos mors, nec credentes vita sequeretur: quia difficile dignus præco virtutum Christi inveniri potest, qui in annuntiandis illis non suam, sed ejus querat gloriam quem prædicat. In eo autem quod se negat non esse sicut multos, qui vendunt verbum Dei, ostendit esse quam plurimos, qui quæstum putant esse pietatem, et turpis lucri gratia omnia faciunt, qui devorant domos viduarum (Luc. 20); se autem ex sinceritate quasi missum a Deo, et præsentem eo qui se miserit, omnia in Christo et pro Christo loqui: ut causa prædicationis Dei, triumphus Christi, ejusque sit gloria. Et notandum quod mysterium Trinitatis in hujus capituli fine monstratur. *Ex Deo enim, in Spiritu Sancto, coram Deo, Patre, in Christo loquitur*. Ad comprobandum autem quod de Troade perrexerit Macedoniam, de Apostolorum Actibus ponam testimonium. *Cum autem pertransissent Mysiam, descenderunt Troadem, et visio per noctem Paulo ostensa est. Vir Macedo quidam erat stans et deprecans eum, ac dicens: Transiens in Mace-*

doniam, adjuva nos. Quod cum vidisset, statim quæsimus proficisci in Macedoniam, certi facti, quod vocasset nos Deus evangelizare eis (Act. 16. 8. et seqq.)

CAP. XII. — Quid sit quod in Epistola scribit ad Thessalonicenses prima: *Ipse autem Deus pacis sanctificet vos per omnia, ut integer spiritus vester et anima et corpus, sine querela in adventu Domini nostri Jesu Christi servetur (1. Thes. 5. 13)*. Famosa quæstio, sed brevi sermone tractanda. Supra dixerat, *spiritum nolite extinguere (Ibid. 19)*: quod si fuerit intellectum, statim sciemus quis iste sit spiritus, qui cum anima et corpore in die adventus Domini conservandus est. Quis enim possit credere, quod instar flammæ, quæ extincta desinit esse quod fuerat, extinguatur Spiritus Sanctus, et sustineat abolitionem sui, qui fuit quondam in Israel, quando per Isaiam et Jeremiam et singulos Prophetas dicere poterat: *Hæc dicit Dominus, et nunc in Ecclesia per Agabum loquitur: Hæc dicit Spiritus Sanctus. Divisiones donorum sunt, idem vero Spiritus: et divisiones ministeriorum sunt, idem autem Dominus: et divisiones operationum, idem vero Deus, qui operatur omnia in omnibus. 847* *Unicuique autem datur manifestatio Spiritus ad id quod expedit. Alii per Spiritum datur sermo sapientiæ, alii sermo scientiæ secundum eundem Spiritum: alii fides in eodem Spiritu, alii operatio virtutum, alii gratia sanctorum in uno spiritu, alii Prophetia, alii discretio spirituum. Omnia autem hæc operatur unus atque idem Spiritus, dividens singulis prout vult (1. Cor. 12. 4. et seqq.)*. De hoc Spiritu, ne a se auferretur, rogabat David, dicens: *Spiritum sanctum tuum ne auferas a me (Ps. 50. 13)*. Qui quando auferitur, non (c) substantia sui, sed ei a quo auferitur, extinguitur. Ego puto unum atque idem significare, *Spiritum nolite extinguere (1. Thes. 5. 19)*, et quod in alio loco scribit: *Spiritu ferventes (Rom. 12. 11)*. In quo enim fervor spiritus, multiplicata iniquitate, et caritatis frigore, non tepescit, in hoc spiritus nequaquam extinguitur. *Deus igitur pacis sanctificet vos per omnia, vel in omnibus, sive plenos atque perfectos: hoc enim magis sonat ὁλοκληρως*. Deus autem appellatur pacis: quia per Christum ei reconciliati sumus; qui est pax nostra, qui fecit utraque unum (Ephes. 2. 14): qui et in alio loco pax Dei dicitur, superans omnem sensum, quæ custodit corda cogitationesque Sanctorum. Qui autem sanctificatur, sive perfectus in omnibus est, in hoc et spiritus et anima et corpus in die Domini conservatur. Corpus, si singulorum membrorum utatur officii, verbi gratia, si operetur manus, pes ambulet, oculus videat, audiat auris, dentes cibos molant, stomachus coquat, alvus digerat, aut si nulla membrorum parte truncatum est. Et hoc quisquam potest credere Apostolum pro credentibus deprecari, ut in die iudicii integrum omnium corpus Christus inveniat: cum omnium corpora, aut morte dissoluta sint, aut si (ut quidam volunt) reperta fuerint spirantia

(a) Alii Mss. atque editi *contradicetur*, quod prætulit editor Benedictinus. Græc. ἀντιτίθηται.

(b) Quidam Mss. in regione *viventium*.

(c) Veriorem esse lectionem, non in substantia sui, quam e Brixianis codicibus expressit, Victorius contendit.

[al. *adhuc spirantia habeant*], adhuc habeant debilitates suas, et maxime Martyrum, et eorum qui pro Christi nomine vel oculos effosos, vel amputatas naves, vel abscissas manus habeant? Ergo integrum corpus est, de quo diximus in alia quæstione, tenens caput, ex quo omne corpus connexum atque compactum, accipiet [al. *accipit*] augmentum (a) in administrationem **848** corporis Christi. Hoc corpus Ecclesia est. Et quicumque hujus corporis tenuerit caput, et cætera membra servaverit, habebit integrum corpus: quantum accipere potest humana natura. Juxta hunc modum et animæ integritas conservanda est, quæ dicere potest: *Benedic anima mea Dominum, qui sanat omnes infirmitates tuas* (Ps. 102. 1. 3); et de qua scriptum est: *Misi verbum suum, et sanavit eos* (Ps. 106. 20). Spiritus quoque in nobis integer conservatur, quando non erramus in spiritualibus, sed vivimus in spiritu, acquiescimus spiritui, et opera carnis mortificamus spiritu, afferimusque omnes fructus ejus, caritatem, gaudium, pacem, et cætera. Aliiter. Præcipitur nobis, Salomone dicente: *Tu autem describe ea tripliciter in consilio et scientia; ut respondeas (b) verbo veritatis, his qui proponunt tibi* (Prov. 22. 20. 21). Triplex in corde nostro descriptio, et regula Scripturarum est. Prima, ut intelligamus eas juxta historiam. Secunda, juxta tropologiam. Tertia, juxta intelligentiam spiritualem. In historia, eorum quæ scripta sunt, ordo servatur. In tropologia, de litera ad majora consurgimus, et quidquid in priori populo carnaliter factum est, juxta moralem interpretamur locum, et ad animæ nostræ emolumenta convertimus. In spirituali *descriptæ* ad sublimiora transimus, terrena dimittimus, de futurorum beatitudine, et cælestibus disputamus: ut præsentis vitæ meditatio, umbra futuræ beatitudinis sit. Quos Christus [al. *Quos si Christus*] tales invenerit, ut et corpore, et anima, et spiritu integri conserventur, et perfectam habeant triplicis in se scientiæ veritatem, hos sua pace sanctificabit et faciet esse perfectos. Multi simpliciter hunc locum de resurrectione intelligunt, ut et spiritus, et anima, et corpus in adventu Domini integra conserventur. (c) Alii ex hoc loco triplicem in homine volunt affirmare substantiam: Spiritus, quo sentimus, animæ, qua vivimus, corporis, quo incedimus. Sunt qui ex anima tantum, et corpore subsistere hominem disserentes, spiritum in eo ter-

(a) Vetustiores atque emendatores libros seculi sic legimus cum Victorio, et juxta Græcorum *ἐκχορηγία*. Martianeus vero in *edificationem*.

(b) Erasmus passim exscribens Martianeus, heic quoque minori numero *verbum legit pro verba*: quemadmodum et antiqui omnes libri, et textus uterque retinet, et ipse etiam Victorius emendat. Mox ut sensus constet, aut certe concinior sit, post Salomonis verba uno spiritu subnectendum videtur insequens comma, expuncta etiam in fine est vocula, ut ea ipsa triplex descriptio, et regula præcipi intelligatur.

(c) Alteram hanc explicationem aut sententiam Tatianus commentus est, ac defendit, animam a corpore et spiritu ita distinguens, ut spiritum inter et corpus media veluti substantia sit, quæ corpus quidem moderetur, sed et ipsa rogatur a spiritu, quem lucem divinam appellat, et *imaginem et similitudinem* Dei. Vide ejus orationem ad Græcos

tium, non substantiam **849** velint intelligi, sed efficientiam, per quam et mens in nobis, et sensus, et cogitatio, et animus appellantur, utique non sunt tot substantiæ, quot nomina. Cumque illud eis oppositum fuerit: *Benedicite spiritus, et animæ juratorum Domino* (Dan. 3. 86), Scripturam non recipiunt, dicentes eam in Hebraico non haberi. Nos autem in præsentis loco (ut supra diximus) scriptum, qui cum anima et corpore integer conservatur, non substantiam Spiritus Sancti, quæ non potest interire, sed (d) gratias ejus donationesque accipimus, quæ nostra vel virtute, vel vitio, et accedunt, et extinguuntur in nobis.

EPISTOLA CXXI. (e)

AD ALGASIAM.

CAPITULA (f) XI QUÆSTIONUM ALGASIE AD S. HIERONYMUM.

- I. *Cur Joannes discipulos suos mittit ad Dominum, ut interrogarent eum, Tu es qui venturus es, an alium exspectamus? Cum prius ipse de eodem dixerit: Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi.*
- II. *Quid significet quod in Matthæo scriptum est, Arundinem quassatam non confringet; et linum fumigans non extinguet.*
- III. *Quem sensum habet quod in Evangelio Matthæi scriptum est: Si quis vult post me venire, abneget semetipsum. Quæ est sui abnegatio: aut quomodo, qui sequitur Salvatorem seipsum negat.*
- IV. *Quid vult significare quod in eodem Matthæo scriptum est: Væ prægnantibus, et nutrientibus in istis diebus; Et, Orate ut non fiat fuga vestra in hyeme, vel sabbato.*
- V. *Quid sibi velit quod scriptum est in Evangelio secundum Lucam: Et non receperunt, quia facies ejus erat vadens Jerusalem.*
- VI. *Quid sit villicus iniquitatis, qui Domini voce laudatus est.*
- VII. *Quo sensu accipiendum est, quod in Epistola legimus ad Romanos: Vix enim **850** pro iusto quis moritur: nam pro bono forsitan quis audeat mori?*
- VIII. *Quid sibi vult quod ad Romanos scribit Apostolus: Occasione accepta peccatum per mandatum operatum est in me omnem concupiscentiam.*
- IX. *Quare Apostolus Paulus in eadem ad Romanos scribit Epistola: Optabam ego ipse anathema esse a Christo pro fratribus meis, et reliqua.*
- X. *Quid sibi velit quod idem Apostolus ad Colossenses scribit: Nemo vos superet, volens in humilitate mentis, et religione Angelorum, et reliqua.*
- XI. *Quid est quod idem Apostolus ad Thessalonicenses scribit: Nisi discessio venerit primum, et revelatus fuerit homo peccati, et reliqua.*

(d) Rectissime adeo Theodoretus, *πνεῦμα τὸ ἁγίον αἰθέρα, spiritum vocavit donationem ipsam*. Paria habent Irenæus, et Clemens Alexand. et Chrysostomus in hunc locum.

(e) *Alia 151. scripta eodem anno ac superiore.*

(f) Hæc item Quæstionum Algasiæ capitula in antecessum excudimus iisdem de causis, quibus supra ea, quæ ex Hedibiæ Commentariolo dicebantur.

Explicunt Capitula.

HIERONYMUS AD ALGASIAM,

De quaestionibus XI.

PRÆFATIO.—Filius meus Apodemius, qui (n) interpretationem nominis sui, longa ad nos veniens navigatione, signavit, et de Oceani littore, atque ultimis Galliarum finibus, Roma præterita, quæsitivè Bethleem, ut inveniret in ea cælestem panem, et saturatus eructaret in Domino, ac diceret: *Eructavit cor meum verbum bonum, dico ego opera mea regi* (Ps. 44. 1), detulit mihi in parva schedula maximas quaestiones, quas a te datas, mihiq; tradendas diceret. Ad quarum lectionem intellexi studium Reginae Saba in te esse completum, quæ de finibus terræ venit audire sapientiam Salomonis (3. Reg. 10. 1; Matth. 12. 42). Non quidem ego Salomon, qui et ante se, et post se, cunctis hominibus præfertur sapientia; sed tu Regina appellanda es [al. ex] Saba, in cuius mortali corpore non regnat peccatum, et quæ ad Dominum tota mente conversa, audies ab eo: *Convertere, convertere Sunanitis* (Cant. 6. 12). Etenim Saba in lingua nostra conversionem sonat. Simulque animadverti, quod quaestiuncula tuæ de **851** Evangelio tantum et de Apostolo propositæ, indicant te veterem Scripturam aut non satis legere, aut non satis intelligere, quæ tantis obscuritatibus, et futurorum typis obvoluta est, ut omnis interpretatione egeat: et porta orientalis, de qua verum lumen exoritur, et per quam Pontifex ingreditur et egreditur, semper clausa sit (Ezech. 43. 1. 2. et 44. 1), et soli Christo pateat (Apoc. 5), qui habet clavem David, qui aperit, et nemo claudit: claudit, et nemo aperit, ut illo reserante introeas cubiculum ejus, et dicas, *Introduxit me rex in cubiculum suum* (Cant. 1. 3). Præterea satis miratus sum, cur purissimo fonte vicino relicto, nostri tam procul rivuli fluentia quaesieris, et omissis aquis Silœ, quæ vadunt cum silentio (Isai. 8), desiderares [al. desideras] aquas Sihor, quæ turbidis sæculi hujus vitis sordidantur. Habes istic sanctum virum (b) Alethjum Presbyterum, qui viva, ut aiunt, voce, et prudenti disertoque sermone possit solvere quæ requiris: nisi forte peregrinas merces desideras, et pro varietate gustus, nostrorum quoque condimentorum te allimenta delectant. Aliis dulcia placent, nonnullos subamara delectant, horum stomachum acida renovant, illorum salsa sustentant. Vidi ego nauseam, et capitis vertiginem (c) antidoto, quæ appellatur *περσά*, sæpe sanari, et juxta Hippocratem, contrariorum contraria esse remedia. Itaque nostram amaritudinem, illius nectareo melle curato,

(a) Nimirum ἀποδημιός, unde Apodemius Latine, ex ἀποδημιός Græco verbo, peregrinatus sonat. Marc. 15. 54. ὡς ἀποδημιός, sicut homo, qui peregre profectus, etc. Mox etiam Bethleem significationem alludit, quæ domus panis interpretatur.

(b) Hic ille Alethjus videtur esse, ad quem S. Paulini scribitur epistola trigesima tertia, Florentii frater, etque in Cadurcensi Episcopatu successor: qua de re videndus Gregorius Turonensis lib. 2. Hist. Franc. cap. 13. Ejusdem porro Galliarum regionis erat Algasia.

(c) Vid. Epist. 78. ad Fabiol. Maus. V. Pin. l. 22. c. 22.

et mitte in Mara lignum crucis, senilemque pituitam juvenili austeritate compesce, ut possis læta cantare: *Quam dulcia gutturi meo eloquia tua, super mel ori meo* (Ps. 118. 105).

CAPUT PRIMUM. — Cur Joannes discipulos suos mittit ad Dominum, ut interrogent eum: *Tu es qui venturus es, an abium expectamus* (Matth. 11. 3, et Luc. 7. 20)? Cum prius ipse de eodem dixerit: *Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi* (Joan. 1. 29). De hac Quaestione in Commentariis Matthæi plenius diximus. Unde apparet quæ hæc interrogas, ipsa te volumina non habere. Tamen stringendum est breviter, ne omnino tacuisse videamur. Joannes mittebat discipulos suos in vinculis constitutos, ut sibi quaerens, illis disceret; et capite truncandus, illum doceret esse sectandum, quem interrogatione **852** sua magistrum omnium futebatur. Neque enim poterat ignorare, quem ignorantibus ante monstraverat, et de quo dixerat: *Qui habet sponsum, sponsus est* (Ibid. 3. 29); Et, *Cujus non sum digna calcamenta portare* (Matth. 3. 11); Et, *Illum oportet crescere, me autem minui* (Joan. 1. 27). Deumque Patrem intonantem audierat: *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi (d) complacui* (Ibid. 3. 30). Quod autem dicit: *Tu es qui venturus es, an abium expectamus* (Matth. 3. 17)? hunc quoque sensum habere potest: Scio quod ipse sis, qui tollere venisti peccata mundi: sed quia ad inferos descensurus sum, etiam hoc interrogo, (e) utrum et illuc ipse descendas, an inipium sit hoc de Filio Dei credere, aliumque missurus sis? Hoc autem scire desidero: ut qui te in terris hominibus nuntiavi, etiam inferis nuntiem, si forte venturus es. Tu enim es, qui venisti dimittere captivitatem, et solvere eos, qui in vinculis tenebantur. Cujus sciscitationem Dominus intelligens, operibus magis quam sermone respondet: et Joanni præcipit nuntiari, videre cæcos, ambulare claudos, leprosos mundari, surdos audire, mortuos surgere, et (quod his majus est) pauperes evangelizari (Matth. 11; et Luc. 7). Pauperes autem vel humilitate, vel divitiis: ut nulla inter pauperem divitemque distantia sit salutis; sed omnes vocentur æqualiter. Quodque infert: *Beatus qui non fuerit scandalizatus in me* (Matth. 11. 6), non Joannem, sed discipulos ejus percutit, qui prius accesserant ad eum, dicentes: *Quare nos et Pharisei jejunamus frequenter, discipuli autem tui non jejunant* (Marc. 18; et Luc. 5. 33)? Et ad Joannem: *Magister, cui tu præbisti testimonium juxta Jordanem, ecce discipuli ejus baptizant, et plures veniunt ad eum* (Joan. 3. 26). Quo dicto livorem significant de signorum magnitudine, ex invidiæ mordacitate

(d) Victoriæ ex Brixianis codicibus, mihi bene complacui, quam vocem bene ex Græco εὐδοκία, nititur confirmare.

(e) Facile hunc sensum expressit ex Origene Homil. 4. in Lucam, et in Regum libros. Visus quippe est illi minime quidem de Christi persona, sed de ejus morte Joannes revera dubitasse, ut qui Christum jam terris monstraverat, sciscitaretur, num inferis quoque adventurum nuntiaret. In hac sententiam conveniunt quoque Hippolytus de Antichristo, et Nazianzen. Orat. XX; sed alii post Chrysostomum impugnant.

venientem : cur baptizatus a Joanne, ipse audeat baptizare; et multo amplior ad eum turba concurrat, quam prius venerat ad Joannem. Et ne forsitan plebs nesciens, hoc dicto Joannem suggillari arbitraretur, in illius laudes perorat: et cœpit de Joanne ad turbas dicere circumstantes: *Quid existis in deserto videre? arundinem vento agitatam? Sed quid existis in solitudinem videre? hominem mollibus vestitum (Matth. 11. 7 et 8; et Luc. 7. 24 et 25)? et reliqua.*

853 Cujus dicti hic sensus est: Numquid ad hoc existis in erenum, ut videretis hominem instar arundinis ventorum flatu, in partes varias inclinari? ut quem ante laudaverat, de eo nunc dubitet: et de quo prius dixerat: *Ecce Agnus Dei*, nunc interroget, utrum ipse an alius sit, qui vel venerit, vel venturus sit? Et quia omnis prædicatio falsa sectatur lucra, et gloriam quærit humanam, ut per gloriam nascantur compendia: asserit eum camelorum vestitum pilis, nulli posse adulationi succumbere; et qui locustis vescitur ac melle silvestri (*Matth. 3. 4*), nec opes neque alias terrenas delicias quærere, rigidamque et austeram vitam, aulas vitare palatii, quas quærunt qui purpura et bysso et serico et mollibus vestiuntur. (a) Dicitque eum non solum Prophetam, qui solent ventura prædicere; sed plus esse quam Prophetam: quia quem illi venturum esse dixerant, hic venisse monstravit, dicens: *Ecce Agnus Dei, qui tollit peccata mundi (Joan. 1. 29)*: præsertim cum ad fastigium Prophetæ Baptistæ accesserit privilegium; ut qui dixerat: *Ego a te debeo baptizari (Matth. 3. 14)*, ipse eum baptizaverit: non præsumptione majoris, sed obedientia discipuli, ac timore servi. Cumque inter natos mulierum, nullum asserat Joanne surrexisse majorem (*Matth. 11. 11*), se, qui de Virgine procreatus est, majorem esse commemorat: sive omnem Angelum in cœlis qui minor est, in terris cunctos homines antere. Nos enim in Angelos proficimus; et non Angeli in nos: (b) sicut quædam stertentes sopore gravissimo somniant. Nec sufficit hoc in Joannis laudibus, nisi ipse prædicans baptismum pœnitentiæ, prius dixisse referatur: *Pœnitentiam agite, appropinquare enim regnum cœlorum (Matth. 3. 1)*. Unde a diebus prædicationis ejus, regnum cœlorum vim patitur (*Ibid. 11. 12*); ut qui homo natus est. Angelus esse desideret; et terrenum animal, cœleste quærat habitaculum. *Lex enim et Prophetæ usque ad Joannem prophetaverunt (Ibid. 13)*: non quod Joannes Prophetarum sit finis et Legis, sed ille qui Joannis testimonio prædicatus est. Joannes autem secundum mysterium, quod in Malachia scri-

ptum est (*Cap. 4. v. 5*), *Ipse est Elias, qui venturus est (Matth. 11. 14)*: non quod eadem anima (ut Hæretici suspicantur) et in Elia et in Joanne fuerit: sed quod eandem habuerit **854** Sancti Spiritus gratiam, zona cinctus ut Elias, vivens in eremo ut Elias: persecutionem passus ab Herodiade, ut ille sustinuit ab Jezabel: ut quomodo Elias secundi præcursor adventus est, ita Joannes venturum in carne Dominum Salvatorem, non solum in eremo, sed etiam in matris utero salutarit, et exultatione corporis nuntiarit.

CAP. II. — Quid significet quod in Matthæo scriptum est: « Arundinem quassatam non confringet, et linum fumigans non extinguet » (*Matth. 12. 20*). Ad cujus expositionem loci, totum quod Matthæus de Isaia Propheta assumit testimonium ponendum est, et ipsius verba Isaie (*Isai. 42*). juxta Septuaginta interpretes, ipsumque Hebraicum, cui Theodotio, Aquila, Symmachusque consentiunt. Sic ergo de quatuor Evangelistis, solus Matthæus posuit: « Jesus autem sciens, secessit inde: et secuti sunt eum multi, et curavit eos omnes: et præcepit eis, ne manifestum eum facerent; ut impleteretur quod dictum est per Isaiam Prophetam (*Cap. 42. v. 1. et seqq.*), dicentem: Ecce puer quem elegi: dilectus meus, in quo bene complacuit animæ meæ. Ponam spiritum meum super eum, et iudicium gentibus nuntiabit. Non contendet, neque clamabit, neque audiet quisquam in plateis vocem ejus. Arundinem quassatam non confringet, et linum fumigans non extinguet, donec eiciat ad victoriam iudicium: et in nomine ejus gentes sperabunt » (*Matth. 12. 15. et seqq.*). Pro quo in Isaia juxta Septuaginta Interpretes sic scriptum est: « Jacob puer meus, suscipiam eum. Israel electus meus, suscepit eum anima mea. Dedi spiritum meum super eum, iudicium gentibus proferet. Non clamabit, neque dimittet, nec audietur foris vox ejus. Arundinem contractam non conteret, et linum fumigans non extinguet: sed in veritate proferet iudicium. Splendebit, et non quassabitur, donec ponat super terram iudicium: et in nomine ejus gentes sperabunt. » Nos autem ex Hebræo ita vertimus, « Ecce puer [al. servus] meus, suscipiam eum; electus meus, complacuit sibi in illo anima mea. Dedi spiritum meum super eum: iudicium gentibus proferet. Non clamabit, neque accipiet personam, neque audietur foris vox ejus. Calamum quassatum non conteret, et linum fumigans non extinguet. In veritate educet iudicium. Non erit tristes neque turbulentus, donec ponat in terra iudicium: et legem ejus insulæ expectabunt. » Ex quo apparet **855** Matthæum Evangelistam, non veteris interpretationis auctoritate constrictum, dimisisse Hebraicam Veritatem: sed quasi Hebræum ex Hebræis, et in Lege Domini doctissimum ea gentibus protulisse, quæ in Hebræo legerat. Si enim sic accipiendum est, ut Septuaginta Interpretes ediderunt: *Jacob puer meus, suscipiam eum: Israel electus meus, suscepit eum anima mea*, quomodo in Jesu in-

(a) Addunt vetustiores editi, qui in domibus Regum sunt. Paulo post monstrat pro monstravit legebatur.

(b) Hæc Origenes docuit teste Eujphanio Hæres. 61. cap. 4. et 33. omnes nempe hominum animas Angelos fuisse, et rursus fieri. Ille vero cum aliis locis tum præcipue in Joan. tom. 3. de isto præcursore, quem pridem Angelum fuisse suspicatur: καὶ μὲν, inquit, ἑωραστὸν, τὸς πρώτου αἰῶνος τῆς κτίσεως ἑωρατοῦμένου, καὶ φιλοφρονίαν ἑληθείας τινὲς καὶ μὲν τῶς γενόμεναι Χριστοῦ, ἀγαπήσαντας τὸ διὰ τοῦ σώματος ἑωρατῶν τῆς αἰῶνος αὐτοῦ ἑωρατῶν. Vid. ejusd. ad Avitum cap. 1. et in Aggaeum Comment. 1. Hujusmodi Hæretici Psychopneumones ab auctore Prædestinati appellantur.

telligimus esse completum, quod de (a) Jacob, et de Israel scriptum est? Quod beatum Matthæum non solum in hoc testimonio, sed etiam in alio loco fecisse legimus: *Ex Ægypto vocavi filium meum* (Osee 11. 2): pro quo Septuaginta transtulerunt: *Ex Ægypto vocavi filios ejus*. Quod utique, nisi sequamur Hebraicam Veritatem, ad Dominum Salvatorem non pertinere, manifestum est. Sequitur enim: *Ipsi autem involubant Babilim*. Quod autem de assumpto testimonio in Evangelio minus est: *splendet, et non quassabitur, donec ponat super terram iudicium*, videtur mihi accidisse primi scriptoris errore, qui legens superiorem sententiam in verbo iudicii esse finitam, putavit inferioris sententiæ ultimum verbum esse *iudicium*: et pauca verba quæ in medio, hoc est, inter *iudicium*, et *iudicium* fuerant, prætermisit. Rursumque quod apud Hebræos legitur: *Et in lege ejus sperabunt insule*, Matthæus sensum potius quam verba interpretans, pro lege, et insulis, nomen posuit, et gentes. Et hoc non solum in præsentis loco, sed ubicumque de veteri Instrumento Evangelistæ et Apostoli testimonia protulerunt, diligentius observandum est: non eos verba secutos esse, sed sensum: et ubi Septuaginta ab Hebraico discrepant, Hebræum sensum suis expressisse sermonibus. Puer igitur Dei omnipotentis juxta dispensationem carnis assumptæ, qua [al. quæ] ad nos mittitur, Salvator est appellatus. Ad quem et in alio loco dicit Pater: *Magnum tibi est vocari puerum meum, ut congreges tribus Jacob* (Isai. 49. 3). Illic [al. Illic] est vinea Sorec, quæ interpretatur, *electa*. Illic est filius amantissimus, in quo sibi complacuit anima Dei: non quod Deus animam habeat; sed quod in anima omnis Dei monstretur affectus. **856** Et non mirum, si in Deo anima nominetur, cum universa humani corporis membra, secundum leges tropologiæ, et diversas intelligentias, habere dicatur. Posuit quoque spiritum suum super eum: *Spiritum Sapientiæ, et intelligentiæ, spiritum consilii, et fortitudinis, spiritum sapientiæ, et pietatis, et timoris Domini* (Isai. 11): qui in specie columbæ descendit super eum: de quo et Joannes Baptista a Deo Patre audisse se narrat: *Super quem videris Spiritum Sanctum descendentem, et manentem super eum, ipse est* (Joan. 1. 33). Et *Judicium gentibus nuntiabit*; de quo, et in Psalmis: *Deus iudicium tuum regi da, et justitiam tuam filio regis* (Psal. 71. 4). Qui et ipse loquitur in Evangelio: *Non enim Pater iudicat quemquam, sed omne iudicium dedit Filio* (Joan. 5. 22). *Non contendet*: sicut agnus ductus est ad victimam: non contendet in subversione audientium. *Neque clamabit*, juxta illud quod Paulus Apostolus scribit: *Omnis*

clamor, et ira, et amaritudo auferatur a vobis (Ephes. 4. 31). Non clamabit: quia Israel non fecit iudicium, sed clamorem. *Neque audiet quisquam in plateis, sive foris, vocem ejus. Omnis enim gloria filiiæ regis ab intus* (Psal. 44. 14): Et, *Arcta, et angusta via est, quæ ducit ad vitam* (Matth. 7. 14). Unde in plateis vox illius non auditur, in quibus confiderent agri sapientia, latam spatiosamque viam non ingrediens, sed arguens atque condemnans. Unde et his qui foris erant, non sua voce, sed per parabolas loquebatur: *Arundinem, inquit, quassatam non confringet*; sive (ut Septuaginta transtulerunt) *calamum fractum non conteret*. Calamus fractus qui fuit antea vocalis, et in laudes Domini concinebat, appellandus est Israel, qui quoniam [al. quondam] impiegit in angularem lapidem, et cecidit super eum, fractusque in illo est; propterea dicitur de eo: *Increpa Domine bestias calami* (Psal. 67. 31): et in Jesu volumine torrens appellatur *cannæ*, id est, *calami*; qui aquas habet turbidas, quas elegit Israel, purissima contemnens fluentia Jordanis: reversusque mente in Ægyptum, et desiderans cænosam ac palustrem regionem, ponesque, et cepe, et allia, et cucumeres, ollasque Ægyptiarum canium, rectissime per Isaiam appellatur calamus fractus: cui qui inani voluerit, **857** pertundetur manus ejus. Qui enim post adventum Domini Salvatoris Evangelicæ interpretationis spiritum derelinquens, in Judaicæ litteræ morte requiescit, istius cuncta opera vulnerantur. Linum quoque fumigans non extinguet, populum de gentibus congregatum, qui extincto legis naturalis ardore, fumus amarissimus, et qui noxius oculis est, tenebrosaque caliginis involvebatur erroribus. Quem non solum non restinxit et redegit in cinerem, sed e contrario de parva scintilla, et pene moriente, maxima suscitavit incendia; ita ut totus orbis arderet igne Domini Salvatoris, quem venit mittere super terram, et in omnibus ardere desiderat (Luc. 12. 49). Secundum tropologiam quid nobis videretur de hoc loco, in Commentariolis Matthæi breviter (b) annotavimus. Iste autem qui arundinem quassatam non confregit, et linum fumigans non extinxit, iudicium quoque perduxit ad victoriam (Isai. 42. 3), cuius judicia vera sunt, justificata in semetipsis (Psal. 18), ut iustificetur in sermonibus suis, et vincat eum iudicatur (Psal. 50), et tamdiu lumen prædicationis ejus in mundo resplendeat, nulliusque conteratur, et vincatur insidiis, donec ponat in terra iudicium, et impleatur illud quod scriptum est: *Fiat voluntas tua, sicut in cælo et in terra* (Matth. 6. 10). Et, *In nomine ejus gentes sperabunt* (Isai. 11. 10); sive *in lege ejus sperabunt insule* (Ibid. 42. 4). Quomodo enim insule turbine flatuque ventorum, et crebris tempestatibus feriuntur quidem, sed non subvertuntur, in exem-

(a) Recolenda sunt, quæ habet in Commentariis in Isaiam. Jacob, inquit, et Israel in præsentis capitulo non habentur, quod n. c. Matthæus Evangelista posuit, secutus Hebraicam veritatem. Hoc dicimus in sugillationem eorum, quæ nostra contemnunt. De quo plenius in Matthæi Commentariolis, et in libro quem ad Algasiam nuper scripsimus, disputatum est.

(b) Hujusmodi est autem adnotatio lib. 2. cap. 12. « Qui peccatori non porrigit manum, nec portat onus fratris sui, ipse calamum quassatum confringit. Et qui modicam scintillam fidei contempit in parvulis, hic linum extinguit fumigans. Quorum neutrum Christus fecit: ad hoc enim venerat, ut salvum faceret quod perierat. »

plum Evangelicæ domus, quæ supra petram robusta mole fundata est (*Matth. 7*; et *Luc. 6*), ita et Ecclesie quæ sperant in lege, et in nomine Domini Salvatoris, loquuntur per Isaiam: *Ego civitas firma, (a) civitas quæ non oppugnatur* (*Isai. 27. 3. sec. LXX*).

CAP. III. — Quem sensum habeat, quod in Evangelista Matthæo scriptum est: *Si quis vult venire post me, abneget semetipsum* (*Matth. 16. 24*). Quæ est sui abnegatio? aut quomodo qui sequitur Salvatorem, seipsum abnegat? De quo in tertio Commentariorum ejusdem Matthæi libro, ita breviter locutus sum: Qui deponit veterem hominem cum operibus suis negat **858** seipsum, dicens: *Vivo autem jam non ego, vivit vero in me Christus* (*Galat. 2. 20*): tollitque crucem suam et mundo crucifigitur. Cui autem mundus crucifixus est, sequitur Dominum crucifixum. Quibus nunc addere possumus: postquam ostendit discipulis quod oporteret eum ire Jerusalem, et multa pati a Sacerdotibus et Scribis, et principibus Sacerdotum et occidi, assumens eum Petrus, cœpit increpare et dicere: *Absit a te, Domine, non erit tibi hoc*. Qui conversus, dicit Petro: *Vade post me Satana, scandalum es mihi: quia non sapis quæ Dei sunt, sed quæ hominum* (*Matth. 16. 23*). Humano quippe timore perterritus, passionem Domini formidabat. Et quomodo, audiens multa pati, et occidi, timebat: sic audiens, et tertia die (b) resurgere, gaudere debuerat, et tristitiam passionis, resurrectionis gloria mitigare. Unde illo pro timore correpto, loquebatur ad omnes discipulos, sive, convocavit turbam cum discipulis suis, ut Marcus posuit; aut juxta Lucam, dicebat ad cunctos: *Si quis vult post me venire, abneget semetipsum; et tollat crucem suam, et sequatur me* (*Luc. 9. 23*). Cujus exhortationis hic sensus est: Non est delicata in Deum et secunda confessio. Qui in me credit, debet suum sanguinem fundere. Qui enim perdiderit animam suam in presenti, lucrificiet eam in futuro (*Matth. 10. 39*). Quotidie credens in Christum, tollit crucem suam, et negat seipsum. Qui impudicus fuit, versus ad castitatem, temperantiam luxuriam negat. Qui formidolosus et timidus, assumpto robore fortitudinis, priorem se esse nescit. Iniquus si sequatur justitiam, negat iniquitatem. Stultus si Christum confiteatur Dei virtutem et Dei sapientiam, negat stultitiam (*1. Cor. 1*). Quod scientes, non solum persecutionis tempore et necessitate martyrii, sed in omni conversatione, opere, cogitatione, sermone, negemus nosmetipsos quod ante fuimus; et confiteamur eos, qui in Christo renati sumus. Idcirco enim Dominus crucifixus est, ut et nos qui credimus in eum, et peccato mortui sumus, crucifigamur eum ipso, dicamusque quod Apostolus Paulus docuit: *Cum Christo crucifixus sum* (*Gal. 2. 19*). Et: *Mihi autem absit*

(a) Sic editi plerique ac Mss. cum negandi particula, quæ non oppugnatur, quemadmodum et in epistola ad Paulam de Hebræico Alphabeta adducitur. Et sensus quidem utroque in loco idem est, qui nimirum pro non expugnatur accipi atque exponi debet. Verum Martiano ex aliis Mss. et forte Græco etiam textu πάλιν παλινορουμένη, placuit, quæ oppugnatur.

(b) Antea erat resurget.

gloriari, **859** nisi in Cruce Domini nostri Jesu Christi: per quem mihi mundus crucifixus est, et ego mundo (*Galat. 6. 14*). Qui cum Christo crucifixus est, spoliatur principatus et potestates, et triumphat eas in ligno. Unde et in Evangelio secundum (c) Matthæum, in typum eorum qui in Domino credituri erant, et se cum illo crucifigunt, Simon Cyrenæus portat crucem ejus; quam juxta alios Evangelistas prior ipse portavit.

CAP. IV. — Quid vult significare, quod in eodem Matthæo scriptum est, *Væ prægnantibus, et nutriendibus in illis diebus*. Et: *Orate ne fiat fuga vestra hyeme vel sabbato* (*Matth. 24. 19. 20*). Quod ex superioribus pendere manifestum est. Cum enim Evangelium Christi cunctis gentibus fuerit prædicatum, et venerit consummatio, viderintque abominationem desolationis, quæ dicta est a Daniele Propheta, stantem in loco sancto (*Marc. 13*): tunc præcipitur his, qui in Judæa sunt, ut fugiant ad montes; et qui in tecto, ne descendant tollere aliquid de domo sua; et qui in agro, ne revertantur auferre tunicam suam. De quibus in Commentariis ejusdem Matthæi plenius diximus. Stantique conjungitur: *Væ prægnantibus et nutriendibus in illis diebus*. In quibus diebus? quando abominatio desolationis steterit in loco sancto. Quod quidem juxta litteram de adventu Antichristi prædicari, nulli dubium est: quando persecutionis magnitudo compellit fugere, et graves uteri, parvulique lactentes fugam retardant. Licet quidam Titi et Vespasiani adversus Judæos, et præcipue Jerusalem obsidionem pugnamque significari velint. Hyemem quoque et sabbatum, sic interpretantur, ne eo tempore fugere compellantur, quando duritia frigoris in agris, et in desertis locis, fugientes latere non patitur: et observatio sabbati, aut prævaricatoris facit, si fugiant; aut hostium gladiis subjacere, si sabbati otium, et præcepta servaverint. Nos autem audientes Dominum Salvatorem, ut qui in Judæa **860** sunt, ad montana confugiant, ipsi quoque oculos levemus [al. levamus] ad montes, de quibus scriptum est: *Levavi oculos meos in montes, unde veniet auxilium mihi* (*Psal. 120. 1*). Et in alio loco: *Fundamenta ejus in montibus sanctis* (*Psal. 86. 1*): Et, *Montes in circuitu ejus, et Dominus in circuitu populi sui* (*Psal.*

(c) Brixiani codices novem penes Victorium duoque alii apud nos, quorum alter impressus est, secundum Joannem hoc loco, non secundum Matthæum Evangelium laudant. Ex Hieronymo quoque contextu et loquendi ratione facile nostro quidem judicio liquet, minime Matthæum adduci ab eo voluisse; cum enim quæ lactenus explicavit, ex illo diversis locis petita sint, quid est quod quasi de nusquam antea in probationem adducto testimonio dicit, *Unde et in Evangelio secundum Matthæum*? Si tamen ex Mss. Joannem substituas, neutiquam constabit sententiæ veritas, siquidem ex omnibus Evangelistis qui uno consensu a Simone Cyrenæo portatam fuisse crucem Jesu testantur, solum Joannes conceptis verbis a Christo illam antea sublatam asseverat. In hunc itaque sensum, quem intendi eliam a S. Doctore nullus dubito, post Mss. lectionem, nimirum substituto Joannis nomine, reficere adhuc ex conjecturis locus deberet, hac verborum metathesi, puta, *Crucem quam juxta alios Evangelistas Simon Cyrenæus portat, prior ipse portavit*. Verum quia Mss. non nisi superiori loco suffragantur, ab impressa lectione, quam cæteri etiam editores religiose observant, nihil a nobis est immutatum.

124) : Et, *Non potest (a) latere civitas super montem posita (Matth. 5. 14)*, et discalcemus non pello litteræ, nudisque pedibus cum Moyse ascendentes montem (b), dicamus : *Trausiens videbo visionem hanc magnam (Exod. 3. 3)*; ut possimus intelligere prægnantes animas, quæ de semine doctrinarum et sermonis Dei, initia fidei conceperunt, et dicunt cum Isaia : *A timore tuo Domine concepimus, et parturivimus, et peperimus spiritum salutis tuæ, quem fecisti super terram (Isai. 26. 14)*. Sicuti enim semina paulatim formantur in uteris : et tamdiu non putatur [al. reputatur] (c) homo, donec elementa confusa suas imagines membraque suscipiant : ita sensus ratione conceptus, nisi in opera proruperit, adhuc in ventre retinetur ; et cito abortio perit, cum viderit abominationem desolationis (Dan. 9. 27; Matth. 24. 15; Marc. 13. 14) stantem in Ecclesia, et Satanam transfigurari in Angelum lucis (2. Cor. 11. 14). De istiusmodi fœtibus Paulus loquitur dicens : *Filioli mei, quos iterum parturio, donec Christus formetur in vobis (Galat. 4. 10)*. Ilas ergo reor juxta mysticos intellectus esse mulieres, de quibus idem Apostolus scribit : *Mulier seducta in transgressione facta est. Salvabitur autem per filiorum generationem, si permanserint in fide et caritate et sanctitate cum pudicitia (1. Tim. 2. 14. 15)*. Quæ si de sermone divino aliquando generarit, necesse est, quæ generata sunt, crescere ; et primum accipere lac infantis (1. Cor. 3. 2), donec perveniant ad solidum cibum, et ad maturam ætatem plenitudinis Christi (Ephes. 4. 13). Omnis enim qui lacte alitur, imperitus est in ratione justitiæ : parvulus enim est. Hæ igitur animæ quæ necdum pepererunt, sive quæ necdum potuerunt quæ generata sunt alere ; cum viderint sermonem hæreticum stantem in Ecclesia, cito scandalizantur **861** et pereunt : et in tempestate atque persecutionibus permanere non possunt, præsertim si otium habuerint bonorum operum, et non ambulaverint in via, quæ Christus est (Joan. 14. 6). De hac abominatione hæreticæ perversæque doctrinæ dicebat Apostolus, quod homo iniquitatis et adversarij elevet se contra omne quod dicitur Deus et religio, ita ut audeat stare in Templo Dei, et ostendere se quod ipse sit tanquam Deus (2. Thess. 2. 4) : cujus adventus secundum operationem Satanae ; et ea quæ concepta sunt facit perire abortio ; et quæ sunt nata, ad pueritiam et ad perfectam ætatem pervenire non posse. Quamobrem orandus est Dominus, ne in exordio fidei et crescentis ætatis oriatur hiems, de qua scriptum est : *Hiems transiit, imber abiit tibi (Cant. 2. 11)* ; ne otio tor-

peamus : sed imminente naufragio, suscitemus dormientem Dominum, atque dicamus : *Præceptor salva nos, perimus (Matth. 8. 25)*.

CAP. V.—Quid sibi velit, quod scriptum est in Evangelio secundum Lucam : *Et non receperunt eum : quoniam facies ejus erat (d) vadens in Jerusalem (Luc. 9. 53)*. Festinans Dominus pergere in Jerusalem, ut complerentur dies assumptionis ejus, et Pascha celebraret, de quo dixerat : *Desiderio desideravi hoc Pascha comedere vobiscum antequam patiar (Ibid. 22. 15)*, et bibere calicem, de quo ait : *Calicem quem dedit mihi Pater, non bibam illum (Joan. 18. 11)* ? omnemque doctrinam suam patibulo roboraret, juxta illud quod scriptum est : *Cum exaltatus fuero a terra, omnia traham ad meipsum (Ibid. 12. 32)* ; obfirmavit faciem suam, ut iret Jerusalem. Obfirmatione enim et fortitudine opus est ad passionem sponte proferanti. Unde et Ezechieli, cui dixerat Deus : *Fili hominis in medio scorpionum tu habitas, et ne timeas eos : (e) obfirmavi, inquit, faciem tuam, et dedi faciem tuam æneam, et frontem tuam ferream (Ezech. 2. 6, et 3. 9)* ; ut si forsitan surrexisset contra eum malleus universæ terræ, quasi incus durissima **862** resisteret, malleumque contereret, de quo scriptum est : *Quomodo confractus est, et contritus est malleus universæ terræ (Jer. 50. 23)* ? *Et misit nuntios, id est, Angelos ante faciem suam (Luc. 9. 52)*. Justum enim erat ut Dei Filio (f) Angeli ministrarent. Sive Angelos, Apostolos vocat : quia et Joannes præcursor Domini, Angelus appellatus est (Malach. 3 ; et Matth. 11). Cumque ingressi essent vicum Samaritæ, ut præpararent ei, non susceperunt illum : *quia facies ejus erat vadens in Jerusalem*. Hostili inter se Samaritani atque Judæi discordant odio, et cum omnes oderint gentes, proprio contra se furore bacchantur, dum utrique de Legis possessione contendunt, et intantum se mutuo persequuntur, ut postquam Judæi de Babylonia sunt reversi, ædificationem Templi, Samaritani semper impederint. Cumque vellent et ipsi cum eis ædificare Templum, responderunt Judæi : *Non licet nobis et vobis ædificare domum Domini (1. Esdr. 4)*. Denique pro summa injuria Pharisæi exprobrahant Domino : *Nonne da-*

(d) Victorius erat obfirmatus vadens, quæ vox obfirmata in cunctis Mss. desideratur, puto in his etiam, quos Martianæus contulit, tametsi lectorem minime admoveat. Quin, etiam a Græco codice abest, ubi tantum *ἐν τῷ ἐπισημοῦ αἰῶνι ἢ ποσειδωνοῦ* : atque ab ipso Vulgato interprete, *quoniam facies ejus erat euntes*, etc. Eam tamen Reatinus interpres retineri omnino debere contendit, quod ex subnexa Hieronymi interpretatione constet, ab eo lectam fuisse, nam subdit, *Obfirmatione enim et fortitudine*, aliaque infra his similia. Sed plurimum veremur, quin ij se alique editores satis attente animadverterint, omnem ex superiori contextu historiam abs Hieronymo repeti suæ ut inserviat explanationi, verbaque *obfirmavit faciem suam, ut iret Jerusalem*, ex præcedenti Evangelii versiculo esse, ad quem adeo tota, quam heic S. Doctor *obfirmationis* mentionem ingerit, referenda est ; minime vero ad hunc quinquagesimum tertium, quem ubi iterum paulo infra recitat, constanter absque ejus vocis adiectione legit.

(e) Idem Victor. obfirmat, inquit, etc.

(f) Vulgo *Angelos* quidem significat Græcum vocabulum ἄγγελος, sed nuntios tamen plerique Patrum interpretantur heic loci, eosque homines fuisse, et de nomine Jacobum, et Joannem serio asserunt alii.

(a) Victorius ex Vulgato editione ac Florentinis quibusdam Mss. alisque Brixianis, *non potest abscondi*, cui favet et Græc. *ἀποκρύβεται*.

(b) Alii addunt *Sina*, quod ejus mortis est nomen.

(c) Sic editi libri omnes ante Martianaum : sic ratio sensusque omnis petit. Ille tamen ex nescio quibus depravatis Mss. pro *homo* legit *homicidium*, quæ lectio, ut nihil ad rem sit, etiam ex ejus explicatione parum sacram doctrinam continet. Ad marginem quoque comminiscitur. Exod. locum XXI. 23. qui neutiquam est ad Hieronymum.

monium habes, et Samaritanus es? (Joun. 8. 48). Et in parabola de Jerusalem descendens Jericho, Samaritanus ponitur pro signo atque miraculo, quod malus bene fecerit (Luc. 10): et ad puteum Samaritanæ scriptum est: *Non enim contumtuntur Samaritani Judæis* (Joan. 4. 9). Videntes ergo Samaritæ Dominum Jerusalem pergere, id est, ad hostes suos, quod audierant a discipulis ejus, qui ad parandum hospitium venerant, Judæum esse cognoscunt: et quasi Judæum atque alienum, et cum qui ad inimicos pergeret, suscipere noluerunt. Quanquam, et alia nobis subjiciatur (a) intelligentia, quod voluntatis Domini fuerit, non suscipi a Samaritis, quia festinabat ire Jerusalem, ibique pati, et sanguinem fundere, ne occupatus susceptione Samaritica, et doctrina gentis illius, passionis differret diem, ad quam venerat sustinendam. Unde dicit et alio loco: *Non veni nisi ad oves perditas* 863 *domus Israel* (Matth. 15. 24). Et Apostolis præcepit: *Civitatem Samaritanorum non intrabitis* (Ibid. 10. 5), volens tollere omnem occasionem persecutionis Judaicæ: ne postea dicerent, crucifiximus eum, quia so inimicos nostris, et hostibus junxerat. Facies igitur ejus erat pergens Jerusalem. Et idcirco juxta aliam intelligentiam, non receperunt eum Samaritæ: quia festinabat ingredi Jerusalem. Ut autem eum non reciperent, fuit Dominicæ voluntatis. Denique Apostoli in Lege versati, in qua tantum justitiam noverant, oculum pro oculo, dentem pro dente, ulcisci nituntur injuriam, et imitari Eliam, ad cujus vocem duos pencecontarchos militum ignis absumperat: dicuntque ad Dominum: *Vis, dicimus, ut ignis descendat de cælo, et consumat eos* (Luc. 9. 51)? Pulchre, *Vis, inquit, dicimus*: nam et Elias dixerat: *Si homo Dei sum, ignis descendat de cælo super vos* (4. Reg. 1. 10). Ergo ut Apostolorum sermo efficientiam habeat, voluntatis est Domini. Nisi enim ille jusserit, frustra dicunt Apostoli, ut ignis descendat super eos, et quodammodo verbis aliis hoc loquuntur. Si ad servi Eliæ injuriam ignis descendit de cælo, et non Samaritas, sed Judæos consumpsit incendium, quanto magis ad contemptum Filii Dei, in impios Samaritas debet flamma sævire? E regione Dominus, qui non ad judicandum venerat; sed ad salvandum, non in potestate, sed in humilitate, non in Patris gloria, sed in hominis vilitate, increpat eos, quod non meminert doctrinæ suæ, et bonitatis Evangelicæ, in qua dixerat: *Qui te percusserit in (b) maxillam, præbe ei et alteram* (Matth. 5. 39): Et, *Diligite inimicos vestros* (Luc. 6. 35).

(a) Ita Ambrosius quoque, et Theophilactus in hunc locum videntur sentire, quam tamen intelligentiam non prorsus immerito alii improbant, et repugnare sacro textui contendunt. Equidem si Christum retinere Samaritani hæud valuerunt, quod ipse festinabat Jerusalem pergere, ipseque ab eis, qui voluissent eum suscipere, suscipi tamen noluit; quid causæ fuit, ut discipuli ejus *Jacobus et Johannes* postularent Dominum, ut ignis descenderet de cælo, et Samaritanos combureret, quo acceptam ab eis injuriam ulcisceretur.

(b) Sic Mss. atque editi uno consensu: *Vulgatus addit dexteram, et tum, quarum vocum altera etiam in vetustioribus Græcis codicibus desideratur. Facile e veteri La-*

CAP. VI.—Alteram de Evangelio Lucæ (Cap. 16. v. 1. et seq.) quæstiunculam proposuisti: quis sit villicus iniquitatis, qui Domini voce laudatus est. Cujus cum vellem scire rationem, et de quo fonte processerit, revolve volumen Evangelicum, et inter cætera reperi; quod appropinquantibus Salvatore publicanis, et peccatoribus, ut audirent eum, murmurabant Pharisei et Scribæ, dicentes: *Quore iste peccatores suscipit, et comedit cum eis* (Luc. 15. 2)? Qui locutus est eis parabolam centum ovium, et unius perditæ, quæ inventa pastoris humeris reportata est. Et cur esset 864 proposita, statim intulit: *Dico vobis, sic erit gaudium in cælo super uno peccatore pœnitentiam agente, magis quam super nonaginta novem justis, qui non habent opus pœnitentia.* Aliam quoque parabolam decem drachmarum uniusque perditæ, et repertæ cum proposuisset, similicam sine complevit. *Sic dico vobis, gaudium erit coram Angelis Dei super uno peccatore pœnitentiam agente.* Tertiam quoque parabolam proposuit hominis habentis duos filios, et dividitis inter eos substantiam. Cumque minor facultatibus perditis, egere cœpisset, et comedere siliquas, porcorum cibum, reversus ad patrem, susceptus ab eo est. Frater quoque invidens senior, patris vocem correptus est, quod latari debuerit, et gaudere, quia frater ejus mortuus fuerat, et revixit: perditus erat, et inventus est. Has tres parabolas contra Phariseos, et Scribas locutus est, qui nolebant recipere pœnitentiam peccatorum, et Publicanorum salutem. *Dicebat autem, inquit, et ad discipulos suos* (Ibid. 16. 1), haud dubium, quin parabolam, sicut prius ad Scribas, et Phariseos: qua parabola ad clementiam discipulos hortaretur, et aliis diceret verbis: *Dimitte, et dimittetur vobis* (Luc. 6. 7); ut in Oratione Dominica libera fronte poscatis, *Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris* (Matth. 6. 12). Quæ est ergo parabola ad clementiam discipulos cohortantis? *Homo quidam erat dives, qui habebat villicum* (Luc. 16. 1) sive dispensatorem, hoc enim *οικονόμος* significat. Villicus (c) autem proprie villæ gubernator est, unde et a villa villicus nomen accepit. *Οικονόμος* autem tam pecuniæ, quam frugum, et omnium quæ dominus possidet, dispensator est. Unde, et *οικονομικὸς* Xenophontis pulcherrimus liber est, qui non gubernationem villæ, sed dispensationem universæ domus (Tullio interpretante) significat. Iste igitur dispensator accusatus est ad dominum suum, quod dissiparet substantiam ejus. Quo vocato dixit: *Quid hoc audio de te? Redde rationem dispensationis tuæ, neque enim ultra mea poteris dispensare.* Quid dixit in-

terpretatione utraque aberat, nam et Tertullianus de Patientia cap. 7. *Verberanti te in faciem, etiam alteram genam obverte.*

(c) Pro quocumque dispensatore, et custode generatim accipitur, maxime in sequiori ætate. Cassiodor. Variar. V. epist. 39. ad fin. « Villicorum quoque genus, quod ad damnosam tuitionem queruntur inventum, tam de privata possessione, quam publica funditus volumus amoveri, quia non est defensio, quæ præstatur injuris: suspectum est quod patiuntur volentes.

tra semetipsum: *Quid faciam, quia dominus meus aufert a me dispensationem? Fodere non valeo, mendicare* **865** *erubesco. Scio quid faciam, ut quando sublata mihi fuerit dispensatio, suscipiant me in domos suas. Vocavit itaque singulos debitores domini sui, et dixit primo: Quantum debes Domino meo? Qui dixit ei: Centum batos olei. Ait illi: Tolle cautionem tuam, et sedens cito, scribe quinquaginta. Deinde ad alium locutus est: Tu autem quantum debes? At ille respondit: Centum ceros tritici. Dixitque ei: Tolle cautionem tuam, et scribe octoginta. Et laudavit Dominus villicum, sive dispensatorem iniquitatis, quod prudenter fecerit: quia filii sæculi hujus prudentiores sunt filiis lucis in generatione sua. Et ego dico vobis, facite vobis amicos de iniquo mamona: ut quando defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula. Qui fidelis est in parvo, et in multo fidelis est. Qui minimo iniquus est, et in multo iniquus erit. Si ergo in iniquo mamona fideles non fuistis, quod verum est, quis credet vobis? Et si in alieno fideles non fuistis, quod vestrum est, quis dabit vobis? Nemo servus potest duobus Dominis servire: aut enim unum habebit odio, et alterum diligit: aut unum audiet, et alterum contemnet. Non potestis Deo servire, et mamone. Audiebant autem hæc omnia Pharisæi, qui erant avari, et subsannabant illum. Totum parabole hujus textum posui, et non nobis intelligentiam aliunde queramus, et in parabola certas nitamur invenire personas; sed interpretemur eam quasi parabolam, hoc est similitudinem, que ab eo vocatur quod alteri *καταβάλλεται*, hoc est, assimilatur, et quasi umbra prævium veritatis est. Si ergo dispensator iniqui mamona, Domini voce laudatur, quod de re iniqua sibi justitiam præparavit: et passus dispendia Dominus, laudat dispensatoris prudentiam, quod adversus Dominum quidem fraudulenter, sed pro se prudenter egerit: quanto magis Christus qui nullum damnum sustinere potest, et pronus est ad clementiam, laudabit discipulos suos, si in eos qui credituri [al. *credidit*] sibi sunt, misericordes fuerint? Denique post parabolam intulit: *Et ego vobis dico, facite vobis amicos de iniquo mamona*. Mamona autem, non Hebræorum, sed Syrorum lingua, divitiæ nuncupantur, (a) quod **866** de iniquitate collectæ sint. Si ergo iniquitas bene dispensata vertitur in justitiam: quanto magis sermo divinus, in quo nulla est iniquitas, qui et Apostolis creditus est, si bene fuerit dispensatus, dispensatores suos levabit in cælum? Quamobrem sequitur: *Qui fidelis est in minimo, hoc est in carnalibus, et in multis fidelis erit, hoc est in spiritualibus.**

(a) Scilicet compositam vocem esse arbitratus est, et forte deduxit ex *מין* et *מב*, Minavon de iniquitate, *מין* quippe vanitas, et iniquitas est. Ipse etiam S. Irenæus l. 3. c. 8. nescio quam adjectionem compositionemque hoc in vocabulo invenit, sed cubat in mendo locus. Interim Chaldaice ac Syre unum est verbum, *ממנה*, quo ejus temporis idiomate utentes Judæi, divitiæ appellabant, easque præcipue, quæ alteri cum fenore creduntur. Unde veram ejus nominis etymologiam, post varias doctorum hominum opiniones, non aliam putamus esse, quam quæ deducitur ex Hebræico *ממנה* *credidit*, ex quo *ממנה* creditum, quod Græce est *δανεισμα*, sive *fenus*. Quæ interpretatio mirum Evangelii locis quam congruat.

*Qui autem in parvo iniquus est, ut non det fratribus ad utendum, quod a Deo pro omnibus est creatum; iste et in spirituali pecunia dividenda iniquus erit; ut non pro necessitate, sed pro personis doctrinam Domini dividat. Si autem, inquit, carnales divitiæ quæ labuntur, non bene dispensatis, veras æternasque divitiæ doctrinæ Dei, quis credet vobis? Et si in his quæ aliena sunt (alienum autem est a nobis omne quod sæculi est) infideles fuistis, ea quæ vestra sunt, et proprie depnata homini, quis vobis credere poterit? Unde corripit avaritiam, et dicit eum qui amat pecuniam, Deum amare non posse. Igitur et Apostolis, si velint amare Deum, pecunias esse contemnendas. Unde Scribæ et Pharisæi qui erant avari, adversum se dictam intelligentes parabolam, subsannabant eum: carnalia, ut certa et præsentia, spiritualibus ac futuris, et quasi incertis præponentes, Theophilus Antiochenæ Ecclesiæ (b) septimus post Petrum Apostolum Episcopus, qui quatuor Evangelistarum in unum opus dicta compingens, ingenii sui nobis monumenta dimisit [al. *reliquit*], hæc super hac parabola in suis Commentariis est locutus. « Dives qui habebat villicum, sive dispensatorem, Deus omnipotens est, quo nihil est ditius. Hujus dispensator est Paulus, qui ad pedes Gamalielis sacras Litteras didicit (Act. 22. 3), et Legem Dei susceperat dispensandam. Qui cum cœpisset credentes in Christo persequi, ligare, occidere, et omnem Domini sui dissipare substantiam, correptus a Domino est: *Saule, Saule quid me persequeris? Durum est tibi contra stimulum calcitrare* (Act. 9. 4. 5). Dixitque in corde suo: Quid faciam? quia qui magister sui, et villicus, cogor esse discipulus et operarius. **867** *Fodere non valeo*. Omnia enim mandata Legis, quæ terræ incubabant, cerno destructa: et Legem atque Prophetas usque ad Joannem Baptistam esse finitos. *Mendicare erubesco*, ut qui doctor fueram Judæorum, cogar a gentibus et a discipulo Anania, salutis ac fidei mendicare doctrinam. Faciam igitur quod mihi utile esse intelligo: ut postquam projectus sacro de villicatione mea, recipiant me Christiani in domos suas. Cœpitque eos qui prius versabantur in Lege, et sic in Christum crediderant (c), ut arbitrarentur se in Lege justificandos, docere Legem abolitam (d), Prophetias præterisse, et quæ antea pro lucro fuerant, reputari in stercora (Philipp. 3. 8). Vocavit itaque duos de pluribus debitoribus. Primum, qui debebat centum batos olei, eos videlicet qui fuerant ex gentibus congregati, et magna indigebant misericordia Dei; et de centenario numero (qui plenus est atque perfectus) fecit eos scribere quinquagenarium, qui proprie pœnitentium*

(b) Aliter in Catalogo *sexthum* dixit Antiochenis Ecclesiæ Episcopum. Sic Theophilus ad Autolycom operis inscriptio *θεοφιλου Πατριάρχου τῆς Ἀντιοχείας*, Petrus scilicet una non computatur, quod passim usuvenit, Apostolos pro potestate eorum Apostolica indiculis Antistitum præfigere vel iis eximere.

(c) Ex vetustiori edito, unoque Ms. legimus, *ut*, quod series orationis, quæque præponitur, *sic* particula, postulare visæ sunt: antea enim erat *ne arbitrarentur*. Contrario sensu, ac falso.

(d) Plerique alii editi *prophetas*.

est, juxta jubilæum, et illam in Evangelio parabolam, in qua alteri quingenti, alteri quinquaginta denarii dimittuntur. Secundum autem vocavit populum Judæorum, qui tritico mandatorum Dei nutritus erat, et debebat ei centenarium numerum, et coegit, ut de centum, octoginta faceret, id est crederet in Domini resurrectione, quæ octavæ diei numero continetur, et de octo completur decadibus: ut de sabbato Legis transiret ad primam sabbati. Ob hanc causam a Domino prædicatur, quod bene fecerit; et pro salute sua in Evangelii clementiam de Legis austeritate (a) mutatus sit. Quod si quæsieris, quare vocetur *villicus iniquitatis*, in Lege, quæ Dei est; iniquus erat villicus, qui bene quidem offerebat, sed non bene dividebat; credens in Patrem, sed Filium persequens; habens Deum omnipotentem, sed Spiritum Sanctum negans. Prudentior itaque fuit Paulus Apostolus in transgressione Legis filiis quondam lucis, qui in Legis observatione versati, Christum qui Dei patris verum lumen est, perdidit. Ambrosius 868 Mediolanensis Episcopus quid de hoc loco senserit, in Commentariis ejus legere poteris. Origenis et Didymi in hanc parabolam explanationem invenire non potui; et utrum abolita sit temporum vetustate, an ipsi non scripserint, incertum habeo. Mihi juxta priorem interpretationem hoc videtur, quod de iniquo mamona debeamus nobis amicos facere, non quoslibet pauperes; sed eos qui nos possint recipere in domos suas, et in æterna tabernacula: ut cum eis parva præbuerimus, recipiamus ab illis magna, et dantes aliena, nostra suscipiamus, et aminemus in benedictione, ut metamus benedictionem: *Qui enim parce seminaverit, parce et metet.*

CAP. VII. — Quo sensu accipiendum sit, quod in Epistola legimus ad Romanos: *Vix enim pro justo quis moritur. Nam pro bono forsitan quis audeat mori* (Rom. 5. 7). Dux hæreses ex occasione hujus testimonii, quod non intelligunt, diverso quidem errore, sed pari impietate blasphemant. Marcion enim qui justum Deum, et Creatorem Legis facit, et Prophetarum; bonum autem Evangeliorum, et Apostolorum, cujus vult esse Filium Christum, duos introducit deos: alterum justum, et alterum bonum. Et pro justo asserit, vel nullos, vel paucos oppetisse mortem. Pro bono autem, id est Christo, innumerabiles Martyres extitisse. Porro Arius justum ad Christum refert, de quo dictum est: *Deus judicium tuum regi da, et justitiam tuam filio regis* (Psal. 71. 1): Et ipse de se in Evangelio: *Non enim Pater judicat quemquam; sed omne judicium dedit Filio* (Joan. 5. 22); Et, *Ego sicut audio, sic judico* (Ibid. 30). Bonum autem ad Deum Patrem, de quo ipse Filius constituitur: *Quid me dicis bonum: Nemo est bonus, nisi unus Deus Pater* (Luc. 18. 19). Cumque hucusque blasphemiam suam devios calles potuerit invenire, in consequentibus impingit, et corrui. Quomodo enim pro Patre quis audeat mori, et pro Filio vix moritur, cum propter nomen Christi,

tantus Martyrum sanguis effusus sit? Qui igitur simpliciter hunc exponit locum, hoc potest dicere quod in veteri Lege, in qua justitia est, vix 869 pauci inventi sunt, qui suum fuderint sanguinem. In novo autem Instrumento, in quo bonitas est atque clementia, innumerabiles exstiterunt Martyres. Sed ex eo quod posuit, *forsitan quis (b) etiam audeat mori*, et pendulo gradu sententiam temperavit, inveniri posse nonnullos, qui audeant mori pro Evangelio, ostendit non sic accipiendum; sed ex superioribus, et inferioribus sensum loci hujus debere tractari. Dicens enim Paulus se gloriari in tribulationibus: quia *tribulatio patientiam operatur; patientia autem probationem; probatio vero spem; spes autem non confundit* (Rom. 5. 4. et 5), quæ ex eo certam habeat promissionem, quia *caritas Dei diffusa est in cordibus nostris, per Spiritum Sanctum qui datus est nobis* (Ibid.): secundum illud quod Deus dixerat per Prophetam: *Effundam de spiritu meo super omnem carnem* (Joel. 1. 28), miratur bonitatem Christi, quod pro impiis, et infirmis, et peccatoribus mori voluerit, et mori opportuno tempore, de quo ipse dicit: *Tempore opportuno exaudivi te, et in die salutis auxilium sum tui* (Isai. 49. 8). Et rursus: *Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis* (2. Cor. 6. 2). Quando omnes peccaverunt, simul inutiles facti sunt, non fuit qui faceret bonum, non fuit usque ad unum (Psal. 13. 1). Incredibilis ergo bonitas, et clementia inaudita, mori pro impiis, vix enim pro justo aliquem, et bono suum sanguinem fundere (c), metu mortis cuncta terrente. Nam inveniri interdum potest, ut aliquis pro re justa, et bona audeat mori. Caritas autem Dei, quam habuit in nobis, hinc maxime comprobatur, quod cum adhuc peccatores essemus, *Christus pro nobis mortuus est, et sublata est de terrâ vita ejus: Et pro iniquitatibus populi ductus est ad mortem: Et portavit peccata nostra, Et tradita est in mortem anima illius, Et, cum iniquis deputatus est* (Isai. 53); ut nos impios, et infirmos, et peccatores, pios et robustos, et justos faceret. Nonnulli ita interpretantur. Si ille pro nobis impiis mortuus est, et peccatoribus, quanto magis nos absque dubitatione pro justo, et bono Christo debemus occumbere? Justum autem, et bonum non putemus esse diversum, nec aliquam proprie significare personam; sed absolute 870 justam rem, et bonam, pro qua difficulter, sed interdum aliquis inveniri potest, qui suum sanguinem fundat.

CAP. VIII. — Quid sibi velit quod ad Romanos scribit Apostolus: *Occasione accepta, peccatum per mandatum operatum est in me omnem concupiscentiam* (Rom. 7. 7). Ponamus totum testimonium, et singula Christi auxilio disserentes, quid nobis videatur, simpliciter indicemus, non præjudicantes tuo sensui, quid velis intelligere, sed nostram sententiam breviter explicantes. *Quid ergo dicemus? Lex peccatum est? Absit. Sed peccatum non cognovi, nisi per Legem. Nam*

(b) Ex Græco *etiam*, etiam: quæ vox in Latinis codicibus desideratur.

(c) Adhuc editi vetustiores contingit.

(a) Vitiose quidam editi *mutuatus* sit.

concupiscentiam nesciebam, nisi Lex diceret, non concupisces. Occasione autem accepta, peccatum per mandatum operatum est in me omnem concupiscentiam. Sine Lege enim peccatum mortuum erat. Ego autem vivebam aliquando sine Lege: sed ubi venit mandatum, peccatum revixit. Ego autem mortuus sum, et inventum est mihi mandatum quod erat ad vitam, hoc esse ad mortem. Peccatum enim, occasione accepta per mandatum, seduxit me, et per illud occidit. Itaque Lex quidem sancta, et mandatum sanctum, et iustum, et bonum. Quod ergo bonum est, mihi mors (a) est? Absit. Sed ut peccatum appareat peccatum, per bonum mihi operatum est mortem: ut fiat supra modum peccans peccatum per mandatum. Scimus enim, quia Lex spiritalis est: ego autem carnalis sum, venundatus sub peccato. Quod enim operor, ignoro [al. non intelligo]. Non enim quod volo (b), hoc ago: sed quod odi, illud facio. Si autem quod nolo, hoc facio, consentio legi, quia bona est. Nunc autem san non ego operor illud, sed quod habitat in me, peccatum. Scio enim quod non habitat in me, hoc est in carne mea, bonum. Velle enim adjacet mihi, perficere autem bonum (c), non invenio. Non enim quod volo, facio bonum: sed quod nolo, malum, hoc ago. Si autem quod nolo, hoc facio: jam non ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum. Invenio igitur legem volentem mihi facere bonum: quia mihi malum adjacet. Condelector enim legi Dei secundum interitorem hominem. Video autem aliam legem in membris mei, repugnantem legi mentis meae, et captivum me ducentem in lege peccati, quae est in membris meis. Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore 871 mortis hujus? Gratia (d) Deo per Jesum Christum Dominum nostrum. Quomodo medicina non est causa mortis, si ostendat venena mortifera, licet his mali homines abutantur ad mortem, et vel se interficiant, vel insidientur inimicis: sic Lex data est, ut peccatorum venena monstret; et hominem male libertate sua abutentem, qui prius ferebatur improvidus, et per præcepta labeatur, freno Legis retineat, et compositis doceat incedere gressibus, ita ut serviamus in novitate spiritus, et non in vetustate litteræ, id est, vivamus sub præcepto, qui prius in modum brutorum animalium dicebamur; Manducemus et bibamus, cras enim moriemur (1. Cor. 15. 52). Quod si subintrante Lege (quæ docet quid facere, et prohibet quid non facere debeamus) vitio nostro et incontinentia feramur contra scita legalia, videtur Lex causa esse peccati: quæ dum prohibet concupiscentiam, quodammodo eam inflammare cognoscitur. Sæcularis apud Græcos sententia est: Quidquid licet, minus desideratur. Ergo e

contrario quiddam non licet, fomentum accipit desiderii. Unde et Tullius de parricidarum suppliciis apud Athenienses Solonem scripsisse negat, ne non tam prohibere, quam commonere videretur. Igitur Lex apud contemptores et legum præcepta calcantes, videtur esse occasio delictorum: dum prohibendo quod non vult fieri, ligat eos viaculis mandatorum; qui prius absque lege peccantes, non tenebantur criminibus. Hæc diximus, Legem, quæ per Moysen data est, Intelligentes. Verum quia in consequentibus scriptum est: Lex Dei, et lex carnis atque membrorum, quæ pugnat adversus legem mentis nostræ, et captivos nos ducit in Lege peccati, simulque quatuor leges contra se dimicantes in uno loco scriptas esse cognosco, non abs re arbitror, si requiram quot genera (e) legis in Scripturis sanctis esse memorentur. Dicitur Lex, quæ per Moysen data est, secundum illud quod scriptum est ad Galatas: Quotquot enim ex operibus Legis sunt, sub maledicto sunt. Scriptum est enim: Maledictus omnis qui non permanet in omnibus quæ scripta sunt 872 in libro Legis, ut faciat ea (Gal. 3. 10). Et rursus in eadem epistola: Lex propter prævaricationes posita est, donec veniret semen cui repromissum est, disposita per Angelos in manu mediatoris (Galat. 3. 19). Et iterum: Itaque Lex pædagogus noster fuit in Christo, ut ex fide justificemur. Postquam autem venit fides, nequaquam ultra sub pædago sumus. Omnes enim filii Dei estis per fidem, quæ est in Christo Jesu (Galat. 3. 24. et seqq.). Historia quoque quæ præcepta non continet, sed quid factum sit refert, ab Apostolo Lex appellatur. Dicite mihi, inquit, qui sub Lege vultis esse, Legem non legis? Scriptum est enim, quia Abraham duos filios habuit, unum de ancilla, et alterum de libera. Sed qui ex ancilla, secundum carnem natus est; qui autem de libera, per repromissionem (Ibid. 4. 22. 23). Sed et Psalmi Lex appellantur: Ut completeretur sermo qui in Lege eorum conscriptus est: Quia odio habuerunt me gratis (Psal. 68. 5). Isaie quoque Prophetiam, Legem Apostolus vocat (1. Cor. 14. 21): In Lege scriptum est: quoniam in aliis linguis, et in aliis labiis loquar populo huic: et nec sic me exaudient, dicit Dominus (Isai. 21). Quod juxta Hebraicum et Aquilam in Isaia scriptum reperi. Appellatur etiam Lex, mystica Scripturarum intelligentia: Scimus quia Lex spiritalis est (Rom. 7. 14). Et extra hæc omnia, naturalem legem scriptam in cordibus nostris, idem Apostolus docet. Cum enim Gentes, quæ Legem non habent, naturaliter ea, quæ Legis sunt, faciunt: Isti Legem non habentes ipsi sibi sunt Lex: qui indicant opus Legis

(a) Græc. ἡμὲν θάνατος; tametsi alii cum Latinis addunt γέννησις, factum est.
 (b) Sic melioris notæ Latini Mss. Græcique textus exemplaria. Vulgata autem editio addit heic bonum et in sequenti opposito membro malum. Non enim quod volo bonum hoc ago, sed quod odi malum, illud facio.
 (c) Duo codd. absque inveniendi verbo, tantum habent nequaquam. Quemadmodum in Græcis quoque Mss. haud sane paucis est tantum pro ὅτι ὑπεριστα.
 (d) Plerique Latini Mss. et Patres, Gratia Dei; sed quæ Hier. sequitur Græca exemplaria, χάρισι τοῦ θεοῦ, sive χάρις θεοῦ τῷ θεῷ: Gratia Deo, quemadmodum apud insanam Vulgatam olim extitisse Lucas Brugensis putat.

(e) Hæc de multiplici Legis acceptione ex Origene sumpta sunt fere ad verbum, ex tomo IX. in epist. ad Romanos, ἐπεὶ δὲ ἡ νόμος φωνὴ οὐκ ἐστὶ τοῦ θεοῦ, ἀλλ' ἐστὶ ἐκλάσθου λέγειται... ἐν τῇ ἐπιτομῇ Γαλιθαίας λέγεται: Ὅσοι γὰρ εἰς ἔργον νόμου εἰσὶν, &c. &c. Eisdem plane vestigiis, quibus Hieronymus insisit. Tum ἐμφανίζεται καὶ ἡ ἐκ τῆς Μουσῆος ἀναγγελουμένη ἱστορία ἐκείνῃ τῆς νόμος, φωνῆς, ὡς ἀπο τῆς αὐτῆς ἐπιστολῆς λέγει λαβεῖν, ἐκ τοῦ, λέγεται μοι, &c. &c. Ὅσα καὶ τοῖς φαιλοῦσι ἄνομαζομένους νόμον, ὡς δέλιον ἐκ τοῦ, ἵνα εὐλαφεῖθαι, &c. ἀλλὰ καὶ ἡ τοῦ Παύλου προφητεία νόμος ἐκ τῆς ἀκουστῆς λέγεται φέρονται. Ἐν τῷ νόμῳ γράσσεται... εἶπον γὰρ τὰ ἱουδαϊκόμενα τῇ λέξει ταύτῃ, ἐν τῇ τοῦ Ἀπίλου ἐρημησίᾳ κείμενῃ λέγεται νόμος καὶ ἡ μυστικώτερα καὶ θεωτικώτερα τοῦ νόμου ἐκδοχή, ὡς ἐν τῇ Ὀυδαιαν γὰρ ὅτι ὁ νόμος κτιστικῶς ἐστὶν. ἐκ τῆς δὲ ταύτης λέγεται νόμος ὁ κατὰ τὰς κοινὰς ἐνοχίας ἐπισημαζόμενος τῇ φωνῇ ἐὶ κῆτερα quæ contulisse operæ pretium erit.

scriptam in cordibus suis, testimonium perhibente illi conscientia (*Ibid.* 2. 14 et 15). Ista lex quæ in corde scribitur, omnes continet nationes : et nullus hominum est, qui hanc legem nesciat. Unde omnis mundus sub peccato, et universi homines prævaricatores legis sunt : et idcirco justum iudicium Dei est scribentis in corde humani generis : *Quod tibi fieri nolueris, alteri ne feceris*. Quis enim ignoret homicidium, adulterium, furtum, et omnem concupiscentiam esse malum, ex eo quod sibi ea nolit fieri? Si enim mala esse nesciret, nequaquam doleret sibi esse illata. Per hanc naturalem legem et Cain cognovit peccatum suum, dicens : *Major est causa mea, quam ut dimittar*. Et Adam et Eva cognoverunt **873** peccatum suum, et propterea absconditi sunt sub ligno vitæ. Pharaon quoque antequam Lex daretur per Moysen, stimulatulus lege naturæ, sua crimina confitetur, et dicit : *Dominus justus, ego autem et populus meus impij* (*Exod.* 9. 27). (a) Hanc legem nescit pueritia, ignorat infantia, et peccans absque mandato, non tenetur lege peccati. Maledicit patri et matri, et parentes verberat : et quia necdum accepit legem sapientiæ, mortuum est in eo peccatum. Cum autem mandatum venerit, hoc est, tempus intelligentiæ appetentis bona, et vitantis mala : tunc incipit peccatum reviviscere, et ille mori, reusque esse peccati. Atque ita fit, ut tempus intelligentiæ, quo Dei mandata cognoscimus, ut perveniamus ad vitam, operetur in nobis mortem : si agamus negligentius, et occasio sapientiæ seducat nos atque supplantet, et ducat ad mortem. Non quod intelligentia peccatum sit (Lex enim intelligentiæ sancta et justa et bona est) sed per intelligentiam peccatorum atque virtutum mihi peccatum nascitur, quod priusquam intelligerem, peccatum esse non noveram. Atque ita factum est, ut quod mihi pro bono datum est, meo vitio mutetur in malum ; et ut hyperbolice dicam, novoque verbo utar ad explicandum sensum meum : peccatum, quod priusquam haberem intelligentiam, absque peccato erat, per prævaricationem mandati incipit mihi esse peccantius peccatum. Prius quæramus quæ sit ista concupiscentia, de qua Lex dicit : *Non concupisces*. Alii putant illud esse mandatum, quod in Decalogo scriptum est : *Non concupisces rem proximi tui* (*Deut.* 5. 21). Nos autem per concupiscentiam omnes perturbationes animæ significatas putamus, quibus mœremus et gaudemus, timemus et concupiscimus. Et hoc Apostolus vas electionis, cujus corpus templum erat Spiritus Sancti, et qui dicebat : *An experimentum quaeritis ejus qui in me loquitur Christus* (*1. Cor.* 13. 3)? Et in alio loco : *Christus nos redemit* (*Galat.* 3. 13) : Et iterum : *Vivo autem jam non ego, vivit vero in me Christus* (*Ibid.* 2. 20), non de **874** se loquitur, sed de eo, qui vult

(a) Istæ quoque ex Origene explicatio sumitur, cujus, Rufino interprete, hujusmodi sententia est : notari Pauli verbis hominem in infantia, qui tãdiu legem ignorat, quamdiu ætatis processu noverit inter bonum, et malum discernere, et a conscientia audierit, *Non concupisces*. At plerique alij Patres interpretantur in universum naturam humanam in Pauli persona representari, primum quidem liberam, deinde Lege constrictam. Vide Chrysost., et præcipue Aug. lib. 1. contra duas Epistolas Pelagianorum.

post peccata agere pœnitentiam : et sub persona sua, fragilitatem describit conditionis humanæ : quæ duorum hominum, interioris et exterioris pugnantium inter se bella perpetitur. Interior homo consentit et scriptæ et naturali legi, quod bona sit, et sancta, et justa, et spiritualis. Exterior, *Ego*, inquit, *carnalis sum, venundatus sub peccato. Quod enim operor nescio, et non quod volo hoc ago, sed quod odi* (*Rom.* 7. 14). Si autem exterior facit quod non vult, et operatur quod odit, ostendit bonum esse mandatum, et non se operari quod est malum ; sed habitans in sua carne peccatum : hoc est vitia corporis, et desideria voluptatis, quæ propter posteros et sobolem insita est humanis corporibus : et si fines fuerit egressa, vertitur in peccatum. Se unusquisque consideret, et accusator sui, tractet incentive vitiorum ; quomodo et in sermone, et in cogitatione, et in calore corporis sæpe loquatur, et cogitet, et patiat, quod non vult : nolo dicere, faciat, ne sanctos viros videar accusare, de quibus scriptum est : *Erat ille homo verus et innocens, justus Dei cultor, recedens ab omni opere malo* (*Job* 1. 1). Et de Zacharia, et Elizabeth : *Erant justi ambo in conspectu Dei, ambulantes in omnibus mandatis et justificationibus Domini absque querela* (*Luc.* 1. 6). Et præceptum est Apostolis : *Estote perfecti, sicut Pater vester cælestis perfectus est* (*Matth.* 5. 46). Nunquam autem hoc Apostolis imperaret, nisi sciret hominem posse esse perfectum. (b) Nisi forte hæc dicamus, quod recedens ab omni malo, emendationem significet, et de erroribus pueritiæ, et de vitiis lascivientis ætatis, transitum ad correctionem atque virtutes ; justitiam quoque quæ in Zacharia, et Elizabeth prædicatur, foris esse ; concupiscentiam vero quæ nunc habitare in membris nostris dicitur, versari intrinsecus. Sed et Apostolis non pueris præcipitur, verum jam ætatis robustæ, ut assumant perfectionem, quam et nos confitemur in ætate esse perfecta. Nec hæc dicentes, adulamur vitiis ; sed auctoritatem sequimur Scripturarum, **875** quod nullus homo sit absque peccato, sed conclusit Deus omnes sub peccato ; ut omnium misereatur (*Gal.* 3. 22) : absque eo solo, qui peccatum non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus (*Isai.* 53). Unde et per Salomonem dicitur : quod serpentis vestigia non inveniantur in petra (*Prov.* 30). Et ipse de se Dominus : *Ecce*, inquit, *venit princeps mundi hujus ; et nihil in me invenit* (*Joan.* 14. 30), id est, sui operis, sui que vestigii. Ob hanc causam jubetur nobis, ne exprobremus homini revertenti a peccatis suis, et ne abominemur Ægyptium : quia, et ipsi quondam in Ægypto fuimus ; et de luto ac lateribus Pharaoni civitates extruximus (*Deut.* 23) ; et quia captivi ducti sumus in Babylo-

(b) Vides superiora dubitando proponi, non pro certis constitui ; nam statim, quasi retractans, illa de hominum perfectione sententia quomodo accipienda sit, explicat. Ubi vero hujusmodi loca, et exempla Pelagiani in hæresim suam trahere conati sunt, tribus integris libris, tuetur et calumniis liberat. Epistola ad Ctesiphontem num. XIII. « Quod autem in Scripturis sanctis multi justii appellentur, ut Zacharias, et Elizabeth...., et multi quorum nominibus sacra Scriptura contexta est...., hoc breviter perstrinxisse sufficiat, quod justii appellentur : non quod omni vitio careant, sed quod majori parte virtutum commendentur. »

nem lege peccati, quod in membris nostris morabatur. Cumque videretur extrema desperatio, imo aperta confessio, omnem hominem diaboli laqueis irretiri, conversus in se Apostolus, imo homo, sub cuius persona Apostolus loquitur, agit gratias Salvatori, quod redemptus sit sanguine ejus, et sordes in baptismo deposuerit, et novum Christi assumpserit vestimentum, et mortuo veteri homine, natus sit homo novus, qui dicat: *Miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus* (Rom. 7. 24)? *Gratias ago Deo per Jesum Christum Dominum nostrum, qui me de corpore mortis liberavit*. Quod si cui non videtur sub persona sua hoc Apostolus de aliis dicere, exponat, quomodo Daniel, quem justum fuisse novimus (a), quasi de se dicat, cum pro aliis deprecatur: *Peccavimus, inique fecimus, injuste gessimus, impie egimus, et recessimus, ac declinavimus a mandatis, et iudiciis tuis, et non audivimus servos tuos Prophetas, qui locuti sunt in nomine tuo ad reges nostros, et principes, et patres, et ad omnem populum terræ. Tibi Domine iustitia, nobis autem confusio* (Dan. 3. 29. et seqq.). Illud quoque quod in tricesimo primo Psalmo dicitur: *Peccatum meum cognitum tibi feci, et iniquitatem meam non abscondi. Dixi: Confitebor adversum me injustitiam meam Domino, et tu remisisti impietatem peccati mei. Pro hac orabit ad te omnis sanctus in tempore opportuno* (Psal. 31. 5. et seqq.), non David, et justo viro, et (ut simpliciter **876** loquar) Prophetæ, cujus verba narrantur, sed peccatori congruit. Cumque justus sub persona pœnitentis talia profudisset, a Deo meretur audire: *Intelligere te faciam, et docebo te in via hac qua ambulabis: confirmabo super te oculos meos* (Ibid. 8). In tricesimo quoque septimo Psalmo, cujus titulus est, *In commemorationem*, ut doceat nos semper peccatorum nostrorum memores esse debere, et agere pœnitentiam, tale quid legimus: *Non est pax ossibus meis a facie peccatorum meorum. Quoniam iniquitates meæ elevatæ sunt super caput meum, quasi onus grave gravatæ sunt super me. Corruptæ sunt, et putruerunt cicatrices meæ, a facie insipientiæ meæ. Afflictus sum, et curvatus sum usque ad finem* (Psal. 37. 4. et seqq.). Totus hic Apostoli locus, et in superioribus, et in consequentibus, imo omnis Epistola ejus ad Romanos, nimis obscuritatibus involuta est, et si voluero cuncta disse-rere, nequaquam mihi unus liber, sed magna, et multa erunt scribenda volumina.

CAP. IX.—Quare Apostolus Paulus in eadem ad Romanos scribit Epistola: *Optabam ego ipse anathema esse a Christo, pro fratribus meis ac propinquis juxta carnem, qui sunt Israelitæ, quorum adoptio et gloria, et testamenta, et legislatio, et cultus, et repromissiones: quorum patres, et ex quibus est Christus juxta carnem: qui est super omnia Deus benedictus in sæcula, amen*

(a) In Commentariis in hunc locum, « Et certe, inquit, tres pueri non peccaverant, nec ejus ætatis erant, quando ducti sunt in Babylonem, ut propter sua vitia punirentur. Ergo quomodo hi ex persona populi loquuntur, sic illud Apostoli legendum est, » Non enim quod volo hoc ago, sed quod nolo illud operor.

(Rom. 9. 3 et seqq.). Revera valida quæstio, quomodo Apostolus qui supra dixerat: *Quis nos separabit a caritate Christi, tribulatio, an angustia, an persecutio, an fames, an nuditas, an periculum, an gladius* (Ibid. 8. 35)? Et rursum: *Confido autem, quia neque mors, neque vita, neque Angeli, neque Principatus, neque præsentia, neque futura, neque fortitudo, neque excelsa, neque profundum, neque alia creatura, poterit nos separare a caritate Dei, quam habemus in Christo Jesu Domino nostro* (Ibid. 38. 39), nunc sub jurejurando confirmet, et dicat: *Veritatem dico in Christo Jesu, non mentior, testimonium mihi perhibente conscientia mea in Spiritu Sancto, quoniam tristitia est mihi magna, et continuus dolor cordi meo: Optabam enim anathema esse a Christo pro fratribus meis, et propinquis juxta carnem; et reliqua*. Si enim in Deum tantæ est caritatis, ut nec metu mortis, nec spe vitæ, nec persecutione, nec fame, nec nuditate, nec periculo, nec gladio, possit separari a caritate ejus; et si Angeli quoque, et Potestates, et vel præsentia, vel futura, et omnes cælorum Fortitudines, et excelsa pariter ac profunda, et universa simul creatura ei ingruat, quod nequaquam potest fieri: tamen non separaretur a caritate Dei, quam habet in Christum Jesum: quæ est ista tanta mutatio, imo inaudita prudentia, ut pro caritate Christi, nolli habere Christum? Et ne ei forsitan non credamus, jurat, et confirmat in Christo, et conscientiæ suæ testem invocat Spiritum Sanctum, se habere tristitiam, non levem ac fortuitam; sed magnam et incredibilem, et habere dolorem in corde, non qui ad horam pungat et transeat, sed qui jugiter in corde permaneat. Quo tendit ista tristitia? Ad quid proficit incessabilis dolor? Optat anathema esse a Christo, et perire, ut alii salvi fiant. Sed si consideremus Moysis vocem rogantis Deum pro populo Judæorum, atque dicentis: *Si dimittis eis peccatum suum, dimitte; si autem non vis, dele me de libro tuo quem scripsisti* (Exod. 32. 31. 32), perspiciemus eundem, et Moysis, et Pauli erga creditum sibi gregem affectum. Pastor enim bonus ponit animam suam pro ovis suis. Mercenarius autem, cum viderit lupum venientem, fugit, quia non sunt ejus oves (Joan. 10. 11. 12). Et hoc ipsum est dicere: *Optabam anathema esse a Christo; et dele me de libro tuo quem scripsisti*. Qui enim delentur de libro viventium, et cum justis non scribuntur, anathema fiant a Domino. Simulque cerne Apostolum quantæ caritatis in Christum sit, ut pro illo cupiat mori, et solus perire, dummodo omne in illum credat hominum genus. Perire autem, non (b) in perpetuum, sed impræsentiarum. Qui enim perdidit animam suam pro Christo, salvam eam facit (Matth. 10. 39). Unde, et de quadragesimo tertio Psalmo assumit exemplum: *Quoniam propter te mor-*

(b) Chrysostomus tamen, quæ ejus haud satis congrua sententia videatur, *μὴ κατο, inquit, εἰς γένος ἀλλόθεν, καὶ ἀποτί παραδοθῆναι καὶ αὐτοῦ, ἵνα τοῖς τοῖς Ἰουδαίουσιν οὐδὲν.* « Optavit in gehennam descendere, æternisque tradi cruciatibus, dummodo Judæi salutem consequerentur. » Hieronymus, quem alii passim secuti sunt, ex Origene accepit.

ificamur tota die, reputati sumus ut oves occisionis (Ps. 43. 22). Vult **878** ergo Apostolus perire in carne, ut alii salventur in spiritu; suum sanguinem fundere, ut multorum animæ conserventur. Quod autem anathema interdum occisionem sonet, multis veteris Instrumenti testimoniis probari potest. Et ne levem putemus esse tristitiam, et modicam causam doloris, jungit, et dicit: *Pro fratribus meis, et propinquis iuxta carnem*. Quando propinquos appellat, et fratres iuxta carnem, in spiritu a se ostendit alienos. *Quorum est, inquit, adoptio*, quæ significantius Græce dicitur *υιοθεσια*, de quibus quondam Dominus loquebatur: *Filius primogenitus meus Israel: Et, filios genui, et exaltavi (Isai. 1. 2)*, nunc dicit: *Filii alieni mentium sunt mihi (Psal. 17. 46)*. Et, *quorum gloria*, ut de cunctis gentibus eligerentur in peculiarem populum Dei: Et, *quorum testamenta (a)*, unum in littera, alterum in spiritu: ut qui prius in carne servierant caeremoniis Legis abolitæ; postea servirent in spiritu mandatis Evangelii sempiterni. *Et legislatio*, ad utrumque respondet, et novi, et veteris Instrumenti. *Et cultus*, id est, vera religio. *Et repromissiones*; ut quidquid repromissum est patribus, completeretur in filiis. *Et (quod omnibus majus est) ex quibus Christus de Maria genitus virgine*. Et ut sciremus quis iste sit Christus, causas doloris sui uno sermone comprehendit, *qui est super omnia Deus benedictus in sæcula, amen*. Et iste tantus ac talis, ab eis non recipitur, de quorum stirpe generatus est. Et nihilominus laudat iudicii veritatem, ne sententia Dei in propinquis et fratres suos displicere videatur, et vel austera esse, vel nimia. In quibus igitur tanta fuerunt bona, dolet cur nunc tanta mala sint.

CAP. X. Quid velit intelligi, quod idem Apostolus scribit ad Colossenses: *Nemo vos superet, volens in humilitate mentis et religione Angelorum, quæ non vidit, ambulans frustra inflatus sensu carnis suæ, et non tenens caput, ex quo totum corpus per necus et conjunctiones subministratum et conjunctum crescit in augmentum Dei (Coloss. 2. 18. 19)*, et reliqua. Illud quod crebro diximus: *Et si imperitus sermone, non tamen scientia (2. Cor. 11. 6)*, nequaquam Paulum de humilitate, **879** sed (b) de conscientie veritate dixisse etiam nunc approbamus. Profundos enim et reconditos sensus lingua non explicat. Et cum ipse sentiat quid loquatur, in alienas aures puro non potest transferre sermone. Quem cum in vernacula lingua habeat disertissimum (quippe Hebræus ex Hebræis, et eruditus ad pedes Gamalielis, viri in Lege doctissimi) seipsam interpretari cupiens, involvitur. Si autem in Græca lingua hoc ei accidit, quam nutritus in Tarso Ciliciæ a parva ætate imberberat, quid de Latinis dicendum est, qui verbum de verbo exprimere

(a) Plurium numero præter græca exemplaria, Augustinus quoque et Ambrosius legunt; quod vero vetus ac novum instrumentum Hier. interpretatur, tametsi multos ex antiquis habeat fidei iussos, sunt quibus videatur non esse ad Apostoli mentem, quod veteris populi, seu Synagoga prerogativas ille enumeret, non Ecclesiæ.

(b) Vid. Epist. superior. ad Hædibiam. Quæst. XI. note b.

conantes, obscuriores faciunt ejus sententias: et veluti herbis crescentibus, frugum strangulant ubertatem? Conalimur itaque *παρρησιαστικῆς* sensus evolvere, et tricas implicati eloquii, suo ordini reddere atque juncturæ; ut simplici stamine verborum fila decurrant: puroque subtegmine, Apostolici sermonis textura succrescat. *Nemo vos superet*, id est, nemo adversum vos bravium accipiat: hoc enim Græce dicitur, *καταβραβεύτω* quando quis in certamine positus, iniquitate agonothetæ, vel insidiis magistrorum, *εραβητον* et palmam sibi debitam perdit. Multaque sunt verba, quibus juxta morem urbis et provincie suæ familiaris Apostolus utitur. E quibus (exempli gratia) pauca ponenda sunt. *Mihi autem parum est judicari ab humano die (1. Cor. 1.)*, hoc est, *ἀπὸ ἀνθρώπων ἡμετέρας*: Et, *humanum dico (Rom. 6)*, hoc est, *ἀνθρώπινον λόγο*: Et, *εὐκαταβραβεύσω ἡμᾶς*, hoc est, *non gravavi vos (2. Cor. 12)*: et quod nunc dicitur, *μηδεὶς ὑμᾶς καταβραβεύτω* id est, *nullus bravium accipiat adversum vos*. Quibus et aliis multis verbis usque hodie utuntur Cillices. Nec hoc miremur in Apostolo, si utatur ejus lingue consuetudine, in qua natus est et nutritus, cum Virgilius, alter Homerus apud nos, patriæ suæ sequens consuetudinem, *sceleratum frigus* appellet (*Georg. 2*). Nemo ergo vos superet ac devincat, **880** volens humilitatem litteræ sequi, et (c) Angelorum religionem atque culturam; ut non servatis spirituali intelligentiæ, sed exemplaribus futurorum, quæ nec ipse vidit, qui vos superare desiderat, sive videt (d) (utrumque enim habetur in Græco) præsertim cum tumens ambulet, et incedat inflatus, mentisque superbiam, gestu corporis præferat, hoc enim significat *εμβατεύων*. Frustra autem inflatur et tumet sensu carnis suæ, carnaliter cuncta intelligens,

(c) Confer Commentar. in Matthæum cap. V. de que Judaica in Angelos religione. Porphyrum lib. 4. de Abstinencia, Origenem contra Celsum lib. 3. Tertullianum de Præscriptionibus cap. 43. ubi de Simone ac Cerintho. Planissime vero Clemens Alexandrinus lib. 6. Strom. de Judæis tradit, *ἡμεῖς μόνον ἀβραμὸν τὸν θεὸν γινώσκοντες, οὐκ ἐκτενεύοντες ἀγγέλους, καὶ ἀρχαγγέλους. Illi unum Deum se putantes cognoscere, non intelligunt, se Angelos atque archangelos adorare, etc.*

(d) Explicat Reatinus editor, ex eo quod utrumque tempus Græca vox *εμβατεύω* exprimat, cum sit *καταβραβεύω*. Vide num ejus vim verbi, et forte Hieronymi mentem propius assecuti nos simus; neque enim *εμβατεύω* aliud quam præteritum tempus significare, minime vero ad præsens usurjari unquam novimus. Duplicem putamus innui Paulini loci lectionem, quæ iisdem tamen et verbis oriretur, alteram scilicet, quam hodierna exemplaria præferunt *εμβατεύων*, alteram *εὐκαταβραβεύων*, sub alia tantummodo syllabarum distinctione: et priorem *vidit*, nemine diffiteute, aliam vero *videt* ex imperfecto, quod et instantis vim habeat, significare; *non enim quod est frustra*, ex *κενόν*, cum *εμβατεύων* ex Græcæ lingue ingenio conjunctum, periude est ac tumenter ambulans ex vana gloria. Hinc verissime utrumque tempus in Græco haberi, affirmari poterit. Nec dissimulamus, quod Augustinus Epist. 149. ad Paulinum num. 28. tradit, in quibusdam codicibus onitti negandi particulam, ac legi *quæ vidit*. Quin etiam ejusmodi Latinos, et Græcos Mss. aliquot inveniri scimus, nec diffitemur idem abs Hieronymo innui potuisse apud quem adco pro *videt*, legendum sit *vidit*. Sed cum Græcum ille unum appellet, nec tantam in eo variationem, quanta inter negandum, atque affirmandum est, videatur notare: demque manus temere ejus verbis non sit inferenda, satius illud *εὐκαταβραβεύω* seu potius *εὐκαταβραβεύω* innui conjicimus. Profecto minime omnium audiendus Erasmus, qui S. Doctoris mentem non assecutus, de suo legerat, *sive audit*.

et traditionum Judaicarum deliramenta perquirens, et non tenens caput omnium Scripturarum, illud de quo scriptum est: *Caput viri Christus est* (1 Cor. 2, 3; Ephes. 1, et 4 et 5; Coloss. 1). Caput autem ac principium totius corporis, eorumque qui credunt, et omnis intelligentiæ spiritualis. Ex quo capite corpus Ecclesiæ per suas compages atque juncturas, vitalem doctrinæ cœlestis accipit succum, ut omnia paulatim membra vegetentur, et per occultos venarum meatus, fundatur defecatus sanguis ciborum, et ministretur atque succrescat, imo teneatur temperantia corporis, ut de fonte capitis, rigati artus crescant in perfectionem Dei, et impleatur Salvatoris oratio: *Pater volo, ut sicut ego, et tu unum sumus; sic et isti in nobis unum sint* (Joan. 17. 21): ut postquam nos Christus tradiderit Patri, sit Deus omnia in omnibus (1. Cor. 15. 28). Tale quid, et in verbis, et in sensibus, et in genere locutionis obscurissime scribit ad Ephesios, *Veritatem autem loquentes in caritate, crescimus in illo per omnia, qui est caput Christus, ex quo totum corpus compactum et connexum per omnem juncturam subministrationis, secundum operationem in mensuram [al. mensura] uniuscujusque membri, augmentum corporis facit in ædificationem sui in caritate* (Ephes. 4. 25. 16). Super quo et in Commentariis ejusdem Epistolæ plenius diximus. Loquitur autem universa contra eos, qui credentes ex Judæis in Dominum Salvatorem, Judaicas cæremonias observare cupiebant. Super qua re et in Actis Apostolorum **881** non (Cap. 15) parva quæstio concitata est. Unde et supra Paulus ait, de his qui magistros Legis esse se jactant: *Nemo vos judicet in cibo et potu* (Coloss. 2. 16), quasi alia munda sint, alia immunda; aut in parte diei festi, ut alios dies festos putent, alios non festos (a). Nobis enim qui Christum credimus resurgentem, fugis, et æterna festivitas est. Aut in parte neomeniæ, hoc est, Calendarum, et mensis novi, quando decrescens luna finitur, et noctis umbris tegitur. Christianorum enim lumen æternum est, et semper Solis justitiæ radiis illustratur. Aut in parte sabbatorum, ut non faciant servile opus, et onera non portent, quia nos sumus Christi libertate donati, et onera peccatorum portare desivimus. *Hæc, inquit, omnia umbra sunt futurorum*; et imagines venturæ felicitatis, ut in quibus Judæi hæsitant juxta litteram, et tenentur in terra; nos juxta spiritum transeamus ad Christum, qui ad distinctionem umbrarum, nunc corpus appellatur. Quomodo enim in corpore veritas, et in corporis umbra mendacium, sic in spirituali intelligentia mundus omnis (b) cibus, et potus, et tota festivitas, et perpetuæ Calendæ, et æterna requies expectanda est. Quærimus quid dicere voluerit, in *humilitate et religione Angelorum*, aut quem consensum habeat. Ex quo Dominus locutus est ad disci-

(a) Id Origenes tomo contra Celsum 8. pluribus probat. *Et si per vestras . . . dal terra adrovi in talis quibus, vel ad dnu supranis rades,* et paulo infra in *Origenis vel ad dnu supranis rades* d dal ploc, et cætera hujusmodi.

(b) Tertullian. lib. 5. contra Marcion. cap. 19. *Aliquos tunc, qui ex visionibus angelicis dicebant, cibis abstinentium.*

pulos: *Surgite, eamus hinc* (Joan. 14. 31): *Et, Relinquetur vobis domus vestra deserta* (Math. 25. 38): *Et, Locus in quo Dominus crucifixus est, spiritualiter Ægyptus vocatur et Sodoma* (Apoc. 11. 8), omnis Judaicarum observationum cultura destructa est, et quascumque offerunt victimas, non Deo offerunt, sed Angelis refugis et spiritibus immundis. Nec mirum, si hoc post passionem Domini faciant, cum per Amos quoque Prophetam dicatur ad eos: *Numquid hostias et victimas obtulistis mihi quadraginta annis in deserto domus Israel; et assumpsistis tabernaculum Moloch, et sidus dei vestri Rempham, figuras quas fecistis, ut adoretis eas* (Amos. 5. 25. 26)? Quod plenius in concione Judaica Stephanus Martyr exponens, et revolvens historiam veterem, sic locutus est: *Et vitulum fecerunt in 882 diebus illis, et obtulerunt hostias idolo, et lætabantur in operibus manuum suarum. Conversus autem Deus, tradidit eos, ut colerent militiam cæli: sicut scriptum est in libro Prophetarum* (Act. 7. 41. 42). Militia (1) autem cæli, non tantum sol appellatur, et luna, et astra rutilantia; sed et omnis Angelica multitudo, eorumque exercitus, qui Hebraice appellantur *SABAOTH*, id est, *virtutum, sive exercituum*. Unde et in Evangelio juxta Lucam legimus: *Et subito facta est cum Angelo multitudo militiæ cælestis, laudantium Deum et dicentium: Gloria in altissimis Deo et in terra pax hominibus bonæ voluntatis* (Luc. 2. 13. 24). Facit enim Deus Angelos suos spiritus, et ministros suos ignem urentem (Psal. 103). Et ut sciamus semper eos, qui colebant idola, licet in Templo hostias viderentur offerre, non Deo eas obtulisse, sed Angelis, per Ezechiel plenius discimus: *Dedi eis justificationis non bonas, et præcepta non bona* (Ezech. 20. 25). Non enim sanguinem hircorum, aut taurorum quærit Deus; sed sacrificium Deo est spiritus contribulatus, cor contritum, et humiliatum Deus non despicit (Psal. 50). Et propterea qui vitulum fecerant in Horeb, et coluerant sidus dei Rempham, de quo in Propheta Amos plenius disseruimus, adoraverunt figuras, quas ipsi fecerunt: et tradidit eos Deus, ut servirent militiæ cæli, quæ nunc ab Apostolo dicitur religio Angelorum. Pro *humilitate* in Græco *ταπεινοφροσύνη* legitur, id est, *humilitas mentis, sive sensus*. Vere enim humilis sensus, et miseranda superstitio, Deum credere hircorum atque taurorum sanguine delectari, et nidore thymiamatis, quem sæpe homines declinamus. Quod autem sequitur: *Si mortui estis cum Christo, ab elementis mundi, quid adhuc tanquam viventes in mundo decernitis? ne tetigeritis, neque gustaveritis, neque contrectaveritis: quæ sunt omnia in interitum ipso usu, secundum præcepta, et doctrinas hominum, quæ sunt rationem quidem habentia sapientiæ, in superstitutione, et humilitate, et (c) ad non parcendum corpori; non in honore aliquo ad saturitatem carnis* (Coloss. 2. 20 et seq.), hunc nobis habere sen-

(c) Aliter, et non ad parcendum, juxta Vulgatam.

(1) Cœlestes orbes anima atque intelligentia præditos Hebræi doctores opinati sunt, ut ex Rabbi Moyse, David Kimichius in Psalm. 49. exponit. Noti insuper Judæi cœlicolæ, de quibus in Cod. Theodosiano. Recole superiorem proxime Notam.

sum videtur. Curramus per singula, **883** et obscuritatem sensuum atque verborum, Christo reserante, pandamus. Si baptizati estis in Christo, et cum Christo in baptismate consepulti, mortui autem ab elementis hujus mundi, pro eo quod est *elementis*; cur mecum non dicitis, *Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi: per quem mihi mundus crucifixus est, et ego mundo* (Galat. 6. 4)? nec audistis Dominum dicentem ad Patrem: *De mundo non sum: sicut, et ego non sum de mundo*, et mundus adit eos, quoniam non sunt de mundo; sicut et ego non sum de mundo (Joan. 17. 16, et 18. 19). Sed e contrario quasi viventes in mundo decernitis, ne tetigeritis corpus hominis mortui, nec vestimentum, nec scabellum in quo sederit mulier menstruata: neque gustaveritis carnem suillam, et leporem, et sepiarum, et lëiginum, murenæ, et anguillæ, et universorum piscium, qui squamas, et pennulas non habent: quæ omnia in corruptionem, et interitum sunt ipso usu, et stercore digeruntur? *Esca enim ventri, et venter escis*, Et, *Omne quod intrat per os, non coinquinat hominem; sed ea quæ de nobis exeunt* (Math. 15. 11; et Marc. 7. 15). Secundum præcepta, inquit, et doctrinas hominum; secundum illud quod Isaias loquitur: *Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longe est a me* (Isa. 29. 13). Frustra autem colunt me, docentes doctrinas hominum, et præcepta (Math. 15. 8. 9). Unde, et Dominus corripit Phariseos, dicens: *Irritum fecistis mandatum Dei, ut traditiones vestras statueretis. Deus enim dixit: Honora patrem, et matrem, et qui maledixerit patri vel matri, morte moriatur. Vos autem dicitis, quicumque dixerit patri vel matri, munus quodcumque est ex me, tibi proderit: et non honorificabit [al. honorificabit] patrem suum aut matrem, et reliqua. Quibus infert, Et irritum fecistis mandatum Dei, propter traditiones vestras* (Ibid. v. 1. 5 et 6). Quantæ traditiones Phariseorum **884** sint, quas hodie vocant (a) *deuterônesis*, et quam aniles fabulæ, evolvere nequeo. Neque enim libri patitur magnitudo, et pleraque tam turpia sunt, ut erubescam dicere. Dicam tamen unum in ignominiam gentis inimicæ. Præpositos habent synagogis sapientissimos quosque, fœdo operi delegatos, ut sanguinem virginis, sive menstruatæ, mundum, vel immundum, si oculis discernere non potuerint, gustu probent [al. prælibent]. Præterea quia jussum est, ut diebus sabbatorum sedeat unusquisque in domo sua, et non egrediatur (Exod. 16. 29), neque ambulet de loco in quo habitat; si quando eos juxta litteram ceperimus arcare, ut non jaceant, non ambulent, non stent, sed tantum sedeant, si velint præcepta servare, solent respondere, et dicere (b): Barachibas, et Si-

(a) Vitiose legerant vetustiores editi *deuterônesis*. Hebraice autem vocabulo מִשְׁנָה, Misnâjoth, qui titulus est libri, quo inanes suas traditiones jam tum collegerant Pharisei, Græcum respondet *deuterônesis*, quemadmodum etiam in Justiniani Novella 148. nuncupatur.

(b) Victorius post Eramm. *Rab abika et Simeon et Hille*, quo priori nomine maxime peccatum ab eis Martianeus contendit. Minime autem animadvertit promiscue ab antiquis vocari et *Bar achiban*, et *Rabakibum*, quin hunc ipsum Hieronymi locum ubi recitat Agobardus contra Fe-

meon, et Hellel magistri nostri tradiderunt nobis, ut bis mille (c) pedes ambulemus in sabbato, et cætera istiusmodi, doctrinas hominum præferentes doctrinæ Dei. Non quod dicamus sedendum semper esse in sabbato, et de loco, in quo quis fuerit occupatus (d) penitus non recedendum; sed quod id quod impossibile Legis est, in quo infirmatur per carnem, spiritali observatione complendum sit.

Sequitur: *Quæ sunt rationem quidem habentia sapientiæ. Hoc loco, quidem, conjunctio superflua est: quod in plerisque locis propter imperitiam artis Grammaticæ apostolum fecisse reperimus. Neque enim sequitur sed, vel alia conjunctio, quæ solet ei præpositioni, ubi quidem positum fuerit, respondere. Videntur igitur observationes Judaicæ apud imperitos, et vilem plebeculam, imaginem habere rationis, humanæque sapientiæ. Unde, et doctores eorum σοφοί, hoc est, sapientes vocantur. Et si quando certis diebus traditiones suas **885** exponunt, discipulis suis solent dicere, et σοφοί (e) δευτερόνης id est, sapientes docent traditiones. Pro superstitione in Græco ἰδολοθηραία positum est, hoc est, falsa religio: et pro humilitate ταπεινοφροσύνη, quæ magis virtutem solet sonare, quam vitium. Sed hic ταπεινοφροσύνη, sic est intelligendum, quod humilia sentiant atque terrena. Ἀφραδία autem εὐμαρτος, cujus nomen Latinus sermo non explicat, apud nos dicitur, ad non parcendum corpori. Non parcent Judæi corporibus suis in assumptione ciborum, contemnentes interdum quæ habent, et quærentes quæ non habent. Ex qua necessitate debilitates interdum, et morbos contrahunt. Nec honorant semetipsos, cum omnia munda sint mundis (Tit. 1. 15). nihilque possit esse pollutum, quod cum gratiarum actione percipitur, et idcirco a Domino sit creatum, ut saturitate, et adimplerione carnis, humanos artus vegetet atque sustentet. Elementa autem mundi, a*

licem cap. X. *Rab Achibam* legit, tametsi *Ravachiam*, Massonus ediderit. S. quoque Epiphanius *deprobatus*, et *deprobatus*, imo et simpliciter *duplus* vocat. Vid. Hæres. XV. et XII. XXXIII. ubi quædam de eo dicuntur, quæ cum his contulisse non poenitebit. Nec aliter factum abs Hieronymo, qui etiam absolute *Achiban* vocat in Isaiam lib. 3. cap. 8. *Samai*, inquit, et *Hillel*, ex quibus orti sunt *Scribæ et Pharisei, quorum suscepit scholam Achibas, quem magistrum Aquilæ proselyti autumant*. Ad quem locum plura de aliis duobus magistris Simeone et Hellel contulimus. Interim magis ipse Martianeus peccat, qui *Helles*, substituit pro quod nos emendavimus ex Mss. et veterum testimoniis alibi suo loco recitanda.

(c) Intelligo bis mille passus, ex sententia quippe Hebræorum, quam etiam Origenes laudat lib. 4. *καὶ ἄρτι*, bis mille cubitos, *δουλάτους πέντε*, sive ut Rufinus veritè, *duo milia ulnarum* continet iter sabbati: unde etiam in libro Juris, qui inscribitur *Sebole Lecheth* Tract. 22. c. de Sabbato, *iter duorum millium passuum mediocrium terminus* constituitur. Passus itaque minor, et cubitus præ eodem sumitur a plerisque: Hieronymus vero cubitos ipsos pedes interpretatur. Nunc etiam illud placet adnectere, noduli hujus definitionem ex Josue 3. 4. peti, ubi inter Arcam, et populum bis mille cubitorum intervallum esse præcipitur, unde traditionem de Sabbati itinere, sic alii explicant ex Rabbiniis, ut scilicet eo tantum die ad Arcam accedere licuisset.

(d) Deerat vox *penitus*, quam ex Mss. et vetustiori editione suffecimus.

(e) Celebre exodium, quod Hebraice dicitur *הַמַּיִם הַחַיִּים*, *tradunt sapientes*: unde Græce *deuterônesis*, vel *deuterônesis*, nissime enim Eramm. *deuterônesis*.

quibus, (a) Imo quibus mortui sumus, Lex Moysis, et omne vetus Instrumentum intelligendum est : quibus quasi elementis, et religionis exordiis Deum discimus. Quomodo enim elementa appellatur litteræ, per quas syllabas ac verba conjungimus, et ad texendam orationem longa meditatione procedimus : ars quoque Musica habet elementa sua, et Geometria ab elementis incipit linearum, et Dialectica atque Medicina habent *αιετιωγας* suas : sic elementis veteris Testamenti, ut ad Evangelicam plenitudinem veniat, sancti viri eruditur infantia. Unde centesimus decimus octavus Psalmus, et omnes alii qui litteris prænotantur, per Ethicam nos ducunt ad (b) Theoricam, et ab elementis occidentis litteræ, quæ destruitur, transire faciunt ad spiritum vivificantem. Qui ergo mundo, et elementis ejus mortui sumus, non debemus ea observare, quæ mundi sunt, quia in altero intuitum, in altero perfectio est.

CAP. XI.—Quid sit quod idem Apostolus ad Thessalonicenses scribit : *Nisi discessio 886 venerit primum, et revelatus fuerit homo peccati (2. Thess. 2. 5) et reliqua. In prima ad Thessalonicenses Epistola scripserat : De temporibus autem, et momentis, fratres non necesse habetis ut scribam vobis : ipsi enim diligenter scitis, quia dies Domini sicut fur in nocte, ita veniet. Cum enim dixerint, pax, et securitas : tunc repentinus illis instabit interitus, sicut dolor in utero habentis, et non effugiet (1. Thess. 5. 1. seqq.). Supra enim ad eos scripserat : Hoc vobis dicimus in verbo Domini, quia nos qui vivimus, qui residui sumus, in adventu Domini, non præveniemus eos qui dormierunt : quoniam ipse Dominus in jussu, et in voce Archangeli, et in tabu Dei descendet de caelo, et mortui qui in Christo sunt, resurgent primi. Deinde nos qui vivimus, qui relinquimur, simul rapiemur cum illis in nubibus obviam Christo in aera, et sic semper cum Domino erimus. Itaque consolamini invicem in verbis istis (Ibid. 4. 14. et seqq.). Quod audientes Macedones, non intellexerunt, quos secum viventes, Apostolus vocet, et qui dicantur residui, qui cum illo rapiantur in nubibus obviam Domino, sed arbitrati sunt, dum adhuc essent in corpore, et antequam gustarent mortem, Christum in sua majestate venturum. Quod Apostolus audiens, rogat eos, et adjurat per adventum Domini nostri Jesu Christi, ut non cito moveantur : neque per spiritum, neque per sermonem, neque per Epistolam,*

(a) Vitiose editi vetustiores, a quibus consepulti, imo quibus mortui

(b) Per Ethicam nos ducit ad Theoricam, sive ex Morali ad Inspectivam, quæ in sola contemplatione versatur, proficere, alibi ex occasione hujus 118. Psalmi Hieronymus docuit, præcipue vero in Epistola ad Paulam de Hebraice Alphabeta, ubi contra vulgatum errorem ostendimus ex Origenis testimonio penes antiquos, « Generales disciplinas, quibus ad rerum scientiam pervenitur, tres esse, quas Græci Ethicam, Physicam, et Theoricam appellaverunt, nos dicere possumus Moralem, Naturalem, et Inspectivam, qua supergressi visibilia, de divinis aliis et coelestibus contemplamur, eaque sola mente inuenimur. » Interim pro Theorica hoc quoque in loco vulgati libri omnes legerant Theologiam, quem errorem etiam absque Mss. suffragio emendare non dubitavimus : et Hieronymi sensu, quem in laudata ad Paulam epistola atque alibi latius explicamus. Confer si lubet etiam Commentarios in Ecclesiastem cap. I.

tanquam ab eo scriptam, quasi instet dies Domini. Deos autem esse adventus Domini Salvatoris, et omnia Prophetarum docent volumina, et Evangeliorum fides : quod primum in humilitate venerit, et postea sit venturus in gloria, ipso Domino protestante, quæ ante consummationem mundi ventura sint, et quomodo venturus Antichristus, quando loquitur ad Apostolos, *Cum videritis abominationem desolationis, quæ dicta est a Daniele Propheta, stantem in loco sancto, qui legit, intelligat, tunc qui in Judæa sunt, fugiant ad montes, et qui in tecto, non descendant tollere aliquid de domo sua (Matth. 24. 15. et seqq. an. D 9).* (c) Et iterum : *Tunc si quis vobis 887 dixerit, ecce hic Christus aut illic, nolite credere. Surgent enim Pseudochristi, et Pseudoprophetae, et dabunt signa magna, et prodigia, ita ut in errorem inducantur, si fieri potest, etiam electi. Ecce prædixi vobis. Si ergo dixerint vobis, ecce in deserto est, nolite exire, ecce in penetralibus, nolite credere. Sicut enim fulgur exit ab Oriente, et paret usque in Occidentem, ita erit et adventus Filii hominis. Ac deinde : Tunc apparebit signum Filii hominis in caelo, (d) et videbunt Filium hominis venientem in nubibus caeli cum virtute multa, et majestate. Et mittet Angelos suos cum tuba, et voce magna, et congregabunt electos ejus a quatuor ventis a summo caelorum usque ad terminos eorum (Ibid. 23. et seqq.).* Rursumque de Antichristo loquitur ad Judæos : *Ego veni in nomine Patris mei, et non creditistis mihi. Si alius venerit in nomine suo, illum suscipietis (Joan. 7. 43).* Igitur Thessalonicensium animos, vel occasio non intellectæ Epistolæ, vel ficta revelatio, quæ per somnium deceperat dormientes, vel aliquorum conjectura, Isatæ, et Danielis, Evangeliorumque verba de Antichristo prænantia, in illud tempus interpretantium moverat, atque turbaverat : ut in majestate sua tunc Christum sperarent esse venturum. Cui errori medetur Apostolus, et exponit quæ ante adventum Christi debeant prætolari ; ut cum illa facta viderint : tunc sciant Antichristum, id est, hominem peccati, et filium perditionis, qui adversatur, et extollitur supra omne quod dicitur Deus, aut quod colitur ; ita ut in Templo Dei sedeat, esse venturum. Nisi, inquit, venerit discessio primum, quod Græce dicitur *ἀποστασία*, ut omnes gentes quæ Romano imperio subjacent, recedant ab eis, et revelatus fuerit, id est, ostensus, quem omnia Prophetarum verba prænantiant, homo peccati, in quo fons omnium peccatorum est ; et filius perditionis, id est, (e) diaboli ; ipse est enim universorum perditio, qui adversatur Christo, 888 et ideo vocatur Antichristus : et extollitur supra omne quod dicitur Deus, ut cunctarum gentium deos, sive probatam omnem, et veram religionem suo calcet

(c) Addit Victorius ex Brixianis codicibus, et qui in agro, non revertatur tollere tunicam suam.

(d) Iterum, atque ex iisdem Mss. et Evangelii textu addit idem Victorius, et tunc plangent omnes tribus terræ, quæ reticent codices nostri.

(e) In Commentar. in Daniel. VII. « Non eum putemus juxta quorundam opinionem, vel Diabolum esse, vel Dæmonem, sed unum ex hominibus, in quo totus Satan habitaturus sit corporaliter. »

pede : et in Templo Dei, vel Jerosolymis (ut [a] quidam putant) vel in Ecclesia [ut verius arbitramur] sederit, ostendens se tanquam ipse sit Christus, et Filius Dei. Nisi, inquit, fuerit Romanum imperium ante desolatum, et Antichristus præcesserit) Christus non veniet : qui ideo ita venturus est, ut Antichristum destruat. Meministis, ait, quod hæc ipsa, quæ nunc scribo per Epistolam, cum apud vos essem, præsentis sermone narrabam : et dicebam vobis, Christum non esse venturum, nisi præcessisset Antichristus. *Et nunc quid detineat, scitis : ut reveletur in suo tempore* : hoc est, quæ causa sit, ut Antichristus in præsentiarum non veniat, optime nostis. Nec vult (b) aperte dicere Romanum imperium destruendum, quod ipsi qui imperant, æternum putant. Unde secundum Apocalypsim Joannis, in fronte purpuratæ meretricis, scriptum est nomen blasphemiarum, id est, *Romæ æternæ*. Si enim aperte audacterque dixisset, non veniet Antichristus, nisi prius Romanum deleat imperium, justa causa persecutionis in orientem tunc Ecclesiam consurgere videbatur.

Quodque sequitur : *Jam enim mysterium operatur iniquitatis, tantum ut qui tenet nunc, teneat, donec de medio fiat, et tunc revelabitur ille iniquus*, hunc habet sensum : Multis malis atque peccatis, quibus (c) Nero impurissimus Cæsarem mundum premit, Antichristi parturitur adventus, et quod ille operaturus est postea, in isto ex parte completur, tantum ut Romanum imperium, quod nunc universas gentes tenet, recedat, et de medio fiat, et tunc Antichristus veniet, fons iniquitatis, quem Dominus Jesus interficiet spiritu oris sui ; divina videlicet potestate, et suæ majestatis **869** imperio, cujus jussisse, fecisse est ; non in exercitus multitudine, non in robore militum, non in Angelorum auxilio : sed statim ut ille advenerit, interficietur Antichristus. Et quomodo tenebræ solis fugantur adventu : sic *illustratione adventus sui*, cum Dominus destruet atque delebit. Cujus opera, Satanæ sunt opera. Et sicut in Christo plenitudo divinitatis fuit corporaliter (Coloss. 2. 9), ita et in Antichristo omnes erunt fortitudines, et signa, et prodigia, sed universa mendacia. Quomodo enim signis Dei, quæ operabatur per (d) Moysen, Magi suis

restitire mendaciis, et virga Moysi devoravit virgas eorum (Exod. 7) : Ita mendacium Antichristi Christi veritas devorabit. Seducentur autem ejus mendacio qui [al. quia] perditioni sunt præparati. Et quia tacita quæstio poterat commoveri, cur enim concessit Deus omnem eum habere virtutem, signa atque prodigia, per quæ seducentur, si fieri potest, etiam electi Dei ; solutione prævenit quæstionem, et quod opponi poterat, antequam opponatur, absolvit. Faciet, inquit, hæc omnia non sua virtute, sed concessione Dei, propter Judæos, (e) ut qui noluerunt caritatem recipere veritatis, hoc est, Spiritum Dei per Christum, quia caritas Dei diffusa est in corda credentium (Rom. 5. 5) : Et ipse dicit : *Ego sum veritas* (Joan. 14. 6) : de quo in Psalmis scriptum est : *Veritas de terra orta est* (Psal. 84. 12). Qui ergo caritatem, et veritatem non receperunt, ut Salvatore suscepto, salvi fierent, mittet illis Deus non operatorem, sed ipsam operationem, id est, fontem erroris id credant mendacio. Quia mendax est ipse, et pater ejus. Et siquidem Antichristus de virgine natus esset, et primus venisset in mundum, poterant Judæi habere excusationem, et dicere, quod putaverint veritatem, et idcirco mendacium pro veritate susceperint. Nunc autem ideo judicandi sunt, imo procul dubio condemnandi : quia Christi veritate contempta, postea mendacium, id est, Antichristum suscepturi sunt.

890 EPISTOLA CXXII (f).

AD RUSTICUM, (g)

De Pœnitentia.

RUSTICUM, quod promissam cum uxore Artemia continentiam fregerat, ad pœnitentiam, et ut sancta invisat, conjugis exemplo, loca, hortatur.

1. Quod (1) ignotus ad ignotum audeo scribere, sanctæ ancillæ Christi Hedibæ, et filiæ meæ, conjugis tuæ, Artemiæ, imo sororis ex conjugate atque conservæ, fecit deprecatio. Quæ nequaquam propria salute contenta, tuam et ante quæsivit in patria et nunc in sanctis Locis quærit ; imitari cupiens Andreæ et Philippi Apostolorum benevolentiam : quorum uterque inventus a Christo, fratrem Simonem, et amicum Nathanael invenire desiderat ; ut alter eorum mereatur audire : *Tu es Simon filius (h) Joannis, tu vocaberis Cephas*, quod interpretatur, *Petrus*. Alter *donum Dei* (hoc enim lingua nostra sonat Nathanael) Christi ad se loquentis testimonio sublevetur, *Ecce vere Israelita, in quo dolus non est* (Joan. 1). Optaverat quondam et Lot cum filiabus salvare conjugem suam, et de incendio Sodomæ et Gomorræ pene

(e) Quidam editi vetustiores ait, qui : sed ut pro utpote est appendendum.

(f) Alias 48. Scripta circa an. 406.

(g) Putat Erasmus, nomen ejus, ad quem data est hæc epistola, data opera a Hieronymo prætermisum, ne famam ejus notaret, adeoque ab alio quopiam fuisse inscriptam ad Rusticum. Nos quod constanter Mss. præferunt, germanum hominis nomen esse non dubitamus.

(h) Vulgati veteres filius Johanna, alii cum Vulgata editione Jona.

(i) Cur Hieronymi styli hæc Epistola non videatur Ruffino redolere, sane non video.

(a) Ex his Hippolytus fuit, junior tamen ille Thebanus Orat. de consensu mundi, num. XXV. itemque Cyrillus Jerosolym. Catech. 13. et Damascenus lib. 4. cap. 28 aliique. Apposite vero Theophylactus ad Hieronymi mentem. Οὐς εἰς τὸν ἐν Ἱεροσολύμοις ναὸν Ἰησοῦ, ἀλλ' εἰς τὰς ἐκκλησίας ἀγαθὰ, καὶ πάντα ναὸν θεῶν.

(b) Chrysostomus item ταυτὸν εἰ περὶ τῆς Ῥωμαϊκῆς ἀρχῆς τοῦτο φησὶ, εὐδαιμόνως φησὶ, καὶ τὸς φησὶ τοῦτο συνουσιασμένως. Οὐ γὰρ ἰσχυρὸς περιστῆς ἕλθρας ἀναδύσεται καὶ ἀνοήτους ἀποθήσους. Et Aug. lib. XX. de Civit. Dei c. 19. n. 3. « Quidam putant . . . Penultimum non id aperte scribere voluisse, ne calumniam videlicet incurreret, quod Romano imperio male optaverit, cum speraretur æternum. »

(c) Confer in Daniel XI. Commentarios, ubi, *Multis*, inquit, *nostrorum putant ob særitiam ac turpitudinis magnitudinem Domitium, Neronem antichristum fore* : et recole quæ in eum locum adnotamus. Augustinum quoque de Civit. Dei loco supra citato, et Suetonium in Nerone, et Tacitum lib. 2. Histor.

(d) Solemne id quidem est Patribus mendacia Antichristi miracula Magorum adversus Mosem præstigiis comparare ; eaque Theodoretus dixit τὰ μαγικά οὐκ ἀληθῆ μαγεία, etc. Conferendus est tamen Augustinus lib. 83. Quæstionum quæst. 73. n. 3. et 4

semiustus erumpens, educere eam, quæ pristinis vitis tenebatur astricta : sed ea desperatione trepida, respiciensque post tergum, æterno infidelitatis titulo condemnatur. Et ardens fides pro una muliere perdita, totam Segor liberat civitatem. Denique postquam Sodomiticæ valles ac tenebras derelinquens, ad montana conscendit, ortus est ei Sol in Segor, quæ interpretatur *parvula* : ut parva fides Lot, quia majora non poterat, saltem minora servaret. Neque enim Gomorræ quondam et erroris habitator, statim ad meridiem poterat pervenire, in qua Abraham amicus Domini cum Angelis suscepit Deum. Et Joseph fratres pascit in Ægypto, sponsusque audit a sponsa : *Ubi cubus? ubi pascis in meridie* (Cant. 1. 6)? Samuel quondam plangebat Saulem (1. Reg. 15), quia superbiæ vulnera penitentia medicamine non curabat. **891** Et Pœulus lugebat Corinthios, qui fornicationis maculas lacrymis delere notebant (1. Cor. 5. 2; et 2. Cor. 2. 1). Unde et Ezechiel librum devorat scriptum intus et foris, carmine, et planctu, et væ (Ezech. 2. 9. et 3. 1). Carmine, super laude justorum : planctu, super penitentibus, væ, super his de quibus scriptum est : *Cum venerit impius in profundum malorum, contemnit* (Prov. 18. 3). Quos ostendit Isaias, dicens : *Vocavit Dominus sabaoth in die illa ad fletum et planctum et decalvationem et accinationem ciliciorum : ipsi autem fecerunt lætitiæ et exultationem, mactantes vitulos, et occidentes oves, ut comederent carnes* (1) *dicentes : Manducemus, et bibamus, cras enim moriemur* (Isai. 22. 12. 13). De quibus et Ezechiel loquitur : *Et tu fili hominis dic domui Israel, sic locuti estis, dicentes : Errores nostri et iniquitates nostræ super nos erunt, et in ipsis contabescimus : et quomodo salvi esse poterimus? Dic eis : Vivo ego, dicit Dominus : Nolo mortem impij, sed ut convertatur a via sua. Et iterum : Revertimini recedentes a via vestra : quare moriemini domus Israel* (Ezech. 33. 11)? Nihil ita offendit Deum, quam desperatione meliorum hære peioribus [al. prioribus] : licet et ipsa desperatio incredulitatis indicium sit. Qui enim desperat salutem, non putat futurum esse iudicium. Quod si metueret, utique bonis operibus se iudici præpararet. Audiamus per Jeremiam loquentem Deum : *Converte pedem tuum a via aspera, et guttur tuum a siti* (Jerem. 2. 25). Et iterum : *Numquid qui cudit, non resurget : aut qui aversus est, non revertetur? Et per Isaiam : (a) Quando conversus ingenueris, tunc salvus eris, et scies ubi fueris* (Isa. 50 et 15). Scire non possumus ægrotationis mala, nisi cum fuerit : anitas consecuta. Et quantum boni virtus habeat, vitia demonstrant : clariusque fit lumen, comparatione tenebrarum. Ezechiel quoque iisdem verbis, quia eodem et spiritu : *Convertimini, inquit, et redite ab*

(a) Frustra hunc locum apud Vulgatum interpretem requiras, qui aliter legit, *Si revertamini, et quiescatis, salvi eritis*. Est autem ex veteri Latina versione Isaiæ 50. 15. juxta LXX. proferturque ad hunc modum a S. Cypriano in Tractatu de lapsis, et epist. 28. postremæ editionis, itemque a S. Gaudentio Brixiensi Sermon. primo non longe a fine, atque iterum ab ipso Hieronymo epist. ad Sabinianum circa medium.

(1) Addit Gravius et *biberent vinum*, sacrum contextum ut expleat.

iniquitatibus vestris, domus Israel; et non erunt vobis in tormentum impietates. Projicite omnes impietates vestras, quibus imple egistis adversum me, et facite vobis cor novum et spiritum novum. Et quare moriemini domus Israel? Nolo enim mortem peccatoris, dicit Dominus (Ezech. 18. 30. 31. et 33. 11. et 18. 32). Unde et in consequentibus loquitur : **892** *Vivo ego, dicit Dominus. Nolo mortem peccatoris, nisi ut revertatur a via sua, et vivat; ne [al. nec] meus incredula de bonorum repromissione desperet, et semel perditioni animus destinatus, non adhibeat vulnere curationem, quod nequaquam existimat posse curari. Idcirco jurare se dicit, ut si non credimus promittenti Deo, credamus saltem pro nostra salute juranti. Quam ob causam justus precatur, et dicit : Convertite nos Deus salutaris noster, et averte furorem tuum a nobis* (Psal. 84. 4). Et iterum : *Domine, in voluntate tua præstitisti decori meo fortitudinem. Avertisti faciem tuam a me, et factus sum conturbatus* (Psal. 29. 8). Postquam enim fœditatem delictorum meorum virtutum decore mutavi, infirmitatem meam tua gratia roborasti. Ecce audio pollicentem : *Persequar inimicos meos, et comprehendam illos, et non convertar* [al. revertar], *donec deficiant* (Ps. 17. 38) : ut qui te ante fugiebam, et inimicus eram, tua comprehendar manu. Ne cesses a persequendo, donec deficiam a via mea pessima, et revertar ad virum meum pristinum; qui mihi dabit linteamina mea, et oleum, et similia, et cibabit me pinguissimis cibis. Qui idcirco obsepsit atque præclusit vias meas pessimas, ut cum invenirem viam, quæ dicit in Evangelio : *Ego sum via, veritas, et vita* (Joan. 14. 6). Audi Prophetam loquentem : *Qui seminant in lacrymis, in gaudio metent. Euntes ibant et flebant, portantes semina sua. Venientes autem venient in exultatione, portantes manipulos suos* (Ps. 125. 6. 7). Et loquere cum eo : *Lavabo per singulas noctes lectum meum, in lacrymis meis stratum meum rigabo* (Psal. 6. 7). Et iterum : *Sicut desiderat cervus ad fontes aquarum, ita desiderat anima mea ad te Deus. Sitivit anima mea ad te Deum* (b) *fontem vivum, quando veniam et apparebo ante faciem Dei? Factæ sunt mihi lacrymæ meæ panes per diem et noctem* (Psal. 41. 1. et seqq.). Et in alio loco : *Deus Deus meus, ad te de luce vigilo. Sitivit anima mea ad te, quam multipliciter tibi caro mea. In terra deserta et in via et in aquosa, sic in sancto apparui tibi* (Psal. 62. 2 et 5). Quanquam enim sitierit te anima mea, tamen multo te plus carnis meæ labore quæsivi, et tibi in sancto **893** apparere non potui; nisi prius in terra deserta a vitis, et in via adversariis potestatibus, et absque humore et rheumate ullius libidinis commorarer. Flevit et Dominus

(b) Sic editi præferunt, et Mss. pro quo *fortem* Vulgatus Interpres habet ex Græco τὸν ζῶσαν, quod est in Complutensi Ms. alii enim omnes juxta Hebræum, ἐπὶ τὸν θῆν τὸν ζῶσαν, ad *Deum rivum*, quam lectionem Ambrosius quoque et Augustinus, et pleræque aliæ versiones probant. Sed *fontem* pro *fortem* olim quoque in Vulgatæ editionibus obtinuit, donec in Clementina recensione emendatum est; sed et Ambrosianum quod vocant Psalterium legit; nec dubium videtur, quin ex Latinorum criticorum ingenio factum sit; sed nobis hec apud Hieron. immutata non licuit.

super civitatem Jerusalem, quia non egissent pœnitentiam (Luc. 19. 41) : et Petrus trinam negationem amaritudine abluit lacrymarum (Matth. 26. 75), implevitque illud Propheticum *Exitus aquarum deduxerunt oculi mei* (Psal. 118. 136). Plangit et Jeremias populum pœnitentiam non agentem, dicens : *Quis dabit capiti meo aquam, et oculis meis fontem lacrymarum, et plorabo populum istum per diem et noctem* (Jerem. 9. 1)? Cur autem plangat et defleat, sequenti sermone demonstrat : *Nolite flere mortuum, neque plangatis eum. Flete planctu qui egreditur, quia non revertetur ultra*. Nequaquam igitur Gentilis plangendus est, atque Judæus, qui in Ecclesia non fuerunt, et semel mortui sunt, de quibus Salvator dicit : *Dimitte mortuos sepelire mortuos suos* (Matth. 8) : sed eos plange, qui per scelera atque peccata egrediuntur de Ecclesia, et nolunt ultra reverti ad eam, damnatione vitiorum. Unde et ad viros Ecclesiasticos, qui muri et turres Ecclesiæ nuncupantur, loquitur sermo Propheticus, dicens : *Muri Sion, proferte lacrymas* (Thren. 2. 18) : implentes illud Apostoli : *Gaudere cum gaudentibus, flere cum flentibus* (Rom. 12. 25) ; ut dura corda peccantium vestris lacrymis provocetis ad fletum, ne perseverantes in malitia, audiant : *Ego plantavi te vineam frugiferam, omne semen verum : quomodo versa es in amaritudinem vitis alienæ* (Jerem. 2. 21) ? Et iterum : *Ligno dixerunt, pater meus es tu ; et lapidi, tu genuisti me ; et verterunt ad me dorsa, et non facies suas* (Ibidem 27). Et est sensus : Noluerunt ad me converti, ut agerent pœnitentiam ; sed per cordis duritiam in injuriam meam sua terga verterunt. Quamobrem et Dominus loquitur ad Jeremiam, *Vidisti quæ fecerunt mihi, habitatio Israel? Abierunt super omnem montem* 894 *excelsum, et subter omne lignum frondosum, et fornicati sunt ibi ; et dixi postquam fornicata est et fecit hæc omnia : ad me revertere ; et non est reversa* (Jerem. 3; Isai. 57).

2. O clementia Dei! o nostra duritia! dum et post tanta scelera nos provocat ad salutem. Et ne sic quidem volumus ad mellora converti : *Si reliquerit, inquit, uxor virum suum, et alii nupsert, et voluerit postea reverti ad eum : numquid suscipiet eam, et non detestabitur* [Jerem. 2. 1]? (a) Pro quo scriptum

(a) Textus alii Hebræus, Græcus, Latinusque ipse vulgatus e contrario habent : « Si dimiserit vir uxorem suam, et recedens ab eo, duxerit virum alterum, numquid revertetur ad eam ultra. Numquid non polluta et contaminata erit mulier illa? » sive ut in Hebræo, « terra illa. » Sed quod proposito conducit magis, altera ejus versiculi pars nempe, « et tu fornicata es cum amatoribus multis, tamen revertere ad me, dicit Dominus, » hec apud Hieronymum librorum incuria deperit quæ omnino supplenda est, ut constet quorum loco habeantur, quæ in Hebræa veritate dicuntur esse, in Græcis vero, et Latinis codicibus desiderari. Quod cum præstiteris, gravissima adhuc difficultas est explicanda; non enim quod heic constituit in Hebræo haberi, « et tu reliquisti me, tamen convertere et suscipiam te, dicit Dominus, » in hodiernis exemplaribus invenitur, sed tantum רָעִיבָה רָבִיבָה וְאֵת אֲרֵץ הַחַיִּים וְאֵת אֲרֵץ הַחַיִּים, « et tu fornicata es cum amatoribus multis, et revertere ad me, dicit Dominus; » quemadmodum et libri omnes, atque ipsa etiam præfert Hieronymiana versio ex Hebræo. Excidisse autem ex antiquioribus libris, tamen ob litterarum similitudinem proclive fuerit, temere ac sine auctore qui affirmabit. Et tamen in Hebræo archetypo lacunam aliquam ex hoc ipso S. Docto-

est juxta Hebræicam Veritatem, quod in Græcis et Latinis codicibus non habetur : *Et tu reliquisti me, tamen convertere, et suscipiam te, dicit Dominus*. Isaias quoque in eundem sensum iisdem pene loquitur sermonibus : *Convertimini qui profundum consilium cogitatis, et iniquum, filii Israel : revertere ad me, et redimam te. Ego Deus et non est alius præter me, justus et salvator non est absque me. Revertimini ad me, et salvi eritis, qui estis in extremis terræ. Recordamini horum, et ingemiscite et agite pœnitentiam qui erratis. Convertimini corde, et mementote priorum a sæculo : quoniam ego sum Deus, et non est alius absque me* (Isai. 21 et 31. et 45). Scribit et Joel : *Convertimini ad me ex toto corde vestro, in jejunio, et lacrymis, et planctu : scindite corda vestra, et non vestimenta vestra. Misericors enim et miserator est Dominus, et agens pœnitentiam super malitiis* (Joel. 2). Quantæ autem sit misericordiæ, et quam (ut ita loquar) nimic inefabilisque clementiæ, Osee Propheta nos doceat, per quem loquitur Deus : *Quid tibi faciam Ephraim? quomodo te protegam Israel? quid tibi inquam faciam? Sicut Adama ponam te, et sicut Seboim. Conversum est cor meum in me, et conturbata est pœnitudo mea. Nequaquam faciam secundum iram furoris mei* (Osee 6). Unde et David loquitur in Psalmo : *Non est in morte qui memor sit tui : in inferno autem quis confitebitur tibi* (Psal. 6)? Et in alio loco : *Peccatum meum notum feci, et iniquitatem meam* 895 *non abscondi. Dixi, pronuntiabo contra me iniquitatem meam Domino, et tu dimisisti impietatem cordis [scilicet] peccati] mei. Pro hac orabit ad te omnis Sanctus in tempore opportuno. Verumtamen in diluvio aquarum multarum ad eum non appropinabunt* (Psal. 31).

3. Vide quanta magnitudo sit fletuum, ut aquarum diluvio comparetur. Quos qui habuerit, et dixerit cum Jeremia : *Non sileat pupilla oculi mei* (Thren. 2), statim in illo complebitur, *Misericordia et veritas obviaverunt tibi ; justitia et pax osculatæ sunt* [Psal. 48] : (a) ut si te justitia et veritas terruerint, misericordia et pax provocent ad salutem. Totam pœnitentiam peccatoris ostendit Psalmus quinquagesimus, quando ingressus est David ad Bethsabee uxorem Uriæ Ethæi, et a Nathan propheta correptus, respondit : *Peccavi*. Statimque meruit audire : *Et Dominus abs te abstulit peccatum* (2. Reg. 11). Adulterio enim junxerat homicidium, et tamen conversus ad lacrymas : *Miserere, ait, mei Deus, secundum magnam misericordiam tuam : et secundum multitudinem miserationum tuarum, dele iniquitatem meam* (Psal. 50). MAGNUM enim peccatum, magna

ris testimonio suspicari necesse est ; tum etiam ex Msa. codicibus ejusdem ex Hebræo versionis, in quibus vel in contextu, vel ad marginem ejus versiculi additur, *et ego suscipiam te*, quod quidem glossema Martianæ putat, et ad libri calcem rejecit, revera tamen ex Hieronymi calamo profectum est ; nam et in Commentariis in eundem locum, « In Hebræo, inquit, etiam post fornicationem SUSCIPIT POENITENTEM, et hortatur, ut revertatur ad se ; in LXX. vero non provocat ad pœnitentiam, » etc. Vide quæ ibi et in Bibliotheca divina latius in hunc sensum edisserimus.

(a) Olim erat, « ut sit justitia, et veritas, quæ servaverint, misericordia et pax, quæ provocent ad salutem.

indigebat misericordia. Unde jungit et dicit : *Multum lava me ab iniquitate mea, et a peccato meo munda me. Quoniam iniquitatem meam ego agnosco, et delictum meum contra me est semper. Tibi soli peccavi (rex enim eram, alium non timebam [al. erat et timebam]) et malum coram te feci, ut justificeris in sermonibus tuis, et vincas, cum judicaris. Conclisit enim Deus omnia sub peccato, ut omnibus misereatur (Rom. 11. 32). Tantumque profecit, ut dudum peccator et pœnitens transierit in magistrum, et dicat : Docebo iniquos vias tuas, et impij ad te convertentur (Psal. 50). Confessio enim et pulchritudo coram eo, ut qui sua confessus fuerit peccata, et dixerit : *Putruerunt et corruptæ sunt cicatrices meæ a facie insipientiæ meæ (Psal. 37. 6),* fœditatem vulnerum in sanitatis decorem commutet. *Qui enim abscondit iniquitatem suam, non prosperabitur (Prov. 28).* Achab, rex impiissimus, vineam Nabuthæ cruore possedit (3. Reg. 21) : et cum Jezabel non tam conjugio sibi, quam crudelitate conjuncta, Eliæ increpatione corripitur : *Hæc dicit Dominus : Occidisti, et possedisti. Et 886 iterum : In loco in quo linxerunt canes sanguinem Nabuthæ, ibi lingent sanguinem tuum : et Jezabel canes comedent ante muros Jezrael.* Quod cum audisset Achab, scidit vestimenta sua, et posuit saccum super carnem suam, jejunavitque et dormivit in cilicio. Factusque est sermo Domini ad Eliam, dicens : (a) *Quoniam reveritus est Achab faciem meam, non inducom malum in diebus ejus.* Unum scelus Achab et Jezabel, tamen converso ad pœnitentiam Achab, pœna differtur in posterum ; et Jezabel in scelere perseverans, præsentis judicio condemnatur. Loquitur et Dominus in Evangelio : *Viri Ninivite surgent in judicium cum generatione hac, et condemnabunt eam, quia egerunt pœnitentiam in prædicatione Jonæ (Math. 12) :* Et iterum : *Non enim veni vocare justos, sed peccatores ad pœnitentiam (Ibid. 9. 13).* Drachma perit, et tamen invenitur in stercore (Luc. 5). Nonaginta novem oves relinquuntur in solitudine, et una ovis quæ aberraverat, pastoris humeris reportatur (Ibid. 15). Unde et lætitia Angelorum est super uno peccatore agente pœnitentiam. Quanta felicitas ut de salute nostra exultent cœlestia? De quibus dicitur : *Pœnitentiam agite, appropinquavit enim regnum cœlorum.* Nullum in medio spatium. Mors et vita sibi contraria sunt, et tamen pœnitentia copulantur. Luxuriosus filius totam prodegerat substantiam : et procul a patre vix porcorum cibus inedia sustentabat. Revertitur ad parentem, immolatur ei vitulus saginatus : stolam accipit et annulum (Luc. 15), ut Christi recipiat vestimentum, quod dudum polluerat, et audire mereatur : *Candida sint semper vestimenta tua (Eccl. 9) ;* receptoque signaculo Dei, proclamet ad Dominum : *Pater, peccavi in cœlum, et coram te ;* et reconciliatus osculo, dicat ad eum : *Signatum est super nos lumen**

(a) Aliter vetustiores editi « Quoniam reversus est Achab ad humilitatem meam causa, non inducam malum in diebus ejus, sed filiis suis. Quia licet peccasset unum scelus Achab et Jezabel, tamen, » etc. Nos *Deus* voculam ex Mss. supplēvimus.

*vultus tui Domine (Psal. 4). Justitia justi non liberabit eum in quacumque die peccaverit : et iniquitas iniqui non nocebit ei, quacumque die conversus fuerit [Ezech. 33. 2]. (b) Unumquemque judicat Deus sicut invenerit. Nec præterita considerat, sed præsentia : si tamen vetera crimina, novella conversione mutantur (c). Septies cadit justus, et resurgit (Prov. 24). Si cadit, quomodo justus, si 897 justus quomodo cadit? Sed justus vocabulum non amittit, qui per pœnitentiam semper resurgit. Et non solum septies, sed septuagies septies delinquenti, si convertatur ad pœnitentiam, peccata donantur (Math. 18). Cui plus dimititur, plus diligit. Meretrix lacrymis pedes Salvatoris lavat, et crine dergit : et in typum Ecclesiæ de gentibus congregatæ meretur audire : *Dimittantur tibi peccata tua (Luc. 7).* Pharisei justitia perit superbia : et publicani humilitas confessione salvatur (Luc. 28). Per Jeremiam contestatur Deus : *Ad summam loquar contra gentem et regnum, ut eradicem et destruam, et disperdam illud. Si pœnitentiam egerit gens illa a malo suo, quod locutus sum adversum eam : agam et ego pœnitentiam super malo, quod cogitavi ut facerem ei. Et ad summam loquar super gentem et regnum, ut ædificem, et ut plantem illud. Si fecerit malum in conspectu meo, ut non audiat vocem meam : pœnitentiam agam super bono, quod locutus sum ut facerem ei. Statimque infert : Ecce ego fingo contra vos malum, et cogito contra vos cogitationem. Revertatur unusquisque a via sua mala, et dirigite vias vestras et studia vestra. Qui dixerunt : Desperavimus ; post cogitationes enim nostras ibimus, et unusquisque post pravitatem cordis sui (1) malum faciemus (Jerem. 18). Simeon justus in Evangelio loquitur : Ecce hic positus est in ruinam, et in resurrectionem multorum (Luc. 2), in ruinam videlicet peccatorum, et in resurrectionem eorum, qui agunt pœnitentiam. Apostolus scribit ad Corinthios : *Auditur inter vos fornicatio, et talis fornicatio, qualis ne inter gentes quidem, ita ut uxorem patris aliquis habeat. Et vos inflati estis, et non magis luctum habuistis, ut tollatur de medio vestrum, qui hoc opus fecit (1. Cor. 5). Et in secunda ad eosdem Epistola, Ne abundantiori tristitia pereat, qui ejusmodi est (2. Cor. 2), revocat eum, et obsecrat, ut confirmet super illum caritatem ; ut qui incestu perierat, pœnitentia conservetur. Nullus quidem mundus est a peccato : nec si unius quidem dici fuerit vita ejus [Job. 15 et 25] ; (d) numerabiles autem anni vitæ illius. Astra quoque ipsa non sunt munda in conspectu ejus : et adversum angelos suos perversum***

(b) Est celebre effatum quod tanquam Salvatoris referunt a Justino Martyre Dialog. cum Tryphone το ελε εν τω κρηματι, το ελε ελε κρημα. Alii aliis tribuunt.

(c) Victorius septies in die cadit justus, sed duo verba in die nec Mss. habent, neque in Hebræo textu, aut versione ulla Scripturæ inveniuntur, quæ adeo heic atque infra, Erasmus quoque, aliasque vetustiores editiones secuti expunximus. Consule quæ apud Hieronym. lib. 3. contra Pelagian. cap. 1. adnotamus.

(d) Alii editi ac Mss. « quanto minus mundi numerabiles erunt anni, » vel « si numerabiles, » aut « si numerosi crunt anni. »

(1) Atque heic Gravius mali, ex Græco κα LXX.

quid excogitavit (*Job. 4. 18*). Si in cœlo peccatum, quanto magis in terra? Si delictum in **898** his qui carent tentatione corporea : quanto magis in nobis, qui fragili carne circumdamur, et cum Apostolo dicimus : *Miser ego, homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus (Rom. 7)? Non enim habitat in carne nostra bonum, nec agimus quod volumus, sed quod nolumus, ut aliud anima desideret, aliud caro facere cogatur. Quod si quidam (a) justi appellantur in Scripturis, et non solum justi, sed justi in conspectu Dei, juxta illam justitiam appellantur justi, juxta quam supra dictum est : *Septies condit justus, et resurgit (Prov. 24)*. Et juxta quod iniquitas iniqui non nocebit ei in quacumque die conversus fuerit [*Ezech. 33. 12*] (b). Denique et Zacharias pater Joannis, qui scribitur justus, peccavit in eo quod non credidit, et statim silentio condemnatur (*Luc. 1*). Et Job, qui justus et immaculatus, ac sine querela in principio voluminis sui scribitur, postea et Dei sermone, et confessione sui peccator arguitur. Si Abraham, Isaac et Jacob, Prophetæ quoque et Apostoli nequaquam carere peccato : si purissimum triticum habuit mixtas paleas ; quid de nobis dici potest, de quibus scriptum illud est : *Quid paleis ad frumentum, dicit Dominus (Jerem. 23)*? Et tamen paleæ futuro reseruant incendio, et zizania hoc tempore mixta sunt segetibus frumentorum, donec veniat qui habet ventilabrum in manu sua, et purgaverit aream, ut congreget triticum in horrea, et quisquilias gehennæ igni comburat.*

4. Hæc omnia quasi per pulcherrima Scripturarum prata discurrens, in unum locum volui congregare, et de speciosissimis floribus coronam tibi texere poenitentiae, quam imponas capiti tuo : et assumas pennas columbæ, et voles, et requiescas (*Psal. 54*), et clementissimo reconcilieris Patri. Narrauit mihi uxor quondam tua, nunc soror atque conserva, quod juxta præceptum Apostoli ex consensu abstinneritis vos ab opere nuptiarum, ut vacaretis orationi ; tuaque rursum vestigia, quasi in salo posita fluctuasse, imo (ut apertius loquar) esse prolapsa. Illam autem audisse a Domino cum Moyse, *Tu vero hic sta mecum (Exod. 33)* ; et dixisse de Domino : *Statuit supra petram pedes meos (Psal. 49)*. Team, domum, quæ fundamenta **899** fidei solida non habebat, postea diaboli turbine incidisse. Porro illius perstare in Domino, et suum tibi hospitium non negare ; ut cui prius conjunctus fueras corpore, nunc spiritu copuleris. *Qui enim adhæret Domino, unus spiritus est cum eo (1. Cor. 6)*. Cumque vos rabies barbarorum, et imminens captivitas separaret, sub jusjurandi testificatione pollicitum [a. *pollicitus es*], ut ad sancta transeuntem loca, vel statim, vel postea æquereris, et servares animam tuam, quam visus fueras negligentia perdidisse. Redde igitur quod præ-

sente Deo spondidisti. Incerta est vita mortalium : ne ante rapiaris, quam tuam impleas sponsonem, imitare eam, quam docere debueras. Proh pudor, fragilior sexus vincit sæculum, et robustior superatur a sæculo. *Tanti dux femina facti est (ex Virgil.)* : et non sequeris eam, in cujus salute candidatus es fidei? Quod si te rei familiaris tenent reliquæ, ut scilicet et mortes amicorum et civium videas, et ruinas urbium atque villarum, saltem inter captivitatis mala, et feroces hostium vultus, et provinciæ tuæ infinita naufragia, teneto tabulam poenitentiae : et memento conservæ tuæ, quæ tuam quotidie suspirat, nec desperat salutem. Tu vagaris in patria, imo non patria, quia patriam perdidisti : ista pro te in locis venerabilibus Resurrectionis et Crucis, et Incunabulorum Domini Salvatoris, in quibus parvulus vagiit, tui nominis recordatur, teque ad se orationibus trahit : ut si non tuo merito, saltem hujus salveris fide. Jacobat quondam Paralyticus in lectulo, et sic erat cunctis artibus dissolutus, ut nec pedes ad ingrediendum, nec manus movere posset ad præcandam : et tamen profertur ab aliis, et restituitur pristinae sanitati, ut portaret lectulum (*Marc. 2; et Joan. 5*), qui dudum portabatur a lectulo. Et te igitur absentem corpore, præsentem fide, offert conserva tua Domino Salvatori ; et dicit cum Chananaea, *Filia mea male vezatur a daemonio (Math. 15)*. Recte enim appellabo animam tuam, filiam animæ ejus, quæ sexus nescit **900** diversitatem : quia te quasi parvulum, atque lactentem, et necdum valentem sumere solidos cibos, invitat ad lac infantia, et nutricis tibi alimenta demonstrat ; ut possis dicere cum Propheta : *Erravi sicut ovis perdita : quære servum tuum, quoniam mandata tua non sum oblitus (Psal. 118)*.

EPISTOLA CXXIII (c)

AD AGERUCHIAM (d).

De Monogamia.

Ageruchiam adolescentulam viduam a secundis nuptiis dehortatur, rejiciens argumenta quæ in contrarium facere videbantur, atque in hunc eundem finem mundi calamitates illi ob oculos ponens.

1. In veteri via, novam semitam quærimus, et in antiqua detritaque materia, rudem artis excogitamus

(c) Alias 11. Scripta anno 400.

(d) Variant, ut ab aliis quoque adnotatum est, Mss. exemplaria, aliis *Geruntiam*, vel *Gerontium*, aliis *Ageruchiam*, vel *Acherusiam*. vel tandem *Acherumdi:m*, legentibus. Vera tamen ex Hieronymi allusione probatur lectio, *Ageruchia*, non ut Martiano visum est ab ἀγρική, quæ vox *immortalem*, vel non *sentientem senectutem* significet, sed neque, ut Victorius putat, a congregando, quod Græcis est ἀγρική, ducto nomine futurorum vaticinio, quod scilicet avia, matris, amiteque, probatarum in Christo feminarum, eam turba circumstaret ; verum a strenuitate animique constantia, ac fortitudine, ut Græce sonat nomen ἀγρική, *Ageruchia*, quo sensu et a Gregorio Nazianzeno de Nona, et a Philostrato l. 2. de Vita Apollonii, et ab aliis sumitur, et Hier. heic quasi digito notat. Lexicum Græcum ineditum mirandæ vetustatis, cujus agraphum apud nos est, et κατὰ ἄριον τὸν ἠγρῶν, celebrem nempe illum ac desideratissimum, inscribitur, ἀγρική interpretatur ὁ ἄρην αὐτῶν, *quæ valde gloriatur*, quæ proposito nostro etymologia ipsa quoque incongrua non est. Quod autem Victorius virginem *Ageruchiam* vocat, memoriæ, ut videtur lapsu, dixerit.

(a) Vid. superior. Epist. ad Algasiam Quæst. VIII. ad fin. not. b.

(b) Vetustiores vulgati sub interrogandi nota addunt, *cui desperandum est?*

elegantiam, ut nec eadem sint, et eadem sint. Unum iter, et perveniendi quo cupias, multa compendia. Sæpe ad viduas scripsimus, et in exhortationem eadum multa de Scripturis sanctis exempla repetentes, varios testimoniorum flores in unam pudicitiae coronam texuimus. Nunc ad Ageruchiam nobis sermo est, quæ quodam vaticinio futurorum, ac Dei præsentis auxilio, nomen accepit. Quam aviæ, matris, amitæque, probatarum in Christo seminarum, nobilis turba circumstat. Quarum avia Metronia, per quadraginta annos vidua perseverans, Annam nobis filiam Phanuelis de Evangelio retulit (Luc. 3. 36). Benigna, mater quartum, et decimum viduitatis implens annum, centenario virginum choro cingitur. (1) Soror Celerini, patris Ageruchiae, qui parvulam nutrivit infantem, et in suo natam suscepit gremio, per annos viginti mariti solatio destituta, erudit neptem; docens quod a matre didicit.

2. **901** Hæc brevi sermone perstrinxī, ut ostendam adolescentulam meam non præstare monogamiam generi suo, sed reddere: nec tam laudandam esse, si tribuat, quam omnibus execrandam, si negare tentaverit: præsertim cum posthumus ejus Simplicius nomen patris referat, et nulla sit excusatio desertæ ac sine hæredibus domus; sub quorum patrocinio interdum sibi libido blanditur, ut quod propter intemperantiam suam faciunt, videantur facere desiderio liberorum. Sed quid ego quasi ad retractantem loquor, cum audiam eam multos Palatii (a) procos, Ecclesiæ vitare præsidio, quos certatim diabolus inflammat, ut viduæ nostræ casitatem probent, quam et nobilitas, et forma, et ætas, et opes faciunt cunctis appetibilem: ut quanto plura sunt, quæ impugnant pudicitiam, tanto vitricis majora sint præmia?

3. Et quia nobis de portu egredientibus, quasi quidam scopulus opponitur, ne possimus ad pelagi tuta decurrere, et Apostoli Pauli scribentis ad Timotheum profertur auctoritas, in qua de viduis disputans ait: *Volo autem juniores nubere, filios procreare, matresfamilias esse, nullam occasionem dare adversario, maledicti gratia. Jam enim quædam abierunt retro post Satanam* (1. Tim. 5. 14. et 15): oportet primum sensum tractare præcepti, et omnem loci hujus continentiam (contextum sive complexum orationis) discutere; atque ita Apostolicis vestigiis insistentem, ne transversum quidem, ut dici solet, unguem in partem alteram declinare. Supra scripserat qualis vidua esse deberet: *Unius viri uxor, quæ liberos educavit, quæ in bonis operibus habuit testimonium, quæ tribulatis de sua substantiola ministravit* (Ibid. 9. et 10); cujus spes Deus est, et quæ permanet in obsecratione, et orationibus nocte ac die (Ibid. 5).

(a) Victorius, quem Martiansus sequitur, *proceres*, hujus satis congrua lectione. *Procos* vero, quam nos reposuimus, et Veronen. Ms. et vetustiores impressi libri omnes probant, estque in primis, contextum si attenderis, ad Hieronymi mentem.

(1) Grævio probatur magis *Soror celerini patris Agerochia*, ut ipsa quoque amita soror Celerini patris Agerochia nominata sit

Post quæ jungit contraria: *Quæ autem in deliciis est, vivens mortua est*. Statimque inferit, ut discipulum suum muniat omni arte doctrinæ: *Adolescentiores autem viduas devita, quæ cum lascivierint in Christo, nubere volunt: habentes damnationem quod primam fidem irritam fecerunt* (1. Tim. 11 et 12). Propter has igitur, quæ fornicatæ sunt in injuriam viri sui Christi (hoc enim *κατασφραγίσουσι* (b) Græcus sermo significat) vult Apostolus alterum **902** matrimonium, præterens digamiam fornicationi: secundum indulgentiam duntaxat, non secundum imperium.

4. Simulque singula testimonii verba tractanda sunt. *Volo*, inquit, *adolescentulas nubere*. Cur quæso? quia nolo adolescentulas fornicari. *Procreare filios*. Quam ob causam? ne metu partus ex adulterio, filios necare cogantur. *Matresfamilias esse*. Quare obsecro? quia multo tolerabilius est digamam esse, quam scortum, et secundum habere virum, quam plures adulteros. In altero enim miseriarum consolatio, in altero poena peccati est. Sequitur: *Nullam occasionem dare adversario maledicti gratia*; in quo brevi accinctoque præcepto, multa simul monita continentur. Ne propositum viduæ exquisitor cultus infamet. Ne oculorum nutibus, et hilaritate vultus, juvenum post se greges trahat. Ne aliud verbo, aliud habitu polliceatur, et conveniat ei versiculus ille vulgatus:

Risit, et arguto quiddam promisit ocello,

(OVID. in *Elegiis amatoriis*, lib. 3. *Eleg.* 22).

Atque ut omnes nublendi causas brevi sermone concluderet, cur hoc præcepisset, ostendit, dicens: *Jam enim quædam abierunt retro post Satanam*. Ideo ergo secunda, et, si necesse est, tertia incontinentibus aperit matrimonia, ut a Satana abstrahat, ut magis mulierem qualicumque viro junctam faciat esse, quam diabolo. Sed et ad Corinthios tale quid loquitur: *Dico autem innuptis, et viduis: bonum est illis, si sic permanserint, ut ego. Si autem non se continent, nubant: Melius enim est nubere, quam uri* (1. Cor. 7. 8. 9). Cur Apostole? Statim intulit, quia pejus est uri (1).

5. Alioquin absolutum bonum est, et sine comparatione pejoris, esse quod Apostolus est, id est, solutum, non ligatum; nec servum, sed liberum; cogitantem ea quæ Dei sunt, non ea quæ uxoris. Et protinus in consequentibus: *Mulier, inquit, alligata est viro, quamdiu vir ejus vivit; quod si dormierit vir ejus, libera est: cui vult nubat, tantum in Domino. Beatior autem erit, si sic permanserit secundum consilium meum. Puto autem quod, et ego spiritum Dei habeam* (Ibid. 53), et in hoc idem sensus est, quia idem spiritus; **903** Diversæ Epistolæ, sed unus auctor Epistolarum. Vivente viro, mulier alligata est; et mortuo, soluta. Ergo matrimonium vinculum est, et

(b) Plerique omnes *κατασφραγίσουσι* interpretantur licenter, seu molliter, aut delicate se gerere, deliciarum, lascivire, aut quid simile; quod autem fornicari in injuriam Christi, Hieronymus explicat, latiori equidem sensu accipiendum videatur.

(1) Hæc duo verba, *quam uri* in hoc contextu obduci vult Gravius juxta fidem veteris exemplaris, et consequentiam sermonis.

viduitas solutio. Uxor alligata est viro, et vir uxori alligatus est: in tantum, ut sui corporis non habeant potestatem, et alterutrum debitum reidant. Nec possint habere pudicitiam libertatem, qui serviunt dominatui nuptiarum. Quodque addidit, *tantum in Domino*, amputat Ethnicorum conjugia, de quibus in alio loco dixerat: *Nolite jugum ducere cum infidelibus. Quæ enim participatio justitiæ cum iniquitate? Aut quæ societas lucis cum tenebris? Quæ conventio Christi cum Belial? Aut quæ pars fideli cum infideli? Qui consensus templo Dei cum idolis (2. Cor. 6. 14. et seqq.)? Ne scilicet aremus in bove, et asino (Deuter. 22. 10): ne tunica nuptialis, vario sit texta subtegnat. Ex templo tollit quod concesserat, et quasi pœnitentiam eum sententiæ suæ, retrahit: *Beatior erit, si sic permanserit*; suique hoc magis (a) dicit esse consilii. Quod ne contemnatur ut hominis: Spiritus Sancti auctoritate confirmat, ut non indulgens homo fragilitati carnis humanæ; sed in Apostolo Spiritus Sanctus præcipiens audiatur. Nec sibi in eo annorum puellarium debet vidua blandiri, quod non minus sexagenariam eligi præcipit (1. Tim. 5. 9). Neque enim inuuptas, vel juvenculas cogit, ut nubant, qui de nuptis quoque loquitur: *Tempus breve est: Superest, ut, et qui habent uxores sic sint, quasi non habeant (1. Cor. 7. 29)*; sed de his viduis disputat, quæ suorum nutriuntur alimentis, quæ filiorum, et nepotum cervicibus imponuntur. Quibus imperat, ut discant domum suam colere, et remunerare parentes et sufficienter eis tribuere, ut non gravetur Ecclesia, et possit certis viduis ministrare. De quibus scriptum est: *Honora viduas, quæ veræ viduæ sunt (1. Tim. 5. 3)*, hoc est, quæ omni suorum auxilio destitutæ, quæ manibus suis laborare non possunt, quas paupertas debilitat, ætasque conficit: quibus Deus spes est, et omne opus oratiq. Ex quo datur intelligi, adolescentulæ viduas, exceptis his quas excusat infirmitas, vel suo labori, vel liberorum, 904 et propinquorum ministerio delegari. Honor autem impresentiarum, vel pro eleemosyna, vel pro munere accipitur, ut est illud, *Presbyteri duplici honore digni habentur, maxime qui laborant in verbo, et doctrina (1. Tim. 5. 17)*. Et in Evangelio Dominus disserit mandatum Legis, in quo dicitur: *Honora patrem tuum, et matrem tuam (Exod. 20. 21)*; non in verborum sono, qui inopiam parentum, cassa potest adulatione frustrari, sed in victus necessariis ministrandis debere intelligi. Jubente enim Domino, ut filii alerent parentes pauperes, et redderent beneficia senibus, quæ parvuli acceperant, Scribæ, et Pharisæi e contrario docebant filios, ut parentibus responderent: *Corban*, hoc est, *donum*, quod altari pollicitus sum, et in templi dona promisi, (b) si tu a me*

(a) Hæc vocem dicit restituimus, et supra atque infra quædam alia minoris momenti emendavimus.

(b) Libentius legerem *etsi a me non acceperis*, ut etiam Victorius coniecerat. Hic enim est sensus, quem Hier. intendit, etsi nempe templo non tibi dederò, vertetur tamen donum in tuum refrigerium. Gravius in nostram sententiam etiam veterum exemplarium fidem contestatur, et Origenis, ac Hieronymi in Mattheum interpretationes laudat.

acceperis cibos, vertetur in tuum refrigerium. Atque ita fiebat, ut egentibus patre, et matre, sacrificium offerrent filii, quod Sacerdotes Scribæque consumerent. Si ergo Apostolus pauperes viduas (eas tamen quæ adolescentulæ sunt, et nulla debilitate franguntur) cogit suis manibus laborare, ne gravetur Ecclesia, et possit annu viduas sustentare; qua excusatione utetur, quæ opibus mundi affluit, quæ potest etiam aliis ministrare, et de iniquo mammona sibi facere amicos, qui possint eam in æterna tabernacula recipere? Simulque considera, quod vidua non eligatur nisi unius viri uxor: et nos (c) putamus Sacerdotum hoc tantum esse privilegium, ut non admittatur ad altare, nisi qui unam habuerit uxorem. Non solum enim ab officio Sacerdotii digamus excluditur; sed et ab eleemosyna Ecclesiæ, dum indigna putatur stipe, quæ ad secunda conjugia devoluta est. Quanquam lege Sacerdotali (d) teneatur, et laicus, qui talem præbere se debet, ut possit eligi in Sacerdotium. Non enim eligitur, si digamius fuerit. Porro eliguntur ex laicis sacerdotes. Ergo et laicus tenetur mandato, per quod ad sacerdotium pervenitur.

7. Aliud est quod vult Apostolus: aliud quod cogitur velle. Ut concedat secunda matrimonia meæ est incontinentiæ, 905 non illius voluntatis. Vult omnes esse sicut seipsam, et ea cogitare quæ Dei sunt, et solutos nequaquam ultra alligari. Sed si labentes, per incontinentiam ad barathrum stupri viderit pervenire; digamiæ porrigit manum, ut cum una magis, quam cum pluribus volentur. Quod nequaquam ut amare dictum, et contra Apostoli regulam, secundus nuptiator exaudiat. Duæ enim sunt Apostoli voluntates: una qua præcepit, *Dico autem inuuptis, et viduis: bonum est illis si sic permanserint, sicut et ego*. Altera qua indulget: *Si autem non se continent, nubant. Melius est enim nubere, quam uri*. Primum quid velit: deinde quid cogatur velle, demonstrat. Vult nos permanere post nuptias, sicut seipsam: et propositæ beatitudinis Apostolicum ponit exemplum. Sin autem nos viderit nolle quod ipse vult, incontinentiæ nostræ tribuit indulgentiam. Quam e duabus eligimus voluntatem, quod magis vult, et quod per se bonum est: an quod mali comparatione sit levius, et quodam modo nec bonum est, quia præfertur malo? Ergo si eligimus, quod Apostolus non vult, sed velle compellitur, imo acquiescit deteriora cupientibus, non Apostoli, sed nostram facimus voluntatem (1) Legimus in veteri

(c) Contra Hieronymi mentem legerat Editor Benedictinus, *Et nos putamus*. Reatinus paulo rectius *putabimus*: sed neque hæc lectio nobis satis probatur, legendumque arbitramur, et non *putandum*.

(d) Sumptum argumentum ex Tertulliani lib. de Exhortatione castitatis, ubi monogamiæ sic astruit necessitatem, « Omnes, inquit, nos Deus vult dispositos esse, ut ubique sacramentis ejus obviandis apti simus. Unus Deus, una fides, una et discipuli linea. Usque adeo nisi et laici ea observent, per quæ Presbyteri alleguntur, quomodo erunt Presbyteri qui de laicis alleguntur. »

(1) Præsidio veteris codicis huic quem depravatam putat locum, sic Gravius restituit. « Legimus in veteri Testamento Pontifices semel maritos, et filias sacerdotum si viduæ fuerint, etc. » In quam rem Levitici locum adducit, « Si filia Sacerdotis cuilibet et populo nupta fuerit, de his

Testamento (*Levit. 22; et Esch. 44*): Semel maritatus filias Sacerdotum, si viduæ fuerint, vesci debere de sacerdotalibus cibis: mortuisque (a) sicut patri, et matri sic exhibendum inferiarum officium. Siu autem alios viros acceperint, alienas eas, et a patre, et a sacrificiis fieri, et inter externas debere deputari.

8. Quod quidem observat, et gentilitas, in condemnationem nostri, si hoc non exhibeat veritas Christo, quod tribuit mendacium diabolo; (1) qui et castitatem reperit perditricem. Hierophanta apud Athenas (b) ejurat virum, et æterna debilita e fit castus. Flamen unius uxoris 906 ad sacerdotium admittitur. Flaminea quoque unius mariti eligitur uxor. Ad tauri Ægyptii sacra semel maritus assumitur. Ut omittam virgines Vestæ, et Apollinis, Junonisque (c) Achivæ, et Dianæ ac Minervæ, quæ perpetua sacerdotii virginitate marcescunt. Stringam breviter reginam Carthaginiæ, quæ magis ardere voluit, quam Iliaræ regi nubere: et Hasdrubalis uxorem, quæ apprehensis utraque manu liberis, in subjectum se præcipitavit incendium, ne pudicitia damna sentiret: et Lucretiam, quæ amissa gloria castitatis, noluit polluta conscientia supervivere. Ac ne multa longo sermone contexam, quæ potes de primo contra Jovinianum volumine ad ædificationem tuam sumere, unum tantum, quod in patria tua gestum est, repetam; ut scias pudicitiam etiam barbaris ac feris, et sanguinariis gentibus esse venerabilem. Gens Thentorum (d) ex ultimis Oceani atque Germaniæ profecta littoribus, omnes Gallias inundavit; sæpiusque cæsis Romanis exercitibus, apud Aquas Sextias Mario pugnante, superata est. Quorum tre-

(a) Victor. *mortuisque sic a patre exhibendum inferiarum officium*, etc.

(b) Martianæns alicui editi *eviratur*, falso, pro duobus verbis *ejurat virum*, vel ut alii Mss. habent, *ejerat virum*, quæ nobis lectio restituta, unaque vera est, et ad fidem Mss. Neque enim *eviratus* erat apud Athenas Hierophanta, sed virum *ejurabat*. *Ejurare* autem, sive *ejurare*, renuntiare est, sive abdicare, atque adeo *virum ejurare*, perinde est atque ab omni generatione abstinere. *Ejurat*, qui jurat quod desideratur, a se præstari non posse, ait Sext. Pompeius. Petronius quoque in Satyrico: *Si ejuras hodiernam bilem, una cærabimus*. Tacitus consulatum et imperium *ejurare* dixit. Tandem Seneca in Suasoria pro M. Tullio Asinii Pollionis: *Nec mora fuit, quin ejuraret suas, quas cupidissime effuderat orationes*. De Hierophantis vero Julianus Orat. V. *ὅτι καὶ κατὰ ἄθρηλοις, οἱ τῶν ἀθρήτων ἀπέκρονοι πανταχῶς εἰσι, καὶ ὁ τούτων ἄθρητων ἰσορροπίας ἀποστραφέντων πᾶσαν τὴν γένεσιν*. « Apud Athenienses qui arcana illa tractant, castissime degunt, tum eorum Antistes Hierophanta ab omni generatione prorsus abstinere. » Ex quibus plane videas quam male apud Hieronymum hoc *ejurandi* verbum docti viri exturbant, contra Mss. quam et ipsi proferunt fidem.

(c) Tertullian. l. 1. ad Uxorem c. 6. *Achivæ Junoni*, inquit, *apud Ægium oppidum virgo sortitur*. Pro *Achivæ* autem voce Erasmi. *Argivæ* legendum censuit, quod non probatur; alii mallent *Achaicæ*, quemadmodum alibi apud Tertullian. lib. de Exhortat. castitatis legitur.

(d) Martian. post Erasmi. *ex ultimis Gallorum Oceani atque Germaniæ*. Vid. Valer. Max. lib. 6. cap. 1.

quæ sanctificata sunt, et de primitiis non vescetur. Si autem vidua, vel repudiata et absque liberis reversa fuerit ad domum patris tui, sicut puella consueverat, aletur de cibis patris sui.

(1) Ex Tertullian. de Exhortat. castitatis, notante Gratio. « Invenit diabolus post luxuriam castitatem perditricem, quomodo reus sit Christianus qui castitatem recusaverit conservatricem.

centæ matronæ, cum aliis se viris captivitatis conditione tradendas esse didicissent, primum Consulenti deprecatae sunt, ut templo Cercris ac Veneris in servitium traderentur. Quod cum non impetrarent, submovente eas lictore, parvulis cæsis liberis, mane mortuæ sunt repertæ, suffocatis laqueo faucibus, et mutuis complexibus se tenentes. -

9. Quod igitur barbaræ castitati non potuit inferre captivitas, hoc matrona nobilis faciet? et experietur alterum virum, quæ priorem aut bonum perdidit, aut malum experta est, ut rursus contra judicium Dei facere nitatur? Quid si statim secundum perdidit, sortietur et tertium [al. *societur et tertio*] ? et si ille dormierit, in quartum quintumque procedet, ut nihil 907 sit quo a meretricibus differat? Omni ratione viduæ providendum est, ne castitatis primos excedat limites. Quos si excesserit, et verecundiam ruperit matronalem, in omnem debacchabitur luxuriam, ita ut Prophetam mereatur audire dicentem: *Facies meretricis facta est tibi: Impudorata es tu* (*Jerem. 3. 3*). Quid igitur? Damnamus secunda matrimonia? Minime; sed prima laudamus. Abjicimus de Ecclesia digamos? Absit: sed monogamos ad continentiam provocamus. In Arca Noe non solum munda, sed et immunda fuerunt animalia. Habuit homines, habuit et serpentes. In domo quoque magna, vasa diversa sunt; alia in honorem, alia in contumeliam (2. *Tim. 2. 20*). Est crater ad bibendum; est et matula ad secretiora naturæ. Nam cum in semente terræ bonæ, centesimum, et sexagesimum, et trigesimum fructum Evangelia doceant (*Matth. 13. 8*); et centenarius pro virginitatis corona, primum gradum teneat; sexagenarius pro labore viduarum, in secundo sit numero; tricenarius fœdera nuptiarum, ipsa (e) digitorum conjunctione testetur, digamia in quo erit numero? Imo extra numerum. Certe in bona terra non oritur, sed in vepribus, et spinetis vulpium, quæ Herodi impiissimo comparantur, ut in eo se putet esse laudabilem, si scortis melior sit: si publicarum libidinum victimas superet, si uni sit prostituta, non pluribus.

10. Rem dicturus sum incredibilem, sed multorum testimoniis approbatam. Ante annos plurimos, cum in chartis Ecclesiasticis juvenem Damasum Romanæ urbis Episcopum, et Orientis atque Occidentis Synodicis consultationibus responderem, vidi duo inter se paria, vilissimum e plebe hominum comparata, unum qui viginti sepelisset uxores, alteram quæ vicesimum secundum habuisset maritum, extremo sibi, ut ipsi putabant, matrimonio copulatos. Summa omnium expectatio virorum pariter ac feminarum, post tantas rudes quis quem prius efferret. Vicit maritus, et totius urbis populo confluyente, eo-

(e) Veterum morem per digitos numerandi innuit, de quo plura dicenda nobis erunt lib. 1. advers. Jovinianum. Hic unum atque alterum Bedæ locum præstabit recolluisse. « Cum, inquit, triginta notare volueris, unguis indicis et pollicis blando conjunges amplexu. Cum dieis sexaginta, pollicem curvatum indice circumflexo diligenter a fronte præcinge. »

ronatus, et palmam tenens, (a) adoremque per singulos sibi acclamantes, uxoris multinubæ feretrum præcedebat. Quid dicemus tali mulieri? Nempe illud, quod **908** Dominus Samaritanæ: Viginti duos habuisti maritos, et iste a quo nunc sepeliris, non est tuus (*Joan.* 4).

11. Itaque obsecro te, religiosa in Christo filia, ut testimonia ista non noveris, quibus incontinentibus et miseris subvenitur; sed illa potius lectites, quibus pudicitia coronatur. Sufficit tibi quod primum perdidisti virginitatis gradum, et per tertium venisti ad secundum, id est, per officium conjugale, ad viduitatis continentiam. Extrema, imo abjecta ne cogites: nec aliena et longe posita exempla perquiras. Habes aviam, matrem, et amitam, quarum tibi abundans imitatio atque doctrina, et præcepta vivendi, norma virtutum est. Si enim multæ in conjugio, viventibus adhuc viris, intelligunt illud Apostoli: *Omnia licent, sed non omnia expediunt* (*1. Cor.* 6. 12), et castrant se propter regna cælorum, vel a secunda nativitate post lavacrum ex consensu, vel post nuptias ex ardore fidei; cur vidua quæ judicio Dei, virum habere desiit, non illud lætæ abunda congeninet, *Dominus dedit, Dominus abstulit* (*Job.* 1); et oblatam occasionem arripiat libertatis, ut sui corporis habeat potestatem, nec rursus ancilla fiat hominis? Et certi multo laboriosius est, non frui eo quod habeas, quam desiderare quod amiseris. Unde et virginitas in eo facilior est, quod carnis incentiva non novit: et viduitas in eo sollicitior, quod præteritas animo recolit voluptates: **MAXIME SI SE** virum putet perdidisse, non præmississe: quorum alterum doloris, alterum gaudii est.

12. Primi hominis creatura nos doceat, plures nuptias refutare. Unus Adam, et una Eva, imo una ex eo costa separatur in feminam. Rursumque quod divisum fuerat, nuptiis copulatur, dicente Scriptura: *Erunt duo in carnem unam*; non in duas, nec in tres. *Propter quod relinquet homo patrem, et matrem, et adhærebit uxori suæ* (*Genes.* 2. 24); certe non uxori-bus. Quod testimonium Paulus edisserens, ad Christum refert, et ad Ecclesiam (*1. Cor.* 6. 16. *et seqq.*); ut primus Adam in carne, et secundus in spiritu monogamus sit. (1) Sit una Evæ mater cunctorum viventium, et una Ecclesia parens omnium **909** Christianorum. Sicut illam maledictus Lamech in duas divisit uxores, sic hanc hæretici in plures Ecclesias lacerant, quæ juxta Apocalypsim Joannis, synagogæ magis diaboli appellandæ sunt (*Apoc.* 2. 9), quam Christi conciliabula. Legimus in Carminum libro, *Sexaginta sunt reginæ, et octoginta concubinæ, et adolescentulæ, quarum non est numerus. Una est columba mea, perfecta mea: una est matri suæ, electa genitrici suæ* (*Cant.* 6). Ad quam scribit idem Joannes

(a) Nobis placeret, *adreasque per singulas subclamante*, idelicet populo: quæ lectio ex ipsis Mss. ubi est *adreasque per singula subclamantes*, levissima mutatione induci conficitur.

(1) Lægi Gravius jubet sic una, etc.

Epistolam, *Senior, (a) Electæ dominæ, et filii ejus* (*2. Joan.* 1). Sed et in Arcam quam Petrus Apostolus sub typo interpretatur Ecclesiæ (*1. Petr.* 3), Noe cum tribus filiis, singulas, non binas uxores introduxit (*Genes.* 6). Etiam de immundis animalibus bina sumuntur, masculus, et femina: ut ne in bestiis quidem, serpentibusque, crocodilis, ac lacertis, digamia habeat locum. Quod si de mundis septena ponuntur, id est, imparia: et in hoc virginitatis ac pudicitia palma monstratur. Egressus enim de Arca Noe, Deo victimas immolavit: non utique de pari, sed de impari numero, quia alterum scetibus atque conjugio, alterum sacrificio præparatum est.

13. At [al. *Atqui*] Patriarchæ non singulas habuerunt uxores, imo et concubinas habere plurimas. Et, ne hoc parum sit, David multas, et Salomon habuit innumerabiles. Judas ad Thamar, quasi ad scortum ingreditur. Et juxta occidentem litteram, Osee Propheta non solum meretrici, sed etiam adulteræ copulatur (*Osee* 1). Quod si et nobis jure conceditur, adhiiniamus ad omnes feminas, et in exemplum Sodomæ et Gomorræ, ab ultimo die deprehendamus vendentes, et ementes, nubentes, et nuptui tradentes (*Matth.* 24. 38), et tunc sit finis conjugii, quando terminus vitæ. Quod et si post Diluvium, et ante Diluvium viguit ista sententia: *Crescite et multiplicamini, et replete terram* (*Genes.* 1. 28), quid ad nos, in quos fines sæculorum decurrerunt, quibus dicitur: *Tempus breve est*: (*1. Cor.* 7. 29): Et, *Jani securis ad radices arborum posita est, quæ silvam Legis, et nuptiarum Evangelica casitate succidat? Tempus amplexandi, et tempus longe fieri ab amplexibus* (*Eccles.* 3. 5). Jeremias, captivitate propinqua, uxorem prohibetur accipere. Ezechiel in Babylone, *Mortua est, inquit, uxor mea; et apertum est os meum* (*Ezech.* 24. 28). **910** Nec ducturus uxorem, nec ille qui duxerat, possunt in opere conjugali libere prophetare. Olim gloriæ erat illum audire versiculum: *Filii tui sicut novellæ* [al. *novellatio* cum August. et Hilario] *olivæ, in circuitu mensæ tuæ*; Et, *Videas filios filiorum tuorum* (*Psal.* 127). Nunc de continentibus dicitur: *Qui adhæret Domino, unus spiritus est* (*1. Cor.* 6. 17). Et, *Adhæsit anima mea post te: me suscepit dextera tua* (*Ps.* 62. 9). Tunc oculum pro oculo: nunc verberanti maxillam, præbemus et alteram. Illo tempore bellatoribus dicebatur: *Accingere gladio tuo super femur tuum, Potentissime* (*Psal.* 44. 4); modo audit Petrus: *Conde gladium tuum in vaginam. Qui enim gladio percutit, gladio morietur* (*Matth.* 26. 52). Hæc dicimus, non separantes Legem, et Evangelium, ut Marcion calumniatur; sed unum atque eundem suscipientes Deum, qui pro varietate temporum atque causarum principium, et finis; serit, ut metat; plantat, ut habeat quod succidat; jactat fundamentum, ut ædificationi, consummato sæculo, culmen imponat. Alioqui si ad sacramenta veniamus, et futurorum typos, non nostro arbitrio, sed

(a) Nomen *Electæ*, ut proprium hoc loco atque alibi sæpe Hier. interpretatur.

Apostolo disserente (a) consideremus; Agar, et Sara, vel mons Sina, et Sion, duo Testamenta significant. Lia lippientibus oculis, et Rachel, quam Jacob amabat plurimum (Gen. 29), Synagoga Ecclesiamque testantur. Unde et Anna prius sterilis, Fennæ ubertate fecundior est (1. Reg. 1). Licet et monogamia nos in Isaac, et Rebecca præcesserit: cuius solius partus Domini revelatio est. Nec ulla alia feminarum Deum per seipsam consuluit. Quid loquar de Thamar, (b) quæ Zaram, et Pharez geminos fudit infantes? In quorum nativitate divisa maceria, duos populos separavit: et ligata manus coccino, conscientiam Judæorum jam tunc Christi passione respersit. Ac de scorte prophetico, cuius similitudo vel Ecclesiam significat de gentibus congregatam: vel (quod ipsi loco magis convenit) Synagoga primum assumptam de idololatris per Abraham, et Moysen: deinde post adulterium, et negationem Salvatoris, sedentem plurimo tempore sine altari, Sacerdotibus ac Prophetis, et viri pristini consortium præstolantem; ut postquam subintraverit plenitudo gentium, tunc omnis Israel salvus fiat (Rom. 11).

911 14. Quasi in brevi tabella latissimos terrarum situs ostendere volui, ut pergam ad alias quasiunculas; quarum prima de Annæ consilio est:

Solane perpetua mærens carpere juventa?

Nec dulces natos, Veneris nec præmia noris?

Id cinerem, aut manes credis curare sepultos?

Cui breviter respondeat ipsa, quæ passa est:

Tu lacrymis evicta meis: tu prima furem

His, germana, malis oneras, atque objicis hosti.

Non licuit thalami expertem sine crimine vitam

Degere more feræ, tales nec tangere curas.

Non servata fides cineri promissa Sichæi

(Æneid. 4).

Proponis mihi gaudia nuptiarum: ego tibi opponam pyram, gladium, et incendium. Non tantum boni est in nuptiis quod speramus, quantum mali, quod accidere potest, et timendum est. LIBIDO TRANSACTA semper sui relinquit pœnitudinem: nunquam satiatur; et extincta reaccenditur. Usu crescit, et deficit: nec rationi paret, quæ impetu ducitur. Sed dices: Amplæ opes, et dispensatio rei familiaris egent auctoritate viri. Scilicet perierunt domus cœlibum, et nisi cum servulis tuis ipsa servieris, familiæ tuæ imperare non poteris. Avia tua, mater et amita, nonne auctoritatis pristina, honorisque majoris sunt, dum eas, et tota provincia, et Ecclesiarum principes suspiciunt? Ergo (c) milites, et peregrinantes, sine

(a) Hanc vocem *consideremus*, quæ deerat, ex editis vetustioribus reposuimus.

(b) Turpi errore, et quem antea Reatinus editor emendaverat, Benedictinus Erasmus secutus, *Ezron* legit pro *Zaram*. Vide Gen. 38. v. 29 et 30. Quod porro subdit in eorum nativitate duos populos separatos, Judæos, et Gentiles significari, ex veterum Patrum est sensu, quem in Mich. cap. 2. luculentius exponit.

(c) Olim nempe milites ab uxoris ducendis lege prohibebantur, quod luculentissime in primis testator Dio lib. 60. ubi de Claudio loquens, concessa dixit ab illo maritorum jura, τοῖς στρατιωτικῶν, ἐκείνην γενναίαν οὐκ ἔδωκεν ἵνα γὰρ οὐκ ἔστιν ἵσθαι: *his qui militabant quoniam uxores ex legibus*

uxoribus sua hospitola non regunt, et nec invitant ad convivia, nec invitantur? Quasi non possis probatæ ætatis habere servulos, vel libertos, in quorum nutrita es manibus; qui præsent domui, ad publicum respondeant, tributa persolvant; qui te suspiciant, ut patronam, diligant, ut alumnam, venerentur, ut sanctam. Quære primum regnum Dei, et hæc omnia adjicientur tibi (Matth. 6. 33). Si de veste cogitaveris, lilia tibi de Evangelio proponuntur. Si de cibo, remitteris ad aves, quæ non serunt, neque metunt, et Pater tuus cœlestis pascit illas. Quantæ virgines et **912** viduæ absque ulla sorde rumoris, suam substantiam gubernarunt?

15. Cave ne jungaris adolescentulis: ne his adhæreas, propter quos Apostolus concedit secunda matrimonium, et sustineas in media tranquillitate naufragium. Si Timotheo dicitur: *Adolescentiores viduas devita*: Et iterum: *Ama anus, ut matres: adolescentulas, ut sorores cum omni castitate*; quare tu me componentem non audias? Fuge personas, in quibus potest malæ conversationis esse suspicio, nec paratum habeas illud e trivio: Sufficit mihi conscientia mea: non curo quid de me loquantur homines. Et certe Apostolus providebat bona, non tantum coram Deo, sed etiam coram hominibus (Rom. 12), ne per illum nomen Dei blasphemaretur in gentibus (Ibid. 2. 24). Habebat utique potestatem sororem mulierem circumducendi, sed nolebat se judicari ab (d) infideli conscientia. Et cum posset de Evangelio vivere, diebus ac noctibus laborabat manibus suis, ne quem gravaret credentium. *Si scandalizat, inquit, esca fratrem, in æternum carnem non manducabo* (1. Cor. 2. 13). Dicamus et nos: Si scandalizat soror, vel frater, non unum, et alterum, sed totam Ecclesiam; nec sororem videbo, nec fratrem. Melius est rem familiarem minui, quam salutem animæ perire. Melius est amittere, quod velimus, nolimus, aliquando perituum est. Melius est sponte dimittere; quam id amittere, pro quo omnia dimittenda sunt. Quis nostrum, non dicam cubitum, quod enorme est; sed unius unciole decimam partem adjicere potest ad saturam suam? et solliciti sumus quid manducemus, aut quid bibamus? Ne cogitemus ergo de erastino: *Sufficit dii malitia sua* (Matth. 6. 34). Jacob fratrem fugiens, magnis in patris domo divitiis derelictis, nudus pergit [al. profugit] in Mesopotamiam; et ut nobis fortitudinis suæ præberet exemplum, lapide capiti supposito, vidit scalam ad cœlum usque subrectam, et Dominum Innitentem super eam: per quam ascendebant Angeli et descendebant (Gen. 28. 5); ut nec peccator desperet salutem, nec justus in sua vir-

habere non poterant. Cæterum, quod Gravius notat, ex Tertulliano de Exhortation. castitatis locus exprimitur. « Scilicet solis maritorum domibus bene est: perierunt cœlibum familiæ, spadonum, militum, aut peregrinantium sine uxoribus. »

(d) Sic legisse videtur apud Apostolum 1. Corinth. X. 29. *ab infideli conscientia pro ab aliena*; nam et aliquot Latini codices ejus lectionis pro ersunt, et Auctor de singularitate Clericorum inter Cypriani opera, et Primasius ad eum modum habet. Græcus quoque ἀλλος, et ἀλλότριος pro infideli alicubi accipitur.

tute securus sit. Atque, ut multa præteream (neque enim tempus est, ut assumpti testimonii omnia edisseram) **913** post annos viginti dives dominus, et pater [al. *patre*] ditior, qui dudum Jordanem in baculo transierat, cum tribus turvis gregum in patriam revertitur. Apostoli toto orbe peregrini, non æs in zona, non virgam in manu, non caligas habere in pedibus, et tamen dicere poterant: *Nihil habentes, et omnia possidentes* (2. Cor. 6. 10). Et, aurum et argentum non est nobis, quod autem habemus, hoc tibi damus: *in nomine Jesu Christi Nazareni, surge, et ambula* (Act. 3. 6). Non enim erant divitiarum sarcina prægravati. Et ideo stantes (1) cum Elia in foramine petrae, per angustias acus transire poterant, et posteriora Domini contemplari (5. Reg. 19). Nos vero ardemus avaritia, et contra pecunias disputantes, auro sinum expandimus; nihilque nobis satis est. Et illud, quod de Megarensibus dicitur, jure miseris coaptari potest: *Ædificant quasi semper victuri: vivunt quasi altera die morituri*. Et hæc facimus, quia Domini verbis non credimus; et quia ætas optata cunctis non viciniam mortis, quæ debetur mortalibus lege naturæ; sed cassa spe, annorum nobis spatia pollicetur. Nemo enim tam fractis viribus, et sic decrepitæ senectutis est, ut non putet se unum adhuc annum esse victurum. Unde subrepat oblivio conditionis suæ, ut terrenum animal, et jam jamque solvendum, erigatur in superbiam, et animo cælum teneat.

16. Verum quid ago? Fracta navi de mercibus disputo. Qui tenebat, de medio sit, et non intelligimus (a) Antichristum appropinquare, quem Dominus Jesus Christus interficiet spiritu oris sui (2. Thes. 2. 8). *Væ prægnantibus, et nutrientibus in illa die* (Marc. 13. 17; et Luc. 21); quorum utrumque de fructibus noptiarum est. Præsentium miseriarum pauca percurram. Quod rari hucusque residemus, non nostri meriti, sed Domini misericordiæ est. Innumerabiles et ferocissimæ nationes universas Gallias occuparunt. Quidquid inter Alpes et Pyrenæum est, quod Oceano et Rheno includitur, Quados, Wandalus, Sarmata, Halani, (b) Gipedes, Heruli, Saxones, Burgundiones, Alemani, et, **914** o lugenda respublica! hostes Pannonii vastarunt. *Etenim Assur venit cum illis* (Psal. 82. 9). Moguntiacum [al. *Maguntiacum*], nobilis quondam civitas, capta atque subversa est, et in Ecclesia multa hominum millia trucidata.

(a) Ex Apostolo. 2. ad Thessalon. 2. 7. quibus Romani imperii finem ante Antichristi adventum significat. Solemnis porro isthæc veterum Scriptorum querela, in gravissimis suorum temporum calamitatibus, Antichristum adventare ut crederent. Hilarius contra Auxentium num. 5. ob Arianorum violentias, *Necesse est, inquit, in ipsam nos etiam Antichristi incidisse*. Paria habent Basiliius epist. 71. et Ambrosius lib. X. in Lucam cap. 1. et Oratione de obitu fratris sui Satyri. Sulpitius Sever. Dialog. 2. Chrysostomus homil. 33. in Jonam, et præcipue Gregorius Magnus pluribus locis, ut alios sequiorum temporum omittamus.

(b) In quodam Vormatiensi Chronico *Gesipedes*.

(1) Facile sibi persuadet Gravius scripsisse Hieronymum cum *Moyse* ex aliis Hieronymi locis, ut in Ecclesiast. c. 12. *si Moyse dicitur: Ponam te in foramine petrae*, etc. et in Isaia. cap. 2. *Moyse quoque in foramine petrae ponitur*, etc. Helias autem stetit in ostio spelunca, 3. Reg. 19, etc.

Vangiones longa obsidione deleti. Remorum urbs præpotens, Ambiani, Attrebatæ, (c) extremique hominum Morini, Tornacus, Nemetæ, Argentoratus, translatae in Germaniam. Aquitaniae, Novemque populorum, Lugdunensis, et Narbonensis provinciae, præter paucas urbes populata sunt cuncta. Quas et ipsas foris gladius, intus vastat fames. Non possum absque lacrymis Tolosæ facere mentionem, quæ ut hucusque non rueret, sancti Episcopi Exuperii merita præstiterunt. Ipsæ Hispaniæ jam jamque periturae, quotidie contremiscunt, recordantes (d) irruptionis Cimbricæ, et quidquid alii semel passi sunt, illæ semper timore patiuntur.

17. Cætera taceo, ne videar de Dei desperare clementia. Olim a mari Pontico usque ad Alpes Julias, non erant nostra, quæ nostra sunt. Et per annos triginta fracto Danubii limite, in mediis Romani imperii regionibus pugnabatur. Aruerunt vetustate lacrymæ. Præter paucos senes, omnes in captivitate et obsidione generati, non desiderabant, quam non noverrant libertatem. Quis hoc credet? quæ digno sermone historiae comprehendent? Romam in gremio suo, non pro gloria, sed pro salute pugnare? imo ne pugnare quidem, sed auro et cuncta suppellectile vitam redimere? Quod non vitio Principum (2), qui vel religiosissimi sunt, sed scelere semibarbari accidit proditoris (3), qui nostris contra nos opibus armavit inimicos. Æterno quondam dedecore Romanum laborabat imperium, quod Gallis cuncta vastantibus, fusoque apud Alliam exercitu, Romam Brennus intravit. Nec pristinam poterat abolere ignominiam, donec et Gallias, genitale Gallorum solum, et Gallogræciam, in qua conederant Orientis Occidentisque victores, suo imperio subjugasset. Hannibal, de Hispaniæ finibus orta tempestas, cum vastasset

915 Italiam, vidit urbem, nec ausus est obsidere. Pyrrhum tanta tenuit Romani nominis reverentia, ut deletis omnibus, e propinquo recederet loco: nec audebat victor aspicere, quam regum didicerat civitatem. Et tamen pro hac injuria (non enim dicam superbia) (e) quæ bonos exitus habuit, aliter (4) toto orbe fugitivus, tandem Bithyniæ mortem veneno reperit; aliter (5) reversus in patriam, in suo regno occubuit; et utriusque provinciæ populi Romani vectigales sunt. Nunc ut omnia prospero sine eveniant, præter nostra quæ amisimus, non habemus quod victis hostibus auferamus. Potentiam Romanæ urbis, ardens Poeta describens, ait: *Quid satis est, si Roma parum est* (Lucan. in V. Pharsal.)

(c) Hemistichium est Virgilianum ex Æneid. IX. *Extremique hominum Morini, Rhenusque bicornis*. Tum ad *Nemetæ* vocabulum, recentius urbis nomen addunt quidam codd. id est *Spira*.

(d) Laudatum Vormatiens. Chronico. *irruptionis Africæ*.

(e) Ex ingenio Gravius negandi particulam interserit, quæ non bonos exitus, quæ sine sensum vitari putat.

(2) Arcadius et Honorius.

(3) Stilicon Vandalis cognatus.

(4) Hannibal.

(5) Pyrrhus.

Quod nos alio nitemus elogio : *Quid saluum est, si Roma perit?*

*Non mihi si linguæ centum sint, oraque centum,
Færea vox, omnes captorum dicere posnas,
Omnia cursorum percurrere nomina possim.*

(VIRGIL. *Æneid.* 6.)

Et hæc ipsa quæ dixi, periculosa sunt, tam loquentibus, quam audientibus, ut ne gemitus quidem liber sit, nolentibus, imo nec audientibus nobis flere quæ patimur.

18. Responde mihi, carissima in Christo filia, inter ista nuptura es? quem acceptura virum, cedo? fugitulum, an pugnaturum? Quid utrumque sequatur intelligis. Et pro Fescennino carmine (1) terribilis tibi rauco sonitu buccina concrepabit: ut quas habes pronubas, habeas forte lugentes. Aut quibus deliciis affuas, quæ possessionum tuarum redditus perdidisti; quæ obsessam familiolam tuam, morbo et fame cernis contabescere? Sed absit, ut de te talia sentiam, ut sinistrum quippiam suspicer de ea, quæ suam Domino animam consecravit. Non tam tibi, quam sub tuo nomine aliis sum locutus: quæ otiosæ et curiosæ, atque verbosæ domos circumeunt matronarum: quarum *Deus venter est, et gloria in confusione earum* (*Philipp.* 3), quæ nihil aliud de Scripturis, nisi digamix præcepta noverunt; quæ in alieno corpore, sua desideria consolantur, ut quod ipsæ fecerint, alias facere videant, et malarum **916** societate palpentur. Quarum cum impudentiam et propositiones, Apostolicarum sententiarum interpretatione contriveris, legito quomodo tibi in viduitate servanda vivendum sit, librum ad Eustochium de Virginitate servanda (*Epistola XXII. ad Eustoch.*), et alios ad Furiam, atque Salvinam (*Epist. LIV. ad Furiam et LXXIX ad Salvinam*), quarum altera Probi quondam consultis nurus, altera Gildonis, qui Africam tenuit, filia est. Illic libellus de *Monogamia* sub nomine tuo, titulum possidebit.

EPISTOLA CXXIV (a).

AD AVITUM (b).

Quid cavendum in Libris περί ἀρχών.

Librum Origenis περί ἀρχών, quem pridem Ruffinus sublesta fide Latine reddiderat, addens mutilansque aliqua, Hieronymus cum a Pammachio rogatus denuo vertisset, nihil immutans, quo posset citra fidei periculum legi, ostendit quæ sint in eo impie dicta, atque ut hæretica caveri debeant.

1. Ante annos circiter decem, (c) sanctus vir Pammachius ad me cujusdam schedulas misit, quæ Ori-

(a) *Alias* 59. *Scripta sub anno* 410.

(b) Idem videtur iste Avitus qui Hieronymo auctor fuit, ad Salvinam ut scriberet; et cujus alibi ipse meminit, et Gennadius quoque cap. 47. Huetius duos Avitus Hispanos rigentana lue infectos distinguit, atque eorum alterum hunc esse statuit, ad quem Hieronymi isthæc epistola data est.

(c) Recole Epistolam LXXXIII. Pammachii ad Hieronymum, eaque in primis: *quæsumus Præstantium tuam, ut supradictum librum Origenis ad fidem, quemadmodum ab ipso auctore editus est, tuo sermone manifestes, et quæ a defensore ejus interpolata sunt, prodas, etc.*

(1) *Carmen nuptiale.*

genis περί ἀρχών interpretata volumina continerent, imo vitata; hoc magnopere postulans, ut Græcam veritatem Latina servaret translatio, et in utramque partem seu bene, seu male dixisset ille, (d) qui scripsit, absque interpretis patrocinio, Romana lingua cognosceret. Feci ut voluit, misique ei libros, quos cum legisset, exhorruit, et reclusit scrinio, ne prolati in vulgus, multorum animos vulnerarent. A quodam fratre qui habebat zelum Dei, sed non secundum scientiam, rogatus ut traderet ad legendum, quasi statim reddituro, propter angustiam temporis, fraudem non potuit suspicari. Qui acceperat legendos, adhibitis notariis opus omne descripsit, et multo celerius quam promiserat, codicem reddidit. Eademque temeritate, et (ut levius dicam) ineptia, quod male surripuerat, pejus (e) aliis credidit. Et quia difficile grandes libri de **917** rebus mysticis disputantes, notarum possunt servare compendia, præsertim qui furtim celeriterque dictantur; ita in illis confusa sunt omnia, ut et ordine in plerisque, et sensu careant. Quamobrem petis, Avite carissime, ut ipsum ad te exemplar dirigam, quod a me olim translatum, et nulli alii traditum, a supradicto fratre perverse editum est.

2. Accipe igitur quod petisti: sed ita, ut scias detestanda tibi in eis esse quam plurima, et juxta sermonem Domini, inter scorpiones, et colubros incedendum (*Luc.* 10), ut est illud statim in primo volumine: Christum Filium Dei non (f) natum esse, sed factum: Deum Patrem per naturam invisibilem, etiam a Filio non videri. Filium, qui sit imago invisibilis Patris, comparatum Patri, non esse veritatem: apud nos autem qui Dei omnipotentis non possumus recipere veritatem, imaginariam veritatem videri; et majestas ac magnitudo majoris, quodammodo circumscripta sentiat in Filio. Deum Patrem esse lumen incomprehensibile. Christum collatione Patris, splendorem esse perparvum, qui apud nos pro imbecillitate nostra magnus esse videatur. Duarum statuarum majoris, et parvulæ; unius, quæ mundum impleat, et magnitudinis sua quodammodo invisibilis sit, et alterius, quæ sub oculos cadat, ponit exemplum: priori Patrem, posteriori Filium comparans. Deum Patrem omnipotentem appellat bonum, et perfectæ bonitatis. Filium non esse bonum, sed auram quandam, et imaginem bonitatis; ut non dicatur absolute bonus, sed cum additamento, *pastor bonus*, et cætera. **918** Tertium dignitate, et honore

(d) Utrique Origenes, non Ruffinus, ut perperam Victorius putat.

(e) Antea erat *alii*. Mox Regiæ cod. 490. *grandes libros et de rebus, etc... posse servare.*

(f) Nihil hujusmodi eo in libro ex Ruffini, quæ una superest, interpretatione invenias; non tamen usque ad recte de Christi nativitate sensitisse Origenem, aut saltem non satis bonis verbis bonam sententiam protulisse, multa suspicio est. Passim illi objectum est, fuisse persuasum corpus Christi nequaquam ex Maria natum, sed e caelis advectum: quam insaniam ex inquinatis Marcionitarum lacunis haustam Gennadius quoque Massiliensis in libro de Dogmatibus c. 2. in illum derivat, ac paria de ipso tradit Zouaras lib. 2. Reliqua de Patre invisibili, ejusque supra Filium excellentia in Notis ad Synodicam n. 2. expendimus. Vide insuper librum περί ἀρχών, cap. 2. de Christo.

post Patrem, et Filium, asserit Spiritum Sanctum. De quo cum ignorare se dicat, (a) utrum factus sit, an infectus, in posterioribus quid de eo sentiret, expressit: nihil absque solo Deo Patre infectum esse confirmans. (1) Filium quoque minorem Patre, eo quod secundus ab illo sit, et Spiritum Sanctum inferiorem Filio, in sanctis quibusque versari. Atque hoc ordine majorem Patris fortitudinem esse, quam Filii, et Spiritus Sancti. Et rursus majorem Filii fortitudinem esse, quam Spiritus Sancti, et consequenter ipsius Sancti Spiritus majorem esse virtutem ætheris, quæ sancta dicuntur.

3. Cumque venisset ad rationales creaturas, et dixisset eas per negligentiam [al. negligentias] ad terrena corpora esse delapsas, etiam hoc addidit: *Grandis negligentia atque desidia est, in tantum unumquemque destuere atque evacuari, ut ad vitia veniens, irrationabilium (b) jumentorum possit crasso corpore colligari.* Et in consequentibus: (2) *Quibus, inquit, moti disputationibus, arbitramur sua sponte alios esse in numero Sanctorum, et ministerio Dei; alios ob culpam propriam de sanctimonia corruentes, in tantam negligentiam corruisse, ut etiam in contrarias fortitudines verterentur.* Rursumque nasci ex fine principium, et ex principio finem, et ita cuncta variari, et ut qui nunc homo est, possit in alio mundo daemon fieri, et qui daemon est, et negligentius egerit, in crassiora corpora (c) relegetur, id est, ut homo fiat. Sicque permiscet omnia, ut de Archangelo possit diabolus fieri, et rursus diabolus in 919 Angelum revertatur. *Qui vero fluctuaverint, et motis pedibus nequaquam corruerint, subjicientur omnino dispensandi et regendi,*

(a) Ruffinus vertit, *natus, an innatus*: Adamantius vero scripserit γενετός, ἢ ἀγενετός. Vide Ruffini de Adulter. lib. Origenis hac super re insignem locum. Notatum porro est Huetio si ἀγενετόν accipias non creatum, vel non genitum, Spiritu Sancto convenire: non item si pro eo quod principio caret, usurpetur; unde eam appellationem a Spiritu Sancto removeri jubent veteres Patres, Basilius Homil. 17. contra Sabellium, et Theodoretus Dialogo 3. Latini autem Patres quidam vocem illam ἀγενετόν infectum, et inoperatum, et originis expertem exponunt. Observandum enim diversas voces esse γενετός, et γενετός, quarum altera est a γενετός gigno, altera a γίνομαι, sum, existo: unde ἀγενετός quidem de Filio a Catholicis dicebatur, ἀγενετός non item. Hinc quod de Spiritu Sancto dixit Origenes dubitare se, utrum γενετός, ἢ ἀγενετός sit, priori sensu accipiendum est, sive an genitius esset, an ingenitius: quod ex subsequ. contextu liquet dixisse illum ex solemnī Græc. scriptor. sententia, quam Athanasius Or. 2. contra Arianos laudat: τὴν τὸ ἀγενετόν ὁ Πατὴρ: *Una est res infecta Pater.*

(b) Videndus Leontius Byzantius Scholior. Act. IV. cuius aliquot verba in hanc Origenis sententiam supra ad Synodicam adduximus: tum noster quoque Hieronymus in Jeremiam 29. 14.

(c) Multorum Mss. codicum et vetustissimæ editionis lectio est, *refigetur*, et paulo post *Regius* liber supravit. *nequaquam omnino corruerint, subjicientur dispensandi*, etc. Vid. epist. ad Algasiam quæst. 1. sub fin. not. b. quibus adde Gregorium Nyssenum de Opificio hominis c. 28. hanc Origenis sententiam inter Græcæcanas fabulas recensentem.

(1) Græca Adamantii verba exhibet Justinianus ad MELENI in fine, ὅτι ὁ μὲν Θεὸς καὶ Πατὴρ συνήσαν τὰ πάντα φάναι εἰς ἑαυτὸν τὸν ὄντων, μεταδιδοὺς ἑαυτῶν, ἀπὸ τοῦ Ἰησοῦ, τὸ εἶναι ἂν γὰρ ἴστων. Ἰάτων δὲ πρὸς τὸν πατέρα ὁ υἱὸς φάναι ἐπὶ μόνῳ δεικτερός γὰρ ἴστων τοῦ πατρός. ἔτι δὲ ἦσαν τὸ πνεῦμα τὸ ἄγιον, καὶ μόνους τοὺς ἁγίους δεικόμενον. ὥστε, κατὰ τοῦτο, μείζων ἢ δυναμὸς τοῦ πατρός κατὰ τὸν υἱὸν καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἄγιον, κλείων δὲ ἢ τοῦ υἱοῦ κατὰ τὸ πνεῦμα τὸ ἄγιον, καὶ πάλιν διακρίτου μάλλον τοῦ ἁγίου πνεύματος ἢ δυναμὸς κατὰ τὰ ἄλλα ἄγια.

(2) Confer Ruffinianam interpretationem lib. 1. cap. v. in fine, ut ejus fluxæ molestæque fidei periculum facias.

S. HIERONYMI I.

atque ad meliora gubernandi Principatibus, Potestatibus, Thronis, Dominationibus, et forsitan ex his mundum constabit genus in uno aliquo ex mundis, quando juxta Isaiam, cælum, et terra nova fient (Is. 65). Qui vero non fuerint meriti, ut per genus hominum revertantur ad pristinum statum, fient diabolus et Angeli ejus, et pessimi dæmones: ac pro varietate meritorum in singulis mundis diversa officia sortientur. Ipsosque dæmones ac rectores tenebrarum in aliquo mundo, vel mundis, si voluerint ad meliora converti, fieri homines, et sic ad antiquum redire principium: Ita duntaxat, ut per supplicia atque tormenta, quæ vel multo vel brevi tempore sustinuerint, in hominum eruditi corporibus, rursus veniant ad Angelorum fastigia. Ex quo consequenti ratione monstrari, omnes rationabiles creaturas (d) ex hominibus posse fieri, non semel et subito, sed frequentius: nosque et Angelos, futuros dæmones, si egerimus negligentius, et rursus dæmones, si voluerint capere virtutes, pervenire ad Angelicam dignitatem.

4. (e) Corporales quoque substantias penitus dilapsuras: aut certe in fine omnium hoc esse futura corpora, quod nunc est æther et cælum, et si quod aliud corpus sincerius, et purius intelligi potest. Quod cum ita sit, quid de resurrectione sentiat, perspicuum est. Solem quoque, et lunam et astra cætera, esse animantia: imo quomodo nos homines, ob quædam peccata his sumus circumdati corporibus, quæ crassa sunt et pigra [al. pingua]: sic et cæli luminaria talia vel talia accepisse corpora, ut vel plus vel minus luceant, et dæmones, ob majora delicta, aereo corpore esse vestitos. Omnem creaturam, secundum Apostolum, vanitati esse subjectam, et liberari in revelationem filiorum Dei (Rom. 18. 19. 20). Ac ne quis putet nostrum esse 920 quod dicimus, ipsius verba ponamus: *In fine atque consummatione mundi, quando velut de quibusdam repagulis atque carceribus missæ fuerint a Domino animæ et rationabiles creaturæ, alias earum tardius incedere ob segnitiam, alias perniciosius volare cursu propter industriam. Cumque omnes liberum habeant arbitrium, et sponte sua vel virtutes possint capere vel vitia; illæ multo in pejori conditione erunt, quam nunc sunt. Hæ ad meliorem statum pervenient: quia diversi motus, et variæ voluntates in utramque partem diversum acci-*

(d) Voculam posse ex Regio exemplari, et quibusdam vulgatis supplevimus; sed pro, *hominibus*, plures Mss. atque editi *omnibus*, quæ incongrua lectio visa est, non enim ex omnibus mundi rebus, sed ex hominibus rationales alias creaturas, dæmones videlicet atque Angelos fieri posse Origenes affirmabat.

(e) Confer quæ ad Synodicam adnotavimus num. 2. not. c. Ruffinus e contrario vertit, aut saltem aliter in Græco exemplari legit, « In hoc fine si quis materialem naturam, id est corpoream penitus interituram putet, nullo omnino genere intellectui meo occurrere potest, quomodo tot et tantæ substantiæ vitam agere, et subsistere sine corporibus possunt, cum solius Dei, id est Patris, et Filii, et Spiritus sancti naturæ id proprium sit, ut sine materiali substantia, et absque ulla corporeæ adjectionis societate intelligatur subsistere. Alius fortasse dicit, quoniam in illo fine omnis substantia corporalis ita pura erit, atque purgata, ut, ætheris in modum, et cælestis cujusdam puritatis atque sinceritatis possit intelligi. Certius tamen qualiter se habitura sit res, scit solus Deus, » etc.

(Trentc-quatre.)

piet statum, id est; ut Augest, homines; vel demones, et rursum ex his, homines; vel Angeli fiant. Cunctaque omnia vario sermone tractasset, asserens (1) diabolum non incapax esse virtutis, et tamen necdum velle capere virtutem, ad extremum sermone latissimo disputavit, Angelum, sive animam, aut certe daemone, quos Christus asserit esse naturae, sed diversarum voluntatum, pro magnitudine negligentiae, et stultitiae iumentum posse fieri; et pro dolore poenarum; et ignis ardore, (a) magis effugere ut brutum animal sit, et in aquis habitet et fluctibus; ac corpus assumere huius vel illius peccatoris: ut nobis non solum quadrupedum, sed, et piscium corpora sint interenda. Et ad extremum, ne teneretur Pythagorici dogmatis reus, qui asserit μεταμφορῶν, (b) post tam nefandam disputationem, qua lectoris animum vulneravit, Haec, inquit, iuxta nostram sententiam non sint dogmata, sed quæ sita tantum atque projecta, ne penitus intractata viderentur.

5. CAP. II. — In secundo autem libro mundos asserit innumerabiles; non, iuxta Epicurum, uno tempore plurimos et sui similes; sed post alterius mundi finem, alterius esse principium. Et ante hunc nostrum mundum, alium fuisse mundum, et post hunc; alium esse futurum, et post illum, alium: rursusque ceteros post ceteros. Et dubitat utrum futurus sit mundus alteri mundo ita ex parte [f. ex omni parte] consimilis, ut nullo inter 921 se distare videantur (c), an certe nunquam mundus alteri mundo (d) ex toto indiscrētus et similis sit futurus. Rursumque post modicum: (2) « Si omnia, inquit, (in ipse disputationis

(a) Sedit enim vero acerbis cruciatum iri corpora, quibus resurgentes vestiamur, utpote subtiliora et aerea.

(b) Græca vocis interpretationem addunt vetustiores vulgati libri, id est transanimatōem; seu animæ de corpore in corpus transmigrationem.

(c) Adit sæpius laudata vetus editio vocem articulo, id est nullo inter se distare videtur articulo, quæ lectio et concinnior est, et nobis probatur. Tum fecimus in certe pro eo quod erat, aut certe.

(d) Contrarium sensum præferunt Reglæ membranæ, et toto discretus, et dissimilis sit, etc. Sed verior impressa lectio est, ex his enim, quæ mox Hier. adducit, Origenis verbis, semper dissimiles mundos fuisse, et fore, illum asseverasse constat. « Nihilco arbitror pro varietate causarum diversos mundos fieri, et elidi errores eorum, qui similes sui mundos esse contendunt. » Quod Iustinianus quoque tradit in epistola ad Menam, *ἡνωτικῶν δὲ καὶ διαφόρων κόσμων συντάξις καὶ συνισταῖς, τοῦτο μὴ παρὰ τὸν θεόν, τοῦτο δὲ μέλλουσαν.* « Statuit autem et diversos constituisse mundos, et constare, partim præteritis, partim futuris. » Vid. infra Hieron. n. 8. nam. et lib. 3. καὶ ἀρχῆς eadem Origenes tradidit.

(1) Ex Rufino autem lib. 1. cap. 8. colligas dixisse Adamantum, fuisse quidem antequam caderet, Diabolum virtutis capace, sed non idcirco quia potuit recipere bonum etiam voluisse. Cæterum Græca quedam Origenis verba de μεταμφορῶν referit Iustinianus in calce epistolæ ad Menam, quæ cum Hieronymiana interpretatione plane concordat.

(2) Rufinus, lib. 2. cap. 5. « Si enim aliquis potest vivere sine corpore, possunt et omnia esse sine corpore, omnia enim ad unum finem tendere superior tractatus edocuit. Si autem omnia possunt carere corporibus, sine dubio non erit substantia corporalis, cuius usus nullus existet. » Et mox. « Si verum est, quod corruptibile hoc induet incorruptionem, et mortale hoc induet immortalitatem, et quod absorbeat mors in finem, non aliud quam materialem naturam exterminandam declarat, in qua operari mors aliquid poterat, » et paulo post. « si hæc ergo habere consequentiam videatur, reliquum est ut status noster aliquando incorporeus futurus esse credatur, quod si recipitur, et omnes subjicendi in Christo esse dicuntur, necesse est ut omnibus et hoc deferatur, in

ordo compellitur sine corpore vixerint, consumetur corporalis universa natura, et redigetur in nihilum, quæ aliquando facta est de nihilo: eritque tempus, quo usus ejus iterum necessarius sit. Et in consequentibus: Sin autem, ut ratione et Scripturarum auctoritate monstratum est, corruptivum hoc induerit incorruptionem; et mortale hoc induerit immortalitatem (1. Cor. 15), absorbebitur mors in victoriam, et corruptio in incorruptionem, et forsitan omnis corporea natura tolletur e medio, in qua sola potest mors operari. » Et post paululum: « Si hæc non sunt contraria fidei, forsitan sine corporibus aliquando viventis. Sin autem qui perfecte subjectus est Christo, absque corpore intelligitur; omnes autem subjicendi sunt Christo, et nos erimus sine corporibus, quando ei ad perfectum subjecti fuerimus. » Et in eodem loco: « Si subjecti fuerint omnes Deo, omnes deposituri sunt corpora, et tunc corporalium rerum universa natura solvetur in nihilum. Quæ si secundo necessitas postularit, ob lapsum rationabilium creaturarum rursus existet. Deus enim in certamen, et luctum animas dereliquit, ut intelligant plenam consummatamque victoriam, non ex propria se fortitudine, sed ex Dei gratia consecutas. Et idcirco arbitror pro varietate causarum diversos mundos fieri, et elidi errores eorum, qui similes sui mundos esse contendunt. » Et iterum: « Triplex ergo suspicio 922 nobis de fine suggeritur: e quibus quæ vera et melior sit, lector inquirat. Aut enim sine corpore vivemus, cum subjecti Christo, subjiciemur Deo, et Deus fuerit omnia in omnibus: aut quomodo Christo subjecta, cum ipso Christo subjiciemur Deo, et in unum sædus arctabuntur: ita omnis substantia redigetur in optimam qualitatem, et dissolvetur in ætherem, quod purioris simpliciorisque naturæ est: aut certe sphaera illa, quam supra appellavimus (e) ἀπλωσ, et quidquid illius circulo continetur, dissolvetur in nihilum: illa vero qua ἀπεφῶν ipsa tenetur, et cingitur, vocabitur terra bona: nec non, et altera sphaera, quæ hanc ipsam terram circum ambit vertigine, et dicitur cælum; in sanctorum habitaculum conservabitur. »

6. Cum hæc dicat, nonne manifestissime gentium sequitur errorem, et Philosophorum deliramenta, simplicitati ingerit Christianæ? Et in eodem libro: « Restat ut invisibilis sit Deus. Si autem invisibilis per naturam est, neque Salvatori visibilis erit. Et in inferioribus: Nulla alia anima, quæ ad corpus descen-

quos pervenit subjectio Christi, » etc. quæ piget excrere, sed præstabit contulisse ut quantum sibi tribuerit Rufinus in interpretando videas.

(e) Hanc, et quæ proxime sequitur, Græcas voces hæ, plerumque elementis exhibent Mss. ANAΛNHN, et ANAΛNH. Sed impressam lectionem Rufini interpretatio confirmat, quam hæc subjiciunt, quod simul lucem huic loco conierat, « Omni, inquit, corruptibilitate decussu atque purgata, omnique hujus mundi statu, qui ἀπλωσ dicitur sphaera, supergresso atque superato, super illam quæ Apianes dicitur sphaeram, piorum atque beatorum statio collocatur, quasi in terra bona, et in terra vivorum, » et cætera quæ consuluisse non poterit. Recole epistol. LV. ad Anandum num. 5.

dit humanum, puram et germanam similitudinem signi in se prioris expressit, nisi illa de qua Salvator loquitur: *Nemo tollet animam meam a me, sed ego pono eam a meipso* (Joan. 10). Et in alio loco: Unde cum infinita cautione tractandum est, ne forte cum animæ salutem fuerint consecutæ, et ad beatam vitam pervenerint, animæ esse desistant. (1) Sicut enim venit Dominus atque Salvator querere, et salvum facere quod perierat (Luc. 19), ut perditum esse desistat: sic 923 anima quæ perierat, et ob cuius salutem venit Dominus, cum salva facta fuerit, anima esse cessabit. Illud quoque pariter requirendum, utrum sicut perditum aliquando non fuit perditum, et erit tempus quando perditum non erit: sic et anima aliquando fuerit anima, et fore tempus, quando nequaquam anima perseveret. Et post multum de anima tractatum, hæc intulit, *ὅτι*, id est, *mens* corruens, facta est anima, et rursus anima instructa virtutibus mens fiet. Quod et de anima Esau scrutantes possumus invenire, propter antiqua peccata eum in deteriori vita esse damnatum. Et de celestibus requirendum est, quod non eo tempore quo factus est mundus, solis anima, vel quodcumque eam appellari oportet, esse cœperit, sed antequam lucens illud, et ardens corpus intraret. De luna et stellis similiter sentiamus, quod ex causis præcedentibus, licet invitæ, compulsæ sint subijci vanitati, ob præmia futurorum, non suam facere, sed Creatoris voluntatem, a quo in hæc officia distributæ sunt.

7. Ignem (a) quoque gehennæ, et tormenta, quæ Scriptura sancta peccatoribus comminatur, non ponit in suppliciis, sed in conscientia peccatorum, quando Dei virtute, et potentia omnis memoria delictorum ante oculos nostros ponitur. Et veluti ex quibusdam seminibus in anima derelictis, universa vitiorum seges exoritur: et quicquid feceramus in vita vel turpe, vel impium, omnis eorum in conspectu nostro pictura describitur, ac præteritas voluptates mens intuens, conscientiaë punitur ardore, et pœnitentiis stimulis confoditur. Et iterum: Nisi forte corpus hoc pingue atque terrenum caligo, et tenebræ nominandæ sunt; per quod, consummato hoc mundo, cum necesse fuerit in alium transire mundum, rursus nascendi sumet exordia. Hæc dicens, perspicue *μεταψύχουσι* Pythagoræ Platonisque

(a) Martianeus *ignes*, Victorius autem *ignis*, et mox non *punit pro non ponit*, manifesto errore. Est autem Origeniani quem sugillat Hier. locus operis lib. 2. capit. 11. ubi recitata Isaiaë sententia 50. 11: « Ambulate in lumine ignis vestri, et flamma, quam accendistis: Per quos, inquit, sermones hoc videtur indicari, peccator ut flammam sibi ipse propitius ignis accendat, et non in aliquem ignem, qui ante iurat accensus ab alio, vel ante ipsum substituerit, demergatur. » Vid. Hieronym. deumo lib. 3. in epist. ad Ephes. 5. 6. « Quia igitur sunt plerique qui dicant, non futura pro peccatis esse supplicia, nec extrinsecus adhibenda tormenta, sed ipsum peccatum, et conscientiam delicti esse pro pœna, » etc.

(1) Hæc porro Græce quoque habentur ad calcem Iustitiæ Epistolæ ad Menam. *ὡσαύτως οὖσαί τὸ ἀπολωλὸς ἔλθιν ἐ ζωῆς, ὅτι μὲντοι οὐκ ἔστιν τὸ ἀπολωλὸς, οὐκ ἔστιν ἄλλο ἀπολωλὸς οὐτως, ἢ οὐσαί ἔλθιν ζωῆς, ὡς οὐσαί τὸ ἀπολωλὸς, οὐκ ἔστι μὲν ψυχὴ ἢ σωθῆσα ψυχὴ, οὐτὲ τὸ ἀπολωλὸς. ἔτι βασανιστῶν ἐλθῶν τὸ ἀπολωλὸς ἢ ὅτι οὐκ ἀπολωλὸς, καὶ ἔστιν ποτὶ ὅτι οὐκ ἔστιν ἀπολωλὸς, οὐτὼ καὶ ἢ ψυχὴ ἢ ὅτι οὐκ ἔστι ψυχὴ, καὶ ἔστιν ὅτι οὐκ ἔστιν ψυχὴ.*

defendit. » Et in fine secundi voluminis de Perfectione nostra disputans, intulit: (2) « Cumque in tantum profecerimus, ut nequaquam carnes, et corpora, forsitan ne animæ quidem fuerimus, sed mens et sensus ad perfectum 924 veniens, nulloque perturbationum nubilo caligans, intuebitur [fort. *intuebitur*] rationabiles intelligibilesque substantias, facie ad faciem. »

8. CAP. III.—In libro quoque tertio hæc vitia continentur: « Sin autem semel recepimus, quod ex præcedentibus causis aliud vas in honorem, aliud in contumeliam sit creatum, cur non recurramus ad animæ arcanum, et intelligamus eam egisse antiquitus, propter quod in altero dilecta, in altero odio habita sit (Malach. 1. 2), antequam in Jacob corpore supplantaret, et in Esau planta teneretur a fratre (Gen. 25. 25)? » Et iterum: « Ut autem aliæ animæ fierent in honorem, aliæ in contumeliam, materialium causarumque merita præcesserunt. Et in eodem loco: Juxta nos autem ex præcedentibus meritis, vas quod in honorem fuerit fabricatum, si non dignum vocabulo suo opus fecerit, in alio sæculo fiet vas contumeliæ, et rursus vas illud, quod ex anteriori culpa contumeliæ nomen acceperat, si in præsentī vita corrigi voluerit, in nova creatione fiet vas sanctificatum, et utile Domino, et in omne opus bonum paratum. Statimque subjungit: Ego arbitror posse quosdam homines, a parvis vitiis incipientes, ad tantam nequitiam pervenire, si tamen noluerint ad meliora converti, et pœnitentia emendare peccata, ut et contrariæ fortitudines fiant; et rursus ex inimicis contrariisque virtutibus, in tantum quosdam per multa tempora vulneribus suis adhibere medicinam, et fluentia prius delicta constringere, ut ad locum transeant optimorum. Sæpius diximus, in infinitis perpetuisque sæculis, in quibus anima subsistit et vivit, sic nonnullas earum ad pejora corruere, et ultimum malitiæ locum teneant, et sic quasdam proficere, ut de ultimo malitiæ gradu, ad perfectam veniant consummatamque virtutem. » Quibus dictis conatur ostendere, et homines, id est, animas posse fieri dæmones, et rursus dæmones in Angelicam redigi dignitatem. Atque in eodem volumine: « Sed et hoc requirendum, quare humana anima nunc ab his, nunc ab aliis virtutibus ad diversa moveatur. » Et putat quorundam antequam venirent in (b) corpora, merita 925 præcessisse, ut est illud Joannis exultantis in utero matris suæ, quando ad vocem salutationis Mariæ, indignam se confabulatione ejus Elizabeth confitetur. Statimque subjungit: « Et e contrario parvuli licet, et pene lactentes malis replentur spiritibus, et in divinos atque hariolos inspirantur: in tantum, ut etiam dæmon (a) Pythonicus quosdam a ténera ætate possideat; quos derelictos esse apud providentiam Dei, cum nihil tale fecerint, ut iustius-

(b) Antea erat corpore. Alia quædam hujuscemodi supra atque infra emendamus.

(c) Pythones vocant Græci spiritus qui futura prædicunt.

(2) Lib. 2. cap. ultim. quæ Rufinus adulterat.

modi insaniam sustinerent, non est ejus qui nihil vult absque Deo fieri, et omnia illius justitia gubernari. »

9. Rursumque de mundo : « Nobis autem, inquit, placet, et ante hunc mundum alium fuisse mundum, et post istum alium futurum. Vis discere, quod post corruptionem hujus mundi alius sit futurus? audi Isaiam loquentem : *Erit cælum novum, et terra nova, quæ ego facio permanere in conspectu meo* (Cap. 66. 22). Vis nosse, quod ante fabricam istius mundi, alii mundi in præterito fuerint? Ascolta Ecclesiasten : *Quid est quod fuit? ipsum quod erit. Et quid est quod factum est? ipsum quod futurum est. Et non est omne novum sub sole, quod loquatur, et dicat : Ecce hoc novum est. Jam enim fuit in sæculis pristinis, quæ fuerunt ante nos* (Eccl. 1. 9. 10). Quod testimonium non solum fuisse, sed futuros mundos esse testatur : non quod simul, et pariter omnes fiant, sed alius post alium : statimque subjungit : (a) Divinitatis habitaculum et veram requiem apud superos existimo intelligi, in qua creaturæ rationabiles commorantes antequam ad inferiora descenderent, et de invisibilibus ad visibilia commigrarent, ruentesque ad terram, crassis corporibus indigerent, antiqua beatitudine fruebantur. Unde conditor Deus fecit eis congrua humilibus locis corpora, et mundum istum visibilem fabricatus est : ministrosque ob salutem et correptionem eorum, qui ceciderunt, misit in mundum : ex quibus alii certa obtinerent loca, et mundi necessitatibus obedirent : alii injuncta sibi officia, singulis quibusque temporibus, quæ novit artifex Deus, sedula mente tractarent. Et ex his sublimiora mundi loca, sol, et luna, et stellæ, quæ ab Apostolo creatura dicuntur, acceperunt. Quæ creatura vanitati subjecta est (Rom. 8), eo quod crassis circumdata corporibus, et aspectui **926** pateat. Et tamen non sponte subjecta est vanitati : sed propter voluntatem ejus, qui eam subjecit in spe. Et iterum : alii vero in singulis locis atque temporibus, quæ solus artifex novit, mundi gubernaculis serviunt, quos Angelos ejus esse credimus. » Et post paululum : « Quem rerum ordinem totius mundi regit providentia, dum aliæ virtutes de sublimioribus corruunt, aliæ paulatim labuntur in terras. Istæ voluntariæ descendunt, aliæ præcipitantur invitæ. Hæ sponte suscipiunt ministeria, ut ruentibus manum porrigant : illæ coguntur ingratiæ, (b) ut tanto tempore in suscepto officio perseverent. » Et iterum : « Ex quo sequitur, ut ob varios motus, varii creentur et mundi, et post hunc quem incolimus, alius multo dissimilis mundus fiat. Nullusque alius diversis casibus, et profectibus, et vel virtutum præmiis, vel vitiorum suppliciis, et in præsentem, et in

(a) Locum ope Regii codicis restituimus, cum antea editi omnes vitiose haberent, *Divinitus habitaculum*. Abest etiam ab eodem exemplari, integro tamen sensu, *commorantes*. Cæterum ex interpretatione Ruffini nihil de vero Origenis sensu constituas. Confer quæ hinc, usque ad subsequentem numerum, sunt.

(b) Regium idem exemplar, cui partim vetus editio suffragatur, « et tanto vel tanto tempore in suscepto officio perseverant, » etc.

futuro, atque in omnibus et retro (c) et postea temporibus potest merita dispensare, et ad unum rursum finem cuncta pertrahere, nisi solus conditor omnium Deus, qui scit causas propter quas alios permittat sua perfrui voluntate, et de majoribus ad ultima paulatim delabi, alios incipiat visitare, et gradatim quasi manu data, ad pristinum retrahere statum, et in sublimibus collocare. »

9. Cumque de fine disputare cœpisset, hæc intulit : « Quia (ut crebro jam diximus) principium rursus ex fine generatur, quæritur utrum, et tunc futura sint corpora, an sine corporibus aliquando vivendum sit, cum redacta in nihilum fuerint, et incorporali vita, incorporalis esse credenda sit, qualem et Dei novimus. Nec dubium est, quin, si omnia corpora ad mundum istum sensibilem pertineant, quæ appellantur ab Apostolo visibilia (Rom. 1), futura sit vita incorporalium incorporalis. » Et paulo post : « Illud quoque quod ab eodem Apostolo dicitur : *Omnis creatura liberabitur a servitute corruptionis, in libertatem gloriæ filiorum Dei* (Rom. 8. 21), sic intelligimus, ut primam creaturam rationabilium et incorporalium esse dicamus, quæ non serviat corruptioni, eo quod non sit vestita corporibus; et ubicumque **927** corpora fuerint, statim corruptio subsequatur. Postea autem liberabitur de servitute corruptionis, quando receperint gloriam filiorum [al. filii] Dei, et Deus fuerit omnia in omnibus. » Et in eodem loco : « Ut autem incorporeum finem omnium rerum esse credamus, illa nos Salvatoris oratio provocat, in qua ait : *Ut quomodo ego et tu unum sumus, sic et isti in nobis unum sint*. Etenim scire debemus, quid sit Deus, et quid sit futurus in fine Salvator, et quomodo (d) in sanctis similitudo Patris, et Filii repromissa sit, ut quomodo in se illi unum sunt, sic et isti in eis unum sint. Aut enim suscipiendum est universitatis Deum vestiri corpore, et quomodo nos carnibus, sic illum qualibet materia circumdari; ut similitudo vitæ Dei, in fine sanctis possit æquari; aut si hoc indecens est, maxime apud eos, qui saltem ex minima parte Dei sentire cupiunt majestatem, et ingenitæ atque omnia excedentis naturæ gloriæ suspicari; e duobus alterum suscipere cogimur, ut aut desperemus similitudinem Dei, si eadem semper sumus corpora habituri, aut si beatitudo nobis ejusdem cum Deo vitæ promittitur, eadem qua vivit Deus, nobis conditione vivendum est. »

10. Ex quibus omnibus approbatur, quid de resurrectione sentiat, et quod omnia corpora interiura confirmet : ut simus absque corporibus, quomodo prius fuimus, antequam crassis corporibus vestiremur. Rursumque de mundorum varietate disputans, et vel ex Angelis dæmones, vel de dæmonibus Angelos, sive homines futuros esse contestans, et e con-

(c) Martianæus priora, quod emendavimus ex Victorii editione, quæ tamen in hoc peccare videtur, quod merito legit pro *merita*. Paulo inferius vocem, *paulatim* ex *Mss.* et veteri edit. suffecimus.

(d) Alii editi in *Sancti*, sed in particula expuncta, sequentem ut ad sensus perspicuitatem supplevimus et *Mss.*

trario ex hominibus dæmones, et omnia ex omnibus sententiam suam tali fine confirmat: « Nec (a) dubium est, quin post quædam intervalla temporum, rursus materia subsistat, et corpora fiant, et mundi diversitas construatur, propter varias voluntates rationabilium creaturarum, quæ post perfectam beatitudinem usque ad finem omnium rerum paulatim ad inferiora dilapsæ, tantam malitiam receperunt, ut in contrarium verterentur: dum nolunt servare principium, et incorruptam **928** beatitudinem possidere. Nec hoc ignorandum, quod multæ rationabiles creaturæ, usque ad secundum, et tertium, et quartum mundum servent principium, nec mutationi in se locum tribuant. Aliæ vero tam parum de pristino statu amissuræ sint, ut pene nihil perdidisse videantur, et nonnullæ grandi ruina in ultimum præcipitandæ sint barathrum. Novitque dispensator omnium Deus, in conditione mundorum singulis abuti juxta meritum, et opportunitates et causas, quibus mundi gubernacula sustentantur, et initiantur: ut qui omnes vicerit nequitia, et penitus se terræ coæquaverit, in alio mundo, qui postea fabricandus est, fiat diabolus, principium plasmationis Domini, ut illudatur ei ab Angelis, qui exordii amisere virtutem. » Quibus dictis, quid aliud conatur ostendere, nisi hujus mundi homines peccatores, in alio mundo posse diabolum et dæmones fieri? Et rursus nunc dæmones, in alio mundo posse vel Angelos, vel homines procreari? Et post disputationem longissimam, qua omnem creaturam corpoream in spiritualia corpora, et tenuia dicit esse mutandam: cunctamque substantiam in unum corpus mundissimum, et omni splendore purius convertendam, et talem, qualem nunc humana mens potest cogitare, ad extremum intulit: « *Et erit Deus omnia in omnibus*, ut universa natura corporea redigatur in eam substantiam, quæ omnibus melior est, in divinam scilicet, qua nulla est melior. »

11. CAP. IV.—In quarto quoque libro, qui operis ejus extremus est, hæc ab Ecclesia Christi damnanda interserit. « Et forsitan quomodo in isto mundo qui moriuntur separatione carnis et animæ, juxta operum differentiam, diversa apud inferos obtinent loca: sic qui de cœlestis Jerusalem (ut ita dicam) administratione moriuntur, ad nostri mundi inferna descendunt, ut pro qualitate meritorum, diversa in terris possideant loca. » Et iterum: « Et quia comparavimus, de isto mundo ad inferna pergentes animas, iis ani-

mabus, quæ de superiori cœlo ad nostra habitacula pervenientes quodammodo mortuæ sunt, prudenti investigatione rimandum **929** est, an hoc ipsum possimus etiam in nativitate dicere singularum, ut quomodo quæ in ista terra nostra nascuntur animæ, vel de inferno rursus meliora cupientes, ad superiora veniunt, et humanum corpus assumunt, vel de melioribus locis ad nos usque descendunt; sic et ea loca quæ supra sunt in firmamento, aliæ animæ possideant, quæ de nostris sedibus ad meliora proficiant: aliæ quæ de cœlestibus ad firmamentum usque delapsæ sint, (b) nec tantum fecere peccatum, ut ad loca quæ incolimus, truderentur. Quibus dictis nititur approbare, et firmamentum, id est cœlum, ad comparisonem superioris cœli esse inferos, et hanc terram, quam incolimus, collatione firmamenti inferos appellari, et rursus ad comparisonem inferorum, qui subter nos sunt, nos cœlum dici: ut quod aliis infernus est, aliis cœlum sit. » Nec hac disputatione contentus, dicit, « In fine omnium rerum, quando ad cœlestem Jerusalem reversuri sumus, (c) adversarium Fortitudinum contra populum Dei bella consurgere, ut non sit eorum otiosa virtus, sed exerceantur ad prælia, et habeant materiam roboris, (d) quam consequi non possint, nisi fortes primum adversarios restiterint: » quos ratione, et ordine, et solertia repugnandi, in libro Numerorum legimus esse superatos (*Num.* 10. 26. 33).

12. Cumque dixisset juxta Joannis Apocalypsin (*Cap.* 4. v. 6), Evangelium sempiternum, id est, futurum in cœlis, tantum præcedere hoc nostrum Evangelium, quantum Christi prædicatio Legis veteris sacramenta, ad extremum intulit (quod et cogitasse sacrilegium est) pro salute dæmonum, Christum etiam in aere, et in supernis locis esse passurum. Et licet ille non dixerit, tamen quod consequens sit, intelligitur: sicut pro hominibus homo factus est, ut homines liberaret: sic et pro salute dæmonum, Deum futurum quod sunt hi, ad quos venturus est liberandos. Quod ne forsitan de nostro sensu putemur asserere, ipsius verba ponenda sunt. « Sicut enim per umbram Evangelii, umbram Legis implevit: sic quia **930** omnis lex exemplum, et umbra est caeremoniarum cœlestium, diligentius requirendum, utrum recte intelligamus Legem quoque cœlestem, et caeremonias superni cultus plenitudinem non habere; sed indigere Evangelii veritate, quod in Joannis Apocalypsi Evangelium legimus sempiternum, ad comparisonem videlicet hujus nostri Evangelii, quod temporale est, et in transituro mundo ac sæculo prædicatum. Quod quidem etiam si usque ad passionem Domini Salvatoris inquirere voluerimus, (e) quan-

(a) Hic tandem locus exemplo sit, quam callide Origenis errores Rufinus dissimulaverit, quandoquidem hanc ipsam pervulgatam ejus de Beatorum lapsibus sententiam, aliis interpretatione sua adscribit l. 3. c. 6. « Verum istam perfectionem ac beatitudinem rationabilium creaturarum, vel naturarum, ita demum quidam permanere in eodem statu, quo supra diximus, putant, id est ut Deum omnia habeant, et Deus eis sit omnia, si nullatenus eas societæ naturæ corporali admoveat. Alioquin existimant gloriam summæ beatitudinis impediri, si materialis substantiæ interseratur admixtio. » Quin imo ipsum Origenem id confutantem inducit paulo post, « In quo statu (*beatitudinis*) etiam permanere semper, et immutabiliter Creatoris voluntate est credendum, fidem rei faciente sententia Apostoli dicentis, Domum habemus non manufactam æternam in cœlis. »

(b) Regium exemplar, nec tantum fecere peccati, ut ad loca inferiora quæ incolimus, etc.

(c) Hinc facile intelligas quid sibi voluerit Theophilus Paschali 1. cum somniasse Origenem dixit, ascendere animas ad cœlum, et descendere, et nunc proficere, nunc ad inferiora delabi.

(d) Sic restituimus e Mss. aliisque vulgatis cum penes Martianæum esset, quam ut consequi, et mox insisterint.

(e) Hunc locum Græco ex textu sic representat Justinianus epist. ad Menam o lib. 4. *οὐκ ἀγγέλων*, sicque est vulgo

quam audax, et temerariam sit, in celo ejus querere passionem : tamen si spiritusalia nequitia in celestibus sunt, et non erubescimus crucem Domini consisti propter destructionem eorum, quae sua passione destruxit : cur timeamus etiam in supernis locis, in consummatione saeculorum aliquid simile suspicari, ut omnium locorum gentes illius passione salventur ?

13. Rursumque blasphemans de Filio sic locutus est : « Si enim Patrem cognoscit Filius, videtur in eo quod novit Patrem, posse eum comprehendere : ut si dicamus artificis animum artis scire mensuram. Nec dubium, quin (a) si Pater sit in Filio, et comprehendatur ab eo in quo est. Sin autem comprehensionem eam dicimus, ut non solum sensu quis, et sapientia comprehendat ; sed et virtute, et potentia cuncta teneat, qui cognovit ; non possumus dicere, quod comprehendat Filius Patrem : Pater vero omnia comprehendit. Inter omnia autem, et Filius est, ergo et Filium comprehendit. » Et ut sciremus causas, quibus Pater comprehendat Filium, et Filius Patrem non queat comprehendere, haec verba subnectit : « Curiosus lector inquirat utrum ita a semetipso cognoscatur Pater, quomodo cognoscitur a Filio : sciensque illud quod scriptum est : *Pater qui misit, (b) major me est in omnibus (Joan. 14. 28)*, verum esse contendit [fort. concedit], ut dicat, et in cognitione Filio Patrem esse majorem, dum perfectius, et purius a semetipso cognoscitur, quam a Filio » (1).

14. Μεταφυσικῶς quoque, et abolitionem 331 corpoream, per hoc rursus sentire convincitur. « Si quis autem potuerit ostendere incorporalem rationabilemque naturam, cum expoliaverit se corpore, vivere per semetipsam, et in peiori conditione esse, quando corporibus vestitur ; in meliori, quando illa deponit : nulli dubium est corpora non principaliter subsistere, sed per intervalla, et ob varios motus rationabilium creaturarum nunc fieri ; ut qui his indigent, vestiantur, et rursus eum illa depravatione (c) lapsuum se ad meliora correxerint, dissolvi in nihilum, et hac semper successione variari. » Et ne parvam putarem impietatem esse eorum, quae praemiseraut, in ejusdem voluminis fine conjungit : Omnes rationabiles naturas, id est Patrem, et Filium et Spiritum Sanctam, Angelos, Potestates, Dominationes, ceterasque Virtutes, ipsum quoque hominem secundum animae dignitatem, unius esse substantiae. « Intellectualem, inquit, rationabilemque naturam sentit Deus, et unigenitus Filius ejus, et Spiritus Sanctus :

sentiant Angeli, et Potestates, ceterasque Virtutes, sentit interior homo, qui ad imaginem, et similitudinem Dei conditus est. Ex quo concluditur, Deum, et haec quodammodo (d) unius esse substantiae. » Unum addit verbum, quodammodo, ut tanti sacrilegii crimen effugeret, et qui in nullo Deo Filium, et Spiritum Sanctum non vult (e) de Patris esse substantia, ne divinitatem in partes secare videatur, naturam omnipotentis Dei Angelis hominibusque largitur.

15. Cum haec ita se habent, quae insaniam est, patris de Filio et Spiritu Sancto commutatis, quae apertam blasphemiam praeferebant ; cetera ita ut scripta sunt, protulisse in medium, et impia voce laudasse : cum utique, et illa, et ista de uno impietatis fonte processerint ? Adversum omnia scribere, nec hujus est temporis, et omnes qui adversus Arium, et Eunomium, 332 Manichaeumque, et diversas scripserunt haereses, his quoque impietatibus respondisse credendi sunt. Quisquis igitur hos voluerit legere libros, et calcatis pedibus ad terram reprobationis pergere ; ac alicubi a serpentibus mordeatur, et arcuato Scorpium vulnere verberetur, legat prius hanc librum, et antequam ingrediatur viam, quae sibi cavenda sint, novorit.

EPISTOLA CXXV (f).

AD (g) RUSTICUM MONACHUM.

Docet, quemadmodum oporteat instituire vitam, Monachi dignam nomine ; monetque imprimis vitandam suspectarum seminarum consuetudinem : tutius autem esse juvenem in caenobio, quam in solitudine vitam agere. Tum vero ad docendum, et scribendos libros esse veniendum : obrectatorum familiaritatem modis omnibus fugiendam.

1. Nihil Christiano felicius, cui promittitur regnum caelorum. Nihil laboriosius, qui quotidie de vita periclitatur. Nihil fortius, qui vincit diabolum. Nihil imbecillius, qui a carne superatur. Utriusque rei exempla sunt plurima. Latro credit in cruce, et sta-

(d) E contra in libro ad Pammachium adversus Joan. Hierosolym. cap. 5. et 6. Manichaei non Origenis hanc dixit fuisse insaniam, *animas hominum partem esse Dei naturae*, vel de *Dei substantia*. Unde Augustin. de Civit. Dei lib. 11. cap. 25. « Animas dicunt, non quidem partes Dei, sed factas a Deo peccasse, a conditore recedendo, et diversis progressibus pro diversitate peccatorum a caelis usque ad terras diversa corpora, quasi vincula meruisse. . . Hinc Origenes jure culpatur ; in libris enim, quos appellant *περὶ ἀρξῶν*, id est de Principiis, hoc sensit, et scripsit. » Quin etiam ipse Hieronymus denuo in mox subnectenda epist. 126. ad Marcellinum et Anapsychiam, « super animae, inquit, statim utrum lapsa de caelo sit, ut Pythagoras philosophus, omnesque Platonici, et Origenes putant, an a propria Dei substantia, ut Stoici, Manichaeus, et Hispana Priscilliani haeresis suspicantur, » etc. At tamen proposita in Adamantium criminationi succinit Justinianus Epist. ad V. Synod. qua exprobrat Origenis dictum *ἕκαστα πάντων εἶναι τῶν λογικῶν, ἢ παντότατι τῆς οὐσίας*, nisi *ἰσχυρῶς καὶ ἐφ' ἐπινοίᾳ* ἢ *ἐπὶ τῶν θεῶν, ἐκείναι καὶ γινώσκ.* « *Horum omnium rationalium unitatem esse, cum idem sint substantia, et operatione, ac virtute, quae est apud Deum Verbum, tum adunatione, et agnitione.* »

(e) Vetus editio, *de Dei Patris, etc.*

(f) *Alius 4. Scripta anno 411.*

(g) Hic idem est Rusticus, qui postea Narbonensis Episcopus fuit, ad quem etiam S. Leo Papa Epistolam scripsit. Patria quidem Massiliensis, sed non ejusdem Monasterii, ut aliquibus videtur, imo vero Tolosani monachus.

editus, καὶ μαχρὸ τοῦ πάθους τῆς ζητήσεως, τοιμηρὸν δίδει μοῦνι παρὶ τῶν ὀφραγίων τόπων αὐτοῦ ζητῆσαι. ἀλλ' ἢ ὁμοίαν πνευματικὰ τῆς πορείας ἐν τοῖς αἰώνιοις, ἀπὸ ὁποῦ ἐκείνη σὺν αἰδέσσει ἀναρῶμενον ὀφραγίον, ἀπὸ τοῦ αἰθέρος ἐν καλίαις δια τοῦ ἀποθνήσκειν, οὕτω τὸ καὶ ἐκκαθάρσιον δίδόντες γινώσκαι τὰ καὶ ἕξ, ἕως τῆς συντάξεως τοῦ παντός αἰῶνος, οὐ φοβηθῶμεθα.

- (a) Reginae liber si voculam lectionem secutus Martianæus, legit *major est omnibus*, quod nullibi scriptum est. Nos veram, ut putamus, ex Reginae exemplari et Victorii editione expressimus
- (b) Victorius, lapsos contendit legendum esse, quod non habet non probatur.
- (c) Aliter Gravius *Μεταφυσικῶς quoque et abolitioni corporum hic rursus consentire convincitur.*

tim meretur audire : *Amen dico tibi : hodie tecum eris in paradiso (Luc. 23. 45)*. Judas de Apostolatus fastigio, in (a) perditionis tartarum labitur, et nec familiaritate convivii, nec instinctione buccellæ, nec osculi gratia frangitur, ne quasi hominem tradat, quem Filium Dei noverat. Quid Samaritana vilis? Non solum ipsa creditit, et post sex viros unum invenit Dominum, Messiamque cognovit ad fontem, quem in Templo Judæorum populus ignorabat : sed et auctor fit salutis multorum, et Apostolis ementibus cibos, esurientem refecit, lassumque sustentat (*Joan. 4*). Quid Salomone sapientius? **933** infatuatur amoribus mulierum (*3. Reg. 11. 4*). Bonum est sal, nullumque sacrificium absque hujus aspersione suscipitur (*Lev. 2*). Unde et Apostolus præcepit : *Sermo vester semper in gratia sale sit conditus (Coloss. 4. 6)*. Quod si infatuatur, foras projicitur (*Marc. 8*), in tantumque perdit nominis dignitatem, ut ne in sterquilinum quidem utile sit, quo solent credentium arva condiri, et sterile animarum solum pinguescere. Hæc dicimus, ut prima te, fili Rustice, fronte doceamus, magna cepisse, et excelsa sectari; et adolescentiæ, imo pubertatis incentiva calcantem, perfectæ quidem ætatis gradum scandere : sed lubricum iter esse, per quod ingrederis; nec tantum sequi gloriæ post victoriam, quantum ignominie post ruinam.

2. Non mihi nunc per virtutum prata ducendus est rivulus : nec laborandum, ut ostendam tibi variorum pulchritudinem florum : quid in se lilia habeant puritatis, quid rosa verocundie possideat, quid violæ purpura promittat in regno, quid rutilantium spondeat pictura gemmarum. Jam enim, propitio Domino, stivam tenes. Jam tectum atque solarium cum Petro Apostolo conscendisti; qui esuriens in Judæis, Cornelii saturatur fide; et famem incredulitatis eorum, gentium conversione restinguit : atque in vase Evangeliorum quadrangulo, quod de cælo descendit ad terram, docetur, et discit omnes homines posse salvari. Rursumque quod viderat, in specie candidissimi linteaminis in superna transfertur, et credentium turbam de terris ad cælum rapit : ut pollicitatio Domini compleatur : *Beati mundo corde : quoniam ipsi Deum videbunt (Math. 5. 8)*. Totum quod apprehensa manu insinuare tibi cupio, quod quasi doctus nauta, post multa naufragia, rudem conor instruere vectorem, illud est, ut in quo litore pudicitie pirata sit [al. *pirata sim*] noveris; ubi Charybdis, et radix omnium malorum avaritia; ubi Scyllæi obtreclatorum canes, de quibus Apostolus loquitur : *Ne mordentes invicem, mutuo 934 consumamini (Galat. 5)*, quomodo in media tranquillitate securi, Lybicis interdum vitiorum Syrtibus obruamur; quid venenatorum animantium, desertum hujus sæculi nutriat [al. *deserta his nutriant*].

5. Navigantes Rubrum mare, in quo optandum nobis est, ut verus Pharaon cum suo mergatur exer-

(a) Victorius maluit *proditiōis*, quæ lectio probè ipsa quoque est : elegantius tamen et verius, ut Mss. habent, *perditiois tartarum* dicitur, quam, *proditiōis*.

citu, multis difficultatibus ac periculis ad (b) urbem Auxumam perveniunt. Utroque in Mæore Gentes vagæ, imo belluæ habitant ferocissimæ. Semper solliciti, semper armati, totius anni vehunt cibaria. Latentibus saxis vadiisque durissimis plena sunt omnia, ita ut (c) speculator, et doctor in summa mali arbore sedeat, et inde regendæ, et circumflectendæ navis dictata prædicet. Felix cursus est, si post sex menses *axpradicæ* urbis portum teneant, a quo se incipit aperire Oceanus; per quem vix anno perpetuo ad Indiam perveniunt, et ad Gangem fluvium (quem *Phison* Sancta Scriptura commemorat) qui circumit totam terram Evila, et multa genera pigmentorum de paradisi dicitur fonte devehere. Ubi nascitur carbunculus, et smaragdus; et margarita candentia, et uniones, quibus nobilium feminarum ardet ambitio : montesque aurei, quos adire propter gryphas, et dracones, et immensorum corporum monstra, hominibus impossibile est : ut ostendatur nobis, quales custodes habeat avaritia.

4. Quorsum ista? Perspicuum est, si negotiatores sæculi iapta sustinent, ut ad incertas periturasque divitias perveniant, et servent cum animæ discrimine, quæ multis periculis quæsierunt, quid Christi negotiatori faciendum est, qui venditis omnibus quærit, pretiosissimum margaritum? qui totis substantiæ suæ opibus emit agrum, in quo reperiat thesaurum, quem nec fur effodere, nec latro possit auferre?

5. Scio me offensurum esse quamplurimos, qui generalem de vitii disputationem, in suam referunt contumeliam; **935** et dum mihi irascuntur, suam indicant conscientiam : multoque pejor de se, quam de me judicant. Ego enim neminem nominabo : nec veteris Comœdiæ licentia certas personas oligam atque perstringam. Prudentis viri est, ac prudentium feminarum, dissimulare, imo emendare quod in se intelligunt, et indignari sibi magis quam mihi; nec in monitorem maledicta congerere. Qui etsi iisdem

(b) Veteres librarii vocem *Auxumam* quid sibi velle non assecuti, *Maximam*, facili litterarum mutatione substituerunt. Sic tamen depravatus locus crucem figit Hieronymianis ante nos editoribus, dum varia commentantur, ut quæ intelligenda sit urbs hæc *Maxima*, divinalio doceant. Martianeus de *Ailath* interpretatur, quod in Libro Locorum ad hanc vocem hæc legantur, *Mari Rubro, quæ ex Ægypto in Indiam navigatur*. Alii infeliciori conjectura, *Rabbath* intelligunt, quod hæc civitas, Hieronymo teste, in cap. 23. Ezechielis, *proprie hoc appelletur nomine ob magnitudinem, Rabbath enim Maxima dicitur*. Nos mendum in ipso vocabulo cubare sentientes, *Auxumam* corrigendum duximus, cum ex magni viri Lucæ Holstenii in Stephanum Byzantinum notis conjecturam nostram firmari didicimus, ut veram lectionem reponere ex ejus auctoritate non amplius dubitarem. Erat quippe *Auxuma*, vel *auxumna*, Græce *Ἀὐξούνη*, vel *Ἀὐξούνη* regia olim Habessinorum urbs, totiusque Regni metropolis, ut Nonnosus in Biblioth. Photii c. 3. ait *Ἀὐξούνη πόλις ἐστὶν μεγίστη καὶ αἰὼν μετὰ πόλις ἐστὶν τῆς Ἀθιοπίας*, et ut Jobus Loduiphus testatur, sita in decimo quarto et dimidio gradu latitudinis septentrionalis, hæc nisi quadraginta quinque leucis Lusitanicis distans a mari Rubro; cuius insignie emporium fuisse tradit Arrianus in periplus maris Erithræi, ut non tanti faciendæ videatur ea difficultas, quod a mari hoc intervallo absit, cum reliqua omnia quæ heic memorantur, ei perquam bene conveniant.

(c) Magis lacerat *ductor*, sive, ut Victorius legit, *speculator doctus* sed reventibus Mss

teneatur criminibus, certe in eo melior est, quod sua ei mala non placent.

6. Audio religiosos habere te matrem, multorum annorum viduam, quæ aluit, quæ erudit infantem : ac post studia Galliarum, quæ vel florentissima sunt, misit Romam, non parcens sumptibus, et absentiam filii, spe sustinens futurorum ; ut ubertatem Gallici nitoremque sermonis, gravitas Romana condiret : nec calcaribus in te, sed frænâ uteretur, quod et in disertissimis viris Græciæ legimus, (a) qui Asianum tumorem Attico siccabant sale, et luxuriantes flagellis vineas, falcebus reprimebant, ut eloquentiæ torcularia, non verborum pampinis, sed sensuum, quasi uvaram, expressionibus redundarent. Hanc tu suspice, ut parentem : ama, ut nutricem : venerare, ut sanctam. Nec aliorum imititeris exemplum, qui relinquunt suas, et alienas appetunt : quorum dedecus in propatulo est, sub nominibus (b) pietatis quærentium suspecta consortia. Novi ego quasdam jam maturioris ætatis, et plerasque libertini generis adolescentibus delectari, et filios quærere spirituales : paulatimque pudore superato, per ficta matrum nomina erumpere in licentiam maritalem. Aliæ sorores virgines deserunt, et externis viduis copulantur. Sunt quæ oderunt suos, et non suorum palpantur affectu : quarum impatientia, index animi, nullam recipit excusationem ; et cassa (c) impudicitiae velamenta, quasi aranearum fila dirumpit. Videas nonnullos accinctis renibus, pulla tunica, barba proluxa, a mulieribus non posse discedere, sub eodem manere tecto, simul inire convivium, ancillas juvenes habere in ministerio, et præter vocabulum 936 nuptiarum, omnia esse matrimonii. Nec hæc culpa est Christiani nominis, si simulator religionis in vitio sit : quinimo confusio gentilium, cum ea vident Ecclesiis displicere, quæ omnibus bonis non placent.

7. *Boni Monachi officium.* — Tu vero si monachus esse vis, non videri, habeto curam, non rei familiaris, cui renuntiando, hoc esse cœpisti, sed animæ tuæ. Sordidæ vestes candidæ mentis indicia sint : vilis tunica contemptum sæculi probet : ita duntaxat, ne animus tumeat, ne habitus sermoque dissentiant. Balnearum fomenta non quærat, qui calorem corporis, jejuniorum cupit frigore extinguere. Quæ et ipsa moderata sint, ne nimia debilitent stomachum, et majorem refectionem poscentia, erumpant in cruditatem, quæ parens libidinum est. Modicus ac temperatus cibus et carni et animæ utilis est. Matrem ita vide, ne per illam alias videre

(a) Recole apud Quintilianum lib. 12. cap. 10. exempla, Ciceronem quoque in Oratore.

(b) Acute suggillat Agapetas, fœdissimum hominum genus, qui caritatis, sive pietatis obtentu, illicitum cum feminis contubernium fucebant. In epistola XXII. ad Eustochium *Agapetarum pestem* vocat Nazianzenus ;

Ἡ ἀρσὴ σου καὶ τὸ νόσημα τοῦτο τὸ σπένδον
 γὰρ, γὰρ μὴ τὶ ἐστὶ καὶ μισθὸς ἀγάπης.

et auctor libri de Singularitate clericorum : « nudam, inquit, fœditatem velamento boni nominis tegunt, dum apud eos sub falsa dilectione, vera dilectio violatur. »

(c) Victorius præfert pudicitiam, quæ lectio incongrua ipsa quoque non est.

cogaris : quarum vultus cordi tuo hæreant, *Et lacitum vivat sub pectore vulnus* (*Æneid.* 4). Ancillas quæ illi in obsequio sunt, tibi scias esse in insidiis ; quia quanto vilior earum conditio, tanto facilior est ruina. Et Joannes Baptista sanctam matrem habuit, Pontificisque filius erat ; et tamen nec matris affectu, nec patris opibus vincebatur, ut in domo parentum cum periculo viveret castitatis. Vivebat in eremo (*Luc.* 1), et oculis desiderantibus Christum, nihil aliud dignabatur aspicere. Vestis aspera, zona pellicea, cibus locustæ, melque silvestre (*Marc.* 1), omnia virtuti, et continentiae præparata. Filii Prophetarum (quos monachos in veteri Testamento legimus) ædificabant sibi casulas propter fluentia Jordanis, et turbis urbium derelictis, polenta, et herbis agrestibus victitabant (*4. Reg.* 6). Quamdiu in patria tua es, habeto cellulam pro paradiso : varia Scripturarum poma decerpe : his utere deliciis : harum fruerem complexu. Si scandalizat te oculus, pes, manus, projice ea (*Math.* 5). Nulli parcas, ut soli parcas animæ. *Qui viderit, inquit Dominus, mulierem ad concupiscendum eam, jam mæchatus est eam in corde suo. Quis gloriabitur castum se habere cor* (*Prov.* 20. 9) ? Astra non sunt munda in conspectu Domini : quanto magis homines (*Job.* 25. 5. 6), quorum 937 vita tentatio est ? Væ nobis, qui quoties concupiscimus, toties fornica mur. *Inebriatus est, inquit, gladius meus in cælo* (*Isai.* 34. 5), multo amplius in terra, quæ spinas, et tribulos generat. Vas electionis, in cujus ore Christus resonabat, macerat corpus suum, et subjicit servituti (*1. Cor.* 9. 27) ; et tamen cernit naturalem carnis ardorem suæ repugnare sententiæ, ut quod non vult, hoc agere compellatur, et quasi vim patiens, vociferatur, et dicit : *Miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus* (*Rom.* 7. 24) ? Et tu te arbitraris absque lapsu et vulnere posse transire, nisi omni custodia servaveris cor tuum, et cum Salvatore dixeris : *Mater mea, et fratres mei hi sunt, qui faciunt voluntatem Patris mei* (*Math.* 12. 50 ; et *Marc.* 3. 35) ? Crudelitas ista, pietas est ; imo quid tam pium, quam sanctæ matri sanctum filium custodire ? Opiat et illa te vivere, et non videre ad tempus, ut semper cum Christo videat. Anna Samuelem, non sibi, sed Tabernaculo genuit (*1. Reg.* 2). Filii Jonadab, qui vinum, et siceram non bibebant, qui habitabant in tentoriis, et quas nox compulerat, sedes habebant, scribuntur in (d) Psalmo (*Psal.* 70. seq. LXX), quod primi captivitatem sustinuerint, qui ab exercitu Chaldæorum vastante Judæam, urbes introire compulsi sunt.

8. Viderint alii quid sentiant. Unusquisque enim suo sensu ducitur. Mini oppidum carcer, et solitudo paradisi est. Quid desideramus urbium frequentiam, qui de singularitate censemur ? Moyses ut præsetet populo Judæorum, quadraginta annis eruditur in eremo (*Exod.* 3) : pastor ovium, hominum factus est

(d) Designat Psalmi 70. titulum juxta LXX. quibus inscribitur *ὁ τῶν Ἰωνάδαβ καὶ τῶν πρῶτων ἀγγελοκτεθέντων*. in Vulgat. *Filiorum Jonadab, et priorum captivorum*. Vid. Epist. LVIII. ad Paulinum num. 5. sub finem.

pastor (*Luc. 5. 10*). Apostoli de piscatione lacus Genzareth, ad piscationem hominum transierunt. Tunc [al. *qui tunc*] habentes patrem, rete, naviculam, secuti Dominum, protinus omnia reliquerunt, portantes (a) quotidie crucem suam, et ne virgam quidem in manu habentes. Hæc dico, ut etiam si Clericatus te titillat desiderium, discas quod possis docere; et rationabilem hostiam offeras Christo: ne miles antiquam thro, ne prius magister sis, quam discipulum. Non est humilitatis meæ, neque mensuræ, judicare de Clericis, et de ministris Ecclesiarum sinistrum quippiam dicere. Habeant illi ordinem, et gradum suum, quem si tenueris, quomodo **938** tibi in eo vivendum sit, editus ad Nepotianum liber (*Epist. LII*), docere te poterit. Nunc monachi incunabula, moresque discutimus: et ejus monachi, qui liberalibus studiis eruditus in adolescentia, jugum Christi collo suo imposuit.

9. *Laus vitæ Cœnobiicæ.* — Primumque tractandum est, utrum solus, an cum aliis in monasterio vivere debeas. Mili quidem placet, ut habeas Sanctorum contubernium, nec ipse te doceas, et absque (1) ductore ingrediaris viam, quam nunquam ingressus es, statimque tibi in partem alteram declinandum sit, et errori pateas, plusque aut minus ambules, quam necesse est; ne aut currens lasseris, aut moram faciens, obdormias. In solitudine cito subrepat superbia: et si parumper jejnaverit, hominemque non viderit, putat se alicujus esse momenti: oblitusque sui, unde, et quo venerit, intus corde, lingua foris vagatur. Judicat, contra Apostoli voluntatem, alienos servos: quo gula voluerit, porrigit manum: dormit quantum voluerit: nullum veretur, facit quod voluerit, omnes inferiores se putat, crebriusque in urbibus, quam in cellula est: et inter fratres simulat verecundiam, qui platearum turbis colliditur. Quid igitur? Solitariam vitam reprehendimus? minime: quippe quam sæpe laudavimus. Sed de ludo monasteriorum, hujusmodi volumus egressi milites, quos eremi dura rudimenta non terreant: qui specimen conversationis suæ multo tempore dederint: qui omnium fuerint minimi, ut primi omnium fierent: quos nec esuries aliquando, nec saturitas superavit: qui paupertate lætantur: quorum habitus, sermo, vultus, incessus, doctrina virtutum est: qui nesciunt secundum quosdam ineptos homines, dæmonum pugnantium contra se portenta consingere, ut apud imperitos, et vulgi homines miraculum sui faciant, et exinde lucra sectentur.

10. Vidimus nuper et planximus, Cræsi opes unius morte deprehensas: urbisque stipes, quasi in usus pauperum congregatas, stirpi et posteris derelictas.

(a) Illud *quotidie* haberi tantum juxta *antiqua exemplaria* docet ipse Hier. in mox subnectenda *Epist. 127.* ad Principium num. VI. Et locus quidem videtur inno *Lucæ 9. 23.* ubi perierique codices Græci illud *καθ' ἡμέραν* omittunt, Latinus, aliique interpretes exhibent; sed in perquam simili sententia sunt, qui additamentum istud veterum exemplariorum ad *Matth. 16. 24.* alii ad *Lucæ 14. 27.* referant.

(1) Antea erat, *doctore*, pro quo Gravius satis apposite legendum *ductore* monuit.

939 Tunc (b) ferrum quod latebat in profundo, supernatavit aquæ, et inter palmarum arbores, *Merrhæ* amaritudo monstrata est. Nec mirum: talem et socium et magistrum habuit, qui egentium famem, suas fecit esse divitias; et miseris derelicta, in suam reservavit miseriam. Quorum clamor tandem pervenit ad cælum, et patientissimas Dei vicit aures, ut missus Angelus pessimus, (c) Nabal Carmelio diceret: *Sulte, hac nocte auferent animam tuam a te; quæ autem præparasti, cujus erunt?* (*Luc. 12. 2*).

11. Volo ergo te, et propter causas quas supra exposui, non habitare cum matre; et præcipue, ne aut offerentem delicatos cibos, renuendo contristes: aut si acceperis, oleum igni adjicias; et inter frequentiam puellarum per diem videas, quod nocte cogites. Nunquam de manu et oculis tuis recedat liber, discatur Psalterium ad verbum; oratio sine intermissione; vigil sensus, nec vanis cogitationibus patens. Corpus pariter et animus tendatur ad Dominum. Iram vince patientia: *AMA SCIENTIAM* Scripturarum, et carnis vitia non amabis. Nec vacet mens tua variis perturbationibus, quæ si pectori insederint dominabuntur tui; et te deducunt (d) ad delictum maximum. Facito aliquid operis, ut te semper diabolus inveniat occupatum. Si Apostoli habentes potestatem de Evangelio vivere, (e) laborabant manibus suis, ne quem gravarent; et aliis tribuebant refrigeria, quorum pro spiritalibus debebant metere carnalia (*1. Cor. 9. 11*), cur tu in usus tuos cessura non præpares? Vel fiscellam texe junco, vel canistrum lentis plecte viminibus: sarriatur humus: areolæ æquo limite dividantur: in quibus cum olerum jacta fuerint **940** semina, vel plantæ per ordinem positæ, aquæ ducantur irriguæ, ut pulcherrimorum versuum spectator assistas:

Ecce supercilio, clivosi tramitis undam

Elicit, illa cadens raucum per lævia murmur

Saxa ciet scatebrisque arentia temperat arva.

(*Georg. l. 3.*)

(b) Elegantissime alludit historiam Helisæi, cujus opera ferrum, quod uni ex filiis Prophetarum ligna cædenti, in aquam cecidit, ad summum rediit, et aquæ supernatavit. Quod subsequitur *Merrhæ* nomen nos ita ex ingenio emendavimus, cum antea *perperam* esset, *Myrrhæ*, in editis omnibus ac Mss. Consule *Exod. 15. vers. 23.* et seqq. ut liquido veritas emendationis constet, veteres enim exscriptores hujus fontis *Merrhæ*, seu ut *Vulgata* habet, *Mara*, nomen nescientes, cum *Myrrhæ*, ob amaritudinis et nominis similitudinem facillime confuderunt, unde et Hier. alibi, et Latinorum aliorum libri, ubi eum locum alludunt, sæpius depravati sunt.

(c) Veronens. liber voculam *sicut* præponit his *Nabal Carmelio*. Hunc vero, qui David ejusque sociis alimenti aliquid postulantes denegavit, et ab Angelo percussus est, cum Evangelico divite simul erudite comparat, et utramque historiam uno verbo innuit. Pro *auferent*, alibi *reperent*, juxta *Vulgatam*.

(d) Pravam cogitationem opere completam delictum maximum dicit, ut in sequent. *epist. 130.* ad *Demetriadem*, et in *cap. 10. Ecclesiast.*: idque ex *Psalm. 18.* *Si mei non fuerint dominati, (sive dominata) tunc immaculatus ero, et emundabor a delicto maximo.*

(e) Apostolos inter evangelizandum artes suas exercuisse et S. Isidorus in *Regula*, et alii quidam tradunt; sed aliter constituit Augustinus lib. de *Operemonaichorum cap. 20.* ubi Paulum duntaxat et Barnabam manibus operatos tradit.

Inserantur (a) infructuosae arbores, vel gemmis, vel surculis, ut parvo post tempore, laboris tui dulcia poma decerpas. Apum fabricare alvearia, ad quas te mittunt Salomonis Proverbia (Prov. 6. 8. *juxta LXX*); et monasteriorum ordinem, ac regiam disciplinam, in parvis disce corporibus. Texantur et lina capiendis piscibus, scribantur libri, ut et manus operetur cibum, et animus lectione saturetur. (b) *In desideriis est omnis otiosus* (Prov. 13. 14. *juxta LXX*). Aegyptiorum Monasteria hunc morem tenent, ut nullum absque operis labore suscipiant, non tam propter vitus necessitatem, quam propter animae salutem. Ne vagetur perniciosis cogitationibus mens, et instar fornicantis Jerusalem, omni transeunti divaricet pedes suos (Ezech. 47. 23).

12. Dum essem juvenis, et solitudinis me deserta vallarent, incitativa vitiorum ardoremque naturae ferre non poteram, quem cum crebris jejuniis frangerem, mens tamen cogitationibus aestuabat. Ad quam edomandam, cuidam fratri, qui ex Hebraeis crediderat, me in disciplinam dedi, ut post Quintiliani acumina, Ciceronis fluvis, gravitatemque Frontonis, et lenitatem Plinii, alphabetum discerem, et stridentia anhelantiaque verba meditarer. Quid ibi laboris insumpserim, quid sustinuerim difficultatis, quoties desperaverim, quotiesque cessaverim, et contentione **941** discedendi rursus inceperim, testis est conscientia, tam mea qui passus sum, quam eorum qui mecum duxerunt vitam. Et gratias ago Domino, quod de amaro semine litterarum, dulces fructus carpo.

13. Dicam et aliud, quod in Aegypto viderim: Graecus adolescens erat in coenobio, qui nulla abstinentia [al. continentia], nulla operis magnitudine flammam poterat carnis extinguere. Hunc periclitantem Pater monasterii hac arte servavit: imperavit cuidam viro gravi, ut jurgis atque conviciis insectaretur hominam, et post irrogatam injuriam, primus veniret ad quaritionem. Vocati testes pro eo loquebantur, qui contumeliam fecerat. (c) Flere ille contra mendacium, quod nullus crederet veritati: solus Pater defensionem suam callide opponere, ne abundantiori tristitia absorberetur frater. Quid multa? Ita annus ductus est: quo expleto, interrogatus ad-

(a) Vid. Trithemium lib. de Laude scriptorum manualium cap. 5. In Regula S. Ferri cap. 28. « paginam pingat digito, qui terram non prescribit aratro: quia qui agriculturam exercere non valet, legere, scribere, quod est precipuum opus, piscium etiam providere capturam, et quae similia sunt facere atque implere potest. » Adde Severum Sulpitium in Vita S. Martini. Palladium in Lausiaca cap. 86.

(b) Haec sententia profertur a Stephano in Regula cap. 58. et Salomoni adscribitur: « quia otiosus corpore monachus mente a sordidis cogitationibus nunquam poterit esse otiosus, dicente Salomone: In desideriis est omnis otiosus. » Est autem hic locus tantum in Graeco apud LXX. *in indopuicis* *in sic decipit*. Proverb. 13. 4. Citat Cassianus quoque Collat. 24. cap. 14. et Hier. alibi in Ezech. cap. 16. pro *omnis otiosus*, habet *omnis anima otiosa*.

(c) Martianeus *fere ille contra mendacium cepit, quod nullus crederet veritati, et mox opponere studuit, quae duo tamen verba, cepit et studuit, plerumque Mss. non habent, aut alterum tantum habent, ut Veron. major, eaque revera elegantius subintelligi sciunt, qui Latine sciunt, contra quam Martianeus videtur, qui sensum absque iis tolli, et solacis scitere putat.*

lescens super cogitationibus pristinis, an adhuc molestiae aliquid sustineret: papa, inquit, vivere mihi non licet: et fornicari libeat? Hic si solus fuisset, quo adjutore superasset?

14. (d) Philosophi saeculi solent amorem veterem amore novo, quasi clavum clavo expellere. Quod et Assuero regi septem principes fecere Persarum, ut Vasthi reginae desiderium, aliarum puellarum amore compescerent (Esth. 2. 3). Illi vitium vitio, peccatumque peccato medicantur, nos amore virtutum, vitia superemus. Declina, ait, a malo, et fac bonum (Ps. 36. 37): *Quaere pacem, et persequere eam*. Nisi oderimus malum, bonum amare non possumus. Quin potius faciendum est bonum, ut declinemus a malo. Pax quaerenda, ut bella fugiamus. Nec sufficit eam quaerere, nisi inventam fugientemque omni studio persequamur, quae exsuperat omnem sensum: **942** in qua habitatio Dei est, dicente Propheta: *Et factus est in pace locus ejus* (75. 2). Pulchreque persecutio pacis dicitur, juxta illud Apostoli: *Hospitalitatem persequentes* [Rom. 12. 13], ut non levi usitatoque sermone, et (ut ita loquar) summis labiis hospites invitemus; sed toto mentis ardore tepemus, (e) quasi auferentes secum de lucro nostro atque compendio.

15. Nulla ars absque magistro discitur. Etiam muta animalia, et ferarum greges, ductores sequuntur suos. In apibus principes sunt: grues unam sequuntur (f) ordine litterato. Imperator unus: Judex unus provinciae. Roma ut condita est, duos fratres simul habere reges non potuit, et parricidio dedicatur. In Rebecca utero, Esau, et Jacob bella gesserunt (Gen. 25. 22). Singuli Ecclesiarum Episcopi, singuli Archipresbyteri, singuli Archidiaconi: et omnis ordo Ecclesiasticus suis rectoribus nititur. In navi unus gubernator: in domo unus Dominus: in quamvis grandi exercitu, unius signum expectatur. Et ne plura replicando fastidium legenti faciam, per haec omnia ad illud tendit oratio: ut doceam te, non tuo arbitrio dimittendum, sed vivere debere in (g) monasterio sub unius disciplina Patris, consortioque multorum, ut ab alio discas humilitatem, ab alio patientiam: hic te silentium, ille doceat mansuetudinem. Non facias quod vis, comedas quod juberis,

(d) Ex Ciceron. l. 4. Tusc. n. 35. « Etiam novo quidam (al. quodam) amore veterem amorem tanquam clavo clavo ejiciendum putant: » et Ovidius in Remedio:

Alterius vires subtrahit alter amor.

(e) Antea erat quasi efferentes se cum lucro. Nos longe maiorem sensum ex Veronensi majori Ms. praefarendum arbitrati sumus, *quasi auferentes secum de lucro nostro*, non enim quasi efferentes se, jure moneremur retinere, sed quasi auferentes lucrum nostrum, toto mentis ardore retinendi sunt.

(f) Plinius lib. 10. c. 23. *gruum ordinem in volando observans, a tergo, inquit sensim dilatante se cuneo, porrigitur agmen*. Eo ordine dispositae, Y litteram repraesentant, cujus aciem ductrix eformat; unde et Palamedis aves vulgo audiunt. Claudianus de bello Gildonico, *Ordinibus variis per nubila texitur alas*.

Littera, pennarumque notis inscribitur aer.

(g) Hinc multa ex Hieronymo in aliquot S. Patrum Regulis adscita sunt. Vid. Concordiam Regularum cap. 3. paragraph. 4. et cap. 28, paragraph. 3. atque alibi. Confer. S. quoque Leandrum de Institutione Virgin. cap. 16. imo et Theodoretum de vitis Patrum c. 5.

vastiare quod acceperis, operis tui pensum persolvas, subjiciaris cui non vis, lassus ad stratum venias, ambulansque dormites, et necdum [al. nec demum] expleto somno, surgere compellaris. Dicas Psalmum in (a) ordine tuo; in quo non dulcedo vocis, sed mentis affectus quaeritur, dicente Apostolo: *Psallam spiritu, psallam et mente* (1. Cor. 14. 15): Et, *Cantantes in cordibus vestris Domino*. Legerat enim esse praecipuum, *Psallite sapienter*. Servias 943 fratribus, hospitum laves pedes; passus injuriam taceas; Praepositum monasterii timeas ut dominum, diligas ut parentem. Credas tibi salutare quidquid ille praeeperit; nec de majorum sententia iudices, cujus officii est obedire, et implere quae jussa sunt, dicente Moysse: *Audi Israel, et tace* (Deut. 27. 9. juxta LXX). Tantis negotiis occupatus, nullis vacabis cogitationibus, et dum ab alio transis ad aliud, opusque succedit operi, illud solum mente tenebis, quod agere compelleris.

16. *Falsi Monachi*.—Vidi ego quosdam, qui postquam renuntiavere saeculo, vestimentis duntaxat, et vocis professione, non rebus, nihil de pristina conversatione mutarunt. Res familiaris magis aucta quam imminuta. Eadem ministeria servulorum, idem apparatus convivii. In vitro, et patella fictili aurum comeditur, et inter turbas et examina ministrorum, nomen sibi vindicant solitarii. Qui vero pauperes sunt, et tenui substantiola, videnturque sibi scioli; (b) pomparum ferculis similes procedunt in publicum, ut caninam exercent facundiam. Alii sublatis in altum humeris, et intra se nescio quid cornicantes, stупentibusque in terram oculis, tumentia verba trutinantur (c), ut si Praeconem addideris, putes incedere

(a) Est quoque istud nostra observatione dignum, quod est ab hodierna psallendi consuetudine alienum, dum uno incipiente, seu praeciente, multi totos psalmos utrinque invicem decantant. In multis Ecclesiis olim monachi sive Clerici non omnes simul canebant, sed unus, quo psallente, alii attentius auscultabant, minime vero respondebant. Ad autem est Hieronymo, aliusque ejus et sequioris aevi auctoribus, *Psallam in ordine suo dicere*, sive juxta ordinem suum, singillatim, nam ut scripserat in Praefatione ad Regulam S. Pachomii, « Quicumque monasterium primum ingreditur, primus sedet, primus ambulat, primus Psalmum dicit » quae in aliis quoque regulis Macharii, S. Fructuosi, et S. Benedicti confirmantur. Manavit ab Aegyptiis monachis consuetudo, apud quos etiam praecipue viguit. Cassian. lib. 2. c. 5. « Quotidianos orationum ritus volentibus celebrare, unus in medium psalmos cantaturus exurgit, sedentibus cunctis, ut moris est nunc usque in Aegypti partibus et in psallentis verba omni cordis intentione delixis. » Et cap. 10. « Tantum a cunctis silentium praebetur, ut cum in unum tam numerosa fratrum multitudo conveniat, praeter illum qui consurgens psalmum decantat in medio, nullus dominum prorsus adesse credatur. »

(b) Ex Cicero. 1. Officior. c. 56. « Cavendum est, ne tarditatibus utamur in gressu mollioribus, ut similes pomparum ferculis esse videamur. » Erant enim fercula gestamina quaedam, in quibus Deorum simulacra, hostium spolia, hisque similia in pompis deferrebantur. Porro de canina facundia seu maledica Appii dictum supra exposuimus ex Quintiliano. Alia denique sententia expressa est ex illis Persii versibus,

*Obstipo capite et figentes lumine terram
Atque exporrecto trutinantur verba labello.
Nescio quid tecum grave cornicaris, inepte.*

(c) Symmachus Epist. lib. 1. *Præcedebat Praeco, advenire Praefecturam ubique denuntians*: et Cassiod. Divin. Instit. lib. 2. *si Praefectum vox Praeconis enuntiet*, etc., et lib. VI. Variarum in formula Praefecturae Praetorianae. « Ipsum hodieque resonat vox Praeconis instruens iudicem, ne se patiatur esse dissimilem.

Praefecturam. Sunt qui humore cellarum, immoderatisque jejuniis, taedio solitudinis, acrimia lectione, dum diebus ac noctibus auribus suis personant, vertuntur in melancholiam, et Hippocratis magis fomentis, quam nostris morbis indigent. Plurique artibus, et negotiationibus pristinis carere non possunt, mutatisque nominibus insitorum, eadem exercent commercia: non victum et vestitum, quod Apostolus praecipit (2. Tim. 6), sed majora quam saeculi homines, emolumenta sectantes. Et prius quidem ab 944 Aedilibus, quos *ἀγορανόμους* Graeci appellant, vendentium coerebatur rabies, nec erat impune peccatum. Nunc autem sub religionis titulo exercentur injusta compendia [al. commercia], et nonnisi nominis Christiani fraudem magis facit, quam patitur. Quodque pudet dicere, sed necesse est, ut saltem sic ad nostrum erubescamus dedecus, publice extendentes manus, pannis aurum tegimus: et contra omnium opinionem, plenis sacculis morimur divites, qui quasi pauperes viximus. Tibi cum in monasterio fueris, haec facere non licbit: et inolescente paulatim consuetudine, quod primum coegebas, vel iacipies, et delectabit te labor tuus; oblitusque praeteritorum, semper priora sectaberis: nequaquam considerans, quid alii mali faciant, sed quid boni tu facere debeas.

17. *Clericorum laus*.—Neque vero peccantium ducaris multitudine, et te pereuntium turba sollicitet, ut tacitus cogites (1): Quid ergo omnes peribunt, qui in urbibus habitant? Ecce illi fruuntur suis rebus, ministrant Ecclesiis, adunt balneas, unguenta non spernunt; et tamen in omnium ore versantur. Ad quod et ante respondi, et nunc breviter respondeo, me in praesenti opusculo non de Clericis disputare, sed monachum inspicere. Sancti sunt Clerici et omnium vita laudabilis. Ita ergo age, et vix in monasterio, ut Clericus esse merearis, ut adolescentiam tuam nulla sorde commacules, ut ad altare Christi quasi de thalamo virgo procedas, et habeas de bonis bonum testimonium: semineque nomen tuum moverint, et vultum tuum nesciant. Cum ad perfectam aetatem veneris, si tamen vita comes fuerit, et te vel populus, vel Pontifex civitatis, in Clericum elegerit, agito quae Clerici sunt, et inter 945 ipsos sectare meliores. quia in omni conditione et gradu, optimis mixta sunt pessima.

18. *Quid cavendum*.—Ne ad scribendum cito prosilias, et levi ducaris iusania. Multo tempore discere quod doceas. Ne credas laudatoribus tuis, imo irrisoribus aures ne libenter accommodes; qui cum te adulationibus foverint, et quodammodo impotem mentis effecerint, si subito respexeris, (d) aut ciconiarum deprehendes post te colla curvari, aut manu auriculas agitari asini, aut astantem canis protendi linguam. Nulli detrahas nec in eo te sanctum putes, si ceteros la-

(d) Ex Persii Satyr. 1. tres hosce irridendi modos, expressit:

*O Jane a tergo quem nulla ciconia pinxit,
Nec manus auriculas imitata est mobilis albas,
Nec lingua tantum sicut canis appula, tantum.*

(1) Gravis sic distingui locum placet: *Quid ergo? Omnes peribunt, quae, etc.*

ceres. Accusamus sæpe quod facimus, et contra nosmetipsos deserti, in nostra vitia invehimur, muti de eloquentibus judicantes. Testudineo Grunnius incedebat ad loquendum gradu, et per intervalla quædam, vix pauca verba carpebat, ut eum putares singultire, non proloqui. Et tamen cum mensa posita, librorum exposuisset struem, adducto supercilio, contractisque naribus, ac fronte rugata, duobus digitulis concrepabat, hoc signo ad audiendum discipulos provocans. Tum nugas meras fundere, et adversum singulos declamare: (a) criticum diceres esse Longinum, (1) Censoremque Romanæ facundię, notare quem vellet, et de Senatu doctorum excludere. Illic bene nummatis, (2) plus placebat in prandiis. Nec mirum, si qui multos inescare solitus erat, facto cuneo circumstrepentium garrulorum, procedebat in publicum: intus Nero, foris Cato. Totus ambiguus, ut ex contrariis diversisque naturis, unum monstrum novamque bestiam diceres esse compactam, juxta illud poeticum:

(b) *Prima leo, postrema draco, media ipsa chimæra.*

19. Nunquam ergo tales videas, nec hujusmodi hominibus appliceris, nec declines cor tuum in verba malitię, et audias: *Sedens adversus fratrem tuum loquebaris, et adversus filium matris tuę ponebas scandalum.* Et iterum: *Filii hominum, 946 dentes eorum arma et sagittę (Psal. 56. 5).* Et alibi: *Molliti sunt sermones ejus super oleum, et ipsi sunt jacula (Ps. 54. 22).* Et apertius in Ecclesiaste: *Sicut mordet serpens in silentio, sic qui fratri suo occulte detrahit (Eccl. 10. 11).* Sed dices: Ipse non detraho, aliis loquentibus quid facere possum? *Ad excusandas excusationes in peccatis (Psal. 140)* ista prætendimus. Christus arte non illuditur. Nequaquam mea, sed Apostoli sententia est: *Nolite errare: Deus non irridetur (Galat. 6. 7).* Ille in corde, nos videmus in facie. Salomon loquitur in Proverbiis: *Ventus aquilo dissipat nubes, et vultus tristis, linguas detrahentium (Prov. 25. 23).* Sicut enim sagitta si mittatur contra duram materiam, nonnunquam in mittentem revertitur, et vulnerat vulnerantem; illudque completur: *Facti sunt mihi in arcum pravum (Ps. 77. 57).* Et alibi: *Qui mittit in altum lapidem, recidet in caput ejus (Eccl. 27. 28):* ita detractor cum tristem faciem viderit audientis, imo ne audientis quidem, sed obturantis aures suas, ne audiat iudicium sanguinis, illico conticescit, pallet vultus, hærent labia, saliva siccatur. Unde

(a) Antea vitiose erat *Criticus*, quod nos emendamus ex ingenio et Latini auctoritate, nam præterquam quod nec *Criticus* erat Longinus, sed forte Emesenus, minime ad rem esset hoc in loco ejus patriam meminisse. E contrario, sicut Aristarchi, ita Longini notissima in Criticis nomina apud Antiquos, quibus iste in primis ἀριστάρχου αὐδιδι: Celebre est quoque illud quasi Proverbium οὐ κερὰ λογίον κριτικόν, quod est temere iudicare.

(b) Expressus hic versiculus ex illo Hesiodi Theogonię 323. vel Homeri Iliados τ. 181.

Ἡρόδωτος, βουκόλι δὲ ἀγέων, πλεον δὲ γίγασσι.
Id est *capra*. Habet Latine et Lucretius l. 5.

(1) Gravius *censorium* reponi vellet. Paulo post ubi dicitur *plus placebat*.

(2) Eidem purior hæc videtur lectio: *Plus illa placebat.* At vide, num legendum forte sit *Plus illa?* nempe de prandiis sermo est.

idem vir sapiens: *Cum detractoribus, inquit, ne miscearis: quoniam repente veniet perditio eorum et ruinam utriusque quis novit (Prov. 24. 21):* tam scilicet ejus qui loquitur, quam illius, qui audit loquentem. *Veritas angulos non amat, nec quærit susurrones. Timotheo dicitur: Adversum presbyterum accusationem (c) cito non receperis. Peccantem autem, coram omnibus argue, ut et cæteri metum habeant (1. Tim. 5. 19. et 20).* Non est facile de proveccta ætate credendum, quam et vita præterita defendit, et honorat vocabulum dignitatis. Verum quia homines sumus, et interdum contra annorum maturitatem, puerorum vitiis labimur; si me vis corrigere delinquentem, aperte increpa, tantum ne occulte mordeas. *Corripiet me justus in misericordia, et increpabit: Oleum autem peccatoris non impinguet caput meum (Ps. 140. 5).* *Quem enim diligit Dominus, 947 corripit: castigat autem omnem filium quem recipit (Prov. 3. 12).* Et per Isaiam clamat Dominus: *Populus meus, qui beatos vos dicunt, seducunt vos, et semilas pedum vestrorum supplantant (Isai. 3. 11).* Quid enim mihi prodest, si aliis mala referas mea? Si me nesciente, peccatis meis, imo detractionibus tuis alium vulneres; et cum certatim omnibus narres, sic singulis loquaris, quasi nulli dixeris alteri? Hoc est non me emendare: sed vitio tuo satisfacere. Præcipit Dominus, peccantes in os argui debere secreto, vel adhibito teste; et si audire noluerint, referri ad Ecclesiam, habendosque in malo pertinaces, sicut ethnicos et publicanos (*Matth. 18*).

20. Hæc expressius loquor, ut adolescentem meum, et linguę et aurium prurigne liberem: ut renatum in Christo, sine ruga et macula, quasi pudicam virginem exhibeam, castam tam mente quam corpore; ne solo nomine gloriatur, et absque oleo bonorum operum, extincta lampade, excludatur a sponso. Habes istic sanctum doctissimumque Pontificem (d) Proculum, qui viva et præsentis voce nostras schedulas superet, quotidianisque tractatibus iter tuum dirigat; nec patiat te in partem alteram declinando, viam relinquere regiam, per quam Israel ad terram repromissionis properans, se transiturum esse promittit. Atque utinam exaudiat vox Ecclesię implorantis: *Domine, pacem da nobis: omnia*

(c) In quibus hæc lectio exemplaribus invenitur, haud scio, certe Hieronymo antiquiora, quod inuimus Nota a in Epistolam XXVII. ad Marcellam num. 3. omnino non recipiendam adversus Presbyterum accusationem præferant: ad eumque modum S. Cyprianus legit, et qui Ambrosiaster audit, Hilarius Diaconus, Primesius, alique. Noster vero clausulam apponendam ibi constituit, *ne receperis, nisi sub duobus, aut tribus testibus*, cui lectioni, quam etsi Græcus textus et Vulgatus interpres retinent, recentiores quidam superfluum putant; hæc ipsa *Cito*, calculum utcumque addit, quod sedulo notari velim.

(d) Proculus Massilię Episcopus, qui grandem sibi famam sanctitatis comparaverat, et cui Taurinense Concilium concesserat, ut Episcopis, quos a se dixerat ordinatos, tanquam pater filiis honore primatus assisteret. Sed magnam postmodum sibi invidiam creavit, usurpata Metropolitanam dignitate, unde a Zosimo damnatus est. Confer tres ejus Papę epistolas ad Patroclum Arelatensem Episcopum.

enim (1) *dedisti nobis (Is. 16. sec. LXX)*. Utinam quod renuntiamus sæculo, voluntas sit, non necessitas: ET PAUPERITAS habeat expetita gloriam, non illata cruciatum. Cæterum juxta miserias hujus temporis, et ubique gladios sævientes, satis dives est, qui pane non indiget. Nimum potens est, qui servire non cogitur. Sanctus (a) Exuperius, Tolosæ Episcopus, viduæ Sareptensis imitator, esuriens pascit alios: et ore pallente jejuniis, fame torquetur aliena: omnemque substantiam Christi visceribus erogavit. Nihil illo ditius, qui Corpus Domini [al. *Christi*] canistro vimineo, Sanguinem 948 portat in vitro. Qui avaritiam ejecit e Templo: qui absque funiculo et increpatione, cathedras vendentium columbas, id est, dona Sancti Spiritus, mensasque subvertit mamonæ, et nummulariorum æra dispersit; ut domus Dei, domus vocetur orationis, et non latronum spelunca. Hujus e vicino sectare vestigia, et cæterorum qui virtutum illius similes sunt, quos Sacerdotium et humiliores facit et pauperes. Aut si perfecta desideras, exi cum Abraham de patria et cognatione tua, et perge quo nescis. Si habes substantiam, vende, et da pauperibus. Si non habes, grandi onere liberatus es: nudum Christum, nudus sequere. Durum, grande, difficile; sed magna sunt præmia.

EPISTOLA CXXVI (b).

AD (c) MARCELLINUM ET ANAPSYCHIAM.

Exponit diversas sententias de origine animæ, hortans ut reliqua petant ab Augustino, et indicans quibus ipse sit occupatus studiis.

Dominis vere sanctis atque omni officiorum caritate venerandis filiis MARCELLINO et ANAPSYCHILÆ, HIERONYMUS in Christo salutem.

1. Tandem ex Africa vestræ litteras unanimis accepi; et non me pœnitet impudentiæ, qua tacentibus vobis (d) epistolas meas frequenter ingessi, ut rescriptum mereret, et vos esse sospites, non aliis nuntiantibus, sed vestro potissimum sermone cognoscerem. Super animæ statu memini vestræ quæstionculæ, imo maxime ecclesiasticæ quæstionis: Utrum lapsa de cælo sit, ut Pythagoras philosophus, omnesque Platonici, et Origenes putant: An a propria Dei substantia, ut Stoici, Manichæus, et Hispana Priscilianiani hæresis suspicantur: An in thesauro habeantur Dei, olim 949 conditæ, ut quidam (e) Ecclesia-

(a) Hunc plurimum laudat etiam in superiori epistola 123. ad Ageruchiam, num. 16. ubi de Barbarorum irruptionibus paria his queritur; ad eumque data est insignis Innocentii Papæ epistola, *consultent tibi*, etc.

(b) *Al. 82. Scripta an. 411.*

(c) Marcellinus hic ille est Tribunus, ac Notarius ab Honorio in Africam missus, ut Collationis Carthaginensis sequester esset, ac Judex. Qui cum sententiam contra Donatistas dixisset, eorum contra se odio concitato, sub invidia tyrannidis *Heraclianæ ab hæreticis innocens casus est*, ut ipse Hieron. queritur in fine libri 3. adversus Pelagianos, in quem locum plura de illo congestimus.

(d) Interciderunt hujusmodi epistolæ, neque ætatem tulit illa Marcellini et Anapsychiæ, cui nunc super animæ statu respondet.

(e) Puta Clementem Alexandrinum Stromatum lib. 2.

(1) Atque heic Gravius mavult, *reddidisti ex Græco anti-*

stici stulta persuasione confidunt: An quotidie a Deo fiant, et mittantur in corpora, secundum illud, quod in Evangelio scriptum est, *Pater meus usque modo operatur, et ego operor (Joan. 5. 17)*: An certe ex traduce, ut Tertullianus, (f) Apollinaris, et maxima pars Occidentalium autumant; ut, quomodo corpus ex corpore, sic anima nascatur ex anima, et simili cum brutis animantibus conditione subsistat. Super quo quid mihi videretur [al. *videatur*], in opusculis contra Ruffinum scripsisse me novi, adversus eum (2) libellum, quem sanctæ memoriæ Anastasio Episcopo Romanæ Ecclesiæ dedit [al. *edidit*]: in quo lubrica et subdola, imo stulta confessione, dum auditorum simplicitati illudere nititur, suæ fidei, imo perfidiæ illudit: quos libros reor sanctum parentem vestrum habere Oceanum. Olim enim editi sunt, multis Ruffini libris adversus calumnias respondententes. Certe habes ibi virum sanctum et eruditum Augustinum Episcopum, qui viva, ut aiunt, voce docere te poterit et suam, imo per se nostram explicare sententiam.

2. Ezechielis volumen olim aggredi volui, et sponsonem creberrimam studiosis lectoribus reddere; sed in ipso dictandi exordio ita animus meus Occidentalium provinciarum, et maxime urbis Romæ [al. *Romanæ*] vastatione confusus est, ut, juxta vulgare proverbium, proprium quoque ignorarem vocabulum: diuque tacui, sciens tempus esse lacrymarum. Hoc autem anno cum tres explicassem libros, subitus impetus barbarorum, de quibus tuus dicit Virgilius, *lateque vagantes Barcæi (Æneid. 4)*, et sancta Scriptura de Ismahel, *Contra faciem omnium fratrum suorum habitabit (Gen. 16. 12)*, sic Ægypti limitem, Palæstinæ, Phœnicis, Syriæ percurrit ad instar torrentis cuncta secum trahens, ut vix manus eorum misericordia Christi potuerimus evadere. Quod si, juxta inclytum oratorem, *silent inter arma leges (Cicero pro Milone)*, quanto magis studia Scripturarum? quæ et librorum multitudine, et silentio, ac librorum sedulitate, quodque proprium 950 est, securitate et otio dictantium indigent. Duos itaque libros misi sanctæ filiæ meæ (3) Fabiolæ, quorum exempla [al. *exemplaria*.] si volueris, ab ipsa poteris mutuari. Pro angustia quippe temporis alios describere non

et 3. Pierium quoque Alexandrinum, ut ex Photio cod. 119. compertum est. Nemesium lib. de Natura hominis c. 2 et 3. Nyssenum denique de Officio hominis c. 28. ut plerosque alios omittamus. In ejus sententia invidiam ipsum quoque Hieronymum ex aliquot Commentariorum ejus ad Ephesios locis trahere conatur Ruffinus, cui ille reponit libro 2 et 3. Apologiæ, atque ipsam criminationem retorquet; Vide Allatium in Notis ad Methodium p. 589. et seqq.

(f) Nemesius cap. 2. *Apollinarius putat animos ab univmisi gigni, ut e corporibus corpora*. Conferendus Athanasius de Incarnatione Christi contra eumdem Apollinarium; tum quæ heic adnectitur Augustini Epistola 131. ad Hieronymum de Origine animæ num. 1. et seqq.

(2) Illum in sequent. tom. suo loco exhibebimus, cui statim initio Apologiæ secundæ Hier. respondet. Ejus initium est, *Audivi quosdam*, etc.

(3) Hæc eadem atque illa videam, ad quam scribit Augustinus Epist. 267. alia utique ab illa, ad quam Noster Epistolas illas dedit de Veste Sacerdotali, et de mansionibus. Et mirum tamen hujus Fabiolæ perneccessarium Oceanum in subsequenti hujus Epistolæ numero memorari.

potat : quos cum legeris et vestibula videris, facilis coniectura erit, quæ ipsa sit futura domus. Sed credo in Dei misericordia, qui hos adiecit in difficultimo principio supradicti operis, quod ipse adjuvet et in penultimis Prophetæ partibus, in quibus Gog et Magog bella narrantur: et in extremis, in quibus sacratissimæ et inexpugnabilis templi edificatio, varietas, mensuraque describitur.

3. Sanctus frater noster Oceanus, cui vos capitibus commendari, tantis et tanta est, et sic eruditus in Lege Domini, ut, absque nostro rogatu, instruere [al. *instituire*] vos possit, et nostram super cunctis quaestionibus Scripturarum pro modo communis ingenit explicare sententiam. Inebulmes vos et proluxa ætate florentes Christus Deus noster tueatur omnipotens, Domini vere sancti.

EPISTOLA CXXVII (a).

AD PRINCIPIAM VIRGINEM, SIVE MARCELLÆ VIDUÆ

EPITAPHIUM.

Laudat Marcellam primæ nobilitatis mulierem, quæ septimo a nuptiis mense viro orbata, deinde Cerealem Consulem, nuptias ejus ambientem, rejecit, et Monachæ vitam, prima nobilium feminarum causa est Romæ profiteri, nullas ad idem institutum pertrahens: tum ab ipso Hieronymo divinas litteras diligentissimè Romæ didicit: absentis sæpe scripsit; ejusque tandem opera factio Origenistarum, quæ in urbe cœperat invalescere, prodita atque extincta est. Obiit paucis diebus post urbem a Gothis direptam.

4. Sæpe et multum flagitas, virgo Christi Principia, ut memoriam **951** sanctæ feminæ (b) Marcellæ litteris recedam, et bonum quo dlu fructi sumus, etiam cæteris noscedam, imitandumque describam. Satisque doleo, quod hortaris sponte currentem, et me arbitraris indigere precibus, qui nisi tibi quidem in ejus dilectione concedam: multoque plus accipiam, quam tribuam beneficii tantarum recordatione virtutum. Nam ut hucusque reticerem, et biennium præterirem silentio, non fuit dissimulationis, ut male existimas, sed tristitiæ incredibilis, quæ ita meum oppressit animum, ut melius judicarem tacere impræsentiarum, quam nihil dignum illius laudibus dicere. Neque vero Marcellam tuam, imo meam, et ut verius loquar, nostram, omniumque Sanctorum, et propriæ Romanæ urbis inelytum decus institutis rhetorum prædicabo; ut exponam illustrem familiam, alti sanguinis decus, et stemmata per (c) Consules et Præfectos Prætorio decurrentia. Nihil in illa laudabo, nisi quod proprium est, et eo nobiliter, quod, opibus et nobilitate contempta, facta est paupertate et humilitate nobilior.

2. Orbæ [al. *orbata*] patris morte: viro quoque post nuptias septimo mense privata est. Cumque

(a) *Al. 16. Scripta an. 412.*

(b) *Illam tamen viduitatis, et Romanæ sanctitatis exemplar vocat in Proemio in Epist. ad Ephes. et Præfat. in Daniel. Consobrinam Pammachio dicit Epist. 48. ad eundem; tum Præfat. in Epist. ad Galatas, et Præfat. comment. in Ezechiel. impense laudat.*

(c) *Victorius per Proconsules. Sunt vero i. s. Consulares tribus in familia Marcellæ notissimæ.*

eam (d) Cerealis (cujus clarum inter Consules nomen est) propter ætatem et antiquitatem familiæ, et insignem (quod maxime viris placere consuevit) decorem corporis, ac morum temperantiam ambiciosius peteret, suaque longævus polliceretur divitias, et non quasi in uxorem, sed quasi in filiam vellet donationem transfundere: Albinæque mater tam clarum præsidium viduatæ domus utro aspiceret, illa respondit: Si vellem habere, et non nunc cuperem æternæ pudicitie dedicare, utique meritum quærerem, non hereditatem. Illoque mandante, posse et semes diu vivere, et juvenes cito mori, eleganter lusit: Juvenis quidem potest cito mori; sed senex diu vivere non potest. Qua sententia repudiatus, exemplo cæteris fuit, ut ejus nuptias desperarent. Legimus in Evangelio secundum Lucam: *Et erat Anna Prophetissa filia Pharaella de tribu Aser: Et hæc protecta ætatis in diebus 952 plurimis. Vixeratque cum viro suo annis septem a virginitate sua, et erat vidua annis octoginta quatuor, nec recedebat de Templo: jejuniisque et obsecrationibus Domino serviens nocte ad die (Luc. 2. 36. 37).* Nec mirum, si videre meruit Salvatorem, quem tanto labore quæreret. Conferamus septem annos, septem mensibus: sperare Christum, et tenere: natum confiteri, et in crucifixum credere, parvulum non negare, et virum gaudere regnantem. Non facio ullam inter sanctas feminas differentiam, quod nonnulli inter sanctos viros et Ecclesiarum principes stulte facere consueverunt: sed illo tendit assertio, ut quarum unus est labor, unum et præmium sit.

3. Difficile est in maledica civitate, et in urbe, in qua orbis quondam populus fuit, palmaque vitiorum, si honestis detraherent, et pura ac munda macularent, non aliquam sinistri rumoris fabulam contrahere. Unde quasi rem difficillimam, et pene impossibilem optat Propheta, potiusquam præsumit, dicens: *Beati immaculati in via, qui ambulant in lege Domini (Psal. 118. 1).* Immaculatos in via hujus sæculi appellat, quos nulla obscenæ rumoris aura macularit: qui opprobrium non acceperint adversus proximos suos. De quibus Salvator in Evangelio: *Ego, inquit, benevolus, sive bene sentiens, de adversario tuo, dum es in via cum illo (Matth. 5. 25).* Quis unquam de hæc muliere, quod displiceret, audivit, ut crederet? quis credidit, ut non magis se ipsum malignitatis et infamie condemnaret? Ab hac pravitate confusa gentilitas est, dum omnibus patuit quæ esset viduitas Christiana, quam et conscientia et habitu promittebat. Illæ enim solent purpuris et cerussa ora depingere, sericis nitere vestibus, splendere gemmis, aurum portare cervicibus, et auribus perforatis, (e) Rubri

(d) *Neratus Cerealis qui cum Datiano Consul fuit anno 358. non ut Baronio visum est, Justini frater, sed Gallæ, quæ Galli Cæsaris mater fuit. Unde vetus auctor epistolæ ad Marcellam ut adversa toleret, quam postremo tomo exhibemus, se eam vidisse dicit eo tempore, quæ ejus domum negavit affinitas ambiebat. Vide Ammianum lib. XIV. cap. XI.*

(e) *Tertullianus lib. de Resurrectione carnis vocat Rubentis maris grana candentia. At mox Victor. et Bollandus, fragrare musco mure. quod ille nomen additum putat, ut a musco, saxi, arboribusque adhaerente internosce-*

maris pretiosissima grana suspendere, fragrare murē, maritos ita plāgere, ut tandem dominātū eorum se caruisse latentur, quærantque alios: non quibus juxta Dei sententiam serviant, sed quibus imperent. Unde et pauperes eligunt, ut nomen tantum virorum habere videantur, qui **953** patienter rivalet sustineant; si mussitaverint, illico projiciendi. Nostra vidua talibus usa est vestibus, quibus arceret frigus, non membra nudaret: aurum usque ad annuli signaculum repudiens, et magis in ventribus egenorum, quam in marsupiiis recondens. Nusquam sine matre: nullum Clericorum, aut Monachorum (quod amplæ domus interdum exigebat necessitas) vidit absque arbitris. Semper in comitatu suo virgines, ac viduas, et ipsas graves feminas habuit: sciens ex lascivia puellarum sæpe de dominarum moribus judicari; et qualis quæque sit, talium consortio delectari.

4. Divinarum Scripturarum ardor erat incredibilis, semperque cantabat: *In corde meo abscondi eloquia tua, ut non peccem tibi (Psal. 118. 11).* Et illud de perfecto viro; *Et in lege Domini voluntas ejus, et in lege ejus meditabitur die ac nocte (Psal. 1. 2).* Meditationem legis non in replicando quæ scripta sunt, ut Judæorum existimant Pharisæi; sed in opere intelligens, juxta illud Apostolicum: *Sive comeditis, sive bibitis, sive quid agitis; omnia in gloriam Domini facientes (1. Cor. 10).* Et Prophecie verba dicentis: *A mandatis tuis intellexi (Psal. 118. 104):* ut postquam mandata complisset, tunc se sciret mereri intelligentiam Scripturarum. Quod et alibi legimus: *Quia cepit Jesus facere et docere (Act. 1. 1).* ERUBESCIT enim quamvis præclara doctrinā, quam propria reprehendit conscientia; frustra quæ ejus lingua prædicat paupertatem, et docet eleemosynas, qui Croesi divitiis tumet; villique opertus pallio, pugnat contra tineas vestium sericarum. (d) Illi erant moderata jejunia, carniū abstinentia, vini odor magis, quam gustus, propter stomachum et frequentes infirmitates (1. Tim. 5). Raro procedebat ad publicum, et maxime nobilium matronarum vitabat domos, ne cogere- tur videre quod contempserat. Apostolorum et Martyrum basilicas **954** secretis celebrans orationibus, et quæ populorum frequentiam declinarent. Matri in tantum obediens, ut interdum faceret, quod volebat. Nam cum illa suum negligeret sanguinem, et absque filiis et nepotibus, vellet in fratris liberos universa conferre: ista pauperes eligebat, et tamen matri contraire non poterat: monilla, et quidquid suppellectilis fuit, divitibus peritura concedens, magisque volens pecuniam perdere, quam parentis animum contristare.

5. Nulla eo tempore nobilium feminarum noverat Romæ propositum Monachorum, nec audebat propter rei novitatem, ignominiosum, ut tunc putabatur, (1)

retur; revera tamen hec vacat. In Jovinian. lib. 2. *Muscus et peregrini muris pellicula.*

(a) *Al. moderata jejunia, aut moderata ei, etc.*

(1) Vetus exemplaria adnotat Gravius in hanc lectionem consentire, ut tunc putabatur, velate nomen assuere, quæ tamen haud placet.

et vile in populis nomen assumere. Hæc ab Alexandrinis (b) Sacerdotibus, Papaque Athanasio, et postea Petro, qui persecutionem Arianæ hæreseos declinantes, quasi ad tutissimum communionis suæ portum Romam confugerant, vitam beati Antonii adhuc tunc viventis, monasteriorumque in Thebaide, Pachonii, et virginum ac viduarum didicit disciplinam. Nec erubuit profiteri, quod Christo placere cognoverat. Hanc multos post annos imitata est Sophronia [al. *Sophronium*], et aliæ: quibus rectissime illud Ennianum aptari potest: (c) *Utinam ne in nemore Pelio.* Hujus amicitias froita est Paula venerabilis. In hujus cubiculo nutrita Eustochium, virginitalis decus: ut facilis æstimatio sit, qualis magistra, ubi tales discipulæ. Rideat forsā infidelis lector, mē in mifericordiarum laudibus immorari, qui, si recordetur sanctas feminas, cōmites Domini Salvatoris, quæ ministrabant ei de sua substantia, et tres Marias stantes ante crucem, Mariamque proprie *Magdalenen*, quæ ob sedulitatem et ardorem fidei, *turritæ* nomen accepit, et primā ante Apostolos, Christum videre meruit resurgentem, se potius superbia, quam nos cōdemnabit ineptiarum: qui VIRTUTES non sexu, sed **955** animo judicamus; contemptæque nobilitatis ac divitiarum majorem gloriam ducimus. Unde et Jesus Joannem Evangelistam amabat plurimum: qui (d) propter generis nobilitatem erat notus Pontifici, et Judæorum infidias non timebat: in tantum, ut Petrum introduceret in atrium, et staret solus Apostolorum ante crucem: matremque Salvatoris in (e) sua reciperet; et

(b) Victorius, *Hæc ab Alexandrinis prius sacerdotibus.* Cum primum nempe Athanasius Romam venit circ. an. 340. eratque Petrus, quem subdit, *Alexandrinæ Ecclesiæ Presbyter*, qui et Athanasio in Episcopatu successit. Hunc, qui an. 373. vel 374. Romæ fuit, monasticæ vitæ præceptorem verosimilius habuit *Marcella*, ejusque instituta secuta est, cum antea ab Athanasio, de ore tantum, exempla monachorum potuerit didicisse. Cæterum etiam Augustinus lib. de Moribus Ecclesiæ cap. 25. c. Romæ plura monasteria cognovit, in quibus singuli gravitate, atque prudentia, et divina scientiā pollentes, cæteris secum habitantibus, præerant Christiana caritate, sanctitate, et libertate viventibus.

(c) Eius in fragmentis quæ supersunt Medæ. Sunt autem ista Nutricis verba summo opere optantis, ne unquam ad Cholchidos sinus Argonautæ appulissent.

*Utinam ne in nemore Pelio securibus
Cæsa cecidisset obliqua ad terram trabes;
Neve inde navis inchoandæ eorundem
Cepisset, quæ nunc nominatur nomine
Argo, qua rectæ Argivæ delectat vires, etc.*

Sed prima verba *Utinam ne in nemore Pelio*, licet non perfecto sensu, in Proverbium evaserit; quo usi Cicero de Finibus 1. et Orat. pro Celio, Quintilianus. l. 5. alique; et damni alicujus causam deplorarent. Quod autem Sophroniæ aliisque in Romano monasterio Ennianum istud aptari posse dicat Hier. omnino aut vitia quædam tum temporis irrepserant, aut ab illis aptari posse dicit, quibus monachorum instituta sordebant; nisi si mavis, rectissime aptari proverbium, sed alio et contrario sensu.

(d) Sunt quibus hæc minime probetur de Joannis nobilitate sententia, quam haud scio præter Hieronymum, an apud alium probatum auctorem inveneris. Occasionem, ut vides, fecit illi comminiscendæ ex ejus Evang. c. 18. v. 15. locus: *Discipulus autem ille erat notus Pontifici, et introvit, etc.* quod quidem de semetipso dictum a Joanne, alii post Chrysostomum interpretantur: plerique autem recentiores negent. Et Nonnus, ut ipsum Evangelistam designari sentiat, quod tamen Pontifici notus esset, non generis ejus nobilitati, sed illi ipsi Piscatoris arti tribuit, alii Legis in eo peritiam causantur, quæ haud probabiliores conjecturæ sunt.

(e) Non pauci Mss. codices in suam id est matrem, juxta

HÆREDITATEM virginis Domini, virginem matrem filius virgo susciperet.

6. Annis igitur plurimis sic suam transegit ætatem, ut ante se vetulam cerneret, quam adolescentulam fuisse meminisset, laudans illud Platonium, qui Philosophiam meditationem mortis esse dixit. Unde et noster Apostolus : *Quotidie, inquit, morior propter vestram salutem* (1. Cor. 15. 31). Et Dominus, (a) juxta antiqua exemplaria : *Nisi quis tulerit crucem suam quotidie, et secutus fuerit me, non potest meus esse discipulus* (Luc. 14. 27.). Multoque ante per Prophetam Spiritus Sanctus : *Propter te mortificamur tota die, æstimati sumus ut oves occisionis* (Rom. 8. 36). Et post multas ætates illa sententia : *Memento semper diem mortis, et nunquam peccabis* (Eccli. 7). Disertissimi praeceptum (b) Satyrici :

Vive memor lethi, fugit hora, hoc quod loquor, inde est.

Sic ergo (ut dicere cœperamus) ætatem duxit, et vixit, ut semper se crederet esse morituram. Sic inducta est vestibus, ut meminisset sepulcri, offerens se hostiam rationabilem, vivam, placentem Deo.

7. *Quando Romam venit.* — Denique cum et me Romam cum sanctis Pontificibus, Paulino et Epiphano, Ecclesiastica (c) traxisset necessitas (quorum alter Antiochenam Syriæ, alter Salaminiam Cypri rexerat Ecclesiam) et verecunde nobilitum feminarum oculos declinarem, ita egit secundum Apostolum, *importune, opportune* (2. Tim. 4), ut pudorem meum sua superaret industria. Et quia alicujus tunc nominis esse **956** existimabar super studio Scripturarum, nunquam convenit, quin de Scripturis aliquid interrogaret : nec ut statim [al. nec statim] acquiesceret, sed moveret e contrariis quæstiones; non ut contenderet, sed ut quærendo disceret earum solutiones, quas opponi posse intelligebat. Quid in illa virtutum, quid ingenii, quid sanctitatis, quid puritatis invenerim, vereor dicere, ne fidem credulitatis excedam, et tibi majorem dolorem incutiam, recordanti quanto bono carueris. Hoc solum dicam, quod quidquid in nobis longo fuit studio congregatum, et meditatione diuturna, quasi in naturam versum; hoc illa libavit, hoc didicit, atque possedit : ita ut post projectionem nostram, si de aliquo testimonio Scripturarum esset aborta contentio, ad illam judicem pergeretur. Et quia valde prudens erat, et noverat illud, quod appellant Philosophi τὸ πρότερον id est, *decere* quod facias : sic ad interrogata respondebat, ut etiam sua, non sua diceret, sed vel mea, vel cujuslibet alterius, ut in eo ipso quod docebat, se discipulam fa-

Vulgatam editionem, sed verius plerique alii juxta Græcum αὐτὴ τὰ ἴδια, *in sua*, id est inter proprias res; quæque ad se spectant.

(a) Refert Victorius putare aliquos, sed falso, hæc verba juxta antiqua exemplaria transposita heic esse, et præponi debere his *et Dominus*, ut referantur ad superiorem locum Pauli, quem Hier. aliter quam vulgatum esset apud Græcos eo tempore, citaverit; hodierna quippe exemplaria pro salute habent *καί τινος, gloriam*. Ut minime arrideat hæc conjectura, vide quæ in superiori epistola ad Rusticum num. 19. nota d observamus.

(b) Ex Persii Satyr. 3. Sed vitiose Martian. *lati* legerat, et paulo post se voculam ante *hostiam* omisit.

(c) Ad sedandum Antiochenum schisma.

teretur. Sciebat enim dictum ab Apostolo : *Docere autem mulieri non permitto* (1. Tim. 2. 2); ne virilisexui, et interdum Sacerdotibus, de obscuris et ambiguis sciscitantibus, facere videretur injuriam.

8. In nostrum locum statim audivimus te illius adhæsisse consortio, et nunquam ab illa ne transversum quidem unguem, ut dicitur, recessisse. Eadem domo, (d) eodem cubiculo usam, ut omnibus in urbe clarissima notum fieret, et te matrem, et illam filiam reperisse. Suburbanus ager vobis pro monasterio fuit, et rus electum pro solitudine. Multoque ita vixistis tempore, ut ex imitatione vestri, (e) conversatione multarum gauderemus Romam factam Jerosolymam. Crebra virginum monasteria, monachorum innumerable multitudo; ut pro frequentia servientium Deo, quod prius ignominia **957** fuerat, esset postea gloria. Interim absentiam nostri mutuis solabamur alloquiis, et quod carne non poteramus, spiritu reddebamus. Semper obviare epistolis, superare officiis, salutationibus prævenire. Non multum perdebat absentia, quæ jugibus sibi litteris jungebatur.

9. *Origenistæ.* — In hac tranquillitate, et Domini servitute, hæretica in his provinciis exorta tempestas, cuncta turbavit; et in tantam rabiem concitata est, ut nec sibi, nec ulli bonorum parceret. Et quasi parum esset, hic universa movisse, (f) navem plenam blasphemiarum Romano intulit portui. Invenitque protinus patella operculum, et Romanæ fidei purissimum fontem, lutoso cœno permiscuere vestigia. Nec mirum si in plateis, et in foro rerum venalium, fictus ariolus stultorum verberet (g) nates, et abortivo fuste dentes mordentium quatit : cum venenata spurcaque doctrina Romæ invenerit quos induceret. Tunc librorum *περὶ ἀρχῶν* infamis interpretatio : tunc discipulus *δύβλος*, (h) vere nominis sui, si in talem magistrum non impegisset. Tunc nostrorum (i) *διέλυτες* contradictio, et (2) Pharisæorum turbata est schola. Tunc sancta Marcella, quæ diu se cohiberat, ne per æmulationem quippiam facere videretur, postquam

(d) Quædam exemplaria, quæ Victorius consuluit, habent, *eodem cubili usam*, et alia, *eodem cubiculo, uno cubili usam*.

(e) Victorius mavult, et *conversione*. Quod Bollandus sequitur.

(f) Ruffini Romam appulsum notat, de quo iterum Apol. 2.

(g) Reatinus editor *Nares* legit, atque alibi ipse Benedictinus Apol. 1. c. 4. Credo equidem fictus ariolus aut circulator, ad movendum populo risum, stulti alicujus nates percutiebat, cui etiam interdum, si mordere vellet, abortivo fuste dentes quatiebat. Simile quiddam invenire est apud Lucinianum de morte Peregrinæ, *καίων και παύρονος κέρθου κί τας πυγὰς, και άλλα πολλά νεανιώτερα θεωρητοσύν.*

(h) Macarium innuit Ruffini discipulum, quod nomen synonymum Græce est huic *δύβλος, beatus*, ei quippe interpretationem libri *περὶ ἀρχῶν*, Ruffinus inscripserat.

(i) Legerat Victorius in suis Mss. *διδακτικῶν contradictio*, eamque lectionem secutus, alia exemplaria juvenisse dicit, quæ pro latina voce, *contradictio*, legerent Græce, *ἀντιμαρτυρία*. Recte Martian. emendavit, *διέλυτες*.

(1) In antiquiori cod. ad hunc modum legi, et sequentem periodum jungi testatur Gravius : « Ne virili ergo sexui, et interdum Sacerdotibus de obscuris et ambiguis sciscitantibus, facere videretur injuriam, in nostrum locum eos statim ire suasit. Audivimus te, » etc. quæ minime quidem probatur nobis, sed expendenda tamen diligentius est lectio.

(2) Fortasse Romanos Clericos hoc innuit nomine. Confer Præfat. ad lib. Didymi de Sp. Sancto.

assensit fidem apostolico ore laudatam (Rom. 1. 18), in plerisque violari, ita ut sacerdotes quoque, et nonnullos monachorum, maximeque sæculi homines, in assensum sui traheret; ac simplicitati illuderet Episcopi (1), qui de suo ingenio ceteros æstimabat, publice restitit: malens Deo placere, quam hominibus.

10. Laudat Salvator in Evangelio villicum iniquitatis, quod contra dominum quidem fraudulenter, attamen pro se prudenter fecerat (Luc. 16. 10). Cernentes hæretici de parva scintilla maxima incendia concitari; et suppositam dudum flammam jam ad **958** culmina pervenisse; nec posse latere, quod multos deceperat, petunt, et impetrant ecclesiasticas epistolas: ut communicantes Ecclesiæ discessisse viderentur. Non multum tempus in medio, succedit in pontificatum vir insignis Anastasius, quem (a) diu Roma habere non meruit, ne orbis caput sub tali episcopo truncaretur. Imo idcirco raptus atque translatus est, ne semel latam sententiam, precibus suis flecere conaretur: dicente Domino ad Jeremiam: *Ne oraveris pro populo isto, neque depreceris in bonum. Quia si jejunaverint, non exaudiam preces eorum. Et si holocausta et victimas obtulerint, non suscipiam eas. In gladio enim et fame, et pestilentia ego consumam eos (Jerem. 14. 11. 12).* Dicas, quid hæc ad laudem Marcellæ? Damnationis hæreticorum hæc fuit principium: dum adducit testes, qui prius ab eis eruditi, et postea ab hæretico fuerant errore correpti: dum ostendit multitudinem deceptorum, dum impia *νεπλ ἀρχῶν* ingerit volumina, quæ emendata manu scorpion (2) monstrabantur: dum acciti frequentibus sceleris hæretici, ut se defenderent, venire non sunt ausi: tantaque vis conscientiæ fuit, ut (b) magis absentes (c) damnari, quam præsentibus coargui maluerint. Hujus tam gloriose victoriæ origo Marcella est: tuque caput horum et causa bonorum, scis me vera narrare: quæ nosti, vix de multis pauca me dicere, ne legenti fastidium faciat odiosa replicatio; et videar apud malevolos sub occasione laudis alterius, stomachum meum digerere. Pergam ad reliqua.

11. De Occidentis partibus ad Orientem turbo transgressus, minitabatur plurimis magna naufragia. Tunc impletum est: *Putas veniens Filius hominis fi-*

(a) Triennio enim, et paucis diebus Romanam sedem obtinuit, et orbis caput, id est Roma sub ejus successore Innocentio, truncatum est, sive illa a Gothis capta.

(b) Abest apud Victor, *magis*, qui pleonasius est scriptoribus latinis baud insolens.

(c) Hinc pro certo ponunt plerique, Ruffinum non modo accusatum, ac citatum Romam, sed etiam damnatum Anastasii papæ sententia. Nam et lib. 2. Apolog. Ruffino eadem romanæ pontificis litteras ingereas S. Doctor, *ut*, inquit, *si non vis audire fratrem, audias episcopum condemnantem*. Sed hæc ex aliis ejusdem Hieronymi testimoniis commode intelligi possunt, nimirum eatenus dixisse damnatum; quatenus damnato Origene, condemnati censebantur et hi qui erroribus eiusdem implicabantur. Certe neque ipsa Anastasii epistola ad Jo. Jerosolym. Ruffinum anathemate percussit, neque id aliis veterum monumentis proditum est: quin imo ille ad mortem usque amicitiam coluit sanctissimorum virorum Paulini Nolani, Chromatii Aquileiensis, Gaudentii Brixiani, aliorumque, quorum necessitudine uti eum potuisse minime par est credere, si damnationis vinculis fuit irretitus.

(1) Siricius. Vid. l. 3. Apolog.

S HIERONYMI. I.

dem inveniet super terram (Luc. 18. 8)? Refrigerata caritate multorum, pauci qui amabant fidei veritatem, nostro lateri jungebantur, 959 quorum publice petebatur caput: contra quos opes omnes parabantur; ita ut (d) Barnabas quoque duceretur in illam simulationem, imo aperta parricidium, quod non viribus, sed voluntate commisit. Et ecce universa tempestas, Domino stante, deleta est, expletumque vaticinium prophetale: *Auferes spiritum eorum et deficient, et in pulverem suum revertentur (Ps. 103. 29) In illa die peribunt omnes cogitationes eorum (Ps. 145. 4).* Et illud Evangelicum: *Stulte, hac nocte auferetur anima tua a te: quæ autem præparasti, cujus erunt (Luc. 12. 20)?*

12. Dum hæc aguntur in Jebus (Jerusalem), terribilis de Occidente rumor affertur, obsideri Romam, (e) et auro salutem civium redimi, spoliatosque rursum circumdari, ut post substantiam, vitam quoque perderent. Hæret vox, et singulus intercipiunt verba dictantis. Capitur Urbs, quæ totum cepit orbem: imo fame perit antequam gladio, et vix pauci qui caperentur, inventi sunt. Ad nefandos cibos erupit esurientium rabies, et sua invicem membra laniant, dum mater non parcat lactentis infantis, et recipit [al. et suo recipit] utero, quem paulo ante effuderat. Nocte Moab capta est, nocte cecidit murus ejus (Isai. 15. 1). *Deus, venerunt gentes in hæreditatem tuam, polluerunt templum sanctum tuum. Posuerunt Jerusalem in pomorum custodiam: posuerunt cadavera sanctorum tuorum escas volatilibus cæli, carnes Sanctorum tuorum bestiis terræ. Effuderunt sanguinem eorum tanquam aquam in circuitu Jerusalem, et non erat qui sepeliret (Ps. 78. 1. et seqq.).*

Quis cladem illius noctis, quis funera fando

Explicit, aut possit lacrymis æquare dolorem?

Urbs antiqua ruit, multos dominata per annos;

Plurima, perque vias sparguntur inertia passim

Corpora, perque domos, et plurima mortis imago.

(VIRGIL. l. II. Æneid.).

960 13. Cum interim, ut in tanta confusione rerum, Marcellæ quoque domum cruentus victor in-

(d) Ruffinumne, an Joannem Jerosolym. sub Barnabæ nomine intelligat, non est facile divinare. Certe carissimum olim amicum invenit, qui postea, ut Barnabas a Paulo separatus est; quod in primis Ruffino convenit. Tum intentam sibi ab eo necem, quod item Ruffino aptatur, de quo in tertio suæ Apologiæ libro, *minaris*, inquit, *inierum, nisi tacuero*. Sed etiam Joannes hujusmodi violentias Hieronymo intentaverat, ut ex libro ad Pamphacium, et Epist. 82. ad Theophilum contra illum constat, quæque infra subdit, ad eundem optime referri possunt. Hælietus Origenian. l. 2. sect. 2. Joannem Chrysostomum sub Barnabæ nomine obscure perstringi putat; quod nempe ille cum 50. Origenistas a Theophilo expulsos benigne excepisset, etiam auctoritate sua fovit apud Arcadium, et Eudoxiam, contra Theophili legatos, qui de calumnia convicti ac graviter cæsi, detrusi sunt in carcerem, et paulo post in iusulam Procomesum deportati: quod a Pulladio traditum est.

(e) Nimirum anno 409. ab Alarico Gothorum rege, qui urbem invadere ac depopulari potuisset, immensa auri atque argenti vi salutem redemerat populus romanus. Sed anno insequenti cum oblatas ab eodem pacis conditiones respicisset Honorius, ille iterum obsedit Romam, et depopulatus est. Vide in hanc rem superiores epistolas 123. ad Ageruchiam, et 125. ad Rusticum, etc.

(Trente-cinq.)

greditur. *Sit mihi fus audita loqui* (Ex VIRGIL. *Æneid.* l. vi), imo a sanctis viris visa narrare, qui interfuerint præsentibus, qui te dicunt in periculo quoque ei fuisse sociatam. Intrepido vultu excepisse dicitur introgressos : cumque posceretur aurum, et defossas opes vili excusaret tunica, non tamen fecit fidem voluntariæ paupertatis. Cæsam fustibus flagellisque, aiunt non sensisse tormenta; sed hoc lacrymis, hoc pedibus eorum prostratam egisse, ne te a suo consortio separarent : ne sustineret adolescentia, quod senilis ætas timere non poterat. Christus dura corda molliuit, et inter cruentos gladios invenit locum pietas. Cumque et illam et te ad (a) apostoli Pauli basilicam barbari deduxissent, ut vel salutem vobis ostenderent, vel sepulcrum; in tantam lætitiā dicitur erupisse, ut gratias ageret Deo, quod te integram sibi reservasset : quod pauperem illam non fecisset captivitas, sed invenisset : quod egeret quotidiano cibo : quod saturata Christo, non sentiret esuriam : quod et voce et opere loqueretur, *Nuda exivi de utero matris mee, nuda et redeam. Sicut Domino visum est, ita et factum est. Sit nomen Domini benedictum* (Job 1. 21).

14. Post aliquot dies, sano, integro, vegetoque corpusculo, obdormivit in Domino : et te paupertatē suæ, imo per te pauperes reliquit hæredes, elaudens oculos in manibus tuis, reddens spiritum in tuis osculis; dum inter lacrymas tuas illa (b) rideret conscientia vitæ bonæ, et præmiis futurorum. Hæc tibi, Marcella venerabilis, et hæc tibi Principia filia, una et brevi incubratione dictavi, non eloquii venustate, sed voluntate in vos animi gratissimi, et Deo, et legentibus placere desiderans.

EPISTOLA CXXVIII (c). 961

AD GAUDENTIUM.

De Pacatulæ infantulæ educatione.

Docet quibus rudimentis imbuenda sit rudis ætas puellæ, virginitati destinatæ, prius quam boni malique discrimen noverit.

1. Causa difficilis, parvulæ scribere, quæ non intelligit quid loquaris : cuius animum nescias : de cuius voluntate periculose promittas; ut secundum præclari Oratoris (d) exordium, spes in ea

(a) Id scilicet Orosius tradit. l. 7. c. 39. præcepisse Alaricum, capta urbe, « ut si qui in sancta loca, præcipueque ad sanctorum apostolorum Petri, et Pauli basilicas confugissent, hos in primis inviolatos, securosque esse sine- rent. » Et Sozomenus l. 9. c. 10. quamdam feminam narrat ad S. Petri basilicam, ut ejus pudori parceretur, a milite fuisse perluctam.

(b) Martian. *videret* : perperam, nisi si typographi est credendum.

(c) *Alias* 12. *Scripta circ. an. 413.*

(d) Falso Martianeus post Erasmus, *exordium*. Scitum porro est, *exordia* dici sententiosas clausulas, sumpto ab antiqua Scena vocabulo; in quo sæpius usurpabantur quasi diverbia, quæ ad vertendum spectatorem ex tragicis affectibus ad hilaritatem, fabulæ subijciebantur. Tale quid Euripides omnibus fere Tragædiis suis adtexuit, ut est illud, Πάλλας ποσει τῶν δαμονίων, quod in Alceste, atque Andromache repetit. Vid. Epist. 150. ad Demetriadem num. 4. ubi Ciceronis de Rep. locum indicamus

magis laudanda sit, quam res. Quid enim horteris ad continentiam, quæ placentas desiderat? quæ in sinu matris garrula voce balbutit? cui dulciora sunt mella, quam verba? Audiat profunda Apostoli, quæ anilibus magis fabulis delectatur? Prophetarum ænigmata sentiat, quam tristior gerulæ vultus exagitat? Evangelii intelligat majestatem, ad cuius fulgura omnis mortalium sensus hebetatur? Ut parenti subjiciatur horter, quæ manu tenera ridentem verberat matrem? Itaque Pacatula nostra hoc epistolium post lectura suscipiat. Interim, modo litterarum elementa cognoscat, jungat syllabas, discat nomina, verba consociet: atque ut voce tinnula ista meditetur, proponantur ei crustula : (e) multa præmia, et quidquid gustu suave est : quod vernet in floribus, quod rutilat in gemmis, quod blanditur in pupis, acceptura festinet. Interim et tenero tentet pollice fila ducere : rumpat sæpe stamina, ut aliquando non rumpat : post laborem lusibus gestiat : de matris pendeat collo : rapiat oscula propinquorum : Psalmos mercede decantet : amet quod cogitur discere, ut non opus sit, sed delectatio, non necessitas, sed voluntas.

2. Solent quædam, cum futuram virginem sponderint, pulla tunica eam 962 induere, et furvo [al. fulvo] operie pallio, auferre linteamina : nihil in collo, nihil in capite auri sinere : revera bono consilio, ne habere discat in tenero, quod postea ponere compellatur. Aliis vero e contra videtur. Quid enim, aiunt, si ipsa non habuerit, habentes alias non videbit? (f) φιλῶστρον genus femineum est; multasque etiam insignis pudicitiae, quamvis nulli virorum, tamen sibi scimus libenter ornari. Quin potius habendo satietur; et cernat laudari alias, quæ ista non habeant. Meliusque est, ut satiata contemnat, quam non habendo, habere desideret. Tale vero quid et Israelitico fecisse (g) populo Dominum, ut cupientibus ægyptias carnes, usque ad nauseam, et vomitum præberet examina coturnicum : multosque sæculi prius homines, facilius carere experta corporis voluptate, quam eos qui a pueritia libidinem nesciant. Ab aliis enim nota calcari, ab aliis ignota appeti. Illos vitare penitendo suavitatis insidias, quas fugerunt : hos carnis illecebras, dulci titillatione corporis blandientes dum mella putant, venena noxia reperire. *Mel enim distillare labia meretricis* (Prov. 5. *juxta LXX*); quod ad tempus impinguat vescentium fauces, et postea felle amarior invenitur. Unde et in Domini sacrificiis mel non offerunt, ce-

(e) Quidam Codices *Mulaprema*, quam lectionem editor Benedictinus ad libri oram rejectit; commode autem referri potest ad crustulam ipsam mulso pressam atque conditam. Ex Horatio expressa sententia est :

.... ut pueris quondam dant crustula blandi doctores, elementa velini ut discere primis.

(f) Pro Græca voce φιλῶστρον, vetustiores editi libri, *nar-garum gestiens, moniliumque et mitellarum*, (legerim *mitellarum*) utcumque autem sit, ineptum glossema nobis videtur; nam genus femineum esse φιλῶστρον, perinde est ac dicere ornatum avidum atque studiosum.

(g) Vetustior editio, qua sæpe utimur, et Victorius dictionem *vides* interserunt, et paulo infra pro voce *primis* legunt *reperies*, bono æque sensu, sed in Mss. haud ita juvenimus.

raque contempta, quæ mellis hospitium est, oleum accenditur in templo Dei (*Levit. 2*); quod de amaritudine exprimitur olivarum. Pascha quoque cum amaritudinibus comedi (*Exod. 12*) in azymis sinceritatis et veritatis (*1. Cor. 5. 8*): (a) quas qui haberit, in sæculo persecutionem sustinebit. Unde et Propheta mystice cantat: *Sedebam solus, quia amaritudine repletus sum* (*Jerem. 15. 17*).

3. Quid igitur? luxuriandum est in adolescentia, ut postea luxuria fortius contemnatur? Absit vero, inquit, *Unusquisque enim in qua vocatione vocatus est, in ea permaneat* (*1. Cor. 7. 24*). Circumciscus quis, id est, virgo vocatus est, non adducat præputium, hoc est non quærat pelliceas tunicas nuptiarum, quibus Adam ejectus de paradiso virginitatis, indutus **963** est. *In præputio quis vocatus est, hoc est, habens uxorem, et matrimonii pelle circumdatus, non quærat virginitatis, et æternæ pudicitiae nuditatem, quam semel habere desivit; sed utatur vase suo in sanctificatione et pudicitia* (*1. Thess. 4. 4*), bibatque de fontibus suis, et non quærat cisternas luparum dissipatas, quæ purissimas aquas pudicitiae continere non possunt (*Prov. 5*). Unde et idem Paulus in eodem capitulo, de virginitate, et nuptiis disputans, servos carnis vocat in matrimonio constitutos: liberos eos, qui absque jugo nuptiarum, tota Domino servant libertate. Quod loquimur, non in universum loquimur, sed in parte tractamus: nec de omnibus, sed de quibusdam dicimus. Ad utrumque enim sexum, non solum ad vas infirmum, noster sermo dirigitur. Virgo es, quid te mulieris delectat societas? quid fragilis, et (b) suilem ratem magnis committis fluctibus, et grande periculum navigationis incertæ securus ascendis? Nescis quid desideres, et tamen sic (c) ei iungaris, quasi aut ante desideraveris, aut (ut levissime dicam) postea desideraturus sis. Sed ad ministerium iste sexus est aptior. Elige ergo anum deformem, elige probatæ in Domino continentiae. Quid te adolescentula, quid pulchra, quid luxuriosa delectat? Uteris balneis, cute nitida, rubicundis genis incedis, carnibus vesceris, affluis divitiis, pretiosa veste circumdaris, et juxta serpentem mortiferum secure dormire te credis? At non habitas in eodem hospitio. In nocte dumtaxat. Cæterum totos dies in hujus confabulatione consumis. Quare solus cum sola, et non cum arbitris sedes, ut cum ipse non pecces, aliis peccare videaris: ut exemplo sis miseris, qui nominis tui auctoritate delinquant? Tu quoque virgo, vel vidua, cur tam longo sermone viri retineris? cur cum solo relicta non metuis? Saltem alvi te, et vessicæ cogat necessitas, ut ex eas foras, ut deseras in hac re eum, cum quo licentius, quam cum

(a) Iterum Victorius addit *jubetur*.

(b) Eadem edit. et Victorius *subtilem*; non satis bene, et renitentibus Mss. Virgilius *Æneid. VI. genuit sub pondere cymba Sutilis*, etc.

(c) Martianæ cum Erasmo, *eis*, quasi non antea Victorius rescripsisset et, id est mulieri, cujus supra improbat societatem. Mox etiam erat, *post ea desideratus sis*, quæ cohærenter ex Veronensi majori Ms. et Victorio emendavimus, *postea desideraturus sis*.

germano: multo inverecundius, quam cum marito egisti. Sed de Scripturis sanctis aliquid interrogas: Interroga publice; audiant pedisseque, audiant conivies **964** lux. *Omne quod manifestatur, lux est*, (*Ephes. 5. 13*). bonus sermo secreta non quærit, quin potius delectatur laudibus suis et testimonio plurimorum. Magister egregius contemnit viros, despicit fratres, et in unius mulierculæ secreta eruditione desudat.

3. Declinavi parumper de mea disputatione, aliorum occasione; et dum infantem Pacatulam instituo, imo et nutrio, multarum subito mihi male pacatarum bella suscepi. Revertar ad propositum: Sexus femineus suo jungatur sexui: nesciat, imo timeat cum pueris ludere. Nullum impudicum verbum noverit; et si forte in tumultu familiæ discurrentis aliquid audiat, non intelligat. Matris nutum pro verbis ac monitis, et pro imperio habeat. Amet ut parentem, subjiciatur ut dominæ, timeat ut magistram. Cum autem virgunculam rudem et edentulam, septimus ætatis annus exceperit, et ceperit erubescere, scire quid taceat, dubitare quid dicat: discat (d) memoriter Psalterium, et usque ad annos pubertatis, libros Salomonis: Evangelia, Apostolos, et Prophetas sui cordis thesaurum faciat. Nec liberius procedat ad publicum, nec semper ecclesiarum quærat celebritatem. In cubiculo suo totas delicias habeat. Nunquam juvenulos, nunquam cincinnatos videat, vocis dulcedines per aurem animam vulnerantes, puellarumque lascivia repellantur. Quæ quanto licentius adeunt, tanto difficilius evitantur: et quod didicerunt, secreto doceat, inclusamque Danaen vulgi sermonibus violant. Sit ei magistra comes, pædagogus custos: non multo vino dedita: non, juxta Apostolum, otiosa atque verbosa; sed sobria, gravis, lanifica, et ea tantum loquens, quæ animum puellarem ad virtutem instituunt. Ut enim aqua in areola digitorum sequitur præcedentem, ita ætas mollis, et tenera in utranque partem flexibilis est, et quocumque duxeris, trahitur. Soleant lascivi et comptuli juvenes (1) blandimentis, affabilitate, munusculis, aditum sibi per nutrices aut alumnas quærere; et cum clementer intraverint, de scintillis incendia concitare, paulatimque proficere **965** ad impudentiam: et nequaquam posse prohiberi, illo in se versiculo comprobato: *Ægre reprehendas, quod sinis consuscere*. Pudet dicere: et tamen dicendum est: Nobiles femineæ, (2) quæ nobiliores habuere neglectui procos, vilissimæ conditionis hominibus, et servulis copulantur; ac sub nomine religionis, et umbra continentiae, interdum deserunt viros, Helenæ sequuntur Alexandros, nec Menelaos pertimescunt. Videntur hæc, plaguntur, et non vindicantur: quia multitudo peccantium peccandi licentiam subministrat.

(d) Paria habet in sequenti epist. 130. ad Demetriad.

(1) Al. *convulsis*, ut et mox libri alii, *blandimentis affabilitatem, munusculis aditum*, etc.

(2) Quidam Mss. *Nobiles femineæ nobiliores habituræ procos*, in quibus paulo infra hæc particula ante *Menelaos* non habetur.

4. Proh nefas, orbis terrarum ruit, in nobis peccata non ruunt. Urbs inelyta et Romani imperii caput, uno hausta est incendio. Nulla est regio, quæ non exules Romanos habeat. In cineres ac favillas sacræ quondam Ecclesiæ conciderunt, et tamen studemus avaritiæ. (a) Vivimus quasi altera die morituri, et ædificamus quasi semper in hoc sæculo victuri. Auro parietes, auro laquearia, auro fulgent capita columnarum, et nudus atque esuriens ante fores nostras Christus in paupere moritur. Legimus Aaron Pontificem isse obvium furentibus flammis, et acceuso thuribulo, Dei iram colubuisse (Num. 16). Stetit inter mortem, et vitam Sacerdos magnus, nec ultra vestigia ejus ignis procedere ausus est. Moysi loquitur Deus: *Dimitte me, et delebo populum istum* (Exod. 32. 40). Quando dicit: *dimitte me*, ostendit se teneri posse, ne faciat quod minatus est, Dei enim potentiam servi preces impediabant. Quis putas ille sub cælo est, qui nunc iræ Dei possit occurrere? qui obviare flammis? et cum Apostolo dicere, *Optabam ego anathema esse pro fratribus meis* (Rom. 9. 3)? Percunt cum pastoribus greges, quia sicut populus, sic Sacerdos. Moyses compassionis loquebatur affectu: *Si dimittis populo huic, dimitte: sin autem, dele me de libro tuo* (Exod. 32. 51. 52). Vult perire cum pereuntibus, nec propria salute contentus est. *Gloria quippe regis, multitudo populi* (Prov. 14). His Pacatula nostra nata est temporibus. Inter hæc crepurdia primam carpit ætatem, ante lacrymas scitura, quam risum; prius fletum **966** sensura, quam gaudium. Necdum introitus, jam exitus. Talem semper putet fuisse mundum. Nesciat præterita, fugiat præsentia, futura desideret. Hæc ut tumultuario sermone dictarem, et post neves amicorum, luctumque perpetuum, infanti senex longo postliminio scriberem, tua, Gaudenti frater, impulit caritas: maluique parum, quam nihil omnino poscenti dare: quia in altero voluntas oppressa luctu, in altero amicitia dissimulatio est.

EPISTOLA CXXIX (b).

AD DARDANUM (c).

De Terra promissionis.

Terram promissionis non eam esse, quam Judæi possederunt: sed aliam cælestem intelligendam, terram nempe viventium, mihi in Evangelio repromissam. Neque aliam causam miseriarum et æternæ captivitatis Judæorum esse, quam sanguis Christi effusus, et execrabile facinus, quo mortem ipsi inferre non timuerunt.

1. Quæris Dardane, Christianorum nobilissime, et (d) nobilium christianissime, quæ sit terra repro-

(a) Perquam simili sententia dictum de Megarensibus tradit epist. 123. ad Ageruchianum. 15. quod ædificarent quasi semper victuri, viverent quasi altera die morituri. Simile quid etiam invenias in Luciani quodam epigrammate, quod ij se etiam ex Socrate hausit.

ὅς τελευτῶντος τὸν σὸν ἀγαθὸν ἀπέλας,

ὡς δὲ θυμωμένος, κείδω σὸν κτείνω.

(b) Al. 129. scripta circa annum 414.

(c) Hic est CLAUDIANVS POSTVMVS DARDANVS V. INL. ET PATRICIÆ DIGNITATIS, ut vetus inscriptio habet, quam proferunt Sirmodus et Gothofredus.

(d) Duo hæc verba, nobilium Christianissime, vetustissi-

missionis, quam Judæi redeuntes ex Ægypto possederunt, cum a majoribus eorum jam fuerit ante possessa, ac promide non sit promissa, sed reddita? His enim verbis oteris in calce epistolæ tuæ. Quod Interrogans, videris illud sentire, quod plurimis nostrorum placet, aliam repromissionis terram esse querendam, de qua et David loquitur in psalmo: *Credo videre bona Domini, in terra viventium* (Psal. 26. 13). Et Dominus in Evangelio: *Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram* (Matth. 5. 4). Utique David quando hæc cantabat in spiritu, in terra repromissionis erat, et non solum in Judææ finibus morabatur, sed multarum in circuitu nationum victor extiterat, quæ a torrente Ægypti, qui est Rhiuocoruræ, usque ad Euphratem fluvium tendebantur; dicens in alio loco: *In Idumæam extendam calceamentum meum: mihi alienigenæ (e) serviant* (Psal. 59. 49). Quomodo ergo se credebat accipere, quod jam victoria possidebat? Et ne forsitan legentibus Judæis ambiguum derelinquat, quæ sit illa terra, quam videre cupiebat, ipso sermone demonstrat, dicens: *Credo videre bona Domini, in terra viventium*. Ergo terra Judææ, quæ ditionis illius erat, non est terra viventium, id est Abraham, Isaac, et Jacob, de quibus Dominus in questione Resurrectionis dicit: *Non est Deus mortuorum, sed viventium* (Matth. 22. 32): verum terra et regio mortuorum, de quibus loquitur Ezechiel: *Anima quæ peccaverit, ipsa morietur* (Ezech. 18. 4). Et: *Non mortui laudabunt te Domine, sed nos qui vivimus* (f) (Psal. 113. 17. et 18): qui et in resurrectione occursuri sunt Domino Salvatori, dicente Apostolo: *Hoc enim dico vobis in sermone Domini, quoniam nos qui vivimus, qui relinquimur in adventum Domini, non præveniemus eos qui (g) dormiunt* (1. Thes. 4. 14): de quibus et Jerennias loquitur: *Dereliquentes te, super terram scribentur* (Jer. 17. 13). Quodque David promittit: *Credo videre bona Domini*, ad spiritalem nos perspicue trahit intelligentiam. Quæ enim bona rex alia requirebat, aut quo indigebat, qui tantæ potentæ fuit, ut partis per illum opibus, Salomon filius ejus (quo nullus in orbe terrarum ditior fuit) contentus esset? Sed in terra viventium bona illa quærebat, quæ nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt, quæ præparavit Deus diligentibus se. Quod autem in Evangelio dicitur: *Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram* (Matth. 5. 4); juxta litteram sibi videtur esse contrarium. Non enim terre possessio mansuetorum est et mitium, qui sæpe etiam a parentibus derelicta perdunt propter mansuetudinem: sed virorum fortium et violentorum, qui sunt

mus Reginæ ord. 213. non habet; sunt tamen ex Hieronymi ingenio, qui et Pammachium ita compellat epist. 61. Christianorum nobilissimum, et nobilium christianissimum. Nec moramur, quod e contrario Sidonius Apollinaris lib. 5. Epist. 9. hunc Dardanum nequissimum hominem facit, in quo alii omnia simul crimina execrarentur.

(e) Illud *serviant* neque fontibus Helbræo et Græco respondet, neque in veteri ulla Latina versione invenimus. Vid. Epist. 106. ad Sunniam et Fretelam n. 69. Forte in aliquo Græco exemplari olim erat *ὑπερβουνα* pro *ὑπερβουνα*.

(f) Addunt Erasmi. et Victor. *beneficimus Domino*, quæ Mss. libri non agnoscunt. Mox *sumus* pro *sunt*.

(g) Editi, et quidam Mss. *dormierunt*.

ad bella promptissimi. Denique et in psalmo quadragesimo quarto, qui sub nomine Salomonis ad Christi Ecclesiamque ejus sacramentum refertur, scribitur: *Accingere gladio tuo super femur tuum, Potentissime. Specie tua et decore tuo, intende, et prosperare, et regna. Propter mansuetudinem et justitiam et veritatem, et deducet te mirabiliter dextera tua.* 968 Hic est qui et in alio psalmo loquebatur: *Memento, Domine, David, et omnis mansuetudinis ejus* (Psal. 151. 1). Et iterum: *Assumens mansuetos Dominus* (Psal. 146. 6). Et apertius in Evangelio: *Discite a me, quia humilis sum, et mansuetus corde* (Matth. 11. 29). In cujus typum et Moyses omnium hominum, qui erant super terram, mansuetissimus scribitur (Num. 12. 3).

2. Hæc est, ut diximus, terra viventium, in qua sanctis viris atque mansuetis bona Domini præparantur: quæ ante adventum in carne Domini Salvatoris, nec Abraham, nec Isaac, nec Jacob, nec Prophetæ, et alii justii viri consequi potuerunt. Denique et Abraham, licet diversis locis, cum Lazaro videtur apud inferos (Luc. 16) : et Jacob vir justus dicit: *Lugens et gemens descendam ad Infernum* (Gen. 37. 35). SANGUIS CHRISTI, clavis paradisi est, dicentis ad latronem: *Hodie mecum eris in paradiso* (Luc. 23. 42). Ista est, ut diximus, terra viventium, terra divitiarum et honorum Dei (a), quam primus Adam perdidit, et secundus Adam invenit: imo ab illo perditam iste restituit, dicente Apostolo: *Regnavit mors ab Adam usque ad Moysen* (sub cujus persona lex intelligitur) *in similitudinem prævaricationis Adam, qui est forma futuri* (Rom. 5. 14). Volumus scire manifestius, quæ sit hæc terra, legamus in Malachia: *Beatos vos dicant omnes, dicit Dominus: quoniam eritis vos* (b) *in terra voluntaria* (Malach. 3. 12) [al. voluptaria], quæ significantius Græce appellatur *ελεητη*, quam vel Sancti desiderant, vel quæ placeat Deo. Isaias quoque in hæc verba consentit, dicens: *Et erit vir abscondens sermones suos, et apparebit in terra Sion, sicut fluvius gloriosus in terra sitiendi* (Isai. 32. 2. sec. LXX). Quæ est terra Sion, in qua apparebit fluvius gloriosus? illa videlicet, de qua idem David in alio psalmo canit: *Gloriosa dicta sunt de te, civitas Dei*. Et iterum: *Diligit Dominus portas Sion, super omnia tabernacula Jacob* (Psal. 86. 3). Numquid istas portas diligit Deus, quas videmus in cineres et favillas esse conversas? Non dico prudentibus, sed ne stultis quidam hoc persuaderi potest. Ego arbitror et illud, quod in sexagesimo quarto Psalmo legimus: *Visitasti terram, et inebriasti eam: multiplicasti locupletare illam. Fluvius* 969 *Dei repletus est aquis: parasti cibum illorum, quoniam sic est præparatio ejus: sulcos ejus inebria, multiplicata genimina illius: in stillicidiis ejus latitabitur germinans; huic sensus convenire. Illa enim terra quotidie visitatur a Deo, et inebriatur, cunctisque plena est divitiis. De hac fluvius egreditur Dei,*

(a) Martianæus, quæ primus Adam, et mox imo perditam, referens ad bona, non ad terram.

(b) Græcus autem Malachiæ textus, aut Hebræus non habent in terra, sed terra simpliciter in verbo.

de quo scriptum est: *Fluminis impetus lætificat civitatem Dei* (Psal. 45. 5); qui et in descriptione templi Ezechiel mystico sermone narratur (Ezech. 47) : in cujus ripis arbores sunt, ex utraque parte per singulos menses novis frugibus abundantes. De qua terra et in Proverbiis vir scripsit sapientissimus: *Qui operatur terram suam, implebitur panibus* (Prov. 12. 11). Quod si de hac terra quam cernimus, et quæ magis a peccatoribus possidetur, de qua scriptum est: *Maledicta terra in operibus tuis* (Gen. 5. 17), aliquis intelligendum putat; respondeat quomodo possit hæc stare sententia: *Qui operatur terram suam implebitur panibus*. Quanti enim operantur terram, et exercent vomere: et tamen multis impediendis causis, egestate conficiuntur et penuria? Sed considerandum, Scriptura quid dicat: *Qui operatur terram suam*, quæ proprie juris sui est, de qua nunquam ejici potest: secundum quem sensum et illud scriptum est: *Redemptio animæ viri, propriæ divitiæ* (Prov. 13. 8). Et hoc secundum litteram sentiri non potest. Quanti enim alienis amicorumque redimuntur pecuniis? Ilujus terræ cultores et agricolæ, Apostoli sunt, quibus dicitur: *Vos estis sal terræ* (Matth. 5. 13). Et in alio loco: *In patientia vestra, possidebitis animas vestras* (Luc. 21. 19): quorum unus, vas electionis, confidentissime loquebatur? *Dei enim cooperatores sumus, Dei agricultura, Dei ædificatio estis* (1. Cor. 3. 9); et multa alia, quæ idcirco non replico, ne sensum videar legentis obtundere, et memoriæ illius diffidere.

3 Illud quoque sollicita mente tractemus, et Scripturarum nos doceat auctoritas, sanctos hujus terræ, quam Judæi terram repromissionis autem, non habitatores esse, sed accolæ atque peregrinos. Ex justii viri persona legimus: *Advena sum ego et peregrinus, sicut omnes patres mei* (Psal. 38. 13). Qui cum diu in terræ hujus tenebris versaretur, flebiliter ingemiscit et dicit, *Heu me, quia peregrinatio mea prolongata est, habitavi cum* 970 *habitantes Cedar, (c) nullum incolam fuit anima mea* (Psal. 119. 5). Ubicumque autem habitator terræ legitur, et priora, et media, et extrema tractemus, et liquido Scripturarum poterit regula comprobari, semper habitatores terræ peccatores appellari: de quibus in Apocalypsi Joannis illud exemplum est: *Væ habitatoribus terræ* (Apoc. 8. 13). Abraham ad quem primum facta est repromissio, dicente Domino: *Tibi dabo terram hanc et semini tuo* (Gen. 12. 7), juxta Stephani primi in Christo martyris concionem, ne vestigium quidem pedis hujus terræ dicitur accepisse. Ita enim scriptum est: *Tunc egressus de terra Chaldaorum habitavit in Carran: et inde, postquam mortuus est pater ejus, migravit in terram, in qua vos nunc habitatis: et non dedit ei possessionem, ne vestigium quidem pedis, quam repromisit dare ei in possessionem, et semini ejus post eum* (Act. 7. 4. et seqq.). Ac ne forsitan lectoris læticia cogitatio trahat eum ad illam intelligentiam, ut quod non est

(c) Vetustiore lectionem exhibet Regiæ Ms. *peregrinatio mea longe facta est*, cui fere concinit Augustinus, qui legit *longinquum facta est*, tum Vulgata, *incola fuit*, cum excusis aulea et plerisque Mss.

datum parenti, reddatur posteris, vas electionis loquitur ad Hebræos : *Fide qui vocatur Abraham, obediuit egredi in locum, quem accepturus erat in possessionem : et egressus est, nesciens quo iret. Fide peregrinatus est in terra repromissionis, quasi in aliena : in tabernaculis habitans cum Isaac et Jacob, et cohæredibus ejusdem promissionis : expectavit enim fundamentum habentem civitatem, cujus artifex et creator Deus est (Hebr. 11. 8. et seqq.).* Et iterum cum de Abel et Enoch, et Noe, Saraque dixisset, intulit : *Juxta fidem mortui sunt hi omnes, non acceptis repromissionibus, sed procul eas videntes et salutantes et confitentes, quia peregrini et advenæ erant super terram. Qui enim hæc loquuntur, ostendunt quod quarant patriam : et siquidem illius recordabantur, de qua egressi erant, habebant tempus, ut reverterentur : nunc vero meliorem desiderant, id est cælestem (Ibid. 13. et seqq.).* Multisque in medio Sanctis commemoratis, ad extremum intulit, *Et hi omnes testimonium habentes in fide, non acceperunt repromissionem, Deo de nobis melius quid providente, ne sine nobis perfecti fierent (Ibid. 49. et seqq.).* Accessimus enim ad montem Sion et civitatem Dei viventis, Jerusalem cælestem, (a) et multa millia angelorum solemnitatis, et Ecclesiam primitivorum, qui scripti sunt in cælis (Hebr. 12. 22. 23). Nec me fugit, quod perfidia Judæorum hæc testimonia non suscipiat, **971** quæ utique Veteris Testamenti auctoritate firmata sunt. Illud nostris dicendum est, hanc epistolam quæ inscribitur ad Hebræos, (b) non solum ab ecclesiis Orientis, sed ab omnibus retro ecclesiasticis Græci sermonis scriptoribus, quasi Pauli apostoli suscipi, licet plerique eam vel Barnabæ, vel Clementis arbitrentur; et nihil interesse, cujus sit, cum ecclesiastici viri sit, et quotidie ecclesiarum lectione celebretur. Quod si eam Latinorum consuetudo non recipit inter Scripturas canonicas; nec Græcorum quidem ecclesiæ Apocalypsin Joannis eadem libertate suscipiunt; et tamen nos utramque suscipimus, nequaquam hujus temporis consuetudinem, sed veterum scriptorum auctoritatem sequentes, qui plerumque utriusque aduntur testimoniis, non ut interdum de apocryphis facere solent, quippe qui et gentilium litterarum

(a) Ad hunc modum fere omnes Mss. codices legere fatetur etiam Martianæus, tametsi eorum sequi fidem noverit, sed cum vulgatis legerit, et *multorum millium angelorum frequentiam*. Nobis a nostris non licet abscedere, eoque minus, quod ex veteri interpretatione Latina isthæc recitantur, et pressius adhærent Græco textui, ἀποκαλύψαντες τὸν θεόν, καὶ τὰ μυστήρια ἐγγύμων καταγγέλλοντες, καὶ λαλοῦντες, etc.

(b) Victorius *Ecclesiis*, et *Græci*, etc. cum paulo post atque alibi fateatur Hieronymus jamdudum a latinis ecclesiis, et præcipue romana inter canonicas non fuisse receptam. In Esai. 1. 3. *Eam Latina consuetudo non recipit*, et in Catal. in Cajo, *apud Romanos usque hodie quasi Pauli apostoli non habetur*. Similia habet ad c. 8. Zachariæ et in Matth. c. 26. et epistola ad Evangel. et alia ad Paulinum. Non immutamus Martianæi lectionem, cui favent nonnulli codices nostri, *Ecclesiasticis absque et copia*; peræque tamen bona est, quam alii et quidem vetustiores præferunt *retro Ecclesiæ Græci sermonis*, et quibus pauci retro vocem omittunt. Cæterum vid. August. de Civit. Dei l. 16. et de Doctrina Christiana l. 2. c. 8. nam operam fere luderemus si Græcos Patres, qui ex ea recitant testimonium, hæc de nomine tantum adduceremus. Unus pro cunctis Theodoretus consuli poterit in Præfat. ad hanc ipsam Epistolam.

raro utantur exemplis, sed quasi canonicis et ecclesiasticis.

4. (c) Respondeant mihi qui hanc terram (quæ nunc nobis Christi passione et resurrectione, terræ repromissionis effecta est) possessam putant a populo Judæorum, postquam reversus est ex Ægypto, quantum possederit; utique a Dan usque Bersabee, quæ vix centum sexaginta millium in longum spatio tenditur. Neque enim David et Salomon potentissimos reges, exceptis (d) illis quos post victoriam in amicitiam receperunt, plus tenuisse Scriptura testatur (2. Reg. 17). Et hoc dico, ut tacam quinque Palestinæ civitates, **972** Gazam, Ascalonem, Geth, Accaron, et Azotum: Idumæos quoque (1) a meridiana plaga vix (e) septuaginta quinque millibus ab Jerosolyma separatos, Arabas et Agarenos, quos nunc Sarracenos vocant, in vicinia urbis Jerusalem. Pudet dicere latitudinem terræ repromissionis, ne ethnicis occasionem blasphemandi dedisse videamur. Ab Joppe usque ad viculum nostrum Bethkeem, quadraginta sex millia sunt, cui succedit vastissima solitudo, plena ferocium barbarorum de quibus dicitur, *Contra faciem (f) omnium fratrum suorum habitabit (Gen. 16. 12)*; et quorum facit Poeta eloquentissimus mentionem. *Lateque vagantes Barcæi*, a Barca oppido, quod in solitudine situm est; quos nunc corrupto sermone, Afri Baricianos vocant. Hi sunt qui pro locorum qualitatibus, diversis nominibus appellantur; et a Mauritania per Africam et Ægyptum, Palestinamque et Phœnicem, Cœlen Syriam et Osrhoenem, Mesopotamiam, atque Persidem tendant ad Indiam. Hæc est, Judææ, tuarum longitudo et latitudo terrarum; in his gloriaris, super his te per diversas provincias ignorantibus jactas.

Ad populum phaleras, ego te intus et in cute novi.

(PERSH Satyr. 3).

5. (g) Quod si objeceris terram repromissionis dici, quæ in Numerorum volumine continetur (Cap. 34),

(c) Eucherius episcopus in quadam ad Faustum epistola apud Labeum in nova Bibliotheca Mss. t. 1. p. 765. « Igitur longitudo sive etiam latitudo Judææ quanta sit S. Hieronymus determinavit in quadam epistola ad Dardanum. Ex quo nos huic operi, quæ necessaria videbantur excerptimus, in qua adversus Judæos de terra repromissionis disserens, etiam addidit hæc. Respondeant mihi, qui hanc terram, » etc. per totum istud ac subsequens capitulum, quæ meliori ex codice nonnullis in locis legit.

(d) Ex Eucherii epistola, *exceptis iis non his*, quæ rector videatur lectio. *Supra per Christi passionem et resurrectionem.*

(e) Tum nostri, tum Martianæi codices Mss. fere habent *viginti quinque ab Jerosolyma millibus*, etc.

(f) Vetus editio, ac Regiæ Ms. liber *fratrum tuorum habitabis*. Tum Virgili exemplaria habent *furentes pro vagantes*. Hoc item hemistichio utitur in superiori epistola ad Marcellinum et Anipsychiam. Sed unicam gentem tam late fuisse diffusam, ut heic Hier. indicat, Bocharto non est verosimile, tantumque vult, ut quemadmodum Marmarica hodie dicitur desertum Barca, ita Barcæos olim eosdem fuisse cum Libybus et Marmaricis, qui erant circa Cyrenen. Apposite vero Hieronymus notat, diversis eos nonnihil appellari pro locorum qualitatibus, quos occuparent.

(g) Iterum citata Eucherii epist. *Quod si quis objecerit*, quæ minus cohærent his quæ infra, et ego fatebor hæc tibi.

(1) Ducæus ad meridianam plagam reponit ex aliquot libris, concinnius

a meridie maris Salinarum per (a) Sina et Cades-Barne, usque ad torrentem Ægypti, qui juxta Rhinocoruram mari magno influit; et **973** ab occidente ipsum mare, quod Palestinæ, Phœnici, Syriæ Coeles, Ciliciæque (b) protenditur; ab aquilone Taurum montem et Zephyrium usque Emath, quæ appellatur Epiphania Syriæ; ad orientem vero per Antiochiam et lacum Cenereth, quæ nunc Tyberias appellatur, et Jordanem, qui mari influit Salinarum, quod nunc Mortuum dicitur; trans Jordanem autem duarum et semis tribuum possessio est, Ruben et Gad, et dimidiæ tribus Manasse. Et ego fatebor hæc tibi repromissa, non tradita: si observasses mandata Dei, et in præceptis illius ambulasses; si non pro omnipotente Deo coluisses Beelphegor et (c) Baalim, Beelzebub et Chamos; quos quia prætulisti Deo, omnia quæ tibi promissa fuerant, perdidisti. Et mihi in Evangelio promittuntur regna cælorum, quæ instrumentum vetus omnino non nominat. Sed si non fecero quæ præcepta sunt, nequaquam erit culpa in promittente, sed in me qui promissum accipere non merui. Ubi enim optio proponitur ad eligendum, qui operari renuis, frustra cupias quod promissum est. Lege librum Josue et Judicum, et quantis possessionum angustiis sis coarctatus, intelliges. Quid diversarum urbium alienigenas commemorem, quos populus Judæorum non quivit expellere de urbibus et sedibus suis, cum ipsa metropolis tua prius Jebus, postea Salem, tertio Jerosolyma, et nunc Ælia, Jebusæos expellere non valuerit; sed manserit cum eis in scandalum exemplumque vicinorum: intantum ut ibi templum tuum conditum sit, ubi area Orne fuerit Jebusæi, et ipsum templum septuaginta millium (d) latomorum, et octoginta millium vectorum, hoc est, centum quinquaginta millium, exceptis præpositis operum, præ multitudine habitantium tecum incircumcisorum, ab ethaicis constructum sit.

6. Nec hoc dico in suggillationem terræ Judææ, ut hæreticus sycophanta mentitur; aut quo auferam historiæ veritatem, quæ fundamentum est intelligentiæ spiritualis, sed ut decitiam supercilium Judæorum, qui synagogæ angustias, Ecclesiæ latitudini præferunt. Si enim occidentem tantum sequuntur **974** litteram, et non spiritum vivificantem, ostendant terram repromissionis lacte et melle manantem. Sin

(a) Sic quidem editi ac Mss. atque Eucherius ipse legit *Sina*. Sed emendandum contendit Relandus vocem *Sina*, et substituit *Sin*, nec enim *Sina* huc pertinet, et liquet *Sin* legendum esse ex Num. 34. 4. Ego vero malim substituendum *Senna* pro *Sina* ex eodem Numerorum loco. A meridie enim maris salissimi, vel salinarum per Senna et Cades Barne transitur, etc. Consule mappam. Hier. iisdem verbis in c. 47. Ezechielis hunc Numerorum locum explicans, « A solitudine Sin, quæ est juxta Edom..... per ascensum Scorpionis, et per SENNA, et Cades-Barne..... pervenitur usque ad torrentem Ægypti, qui juxta urbem Rhinocoruram mari influit. »

(b) Bonam antea editorum lectionem depravat Martianus legens *Phœnicis*, et *per tenditur*. Resarcitur ex nostris Mss. imo etiam ex Cluniacensi apud eundem, et laudata ad Faustum epistola.

(c) Veteres editi *Baal*.

(d) Numerus artificum in Scriptura etiam versionis Hieron. ponitur vice versa, nempe « septuaginta millia eorum qui onera portabant, et octoginta millia latomorum. »

autem per tropologiam dictum putant pro rerum omnium abundantia: et nos terram confessionis terramque viventium, terræ veprium præferemus, dicente Domino ad Moysen de abiectione Israelis et assumptione gentium, *Dimitte me, ut deleam populum istum, et faciam te in gentem magnam (Exod. 32. 10)*. Et eodem Patre ad filium, *Postula a me, et dubo tibi hereditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ (Psal. 2. 8)*. Et apertius per Isaiam, *Parum tibi est, ut sis puer meus ad suscitandas tribus Jacob, et feces, vel reliquias Israel congregandas. Dedi te in lucem cunctis gentibus, ut sis salvator universæ terræ (Isa. 49. 6)*. Ex quo perspicue demonstratur, omnia illius populi in umbra et typo, et imagine præcessisse, scripta autem esse pro nobis, in quos lines sæculi decurrerunt.

7. Multa, Judææ, scelera commisisti, cunctis circa te servisti nationibus. Ob quod factum? atique propter idololatriam. Cumque servisses crebro, misertus tui est Deus, et misit Judices et salvatores, qui te de famulatu Moabitarum et Ammonitarum, Philistiim quoque et diversarum gentium liberarunt. Novissime sub regibus offendisti Deum, et omnis tua provincia, gente (e) Babylonica vastante, deleta est. Per septuaginta annos templi solitudo permansit. A Cyro rege Persarum est laxata captivitas. Esdras hoc et Nehemias planissime referunt. Exstructum est templum sub Dario rege Persarum atque Medorum a Zorobabel filio Salathiel, et Jesu filio Josedec sacerdote magno. Quæ passi sitis a Medis, Ægyptiis, Macedonibusque, non enumero. Nec tibi adducam in memoriam Antiochum Epiphaneum crudelissimum omnium tyrannorum, nec Gn. Pompeium, Gabinius, Scaurum, Varum, Cassium, Sositiumque replicabo, qui tuis urbibus et præcipue Jerosolymæ insultavere. Ad extremum sub Vespasiano et Tito urbs capta, templumque subversum est. Deinde civitatis usque ad Hadrianum principem per quinquaginta annos mansere reliquæ. Post eversionem Templi paulo minus per quadringentos **975** annos et urbis et templi ruinæ permanent. Ob quod tantum facinus? Certe non colis idola, sed etiam serviens Persis atque Romanis, et captivitatis pressus jugo, ignoras alienos deos. Quomodo clementissimus quondam Deus, qui nunquam tui oblitus est: nunc per tanta spatia temporum miseris tuis non adducitur, ut solvat captivitatem, et ut verius dicam, expectatum tibi mittat Antichristum? Ob quod, inquam, facinus, et tam execrabile scelus avertit a te oculos suos? Ignoras? Memento vocis parentum tuorum, *Sanguis ejus super nos, et super filios nostros (Matth. 27. 25)*. Et, *Venite occidamus eum, et nostra erit hereditas (Ibid. 21. 8)*. Et, *non habemus regem, nisi Cæsarem (Joan. 19. 15)*. Habes quoque legistis, usque ad finem mundi serviturus es Cæsari, donec gentium introeat plenitudo, et sic omnis Israel salvus fiat, ut qui quondam erat in capite, vertatur in caudam.

8. Hæc tibi, vir eloquentissime, in (f) duplicis Præ-

(e) Quædam vetusta exempl. apud Mart. *Babylonio pro gente babylonica*.

(f) Bis nempe Præf. Prætorio Galliarum fuit. Et prima

fecturæ honore transacto, nunc in Christo honoratio, tumultuaria et brevi lucubratione dictavi, ne viderer omnino reticere. Eodem enim tempore, imo eodem mihi die, et litteræ tuæ redditæ sunt, et meæ (a) expetitæ, ut aut tacendum fuerit, aut incompto eloquio respondendum: quorum alterum pudoris, alterum caritatis est.

EPISTOLA CXXX (b).

AD DEMETRIADEM.

De servanda Virginitate.

Laudat Demetriadem Virginem, Julianæ filiam, neptem Probæ, quod se Christo consecrarit; hortans ut perseveret, utque statim obsit instinctibus diaboli sollicitantis ad turpia. De studio, de jejunio, de obedientia, de fugiendis jocis, cæterisque rebus, quæ ad virginis institutum pertinent, præcipit.

1. Inter omnes materias, quas ab adolescentia usque ad hanc ætatem, vel mea, vel notariorum scripti **976** manu, nihil præsentis opere difficilius. Scripturus enim ad Demetriadem virginem Christi, quæ et nobilitate et divitiis, prima est in orbe Romano, si cuncta virtutibus ejus congrua dixerò, adulari putabor: si quædam subtraxero, ne incredibilia videantur, damnum laudibus ejus mea faciet verecundia. Quid igitur faciam? Quod implere non possum, negare non audeo: tanta est aviæ ejus et matris, insignium feminarum, in jubendo auctoritas, in petendo fides, in extorquendo perseverantia. Neque enim ut novum et præcipuum quiddam a me flagitant, cujus ingenium in hujuscemodi materiis sæpe detritum est: sed ne vocis meæ, pro virili parte, desit testimonium in ejus virtutibus explicandis, cujus ut inclyti oratoris utar sententia, (c) spes magis laudanda est, quam res. Quanquam puellares annos fidei ardore superavit; et inde cæperit, unde alias desisse, perfectæ consummatæque virtutis est.

2. Procul [al. sit procul] obtrectatio: facessat invidia. Nullum in ambitione sit crimen. Ignoti ad ignotam scribimus, dumtaxat juxta faciem corporalem. Alioquin interior homo, pulchre sibi cognitus est illa notitia, qua et Paulus apostolus Colossenses multosque credentium noverat, quos ante non viderat. Quantum sit apud me meritum, imo miraculum virginis nostræ, hinc potest æstimari, quod occupatus in explanatione Templi Ezechielis, quod opus in omnibus Scripturis sanctis, vel difficillimum est: et in ea parte delubri, in qua Sancta sanctorum, et thymiamatis altare describitur, malui parumper uti hoc diverticulo, ut de altari transirem ad altare, et hostiam vivam, placentem Deo, ac sine ulla macula, æternæ pudicitæ consecrarem. Scio

quod ad imprecationem (d) pontificis, flammeum virginalem sanctum opererit caput; et illud apostolica vocis insigne, celebratum sit: *Volo autem vos omnes virginem castam exhibere Christo*. Quando astitit regina a dextris ejus, in vestitu deaurato, circumdata varietate. Qua veste polymita, et multarum virtutum **977** diversitate contexta, indutus fuit et Joseph, et regum quondam utebantur filia. Unde et ipsa sponsa lætatur ac dicit: *Introduxit me rex in cubiculum suum* (Cant. 4. 3). Sodaliumque respondet chorus: *Omnis gloria filia regis intrinsecus* (Ps. 44. 14). Sed et nostra oratio debet aliquid emolumentum. Equorum cursus favore perniciosus sit. Pugilum fortitudo clamoribus incitatur: paratas ad prælium acies, strictosque mucrones, sermo Imperatoris accendit. Igitur et in opere præsentis, avia quidem materque plantaverunt; sed et nos rigabimus, et Dominus incrementum dabit.

3. Rhetorum disciplina est, ab avis et atavis, et omni retro nobilitate, ornare (e) quem laudes, ut ramorum sterilitatem, radix fecunda compenset, et quod in fructu non teneas, mireris in trunco. Scilicet nunc mihi Proborum et Olybriorum clara repetenda sunt nomina: et illustre Avicii sanguinis genus, in quo aut nullus, aut rarus est, qui non meruerit Consulatum. Aut proferendus (f) Olybrius virginis nostræ pater, quem immatura morte subtractum Roma congeniuit. Vereor plura dicere, ne sanctæ matris vulnus exasperem, et virtutum ejus recordatio, fiat doloris instauratio. Pius filius, vir amabilis, clemens dominus, civis affabilis, Consul quidem in pueritia; sed morum bonitate Senator illustrior. Felix morte sua, qui non vidit patriam corruentem; imo felicior sobole, qui Demetriadis proaviæ nobilitatem, insigniorem reddit, Demetriadis filia perpetua castitate.

4. Verum quid ago? Oblitus propositi, dum admiror juvenem, laudavi aliquid honorum sæcularium, cum in eo mihi virgo magis nostra laudanda sit, quod hæc universa contempserit, quod se non nobilem, non divitiis præpollentem, sed hominem cogitarit. Incredibilis animi fortitudo, inter gemmas et sericum: inter eunuchorum et puellarum cætervas, et adulationem ac ministeria familiæ perstrepentis, et exquisitas epulas, quas amplæ domus præbebat abundantia, appetisse eam juniorum laborem, asperitatem vestium, victus continentiam. Legerat enim Domini verba **978** dicentis: *Qui mollibus vestiuntur, in domibus regum sunt* (Matth. 11. 8). Stupebat ad conversationem Eliæ et Joannis Baptiste, quorum uterque zona pellicea astrinxit et mortificavit lumbos suos: alter venisse narratur in spiritu et virtute Eliæ, præcursor Domini,

quidem Præfectura in annum incidit 409. ut optime Gothofredus ex Lege CLXXI. Tit. 4. de Centurionibus; altera vero in an. 415. ut ex Olympiodoro apud Photium in gestis hujus anni, et Tironis Prosperi Chronico eruitur. Ad Dardanium hunc epistolam scribit etiam Augustinus.

(a) Forte rectius habet Regina exemplar, et meæ expetitæ, id est, exarata, confecta.

(b) Atlas 8, Scripta eod. anno. 414.

(c) Cicero hanc fuisse sententiam in Dialog. de Republica. docet Servius in VI. Aeneidos, ubi eam hisce verbis scribit. « O Panni causa difficilis, laudare puerum, non enim res laudanda, sed spes est. » Affertur etiam a Quin-

tiliano l. 10. c. 3. Vid. superiorem epist. ad Gaudentium initio.

(d) Intellige Aurelium Carthagin. episcopum. Mox erat pene Mart. operuit.

(e) Alii. quum laudat, vel quem laudas.

(f) Antea erat Olybrii. Vetus inscriptio Musæi nostri domestici Olybrium exhibet, aspirata priori littera. Hic porro Demetriadis pater Consulatum egit an. 305 cum Avicii Probini fratre. Cæterum non Avicii, quemadmodum Erasmus et Martian. sed Avicii, ut Aldus in Orthographia monet ex Capitolinis lapidibus, alisque apud Rehdanum, scribendum est. Vide Gruterianum lapidem CCCLIII. 2. in quo multa Olybrii nominis decora continentur.

in utero prophetans parentis, et ante diem iudicii, iudicis voce laudatus (1). Annæ filix Phanelis mirabatur ardorem, quæ orationibus atque jejuniis usque ad ultimam senectutem in templo Domino serviebat. Quatuor virginum filiarum Philippi desiderabat chorum, et unam se illarum esse cupiebat, quæ pudicitia virginali, Prophetiæ gratiam consecutæ sunt. His et hujusmodi cogitationibus pascebat animum, nihil ita metuens, quam aviam matremque (a) offendere. Quorum cum incitaretur exemplo, voluntate et studiis terrebatur: non quo displiceret eis sanctum propositum, sed quod pro rei magnitudine, optare id et appetere non auderent. *Æstuabat Christi tyruncula. Oderat ornatum suum; et cum Esther loquebatur ad Dominum: Tu nosti quod oderim insigne capitis mei* (hoc est diadema, quo utebatur quasi regina) *et tantæ ducam immunditiæ, velut pannum menstruatæ* (Esther. 14 16). Aiunt sanctæ et nobiles feminæ, quæ eam viderunt, quæ norunt, quas de litore Galliarum ad habitationem sanctorum Locorum, hostium per Africam compulsi sæva tempestas, noctibus et secreto, consociis tantum virginibus Dei, quæ in matris et aviæ comitatu erant, nunquam eam linteamine, nunquam plumarum usam molliitæ; sed cilicium in nuda humo habuisse pro stratu, jugibus faciem riguisse lacrymis, Salvatoris genibus mente advolutam, ut suum reciperet propositum, ut impleret desiderium, ut aviæ animum matrisque molliret.

5. Quid ultra differo? Cum jam nuptiarum appropinquaret dies, et futuro matrimonio thalamus pararetur: secreto et absque arbitris, noctemque habens pro solatio, talibus se fertur armasse consiliis. Quid agis, Demetrias? cur pudicitiam tanto pavore defendis? Libertate opus est et audacia. Quæ 979 sic in pace metuis, quid faceres in martyrio (b) perpetiundo? Quæ tuorum vultum ferre non potes, quomodo sustineres tribunalia persecutorum? Si te virorum exempla non provocant, hortetur faciatque securam beata martyr Agnes quæ et ætatem vicit, et tyrannum, et titulum castitatis martyrio consecravit. Nescis misera, nescis cui virginitatem tuam debeas. Dudum inter barbaras tremisti manus, aviæ matrisque sinu, et pallii tegebaris. Vidisti te captivam, et pudicitiam tuam, non tuæ potestatis. Horruiisti truces hostium vultus: raptas virgines Dei gemitu tacito conspexisti. Urbs tua, quondam orbis caput, Romani populi sepulcrum est; et tu in Libycæ littore, exulem virum, exul ipsa accipies? Quam habitura pronubam? quo deducenda comitatu? Sæpidor Punicæ linguæ procacia tibi (c) Fescennina cantabit. Rumpere moras omnes.

(a) Mss. quidam *ostendere*, unde verior fortasse et concinnior sensus exorietur, si legas *aviæ matrisque*; nempe earum fugiebat aspectum Demetrias, ne ab austerioris vitæ proposito deterreretur, enixasque ad Deum preces fundebat, *ut aviæ animum matrisque molliret*, quod infra proditur manifestius.

(b) Sic plerique Mss. atque editi, at Martian. cum aliis *perpetrando*.

(c) Notum quam licentia essent ac lasciva Fescennina, quæ cantabantur in nuptiis. Prudentius in Hamartigenia, *convivale calenis carmen nequitæ* vocat.

(1) Annotat Grav. ex Cypriani lib. de c. Eleemosyn. Multum beata mulier et gloriosa, qua etiam ante diem iudicii meruit iudicis voce laudari.

Perfecta Dei dilectio, foras mittit timorem (1. Joan. 4. 18). Assume scutum fidei, loricae justitiæ, galeam salutis, procede ad prælium. Habet et servata pudicitia martyrium suum. Quid metuis aviam? quid formidas parentem? Forsitan et ipsæ velint, quod te velle non credunt. His et aliis quampluribus inflammata stimulis, omnem corporis cultum, et habitum sæcularem, quasi propositi sui impedimenta, projecit: Pretiosa monilia, et graves censibus uniones, ardentisque gemmæ, redduntur scriniis: vili tunica induitur, viliori tegitur pallio: et insperata aviæ genibus repente provolvitur, fletu tantum et plaudibus quæ esset ostendit. Obstupuit sancta et gravis femina, alienum habitum in nepte conspiciens. Mater gaudio stabat attonita. Utraque verum non credere, quod verum esse cupiebant. Hæsit vox faucibus, et inter ruborem et pallorem metumque atque lætitiæ, cogitationes variæ nutabant.

6. Succumbendum est huic loco, neque [f. *ne quid*] narrare aggrediar, quod dicendo minus faciam. Ad explicandam incredibilem gaudii magnitudinem, et Tulliani fluvius siccaretur ingenii, et contortæ Demosthenis vibratæque sententiæ, tardius languidiusque ferrentur. Quidquid potest cogitare animus, quidquid 980 sermo potest [al. *non potest*] explicare, illo in tempore factum est. Certatim in oscula neptis, (d) et filia, mater, et avia ruunt. Ubertim flere præ gaudio, jacentem manu atollere, amplexarique trepidantem. Agnoscere in illius proposito mentem suam, et gratulari, quod nobilem familiam, virgo virginitate sua nobiliorem faceret. Invenisse eam quod præstaret generi, quod Romanæ urbis cineres mitigaret. Jesu bone, quid illud in tota domo exultationis fuit? Quasi ex radice sæcunda, multæ simul virgines pullularunt, exemplumque patronæ et dominæ secuta est clientum turba atque famularum. Per omnes domos fervebat virginitatis professio: quarum cum impar esset in carne conditio, unum erat præmium castitatis. Parum loquor. Cunctæ per Africam Ecclesiæ quodam exultare tripudio. Non solum ad urbes, oppida, viculosque: sed ad ipsa quoque magalia [al. *mapalia*], celebris fama penetravit. Omnes inter Africam Italianque insulæ, hoc rumore completæ [al. *repletæ*] sunt, et inoffenso pede, longius gaudia cucurrere. Tunc lugubres vestes Italia mutavit, et semiruta urbis Romæ mœnia, pristinum ex parte recepere fulgorem, propitium sibi existimantes Deum, in alumnae conversione perfecta. Putares extinctam Gothorum manum, et colluviem perfugarum atque servorum Domini desuper intonantis fulmine concidisse. Non sic post Trebiam, Thrasymenum, et Cannas; in quibus locis Romanorum exercituum cæsa sunt millia, (1) Marcelli primum apud Nolan prælio, se populum Romanum crexit. Minori prius gaudio strata Gallorum agmina, auro redempta

(d) Ita ex ingenio, levissima tamen immutatione, emendare placuit, cum antea esset inconcinno sensu, *et filie mater*. Hæc quippe neptim cum filia, et matrem cum avia componit Hieronymus.

(1) Ex Cicerone in Bruto, *post Carnensem illam calamitatem primum Marcelli ad Nolan prælio populus se Romanus crexit*. Gravius.

nobilitas, et seminarium romani generis in arce cognovit. Penetravit hic rumor Orientis littora, et in mediterraneis quoque urbibus, christianæ gloriæ triumphus auditus est. Quæ virginum Christi non hujus se societate jactavit? quæ mater non tuum, Juliana, beatum clamavit uterum? Inerta apud infideles sint præmia futurorum. Plus interim recepisti virgo, quam obtulisti. Quam sponsam hominis una tantum provincia noverat, virginem Christi totus orbis audivit. Solent miseri parentes, et non plenæ fidei **981** Christiano, deformes et aliquo membro debiles filias, quæ dignos generos non inveniunt; virginitati tradere. (a) Tanti, ut dicitur, vitrum, quanti margaritum. Certe qui religiosos sibi videntur, parvo sumptu, et qui vix ad alimenta sufficiat, virginibus dato, omnem censum in utroque sexu, sæcularibus liberis largiuntur. Quod nuper in hac urbe dives quidam fecit Presbyter ut duas filias in proposito virginali inopes relinqueret, et aliorum ad omnem copiam filiorum luxuriæ atque deliciis provideret. Fecerunt hoc multæ, pro dolor, nostri propositi feminæ; atque utinam rarum esset exemplum, quod quanto crebrius est, tanto istæ feliciores, quæ ne plurimarum quidem exempla secutæ sunt.

7. Fertur, et omnium christianorum laude celebratur, quicquid fuerat nuptiis præparatum, a sancta Christi (b) synoride virgini traditum, ne sponso fieret injuria: imo ut dotata pristinis opibus veniret ad sponsum: Et quod in rebus mundi perituum erat, domesticorum Dei sustentaret inopiam. Quis hoc credat? (c) Proba illa omnium dignitatum, et cunctæ nobilitatis in orbe romano nomen illustrius, cujus sanctitas et in universos effusa bonitas, etiam apud barbaros venerabilis fuit; quam trium liberorum, Probi, Olybrii, et Probi, non fatigarunt ordinarii Consulatus; cum [al. et cum] incensis direptisque omnibus in Urbe captivitas sit, nunc (d) habitas venditare dicitur possessiones, et facere sibi amicos de iniquo mamona, qui se recipiant in æterna tabernacula; UT ERUBESCANT OMNIS Ecclesiastici ministerii gradus, et cassa nomina monachorum emere prædia, tanta nobilitate vendente. Vix barba-

(a) Proverbium fere obvium in Auctore nostro, qui vtri nomine gemmas vitreas, quæ veras imitentur intelligit. Sic Tertullianus capite 3. libri ad Martyres «Tanti, ait, vitreum, quanti verum margaritum? quis non libentissimo tantum pro vero habeat erogare, quantum alii pro falso?» Ex Anastasio etiam de Vitis Pontificum discimus, et vitreas gemmas in pretio fuisse aliquo.

(b) Aviam intellige et Matrem sic enim par, *ἄνωγις*, vel *ἄνωγις* Græce dicitur, et τὴν ἄνωγιδα τῶν ἀδελφῶν, par fratrum. Malimus autem lutiæ reponere *synoride*, ut codices Mss. atque impressi alii habent, quam juxta Martianæum, *ωνορίδα*, quod vitiosum est, pro *ωνορίδα*, imo *ωνορίδα*.

(c) Anicia Falconia Proba Sexti Anicii Petronii Probi, qui Consul fuit an. 371. uxor, avia Demetriadis virginis, et sinusque matris Julianæ non vere mater, sed socrus, ut ex Augustino lib. de Dono viduitatis c. 19. colligitur. Tres autem peperit filios, quorum prior Anicius Hermogenianus Olybrius Julianæ maritus, et Demetriadis pater. Consul. an. 395. Alter Anicius Probinus eodem anno Consul. Tertius Anicius Probus Consul. an. 406. Quidam Probam nostram Demetriadis aviam cum Proba Falconia, quæ laudatissimum Vigilientonem de Christo composuit, perperam confundunt.

(d) Olim erat *avitas*, quam lectionem sunt qui tueantur, sed Mss. sequi præstat.

rorum effugerat manus; et avulsas de complexu suo virgines fleverat, cum subito intolerabili, quod nunquam timuerat, (e) amantissimi filii orbitate percucitur, et quasi **982** futura virginis Christi avia, spe futurorum mortiferum vulnus exceptit: probans in se verum esse, quod in lyrico carmine super justi præconio dicitur:

*Si fractus illabatur orbis,
Impavidum serient ruinae.*

(HORAT. lib. 3. Carm. Oda. 3).

Legimus in volumine Job: *Adhuc isto loquente, venit alius nuntius (Job 4).* Et in eodem: *Tentatio, sive (ut melius habetur in Hebraico) militia est vita hominis super terram (Ibid. 7. 4).* Ad hoc enim laboramus, et in sæculi hujus periclitamur militia, ut in futuro sæculo coronemur. Nec mirum hoc de hominibus credere, cum Dominus ipse tentatus sit (*Matth. 4*). Et de Abraham Scriptura testatur: quod Deus tentaverit eum (*Genes. 22*). Quam ob causam et Apostolus loquitur: *Gaudentes in tribulatione. Et scientes, quod tribulatio patientiam operatur: patientiam, probationem: probatio, spes: spes autem non confundit (Rom. 5. et seqq.).* Et in alio loco: *Quis nos separabit a caritate Dei [al. Christi.]? tribulatio, an angustia? an persecutio? an fames? an nuditas? an periculum? an gladius? Sicut scriptum est: Quia propter te mortificamur tota die, aestimati sumus ut oves occisionis (Rom. 8. 35. 36).* Et Isaias hujuscemodi homines cohortatur, dicens: *Qui ablactati estis a lacte, qui avulsi ab ubere, tribulationem super tribulationem expectate: spes super spes (Isai. 28. 7. 10).* Non sunt condignæ passionis hujus temporis ad futuram gloriam, quæ revelabitur in nobis (*Rom. 8. 18*). Cur ista replicaverim, sequens sermo monstrabit. Quæ de medio mari fumantem viderat patriam, et fragili cymbæ salutem suam suorumque commiserat, crudeliora invenit Africæ littora. Excipitur enim ab eo quem nescias, utrum avarior, an crudelior fuerit (1): cui nihil dulce præter vinum, et pretium; et qui sub occasione partium clementissimi Principis (2), sævissimus omnium extitit tyrannorum; et (ut aliquid loquar de fabulis Poetarum) quasi Orcus in tartaro, non tricipitem, sed multorum capitum habuit Cerberum **983** qui cuncta traheret ac laceraret (3). *Hic matrum gremiis abducere pactas; negotiatoribus et avidissimis mortalium Syris, nobilium puellarum nuptias vendere: non pupillarum, non viduarum, non virginum Christi inopiæ parcere, magisque manus rogantium spectare quam vultus. Hanc feram Charybdim, Scyllamque succinctam multis canibus, fugiens barbaros matrona sustinuit; qui nec naufragiis parcerent, nec captivitatibus flecterent. Imitare crudelis saltem hostem Romani imper-*

(e) Nempe Olybrii, qui Demetriadis pater erat, circa an. 409. demortui.

(1) Heraclianus Africæ Comes.

(2) Honorius.

(3) Sabianus Heracliani gener.

vii. (a) Brennus nostri temporis, tantum quod invenerat tulit: tu quæris quod non invenis. Et mirantur æmuli (virtus enim semper invidiæ patet) cur tantarum secum pudicitiam tacita proscriptioe mercata sit, cum et ille partem dignatus sit accipere, qui totum potuit auferre: et hæc quasi Comiti negare non ausus, quæ se intelligebat sub nomine privatæ dignitatis tyranno servientem? Sentio me inimicorum patere morsibus? quod adulari videar clarissimæ et nobilissimæ femine; qui accusare non poterunt, si me scierint [al. scient] hucusque tacuisse. Neque enim laudavi in ea unquam antiquitatem generis, divitiarum et potentia magnitudinem, viro vivente vel inortuo, quæ alii forsitan mercenaria oratione laudaverint. Mihi propositum est stylo ecclesiastico laudare aviam virginis meæ, et gratias agere, quod voluntatem ejus, sua adjuverit voluntate. Alioquin cellula monasterii, vilis cibus, vestisque contempta, et ætas vicina jam morti, brevisque tempori viaticum, carent omni assentationis infamia. Denique in reliquis partibus, omnis mihi sermo ad virginem dirigetur, et virginem nobilem, et nobilem non minus sanctitate, quam genere: cuius quanto sublimior ascensus est, tanto lapsus periculosior.

(b) *Unum illud tibi nata Deo: præque omnibus unum.*

Prædicam, et repetens, iterumque iterumque monebo, ut animum tuum sacræ lectionis amore occupes: nec in bona terra pectoris **984** tui sementem lolii avenarumque suscipias: ne dormiente patrefamilias: (qui est *voûs*, id est, *animus*, Deo semper adhærens) inimicus homo zizania superseminet; sed semper loquaris: *In noctibus quæsi vi quem dilexit* [al. diliguit] *anima mea* (Cant. 3. 1), *ubi pascis, ubi cubas in meridie* (Ibid. 4. 6)? Et, *Inhæsit post te anima mea, me suscepit dextera tua* (Ps. 62. 9). Illudque Jeremiæ: *Non laboravi sequens te, neque enim est dolor in Jacob, nec labor in Israel* (Jerem. 47). Quando eras in saculo, ea quæ erant sæculi diligebas. Polire faciem purpurisso, et cerussa ora depingere; ornare crinem, et alienis capillis turritum verticem struere. Ut taceam de inaurium pretiis, candore margaritarum, Rubri maris profunda testantium, smaragdorum virore, cerauniorum flammis, hiacynthorum pelago, ad quæ ardent et insaniant studia matronarum. Nunc autem quia sæculum reliquisti, et secundo post baptismum gradu, inisti pactum cum adversario tuo, dicens ei: *Renuntio tibi, diabole, et sæculo tuo, et pompæ tuæ, et operibus* [al. opibus] *tuis*, serva foedus quod pepigisti, et esto

(a) Alaricum intellige, Gothorum Regem, quem Brenno Gallorum Duci ex eo comparat, quod uterque Populi Romani hostis, uterque Romanum obsederit, uterque ut obsidionem eximeret, a Populo Romano argento donatus sit. Pejorem autem in eo Heraclianum facit, quod transfugas iustos, qui omnia perdidierant, spoliaret infamis avaritiæ causa.

(b) Ex Virgilio *Æneidos* lib. 3. ubi ille *nate Dea*. Sed quidam eodd. Hieronymiani priorem versus immutant, imo tollunt ex amanuensium errore. *Illud tibi nata Deo, pro quo omnia reliquisti, unum prædicam*, etc. Ut autem edidimus, legerat etiam olim Aquisgranense Concilium an. 816. sub Ludovico Pio, quod ex hoc loco reliqua hujus epistolæ majori ex parte exscribit, unde et melior quamloque lectio restituitur.

consentiens, pactumque custodiens cum adversario tuo, dum es in via hujus sæculi, ne forte tradat te judici, et te de suo aliquid usurpasse convincat: tradarisque ministro, qui ipse est, et inimicus et vindex; et mittaris in carcerem (*Matth.* 5) et in tenebras exteriores, quæ quanto a Christo vero lumine separantur, tanto nos majori horrore circumdant; et non inde exeat, nisi solvas novissimum quadrantem, id est, minimum quodque delictum: quia et pro otioso verbo reddiuri sumus rationem in die iudicii (*Ibid.* 12. 36).

8. Hæc diæta sint, non infausto contra te vaticinio, (c) sed pavidi cautique monitoris officio, ea quoque in te, quæ tuta sunt formidantis. *Si spiritus inquit, potestatem habentis ascenderit super te, locum tuum ne dimiseris* (*Eccles.* 10. 4). Quasi in procinctu, et in acie stamus semper ad pugnam. Vult nos loco movere hostis, et de gradu decedere; sed solidanda vestigia sunt, et dicendum. *Statuit supra petram pedes meos* (Ps. 39. 3); Et, *Petra refugium leporibus* (Ps. 103. 18), pro quo multi *Herinaceos* legunt. *Herinacios* animal **985** parvum, et fugax, et spinarum sentibus prægravatum. Sed ideo Jesus spinis coronatus est, et nostra delicta portavit, et pro nobis doluit, ut de sentibus et tribulationibus feminarum, ad quas dicitur, *In anxietatibus, et doloribus paries mulier, et ad virum* (d) *conversionis tuae, et ipse tui dominabitur* (*Genes.* 3), rosæ virginitatis, et lilia castitatis nascerentur. Unde et sponsus pascitur inter lilia, et inter eos qui vestimenta sua non coinquinaverunt, virgines enim permanserunt, audieruntque præceptum: *Candida sint semper vestimenta tua* (*Eccl.* 9. 8), et quasi auctor virginitatis et princeps loquitur confidenter: *Ego flos campi, et lilium convallium* (Cant. 2. 1). Petra igitur leporum est, qui in persecutionibus fugiunt de civitate in civitatem; nec timent illud Propheticum: *Periit fuga a me* (Ps. 141. 5). *Montes autem excelis cervis, quorum colubri cibus sunt, quos educit puer parvulus de foramine, quando pardus et hædus requiescunt simul; et hos et leo comedunt paleas, ut nequaquam bos discat feritatem, sed leo doceatur mansuetudinem.* Revertamur ad propositum testimonium. *Si spiritus potestatem habentis ascenderit super te, locum tuum ne dimiseris.* Post quod sequitur: *Quia curatio quiescere facit peccata maxima.* Qui versiculus hunc habet sensum: Si in cogitationes tuas coluber ascenderit, omni custodia serva cor tuum, et cum David canito: *Ab oculis meis munda me, Domine: et ab alienis parce servo tuo* (Ps. 18. 13), et ad peccatum maximum, (e) quod opere perpetratur, nequaquam parvenies: sed incentiva vitiorum statim in mente jugulabis, et parvulos Babylonis allides ad petram; in qua serpentis vestigia non reperiuntur, cauteque Domino promittes: Si

(c) Duo Mss. *Sed pavido utique monitoris officio.*

(d) Mss. addunt *tuum post virum*; quemadmodum et hebræus textus habet, atque in primis græcus, ex quo locum hunc Hieronymus recitat, καὶ πρὸς τὸν ἀνδρα σου ἢ ἀποστροφή σου.

(e) Vide epis. 125. num. 11. not.

mei non fuerint dominati : tunc immaculatus ero ; et emundabor a delicto maximo (Ps. 18. 14). Hoc est quod alibi Scriptura testatur : Peccatu patrum reddam in filios in tertium et in quartam generationem (Num. 14. 18) ; ut cogitationes nostras mentisque decretum , non statim puniat , sed reddat in posteris , id est in malis operibus , et in delictorum perseverantia , quoniam per Amos loquitur : Super tribus et quatuor impietatibus illius , et illius civitatis , nonne aversabor eam (Amos. 1. 3. et 2. 4) ?

986 9. Hæc cursim quasi de prato pulcherrimo sanctarum Scripturarum , parvos flores carpsisse sufficiat pro commonitione tui ; ut et claudas cubiculum pectoris , et crebro signaculo crucis munias frontem tuam , ne exterminator Ægypti in te locum reperiat ; sed primogenita , quæ apud Ægyptios pereunt , in tua mente salventur , et dicas cum Propheta : Paratum cor meum , Deus , paratum cor meum : cantabo et psallam. Exurge gloria mea , exurge psalterium et cithara (Psal. 107. 1. et 2). Quam assumere jubetur et Tyrus , multis peccatorum confossa vulneribus ; ut agat pœnitentiam , et maculas pristinae sœditatis , cum Petro amaris lacrymis abluat. Verum nos (a) ignoremus pœnitentiam , ne facile peccemus. Illa quasi secunda post naufragium miseris tabula sit : in virgine integra servetur navis. Aliud est quærere quod perdidideris , aliud est possidere quod nunquam amiseris. Unde et Apostolus castigabat corpus suum , et in servitute redigebat ; ne aliis prædicans , ipse reprobis inveniatur ; corporisque ex persona generis humani inflammatus ardoribus , loquebatur : Miser ego homo , quis me liberabit de corpore mortis hujus (Rom. 7. 24) ? Et iterum : Scio quia non habitat in me , hoc est , in carne mea bonum : Velle enim adjacet mihi ; ut faciam autem bonum , nequaquam. Neque enim quod volo , bonum , sed quod nolo malum , hoc facio (Ibid. 18. et 19). Et denuo : Qui in carne sunt , Deo placere non possunt. Vos autem non estis in carne , sed in spiritu : si tamen spiritus Dei habitat in vobis (Ibid. 8. 8. et 9).

10. Post cogitationum diligentissimam cautionem , jejuniarum tibi arma sumenda sunt , et cavendum cum David : Humiliavi in jejuniis animam meam (Psal. 68. 11). Et , cinerem tanquam panem manducavi (Psal. 101. 10). Et , cum molesti erant mihi , induebar cilicio (Psal. 34. 13). Eva per cibum ejecta est de paradiso. Elias quadraginta dierum exercitatus jejuniis , igneo curru raptus in cœlum (3. Reg. 19). Moyses quadraginta diebus ac noctibus , familiaritate et sermone Dei pascitur (Exod. 24. et 34) ; in se verissimum probans quod dicitur : Non in solo pane vivit homo , sed in omni verbo quod procedit de ore Dei (Math. 44). Salvator generis humani , qui virtutum et conversationis suæ nobis reliquit (b) exemplum , **987** post baptismum statim assumitur a spiritu

(a) Negandi particulam addit Cisterciense exemplar , *verum nos non ignoremus* , etc. , quæ nobis non probatur lectio , quod ad Hieronymi mentem non sit.

(b) Voculas a spiritu , ex aliis impressis ac Mss. reposuimus , quorum auctoritatem sequimur etiam paulo post ad Apostoli verba , ubi *sub pedibus vestris* legitur juxta Græcum , et Vulgatam , cum antea esset *nostris*.

ut pugnet contra diabolum , et oppressum atque contritum , tradat discipulis conculcandum. Unde et Apostolus loquitur : Deus autem conteret Satanam sub pedibus vestris velociter (Rom. 16. 20). Et tamen hostis antiquus post quadraginta dierum jejunium , per cibum molitur insidias , et dicit : Si Filius Dei es , die ut lapides isti panes fiant (Math. 4. 3). In Lege , mense septimo post clangorem tubarum decimo die mensis totius gentis Hebrææ jejunium est ; et exterminatur illa anima de populo suo , quæ saturitatem prætulit continentia. In Job scriptum est de dracone : Virtus ejus in lumbis ejus , et fortitudo illius super umbilicum ventris ejus (Job. 38). Adversum juvenes et puellas , ætatis ardore hostis noster abutitur , et inflammat rotam nativitatibus nostræ , et implet illud Osee : Omnes adulterantes , quasi citharæ corda eorum (Osee. 7. 4) , quæ Dei misericordia , et juniorum rigore [al. frigore] restinguuntur. Hæc sunt ignita diaboli jacula , quæ simul et vulnerant et inflammant , et a rege Babylonio tribus pueri , præparantur , qui succendit formicem quadraginta novem cubitorum , habens et ipse septem hebdomadas ad perditionem , quas Dominus observari jusserat ad salutem. Sed quomodo ibi quartus speciem habens quasi filii hominis , immensus mitigavit ardores , et inter camini astuantis incendium docuit flammam calorem amittere , et aliud oculis comminari , aliud præbere tactui , sic et in animi virginali , rore cœlesti , et juniorum rigore [al. frigore] , calor puellaris extinguitur , et in humano corpore , angelorum impetratur conversatio. Quam obrem et vas electionis de virginibus se dicit Dominus non habere præceptum (1. Cor. 7) , quia contra naturam , imo ultra naturam est , non exercere quod nascis : interficere in te radicem tuam , et sola virginitatis poma decerpere , nescire thorum , omnem virorum horere contactum , et in corpore vivere sine corpore.

11. Neque vero immoderate tibi imperamus jejunia , et enormem ciborum abstinentiam , quibus statim corpora delicata **988** franguntur , et ante ægrotare incipiunt , quam sanctæ conversationis jacere fundamenta. Philosophorum quoque sententia est , (a) *μωδότητας ἀρετὰς ; ὑπερβολὰς κακίας εἶναι* , quod latinus ita potest sermo resquare , *moderatas esse virtutes , excedentes modum atque mensuram , inter vitia reputari* [al. deputari]. Unde et unus de septem sapientibus , *ne quid* , ait , *nimis*. Quod tam celebre factum est , ut comico quoque versu expressum sit. Sic debes jejunare , ut non palpites , et respirare vix possis , et comitum tuarum , vel porteris , vel traharis manibus ; sed ut fractio corporis appetitu , nec in lectione , nec in Psalmis , nec in vigiliis solito quid minus facias. Jejunium non perfecta virtus , sed certarum virtutum fundamentum est ; et sanctificatio atque pudicitia , sine qua nemo videbit Deum , gradus

(c) Vide in Epitaphio Paulæ , sive epist. 108. n. 20. Græcam hanc sententiam ubi replicat. Unum illum , quem tacito nomine de septem sapientibus dicit , Diogenes Laertius tradit Solonem fuisse , cujus Græca verba *μωδὸν ἄνθρωπον* , vel *ἄνθρωπον μωδὸν ἄνθρωπον* cum vocula *id est* , vulgati libri omnes interserunt , Benedictina editione excepta , et Mss. quorum aulum , qui ea retineret , invenimus.

præbet ad summa scandentibus, nec tamen si sola fuerit, virginem poterit coronare. Legamus Evangelium sapientium et stularum virginum; quarum aliæ cubiculum sponsi ingrediuntur: aliæ honorum operum oleum non habentes, extinctis lampadibus excluduntur (*Matth. 25*). Latus est super jejuniis campus, in quo et nos sæpe cucurrimus, et multorum proprii habentur libri, ad quorum te mittimus lectionem, ut discas quid boni habeat continentia, et quid e contrario mali, saturitas.

12. Imitare (a) sponsum tuum: esto aviæ matrique subjecta. Nullum virorum, et maxime juvenum, nisi cum illis, videas. Nullum scias, quem illæ nesciant. Sæcularis quoque sententia est. (b) *Eadem velle, et eadem nolle, ea demum firma amicitia est.* Ut appeteres virginitatem, ut Christi præcepta cognosceres, ut scires quid tibi expediret, quid eligere [al. *diligere*] deberes, illarum te exempla docuerunt: sancta domi instruxit conversatio. Non igitur solum putes tuum esse quod tuum est, sed earum quæ suam in te expressere pudicitiam, et honorabilium nuptiarum, cubilisque immaculati pretiosissimum germinavere te florem: qui perfectos afferet fructus, si humiliaveris te sub potenti manu Dei, **989** et scriptum semper memineris: *Superbis Deus resistit, humilibus autem dat gratiam* (*Jacob. 4. 6*). Ubi autem gratia, non operum retributio, sed donantis est largitas; ut impleatur dictum Apostoli: *Non est volentis, neque currentis, sed Dei miserentis* (*Rom. 9. 16*). Et tamen velle, et nolle nostrum est: ipsumque quod nostrum est, sine Dei miseratione nostrum non est.

13. Eunuchorum quoque tibi, et puellarum ac servulorum mores magis eligantur quam vultuum elegantia, quia in omni sexu et ætate, et truncatorum corporum violenta pudicitia, animi considerandi sunt, qui amputari, nisi Christi timore non possunt. Scurrilitas atque lascivia, te præsentem, non habeant locum. Nunquam verbum inhonestum audias: aut si audieris, non (c) inesceris. Perditæ mentis homines uno frequenter levique sermone, tentant claustra pudicitia. Ridere, et rideri, sæcularibus derelinque. Gravitas tuam personam decet. (d) Catonem quoque (illum dico Censorium) et vestræ quondam urbis prin-

(a) Christum nempe de quo in Luca proditum est, quod erat *subtilis* Mariæ et Joseph.

(b) Sumpta sententia ex Catilinæ oratione apud Sallustium cap. 20. quam alibi nec uno in loco Hieronymus recitat, ut in Apolog. contra Ruffinum cap. 2. Sed et noster Zenon Veronensis, ut alios omittamus, Sermone de Patientia, Tu, inquit, *amicitiam idem velle atque idem quoque nolle docuisti.*

(c) Plerique Mss. quibus et vetustiores editi concinunt, *non irascaris pro inesceris.* Mox Victorius pro *mentes hominum* emendandum putavit *mentis homines*, quod nos ex Aquisgranensis Synodi lectione, ac uno, alterove Ms. recipimus.

(d) M. Crassum quidem semel in vita risisse, alibi quoque ex Lucilio Hieronymus docuit, aut verius ex Cicerone, qui lib. V. de Finibus id ex Lucilio tradidit; non vero idem unquam de Catone proditum scio. Cum tamen hoc loco idem testimonium ad utrumque referat, mendum subesse lectioni suspicor, et præcipue huic voci quoque, cuius loco fortasse legendum sit *nosce*, vel *imature*, aut quid simile. Nam veteres etiam membranæ post M. Crassum, relativum quem addunt, quem si addideris, rectior sensus constabit.

cipem, qui extrema ætate græcas litteras, nec erubuit censor, nec desperavit senex discere: et M. Crassum semel in vita scribit risisse Lucillius. Fuerit illa affectata severitas, et gloriam querens auramque popularem: nos affectus et perturbationes, quamdiu in tabernaculo corporis hujus habitamus, et fragili carne circumdamur, moderari et regere possumus; amputare non possumus. Unde et Psalmista dicit: *Irascimini, et nolite peccare* (*Psal. 4. 5*). Quod Apostolus edisserens. *Sol, inquit, non occidit super iracundiam vestram* (*Ephes. 4. 26*); quia et irasci hominis est, et finem iracundiæ imponere, christiani.

14. Superfluum reor te monere contra avaritiam, cum generis tui sit, et habere et calcare divitias, et Apostolus doceat avaritiam esse idolorum cultum (*Ephes. 5. 5*), Dominusque respondeat sciscitanti: *Magister bone, quid boni faciens, vitam æternam possidebo? Si vis esse perfectus, vade, vende omnia quæ habes, et da pauperibus, et habebis thesaurum in cælis, et veni, sequere me* (*Matth. 19. 16. et 21*). Apostolici fastigii est, perfectæque virtutis, vendere omnia, et pauperibus distribuere, et sic **990** levem atque expeditum, cum Christo ad cælestia subvolare. Nobis, imo tibi diligens credita est dispensatio, quantum in hoc, omni ætati, omni que personæ, libertas arbitrii relicta sit. *Si vis, inquit, esse perfectus.* Non cogo, non impero, sed propono palmam, ostendo præmia: tuum est eligere, si volueris in agone atque certamine coronari. Et consideremus, quam sapienter sapientia sit locuta: *Vende quæ habes.* Cui ista præcipiuntur? Nempe illi, cui dictum est: *Si vis esse perfectus.* Non partem honorum tuorum vende: sed *omnia.* Cumque vendideris, quid sequitur? *Et da pauperibus.* Non divitibus, non propinquis, non ad luxuriam, sed ad necessitatem. Sive ille sacerdos sit, sive cognatus, et affinis, nihil in illo aliud consideres, quam paupertatem. Laudent te esurientium viscera, non ructantium opulenta convivium. In Actis Apostolorum (*Cap. 4. v. 5*), quando Domini nostri adhuc calebat cruor, et fervebat recessiones suas, et pretia earum ad Apostolorum deferebant pedes, ut ostenderent pecunias esse calcandas: dabaturque singulis, prout cuique opus erat. Ananias et Sapphira dispensatores timidi, imo corde duplici, et ideo condemnati, quia post votum obtulerunt quasi sua et non ejus, cui semel ea voverant: partemque sibi alienæ substantiæ reservaverunt, metuentes famem, quam vera fides non timet, præsentem meruere vindictam: non crudelitate sententiæ, sed correptionis exemplo. Denique et apostolus Petrus nequam imprecatur eis mortem, ut stultus Porphyrius calumniatur; sed Dei iudicium propheticum spiritu annuntiat, ut pœna duorum hominum sit doctrina multorum. Ex eo tempore, quo virginitati perpetuæ consecrata es, tua, non tua sunt, in: o vere tua, quia Christi esse cœperunt, quæ, avia vivente vel matre, ipsarum arbitrio dispensanda sunt. Sin autem obierint, et somno Sanctorum requieverint (scio enim,

et hoc illas optare, ut te habeant superstitem), cum ætas maturior fuerit, et voluntas gravior, firmitorque sententia, **991** facies quod tibi visum fuerit; imo quod Dominus imperarit (al. *imperat*), scitura nihil te habituram, nisi quod in bonis operibus erogaveris. Alii ædificant Ecclesias, vestiunt parietes marmorum crustis; columnarum moles advehant, earumque deaurent capita pretiosum ornatum non sententia; ebore argenteoque valvas, et gemmis aurata distinguunt altaria. Non reprehendo, non abauo. Unusquisque in sensu suo abundet. Meliusque est hoc facere, quam repositis opibus incubare. Sed tibi aliud propositum est: Christum vestire in pauperibus, visitare in languentibus, pascere in esurientibus, suscipere in his qui tecto indigent, et maxime in domesticis fidei, virginum alere monasteria, servorum Dei, et pauperum spiritu habere curam, qui diebus et noctibus serviunt Domino tuo: qui in terra positi, imitantur angelorum conversationem, et nihil aliud loquuntur, nisi quod ad laudes Dei pertinet: habentesque victum et vestitum, (a) his gaudent divitiis, qui plus habere nolunt: si tamen servant propositum. Alioqui si amplius desiderant, his quoque quæ necessaria sunt, probantur indigni. Hæc ad virginem divitem, et virginem nobilem sum locutus.

15. Nunc tantum ad virginem loquar, id est non ea quæ extra te, sed in te sunt, tantum considerans. Præter psalmodum et orationis ordinem, quod tibi Hora Tertia, Sexta, Nona, ad Vesperum, Media nocte, et Mane semper est exercendum, statue quot horis sanctam Scripturam ediscere debeas; quanto tempore legere, non ad delectationem et instructionem animæ. Cumque hæc finieris spatia, et frequenter te ad figenda genua, sollicitudo animæ suscitaverit, habeto lanam semper in manibus, vel staminis pollice fila deducito, vel ad torquenda subtegmina in alveolis fusa vertantur; aliarumque neta, aut in globum collige, aut texenda compone. Quæ texta sunt, inspicere: quæ errata, reprehendere: quæ facienda, constitue. Si tantis operum varietatibus fueris occupata, nunquam dies tibi longi eruat: sed quamvis æstivis tendantur solibus, breves videbuntur, **992** in quibus aliquid operis prætermisum (b) est. Hæc observans, et teipsam salvabis, et alias, et eris magistra sanctæ conversationis, multarumque castitatem lucrum tuum facies, Scriptura dicente: *In desiderii est omnis anima otiosi*. Nec idcirco tibi ab opere cessandum est, quia Deo propitio nulla re indiges: sed ideo cum omnibus laborandum est, ut per occasionem operis, nihil aliud cogites, nisi quod ad Domini pertinet servitutem. Simpliciter loquar. Quamvis omnem censum tuum in pauperes distribuas, nihil apud Christum erit pretiosius, nisi quod manibus tuis ipsa confeceris, vel in usus proprios, vel in exemplum virginum cætera-

(a) Addunt quidam Mss. *his contenti sunt*. Paulo supra pro *Virginum alere*, etc., erat *Virginem*, etc. Nos hujusmodi vitia passim etiam incensulo lectore, emendavimus.

(b) Falso et contrario sensu Victorius cum impressis plerisque aliis, *prætermisum non est*.

rum: vel quod aviæ matricum offeras, majora ab eis in refectionem pauperum pretia receptura.

16. Pene præterii, quod vel præcipuum est. Dum esses parvula, et sanctæ ac beatæ memoriæ Anastasii episcopus romanam regeret ecclesiam, de Orientis partibus hæreticorum sæva tempestas simplicitatem fidei, quæ Apostoli voce laudata est, polluere et labefactare conata est. Sed vir ditissime paupertatis et apostolicæ sollicitudinis, statim noxium percussit caput, et sibilantia hydræ ora compescuit. Et quia vereor, imo rumore cognovi, in quibusdam adhuc vivere et pullulare venenata plantaria, illud te pio caritatis affectu præmonendam puto, ut sancti Innocentii, qui apostolicæ cathedræ, et supradicti viri successor et filius est, teneas fidem: nec peregrinam, quamvis tibi prudens callidaque (c) videaris, doctrinam recipias. Solent enim hujusmodi per angulos mussitare, et quasi justitiam Dei, querere. *Cur illa anima, in illa est nata provincia? Quid causæ existit, ut alii de christianis nascantur parentibus, alii inter feras et sævissimas nationes, ubi nulla Dei notitia est?* Cumque hoc quasi scorpionis ictu simplices quousque percusserint, et fistulato vulnere, locum sibi fecerint, venena diffundunt. Putasne frustra infans parvulus, et qui (d) vix matrem risu, et vulvis hilaritate cognoscat; qui nec boni aliquid fecit, nec mali demone corripitur, morbo opprimitur **993** regio et ea suscipet, quæ videmus impios homines non sustinere, et sustinere Deo servientes? Sin autem judicia sunt, inquit, Domini vera, justificata in semetipsis (*Psal. 18*), et nihil apud Deum injustum est; ipsa ratione compellimur, ut credamus animas fuisse in cælestibus, et propter quædam antiqua peccata damnatas in corporibus humanis, et ut ita loquamur, sepultas, nosque in valle lacrymarum pœnas luere veterum peccatorum. Unde et Propheta dicit: *Priusquam humiliarer, ego peccavi* (*Psal. 118. 67*). Et: *Educ de carcere animam meam* (*Psal. 141. 8*). Et: *Iste peccavit, ut cæcus ex utero nasceretur, an parentes ejus* (*Joan. 9. 2*)? et cætera his similia. Hæc impia et scelerata doctrina olim in Ægypto et Orientis partibus versabatur, et nunc abscondite, quasi in foveis viperarum apud plerosque versatur, illarumque partium polluit puritatem, et quasi hæreditario malo, serpit in paucis, ut perveniat ad plurimos: quam certus sum, quod si audieris non recipias. Habes enim apud Deum magistras, quarum fides norma doctrinæ est. Intelligis quid loquar. Dabit enim tibi Deus in omnibus intellectum. Nec statim adversum sævissimam hæresim, et multo his nequiora, quæ dixi, responsionem (d) hominis

(c) Martianæus, paucique alii ex editis libris et Mss. *videatur*, quod referunt ad doctrinam. Plurimum est, quæ nobis probatur lectio, simulque concinnior.

(d) Olim in vetusta editione erat *Ordinis pro hominis*; ad neutrum revera placet. Porro quod offert Demetriadi orator, non aliud videtur, esse quam ad Avitum e, istola, 121. in qua Origeniani libri *cap. 177* fraudes detegit, et

(1) Expressum ex illo Virgilio versu *Eclog. 4. Incipe parve puer risu cognoscere matrem*. Gravius.

flagitabis, ne non tam prohibuisse videar, quam commouisse: cum præsentis operis sit instituere [al. *instruere*] virginem, non hæreticis respondere. Cæterum omnes fraudulentias eorum, et cuniculos quibus nituntur subvertere veritatem, in alio opere Deo adjuvante, subvertimus: quod si volueris, prompte libenterque mittemus. Ultroneas enim, aiunt, putere merces; et pretia facilitate decrescunt [al. *decrescere*] quæ semper in raritate majora sunt.

17. Solet inter plerosque esse certamen, Utrum solitaria, an cum multis vita melior sit: quarum prior præfertur quidem secundæ; sed si in viris periculosa est, ne abstracti ab hominum frequentia, sordidis et impiis cogitationibus pateant; et pleni arrogantia et supercilii, cunctos despiciant, armentque linguas suas, vel clericis, vel aliis monachis detrahendo; de quibus rectissime dicitur: *Filii hominum, dentes eorum arma et sagittæ, et lingua eorum 994 gladius acutus* (Psal. 56. 5): quanto magis in feminis, quarum mutabilis fluctuansque sententia, si suo arbitrio relinquatur, cito ad deteriora delabitur? Novi ego in utroque sexu, per nimiam abstinentiam cerebri sanitatem quibusdam fuisse vexatam. Præcipueque in his, qui in humectis et frigidis habitaverunt [al. *habitant*] cellulis: ita ut nescirent quid agerent, quove se verterent: quid loqui, quid tacere deberent. Certe si rudes sæcularium litterarum de tractatibus hominum disertorum quippiam legerint, verbotatem solam discunt, absque notitia Scripturarum; et juxta vetus elogium: cum loqui nesciant, tacere non possunt: docentque Scripturas quas non intelligunt; et cum aliis persuaserint, eruditorum sibi assumunt supercilium: prius imperitorum magistri, quam doctorum discipuli. Bonum est igitur obedire majoribus, parere præfectis [al. *perfectis*] et post regulas Scripturarum, vitæ suæ tramitem ab aliis discere: nec præceptore uti pessimo, scilicet præsumptione sua. De talibus feminis et Apostolus loquitur: *Quæ circumferuntur omni vento doctrinæ* (Ephes. 4. 14): *semper discentes, et nunquam ad scientiam veritatis pervenientes* (2. Tim. 3. 7).

18. *Vitanda sæcularium consortia.* — Matronarum maritis ac sæculo servientium, tibi consortia declinentur, ne sollicitetur animus, et audias, quid vel maritus uxori, vel uxor locuta sit viro. Venenatæ sunt hujuscemodi confabulationes. Super quarum damnatione, sæcularem versum assumens Apostolus, fecit Ecclesiasticum: *Corrumpunt mores bonos confabulationes pessimæ* (1. Cor. 15). (a) Cujus Iambici metrum dum verbum servat ex verbo, nequaquam expressit latina translatio. Graves feminae, et maxime viduæ, ac virgines, tibi comites eligantur:

subvertit. Cæterum sumpta sententia ex Cicerone pro Sext. Roscio, ubi de Solone agens, qui in parricidam supplicium nullum constituisset, *ne, inquit, non tam prohibere, quam admonere videretur*. Grav.

(a) Ex Menandro, ut alibi, nec uno in loco notatum est, *ἡ ἀποστολή τῆς ἁγίας γραφῆς καὶ τῆς ἀποστολῆς*. Ejus vero metri ratio in Latina interpretatione, ut Victorius animadvertit, servata in hunc modum fuisse:

Mores bonos colloquia corrumpunt mala.

quarum probata est conversatio, sermo moderatus, sancta verecundia. Fuge lasciviam puellarum, quæ ornant capita, crines a fronte demittunt, cutem polliunt, utuntur (1) pigmentis, adstrictas habent manicas, vestimenta sine ruga, soccosque crispantes: ut sub nomine virginali, vendibilibus pereant [al. *pareant*]. Mores enim et studia dominarum, plerumque ex ancillarum et comitum moribus judicantur. Illa tibi sit pulchra, illa amabilis, illa habenda 995 inter socias quæ se nescit esse pulchram; quæ negligit formæ bonum, et procedens ad publicum, non pectus et colla denudat, nec pallio revoluta cervicem aperit; sed quæ celat faciem, et vix uno oculo, qui viæ necessarius est, patente ingreditur.

19. *Quid fugiendum.* — Dubito an loquar: sed velim, nolim, quia crebro fit, dicendum est: non quo hæc in te timere debeam, quæ ista forsitan nescias, nec unquam audieris: sed quo per occasionem tui, cæteræ præmonendæ sint. Cincinnatulos pueros et calamistratos, et peregrini muris olentes (b) pelliculas, de quibus illud (c) Arbitri est: *Non bene olet, qui bene semper olet*, quasi quasdam pestes et venena pudicitia: virgo devitet: ut taceam de cæteris, (d) quorum importuna visitatio et se infamat, et alias; ut etiam si nihil mali perpetraret: tamen hoc sit vel maximum malum, frustra patere maledictis et morsibus Ethnicorum. Nec hoc de omnibus dicimus, sed de his, quos Ecclesia ipsa reprehendit; quos interdum abjicit; in quos nonnunquam episcoporum et presbyterorum censura desævit: ut prope periculosius sit lascivis puellis ad loca religionis, quam ad publicum procedere. Quæ vivunt in monasterio, et quarum simul magnus est numerus, nunquam solæ, nunquam sine matre procedant. De agmine columbarum crebro accipiter unam separat, quam statim invadat et laceret, cujus carnis et cruore saturetur. Morbidæ oves suum relinquunt gregem, et luporum faucibus devorantur. Scio ego sanctas virgines, quæ diebus festis propter frequentiam populorum, pedem domi cohibent; nec tunc egrediuntur, quando major est adhibenda custodia, et publicum penitus devitandum. Ante annos circiter triginta, de Virginitate servanda edidi librum (*Epist. xx. l. ad Eustochium*), in quo necesse fuit mihi ire contra viita,

(b) Victorius maluit *pellicula*, utpote quæ non ad olentes, sed verius ad pueros referenda sit. At olere verbum cum accusandi casu jungitur elegantius. Has autem murinas pelles, quarum usum alibi quoque, et in Jovinian. lib. 2. acriter reprehendit, Jornandes in Geticis, ab Hunniguris, quæ gens Hunnica est, in orbem Romanum tradit importatas. Vid. sup. epist. 127. n. 1.

(c) Martialis quidem lib. 2. Epigramm. hujusmodi est versus; apud Arbitrum vero non invenio; sed ex ejus libris quedam adhuc desiderari notum: et facile uterque Auctor eandem potuit usurpasse sententiam, ut multas alias revera habent inter se communes. Potius Cisterciensis Ms. lectionem expendi velim, ubi pro *Arbitri* nomine est *trivii*; proprie enim *illud trivii* dicitur, pro vulgata populi sermone sententia, cujusmodi hæc videtur fuisse.

(d) Post Erasim. editor Benedictin. *quarum*, quod emendant alii excusi et vetustiores nostri Mss. cum palam sit de juvenibus sermonem esse, qui virgines crebro inviserent.

(1) Al. *lumentis* pro quo *lomentis* Gravius probat ex illo Martial. lib. 3.

Lomento rugas uteri quod condere tentas.

996 et propter instructionem virginis, quam monebam, diaboli insidias patefacere. Qui sermo offendit plurimos, dum unusquisque in se intelligens quod dicebatur, non quasi monitorem libenter audivit, sed quasi criminatorem sui operis aversatus est. Verumtamen quid profuit armasse exercitum reclamantium, et vulnus conscientiae dolore monstrasse? Liber manet, homines praeferunt. Scripsi et ad plerasque virgines ac viduas (a) *επιουδαματια* et quidquid dici poterat, in illis opusculis defloratum est: ut aut superfluo eadem a nobis repetantur, aut nunc praetermissa, plurimum noceant. Certe et beatus Cyprianus egregium de virginitate volumen edidit, et multi alii, tam latino sermone, quam graeco; omniumque gentium litteris atque linguis, (b) praecipue in Ecclesiis *ἐπι* vita laudata est. Sed hoc ad eas pertineat, quae necdum elegerunt virginitatem, et exhortatione indigent, ut sciant quale sit, quod eligere debeant. Nobis electa servanda sunt, et quasi inter scorpiones et colubros incedendum, ut accinctis lumbis, calceatis pedibus, et apprehensis manu baculis, iter per insidias hujus saeculi, et inter venena faciamus; ut possimus ad dulces Jordanis pervenire aquas, et terram repromissionis intrare, et ad domum Dei ascendere, ac dicere cum propheta: *Domine, dilexi decorem domus tuae, et locum habitationis gloriae tuae* (Ps. 25. 8). Et illud: *Unum petii a Domino, hanc requiram, ut inhabitem in domo Domini, omnibus diebus vitae meae* (Ps. 26. 7). Felix illa conscientia et beata virginitas, in cuius corde, praeter amorem Christi, qui est sapientia, castitas, patientia atque iustitia, caeteraque virtutes, nullus alius versatur amor; nec ad recordationem hominis, aliquando suspirat; nec videre desiderat, quem cum viderit, **997** nolit dimittere. Sanctum virginum propositum, et (c) caelestis Angelorumque familiae gloriam, quarundam non bene se agentium, nomen infamat. Quibus aperte dicendum est, ut aut nubant, si se non possunt continere, aut contineant, si nolunt nubere. Digna res risu, imo planctu, incedentibus dominis, ancilla virgo procedit ornatio, ut pro nimia consue-

tudine quam incomptam videris, dominam suspicaris. Nonnullas separata et absque arbitris quarunt hospitia, ut vivant licentius: utantur balneis, faciantque quod volunt, et devitent conscientias plurimarum. Haec videmus et patimur, et si aureus nummus affulserit, inter bona opera deputamus.

20. Finem jungo principio: nec semel monuisse contentus sum. Ama Scripturas sanctas, et amabit te sapientia: dilige eam, et servabit te: honora illam, et amplexabitur te. Haec monilia in pectore, et in auribus tuis haereant. Nihil aliud noverit lingua, nisi Christum. Nihil possit sonare, nisi quod sanctum est. Aviae tuae tibi semper ac matris in ore dulcedo versetur: quarum imitatio forma virtutis est.

EPISTOLA (d) CXXXI (e)

AUGUSTINI AD HIERONYMUM SIVE LIBER (f) DE ORIGINE ANIMAE HOMINIS.

Recensens varias de animae origine sententias, cupit doceri quae potissimum tenenda sit, et quomodo adversus Pelagianorum dogma defendi possit ea, quam Hieron. in superiore epistola 126 suam esse fere insinuat, « singulas animas novae nascentibus fieri. »

1. « Deum nostrum, qui nos vocavit in suum regnum et gloriam, et **998** rogavi et rogo, ut hoc quod ad te scribo, sancte frater Hieronymie, consulens te de his quae nescio, fructuosum esse nobis velit [al. velis]. Quanquam enim te multo quam ego sum aetate majorem, tamen etiam ipse jam senex consulo. Sed ad discendum quod opus est, nulla mihi aetas sera videri potest; quia etsi senes magis decet docere quam discere, magis tamen discere, quam quid doceant ignorare. Nihil equidem molestius fero in omnibus angustiis meis, quas patior in difficillimis quaestionibus, quam in tam longinquo tuae caritatis absentiam, ut vix possim meas dare, (g) vel recipere litteras tuas, per intervalla, non dierum, non mensium, sed aliquot annorum: cum, si fieri posset, quotidie pra-

(a) Sequimur veteres libros manu exaratos, in quibus fere omnibus *κνωτακματια* habetur, non *επιουδαματια*, ut alii typis vulgati. Diminutiva vox est, quae idem fere ac *επιουδαματια*, id est *opuscula*, sed paulo breviora significat, juxta Graecae linguae ingenium, et analogiam, tametsi apud Graecos auctores aut Lexicographos non occurrerit.

(b) Vocem *πραecipue*, quae in Beudertin. edit. deerrat, ex aliis omnibus libris supplervimus. Sed statim graviore modo laborant lucusque editi, in quibus erat *querita*, unde B. Ag. aetis vitam intendi ex praekoncepta opinione sup. n. 5. testinoniam creditum. Illa vero non omnium gentium litteris atque linguis, sed Ecclesiasticis modo celebrata est, sive non etiam ab Ethnicis, sed a Fidelibus tantum: et martyrium quidem laudatur praevita, quae Ambrosio teste, *tredecim annorum fuisse traditur*, nec profertur videatur ad virginitatis singulare exemplar, qua aetate probari vix tum necesse est, si martyrium longe si lenidius fecit. Eminentiam itaque versis in Graecum litteris *επι*, quae, quod est *custia*, aut *καλοβα* eius *αριος* *το* *αποδοξιν*, *τιτα* a reus *venereis pura*, quod unum abs Hieronymo intendi, ex toto contextu liquet.

(c) Victorio probatur haec alia lectio *caelestium angelorum consuetudinem gloriam*. Synodus Aquagraviensis *caelestium consuetudinem gloriam*. Placeret quod ferme habet Cisterc. Ms. *caelestium angelorum familiarum et gloriam*. Sed in re utilius fere momenti immutare non placuit.

(d) De hac et sequenti Augustini epistolis ad Hieronymum sic ipse auctor loquitur lib. 11. *Retract. cap. 45.* (Scripsi etiam duos libros ad Hieronymum presbyterum sedentem in Bethlehem, unum « de Origine animae hominis: » alterum « de Sententia Jacobi Apostoli, » ubi ait, « Quicumque totam legem servaverit, offendat autem in uno, factus est omnium reus; » de utroque consulens eum. Sed in illo priore quaestionem, quam proposui, ipse non solvi; in posteriore autem quod mihi de illa solvenda videretur, ipse non tacui; sed utrum hoc a) probaret etiam file, consului. Rescripsit autem, laudans eandem consultationem meam, sibi tamen ad respondendum otium non esse respondit. Ego vero quo usque esset in corpore, hos libros edere nolui, ne forte responderet aliquando, et cum ipsa responsione ejus potius ederentur. Illo autem defuncto ad hoc editi priorem, ut qui legit admonetur, aut non querere omnino quomodo detur anima nascentibus; aut certe de re obscurissima eam solutionem quaestionis hujus admittere, quae contraria non sit apertissimis rebus, quas de originali peccato fides catholica novit in parvulis, nisi regenerentur in Christo, sine dubitatione dammandis: posteriorem vero ad hoc, ut quaestionis de qua ibi agitur, etiam quae nobis visa est solutio ipsa noscatur. Hoc opus sic incipit: *« eum nostrum qui nos vocavit. »*

(e) *Alias inter Hieronymianas non computata. scripta an. 415. verno tempore.*

(f) In vetustissimo Ambrosiano exemplari 212. iuscribitur, « Consultatio Aurelii Augustini ad Hieronymum Presbyterum de Origine animarum. »

(g) Idem Ambrosian. vix recipere.

sentem te habere vellem, cum quo loquerer quidquid vellem. Nec ideo tamen non debui facere quod potui, si non potui totum quod volui. »

2. « Ecce venit ad me religiosus juvenis, catholica pace frater, ætate filius, honore compresbyter noster Orosius, vigil ingenio, (a) promptus eloquio, flagrans studio, utile vas in domo Domini esse desiderans, ad refellendas falsas perniciosasque doctrinas, quæ animas Hispanorum multo infelicius, quam corpora barbaricus gladius, trucidarunt. Nam inde ad nos usque ab oceani littore properavit, fama excitus, quod a me posset de his, quæ scire vellet, quidquid vellet audire. Neque nullum cepit adventus sui fructum. Primo ne de me multum famæ crederet. Deinde docui hominem quod potui : quod autem non potui, unde discere posset, admonui, atque ut ad te iret hortatus sum. Qua in re consilium vel præceptum meum cum libenter et obedienter acciperet, rogavi eum ut abs te veniens, per nos ad propria remearet. Quam ejus pollicitationem tenens, occasionem mihi credidi a Domino esse concessam, qua tibi scriberem de his, quæ per te scire cupio. Quærebam enim quem ad te mitterem, nec mihi facile occurrebat idoneus et fide agendi, et placritate obediendi et **999** exercitatione peregrinandi. Ubi ergo istum juvenem expertus sum, eum ipsum esse qualem a Domino petebam, dubitare non potui. »

3. « Accipere igitur quæ mihi, peto, aperire ac disacerere non graveris. Quæstio de anima multos movit, in quibus et me esse confiteor. Nam quid de anima firmissime teneam, non tacebo. Deinde subjungam quid mihi adhuc expediti velim. Anima hominis immortalis est, secundum quemdam modum suum. Non enim omni modo sicut Deus, de quo dictum est, » *qui solus habet immortalitatem* (1. Tim. 6. 15). « Nam de animæ mortibus sancta Scriptura multa commemorat : unde illud est, » *sine mortuos sepelire mortuos suos* (Matth. 8. 22). « Sed quod ita nō ritur alienata a vita Dei, ut tamen in natura sua vivere non omnino desistat : ita mortalis ex aliqua causa invenitur, ut etiam immortalis non sine ratione dicatur. Non est pars Dei anima. Si enim hoc esset, omni modo incommutabilis atque incorruptibilis esset. Quod si esset, nec deficeret in deterius, nec proficeret in melius ; nec aliquid in semetipsa vel inciperet habere quod non habebat, vel desineret habere quod habebat, quantum ad ejus ipsius affectiones pertinet. Quam vero aliter se habeat, non opus est extrinsecus testimonio ; quisquis seipsum advertit, agnoscit. Frustra autem dicitur ab eis, qui animam Dei partem esse volunt, hanc ejus labem ac turpitudinem, quam videmus in nequissimis hominibus, hanc denique infirmitatem et aegritudinem, quam sentimus in omnibus hominibus, non ex ipsa illi esse, sed ex corpore. Quid interest unde aegrotet, quæ si esset incommutabilis, (b) undelibet aegrotare non

posset ? Nam quod vere incommutabile et incorruptibile est, nullius rei accessu commutari vel corrumpi potest. Alioquin non Achillea tantum, sicut fabulæ ferunt, sed omnis caro esset invulnerabilis, si nullus ei casus accideret. Non est itaque natura incommutabilis, quæ aliquo modo, aliqua causa, aliqua parte mutabilis est. Deum autem nefas est, nisi vere summeque incommutabilem credere. Non est igitur anima pars Dei. »

4. *Anima incorporea.* — Incorpoream quoque esse animam, etsi difficile tardioribus persuaderi potest, mihi tamen fateor esse persuasum. Sed ne verbi controversiam vel superfluo faciam vel merito patiar, quoniam CUM DE RE CONSTAT, non est opus certare de nomine : si corpus est omnis substantia vel essentia, **1000** vel si quid aptius nuncupatur id, quod aliquomodo est in seipso, corpus est anima. Item si eam solam incorpoream placet appellare naturam, quæ summæ incommutabilis et ubique tota est, corpus est anima ; quoniam tale aliquid ipsa non est. Porro si corpus non est, nisi quod per loci spatium aliqua longitudine, latitudine, et altitudine ita sistitur vel movetur, ut majore sui parte majorem locum occupet, et brevior breviorum, minusque sit in parte quam in toto, non est corpus anima. Per totum quippe corpus, quod animat, non locali diffusionem, sed quadam vitali intentione porrigitur. Nam per omnes ejus particulas tota simul adest, nec minor in minoribus, et in majoribus major, sed alicubi intensius, alicubi remissius, et in omnibus tota, et in singulis tota est. Neque enim aliter, quod in corpore etiam non (c) toto sentit, tamen tota sentit. Nam cum exiguo puncto in carne viva aliquid tangitur, quamvis locus ille non solum totius corporis non sit, sed vix in corpore videatur, animam tamen totam non latet : neque id quod sentitur, per corporis cuncta discurrit, sed ibi tantum sentitur ubi sit. Unde ergo ad totam mox pervenit, quod non in toto sit, nisi quia et ibi tota est ubi sit, nec ut tota ibi sit, cætera deserit ? Vivunt enim et illa ea præsentem, ubi nihil tale factum est. Quod si fieret, et utrumque simul fieret, simul utrumque totam pariter non lateret. Proinde et in omnibus simul, et in singulis particulis corporis sui, tota simul esse non posset, si per illas ita diffunderetur, ut videmus corpora diffusa per spatia locorum, minoribus suis partibus minora occupare, et amplioribus ampliora. Quapropter si anima corpus esse dicenda est, non est certe corpus quale terrenum est, nec quale humidum, aut aerium, aut ætherium. Omnia quippe talia majora sunt in majoribus locis, et minora in minoribus, et nihil eorum in aliqua sui parte totum adest : sed ut sunt partes locorum, ita occupantur partibus corporum. Unde intelligitur anima, sive corpus, sive incorporea dicenda sit, propriam quamdam habere naturam, omnibus his mundanæ molis elementis excellentiore substantia creatam, quæ veraciter non possit in

(a) Apud Martianum, qui post Erasmus hanc epistolam in postremum tomum rejecit, *paratus eloquio*.

(b) Adhuc Erasmus, ac Martianus, *aliquo modo*, et paulo post *accidisset pro accideret*.

(c) Mss. aliquot penes Benedictinos *quod in corpore non toto su lumen*, etc.

aliqua phantasia corporalium imaginum, quas per carnis sensus percipimus, cogitari, sed mente intelligi, vitaque sentiri. Neque hæc (a) proinde loquor, ut te quæ tibi nota sunt doceam : sed ut aperiam **1001** quid firmissime de anima teneam, ne me quisquam, cum ad ea venero quæ requiro, nihil de anima vel scientia vel fide tenere arbitretur. »

5. *Anima sua culpa lapsa, sola Dei misericordia liberatur.* — « Certus etiam sum, animam nulla Dei culpa, nulla Dei necessitate vel sua, sed propria voluntate in peccatum esse collapsam, nec liberari posse de corpore mortis hujus, vel suæ voluntatis virtute, tanquam sibi ad hoc sufficiente, vel ipsius corporis morte, sed gratia Dei per Jesum Christum Dominum nostrum : nec omnino esse animam ullam in genere humano, cui non sit necessarius ad liberationem mediator Dei et hominum homo Christus Jesus. Quæcumque autem sine gratia mediatoris et sacramento ejus, in qualibet corporis ætate, de corpore exierit, et in pœnam futuram, et in ultimo judicio recepturam corpus ad pœnam. Si autem post generationem humanam, quæ facta est ex Adam, regenerentur in Christo ad ejus pertinens societatem, et requiem post mortem corporis habituram, et corpus ad gloriam recepturam. Hæc sunt, quæ de anima firmissime teneo. »

6. *Animæ reatus unde.* — « Nunc accipe, quæso, quid requiram, et noli me spernere, (b) sic non te spernat, qui pro nobis dignatus est sperni. Quæro ubi contraxerit anima reatum, quo trahitur in condemnationem, etiam infantis morte præventi, si ei per sacramentum quo etiam parvuli baptizantur, Christi gratia non subvenerit. Non enim es ex illis, qui modo nova quædam garrere cœperunt, dicentes, nullum reatum esse ex Adam tractum qui per baptismum in infante solvatur. Quod te sapere si scirem, imo nisi te id non sapere scirem, nequaquam hoc abs te quærerem aut quærendum putarem. Sed quia tenemus de hac re sententiam tuam concinentem catholicæ fundatissimæque fidei, quia et Joviniani vaniloquia redarguens, adhibuisti testimonium ex libro Job, *Nemo mundus in conspectu tuo, nec infans cujus est diei unius vita super terram* (Job 15. 4. sec. LXX) : deinde adjunxisti, *Tenemurque rei in similitudinem prævaricationis Adæ* : et liber tuus in Jonam prophetam satis hoc insigniter dilucideque declarat, ubi jejuna parvulos propter ipsum originale peccatum, merito coactos esse dixisti : non inconvenienter abs te quæro hunc reatum anima ubi contraxerit, **1002** unde oporteat eam etiam in illa ætate per sacramentum Christianæ gratiæ liberari. »

7. « Ego quidem ante aliquot annos cum libros quosdam scriberem de *libero arbitrio*, qui in multorum manus exierunt, et (c) nunc habentur a plurimis, quatuor opiniones de animæ incarnatione,

(a) Erasm. ac Martian. *perinde*, et mox *sentiam pro teneream*.

(b) Denique Martian. post Erasm. *si non te spernat*, tamen si ipsa Augustini recensione Erasm. *ne te spernat*.

(c) Illud *nunc* apud Erasm. et Martian. desideratur.

Utrum ex illa una, quæ primo homini data est, cæteræ propagentur, An singulis quibusque novæ etiam modo fiant : An alicubi jam existentes, vel mittantur divinitus, vel sponte labantur in corpora ; ita putavi esse tractandas, ut quælibet earum vera esset, non impediret intentionem meam, qua tunc adversus eos quantis poteram viribus agebam, qui naturam mali suo principio (d) præditam, adversus Deum conantur inducere, id est contra Manichæos. Nam de Priscillianistis adhuc nihil audieram, qui non multum ab istis dissimiles blasphemias fabulantur. Ideo quintam opinionem non addidi, quam in tua epistola inter cæteras commemorasti, ne aliquam præterires, ubi quæstione interroganti rescripsisti religiosæ memoriæ viro, nobisque in Christi caritate gratissimo Marcellino, quod anima (e) non sit pars Dei. Primo, quia non de incarnatione ejus, sed de natura quæritur, cum hoc quæritur. Deinde quia hoc sentiunt illi contra quos agebam, et id maxime agebam, ut Creatoris inculpabilem inviolabilemque naturam a creaturæ vitii et labe secernerem, cum illi a substantia mali, cui proprium principium principesque tribuunt, ipsam boni Dei substantiam ex parte, qua capta (f) est corruptam et oppressam, et ad peccandi necessitatem perductam esse contendunt. Hoc itaque excepto hæreticæ opinionis errore, ex quatuor reliquis opinionibus quamnam sit eligenda scire desidero. Quæcumque enim eligenda est, absit ut impugnet hanc fidem, de qua certi sumus, omni animæ etiam parvuli infantis necessariam esse liberationem ex obligatione peccati, eamque nullam esse nisi per Jesum Christum, et hunc crucifixum. »

8. « Proinde ne longum faciamus, hoc certe sentis, quod singulas animas singulis nascentibus etiam modo Deus faciat. Cui sententiæ ne objiciatur, quod omnes creaturas sexto die consummaverit Deus, et septimo die requieverit, adhibes **1003** testimonium ex Evangelio, *Pater meus usque nunc operatur* (Joan. 5. 17) : (g) Sic enim ad Marcellinum scripsisti : in qua epistola etiam mei commemorationem benevolentissime facere dignatus es, quod hic me haberet in Africa, qui ei ipsam facilius possem explicare sententiam. Quod si potuissem, non ille hoc abs te tam longe posito inquireret ; si tamen id tibi ex Africa scripsit. Nam quando scripserit nescio ; tantum scio quod de hoc bene cognoverit cunctationem meam : unde me inconsulto facere voluit. Quanquam etiam si consuleret, magis hortarer, et gratias agerem quod nobis omnibus conferre posset, nisi tu breviter rescribere, quam respondere maluisses.

(d) In Lovantensi editione, notantibus Benedictinis, erat *editam*.

(e) Negandi particulam, quam editi cum Ambrosiano Ms. præferunt, restitimus a Benedictinis expunctam ; nimirum istud rescripserat Hieronymus ad Marcellinum contra Manichæorum sententiam, animam partem Dei non esse.

(f) Sex Mss. apud Benedictinos, *quæ capta est*, etc.

(g) Addit Martian. post Erasm. *et ego operor* : qua quidem cum accessione affertur locus in Hieronymiana ad Marcellinum epistola 123. quam modo excidit Augustinus.

Credo ne superfluo laborares, ubi ego essem, quem putabas id optime scire, quod ille quæsierat. Ecce volo ut illa sententia etiam mea sit, sed nondum esse confirmo. »

9. « Misisti ad me discipulos, ut ea doceam, quæ nondum ipse didici. Doce ergo quod doceam. Nam ut doceam, multi a me flagitant, eisque me sicut alia multa, et hoc ignorare confiteor. Et fortasse quamvis in os meum verecundentur, tamen apud se dicunt, *Tu es Magister in Israel, et hæc ignoras?* (Joan. 3. 10). Quod quidem Dominus ei dixit, qui erat unus illorum, quod delectabat vocari Rabbi. Unde etiam ad verum magistrum nocte venerat, quia fortassis erubescerebat discere, qui docere consueverat. Me autem potius magistrum audire, quam velut magistrum delectat audiri. Recolo enim quid dixerit eis, quos præ cæteris elegit: *Vos autem, inquit, nolite vocari ab hominibus Rabbi: unus est enim magister vester, Christus* (Math. 23. 8). (a) Nec alius docuit Moysen etiam per Jetron, nec alius Cornelium etiam per priorem Petrum, nec alius Petrum etiam per posteriorem Paulum. A quocumque enim verum illo donante dicitur, qui est ipsa veritas. Quod si ideo adhuc ista nescimus, et ea neque orando, neque legendo, neque cogitando et ratiocinando invenire potuimus, ut probemus non solum indoctos quanta caritate doceamus, verum a doctis etiam quanta humilitate discamus? »

10. « Doce ergo, quæso, quod doceam, doce quod teneam, et dic mihi, si animæ singillatim in singulis (b) hodieque nascentibus, sunt, ubi in parvulis peccent, ut indigeant in sacramento Christi remissione peccati, peccantes in Adam, ex quo caro est propagata 1004 peccati: aut si non peccant, qua justitia Creatoris ita peccato obligantur alieno, cum exinde propagatis membris mortalibus inseruntur, ut eas, nisi per Ecclesiam subventum fuerit, damnatio consequatur; cum in earum potestate non sit, ut eis possit gratia baptismi subveniri. Tot igitur animarum millia, quæ in mortibus parvulorum sine indulgentia Christiani sacramenti de corporibus exeunt, qua æquitate damnantur, (c) si novæ creatæ, nullo suo præcedente peccato, sed voluntate Creatoris singulæ singulis nascentibus adhaeserunt, quibus eas animandis ille creavit et dedit, qui utique noverat, quod unaquæque earum nulla sua culpa sine baptismo Christi de corpore fuerat exitura? Quoniam igitur neque de Deo possumus dicere, quod vel cogat animas fieri peccatrices, vel puniat innocentes; neque negare fas nobis est, eas quæ sine Christi sacramento de corporibus exierint, etiam parvulorum, non nisi in damnationem trahi: obsecro te, quomodo hæc opinio defenditur, qua creduntur animæ non ex illa una primi hominis fieri omnes, sed sicut illa una uni, ita singulis singulæ? »

11. « Ea vero quæ dicuntur alia contra hanc opi-

(a) Item cum Erasm. addit *Jesus*, mox etiam adverbium primo loco omittit.

(b) Abest ab Erasm. et Martian. *hodieque*.

(c) Adnotant Benedictini in Mss. non paucis inveniri sive novæ creaturæ.

nionem, facile puto me posse refellere, sicut est illud, quo eam sibi quidam videntur urgere, quomodo consummaverit Deus omnia opera sua sexto die, et septimo requieverit (Gen. 2. 2), si novas adhuc animas creat? Quibus si dixerimus quod ex Evangelio in supra dicta epistola posuisti, *Pater meus usque nunc operatur* (Joan. 5. 17): respondent, *operatur*, dictum est, institutas administrando, non novas instituendo naturas, ne Scripturæ Geneseos contradicator ubi apertissime legitur consummasse Deum omnia opera sua. Nam et quod eum scriptum est requievisse, utique a creandis nobis creaturis intelligendum est, non a gubernandis; quia tunc ea quæ non erant, fecit, a quibus faciendis requievit: quia consummaverat omnia, quæ antequam essent, vidit esse facienda, ut deinceps non ea quæ non erant, sed ex his quæ jam erant, crearet et faceret quidquid faceret. Ita utrumque verum esse monstratur, et quod dictum est, *Requievit ab operibus suis*: et quod dictum est, *Usque nunc operatur*: quoniam Genesi non potest Evangelium esse contrarium. »

12. « Verum his qui hæc ideo dicunt ne credatur modo Deus, sicut illam unam novas animas, quæ non erant, facere; sed 1005 ex illa una, quæ jam erat, eas creare, vel ex fonte aliquo sive thesauro quodam, quem tunc fecit, eas mittere, facile respondetur, etiam illis sex diebus multa Deum creasse ex his naturis, quas jam creaverat, sicut ex aquis alites et pisces; ex terra autem arbores, fœnum, animalia: sed quod ea, quæ non erant, tunc fecerit, manifestum est. Nulla enim erat avis, nullus piscis, nulla arbor, nullum animal: et bene intelligitur ab his creatis requievisse, quæ non erant, et creatæ sunt, id est cessasse, nec ultra quæ non erant, crearentur. Sed nunc quod dicitur, (d) animas non in nescio quo fonte jam existentes mittere, nec de seipso tanquam suas particulas irrorare, nec de illa una originaliter trahere, nec pro delictis ante carnem commissis carnis vinculis compedire, sed novas creare singulas singulis suam, cuique nascenti, non aliquid facere dicitur, quod ante non fecerat. Jam enim sexto die fecerat hominem ad imaginem suam, quod utique secundum animam rationalem fecisse intelligitur. (e) Hoc et nunc facit, non instituendo quod non erat, sed multiplicando quod erat. Unde et illud verum est, quod a rebus, quæ non erant, instituendis requievit. Et hoc verum est, quod non solum gubernando quæ fecit, verum etiam aliquid non quod nondum, sed quod jam creaverat, numerosius creando usque nunc operatur. Vel sic ergo vel alio modo quolibet eximus ab eo, quod nobis objicitur de requie Dei ab operibus suis, ne propterea non credamus nunc usque fieri animas novas, non ex illa una, sed sicut illam unam.

(d) Paulo aliter pones Martian. « animas nescio quo fonte, jam existentes non mittere. »

(e) Mss. quinque Vaticani, et sex Gallicani apud Benedictinos hæc inferunt: « Tandem post longam disputationem, ecclesiasticam confirmasti sententiam. » Quam studiosi alicujus marginalem notam, postea in textum male intrusam fuisse non dubito.

13. « Nam quod dicitur, Quare facit animas eis, quos novit cito morituros? Possumus respondere, parentum hinc peccata vel convinci, vel flagellari. Possumus etiam recte illius moderationi ista relinquere, quem scimus omnibus temporaliter transeuntibus rebus, ubi sunt etiam animalium ortus et obitus, cursum ornatissimum atque ordinatissimum dare; sed nos ista sentire non posse, quæ si sentiremus, delectatione ineffabili mulceremur. Non enim frustra per Prophetam, qui hæc divinitus inspirata didicerat, dictum est de Deo, *Qui profert (a) numerose sæculum (Is. 40. 26)*. Unde musica, id est scientia sensusve bene modulandi, ad admonitionem magnæ rei, etiam mortalibus rationales habentibus animas Dei largitate concessa est. Unde si homo faciendi carminis **1006** artifex novit quas quibus moras vocibus tribuat, ut illud quod canitur, decedentibus ac succedentibus sonis, pulcherrime currat ac transeat; quanto magis Deus, cujus sapientia, per quam fecit omnia, longe omnibus artibus præferenda est, nulla in naturis nascentibus et occidentibus temporum spatia, quæ tanquam syllabæ ac verba ad particulas hujus sæculi pertinent, in hoc labentium rerum tantum mirabili cantico, vel brevius, vel productius, quam modulatio præcognita et præfinita deposcit, præterire permittit? Hoc cum etiam de arboris folio dixerim, et de nostrorum numero capillorum; quanto magis de hominis ortu et occasu, cujus temporalis vita brevius productiusve non tenditur, quam Deus dispositor temporum novit universitatis moderamini consonare? »

14. « Id etiam quod aiunt, omne quod in tempore cœpit esse, immortale esse non posse: quia omnia orta occidunt, et aucta senescunt, ut eo in modo credi cogant, animum humanum ideo esse immortalem, quod ante omnia tempora sit creatus, non movet fidem nostram. Ut enim alia taceam, cœpit esse in tempore immortalitas carnis Christi, quæ tamen jam non moritur, et mors ei ultra non dominabitur (*Rom. 6. 9.*) »

15. « Illud vero quod in libro adversus Ruffinum posuisti (*Lib. 3, cap. ultimo*) (b), quosdam huic sententiæ calumniari, quod Deum dare animas adulterinis conceptibus videatur indignum, unde conantur adstruere meritis gestæ ante carnem vitæ animas quasi ad ergastula hujus mundi juste posse perducī, non me movet multa cogitantem, quibus hæc possit calumnia refutari. Et quod ipse respondiisti, non esse vitium sementis in tritico quod furto dicitur esse sublatum, sed in eo qui frumenta furatus est; nec ideo terram non debuisse gremio suo semina con-

(a) Ex LXX. ὁ ἔσπερον κἀτ' ἀπέθρεν τὸν κόσμον αἰῶνος, Vulg. in numero militiam eorum.

(b) Id nempe urgebat Ruffinus, « et ubi est justitia Dei, ut de adulterio incestuque nascentibus animas largiatur? » Nimirum ex Origene *επιτὸν ἀποστ.* lib. 3. c. 3. « Non aliter poterit responderi, ita ut absque omni injustitiæ culpa providentia demonstraretur, nisi priores quædam fuisse eis causæ dicantur, quibus antequam in corpore nascerentur animæ, aliquid contraxerint culpæ in sensibus, vel motibus suis. » Paulo post Benedictini pro *hujus mundi* legunt *huj. snodi*.

fovere, quia sator immunda ea projecit manu; elegantissima similitudo est. Quam et antequam legerem nullas mihi objectio ista de adulterinis fœtibus in hac quæstione faciebat angustias, generaliter intuitu multa bona Deum facere, etiam de nostris malis nostrisque peccatis. Animalis autem cujuscumque creatio, si habeat pium prudentemque consideratorem, ineffabilem laudem Creatori excitat; quanto magis creatio non cujuslibet animalis, sed hominis? Si autem causa creandi quæritur, nulla citius et melius respondetur, nisi quia omnis creatura Dei bona est. Et quid dignius quam ut bona faciat **1007** bonus Deus, quæ nemo potest facere nisi Deus? »

16. « Hæc et alia quæ possum, sicut possum, dico adversus eos qui hanc opinionem, qua creduntur animæ sicut illa una singulis fieri, labefactare conantur. Sed cum ad pœnas ventum est parvulorum, magnis, mihi crede, coarctor angustiis, nec quid respondeam prorsus invenio: non solum eas pœnas dico, quas habet post hanc vitam illa damnatio, quo necesse est trahantur, si de corpore exierint sine Christianæ gratiæ sacramento, sed eas ipsas, quæ in hac vita dolentibus nobis versantur ante oculos; quas enumerare si velim, prius tempus quam exempla deficiunt. Languescunt aegritudinibus, torquentur doloribus, fame et siti cruciantur, debilitantur membris, privantur sensibus, vexantur ab immundis spiritibus. Demonstrandum est (c) utique, quomodo ista sine ulla sua mala causa juste patiantur. Non enim dici fas est, aut ista ignorante Deo fieri, aut enim non posse resistere facientibus, aut injuste ista vel facere vel permittere. Nunquidnam sicut animalia irrationabilia recte dicimus in usus dari naturis excellentioribus, etsi vitiosis, sicut apertissime in Evangelio videmus, porcos ad usum desideratum concessos esse dæmonibus (*Matth. 8. 22*); hoc et de homine recte possumus dicere? Animal est enim, sed rationale, etsi mortale. Anima est rationalis in illis membris, quæ tantis afflictionibus pœnas luit: Deus bonus est, Deus justus est, Deus omnipotens est; hoc dubitare omnino dementis est. Tantorum ergo malorum, quæ fiunt in parvulis, causa justa dicatur. Nempe cum majores ista patiuntur [*al. patiuntur*], solemus dicere, aut sicut in Job merita examinari, aut sicut in Herode peccata puniri. Et de quibusdam exemplis, quæ Deus manifesta esse voluit, alia quæ obscura sunt (d) homini conjectare conceditur, sed hoc in majoribus. De parvulis autem quid respondeamus edissere, si pœnis tantis nulla in eis sunt punienda peccata. Nam utique nulla est in illis ætatibus examinanda justitia. »

17. « De ingeniorum vero diversitate (e), imo absurditate, quid dicam; quæ quidem in parvulis latet, sed ab ipsis exordiis naturalibus ducta, apparet in grandibus, quorum nonnulli tam tardi et obliviosi sunt, ut ne prima quidem discernere litterarum elementa p-

(c) Erasmus ac Martian. *itaque*.

(d) Iidem, vitiose tamen, *hominum conjecturæ conceditur*.

(e) Monent Benedictini in editis aliquot et Mss. omitti *inno absurditate*.

tuerint : quidam vero tantæ sunt fatuitatis , ut non multum a pecoribus differant ; quos moriones vulgo vocant. Respondetur fortasse , corpora hoc faciunt. Sed numquid secundum hanc sententiam quam (a) defendi volumus , anima sibi corpus elegit , et in eligendo cum falleretur , erravit? aut cum in corpus cogeretur **1008** intrare necessitate nascendi , alia corpora præoccupantibus animarum turbis , ipsa aliud non invenit , et sicut in spectaculo aliquo locum , ita carnem non quam voluit , sed quam valuit , occupavit? Numquid hæc et talia vel dicere possumus , vel sentire debemus? Doce igitur quid sentire , quid dicere debeamus , ut constet nobis ratio novarum animarum (b) singillatimque factarum singulis corporibus. »

18. « Ego quidem non de ingeniis , sed saltem de pœnis parvulorum , quas in hac vita patiuntur , dixi , aliquid in libris illis *de libero arbitrio* (Lib. 3. 23. n. 67). Quod quale sit , et cur mihi in ista , quam habemus in manibus questione , non sufficiat , intimabo , et cum ipsum de tertio libro locum excerptum his litteris inseram ; nam ita se habet : *De cruciatibus autem corporis quibus affliguntur parvuli , quorum per ætatem nulla peccata sunt , si animæ quibus animantur , non prius quam ipsi homines esse cœperunt , major querela et quasi misericors deponi (c) solet , cum dicitur , Quid mali fecerunt , ut ista paterentur? Quasi possit esse meritum innocentæ , ante quam quisque nocere aliquid possit. Cum autem boni aliquid operatur Deus in emendatione majorum , cum parvulorum suorum , qui eis cari sunt , doloribus ac moribus flagellantur , cur ista non fiant , quando cum transierint , pro non factis erunt , in quibus facta sunt : propter quos autem facta sunt , aut meliores erunt , si temporalibus incommodis emendati , rectius elegerint vivere : aut excusationem in futuri iudicii supplicio non habebunt , si vitæ hujus angoribus , ad æternam vitam desiderium convertere noluerint? Quis autem novit quid parvulis , de quorum cruciatibus duritia majorum contunditur , aut exersetur fides , aut misericordia probatur : quis (d) ergo novit quid ipsis parvulis in secreto iudiciorum suorum bonæ compensationis reservet Deus? Quonium quanquam nihil recte fecerint , tamen nec peccantes aliquid ista perpassi sunt. Non enim frustra etiam infantes illos , qui cum Dominus noster Jesus Christus necandus ab Herode quæreretur , occisi sunt , in honorem Martyrum receptos commendat Ecclesia. »*

19. « Hæc tunc dixi , cum hanc ipsam de qua nunc agitur vellem communire sententiam. Sicut enim paulo ante commemoravi , quæcumque illarum de animæ incarnatione quatuor opinionum vera esset , inculpatam substantiam Creatoris , et a nostrorum peccatorum societate remotissimam nitelbar ostendere. Et ideo **1009** quæcumque illarum veritate posset convinci et repudiari , ad curam intentionis

meæ , quam tunc habebam non pertinebat : quando quidem cunctis diligentiore disputatione discussis , quæcumque illarum recte vinceret cæteras , me securissimo fieret , quando etiam secundum omnes id , quod agebam , invictum persistere demonstrabam. Nunc vero unam voto , si possum , ratione recta eligere ex omnibus : et propterea hujus ipsius , de qua nunc agimus defensionem , in his , quæ commemoravi de illo libro , verbis meis attentius intuens , validam firmanque non video. »

20. « Nam velut firmamentum ejus istud est , quod ibi dixi , *Quis autem novit quid parvulis , de quorum cruciatibus duritia majorum contunditur , aut exersetur fides , aut misericordia probatur : quis , inquam , novit quid ipsis parvulis in secreto iudiciorum suorum bonæ compensationis reservet Deus? (e)* Sed hoc non immerito dici video de his , qui vel pro Christi nomine ac vera religione tale aliquid etiam nescientes patiuntur , vel sacramento Christi jam imbuti sunt , quia sine societate unius mediatoris liberari a damnatione non possunt , ut possit eis , etiam pro illis malis , quæ hic in diversis afflictionibus pertulerunt , compensatio ista præstari. Nunc autem cum ista quæstio non possit absolvi , nisi etiam de his parvulis respondeatur , qui post gravissimos cruciatus sine sacramento Christianæ societatis expirant quæ circa eos compensatio cogitanda est , quibus insuper et damnatio præparata est? Nam et de baptismo parvulorum in eodem libro , non quidem sufficienter , sed quantum illi operi satis esse videbatur , utcumque respondi , quod etiam nescientibus , et fidem suam nondum habentibus prodest : non tamen de damnatione eorum parvulorum , qui sine illo ex hac vita emigrant , tunc aliquid dicendum putavi , quia non quod nunc agitur agebatur.

21. Sed ut omittamus et contemnamus ea , quæ brevi tempore patiuntur , nec transacta revocantur , numquid similiter contemnere possumus , quod per unum hominem mors , et per unum hominem resurrectio mortuorum? Sicut enim in Adam omnes moriuntur , sic et in Christo omnes vivificabuntur (1. Cor. 15. 21 et 22). Per hanc enim apostolicam , divinam , claramque sententiam , satis evidenter elucet , neminem ire in mortem nisi per Adam , neminem ire **1010** in vitam æternam , nisi per Christum. Hoc est quippe omnes et omnes , quia sicut omnes homines per primam , hoc est per carnalem generationem pertinent ad Adam : sic omnes homines ad secundam , id est spiritalem (f) generationem veniunt , quicumque ad Christum perveniunt. Ideo ergo dictum est , et hic omnes et ibi omnes , quia sicut omnes qui moriuntur , non nisi in Adam moriuntur : ita omnes qui vivificabuntur , non nisi in Christo vivificabuntur. Ac per hoc , QUISQUIS NOBIS dixerit , quemquam in resurrectione mortuorum vivificari posse , nisi in Christo , tanquam (g) pe-

(a) Contrario sensu Martian. post Erasmum defendere notamus : falso , ut ex superioribus liquet.

(b) Al. *singulis corporibus singulatimque factarum.*

(c) Martian. post Erasm. *deproxi.*

(d) Benedictini *quis ergo novit*, etc. alii *quis inquam ergo novit*, etc.

(e) Adhuc ex eodem libro Erasm. et Martian. heic quoque loci « quonium quanquam nihil recte fecerint , tamen nec peccantes aliquid , ista perpassi sunt.

(f) *Idem spirituales regenerationem.*

(g) In Thuano Ms. penes Benedictinos *hostis.*

stis communis fidei detestandus est. Item **QUISQUIS DIXERIT**, quod in Christo vivificabuntur etiam parvuli, qui sine sacramento ejus participatione de vita exeunt, hic profecto et contra apostolicam prædicationem venit, et totam condemnat Ecclesiam, ubi propterea cum baptizandis parvulis festinatur et curritur, quia sine dubio creditur aliter eos in Christo vivificari omnino non posse. Qui autem non vivificatur in Christo, restat ut in ea [al. eadem] condemnatione maneat, de qua dicit Apostolus, *Per unius delictum in omnes homines ad condemnationem* (Rom. 5. 18) : Cui delicto obnoxios parvulos nasci, et omnis credit Ecclesia, et ipse jam contra Jovinianum disputans, et exponens Jonam Prophetam, sicut paulo ante commemoravi, fide veracissima definisti : credo et in aliis locis opusculorum tuorum, quæ vel non legi, vel in præsentia non recordor. Hujus igitur damnationis in parvulis [al. parvulos] causam requæro ; quia neque animarum, si novæ fiunt singulis singulæ, video esse ullum in illa ætate peccatum, nec a Deo damnari aliquam credo quam videt nullum habere peccatum. »

22. « An forte dicendum est, in parvulo carnem solam causam esse peccati, novam vero illi animam fieri, qua secundum Dei præcepta vivente, in adjutorio gratiæ (a) Christi, et ipsi carni edomitæ ac subjugatæ possit incorruptionis meritum comparari. Sed quia in parvulo anima nondum id agere potest, nisi Christi (b) acceperit sacramentum, per hanc gratiam carni ejus acquiritur, quod illius moribus nondum potuit. Si autem sine illo sacramento anima parvuli exierit, ipsa quidem in æterna vita erit, unde eam nullum peccatum potuit separare : caro vero ejus non resurgit in Christo, non percepto ante mortem illius sacramento ? »

23. « Hanc opinionem nunquam audivi, **1011** nunquam legi. Sed plane audivi et credidi, propter quod et locutus sum, quia (c) venit hora, quando omnes qui in monumentis sunt, audient vocem ejus : et procedent qui bene fecerunt, in resurrectionem vitæ (Joan. 5. 28). Ipsa est de qua dicitur, et per unum hominem resurrectio mortuorum (1. Cor. 15. 21) : Ipsa est qua in Christo omnes vivificabuntur. Qui autem male egerunt, in resurrectionem judicii. Quid hic ergo de illis infantibus intelligendum est, qui prius quam possent agere vel bene vel male, sine baptismo corpore exuti sunt ? Nihil hic de talibus dictum est. Sed si caro eorum ideo non resurgit, quia nec boni aliquid fecerunt, nec mali ; nec illorum resurrectura est, qui percepta baptismi gratia, in illa ætate defuncti sunt, in qua nihil bene vel male agere poterunt. Si autem illi inter sanctos resurgent, id est inter eos qui bene egerunt ; inter quos et illi resurrexerunt, nisi inter eos qui male egerunt, ne aliquas humanas animas credamus corpora sua non

(a) Haud bene Martian. post Erasm. gratiæ Dei, et mox subjectæ pro subjugatæ.

(b) Idem cum aliis editis accesserit.

(c) Martian. post Erasm. veniet, et paulo post bona pro bone, proprius Græco.

recepturas, sive in resurrectionem vitæ, sive in resurrectionem judicii ? Quæ sententia prius quam refellatur, ipsa novitate jam displicet. Deinde quæ ferat, si credant se illi, qui ad baptismum cum suis parvulis currunt, propter carnes [al. carnem] eorum, non propter animas currere ? Beatus quidem (d) Cyprianus non aliquid decretum condens novum, sed Ecclesiæ fidem firmitissimam [al. firmissimam] servans, ad corrigendum eos, qui putabant ante octavum diem natalitatis non esse parvulum baptizandum, non carnem, sed animam dixit non esse perdendam ; et mox natum, rite baptizari posse, cum suis quibusdam coepiscopis censuit. »

24. « Sed contra Cypriani aliquam opinionem, ubi quod videndum fuit, fortasse non vidit, sentiat quisque quod libet ; tantum contra apostolicam manifestissimam fidem nemo sentiat (e), quæ ex unius delicto omnes in condemnationem duci prædicat : ex qua condemnatione non liberat, nisi gratia Dei per Jesum Christum Dominum nostrum, in quo uno omnes vivificantur, quicumque vivificantur. Contra Ecclesiæ fundamentum morem nemo sentiat, ubi ad baptismum, si propter sola parvulorum corpora curretur, baptizandi offerrentur et mortui. »

25. « Quæ cum ita sint, quærenda causa est, atque reddenda, quare damnentur [al. damnantur] animæ, quæ novæ creantur singulis quibusque nascentibus, si præter Christi sacramentum parvuli moriantur. Damnari enim **1012** eas, si sic de corpore exierint, et sancta Scriptura, et sancta est testis Ecclesia. Unde illa de animarum novarum creatione sententia, si hanc fidem fundatissimam non oppugnat, sit et mea : si oppugnat, non sit et tua. »

26. « Nolo mihi dicatur, pro hac sententia debere accipi quod scriptum est, *Qui finxit spiritum hominis in ipso* (Zach. 12. 1), et *Qui finxit singillatim corda eorum* (Psal. 32. 15). Aliquid fortissimum atque invictissimum requirendum est, quod nos non cogat Deum credere ullarum animarum sine culpa aliqua damnatorem. Nam vel tantundem valet, vel plus est forsitan creare, quam fingere, et tamen scriptum est *Cor mundum crea in me Deus* (Ps. 50. 12). Nec ideo putari potest, animam hoc loco optare se fieri, prius quam aliquid esset : Sicut ergo jam existens creator innovatione justitiæ, sic jam existens fingitur (f) conformatione doctrinæ. Nec illud quod in Ecclesiaste scriptum est, *Tunc convertetur in terram pulvis sicut fuit, et spiritus revertetur ad Dominum qui dedit illum* (Eccl. 12. 7) : istam confirmat sententiam, quam volumus esse nostram. Plus enim hoc suffragatur eis, qui ex una putant omnes esse animas. Nam sicut convertitur, inquit, pulvis in terram, sicut fuit ; et tamen caro, de qua hoc dictum est, ad hominem non revertitur, ex quo propagata est, sed ad

(d) Epistola 59. ad Fidum, unde argumenta contra Pelagianos desumunt alibi Hieronymus, et Augustinus.

(e) Cum Erasmo Martianæus, « qui ex unius delicto omnes homines in condemnationem, » etc.

(f) Idem rursus vitiose, fingitur confirmatione doctrinæ.

terram, unde primus homo factus est : sic et spiritus ex illius animo spiritu propagatus, non tamen ad eum revertitur ; sed ad Dominum, a quo illi datus est. Verum quia hoc testimonium ita pro istis sonat, ut nona omni modo huic opinioni, quam defendi volo, videatur esse contrarium, admonendam tantum credidi prudentiam tuam, ne talibus testimoniis ex his angustiis me coneris eruere. Nam licet nemo faciat optando, ut verum sit quod verum non est : tamen si fieri posset, optarem ut hæc sententia vera esset : sicut opto, ut si vera est, abs te liquidissime atque invictissime defendatur. »

27. « Hæc autem difficultas etiam illos sequitur, qui jam existentes alibi animas, et ab initio divinatorum operum præparatas, a Deo mitti opinantur in corpora. Nam et ab his hoc idem quæritur, Si animæ inculpatae obedienter veniunt, quo mittuntur ; cur in parvulis, si non baptizati vitam istam finirent, puniuntur ? Eadem prorsus in utraque sententia difficultas est. Illi sibi videntur de hac facilius exire quæstione, **1013** qui animas asseverant pro meritis vitæ prioris, singulas singulis corporibus implicari. Hoc enim putant esse in Adam mori, in carne scilicet, quæ propagata est ex Adam, supplicia pendere : a quo reatu, inquit, gratia Christi liberat pusillos cum magnis. Hoc quidem recte, veraciter, optimeque, quod gratia Christi liberat a reatu peccatorum pusillos cum magnis. Sed in alia superiore vita peccare animas, et inde præcipitari in carceres carnos, non credo, non acquiesco, non consentio (a). Primo, quoniam nescio per quos circuitus fieri id aiunt isti : ut post nescio quanta volumina sæculorum iterum ad istam sarcinam corruptibilem [al. corruptibilis] carnis, et supplicia pendenda redeundum sit : qua opinione quid horribilius cogitari possit ignoro. Deinde quis tandem justus defunctus est, de quo non, si isti vera dicunt, solliciti esse debeamus, ne in sinu Abraham peccans, in flammis illius divitis deiciatur ? Cur enim non et post hoc corpus peccari possit, si et ante potuit ? Postremo et longe aliud est in Adam peccasse. Unde dicit Apostolus : *In quo omnes peccaverunt* (Rom. 5. 12) : et aliud est extra Adam, nescio ubi peccasse : et ideo in Adam, id est, in carnem quæ ex Adam propagata est, tanquam in carcerem trudi. Illam vero opinionem, quod ex una fiant omnes animæ, nec discutere volo, nisi necesse sit. Atque utinam ista de qua nunc agimus, si vera est, sic abs te defendatur, ut hoc jam necesse non sit. »

28. « Quamvis autem desiderem, rogem, votis ardentibus exoptem et (b) expetam, ut per te mihi Dominus hujus rei auferat ignorantiam : tamen si, quod absit, minime meruero, patientiam mihi petam a Domino Deo nostro : in quem si credimus, ut si aliqua nobis non aperiat etiam pulsantibus, nullo

modo adversus cum murmurare debeamus. (c) Memini prius ipsis Apostolis dictum : *Multa habeo vobis dicere, sed non potestis illa portare modo* (Jean. 16. 12). In his, quantum ad me attinet, etiam hoc deputem. Nec qui hoc sciam me indignè indignum, ne hoc ipso etiam convincar indignior. Multa enim alia similiter nescio, quas commemorare vel enumerare non possum. Et hoc tolerabiliter ignorarem, nisi metuerem, ne aliqua istarum opinionum contra illud quod firmissima fide retinemus, incautus obreperet mentibus. Sed antequam sciam, quænam earum potius eligenda sit, hoc me non temere sentire profiteor, eam **1014** quæ vera est, non adversari robustissimæ ac fundatissimæ fidei, qua Christi Ecclesia nec parvulos homines recentissime natos a damnatione credit, nisi per gratiam nominis Christi, quam in suis sacramentis commendavit, posse liberari. »

EPISTOLA CXXXII (d).

AUGUSTINI AD HIERONYMUM. SEU LIBER DE SENTENTIA JACOBI.

Consuluit de loco ex Jacobi epist. 2. 10. Qui offenderit in uno, factus est omnium reus, multaque admiscet de Stoicis, qui docebant omnia peccatu esse paria : et quisquis haberet unam virtutem, habere omnes ; qui careret una, nullam habere.

1. *Quod ad te scripsi, honorande mihi in Christo frater Hieronyme, quærens de anima humana, si nascentibus singulis, novæ singulæ nunc usque fiunt [al. fiant], ubi peccati vinculum contrahant, quod per sacramentum gratiæ Christi, etiam in infantibus recentè natis solvendum esse non dubitamus, cum in non parvum volumen procederet, nolui ulla alia onerare quæstione : sed quod urget acrius, nullo minus est negligendum. Proinde (e) quæso, et per Deum obsecro, ut exponas mihi quod multis existimo profuturum : aut si jam vel abs te, vel ab alio aliquo expositum habes, dirigas nobis, quomodo accipiendum sit, quod in epistola Apostoli Jacobi scriptum est : Quicumque enim totam Legem servaverit, offendat autem in uno, factus est omnium reus (Jac. 2. 10). Quæ res talis ac tanta est, ut quod hinc ubi non jam olim scripsi, multum me pœniteat.*

2. *De agenda namque præsentis vitæ, quomodo ad vitam perveniamus æternam, non de præterita perscrutanda, quam penitus demersit oblivio, sicut est illud quod de anima quærendum putavi, hæc vertitur quæstio. Eleganter autem dictum esse narratur, quod huic rei satis apte convenit. Cum quidam ruisset in puteum, ubi aqua tanta erat, ut eum magis exciperet, ne moreretur, quam suffocaret, ne loqueretur : accessit alius, et eo viso (e) admirans, ait, Quomodo huc cecidisti ? At ille : Obsecro, **1015** inquit, cogita quomodo hinc me liberares, non quomodo huc ceciderim, quæras. Ita quoniam fatemur, et fide Catholica tenemus, de re*

(c) Martian. post Erasm. cum tredecim penes Benedictinos Mss. *Meminerimus ipsis*, etc.

(d) *Alias inter Hieronymianas non adnumerata. Scripta eodem tempore ac superior.*

(e) *Idem, provide quæro*, etc.

(f) *Mss. decem notantibus Benedictinis, miserans ait.*

(a) Benedictini, « Primum quoniam per nescio quos fieri circumitus, » etc.

(b) Apud Benedictinos, *et exspectem*.

aut peccati tanquam de puteo etiam parvuli infantis animam Christi gratia liberandam, satis est ei quod modum quomodo salva fiat, novimus, etiam si nunquam quomodo in malum illud deveneris, noverimus. Sed ideo putavi esse quaerendum, ne forte ex illis optionibus incarnationis animæ aliquam teneamus incautius, quæ liberandam prorsus animam parvuli contradicat: negans eam esse in isto malo. Hoc igitur firmissime retento, quod anima parvuli de reatu peccati liberanda est, nec alio modo liberanda, nisi gratia Dei per Jesum Christum Dominum nostrum: si possumus etiam ipsius mali causam et originem nosse, vaniloquis non disputatoribus, sed litigatoribus paratius instructiusque resistimus. Si autem non possumus, non quia lateo miseræ principium, ideo pigrescere misericordiam debet officium. Adversus eos autem qui sibi videntur scire quod nesciunt, hoc intiores sumus, quod hanc ignorantiam nostram non ignoramus. Aliud est enim, quod nescire malum est: aliud quod sciri vel non potest, vel non opus est, vel ad vitam quam quaerimus, indifferens est. Hoc vero quod de litteris Apostoli Jacobi nunc requiro, in hac ipsa qua vivimus, et ut semper vivamus Deo placere studemus, actione versatur.

3. Quomodo igitur intelligendum est, obsecro te, Quicumque totam Legem servaverit, offendat autem in uno, factus est omnium reus? (Jac. 2. 10). Itane qui furtum fecerit, imo vero qui dixerit diviti, Sede hic: pauperi autem, Tu sta illic, et homicidii, et adulterii, et sacrilegii reus est? Quod si non est, quomodo qui in uno offendat, factus est omnium reus? An illud quod dixit de divite et paupere, ad ista non pertinet, quorum si quis in uno offenderit, fiet [al. factus est] omnium reus? Sed recolendum est, unde venerit illa sententia, et quæ illam superiora pepererint, quibusque connexa dependeat. Fratres mei nolite, inquit, in personarum acceptione habere fidem Domini nostri Jesu Christi gloriæ. Etenim si introierit in conventum vestrum vir annulum aureum habens in veste candida: introierit autem et pauper in sordido habitu, et intendatis in eum qui indutus est veste præclara, et dicatis ei, Tu sede hic bene; pauperi autem dicatis, **1016** Tu sta illic, aut, sede sub scabello pedum meorum, nonne judicatis apud vosmetipsos, et facti estis iudices cogitationum iniquarum? Audite (a), fratres carissimi, nonne Deus elegit pauperes in hoc mundo, divites in fide, et hæredes regni, quod reproemisit Deus diligentibus se? Vos autem exhorastis pauperem, propter illum scilicet, cui dictum est: Tu sta illic: cum habenti anulum aureum dictum esset, Tu sede hic bene. Ac deinde sequitur, eandem ipsam sententiam latius versans, et explicans: Nonne, inquit, divites per potentiam opprimunt vos, et trahunt ad judicia? Nonne ipsi blasphemant bonum nomen, quod invocatum est super vos? Si quidem legem perficitis regalem secundum Scripturam, Diliges proximum tuum sicut teipsum, benefacitis. Si autem accipitis personas, peccatum operamini, a

(a) Penes Martian. et Erasm. Fratres mei dilectissimi.

Lego quasi transgressores. Vide quemadmodum transgressores legis appellat, qui dicunt diviti, Sede hic, et pauperi, Sta illic. (b) Unde ne putarent contemptibile esse peccatum, in hac una re Legem transgredi, secutus adjunxit: Quicumque totam Legem servaverit, offendat autem in uno, factus est omnium reus. Qui enim dixit, Non mœchaberis, dixit et, Non occides. Quod si non occidis [al. occides], mœcharis autem, factus es transgressor Legis; propter id quod dixerat, Redarguti a Lege, quasi transgressores. Quæ cum ita sint, consequens videtur, (nisi alio modo intelligendum ostendatur,) ut qui dixerit diviti, Sede hic, et pauperi, Sta illic, huic (c) non honorem, quem illi deferens, et idololatra, et blasphemus, et adulter, et homicida, et ne (quod longum est) cuncta commemorem, reus omnium criminum judicandus sit. Offendens quippe in uno, factus est omnium reus.

4. At enim qui unam virtutem habet, omnes habet, et qui unam non habet, nullam habet. Hoc si verum est, confirmatur ista sententia. Sed ego eam exponi volo, non confirmari, quæ per seipsam apud nos omnibus philosophorum auctoritatibus firmiter est. Et illud quidem de virtutibus, et vitiis, si veraciter dicitur, non est consequens, ut propter hoc omnia peccata sint paria. Nam illud de inseparabilitate virtutum, (d) nisi forsitan fallor, tamen si verum memini, quod vix memini, omnibus philosophis placuit, **1017** qui easdem virtutes, agenda vitæ necessarias esse dixerunt. Hoc autem de paritate peccatorum soli Stoici ausi sunt disputare contra omnem sensum generis humani; quam eorum vanitatem in Joviniano illo qui in hac sententia Stoicus erat, in aucupandis autem et defensandis voluptatibus, Epicureus, de Scripturis sanctis dilucidissime convicisti (contra Jovinian. lib. 2). In qua tua suavissima, et præclarissima disputatione satis evidenter apparuit, non placuisse auctoribus nostris, vel ipsi potius quæ per eos locuta est, veritati, omnia esse paria peccata. Quomodo autem fieri possit, ut etiam si hoc de virtutibus verum est, non tamen ideo cogamur fateri æqualitatem omnium peccatorum, quantum possum, adjuvante Domino, aperire conabor. Quod si effecero, approbabis, ubi vero causæ defuero, tu supplebis.

5. Virtutum catena.—Certe hinc persuadent, qui unam virtutem habuerit, habere omnes, et omnes deesse cui una defuerit; quod prudentia nec ignava, nec injusta nec intemperans potest esse; nam si aliquid horum fuerit, prudentia non erit. Porro si prudentia tunc erit, si et fortis, et justa, et temperans sit, profecto ubi fuerit, secum habet cæteras. Sic et fortitudo imprudens esse non potest vel intemperans vel injusta. Sic et temperantia necesse est, ut prudens fortis et justa sit. Sic et justitia non est, nisi sit prudens, fortis, et temperans. Ita (e) ubi est una vera aliqua earum, et aliæ similiter sunt.

(b) Apud Benedictinos vide, typorum tamen, ut videtur, mendo.

(c) Hieronymiani editores, « huic amplio rem honorem, quam illi deferens. » Scripsissent saltem ordine inverso, « Illi amplio rem honorem, quam huic, » etc.

(d) Benedictinis placuit, etsi forsitan, etc.

(e) Benedictini, ita ubi vera est aliqua earum, etc. et paulo post, vera illa non est.

Ubi autem alia desunt, vera una illa non est, etiam si aliquo modo similis esse videatur.

6. *Vitia manifesta, et palliata.* — Sunt enim, ut scis, quaedam vitia virtutibus aperta discretione contraria, ut imprudentia prudentiæ. Sunt autem quaedam tantum quia vitia sunt, ideo contraria, quadam tamen specie fallaci similia, ut eidem prudentiæ non imprudentia, sed astutia. Nunc enim eam dico astutiam, quæ usitatus in malitiosis intelligi et vocari solet; non sicut nostra loqui Scriptura consuevit, quæ sæpe astutiam in bono ponit. Unde, estote astuti, ut serpentes (Matth. 10. 16); et illud Ut et innocentibus det astutiam (Prov. 1. 4). Quanquam et apud illos Romanæ linguæ (a) disertissimus dixerit: Neque illi tamen ad cavendum dolus aut astutia deerant; astutiam ponens in bono, sed apud illos rarissimum, apud nostros frequentissimum est. Itemque in partibus temperantiæ, apertissimæ contraria est effusio parcimoniæ. Ea vero quæ tenacitas dici vulgo solet, vitium **1018** quidem est, tamen parcimoniæ simile, non natura, sed fallacissima specie. Item dissimilitudine manifesta contraria est injustitia justitiæ. Solet autem quasi imitari justitiam vindicandi se libido, sed vitium est. Ignavia fortitudini perspicue contraria est: duritia vero distat natura, fallit similitudine. Constantia pars quædam virtutis est, ab hac inconstantia longe abhorret, et indubie contrariatur: pertinacia vero constantia dici affectat, et non est, quia illa est virtus, hoc [al. hæc] vitium.

7. Ut ergo non iterum hæc eadem commemorare necesse sit, exempli gratia ponamus aliquid, unde possint cætera intelligi, Catilina, ut de illo scripserunt (b), qui nosse potuerunt, frigus, sitim, famem ferre poterat, eratque patiens inediæ, algoris, vigiliæ supra quam cuiquam credibile est, ac per hoc, et sibi, et suis magna præditus fortitudine videbatur. Sed hæc fortitudo prudens non erat, mala enim pro bonis eligebat. Temperans non erat, corruptelis enim turpissimis sædabatur. Justa non erat, nam contra patriam conjuraverat. Et ideo nec fortitudo erat, sed duritia sibi, ut stultos fulleret, nomen fortitudinis imponebat. Nam si fortitudo esset, non vitium, sed virtus esset. Si autem virtus esset, a cæteris virtutibus tanquam inseparabilibus comitibus nunquam relinqueretur.

8. Quapropter dum quæritur etiam de vitiis, utrum ipsa similiter omnia sint, ubi unum erit; aut nulla sint, ubi unum non erit, laboriosum est id ostendere, propterea quia uni virtuti duo vitia opponi solent, et quod aperte contrarium est, et quod specie similitudinis adumbratur. Unde (c) illa Catilinæ, quia fortitudo non erat, quæ esset, cum secum virtutes alias non habebat, facilius videbatur. Quod vero ignavia fuerit, ubi exercitatio quaslibet gravissimas molestias perpetiendi atque tolerandi, supra quam cuiquam credibile est, fuit, ægre

persuaderi potest. Sed forte acutius intuentibus ignavia apparet ipsa duritia, quia laborem bonorum studiorum, quibus vera acquiritur fortitudo, neglexerat. Verumtamen quia sunt audaces qui timidi non sunt, et rursus timidi quibus abest audacia, cum sit utrumque vitium, quoniam qui vera virtute fortis est, nec temere audet, nec inconsulte timet, cogimur fateri vitia plura esse virtutibus.

9. **1019** Unde aliquando vitium vitio tollitur, ut amore laudis amor pecuniæ. Aliquando unum cedit, ut plura succedant, velut qui ebriosus fuerit, si modicum (d) biberit, et tenacitatem, et ambitionem didicerit. Possunt itaque vitia etiam cedere vitiis succedentibus, non virtutibus, et ideo plura sunt. Virtus vero quo una ingressa fuerit, quoniam secum cæteras ducit, profecto vitia cedent omnia quæcumque inerant. Non enim omnia inerant, sed aliquando totidem, aliquando plura paucioribus, vel pauciora pluribus succedebant.

10. Hæc utram ita se habeant, diligentius inquirendum est. Non enim et ista divina sententia est qua dicitur: Qui unam virtutem habuerit, omnes habet; eique nulla inest, cui una defuerit: sed hominibus hoc visum est, multum quidem ingeniosis, studiosis, sed tamen hominibus. Ego vero nescio quemadmodum dicam. Non dico virum a quo denominata dicitur virtus, sed etiam mulierem quæ viro suo servat thori fidem, si hoc faciat propter præceptum et promissum Dei (e), eique primitus sit fidelis, non habere pudicitiam, aut pudicitiam nullam vel parvam esse virtutem. Sic et maritum qui hoc idem servat uxori. Et tamen sunt plurimi tales, quorum sine aliquo peccato esse neminem dixerim, et utique illud quaecumque peccatum ex aliquo vitio venit. Unde pudicitia conjugalis in viris feminisque religiosis, cum proculdubio virtus sit, non enim aut nihil aut vitium est, non tamen secum habet omnes virtutes. Nam si omnes ibi essent, nullum esset vitium: si nullum vitium, nullum omnino peccatum. Qui autem sine aliquo peccato est? Quis ergo sine aliquo vitio, id est, fomite quodam vel quasi radice peccati, cum clamet qui supra pectus Domini recumbebat: Si dixerimus quia peccatum non habemus, nos ipsos decipimus (1. Joan. 1. 8), et veritas in nobis non est? Neque hoc apud te diutius agendum est, sed propter alios qui forte hoc legerint, dico. Nam tu quidem in eodem ipso opere splendido contra Jovinianum, etiam hoc de Scripturis sanctis diligenter probasti: ubi etiam ex hac ipsa epistola: cujus verba sunt, quorum nunc intellectum requirimus posuisti quod scriptum est: In multis enim offendimus omnes (Jac. 3. 2). Non enim ait, offenditis, sed offendimus omnes, cum Christi loqueretur Apostolus, et cum hoc loco dicat: Quicumque autem **1020** totam Legem servaverit, offendat autem in uno, factus est omnium reus (Jac. 2. 10).

(a) Sallustius in Catilina cap. XXVI. apud quem tamen est plurium numero astutiæ deerant.

(b) Idem de Catilina cap. V. « Corpus patiens inedia, vigiliæ, algoris, supra quam cuique credibile est, » etc.

(c) Mss. duo penes Benedictinos, « illa Catilina duritia, quia fortitudo, » etc.

(d) Martian. post Eras. « si modicum bibere, et » (fort. ex) « tenacitate et ambitione didicerit.

(e) Idem cum aliis plerisque editis, et quæ Impressam lectionem resitaunt Benedictini ex duobus Mss. qui tamen in tribus aliis Vaticanis legi adnotant, et cut, scilicet Deo.

Ibi non in uno, sed in multis, nec quodam, sed omnes dicit offendere.

11. Absit autem ut quisquam fidelis existimet tot millia servorum Christi, qui veraciter dicunt se habere peccatum, ne seipso decipiant, et veritas in eis non sit, nullam habere virtutem, cum virtus magna sit sapientia. Dixit autem, ipsa sapientia, homini, Ecce pietas est sapientia (Job 28. 28. juxta LXX). Absit ergo ut dicamus tot ac tantos fideles et pios homines, Dei non habere pietatem, quam Græci vel *εὐσέβειαν*, vel expressius et plenius *θεοσεβειαν* vocant. Quid autem pietas est, nisi Dei cultus? ET UNDE ILLE COLITUR NISI CARITATE? Caritas igitur de corde puro et conscientia bona, et fide non facta, magna et vera virtus est, quia ipsa est finis præcepti. Merito dicitur est fortis, sicut mors (Cant. 2. 6), sive quia nemo eam vincit, sicut mortem: sive quia in hac vita usque ad mortem est mensura caritatis, sicut Dominus ait: Majorem hæc caritatem nemo habet, quam ut animam suam ponat quis pro amicis suis (Joan. 15. 13): sive potius, quia sicut mors animam avellit a sensibus carnis, sic caritas a concupiscentiis carnalibus. Huic subservit scientia, cum est utilis: nam sine illa inflat. Quod vero illa edificando impleverit, nihil ibi ista inane quod inflat inveniat. Utilem porro scientiam definiendo monstravit: ubi cum dixisset, Ecce pietas est sapientia, continuo subjunxit: Abstinere vero a malis, scientia est (Job 28. 28). Cur ergo non dicimus, qui hanc virtutem habet, habere omnes: cum plenitudo Legis, sit caritas (Rom. 13. 10)? An quanto magis est in homine, tanto magis est virtute præditus: quanto autem minus (a), tanto minus inest virtus ei; quia ipsa est virtus: et quanto minus est virtus, tanto majus est vitium? Ubi ergo illa plena et perfecta erit, nihil ex vitio remanebit.

12. Proinde mihi videntur Stoici falli, quia proficentem hominem in sapientia, nolunt omnino habere sapientiam: sed tunc habere, cum in ea omnino perfectus fuerit: non quia illum (b) profectum negant, sed nisi ex profundo quodam emergendo repente emicet in auras sapientiæ liberæ, nulla ex parte esse sapientem. Sicut enim nihil interest ad hominem præfocandum, utrum aqua stadiis multis super se habeat aliam, aut uno palmo, aut digito: sic illos qui tendunt 1021 ad sapientiam, proficere quidam dicunt, tanquam ab imo surgentes gurgitis in aerem: sed nisi totam stultitiam, velut opprimentem aquam, proficendo velut emergendo evaserint, non habere virtutem, nec esse sapientes. Ubi autem evaserint, mox habere totam, nec quidquam stultitiæ remanere, unde omnino ullum peccatum possit existere.

13. « Hæc similitudo ubi stultitia, velut aqua, et sapientia, velut aer ponitur: ut aninus a præfocatione stultitiæ, tanquam emergens in sapientiam repente respiret: non mihi videtur satis accommodata nostrarum Scripturarum auctoritati: sed illa potius, ut vitium vel stultitia tenebris: luci autem

virtus et sapientia comparetur, quantum ista similia de corporalibus ad intelligibilia duci possunt. Non itaque sicut de aquis in aerem surgens, ubi earum summum transierit, repente quantum sufficit inspiratur, sed sicut de tenebris in lucem procedens, paulatim progrediendo illuminatur. Quod donec plenissime fiat, jam cum tamen dicimus, tanquam de abditissima spelunca egredientem, vicinia lucis afflatum, tanto magis, quanto magis propinquat (c) egressui: ut illud quod in eo lucet, sit utique ex lumine quo progreditur; illud autem quod adhuc obscurum est, sit ex tenebris unde egreditur. Itaque et non justificabitur in conspectu Dei omnis vivens (Psal. 142. 2), et tamen justus ex fide vivit (Abac. 2. 4). Et induti sunt sancti justitia (Job 29. 14), alius magis, alius minus. Et nemo hic vivit sine peccato, et hoc alius magis, alius minus. Optimus autem est qui minimum. »

14. « Sed quid ego tanquam oblitus, cui loquor, doctori similis factus sum, cum proposuerim qui abs te discere velim? Sed quia de peccatorum paritate, unde in id quod agebam incidit quæstio, examinandam tibi sententiam meam promere statueram, jam eam tandem aliquando concludam. Quia et si verum est, eum qui habet unam, omnes habere virtutes, eum qui unam non habet, nullam habere, nec sic peccata sunt paria, quia ubi virtus nulla est, nihil quidem rectum est, nec tamen ideo non est pravo pravius, distortoque distortius. Si autem quod puto esse verius, sacrisque litteris congruentius, ita sunt animæ intentiones, ut corporis membra non quod videantur locis, sed quod sentiantur affectibus, et aliud illuminantur amplius, aliud minus, aliud omnino caret lumine, et tenebroso inumbratur obstaculo, profecto ita ut quisquis illustratione piæ caritatis affectus est, 1022 in alio actu magis, in alio minus, in aliquo nihil, sic potest dici habere aliam, et aliam non habere, aliam magis, aliam minus habere virtutem. Nam et major est, in isto caritas, quam in illo, recte possumus dicere; et aliqua in isto, nulla in illo, quantum pertinet ad caritatem quæ (d) pietas est, et in ipso uno homine quod majorem habeat pudicitiam, quam patientiam, et majorem hodie quam heri, si proficit, et adhuc non habeat continentiam, et habeat non parvam misericordiam. »

15. « Et ut generaliter breviterque complectar, quam de virtute habeam [al. habeo] notionem, quod ad recte vivendum atinet, VIRTUS EST CARITAS, qua id quod diligendum est, diligitur. Hæc in aliis major, in aliis minor, in aliis nulla est, plenissima vero quæ jam non possit augeri, quamdiu homo hic vivit, est in nemine: quædam autem augeri potest, profecto illud quod minus est quam debet, ex vitio est. Ex quo vitio non est justus in terra, qui faciat bonum, et non peccet. Ex quo vitio non justificabitur in conspectu Dei omnis vivens.

(a) Iterum idem, tanto minus est virtus.

(b) Vitiose omnino apud eodem, « non quia illum per eum negant. »

(c) Corrupte alii egressus.

(d) Erasmi et Mariani. quæ pietatis est.

Propter quod vitium, si dixerimus, quia peccatum non habemus, nosmetipsos seducimus, et veritas in nobis non est (1. Joan. 1. 8). Propter quod etiam, quantumlibet profecerimus, necessarium est vobis dicere, *Dimitte nobis debita nostra* (Matth. 6. 12), cum jam omnia in baptismo, dicta, facta, cogitata dimissa sint. (a) Videt itaque, qui recte videt, unde et quando et ubi speranda sit illa perfectio, cui non sit quod adjici possit? Si autem præcepta non essent, non utique esset ubi se homo certius inspiceret et videret unde averteretur, quo conaretur, quare gratularetur, quid precaretur. Magna est ergo utilitas præceptorum, si libero arbitrio tantum detur, ut gratia Dei amplius honoretur. »

16. *Solutio questionis.* — « Quæ si ita se habent, unde fiet omnium reus, si in uno offendant, qui totam Legem servaverit? An forte quia plenitudo Legis caritas est (Rom. 13. 10), qua Deus proximusque diligitur, in quibus præceptis caritatis, *tota Lex pendet et Prophetæ* (Matth. 22. 40), merito sit reus omnium, qui contra illam facit, in qua pendent omnia? Nemo autem peccat, nisi adversus illam faciendo, quia non adulterabis, non homicidium facies, non furaberis, non concupisces, et si quod aliud est mandatum, in hoc sermone recapitulatur, in eo quod est, diliges proximum tuum tanquam teipsum. Dilectio proximi malum non operatur. *Plenitudo autem Legis est caritas* (Rom. 13. 9. 10). Nemo autem diligit proximum, nisi diligens **1023** Deum, et hoc quantum potest proximo impendat, quem diligit [al. diligit] tanquam seipsum, ut et ille diligit Deum, quem si ipse non diligit, nec se, nec proximum diligit. Ac per hoc qui totam Legem servaverit, si in uno offenderit, sit omnium reus; quia contra caritatem facit, unde tota Lex pendet. Reus itaque sit omnium, faciendo contra eam, in qua pendent omnia. »

17. « Cur ergo non dicantur paria peccata? An forte quia magis facit contra caritatem, qui gravior peccat, minus, qui levius? Et hoc ipso quod admittit, sit quidem omnium reus, sed gravior peccans, vel in pluribus peccans, magis reus; levius autem vel in paucioribus peccans, minus reus: tanto majore scilicet reatu, quanto amplius, tanto minore, quanto minus peccaverit: tamen etiam si in uno offenderit, reus est omnium, quia contra eam facit, in qua pendent omnia? Quæ si vera sunt, eo modo et illud absolvitur, quod ait homo etiam apostolica gratiæ: » *In multis enim offendimus omnes* (Jac. 3. 2). « Omnes enim offendimus, sed unus gravior, alius levius. Quanto quisque gravior leviusque peccaverit, tanto in peccato committendo major, quanto in diligendo Deo et proximo minor. Et rursus tanto minor in peccati perpetratione, quanto major in Dei et proximi dilectione. Tanto itaque plenior iniquitatis, quanto inanior caritatis. Et tunc perfecti sumus in caritate, quando nihil restat ex infirmitate. »

(a) Idem etiam sub interrogandi nota in fine. « Quid itaque, qui recte videt, videt unde, et quando, » etc.

18. « Nec sane quantum arbitror putandum est leve esse peccatum in personarum acceptione, habere fidem Domini nostri Jesu Christi, si illam distantiam sedendi ac standi ad honores Ecclesiasticos referamus. Quis enim ferat eligi divitem ad sedem honoris Ecclesiæ, contempto paupere instructiore, atque sanctiore? Si autem de quotidianis concessibus loquitur, quis non hinc [al. hic] peccat, si tamen peccat, nisi cum apud seipsum intus ita judicat, ut ei tanto melior, quanto ditior illo esse videatur. Hoc enim videtur significasse cum dicit: » *Nonne judicatis apud vosmetipsos, et facti estis iudices iniquarum cogitationum* (Jac. 2. 4.)? »

19. « Lex itaque libertatis lex caritatis est, de qua dicit. » Si tamen perficitis legem regalem, secundum Scripturas, diliges proximum [al. proximum tuum] sicut teipsum, bene facitis. Si autem personas accipitis, peccatum operamini, redarguti a Lege, tanquam transgressores. « Et post illam sententiam ad intelligendum difficillimam de qua satis dixi, quod dicendum putavi, eandem legem libertatis **1024** commemorans: » *Sic loquimini, inquit, et sic facite: sicut per legem libertatis incipientes iudicari* (Jac. 2. 12). « Et quoniam quid Paulo ante dixerit, novit: » *quoniam in multis offendimus omnes: » suggerit dominicam tanquam quotidianam, etsi levioribus, tamen vulneribus medicinam. »* *Judicium enim, inquit, sine misericordia illi, qui non facit misericordiam* (Ibid. 13). « Hinc enim et Dominus: » *Dimittite, inquit, et dimittetur vobis: date, et dabitur vobis* (Luc. 6. 37). (b) *Superexsultat autem misericordia iudicio* (Jac. 2. 13); « non dictum est, vincit misericordia iudicium, non enim est adversa iudicio, sed » *superexsultat: » quia plures per misericordiam colliguntur, sed qui misericordiam præsterunt. Beati enim misericordes, quia ipsis miserabitur Deus* (Matth. 5. 7). »

20. « Et hoc utique justum est, ut dimittatur eis, quia dimiserunt, et detur eis, quia dederunt. Inest quippe Deo et misericordia iudicanti, et iudicium miseranti, propter quod ei dicitur, « *Misericordiam et iudicium cantabo tibi Domine* (Ps. 100. 4). » Nam quisquis velut nimium justus, iudicium sine misericordia, quasi securus expectat, iram justissimam provocat, quam timens ille dixit: « *Ne intres in iudicium cum servo tuo* (Ps. 142. 2). » Unde dicitur populo contumaci: « *Quid vultis mecum iudicio contendere* (Jer. 2. 29)? » Cum enim rex justus sederit in throno, quis gloriabitur castum se habere cor? Aut quis gloriabitur mundum se esse a peccato (Prov. 20. 8. et 9.)? Quæ igitur spes est, nisi superexsulet misericordia iudicio? Sed erga illos qui misericordiam fecerunt, veraciter dicendo, *Dimitte nobis, (c) sicut et nos dimittimus* (Matth. 6. 12): et sine murmuratione dando: hilarem enim

(b) In Græco *ὑπερκατακατα*. Martian. post Erasm. hæc atque infra, *superexaltat*; et mox *iudicium* pro *iudicio* quemadmodum infra.

(c) Addunt Benedictini, *debita nostra*.

datorem diligit Deus (2. Cor. 9. 7). « Denique sanctus Jacobus jam ex isto loco de misericordiae operibus loquitur, ut quos vehementer illa sententia terruerat, consoletur, cum admonet, quomodo etiam quotidiana peccata, sine quibus hic non vivitur, quotidianis remediis expientur, ne homo qui cum in uno offenderit, sit omnium reus (Jac. 5. 16), in multis offendendo, quia in multis offendimus omnes, propter magnum aggerem reatus sui, minutatim collectum, ad tribunal tanti judicis perveniat, et eam quam non fecit misericordiam non inveniatur; sed potius dimittendo atque dando mereatur sibi dimitti peccata, reddique promissa. »

21. « Multa dixi quibus tibi tedium fortassis inferrem, qui hæc tamen quæ approbas, non expectas (a) discere, quod ea docere consuevisti. Si quid autem est in eis, quantum ad rem ipsam pertinet: nam quali eloquio explicata sint, 1025 non nimis curo. Si quid ergo in eis est, quod eruditionem offendat tuam, quæso ut rescribendo admoneas, et me corrigere non graveris. Infelix est enim qui non tantos et tam sanctos tuorum studiorum labores et digne honorat, et de his Domino Deo nostro, cujus munere talis es, gratias agit. Unde cum libentius debeam a quolibet discere quod inutiliter ignoro, quam promptius quolibet docere quod scio; quanto justius abs te hoc caritatis debitum flagito, cujus doctrina in nomine et adjutorio Domini tantum in Latina lingua Ecclesiastica litteræ adjutæ sunt, quantum nunquam antea potuerunt? Maxime tamen istam sententiam: « Quicumque totam legem servaverit, offendat autem in uno, factus est omnium reus (Jacob. 2. 10): » si quo alio modo exponi melius posse novit tua dilectio, per Dominum obsecro, ut id nobiscum communicare digneris. »

EPISTOLA CXXXIII (b).

AD (c) CTESIPHONTEM.

Adversus Pelagium.

Pelagianæ dogmatis insaniam, in primis vero ἀκαταστασ, et ἀνεμαρτυρηστων, sive ab animi perturbationibus immunitatem, et impeccantiam, rogatu Ctesiphontis refellit, ostendens e quorum cænosis fontibus manarint. Tum Rufinum redarguit, qui Xisti Pythagorici, sub nomine Sixti martyris ac Romani Pontificis, Pelagianum errorem redolentem librum Latine interpretatus sit, aliumque Eusebii Pamphili pro Origene, obtruderit quasi Pamphili martyris. Denique pollicetur, cum per otium licuerit, justo volumine Pelagiano dogmati se responsurum.

1. Non audacter, ut falso putas, sed amanter studioseque fecisti, ut novam mihi ex vetere mitteres

(a) Erasm. et Martian. dicere, nisi si typographi est mendum.

(b) *Al. numero caret. Scripta eodem anno 415.*

(c) In quibusdam codd. et antiquis. Vatic. olim. Svecorum Regiæ 288. ad *Ctesiphontem Urbicum* prænotatur, in aliis ad *Ctesiphontem*, vel *Tesiphontem Urbicum*. Orosius *Ctesiphontem* simpliciter appellat. Nec dubitandum videtur, Urbici cognomen iaditum ab Urbe Roma, quemadmodum et Zepherinus papa ab Optato l. 1. et Siricius a Paulino Epist. 1. ad Severum Urbicum appellatur, ne dicam de Paula Urbica ut vocat Hieronymus, aliisque haud paucis.

questionem, quæ ante litteras tuas plerosque in Oriente decepit, ut per simulatam humilitatem, superbiam discerent; et dicerent cum diabolo, *In cælum ascendam: super sidera cæli ponam thronum meum, et ero similis Altissimo (Isai. 14. 13)*. Quæ enim potest alia major esse temeritas, quam Dei sibi non dicam similitudinem, sed æqualitatem vindicare, et brevi sententia 1026 omnium Hæreticorum venena complecti, quæ de Philosophorum et maxime Pythagoræ et Zenonis principis Stoicorum fonte manarunt? Hii enim quæ Græci appellant *καθήνη*, nos perturbationes possumus dicere: agritudinem videlicet et gaudium, spem et metum: quorum duo præsentia, duo futura sunt, asserunt extirpari posse de mentibus, et nullam fibram radicemque vitiorum in homine omnino residere, meditatione et assidua exercitatione virtutum. Adversum quos et Peripatetici, qui de Aristotelis fonte descendunt, fortissime disputant: et Academici novi, quos Tullius sequitur; et eorum, non dico res quæ nullæ sunt, sed umbras et vota subvertunt. Hoc est enim (1) hominem ex homine tollere, et in homine constitutum esse sine corpore: et (d) optare potius quam docere, dicente Apostolo: *Miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus? (Rom. 7. 24.)* Et quia Epistolaris brevitatis non potest omnia comprehendere, strictim tibi vitanda describam. Unde et illud Virgilianum est:

*Hinc matuunt, cupiuntque, dolent, gaudentque,
nec auras*

Respiciunt, clausæ tenebris et carcere cæco.

(Æneid. lib. 6).

Quis enim potest, aut non gestire gaudio, aut mœnore contrahi, aut spe extolli, aut timore terreri? Quamobrem et gravissimus Poeta Flaccus scripsit in Satyra:

*Nam vitium nemo sine nascitur: optimus ille est,
Qui minimis urgetur*

(HORAT. Sermon. l. 4. Satyr. 3).

2. Pulchre (e) quidam nostrorum ait: Philosophi patriarchæ Hæreticorum, Ecclesiæ puritatem per-versa maculavere doctrina; ut nesciant illud dictum de humana fragilitate: *Quid gloriatur terra et cinis? (Eccli. 10. 49)*, præsertim (f) cum idem Apostolus dicat: *Video aliam legem in membris meis, repugnantem legi mentis meæ, et ducentem me in captivitatem (Rom. 7. 23)*. Et iterum: *Non enim quod volo, hoc ago: sed quod nolo, id operor (Ibid. 19)*. Si quod non vult operatur, quomodo stare potest hoc quod dicitur, Posse hominem sine peccato esse, si velit? Qua ratione potest esse quod velit, 1027 cum

(d) Eodem sensu S. Augustinus lib. 2. contra Julian. c. 8. n. 23. et S. Ambrsius de fuga sæculi cap. 1. id toti magis esse quam effectus dicunt.

(e) Tertullianus adversus Hermogenem c. IX. « Hæreticorum Patriarchæ Philosophi: » idemque de Præscript. c. 7. « Ipse denique hæreses a Philosophia sub ornatur, » etc.

(f) Vitiose ac renuentibus Mss. Martianeus post Erasm. *cam de isdem Apostolus*, etc.

(1) Expressam ex Cicerone lib. 3. officior. « quid cum eo disseras, qui omnino hominem ex homine tollat? »

Apostolus asserat se quod cupiat, implere non posse? Cumque ab eis quærimus, qui sint illi, quos absque peccato putent, nova strophæ eludere cupiunt veritatem: se non eos dicere, qui sint, vel fuerint, sed qui esse possint. Egregii doctores dicunt esse posse quod nunquam fuisse demonstrant, dicente Scriptura: *Omne quod futurum est, jam factum est in priori tempore* (Eccles. 1. 9). Neque nunc mihi necesse est ire per singulos Sanctorum, et quasi in corpore pulcherrimo nevos quosdam et maculas demonstrare: quod plerique Nostrorum simpliciter faciunt, cum paucis sententiolis Scripturarum possint Hæreticorum, et per eos Philosophorum argumenta convinci. Quid enim dicit vas electionis? *Concluit Deus omnia sub peccato, ut omnium miseretur* (Rom. 11. 32). Et in alio loco, *Omnes enim peccaverunt, et indigent gloria Dei* (Ibid. 3. 23). Ecclesiastes quoque, per quem se cecinit ipsa sapientia, libere protestatur, et dicit: *Non est enim homo justus super terram, qui faciat bonum et non peccet* (Eccles. 7. 21). Et iterum: *Si peccaverit populus tuus, non est enim homo qui non peccet* (Ibidem). Et: *quis gloriabitur castum se habere cor?* (Prov. 20. 9). Et: *non est mundus a sorde, nec si unius diei fuerit super terram vita ejus*. Unde et David dicit: *Ecce enim in iniquitatibus conceptus sum, et in delictis concepit me mater mea* (Ps. 50. 7). Et in alio Psalmo: *Non justificabitur in conspectu tuo omnis vivens* (Ps. 142. 2). Quod testimonium sub nomine pietatis nova argumentatione deludunt. Aiunt enim ad comparationem Dei nullum esse perfectum, quasi Scriptura hoc dixerit. Neque enim ait: *Non justificabitur ad comparationem tui omnis vivens*: sed, *non justificabitur in conspectu tuo omnis vivens*. Quando enim dicit, *in conspectu tuo*, hoc intelligi vult, quod etiam qui hominibus sancti videntur, Dei scientiæ atque notitiæ nequam sancti sint. Homo enim 1028 videt in facie, Deus autem in corde. Si autem inspiciente Deo et omnia contemplante, quem cordis arcana non fallunt, nullus est justus: perspicue ostenditur, hæreticos, non hominem in excelsa sustollere; sed Dei potentiæ derogare: multaque alia, quæ si de Scripturis sanctis voluero congregare, non dicam Epistolæ, sed voluminis quoque excedam modum.

3. Nihil novi asserunt, qui in hujusmodi applaudente sibi perfidia, simplices quidem et indoctos decipiunt: sed Ecclesiasticos viros, qui in lege Dei, die ac nocte meditantur, decipere non valent. Pudeat ergo eos principium et sociorum sanctorum, qui aiunt, posse hominem sine peccato esse si velit, quod Græci dicunt ἀναμάρτητον. Et quia hoc (a) Ecclesiarum per Orientem aures ferre non possent, simulant se, *sine peccato*, quidem dicere, sed ἀναμάρτητον dicere non audere; (b) quasi aliud

(a) Vulgaris siquidem apud Græcos erat illa sententia, quia solus sine peccato Deus dicebatur, ὁ μόνος ἀναμάρτητος. Vid. Clementium Alexandrinum.

(b) Huetio, aliisque doctis viris, falli ipse Hieronymus videtur, qui ἀναμάρτητον idem esse statuat ac *sine peccato*,

sit *sine peccato*, aliud ἀναμάρτητον, et non Græcum sermonem, qui apud illos compositus est, duobus verbis sermo Latinus expresserit. Si *absque peccato* dicis, et ἀναμάρτητον dicere te, diffiteris, damna eos ergo qui (c) ἀναμάρτητον prædicant. Sed non facis. Nosti enim quid intrinsecus discipulos tuos doceas, aliud ore commemorans, et aliud cælas conscientia: nobisque alienis et indoctis loqueris per parabolas, tuis autem mysteria confiteris: et hoc juxta Scripturam te facere jactas; quia dictum est: *turbis Jesus in parabolis loquebatur* (Luc 8. 20): et ad discipulos in domo dicit: *Vobis datum est scire mysteria regni cælorum, illis autem non est datum* (Matth. 13. 11). Sed ut dicere cœperam, exponam breviter principum et sociorum tuorum nomina, ut animadvertas, qualium consortio gloriaris. Manichæus electos suos, quos (d) inter ἀψιδας Platonis 1029 in cælestibus collocat, dicit omni carere peccato, nec si velint, posse peccare. Ad tanta enim eos virtutum culmina transcendisse, ut carnis operibus illudant. Priscillianus in Hispania pars Manichæi (de turpitudine cujus te discipuli diligunt plurimum) verbum perfectionis, et scientiæ tibi temere vindicantes, soli cum solis clauduntur mulierculis, et illud eis intercoitum amplexusque decantant:

*Tum pater omnipotens sæcundis imbribus æther
Conjugis in gremium lætos descendit: et omnes
Magnus alit, magno commixtus corpore, sætus.*

(VIRGIL. Georg. 2).

Qui quidem partem habent Gnosticæ hæreseos, de Basilidis impietate venientem. Unde et vos asseritis eos, qui absque legis scientia sunt, peccata vitare non posse. Quid loquor [al. loquar] de Priscilliano, qui et sæculi gladio, et totius orbis auctoritate (e)

cum potius *impeccabilem* ex eorum sententia significet; nec ipse Pelagus perfectos peccati incajaces vellet esse, sed peccato carere posse: quod cum liberi arbitrii viribus effici posse contenderet, vehementer in fide errabat. Idem dicunt de ἀναμάρτητοι quam idem Hier. fere reddit *impeccabilem*, sive *non peccare*, illi e contrario vertunt *impeccabilem*, sive *non posse peccare*. Nos quod in his explicandis immorari diutius pigeat, uno et altero exemplo Hieronymianam interpretationem ac sensum defendi contendimus. Nimirum cum adulteræ mulieris morosos accusatores Christus Dominus vellet repellere, ὁ inquit, ἀναμάρτητος ἦν ὁ ἀπὸς, etc., quo in loco plane constat *impeccabilem* vocem ἀναμάρτητον non significare, sed tantum *sine peccato*, quemadmodum et Vulgatus interpres reddit, et verti omnino necesse est. Ad eundem modum tradit Herodotus lib. 5. c. 39. de Anaxandria, qui γυναικας ἰδόντων ἀναμάρτητον, id est, *mulierem, quæ non peccaverat*, dimittere noluit; nec sane intellexit *impeccabilem*, seu quæ peccare non posset.

(c) Vitiose in Martianæi editione erat, *damna eos, qui te ἀναμάρτητον prædicant*. Voculam *te*, ab antiquis Mss. aliisque editis admoniti, amovimus, non ut superfluum tantum, sed quod sensum perverteret.

(d) Olim erat *inter animas Platonis*, vel *inter ideas*, et *formas*. Impressam lectionem, quam Benedictini restituerunt, codices nostri magno numero confirmant, qui tamen frequentius latinis litteris *apsidas*, ut Ambrosianus S. 42. vel *apsidas* præferunt. Explicat vero Tertullianus lib. de anima cap. 34. ubi « apud Platonem. » inquit, « in æthere sublimantur animæ sapientes, apud Arium in ætherem, apud Stoicos sub Lunam; » ut scias a Platone *apsidas*, vel ἀψιδας ætherem voluisse intelligi. Confer nos: rum Hieronymum in cap. 4. Epist. ad Ephesios. Plinius lib. 2. c. 15. *Apsidas* a Græcis appellatos stellarum circulos tradit.

(e) A Maximo Imperatore post duorum Conciliorum anathematizatus an. 385. capite damnatus est.

damnatus est? Evagrins Ponticus (a) Iberita, qui scribit ad Virgines, scribit ad Monachos, scribit ad eam (b) cujus nomen nigredinis testatur perfidiae tenebras, edidit librum et sententias (c) περί ἀπαθείας quam nos *impassibilitatem* vel *imperturbationem* possumus dicere; quando nunquam animus (d) nullo perturbationis vitio commovetur : et ut simpliciter dicam, vel saxum, vel Deus est. Hujus libros per Orientem Græcos, et interpretante discipulo **1030** ejus Ruffino, Latinos plerique in Occidente lecutant. Qui librum quoque scripsit, quasi de Monachis : multosque in eo enumerat, (e) qui nunquam fuerunt, et quos fuisse describit Origenistas : et ab Episcopis damnatos esse non dubium est, Ammonium videlicet, et Eusebium, et Euthymium, et ipsum Evagrium, Or quoque et Isidorum, et multos alios, quos enumerare tædium est : et juxta illud Lucretii :

Ac veluti pueris absinthia tetra medentes
Cum dare conantur, prius oras pocula circum
Contingunt dulci mellis flavoque liquore
(LUCRET. l. 4. de Nat. rerum).

Ila ille unum (f) Joannem in ipsius libri posuit prin-

(a) In aliis Mss. est *Iboritam*, quemadmodum in Ambrosiano, sed plerique omnes *Hyperbortitam*, vel *Hyperiberitam*, patriæ nomine, ut doctis quibusdam viris videtur, in maledictum contorto, quasi supra Iberitas populares suos, Iberita Iberitis pejor diceretur. Iberi enim, cæteraque Ponticæ gentes male audiebant, quod testatur cum primis Tertullianus in libro 8. contra Marcionem. Nobis placeret levissima litterarum mutatio inducta *Iberipolitam* legi, qua in re si cui forte hariolari videamur, putet ille hoc ipso vocabulo Ἰβήρων πολιτῆς a Sotomeneo lib. VI. cap. 30. appellari Evagrium. Ἰβήρωνες ἐστὶν οὗ γένους, Ἰβήρων πολιτῆς πρός τὴν καλομένην Ἰβήρην πόλιν. « Fuit quidem genere Iberopolites, sive Iberæ aut Iberæ civis ad Euxium pontum : » quæ lectio, quidquid Valesio videatur, sola germana est, ac verissima. Palladius ab eodem citatus, cap. 86. εἶπός (Evagrius) τὸ μὲν γένος Ποντικῆς ἐστὶν, καὶ τὸς Ἰβήρων. *Hic Ponticus erat genere, ex Ibera urbe*; non γένος Ἰβήρων πολιτῆς dixit. Nota ea civitas ex aliquot Episcoporum subscriptionibus in Calchedonensi et C. Ina Synodis, Notitiis Græcis editis a Schelestratio, et Constantino Porphyrogenno lib. 1. de Thematibus. Alii cod. vitiose *Hebionitam* vocant. Cæterum de ipso Evagrino, ejusque moribus, scriptis, institutisque Philosophiæ conferentis est Sotomeneus loco citato.

(b) Melania, Græce εὐλαία μελάνια, Latine *nigredo* dicitur.

(c) Gennadius, qui libros sententiarum Evagril recenset, ac vortit, nequaquam hujus tituli meminit. Dicitur tamen editus ab Holstenio veteris Auctoris liber περί ἀπαθείας, quem nobis videre non contigit. Verum de illius quoque vocis significatione, quam Hieronymus *impassibilitatem*, vel *imperturbationem* interpretatur, vetus est controversia. Seneca Epist. IX. « In ambiguitatem incidendum est, si exprimeret ἀπαθείας uno verbo ecite voverimus, et » impatientiam « dicere. Poterit enim contrarium ei, quod significare volumus, intelligi. Non enim eam volumus dicere, qui respat omnis mali sensum. Accipitur is, qui nullum possit ferre malum. Vide ergo num satius sit, aut invulnerabilem animum dicere, aut animum extra patientiam positum. » Vid. Præfat. ad lib. 4. Commentar. in Jerem. am.

(d) Tres Vaticani Mss. « quando nunquam animus ulla cogitatione, et vitio commovetur. »

(e) Eos, qui nunquam extiterint, recensitos fuisse a Ruffino quis credat? Sic Ruffinus vult intelligi Hieron. Ruffino ut exprobrat, quod librum *QUASI de Monachis* scripserit, qui tamen nunquam fuerint, nempe *Monachi*, sed aut Cenobitæ, aut alterius instituti ascete. Sic alibi ut negat a Pamphilo martyre scriptum pro Origene Apologeticum. *Præmittis*, inquit, *quasi martyris librum*. Crucem fixerat eruditus locus iste haud probe intellectus, ut nedum exaggerare, pene mentiri Hieronymum arbitrarentur, cum tamen fere obvia in eo sit ejus vocabuli acceptio. Tres qui proxime subsequuntur inter Origenistas notissimi, *fratres longi* vulgo appellantur.

(f) Quod olim opinabatur Victorius, supino errore Mar-

cipio, quem et catholicum et sanctum fuisse non dubium est, ut per illius occasionem cæteros quos posuerat hæreticos, Ecclesiæ introduceret. Illam autem temeritatem, imo insaniam ejus, quis digno possit explicare sermone, quod librum (g) Xysti Pythagorei, hominis absque Christo atque Ethnici, immutato nomine, Sixti Martyris, et Romanæ Ecclesiæ Episcopi prænotavit? in quo juxta dogma Pythagoricorum, qui hominem exaquant Deo, et de ejus dicunt esse substantia, multa de perfectione dicuntur: ut qui volumin Philosophi nesciunt, sub Martyris nomine bibant de aureo calice Babylonis. Denique in ipso volumine **1031** nulla Prophetarum, nulla Patriarcharum, nulla Apostolorum, nulla Christi fit mentio: ut Episcopum et Martyrem sine Christi fide fuisse contendat. Unde et vos plurima contra Ecclesiam usurpatis testimonia. Fecerat hoc et in sancti Pamphili Martyris nomine, ut librum primum sex librorum defensionis Origenis, Eusebii Cæsariensis, quem fuisse Arianum, nemo est qui nesciat, nomine Pamphili Martyris prænotaret, quo scilicet egregia illa quatuor Origenis περί Ἀρχῶν volumina Latinis infunderet auribus. Vis adhuc et alium nosse tui erroris principem? Doctrina tua Origenis ramusculus est. In eo enim Psalmo ubi scriptum est (ut de cæteris taceam) *Insuper et usque ad noctem erudierunt me renes mei* (Psalm. 15. 7), asserit virum sanctum, de quorum videlicet et tu numero es, cum ad virtutum venerit summitatem, (h) ne in nocte quidem ea pati, quæ hominum sunt, nec cogitatione vitiorum aliqua titillari. Nec erubescas de societate talium, renuens eorum nomina, quorum blasphemis jungeris. (i) Joviniani secunda quaestio, tui ingenii disciplina est. Quidquid illi responsum est, tibi responsum credito. Nec fieri potest, ut diversus sit eorum exitus, quorum est una sententia.

4. Cum hæc ita se habeant, quid volunt miseræ mulierculæ oneratæ peccatis, quæ circumferuntur omni vento doctrinæ, semper discentes et nunquam ad scientiam veritatis pervenientes (2. Tim. 3. 6 et 7); et cæteri muliercularum socii, prurientes auribus, et ignorantes quid audiant, quid loquantur, qui vetustissimum cœnum, quasi novam suscipiunt tem-

tianæ statuit, hunc nempe esse Joannem Chrysostomum, quem Catholicum et Sanctum Hieronymus prædicet. Ino vero fuit hic Joannes Ægyptius, qui in eremo, quæ adjacent civitati Lyco, in rupe quadam montis ardui commanebat; et Lycopolitanus, vel Lycopolita vulgo audit.

(g) Variant Mss. atque editi, aliis *Sextum*, vel *Xestum*, aliis *Syztum* preferentibus. Porro sæpe alibi et præcipue cap. 22. in Jerem. et 18. in Ezechiel. Ruffinum carpit Hier. quod Xystum Pythagoræum pro Xysto Pontifice ac martyre obtulerit. Ruffinus tamen in ea, quam hisce sententiis præposuit Præfatione, id se ab aliis traditum accepisse profiteretur; et S. quoque August. Retractat. lib. 2. c. 42. emendat quod putaverit librum illum Sixti Romani Episcopi esse, quem postea legerit esse Sixti Philosophi.

(h) Desipit in Scholiis suis Erasmus, contendens, hanc opinionem haud plane merito abs Hieronymo erroris notari.

(i) Joviniani et Pelagianorum diversa quidem fuit sententia et loquendi ratio, sed idem error quantum ad *ἀρετῆς* pertinet. Altera autem ejus propositio est, « Eos qui baptizati sunt, Dæmonis tentationibus obnoxios non esse. »

peraturam : qui, juxta Ezechuelem, liniunt parietem absque temperamento, et superveniente veritatis pluvia, dissipantur? Simon Magus hæresim condidit, Helenæ meretricis adjutus auxilio. Nicolaus Antiochenus omnium immunditiarum repertor, chorus duxit femineos. Marcion Romam præmisit mulierem, quæ decipiendos sibi animos præpararet. Apelles Philumenein [al. *Philomenem*] suarum comitem habuit doctrinarum. Montanus inmundi spiritus prædicator, multas Ecclesias per **1032** Priscam et Maximillam nobiles et opulentas feminas, primum auro corrumpit; deinde hæresi polluit. Dimittam vetera, ad viciniora transcendam. Arius, ut orbem deciperet, sororem principis ante deceptit. Donatus per Africam, ut infelices quosque [al. *quosque*] fœtentibus pollueret aquis, Lucille opibus adjutus est. In Hispania Agape Elpidium, mulier virum, cæcum cæca duxit in foveam, successoremque qui Priscillianum habuit. Zoroastris magi studiosissimum, et ex mago Episcopum, cui juncta Galla non gente, sed nomine, germanam huc illucque currentem alterius et vicinæ hæreseos reliquit hæredem. Nunc quoque mysterium iniquitatis operatur. Duplex sexus utrumque supplantat, ut illud Propheticum cogamur assumere : *Clamavit perdidit, congregavit quæ non peperit, faciens divitias suas, non cum judicio. In dimidio dierum (a) derelinquet eas, et novissimum ejus erit insipiens (Jerem. 17. 41).*

5. Illud vero quod ad decipiendos homines quosque postea huic sententiæ coaptarunt (*Non absque Dei gratia*) cum prima legentes fronte decipiat, introspectum et diligentissime ventilatum, decipere non potest. Ita enim Dei gratiam ponunt, ut non per singula opera ejus nitamur et regamur auxilio : sed ad liberum referunt arbitrium, et ad præcepta legis ponentes illud Isaie : *Lægem enim Deus in adjutorium posuit (Isai. 8. sec. LXX), ut in eo Deo referendæ sint gratiæ, quod tales nos conderit, qui nostro arbitrio possimus et eligere bona, et vitare mala. Et non intelligunt ista dicentes, quod per os eorum, intolerabilem blasphemiam diabolus sibilet. Si enim in eo tantum Dei est gratia, quod propriæ nos condidit voluntatis, et libero arbitrio contenti sumus; nec ultra ejus indigemus auxilio, ne (b) si indiguerimus liberum frangatur arbitrium : ergo nequaquam ultra orare debemus : nec illius clementiam precibus flectere, ut accipiamus quotidie, quod semel acceptum in nostra est potestate. Istiusmodi homines tollunt orationem, et per liberum arbitrium, non homines propriæ voluntatis, sed Dei potentiæ factos se esse jactant, qui nullius ope indigent. **1033** Tollantur et jejunia, omnisque continentia. Quid enim*

mibi necesse est laborare, ut accipiam per industriam, quod semel meæ factum est potestatis? Hoc quod dico, meum non est argumentum : (c) Unus discipulorum ejus, imo jam magister et totius ductor exercitus, et contra Apostolum vas perditionis, per solœcismorum, et non (uti jactitant) Syllogismorum spineta decurrens, sic philosophatur et disputat. « Si nihil ago absque Dei auxilio, et per singula opera, ejus est omne quod gesserò, ergo non ego qui laboro, sed Dei in me coronabitur auxilium, frustra que dedit arbitrii potestatem, quam implere non possum, nisi ipse me semper adjuverit. Destruitur enim voluntas, quæ alterius ope indiget. Sed liberum dedit arbitrium Deus, quod aliter liberum non erit, nisi fecero quod voluero. Ac per hoc ait : Aut utor semel potestate, quæ mihi data est, ut liberum servetur arbitrium : aut si alterius ope indigoo, libertas arbitrii in me destruetur. »

6. Qui hæc dicit, quam non excedit blasphemiam? quæ hæreticorum venena non superat? Asserunt se per arbitrii libertatem nequaquam ultra necessarium habere Deum; et ignorant scriptum : *Quid habes quod non accepisti? si autem accepisti, quid gloriaris, quasi non acceperis? (1. Cor. 4. 7).* Magnas agit Deo gratias, qui per libertatem arbitrii rebellis in Deum est : quam nos (b) libenter amplectimur, ita dumtaxat, ut agamus semper gratias largitori; sciamusque nos nihil esse, nisi quod donavit, in nobis ipse servaverit, dicente Apostolo : *Non est volentis neque currentis, sed miserentis Dei (Rom. 9. 16).* Velle et currere meum est : sed ipsum meum, sine Dei semper auxilio non erit meum. Dicit enim idem Apostolus : *Deus est qui operatur in nobis et velle et perficere (Philip. 2. 13).* Et Salvator in Evangelio : *Pater meus usque modo operatur, et ego operor (Joan. 5. 17).* Semper largitor, semperque donator est. Non mihi sufficit, quod semel donavit, nisi semper donaverit. Petro, ut accipiam : et cum accepero, rursus peto. Avarus sum ad accipienda beneficia Dei, nec illo deficit in dando, nec ego satior in accipiendo. **1034** Quanto plus bilero, tanto plus sitio. Legi enim a Psalmista cantari. *Gustate et videte, quoniam suavis est Dominus (Psal. 33. 9).* Omne quod habemus bonum, gustus est Domini. Cum me putavero ad calcem pervenisse virtutum, tunc habeo principium. *Principium enim sapientiæ timor Domini (Ps. 110. 10),* qui expellitur atque destruitur caritate. Hæc hominibus sola perfectio, si imperfectos esse se noverint. *Et vos, inquit, cum omnia feceritis, dicitis : Servi inutiles sumus : quod debuimus facere, fecimus (Luc. 17. 10).* Si inutilis est qui fecit omnia, quid de illo diceundum est, qui explere non potuit? Unde et Apostolus, ex parte accepisse, et ex parte comprehendisse se dicit, et necdum esse

(a) Tres Mss. *derelinquent eum*, juxta Græcum *ἀπολείπει* *τὸν δούλον* *αὐτοῦ*.

(b) Pelagiani perpetuo clamabant gratiæ divinæ necessitatem ad opera pia nocere libero arbitrio, neque eam cum vere posse aliquid facere, aut esse vere liberum ad aliquid faciendum, qui *per se*, et absque Dei adjutorio non posset. Quam calumniam iidem ac Hier. argumentis sæpe Augustinus refellit, et præcipue quod illi nostris Orationibus contradicerent.

(c) Cælestium innui intelligimus, cujus sunt Definitiones et Syllogismi, adversum quos scripsit S. Augustinus librum de Perfectione justitiæ; in his enim nunquam aliis verbis ea, quæ recitat hoc loco Hieronymus, continentur.

(d) Vatic. ater. 4948. *libenter accepimus et amplectimur*. Hoc porro est, quod commune dogma, addita tamen auxilii necessitate, ad opera salutaria, Augustinus, atque infra Hier. vocant.

perfectum, prætorumque oblivisci, et in futurum se extendere (1. Cor. 13. 10; et Philipp. 3. 13). Qui semper prætorum obliviscitur, et futura desiderat, ostendit se presentibus non esse contentum. Quod autem sursum deorsum jactitant, liberum a nobis arbitrium destrui, audiant e contrario eos arbitrii destruere libertatem, qui male eo abutuntur adversum beneficium largitoris. Quis destruit arbitrium? ille, qui semper Deo agit gratias, et quodcumque in suo rivulo fluit, ad fontem refert? an qui dicit: *Recede a me quia mundus sum* (Isai. 65. 5): non habeo te necessarium? Dediti enim mihi semel arbitrii libertatem, ut faciam quod voluero: quid rursus te ingeris, ut nihil possim facere, nisi tu in me tua dona compleveris? Fraudulenter præterdis Dei gratiam, (a) ut ad conditionem hominis referas, et non in singulis operibus auxilium Dei requiras; ne scilicet liberum arbitrium videaris amittere; et cum Dei contempnas adminiculum, hominum quæras auxilia.

7. Audite, quæso, audite sacrilegum. « Si, inquit, voluero curvare digitum, movere manum, sedere, stare, ambulare, discurrere, sputa jacere, duobus digitulis narium purgamenta decutere, relevare alvum, urinam digerere, semper mihi auxilium Dei necessarium erit? » Audi ingratus, imo sacrilege, Apostolum prædicantem: *Sive manducatis, sive bibitis, sive aliud quid agitis, omnia in nomine Dei agite* (1. Cor. 10. 31). Et illud Jacobi, **1035** *Ecce nunc qui dicitis, hodie aut cras proficiemus in illam civitatem, et faciemus illic annum unum, ut negotiemur et lucremur, qui nescitis de crastino. Quæ enim est vita vestra? Aura est enim sive vapor paululum apparens: deinde dissipatur, pro eo quod debeatis dicere: si Dominus voluerit, et vixerimus, faciemus aut hoc aut illud. Nunc autem exsultatis in superbiis vestris, omnis istiusmodi gloriatio pessima est* (Jacob. 4. 13. et sq.). Injuriam tibi fieri putas et destrui arbitrii libertatem, si ad Deum semper auctorem recurras, si ex illius pendeas voluntate, et dicas: *Oculi mei semper ad Dominum, quoniam ipse evellet de laqueo pedes meos* (Psal. 24. 15). Unde et audes lingua proferre temeraria, (b) unumquemque arbitrio suo regi? Si suo arbitrio regitur, ubi est auxilium Dei? Si Christo rectore non indiget, quomodo scribit Jeremias: *Non est in homine via ejus*. Et: *a Domino gressus hominis diriguntur* (Jerem. 10. 23). Facilia dicis Dei esse mandata, et tamen nullum proferre potes, qui universa compleverit. Responde mihi, facilia sunt, an difficilia? Si facilia, profer quis ea impleverit, et cur David in Psalmo canat: *Qui fingis laborem in præcepto* (Psal. 95. 20). Et iterum: *Propter verba laborum tuorum ego custodivi vias duras* (Psal. 16. 4). Et Dominus in Evangelio: *Intrate per angustam portam* (Matth. 7. 13). Et: *Diligite inimicos vestros* (Luc. 6. 35). Et: *Orate pro his qui persequuntur vos* (Matth. 5. 44). Sin

(a) Antea non satis recte præponebatur ut particula sic, ut Dei gratiam ad conditionem, etc. Alia his similia ex Mss. infra emendamus.

(b) Confer Augustinum de Gestis Pelagii in hanc sententiam.

autem difficilia, cur ausus es dicere, facilia esse Dei mandata, quæ nullus impleverit? Non intelligis tuas inter se repugnare sententias? Aut enim facilia sunt, et infinita esse multitudo hominum, qui ea impleverint: aut difficilia, et temere dixisti esse facile, quod difficile est.

8. Soletis et hoc dicere, aut possibilia esse mandata, et recte a Deo data: aut impossibilia, et non in his esse culpam qui accipere mandata, sed in eo qui dedit impossibilia. Numquid præcepit mihi Deus, ut essem quod Deus est: ut nihil inter me esset et Dominum Creatorem: ut major essem Angelorum fastigio, ut haberem quod Angeli non habent? De illo scriptum est quasi proprium: *Qui peccatum non fecit, nec dolus inventus in ore ejus* (Isai. 53. 9). Si (c) hoc et mihi cum Christo commune est, quid ille habuit proprium? alioqui per se tua sententia destruetur. Asseris posse hominem esse sine peccato, si velit: et post gravissimum somnum ad decipiendas rudes animas frustra conaris adjungere. *Non absque Dei gratia*. Si enim semel homo per se potest esse sine peccato, quid necessaria est Dei gratia? Sin autem sine illius gratia nihil potest facere, quid necesse fuit dicere, posse quod non potest? Potest, inquit, esse sine peccato, potest esse perfectus, si voluerit. Quis enim Christianorum non vult esse sine peccato, aut quis perfectionem recusat, si sufficit ei velle: et statim sequitur posse, si velle præcesserit? Nullus Christianorum est, qui nolit esse sine peccato: omnes ergo sine peccato erunt, quia utique omnes cupiunt esse sine peccato. Et in hoc (d) ingratis teneberis, ut quia nullum, aut rarum quemquam sine peccato proferre potes, omnes sine peccato esse posse fatearis. Possibilia, inquit, mandata dedit Deus. Et quis hoc negat? Sed quomodo hæc intelligenda sit sententia, vas electionis apertissime docet; ait enim: *Quod erat impossibile legis [al. legi], in quo infirmabatur per carnem, Deus filium suum mittens in similitudinem carnis peccati, et de peccato condemnavit peccatum in carne* (Rom. 8. 3). Et iterum: *Ex operibus legis non justificabitur omnis caro* (Ibid. 3. 30). Quod ne de lege Moysi tantum dictum putes, et non de omnibus mandatis, quæ uno legis nomine continentur, idem Apostolus scribit, dicens: *Consentio enim legi Dei juxta interiorem hominem: video autem aliam legem in membris meis, repugnantem legi mentis meæ, et captivantem me in lege peccati, quæ est in membris*

(c) Non probat Augustinus lib. de Natura et Gratia contra Pelagium cap. 33. hoc uti contra illum hereticum argumento. « Absit autem, inquit, ut ei dicamus quod a quibusdam contra te dici ais, compari hominem Deo, si absque peccato esse asseratur: quasi vero Angelus, quia absque peccato est, comparetur Deo. Ego quidem hoc sentio, quia etiam cum fuerit in nobis tanta justitia, ut ei addi omnino nihil possit, non æquabitur creatura creatori. Si autem aliqui putant tantum nostrum futurum esse perfectum, ut in Dei substantiam convertamur, et hoc efficiamur prorsus, quod ille est, viderint quemadmodum adstruat sententiam suam: mihi hoc fateor non esse persuasum.

(d) Mendose prius erat *ingratus*. *Ingratis* autem, vel *ingratis*, ut omnes norunt, idem est ac invito. Sic vero utitur Hier. lib. 1. Dialog. *Ingratis* (al. *ingratis*) tibi futendum est; et paulo infra *invitus tenebris vultum posse quod possibile factitas*.

meis. Miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus? Gratia Dei per Jesum Christum Dominum nostrum (Rom. 7. 22. et seq.). Cur autem hoc dixerit, alio sermone demonstrat. Scimus enim quod lex spiritualis est, ego autem carnalis sum, venundatus sub peccato. Quod enim operor, non cognosco. Non enim quod volo, **1037** illud operor, sed quod odi, illud facio. Sin autem quod nolo, hoc facio, consentio legi, quoniam bona est. Nunc autem nequaquam operor illud, sed quod in me habitat, peccatum. Scio enim quod non habitat in me, hoc est, in carne mea, bonum. Velle enim adjacet mihi, perficere autem bonum non invenio. Non enim quod volo bonum, hoc facio: sed quod nolo, malum, hoc ago. Si autem quod nolo, hoc facio, nequaquam ego operor illud, sed quod habitat in me, peccatum (Rom. 7. 14, et seq.).

9. Reclamabis, et dices, (a) Manichæorum dogma nos sequi, et eorum qui de diversis naturis Ecclesiæ bella concinnant, asserentium malam esse naturam quæ immutari nullo modo possit. Et hoc non mihi, sed Apostolo imputa, qui novit aliud esse Deum, aliud esse hominem, aliam carnis fragilitatem, aliam spiritus fortitudinem. Caro enim desiderat contra spiritum, et spiritus contra carnem, et hæc invicem sibi adversantur, ut non quæ volumus, ipsa faciamus (Gal. 5. 17). A me nunquam audies malam esse naturam. Sed quomodo sit carnis fragilitas disserenda, ipso qui scripsit docente, discamus. Interroga eum quare dixerit: non enim quod volo, hoc operor: sed quod odi malum, illud facio. Quæ necessitas illius impediatur voluntatem, quæ tanta vis, odio digna imperet facere, ut non quod vult, sed quod odit, et non vult, facere compellatur? Respondebit tibi: O homo, tu quis es qui respondeas Deo? Numquid dicit figmentum figulo, quare me fecisti sic? An non habet potestatem figulus lutu, de eadem massa, aliud quidem vas facere in honorem, aliud autem in contumeliam (Rom. 9. 20. 21)? Objice Deo fortiorem calumniam, quare adhuc cum in utero essent Esau, et Jacob dixerit: Jacob dilexi, Esau autem odio habui (Malach. 1. 3). Accusa eum iniquitatis, cur Achan filius Charmi de Jerichuntina præda aliqua furatus sit, et tanta millia hominum illius vitio trucidata sint (Jos. 7). Quamobrem filii Eli peccaverint, et omnis pene populus exstinctus, arcaque sit capta. David peccavit, ut enumeraret populum, et cur in toto Israele tanta hominum cæsa sint millia (1. Reg. 2. et seq.). Et ad extremum (quod solet nobis objicere contubernalis vester (b) Porphyrius) qua ratione clemens, et misericors **1038** Deus ab Adam usque ad Moysen, et a Moyse usque ad adventum Christi passus sit universas gentes perire ignorantia Legis et mandatorum Dei. Neque enim Britannia fertilis provincia tyrannorum, (c) et Scoticæ gentes, omnesque

(a) Solemne quippe erat Pelagianis Catholicos accusare Manichæismi; quam Augustinus pluribus locis calumniam purgat.

(b) Videndus S. Augustinus Epist. 102. ad Deogratias Presbyterum, ubi ad sex Paganorum quæstiones respondens, quæstione secunda hæc ex Porphyrio objectionem validis argumentis refellit.

(c) Haud pauci Mss. cum editis antiquioribus Scyticæ; sed apparet maluisse Hieronymum Pelagio, qui de Albiu

usque ad Oceanum per circuitum barbaræ nationes Moysen Prophetasque cognoverant. Quid necesse fuit eum in ultimo venire tempore, et non priusquam innumerabilis periret hominum multitudo? Quam quæstionem beatus Apostolus ad Romanos scribens, prudentissime ventilat, ignorans hæc, et Dei concedens scientiæ. Dignare igitur et tu ista nescire, quæ quæris. Concede Deo potentiam sui, nequaquam te indiget defensore. Ego miserabilis, qui tuas exspecto contumelias, qui illud semper lego: Gratia salvi facti estis (Ephes. 2. 8). Et: Beati quorum remissæ sunt iniquitates, et quorum tecta sunt peccata (Psal. 31. 1), ut de mea fragilitate loquar, novi me multa velle, quæ facienda [al. sancta] sunt, et tamen implere non posset SPIRITUS ENIM fortitudo ducit ad vitam, sed carnis fragilitas ducit ad mortem. Et audio Dominum commonentem: Vigilate et orate, ne intretis in tentationem. Spiritus promptus est, caro autem infirma (Matth. 26. 41; et Marc. 14. 38).

10. Frustra blasphemias et ignorantium auribus ingeris, nos liberum arbitrium condemnare. Damnetur ille qui damnat. Cæterum non ex eo differimus a brutis animalibus, quod liberi arbitrii conditi sumus; sed ipsum liberum, ut diximus, arbitrium Dei nititur auxilio, illiusque per singula ope indiget, quod vos non vultis; sed id vultis, ut qui semel habet liberum arbitrium, Deo adjutore non egeat. Liberum arbitrium dat liberam voluntatem, et non statim ex libero arbitrio homo facit; sed Domini auxilio, qui nullus ope indiget. Tu ipse qui perfectam, et Deo æqualem in hominibus justitiam jactitas, et peccatorem te esse confiteris, responde mihi, velis, an nolis carere peccato? Si vis, quare juxta sententiam tuam non imple quod desideras? Sin autem non vis, contemptorem te præceptorum Dei esse demonstras. Si contemptor es, utique et peccator. Si peccator, audi tibi Scripturam **1039** loquentem: Peccatori dixit Deus: Quare tu enarras justitias meas, et assumis testamentum meum per os tuum? Tu vero odisti disciplinam, et projectisti verba mea retrorsum (Ps. 49. 16). Verba Dei dum non vis facere, post tergum tuum projecis. Et novus Apostolus, orbi terrarum faciendam, et non faciendam decernis. Sed non est ita, ut loqueris: aliud in tua mente versatur. Quando enim te dicis peccatorem, et posse hominem sine peccato esse, si velit; illud vis intelligi, te quidem sanctum esse, et omni carere peccato: sed per humilitatem, peccati [f. peccatoris] nomen assumere: ut alios potius laudes, et tibi detrahas.

11. Illud quoque argumentum vestrum ferre quis possit? Dicitis his verbis. «Aliud est esse, aliud esse posse. Esse non est in nostra positum potestate, esse autem posse, generaliter dici: quod licet (d) aliquis non fuerit, tamen possit esse qui esse voluerit.» Rogo

in Scotia erat, patriam ac barbaros provinciæ ejus mores exprobrare.

(d) Editi, licet alias non fuerit, nos pro alias legendum alius conjeceramus, cum Vatic. Mss. admonuit reponendum aliquis. Porro, quanquam aliter Dialecticorum filiis videri possit, rectissime Hieronymus argumentatur; incredibile enim est nullum unquam hominem fecisse, factu-

quæ est ista argumentatio, posse esse, quod nunquam fuerit? posse fieri, quod [al. qui] nullum fecisse testor? id cuilibet tribuere, qui an futurus sit ignores: et dare nescio cui, quod in Patriarchis, Prophetis, Apostolis fuisse nequeas approbare? Audi Ecclesiasticam simplicitatem, sive rusticitatem, aut imperitiam, ut vobis videtur. Loquere, quod credis: publice prædica, quod secreto discipulis loqueris. Qui dicis te habere arbitrii libertatem, quare non libere quod sentis loquaris? Aliud audiunt cubiculorum tuorum secreta, aliud (a) rostrorum populi. Etenim vulgus indoctum non potest arcanorum tuorum onera sustinere, nec capere solidum cibum, quod infantis lacte contentum est. Ne dum scripsi, et comminatus mihi rescriptorum tuorum fulmina, ut scilicet hoc timore perterritus, non audeam ora reserare, et non animadvertis idcirco nos scribere, ut vos respondere cogamini, et aperte aliquando dicere, quod pro tempore personis et locis vel loquimini, vel tacetis. Nole vobis liberum esse, negare quod semel scripseritis. Ecclesie victoria est, vos aperte dicere quod sentitis. Aut enim idem responsuri estis, quod et nos loquimur, et nequaquam eritis adversarii, sed 1040 amici; aut si contraria nostro dogmati dixeritis, in eo vincemus, quod omnes cognoscent Ecclesie, quid sentiant. Sententias vestras prodidisse, superasse est. Patet prima fronte blasphemia. Non necesse habet convinci, quod sua statim professione blasphemum est. Minamini nobis responsionem, quam vitare nullus potest, nisi qui omnino non scribit. Unde notis quid dicturi simus, ut responsionem paretis? Forsitan vestra dicemus, et frustra ingenii vestri acuetis stilum. Eunomiani, Ariani, Macedoniani, nominibus separati, impietate concordés, nullum nobis laborem faciunt. Loquuntur enim quod sentiant. Sola hæc hæresis est, quæ publice erubescit loqui, quod secreto docere non metuit. Magistrorum silentia profert rabies discipulorum. Quod audierunt in cubiculis, in tectis prædicant: ut si placuerit auditoribus quod dixerint, referatur ad gloriam magistrorum; si displicuerit, culpa sit discipuli, non magistri. Ides crevit vestra hæresis, et decipiatis plerimos: maximeque eos, qui adherent mulieribus, et sciunt se peccare non posse: quia semper decetis, semper negatis, et audire meremini illud Propheticum: *Gloriam in partibus, et partitionibus da illis, Domine. Quid dabis illis? Vulvam sterilem, et ubera arenam (Osee, 11. et 14. iuxta LXX)*. Fervet animus, nec possum verba cohibere. Epistolaris angustia non perfitur longi operis magnitudinem. Nullius in hoc opusculo nomen proprie tangitur. Adversus magistrum perversi dogmatis locuti sumus. Qui si iratas fuerit atque rescripserit, suo quasi nos prodetur indicto, ampliora in vero certamine vulnera suscepturus.

rumve esse, quod singuli homines possint per se, ac sine alterius auxilio facere, si vellint.

(a) Intelligi eos putat Victorius, qui pro rostris et in plateis versantur. Mss. tamen plerumque habent *nostrorum populi*.

12. Multi anni sunt, quod ab adolescentia usque ad hæc ætatem, diversa stripai opuscula, semperque habui studio audientibus loqui, quod publice in Ecclesia didiceram: nos Philosophorum argumenta sectari, sed Apostolorum simplicitati acquiescere, sciens illud scriptum: *Perdant sapientiam sapientium, et prudentiam prudentium reprobo (Ier. 29. 14; et 1. Cor. 1. 19)*. Et: *Falsus Dei, cupidus est hominibus (1. Cor. 1. 25)*. Cum hæc se ita habeant, provocho adversaries, ut omnes retro chartulas 1041 ex integro discutiant, et si quid in meo ingenio vitii repererit, proferant in medium. Aut enim bona erunt, et contradictione eorum calumnias: aut reprehensibilia, et confitebor errorem: malens emendare quam perseverare in pravitate sententiæ. Etsi tu ergo, doctor egregie, aut defende quod locutus es, et sententiarum tuarum acumina astrue eloquio subsequenti, ne quando tibi placuerit, neges quod locutus es: aut si certe errasti, quasi homo, libere confitere, et discordantium inter se reddere concordiam. In mentem tibi ventat, tunicam Salvatoris nec a militibus fuisse concessam. Fratrum inter se eernis fergia, et rides atque lætaris, quod alit tuo nomine, alii Christi appellentur. Imitare Jonam, et dicto: *Si propter me est ista tempestas, tollite me, et mittite in mare (Jonæ, 1. 12)*. Me humilitate dejectus est in profundum, ut in typum Domini gloriosus resurgeret. Tu per superbiam ad astra sustolleris, ut de te loquatur Jesus: *Videbam Satanam sicut fulgur cadentem de celo (Luc. 10. 18)*.

13. Quod autem in Scripturis sanctis multi justii appellentur, ut (b) Zacharias, et Elizabeth, Job, Josaphat, et Josias, et multi quorum nominibus sacra Scriptura contexta est, quanquam in promissa opere plenus (si gratiam Dominus dederit) dicturus sim [al. sum]: tamen in præsentii Epistola hoc breviter perstrinxisse sufficiat, quod justii appellentur, non quod omni vitio rareant; (c) sed quod majori parte virtutum commendentur. Denique et Zacharias silentio condemnatur (Luc. 1), et Job sub sermone reprehenditur, et Josaphat, et Josias, qui justii absque dubio dicti sunt, fecisse narrantur quæ Domino displicerent. Quorum alter impio auxilium tulit (3. Reg. 22), et correptus est a Propheta: alter contra præceptum Domini ex ore Jeremie, occurrat Necho regi Ægyptio, et interfectus est (4. Reg. 23; et 2. Paral. 35), et tamen uterque justus appellatur. De cæteris non est hejus temporis scribere: neque enim a me librum, sed 1042 epistolam flagitasti, qui dictandus est ex otio, et omnes oblationes [al. oppositiones] eorum Christi auxilio destruendæ: quod nobis sanctarum Scripturarum testimonio asserendum est, in quibus quotidie credentibus loquitur Deus. (d) Illudque per

(b) Recole epistolam 121. ad Algasiam questione 8. pag. 1028. et quæ in eum locum adnotavimus nota b.

(c) Aliter Vatic. sed majori polleant parte virtutum. Confer si lubet Augustinum his quæ adducuntur exemplis eodem fere, quo Hier. modo respondentem.

(d) Prius erat, *illudque te per sanctæ*, etc., quam lectionem Victorius improbat: alii editi quorum et germana forte lectio est. *illudque te, et per te sanctæ*, etc. Hæc

te sanctæ et illustris domus conciliabulum precor, atque commoneo, ne per unum, aut ut multum, tres homunculos, suscipiant tantarum feces hæreseon, aut (ut parum dicam) infamiam: ut ubi primum virtus, et sanctitas laudabatur, ibi præsumptionis diabolicæ, et sordidissimæ societatis turpitudine versetur. Sciantque qui hujusmodi hominibus apes suggerunt, hæreticorum multitudinem congregare, et Christi hostes facere et enutrire adversarios ejus; frustra que aliud lingua præterendere, cum manu [al. animus] sentire aliud comprobentur [al. comprobentur].

EPISTOLA CXXXIV (e)

AD AUGUSTINUM.

Indicat se ab Orosio accepisse duos libros sibi inscriptos, sive duas superiores Augustini epistolas 131 et 132. quibus cur non responderit, excusat.

Domino vere sancto et omni mihi affectione venerabili Papæ AUGUSTINO HERONYMUS in Christo salutem.

Virum honorabilem fratrem meum, filium dignationis tuæ, Orosium Presbyterum, et sui merito et te jubente suscepi. Sed (b) incidit tempus difficillimum, quando mihi tacere melius fuit quam loqui: ita ut nostra studia cessarent (c), et juxta Appium canina excerceretur facundia. Itaque duobus libellis tuis, quos meo nomini dedicasti, eruditissimis et omni eloquentiæ splendore fulgentibus, ad tempus respondere non potui. Non quo quidquam in illis reprehendum putem; **1043** sed quia juxta (d) Apostolum, *unusquisque in suo sensu abundet: alius quidem sic, alius autem sic* (Rom. 14. 5). Certe quidquid dici potest, et sublimi ingenio de Scripturarum sanctarum hauriri fontibus, a te positum atque dissertum est. Sed quæro reverentiam tuam, parumper potiaris me tuum laudare ingenium. Nos enim inter nos eruditionis causa disserimus. Cæterum æmuli et maxime hæretici, si diversas inter nos sententias viderint, de animi calumniabuntur rancore descendere. Mihi autem decretum est te amare, te suspicere, colere, mirari, tuaque dicta quasi mea defendere. Certe et in Dialogo quem nuper edidi, tuæ beatitudinis ut dignum fuerat recordatus sum: magisque demus operam, ut perniciosissima hæresis (f) de Ecclesiis

aufferatur, quæ semper (e) simulat poenitentiam; ut docendi in Ecclesiis habeat facultatem: ne si aperta se luce prodiderit, foras expulsa moriatur.

2. Sanctæ ac venerabiles filiæ tuæ Eustochium et Paula (Junior), et genere suo, et exhortatione tua digne gradiuntur; specialiterque salutant beatitudinem tuam: omnis quoque fraternitas, quæ nobiscum Domino Salvatore servise conatur. Sanctum Presbyterum Firmum, anno præterito ob rem earum Ravennam, et inde Africam, Sicilianque direximus: quem putamus jam in Africæ partibus commorari. Sanctos tuo adhærentes fateri, ut meo obsequio salutes, precor. Litteras quoque meas ad sanctum Presbyterum Firmum (f) direxi, quæ si ad te venerint, ei dirigere non graveris. Incolumem te et mei memorem Christi Dominus custodiat, domine vere sancte (g) et beatissime Papa.

Et subter.

Grandem Latini sermonis in ista provincia **1044** notariorum patimur penuriam; et ideo præceptis tuis parere non possumus, maxime in editione Septuaginta, quæ asteriscis voribusque distincta est. Pleraque enim prioris laboris fraude cujusdam amissimus.

EPISTOLA (k) CXXXV (f)

INNOCENTI PAPÆ AD AURELIUM.

Litteras Aurelio mittit Innocentius Hieronymo reddendas.

Dilectissimo fratri (j) AURELIO INNOCENTIUS.

Piissimam etiam ad nos perveniendi tuam affectionem bene compresseris noster (k) credidit Hieronymus. Com-

(e) Sive dissimulat errores suos, atque diffidetur, ut in Diospolitana Synodo, quam miserabilem vocat Hieronymus, quod hac arte decepta Pelagium absolverit.

(f) Supra laudatus vetustissimus Ambrosianus, liber dirige, pro direxi, omissis quæ heic subsequuntur, quæ si ad te venerint, ei dirigere non graveris. Exciderunt hæc S. Patris ad Firmum litteræ.

(g) Quæ hinc sequuntur ad finem usque Ambrosianæ. Cod. non agnoscit, editi etiam hæc pauci omittunt.

(h) Huc transtulimus ex C. V. P. Constantii editione Epistolarum Romanorum Pontificum tres istas quæ subsequuntur; et primum e veteri Vaticanæ bibliothecæ libro editæ, deinde a Baronio collatione earum facta cum altero Ms. ad annum 416. recensere suat. Illarum causa ex his innotescit, quæ Augustinus ad calcem libri de Gestis Pelagii enarrat: « De his autem, quæ post hoc judicium ibi (Diospoli) a nescio quo cuneo perditorum, qui valde in perversam perhibentur Pelagio suffragari, incredibili audacia perpetrata dicuntur, ut Dei servi, et ancillæ ad curam Sancti Hieronymi pertinentes, acerbissima cæde afficerentur, diaconus occideretur, ædificia monasteriorum incenderentur, tacendum nobis potius videat, et expectandum quid illic fratres nostri Episcopi de his tantis malis agendum existiment, a quibus eos dissimulare posse quis credat? » Vide etiam quæ in peculiari hujus toni præfatione de his diximus.

(i) *Al. inter Hieronymianas non computata. Scripta an. 417.*

(j) Carthaginensis Episcopus in causa contra Pelagianos longe notissimus.

(k) Nos ita interpretamur, Aurelio auctorem fuisse Hieronymum, ut Romanus usque pergeret, quo Romanum Pontificem de Pelagianorum facinoribus prærens certiore faceret, quod cum præstare Aurelius non potuisset, Hieronymi tamen sententiam laudat Innocentius. Sed fortasse,

vero illustris domus eadem videtur esse, de qua in epistola ad Apronium: « Eversam, inquit,obilem domum funditus doleo... licet ex parte Dei mereamur offensam, qui inimicos Domini fovimus.

(a) *Alia 94. Scripta anno 416.*

(b) Perperam Martianeus incipit; quod emendatur ex aliis editis et antiquissimo Cod. Ambrosian. 212. Orosius nempe ab Augustino in Palæstinam missus, ut Hieronymum in questione de origine animarum consuleret, in tempus vere difficillimum incidit, cum aliis operibus ille distractus huic questioni respondere non potuerit.

(c) In Augustini epist. ad Optatum recens Viennæ edita, ubi totum hoc capitulum recitatur, legitur *ne juxta Appium*, etc., pro *et*. Alibi de illa sententia diximus, et præcipue Epist. 123. ad Rusticum num. 16.

(d) *Ms. Ambrosian. juxta beatum Apostolum*, ut in epist. ad Optatum, et mox abundat, pro abundet.

(l) Pelagianorum.

patimur gregis nostri membro, et quod faciendum duximus, vel facere potuimus, sumus velociter exsecuti. Germanitas tua, frater carissime, citius litteras memorato reddere festinet.

EPISTOLA CXXXVI (a)

INNOCENTII AD HIERONYMUM.

Innocentius Hieronymum, ob ea quæ passus est, consolatur, et quid pro tempore faciendum duxerit, ac jam fecerit, declarat.

Dilectissimo filio HIERONYMO Presbytero INNOCENTIUS.

Nunquam boni aliquid contentionem fecisse in Ecclesia testatur Apostolus (Tit. 3. 10); et ideo hæreticorum correptiones primum fieri jubet (b) magis, quam diuturna duci collatione. Quæ regula dum negligenter (c) aspicitur, **1045** malum non vitatur quod cavendum est; sed augetur. Tamen noniam dolor gemitusque tuus ita quatit viscera nostra (d) ut ratio non tractandi consulendique sit: primum constantiæ tuæ alloquor fidem. Pro veritate (e) quisque (f) injuria, aut, ut dicis, periculo percellitur, qui exspectet beatitudinem, multis sæpe narrasti; et tuarum te prædicationum bene memorem commonemus. Itaque excitati tanta malorum scena, arripere auctoritatem Sedis Apostolicæ ad omne comprimendum nefas, festinavimus; sed in quem insurgeremus, nec nomine appellatum legimus, nec criminis aliqua ratione laxatum. Quod ergo possumus, condolemus. Si deposueris autem apertam manifestamque in homines aliquos accusationem, aut judices competentes tribuam, aut si aliquid urgentius sollicitiusque a nobis fieri potest, non retardabo, fili dilectissime. Tamen Episcopo fratri meo Joanni scripsi, ut circumspectius agat: ne quid circa Ecclesiam sibi creditam adhuc tale aliquid fiat, quale providere et propellere, ne accideret, (g) vel ne accidat, etiam ipsi sit et postea molestissimum.

EPISTOLA CXXXVII (h)

INNOCENTII AD JOANNEM.

Joannem Jerosolymitanum prospicere debuisse, ne tot ac tantis malis, quibus afflicti sunt Hieronymus, Eustochium et Paula, opprimerentur, ac nisi hæc dein-

quod nondum suboluit, vitiosa est lectio, et reponendum est reddidit, id est, significavit.

(a) *Al.* non annumerata inter Hieronymian. Scripta eodem temp. ac superior.

(b) Ita Constantius restituit ex archetypi Vaticani recognitione, cum antea perperam esset, magisque diuturna.

(c) Baronius accipitur, rejecto ad libri album adspicitur.

(d) Supplere si liceat sententiam, ut videtur, sui, parte mutilam, legerim, et ut ratio nulla tractandi, consulendique sit prætermittenda. Si explicari malis, bono utcumque sensu non caret. Dicitur, pro dolore consilium sibi omne intercludi. In Vatic. tamen Ms. ratio desideratur.

(e) Supplendum omnino est libens, aut quid simile, ante quisque: et sensus planissime statim constabit.

(f) Constantius quia, et mox narrastis ex Vatic. Ms. Nos cum Baronio et Concilior. editione.

(g) Integrior hic erit locus, si verbum debuisset heic suppleas et, vel si accidat, pro vel ne accidat, legas.

(h) *Al.* non computata inter Hieronymian. Scripta eodem temp. ac superior.

ceps aut corrigantur, aut refundantur, rationem inde redditurum.

Dilectissimo fratri JOANNI INNOCENTIUS.

Direptiones, cædes, incendia, omne facinus (i) extremæ clementiæ, generosissimæ sanctæ virgines Eustochium et Paula deploraverunt in locis ecclesiæ suæ perpetrasse **1046** Diabolum: nomen enim hominis causamque reticuerunt. Quod etsi ambiguum non sit (j) a quo commissum, oportuit tamen custodire germanitatem tuam, et gregi (k) illius sollicitius providere, ne quid hujusmodi oriretur, quod cum aliorum pericula tua læcescit negligentia (l) admittere in gregem Domini, et tales agnas incendio, armis et persecutionibus, nudas, debiles, post suorum cædes et mortes, viz vivere audivimus. Nihil movet pietatem illam (m) sacerdotii tui de tanta diaboli in te atque in tuos potestate admissa? in te, inquam, prorsus enim Sacerdotis gravitatem condemnat tantum nefas in ecclesia fuisse completum. Ubi provisiones tuæ? ubi certe, si casus evenerant, auxilia, vel consolationes, cum plus se adhuc metuere dicant, quam conquerantur esse perpassas? Alius censerem, si essent aliquid de hære necum apertius collocatæ. Vide, frater, antiqui hostis insidias, et spiritu boni rectoris pervigila, ut hæc, quæ ad nos opinione magis quam accusatione manifesta delata sunt, vel corrigantur, vel refundantur; ne jus ecclesiasticum de labefactatis (n) causas, eum, qui non defenderit, præstare compellat.

EPISTOLA CXXXVIII (o).

AD RIPARIUM (p).

Riparium presbyterum, quomodo Pelagiana dogmata rejecta, illorumque disseminator veluti alter Catilina expulsus sit, et quid ei illa contigerit in re docet.

1. Christi te adversum hostes Catholicæ fidei bella

(i) Baronius et edit. Concil. dementiæ, quam lectionem ad Pelagianorum facinus referunt. Sed verius P. Constantio visum est, potius hinc laudari sanctas Virgines vel extremæ clementiæ, quod nomen hominis causamque reticuerunt; eamque lectionem præfert Romana editio.

(j) Pelagium nempe, in quem facinoris suspicio cadebat.

(k) Hinc erudite Constantius arguit vel Græce ab Innocentio scriptam hanc epistolam, vel si Latine scripserat, ut in Græcum converteretur curasse; solam tamen Græci textus interpretationem Latinam, eamque litteræ valde tenacem hanc esse. Si enim quod Græce fuerit, et in Græco, sive in Latine non ad verbum gregi illius, sed gregi suo reddatur, statim constabit lectio, quæ aliter manca est atque obscura. Romana tamen editio legerat gregis.

(l) Emendavit Baronius cum antea esset amittere gregem solemnem lapsu in veteribus libris, in quibus amittere scribitur pro amittere. Sed mox notante Benedictino editore, gravius peccat Baronius ipse, ubi legit, et tales agnos, quos incendio..... nudas; quasi ista secunda persona sit verbi nudo, atque ipse Joannes auctor facinoris dicere.

(m) Ex Græco articulo τῆς vocem illam expressam putat Editor Benedictinus, ac deinde Latinius tanta potestas, quam de tanta potestate dici debuisse, nisi Græcam phrasim redoleret hic locus. Mox Baronius Sacerdotii.

(n) Cum olim esse causas, editor Benedict. restituit causas ex archetypi Vaticani recognitione: nam jus ecclesiasticum in recto casu enuntiatur.

(o) *Al.* 53. Scripta circ. an. 417.

(p) Nonnulli Mss. quibus vetus editio concinit « Domine vere Sancto, atque omni affectione venerabili Ripario Hieronymus in Christo salutem. »

bellare, et tuis litteris, et multorum relatione cognovi, ventosque esse contrarios, et in perditionem mutuam fautores esse perditionis, qui defensores sæculi esse deberent: tamen scias in hac provincia nullis **1047** humanis auxiliis, sed proprie Christi sententia pulsum esse, non solum de urbe, sed de Palæstinæ quoque finibus (a) Catilinam: nosque dolere plurimum, quod cum Lentulo multi conjurationis socii remanserunt, qui in Joppe remorantur. Nobis autem melius visum est locum mutare, quam fidei veritatem; ædificiorumque et mansionis amœnitatem amittere, quam eorum communione maculari, quibus in præsentiarum, aut cedendum erat, aut certe quotidie non lingua, sed gladiis dimicandum. (b) Quanta autem passi simus, et quomodo excelsa manus Christi pro nobis in hostem sævierit, puto te celebri nuntio (c) omnium cognovisse. Quæso ergo te, ut arreptum opus impleas; nec patiaris, te præsentem, non habere Christi Ecclesiam defensorem. Certe scit unusquisque, quod vel tibi sufficiat pro virili parte: quia non viribus corporis, sed caritate animi dimicandum, quæ superari nunquam potest. Sancti fratres, qui cum nostra sunt parvitate, plurimum te salutant. Puto autem et sanctum fratrem Alientium Diaconum tuæ dignationi cuncta narrare fideliter. Incolumem te et memorem mei, Christus dominus noster tueatur omnipotens, domine vere sancte et suscipiende frater.

EPISTOLA CXXXIX (d).

(e) AD APRONIUM.

APRONIUM, quod in fide contra Pelagianos manserit, laudat, et, ut sancta Jerosolymæ loca petat, hortatur.

1. Nescio qua tentatione diaboli factum sit, ut et tuus labor, et sancti (f) Innocentii Presbyteri industria, et nostrum desiderium ad præsens nequaquam videatur habere effectum. Deo gratia, quod te sospitem, et fidei calore ferventem, inter ipsa tentamen-

(a) Catilina, ut notum est ex Sallustio, Roma evadens noctu, P. Cornel. Lentulum in Civitate reliquit, qui conjurationis participes in perfidia confirmaret, quæ Hieronymus alludit. Difficile est autem alium heic sub Catilinæ nomine intelligi, quam Pelagium, ejusque sectatores. Rufinus enim, quem vulgo inui volunt Hieronymiani Interpretes, jam ab anno 397. libens, et cum Hieronymo reconciliatus discesserat e Palæstina.

(b) Notatum supra ad Epist. 135. ex Augustini libro de Gestis Pelagii in fine, « a nescio quo cuneo perditorum, qui valde in perversum perhiberentur Pelagio suffragari, » inter cætera quæ *incredibili audacia* contra S. Hieronymum *patrata sunt*, etiam *ædificia monasteriorum* ejus incensa, *ut vix ipsum ab eo impetu, et occursum impiorum in Dei misericordia turris munitior tueretur.*

(c) Malim omnia. Paulo post in veteri editione, certe scit unusquisque, quod, etc.

(d) *Alia* 36. *Scripta circ. ann. 417.*

(e) Rerum quæ in hac Epistola pertractantur series, totusque contextus Hieronymum ejus auctorem evincunt, contra quam Victorius sentit, cui S. Patris styllum redolere non videtur, et ab aliquo ejus familiari creditur exarata.

(f) Hic illo videtur Innocentius, cui *litteras de sancta Bethleem in Occidentem ad Agyptum, et Augustinum dedit perferendas* Hieron. quod ipse testatur initio et rursum in fine sequentis Epistolæ 145.

ta **1048** diaboli cognovi. Hoc meum gaudium est, quando in Christo audio filios meos dimicare; et istum zelum in nos ipse confirmet, cui credimus: ut pro fide ejus sanguinem voluntarie fundamus. (g) Eversam nobilem domum funditus doleo, et tamen quid in causa sit, scire non potui. Neque enim portitor litterarum nosse se dixit. Unde dolere possumus pro amicis communibus, et Christi, qui solus potens et Dominus est, (h) clementiam deprecari: licet ex parte Dei mereamur offensam, qui inimicos Domini foverimus. Optimum autem facies, si cunctis rebus omissis, Orientem et præcipue sancta loca petas: hic enim quieti sunt omnia. Et licet venena pectoris non amiserint, tamen os impietatis non audent aperire: sed sunt sicut aspides surdæ, et obturantes aures suas (*Psal. 57. 5*). Sanctos fratres saluta. Nostra autem domus secundum carnales opes, hæreticorum persecutionibus penitus eversa, Christo propitio spiritualibus divitiis plena est. Melius est enim panem manducare, quam fidem perdere.

EPISTOLA CXL (i).

AD CYPRIANUM PRESBYTERUM.

Psalmum octogesimum nonum, cujus initium est, Domine, refugium factus es nobis, Cypriano Presbytero ad fidem Hebraicæ veritatis, post LXX., et Vulgatam editionem, pie eloquenterque exponit.

1. Prius te, Cypriane Presbyterorum studiosissime, de illorum numero, super quibus audivit Moyses: *Elige Presbyteros, quos tu ipse acis esse Presbyteros* (*Exod. 12*), tantum Epistolis noveram, et beati viri vocabulum consecutum, qui in Lege Dei die ac nocte meditatur (*Psal. 1*). Nunc autem quia exterioris quoque hominis nobis invicem facta est cognitio, et post salutationem dulcesque **1049** complexus, quibus sibi amicitia copulatur, ut probes verum esse quod audieras, statim a me postulas, ut difficillimum Psalmum, qui apud Græcos et Latinos octogesimus nonus inscribitur, tibi edisseram, non composita verborum oratione plausuque populari, qui solet imperitorum aures decipere atque palpere; sed oratione simplici, et Ecclesiastici eloquii veritate: ut scilicet interpretatio nostra non alio interprete indigeat, quod plerisque nimium disertis accidere solet, ut major sit intelligentiæ difficultas in eorum explanationibus, quam in his quæ explanare conantur. Aggrediar opus difficillimum, et sanctarum precum tuarum fulvus auxilio, illius versiculi recordabor: *Dominus dabit verbum evangelizantibus virtute multa* (*Ps. 67. 12*).

2. Ac primum sciendum quod Psalmi istius juxta Hebraicum titulus sit, *Oratio Moysi viri Dei*: juxta

(g) Vide in calce epistol. 135. ad Ctesiphontem, ubi de illustri domo, quæ hæreticos fovebat, quæque eadem ac præsens eversa videri possit, conqueritur.

(h) Haud bene vetustiores editi sub alia distinctione, et ejus clementiam, ut Christi nomen ad amicos referat ur.

(i) *Al. 139. Scripta circ. an. 418.*

Septuaginta, *Oratio Moysi hominis Dei*. Inter hominem autem et virum quid intersit sancta Scriptura nos doceat. Loquitur quinquagenarius ad Eliam : *Homo Dei, rex vocat te*. Cui ille respondit, *Si homo Dei ego sum, descendat ignis de caelo, et comedat te et quinquaginta viros tuos* (4. Reg. 1. 9 et 10). Ad Timotheum quoque Apostolus scribit : *Tu autem, o homo Dei, haec fuge* (1. Tim. 6. 11). Porro de viro Dei idem Apostolus instruit : *Volo autem vos scire, quod omnis viri caput Christus sit : caput autem mulieris vir : caput vero Christi Deus* (1. Cor. 11. 3). Iste vir est, qui caput velare non debet, cum sit imago et gloria Dei, et quotidie orans loquitur : *Nos autem omnes revelata facie gloriam Domini contemplantes, in eandem imaginem transformamur, a gloria in gloriam sicut a Domini spiritu* (2. Cor. 3. 18). Et in alio loco : *Donec perveniamus omnes in virum perfectum, in mensuram aetatis plenitudinis Christi* (Eph. 4. 13). Sive igitur viri, sive hominis appellatio sancto viro competit, et ei qui vidit Deum facie ad faciem, et salva facta est anima ejus : cujus ore, creaturam mundi, eorum **1050** duntaxat quae visibilia sunt, conditionem hominis, et omnis retro historiae didicimus veritatem, qui non solum nobis quinque reliquit libros, Genesim, Exodum, Leviticum, Numeros et Deuteronomium : (a) sed undecim quoque Psalmos, ab octogesimo nono, cujus principium est : *Domine, refugium factus es nobis*, usque ad nonagesimum nonum, qui inscribitur, *Psalmus in confessione*. Quod autem in plerisque oedibus nonagesimus octavus habet titulum, *Psalmus David*, in Hebraico non habetur ; hanc habente Scriptura sancta consuetudinem, ut (b) omnes Psalmi qui cujus sint, titulos non habent, his deserviantur, quorum in prioribus Psalmis nomina continentur.

3. Quatuor autem Psalmi sunt qui habent orationis titulum, sextus decimus, qui inscribitur, *Oratio David*, et incipit : *Exaudi, Domine, justitiam meam*. Et octogessimus quintus : *Inclina, Domine*. Et octogessimus nonus, qui nunc in manibus est : *Domine, refugium factus es nobis*. Et centesimus primus, qui titulum habet, *Oratio pauperis cum anxius fuerit, et in con-*

(a) Dissentit S. Augustinus enarrat. in Psalms. 60. cui magis placet universum Psalterium Davidi tribui ; sed de hoc potissimum octogesimo nono, « Non credendum est, inquit, ab ipso omnino Moysse istum Psalmum fuisse compositum, qui albis ejus litteris inditus non est, in quibus ejus Cantica scripta sunt ; sed alicujus significationis gratia ac magis meriti servi Dei nomen adhibuitur est, ex quo dirigeretur legentis, vel audientis intentio. » Hieron. vero iterum ex Origenis sententia contra Buffinum disputans, Moysi tribuit secundum *Huilli* (verius *Julli*) *Patriarchae Hebraei expositionem*. Hunc Judaeorum patriarcham alibi Hieron. commemorat, seque tradit cum illo congressum. Ejus porro locum hunc recole sub initium *selectarum* in Psalmos tom. operum 2. p. 314. videndus Joannes quoque Malala, qui inter *transmissa* Moysi laudat pag. 294. et Cosmas Indopleustes lib. V. Cosmograph. qui ejus Psalmi auctorem non Moysen illum veterem Legislatorem, sed juniorem alium fuisse putat ejusdem nominis, qui Davidis temporibus vixerit.

(b) Confer praefationem Commentariorum in Malachiam ; est enim recepta apud vetustiores Patres opinio, probata Origenem, Eusebio, Hilario, Athanasio, aliisque, tametsi recentiores quidam dissentiant.

spectu Domini effuderit precem suam. David et pauper, qui cum dives esset, pro nobis pauper factus est, refertur ad Christum, qui sedit super pulvum Asiae, juxta Zachariam (Cap. 9. v. 9), pauper atque mansuetus. Moyses autem per quem Dominus legem dedit, cujus ore audivimus loquentem Deum : *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram* (Gen. 1. 26) : statimque infertur : (c) *Et fecit Deus hominem ad imaginem suam, ad imaginem Dei fecit illum : masculum et feminam fecit illos*, ab initio conditionis hominis usque ad mortem et resurrectionem omnia explicat, qualis creatus sit, quanto vivat tempore, quid agat in saeculo, quem fructum vitae habeat, propter quid laboret, quo ire contendat. Et quoniam ipse qui haec scribit homo est, sub persona sua de omni generis humani conditione testatur. Sunt autem qui hunc **1051** Psalmum, sive Orationem, ad Israeliticum populum referant : quomodo in solitudine offenderit Deum atque coniderit, et non meruerit terram promissionis intrare ; proque patribus ingressi sunt filii, et rursus placatum expectant Deum, quod in Christi compleatur adventu.

4. *Oratio quid in Scripturis*. — Oratio, juxta Grammaticos, omnis sermo loquentium est, cujus etymologiam sic expriment ; *Oratio est oris ratio*. In Scripturis autem Sanctis, difficile Orationem juxta hunc sensum legimus ; sed eam quae ad preces et obsecrationes pertinet. Aiunt Hebraei uno Psalmorum volumine (d) quinque libros contineri ; a primo usque ad quadragesimum ; et a quadragesimo primo usque ad septuagesimum primum ; et a septuagesimo secundo usque ad octogessimus octavum ; et ab octogesimo nono qui quarti libri initium est, et quem nunc descripsimus, usque ad centesimum quintum. In quorum omnium fine duplex AMEN positum est, quod Septuaginta transferunt, *fiat, fiat* : et a centesimo sexto usque ad finem. Instar duodecim Prophetarum, qui et ipsi cum proprios libros [al. *libellos*] ediderint, unius voluminis nomine continentur. Illud autem quod pene praeterii, asserens inter undecim Moysi Psalmos, etiam nonagesimum octavum esse, in quo positum est : *Exaltate Dominum Deum nostrum, et adorare scabellum pedum ejus, quoniam sanctum est : Moyses et Aaron in sacerdotibus ejus, et Samuel in eis qui invocant nomen illius ; videtur nostrae sententiae contraire ; quomodo Moysi sit, qui Samuelem nominet, quem multa post tempora fuisse cognoscimus. Cujus questionis facilis solutio est ; (e) prophetatum nomen esse*

(c) Deceant apud Martian. verba *ad imaginem suam*, quae ex aliis editis ac Mss. restitimus. Alii tamen *creavit pro fecit*.

(d) Conferenda est praefatio in Librum Psalmorum ex Hebraica veritate ad Sophronium. Item S. Hilarius in Prologo, et Augustinus in Psalms. 150. et plures alios omittimus. Hinc toto oculo aberrare constat Cassiodorum, qui Praefat. in Psalterium, cum unum Psalmorum librum esse definiat, divisionem tamen in quinque libros Hieronymo tribuit, quam nemo magis respuit. Ceterum non inter Hebraeos modo, sed etiam inter Graecos fuere, quibus divisio illa probaretur, et a quibus Psalterium, aliud *non dicitur*, appellatur.

(e) Ad eundem fere modum objectioni respondet S. Hi-

Samuelis, qui tanti meriti fuit, ut cum Moyses poneretur in Jeremia; *Si ceterint Moyses et Samuel (Jer. 15. 1)* : juxta illud exemplum, quando homo Dei laquitur in Samaria : *Altare, altare, hæc dicit Dominus : ecce filius nascetur domui David, Josias nomen ejus (5. Reg. 15. 2)*. Sciamus quoque errare eos, (a) qui **1052** omnes Psalmos David arbitrantur, et non eorum, quorum nominibus inscripti sunt. Unde et hunc Psalmum volunt sub nomine Moysi a David esse compositum, quod scilicet Legislator communem humani generis offensionem et calamitatem, et deinde expectationem salutis, sacro ore describat.

5. *Domine, habitaculum factus es nobis, in generatione et generatione.* Septuaginta : *Domine refugium factus es nobis, in omni generatione et generatione.* Pro habitatione et refugio in Hebraico MAON ponitur, quod magis habitationem quam refugium sonat. Narraturus autem tristitia, et genus deploraturus humanam, a laudibus Dei incipit, ut quidquid postea homini accidit adversorum, non Creatoris duritia, sed ejus qui creatus est culpa accidisse videatur. Qui sustinet tempestatem, vel petrae vel tecti querit refugium. Quem hostis persequitur, ad muros urbium confugit. Fessus viator tam sole quam pulvere, umbrae querit solatium. Si salvissima bestia hominis sanguinem siciat, cupit et nititur, utcumque poterit, presens vitare discrimen. Ita et homo a principio conditionis suae Deo utitur adjutore : et cum illius sit gratiae quod creatus est, illiusque misero ordine quod subsistit et vivit; nihil boni operis agere potest absque eo, qui ita concessit liberam arbitriam, ut suam per singula opera gratiam non negaret. Ne libertas arbitrii redunderet ad injuriam conditoris, et ad ejus contumaciam, qui ideo liber conditus est, ut absque Deo nihil esse se noverit. Quod autem dixit, in *generatione, et generatione*, omnia significat tempora et ante Legem et in Lege, et in Evangelii gratia. Unde et Apostolus dicit; *Gratia salvi facti estis per fidem, et hoc non ex vobis, sed ex dono Dei (Ephes. 2. 8)*. Et omnes Epistolae ejus in salutationis principio, non prius pacem habent, et sic gratiam : sed ante gratiam, et sic pacem, ut donatis nobis peccatis nostris, pacem Domini consequamur.

1053 6. *Antequam montes nascerentur, et parteretur terra et orbis, a saeculo usque in saeculum tu es Deus.* Septuaginta : *Antequam montes firmarentur, et fingeretur terra et orbis, a saeculo et usque in saeculum tu es (b) Deus.* Hunc locum quidam prava distinctione

larius Prolog. in Psalmos, « Nulli mirum, aut difficile videri oportere, ut laetus propheta tanti prophetae, postea licet futuri, nomen ediderit. » Re tamen vera hujuscemodi revelationi comminiscendae non est locus, ineptumque videtur doctissimis viris putare Moysen Babyloniam captivitatem aperte adeo praevidiisse, ut orationem scriberet in eorum usum, et Samuellem appellaret, qui aliquot post illum saeculis fuit. Adile, si lubet, loci ejus interpretes.

(a) Horum vobis Philastrius Haeres. 127. « Sunt alii, inquit, haeretici, qui de inaequalitate Psalterii errorem patiuntur non modicum, aestimantes totum librum Psalterii non esse David. » Quae tamen sententia adeo non est haeretica, ut Philastrius placet, quin imo verissima et passim ab Ecclesiae Catholicae Patribus cum Hieronymo probata.

(b) Roote optat. CVI. ad Sun. et Fretel. num. 58. « Et

subvertunt, maxime hi qui volunt ante fuisse animas, quam homo in septi diei numero condereur. Ita enim legunt aique distinguunt; (c) *Domine, refugium factus es nobis, a generatione in generationem, prius quam montes firmarentur, et fingeretur terra et orbis* : ut scilicet postea consequatur, *a saeculo et usque in saeculum tu es Deus.* Ita enim edisserunt. Si Dominus, antequam montes firmarentur, et fingeretur terra orbisque terrarum, refugium fuit hominum; ergo fuerunt animae in caelestibus, antequam hominum corpora formarentur. Nos autem, ut proposuimus, lectionem ita debemus distinguere : *Antequam montes firmarentur et fingeretur terra et orbis terrarum, a saeculo et usque in saeculum tu es Deus*; ut non refugium nostrum fuerit ante conditionem mundi, qui peccum eramus; sed quod Deus ab aeterno usque in aeternum sit semper Deus. Pro eo enim quod Latinus interpres posuit, *a saeculo usque in saeculum*, et Hebraice dicitur *olam*, rectius interpretabimur, *a sempiterno usque ad sempiternum*. Simile quid et in Proverbijs ex persona sapientiae, qui Christus est, legitur : *Dominus creavit me (d) initio viarum suarum in opera sua, ante saecula fundavit me in principio, antequam terram faceret et abyssos priusquam procederent [al. produceret] fontes aquarum, priusquam montes firmarentur, ante 1054 omnes colles generavit me (Prov. 8. 22. et seqq.)*. Nullum autem debet verbum creationis movere, cum in Hebraeo non sit creatio quae dicitur (e) *bara*; sed possessio. Ita enim scriptum est : *ADONAI CANANI BRESITH BERCHO*, quod in lingua nostra exprimitur : *Dominus possedit me initio viarum suarum.* Inter possessionem autem et creationem multa diversitas est. Possessio

dicitur quod in Graeco non sit *Deus*, quod apud eos deesse manifestum est; nam et Hebraicum habet, et omnes alii interpretes, et LXX. similiter, etc. Adnotavimus eam vocem in nullo Graeco exemplari superesse, quam porro si hoc loco admitteris, hiulus erit sequens versiculus, *Ne avertas hominem*, nisi si putandum est *BN*, Hebraicum nomen sub diversa lectione bis olim existisse, ut primum *El*, sive *Deus*, deinde, *al*, sive *ne redderet*.

(c) Paria habet suppositivus Hieron. in Breviar. in Psalmos, quae haec describenda ducimus, quod utraque conferendo, sensum facilius assequaris, et quid translatum hinc sit perspicias. (Subrepat, inquit, hoc loco haeresis. Si refugium factus est nobis antequam montes fierent, et formaretur orbis, ergo animae erant antequam fieret orbis.) Quid enim dicit Scriptura? « Domine refugium factus es nobis, in generatione, inquit, et generatione. » A principio mundi : ante principium mundi... Si autem refugium nostrum fuit antequam orbis fieret : ergo ante animae fuerant, quam mundus fieret. Male distinguit, haeresis. Quare calumniam facis Spiritui Sancto? sic loquere quomodo Spiritus Sanctus locutus est. Sic ergo legendum est, « Domine refugium factus es nobis, in generatione et generationem. » Et hucusque distinctio. Rursum aliud principium : « Priusquam montes fierent, et formaretur terra et orbis, a saeculo, et usque in saeculum tu es Deus. » Tu es Deus antequam montes fierent; tu es Deus antequam formaretur terra.

(d) Veteres quidam edidi cum in particula, in initio.

(e) Forte *Briah*, vel *Beriah* ex *BRH* nomine Hier. legerat; *bara* enim verbum creavit sonat, non creationem. Quod autem *Bresith* paulo infra habet, cum absque praepositione, *resith* Hebraeus legat, Hieronymiano exemplari lectionem illam Martianeus tribuit. Veteres tamen editiones, quae Mss. auctoritate non carent, simplex *resith*, quemadmodum et olim antiquos interpretes Graecos, et Hieronymum ipsum ex subnexa interpretatione, quae absque in particula exprimitur, colligas legisse. Ceterum ne quis reponat, dissentiente Hebraico a LXX. interpretibus in *creandi* verbo, his tamen consonare Thargum *בריה ברא*,

significat, quod semper Filius in Patre et Pater in Filio fuerit. Creatio autem ejus qui prius non erat, conditionis exordium. Potest juxta (a) leges tropologice hoc quod dicitur : *Antequam montes firmarentur et fingeretur terra et orbis terrarum*, significare, quod antequam in anima nostra [al. *animæ nostræ*] sublimia dogmata firmarentur, et terra corporis nostri fingeretur sive stabiliretur a Deo, et orbis terrarum qui Hebraice dicitur תְּהֵבֵל; Græce significantius dicitur οὐρανὸν, quam nos, *habitatum*, transferre possumus, firmaretur, sive stabiliretur, Deus nobis semper refugium fuerit. Habitata est autem anima, non deserta, quæ hospitem meretur habere Deum, dicente Salvatore : *Ego et Pater veniemus, et mansionem apud eum faciemus* (Joan. 14. 23). Illud autem quod et Hebraicum habet, et omnes alii Interpretes : *Antequam montes nascerentur, et parturiretur terra*, manifeste ad tropologiam nos trahit. Neque enim montes et terra nativitatem parturitionemque recipiunt, sed conditionem. Ex quo liquido demonstratur, sanctos quoque excelsasque virtutes, Dei semper misericordia procreari.

7. *Convertes hominem usque ad contritionem, 1055 et dices, revertimini filii Adam.* Septuaginta : *Ne avertas hominem in humilitatem, et dixisti : convertimini filii hominum.* Juxta Hebraicum, quod dicitur, (b) hoc est : O Deus, qui hominem condidisti, et ab initio ejus es refugium et habitatio, convertes eum usque ad contritionem : fecisti eum atque plasmasti, ut contereretur in mortem, et vas tuum extremo vitæ suæ tempore frangeretur ; cui cum imminet ista conditio, ut ortus intereat, et quamvis longo vixerit tempore, tamen sine dissolvatur extremo ; quotidie ei loqueris per Prophetas : *Revertimini filii Adam*, qui vestra culpa offendistis Deum, et de (c) immortalibus facti estis mortales. Præcipientis enim noluit audire imperium : *De omni ligno quod est in paradiso comedes : de ligno autem scientiæ boni et mali non comedes. In quocumque enim die gustaveris de eo, morte morieris* (Gen. 2. 17). Porro illud quod Septuaginta transtulerunt : *Ne avertas hominem in humilitatem, et dixisti : Convertimini filii hominum*, hunc habet sensum : Obsecro, ut hominem quem ad tuam imaginem et similitudinem condidisti, et tantum eum honorare dignatus es, ut de servo filium nuncupares ; ne eum humiliter peccato perpetuo, ne super illum vigeat antiqua sententia : *Terra es et in terram ibis* (Gen. 3. 19). Tu enim nobis promisisti

et Syrum quoque et Arabem, nihilo secius id movere aliquem debet ex ipsa ejus verbi acceptione ac significato apud veteres. Nam et generatio quædam creatio dicta est, notumque illud Virgilio *Aneid.* 10. *Sulmone creatos Quatuor hic juvenes* : et Ciceronis l. 1. de *Repub.* : *Patria est antiquior parens, quam is qui, ut aiunt, creaverit* : ut nihil dicam *ἡλικίας*, et *ἡλικίας* voces apud Græcos facile permutari. Quæ subsequuntur Hebraice sunt, דְּרָדָה קְנִי בְרֵאשִׁית וְדָרְדְּרָה. Vid. Comment. in Isa. c. 26. in Michæam 4. In epist. ad Ephes. 2. quibus locis *possedit* probat ipsemet S. Pater ex Hebræo *creavit*.

(a) Vitiose metaphorice erat antea *legis tropologiam*.
(b) Vacat hoc loco in aliquot Mss. ac vetustioribus vulgaris libris spatium aliquid, quantum Hebraico uno alterove vocabulo sufficiendo inane putavit esse debere criticus non nemo Hieronymi mentem non assecutus.

(c) Mendose penes Martianæum *de immortalitatibus*.

pœnitentiam, dicens : *Nolo mortem peccatoris : tantum ut convertatur et vivat* (Ezech. 18. 23) : Tu dixisti, omnium Sanctorum tuorum eloquio : *Convertimini, sive revertimini, filii hominum, ad clementissimum Patrem, qui occurrit venientibus, et signum quod suo vitio perdiderunt, offert, et stolam incorruptionis largitur antiquam.*

8. *Quia mille anni in oculis tuis, ut dies hesternæ, quæ præterit, (d) vel transit, et ut vigilia nocturna, sive in nocte.* Qui per Prophetas semper nos ad pœnitentiam provocas, dicens : *Revertimini filii hominum, petimus (ut ante jam dixi) ne facias hominem in humilitate sempiterna retineri. Nec enim putamus longum esse quod promittis, salutem nobis 1056 post tempora multa tribuendam.* *Æternitati enim comparata, brevis est omnium temporum longitudo. In conspectu enim tuo mille anni quasi una dies reputantur. Statimque se ipse reprehendit. Male dixi, unam diem, et unius diei spatio mille annorum apud te longitudinem computari, cum magis debuerim dicere, unius vigiliæ spatium, instar habere mille annorum prolixitatem. Nox in quatuor vigiliis dividitur, quæ singulæ trium horarum spatio supputantur. Unde et Dominus quarta vigilia ad navigantes venit Apostolos (Matth. 14; et Marc. 6). Sicut igitur una noctis vigilia cito pertransiit, maxime vigiliam labore defessis : sic et mille annorum spatia apud te, qui semper es, et futurus es, et fuisti, pro brevissimo tempore computantur. Quodque infert : *Sicut dies hesternæ, quæ præterit*, juxta illud Apostoli sentiamus quod scribit ad Hebræos : *Jesus Christus heri et hodie, ipse et in sempiternum* (Hebr. 13. 8). Ergo arbitror ex hoc loco, et ex Epistola quæ (e) nomine Petri Apostoli inscribitur, mille annos pro una die solitos appellari : ut scilicet quia mundus in sex diebus fabricatus est, sex millibus annorum tantum credatur subsistere : et postea venire septenarium numerum, et octonarium, in quo verus exercetur sabbatismus, et circumcisionis puritas redditur. Unde et octo beatitudinibus bonorum operum præmia promittuntur. Scribit autem Petrus hoc modo : *Unum hoc vos ne prætereat, dilectissimi, quia una dies apud Deum quasi mille anni, et mille anni quasi unus dies. Non moratur Dominus in promisso, ut quidam morari existimant* (2. Petr. 3. 8. et 9).*

(d) Restituimus ex Victorio et Mss. codicibus germanam lectionem, quam post Erasmus editor Benedictinus sic effert, *quæ præterit, transit ut vigilia nocturna*, renitente Psalmi ipsius textu Hebræo et Græco, ubi verbum *ἡμέρα* non repetitur, atque adeo non textus, sed Hieronymianæ interpretationis constat esse illud *transiit*, cui omnino vel particula est præponenda.

(e) Alteram Petri epistolam innuit, quæ primis Ecclesiæ sæculis non ab omnibus Ecclesiis pro Canonica excipiebatur : ut in Catalogo, « secunda, inquit, a plerisque ejus esse negatur propter styli cum priore dissonantiam. » Ex ejus autem epistolæ loco indicato haud pauci ex antiquis omnem præsentis sæculi durationem sex mille annorum spatio concluderunt. Videndus Irenæus lib. 5. cap. 28. et Origenes l. 2. contra Celsum, Lactantius l. 7. c. 14., et Augustinus de Civit. Dei, l. 20. c. 7. quanquam in enarratione in hunc Psalmi locum, eam opinionem, quam antea probabilem dixerat, omnino non probet, Gregor. Nissenus exposuit. in Psal. VI. alique.

9. Percutiente te eos, somnium erunt, mane quasi herba transiens. Mane floruit et abiit, ad vesperam conseretur atque siccabitur. Septuaginta : Quæ pro nihilo habentur, eorum anni erunt : Mane sicut herba transeat, mane floreat et transeat, vespere decidat, induret, et arescat. Juxta Hebraicum hic sensus est : Multum (a) conversioni nostræ contulit et salutem, **1057** quod omnis vita mortalium, quasi somnium, ita veloci morte contracta est : quæ in similitudinem florum atque fœni, eodem pene tempore siccatur atque deperit. Percutiente te, inquit, eos, id est, homines ; et illo sermone completo : Stulte, hac nocte reptent animam tuam a te : quæ autem præparasti cujus erunt (Luc. 12. 20)? Omnis humana conditio somnio comparabitur. Sicut enim mane virens herba, et suis floribus vernans, delectat oculos contemplantium, paulatimque marcescens, amittit pulchritudinem, et in fœnum quod conterendum est, vertitur : ita omnis species hominum vernat in parvulis, floret in juvenibus, viget in perfectæ ætatis viris : et repente dum nescit, incanescit caput, rugatur facies, cutis prius extensa contrahitur ; et extremo fine, quod hic dicitur vespere, id est, senectute, vix moveri potest : ita ut non cognoscatur quis prior fuerit, sed pene in alium commutetur. Quid loquimur de infantia temporibus usque ad extremam et decrepitam senectutem, cum hoc et languor faciat, et inedia noceror, ut vultus prius pulcherrimus seminarum, ad tantam transeat fœditatem, ut amor in odia commutetur? Super hac conditione mortalium et Isaias loquitur : Omnis caro fœnum, et omnis gloria ejus quasi flos fœni. Fœnum aruit, flos decidit (Isai. 40. 6). Juxta Septuaginta quoque similiter explicandum est. Omne quod in sæculo longum videtur, apud te, Deus, breve est. Dies enim et anni quibus humana vita contracta est, si comparentur æternitati, reputabuntur pro nihilo. Sicut enim herba mane crevit, floruit et siccat, ad vesperamque indurescit et deperit : ita erit omnis hominum pulchritudo.

10. Consumpti enim sumus in furore tuo, et in indignatione tua conturbati sumus. Septuaginta : Quia defecimus in ira tua, et in furore tuo turbati sumus. Pro eo quod nos diximus, turbati sumus, (b) Symmachus et Aquila transtulerunt, acceleravimus. Brevitatem autem vitæ significat humanæ. Quodque intulit : in ira tua et in furore tuo, sententiæ Dei ostendit perseverantiam, cui omnes homines subjacemus, illi videlicet : **1058** Terra es et in terram ibis. Pulchre autem, non ut in Septuaginta habetur, turbati sumus, sed juxta Hebraicum, acceleravimus dicitur ; ut quamvis ætas hominum longa videatur, tamen comparatione æternitatis brevis sit. Quod et illustris Poeta testatur, dicens :

Sed fugit interea, fugit irreparabile tempus.

(Georgic. lib. 3.)

(a) Apud Martian. erat *conversationsi*, editis plerisque MSS. renitentibus.

(b) Eusebius tamen Symmachi versionem recitat illi LXX. similem *εταρξυθησαν* Vid. Hexapla.

Et iterum....

Rhœbe diu (res si qua diu mortalibus ulla est)
Viximus. (Æneid. 10.)

11. Posuisti iniquitates nostras coram te : negligentias nostras in luce vultus tui. Septuaginta : Posuisti iniquitates nostras in conspectu tuo, sæculum nostrum in illuminatione vultus tui. Ubi nos juxta Hebraicum et Symmachum posuimus, negligentias nostras, pro quo Septuaginta, sæculum nostrum transtulerunt, in Hebraico scriptum est *ALOMENU*, quod quinta Editio interpretatur, *adolescens* ; Aquila *παρρησιας*, et nos in linguam nostram vertere possumus, *errores*, sive *ignorantias*. Unde dixit in alio loco : Delicta juventutis meæ, et ignorantias meas ne memineris (Ps. 24. 7). Et iterum : Delicta quis intelligit? Et : Ab occultis meis mundâ me Domine : et ab alienis parce servo tuo (Psal. 18. 13). Aliena enim nobis sunt vitia, quæ sæpe voluntate, interdum ignorantia et errore committimus : et tamen cum non sit voluntas in crimine, error in culpa est. Miror autem cur Septuaginta voluerint pro *adolescens*, *negligentiis*, et *erroribus*, sive *ignorationibus*, sæculum dicere : (c) nisi forte, quod in sæculo et in vitæ hujus tempore vitia committantur. Quodque intulit : in illuminatione, sive in luce vultus tui, hunc habet sensum. Nihil te nostrorum latuit peccatorum : secreta quoque nostra tuus oculus inspexit : juxta illud quod scriptum est : Tenebræ non abscondentur [al. obscurabuntur] a te (Psal. 138. 12). Et, Scrutans corda et renes Deus (Psal. 7. 10). Et iterum : Sicut tenebræ ejus, ita et lumen ejus (Psal. 138. 12). Homo enim videt in facie, Deus autem in corde.

12. Omnes enim dies nostri transierunt, et in furore tuo consumpsimus annos nostros, quasi sermonem loquens. Septuaginta : Quoniam dies nostri defecerunt : et in ira tua defecimus. Anni nostri sicut aranea meditati sunt. Brevitatem humanæ vitæ, quæ sententiæ Dei hucusque subjecta est ; et quam in priori versiculo somnio **1059** comparavit, dicens : Percutiente te eos, somnium erunt, nunc sermoni loquentium comparat : ut quomodo sermo qui in ore versatur dum profertur, interceptur, et esse desistit ; sic et omnis vita nostra pertranseat atque desistat : et hoc in ira et in furore Dei, cui merito subjacemus, vivente in nobis, ut supra diximus, sententiæ Dei. Quæ sit autem ira et furor Dei, crebrius diximus, non quod Deus ulciscatur iratus, sed quod patientibus penas iratus esse videatur. Quod enim in nos ex perturbatione descendit, (d) in illo est ex judicii veritate. (e) Pro sermone loquentis, Septuaginta medita-

(c) Satis est putare, quod pro *עולם*, quod et *עלם* aliquando sine *vau* scribi testis est ipse Hieronymus, LXX. acceperint ; atque adeo *עלמתי* sæculum nostrum eo intellectu per quam bene interpretati sint. Sed non bene ad Hebraicum exemplar scripserat Martianæus *עלמיני*.

(d) Veteres editi, « in illo ex judicio et ex veritate est. »

(e) In Hebræo non est nisi, *כבוד דגה* quod est quasi *preferens*, vel *tanquam meditans* : quare facile eorum sententiæ accedam, qui araneæ nomen ex Hebræo archetypo excidisse persuasum habent.

tionem araneæ transtulerunt. Quomodo enim loquentis sermo prætervolat: ita et opus araneæ incassum textitur. De quo *super persona hæreticorum scriptum* est in Isaia: *Tela araneæ textitur (Isai. 59. 6)*; quæ parva et levia potest capere animalia, ut muscas, culices et cætera hujusmodi; a fortioribus autem rum-pitur. Instar levium in Ecclesia simpliciterumque, qui eorum docipiuntur erroribus, cum viros in fidei veritate robustos non valent obtinere.

10. *Dies annorum nostrorum in ipsis septuaginta anni: sine autem multum, octoginta anni; et quod amplius est, labor et dolor.* Septuaginta: *Dies annorum nostrorum in ipsis septuaginta anni. Si autem in potentibus octoginta anni: et amplius eorum labor et dolor.* Pro eo quod nos posuimus, in ipsis, et in Hebræo habetur שבעים; Symmachus significantius transtulit ὀκταήκοντα: quod magis ad sensum quam ad verbum transferre posuimus, universi. Quidquid igitur vivimus, et (a) in quo delectabilis est vita mortalium, septuaginta annorum spatio comprehenditur. Sin autem multum, et ut interpretatus est Symmachus, contra opinionem, octoginta sunt anni; quidquid supra fuerit, morbis et infirmitate transigitur, quæ est sociæ senectutis, caligantibus oculis, dolentibus vel cadentibus prius derisissimis dentibus, quod plenius divinus sermo in Ecclesiaste describit: *Venient dies malitiæ, et in quibus dicemus, non est nobis voluntas.* Quando obscurobitur sol et luna, et stellæ; et converentur nubes post 1000 pluviam. In die qua movebuntur custodes domus, et subvertentur viri virtutis: cessabuntque molentes, quia pauca factæ sunt: et obscurabuntur quæ vident in foraminibus, et claudentur januæ in foro: in infirmitate vocis molentis, et exurgit ad vocem avis, et humiliabuntur omnes filicæ cantici, et quidem ab alto aspicient; et pavores in via: et florabit amygdalus, et increasabitur locusta, et scindetur capparitis. Quoniam abiit homo in domum æternitatis suæ; et gyrabunt in foro qui plangunt, quoadusque (b) non pulsetur funiculus argenti et conloratur ornamentum auri, et confringatur hydria ad fontem, et impediatur rota in lacu, et convertatur pulvis in terram sicut fuit; et spiritus revertatur ad Dominum, qui dedit eum. Vanitas vanitatum, dicit Ecclesiastes, et universa vanitas. Quæ omnia humane vitæ et maxime senectutis miseria comprehendunt: et quem sensum habeant, (c) in suo loco disseruimus. Sunt qui istum locum allegorice interpretantes, ad sabbati circumcisionisque mysterium referunt: quod primum requiescamus in Lege, et postea veræ circumcisionis in Evangelio sacramenta nos teneant, admonentes et illud: *Da partem septem, et da partem octo.* Et septuaginta millia, et octoginta millia hominum multitudines, a quibus

(a) Scilicet universi anni nostri septuaginta anni sunt quod autem infra transtulit, contra opinionem, in Hebræo est שבעים, quod est in robustis, LXX. ut maxime, et cetera.

(b) Cum negandi particula legitur Hebræus, et præcipue Græcus, ex cuius interpretatione haud dubium, quin hunc locum Hieronymus recitet. Victorius tamen, quem castigat Martianus, ex Vulgata quoadusque pulsetur.

(c) In Commentariis in Ecclesiasten. cap. ultimo.

templum sub Salomone constructum est. Sed quid hoc ad præsentem locum, cui sufficit simplex et pura explanatio, quæ non doctrinæ gloriam in multiplicatione sermonum; sed legentis debet intelligentiam quærere?

14. *Quoniam transivimus cito et avolavimus.* Septuaginta: *Quoniam supervenit mansuetudo super nos, et corripiemur.* Pro quo in Græco scriptum est *καταδυσθόμεθα*, quod verbum ambiguum est; et tam corruptionem, quam eruditionem doctrinamque significat. *Quem enim diligit Dominus, corripit, sive erudit, ac flagellat omnem filium quem recipit.* Quem locum ita Symmachus transtulit: *Succidimus enim repente, et avolamus.* Quinta Editio hoc modo: *Quoniam transivimus celeriter et dissolvimur.* Et est sensus. Post septuaginta annos, et, ut multum octoginta, quibus hominum vita transigitur, 1061 cum anima fuerit a corpore segregata, vento similes avolamus; sive quia supra herbæ virenti et florum pulchritudini, et ad vesperam siccitati hominem comparat: nunc pro ariditate vespere, succisionem florum ponit. Et cum pertransierit, inquit, omne quod vivimus, subita morte dissolvimur. Quod autem Septuaginta dixere, *Quoniam superveniet [al. supervenit] mansuetudo, et corripiemur*, hunc habet sensum. Post septuaginta annos et octoginta, cum venerit Domini mansuetudo, et dies nobis mortis ingruerit, non judicabimur juxta meritum, sed juxta clementiam: et quæ putatur correptio esse, eruditio est et doctrina, Satisque miramur quid voluerint verbum Hebraicum *אס*, Septuaginta, Theodotion, et Sexta Editio transferre mansuetudinem: cum (d) Aquila, Symmachus et Quinta Editio festinationem et repente celeriterque transtulerint.

15. *Quis novit fortitudinem iræ tuæ, et secundum timorem tuum, indignationem tuam?* Septuaginta: *Quis novit potestatem iræ tuæ, et præ timore tuo iram tuam dinumerare?* Inter Hebraicum et Septuaginta diversa distinctio est. Septuaginta enim dinumerationem timori et furori Domini copulant. Porro Hebraicum sequenti aptat versiculo, ut sequatur: *Ut numerentur dies nostri, sic ostende (e): et veniemus corde sapienti.* Quod breviter ita nobis disserendum videtur. Quis potest nosse quamdiu ira tua, ex qua timor nascitur humano generi, perseveret, nisi te doceat, qui Deus es? Itaque obscuro, ut tempus vitæ nostræ indices nobis, quo possimus corde sapienti, tuo nos iudicio præparare. Quod autem dixit: *Quis novit fortitudinem sive potestatem iræ tuæ; et secundum timorem tuum, indignationem tuam?* ostendit esse difficile, iræ timorisque et indignationis Dei secretum rationemque cognoscere: unde et Propheta lacrymabiliter deprecatur: *Domine ne in ira tua arguas me; neque in furore tuo corripas me (Psal. 6. 1).* Non enim

(d) Aquila tamen neminem, quod affirmat Hier. festinationem, aut celeritatem non vertisse, aliter etiam ac ceteri in Hebraico textu legisse nobis videtur, si, quam Drusus affert, ejus interpretatio ista germana est: *ὅτι διεκλάσθη ἄνθρωπος; quoniam pertransiit vir*, quippe pro *ἄνθρωπος*, levi mutatione legit *ἄνθρωπος*, quod est vir.

(e) Al. et veniemus heic atque infra.

corripit, ut interficiat atque disperdat; sed ut corrigat et emendet. Quamobrem et in Osee (Cap. 4. 14), populo Judæorum, cui multum iratus est, dicit se nequaquam irasci, nec visitare nurus eorum, cum adulteraverint. Et **1062** per Ezechielem loquitur ad Jerusalem: *Jam non irascar tibi, et zelus meus recessit a te (Ezech. 16. 42)*. Et in verbis Dierum sonat, quando pergit Israel adversum hostes in præfium (a) corde pacifico.

16. *Ut numerentur dies nostri, sic ostende, et venimus corde sapienti.* Septuaginta: *Dexteram tuam ita notam fac, et eruditos corde in sapientia.* Quod Aquila, Symmachus et Quinta Editio sic verterunt: *Dies nostros sic ostende, ut veniamus corde sapienti.* Errorque perspicuus est, cur pro *diebus*, Septuaginta *dexteram* dixerint: **JAMENO** quippe verbum compositum est, significans *dies nostros*. Quod in singulari numero si scribatur, extrema litera, quæ appellatur **NUN**, exprimit *dexteram*; sicut est illud in nomine **BENJAMIN**, qui interpretatur, *filius dexterae*. **SIN** autem **MEM** habeat, *diem* vel *dies* sonat. Est autem sensus: Numerum annorum dierumque nostrorum, quibus in hoc sæculo nos vivere decrevisti, ostende nobis, ut præparemus nos adventui tuo; et contempto errore mortalium, ad te pergere festinemus, cupiamusque præsentiam tuam, et ad te festinemus corde sapienti. Nihil enim ita decipit humanum genus, quam dum ignorant spatia vitæ suæ, longiorem sibi sæculi hujus possessionem repromittunt. Unde et istud egregie dictum est: (b) Nullum tam senem esse et sic decrepitæ ætatis, ut non se adhuc uno plus anno vivere suspicetur. Ad hanc sensum pertinet et illud quod dicitur: *Memento mortis tuæ, et non peccabis (Eccl. 7. 40)*. Qui enim se recordatur quotidie esse moriturum, contemnit præsentia, et ad futura festinat. Hoc est quod David in alio precatur loco, dicens: *Ne auferas me in dimidio dierum meorum, prius quam abeam, et non subsistam (Ps. 101. 25. et Psal. 38. 14)*. Quod ita exponitur: Ne eo tempore facias me mori, quando adhuc putabam me victurum, ut possim peccata corrigere poenitentia. Si enim hoc feceris, inventus in delictis meis esse desistam. Non, quo [al. quod] spem resurrectionis neget; sed quo ceram eo se neget posse subsistere, apud quem omnes qui in vitiis perseverant, pro nihilo computantur [al. reputantur]. Ubi nos interpretati sumus, *eruditos corde in sapientia [verius sapienti]*, alii transtulerunt *comeditos*, verbi ambiguitate **1063** decepti. Si enim dicas *παιδείτωνος*, *compeditos* (c) significat.

17. *Revertere Domine usquequo? et exorabilis esto super servos tuos.* Septuaginta similiter. Quia agimus

poenitentiam, et scientes vitæ nostræ brevitatem, ad te corde sapienti cupimus pervenire: et tu, Domine, revertere ad nos. Peccatis enim nostris longe recesseras, et dimiseras nos; ut ambularemus secundum voluntatem et cogitationes nostras. Quod autem infert, *usquequo*, illam habet intelligentiam, quam in duodecimo Psalmo (d) legimus: *Usquequo Domine oblivisceris mei in finem?* Qui enim in angustia constitutus est, serum ei videtur Dei auxilium; et propterea impensius deprecatur, ut cito adiutorem Dominum [al. Deum] sentiat; et nequaquam iratum judicem, sed placatum.

18. *Imple nos matutina misericordia tua, et laudabimus et lætabimur in cunctis diebus nostris.* Septuaginta: *Repleti sumus mane misericordia tua, et exultavimus et delectati sumus in omnibus diebus nostris.* In cunctis pene locis hanc habent Septuaginta consuetudinem, ut quod apud Hebræos in futurum ostenditur [al. ponitur], hoc illi quasi jam factum et præteritum referant. Hic ergo, non, ut illi voluerunt, dicunt se impletos esse matutina misericordia Dei, atque lætatos: alioqui si hoc factum erat, quomodo postea deprecantur, et dicunt; *Respice in servos tuos et in opera tua?* sed totum quod postulant, ideo deprecantur, ut mereantur matutinam misericordiam ejus, quam cum fuerint consecuti, laudent Deum atque lætentur in cunctis diebus vitæ suæ. (e) Videntur autem mihi in resurrectionis spem æternæ vitæ præmia deprecari, dicentes: *Imple nos matutina misericordia tua.* Quod quidem et vicesimi primi Psalmi titulus sonat, qui proprie ad mysterium Domini et ad resurrectionem ejus pertinet, inscribitur: *Pro assumptione matutina.*

19. *Lætifica nos pro diebus, quibus nos 1064 afflixisti, et annis, quibus vidimus mala.* Septuaginta: *Lætati sumus pro diebus, quibus nos humiliasti, annis, quibus vidimus mala.* Et Lazarus, qui receperat mala in vita sua, in sinu Abraham æterno quiescit gaudio (Luc. 16). Mala autem non ea appellat quæ contraria bonis sunt, sed pro afflictione ponit et angustias. Quibus malis et Sara afflixit Agar ancillam suam; et de quibus in Evangelio scribitur: *Sufficit dii malitia sua (Math. 6. 34)*. Quanto igitur magis in hoc sæculo, persecutionibus, paupertate, inimicorum potentia, vel morborum cruciatibus fuerimus afflicti; tanto post resurrectionem in futuro majora præmia consequemur. Pulchre autem non dixit, *sustinuimus mala*; sed *vidimus*. Quis enim est homo qui vivat, et non videat mortem (Psal. 88. 49)? Quæ non tam ad dissolutionem corporis referenda est, quam ad multitudinem peccatorum, juxta quam dicitur: *Anima quæ peccaverit, ipsa morietur (Ezech. 18)*.

(a) Ad Græcum in *ὄργη* *ἐκλογισθῆναι*.

(b) Puta a Cicerone lib. de Senectute, « Nemo enim est tam senex, ut non putet se unum adhuc annum esse victurum. »

(c) Addunt veteres editi, et præter Florentinum quidam alii Mss. *sin autem eruditus significat*. Imposuit vero antiquo illo Latino interpreti Græcus librarius qui *παιδείτωνος* scripsit loco *παιδείτωνος*. Falsus Hier. in Breviario, in quibusdam codicibus dicitur eruditus, in aliis dicitur compeditos.

(d) Alii ex editis ac Mss. *diximus*, quod referri commode potest ad eam, quam Hieronymus elucubraverat Psalmi duodecimi expositionem, inter illos, de quibus testatur ipse in Catalogo a decimo usque ad decimum sextum Psalmum Tractatus septem concinasse, qui intercederunt.

(e) Antea erat singulari numero, nec superioribus satis coherenter videtur et dicens: tum in præposito deerat, atque alio sensu post resurrectionis spem, copulativa et subdebatur.

20. *Appareat apud servos tuos opus tuum, et gloria tua super filios eorum.* Septuaginta : (a) *Hespice in servos tuos, et in opera tua, et dirige filios eorum.* Ergo in servis suis ipse Dominus operatur opus suum. Nec propria qui postulat salute contentus est, sed quærit gloriam filiorum, id est, servorum Dei. Filios autem non tam illos qui de eorum stirpe generati sunt, quam discipulos debemus accipere; de quibus et Paulus loquebatur : *Filioli mei, quos iterum parturio* (Gal. 4. 19). Unde et Joannes Apostolus secundum merita filiorum suorum, profectusque operum singulorum, scribit ad parvulos, scribit ad juvenes, scribit ad patres.

21. *Et sit decor Domini Dei nostri super nos, et opus manuum nostrarum fac stabile super nos : et opus manuum nostrarum confirma.* Septuaginta : *Et sit splendor Domini Dei nostri super nos ; et opera manuum nostrarum dirige super nos : (b) et opus manuum nostrarum dirige.* Ubi sunt qui liberi arbitrii sibi potestate plaudentes, in eo putant se Dei gratiam consecutos, **1065** si habeant potestatem faciendi, vel non faciendi bona, sive mala? Ecce hic beatus Moyses post resurrectionem quam postulaverat, dicens : *Imple nos matutina misericordia tua, et laudabimus et lætabimur in cunctis diebus nostris, nequaquam surrexisset contentus est, et æternæ vitæ præmia consecutum ; sed postulat, ut decor Domini Dei sui sit super eos qui surrexerint, et splendeat in animabus eordibusque sanctorum : et opera manuum eorum ipse dirigat, faciatque esse perpetua : ipseque confirmet quicquid in sanctis videtur boni. Sicut enim humilitas deprecantis meretur præmia : ita superbia contemnentis [al *confidentis*] Dei auxilio deseretur.*

EPISTOLA (c) CXLI (d).

AD AUGUSTINUM.

Gratulatur ejus industriæ, per quam hæreticorum factionibus obstiterit, eaque in re suum quoque studium testificatur.

Domino sancto ac beatissimo Papæ AUGUSTINO HIERONYMUS.

Omni quidem tempore beatitudinem tuam, eo quo

(a) Hunc juxta LXX. versiculum, inscio lectoro, Martianæus Erasmus secutus expunxit, quem Victorius ex Brixianis codicibus reposuerat. Atque ille quidem abesse absque subnexæ interpretationis dispendio potest; sed præter aliorum etiam Mss. fidem, in quibus sæpe invenitur, stata ac firma est Hieronymi regula et consuetudo, quam studiose in hujus Psalmi, atque alibi in aliarum Scripturarum expositione servat, ut LXX. versionem simul jungat, et si quando etiam aliter apud eos non habetur, id ipsam saltem lectorem doceat.

(b) Altera hæc additio, *et opus manuum nostrarum dirige*, in Latinis aliquot Psalteriis vetustioribus et quibusdam etiam Græcis codd. non habetur, neque in Romana editione; monetque Augustinus in emendatissimis codicibus asterisco notari, ut ex Hebræo supplenda indicentur.

(c) *Al. 80. Scripta forte an. 418.*

deceat honore, veneratus sum; et habitantem in te dilexi dominum Salvatorem : sed [al. *et*] nunc, si fieri potest, cumulo aliquid addimus, et plene complem, ut absque tui nominis mentione, ne unam quidem horam præterire patiamur, qui contra flantes ventos ardore fidei perstitisti. Maluisti, quantum in te fuit, solus liberari de Sodomis, quam cum pereuntibus commorari. Scit quid dicam prudentia tua. Macte virtute, in orbe [al. *urbe*] celebraris. Catholici te conditorem antiquæ rursus fidei venerantur atque suspiciunt; et, quod signum majoris gloriæ est, omnes hæretici detestantur : et me pari persequuntur odio; ut quos gladiis nequeunt, voto interficiant. Incolumem et mei memorem te Christi Domini clementia tueatur, domine venerande et beatissime Papa.

1066 EPISTOLA (e) CXLII.

AD AUGUSTINUM.

Significat damnatas hæreses clam et oblique adhuc moliri, et non neminem potentem esse, qui dissimulenter eis faveat.

Domino sancto ac beatissimo Papæ AUGUSTINO HIERONYMUS.

Multi utroque claudicant pede; et ne fractis quidem cervicibus inclinantur, habentes affectum erroris pristini, cum prædicandi eandem non habeant libertatem. Sancti fratres, qui cum nostra sunt parvitate, præcipue sanctæ ac venerabiles filiæ tuæ, suppliciter te salutant. Fratres tuos, dominum meum Alypium, et dominum meum (b) Evodius, ut meo nomine salutes, precor (f) coronam tuam. Capta (g) Jerusalem tenetur a Nabuchodonosor, nec Jeremiæ vult audire consilia : quin potius

(d) Isthæc Epistola in Mss. duobus Monast. Vindocnensis, referentibus Benedictinis, proxime superiori subditur, interjectis tantum his tribus verbis, *Jam post suscriptionem. Multi utroque claudicant, etc.*, quæ nobis conjunctio in unam cum primis probatur, quibus minime est verosimile, tam breve dictatum, quo non nisi ænigma unum et alterum renuntiat, sic abs Hieronymo seorsim scribi ad Augustinum potuisse. Ad hæc scriptionis ingenium, ac series hanc superioris esse veluti appendicem probant. Sed cum in vulgatis huc usque omnibus in duas disperiantur, atque ipsi S. Augustini editores, quibus eorum Mss. fides perspecta erat, hanc ab illa non utcumque, sed octo annorum interstitio separent, antiquæ auctoritatis contraire non placuit. Heic tamen suo loco subdimus, ut nativo ordini quoad fieri præstabat, consuleremus.

(e) *Al. 81. Scripta eodem tempore.*

(f) Evodius iste Uxalensis est, per id temporis fama sanctitatis notissimus.

(g) Ex eo dicit, quod Episcopi Africæ capillos in coronæ speciem tonsos deferrent. Idem itaque est, ac precor caput tuum, aut dignitatem tuam. Pleraque alia his similia exempla invenire est.

(h) Jerusalem et Nabuchodonosor nominibus putant quidam Romam, et Alaricum, qui illam cepit, significari. Alii cum Victorio Joannem Jerosolymitanum, qui adhuc errores suos, sive jam damnatas hæreses, puta Pelagianorum, clam et oblique couaretur defendere, et Jerosolymam ipsam potestate, ac factione sua oppressam teneret, ne respisceret.

Ægyptum desiderat, ut moriatur in Taphnes, et ibi servitute pereat sempiterna.

EPISTOLA CXLIII (a).

AD ALYPIUM ET AUGUSTINUM.

Alypio et Augustino gratulatur, quorum opera Celsiana hæresis sit extincta: simulque excusat quod nondum scripserit adversus libros Anniani Diaconi Pelagiani.

Dominis vere sanctis atque omni affectione ac jure venerandis ALYPIO et AUGUSTINO Episcopis, HIERONYMUS in Christo salutem.

Sanctus Innocentius Presbyter, qui hujus sermonis est portitor, anno præterito, quasi nequaquam in Africam reversurus, mea ad dignationem vestram scripta non sumpsit. Tamen Deo gratias agimus, quod ita evenit, ut nostrum silentium vestris epistolis **1067** vinceretis. Mihi enim omnis occasio gratissima est, per quam scribo vestræ reverentiæ; testem invocans Deum, quod si posset fieri, assumptis alis columbæ, vestris amplexibus implicarer: semper quidem pro merito virtutum vestrarum; sed nunc maxime, quia (b) cooperatoribus et auctoribus vobis, hæresis Celsiana jugulata est, quæ ita infecit corda multorum, ut cum superatos damnatosque esse se sentiant, tamen venena mentium non omittant [f. *amittant*]: et quod solum possunt, nos oderint, per quos putant se libertatem decendæ hæreseos perdidisse.

2. Quod autem quæritis, utrum rescripserim contra libros Anniani [al. *Amandi*], Pseudodiaconi (c) Celedensis, qui copiosissime pascitur (d), ut alienæ blasphemæ verba frivola subministret, sciatis me ipsos libros in schedulis missos a sancto fratre nostro Eusebio Presbytero suscepisse, non ante multum temporis; et exinde vel ingruentibus morbis, vel dormitione sanctæ et venerabilis filiæ vestræ Eustochii, ita doluisse, ut propemodum contemnendos putarem. In eodem enim luto hæsitat, et exceptis verbis tinnulis atque emendicatis, nihil aliud loquitur. Tamen multum egimus; ut dum epistolæ meæ respondere conatur, apertius se proderet, et blasphemias suas omnibus patefaceret. Quidquid enim in illa miserabili Synodo Diospolitana dixisse se de-

(a) *Al. 79. Scripta exeunte an. 419.*

(b) *Alibi operatoribus: et in Lovaniensi editione adjutoribus pro auctoribus.*

(c) Sunt qui legendum velint *Teledensis* a *Teledan* in Calcidæ regione haud ignoti nominis oppido, cujus videatur fuisse, et Marcus ille ad quem Hier. scripsit epist. 17. Alii cum Baronio, sed valde infirmis argumentis *Cenedensis*, et *Valeriani* præferunt pro *Aniani*. Plerique autem patria Campanum faciunt et *Celenensem diaconum*; sed vulgo audit *Celedensis* etiam in Mss. Is porro videtur esse quem Orosius *Goliath*, sive Pelagii armigerum vocat. « Stat immanissimum superbia Goliath... habens post se armigerum suum, qui etsi ipse non dimicat, cuncta tamen æris, et ferri suffragia subministrat. » Scilicet ejus opera et scriptis Pelagius abutebatur; exstantque Pelagiano sensu atque animo Homiliae aliquot S. Joannis Chrysostomi ab illo Latinitate donatæ, et Orontio Pelagiano Episcopo inscriptæ.

(d) Nimirum Pelagii hæresi. Simile quiddam dixit in Julianum Augustin. l. 2. Op. Imperf. n. 51. *A deceptis miseris pascitur otiosus.*

negat, in hoc opere confitetur; nec grande est ineptissimis nœniis respondere. Si autem Dominus vitam **1068** tribuerit, et notariorum habuerimus copiam, paucis lucubratiunculis respondebimus: non ut convincamus hæresim emortuam [al. *mortuam*]; sed ut imperitiam atque blasphemiam ejus, nostris sermonibus confutemus. Meliusque hoc faceret sanctitas vestra; ne compellamur contra hæreticum nostra laudare. Sancti filii communes (e) Albina, Pinianus et Melania plurimum vos salutant. Has litteras de sancta Bethlehem, sancto Presbytero Innocentio dedi perferendas. Neptis vestra Paula (f) miserabiliter deprecatur, ut memores ejus sitis, et multum vos salutat. Incolumes vos et memores mei, Domini nostri Jesu Christi tueatur clementiâ, Domini vere sancti atque omnium affectione venerabiles patres.

EPISTOLA CXLIV (g).

S. AUGUSTINI AD OPTATUM EPISCOPUM MILEVITANUM.

De Natura et origine animæ.

Nondum se abs Hieronymo responsum epistolæ suæ heic 131. de Origine animæ accepisse, nec eam interim consultationem in vulgus edi se probare.

Domino beatissimo, sinceriterque carissimo, et desideratissimo fratri, et Coepiscopo OPTATO AUGUSTINUS in Domino salutem.

1. « Per religiosum Presbyterum (h) Saturninum

(e) Antea penes Martianum et Victor. *Albinus, Apinianus*. Et notum quidem Albinam heic indicari, Melaniæ senioris filiam, junioris, quæ Piniano nupsit, matrem, unde legendum quidem *Albina* pro *Albinus* monuit pridem Baronius, quemadmodum in tribus antiquiss. codd. Mss. Colbertinæ Bibliothecæ reperit scriptum Baluzius. Isque rursum in Indiculo operum S. Augustini, dum commemorantur ejus lucubrationes adversus Pelagianos, in Bibliothecæ ejusdem Colbertinæ codice legi testatur ad *Albinum*, ubi editio Ulimmerii habet *Albinianum*, aliæ *Albinum*, et in excerptis Chiffletii ex cod. Jurensi *Albinam* legi notat. Nos in epist. 3. ad Rufinum diximus ex aliorum sententia, seminarum quæ merito excellenter nomina quandoque a veteribus masculina inflexione fuisse donata, unde *Melania* pro *Melania* esset, et *Albinus* pro *Albina*, quod nunc emendari volumus, et constitui e contrario in *iam* efferi solita mulierum nomina diminutive, unde *Melanium*, non *Melanius*, *Eubolium* pro *Eubole*, *Gregorium* pro *Gregoria*, *Glycerium*, *Erotium*, *Philomathum*, *Adelphasium*, aliaque his similia diminutive sic nuncupata. Quod de præsentî quoque Albina dicendum videatur, quæ *Albinum* appellata sit, aut *Albinam*. At enim ut multa occurrant Græcæ mulierum nomina in *iam* Latine pronuntiata, ex Græcæ linguæ ingenio diminutive, Romana, cujusmodi Albina est, nusquam inventio, nec certe ex hujus linguae analogia *Albinum*, sed *Albinula* dicenda esset. E contrario non frustra habent Mss. *Albino*, vel *Albinum*, et in vocandi casu *Albine*, masculina terminatione tum heic, tum alibi apud Augustinum; tametsi in ejus epist. 124. ex uno Corbeiensî Ms. repositum *Albinus* sit. Quare istud consili heic quoque loci nos cepimus, Notarum brevitate consulentes ut *Albina* scriberemus. Cæterum *Pinianus* pro *Apinianus* restituumus, quod sexcentis apud Augustinum locis, ita appellari compertum sit. Veteres editi tamen constanter *Apinianum* vocant, quin etiam Hieronymus vitæ S. Melaniæ scriptor apud Surium die 31. Januarii, *ætas erat Apiniano quidem viginti quatuor annorum*. Videtur deinde *Melanium* pro *Melania* legendum in recto.

(f) *Nuper Vienæ præmum edita. Scripta ut videtur, an. 420.*

(g) *Intellige Paulam juniorem, Lætæ et Toxotii filiam, Eustochii neptem.*

(h) *Hæc est « secunda S. Augustini ad Optatum Milevitanum de Natura et Origine animæ epistola » ex iis scilicet quos ad eundem hac de re scripsit.*

tuae venerationis literas sumpti **1069** hœc a me magno studio quod nondum habeo flagitantis. Sed cur hoc feceris cauam mihi aperisti, quod scilicet credas de hac re mihi consentiri iam fuisse responsum. Uiviam ita esset! Absit ut te, cujus expectationem avidissimam noverim, hujus generis communicationem fraudarem; sed si quid credis, frater carissime, quinque ferme anni cece evoluti sunt, ex quo in Orientem misi (a) Librum non presumptionis, sed consultationis mese, et adhuc rescripta non merui, quibus mihi enodaretur hæc questio, in qua me cupis ad te certam ferre sententiam. Utrumque ego misissimè, si utramque haberem. Hoc autem quod habeo, sine altero, quod nondum habeo, cuiquam debere me jam mittere, vel edere non videtur, ne ille, qui mihi fortasse, ut desidero responsurus est, interrogationem meam disputatione operosissima elaboratam, sine sua responsione, qua adhuc desperanda non est, per manus hominum notitiamque diffundi jure succenseat, idque jactantius, quam utilius fecisse me iudicet, quasi ego potuerim quærere, quod ille non potuerit enodare, cum forsitan possit, idque dum faciat, expectandum sit. Magis enim scio quod aliis occupatur, quæ minime differenda sunt, plurisque pendenda. Quod ut tua quoque Sanctitas noverit, attende paulisper, quod mihi alio anno (b) per litteram per quem scripseram remeantem scripsit. Nam hoc ex ejus epistola in istam transtuli. » *Incidit, inquit, tempus difficilimum, quando mihi tacere melius fuit quam loqui; ita ut nostra studia cessarent (c) ne, juxta Appium, enims exerceretur facundia. Itaque duobus libellis tuis, quos meo nomini dedicasti, eruditissimis et omni eloquentiæ splendore fulgentibus, ad tempus respondere non potui. Non quo quidquam in illis reprehendendum putem: sed quia juxta Apostolum, unusquisque in suo sermone (d) abundet: alius quidem sic, alius autem sic (Rom. 14. 5). Certe quidquid dici potuit, et sublimi ingenio de Scripturarum sanctorum hauriri fontibus, a te positum atque dissertum est. Sed quæso reverentiam tuam, parumper patiaris me tuum laudare ingenium. Nos enim inter nos eruditionis causa disserimus. Ceterum vanoli, et maxime hæretici, si diversas inter nos sententias viderint, de animi calumniabantur rancore **1070** descendere. Mihi autem decretum est te amare, te (2) suspicere, colere, mirari, tuaque dicta quasi mea defendere. Certe et in Dialogo quem nuper edidi, tuæ beatitudinis ut dignum fuerat recordatus sum: magisque demus operam, ut perniciosissima hæresis de Ecclesiis auferatur, quæ semper simulat penitentiam; ut docendi in (d) Ecclesiis habeat facultatem:*

(a) Epistola in hæc nostra recensione 131. scripta anno 415.

(b) Orosium scilicet. Est autem illa S. Hieronymi epist. 144. data anno 416. quam hic transfert majori ex parte.

(c) Antea erat et pro me quod sensum orationis perverlit.

(d) Ex laudata Hieronymi epist. ad Augustinum, princeps hujus editor Gottivv hæc ejusdem Hieronymi annectit,

(1) Juxta Græc. ἀνεροπολιτο. M. Cod. abundat.

(2) Ms. Cod. suscipere, quod non improbo.

ne si aperta se luce prodiderit, foras expulsa moriatur. »

2. « Cernis nempe, venerande frater, hæc mei carrissimi verba, inquisitioni meæ reddita, non eam negasse responsionem, sed excusasse de tempore, quod in illa magis urgentia curam cogere impendere. Vides etiam quam benevolentium animum erga me gerat, quidve commoneat, ne scilicet quod inter nos, salva utique caritate ac sinceritate amicitiæ, eruditionis causa facimus, calumniatur animi, et maxime hæretici de animi rancore descendere. Proinde si utrumque opus nostrum, et ubi ego inquisivi, et ubi ipse ad inquisita responderit, homines legerint, quia etiam oportet, ut si eadem quæstio secundum ejus sententiam sufficienter fuerit explicata, me instructum esse gratias agam, non parvus erit fructus, cum hoc exierit in notitiam plurimorum, ut minores nostri non solum sciãnt, quid de hac re sentire debeant, quæ inter nos diligentè disceptatione discussa est, verum etiam discant exemplo nostro, Deo miserante, atque propitio, quemadmodum inter carissimos fratres, ita non desit alterna inquisitionis gratia disputatio, ut tamen maneat inviolata dilectio. »

3. « Si autem scriptum meum, ubi res obscurissima tantummodo legitur inquisita, sine illius rescripto, ubi forsitan apparebit inventum, emanarit, latius pergat, perveniat etiam ad illos, qui comparantes, ut ait Apostolus, *semetipsos sibimetipsis*, non intelligunt, quo animo a nobis fiat, quo ipsi eo animo facere nesciunt, et voluntatem meam erga honorandum pro suis ingentibus meritis dilectissimum amicum, non sicut eam vident, quomodo nec vident, sed sicut eis libitum est, et sicut odio suo dictante suspicantur, exponunt: quod profecto, quantum in nobis est, cavere debemus. At si forte, quod per nos innotescere nolumus, etiam invitis nobis, eis quibus nolumus innotuerit, quid restabit, nisi æquo animo habere Domini voluntatem? Neque **1071** enim hoc scribere ad quemquam deberem, quod semper latere voluissem. Nam si (quod absit) aliquo vel casu, vel necessitate nunquam ille rescripserit, procul dubio nostra consultatio, quam ad eum misimus, quandoque manifestabitur. Nec inutilis legentibus erit, quia etsi non illa invenient, quæ requirunt, invenient certe, quemadmodum sint inquirenda, nec temere affirmanda, quæ nesciunt, et dum ea, quæ ibi legerint, consulere etiam ipsi, quos potuerint, studiosa caritate, non discordiosa contentione curabunt; donec aut id, quod volunt reperiant, aut ipsa inquisitione aciem mentis exerceant, ut ulterius inquirendum non esse cognoscant. Nunc tamen, quamdiu jam consulti amici nondum est desperanda responsio, edendam non esse consultationem nostram, quantum quidem in nobis est, puto quod persuaserim dilectioni tuæ; quanquam et ipse non eam solam poposceris, sed adjunctam etiam ejus quem consului, responsionem apposite ad rem: « Cum superatos damnatosque esse se sentiant, tamen venena mentium non omittunt, et quod solum possunt, nos oderint, per quos se libertatem docendæ hæreseos perdidisse, » etc.

tibi desideraveris mitti, quod utique facerem, si haberem. Si autem ut verbis tuæ sanctitatis utar, quæ in tua epistola posuisti, *sapientiæ meæ lucidam demonstrationem, quam mihi promerito (ut scribis) vitæ meæ auctor lucis attribuit*, non ipsam dicis consultationem, et inquisitionem meam, sed mihi jam ejus rei, quam quæsiui, provenisse inventionem putas, et ipsam potius poscis ut mittam; facerem si ita esset, ut putas. Ego enim adhuc, fateor, non inventi, quemadmodum Anima, et peccatum ex Adam trahat, (unde dubitare fas non est) et ipsa ex Adam non trahatur, quod mihi diligentius inquirendum, quam inconscientius asserendum est. §

4. « Habent litteræ tuæ, nescio quot senes et a doctis sacerdotibus institutos viros, quos ad tuæ modestiæ intelligentiam, assertionemque veritate plenissimam revocare non poterat; nec tamen exprimis quanam sit assertio tua veritate plenissima, ad quam senes, et a doctis sacerdotibus institutos viros revocare non poterat. Si enim hoc tenebant, vel tenent hi senes, quod a doctis sacerdotibus acceperant, quomodo tibi rustica, et minus instructa clericorum turba molestias generaverat in his rebus, in quibus a doctis sacerdotibus fuerat instituta? Si autem senes isti, vel turba clericorum ab eo quod a doctis sacerdotibus acceperat, sua pravitate deviatat, illorum potius auctoritate fuerat corrigenda, et a tumultu contentiosissimo comprimenda. 1072 Sed rursus cum dicis *Te novellum rudemque doctorem, tantorum ac talium Episcoporum traditiones timuisse corrumpere, et convertere homines in meliorem partem ob defunctorum injuriam formidasse*, quid das intelligi, nisi quod illi, quos corrigere cupiebas, doctorum, atque magnorum jam defunctorum episcoporum traditiones nolendo deserere, *novello, rudique doctore* acquiescere recusabant? Qua in re de illis interim taceo, tuam vero *assertionem*, quam dicis esse *veritate plenissimam*, vehementer scire desidero; non ipsam dico sententiam, sed ejus assertionem. »

5. « Improbari enim abs te eos, qui affirmant, omnes animas hominum ex illa una, quæ protoplasto data est, per generationum successionem propagari, atque traduci, sufficienter quidem in nostram notitiam protulisti; sed qua ratione, quibusve divinarum Scripturarum testimoniis id falsum esse monstraveris, quia tuæ litteræ non continent, ignoramus. Deinde quid ipse pro isto, quod improbas, teneas, legenti mihi epistolam tuam, et quam fratribus antea (a) Cæsariensibus, et quam mihi nuperissime direxisti, non evidentem apparet, nisi quod te video credere, sicut scribis, *Deum fecisse homines, et facere, et facturum esse, neque aliquid esse in cælis, aut in terra, quod non ipso constiterit, et constat auctore*. Hoc sane ita verum est, ut dubitare hinc

nullus debeat. Sed adhuc te oportet exprimere, unde faciat animas Deus, quas negas ex propagine fieri, utrum aliunde? Et si ita est, quidnam illud sit, an omnino de nihilo? Nam illud Origenis, et Priscilliani, vel si qui alii tale aliquid sentiunt: quod pro meritis vitæ prioris terrena, atque mortalia contrudantur (b) in corpora, absit, ut sentias; huic quippe opinioni prorsus Apostolica contradicit auctoritas, dicens, Esau, et Jacob, antequam nati fuissent; nihil operatos boni, vel mali. Igitur non ex toto, sed ex parte, nobis est tua de hac re nota sententia; assertio vero ejus, id est unde doceatur verum esse, quod sentis, nos penitus latet. Propterea petiveram prioribus litteris meis, ut *libellum Fidei*, quem te scripsisse commemoras, eique nescio quem presbyterum fallaciter subscripsisse conquereris, mihi mittere dignareris: quod etiam nunc peto, et (c) quid testimoniorum divinatorum huic quæstioni reserandæ adhibere potuisti. Dicis enim in epistola ad Cæsarienses, *Placuisse vobis, ut omnem veritatis approbationem etiam Judices cognoscerent 1073 seculares, quibus ex communi deprecatione residentibus, et ad fidem universa rimanibus, id Divinitas, ut scribis, misericordie suæ infusione largita est, ut majorem affirmationem pro suis sensibus assertionemque proferrent, quam vestra circa eos medocritas cum ingentiam testimoniorum auctoritatibus retentabat*. Has ergo testimoniorum ingentium auctoritates ingenti studio scire desidero. Solam quippe unam causam videris secutus, qua contradictores tuos refelleres, quod scilicet negarent esse opus Dei animas nostras. Quod si sentiunt, merito eorum sententia judicatur esse damnanda. Nam hoc si de ipsis corporibus dicerent, procul dubio fuerant emendandi, vel detestandi. Quis enim Christianus negat opera Dei esse corpora singulorum quorumque nascentium? Nec tamen ea propterea negamus a parentibus gigni, quia fatemur divinitus fingi. Quando ergo dicitur, sic etiam animarum nostrarum (d) incorporea quædam sui generis semina, et a parentibus trahi, et tamen ex eis animas Dei opere fieri, ad hoc refutandum non humana conjectura, sed divina Scriptura testis adhibenda est. Nam de sanctis fibris canonicæ auctoritatis potuit nobis testimoniorum suppetere copia, qua probatur Deus animas facere; sed testimoniis talibus il redarguuntur, qui opera Dei esse singulas quasque animas in hominibus nascentibus negant; non ii qui hoc fatentur, et tamen eas, sicut corpora, Deo quidem operante, formari, sed ex parentum propagatione, contendunt. Ad hos refellendos tibi divina testimonia certa quærenda sunt, aut si jam invenisti, nobis, qui nondum invenimus, cum impensissime, quantum possumus, inquiremos, mutua

(b) Antea erat *contradantur*, male, ut et in Archetypo subsequens vocula *an pro in* quæ emendamus.

(c) Notatum Gottiw. Editori fortasse *quidquid* legendum.

(d) Confer laudatam Augustini Epist. 190. ad Optatum hunc eundem num. 14. in fine et 15. initio; quin potius tota conferenda est ex integro, de eadem enim Milevitani Episcopi consultatione, libello fidei, et Hieronymi hac super quæstione scriptis agit.

(a) De his litteris ab Optato datis ad Cæsarienses loquitur Augustin. epist. 190. ad Optatum, « Quamvis tuæ sanctitatis nullas ad me ipsum datas acceperim litteras, tamen quia illæ, quas ad Mauritianum Cæsariensem misisti, me apud Cæsaream præsentem venerunt.... factum est, ut ea quæ scripsisti, etiam ipse perlegerem, » etc.

dilectione mittenda. Tua quippe consultatio brevis, atque postrema in litteris, quas ad fratres Cæsarienses misisti, ita se habet: *Exoro, inquis, ut me filium vestrum, atque discipulum, et ad hæc mysteria nuper, proximæque, Deo juvante, venientem, qua debetis, et dignum est, et qua prudentes respondere convenit Sacerdotes, informatione doceatis: utrum magis illa sit tenenda sententia, quæ animam dicit esse de traduce, et per occultam quamdam originem, ordinemque secretum in omne hominum genus, cæteras animas ex Adæ protoplasti transfusione defluere, an potius ea, quam omnes fratres vestri, et sacerdotes hic positi retinent, et affirmant, eligenda definitio, credulitasque retinenda, quæ Deum auctorem universarum rerum, hominumque cunctorum et fuisse, et esse, et futurum esse testatur, et credit.* »

1074 6. « Horum igitur duorum, quæ consulens proposuisti, vis ut eligatur, tibi respondeatur alter utrum, quod fieri deberet ab scientibus, si essent inter se duo ista contraria, ut altero electo, consequenter esset alterum respuendum. Nunc autem, si quispiam non alterum e duobus his eligat, sed utrumque verum esse respondeat, id est, in omne hominum genus cæteras animas ex Adæ protoplasti transfusione defluere, et nihilominus Deum auctorem universarum rerum, hominumque cunctorum et fuisse, et esse, et futurum esse credat, et dicat, quid huic contradicendum esse censes? Numquid nam dicturi sumus: *Si ex parentibus animæ propagantur, non est Deus auctor omnium rerum quia non facit animas?* Respondebit enim, si hoc dixerimus: ergo quia corpora ex parentibus propagantur, non est Deus auctor omnium rerum, si propter hoc dicendus est non facere corpora. Quis autem neget, auctorem humanorum omnium corporum Deum, sed illius dicat solius, quod de terra primitus finxit, aut certe etiam conjugis ipsius, quia et ipsam de latere ejus ipse formavit, non autem etiam exterorum, quia ex illis cætera hominum corpora defluxisse negare non possumus? »

7. « Ac per hoc, si, adversus quos tibi est in hac quæstione conflictus, sic asseverant animarum ex illius unius derivatione propaginem, ut eas jam Deum negent facere, atque formare, insta eis redarguendis, convincendis, corrigendis, quantum Domino adjuvante potueris. Si autem initia quædam ex illo uno, et deinceps a parentibus attrahi, et tamen singulas in hominibus singulis affirmant ab auctore omnium rerum Deo creari, atque formari, quid eis respondeatur, inquire de Scripturis maxime sanctis, quod non sit ambiguum, nec aliter possit intelligi: aut si jam invenisti, ut superius postulavi, dirige et nobis. Quod si te adhuc, sicut me latet; insta quidem omnibus viribus eos confutare, qui dicunt animas non ex opere Divino, quod eos dixisti in epistola tua prima inter secretiores fabulas murmurasse, deinde propter hanc sententiam stultam, atque impiam a tuo consortio, et Ecclesiæ servitio recessisse, atque adversus eos omnibus modis defende, et tuere, quod in eadem epistola posuisti, *Deum fecisse animas, et facere, et facturum*

esse, neque aliquid esse in cælis, aut in terra, quod non ipso constiterit, aut constet auctore. Hoc enim de omni omnino genere creaturæ verissime, atque rectissime creditur, dicitur, defenditur, comprobatur. **1075** Deus enim auctor universarum rerum, hominumque cunctorum et fuit, et est, et futurus est, quod in extrema tua ad Coepiscopos nostros Provinciæ Cæsariensis Consultatione posuisti, atque ut id potius eligerent, exemplo omnium fratrum, et consacerdotum, qui sunt apud vos, atque id retinent, quodammodo hortatus es. Sed alia quæstio est ubi quæritur, utrum omnium animarum, et corporum auctor, effectorque Deus sit, quod veritas habet, an aliquid naturarum exoritur, quod ipse non faciat, quæ opinio prorsus erroris est; alia vero ubi quæritur, utrum Deus animas humanas ex propagine, an sine propagine faciat, quas tamen ab illo fieri, dubitare fas non est. In qua quæstione sobrium te esse, ac vigilantem volo (1); ne sic animarum propaginem destruas, ut hæresim Pelagianam incautus incurras. Nam si humanorum corporum, quorum propagatio est omnibus nota, dicimus tamen Deum, vereque dicimus, non illius tantum primi hominis, conjugumve primorum, sed omnium ex illis propagatorum esse creatorem, puto facile intelligi, eos qui animarum defendunt propaginem, non ex hoc nos (2) habere velle destruere, quando Deus animas facit, cum et corpora facit, quæ de propagine fieri negare non possumus; sed alia documenta esse quærenda, quibus hi qui sentiunt propagari animas, repellantur, si eos errare veritas loquitur; de qua re illi magis fuerant, si fieri posset, interrogandi, propter quorum injuriam (3) defunctorum, sicut scribis in (a) Epistola, quam mihi posteriorem misisti, *in meliorem partem convertere homines formidabas.* Hos enim defunctos, tales tantosque, et tam doctos Episcopos fuisse dixisti, *ut earum traditiones timeres doctor novellus, rudisque corrumpere velle.* Itaque si scire possem, *tales ac tanti et tam docti viri istam de animarum propagatione sententiam, quibus (b) vel testimoniis asserebant:* quam tamen in litteris ad Cæsarienses datis, illorum auctoritatem nequaquam respiciens, inventionem novam, et inauditum dogma esse dixisti, cum profecto, et si error est, novum tamen eum non esse noverimus, sed vetustum, et antiquum.

8. « Quando autem nos aliquæ causæ in aliqua quæstione non immerito dubitare compellunt,

(a) Excidit hæc quoque epistola cæterum confer modo laudatam Augustini num. 22.

(b) Id est *saltem*, nec enim video cur isthæc vel particula, quæ in archetypo erat, ad marginem in editione rejecta sit. Medica quidem manu hoc ipso in versu periodus indiget, quæ manca est et hiulca: puta *supplendum expecterem, vel judicarem*, aut quid simile post verbum *asserentur*. Proxime superiori loco ubi dicitur; *itaque si scire possem*, Editori Gottiv. deesse putat *vellem*, id est *vellem si scire possem*, etc. subsequenter vero sic refigenda autumat, *qualibus, quibusve testimoniis* aut potius, *qua ratione quibusve testimoniis*, etc.

(1) In archetypo *nec*, quod si retinere velis, inquit Editor Gottiv. alia interpunctio opus est, hoc modo, *rigilantem volo, nec sit*, etc. at minus probe.

(2) Aliquid, inquit idem, deest forte, *illas a Deo*.

(3) Denuo idem, verba, ait, corrupta ac suo loco mota:

1076 non etiam hinc dubitare debemus, utrum dubitare debeamus. De dubiis quippe rebus sine dubitatione dubitandum est. Vides, quemadmodum Apostolus de se ipso dubitare non dubitet, *utrum in corpore, an extra corpus raptus sit in tertium cœlum*: sive hoc, sive illud, *nescio, Deus scit. (1. Cor. 12. 2. 3)*. Cur ergo mihi, quamdiu nescio, dubitare non liceat, utrum Anima mea in istam vitam ex propagine, an sine propagine venerit, cum eam utrolibet modo a summo, et vero Deo factam esse non dubitem? Cur mihi fas non sit dicere: *Scio Animam meam ex opere Dei subsistere, et prorsus opus Dei esse, sive ex propagine, sicut corpus, sive extra propaginem, sicut illa, quæ primo homini data est, nescio, Deus scit (1)?* Unum horum vis ut confirmem? Possem, si nossem. Quod si ipse nosti, en habes me cupidiorum discere, quod nescio, quam docere, quod scio. Si autem nescis, sicut ego, ora sicut ego, ut sive per quemlibet servum suum, sive per se ipsum Magister ille nos doceat, qui dixit discipulis suis: *Ne velitis dici ab hominibus Rabbi, unus est enim Magister vester Christus (Matth. 23. 8)*. Si tamen scit expedire nobis, ut etiam talia noverimus, qui novit non solum quid doceat, verum etiam quid nobis discere expediat; nam confiteor dilectioni tuæ cupiditatem meam; cupio quidem et hoc scire, quod quæris; sed multo magis cuperem scire, si fieri posset, quando (2) præsentetur desideratus omnibus gentibus, et quando regnum futurum sit Sanctorum, quam unde in hanc terram venire ceperim. Et tamen illud, cum ab illo, qui scit omnia, discipuli sui, nostri Apostoli, quærent, responsum acceperunt: *Non est vestrum nosse tempus, aut tempora, quæ Deus posuit in sua potestate (Act. 1. 7)*. Quid si et hoc scit non esse nostrum scire, qui profecto scit, quid nobis sit utile scire? Et illud quidem per illum scio, non esse nostri scire tempora, quæ Pater posuit in sua potestate; utrum autem originem Animarum, quam nondum scio, nostrum sit scire, id est pertineat ad nos id scire, ne hoc quidem scio. Nam si saltem hoc scirem, quod nostrum non sit id scire, non solum affirmare, quamdiu nescio, verum etiam quærere jam desisterem. Nunc autem quamvis tam sit obscurum, ac profundum, **1077** ut plus illic docendi caveam temeritatem, quam discendi habeam cupiditatem, tamen etiam hoc volo scire, si possum. Et licet multo amplius sit necessarium, quod ait ille Sanctus: *Notum mihi fac Domine finem meum (Psal. 38. 5)* (non (a) enim ait: *initium meum*) quod ad istam quæstionem attinet, me lateret.

9. « Verum de ipso quoque initio meo ingratus doctori meo non sum, quod Animam humanam spiritum esse, non corpus, eumque rationabilem, vel

(a) Videtur hunc locum describere Egyptius, ubi legit *utrum tamen non initium*. Sum. Edit. Gottivv. pro subsequenti contextu quod istam mallet pluribus legi, « vellem ut quod ad istam quæstionem attinet, me non lateret. »

(1) Cum archetypo suo Editor. Gottivv. *Utrum*: mox consuli jubet lib. contra Priscillianistas num. ultim.

(2) Lege, inquit Edit. Gottivv. *præsentetur*: in quam rem testimonia ex lib. XI. Confess. adduct.

intellectualem scio, nec eam Dei esse naturam, sed potius creaturam aliquatenus mortalem, in quantum in deterius commutari, et a vita Dei, cujus participatione beata sit, alienari potest; et aliquatenus immortalem, quoniam sensum, quo ei (b) post hanc vitam vel bene, vel male sit, amittere non potest. Scio etiam, non eam pro actibus ante carnem gestis includi in carne meruisse, sed nec ideo esse in homine sine sorde peccati, etsi *unius diei*, sicut scriptum est, *fuerit vita ejus super terram (Job 14. 5. juxta LXX)*. Ac per hoc scio ex Adam per seriem generationis sine peccato neminem nasci, unde et parvulis necessarium est per gratiam regenerationis in Christo renasci. Hæc tam multa, nec parva, de initio, vel origine Animarum nostrarum, in quibus plura sunt ad eam scientiam pertinentia, quæ fide constant, et didicisse me gratulor, et nosse confirmo. Quapropter, si nescio in origine Animarum, utrum illas Deus hominibus ex propagine, an sine propagine faciat, quas tamen ab ipso fieri non ambigo, scire quidem et hoc magis eligo, quam nescire; sed quamdiu non possum, melius hinc dubito, quam velut certum confirmare aliquid audeo, quod illi rei sit forte contrarium, de qua dubitare non debeo.

10. « Tu itaque, mi frater bone, quoniam consulis me, et vis unum horum definiam: utrum Animæ cæteræ ex illo uno homine, **1078** sicut corpora per propaginem, an sine propagine, sicut illius unius a Creatore, singulis singulæ fiant (ab ipso enim fieri, sive sic, seu sic non negamus) patere, ut etiam ipse consulam, quomodo inde Anima peccatum originaliter trahat, unde originaliter ipsa non trahitur? Omnes enim Animas ex Adam trahere originale peccatum similiter non negamus, ne in Pelagianam hæresim detestabilem irruamus. Si hoc, quod ego interrogo, nec tu scis, sine me patienter utrumque nescire, et quod tu interrogas, et quod ego. Si autem jam scis quod interrogo, cum hoc etiam me docueris, tunc et illud, quod vis ut respondeam, nihil tibi jam metuens, respondebo (3). Peito ergo, ne succenseas, quia non potui confirmare quod quæris, sed potui demonstrare quid quæras, quod cum inveneris, confirmare non dubites quod quærebas. Et hoc quidem sanctitati tuæ scribendum existimavi, qui propaginem Animarum jam quasi certus improbandam putas. Cæterum si illis, qui hanc asserunt, rescribendum fuisset, fortassis ostenderem, quemadmodum id quod se nosse arbitrantur, ignorant, et ne hoc asserere auderent, quantum formidare deberent. Sane in rescripto amici quod huic Epistolæ inserui, ne te forte moveat, quod duos libros a me missos commemoravit, quibus respondere vacuum sibi tempus non fuisse respondit. Unus est de hac quæstione, non ambo; in alio autem (c) aliud ab illo consulendo, et pertractando

(b) Consule, ait Edit. Gottivv. lib. contra Priscill. c. 1. 1. et lib. 2. contr. Maximic. c. 12. 2. 2.

(c) Sic iterum restituimus ex conjecturis, cum in exem-

(3) Restituitur ex Egyptio loco, cum ante vitiose esset intuens. Edit. Gottivv. mallet restitui; *nihil mult jam intuens respondebo*.

quæsi. Quod vero admonet, et hortatur, ut *magis demus operam, ut perniciosissima hæresis de Ecclesia auferatur*, illam ipsam Pelagianam hæresim dicit, quam cautissime ut devites, quantum possum, fra-

plari esset illud pro aliud, turbato sensu. Aliud autem de quo iussit consulis in alia epistola, est de Jacobi sententia. Ita ante nos Edit. Gottivv. emendat, quod nunc deum agnosceres, dam ejus editione fruimur.

ter admono, cum de Animarum originé sive cogitas, sive jam disputas, ne tibi (1) subripiat esse credendum, ullam prorsus Animam, nisi unius Mediatoris, non ex Adam trahere originale peccatum generatione devinctum, regeneratione solvendum.

(1) Idem edit. *subrepat*, rescribi jubet rectissime quod et quibusdam exemplis ejusmodi locutionis confirmat.

QUINTA CLASSIS

COMPLECTENS TRES EPISTOLAS QUARUM TEMPUS MINUS COMPERTUM EST; QUIBUS TRES ALIÆ SUBJUNUNTUR, QUARUM INCERTUS EST AUCTOR.

1079 EPISTOLA CXLV (a).

AD (b) EXUPERANTIUM

Exuperantium adhortatur, ut relicta militia, conferat se ad perfectam Christiani vitam, unaque cum fratre suo Quintiliano Bethleem commigret.

1. Inter omnia quæ mihi sancti fratris (c) Quintiliani amicitia præstiterunt, hoc vel maximum est, quod te mihi ignotum corpore, mente sociavit. Quis enim non diligit eum, qui sub paludamento et habitu militari agat opera Prophetarum, et exteriorum hominem aliud promittentem, vincat interiori homine, qui (d) formatus est ad imaginem Creatoris? Unde et prior ad officium provoco litterarum, et precor; ut mihi occasionem tribuas sæpius rescribendi: quo de cætero scribam audacius. Illud autem prudentiæ tuæ crebriter significasse sufficiat, ut memineris Apostolicæ sententiæ: *Vinctus es uxori, ne quæras solutionem, solutus es, ne quæras uxorem* (1. Cor. 7. 27), id est, alligationem, quæ solutioni contraria est. Qui igitur servit officio conjugali, vinctus est; qui vinctus est, servus est; qui autem solutus est, liber est. Cum ergo Christi gandeas libertate, et aliud agas, aliud repromittas, ac propemodum in domate constitutus sis, non debes ad tollendam tunicam tecto descendere (Luc. 17), nec respicere post tergum, nec aratri semel arrepti stivam dimittere (Luc. 9. 62): Sed si fieri potest, imitare Joseph, et Ægyptiæ dominae pallium relinque, ut nudus sequaris Dominum Salvatorem, qui dicit in Evangelio: *Nisi quis (e) dimiserit omnia, et tulerit crucem suam, et secutus me fuerit, non potest meus esse discipulus* (Matth. 10. 38). Projice sarcinam sæculi, ne quæras **1080** divitias, quæ camelorum pravitatibus comparantur (Matth. 19. 24). Nudus et levis ad cælum evola, ne alas virtutum tuarum auri depriment pondera. Hoc

(a) Alias 30. Scripta an. incerto.

(b) Hic ille Exu, erantius videtur esse, quem Palladius in Paradiso Heraclidis calumniose tradit zelo atque invidia S. Hieronymi a Bethleemico secessu compulsus fuisse discedere. Vide argumenta Chronologica. In Veronensi Mss. inscribitur « ad Exuperantium de penitentia. »

(c) Veronensis liber *Quintiani*, sed in fine epist. *Quintilianum* cum editis vocat.

(d) Idem conformatus.

(e) Comma istud, *dimiserit omnia*, abest a duobus Veronensibus codicibus, nec Mattheus quidem hoc loco habet, facit tamen ad Hieronymianum contextum.

autem dico, non quod te avarum didicerim; sed quod (f) subintelligam, idcirco adhuc militiae operam dare, ut impleas sacculum, quem evacuare Dominus præcepit. Si igitur qui habent possessiones et divitias, jubentur omnia vendere, et dare pauperibus, et sic sequi Salvatorem: dignatio tua, aut dives est, et debet facere quod præceptum est; aut adhuc tenuis, et non debet quærere, quod erogatura est. Certe Christus pro animi voluntate omnia in acceptum refert. Nemo Apostolis pauperior fuit: et nemo tantum pro Domino dereliquit. Vidua illa in Evangelio paupercula, quæ duo minuta misit in Gazophylacium, cunctis præfertur divitibus, quia totum quod habuit dedit (Luc. 21). Et tu igitur eroganda non quæras; sed quæsitam jam tribue, ut fortissimum tyruniculum suum Christus agnoscat; ut latus tibi de longissima regione venienti occurrat Pater; ut stolam tribuat, ut donet anulum, ut imolet pro te vitulum saginatum (Luc. 15), ut expeditum cum sancto fratre Quintiliano ad nos cito faciat navigare. Pulsavi amicitiarum fores: si aperueris, nos crebro habebis hospites.

EPISTOLA CXLVI (g).

(h) AD EVANGELUM.

Refellit eorum errorem, qui diaconum Presbytero æquabant, ostendens quid sit discriminis inter Episcopum, Presbyterum, et Diaconum.

1. Legimus in Isaia: *Fatuus fatua loquetur* (Isa. 32. 6). Audio quemdam in **1081** tantam eru-

(f) Mss. iidem sed subintelligam, editi intelligam.

(g) Alias 85. Scripta incerto tempore.

(h) De Episcopatus necessitate, et supra Presbyteratum excellentia contra ac sentire Hieronymum in hac epistola nonnullis visus est, cum doctissimi scriptores multi variis dissertationibus egerint, et genuinum S. Doctoris sensum, eumque Catholicum ex aliorum locorum collatione exploraverint, eos audire satius putamus, quam lectorem hoc loco morari diutius. Ipse Hieronymus facile conferri potest epist. ad Heliodorum, et 52. ad Nepotianum, tum 22. ad Eustochium, et alia ad Theophilum. Item in Comment. in cap. 7. Micheæ, et cap. 60. Isaia. Dialog. advers. Luciferian., et advers. Jovin. lib. 1. aliisque locis, quos accurate in indice notamus. Ad Evangelii personam quod affluet, idem iste videtur esse, cui epistolam 73. in nostra recensione de Melchisedech inscripsit. Neque inanis conjectura est, hunc illum esse Evangelium Presbyterum, cui Amianus Celedensis septem Chrysostomi homilias a se Latine conversas dicavit. Qui vero Diaconos Presbyteris coæquabat, aut etiam anteferebat, atque ambitionem Diaconorum Romanæ Ecclesiæ tuebatur, quidam Falcedius dicitur, et Hie-

2/ pisse recordiam, ut Diaconos, Presbyteris, id est, A Gaio carissimo, quem ego diligo in veritate (3. Joan. 1).
Episcopis antefereat. Nam cum Apostolus perspicue doceat eosdem esse Presbyteros quos Episcopos (a), quod patitur mensarum et viduarum minister, ut supra eos se tumidus efferat, ad quorum preces Christi Corpus Sanguisque conficitur? Quæris auctoritatem? Audi testimonium: *Paulus et Timotheus servi Christi Jesu, omnibus sanctis in Christo Jesu, qui sunt Philippis, cum Episcopis et Diaconis (Philipp. 4. 1)*. Vis et aliud exemplum? In Actibus Apostolorum, ad unius Ecclesiæ Sacerdotes ita Paulus loquitur: *Attendite vobis et cuncto gregi, in quo vos Spiritus Sanctus posuit Episcopos, ut regeatis Ecclesiam Domini, quam acquisivit sanguine suo (Act. 20. 28)*. Ac ne quis contentiose in una Ecclesia plures Episcopos fuisse contendat, audi et aliud testimonium, in quo manifestissime comprobatur eundem esse Episcopum atque Presbyterum. *Propter hoc reliqui te in Creta, ut quæ deerant corrigeres, et constitueres Presbyteros per civitates, sicut et ego tibi mandavi. Si quis est sine crimine, unius uxoris vir, filios habens fideles, non in accusatione luxuriæ, aut non subditos. Oportet enim Episcopum sine crimine esse, quasi Dei dispensatorem (Tit. 1. 5 et seqq.)*. Et ad Timotheum: *Noli negligere gratiam (b) quæ in te est, quæ tibi data est prophetiæ, per impositionem manuum Presbyterii (1. Tim. 4. 14)*. Sed et Petrus in prima Epistola: *Presbyteros, inquit, in vobis precor Compresbyter, et testis passionum Christi, et futuræ gloriæ quæ revelanda est, particeps, regere gregem Christi, et inspicere 1082 non ex necessitate, sed voluntarie juxta Deum (1. Petr. 5)*. Quod quidem Græce significantius dicitur ἐπισκοπούμενος (c) id est, *super intendentes*, unde et nomen Episcopi tractum est. Parva tibi videntur tantorum virorum testimonia? Clangat tuba Evangelica, filius tonitruum, quem Jesus amavit plurimum, qui de pectore Salvatoris doctrinarum fluentia potavit (Joan. 21): *Presbyter, Electæ dominæ et filius ejus, quos ego diligo in veritate (2. Joan. 1)*. Et in alia Epistola: *Presbyter,*

ronymo ipso atque Augustino antiquior auctor vulgo habetur. Certe ex hac Hieronymi epistola tota expressa est Quæstio Cl ex his, quæ inscribuntur ex utroque mixtum in Appendic. Operam S. Augustini. t. 3. quam plurimum consulisse proderit. Ad rectam nominis scripturam asserendam, Evangelium adduximus antea ex Macrobio. Magis vero ad rem nostram est *Evangelus episcopus ecclesiæ Assuritanæ*, quemadmodum in Gestis Collationis Carthagenensis memoratur, qui Concilio apud Carthaginem habitis ann. 397. et 401. interfuit, ut ex codice Canonum Ecclesiæ Africanæ compertum est. Cæterum in duobus Mss. Veronensibus inscribitur « Ad Evangelum Presbyterum de ordine Sacerdotii. »

(a) Sic vetustiores libri editi ac Mss., quos inter Veronenses duo præstantissimi. Antea erat diverso, nec satis coherentem sensu, « Quis patitur. » Sed pati verbum hoc loco usurpat Hieronymus pro morbo aliquo afflicti, ac laborare, idemque est, ac si dixisset, « quo laborat morbo, aut dementia, quæ agit diris. » Eodem sensu in epist. 109. ad Riparium de Vigilantiæ num. 5. « Et quid passi sunt Apostoli, ut immundum Stephani corpus tanta funeris aubitione præcederet? » Plautus initio Mostellariz. « Quid tibi malum hic ante aedes clamitatio est? »

(b) Iidem libri, et Gratianus, qui totam hanc Epistolam recitat, voculas, quæ in te est, renitente etiam Græco textu, omittunt.

(c) Verius puto Græcæ vocis interpretationem, id est, *superintendentes*, vetustissimi nostri codices non habent, qui et ipsi Græcam vocem legunt.

Quod autem postea unus electus est, qui cæteris præponeretur, in schismatis remedium factum est: ne unusquisque ad se trahens Christi Ecclesiam rumperet. Nam et Alexandriæ a Marco Evangelista usque ad Heraclam et Dionysium Episcopos, Presbyteri semper unum ex se electum, in excelsiori gradu collocatum, Episcopum nominabant: quomodo si exercitus Imperatorem faciat: aut Diaconi eligant de se, quem industriam noverint, et Archidiaconum vocent. Quid enim facit excepta (d) ordinatione Episcopus, quod Presbyter non faciat? Nec altera Romanæ urbis Ecclesia, altera totius orbis existimanda est. Et Galliæ, et Britanniæ, et Africa, et Persis, et Oriens et India, et omnes barbaræ nationes, unum Christum adorant, unam observant regulam veritatis. Si auctoritas quæritur, orbis major est Urbe. Ubi cumque fuerit Episcopus, sive Romæ, sive Eugubii, sive Constantinopoli, sive Rhegii, sive Alexandriæ (e), sive Tanis, ejusdem meriti, ejusdem 1083 est et Sacerdotii. Potentia divitiarum, et paupertatis humilitas, vel sublimiorem, vel inferiorem Episcopum (f) non facit. Cæterum omnes Apostolorum successores sunt.

2. Sed dices [al. dicis], quomodo Romæ ad testimonium Diaconi, Presbyter ordinatur? Quid mihi profers unius urbis consuetudinem? quid paucitatem, de qua ortum est supercilium, in leges Ecclesiæ vindicas? Omne quod rarum est, plus appetitur. Pulegium apud Indos pipere pretiosius est. Diaconos paucitas honorabiles, Presbyteros turba contemptibiles facit. Cæterum etiam in Ecclesia Romæ, Presbyteri sedent, et stant Diaconi: licet paulatim increbrescentibus vitiiis, inter Presbyteros, absente Episcopo, sedere Diaconum (g) viderim: et in domesticis conviviis, benedictiones Presbyteris dare. Discant qui hoc faciunt, non se recte facere, et audiant Apostolos: *Non est dignum, ut relinquentes verbum Dei, ministremus mensis (Actor. 6. 2)*. Sciant quare Diaconi constituti sint. Legant Acta Apostolorum, recordentur conditionis suæ. Presbyter et Episcopus, aliud ætatis, aliud di-

(d) In Dialog. contra Luciferian. etiam Confirmationis conferendæ potestatem solis Episcopis tribuit. Videnda quæ ibi adnotamus. Interim Hieronymo concinit quod Chrysostomus Homil. 11. in 1. ejusdem ad Timotheum de Episcopis scribit: « Sola quippe ordinatione superiores sunt, atque hoc tantum plus quam Presbyteri habere videntur. »

(e) Editio Lugdunensis hujus seorsim ejusdem istolæ au. 1510. sive Thebis, additque sive Guarnatiæ vel // ornatiæ, quod alterum nomen etiam Gratianus olim legit: estque, ut Victorius conjicit, appositum ex Buchardo Wormatiensi Episcopo, qui multa hinc hausit.

(f) Respuunt vetustiores vulgati, imo et Mss. præstantiores negandi patulam; ut sit sensus, propter urbium amplitudinem sublimiores dici Episcopos: os aliis ob paupertatem inferioribus, non quidem quoad dignitatis characterem, sed quoad præcedentiam ac regimen: quem sensum expressisse videtur etiam supra citatus auctor Quæstionum ex utroque mixtum, et Hieronymi contextus elegantius præfert, maxime ex sequenti clausula cæterum, tametsi in nupera Gratiani editione sit cæterorum, et ad Apostolos referatur.

(g) Veronensis major audierim pro viderim, quod adnotasse plurimum intererit. Mox laudat Victorius lectionem eorum presbyteris, « quam laudat Victorius lectionem, « quod enim, » inquit, « Presbyteris Diaconi benedicent, et cogitare stultum et credere erroneum est. »

gnitatis est nomen. Unde et ad Titum, et ad Timotheum de ordinatione Episcopi et Diaconi dicitur (*Tit. 1; 1. Tim. 3*): de Presbyteris omnino reticetur: quia in Episcopo et Presbyter continetur. Qui provehitur, de minori ad majus provehitur. Aut igitur ex Presbytero ordinatur Diaconus, ut Presbyter minor Diacono comprobetur, in quem crescit ex parvo, aut si ex Diacono ordinatur Presbyter, noverit se lucris minorem, Sacerdotio esse majorem. Et ut sciamus traditiones Apostolicas sumptas de veteri Testamento, quod Aaron et filii ejus atque Levitæ in Templo fuerunt, hoc sibi Episcopi et Presbyteri et Diaconi vindicant in Ecclesia.

1084 EPISTOLA CXLVII (a).

AD SABINIANUM (b) LAPSUM.

Sabinianum Diaconum, qui perpetrato adulterio, in Bethleem fugerat, per litteras Episcopi sui Hieronymo commendatus, manensque in sanctis locis, et Diaconi officio fungens, virginem quamdam sacram ad stuprum, fugamque sollicitaverat: deprehensum objurgat, utque in Monasterio pœniteat, hortatur.

1. Samuel quondam lugebat Saulem, quia pœnituerat Dominum, quod unxisset eum regem super Israel (*1. Reg. 16*): et Paulus Corinthios, in quibus audiebatur fornicatio, et talis fornicatio (c), quæ ne inter gentes quidem, voce flebili commonebat, dicens: *Ne cum rursus venero, humiliet me Deus apud vos, et lugeam multos ex his qui ante peccaverunt, et non egerunt pœnitentiam super immunditiis, quas gesserunt in impudicitiam et fornicationem (1. Cor. 12. ultim).* Si hoc Propheta et Apostolus nulla ipsi labe maculati, clementi in cunctos mente faciebant, quanto magis ego ipse peccator, in te debeo facere (d) peccatorem, qui non vis erigi post ruinam, nec oculos ad cælum levare; sed (e) producta Patris substantia, porcorum siliquis delectaris (*Luc. 15*), et superbix prærupta conscendens, præceps laberis in profundum? Deum ventrem vis habere pro Christo: servis libidini, gloriaris (f) in carne et confusione tua, et quasi pinguis hostia in mortem propriam saginaris, imitarisque eorum vitam, quorum tormenta non metuis: ignorans, quoniam benignitas Dei ad pœnitentiam te hortetur. Secundum autem duritiam tuam et cor impœnitens, thesaurizas tibi iram in die iræ (*Rom. 2. 5*). An idcirco induratur juxta Pharaonem (*Exod. 4 et seqq.*) cor tuum, quia non statim perc-

(a) *Al. 48 scripta incerto tempore.*

(b) In uno Veronensi admirandæ antiquitatis Ms. inscribitur ad Sabinianum cohortatoria de pœnitentia, incipit vero præposita et particula, *Et Samuel, etc., hyperbatice.*

(c) Erat « qualis nec inter gentes; et quidem voce flebili, » etc., inconcinno atque obscuro sensu, quem ex eodem Veronensi archetypo reformamus.

(d) Antea erat *peccatore*, et mox *levare pro levare*, quæ duo Veronens. emendat.

(e) Aliquot Mss. *pro dissipata*; ex editis autem alii *perdita*, alii *proditâ* legunt. Impressam lectionem Veronens. probat, et simillimus Tertulliani locus de *Judic. c. 8*. « Minor filius producta substantia in aliena regione mendicat. » Quin etiam Hieron. in cap. Jonæ 3. « Post substantiam productam, » etc.

(f) Veronens. *gloriaris in confusione*, absque et carne, et paulo post *eorum vitia pro vitam*; denique *quod bonitas pro quoniam benignitas*.

teris, et (g) differeris ad poenam **1085** diu? Et ille dilatus est, et decem plagas non quasi ab irato Deo, sed quasi a patre commoneante sustinuit, donec in perversum acta pœnitentia, et populum quem dimiserat, per deserta sequeretur, et ingredi auderet maria; per quæ vel (h) sola doceri potuit, timori habendum eum, cui etiam elementa servirent. Dixerat et ille, *Non novi Dominum, neque dimitto Israel. Quem tu imitans loqueris: Visio quam hic videt, in dies longos est, et in tempora longa iste prophetat (Ezech. 12. 27).* Propter quod dicit (i) idem Propheta: *Hæc dicit Adonai Dominus: Non prolongabuntur amplius omnes sermones mei, quoscumque loquar; quia loquar verbum, et faciam (Ibid. v. 28).* Sanctus David de impiis et de scelestis dicit (quorum tu pars non modica, sed princeps es) quod sæculi felicitate fruerentur et dicerent: *Quomodo cognovi Deus, et si est scientia in excelsis? Ecce ipsi peccatores et abundantes in sæculo obtinuerunt divitias (Psal. 72. 11. et 12):* pene lapso pede et fluctuanti vestigio causabatur, dicens: *Ergo sine causa justificavi cor meum, et lavi inter innocentes manus meas (Ibid. v. 13).* Præmiserat enim, *Quia æmulatus sum super iniqua agentes, pacem peccatorum videns: quia non est respectus morti [al. in morte] eorum, et solida plaga in flagella [al. flagello] eorum. In laboribus hominum non sunt, et cum hominibus non flagellabuntur. Propterea tenuit eos superbia, circumdati sunt iniquitate et impietate sua. Egredietur sicut ex adipe iniquitas eorum: transierunt in affectum cordis. Cogitaverunt, et locuti sunt mala, iniquitatem in excelsis [al. excelsum] locuti sunt. Posuerunt in cælum os suum, et lingua eorum pertransiit super terram (Ibid. v. 3 et seqq.).*

2. Nonne tibi videtur de te omnis iste Psalmus esse compositus? Vegeto quippe es corpore, et novus Antichristi Apostolus, cum in una notus fueris civitate, transgredieris ad aliam. Non indiges sumptibus; non plaga fori percuteris; et cum hominibus, qui non sunt, ut tu, velut irrationabilia jumenta, corripere non mereris. Propterea elatus es in superbiam, et vestimentum tuum (j) est facta luxuria, et quasi ex arvina pingui et quodam adipe eructans verba mortifera, non te respicis **1086** esse moriturum, nec umquam post expletam libidinem, pœnitentia remoderis. Transisti in affectum cordis, et ne tibi solus videaris errasse, simulas nefanda de servis Dei, nesciens quod iniquitatem in altum loquaris, et ponas in cælum os tuum. Nec mirum si a te qualescumque servi Dei blasphemantur, cum patremfamilias Beelzebub vocaverint patres tui. Non est discipulus supra magistrum, nec servus supra dominum suum. Si illi in viridi ligno tanta fecerunt, tu in me, arido

(g) Iterum ex Veronen. cum esset « differris diu ad poenam. »

(h) Deerat vel particula, quam e Mss. suffecimus; mox quoque erat *serviunt pro servient*.

(i) Hæc « Idem Propheta, Hæc dicit » in Veronensi omittuntur. Est autem ad Græcum exemplar iste Ezechielis locus, a quo nonnihil Vulgatus interpres differt.

(j) Ex Cisterciensi alteroque Veronensi Mss. cum alias *scædat*, et in postrema editione *scædet luxuria*.

ligno, quid facturus es (*Luc. 23. 31*)? Tale quid et in Malachia plebs scandalizata credentium, (a) de corde tuo loquitur: *Dixerunt, vanus est qui servit Deo. Et quid plus? Quia custodivimus mandata ejus, et quoniam ivimus supplicantes ante faciem Domini omnipotentis. Et nunc nos beatos dicimus alienos. Reædificantur omnes qui faciunt iniqua. Adversati sunt Deo, et salvi facti sunt. (Malach. 3. 3. 14. juxta LXX).* Quibus postea diem judicii Dominus comminatur, et quid inter justum et injustum futurum sit, multo ante prænuntians, ait: *Et convertimini: et videbitis quid sit inter justum, et injustum: inter servientem Domino, et non servientem (Ibid. ultim.).*

3. Hæc tibi ridicula forte videantur, qui comœdis, et lyricis scriptoribus, et mimis Lentuli (1) delectaris: quamquam ne ista tibi quidem præ nimia cordis hebetudine intelligenda concesserim. Prophetarum verba contemnes [al. *contemnas*]; sed respondebit tibi Amos: *Et in tribus et in quatuor impietatibus, nonne aversabor eum, dicit Dominus (Amos 1. 3. juxta LXX)?* Quoniam enim Damascus, Gaza, Tyrus, Idumæa, Ammonitæ, et Moabitæ, Judæi quoque et Israel, sæpe ad se Dei vaticinio destinato, ut agerent aliquando pœnitentiam, audire contempserunt, iræ suæ, quam illaturus est, Dominus causas justissimas profert, dicens: *In tribus et quatuor impietatibus nonne aversabor eos? (b)* Sceleratum est, inquit, mala cogitare: concessi. Nequius est male cogitata velle perficere, et hoc pro mea misericordia benignus indulsi. Numquid et opere implendum peccatum fuit? et mea superbe calcanda **1067** clementia? Tamen et post factum, quia malo pœnitentiam peccatoris, quam mortem: *Non enim sani opus habent medico, sed male habentes (Luc. 5. 31),* jacenti manum porrigo, et conspersum in sanguine suo, ut propriis fletibus lavetur, exhortor. Quod si nec sic pœnitentiam vult agere, et fracto navigio tabulam, per quam salvari poterat, non retentat, cogor dicere: *Super tribus et quatuor impietatibus, nonne aversabor eum, dicit Dominus?* Aversionem æstimans esse (c) pro pœna, dum suæ peccator relinquitur voluntati. Inde est quod peccata patrum in tertiam et quartam generationem restituit (*Exod. 20*), dum non vult statim punire peccantes, sed ignoscens primis, postrema condemnat. Alioqui si protinus scelerum ultor existeret: et multos alios, et certe Paulum Apostolum Ecclesiæ non haberent. Ezechiel Propheta, cujus supra fecimus mentionem, Dei verbum ad se factum referens, ait: *Aperi os tuum, et manduca quæ ego dabo tibi. Et vidi,*

(a) Editi de ore tuo: infra leviora alia ex Veronen. emendantur passim. Cæterum ex Cypriano, epistola ad Donatum hæc Hier. transtulit.

(b) Recolendus insignis Hieronymi locus in Amos cap. 1. « Primum peccatum est cogitasse, quæ mala sunt: secundum cogitationibus acquiescere perversis: tertium quod mente decreveris, opere compleisse: quartum post peccatum non agere pœnitentiam, et in suo sibi complacere delicto. » Quæ heic per partes Sabiniano exprobrat.

(c) Ita ex Veronen. et Cisterciensi Mss. restituumus, quibus ex parte vetustiores editi suffragantur, in quibus est, *ducens*; reliqui enim haud recte *dicens pro pœna*.

(1) Mariani., *mnis et Lentulis*, addita notula: *Lentulus celebris erat mimographus.* Quod etiam recte quadrat. (N. E.)

inquit, *et ecce manus extenta ad me; et in ipsa volumen libri. Et revolvit illud in conspectu meo, et in ipso [al. eo.] scriptum erat, a facie et retrorsum, lamentum, et carmen, et væ (Ezech. 2. 8. et seqq.).* Prima Scriptura ad te pertinet, si tamen volueris agere pœnitentiam, post delictum. Secunda ad sanctos, qui ad Dei cantum provocantur. Non est enim pulchra laudatio in ore peccatoris. Tertia ad tuisimiles, qui desperantes semetipsos tradiderunt immunditiæ, et fornicationi, et ventri, et his quæ infra ventrem sunt; qui putant omnia morte finire, et nihil esse post mortem, et dicunt: *Tempestas si transierit, non veniet super nos (Isai. 28. 15).* Liber ille, quem Propheta devorat, omnis series Scripturarum est. In quibus et pœnitens plangitur, et justus canitur, et maledicitur desperanti [al. *desperans*]. Nihil ita repugnat Deo, quam cor impœnitens. Solum crimen est, quod veniam consequi non potest. Si enim ei ignoscitur post peccatum, qui peccare desistit, et ille flecit iudicem qui rogat: impœnitens autem omnis ad iracundiam provocat judicantem: solum **1068** desperationis crimen est, quod mederi nequeat. Porro ut scias Deum quotidie peccatores ad pœnitentiam provocare, qui si rigidi perstiterint, de clemente eum severum et trucem faciunt, audi Isaiæ verba dicens: *Et vocabit, inquit, Dominus sabaoth in die illa (d) ad fletum, et planctum magnum, et decalvationem, et accinctionem ciliciorum. Ipsi vero fecerunt lætitiæ et exultationem, mactantes vitulos, et immolantes oves, ut comederent carnes, et biberent vinum, dicentes: Manducemus et bibamus, cras enim moriemur (Isai. 22. 12. et seqq.).* Post quas voces et perditæ mentis audaciam, Scriptura commemorat, dicens. *Et revelata sunt hæc in auribus Domini sabaoth, non remittetur vobis hoc peccatum, donec moriamini (Ibidem v. 14).* Si enim peccato mortui fuerint, tunc eis remittetur peccatum. Quod quamdiu in peccato vixerint, non dimittitur.

4. Parce quæso animæ tuæ. (e) Crede Dei futurum esse judicium. Recordare a quali Episcopo Diaconus ordinatus sis. Nec mirum quamvis sanctum hominem, tamen in homine deligendo potuisse falli, cum et Deum pœniteat, quod Saul in regem unxerit (*1. Reg. 15*). et in duodecim Apostolis Judas sit proditor repertus; et de quodam ordinis tui hominibus (f) Ni-

(d) Rectius, saltem ad Græcum exemplar, duo præstantissimi nostri codices in die illa fletum, et planctum et decalvationem absque ad præpositionem, et vocula magnum.

(e) Excusi, « Crede Dei filium futurum esse iudicem. Recordare a quo Episcopo, » etc. Nobis placuit Veronen. Ms. sequi, ad jus fidem haud pauca alia minoris momenti exigimus.

(f) Nicolao Antiocheno, ex septem primis Diaconis uno, hæresim Nicolaitarum tribuit constanter Hier. quo cum faciunt Tertullianus de Præscript. c. 46. Irenæus l. 1. c. 27. Epiphanius hæres. 25. etc. Sed Ignatius epistola ad Trallianos, Clem. Alexand. Strom. l. 1. Euseb. quoque Hist. l. 3. Theodoretus, alique, eum quidem a Nicolaitis lætatum auctorem, sed falso, eorum hæreseos tradunt. Heic vero loci præstat animadvertere pro Nicolaitarum nomine in Mss. magno consensu haberi *Neophylorum*, cui tamen lectioni substitui velim hæc Veronenensis archetypi, *Ophetarum*. Nempe, ut alibi adnotavimus in epistola 14. ad Heliodorum, S. Epiphanius, Auctor Indiculi de Hæresibus, qui Hieronymo tribuitur, et S. Augustinus hæresi 17. a Nicolaitis Ophitas deducunt, « et per eorum fabulosa fragmenta ad colubrum colendum fuisse perventum. »

colaus Antiochenus, immunditiarum omnium, et Nicolaitarum hæreseos auctor existisse referatur. Non tibi illa nunc replico, quod plures virgines stuprassè narreris; quod a te nobilium violata matrimonia, publico cæsa sint gladio; quod per Iupanaria impurus, et helluo cucurrissi. Magna quidem ista sunt pondere suo, sed sunt eorum quæ illaturus sum comparatione leviora. Rogo quantum crimen est tibi stuprum et adulterium parum est? Infelicissime mortalium, tu speluncam illam, in qua Dei Filius natus est, et veritas de terra orta est, et terra dedit fructum suum, de stupro conducturus ingrederis. Non times, ne de præsepi infans vagiat; ne puerpera Virgo te videat; ne mater Domini contempletur? Angeli clamant, pastores currunt, stella desuper rutilat, Magi **1089** adorant, Herodes terretur, Jerosolyma conturbatur; et tu cubiculum virginis, decepturus virginem irrepis? Paveo miser, et tam mente, quam corpore perhorresco, ponere tibi volens ante oculos tuos, opus tuum. Tota Ecclesia nocturnis vigiliis Christum Dominum personabat, et in diversarum gentium linguis unus in laudibus Dei spiritus concinebat. Tu inter ostia quondam præsepi Domini, nunc altaris, amatorias epistolas fulciebas, quas postea illa miserabilis, quasi flexo adoratura genu, inveniret et legeret; et stabas deinceps in choro psallentium, et impudicus nutibus loquebaris.

5. Proh nefas, non possum ultra progredi. (a) Prorumpunt singultus antequam verba, et indignatione pariter ac dolore, in ipso meatu faucium spiritus coarctatur. Ubi mare illud eloquentiæ Tullianæ? ubi torrens fluvius Demosthenis?

Nunc [al. *Nunc, nunc.*] profecto muti essetis ambo, et vestra lingua torpesceret. Inventa est res, quam nulla eloquentia explicare [al. *explicari.*] queat. Repertum est facinus, quod nec minus fingere, nec scurrâ ludere, nec Atellanus possit effari. Moris est in Ægypti et Syriæ monasteriis, ut tam virgo, quam vidua, quæ se Deo voverint, et sæculo renuntiantes, omnes deicias sæculi conculcarint, crimem monasteriorum matribus offerant desecandum, non intecto postea (b) contra Apostoli voluntatem incessuræ capite; sed ligato pariter ac velato. Nec hoc quispiam, præter tondentes novit et tonsas, nisi quod quia ab omnibus fit, pene scitur ab omnibus. Hoc autem duplicem ob causam, de consuetudine versum est in naturam, vel quia lavacrum non adeunt, vel quia

oleum nec capite, nec ore norunt, ne a parvis animalibus, (c) quæ inter cutem et crinem gigni solent, et concretis sordibus, opprimantur [al. *obruantur*].

6. Videamus igitur, tu vir bone inter ista quid feceris. Futuro matrimonio, in spelunca illa venerabili, quasi quosdam **1090** ob-ides accipis capillos, sudariola infelicis, et cingulum, dotale pignus, reportas [al. *deportas*], iurans ei te nullam similiter amatûrum. Deinde curris ad pastorum locum, et Angelorum desuper strepitu concinente, in eadem verba testaris. Nihil dico amplius, quod in oscula rueris, quod amplexatus sis. Totum quidem de te credi potest, sed veneratione præsepi et loci [al. *campi*] non me sinunt plus credere, quam te voluntate tantum et animo corruisse. Miser: nonne quando in spelunca cum virgine stare cepisti, (d) caligaverunt oculi, lingua torpuit, conciderunt brachia, pectus intremuit, nutavit incessus? Post Apostoli Petri Basilicam, in qua Christi flammeo consecrata est: post Crucis et Resurrectionis et Ascensionis Domini: sacramenta, in quibus rursus se in monasterio victuram spondiderat, audes crinem accipere tecum noctibus dormituræ [al. *dormiturum*], quem Christo messuerat in spelunca? Deinde a vesperè usque mane fenestræ illius assides, et quia propter altitudinem, hæreere vobis cominus non licebat, per funiculum, vel accipis aliquid, vel remittis. Vide quanta diligentia (e) Domini fuerit, ut nunquam virginem, nisi in Ecclesia videris: et cum talem uterque vestrum habuerit voluntatem, nisi per fenestram nocte facultas vobis non fuerit colloquendi. Oriebatur tibi, ut postea didici, Æol invito. Exanguis, marcidus, pallidus, ut suspicione omni careres, Evangelium Christi, quasi Diaconus lectitabas. Nos pallorem jejunii putabamus, et exanguis os contra institutum ac morem tuum, quasi confectum vigiliis mirabamur. Jam tibi et scalæ, per quas deponeres miseram, parabantur; jam iter dispositum, decreta navigia, conducta dies, fuga animo pertractata [al. *præparata*]; et ecce Angelus ille cubiculi Mariæ janitor, cunarum Domini custos, et infantis Christi gerulus, coram quo tanta faciebas, ipse te prodidit.

7. O funestos oculos meos! o diem illum **1091** omni maledictione dignissimum, in quo epistolas illas tuas, quas hucusque retineamus, consternata mente legi! quæ ibi turpitudines? quæ blanditiæ? quanta de conducto stupro exultatio? (f) Hæcine Diaconum,

(a) Antea erat « Prorumpunt lacrymæ antequam, » etc. renitentibus Mss.

(b) Al. « secundum voluntatem Apostoli, incessuræ capite. » De Matribus autem monasteriorum, ut vocat, vide libellum contra Vigilantium circa finem, et quæ in eum locum adnotamus. Cæterum de ea consuetudine comam reseccandi iis quæ virginitatem profiterentur, vide Menardum in Notis ad Sacramentarium Gregorianum pag. 212. et Historiam Monasticam Orientis lib. 1. cap. 12. In Actis S. Saturini, et sociorum dicitur sancta Victoria « consecrati Deo dicatque capitis in perpetua virginitate sacratissimum crimem incoactus pudore servasse, » ut intelligas aliam in Occidentis aliquot saltem ecclesiis obtinuisse consuetudinem, ut minime comam deponerent, quod ex Optato lib. 6. itemque S. Ambrosio ad Virginem lapsam cap. 8 uberior probatur.

(c) Fortasse verius in Veronen. Ms. « inter incultum crimen. »

(d) Impressi cum addito *oculi tui*. Porro perquam simile locum invenias apud Cyprianum lib. « de lapsis. Labavit gressus, caligavit aspectus, tremuerunt viscera, brachia conciderunt, sensus obstupuit, sermo hæsit, lingua defecit. »

(e) Vitiose in hucusque vulgatis *diligentia Domini*; quod Veronen. juncto Cisterciensi emendant. Notum vero *Domini* appellari honoris gratia, quæ cæteris in monasterio sororibus præerat. Tum *domi* quoque vocem post *nunquam* expunximus Veronen. Ms. idem secuti, quod sensum nonnihil turbaret.

(f) Cisterciense exemplar, « Hoc ne Diaconum dicam loqui, sed Diabolum scire potuisse, » etc., quæ sua lectio probabilitate atque elegantia non caret.

non dicam loqui, sed scire potuisse? Ubi miser ista didicisti, qui in Ecclesia te nutritum esse jactabas? Nisi quod in eisdem epistolis juras te nunquam pedicem, nunquam fuisse Diaconum. Si negare velueris, manus tua te redarguet ipsi apices proclamabunt, Habeto interius lacrum sceleris, non possum tibi ingerere quæ scripsisti.

8. Jacos itaque advolutus genibus meis, (a) et heminam, ut tuis verbis utar, sanguinis deprecaris, Et, o te miserum, neglecto judicio Dei, me tantum quasi vindicem times! Ignovi fateor; quid enim aliud possum tibi facere, Christianus? Hortatus sum ut ageres poenitentiam, et in cilicio et cinere volutareris, ut solitudinem peteres, ut viveres in monasterio, ut Dei misericordiam jugibus lacrymis implorares. At tu bonæ spei (b) columen, excetræ stimulis inflammatus, factus es mihi in arcum perversum, et contra me conviciorum sagittas jacies. Inimicus tibi factus sum, vera dicens. Non dolebo [al. *doleo*] de maledictis; quis enim nesciat, nihil nisi flagitiosum tuo ore laudari? Hoc plango, quod te ipse non plangis, quod te non sentis mortuum [al. *esse mortuum*]; quod quasi gladiator paratus (c) libithynæ, in proprium sinus ornaris. Amiciris linteis, digitos ahnulis oneras, dentes pulvere teris, raras in rühenti calvaria digeris capillos: taurina cervix toris adipeis intumescens, nec quia (d) propter libidinem fracta est, inclinatur. Super hæc, unguenta fragras, mutas balneas, et contra renascentes pilos pugnas; per forum ac plateas, nitidus ac politus amator incedis. Facies meretricis facta est tibi, nescis erubescere. Convertere miser ad Dominum, ut ad te Dominus convertatur. Age poenitentiam, ut et ille agat poenitentiam super **1092** omnibus quæ locutus est malis ut faceret tibi.

9. Quid neglecto vulnere proprio, alios niteris infamare? Quid me bene tibi et sedulo consulentem, quasi phreneticus morsu laceras? Esto, ego flagitiosus sum, ut vulgo jactas, saltem necum age poenitentiam; criminosis, (e) ut simulas, imitare lacrymas eriminosi. Num mea peccata virtutes tue sunt? An malorum tuorum putas solatium, si multos tui similes habeas? Fluant paululum de oculis lacrymæ inter sericum et linteamina, quibus tibi videris fulgidus et formosus; intellige te nudum, conscissum, sordidatum [al. *sordidum*], mendicantem. (f) Nunquam est

(a) Sic legendum videtur ad Veronensis exemplaris fidem *heminam*, non ut vulgo hactenus obtinuit, *miseri-cordiam*. Est autem hemina mensura fere omnium minima, quæ sextarii dimidia pars est. Et Sabinianus, qui et *marciatulus*, *pallidus*, et *exanguis* supra dicitur, ad movendam Hieronymo misericordiam, sanguinem suum comparat, pretium vitæ perquam exiguum. Simile est illud in Scripturis, *folium quod vento rapitur*, etc. Vocem obscuriorem aut minus obviam citici depravarunt.

(b) Cisterciensis. *coluber*, quod nunquam sequenti contextui magis concinere videbatur, nisi ironice dicitur, ut in Paschal. 2. num. 7. Origenes *columen veritatis* appellatur.

(c) Perperam quidam Mss. *libidine*. Innuvit enim funebres ludos, quibus certare in funeribus Optimatum gladiatores olim solebant, quos Cicero Bustuarios appellat.

(d) Duo hæc verba *propter libidinem* absunt a Cisterciensi libro, qui mox *unguentis* habet pro *unguenta*.

(e) Idem *criminosus sum, ut insimulas*.

(f) Cyrillianus epist. ad Demetrianum, « In isto adhuc mundo manenti poenitentia nulla sera est. »

sera poenitentia: Quamvis de Jerosolymis descendens, et sis in cinere vulneratus, inde te Samaritanus impositum jumento, curandumquæ ad stabulum referret. Sed et si mortuus jaces [al. *jaceas*] in sepulchro, tamen et scitentem Dominus suscitabit. Imitate saltem cæcos filios, propter quos Salvator dimittens domum suam et hæreditatem suam, Jericho venit. Sedentibus in tenebris et umbra mortis lux orta est eis, Qui postquam præterire Dominum cognovissent, ceperunt clamare, dicentes: *Fili David, miserere nostri*. Poteris et tu videre, si clamet; si acclitus ab eò, sordida vestimenta projicias. (g) *Cum conversus ingenueris, tunc salvus eris, et tunc scies ubi fueris (Isai. 50. 15)*. Tangat modo cicatrices tuas, pertractet lumen quondam tuorum vestigia. Licet ab utero sic genitus sis, et in delictis conceperit te mater tua, asperget te hyssopo, et mundaberis: lavabit te, et super nivem dealbaberis. Quid incurvus terræ hæres, et totus in cæno jaces? Illa quam decem et octo annis Satanas vinxerat, postquam a Salvatore curata est, cæli erecta suspexit. Quod ad Cain dictum est, tibi dictum puta, (h) *Peccasti, quiesce (Genes. 4. 13)*: Quid longius recedis a facie Dei, et habitas in terra (h) Naid? Quid totus in salo fluctas, nec statuis supra petram pedem tuum? **1093** Cave ne te Phinees cum Madianitide fornicantem (i) seiromaste configat. Quid postquam Thamar virginem frater et consanguineus polluisti, versus in Absalom, occidere enim cupis, qui te rebellantem plangit et mortuum? Clamat contra te sanguis Nabuthæ: et vinea *Jezebel*, hoc est, *seminis Dei*; quam in hortum voluptatum, læciviæ olera convertisti, dignam de te tritionem reposcit. Mittitur tibi Elias, tormenta et interitum nuntians. Incurvare, et sacco vestire paulisper, et de te poterit dicere Deus: *Vidisti, quia reveritas fuerit Achab a facie mea? Non superducam militiam in diebus ejus (3. Reg. 24. 29)*.

10. Sed forte blandiris tibi; quod a tati Episcopo Diaconus ordinatus es. Jam superius dixi, nec patrem pro filio, nec filium pro patre puniri. *Antea enim quæ peccaverit, ipsa morietur (Ezech. 18. 4)*. Et Samuel habuit filios qui recesserunt a timore Dei, et abierunt post avaritiam et iniquitatem. Et Heli Sacerdos sanctus fuit; sed habuit filios, qui, ut in Hebræorum (b) volumine legimus, fornicabantur cum mulieribus

(g) Recole quæ in epist. 122. ad Rusticum de hoc Isaia loco diximus.

(h) Sic in Græco appellatur terra, quam Cain habitavit, postquam egressus est a facie Domini. Hier. in Ezechiel 16. « Ejecti de Paradiso firmitatis, habitant in regione Naid, quæ interpretatur fluctuatio, » etc. Olim vitiose erat *Nain*.

(i) Plerique editi *sua hasia*, alii *sero hasta*. Scilicet rariorem vocem *seiromasta*, quam minime intelligebant, critici corruerunt. Nos emendavimus ex uno Veronensi Ms. cum præterea constet *seiphiastary* a LXX. appellari lanceam, qua scortum Madianitidem Phinees transverberavit. Vid. ep. 109. n. 3. *Legi enim seiromasten Phinees*. Mox quoque vitiose erat in vulgatis *quis plus quam Thamar* pro *quid postquam* ut Ver. emendat.

(j) Antea erat *voluminibus*. Sed ne putes apocrypha quædam comminisci, ideo Hebræorum compellat auctoritatem, quod in Græcis libris, Latinisque inde expressis hæc de filiorum Heli fornicatione non haberentur.

(1) Vid. sup. Epist. sub num. C. Inque hunc Scripturæ locum adnotat. nostram.

in tabernaculo Dei, et in similitudinem tui, impudenter sibi Dei ministerium vindicabant (1. Reg. 8). Unde et locus tabernaculi ipse subversus est et propter vitia Sacerdotum Dei, sanctuarium, destitutum est [al. destructum]. Quanquam et ipse Heli dum est nimium lenis in filios, offendit Deum; tantumque abest, ut te valeat Episcopi tui iustitia liberare, ut timendum sit, ne propter te de solio suo corruens (a) *ἐκασθότως* pereat insanabili. Si Oza Levites Arcam Domini, quam portare ipse debuerat, quasi ruentem sustentare voluit, et percussus est: quid de te futurum putas, qui stantem Arcam Domini præcipitare conatus es? Quanto magis Episcopus qui te ordinavit probabilis est, tanto tu amplius detestandus, qui talem hominem fefellisti. Solemus mala domus nostræ scire novissimi, ac liberorum et conjugum vitia, vicinis contentibus, ignorare. Noverat te omnis Italia. Universi te stare ante altare Christi ingemiscebant. Nec tu tam callidus eras, **1094** ut prudenter tua vitia celares. Sic æstuabas, sic subantem te et lasciviam huc atque illuc rapiebat voluptas, ut quasi quosdam triumphos, palmamque vitiorum de expletis libidinibus sublevares.

11. Denique inter gladios barbari, (b) et barbari mariti, et mariti potentis excubias, impudicitiae flamma te rapuit. Non timuisti in illa dōmo adulterium facere, in qua sine iudice læsus vir se poterat ulcisci. Duceris ad hortulos, ad suburbana pertraheris: tam libere et insane te agis, ut absente marito, uxorem te putes habere, non adulteram. Inde [al. Unde] per quosdam cuniculos dum illa tenetur, erumpis. Romanam occultus ingrederis, latitas inter Samnitas latroes, et ad primum mariti nuntium, quod novus tibi ex Alpibus Hannibal descendisset, navigio te credis in tuto. Tanta fugæ celeritas fuit, ut tempestatem terra duceres tutiorem. Venis [al. Venisti] utcumque in Syriam, inde te velle Jerosolymam transcendere, et servituum Domino polliceris. Quis non susciperet eum, qui se Monachum promittebat, præsertim ignorans tragœdias tuas, et Episcopi tui Commendatitias ad cæteros Sacerdotes epistolas legens? At tu infelix transfigurabas te in Angelum lucis, et minister Sathanæ, ministrum justitiæ simulabas. Sub vestitu ovium latebas lupus, et post adulterium hominis, adulter Christi esse cupiebas.

12. Hæc idcirco retuli, ut totam tibi scenam operum tuorum, quasi in brevi depingerem tabella, et gesta tua ante oculos tuos ponerem, ne misericordiam Domini nimiamque clementiam, materiam existimes delictorum, rursus crucifigens tibi metipsi

(a) Græcam vocem, ignotam hactenus editis ac Mss. libris contextui vero necessariam ex uno Veronensi suffecimus, in quo tamen describentis vitio erat *ἐκασθότως*, quod emendamus. Monuit præterea inserendam Heli, quam alludit, historia, qui *ἐκασθότως*, retrorsum de sella scribitur cecidisse. Est vero *ἐκασθότως*, qua voce heic Hier. ulitur, ipsa cervicis affectio, contracto ad scapulas capite visus qui retrorsum decedit. Hinc quoque *insanabili* fecimus pro *insanabilis*, et mox *Si* præpositionem ex eodem Veronensi. Ms. supplevimus.

(b) Voculas et *barbari* repetimus ex Veronensi; quæ forte Gothum aliquem militem designant.

Filium Dei, et ostentui habens, et non legens illud quod sequitur. *Terra enim venientem sæpe super se bibens imbrem, et generans herbam opportunam illis a quibus colitur, accipit benedictionem a Domino: Proferens autem spinas et tribulos, reproba est et maledicto proxima, cujus consummatio fit in combustionem (Heb. 6. 7. et 8).*

1095 EPISTOLA (c) CXLVIII (d).

AD CELANTIAM MATRONAM.

De ratione pie vivendi.

Celantiam nobilem matronam docet, quomodo inter sæculi honores, divitias, ac Matrimonii onera vitam suam sancte ac religiose ducat. Ad divinæ Scripturæ lectionem primum hortatur, deinde ne de generis nobilitate superbiat, in quo sita sit vera nobilitas, docet; denique quod aliquot jam ante annos absque pacto, et consensu viri, continentiam servare sibi proposuisset in animo, acriter redarguit, et quid viro suo debeat, ostendit.

1. Vetus Scripturæ celebrata sententia est, esse pudorem, quo gloria invenitur et gratia; et esse rursus pudorem, qui solet parere peccatum. Cuius dicti veritas, quanquam satis ad omnium intelligentiam ipsa sui luceat claritate, mihi tamen, nescio quomodo in præsentī causa propius innouit. Provocatus enim ad scribendum litteris tuis, quæ miris hoc a me obsecrationibus flagitabant, diu fautor de responsione dubitavi: silentium mihi imperante verecundia. Cui tamen fortissime resistebat, et vim faciebat precum tuarum fidelis ambitio. Pugnatique acriter cum hæsitacione mea humilitas obsecrantis, et magna quadam fidei violentia, oris claustra pulsabat. Cumque sic animum in utroque nutantem, cogitatio diversa libraret, pene pudor exclusit officium. Sed me illa, quam supra posui, sapientis sententia, armavit ad depellendam inutilem verecun-

(c) Hanc Hieronymi non esse epistolam non modo post Erasmus Editores et Critici omnes fatentur; sed et multo antea, sub undecim nempè sæculi finem S. Guigo Abbas ad Fratres Durbonenses epist. IV. inter supposititias recensuit. « Ad Celantiam, inquit, sic incipiens, Veteris Scripturæ celebrata sententia est. Hæc stylo quidem nobiliore est scripta, sed nec sic Hieronymo digna. » Paulino autem adscribi utcumque posse opinantur Erasmus, Victorius, alique: Martianæus pro certo constituit. At nuper S. Paulini editor, quo minus illi adjudicet, styli dissimilitudinem, qui nimium ab alacritate et volubilitate Pauliniani est alienus, tum longe diversam locorum S. Scripturæ expressionem causatur; nec tamen cui iure sit adscribenda iudicat, cum reliqua omnia quæ in ipsa epistola indicantur, puta nondum penitus abrogati Paganismi tempora, et Joviniani heretici mentio, tum quadam in dicendo suavitas a Paulino non abhorreant. Nobis, nisi audacior est conjectura, quam ut veniam mereatur, si fallimur, Sulpitio Severo placet addici. Eadem isti atque auctori nostro scribendi elegantia et gravitas videtur esse: eadem etiam Scripturarum expressio, quantum e locorum collatione aliquot potuimus intelligere: ingenium plane idem. Constat vero ex Gennadio cap. XIX. Sulpitium scripsisse « epistolas ad amorem Dei, et contemptum mundi hortatorias multas » præter illas, quas sorori suæ Claudiæ dedit. Ad hæc tempora satis conveniunt, eadem enim qua Hieronymus ac Sulpitius ætate vixit, quibuscum etiam amicitia est junctus. Hanc itaque ejus epistolam, si modo ejus est, certe non Hieronymi, neque Paulini, heic alio caractere excudi voluimus, quod inter Hieronymianas hactenus obtinuerit locum, neque in postremum tomum rejicienda videretur.

(d) Alias 14.

diam, et damnosum silentium resolvendum, cum utique ipsam scribendi causam tam honestam viderem esse, tam sanctam, ut peccare me crederem, si tacerem : illud **1096** mecum Scripturæ reputans : *Tempus tacendi, et tempus loquendi (Eccl. 3. 7).* Et iterum : *Ne retineas verbum in tempore salutis (Eccli. 4. 28).* Et illud B. Petri : *Parati semper ad satisfactionem omni poscenti vos rationem (1. Petr. 3. 15).*

2. Petis namque, et sollicitè ac violenter petis, ut tibi certam ex Scripturis sanctis præliniamus regulam, ad quam ordines cursum vitæ tuæ, ut cognita Domini voluntate, inter honores sæculi et divitiarum illecebras morum magis diligas supellectilem, atque ut possis in conjugio constituta, non solum conjugii placere, sed etiam ei qui ipsum indulsit conjugium. Cui tam sanctæ petitioni, tamque pio desiderio, non satisfacere : quid aliud est, quam profectum alterius non amare? Parebo igitur precibus tuis, teque paratam ad implendam Domini voluntatem, ipsius nitar incitare sentiis. Idem est enim verus omnium Dominus ac magister, qui nos placere sibi jubet, et docet quomodo placere ei possimus. Ipse itaque te informet, ipse te doceat, qui interroganti in Evangelio adolescenti, quid faceret, ut mereretur vitam æternam, divina continuo mandata proponit (*Matth. 19*), ostendens nobis ejus voluntatem esse faciendam, a quo speramus et præmia. Propter quod alio testatur loco : *Non omnis qui dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in regnum cælorum : sed qui facit voluntatem Patris mei qui in cælis est, ipse intrabit in regnum cælorum (Ibid. 7. 21).* Quo manifeste illud ostenditur, nos non sola Dei confessione tanti præmii magnitudinem promereri, nisi fidei et justitiæ opera conjuncta sint.

3. Qualis enim est illa confessio, quæ sic Deo credit, ut pro nihilo ejus ducat imperium? (a) Aut quomodo ex animo, ac vere dicimus, Domine, Domine, si ejus, quem Dominum confitemur, præcepta contemnimus? Unde ipse in Evangelio dicit : *Quid autem vocatis me, Domine, Domine, et non facitis quæ dico (Luc. 6. 46)?* Et iterum : *Populus hic labiis me honorat, **1097** cor autem eorum longe est a me (Matth. 15. 8. Isai. 29. 13).* Et rursus loquitur per Prophetam : *Filius honorificat patrem, et servus dominum suum timet. Et si pater ego sum : ubi est honor meus? et si Dominus ego sum, ubi est timor meus (Malach. 1. 6)?* Ex quo apparet, nec honorari ab eis Dominum, nec timeri, qui ejus præcepta non faciunt. Et ad David expressius dicitur, qui peccatum admiserat : *Et pro nihilo duxisti (b) Dominum (2 Reg. 12);* et ad Heli fit sermo Domini : *Qui honorificat me, honorificabo eum; qui autem pro nihilo me habent, ad nihilum redigentur (1. Reg. 2. 30).*

4. Et nos securo ac bono animo sumus qui per singula (c) quæque præcepta, inhonorantes Deum

(a) Cistercienses, olim Nonantulani duo codd. absque interrogandi nota *haud ex animo vere dicimus* etc.

(b) Reposuimus ex iisdem codd. *Dominum*, juxta Græcum cum antea *Deum* legeretur.

(c) Alii codd. ac Mss. habent, *per singula quæque peccata.*

clementissimum Dominum ad iracundiam provocamus, ejusque imperium superbissime contemnendo, in tantæ majestatis imus injuriam? Quid enim unquam tam superbum, quid vero tam ingratum videri potest, quam adversus ejus vivere voluntatem, a quo ipsum vivere acceperis? quam illius præcepta despiciere, qui ideo aliquid imperat, ut causas habeat remunerandi? Neque enim obsequii nostri Deus indiget, sed nos illius indigenus imperio. *Mandata ejus desiderabilia super aurum et lapidem pretiosum nimis, et dulciora super mel et favum : quoniam in custodiendis illis retributio multa (Ps. 18. 11. 12).* Et ideo nobis irascitur, idcirco magis illa immensa Dei bonitas offenditur, quia eam per tanti etiam præmii detrimenta (d) contemnimus: nec solum imperata, sed etiam promissa illius pro nihilo ducimus. Unde sæpe, imo semper illa nobis Domini revolvenda sententia : *Si vis ad vitam venire, serva mandata (Matth. 19. 17);* hoc enim tota nobiscum lege agitur : hoc Prophetæ, hoc Apostoli docent : hoc a nobis, et vox Christi et sanguis efflagitat : qui ideo *pro omnibus mortuus est, ut qui vivunt, jam non sibi vivant, sed ei, qui pro illis mortuus est (2. Cor. 5. 15).* Vivere autem illi non est aliud, quam ejus præcepta servare, quæ nobis ille quasi certum quoddam dilectionis suæ pignus, servanda mandavit. *Si diligitis, inquit, me, mandata mea servate (Joan. 14. 15).* Et, *qui habet mandata mea, et servat ea, ille est qui diligit me.* Ac rursus : *Si quis diligit me, **1098** sermonem meum servabit, et Pater meus diliget eum, et ad eum veniemus, et mansionem apud eum faciemus. Qui non diligit me, sermones meos non servat (Ibid. v. 21. 23 et 24).* Grandem vim obtinet vera dilectio. Et qui perfecte amatur, totam sibi amantis vindicat voluntatem. Nihil est imperiosius caritate. Nos si vere Christum diligimus : si ejus nos redemptos sanguine recordamur, nihil magis velle, nihil omnino debentius agere, quam quod illum velle cognoscimus.

5. Duo autem sunt genera mandatorum, in quibus clauditur tota justitia. Prohibendi unum est, jubendi alterum. Ut enim mala prohibentur, ita præcipiuntur bona. Ibi (e) otium imperatur, hic studium. Ibi coercetur animus, hic incitatur. (f) Ibi fecisse, hic non fecisse, culpabile est. Unde et Propheta dicit : *Quis est homo qui vult vitam, et cupit videre dies bonos? Prohibe linguam tuam a malo, et labia tua ne loquantur dolum. Declina a malo, et fac bonum (Psal. 33. 13. 14. et 15).* Et beatus Apostolus. *Odientes malum, adherentes bono (Rom. 12. 9).* Hoc itaque duplex diversumque præceptum, prohibendi scilicet et imperandi, Mox vocem Dominum ex Mss. duobus, et quibusdam editis restituimus.

(d) Cisterciens. alio sensu *cognovimus*. Tum pro imperata præferunt libri alii *imperia*.

(e) Perperam Martianæus post Erasm. *operatur* pro *imperatur*. Sed et pro *otium*, quod in omnibus libris obtinet, facile velim substitui *odium* ex serie orationis et sensu, et maxime subnexo Apostoli loco, *odientes malum, adherentes bono* : ex quo sentit mali odium, et boni studium imperari.

(f) Antea erat, *hic fecisse, illic non fecisse*. Lectio nostra, quam ex uno Ms. expressimus, *ibi et hic*, ex præcedentibus concinnior probatur.

æquo omnibus jure mandatum est. Non virgo, non vidua, non nupta, ab hoc imperio libera est. In quovis proposito, in quovis gradu, æquale peccatum est, vel prohibita admittere, vel jussa non facere. Neque vero eorum te seducat error, qui ex arbitrio suo eligunt, quæ potissimum Dei mandata (a) faciant, quæve quasi vilia ac parva despiciant: nec metuunt, ne secundum divinam sententiam, minima contemnendo paulatim decendant (*Ecclesi. 19. 1*).

6. (b) Stoicorum quidem est, peccatorum tollere differentiam, et delicta omnia paria judicare: nec ullum inter scelus et erratum discrimen facere. Nos vero etsi multum inter peccata distare credimus, quia et legimus: tamen satis prodesse ad cautionem dicimus, etiam minima pro maximis cavere. Tanto enim facilius abstinemus a quocumque delicto, quanto illud magis metuimus. Nec cito ad majora progreditur, qui etiam parva formidat. Et sane nescio; an possimus leve aliquod peccatum dicere quod in Dei **1099** contemptum admittitur. Estque ille prudentissimus, qui non tam considerat quod jussura sit, quam illum qui jusserit: nec quantitatem imperii, sed imperantis cogitat dignitatem.

7. Edificanti itaque tibi spiritualem domum non super levitatem arenæ, sed super soliditatem petræ, innocentiam in primis fundamentum ponatur, super quod (c) facilius possis arduum culmen justitiæ erigere. Maximam enim partem æquitatis implevit, qui nulli nocuit: beatusque est qui potest cum sancto Job dicere: *Nulli nocui hominum: juste vixi cum omnibus (Job 27. 6)*. Unde audenter et simpliciter loquebatur ad Dominum. *Quis est ille qui judicet mecum (Job 13. 19)*? id est (d), quis tutum adversum me potest implorare iudicium, ut se kesum a me convincat? Purissimæ conscientiæ est, secure canere cum Propheta: *Perambulabam in innocentia cordis mei: in medio (e) domus meæ (Psal. 100. 3)*. Unde idem alibi dicit: *Non (f) fraudavit eos Deus bonus; qui ambulant in innocentia (Psal. 83. 13)*. Itaque malitiam, odium atque invidiam, quæ vel maxima, vel sola semina sunt nocendi, Christiana a se propellat anima: neque manu tantam, aut lingua; sed corde quoque custodiat innocentiam: nec opere modo; sed voto etiam nocere formidet. Quantum enim ad peccati rationem pertinet, nocuit et qui nocere

disposuit. (g) Multi nostrorum [al. nostrum] istum absolute atque integre desinunt innocentem, qui ne in eo quidem ulli noceat quo prodesse desistat. Quod si est verum, tam demum lætare de innocentia conscientia, si cum potes adjuvare, non desinas; si vero divisa inter se ista atque distincta sunt: aliudque est non nocere quod semper potes, aliud prodesse cum possis, aliud malum non facere, aliud operari bonum: illud tibi rursus occurrat: non sufficere Christiano, si partem unam justitiæ impleat, cui (h) utraque præcipitur.

8. Neque enim debemus ad multitudinis exempla respicere: quæ nullam morum disciplinam sequens, nullum vivendi tenens ordinem, non tam ratione ducitur, **1100** quam quodam impetu fertur. Nec imitandi nobis illi sunt, qui sub Christiano nomine gentilem vitam agunt, et aliâ professione, aliud conversatione testantur: atque, ut Apostolus ait, *Demum confitentur se nosse, factis autem negant (Tit. 1. 15)*. Inter Christianum et gentilem non fides tantum debet, sed etiam vita distinguere: et diversam religionem, per diversa opera monstrare. *Nolite*, ait Apostolus, *jugum ducere cum infidelibus. Quæ enim participatio justitiæ cum iniquitate? Aut quæ societas (i) luci ad tenebras? Quæ autem conventio Christi ad Belial? Aut quæ pars fidei cum infideli? Qui autem consensus templo Dei cum idolis (2. Cor. 6. 14. et seq.)?*

9. Sit ergo inter nos et illos maxima separatio. Disjungitur [al. *Distinguitur*] certo discrimine error et veritas. Illi terrena sapiant, qui cælestia promissa non habent. Illi brevi huic vitæ se totos implicent, (j) qui æterna nesciunt. Illi peccare non metuant, qui peccatorum impunitatem putant. Illi serviant vitiiis, qui non sperant futura præmia virtutum. Nos vero qui purissimam confitemur fidem, omnem hominem manifestandum esse ante tribunal Christi, ut recipiat unusquisque propria corporis sui, prout gessit; sive bonum, sive malum (2. Cor. 5. 10): procul esse debemus a vitiiis, dicente Apostolo: *Qui enim Christi sunt, carnem suam crucifixerunt cum vitiiis et concupiscentiis (Galat. 5. 24)*. Nec turbam sequantur errantem, qui se veritatis discipulos confitentur.

10. Duas certe conversationis vias, et distincta in diversum itinera vivendi, Salvator in Evangelio ostendit. (k) *Quam*, inquit, *spatiosa via, quæ ducit ad mortem, et multi sunt qui intrant per eam. Et rursus: Quam arcta via et angusta est, quæ ducit ad vitam, et pauci sunt qui inveniunt eam (Matth. 7. 13. et 14)*.

(g) Legimus atque emendamus ex Cister. Ms. cum antea vulgati omnes libri non sine solœcis et corrupto sensu haberent, *Multi nomen illud absolute*. Sumpta est sententia ex Cicerone Tusculan. Quæst. 3. « Est innocentia affectio talis animi, quæ nocere nemini: qui et paria habet in L. Pisonem.

(h) Ex eodem Ms. legimus: ante erat *utrumque*. Mox pro debemus quidam ex editis et Mss. habent *deceat*: Unus Ms. « Neque enim debemus ad multitudinem hominum malam respicere vitam quæ » etc.

(i) Ad hunc modum Mss. plerique habent juxta Græc. et Vulg. Editi autem ferre omnes *lucis*. Tâmi cramma, quæ autem conventio Christi ad Belial, Cisterc. exemplar outâtit; auctor noster legerit *Beliar*.

(j) Minus bene duo Mss. qui *æternam nesciant vitam*.

(k) Unus Ms. *quam lata et spatiosa via est etc*

(a) Cum Erasmo Martianæus vitiose contemnant pro faciant, quod e Mss. omnibus et plerisque editis emendavimus.

(b) Confer verum Hieronymum in secundo contra Jovinianum libro, ubi hanc Stoicorum sententiam refellit pluribus. Vide etiam in Ezechielem cap. 9. et Cyriac. Ej. ist. 55. ad Antonianum: « Stoicorum qui dicunt omnia peccata paria esse » etc.

(c) Quidam Mss. *facilius valeat arduum justitiæ culmen surgere*.

(d) Cisterciens. *quis sum adversum me etc.*

(e) Prius legebatur *domus tuæ*, quod ex duobus Mss. immutare non piguit in *domus meæ*, juxta Græc. et Vulgat. cum ita in fine hujus epistolæ hunc eundem versiculum recitet auctor iste, quem sibi constantem facimus.

(f) Legendum quidem in futuro *fraudabil*, nullus dubito, sed peculiarem versionem usurpat hoc saltem loco auctor noster, nec si quis nunquam ita legerit, aut verterit, scio. Græce est, *Kipos ois horosou et dyta*.

Vide quanta inter has vias separatio sit, quantumque discrimen. Illa ad mortem, hæc tendit ad vitam. Illa (a) celebratur et teritur a multis, hæc vix invenitur a paucis. Illa enim vitiiis per consuetudinem, quasi declivior ac mollior, et velut quibusdam amœna floribus voluptatum facile ad se rapit commeamtium multitudinem: hæc vero insueto **1101** calle virtutum tristior atque horridior: ab his tantum eligitur, quibus non tam delectatio itineris cordi est, quam utilitas mansionis. Asperam enim nobis, et insuavem virtutum viam, nimia facit vitiorum consuetudo, quæ si in partem alteram transferatur, (b) invenietur, sicut Scriptura dicit, *semita justitiæ lævis* (Prov. 2. 20. juxta LXX). Ponamus ergo jam rationem vitæ nostræ, et per quam potissimum gradiamur viam, conscientia teste discamus. Omne enim quod agimus, omne quod loquimur, aut de lata, aut de angusta via est. Si cum paucis angustum iter et subtilem quamdam semitam invenimus, ad vitam tendimus. Si vero multorum comitamur viam, secundum Domini sententiam, imus ad mortem.

11. Si ergo odio atque invidia possidemur, si cupiditati et avaritiæ cedimus, si præsentia commoda futuris præferimus: per spatiosam viam incedimus. Habemus enim ad hæc comitum multitudinem, et late similium stipamur agminibus. Si iracundiam libidinemque explere volumus, si injuriam vindicamus [al. vindicare], si maledicenti remaledicimus, et adversum inimicum inimico animo sumus, æque cum pluribus ferimur. Si vel adulamur ipsi, vel adulantem libenter audimus, si (c) verum dicere gratia impedimur, et magis offendere animos hominum timeamus, quam non ex animo loqui; de multorum item via sumus. Toti nostri sunt socii, quot extranei veritatis. At e contrario, (d) si ab his omnibus vitiiis sumus extranei, si purum ac liberum animum præstamus, et omni cupiditate calcata, solis studemus divites esse virtutibus: per angustam viam nitimur. Conversatio enim ista paucorum est. Estque perrarum atque difficile, idoneos hujus itineris comites reperire. Quin etiam multi hæc ire se simulant, et per diversa errorum diverticula, ad viam multitudinis revertuntur. Ideoque timendum est, ne quos duces recti hujus itineris habere nos credimus: eos comites habeamus erroris.

12. Si igitur inveniuntur exempla, quæ nos per hanc ducant viam, et rectum Evangelii tramitem teneant, sequenda sunt. Sin vero ea vel deficiunt, vel deficere putantur, Apostolorum forma **1102** universis proposita est. Clamat vas electionis Paulus, nosque quasi ad angustum hoc iter convocans, dicit: *Imitatores mei estote, sicut et ego Christi* (1. Cor. 11. 1). Certe quod est amplius omnibus, ipsius Domini reuelcet exemplum, qui in Evangelio ait: *Venite ad*

omnes qui laboratis et onerati estis, et ego (e) requiescere faciam vos. Tollite jugum meum super vos, et discite a me, quia mitis sum, et humilis corde (Matth. 11. 28. 29). Si periculosum est imitari illos, de quibus dubitas an imitandi sint: hunc certe imitari tutissimum est, atque ejus vestigia sequi, qui dixit: *Ego sum via, veritas, et vita* (Joan. 14. 6). Nunquam enim errat, qui sequitur veritatem. Unde et Apostolus Joannes ait: *Qui dicit se in Christo manere, debet sicut ille ambulavit, et ipse ambulare* (1. Joan. 2. 6). Et beatus Petrus ait: *Christus pro nobis passus est, vobis relinquens exemplum, ut sequamini vestigia ejus: qui peccatum non fecit, nec est inventus dolus in ore ejus. Qui cum malediceretur, non maledicebat: cum pateretur, non comminabatur. Tradebat autem judicanti se injuste. Qui peccata nostra, ipse pertulit in corpore suo super lignum, ut peccatis mortui, justitiæ vivamus* (1. Petr. 2. 21. et seq.).

15. Cesset omnis excusatio errorum, auferantur peccandi fœda solatia. Nihil omnino agimus, qui nos per multitudinis exempla defendimus, et ad consolationem nostram, aliena sæpe numerantes vitia, deesse nobis dicimus, quos debeamus sequi. Ad illius exemplum mittimur, quem omnes fatemur imitandum. Atque ideo præcipua tibi cura sit, legem nosse divinam: per quam (f) possis, quasi præsentia cernere exempla sanctorum: quid faciendum sit, quidve vitandum, illius consilio disce [al. discere]. Maximum enim ad justitiam auxilium, est implere divinis eloquiis animum, et quod opere exequi cupias, semper corde meditari. Rudi adhuc populo, et hominibus ad obedientiam insuetis, per Moysen imperatur a Domino, ut in signum memoriæ, qua præcepta Domini recordentur: (g) per singulas vestimentorum fimbrias, habeant cum cocco hiacynthini coloris insignia, ut etiam casu huc illucque respicientibus oculis, mandatorum cœlestium memoria nascatur. De quibus fimbriis Pharisei redarguuntur a Domino (Matth. 23. 5), **1103** quod eas perverso usu, non ad commotionem præceptorum dei, sed ad ostentationem sui habere cœperint, ut scilicet quasi de majoris observationis diligentia, sancti a populo judicarentur.

14. Tibi vero servanti non jam litteræ præcepta, sed spiritus, divinatorum mandatorum memoria spiritualiter excolenda est. Cui non tam frequenter recordanda sunt præcepta Domini, quam semper cogitanda. Sint ergo divinæ Scripturæ semper in manibus tuis, et jugiter mente volvantur. Nec sufficere tibi

(e) Alii editi *reficiam* vos.

(f) Pro *possis* Cisterciense membranæ *putes*.

(g) Pro *cocco* Cisterc. Ms. *toto*, alii *tota*, vel *torta*. vitiose omnes, ut puto; quid enim ad rem facit coccus; ut de hac tantum voce dicam, quam præferunt editi omnes? Sed ut intelligas totum hunc locum esse corruptum, ne duo quidem sunt Mss. exemplaria, quæ isdem omnino verbis legant. Cisterciense quod unum profero: «per extremitates vestimentorum fimbrias habeant, easque toto hyacintini coloris insignia.» Cujus lectionis cum prius comma editis longe præferam, alterum malim sic emendare ex ingenio: *easque flocco hyacintini coloris insigniunt*. Notum quippe est ad fimbriam, quæ extremam pallii oram ambiabat, e quatuor ejus angulis floccos hyacinthinos pendisse, quod usque hodie Judæi servant.

(a) Alii Mss. *celebratur a pluribus, et tenetur a multis*.
(b) LXX. ἀφ᾽ ὧν αὐτῶν τῶν τριῶν διακόνων λέλας, «invenissent nique semitas justitiæ læves.» Olim erat in quibusdam impressis «invenies semitam justitiæ lævem.»

(c) Cisterciens. Ms. duoque editi «si vero gratiam impendimus, et magis» etc.

(d) Vocula *his* penes Martian. deerat; tum unus Ms. *vacia sumus* pro *sumus extranei*.

putes mandata Dei memoria tenere, et operibus obli-
visci. Sed ideo illa cognosce, ut facias quicquid fa-
ciendum didiceris. *Non enim auditores legis justi sunt
apud Deum, sed factores legis justificabuntur (Rom. 2.
13).* Latus quidem et immensus divinæ legis campus
extenditur. Qui diversis testimoniis veritatis, velut
cælestibus quibusdam floribus vernans, mira oblecta-
tione legentis animum pascit ac refovet. Quæ omnia
semper cognoscere, secumque revolvere, ingens ad
conservandam justitiam beneficium est. Sed quasi ad
compendiosum quoddam (a) commonitorium, illa tibi
Evangelii eligenda sententia est, et superscribenda
cordi tuo, quæ ad totius justitiæ breviarium, domi-
nico ore profertur: *Omnia quæcumque vultis ut fa-
ciant vobis homines, hæc et vos facite illis. Hæc enim
Lex et Prophetæ (Matth. 7. 12).* Infinitæ namque sunt
species, partesque justitiæ: quas non modo stylo per-
sequi, sed cogitatione etiam capere difficillimum est.
Quas omnes una ac brevi sententia comprehendit, et
latentem hominum conscientiam, secreto animi judi-
cio, aut absolvit, aut damnat.

15. Ad omnem igitur actum, ad omne verbum, ad
omnem etiam cogitatum, hæc sententia retractetur:
quæ tibi quasi speculum quoddam paratum, et ad
manum semper positum, qualitatem tuæ voluntatis
ostendat, ac etiam vel de injusto opere redarguat,
vel de justo lætificet. Quotiescumque enim talem in
alterum habueris animum, qualem in te ab altero
servari cupis, æquitatis viam tenes. Quoties vero
talis erga alterum fueris, qualem in te vis neminem:
iter justitiæ **1104** dereliquisti. En totum illud
divinæ legis arduum totumque difficile. En ob quam
causam dura imperia Domino reclamamus, et dici-
mus nos vel difficultate, vel impossibilitate manda-
torum premi. Nec sufficit, quod jussa non facimus,
nisi etiam jubentem injustum pronuntiemus: dum
ipsum æquitatis auctorem, non modo dura et ardua,
sed etiam impossibilia præcepisse conquerimur. *Om-
nia, inquit, quæcumque vultis, ut faciant vobis homi-
nes, hæc et vos facite illis.* Coniungi vult inter nos,
atque connecti, per mutua beneficiâ caritatem. Omnes-
que homines vicario inter se amore copulari, ut id
unoquoque præstante alteri, quod sibi ab omnibus
præstari velit: tota justitia; et præceptum hoc Dei,
communis sit utilitas hominum. Et, o miram clemen-
tiam Domini! o ineffabilem Dei benignitatem! Præ-
mium nobis pollicetur, si nos invicem diligamus, id
est, si nobis eâ præstemus invicem, quorum vicissim
indigemus. Et nos superbo simul et ingrato animo,
ejus renitimus voluntati: cujus etiam imperium be-
neficium est.

16. Nulli unquam omnino detrahas, nec aliorum
vituperatione te laudabilem videri velis: magisque
vitam tuam (b) ornare discas, quam alienam carpere.

(a) Pene Erasmus ac Martian. «quasi ad compendiosum
locum, quoddam commonitorium» etc.

(b) Sic plerique Mss. atque editi habent; Martianæus
vero post Erasmi ordinare. Sequentem locum ex Græco
legit Auctor noster, Vulgatus enim interpres juxta He-
braicam veritatem habet, *Noli diligere somnum, ne te
ægetas opprimat.* Tantæ diversitatis ratio petenda est ab

Ac semper Scripturæ memor esto dicentis: *Noli di-
ligere detrahere, ne eradiceris (Prov. 20. 15. juxta
LXX).* Pauci admodum sunt, qui huic vitio renun-
tiant, raroque invenies, qui ita vitam suam irrepre-
hensibilem exhibere velint, ut non libenter reprehend-
ant alienam. Tantaque hujus mali libido mentes ho-
minum invasit, ut etiam qui procul ab aliis vitiis re-
cesserunt, in istud tamen quasi in extremum diaboli
laqueum incidant. Tu vero hoc malum ita effuge, ut
non modo ipsa non detrahas, sed ne alii quidem de-
trahenti, aliquando credas. Nec obrectatoribus aucto-
ritatem de consensu tribuas: ne eorum vitium nu-
trias, annuendo. *Noli, inquit Scriptura, consentaneus
esse cum derogantibus adversus proximum tuum, et non
accipies (c) super illum peccatum.* Et alibi: *Sepi aures
tuas spinis, et noli audire linguam nequam (Eccli. 28.
28).* Unde et beatus David, diversas **1105** inno-
centiæ species justitiæque dinumerans, de hac quoque
virtute non tacuit, dicendo: *Et opprobrium non accipit
adversus proximos suos (Psal. 14. 4):* propterea
quod ipse non solum adversatur, sed etiam persecui-
tur detrahentem. Ait enim: *Detrahentem secreto
proximo suo hunc persequar (Psal. 100. 5).* Est sane
tale hoc vitium, quod vel in primis extingui debeat,
et ab eis qui se sancte instituere volunt, prorsus ex-
cludi. Nihil enim tam inquietat animum, nihil est
quod ita mobilem mentem ac levem faciat, quam
facile totum credere, et obrectatorum verba, teme-
rario mentis assensu sequi. Hinc enim crebræ dissen-
siones, hinc odia injusta nascuntur. Hoc est quod
sæpe de amicissimis etiam inimicos facit, dum con-
cordes quidem, sed credulas animas, maliloqua lingua
dissociat. At contra, magna quies animi, magnaque
est morum gravitas, non temere de quoquam sinistri
aliquid audire. Beatusque est qui ita se contra hoc
vitium armavit, ut apud eum detrahere nemo audeat.
Quod si hæc in nobis esset diligentia, ne passim ob-
rectatoribus crederemus, jam omnes detrahere time-
rent: ne non tam alios, quam seipsos viles detra-
hendo facerent. Sed hoc ideo malum celebre est,
idcirco in multis fervet hoc vitium, quia pene ab
omnibus libenter auditur.

17. Adulatorum quoque assentationes, et noxia
blandimenta fallaciæ, velut quasdam pestes animæ
fuge. Nihil est quod tam facile corrumpat mentes
hominum, nihil quod tam dulci et molli vulnere ani-
mum feriat. Unde et quidam sapiens ait: *Verba adu-
latorum mollia, feriunt autem interiora ventris (Prov.
26. 22).* Et Dominus loquitur per Prophetam: *Popu-
lus meus, qui beatificant vos, seducunt vos, et semitas
pedum vestrorum dissipant (Isai. 5. 12. sec. LXX).* In
multis, isto maxime tempore, regnat hoc vitium
quodque est gravissimum, humilitatis ac benevolen-
tiæ loco ducitur. Eo fit, ut qui adulari nescit, aut in-

homonymia vocum Hebraicarum, quas edisserere non est
hujus loci. Tantum monemus pro *ne eradiceris*, veteres
Latinos Scriptores, qui hunc locum allegant ex LXX. ple-
rumque legere *ne extollaris*, quod intelligi debet, ac si
diceretur *ne e medio tollaris*.

(c) Duo veteres editi: *non accipies per illos peccatum.*
Totidem Mss. *adversus illos.*

vidus, aut superbus putetur. Est sane grande et subtile artificium, laudare alterum in commendationem sui, et decipiendo, animum sibi obligare decepti: quodque hoc maxime vitio agi solet, fictas laudes, certo pretio vendere. Quæ hæc tanta est levitas animi, quæ tanta vanitas, relicta propria conscientia, alienam opinionem sequi: et quidem fictam atque simulatam? **1106** Rapi vento falsæ (a) laudationis, gaudere ad circumventionem suam, et illusionem pro beneficio accipere? Tu ergo si vere laudabilis esse cupis, laudem hominum ne requiras. Illique præpara conscientiam tuam, *qui et illuminabit abscondita tenebrarum, et manifestabit consilia cordium, et tunc laus (b) tibi erit a Deo (1. Cor. 4. 5).*

18. Sit igitur intentus ac vigilans, et adversus peccata semper armatus animus tuus. Sermo in omnibus moderatus et parvus, et qui necessitatem magis loquendi indicet, quam voluntatem. (c) Ornet prudentiam verecundia, quodque præcipuum in feminis semper fuit, cunctas in te virtutes pudor superet. Diu ante considera, quid loquendum sit, et adhuc tacens provide, ne quid dixisse pœniteat. Verba tua ponderet cogitatio, et linguæ officium animi libra dispenset. Unde Scriptura dicit: *Argentum et aurum tuum consta, et verbis tuis facito stateram, et frenos ori tuo recios: et attende ne forte labaris lingua (Eccli. 28).* Nunquam (d) malum verbum de ore tuo procedat, quæ ad cumulum benignitatis juberis etiam maledicentibus benedicere. *Misericordes, inquit, modesti, humiles, non reddentes malum pro malo, neque maledictum pro maledicto, sed e contrario benedicentes (1. Petr. 3. 9).*

19. Mentiri vero atque jurare, lingua tua prorsus ignoret, tantusque in te sit (e) veri amor, ut quidquid dixeris, juratum putes. De quo Salvator ad discipulos ait: *Ego autem dico vobis, non jurare omnino.* Et paulo post: *Sit autem sermo vester, est, est: non, non: Quod autem his abundantius est, a malo est (Matth. 5. 34. 37).* In omni igitur actu atque verbo, quieta mens et placida servetur: semperque cogitationi tuæ Dei præsentia occurrat: sit humilis animus, ac mitis, et adversus sola vitia erectus. Nunquam illum aut superbia extollat, aut avaritia inflectat, aut ira præcipitet. Nihil enim quietius, nihil purius, nihil denique pulchrius ea mente esse debet, quæ in Dei habitaculum præparanda est, quem non auro templa fulgentia, non gemmis altaria distincta delectant, sed anima ornata virtutibus. Ideo et templum Dei, sanctorum corda dicuntur, affirmante Apostolo, qui ait: *Si quis templum Dei violaverit, disperdet illum Deus. Templum enim Dei sanctum est, quod estis vos (1. Cor. 3. 17).*

20. Nihil habeas humilitate præstantius, **1107**

(a) Idem veteres editi, *falsæ adulationis*, cui lectioni favet, quod infra numero 30. habetur *ficta adulatione decipere.*

(b) Cisterc. *micuitque* pro tibi.

(c) Idem Cisterc. *ornet pudicitiam verecundia.*

(d) Cum modo laudato Cisterc. plerique Mss. alii libri *Nunquam maledictum (vel maledictio) de ore tuo etc.*

(e) Mss. codd. *veritatis amor*, et mox unus Cisterc. *juramentum putes.*

nihilque amabilius. Hæc est enim præcipua conservatrix, et quasi custos quædam virtutum omnium: nihilque est quod nos ita et hominibus gratos et Deo faciat, quam si vitæ merito magni, humilitate infimissimi. Propter quod Scriptura dicit: *Quanto magnus es, humilia te in omnibus, et coram Deo invenies gratiam (Eccli. 3. 20).* Et Dominus loquitur per Prophetam: *Super quem alium requiescam, nisi super humilem, et quietum, et trementem verba mea (Isai. 66. 2)?* (f) Verum tu eam humilitatem sequere: non quæ ostenditur, atque simulatur gestu corporis, aut fracta voce verborum, sed quæ puro affectu cordis exprimitur. Aliud est enim virtutem habere, aliud virtutis similitudinem: aliud est rerum umbram sequi, aliud veritatem. Multo deformior illa est superbia, quæ sub quibusdam humilitatis signis latet. Nescio enim quomodo turpiora sunt vitia, quæ virtutum specie celantur.

21. Nulli te unquam de generis nobilitate præponas, neque obscuriores quasque et humiliore loco natas, te inferiores putes. Nescit religio nostra personas accipere: nec conditiones hominum, sed animos inspicit singulorum. Servum et nobilem de moribus pronuntiat. Sola apud Deum libertas est, non servire peccatis. Summa apud Deum est nobilitas, clarum esse virtutibus. Quid apud Deum in viris nobilius Petro, (g) qui piscator et pauper fuit? Quid in feminis beata Maria illustrius, quæ sponsa fabri describitur? Sed illi piscatori et pauperi cælestis regni a Christo creduntur claves. Hæc sponsa fabri, meruit esse mater illius, a quo ipsæ claves datæ sunt. Eliguit enim Deus ignobilia et contemptibilia hujus mundi (1. Cor. 1. 27), ut potentes ac nobiles ad humilitatem facilius adduceret. Nam et alias frustra sibi aliquis de nobilitate generis applaudit, cum universi parvi honoris, et ejusdem apud Deum pretii sint, qui uno Christi sanguine sunt redempti: nec interest qua quis conditione natus sit, cum omnes in Christo æqualiter renascamur. Nam et si obliviscimur, quia ex uno omnes generati sumus: saltem id semper meminisse debemus, quia per unum omnes regeneramur.

22. Cave ne si jejunare aut abstinere cœperis, te putes jam esse sanctam. Hæc enim virtus adjumentum est, non perfectio **1108** sanctitatis. Magisque id providendum est, ne tibi hoc, cum licita contemnas, securitatem quamdam illicitorum faciat. Quicquid supra justitiam offertur Deo, non debet impedire justitiam, sed adjuvare. Quid autem prodest tenuari abstinentia corpus, si animus intumescat superbia? Quam laudem merebimur de pallore jejunii, si invidia lividi simus? Quid virtutis habet vinum non bibere, et ira atque odio inebriari? Tunc, inquam, præclara est abstinentia, tunc pulchra atque magnifica castigatio corporis, cum est animus jejunos a

(f) Sic legimus ex Mss. nostris, cum antea impressi omnes *Verumtamen humilitate etc.*

(g) Desunt in Cisterc. Ms. *qui piscator et pauper fuit*, Paulo post *pro creduntur alii Mss. codd. donantur*,

vitiis. Imo qui probabiliter ac scienter abstinentiæ virtutem tenent, eo affigunt carnem suam, quo animæ frangant superbiam: ut quasi de quodam (a) fastigio contemptus sui atque arrogantiae, descendant ad implendam Domini voluntatem, quæ maxime in humilitate perficitur. Idcirco a variis ciborum desiderii mentem retrahunt, ut totam ejus vim occupent in cupiditate virtutum. Jamque minus jejuniorum et abstinentiæ laborem caro sentit, anima esuriente justitiam. Nam et vas electionis Paulus dum castigat corpus suum, et in servitium redigit, ne aliis prædicans ipse reprobis inveniatur (1. Cor. 9. 27), non ad [al. ob] solam, ut quidam imperiti putant, hoc facit castitatem: non enim huic tantummodo, sed omnibus omnino virtutibus abstinentia opitulatur. Neque magna aut tota Apostoli gloria est, non formidari: sed hoc agit, ut castigatione corporis, erudiar animus; quantoque nihil ex voluptatibus concupiscit, tanto magis possit de virtutibus cogitare: ne perfectionis magister, imperfectum aliquid in se ostendat: ne Christi imitator, extra præceptum quicquam aut voluntatem Christi faciat: neve minus exemplo, quam verbo doceat, cumque aliis prædicaverit, ipse reprobetur: (b) audiatque cum Pharisæis: *Dicunt enim et non faciunt (Math. 23. 5).*

23. Apostolici vero et præcepti est, et exempli, ut habeamus rationem, non conscientiae tantum, sed etiam famæ (Rom. 12. 17). Non superfluum et a fructu vacuum, gentium magister hoc docet: vult enim etiam extraneos ad fidem homines, per fidelium opera proficere, ut religionem ipsam religionis disciplina commendet. Et ideo sicut luminaria in mundo lucere **1109** nos jubet, in medio nationis pravæ et perversæ, ut incredulæ mentes errantium, ex nostrorum actuum lumine, ignorantiae suæ tenebras deprehendant. Unde et ipse ad Romanos ait: *Providentes bona non solum coram Deo sed etiam coram hominibus (Rom. 12. 17).* Et alibi: *Sine offensione estote Judæis, et gentibus, et Ecclesiae Dei, sicut ego per omnia omnibus placeo, non quaerens quod mihi utile est, sed quod multis (1. Cor. 10. 32. 33).* Beatus est qui tam sancte, tamque graviter disposuit vitam suam, ut de eo sinistri aliquid ne fugi quidem possit: dum adversus obtractorum libidinem pugnat meriti magnitudo nec fugere quisquam ausus est, quod a nullo putat esse credendum. Quod si id assequi difficile atque nimis arduum est, sattem hanc adhibeamus vitæ nostræ diligentiam, ne malæ mentes occasionem inveniant detrahendi. Ne ex nobis scintilla procedat, per quam adversus nos sinistrae famæ flamma conflatur. Alioquin frustra nascimur obtractatoribus nostris si (c) eis ipsi obtractandi materiam ministramus. Si autem nobis diligenter atque sollicitè omnia ad honestatem providentibus, cunctisque acti-

(a) Perperam Erasmianam lectionem secutus editor Benedictinus *fastidio*. Dixit autem ut Victorius notat *contemptus sui*, quo ipse alios contemnit, non se.

(b) Cisterc. membranae cum editis quibusdam addunt a Donano.

(c) Erat ceteris uno verbo, et vitioso. Mox alii codd. *materialis*.

bus nostris timorem Dei præferentibus, illi nihilominus insaniunt: consoletur nos conscientia nostra, quæ tunc maxime tuta est, tunc optime segura est, cum ne occasionem quidem male de se sentiendi dedit. Illis enim vix dicitur per Prophetam, *qui dicunt quod bonum est malum; qui lucem appellant tenebras: et quod dulce est, amarum vocant (Isai. 5. 20. juxta LXX)*. Nobis ergo Salvatoris aptabitur sermo: *Beati estis cum vobis maledixerint homines, mentientes (Math. 5. 11)*. Nos modo agamus, ut male de nobis nemo loqui absque mendacio possit.

24. Ita habeto sollicitudinem domus, ut aliquam tamen vacationem animæ tribuas. Eligatur tibi opportunus, et aliquantum a familiæ strepitu remotus locus, in quem tu velut in portum, quasi ex multa tempestate curarum te recipias, et excitatos foris cogitationum fluctus, secreti tranquillitate componas. Tantum ibi sit divinæ lectionis studium, tam crebræ orationum vices, tam firma et pressa de futuris cogitatio, ut omnes reliqui temporis occupationes facile hac vocatione compenses. Nec hoc ideo dicimus, quo te retrahamus a tuis: imo id agimus, ut ibi discas, ibique mediteris, qualem tuis præbere te debeas.

25. **1110** Familiam tuam ita rege et confove, ut te matrem magis tuorum, quam dominam videri velis, a quibus benignitate potius, quam severitate exige reverentiam. Fidelius et gratius semper obsequium est, quod ab amore, quam quod a metu (d) proficiscitur. Præcipue autem in conjugio venerabili atque immaculato Apostolicæ regulæ ordo teneatur.

26. Servetur in prinis viro auctoritas sua, totaque a te discat domus, quantum illi honoris debeat. Tu illum dominum obsequio tuo, tu magnum illum tua humilitate demonstra, tanto ipsa honoratior futura, quanto illum amplius honoraveris. *Caput enim, ut ait Apostolus, mulieris est vir (Ephes. 5. 23)*: nec aliunde magis reliquum corpus ornatur, quam ex capitis dignitate. Unde idem alibi dicit: *Mulieres subditæ estote viris, sicut oportet in Domino (Coloss. 3. 18)*. Sed et beatus Petrus Apostolus ait *Siniliter autem mulieres subditæ sint viris, ut et si qui non credunt verbo, per mulierum conversationem, sine verbo lucrifiant (1. Petr. 31)*. Si ergo etiam gentilibus maritis debetur honor jure conjugii, quanto magis reddendus est Christianis.

27. Atque ut ostendat, quibus ornamentis etiam viris junctæ femine decorari debeant, ait: *Quarum sit non extrinsecus capillatura, aut circumdatio auri, aut vestimentorum cultus, sed qui absconditus cordis est homo in incorruptibilitate quieti et modesti spiritus, qui est in conspectu Dei locuples. Sic enim aliquando et sanctæ mulieres sperantes in Domino, ornabant se, subjectæ propriis viris, sicut Sara obediebat Abraham, Dominum suum vocans (Ibid. 3. et seq.)*. Hæc autem præcipiens, non eas jubet (e) squalere sordibus, et horrentibus pannorum assuuentis legi, sed immode-

(d) Aliter percipitur. Quidam Mss. *accipitur*.

(e) Ita maluimus cum Mss. libris legere quam cum editis *squalore, sordibus*.

rato cultui, et nimis exquisito interdicit ornatai, simplicemque commendat ornatum atque habitum. De quo et vas electionis ait : *Similiter autem et mulieres in habitu ornato, cum verecundia et sobrietate: ornantes se non in tortis crinibus, aut auro, aut margaritis, vel veste pretiosa, sed quod decet mulieres, promittentes castitatem per opera bona* (1. Tim. 2. 9. 10).

28. Reperi vero te (a) miro fidei ardore succensam, aliquot jam ante annos continentiam proposuisse, et reliquum vitæ tæe tempus pudicitiae consecraste. Magni hoc animi signum, et perfectæ virtutis indicium est, renuntiare subito expertæ voluptati, fugere nidas carnis illicebas, **1111** et calentis adhuc ætatis flammam fidei amore [al. ardore] restinguere. Sed illud quoque simul didici, quod me non mediocriter angit ac stimulat, te videlicet tantum hoc bonum, absque consensu et pacto viri servare cœpisse, cum hoc Apostolica omnino interdicit auctoritas, quæ in hac duntaxat causa, non modo uxorem viro, sed etiam virum uxoris subjecit potestati. *Uxor, inquit, sui corporis potestatem non habet, sed vir. Similiter autem et vir potestatem non habet sui corporis, sed mulier* (1. Cor. 7. 4). Tu vero quasi oblita fœderis nuptialis, pactique hujus ac juris immemor, inconsulto viro vovisti Domino castitatem. Sed periculose promittitur quod adhuc in alterius potestate est. Et nescio quam sit grata donatio, si unus offerat rem duorum (b) Multa jam per hujuscemodi ignorantiam et audivimus, et vidimus scissa conjugia, quodque recordari piget, occasione castitatis adulterium perpetratum. Nam dum una pars se etiam a licitis abstinere: altera ad illicita delapsa est. Et nescio in tali causa, quis magis accusari, quis amplius culpari debeat, utrum ille qui reputatus a conjuge fornicatur, an illa quæ repellendo a se virum, eum fornicationi quodammodo objicit. Atque ut super hac causa, quid veritas habeat, agnoscas, pauca mihi de divina auctoritate ponenda sunt. Apostolicæ doctrinæ regula nec cum Joviniano æquat continentiae opera nuptiarum, nec cum Manichæo conjugia condemnat. Ita vas electionis ac magister gentium, inter utrumque temperatus incedit ac medius, ut remedium incontinentiæ indulgeat, et ad præmiâ provocet continentiam. Totusque in hac causa ejus hic sensus est, ut ex utriusque sententia proponatur castitas, aut certe ab utroque debitum commune solvatur.

29. Sed ipsa jam Apostoli verba ponamus, totamque hanc causam a sui principio retractemus. Loquitur enim ad Corinthios : *De quibus autem scripsistis mihi: bonum est homini mulierem non tangere* (1. Cor. 7. 1). Et quanquam hic laudaverit castitatem, tamen ne aliquibus videatur prohibere conjugia, subiungit. *Propter fornicationem autem unusquisque suam uxorem habeat.* (c) *Uxori vir debitum reddat: similiter autem et uxor*

viro. Mulier autem sui corporis potestatem non habet, sed vir. **1112** *Et vir sui corporis potestatem non habet, sed mulier. Nolite fraudare invicem* (Ibid. et seqq.) Ac rursus, ne tanta pro nuptiarum parte dicendo, videretur excludere castitatem, sequitur : *Nisi forte ex consensu ad tempus, ut vacetis orationi.* Et statim quasi recusat hoc, quod dixit, *ad tempus*: ne non tam perpetuam, quam temporalem ac brevem continentiam docere videatur. Ait enim : *propter incontinentiam vestram. Hoc autem dico secundum indulgentiam, non secundum imperium.* Unde hoc quod dixit, *ad tempus*, docet meditationem debere fieri castitatis, ut per certa intervalla temporum quasi exploratis continentiae suæ viribus, sine periculo utriusque promittant, quod semper est ab utroque servandum. Quid vero absolute velit, manifeste dicit : *Volo autem omnes homines esse sicut meipsum, id est, in jugi ac perpetua castitate vivere.*

30. Vides ne quam caute quam provide, quam sine ullius occasione scandali, magister firmaverit de castitate sententiam, nolens tantum bonum in unius temeritate nutare, quod ligare et confirmare debet consensus amborum? Et revera, quid ea castitate firmiter est, quidve tutius, quam quæ ex duorum cœpta sententia, ab utroque velut in commune servatur? Nec de se tantum pars altera sollicita, mutuo se ad virtutis animet perseverantiam. Ille enim, sicut alia quoque bona, non tantum cœpisse, sed perfecisse laudandum est. Jamdudum, ut intelligis, scopuloso distileilique in loco versatur oratio, nec audet in alterutram declinare partem, dum æqualiter utrumque formidat, sed ex nostra difficultate tuum agnosce discrimen, malimus enim te contristare forsitan vera dicendo, quam ficta adulatione (d) decipere. Duplex, ut vides, malum, æquale et anceps periculum est: ex utroque arctaris, ex utroque constringeris. Contemnere omnino virum atque despiciere, aperta contra Apostoli sententiam est: (e) perdere vero tanti temporis castitatem, et Deo non reddere quod promiseras, timendum, atque metuendum est. Ut vulgo dicitur: *Facile ex amico inimicum facies, cui promissa non reddas.* (f) Sic enim Scriptura dicit. *Quod si voveris votum Domino Deo, non moreris reddere illud: quia quærens quærit illud Dominus Deus abs te, et erit tibi in peccatum* (Deut. 23. 21. sec. LXX. et Eccl. 5. 3). Ait ergo: Debitam honorificentiam viro **1113** exlibe, ut ex utroque Domino debitum, quod vovisti, reddere possis. De cujus conscientia non diffidimus, si paululum expectasses: non quod te a bono castitatis retrahamus, sed hujus animum ad castitatis oraculum totis viribus incitemus; ut voluntarium sacrificium offerat Deo, in odorem suavitatis: ut exuta mens a cunctis retinaculis

(d) Erasmiana lectio quam Martianæus exscribit, vitiose ducere habebat pro decipere.

(e) Male iterum ex Erasmo editor Benedictinus, *Prodere viro.*

(f) Erasm. et Martianæus *Sicut* pro sic. Tum paulo post *erit enim pro et erit tibi.*

(a) Male editor Benedict. ad Erasmian. codd. *miræ fidei.*

(b) Confer S. Augustini ad Eodicjam Epistolam 292.

(c) Victorius et pauci alii ex editis addunt, « et unusquisque suum virum habeat, » quæ in Mss. non inveniuntur.

mundanis, atque corporalibus voluptatibus (a) sit : ut valeas plenius inhærere Dominicis præceptis. Quod tamen, ne quid a nobis negligenter esse dictum arbitreris, divinarum Scripturarum testimoniis edocui-
mus, sicut etiam. Apostolus dicit : *Et erunt duo in carne una* (1. Cor. 6. 16. 17) ; jam non *una caro* (Matth. 19. 6), sed *unus spiritus* (1. Cor. 6. 17).

31. Hoc sacramentum magnum est, arduumque est iter castitatis : sed magna sunt præmia, vocatque nos Dominus in Evangelio dicens : *Venite benedicti Patris mei, possidete præparatum vobis regnum ab origine mundi* (Matth. 25. 34). Idem ipse Dominus dicit : *Venite ad me omnes, qui laboratis, et onerati estis; et ego vos reficiam. Tollite jugum meum super vos, et discite a me, quia mitis sum, et humilis corde, et invenietis requiem animabus vestris; jugum enim meum suave est, et onus meum leve. Dicit enim idem Dominus iis, qui ad sinistram ejus erunt: Discedite a me maledicti in ignem æternum, quem præparavit Pater meus diabolo, et angelis ejus* (Matth. 25. 41) : nescio vos, operarii iniquitatis. *Erit ibi fletus et stridor dentium. Illi utique omnes plangent, illi lugebunt, qui ita curis se vitæ præsentis involvunt, ut obliviscantur futuram; quos somno quodam ignorantia, et malæ securitatis oppressos fluctibus, Domini comprehendet adventus : unde ipse, in Evangelio ait : Attendite vobis, ne forte graventur corda vestra in crapula, et ebrietate, et curis hujus vitæ: ne forte superveniat in vos repentina dies illa, tanquam laqueus enim superveniet in omnes, qui sedent super faciem omnis terræ* (Luc. 21. 34. 35). Et rursus : *Vigilate, et orate, nescitis enim, quando tempus sit* (Matth. 24. 42. et 25. 13).

32. Beati sunt, qui ita expectant, ita illum speculantur diem, ut se ad eum quotidie præparent, qui non de præterita sibi justitia blandientes, secundum Apostolum, *per dies singulos in virtute renovantur* (2. Cor. 4. 16). *Justitia enim justi non proderit ei, 1114 a quo die justus esse desierit. Sicut etiam iniquo non nocebit iniquitas, sua a die, quo se ab iniquitate converterit* (Ezech. 18. 24). Nec sanctus ergo securus esse debet, quamdiu in hujus vitæ agone versatur; nec desperare peccator, qui, secundum prædictam Prophetæ sententiam, uno die justum se efficere potest; sed totum, quo tenditur, spatium vitæ tuæ est, ut peragere possis justitiam; nec de præterita justitia confidens, remissior efficiaris; sed sicut dicit Apostolus, *Posteriora obliviscens, ad ea autem, quæ anteriora sunt, ne extendens, ad destinatum persequor bravium supernæ vocationis, sciens scriptum esse cordis inspectorem Deum* (Phil. 3. 15. et Prov. 24. 12). Et idcirco satagit, ut animam mundam habeat a peccato. Propter quod scriptum est, *omni custodia serva cor tuum* (Prov. 4. 23). Et iterum : *Diligit Dominus munda corda. Accepti autem sunt ei omnes immaculati* (Prov. 11. 20. juxta LXX). Idcirco age, ut ordines reliquum tempus vitæ tuæ sine offensa, ut possis secure canere cum Propheta : *Per-*

(a) Voculis sit, ut, omissis, vetus quædam editio, vacat, proba æque lectione.

ambulam in innocentia cordis mei, in medio domus meæ (Psal. 100. 2). Et iterum : *Introibo ad altare Dei, ad Deum, qui lætificat juventutem meam* (Psal. 42. 4). Quia inchoasse non sufficit; sed perfecisse justitia est.

EPISTOLA (b) CXLIX (c).

S. HIERONYMI.

De solemnitatibus Paschæ.

Hebræorum dies festos edisserit, eosque minime observari debere post Evangelium docet.

1. De solemnitatibus et Sabbatis, Neomeniis, quæ in Lege a Domino præcipiuntur observari, tuæ caritatis imperio cogente, dicturi, quid secundum litteram reprobari, vel quid spiritualiter observari debeat : prius cogimur amatoribus litteræ adversariisque veritatis respondere; quos cum (d) meo jure possim repercutere magis eos blande leniterque alloquens ad agnitionem veritatis venire cupio, qui cum radicem amarum corticem ruminare cupiunt, poma expunt, pulveremque auri mirantes, formata metalla despiciunt. Qui etsi secundum litteram Legis observari **1115** cuncta contendunt, velamine posito super faciem Moysi, spiritus veritatis luce illuminari nequeunt, (e) quos etsi veritati non acquieverint, hirci tamen more emissarii, humero nostræ patientiæ parati ad satisfactionem de ea quæ in nobis est fide (1. Pet. 3. 15), ad eremum suæ perditionis, et lavare postea vestimenta, ne contagione hæretici sensus polluti remaneant. Nos autem in initio hujus opusculi exemplo Jeremiæ docti, evellere prius, destruere, et postea plantare et ædificare proponimus.

2. De Scripturis prius ostendere cupientes, quomodo hæ feriæ Domini, quæ præcipiuntur Loge servari, non umbra, sed spiritualia observantia celebrantur. Et siqui imbecillitatis nostræ auctoritatem parvipendere voluerint, Prophetas audiant, qui provido patrocínio providentes harum reprobationum Evangelii tempore aperta voce prædixerunt. Imo in eis Domino proloquente : *Dies festos vestros, et Neomenias, et Sabbatha audit anima mea*. Et hæc se Dominus non mandasse pronuntiat, cum ipsum in Lege hæc præcepisse manifestum est. In quibus verbis quid aliud ostenditur, quod cum Christo finis Legis advenerit, ea secundum litteram custodiri non mandaverit? De sacrificiis autem per alium Prophetam

(b) *Al. inedita.*

(c) Prodit nunc primum ex Vatic. cod. 642. fol. 89. Hieronymo adscripta, sed falso, ut nobis tacentibus ex mera dictati lectione constabit. Videtur autem qui Hieronymum auctorem mentis est, Damasum quoque, cui inscriberetur mentiri, ut ex clausula colligitur, cum in epigraphæ nullius nomen adscriptum sit. Nos tum aliis de causis, cum præcipue novitatis merito edidimus, id unum momentis innumeris ex ea a nobis sublatis errores, quorum aliquot duntaxat notabimus speciminis gratia, ne operam nostram venditare videamur.

(d) Erat. in Ms. cum eo in se, nullo sensu. Verus Hieron. epist. ad Marcellam « quos ego cum possim meo jure contemnere, asino quippe lyra superflue canit, tamen ad nos, » etc.

(e) Quæ hinc sequuntur fœde corrupta sunt ac turbata, quæ si reficere ex ingenio velimus, nimis multa mutanda sint.

loquitur. *Non in sacrificiis tuis arguam te. Holoocausta autem tua in conspectu meo sunt semper, (a) neque de gregibus tuis hircos, et reliqua usque, aut sanguinem hircorum potabo.* Quibus verbis Apostolus eodem spiritu repletus conveniens ait: *Nemo vos seducat in esca aut in potu, aut in parte diei festi, aut Neome-niæ, aut Sabbati quod est umbra futurorum* et reliqua. Quibus verbis luculentissime declarat in his sive diebus temporaliter, sive escis carnalibus observatis, nihil aliud quam vanissimam umbram, et erroris seditionem invenire poterit [al. *inveniri posse*]. Et Dominus Jesus Christus in Evangelio Sabbatum solvere declaravit cum paralytico præceperat: *Tolle grabatum tuum, quod lege prohibitum, videlicet onera in Sabbato portari, manifestum est.* Solvit et Scenopeiam, quando dicebat: *Non ascendam ad diem festum hunc;* ac si dixisset, in hac hujus festivitatis observantia honoris mei gloria non ascendet.

3. De Pascha autem tanquam maximo **1116** sacramento salutis nostræ, paulo latius aliquid dicturus, etiam si non est hujus temporis cuncta disserere, prius ostendere volo, quibus, vel quantis rationibus phase Domini custodiri præcipitur. Mense primo, X. die mensis agnus anniculus immaculatus segregari, et servari usque ad XIII. et XIV. a Domino præcipitur per Moysen occidi ab universo cœtu filiorum Israel ad vesperum. Quas rationes ipse Dominus verus agnus cum ad vesperum Pascha progreditur aliquas permanere volens custodivit, aliquas non servari cupiens, commutavit. Qui cum in primo mense secundum præceptum legis immolari dignatus est, et XIII. nullo modo prævenire suæ passionis tempora permisit. Aliqua tamen contra figuram fecisse narrat Evangelium, quia cum a Juda traderetur Judæis, (b) XI. die mensis primi tentus est. Et cum sui corporis et sanguinis sacramenta dare in sua vita, et discipulis suis dignatus fuerit, hoc contra figuram fecisse monstratur. Cum ille agnus igitur in typo Christi Pascha occidi præcipitur assatus igni cum capite et pedibus, et interanea post suam occisionem consumi a populo mandaretur. Hoc autem, ut mihi videtur, propter duas rationabiles causas Dominus fecisse cognoscitur, ne cum Pascha cum discipulis manducaret, nisi postea sacrificium commutasset, dicens: *Hoc est corpus meum (Matth. 26. 26);* sic etiam postea observari debere crederetur. Hæc autem altera, ut opinor, causa, ut corpus Domini integrum et suum sanguinem in se continens ante passionem cernerent, hoc corpore spiritualiter refici crederent, et sic etiam nunc a nobis credi debeat. Et hoc etiam intueri debemus, quod non in XIV. die ad vesperum, ut lex præcipit, ille agnus Dei, qui tollit peccata mundi, et Pascha nostrum immolatus est Christus (2. Cor. 5); sed XV. die, in quo manifestum est

diem festum Judæorum cum suo sacrificio a Domino esse solutum. Sed quid in hoc intelligere debemus, quod prius figurat agni carnes comedere, et postea sui corporis cibo nostros Apostolos reficit, et post Judæorum typicum Pascha immolatus est Christus? Hoc, ut opinor, non ut veritas figuram; sed figura veritatem præcederet, quia non prius quod spiritale, sed quod animale, deinde quod (c) spiritale unde electa, et amica **1117** sponsa Christi universalis Ecclesia anathematizat eos qui cum Judæis in festivitate paschali XIV. celebrari definiunt, et Sabbata, et cætera hujus umbralis observantiæ, et hoc tantum observare dignatus est quod Dominus ut in primo mense post XIV. diem paschalem festivitatem præcedente una Sabbatorum celebrari sine ulla ambiguitate censuerit, licet in hoc veritas Ecclesiæ orta est: aliis sufficere credentibus, ut non in XIV. cum Judæis Pascha celebrarent, alii hoc fortiter cauteque custodiant, ut immolationem veri agni Dei, qui tollit peccata mundi ante XIV. celebrare non audeant secundum illud legale præceptum, quod et Dominus ad passionem veniens minime contempsit, *observabitis eum usque ad XIV (Exod. 13. 6);* quæ nunc maxime Ecclesia auctoritatem Sedis Apostolicæ sequens observat. Sed hæc deserentes, quia non est hujus temporis per singula discuti, ad spiritalem intelligentiam mentis aciem commutamus, quibus præcipitur mense novorum XIV. die mensis paschalis agni carnes comedere, ut nobis nascentibus ob bonorum operum fructus, cum Decalogi a nobis verba completa fuerint, in Evangelii perfectione quatero numero consistentes carnes nostri agni in vespere mundi, in quo finis sæculorum pervenit, non tenebratis cordibus, Spiritu Sancto noctem nostram illuminante, comedamus.

4. De Sabbato, et VI. diebus operari præcipitur; in VII. autem hoc est Sabbato, ab omni opere servili prohibemur. Per senarium autem numerum perfectio operum designatur, quia VI. diebus fecit Dominus cælum et terram. In Sabbato autem omne opus servile, hoc est peccatum, operari prohibemur, quia *qui facit peccatum, servus est peccati (Joan. 8. 34),* ut cum in præsentis sæculo perfectionem operum compleverimus, non obdurantes corda nostra in veram requiem, quæ contumacibus denegata est, pervenire mereamur Domino per David dicente: *Si intrabunt in requiem meam (Ps. 49. 14).* De quinquagesimo ab altero die Sabbati VII. hebdomadas plenas numerare nobis lege præcipitur usque ad alteram diem expletionis hebdomadæ VII. id est quinquagesimum diem in quo primitiæ offeruntur, quæ denumeratio perfectionis plena per septenarium numerum et quinquedecies et X. quinquies in hoc significare puto, ut per **1118** quinquagenarium, qui remissionem in se continet, per caritatem, quæ septiformi spiritu gratiæ superveniente diffusa est in cordibus nostris, et quinque nostri corporis sensus legi Dei subditos habeamus. Quæ verba Decalogum in se continent et

(a) Supple, *Non accipiam de domo tua vitulos, quæ festinans librarius omisit.*

(b) Sic in apographo, quod emendat posterior manus, in X. Auctoris hallucinationes haud sane leves ex veterum Patrum scriptis studioso lectori reliquimus castigandas.

(c) Ms. *perperam* « deinde quod animale, uxor electa. »
(Trente neuf.)

per caritatem, ut dixi, quæ caritas operit multitudinem peccatorum (1. Pet. 4. 8), et sic sacrificium novum Domino ex omnibus habitationibus nostris in usum nostri Sacerdotis cum pacificis nostris victimis cedentes offerimus, si cum Domino pacem fecerimus offerentes spirituales hostias acceptabiles Deo per Jesum Christum, qui panes primitiarum terræ nostræ etsi fermentatos, tamen sibi consecratos comedit sibi Pontifex, qui cælum penetrans possit compati infirmitatibus nostris, et cum apud Patrem advocatum habeamus eum opera quæ fermentum fragilitatis nostræ fermentata in manu hujus Sacerdotis manu orationis elevata cedunt per viscera misericordiæ, devorat, quæ odorem suavitatis Deo præbent, sed magis indulgentiam exigunt.

5. De Scenophegia et in fine anni solaris apud Hebræos idem VII. mense, quando congregantur fructus in horrea, sive in cellaria, tunc solemnia celebrare lege præceptum est, id est primo die tubarum X. die expletionum celebrare debere Sabbata, et XV. die per dies VII. usquedum finiatur, VIII. tabernaculorum ferix esse præcipiuntur. His autem fortasse significare potest, ut quia nos in fine sæculi trinæ Invocationis Sacramento simul consecrati tuba, prædicationis Evangelii fidem et aspersionem Sanguinis Jesu Christi, in quo vera propitiatio est finito legis tempore dicere non cessamus, et congregatis honorum operum fructibus ab omni opere malo quiete per septiformis spiritus gratiam persecutione subsecuta in octavæ beatitudinis numerum pervenire mereamur. Quod tamen per jejunii et orationis laborem fieri non est dubium, quia et affligi animas lege præcipitur.

6. De Neomeniis: in Neomenia buccinare tuba præcipitur, id est nova luna, quia qui in lumine scientiæ illuminatus est prædicare aliis, cessare non debet, quod Paulus scientiæ Christi fulgore illuminatus observare minime contempit, prædicans in Synagogis. Pauca dicere decreveram, (a) quæ cum hostiæ veri Pontificis **1119** in se figuram continent a nobis etiam Domino spiritualiter offerri debent. Per vitulum enim labor noster, per ovem innocentia, per hircum mortificatio fornicariæ voluptatis, per capram, quæ in sublimi pascitur, vita theoretica, per arietem (b) autem prædicationis, quæ agnos bono pastori generat, per virtutem castitatis solitariæ mentis nemini præter Christum junctæ, per columbam perspicacia intuitus sacramentorum, per panem soliditas præceptorum, per similitam sinceritas vitæ, per vinum et sal veritas prædicationis, per oleum fomenta caritatis intelliguntur. Quæ omnia sive festa, sive sacrificia in uno loco celebrari et offerri. Lex jubet, quia tunc omnia prosunt, cum in unitate Ecclesiæ **1120** sine ullo schismatis errore peraguntur. Hæc pauca in

(a) Supplendum videtur de hostiis quoque, aut quid simile; nisi si priora verba turpi transjectione peccant.

(b) Lege secunditas, aut certe quid simile. Mox pro stis per virtutem castitatis, lege, me iudico, per turturum castitatis.

abyssis multa legis præcepta (c) disserens, hanc sortitiunculam diviti pauper, peregrinus civi præbere non timui, perfecta dilectio foras mittit timorem (1. Joan. 4. 8): credens etiam hoc, O venerabilis Papa, quod plus valet obedientia cum fide, quam facultas humani ingenii. Hæc autem et a te postulata et a me dicta sunt propter eos, qui, cum in superficie Christiani videantur, per judæici sensus impietatem corpus Christi Ecclesiam suis ædismatibus scindere non metuunt. Hæc sub brevitate transcurramus, quæ si per omnia tractarentur, grande volumen poscerent, quod (d) in hujus temporis otium exigit. Ora pro me, venerabilis Papa.

EPISTOLA CL.

PROCOPII AD HIERONYMUM.

Procopius (e) Hieronymo.

« Iterum Ægyptus et mollities, nosque tibi pauperes, et absentium ratio nulla. Nihil est istud, rideas modo auro fluentem spectans Nilum. Etiam si magis etiamnum attolas supercilium, contemptum omnino patiemur. Erit enim tempus cum iterum videbis Elusam, et flebis arenam dissectam ventis et radice tenuis vastantem (f) [vites. Peregrinæ aliq̄ue et mari advenientes Nymphæ et Jupiter] pluvius ibi nusquam. Tunc quidem ipse ridebo et subsannabo fortunam. Tu vero me nunc abjectum, tum beatum putabis. Verumtamen dum tibi Nilus deliciis vivere permittit, scribe tantummodo, et nos minutos et velut quosdam humo prorepentes appelles. Sic enim et te scribente fruemur, et tuam superbiam futuri expectatione mollis feram.

(c) In apographo vitiose erat *deserens*, et paulo post solemnii lapsu *cibi pro civi*.

(d) *Lege majoris pro in hujus*, quod est certissimum ap̄d̄m.

(e) Gæzeos nempe, e cujus 60. epistolis hæc est XVI Hieronymus vero nequaquam Stridonensis noster, sed cognominis Ægyptius, aut qui in Ægypti partibus degeret. Mirum porro quæ Isaacus Vossius commenta hinc obtruderit de S. Hieronymo, qui vel in Arabum latronum manus incidisset, vel certe in magno versatus fuisset periculo; unde illum Procopius moneat, si iterum Elusam transeat, iucidatque in Saracenos, non ita facile evasurum, et matronarum divitum, quibuscum versabatur, auream frustra invocaturum pluviam. Ad hæc superbiæ S. Doctorem accusari, qui ejusdem vitii alios scriptores Græcos insinularet, ac de S. Basilio in Chronico ad annum 393. dixerit, illum « multa continentia, et ingenii bona uno superbiæ malo perdidisse. » Quæ putidissima calumnia est, ac projectæ temeritatis mendacium, cum neminem lateat, ad Photinum clausulam illam referri, non ad Basilium. Cætera nec vacat refellere, cum integro sæculo recentior Hieronymo nostro fuerit Procopius notissimus Christianus sophista sub Justino Thrace, neque adeo ad sanctum Doctorem nostrum litteras dare potuisse, nemo sanæ mentis non sentiat. Ipsam hanc epistolam, non quod nulla ratione ad nostram editionem pertineat, sed quod in Benedictina haberetur, ne quid ex illa deesset in nostra, recudimus, tum etiam quod insignia menda castigare, et repouere hæc elici hominis insanitæ oportebat.

(f) In græco hujus epistolæ textu, non paucarum vocum subrepat hiatus, scilicet earum quæ loco textus latini ubi citis inclusio respondent, et sic habent: ἀπαύτως ἢ ἄλλῃ ἢ ἡμεῖς ἐπινοοῦμεν ἵνα μὴ ἀποκατασταθῶμεν ἡμεῖς.